FRAGMENTA
PHILOSOPHORUM GRÆCORUM

VOLUMEN III

3.

PARISIIS. — EXCUDEBANT FIRMIN DIDOT ET SOCII, VIA JACOB, 56.

FRAGMENTA
PHILOSOPHORUM GRÆCORUM

COLLEGIT RECENSUIT VERTIT

ANNOTATIONIBUS ET PROLEGOMENIS ILLUSTRAVIT

INDICIBUS INSTRUXIT

FR. GUIL. AUG. MULLACHIUS

PHIL. DR. ARTIUM LL. M. LITTERARUM ANTIQUARUM IN UNIV. LIT. BEROLINENSI PROFESSOR

VOLUMEN III

PLATONICOS ET PERIPATETICOS CONTINENS.

PARISIIS

EDITORIBUS FIRMIN-DIDOT ET SOCIIS

INSTITUTI PUBLICI FRANCIÆ TYPOGRAPHIS

VIA JACOB, 56

M DCCC LXXXI

PRÆFATIO.

Quum Aristoteles (1) in Ethicis Nicomacheis dei vitam et beatam esse et in contemplatione consistere docuerit, ex hominibus autem eos qui proxime ad deos accederent cæterisque studiis rerum contemplationem præferrent, æqualis beatitudinis participes fore dixerit : vere nobis philosophiæ vim illi expressisse videntur, qui eam quasi quandam divinæ naturæ imitationem esse scripserunt. Est autem hominis ingeniosi, aut majora humano fastigio mentis acie dispicere, aut certe cum humanis divina copulando in consequenda omnium artium scientia totum se collocare. Hinc veteres sophistæ gloriati sunt, nihil esse in cœlo, nihil in terra, nihil in mari, nihil ulla in disciplina, quod ipsi nescirent, neque solum liberales doctrinas, geometriam, musicam, historiam se habere cognitas, elegantissima pœtarum aliorumque eruditorum hominum scripta attigisse, quæ porro de naturæ obscuritate, de hominum moribus, de civitatibus traderentur, didicisse, sed sordidiores quoque cerdonum artes exercuisse.

Quo in genere quum ab antiquis philosophis usque ad Socratem numeri mundique origines pervestigarentur, diligenterque siderum magnitudines, intervalla, cursus et cælestia omnia indagarentur, Socrates primus philosophiam e cœlo devocavit atque ad vitam communem et hominum mores traduxit, Plato de singulis philosophiæ partibus multa disseruit, sed ejus discipulus Xenocrates primus sapientiæ disciplinam in tres partes, physicam, ethicen, dialecticam divisit. Jam vero etsi eorum qui postea philosophati sunt aliis alia philosophiæ formula arrisit, tamen cavendum est, ne quis omnem philosophiam inutilem esse, pluraque detrimenta quam adjumenta publicis rebus a viris sapientiæ gloria præstantibus et facundis importata esse statuat. Posse enim dicendi facultatem ad corrumpendos civium mores, ad labefactandam rempublicam omninoque ad hominum perniciem converti, sophistarum disputationes declarant. At talibus exemplis id quod volunt nonnulli non confirmatur. Quippe omni ingenii facultate et bene et male uti licet.

(1) Aristoteles Ethic. Nicom. lib. X cap. 8. p. 1178 ed. Bekker. ὥστε ἡ τοῦ θεοῦ ἐνέργεια μακαριότητι διαφέρουσα θεωρητικὴ ἂν εἴη· καὶ τῶν ἀνθρωπίνων δὴ ἡ ταύτῃ συγγενεστάτη, εὐδαιμονεστάτη. Σημεῖον δὲ καὶ τὸ μὴ μετέχειν τὰ λοιπὰ ζῷα εὐδαιμονίας, τῆς τοιαύτης ἐνεργείας ἐστερημένα τελείως· τοῖς μὲν γὰρ θεοῖς πᾶς ὁ βίος μακάριος, τοῖς δ' ἀνθρώποις ἐφ' ὅσον ὁμοίωμά τι τῆς τοιαύτης ἐνεργείας ὑπάρχει et aliis locis.

Nimirum optime de humano genere meruit philosophia, e cujus præceptis unus dies actus peccanti immortalitati anteponendus est. Quocirca philosophi sive virtutis magistri ab aequis studiorum hominumque judicibus in honore semper habebantur. Nempe virtus omnia, quæ cadere in hominem possunt, despiciens, casus humanos contemnit, culpaque omni carens, præter se ipsam nihil censet ad se pertinere. Itaque multi gravissimis casibus defuncti magnaque tempestate jactati in philosophiæ portum se contulerunt. Quæ quum ita sint, libet mihi cum M. Tullio exclamare : « O vitæ philosophia dux! o virtutis indagatrix expultrixque vitiorum! quid non modo nos, sed omnino vita hominum sine te esse putuisset? tu urbes peperisti : tu dissipatos homines in societatem vitæ convocasti : tu eos inter se primo domiciliis, deinde conjugiis, tum litterarum et vocum communione junxisti : tu inventrix legum, tu magistra morum et disciplinæ fuisti. Ad te confugimus : a te opem petimus : tibi nos, ut antea magna ex parte, sic nunc penitus totosque tradimus. »

Neque tamen quemquam a sapientiæ studio doctorum virorum de difficillimis quæstionibus dissensione deterreri oportet, quia nec modus est ullus investigandi veri, nisi inveneris, et quærendi defatigatio turpis habetur. Quando igitur omnes trahimur et ducimur ad cognitionis et scientiæ cupiditatem, in qua excellere præclarum putamus, labi autem, errare, ignorare, decipi et malum et turpe ducimus : omne genus philosophorum pervolutare consuevimus. Quare leguntur avidissime apud nos e Græcis naturæ interpretibus iisdemque intelligendi et dicendi gravissimis auctoribus non tantum principes illi Plato et Aristoteles, quos præter materiæ gravitatem summa sapientia et magna eloquentia commendat : aut illi primis proximi Sextus Empiricus, Proclus, Plotinus, aut alii multo deterioris notæ scriptores qui nihil ornatus ad philosophiæ explicationem adhibuerunt, sed etiam illi, quorum fragmenta ex aliorum scriptis collecta exstant.

Postquam igitur duo priora hujus operis volumina, quibus tum poesis philosophica cæterorumque qui ante Socratem floruerunt philosophorum reliquiæ, tum Pythagoreorum, Sophistarum, Cynicorum, Cyrenaicorum fragmenta continentur, annis MDCCCLX et MDCCCLXVII edita viris doctis placuisse vidi : nihil mihi potius fuit, quam ut tenerem propositum atque inchoatum opus absolvere conarer.

Quamvis autem sperassem fore ut omnia sapientiæ antistitum fragmenta tribus voluminibus comprehenderentur, postea tamen animadverti hoc opus quod neque molesti neque injucundi laboris est, etiam quartum volumen desiderare. Quare quid in tertio hoc tomo qui nunc divulgatur præstiterim, breviter exponi convenit.

Quum e philosophorum sectis Platonicorum et Peripateticorum lucubra-

tiones, libellos, fragmina hoc tertio volumine complecti destinassem, abundante passim materia operam in colligendis, emendandis, vertendis quorundam utriusque familiæ principum opusculis, quæ argumentorum gravitatis politæque orationis maxime commendationem haberent posui.

Itaque ab Eusebio scriptore Ionico commentandi exordium cepi, qui ab aliis quidem alii philosophorum gregi annumeratur, sed mihi videtur esse Myndius ille Platonicam sectam professus, Aedesii discipulus, de quo mentionem facit Eunapius p. 48. Ejus autem librorum reliquias post Orellium Opusc. Vet. Græc. sent. et moral. Vol. II, p. 362-391 et Stobaci editores diligenter recensitas et latine versas subjeci.

Transii deinde ad Albinum, Galeni præceptorem, secundi post Chr. n. sæculi Platonicum, quem in summam gloriam venisse veteres scriptores testantur. Constat eum in optimorum Platonis interpretum numero habitum esse, magnique æstimasse antiquos ejus de rebus divinis et humanis judicium. Jam quoniam apud veteres in honore atque in pretio fuit Albinus, credibile est, nos quoque de ejus doctrina melius existimaturos fuisse, si plura ipsius ingenii monumenta exstarent. Nunc quum ex ejus scriptis sola supersit Isagoge in Platonis dialogos, in exiguo hoc fortunæ munere facile acquiescimus. Quamquam autem commentariolum non sustinet exspectationem, quam titulus ambitiosior movere legentibus possit, tamen locos quosdam minime vulgares eo contineri nemo negabit. Primus hanc Isagogen in Platonis dialogos e codice Holsteniano exscriptam in lucem protulit J. A. Fabricius a. 1707 inseruitque Bibliothecæ Græcæ volumini secundo, deinde iterum edidit J. F. Fischerus una cum Platonis Euthyphrone, Apologia Socratis, Critone et Phædone Lipsiæ anno 1783, postremo C. J. Chr. Schneiderus secundum codicem Lobcovicianum emendatam publicavit Vratislaviæ anno 1852. Hi omnes, quantum in ipsis situm erat, depravata scriptoris verba restituerunt multumque ei profuerunt. Sed requirebatur subtilior recensio, qua et lacunæ libelli explerentur et menda a viris doctis non animadversa tollerentur. Hanc igitur institui simulque totum libellum latinum feci.

Mox de Sallustio, Platonico posterioris ævi philosopho, quem Juliani imperatoris æqualem et amicum fuisse scimus, disserui. Est vero sine dubio unus ex sapientibus illorum temporum hominibus, cui merito tribuas elegantem de diis et mundo libellum. Hunc a Luca Holstenio e membranis exscriptum cum ejus annotationibus et Leonis Allatii translatione primus Romæ emisit Gabriel Naudæus anno 1630, quod exemplum repetitum est Lugduni Batavorum anno 1639. Postea Thomas Galeus eundem philosophum interposuit Opusculis mythologicis, physicis et ethicis Cantabrigiæ 1671 et Amstelodami 1688 divulgatis, gallice vertit Formejus

Berolini 1748, germanice Jo. Georg. Schultesius Turici 1779. At illi omnes Holstenii recensionem secuti verba scriptoris non expoliverunt. Verumenimvero nostra ætate multam operam Sallustio et utilem præbuit Jo. Conr. Orellius qui tum plurimis locis correctum tum suis et aliorum animadversionibus illustratum græce et latine Turici anno 1821 pervulgavit. Sed expetebatur jam accuratior Sallustianæ scriptionis editio et nova interpretatio latina, quæ Allatianam diligentia vinceret. Utramque igitur lectoribus exhibui, appositis notis, quibus partim lectionum partim decretorum fontes indicarem.

Tum de Platone ejusque discipulis et successoribus egi adjecta copiosa de Spensippi vita, scriptis atque in philosophiam meritis disputatione, propterea quod ejus fragmenta primus collegi, recensui, verti et explicui.

Post autem de Xenocrate commentatus sum, cujus vitam, mores, ingenii monumenta adumbravi, collectis, emendatis, in latinam denique linguam translatis ejus reliquiis. Præterea Crantoris Academici, nobilissimi scriptoris, memoriam renovavi, cujus de luctu liber si exstaret, sempiternum græcarum litterarum monumentum haberetur. Fuit autem libellus non magnus ille quidem, sed ut Panætio et Ciceroni, id est doctis et intelligentibus talium rerum existimatoribus, visum est, aureolus et ad verbum ediscendus. Sed quæcunque tanti viri dicta et fragmenta per antiquorum libros sparsa feruntur, undique collecta subtiliter recensui atque interpretatus sum.

Porro antequam ad Peripateticos transirem, Severi, Attici et Numenii fragmina recognita et latine versa proposui, adjuncta de his sapientiæ doctoribus commentatione. Denique ne quid huic libro deesset, quod ad consequendam pleniorem veteris sapientiæ cognitionem valeret, de Aristotele ejusque discipulis et successoribus Eudemo Rhodio, Andronico Rhodio, Aristocle Messenio, aliis uberius dixi, simulque Aristoclis locos quosdam et capita ex Eusebii Præparatione Evangelica in medium protuli atque interpretatus sum, eandemque operam post alios virorum doctorum labores Eudemo Rhodio navavi. Etenim primus Christian. Aug. Brandisius in Scholiis Aristoteleis Berolini anno 1836 vulgatis partem illius fragmentorum edidit, reliqua in tertium historiarum philosophiæ tomum anno 1860 recepit. Inchoato operi successit Leonardus Spengelius qui excussis scriniis antiquis σύνταγμα in hoc genere omnibus suis numeris et partibus expletum Berolini anno 1866 et iterum 1870 foras dedit. Qui quamvis optime de Eudemo esset meritus, tamen nihilominus totum opus retractandum suscepi.

Itaque pauca voluminum Eudemiorum capita, quæ consulto omiserat Spengelius, adjeci, verba græca correxi, depravata restitui, denique non

modo primarios Eudemi locos, sed etiam dicta Aristotelea, quæ apud Simplicium Rhodius philosophus exponit, e græco in latinum sermonem verti. Postremo Ethicorum Nicomacheorum paraphrasin, quæ Andronico Rhodio assignatur, neglectam a plerisque qui Aristotelis scripta legendo conterunt, critica subtilitate castigandam esse ratus sum. Hanc primum sine auctoris nomine Lugduni Batavorum a. 1607, deinde adjecto Andronici Rhodi nomine additaque sua translatione latina edidit Daniel Heinsius a. 1617. Nempe in codice quem pervolutaverat titulum Ἀνδρονίκου Ῥοδίου Περιπατητικοῦ φιλοσόφου non quidem omissum, sed indocti hominis manu exaratum invenerat. Jam vero ea est hujus opusculi excellentia, ut jure Andronicum ejus auctorem agnoscere queamus. Itaque etiam Heinsii industria laudata est a Casaubono (2), quod insignem paraphrasin, quæ longe præstaret Eustratio, in lucem protulisset. Quamobrem dignam duxi, quam collatis superioribus editionibus recognitam et latine versam Peripateticorum fragmentis adjicerem.

Subjunxi huic antiquitatis monumento Andronici de animi affectibus libellum, mancum illum quidem atque a librariis male habitum, sed a Daniele Heinsio ex eodem codice, qui paraphrasin continet, atque ex aliis quibusdam membranis, ut mea fert opinio, depromptum.

Ipse enim hac de re silet. Etsi vero novos lectionum fontes aperire mihi non contigit, id tamen studui, ut hanc disputatiunculam inculcatam crebris locis et refectam latineque redditam in lucem revocarem.

Ita spero fore, ut tertium quoque hujus operis volumen veteris sapientiæ studiosis probetur.

Cæterum maximis laudibus efferendus est Alfredus Firminus Didot, vir egregius, studiorum humanitatis ac litterarum fautor et antistes, qui patris vestigia persecutus Bibliothecam Græcam, amplissimum solidæ veræque gloriæ monumentum, ita instituit, ut omnis generis præstantissimorum scriptorum copia abundet.

Quartum autem volumen cum aliorum quæ feruntur philosophorum fragmenta, tum Stoicorum atque Epicureorum disputationes, quas huic tomo inserere fas mihi esse non putavi, cum indicibus rerum et verborum continebit.

Scripsi Berolini a. d. VIII Id. Jan. a. MDCCCLXXIX.

---

(1) Vide Casauboni epist. 507 ed. Græv.

DE EUSEBIO.

Eusebius, scriptor Ionicus, cujus plura fragmenta partim Florilegio partim Eclogis physicis et ethicis inseruit Stobæus, ab aliis alii philosophorum gregi annumeratur. Mihi videtur esse Myndius ille Platonicam sectam professus, Ædesii discipulus, magicæ artis et theurgiæ contemtor, de quo mentionem facit Eunapius p. 48. (1) Arguit autem Porphyrii et ejus familiæ sectatorem non solum Justitia geniorum choro stipata Flor. XLVI, 32 (2), sed etiam vox ἄγγελος pro δαίμων adhibita Eclog. lib. II cap. VIII (3). Huc accedit magni Mercurii, id est Hermetis Trismegisti, et reliquorum deorum tum vates tum consultor genius ibidem commemoratus (4), qui non convenit nisi in hominem ex recentiorum Platonicorum disciplina doctum. Sed cum cætera sunt egregia sapientiæ præcepta, quæ locis ejus a Stobæo servatis continentur, tum nihil præclarius illa disputatione, qua duplicem hominibus vivendi viam, alteram ad virtutis arcem ducentem, alteram ad vitium pertinentem, propositam esse docet (5). Ejus vero disputationis fons habentur Hesiodi verba Op. et D. vs. 285-290 :

(1) Eunapius vit. Soph. p. 48. (2) Eusebius apud Stobær Flor. XLVI, 32 (fragm. 45) ἀρχὴν ἔχων μὴ ἀπομνησιx ...ρὸς τοὺς ἐν διχοστασίῃ σοι πρότερον γεγενημένους. Οὐ γ... ...κως ἀμύνηαι ἐχθροὺς ἐπὶ τὴν ἀρχὴν εἶ ἀραιρημένος, ἀλλ' ὅκως καὶ τῆς παρ' ἄλλων ἐπιβουλῆς ἀσφαλέας καὶ ἀνεπιβουλεύτους φυλάξῃς τοὺς ὑπὸ σοὶ τεταγμένους, ἀλλ' ὅκως τοῦ ὀρθοῦ φύλαξ ἔῃς καὶ θεοῦ μεγάλης, δικαιοσύνης, ὑπηρέτης τε καὶ ἐξηγητής. Ὥστε παρὰ τὰ αὐτῇ δοκέοντα ποιέων καὶ αὐτῆς καταψευδόμενος, ὡς ἐς θεὸν μεγίστην ἁμαρτάνων, καὶ παρ' αὐτῆς καὶ τῶν περὶ αὐτὴν τεταγμένων δαιμόνων ἐφόρων τε καὶ τιμωρῶν τὴν τῶν ποιευμένων μῆνιν προσδέκεο. Similiter Porphyrius de summo Deo ac de triplici prole divina in Phil. Gr. Fragm. Vol. I p. 191 seq. Σὴ γὰρ ὑπὲρ κόσμον τε καὶ οὐρανὸν ἀστερόεντα χρύσῃ ὑπέρκειται πολλὴ αἰώνιος ἀλκή, ἧς ὑπερῃώρησαι ὀρίνων φωτὶ σεαυτόν, ἀενάοις ὀχετοῖσι τιθηνῶν νοῦν ἀτάλαντον, ὅς ῥα κυεῖ τόδε πᾶν τεκνούμενος ἄφθιτον ὕλην, ἧς γένεσις δεδόκηται, ὅτε σφε τύποισιν ἔδησας. Ἔνθεν ἐπεισρείουσι γοναὶ ἁγίων μὲν ἀνάκτων ἀμφί σε, παντόκρατορ, βασιλεύτατε καὶ μόνε θνητῶν ἀθανάτων τε πάτερ μακάρων· αἱ δ' εἰσὶν ἄτερθεν, ἐκ σέο μὲν γεγαυῖαι, ὑπ' ἀγγελίῃσι δ' ἕκαστα πρεσβυγενεῖ διάγουσι νόῳ καὶ κάρτεϊ τῷ σῷ. Πρὸς δ' ἔτι καὶ τρίτον ἄλλο γένος ποίησας ἀνάκτων, οἵ ῥ' ἑκὰς ἦμαρ ἄγουσιν ἀνυμνείοντες ἀοιδαῖς βουλόμενόν σ' ἐθέλοντες, ἀοιδιάουσι δέ σ' ὧδε. Τύνη δ' ἐσσὶ πατὴρ καὶ μητέρος ἀγλαὸν εἶδος καὶ τεκεων τέρεν ἄνθος, ἐν εἴδεσιν εἶδος ὑπάρχων, καὶ ψυχὴ καὶ πνεῦμα καὶ ἁρμονίη καὶ ἀριθμός. — (3) Eusebius apud Stobæum Eclog. lib. II cap. VIII (fr. 63.) περὶ τῶν δὴ καὶ αὐτῶν ὁ προειρημένος ἄγγελος ἀπηγήσεται. Hierocles aurei carminis enarrator in Phil. Græc. Vol. I p. 424 : οἳ δὴ καὶ εἰκότως ἀγαυοὶ ἥρωες λέγονται, ἀγαυοὶ μὲν ὡς ἀγαθοὶ ὄντες καὶ φωτεινοὶ ἀεὶ καὶ μήτ' ἐν κακίᾳ μήτ' ἐν λήθῃ ποτὲ γινόμενοι, ἥρωες δὲ ὡς ἐρωτές τινες ὄντες καὶ ἔρωες, οἷον ἐρωτικοὶ καὶ διαλεκτικοὶ ἐρασταὶ τοῦ θεοῦ, αἴροντες ἡμᾶς καὶ κουφίζοντες πρὸς τὴν θείαν πολιτείαν ἀπὸ τῆς ἐν γῇ διατριβῆς. Τοὺς δὲ αὐτοὺς καὶ δαίμονας ἀγαθοὺς καλεῖν ἔθος, ὡς ὄντας δαήμονας καὶ ἐπιστήμονας τῶν θείων νόμων, ἔστι δὲ ὅτε καὶ ἀγγέλους ὡς ἐκφαίνοντας καὶ διαγγέλλοντας ἡμῖν τοὺς πρὸς εὐζωΐαν κανόνας. Porphyrius περὶ ἀποχῆς lib. II, 38 ἐν δὲ τούτοις [ἀγαθοῖς δαίμοσιν] ἀριθμητέον καὶ τοὺς πορθμεύοντας, ὥς φησι Πλάτων, καὶ διαγγέλλοντας τὰ παρ' ἀνθρώπων θεοῖς καὶ τὰ παρὰ θεῶν ἀνθρώποις, τὰς μὲν παρ' ἡμῶν εὐχὰς ὡς πρὸς δικαστὰς ἀναφέροντας τοὺς θεούς, τὰς δὲ ἐκείνων παραινέσεις καὶ νουθεσίας μετὰ μαντειῶν ἐκφέροντας ἡμῖν. Iamblichus Theologum Arithm. p. 42 seq. Ast. καὶ Βαβυλωνίων οἱ δοκιμώτατοι καὶ Ὀστάνης καὶ Ζωροάστρης ἀγέλας κυρίως καλοῦσι τὰς ἀστρικὰς σφαίρας, ἤτοι παρ' ὅσον τελείως ἄγονται περὶ τὸ κέντρον μόναι παρὰ τὰ σωματικὰ μεγέθη, ἢ ἀπὸ τοῦ σύνδεσμοί πως καὶ συναγωγαὶ χρηματίζειν δογματίζεσθαι παρ' αὐτῶν τῶν φυσικῶν λόγων, ἃς ἀγέλους κατὰ τὰ αὐτὰ καλοῦσιν ἐν τοῖς ἱεροῖς λόγοις, κατὰ παρέμπτωσιν δὲ τοῦ γάμμα ἐφθαρμένως ἀγγέλους· διὸ καὶ τοὺς καθ' ἑκάστην τούτων τῶν ἀγγέλων ἐξάρχοντας ἀστέρας καὶ δαίμονας ὁμοίως ἀγγέλους καὶ ἀρχαγγέλους προσαγορεύεσθαι, οἵπερ εἰσὶν ἑπτὰ τὸν ἀριθμόν, ὥστε ἀγγελία κατὰ τοῦτο ἐτυμώτατα ἡ ἑβδομάς. Augustinus de Civ. Dei X, 9 : Porphyrius animam dicit per quasdam consecrationes theurgicas, quas teletas vocant, idoneam fieri atque aptam susceptioni spirituum et angelorum et ad videndos deos. Idem ibid. Quamquam discernat (Porphyrius) a dæmonibus angelos, aeria esse loca dæmonum, ætheria vel empyrea disscıens angelorum etc. Idem lib. X, 26 Nescio quomodo (quantum mihi videtur) amicis suis theurgis erubescebat Porphyrius. Nam ista utcunque sapiebat, sed contra multorum deorum cultum non libere defendebat. Et angelos quippe alios esse dicit, qui deorsum descendentes hominibus theurgicis divina prænuntient, alios, qui in terris ea quæ patris sunt et altitudinem ejus profunditatemque declarent. Num igitur hos angelos, quorum ministerium est declarare voluntatem patris, credendum est velle nos subdi, nisi ei, cujus nobis annuntiant voluntatem ? Unde optime admonet etiam ipse Platonicus, imitandos eos potius, quam invocandos. Idem ibid. Jam distinxisti angelos, qui patris annuntiant voluntatem, ab eis angelis, qui ad theurgos homines, nescio qua deducti arte, descendunt etc. Cf. J. A. Fabricius Bibliograph. Antiquar. cap. VIII § 27 pag. 379. — (4) Eusebius apud Stobæum Eclog. lib. II cap. VIII (fr. 63) καὶ διὰ τοῦτο παραινέω, θεοῦ μεγάλου Ἑρμέω καὶ θεῶν τῶν λοιπῶν προφήτης τε καὶ σύμβουλος λόγος κτλ. — (5) Eusebius apud Stobæum Eclog. lib. II cap. VIII (fr. 63) θεοῦ ἐξ ἀρχῆς φήναντος τῷ γένεϊ τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὰ φατιζόμενα ὄψις ἐούσας διαφανέας, ὁδοὶ διφάσιαι προκέαται βίου ψυχῇσι ἀνθρώπων, ἀδαμαντίνῃ αἱμασιῇ παχυτάτῃ καὶ ἐς πολλὸν ὕψος ἀνηκούσῃ, κατὰ τὰ ὑπὸ τοῦ ἐξ ἀρχῆς φήναντος, ἀπ'

τὴν μὲν γὰρ κακότητα καὶ ἰλαδόν ἐστιν ἑλέσθαι
ῥηϊδίως· ὀλίγη μὲν ὁδός, μάλα δ' ἐγγύθι ναίει.
Τῆς δ' ἀρετῆς ἱδρῶτα θεοὶ προπάροιθεν ἔθηκαν
ἀθάνατοι· μακρὸς δὲ καὶ ὄρθιος οἶμος ἐπ' αὐτήν,
καὶ τρηχὺς τὸ πρῶτον· ἐπὴν δ' εἰς ἄκρον ἵκηαι,
ῥηϊδίη δὴ ἔπειτα πέλει, χαλεπή περ ἐοῦσα.

Hanc igitur fictionem certatim inferioris ætatis poetæ et philosophi exornarunt, maxime ii qui allegorias tam invenire quam explicare solerent. Vide quæ dixi ad Prodici fragmentum ex Xenophontis Memor. lib. II, cap. 1 petitum. Quo in genere Cebetis tabula excellit. Quid? quod recentiores Platonici materiam ab aliis tractatam ita denuo poliverunt, ut compilatis Platonis scriniis fabulas de animorum humanorum ante hanc vitam statu ex decimo de republica libro vel aliunde sumtas ad eam accommodarent et Platonicis commentis (6) variatam refingerent.

Hujusmodi ergo sapientiæ doctor fuit Eusebius, cujus librorum reliquias post Orellium Opusc. Vet. Græc. sent. et moral. Vol. II p. 362-391 et Stobæi editores diligenter recensitas ac latine versas jam subjiciam.

ἀλληλέων τὰ πρῶτα διειργόμεναι. Καὶ ἡ μὲν αὐτέων ἐστί, ὁκοῖα δὴ τὴν τιμιωτέρην τάξιν λαχοῦσα, ἐκ δεξιῆς χερὸς ἐσιόντων· αὕτη ἐπὶ τὴν ἀρετὴν αὐτῇσι ἡγέεται· ἡ ἑτέρη δὲ λαιὴ ἐοῦσα ἐπὶ τὴν κακίην ἐστὶ παραπέμπουσα. Φατίζονται δὲ εἶναι τοιαίδε· ἡ μὲν τῆς ἀρετῆς τὰ πρῶτα οὐκ εὐήλατά κως παρέχειν δοκέει, οἷά τε μέντοι συνεχέϊ πόνῳ ἀνυσθῆναι· ἀλλὰ καὶ τοὺς κατηγεομένους ἔχει καὶ παραπέμποντας ἀκινδύνως· τὸ δὲ μετὰ τοῦτό ἐστι ὁδὸς ἰθέη τε καὶ εὐρέη μέχρι τῆς ἐπὶ τὴν ἀκρόπολιν αὐτοῦ τοῦ καλοῦ· ἐπ' ἣν ἀνελθὼν ἐν τοῖσι καλλίστοισι ἔσεαι καὶ θέῃ ἄλλων τε μυρίων ἀγαθῶν καὶ τῶν εὐδαιμονεστάτων, ἀτὰρ δὴ καὶ φωτός, παντὸς τοῦ λοιποῦ κάλλεϊ μυρίῳ προήκοντος καὶ αὐγοειδεστάτου. Πέριξ δὲ καὶ ἐπὶ πᾶσαν γῆν ἀναπεπταμένην αἱ πόλιες ἔασι καὶ οἱ τὴν γῆν κατοικέοντες καὶ ἐργαζόμενοι, περὶ τῶν ὡς ἕκαστα ἔχει ὁ ἐπὶ συμβουλίῃ τῶν ψυχέων προπεμφθεὶς ἐρέει λόγος. Καὶ ἥδε μὲν ὧδέ κως ἔχει· ἡ δὲ ἐπὶ τὴν κακίην ἄγουσά ἐστι λείη τὰ μὲν κατ' ἀρχάς, ὡς ὀλίγου πάγχυ καὶ τούτου οὐ γνησίου, ἀπατηλοῦ δέ, καὶ ἐπὶ παραγωγῇ τῶν προσιόντων, γεύσασθαι αὐτοὺς τοῦ ἡδέος· ὥστε καὶ μηδενὸς μετὰ ταῦτα ἡγεμόνος εὑρισκομένου εὐθὺς ἄγει ἐς ὁδὸν σκολιὴν σκόλοπάς τε ἔχουσαν, οἵτινες δὴ ὀξέες, μεγάλοι καὶ πυκνοὶ καταπεπήγασι, καὶ χαράδρας καὶ κρημνούς, κατὰ κεφαλῆς ὠθέοντας τοὺς πορευομένους κατὰ τοῦ συμψήσοντος καὶ παρασύροντος τοὺς κατενεχθέντας ἐς αὐτὸν ποταμοῦ κάτω βορβόρῳ καὶ λίθοις ῥέοντος· ὥστε πολλοὺς εὐθὺς οὕτω διαφθείρεσθαι, οἱ δὲ λοιποὶ τύχῃ, οὔτ' ἄρ' οἰκείῃ προμηθείῃ, ἐπὶ τὰς αὐτόθι ἐούσας πόλιας διασκεδαννύαται ἄλλοι ἄλλοσε καὶ ἐπὶ πᾶσαν πολλὴν ἐοῦσαν τὴν χώρην, περὶ τῶν δὴ καὶ αὐτῶν ὁ προειρημένος ἄγγελος ἀπηγήσεται. — (6) Eusebius apud Stobæum Eclog. lib. II cap. VIII (fr. 63) ψυχαὶ ἀνθρώπων, φύσιν ἔχουσαι θνηταί τε εἶναι καὶ ἀθάνατοι, καὶ ζωῇ μὲν τῇ ἐπὶ τῆς γῆς νομιζομένῃ θανάτῳ ἐγκυρέουσαι, θανάτῳ δὲ τῷ δοκέοντι αὐτόθι ζωὴν ἀπολαμβάνουσαι, ἐπεὰν χρόνου τοῦ τεταγμένου ὑμῖν ἀνυσθέντος αὖτις ἀπολυθῆτε σώματος τοῦ ἐν τῷ αὐτόθι θανάτῳ ὑποδεξαμένου ὑμέας, διαδέξονται αὖτις ὑμέας τρόπον τῆς ἐπὶ γῆς ζωῆς βίοι οἱ ὀφειλόμενοι. In eandem sententiam Plato Gorg. p. 492 e. ἀλλὰ μὲν δὴ καὶ ὥς γε σὺ λέγεις, δεινὸς ὁ βίος. Οὐ γάρ τοι θαυμάζοιμ' ἄν, εἰ Εὐριπίδης ἀληθῆ ἐν τοῖσδε λέγει, λέγων, τίς δ' οἶδεν, εἰ τὸ ζῆν μέν ἐστι κατθανεῖν, τὸ κατθανεῖν δὲ ζῆν; καὶ ἡμεῖς τῷ ὄντι ἴσως τέθναμεν· ὅπερ ἤδη του ἔγωγε καὶ ἤκουσα τῶν σοφῶν, ὡς νῦν ἡμεῖς τέθναμεν, καὶ τὸ μὲν σῶμά ἐστιν ἡμῖν σῆμα, τῆς δὲ ψυχῆς τοῦτο, ἐν ᾧ αἱ ἐπιθυμίαι εἰσί, τυγχάνει ὂν οἷον ἀναπείθεσθαι καὶ μεταπίπτειν ἄνω καὶ κάτω· ubi Scholiastes: τὰ ἰαμβεῖα ἐκ τοῦ Φρίξου τοῦ δράματος Εὐριπίδου. Τίς δ' οἶδεν, εἰ τὸ ζῆν μέν ἐστι κατθανεῖν, τὸ κατθανεῖν δὲ ζῆν κάτω νομίζεται, Eosdem e Phrixo versus ita profert Stobæus Flor. CXX, 18 τίς δ' οἶδεν, εἰ ζῆν τοῦθ', ὃ κέκληται θανεῖν, τὸ ζῆν δὲ θνήσκειν ἐστί; Vid. Euripidis fragment. p. 821 ed. Wagner. Plato Cratyl. p. 400 καὶ γὰρ σῆμά τινές φασιν αὐτὸ (τὸ σῶμα) εἶναι τῆς ψυχῆς, ὡς τεθαμμένης ἐν τῷ νῦν παρόντι. Sed communis hæc multorum fuit opinio atque ab antiquissimis ducta temporibus. Theodoretus Græc. Affect. Curat. V p. 544 σύμφωνα δὲ τούτων καὶ Φιλόλαος ὁ Πυθαγόρειος ἔφη· λέγει δὲ ὧδε· μαρτυρέονται δὲ καὶ οἱ παλαιοὶ θεολόγοι τε καὶ μάντεις, ὡς διά τινας τιμωρίας ἡ ψυχὴ τῷ σώματι συνέζευκται καὶ καθάπερ ἐν σήματι τούτῳ τέθαπται; Sextus Empiricus Pyrrh. III, 230 ὁ δὲ Ἡράκλειτός φησιν, ὅτι καὶ τὸ ζῆν καὶ τὸ ἀποθανεῖν καὶ ἐν τῷ ζῆν ἡμᾶς ἐστι καὶ ἐν τῷ τεθνάναι· ὅτε μὲν γὰρ ἡμεῖς ζῶμεν, τὰς ψυχὰς ἡμῶν τεθνάναι καὶ ἐν ἡμῖν τεθάφθαι, ὅτε δὲ ἡμεῖς ἀποθνήσκομεν, τὰς ψυχὰς ἀναβιοῦν καὶ ζῆν. Clemens Alex. Strom. III p. 520 τί δέ; οὐχὶ καὶ Ἡράκλειτος θάνατον τὴν γένεσιν καλεῖ; Πυθαγόρας δὲ καὶ τῷ ἐν Γοργίᾳ Σωκράτει ἐμφερῶς, ἐν οἷς φησι, θάνατός ἐστιν, ὁκόσα ἐγερθέντες ὁρέομεν· ὁκόσα δὲ εὕδοντες, ὕπνος. Philo Alleg. leg. 1 fin μονονοὺ καὶ ὁ Ἡράκλειτος, κατὰ τοῦτο Μωϋσέως ἀκολουθήσας τῷ δόγματί φησι" Ζῶμεν τὸν ἐκείνων θάνατον, τεθνήκαμεν δὲ τὸν ἐκείνων βίον· ὡς νῦν μὲν ὅτε ἐνζῶμεν τεθνηκυίας τῆς ψυχῆς καὶ ὡς ἂν ἐν σήματι τῷ σώματι ἐντετυμβευμένης. Hierocles in carm. aur. p. 142 διὸ καὶ ἐπαμφοτερίζει ταῖς σχέσεσιν, ὁτὲ μὲν ἐκεῖ ζῶσα τὴν νοερὰν εὐζωΐαν ὁτὲ δὲ ἐνταῦθα τὴν αἰσθητικὴν ἐμπάθειαν προσλαμβάνουσα. Ἔνθεν καὶ λέγεται ὀρθῶς ὑπὸ Ἡραπλείτου, ὅτι ζῶμεν τὸν ἐκείνων θάνατον, τεθνήκαμεν δὲ τὸν ἐκείνων βίον Numenius apud Porphyrium de Antro p. 256 ed. Cantabr. καὶ ἀλλαχοῦ δὲ φάναι ζῆν ἡμᾶς τὸν ἐκείνων [τῶν ψυχῶν] θάνατον, καὶ ζῆν ἐκείνας τὸν ἡμέτερον θάνατον. Vide Phil. Græc. Fragm. Vol. I pag. 321 et 323

ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΙΑ.

EUSEBII FRAGMENTA

1. Ἐχθρὸς γενοίμην μηδενός, φίλος δὲ τοῦ αἰεὶ καὶ παραμενέοντος· καὶ μήκοτε μὲν διενεχθείην πρὸς τοὺς οἰκειοτάτους, διενεχθεὶς δὲ διαλλαχθείην ὡς τάχιστα. Μηδενὶ ἐπιβουλεύσαιμι, ἐπιβουλευόμενος δὲ ἄνευ ἀνάγκης τοῦ τι ἀντιδρᾶσαι [a] ἀνήκεστον ἀπαθὴς διαφύγοιμι. Ὀργῆς κρατοίην. Ἐρῴην καὶ ἐπιθυμέοιμι καὶ τυγχάνοιμι μούνων τῶν καλῶν, τῶν δὲ ἀπ' ἐναντίης τῆς ἐπιθυμίης, μηδὲ ἁμαρτών κοτε ὥστε εὔξασθαι, τύχοιμι. Βουλοίμην πάντας εὐτυχέειν, φθονήσαιμι μηδενὶ τῶν εὐτυχεόντων. Μήκοτέ τις ἐμὲ τῶν νομιζομένων παραλόγως εὖ πρήσσειν ἐκπλήξειε μηδὲ ἀνιήσειε· τί γὰρ δεῖ τοῖσι παρὰ τῆς τύχης διδομένοισι [b] φθονέειν; φίλοι δέ με καὶ οἱ κατ' ἀξίην εὐτυχέοντες εὐφραίνοιεν. Μήκοτε τῷ ἀπὸ οἰκείης γνώμης ἔχθρην κατ' ἐμέο [c] ἐπανελομένῳ δυστυχήσαντι ἐπησθείην. Μήκοτε συγγνοίην ἐμεωυτῷ κακοῦ τεύ τινι αἰτίην παρασχόντι. Λαθών κοτε ἐμεωυτὸν ὡς παρὰ μέλος ἤτοι τι εἴπας ἢ πράξας, μὴ περιμείναιμι τοὺς μωμησομένους καὶ ἐπιπλήξοντας· αὐτὸς δὲ ἐμεωυτὸν μωμησαίμην ἄχρι τοῦ ἀκέσασθαι. Εἰδείην γενναίως φέρειν τὰ προσπίπτοντα, καὶ τὰ μὲν μέτρια [d] ἐκδεχοίμην ὥσπερ αὐτῶν ἔχει ἡ φύσις, τοῖσι [e] δὲ ὑπερβάλλουσι μὴ καὶ τὸ παρ' ἐμεωυτοῦ προστιθείην. Εὐτυχίην εἰδείην φέρειν σωφρόνως. Μήκοτε ὑπὸ εὐπρηγίης ἐς ὑπερηφανίην ἄλογον ἀερθείην. Πλοῦτον νομίζοιμι τὸν ἀρκέοντα βίῳ τῷ σώφρονι. Ἄπαυστον καὶ ἀκόρεστον ἐπιθυμίην χρημάτων μὲν μήκοτε σχοίην [f], μούνων δὲ τῶν [g] ὠφελεόντων τὴν ψυχὴν μαθημάτων ἐθέλοιμι αἰεὶ ἐφίεσθαι [h]. Νικῴην νίκην τὴν καὶ ἐμοὶ καὶ τῷ προσδιαλεγομένῳ ἀβλαβέα. Φιλοτιμέεσθαι παρὰ καιρὸν πρὸς φίλους καὶ ἐν τῇσι [i] ζητήσεσι φυλασσοίμην. Μήκοτε καὶ παρὰ τὸ ἐμοὶ δοκέον ἐν τῇσι [k] ζητήσεσι τοῦ νικᾶν ἕνεκα ἔριν ἀσπασαίμην. Μήκοτε ἐπὶ βλάβῃ τοῦ ἀληθέος καὶ ὥστε παρ' ἃ αὐτὸς οἶδα παραλογίσασθαι τὸν προσδιαλεγόμενον ἢ ἐρίσαι ἐπαρθείην. Τοῖσι [l] τὸ ἀληθὲς λόγοισι [m] ξυνιστᾶσι [n] αἰεὶ [o] ξυμμαχοίμην. Ἀκολάστου ἐπιθυμίης τι μήκοτε μηδὲ ἐννοηθείην. Ξυνείην αἰεὶ τοῖσι σώφροσι [p]· εἴη τέ μοι αἰεὶ προσδιαλέγεσθαι, παρ' ὧν ἔστι τι πάντως ἀπελθέειν [q] χρηστὸν προσλαβόντι. Μήκοτε ἐπαρθείην κέρδεος ἕνεκα πλημμελῆσαι. Φίλους διαφερομένους καταρτίζοιμι. Φίλοις, δυνάμενος, καὶ τοῖσι δεομένοισι [r] τὰ δέοντα ἐπαρκέοιμι. Φίλους ἐν κινδύνοισι καταστάντας δυνάμενος [s] ὠφελέειν μήκοτε ἐγκαταλείποιμι. Φίλων ξυμφοράς, ἀπ' ὧν [t] οἷόν τε, ἐπανορθοῦσθαι προθυμοίμην· λυπεο-

1. Nemini inimicus esse velim, amicum autem eum habere qui in amicitia etiam perpetuo mansurus sit; neque unquam dissidere a familiarissimis : sin dissidium factum sit, quam primum iis reconciliari. Nolim cuiquam insidias parare, insidiis vero petitus utinam salvus evadam, nequaquam gravissimum malum vicissim alteri afferre coactus. Utinam iram cohibeam; amem, desiderem et assequar sola bona. Quæ vero sunt inhonestæ cupiditatis, ea nec per errorem optanti contingere velim. Omnes quidem felicitate florere cupiam, sed illorum qui felices sunt nemini invideam. Nunquam quisquam eorum qui fortunati temere habentur, me vel obstupefaciat vel molestia afficiat. Quid enim attinet fortunæ donis invidere? Amici potius me, quique pro dignitate fortuna secunda utuntur, exhilarent. Nunquam etiam ei qui sponte sua inimicitiam mecum suscepit, postquam cum fortuna adversa conflictatus est, lætus insultem. Nunquam mihi conscius sim, me occasionem ullius mali cuiquam præbuisse. Si quando per imprudentiam inepte quid vel dixero vel fecero, ne exspectem, dum alii reprehendant et objurgent, sed ipse me potius vituperem, donec incommodo medear. Norim fortiter ferre casus, et mediocria pro re nata accipiam; quæ vero modum excedunt, iis ne quid mea culpa addam, cavebo. Fortunam secundam modeste ferre sciam, ne quando ob res secundas stulta arrogantia efferar. Divitias judicem, quod satis sit vitæ moderatæ. Effrenata et insatiabili pecuniæ cupiditate ne unquam flagrem, sed solarum quæ animis prosunt disciplinarum desiderio semper agi velim. Victoriam consequar, quæ et mihi et contradicenti innoxia sit. Contendere intempestive cum amicis etiam in disputationibus caveam. Porro ne unquam supra meam opinionem in disputationibus vincendi studio contentionis cupidus sim. Præterea ne unquam veritatis damno ac secus quam ipse sentio falsa argumentatione decipere colloquentem aut saltem litigare in animum inducam. Qui veritatem dictis suis confirmant, eorum socius semper esse velim. Ne mihi ulla unquam inexplebilis cupiditas vel in mentem veniat. Converser assidue prudentibus : liceatque mihi cum his colloqui, a

μένοισι παρεὼν ἐλαφρύνοιμι ἠπίῳ καὶ ἀκεσίμῳ λόγῳ τὰς ἀνίας. Εἰδείην ἐμεωυτὸν αἰδέεσθαι. Τῶν καλῶν φιλομαθείην ἀσχέοιμι. Ζητοίην μὴ τὰ περισσά, ἀλλὰ περὶ ὧν ἄριστον, καὶ ἃ μαθὼν ὠφελησοίμην. Θεοὺς τιμῴην καὶ νόμῳ πόλιος καὶ σπουδῇ οἰκείῃ καὶ νόῳ εὐσεβέϊ [u]. Αἰεὶ [v] τὸ ἐν ἐμοὶ θυμούμενον ἡμεροίην. Ἐθίζοιμι ἐμεωυτὸν ἵλεω εἶναι, καὶ μὴ πρὸς τὰ πρήγματα ἔχειν δυσκόλως. Τίς πονηρός, καὶ τίνι τούτων τί κοτε πέπρηκται, μή μέλοι μοι [x]· εἰδείην δὲ τοὺς ἀγαθούς, καὶ τούτους μεταδιώκοιμι. Ὀφείλοιμι μηδενὶ μηδέν· εἰ δέ κοτε ὑπ' ἀνάγκης μεγάλης ἐς τοῦτο καταστaίην, γένοιτό μοι τάχιστα ἐλευθέρῳ γενέσθαι δυνηθῆναι. Αἰνέοιμι τοὺς ἀγαθοὺς ἀφθόνως· φιλόψογον δὲ γλῶσσαν παντὸς ἀποστυγοίην. Εἰδείην σιγᾶν, περὶ ὧν ἄμεινον.

(Stobæus Flor. I, 85. Εὐσεβίου. Scripsi : [a] τοῦ τι ἀντιδρᾶσαι cum Jacobsio; libri τοῦ τι ἂν δρᾶσαι. — [b] διδομένοισι; codd. διδομένοις vel δεδομένοις. — [c] ἐμέο; codd. ἐμοῦ. — [d] τὰ μὲν μέτρια cum Jacobsio; libri τὰ μέτρια vel μετὰ μέτρια. — [e] τοῖσι; codd. τοῖς. — [f] σχοίην cum Meinekio; codd. ἐχοίην. — [g] μούνων δὲ τῶν cum Valckenario; libri μούνων θ' αὑτῶν vel μούνων θ' ἃ τῶν. — [h] αἰεὶ ἐφίεσθαι cum Jacobsio; membranæ ἃ δεῖ ἔσεσθαι. — [i] τῇσι; codd. ταῖς. — [k] τῇσι; codd. ταῖς. — [l] τοῖσι; codd. τοῖς. — [m] λόγοισι; codd. λόγοις. — [n] ξυνιστᾶσι; codd. ξυνιστᾶσιν. — [o] αἰεὶ; libri ἀεὶ. — [p] αἰεὶ τοῖσι σώφροσι; codd. ἀεὶ τοῖς σώφροσιν. — [q] ἀπελθέειν; libri ἀπελθεῖν. — [r] τοῖσι δεομένοισι; libri τοῖς δεομένοις. — [s] κινδύνοισι; codd. κινδύνοις — [t] ἀπ' ὧν; libri ἀφ' ὧν. — [u] εὐσεβέϊ; libri εὐσεβεῖ. — [v] αἰεὶ τὸ cum Halmio; codd. ἀεὶ τὸν. — [x] μέλοι μοι cum Hirschigio; vulgo μέλοιμι. —)

2. Ἄνθρωποι πολυμαθίης ἔχειν δόξαν ἢ τοῦ ἀληθίζεσθαι ἔρωτα πλεῦνα ἐκτέαται. Πολλοὶ γοῦν τοῖσι [a] πρὸ ἑωυτῶν ἐναντίας δόξας συστησάμενοι τὴν γνῶσιν τοῦ ἀληθέος περὶ τῶν ἀναγκαιοτάτων ἀφείλοντο τῷ τὴν πίστιν αὐτέων [b] μὴ ἐν βεβαίῳ ἑστάναι, ὑπὸ δὲ τοῦ ἀπὸ τῆς προτέρης δόξης περιτρέψαι ἐς [c] τοὐναντίον, λόγον παρασκευάσαντες ἐν τῷ ἀσταθμητοτάτῳ αἰωρέεσθαι.

(Stobæus Flor. IV, 100. Εὐσεβίου. Scripsi : [a] τοῖσι; codd. τοῖς. — [b] αὐτέων; codd. αὐτῶν. — [c] ἐς; codd εἰς.)

3. Πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐν τῇσι [a] συζητήσεσι τῶν πραγμάτων ὁμοίως τοῖσι ἀλόγοισι τῶν ζωΐων [b] ὥσπερ ἐκεῖνα μαχόμενα, οὕτω καὶ αὐτοὶ μούνου τοῦ νικᾶν μεταποιέονται· ὅκως δὲ (τοῦπερ χρὴ πάντα ἄνδρα προμηθέεσθαι καὶ λέγοντα καὶ πρήσσοντα) μὴ παρὰ τὸ ξυμφέρον καὶ σφέων αὐτῶν καὶ τῶν παρεόντων, καὶ ὥστε μὴ τὸ ἀληθὲς αὐτὸ βλάψαι, οὐκέτι λόγον τούτου ποιέονται.

(Stobæus Flor. IV, 101 τοῦ αὐτοῦ. Scripsi : [a] τῇσι; codd. ταῖσι — [b] ἀλόγοισι τῶν ζωΐων; codd. ἀλόγοις τῶν ζώων. —)

4. Ἀνθρώποισι [a] ἔριδες προσφιλέες, καὶ τοῦ περὶ παντὸς τοῦ προτεθέντος ἀντιλέγοντας ἐθέλειν κρατέειν ἄπλετος καὶ ἄλογος ἐπιθυμίη· ὁκότε [b] πολλοὶ οὐκ αἰδέονται [c] καὶ κατὰ τῶν σπουδαιεστάτων καὶ τῶν οὐ χρὴ τῷ χείρονι λόγῳ νικᾶν, νικῶντες ἀξίην κεκλῆσθαι νίκην Καδμηΐην [d].

(Stobæus Flor. IV, 102 τοῦ αὐτοῦ. Scripsi :) ἀνθρώποισι; codd. ἀνθρώποισιν. — [b] ὁκότε; codd. ὁπότε. — [c] οὐκ αἰδέονται cum Jacobsio in Addit. ad Athenæum pag. 186; libri οὔτε δέονται. — [d] νίκη Καδμηΐη dicitur victoria ipsis victoribus damnosa. Vid. Zenob. Proverb. Centur. IV, 45

---

quibus insuper omnino aliquid boni adeptus discedam. Nunquam adducar, ut lucri causa peccem. Amicos dissidentes reconciliem. Amicis, si queam, et indigentibus necessaria suppeditem. Amicos in periculo versantes, si queam juvare, nunquam deseram. Amicorum calamitates, quibuscunque rebus fieri potest, levare studeam. Dolentibus conversans leni et benigna oratione eorum mœrorem minuam. Norim me ipsum vereri. Rerum honestarum studia colam. Quæram non supervacanea, sed ea de quibus optime habeatur quæstio et quæ percepta mihi prodesse poterunt. Deos venerer et ritu civitatis et propria diligentia et mente pia. Semper iram meam placabo. Assuescam comitati facilitatique, ita ut res nequaquam iniquo animo feram. Quis malus sit et quid tandem ab horum quovis patratum sit, ne curem; norim autem bonos eosque secter. Ne cui quid debeam : sed si quando fatali necessitate coactus eo descendam, contingat mihi, ut citissime queam liberari. Laudem bonos copiose : maledicam autem linguam cujusvis oderim. Tacere sciam, de quibus tacere satius est.

2. Homines multa potius scire videri, quam veraces esse cupiunt. Multi igitur, dum in medio ponunt sententias veteribus contrarias, veri perspicientiam in rebus maxime necessariis tollunt, ita ut earum fides haudquaquam certa sit, sed quoniam ex antiqua persuasione in contrariam mutatur, verbis ad illum finem accommodatis, instabili volutatione pendeat.

3. Multi homines in rerum investigatione haud secus ac bruta animalia pugnantes solam sibi victoriam asserunt : ne quid autem (quod unumquemque in dictis et factis curare oportet) præter utilitatem tum suam tum præsentium hominum accidat, neve veritas ipsa infringatur, ejus rei nequaquam rationem habent.

4. Gratæ sunt hominibus contentiones et omni rei propositæ contradicentibus immensa atque insana vincendi cupiditas; quoniam multi non verentur etiam in rebus gravissimis, in quibus deteriorem sententiam superare non convenit, victoriam, ut dicitur, vere Cadmeam referre.

et Erasm. Adag. Chil. II Centur. VIII, 34. —

5. Ἄνθρωποι τοὺς μὲν παρὰ φύσιν καὶ ἐν τεράτων λόγῳ ἐόντας ἀσπάζονται, καὶ μεγάλων χρημάτων ὠνεόμενοι ὡς ἐπὶ μεγίστῳ κτήματι χαίρουσι καὶ μεγαλοφρονέονται, περὶ δὲ τὰ σπουδαιότατα καὶ τὰ σμικρὰ ἄχθονται ἀναλίσκοντες.

(Stobæus Flor. IV, 103 τοῦ αὐτοῦ. Nolui σπουδαιότατα in σπουδαιέστατα mutare, quod legitur in fragm. 4, quum Herodotus quoque utramque formam usurpet. Obversantur autem Eusebio inprimis nani sive pumili quos multis veterum in deliciis fuisse notum est. Vid. Casaubon. ad Suet. August. cap. 83.)

6. Οἱ πλεῦνες τῶν ἀνθρώπων περὶ πάντα τὰ λοιπὰ φειδωλοὺς σφέας παρεχόμενοι καὶ εἰ δαπανοῖεν ἀσχάλλεντες, ὑπὲρ τοῦ παρὰ τῶν δήμων κροτηθῆναι καὶ τὰ ἐόντα σφι πάντα ἡδέως προΐενται.

(Stobæus Flor. IV, 104 τοῦ αὐτοῦ.)

7. Οἱ μάταιοι τῶν ἀνθρώπων τοὺς μὲν μεγάλα χρήματα ἔχοντας καὶ φαύλους ἐόντας τιμῶσί τε καὶ τεθωυμάκασι, τῶν δὲ σπουδαίων ἐπειδὰν ἀχρηματίην καταγνῶσι, ὑπερφρονέουσι.

(Stobæus Flor. IV, 105 et Maximus serm. de divitiis et paupertate p. 159. Scripsi καταγνῶσι; libri καταγνῶσιν.)

8. Τῶν τῇσι αἰσχρῇσι ἐπιθυμίῃσι [a] ἐπιχειρεόντων ἐλεύθερον μηδένα νόμιζε· τῶν γὰρ τοὺς τῇ τύχῃ δούλους κεκτημένων πολὺ βαρυτέροισι [b] οὗτοι δεσπότῃσι [c] τοῖσι [d] καταναγκάζουσι πάντα δουλεύουσι. [e])

(Stobæus Flor. VI, 13 Εὐσεβίου. Scripsi: τῇσι αἰσχρῇσι ἐπιθυμίῃσι; codd. ταῖς αἰσχραῖς ἐπιθυμίαις. — [b] βαρυτέροισι; codd. βαρυτέροις. — [c] δεσπότῃσι; libri δεσπόταις. — [d] τοῖσι; codd. τοῖς. — [e] πάντα δουλεύουσι; codd. ταῦτα δουλεύουσιν. —)

9. Γαστριμαργίη σῶμα πιαίνει, ἀλογίην ἀείρει, ψυχῆς δὲ τὸ κάλλιστον λογισμὸν κοιμίζει.

(Stobæus Flor. VI, 14 τοῦ αὐτοῦ. Scripsi τὸ e Gesneri conjectura; codd τόν. —)

10. Ψυχῇ σῶμα ἀνθρώπου ἔδοσαν οἱ θεοί, ὥστε τῇ ψυχῇ τὸ σῶμα ὑπηρετέεσθαι. Οἱ δὲ πολλοὶ τὸ ἔμπαλιν ποιέουσι, σώματι πρὸς πάντα καὶ ἐς μοῦνα τὰ ἐκείνου ὑπουργήματα τὸ κρέσσον τῷ χείρονι καὶ θνητῷ ἀθάνατον ψυχὴν καταδουλούμενοι.

(Stobæus Flor. VI, 15 τοῦ αὐτοῦ. Scripsi καταδουλούμενοι ex Damasceno; vulgo καταδουλευόμενοι. —)

11. Ἀκολασίη ψυχὴν λυμαίνεται καὶ σῶμα διαφθείρει, τόπερ ἕνεκα τῆς ἡδονῆς, καὶ ὥστε αὐτῷ χαρίζεσθαι, τὸν ἔχοντά μιν καταναγκάσει τὰ αἴσχιστα πάντα ποιέειν.

(Stobæus Flor. VI, 16 τοῦ αὐτοῦ.)

12. Ἀκολασίη ψυχὴν ὥσπερ νῆα ἄνεμοι ὑπολαβόντες τῇδε καὶ τῇδε φορέοντες συγκλονέουσι καὶ ἀπειθέα ποιέουσι τῷ κυβερνήτῃ· οὕτω καὶ ψυχὴν δονέουσα καὶ ἀπειθέα νόῳ εἶναι καταναγκάζουσα εἰρηνεύειν καὶ ἐν τῷ εὐδίῳ καὶ ἀσφαλεστάτῳ ὁρμέειν οὐ ξυγχωρέει.

(Stobæus Flor. VI, 17 τοῦ αὐτοῦ.)

13. Φιλοχρηματίη τοῦ κτήσασθαι εὑρέειν ἀρκέοντα οὖρον οὐκ οἶδε.

(Stobæus Flor. X, 28 Εὐσεβίου. Scripsi εὑρέειν; codd. εὑρεῖν.)

14. Φιλοχρηματίην ἐπ' ἡμέρῃ [a] ἑκάστῃ ἐπιρρέων πλοῦτος οὐκ ἵστησι [b], ὥσπερ οὐδὲ πυρκαϊὴν ὕλη ἐπιβαλλομένη· ἐπιγινόμενος [c] δ' αἰεὶ [d] τοῦ πλεῦνος [e] τὴν ἐπιθυμίην [f] ἐξάπτει μεζόνως [g]. Νόος δὲ μοῦνος παραστὰς καὶ τοῦτο οἶδε [h] ἀκέεσθαι.

(Stobæus Flor. X, 29 Εὐσεβίου. Scripsi: [a] ἐπ' ἡμέρῃ; codd. ἐφ' ἡμέρῃ. — [b] οὐκ ἵστησι; codd. οὐχ ἵστησι. — [c] ἐπιγινόμενος; codd. ἐπιγιγνόμενος. — [d]

---

5. Homines eos, qui præter naturam et monstros sunt, amplectuntur, iisque grandi pretio comparatis, tanquam maxima possessione gaudent ac superbiunt, in res serias autem et magnopere expetendas quamvis exiguum sumtum facere gravantur.

6. Homines plerique in reliquis rebus omnibus parsimoniam adhibent, ac si pecuniam in eas impenderint, indignantur; ad plausum vero popularem ferendum etiam bona sua omnia libenter profundunt.

7. Homines vani et inepti prædivites quidem quamvis malos colunt et admirantur: bonos vero, simul atque inopes esse animadverterunt, illico contemnunt.

8. Eorum qui fœdis voluptatibus dediti sunt noli quemquam liberum existimare. Hi enim multo sævioribus dominis, quam sint, qui fortuna servos possident, cogentibus omnia, serviunt.

9. Edacitas corpus pinguefacit, stuporem affert, animi vero optimam partem rationem sopit.

10. Animo corpus hominis dii dederunt, ut ipsi anima corpus serviret. Plerique autem contra faciunt, corpori ad omnia, etiam sola ejus ministeria, meliorem naturam deteriori et mortali immortalem animum subjicientes.

11. Intemperantia animum corrumpit et corpus perdit, quod voluptatis gratia atque ut ipsi morem gerat, coget illum a quo habetur turpissima quæque facere.

12. Quemadmodum venti navem correptam huc illuc ferentes concutiunt et non obsequentem efficiunt gubernatori: sic etiam animum agitans et menti non obedientem esse cogens intemperantia pace uti atque in portu velut tranquillo et tutissimo esse non sinit.

13. Avaritia quærendæ pecuniæ finem sufficientem reperire nescit.

14. Avaritiam quotidie affluentes divitiæ non explent, ut neque rogum ardentem injecta materia. Quin accedentes semper opes majorum cupiditatem magis inflammant. Sola vero mens, si præsto sit, huic quoque malo mederi potest.

αἰεὶ; codd. ἀεί. — [e] τοῦ πλεῦνος; codd. ἐς τοῦ πλεῦνος. — [f] ἐπιθυμίην; libri ἐπιθυμίαν. — [g] μεζόνως; codd. μειζόνως. — [h] οἶδε; codd. οἶδεν. —

15. Φιλοχρηματίην ἄλογον τὰ κτώμενα ἀποβαλλόμενα μᾶλλον ἂν ἀνύσειε [a] ἢ ὁ ἐπ' ἑκάστῃ [b] ἡμέρῃ πλοῦτος ἄπλετος ἐπιγινόμενος [c].

(Stobæus Flor. X, 30 τοῦ αὐτοῦ. Scripsi [a] ἂν ἀνύσειε; codices ἀνύσειεν. — [b] ἢ ὁ ἐπ' ἑκάστῃ; codd. ἢ ὁ ἐφ' ἑκάστῃ. — [c] ἐπιγινόμενος; membranæ ἐπιγιγνόμενος.)

16. Τὸ οἰκονομέειν τὰ παρεόντα ἀνδρὸς προνόου· τὸ δὲ μηδ' ὅλως ἐθέλειν ἔς τι τῶν δεόντων χρέεσθαι οὐ δεσπότεω τῶν κτηθέντων, καταδεδουλωμένου δὲ ἑωυτὸν τῶν χρημάτων ἐστὶ τῇ κτήσι.

(Stobæus Flor. X, 31-32. τοῦ αὐτοῦ. Conjunxi utrumque fragmentum receptis Halmii emendationibus. Antea enim locus sic edebatur : τὸ οἰκονομέειν τὰ παρεόντα ἀνδρὸς προνόου, τὸ δὲ μηδ' ὅλως ἐθέλειν ἐστὶ τῶν δεόντων χρέεσθαι. Οὐδέποτε τῶν κτηθέντων, καταδεδουλωμένου δὲ ἑωυτὸν τῶν χρημάτων τῇ κτήσει. Præterea pro κτήσει posui κτήσι. —)

17. Οἱ πλεῦνες τῶν ἀνθρώπων παρὰ λόγον φειδόμενοι ἀξιεῦσι πολυχρήματοι πεπιστευμένοι ἠλίθιοι καὶ σκαιοὶ νομίζεσθαι ἢ περὶ τὰ δεῖ ἀναλίσκοντες δεξιοὶ κεκλῆσθαι.

(Stobæus Flor. X, 33. Scripsi φειδόμενοι; vulgo φιλεύμενοι. Neque enim cum Valckenario ad Herodot. lib. VIII cap. 10 reponendum φειδεύμενοι, quod non est ionicum. —)

18. Πλούσιον χρὴ νομίζειν τὸν ἡγεόμενον ἔχειν τὰ ἀρκέοντα· τὸν δὲ αἰεὶ [a] ἐπιθυμέοντα προσκτήσασθαι καὶ πληθώρην μηδέκοτε [b] τοῦ πλούτου [c] λαμβάνοντα, καὶ εἰ Μίδεω [d] πλουτέοι μᾶλλον, πένητα καλέω καὶ Ἴρου τὴν [e] ἐκεῖνος ἐξ ἀνάγκης εἶχε τύχην [f] κεκτῆσθαι λέγω [g].)

(Stobæus Flor. X, 36 Εὐσεβίου. Scripsi : [a] αἰεὶ; codd. ἀεί. — [b] μηδέκοτε; codd. μηδέποτε. — [c] τοῦ πλούτου cum Jacobsio; vulgo τοῦ τοιούτου. — [d] Μίδεω; libri Μίδου. — [e] τὴν; codd. ἥν. — [f] τύχην cum Valckenario; libri ψυχήν. — [g] λέγω addidi e Meinekii conjectura; vulgo desideratur. —

19. Ἀληθηΐην [a] νόος ἀσπάζεται καὶ αἰεὶ [b] αὐτῇ συνοικέει· ἐὼν δὲ ἐν τοῖσι [c] ἑωυτοῦ ἀψευδέστατος, ὅμως ἔστιν ὅτε καὶ ψεῦδος ἀγαθῷ κεράσας παρέχεται ἐπ' ὠφελίῃ ἀνθρώπων τῶν τούτου χρηιζόντων [d] καὶ ἐπὶ χρηστῷ τῷ σφετέρῳ παραλογισθησομένων πρὸς αὐτοῦ. Τότε γὰρ δὴ μοῦνον καὶ οὔκοτε ἄλλοτε νόος, καὶ ἐν καιρῷ τῷ αὐτὸς οἶδε, πάντα τἄλλα ψεύδεα ἀποστυγέων, ψεῦδος τὸ τοιοῦτον εἰσφέρεται, ἀπὸ τῆς τῶν λοιπῶν ἁπάντων ψευδέων φύσιος ἐς [e] ἄλλο εἶδος μεταληφθὲν χρησιμώτατον τέχνῃ καὶ σοφίῃ αὐτοῦ τοῦ νόου τοῦ φαῦλον πρῆγμα ἐς τοῦτο μετακοσμήσαντος.

(Stobæus Flor. XI, 21. Scripsi [a] ἀληθηΐην; codd. ἀληθείην. — [b] αἰεί; codd. ἀεὶ — [c] τοῖσι; libri τοῖς. — [d] χρηιζόντων; codd. χρηζόντων. — [e] ἐς; libri εἰς. —

20. Ψεύδεσθαι ἐν πόλι [a] μηδὲ εἷς νόμος ξυγχωρεέτω μηδενί, [b] μηδενὸς πλὴν τοῦ φιλαλήθεος καὶ νοήμονος ἐπισταμένου τε ὁκότε καὶ ὅκως ὠφελίῃ [c] ψεύδεος· τῆς δὲ ἀπὸ τούτου γινομένης χρείης ἀναγκαίῃ [d] καὶ τοῦτο ποιέειν.

(Stobæus Flor. XI, 22 τοῦ αὐτοῦ. Scripsi : [a] πόλι; codd. πόλει. — [b] μηδενί, μηδενὸς cum Jacobsio in Lectt. Stob. p. 61; libri μηδενί — [c] ὠφελίῃ cum Meinekio; codd. οὐ φιλίῃ. — [d] ἀναγκαίῃ cum Kœnio ad Greg. Cor. p. 393. —

21. Παῤῥησίη ἀπὸ γνώμης ἐλευθέρης καὶ ἀληθηΐην [a] ἀσπαζομένης προέρχεται· παρέξεαι δὲ αὐτὴν ἀμώμητον οὐ τῷ πᾶσι καὶ ὡς ἔτυχεν ἐπιτιμᾶν καὶ λοιδορέεσθαι, νομίζων τοῦτο εἶναι τὴν παῤῥησίην· ἀλλ' εἰ πρὸς οὓς δεῖ καὶ ὑπὲρ τίνων χρὴ καὶ ἐν ᾧ χρὴ μετὰ τοῦ

---

15. Avaritiam hiantem citius consument abjectæ res partæ, quam crescentes quotidie opes immensæ.

16. Præsentia rite componere viri est providi : at prorsus nolle iis ad ullam rem necessariam uti non domini est bonorum partorum, sed hominis pecuniæ quæstui tantum dediti.

17. Homines plerique præter rationem parci, modo pecuniosi habeantur, stulti ac dementes judicari malunt, quam pecuniam in res necessarias impendendo sollertes nominari.

18. Ille dives existimandus est, qui quod satis est habere sibi videtur. Eum vero qui semper majorem pecuniam sibi facere concupiscit neque unquam acquirendi satietatem capit, etiamsi Mida fuerit opulentior, pauperem dico et qua sorte necessario Irus contentus vivebat, eandem ipsum tenere.

19. Mens veritatem amplectitur, et semper cum ipsa versatur. Sed quamvis in rebus suis nequaquam mendax sit, tamen interdum bono mixtum mendacium ad hominum eo indigentium utilitatem profert, qui quidem sane sui ipsorum commodi causa mendacio isto decipiendi sunt. Tunc enim solum nec unquam alias mens, quum tempus opportunum esse scit, abhorrens interim ab omnibus aliis mendaciis, tale quoddam mendacium ingerit, e reliquorum omnium mendaciorum natura in aliam eamque utilissimam speciem mutatum arte sapientiaque ipsius, utpote rem malam in eam formam redigentis.

20. In civitate mentiri nulla lex cuiquam permittere debet, quum nemo nisi vir veritatis studiosus et prudens noverit, quando et quomodo mendacia prosint : ob utilitatem vero, quam illa res præbet, fieri etiam eam necesse est.

21. Liberior sermo ab animo ingenuo et veritatis stu-

χρησίμου περὶ τῶν παρισταμένων ξὺν νόῳ προσδιαλέγοιο.

(Stobæus Flor. XIII, 44 Εὐσεβίου. Scripsi : [a] ἀληθηίην; codd. ἀληθείην. — [b] περὶ τῶν παρισταμένων cum Gesnero in margine; codd. τῶν παρισταμένων. —

22. Ἐχθρὸς τἀληθέα εἰπὼν τοῦ προσποιευμένου φίλου πρὸς χάριν εἰπόντος πάντα αἱρετώτερος.

(Stobæus Flor. XIII, 45 τοῦ αὐτοῦ. Scripsi e Jacobsii conjectura πάντα pro vulgato παντὸς vel πάντως.)

23. Ἀνὴρ μεγάλα ἔχων χρήματα ἀποτεθησαυρισμένα, ἔπειτα γνώμῃ τῇ ἑωυτοῦ [a] ἐς μηδὲν τῶν δεόντων οἷός τε ἐὼν αὐτοῖσι [b] χρέεσθαι, ἔοικε τῷ τὰ ἐν τοῖσι δημοσίοισι [c] ἀποκείμενα πεπιστευκότι ἑωυτοῦ εἶναι. Δόξῃ μὲν γὰρ ὁμοίῃ πλουτέουσι· τόπερ δὲ τοῦ κεκτῆσθαί ἐστι [d] οἰκήϊον, τοῦ αὐτοῖσι [e] χρέεσθαι, ἀπεστερέαται [f] ὁμοίως ἀμφότεροι.

(Stobæus Flor. XVI, 14. Εὐσεβίου. Scripsi : [a] γνώμῃ τῇ ἑωυτοῦ e codd. et cum Valckenario; vulgo γνώμῃ μὴ τῇ ἑωυτοῦ. — [b] αὐτοῖσι; codd. αὐτοῖς. — [c] τοῖσι δημοσίοισι; libri τοῖς δημοσίοις. — [d] ἐστι; codd. ἐστιν. — [e] αὐτοῖσι; codd. αὐτοῖς. — [f] ἀπεστερέαται cum Schæfero; codd. ἀποστερέαται vel ἀπεστερέεται.)

24. Ἄνδρα χρήματα μεγάλα ἔχοντα ἀποτεθησαυρισμένα, καὶ αὐτοῦ τούτου εἵνεκα [a] ἐπικτώμενον, καὶ ὅκως αἰεί τι τοῖσι παρεοῦσι προσθέῃ [b] πρήγματα [c] μὲν ἔχοντα, μήτε δὲ ἐς ἑωυτὸν μήτε ἐς ἄλλο τι τῶν χρησίμων ἀναλίσκοντα, μήκοτε πλουτέειν ἀποφήναιο [d], φύλακα δὲ καὶ ποριστὴν εἶναι ἀλλοτρίων χρημάτων, καὶ πόνους ἔχειν αἱρέεσθαι πολλάκις καὶ τοῖσι [e] ἑωυτῷ μηδὲν προσήκουσι [f] ἐπικτώμενον.

(Stobæus Flor. XVI, 24 Εὐσεβίου. Scripsi : [a] καὶ αὐτοῦ τούτου εἵνεκα cum Valckenario; libri καὶ τοῦ θησαυρίζειν αὐτοῦ τούτου εἵνεκα. — [b] προσθέῃ cum Halmio; codd. προσθείη. — [c] πρήγματα cum Meinekio; vulgo χρήματα. — [d] ἀποφήναιο cum Meinekio; codd. ἀποφήνειε. — [e] τοῖσι; codd. τοῖς. — [f] προσήκουσι; codd. προσήκουσιν. —)

25. Γνώμης ἀνδρὸς ἀρίστου ἀπόδεξις ἥδε, μὴ ἐπὶ τῷ σιτέεσθαι ἑωυτὸν νομίζειν γεγονέναι, μηδὲ ἐν τούτῳ τὴν ζωὴν ἡγέεσθαι, μούνου δὲ αὐτοῦ τοῦ ζώειν εἵνεκα [a] ἀνθρώποισι [b] τροφὴν νομίζειν εὑρῆσθαι.

(Stobæus Flor. XVII, 41 Εὐσεβίου. Scripsi : [a] εἵνεκα; codd. ἕνεκα. — [b] ἀνθρώποισι; codd. ἀνθρώποις. —)

26. Ἐγκράτεια καὶ σώματι ἀγαθόν· πρὸς γὰρ ὑγιείην αὐτῷ ξυμμάχεται, καὶ σωφροσύνην ἐν ψυχῇ τίκτει. Σωφροσύνη δὲ ἀστασίαστον καὶ εὔδιον, καὶ βίον εἰρηναῖον ψυχῇ παρασκευάζει.

(Stobæus Flor. XVII, 42 τοῦ αὐτοῦ.)

27. Ὀργῆς κρατέειν ἄριστον ἐθίζειν ἑωυτόν, μάλιστα μὲν καὶ πρὸς τὸ μὴ εὐπετέως ὑπ' αὐτῆς ξυγκινέεσθαι· εἰ δὲ μή, ἀλλ' ὥστε γε πάντως μὴ τὸ καταναγκαζόμενον ὑπ' αὐτῆς αὐτίκα σε καὶ ἐν τῷ ἀλογίστῳ ἀποπιμπλάναι.

(Stobæus Flor. XIX, 9. Εὐσεβίου.)

28. Πολλοὶ δοκέοντες ἑωυτοὺς φιλέειν οὐ φιλέουσι [a] ἀληθέως· πάντα γοῦν αὐτοῦ τούτου εἵνεκα [b] εἴκοντες ἑωυτοῖς καὶ παρὰ τὸ ἀτρεκὲς χαριζόμενοι αὐτοῖς τοῖς ἐναντιωτάτοις περιπίπτουσι.

(Stobæus Flor. XXIII, 15 Εὐσεβίου. Scripsi : [a] φιλέουσι; codd. φιλέουσιν. — [b] εἵνεκα; codd. ἕνεκα. —)

29. Πολλοὶ βουλόμενοι δοκέειν εἶναι εὐβουλότατοι

---

dioso proficiscitur. Uteris autem eo sine ulla noxa, non omnes neque prout sors tulerit reprehendendo et objurgando, hanc libertatem esse ratus, sed illos quorum refert, et quibus hoc convenit, suo tempore non sine utilitate de iis quæ in mentem veniunt prudenter compellando.

22. Inimicus, qui vera loquitur, cuivis amicitiæ simulatori ad voluntatem loquenti longe præferendus est.

23. Vir qui grandem pecuniam congestam seposuit, sed ea suo arbitratu ad res necessarias uti non audet, similis est homini publicum thesaurum suum esse credenti. Quantum enim ad opinionem, æque uterque dives est. Usum vero divitiarum, qui proprius est possidentis, non magis hic quam ille facit.

24. Virum qui grandem pecuniam congestam seposuit, et seponendi gratia tantum ampliores opes acquirit, semper præsentibus aliquid addere studens, licet neque ad suam utilitatem neque ad alias res fructuosas quidquam conferat, ne unquam divitem esse affirmes, sed alienæ pecuniæ tum custodem tum exactorem, quum sæpenumero labores suscipere velit et res nihil ad se pertinentes augeat.

25. Magni ingenii est, non ad epulandum se natum putare, neque in eo vitam consistere arbitrari, sed vivendi tantum gratia hominibus cibos apponi existimare.

26. Continentia tum corpori bona est, quippe quæ ad prosperam valetudinem ipsi prosit, tum in animo temperantiam gignit. Temperantia vero tranquillitatem, quietem et placidam animo vitam conciliat.

27. Optimum quidem est assuescere ita cohibere iram, ut non facile ea incendaris : sin minus, saltem, ut quod ipsa imperat, non statim prorsus inconsiderata cupiditate exsequaris.

28 Multi quum se ipsos amare videantur, non vere amant. Nam sibi idcirco omnia indulgentes perperamque gratificantes in ipsa illa, quæ maxime sunt contraria, incidunt.

29. Plurimi quum prudentissimi haberi velint, familiarium benevolentia a consilio quodam revocati, de sen-

πρὸς τῶν οἰκειοτάτων καὶ εὖ φρονεόντων ἀναποδιζόμενοι, οὐκ ἀξιεῦσι [a] ἀπὸ τῶν δοξάντων ἅπαξ ἀναχωρέειν, ἀλλ' ὅκως μὴ ἐλεγχοίατο ὡς ἀπὸ ἡμαρτημένης ἀφιστάμενοι ἐμμένουσι τῇ γνώμῃ, ἐς ὃ δὴ καὶ τοῖσι [b] ἀπ' αὐτῆς κακοῖσι [c] ἐγκυρήσωσι.

(Stobæus Flor. XXIII, 16. Εὐσεβίου. Scripsi : [a] ἀξιεῦσι; libri ἀξιεῦσιν. — [b] τοῖσι; codd. τοῖς. — [c] κακοῖσι; codd. κακοῖς.)

30. Οἱ πολλοὶ τοῖσι ἀνθρώποισι [a] τὸ εὐόρκους εἶναι αὐτοῖσι [b] παραινέουσι [c]· ἐγὼ δὲ καὶ τὸ ἀρχὴν μηδ' εὐπετέως ὀμνύναι ὅσιον ἀποφαίνομαι.

(Stobæus Flor. XXVII, 13. Εὐσεβίου. Scripsi : [a] τοῖσι ἀνθρώποισι; codd. τοῖς ἀνθρώποις. — [b] αὐτοῖσι; codd. αὐτοῖς. — [c] παραινέουσι; codd. παραινέουσιν. Cæterum falluntur qui αὐτοῖσι tanquam a librariis additum deleri volunt. Vid. Brunck. ad Soph. Philoct. v. 316 et Viger. p. 171 ed. Hermann. —)

31. Φημὶ πάντα τὸν προαίρεσιν τοῦ ἐπιορκῆσαι ἀναδεξάμενον [a] καὶ ἐπορμήσαντα [b] ἐπὶ τὸν ὅρκον, εἰ καὶ μὴ περανέει [c] τὸ ἔργον τῆς ἐπιορκίης τύχῃ τινί, ἢ καὶ τῷ μὴ βουληθῆναι τὸν ἀπαιτέοντα, ὅμως αὐτὸν ἔχειν γνώμην τὴν τοῦ ψευδόρκου, καὶ εἶναι τῆς ἐπὶ τῇ ἐπιορκίῃ ἁμαρτάδος τῆς τ' ὀφειλομένης [d] κατὰ τῶν καὶ ἔργῳ ἐπιορκησάντων ἔνοχον τιμωρίης.

(Stobæus Flor. XXVIII, 13. Εὐσεβίου. Scripsi : [a] ἀναδεξάμενον cum Jacobsio in Animadv. ad Stob. p. 244; vulgo ἀναδειξάμενον. Vid. Gregor. Corinth. de dial. ionic. 36, p. 432 ed. Schæfer. — [b] ἐπορμήσαντα cum eodem; codd. ἐπιορκήσαντα. — [c] περανέει; codd. πελάσει. — [d] τῆς τ' ὀφειλομένης; codd. τῆς ὀφειλευμένης. —)

32. Πόνοι οἱ ἑκούσιοι πόνοισι τοῖσι μετὰ ταῦτα ἀναγκαίοισι, ὥστε αὐτοὺς εὐπετεστέρους παρασκευασθῆναι, προπονέονται.

(Stobæus Flor. XXIX, 59. Εὐσεβίου. Scripsi. [a] πόνοισι τοῖσι; codd. πόνοις τοῖς. — [b] ἀναγκαίοισι; codd. ἀναγκαῖοι, cujus loco Jacobsius in Animadvers. ad Stobæum pag. 242 vulgaverat ἀναγκαίοις. Similem Democriti sententiam vide Phil. Gr. Fragm. vol. I, pag. 346, 86.)

33. Σῶμα ἀργίη τήκει, ψυχὴν δ' ἀμελετησίη ἀσκήσιος τῶν αὐτὴν ἀειρόντων πρὸς τὸ θεοειδέστατον.

(Stobæus Flor. XXX, 15. Εὐσεβίου. Pro ἀμελετησίη possis cum Meinekio ἀμελησίη reponere.)

34. Ἄνθρωποι λόγων κούφων μέγα ὀδόντας [a] ἕρκος ἐκτέαται. Ἀλλὰ γὰρ ἐπὶ παντὶ νόου χρηΐζομεν [b], ἐπεὶ ἐὰν [c] οὗτος μὴ κατιθύνῃ αὐτὰ τὰ ἔπεα, πρὶν βουλευθῆναι ἐκφεύγει πολλάκις, καὶ κατηλογήσαντα τοσούτου ἕρκεος ἄκριτα προεκθρώσκει.

(Stobæus Flor. XXXVI, 30. Εὐσεβίου. Scripsi : [a] ὀδόντας cum Meinekio; codd. ὀδόντων. — [b] χρηΐζομεν; codd. χρήζομεν. — [c] ἐὰν; codd. ἄν. —)

35. Ἀνδρὶ ἀγαθῷ εὖ πρήσσοντι φθονέων τις καὶ πατρίδι καὶ παντὶ τῷ κοινῷ καὶ ἑωυτῷ φθονέει. Ἀνὴρ ἀγαθὸς γὰρ εὖ πρήσσων πόλιος καὶ παντὸς τοῦ δυναμένου τῆς εὐμοιρίης αὐτοῦ μεταλαγχάνειν κοινὴ εὐδαιμονίη.

(Stobæus Flor. XXXVIII, 38. Εὐσεβίου.)

36. Φθόνος ὁ κατὰ τῶν εὐδοκιμεόντων ἐπὶ τοῖσι καλλίστοισι [a] ἀργῶν καὶ ἀπράκτων [b], τῶν δὲ ἀγαθῶν καὶ οἵων τε τεκέειν τι παρ' ἑωυτῶν χρηστὸν οὐχ ἅπτεται.

(Stobæus Flor. XXXVIII, 39. Εὐσεβίου. Scripsi : [a] τοῖσι καλλίστοισι; codd. τοῖς καλλίστοις. — [b] ἀπράκτων; libri ἀπρακτῶν. —)

37. Ἀνὴρ πολλὰ ἔχων καὶ χρηστὰ [a] μαθήματα, ἔπειτα γνώμῃ πονηρῇ διαχρεόμενος, καὶ μὴ βουλόμενος τοῖσι [b] μεταποιευμένοισι ὑπὸ φθόνου μεταδιδόναι, ἔοικε [c] ἀγγείῳ πονηρῷ, πολλὰ καὶ χρηστὰ ἔχοντι ἐν

---

tentia semel dicta decedere nolunt, sed ne abjecti consilii tanquam pravi convincantur, in proposito permanent, donec tandem in damna inde orta incurrant.

30. Multi hominibus præcipiunt, ut jusjurandum servent : ego vero omnino non facile jurare religiosi viri esse affirmo.

31. Ajo quicunque pejerandi consilium cepit atque ad fidem jurejurando astringendam paratus fuit, etiamsi perjurium ipsum sive forte quadam non fecerit, sive quod noluerit ille, cujus erat jusjurandum ab ipso exigere, nihilo secius perjurum esse animo, et perinde pœna perjuris constituta teneri atque istum qui re ipsa pejeraverit.

32. Voluntarii labores præparant eos, quos postea necessitate coacti subimus, ita ut hi, illis præcedentibus. minuantur ac leventur.

33. Corpus macerat desidia, animum autem neglecta earum rerum exercitatio, quæ eum ad deorum similitudinem evehunt.

34. Homines magnum possident vallum dentium ad coercendos leves sermones. Verum enim vero in omni re mente indigemus, quæ nisi rexerit ipsa verba, sæpenumero ante deliberationem effugiunt, et tanto vallo neglecto temere emissa volant.

35. Si quis invidet viro bono prosperas res habenti, is etiam tum patriæ ac toti reipublicæ, tum sibi ipsi invidet. Nam vir bonus fortunate vivens commune est bonum et civitatis et eorum omnium qui felicitatis ejus participes fieri possunt.

36. Invidia qua premuntur viri pulcherrimis rebus clari vitium est hominum otiosorum et inertium : probos vero et aliquid boni ex se ipsis procreare valentes non attingit.

37. Vir multæ doctrinæ facultatem consecutus sed

ἑωυτῷ ἀποκείμενα, καὶ τὰ ἐνεόντα πρὶν φανῆναι διαφθείροντι.

(Stobæus Flor. XXXVIII, 59. Εὐσεβίου. Scripsi : [a] πολλὰ ἔχων καὶ χρηστά; codd. πολλὰ ἔχων χρηστά. — [b] τοῖσι; libri τοῖς. — [c] ἔοικε; codd. ἔοικεν. —)

38. Πατράσι παῖδας ἐπιζώειν εὐτυχές, καὶ χρὴ τοῦτο παρὰ τῆς τύχης αἰτέειν καὶ τοὺς μετὰ ταῦτα διαδεξομένους, καὶ ὅκως καὶ αὐτέων [a] ἕκαστοι τάξι [b] τῇ εἰρημένῃ τοὺς πρὸ ἑωυτῶν διαδεχοίατο. Κοινὴ δὲ εὐχὴ δικαιοτάτη αὕτη ἂν παρὰ πάντων φυλαχθείη ἐπὶ τῇ διαμονῇ [c] τοῦ μεγίστου [d], τὴν ὑποδεχομένην ἑκάστοτε καὶ ἐκτρέφουσαν πάντας πατρίδα καὶ δοῦσαν τοὺς προηγησαμένους, αὐτήν τε καὶ θεῶν τῶν ἐγχωρίων τὰς κατεστεώσας [e] τιμὰς τῷ πλεῦνι αἰεὶ ὑπερβάλλειν.

(Stobæus Flor. XXXIX, 24. Εὐσεβίου. Scripsi : [a] αὐτέων; codd. αὐτῶν. — [b] τάξι; libri τάξει. — [c] ἐπὶ τῇ διαμονῇ cum Jacobsio Animadv. in Stob. pag. 246; codd. ἐπιτηδεία μόνη. — [d] τοῦ μεγίστου; libri τοῦ μηκίστου. — [e] κατεστεώσας; codd. καθεστώσας. —)

39. Πλοῦτος ἐν πόλι [a] τῇ μελλούσῃ εὐδαιμονέειν ἀρετῆς μήκοτε [b] προτιμηθείη, ὅκως μὴ διὰ τοῦτο ἐς τὴν ἐκείνου ἐπιθυμίην πάντων συῤῥεόντων ὀλιγωρίη καὶ ἀνασκησίη ἀρετῆς ψυχῇσι [c] τῶν κατὰ τὴν πόλιν ἐμφυῇ. Ἀρετῆς γὰρ ἀτιμαζομένης, πλοῦτος μοῦνος σπουδαζόμενος καὶ ἐνδυναστεύσας ὕβριός τε καὶ ὑπερηφανίης ὑπηρέτης καὶ πάντων κακῶν τὰ ὑπ' ἐξουσίης [d] τε καὶ τοῦ ἀνεπιπλήκτου τῆς [e] ἀπεστεώσης ἀρετῆς οὐδεὶς ἀνακαλέσεται, χορηγὸς γίνεται.

(Stobæus Flor. XLIII, 142. Εὐσεβίου. Scripsi : [a] πόλι; codd. πόλει. — [b] μήκοτε; codd. μήποτε. — [c] ψυχῇσι; codd. ψυχαῖς. — [d] κακῶν, τὰ ὑπ' ἐξουσίης; libri κακῶν, ὑπ' ἐξουσίης. — [e] τῆς; membranæ τᾶς vel τά. —)

40. Ἄρχουσι [a] ἡ ὀφειλομένη [b] αἰδὼς καὶ τιμὴ φυλασσομένη κόσμον σώζει πόλιος [c] καὶ διατηρέει.

(Stobæus Flor. XLIII, 143 τοῦ αὐτοῦ. Scripsi : [a] ἄρχουσι; libri ἄρχουσιν. — [b] ὀφειλομένη; codd. ὀφειλευμένη. — [c] πόλιος; codd. πόλεως. —)

41. Τὸν τοῖσι ἄλλοισι [a] ἐπιστατεύοντα καὶ ἐπιτάσσοντα χρὴ οὐ τῇ ἐξουσίῃ μούνῃ τοῦ ἐπιστατεύειν τε καὶ ἐπιτάσσειν, ἀλλ' ἀξίῃ [b] καὶ γνώμῃ προέχειν τῶν ἐπιτασσομένων.

(Stobæus Flor. XLVI, 28. Εὐσεβίου. Scripsi : [a] τοῖσι ἄλλοισι pro vulgato τοῖς ἄλλοις. — [b] ἀξίῃ; codd. ἀξία. —)

42. Πρὸς τοὺς παρὰ δίκην ζώοντας, ἔπειτα ἀξιεῦντας ἄλλων ἡγέεσθαι, ἀπειθέες ἄνθρωποι. Εὐπειθηίην [a] δὲ εὐπετέα ἐπὶ τὰ παραγγελλόμενα ἑωυτῷ καὶ ἄλλῳ παρὰ τῶν ἀρχομένων παρασκευάζει ἅπας ὅ γε παρ' ἑωυτοῦ τὰ δέοντα σπουδῇ ποιέειν ἐπιστάμενος, καὶ παράδειγμα τῶνπερ χρὴ πρήσσειν τοῖσι ὑποτεταγμένοισι [b] ἑωυτὸν παρεχόμενος.

(Stobæus Flor. XLVI, 29 τοῦ αὐτοῦ. Scripsi : [a] εὐπειθηίην cum Gaisfordo; vulgo εὐπειθίην. — [b] τοῖσι ὑποτεταγμένοισι; codd. τοῖς ὑποτεταγμένοις. —)

43. Ἄρχοντος ἀγαθοῦ κέρδος μοῦνον τοῦτο οἰκήϊον καὶ μυρίων κερδέων ἄλλων ἀντάξιον, πάντα μιν πρήσσειν ὥστε καὶ παρὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀρχῆς καὶ παυσαμένῳ οἱ πάντα χρηστὰ καὶ δικαιοσύνην παρὰ τῶν ἀρχθέντων μαρτυρέεσθαι.

(Stobæus Flor. XLVI, 30 τοῦ αὐτοῦ.)

44. Ἀνὴρ ἄρχων καὶ ἰδιώτης δὲ ἅπας ἴστω ἀπὸ τῆς φύσιος τῶν πρηγμάτων, ὁκοῖα ἂν αὐτὰ παρέχηται,

---

propter animi pravitatem invidiamque aliis eam appetentibus impertire nolens, similis est malo vasi, quod multa quidem et bona recondita in se continet, sed antequam lucem videant, corrumpit.

38. Patribus superstites manere, fortunatorum filiorum est, idque a Fortuna etiam petere heredes futuros decet, itemque ut ipsorum quoque liberi singuli eodem illo ætatis ordine minores natu majoribus succedant. Sed communia eaque justissima vota universi de incolumitate rei omnium gravissimæ facere debent, ut patria quæ semper suscipit et alit cunctos, et quæ nobis majores nostros exhibuit, tum ipsa, tum legitimi deorum indigetum honores magis magisque semper augeantur.

39. In civitate, quæ florere debet, nunquam opes virtuti anteponendæ sunt, ne hanc ob causam, omnibus divitiarum cupidine flagrantibus, virtutis contemtus et neglectio civium animis innascatur. Etenim contemta virtute quum solæ divitiæ expetuntur ac præpollent, contumeliæ et superbiæ adjutrices omniumque malorum, quibus auctoritate et inculpata vi deficientis virtutis nemo medebitur, semina fiunt.

40. Quum magistratibus reverentia et honores debiti incolumes permanent, civitatis decus custoditur et conservatur.

41. Illum qui cæteris præest atque imperat non modo potestate præcipiendi atque imperandi, sed dignitate et ingenio hominibus ipsi subjectis antecellere decet.

42. Homines non obediunt illis, qui quum injuste vitam agant, aliis præesse volunt. Obedientiam autem facilem princeps ad ea quæ vel ipse vel per alium præcipit apud homines ipsi subjectos efficiet, quicunque sponte officio suo diligenter satisfacere scit, et eorum quæ agi convenit, civibus se exemplum præbet.

43. Bono principi hoc solum proprie fructuosum et sexcentorum instar aliorum lucrorum est, omnia sic facere, ut tum imperanti, tum a negotiis publicis se removenti justitiæ et omnium virtutum testimonium a civibus detur.

44. Civitatis princeps nec non privatus quilibet e rerum quas gerit natura intelligat, quales res gerat, talem quoque ex ipsis memoriam et famam, vel bonam vel malam sese consecuturum esse. His consideratis tum

τοιαύτης καὶ τῆς ἐπ' αὐτοῖσι μνήμης ἤτοι ἀγαθῆς ἢ πονηρῆς τευξόμενος. Καὶ τοῦτο ἐπιφρασθεὶς οὕτω κρινέτω [a] ἐπ' ὁκοτέρην τῶν ὁδῶν καὶ τὴν ἐπ' ὁκοτέρην τῶν μνημέων ἄγουσαν τρέπηται, καὶ κοίην [b] αὐτέων τῶν μνημέων αὐτῷ ἄμεινον προτιμῆσαι [c].

(Stobæus Flor. XLVI, 31 τοῦ αὐτοῦ. Scripsi : [a] κρινέτω cum Dindorfio; codd. χυρεέτω. — [b] κοίην cum Eldikio Specim. Suspic. cap. 2 in Schæferi Thesauro critico novo pag. 188 et Kœnio ad Greg. Corinth. p. 414; codd. κοινὴν. — [c] προτιμῆσαι ex cod. A. apud Gaisfordum; vulgo προτιμῆσθαι vel προτιμῆται. —)

45. Ἀρχὴν ἔχων μὴ ἀπομνησικάκεε πρὸς τοὺς ἐν διχοστασίῃ σοι πρότερον γεγενημένους. Οὐ γὰρ ὅκως ἀμύνηαι [a] ἐχθροὺς ἐπὶ τὴν ἀρχὴν εἶ ἀραιρημένος [b], ἀλλ' ὅκως καὶ τῆς παρ' ἄλλων ἐπιβουλῆς ἀσφαλέας καὶ ἀνεπιβουλεύτους φυλάξῃς τοὺς ὑπὸ σοὶ τεταγμένους, καὶ ὅκως τοῦ ὀρθοῦ φύλαξ ἔῃς [c] καὶ θεοῦ μεγάλης, δικαιοσύνης, ὑπηρέτης τε καὶ ἐξηγητής. Ὥστε παρὰ τὰ αὐτῇ δοκέοντα ποιέων καὶ αὐτῆς καταψευδόμενος, ὡς ἐς θεὸν μεγίστην ἁμαρτάνων, καὶ παρ' αὐτῆς καὶ τῶν περὶ αὐτὴν τεταγμένων δαιμόνων ἐφόρων τε καὶ τιμωρῶν τὴν τῶν ποιευμένων [d] μῆνιν προσδέκεο [e].

(Stobæus Flor. XLVI, 32 τοῦ αὐτοῦ. Scripsi : [a] ἀμύνηαι cum Halmio; codd. ἀμύνεαι vel ἀμύνῃς. — [b] εἶ ἀραιρημένος; codd. παρῃρημένος superscripto εἰ ᾑρημένος. — [c] ἔῃς cum Halmio; libri εἴῃς. — [d] ποιευμένων; membranæ ποιουμένων. — [e] προσδέκεο; codd. προσδέχεο. — Cæterum de Justitia similiter Demosthenes orat. I adv. Aristogit. cap. 3, p. 772 τὴν ἀπαραίτητον καὶ σεμνὴν Δίκην, ἣν ὁ τὰς ἁγιωτάτας ἡμῖν τελετὰς καταδείξας Ὀρφεὺς παρὰ τὸν τοῦ Διὸς θρόνον φησὶ καθημένην, πάντα τὰ τῶν ἀνθρώπων ἐφορᾶν. Quæ vero de Justitia geniorum choro stipata hic dicuntur, recentiorum Platonicorum et Pythagoreorum doctrinæ consentanea sunt. Vide Porphyrii fragmentum libri secundi de philosophia ex orac. haur. in Phil. Gr. Fragm. vol. I, p. 191. —)

46. Μεταξὺ ἐχθρῶν δικάζων τοῦ δικαίου γίνεο [a] ἐξεταστής, καὶ πρὸς τοῦτο ῥέπε τῇ κρίσι [b]. Δικαιοσύνη γὰρ καὶ δαίμων ὁ ταύτης [c] ἔφορος τοῦ ἔχθρῃ χαρίζεσθαι προτετιμῆσθαι δικαιότεροι.

(Stobæus Flor. XLVI, 33 τοῦ αὐτοῦ. Scripsi : [a] γίνεο; codd. γίγνου. — [b] κρίσι; codd. κρίσει. — [c] ταύτης cum Gesnero; membranæ τούτων. —)

47. Ἐν ἀρχῇ ἐών, ἔπειτα ἔχθρης μεμνημένος, τῇ χείρονι μοίρῃ [a] σεωυτὸν νεμέεις καὶ τῆς ἀπαιτεομένης ἐν τῷ ἄρχοντι σεμνότητος σεωυτὸν ἀποστερήσεις [b] καὶ παρὰ [c] τῶν ξυνεπισταμένων ὅτι ἔχθρῃ διδοῖς σεωυτόν [d], ἀντὶ τῶν σεμνοτάτων οὐνομάτων δικάστεω [e] καὶ ἄρχοντος τὸ εὐδιαβλητότατον [f] οὔνομα ἀντιλαβών, τῶν δικαζομένων ἐχθρὸς κεκλήσεαι [g].

(Stobæus Flor. XLVI, 34 τοῦ αὐτοῦ. Scripsi : [a] μοίρῃ; codd. μοίρᾳ. — [b] σεωυτὸν ἀποστερήσεις; codd. ἑωυτὸν ἀποστερήσεαι. — [c] καὶ παρὰ; codd. παρὰ. — [d] σεωυτόν; codd. σαυτόν. — [e] δικάστεω; libri ἀντὶ δικαστοῦ. — [f] εὐδιαβλητότατον cum Gesnero in margine; libri ἐνδιαβλητότατον. — [g] κεκλήσεαι cum Kœnio ad Greg. Corinth. pag. 411; membranæ κεκλῆσθαι. —)

48. Τοῦ ἐπιτιμᾶν τινι θανάτου ζημίην τὴν ἐξουσίην εἶναι ἡγέομαι οὐχ ἐν τῷ κύριόν τινα εἶναι τοῦ καταψηφίσασθαι [a], ἀλλ' ἐν τῷ οἷόν τε εἶναι τὸν ἔχοντα τὴν ἐξουσίην ἑωυτοῦ κρατέειν. Καὶ γὰρ ἐν ἀσφαλεστάτῃ ὀφειλούσῃ [b] εἶναι κρίσι [c] καὶ ἐς ὁμογενέας εἴ τι ἁμαρτηθείη, οὐχ [d] οἷά τέ ἐστι ἔτι ἀνακαλέσασθαι γινομένης [e] τῆς ἁμαρτάδος.

(Stobæus Flor. XLVI, 35 τοῦ αὐτοῦ. Scripsi : [a] τοῦ καταψηφίσασθαι cum Gesnero et cod. A; vulgo τούτου τὸ καταψηφίσασθαι. — [b] καὶ γὰρ ἐν ἀσφαλεστάτῃ ὀφειλούσῃ; codd. ἐν οὕτω ἀσφαλεστάτῃ ὀφειλεούσῃ. — [c] κρίσι; codd. κρίσει. — [d] οὐχ οἷά τέ

---

demum statuat, utram viam et ad utrum famæ genus ducentem ingrediatur, et quali famæ ipsum consulere magis consentaneum sit.

45. Magistratum gerens ne reminiscaris injuriæ olim tibi illatæ ac dissensionis, si qua tibi prius cum quibusdam fuit. Non enim magistratum adeptus es, ut inimicos ulciscereris, sed ut imperio tuo subjectos etiam ab aliorum insidiis tutos atque incolumes servares, et ut custos esses recti et magnæ deæ Justitiæ tum minister tum interpres. Itaque si quid admiseris præter ejus sententiam et falsa ipsi affinxeris, tanquam in deam maximam peccans, partim ab ipsa, partim a constitutis circa eam geniis, inspectoribus et ultoribus factorum odium et pœnam exspectato.

46. Inter inimicos judex constitutus, jus ita examina, ut sententia ad illud tuendum inclinet. Justitia enim et præfectus ei genius ob majorem dignitatem inimicitiarum gratificationi præferri debent.

47. Si magistratum consecutus inimicitiæ memineris, ipse iniquiori conditioni te addices et gravitate ac sanctitate, quæ a principe flagitatur, te privabis, simulque ab iis qui sciunt te inimicitiæ indulgere, pro sanctissimis nominibus, pro judice, inquam, et principe, turpissimo nomine inimici litigantium appellaberis.

48. Supplicii aliis decernendi potestatem esse arbitror non in condemnandi jure positam, sed in eo versari, ut qui habeat potestatem illam, sibi imperare queat. Etenim si quid in judicio quod incorruptum esse debet, peccetur etiam in cognatos, perperam factum emendare amplius non licet.

ἔστι ἔτι; codd. καὶ τὴν οὐκ οἷά τέ ἐστιν ἔτι. — [e] γινομένης; libri γιγνομένης. —)

49. Τὰ [a] τοῖσι ἄλλοισι [b] ὡς φαῦλα ἐπιτιμᾷς, ταῦτα πρότερον αὐτὸς ποιέειν φυλάσσεο.

(Stobæus Flor. XLVI, 36 τοῦ αὐτοῦ. Scripsi : [a] τὰ; codd. ἃ. — [b] τοῖσι ἄλλοισι; codd. τοῖς ἄλλοις. —)

50. Ἄνθρωποι ἀνθρώπων ἐπὶ κατηγορίας ἀπικνέονται [a], οἱ μὲν ἐκ συγκειμένων ψευδέων [b] ἐγκλημάτων, οἱ δὲ ἀληθέα κατηγορέοντες. Οἱ δ' αὖ ἐπαινέουσι [c], οἱ μὲν τὰ ἐόντα μαρτυρέοντες, οἱ δὲ παρὰ τὸ ἀληθὲς χαριζόμενοι. Ἄριστον ὦν ἐν τοῖσι τοιούτοισι [c] καὶ ἰδιώτῃ καὶ ἄρχοντι, μήτε αὐτὸν πιστεύειν αὐτόθεν, μήτε ἀπιστέειν παντελέως [e], ἐκ δὲ τῶν πρηγμάτων ἐξεταζομένων, ὅκως χρὴ περὶ αὐτῶν διανοέεσθαι, καὶ τὸ ἀτρεκὲς αὐτῶν μανθάνειν.

(Stobæus Flor. XLVI, 37 τοῦ αὐτοῦ. Scripsi : [a] ἀπικνέονται; codd. ἀφικνέονται. — [b] ψευδέων; codd. ψευδῶν. — [c] ἐπαινέουσι; libri ἐπαινέουσιν. — [d] ὦν ἐν τοῖσι τοιούτοισι; codd. οὖν ἐν τοῖς τοιούτοις. — [e] παντελέως; codd. παντελῶς.)

51. Ἀρχὴν ἔχων κόσμεε, αὐτὸς δὲ μὴ μεταβάλλεο. Οὐ γὰρ προσλελάβηκάς τι οὐκ ἐόν, οὐδὲ παυόμενος ἔλασσόν τι τῶν πρὶν μεταλαβέειν ἕξεις [b], εἰ πενόμενος [c] τὴν ἀρχὴν καταθήσεαι.

(Stobæus Flor. XLVI, 38 τοῦ αὐτοῦ. Scripsi : [a] ἐόν cum Valckenario; codd. ὤν. — [b] μεταλαβέειν ἕξεις; codd. καὶ λαβεῖν εἶχες. — [c] πενόμενος cum Valckenario; libri γενόμενος. —)

52. Ἀρχὴν λαβὼν μὴ ἐπαίρεο, ωὑτὸς δὲ διατέλεε· οὕτω γὰρ καὶ ἀποθέμενος οὐκ ἀπαραιρῆσθαί τι [a] τοῦ σεμνύναντός [b] σε νομισθήσεαι.

(Stobæus Flor. XLI, 36 τοῦ αὐτοῦ. Scripsi : [a] ἀπαραιρῆσθαί τι; codd. ἀφῃρῆσθαι. — [b] σεμνύναντος ex cod. B; vulgo σεμνύνοντος. —)

53. Ἀνὴρ ἀγαθὸς ἔθνεός τευ ἢ πόλιος ἀρχὴν εἰληφὼς οὐκ ἕνεκα [a] τοῦ τῶν δημοσίων χρημάτων ἀπολαύειν [b] καὶ τοῦ δωροδοκέεσθαι καὶ τοῦ παρὰ τῶν πλουσίων χρηματίζεσθαι, ἐοικέ τεῳ [c] ἀνδρὶ παρακαταθήκην εἰληφότι μεγάλων χρημάτων. Ὥσπερ γὰρ καὶ ἐκεῖνος οὐκ ἐπὶ τῷ κατασχέειν [d] λαμβάνει, οὐδὲ κτῆμα ἴδιον ποιήσασθαι τὰ δοθέντα, ἀλλ' ὥστε φυλάξαι καὶ ἀποδοῦναι σῶα τῷ παραθεμένῳ, ἐπεὰν ἀπαιτέηται, οὕτω δὲ καὶ αὐτὸν χρὴ οὐκ ἐπὶ κέρδεσι οἰκηΐοισι [e], ἀλλ' ἐπὶ σωτηρίῃ καὶ φυλακῇ πάντα πρήσσειν τῶν ἀρχομένων, ὥστε αὐτοὺς τὸ ἐς ἑωυτὸν ἧκον, ἀσινέας [f] καὶ εὐθηνέοντας ἀποδοῦναι τῷ καταπεπιστευκότι.

(Stobæus Flor. XLVI, 40 τοῦ αὐτοῦ. Scripsi : [a] οὐκ ἕνεκα; libri οὐχ ἕνεκα vel οὐχ ἕνεκά γε. — [b] τοῦ τῶν δημοσίων χρημάτων ἀπολαύειν ex Orellii conjectura; codd. τῶν δημοσίων χρημάτων. — [c] ἐοικέ τεῳ; codd. ἔοικε τῷ. — [d] κατασχέειν; codd. κατασχεῖν. — [e] κέρδεσι οἰκηΐοισι; codd. κέρδεσιν οἰκείοις. — [f] ἀσινέας cum Schæfero Melet. crit. p. 69; membranæ ἀσινέοντας. —)

54. Ἀνὴρ ἀνυποίστους καὶ ἀγρίας καὶ ἀμέτρους ζητέων τὰς τιμωρίας, καὶ τῇσι [a] κατὰ νόμον οὐκ ἀρκεόμενος, θυμῷ ἀλόγῳ ξυγχωρέων, καὶ γυναικηΐως [b] ἐμπικραινόμενος, οὐκ αἰσθάνεται ἔξω τῆς δίκης ἐς τὸ ὁμογενὲς ἐξυβρίζων. Ἀγνοέει [c] δὲ τὸ μέγιστον καὶ τόπερ [d] χρὴ εἰδέναι πάντα τὸν μέλλοντα ἀνθρώπου καταδικᾶν [e], ὅτι καὶ ὁ θάνατος αὐτὸς παρὰ τῶν πρώτως δικαιωσάντων οὐκ ὥς τι [f] κακὸν ἐπετιμήθη, ἀλλ' ὡς ἔσχατον καὶ ἐν φαρμάκου λόγῳ κατὰ τῶν οὐ δυναμέ-

---

49. Quæ in cæteris tanquam mala reprehendis, ea prius ipse cave facias.

50. Homines invicem accusant, quidam compositis falsis criminibus, nonnulli vera incusantes. Contra quidam laudant, alii vera testantes, alii parum integra veritate gratificantes. Convenientissimum igitur in hujusmodi rebus et viro privato et principi est, neque statim credere, neque omnino non credere, sed rebus ipsis exploratis, quid de iis sentiendum sit, atque etiam earum naturam perspicere.

51. Munus susceptum laute administra, ita tamen, ut ipse non immutes ingenium. Neque enim isto magistratu quidquam præterea tibi comparasti, neque eo deposito prius partis minora habere poteris, si pauper magistratu abibis.

52. Magistratum adeptus ne te efferas, sed idem permaneas : sic enim deposito quoque magistratu nulla parte rei quæ te ornaverit privatus existimaberis.

53. Vir bonus, gentis alicujus aut civitatis imperium nactus, non propter fisci usum aut munerum accipiendorum pecuniæque a divitibus extorquendæ causa, similitudinem quandam gerit speciemque hominis, apud quem grandis pecunia deposita est. Quemadmodum enim hic, quod datur, non retinendi aut sibi vindicandi gratia sumit, sed ut custodiat et integrum reddat ei qui deposuit, postquam repetiverit : sic principem quoque non ad domesticam utilitatem, sed ad civium salutem ac tutelam omnia quæ facit referre oportet, ita ut eos, quantum in ipso situm sit, incolumes et felicitate florentes et qui credidit restituat.

54. Quisquis intolerabiles, crudeles et immoderatas pœnas exquirit, legitimis non contentus ac belluinæ iracundiæ locum dans, et muliebriter exacerbatus : non intelligit, se contra jus fasque in cognatos injuriosum esse. Ignorat autem quod maximum est et quod quemvis reos condemnaturum scire oportet, mortem ipsam a primis maleficiorum punitoribus non tanquam malum aliquod sontibus illatum esse, sed ut ultimum telum et remedii loco ad eorum naturam comparatum esse qui a malitia liberari nequeunt, ut hoc saltem modo, quoniam aliter fieri non poterat, tum liberati malitiæ vinculo, ipsam effugerent.

νων τῆς κακίης ἐλευθερωθῆναι, ὅκως, ἐπειδὴ οὐκ οἷά τε [g] ἦν ἄλλως, τούτῳ γῶν [h] τῷ τρόπῳ ἀπολυθέντες τοῦ ἐνθαῦτα [i] δεσμοῦ αὐτῆς πορίσωνται φυγήν.

(Stobæus Flor. XLVI, 41 τοῦ αὐτοῦ. Scripsi : [a] τῇσι; codd. ταῖς. — [b] γυναικηΐως; codd. γυναικείως. — [c] ἀγνοέει; libri ἀγνοεῖ. — [d] καὶ τόπερ e Gesneri conj.; codd. καίτοι περ. — [e] καταδικᾶν cum Wesselingio ad Herod. I, 97 et Jacobsio Emend. Stob. p. 257; codd. καταδίκαν. — [f] οὐκ ὥς τι; codd. οὐχ ὥς τι. — [g] οὐκ οἷά τε; codd. οὐχ οἷά τε. — [h] γῶν; libri γε οὖν. — [i] τοῦ ἐνθαῦτα; codd. ἐνταῦθα. Vide Kœnium ad Greg. Corinth. p. 466. Articulum jam addidit Gesnerus. —)

55. Ἄνθρωποι ἰσχὺν μὲν [a] καὶ ῥώμην καὶ τάχος μοῦνα ἀσκέοντες, καὶ ὅκως, ταῦτα ἔχοντες, ἀπὸ τούτων μούνων εὐδοκιμέωσι [b] ἐσπουδακότες, περὶ δὲ τοῦ τῆς ψυχῆς [c] ἐπιμέλεσθαι οὐ καταγινόμενοι, ἀγνοεῦσι [d], τούτων μέν, ὁκόσα κοινὰ πρὸς τὰ θηρία [e] ἔχουσι, καὶ παρὰ πολύ, ἀσθενέστερα τούτων [f], μόνον ἐπιμελόμενοι [g], τοῦ δὲ ἐν ἑωυτοῖσι θειοτάτου, καὶ κατότι αὐτοῖσι ἔστι [h], εἰ οἷόν τε, τοῖσι θεοῖσι [i] ἐξομοιόεσθαι, ἀμελέοντες.

(Stobæus Flor. LIII, 16. Εὐσεβίου. Scripsi : [a] ἰσχὺν μὲν cum Jacobsio Emend. in Stob. p. 263; codd. ἰσχύν. — [b] εὐδοκιμέωσι; codd. εὐδοκιμέωσιν. — [c] περὶ δὲ τοῦ τῆς ψυχῆς; libri τοῦ δὲ τῆς ψυχῆς. — [d] οὐ καταγινόμενοι ἀγνοεῦσι; libri οὗ ἔχητι γιγνόμενοι ἀγνοεῦσι. — [e] τούτων μέν, ὁκόσα κοινὰ πρὸς τὰ θηρία cum Jacobsio l. c.; codd. καὶ τούτων μέν, ὁκόσα κοινὰ πρὸς θηρία. — [f] καὶ παρὰ πολύ, ἀσθενέστερα τούτων cum eodem; codd. καὶ τῶν πολλῶν ἀσθενέστερον, τούτων. — [g] μόνον ἐπιμελόμενοι cum eodem; libri μὲν ἐπιμελόμενοι. — [h] κατότι αὐτοῖσι ἔστι; codd. καθότι αὐτοῖς ἐστιν. — [i] τοῖσι θεοῖσι; libri τοῖς θεοῖς. —)

56. Θάρσος τὸ πρὸς τὰ φοβερὰ σὺν λόγῳ αἴνεε· ἀνδρηΐη γάρ· τὴν δὲ μετὰ ἀλογίης ἐπ' αὐτὰ ὁρμὴν θράσος νόμιζε καὶ ἀποστύγεε.

(Stobæus Flor. LIII, 17 τοῦ αὐτοῦ. Scripsi ἀνδρηΐη pro vulg. ἀνδρηΐα. Interpres Apollonii Rhodii II, 77 : Θάρσος δὲ θράσους διαφέρει. Θάρσος γὰρ τὸ εὔλογον· θράσος δὲ τὸ μετὰ ἰταμότητος. Οὕτω καὶ Ἀρίστιππος ὁ φιλόσοφος. Similiter Ammonius : θράσος καὶ θάρσος διαφέρει. Θράσος μὲν γάρ ἐστιν ἡ ἄλογος ὁρμή, θάρσος δὲ ἔλλογος ὁρμή, ubi vide Valckenarium.)

57. Γάμου ἀρίστη ξυμφωνίη ἀμφοτέρους σωφροσύνην ἀσκέειν.

(Stobæus Flor. LXXIV, 41. Εὐσεβίου.)

58. Θεοὶ ὅτι ἔασι, οὐ χρὴ δίζεσθαι, αὐτόθεν δὲ ἄριστον πεπιστευκέναι. Ζητήσιος γὰρ προτεθείσης, καὶ ὁ τῷ ἀνοσιωτάτῳ τῶν λόγων, τῷ μὴ εἶναι αὐτούς, συνιστάμενος ἐθέλει κρατέειν.

(Stobæus Flor. LXXX, 8. Εὐσεβίου.)

59. Πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων, ἐπειδὰν δοκέωσι παρ' ἀξίην πρήσσειν, δυσανασχετέοντες, ἔπειτα δεινολογεόμενοι πρὸς ἑωυτοὺς καὶ τοὺς πλησιάζοντας τοιάδε διαλέγονται· ὁ μὲν γαμέει καὶ ἐξ οἴκων τῶν εὐδαιμόνων, ἐγὼ δὲ ἄγαμος· καὶ ὁ μὲν οἰκίην ἔχει μεγάλην καὶ οἰκοδομέει μεγαλοπρεπέως [a] καὶ ἀγροὺς κέκτηται πολλούς, ἐγὼ δὲ ἀνέστιος καὶ ἀκτήμων· καὶ τῷ μὲν πάρα πολλὰ χρήματα, ἐμὲ δὲ ἀχρηματίη πᾶσα ἔχει· καὶ ὅδε μὲν καὶ ὅδε ἄρχουσι καὶ τιμέωνται [b], τὸ δ' ἐμὸν ἐν ἰδιώτεω λόγῳ καὶ ἀτίμου [c]. Πρὸς οὓς χρὴ παραμυθεύμενον ταῦτα λέγειν, ὡς οὐ χρὴ ἐπ' ἄλλων εὐτυχίῃ ἄχθεσθαι, ἀλλ' ἥδεσθαι διὰ τὸ ὁμογενές· εἰδέναι δὲ ὅτι καὶ αὐτοὶ πολυκτήμονες [d], ἔς τε τὰ ἑωυτῶν ἐγκύψαντες [e] καὶ τὰ ἐκείνοισι παρεόντα ἐπιφρασάμενοι [f], εὑρήσουσι ἑωυτοὺς ἄμεινον πρήσσοντας· καὶ ὅτι οὐδεὶς

---

55. Homines qui vires tantum et robur et corporis velocitatem exercent et ei solum gloriæ, quæ his rebus comparatur, serviunt, ingenii autem curam non agunt : isti profecto nesciunt, se ea tantum curare, quæ cum belluis communia et his multo infirmiora habent, divinissimam vero naturæ suæ partem, qua exculta ipsi, si fas est, deorum similes evadere possint, prorsus negligere.

56. Animi præsentiam in periculis cum ratione conjunctam collaudes : est enim fortitudo : impetum vero ad ea obeunda aversum a recta ratione temeritatem existimes atque oderis.

57. Optimus matrimonii consensus est, si uterque conjux temperantiam exerceat.

58. Non dubitandum quin sint dii, sed optimum est statim credere. Nam quæstione proposita, etiam ille qui impiissimam sententiam defendit, deos videlicet non esse, superare conatur.

59. Multi homines, quum indigna sorte premi sibi videntur, ægre ferentes ac deinde graviter conquerentes, qua secum qua apud familiares hujusmodi verba faciunt : Iste uxorem ducit, idque ex familia fortunata, ego interim cœlibem vitam dego : Iste domum magnam habet, magnifice ædificat et agros multos possidet, ego contra sine domo ac sine possessionibus vivo : Iste divitiis affluit, ego vero in summa difficultate nummaria sum : Hic et ille magistratum gerunt et honorantur, ego autem privatus et sine honore vivo. Verum tales homines sic consolari oportet, ut dicamus, non esse dolendum aliorum felicitate, sed gaudendum, quia nostri cognati sint : sciendum autem, ipsos quoque divites esse, ita ut si sua intuiti fuerint et rursus ea quæ aliis adsunt, considerent, melius secum agi inventuri sint; neque quemquam ob alterius prosperitatem debita sibi felicitate privari.

60. Qui, quum aliquid molestum incidit, diis irascitur, is majus sibi malum quærit.

ὑπὸ τῆς τοῦ πέλας εὐτυχίης [g] τῆς ὀφειλομένης [h] ἑωυτῷ εὐπρηγίης ἀποστερέεται.

(Stobæus Flor. CVII, 9. Εὐσεβίου. Scripsi : [a] μεγαλοπρεπέως; codd. μεγαλοπρεπῶς. — [b] τιμέωνται cum Halmio; codd. τετιμέαται vel τετιμέωνται. — [c] ἀτίμου cum eodem; libri ἀτίμῳ. — [d] πολυκτήμονες; libri πολλῶν. — [e] ἐγκύψαντες cum Wesselingio ad Herodot. VII, 152; codd. ἐγκρύψαντες. — [f] ἐπιφρασάμενοι cum Wesselingio l. c.; codd. ἐπιφραιάμενοι. — [g] εὐτυχίης; codd. εὐτυχίας. — [h] ὀφειλομένης; membranæ ὀφειλευμένης. —)

60. Ἀνιηροῦ τευ προσπεσόντος, ἔπειτα χαλεπαίνειν τοῖσι θεοῖσι [a] μέζον [b] κακόν ἐστι ζητέειν.

(Stobæus Flor. CXXIV, 38. Εὐσεβίου. Scripsi : [a] τοῖσι θεοῖσι; libri τοῖς θεοῖς. — [b] μέζον; codd. μεῖζον. —)

61. Ἀνιηροῦ τευ προσπεσόντος, εἴ τι τοῦ παρεστεῶτος [a] ἔστι εὑρέειν μέζον [b], ἐπιλέγεο, καὶ εὑρών, ὅτι μὴ ἐκεῖνο, ἀλλὰ τὸ μεῖον ἔχεις, ἀσπάζεο.

(Stobæus Flor. CXXIV, 39. Εὐσεβίου. Scripsi : [a] παρεστεῶτος; libri παραστεῶτος. — [b] ἔστι εὑρέειν μέζον; codd. ἐστὶν εὑρεῖν μεῖζον.)

62. Σωφροσύνην, τόπερ δὴ καὶ ἀναγκαιότατον, παρὰ τῶν ξυνοικουσέων [a] γυναικῶν ἄνδρες ἀπαιτέουσι [b] καὶ ὡς κρέσσονες ὑποδεεστέρων ἄρχειν ἀξιεῦσι [c]· ταῦτα δὲ ἀξιεῦντες οὐκ αἰδέονται ὁκόσα πορρωτάτω [d] ἐστὶ σωφροσύνης καὶ τῶν ἐν τῇ τοῦ κρέσσονος [e] ἐόντων μοίρῃ, τὸ ἐξαμαρτάνειν ταῦτα αὐτοί, ὥσπερ σφίσι μούνοισι [f] ἐξεόν, καὶ μετὰ τοῦ ἀνεπιπλήκτου παρὰ σφέων παντελέως καὶ ἀνέδην οὕτως πλημμελέοντες.

(Excerpta e cod. Flor. Joan. Damasc. in Stobæi Flor. vol. IV, pag. 240 ed. Meinek. Scripsi : [a] ξυνοικουσέων; cod. ξυνοικουσῶν. — [b] ἀπαιτέουσι; cod. ἀπαιτοῦσι. — [c] ἀξιεῦσι; cod. ἀξιοῦσι. — [d] πορρωτάτω; cod. ἑκάστῳ. — [e] κρέσσονος; cod. χείρονος. — [f] μούνοισι; cod. μούνας. —)

63. Θεοῦ ἐξ ἀρχῆς φήναντος τῷ γένεϊ [a] τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὰ φατιζόμενα [b] ὄψις ἐούσας διαφανέας, ὁδοὶ διφάσιαι [c] προκέαται βίου ψυχῇσι [d] ἀνθρώπων, ἀδαμαντίνῃ αἱμασιῇ παχυτάτῃ [e] καὶ ἐς πολλὸν ὕψος ἀνηκούσῃ [f], κατὰ τὰ ὑπὸ τοῦ ἐξ ἀρχῆς φήναντος, ἀπ' ἀλληλέων τὰ πρῶτα διειργόμεναι. Καὶ ἡ μὲν αὐτέων ἐστί, ὁκοῖα [g] δὴ τὴν τιμιωτέρην τάξιν λαχοῦσα, ἐκ δεξιῆς χερὸς [h] ἐσιόντων· αὕτη ἐπὶ τὴν ἀρετὴν αὐτῇσι [i] ἡγέεται· ἡ ἑτέρη δὲ λαιὴ [k] ἐοῦσα [l] ἐπὶ τὴν κακίην ἐστὶ παραπέμπουσα. Φατίζονται δὲ εἶναι τοιαίδε· ἡ μὲν τῆς ἀρετῆς τὰ πρῶτα οὐκ εὐήλατά κως [m] παρέχειν δοκέει, οἷά τε [n] μέντοι συνεχέϊ [o] πόνῳ ἀνυσθῆναι· ἀλλὰ καὶ τοὺς κατηγεομένους ἔχει καὶ παραπέμποντας [p] ἀκινδύνως· τὸ δὲ μετὰ τοῦτό ἐστι ὁδὸς ἰθέη τε [q] καὶ εὐρέη μέχρι τῆς ἐπὶ τὴν ἀκρόπολιν αὐτοῦ τοῦ καλοῦ· ἐπ' ἣν [r]

---

61. Quum aliquid molestum ingruit, perpende, num quid aliud præsenti molestia gravius reperiri possit : quod si repertum fuerit, gaudeto præsenti tanquam minore malo.

62. Temperantiam, quod vel maxime necessarium, ab uxoribus in matrimonium ductis exigunt mariti et tanquam superiores inferioribus se imperare æquum esse censent : hæc autem censentes non verentur perpetrare quæ a temperantia et potentiorum conditione longe abhorrent, quasi ipsis solis liceat ista committere, quum etiam sublato propriæ reprehensionis metu omnino et aperte ita peccent.

63. Quum deus, ut supra dictum est, ab initio hominum generi claras ostenderit visiones, duæ quoque vivendi viæ hominum animis propositæ sunt, maceria statim adamantina, crassissima et altissima, ut primus aspectus fert, a se invicem separatæ. Altera quidem earum, ut dignitate superior, intrantibus est ad dextram, atque ad virtutem hæc ducit; altera autem, quæ ad lævam est, ad vitiositatem pertinet. Dicuntur vero sic esse comparatæ, ut virtutis via primum quidem tractus non satis expeditos, sed tamen assiduo labore superabiles præbere videatur. Quid? quod ne ducibus quidem sine periculo comitantibus caret; mox autem via recta est et lata usque ad ipsam honestatis arcem, qua conscensa in locis præclaris eris et spectaculo frueris tum innumerabilium aliorum bonorum et summæ felicitatis, tum lucis simul reliqua omnia eximiæ pulchritudini suæ vi penetrantis simul splendidissimæ. Undique vero per totum, qua patet, orbem visuntur urbes ac terræ incolæ et cultores, de quibus genius ad consilia animi, danda missus singulatim disseret. Et hæc quidem ita se habet : via contra ad vitium ducens principio plana est, ut qui eam ingrediuntur exiguam omnino nec sinceram, sed vanam et fallacem voluptatem gustent. Itaque etiam quum duce postea destituta sit, confestim in flexuosum tramitem detorquetur, vallis acutis, altis et densis simulque voraginibus et præruptis refertum, in quæ viatores præcipitati fluvio cœnum et lapides volvente dejectosque absorbente et abripiente merguntur, adeo ut multi ex iis statim ibi pereant, reliquis non consilio, sed casu per proximas urbes et regionem totam quæ amplissima est aliis alio dispersis, de quibus itidem angelus supra commemoratus disseret. Quum igitur talis sit harum viarum natura, ducis munere fungitur atque in medio constitutus est dei magni præco et consultor genius supra dictus, qui animis descendere parantibus hæc fere denuntiabit : animi hominum, natura tam mortales quam immortales, qui illa quam in terris existimant vita in mortem incidistis, ea vero quæ ibi videbatur morte ad vitam reditis, quum exacto tempore vobis præfinito rursus ex corporum vinculis evolaveritis, quibus in isto mortis statu impediti fuistis, aliæ iterum vitæ his in terra actis similes pro meritis

ἀνελθὼν ἐν τοῖσι καλλίστοισι [s] ἔσεαι καὶ θέῃ ἄλλων τε μυρίων ἀγαθῶν καὶ τῶν εὐδαιμονεστάτων, ἀτὰρ δὴ καὶ φωτός, παντὸς τοῦ λοιποῦ κάλλεϊ μυρίῳ προήκοντος καὶ αὐγοειδεστάτου [t]. Πέριξ δὲ καὶ ἐπὶ πᾶσαν [u] γῆν ἀναπεπταμένην αἱ πόλιες ἔασι καὶ οἱ τὴν γῆν κατοικέοντες καὶ ἐργαζόμενοι, περὶ τῶν [x] ὡς ἕκαστα ἔχει ὁ ἐπὶ συμβουλίῃ [y] τῶν ψυχέων προπεμφθεὶς ἐρέει λόγος. Καὶ ἥδε μὲν ὧδέ κως ἔχει· ἡ δὲ ἐπὶ τὴν κακίην ἄγουσά [z] ἐστι λείη [aa] τὰ μὲν κατ' ἀρχάς, ὡς ὀλίγου [bb] πάγχυ καὶ τούτου οὐ γνησίου, ἀπατηλοῦ δέ, καὶ ἐπὶ παραγωγῇ τῶν προσιόντων, γεύσασθαι αὐτοὺς [cc] τοῦ ἡδέος· ὥστε καὶ μηδενὸς μετὰ ταῦτα ἡγεμόνος εὑρισκομένου εὐθὺς ἄγει ἐς ὁδὸν σκολιὴν σκόλοπάς τε ἔχουσαν, οἵτινες δὴ [dd] ὀξέες, μεγάλοι, καὶ πυκνοὶ καταπεπήγασι, καὶ χαράδρας καὶ κρημνούς, κατὰ κεφαλῆς ὠθέοντας τοὺς πορευομένους [ee] κατὰ τοῦ συμψήσοντος καὶ παρασύροντος τοὺς κατενεχθέντας ἐς αὐτὸν [ff] ποταμοῦ κάτω βορβόρῳ καὶ λίθοις ῥέοντος· ὥστε πολλοὺς εὐθὺς οὕτω διαφθείρεσθαι, οἱ δὲ λοιποὶ τύχῃ, οὔτ' ἄρ' οἰκείῃ προμηθείῃ, ἐπὶ τὰς αὐτόθι ἐούσας πόλιας διασκεδαννύαται ἄλλοι ἄλλοσε καὶ ἐπὶ πᾶσαν πολλὴν ἐοῦσαν τὴν χώρην, περὶ τῶν [gg] δὴ καὶ αὐτῶν ὁ προειρημένος ἄγγελος ἀπηγήσεται [hh]. Τουτέων ἐουσέων τῶν ὁδῶν τοιουτέων, ἄγει ὁ προειρημένος καὶ ἔστι ἐν μέσῳ θεοῦ μεγάλου κῆρυξ σύμβουλός τε λόγος, ὃς ψυχῇσι τῇσι μελλούσῃσι [ii] κατιέναι τοιάδε προφανέει [kk]. Ψυχαὶ ἀνθρώπων, φύσιν ἔχουσαι θνηταί τε εἶναι καὶ ἀθάνατοι, καὶ ζωῇ [ll] μὲν τῇ ἐπὶ τῆς γῆς νομιζομένῃ θανάτῳ ἐγκυρέουσαι, θανάτῳ δὲ τῷ δοκέοντι αὐτόθι ζωὴν ἀπολαμβάνουσαι, ἐπεὰν χρόνου τοῦ τεταγμένου ὑμῖν ἀνυσθέντος αὖτις ἀπολυθῆτε σώματος τοῦ ἐν τῷ αὐτόθι θανάτῳ ὑποδεξαμένου ὑμέας, διαδέξονται αὖτις ὑμέας τρόπον [mm] τῆς ἐπὶ γῆς ζωῆς βίοι οἱ ὀφειλόμενοι [nn], καὶ διὰ τοῦτο παραινέω, θεοῦ μεγάλου Ἑρμέω [oo] καὶ θεῶν τῶν λοιπῶν προφήτης τε καὶ σύμβουλος λόγος, καὶ ἀπειθεούσῃσι [pp] μὲν προλέγω ἀθάνατα κακά, πειθομένῃσι [qq] δὲ ἀγαθὰ ἔσεσθαι τοῖσι τῶν θεῶν ὁμοιεύμενα. Οὐ χρὴ ὦν [rr] βραχυτάτης κιβδήλου τε καὶ εὐδιασκεδάστου τῆς ἡδονῆς ἕνεκα κακὰ μεγάλα καὶ τὰ παραμενέοντα [ss] τὸν πάντα χρόνον αἱρέεσθαι καὶ βίῳ τῷ βραχυτάτῳ βίον βλάψαι τὸν μετὰ ταῦτα μακρότατον, οὐδ' αὖ πόνον ὀλίγον καταδεισάσας ἀγαθὰ μεγάλα καὶ τὰ παραμενέοντα τὸν πάντα χρόνον καὶ εὐδαιμονίην βιοτῆς μηκίστης τῆς μετὰ ταῦτα προΐεσθαι.

(Stobæus Eclog. lib. II, cap. IX, pag. 410 seqq. ed. Heeren.; cap. VIII, p. 675 seqq. ed. Gaisford; pag. 115 seqq. ed. Meinek. Scripsi : [a] γένεϊ; codd. γένει. — [b] φατιζόμενα cum Jacobsio Animadv. ad Euripidis Tragœd. et Stob.; codd. φωτιζόμενα quod retinet Kœnius ad Gregor. Corinth. p. 510. — [c] ὄψις ἐούσας διαφανέας, ὁδοὶ διφάσιαι; codd. οἴεις (al. οὔεις vel ὄψεις) οὖσαι ἀφανέες· ὁδοὶ διαφανέες, ὁδοὶ διφασίαι, quod Kœnius l. c. mutavit in οὐκ ἐοῦσαι ἀφανέες, Meinekius in ὄψι ἐοῦσαι convertit. — [d] ψυχῇσι; codd. ψυχαῖς. — [e] ἀδαμαντίνῃ αἱμασιῇ παχυτάτῃ cum Heerenio; codd. ἀδαμαντίνη αἱμασιὴ παχυτάτη. — [f] ἀνηκούσῃ cum Jacobsio et Kœnio; codd. ἀνηκούσῃ. — [g] ὀκοῖα; vulgo ὀκοία. — [h] χερός; vulgo χειρός. — [i] αὐτῇσι; codd. αὐταῖς. — [k] λαιὴ cum L. Dindorfio; codd. λαιία. — [l] ἐοῦσα; codd. οὖσα. — [m] κως; codd. πως. — [n] οἷά τε; vulgo οἵα τε. — [o] συνεχέϊ ex Orellii emendatione; codd. εὐτυχέϊ. — [p] παραπέμποντας; codd. παραπέμψαντας. — [q] ἰθέῃ τε cum Kœnio ad Greg. Cor. p. 474; codd. θέῃτε vel θέτε. — [r] ἐπ' ἣν cum Kœnio ad Greg. Corinth. p. 465; codd. ἐπήν. — [s] τοῖσι καλλίστοισι; libri τοῖς καλλίστοις. — [t] αὐγοειδεστάτου cum Jacobsio; codd. αὐγοειδεστάτῳ. — [u] ἐπὶ πᾶσαν cum Meinekio; codd. περὶ πᾶσαν. — [x] περὶ τῶν; codd. περὶ ὧν. — [y] συμβουλίῃ; codd. συμβουλίῃ vel συμβουλίην. — [z] ἄγουσα cum Kœnio ad Greg. Cor. p. 509; codd. ἔχουσα. — [aa] ἐστι λείη cum Jacobsio; codd. ἐστιν οἴη. — [bb] ὡς ὀλίγου cum eodem; libri ὀλίγου. — [cc] γεύσασθαι αὐτούς; codd. γεῦσαι quod tuetur Kœnius locum sic refingens : ἡ δὲ ἐπὶ τὴν κακίην ἄγουσά ἐστι οἴη τὸ μὲν κατ' ἀρχὰς ὀλίγου πάγχυ καὶ τούτου οὐ γνησίου, ἀπατηλοῦ δέ, καὶ ἐπὶ παραγωγῇ τῶν προσιόντων, γεῦσαι τοῦ ἡδέος. — [dd] οἵτινες δὴ cum Heerenio; codd. οἵτινες δὲ. — [ee] πορευομένους cum Heerenio; codd. εὑρισκομένους. — [ff] ἐς αὐτὸν cum Meinekio; codd. ἐπ' αὐτὸν. — [gg] τῶν; codd. ὧν. — [hh] ἄγγελος ἀπηγήσεται; codd. ἄγγελος ἀφηγήσεται. Est autem ἄγγελος idem qui supra nominabatur λόγος, quo nomine significatur genius singulis animis tributus. Vide Platonem de republ. lib. X, p. 617 seqq. Fortasse etiam intelligendus ille genius, de quo Cebes in tabula p. 11 ed. Salmas. ὁ δὲ γέρων ὁ ἄνω ἑστηκώς, ἔχων χάρτην τινὰ ἐν τῇ χειρί, καὶ τῇ ἑτέρᾳ ὥσπερ δεικνύων τι, οὗτος δαίμων καλεῖται. Προστάττει δὲ τοῖς εἰσπορευομένοις, τί δεῖ αὐτοὺς ποιεῖν, ὡς ἂν εἰσ-

---

vestris vos excipient. Quocirca vos admoneo, magni dei Mercurii et reliquorum numinum tum vatés tum consultor genius, ac contumacibus quidem mala immortalia, dicto autem audientibus divina bona eventura esse prænuntio. Quare non decet fugacis, falsæ et levis voluptatis gratia magna atque in æternum duratura mala eligere, nec vita brevissima vitam sequentem eamque longissimam corrumpere, neque rursus exigui laboris formidine magna atque in perpetuum mansura bona vitæque posthac longissimæ futuræ beatitudinem abjicere.

ἔλθωσιν εἰς τὸν βίον· καὶ δεικνύει, ποίαν ὁδὸν αὐτοὺς δεῖ βαδίζειν, εἰ σώζεσθαι μέλλουσιν ἐν τῷ βίῳ. Cæterum vox ἄγγελος pro δαίμων usurpata inferioris ætatis Platonicum arguit. Sic Hierocles aurei carminis enarrator in Phil. Græc. Fragm. vol. I, p. 42 : οἱ δὴ καὶ εἰκότως ἀγαυοὶ ἥρωες λέγονται, ἀγαυοὶ μὲν ὡς ἀγαθοὶ ὄντες καὶ φωτεινοὶ ἀεὶ καὶ μήτ' ἐν κακίᾳ μήτ' ἐν λήθῃ ποτὲ γινόμενοι, ἥρωες δὲ ὡς ἐρωές τινες ὄντες καὶ ἔρωτες, οἷον ἐρωτικοὶ καὶ διαλεκτικοὶ ἐρασταὶ τοῦ θεοῦ, αἴροντες ἡμᾶς καὶ κουφίζοντες πρὸς τὴν θείαν πολιτείαν ἀπὸ τῆς ἐν γῇ διατριβῆς. Τοὺς δὲ αὐτοὺς καὶ δαίμονας ἀγαθοὺς καλεῖν ἔθος, ὡς ὄντας δαήμονας καὶ ἐπιστήμονας τῶν θείων νόμων, ἔστι δὲ ὅτε καὶ ἀγγέλους ὡς ἐκφαίνοντας καὶ διαγγέλλοντας ἡμῖν τοὺς πρὸς εὐζωΐαν κανόνας. Porphyrius περὶ ἀποχῆς lib. II, 38 ἐν δὲ τούτοις [ἀγαθοῖς δαίμοσιν] ἀριθμητέον καὶ τοὺς πορθμεύοντας, ὥς φησι Πλάτων, καὶ διαγγέλλοντας τὰ παρ' ἀνθρώπων θεοῖς καὶ τὰ παρὰ θεῶν ἀνθρώποις, τὰς μὲν παρ' ἡμῶν εὐχὰς ὡς πρὸς δικαστὰς ἀναφέροντας τοὺς θεούς, τὰς δὲ ἐκείνων παραινέσεις καὶ νουθεσίας μετὰ μαντειῶν ἐκφέροντας ἡμῖν. — [ii] λόγος, ὃς ψυχῇσι τῇσι μελλούσῃσι cum Meinekio; codd. λόγος, ψυχαῖς τε μελλούσαις. — [kk] προφανέει cum codicibus. Eadem enim hujus futuri ratio est quæ in præcedentibus verborum ἀπηγήσεται et ἐρέει. Itaque nolui cum Meinekio ponere προφωνέει. — [ll] ζωῇ cum Heerenio; codd. ζωή. — [mm] τρόπον cum Heerenio; codd. τρόπου. — [nn] ὀφειλόμενοι cum codd.; quam formam aliis locis librarii in ὀφειλεύμενοι mutarunt. Vid. fragm. 31, 40, 48, 59. — [oo] θεοῦ μεγάλου Ἑρμέω, id est, Ægyptiorum dei Thoth, quem Græci Ἑρμῆν τὸν τρισμέγιστον, Latini Mercurium ter maximum vocarunt. Vide Philonem Byblium apud Eusebium Præparat. Evang. lib. I, cap. IX, p. 31; Syncellum Chronograph. p. 40; Sanchuniathonem apud Eusebium Præp. Evang. lib. I, cap. X, p. 36; Ciceronem de nat. deor. III, 22; Lactantium I, 6; Martialem lib. V epigr. 25. — [pp] ἀπειθεούσῃσι μὲν προλέγω ἀθάνατα κακά; codd. ἀπειθεούσαις μὲν προλέγω θνητὰ κακά. — [qq] πειθομένῃσι; libri πειθομέναις. — [rr] ὦν; libri οὖν. — [ss] παραμενέοντα cum Gaisfordo; codices παραμένοντα. —)

DE ALBINO.

Albinus, Galeni præceptor, secundi post Chr. n. sæculi Platonicus, quem eximiam gloriam consecutum esse veteres scriptores testantur, videtur circa annum centesimum quinquagesimum floruisse. Quum autem Thrasyllus (1) ac Dercyllides (2) ab eo memorati sint, quorum alter Tiberio imperante, alter fortasse exeunte primo sæculo vixit, Albinum paulo ætate posteriorem fuisse res est certissima (3). Eundem apud Smyrnæos philosophiæ præcepta adolescentibus optimarum artium studiosis tradidisse conjicias. Smyrnæ certe eum audivit Galenus unum et viginti annos natus (4), postquam mortuo parente relicta patria urbe nobilissimam illam Asiæ civitatem petiit (5), ut medicorum et sapientiæ doctorum scholis interesset (6).

Constat eum optimis Platonis interpretibus annumeratum esse (7) magnique æstimasse antiquos ejus de rebus divinis et humanis judicium. Itaque Tertullianus lib. de anima cap. 28 : Quis ille, inquit, nunc vetus sermo? Pythagoricus, ut volunt, quin et divinus, ut Albinus existimat, aut Mercurii forsan Ægyptii. Idem cap. 29 ait : Hæc et Albinus, Platoni suo veritus, subtiliter quærit contrarietatum genera distinguere, quasi non et hæc tam absolute in contrarietatibus posita sint, quam et illa, quæ ad sententiam magistri sui interpretatur, vitam dico et mortem: Neque negligendus nobis est locuples sapientiæ ejus testis Proclus, plura ex deperdito Albini in Platonis Timæum commentario referens, quæ illum separatim in eo genere elaborasse indicant. Ac primum quidem Albinus hæc Platonis in Timæo verba pag. 27. c. ἡμᾶς δὲ τοὺς περὶ τοῦ παντὸς λόγους ποιεῖσθαί πῃ μέλλοντας, ᾗ (vulgo ἢ) γέγονεν ἢ καὶ ἀγενές ἐστιν, εἰ μὴ παντάπασι παραλλάττομεν, ἀνάγκη θεούς τε καὶ θεὰς ἐπικαλουμένους εὔχεσθαι πάντα κατὰ νοῦν ἐκείνοις μὲν μάλιστα, ἑπομένως δὲ ἡμῖν εἰπεῖν sic explicabat, ut mundo et ortum et æternitatem tribui a Platone censeret. Quippe mundus ab ente differt, quatenus hoc semper est, ille et æternus est et a parente generatus. Quum enim e pluribus ac dissimilibus partibus constet, ortum eum habere necesse est, siquidem partes illas toto antiquiores judicari convenit. At quando partes illæ æternæ sunt, simul mundum æternum esse intelligitur (8).

Porro quam oratio cum iis rebus, quas exprimit, habere dicitur cognationem, eam Platone duce Albinus illustravit. « Ergo quum de re stabili, inquit Plato (9) pag. 29. B., et immutabili disputat, oratio talis sit, qualis illa, quæ neque redargui neque convinci potest. Quum autem ingressa est imitata et efficta membra, bene agi putat, si similitudinem veri consequatur. Quantum enim ad id, quod ortum est, æter-

(1) Vid. Democriti fragm. p. 95 seq. — (2) Isagog. in Plat. dialog. cap. 6. — (3) Vide Zumptii dissertationem quæ inscribitur : über den Bestand der philosophischen Schulen in Athen und die Succession der Scholarchen (Berolini 1843) p. 47 et 71. — (4) anno post Chr. n. 151. — (5) Vid. Fabric. Bibl. Græc. lib. IV cap. 17 Vol. 111 p. 510. (6) Galenus de libris propriis Tom. IV ed. Basil. p. 372 τρία δέ μοι βιβλία παρά τινων ἐδόθη γεγραμμένα πρὶν εἰς Σμύρναν ἐκ Περγάμου μεταβῆναι Πέλοπός τε τοῦ ἰατροῦ καὶ Ἀλβίνου τοῦ Πλατωνικοῦ χάριν. — (7) In bibliotheca Coisliniana p. 598 τὸν μὲν Πλάτωνα ὑπομνηματίζουσι πλεῖστοι, χρησιμώτεροι δὲ Γάϊος, Ἀλβῖνος, Πρισκιανός, Ταῦρος, Πρόκλος, Δαμάσκιος, Ἰωάννης ὁ Φιλόπονος, ὅστις καὶ κατὰ Πρισκιανοῦ ἠγωνίσατο, πολλάκις δὲ καὶ κατὰ Ἀριστοτέλους. — (8) Proclus in Plat. Tim. p. 67. c. πάλιν τοίνυν τὸ ἢ γέγονεν ἢ ἀγενές ἐστιν οἱ μὲν ἐξηγήσαντο τὸ μὲν πρότερον η δασύνοντες, τὸ δὲ δεύτερον ψιλοῦντες, ὅσοι φασὶν αὐτὸν ἐρεῖν περὶ τοῦ παντὸς καθ' ὅσον γέγονεν ἀπ' αἰτίας, ἢ καὶ ἀγενές ἐστιν, ἵνα γενόμενον αὐτὸ θεωρήσαντες τὴν ἐν αὐτῷ φύσιν κατίδωμεν· καὶ ὅ γε Πλατωνικὸς Ἀλβῖνος ἀξιοῖ κατὰ Πλάτωνα τὸν κόσμον ἀγένητον ὄντα γενέσεως ἔχειν ἀρχήν, ὃ καὶ πλεονάζει τοῦ ὄντος, ἐκείνου μόνον ἀεὶ ὄντος, τοῦ δὲ κόσμου πρὸς τῷ ἀεὶ εἶναι καὶ γενέσεως ἔχοντος ἀρχήν, ἵν' ᾖ καὶ ἀεὶ ὢν καὶ γενητός, οὐχ οὕτως ὢν γενητὸς ὡς κατὰ χρόνον (οὐ γὰρ ἂν ἦν καὶ ἀεὶ ὤν), ἀλλ' ὅλως λόγον ἔχων γενέσεως διὰ τὴν ἐκ πλειόνων καὶ ἀνομοίων σύνθεσιν, ἣν ἀναγκαῖον εἰς ἄλλην αἰτίαν τὴν ὑπόστασιν ἀναπέμπειν αὐτοῦ πρεσβυτέραν, δι' ἣν πρώτως ἀεὶ οὖσαν ἔστι πῃ καὶ αὐτὸς ἀεὶ ὢν καὶ οὐ μόνον γενητός, ἀλλὰ καὶ ἀγένητος. — (9) Plato Tim. p. 29. B. ὧδε οὖν περί τε εἰκόνος καὶ περὶ τοῦ παραδείγματος αὐτῆς διοριστέον, ὡς ἄρα τοὺς λόγους, ὧνπέρ εἰσιν ἐξηγηταί, τούτων αὐτῶν καὶ ξυγγενεῖς ὄντας. Τοῦ μὲν οὖν μονίμου καὶ βεβαίου καὶ μετὰ νοῦ καταφανοῦς μονίμους καὶ ἀμεταπτώτους, καθ' ὅσον τε ἀνελέγκτοις προσήκει λόγοις εἶναι καὶ ἀκινήτοις, τούτου δεῖ μηδὲν ἐλλείπειν· τοὺς δὲ τοῦ πρὸς μὲν ἐκεῖνο ἀπεικασθέντος, ὄντος δὲ εἰκόνος εἰκότας ἀνὰ λόγον τε ἐκείνων ὄντας· ὅ, τι περ πρὸς γένεσιν οὐσία, τοῦτο πρὸς πίστιν ἀλήθεια. Ἐὰν οὖν, ὦ Σώκρατες, πολλὰ πολλῶν εἰπόντων περὶ θεῶν καὶ τῆς τοῦ παντὸς γενέσεως μὴ δυνατοὶ γιγνώμεθα πάντη πάντως αὐτοὺς αὑτοῖς ὁμολογουμένους λόγους καὶ ἀπηκριβωμένους ἀποδοῦναι, μὴ θαυμάσῃς, ἀλλ' ἐὰν ἄρα μηδενὸς ἧττον παρεχώμεθα εἰκότας, ἀγαπᾶν χρή, μεμνημένον ὡς ὁ λέγων ἐγὼ ὑμεῖς τε οἱ κριταὶ φύσιν ἀνθρωπίνην ἔχομεν, ὥστε περὶ τούτων τὸν εἰκότα μῦθον ἀποδεχομένους πρέπει

nitas valet : tantum ad fidem veritas. Quocirca si forte de deorum natura ortuque mundi disserentes minus id, quod avemus, omnino consequemur, ut tota dilucide et plane exornata oratio sibi constet et ex omni parte secum ipsa consentiat : haud sane erit mirum contentique esse debebitis, si probabilia dicentur. » De hoc igitur duplici rerum verborumque genere, quorum alterum certum et verum, alterum probabile est, diligenter egit Albinus. Etenim Proclus in Tim. p. 104. a. ὅτι δεῖ, inquit, τὸν λόγον συγγενῆ τοῖς πράγμασιν εἶναι, ὧν δή καί ἐστιν ἐξηγητής. Καὶ ἐοίκασιν ἐντεῦθεν ἀφορμὰς λαβόντες οἱ περὶ Ἀλβῖνον καὶ Γαΐον Πλατωνικοὶ διορίζειν, ποσαχῶς δογματίζει Πλάτων, καὶ ὅτι διχῶς, ἢ ἐπιστημονικῶς, ἢ εἰκοτολογικῶς, καὶ οὐ καθ' ἕνα τρόπον οὐδὲ ὡς μίαν ἀκρίβειαν τῶν παντοίων ἐχόντων λόγων, εἴτε περὶ τῶν ὄντων εἶεν εἴτε περὶ τῶν διὰ γενέσεως ὑφισταμένων, ἀλλ' ᾗπερ ἔχει τὰ πράγματα, ταύτῃ καὶ τῶν λόγων συνδιῃρημένων τοῖς πράγμασι καὶ οὕτως ἐχόντων τοῦ τε ἀκριβοῦς πέρι καὶ τοῦ σαφοῦς περὶ τὰ ὑποκείμενα αὐτοῖς πράγματα, ὡς τοὺς μὲν [τοὺς λόγους] λέγειν τῶν δογμάτων τὸ ἀκριβές, τοὺς δὲ τὸ εἰκός. Δεῖ γὰρ ὅμοιον εἶναι τὸν λόγον τοῖς πράγμασιν· οὐδὲ γὰρ ἄλλως ἂν τὴν φύσιν ἐξηγήσαιτο, ἢ συγγενῶς ἔχων πρὸς αὐτά. Δεῖ γὰρ ὃ τὸ πρᾶγμα συνῃρημένως ἐστί, τοῦτο εἶναι αὐτὸν ἀνειλιγμένως, ἵνα καὶ ἐκφαίνῃ τὸ πρᾶγμα καὶ ὑφειμένος ᾖ τῆς φύσεως αὐτοῦ· τὸν γὰρ τρόπον τοῦτον καὶ τὰ θεῖα αἴτια τοῦ λόγου τάς τε οὐσίας ἐκφαίνει τῶν πρὸ αὐτῶν καὶ συμφυῆ πρὸς αὐτά ἐστιν.

Denique Platonis (10) sententiam Tim. p. 41 D *vos autem ad id, quod erit immortale, partem attexitote mortalem* aliter accepit Albinus cum Attico, aliter Porphyrius. Sic enim Proclus in Tim. p. 311. a. Τί τὸ ἀθάνατόν ἐστι τοῦτο, καὶ τί τὸ θνητόν, ἐζήτηται παρὰ τοῖς τοῦ Πλάτωνος ἐξηγηταῖς, καὶ οἱ μὲν τὴν λογικὴν ψυχὴν μόνην ἀθάνατον ἀπολείποντες φθείρουσι τήν τε ἄλογον ζωὴν σύμπασαν καὶ τὸ πνευματικὸν ὄχημα τῆς ψυχῆς, κατὰ τὴν εἰς γένεσιν ῥοπὴν τῆς ψυχῆς τὴν ὑπόστασιν διδόντες αὐτοῖς μόνον τε τὸν νοῦν ἀθάνατον διατηροῦντες ὡς μόνον καὶ μένοντα καὶ ὁμοιούμενον τοῖς θεοῖς καὶ μὴ φθειρόμενον, ὥσπερ οἱ παλαιότεροι καὶ ἕπεσθαι τῇ λέξει κρίναντες, δι' ἧς ὁ Πλάτων φθείρει τὴν ἄλογον, θνητὴν αὐτὴν καλῶν, τοὺς Ἀττικοὺς λέγω καὶ Ἀλβίνους καὶ τοιούτους τινάς· οἱ δὲ τούτων μετριώτεροι, ὥσπερ οἱ περὶ Πορφύριον, καὶ πραότεροι παραιτοῦνται μὲν τὴν καλουμένην φθορὰν κατασκεδαννύναι τοῦ τε ὀχήματος καὶ τῆς ἀλόγου ψυχῆς, ἀναστοιχειοῦσθαι δὲ αὐτά φασι καὶ ἀναλύεσθαί τινα τρόπον εἰς τὰς σφαίρας, ἀφ' ὧν τὴν σύνθεσιν ἔλαχε, φυράματα δὲ εἶναι ταῦτα ἐκ τῶν οὐρανίων σφαιρῶν, καὶ κατιοῦσαν αὐτὰ συλλέγειν τὴν ψυχήν, ὥστε καὶ εἶναι ταῦτα καὶ μὴ εἶναι, αὐτὰ δὲ ἕκαστα μηκέτι εἶναι μηδὲ διαμένειν τὴν ἰδιότητα αὐτῶν. Cf. infra p. 311. e. (11) ubi ea quæ Proclus dicit, κατὰ Ἀττικοῦ καὶ Ἀλβίνου scripta esse nescio quis in margine codicis Augustani annotavit.

Jam quoniam apud veteres in honore atque in pretio fuit Albinus (12), credibile est, nos quoque de ejus doctrina melius existimaturos fuisse, si plura ipsius ingenii monumenta (13) exstarent. Nunc quum ex ejus scriptis sola supersit Isagoge in Platonis dialogos, in exiguo hoc fortunæ munere facile acquiescimus. Quamquam autem opusculum non sustinet exspectationem, quam titulus ambitiosior movere legentibus possit, tamen res quasdam minime vulgares eo contineri nemo negabit. Primus hanc Isagogen in Platonis dialogos e codice Holsteniano exscriptam in lucem protulit I. A. Fabricius

---

τούτου μηδὲν ἔτι πέρα ζητεῖν. — (10) Plato Tim p. 41 D. τὸ δὲ λοιπὸν ὑμεῖς ἀθανάτῳ θνητὸν προσυφαίνοντες. — (11) Proclus in Tim. p. 311. e. ἀλλ' ἆρα τοῦτο, ὃ λέγουσί τινες, ὅτι μένει καὶ διαλύεται τὸ αὐτὸ διὰ τῆς ἀναστοιχειώσεως, καὶ διὰ τοῦτο θνητόν τε ἅμα καὶ οὐ θνητόν ἐστιν; ἀλλὰ τοῦτο καὶ καθ' αὑτὸ μὲν ἄτοπον· τῆς γὰρ ἑνώσεως ἀπολομένης πῶς ἔτι τὸ αὐτὸ διαμένειν φήσομεν; οὐ γάρ ἐστι ζωῶν συμφόρησις ἡ ἄλογος, ἀλλὰ μία ζωὴ πολυειδής· πρὸς δὲ τούτοις καὶ τὰ οὐράνια ποτὲ μὲν ἀφαιρέσεις, ποτὲ δὲ προσθέσεις δέχεσθαι δίδωσιν, ὃ δὴ παντάπασιν αὐτῶν ἀλλότριόν ἐστιν. Ἀλλ' ἆρα φθαρτόν [schol. κατὰ Ἀττικοῦ καὶ Ἀλβίνου], καὶ ἀπολείψομεν τὴν ζωὴν ταύτην ἅμα τῷ σώματι σκεδαννυμένην; Καὶ πῶς αἱ κολάσεις, πῶς δὲ αἱ καθάρσεις, πῶς δὲ αἱ τῶν βίων αἱρέσεις, αἱ μὲν κατὰ φαντασίαν, αἱ δὲ κατὰ θυμόν, αἱ δε κατ' ἐπιθυμίαν; αἵ τε εἰς τὰ ἄλογα τῶν ζῴων εἰσδύσεις πῶς; δι' ἀλογίας γὰρ ἡ συναφὴ πρὸς τὸ ἄλογον, ὥσπερ διὰ νοῦ πρὸς τὸν νοῦν. Μήποτε οὖν κάλλιον οὕτω λέγειν, ὥσπερ ὁ ἡμέτερος διδάσκαλος, τὰς μὲν ἀκρότητας τῆς ἀλόγου ζωῆς τὸ πνεῦμα περιέχειν, καὶ εἶναι ταύτας μετὰ τοῦ ὀχήματος ἀϊδίους, ὡς ἀπὸ τοῦ δημιουργοῦ παρηγμένας, ταύτας δὲ ἐκτεινομένας καὶ μεριζομένας ποιεῖν τὴν ζωὴν ταύτην, ἣν προσυφαίνουσιν οἱ νέοι θεοί, θνητὴν μὲν οὖσαν διότι τὸν μερισμὸν τοῦτον ἀποτίθεσθαί ποτε τὴν ψυχὴν ἀναγκαῖον, ὅταν ἀποκαταστῇ τυχοῦσα καθάρσεως, πολυχρονιωτέραν δὲ τῆς τοῦ σώματος τούτου ζωῆς, καὶ διὰ τοῦτο τὴν ψυχὴν καὶ ἐν Ἅιδου καὶ τοὺς βίους αἱρουμένην ἔχειν τὴν τοιαύτην ζωήν· κατὰ γὰρ αὐτὴν τὴν ῥοπὴν προσλαμβάνει τὴν θνητὴν ταύτην ζωὴν ἀπὸ τῶν νέων θεῶν. — (12) Ab hoc diversus fuit ejusdem nominis scriptor latinus citatus a Boëthio lib. 2 de musica cap. 12 et Cassiodoro cap. 5 de musica his verbis : Apud Latinos autem vir magnificus Albinus librum de hac re compendiosa brevitate conscripsit, quem in bibliotheca Romæ nos habuisse atque studiose legisse retinemus. Alios Albinos enumeratos vide apud Fabricium Bibliothecæ Græcæ vol. 111 p. 158 ed. Harl. et Biblioth. Lat. lib. IV pag. 789. — (13) Jacobus Pamelius ad Tertullianum pag. 378 Albinum dicit scripsisse Isagogicum dogmatum Platonis et alterum librum de ordine librorum ejusdem, quorum græca exemplaria serventur Romæ in bibliotheca Vaticana et Venetiis ad S. Antonium. Sed alterum illud opusculum inspicere mihi

anno 1707 inseruitque Bibliothecæ Græcæ volumini secundo (14), deinde iterum edidit I. F. Fischerus una cum Platonis Euthyphrone, Apologia Socratis, Critone et Phædone Lipsiæ anno 1783 (15), postremo C. I. Chr. Schneiderus secundum codicem Lobcovicianum emendatam publicavit Vratislaviæ anno 1852 (16). Hi omnes, quantum in ipsis situm erat, scriptoris verba castigarunt multumque ei profuerunt. Sed requirebatur accuratior recensio, qua et lacunæ libelli explerentur et menda a viris doctis non animadversa tollerentur. Hanc igitur institui simulque totum libellum latinum feci.

non licuit. — (14) Legitur pag. 44-50 cum Io. Anton. Winckleri interpretatione latina. — (15) Platonis dialogi IV Euthyphro, Apologia, Crito, Phædo. Acced. Albini Isagoge in ejusdem dialogos etc. Gr. ad fidem codicum manuscriptorum Tubing. August. aliorumque et librorum editorum veterum recensuit, animadversionibus illustravit, tertium edidit Ioannes Frid. Fischerus. Lipsiæ 1783 apud Schwickertum. — (16) Index scholarum in universitate litterarum Vratislaviensi per hiemem a. 1852 instituendarum. Præcedit Albini libellus a Car. Ern. Chr. Schneidero secundum codicem Lobcovicianum emendatus.

ΑΛΒΙΝΟΥ	ALBINI
ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΠΛΑΤΩΝΟΣ	ISAGOGE IN PLATONIS
ΔΙΑΛΟΓΟΥΣ.	DIALOGOS.

ΑΛΒΙΝΟΥ ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΠΛΑΤΩΝΟΣ ΔΙΑΛΟΓΟΥΣ.

ALBINI ISAGOGE IN PLATONIS DIALOGOS.

α'. Ὅτι [b] τῷ μέλλοντι ἐντεύξεσθαι τοῖς Πλάτωνος διαλόγοις προσήκει πρότερον ἐπίστασθαι αὐτὸ τοῦτο, τί ποτέ ἐστιν ὁ διάλογος. Οὔτε γὰρ ἄνευ τέχνης τινὸς καὶ δυνάμεως γεγραμμένοι εἰσίν, οὔτε τεχνικῶς γνωρίσαι ῥᾴδιον τῷ γε θεωρίας ἀπείρως ἔχοντι. Ἀρέσκει δὲ τῷ φιλοσόφῳ περὶ παντὸς οὐτινοσοῦν [c] τὴν σκέψιν ποιούμενον τὴν οὐσίαν τοῦ πράγματος ἐξετάζειν, ἔπειτα τί τοῦτο [d] δύναται, καὶ τί μή, πρὸς ὅ, τι [e] τε χρήσιμον πέφυκε καὶ πρὸς ὃ μή. Λέγει δὲ ὧδε· Περὶ παντός, ὦ παῖ, μία ἀρχὴ τοῖς μέλλουσι καλῶς βουλεύεσθαι· εἰδέναι δεῖ περὶ οὗ ἂν [f] ᾖ ἡ βουλή, ἢ περὶ [g] τοῦτο ἁμαρτάνειν ἀνάγκη· τοὺς δὲ πολλοὺς λέληθεν ὅτι οὐκ ἴσασι τὴν οὐσίαν ἑκάστου. Ὡς οὖν εἰδότες [h] οὐ [i] διομολογοῦνται ἐν ἀρχῇ τῆς σκέψεως, προελθόντες δὲ τὸ εἰκὸς ἀποδιδόασιν· οὔτε γὰρ ἑαυτοῖς οὔτ' ἄλλοις ὁμολογοῦσιν. Ἵνα οὖν μὴ τοῦτο πάθωμεν ἐντυγχάνοντες τοῖς Πλάτωνος διαλόγοις, αὐτὸ τοῦτο, ὅπερ ἔφην, σκεψώμεθα, τί ποτέ ἐστιν [k] ὁ διάλογος. Ἔστι [l] τοίνυν οὐκ ἄλλο τι, ἢ λόγος ἐξ ἐρωτήσεως καὶ ἀποκρίσεως συγκείμενος περί [m] τινος τῶν πολιτικῶν καὶ φιλοσόφων πραγμάτων μετὰ τῆς πρεπούσης ἠθοποιίας τῶν παραλαμβανομένων προσώπων καὶ τῆς κατὰ τὴν λέξιν κατασκευῆς.

(Scripsi : [a] ΑΛΒΙΝΟΥ ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΠΛΑΤΩΝΟΣ ΔΙΑΛΟΓΟΥΣ cum codice Holsteniano; ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΟΣ ΒΙΒΛΟΝ. ΑΛΒΙΝΟΥ ΠΡΟΛΟΓΟΣ codex Lobcovicianus. — [b] ὅτι cod. Holst.; reliqui omittunt. — [c] οὐτισοῦν cod. L; οὔτινος οὖν cod. H. — [d] τοῦτο cod. H; οὗτος cod. L., sed in margine τοῦτο a m. sec. — [e] ὅ, τι; codd. ὅ, τί. — [f] περὶ οὗ ἂν ᾖ ἡ βουλή ex Plat. Phædr. p. 237; περὶ οὗ ἂν ἡ βουλὴ ἦν cod. L; περὶ οὗ ἂν βουλὴ ᾖ cod. H — [g] ἢ περὶ cum Fischero; παρὰ codd. — [h] εἰδότες ut apud Platonem l. c.; οὐκ εἰδότες codd. — [i] οὐ διομολογοῦνται cod. L. et Plato l. c; οὐδὲ ὁμολογοῦντες cod. H. — [k] ποτέ cod. L; ποτ' H. — [l] διάλογος. Ἔστι cod. L; διάλογος, οὐδὲ γὰρ ἄνευ τέχνης τινὸς καὶ δυνάμεώς εἰσι γεγραμμένοι. Ἔστι cod. H. — [m] συγκείμενος περί τινος cod. H; συγκείμενός τινος. —)

β'. Λόγος μὲν οὖν εἶναι [a] λέγεται ὁ διάλογος, καθάπερ ὁ ἄνθρωπος ζῷον. Ἐπεὶ δὲ ὁ λόγος ἐστὶν ὁ μὲν ἐνδιάθετος, ὁ δὲ προφορικός, ἀκουσόμεθα τοῦ προφορικοῦ, καὶ ἐπεὶ τούτου ὁ μέν ἐστι κατὰ διέξοδον λεγόμενος, ὁ δὲ κατ' ἐρώτησιν [b] καὶ ἀπόκρισιν, ἴδιον τοῦ διαλόγου ἐρωτήσεις καὶ ἀποκρίσεις· ὅθεν ὁ λόγος ἐξ ἐρωτήσεως καὶ ἀποκρίσεως εἶναι λέγεται. Τὸ δὲ περί τινος τῶν πολιτικῶν καὶ φιλοσόφων πραγμάτων πρόσκειται, διότι οἰκείαν εἶναι δεῖ τὴν ὑποκειμένην ὕλην τῷ διαλόγῳ. Αὕτη δέ ἐστιν ἡ πολιτικὴ καὶ φιλόσοφος. Ὡς γὰρ τῇ τραγῳδίᾳ καὶ ὅλως τῇ ποιήσει

I. Platonis dialogos lecturum decet prius nosse hoc ipsum, quid tandem sit dialogus. Neque enim sine arte quadam et facultate scripti sunt, neque sollerter declarare facile est artis præceptorum imperito. Placet autem philosopho, quamcunque rem consideret, naturam ejus inquirere, tum quid possit vel non possit, quemque usum præbeat et quem non præbeat. Sic autem ait : In omnibus, o puer, unicum principium iis qui bene consulere volunt, est cognitum habere, quid illud sit, de quo deliberatur, quidquid id est, vel in eo errare necesse est; plerosque vero latet, se singularum rerum naturam ignorare. Tanquam igitur scientes in disceptationis principio non constituunt id de quo disputaturi sunt, procedentes vero justam quasi pœnam solvunt, ut nec sibi nec aliis consentanea loquantur. Ne igitur nobis hoc accidat Platonis dialogos legentibus, id ipsum, quod dicebam, consideremus, quid tandem sit dialogus. Est ergo nihil aliud quam sermo constans ex quæstione et responsione de rebus civilibus vel philosophicis, ita ut mores decentes personis assumtis tribuantur, et congruens orationis adhibeatur compositio.

II. Sermo de dialogo dicitur, ut de homine animal. Quum vero sermo alius animo conceptus, alius enuntiativus sit, ore prolatum intelligemus, et quoniam hic partim continua oratione procedit, partim quæstione et responsione constat, proprie dialogi fiunt interrogando et respondendo, unde sermo ex quæstione et responsione constare perhibetur. Verba *de rebus civilibus vel phi-*

οἰκεία ὕλη ὑποβέβληται τῶν μύθων, οὕτω [c] τῷ διαλόγῳ ἡ φιλόσοφος, τοῦτ' ἔστι τὰ πρὸς τὴν [d] φιλοσοφίαν. Τὸ δὲ μετὰ τῆς πρεπούσης ἠθοποιΐας τῶν παραλαμβανομένων προσώπων διαφόρων [e] ἐν τοῖς λόγοις ὄντων τὸν βίον, τῶν μὲν φιλοσόφων, τῶν δὲ σοφιστικῶν, τὰ οἰκεῖα ἤθη δεῖ ἑκάστῳ ἀνατιθέναι, τῷ μὲν φιλοσόφῳ τὸ γενναῖον καὶ τὸ ἁπλοῦν καὶ τὸ φιλάληθες, τῷ δὲ σοφιστικῷ τὸ ποικίλον καὶ τὸ παλίμβολον καὶ τὸ φιλόδοξον, τῷ δὲ ἰδιωτικῷ τὸ οἰκεῖον. Ἐπὶ τούτοις φησὶ καὶ περὶ τῆς [f] κατὰ τὴν λέξιν κατασκευῆς, καὶ μάλα εἰκότως. Ὡς γὰρ τῇ τραγῳδίᾳ καὶ τῇ κωμῳδίᾳ τὸ οἰκεῖον μέτρον δεῖ παρεῖναι [g] καὶ τῇ λεγομένῃ ἱστορίᾳ τὸ πλάσμα, οὕτω [h] καὶ τῷ διαλόγῳ τὴν οἰκείαν λέξιν καὶ σύνθεσιν, ἔχουσαν [i] τὸ ἀττικόν, τὸ εὔχαρι, τὸ ἀπέριττον, τὸ ἀνενδεές.

(Scripsi : [a] εἶναι cum cod. L.; vulgo deest. — [b] κατ' ἐρώτησιν cod. H; κατὰ ἐρώτησιν cod. L. — [c] οὕτω; codd. οὕτως. — [d] τὴν cod. L; vulgo deest. — [e] διαφόρων cod. H; διότι διαφόρων διαφόρων cod. L. — [f] περὶ τῆς cum Fabricio; codd. τῆς. — [g] δεῖ παρεῖναι καὶ τῇ cod. L; δεῖ (προσάπτεσθαι καὶ τῇ) Fabr.; δεῖ (καὶ τῇ) Fisch. — [h] οὕτω; codd. οὕτως. — [i] σύνθεσιν, ἔχουσαν cod. L; σύνθεσιν ἔχειν vulgo. —)

γ'. Εἰ δέ τις λεγόμενος λόγος μή, καθάπερ εἶπον, εἰδοποιούμενος, ἀλλ' ἐνδεὴς ὢν τούτων, λέγοιτο εἶναι διάλογος, οὐκ ὀρθῶς ἂν λέγοιτο [a]. Οὕτω τὸ παρὰ τῷ Θουκυδίδῃ [b] λεγόμενον ὑπὸ τῶν μὴ δυναμένων εἰδοποιεῖν τὴν ἰδιότητα τῶν διαλόγων οὐ φήσομεν εἶναι διάλογον [d], ἀλλὰ μᾶλλον δύο δημηγορίας κατ' ἐνθύμησιν ἀλλήλαις [e] ἀντιγεγραμμένας [f]. Ἐπεὶ οὖν ὅ, τι ποτέ ἐστιν ὁ διάλογος, τεθεωρήκαμεν, περὶ τῆς διαφορᾶς αὐτοῦ τοῦ κατὰ Πλάτωνα διαλόγου ἴδωμεν, τοῦτ' ἔστι περὶ τῶν χαρακτήρων, πόσοι τέ εἰσιν οἱ ἀνωτάτω, καὶ πόσοι ἐκείνων ὑποδιαιρεθέντες εἰς τοὺς ἀτόμους ἀπέβησαν [g].

(Scripsi : [a] λέγοιτο. Οὕτω cum cod. H; λέγοιτο οὗτος cod. L. — [b] τῷ Θουκυδίδῃ cod. L; Θουκυδίδῃ cod. H. — [c] ὑπὸ τῶν μὴ δυναμένων cum Schneidero; vulgo τῶν δυνάμεων. — [d] οὐ φήσομεν εἶναι διάλογον cod. L; vulgo hæc desiderantur. — [e] ἀλλήλαις cod. L; ἀλλήλοις cod. H. — [f] ἀντιγεγραμμένας cod. L; ἀναγεγραμμένας cod. H. — [g] ἀπέβησαν; codd. ἐστήσαντο. —)

δ'. Περὶ μὲν οὖν χαρακτήρων ἐν τοῖς ἑξῆς [a] τελεώτατα μετὰ ὑπογραφῆς εἰρήσεται· ἐνθάδε δὲ γνωστέον τοσοῦτον περὶ τῶν ἀνωτάτω χαρακτήρων, ὅτι δύο ὄντων, ὑφηγητικοῦ καὶ ζητητικοῦ, ὁ μὲν ὑφηγητικὸς ἥρμοσται πρὸς διδασκαλίαν καὶ πρᾶξιν καὶ ἀπόδειξιν [b] τοῦ ἀληθοῦς, ὁ δὲ ζητητικὸς πρὸς γυμνασίαν καὶ ἀγῶνα καὶ ἔλεγχον τοῦ ψεύδους, καὶ ὅτι ὁ μὲν ὑφηγητικὸς τῶν πραγμάτων στοχάζεται, ὁ δὲ ζητητικὸς τῶν προσώπων.

(Scripsi : [a] ἐν τοῖς ἑξῆς τελεώτατα μετὰ ὑπογραφῆς εἰρήσεται· ἐνθάδε δὲ γνωστέον τοσοῦτον περὶ τῶν ἀνωτάτω χαρακτήρων e cod. L; vulgo hæc desunt. Cæterum δὲ post ἐνθάδε a secunda manu in cod. additum est. — [b] καὶ ἀπόδειξιν e cod. L; vulgo desiderantur. —)

ε'. Τῶν μὲν οὖν τοῦ [a] Πλάτωνος διαλόγων ὑπάγονται τῷ μὲν φυσικῷ ὁ Τίμαιος, τῷ δὲ ἠθικῷ [b] ἡ Ἀπολογία [c], τῷ δὲ λογικῷ Θεάγης, Κρατύλος, Λύσις, Σοφιστής, Λάχης, Πολιτικός, τῷ δὲ ἐλεγκτικῷ Παρμενίδης, Πρωταγόρας, τῷ δὲ πολιτικῷ Κρίτων, Πολιτεία [d], Φαίδων, Μίνως, Συμπόσιον, Νόμοι, Ἐπιστολαί, Ἐπινομίς, Μενέξενος, Κλειτοφῶν, Φίληβος,

---

losophicis adjecta sunt, idcirco quia aptum dialogi argumentum esse debet, quod est civile et philosophicum. Quemadmodum enim tragœdiæ vel omnino poesi congruens subest materia ex fabulis depromta : sic dialogi materia ex philosophia sive rebus philosophicis petitur. Porro additur : *ut mores decentes personis assumtis tribuantur.* Quum enim in colloquiis pro vitæ ratione variæ sint ac diversæ personæ, aliæ philosophorum, sophistarum aliæ, suos cuique mores assignari oportet; philosopho ingenuitatem, simplicitatem, veritatis amorem : sophistæ contra calliditatem, inconstantiam, gloriæ cupiditatem, denique privato rei domesticæ studium. Postea monetur et *de accurata orationis compositione adhibenda,* haud injuria sane. Nam quomodo tragœdiæ vel comœdiæ conveniens metrum aptari debet et historiæ congruenter efficta oratio : sic suam etiam dialogo dictionem et compositionem inesse oportet, quæ habeat incorruptam attici sermonis integritatem, gratiam, simplicitatem, copiam.

III. Quodsi sermo quidam, qui hanc quam memoravi speciem non habet, sed illa destitutus nihilominus dicatur dialogus, non recte id fiat. Sic quæ apud Thucydidem ab iis qui dialogorum proprietatem effingere non possunt dicuntur, non appellabimus dialogum, sed potius duas orationes contrarii argumenti invicem oppositas. Postquam igitur, quidnam sit dialogus, perspeximus, differentiam quoque dialogorum Platonicorum consideremus, hoc est genera formasque eorum, quot sint summa eorum genera, et quot illorum genera subdivisa in formas individuas distribuantur.

IV. De generibus igitur deinceps plenissime adumbrata rei imagine dicetur; hic vero id tantum de summis generibus judicandum est, ex duplici isto quorum alterum in narrando, alterum in inquirendo versatur, prius illud ad docendum et agendum et ad veri demonstrationem accommodatum esse, posterius ad exercitationem et controversias et ad opinionum levitatem confutandam; præterea formam explicatricem ad res fere, exploratoriam ad personas pertinere.

V. E Platonis dialogis referuntur ad naturalem sapien-

τῷ δὲ πειραστικῷ Εὐθύφρων, Μένων, Ἴων, Χαρμίδης, τῷ δὲ μαιευτικῷ Ἀλκιβιάδης, τῷ δὲ ἀνατρεπτικῷ Ἱππίας, Εὐθύδημος, Γοργίας.

(Scripsi : [a] τοῦ Πλάτωνος cum cod. H; Πλάτωνος cod. L. — [b] ὁ Τίμαιος, τῷ δὲ ἠθικῷ cod. H; τῷ δὲ ἠθικῶι ὁ Τίμαιος habebat cod. L. ante correctionem. — [c] ἡ Ἀπολογία cod. H; Ἀπολογία cod. L. — [d] Πολιτεία cod. L; vulgo deest. —)

ς'. Ἐπεὶ οὖν τεθεωρήκαμεν τὴν διαφορὰν αὐτῶν, ὡς πέφυκε γίγνεσθαι, καὶ τοὺς χαρακτῆρας, ἐπὶ τούτοις λέγωμεν, ἀπὸ ποίων διαλόγων δεῖ ἀρχομένους ἐντυγχάνειν τοῦ Πλάτωνος λόγῳ. Διάφοροι γὰρ δόξαι γεγόνασιν. Οἱ μὲν γὰρ ἀπὸ τῶν Ἐπιστολῶν ἄρχονται, οἱ δέ τινες ἀπὸ τοῦ Θεάγους. Εἰσὶ δὲ οἳ [a] κατὰ τετραλογίαν διελόντες αὐτοὺς καὶ τάττουσι πρώτην τετραλογίαν περιέχουσαν τὸν Εὐθύφρονα καὶ τὴν Ἀπολογίαν καὶ τὸν Κρίτωνα καὶ τὸν Φαίδωνα· τὸν μὲν οὖν Εὐθύφρονα, ἐπεὶ καὶ ἀπαγγέλλεται [b] τῷ Σωκράτει ἐν αὐτῷ ἡ δίκη· τὴν δὲ Ἀπολογίαν, ἐπεὶ [c] ἀναγκαῖον αὐτῷ ἀπολογήσασθαι· ἐπὶ τούτοις τὸν [d] Κρίτωνα, διὰ τὴν ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ διατριβήν· ἔπειτα τὸν Φαίδωνα, ἐπεὶ ἐν αὐτῷ τέλος τοῦ βίου λαμβάνει ὁ Σωκράτης. Ταύτης [e] τῆς δόξης εἰσὶ Δερκυλλίδης καὶ Θράσυλλος. Δοκοῦσι δέ μοι προσώποις καὶ βίων περιστάσεσιν ἠθεληκέναι τάξιν ἐπιθεῖναι· ὅ ἐστι μὲν ἴσως χρήσιμον πρὸς ἄλλο τι, οὐ μὴν πρὸς ὃ ἡμεῖς νῦν βουλόμεθα· βουλόμεθα δὲ τὴν [f] ἀρχὴν καὶ διάταξιν διδασκαλίας τῆς κατὰ σοφίαν εὑρεῖν. Φαμὲν οὖν Πλάτωνος λόγου μὴ εἶναι μίαν καὶ ὡρισμένην ἀρχήν, ἐοικέναι γὰρ αὐτὸν τέλειον ὄντα τελείῳ σχήματι κύκλου. Ὥσπερ οὖν κύκλου μία καὶ ὡρισμένη οὐκ ἔστιν ἀρχή, οὕτως οὐδὲ τοῦ λόγου [g].

(Scripsi : [a] οἳ cum cod. L; vulgo οἱ. — [b] ἀπαγγέλλεται cod. L; vulgo ἐπαγγέλλεται. — [c] ἐπεὶ cod. H; ἐπειδὴ cod. L. — [d] ἀπολογήσασθαι· ἐπὶ τούτοις τὸν Κρίτωνα cod. L; vulgo ἀπολογήσασθαι ἐπὶ τούτοις. Τὸν Κρίτωνα. — [e] ταύτης τῆς cod. L; τῆς cod. H. — [f] βουλόμεθα δὲ τὴν cod. H; δὲ cod. L. — [g] τοῦ λόγου cod. L; διὰ τοῦ λόγου vulgo. —)

ζ'. Οὐ μὴν διὰ τοῦτο ὁπωσοῦν καὶ ὡς ἔτυχεν ἐντευξόμεθα αὐτῷ. Οὐδὲ γὰρ εἰ δέοι κύκλον γράφειν ἀφ' οὑτινοσοῦν [a] σημείου ἀρχόμενός τις γράφει τὸν κύκλον, ἀλλ' ἀφ' οὗ ἂν ἔχῃ εὐχερέστατα πρὸς τὸ γράφειν. Οὕτως οὐ κατὰ τύχην [b], ἀλλ' ἀφ' ἧς ἂν ἕκαστος ἡμῶν σχέσεως ἔχῃ πρὸς τὸν λόγον, ἀρχόμενος [c] ἐντεύξεται τοῖς διαλόγοις. Σχέσεις δὲ πλείους καὶ διάφοροί εἰσιν ἡμῶν πρὸς τὸν λόγον. Ἡ μὲν γάρ ἐστι κατὰ φύσιν οἷον εὐφυής, ἀφυής· ἡ δὲ κατὰ τὴν ἡλικίαν, οἷον ὥραν ἔχων τοῦ φιλοσοφεῖν ἢ παρηβηκώς [d]· ἡ δὲ κατὰ προαίρεσιν, οἷον φιλοσοφίας ἢ ἱστορίας [e] ἕνεκα· ἡ δὲ κατὰ ἕξιν [f], οἷον προτετελεσμένος ἢ ἀμαθής [g]· ἡ δὲ κατὰ τὴν ὕλην, οἷον ἐνασχολῶν φιλοσοφίᾳ ἢ περιελκόμενος ὑπὸ τῶν περιστάσεων [h].

(Scripsi : [a] οὑτινοσοῦν cum cod. L; οὗτινος οὖν cod. H. — [b] ἀλλ' ἀφ' οὗ ἂν ἔχῃ εὐχερέστατα πρὸς τὸ γράφειν. Οὕτως οὐ κατὰ τύχην addidi; vulgo hæc desiderantur. — [c] λόγον, ἀρχόμενος cod. H; λόγον ἀρχόμενος cod. L. — [d] παρηβηκώς cod. L;

---

tiam Timæus, ad moralem philosophiam Apologia, ad rationalem Theages, Cratylus, Lysis, Sophista, Laches, Politicus. Ad redarguendi rationem spectant Parmenides et Protagoras : Criton vero, Respublica, Phædo, Minos, Convivium, Leges, Epistolæ, Epinomis, Menexenus, Clitophon, Philebus ad prudentiam civilem. In tentatione versantur Euthyphron, Meno, Jon, Charmides; in obstetricia quasi institutione Alcibiades, in confutatione Hippias, Euthydemus, Gorgias.

VI. Postquam igitur, qualis fere sit dialogorum differentia quæque illorum genera sint et formæ, consideravimus, insuper exponamus, a quibus dialogis ad Platonis lectionem accessuros initium ducere oporteat. Est enim quædam hominum de hac re dissensio. Quidam videlicet ab epistolis, nonnulli a Theage ordiuntur. Sunt etiam qui Platonis dialogos in tetralogias digerentes primam ponant illam, quæ Euthyphronem, Apologiam, Critonem et Phædonem continet; Euthyphronem quidem, quia Socratem in jus vocatum perhibet; Apologiam, ob necessariam adversus allatas criminationes defensionem; præterea Critonem, propter disputationem in carcere habitam; deinde Phædonem, quia in illo Socrates ad vitæ exitum vocatur. Hujus quidem sententiæ Dercyllides sunt et Thrasyllus, qui mihi personas videntur variosque vitæ eventus ordinare voluisse, quod ad aliud quid fortasse prodest, sed nihil facit ad hoc quod nos in præsenti quærimus. Nunc enim initium et ordinem disciplinæ, quæ in sapientia versatur, invenire studemus. Quapropter affirmamus sermonum Platonicorum unum definitumque initium non esse, sed ipsos per se perfectos integri perfectique circuli figuræ esse simillimos. Ut igitur circuli nullum certum ac definitum est principium, ita nec sermonum sive dialogorum Platonicorum.

VII. Neque tamen propterea utcunque ac temere illorum lectionem auspicabimur. Neque enim quisquam, si circulum scribi oporteat, a quolibet puncto orsus orbem ducat, sed ab eo a quo ad ducendum promptissimus sit. Sic non forte fortuna, sed ut quisque libros hosce lecturus affectus erit, ita ad alios quoque dialogos legendos primum se conferet. Verum ad dialogorum rationem habitus nostri plures sunt ac diversi. Differunt autem inter se alii natura, ut ingeniosi et hebetes; alii ætate, ut sapientiæ studiis maturi aut longius ætate provecti; alii instituto, ut qui philosophiam discunt aut in historia cognoscenda versantur; alii facultate, ut eruditi aut ineruditi; alii materia, ut philosophiæ studiosi aut cura rerum, quæ incidunt, districti.

παραβεβηκώς cod. H. — [e] ἢ ἱστορίας cod. L; καὶ ἱστορίας cod. H. — [f] ἕνεκα· ἢ δὲ κατὰ ἕξιν cod. L; ἕνεκα ἕξιν cod. H. — [g] ἢ ἀμαθὴς cod. L; καὶ ἀμαθής cod. H. — [h] περιστάσεων codd., πολιτικῶν περιστάσεων Fischerus. —)

η'. Ὁ μὲν οὖν κατὰ φύσιν εὖ πεφυκώς, καὶ κατὰ τὴν ἡλικίαν ὥραν ἔχων τοῦ φιλοσοφεῖν, καὶ κατὰ [a] τὴν προαίρεσιν ἕνεκα τοῦ τὴν ἀρετὴν ἀσκῆσαι προσιὼν τῷ λόγῳ, καὶ κατὰ τὴν ἕξιν προτετελεσμένος τοῖς μαθήμασι, καὶ ἀφειμένος ἀπὸ τῶν πολιτικῶν περιστάσεων ἄρξεται ἀπὸ τοῦ Ἀλκιβιάδου πρὸς τὸ τραπῆναι καὶ ἐπιστραφῆναι καὶ γνῶναι, οὗ δεῖ τὴν ἐπιμέλειαν ποιεῖσθαι, ὥσπερ πρὸς παράδειγμα καλὸν ἰδεῖν, τίς ἐστιν ὁ φιλόσοφος, καὶ τίς αὐτοῦ ἡ [b] ἐπιτήδευσις, καὶ ἐπὶ ποίᾳ ὑποθέσει ὁ παρ' αὐτῷ λόγος προσάγεται. Δεήσει τῷ Φαίδωνι ἑξῆς ἐντυγχάνειν· λέγει γὰρ ἐν τούτῳ, τίς ἐστι φιλόσοφος καὶ τίς ἐστιν ἡ αὐτοῦ ἐπιτήδευσις [c], καὶ ἐπὶ ὑποθέσει τοῦ ἀθάνατον εἶναι τὴν ψυχὴν δίεισι [d] τὸν περὶ αὐτῆς λόγον. Μετὰ τοῦτο τῇ Πολιτείᾳ δέοι ἐντυγχάνειν· ἀρξάμενος γὰρ ἀπὸ τῆς πρώτης παιδεύσεως [e] ὑπογράφει πᾶσαν τὴν παιδείαν, ᾗ χρώμενος ἀφίκοιτο ἂν τις ἐπὶ τὴν τῆς ἀρετῆς κτῆσιν. Ἐπεὶ [f] δὲ δεῖ καὶ ἐν γνώσει τῶν θείων γενέσθαι, ὡς δύνασθαι κτησάμενον τὴν ἀρετὴν ὁμοιωθῆναι αὐτοῖς, ἐντευξόμεθα [g] τῷ Τιμαίῳ· αὐτῇ γὰρ τῇ περὶ τὴν [h] φύσιν ἱστορίᾳ ἐντυγχάνοντες καὶ τῇ λεγομένῃ θεολογίᾳ καὶ τῇ τῶν ὅλων διατάξει ἐποψόμεθα [i] τὰ θεῖα ἐναργῶς.

(Scripsi : [a] κατὰ cum cod. L; μετὰ cod. H. — [b] αὐτοῦ ἡ ἐπιτήδευσις cod. L; vulgo αὐτοῦ ἐπιτήδευσις. — [c] ἡ αὐτοῦ ἐπιτήδευσις cum Fabricio; ἥ τε ἐπιτήδευσις cod. L; ἡ ἐπιτήδευσις cod. H. — [d] δίεισι cum Schneidero; διήσι codd. — [e] παιδεύσεως cod. H; γενέσεως cod. L. — [f] ἐπεὶ δὲ δεῖ cod. L; ἐπειδὴ δὲ δεῖ cod. H. — [g] ἐντευξόμεθα; codd. ἐντευξώμεθα. — [h] τὴν φύσιν cod. L; φύσιν cod. H. — [i] ἐποψόμεθα; cod. L. ἀντοψόμεθα; cod. H ἄν; Fabr. ἀν[αμνήσομεν.])

θ'. Ἔτι [a] δέ τις καὶ ἐν κεφαλαίῳ δύναιτ' ἂν [b] κατιδεῖν τὴν προσήκουσαν τάξιν τῶν διαλόγων τῇ κατὰ Πλάτωνα διδασκαλίᾳ ὁ τὰ Πλάτωνος αἱρούμενος [c]. Ἀναγκαίου γὰρ ὄντος θεατὰς γενέσθαι καὶ τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς καὶ τῶν θείων, καὶ τῶν θεῶν αὐτῶν, καὶ τοῦ καλλίστου νοῦ τυχεῖν, δεῖ πρῶτον μὲν ἐκκαθᾶραι [d] τὰς ψευδεῖς δόξας τῶν ὑπολήψεων· οὐδὲ γὰρ οἱ ἰατροὶ νενομίκασι πρότερον τῆς προσφερομένης τροφῆς ἀπολαῦσαι τὸ σῶμα δύνασθαι, εἰ μὴ τὰ ἐμποδίζοντα ἐν τούτῳ τις ἐκβάλοι· μετὰ δὲ τὸ ἐκκαθᾶραι [e] ἐπεγείρειν καὶ προκαλεῖσθαι δεῖ τὰς φυσικὰς ἐννοίας καὶ ταύτας ἐκκαθαίρειν, καὶ εὐκρινεῖς ἀποφαίνειν ὡς ἀρχάς. Ἐπὶ τούτοις ὡς προκατεσκευασμένης τῆς ψυχῆς, δεῖ αὐτῇ τὰ οἰκεῖα ἐμποιεῖν δόγματα, καθ' ἃ τελειοῦται. Ταῦτα δέ ἐστι φυσικὰ καὶ θεολογικὰ καὶ τὰ ἠθικὰ καὶ πολιτικά. Ἵνα δὲ [g] τὰ δόγματα μένῃ ἐν τῇ ψυχῇ ἀναπόδραστα [h], δεήσει ἀποδοθῆναι [i] τῷ τῆς αἰτίας λογισμῷ, ἵνα τις βεβαίως ἔχηται [k] τοῦ προκειμένου σκοποῦ. Ἐπὶ τούτοις δεῖ πεπορίσθαι [l] τὸ ἀπαραλόγιστον, ἵνα μὴ ὑπό τινος σοφιστοῦ παρενεχθέντες τρέψωμεν ἐπὶ τὰ χείρω τὴν ἑαυτῶν διάνοιαν [m]. Ἵν' οὖν ἐκβάλωμεν [n] τὰς ψευδεῖς δόξας, δεήσει ἐντυγχάνειν Πλάτωνος τοῖς τοῦ πειραστικοῦ χαρακτῆρος διαλόγοις, ἔχουσι τὸ ἐλεγκτικὸν καὶ τὸ λεγόμενον καθαρτικόν. Ἵνα δέ τις τὰς φυσικὰς ἐννοίας εἰς φῶς προκαλέσαιτο [o], τοῖς τοῦ μαιευτικοῦ χαρακτῆρος διαλόγοις δεήσει ἐντυγχάνειν· τοῦτο γάρ ἐστιν αὐτῶν ἴδιον. Ἵνα δέ τις τὰ οἰκεῖα [p] δόγματα παραλάβῃ, τοῖς τοῦ ὑφηγητικοῦ χαρακτῆρος διαλόγοις δεήσει ἐντυγχάνειν· τοῦτο γάρ ἐστιν αὐτῶν ἴδιον, εἴ γε ἐν τούτοις ἔστι μὲν τὰ φυσικὰ δόγματα, ἔστι δὲ καὶ τὰ ἠθικὰ καὶ τὰ πολιτικὰ καὶ οἰκονομικά, ὧν τὰ μὲν ἐπὶ θεωρίαν [q] καὶ τὸν θεωρητικὸν βίον ἔχει τὴν ἀναφοράν, τὰ δὲ ἐπὶ πρᾶξιν καὶ τὸν πρακτικὸν βίον, ἄμφω δὲ ταῦτα ἐπὶ τῷ ὁμοιωθῆναι θεῷ. Ἵνα δὲ τὰ ἐντεθέντα [r] ἄφυκτα ἡμῖν ὑπάρχῃ, τοῖς τοῦ λογικοῦ χαρακτῆρος διαλόγοις, ὄντος καὶ αὐτοῦ ζητητικοῦ, δεήσει ἐντυγχάνειν. Ἔχουσι γὰρ τάς τε διαιρετικὰς καὶ ὁριστικὰς μεθόδους καὶ πρός γε

VIII. Qui igitur tum bono ingenio et ætate philosophiæ matura est, tum ex instituto idcirco Platonem legere aggreditur, ut virtutem exerceat, nec non variarum disciplinarum facultatem jam consecutus est, neque ullam reipublicæ partem suscepit, ab Alcibiade principium ducet, ut illuc advertatur et referatur animus, atque intelligat, quantum curæ ac diligentiæ adhibendum sit ad pulcherrimum exemplar assequendum, quis sit philosophus, quæ ejus industria et in qua re sermones ipsius versentur. Phædonem deinceps legi oportebit, in quo docet Plato, quisnam philosophus sit, quod ejus studium, et de animi immortalitate disputans longum de illo habet sermonem. Post hæc libros de republica evolvere decebit, quoniam in illis a prima institutione orsus omnem depingit doctrinam, qua quisquis utitur virtutem adipisci possit Quum vero etiam divinarum rerum cognitio paranda sit, ut virtutis compos iis assimilari queat, Timæum adire fas erit, in quo historiam naturalem ac theologiam et universi descriptionem cognoscentes res divinas clare intuebimur.

IX. Præterea Platonicæ philosophiæ futurus sectator summatim etiam possit congruentem dialogorum ordinem ex philosophi doctrina cognoscere. Quum enim contemplatores animi nostri, rerum divinarum, ipsorum denique deorum evadere debeamus, et bonam mentem nobis comparare : primum quidem animus a præsumtarum opinionum commentis purgandus erit; neque enim medici prius corpus e sumtis cibis quidquam commodi consequi posse existimant, quam impedimenta ex illo fuerint ejecta; peracta vero purgatione tum notiones menti insi-

ἀναλυτικὰς καὶ συλλογιστικάς, δι' ὧν τὰ μὲν ἀληθῆ ἀποδείκνυται, τὰ δὲ ψευδῆ ἐλέγχεται. Πρὸς δὲ τούτοις, ἐπεὶ δεῖ καὶ ἀπαραλογίστους ὑπὸ τῶν σοφιστῶν [t] εἶναι, τοῖς τοῦ ἐπιδεικτικοῦ καὶ ἀνατρεπτικοῦ χαρακτῆρος [u] διαλόγοις ἐντευξόμεθα, ἐν οἷς ἔστιν [x] ἐκμαθεῖν, ὅπως τε δεῖ ἐπαΐειν τῶν σοφιστῶν καὶ ὅπως αὐτοῖς [y] καὶ ὅντινα τρόπον προσφέρεσθαι κακουργοῦσι περὶ τοὺς λόγους [z].

(Scripsi : [a] ἔτι cum Schneidero; codd. εἰ. — [b] δύναιτ' ἂν cod. L; δύνατ' ἂν cod. H. — [c] ὁ τὰ Πλάτωνος αἱρούμενος; codd. τῷ τὰ Πλάτωνος αἱρουμένῳ. — [d] πρῶτον μὲν ἐκκαθᾶραι cod. L, nisi quod habet ἐκκαθάραι; πρῶτον ἐκκαθᾶραι cod. H. — [e] ἐκκαθᾶραι cod. H; ἐκκαθάραι cod. L. — [f] καθ' ἃ cod. L; καθὰ cod. H. — [g] ἵνα δὲ cum Fabricio; codd. ἵνα — [h] ψυχῇ ἀναπόδραστα cod. L; ψυχῇ καὶ ἀναπόδραστα cod. H. — [i] ἀποδοθῆναι codd.; ἀποδεθῆναι Schneiderus. — [k] ἔχηται cod. H; ἔχῃ cod. L. — [l] πεπορίσθαι cod. L; πεπορεῖσθαι cod. H. — [m] διάνοιαν cod. H; ἕξιν cod. L. — [n] ἵν' οὖν ἐκβάλωμεν cod. L; ἵνα οὖν ἐκβάλλωμεν cod. H. — [o] προκαλέσαιτο cod. L; προκαλέσοιτο H. — [p] ἵνα δέ τις τὰ οἰκεῖα δόγματα παραλάβῃ (cod. παραβάλῃ, sed superscripta altera lectione), τοῖς τοῦ ὑφηγητικοῦ χαρακτῆρος διαλόγοις δεήσει ἐντυγχάνειν· τοῦτο γάρ ἐστιν αὐτῶν ἴδιον cod. L; vulgo hæc desiderantur. — [q] θεωρίαν cod. L; θεωρίᾳ cod. H. — [r] ἐντεθέντα; codd. δεθέντα. — [s] πρός γε cod. H; πρός cod. L. — [t] τῶν σοφιστῶν cod. H; σοφιστῶν cod. L. — [u] ἐπιδεικτικοῦ καὶ ἀνατρεπτικοῦ χαρακτῆρος cod. L; ἐπιδεικτικοῦ χαρακτῆρος cod. H. — [x] ἔστιν; codd. ἐστιν. — [y] ὅπως αὐτοῖς καὶ cod. L; ὅπως καὶ cod. H. — [z] In cod. L. subscriptum est τέλος τοῦ προλόγου. —)

tas excitari provocarique oportet, tum illas purgari et planas fieri tanquam principia. Post hæc animus quasi præparatus convenientibus formandus est præceptis, quorum ope perficitur; qualia sunt quæ de rebus naturalibus, divinis, moralibus ac civilibus dantur. Hæc vero ut perpetuo animo fixa maneant, par erit revocari ea ad causæ considerationem, ne quis a proposito scopo aberret. Deinde comparanda erit ratio errori non obnoxia, ne a sophista aliquo abducti ad deteriora animum attendamus. Ut igitur falsas opiniones ex animo evellamus, conveniet nos evolvere Platonicos dialogos ad genus tentationis proprium pertinentes, quippe qui in confutatione et purgatione versentur. Sed ad notiones menti insitas in lucem proferendas lectis dialogis ex obstetricia quasi institutione petitis opus erit; horum enim propria hæc virtus est. Porro ad percipienda commoda præcepta explicatricis formæ dialogorum lectione egebimus; hoc enim proprium eorum habetur, siquidem placita de rebus naturalibus, moralibus, civilibus, domesticis continent, quorum alia ad contemplationem vitamque contemplativam, alia ad actionem et vitam actuosam referuntur, ad eundem quidem finem utraque, ut deo similes efficiamur. Hæc animo comprehensa ne nobis excidant, pervolutandi erunt dialogi e rationali philosophia depromti, qui et ipsi sunt formæ exploratoriæ. Illis videlicet continentur viæ rationesque disserendi tam per divisiones ac definitiones, quam per resolutionem et ratiocinationem, quibus et vera demonstrantur et falsa convincuntur. Præterea quoniam sophistarum etiam rationibus decipi non oportet, demonstrativi et ad confutationem comparati generis dialogos cognoscemus, e quibus disci potest, simul quo pacto audiendi sint sophistæ, simul qua ratione et quomodo cavillationibus eorum occurrere deceat.

DE SALLUSTIO.

Sallustius, Platonicus posterioris ævi philosophus, quem Juliani imperatoris æqualem et amicum fuisse constat, unus sine dubio ex sapientibus illorum temporum hominibus est, cui merito tribuas elegantem de diis et mundo libellum. Etenim in maximo errore versantur viri quidam docti tale opusculum Sallustio Syro, Procli adversario ac Cynicæ institutionis doctori, assignantes. De hoc autem multa tradiderunt Photius Cod. 242 e Damascio in vita Isidori (1) et Suidas v. Σαλλούστιος (2) ἀπῆγεν (3), Ἀθηνόδωρος (4), Ζήνων (5) et Μαρκελλῖνος (6), testati non solum improborum inimicum, sed etiam acerrimum vitiorum reprehensorem et plebis insectatorem fuisse. Eundem refert Simplicius in Epictetum (7) pag. 90 sua memoria mirum tolerantiæ documentum dedisse. Nam vivum carbonem nudo femori impositum sufflasse perhibetur, periculum facturus, quam diu dolorem perpeti posset. Quæ omnia ut Cynico apta sunt:

(1) Photius Cod. 242 e Damascio in vita Isidori: ὁ Σαλλούστιος κυνίζων οὐ τὴν εἰθισμένην ὁδὸν ἐπορεύετο τῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ τὴν κεχαραγμένην πρὸς ἔλεγχόν τε καὶ λοιδορίαν καὶ τὸν μάλιστα δὴ πόνον ὑπὲρ ἀρετῆς. Ὑπεδέδετο δ' οὗτος σπανιάκις, ἢ τὰς ἀττικὰς ἰφικρατίδας ἢ τὰ συνήθη σανδάλια περιδεδεμένος· ἐφαίνετο δὲ οὐδέποτε ἐπὶ πλεῖστον χρόνον οὔτε ἀῤῥωστῶν τὸ σῶμα, οὔτε ταλαιπωρούμενος τὴν ψυχήν, ἀλλὰ τὸ λεγόμενον εὐλόφῳ αὐχένι τὴν ἄσκησιν ὑπέμενε, καλὰ καὶ ἀξιέπαινα πολιτεύματα, καὶ ὅσα τοιαῦτα φιλανθρωπεύματα. Idem l. c. ὅτι ὁ Σαλλούστιος εἰς τοὺς τῶν ἐντυγχανόντων ὀφθαλμοὺς ἀφορῶν προέλεγεν ἑκάστοτε τὴν βίᾳ γενησομένην ἑκάστῳ τελευτήν· τὴν δὲ αἰτίαν τῆς προγνώσεως οὐδ' αὐτὸς εἶχε φράζειν. Καίτοι ἐπειρᾶτο ἐρωτώμενος τὸ σκοτεινὸν τῶν ὀφθαλμῶν αἰτιᾶσθαι καὶ ἀχλυῶδες καὶ νοτισμοῦ μεστόν, οἷον ἐπὶ πένθεσι ταῖς κόραις αὐταῖς ἐμφερόμενον. Idem l. c. ὁ δὲ Σαλλούστιος οὐκέτι τῷ δικανικῷ, ἀλλ' ἤδη τῷ σοφιστικῷ βίῳ προσεῖχε τὸν νοῦν· ἐξέμαθε δὲ καὶ τοὺς δημοσίους ἅπαντας τοῦ Δημοσθένους λόγους. Καὶ δὴ λέγειν αὖ ἱκανὸς οὐ τοὺς νέους μιμούμενος σοφιστάς, ἀλλὰ πρὸς τὸν ἀρχαῖον τόνον τῆς λογογραφίας ἁμιλλώμενος. Ἀμέλει καὶ ἔγραφε λόγους οὐ πολύ τι ἐκείνων λειπομένους, ἀνυπόδετος περιιὼν τὴν οἰκουμένην, ὡς φῆναι λόγον, ἅπασαν. — (2) Suidas v. Σαλλούστιος sic: Σαλλούστιος φιλόσοφος, ὃς ἔφη ἀνθρώποις οὐ ῥᾴδιον εἶναι φιλοσοφεῖν ἀλλ' ἀδύνατον· τοῦτον ἀκούσας ἀπέστυξα τὸν λόγον, ὡς οὔτε ἀληθῆ λεγόμενον, οὔτε λέγεσθαι ἄξιον. Ἀλλὰ γὰρ ὁ Σαλλούστιος ᾔδει, τὸ ἐμὸν εἰπεῖν· οὐ γὰρ διεβέβλητο πρὸς φιλοσοφίαν ἁπλῶς, ἀλλὰ φύσει μισάνθρωπος ἦν, κατὰ τὸν Ἡράκλειτον ὀχλολοίδορος, καὶ πᾶσιν ἐπιθέμενος τοῖς ἁμαρτάνουσι, καὶ ὁπωσοῦν ἐκ πάσης προφάσεως ἐλέγχων ἑκάστους καὶ διακωμῳδῶν· ἐνίοτε μὲν σπουδάζων, τὰ δὲ πολλὰ τῷ γελοίῳ χαίρων ἤθει καὶ φιλοσκώμμονι. Καὶ γὰρ ἦν ὁ Σαλλούστιος εὐτράπελος ἱκανῶς καὶ σκώπτειν εὐφυέστατός τε καὶ προχειρότατος, ἐξαιρέτως μὲν ἔχων αὐτός, ἐκ γένους δὲ ὅμως τὰς τοιαύτας χάριτας. Ὁ γάρ τοι πέμπτην ἀρετὴν ὀνομάσας τὴν περὶ θεῶν δόξαν ἀληθῆ, δοκοῦσαν ἐνεῖναί ποτε τοῖς πονηροτάτοις, Σαλλούστιός ἐστιν. Ἔτι δὲ πρὸς ἐνίους τῶν ἀλλοφύλων τὰ μὲν ἄλλα αὐτοῦ ἐπαινοῦντας, ἐν δὲ αὐτῷ λείπειν εἰρηκότας, μὴ δοξάζειν περὶ θεῶν τὰ αὐτὰ τοῖς πολλοῖς· ἐᾶτε, ἔφη, τοῦτό γε διὰ τὴν Νέμεσιν προσεῖναί μοι· τῷ δὲ Παμπρεπίῳ μέγιστον ἤδη δυναμένῳ ἐντυχών, ἐπειδὴ ἐκεῖνος ὡραϊζόμενος, τί θεοὶ πρὸς ἀνθρώπους, ἔφη; τίς δέ, ἔφη, οὐκ οἶδεν, ὡς οὐκ ἐγὼ πώποτε θεὸς ἐγενόμην, οὔτε σὺ ἄνθρωπος; Ταῦτα περὶ Σαλλουστίου. Κυνικώτερον δὲ ἐφιλοσόφει. — (3) Suidas v. ἀπῆγεν Σαλλούστιος sic: Οὗτος εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἧκεν Ἀθήνηθεν σὺν Ἰσιδώρῳ τῷ φιλοσόφῳ. Παράδοξος δὲ ὁ τρόπος Σαλλουστίου πᾶσιν ἀνθρώποις, τὰ μὲν φιλοσοφοῦντος ἐπὶ τὸ καρτερώτερον, τὰ δὲ παίζοντος ἐπὶ τὸ γελοιότερον, ἑκάτερον οἶμαι πέρα τοῦ μετρίου. Καὶ δεῖ κρίσεως εἴπερ τινὶ ἄλλῳ, τῷδε τῷ βίῳ. Καὶ δὴ Σαλλούστιος τὰ μὲν πατρόθεν ὥρμητο ἀπὸ Συρίας, τὰ δὲ πρὸς μητρὸς Ἐμεσηνὸς ἐγεγόνει. Ὁ πατὴρ δὲ αὐτῷ Βασιλίδης ὠνομάζετο, Θεόκλεια δὲ ἡ μήτηρ. Εὐφυὴς δὲ ἐπὶ πολλὰ γεγονὼς καὶ τὸ ἦθος αὐστηρὸς καὶ φιλότιμος, τὰ μὲν πρῶτα ἔβλεπεν εἰς τὴν πολυάρατον δικανικήν, καὶ ἐπαιδεύετο λόγοις ῥητορικοῖς ὑπὸ Εὐνοΐῳ σοφιστῇ, τότε ὄντι κατὰ Ἔμεσαν· ὕστερον δὲ οὐκέτι δικανικῷ, ἀλλ' ἤδη τῷ σοφιστικῷ βίῳ προσεῖχε τὸν νοῦν, καὶ ἐπὶ τούτῳ διεμελέτα τοὺς λόγους, οὐδὲν ἧττον τῆς φύσεως ἐπὶ τοῖς πόνοις θαυμαζόμενος· τοὺς μὲν γὰρ δημοσίους τοῦ Δημοσθένους λόγους ὁμοῦ πάντας ἐξέμαθεν· ἀλλὰ πρὸς τούτῳ καὶ λέγειν ἦν ἱκανός, οὐ τοὺς νεωτέρους ἐκμιμούμενος σοφιστάς, ἀλλὰ πρὸς τὸν ἀρχαῖον πίνον τῆς λογογραφίας ἁμιλλώμενος. Ἀμέλει καὶ ἔγραφε τοὺς λόγους, οὐ πολύ τι ἐκείνων ἐκλειπομένους. Τὸν δὲ ἡμέτερον πολίτην Μάρκελλον, ἑταῖρον τοῦ Εὐνοΐου, καὶ τοῦτον ἐκμαθόντα μὲν ἀπεμνημόνευε τὰ ὀκτὼ βιβλία τῆς Θουκυδίδου ἱστορίας, οὐ μέν τι καὶ λέγοντα ἄξιον ἀκοῆς· καὶ Νόννον δέ φασιν ἐκμαθόντα ἑξάκις ὅλον τὸν Δημοσθένην, μηδὲ διᾶραι τὸ στόμα δύνασθαι πρός γε λόγων ἐπιεικῶν σύνθεσιν. Οὐ γάρ ἐστι ταὐτὸν εἰς πλῆθος ἀποστηθίζειν καὶ γράφειν εἰς κάλλος. Ὁ δὲ Σαλλούστιος ἁδρότερον ἤδη ἁπτόμενος τῆς τέχνης, ἐλάττω ἢ καθ' ἑαυτὸν ὑπολαβὼν τὸν Εὐνόϊον, ἀπῆρεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ ἀπεπειρᾶτο τῶν ῥητορικῶν διδασκάλων. — (4) Suidas v. Ἀθηνόδωρος: ὅτι τῷ Ἀθηνοδώρῳ πάντα παρεσκεύαστο πρὸς φιλοσοφίαν, τά τε ἀπὸ φύσεως καὶ τὰ ἀπὸ τῆς ἐπιεικοῦς προαιρέσεως, ὅτι Πρόκλος ἔζη, καὶ διαφανῶς ἐξηγεῖτο τοῖς πλησιάζουσιν. Ὃν ὁ Σαλλούστιος θαυμάζων ἐπὶ σπουδῇ ἔλεγεν, ὅτι πυρὶ ἄρα ἐῴκει ὁ ἄνθρωπος ἐξάπτοντι πάντα τὰ παρακείμενα. Ἀλλ' ὅμως ἔπεισεν Ἀθηνόδωρον μὴ φιλοσοφῆσαι. — (5) Suidas v. Ζήνων Ἀλεξανδρεύς. Ἦν δὲ καὶ ἕτερος Ζήνων τοῦ Πρόκλου ἑταῖρος κατὰ τὸν χρόνον, τῷ μὲν γένει Περγαμηνός, τῇ δὲ φύσει καὶ αὐτὸς ἐνδεέστερος τά γε πρὸς ἐπιστήμην, ἐπιεικὴς δέ, καὶ τὰ ἤθη κατηρτυμένος. Ὁπότερος δὲ αὐτοῖν ἀφορμὴν τῇ διαστάσει παρέσχετο Σαλλουστίῳ πρὸς τὸν Πρόκλον, οὐκ ἔχω φράζειν. — (6) Suidas v. Μαρκελλῖνος. Μαρκελλίνῳ δυνάστῃ Δαλματίας, ὃς ἦν αὐτόνομος, μετὰ δικαιοσύνης ἐξηγούμενος τῶν ὑπηκόων· (παρῆν δὲ αὐτῷ καὶ φρόνησις ἱκανή, πολίτευμα καὶ ἀνδρεία θαυμαστὴ μεμελετηκυῖα τὰ πρὸς πόλεμον) συνῆν Σαλλούστιος ὁ φιλόσοφος. — (7) Simplicius Comm. in Epict. Enchir. pag. 90 ed. Salmas. τὸν ἐφ' ἡμῶν Σαλούστιον, ἄνθρακα

ita in hujus libelli scriptorem non conveniunt Missum igitur faciamus Sallustium Syrum (8).

Jam vero Juliani sodalis sapientiæ professione clarus et amplissimis honoribus ornatus propterea maxime disputationis de diis et mundo auctor haberi potest, quod neque a Platonica sublimitate neque ab urbana purpuratorum vita abhorret. Hic autem Sallustius, quamvis veterum deorum cultor esset, tamen Julianum imperatorem a cruciandis Christianis deterruit, teste Theodoreto lib. III Hist. c. 11. Atque huic quidem Julianus orationem quartam dedicavit, qua solem laudibus prosequitur. Ad hunc porro quasdam dedit epistolas idem imperator, qui eum anno post Chr. n. trecentesimo sexagesimo secundo ad præfecturam promovit et anno sequenti in consulatum provexit (9). Quid? quod ad hominem nobilissimum contra temeraria Dioscori medici consilia scripsit S. Hilarius Pictaviensis episcopus, de quo editores Benedictini in præfatione ad ejus libros disseruerunt. Denique leges quædam eidem inscriptæ in Codice Theodosiano comparent. Cæterum apud Eunapium in Maximo pro Σαλούτιος reponendum est Σαλούστιος, quod nomen librariorum inscitia apud Codinum in Σαλτίων convertit.

Quemadmodum vero a rhetoribus illustrium virorum facta moresque commemorari et oratione exaggerari solebant : sic Latini Alcimi Alethii scriptis Julianum et Sallustium immortalitati traditos esse, D. Magnus Ausonius in carmine secundo de Professoribus Burdigalensibus prodidit. Verba ejus sunt :

Vivent per omnem posterorum memoriam,
quos tu sacræ famæ dabas.
Et Julianum tu magis famæ dabis
quam sceptra quæ tenuit brevi.
Sallustio plus conferent libri tui,
quam Consulatus addidit.

Videamus nunc strictim, qualis fuerit philosophus Sallustius. Perspicue nec non subtiliter de prima rerum causa, de diis eorumque simul bonitate simul providentia, de origine mali, de animo humano ejusque facultatibus, de mundo sempiterno, de animorum post mortem statu aliisque rebus gravissimis disputat, summatim perscribens, quæ Plotinus, Proclus, Porphyrius, Iamblichus amplissimis monumentis commendarunt. Sunt vero illi quos dixi scriptores pro fontibus habendi, unde philosophiæ præcepta maximam partem hausit Sallustius. Itaque dubium est, hujusne plus ad illos cognoscendos, an illorum plus ad hunc intelligendum valeat lectio : illud non dubium, quin a sapientiæ studiosis horum omnium scripta maximo cum fructu pervolutentur. Huc accedit, quod si a quarto capite discesseris, ubi Cornuti et Procli exemplo Sallustius allegorias et fabulas attingit, easque physice et mystice exponere aggreditur, cætera omnia præclare explicasse dicendus est.

Quum igitur nostro tempore crassa Procli et reliquorum ejusdem generis scriptorum volumina melius quam olim edita sint, par erat Sallustium quoque in lucem revocari. Illius autem de diis et mundo libellum a Luca Holstenio emendatum cum ejus annotationibus et Leonis Allatii translatione primus Romæ emisit Gabriel Naudæus anno 1630, quod exemplum repetitum est Lugduni Batavorum 1639. Postea Thomas Galeus hunc philosophum inseruit Opusculis mythologicis, physicis et ethicis Cantabrigiæ 1671 et Amstelodami 1688 divulgatis, gallice vertit Formejus Berolini 1748, germanice Io. Georg. Schultesius Turici 1779. At illi omnes Holstenii recensionem secuti verba scriptoris non castigarunt. Verumenimvero nostra ætate multam operam Sallustio et utilem præbuit Io. Conr. Orellius qui tum plurimis locis correctum tum suis et aliorum animadversionibus illustratum græce et latine Turici anno 1821 publicavit. Sed expetebatur jam accuratior Sallustiani opusculi recensio et nova interpretatio latina, quæ Allatianam diligentia vinceret. Utramque igitur lectoribus exhibui, appositis notis, quibus partim lectionum partim decretorum fontes indicarem.

πεπυρακτωμένον ἐπιθέντα γυμνῷ τῷ μηρῷ καὶ φυσῶντα αὐτόν, καὶ δοκιμάζοντα ἑαυτὸν μέχρι πόσου δύναται καρτερεῖν. — (8) De aliis Sallustiis vide Io. Alb. Fabricii Biblioth. Græc. lib. VI, cap. X, Tom. XIII pag. 644 (Hamburgi 1726).

ΣΑΛΛΟΥΣΤΙΟΥ

ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ ΠΕΡΙ ΘΕΩΝ ΚΑΙ ΚΟΣΜΟΥ ΒΙΒΛΙΟΝ.

SALLUSTII

PHILOSOPHI DE DIIS ET MUNDO LIBER.

Κεφ. α'.

Οἷον δεῖ εἶναι τὸν ἀκροατήν[a], καὶ περὶ κοινῆς ἐννοίας.

Τοὺς περὶ θεῶν ἀκούειν ἐθέλοντας δεῖ μὲν ἐκ παίδων ἦχθαι καλῶς, καὶ μὴ ἀνοήτοις συντρέφεσθαι δόξαις [b]· δεῖ δὲ καὶ τὴν φύσιν ἀγαθοὺς εἶναι [c] καὶ ἔμφρονας, [ἵνα ὀρθῶς] [c] προσέχωσι τοῖς λόγοις· δεῖ δὲ αὐτοὺς καὶ τὰς κοινὰς ἐννοίας εἰδέναι. Κοιναὶ δέ εἰσιν ἔννοιαι [d], ὅσας πάντες ἄνθρωποι ἐρωτηθέντες ὁμολογήσουσιν· οἷον, ὅτι πᾶς θεὸς ἀγαθός [e], ὅτι ἀπαθής, ὅτι ἀμετάβλητος· πᾶν γὰρ τὸ μεταβαλλόμενον ἢ ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἢ ἐπὶ τὸ χεῖρον [f]. Καὶ εἰ μὲν ἐπὶ τὸ χεῖρον, κακύνεται, εἰ δὲ ἐπὶ τὸ κρεῖττον, τὴν ἀρχὴν ἦν κακόν.

[a] ἀκροατήν] auditorem eorum qui de rebus divinis disserunt informat Proclus Theol. lib. I cap. 2. Vide etiam quæ Plato in fine libri V de Rep. et principio VI disputat de ingenio studiisque veri philosophi. Adde Alcinoum cap. 1 et Plotinum Ennead. lib. III cap. 3. — [b] ἀνοήτοις δόξαις] i. e. fabulis. Vide Plat. lib. II de Rep. — [c] ἀγαθοὺς εἶναι] Proclus Theol. Plat. lib. I cap. 11 ὁ δ' αὖ τῶν προκειμένων δογμάτων ἀκροατὴς ταῖς μὲν ἠθικαῖς ἀρεταῖς κεκοσμημένος ὑποκείσθω, καὶ πάντα τὰ ἀγεννῆ καὶ ἀνάρμοστα τῆς ψυχῆς κινήματα τῷ τῆς ἀρετῆς λόγῳ καταδησάμενος, καὶ πρὸς ἓν τὸ τῆς φρονήσεως εἶδος ἁρμόσας. Μὴ καθαρῷ γὰρ (φησὶ Σωκράτης) καθαροῦ ἐφάπτεσθαι μὴ οὐ θεμιτὸν ᾖ. Cf. Alcinous cap. 1. — [c] ἵνα ὀρθῶς προσ.] deesse videntur in Holstenii codice. — [d] κοιναὶ ἔννοιαι] Iamblichus de mysteriis I, 3 συνυπάρχει ἡμῶν αὐτῇ τῇ οὐσίᾳ ἡ περὶ θεῶν ἔμφυτος γνῶσις. De communibus notionibus vid. Just. Lipsius Manuduct. ad Stoic. phil. lib. II cap. 11; Eusebius Præp. Evang. lib. II cap. 6; Proclus Theol. Plat. lib. I cap. 17 et dissert. II in libros de Rep. — [e] θεὸς ἀγαθός] Proclus Theol. Plat. lib. I cap. 17 πρῶτον μὲν ἀξιοῖ (ὁ Πλάτων) κατὰ τὴν ἀδιάστροφον περὶ θεῶν ἔννοιαν καὶ τῆς ἀγαθότητος αὐτῶν, ἁπάντων μὲν ἀγαθῶν αὐτοὺς χορηγοὺς ἀποφαίνειν, κακοῦ δὲ οὐδενὸς οὐδενί ποτε τῶν ὄντων αἰτίους. — [f] scilicet μεταβάλλεται. —)

Κεφ. β'.

Ὅτι ὁ θεὸς ἀμετάβλητος, ἀγέννητος, ἀΐδιος, ἀσώματος, οὐδὲ ἐν τόπῳ.

Καὶ ὁ μὲν ἀκούων ἔστω τοιοῦτος· οἱ δὲ λόγοι [a] τοιοίδε γενέσθωσαν. Αἱ τῶν θεῶν οὐσίαι οὐδὲ ἐγένοντο· (τὰ γὰρ ἀεὶ ὄντα οὐδέποτε γίνονται [b]. Ἀεὶ δέ εἰσιν, ὅσα δύναμίν τε ἔχει τὴν πρώτην [c] καὶ πάσχειν οὐδὲν πέφυκεν). Οὐδὲ ἐκ σωμάτων εἰσί· καὶ γὰρ τῶν σωμάτων αἱ δυνάμεις ἀσώματοι. Οὐδὲ τόπῳ [d] περιέχονται· σωμάτων γὰρ τοῦτό γε. Οὐδὲ τῆς πρώτης αἰτίας ἢ ἀλλήλων χωρίζονται, ὥσπερ οὐδὲ νοῦ αἱ νοήσεις οὐδὲ ψυχῆς αἱ ἐπιστῆμαι.

Cap. I.

Qualem oporteat esse auditorem, et de communi notione.

Qui de diis sermones audire cupiunt, eos a pueris liberali doctrina satis excultos esse oportet, nec vanis opinionibus postmodum infici : natura etiam bonos et prudentes esse decet, ut dictis aures præbeant, denique communes notiones habere convenit. Sunt autem communes notiones, quas omnes homines rogati confitebuntur, verbi causa quemlibet deum bonum esse, impatibilem, immutabilem. Quodcunque enim mutatur, aut in melius mutatur aut in pejus : si in pejus, corrumpitur : si in melius, jam principio erat malum.

Cap. II.

Deum immutabilem esse, non generatum, sempiternum, incorporeum, nulloque loco circumscribi.

Et hic quidem qui audit esto talis : sermones autem hujusmodi habeantur. Deorum naturæ neque factæ sunt : (quæ enim semper sunt, nunquam fiunt. Semper vero sunt, quæcunque tum primariam habent vim, tum in

[a] λόγοι] de sermonibus theologicis vide Proclum Theol. Plat. lib. I cap. 4 et in Cratylum cap. 117. — [b] γίνονται] Possis γίνεται exspectare. Sed vide Hermannum ad Soph. Electr. vs. 430. — [c] πρώτη] Proclus Instit. theol. 120 ἐστὶ δὴ οὖν ἡ πρωτίστη δύναμις ἐν τοῖς θεοῖς, οὐ τῶν μὲν κρατοῦσα, τῶν δὲ οὔ, πάντων δὲ ἐξ ἴσου προλαβοῦσα τὰς δυνάμεις ἐν ἑαυτῇ τῶν ὄντων. — [d] τόπῳ] Proclus theol. Plat. lib. I cap. 19 διὸ δὴ καὶ πανταχοῦ παρόντες οἱ θεοὶ πάντων ὁμοίως ἐξῄρηνται καὶ πάντα συνέχοντες ὑπ' οὐδενὸς κρατοῦνται τῶν συνεχομένων, ἀλλ' εἰσὶν ἀμιγεῖς πρὸς πάντα καὶ ἄχραντοι. —)

Κεφ. γ'.

Περὶ μύθων, καὶ ὅτι θεῖοι, καὶ διὰ τί.

Τί δήποτε οὖν τούτους ἀφέντες τοὺς λόγους οἱ παλαιοὶ μύθοις[a] ἐχρήσαντο, ζητεῖν ἄξιον. Καὶ τοῦτο πρῶτον ἐκ τῶν μύθων ὠφελεῖσθαι τό γε ζητεῖν καὶ μὴ ἀργὸν τὴν διάνοιαν ἔχειν. Ὅτι μὲν οὖν θεῖοι οἱ μῦθοι, ἐκ τῶν χρησαμένων ἔστιν ἰδεῖν. [b] Καὶ γὰρ τῶν ποιητῶν οἱ θεόληπτοι, καὶ τῶν φιλοσόφων οἱ ἄριστοι[c], οἵ τε τὰς τελετὰς καταδείξαντες, καὶ αὐτοὶ δὲ ἐν χρησμοῖς οἱ θεοὶ μύθοις ἐχρήσαντο. Διὰ τί δὲ θεῖοι οἱ μῦθοι, φιλοσοφίας ζητεῖν. Ἐπεὶ τοίνυν πάντα τὰ ὄντα ὁμοιότητι μὲν χαίρει, ἀνομοιότητα δὲ ἀποστρέφεται, ἐχρῆν καὶ τοὺς περὶ θεῶν λόγους ὁμοίους εἶναι ἐκείνοις, ἵνα τῆς τε οὐσίας αὐτῶν ἄξιοι γίνωνται καὶ τοῖς λέγουσι τοὺς θεοὺς ποιῶσιν εὐμενεῖς, ὅπερ καὶ διὰ τῶν μύθων μόνως ἂν γένοιτο. Αὐτοὺς μὲν οὖν τοὺς θεοὺς κατὰ[d] τὸ ῥητόν τε καὶ ἄῤῥητον, ἀφανές τε καὶ φανερὸν, σαφές[e] τε καὶ κρυπτόμενον οἱ μῦθοι μιμοῦνται καὶ[f] τὴν τῶν θεῶν ἀγαθότητα· ὅτι ὥσπερ ἐκεῖνοι τὰ μὲν ἐκ τῶν αἰσθητῶν ἀγαθὰ κοινὰ πᾶσιν ἐποίησαν, τὰ δὲ ἐκ τῶν νοητῶν μόνοις τοῖς ἔμφροσιν, οὕτως οἱ μῦθοι τὸ μὲν εἶναι θεοὺς πρὸς ἅπαντας λέγουσι, τίνες δὲ οὗτοι καὶ ὁποῖοι, τοῖς δυναμένοις εἰδέναι. Καὶ τὰς ἐνεργείας δὲ μιμοῦνται τῶν θεῶν· ἔξεστι γὰρ καὶ τὸν κόσμον μῦθον εἰπεῖν[g], σωμάτων μὲν καὶ χρημάτων ἐν αὐτῷ φαινομένων, ψυχῶν δὲ καὶ νόων[h] κρυπτομένων. Πρὸς δὲ τούτοις τὸ μὲν πάντας τὴν περὶ θεῶν ἀλήθειαν διδάσκειν ἐθέλειν τοῖς μὲν ἀνοήτοις, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι μανθάνειν, καταφρόνησιν, τοῖς δὲ σπουδαίοις ῥαθυμίαν ἐμποιεῖ· τὸ δὲ διὰ μύθων τ' ἀληθὲς ἐπικρύπτειν τοὺς μὲν καταφρονεῖν οὐκ ἐᾷ, τοὺς δὲ φιλοσοφεῖν ἀναγκάζει. [i] Ἀλλὰ διὰ τί μοιχείας καὶ κλοπὰς καὶ πατέρων δεσμοὺς καὶ τὴν ἄλλην ἀτοπίαν ἐν τοῖς μύθοις εἰρήκασιν; ἢ καὶ τοῦτο ἄξιον θαύματος, ἵνα[k] διὰ τῆς φαινομένης ἀτοπίας εὐθὺς ἡ ψυχὴ τοὺς μὲν λόγους ἡγήσηται προκαλύμματα, τὸ δὲ ἀληθὲς ἀπόῤῥητον εἶναι νομίσῃ;

[a] μύθοις] Theon Progymn. μῦθός ἐστι λόγος ψευδὴς εἰκονίζων τὴν ἀλήθειαν. Proclus Theol. Plat. lib. I cap. 4 ἔστι μὲν γὰρ ὁ τῆς μυθολογίας τρόπος ἀρχαῖος δι' ὑπονοιῶν τὰ θεῖα μηνύων, καὶ πολλὰ παραπετάσματα τῆς ἀληθείας προβεβλημένος, καὶ τὴν φύσιν ἀπεικονιζόμενος, ἣ τῶν νοητῶν αἰσθητά, καὶ τῶν ἀΰλων ἔνυλα, καὶ τῶν ἀμερίστων μεριστὰ προτείνει πλάσματα, καὶ τῶν ἀληθινῶν εἴδωλα καὶ ψευδῶς ἔχοντα κατασκευάζει. — [b] ἔστιν ἰδεῖν] scripsi, quod legitur cap. 9; codd. ἐστὶν εἰπεῖν. — [c] ἄριστοι] ut Orpheus, Empedocles, Parmenides, alii. — [d] κατὰ τὸ ῥητόν] scripsi; codd. κατά τε τὸ ῥητόν.

---

malum incidere non solent :) neque ex corporibus constant, quia corporum vires corpore vacant. Neque loco circumscribuntur; quippe hoc ad res corporeas pertinet. Neque a prima causa vel aliæ ab aliis disjunguntur, non magis quam a mente cogitationes vel ab animo disciplinæ.

Cap. III.

De fabulis, eas divinas esse et quam ob rem.

Cur tandem hisce sermonibus neglectis veteres fabulis usi sint, quærere decet. Et hæc quidem prima e fabulis utilitas capitur, ut expulso mentis languore investigandi studio incendamur. Divinas autem fabulas esse ex illorum qui eas usurparunt dignitate intelligitur. Ex poetis enim divino numine afflati, ex philosophis optimi quique et qui initia hominibus monstrarunt, quin etiam dii ipsi in edendis oraculis fabulis usi sunt. Cur vero fabulæ divinæ sint, philosophorum est inquirere. Quum igitur omnia quæ sunt similitudine delectentur, dissimilitudinem aversentur, de diis quoque sermones similes illis esse par erat, ut eorum natura digni fierent, redderentque enuntiantibus propitios deos, quod fabulis tantum effici queat. Deos ergo ipsos secundum fanda et nefanda, obscura et manifesta, aperta et occulta et deorum bonitatem fabulæ imitantur. Quippe ut dii, quæ ex sensibilibus bona nascuntur, omnibus, quæ vero ex intelligibilibus, solis prudentibus impertierunt, ita fabulæ deos quidem esse omnibus aperiunt; at quinam illi sint et quales, iis tantum qui res divinas capere possunt. Quin etiam deorum actiones imitantur fabulæ. Licet enim et mundum hunc fabulam nominare, quum in eo corpora resque conspiciantur, animi vero mentesque lateant. Præterea veram de diis doctrinam omnibus tradere velle insipientibus, quum eam addiscere non possint, contemtum, bonis autem viris segnitiem parit : at veritas fabulis tecta illos contemtores esse non patitur, hos ad philosophandum compellit. Sed quam ob rem adulteria, furta, parentum vincula et reliquam turpitudinem fabulis complexi sunt? An etiam hoc ita admirabile est, ut perspecta rei insulsitate confestim animus sermones involucra existimans veritatem non divulgandam esse statuat?

— [e] σαφές] edidi cum Orellio; libri σοφόν. — [f] μιμοῦνται καὶ τὴν] posui cum eodem; vulgo μιμοῦνται, τήν. — [g] τὸν κόσμον μῦθον εἰπεῖν] Iamblichus de Myster. Ægypt. VII, 1 ἡ φύσις τοῖς ἐμφανέσιν εἴδεσι τοὺς ἀφανεῖς λόγους διὰ συμβόλων, τρόπον τινά, ἀπετυπώσατο. — [h] νόων] scripsi; codd. νοῶν — [i] φιλοσοφεῖν ἀναγκάζει] Iamblichus de Myster. III, 15 καθάπερ οὖν δι' εἰκόνων γεννῶσι πάντα οἱ θεοὶ καὶ σημαίνουσιν, ὡσαύτως διὰ συνθημάτων· ἴσως δὲ καὶ τὴν ἡμετέραν σύνεσιν ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἀφορμῆς εἰς ὀξύτητα πλείονα ἀνακινοῦσι. — [k] ἵνα] i. e. ὥστε. Similiter Plutarchus de Alex. fort. I, 12 τί μοι τοιοῦτο συνέγνως, ἵνα τοιαύταις με κολακεύσῃς ἡδοναῖς. —)

Κεφ. δ'.

Ὅτι πέντε τὰ εἴδη μύθων, καὶ ἑκάστου ὑποδείγματα.

Τῶν δὲ μύθων οἱ μέν εἰσι θεολογικοί, οἱ δὲ φυσικοί, οἱ δὲ ψυχικοί τε καὶ ὑλικοί, καὶ ἐκ τούτων μικτοί. Εἰσὶ δὲ θεολογικοὶ μὲν οἱ μηδενὶ σώματι χρώμενοι, ἀλλὰ τὰς οὐσίας αὐτὰς τῶν θεῶν θεωροῦντες· οἷον αἱ τοῦ Κρόνου καταπόσεις τῶν παίδων [a]· ἐπειδὴ νοερὸς ὁ θεός, πᾶς δὲ νοῦς εἰς ἑαυτὸν ἐπιστρέφει, τὴν οὐσίαν ὁ μῦθος αἰνίττεται τοῦ θεοῦ. Φυσικῶς δὲ τοὺς μύθους ἔστι θεωρεῖν, ὅταν τὰς περὶ τὸν κόσμον ἐνεργείας λέγῃ τις τῶν θεῶν, ὥσπερ ἤδη τινὲς χρόνον μὲν τὸν Κρόνον ἐνόμισαν [b], τὰ δὲ μέρη τοῦ χρόνου παῖδας τοῦ ὅλου καλέσαντες καταπίνεσθαι ὑπὸ τοῦ πατρὸς τοὺς παῖδάς φασιν. Ὁ δὲ ψυχικὸς τρόπος ἐστίν [c], αὐτῆς τῆς ψυχῆς τὰς ἐνεργείας σκοπεῖν, ὅτι καὶ τῶν ψυχῶν αἱ νοήσεις, κἂν εἰς τοὺς ἄλλους προέλθωσιν, ἀλλ' οὖν ἐν τοῖς γεννήσασι μένουσιν. Ὑλικὸς δέ ἐστι καὶ ἔσχατος, ᾧ μάλιστα οἱ Αἰγύπτιοι δι' ἀπαιδευσίαν ἐχρήσαντο [d], αὐτὰ τὰ σώματα θεοὺς νομίσαντες καὶ καλέσαντες· καὶ Ἶσιν μὲν τὴν γῆν [e], Ὄσιριν δὲ τὸ ὑγρόν [f], Τυφῶνα δὲ τὴν θερμότητα, ἢ Κρόνον μὲν ὕδωρ, Ἄδωνιν δὲ καρπούς [g], Διόνυσον δὲ οἶνον. Ταῦτα δὲ ἀνακεῖσθαι μὲν θεοῖς λέγειν, ὥσπερ καὶ βοτάνας καὶ λίθους καὶ ζῷα, σωφρονούντων ἐστὶν ἀνθρώπων, θεοὺς δὲ καλεῖν μαινομένων, εἰ μὴ ἄρα ὥσπερ τοῦ ἡλίου τὴν σφαῖραν, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς σφαίρας ἀκτῖνα ἥλιον ἐν συνηθείᾳ καλοῦμεν. Τὸ δὲ μικτὸν εἶδος τῶν μύθων ἐν πολλοῖς μὲν καὶ ἄλλοις ἔστιν ἰδεῖν· καὶ μέντοι καὶ ἐν συμποσίῳ φασὶ τῶν θεῶν τὴν Ἔριν μῆλον ῥῖψαι χρυσοῦν, καὶ περὶ τούτου τὰς θεὰς φιλονεικούσας ὑπὸ τοῦ Διὸς πρὸς τὸν Πάριν πεμφθῆναι κριθησομένας· τῷ δὲ καλήν τε φανῆναι τὴν Ἀφροδίτην, καὶ ταύτῃ δοῦναι τὸ μῆλον. Ἐνταῦθα γὰρ τὸ μὲν συμπόσιον τὰς ὑπερκοσμίους δυνάμεις δηλοῖ τῶν θεῶν· καὶ διὰ τοῦτο μετ' ἀλλή-

---

Cap. IV.

Quinque fabularum species esse, et uniuscujusque exempla.

Fabularum aliæ ad res divinas, aliæ ad rerum naturam, aliæ ad animum, aliæ ad materiam pertinent, aliæ denique ex his mixtæ sunt. Ac theologicæ quidem nulla utentes re corporea ipsas deorum naturas spectant: quales sunt devorati a Saturno filii; quum enim deus intelligens sit, omnisque intellectus in se ipsum revertatur, dei naturam fabula significat. Physice fabulæ considerantur, quum deorum actiones ad mundi curam pertinentes effamur, quemadmodum jam quidam tempus statuerunt Saturnum, temporis partes vero universi filios appellaverunt, filios a patre devorari dicentes. Est porro ratio fabularum ad animum relata, qua ipsius animi actiones contemplamur, quod etiam mentis cogitata, quamvis ad alios transeant, tamen in auctoribus manent. Postrema erit materialis fabularum species, qua Ægyptii potissimum per ignorantiam usi sunt, ipsa corpora deos existimantes nominantesque: Isidem videlicet terram, Osiridem humorem, Typhonem calorem, vel Saturnum quidem aquam, Adonidem vero fructus, Bacchum denique vinum. Hæc porro diis consecrata esse asseverare, sicut et herbas et saxa et animalia, sapientum; sed deos illa vocare furiosorum hominum est, nisi forte ea ratione loquuntur, qua et solis orbem et ex orbe exsilientem radium solem nostra consuetudo appellat. Sed mixtam fabularum speciem cum in multis aliis deprehendere licet, tum in eo quod ajunt Discordiam in deorum convivium malum aureum immisisse, deasque inter se de eo litigantes a Jove missas esse ad Paridem judicandas; illum autem cui Venus pulchra esset visa, huic deæ malum dedisse. Hic enim convivium cœlestes indicat deorum facultates, ideoque omnes una sunt; at malum aureum mundum, qui ex contrariis conflatus merito a Discordia conjici perhibetur. Verum quum alia alii dii mundo impertiantur, de malo inter se rixari videntur. Cæterum animus sensuum beneficio vegetus, hic enim Paris est, cæteras in mundo potestates non intuens, sed pulchritudinem solam, malum Veneri attribuit. Ex fabulis autem theologicæ philosophis conveniunt, contra illæ, quæ ad rerum naturam vel animum pertinent, poetas, mixtæ denique cærimonias decent, quia etiam omnes cærimoniæ cum mundo nos diisque conjungere tendunt. Quodsi alia etiam fabula enarranda est, deorum matrem Attin apud Gallum fluvium jacentem conspicatam ferunt amore ejus arsisse arreptumque stellato pileo exornasse, ac posthac secum habuisse. At ille nymphæ amore captus, relicta deorum matre cum nympha consuescebat. Quamobrem deorum mater Attin ad insaniam adegit, effecitque ut abscissa genitalia apud nympham relinqueret reversusque rursus cum ipsa versaretur. Deorum igitur mater dea vitalis est, ideoque mater nominatur; Attis vero eorum quæ generantur atque intereunt artifex. Hinc apud Gallum fluvium repertus esse traditur; Gallus enim galaxiam seu lacteum

λων εἰσί· τὸ δὲ χρυσοῦν μῆλον τὸν κόσμον, ὃς ἐκ τῶν ἐναντίων γενόμενος εἰκότως ὑπὸ τῆς Ἔριδος λέγεται ῥίπτεσθαι. Ἄλλων δὲ ἄλλα τῷ κόσμῳ χαριζομένων θεῶν, φιλονεικεῖν ὑπὲρ τοῦ μήλου δοκοῦσιν· ἡ δὲ κατ' αἴσθησιν ζῶσα ψυχή, τοῦτο γάρ ἐστιν ὁ Πάρις, τὰς μὲν ἄλλας ἐν τῷ κόσμῳ δυνάμεις οὐχ ὁρῶσα, μόνον δὲ τὸ κάλλος, τῆς Ἀφροδίτης εἶναι τὸ μῆλόν φησι. Πρέπουσι δὲ τῶν μύθων οἱ μὲν θεολογικοὶ φιλοσόφοις [h], οἱ δὲ φυσικοὶ καὶ ψυχικοὶ ποιηταῖς [i], οἱ δὲ μικτοὶ τελεταῖς· ἐπειδὴ καὶ πᾶσα τελετὴ πρὸς τὸν Κόσμον ἡμᾶς καὶ πρὸς τοὺς θεοὺς συνάπτειν ἐθέλει [k]. Εἰ δὲ δεῖ καὶ ἕτερον μῦθον εἰπεῖν, τὴν μητέρα τῶν θεῶν [l] φασι τὸν Ἄττιν παρὰ τῷ Γάλλῳ κείμενον ἰδοῦσαν ποταμῷ, ἐρασθῆναί τε καὶ λαβοῦσαν τὸν ἀστερωτὸν αὐτῷ περιθεῖναι πῖλον, καὶ τοῦ λοιποῦ μεθ' ἑαυτῆς ἔχειν. Ὁ δὲ νύμφης ἐρασθεὶς τὴν θεῶν μητέρα ἀπολιπών, τῇ νύμφῃ συνῆν, καὶ διὰ τοῦτο ἡ μήτηρ τῶν θεῶν ποιεῖ μανῆναι τὸν Ἄττιν, καὶ τὰ γόνιμα ἀποκοψάμενον ἀφεῖναι παρὰ τῇ νύμφῃ· πάλιν δὲ ἀνελθόντα αὐτῇ συνοικεῖν. Ἡ μὲν οὖν μήτηρ τῶν θεῶν ζωογόνος ἐστὶ θεά, καὶ διὰ τοῦτο μήτηρ καλεῖται· ὁ δὲ Ἄττις τῶν γινομένων καὶ φθειρομένων δημιουργός [m], καὶ διὰ τοῦτο παρὰ τῷ Γάλλῳ λέγεται εὑρεθῆναι ποταμῷ· ὁ γὰρ Γάλλος τὸν γαλαξίαν αἰνίττεται κύκλον, ἀφ' οὗ τὸ παθητὸν ἔρχεσθαι σῶμα [n]. Τῶν δὲ πρώτων θεῶν τελειούντων τοὺς δευτέρους, ἐρᾷ μὲν ἡ μήτηρ τοῦ Ἄττεως, καὶ οὐρανίους αὐτῷ δίδωσι δυνάμεις· τοῦτο γάρ ἐστιν ὁ πῖλος [o]· ἐρᾷ δὲ ὁ Ἄττις τῆς νύμφης· αἱ δὲ νύμφαι γενέσεως ἔφοροι· πᾶν γὰρ τὸ γινόμενον [p] ῥεῖ. Ἐπεὶ δὲ ἔδει στῆναι τὴν γένεσιν [q], καὶ μὴ τῶν ἐσχάτων γενέσθαι τὸ χεῖρον, ὁ ταῦτα ποιῶν δημιουργός, δυνάμεις γονίμους ἀφεὶς εἰς τὴν γένεσιν, πάλιν συνάπτεται τοῖς θεοῖς. Ταῦτα δὲ ἐγένετο μὲν οὐδέποτε, ἔστι δὲ ἀεί. Καὶ ὁ μὲν νοῦς ἅμα πάντα ὁρᾷ, ὁ δὲ λόγος τὰ μὲν πρῶτα, τὰ δὲ δεύτερα λέγει. Οὕτω δὲ πρὸς τὸν κόσμον οἰκείως ἔχοντος τοῦ μύθου, ἡμεῖς τὸν κόσμον μιμούμενοι, (πῶς γὰρ ἂν μᾶλλον κοσμηθείημεν;) ἑορτὴν ἄγομεν διὰ ταῦτα. Καὶ πρῶτον μὲν καὶ αὐτοὶ πεσόντες ἐξ οὐρανοῦ [r] καὶ τῇ νύμφῃ συνόντες ἐν κατηφείᾳ ἐσμὲν σίτου [s] τε καὶ τῆς ἄλλης παχείας καὶ ῥυπαρᾶς τροφῆς ἀπεχόμεθα· ἑκάτερα γὰρ ἐναντία ψυχῇ· εἶτα δένδρου τομαὶ [t] καὶ νηστεία, ὥσπερ καὶ ἡμῶν ἀποκοπτομένων τὴν περαιτέρω τῆς γενέσεως πρόοδον· ἐπὶ τούτοις γάλακτος τροφή, ὥσπερ ἀναγεννωμένων· ἐφ' οἷς ἱλαρεῖαι καὶ στέφανοι [u], καὶ πρὸς τοὺς θεοὺς οἷον ἐπάνοδος. Μαρτυρεῖ δὲ τούτοις καὶ ὁ τῶν δρωμένων καιρός [v]· περὶ γὰρ τὸ ἔαρ καὶ τὴν ἰσημερίαν δρᾶται τὰ δρώμενα, ὅτε τοῦ μὲν γίνεσθαι παύεται τὰ γινόμενα, ἡμέρα δὲ μείζων γίνεται τῆς νυκτός, ὅπερ οἰκεῖον ἀναγομέναις ψυχαῖς. Περὶ γοῦν τὴν ἐναντίαν ἰσημερίαν ἡ τῆς Κόρης ἁρπαγὴ μυθολογεῖται γενέσθαι [x], ὃ δὴ κάθοδός ἐστι τῶν ψυχῶν. Τοσαῦτα περὶ μύθων εἰποῦσιν ἡμῖν αὐτοί τε οἱ θεοὶ καὶ τῶν γραψάντων τοὺς μύθους αἱ ψυχαὶ ἵλεῳ γένοιντο [y].

[a] Αἱ τοῦ Κρόνου καταπόσεις τῶν παίδων] Sic Macrobius Saturn. lib. I cap. 8. Sed Proclus theol. Plat. lib. V cap. 37 et in Cratyl. cap. 106, item Plotinus Ennead. V. lib. I cap. 7 theologorum more explicant, quod omnia a deo profecta ad eum revertantur. Ait autem Proclus theol. Plat. l. c. καὶ ἡ ὁλότης αὕτη θεότης ἐστὶν συνεκτικὴ τῶν νοητῶν ἐν ἑαυτῇ μερῶν, ὠδίνουσα μὲν τὸ πλῆθος τὸ νοερὸν καὶ πάντα γεννῶσα μονίμως, καὶ τὰ γεννηθέντα πάλιν ἐγκολπιζομένη καὶ συνάγουσα εἰς αὑτήν, καὶ (ὥς φασιν οἱ τραγικώτεροι τῶν μύθων) καταπίνουσα, καὶ ἐν ἑαυτῇ κατατιθεμένη. Idem in Cratyl. p. 6 ed. Boissonad. νοῦς γάρ ἐστιν ὁ βασιλεὺς Κρόνος καὶ πάσης νοερᾶς ζωῆς ὑποστάτης, ἀλλὰ νοῦς ἐξῃρημένος τῆς πρὸς τὰ αἰσθητὰ συντάξεως, καὶ ἄλλος καὶ χωριστός, αὐτὸς εἰς ἑαυτὸν ἐπεστραμμένος, ὅς γε καὶ τοὺς ἀπ' αὐτοῦ προκύψαντας εἰς ἑαυτὸν αὖθις ἐπέτρεψε καὶ ἐνεκολπίσατο καὶ ἐν ἑαυτῷ σταθερῶς ἵδρυσεν. — [b] ἤδη τινὲς χρόνον μὲν τὸν Κρόνον ἐνόμισαν] cf. Macrobius Sat. I cap. XIII. Cæterum inter καταπίνεσθαι et ὑπὸ vulgo interponitur δὲ quod omisi. — [c] ψυχικὸς τρόπος ἐστίν] fabulæ quæ

---

orbem, unde corpus patibile descendit, significat. Primis autem diis secundos perficientibus, mater Attidis amore incensa cœlestes illi facultates largitur: is enim pileus est. Attis vero nymphæ amore deperit, quum nymphæ generationi præsint: siquidem quodcunque generatur, fluit. Cæterum quoniam generatio cessare debebat, ne ex iis quæ extrema sunt deterius semper progigneretur, illa molitus opifex vi, genitali rebus creatis relicta, rursus cum diis conjungit. Et hæc quidem nunquam facta sunt, quum semper sint; et mens quidem omnia simul videt; sed alia prius, alia posterius effert. Hac ratione quum apta mundo fabula sit, nos mundum imitantes (quomodo enim magis ornari possimus) festum diem propter illa celebramus. Ac primum quidem et ipsi de cœlo delapsi et cum nympha consuescentes in mœrore jacemus, a frumento et reliquo crasso sordidoque cibo abstinentes, quandoquidem utraque animo contraria sunt; deinde arbor excisa et jejunium, quasi nobis quoque ipsis ulteriorem generationis progressum amputantibus: denique ex lacte quasi renascentibus alimentum; hinc hilaria et coronæ et ad deos velut reditus. Cæteroqui tempus quo hæc eveniunt ipsum ejus rei testimonium est; quippe circa vernum æquinoctium ea quæ diximus aguntur, quum quæ fiunt fieri desinunt et dierum spatia ultra noctium mensuram extenduntur: quod animis altius se efferentibus proprium est. Circa oppositum igitur æquinoctium Proserpinæ raptus accidisse traditur, qui descensus est animorum. Hæc de fabulis dicentibus nobis tum dii ipsi tum eorum, qui fabulas conscripserunt, manes propitii sint.

ad animi actiones, facultates, affectiones spectant, cujusmodi est elegantissima illa de Amore e Poro, divitiarum deo, et Penia, id est paupertate, nato, tradita a Platone Sympos. cap. XXIII, explicata a Plotino Ennead. III lib. VI cap. IX. — [d] οἱ Αἰγύπτιοι δι' ἀπαιδευσίαν ἐχρήσαντο] Vid. Eusebium Præp. Evang. lib. I cap. 9, item lib. II cap. 12 et lib. V cap. 3; Macrobium I Sat. cap. 21; Plutarchum libro de Iside et Osiride et Synesium libro de providentia. Huc pertinet etiam Iamblichi locus de Myst. segm. VII cap. 1 οὗτοι τὴν φύσιν τοῦ παντὸς καὶ τὴν δημιουργίαν μιμούμενοι, καὶ αὐτοὶ (Αἰγύπτιοι) τῶν μυστικῶν καὶ ἀποκεκρυμμένων καὶ ἀφανῶν νοήσεων εἰκόνας τινὰς διὰ συμβόλων ἐκφαίνουσιν, ὥσπερ καὶ ἡ φύσις τοῖς ἐμφανέσιν εἴδεσι τοὺς ἀφανεῖς λόγους διὰ συμβόλων τρόπον τινὰ ἀνετυπώσατο· ἡ δὲ τῶν θεῶν δημιουργία τὴν ἀλήθειαν τῶν ἰδεῶν διὰ τῶν φανερῶν εἰκόνων ὑπεγράψατο. — [e] γῆν] i. e. τὴν Αἴγυπτον. — [f] τὸ ὑγρόν] i. e. τὸν Νεῖλον. — [g] καρποὺς] cf. Cornutus de nat. deor. cap. 28 et Porphyrius ap. Euseb. Præp. Evang. III cap. 11. — [h] οἱ μὲν θεολογικοὶ φιλοσόφοις] Proclus theol. Plat. lib. I cap. 4 τῶν δέ γε παλαιῶν ποιητῶν τραγικώτερον συντιθέναι τὰς περὶ τῶν θεῶν ἀποῤῥήτους θεολογίας ἀξιούντων, καὶ διὰ τοῦτο πλάνας θεῶν καὶ τομάς, καὶ πολέμους καὶ σπαραγμούς, καὶ ἁρπαγὰς καὶ μοιχείας, καὶ πολλὰ ἄλλα τοιαῦτα σύμβολα ποιουμένων τῆς ἀποκεκρυμμένης παρ' αὐτῆς περὶ τῶν θείων ἀληθείας, τὸν μὲν τοιοῦτον τρόπον τῆς μυθολογίας ὁ Πλάτων ἀποσκευάζεται, καὶ πρὸς παιδείαν εἶναί φησι παντελῶς ἀλλοτριώτατον. Πιθανώτερον δὲ καὶ πρὸς ἀλήθειαν καὶ φιλόσοφον ἕξιν οἰκειότερον πλάττων παρακελεύεται τοὺς περὶ τῶν θεῶν λόγους ἐν μύθων σχήμασι, πάντων μὲν ἀγαθῶν τὸ θεῖον αἰτιωμένους, κακοῦ δὲ οὐδενός, μεταβολῆς μὲν ἁπάσης ἄμοιρον, ἀεὶ δὲ τὴν ἑαυτοῦ τάξιν ἄτρεπτον διαφυλάττον, καὶ τῆς μὲν ἀληθείας ἐν ἑαυτῷ τὴν πηγὴν προσειληφός, ἀπάτης δὲ οὐδεμιᾶς ἄλλοις αἴτιον γινόμενον. Τοιούτους γὰρ ἡμῖν θεολογίας τύπους ὁ ἐν Πολιτείᾳ Σωκράτης ὑφηγήσατο. — [i] οἱ δὲ φυσικοὶ καὶ ψυχικοὶ ποιηταῖς] Vide Heraclitum in Alleg. Homer.; Eusebium lib. III Præp. Evang. cap. 3 seqq. et Augustinum de civ. dei lib. VI cap. 8. — [k] Vid. Iamblich. de myster. segm. V cap. 23 p. 136. — [l] τὴν μητέρα τῶν θεῶν] Cf. Julianus Imperator orat. V in deorum matrem p. 302, Arnobius lib. V cap. 6 seqq. et Damascius in vita Isidori ap. Photium pag. 573. — [m] δημιουργός] Cf. Porphyrius ap. Euseb. lib. III Præp. Evang. cap. XI pag. 110 et Damascius ap. Phot. Bibl. p. 1074. — [n] σῶμα] Macrobius in Somn. Scip. I, 12. Hinc et Pythagoras putat a lacteo circulo deorsum incipere Ditis imperium, quia animæ inde lapsæ videntur jam a superis recessisse, ideo primam nascentibus offerri ait lactis alimoniam; quia primus eis motus e lacteo circulo incipit in corpora terrena delabentibus. Unde et Scipioni (Somn. Scip. cap. 3) de animis beatorum ostenso lacteo dictum est: Hinc profecti huc revertentur. Porphyrius de antro nymph. δῆμος δὲ ὀνείρων κατὰ Πυθαγόραν αἱ ψυχαί, ἃς συνάγεσθαί φασιν εἰς τὸν γαλαξίαν τὸν οὕτω προσαγορευόμενον ἀπὸ τῶν γάλακτι τρεφομένων, ὅταν εἰς γένεσιν πέσωσιν. — [o] πῖλος] Gestat et Vulcanus pileum cæruleum, puri et cœlestis ignis signum, ut notat Porphyrius ap. Euseb. Præp. Evang. lib. III cap. XI p. 112. — [p] τὸ γινόμενον ῥεῖ] Plotinus Ennead. II lib. I cap. 2 p. 97 qui Heraclitum dogmatis auctorem citat. — [q] στῆναι τὴν γένεσιν] Vide Cornutum de nat. deor. cap. VI. — [r] ἐξ οὐρανοῦ] Vid. Empedocl. vs. 1-10 in Phil. Gr. Fragm. vol. I pag. 1. — [s] σίτου] Cf. Cornutus de nat. deor. cap. 28. Vid. Boissonad. ad Marini vitam Procli p. 105 seq. et Orell. ad Arnob. lib. V cap. 16 tom. II p. 297. — [t] τομαί] festis Magnæ matris et Attidis diebus pinus in silvis excisa inferebatur in Cybeles sacrarium teste Juliano Orat. V, p. 168. — [u] στέφανοι] Cf. Arnobius lib. V cap. 16. — [v] καιρός] hilaria mense Martio celebrabantur. Vid. interp. ad Arnob. l. c. — [x] γενέσθαι] Joannes Lydus p. 123 seq. hoc festum a. d. VI Non. Oct. ponit. Cæterum Porphyrius apud Eusebium Præp. Evang. lib. III cap. XI non de animorum descensu, sed de seminibus terræ mandatis explicat. — [y] αἱ ψυχαὶ ἵλεῳ γένοιντο] Poetas intelligit divino spiritu instinctos. Cf. cap. XVII finem. —)

Κεφ. ε'.

Περὶ τῆς πρώτης αἰτίας.

Ἀκόλουθον δὲ τούτοις ἐστὶ τήν τε πρώτην αἰτίαν εἰδέναι, καὶ τὰς μετ' ἐκείνην τάξεις τῶν θεῶν, καὶ τὴν κόσμου φύσιν, νοῦ τε καὶ ψυχῆς τὰς οὐσίας, πρόνοιάν

Cap. V.

De prima causa.

Sequitur posthac, ut primam causam et subsequentes deorum ordines cognoscamus, tum mundi naturam mentis animique substantiam, deinde providentiam, fatum et fortunam, virtutem et vitium natasque ex illis rectas et pravas civitatum formas, et unde tandem mala in mundum irrepserint, videamus. Horum quidlibet multis et longis sermonibus indiget, sed ut paucis dica-

τε καὶ εἱμαρμένην καὶ τυχην, ἀρετήν τε καὶ κακίαν, καὶ τὰς ἐκ τούτων γινομένας ἀγαθάς τε καὶ φαύλας πολιτείας ἰδεῖν· καὶ πόθεν ἄρα τὰ κακὰ εἰς τὸν κόσμον ἀφίκετο. Τούτων δὲ ἕκαστον λόγων δεῖται πολλῶν καὶ μεγάλων, ἀλλ' ὡς ἐν βραχέσιν εἰπεῖν [a], καὶ πρὸς τὸ μὴ παντελῶς ἀνηκόους εἶναι, οὐδὲν ἴσως λέγειν κωλύει. Τὴν πρώτην αἰτίαν μίαν τε εἶναι [b] προσήκει· παντὸς γὰρ πλήθους ἡγεῖται μονάς [c], δυνάμει τε καὶ ἀγαθότητι πάντα νικᾷ, καὶ διὰ τοῦτο πάντα μετέχειν ἐκείνης ἀνάγκη. Οὐδὲν γὰρ αὐτὴν ἄλλο κωλύσει διὰ τὴν δύναμιν, οὐδὲ ἑαυτὴν ἀφέξει δι' ἀγαθότητα [d]. Ἀλλ' εἰ μὲν ἦν ψυχή, πάντα ἂν ἔμψυχα ἦν· εἰ δὲ νοῦς, πάντα νοερά· εἰ δὲ οὐσία, πάντα οὐσίας μετεῖχε [e]. Τοῦτο δὲ ἐν πᾶσιν ἰδόντες τινές, ἐκεῖνο οὐσίαν [f] ἐνόμισαν. Εἰ μὲν οὖν ἦν μόνον τὰ ὄντα, ἀγαθὰ δὲ οὐκ ἦν, ἀληθὴς ἦν ὁ λόγος· εἰ δὲ δι' ἀγαθότητα ἔστι τε τὰ ὄντα, καὶ μετείληχεν ἀγαθοῦ, ὑπερούσιον [g] μὲν ἀγαθὸν δὲ εἶναι τὸ πρῶτον ἀνάγκη. Σημεῖον δὲ μέγιστον· τοῦ γὰρ εἶναι διὰ τὸ ἀγαθὸν αἱ σπουδαῖαι καταφρονοῦσι ψυχαί, ὅταν ὑπὲρ πατρίδος ἢ φίλων ἢ ἀρετῆς κινδυνεύειν ἐθέλωσι. Μετὰ δὲ τὴν οὕτως ἄρρητον δύναμιν αἱ τῶν θεῶν τάξεις εἰσί.

(Scripsi : [a] ἀλλ' ὡς ἐν βραχέσιν εἰπεῖν] vulgo ὡς ἐν βραχέσιν εἰπεῖν. — [b] τὴν πρώτην αἰτίαν μίαν εἶναι προσήκει] Syrianus μία πάντων ἀρχή τ' ἀγαθὸν καὶ τὸ ὑπερούσιον ἕν. Iamblichus de Myster. Segm. VIII cap. 2 πρὸ τῶν ὅλων ἀρχῶν ἔστι θεὸς εἷς πρῶτος· ἀρχὴ οὗτος καὶ θεὸς θεῶν, μονὰς ἐκ τοῦ ἑνός προούσιος καὶ ἀρχὴ οὐσίας κτλ. Cf. Proclus Elem. Theol. lib. II et lib. III cap. 3. Adde Plotin. Ennead. V lib. IV cap. 1 et Dionys. Areopag. de divin. nominib. c. 23. — [c] παντὸς γὰρ πλήθους ἡγεῖται μονάς] Plotin. V Ennead. lib. III cap. 12 p. 509. — [d] οὐδὲ ἑαυτὴν ἀφέξει δι' ἀγαθότητα] Proclus Inst. theol. 213 πᾶν ἀγαθὸν ἑνωτικόν ἐστι τῶν μετεχόντων αὐτοῦ κτλ. — [e] πάντα οὐσίας μετεῖχε] omissa particula ἄν. Vid. Hermann. Opusc. IV p. 67 seq. — [f] οὐσίαν] Proclus Theol. Plat. lib. III cap. IX pag. 135 καὶ ἡ μὲν οὐσία τὸ μόνιμον τοῦ ὄντος, καὶ τὸ ταῖς πρωτίσταις ἀρχαῖς συνυφαινόμενον καὶ ἀνεκφοίτητον τοῦ ἑνός. — [g] ὑπερούσιον] Cf. Proclus Theol. Plat. lib. II cap. 4 pag. 84-85 et Plotinus Ennead. VI lib. IX cap. 3 pag. 760. —)

Κεφ. ϛ'.

Περὶ τῶν ὑπερκοσμίων καὶ ἐγκοσμίων θεῶν [a].

Τῶν δὲ θεῶν οἱ μέν εἰσιν ἐγκόσμιοι, οἱ δὲ ὑπερκόσμιοι. Ἐγκοσμίους δὲ λέγω αὐτοὺς τοὺς τὸν κοσμοποιοῦντας θεούς. Τῶν δὲ ὑπερκοσμίων οἱ μὲν οὐσίας ποιοῦσι θεῶν, οἱ δὲ νοῦν, οἱ δὲ ψυχάς· καὶ διὰ τοῦτο τρεῖς ἔχουσι τάξεις [b], καὶ πάσας ἐν τοῖς περὶ τούτων λόγοις ἔστιν εὑρεῖν. Τῶν δὲ ἐγκοσμίων οἱ μὲν εἶναι ποιοῦσι τὸν κόσμον [c], οἱ δὲ αὐτὸν ψυχοῦσιν, οἱ δὲ ἐκ διαφόρων ὄντα ἁρμόζουσιν, οἱ δὲ ἡρμοσμένον φρουροῦσι. Τούτων δὲ ὄντων τεσσάρων πραγμάτων, καὶ ἑκάστου πρῶτα ἔχοντος, καὶ μέσα καὶ τελευταῖα, καὶ τοὺς διοικοῦντας δώδεκα [d] εἶναι ἀνάγκη. Οἱ μὲν οὖν ποιοῦντες τὸν κόσμον Ζεὺς καὶ Ποσειδῶν ἐστι [e] καὶ Ἥφαιστος [f], οἱ δὲ ψυχοῦντες Δημήτηρ [g] καὶ Ἥρα [h] καὶ Ἄρτεμις [i], οἱ δὲ ἁρμόζοντες [k] Ἀπόλλων [l] καὶ Ἀφροδίτη [m] καὶ Ἑρμῆς [n], οἱ δὲ φρουροῦντες Ἑστία [o] καὶ Ἀθηνᾶ [p] καὶ Ἄρης [q]. Αἰνίγματα δὲ τούτων ἐν τοῖς ἀγάλμασιν ἔστιν ἰδεῖν. Ὁ μὲν γὰρ Ἀπόλλων λύραν ἁρμόζει, ὥπλισται δὲ ἡ Ἀθηνᾶ, γυμνὴ δὲ ἡ Ἀφροδίτη· ἐπειδὴ ἁρμονία μὲν τὸ κάλλος ποιεῖ [r], τὸ δὲ κάλλος ἐν τοῖς ὁρωμένοις οὐ κρύπτεται [s]. Τούτων δὲ πρώτως ἐχόντων τὸν κόσμον, καὶ τοὺς ἄλλους ἐν τούτοις ἡγητέον εἶναι θεούς, οἷον Διόνυσον [t] μὲν ἐν Διΐ, Ἀσκληπιὸν δὲ ἐν Ἀπόλλωνι [u], Χάριτας δὲ ἐν Ἀφροδίτῃ. Καὶ σφαίρας δὲ τούτων ἔστιν ἰδεῖν, Ἑστίας μὲν Γῆν, Ποσειδῶνος δὲ ὕδωρ, Ἥρας δὲ ἀέρα, Ἡφαίστου δὲ πῦρ, ἓξ δὲ τὰς ἀνωτέρας, ὧν ἔθος νομίζειν, θεῶν· Ἀπόλλωνα γὰρ καὶ Ἄρτεμιν ἀνθ' ἡλίου καὶ σελήνης ληπτέον· τὴν Κρόνου δὲ Δήμητρι δοτέον [x], Ἀθηνᾷ μὲν

---

mus, neve harum rerum omnino expertes lectores sint, nihil fortasse impedit hac ratione disserere. Primam causam unam esse convenit; multitudinem enim omnem unitas præcedit, facultate et bonitate cuncta superans, ideoque universa in partem ejus venire necesse est. Neque enim quidquam aliud illam, utpote præpotentem, impediet, neque ipsa propter bonitatem a reliquis rebus se abstinebit. Nempe si animus esset, omnia utique forent animata; sin intellectus, res omnes intelligentes essent; si substantia, omnia in substantiæ partem vocarentur. Verum hanc rem quum quidam in omnibus deprehendissent, substantiam illam existimarunt. Quodsi res tantum essent, nulla præditæ bonitate, sermo hic a veritate non deflecteret : sed si per bonitatem res sunt benique participes factæ sunt, primum illud tum substantia majus tum bonum esse necesse est. Quod hoc signo eoque maximo probatur. Quippe animi virtute præditi ob bonitatem vitam profundunt, quando pro patria vel amicis, vel virtute pericula adire instituunt. Hanc arcanam potentiam deorum ordines subsequuntur.

Cap. VI.

De diis cœlestibus et mundanis.

Deorum alii mundani sunt, alii cœlestes. Mundanos eos ipsos voco, qui mundum procreant. Ac cœlestium quidam deorum substantiam, alii mentem, alii animas gignunt, ideoque in tres ordines descripti sunt, quos omnes in sermonibus de ea re habitis cognoscere licet. Mundanorum alii efficiunt, ut mundus sit, alii eum animant, alii ex diversis rebus conflatum adaptant, alii adaptatum custodiunt. Quæ quum quatuor sint negotia

τὸν αἰθέρα· ὁ δὲ οὐρανὸς πάντων κοινός. Αἱ μὲν οὖν τάξεις καὶ δυνάμεις καὶ σφαῖραι τῶν δώδεκα θεῶν οὕτως εἴρηνταί τε καὶ ὕμνηνται.

(Pauca notanda : [a] περὶ τῶν ὑπερκοσμίων καὶ ἐγκοσμίων θεῶν] Eandem bipartitam divisionem sæpe agnoscit Proclus, qui tamen in theologia Platonica quatuor genera ponit, νοητούς, νοερούς, ὑπερκοσμίους, ἐγκοσμίους. — [b] τρεῖς ἔχουσι τάξεις] Cf. Iamblichus de myst. segm. II cap. 7 et Proclus theol. Plat. lib. VI cap. 21 p. 404. — [c] οἱ μὲν εἶναι ποιοῦσι τὸν κόσμον] non quatuor ordines θεῶν ἐγκοσμίων, sed quinque memorat Proclus in Timæum p. 51 πολλαὶ μὲν ἑνιαίων θεῶν ἀναφαίνονται τάξεις, φρουρητικῶν, δημιουργικῶν, ἀναγωγῶν, συνεκτικῶν, τελεσιουργῶν. — [d] δώδεκα] Vid. Procl. theol. Plat. lib. VI cap. 22. Cf. Hermias in Plat. Phædr. p. 123 ed. Ast. — [e] Ζεὺς καὶ Ποσειδῶν ἐστι] Vid. Procl. theol. Plat. lib. VI cap. 22. Cf. Cornutus de nat. deor. cap. 2 et 11. — [f] Ἥφαιστος] Vid. Procl. in Tim. p. 44 et theol. Plat. lib. VI cap. 22. Cf. Cornutus cap. 19 et Olympiodor. ad Plat. Phileb. p. 281 ed. Stallbaum. — [g] Δημήτηρ] Cf. Proclus theol. Plat. lib. VI cap. 11 et in Cratyl. cap. 163 p. 95 Boissonad., item Cornutus cap. 28. — [h] Vid. Procl. in Cratyl. p. 179 Adde Cornutum cap. 3 et Arnob. lib. III cap. 30. — [i] Vid. Procl. in Cratyl. cap. 171 et 180 nec non theol. Plat. lib. VI cap. 17. — [k] οἱ δὲ ἁρμόζοντες] Syrianus : ὥσπερ ὁ μουσικὸς διὰ τῶν ἑαυτοῦ μαθηματικῶν ἀριθμῶν τὴν λύραν, οὕτως ἡ φύσις διὰ τῶν ἑαυτῆς φυσικῶν ἀριθμῶν τὰ ἑαυτῆς ἁρμόζει δημιουργήματα. Sed qui hic ἁρμόζοντες vocantur, eos Proclus theol. Plat. lib. VI cap. 22 θεοὺς ἀναγωγικούς appellat. — [l] Ἀπόλλων] Procl. theol. Plat. lib. VI cap. 12 et 22; item in Cratyl. cap. 174, 176 et 177. Adde Cornutum cap. 32. — [m] Ἀφροδίτη] Proclus in Cratyl. cap. 184 et in Tim. p. 155 extrema. — [n] Ἑρμῆς] Procl. th. Pl. l. c.; Cornutus cap. 16. — [o] Ἑστία] Proclus theol. Plat. lib. VI cap. 22 et in Cratyl. cap. 130. Cf. Cornutus cap. 28. Ovid. VI Fast. v. 299. Aristot. de cœlo lib. II cap. 13. — [p] Ἀθηνᾶ] Proclus in Cratyl. c. 184 seq. et in Tim. p. 48 et 51. Cf. Cornutus cap. 20. — [q] Ἄρης] Proclus l. c. et Cornutus cap. 21. — [r] ἁρμονία μὲν τὸ κάλλος ποιεῖ] Proclus in Tim. lib. III p. 155; Plato in Cratyl. p. 316 et Aristoteles Metaph. XIII, 3. — [s] οὐ κρύπτεται] Proclus theol. Plat. lib. I cap. 25. — [t] Διόνυσον μὲν ἐν Διί] Proclus in Tim. p. 334 et in Cratyl. cap. 184. Hinc qui vulgo habetur vitisator deus ab Olympiodoro ad Philebum p. 201 ed. Stallbaum nominatur νοερὸς et θεὸς τῆς ψυχικῆς καὶ ὑπερκοσμίου κράσεως. — [u] Ἀσκληπιὸν δὲ ἐν Ἀπόλλωνι] Procl. in Tim. lib. I pag. 49. Syrianus in Aristot. Metaph. Παιήων ἢ Σωτὴρ Ἀσκληπιὸς τὴν θείαν ἔχων ἰατρικήν, δι' ἧς θεοῖς τε καὶ ψυχαῖς καὶ σώμασι, τοῖς μὲν ἀεὶ τὸ προσῆκον ἀπονέμει, τοῖς δὲ ὅταν ᾖ δεκτόν. — [x] τὴν Κρόνου δὲ Δήμητρι δοτέον] Proclus theol. Plat. V p. 267 κατ' Ὀρφέα τῷ μὲν Κρόνῳ συνοῦσα Ῥέα καλεῖται, τὸν δὲ Δία παράγουσα καὶ μετὰ Διὸς ἐμφαίνουσα, τούς τε ὅλους καὶ τοὺς μερικοὺς διακόσμους τῶν θεῶν, Δημήτηρ. Cf. in Cratyl. cap. 166 p. 96 Boissonad.)

Κεφ. ζ'.

Περὶ τῆς φύσεως τοῦ κόσμου καὶ ἀϊδιότητος.

Αὐτὸν δὲ τὸν κόσμον ἄφθαρτόν τε καὶ ἀγέννητον εἶναι ἀνάγκη. Ἄφθαρτον μέν, ὅτι οὐκ ἔστι τούτου φθαρέντος ἢ χείρονα ἢ κρείττονα ποιῆσαι, ἢ τὸν αὐτόν, ἢ ἀκοσμίαν. Ἀλλ' εἰ μὲν χείρονα, κακὸς ὁ ἐκ κρείττονος χεῖρον ποιῶν· εἰ δὲ κρείττονα, ἀδύνατος ὁ μὴ τὴν ἀρχὴν τὸ κρεῖττον ποιήσας· εἰ δὲ τὸν αὐτόν, μάτην ποιήσει· εἰ δὲ ἀκοσμίαν, ἀλλ' οὐδὲ ἀκούειν τοῦτό γε θέμις. Ἀγέννητον δὲ ἱκανὰ μὲν δεῖξαι ταῦτα· εἰ γὰρ μὴ φθείρεται, οὐδὲ γέγονεν [a]· ἐπειδὴ πᾶν τὸ γινόμενον φθείρεται, καὶ ὅτι ἀνάγκη διὰ τὴν τοῦ θεοῦ ἀγαθότητα ὄντος τοῦ κόσμου ἀεί τε τὸν θεὸν ἀγαθὸν εἶναι καὶ τὸν κόσμον ὑπάρχειν [b]· ὥσπερ ἡλίῳ μὲν καὶ πυρὶ συνυφίσταται φῶς [c], σώματι δὲ σκιά. Τῶν δὲ ἐν τῷ κόσμῳ σωμάτων τὰ μὲν νοῦν μιμεῖται καὶ κύκλῳ κινεῖται [d], τὰ δὲ ψυχήν, καὶ ἐπ' εὐθείας, πῦρ μὲν καὶ ἀὴρ ἄνω, γῆ δὲ καὶ ὕδωρ κάτω· τῶν δὲ κύκλῳ, ἡ μὲν

et eorum unumquodque ex primis, mediis et extremis constet, illorum administratores duodecim esse necesse est. Mundum igitur procreant Jupiter, Neptunus, Vulcanus, animant Ceres, Juno, Diana, adaptant Apollo, Venus, Mercurius, custodiunt Vesta, Minerva, Mars. Horum autem occultæ significationes in statuis animadvertuntur. Etenim Apollo lyram ad concentum aptat, armis instructa est Minerva, nuda conspicitur Venus, quum concentus pulchritudinem gignat, illa vero in rebus aspectabilibus non lateat. His primo loco mundum tenentibus, cæteros quoque deos iis inesse statuendum est, verbi causa Bacchum Jovi, Æsculapium Apollini, Gratias Veneri. Quin etiam orbes eorum spectare licet, Vestæ terram, Neptuni aquam, Junonis aerem, Vulcani ignem; sex autem superiores illis, quibus vulgo assignantur, diis tribui possunt : nam Apollinem et Dianam pro sole et luna accipi convenit : at Saturni orbem Cereri, Minervæætherem vindicari oportet : cœlum denique omnibus commune est. Duodecim ergo deorum tam ordines quam facultates et orbes ita simul in annalibus traduntur, simul carminibus celebrantur.

ἀπλανὴς ἀπ' ἀνατολῆς· αἱ δὲ ἑπτὰ ἐκ δύσεως φέρονται. Αἰτίαι δὲ τούτων πολλαὶ μὲν καὶ ἄλλαι, καὶ τὸ μή, ταχείας τῆς περιόδου τῶν σφαιρῶν γινομένης, ἀτελῆ τὴν γένεσιν εἶναι. Διαφόρου δὲ κινήσεως οὔσης διαφέρειν καὶ τὴν φύσιν τῶν σωμάτων ἀνάγκη· καὶ μήτε καίειν μήτε ψύχειν τὸ οὐράνιον σῶμα μηδὲ ἄλλο τι ποιεῖν, ἃ τῶν τεσσάρων στοιχείων. Σφαίρας δὲ οὔσης τοῦ κόσμου, (ὁ γὰρ ζῳδιακὸς δείκνυσι τοῦτο) ἐπειδὴ σφαίρας πάσης τὸ κάτω μέσον ἐστί, πανταχόθεν γὰρ πλεῖστον ἀφέστηκε· τά τε βαρέα φέρεται κάτω, φέρεται δὲ εἰς γῆν. Ταῦτα δὲ πάντα ποιοῦσι μὲν θεοί, τάττει δὲ νοῦς, κινεῖ δὲ ψυχή. Καὶ περὶ μὲν θεῶν ἤδη προείρηται.

[a] εἰ γὰρ μὴ φθείρεται, οὐδὲ γέγονεν] cf. Philo περὶ ἀφθαρσίας κόσμου pag. 784. — [b] ἀεί τε τὸν θεὸν ἀγαθὸν εἶναι καὶ τὸν κόσμον ὑπάρχειν] Vid. Procl. in Tim. lib. II pag. 111. — [c] ὥσπερ ἡλίῳ μὲν καὶ πυρὶ συνυφίσταται φῶς] Proclus in Tim. l. c. ὡς ὁ ἥλιος, ἐν ὅσῳ ἐστί, πάντα καταλάμπει καὶ τὸ πῦρ θερμαίνει, οὕτω καὶ τὸ ἀεὶ ὂν ἀγαθὸν ἀεὶ βούλεται τὰ ἀγαθά. Ἀΐδιος ἄρα ὁ κόσμος· ἀεὶ γὰρ ἀγαθὸς ὁ δημιουργός ἐστιν. Ἀΐδιος ἄρα ὁ κόσμος, οὐκ ὤν, ἀλλὰ γιγνόμενος ἀϊδίως κόσμος. Sextus Empiricus adv. Math. lib. XI p. 270 παρὸ καὶ ὁ Πλάτων (de Rep. II) συνιστὰς ὅτι φύσει ἀγαθόν ἐστιν ὁ θεός, ἀπὸ τῶν ὁμοίων ἐπικεχείρηκεν· ὡς γὰρ θερμοῦ, φησιν, ἴδιόν ἐστι τὸ θερμαίνειν, καὶ ψυχροῦ ἴδιον τὸ ψύχειν, οὕτω καὶ ἀγαθοῦ ἴδιόν ἐστι τὸ ἀγαθοποιεῖν. — [d] τὰ μὲν νοῦν μιμεῖται καὶ κύκλῳ κινεῖται] Plotinus Ennead. II lib. II p. 107 διὰ τί κύκλῳ κινεῖται (ὁ κόσμος); ὅτι νοῦν μιμεῖται.)

Κεφ. η΄.

Περὶ νοῦ καὶ ψυχῆς, καὶ ὅτι ἀθάνατος.

Ἔστι δέ τις δύναμις, οὐσίας μὲν δευτέρα, ψυχῆς δὲ πρώτη [a], ἔχουσα μὲν ἐκ τῆς οὐσίας τὸ εἶναι, τελειοῦσα δὲ τὴν ψυχήν [b], ὥσπερ ἥλιος τὰς ὄψεις [c]. Τῶν δὲ ψυχῶν αἱ μέν εἰσι λογικαὶ [d] καὶ ἀθάνατοι, αἱ δὲ ἄλογοι καὶ θνηταί. Καὶ αἱ μὲν ἐκ τῶν πρώτων, αἱ δὲ ἐκ τῶν δευτέρων παράγονται θεῶν [e]. Πρῶτον δὲ ὅ,τιπέρ ἐστι ψυχὴ ζητητέον. Ὧι τοίνυν διαφέρει τὰ ἔμψυχα τῶν ἀψύχων, τοῦτό ἐστι ψυχή. Διαφέρει δὲ κινήσει, αἰσθήσει, φαντασίᾳ, νοήσει. Ἔστιν ἄρα ψυχή, ἄλογος μέν, ζωὴ αἰσθητικὴ καὶ φανταστική· λογικὴ δὲ αἰσθήσεως καὶ φαντασίας ἄρχουσα, καὶ λόγῳ χρωμένη. Καὶ ἡ μὲν ἄλογος τοῖς σωματικοῖς ἕπεται πάθεσιν· ἐπιθυμεῖ γὰρ ἀλόγως καὶ ὀργίζεται· ἡ δὲ λογικὴ τοῦ τε σώματος μετὰ λόγου καταφρονεῖ, καὶ πρὸς τὴν ἄλογον μαχομένη, κρατήσασα [f] μὲν ἀρετήν, ἡττηθεῖσα δὲ κακίαν ποιεῖ. Ἀθάνατον δὲ αὐτὴν εἶναι ἀνάγκη, ὅτι τε γινώσκει θεούς [g]· (θνητὸν δὲ οὐδὲν ἀθάνατον οἶδε·) τῶν τε ἀνθρωπίνων πραγμάτων ὡς ἀλλοτρίων καταφρονεῖ, καὶ τοῖς σώμασιν ὡς ἀσώματος ἀντιπέπονθε [h]· καλῶν μὲν γὰρ καὶ νέων ὄντων ἁμαρτάνει, γηρώντων δὲ ἐκείνων ἀκμάζει. Καὶ πᾶσα μὲν σπουδαία ψυχὴ κέχρηται νῷ· νοῦν δὲ οὐδὲν σῶμα γεννᾷ· πῶς γὰρ ἂν τὰ ἀνόητα νοῦν γεννήσαι [i]; Ὀργάνῳ τε χρωμένη τῷ σώματι, οὐκ ἔστιν ἐν τούτῳ [k]· ὥσπερ οὐδὲ ὁ μηχανοποιὸς ἐν τοῖς μηχανοποιήμασι· καίτοι πολλὰ τῶν μηχανημάτων οὐδενὸς ἁπτομένου κινεῖται. Εἰ δὲ ὑπὸ τοῦ σώματος παρατρέπεται πολλάκις [l], θαυμάζειν οὐ δεῖ· καὶ γὰρ καὶ αἱ τέχναι τῶν ὀργάνων βλαβέντων ἐνεργεῖν οὐκ ἂν δύναιντο.

[a] Ἔστι δέ τις δύναμις, οὐσίας μὲν δευτέρα, ψυχῆς δὲ πρώτη] Proclus Elem. theol. cap. XX p. 424 πάντων σωμάτων ἐπέκεινά ἐστιν ἡ ψυχῆς οὐσία, καὶ πασῶν ψυχῶν ἐπέκεινα ἡ νοερὰ φύσις, καὶ πασῶν τῶν νοερῶν ὑποστάσεων ἐπέκεινα τὸ ἕν. Idem Theol. Plat. lib. III cap. 9 p. 135 καὶ ἡ μὲν οὐσία τὸ μόνιμον τοῦ ὄντος, καὶ τὸ ταῖς πρωτίσταις ἀρχαῖς συνυφαινόμενον, καὶ ἀνεκφοίτητον τοῦ ἑνός. — [b] τελειοῦσα

Cap. VII.

De mundi natura et æternitate.

Mundum vero ipsum neque mortalem neque genitum esse necesse est. Et sempiternum quidem, quia hoc intereunte non licet aut deteriorem aut meliorem aut eundem aut indigestam molem efficere. Si deteriorem, pravus profecto fuerit qui ex meliore deterius faciat; si meliorem, utique imbecillus fuit, qui initio id quod melius est, non procreavit: si eundem, operam perdet: si indigestam molem, at hoc ne audire quidem fas est. Cæteroqui mundum non esse genitum, hæc satis clara sunt signa; si enim non occidit, ne ortus quidem est, quoniam omnia orta occidunt, et quia necesse est, quum dei bonitate sit mundus, semper et deum bonum esse et mundum exstare: quemadmodum una cum sole et igne lumen subsistit et cum corpore umbra. Corporum porro, quæ in mundo sunt, alia mentem imitantur atque in orbem torquentur, alia animum, et recta tendunt, ignis quidem et aer sursum ascendentes, terra vero et aqua deorsum commeantes, denique inter orbem conficientes sphæra quidem inerrans ab ortu, septem autem reliquæ ab occasu feruntur. Verum harum rerum causæ cum aliæ multæ sunt, tum illa potissimum, ne si celer sit sphærarum ambitus, imperfecta generatio maneat. Sed quum motus diversus sit, diversam quoque corporum naturam esse oportet, ac neque comburere neque refrigerare corpus cœleste, neque aliud quid præterea facere eorum quæ quatuor elementorum propria habentur. Quum autem mundus globosus sit, cujus rei argumentum signifer orbis est, et cujusvis globi pars inferior medium sit (ab omnibus enim partibus longissime abest,) gravia deorsum et in terram feruntur. Hæc vero cuncta dii efficiunt, mens ordinat, animus movet. Sed hæc quidem de diis jam prædicta sunt.

δὲ τὴν ψυχήν] Iamblichus Segm. V cap. 11 ψυχὴ ἀπὸ νοῦ τελειοῦται. — [c] ὥσπερ ἥλιος τὰς ὄψεις] Mentis cum sole comparatio satis frequens. Proclus in Tim. lib. III p. 183 ἀνάλογον γὰρ ἡλίῳ μὲν νοῦς, τῷ ἀφ' ἡλίου φωτὶ ἡ ψυχή, τῇ δὲ αὐγῇ ἀπὸ τοῦ φωτὸς ἡ μεριστὴ ζωή. — [d] ψυχῶν αἱ μέν εἰσι λογικαὶ] Vid. Iamblich. Sect. VIII cap. 6 p. 162. — [e] αἱ δὲ ἐκ τῶν δευτέρων παράγονται θεῶν] codd. αἱ δὲ ἐκ δευτέρων παράγονται θεῶν. Cf. Alcinous cap. 23 ψυχὴν γὰρ παραλαμβάνοντες ἀνθρωπίνην ἀθάνατον οὖσαν παρὰ τοῦ πρώτου θεοῦ οἱ τὰ θνητὰ γένη δημιουργοῦντες θεοὶ δύο αὐτῇ προσέθεσαν μέρη θνητά et Plato Tim. p. 41. D. τὸ δὲ λοιπὸν ὑμεῖς ἀθανάτῳ θνητὸν προσυφαίνοντες ἀπεργάζεσθε ζῷα κτλ. — [f] κρατήσασα μὲν ἀρετήν] Vid. Theagis de virtutibus loca in Phil. Græc. Fragm. vol. II pag. 18 seqq. et Plotin. Ennead. I lib. I cap. 8. — [g] ἀθάνατον δὲ αὐτὴν εἶναι ἀνάγκη, ὅτι γινώσκει θεούς] Vid. Plotin. Ennead. IV lib. VII cap. 10 p. 464. — [h] καὶ τοῖς σώμασιν ὡς ἀσώματος ἀντιπέπονθε] Cf Marsil. Ficin. Theol. Plat. lib. IX cap. 2-3. — [i] γεννῆσαι] sic scripsi; codd. γεννήσοι. — [k] οὐκ ἔστιν ἐν τούτῳ] Cf. Plotin. Ennead. I lib. I cap. 3 et 4. Aliter auctor Pœmandri p. 11 ψυχὴ δ' ἀνθρώπου ὀχεῖται τὸν τρόπον τοῦτον· ὁ νοῦς ἐν τῷ λόγῳ, ὁ λόγος ἐν τῇ ψυχῇ, ἡ ψυχὴ ἐν τῷ πνεύματι, τὸ πνεῦμα ἐν τῷ σώματι. — [l] παρατρέπεται πολλάκις] Iamblichus de Myst. segm. I cap. 7 ῥοπῇ καὶ σχέσει καὶ νεύσει κρατεῖται, ὀρέξεσί τε τοῦ χείρονος, καὶ οἰκειώσει τῶν δευτέρων κατέχεται. —)

Κεφ. θ'.

Περὶ προνοίας καὶ εἱμαρμένης καὶ τύχης.

Τὴν δὲ τῶν θεῶν πρόνοιαν [a] ἔστι μὲν καὶ ἐκ τουτων ἰδεῖν. Πόθεν γὰρ ἡ τάξις τῷ κόσμῳ, εἴπερ μηδὲν ἦν τὸ τάττον; Πόθεν δὲ τὸ πάντα τινὸς ἕνεκα γίνεσθαι, οἷον ἄλογον μὲν ψυχήν, ἵνα αἴσθησις ᾖ· λογικὴν δὲ ἵνα κοσμῆται ἡ γῆ; Ἔστι δὲ καὶ ἐκ τῆς περὶ τὴν φύσιν προνοίας ἰδεῖν. Τὰ μὲν γὰρ ὄμματα διαφανῆ [b] πρὸς τὸ βλέπειν κατεσκεύασται· ἡ δὲ ῥὶς ὑπὲρ τὸ στόμα διὰ τὸ κρίνειν τὰ δυσώδη· τῶν δὲ ὀδόντων οἱ μέσοι μὲν ὀξεῖς, διὰ τὸ τέμνειν, οἱ δὲ ἔνδον πλατεῖς, διὰ τὸ τρίβειν τὰ σιτία. Καὶ πάντα δὲ ἐν πᾶσιν οὕτω κατὰ λόγον ὁρῶμεν. Ἀδύνατον δὲ ἐν μὲν τοῖς ἐσχάτοις τοσαύτην εἶναι πρόνοιαν, ἐν δὲ τοῖς πρώτοις μὴ εἶναι. Αἵ τε ἐν τῷ κόσμῳ μαντεῖαι καὶ θεραπεῖαι [c] σωμάτων γινόμεναι τῆς ἀγαθῆς προνοίας εἰσὶ τῶν θεῶν. Τὴν δὲ τοιαύτην περὶ τὸν κόσμον ἐπιμέλειαν οὐδὲν βουλομένους οὐδὲ πονοῦντας [d] τοὺς θεοὺς ἡγητέον ποιεῖσθαι: ἀλλ' ὥσπερ τῶν σωμάτων τὰ δύναμιν ἔχοντα [e] αὐτῷ τῷ εἶναι [f] ποιεῖ ἃ ποιεῖ· οἷον ἥλιος φωτίζει καὶ θάλπει αὐτῷ μόνῳ τῷ εἶναι· οὕτω πολὺ μᾶλλον ἡ τῶν θεῶν πρόνοια [g] αὐτῇ τε ἀπόνως καὶ τοῖς προνοουμένοις ἐπ' ἀγαθῷ γίνεται· ὥστε καὶ αἱ τῶν Ἐπικουρείων λέλυνται ζητήσεις· τὸ γὰρ θεῖόν φασιν οὐδὲ αὐτὸ πράγματα ἔχειν, οὐδὲ ἄλλοις παρέχειν [h]. Καὶ ἡ μὲν ἀσώματος περί τε τὰ σώματα καὶ τὰς ψυχὰς πρόνοια τῶν θεῶν ἐστι τοιαύτη· ἡ δὲ ἐκ τῶν σωμάτων καὶ ἐν τοῖς σώμασιν ἑτέρα τε ταύτης ἐστί, καὶ εἱμαρμένη καλεῖται [i], διὰ τὸ μᾶλλον ἐν τοῖς σώμασι [k] φαίνεσθαι τὸν εἱρμόν, περὶ ἣν καὶ ἡ μαθηματικὴ εὕρηται τέχνη. Τὸ μὲν οὖν μὴ μόνον ἐκ θεῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν θείων σωμάτων [l] διοικεῖσθαι τὰ ἀνθρώπινα πράγματα, καὶ μάλιστα τὴν σωματικὴν φύσιν, εὔλογόν τέ ἐστι καὶ ἀληθές, καὶ διὰ τοῦτο ὑγίειάν τε καὶ νόσον, εὐτυχίας τε καὶ δυστυχίας, κατ' ἀξίαν ἐκεῖθεν γίνεσθαι ὁ λόγος εὑρίσκει. Τὸ δὲ ἀδικίας τε [m] καὶ ἀσελγείας εἰς τὴν εἱμαρμένην ἀποδιδόναι, ἡμᾶς μὲν ἀγαθούς, τοὺς δὲ θεοὺς ποιεῖν ἐστι κακούς· εἰ μὴ ἄρα ἐκεῖνο λέγειν ἐθέλοι τις, ὡς ὅλως μὲν τῷ κόσμῳ καὶ τοῖς κατὰ φύσιν ἔχουσιν ἐπ' ἀγαθῷ γίνεται πάντα [n], τὸ δὲ τραφῆναι κακῶς ἢ τὴν φύσιν

Cap. VIII.

De mente et anima, eamque esse immortalem.

Est autem quædam vis inferior quidem quam substantia, sed superior quam anima, a substantia mutuans vitam, animam vero ita perficiens, ut oculos sol. Animarum porro aliæ sunt rationis compotes et immortales, aliæ rationis expertes mortalesque; inter quas illæ a primis, hæ a secundis diis producuntur. Sed primum, quid sit anima, investigandum. Quo igitur animata ab inanimatis differunt, hoc anima est. Differunt autem motu, sensu, imaginatione, intelligentia. Est ergo anima rationis expers, vita quæ sensu et conceptis imaginibus movetur; rationis compos, quæ sensus et imaginationem moderatur, ac ratione utitur. Et ratione quidem carens anima corporis sequitur affectiones; insane enim et concupiscit et irascitur, at rationis particeps cum ratione corpus contemnit, initoque cum irrationali anima certamine superior facta virtutem, inferior discedens malitiam efficit. Cæterum eam immortalem esse necesse est, quia tum deorum notitiam habet : (quippe nihil mortale immortalia novit :) tum res humanas tanquam alienas despicit, et ut incorporea a corporibus abhorret : quam diu enim corpora hominum pulchra et juvenilia sunt, tam diu delinquit anima; quodsi consenuerunt, viget. Jam vero omnis generosa anima mente indiget, nullum autem corpus mentem gignit; quomodo enim res dementes mentem gignant? Sed quamvis corpore tanquam instrumento utatur, non tamen in eo est, ut nec machinarum faber in ipsis machinis inest, licet multa machinamenta a nemine tacta moveantur. Sin autem corporis vitio sæpenumero a recta via deducitur, id non debet mirum videri, propterea quod etiam artificia instrumentis corruptis cessant.

ἀσθενεστέρως ἔχειν τὰ παρὰ τῆς εἱμαρμένης ἀγαθὰ εἰς τὸ χεῖρον μεταβάλλει· ὥσπερ τὸν ἥλιον [o] ἀγαθὸν ὄντα πᾶσι, τοῖς ὀφθαλμιῶσιν ἢ πυρέσσουσι βλαβερὸν εἶναι συμβαίνει. Διὰ τί γὰρ Μασσαγέται [p] μὲν τοὺς πατέρας ἐσθίουσιν, Ἑβραῖοι δὲ περιτέμνονται, Πέρσαι δὲ τὴν εὐγένειαν [q] σώζουσι; πῶς δὲ Κρόνον τε καὶ Ἄρην [r] κακοποιοὺς λέγοντες πάλιν ποιοῦσιν ἀγαθούς, φιλοσοφίαν τε καὶ βασιλείαν, στρατηγίας τε καὶ θησαυροὺς εἰς ἐκείνους ἀνάγοντες; Εἰ δὲ τρίγωνα καὶ τετράγωνα [s] λέξουσιν, ἄτοπον τὴν μὲν ἀνθρωπίνην ἀρετὴν πανταχοῦ τὴν αὐτὴν μένειν, τοὺς δὲ θεοὺς ἐκ τῶν τόπων μεταβάλλεσθαι. Τὸ δὲ καὶ πατέρων εὐγένειαν ἢ δυσγένειαν [t] προλέγειν, ὡς οὐ πάντα ποιούντων, τινὰ δὲ σημαινόντων μόνον τῶν ἀστέρων διδάσκει [u]· πῶς γὰρ ἂν τὰ πρὸ τῆς γενέσεως ἐκ τῆς γενέσεως γένοιτο; Ὥσπερ τοίνυν πρόνοια καὶ εἱμαρμένη ἐστὶ καὶ περὶ ἔθνη καὶ πόλεις, ἔστι δὲ καὶ περὶ ἕκαστον ἄνθρωπον· οὕτω καὶ τύχη, περὶ ἧς καὶ λέγειν ἀκόλουθον. Ἡ τοίνυν τὰ διάφορα καὶ τὰ παρ' ἐλπίδα γινόμενα πρὸς ἀγαθὸν τάττουσα δύναμις τῶν θεῶν τύχη νομίζεται [v], καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα κοινῇ τὰς πόλεις τὴν θεὸν προσήκει τιμᾶν· πᾶσα γὰρ πόλις ἐκ διαφόρων πραγμάτων συνίσταται. Ἐν τοῖς ὑπὸ σελήνην δὲ τὴν δύναμιν ἔχει, ἐπειδὴ ὑπὲρ σελήνην οὐδὲ ἓν ἐκ τύχης ἂν γένοιτο. Εἰ δὲ κακοὶ μὲν εὐτυχοῦσιν [w], ἀγαθοὶ δὲ πένονται, θαυμάζειν οὐ δεῖ· οἱ μὲν γὰρ πάντα, οἱ δὲ δι' οὐδενὸς πλοῦτον ποιοῦσι. Καὶ τῶν μὲν κακῶν ἡ εὐτυχία οὐκ ἂν ἀφέλοι [y] τὴν κακίαν, τοῖς δὲ ἀγαθοῖς ἡ ἀρετὴ μόνον ἀρκέσει [z].

[a] τὴν δὲ τῶν θεῶν πρόνοιαν] cf. Proclus theol. Plat. lib. I cap. 15. — [b] ὄμματα διαφανῆ] Vid. Xenoph. Memorab. lib. I cap. IV, 6. — [c] μαντεῖαι καὶ θεραπεῖαι] Proclus in Tim. lib. I p. 49 utramque scientiam Minervæ, hoc est, providentiæ divinæ munera esse docet. Cf. Iamblichus de Myst. Segm. III cap. 3. — [d] πονοῦντας] scripsi cum Galeo; codd. ποιοῦντας. — [e] τῶν σωμάτων τὰ δύναμιν ἔχοντα] posui cum Orellio; libri τῶν σωμάτων τὴν δύναμιν ἐχόντων. — [f] αὐτῷ τῷ εἶναι ποιεῖ ἃ ποιεῖ] Proclus element. theol. cap. 120 seqq. ὄντες γὰρ (οἱ θεοὶ) οὐδὲν ἄλλο ἢ ἀγαθότης, αὐτῷ τῷ εἶναι τοῖς πᾶσιν ἀφθόνως τ' ἀγαθὰ χορηγοῦσιν — [g] πρόνοια] cf. Proclus theol. Plat. lib. I cap. 15 pag. 41. — [h] παρέχειν] Epicurus ap. Diog. Laert. X, 139 τὸ μακάριον καὶ ἄφθαρτον οὔτε αὐτὸ πράγματα ἔχει, οὔτε ἄλλῳ παρέχει cf. Cicero de nat. deor. I, 17. — [i] εἱμαρμένη καλεῖται] Vide Proclum in Tim. p. 321 seq. et Iamblichum apud Stobæum Eclog. lib. I cap. IV p. 178 ed. Heeren. — [k] ἐν τοῖς σώμασι] correxi cum Orellio; vulgo τοῖς σώμασι. — [l] θείων σωμάτων] sidera intelligit. — [m] τὸ δὲ ἀδικίας τε καὶ ἀσελγείας εἰς τὴν εἱμαρμένην ἀποδιδόναι] correxi; codd. τὸ δὲ ἀδικίας τε καὶ ἀσελγείας ἐκ τῆς εἱμαρμένης διδόναι. — [n] ἐπ' ἀγαθῷ γίνεται πάντα] Iamblichus de Myst. Segm. I cap. 18; item Segm. IV cap. 4 seqq. ὅτι τοίνυν οὔτε τούτων (τῶν ἀδίκων) αἰτιατέον τοὺς θεούς, αὐτόθεν μὲν πρόδηλον· οἱ γὰρ ἀγαθοὶ ἀγαθῶν εἰσιν αἴτιοι· καὶ οἱ θεοὶ κατ' οὐσίαν ἔχουσι τὸ ἀγαθόν· οὐδὲν ἄρα ἄδικον ποιοῦσι. — [o] ὥσπερ τὸν ἥλιον] Cf. Iamblichus lib. I Segm. XVI p. 32. — [p] Μασσαγέται] Vid. Dionys. Alexandr. Perieg. vs. 739 seq. et Porphyr. de abstin. IV, 21. — [q] εὐγένειαν σώζουσι] cf. Herodot. I, 134. — [r] Κρόνον τε καὶ Ἄρην κακοποιοὺς] Hanc astrologorum opinionem exagitat Iamblichus Segm. I cap. 18. Cf. Manetho apotelesm. III, 18 et 61 seq. de Saturni et Martis stellis. — [s] τρίγωνα καὶ τετράγωνα] i. e. si quis cœli et stellarum status, quo nati sint homines, diversitatem a triangulis et quadratis repetat. Vid. Plotin. Ennead. lib. III. II cap. 3. — [t] εὐγένειαν ἢ δυσγένειαν προλέγειν] Vid. Origenem ap. Euseb. Pr. Evang. lib. VI p. 192. — [u] διδάσκει] scripsi; codd. διδάσκειν. — [v] τύχη νομίζεται] Differt a fortuna casus sive ταυτόματον, ita ut fortuna opponatur iis quæ homines intendunt: casus iis quæ natura fieri consueverunt. — [w] κακοὶ μὲν εὐτυχοῦσιν] Vid. Plotin. Ennead. III lib. II cap. 6, 7 et 15. — [x] οἱ δὲ δι' οὐδενὸς πλοῦτον ποιοῦσι] scripsi; codd. οἱ δὲ οὐδενὸς πλοῦτον ποιοῦσι. Cæterum ποιοῦσι hoc sensu pro ποιοῦνται dixit etiam Thuc. V, 42. — [y] ἀφέλοι] i. e. ἀφέλοιτο. — [z] ἀρκέσει] cum Holstenio; ἀρέσκει Gal.)

Κεφ. ι'.

Περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας.

Οἱ δὲ περὶ τῆς ἀρετῆς καὶ κακίας λόγοι [a] πάλιν τῶν περὶ ψυχῆς δέονται. Τῆς γὰρ ἀλόγου ἰούσης εἰς τὰ σώματα καὶ θυμὸν εὐθὺς καὶ ἐπιθυμίαν ποιούσης, ἡ λογικὴ τούτοις ἐφεστηκυῖα τριμερῆ ποιεῖ τὴν ψυχήν, ἐκ λόγου καὶ θυμοῦ καὶ ἐπιθυμίας. Ἀρετὴ δὲ λόγου μὲν φρόνησις [b], θυμοῦ δὲ ἀνδρεία [c], ἐπιθυμίας δὲ σωφροσύνη [d], ὅλης δὲ τῆς ψυχῆς δικαιοσύνη [e]. Δεῖ γὰρ

Cap. IX.

De providentia, fato et fortuna.

Deorum providentiam et ex his colligere licet. Unde enim mundo nasceretur ordo, si nihil esset quod ordinaret? Qui fit etiam, ut omnia alicujus rei causa producantur, verbi causa anima irrationalis, ut sensus sit, rationalis, ut terra ornetur? Quin etiam e rerum naturalium cura intelligi potest. Quippe tum oculi pellucidi ad videndum effecti sunt, tum nares super os locatæ, ut

τὸν λόγον κρίνειν τὰ δέοντα, τὸν δὲ θυμὸν λόγῳ πειθόμενον τῶν δοκούντων δεινῶν καταφρονεῖν, τὴν δὲ ἐπιθυμίαν μὴ τὸ φαινόμενον ἡδύ, ἀλλὰ τὸ μετὰ λόγου διώκειν. Τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων ὁ βίος γίνεται δίκαιος· ἡ γὰρ περὶ χρήματα δικαιοσύνη [f] μικρόν τι μέρος ἐστὶν ἀρετῆς. Καὶ διὰ τοῦτο ἐν μὲν τοῖς πεπαιδευμένοις πάσας ἔστιν ἰδεῖν· ἐν δὲ τοῖς ἀπαιδεύτοις ὁ μέν ἐστιν ἀνδρεῖος καὶ ἄδικος, ὁ δὲ σώφρων καὶ ἀνόητος, ὁ δὲ φρόνιμος καὶ ἀκόλαστος· ὥσπερ οὐδὲ ἀρετὰς προσήκει καλεῖν λόγου τε ἐστερημένας, καὶ ἀτελεῖς οὔσας, καὶ τῶν ἀλόγων τισὶ παραγινομένας. Ἡ δὲ κακία ἐκ τῶν ἐναντίων θεωρείσθω· λόγου μὲν ἄνοια, θυμοῦ δὲ δειλία, ἐπιθυμίας δὲ ἀκολασία, ὅλης δὲ τῆς ψυχῆς ἀδικία. Γίνονται δὲ αἱ μὲν ἀρεταὶ ἐκ πολιτείας ὀρθῆς [g] καὶ τοῦ τραφῆναι καλῶς καὶ παιδευθῆναι, αἱ δὲ κακίαι ἐκ τῶν ἐναντίων.

[a] Οἱ δὲ περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας λόγοι] Vide Platonem de Republ. lib. IV cap. 16 pag. 441 seqq.; Proclum dissert. 32 in Plat. Rempubl. p. 407 seqq.; Alcinoum cap. 28. — [b] ἀρετὴ δὲ λόγου μὲν φρόνησις] confer similem Theagis locum vol. II pag. 21. Cæterum Alcinous cap. 28 ἡ μὲν δὴ φρόνησίς ἐστιν ἐπιστήμη ἀγαθῶν καὶ κακῶν καὶ οὐδετέρων. — [c] ἀνδρεία] Alcinous l. c. ἡ δὲ ἀνδρεία ἐστὶ δόγματος ἐννόμου σωτηρία περὶ δεινοῦ τε καὶ μὴ δεινοῦ. — [d] σωφροσύνη] Alcinous l. c. ἡ δὲ σωφροσύνη τάξις περὶ τὰς ἐπιθυμίας καὶ τὰς ὀρέξεις καὶ τὴν εὐπείθειαν αὐτῶν πρὸς τὸ ἡγεμονικόν· τοῦτο δὲ εἴη ἂν τὸ λογιστικόν. — [e] δικαιοσύνη] justitia proprie dicitur virtus suum cuique tribuens, ad quam spectant verba ἡ γὰρ περὶ χρήματα δικαιοσύνη κτλ.; deinde tam late patere perhibetur, ut omnes virtutes comprehendat. Quamobrem Polus Lucanus (vol. II, p. 26) ait : δοκεῖ μοι τῶν ἀνδρῶν τὰν δικαιοσύναν ματέρα τε καὶ τιθάναν τᾶν ἄλλαν ἀρετᾶν προσειπέν κτλ. Cf. Alcinous l. c. — [f] Cf. Iamblichus apud Stobæum Flor. IX, 38-39. — [g] πολιτείας ὀρθῆς] Possis intelligere et rectam civitatis gubernandæ formam et rectam vivendi viam. Sic Hippodamus (vol. II p. 10) καὶ ταῦτα μὲν ἐγώ φαμι ἦμεν τὸ ὀνομαζόμενον Ἀμαλθείας κέρας· ἐν εὐνομίᾳ γὰρ τὰ πάντα ἐντί· καὶ ἄνευ ταύτας οὔτε γεννᾶται τὸ μέγιστον τᾶς ἀνθρωπίνας φύσιος ἀγαθόν, οὔτε γενναθὲν καὶ αὐξαθὲν δύναιτό κα διαμένεν. Similiter Plato Tim. p. 20 Τίμαιός τε γὰρ ὅδε, εὐνομωτάτης ὢν πόλεως τῆς ἐν Ἰταλίᾳ Λοκρίδος, οὐσίᾳ

---

male olentia discernant; ex dentibus vero medii acuti ad escas morsu dividendas, interiores lati sunt ad conficiendas. Sic autem omnia in omnibus rationi consentanea esse videmus. At fieri non potest, ut quum in extremis adeo sit occupata providentia, in primis deficiat. Quæ præterea in mundo eveniunt vaticinationes corporumque sanatio, salutari deorum providentia reguntur. Talem autem mundi curam a diis neque cupientibus quidquam neque laborantibus haberi statuendum; sed ut corpora valentia quidquid agunt, sua substantia exsequuntur quemadmodum sol ipsa tantum natura sua res cunctas illustrat ac tepefacit : sic multo magis deorum providentia nullo suo labore iis quos fovet beneficia dat. Quamobrem etiam Epicureorum quæstiones solutæ sunt; nam numen, inquiunt, divinum neque ipsum habet negotii quidquam, neque aliis exhibet. Atque incorporea quidem deorum providentia circa corpora et animos talis est; sed quæ ex corporibus orta et corporibus inhærens ab hac differt, fatalis necessitas vocatur, propterea quod magis in corporibus causarum series appareat, ad quam scrutandam mathematica quoque inventa est. Quocirca non solum deorum numine, sed divinis etiam corporibus res humanas cum alias regi, tum maxime corpoream naturam, rationi veritatique consentaneum est ideoque sanitatem et morbum, res prosperas et adversas, pro cujusque dignitate inde nasci ratio evincit. At scelera et contumelias petulanter factas fato assignare, nihil aliud est quam nos bonos, deos autem malos efficere; nisi quis forte illud respondere vult, in universum a mundo et hominibus naturali nitore excellentibus cuncta bene geri, sed malam educationem vel naturam imbecilliorem fatalia bona in deterius mutare; quemadmodum solem, licet bonus sit omnibus, lippientibus tamen vel febricitantibus damnosum esse constat. Cur enim Massagetæ parentes vorant, Hebræi circumciduntur, Persæ nobilitatem conservant? Qui fit præterea, ut Saturnum et Martem, quos maleficos appellant, rursus beneficos judicent, qua philosophiam et regnum, qua summam imperii bellique administrandi et thesauros iis permittentes? Quodsi triangula et quadrata commemorent, absurdum fuerit, quum humana virtus ubique eadem maneat, deos sedes suas mutare. Atqui prædicta parentum nobilitas aut ignobilitas stellas non omnia efficere, sed nonnulla tantum significare docet. Quomodo enim quæ ante ortum fuerunt ex ipso ortu nascantur? Quemadmodum ergo providentia et fatum non magis circa gentes et urbes, quam circa singulos homines est : ita et fortuna, de qua superest, ut disseramus. Igitur deorum potestas, quæ diversa ac præter exspectationem accidentia ad hominum utilitatem refert, fortuna existimatur, et idcirco urbes potissimum communem huic deæ cultum adhibere decet; quælibet enim urbs ex diversis negotiis constat. Ea sub luna imperium obtinet, quando supra lunam nihil omnino fortuito accidit. Sin autem mali homines felicitate florent, boni in egestate versantur, non est mirandum : illi enim maximi faciunt divitias, hi pro nihilo putant. Et malis quidem res prosperæ pravitatem non eripiant, bonis autem sola virtus sufficerit.

καὶ γένει οὐδενὸς ὕστερος ὢν τῶν ἐκεῖ, τὰς μεγίστας μὲν ἀρχάς τε καὶ τιμὰς ἐν τῇ πόλει μετακεχείρισται, φιλοσοφίας δὲ κατ' ἐμὴν δόξαν ἐπ' ἄκρον ἁπάσης ἐλήλυθε. Vide Proclum in Tim. p. 22. —)

Κεφ. ια'.

Περὶ ὀρθῆς πολιτείας καὶ φαύλης.

Καὶ αἱ πολιτεῖαι δὲ κατὰ τὴν τριμέρειαν γίνονται τῆς ψυχῆς [a]. Ἐοίκασι γὰρ οἱ μὲν ἄρχοντες τῷ λόγῳ, οἱ δὲ στρατιῶται τῷ θυμῷ, οἱ δὲ δῆμοι ταῖς ἐπιθυμίαις. Καὶ ὅπου μὲν κατὰ λόγον πράττεται πάντα [b], καὶ ὁ πάντων ἄριστος ἄρχει, βασιλεία γίνεται· ὅπου δὲ κατὰ λόγον τε καὶ θυμὸν πλείους ἑνὸς ἄρχουσιν, ἀριστοκρατίαν εἶναι συμβαίνει· ὅπου δὲ κατὰ ἐπιθυμίαν πολιτεύονται, καὶ αἱ τιμαὶ πρὸς τὰ χρήματα [c] γίνονται, τιμοκρατία ἡ τοιαύτη πολιτεία καλεῖται. Ἐναντία δέ, βασιλείᾳ μὲν τυραννίς, ἡ μὲν γὰρ μετὰ λόγου πάντα [d], ἡ δὲ οὐδὲν κατὰ λόγον ποιεῖ· ἀριστοκρατίᾳ δὲ ὀλιγαρχία, ὅτι οὐχ οἱ ἄριστοι, ἀλλ' ὀλίγοι κάκιστοι ἄρχουσι· τιμοκρατίᾳ δὲ δημοκρατία, ὅτι οὐχ οἱ τὰς οὐσίας ἔχοντες, ἀλλ' ὁ δῆμος κύριός ἐστι πάντων.

[a] Καὶ αἱ πολιτεῖαι δὲ κατὰ τὴν τριμέρειαν γίνονται τῆς ψυχῆς] cf. Proclus in Tim. lib. I pag. 11; Plato de Rep. lib. IV p. 449 et 453, item lib. VIII init. nec non Plotinus Enn. IV lib. IV cap. 17. — [b] Cf. Pseudoplutarchus de vita et poesi Homeri cap. 182 vol. XIV p. 566 ed. Hutten. — [c] χρήματα] edidi ex Orellii conjectura; codd. χρήσιμα. — [d] πάντα] scripsi cum eodem; libri πάντως. —)

Κεφ. ιβ'.

Πόθεν τὰ κακά, καὶ ὅτι κακοῦ φύσις οὐκ ἔστιν.

Ἀλλὰ πῶς θεῶν ἀγαθῶν ὄντων καὶ πάντα ποιούντων, τὰ κακὰ ἐν τῷ κόσμῳ [a]; Ἢ πρῶτον μὲν αὐτὸ τοῦτο ῥητέον, ὅτι θεῶν ἀγαθῶν ὄντων καὶ πάντα ποιούντων, κακοῦ φύσις οὐκ ἔστιν, ἀπουσίᾳ δὲ ἀγαθοῦ γίνεται, ὥσπερ καὶ σκότος αὐτὸ μὲν οὐκ ἔστιν, ἀπουσίᾳ δὲ φωτὸς γίνεται. Ἀνάγκη δέ, εἴπερ ἔστιν, ἢ ἐν θεοῖς εἶναι, ἢ νοῖς, ἢ ψυχαῖς, ἢ σώμασιν. Ἀλλ' ἐν μὲν θεοῖς οὐκ ἔστιν, ἐπειδὴ πᾶς θεὸς ἀγαθός [b]. Εἰ δὲ νοῦν τίς φησι κακόν, νοῦν ἀνόητον λέγει· εἰ δὲ ψυχήν, χείρονα ποιήσει σώματος· πᾶν γὰρ σῶμα καθ' ἑαυτὸ κακίαν οὐκ ἔχει· εἰ δὲ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, ἄλογον, κεχωρισμένα μὲν μὴ εἶναι κακά, συνελθόντα δὲ κακίαν ποιεῖν. Εἰ δὲ δαίμονάς τις λέγει κακούς [c], εἰ μὲν ἐκ θεῶν τὴν δύναμιν ἔχουσιν, οὐκ ἂν εἶεν κακοί, εἰ δὲ ἀλλαχόθεν, οὐ πάντα ποιοῦσιν οἱ θεοί. Εἰ δὲ μὴ πάντα ποιοῦσιν, ἢ βουλόμενοι οὐ δύνανται, ἢ δυνάμενοι οὐ βούλονται· ὧν οὐδέτερον πρέπει θεῷ. Ὅτι μὲν οὖν οὐδὲν ἐν τῷ κόσμῳ φύσει κακόν, ἐκ τούτων ἔστιν ἰδεῖν. Περὶ δὲ τὰς τῶν ἀνθρώπων ἐνεργείας [d], καὶ τούτων οὐ πάντων, οὐδὲ ἀεὶ φαίνεται τὰ κακά. Ταῦτα δέ, εἰ μὲν δι' αὐτὸ τὸ κακὸν ἡμάρτανον ἄνθρωποι, αὐτὴ ἂν ἦν ἡ φύσις κακή· εἰ δὲ ὁ μὲν μοιχεύων τὴν μὲν μοιχείαν ἡγεῖται κακόν, τὴν δὲ ἡδονὴν ἀγαθόν· ὁ δὲ φονεύων τὸν μὲν φόνον ἡγεῖται κακόν, τὰ δὲ χρήματα ἀγαθά· ὁ δὲ ἐχθρὸν κακῶς ποιῶν τὸ μὲν κακῶς ποιῆσαι κακόν, τὸ δὲ τὸν ἐχθρὸν ἀμύνασθαι ἀγαθόν, καὶ πάντα οὕτως ἁμαρτάνει ψυχή, δι' ἀγαθότητα γίνεται τὰ κακά· (ὥσπερ διὰ τὸ φῶς μὴ εἶναι γίνεται

Cap. X.

De virtute et vitio.

Sermones de virtute et vitio rursus ea quæ de anima disputavimus requirunt. Namque anima irrationali in corpus inclusa ibique statim iram et cupiditatem procreante, rationis compos corporum præses tripartitam animam ex ratione, ira et cupiditate facit. Virtus autem rationis est prudentia, iræ fortitudo, cupiditatis temperantia, totius denique animæ justitia. Oportet enim rationem ea quæ decent judicare, iram rationi obedientem quæ videntur horribilia contemnere, cupiditatem non quod jucundum apparet, sed quod cum ratione fit sequi. Quæ si ita sunt, vitæ degendæ ratio justa evadit: nam quæ circa pecunias versatur justitia, exigua quædam virtutis pars est, et idcirco in hominibus eruditis omnes virtutes notantur; inter ineruditos unus fortis est et injustus, alius temperans et stultus, tertius prudens et intemperans: quemadmodum ne virtutes quidem vocari convenit illas quæ ratione carent, et mancæ sunt, et brutis quibusdam animalibus insunt. Vitium ex contrariis spectetur; rationis quidem contrarium dementia, iræ autem timiditas, cupiditatis vero intemperantia, totius denique animæ injustitia. Nascuntur porro virtutes ex recta vivendi via liberalique tum educatione tum doctrina, vitia ex contrariis.

Cap. XI.

De recta et prava civitatis forma.

Sed civitates quoque secundum tripartitam animi divisionem constituuntur. Similes enim sunt reipublicæ rectores rationi, milites iræ, populi cupiditatibus. Ubi ergo cuncta rationi convenienter peraguntur, et omnium optimus imperat, regnum oritur: ubi vero simul cum ratione, simul per iram plus uno dominatur, optimatium civitatem esse constat: ubi denique cupide et ambitiose rempublicam gerunt, et honores pecuniæ respectu civibus habentur, talis respublica civitas divitiis censa appellatur. Contraria autem regno tyrannis, quia illud cum ratione omnia, hæc nihil rationi convenienter facit: item optimatium civitati paucorum potentia, quod non optimates, sed pauci iique pessimi summæ rerum præsunt; civitati denique divitiis censæ populi imperium

σκότος φύσει μὴ ὄν) ἁμαρτάνει [e] μὲν οὖν ψυχή, ὅτι ἐφίεται ἀγαθοῦ, πλανᾶται δὲ περὶ τὸ ἀγαθόν, ὅτι μὴ πρώτη ἐστὶν [f] οὐσία. Ὑπὲρ δὲ τοῦ μὴ πλανᾶσθαι, καὶ πλανηθεῖσαν θεραπεύεσθαι, πολλὰ παρὰ θεῶν γινόμενα ἔστιν ἰδεῖν. Καὶ γὰρ τέχναι καὶ ἐπιστῆμαι καὶ ἀραί [g], εὐχαί τε καὶ θυσίαι καὶ τελεταί, νόμοι τε καὶ πολιτεῖαι, δίκαι τε καὶ κολάσεις διὰ τὸ κωλύειν ψυχὰς ἁμαρτάνειν ἐγένοντο· καὶ τοῦ σώματος ἐξελθούσας θεοὶ καθάρσιοι καὶ δαίμονες τῶν ἁμαρτημάτων καθαίρουσι.

[a] Ἀλλὰ πῶς θεῶν ἀγαθῶν ὄντων καὶ πάντα ποιούντων τὰ κακὰ ἐν τῷ κόσμῳ;] Vid. Proclum in Tim. p. 123; Iamblich. Theol. Ægypt. Sect. IV cap. 6, 7, 8, 9, 10; Maxim. Tyr. Dissert. XXV et alios. — [b] ἐπειδὴ πᾶς θεὸς ἀγαθός] Cf. Democriti fragm. moral. 13. vol. I, p. 341 et Iamblichus de myster. sect. IV cap. 6. — [c] εἰ δὲ δαίμονάς τις λέγει κακούς] quod primus apud Græcos fecit Empedocles. Vid. vs. 1-10 vol. I pag. 1. In eadem sententia fuit Porphyrius apud Proclum in Timæum lib. I pag. 24 et 53 ac de abstin. II, 38 seqq. duplicem geniorum speciem tum bonorum tum malorum esse ducens. — [d] περὶ δὲ τὰς τῶν ἀνθρώπων ἐνεργείας] Cf. Proclus in Tim. pag. 115 seq. et Plotin. Ennead. III lib. II cap. 3-7. — [e] ἁμαρτάνει ψυχή, δι' ἀγαθότητα γίνεται τὰ κακά· (ὥσπερ διὰ τὸ φῶς μὴ εἶναι γίνεται σκότος φύσει μὴ ὄν) ἁμαρτάνει μὲν οὖν ψυχή] Ita legendum cum Orellio; vulgo hic scribebatur : ἁμαρτάνει ψυχή, καὶ δι' ἀγαθότητα γίνεται τὰ κακά, ὥσπερ διὰ τὸ φῶς μὴ εἶναι γίνεται σκότος φύσει μὴ ὄν. Ἁμαρτάνει μὲν οὖν ψυχή. — [f] ὅτι μὴ πρώτη ἐστὶν οὐσία] sensus est : *peccat animus propterea quod non, ut prima rerum omnium causa sive deus cuncta providet atque animadvertit, sed sæpe fallitur.* — [g] ἀραί correxit Orellius; vulgo ἀρεταί. —)

Κεφ. ιγ'.

Πῶς τὰ ἀΐδια λέγεται γίγνεσθαι.[a]

Περὶ μὲν οὖν θεῶν καὶ κόσμου καὶ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων τοῖς μήτε διὰ φιλοσοφίας ἀχθῆναι δυναμένοις, μηδὲ τὰς ψυχὰς ἀνιάτοις, ἀρκέσει ταῦτα. Περὶ δὲ τοῦ [b] μὴ γενέσθαι ταῦτα ποτέ, μηδὲ ἀλλήλων χωρίζεσθαι λείπεται λέγειν, ἐπειδὴ καὶ ἡμεῖς ἐν τοῖς λόγοις ὑπὸ τῶν πρώτων τὰ δεύτερα εἴπομεν γίνεσθαι. Πᾶν τὸ γινόμενον ἢ τέχνῃ, ἢ φύσει, ἢ κατὰ δύναμιν γίνεται. Τὰ μὲν οὖν κατὰ τέχνην ἢ φύσιν ποιοῦντα πρότερα εἶναι τῶν ποιουμένων ἀνάγκη· τὰ δὲ κατὰ δύναμιν μεθ' ἑαυτῶν συνίστησι τὰ γινόμενα, ἐπειδὴ καὶ τὴν δύναμιν ἀχώριστον ἔχει· ὥσπερ δὴ ἥλιος μὲν φῶς, πῦρ δὲ θερμότητα, χιὼν δὲ ψυχρότητα. Εἰ μὲν οὖν τέχνῃ τὸν κόσμον ποιοῦσι θεοί, οὐ τὸ εἶναι, τὸ δὲ τοιόνδε εἶναι ποιοῦσι· πᾶσα γὰρ τέχνη τὸ εἶδος [c] ποιεῖ. Πόθεν οὖν τὸ εἶναι τῷ κόσμῳ; Εἰ δὲ φύσει, πῶς τὸ φύσει ποιοῦν οὐχ ἑαυτοῦ τι δίδωσι [d] τῷ γινομένῳ; ἀσωμάτων δὲ θεῶν ὄντων ἐχρῆν καὶ τὸν κόσμον ἀσώματον εἶναι. Εἰ δὲ τοὺς θεοὺς σώματα λέγοι τις, πόθεν τῶν ἀσωμάτων ἡ δύναμις; Εἰ δὲ τοῦτο συγχωρήσαιμεν, φθειρομένου τοῦ κόσμου τὸν ποιήσαντα φθείρεσθαι ἀνάγκη, εἴπερ κατὰ φύσιν ποιεῖ. Εἰ δὲ μὴ τέχνῃ μηδὲ φύσει τὸν κόσμον ποιοῦσι θεοί, δυνάμει λείπεται μόνον. Πᾶν δὲ τὸ δυνάμει γινόμενον τῷ τὴν δύναμιν ἔχοντι συνυφίσταται. Καὶ οὐδὲ ἀπολέσθαι ποτὲ τὰ οὕτως γινόμενα δύναται, εἰ μή τις τοῦ ποιοῦντος ἀφέλοι τὴν δύναμιν· ὥστε οἱ τὸν κόσμον φθείροντες [e] θεοὺς μὴ εἶναι λέγουσιν, ἢ θεοὺς εἶναι λέγοντες τὸν θεὸν ποιοῦσιν ἀδύνατον. Δυνάμει μὲν οὖν πάντα

---

quando non pecuniosissimus quisque civium, sed populus omnium rerum dominus ést.

Cap. XII.

Unde mala oriantur, et mali naturam nullam esse.

Sed quo pacto, quum dii boni sint omniaque efficiant, mala sunt in mundo? Aut hoc ipsum primum quidem dici oportet, quum dii boni sint omniumque rerum auctores, malum natura non esse, sed boni absentia gigni, quemadmodum tenebræ quoque ipsæ per se non sint, sed lucis defectu oboriantur. Est enim necesse, si modo malum est, aut in diis, aut in mentibus, aut in animis, aut in corporibus esse. At in diis non est, quum deus quilibet bonus sit. Quodsi quis mentem malam dicit, mentem stolidam appellat; sin animum, corpore deteriorem animum faciet; omne scilicet corpus per se malum non habet; si ex animo et corpore nasci affirmarit, absurda res erit, quæ separata mala non sunt, ipso coitu ad aliquam pravitatem venire. Porro si quis malos genios esse ait, illi si a diis vires sumunt, mali non erunt; si aliunde, non omnia dii procreant. Quodsi non omnia procreant, aut volentibus deest facultas, aut facultatem habentibus voluntas; quorum neutrum deo decorum est. Nihil igitur in mundo natura malum esse ex his facile intelligitur. Verum in hominum eorumque non omnium actionibus, nec tamen semper, mala comparent. Quantum ad hæc, si propter ipsum malum homines delinquerent, ipsa utique natura mala foret : sed quum adulter adulterium quidem malum, voluptatem bonam, homicida cædem quidem malam, sed pecunias bonas existimat, et qui inimicis nocet nocere quidem malum, ulcisci autem inimicos bonum esse censet, et hac ratione animus omnem culpam committit, bonitatis causa mala fiunt; (quemadmodum, dum abest lux, tenebræ, quæ natura nullæ sunt, oboriuntur) delinquit ergo animus, quia bonum appetit, sed a bono aberrat, quia non est prima substantia. Sed ne a regula aberret et si

ποιῶν ἑαυτῷ συνυφίστησι πάντα. Μεγίστης δὲ δυνάμεως οὔσης οὐκ ἀνθρώπους ἔδει καὶ ζῷα μόνον ποιεῖν, ἀλλὰ θεούς τε καὶ ἀνθρώπους καὶ δαίμονας. Καὶ ὅσῳ τῆς ἡμετέρας φύσεως διαφέρει ὁ πρῶτος θεός, τοσούτῳ πλείους εἶναι τὰς μεταξὺ ἡμῶν τε κἀκείνου δυνάμεις ἀνάγκη. Πάντα γὰρ πλεῖστον ἀλλήλων κεχωρισμένα πολλὰ ἔχει τὰ μέσα.

[a] Πῶς τὰ ἀΐδια λέγεται γίνεσθαι] Duplicem Platonici æternitatem esse existimabant, unam plenam et perfectam ideoque immotam, alteram mancam et inchoatam, sed tempore progredientem et ad summa nitentem. De utraque Proclus Elem. theol. 55 pag. 439 ἐκ δὴ τούτων φανερόν, ὅτι διττὴ ἦν ἡ ἀϊδιότης, αἰώνιος μὲν ἄλλη, κατὰ χρόνον δὲ ἄλλη· ἡ μὲν ἑστῶσα ἀϊδιότης, ἡ δὲ γινομένη καὶ ἡ μὲν ἠθροισμένον ἔχουσα τὸ εἶναι καὶ ὁμοῦ πᾶν, ἡ δὲ ἐκχυθεῖσα καὶ ἐξαπλωθεῖσα κατὰ τὴν χρονικὴν παράτασιν. Καὶ ἡ μὲν ὅλη καθ' αὑτήν, ἡ δὲ ἐκ μερῶν, ὧν ἕκαστον χωρίς ἐστι κατὰ τὸ πρότερον καὶ ὕστερον. — [b] περὶ δὲ τοῦ] correxit Galeus; vulgo περὶ δὲ τῶν. — [c] τὸ εἶδος] i. e. formam externam, non materiam. — [d] ποιοῦν οὐχ ἑαυτοῦ] emendavit Schultesius; vulgo ποιοῦν ἑαυτοῦ. — [e] οἱ τὸν κόσμον φθείροντες] i. e. οἱ τὸν κόσμον φθαρτὸν εἶναι λέγοντες. Similiter Aristoteles de cœlo lib. II cap. 1 διὰ τῆς δόξης τῆς παρὰ τῶν ἄλλως λεγόντων καὶ γεννώντων αὐτόν (τὸν οὐρανόν). —)

Κεφ. ιδ'.

Πῶς οἱ θεοὶ μὴ μεταβαλλόμενοι [a] ὀργίζεσθαι καὶ θεραπεύεσθαι λέγονται;

Εἰ δέ τις τὸ μὲν θεοὺς μὴ μεταβάλλεσθαι εὔλογόν τε ἡγεῖται καὶ ἀληθές, ἀπορεῖ δέ, πῶς ἀγαθοῖς μὲν χαίρουσι, κακοὺς δὲ ἀποστρέφονται [b], καὶ ἁμαρτάνουσι μὲν ὀργίζονται, θεραπευόμενοι δὲ ἵλεῳ γίνονται, ῥητέον ὡς οὐ χαίρει θεός· τὸ γὰρ χαῖρον καὶ λυπεῖται· οὐδὲ ὀργίζεται· πάθος γὰρ τὸ ὀργίζεσθαι [c]· οὐδὲ δώροις θεραπεύεται· ἡδονῇ γὰρ ἂν ἡττηθείη. Οὐδὲ θέμις ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων οὔτε καλῶς οὔτε κακῶς ἔχειν τὸ θεῖον. Ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν ἀγαθοί τέ εἰσιν ἀεί, καὶ ὠφελοῦσι μόνον, βλάπτουσι δὲ οὐδέποτε, κατὰ τὰ αὐτὰ ὡσαύτως ἔχοντες. Ἡμεῖς δὲ ἀγαθοὶ μὲν ὄντες δι' ὁμοιότητα θεοῖς συναπτόμεθα, κακοὶ δὲ γενόμενοι δι' ἀνομοιότητα χωριζόμεθα· καὶ κατ' ἀρετὰς ζῶντες ἐχόμεθα τῶν θεῶν, κακοὶ δὲ γενόμενοι ἐχθροὺς ἡμῖν ποιοῦμεν ἐκείνους, οὐκ ἐκείνων ὀργιζομένων, ἀλλὰ τῶν ἁμαρτημάτων θεοὺς μὲν ἡμῖν οὐκ ἐώντων ἐλλάμπειν, δαίμοσι δὲ κολαστικοῖς συναπτόντων. Εἰ δὲ εὐχαῖς καὶ θυσίαις λύσιν τῶν ἁμαρτημάτων εὑρίσκομεν, οὔτε [d] τοὺς θεοὺς θεραπεύομεν, οὔτε μεταβάλλομεν, ἀλλὰ διὰ τῶν δρωμένων καὶ τῆς πρὸς τὸ θεῖον ἐπιστροφῆς τὴν ἡμετέραν κακίαν ἰώμενοι πάλιν τῆς τῶν θεῶν ἀγαθότητος ἀπολαύομεν. Ὥστε ὅμοιον, τὸν θεὸν λέγειν τοὺς κακοὺς ἀποστρέφεσθαι, καὶ τὸν ἥλιον τοῖς ἐστερημένοις τῶν ὄψεων κρύπτεσθαι.

[a] Θεοὶ μὴ μεταβαλλόμενοι] Vide Iamblichum theol. Ægypt. Sect. I cap. 12. — [b] κακοὺς δὲ ἀποστρέφονται] correxit Galeus (cf. extrema capitis verba); vulgo male κακοῖς δὲ ἀποστρέφονται. — [c] οὐδὲ ὀργίζεται· πάθος γὰρ τὸ ὀργίζεσθαι] cf. Iamblichus de myster. Sect. I cap. 13. — [d] οὔτε τοὺς θεοὺς θεραπεύομεν, οὔτε μεταβάλλομεν] scripsi; an-

---

aberrarit, adhibitis remediis ut ad bonam frugem se recipiat, multa a diis provisa esse animadvertas. Etenim tum artes ac disciplinæ, tum diræ ac preces, sacrificia, cærimoniæ, leges, vitæ instituta, judicia denique et pœnæ ad animos a peccatis avocandos inventa sunt, atque elapsos corporibus animos dii expiatores et genii omni culpa commissa liberant.

Cap. XIII.

Quomodo sempiterna fieri dicantur.

De diis igitur et mundo et rebus humanis, iis qui sapientiæ studio erudiri non possunt, nec insanabili ingenio præditi sunt, hæc sufficiant. Hæc autem nunquam esse facta, neque a se invicem separari, reliquum est ut dicamus: quandoquidem et nos in superioribus disputationibus diximus a primis secunda procreari. Quidquid fit, aut arte aut natura aut facultate quadam fit. Itaque illa quæ vel arte vel natura aliquid efficiunt effectis priora esse necesse est: quæ facultate, res creatas una secum constituunt, propterea quod facultatem etiam semper sibi junctam et inseparabilem habent; velut sol sane lumen, ignis calorem, nix frigus. Quodsi arte mundum dii fabricantur, non ut sit, sed ut talis sit efficiunt, quoniam quælibet ars speciem format. Qui ergo fit, ut sit mundus? Sin autem natura, quomodo quod natura ita comparatum est, ut procreet, ex semetipso non aliquid rei creatæ impertitur? et quum dii sine corpore sint, oportebat et mundum sine corpore esse. At si quis deos corporeos dixerit; unde corpore vacantium facultas? Jam si id concedamus, corrupto mundo, ejus opifex necessario pereat, siquidem naturæ convenienter procreat. Si ergo neque arte neque natura mundum dii ædificant, relinquitur, ut facultate tantum fabricentur. Atqui quidquid facultate efficitur, una cum eo, quod facultatem habet, subsistit. Neque eo modo generata interire unquam possunt, nisi quis genitorem gignendi facultate privaverit. Quamobrem qui mundum mortalem existimant aut deos esse negant, aut deos esse dicentes deum imbecillum faciunt. Quocirca qui facultate efficit cuncta, cuncta simul secum subsistere facit. Quum autem maxima facultas sit, non solum homines et bestias generari oportebat, sed deos et homines et genios; et quantum nostræ naturæ primus deus antecedit, tanto plures medias inter nos et illum facultates esse necesse est. Quæcunque enim plurimum inter se distant, plurima inter se media habent.

tea legebatur καὶ τοὺς θεοὺς θεραπεύομεν, καὶ μεταβάλλομεν. —)

Κεφ. ιε'.

Διὰ τί ἀνενδεεῖς ὄντας τοὺς θεοὺς τιμῶμεν.

Ἐκ δὲ τούτων καὶ ἡ περὶ θυσιῶν [a] καὶ τῶν ἄλλων τῶν εἰς θεοὺς γινομένων λέλυται ζήτησις. Αὐτὸ μὲν γὰρ τὸ θεῖον [b] ἀνενδεές· αἱ δὲ τιμαὶ τῆς ἡμετέρας ὠφελείας ἕνεκα γίνονται. Καὶ ἡ μὲν πρόνοια τῶν θεῶν διατείνει πανταχῇ, ἐπιτηδειότητος δὲ μόνον πρὸς ὑποδοχὴν δεῖται· πᾶσα δὲ ἐπιτηδειότης μιμήσει καὶ ὁμοιότητι γίνεται, διὸ οἱ μὲν ναοὶ τὸν οὐρανόν [c], οἱ δὲ βωμοὶ μιμοῦνται τὴν γῆν, τὰ δὲ ἀγάλματα τὴν ζωήν, καὶ διὰ τοῦτο ζῴοις ἀπείκασται, αἱ δὲ εὐχαὶ τὸ νοερόν, οἱ δὲ χαρακτῆρες τὰς ἀῤῥήτους ἄνω δυνάμεις [d], βοτάναι δὲ καὶ λίθοι [e] τὴν ὕλην, τὰ δὲ θυόμενα ζῷα τὴν ἐν ἡμῖν ἄλογον ζωήν. Ἐκ δὲ τούτων ἁπάντων τοῖς μὲν θεοῖς πλέον οὐδέν· τί γὰρ ἂν πλέον γένοιτο θεῷ; ἡμῖν δὲ πρὸς ἐκείνους γίνεται συναφή.

[a] Καὶ ἡ περὶ θυσιῶν] de sacrificiis vide Iamblichum Segm. V de myster. cap. 24 et 25, Porphyrium de abstin. lib. II cap. 24 et Proclum in Tim. lib. I pag. 14. d. — [b] αὐτὸ μὲν γὰρ τὸ θεῖον ἀνενδεές] Conf. Proclum in Tim. lib. I pag. 14. d. e. — [c] διὸ οἱ μὲν ναοὶ τὸν οὐρανόν] Lege Iamblichum de myster. segm. V cap. 23 p. 138. — [d] οἱ δὲ χαρακτῆρες] Videntur intelligi litterarum notæ ad arcanum sensum pertinentes. Hujusmodi autem voces, quibus magi et theurgi utebantur, fuerunt. — [e] βοτάναι δὲ καὶ λίθοι] De herbis et lapidibus, quorum ope theurgi tum deos evocabant et genios, tum malorum dæmonum iram averruncabant, consule Iamblichum Segm. V de myster. cap. 23, ubi Galeus commode citat Nicephorum ad Synes. de Somn. hæc scribentem : δαίμονες ἐξ ἀέρος καὶ γῆς θέλγονται τοῖσδε τοῖς λίθοις ἢ ταῖσδε ταῖς βοτάναις. —)

Κεφ. ις'.

Περὶ θυσιῶν [a] καὶ τῶν ἄλλων τιμῶν, ὅτι θεοὺς μὲν οὐδέν, ἀνθρώπους δὲ ὠφελοῦμεν.

Ἄξιον δὲ οἶμαι περὶ θυσιῶν βραχέα προσθεῖναι. Πρῶτον μὲν ἐπειδὴ πάντα παρὰ θεῶν ἔχομεν, δίκαιον δὲ τοῖς διδοῦσι τῶν διδομένων ἀπάρχεσθαι [b], χρημάτων μὲν δι' ἀναθημάτων, σωμάτων δὲ διὰ κόσμου [c], ζωῆς δὲ διὰ θυσιῶν ἀπαρχόμεθα· ἔπειτα αἱ μὲν χωρὶς θυσιῶν εὐχαὶ λόγοι μόνον εἰσί, αἱ δὲ μετὰ θυσιῶν ἔμψυχοι λόγοι [d]· τοῦ μὲν λόγου τὴν ζωὴν δυναμοῦντος, τῆς δὲ ζωῆς τὸν λόγον ψυχούσης. Ἔτι παντὸς πράγματος εὐδαιμονία ἡ οἰκεία τελειότης ἐστίν· οἰκεία δὲ τελειότης [e] ἑκάστῳ ἡ πρὸς τὴν ἑαυτοῦ αἰτίαν συναφή. Καὶ διὰ τοῦτο ἡμεῖς εὐχόμεθα συναφθῆναι θεοῖς. Ἐπεὶ τοίνυν ζωὴ μὲν πρώτη ἡ τῶν θεῶν ἐστι, ζωὴ δέ τις καὶ ἡ ἀνθρωπίνη [f], βούλεται δὲ αὕτη συναφθῆναι ἐκείνῃ· μεσότητος δεῖται. Οὐδὲν γὰρ τῶν πλεῖστον διεστώτων ἀμέσως συνάπτεται, ἡ δὲ μεσότης ὁμοία εἶναι τοῖς συναπτομένοις ὀφείλει· ζωῆς οὖν μεσότητα ζωὴν ἐχρῆν εἶναι. Καὶ διὰ τοῦτο ζῷα θύουσιν ἄνθρωποι, οἵ τε νῦν εὐδαίμονες καὶ πάντες οἱ πάλαι· καὶ ταῦτα οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' ἑκάστῳ θεῷ τὰ πρέποντα [g],

---

Cap. XIV.

Qua ratione dii qui non immutantur, irasci et mulceri dicantur.

Quodsi quis deos quidem non mutari consentaneum et verum putat, sed dubitat, quomodo bonis lætentur, malos aversentur, et peccantibus irascantur, delenimentis autem propitii reddantur : dicendum, deum omnino non lætari ; nam quod lætatur et mœrore afficitur; neque irasci; est enim irasci animi perturbatio; neque muneribus capi, id enim esset voluptatibus corrumpi. Neque fas est propter res humanas deorum numen vel bene vel male se habere. Sed illi quidem boni sunt semper, et tantum prosunt, obsunt autem nunquam, quia semper iidem et sui similes sunt. Nos vero, dum boni sumus, propter similitudinem cum diis conjungimur, dum in pejus mutamus mores, propter dissimilitudinem ab iis separamur; et dum vitam cum virtute degimus, diis adhæremus, dum vitiis nos inquinamus, abalienamur ab illis, non quod illi irascantur, sed quod peccata tum deos, ne nobis illuceant, impediunt, tum geniis tortoribus nos addicunt. Si vero precibus et sacrificiis peccatorum veniam impetramus, ipsos deos neque placatos efficimus, nec mutamus, sed hujusmodi operibus et nostra ad deum conversione vitiositati nostræ medentes rursus deorum benevolentia fruimur. Quamobrem idem erit dicere, deum malos aversari et solem eorum qui oculis capti sunt sensum latere.

Cap. XV.

Cur deos nulla re indigentes colamus.

Propterea etiam de sacrificiis cæterisque, quæ ad res divinas rite perpetrandas pertinent, dubitatio tollitur. Ipsum enim deorum numen nulla re indiget; cultus vero diis nostri commodi causa adhibetur. Sed quum deorum providentia quoquoversus pateat, sola ad eam excipiendam sollertia opus est : omnis autem sollertia imitatione et similitudine comparatur : quocirca templa quidem cœlum, aræ terram imitantur, statuæ vitam, ideoque animantibus similes sunt : preces vero naturam intelligentem imitantur, litterarum notæ ineffabiles superorum deorum vires, herbæ et lapides materiam, hostiæ denique immolatæ vitam quæ in nobis est rationis expertem.

μετὰ πολλῆς τῆς ἄλλης θρησκείας. Καὶ περὶ μὲν τούτων ἱκανά.

[a] Περὶ θυσιῶν] Vide Iamblichum de myst. segm. V cap. 21 et 26. — [b] δίκαιον δὲ τοῖς διδοῦσι τῶν διδομένων ἀπάρχεσθαι] Similiter Porphyrius de abstin. lib. II cap. 34 ἀπαρχὴ γὰρ ἑκάστῳ (τῶν θεῶν) ὧν δέδωκεν ἡ θυσία κτλ. — [c] σωμάτων δὲ διὰ κόσμου] corporum ornatum intelligimus comtos capillos et prolixos, quos postquam diu promiserant adolescentes præcidere et patrio amni consecrare solebant. Vid. Iliad. XXIII, 146 ubi Eustathius ait : ὅτι ἔθος ἦν, τρέφειν κόμην τοὺς νέους μέχρι τῆς ἀκμῆς, εἶτα κείρειν αὐτὴν ἐπιχωρίοις ποταμοῖς. Cf. Pausan. I, 37, 2. — [d] αἱ δὲ μετὰ θυσιῶν ἔμψυχοι λόγοι] Magnam esse vim et efficaciam precum cum sacrificiis conjunctarum Platonici sibi persuaserant. Qua de re agit Iamblichus de myst. segm. V cap. 25. — [e] οἰκεία δὲ τελειότης ἑκάστῳ ἡ πρὸς τὴν ἑαυτοῦ αἰτίαν συναφή] Porphyrius de abstinentia lib. II cap. 34 θύσομεν τοίνυν καὶ ἡμεῖς· ἀλλὰ θύσομεν, ὡς προσήκει, διαφόρους τὰς θυσίας ὡς ἂν διαφόροις δυνάμεσι προσάγοντες· θεῷ μὲν τῷ ἐπὶ πᾶσιν, ὥς τις ἀνὴρ σοφὸς ἔφη, μηδὲν τῶν αἰσθητῶν μήτε θυμιῶντες μήτε ἐπονομάζοντες· οὐδὲν γάρ ἐστιν ἔνυλον, ὃ μὴ τῷ ἀΰλῳ εὐθύς ἐστιν ἀκάθαρτον. Δι' ὃ οὐδὲ λόγος τούτῳ ὁ κατὰ φωνὴν οἰκεῖος, οὐδ' ὁ ἔνδον, ὅταν πάθει ψυχῆς ᾖ μεμολυσμένος, διὰ δὲ σιγῆς καθαρᾶς καὶ τῶν περὶ αὐτοῦ καθαρῶν ἐννοιῶν θρησκεύομεν αὐτόν. Δεῖ ἄρα συναφθέντας καὶ ὁμοιωθέντας αὐτῷ τὴν αὐτῶν ἀναγωγὴν θυσίαν ἱερὰν προσάγειν τῷ θεῷ, τὴν αὐτὴν δὲ καὶ ὕμνον οὖσαν καὶ ἡμῶν σωτηρίαν. Ἐν ἀπαθείᾳ ἄρα τῆς ψυχῆς, τοῦ δὲ θεοῦ θεωρίᾳ ἡ θυσία αὕτη τελεῖται. — [f] ζωὴ δέ τις καὶ ἡ ἀνθρωπίνη] Sensus est : vita, quam in terris degimus, non est vera vita, quum mors potius appellanda videatur. Concedimus tamen et hanc vitam quodammodo posse vocari, quamquam tum denique vivemus, quum animi nostri corporum vinculis soluti erunt. Vide Philolai fragm. 23 et 24 vol. II pag. 7 et quæ ibi notavimus. Cf. Plato Gorg. 492 E. Phæd. 62. B. Cicero Tuscul. I, 31. — [g] καὶ ταῦτα οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' ἑκάστῳ θεῷ τὰ πρέποντα] Vide Iamblichum de myster. segm. V cap. 20 p. 134. —)

Κεφ. ιζ'.

Ὅτι φύσει ἄφθαρτος ὁ κόσμος [a].

Τὸν δὲ κόσμον ὅτι μὲν οὐκ ἂν θεοὶ φθεροῦσιν [b], εἴρηται. Ὅτι δὲ καὶ τὴν φύσιν ἄφθαρτον ἔχει, λέγειν ἀκόλουθον. Πᾶν γὰρ τὸ φθειρόμενον ἢ ὑφ' ἑαυτοῦ φθείρεται ἢ ὑπὸ ἄλλου. Εἰ μὲν οὖν ὑφ' ἑαυτοῦ ὁ κόσμος φθείρεται, ἔδει [c] καὶ τὸ πῦρ ἑαυτὸ καίειν, καὶ τὸ ὕδωρ ἑαυτὸ ξηραίνειν. Εἰ δὲ ὑπὸ ἄλλου· ἢ σώματος, ἢ ἀσωμάτου. Ἀλλ' ὑπὸ μὲν ἀσωμάτου ἀδύνατον· τὰ γὰρ ἀσώματα σώζει τὰ σώματα· οἷον φύσις [d] καὶ ψυχή· οὐδὲν δὲ ὑπὸ τοῦ φύσει σώζοντος φθείρεται. Εἰ δὲ ὑπὸ

At ex his omnibus dii nihil commodi capiunt; quid enim commodi deus consequatur? sed nos cum illis consuetudinem jungimus.

Cap. XVI.

De sacrificiis cæterisque honoribus, quibus nihil prosumus diis, sed hominibus utilitatem præbemus.

Æquum autem est, opinor, me de sacrificiis pauca adjicere. Primum quidem quum omnia a diis acceperimus, dantibus vero eorum quæ dantur primitias libare debeamus : pecuniarum per donaria, corporum per ornatum, vitæ per sacrificia primitias damus. Deinde adhibitæ sine sacrificiis preces verba tantummodo, cum sacrificiis verba animata sunt, verbo quidem vitam corroborante, vita vero verbum animante. Præterea cujusvis rei felicitas propria perfectio est; sed propria uniuscujusque perfectio in eo versatur, ut apte cum causa sua cohæreat. Quapropter nos cum diis conjungi cupimus. Quum igitur vita prima deorum sit, sed humana quoque quædam sit vita et hæc cum illa sociari velit : medio indiget. Nihil enim eorum quæ longissime inter se distant sine medio connectitur : medium autem iis quæ conjunguntur, simile esse debet. Vitæ ergo medium vitam esse oportebat : ideoque homines, tam illi qui nunc fortunati habentur, quam qui olim fuerunt cuncti, hostias immolant, easque non temere, sed quales cuique deo aptæ sunt, cum multis aliis cærimoniis. Ac de his quidem satis.

Cap. XVII.

Mundum natura esse sempiternum.

Deos porro non esse mundum perdituros, dictum est. Restat, ut eum naturam incorruptam habere dicamus. Quidquid enim destruitur, aut a se ipso, aut ab alio destruitur. Si igitur mundus a se ipso destruitur, oportet et ignem se ipsum comburere et aquam se ipsam exsiccare. Sin ab alio : aut a corpore, aut ab incorporeo. Sed ab incorporeo id fieri nequit : nam res incorporeæ corpora conservant : velut natura et animus; nihil autem ab eo quod suapte natura conservat destruitur. Si a corpore, aut ab iis quæ sunt, aut ab aliis. Et quidem, si ab iis quæ sunt, aut ab iis quæ in orbem feruntur interibunt quæ recte currunt, aut a corporibus recte currentibus ea quæ in orbem torquentur peribunt. Verum ut ea quæ in orbem feruntur corruptrice natura non sunt prædita (cur enim nihil inde corruptum videmus?) ita etiam quæ recte currunt illa attingere nequeunt · cur enim usque ad hoc tempus non potuerunt?

σώματος, ἢ ὑπὸ τῶν ὄντων, ἢ ὑπὸ ἑτέρων. Καὶ εἰ μὲν ὑπὸ τῶν ὄντων, ἢ ὑπὸ τῶν κύκλῳ κινουμένων τὰ ἐπ' εὐθείας, ἢ ὑπὸ τῶν ἐπ' εὐθείας τὰ κύκλῳ. Ἀλλ' οὐδὲ τὰ κύκλῳ φθαρτικὴν ἔχει φύσιν· διὰ τί γὰρ μηδὲν ὁρῶμεν ἐκεῖθεν φθειρόμενον; οὐδὲ τὰ ἐπ' εὐθείας ἐκείνων ἅψασθαι δύναται· διὰ τί γὰρ ἄχρι νῦν οὐκ ἠδυνήθη; Ἀλλ' οὐδὲ τὰ ἐπ' εὐθείας ὑπ' ἀλλήλων φθείρεσθαι δύναται· ἡ μὲν γὰρ ἄλλου φθορὰ ἄλλου γένεσίς ἐστι· τοῦτο δὲ φθείρεσθαι μὲν οὐκ ἔστι, μεταβάλλεσθαι δέ. Εἰ δὲ ὑπ' ἄλλων σωμάτων ὁ κόσμος φθείρεται [e], πόθεν γενομένων, ἢ ποῦ ὄντων οὐκ ἔστιν εἰπεῖν. Ἔτι πᾶν τὸ φθειρόμενον ἢ εἴδει, ἢ ὕλῃ φθείρεται· ἔστι δὲ εἶδος μὲν τὸ σχῆμα, ὕλη δὲ τὸ σῶμα. Καὶ τῶν μὲν εἰδῶν φθειρομένων, τῆς δὲ ὕλης μενούσης, ἕτερα ὁρῶμεν γινόμενα. Εἰ δὲ ὕλη φθείρεται, πῶς ἐν τοσούτοις ἔτεσιν οὐκ ἐπέλιπεν; Εἰ δὲ ἀντὶ τῆς φθειρομένης ἑτέρα [f] γίνεται, ἢ ἐκ τῶν ὄντων ἢ ἐκ τῶν μὴ ὄντων γίνεται· ἀλλ' εἰ μὲν ἐκ τῶν ὄντων, τῶν ὄντων μενόντων ἀεί, καὶ ἡ ὕλη ἔστιν ἀεί. Εἰ δὲ καὶ τὰ ὄντα φθείρεται, οὐ τὸν κόσμον μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ πάντα λέγουσι φθείρεσθαι. Εἰ δὲ ἐκ τῶν μὴ ὄντων ἡ ὕλη, πρῶτον μὲν ἀδύνατον ἐκ τῶν μὴ ὄντων εἶναί τι. Εἰ δὲ τοῦτο γένοιτο, καὶ δυνατὸν ἐκ τῶν μὴ ὄντων εἶναι τὴν ὕλην, ἕως ἂν ᾖ τὰ μὴ ὄντα, ἔσται καὶ ἡ ὕλη· οὐ γὰρ δήποτε καὶ τὰ μὴ ὄντα ἀπόλλυται. Εἰ δὲ ἀνείδεον λέγουσι μὲν τὴν ὕλην, πρῶτον μὲν διὰ τί οὐ κατὰ μέρη, ἀλλ' ὅλῳ γίνεται τοῦτο τῷ κόσμῳ; ἔπειτα οὐ τὸ εἶναι τῶν σωμάτων, τὸ δὲ κάλλος φθείρουσι μόνον. Ἔτι πᾶν τὸ φθειρόμενον [g] ἢ ἀφ' ὧν ἐγένετο, εἰς ἐκεῖνα λύεται, ἢ εἰς τὸ μὴ ὂν ἀφανίζεται. Ἀλλ' εἰ μὲν ἀφ' ὧν ἐγένετο εἰς ἐκεῖνα λυθείη, πάλιν γίνεται ἕτερα· διὰ τί γὰρ τὴν ἀρχὴν ἐγένετο; Εἰ δὲ εἰς τὸ μὴ ὂν ἄπεισι τὰ ὄντα, τί κωλύει καὶ τὸν θεὸν τοῦτο παθεῖν; Εἰ δὲ ἡ δύναμις κωλύει, οὐκ ἔστι δυνατοῦ ἑαυτὸν μόνον σώζειν. Καὶ ὁμοίως δὲ ἀδύνατον ἐκ τῶν μὴ ὄντων γίνεσθαι τὰ ὄντα, καὶ τὰ ὄντα εἰς τὸ μὴ ὂν ἀφανίζεσθαι. Ἔτι ἀνάγκη τὸν κόσμον, εἰ φθείρεται, ἢ κατὰ φύσιν φθείρεσθαι ἢ παρὰ φύσιν. Παρὰ φύσιν δὲ φθείρεσθαι αὐτὸν ἀδύνατον [h]. Οὐδὲ γὰρ τὸ παρὰ φύσιν προτερεῖ τῆς φύσεως· εἰ δὲ κατὰ φύσιν, δεῖ ἑτέραν εἶναι τὴν μεταβάλλουσαν τοῦ κόσμου τὴν φύσιν, ὅπερ οὐ φαίνεται. Ἔτι πᾶν τὸ φύσει φθειρόμενον καὶ ἡμεῖς φθείρειν δυνάμεθα· τοῦ δὲ κόσμου τὸ μὲν κυκλικὸν σῶμα οὔτε ἔφθειρέ τίς ποτε, οὔτε μετέβαλε [i]· τὰ δὲ στοιχεῖα μεταβάλλειν μὲν δυνατόν, φθείρειν δὲ ἀδύνατον. Ἔτι πᾶν τὸ φθειρόμενον ὑπὸ χρόνου μεταβάλλεται καὶ γηρᾷ· ὁ δὲ κόσμος ἐν τοσούτοις ἔτεσιν ἀμετάβλητος μένει. Τοσαῦτα καὶ πρὸς τοὺς ἰσχυροτέρων ἀποδείξεων δεομένους εἰπόντες αὐτὸν ἡμῖν εὐχόμεθα ἵλεων τὸν κόσμον γενέσθαι [k].

[a] Ὅτι φύσει ἄφθαρτος ὁ κόσμος] Vide Ocellum Lucanum de univ. nat. cap. 1 in Fragm. Phil. Gr. vol. I p. 388 seqq. Placuit tamen multis veterum, alium mundum esse sempiternum, alium mortalem. Philo Judæus περὶ κόσμου ἀφθαρσίας ait : δύναται δὲ κατὰ Στωϊκοὺς ὁ μέν τις κόσμος ἀΐδιος, ὁ δέ τις φθαρτὸς λέγεσθαι· φθαρτὸς μὲν ὁ κατὰ διακόσμησιν· ἀΐδιος δὲ ὁ μετὰ τῆς ἐκπυ-

Sed nec quæ recte feruntur mutuo incursu perire possunt; unius enim corruptio alterius generatio est; at hoc destrui utique non est, sed immutari. Si vero aliis corporibus mundus corrumpitur, unde illa exstiterint aut ubi sint, declarari non potest. Præterea quodcunque corrumpitur, aut forma aut materia corrumpitur : est autem forma figura, materia corpus. Quocirca formis pereuntibus, manente materia, alias formas gigni videmus. Quodsi materia corrumpitur, quomodo tot annorum spatio non defecit? Si vero pro ea quæ corrumpitur alia nascitur, aut ex his quæ sunt, aut ex iis quæ non sunt, originem habet. At si ex iis quæ sunt, quum ea quæ sunt semper maneant, et materia semper est. Sin autem et illa quæ sunt corrumpuntur, non solum mundum, sed etiam reliqua omnia corrumpi affirmant. Si ex iis, quæ non sunt, materia nascitur, primum quidem ex iis quæ non sunt non potest quidquam esse. Sed si id fiet poteritque ex iis quæ non sunt materia esse, quam diu ea quæ non sunt erunt, tam diu erit et materia : neque enim unquam ea quæ non sunt, intereunt. Iam si informem dicunt materiam, primum quidem quamobrem non singulis partibus, sed universo mundo hoc contingit? Deinde non substantiam corporum, sed eorum pulchritudinem tantum perdent. Præterea quidquid corrumpitur, aut ex quibus coaluit, in ea solvitur, aut in id quod non est mutatur. Verum si ex quibus coaluit, in ea solutum fuerit, rursus alia nascentur; quam ob causam enim omnino factum est? Quodsi in id quod non est ea quæ sunt abeunt, quid obstat, quominus deo etiam hoc accidat? At si potentia ejus obstat, non est potentis se ipsum tantummodo servare. Sed similiter etiam fieri nequit, ut tum ex iis quæ non sunt ea quæ sunt procreentur, tum ea quæ sunt in id quod non est convertantur. Insuper necesse est mundum, si corrumpatur, aut secundum naturam aut præter naturam corrumpi. Atqui fieri non potest, ut præter naturam corrumpatur. Neque enim id quod naturæ repugnat ipsam naturam vincit. Sin autem secundum naturam corrumpitur, aliam esse naturam oportet, quæ mundi naturam, quod non videtur, immutet. Ad hæc quidquid natura corrumpitur, id nos quoque corrumpere possumus : sed rotundum mundi corpus nemo neque corrupit unquam neque immutavit : verum elementa ut immutare licet, ita perdere non licet. Accedit, ut quodcunque corrumpitur, tempore immutetur et senescat : sed mundus tot annorum spatio immutabilis manet. Hæc tam multa etiam cum iis qui firmioribus probationibus indigent locuti, ipsum mundum, ut nobis propitius sit obtestamur.

ρώσεως παλιγγενεσίαις καὶ περιόδοις ἀθανατιζόμενος οὐδέποτε ληγούσαις. In eandem sententiam Didymus apud Eusebium lib. XV Præp. Evang. mundum ambigue dici tradens, addit : καὶ τὸ ἐκ πάσης τῆς οὐσίας ποιόν, καὶ τὸ τὴν διακόσμησιν τὴν τοιαύτην καὶ διάταξιν ἔχον. Διὸ κατὰ μὲν τὴν προτέραν ἀπόδοσιν ἀΐδιον τὸν κόσμον εἶναί φασι· κατὰ δὲ τὴν διακόσμησιν, γεννητὸν καὶ μεταβλητόν. Cf. Lipsius de Physiolog. Stoic. lib. II dissert. XX. — [b] ὅτι μὲν οὐκ ἂν θεοὶ φθεροῦσιν] Vide Hermannum de particula ἄν lib. I cap. 8 Opusc. vol. IV p. 28 seqq. — [c] εἰ μὲν οὖν ὑφ' ἑαυτοῦ ὁ κόσμος φθείρεται, ἔδει κτλ.] Similiter Eurip. Iphig. Aul. 944 ἐγὼ κάκιστος ἦν ἄρ' Ἀργείων ἀνήρ, ἐγὼ τὸ μηδέν, Μενέλεως δ' ἐν ἀνδράσιν, ὡς οὐχὶ Πηλέως, ἀλλ' ἀλάστορος γεγώς, εἴπερ φονεύει τοὐμὸν ὄνομα σῷ πόσει. Plato Charmid. p. 158. B. εἰ μέν σοι ἤδη πάρεστιν ὃ λέγει Κριτίας ὅδε, σωφροσύνη, καὶ εἶ σώφρων ἱκανῶς, οὐδὲν ἔτι σοι ἔδει οὔτε τῶν Ζαμόλξιδος, οὔτε τῶν Ἀβάριδος τοῦ Ὑπερβορέου ἐπῳδῶν κτλ. ubi vide Heindorfium. — [d] οἷον φύσις] Iamblichus apud Stobæum Eclog. lib. I cap. V, 18 pag. 186 ed. Heeren. φύσιν δὲ λέγω τὴν ἀχώριστον αἰτίαν τοῦ κόσμου καὶ ἀχωρίστως περιέχουσαν τὰς ὅλας αἰτίας τῆς γενέσεως, ὅσα χωριστῶς αἱ κρείττονες οὐσίαι καὶ διακοσμήσεις συνειλήφασιν ἐν ἑαυταῖς. — [e] εἰ δὲ ὑπ' ἄλλων σωμάτων ὁ κόσμος φθείρεται, πόθεν γενομένων κτλ.] Lege Ocellum cap. I § 11. — [f] ἑτέρα] scripsi; codd. ἕτερα. — [g] ἔτι πᾶν τὸ φθειρόμενον ἢ ἀφ' ὧν ἐγένετο, εἰς ἐκεῖνα λύεται] Consule Ocellum cap. I § 10. Cf. Philo de mundo non interituro p. 720 ed. Colon. — [h] ἔτι ἀνάγκη τὸν κόσμον, εἰ φθείρεται, ἢ κατὰ φύσιν φθείρεσθαι ἢ παρὰ φύσιν. Παρὰ φύσιν δὲ φθείρεσθαι αὐτὸν ἀδύνατον. Οὐδὲ γὰρ τὸ παρὰ φύσιν προτερεῖ τῆς φύσεως· εἰ δὲ κατὰ φύσιν, δεῖ ἑτέραν εἶναι τὴν μεταβάλλουσαν τοῦ κόσμου τὴν φύσιν, ὅπερ οὐ φαίνεται].Sic emendavi ac supplevi locum corruptum et mutilum. Codices enim hæc habent : ἔτι ἀνάγκη τὸν κόσμον, εἰ φθείρεται, ἢ κατὰ φύσιν φθείρεσθαι ἢ παρὰ φύσιν. Οὐδὲ τὸ παρὰ φύσιν πρότερον ἔχει τῆς φύσεως· εἰ δὲ παρὰ φύσιν, δεῖ ἑτέραν εἶναι τὴν μεταβάλλουσαν τοῦ κόσμου τὴν φύσιν, ὅπερ οὐ φαίνεται. — [i] μετέβαλε scripsi; codd. μετέβαλλε. Cæterum cf. Ocellum cap. I § 15 et Philonem de mundo non interituro p. 737. C. ed. Colon. — [k] αὐτὸν ἡμῖν εὐχόμεθα ἵλεων τὸν κόσμον γενέσθαι].Simile votum legimus in fine cap. IV : τοσαῦτα περὶ μύθων εἰποῦσιν ἡμῖν αὐτοί τε οἱ θεοὶ καὶ τῶν γραψάντων τοὺς μύθους αἱ ψυχαὶ ἵλεῳ γένοιντο. Sed mundum a plurimis sapientiæ doctoribus olim pro deo esse habitum satis constat. Sic Plinius initio Naturalis historiæ : mundum, inquit, et hoc quod nomine alio cœlum appellare libuit, cujus circumflexu teguntur cuncta, numen esse credi par est æternum, immensum, neque genitum, neque interiturum unquam. Qua de re Porphyrio auctore laudato disserit Eusebius Præp. Evang. lib. III cap. 9 pag. 103 ed. Vigeri. Adde Epiphanium lib. I adv. hær. 7 pag. 21 et 132. —)

Κεφ. ιη'.

Διὰ τί ἀθεΐαι γίνονται· καὶ ὅτι θεὸς οὐ βλάπτεται.

Καὶ μὴν [a] οὐδὲ τὸ ἀθεΐας [b] περί τινας τόπους τῆς γῆς γενέσθαι, πολλάκις δὲ ὕστερον ἔσεσθαι, ἄξιον ταράττειν τοὺς ἔμφρονας· ὅτι τε οὐκ εἰς θεοὺς γίνεται ταῦτα, ὥσπερ οὐδὲ αἱ τιμαὶ ἐκείνους ὠφελοῦσαι ἐφάνησαν [c]· καὶ διὰ τὸ ἀδυνατεῖν μέσης οὐσίας οὖσαν τὴν ψυχὴν ἀεὶ κατορθοῦν· καὶ τὸ μὴ δύνασθαι πάντα τὸν κόσμον τῆς τῶν θεῶν προνοίας ἀπολαύειν ὁμοίως, ἀλλὰ τὰ μὲν αἰωνίως, τὰ δὲ κατὰ χρόνον, καὶ τὰ μὲν πρώτως, τὰ δὲ δευτέρως μετέχειν ἐκείνης· ὥσπερ καὶ τῶν αἰσθήσεων πασῶν μὲν ἡ κεφαλή, μιᾶς δὲ ὅλον [d] τὸ σῶμα αἰσθάνεται. Καὶ διὰ τοῦτο, ὡς ἔοικεν, οἱ τὰς ἑορτὰς καταστησάμενοι καὶ ἀποφράδας [e] ἐποίησαν, ἐν αἷς τὰ μὲν ἤργει τῶν ἱερῶν, τὰ δὲ ἐκλείετο, τῶν δὲ καὶ τὸν κόσμον ἀφῄρουν, τὴν ἀσθένειαν [f] τῆς ἡμετέρας ἀφοσιούμενοι φύσεως. Καὶ κολάσεως δὲ εἶδος εἶναι ἀθεΐαν οὐκ ἀπεικός· τοὺς γὰρ γνόντας θεοὺς καὶ καταφρονήσαντας εὔλογον ἐν ἑτέρῳ βίῳ καὶ τῆς γνώσεως στέρεσθαι, καὶ τοὺς ἑαυτῶν βασιλέας ὡς θεοὺς

Cap. XVIII.

Cur facinora impietatis plena admittantur ; ac deum non lædi.

Neque vero facinora impietatis plena, quæ quibusdam orbis terrarum locis tum commissa sunt, tum sæpius postea committentur, viros prudentes turbare debent : partim quia hæc non committuntur in deos, quemadmodum ne cultus quidem illis prodesse visus est : partim quia animus media natura præditus non potest omnia semper prospere gerere, et quia totus mundus deorum providentia eodem modo administrari nequit, sed aliæ ejus partes perpetuo, aliæ stato tempore, atque earum quædam priore, nonnullæ posteriore loco providentia reguntur : quemadmodum et in capite omnes sensus sunt, in toto corpore unus inest. Quamobrem qui dies festos instituerunt, ut par est, etiam dies nefastos præfinierunt, quibus qua sacrificiorum cura intermittebatur, qua templa vel obserabantur vel ornatu privabantur ab iis qui naturæ nostræ imbecillitatem expiabant. Sed pœnæ quoque speciem impietatem esse, verisimile est. Etenim qui deos agnoverunt et contemserunt, eos in alia vita illorum etiam cognitione carere probabile est. Item qui proprios reges ut deos venerati sunt, eos non alia pœna quam deorum amissione affici oportet.

τιμήσαντας ἔδει [g] τὴν δίκην αὐτῶν ποιῆσαι τῶν θεῶν ἐκπεσεῖν.

[a] Καὶ μὴν οὐδὲ] scripsi; codd. καὶ μὲν οὐδέ. — [b] ἀθεΐα est impietas, qua deos aut non esse credimus, aut, si credamus, non colimus. Sunt qui eo nomine doctrinam christianam quam multi tum profitebantur a Sallustio notatam esse censeant. Vide Heraldi annotationem ad Arnob. lib. I cap. XXIX tom. I p. 310 ed. Orelli. — [c] ὥσπερ οὐδὲ αἱ τιμαὶ ἐκείνους ὠφελοῦσαι ἐφάνησαν] Vid. supra cap. XVI. — [d] ὅλον] reposui; codd. ὅλων. — [e] ἀποφράδας] Lucian. Pseudolog. c. 12 ἀποφράδες ἡμέραι, ὅταν μήτε αἱ ἀρχαὶ χρηματίζωσι, μήτε εἰσαγώγιμοι αἱ δίκαι ὦσι, μήτε τὰ ἱερὰ ἱερουργῆται, μήθ' ὅλως τι τῶν αἰσίων τελῆται. Augustinus in Expositione Epist. ad Galat. cap. IV : Vulgatissimus est error gentilium iste, ut vel in agendis rebus, vel in exspectandis eventibus vitæ ac negotiorum suorum ab astrologis et Chaldæis notatos dies et menses et annos et tempora observent. Marinus in vita Procli pag. 45 καὶ τὰς παρ' Αἰγυπτίοις δὲ ἀποφράδας ἐφύλαττε μᾶλλον ἢ αὐτοὶ ἐκεῖνοι, ubi consule Fabricium et Boissonadium p. 106. — [f] ἀφῄρουν, τὴν ἀσθένειαν] scripsi; codd. ἀφῄρουν, πρὸς τὴν ἀσθένειαν. — [g] ἔδει] i. e. δεῖ. Vide Heindorf. ad Plat. Charmid. p. 158. B. et Dorvill. ad Charit. p. 670. Cæterum ne quis verba τῶν δὲ καὶ τὸν κόσμον ἀφῄρουν, τὴν ἀσθένειαν τῆς ἡμετέρας ἀφοσιούμενοι φύσεως et quæ sequuntur male accipiat, hoc dicit Sallustius. Ut legum inventores olim non solum dies festos, sed etiam nefastos instituerunt, quo ardentius homines clausis templis et intermissa sacrificiorum cura ludos solemnes festosque dies cuperent ac diligerent : sic dii nonnunquam impietatem tanquam malum disseminari patiuntur, quo citius mortales cum damno suo sacrificia instauranda esse discant. —

Κεφ. ιθ'.

Διὰ τί οἱ ἁμαρτάνοντες [a] οὐκ εὐθέως κολάζονται.

Εἰ δὲ μηδὲ τούτων, μηδὲ τῶν ἄλλων ἁμαρτημάτων εὐθὺς αἱ δίκαι τοῖς ἁμαρτήσασιν ἕπονται, θαυμάζειν οὐ δεῖ· ὅτι οὐ δαίμονές εἰσι μόνον [b] οἱ κολάζοντες τὰς ψυχάς, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἑαυτὴν ὑπάγει τῇ δίκῃ, καὶ ὅτι μένουσι τὸν ἅπαντα χρόνον, οὐκ ἐχρῆν ἐν ὀλίγῳ [c] πάντων τυχεῖν· καὶ διὰ τὸ δεῖν ἀνθρωπίνην ἀρετὴν εἶναι. Εἰ γὰρ τοῖς ἁμαρτήσασιν εὐθὺς ἠκολούθουν αἱ δίκαι, φόβῳ δικαιοπραγοῦντες ἄνθρωποι ἀρετὴν οὐκ ἂν εἶχον. Κολάζονται δὲ τοῦ σώματος ἐξελθοῦσαι· αἱ μὲν ἐνταῦθα πλανώμεναι, αἱ δὲ εἴς τινας τόπους τῆς γῆς θερμούς, ἢ ψυχρούς, αἱ δὲ ὑπὸ δαιμόνων ταραττόμεναι. Πάντως δὲ μετὰ τῆς ἀλόγου ὑπομένουσι, μεθ' ἧσπερ καὶ ἥμαρτον· δι' ἣν καὶ τὸ σκιοειδὲς σῶμα ὑφίσταται [d], ὃ περὶ τοὺς τάφους καὶ μάλιστα τῶν κακῶς ζησάντων ὁρᾶται.

[a] Διὰ τί οἱ ἁμαρτάνοντες] Vide Plutarchi librum de sera numinis vindicta et Proclum super decem rationibus de providentia dubitandi cap. VIII p. 153 seqq. ed. Cousin. — [b] ὅτι οὐ δαίμονές εἰσι μόνον οἱ κολάζοντες τὰς ψυχάς]. Hos ultores dæmones memorat Plutarchus libro citato vol. X p. 274 ed. Hutten. εἶναι δὲ λίμνας παραλλήλας, τὴν μὲν χρυσοῦ περιζέοντος, τὴν δὲ μολύβδου ψυχροτάτην, ἄλλην δὲ τραχεῖαν, σιδήρου· καί τινας ἐφεστάναι δαίμονας, ὥσπερ οἱ χαλκεῖς ὀργάνοις ἀναλαμβάνοντας καὶ καθιέντας ἐν μέρει τὰς ψυχὰς τῶν δι' ἀπληστίαν καὶ πλεονεξίαν πονηρῶν, et Chrysippus apud eundem Plutarchum de orac. defect. vol. IX ed. Hutten. τιμωροὶ δαίμονες, οἷς οἱ θεοὶ δημίοις χρῶνται κολαστικοῖς ἐπὶ τοὺς ἀνοσίους καὶ ἀδίκους ἀνθρώπους. — [c] ἐν ὀλίγῳ] ut apud Platonem Apol. Socr. p. 22. B. — [d] δι' ἣν καὶ τὸ σκιοειδὲς σῶμα ὑφίσταται, ὃ περὶ τοὺς τάφους κτλ.] Plato in Phædone p. 81. B. C. ἐμβριθὲς δέ γε, ὦ φίλε, τοῦτο οἴεσθαι χρὴ εἶναι καὶ βαρὺ καὶ γεῶδες καὶ ὁρατόν· ὃ δὴ καὶ ἔχουσα ἡ τοιαύτη ψυχὴ βαρύνεταί τε καὶ ἕλκεται πάλιν εἰς τὸν ὁρατὸν τόπον, φόβῳ τοῦ ἀειδοῦς τε καὶ Ἅιδου, ὥσπερ λέγεται, περὶ τὰ μνήματά τε καὶ τάφους κυλινδουμένη, περὶ ἃ δὴ καὶ ὤφθη ἄττα ψυχῶν σκιοειδῆ φαντάσματα, οἷα παρέχονται αἱ τοιαῦται ψυχαὶ εἴδωλα, αἱ μὴ καθαρῶς ἀπολυθεῖσαι, ἀλλὰ τοῦ ὁρατοῦ μετέχουσαι, διὸ καὶ ὁρῶνται. Quem locum Wyttenbachius et Heindorfius illustrarunt. —)

Cap. XIX.

Cur peccantes non statim puniantur.

Si vero neque horum nec cæterorum delictorum pœna sontes confestim tenentur, non est quod miremur; quia non modo dæmones puniunt animas, sed ipsæ quoque semet ipsas accusant, et quia perpetuo manentes non decebat brevi tempore omnia nancisci; simul etiam quod humanam virtutem esse oportet. Si enim peccantes protinus pœnam subirent, propter metum recte facientes homines virtutem non haberent. Puniuntur autem animæ, postquam ex corporum vinculis evolarunt : siquidem aliæ hic vagantur, aliæ in locis quibusdam terræ calidis aut frigidis, aliæ denique a dæmonibus perterrentur. Omnino vero cum irrationali naturæ suæ parte plectuntur, cum qua et deliquerunt; propter quam etiam tenebricosum corpus subsistit, quod circa sepulcra eorum potissimum qui flagitiose vixerunt, conspicitur.

Κεφ. κ'.

Περὶ μετεμψυχώσεως, [a] καὶ πῶς εἰς ἄλογα λέγονται φέρεσθαι.

Αἱ δὲ μετεμψυχώσεις, εἰ μὲν εἰς λογικὰ γένοιντο, αὐτὸ τοῦτο, ψυχαὶ γίνονται τῶν σωμάτων [b]· εἰ δὲ εἰς ἄλογα, ἔξωθεν ἕπονται, ὥσπερ καὶ ἡμῖν οἱ εἰληχότες ἡμᾶς δαίμονες [c]. Οὐ γὰρ ἄν ποτε [d] λογικὴ ἀλόγου ψυχὴ γένοιτο. Τὴν δὲ μετεμψύχωσιν ἐκ τῶν ἐκ γενετῆς παθῶν ἔστιν ἰδεῖν [e]. Διὰ τί γὰρ οἱ μὲν τυφλοί, οἱ δὲ παρειμένοι, οἱ δὲ καὶ αὐτὴν τὴν ψυχὴν κακῶς ἔχοντες τίκτονται; καὶ ἐκ τῆς φύσεως ἐχούσας ἐν σώματι πολιτεύεσθαι τὰς ψυχάς, μὴ δεῖ ἅπαξ ἐξελθούσας [f] τὸν ἅπαντα αἰῶνα μένειν ἐν ἀργείᾳ; Εἰ γὰρ μὴ πάλιν αἱ ψυχαὶ εἰς σώματα φέροιντο, ἀνάγκη ἀπείρους εἶναι, ἢ τὸν θεὸν ἀεὶ ἑτέρας ποιεῖν. Ἀλλ' οὐδὲ ἄπειρόν τι ἐν τῷ κόσμῳ· ἐν γὰρ πεπερασμένῳ ἄπειρόν τι οὐκ ἂν γένοιτο. Οὐδὲ ἄλλας γίνεσθαι δυνατόν· πᾶν γάρ, ἐν ᾧ τι γίνεται καινόν, καὶ ἀτελὲς εἶναι ἀνάγκη. Τὸν δὲ κόσμον ἐκ τελείου γενόμενον τέλειον εἶναι προσήκει.

[a] Περὶ μετεμψυχώσεως] Vide Proclum in Timæum lib. V pag. 329; Plotinum Enn. III lib. II cap. 13 et Enn. IV lib. III cap. 16; Iamblichum de theolog. Ægypt. IV cap. 4; Hieroclis locum de providentia apud Photium Cod. 251; Platonem Phæd. cap. 31 ἐνδοῦνται δὲ (αἱ ψυχαὶ τῶν φαύλων), ὥσπερ εἰκός, εἰς τὰ τοιαῦτα ἤθη, ὁποῖα ἄττ' ἂν μεμελετηκυῖαι τύχωσιν ἐν τῷ βίῳ· οἷον τοὺς μὲν γαστριμαργίας τε καὶ ὕβρεως καὶ φιλοτησίας μεμελετηκότας, καὶ μὴ διευλαβουμένους, εἰς τὰ τῶν ὄνων γένη καὶ τῶν τοιούτων θηρίων εἰκὸς ἐνδύεσθαι· τοὺς δέ γε ἀδικίας καὶ τυραννίδας καὶ ἁρπαγὰς προτετιμηκότας εἰς τὰ τῶν λύκων τε καὶ ἱεράκων καὶ ἰκτίνων γένη κτλ. Adde Ovidium Met. XV, 158 seqq. et nos de Empedocle in Phil. Gr. Fragm. vol. I p. XVIII seq. — [b] εἰ μὲν εἰς λογικὰ γένοιντο, αὐτὸ τοῦτο, ψυχαὶ γίνονται τῶν σωμάτων] Similiter Thucydides II, 39 εἰ ῥαθυμίᾳ μᾶλλον ἢ πόνων μελέτῃ, καὶ μὴ μετὰ νόμων τὸ πλεῖον ἢ τρόπων ἀνδρείας ἐθέλοιμεν κινδυνεύειν, περιγίγνεται ἡμῖν τοῖς μέλλουσιν ἀλγεινοῖς μὴ προκάμνειν. — [c] οἱ εἰληχότες ἡμᾶς δαίμονες] Vide Iamblichum de Myster. segm. IX cap. 1 et quæ dixi de Empedocle in Phil. Gr. Fragm. vol. I p. XX seqq. — [d] οὐ γὰρ ἄν ποτε] scripsi; codd. οὐ γὰρ μήποτε, quod non defenditur loco Parmenideo in Phil. Gr. Fragm. vol. I vs. 52 οὐ γὰρ μήποτε τοῦτο δαῇς εἶναι μὴ ἐόντα. Hujus enim loci alia ratio est. — [e] τὴν δὲ μετεμψύχωσιν ἐκ τῶν ἐκ γενετῆς παθῶν ἔστιν ἰδεῖν] Plotinus Ennead. III lib. II cap. 13 p. 264 ἐπεὶ οὐδ' ἐκεῖνον ἀποβλεπτέον τὸν λόγον, ὅς οὐ πρὸς τὸ παρὸν ἑκάστοτέ φησι βλέπειν, ἀλλὰ πρὸς τὰς πρόσθεν περιόδους καὶ αὖ τὸ μέλλον· ὥστε ἐκεῖθεν τάττειν τὴν ἀξίαν, καὶ μετατιθέναι ἐκ δεσποτῶν τῶν πρόσθεν δούλους ποιοῦντα, εἰ ἐγένοντο κακοὶ δεσπόται· καὶ ὅτι σύμφορον αὐτοῖς οὕτω· καὶ εἰ κακῶς ἐχρήσαντο πλούτῳ, πένητας, καὶ ἀγαθοῖς οὐκ ἀσύμφορον πένητας εἶναι, καὶ φονεύσαντας ἀδίκως, φονευθῆναι, ἀδίκως μὲν τῷ ποιήσαντι, αὐτῷ δὲ δικαίως τῷ παθόντι· καὶ τὸν πεισόμενον συναγαγεῖν εἰς τὸ αὐτὸ τῷ ἐπιτηδείῳ ποιήσειν ἃ παθεῖν ἐχρῆν ἐκεῖνον. Μὴ γὰρ δὴ κατὰ συντυχίαν δοῦλον, μηδὲ αἰχμάλωτον ὡς ἔτυχεν, μηδὲ ὑβρισθῆναι εἰς σῶμα εἰκῆ· ἀλλ' ἦν ποτε ταῦτα ποιήσας, ἃ νῦν ἐστι πάσχων. Καὶ μητέρα τις ἀνελὼν ὑπὸ παιδὸς ἀναιρεθήσεται, γενόμενος γυνή, καὶ βιασάμενος γυναῖκα, ἔσται ἵνα βιασθῇ. Ὅθεν καὶ θεία φήμη, Ἀδράστεια. Αὕτη γὰρ ἡ διάταξις Ἀδράστεια ὄντως καὶ ὄντως Δίκη καὶ σοφία θαυμαστή. Hierocles in fragmento de providentia apud Photium in Bibl. cod. CCLI: ἡμεῖς μὲν γὰρ τῇ κρίσει δικαστῶν δαιμόνων πρὸς τὴν τῶν προβεβιωμένων ἀξίαν λαγχάνομεν ἕκαστος βίον· ἐν ᾧ πάντα συνείληπται, ἔθος, πόλις, πατήρ, μήτηρ, καιρὸς ἀποκυήσεως, σῶμα τοιόνδε, ἀνατροφαί, καὶ τύχαι παντοῖαι τῷ βίῳ προσήκουσαι, τρόπος τελευτῆς, καὶ καιρὸς ἀποτεταγμένος· καὶ τούτων ἁπάντων φύλαξ καὶ ἀποπληρωτὴς ὁ εἰληχὼς Δαίμων ἕστηκεν. Existimat igitur Sallustius qui in priore vita alios oculis privaverint eos iterum in hanc vitam ita proficisci, ut cæci nascantur; similesque renascentibus veterum delictorum pœnas irrogari. — [f] μὴ δεῖ ἅπαξ ἐξελθούσας τὸν ἅπαντα αἰῶνα μένειν ἐν ἀργείᾳ;] scripsi; codd. μὴ δεῖν ἅπαξ ἐλθούσας τὸν ἅπαντα αἰῶνα μένειν ἐν ἀργείᾳ. Cf. Plato de

---

Cap. XX.

De animarum migratione, et quomodo in bruta animalia transire dicantur.

Animarum autem migrationes, si in naturas intelligentes fiunt, id ipsum, corporum animæ evadunt: si vero in bruta animalia, extra corpus sequuntur, quemadmodum et genii qui nos nacti sunt comites se nobis dant. Neque enim unquam ratione prædita bestiæ anima fiat. Cæterum animarum migrationes ex innatis affectibus intelligi licet. Cur enim alii cæci, alii marcido corpore, alii etiam ab ipso animo ægri nascuntur? Quum autem natura hoc ita comparatum sit, ut animæ in corpore versentur, num semel corporibus elapsas per omnium sæculorum memoriam otiose vivere oportet? Nam nisi rursus animæ in corpora transeunt, innumeras esse necesse est, aut deum semper alias gignere. Sed ne infinitum quidem quidquam est in mundo; nam in finito nihil quod infinitum sit exorietur. Neque vero fieri potest, ut aliæ nascantur; omne enim, in quo aliquid novum fit, simul imperfectum sit necesse est. Mundum vero a perfecto procreatum perfectum esse decet.

Rep. lib. VI, p. 486 μή πη δοκοῦμέν σοι οὐκ ἀναγκαῖα ἕκαστα διεληλυθέναι καὶ ἑπόμενα ἀλλήλοις τῇ μελλούσῃ τοῦ ὄντος ἱκανῶς τε καὶ τελέως ψυχῇ μεταλήψεσθαι; —)

Κεφ. κα'.

Ὅτι καὶ ζῶντες [a] καὶ τελευτήσαντες εὐδαίμονες οἱ ἀγαθοί.

Αἱ δὲ κατ' ἀρετὴν ζήσασαι ψυχαί, τά τε ἄλλα εὐδαιμονοῦσαι, καὶ τῆς ἀλόγου [b] χωρισθεῖσαι, καὶ καθαραὶ παντὸς γενόμεναι σώματος θεοῖς τε συνάπτονται [c], καὶ τὸν ὅλον κόσμον συνδιοικοῦσιν ἐκείνοις. Καίτοι καὶ εἰ μηδὲν αὐταῖς τούτων ἐγίνετο, αὐτή γε ἡ ἀρετὴ [d] καὶ ἡ ἐκ τῆς ἀρετῆς ἡδονή τε καὶ δόξα, ὅ τε ἄλυπος καὶ ἀδέσποτος βίος εὐδαίμονας ἤρκει [e] ποιεῖν τοὺς κατ' ἀρετὴν ζῆν προελομένους καὶ δυνηθέντας.

[a] Ὅτι καὶ ζῶντες κτλ.] Vide Iamblichi caput ultimum de mysteriis. — [b] καὶ τῆς ἀλόγου χωρισθεῖσαι, καὶ καθαραὶ παντὸς γενόμεναι σώματος] Plato in Phædone p. 114 οἳ δὲ δὴ ἂν δόξωσι διαφερόντως πρὸς τὸ ὁσίως βιῶναι, οὗτοί εἰσιν οἱ τῶνδε μὲν τῶν τόπων τῶν ἐν τῇ γῇ ἐλευθερούμενοί τε καὶ ἀπαλλαττόμενοι ὥσπερ δεσμωτηρίων, ἄνω δὲ εἰς τὴν καθαρὰν οἴκησιν ἀφικνούμενοι καὶ ἐπὶ τῆς γῆς οἰκιζόμενοι. Τούτων δὲ αὐτῶν οἱ φιλοσοφίᾳ ἱκανῶς καθηράμενοι ἄνευ τε σωμάτων ζῶσι τὸ παράπαν εἰς τὸν ἔπειτα χρόνον, καὶ εἰς οἰκήσεις ἔτι τούτων καλλίους ἀφικνοῦνται, ἃς οὔτε ῥᾴδιον δηλῶσαι οὔτε ὁ χρόνος ἱκανὸς ἐν τῷ παρόντι. — [c] θεοῖς τε συνάπτονται] Hierocles Comment. in aur. carm. in Phil. Gr. vol. I p. 482 seq. Τοῦτο πέρας τῶν πόνων τὸ κάλλιστον, τοῦτο, ὡς Πλάτων φησίν, ὁ μέγας ἀγὼν καὶ ἐλπὶς ἡ μεγάλη. Τοῦτο φιλοσοφίας ὁ τελειότατος καρπός, τοῦτο τῆς ἱερατικῆς καὶ τελεστικῆς τέχνης τὸ μέγιστον ἔργον, οἰκειῶσαι μὲν καὶ ἀναγαγεῖν πρὸς τὰ ὄντως καλά, ἀπολῦσαι δὲ τῶν τῇδε πόνων, ὡς ἐκ τινος καταγείου σπηλαίου τῆς ἐνύλου ζωῆς, καὶ ἀναγαγεῖν πρὸς τὰς αἰθερίους αὐγάς, καὶ ταῖς μακάρων ἐνιδρῦσαι νήσοις, τοὺς διὰ τῶν προειρημένων ὁδεύσαντας. Τούτοις γὰρ καὶ τὸ τῆς ἀποθεώσεως ἀπόκειται γέρας· ἐπειδὴ εἰς θεῶν γένος οὐ θέμις ἀφικνεῖσθαι ἄλλῳ, ἢ τῷ κτησαμένῳ ἀλήθειαν μὲν καὶ ἀρετὴν ἐν ψυχῇ, καθαρότητα δὲ ἐν τῷ πνευματικῷ αὐτῆς ὀχήματι. Οὕτω γὰρ ὑγιής τε καὶ ὁλόκληρος γενόμενος εἰς τὸ τῆς ἀρχαίας ἕξεως εἶδος ἀποκαθίσταται, διὰ τῆς πρὸς τὸν ὀρθὸν λόγον ἑνώσεως ἀπολαβὼν ἑαυτόν, καὶ πάντα τὸν θεῖον κόσμον ἀναγνωρίσας, καὶ τὸν δημιουργὸν τουδὶ τοῦ παντός, κατὰ τὸ δυνατὸν ἀνθρώπῳ, ἐξευρών. Τοῦτο δὲ γενόμενος ὡς οἷόν τε μετὰ τὴν κάθαρσιν, ὃ ἀεί εἰσιν οἱ μὴ εἰς γένεσιν πίπτειν πεφυκότες, ταῖς μὲν γνώσεσιν ἑνοῦται τῷ παντί, καὶ πρὸς αὐτὸν ἀνάγεται τὸν θεόν· σῶμα δὲ συμφυὲς ἔχων, τόπου δεῖται εἰς κατάταξιν ἀστροειδῆ, οἷον θέσιν ζητῶν. Conf. Alcinoum de doctr. Platonis cap. XXVII. — [d] αὐτή γε ἡ ἀρετή] Iamblichus in epistola ad Macedonium apud Stobæum Eclog. Eth. lib. II, cap. 7, 44 τὸν κατὰ νοῦν ἄρα βίον καὶ τὸν ἐχόμενον τῶν θεῶν διαζῆν μελετητέον· οὗτος γὰρ ἡμῖν μόνος ἀποδίδωσι τὴν ἀδέσποτον τῆς ψυχῆς ἐξουσίαν, ἀπολύει τε ἡμᾶς τῶν ἀναγκαίων δεσμῶν, καὶ ποιεῖ ζῆν οὐκ ἀνθρώπινόν τινα βίον, ἀλλὰ τὸν θεῖον καὶ τῇ βουλήσει τῶν θείων ἀγαθῶν ἀποπληρούμενον. — [e] ἤρκει] omissa ἂν particula. Vid. Hermann. Opusc. IV p. 70 seqq. —

Cap. XXI.

Omnes bonos tam vivos quàm mortuos esse beatos.

Animæ vero quæ cum virtute vixerunt, cætera beatæ et ab irrationali naturæ suæ parte sejunctæ et ab omni concretione mortali segregatæ simul diis adjunguntur, simul rerum universitatem una cum illis administrant. Verum etiamsi nihil tale iis contingeret, ipsa certe virtus quæque ex virtute tum percipitur voluptas tum nascitur gloria atque ad hoc vita molestiis liberata neque cujusquam imperio obnoxia ad eos qui honeste vivere non modo constituerunt, sed etiam potuerunt beatos faciendos sufficeret.

DE PLATONE

EJUSQUE DISCIPULIS ET SUCCESSORIBUS.

Platonicam philosophiam ita illustrabo, ut pauca de sectæ conditore præfatus primum librorum ejus ordinem excutiam ac Thrasylli tetralogias commemorem, deinde de Speusippo, tum de Xenocrate, de Crantore et aliis disseram. *Plato* (1) Aristonis et Perictiones filius, e Colytto pago Atheniensis, initio avi sui nomine appellatus est, post autem sive e frontis sive e pectoris latitudine alterum nomen invenit (2). Natus est sexennio post Isocratem tertio Olympiadis 87 anno, ante Christum 430, die Thargelionis mensis septimo, quo Delii Apollinem in lucem editum esse affirmant. Namque idoneum ejus rei auctorem Apollodorum in Chronicis Diogenes Laertius laudat (3). Cæterum antiqua et generosa stirpe eum ortum esse fama fuit. Quippe Aristo pater per Codrum ab ipso Neptuno originem deduxit, maternum vero genus prudentia civili adeo inclaruit, ut Perictione, Glauci filia, Solonem sapientissimum legum atticarum inventorem majorum suorum progenitorem agnosceret (4).

Mira quædam et vix credibilia de ortu ejus traduntur. Ferunt igitur spectrum Apollini simile cum matre ejus Perictione concubuisse atque Aristonem noctu per quietem eandem vidisse speciem, qua monebatur, ne cum Perictione rem haberet, quoad peperisset (5). Fabulose porro narrant parentes Platonem recens natum

(1) Diogenes Laertius lib. III, 1 Πλάτων, Ἀρίστωνος καὶ Περικτιόνης ἢ Ποτώνης, ἥτις τὸ γένος ἀνέφερεν εἰς Σόλωνα, Ἀθηναῖος. Τούτου γαρ ἦν ἀδελφὸς Δρωπίδης, οὗ Κριτίας, οὗ Καλλαισχρος, οὗ Κριτίας ὁ τῶν τριάκοντα, καὶ Γλαύκων, οὗ Χαρμίδης καὶ Περικτιόνη, ἧς καὶ Ἀρίστωνος Πλάτων, ἕκτος ἀπὸ Σόλωνος. Ὁ δὲ Σόλων εἰς Νηλέα καὶ Ποσειδῶνα ἀνέφερε τὸ γένος. Φασὶ δὲ καὶ τὸν πατέρα αὐτοῦ ἀνάγειν εἰς Κόδρον τὸν Μελάνθου, οἵτινες ἀπὸ Ποσειδῶνος ἱστοροῦνται, κατὰ Θράσυλλον. Suidas s. v. Πλάτων, Ἀρίστωνος τοῦ Ἀριστοκλέους καὶ Περικτιόνης ἢ Ποτώνης τὸ γένος ἑλκούσης ἀπὸ Σόλωνος. Ἕκτη γὰρ ἦν ἀπ' ἐκείνου, παῖς γενομένη Δρωπίδου ποιητοῦ, τοῦ ἀδελφοῦ Σόλωνος· ὁ δὲ Σόλων εἰς Νηλέα ἀναφέρει τὸ γένος· καὶ Ἀρίστων δέ, ὁ Πλάτωνος πατήρ, ἐκ τοῦ Κόδρου γένους κατήγετο, τοῦ Μελάνθου υἱοῦ. Olympiodorus vit. Platonis : λέγεται γὰρ ὁ Πλάτων υἱὸς γενέσθαι πατρὸς μὲν Ἀρίστωνος τοῦ Ἀριστοκλέους, ἀφ' οὗ τὸ γένος εἰς Σόλωνα τὸν νομοθέτην ἀνέφερε. Διὸ καὶ κατὰ ζῆλον προγονικὸν νόμους ἔγραφεν ἐν ιβ' βιβλίοις, καὶ πολιτείας σύστασιν ἐν ια'. Μητρὸς δὲ προῆλθε Περικτιόνης, ἥτις ἀπὸ Νηλέως τοῦ Κόδρου κατήγετο. — (2) Diogenes Laertius lib. III, 4 ἐγυμνάσατο δὲ παρὰ Ἀρίστωνι τῷ Ἀργείῳ, παλαιστῇ· ἀφ' οὗ καὶ Πλάτων διὰ τὴν εὐεξίαν μετωνομάσθη, πρότερον Ἀριστοκλῆς ἀπὸ τοῦ πάππου καλούμενος ὄνομα, καθά φησιν Ἀλέξανδρος ἐν διαδοχαῖς. Ἔνιοι δὲ διὰ τὴν πλατύτητα τῆς ἑρμηνείας οὕτως ὀνομασθῆναι· ἢ ὅτι πλατὺς ἦν τὸ μέτωπον, ὥς φησι Νεάνθης. Suidas l. c. Προσηγορεύετο δὲ Ἀριστοκλῆς· διὰ δὲ τὸ πλατὺς εἶναι τὸ στέρνον Πλάτων ἐπωνομάσθη· ἄλλοι δέ, ὡς πλατὺν ἐν λόγοις Πλάτωνα κληθῆναι. Hesychius Milesius v. Πλάτων. Πλατὺς δὲ ὢν τὰ στέρνα ἢ τὸ μέτωπον Πλάτων προσηγορεύθη. οἱ δὲ ὡς πλατὺν ἐν λόγοις οὕτω φασὶν κληθῆναι. Τίμων δὲ κωμῳδῶν αὐτὸν ἐν Σίλλοις φησί· τῶν πάντων δ' ἡγεῖτο πλατύστατος, ἀλλ' ἀγορητὴς ἡδυεπής, τέττιξιν ἰσογράφος, οἵ θ' Ἑκαδήμου δένδρει ἐφεζόμενοι ὄπα λειριόεσσαν ἱεῖσιν. Cf. Diog. Laert. lib. III, 7. Vid. Fragm. Phil. vol. I, pag. 89. Apulejus doctr. Platon. init. : Platoni habitudo corporis cognomentum dedit : namque Aristotocles prius nominatus, Aristo ei fuisse pater dictus est. Cæterum Perictione Glauci filia, mater fuit, et de utroque nobilitas satis clara. Nam Aristo pater per Codrum ab ipso Neptuno originem duxit. Ab Solone sapientissimo, qui legum Atticarum fundator fuit, maternus derivatus est sanguis. — (3) Diogenes Laertius III, 2 καὶ γίνεται Πλάτων, ὥς φησιν Ἀπολλόδωρος ἐν χρονικοῖς, ὀγδόῃ καὶ ὀγδοηκοστῇ Ὀλυμπιάδι, Θαργηλιῶνος ἑβδόμῃ, καθ' ἣν Δήλιοι τὸν Ἀπόλλωνα γενέσθαι φασί. — (4) Proclus ad Platonis Timæum pag. 25. F. (pag. 58 ed. Schneider.) ἡ μὲν ἱστορία ἡ κατὰ τὸ Σόλωνος γένος καὶ τὴν Πλάτωνος πρὸς αὐτὸν συγγένειαν τοιαύτη τίς ἐστιν· Ἐξηκεστίδου παῖδες ἐγένοντο Σόλων καὶ Δρωπίδης, καὶ Δρωπίδου μὲν Κριτίας, οὗ μνημονεύει καὶ Σόλων ἐν τῇ ποιήσει λέγων· εἰπέμεναι Κριτίῃ ξανθότριχι πατρὸς ἀκούειν· οὐ γὰρ ἁμαρτινόῳ πείσεται ἡγεμόνι· Κριτίου δὲ Κάλλαισχρος καὶ Γλαύκων, Καλλαίσχρου δὲ αὖ Κριτίας οὗτος. Δηλοῖ δὲ ὁ ἐν Χαρμίδῃ Κριτίας, τὸν Γλαύκωνα, τὸν Χαρμίδου πατέρα, θεῖον ἑαυτοῦ καλῶν. Γλαύκωνος δὲ Χαρμίδης καὶ Περικτιόνη, τῆς δὲ Περικτιόνης ὁ Πλάτων· ὥστε ὁ Γλαύκων Κριτίου θεῖος ἦν, πατὴρ δὲ Χαρμίδου, Χαρμίδης δὲ θεῖος Πλάτωνος, Σόλων δὲ ἀδελφὸς τοῦ ἐπιπάππου Κριτίου. Τὸ μὲν οὖν ἀληθὲς τοιοῦτον· ὁ δέ γε θεῖος Ἰάμβλιχος ἄλλως πως παραδίδωσι τὴν τοῦ γένους διαδοχήν· αὐτόθεν γὰρ τοῦ Δρωπίδου παῖδα τὸν Γλαύκωνα ποιεῖ. Ἄλλοι δὲ Καλλαίσχρου Κριτίαν καὶ Γλαύκωνα παῖδας λέγουσιν, ὥσπερ καὶ Θέων ὁ Πλατωνικός· καίτοι ἐν Χαρμίδῃ φησὶν ὁ Κριτίας, ὅτι παῖς ἐστι Χαρμίδης Γλαύκωνος, τοῦ ἡμετέρου θείου, καί, τοῖς ῥήμασιν οὑτωσὶ λέγων, ἀνεψιὸς δὲ ἐμός. Οὔτ' ἄρα Δρωπίδου υἱὸς ὁ Γλαύκων οὔτε Κριτίου τοῦ νεωτέρου ἀδελφός. — (5) Diogenes Laertius III, 2 Σπεύσιππος δ' ἐν τῷ ἐπιγραφομένῳ Πλάτωνος περὶ δείπνου, καὶ Κλέαρχος ἐν τῷ Πλάτωνος ἐγκωμίῳ, καὶ Ἀναξιλίδης ἐν τῷ δευτέρῳ περὶ φιλοσόφων φασίν, ὡς Ἀθήνησιν ἦν λόγος, ὡραίαν οὖσαν τὴν Περικτιόνην βιάζεσθαι τὸν Ἀρίστωνα, καὶ μὴ τυγχάνειν, παυόμενόν τε τῆς βίας ἰδεῖν τὴν τοῦ Ἀπόλλωνος ὄψιν· ὅθεν καθαρὰν γάμου φυλάξαι ἕως τῆς ἀποκυήσεως. Hesychius Milesius : Φασὶ δέ, ὡς ἔκ τινος θείας ὄψεως ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἔγκυος γέγονεν, ἐπιφανέντος αὐτῇ τοῦ Ἀπόλλωνος. Καὶ ἡνίκα ἔτεκε

in Hymetto posuisse, diis montanis Pani, Nymphis et Apollini pastorali pro eo sacra facturos. Ibi puero infanti apes in labellis consederunt eaque favis impleverunt, ut facile suspicari liceret singulari illum orationis suavitate aliquando fore haud absimilem Nestoris, cujus etiam ex lingua melle dulcior fluebat oratio (6). Hunc autem, ubi adolevit, omnibus doctrinis, quibus puerilis ætas impertiri debet, optimi magistri erudiverunt. Etenim litteras didicit apud Dionysium grammaticum (7), de quo in Rivalibus mentionem facit, et ad corpus labore ac gymnicis certaminibus firmandum Aristonem Argivum palæstritam doctorem adhibuit. Nec defuerunt qui eum picturæ quoque fuisse studiosum ac poemata scripsisse memoriæ proderent, primo dithyrambica, deinde melica ac tragica. Ad conficiendum autem doctrinæ orbem

---

τὸν Πλάτωνα, τότε αὐτῇ ὁ ἀνὴρ συνεγένετο. Suidas s. v. Πλάτων : Ἱστόρηται δέ, ὡς ἔκ τινος θείας ὄψεως ἡ μήτηρ Πλάτωνος ἔγκυος ἐγένετο, ἐπιφανέντος αὐτῇ τοῦ Ἀπόλλωνος· καὶ ἡνίκα ἔτεκε τὸν Πλάτωνα, τότε αὐτῇ ὁ ἀνὴρ συνεγένετο. Olympiodorus vit. Plat. φασὶν οὖν ὅτι φάσμα Ἀπολλωνικὸν συνεγένετο τῇ μητρὶ αὐτοῦ τῇ Περικτιόνῃ, καὶ ἐν νυκτὶ φανὲν τῷ Ἀρίστωνι ἐκέλευσεν αὐτῷ μὴ μιγνύναι τῇ Περικτιόνῃ μέχρι τοῦ χρόνου τῆς ἀποτάξεως (leg. ἀποτέξεως). Plutarchus Convivat. Disput. lib. VIII. Quæst. I cap. 2-3 Vol. XI p. 342 ed. Hutten. διὸ τοὺς Ἀπόλλωνι τὴν Πλάτωνος τέκνωσιν ἀνατιθέντας οὐκ ἂν οἶμαί τινα φάναι καταισχύνειν τὸν θεόν, ἐπὶ μείζονα πάθη καὶ νοσήματα τοῦτον ἡμῖν διὰ Σωκράτους ἰατρόν, ὥσπερ ἑτέρου Χείρωνος, ἀπειργασμένον, ἅμα δὲ τῆς λεγομένης Ἀρίστωνι, τῷ Πλάτωνος πατρί, γενέσθαι καθ' ὕπνον ὄψεως καὶ φωνῆς ἀπαγορευούσης, μὴ συγγενέσθαι τῇ γυναικί, μηδὲ ἅψασθαι δέκα μηνῶν, ἐμνημόνευσεν. Ὑπολαβὼν δὲ Τυνδάρης ὁ Λακεδαιμόνιος, Ἄξιον μέν ἐστιν, ἔφη, περὶ Πλάτωνος ᾄδειν καὶ λέγειν τό· — οὐδὲ ἐῴκει Ἀνδρός γε θνητοῦ παῖς ἔμμεναι, ἀλλὰ θεοῖο. Origenes contra Celsum libro I οὐδὲν δ' ἄτοπον πρὸς Ἕλληνας καὶ ἑλληνικαῖς ἱστορίαις χρήσασθαι, ἵνα μὴ δοκῶμεν μόνοι τῇ παραδόξῳ ἱστορίᾳ ταύτῃ κεχρῆσθαι. Ἔδοξε γάρ τισιν, οὐ περὶ ἀρχαίων τινῶν ἱστοριῶν καὶ ἡρωϊκῶν, ἀλλὰ καὶ περί τινων χθὲς καὶ πρώην γεγενημένων ἀναγράψαι ὡς δυνατὸν ὅτι καὶ Πλάτων ἀπὸ τῆς Ἀμφικτιόνης (leg. Περικτιόνης) γέγονε, κωλυθέντος τοῦ Ἀρίστωνος αὐτῇ συνελθεῖν, ἕως ἀποκυήσει τὸν ἐξ Ἀπόλλωνος σπαρέντα. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἀληθῶς μῦθοι, κινήσαντες εἰς τὸ ἀναπλάσαι τοιοῦτό τι περὶ ἀνδρός, ὃν ἐνόμιζον μείζονα τῶν πολλῶν ἔχοντα σοφίαν καὶ δύναμιν, καὶ ἀπὸ κρειττόνων καὶ θειοτέρων σπερμάτων τὴν ἀρχὴν τῆς συστάσεως τοῦ σώματος εἰληφέναι, ὡς τοῦθ' ἁρμόζον τοῖς μείζοσιν ἢ κατὰ ἄνθρωπον. Idem libro VI καὶ πρὸς ταῦτά φημι, ὅτι περὶ μὲν Πλάτωνος Ἀρίστανδρος, οἶμαι, ἀνέγραψεν, ὡς οὐκ Ἀρίστωνος υἱοῦ, ἀλλὰ φάσματος ἐν Ἀπόλλωνος εἴδει προσελθόντος τῇ Ἀμφικτιόνῃ (leg. Περικτιόνῃ). Καὶ ἄλλοι δὲ πλείονες τῶν Πλατωνικῶν ἐν τῇ Πλάτωνος βιοτῇ ταῦτ' εἰρήκασι. Apulejus doctr. Plat. init. Sunt qui Platonem augustiore conceptu prosatum dicant, quum quædam Apollinis figuratio Perictionæ se miscuisset. Mense etiam, qui apud Atticos Thargelion dicitur, natus est, die qua apud Delon Latona fertur Apollinem Dianamque peperisse. Hieronymus adv. Jovinian. lib. I : Speusippus, sororis Platonis filius, et Clearchus et Anaxilides Perictionen, matrem Platonis, phantasmate Apollinis oppressam ferunt, et sapientiæ principem non aliter arbitrantur nisi de partu virginis editum. — (6) Olympiodorus vit. Plat. Καὶ γεννηθέντα τὸν Πλάτωνα λαβόντες οἱ γονεῖς, βρέφος ὄντα, τεθείκασιν ἐν τῷ Ὑμηττῷ, βουλόμενοι ὑπὲρ αὐτοῦ τοῖς ἐκεῖ θεοῖς, Πανὶ καὶ Νύμφαις καὶ Ἀπόλλωνι Νομίῳ θῦσαι· καὶ κειμένου αὐτοῦ, μέλιτται προσελθοῦσαι πεπληρώκασιν αὐτοῦ τὸ στόμα κηρίων μέλιτος ἵνα ἀληθὲς περὶ αὐτοῦ γένηται· τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥέεν αὐδή. Καλεῖ δὲ αὐτὸν πάντοθεν καὶ τοῖς κύκνοις ὁμόδουλον, ὡς ἐξ Ἀπόλλωνος προελθών· Ἀπολλωνιακὸν γὰρ τὸ ὄρνεον. Ælianus var. hist. X, 21 ὅτι τὸν Πλάτωνα ἡ Περικτιόνη ἔφερεν ἐν ταῖς ἀγκάλαις. Θύοντι δὲ τῷ Ἀρίστωνι ἐν Ὑμηττῷ ταῖς Μούσαις ἢ ταῖς Νύμφαις οἱ μὲν πρὸς τὴν ἱερουργίαν ἦσαν, ἡ δὲ κατέκλινε Πλάτωνα ἐν ταῖς πλησίον μυῤῥίναις, δασείαις οὔσαις καὶ πυκναῖς. Καθεύδοντι δὲ ἑσμὸς μελισσῶν Ὑμηττίου μέλιτος ἐν τοῖς χείλεσιν αὐτοῦ καθίσασαι ὑπῇδον, τὴν τοῦ Πλάτωνος εὐγλωττίαν μαντευόμεναι ἐντεῦθεν. — (7) Diogenes Laertius III, 4 καὶ ἐπαιδεύθη μὲν γράμματα παρὰ Διονυσίῳ, οὗ καὶ μνημονεύει ἐν τοῖς Ἀντερασταῖς· ἐγυμνάσατο δὲ παρὰ Ἀρίστωνι τῷ Ἀργείῳ, παλαιστῇ· ἀφ' οὗ καὶ Πλάτων διὰ τὴν εὐεξίαν μετωνομάσθη, πρότερον Ἀριστοκλῆς ἀπὸ τοῦ πάππου καλούμενος ὄνομα, καθά φησιν Ἀλέξανδρος ἐν διαδοχαῖς. Ἔνιοι δὲ διὰ τὴν πλατύτητα τῆς ἑρμηνείας οὕτως ὀνομασθῆναι, ἢ ὅτι πλατὺς ἦν τὸ μέτωπον, ὥς φησι Νεάνθης. Εἰσὶ δ' οἳ καὶ παλαῖσαί φασιν αὐτὸν Ἰσθμοῖ, καθὰ καὶ Δικαίαρχος ἐν πρώτῳ περὶ βίων, καὶ γραφικῆς ἐπιμεληθῆναι, καὶ ποιήματα γράψαι, πρῶτον μὲν διθυράμβους, ἔπειτα καὶ μέλη καὶ τραγῳδίας. Plato initio dialogi qui inscribitur Ἐρασταί ait : εἰς Διονυσίου τοῦ γραμματικοῦ (al. γραμματιστοῦ) εἰσῆλθον. Olympiodorus vit. Plat. ἐν ἡλικίᾳ δὲ γενόμενος πρῶτον μὲν ἐφοίτησε Διονυσίῳ τῷ γραμματιστῇ πρὸς μάθησιν κοινῶν γραμμάτων, οὗ καὶ ἐν Ἐρασταῖς μέμνηται, ἵνα μήτε (leg. μηδὲ) Διονύσιος, ὁ διδάσκαλος, ἄμοιρος εἴη τῆς παρὰ Πλάτωνι μνήμης. Εἶτα μετ' ἐκεῖνον γυμναστῇ μὲν ἐχρήσατο διδασκάλῳ Ἀρίστωνι τῷ Ἀργείῳ, ὑφ' οὗ καὶ Πλάτων, ὥς φασι, μετωνομάσθη, πρότερον Ἀριστοκλῆς λεγόμενος τῷ τοῦ πάππου ὀνόματι. Ἐκλήθη δ' οὕτως διὰ τὸ δύο μόρια τοῦ σώματος ἔχειν πλατύτατα, τό τε στέρνον καὶ τὸ μέτωπον, ὡς δηλοῦσι πανταχοῦ αἱ ἀνακείμεναι αὐτοῦ εἰκόνες, οὕτω φαινόμεναι. Ἄλλοι δέ φασι μὴ διὰ τοῦτο μετονομασθῆναι αὐτόν, ἀλλὰ διὰ τὸ πλατύ, καὶ κεχυμένον, καὶ ἀναπεπταμένον τοῦ ἀνακειμένου χαρακτῆρος· καθάπερ φασὶ καὶ Θεόφραστον οὕτω μετονομασθῆναι διὰ τὸ θεῖον τῆς φράσεως, πρότερον Τύρταμον λεγόμενον. Apulejus doctr. Plat. init. Nam Speusippus domesticis instructus documentis pueri ejus acre in percipiendo ingenium et admirandæ verecundiæ indolem laudat, et pubescentis primitias labore atque amore studendi imbutas refert, et in viro harum incrementa virtutum et ceterarum convenisse testatur. Doctorem habuit in prima litteratura Dionysium, at in palæstra Aristonem, Argis oriundum. Tantosque progressus exercitatio contulit ei, ut Pythia et Isthmia de lucta certaverit. Picturæ non aspernatus artem tragœdiis et dithyrambis se utilem finxit. Jamque carminum confidentia elatus certatorem se profiteri cupiebat, nisi Socrates humilitatem cupidinis ex ejus mentibus expulisset, et veræ laudis gloriam in ejus animum inserere curasset. Ælianus var. hist. lib. II cap. 30 Πλάτων ὁ Ἀρίστωνος τὰ πρῶτα ἐπὶ ποιητικὴν ὥρμησε καὶ ἡρωϊκὰ ἔγραφε μέτρα· εἶτα αὐτὰ κατέπρησεν, ὑπεριδὼν αὐτῶν, ἐπεὶ τοῖς Ὁμήρου αὐτὰ ἀντικρίνων ἑώρα κατὰ πολὺ ἡττώμενα. Ἐπέθετο οὖν τραγῳδίᾳ, καὶ δὴ καὶ τετραλογίαν εἰργάσατο, καὶ ἔμελλεν ἀγωνιεῖσθαι, δοὺς ἤδη τοῖς ὑποκριταῖς τὰ ποιήματα. Πρὸ τῶν Διονυσίων δὲ παρελθὼν ἤκουσε Σωκράτους, καὶ ἅπαξ αἱρεθεὶς ὑπὸ τῆς ἐκείνου Σειρῆνος, τοῦ ἀγωνίσματος οὐ μόνον ἀπέστη τότε, ἀλλὰ καὶ τελέως τὸ γράφειν τραγῳδίαν ἀπέῤῥιψε, καὶ

reliquis artibus musicam adjecit, qua Draco Atheniensis et Metellus Agrigentinus Plutarcho teste eum instituerunt (8). Sed his omnibus studiis depositis viginti annos natus tertio Olympiadis 92 anno Socratem audire cœpit. Narratur vero Socrates, antequam Plato ad ipsum a patre deduceretur, jucundissimo usus esse somnio. Vidit enim in somno cygni pullum relinquere aram, quæ in Academia Cupidini consecrata erat, dein celeri volatu gremium suum petere, mox sedentem supra genua plumescere, postremo alatum avolare cœlum ac terras cantu suo mulcentem. Postridie (9) Socrati visum illud in conventu hominum referenti Aristo filium erudiendum tradidit. Quem postquam aspexit atque ex facie divinum ejus ingenium auguratus est: Hic ille erat, amici, inquit, ex Academia Cupidinis cygnus. Addit Origenes lib. VI contra Celsum p. 280 Platonem ipsum tertio oculo sibi auctum esse visum.

Quanti autem hunc unum magistrum faceret, ipse sæpenumero declaravit, multaque amoris erga eum documenta postea in scriptis dedit. Mortuo Socrate (10), quem quarto Olympiadis 94 anno ex vita hominum demigrasse constat, Plato partim Cratylo Heracliteo, partim Hermo-

---

ἀπεδύσατο ἐπὶ φιλοσοφίαν. — (8) Plutarchus de musica cap. XVII Vol. XIV pag. 224 ed. Hutten. πάνυ γὰρ προέσχε τῇ μουσικῇ ἐπιστήμῃ Πλάτων, ἀκουστὴς γενόμενος Δράκοντος τοῦ Ἀθηναίου καὶ Μετέλλου τοῦ Ἀκραγαντίνου. Porphyrius apud Cyrillum lib. I contra Julianum: ἐπαιδεύθη δὲ ὁ Πλάτων παρὰ μὲν Διονυσίῳ γράμματα, παρὰ δὲ Ἀρίστωνι, τῷ Ἀργείῳ παλαιστῇ, τὰ κατὰ τὴν γυμναστικήν. Olympiodorus vit. Plat. Μουσικῆς δὲ διδάσκαλον ἔσχε Δράκοντα τὸν Δάμωνος μαθητήν· μέμνηται δὲ τούτου ἐν τῇ Πολιτείᾳ. Τρία δὲ καὶ ταῦτα ἐπαιδεύοντο οἱ Ἀθήνησι παῖδες· φημὶ δέ· γράμματα, μουσικήν, παλαίειν· οὐχ ἁπλῶς· ἀλλὰ γράμματα μὲν διὰ τὸ κοσμεῖν τὸν λόγον τὸν ἐν αὐτοῖς, μουσικὴν δὲ διὰ τὸ τιθασσεύειν τὸν θυμόν, παλαίειν δὲ καὶ γυμνάζεσθαι διὰ τὸ ἀναῤῥωννύναι τὸ τῆς ἐπιθυμίας χαλαρόν. (Καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης δὲ παρ' αὐτῷ τὰ τρία ταῦτα φαίνεται παιδευθείς· διὸ καί φησι πρὸς αὐτὸν Σωκράτης, Αὐλεῖν δὲ οὐκ ἐβούλου, καὶ τὰ ἑξῆς.) Ἐφοίτησε δὲ καὶ παρὰ γραφεῦσι, παρ' ὧν ὠφελήθη τὴν μῖξιν τῶν χρωμάτων, ὧν ἐν Τιμαίῳ μέμνηται. Μετὰ ταῦτα δὲ καὶ παρὰ τοῖς τραγικοῖς ἐπαιδεύθη, παιδευταῖς νομιζομένοις εἶναι τῆς Ἑλλάδος. Προσῆλθε δὲ τούτοις διὰ τὸ ἀπὸ τῆς τραγικῆς γνωμικὸν καὶ σεμνόν, καὶ ἡρωϊκὸν τῶν ὑποθέσεων. Καὶ τοῖς διθυράμβοις δὲ πρὸς τιμὴν τοῦ Διονύσου, ἐφόρου λεγομένου τῆς γενέσεως, ὡμίλησε· τούτῳ γὰρ ὁ διθύραμβος ἀνέκειτο, ἀφ' οὗ καὶ τὸ ὄνομα εἶχε. Διθύραμβος γὰρ ὁ Διόνυσος, ὡς ἐκ δύο θυρῶν ἐξελθών, τῆς τε Σεμέλης καὶ τοῦ μηροῦ Διός. Εἰώθεισαν γὰρ οἱ ἀρχαῖοι τὰ αἰτιατὰ ὀνομάζειν τοῖς τῶν αἰτίων ὀνόμασι, καθάπερ καὶ τὸν Διόνυσον καλοῦσι· διὸ καὶ ὁ Πρόκλος περὶ τούτων φησίν, Ὅσσ' εἶδον τεκέεσσιν ἐφημίξαντο τοκῆες. Ὅτι δὲ τοὺς διθυράμβους ὁ Πλάτων ἤσκητο, δῆλον ἐκ τοῦ Φαίδρου τοῦ διαλόγου, πάνυ πνέοντος τοῦ διθυραμβώδους χαρακτῆρος· ἅτε τοῦ Πλάτωνος τοῦτον πρῶτον γράψαντος διάλογον, ὡς λέγεται. Ἐποίησε δὲ καὶ τραγικὰ ποιήματα καὶ διθυραμβικά, καὶ ἄλλα τινά, ἅπερ πάντα κατέκαυσε τῆς Σωκράτους πειραθεὶς διατριβῆς, εἰπών τι τοιοῦτον ἔπος, Ἥφαιστε, πρόμολ' ὧδε· Πλάτων νύ τι σεῖο χατίζει. — (9) Diogenes Laertius III, 5 λέγεται δὲ ὅτι Σωκράτης ὄναρ εἶδεν κύκνου νεοττὸν ἐν τοῖς γόνασιν ἔχειν, ὃν καὶ παραχρῆμα πτεροφυήσαντα ἀναπτῆναι, ἡδὺ κλάγξαντα· καὶ μεθ' ἡμέραν Πλάτωνα αὐτῷ συστῆναι· τὸν δέ, τοῦτον εἰπεῖν εἶναι τὸν ὄρνιν. Pausanias lib. I, cap. XXX, 3 Ἀκαδημίας δὲ οὐ πόῤῥω Πλάτωνος μνῆμά ἐστιν, ᾧ προεσήμαινεν ὁ θεὸς ἄριστον τὰ ἐς φιλοσοφίαν ἔσεσθαι. Προεσήμαινε δὲ οὕτως. Σωκράτης τῇ προτέρᾳ νυκτὶ ᾗ Πλάτων ἔμελλεν ἔσεσθαί οἱ μαθητής, ἐσπτῆναί οἱ κύκνον ἐς τὸν κόλπον εἶδεν ὄνειρον· ἔστι δὲ κύκνῳ τῷ ὄρνιθι μουσικῆς δόξα, ὅτι Λιγύων τῶν Ἠριδανοῦ πέραν [ὑπὲρ] γῆς τῆς Κελτικῆς Κύκνον ἄνδρα μουσικὸν γενέσθαι βασιλέα φασί, τελευτήσαντα δὲ Ἀπόλλωνος γνώμῃ μεταβαλεῖν λέγουσιν αὐτὸν ἐς τὸν ὄρνιθα. Apulejus doctr. Plat. init. somnium etiam Socratis scitum ferunt. Nam vidisse sibi visus est cygni pullum ex altari, quod in Academia Cupidini consecratum est, volasse, et in ejus (leg. suo) gremio resedisse: et postea olorem illum pennis cœlum petiisse, canore musico auditus hominum deorumque mulcentem. Quum hoc ergo Socrates in conventu hominum referret, Aristo Platonem puerum, oblaturus Socrati magistro commodum prosequebatur. Quem ubi aspexit ille, ingeniumque intimum de exteriori conspicatus est facie: Hic ille erat, amici, inquit, de Academia cupidinis cygnus. Olympiodorus vit. Plat. Φασὶ δ' ὅτι, ἡνίκα ὁ Σωκράτης ἤμελλε δέχεσθαι, ὄναρ εἶδεν, ὅτι κύκνος ἄπτερος ἐν τοῖς γόνασιν αὐτοῦ καθῆστο, καὶ παραχρῆμα πτεροφυήσας ἀνέπτη εἰς τὸν ἀέρα, καὶ ἔκλαγξέ τι λιγυρόν, ὡς πάντας θέλξαι τοὺς ἀκούοντας· τοῦτο δὲ ἐδήλου τὴν μέλλουσαν δόξαν τοῦ ἀνδρός. — (10) Diogenes Laertius III, 6-7. Τοὐντεῦθεν δὴ γεγονώς, φασίν, εἴκοσιν ἔτη, διήκουσε Σωκράτους. Ἐκείνου δ' ἀπελθόντος προσεῖχε Κρατύλῳ τε τῷ Ἡρακλειτείῳ, καὶ Ἑρμογένει τῷ τὰ Παρμενίδου φιλοσοφοῦντι. Ἔπειτα γενόμενος ὀκτὼ καὶ εἴκοσιν ἐτῶν, καθά φησιν Ἑρμόδωρος, εἰς Μέγαρα πρὸς Εὐκλείδην σὺν ἄλλοις τισὶ Σωκρατικοῖς ὑπεχώρησεν. Ἔπειτα εἰς Κυρήνην ἀπῆλθε πρὸς Θεόδωρον τὸν μαθηματικόν· κἀκεῖθεν εἰς Ἰταλίαν πρὸς τοὺς Πυθαγορικούς, Φιλόλαον καὶ Εὔρυτον· ἔνθεν τε εἰς Αἴγυπτον παρὰ τοὺς προφήτας. Διέγνω δὴ ὁ Πλάτων καὶ τοῖς μάγοις συμμῖξαι, διὰ δὲ τοὺς τῆς Ἀσίας πολέμους ἀπέστη. Olympiodorus vit. Plat. Μετὰ δὲ τὴν τελευτὴν Σωκράτους διδασκάλῳ πάλιν ἐχρήσατο Κρατύλῳ τῷ Ἡρακλειτείῳ, εἰς ὃν καὶ διάλογον ὁμώνυμον ἐποίησεν, ἐπιγράψας Κρατύλος, ἢ περὶ ὀρθότητος ὀνομάτων. Μετὰ τοῦτον δὲ πάλιν στέλλεται εἰς Ἰταλίαν, καὶ διδασκαλεῖον εὑρὼν ἐκεῖ τῶν Πυθαγορείων συνιστάμενον Ἀρχύταν, πάλιν ἔσχε διδάσκαλον τὸν Πυθαγόρειον ὁμώνυμον· ἔνθα καὶ Ἀρχύτου μέμνηται· (leg. ἔνθεν καὶ κτλ.) Aristoteles Metaph. I, 6 μετὰ δὲ τὰς εἰρημένας φιλοσοφίας ἡ Πλάτωνος ἐπεγένετο πραγματεία, τὰ μὲν πολλὰ τούτοις ἀκολουθοῦσα, τὰ δὲ καὶ ἴδια παρὰ τὴν τῶν Ἰταλικῶν ἔχουσα φιλοσοφίαν. Ἐκ νέου τε γὰρ συνήθης γενόμενος πρῶτον Κρατύλῳ καὶ ταῖς Ἡρακλειτείοις δόξαις, ὡς ἁπάντων τῶν αἰσθητῶν ἀεὶ ῥεόντων καὶ ἐπιστήμης περὶ αὐτῶν οὐκ οὔσης, ταῦτα μὲν καὶ ὕστερον οὕτως ὑπέλαβεν κτλ. Apulejus doctr. Plat. I, 1. Et antea quidem Heracliti secta fuerat imbutus. Verum quum se Socrati dedisset, non solum ingenio atque doctrina cæteros Socraticos vicit, verum etiam labore et elegantia illustravit. Sapientiam ab eo sibi traditam labore quoque asserere nisus est, et eleganti perque venusta majestate verborum plurimum ei adhibuit dignitatis. Sed posteaquam Socrates homines reliquit, quæsivit, unde proficeret, et ad Pythagoræ disciplinam se contulit. Quam etsi ratione diligenti et magnifica instructam videbat, rerum tamen continentiam et castitatem magis cupiebat imitari. Et quod Pythagoreorum ingenium adjutum aliis disciplinis

geni Parmenidis philosophiam profitenti operam dedit. Deinde quum esset annorum duodetriginta, varias terras regionesque lustravit. Nam non solum Megara se contulit, ut cum Euclide versaretur, sed etiam Cyrenas profectus Theodorum mathematicum convenit atque inde petita Italia Archytam Tarentinum et reliquos Pythagoreos Philolaum, Eurytum, Echecratem, denique Timæum, et Acrionem Locros cognovit. Quemadmodum vero in Italiam discendi causa contenderat, Pythagoreorum disciplinam Socraticis sermonibus adjuncturus : sic postea Ægyptum peragravit, ut a sacerdotibus barbaris numeros et cœlestia acciperet. Statuerat insuper Persarum magos adire, sed hoc consilium propter bella quæ tum in Asiam gerebantur abjecit.

Ex Ægypto reversus Deliis explanavit sensum oraculi, quo Græci jubebantur, si e præsentibus malis se emergere vellent, aram in insula Delo Apollini consecratam duplicare (11). Sed plenam eum tot itineribus factis ac tot sapientiæ doctoribus auditis artium mathematicarum cognitionem consecutum esse, intelligitur ex illo invento, quod Vitruvii verbis exponam. Ait ille Lib. IX cap. 1 : « Et primum Platonis e multis ratiocinationibus utilissimis unam, quemadmodum ab eo explicata sit, ponam. Locus aut ager paribus lateribus si erit quadratus, eumque oportuerit iterum ex paribus lateribus duplicare, quia id genere numeri ac multiplicationibus non invenitur, ex descriptionibus linearum emendatis reperitur. Est autem ejus rei hæc demonstratio Quadratus locus, qui erit longus et latus pedes denos, efficit areæ pedes centum. Si ergo opus fuerit eum duplicare, et aream pedum ducentorum item ex paribus lateribus facere, quærendum erit, quam magnum latus ejus quadrati fiat, ut ex eo ducenti pedes duplicationibus areæ respondeant. Id autem numero nemo potest invenire : namque si XIV constituentur, erunt multiplicati pedes CXCVI. Si XV, pedes CCXXV. Ergo quoniam id non explicatur numero in eo quadrato longo et lato pedes decem (a b c d), quæ fuerit linea ab angulo (b) ad angulum (d) diagonios (b d) perducatur, uti dividatur in duo trigona æqua magnitudine (b a d et b c d), singula areæ pedum quinquagenum : ad ejus lineæ diagonalis longitudinem locus quadratus (b e f d) paribus lateribus describatur. Ita quam magna duo trigona in minore quadrato quinquagenum pedum linea diagonia fuerint designata, eadem magnitudine et eodem pedum numero quatuor in majore erunt effecta. Hac ratione duplicatio grammicis rationibus a Platone, uti est schema subscriptum, fuit explicata. »

---

sentiebat, ad Theodorum Cyrenas, ut geometriam disceret, est profectus. Et astrologiam adusque Ægyptum ivit petitum, ut inde prophetarum etiam ritus addisceret. Et ad Italiam iterum venit, et Pythagoreos Eurytum Tarentinum et seniorem Archytam sectatur; atque ad Indos et magos intendisset animum, nisi eum bella tunc vetuissent Asiatica. Hieronymus lib. II, epist. 1 ad Paulinum : Plato Ægyptum et Archytam Tarentinum eamque oram Italiæ, quæ quondam Magna Græcia dicebatur, laboriosissime peragravit, ut qui Athenis magister erat et potens, cujusque doctrinam Academiæ gymnasia personabant, fieret peregrinus atque discipulus, malens aliena verecunde discere, quam impudenter ingerere. Cicero Tuscul. I, 17: Platonem ferunt, ut Pythagoreos cognosceret, in Italiam venisse et in ea cum alios multos, tum Archytam Timæumque cognovisse, et didicisse Pythagorea omnia, primumque de animorum æternitate non solum sensisse idem quod Pythagoram, sed rationes etiam attulisse. Cf. de fin. V, 29. Valerius Maximus lib. VIII cap. 7: Plato autem patriam Athenas, præceptorem Socratem sortitus, et locum et hominem doctrinæ fertilissimum, ingenii quoque divina instructus abundantia, quum omnium jam mortalium sapientissimus haberetur, eo quidem usque, ut si ipse Jupiter cœlo descendisset, nec elegantiore, nec beatiore facundia usurus videretur. Ægyptum peragravit, dum a sacerdotibus ejus gentis geometriæ multiplices numeros atque cœlestium observationum rationem percipit. Quoque tempore a studiosis juvenibus certatim Athenæ Platonem doctorem quærentibus petebantur, ipse Nili fluminis inexplicabiles ripas vastissimosque campos, effusam barbariem et flexuosos fossarum ambitus Ægyptiorum senum discipulus lustrabat. Quo minus miror eum in Italiam transgressum, ut ab Archyta Tarenti, a Timæo et Arione et Cœto Locris Pythagoræ præcepta et instituta acciperet. Tanta enim vis, tanta copia litterarum undique colligenda erat; ut invicem per totum terrarum orbem dispergi et dilatari posset. Philostratus lib. I Apoll. cap. 1 Πλάτων βαδίσας εἰς Αἴγυπτον καὶ πολλὰ τῶν ἐκεῖ προφητῶν τε καὶ ἱερέων ἐγκαταμίξας τοῖς ἑαυτοῦ λόγοις. Clemens Alexandrinus in Admonitione ad gentes pag 46 ed. Sylburg. Platonem alloquens : οἶδά σου τοὺς διδασκάλους, κἂν ἀποκρύπτειν ἐθέλῃς. Γεωμετρίαν παρ' Αἰγυπτίων μανθάνεις· ἀστρονομίαν παρὰ Βαβυλωνίων· ἐπῳδὰς τὰς ὑγιεῖς παρὰ Θρᾳκῶν λαμβάνεις· πολλά σε καὶ Ἀσσύριοι πεπαιδεύκασι· νόμους δὲ τοὺς ὅσοι ἀληθεῖς, καὶ δόξαν τὴν τοῦ θεοῦ παρ' αὐτῶν ὠφέλησαι τῶν Ἑβραίων. Cf. Lactantius lib. IV Instit. cap. 2. — (11) Plutarchus de genio Socratis cap. 7 vol. X p. 309 ed. Hutten. ἦν δὲ χρησμὸς Δηλίοις καὶ τοῖς ἄλλοις Ἕλλησι παῦλαν τῶν παρόντων κακῶν ἔσεσθαι διπλασιάσασι τὸν ἐν Δήλῳ βωμόν. Οὔτε δὲ τὴν διάνοιαν ἐκεῖνοι συμβάλλειν δυνάμενοι, καὶ περὶ τὴν τοῦ βωμοῦ κατασκευὴν γελοῖα πάσχοντες, (ἑκάστης γὰρ τῶν τεσσάρων πλευρῶν διπλασιαζομένης, ἔλαθον τῇ αὐξήσει τόπων στερεὸν ὀκταπλάσιον ἀπεργασάμενοι, δι' ἀπειρίαν ἀναλογίας, ἣ τῷ μήκει διπλάσιον παρέχεται) Πλάτωνα τῆς ἀπορίας ἐπεκαλοῦντο βοηθόν. Ὁ δέ, τοῦ Αἰγυπτίου μνησθείς, προσπαίζειν ἔφη τὸν θεὸν Ἕλλησιν, ὀλιγωροῦσι παιδείας, οἷον ἐφυβρίζοντα τὴν ἀμαθίαν ἡμῶν, καὶ κελεύοντα γεωμετρίας ἅπτεσθαι μὴ παρέργως· οὐ γάρ τοι φαῦλον οὐδ' ἀμβλὺ διανοίας ὁρώσης, ἄκρως δὲ τὰς γραμμὰς ἠσκημένης ἔργον εἶναι, καὶ δυοῖν μέσων ἀνάλογον λῆψιν· ᾗ μόνῃ διπλασιάζεται σχῆμα κυβικοῦ σώματος, ἐκ πάσης ὁμοίως αὐξόμενον διαστάσεως· τοῦτο μὲν οὖν Εὔδοξον αὐτοῖς τὸν Κνίδιον ἢ τὸν Κυζικηνὸν Ἑλικῶνα

Ter maria transmisit tum ad Siciliæ res visendas, tum ad utrumque Dionysium penitus cognoscendum ac Dionem propius inspiciendum (12). Verum Sicilienses illæ peregrinationes obfuerunt ei magis quam profuerunt, quum modo benigne exciperetur ac liberaliter haberetur, modo vitæ periculum adiret, atque adeo in servitutem assertus venundaretur. Recuperata libertate Athenas regressus philosophiæ præcepta in suburbano gymnasio, quod in nemore situm ab Academo heroë Academia vocabatur, tradere cœpit (13). Quo factum est, ut ejus sectatores a loco ubi docebat postera ætate οἱ ἀπὸ τῆς Ἀκαδημίας appellarentur. Clavum imperii tenere noluit, quamvis rerum civilium peritus esset, ut ex ejus dialogis apparet (14). Sunt autem hæc apud Platonem scripta divinitus: Quales in republica principes sint, tales reli-

συντελέσειν. Μὴ τοῦτο δὲ οἴεσθαι χρῆναι ποθεῖν τὸν θεόν, ἀλλὰ προστάσσειν Ἕλλησι πᾶσι, πολέμου καὶ κακῶν μεθεμένους, Μούσαις ὁμιλεῖν, καὶ διὰ λόγων καὶ διὰ μαθημάτων τὰ πάθη καταπραΰνοντας, ἀβλαβῶς καὶ ὠφελίμως ἀλλήλοις συμφέρεσθαι. — (12) Diog. Laert. III, 18 τρὶς δὲ πέπλευκεν εἰς Σικελίαν· πρῶτον μὲν κατὰ θέαν τῆς νήσου καὶ τῶν κρατήρων, ὅτε καὶ Διονύσιος ὁ Ἑρμοκράτους, τύραννος ὤν ἠνάγκασεν ὥστε συμμῖξαι αὐτῷ. Ὁ δέ, διαλεγόμενος περὶ τυραννίδος, καὶ φάσκων ὡς οὐκ ἔστι τοῦτο κρεῖττον ὃ συμφέρον αὐτῷ μόνον, εἰ μὴ καὶ ἀρετῇ διαφέροι, προσέκρουσεν αὐτῷ. Ὀργισθεὶς γάρ, οἱ λόγοι σου, φησί, γεροντιῶσι. Καὶ ὅς, Σοῦ δέ γε τυραννιῶσιν. Ἐντεῦθεν ἀγανακτήσας ὁ τύραννος πρῶτον μὲν ἀνελεῖν ὥρμησεν αὐτόν· εἶτα παρακληθεὶς ὑπὸ Δίωνος καὶ Ἀριστομένους, τοῦτο μὲν οὐκ ἐποίησε, παρέδωκε δ' αὐτὸν Πόλιδι τῷ Λακεδαιμονίῳ κατὰ καιρὸν διὰ πρεσβείαν ἀφιγμένῳ, ὥστε ἀποδόσθαι. Κἀκεῖνος ἀγαγὼν αὐτὸν εἰς Αἴγιναν, ἐπίπρασκεν. Ὅτε καὶ Χάρμανδρος Χαρμανδρίδου ἐγράψατο αὐτῷ δίκην θανάτου, κατὰ τὸν παρ' αὐτοῖς τεθέντα νόμον, τὸν πρῶτον ἐπιβάντα Ἀθηναίων τῇ νήσῳ ἄκριτον ἀποθνήσκειν. Ἦν δ' αὐτὸς ὁ θεὶς τὸν νόμον, καθά φησι Φαβωρῖνος ἐν παντοδαπῇ ἱστορίᾳ. Εἰπόντος δέ τινος, ἀλλὰ κατὰ παιδιάν, φιλόσοφον εἶναι τὸν ἐπιβάντα, ἀπέλυσαν. Ἔνιοι δέ φασι παραχθῆναι αὐτὸν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ τηρούμενον μηδ' ὁτιοῦν φθέγξασθαι· ἑτοίμως δὲ ἐκδέξασθαι τὸ συμβαῖνον. Οἱ δὲ ἀποκτεῖναι μὲν αὐτὸν οὐ διέγνωσαν, πωλεῖν δὲ ἔκριναν τῷ τρόπῳ αἰχμαλώτων. Λυτροῦται δὴ αὐτὸν κατὰ τύχην παρὼν Ἀννίκερις ὁ Κυρηναῖος εἴκοσι μνῶν· οἱ δέ, τριάκοντα· καὶ ἀναπέμπει Ἀθήναζε πρὸς τοὺς ἑταίρους. Οἱ δ' εὐθὺς τἀργύριον ἐξέπεμψαν, ὅπερ οὐ προσήκατο, εἰπών, μὴ μόνους ἐκείνους ἀξίους εἶναι Πλάτωνος κήδεσθαι. Ἔνιοι δὲ καὶ Δίωνα ἀποστεῖλαί φασι τὸ ἀργύριον, καὶ τὸν μὴ προσέσθαι, ἀλλὰ κηπίδιον αὐτῷ τὸ ἐν Ἀκαδημίᾳ πρίασθαι. Τὸν μέντοι Πόλιδα λόγος ὑπό τε Χαβρίου ἡττηθῆναι, καὶ μετὰ ταῦτα ἐν Ἑλίκῃ καταποντωθῆναι, τοῦ δαιμονίου μηνίσαντος αὐτῷ διὰ τὸν φιλόσοφον, ὡς καὶ Φαβωρῖνός φησιν ἐν πρώτῳ τῶν ἀπομνημονευμάτων. Οὐ μὴν δὲ ἡσύχαζεν ὁ Διονύσιος· μαθὼν δὲ ἐπέστειλε Πλάτωνι, μὴ κακῶς ἀγορεύειν αὐτόν. Καὶ ὃς ἀντεπέστειλε, μὴ τοσαύτην αὐτῷ σχολὴν εἶναι, ὥστε Διονυσίου μεμνῆσθαι. Δεύτερον πρὸς νεώτερον ἧκε Διονύσιον, αἰτῶν γῆν καὶ ἀνθρώπους τοὺς κατὰ τὴν πολιτείαν αὐτοῦ ζησομένους. Ὁ δέ, καίπερ ὑποσχόμενος, οὐκ ἐποίησεν. Ἔνιοι δέ φασι καὶ κινδυνεῦσαι αὐτὸν ὡς ἀναπείθοντα Δίωνα καὶ Θεώταν ἐπὶ τῇ τῆς νήσου ἐλευθερίᾳ· ὅτε καὶ Ἀρχύτας αὐτὸν ὁ Πυθαγορικός, γράψας ἐπιστολὴν πρὸς Διονύσιον, παρῃτήσατο, καὶ διέσωσεν εἰς Ἀθήνας. Ἔστι δὲ ἡ ἐπιστολὴ ἥδε (Vid. Fragm. Phil. Gr. Vol. I, p. 562). Τρίτον ἦλθε διαλλάξων Δίωνα Διονυσίῳ. Οὐ τυχὼν δέ, ἄπρακτος ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πατρίδα. Eadem narrat Plutarchus vit. Dionis c. 13 seq. sed latius omnia perscribit, usus Platonis epistolis, quas subditicias esse nobis persuasum est. Vide Salomon. de Platonis quæ vulgo feruntur epistolis. Berol. 1835. Olympiodorus vit. Plat. ἐπειδὴ δὲ δεῖ τὸν φιλόσοφον φιλοθεάμονα εἶναι τῶν τῆς φύσεως ἔργων, στέλλεται καὶ εἰς Σικελίαν θεασόμενος τοὺς κρατῆρας τοῦ πυρός, τοὺς ἐν τῇ Αἴτνῃ· καὶ οὐ Σικελικῆς τραπέζης χάριν, ὦ γενναῖε Ἀριστείδη, ὡς σὺ φής. Γενόμενος ἐ Συρακούσαις πρὸς Διονύσιον τὸν μέγαν, τύραννον ὄντα, ἐπειρᾶτο εἰς ἀριστοκρατίαν μεταβάλλειν τὴν τυραννίδα· διὸ καὶ πρὸς αὐτὸν ἀφῖκτο, καὶ τοῦ Διονυσίου ἐρομένου αὐτόν, τίνα νομίζεις ἐν ἀνθρώποις εὐδαίμονα εἶναι; ὡς δὴ νομίζων, ὅτι περὶ αὐτοῦ φήσει ὁ φιλόσοφος, κολακεύων αὐτόν· ὁ δὲ ἀπεκρίνατο, ὅτι Σωκράτην. Πάλιν ἐπανήρετο αὐτόν, τί νομίζεις ἔργον ἀνδρὸς εἶναι πολιτικοῦ; ὁ δὲ ἀπεκρίνατο, τοὺς πολίτας βελτίους ποιεῖν. Τρίτον αὐτὸν ἐπανήρετο, Τί οὖν; τὸ ὀρθῶς δικάζειν σμικρὸν σοὶ δοκεῖ; δόξαν γὰρ εἶχεν ὁ Διονύσιος ἐπὶ τῷ ὀρθῶς δικάζειν· ὁ δὲ ἀπεκρίνατο μηδὲν ὑποστειλάμενος, Σμικρὸν μὲν οὖν, καὶ πολιτικοῦ μέρος ἔσχατον· ἀκεσταῖς γὰρ ἐοίκασιν οἱ ὀρθῶς δικάζοντες, οἵτινες τὰ διερρωγότα ἱμάτια ἀνυφαίνουσι. Τέταρτον αὐτὸν ἐπανήρετο, τί τύραννον εἶναι; οὐκ ἀνδρεῖον; Πάντων μὲν οὖν, ἔφη, δειλότατον, ὁπότε καὶ τὰ κουρευτικὰ μαχαίρια διαδέδοικε, μὴ διὰ τούτων ἀπόληται. Ἐπὶ τούτοις οὖν ὁ Διονύσιος ἀγανακτήσας προεῖπεν αὐτῷ ἡλίου ὄντος ὑπὲρ γῆς ἐκ τῶν Συρακουσῶν ἀπαλλάττεσθαι. Καὶ οὕτως ἀτίμως ὁ Πλάτων ἀπὸ τῶν Συρακουσῶν ἐδιώχθη. Τῆς δὲ δευτέρας ὁδοῦ τῆς εἰς Σικελίαν αἰτία αὕτη. Μετὰ τὸν θάνατον Διονυσίου τοῦ μεγάλου διαδέχεται τὴν τυραννίδα Διονύσιος ὁ Διονυσίου, μητρὸς ἀδελφὸν ἔχων τὸν Δίωνα, ὃς ἐκ πρώτης ὁδοῦ ὁμιλητὴς ἐγένετο Πλάτωνος. Γράφει οὖν αὐτῷ ὁ Δίων, Ὅτι, ἐὰν παραγένῃ, νῦν ἐλπίς ἐστι μεταβαλεῖν τὴν τυραννίδα εἰς ἀριστοκρατίαν. Διὰ τοῦτο τοίνυν τὴν δευτέραν ὁδὸν ποιησάμενος, καὶ διαβληθεὶς ὑπὸ τῶν δορυφόρων τοῦ Διονυσίου πρὸς αὐτόν, ὡς βουλεύεται τὴν ἀρχὴν περιποιῆσαι τῷ Δίωνι, καὶ καταλῦσαι τὸν Διονύσιον, κρατηθεὶς ὑπ' αὐτοῦ, παρεδόθη Πόλλιδι τῷ Αἰγινήτῃ, ἐμπορευομένῳ εἰς Σικελίαν, πρὸς πρᾶσιν. Ὁ δὲ ἀγαγὼν αὐτὸν εἰς Αἴγιναν, εὗρεν Ἀννίκεριν ἐκεῖ, τὸν Λίβυν, μέλλοντα πλεῖν ἐπὶ τὴν Ἦλιν, ἐφ' ᾧ τεθρίππῳ ἀγωνίσασθαι. Περιτυχὼν οὖν τῷ Πόλλιδι, ὠνεῖται παρ' αὐτοῦ τὸν Πλάτωνα, κρείττω τὴν δόξαν ταύτην πάσης ἐν τεθρίππῳ νίκης ἀγωνισάμενος· περὶ οὗ καὶ Ἀριστείδης φησίν, ὅτι οὐδεὶς ἐγίνωσκεν Ἀννίκεριν, εἰ μὴ Πλάτωνα ἐπρίατο. Τῆς δὲ τρίτης ὁδοῦ πάλιν ἀφορμὴ γέγονε τῆς εἰς Σικελίαν αὕτη· δημευθεὶς ὁ Δίων ὑπὸ τοῦ Διονυσίου καὶ ἀφαιρεθεὶς τῶν ὄντων, ἐν δεσμωτηρίῳ ἐβλήθη. Γράφει οὖν τῷ Πλάτωνι, ὅτι ὑπέσχετο ὁ Διονύσιος ἀφεῖναι αὐτόν, εἰ Πλάτων αὖθις ἀφίξεται πρὸς αὐτόν· ὁ δὲ τῷ ἑταίρῳ βοηθήσων ἑτοίμως ὑπέστη καὶ τὴν τρίτην ὁδόν. — (13) Diogenes Laertius III, 7 ἐπανελθὼν δὲ εἰς Ἀθήνας, διέτριβεν ἐν Ἀκαδημίᾳ. Τὸ δ' ἐστὶ γυμνάσιον προάστειον ἀλσῶδες, ἀπό τινος ἥρωος ὀνομασθὲν Ἀκαδήμου, καθὰ καὶ Εὔπολις ἐν ἀστρατεύτοις φησίν. Ἐν εὐσκίοις δρόμοισιν Ἀκαδήμου θεοῦ. Ἀλλὰ καὶ ὁ Τίμων εἰς τὸν Πλάτωνα λέγων φησί· τῶν πάντων δ' ἡγεῖτο πλατύστατος, ἀλλ' ἀγορητὴς ἡδυεπής, τέττιξιν ἰσογράφος, οἵ θ' Ἑκαδήμου δένδρει ἐφεζόμενοι ὄπα λειριόεσσαν ἱεῖσιν. Vid. Fragm. Phil. vol. I p. 89, Olympiodorus vit. Plat. ἀφικόμενος δὲ εἰς τὰς Ἀθήνας διδασκαλεῖον ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ συνεστήσατο, μέρος τι τούτου τοῦ γυμνασίου τέμενος ἀφορίσας ταῖς Μούσαις. — (14) Diogenes Laertius III, 23 πολιτείας μὲν οὐχ ἥψατο, καίτοι πολιτικὸς ὢν ἐξ ὧν γέγραφεν. Αἴτιον δὲ τὸ ἤδη τὸν δῆμον ἄλλοις πολιτεύμασιν ἐνεθίσθαι. —

quos solere esse cives (15). Idem porro jubet tantum contendere in republica, quantum probare tuis civibus possis; vim neque parenti, neque patriæ afferri oportere. Atque hanc quidem ille causam sibi ait non attingendæ rei publicæ fuisse : quod quum offendisset populum Atheniensem prope jam desipientem senectute, quemque nec persuadendo nec cogendo regi posse vidisset, tum persuaderi posse diffideret, tum cogi fas esse non arbitraretur. (16) Consiliis tamen juvare nunc Dionem nunc alios rerum publicarum rectores non dubitavit. Quid? quod Archelao Macedonum regi carissimus fuit, licet in scriptis eum reprehenderit. Philippum quoque Macedonem Perdiccæ primum commendare non erubuit, qui provinciæ ab hoc præpositus copiisque, quas aluerat, confisus, regnum post ejus obitum occupavit (17).

De Platonis eloquentia et ornato dicendi genere nulla inter scriptores controversia est, quia nemo dubitat illum sive acumine disserendi, sive eloquendi facultate divina quadam et Homerica excellere. Multum enim supra prosam orationem surgit, ut non hominis ingenio, sed Delphico quodam oraculo instinctus videatur (18). Quis enim uberior in dicendo quam Plato? Quare Jovem si Græce loquatur, sic loqui ajunt philosophi (19). Neque injuria Cicero hunc unum quasi quendam philosophorum deum (20) eundemque simul intelligendi simul dicendi gravissimum auctorem et magistrum nominat (21). Recte autem Aristoteles apud Diogenem Laertium III, 37 Platoni illud sermonis genus quod inter poema et prosam medium sit, assignat. (22) Itaque videmus visum esse nonnullis, Platonis et Democriti locutionem, etsi absit a versu, tamen, quod incitatius feratur et clarissimis verborum luminibus utatur, potius poema putandum, quam comicorum poetarum : apud quos, nisi quod versiculi sunt, nihil est aliud quotidiani dissimile sermonis (23).

Summa temperantia in victu id consecutus est Plato, ut ad extremam senectutem veniret (24). Idem jamjam moriturus genium suum fortunamque laudavit, primum quod homo potius quam brutum animal, deinde quod Græcus, non barbarus, denique quod Socratis temporibus natus esset (25). Mortem obiit archonte Theo-

(15) Cicero Epist. ad Fam. I, 9; Plato de legg. lib. IV μηδεὶς ὑμᾶς πειθέτω, ὦ φίλοι, ἄλλην θᾶττον, καὶ ῥᾷον μεταβάλλειν ἄν ποτε πόλιν, καὶ τοὺς νόμους ἢ τῇ τῶν δυναστευόντων ἡγεμονίᾳ. — (16) Cicero Epist. ad Fam. I, 9; Plato Crit. c. 12 πανταχοῦ ποιητέον ἃ ἂν κελεύῃ ἡ πόλις καὶ ἡ πατρίς, ἢ πείθειν αὐτήν, ᾗ τὸ δίκαιον πέφυκε, βιάζεσθαι δὲ οὐχ ὅσιον οὔτε μητέρα οὔτε πατέρα, πολὺ δὲ τούτων ἔτι ἧττον τὴν πατρίδα. —

(17) Athenæus XI p. 506. d. e. f. καὶ ὁ Κρίτων δ' αὐτοῦ Σοφοκλέους περιέχει καταδρομήν. ὁ δὲ Γοργίας οὐ μόνον ἀφ' οὗ τὸ ἐπίγραμμα, ἀλλὰ καὶ Ἀρχελάου τοῦ Μακεδονίας βασιλέως· ὃν οὐ μόνον ἐπονείδιστον γένος ἔχειν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἀπέκτεινε τὸν δεσπότην. Οὗτος δ' ἐστὶ Πλάτων, ὃν Σπεύσιππός φησι φίλτατον ὄντα Ἀρχελάῳ, Φιλίππῳ τῆς βασιλείας αἴτιον γενέσθαι. Γράφει γοῦν Καρύστιος ὁ Περγαμηνὸς ἐν τοῖς ἱστορικοῖς ὑπομνήμασιν οὕτως· « Σπεύσιππος πυνθανόμενος Φίλιππον βλασφημεῖν περὶ Πλάτωνος εἰς ἐπιστολὴν ἔγραψέ τι τοιοῦτον, Ὥσπερ ἀγνοοῦντας τοὺς ἀνθρώπους ὅτι καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς βασιλείας Φίλιππος διὰ Πλάτωνος ἔσχεν. Εὐφραῖον γὰρ ἀπέστειλε τὸν Ὠρείτην πρὸς Περδίκκαν Πλάτων, ὃς ἔπεισεν ἀπομερίσαι τινὰ χώραν Φιλίππῳ. Διατρέφων δ' ἐνταῦθα δύναμιν, ὡς ἀπέθανε Περδίκκας, ἐξ ἑτοίμου δυνάμεως ὑπαρχούσης, ἐπέπεσε τοῖς πράγμασι. » — (18) Quintilianus X, 1, 81. — (19) Cicero Brut. cap. 31. — (20) Cicero de nat. deor. II, 12. — (21) Cicero Orat. cap. 3. — (22) Diogenes Laertius III, 37 φησὶ δ' Ἀριστοτέλης τὴν τῶν λόγων ἰδέαν αὐτοῦ μεταξὺ ποιήματος εἶναι καὶ πεζοῦ λόγου. — (23) Cicero Orat. cap. 20. — (24) Seneca epist. 58 Plato ad senectutem se diligentia pertulit. Erat quidem corpus validum ac forte sortitus, et illi nomen latitudo pectoris fecerat : sed navigationes ac pericula multum detraxerant viribus : parsimonia tamen et eorum, quæ aviditatem evocant, modus, et diligens sui tutela perduxit illum ad senectutem, multis prohibentibus causis. Nam hoc scis, puto, Platoni diligentiæ suæ beneficio contigisse, quod natali suo decessit, et annum unum atque octogesimum implevit sine ulla deductione. Ideo magi, qui forte Athenis erant, immolaverunt defuncto, amplioris fuisse sortis quam humanæ rati, quia consummasset perfectissimum numerum, quem novem novies multiplicata componunt. —

(25) Plutarchus vit. Marii cap. 46 Vol. III p. 129 ed. Hutten. Πλάτων μὲν οὖν ἤδη πρὸς τῷ τελευτᾷν γενόμενος, ὕμνει τὸν αὑτοῦ δαίμονα καὶ τὴν τύχην, ὅτι πρῶτον μὲν ἄνθρωπος, εἶτα Ἕλλην, οὐ βάρβαρος, οὐδ' ἄλογον τῇ φύσει θηρίον γένοιτο· πρὸς δὲ τούτοις, ὅτι τοῖς Σωκράτους χρόνοις ἀπήντησεν ἡ γένεσις αὐτοῦ. Lactantius div. inst. lib. III cap. 19. Non dissimile Platonis illud est, quod ajebat, se gratias agere naturæ : primum, quod homo natus esset potius quam mutum animal : deinde, quod mas potius, quam femina : quod Græcus, quam barbarus : postremo, quod Atheniensis, et quod temporibus Socratis. Dici non potest, quantam mentibus cæcitatem, quantosque pariat errores ignoratio veritatis. Ego plane contenderim, nunquam quidquam dictum esse in rebus humanis delirius : quasi vero si aut barbarus, aut mulier, aut asinus denique natus esset, idem ipse Plato esset, ac non ipsum illud, quod natus fuisset. Sed videlicet Pythagoræ credidit, qui, ut vetaret homines animalibus vesci, dixit, animas de corporibus in aliorum animalium corpora commeare, quod et vanum et impossibile est : vanum, quia necesse non fuit veteres animas in nova corpora inducere, quum idem artifex, qui primas aliquando fecerat, potuerit semper novas facere : impossibile, quia rectæ rationis anima tam immutare naturam status sui non potest, quam ignis, aut deorsum niti, aut in transversum fulminis modo flammam suam fundere. Existimavit igitur homo sapiens, potuisse fieri, ut anima, quæ tunc erat in Platone, in aliquod mutum animal includeretur; essetque humano sensu prædita, ut intelligeret ac doleret incongruenti se corpore oneratam. Quanto sanius faceret, si gratias agere se diceret, quod ingeniosus,

philo primo Olymp. 108 anno, ante Chr. 348, unum et octoginta annos natus (26) · Atque alii quidem scribentem fato perfunctum esse ajunt, alii inter nuptialem cœnam mortalitate interceptum putant. Vitam autem natali suo die finivit tertio decimo Philippi regis anno successore in Academia relicto Speusippo, septem annis ante natum Epicurum (27).

Primus ac præcipuus dialogorum auctor habetur Plato qui hoc scriptionis genus non intentatum aliis philosophis maxime excoluit summamque ei dignitatem adjecit. Ante eum videlicet Zeno Eleates et Alexamenus Teïus dialogos scripserant, postea Platonis exemplum secuti plerique philosophi tales libros qui in magna argumentorum varietate versabantur ediderunt. Nam et Aristotelis et Theophrasti et Dicæarchi Peripatetici, et Zenonis et Chrysippi et Epicuri et aliorum hujusmodi sermones memorantur, qui tamen omnes interciderunt. Addo Plutarchum et Lucianum, quorum plurimi exstant et pulcherrimi dialogi, alterius graves et severi, ac de rebus seriis conscripti, alterius jocosi et urbani. Sed de horum virtutibus dicere nihil attinet, quum satis habeam notare, Platonis ingenio rudem adhuc et impolitam dialogorum formam sic immutatam esse, ut merito ei ornatæ orationis et inventionis palma deferatur (28).

Platonem qui multos artium liberalium magistros et vivendi præceptores habuisset, Pythagoræ, Heracliti, Socratis, Zenonis ac Parmenidis potissimum decreta confudisse et communi-

---

quod docilis natus esset, quod in iis opibus, ut liberaliter erudiretur. Nam quod Athenis natus est, quid in eo beneficii fuit? An non plurimi exstiterunt in aliis civitatibus excellenti ingenio atque doctrina viri, qui meliores singuli, quam omnes Athenienses fuerunt? — (26) Diogenes Laertius III, 2 τελευτᾷ δ', ὥς φησιν Ἕρμιππος ἐν γάμοις δειπνῶν, τῷ πρώτῳ ἔτει τῆς ὀγδόης καὶ ἑκατοστῆς ὀλυμπιάδος, βιοὺς ἔτος ἓν πρὸς τοῖς ὀγδοήκοντα. Νεάνθης δέ φησιν αὐτὸν τεττάρων καὶ ὀγδοήκοντα τελευτῆσαι ἐτῶν. Ἔστιν οὖν Ἰσοκράτους νεώτερος ἔτεσιν ἕξ· ὁ μὲν γὰρ ἐπὶ Λυσιμάχου, Πλάτων δὲ ἐπὶ Ἀμεινίου γέγονεν, ἐφ' οὗ Περικλῆς ἐτελεύτησεν· ἦν δὲ τὸν δῆμον Κολυττεύς, ὥς φησιν Ἀντιλέων ἐν δευτέρῳ Περὶ χρόνων. Idem III, 40 καὶ ἐτελεύτα μὲν ὃν εἴπομεν τρόπον, Φιλίππου βασιλεύοντος ἔτος τρισκαιδέκατον, καθὰ καὶ Φαβωρῖνός φησιν ἐν ἀπομνημονευμάτων τρίτῳ· ὑφ' οὗ καὶ ἐπιτιμηθῆναί φησιν αὐτὸν Θεόπομπος. Μυρωνιανος δ' ἐν ὁμοίοις φησὶ, Φίλωνα παροιμίας μνημονεύειν περὶ τῶν Πλάτωνος φθειρῶν, ὡς.οὕτως αὐτοῦ τελευτήσαντος. Και ἐτάφη ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ, ἔνθα τὸν πλεῖστον χρόνον διετέλεσε φιλοσοφῶν, ὅθεν καὶ Ἀκαδημαϊκὴ προσηγορεύθη ἡ ἀπ' αὐτοῦ αἵρεσις. Καὶ παρεπέμφθη πανδημεὶ πρὸς τῶν αὐτόθι. Pausanias lib. I cap. XXX, 3 Ἀκαδημίας δὲ οὐ πόῤῥω Πλάτωνος μνῆμά ἐστιν. Lucianus Longæv. cap. 21 Πλάτων δὲ ὁ ἱερώτατος ἓν καὶ ὀγδοήκοντα· [ἔτη βιοὺς ἐτελεύτησεν]. Censorinus de die natali cap. 15 tales viros non prius vita excessisse, quam ad annum illum octogesimum et unum pervenerint, in quo Plato finem vitæ et legitimum esse existimavit et habuit. Valerius Maximus VIII, 7. Altero etiam et octogesimo anno decedens sub capite Sophronis mimos habuisse fertur : sic ne extrema quidem ejus hora agitatione studii vacua fuit. Cicero de Senect. 5 : Est etiam quiete et pure et eleganter actæ ætatis placida ac lenis senectus, qualem accepimus Platonis, qui uno et octogesimo anno scribens mortuus est. Hieronymus epist. ad Nepotianum de vita Clericorum : Plato octogesimo primo anno scribens est mortuus. Athenæus V p. 217. b. δύο δὲ καὶ ὀγδοήκοντα βιώσας ἔτη μετήλλαξεν ἐπὶ Θεοφίλου τοῦ μετὰ Καλλίμαχον. Olympiodorus vit. Plat. μέλλων τελευτᾷν ἐνύπνιον εἶδεν, ὡς κύκνος γενόμενος ἀπὸ δένδρου εἰς δένδρον μετέρχεται, καὶ ταύτῃ πόνον πλεῖστον παρεῖχε τοῖς ἰξευταῖς. Ὁ Σιμμίας, ὁ Σωκρατικός, ἔκρινεν, ὅτι ἄληπτος ἔσται τοῖς μετ' αὐτὸν ἐξηγεῖσθαι βουλομένοις αὐτόν· ἰξευταῖς γὰρ ἐοίκασιν οἱ ἐξηγηταί, τὰς ἐννοίας τῶν ἀρχαίων πειρᾶσθαι βουλόμενοι· ἄληπτος δέ ἐστιν, ἐπειδὴ καὶ φυσικῶς καὶ ἠθικῶς καὶ θεολογικῶς καὶ ἁπλῶς πολλαχῶς ἐστιν ἀκούειν τῶν αὐτοῦ, καθάπερ καὶ τῶν Ὁμήρου. Δύο γὰρ αὗται ψυχαὶ λέγονται γενέσθαι παναρμόνιοι· διὸ παντοδαπῶς ἐστιν ἀκούειν ἀμφοτέρων. Ἀποθανόντος δ' αὐτοῦ, πολυτελῶς αὐτὸν ἔθαψαν οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ ἐπέγραψαν ἐν τῷ τάφῳ αὐτοῦ· Τοὺς δύ' Ἀπόλλων φῦσ' Ἀσκληπιὸν ἠδὲ Πλάτωνα· τὸν μὲν ἵνα ψυχήν, τὸν δ' ἵνα σῶμα σόοι. — (27) Diogenes Laertius X, 14 ἐγεννήθη δὲ (φησὶν Ἀπολλόδωρος ἐν χρονικοῖς) κατὰ τὸ τρίτον ἔτος τῆς ἐννάτης καὶ ἑκατοστῆς Ὀλυμπιάδος ἐπὶ Σωσιγένους ἄρχοντος μηνὸς Γαμηλιῶνος ἑβδόμῃ ἔτεσιν ὕστερον τῆς Πλάτωνος τελευτῆς ἑπτά. (28) Diogenes Laertius III, 47-48 διαλόγους τοίνυν φασὶ πρῶτον γράψαι Ζήνωνα τὸν Ἐλεάτην. Ἀριστοτέλης δὲ ἐν πρώτῳ περὶ ποιητῶν Ἀλεξαμενὸν Στυρέα ἢ Τήϊον, ὡς καὶ Φαβωρῖνος ἐν ἀπομνημονεύμασι. Δοκεῖ δέ μοι Πλάτων, ἀκριβώσας τὸ εἶδος, καὶ τὰ πρωτεῖα δικαίως ἂν ὥσπερ τοῦ κάλλους οὕτω καὶ τῆς εὑρέσεως ἀποφέρεσθαι. Athenæus XI pag. 505. B [Πλάτων] ὁ τοὺς ἄλλους ἁπαξαπλῶς κακολογήσας, ἐν μὲν τῇ Πολιτείᾳ Ὅμηρον ἐκβάλλων καὶ μιμητικὴν ποίησιν, αὐτὸς δὲ τοὺς διαλόγους μιμητικῶς γράψας, ὧν τῆς ἰδέας οὐδ' αὐτὸς εὑρετής ἐστιν. Πρὸ γὰρ αὐτοῦ τοῦθ' εὗρε τὸ εἶδος τῶν λόγων ὁ Τήϊος Ἀλεξαμενός, ὡς Νικίας ὁ Νικαεὺς ἱστορεῖ καὶ Σωτίων. Ἀριστοτέλης δὲ ἐν τῷ περὶ ποιητῶν οὕτως γράφει « Οὐκοῦν οὐδὲ ἐμμέτρους τοὺς καλουμένους Σώφρονος μίμους μὴ φῶμεν εἶναι λόγους καὶ μιμήσεις, ἢ τοὺς Ἀλεξαμενοῦ τοῦ Τηΐου τοὺς πρώτους γραφέντας τῶν Σωκρατικῶν διαλόγων. » ἄντικρυς φάσκων ὁ πολυμαθέστατος Ἀριστοτέλης πρὸ Πλάτωνος διαλόγους γεγραφέναι τὸν Ἀλεξαμενόν. Patet autem in verbis λόγους καὶ μιμήσεις pro λόγους reponendum esse διαλόγους. Vide Valckenarium ad Theocriti Adoniaz p. 194. Olympiodorus vit. Plat. Ἔχαιρε δὲ πάνυ καὶ Ἀριστοφάνει τῷ κωμικῷ, καὶ Σώφρονι· παρ' ὧν καὶ τὴν μίμησιν τῶν προσώπων ἐν τοῖς διαλόγοις ὠφελήθη. Λέγεται δὲ οὕτως αὐτοῖς χαίρειν, ὥστε καί, ἡνίκα ἐτελεύτησεν, εὑρεθῆναι ἐν τῇ κλίνῃ αὐτοῦ Ἀριστοφάνην καὶ Σώφρονα· καὶ ἐπίγραμμα δὲ τοιοῦτον εἰς Ἀριστοφάνην αὐτὸς πεποίηκεν· Αἱ Χάριτες τέμενός τι λαβεῖν, ὅπερ οὐχὶ πεσεῖται, Ζητοῦσαι, ψυχὴν εὗρον Ἀριστοφάνους. Dionysius Halicarnassensis de Compositione verborum vol. V pag. 208 seq. ed. Reisk. ὁ δὲ Πλάτων τοὺς ἑαυτοῦ διαλόγους κτενίζων καὶ βοστρυχίζων καὶ πάντα τρόπον ἀναπλέκων οὐ διέλιπεν ὀγδοήκοντα γεγονὼς ἔτη. Πᾶσι γὰρ δή που τοῖς φιλολόγοις γνώριμος τὰ περὶ τῆς φιλοπονίας τἀνδρὸς ἱστορούμενα, τά τ' ἄλλα καὶ δὴ καὶ τὰ περὶ τὴν δέλτον, ἣν τελευτήσαντος αὐτοῦ λέγουσιν εὑρεθῆναι ποικίλως μετακειμένην τὴν ἀρχὴν τῆς πολιτείας ἔχουσαν τήνδε· « κα-

scuisse, res est certissima (29). Namque in naturæ contemplatione Pythagoreos atque Heraclitum, in morali philosophia Socratem, in disserendi subtilitate Zenonem et Parmenidem, Eleaticos philosophos, sequitur. Neque tamen reprehendendus est Aristoteles, quod Platonis rationem ex Heraclitea et Socratica doctrina potissimum repetit. Quippe Plato partim Heracliteis placitis adductus, ut visa quæ a sensibus proficiscuntur sciri posse negaret, partim Socratem imitatus, qui ad quærendas communes notiones incubuerat, semotas a rebus fluxis quæ sensibus percipiuntur statuit ideas, quarum communione visa illa exorirentur. Præter sensibilia autem et idearum exempla formas geometricas cum numeris medio inter utrumque genus loco ponendas ideasque omnium rerum principia esse censuit. Quibus in præceptis quid habeat ille commune cum Pythagoreis, quid ascitum ab aliis, quid proprium, dedita opera docet Stagirites. Sed hæc hactenus.

Transeo ad Platonis scripta quæ ex inferioris ætatis scriptoribus recensuit Thrasyllus. De hoc igitur prius nobis commentandum est, quam ad Platonem accedere liceat. Quamvis autem multi citentur Thrasylli, quos Jonsius (30) de scriptt. hist. ph. lib. III cap. 3, 2 p. 13 enumerat, eum tamen de quo hic agitur, non esse alium quam philosophum illum et mathematicum qui sub Augusto et Tiberio imperatoribus (31) vixit, jam pri-

τέθην χθὲς εἰς Πειραιᾶ μετὰ Γλαύκωνος τοῦ Ἀρίστωνος. » — (29) Diogenes Laertius III, 8 μίξιν τε ἐποιήσατο τῶν τε Ἡρακλειτείων λόγων καὶ Πυθαγορικῶν καὶ Σωκρατικῶν. Τὰ μὲν γὰρ αἰσθητὰ καθ' Ἡράκλειτον, τὰ δὲ νοητὰ κατὰ Πυθαγόραν, τὰ δὲ πολιτικὰ κατὰ Σωκράτην ἐφιλοσόφει. Apulejus doct. Plat. I, 1 Nam quamvis de diversis officinis hæc ei essent philosophiæ membra suscepta, naturalis ab Heracliticis, intellectualis a Pythagoreis atque moralis ex ipso Socratis fonte : unum tamen ex omnibus et quasi proprii partus corpus effecit. Hesychius Milesius : Οὗτος μῖξιν ἐποιήσατο τῶν τε Ἡρακλειτείων λόγων, Πυθαγορικῶν καὶ Σωκρατικῶν. Τὰ μὲν γὰρ αἰσθητὰ καθ' Ἡράκλειτον, τα δὲ νοητὰ κατὰ Πυθαγόραν, τὰ δὲ πολιτικὰ κατὰ Σωκράτην ἐφιλοσόφει. Apulejus Flor. 2 extr. Porro noster Plato nihil ab hac secta vel paululum devius pythagorissat. Aristoteles Metaph. I, 6 μετὰ δὲ τὰς εἰρημένας φιλοσοφίας ἡ Πλάτωνος ἐπεγένετο πραγματεία, τὰ μὲν πολλὰ τοῖς Πυθαγορείοις τούτοις ἀκολουθοῦσα, τὰ δὲ καὶ ἴδια παρὰ τὴν τῶν Ἰταλικῶν ἔχουσα φιλοσοφίαν. Ἐκ νέου τε γὰρ συγγενόμενος πρῶτον Κρατύλῳ καὶ ταῖς Ἡρακλειτείαις δόξαις, ὡς ἁπάντων τῶν αἰσθητῶν ἀεὶ ῥεόντων καὶ ἐπιστήμης περὶ αὐτῶν οὐκ οὔσης, ταῦτα μὲν καὶ ὕστερον οὕτως ὑπέλαβεν. Σωκράτους δὲ περὶ μὲν τὰ ἠθικὰ πραγματευομένου, περὶ δὲ τῆς ὅλης φύσεως οὐθέν, ἐν μέντοι τούτοις τὸ καθόλου ζητοῦντος καὶ περὶ ὁρισμῶν ἐπιστήσαντος πρώτου τὴν διάνοιαν, ἐκεῖνον ἀποδεξάμενος διὰ τὸ τοιοῦτον ὑπέλαβεν ὡς περὶ ἑτέρων τοῦτο γινόμενον καὶ οὐ τῶν αἰσθητῶν τινος· ἀδύνατον γὰρ εἶναι τὸν κοινὸν ὅρον τῶν αἰσθητῶν τινος, ἀεί γε μεταβαλλόντων. Οὗτος μὲν οὖν τὰ τοιαῦτα τῶν ὄντων ἰδέας προσηγόρευσε, τὰ δ' αἰσθητὰ παρὰ ταῦτα καὶ κατὰ ταῦτα λέγεσθαι πάντα· κατὰ μέθεξιν γὰρ εἶναι τὰ πολλὰ τῶν συνωνύμων τοῖς εἴδεσιν. Τὴν δὲ μέθεξιν τοὔνομα μόνον μετέβαλεν· οἱ μὲν γὰρ Πυθαγόρειοι μιμήσει τὰ ὄντα φασὶν εἶναι τῶν ἀριθμῶν, Πλάτων δὲ μεθέξει, τοὔνομα μεταβαλών. Τὴν μέντοι γε μέθεξιν ἢ τὴν μίμησιν, ἥτις ἂν εἴη τῶν εἰδῶν, ἀφεῖσαν ἐν κοινῷ ζητεῖν. Ἔτι δὲ παρὰ τὰ αἰσθητὰ καὶ τὰ εἴδη τὰ μαθηματικὰ τῶν πραγμάτων εἶναί φησι μεταξύ κτλ. Vid. Bonitzii Commentar. p. 86 seqq.

(30) Cf. Meurs. Opp. ed. Lam. T. VI p. 447; Voss. Histor. gr. II, 6 p. 479; Fabric. Bibl. græc. IV, 22, 1; Sevin in *Mémoires de l'Académie des inscriptions et belles-lettres* 1732, Tom. X p. 89-97; Hepke de philosophis qui Romæ docuerunt. Berol. 1842. 8. p. 56; Muller Fragm. hist. gr. T. III p. 501-504; Martin. ad Theon. Smyrn. de Astron. p. 69-72; C. Fr. Hermannus in disputatione de Thrasyllo grammatico et mathematico. Gottingæ 1852 et nos ad Democriti fragm. p. 95-106. — (31) De hoc Juvenalis scholiasta ad Sat. VI, 574 ait : Thrasyllus multarum artium scientiam professus postremo se dedit Platonicæ sectæ ac deinde mathesi, qua præcipue viguit apud Tiberium, cum quo sub honore ejusdem artis familiariter vixit : quem postea Tiberius in insula Rhodo præcipitare voluit in pelagum quasi conscium promissæ dominationis. Quem dolum quum præsensisset, fugit. Tacitus Ann. VI, 20-21 scientia Chaldæorum artis, cujus apiscendæ etiam apud Rhodum magistrum Thrasyllum habuit, peritiam ejus hoc modo expertus. Quotiens super tali negotio consultaret, edita domus parte ac liberti unius conscientia utebatur. Is litterarum ignarus, corpore valido, per avia ac derupta (nam saxis domus imminet) præibat eum, cujus artem experiri Tiberius statuisset, et regredientem, si vanitatis aut fraudum suspicio incesserat, in subjectum mare præcipitabat, ne index arcani exsisteret. Igitur Thrasyllus iisdem rupibus inductus, postquam percunctantem commoverat, imperium ipsi et futura sollerter patefaciens, interrogatur, an suam quoque genitalem horam comperisset : quem tum annum, qualem diem haberet? Ille, positus siderum ac spatia dimensus, hærere primo, dein pavescere, et quantum introspiceret, magis ac magis trepidus admirationis et metus, postremo exclamat, ambiguum sibi ac prope ultimum discrimen instare. Tum complexus eum Tiberius, præscium periculorum et incolumem fore gratatur; quæque dixerat oraculi vice accipiens inter intimos amicorum tenet. Suetonius vit. Tiber. c. 14 Thrasyllum quoque mathematicum, quem ut sapientiæ professorem contubernio admoverat, tum maxime expertus est affirmantem, nave provisa gaudium afferri, quum quidem illum, durius et contra prædicta cadentibus rebus, ut falsum et secretorum temere conscium, eo ipso momento, dum spatiatur una, præcipitare in mare destinasset. Idem c. 62. Quod nisi eum et mors prævenisset, et Thrasyllus consulto, ut ajunt, differre quædam, spe longioris vitæ, compulisset : plures aliquanto necaturus, ac ne reliquis quidem nepotibus parsurus creditur. Idem vit. Octav. c. 98 versum, compositum ex tempore, clare pronuntiavit : κτιστοῦ δὲ τύμβον εἰσορῶ πυρούμενον. Conversusque ad Thrasyllum, Tiberii comitem, contra accubantem et ignarum rei, interrogavit, cujusnam poetæ putaret esse : quo hæsitante, subjecit alium : ὁρᾷς φάεσσι Μασγάβαν τιμώμενον; ac de hoc quoque consuluit : quum ille nihil aliud responderet, quam, cujuscunque essent, optimos esse : cachinnum sustulit atque in jocos effusus est. Idem vit. Calig. c. 19 quod Thrasyllus, mathematicus, anxio de successore Tiberio et in verum nepotem proniori, affirmasset, non magis Cajum imperaturum, quam per Baja-

dem viri docti animadverterunt. Is enim Platonis pariter ac Democriti (32) scripta in tetralogias digessit. Quod ipsum testatur Diogenes Laertius lib. IX, 45 his verbis : τὰ δὲ βιβλία αὐτοῦ καὶ Θράσυλλος ἀναγέγραφε κατὰ τάξιν οὕτως, ὡσπερεὶ καὶ τὰ Πλάτωνος, κατὰ τετραλογίαν. Quippe ut in eo opere cui indicem fecerat τὰ πρὸ τῆς ἀναγνώσεως τῶν Δημοκρίτου βιβλίων teste Diogene lib. IX, 41 et 45 de Democriti vita et ingenii monumentis disputaverat : ita eum in alio volumine de Platone copiose dixisse probabile est. Cæterum non antiquiorem Thrasyllum a Laertio significari, e pluribus patet erroribus, in quos non incidisset, si aut vivendo attigisset Democritum, aut saltem prior ætate fuisset. Inter hos errores numeramus et eum, quod de temporis spatio, quo vixerit Democritus, falsa tradidit, et quod de Anterastis ita judicavit, ut neque, sintne Platonis an non sint exploratum ei fuisse appareat, neque quibus argumentis Democrito in hoc dialogo locum vindicaverit, satis intelligatur. Sed de utroque lapsu jam alibi disseruimus (33). Quæ quum ita sint, tamen ne Thrasyllus quidem nobis despiciendus est, qui in conficiendo et Platonis et Democriti scriptionum elencho antiquiores videtur auctores secutus. Quod ut credam, pluribus adducor rationibus.

Ac primum quidem Thrasyllus apud Diogenem lib. III, 56 affirmat, Platonem libros suos ita dedisse foras, ut tragicorum poetarum tetralogias imitaretur, vel ut verba græca ponam : Θρασύλαος δέ φησι καὶ κατὰ τὴν τραγικὴν τετραλογίαν ἐκδοῦναι αὐτὸν τοὺς διαλόγους (34). Thrasyllus igitur opinabatur, quemadmodum tragici Græcorum poetæ in publicis ludis ac certaminibus de palma inter sese certantes compositis quattuor fabulis in publicum prodire solebant, sic Platonem non singulos, sed quaternos dialogos argumento plerumque cohærentes emisisse. Atqui si eodem Diogene (35) auctore nonnulli, in quibus Aristophanes grammaticus fuit, dialogos Platonicos magnam partem (36) in trilogias descripserunt a republica incipientes, ex qua cum Timæo et Critia prima classis constaret, alii contra mutato ordine ac diversissimis rationibus operum Platonicorum classes constituerunt, hoc inter cæteros et Thrasyllum interesse judicandum est, quod cæteri quidem ad libidinem aliter atque aliter vel ipsius materiæ, vel rerum tractationis, vel scribendi generis habita ratione Platonis scripta distribuerunt, hic autem singulis quas condidisse fertur classibus quattuor assignans dialogos ipsumque Platonem opera sua κατὰ τετραλογίαν publicasse contendens, non tam novi quid invenit, quam quod a veteribus acceperat intactum reliquit. Neque

---

num sinum equis discursurum. Notandum vero, Thrasyllum proximo ante Tiberii obitum anno Tauro et Libone Coss. debitum naturæ reddidisse, quum fatalem sibi horam ex astris auguratus esset. Dio Cassius LVIII, 27 τότε μὲν γὰρ ὁ Θράσυλλος, τῷ δ' ἐπιόντι ἦρι ἐκεῖνος ἐπί τε Γναίου Πρόκλου καὶ ἐπὶ Ποντίου Νιγρίνου ὑπάτων ἐτελεύτησε. Idem Tacito et Suetonio consentanea refert lib. LV, 11 αὐτός τε γὰρ ἐμπειρότατος τῆς διὰ τῶν ἄστρων μαντικῆς ὢν καὶ Θράσυλλον ἄνδρα πάσης ἀστρολογίας διαπεφυκότα ἔχων, πάντα καὶ τὰ ἑαυτῷ καὶ τὰ ἐκείνοις πεπρωμένα ἀκριβῶς ἠπίστατο· καὶ λόγος ἔχει, ὅτι μελλήσας ποτὲ ἐν τῇ Ῥόδῳ τὸν Θράσυλλον ἀπὸ τοῦ τείχους, ἐπεὶ μόνος αὐτῷ πάνθ' ὅσα ἐνενόει συνῄδει, ὤσειν, ὡς εἶδεν αὐτὸν σκυθρωπάσαντα, ἤρετο διὰ τί συννένοφεν, εἰπόντος δὲ κίνδυνόν τινα ὑποπτεύειν, θαυμάσας οὐκέτ' αὐτὸ ἐποίησεν. Οὕτω γάρ που πάντα ἐκεῖνος σαφῶς ᾔδει, ὥστε καὶ τὸ πλοῖον τὸ τὴν ἀγγελίαν τῷ Τιβερίῳ τῆς εἰς Ῥώμην ἀνακομιδῆς παρά τε τῆς μητρὸς καὶ παρὰ τοῦ Αὐγούστου φέρον πόῤῥωθεν κατιδὼν προσπλέον προειπεῖν αὐτῷ ὃ ἀγγέλλειν ἔμελλεν. Cf. Crameri Anecd. Par. T. II p. 277. Ejusdem Thrasylli filium Neronis imperium prædixisse Tacitus narrat Annal. VI, 22. Nominis varia scriptura apud Græcos est. A Latinis constanter Thrasyllus appellatur. Adde locis supra allatis hunc Juvenalis versum Sat VI, 575 : Non ibit pariter numeris revocata Thrasylli. Græce autem qui Θράσυλλος dicitur, eundem licet Θρασύλον vocare et Θρασύλαον. Vide C. Keilium doctissime de hoc nominum genere disserentem in spec. onomatolog. gr (Lipsiæ 1840) pag. 68 et quos ibi excitat veterum scriptorum explicatores. Nam, ut unum hujusmodi nomen præterea proferam, notissimæ sunt variæ ejusdem vocabuli formæ Βάθυλλος, Βαθύλος, Βαθύλαος. Cf. Demosth. πρὸς Βοιωτὸν ὑπὲρ προικὸς μητρῴας pag. 1009, 26 Steph. (pag. 265 ed. Bekker). Anthol. Pal. 7, 30. Athen. I p. 20. D. Alciph. III, 68, 6. Hinc efficitur, errasse Huebnerum qui in Diogenis Laertii editione ubique scripsit Θρασύλος pro Θράσυλλος, fisus Ambrosiana Diogenis translatione laudatoque Boissonadio ad Aristæneti epist. p. 441. Vide ejus adn. ad Diog. lib. III, 1; IX, 41, ubi codd. Θράσυλλος habent, et ad III, 56 ubi cunctæ membranæ in scriptura Θρασύλαος consentiunt. — (32) Vid. Phil. Gr. Fragm. Vol. I pag. 337. — (33) Democriti Abderitæ fragm. p. 10-24, 54 seqq. — (34) Bœckhius Ind. lectt. Berol. 1841, 42 pag. 4 : « ἐκδοῦναι αὐτὸν, inquit, *refertur ad Platonem; Thrasyllus tamen hæc de se, non de Platone dixerat; ipse enim Thrasyllus hunc instituerat dialogorum ordinem.* » Sed hæc explicatio grammaticæ legibus repugnat, nisi forte scriptor inepte locutus est. Vid. Matthiæ Gramm. gr. § 536. not. — (35) Diogenes Laertius lib. III, 61 : ἔνιοι δέ, ὧν ἐστι καὶ Ἀριστοφάνης ὁ γραμματικός, εἰς τριλογίας ἕλκουσι τοὺς διαλόγους. Καὶ πρώτην μὲν τιθέασιν, ἧς ἡγεῖται Πολιτεία, Τίμαιος, Κριτίας· δευτέραν, Σοφιστής, Πολιτικός, Κρατύλος· τρίτην, Νόμοι, Μίνως, Ἐπινομίς· τετάρτην, Θεαίτητος, Εὐθύφρων, Ἀπολογία· πέμπτην, Κρίτων, Φαίδων, Ἐπιστολαί· τὰ δ' ἄλλα καθ' ἓν καὶ ἀτάκτως. Ἄρχονται δὲ οἱ μὲν ὡς προείρηται ἀπὸ τῆς Πολιτείας· οἱ δ' ἀπὸ Ἀλκιβιάδου τοῦ μείζονος· οἱ δ' ἀπὸ Θεάγους· ἔνιοι δὲ Εὐθύφρονος· ἄλλοι Κλειτοφῶντος· τινὲς Τιμαίου· οἱ δ' ἀπὸ Φαίδρου· ἕτεροι Θεαιτήτου· πολλοὶ δὲ Ἀπολογίαν τὴν ἀρχὴν ποιοῦνται. — (36) Non omnes Platonis libros hac lege diviserunt, sed quum quindecim ejus volumina quinque trilogiis complexi essent, reliquæ

enim dubium est, quin multi alii eandem dividendorum Platonis operum viam rationemque probarint. Nam etiamsi Diogenes (37) ait, a Thrasyllo primam ob argumenti similitudinem eam poni tetralogiam, qua ostendere velit, qualis philosophi vita esse debeat, atque idcirco Thrasyllus videri potest non servasse receptum dialogorum ordinem, sed quodammodo mutasse, tamen e verbis, quæ lib. III, 61 indici librorum Platonicorum ad Thrasyllum auctorem relato subjungit, καὶ οὗτος μὲν οὕτω διαιρεῖ, καί τινες *atque is quidem sic dividit et* (alii) quidam (pari modo distribuunt), cogi oportet, præter Thrasyllum alios quoque eodem modo libros Platonicos ordinasse. Huc accedit gravissima Varronis auctoritas, qui de ling. lat. lib. VII, 37 Phædonem spectans citat Platonem in quarto (38). Est autem in Thrasylli classibus Phædon quartus primæ tetralogiæ dialogus. Inde probabilis ducitur conjectura, Platonis librorum ordinem qui Thrasyllo tribuitur, et qui nunc quoque in plerisque codd. manu exaratis reperitur, jam ante Thrasyllum non tantum Varroni, sed omnibus fuisse notum, ita ut solus librorum numerus ad designandos singulos dialogos sufficeret. Jam si recte argumentamur, cum ea quam modo pronuntiavimus sententia fortasse sic conjungi potest quod memoriæ prodit Thrasyllus, Platonem opera sua κατὰ τετραλογίαν foras dedisse, ut dicamus Thrasyllum, quum a veteribus accepisset, a Platone nonnullos dialogos κατὰ τετραλογίαν divulgatos esse, quumque eum quem Varro et reliqui omnes noverant dialogorum Platonicorum ordinem in membranis invenisset, hac servata librorum serie suas tetralogias constituisse. In his tetralogiis negari nequit quin quædam sint Platone non indignæ, veluti prima et secunda, quarum illa ex Euthyphrone, Apologia Socratis, Critone et Phædone composita est, hæc ex Cratylo, Theæteto, Sophista et Politico constat; sed plerasque omnes minus bene materiæ similitudine esse partas, quasdam etiam vix ferendas videri, perspicuum est. Sed enim, si primam tetralogiam cum secunda comparamus, jam hæc nascitur difficultas, quod Cratylus et Theætetus temporis ordine Euthyphronem præcedunt, id quod facile est ad intelligendum Cratyli finem cum Theæteti argumento, ac Theæteti finem cum Euthyphronis initio conferenti. Neque vero diffiteor, referri Theætetum ad Sophistam, omninoque, si unius materiæ, non temporis ducatur ratio, Cratylum, Theætetum, Sophistam et Politicum justam haberi posse tetralogiam. Quodsi Thrasylli tetralogiæ unam nobis hanc utilitatem afferunt, quod nunc quoque videmus, quo ordine jam ante ipsius ætatem Platonis scripta in vulgatis exemplaribus fuerint, quæritur, unde ortus sit hic ordo quo in universum non minus temporis quam materiæ ratio negligitur. Hujus originem inde repetendam reor, quod Plato quem verisimile est ante Socratis mortem et majora quæ suscepit itinera, nihil quod litteris consignasset, emisisse, forsitan omnium prima ingenii sui monumenta junctim ediderit Euthyphronem, Socratis Apologiam, Critonem et Phædonem, ut gratissimum erga præceptoris manes animum testificaretur, neve posteras gentes (æquales enim omnes sciebant) ignorare sineret, quæ causa mortis et qualis ipsa mors Socratis fuisset. Quæ res nescio an effecerit, ut, quoniam primi, quos Platonem edidisse opinor, dialogi numero quattuor sunt, quumque fieri queat, ut postea quoque aliquando quattuor dialogos una vulgaverit, incertus rumor ad posteros serperet, Platonem opera sua omnia κατὰ τετραλογίαν in lucem protulisse. Enimvero huic opinioni non obstat, quod inter Platonicos qui exstant dialogos nonnulli repeviuntur longe illis quattuor et rudiores et imperfectiores, quos ante illos a philosopho scripto mandatos esse a verisimilitudine non abhorret, et quod multi tam argumento quam tempore scripta sine ordine posuerunt. — (37) Diogenes Laertius lib. III, 57 : πρώτην μὲν οὖν τετραλογίαν τίθησι τὴν κοινὴν ὑπόθεσιν ἔχουσαν· παραδεῖξαι γὰρ βούλεται, ὁποῖος ἂν εἴη ὁ τοῦ φιλοσόφου βίος. — (38) Optimi codd. locum sic exhibent : *Plato in quarto de fluminibus apud inferos quæ sint, de his unum Tartarum appellat; quare Tartari origo græca.* In nonnullis legitur : *Plato in* 1111 *de fl.* etc. Muellerus e Scioppii conjectura edidit : « *Plato in quattuor fluminibus apud inferos quæ sint, in his unum Tartarum appellat; quare Tartari origo græca*, » testem adhibens Platonem Phædone p. 112 multa fabulose de quattuor illis fluminibus narrantem. At vereor, ne Muellerus Platonem ipsum hic non inspexerit, neve cum Scioppio initium quod integrum est, male tentaverit, haud levi mendo in mediis verbis relicto. Nimirum quattuor illa flumina apud Platonem l. c. sunt Oceanus, Acheron, Pyriphlegethon et Styx sive Cocytus. Ait enim scriptor, ut bene Wyttenbachius interpretatur, postremum cognominari (ἐπονομάζεσθαι) Stygem, proprium autem ei nomen esse (ὄνομα δὲ τούτῳ ἐστί) Cocytum. Tartarum vero Plato perhibet esse hiatum, in quem fluvii omnes confluant et unde rursus effluant (εἰς γὰρ τοῦτο τὸ χάσμα συῤῥέουσί τε πάντες οἱ ποταμοὶ καὶ ἐκ τούτου πάλιν ἐκρέουσιν). Itaque Varronis verba in hunc modum emendo : *Plato in quarto de fluminibus apud inferos loquens hiatum, in quem se effundunt*, Tartarum appellat; quare *Tartari origo græca.*

(38) Diogenes Laertius lib. III, 57 εἰσὶ τοίνυν, φησὶν (ὁ Θράσυλλος), οἱ πάντες αὐτῷ γνήσιοι διάλογοι ἓξ καὶ πεντήκοντα, τῆς μὲν πολιτείας εἰς δέκα διαιρουμένης, τῶν δὲ

illas quattuor scriptiones prægrediuntur. Neque enim necesse est, quæ colloquia sive tempore prius quam alia vel a Platone perscripta vel ab iis qui colloquentes inducuntur conserta sunt sive argumento aliis sunt priora, ea etiam ante illa lucem aspexisse. Quapropter forsitan non infelix sit conjector qui suspicetur, ordinem, quo Platonis opera vel vivo adhuc auctore vel mortuo prodierunt, non multum discrepare ab eo qui Varronis et Thrasylli ævo in codicibus manu exaratis erat. Verumtamen tantum abest, ut quæcunque comparent in Thrasylli catalogo, eam ob rem genuina Platonis scripta esse dicam, ut hominem nulla re minus quam critica facultate valuisse existimem. Siquidem eos etiam dialogos Platonicos judicavit (38), quos doctorum nostri sæculi virorum acumen e librorum Platonicorum numero exemit. Huc accedit, quod singulis libris duplicem titulum inscripsit, alterum, ut ait Diogenes, a nomine (39), alterum a re ductum. In quo valde mihi videtur peccasse. Nam quum nomina hominum propria quæ titulorum loco haud dubie jam ab ipso Platone libris imposita sunt, novis titulis qui dialogorum argumenta complecterentur, explicanda esse sibi persuasisset, nunquam ea usus est cautione, ut pluribus verbis auctoris in scribendo dialogo consilium exprimeret, sed ea quam elegit inscriptione haud raro a Platonis mente aberravit aut partem tantum propositæ quæstionis attigit. Quo factum est, ut multi inferioribus sæculis posteriore inscriptione in errorem inducti male de plerisque Platonis operibus judicaverint. Sunt autem hae Thrasylli tetralogiæ (40) :

I. 1. Εὐθύφρων, ἢ περὶ ὁσίου.
2. Ἀπολογία Σωκράτους.
3. Κρίτων, ἢ περὶ πρακτοῦ.
4. Φαίδων, ἢ περὶ ψυχῆς.
II. 5. Κρατύλος, ἢ περὶ ὀρθότητος ὀνομάτων.
6. Θεαίτητος, ἢ περὶ ἐπιστήμης.
7. Σοφιστής, ἢ περὶ τοῦ ὄντος.
8. Πολιτικός, ἢ περὶ βασιλείας.
III. 9. Παρμενίδης, ἢ περὶ ἰδεῶν.
10. Φίληβος, ἢ περὶ ἡδονῆς.
11. Συμπόσιον, ἢ περὶ ἔρωτος.
12. Φαῖδρος, ἢ περὶ καλοῦ.
IV. 13. Ἀλκιβιάδης πρῶτος, ἢ περὶ ἀνθρώπου φύσεως.
14. Ἀλκιβιάδης δεύτερος, ἢ περὶ προσευχῆς.
15. Ἵππαρχος, ἢ φιλοκερδής.
16. Ἀντερασταί, ἢ περὶ φιλοσοφίας.
V. 17. Θεάγης, ἢ περὶ σοφίας.
18. Χαρμίδης, ἢ περὶ σωφροσύνης.
19. Λάχης, ἢ περὶ ἀνδρείας.
20. Λύσις, ἢ περὶ φιλίας.
VI. 21. Εὐθύδημος, ἢ ἐριστικός.
22. Πρωταγόρας, ἢ σοφισταί.
23. Γοργίας, ἢ περὶ ῥητορικῆς.
24. Μένων, ἢ περὶ ἀρετῆς.
VII. 25. Ἱππίας πρῶτος [μείζων], ἢ περὶ τοῦ καλοῦ.
6. Ἱππίας δεύτερος [ἐλάττων], ἢ περὶ τοῦ ψεύδους.
27. Ἴων, ἢ περὶ Ἰλιάδος.
28. Μενέξενος, ἢ ἐπιτάφιος.
VIII. 29. Κλειτοφῶν, ἢ προτρεπτικός.
30. Πολιτεία, ἢ περὶ δικαίου.
31. Τίμαιος, ἢ περὶ φύσεως.
32. Κριτίας, ἢ Ἀτλαντικός.
IX. 33. Μίνως, ἢ περὶ νόμου.
34. Νόμοι, ἢ περὶ νομοθεσίας.
35. Ἐπινομίς, ἢ νυκτερινὸς σύλλογος, ἢ φιλόσοφος.
36. Ἐπιστολαὶ τρισκαίδεκα.

νόμων εἰς δυοκαίδεκα· τετραλογίαι δὲ ἐννέα, ἑνὸς βιβλίου χώραν ἐπεχούσης τῆς πολιτείας καὶ ἑνὸς τῶν νόμων. — (39) Diogenes Laertius l. l. διπλαῖς δὲ χρῆται ταῖς ἐπιγραφαῖς ἑκάστου τῶν βιβλίων, τῇ μὲν ἀπὸ τοῦ ὀνόματος, τῇ δὲ ἀπὸ τοῦ πράγματος.

(40) Diogenes Laertius lib. III 58-61 ταύτης τῆς τετραλογίας, ἥτις ἐστὶ πρώτη, ἡγεῖται Εὐθύφρων, ἢ περὶ ὁσίου· ὁ διάλογος δ' ἐστὶ πειραστικός· δεύτερος, Ἀπολογία Σωκράτους, ἠθικός· τρίτος, Κρίτων, ἢ περὶ πρακτέου, ἠθικός· τέταρτος, Φαίδων, ἢ περὶ ψυχῆς, ἠθικός. Δευτέρα τετραλογία, ἧς ἡγεῖται Κρατύλος, ἢ περὶ ὀρθότητος ὀνομάτων, λογικός· Θεαίτητος, ἢ περὶ ἐπιστήμης, πειραστικός· Σοφιστής, ἢ περὶ τοῦ ὄντος, λογικός· Πολιτικός, ἢ περὶ βασιλείας, λογικός. Τῆς τρίτης ἡγεῖται Παρμενίδης, ἢ περὶ ἰδεῶν, λογικός· Φίληβος, ἢ περὶ ἡδονῆς, ἠθικός· Συμπόσιον, ἢ περὶ ἔρωτος, ἠθικός· Φαῖδρος, ἢ περὶ καλοῦ, ἠθικός. Τῆς τετάρτης ἡγεῖται Ἀλκιβιάδης, ἢ περὶ ἀνθρώπου φύσεως, μαιευτικός· Ἀλκιβιάδης δεύτερος, ἢ περὶ προσευχῆς, μαιευτικός· Ἵππαρχος, ἢ φιλοκερδής, ἠθικός· Ἀντερασταί, ἢ περὶ φιλοσοφίας, ἠθικός. Τῆς πέμπτης ἡγεῖται Θεάγης, ἢ περὶ φιλοσοφίας, μαιευτικός· Χαρμίδης, ἢ περὶ σωφροσύνης, πειραστικός· Λάχης, ἢ περὶ ἀνδρείας, μαιευτικός. Λύσις, ἢ περὶ φιλίας, μαιευτικός. Τῆς ἕκτης ἡγεῖται Εὐθύδημος, ἢ ἐριστικός, ἀνατρεπτικός· Πρωταγόρας, ἢ Σοφισταί, ἐνδεικτικός· Γοργίας, ἢ περὶ ῥητορικῆς, ἀνατρεπτικός· Μένων, ἢ περὶ ἀρετῆς, πειραστικός. Τῆς ἑβδόμης ἡγοῦνται Ἱππίαι δύο· πρῶτος, ἢ περὶ τοῦ καλοῦ· δεύτερος, ἢ περὶ τοῦ ψεύδους, ἀνατρεπτικοί· Ἴων, ἢ περὶ Ἰλιάδος, πειραστικός· Μενέξενος, ἢ ἐπιτάφιος, ἠθικός. Τῆς ὀγδόης ἡγεῖται Κλειτοφῶν, ἢ προτρεπτικός, ἠθικός· Πολιτεία, ἢ περὶ δικαίου, πολιτικός. Τίμαιος, ἢ περὶ φύσεως, φυσικός· Κριτίας, ἢ Ἀτλαντικός, ἠθικός. Τῆς ἐννάτης ἡγεῖται Μίνως, ἢ περὶ νόμου, πολιτικός· Νόμοι, ἢ περὶ νομοθεσίας, πολιτικός· Ἐπινομίς, ἢ νυκτερινὸς σύλλογος, ἢ φιλόσοφος, πολιτικός· Ἐπιστολαὶ τρισκαίδεκα, ἠθικαί· ἐν αἷς ἔγραφεν, Εὖ πράττειν· Ἐπίκουρος δέ, Εὖ διάγειν· Κλέων, Χαίρειν· πρὸς Ἀριστόδημον, μία· πρὸς Ἀρχύταν, δύο· πρὸς Διονύσιον, τέτταρες· πρὸς Ἑρμείαν, καὶ Ἔραστον, καὶ Κορίσκον, μία· πρὸς Λεωδάμαντα, μία· πρὸς Δίωνα, μία· πρὸς Περδίκκαν, μία· πρὸς τοὺς Δίωνος οἰκείους, δύο. Καὶ οὗτος μὲν οὕτω διαι-

Interciderunt vero poemata (41), quæ Plato adolescens scripsisse traditur (42). Restat, ut pauca de dubiis scriptis quæ Thrasyllus non commemoravit ac de libris subditiciis dicam. Neque enim attinet hic subtilius et uberius de iis Platonis dialogis, qui falso inscripti et tanquam spurii familia submovendi videntur, disputare. Antiqui (43) igitur quosdam dialogos Platoni suppositos esse contenderunt. Eorum nomina sunt :

1. Μίδων, ἢ Ἱπποτρόφος.
2. Ἐρυξίας, ἢ Ἐρασίστρατος.
3. Ἀλκυών.
4. Ἀκέφαλος, ἢ Σίσυφος.
5. Ἀξίοχος (44).
6. Φαίακες.
7. Δημόδοκος (45).
8. Χελιδών.
9. Ἑβδόμη (46).
10. Ἐπιμενίδης (47).

At librarii de talium librorum auctoritate minime solliciti non modo eos quos dixi dialogos frequenter descripserunt, sed alios quoque Platoni assignarunt. In his sunt :

11. περὶ ἀρετῆς.
12. περὶ δικαίου.
13. ὅροι.

Quo factum est, ut etiam nunc pars codicum tanquam Platonica scripta exhibeat primo Axiochum, deinde dialogos de justo ac de virtute, tum Demodocum, Sisyphum et Eryxiam, denique definitiones. Ex his Eryxiam sive Erasistratum, Sisyphum, Axiochum, postremo libellum de virtute Æschini Socratico vindicat Suidas. Contra Alcyon Leonti Academico ascribitur a Nicia Nicæensi apud Athenæum lib. XI p. 506. c. et Favorino apud Diogenem Laertium lib. III, 62. Videtur autem idem esse dialogus qui hodie inter Luciani opera edi solet. Porro disputationis de justo meminit Isidorus Pelusiota lib. IV, epist. 91, plures ejusmodi commentarios a Platone confectos esse affirmans. Sed nos ut dialogum ita inscriptum Platonis esse negamus : ita etiam Definitiones non Platoni, sed Speusippo tribuimus. De hoc igitur nunc commentabimur.

Speusippus (48), Atheniensis (49), pago Myrrhinusius (50), quarto, ut opinor, Olympiadis 96 anno vel ante Chr. 393 natus, patrem Eurymedontem, matrem autem Potonen, Platonis sororem habuit. De cujus studiorum initiis nihil traditum est, siquidem a quo præceptore primis litteris imbutus sit, ignoramus. Sed contigit ei postea, ut a Platone ex itineribus reverso educaretur. Quippe avunculus adolescentis partim segnis partim intemperantis mores emendavit. Qua in re nullo nec dicto nec facto ei molestus fuit, sed fugienti semper parentum convicia et probra placidum se minimeque iratum præbuit, magnumque homini pudorem suique et philosophiæ admirationem incussit. Quum igitur a multis amicorum reprehenderetur philosophus, quod non castigaret adolescentem : Ego vero, inquit, castigo, vitæ meæ ratione et institutione ipsi demonstrans, quod sit honestorum et turpium discrimen (51). Pietatis erga Platonem multis annis interjectis Speusippus plura dedit docu-

ρεῖ, καί τινες. — (41) Diogenes Laertius lib. III, 4 καὶ ποιήματα γράψαι, πρῶτον μὲν διθυράμβους, ἔπειτα καὶ μέλη καὶ τραγῳδίας. — (42) Tribuuntur tamen ei epigrammata, quæ collegit Th. Bergkius Poet. Lyr. Græc. p. 489-496. —

(43) Diogenes Laertius lib. III, 62 νοθεύονται δὲ τῶν διαλόγων ὁμολογουμένως, Μίδων, ἢ Ἱπποτρόφος, Ἐρυξίας ἢ Ἐρασίστρατος, Ἀλκυών, Ἀκέφαλος ἢ Σίσυφος, Ἀξίοχος, Φαίακες, Δημόδοκος, Χελιδών, Ἑβδόμη, Ἐπιμενίδης· ὧν ἡ Ἀλκυὼν Λέοντός τινος εἶναι δοκεῖ, καθά φησι Φαβωρῖνος ἐν τῷ πέμπτῳ τῶν Ἀπομνημονευμάτων. Athenæus lib. XI p. 506. c. ὡς καὶ ἡ Ἀλκυὼν Λέοντος τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ, ὥς φησι Νικίας ὁ Νικαεὺς [εἶναι λέγεται]. — (44) Cf. Phil. Græc. Fragm. Vol. II pag. 139-142. — (45) Clemens Alexandrinus Strom. lib. I pag. 315 ed. Sylb. εἰσὶ γὰρ δή, ὥς φασι, περὶ τὰς τελετὰς ναρθηκοφόροι μὲν πολλοί, Βάκχοι δέ τε παῦροι, πολλοὺς μὲν τοὺς κλητούς, ὀλίγους δὲ τοὺς ἐκλεκτοὺς αἰνιττόμενος. Ἐπιφέρει γοῦν σαφῶς· οὗτοι δε εἰσι, κατὰ τὴν ἐμὴν δόξαν, οὐκ ἄλλοι ἢ οἱ πεφιλοσοφηκότες ὀρθῶς· ὧν δὴ κἀγώ, κατά γε τὸ δυνατόν, οὐδὲν ἀπέλιπον ἐν τῷ βίῳ, ἀλλὰ παντὶ τρόπῳ προὐθυμήθην γενέσθαι. Εἰ δὲ ὀρθῶς προὐθυμήθην καὶ τί ἠνύσαμεν, ἐκεῖσε ἐλθόντες τὸ σαφὲς εἰσόμεθα, ἐὰν θεὸς θέλῃ, ὀλίγον ὕστερον. Ἆρ' οὐ δοκεῖ σοι πίστεως ἐκ τῶν ἑβραϊκῶν γραφῶν τὴν μετὰ θάνατον ἐλπίδα τοῦ δικαίου σαφηνίζειν; Κἀν τῷ Δημοδόκῳ, εἰ δὴ τοῦ Πλάτωνος τὸ σύγγραμμα κτλ. — (46) ἑβδόμη intelligendum ut apud Herodotum lib. VI, 57. — (47) Platonicum etiam librum Epimenidem esse vult Eusebius Præparat. evang. lib. X cap. 4 p. 471. —

(48) Cf. Maximiliani Achillis Fischeri de Speusippi Atheniensis vita dissertatio. Rastadii 1843. — (49) Diogenes Laertius IV, 1 Σπεύσιππος Εὐρυμέδοντος, Ἀθηναῖος. Τὸν δὲ δῆμον Μυῤῥινούσιος ἦν· ὃς ἦν υἱὸς τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ Ποτώνης. Suidas : Σπεύσιππος, Εὐρυμέδοντος, ἀδελφιδοῦς Πλάτωνος τοῦ φιλοσόφου, ἀπὸ Ποτώνης τῆς αὐτοῦ ἀδελφῆς, ἀκουστὴς αὐτοῦ Πλάτωνος καὶ διάδοχος γενόμενος τῆς ἀκαδημίας. Ammonius in vita Aristotelis : μετὰ δὲ τοῦ Πλάτωνος τελευτὴν διαδέχεται τὴν τούτου σχολὴν Σπεύσιππος, ὁ ἀδελφιδοῦς αὐτοῦ· υἱὸς γὰρ ἦν οὗτος Ποτώνης, τῆς τούτου ἀδελφῆς. Cicero Acad. I, 4 Nam quum Speusippum, sororis filium, Plato philosophiæ quasi heredem reliquisset. Athenæus lib. VII pag. 279. e. οὐ μακρὰν δὲ τούτων ἦν καὶ Σπεύσιππος, ὁ Πλάτωνος ἀκουστὴς καὶ συγγενής. — (50) Stephanus Byzantius pag. 464 ed. Meineke : Μυῤῥινοῦς, δῆμος τῆς Πανδιονίδος φυλῆς· ὁ δημότης Μυῤῥινούσιος. — (51) Plutarchus de fraterno amore cap. 21 Vol. X pag. 67 seq. ed. Hutten. Οὕτω καὶ Πλάτων ἀδελφιδοῦν ὄντα Σπεύσιππον ἐκ πολλῆς ἀνέσεως καὶ ἀκολασίας ἐπέστρεψεν, οὐδὲν οὔτ' εἰπὼν ἀνιαρόν, οὔτε ποιήσας πρὸς αὐτόν, ἀλλὰ φεύγοντι τοὺς γονεῖς ἐλέγχοντας αὐτὸν ἀεὶ κἂν λοιδοροῦν-

menta. Constat enim eum et versibus et soluta oratione tanti philosophi laudes celebrasse. Notum est ejus in Platonem epigramma (52), inter ipsius autem scripta Diogenes Laertius IV, 5 memorat Πλάτωνος ἐγκώμιον et III, 2 Πλάτωνος περίδειπνον, de quibus infra agemus.

Jam vero simulatque Plato scholam aperuit, huic magistro tam diu operam dedit, ut omnium ejus discipulorum princeps haberetur. Neque vero magis cognatione et consuetudine, qua cum Platone conjunctus erat, quam ingenii præstantia et litterarum studio hoc consecutus videtur, ut in sapientiæ fastigio staret. Patebat tum Athenis Isocratis domus cunctæ Græciæ quasi ludus quidam atque officina dicendi. Hunc quem unum mirabatur Plato, licet cæteros rhetores exagitaret (53), Speusippus ita coluit, ut in ejus sectatoribus nomen suum profiteretur. Quum enim perspexisset, quantum valeret ars oratoria ad fingendos hominum animos, ingenia acuenda, dicendi denique facultatem comparandam, illius scholas frequentavit; utque æqualibus et posteris prodesset, rhetoricæ quæ vocabantur a magistro arcana (ἀπόῤῥητα) primus evulgavit (54). Videntur autem hæc fuisse præcepta, quæ de oratione tam conformanda quam numeris astringenda Isocrates dabat, quorumque corpus a Cicerone in epistolis ad Atticum myrothecii nomine notatur (55).

Illam igitur artem quæ sub Isocratis nomine ferebatur, veteres modo e Speusippi modo ex aliorum discipulorum commentariis petiisse probabile est, quoniam ipse Isocrates nullum hujusmodi librum scripserat (56). Nunc primarium fontem adire prohibiti e Ciceronis libris rhetoricis multa quæ ad hanc rem pertineant cognoscimus (57).

Pythagoreorum quoque litteris ipso Platone, ut arbitror, auctore studuit eorumque sectam explosa sæpe magistri sententia secutus est (58). Etenim Philolai scripta sive e Sicilia sive Thebis Athenas perlata evolvit (59), iisque et aliis

---

τας, ἐνδιδοὺς ἑαυτὸν εὐμενῆ καὶ ἀμήνιτον, αἰδῶ τε πολλὴν ἐνειργάσατο, καὶ ζῆλον ἑαυτοῦ καὶ φιλοσοφίας· καίτοι πολλοὶ τῶν φίλων ἐνεκάλουν ὡς μὴ νουθετοῦντι τὸ μειράκιον· ὁ δὲ καὶ πάνυ νουθετεῖν ἔλεγε, τῷ βίῳ καὶ τῇ διαίτῃ τῆς πρὸς τὰ αἰσχρὰ τῶν καλῶν διαφορᾶς παρέχων κατανόησιν. Plutarchus de adul. et amic. discrim, cap. 47 vol. VII pag. 230 ed. Hutten. ὁ γοῦν Πλάτων ἔλεγε νουθετεῖν τῷ βίῳ τὸν Σπεύσιππον. — (52) Vid. fragm. 186. — (53) Diogenes Laertius III, 8 ὁ δ' οὖν φιλόσοφος καὶ Ἰσοκράτει φίλος ἦν. Cicero orat. cap. 13. At ea de seniore scribit Plato, et scribit æqualis, et quidem, exagitator omnium rhetorum, hunc miratur unum. Me autem, qui Isocratem non diligunt, una cum Socrate et cum Platone errare patiantur. —(54) Diogenes Laertius IV, 2 καὶ πρῶτος παρὰ Ἰσοκράτους τὰ καλούμενα ἀπόῤῥητα ἐξήνεγκεν, ὥς φησι Καινεύς. — Cicero ad Attic. II, 1 Meus autem liber totum Isocratis μυροθήκιον atque omnes ejus discipulorum arculas ac nonnihil etiam Aristotelia pigmenta consumpsit. Cæterum recte Dionysius Halicarnassensis libro de admiranda orationis Demostheneæ v. cap. 2 Vol. VI p. 957 ed. Reisk. a superiorum oratorum, Periclis, Alcibiadis, Critiæ, Theramenis granditate ac sublimitate distinguit secundum dictionis genus, tenue videlicet et simplex, quod compositione et robore communi et vulgari loquendi modo persimile apparet atque imprimis Lysiæ proprium fuit adjungitque tertium dicendi genus e duobus prioribus compositum, quod mixtum appellari solebat. Hoc vero, quamvis multorum etiam aliorum commune esset, Isocrates coluit et ad fastigium pæne perduxit. Fuit enim magnus orator et perfectus magister, quamquam forensi luce caruit, intraque parietes aluit eam gloriam quam nemo fortasse postea consecutus est. (Cf. Cicero Brut. cap. 8.) Is et scripsit multa præclare et docuit alios, et cum cætera melius quam superiores, tum primus intellexit, etiam in soluta oratione, dum versum effugeres, modum tamen et numerum quendam oportere servari. Quum enim antea verborum quasi structura et quædam ad numerum conclusio nulla fuisset, ipse orationis elationem atque altitudinem cum elegantia copulavit observatoque numero mirabilis circumductionem sive periodorum artifex exstitit. — (56) Cicero de invent. II, 2 Nam fuit tempore eodem, quo Aristoteles, magnus et nobilis rhetor Isocrates: cujus ipsius quam constet esse artem, non invenimus. Discipulorum autem atque eorum, qui protinus ab hac sunt disciplina profecti, multa de arte præcepta reperimus — (57) Cicero de orat. lib, III cap. 43-51. Orator, cap. 41-68. — (58) Vid. fragm. 195. 198.

(59) Theologumen. arithm. auctor p. 61 ed. Ast. ὅτι καὶ Σπεύσιππος, ὁ Ποτώνης μὲν υἱὸς τῆς τοῦ Πλάτωνος ἀδελφῆς, διάδοχος δὲ ἀκαδημίας, πρὸ Ξενοκράτους ἐξαιρέτως σπουδασθεισῶν ἀεὶ Πυθαγορικῶν ἀκροάσεων, μάλιστα δὲ τῶν Φιλολάου συγγραμμάτων, βιβλίδιόν τι συντάξας γλαφυρὸν ἐπέγραψε μὲν αὐτὸ περὶ Πυθαγορικῶν ἀριθμῶν, ἀπ' ἀρχῆς δὲ μέχρι ἡμίσους περὶ τῶν ἐν αὐτοῖς γραμμικῶν ἐμμελέστατα διεξελθών, πολυγωνίων τε καὶ παντοίων τῶν ἐν ἀριθμοῖς ἐπιπέδων ἅμα καὶ στερεῶν, περί τε τῶν πέντε σχημάτων, ἃ τοῖς κοσμικοῖς ἀποδίδοται στοιχείοις, ἰδιότητος αὐτῶν πρὸς ἄλληλα καὶ κοινότητος, ἀναλογίας τε καὶ ἀνακολουθίας, μετὰ ταῦτα λοιπὸν θάτερον τὸ τοῦ βιβλίου ἥμισυ περὶ δεκάδος ἄντικρυς ποιεῖται, φυσικωτάτην αὐτὴν ἀποφαίνων καὶ τελεστικωτάτην τῶν ὄντων, οἷον εἶδός τι τῶν κοσμικῶν ἀποτελεσμάτων τεχνικὸν ἀφ' ἑαυτῆς, ἀλλ' οὐχ ἡμῶν νομισάντων ἢ ὡς ἔτυχεν ἢ ἤθελεν, ὑπάρχουσα καὶ παράδειγμα παντελέστατον τῷ τοῦ παντὸς ποιητῇ θεῷ προεκκειμένη. Λέγει δὲ τὸν τρόπον τοῦτον περὶ αὐτῆς. Ἔστι δὲ τὰ δέκα τέλειος, καὶ ὀρθῶς τε καὶ κατὰ φύσιν εἰς τοῦτον καταντῶμεν παντοίως ἀριθμοῦντες Ἕλληνές τε καὶ πάντες ἄνθρωποι, οὐδὲν αὐτοὶ ἐπιτηδεύοντες· πολλὰ γὰρ ἴδια ἔχει, ἃ προσήκει τὸν οὕτω τέλειον ἔχειν [πολλὰ δὲ ἴδια μὲν οὐκ ἔστιν αὐτοῦ· δεῖ δὲ ἔχειν αὐτὰ τέλειον]· πρῶτον μὲν οὖν ἄρτιον δεῖ εἶναι, ὅπως ἴσοι ἐνῶσιν οἱ περισσοί τε καὶ ἄρτιοι, καὶ μὴ ἑτερομερεῖς· ἐπεὶ γὰρ πρότερος ἀεί ἐστιν ὁ περισσὸς τοῦ ἀρτίου, εἰ μὴ ἄρτιος εἴη ὁ συμπεραίνων, πλεονεκτήσει ὁ ἕτερος· εἰ δὲ ἴσους ἔχει, χρὴ τοὺς πρώτους καὶ ἀσυνθέτους καὶ τοὺς δευτέρους καὶ συνθέτους· ὁ δὲ δέκα ἔχει ἴσους, καὶ οὐδεὶς ἂν ἄλλος ἐλάσσων τῶν δέκα τοῦτο ἔπαθεν ἀριθμός, πλείων δὲ τάχα· καὶ γὰρ ὁ ιβʹ καὶ ἄλλοι τινές· ἀλλὰ πυθμὴν αὐτῶν ὁ δέκα, καὶ πρῶτος τοῦτο ἔχων, καὶ ἐλάχιστος τῶν ἐχόντων τέλος τι ἔχει, καὶ ἴδιόν πως αὐτὸ τοῦτο γέγονε τὸ ἐν πρώτῳ αὐτῷ ἴσους ἀσυνθέτους

Pythagoreorum disputationibus adhibitis elegantem de numeris Pythagoricis libellum composuit. Quid? quod cum Platone in Siciliam profectus cum alios Pythagoreorum familiæ principes, qui eo tempore vel in Italia commorabantur vel Siciliæ rebus se immiscebant, tum Archytam convenit. Fuerunt etiam alii quibuscum commercium habuit Speusippus. Nimirum in ejus operibus comparent (60) epistolæ ad Dionem, Dionysium, Philippum datæ. Atque ex epistola quidem ad Dionem pauca profert Plutarchus de adul. et amic. discr. cap. 43 (61), Dionysii vero ad Speusippum scribentis dicta quædam servarunt Athenæus lib. VII pag. 279. e. et Diogenes Laertius IV, 2 (62). Denique ex epistola Philippo Macedonum regi inscripta Carystius Pergamenus in commentarios suos rettulit locum, quem inseruit Athenæus lib. XI p. 506. E (63). Qui locus gravis testimonii instar habere visus est Wesselingio ad Diodori Siculi libr. XVI tom. 7 pag. 508. Continet enim opinionem de primordiis regni Philippi a vulgatiore fama diversam. Philippum Platoni obtrectantem reprehendit Speusippus, quasi ignorantibus hominibus Philippum Platonis beneficio ad regnum pervenisse. Platonem enim, misso Euphræo Oritano ad Perdiccam effecisse, ut hic regionem quandam Philippo assignaret, qui postquam ibi exercitum aluisset mortuo fratre rerum potitus sit. Quæ si vera sunt, id quod Athenæus in suspenso relinquit, statuendum est Philippum jam ante fratris obitum Thebis elapsum in Macedonia versatum esse. Similia in Socraticorum, quæ exstant, epistolis leguntur. Namque eam, quæ inter illas trigesima numeratur et omisso auctoris nomine simpliciter Philippo inscripta est, cum Leone Allatio et aliis Speusippo vindicamus, quia convenit cum ejusdem philosophi verbis apud Athenæum (64). Nobiscum I. G. Bœhneckius quoque facit in Quæstionum de orat. Att. Vol. I. (*Forschungen auf dem Gebiete der attischen Redner*) pag. 364 et p. 672 seq. qui eam pro genuina habet nec multo post secundum Olympiadis CVIII annum exaratam esse contendit. Intelligitur hoc ex extrema epistolæ parte. Quippe Speusippus sic eam claudit : ἀλλὰ γὰρ τὰς λοιπὰς σκήψεις γράψοντα ἐπιλείπει με τὸ βυβλίον· τοσαύτην ἡμῖν σπάνιν βυβλίων βασιλεὺς Αἴγυπτον λαβὼν πεποίηκεν. Nam eo tempore Artaxerxes Ochus Ægypto potitus erat (65), qui videtur chartam vel papyrum ex Ægypto in alias terras exportari vetuisse (66). Nihil autem est quod solum Allatio opposuit Orellius in annot. ad Socraticorum epist. p. 262, in fine hujus epistolæ missam eam ex Ægypto dici, ubi Speusippus nunquam fuerit. Nempe scriptorem vir doctus non intellexit. Fuerunt quidem qui Bentlejo (67) astipulati, velut Antonius Westermannus in commentationis de epistolarum scriptoribus græcis parte septima (68) cum hac omnes Socraticorum epistolas tanquam subditicias familia submoverent. Conquisitis scilicet rationibus illi hoc docere conantur. Ajunt ergo primum obstare totius epistolæ habitum et argumentum, deinde istam qua redundet eruditionem satis putidam eamque nec Speu-

τε καὶ συνθέτους ὦφθαι· ἔχων τε τοῦτο ἔχει πάλιν καὶ τοὺς πολλαπλασίους καὶ τοὺς ὑποπολλαπλασίους, ὧν εἰσι πολλαπλάσιοι· ἔχει μὲν γὰρ ὑποπολλαπλασίους τοὺς μέχρι πέντε, τοὺς δὲ ἀπὸ τῶν ἓξ μέχρι τῶν δέκα πολλαπλασίους αὐτῶν· ἐπεὶ δὲ τὰ ζ' οὐδενός, ἐξαιρετέον· καὶ τὰ δ', ὡς πολλαπλάσια τοῦ β', ὥστε ἴσους εἶναι πάλιν δεῖ. Ἔτι πάντες οἱ λόγοι ἐν τῷ ι', ὅ τε τοῦ ἴσου καὶ τοῦ μείζονος καὶ τοῦ ἐλάττονος καὶ τοῦ ἐπιμορίου καὶ τῶν λοιπῶν εἰδῶν ἐν αὐτῷ, καὶ οἱ γραμμικοὶ οἱ ἐπίπεδοι καὶ οἱ στερεοί· τὸ μὲν γὰρ α' στιγμή, τὸ δὲ β' γραμμή, τὰ δὲ τρία τρίγωνον, τὰ δὲ δ' πυραμίς· ταῦτα δὲ πάντα ἐστὶ πρῶτα καὶ ἀρχαὶ τῶν καθ' ἕκαστον ὁμογενῶν. Καὶ ἀναλογιῶν δὲ πρώτη αὐτή ἐστιν ἡ ἐν αὐτοῖς ὀφθεῖσα ἡ τῷ ἴσῳ μὲν ὑπερέχουσα, τέλος δὲ ἔχουσα ἐν τοῖς δέκα. Ἔν τε ἐπιπέδοις καὶ στερεοῖς πρῶτά ἐστι ταῦτα, στιγμή, γραμμή, τρίγωνον, πυραμίς· ἔχει ταῦτα τὸν τῶν δέκα ἀριθμὸν καὶ τέλος ἴσχει· τετρὰς μὲν γὰρ ἐν πυραμίδος γωνίαις ἢ βάσεσι, ἑξὰς δὲ ἐν πλευραῖς, ὥστε δέκα, τετρὰς δὲ πάλιν ἐν στιγμῆς καὶ γραμμῆς διαστήμασι καὶ πέρασι, ἑξὰς δὲ ἐν τριγώνου πλευραῖς καὶ γωνίαις, ὥστε πάλιν δέκα. Καὶ μὴν καὶ ἐν τοῖς σχήμασι κατ' ἀριθμὸν σκεπτομένῳ συμβαίνει· πρῶτον γάρ ἐστι τρίγωνον τὸ ἰσόπλευρον, ὃ ἔχει μίαν πως γραμμὴν καὶ γωνίαν· λέγω δὲ μίαν, διότι ἴσας ἔχει· ἄσχιστον γὰρ ἀεὶ καὶ ἑνοειδὲς τὸ ἴσον· δεύτερον δὲ τὸ ἡμιτετράγωνον· μίαν γὰρ ἔχον παραλλαγὴν γραμμῶν καὶ γωνιῶν ἐν δυάδι ὁρᾶται· τρίτον δὲ τὸ τοῦ ἰσοπλεύρου ἥμισυ τὸ καὶ ἡμιτρίγωνον· πάντως γάρ ἄνισον καθ' ἕκαστον, τὸ δὲ πᾶν αὐτοῦ τρία ἐστί. Καὶ ἐπὶ τῶν στερεῶν εὑρίσκοις ἂν ἄχρι τῶν τεττάρων προϊὸν τὸ τοιοῦτο, ὥστε δεκάδος καὶ οὕτως ψαύει· τριὰς γάρ πως ἡ μὲν πρώτη πυραμὶς μίαν πως γραμμήν τε καὶ ἐπιφάνειαν ἐν ἰσότητι ἔχουσα, παρὰ τῆς ἐπὶ τῆς βάσεως γωνίας ὑπὸ τριῶν ἐπιπέδων περιεχομένη, τὴν κατὰ κορυφὴν ὑπὸ τεττάρων συγκλειομένη, ὥστε ἐκ τούτου δυάδι ἐοικέναι· ἡ δὲ τρίτη τριάδι, ἐπὶ ἡμιτετραγώνου βεβηκυῖα, καὶ σὺν τῇ ὀφθείσῃ μιᾷ ὡς ἐν ἐπιπέδῳ τῇ ἡμιτετραγώνῳ ἔτι καὶ ἄλλην ἔχουσα διαφορὰν τὴν τῆς κορυφαίας γωνίαν, ὥστε τριάδι ἂν ὁμοιοῖτο πρὸς ὀρθὰς τὴν γωνίαν ἔχουσα τῇ τῆς βάσεως μέσῃ πλευρᾷ· τετράδι δὲ ἡ τετάρτη κατὰ ταῦτα, ἐπὶ ἡμιτετραγώνῳ βάσει συνισταμένη, ὥστε τέλος ἐν τοῖς δέκα λαμβάνειν τὰ λεχθέντα. Τὰ αὐτὰ δὲ καὶ ἐν τῇ γενέσει· πρώτη μὲν γὰρ ἀρχὴ εἰς μέγεθος στιγμή, δευτέρα γραμμή, τρίτη ἐπιφάνεια, τέταρτον στερεόν. — (60) Diogenes Laertius lib. IV, 5 ἐπιστολαὶ πρὸς Δίωνα, Διονύσιον, Φίλιππον. — — (61) Vid. fragm. 191. — (62) Vid. fragm. 226-227. — (63) Vid. fragm. 192. — (64) Vid. fragm. 187. — (65) Vid. Diodor. Sicul. lib. XVI cap. 51. — (66) Cf. *Ambroise Firmin Didot, sur le prix du papier dans l'antiquité* p. 9 (Paris 1857). — (67) Bentlejus Opusc. phil. pag. 47 seqq. (Lipsiæ 1781). — (68) Ant. Westermann. in Commentationis de epistolarum scriptoribu græcis parte septima (Lipsiæ 1855). —

sippo nec Philippo dignam. Tum injuriosam eam in Isocratem esse, cui Speusippus multa debuerit. Denique invectionem in Isocratem per se spectatam rhetorem potius quam philosophum redolere.

Fateor hæc, quæ dicuntur a pluribus (69), posse speciosa videri. Sed quoniam veteres minus bene moratum fuisse Speusippum testificantur (70), omnia quæ ad imminuendam epistolæ auctoritatem afferri solent argumenta, pro nihilo putamus. Est enim hominis ingrati et maligni magistros, a quibus litteras et artes didicerit, asperioribus facetiis perstringere. Huc accedit simplicitas orationis sine pigmentis fucoque puerili et quæ maximam illius opusculi partem tenet narratio de Philippi majoribus ex Antipatri historiarum libris excerpta, quæ ob jejunitatem nemini nisi Philippo, ad quem scripta esse fertur, placere posset. Præterea ex Socraticorum epistolis trigesimam primam etiam, ad Philippum item datam, cum Orellio præf. p. VII ad Speusippum auctorem referre non dubitamus (71). Denique epistolam incerto auctore vulgatam ab Orellio, quæ inter Socraticas trigesima secunda est, æque ac sequentem Speusippi esse ad Xenocratem missas ex Diogenis Laertii verbis in ejus vita recte collegit Allatius. Etenim ille lib. IV, 3 ait : ἤδη δὲ ὑπὸ παραλύσεως καὶ τὸ σῶμα διέφθαρτο, καὶ πρὸς Ξενοκράτην διεπέμπετο, παρακαλῶν αὐτὸν ἐλθεῖν, καὶ τὴν σχολὴν διαδέξασθαι. Quamobrem nos quoque utramque epistolam Speusippo attribuimus.

Quæ de Speusippi itinere in Macedoniam ad Cassandrum facto narrantur, incredibilia sunt. Ferunt enim Speusippum lucri causa ad Cassandri nuptias in Macedoniam profectum levibus quibusdam carminibus conditis publiceque decantatis quæstum fecisse (72). At Cassander Thessalonicen, Philippi filiam, in matrimonium duxit primo Olympiadis 116 anno vel ante Chr. 316 (73). Quare in Chronicis Eusebianis eo ipso anno notatum est Speusippum floruisse (74). Hæc tamen quominus ad nostrum Speusippum referamus, temporum ratio obstat, quippe qui jam ante tertium Olympiadis 111 annum i. e. annum 334 æræ vulgaris fato perfunctus sit.

Speusippo magistro usæ sunt duæ mulieres, quæ Platonis jam discipulæ fuerant, Lasthenia, Mantineæ alumna, et Axiothea Phliasia. Quarum de utraque ab antiquis memoria prodita est. Illa enim virilis animi femina virili vestitu induta fuisse perhibetur (75) : hæc Diotimæ, Platonis convivio nobilitatæ, popularis, eaque ingeniosa, ut puto, et festiva, jucunda consuetudine cum philosopho nostro conjuncta erat. Quam consuetudinem non defuisse qui sinistris sermonibus carperent, nemo mirabitur, præsertim quum Speusippus simul avari hominis speciem præberet. Huc spectant mordacissima Dionysii dicta sic ad eum scribentis : *Etiam ab Arcade discipula tua philosophiam discere nobis licet.* Et alibi : *Plato discendi studiosos gratis docebat, tu vero tributa exigis et æque a volentibus atque a nolentibus accipis* (76). Quin etiam scriptor epistolæ (77) Socraticæ sextæ et trigesimæ quandam

---

(69) Cf. Fischeri de Speusippi Atheniensis vita dissertatio p. 29. — (70) Diogenes Laertius IV, 1 καὶ γὰρ ὀργίλος καὶ ἡδονῶν ἥττων ἦν. Suidas v. Σπεύσιππος· αὐστηρὸς τὴν γνώμην, εἰς ἄκρον ὀξύθυμος. — (71) Vid. fragm. 188. — (72) Philostratus vit. Apollon. cap. 35 Σπεύσιππον τὸν Ἀθηναῖον οὕτω τοι ἐρασιχρήματον γενέσθαι φασίν, ὡς ἐπὶ τὸν Κασσάνδρου γάμον ἐς Μακεδονίαν κωμάσαι (leg. κομίσασθαι) ποιήματα ψυχρὰ ξυνθέντα, καὶ δημοσίᾳ ταῦθ' ὑπὲρ χρημάτων ᾆσαι. Quæ repetit. Suidas s. v. Αἰσχίνης ὁ τοῦ Λυσανίου. Sed Diogenes Laertius IV, 1 eum delectationis causa Macedoniam, ut Cassandri nuptiis interesset, petivisse refert (ὑφ' ἡδονῆς ἐλθεῖν εἰς Μακεδονίαν ἐπὶ τὸν Κασσάνδρου γάμον). — (73) Diodorus Siculus lib. XIX cap. 49. Justinus lib. XIV cap. 6. —

(74) Euseb. Chron. pag. 178 ed. Scaliger. Cf. Eusebii Chron. p. 348 ed. Mai. An. Abram. 1701 : « Menander et Speusippus philosophi cognoscebantur. » Syncell. p. 274. D. (p. 521 Dindorf.) Μενέδημος καὶ Σπεύσιππος φιλόσοφοι ἐγνωρίζοντο. — (75) Diogenes Laertius. lib, IV, 1 ἐλέγοντο δὲ αὐτοῦ καὶ αἱ Πλάτωνος ἀκούειν μαθήτριαι, Λασθένειά τε ἡ Μαντινικὴ καὶ Ἀξιοθέα ἡ Φλιασία. Id. lib. III, 46 Ἀξιοθέα Φλιασία ἣ καὶ ἀνδρεῖα ἠμπίσχετο, ὥς φησι Δικαίαρχος. Olympiodorus in vita Platonis : πολλοὺς δὲ πάνυ πρὸς μάθησιν ἀφείλκετο καὶ ἄνδρας, καὶ γυναῖκας ἀνδρείῳ σχήματι παρασκευάζων ἀκροᾶσθαι αὐτοῦ. Clemens Alexandrinus Strom. lib. IV παρὰ Πλάτωνί τε ἐφιλοσόφουν Λασθένεια ἡ Ἀρκαδία (lege Ἀρκαδικὴ) καὶ Ἀξιοθέα ἡ Φλιασία. Themistius orat. IV : Ἀξιοθέα μὲν γὰρ ἐπιλεξαμένη τι τῶν ξυγγραμμάτων ἃ Πλάτων πεποίηται ὑπὲρ πολιτείας, ᾤχετο ἀπιοῦσα Ἀθήναζε ἐξ Ἀρκαδίας, καὶ Πλάτωνος ἠκροᾶτο λανθάνουσα ἄχρι πόῤῥω ὅτι γυνὴ εἴη, ὥσπερ ὁ Ἀχιλλεὺς τοῦ Λυκομήδους. Ὁ δὲ γεωργὸς ὁ Κορίνθιος τῷ Γοργίᾳ ξυγγενόμενος, (οὐκ αὐτῷ ἐκείνῳ Γοργίᾳ, ἀλλὰ τῷ λόγῳ ὃν Πλάτων ἔγραψεν ἐπ' ἐλέγχῳ τοῦ σοφιστοῦ) αὐτίκα ἀφεὶς τὸν ἀγρόν, καὶ τὰς ἀμπέλους, Πλάτωνι ὑπέθηκε τὴν ψυχήν, καὶ τὰ ἐκείνου ἐσπείρετο καὶ ἐφυτεύετο. Apulejus de Platone : Multi auditorum ejus utriusque sexus in philosophia floruerunt. — (76) Diogenes Laertius lib. IV, 2 ὅτε καὶ Διονύσιος πρὸς αὐτὸν γράφων τωθαστικῶς φησι· καὶ ἐκ τῆς Ἀρκαδικῆς σου μαθητρίας ἐστὶ τὴν φιλοσοφίαν καταμαθεῖν· καὶ Πλάτων μὲν ἀτελεῖς φόρων τοὺς παρ' αὐτὸν φοιτῶντας ἐποίει, σὺ δὲ δασμολογεῖς καὶ παρ' ἑκόντων καὶ ἀκόντων λαμβάνεις. Cf. fragm. 227. — (77) Scriptor Epist. Socr. 36 p. 44 ed. Orell. Βούλομαί σε μετὰ παιδιᾶς παῤῥησιάσασθαι, ἐπειδὴ σὺ καὶ πρὸς ἐμὲ προεισβέβληκας τῷ τρόπῳ τούτῳ. Λέγω δή σοι εὖ πράττειν, εἰ ἄρα τοῦτό ἐστι τοῦ χαίρειν ἄμεινον, ὡς οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ τοῦ μὲν ἥδεσθαι, ᾧ Λασθενία καὶ Σπεύσιππος χρῆται, αἴτιος τοῦ ἐς Σικελίαν στόλου ὁμολογῶν εἶναι, καὶ πλείονας τοῦ Γηρυόνου χεῖρα καὶ πόδας ἔξων, μᾶλλον δὲ τοῦ Βριάρεω (fragm. 228). —

dictionis similitudinem Lastheniæ et Speusippo tribuit. Docet enim consuevisse utrumque in epistolarum scriptione salutem amicis ita dicere, ut eos neque bene agitare (εὖ πράττειν), neque gaudere (χαίρειν), sed lætari (ἥδεσθαι) juberent (78).

Fama est matrimonium quoque contraxisse Speusippum, licet ea res dubitationem habeat. Testem vero hujus matrimonii solum Platonem proferre possumus in epistola tertia decima Dionysio scribentem, opus sibi esse dote triginta minarum. Namque Plato unam e neptium filiabus Speusippo avunculo collocaturus illam pecuniam Dionysii facultatibus sublevatus (79) solvere volebat. Similis argumenti decima Chionis quæ vocatur epistola est. Nimirum, si fides epistolæ auctori, Chion qui forte Athenis commorabatur quo tempore illæ nuptiæ fiebant, ad augendam triginta minarum dotem talentum Speusippo, utpote in egestate versanti, de suo numeravit. Subjiciuntur a scriptore pauca, quæ ad sponsi suavitatem et matrimonii sinceritatem laudibus extollendam pertinent. Jam si missum facimus personatum Chionem i. e. sophistam qui sub umbra alienæ dignitatis latet, quis ad facti veritatem probandam Platonem tanquam locupletem auctorem laudabit? Scio Plutarchum (80) in Dionis vita cap. 21 hanc ipsam tertiam decimam Platonis epistolam spectasse atque ex eodem fonte partem narrationis hausisse, sed mihi omnes quæ sub Platonis nomine feruntur epistolas spurias videri, jam supra in adumbrandis philosophi itineribus (81) dixi. Quum autem de Speusippi matrimonio nihil præterea traditum sit, rem incertam neque confirmare argumentis neque refellere in animo est. Adde quod liberis videtur caruisse, quoniam virum non propinquitatis vinculis, sed studiorum cognatione conjunctum, Xenocratem Academiæ heredem reliquit.

Hic notare libet, hortum Academiæ vicinum jam Xenocratis tempore scholæ fuisse adjunctum, cujus rector domicilium ibi habebat. Produnt scilicet Academiam tribus drachmarum millibus emtam domicilium fuisse Platonis, Xenocratis, Polemonis ibi philosophiæ vacantium atque ætatem in ea conterentium : uno die excepto, quo Xenocrates quotannis in astu se contulerit, Liberalibus, ut (quod ajunt) novorum tragœdorum solemnia condecoraret (82). Fundus alter Platonis, in Iresidarum pago situs (83) in septentriones atque in orientem Eurymedontis Myrrhinusii prædiis obtendebatur. Hinc colligas Eurymedontem illum qui Potonen, Platonis sororem, duxerat, hominem bene nummatum fuisse. Quo posito atque concesso, commenticia sunt, quæ tum de Eurymedontis tum de Speusippi egestate dicuntur. Nam sine dubio opibus tantum valebat Eurymedon, ut filias et neptes dotare posset, neque vel Platonis auxilio vel Dionysii argento egeret. Quamvis Plato discipulorum nobilitate floreret, cæteros tamen auditores auctoritate ita vicit Speusippus, ut non solum quum avunculus alterum in Siciliam iter faceret, ipse ejus loco Academiam regendam acciperet, sed postea etiam senescenti in schola moderanda auxilio et adjumento esset. Quamobrem poeta quidam comicus illi sermocinantium juvenum cœtui Platonem cum Speusippo et Menedemo præfecit. Sunt etiam qui illorum conviviis Platonem cum Speusippo præfuisse scripserint (84). In hoc duodetriginta fere juvenum cœtu de difficillimis philosophiæ quæstio-

(78) De hac epistolica salutatione vide Henrici Stephani Thes. s. v. πράττειν. — (79) Plato epist. XIII p. 361. D. εἰσί μοι ἀδελφιδῶν θυγατέρες τῶν ἀποθανουσῶν τότε ὅτ' ἐγὼ οὐκ ἐστεφανούμην, σὺ δ' ἐκέλευες, τέσσαρες, ἡ μὲν νῦν ἐπίγαμος, ἡ δὲ ὀκταέτις, ἡ δὲ σμικρὸν πρὸς τρισὶν ἔτεσιν. ἡ δὲ οὔπω ἐνιαυσία. Ταύτας ἐκδοτέον ἐμοί ἐστι καὶ τοῖς ἐμοῖς ἐπιτηδείοις, αἷς ἂν ἐγὼ ἐπιβιῶ· αἷς δ' ἂν μή, χαιρόντων. Καὶ ὧν ἂν γένωνται οἱ πατέρες αὐτῶν ἐμοῦ πλουσιώτεροι, οὐκ ἐκδοτέον· τὰ δὲ νῦν ἐγὼ αὐτῶν εὐπορώτερος. Καὶ τὰς μητέρας δὲ αὐτῶν ἐγὼ ἐξέδωκα καὶ μετ' ἄλλων καὶ μετὰ Δίωνος. Ἡ μὲν οὖν Σπευσίππῳ γαμεῖται, ἀδελφῆς οὖσα αὐτῷ θυγάτηρ· δεῖ δὴ ταύτῃ οὐδὲν πλέον ἢ τριάκοντα μνῶν· μέτριαι γὰρ αὗται ἡμῖν προῖκες. — (80) Plutarchus Dion. 21. Vol. VI p. 186 seq. ed. Hutten. —

(81) Vid. not. 12. — (82) Plutarchus de exsilio cap 10 Vol. X p. 376 ed. Hutten. ἡ δ' Ἀκαδημία, τρισχιλίων δραχμῶν χωρίδιον ἐωνημένον, οἰκητήριον ἦν Πλάτωνος καὶ Ξενοκράτους καὶ Πολέμωνος, αὐτόθι σχολαζόντων καὶ καταβιούντων τὸν ἅπαντα χρόνον· πλὴν μίαν ἡμέραν, ἐν ᾗ Ξενοκράτης καθ' ἕκαστον ἔτος εἰς ἄστυ κατῄει Διονυσίων καινοῖς τραγῳδοῖς ἐπικοσμῶν, ὥς ἔφασαν, τὴν ἑορτήν Conf. C. F. Hermann. *Gesch. und system der Plat. Phil.* Tom. I pag. 24. — (83) Diogenes Laertius III, 42 τὸ ἐν Εἰρεσιδῶν χωρίον. — (84) Epicrates ap. Athen. lib. II pag. 59. Τί Πλάτων καὶ Σπεύσιππος καὶ Μενέδημος πρὸς τίσι νυνὶ διατρίβουσιν; ποία φροντίς, ποῖος δὲ λόγος διερευνᾶται παρὰ τοῖσιν; τάδε μοι πινυτῶς, εἴ τι κατειδὼς ἥκεις, λέξον ποτὶ τᾶς γᾶς. B. ἀλλ' οἶδα λέγειν περὶ τῶνδε σαφῶς. Παναθηναίοις γὰρ ἰδὼν ἀγέλην μειρακίων ἐν γυμνασίοις Ἀκαδημείας ἤκουσα λόγων ἀφάτων ἀτόπων. Περὶ γὰρ φύσεως ἀφοριζόμενοι διεχώριζον ζῴων τε βίον δένδρων τε φύσιν λαχάνων τε γένη. Κᾆτ' ἐν τούτοις τὴν κολοκύντην ἐξήταζον τίνος ἐστὶ γένους. A. καὶ τί ποτ' ἄρ' ὡρίσαντο καὶ τίνος γένους εἶναι τὸ φυτόν; δήλωσον, εἰ κάτοισθά τι. B. πρώτιστα μὲν οὖν πάντες ἀναυδεῖς τότ' ἐπέστησαν, καὶ κύψαντες χρόνον οὐκ ὀλίγον διεφρόντιζον. Κᾆτ' ἐξαίφνης ἔτι κυπτόντων καὶ ζητούντων τῶν μειρακίων λάχανόν τις ἔφη στρογγύλον εἶναι, ποίαν δ' ἄλλος, δένδρον δ' ἕτερος. Ταῦτα δ' ἀκούων ἰατρός τις Σικελᾶς ἀπὸ γᾶς κατέπαρδ' αὐτῶν ὡς ληρούντων. A. ἦ που δεινῶς ὠργίσθησαν χλευάζεσθαι τ' ἐβόησαν· τὸ γὰρ ἐν λέσχαις ταῖσδε τοιαυτὶ ποιεῖν ἀπρεπές. B. οὐδ' ἐμέλησεν τοῖς μειρακίοις. Ὁ Πλάτων δὲ παρών, καὶ μάλα πρᾴως, οὐδὲν

nibus disserebatur, omnesque diligenter magistrum rerum origines scrutantem vel de summo bono divinitus disputantem attendebant (85). Ludicri etiam sermones et jlocalariter dicta admittebantur, interdum litteris mandabantur (86). Porro ad decorum custodiendum Speusippus, Xenocrates, Aristoteles convivantibus bibendi leges scribebant (87). Ut paucis dicam, eam in hac familia vitam Speusippus egit, quam antiquus rhetor honorum contentioni et imperii cupiditati anteponens dictaturæ perpetuæ comparavit (88). Musis in Academia sive aram sive templum Plato dicaverat (89). Deinde Speusippus, avunculi præcepta secutus, qui Gratiis semper sacrificari voluerat, museum ibi exstructum fictis earum imaginibus adornavit (90). Postero tempore ibidem Platonis ipsius statua Silanonis manu facta quam Mithridates Persa ei consecraverat, conspiciebatur (91). Joculare est, quod de inventa a Speusippo fiscinarum commode portandarum ratione accepimus (92). Sed quo animo Aristoteles in Platonem senem et familiares ejus fuerit, magna quæstio est. Ælianus (93) memoriæ prodit Platonem, cui Aristoteles ob cultum et habitum philosopho indignum displiceret, Xenocratem, Speusippum, Amyclam, alios illi præoptasse eosque tum aliis affecisse honoribus, tum ad colloquia admisisse. Quum igitur Xenocrates aliquando in patriam iter fecisset, Speusippus autem ægrotaret, ideoque disputationi adesse non posset: Aristoteles Platonem jam octogenarium et me-

ὁρινθείς, ἐπέταξ' αὐτοῖς πάλιν ἐξ ἀρχῆς ἀφορίζεσθαι τίνος ἐστὶ γένους· οἱ δὲ διῄρουν. Cf. Meinek. fragm. com. gr vol. III pag. 370. Athenæus lib. XII pag. 548. a. οὐ γὰρ ἵνα συῤῥυέντες ἐπὶ τὸ αὐτὸ τῆς ἕως τοῦ ὄρθρου γενομένης τραπέζης ἀπολαύσωσιν, ἢ χάριν ἐξοινίας, ἐποιήσαντο τὰς συνόδους ταύτας οἱ περὶ Πλάτωνα καὶ Σπεύσιππον, ἀλλ' ἵνα φαίνωνται καὶ τὸ θεῖον τιμῶντες, καὶ φυσικῶς ἀλλήλοις συμπεριφερόμενοι καὶ τὸ πλεῖστον ἕνεκεν ἀνέσεως καὶ φιλολογίας. Cf. Eustath. comment. in Odyss. lib. I, vs. 110 pag. 1398 ed. Rom. — (85) Vid. Hermann. l. l. 79 seqq. Themist. orat. XXI pag, 245. Platonis de summo bono doctrinam numeris Pythagoricis exornatam discipuli editis commentariis illustrarunt. Aristoxenus Harmon. II, 30 ed. Meibom. Alexander Aphrodis. apud Simplicium Commentar. in Aristot. auscult. phys. fol. 32. b. coll. 104. Cf. Brandisii diatr. acad. de perdit. Aristot. libris de ideis et bono, Bonn. 1823 pag. 21 seqq. Ravaisson. de Arist. Metaph. pag. 214 sq. et quos laudat Hermannus l. l. pag. 710 sq. — (86) Plutarchus Conviv. disp. I Procem. Vol. XI pag. 2 ed. Hutten. ἐπεὶ δὲ καὶ σοὶ δοκεῖ τῶν μὲν ἀτόπων ἡ λήθη τῷ ὄντι σοφὴ κατ' Εὐριπίδην εἶνα, τὸ δὲ ὅλως ἀμνημονεῖν τῶν ἐν οἴκῳ, μὴ μόνον τῷ φιλοποιῷ λεγομένῳ μάχεσθαι τῆς τραπέζης, ἀλλὰ καὶ τῶν φιλοσόφων τοὺς ἐλλογιμωτάτους ἀντιμαρτυροῦντας ἔχειν, Πλάτωνα καὶ Ξενοφῶντα, καὶ Ἀριστοτέλην, καὶ Σπεύσιππον, Ἐπίκουρόν τε καὶ Πρύτανιν καὶ Ἱερώνυμον, καὶ Δίωνα τὸν ἐξ Ἀκαδημίας, ὡς ἄξιόν τινος σπουδῆς πεποιημένους ἔργον, ἀναγράψασθαι λόγους παρὰ πότον γενομένους. — (87) Athenæus Epit. I pag. 3. f. ὅτι Ξενοκράτης ὁ Χαλκηδόνιος καὶ Σπεύσιππος ὁ Ἀκαδημαϊκὸς καὶ Ἀριστοτέλης συμποτικοὺς νόμους ἔγραψαν. Conf. lib. V pag. 186. b. — (88) Themistius orat. XXXI de sedis prærogativa pag. 353 ed. Paris. 1684 ταύτην ἄρχει τὴν ἀρχὴν μέχρι νῦν ὁ Ἀρίστωνος, ταύτην Ἀριστοτέλης, ταύτην Σπεύσιππος, ταύτην Ξενοκράτης. Cf. Aristid. Platon.45. vol. II pag. 109 ed. Dindorf. — (89) Olympiodorus vit. Plat. διδασκαλεῖον ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ συνεστήσατο μέρος τι τούτου τοῦ γυμνασίου τέμενος ἀφορίσας ταῖς Μούσαις. Cf. vit. anonymi, Pausan. lib. I cap. 30, 2. — (90) Diogenes Laertius IV, 6 θύε ταῖς Χάρισιν Xenocrati dixit Plato. Id. IV, 1 Χαρίτων τε ἀγάλματα ἀνέθηκεν· ἐν τῷ μουσείῳ τῷ ὑπὸ Πλάτωνος ἐν Ἀκαδημίᾳ ἱδρυθέντι. — (91) Diogenes Laertius III, 25 ἐν δὲ τῷ πρώτῳ τῶν ἀπομνημονευμάτων Φαβωρίνου φέρεται, ὅτι Μιθραδάτης ὁ Πέρσης ἀνδριάντα Πλάτωνος ἀνέθετο εἰς τὴν Ἀκαδημίαν, καὶ ἐπέγραψε· Μιθριδάτης ὁ Ῥοδοβάτου Πέρσης Μούσαις εἰκόνα ἀνέθετο Πλάτωνος, ἣν Σιλανίων ἐποίησε. — (92) Diogenes Laertius IV, 3 καὶ πρῶτος εὗρεν ᾧ τὰ φορμία τῶν φρυγάνων εὔογκα ποιοῦσιν. — (93) Ælianus var. hist. III, 19 λέγεται τὴν διαφορὰν Ἀριστοτέλους πρὸς Πλάτωνα τὴν πρώτην ἐκ τούτων γενέσθαι. Οὐκ ἠρέσατο αὐτοῦ τῷ βίῳ ὁ Πλάτων, οὐδὲ τῇ κατασκευῇ τῇ περὶ τὸ σῶμα. Καὶ γὰρ ἐσθῆτι ἐχρῆτο περιέργῳ ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ὑποδέσει· καὶ κουρὰν δὲ ἐκείρετο καὶ ταύτην ἀήθη Πλάτωνι. Καὶ δακτυλίους δὲ πολλοὺς φορῶν ἐκαλλύνετο ἐπὶ τούτῳ. Καὶ μωκία δέ τις ἦν αὐτοῦ περὶ τὸ πρόσωπον, καὶ ἄκαιρος στωμυλία λαλοῦντος κατηγόρει καὶ αὕτη τὸν τρόπον αὐτοῦ. Πάντα δὲ ταῦτα, ὡς ἔστιν ἀλλότρια φιλοσόφου δῆλον· ἅπερ οὖν ὁρῶν ὁ Πλάτων οὐ προσίετο τὸν ἄνδρα, προετίμα δὲ αὐτοῦ Ξενοκράτην καὶ Σπεύσιππον καὶ Ἀμύκλαν καὶ ἄλλους, τῇ τε λοιπῇ δεξιούμενος αὐτοὺς τιμῇ, καὶ οὖν καὶ τῇ κοινωνίᾳ τῶν λόγων. Ἀποδημίας δέ ποτε γενομένης τῷ Ξενοκράτει εἰς τὴν πατρίδα, ἐπέθετο τῷ Πλάτωνι Ἀριστοτέλης, χορόν τινα τῶν ὁμιλητῶν τῶν ἑαυτοῦ περιστησάμενος· ὧν ἦν Μνάσων τε ὁ Φωκεύς, καὶ ἄλλοι τοιοῦτοι. Ἐνόσει δὲ τότε ὁ Σπεύσιππος, καὶ διὰ ταῦτα ἀδύνατος ἦν συμβαδίζειν τῷ Πλάτωνι. Ὁ δὲ Πλάτων ὀγδοήκοντα ἐτῶν ἐγεγόνει, ὁμοῦ τι καὶ διὰ τὴν ἡλικίαν ἐπελελοίπει τὰ τῆς μνήμης αὐτόν. Ἐπιθέμενος οὖν αὐτῷ, καὶ ἐπιβουλεύων ὁ Ἀριστοτέλης, καὶ φιλοτίμως πάνυ τὰς ἐρωτήσεις ποιούμενος, καὶ τρόπον τινὰ καὶ ἐλεγκτικῶς, ἀδικῶν ἅμα, καὶ ἀγνωμονῶν ἦν δῆλος. Καὶ διὰ ταῦτα ἀποστὰς ὁ Πλάτων τοῦ ἔξω περιπάτου ἔνδον ἐβάδιζε σὺν τοῖς ἑταίροις. Τριῶν δὲ μηνῶν διαγενομένων, ὁ Ξενοκράτης ἀφίκετο ἐκ τῆς ἀποδημίας, καὶ καταλαμβάνει τὸν Ἀριστοτέλη βαδίζοντα, οὗ κατέλιπε τὸν Πλάτωνα. Ὁρῶν δὲ αὐτὸν μετὰ τῶν γνωρίμων οὐ πρὸς Πλάτωνα ἀναχωροῦντα ἐκ τοῦ περιπάτου, ἀλλὰ καθ' ἑαυτὸν απιόντα εἰς τὴν πόλιν, ἤρετό τινα τῶν ἐν τῷ περιπάτῳ, ὅποι ποτὲ εἴη Πλάτων· ὑπώπτευε γὰρ αὐτὸν μαλακίζεσθαι. Ὁ δὲ ἀπεκρίνατο· ἐκεῖνος μὲν οὐ νοσεῖ, ἐνοχλῶν δὲ αὐτὸν Ἀριστοτέλης παραχωρῆσαι πεποίηκε τοῦ περιπάτου, καὶ ἀναχωρήσας ἐν τῷ κήπῳ τῷ ἑαυτοῦ φιλοσοφεῖ. Ὁ δὲ Ξενοκράτης ἀκούσας παραχρῆμα ἧκε πρὸς Πλάτωνα, καὶ κατέλαβε διαλεγόμενον τοῖς σὺν ἑαυτῷ. Ἦσαν δὲ μάλα συχνοὶ καὶ ἄξιοι λόγου καὶ οἱ μάλιστα δοκοῦντες τῶν νέων ἐπιφανεῖς. Ἐπεὶ δὲ ἐπαύσατο τῆς ὁμιλίας, ἠσπάσατό τε, ὡς τὸ εἰκός, τὸν Ξενοκράτη φιλανθρώπως, καὶ αὖ πάλιν ὁ Ξενοκράτης ἐκεῖνον ὁμοίως. Διαλυθείσης δὲ τῆς συνουσίας, οὐδὲν οὔτε εἰπὼν πρὸς τὸν Πλάτωνα Ξενοκράτης, οὔτε ἀκούσας, συναγαγὼν τοὺς ἑταίρους, καὶ τῷ Σπευσίππῳ πάνυ ἰσχυρῶς ἐπέπληξε, παραχωρήσαντι τοῦ περιπάτου Ἀριστοτέλει· αὐτός τε ἐπέθετο τῷ Σταγειρίτῃ κατὰ τὸ καρτερόν. Καὶ εἰς τοσοῦτον περιῆλθε φιλοτιμίας, ὡς ἐξελάσαι αὐτόν, καὶ ἀποδοῦναι τὸ σύνηθες χωρίον τῷ Πλά-

moria labentem impugnavit et captiosis interrogationibus adortus perfecit, ut senex locum suum in Academia relinqueret ac domi cum amicis se teneret. Tribus tandem mensibus interjectis Xenocrates redux, hanc rerum mutationem miratus, simul Speusippum reprehendit, quod Aristoteli cessisset, simul Stagiriten exagitatum Academiæ spatiis ejecit, Platonemque in pristinum gratiæ et honoris locum restituit.

Hanc narrationem alii repudiarunt, alii, inter quos Hermannus est, probaverunt luculentum auctorem Ælianum esse rati. (94). Utcunque est, tamen apparet Aristotelem jam Platone vivo ab Academia secessisse et Isocratis rhetoris gloria motum dicere etiam cœpisse adolescentes docere, ac sapientiæ studium cum eloquentia jungere (95). Quemadmodum vero nemo Isocrati infensius adversatus est (96) : sic eum Platoni obtrectasse ista narratione facile adducor, ut credam (97). Cum illis vero qui ad Platonis senescentis auctoritatem se contulerant, Aristoteli non fuisse amicitiam ex iis quæ exposita sunt conficitur. Speusippum certe non modo Isocrati, verum etiam Platoni addictum, simultates cum Stagirite gerere oportebat. Quare nemo dubitabit, quin Speusippi libellus πρὸς Γρύλλον (98) Aristotelis commentario cognomini Γρύλλος ἢ περὶ ῥητορικῆς (99) oppositus fuerit. Videtur enim Speusippus Isocratem contra Aristotelem defendisse. Insuper mortuo Platone quo tempore Speusippus Academiam regere cœpit, Apollodorus (100) auctor est, Stagiriten relictis Athenis Hermiam adiisse. Neque tamen Aristoteles Speusippi doctrinam scriptaque contemsisse putandus est, ut qui ei superstes mortui libros tribus talentis emisse tradatur (101). Ex eo igitur fonte fluxit Aristotelis volumen de Speusippi et Xenocratis philosophia, memoratum a Diogene Laertio lib. V, 25. Quod quale fuerit, e variis Stagiritæ locis conjici potest, ubi vel Pythagoreorum aliquod dogma Speusippo probatum Platonis decreto anteponit, vel omnino de Speusippo, Xenocrate, Platone judicat. Licet enim nonnunquam Speusippum vituperet, sæpius tamen ei quam Platoni favet, Xenocratis sententia fere ubique repudiata (102).

Plato, quem supremum diem primo Olympiadis 108 anno, ante Chr. 348 obiisse vidimus (103) cum alios testamenti exsecutores, tum Speusippum (104) constituerat. Qui quum amici more majorum cœnam funebrem facerent, eam habuit orationem, quæ post hæc edita ac modo Πλάτωνος περίδειπνον modo ἐγκώμιον inscripta hominum manibus terebatur (105). Hinc petita esse verisimile est, quæ de Platonis vita et studiis incertis auctoribus apud Diogenem et alibi afferuntur. Quæ conjectura Diogenis et Apuleji, ni fallor, testimoniis confirmatur, qui quæ super cœlesti Platonis origine ac puerili ejus institutione scribunt, Speusippo se auctore posteris tradere profitentur (106).

Ab eodem Speusippo procul dubio sumserunt veteres, quæ de Socratis somnio rumore ac fama se accepisse testificantur (107). Quod reliquum est, pietatis erga Platonem specimen etiam dedit Speusippus facto epigrammate, quod præter duo alia philosophi monumento insculptum fuisse fertur.

Σῶμα μὲν ἐν κόλποις κατέχει τόδε γαῖα Πλά- [τωνος,
ψυχὴ δ' ἰσοθέων τάξιν ἔχει μακάρων.

Leguntur hi versiculi in Anthologia Planudea. Simile quidem carmen est tetrastichon, quod refert Diogenes Laertius lib. III, 44, sed ejus tertium quartumque versum Speusippi non esse persuasum habemus (108).

Dixi supra (109) morte occubuisse Platonem, successore in Academia relicto Speusippo. Qui quoniam octo annos scholæ Platonicæ inde a centesima octava Olympiade præerat, quæritur, qualis hic successor fuerit philosophus. Non negamus, eum acceptam a tam præclaro viro

των. — (94) Vid. Nunnes. ad Ammonii seu Philoponi vit. Aristot. pag. 73-75 ed. Luc. Holsten; Wynpersse de Xenocrate Chalcedonio p. 24 sqq; Trendelenburg. Platonis de ideis et numeris doctr. ex Aristotele illustrata. Lipsiæ 1826; Hermannus libr. I, I p. 124-125. — (95) Cicero Tusc. I, 4. — (96) Cicero orat. 51. — (97) Cicero de or. III, 35 : Itaque ipse Aristoteles quum florere Isocratem nobilitate discipulorum videret, quod ipse suas disputationes a causis forensibus et civilibus ad inanem sermonis elegantiam transtulisset, mutavit repente totam formam disciplinæ suæ, versumque quendam de Philocteta paullo secus dixit. Ille enim turpe sibi ait esse *tacere, quum barbaros* : hic autem, *quum Isocratem pateretur dicere*. Conf. Orat. 19. — (98) ap. Diog. Laert. IV, 4. — (99) Diog. Laert. V, 22. — (100) Ap. Diog. Laert. V, 9. — (101) Diogenes Laertius IV, 5 ἐν δευτέρῳ ἀπομνημονευμάτων Φαβωρῖνός φησιν ὡς Ἀριστοτέλης αὐτοῦ τὰ βιβλία τριῶν ταλάντων ὠνήσατο. Gellius Noctt. Att. III, 17 : Aristotelem quoque traditum libros pauculos Speusippi philosophi, post mortem ejus, emisse talentis Atticis tribus. Ea summa fit nummi nostri HS duo et septuaginta millia. — (102) Vide fragm. 195-196-197-198. — (103) Vid. supra not. 25 et 26. — (104) Diogenes Laertius lib. III, 43 ἐπίτροποι δὲ Σωσθένης, Σπεύσιππος κτλ. — (105) Diogenes Laertius III, 2 Σπεύσιππος ἐν τῷ ἐπιγραφομένῳ Πλάτωνος περιδείπνῳ (sic leg. pro Πλάτωνος περὶ δείπνου). Idem IV, 5 Πλάτωνος ἐγκώμιον. Nam idem videtur fuisse opusculum. — (106) Vid. supra not. 5 et 7. — (107) Vid. not. 9. — (108) Vid. fragm. 186. — (109) Vid. su-

disciplinam tenuisse, quamquam partim multa a Pythagoreis mutuatus est, partim minus bene moratus fuit. Namque ut inter intelligentes talium rerum existimatores convenit, optimi Platonis discipuli Speusippus, Xenocrates et Aristoteles fuerunt. Ex his Aristotelis familiares Peripatetici dicti sunt, quia in Lyceo inambulantes disputabant : illi autem qui Platonis instituto in Academia, quod fuit alterum gymnasium, cœtus et sermones habere consueverant, e loci vocabulo nomen habuerunt. Nec tamen quisquam negavit Speusippum vel Platonis exemplo vel sua sponte sæpe ambulantem disseruisse, ut qui postea Academici vocati sunt ipsius et Xenocratis auditores communi cum Aristotelis sectatoribus Peripateticorum nomine et possent appellari et frequenter appellarentur (110).

Erat Speusippo genus orationis cum lenitate quadam æquabili profluens, quod tum Platonis spiritum et copiam, tum Isocratis elegantiam numerosque exprimeret. Porro in mathematicis artibus Speusippus versabatur, quod eas cæteris disciplinis longe præstare (111) censeret. Disserendi subtilitatem cum partiendi distinguendique artificio conjunctam præeunte Platone studiose sectabatur (112). Contendit autem fieri non posse, ut quidquam definiamus, nisi omnia

pra not. 27. — (110) David. Proleg. in Aristot. Categ. in Scholl. Aristot. pag. 23 ed. Brandis. ἕβδομος τρόπος τῶν κατὰ φιλοσοφίαν αἱρέσεων ὁ ὀνομασθεὶς ἀπό τινος συμβεβηκότος ὡς οἱ Περιπατητικοὶ ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος κατὰ περίπατον τὴν συνουσίαν ποιουμένου διὰ τὸ ἅμα τῇ ψυχῇ τὸ σῶμα γυμνάζειν. Καὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἀναχωρήσαντος διαδέχεται τὴν σχολὴν αὐτοῦ Σπεύσιππος ὁ υἱὸς τῆς Πρωτώνης (leg. Ποτώνης) ἀδελφῆς τοῦ Πλάτωνος· οὐκ ἐτύγχανε γὰρ τηνικαῦτα παρὼν ὁ Ἀριστοτέλης· μετασταλεὶς γὰρ ἦν ὑπὸ Φιλίππου ἐν Μακεδονίᾳ ἐπὶ τὸ παιδεῦσαι τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἀλέξανδρον, ὃν παραλαβὼν οὕτως ἐπαίδευσε τὴν βασιλικὴν ἐπιστήμην ὡς ἐπιλέγειν τὸν Ἀλέξανδρον, ἡνίκα μηδὲν ὠφέλησεν, ὅτι σήμερον οὐκ ἐβασίλευσα, οὐδένα γὰρ εὐεργέτησα. Καί ποτε τοῦ Ἀριστοτέλους εἰπόντος ὅτι ἄπειροι κόσμοι κατὰ Δημόκριτον, ἐπιδακρῦσαί φασι τὸν Ἀλέξανδρον εἰπόντα « οὐδ' ἑνὸς ὅλου κόσμου ἠδυνήθην ἐπικρατῆσαι » Ἐκεῖθεν δὲ ὑποστρέψας ὁ Ἀριστοτέλης διαδέχεται τὴν σχολὴν τοῦ Σπευσίππου σὺν Ξενοκράτει, καὶ ἀμφότεροι ἐλέγοντο Περιπατητικοὶ τοῖς τόποις διαφέροντες· οἱ μὲν γὰρ ἐκαλοῦντο Λύκειοι Περιπατητικοὶ ὡς οἱ Ἀριστοτελικοί, οἱ δὲ Ἀκαδημιακοὶ Περιπατητικοὶ οἱ τοῦ Ξενοκράτους. Τῷ χρόνῳ δέ, οἷα συμβαίνει, ἐξέλιπε μὲν τὸ ὄνομα τοῦ τόπου καὶ ἐκαλοῦντο Περιπατητικοὶ χωρὶς τοῦ Λύκειοι οἱ Ἀριστοτελικοί, τῶν δὲ Ξενοκρατείων ἐξέλιπε τὸ τῆς ἐνεργείας ὄνομα καὶ ἐκαλοῦντο Ἀκαδημιακοί. Περιπατητικοὶ οὖν ἐκαλοῦντο οὐχ ὅτι κατὰ περιπάτους ἐξηγοῦντο, ἀλλ' ὅτι διεδέξαντο τὴν σχολὴν τοῦ Πλάτωνος διὰ μέσου Σπευσίππου κατὰ περιπάτους ποιουμένου τὰς ἐξηγήσεις. Philoponus in Aristot. Categ. init. in Scholl. Aristot. pag. 35 ed. Brandis. ἐπειδὴ γὰρ ὁ Πλάτων ἐξηγούμενος ἐβάδιζε, θέλων τὸ ἑαυτοῦ σῶμα γυμνάζειν ὡς ἂν μὴ ἀσθενέστερον γεγονὸς ἐμποδὼν γένοιτο ταῖς ψυχικαῖς ἐνεργείαις, οἱ διαδεξάμενοι αὐτὸν ὠνομάσθησαν οὕτως, οἱ ἀπὸ τοῦ περιπάτου. Διεδέξαντο δὲ ὁ Ξενοκράτης καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, ὧν ἐν Λυκείῳ μὲν ἐπαίδευσεν Ἀριστοτέλης, ὁ δὲ Ξενκοκράτης ἐν Ἀκαδημίᾳ· ὕστερον δὲ τοῖς μὲν ὁ τόπος ἐξέλιπε, καὶ ὠνομάσθησαν ἀπὸ τῆς ἐνεργείας τοῦ διδασκάλου Περιπατητικοί, τοῖς δὲ ἡ ἐνέργεια, καὶ ὠνομάσθησαν ἀπὸ τοῦ τόπου Ἀκαδημαϊκοί. — (111) Cf. Plato de Republ. VII pag. 521 sqq. Plotinus Ennead. lib. I p. 20. F. (p. 42 ed. Creuzer.) ὁ δὲ φιλόσοφος τὴν φύσιν ἕτοιμος οὗτος καὶ οἷον ἐπτερωμένος, καὶ οὐ δεόμενος χωρίζεσθαι, ὥσπερ οἱ ἄλλοι οὗτοι, κεκινημένος πρὸς τὸ ἄνω. Ἀπορῶν δὲ τοῦ δεικνύντος δεῖται μόνον. Δεικτέον οὖν καὶ λυτέον βουλόμενον καὶ αὐτὸν τῇ φύσει καὶ πάλαι λελυμένον. Τὰ μὲν δὴ μαθήματα δοτέον πρὸς συνεθισμὸν κατανοήσεως καὶ πίστεως ἀσωμάτου. Καὶ γὰρ ῥᾴδιον (leg. ῥᾳδίως) δέξεται, φιλομαθὴς ὤν, καὶ φύσει ἐνάρετον τὸ πρὸς τελείωσιν ἀρετῶν ἀκτέον. Καὶ μετὰ τὰ μαθήματα λόγους διαλεκτικοὺς δοτέον, καὶ ὅλως διαλεκτικὸν ποιητέον. De artium mathematicarum studiis, quæ in Academia viguerunt, tractavit Syrianus Comment. in Aristot. Met. lib. XII pag. 56 sqq. interp. lat. Venet. 1558. De mathematicæ autem principiis pauca e Speusippi libris excerpta reperiuntur apud Proclum Diadochum in prim. Euclid. element. lib. II, 8 p. 22 ed. Basil. 1533, pag. 45 interp. lat. Patav. 1560. Vid. fragm. 229. — (112) Plato Phædr. pag. 266 b. τούτων δὴ ἔγωγε αὐτός τε ἐραστής, ὦ Φαῖδρε, τῶν διαιρέσεων καὶ συναγωγῶν, ἵν' οἷός τε ὦ λέγειν τε καὶ φρονεῖν κτλ. Id. Sophist. p. 253. D. τὸ κατὰ γένη διαιρεῖσθαι καὶ μήτε ταὐτὸν εἶδος ἕτερον ἡγήσασθαι, μήτε ἕτερον ὂν ταὐτόν, μῶν οὐ τῆς διαλεκτικῆς φήσομεν ἐπιστήμης εἶναι; Dionysius Halicarnassensis Art. rhetor. XI, 7 Vol. V pag. 407 ed. Reisk. ἡ γὰρ τέχνη τῆς διαιρέσεως, ὥς φησιν ὁ Πλάτων, διαιρέσεις καὶ συναγωγαί, δεῖξαι τὰ εἴδη πόσα ἐστὶ καὶ πόσας ἔχει τομάς, καὶ πάντα συναγαγεῖν εἰς ταὐτό. Τοῦτο γάρ ἐστι διαιρέσεως τέχνης, ἓν πολλά, πολλὰ ἕν. Alexander Aphrodisiensis Polegg. in Aristot. top. pag. 3 [cf. Scholl. Arist. pag. 251 ed. Brandis.] τὴν μὲν πρόθεσιν τὴν κατὰ τὴν τοπικὴν πραγματείαν, καὶ πρὸς πόσα τε καὶ τίνα χρήσιμός ἐστι τῷ φιλοσόφῳ ἥδε ἡ μέθοδος, καὶ τί τὸ τέλος αὐτῆς, αὐτὸς λέγει, τὸ μὲν ἀρχόμενος εὐθὺς τὸ δὲ ὀλίγον προελθών, δι' ὧν γνώριμον ποιεῖται ὅτι καὶ τοῖς προηγουμένως φιλοσοφοῦσιν ἀξία σπουδῆς ἡ διαλεκτικὴ πρὸς τὴν εὕρεσιν τῆς ἀληθείας αὐτῆς συντελοῦσα, ὃ τέλος ἐστὶ τῆς φιλοσόφου θεωρίας. Ἡμᾶς δὲ καλῶς ἔχει προειδέναι ὅτι τὸ τῆς διαλεκτικῆς ὄνομα οὐκ ἐπὶ ταὐτὸν σημαινόμενον πάντες οἱ φιλόσοφοι φέρουσιν, ἀλλ' οἱ μὲν ἀπὸ τῆς Στοᾶς ὁριζόμενοι τὴν διαλεκτικὴν ἐπιστήμην τοῦ εὖ λέγειν ὁρίζονται, τὸ δὲ εὖ λέγειν ἐν τῷ ἀληθῆ καὶ προσήκοντα λέγειν εἶναι τιθέμενοι, τοῦτο δὲ ἴδιον ἡγούμενοι τοῦ φιλοσόφου κατὰ τῆς τελεωτάτης φιλοσοφίας φέρουσιν αὐτό, καὶ διὰ τοῦτο μόνος ὁ φιλόσοφος κατ' αὐτοὺς διαλεκτικός. Πλάτων δὲ τὴν διαιρετικὴν μέθοδον ἐξυμνῶν καὶ θριγκὸν αὐτὴν φιλοσοφίας λέγων, ταύτης δὲ θέμενος ἔργον εἶναι τὸ δύνασθαι τό τε ἓν πολλὰ ποιεῖν καὶ τὰ πολλὰ εἰς ἓν συνάγειν, ὅπερ ἂν εἴη ἴσον τῷ τὰ γένη δύνασθαι διαιρεῖν εἰς εἴδη καὶ εἰς τὰ ὑπὸ ταῦτα καὶ πάλιν τὰ ἄτομα συντιθέναι τε καὶ εἰς ἓν γένος ἀνάγειν τε καὶ συγκεφαλαιοῦσθαι, τὴν αὐτὴν ταύτην καὶ διαλεκτικὴν καλεῖ. Io. Philoponus ad Aristot. Analytt. post II, 5 fol. 78. b. [in Scholl. Arist. pag. 243. a. ed. Brandis] οἱ περὶ Πλάτωνα ἐπειρῶντο διὰ τῆς διαιρετικῆς μεθόδου συλλογίζεσθαι καὶ ἀποδεικνύειν τόδε ὁρισμὸν εἶναι τοῦδε, λέγοντες ὡς εἰ ὁ ὁρισμὸς ἐκ γένους καὶ συστατικῶν διαφορῶν σύγκειται, ἐδείξαμεν διὰ τῆς διαιρετικῆς καὶ τὸ ζῷον ὑπάρχειν τῷ ἀνθρώπῳ, ἑκάστην διαφοράν, ἤγουν τὸ πεζὸν καὶ τὸ δίπουν ὁρισμὸν εἶναι τοῦ ἀνθρώπου. —

perspexerimus, rerum investigationem comparationemque certis definitionibus præferens (113). Etsi vero omnem divisionem ac definitionem refellere videbatur, tamen rerum multitudinem ita digerendam esse ratus, ut similia similibus jungerentur, multo plura quam Plato vel scientiæ pervestigatione vel disserendi ratione comprehendit.

Quocirca quod præclare Cicero ait, omnes artes quæ ad humanitatem pertinent, habere quoddam commune vinculum et quasi cognatione quadam inter se contineri (114) : id, si credimus Diodoro in Commentariis, primus perspexit Speusippus (115). Verum quemadmodum multa diligentius cognovit, de iisque subtilius scripsit, quam Plato : sic non pauca quæ ipse intacta dimisisset aliorum ingeniis expolienda et accuratiore consideratione perspicienda reliquit (116). De reliquo quum aliæ res sub sensus caderent, aliæ mente cernerentur, harum judicem esse dixit Speusippus rationem scientia præditam, illarum vero observationem subtilem. Atque hanc observationem subtilem putavit esse participem veritatis rationi consentaneæ. Ut enim tibicinis aut psaltæ digiti artis factitandæ facultatem habent, non in ipsis quidem præcipue consummatam, sed exercitationibus rationi convenientibus perfectam : atque ut musici sensus facultatem habet percipiendi congruentis ac discrepantis concentus, non nativam quidem, sed rationi convenienter adeptam; ita etiam subtilis observatio secundum naturam ratione magnum rerum incorrupte judicandarum usum consequitur (117). Sed haud scio an Speusippus multo plus sensibus quam magister tribuerit. In principiis rerum exponendis ab ideis Platonicis discessit, initia simplicissima rerumque varietati accommodata commentus. Sumebat videlicet Speusippus cum Pythagoreis, decem esse rerum principia, quibus opposita decem altera ex parte responderent, ita ut duplex inde principiorum ordo sive συστοιχία oriretur. Quod his verbis testatur Aristoteles Metaph. I, 5 ἕτεροι δὲ τῶν αὐτῶν τούτων τὰς ἀρχὰς δέκα λέγουσιν εἶναι τὰς κατὰ συστοιχίαν λεγομένας, πέρας καὶ ἄπειρον, περιττὸν καὶ ἄρτιον, ἓν καὶ πλῆθος, δεξιὸν καὶ ἀριστερόν, ἄῤῥεν καὶ θῆλυ, ἠρεμοῦν καὶ κινούμενον, εὐθὺ καὶ καμπύλον, φῶς καὶ σκότος, ἀγαθὸν καὶ κακόν, τετράγωνον καὶ ἑτερόμηκες. Principia autem non, ut Plato, sola mente intelligi, sed sensibus percipi posse censuit. Quum ergo unum in bonorum numero reponat, placet ei bonum non esse rem solam per se, sed rerum multitudinem ejus unitate contineri. Quapropter Pythagoreorum dogma Speusippo probatum Platonis decreto antefert Aristoteles, quia omnia bona ad unum bonum, quod est in rebus humanis referebant, non ad unam illam boni speciem, quæ ab omni concretione mortali segregata est (118).

Ad hæc Speusippus ait, voluptatem, etsi oppositam dolori, qui sit malum, ideo tamen non esse bonum; nam sicut voluptas et dolor opposita sint bono, ita et majus et minus opposita esse æquali : non tamen majus, oppositum minori quod sit inæquale, per se jam æquale fieri. Hanc solutionem Aristoteles non admittit, quia sequeretur, voluptatem esse malum, quum voluptas et dolor bono sint opposita. Huc accedit Gellii auctoritas, qui Noct. Attic. IX, 5 ita scribit : « Speusippus vetusque omnis Academia voluptatem et dolorem duo mala esse dicunt opposita inter sese, bonum tamen esse quod utriusque medium foret. » Ubi apparet voluptatem hilarem animi corporisque affectionem appellari, contra dolorem utriusque cruciatum intelligi, quorum medium statuunt firmam corporis constitutionem, quam Galenus lib. I de morb. cogn. sanitatem definit (119).

(113) Vid. fragm. 204. 205. 206. — (114) Cicero pro Arch. poet. cap. 1. — (115) Diogenes Laertius IV, 2 οὗτος πρῶτος, καθά φησι Διόδωρος ἐν ἀπομνημονευμάτων πρώτῳ, ἐν τοῖς μαθήμασιν ἐθεάσατο τὸ κοινὸν καὶ συνῳκείωσε καθόσον ἦν δυνατὸν ἀλλήλοις. At Cicero Platonem ipsum jam ita judicasse auctor est. Nam de orat III, 6 Est etiam, inquit, illa Platonis vera et tibi, Catule, certe non inaudita vox : omnem doctrinam harum ingenuarum et humanarum artium uno quodam societatis vinculo contineri; ubi enim perspecta vis est rationis ejus, qua causæ rerum atque exitus cognoscuntur, mirus quidam omnium quasi consensus doctrinarum concentusque reperitur. » Erunt fortasse qui huc trahant Platonis verba de Rep VII pag. 531. D. εἰκός γ', ἔφη. Οἶμαι δέ γ', ἦν δ' ἐγώ, καὶ ἡ τούτων πάντων ὧν διεληλύθαμεν μέθοδος ἐὰν μὲν ἐπὶ τὴν ἀλλήλων κοινωνίαν ἀφίκηται καὶ ξυγγένειαν, καὶ συλλογισθῇ ταῦτα ᾗ ἐστιν ἀλλήλοις οἰκεῖα, φέρειν τι αὐτῶν εἰς ἃ βουλόμεθα τὴν πραγματείαν, καὶ οὐκ ἀνόητα πονεῖσθαι· εἰ δὲ μή, ἀνόητα. Sed planius atque apertius hoc dicitur in Epinomide, incerti scriptoris libro, pag. 992. A. δεσμὸς γὰρ πεφυκὼς πάντων τούτων εἷς ἀναφανήσεται διανοουμένοις. Id saltem apparet Speusippum et Xenocratem viam Platonis vestigiis tritam longius esse progressos. De Xenocrate vide Sextum Empiricum adv. Math. VII, 16. — (116) Proclus in Euclid. elem. lib III p. 50 ed. Bas. p. 102 int. lat. Vid. fragm. 230. — (117) Sextus Empiricus adv. Math. VII, 145-146 pag. 402 ed. Fabric. [pag. 223 ed. Bekker.] Vid. fragm. 203. —

(118) Aristoteles Ethic. Nicomach. I, 4 pag. 1096. B. ed. Bekker. Vid. fragm. 195. — (119) Aristot. Ethic. Nicomach. lib. VII cap. 14 p. 1153. B. ed. Bekker. Vid.

Cæteroqui Speusippus, Aristotele teste, plures naturas ab uno orsus constituit, et principia uniuscujusque naturæ, aliud numerorum, aliud magnitudinum, deinde animi; atque hoc quidem modo extendit naturas. Constat enim Platonem omnem rerum varietatem in tria genera digessisse, quorum unum ideas, aliud formas geometricas cum numeris, tertium res sensibus subjectas complectitur. Hæc ita suspicamur auxisse Speusippum, ut quæ eidem generi subesse voluerat Plato, velut formas geometricas cum numeris, ea non solum aliter divisa novis generibus illustraret et partibus distribueret, sed suum cuique generi etiam principium assignaret (120).

In definienda boni natura ad Pythagoricorum placitum regressus a Peripateticis dissentit Speusippus. Docuit Aristoteles deum æternum et optimum hujus universitatis esse principium. Quo posito reprehendit tum Pythagoricos tum Speusippum, quod bonitatem et pulchritudinem a principio rerum segregandam et ad earum finem transferendam esse existimarint. Nempe illi in fraudem inciderunt singularum rerum consideratione decepti, quarum initia ac semina manca quidem atque imperfecta sunt, sed repetenda tamen e causis antecedentibus iisque perfectis. Neque vero propterea Speusippi sententia aspernanda est (121). Idem deum mentem nec uni nec bono æqualem, sed propriæ naturæ esse voluit (122). Ad hoc deum vim appellat eamque animalem, qua omnia regantur (123). Quid? quod animi naturam in forma rei quoquoversus per hanc universitatem intentæ et commeantis posuit (124). Animum de magistri sententia triplicem finxit, cujus principatum, id est rationem, in capite, tanquam in arce, posuit; et duas partes parere voluit, iram et cupiditatem : quas locis ita disclusit, ut iram in pectore, cupiditatem subter præcordia locaret. Licet autem Plato animi partem ratione præditam solam immortalem esse duceret, reliquas duas morti addiceret : Speusippus tamen et Xenocrates totum animum corporis vinculis exsolutum sempiternum (125) fore dixerunt.

Sequitur, ut de ingenii monumentis quibus Speusippus nomen suum posteris commendavit, breviter dicamus. Librorum ejus duplex genus notatur, dialogi et commentarii sive ὑπομνήματα (126). E dialogis nescio an celeberrimus fuerit is qui Ἀρίστιππος inscribebatur. Commentariorum ejus ingens fuit varietas, quippe qui nunc Platonis nunc aliorum philosophorum (127) dogmata sive explicata (128) sive confutata (129), nunc philosophiæ formulam ab ipso Speusippo compositam continerent. Est autem credibile dialogos a Speusippo eleganter ad Platonis normam scriptos rerum et verborum copia abundasse, at ὑπομνήματα fuisse opuscula nondum ad editionem expolita. Ejusdem generis esse liquet volumina, quæ Commentariorum ordines (τάξεις ὑπομνημάτων) et Commentariorum dialogi (ὑπομνηματικοὶ διάλογοι) inscribebantur. Oportet enim intelligi dialogos ad commentariorum similitudinem accedentes, quibus scriptor extremam manum non imposuit (130). Scimus ὑπομνήματα vocari sæpenumero etiam accuratas et meditatas commentationes, sed Speusippeos illos dialogos cum hypomnematum turba libros ex tempore et negligenter scriptos fuisse nobis persuasimus (131). Reliqua quæ ad celebrandas Platonis laudes pertinent scripta, περίδειπνον vel ἐγκώμιον, item epigramma et epistolas jam supra attigimus. Subjiciamus nunc Speusippeorum voluminum enumerationem e Diogenis Laertii lib. IV, 4-5 depromtam :

(1) περὶ πλούτου, α'.
(2) περὶ ἡδονῆς, α'.
(3) περὶ δικαιοσύνης, α'.
(4) περὶ φιλοσοφίας, α'.
(5) περὶ φιλίας α'.
(6) περὶ θεῶν, α'.
(7) φιλόσοφος, α'.
(8) πρὸς Κέφαλον, α'.
(9) Κέφαλος, α.
(10) Κλεινόμαχος ἢ Λυσίας, α'.
(11) Πολίτης, α'.
(12) περὶ ψυχῆς, α'.

---

fragm. 196. — (120) Vid. fragm. 197. — (121) Aristoteles Metaph. XI, 7 pag. 1072. B. ed. Bekker. Vid. fragm. 198. — (122) Stobæus Ecl. phys. et eth. lib. I cap. 2, 28 pag. 58 ed. Heeren. Vid. fragm. 200. — (123) Cicero de nat. deor. I, 13. — (124) Stobæus Eclog. phys. et eth. lib. I cap. 52 pag. 862 ed. Heeren. Vid. fragm. 201. — (125) Vide Olympiodori Commentarium ined. in Plat. Phædon. apud Victor. Cousin. in Journal des Savants 1835 pag. 145. — (126) Diogenes Laertius IV, 4 καταλέλοιπε δὲ πάμπλειστα ὑπομνήματα καὶ διαλόγους, ἐν οἷς καὶ Ἀρίστιππον τὸν Κυρηναῖον. — (127) Talem numeramus libellum περὶ Πυθαγορικῶν ἀριθμῶν in Theologumenis Arithmeticæ citatum. — (128) Schol. cod. Reg. 1853 ad Aristot. de cœlo I, 10 pag. 489. a. ed. Brandis. ὁ Ξενοκράτης καὶ ὁ Σπεύσιππος ἐπιχειροῦντες βοηθῆσαι τῷ Πλάτωνι ἔλεγον ὅτι οὐ γενητὸν τὸν κόσμον ὁ Πλάτων ἐδόξαζεν, ἀλλὰ ἀγένητον, χάριν δὲ διδασκαλίας καὶ τοῦ γνωρίσαι καὶ παραστῆσαι αὐτὸ ἀκριβέστερον ἔλεγε τοῦτον γενητόν. — (129) Huc referimus librorum indices πρὸς Κέφαλον, πρὸς Γρύλλον, πρὸς τὸν Ἀμάρτυρον. — (130) Cf. Wyttenbach. epist. ad Heusdium in Opusc. vol. II pag. 22 seq. —
(131) Vide Stephani Thesaur. s. v. ὑπόμνημα.

13. πρὸς Γρύλλον, α'.
(14) Ἀρίστιππος, α'.
(15) Τεχνῶν ἔλεγχος, α'.
(16) Ὑπομνηματικοὶ διάλογοι.
(17) Τεχνικόν, α'.
(18) Διάλογοι τῶν περὶ τὴν πραγματείαν ὁμοίων, α', β', γ', δ', ε', ϛ', ζ', η', θ', ι'.

Amplissimum opus e decem libris compositum atque omnis generis similitudines complexum, cujus memoriam crebro usurpat Athenæus. Vid. fragm. 209-210. 211 et quæ sequuntur usque ad 225. Adde Suidam voc. πηνίον ubi restituendum est ἐν τῷ β' pro ιβ'. Conf. Photii lexicon pag. 316. ed. Hermann.

(19) Διαιρέσεις καὶ πρὸς τὰ ὅμοια ὑποθέσεις.

(20) περὶ γενῶν καὶ εἰδῶν παραδειγμάτων. De generibus et formis exemplorum. Huc spectat locus apud Simplicium in Aristotelis Categorias fol. 2. cf. Scholl. Arist. pag. 41 ed. Brandis. Vid. fragm. 208.

(21) πρὸς τὸν Ἀμάρτυρον.
Confer quæ dixi de Antisthenis disputatione πρὸς τὸν Ἰσοκράτους Ἀμάρτυρον in Philos. Græc. Vol. II pag. 270. Videtur enim eandem Isocratis orationem quæ Antistheni displicuit, Speusippus quoque composito libello exagitasse.

(22) Πλάτωνος ἐγκώμιον.
(23) Ἐπιστολαὶ πρὸς Δίωνα, Διονύσιον, Φίλιππον.
(24) Περὶ νομοθεσίας.
(25) Μαθηματικός.
(26) Μανδρόβουλος.

Cf. Lucian. merced. cod. 21. Alciphr. 1, 9. Zenob. 3, 82.

At codex Laurentianus LXIX præbet Ἀνδρόβουλος. Cf. Herodot. VII, 141. Res incerta est.

(27) Λυσίας.
(28) Ὅροι.

Definitiones, quæ ætatem tulerunt, in decem Platonis codicibus leguntur. Eorum unus Vindobonensis 32 titulum addit Ὅροι Σπευσίππου τοῦ Πλάτωνος recentiore manu scriptum, qui in reliquis membranis desideratur. Non audiendus est Ammonius in voce παίδευσις Platoni libellum hunc tribuens. Verba ejus sunt : παίδευσις καὶ παιδεία διαφέρει, ὥς φησι Πλάτων ἐν ὅροις. Παιδεία μὲν γάρ ἐστι δύναμις θεραπευτικὴ ψυχῆς, παίδευσις δὲ παιδείας καὶ ἀρετῆς παράδοσις, καὶ ἐκ παιδὸς ἀρετὴ ἐπ' ἀρετὴν ὁδηγοῦσα. Nam etsi hæ definitiones e Platonis dialogis collectæ sunt, tamen Speusippus potius quam ipse Plato eas collegisse putari debet. Itaque sub Speusippi nomine jam pridem latine a se versas edidit Marsilius Ficinus. Vide Fabricii Bibl. Græc. Vol. III pag. 109 sq. et 187 ed. Harl.

(29) Τάξεις ὑπομνημάτων.

Omisit Diogenes Laertius libros πρὸς Κλεοφῶντα memoratos a Clemente Alexandrino Strom. lib. II pag. 367. a. ed. Sylburg. (132). Possis etiam Speusippi scriptis adjicere commentarium περὶ φιλοσόφων, cujus meminit Laertius lib. IX, 23 (133), nisi forte existimandum est, illud opus non fuisse diversum ab eo cui περὶ φιλοσοφίας titulus erat. Multa scripsisse Speusippum indicat etiam versuum numerus, e quibus ejus volumina constabant. Fuerunt igitur quadragies ter mille ducenti septuaginta quinque (134). Cæterum quæ horum librorum fragmenta ad nostram memoriam manserunt, omnia infra proponam.

Quamdiu per valetudinem licuit, videtur Speusippus scholæ Platonicæ præfuisse; sed postquam morbo articulari afflictus est, collegam atque adeo successorem circumspexit. Itaque Xenocratem peregrinantem per litteras adiit, eumque etiam atque etiam rogavit, ut academiæ regendæ provinciam depondituro sibi succederet (135). Successit Xenocrates Speusippo Lysimachide apud Athenienses prætore secundo Olympiadis 110 anno vel ante Chr. 339. Hæc animum inclinant, ut Speusippum etiam post illud tempus in vita mansisse credam, quando eum interdum plostello vectum Academiam visisse proditum est. Ibi accidisse ajunt, ut quum Diogeni Cynico aliquando obviam factus hominem inurbanum salvere jussisset, Cynicus ipsum ludibrio haberet. Respondit enim : *at tu ne salve, qui talem vitam degere sustineas*, hortatusque est, ut mortem ipse sibi conscisceret. Tum ille : *Non cruribus*, inquit, *vivimus*, *sed mente.* (136) Nihilominus postremo philosophum senio

---

(132) Vid. fragm. 193. — (133) Diogenes Laertius lib. IX, 23 ὥς φησι Σπεύσιππος ἐν τῷ περὶ φιλοσόφων. — (134) Diogenes Laertius lib. IV, 5 στίχοι ,μ,γσ'ο'ε'. Ita enim emendo vulgatam scripturam μ'γ'δ'ο'ε'. Patet autem codicis Laurentiani monstra στίχοι μγ,κβ,δοε ferri nullo modo posse. —

(135) Diogenes Laertius lib. IV, 3 ἤδη δὲ ὑπὸ παραλύσεως καὶ τὸ σῶμα διέφθαρτο, καὶ πρὸς Ξενοκράτην διεπέμπετο παρακαλῶν αὐτὸν ἐλθεῖν καὶ τὴν σχολὴν διαδέξασθαι. Themist. orat. XXI pag. 255 ed. Petav. διὰ τοῦτο Σπεύσιππος ἐκ Χαλκηδόνος μετεπέμπετο Ξενοκράτην. Galenus de histor. phil. cap. 2 (tom, XIX pag. 226 ed. Kuhn) Σπεύσιππος μὲν οὖν χρόνον τινὰ βραχὺν ἐπὶ τῆς αὐτῆς αἱρέσεως διαμεμενηκώς, ἀρθριτικοῖς δὲ νοσήμασι περιπεσὼν Ξενοκράτην ἀντ' αὐτοῦ κατέστησε, τῶν Πλατωνικῶν δογμάτων ἐξηγητήν. Adde fragm. 189. 190. — (136) Diogenes Laertius lib. IV. 3 Φασὶ δὲ ἐφ' ἁμαξίου αὐτὸν φερόμενον εἰς τὴν Ἀκαδημίαν συναντῆσαι Διογένει καὶ Χαῖρε εἰπεῖν, τὸν δὲ φάναι, Ἀλλὰ μὴ σύ γε, ὅστις ὑπομένεις ζῆν τοιοῦτος ὤν. Stobæus Floril. CXIX, 17 Σπευσίππῳ παραλυθέντι τὰ

confectum et mœrore afflictum voluntaria morte obiisse narrant (137). Hanc narrationem verisimilem esse, nemo non videt. Quare Scaligero probatur ad Euseb. Chron. pag. 225 (138) et ab ipso Laertio carmine celebrata est, quod e Jacobsii emendatione (139) sic scribitur :

Ἀλλ' εἰ μὴ Σπεύσιππον ἐμάνθανον ὧδε θανεῖσθαι,
οὐκ ἂν ἔπεισέ μέ τις τόδε λέξαι,
ὡς ἦν οὐχὶ Πλάτωνι πρὸς αἵματος· οὐ γὰρ ἀθυμῶν
κάτθανεν ἂν διά τι σφόδρα μικρόν.

Memoria lapsus est Diogenes, qui famam etiam fuisse ait, Speusippum morbo pediculari consumtum esse atque ejus rei auctorem Plutarchum laudat. Nam tale quid apud Plutarchum neque in Lysandri neque in Sullæ vita, ut Diogenes vult, relatum legitur (140). Ut autem rebus commenticiis fidem adjungere non debemus : ita non audiendus est Tertullianus qui Apologet. cap. 46 : *audio*, inquit, *et quendam Speusippum de Platonis schola in adulterio periisse*. Tempus denique, quo ex hominum vita demigravit Speusippus, sine dubio ante tertium Olympiadis 111 annum vel ante Chr. 334 poni oportet, quo anno Aristoteles rursus Athenas habitatum concessit, et quum Xenocrates academiam regeret, in lyceo scholis apertis alter quasi Platonis successor nominari cœpit (141). Jam, ut pauca superioribus adjungamus, natura Speusippo corpus molle et fluidum (142) attribuit. Porro minus bene moratus fuit. Nam et iracundum et voluptarium fuisse hominem veteres testantur. Quo in genere Diogenes narrat, eum aliquando ira inflammatum caniculam suam in puteum abjecisse (143). Ipse quidem apud Clementem docet (144), si quis beatus esse velit, eum naturæ congruenter vivere debere ac si ad talem vitam simul virtutes adjecerit, beatum fore. Sed mihi mores philosophi nostri cum præceptis ejus contendenti vere videtur Corn. Nepos apud Lactantium divin. instit. lib. III cap. 15 de philosophorum vulgo judicasse. « Tantum abest, inquit, ut ego magistram esse putem vitæ philosophiam beatæque vitæ perfectricem, ut nullis magis existimem opus esse magistros vivendi, quam plerisque qui in ea disputanda versantur. Video enim magnam partem eorum qui in schola de pudore et continentia præcipiant argutissime, eosdem in omnium libidinum cupiditatibus vivere. » Neque tamen diffitendum est, Platonis disciplinam ad emendandos Speusippi mores multum valuisse, adeo ut omnibus artibus politus et facetus existimaretur. Citetur testis Dion qui Athenis Speusippi amicitia usus est discedensque ex illa urbe agrum antea emtum ei donavit (145).

Ad hæc quæ apud Hesychium exstant verba : Συβώτας· Σπεύσιππος ὁ φιλόσοφος· ζῷόν τι, a nemine probabiliter exposita, mutanda putamus in τροφίας· Σπεύσιππος ὁ φιλόσοφος· ζῷόν τι. Facile videlicet ΤΡΟΦΙΑΣ in ΣΥΒΩΤΑΣ abire poterat. Errorem autem non librariorum, sed ipsius Hesychii coarguimus, qui vocem mendose scriptam nec satis intellectam lexico suo inseruit. Quod superest, nemo Speusippum illud vocabulum usurpasse mirabitur qui Aristotelem etiam libro octavo historiæ animalium eo usum esse meminerit.

Frigidum nobis et jejunum videtur, quod Platonicus philosophus homini opulento qui deformem mulierem amaret, dixisse traditur : *Quid ista tibi opus est? ego tibi decem talentis formosiorem inveniam* (146).

σκέλη Διογένης ἐξαγαγεῖν αὐτὸν τοῦ βίου παρῄνει, ὁ δέ, οὐ τοῖς σκέλεσιν, ἔφη, ζῶμεν, ἀλλὰ τῷ νῷ. — (137) Diogenes Laertius IV, 3 καὶ τέλος ὑπὸ ἀθυμίας ἑκὼν τον βίον μετήλλαξε γηραιὸς ὤν. — (138) Cf. Petav. rat. tempor. lib. III, 13 pag. 162. — (139) Anthol. græc. VII, 101 pag. 293 ed. Dubner. — (140) Diogenes Laertius IV, 4 Πλούταρχος δέ φησιν ἐν τῷ Λυσάνδρου βίῳ καὶ Σύλλα φθειρσὶν ἐκζέσαι αὐτόν. — (141) David. Prolegg. in Aristot. Categ. pag. 24 ed. Brandis. ἐκεῖθεν δὲ ὑποστρέψας ὁ Ἀριστοτέλης διαδέχεται τὴν σχολὴν τοῦ Σπευσίππου σὺν Ξενοκράτει, καὶ ἀμφότεροι ἐλέγοντο Περιπατητικοὶ τοῖς τόποις διαφέροντες· οἱ μὲν γὰρ ἐκαλοῦντο Λύκειοι Περιπατητικοὶ ὡς οἱ Ἀριστοτελικοί, οἱ δὲ Ἀκαδημιακοὶ Περιπατητικοὶ οἱ τοῦ Ξενοκράτους. Τῷ χρόνῳ δέ, οἷα συμβαίνει, ἐξέλιπε μὲν τὸ ὄνομα τοῦ τόπου καὶ ἐκαλοῦντο Περιπατητικοὶ χωρὶς τοῦ Λύκειοι οἱ Ἀριστοτελικοί, τῶν δὲ Ξενοκρατείων ἐξέλιπε τὸ τῆς ἐνεργείας ὄνομα καὶ ἐκαλοῦντο Ἀκαδημιακοί. — (142) Diogenes Laertius IV, 4 ἦν δὲ καὶ τὸ σῶμα διακεχυμένος, ὥς φησι Τιμόθεος ἐν τῷ περὶ βίων. —

(143) Diogenes Laertius lib. IV, 1 οὐ μὴν τό γε ἦθος διέμεινε τοιοῦτος (οἷος ὁ Πλάτων)· καὶ γὰρ ὀργίλος καὶ ἡδονῶν κρείττων ἦν. Φασὶ γοῦν αὐτὸν ὑπὸ θυμοῦ τὸ κυνίδιον εἰς τὸ φρέαρ ῥῖψαι. Suidas v. Σπεύσιππος: αὐστηρὸς τὴν γνώμην, εἰς ἄκρον ὀξύθυμος. —

(144) Clemens Alexandrinus Strom. lib. II pag. 418. d. ed. Sylburg. Σπεύσιππός τε, ὁ Πλάτωνος ἀδελφιδοῦς, τὴν εὐδαιμονίαν φησὶν ἕξιν εἶναι τελείαν ἐν τοῖς κατὰ φύσιν ἔχουσιν, ἢ ἕξιν ἀγαθῶν· ἧς δὴ καταστάσεως ἅπαντας μὲν ἀνθρώπους ὄρεξιν ἔχειν, στοχάζεσθαι δὲ τοὺς ἀγαθοὺς τῆς ἀοχλησίας. Εἶεν δ' ἂν αἱ ἀρεταὶ τῆς εὐδαιμονίας ἀπεργαστικαί. Vid. fragm. 194. —

(145) Plutarchus Dion. cap. 17 Vol. VI p. 182 ed. Hutten. ταῦτ' ἐπειρᾶτο ποιεῖν Πλάτων, καὶ Δίωνα τρέψας ἐπὶ φιλοσοφίαν, ἐν Ἀκαδημίᾳ συνεῖχεν· ᾤκει μὲν οὖν ἐν ἄστει παρὰ Καλλίππῳ τινὶ τῶν γνωρίμων· ἀγρὸν δὲ διαγωγῆς χάριν ἐκτήσατο, καὶ τοῦτον ὕστερον εἰς Σικελίαν πλέων Σπευσίππῳ δωρεὰν ἔδωκεν. Ὧι μάλιστα τῶν Ἀθήνησι φίλων ἐχρῆτο, καὶ συνιδιῃτᾶτο, βουλομένου τοῦ Πλάτωνος ὁμιλίᾳ χάριν ἐχούσῃ, καὶ παιδιᾶς ἐμμελοῦς κατὰ καιρὸν ἁπτομένῃ κεραννύμενον ἀφηδύνεσθαι τοῦ Δίωνος τὸ ἦθος. Τοιοῦτος δέ τις ὁ Σπεύσιππος ἦν· ᾗ καὶ σκῶψαι ἀγαθὸν αὐτὸν ἐν τοῖς Σίλλοις ὁ Τίμων προσηγόρευσεν.

(146) Diogenes Laertius lib. IV, 4 οὗτος, φησὶ (Τιμό-

Præter hunc alter quoque Speusippus ingenuis artibus inclaruit. Fuit enim ejusdem nominis medicus, Herophili sectator, Alexandrinus (147).

Sed hæc hactenus; jam ad ipsa Speusippi fragmenta accedamus, quæ primus collegi, recensui, verti et explicui.

θεος) πρὸς τὸν ἐρῶντα πλούσιον ἀμόρφου, ἔφη, Τί δέ σοι δεῖ τούτου· ἐγὼ γάρ σοι δέκα ταλάντων εὐμορφοτέραν εὑρήσω.

(147) Diogenes Laertius lib. IV, 5 γέγονε Σπεύσιππος καὶ ἕτερος, ἰατρὸς Ἡροφίλειος Ἀλεξανδρεύς. —

ΣΠΕΥΣΙΠΠΟΥ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΙΑ.

ΟΡΟΙ.

1. Ἀΐδιον τὸ κατὰ πάντα χρόνον καὶ πρότερον ὂν καὶ νῦν μὴ ἐφθαρμένον.

2. Θεὸς ζῷον ἀθάνατον, αὔταρκες πρὸς εὐδαιμονίαν· οὐσία ἀΐδιος, τῆς τἀγαθοῦ φύσεως αἰτία.

3. Γένεσις κίνησις εἰς οὐσίαν· μετάληψις οὐσίας· πόρευσις εἰς τὸ εἶναι.

4. Ἥλιος πῦρ οὐράνιον, ὃ μόνον ἀπ' ἠοῦς μέχρι δείλης τοῖς αὐτοῖς ἔστιν ὁραθῆναι· ἄστρον ἡμεροφανές· ζῷον ἀΐδιον, ἔμψυχον, τὸ μέγιστον.

5. Χρόνος ἡλίου κίνησις, μέτρον φορᾶς.

6. Ἡμέρα ἡλίου πορεία ἀπ' ἀνατολῶν ἐπὶ δυσμάς· φῶς τοὐναντίον νυκτί.

7. Ἕως ἡμέρας ἀρχή· τὸ πρῶτον φῶς ἀπὸ τοῦ ἡλίου.

8. Μεσημβρία χρόνος ἐν ᾧ τῶν σωμάτων αἱ σκιαὶ ἐλαχίστου μήκους κοινωνοῦσιν.

9. Δείλη ἡμέρας τελευτή.

10. Νὺξ σκότος, τοὐναντίον ἡμέρᾳ· ἡλίου στέρησις.

11. Τύχη φορὰ ἐξ ἀδήλου εἰς ἄδηλον, καὶ ἡ ἐκ τοῦ αὐτομάτου [a] αἰτία δαιμονίας πράξεως.

12. Γῆρας φθίσις ἐμψύχου ὑπὸ χρόνου γιγνομένη.

13. Πνεῦμα κίνησις ἀέρος περὶ τὴν γῆν.

14. Ἀὴρ στοιχεῖον οὗ πᾶσαι αἱ κατὰ τόπον κινήσεις κατὰ φύσιν εἰσίν.

15. Οὐρανὸς σῶμα περιέχον πάντα τὰ αἰσθητὰ πλὴν αὐτοῦ τοῦ ἀνωτάτου ἀέρος.

16. Ψυχὴ τὸ αὐτὸ ἑαυτὸ κινοῦν· αἰτία κινήσεως ζωτικῆς ζῴων.

17. Δύναμις τὸ καθ' αὑτὸ ποιητικόν.

18. Ὄψις ἕξις διακριτικὴ σωμάτων.

19. Ὀστοῦν μυελὸς ὑπὸ θερμοῦ παγείς.

20. Στοιχεῖον τὸ συνάγον καὶ διαλύον τὰ σύνθετα.

21. Ἀρετὴ διάθεσις ἡ βελτίστη· ἕξις θνητοῦ ζῴου καθ' αὑτὴν ἐπαινετή· ἕξις καθ' ἣν τὸ ἔχον ἀγαθὸν λέγεται· κοινωνία νόμων δικαία· διάθεσις, καθ' ἣν τὸ διακείμενον τελείως σπουδαῖον λέγεται· ἕξις ποιητικὴ εὐνομίας.

SPEUSIPPI FRAGMENTA.

DEFINITIONES.

1. Sempiternum est, quod quum omni tempore et prius fuerit, etiam nunc non est corruptum.

2. Deus est animal immortale, se ipso contentum ad beatitudinem : natura æterna, boni generati causa.

3. Generatio est motus in essentiam, acceptio essentiæ, in hanc vitam profectio.

4. Sol est ignis cœlestis, qui solus ab aurora ad vesperam usque ab iisdem videri potest : astrum interdiu conspicuum, animal sempiternum, vivum, maximum.

5. Tempus est motus solis, mensura motionis.

6. Dies est solis cursus ab ortu ad occasum : lux est quod contrarium est nocti.

7. Aurora est diei initium, prima lux a sole.

8. Meridies est tempus quo corporum umbræ minimæ longitudinis participes sunt.

9. Vespera est diei finis.

10. Nox caligo est, contrarium diei ; privatio solis.

11. Fortuna est cursus ab incerto ad incertum, et fortuita felicis sortis causa.

12. Senium est consumtio animantis procedente tempore contingens.

13. Ventus est motus aeris circum terram.

14. Aer est elementum cujus omnes in spatio motus secundum naturam sunt.

15. Cœlum est corpus complectens omnia quæ sensibus percipiuntur, præter ipsum supremum aerem.

16. Anima est quod ipsum se ipsum movet : causa motus vitalis animalium.

17. Facultas est quod per se ipsum efficiendi vim habet.

18. Visus est habitus ad corpora discernenda accommodatus.

19. Os est medulla calore concreta.

20. Elementum est quod conglutinat et dissolvit composita.

21. Virtus est affectio optima : habitus mortalis animalis per se ipse laudabilis : habitus propter quem id quod eum gerit, bonum dicitur : justa legum communio : af-

22. Φρόνησις δύναμις ποιητικὴ καθ' αὑτὴν τῆς ἀνθρώπου εὐδαιμονίας· ἐπιστήμη ἀγαθῶν καὶ κακῶν· διάθεσις καθ' ἣν κρίνομεν τί πρακτέον καὶ τί οὐ πρακτέον.

23. Δικαιοσύνη ὁμόνοια τῆς ψυχῆς πρὸς αὑτήν, καὶ εὐταξία τῶν τῆς ψυχῆς μερῶν πρὸς ἄλληλά τε καὶ περὶ ἄλληλα· ἕξις διανεμητικὴ τοῦ κατ' ἀξίαν ἑκάστῳ· ἕξις καθ' ἣν ὁ ἔχων προαιρετικός ἐστι τῶν φαινομένων αὐτῷ δικαίων· ἕξις ἐν βίῳ νόμου ὑπήκοος· ἰσότης κοινωνική· ἕξις ὑπηρετικὴ ὀρθῶν νόμων.

24. Σωφροσύνη μετριότης τῆς ψυχῆς περὶ τὰς ἐν αὐτῇ κατὰ φύσιν γιγνομένας ἐπιθυμίας τε καὶ ἡδονάς· εὐαρμοστία καὶ εὐταξία ψυχῆς πρὸς τὰς κατὰ φύσιν ἡδονὰς καὶ λύπας· συμφωνία ψυχῆς πρὸς τὸ ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι· αὐτοπραγία κατὰ φύσιν· εὐταξία ψυχῆς· λογιστικὴ ὁμιλία ψυχῆς περὶ καλῶν καὶ αἰσχρῶν· ἕξις καθ' ἣν ὁ ἔχων αἱρετικός ἐστι καὶ εὐλαβητικὸς ὧν χρή.

25. Ἀνδρία ἕξις ψυχῆς ἀκίνητος ὑπὸ φόβου· θάρσος πολεμικόν· ἐπιστήμη τῶν κατὰ πόλεμον πραγμάτων· ἐγκράτεια ψυχῆς πρὸς τὰ φοβερὰ καὶ δεινά· τόλμα ὑπηρετικὴ φρονήσεως· εὐθαρσία ἐπὶ θανάτου προσδοκίᾳ· ἕξις διαφυλακτικὴ λογισμῶν ὀρθῶν ἐν κινδύνοις· ῥώμη πρὸς κίνδυνον ἀντίρροπος· ῥώμη καρτερικὴ πρὸς ἀρετήν· ἠρεμία ψυχῆς περὶ τὰ δεινὰ καὶ θαρσαλέα κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον φαινόμενα· σωτηρία δογμάτων ἀδήλων περὶ τὰ δεινά· ἐμπειρία πολέμου· ἕξις ἐμμενητικὴ νόμου.

26. Ἐγκράτεια δύναμις ὑπομενητικὴ λύπης· ἀκολούθησις τῷ ὀρθῷ λογισμῷ· δύναμις ἀνυπέρβλητος τοῦ ὑποληφθέντος τῷ ὀρθῷ λογισμῷ.

27. Αὐτάρκεια τελειότης κτήσεως ἀγαθῶν· ἕξις καθ' ἣν οἱ ἔχοντες αὐτοὶ αὑτῶν ἄρχουσιν.

28. Ἐπιείκεια δικαίων καὶ συμφερόντων ἐλάττωσις· μετριότης ἐν συμβολαίοις· εὐταξία ψυχῆς [b] λογιστικῆς πρὸς τὰ καλὰ καὶ αἰσχρά.

29. Καρτερία ὑπομονὴ λύπης ἕνεκα τοῦ καλοῦ· ὑπομονὴ πόνων ἕνεκα τοῦ καλοῦ.

30. Θάρσος ἀπροσδοκία κακοῦ· ἀνεκπληξία διὰ κακοῦ παρουσίαν.

31. Ἀλυπία ἕξις καθ' ἣν ἀνέμπτωτοί ἐσμεν εἰς λύπας.

32. Φιλοπονία ἕξις ἀποτελεστικὴ οὗ ἂν προέληται· καρτερία ἑκούσιος· ἕξις ἀδιάβλητος πρὸς πόνον.

33. Αἰδὼς τολμήσεως ὑποχώρησις ἑκουσία δικαίως καὶ πρὸς τὸ βέλτιστον φανέν· καταλαβὴ ἑκουσία τοῦ βελτίστου· εὐλάβεια ὀρθοῦ ψόγου.

34. Ἐλευθερία ἡγεμονία βίου· αὐτοχράτεια ἐπὶ παντί· ἐξουσία τοῦ καθ' ἑαυτὸν ἐν βίῳ· ἀφειδία ἐν χρήσει καὶ ἐν κτήσει οὐσίας.

---

fectio propter quam id quod ita affectum est, omnino honestum dicitur : habitus ad rempublicam bonis legibus temperandam accommodatus.

22. Prudentia per se ipsa est facultas humanæ felicitatis procreandæ : scientia bonorum et malorum : affectio ex qua judicamus, quid faciendum sit et quid non faciendum.

23. Justitia est animæ cum se ipsa concordia et animæ partium inter se ac circa se bona compositio : habitus suum cuique pro dignitate tribuens : habitus, quo qui eum gerit amplectitur atque eligit ea quæ ipsi justa videntur : habitus in vita legi obtemperans : socialis æqualitas : habitus rectis legibus parens.

24. Temperantia est moderatio animi circa cupiditates et voluptates quæ in ipso secundum naturam insident : convenientia ac bona animi compositio ad naturales voluptates et dolores : conspiratio animi ad imperandum et parendum : spontanea secundum naturam actio : continentia animi : sermo animi de honestis ac turpibus judicantis : habitus, quo qui eum gerit eligit et vitat ea quæ oportet.

25. Fortitudo est animi habitus qui metu non afficitur : confidentia militaris : rei bellicæ scientia : animi continentia in rebus horrendis et formidolosis : audacia serviens prudentiæ : fiducia in mortis exspectatione : habitus rectorum consiliorum in periculis tenax : robur periculo par : robur virtutis capax et patiens : animi tranquillitas circa ea quæ formidolosa et audenda secundum rectam rationem videntur : dubiarum de rebus formidolosis sententiarum conservatio : belli peritia : habitus legem servans.

26. Continentia est sustinendi doloris facultas : recti consilii comes : facultas inexsuperabilis ejus quod recta ratione continetur.

27. Animus sua sorte contentus perfectio est possessionis bonorum : habitus, quo qui eum gerunt ipsi sibimet ipsis imperant.

28. Æquitas est juris et commodorum imminutio : moderatio in negotiorum contractibus : bona compositio animi ratione præditi ad honesta et turpia.

29. Tolerantia est doloris ob honestum perpessio : laborum propter honestatem patientia.

30. Confidentia est malum non exspectantis : animus præsenti malo non perturbatus.

31. Indolentia est habitus, propter quem molestiis non implicamur.

32. Industria est habitus ejus qui propositum peragit : tolerantia voluntaria : inculpata laborum suscipiendorum facilitas.

33. Pudor audaciæ recessus voluntarius juste et ad id quod optimum visum est : deprehensio optimi voluntaria : cauta justæ vituperationis vitatio.

34. Libertas est caput vitæ : summa omnium rerum potestas : licentia per se faciendi quod quis velit in vita : sublata parsimonia in usu et possessione bonorum.

35. Ἐλευθεριότης ἕξις πρὸς τὸ χρηματίζεσθαι ὡς δεῖ· πρόσθεσις καὶ κτῆσις οὐσίας ὡς χρή.

36. Πραότης κατάστασις κινήσεως τῆς ὑπ' ὀργῆς· κρᾶσις ψυχῆς σύμμετρος.

37. Κοσμιότης ὕπειξις ἑκουσία πρὸς τὸ φανὲν βέλτιστον· εὐταξία περὶ κίνησιν σώματος.

38. Εὐδαιμονία ἀγαθὸν ἐκ πάντων ἀγαθῶν συγκείμενον· δύναμις αὐτάρκης πρὸς τὸ εὖ ζῆν· τελειότης κατ' ἀρετήν· ὠφέλεια αὐτάρκης ζωῆς [c].

39. Μεγαλοπρέπεια ἀξίωσις κατὰ λογισμὸν ὀρθὸν καὶ τὸ σεμνότατον [d].

40. Ἀγχίνοια εὐφυΐα ψυχῆς, καθ' ἣν ὁ ἔχων στοχαστικός ἐστιν ἐν ἑκάστῳ [e] τοῦ δέοντος· ὀξύτης νοῦ.

41. Χρηστότης ἤθους ἀπλαστία μετ' εὐλογιστίας· ἤθους σπουδαιότης.

42. Καλοκαγαθία ἕξις προαιρετικὴ τῶν βελτίστων.

43. Μεγαλοψυχία χρῆσις τοῖς ξυμβαίνουσιν ἀστεία· μεγαλοπρέπεια ψυχῆς μετὰ λόγου.

44. Φιλανθρωπία ἕξις εὐάγωγος ἤθους πρὸς ἀνθρώπου φιλίαν· ἕξις εὐεργετικὴ ἀνθρώπων· χάριτος σχέσις· μνήμη μετ' εὐεργεσίας.

45. Εὐσέβεια δικαιοσύνη περὶ θεούς· δύναμις θεραπευτικὴ θεῶν ἑκούσιος· περὶ θεῶν τιμῆς ὑπόληψις ὀρθή· ἐπιστήμη τῆς περὶ θεῶν τιμῆς.

46. Ἀγαθὸν τὸ αὑτοῦ ἕνεκεν.

47. Ἀφοβία ἕξις καθ' ἣν ἀνέμπτωτοί ἐσμεν εἰς φόβους.

48. Ἀπάθεια ἕξις καθ' ἣν ἀνέμπτωτοί ἐσμεν εἰς πάθη.

49. Εἰρήνη ἡσυχία ἐπ' ἔχθρας πολεμικάς.

50. Ῥαθυμία ῥᾳστώνη ψυχῆς· ἀπάθεια τοῦ θυμοειδοῦς.

51. Δεινότης διάθεσις καθ' ἣν ὁ ἔχων στοχαστικός ἐστι τοῦ ἰδίου τέλους.

52. Φιλία ὁμόνοια ὑπὲρ καλῶν καὶ δικαίων· προαίρεσις βίου τοῦ αὐτοῦ· ὁμοδοξία περὶ προαιρέσεως καὶ πράξεως· ὁμόνοια περὶ βίου κοινωνίαν μετ' εὐνοίας· κοινωνία τοῦ εὖ ποιῆσαι καὶ παθεῖν.

53. Εὐγένεια ἀρετὴ εὐγενοῦς ἤθους· εὐαγωγία ψυχῆς πρὸς λόγους καὶ πράξεις.

54. Αἵρεσις δοκιμασία ὀρθή.

55. Εὔνοια αἵρεσις· ἀνθρώπου πρὸς ἄνθρωπον ἀσπασμός.

56. Οἰκειότης ταὐτοῦ γένους κοινωνία.

57. Ὁμόνοια κοινωνία τῶν ὄντων ἁπάντων· συμφωνία νοημάτων καὶ ὑποληψμάτων.

58. Ἀγάπησις ἀπόδειξις παντελής.

59. Πολιτικὴ ἐπιστήμη καλῶν καὶ συμφερόντων· ἐπιστήμη ποιητικὴ δικαιοσύνης ἐν πόλει.

---

35. Liberalitas est lucrandi facilitas, ut decet : adjectio vel adeptio bonorum, ut decet.

36. Lenitas est sedatio motus ira concitati : apta animi temperatura

37. Modestia est obsequium voluntarium in re, quæ optima visa est : decorum in corporis motu.

38. Felicitas est bonum ex omnibus bonis compositum : facultas per se sufficiens ad bene vivendum : perfectio virtutibus ornata : vitæ commoditas per se sufficiens.

39. Magnificentia est dignitas secundum rectam rationem et res una omnium gravissima.

40. Sagacitas est bona animi indoles, qua qui excellit conjectura consequitur, quid in quaque re fieri oporteat : acumen ingenii.

41. Probitas est incorrupta morum proprietas cum bono consilio : morum bonitas.

42. Honestas est habitus qui optima eligit et amplectitur.

43. Magnanimitas est usus honestus eorum quæ contingunt : altitudo animi cum ratione.

44. Humanitas est habitus morum docilis ad amicitiam cum homine contrahendam : habitus bene faciens hominibus : constans animi benevoli affectio : grata beneficiorum memoria cum bene faciendi studio conjuncta.

45. Pietas est justitia in deos : deorum colendorum facultas sponte exercita : de deorum cultu recta existimatio : deorum venerandorum scientia.

46. Bonum est quod propter se ipsum est.

47. Securitas est habitus, propter quem in timorem non conjicimur.

48. Affectuum vacuitas habitus est, propter quem in affectus non inducimur.

49. Pax est otium ad inimicitias hostili animo suscipiendas.

50. Socordia est relaxatio animi : trucis et præfervidæ iræ vacuitas.

51. Ingenii sollertia est affectio, qua qui præstat, proprium finem bona conjectura informare potest.

52. Amicitia est consensio in rebus honestis et justis : idem vitæ institutum : idem de consilio et actione judicium : consensio de vitæ societate cum benevolentia : mutuorum beneficiorum societas.

53. Nobilitas est virtus morum ingenuorum : animi ad dicta et facta docilitas.

54. Electio est justa probatio.

55. Benevolentia est electio : hominis erga hominem amor.

56. Agnatio communis ejusdem gentis societas est.

57. Concordia est rerum omnium communio : consensio sententiarum et opinionum.

58. Caritas argumentatio perfecta est.

59. Ratio civilis est scientia honestorum et utilium : scientia effectrix justitiæ in civitate.

60. Ἑταιρεία φιλία κατὰ συνήθειαν ἐν τοῖς καθ' ἡλικίαν γεγενημένοις.

61. Εὐβουλία ἀρετὴ λογισμοῦ σύμφυτος.

62. Πίστις ὑπόληψις ὀρθὴ τοῦ οὕτως ἔχειν ὡς αὐτῷ φαίνεται· βεβαιότης ἤθους.

63. Ἀλήθεια ἕξις ἐν καταφάσει καὶ ἀποφάσει· ἐπιστήμη ἀληθῶν.

64. Βούλησις ἔφεσις μετὰ λόγου ὀρθοῦ· ὄρεξις εὔλογος· ὄρεξις μετὰ λόγου κατὰ φύσιν.

65. Συμβούλευσις παραίνεσις ἑτέρῳ πρὸ πράξεως, τίνα δεῖ τρόπον πράττειν.

66. Εὐκαιρία χρόνου ἐπίτευξις, ἐν ᾧ χρὴ παθεῖν τι ἢ ποιῆσαι.

67. Εὐλάβεια φυλακὴ κακοῦ· ἐπιμέλεια φυλακῆς.

68. Τάξις ἐργασίας ὁμοιότης τῶν πρὸς ἄλληλα πάντων ὄντων· συμμετρία κοινωνίας· αἰτία τῶν πρὸς ἄλληλα πάντων ὄντων· συμμετρία πρὸς τὸ μαθεῖν.

69. Πρόσεξις συντονία ψυχῆς πρὸς τὸ καταμαθεῖν.

70. Εὐφυΐα τάχος μαθήσεως· γέννησις φύσεως ἀγαθή· ἀρετὴ ἐν φύσει.

71. Εὐμάθεια εὐφυΐα ψυχῆς πρὸς τάχος μαθήσεως.

72. Δίκη ἀπόφασις κυρία περὶ ἀμφισβητουμένου πράγματος.

73. Νόμος ἀμφισβήτησις περὶ τοῦ ἀδικεῖν ἢ μή.

74. Εὐνομία πειθαρχία νόμων σπουδαίων.

75. Εὐφροσύνη ἐπὶ τοῖς τοῦ σώφρονος ἔργοις χαρά.

76. Τιμὴ δόσις ἀγαθῶν ἐν ταῖς δι' ἀρετὴν πράξεσι διδομένων· ἀξίωμα ἀπ' ἀρετῆς· σχῆμα σεμνότητος· τήρησις ἀξιώματος.

77. Προθυμία ἐμφανισμὸς προαιρέσεως πρακτικῆς.

78. Χάρις εὐεργεσία ἑκούσιος· ἀπόδοσις ἀγαθοῦ· ὑπουργία ἐν καιρῷ.

79. Ὁμόνοια ὁμοδοξία ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων, ὡς δεῖ ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι.

80. Πολιτεία κοινωνία πλήθους ἀνθρώπων αὐτάρκης πρὸς εὐδαιμονίαν· κοινωνία πλήθους ἔννομος.

81. Πρόνοια παρασκευὴ πρὸς μέλλοντά τινα.

82. Βουλὴ σκέψις περὶ τῶν μελλόντων πῶς συμφέρει.

83. Νίκη δύναμις κρατητικὴ περὶ ἀγωνίαν.

84. Εὐπορία εὐκρίνεια κρατητικὴ τοῦ λογιζομένου [f].

85. Δωρεὰ ἀλλαγὴ χάριτος.

86. Καιρὸς χρόνου ἀκμὴ πρὸς τὸ συμφέρον· χρόνος ἀγαθοῦ τινος συνεργός.

87. Μνήμη διάθεσις ψυχῆς φυλακτικὴ τῆς ἐν αὐτῇ ὑπαρχούσης ἀληθείας.

88. Ἔννοια συντονία διανοίας.

---

60. Sodalitas est amicitia pro consuetudine inter juvenes contracta.

61. Consiliorum bonitas est virtus menti insita.

62. Fides est recte judicantis ita rem se habere, ut ipsi videatur : ingenii firmitas.

63. Veritas est habitus affirmantis et negantis : scientia eorum quæ vera sunt.

64. Voluntas est appetitus cum recta ratione : desiderium rationi consentaneum : desiderium cum ratione ad naturam accommodatum.

65. Consilium est cohortatio alterius ante actionem, declarans, quomodo agere oporteat.

66. Opportunitas est oblata patiendi aliquid aut faciendi occasio.

67. Circumspectio est cautio mali : cavendi studium.

68. Ordo est muneris similitudo eorum omnium quæ inter se conferuntur : apta societatis compositio : causa eorum omnium quæ inter se conferuntur : apta disciplinæ compositio.

69. Attentio animi ad pernoscendum propensi contentio est.

70. Ingenium est cito discendi facultas : ingenita bona natura : virtus naturæ insita.

71. Docilitas est naturalis ingenii ad cito discendum dexteritas.

72. Judicium est rata sententia de re quæ in controversiam vocatur.

73. Lex est contentio de juste aut injuste factis.

74. Bona legum constitutio est præclaris legibus obtemperatio.

75. Lætitia est gaudium ex viri moderati factis perceptum.

76. Honor est largitio bonorum quæ actionibus honestis contingunt : dignitas virtutibus parta : gravitatis species : dignitatis conservatio.

77. Alacritas est declarata faciendi voluntas.

78. Gratia est beneficentia voluntaria : beneficii remuneratio : opera tempore opportuno navata.

79. Concordia est idem principum ac civium de imperio et obedientia judicium.

80. Respublica est communitas multitudinis hominum per se sufficiens ad felicitatem : communitas multitudinis legitima.

81. Provisio est præparatio ad futura quædam.

82. Consultatio est deliberatio de rebus futuris, quem usum præbere possint.

83. Victoria est facultas vincendi certamine.

84. Scientiæ facultas est animi sinceritas tenax ejus quod consideratur.

85. Donum est gratiæ commutatio.

86. Occasio est temporis opportunitas ad id quod conducit : tempestas boni alicujus adjutrix.

87. Memoria est affectio animi, veritatis quæ in ipso est custos.

88. Notio cogitationis contentio est.

89. Νόησις ἀρχὴ ἐπιστήμης.

90. Ἁγνεία εὐλάβεια τῶν πρὸς τοὺς θεοὺς ἁμαρτημάτων· τῆς θεοῦ τιμῆς κατὰ φύσιν θεραπεία.

91. Μαντικὴ ἐπιστήμη θεωρητικὴ τοῦ ὄντος καὶ μέλλοντος ζώῳ θνητῷ.

92. Μαντεία ἐπιστήμη προδηλωτικὴ πράξεως ἄνευ ἀποδείξεως.

93. Σοφία ἐπιστήμη ἀνυπόθετος· ἐπιστήμη τῶν ἀεὶ ὄντων· ἐπιστήμη θεωρητικὴ τῆς τῶν ὄντων αἰτίας.

94. Φιλοσοφία τῆς τῶν ὄντων ἀεὶ ἐπιστήμης ὄρεξις· ἕξις θεωρητικὴ τοῦ ἀληθοῦς, πῶς ἀληθές· ἐπιμέλεια ψυχῆς μετὰ λόγου ὀρθοῦ.

95. Ἐπιστήμη ὑπόληψις ψυχῆς ἀμετάπτωτος ὑπὸ λόγου· δύναμις ὑποληπτική τινος ἢ τινῶν, ἀμετάπτωτος ὑπὸ λόγου· λόγος ἀληθὴς ἐπὶ διανοίᾳ ἀμετάπτωτος.

96. Δόξα ὑπόληψις μετὰ πίστεως λογική[g]· λογιστικὴ φορά· διάνοια ἐμπίπτουσα εἰς ψεῦδος καὶ ἀληθὲς ὑπὸ λόγου.

97. Αἴσθησις ψυχῆς φορά· νοῦ κίνησις· ψυχῆς διὰ σώματος εἰσάγγελσις εἰς ὥρας ἀνθρώπων, ἀφ' ἧς γίγνεται ψυχῆς ἄλογος δύναμις γνωριστικὴ διὰ σώματος.

98. Ἕξις διάθεσις ψυχῆς καθ' ἣν ποιοί τινες λεγόμεθα.

99. Φωνὴ ῥεῦμα διὰ στόματος ἀπὸ διανοίας.

100. Λόγος φωνὴ ἐγγράμματος, φραστικὴ ἑκάστου τῶν ὄντων· διάλεκτος σύνθετος ἐξ ὀνομάτων καὶ ῥημάτων ἄνευ μέλους.

101. Ὄνομα διάλεκτος ἀσύνθετος ἑρμηνευτικὴ τοῦ τε κατὰ τῆς οὐσίας κατηγορουμένου καὶ παντὸς τοῦ μὴ καθ' ἑαυτὸ[h] λεγομένου.

102. Διάλεκτος φωνὴ ἀνθρώπου ἐγγράμματος· καὶ σημεῖόν τι κοινὸν ἑρμηνευτικὸν ἄνευ μέλους.

103. Συλλαβὴ ἀνθρωπίνης φωνῆς ἄρθρον ἐγγράμματον.

104. Ὅρος λόγος ἐκ διαφορᾶς καὶ γένους συγκείμενος.

105. Τεκμήριον ἀπόδειξις ἀφανοῦς.

106. Ἀπόδειξις λόγος συλλογιστικὸς ἀληθής· λόγος ἐμφανιστικὸς διὰ προγιγνωσκομένων[i].

107. Στοιχεῖον φωνῆς φωνὴ ἀσύνθετος· αἰτία ταῖς ἄλλαις φωναῖς τοῦ φωνὰς εἶναι.

108. Ὠφέλιμον τὸ αἴτιον τοῦ εὖ πάσχειν· τὸ αἴτιον τοῦ ἀγαθοῦ.

109. Συμφέρον τὸ εἰς ἀγαθὸν φέρον.

110. Καλὸν τὸ ἀγαθόν.

111. Ἀγαθὸν τὸ αἴτιον σωτηρίας τοῖς οὖσι· τὸ αἴτιον παντὸς τοῦ πρὸς αὐτό· ἀφ' οὗ συμβαίνει ἃ χρὴ αἱρεῖσθαι.

112. Σῶφρον τὸ κόσμιον τῆς ψυχῆς.

113. Δίκαιον νόμου τάγμα ποιητικὸν δικαιοσύνης.

---

89. Intelligentia scientiæ principium est.

90. Sanctimonia est evitatio peccatorum in deos : rerum divinarum cura secundum naturam habita.

91. Vaticinandi facultas scientia est contemplatrix ejus quod est et futurum est mortali animali.

92. Divinatio est scientia præsignificans rem sine demonstratione.

93. Sapientia est scientia nullius certi argumenti : scientia eorum quæ semper sunt : scientia quæ rerum causas contemplatur.

94. Philosophia est scientiæ eorum quæ semper sunt desiderium : habitus contemplans verum, et quomodo verum sit considerans : cura animi cum recta ratione.

95. Scientia est opinio animo comprehensa quæ ratione non mutatur : facultas judicandi de quodam aut quibusdam quæ ratione non mutatur : vera ratio et mens in cogitatione defixa.

96. Opinio est existimatio rationi consentanea cum persuasione : ratiocinandi impetus : sententia incidens in falsum et verum a ratione.

97. Sensus est animi impetus : mentis agitatio : anima per corpus renuntiatio ad opportunitates hominum, ex qua nascitur animi facultas rationis expers, quæ per corpus cognoscit.

98. Habitus est animi affectio, propter quam certis quibusdam moribus præditi dicimur.

99. Vox est fluxus per os a mente et cogitatione.

100. Sermo est vox scripta, singulas res verbis enuntians : loquendi forma composita ex nominibus et verbis sine modulatione.

101. Nomen est locutio simplex explicans tum id quod de essentia prædicatur, tum quidquid non per seipsum diserte dicitur.

102. Locutio est vox hominis scripta et signum quoddam commune interpretandi sine modulatione.

103. Syllaba est humanæ vocis articulus scriptus.

104. Definitio est sermo ex genere et differentia compositus.

105. Signum est demonstratio rei occultæ.

106. Demonstratio est sermo ratiocinativus et verus : sermo id de quo agitur per res prius cognitas declarans.

107. Elementum vocis est vox simplex : quæ causa est cæteris vocibus, ut voces sint.

108. Quod utile est, accepti beneficii causa est : causa boni.

109. Commodum est quod ad bonum pertinet.

110. Honestum est bonum.

111. Bonum est causa salutis iis quæ vere sunt : causa naturæ omnis cuncta ad se ipsam referentis : ex qua contingunt ea quæ consectari nos decet.

112. Temperantia animi modestia est.

113. Jus legis præscriptum est, quod justitiam efficit

114. Ἑκούσιον τὸ αὑτοῦ προσαγωγόν· τὸ καθ' αὑτὸ αἱρετὸν κατὰ διάνοιαν ἀποτελούμενον.

115. Ἐλεύθερον τὸ ἄρχον αὑτοῦ.

116. Μέτριον τὸ μέσον ὑπερβολῆς καὶ ἐλλείψεως καὶ κατὰ τέχνην ἀρκοῦν.

117. Μέτρον τὸ μέσον ὑπερβολῆς καὶ ἐλλείψεως.

118. Ἆθλον ἀρετῆς γέρας τὸ ἑαυτοῦ ἕνεκα αἱρετόν.

119. Ἀθανασία οὐσία ἔμψυχος καὶ ἀΐδιος μονή.

120. Ὅσιον θεράπευμα θεοῦ ἀρεστὸν θεῷ.

121. Ἑορτὴ χρόνος ἱερὸς κατὰ νόμους.

122. Ἄνθρωπος ζῷον ἄπτερον, δίπουν, πλατυώνυχον· ὃ μόνον τῶν ὄντων ἐπιστήμης τῆς κατὰ λόγους δεκτικόν ἐστι.

123. Θυσία θεῷ δόμα θύματος.

124. Εὐχὴ αἴτησις ἀνθρώποις ἀγαθῶν ἢ δοκούντων παρὰ θεῶν [k].

125. Βασιλεὺς ἄρχων κατὰ νόμους· ἀνυπεύθυνος· πολιτικῆς κατασκευῆς ἄρχων.

126. Ἀρχὴ ἐπιμέλεια τοῦ παντός.

127. Ἐξουσία ἐπιτροπὴ νόμου.

128. Νομοθέτης ποιητὴς νόμων καθ' οὓς δεῖ πολιτεύεσθαι.

129. Νόμος δόγμα πλήθους πολιτικὸν οὐκ εἴς τινα χρόνον ἀφωρισμένον.

130. Ὑπόθεσις ἀρχὴ ἀναπόδεικτος· συγκεφαλαίωσις λόγου.

131. Ψήφισμα δόγμα πολιτικὸν εἴς τινα χρόνον ἀφωρισμένον.

132. Πολιτικὸς ἐπιστήμων πόλεως κατασκευῆς.

133. Πόλις οἴκησις πλήθους ἀνθρώπων κοινοῖς δόγμασι χρωμένων· πλῆθος ἀνθρώπων ὑπὸ νόμον τὸν αὐτὸν ὄντων.

134. Πόλεως ἀρετὴ κατάστασις ὀρθῆς πολιτείας.

135. Πολεμικὴ ἐμπειρία πολέμου.

136. Συμμαχία κοινωνία πολέμου.

137. Σωτηρία περιποίησις ἀβλαβής.

138. Τύραννος ἄρχων πόλεως κατὰ τὴν ἑαυτοῦ διάνοιαν.

139. Σοφιστὴς νέων πλουσίων ἐνδόξων ἔμμισθος θηρευτής.

140. Πλοῦτος κτῆσις σύμμετρος πρὸς εὐδαιμονίαν· περιουσία χρημάτων εἰς εὐδαιμονίαν συντεινόντων.

141. Παρακαταθήκη δόμα μετὰ πίστεως.

142. Κάθαρσις ἀπόκρισις χειρόνων ἀπὸ βελτιόνων.

143. Νικᾷν κρατεῖν διαφερόμενον.

144. Ἀγαθὸς ἄνθρωπος ὁ τοιοῦτος οἷος ἀνθρώπῳ τἀγαθὰ ἐπιτελεῖν.

145. Σώφρων ὁ μετρίας ἐπιθυμίας ἔχων.

146. Ἐγκρατὴς ὁ κρατῶν ἀντιτεινόντων τῶν τῆς ψυχῆς μορίων τῷ ὀρθῷ λογισμῷ.

147. Σπουδαῖος ὁ τελέως ἀγαθός· ὁ ἔχων τὴν αὑτοῦ ἀρετήν.

---

114. Virtus voluntaria blanda sui conciliatrix est :quod per se expetendum est et ex animi sententia perficitur.

115. Liberum est quod sibi ipsi imperat.

116. Mediocritas res media est inter abundantiam et defectum et adhibita arte sufficiens.

117. Modus res media est inter abundantiam et defectum.

118. Certaminis præmium est virtutis munus, quod propter se expetendum est.

119. Immortalitas est animans natura et perpetua permansio.

120. Res sacra est cultus dei, deo gratus.

121. Dies festus tempus legibus sacrum est.

122. Homo est animans involucris, bipes, latos ungues habens; qui solus ex omnibus animantibus artium scientiam consequi potest.

123. Sacrificium est deo donata victima.

124. Precatio est petitio bonorum aut eorum quæ bona videntur hominibus a diis.

125. Rex est ex legum præscripto princeps : legibus solutus : constituendæ reipublicæ dux.

126. Imperium summæ omnium rerum cura est.

127. Potestas est tutela legis.

128. Legum lator est scriptor legum, ex quibus in republica vivere oportet.

129. Lex civile multitudinis jussum est, non aliquamdiu, sed in omne tempus faciendum.

130. Argumentum est principium non demonstratum : summa sermonis.

131. Plebiscitum est jussum civile ad constitutum tempus spectans.

132. Vir civilis disciplinæ publicæ et regendæ civitatis peritus est.

133. Civitas domicilium multitudinis hominum est communia præcepta observantium : multitudo hominum qui iisdem legibus tenentur.

134. Civitatis virtus est justæ reipublicæ constitutio.

135. Ars bellica est rei militaris peritia.

136. Auxilium armorum societas est.

137. Salus hominis incolumis conservatio est.

138. Tyrannus est qui rempublicam ad suum arbitrium regit.

139. Sophista est juvenum divitum nobilium mercenarius venator.

140. Divitiæ sunt facultates ad felicitatem accommodatæ : abundantia opum ad felicitatem pertinentium.

141. Depositum est donum alicujus fidei permissum.

142. Purgatio est separatio deteriorum a melioribus.

143. Vincere est pugna superiorem esse.

144. Homo bonus talis est, ut homini beneficia det.

145. Modestus est qui moderatas cupiditates habet.

146. Continens est qui animi partes rectæ rationi repugnantes coercet.

147. Probus est perfecte bonus : qui suam virtutem habet.

148. Σύννοια διάνοια μετὰ λύπης ἄνευ λόγου.
149. Δυσμαθία βραδυτὴς ἐν μαθήσει.
150. Δεσποτεία ἀρχὴ ἀνυπεύθυνος δικαία.
151. Ἀφιλοσοφία ἕξις καθ' ἣν ὁ ἔχων μισολόγος ἐστί.
152. Φόβος ἔκπληξις ψυχῆς ἐπὶ κακοῦ προσδοκίᾳ.
153. Θυμὸς ὁρμὴ βίαιος ἄνευ λογισμοῦ· νοῦς τάξεως ψυχῆς ἀλογίστου.
154. Ἔκπληξις φόβος ἐπὶ προσδοκίᾳ κακοῦ.
155. Κολακεία ὁμιλία ἡ πρὸς ἡδονὴν ἄνευ τοῦ βελτίστου· ἕξις ὁμιλητικὴ πρὸς ἡδονὴν ὑπερβάλλουσα τὸ μέτριον.
156. Ὀργὴ παράκλησις τοῦ θυμικοῦ εἰς τὸ τιμωρεῖσθαι.
157. Ὕβρις ἀδικία πρὸς ἀτιμίαν φέρουσα.
158. Ἀκρασία ἕξις βιαστικὴ παρὰ τὸν ὀρθὸν λογισμὸν πρὸς τὰ δοκοῦντα ἡδέα εἶναι.
159. Ὄκνος φυγὴ πόνων ἀρχῆς.
160. Δειλία ἀντιληπτικὴ ὁρμῆς πρώτη τοῦ εἶναι αἰτία [1].
161. Διαβολὴ διάστασις φίλων λόγῳ.
162. Καιρὸς ἐν ᾧ ἕκαστον ἐπιτήδειον παθεῖν ἢ ποιῆσαι.
163. Ἀδικία ἕξις ὑπεροπτικὴ νόμων.
164. Ἔνδεια ἐλάττωσις τῶν ἀγαθῶν.
165. Αἰσχύνη φόβος ἐπὶ προσδοκίᾳ ἀδοξίας.
166. Ἀλαζονεία ἕξις προσποιητικὴ ἀγαθοῦ ἢ ἀγαθῶν τῶν μὴ ὑπαρχόντων.
167. Ἁμαρτία πρᾶξις παρὰ τὸν ὀρθὸν λογισμόν.
168. Φθόνος λύπη ἐπὶ φίλων ἀγαθοῖς ἢ οὖσιν ἢ γεγενημένοις.
169. Ἀναισχυντία ἕξις ψυχῆς ὑπομενητικὴ ἀδοξίας ἕνεκα κέρδους.
170. Θρασύτης ὑπερβολὴ θράσους πρὸς φόβους οὓς μὴ δεῖ.
171. Φιλοτιμία ἕξις ψυχῆς προετικὴ πάσης δαπάνης ἄνευ λογισμοῦ.
172. Κακοφυΐα κακία ἐν φύσει καὶ ἁμαρτία τοῦ κατὰ φύσιν· νόσος τοῦ κατὰ φύσιν.
173. Ἐλπὶς προσδοκία ἀγαθοῦ.
174. Μανία ἕξις φθαρτικὴ ἀληθοῦς ὑπολήψεως.
175. Λαλιὰ ἀκρασία λόγου ἄλογος.
176. Ἐναντιότης τῶν ὑπὸ τὸ αὐτὸ γένος κατά τινα διαφορὰν πιπτόντων ἡ πλείστη διάστασις.
177. Ἀκούσιον τὸ παρὰ διάνοιαν ἀποτελούμενον.
178. Παιδεία δύναμις θεραπευτικὴ ψυχῆς.

---

148. Mentis suspensæ agitatio est cogitatio cum dolore ratione vacans.
149. Durior ad studia animus ingenii ad discendum tarditas est.
150. Dominium est principatus justus et legibus solutus.
151. Animus a philosophia alienus est naturæ habitus, quo qui eum gerit doctrinæ osor est.
152. Timor est animi consternatio propter impendentis mali opinionem.
153. Ira est violentus animi ratione carentis impetus : animi partis ratione vacantis sententia.
154. Consternatio est timor propter impendentis mali opinionem.
155. Adulatio est sermo ad voluntatem loquentis, eo quod optimum est carens : habitus hominis ad voluntatem loquentis, modum excedens.
156. Iracundia est adhortatio partis animi irritabilis ad ultionem.
157. Contumelia est injuria ad ignominiam tendens.
158. Incontinentia est habitus cogens, præter rectam rationem, ad ea quæ jucunda esse videntur.
159. Pigritia est suscipiendi laboris fuga.
160. Timiditas incursionis capax prima vitæ causa est.
161. Calumnia est dissidium amicorum ex sermone ortum.
162. Occasio est qua quidque ad patiendum aut ad faciendum idoneum est.
163. Injustitia est habitus contemnens leges.
164. Indigentia est deminutio bonorum.
165. Verecundia est timor propter ignominiæ exspectationem.
166. Gloriatio est habitus simulator boni aut bonorum quæ non exstant.
167. Peccatum est actio a recta ratione abhorrens.
168. Invidentia est ægritudo suscepta propter amicorum facultates, quæ iis aut sunt aut fuerunt.
169. Impudentia est animi habitus patiens ignominiæ ob lucrum.
170 Temeritas est audaciæ abundantia degenerans in timores, in quos non oportet.
171. Ambitio est animi habitus omni occasione profusos sumtus inconsiderate faciens.
172. Pravum ingenium est innata pravitas et aberratio ab eo quod naturæ convenit : morbus ejus quod naturæ conjunctum est.
173. Spes est exspectatio boni.
174. Insania est habitus qui veram opinionem mente comprehensam corrumpit.
175. Loquacitas est incontinentia sermonis aversa a recta ratione.
176. Contrarietas est eorum quæ sub idem genus secundum differentiam aliquam cadunt maximum discrimen.
177. Non voluntarium est quod præter sententiam perficitur.
178. Eruditio est colendi animi facultas.

179. Παίδευσις παιδείας παράδοσις.

180. Νομοθετικὴ ἐπιστήμη ποιητικὴ πόλεως εὐπαγής.

181. Νουθέτησις λόγος ἐπιτιμητικὸς ἀπὸ γνώμης· λόγος ἁμαρτίας ἀποτροπῆς ἕνεκεν.

182. Βοήθεια κακοῦ κώλυσις ὄντος ἢ γιγνομένου.

183. Κόλασις ψυχῆς θεραπεία ἐπὶ ἁμαρτήματι γενομένῳ.

184. Δύναμις ὑπεροχὴ ἐν πράξει ἢ ἐν λόγῳ· ἕξις καθ' ἣν τὸ ἔχον δυνατόν ἐστιν· ἰσχὺς κατὰ φύσιν.

185. Σώζειν τὸ περιποιεῖν ἀβλαβῆ.

(Definitiones hæ leguntur in decem codicibus quos Bekkerus ad Platonis editionem adornandam contulit. Eorum unus Vindobonensis 32 titulum addit Ὅροι Σπευσίππου τοῦ Πλάτωνος recentiore manu scriptum, qui in reliquis libris desideratur. De paucis tantum locis agam. — [a] Fragm. 11, posui καὶ ἡ ἐκ τοῦ αὐτομάτου cum plerisque membranis; vulgo καὶ ἐκ τοῦ αὐτομάτου. — [b] Fragm. 28. ψυχῆς λογιστικῆς rescripsi cum Stephano et codd. nonnullis; vulgo λογιστικὴ vel λογιστικῶς — [c] Fragm. 38. ὠφέλεια αὐτάρκης ζωῆς, quod exprimit Ficinus, vulgavi; libri ὠφέλεια αὐτάρκης ζώου. — [d] Fragm. 39. ὀρθὸν καὶ τὸ σεμνότατον edidi; libri ὀρθὸν τὸν σεμνότατον vel ὀρθὸν τὸ σεμνότατον vel ὀρθὸν καὶ σεμνότατον. — [e] Fragm. 40. στοχαστικός ἐστιν ἐν ἑκάστῳ recepi ex cod. regio Parisiaco 3052; vulgo στοχαστικός ἐστιν ἑκάστῳ. — [f] Fragm. 84. λογιζομένου, quod passive accipiendum, prætuli alteri scripturæ λεγομένου. — [g] Fragm. 96. μετὰ πίστεως λογική scripsi cum Stephano et codice regio Paris. 3052; vulgo μεταπειστὸς ὑπὸ λόγου. — [h] Fragm. 101. καθ' ἑαυτὸ cum Stephano recepi ex libro Vaticano 679; vulgo ἑαυτοῦ. — [i] Fragm. 106. προγιγνωσκομένων scripsi, vulgo προγινωσκομένων. — [k] Fragm. 124. παρὰ θεῶν, quod interpretatur Ficinus, recepi ex libro Paris. 3052; vulgo παρὰ θεοῖς vel παρὰ θεῷ. — [l] Fragm. 159-160. ὄκνος φυγὴ πόνων ἀρχῆς. Δειλία ἀντιληπτικὴ ὁρμῆς πρώτη τοῦ εἶναι αἰτία scripsi Bekkerum secutus. Sed in codice regio Parisiaco 1807 et in Vaticano 796 pro ἀρχῆς legitur ἀρχή. Adde quod pro ὁρμῆς liber regius Paris. 1813 habet ὁρμὴ et pro αἰτία codex regius 1642 exhibet αἰτία συστολῆς. Similem lectionem exprimit Ficinus locum ita vertens : Pigritia est fuga laborum. Principium est prima causa, ut aliquid sit. Timiditas est affectio quæ percipit impetum. Conjicias igitur eum in vetusto exemplari hæc scripta repperisse : Ὄκνος φυγὴ πόνων. Ἀρχὴ πρώτη τοῦ εἶναι αἰτία. Δειλία διάθεσις ἀντιληπτικὴ ὁρμῆς. Neque tamen hoc pro certo affirmare ausim. — [m] Fragm. 182. γιγνομένου exaravi, quod est in cod. Vindobonensi 32; vulgo γινομένου, cujus loco Stephanus aliorum librorum scripturam γενομένου vulgavit.

186. Σῶμα μὲν ἐν κόλποις κατέχει τόδε γαῖα Πλάτωνος,
ψυχὴ δ' ἰσοθέων τάξιν ἔχει μακάρων.

(Epigramma hoc tribuitur Speusippo in Anthol. Planud. 31. Simile illud est, quod præter duo alia Platonis monumento inscriptum fuisse dicit Diogenes Laertius lib. III, 44 Γαῖα μὲν ἐν κόλπῳ κρύπτει τόδε σῶμα Πλάτωνος, ψυχὴ δ' ἀθανάτων τάξιν ἔχει μακάρων, υἱοῦ Ἀρίστωνος, τόν τις καὶ τηλόθι ναίων τιμᾷ ἀνὴρ ἀγαθός, θεῖον ἰδόντα βίον. Idem exstat in Anthol. Pal. VII, 61 pag. 285 ed. Dübner. Vide Bergkium ad Poët. lyr. Græc. p. 503 et Dübnerum l. c. pag. 425.

187. Σπεύσιππος Φιλίππῳ.

Ἀντίπατρος (1) ὁ φέρων τὴν ἐπιστολὴν τὸ μὲν γένος ἐστὶ Μάγνης, γράφει δὲ Ἀθήνησι πάλαι τὰς Ἑλληνικὰς πράξεις· ἀδικεῖσθαι δέ φησιν ὑπό τινος ἐν Μαγνησίᾳ. Διάκουσον οὖν αὐτοῦ (2) τὸ πρᾶγμα, καὶ βοήθησον, ὡς ἂν δύνῃ, καὶ προθυμότατα. Δικαίως δ' ἂν αὐτῷ βοηθήσειας διὰ πολλά, καὶ διότι παρ' ἡμῖν διαγνωσθέντος ἐν διατριβῇ τοῦ σοὶ πεμφθέντος ὑπὸ Ἰσοκράτους λόγου τότε, τὴν μὲν ὑπόθεσιν ἐπήνεσε, τὸ δὲ παραλιπεῖν τὰς εἰς τὴν Ἑλλάδα γενομένας εὐεργεσίας ὑμῶν ἐνεκάλεσε. Πειράσομαι δ' αὐτῶν εἰπεῖν ὀλίγας. Ἰσοκράτης μὲν γὰρ (3) οὔτε τὰς εἰς τὴν Ἑλλάδα γενομένας εὐεργεσίας ὑπὸ σοῦ καὶ τῶν σῶν προ-

---

179. Institutio est doctrinæ traditio.

180. Ars ferendarum legum bene ordinata disciplina est, quæ rempublicam constituit.

181. Admonitio est sermo de industria reprehendentis : sermo ad errorem deprecandum accommodatus.

182. Auxilium est prohibitio mali præsentis aut nascentis.

183. Castigatio est animi sanatio propter delictum commissum.

184. Potentia est excellentia in actione aut sermone : habitus, quo quod eum gerit potens est : innatum robur.

185. Servare est incolumem tueri.

186. Corpus quidem hoc Platonis terra sinu complectitur.
Animus autem beatorum diis æqualium locum tenet.

187. Speusippus Philippo.

Antipater, qui tibi litteras affert, genere Magnes quidem est, sed Athenis jam dudum Græcorum res gestas scribit, aitque se a nescio quo in Magnesia injuriis affici. Audi ergo ex eo rem, atque opitulare homini, quantum in te situm est, et promtissime. Nam jure cum multis aliis nominibus illi præsidio eris, tum, quod quum apud nos in doctorum hominum congressu oratio ad te ab Isocrate missa examinaretur, argumentum quidem operis

γόνων δεδήλωκεν, οὔτε τὰς ὑπό τινων κατὰ σοῦ γεγενημένας διαβολὰς λέλυκεν, οὔτε Πλάτωνος ἐν τοῖς πρὸς σὲ πεμφθεῖσι λόγοις ἀπέσχηται. Καίτοι χρὴ (4) πρῶτον μὲν τὴν ὑπάρχουσαν οἰκειότητα πρὸς τὴν ἡμετέραν πόλιν αὐτὸν μὴ λαθεῖν, ἀλλὰ ποιῆσαι καὶ τοῖς ἀπὸ σοῦ γενομένοις φανεράν. Ἡρακλῆς γάρ (5), ὄντος νόμου τὸ παλαιὸν ἡμῖν μηδένα ξένον μυεῖσθαι, βουληθεὶς μυεῖσθαι γίγνεται Πυλίου (6) θετὸς υἱός. Τούτου δὲ ὄντος τοιούτου, τοὺς λόγους ἐξῆν Ἰσοκράτει λέγειν ὡς πρὸς πολίτην, ἐπειδὴ τὸ γένος ὑμῶν (7) ἐστιν ἀφ' Ἡρακλέους, μετὰ ταῦτα τὰς Ἀλεξάνδρου (8) τοῦ σοῦ προγόνου, καὶ τῶν ἄλλων τὰς εἰς τὴν Ἑλλάδα γενομένας εὐεργεσίας ἐξαγγέλλειν. Νυνὶ δὲ ὥσπερ ἀποῤῥήτους συμφορὰς αὐτῶν κατασεσιώπηκεν. Ξέρξου (9) γὰρ πρέσβεις ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα πέμψαντος γῆν καὶ ὕδωρ αἰτήσοντας, Ἀλέξανδρος τοὺς μὲν πρέσβεις ἀπέκτεινεν· ὕστερον δέ, στασιαζόντων τῶν βαρβάρων, οἱ Ἕλληνες ἐπὶ τὴν ἡμετέραν Ἡράκλειαν (10) ἀπήντησαν, Ἀλεξάνδρου δὲ τοῦ Ἀμύντου τὴν Θετταλῶν προδοσίαν (11) τοῖς Ἕλλησι μηνύσαντος, ἀναζεύξαντες οἱ Ἕλληνες δι' Ἀλέξανδρον ἐσώθησαν. Καίτοι τούτων χρὴ οὐ μόνον Ἡρόδοτον καὶ Δαμάστην (12) μεμνῆσθαι τῶν εὐεργεσιῶν, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐν ταῖς τέχναις ἀποφαινόμενον ἐκ τοῦ τῶν προγόνων ἐγκωμίου εὔνους δεῖν ποιῆσαι τοὺς ἀκροατάς (13). Προσήκει δὲ καὶ τὴν ἐν Πλαταιαῖς ἐπὶ Μαρδονίου γεγενημένην δηλῶσαι, καὶ τὰς ἑξῆς τούτου τὰς τῶν σῶν προγόνων εὐεργεσίας. Οὕτως γὰρ ἂν ὁ περὶ (15) σοῦ γραφεὶς λόγος τῆς παρὰ τῶν Ἑλλήνων εὐνοίας ἔτυχε μᾶλλον, ἢ μηδὲν ἀγαθὸν περὶ τῆς ὑμετέρας βασιλείας εἰπόντος. Ἦν δὲ καὶ τὰ παλαίτερα διαλεχθῆναι (16) τῆς Ἰσοκράτους ἡλικίας, τὸ δέ, εὐθαλῶς, ὥς φησιν αὐτός, ἀνθούσης τῆς διανοίας. (17) Ἀλλὰ μὴν καὶ τὰς διαβολὰς ἐνῆν λῦσαι τὰς τὸ πλεῖστον ὑπ' Ὀλυνθίων γιγνομένας. Τίς γὰρ ἂν οὕτως εὐήθη σε νομίσειεν (18), ὥστε σοι πολεμούντων Ἰλλυριῶν καὶ Θρακῶν, ἔτι τε Ἀθηναίων καὶ Λακεδαιμονίων, καὶ ἄλλων Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων, πόλεμον πρὸς Ὀλυνθίους ἐξενεγκεῖν; Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων οὐχ ἐν ἐπιστολῇ πρὸς σὲ μηκυντέον. Ἃ δέ ἐστιν οὐχ ἐμποδὼν τοῖς τυχοῦσιν εἰπεῖν, ἐκ πολλοῦ τε χρόνου τοῖς πᾶσι κατασεσιώπηται, συμφέρει δέ σοι πυθέσθαι, ταῦτά μοι δοκεῖ φράσειν (19), καὶ τούτων ἀξιώσειν εὐαγγέλια (20) δικαίαν χάριν Ἀντιπάτρῳ παρὰ σοῦ δοθῆναι. Περὶ γὰρ τῆς γιγνομένης Ὀλυνθίοις χώρας, ὡς ἔστι τὸ παλαιὸν Ἡρακλειδῶν, ἀλλ' οὐ Χαλκιδέων, ὁ φέρων τὴν ἐπιστολὴν (21) μόνος καὶ πρῶτος ἀξιοπίστους μύθους εἴρηκεν. Τὸν αὐτὸν γάρ, φησι, τρόπον Νηλέα (22) μὲν ἐν Μεσσήνῃ, Συλέα (23) δὲ περὶ τὸν Ἀμφιπολιτικὸν τόπον ὑφ' Ἡρακλέους ὑβριστὰς ὄντας ἀπολέσθαι, καὶ δοθῆναι παρακαταθήκην φυλάττειν, Νέστορι μὲν τῷ Νηλέως Μεσσήνην (24), Δικαίῳ δὲ τῷ Συλέως (25) ἀδελφῷ τὴν Φυλλίδα χώραν· καὶ Μεσσήνην μὲν ὕστερον πολλαῖς γενεαῖς Κρεσφόντην (26) κομίσασθαι, τὴν δὲ Ἀμφιπολῖτιν (27) Ἡρακλειδῶν οὖσαν Ἀθηναίους καὶ Χαλκιδεῖς λαβεῖν. Ὡσαύτως (28) ὑφ' Ἡρακλέους

---

laudavit, beneficia autem a vobis in Græciam collata silentio prætermissa esse questus est. Eorum pauca memorare conabor. Etenim Isocrates neque beneficia a te et majoribus tuis Græciæ tributa declaravit, neque probra a quibusdam in te jactata diluit, neque in scriptis ad te missis Platonis insectatione abstinuit. Atqui debebat ante omnia, quæ intercedat vobis cum nostra urbe necessitudo non ignorare, sed posteris tuis eam planam facere. Hercules enim, quum olim lege sanctum esset Athenis, ne peregrinus mysteriis initiaretur, initiari cupiens a Pylio adoptatus est. Quæ res quum ita se habeat, in te tanquam in civem, quoniam ab Hercule genus ducis, Isocrati dicta ingerere licebat, post hæc autem Alexandri, unius e majoribus tuis, cæterorumque beneficia apud Græcos collocata celebrare. At nunc ille quasi non divulgandas clades ipsorum res istas relicuit. Siquidem legatos a Xerxe in Græciam missos, qui aquam et terram poscerent, Alexander interfecit : deinde barbaris seditiose inter se certantibus, Græci Heracleam nostram petiverunt, et Alexandro Amyntæ filio ipsis Thessalorum proditionem indicanti prosperum in patriam reditum debuerunt. Quamquam horum beneficiorum non solum Herodotum ac Damasten memores esse oportebat, sed illum etiam qui in institutione oratoria tradit, e majorum laudibus auditorum benevolentiam oratori esse conciliandam. Præterea illud beneficium, quo ad Platæas sub Mardonio ornati estis, cæteraque huic proxima majorum tuorum merita declaranda erant. Talis enim oratio de te scripta Græcorum benevolentiam magis collegisset, quam hominis nullam laudem vestro regno tribuentis sermo. Licebat etiam res ante Isocratis ætatem gestas edisserere, præsertim quum, ut ipse dicit, incorrupta mentis sanitate esset. Poterat item criminationes repellere quæ ab Olynthiis plerumque afferebantur. Quis enim te adeo stultum existimabit, ut belligerantibus tecum Illyriis, Thracibus, præterea Atheniensibus et Lacedæmoniis, nec non cæteris Græcis et barbaris, Olynthiis arma inferas? Sed de his rebus in epistola ad te data non est copiosius disputandum. Quæ vero orationis cursum non morantur et ab omnibus jam pridem silentio præterita sunt, et quorum cognitio tibi prodesse potest : ea mihi dicenda videntur simulque a te petendum, ut pro illis Antipatro exoptatum nuntium afferenti meritum præmium des. Namque agrum, quem Olynthii possident, olim Heraclidarum, non Chalcidensium fuisse, ipse qui tibi litteras reddit, solus ei primus probabili ratione demonstravit. Eodem enim modo ait Neleum apud Messenios, Syleum autem in regione Amphipolitana ab Hercule ut injuriosos trucidatos, et tanquam rem depositam Nestori quidem Nelei filio Messe-

ἀναιρεθῆναι κακούργους καὶ παρανόμους, Ἱπποκόωντα (29) μὲν ἐν Σπάρτῃ τύραννον, Ἀλκυονέα (30) δὲ ἐν Πολλήνῃ, καὶ Σπάρτην μὲν Τυνδάρεῳ, Ποτίδαιαν δὲ καὶ τὴν ἄλλην Παλλήνην Σιθῶνι (31) τῷ Ποσειδῶνος παρακαταθέσθαι (32), καὶ τὴν μὲν Λακωνικὴν τοὺς Ἀριστοδήμου παῖδας ἐν ταῖς Ἡρακλειδῶν καθόδοις ἀπολαβεῖν, Παλλήνην δὲ Ἐρετριεῖς καὶ Κορινθίους, καὶ τοὺς ἀπὸ Τροίας Ἀχαιούς, Ἡρακλειδῶν οὖσαν κατασχεῖν. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ἐξαγγέλλει (33) περὶ τὴν Τορωναίαν τοὺς Πρωτείδας (34) τυράννους, Τμῶλον (35) καὶ Τηλέγονον ὡς Ἡρακλῆς ἀνέλοι, καὶ περὶ Ἀμβρακίαν Κλείδην καὶ τοὺς Κλείδου παῖδας ἀποκτείνας, Ἀριστομάχῳ μὲν τῷ Σιθῶνος τὴν Τορωναίαν τηρεῖν προστάξειεν, ἣν Χαλκιδεῖς ὑμετέραν οὖσαν κατῴκισαν· Λαδίκῃ δὲ καὶ Χαράττῃ (36) τὴν Ἀμβρακικὴν χώραν ἐγχειρίσειεν (37) ἀξιῶν ἀποδοῦναι τὰς παρακαταθήκας τοῖς ἀπ' αὐτοῦ γιγνομένοις (38). Ἀλλὰ μὴν καὶ τὰς ὑπογυίους Ἀλεξάνδρου τῆς Ἠδωνῶν χώρας κτήσεις Μακεδόνες πάντες ἴσασιν· καὶ ταῦτά ἐστιν οὐ προφάσεις Ἰσοκράτους, οὐδὲ ὀνομάτων ψόφος (39), ἀλλὰ λόγοι δυνάμενοι τὴν σὴν ἀρχὴν ὠφελεῖν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ περὶ τῶν Ἀμφικτυονικῶν πραγμάτων δῆλος εἶ σπουδάζων, ἐβουλήθην σοι φράσαι μῦθον παρὰ Ἀντιπάτρου, τίνα τρόπον πρῶτον οἱ Ἀμφικτύονες συνέστησαν (40), καὶ πῶς ὄντες Ἀμφικτύονες Φλεγύαι μὲν ὑπὸ Ἀπόλλωνος (41) Δρύοπες δὲ ὑπὸ Ἡρακλέους (42), Κρισσαῖοι δὲ ὑπὸ Ἀμφικτυόνων ἀνῃρέθησαν (43). Οὗτοι γὰρ πάντες Ἀμφικτύονες γενόμενοι τῶν ψήφων ἀφῃρέθησαν, ἕτεροι δὲ τὰς τούτων ψήφους λαβόντες τῆς τῶν Ἀμφικτυόνων συντελείας μετέσχον, ὧν ἐνίους σέ φησι μεμιμῆσθαι, καὶ λαβεῖν ἆθλον Πυθίοις τῆς εἰς Δελφοὺς στρατείας παρὰ τῶν Ἀμφικτυόνων τὰς δύο Φωκέων (44) ψήφους. Ὧν ὁ τὰ παλαιὰ καινῶς (45), καὶ τὰ καινὰ παλαιῶς ἐπαγγελλόμενος διδάσκειν, λέγει νῦν οὔτε τὰς ἀρχαίας πράξεις, οὔτε τὰς ὑπὸ σοῦ νεωστὶ διαγωνισθείσας, οὔτε τὰς τοῖς χρόνοις μεταξὺ γενομένας μεμύθευκε. Καίτοι δοκεῖ τὰς μὲν οὐκ ἀκηκοέναι, τὰς δὲ οὐκ εἰδέναι, τῶν δὲ ἐπιλελῆσθαι. Πρὸς δὲ τούτοις ἐπὶ πράξεις σε δικαίας παρακαλῶν ὁ σοφιστής, τὴν μὲν Ἀλκιβιάδου φυγὴν καὶ κάθοδον ἐπαινῶν, ἐν παραδείγματι δεδήλωκε, τὰ δὲ μείζω καὶ καλλίω πράγματα τῷ πατρί σου πραχθέντα παρέλιπεν. Ἀλκιβιάδης (46) μὲν γὰρ ἐπ' ἀσεβείᾳ φυγών, καὶ πλεῖστα τὴν πατρίδα τὴν αὐτοῦ κακῶς ποιήσας, εἰς αὐτὴν κατῆλθεν· Ἀμύντας δὲ ὑπὲρ βασιλείας στάσει (47) νικηθεὶς βραχὺν χρόνον ὑποχωρήσας (48), μετὰ ταῦτα πάλιν Μακεδονίας ἦρξεν. Εἶθ' ὁ μὲν πάλιν φυγὼν αἰσχρῶς τὸν βίον ἐτελεύτησεν, ὁ δὲ σὸς πατὴρ βασιλεύων κατεγήρασεν. Παρήνεγκε δέ σοι καὶ τὴν Διονυσίου (49) μοναρχίαν, ὥσπερ προσῆκόν σοι τοὺς ἀσεβεστάτους, ἀλλ' οὐ τοὺς σπουδαιοτάτους μιμήσασθαι, καὶ ζηλωτὴν τῶν κακίστων, ἀλλ'

---

nen, sed Dicæo, Sylei fratri Phyllida regionem custodiendam traditam esse, et Messenen multis sæculis post ad Cresphonten pervenisse, Amphipolitana autem regione, quæ Heraclidarum erat, Athenienses et Chalcidenses esse potitos. Similiter ab Hercule Hippocoontem Spartanorum, item Alcyoneum Pallenæorum tyrannos facinorosos jurisque violatores obtruncatos, ac Spartam Tyndareo, Potidæam et reliquam Pallenen Sithoni Neptuni filio concreditas esse, Laconicam vero in Heraclidarum reditu Aristodemi filios recuperasse : Pallenen denique Eretrienses atque Corinthios Achivosque, qui Troja venerant, Heraclidarum quum esset, occupasse. Eadem ratione Protei filios tyrannos, Tmolum et Telegonum circa Toronæam refert ab Hercule occisos esse, qui etiam in Ambracia Clide ejusque filiis interemtis, Aristomacho Sithonis filio, ut Toronæam servaret, mandaverit, quam Chalcidenses, vestra quum esset, incolis frequentarunt : Ladicæ autem et Charattæ fidei Ambraciam regionem commiserit, eo animo ut stirpi ex se relictæ depositum redderent. Quid? quod recentes quoque Alexandri Hedonorum regis possessiones Macedones omnes norunt : atque hæc non sunt velamenta, quæ Isocrates orationi suæ quæsiverit, neque inanis verborum sonitus, sed argumenta ad confirmandum imperium tuum accommodata. Sed quando et in Amphictyonum rebus aperte operam ponis, allata ex Antipatro fabula tibi exponere volui, qua ratione Amphictyones primum societatem coierint, et quomodo quum Amphictyones essent Phlegyæ ab Apolline, Dryopes ab Hercule, Crissæi ab Amphictyonibus deleti sint. Hi enim omnes qui Amphictyones essent suffragio privati sunt, aliique illorum loco jam suffragia ferentes Amphictyonum concilio accesserunt, quorum nonnullos ait te imitatum Pythiis Delphicæ expeditionis præmium duplicem Phocensium calculum ab Amphictyonibus accepisse. Quæ omnia homo ille, qui se antiqua novo modo, recentia per speciem vetustatis docere profitetur, silentio præterit, quippe qui neque majorum gesta, neque facinora nuper a te fortiter et animose facta, neque opera interposito spatio edita enarraverit. Quamquam mihi videtur ea partim non audivise, partim non nosse, partim oblivioni dedisse. Præterea quum dicendi artifex te ad honestas actiones adhortaretur, Alcibiadis quidem exsilium atque in patriam reditum mirifice laudatum tibi tanquam exemplum proposuit, sed majora et pulchriora patris tui facta prætermisit. Alcibiades enim quamvis ob impietatem exsilio multatus esset plurimaque detrimenta patriæ importasset, tamen eam repetiit : Amyntas autem in regno occupando primum seditione superatus parumper cessit, deinde iterum regni Macedonici potitus est. Postea ut ille rursus exilium ejectus turpiter vitam finivit : ita tuus pater in regia potestate consenuit. Porro Dionysii dominationem tibi proposuit, tanquam si te deceret nequissimos, non probis-

οὐ τῶν δικαιοτάτων γενέσθαι. Καί φησι μὲν ἐν ταῖς τέχναις προσήκειν οἰκεῖα καὶ γνώριμα τὰ παραδείγματα (50) φέρειν· ὀλιγωρήσας δὲ τῆς τέχνης, ἀλλοτρίοις καὶ τοῖς αἰσχίστοις, καὶ τοῖς πρὸς τὸν λόγον ὡς ἐναντιωτάτοις παραδείγμασι χρῆται. Καίτοι πάντων καταγελαστότατα τοιαῦτα γράφων χαριέντως ἀμύνασθαί φησι τῶν μαθητῶν τοὺς ἐπιτιμῶντας (51). Οἱ δὲ χειρωθέντες ὑπὸ τῶν αὐτῷ πλησιαζόντων ἀκμαζόντων τῆς ῥητορικῆς τῇ δυνάμει (52), καὶ παρὰ ταῦτα οὐδὲν ἔχοντες εἰπεῖν οὕτως ἐπῄνεσαν τὸν λόγον, ὥστε τὸ πρωτεῖον τῶν λόγων τῷ λόγῳ τούτῳ δεδώκασι. Καταμάθοις δ' ἂν ἐν βραχεῖ τὴν Ἰσοκράτους ἱστορίαν ἐξ ὧν Κυρηναίους μὲν ποιεῖ (53) τοὺς ἀκούοντας ἀποίκους Λακεδαιμονίων, τὸν δὲ Ποντικὸν (54) μαθητὴν ἀπέδειξε τῆς αὐτοῦ σοφίας διάδοχον, οὗ σὺ πολλοὺς τεθεαμένος σοφιστὰς βδελυρώτερον οὐχ ἑώρακας. Πυνθάνομαι δὲ καὶ Θεόπομπον (55) παρ' ὑμῖν μὲν εἶναι πάνυ ψυχρόν, περὶ δὲ Πλάτωνος βλασφημεῖν (56), καὶ ταῦτα, ὥσπερ οὐ Πλάτωνος τὴν ἀρχὴν τῆς ἀρχῆς ἐπὶ Περδίκκα (57) κατασκευάσαντος καὶ διὰ τέλους χαλεπῶς φέροντος, εἴ τι γίγνοιτο παρ' ὑμῖν ἀνήμερον ἢ μὴ φιλάδελφον. Ἵνα οὖν Θεόπομπος παύσηται τραχὺς ὢν, κέλευσον Ἀντίπατρον παραναγνῶναι τῶν ἑλληνικῶν πράξεων αὐτῷ, καὶ γνώσεται Θεόπομπος δικαίως μὲν ὑπὸ πάντων ἐξαλειφόμενος, ἀδίκως δὲ παρὰ σοῦ χορηγίας τυγχάνων. Ὁμοίως δὲ καὶ Ἰσοκράτης, ἐπειδὴ νέος μὲν ὢν εἰς τὸν δῆμον μετὰ Τιμοθέου (59) καθ' ὑμῶν ἐπιστολὰς αἰσχρὰς ἔγραψε, νυνὶ δὲ πρεσβύτης ὢν ὥσπερ ἀγνοῶν, ἢ φθονῶν (60) τὰ πλεῖστα τῶν ὑμῖν ὑπαρχόντων ἀγαθῶν (61) παραλέλοιπεν· ἀπέσταλκε δέ σοι λόγον, ὃν τὸ μὲν πρῶτον ἔγραψεν Ἀγησιλάῳ, μικρὰ διασκευάσας ὕστερον ἐπώλει τῷ Σικελίας τυράννῳ (62) Διονυσίῳ· τὸ δὲ τρίτον τὰ μὲν ἀφελών, τὰ δὲ προσθεὶς ἐμνήστευσεν Ἀλεξάνδρῳ τῷ Θετταλῷ· τὸ δὲ τελευταῖον νῦν πρὸς σὲ γλίσχρως αὐτὸν ἐπηκόντισεν. Βουλοίμην δ' ἂν χωρῆσαι τὸ βυβλίον (63) ἀναμνῆσαι τὰς ἐν τῷ λόγῳ πρὸς σὲ πεμφθείσας ὑπ' αὐτοῦ προφάσεις. Ἐπὶ μὲν γὰρ Ἀμφιπόλεώς φησι κωλῦσαι τὴν γενομένην εἰρήνην γράψαι λόγον ὑπὲρ τῆς Ἡρακλέους ἀθανασίας (64), ὕστερον δὲ αὐτῷ σοι φράσειν. Ὑπὲρ ἐνίων δὲ διὰ τὴν ἡλικίαν ὁμολογῶν (65) μαλακώτερον γράφειν, συγγνώμης ἀξιοῖ τυχεῖν· μὴ θαυμάζειν δέ, εἰ καί πως ἀναγνοὺς ὁ Ποντικὸς (66) ἀμβλύτερον καὶ φαυλότερον ποιεῖ φαίνεσθαι τὸν λόγον· τὸν Πέρσην δὲ ὡς καταστρατηγήσεις αὐτὸν εἰδέναι σέ φησιν. Ἀλλὰ γὰρ τὰς λοιπὰς σκήψεις γράφοντα (67) ἐπιλείπει με τὸ βυβλίον· (68) τοσαύτην ἡμῖν σπάνιν βυβλίων βασιλεὺς Αἴγυπτον λαβὼν πεποίηκεν. Ἔρρωσο, καὶ Ἀντιπάτρου διὰ ταχέων ἐπιμεληθεὶς πρὸς ἡμᾶς αὐτὸν ἀπόστειλον.

(Epistola hæc omisso auctoris nomine simpliciter Φιλίππῳ inscripta, quæ inter Socraticas trigesima est, legitur apud Orellium (in Epist. Socraticorum et Pythagoreorum Lipsiæ 1815) pag. 35-39. Eam autem cum Leone Allatio et aliis Speusippo vindicamus, quia convenit cum ejusdem philosophi loco quem ex litteris ad Philippum Macedonem missis Carystius Perga-

simos imitari, et pessimorum, non justissimorum regum æmulatorem esse. Sed quamquam ipse in institutione oratoria tradit, apta notaque exempla esse afferenda, tamen oblitus artis alienis, turpissimis et argumento quam maxime contrariis exemplis utitur. Verum cum alias res perridiculas scribit, tum omnium lepidissime ait, ulturum se discipulos ipsum objurgantes. At illi circumventi ab ejus assectatoribus dicendi facultate florentibus quum nihil præter hæc dicere possent, tanto plausu exceperunt orationem, ut ex omnibus orationibus dignitatis principatum huic dederint. Animadvertes autem brevi, quæ sit in Isocrate rerum cognitio, siquidem Cyrenenses qui vocantur Lacedæmoniorum colonos facit, et Ponticum discipulum suæ sapientiæ successorem atque heredem instituit, quo tu, licet multos conspexeris sophistas, neminem impuriorem vidisti. Accipio etiam Theopompum apud vos deversantem, hominem valde frigidum, verborum contumeliis lacerare Platonem, idque quasi non a Platone tempore Perdiccæ regni tui fundamenta jacta sint, et perpetuo hoc ægre tulerit Plato, si quid apud vos minus humanum, et quod a fraterno amore abhorreret, contigisset. Ut igitur Theopompus agrestis esse desinat, jube Antipatrum Græcorum res gestas illo audiente in comparationem diligentiæ legere; et Theopompus jure quidem ab omnibus abjici, injuria vero a te beneficiis se ornari sentiet. Similiter et Isocrates, postquam juvenis adhuc una cum Timotheo contra vos epistolas probrosas ad populum scripsit, nunc senex, quasi ignoraret, aut invideret, majorem virtutum vestrarum partem silentio præteriit, misitque ad te orationem, quam primum Agesilao inscripserat, deinde paucis mutatis Dionysio, Siciliæ tyranno, vendidit : tum aliis demtis aliis additis Alexandro Thessalo despondit : postremo nunc illiberaliter in te, ut ita dicam, jaculatus est. Vellem autem charta sufficeret ad commemorandas speciosas, quibus in oratione ad te missa utitur, excusationes. Nam de Amphipoli fatetur, pacem factam obstitisse, ne orationem super Herculis immortalitate scriberet, se tamen in posterum ea de re tibi verba facturum. Quum vero nonnulla propter ætatem se languidius tractasse confiteatur, veniam sibi dari vult, nec mirari te, si forte Pontico remissius recitante abjectior etiam et humilior tibi videatur oratio; Persarum autem regem a te profligatum iri se scire affirmat. Sed enim reliqua quæ prætendit scripturum deficit me charta : ad tantam papyri inopiam nos redegit rex Ægypto potitus. Vale et Antipatrum celeriter opera tua sublevatum ad nos remitte.

menus in commentarios rettulit exscripsitque Athenæus XI, p. 506. e. De singulis locis pauca dicenda. 1 Ἀντίπατρος videtur esse Alexandri successor, de quo Suidas : Ἀντίπατρος Ἰολάου, πόλεως δὲ Παλιούρας τῆς Μακεδονίας, στρατηγὸς Φιλίππου, εἶτα Ἀλεξάνδρου, καὶ διάδοχος βασιλείας, μαθητὴς Ἀριστοτέλους, κατέλιπεν ἐπιστολῶν σύγγραμμα ἐν βιβλίοις δυσί, καὶ ἱστορίαν, τὰς Περδίκκου πράξεις Ἰλλυρικὰς κτλ. Cf. Fabric. Bibl. Græc. Vol. III pag. 465 ed. Harl. — 2 αὐτοῦ] correxit Allatius; codd. αὐτῷ. — 3 Sequitur censura quintæ orationis Isocrateæ, quam multis nominibus Speusippus reprehendit. — 4 χρὴ] quominus in χρῆν mutes, obstat idem præsentis temporis usus in sequentibus. — 5 Ἡρακλῆς γάρ, ὄντος κτλ.] Ita locum emendavit Hemsterhusius ad Schol. Aristoph. Plut. v. 1014, ubi hæc leguntur : ἐστὶ καὶ μικρὰ μυστήρια γινόμενα δι' Ἡρακλέα. Ἡρακλῆς γὰρ ἐπιστὰς ἠξίου μυεῖσθαι, ἔθος δὲ ἦν Ἀθηναίοις ξένον μὴ μυεῖν. Μὴ βουλόμενοι δὲ λῦσαι τὸ ἔθος μηδὲ ἀπῶσαι τὸν εὐεργέτην Ἡρακλέα, ἐπενόησαν μυστήρια εὐμετάδοτα. — 6 Πυλίου] Ita rescribendum esse docet Scholiastes Homeri ad Iliad. θ. 368 : ἦλθεν Ἡρακλῆς πρὸς Εὔμολπον εἰς Ἐλευσῖνα, βουλόμενος μυηθῆναι· ἦν δὲ οὐκ ἐξὸν ξένοις τότε μυεῖσθαι· διὸ γίνεται Πυλίου θετὸς υἱός, καὶ διαγενόμενος ἐμυεῖτο. Cf. Apollodorus II, 5, 12; codd. Πηλίου. — 7 ὑμῶν] Philippus, Alexandri pater, ab Hercule se oriundum ferebat. Vid. Theocrit. Idyll. XVII et Plutarchum in vit. Alexandri cap. 1. Quare aliorum codd. lectio ἡμῶν ferri non potest. — 8 τὰς Ἀλεξάνδρου] Vid. Herodot. IX, 44 et 45. — 9 Confundit tempora epistolæ auctor. Legatos enim non Xerxis, qui ei amicissimus erat, adeo ut ab rege Græciam occupante totam regionem inter Olympum et Hæmum montes interjectam dono acciperet, sed Darii Hystaspis ad patrem Amyntam, Macedonum regem, missos, qui terram et aquam poscerent, super vinum et epulas trucidavit Alexander. Testes sunt Herodotus lib. V cap. 17-21 et Justin. lib. VII, cap. 3. — 10 ἐπὶ τὴν ἡμετέραν Ἡράκλειαν] scripsi; codd. ἐπὶ τὸ ἡμέτερον Ἡράκλειον. Est autem intelligenda urbs illa Phthiotidis prope sinum Maliacum et Thermopylas sita, quæ Ἡράκλεια Φθιώτιδος vel ἡ ἐν Τραχῖνι vocari solet. Cf. Thucyd. III, 92 IV, 78; Strabo I p. 60; Ptolem. III, 13, 46; Hermippus apud Athen. XI p. 461. e. Cæterum ἡμετέραν dicit, quia Græcorum erat colonia a Lacedæmoniis ibi constituta. — 11 Ἀλεξάνδρου δὲ τοῦ Ἀμύντου τὴν Θετταλῶν προδοσίαν] scripsi; codd. Ἀλεξάνδρου δὲ τὴν Ἀλέου καὶ Θετταλῶν προδοσίαν. Vid. Herod. VII, 172 seq. — 12 Δαμάστην] intelligit Damasten, Dioxippi filium, historicum, memoratum a Dionysio Halicarnassensi de Thucydidis charactere Vol. VI pag. 818 ed. Reisk. Plutarcho in vita Camilli, Valerio Maximo lib. VIII cap. 13, aliis, de quo Suidas hæc tradit : Δαμάστης Σιγειεὺς ἀπὸ Σιγείου, γῆς τῆς Τρῳάδος, Διωξίππου υἱὸς γεγονώς, πρὸ τῶν Πελοποννησιακῶν, σύγχρονος Ἡροδότου, τῶν παλαιτάτων ἱστορικός· γέγραφε περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι γενομένων περὶ γονέων καὶ προγόνων, τῶν εἰς Ἴλιον στρατευσαμένων βιβλία δύο, ἐθνῶν κατάλογον καὶ πόλεων, περὶ ποιητῶν καὶ σοφιστῶν, καὶ ἄλλα συχνά· γέγονε δὲ Ἑλλανίκου μαθητής. Contemnitur a Strabone qui Eratosthenem reprehendit, quod illius et similium scriptorum testimoniis sententiam suam confirmet. Strabonis verba sunt lib. I pag. 47 ed. Casaub. οὐδὲ τοῦτ' εὖ Ἐρατοσθένης, ὅτι ἀνδρῶν οὐκ ἀξίων μνήμης ἐπὶ πλέον μέμνηται, τὰ μὲν ἐλέγχων τὰ δὲ πιστεύων καὶ μάρτυσι χρώμενος αὐτοῖς, οἷον Δαμάστῃ καὶ τοιούτοις ἄλλοις. κ. τ. λ. — 13 ἐκ τοῦ τῶν προγόνων ἐγκωμίου εὔνους δεῖν ποιῆσαι τοὺς ἀκροατάς] scripsi; codd. ἐκ τῆς προγ... εὔνους δεῖν προσεῖναι τοὺς ἀκροατάς. — 14 τὴν ἐν Πλαταιαῖς ἐπὶ Μαρδονίου γεγενημένην] Vid. Herodot. IX, 44. — 15 περὶ] correxit Allatius; codd. παρά. — 16 τὰ παλαίτερα διαλεχθῆναι] posui; membranæ τὰ παλαιὰ διαλεχθῆναι. — 17 τὸ δέ, εὐθαλῶς, ὥς φησιν αὐτός, ἀνθούσης τῆς διανοίας] spectat Isocratis verba orat. V, pag. 84 ed. Steph. ταῦτα δὲ διανοηθείς, καὶ νομίσας οὐδέποτ' ἂν εὑρεθῆναι καλλίω ταύτης ὑπόθεσιν οὐδὲ κοινοτέραν οὐδὲ μᾶλλον ἅπασιν ἡμῖν ξυμφέρουσαν, ἐπήρθην πάλιν γράψαι περὶ αὐτῆς, οὐκ ἀγνοῶν οὐδὲν τῶν περὶ ἐμαυτόν, ἀλλ' εἰδὼς μὲν τὸν λόγον τοῦτον οὐ τῆς ἡλικίας τῆς ἐμῆς δεόμενον, ἀλλ' ἀνδρὸς ἀνθοῦσαν τὴν ἀκμὴν ἔχοντος καὶ τὴν φύσιν πολὺ τῶν ἄλλων διαφέροντος. — 18 τίς γὰρ ἂν οὕτως εὐήθη σε νομίσειεν] emendavit Schæfer. libri τίς γὰρ ἂν οὕτως εὐήθης νομίσειεν. — 19 ταῦτα μοι δοκεῖ (al. δοκῶ) φράσειν] verborum junctura nequaquam mendosa. Vid. Matthiæ Gramm. Gr. § 506. VI. Adde Krugerum ad Thucyd. I, 27, 2 et Lobeck. ad Phryn. p. 747 seqq. — 20 εὐαγγέλια] reposui; codd. εὐαγγελίᾳ. — 21 ὁ φέρων τὴν ἐπιστολήν] sequentia de Herculis rebus gestis et tyrannorum occisorum regnis, quæ frustra alibi quæras, ex Antipatri historiis excerpta videntur. — 22 Νηλέα] Vid. Apollodor. Bibl. lib. II cap. 7, 3 et ibi Heynium p. 187. — 23 Συλέα] correxit Orellius; libri Δυλέα. — 24 Νέστορι μὲν τῷ Νηλέως Μεσσήνην] Rem narrat Philostratus in Heroicis pag. 696 ed. Olear. — 25 Δικαίῳ δὲ τῷ Συλέως ἀδελφῷ] correxit Orellius; libri Δικαίῳ δὲ τῷ Νηλέως ἀδελφῷ Cf. Conon. Narrat. XVII. — 26 Κρεσφόντην] scripsi; libri Κρε-

σφόντα. Vid. Pausan. lib. IV cap. III. — 27 Ἀμφιπολῖτιν] emendavit Schæfer; codd. Ἀμφιπολίτην. — 28 ὡσαύτως] correxit Allatius; libri ὁ δ' αὔτως. — 29 Ἱπποκόωντα] Vide Pausan. III, 15. Diodor. IV, 33. Apollodor. II, 7, 4 et III, 10, 5. — 30 Ἀλκυονέα] Cf. Apollodor. lib. I cap. VI, 1. — 31 Σιθῶνι] al. Σίθωνι, ut apud Parthen. ἐρωτ. παθ. cap. 6. Cf. Conon. Narrat. X. — 32 παρακαταθέσθαι] i. e. ἐγχειρισθῆναι. Vid. Matthiæ Gr. § 496. 8. — 33 ἐξαγγέλλει] correxit Bremius; codd. ἐξαγγέλλειν. — 34 Πρωτείδας] scripsi; libri Πρωτίδας. — 35 Τμῶλον καὶ Τηλέγονον] Confudisse videtur Speusippus Tmolum, Lydorum regem, Omphales maritum, qui moriens uxori regnum reliquit, cum Polygono, Protei filio, ab Hercule cæso. Sic enim Apollodorus lib. II cap. V, 9 ἐκ Θάσου δὲ ὁρμηθεὶς (Ἡρακλῆς) ἐπὶ Τορώνην, Πολύγωνον καὶ Τηλέγονον, τοὺς Πρωτέως τοῦ Ποσειδῶνος υἱούς, παλαίειν προκαλουμένους, κατὰ τὴν πάλην ἀπέκτεινε. — 36 Λαδίκῃ δὲ καὶ Χαράττῃ] posui præeunte Bremio; codd. Λαδίκη καὶ Χαράττη. — 37 ἐγχειρίσειεν] correxit Bremius; libri ἐγχειρήσειεν. — 38 ἀπ' αὐτοῦ γιγνομένοις] scripsi; codd. ὑπ' αὐτοῦ γιγνομένοις. — 39 ὀνομάτων ψόφος] emendavit Valckenarius ad Eur. Phœn. v. 397 pag. 249. Vide eundem in Callimacheis p. 285; codd. ὀνομάτων ψόγος. — 40 τίνα τρόπον πρῶτον οἱ Ἀμφικτύονες συνέστησαν] Cf. Dionysius Halicarnassensis antiq. rom. lib. IV cap. 25 vol. II p. 702 ed. Reisk; Pausanias lib. II cap. VII, lib. X cap. VIII et alibi. — 41 Φλεγύαι μὲν ὑπὸ Ἀπόλλωνος] De Phlegyis pestilentia deletis vid. Pausan. lib. IX cap. 36. —42 Δρύοπες δὲ ὑπὸ Ἡρακλέους] cf. Apollodor. lib. II cap. VII, 7. — 43 Κρισσαῖοι δὲ ὑπὸ Ἀμφικτυόνων ἀνῃρέθησαν] Vide Strabonem lib. IX p. 416 seqq. ed. Casaub. — 44 καὶ λαβεῖν ἆθλον Πυθίοις τῆς εἰς Δελφοὺς στρατείας παρὰ τῶν Ἀμφικτυόνων τὰς δύο Φωκέων ψήφους] scripsi cum Orellio; codd. καὶ λαβεῖν ἆθλον Πυθίοις τῆς εἰς Δελφοὺς στρατείας παρὰ τῶν Ἀμφικτυόνων. Τὰς δὲ Φωκέων ψήφους. Hanc correctionem firmat Diodorus Siculus lib. XVI cap. 60 sic scribens: ἔδοξεν οὖν τοῖς συνέδροις μεταδοῦναι τῷ Φιλίππῳ καὶ τοῖς ἀπογόνοις αὐτοῦ τῆς Ἀμφικτυονίας, καὶ δύο ψήφους ἔχειν, ἃς πρότερον οἱ καταπολεμηθέντες Φωκεῖς εἶχον, ubi vide Wesseling. — 45 ὧν ὁ τὰ παλαιὰ καινῶς κτλ.] Ita Isocrates Paneg. p. 42. Carpit hoc dictum Longinus de sublimi dicendi genere cap. 38 ὁ γοῦν Ἰσοκράτης, οὐκ οἶδ' ὅπως, παιδὸς πρᾶγμα ἔπαθεν, διὰ τὴν τοῦ πάντα αὐξητικῶς ἐθέλειν λέγειν φιλοτιμίαν. Ἔστι μὲν γὰρ ὑπόθεσις αὐτῷ τοῦ Πανηγυρικοῦ λόγου, ὡς ἡ Ἀθηναίων πόλις ταῖς εἰς τοὺς Ἕλληνας εὐεργεσίαις ὑπερβάλλει τὴν Λακεδαιμονίων. Ὁ δ' εὐθὺς ἐν τῇ εἰσβολῇ ταῦτα τίθησιν. Ἐπειθ' οἱ λόγοι τοσαύτην ἔχουσι δύναμιν, ὥσθ' οἷόν τ' εἶναι καὶ τὰ μεγάλα ταπεινὰ « ποιῆσαι, καὶ τοῖς μικροῖς περιθεῖναι μέγεθος, καὶ τὰ παλαιὰ καινῶς εἰπεῖν, καὶ περὶ τῶν νεωστὶ γεγενημένων ἀρχαίως διελθεῖν. » Οὐκοῦν φησί τις, Ἰσόκρατες, οὕτως μέλλεις καὶ τὰ περὶ Λακεδαιμονίων καὶ Ἀθηναίων ἐναλλάττειν; Σχεδὸν γὰρ τὸ τῶν λόγων ἐγκώμιον ἀπιστίας τῆς καθ' αὑτοῦ τοῖς ἀκούουσι παράγγελμα καὶ προοίμιον ἐξέθηκε. — 46 Ἀλκιβιάδης μὲν γὰρ] Isocrates orat. V pag. 94 ed. Steph. σκέψαι δὲ πρῶτον τὰ περὶ Ἀλκιβιάδην· ἐκεῖνος γὰρ φυγὼν παρ' ἡμῶν κτλ. — 47 στάσει νικηθεὶς] reposuit Allatius; codd. στάσιν εἰκηθείς vel στάσει οἰκηθείς. — 48 βραχὺν χρόνον ὑποχωρήσας] Isocrates in Archidamo pag. 125 παραπλήσια δὲ τούτοις Ἀμύντας ὁ Μακεδόνων βασιλεὺς ἔπραξεν. Ἡττηθεὶς γὰρ ὑπὸ τῶν βαρβάρων τῶν προσοικούντων μάχῃ καὶ πάσης Μακεδονίας ἀποστερηθεὶς τὸ μὲν πρῶτον ἐκλιπεῖν τὴν χώραν διενοήθη καὶ τὸ σῶμα διασώζειν, ἀκούσας δέ τινος ἐπαινοῦντος τὸ πρὸς Διονύσιον ῥηθέν, καὶ μεταγνοὺς ὥσπερ ἐκεῖνος, χωρίον μικρὸν καταλαβὼν καὶ βοήθειαν ἐνθένδε μεταπεμψάμενος ἐντὸς μὲν τριῶν μηνῶν κατέσχεν ἅπασαν Μακεδονίαν, τὸν δ' ἐπίλοιπον χρόνον βασιλεύων γήρᾳ τὸν βίον ἐτελεύτησεν. Cf. Diod. Sic. XV, 19. — 49 παρήνεγκε δέ σοι καὶ τὴν Διονυσίου μοναρχίαν] Isocrates orat. V pag. 95 Διονύσιος τοίνυν (βούλομαι γὰρ ἐκ πολλῶν σε πεισθῆναι ῥᾳδίαν εἶναι τὴν πρᾶξιν, ἐφ' ἥν σε τυγχάνω παρακαλῶν) πολλοστὸς ὢν Συρακουσίων καὶ τῷ γένει καὶ τῇ δόξῃ καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν, ἐπιθυμήσας μοναρχίας ἀλόγως καὶ μανικῶς, καὶ τολμήσας ἅπαντα πράττειν τὰ φέροντα πρὸς τὴν δύναμιν ταύτην, κατέσχε μὲν Συρακούσας, ἁπάσας δὲ τὰς ἐν Σικελίᾳ πόλεις, ὅσαι περ ἦσαν Ἑλληνίδες, κατεστρέψατο, τηλικαύτην δὲ δύναμιν περιεβάλετο καὶ πεζὴν καὶ ναυτικήν, ὅσην οὐδεὶς ἀνὴρ τῶν πρὸ ἐκείνου γενομένων. — 50 προσήκειν οἰκεῖα καὶ γνώριμα τὰ παραδείγματα] Demosthenes orat. Olynth. II cap. 7 οὐ γὰρ ἀλλοτρίοις ὑμῖν χρωμένοις παραδείγμασιν, ἀλλ' οἰκείοις, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, εὐδαίμοσιν ἔξεστι γενέσθαι. — 51 χαριέντως ἀμύνασθαί φησι τῶν μαθητῶν τοὺς ἐπιτιμῶντας] Isocrates orat. V pag. 85 ed. Steph. οὐκ ὀκνήσω δὲ πρὸς σὲ κατειπεῖν ἐφ' οἷς ἐλύπησάν τινές με τῶν πλησιασάντων· οἶμαι γὰρ ἔσεσθαί τι προὔργου. Δηλώσαντος γάρ μου πρὸς αὐτούς, ὅτι μέλλω σοι λόγον πέμπειν, οὐκ ἐπίδειξιν ποιησόμενον οὐδ' ἐγκωμιασόμενον τοὺς πολέμους τοὺς διὰ σοῦ γεγενημένους (ἕτεροι γὰρ τοῦτο ποιήσουσιν), ἀλλὰ πειρασόμενόν σε προτρέπειν ἐπὶ πράξεις οἰκειοτέρας καὶ καλλίους καὶ μᾶλλον συμφερούσας ὧν νῦν τυγχάνεις προῃρημένος, οὕτως ἐξεπλάγησαν, μὴ διὰ τὸ γῆρας ἐξεστηκὼς ὦ τοῦ φρονεῖν, ὥστ' ἐτόλμησαν ἐπιπλῆξαί μοι, πρότερον οὐκ εἰωθότες τοῦτο ποιεῖν, λέγοντες ὡς ἀτόποις καὶ λίαν ἀνοήτοις ἐπιχει-

ρῶ πράγμασιν, ὅστις Φιλίππῳ συμβουλεύσοντα λόγον μέλλεις πέμπειν. Idem paucis interjectis sic pergit : ταῦτ' ἀκούσας, ὡς μὲν τὸ πρῶτον ἐξεπλάγην, καὶ πάλιν ὡς ἀναλαβὼν ἐμαυτὸν ἀντεῖπον πρὸς ἕκαστον τῶν ῥηθέντων, παραλείψω, μὴ καὶ δόξω τισὶ λίαν ἀγαπᾶν, εἰ χαριέντως αὐτοὺς ἠμυνάμην. Λυπήσας δ' οὖν μετρίως (ὡς ἐμαυτὸν ἔπειθον) τοὺς ἐπιπλῆξαί μοι τολμήσαντας, τελευτῶν ὑπεσχόμην μόνοις αὐτοῖς τὸν λόγον τῶν ἐν τῇ πόλει δείξειν, καὶ ποιήσειν οὐδὲν ἄλλο περὶ αὐτοῦ πλὴν ὅ, τι ἂν ἐκείνοις δόξῃ. Τούτων ἀκούσαντες ἀπῆλθον, οὐκ οἶδ' ὅπως τὴν διάνοιαν ἔχοντες. — 52 οἱ δὲ χειρωθέντες ὑπὸ τῶν αὐτῷ πλησιαζόντων ἀκμαζόντων τῆς ῥητορικῆς τῇ δυνάμει] scripsi; codd. οἱ δὲ χειρωθέντες τῶν αὐτῷ πλησιαζόντων ἀκμάζοντες τῆς ῥητορικῆς τῇ δυνάμει. Spectavit autem Speusippus hunc Isocratis locum orat. V pag. 87 πλὴν οὐ πολλαῖς ἡμέραις ὕστερον ἐπιτελεσθέντος τοῦ λόγου καὶ δειχθέντος αὐτοῖς τοσοῦτον μετέπεσον, ὥστ' ᾐσχύνοντο μὲν ἐφ' οἷς ἐθρασύνοντο, μετέμελε δ' αὐτοῖς ἁπάντων τῶν εἰρημένων, ὡμολόγουν δὲ μηδενὸς πώποτε τοσοῦτον πράγματος διαμαρτεῖν, ἔσπευδον δὲ μᾶλλον ἢ ἐγὼ πεμφθῆναί σοι τὸν λόγον τοῦτον, ἔλεγον δ' ὡς ἐλπίζουσιν οὐ μόνον σὲ καὶ τὴν πόλιν ἕξειν μοι χάριν ὑπὲρ τῶν εἰρημένων, ἀλλὰ καὶ τοὺς Ἕλληνας ἅπαντας. — 53 Κυρηναίους μὲν ποιεῖ] Isocrates orat. V p. 83 ζητεῖν δὲ ἐκείνους τοὺς τόπους τοὺς πόρρω μὲν κειμένους τῶν ἄρχειν δυναμένων, ἐγγὺς δὲ τῶν δουλεύειν εἰθισμένων, εἰς οἷόν περ Λακεδαιμόνιοι Κυρηναίους ἀπῴκισαν. Nec dissentiunt hac de re ab Isocrate cæteri scriptores, qui Cyrenen Theræorum coloniam faciunt, et Battum Theræum conditorem ejus appellant. Fuerunt autem Theræi Lacedæmoniorum coloni. Vid. Herodot. IV, 147 seqq. Strabo XVII p. 837 ed. Casaub. Pausan. Lacon. cap. 14; Justin. XIII, 7; Solin cap. 27; Stephanus Byzantius v. Κυρήνη. Itaque Speusippus in eo reprehendit Isocratem, quod Cyrenen non a Theræis, sed a Lacedæmoniis conditam esse scripserit. At res eodem redit, siquidem veteres pro colonia majorem patriam interdum commemorant. — 54 τὸν δὲ Ποντικὸν μαθητὴν] Isocratem dicit Heracleensem vel Apolloniaten, qui Ponticus nominabatur, propterea quod tam Heraclea quam Apollonia in Ponto sita esset. De hoc Suidas : Ἰσοκράτης Ἀμύκλα τοῦ φιλοσόφου, Ἀπολλωνίας τῆς ἐν Πόντῳ, ἢ Ἡρακλείας, ὡς Καλλίμαχος ὁ ῥήτωρ, μαθητὴς καὶ διάδοχος τοῦ μεγάλου Ἰσοκράτους, διακούσας δὲ καὶ Πλάτωνος τοῦ φιλοσόφου. κτλ. Huic Apolloniatæ Isocrati, Amyclæ filio, Isocratis Atheniensis discipulo et successori Suidas tribuit Παραίνεσιν πρὸς Δημόνικον, quæ vulgo Isocratis Atheniensis putatur. Vide Muretum var. lect. lib. I cap. 1, Fabricium Bibl. Gr. vol. II pag. 779 seq. ed. Harl. et Ruhnkenium in Hist. crit. orat. gr. p. 84. — 55 Θεόπομπον] De Theopompo consule Dionysium Halicarnassensem Epist. ad Pomp. cap. 6; Ciceronem de orat. II, 13, Brut. 56; Quintilianum Inst. X, 1; Photium et alios. — 56 περὶ δὲ Πλάτωνος βλασφημεῖν] Theopompum fuisse maledicum conviciatorem, adeo ut non modo Platonem, sed alios etiam mortales verborum contumeliis laceraret, multi annotarunt. Cf. Diog. Laërt. lib III, 40; item Athenæus lib. VI p. 254. b. et aliis locis. — 57 Περδίκκα] scripsi; codd. Περδίκκᾳ. — 58 γίγνοιτο] scripsi; libri γίνοιτο. — 59 εἰς τὸν δῆμον μετὰ Τιμοθέου] Pseudoplutarchus in vita X oratorum : ἀκροαταὶ δὲ αὐτοῦ ἐγένοντο εἰς ἑκατόν, ἄλλοι τε πολλοί, καὶ Τιμόθεος ὁ Κόνωνος, σὺν ᾧ καὶ πολλὰς πόλεις ἐπῆλθε συντιθεὶς τὰς πρὸς Ἀθηναίους ὑπὸ Τιμοθέου πεμπομένας ἐπιστολάς· ὅθεν ἐδωρήσατο αὐτῷ τάλαντον τῶν ἀπὸ Σάμου περιγενομένων. — 60 ὥσπερ ἀγνοῶν ἢ φθονῶν] scripsi; codd. ὥσπερ ἑκὼν, ἢ φθονῶν. — 61 τῶν ὑμῖν ὑπαρχόντων ἀγαθῶν] reposui; codd. τῶν ὑμῶν ὑπαρχόντων. — 62 ὕστερον ἐπώλει τῷ Σικελίας τυράννῳ Διονυσίῳ] Neque hoc fecisse se diffitetur Isocrates orat. V pag. 98 καὶ μὴ θαυμάσῃς, ἅπερ ἐπέστειλα καὶ πρὸς Διονύσιον τὴν τυραννίδα κτησάμενον, εἰ μήτε στρατηγὸς ὤν, μήτε ῥήτωρ, μήτε ἄλλως δυνάστης θρασύτερόν σοι διείλεγμαι τῶν ἄλλων. — 63 βυβλίον] scripsi; codd. βιβλίον. — 64 λόγον ὑπὲρ τῆς Ἡρακλέους ἀθανασίας] Isocrates orat. V pag. 89 τὴν δὲ πόλιν τὴν ὑμετέραν φασίν, οἷς περὶ τῶν παλαιῶν πιστεύομεν, Ἡρακλεῖ μὲν αἰτίαν γενέσθαι τῆς ἀθανασίας (ὃν δὲ τρόπον, σοὶ μὲν αὖθις πυθέσθαι ῥᾴδιον, ἐμοὶ δὲ νῦν εἰπεῖν οὐ καιρός), τοῖς δὲ παισὶ τοῖς ἐκείνου τῆς σωτηρίας. — 65 διὰ τὴν ἡλικίαν ὁμολογῶν] cf. Isocrat. orat. V init. — 66 ἀναγνοὺς ὁ Ποντικὸς] correxit Ruhnkenius Hist. crit. orat. Gr. p. 85. — 67 γράψοντα] scripsi; libri γράφοντα. — 68 βυβλίον reposui; codices βιβλίον. — 69 βασιλεὺς Αἴγυπτον λαβὼν] Artaxerxes Ochus. Vid. Diodor. Sicul. lib. XVI cap. 51

188. Σπεύσιππος Φιλίππῳ.

Περδίκκας [a] μὲν ἐνδεδεῖχθαί μοι δοκεῖ περὶ πολλοῦ ποιούμενος κατὰ τὸν Ἡσίοδον τὰ ἡμίσεα [b] πάντων κεκτῆσθαι, νομίζων τά τε χρήματα καὶ διὰ τύχην ἄν τινα πολλὰ κτήσασθαι [c] οὐ τῶν βελτίστων εἶναι. Σοὶ δὲ ἔστιν ἀδελφὰ [d] τοῖς παρ' ἐκείνου ὑπηργμένοις πράττειν, ὅπως ἂν δοχῇς καὶ τὸ ἦθος ἀδελφὸς εἶναι τοῦ

188. Speusippus Philippo.

Perdiccas mihi videtur ostendisse, magni se æstimare de Hesiodi sententia omnium dimidiæ partis possessionem existimans tam divitias quam multas res casu

περὶ σὲ διανοηθέντος τοιαῦτα [e]. Νόμιζε δὲ πάντας προσέχειν σοι τὸν νοῦν, καὶ σκοπεῖν [f] ποῖός τε ἔσῃ πρὸς τὸν ἀδελφόν, καὶ τοὺς μὲν βελτίστους ἀγωνιᾷν, βουλομένους καὶ ἐξισοῦσθαί σε τῇ τοῦ ἀδελφοῦ ἐπιεικείᾳ, καὶ ὑπερβάλλειν, τοὺς δὲ φαύλους φθονοῦντας ἡδέως ἄν τι ἰδεῖν περὶ ὑμᾶς γενόμενον πλημμελές. Οὓς δεῖ νομίσαντα πολεμίους εἶναι μετὰ τῶν βελτίστων ἀγωνίζεσθαι ὡς αὐτὸν ὄντα [g] ἕνα τούτων. Δοκεῖ γάρ μοι οὐ μόνον ἁμιλλητέον εἶναι πρὸς τὰ τοῦ ἀδελφοῦ ἔργα, ἃ ἐκείνῳ ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ πέπρακται, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰς σὰς [h] εὐεργεσίας, ὅπως μὴ καταδεέστεραι αἱ παρὰ σοῦ πρὸς ἐκεῖνον γίγνωνται [i]. Περὶ πλείστου δὲ δεῖ σε ποιῆσαι σώφρονά τε εἶναι, καὶ κατήκοον τοῦ ἀδελφοῦ, ὄντος περὶ σὲ οἷός περ νῦν ἐστιν. Ἔρρωσο.

(Epistola hæc omisso auctoris nomine simpliciter Φιλίππῳ inscripta, quæ inter Socraticas trigesima prima est, exstat apud Orellium l. c. pag. 39 seq. Eam autem cum Orellio præf. p. VII ad Speusippum auctorem referre non dubitamus. Pauca hic annotanda [a]: Περδίκκας] scripsi; codd. Περδίκας. — [b] τὰ ἡμίσεα πάντων κεκτῆσθαι] Spectavit Hesiodi illud Op. et D. v. 40 νήπιοι, οὐδ' ἴσασιν ὅσῳ πλέον ἥμισυ παντός, cujus vim sic explicat Plato de legg. III p. 690. e. ἆρ' οὐκ ἀγνοήσαντες τὸν Ἡσίοδον ὀρθότατα λέγοντα, ὡς τὸ ἥμισυ τοῦ παντὸς πολλάκις ἐστὶ πλέον; ὁπόταν ᾖ τὸ μὲν ὅλον λαμβάνειν ζημιῶδες, τὸ δ' ἥμισυ, μέτριον, τότε τὸ μέτριον τοῦ ἀμέτρου πλέον ἡγήσατο, ἄμεινον ὂν χείρονος. — [c] κτήσασθαι οὐ τῶν βελτίστων] scripsi cum Allatio; libri κτήσασθαι τῶν βελτίστων. — [d] σοὶ δὲ ἔστιν ἀδελφὰ] reposui cum Orellio; codd. σοὶ δὲ ὅτι ἐστὶν ἀδελφά. — [e] τοῦ περὶ σὲ διανοηθέντος] scripsi cum Bremio; codd. τοῦ περὶ σὲ οὐ διανοηθέντος — [f] σκοπεῖν] correxi; codd. ποιεῖν. — [g] ὡς αὐτὸν ὄντα] posui cum Allatio; codd. αὐτὸν ὄντα. — [h] τὰς σὰς εὐεργεσίας] scripsi cum parte membranarum; alii codd. habent τὰς εὐεργεσίας. — [i] γίγνωνται] posui; codd. γίνωνται.

189. Σπεύσιππος Ξενοκράτει.

Ἐνόμιζον ἐπιτήδειον εἶναί μοι μηδὲν τῶν καλῶς ἐχόντων παραλιπεῖν, καὶ διὰ τὴν Πλάτωνος ἐντολήν, καὶ διὰ τὴν ὑπάρχουσαν ἐμοὶ καὶ σοὶ φιλίαν. Καὶ δὴ ᾤμην [a] δεῖν γράψαι πρὸς σέ, ὡς διακείμενος τυγχάνω τὸ σωμάτιον, καὶ διότι νομίζω παραγενόμενόν σε εἰς Ἀκαδημίαν [b] συνέχειν τὸν περίπατον [c]. Ταῦτα δὲ ὡς δίκαιά ἐστι καὶ καλῶς ἔχοντα, πειράσομαί σοι φράζειν. Πλάτων, καθάπερ καὶ σὺ οἶσθα, καὶ ἐν οὐ τῇ τυχούσῃ τιμῇ [d] τὴν ἐν Ἀκαδημίᾳ διατριβὴν ἦγεν, νομίζων εἶναί τι καὶ πρὸς δόξαν ὀρθήν, καὶ πρὸς τὸν αὐτοῦ βίον καὶ τὴν ὕστερον παρ' ἀνθρώποις μνείαν ἐσομένην. Καὶ τούτων οὕτως ἐχόντων, διότι σε περὶ πλείονος ποιούμενος ἐτύγχανε, τελευτῶν τὸν βίον ἐμαρτύρησεν. Ἐπέσκηψε γὰρ πᾶσιν ἡμῖν τοῖς οἰκείοις, ἄν τι πάθῃς, πρὸς ἑαυτὸν θεῖναί σε, νομίσας οὐκ ἀπαλλαγήσεσθαί σε τὸ παράπαν ἐξ Ἀκαδημίας. Διὸ δὴ καὶ μάλιστά μοι φαίνεταί σοι προσῆκόν εἶναι καὶ ζῶντα καὶ τεθνηκότα Πλάτωνα τιμᾶν. Θεῶν γὰρ δὴ καὶ γονέων καὶ ἐπιστολῶν ποιητέον ἐπιμέλειαν τὸν χαρίεντα. Οἰκειοτάτη δὲ τοῖς εἰρημένοις εὑρίσκοιτ' ἂν οὖσα ἡ Πλάτωνος συνουσία πρὸς τοὺς συνόντας. Τῶν μὲν γὰρ ὡς γεννήσας, τῶν δὲ ὡς εὐεργέτης ἐπεμελεῖτο, κοινῇ δὲ πρὸς ἅπαντας θεοῦ τάξιν εἶχεν. Συμβουλεύω δὲ καλὸν ἡγούμενος καὶ δίκαιον εἶναι χάριν ἀποδιδόναι σε Πλάτωνι πασῶν μεγίστην, κἀκείνῳ μάλιστα ἁρμόζουσαν· ἀποδοίης δ' ἄν [e], εἰ παραγενόμενος εἰς Ἀκαδημίαν τὸν περίπατον τοῖς σοῖς λόγοις συνέχοις [f]. Σοφία γὰρ ἀληθὴς λέγοιτ' ἂν ἔνδικος βεβαιότης καὶ πιστότης [g]. Προσήκει δὲ ἡμᾶς ἐν τούτοις πολὺ τῶν πολλῶν ἀνθρώπων [h] διαφέρειν. Σὺ δὲ καὶ δοκεῖς πλέον τοῦ προσήκοντος ἐπιμελὴς εἶναι.

(Epistola hæc, incerto auctore vulgata ab Orellio l. c. pag. 40-41, inter Socraticas trigesima secunda est. Hanc æque ac sequentem Speusippi esse ad Xenocratem datam ex Diogenis Laertii verbis in ejus vita recte collegit Allatius. Namque ille lib. IV, 3 ait: ἤδη δὲ ὑπὸ παραλύσεως καὶ τὸ σῶμα διέφθαρτο, καὶ πρὸς Ξενοκράτην διεπέμπετο, παρακαλῶν αὐτὸν ἐλθεῖν, καὶ τὴν

---

oblatas sibi parare optimorum hominum non esse. Tibi vero licet similia illius inceptis facinora facere, ut videaris moribus etiam ejus esse frater, qui tam fraterne de te cogitavit. Velim autem tibi ita persuadeas, omnes te diligenter attendere et observare, qualem te fratri præstaturus sis, et optimos quidem animo angi, quum cupiant te fratris clementiam adæquare vel superare, pessimos autem invidia adductos libenter aliquid in conversatione vestra delinqui visuros esse. Quibus tanquam hostibus abjectis, te cum optimis tanquam unum ex illis honesto benevolentiæ certamine certare oportet. Videtur enim mihi cum fratre non solum de factis, quæ ille pro republica gessit, sed etiam de mutuis beneficiis contendendum esse, ne tua illorum magnitudine obruantur. Verum id maxime curare debes, ut prudens sis, et fratri tuo, quoad talem se tibi præbebit, qualem nunc se præbet, obtemperes. Vale.

189. Speusippus Xenocrati.

Existimabam mihi consentaneum esse, nihil eorum quæ bona forent silentio præterire, cum ob Platonis mandata, tum ob mutui nostri amoris vinculum. Ideo mihi visum est ad te epistolam dare, qua de corpusculi mei infirmitate te certiorem facerem, et quod puto, si modo in Academiam adveneris, fore ut Peripateticorum licentiam comprimas. Hæc autem justa et honesta esse, te docere conabor. Plato, ut et tu probe scis, plurimi

σχολὴν διαδέξασθαι. Quare nos quoque utramque epistolam Speusippo attribuimus. De singulis locis pauca monenda. Scripsi : [a] καὶ δὴ ᾤμην] cum Bremio; codd. καίτοι ᾤμην. — [b] Ἀκαδημίαν] cum codd. quamvis alii ubique vel Ἀκαδήμειαν vel Ἀκαδημίαν scribendum censeant. Vid. Buttmann. Gramm. Græc. tom. II p. 382 seq. — [c] συνέχειν τὸν περίπατον] De simultatibus quas Plato cum Aristotele habuisse dicitur vide Ælian. var. hist. lib. III cap. 19. — [d] ἐν οὐ τῇ τυχούσῃ τιμῇ] libri ἐν τῇ τυχούσῃ τιμῇ. Sed requiritur negatio. Cf. Viger. de Gr. dict. id. p. 364 ed Herm. — [e] ἀποδοίης δ' ἄν] libri ἀποδῴης δ' ἄν. — [f] εἰ παραγενόμενος εἰς Ἀκαδημίαν τὸν περίπατον τοῖς σοῖς λόγοις συνέχοις] codd. mendose εἰ παραγενόμενος Ἀκαδημίαν καδηπεριπε. — [g] πιστότης] cum Bremio; codd. πιστός. — [h] τῶν πολλῶν ἀνθρώπων] cum eodem; codd. τῶν ἀνθρώπων.

190. Σπεύσιππος Ξενοκράτει.

Ἔδοξέ μοι γράψαι πρὸς σὲ ἐπιστολὴν περὶ τῶν συμβεβηκότων κατὰ τὸ σωμάτιον [a]. Οὐ γὰρ μετρίως ἐκλελοίπασιν αἱ δυνάμεις τῶν μερῶν ἁπάντων, ὥστε μηδὲν αὐτοῖς ἐνεργεῖν ἐμὲ δύνασθαι [b]· κατὰ τύχην δέ τινα ἡ γλῶττα καὶ τὰ περὶ τὴν κεφαλὴν μεμένηκεν, εἰ μὴ καὶ διὰ τὸ κεχαρισμένον καὶ διὰ τὸ θειότατον εἶναι. Πάνυ μὲν οὖν ἐβουλόμην παρεῖναί σε· εὖ δὲ ποιήσεις καὶ νῦν παραγενόμενος. Καὶ γὰρ τῶν περὶ ἐμὲ προστήσῃ κατὰ τρόπον, ὡς ἐγὼ εὖ οἶδα, καὶ τῶν ἐν τῷ περιπάτῳ ἐπιμελήσῃ προσηκόντως.

(Epistola hæc, incerto auctore edita ab Orellio l. c. pag. 41, inter Socraticas trigesima tertia est. Eam vero justis de causis Speusippo attribuimus. Vide quæ diximus ad præcedentem epistolam. Pauca de lectionis varietate aliisque rebus monenda. Scripsi : [a] κατὰ τὸ σωμάτιον] ex uno codice; al. περὶ τὸ σωμάτιον. — [b] ὥστε μηδὲν αὐτοῖς ἐνεργεῖν ἐμὲ δύνασθαι] codd. ὥστε μηδὲν αὐτοῖς ἐνεργεῖν δύνασθαι. — [c] διὰ τὸ θειότατον εἶναι] Plato Tim. p. 44 τὰς μὲν δὴ θείας περιόδους δύο οὔσας, τὸ τοῦ παντὸς σχῆμα ἀπομιμησάμενοι περιφερὲς ὄν, εἰς σφαιροειδὲς σῶμα ἐνέδησαν, τοῦτο δ νῦν κεφαλὴν ἐπονομάζομεν, ὃ θειότατόν τ' ἐστὶ καὶ τῶν ἐν ἡμῖν πάντων δεσποτοῦν· ᾧ καὶ πᾶν τὸ σῶμα παρέδοσαν ὑπηρεσίαν αὐτῷ ξυναθροίσαντες θεοί, κατανοήσαντες ὅτι πασῶν ὅσαι κινήσεις ἔσοιντο μετέχοι. Hinc Alcinous cap. 23 ὡς ἂν δὲ μὴ τῆς φλυαρίας τῆς θνητῆς ἀναπιμπλάμενον ᾖ τὸ θεῖον αὐτῆς καὶ ἀθάνατον, κατῴκισαν ἐπὶ τοῦ σώματος ἐπὶ τῆς οἷον ἀκροπόλεως ἄρχον καὶ βασιλεῦον ἀποφήναντες, οἴκησίν τε ἀπονείμαντες αὐτῷ τὴν κεφαλὴν σχῆμα ἔχουσαν μιμούμενον τὸ τοῦ παντός.

191. Ἐκ τῆς Σπευσίππου πρὸς Δίωνα ἐπιστολῆς.

Ἔγραψε δὲ καὶ Σπεύσιππος αὐτῷ, μὴ μέγα φρονεῖν, εἰ πολὺς περὶ αὐτοῦ λόγος ἐστὶν ἐν παιδαρίοις καὶ γυναίοις, ἀλλ' ὁρᾷν, ὅπως ὁσιότητι καὶ δικαιοσύνῃ καὶ νόμοις ἀρίστοις κοσμήσας Σικελίαν, εὐκλεᾶ θήσει τὴν ἀκαδημίαν.

(Plutarchus de adul. et amic. discrim. cap. 43 vol. VII pag. 224 seq. ed. Hutten. τοιαῦτα τὰ Κύρου πρὸς Κυαξάρην, καὶ τὰ πρὸς Δίωνα Πλάτωνος ὅτε λαμπρότατος ἦν, καὶ πάντας εἰς ἑαυτὸν ἀνθρώπους ἐπέστρεφε, διὰ τὸ κάλλος τῶν πράξεων καὶ τὸ μέγεθος, παρακελευομένου φυλάττεσθαι καὶ δεδιέναι τὴν αὐθάδειαν, ὡς ἐρημίᾳ ξύνοικον. Ἔγραψε δὲ καὶ

---

etiam faciebat sermones in Academia habitos, ratus eos multum valere ad veram gloriam, et ad proprium vitæ genus et ad futuram apud posteros memoriam. Quæ quum ita essent, se tuam virtutem magni æstimasse vita excedens testimonio suo probavit. Omnibus enim nobis familiaribus præcepit, si quid tibi accidisset, ut te juxta ipsum poneremus, nequaquam te ab Academia sejunctum iri arbitratus. Quapropter mihi vel maxime videtur te decere, Platonem tum vivum tum mortuum honore afficere. Quippe hominem politum convenit curam agere deorum et parentum eorumque quæ morientes ipsi mandant. Ex iis quæ dicta sunt facile intelligitur, arctissimum fuisse necessitudinis vinculum, quo Plato cum sodalibus conjunctus erat. Nam quorundam rebus tanquam pater consulebat, aliorum saluti velut bene de iis meritus prospiciebat, in universum autem omnibus dei loco erat. Itaque bonum et æquum censens, ut Platoni gratiam omnium maximam ac tali viro debitam referas, tibi auctor sum; referas vero, si in Academiam adveneris tuisque verbis Peripateticorum licentiam compresseris. Vera enim sapientia dicetur justa firmitas et fides. Nostrum autem officium est, in his rebus hominum vulgo multum antecellere. Tu vere etiam ultra modum mihi videris esse diligens.

190. Speusippus Xenocrati.

Placuit mihi ut te litteris edocerem de iis quæ in corpusculum meum invaserunt. Neque enim modice defecerunt membrorum omnium vires, sed ita ut nihil iis proficere possim; sed casu lingua et caput intacta permanserunt, nisi id propterea contigit, quod et gratissimæ sunt corporis partes et prorsus divinæ. Omnino igitur te adesse volebam; bene autem feceris, si vel nunc adveneris. Rebus enim meis, ut probe scio, decenter præeris, atque ut par est observabis quomodo Peripatetici se gerant, curabisque, ne quid Academia detrimenti capiat.

191. E Speusippi epistola ad Dionem data.

Scripsit etiam Speusippus ad illum, non debere eum superbire, quod multus de ipso sermo esset apud puerulos et mulierculas, sed providere, ut sanctimonia justitiaque et optimis legibus temperata Sicilia, academiam illustraret.

Σπεύσιππος κτλ. Quum Speusippus Platonis scholam primo Olympiadis 108 anno regendam susceperit, Dio autem Syracusas quarto Olympiadis 105 anno in libertatem vindicaverit, et quarto anno post, Olympiade 106 exeunte, interfectus fuerit: necesse est, epistolam hanc vivo adhuc Platone a Speusippo ad Dionem datam fuisse. Cæterum scripsi εἰ πολὺς περὶ αὐτοῦ λόγος, quum in membranis tantum legatur εἰ πολὺς αὐτοῦ λόγος.)

192. Οὗτος δ' ἐστὶ Πλάτων, ὃν Σπεύσιππός φησι φίλτατον ὄντα Ἀρχελάῳ, Φιλίππῳ τῆς βασιλείας αἴτιον γενέσθαι. Γράφει γοῦν Καρύστιος ὁ Περγαμηνὸς ἐν τοῖς ἱστορικοῖς ὑπομνήμασιν οὕτως « Σπεύσιππος πυνθανόμενος Φίλιππον βλασφημεῖν περὶ Πλάτωνος εἰς ἐπιστολὴν ἔγραψέ τι τοιοῦτον, ὥσπερ ἀγνοοῦντας τοὺς ἀνθρώπους ὅτι καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς βασιλείας Φίλιππος διὰ Πλάτωνος ἔσχεν. Εὐφραῖον γὰρ ἀπέστειλε τὸν Ὠρείτην πρὸς Περδίκκαν Πλάτων, ὃς ἔπεισεν ἀπομερίσαι τινὰ χώραν Φιλίππῳ. Διατρέφων δ' ἐνταῦθα δύναμιν, ὡς ἀπέθανε Περδίκκας, ἐξ ἑτοίμου δυνάμεως ὑπαρχούσης, ἐπέπεσε τοῖς πράγμασι. » Τοῦτο δ' εἴπερ οὕτως ἀληθείας ἔχει, θεὸς ἂν εἰδείη.

(Athenæus lib. XI p. 506. e.)

193. Σπεύσιππος γὰρ ἐν τῷ πρὸς Κλεοφῶντα πρώτῳ τὰ ὅμοια τῷ Πλάτωνι ἔοικε διὰ τούτου γράφειν· εἰ γὰρ ἡ βασιλεία σπουδαῖον, ὅ τε σοφὸς μόνος βασιλεὺς καὶ ἄρχων· ὁ νόμος, λόγος ὢν ὀρθός, σπουδαῖος ἃ καὶ ἐστιν.

(Clemens Alexandrinus Strom. lib. II pag. 367 a. ed. Sylburg.)

194. Σπεύσιππός τε, ὁ Πλάτωνος ἀδελφιδοῦς, τὴν εὐδαιμονίαν φησὶν ἕξιν εἶναι τελείαν ἐν τοῖς κατὰ φύσιν ἔχουσιν, ἢ ἕξιν ἀγαθῶν· ἧς δὴ καταστάσεως ἅπαντας μὲν ἀνθρώπους ὄρεξιν ἔχειν, στοχάζεσθαι δὲ τοὺς ἀγαθοὺς τῆς ἀοχλησίας. Εἶεν δ' ἂν αἱ ἀρεταὶ τῆς εὐδαιμονίας ἀπεργαστικαί.

(Clemens Alexandrinus Strom. lib. II pag. 418. d. Sententia hæc est. Si quis beatus esse velit, eum naturæ congruenter vivere oportet. Quodsi ad talem vitam et virtutes adjecerit, beatus fiet.)

195. Πιθανώτερον δ' ἐοίκασιν οἱ Πυθαγόρειοι λέγειν περὶ αὐτοῦ, τιθέντες ἐν τῇ τῶν ἀγαθῶν συστοιχίᾳ τὸ ἕν· οἷς δὴ καὶ Σπεύσιππος ἐπακολουθῆσαι δοκεῖ.

(Aristoteles Ethic. Nicomach. lib. I cap. 4 p. 1096. B. ed. Bekker. Sumebant Pythagorei decem esse rerum principia, quibus opposita decem altera ex parte responderent, ita ut duplex inde principiorum ordo sive συστοιχία oriretur. Qua de re sic Aristoteles Metaph. I, 5: ἕτεροι δὲ τῶν αὐτῶν τούτων τὰς ἀρχὰς δέκα λέγουσιν εἶναι τὰς κατὰ συστοιχίαν λεγομένας, πέρας καὶ ἄπειρον, περιττὸν καὶ ἄρτιον, ἓν καὶ πλῆθος, δεξιὸν καὶ ἀριστερόν, ἄρρεν καὶ θῆλυ, ἠρεμοῦν καὶ κινούμενον, εὐθὺ καὶ καμπύλον, φῶς καὶ σκότος, ἀγαθὸν καὶ κακόν, τετράγωνον καὶ ἑτερόμηκες. Propius autem ad verum Pythagoreorum opinionem accedere judicat Stagirites, quod speciem boni non separatam a cæteris omnibus elementis sive principiis esse voluerint, sed cum illis conjunctam, utpote eodem in ordine locatam. Nimirum quamvis Pythagorei et ipsi unitatem suo bono tribuerent: unum enim est in eodem ordine, quo bonum; tamen boni notionem non habebant a reliquis bonis secretam, quum omnia ejusdem ordinis principia ad bonum pertinerent. Quid? quod omnino principia Pythagorei non, ut Plato, sola mente intelligi, sed sensibus percipi posse censuerunt. Vid. Metaph. I, 6. Placet igitur Pythagoreis, bonum non esse rem solam per se, sed rerum multitudinem ejus unitate contineri. Quocirca Pythagoreorum dogma Speusippo probatum Platonis decreto anteponit Aristoteles, quia omnia bona ad unum bonum, quod est in rebus humanis referebant, non ad unam illam boni speciem, quæ ab omni concretione mortali segregata est.)

---

192. Hic ille est Plato, quem Archelai amicissimum fuisse narrat Speusippus, atque idcirco Philippo causam regni occupandi attulisse. Sic igitur Carystius Pergamenus in commentariis historicis scribit: « quum Speusippus Philippum Platoni obtrectare audivisset, tale quid, quasi ignorantibus hominibus Philippum Platonis beneficio ad regnum pervenisse, in epistola scripsit. Plato enim Euphræum Oritanum ad Perdiccam misit, qui ei persuasit, ut regionem quandam Philippo assignaret. Qui quum ibi exercitum aluisset, post Perdiccæ obitum copiis paratis rerum potitus est. » Quod quam vere dictum sit, deus noverit.

193. Speusippus enim in primo adversus Cleophontem videtur dicere similia Platoni, sic scribens: si enim regnum res bona est, et sapiens solus est rex et princeps, lex quum sit recta ratio, bona fuerit. Quæ quidem ita se habent.

194. Et Speusippus, Platonis ex sorore nepos, ait beatitudinem esse plenam eorum quæ naturæ consentanea sunt cognitionem, aut habitum bonorum; quem statum omnes quidem homines appetere, tendere autem bonos ad molestiæ vacuitatem. Virtutes vero felicitatem effecerint.

195. Probabilius autem de eo Pythagorei dicere videntur, quum unum in bonorum numero reponant; quos et Speusippus videtur esse secutus.

196. Ἀλλὰ μὴν ὅτι καὶ ἡ λύπη κακόν, ὁμολογεῖται, καὶ φευκτόν· ἡ μὲν γὰρ ἁπλῶς κακόν, ἡ δὲ τῷ πῇ ἐμποδιστική. Τῷ δὲ φευκτῷ τὸ ἐναντίον ᾗ φευκτόν τε καὶ κακόν, ἀγαθόν. Ἀνάγκη οὖν τὴν ἡδονὴν ἀγαθόν τι εἶναι. Ὡς γὰρ Σπεύσιππος ἔλυεν, οὐ συμβαίνει ἡ λύσις· ὥσπερ τὸ μεῖζον τῷ ἐλάττονι καὶ τῷ ἴσῳ ἐναντίον· οὐ γὰρ ἂν φαίη ὅπερ κακόν τι εἶναι τὴν ἡδονήν.

(Aristoteles Ethic. Nicomach. lib. VII cap. 14 pag. 1153. B. ed. Bekker. Cf. Eudem. VI, 13. Speusippus ait, voluptatem, etsi oppositam dolori qui sit malum, ideo tamen non esse bonum; nam sicut voluptas et dolor opposita sint bono, ita et majus et minus opposita esse æquali : non tamen majus, oppositum minori quod sit inæquale, per se jam æquale fieri. Hanc solutionem Aristoteles non admittit, quia sequeretur, voluptatem esse malum, quum voluptas et dolor bono sint opposita. Sic Aspasius et alter interpres græcus locum acceperunt. Huc accedit Gellii auctoritas, qui Noct. Attic. IX, 5 ita scribit « Speusippus vetusque omnis Academia voluptatem et dolorem duo mala esse dicunt opposita inter sese, bonum tamen esse quod utriusque medium foret. » Ubi apparet voluptatem hilarem animi corporisque affectionem appellari, contra dolorem utriusque cruciatum intelligi, quorum medium statuunt firmam corporis constitutionem, quam Galenus lib. I de morb. cogn. sanitatem definit. Cæterum in verbis Aristoteleis φαίη non refertur ad Speusippum, sed cum interpretibus græcis subaudito pronomine τις explicandum est.)

197. Σπεύσιππος δὲ καὶ πλείους οὐσίας ἀπὸ τοῦ ἑνὸς ἀρξάμενος, καὶ ἀρχὰς ἑκάστης οὐσίας, ἄλλην μὲν ἀριθμῶν, ἄλλην δὲ μεγεθῶν, ἔπειτα ψυχῆς· καὶ τοῦτον δὴ τὸν τρόπον ἐπεκτείνει τὰς οὐσίας.

(Aristoteles Metaph. VI, 2 pag. 1028. B. ed. Bekker. Constat Platonem omnem rerum varietatem in tria genera digessisse, quorum unum ideas, aliud formas geometricas cum numeris, tertium res sensibus subjectas complectitur. Hæc ita videtur auxisse Speusippus, ut quæ eidem generi subesse voluerat Plato, velut formas geometricas cum numeris, ea non solum aliter divisa novis generibus illustraret et partibus distribueret, sed suum cuique generi etiam principium statueret. Sic enim græci explicatores Aristotelis locum intellexerunt, e quibus Alexander Aphrodisiensis pag. 428 ed. Bonitz. ait : Σπεύσιππος δὲ ὁ τούτου μαθητὴς καὶ πλείω τῶν τριῶν ἔλεγεν εἶναι τὰς οὐσίας τὰς νοητάς, πρώτην μὲν τὸ αὐτοέν, ἄλλην δὲ τὴν τῶν ἀριθμῶν ἀρχήν, ἄλλην τὴν τῶν μεγεθῶν, καὶ ἄλλην τὴν τῆς ψυχῆς· καὶ οὕτως ἐπεκτείνει εἰς πλῆθος τὰ γένη τῶν οὐσιῶν. In eandem sententiam Asclepius Scholl. Arist. pag. 740. a. ed. Brandis ὁμοίως δὲ καὶ οἱ περὶ Σπεύσιππον καὶ Ξενοκράτη. Καὶ ὁ μὲν Σπεύσιππος πολλὰς ἔλεγεν εἶναι οὐσίας· ἄλλην γὰρ ἔλεγεν εἶναι μεγεθῶν καὶ ἄλλην ἀριθμῶν καὶ ἐπὶ πάντων τῶν ὁμοίων, καὶ πάλιν ἄλλην οὐσίαν νοῦ, καὶ ἄλλην ψυχῆς, καὶ ἄλλην σημείου, καὶ ἄλλην γραμμῆς, καὶ ἄλλην ἐπιφανείας.)

198. Ὅσοι δὲ ὑπολαμβάνουσιν, ὥσπερ οἱ Πυθαγόρειοι καὶ Σπεύσιππος, τὸ κάλλιστον καὶ ἄριστον μὴ ἐν ἀρχῇ εἶναι, διὰ τὸ καὶ τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζῴων τὰς ἀρχὰς αἴτια μὲν εἶναι, τὸ δὲ καλὸν καὶ τέλειον ἐν τοῖς ἐκ τούτων, οὐκ ὀρθῶς οἴονται.

(Aristoteles Metaph. XI, 7 pag. 1072. B. ed. Bekker. Docuit Aristoteles deum æternum et optimum hujus universitatis esse principium. Quo posito atque concesso reprehendit tum Pythagoricos tum Speusippum, quod bonitatem et pulchritudinem a principio rerum segregandam et ad earum finem transferendam esse existimarint. Quippe illi in fraudem inciderunt singularum rerum consideratione decepti, quarum initia ac semina manca quidem atque imperfecta sunt, sed repetenda tamen e causis antecedentibus iisque perfectis. Qua de re sic disserit Alexander Aphrodisiensis pag. 674 ed. Bonitz : δείξας ὅτι ὁ θεὸς ἡ πρώτη ἀρχὴ ζῷον ἀΐδιον καὶ ἄριστόν ἐστιν, αἰτιᾶται τοὺς Πυθαγορείους καὶ Σπεύσιππον εἰπόντας ὅτι τὸ κάλλιστον καὶ ἄριστον οὐκ ἔστιν ἐν ἀρχῇ, οὐδὲ δυνατὸν λέγειν τὴν ἀρχὴν ἄριστον, διότι τὸ σπέρμα καὶ τὸ καταμήνιον ἀρχαὶ μέν εἰσι τῶν ζῴων καὶ οὐκ εἰσὶν ἄριστα, ἀλλ' ἔστι μᾶλλον ἄριστον τὸ ἐκ τοῦ

---

196. Enimvero inter omnes constat malum esse dolorem ac fugiendum : alius enim omnino malum est, alius eo quod quodammodo impedimento est. Rei autem fugiendæ, quatenus fugienda et mala est, contrarium est bonum. Necessario igitur bonum quoddam est voluptas. Neque enim ea qua utebatur Speusippus, solutio quadrat : quemadmodum majus minori et æquali contrarium est, sic voluptati duo esse contraria, et dolorem et id quod medium est; non enim quisquam dixerit voluptatem idem esse quod aliquod malum.

197. Speusippus vero etiam plures naturas ab uno orsus constituit, et principia uniuscujusque naturæ, aliud numerorum, aliud magnitudinum, deinde animi; atque hoc quidem modo extendit naturas.

198. Quicunque vero ut Pythagorici et Speusippus putant, pulcherrimum et optimum non esse in principio, eo quod plantarum quoque et animalium initia causæ quidem sint, bonum vero et perfectum in iis quæ ex his orta sunt, reperiatur, non recte putant.

σπέρματος καὶ τοῦ καταμηνίου γεγονός. Οὐκ ὀρθῶς οὖν, φησίν, οἴονται ὅτι τὸ σπέρμα τὸ ἀτελὲς καὶ τὸ καταμήνιόν εἰσιν ἀρχαί, ἀλλ' ὁ πατὴρ καὶ ἡ μήτηρ, οἵτινες πρὸς τῷ τέλειοι εἶναι καὶ πρότεροί εἰσι τοῦ σπέρματος καὶ τοῦ καταμηνίου· ὥστε πρότερός ἐστιν ὁ ἄνθρωπος τοῦ σπέρματος, οὐχ ὁ ἐκ τοῦ σπέρματος γεγονώς, ἀλλ' ὁ πατὴρ ἐξ οὗ τὸ σπέρμα. Καὶ συμπεραίνεται λέγων· ὅτι μὲν οὖν ἔστιν οὐσία ἀΐδιος καὶ κεχωρισμένη καὶ ἄλλη τῶν αἰσθητῶν, δῆλον. Δέδεικται δὲ καὶ ἐν τῷ Θ τῆς Φυσικῆς Ἀκροάσεως ὅτι καὶ ἀσώματος καὶ ἀμερής ἐστιν ἡ τοιαύτη οὐσία. Καὶ ὑπομιμνήσκει τῶν ἐκεῖ ῥηθέντων ὅτι ἡ τοιαύτη ἀρχὴ κινεῖ ἀΐδιον κίνησιν, τὸ δὲ εἰς ἀΐδιον κινοῦν κίνησιν ἀπειροδύναμον εἶναι ἀνάγκη· δέδεικται γὰρ καὶ τοῦτο ἐκεῖσε. Ἡ δὲ ἄπειρος δύναμις ἐν πεπερασμένῳ σώματι εἶναι οὐ δύναται· δέδεικται γὰρ καὶ τοῦτο ἐκεῖσε. Ἄπειρον δὲ σῶμα ὅτι οὐκ ἔστιν ὅλως, δέδεικται καὶ ἐν τῷ τρίτῳ τῆς φυσικῆς ἀκροάσεως, δέδεικται καὶ ἐν τῷ πρώτῳ τῆς περὶ Οὐρανοῦ. Ἀσώματον ἄρα τὸ ἀπειροδύναμόν ἐστιν. Ἀλλὰ μὴν καὶ ἀπαθές ἐστι τὸ πρῶτον αἴτιον καὶ ἀναλλοίωτον· εἰ γὰρ ὅλως ἐκινεῖτο, τὴν πρώτην ἂν ἐκινεῖτο τῶν κινήσεων τὴν κατὰ τόπον, ταύτην δὲ δέδεικται ὅτι οὐ κινεῖται· εἰ δὲ μὴ ταύτην, σχολῇ γε τὰς ἄλλας.)

199. Σπευσίππῳ παραλυθέντι τὰ σκέλη Διογένης ἐξαγαγεῖν αὐτὸν τοῦ βίου παρῄνει, ὁ δὲ, οὐ τοῖς σκέλεσιν, ἔφη, ζῶμεν, ἀλλὰ τῷ νῷ.

(Stobæus Floril. CXIX, 17 Σπευσίππου. Posui αὐτὸν cum Meinekio; vulgo αὑτόν.)

200. Σπεύσιππος θεὸν τὸν νοῦν οὔτε τῷ ἑνὶ οὔτε τῷ ἀγαθῷ τὸν αὐτόν, ἰδιοφυῆ δὲ [ἀπεφήνατο].

(Stobæus Ecl. phys. et eth. lib. I cap. 2, 28 pag. 58 ed. Heeren; pag. 22 ed. Gaisford. Inserui θεὸν et ἀπεφήνατο neglecta scriptura τὸν θεόν, quam pro τὸν αὐτὸν codex Augustanus præbet. Cum Stobæi loco operæ pretium est contendere Ciceronis auctoritatem. Is enim de nat. deor. I, 13 philosophum hunc de deo sic judicantem facit : « Speusippus Platonem avunculum subsequens, et vim quandam dicens, qua omnia regantur, eamque animalem, evellere ex animis conatur cognitionem deorum. » Licet enim Speusippus multo plura a Pythagoreis, quam a Platone mutuatus sit, de hoc tamen ab iis in disputationibus dissensit, quod mentem tam ab unitate quam a bono diversam putavit. Sunt qui Stobæo Aristotelem opponant. Nempe hic Ethic. Nicomach. lib. I cap. 4 (vid. supra fragm. 195) Speusippum ait Pythagoreorum exemplo unum in bonorum ordine (ἐν τῇ τῶν ἀγαθῶν συστοιχίᾳ) locasse. At controversia ita sine dubio componenda est, ut Speusippum unitati quidem bonitatem tribuisse, sed ab utraque mentem diversam statuisse dicamus.)

201. Ἐν ἰδέᾳ τοῦ πάντη διαστατοῦ Σπεύσιππος (τὴν οὐσίαν τῆς ψυχῆς ἀφωρίσατο).

(Stobæus Ecl. phys. et eth. lib. I cap. 52 pag. 862 ed. Heeren; pag. 368 ed. Gaisford. In hac quoque re Speusippus e Pythagoræ decretis pendebat teste Cicerone, qui de nat. deor. I, 11 : Nam Pythagoras, inquit, qui censuit animum esse per naturam rerum omnem intentum et commeantem, ex quo nostri animi carperentur, non vidit distractione humanorum animorum discerpi et lacerari deum etc. Vide quæ dixi Phil. Gr. Fragm. vol. II pag. IX.)

202. Σπεύσιππος σπάνιόν τι τὸ τίμιον ποιεῖ, τὸ περὶ τὴν τοῦ μέσου χώραν· τὰ δ' ἄκρα καὶ ἑκατέρωθεν.

(Theophrastus Metaph. 9. pag. 322 ed. Brandis. Spectant hæc ad Pythagoreorum opinionem, quam et Speusippus habuit, optimum non esse in principio. Vid. Fragm. 198. Est autem probabile Speusippum ea quæ leguntur apud Platonem Tim. pag. 36. E joco magis quam serio dicta cum Philolai igne centrali conjunxisse. Cf. Philos. Gr. Fragm. vol. II. Philol. fragm. 6 pag. 2.)

203. Σπεύσιππος δέ, ἐπεὶ τῶν πραγμάτων τὰ μὲν αἰσθητά, τὰ δὲ νοητά, τῶν μὲν νοητῶν κριτήριον ἔλεξεν εἶναι τὸν ἐπιστημονικὸν λόγον, τῶν δὲ αἰσθητῶν τὴν ἐπιστημονικὴν αἴσθησιν. Ἐπιστημονικὴν δὲ αἴσθησιν ὑπείληφε καθεστάναι τὴν μεταλαμβάνουσαν τῆς κατὰ τὸν λόγον ἀληθείας. Ὥσπερ γὰρ οἱ τοῦ αὐ-

---

199. Speusippum cruribus captum ac debilem Diogenes hortabatur, ut mortem ipse sibi consciseeret. Tum ille : Non cruribus, inquit, vivimus, sed mente.

200. Speusippus deum mentem nec uni nec bono æqualem, sed propriæ naturæ esse voluit.

201. In forma rei quoquoversus per hanc universitatem intentæ et commeantis Speusippus animi naturam posuit.

202. Speusippus rarum faciens id quod pretiosum est, in media regione versari dicit : præstantissima vero etiam utrimque.

203. Speusippus autem, quum res aliæ sub sensus caderent, aliæ sola mente intelligerentur, harum judicem esse ait rationem scientia præditam, illarum vero observationem subtilem. Atque hanc observationem subtilem putavit esse participem veritatis rationi consentaneæ. Ut enim tibicinis aut psaltæ digiti artis factitandæ facultatem habent, non in ipsis quidem præcipue consummatam, sed exercitationibus rationi convenientibus perfectam : atque ut musici sensus facultatem habet percipiendi congruentis ac discrepantis concentus, non nativam quidem, sed rationi convenienter adeptam; ita

λητοῦ ἢ ψάλτου δάκτυλοι τεχνικὴν μὲν εἶχον ἐνέργειαν, οὐκ ἐν αὐτοῖς δὲ προηγουμένως τελειουμένην, ἀλλ'[a] ἐκ τῆς πρὸς τὸν λογισμὸν συνασκήσεως ἀπαρτιζομένην, καὶ ὡς ἡ τοῦ μουσικοῦ αἴσθησις ἐνέργειαν[b] μὲν εἶχεν ἀντιληπτικὴν τοῦ τε ἡρμοσμένου καὶ τοῦ ἀναρμόστου, ταύτην δὲ οὐκ αὐτοφυῆ, ἀλλ' ἐκ λογισμοῦ περιγεγονυῖαν, οὕτω καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ αἴσθησις φυσικῶς παρὰ τοῦ λόγου τῆς ἐπιστημονικῆς μεταλαμβάνει τριβῆς πρὸς ἀπλανῆ τῶν ὑποκειμένων διάγνωσιν.

(Sextus Empiricus adv. Math. VII, 145-146 pag. 402 ed. Fabric. [pag. 223 B.] Opponuntur bona naturalia, velut ratio, iis quæ exercitatione comparantur. Similiter Plato de Rep. VII p. 518 B. seqq. αἱ μὲν τοίνυν ἄλλαι ἀρεταὶ καλούμεναι ψυχῆς κινδυνεύουσιν ἐγγύς τι εἶναι τῶν τοῦ σώματος· τῷ ὄντι γὰρ οὐκ ἐνοῦσαι πρότερον ὕστερον ἐμποιεῖσθαι ἔθεσί τε καὶ ἀσκήσεσιν· ἡ δὲ τοῦ φρονῆσαι παντὸς μᾶλλον θειοτέρου τινὸς τυγχάνει, ὡς ἔοικεν, οὖσα, ὃ τὴν μὲν δύναμιν οὐδέποτε ἀπόλλυσιν, ὑπὸ δὲ τῆς περιαγωγῆς χρήσιμόν τε καὶ ὠφέλιμον καὶ ἄχρηστον αὖ καὶ βλαβερὸν γίγνεται. Sed Speusippus multo plus sensibus quam magister videtur tribuisse. Cæterum in Sexti verbis posui : [a] ἀλλ' ἐκ τῆς] cum Herveto Gentiano; codd. ἀλλὰ τῆς. — [b] ἐνέργειαν] cum Bekkero; codd. ἐνάργειαν. —

204. Σπεύσιππος δὲ οὐ καλῶς λέγει φάσκων ἀναγκαῖον εἶναι, τὸν ὁριζόμενον πάντα εἰδέναι· δεῖ μὲν γάρ, φησί, γινώσκειν τὰς διαφορὰς αὐτοῦ πάσας αἷς τῶν ἄλλων διενήνοχεν· ἀδύνατον δὲ εἰδέναι τὰς διαφορὰς τὰς πρὸς ἕκαστον, μὴ εἰδότας αὐτὸ ἕκαστον.

(Themistius in Aristot. Anal. post. lib. II cap. 13 fol. 13. Pertinet hoc scholion ad illa Aristotelis verba pag. 97. A. 6 ed. Bekker. οὐδὲν δὲ δεῖ τὸν ὁριζόμενον καὶ διαιρούμενον ἅπαντα εἰδέναι τὰ ὄντα. Καίτοι ἀδύνατόν φασί τινες εἶναι τὰς διαφορὰς εἰδέναι τὰς πρὸς ἕκαστον μὴ εἰδότα ἕκαστον· ἄνευ δὲ τῶν διαφορῶν οὐκ εἶναι ἕκαστον εἰδέναι· οὗ γὰρ μὴ διαφέρει, ταὐτὸν εἶναι τούτῳ, οὗ δὲ διαφέρει, ἕτερον τούτου. Πρῶτον μὲν οὖν τοῦτο ψεῦδος· οὐ γὰρ κατὰ πᾶσαν διαφορὰν ἕτερον· πολλαὶ γὰρ διαφοραὶ ὑπάρχουσι τοῖς αὐτοῖς τῷ εἴδει, ἀλλ' οὐ κατ' οὐσίαν οὐδὲ καθ' αὑτά. Εἶτα ὅταν λάβῃ τἀντικείμενα καὶ τὴν διαφορὰν καὶ ὅτι πᾶν ἐμπίπτει ἐνταῦθα ἢ ἐνταῦθα, καὶ λάβῃ ἐν θατέρῳ τὸ ζητούμενον εἶναι, καὶ τοῦτο γινώσκῃ, οὐδὲν διαφέρει εἰδέναι ἢ μὴ εἰδέναι ἐφ' ὅσων κατηγοροῦνται ἄλλων αἱ διαφοραί. Φανερὸν γὰρ ὅτι ἂν οὕτω βαδίζων ἔλθῃ εἰς ταῦτα, ὧν μηκέτι ἐστὶ διαφορά, ἕξει τὸν λόγον τῆς οὐσίας. Τὸ δ' ἅπαν ἐμπίπτειν εἰς τὴν διαίρεσιν, ἂν ᾖ ἀντικείμενα ὧν μή ἐστι μεταξύ, οὐκ αἴτημα· ἀνάγκη γὰρ ἅπαν ἐν θατέρῳ αὐτῶν εἶναι, εἴπερ ἐκείνου διαφορὰ ἔσται. Apparet Themistii explicationem orationi Aristoteleæ congruere, nisi quod Themistius addidit Speusippi nomen, quod Stagirites prætermisit.)

205. Σπευσίππου ταύτην τὴν δόξαν Εὔδημος εἶναι λέγει τὴν ὅτι ἀδύνατόν ἐστιν ὁρίσασθαί τι τῶν ὄντων μὴ πάντα τὰ ὄντα εἰδότα.

(Anonymus in Aristot. Anal. post. lib. II cap. 13 fol. 111 B apud Brandis. Scholl. Arist. pag. 248. A.)

206. « Οὐδὲν δὲ δεῖ τὸν ὁριζόμενον καὶ διαιρούμενον. » Τοῦτο λέγει ἀναιρῶν τοὺς λόγους δι' ὧν ἐπεχείρει ὁ Σπεύσιππος ἀναιρῆσαι καὶ τὴν διαίρεσιν καὶ τοὺς ὁρισμούς. Ἐπεχείρει γὰρ οὕτω δεικνύειν καὶ ὡς οὐκ ἔστιν ἀποδοῦναι ὁρισμόν τινος, λέγων ὡς ὁ θέλων δι' ὁρισμοῦ παραστῆσαι τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου ἢ τοῦ ἵππου ἢ ἄλλου τινὸς ὀφείλει γινώσκειν πάντα τὰ ὄντα καὶ τὰς διαφορὰς αὐτῶν καθ' ἃς διαφέρουσιν ἀλλήλων· οὕτω γὰρ παρίσταται ἡ φύσις τοῦ ἀνθρώπου ἢ τοῦ ἵππου ἢ ἄλλου τινός, ἐν τῷ χωρίζεσθαι τῶν ἄλλων πάντων.

(Is. Philoponus in Aristot. Anal. post. lib. II cap. 13 fol. 92 B. apud Brandis. Scholl. Arist. pag. 248 A. Posui autem ἐπεχείρει ὁ Σπεύσιππος rejecta codicum scriptura μετεχείρει ὁ Σπεύσιππος.)

207. Ὁμώνυμα λέγεται ὧν ὄνομα μόνον κοινόν, ὁ δὲ κατὰ τοὔνομα λόγος τῆς οὐσίας ἕτερος, οἷον ζῷον ὅ τε ἄνθρωπος καὶ τὸ γεγραμμένον. Τούτων γὰρ ὄνομα μόνον κοινόν, ὁ δὲ κατὰ τοὔνομα λόγος τῆς οὐσίας

---

etiam subtilis observatio secundum naturam ratione magnum rerum incorrupte judicandarum usum consequitur.

204. Speusippus vero ineptit affirmans necesse esse, eum qui definiat quidpiam, omnia scire : oportet enim, inquit, nosse discrimina omnia, quibus illud a cæteris separatur; at fieri non potest, ut rerum inter se discrimina norimus, nisi singulas res perspectas et cognitas habeamus.

205. Speusippi hanc opinionem Eudemus esse dicit, fieri non posse, ut ullam rem definiamus nisi omnes res perspexerimus.

206. « *Neque vero necesse est, eum qui definiat aut dividat quidpiam*, simul omnia quæ sunt nosse. » Hoc dicit confutans argumenta quibus nitebatur Speusippus divisionem et definitiones refellere. Conabatur enim ita demonstrare, non licere etiam nobis ullam rem definire, affirmans eum qui definitione hominis aut equi aut alius rei naturam declarare vellet, nosse debere tum res omnes tum earum inter se discrimina; ita enim declaratur natura hominis aut equi aut alius rei, si a cæteris omnibus separentur.

207. Homonyma dicuntur, quorum nomen solum est commune, substantiæ ratio autem sive definitio ad illud nomen accommodata diversa est; quemadmodum et homo, et quod pictum est, animal dicitur. Quippe ho-

ἕτερος· ἂν γάρ τις ἀποδιδῷ τί ἐστιν αὐτῶν ἑκατέρῳ τὸ ζῴῳ εἶναι, ἴδιον ἑκατέρου λόγον ἀποδώσει. Συνώνυμα δὲ λέγεται ὧν τό τε ὄνομα κοινὸν καὶ ὁ κατὰ τοὔνομα λόγος τῆς οὐσίας ὁ αὐτός, οἷον ζῷον ὅ τε ἄνθρωπος καὶ ὁ βοῦς. Ὁ γὰρ ἄνθρωπος καὶ ὁ βοῦς κοινῷ ὀνόματι προσαγορεύεται ζῷον, καὶ ὁ λόγος δὲ τῆς οὐσίας ὁ αὐτός· ἐὰν γὰρ ἀποδιδῷ τις τὸν ἑκατέρου λόγον, τί ἐστιν αὐτῶν ἑκατέρῳ τὸ ζῴῳ εἶναι, τὸν αὐτὸν λόγον ἀποδώσει.

(Aristoteles Categ. cap. 1 pag. 1 a. ed. Bekker. Apposui hæc Aristotelis verba quæ ad Speusippi sententiam intelligendam necessaria sunt.)

208. Σπεύσιππος δέ, ὥς φασιν, ἠρκεῖτο λέγειν « ὁ δὲ λόγος ἕτερος ». Καίτοι εἴ τις οὕτως ἀποδοίη, καὶ τὰ συνώνυμα ὁμώνυμα ἔσται καὶ τὰ ὁμώνυμα συνώνυμα. Ἡμῖν γὰρ καὶ τοῖς ἵπποις ὄνομα κοινὸν τὸ ζῷον, οἱ δὲ λόγοι ἕτεροι, καθὸ ἄνθρωπος καὶ ἵππος· ἔσται οὖν τὸ συνώνυμον ὁμώνυμον. Καὶ πάλιν ὁ θαλάττιος κύων καὶ ὁ χερσαῖος κατὰ τὸ ζῷον τὸν αὐτὸν ἔχουσι λόγον, καὶ ἔσται τὰ ὁμώνυμα συνώνυμα, διότι οὐ καθὸ ἦν ὁμώνυμα, κατὰ τὸν κύνα, ἀπεδόθη αὐτῶν ὁ ὁρισμὸς ἀλλὰ κατὰ τὸ ζῷον. Ἀναγκαία οὖν ἡ κατὰ τοὔνομα προσθήκη. Ὁ δὲ λόγος σημαίνει μὲν καὶ τὸν ἐν ταῖς ψήφοις λογισμόν, σημαίνει δὲ καὶ τὸν ἐνδιάθετον κατὰ τὴν ἔννοιαν, σημαίνει δὲ καὶ τὸν προφορικὸν καὶ τὸν σπερματικόν, σημαίνει δὲ καὶ τὸν ἑκάστου περιηγητικὸν καὶ ὁριστικόν. Λόγον δὲ εἶπε καὶ οὐχ ὁρισμόν, ἵνα καὶ τὴν ὑπογραφικὴν ἀπόδοσιν περιλάβῃ, ἥτις καὶ τοῖς γένεσι τοῖς ἀνωτάτω καὶ τοῖς ἀτόμοις ἐφαρμόττει, ὁρισμῷ μὴ δυναμένοις περιληφθῆναι, διότι οὔτε τῶν ἀνωτάτω γενῶν γένος ἔστι λαβεῖν οὔτε τῶν ἀτόμων διαφοράς, ἡ δὲ ὑπογραφὴ τὴν ἰδιότητα τῆς οὐσίας ἀποδιδοῦσα καὶ ἐπὶ ταῦτα φθάνει. Διὸ οὐδὲ ἁπλῶς εἶπε τὸν κατὰ τοὔνομα λόγον ἀλλὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον, διότι ὁ μὲν ὑπογραφικὸς λόγος τὴν ἰδιότητα τῆς οὐσίας ἀφορίζει, ὁ δὲ ὁριστικὸς τὸ τί ἦν εἶναι ἑκάστου καὶ τὴν οὐσίαν αὐτήν. Ὁ οὖν λόγος τῆς οὐσίας καὶ τὸν ὁριστικὸν λόγον καὶ τὸν ὑπογραφικὸν περιείληφεν. Ὥστε μάτην ἐγκαλοῦσι πάλιν οἱ περὶ τὸν Νικόστρατον ὡς ἐν μόνῃ τῇ οὐσίᾳ δοκοῦντι λέγειν τὴν ὁμωνυμίαν τῷ Ἀριστοτέλει.

(Simplicius ad Aristot. Categ. cap. 1 fol. 2 apud Brandis. Scholl. Arist. p. 41.)

209. Σπεύσιππος ἐν δευτέρῳ Ὁμοίων φησὶ σίον ἐν ὕδατι γίνεσθαι, σελίνῳ ἑλείῳ τὸ φύλλον ἐοικός. Διὸ καὶ Πτολεμαῖος ὁ δεύτερος Εὐεργέτης Αἰγύπτου βασιλεύσας παρ' Ὁμήρῳ ἀξιοῖ γράφειν.

Ἀμφὶ δὲ λειμῶνες μαλακοὶ σίου ἠδὲ σελίνου.

Σία γὰρ μετὰ σελίνου φύεσθαι, ἀλλὰ μὴ ἴα.

(Athenæus lib. II pag. 61. c. Homeri locus est Odyss. lib. V vers. 72 seq. ἀμφὶ δὲ λειμῶνες μαλακοὶ ἴου ἠδὲ σελίνου θήλεον, de quo fortasse Speusippus ita judicavit, ut ἴου in σίου mutandum esse censeret. Illam enim multorum veterum opinionem fuisse tradit Eustathius, cujus hæc sunt verba : τὸ δὲ ἴου σίου τινὲς γράφουσιν· ὃ καὶ κρεῖττον, ὡς καὶ πολλοῖς ἀρέσκει τῶν παλαιῶν· ἴα γὰρ ἐν λειμῶσιν οὐκ εἰσίν, ἀλλὰ σία, ὡς μέχρι νῦν φαίνεται· οἷς, καθὰ καὶ τοῖς σελίνοις, χρεία δαψιλοῦς

---

rum nomen solum est commune; definitio vero ad illud nomen accommodata diversa est. Si quis enim explicet, quid sit utrumque eorum, qua animal est, propriam utriusque definitionem tradet. Synonyma autem dicuntur, quorum et nomen est commune et definitio ad illud nomen accommodata eadem est, quemadmodum et homo et bos dicitur animal. Horum enim utrumque communi nomine appellatur animal, ac definitio quoque eadem est. Si quis enim utriusque definitione tradita explicet, quid sit utrumque, qua est animal, eandem tradet definitionem.

208. Speusippus autem, ut ajunt, satis habebat dicere : « *sed ratio alia est.* » Atqui si quis hæc ita explicet, et synonyma homonyma erunt et homonyma synonyma. Nobis enim et equis commune nomen est animal, sed rationes aliæ, qua homo et equus; erit igitur quod synonymum est homonymum. At contra canis marini et terrestris, animalis respectu, eadem ratio est, ideoque erunt quæ homonyma sunt synonyma, quia non quatenus homonyma erant, canis respectu, eorum definitio tradita est, sed animalis respectu. Necessaria ergo verborum adjectio est *ad illud nomen accommodata.* Ratio (λόγος) autem significat tum computationem calculis factam, tum orationem sive mente conceptam sive ore prolatam, tum rationem seminalem, tum sermonem singularum rerum enarratorem ac definitorem. Rationem vero dixit, non definitionem, ut descriptionem etiam eo nomine comprehenderet, utpote qua summis generibus qua insecabilibus corporibus convenientem, quæ definitione declarari non possunt, quia neque summorum generum genus neque insecabilium corporum discrimina animadvertere licet, descriptio autem singularum rerum naturæ proprietatem explicans ad has quoque res pertinet. Quapropter non simpliciter dixit rationem ad illud nomen accommodatam, sed substantiæ rationem, id est, definitionem, quoniam descriptio naturæ proprietatem constituit, definitio vero, quid hoc rei sit et quæ sit ipsa uniuscujusque natura declarat. Itaque substantiæ ratio tam definitionem, quam descriptionem continet. Quamobrem temere Nicostratus rursus reprehendit Aristotelem, quod soli substantiæ homonymiam assignare videatur.

209. Speusippus secundo similitudinem libro ait sium in aqua nasci, foliumque habere apio palustri simile. Quapropter etiam Ptolemæus Euergetes secundus Ægyptiorum rex apud Homerum scribere vult :

ὕδατος· θάλλουσι γὰρ πλέον ἐν αὐτῷ. Διὸ καὶ πηγὰς προανέῤῥηξεν ὑδάτων, ὡς ἐῤῥέθη, ὧν χωρὶς οὐκ ἔστι θάλλειν αὐτά.)

210. Σπεύσιππος δ' ἐν τοῖς Ὁμοίοις τὸν πέπονα καλεῖ σικύαν· Διοκλῆς δὲ πέπονα ὀνομάσας οὐκ ἔτι καλεῖ σικύαν. καὶ ὁ Σπεύσιππος δὲ σικύαν εἰπὼν πέπονα οὐκ ὀνομάζει.

(Athenæus lib. II pag. 68. e.)

211. Σπεύσιππος δ' ἐν δευτέρῳ Ὁμοίων παραπλήσια εἶναι κήρυκας, πορφύρας, στραβήλους, κόγχους. Τῶν στραβήλων μνημονεύει καὶ Σοφοκλῆς ἐν Καμικίοις οὕτως·

Ἁλίας στραβήλου τῆσδε τέκνον εἴ τινα
δυναίμεθ' εὑρεῖν.

Ἔτι ὁ Σπεύσιππος ἑξῆς πάλιν ἰδίᾳ καταριθμεῖται κόγχους, κτένας, μῦς, πίννας, σωλῆνας, καὶ ἐν ἄλλῳ μέρει ὄστρεα, λεπάδας.

(Athenæus lib. III pag. 86. c. d.)

212. Σπεύσιππος δὲ ἐν δευτέρῳ Ὁμοίων παραπλήσιά φησιν εἶναι τῶν μαλακοστράκων κάραβον, ἀστακόν, νύμφην, ἄρκτον, καρκίνον, πάγουρον.

(Athenæus lib. III pag. 105. b. Scripsi autem κάραβον cum Gesnero de Aquatil. p. 300; codd. κόρακον.)

213. Ἀριστοτέλης ἐν τῷ περὶ ζῴων καὶ Σπεύσιππος παραπλήσιά φησιν εἶναι φάγρον, ἐρυθρῖνον, ἥπατον.

(Athenæus lib. VII pag. 300. e. Eadem verba repetuntur pag. 327, c., nisi quod comprehensionem sic orditur scriptor: Σπεύσιππος ἐν δευτέρῳ Ὁμοίων παραπλήσιά φησιν κτλ. Priore loco ἐρυθρῖνον jam Dindorfius posuit, quum ἐρύθρινον legeretur. Denique pag. 301. c. in eandem sententiam Athenæus paulo brevius scribit: Σπεύσιππος δ' ὅμοιον φάγρῳ τὸν ἥπατον.)

214. Καὶ Σπεύσιππος δ' ἐν δευτέρῳ Ὁμοίων διίστησιν αὐτὰς τῶν θύννων.

(Athenæus lib. VII pag. 303. d. Θυννίς. Τοῦ ἄῤῥενος ταύτην φησὶ διαφέρειν ὁ Ἀριστοτέλης τῷ ἔχειν ὑπὸ τῇ γαστρὶ πτερύγιον, ὃ καλεῖσθαι ἀθέρα. Ἐν δὲ τῷ περὶ ζῴων μορίων διστὰς αὐτὴν τοῦ θύννου φησὶ τοῦ θέρους τίκτειν περὶ τὸν Ἑκατομβαιῶνα θυλακοειδές, ἐν ᾧ πολλὰ γίνεσθαι μικρὰ ᾠά. Καὶ Σπεύσιππος κτλ.

215. Σπεύσιππος δ' ἐν δευτέρῳ Ὁμοίων ἐμφερεῖς φησιν εἶναι μελάνουρον καὶ κορακῖνον.

(Athenæus lib. VII pag. 308. d.)

216. Σπεύσιππος δὲ ἐν δευτέρῳ Ὁμοίων ὅμοιά φησιν εἶναι τῇ μαινίδι βόακα καὶ σμαρίδας.

(Athenæus lib. VII pag. 313. a. qui hæc addit: ὧν μνημονεύειν καὶ Ἐπίχαρμον ἐν Γᾷ καὶ Θαλάσσᾳ οὕτως· Ὢχ' ὀρῇ βώκας [τε] πολλοὺς καὶ σμαρίδας. Conf. Epicharm. fragm. in Philos. Gr. Fragm. Vol. I pag. 135.)

217. Πέρκαι. Τούτων μέμνηται Διοκλῆς καὶ Σπεύσιππος ἐν δευτέρῳ Ὁμοίων, παραπλησίας εἶναι λέγων πέρκην, χάνναν, φυκίδα.

(Athenæus lib. VII pag. 319. b.)

218. Σπεύσιππος δὲ ἐν δευτέρῳ Ὁμοίων ὡς παραπλήσια ἐκτίθεται κέστραν, βελόνην, σαυρίδα.

(Athenæus lib. VII pag. 323. a.)

219. Τοῦτο δὲ σημειωτέον πρὸς Σπεύσιππον λέγοντα εἶναι ὅμοια σηπίαν καὶ τευθίδα.

(Athenæus lib. VII pag. 323. f. Ἐπίχαρμος δ' ἐν Ἥβας γάμῳ φησὶ Πωλύποι τε σηπίαι τε καὶ ποταναὶ τευθίδες. Τοῦτο δὲ σημειωτέον πρὸς Σπεύσιππον κτλ. Conf. Epicharm. fragm. in Philos. Gr. Fragm. Vol. I p. pag. 137.)

220. Σπεύσιππος δ' ἐν δευτέρῳ Ὁμοίων παραπλήσιά φησιν εἶναι ψῆτταν, βούγλωσσον, ταινίαν.

Sunt apii atque sii circum mollissima prata.

Nam sium cum apio nasci, non autem violas.

210. Speusippus in similitudinum libris peponem cucumerem vocat; Diocles autem postquam peponem nominavit non amplius cucumeris nomine utitur; sed Speusippus qui cucumerem dixit eum fructum peponis nomine non appellat.

211. Speusippus secundo similitudinum libro finitima esse dicit buccina, purpuras, cochleas, conchas. Cochlearum meminit etiam Sophocles in Camiciis ita:

Conchæ hujus marinæ si quem fetum
possimus invenire.

Præterea Speusippus deinceps rursus singulatim enumerat conchas, pectines, mytilos, pinnas, ungues et alibi ostrea, lepades.

212. Speusippus secundo similitudinum libro finitima esse ait inter animalia crustis mollibus contecta locustam, astacum, nympham, ursam, cancrum, pagurum.

213. Aristoteles in volumine de animalibus, sicut Speusippus, similes esse scribit phagrum, rubellionem, hepar.

214. Speusippus quoque secundo similitudinum libro eas a thynnis maribus sejungit.

215. Speusippus autem secundo similitudinum libro melanurum et coracinum similes esse ait.

216. Speusippus secundo similitudinum libro bocas et smarides similes esse mænis affirmat.

217. Percæ. Harum meminit Diocles et Speusippus secundo similitudinum libro, similes esse dicens percam, channen, phycidem.

218. Speusippus secundo similitudinum libro tanquam similes pisces ponit sudem, belonen, lacertum.

219. Hoc autem notandum est adversus Speusippum, qui sepias et loligines similes esse dicebat.

220. Speusippus secundo similitudinum libro similes esse ait rhombum, soleam, tæniam.

(Athenæus lib. VII pag. 329. f.)

221. Σπεύσιππος δ' ἐν δευτέρῳ Ὁμοίων « Ῥαφανίς, φησί, γογγυλίς, ῥάφυς, ἀνάῤῥινον, ὅμοια. »

(Athenæus lib. IX pag. 369. a. b.)

222. Μνημονεύει δ' αὐτῶν καὶ Σπεύσιππος ἐν δευτέρῳ Ὁμοίων.

(Athenæus lib. IX pag. 387. c. καὶ Ἀριστοτέλης ἐν ὀγδόῃ ζῴων ἱστορίας γράφει τάδε « Εἰσὶ δὲ τῶν ὀρνίθων οἱ μὲν κονιστικοί, οἱ δὲ λοῦνται, οἱ δὲ οὔτε κονιστικοὶ οὔτε λοῦνται. Ὅσοι δὲ μὴ πτητικοί, ἀλλ' ἐπίγειοι, κονιστικοί, οἷον ἀλεκτορίς, πέρδιξ, ἀτταγήν, φασιανός, κορυδαλλός. » Μνημονεύει δ' αὐτῶν καὶ Σπεύσιππος κτλ.)

223. Καὶ Σπεύσιππος δ' ἐν δευτέρῳ Ὁμοίων χωρὶς τοῦ σ κῶπας αὐτοὺς ὀνομάζει.

(Athenæus lib. IX pag. 391. d. Speusippus igitur non σκῶπας, sed κῶπας has aves appellabat.)

224. Ἔστι δ' ἡ κερκώπη ζῷον ὅμοιον τέττιγι καὶ τρυγονίῳ, ὡς Σπεύσιππος παρίστησιν ἐν τετάρτῳ Ὁμοίων.

(Athenæus lib. IV pag. 133. b. Secutus sum vulgatam scripturam τρυγονίῳ, quam etiam Eustathius tuetur pag. 1282, 40. Nam τιγονίῳ, quod Dindorfius posuit, ferri non potest.)

225. Σπεύσιππος δ' ἐμφερῆ φησιν εἶναι κόκκυγα, χελιδόνα, τρίγλαν.

(Athenæus lib. VII pag. 324. f.)

Ἐκ τῶν Διονυσίου πρὸς Σπεύσιππον ἐπιστολῶν.

226. Οὐ μακρὰν δὲ τούτων ἦν καὶ Σπεύσιππος, ὁ Πλάτωνος ἀκουστὴς καὶ συγγενής. Διονύσιος γοῦν ὁ τύραννος ἐν ταῖς πρὸς αὐτὸν ἐπιστολαῖς καὶ τὰ τῆς φιληδονίας αὐτοῦ διεξερχόμενος, ἔτι δὲ τῆς φιλαργυρίας, ἐρανίζεσθαί τε παρὰ πολλῶν αὐτὸν διελέγχων ὀνειδίζει καὶ τὸν Λασθενείας τῆς Ἀρκαδικῆς ἑταίρας ἔρωτα, ἐπὶ πᾶσί τε λέγει τάδε· « Σύ τισι φιλαργυρίαν ὀνειδίζεις, αὐτὸς μηδὲν ἐλλελοιπὼς αἰσχροκερδίας; τί γὰρ οὐ πεποίηκας; οὐχ ὑπὲρ ὧν Ἑρμείας ὤφειλεν αὐτὸς ἐκτετικὼς ἔρανον συνάγειν ἐπιχειρεῖς; »

(Athenæus lib. VII pag. 279. e. Similiter idem lib. XII pag. 546. d. φιλήδονος δ' ἦν καὶ Σπεύσιππος ὁ Πλάτωνος συγγενὴς καὶ διάδοχος τῆς σχολῆς. Διονύσιος γοῦν ὁ τῆς Σικελίας τύραννος ἐν τῇ πρὸς αὐτὸν ἐπιστολῇ κατὰ τῆς φιληδονίας αὐτοῦ εἰπὼν καὶ φιλαργυρίαν αὐτῷ ὀνειδίζει καὶ τὸν Λασθενείας τῆς Ἀρκαδικῆς ἔρωτα, ἥτις Πλάτωνος ἠκηκόει. Libri priore loco σαρδικῆς habent, quod in Ἀρκαδικῆς mutandum esse jam Menagius ad Diogen. Laert. III, 46 vidit.)

227. Ἐλέγοντο δὲ αὐτοῦ καὶ αἱ Πλάτωνος ἀκούειν μαθήτριαι, Λασθενία τε ἡ Μαντινικὴ καὶ Ἀξιοθέα ἡ Φλιασία, ὅτε καὶ Διονύσιος πρὸς αὐτὸν γράφων τωθαστικῶς φησί· καὶ ἐκ τῆς Ἀρκαδικῆς σου μαθητρίας ἐστὶ τὴν φιλοσοφίαν καταμαθεῖν· καὶ Πλάτων μὲν ἀτελεῖς φόρων τοὺς παρ' αὐτὸν φοιτῶντας ἐποίει, σὺ δὲ δασμολογεῖς, καὶ παρ' ἑκόντων καὶ ἀκόντων λαμβάνεις.

(Diogenes Laërtius lib. IV, 2)

228. Βούλομαί σε μετὰ παιδιᾶς παῤῥησιάσασθαι, ἐπειδὴ σὺ καὶ πρὸς ἐμὲ προεισβέβληκας [a] τῷ τρόπῳ τούτῳ. Λέγω δή σοι εὖ πράττειν, εἰ ἄρα τοῦτό ἐστι τοῦ χαίρειν ἄμεινον, ὡς οὐκ ἔστιν, [b] ἀλλὰ τοῦ μὲν ἥδεσθαι, ᾧ Λασθενία καὶ Σπεύσιππος χρῆται, αἴτιος τοῦ ἐς Σικελίαν στόλου ὁμολογῶν εἶναι, καὶ πλείονας τοῦ Γηρυόνου χεῖρας καὶ πόδας ἔξων, μᾶλλον δὲ τοῦ Βριάρεω.

(Epist. Socratic. 36 p. 44 ed. Orell. Scripsi: [a] ἐπειδὴ σὺ καὶ πρὸς ἐμὲ προεισβέβληκας] codd. ἐπειδὴ καὶ σὺ περὶ ἐμοῦ προεισβέβληκας. — [b] ὡς οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ τοῦ μὲν ἥδεσθαι] codd. ὡς οὐκ ἔστιν.

---

221. Speusippus secundo similitudinum libro: Raphanus, inquit, rapum rotundum, rapa, nasturtium, similia sunt.

222. Meminit earum avium et Speusippus secundo similitudinum libro.

223. Speusippus quoque secundo similitudinum libro sine s ipsos asiones nominat.

224. Est autem cicada parvula animal simile cicadæ vel parvo turturi, ut Speusippus quarto similitudinum libro ostendit.

225. Speusippus vero similes esse cuculum, hirundinem, mullum affirmat.

E Dionysii epistolis ad Speusippum datis.

226. Non longe ab his etiam Speusippus dissentiebat Platonis auditor et cognatus. Itaque Dionysius tyrannus in epistolis quas ad eum dedit tum voluptatis studium tum avaritiam ejus exponens, simulque a multis illum pecuniam exigere convincens Lastheniæ quoque, Arcadicæ amicæ, amorem exprobrat, ac postremo hæc addens: « Tu quibusdam, inquit, hominibus avaritiam objicis, quum ipse nullum turpe lucrum prætermiseris? Quid enim non fecisti? Nonne quarum rerum pœnas ipse Mercurius luere debebat, ex iis fructum percipere conaris?

227. Dicebantur ipsum Platonis quoque discipulæ, Lasthenia Mantineæ alumna et Axiothea Phliasia audivisse, quo tempore etiam Dionysius mordaciter sic ad eum scripsit: *et ab Arcade discipula tua philosophiam discere nobis licet;* et *Plato discendi studiosos gratis docebat, tu vero tributa exigis, et æque a volentibus atque a nolentibus accipis.*

228. Volo te per jocum libere loqui, quoniam tu etiam antea in me hoc modo invectus es. Jubeo te igitur bene agitare, si forte hoc satius est quam gaudere, sicut non

Ἀλλὰ τοῦ μὲν ἥδεσθαι. — De epistolica salutatione εὖ πράττειν, item de reliquis χαίρειν, ἥδεσθαι, ὑγιαίνειν vide Henr. Stephani Thes. s. v. πράττειν. Diogenes Laërtius in Platonis vita lib. III, 61 ἐπιστολαὶ τρισκαίδεκα ἠθικαί, ἐν αἷς ἔγραφεν εὖ πράττειν, Ἐπίκουρος δὲ εὖ διάγειν, Κλέων χαίρειν, ubi consule Menagium. Cæterum Speusippus Geryone, vel potius Briareo plures et manus et pedes habiturus esse fingitur propter avaritiam. Videntur enim avari multis et manibus et pedibus tam ad accipiendam quam ad quærendam pecuniam quodammodo egere. —

229. Ἤδη δὲ τῶν παλαιῶν οἱ μὲν πάντα θεωρήματα καλεῖν ἠξίωσαν, ὡς οἱ περὶ Σπεύσιππον καὶ Ἀμφίνομον, ἡγούμενοι ταῖς θεωρητικαῖς ἐπιστήμαις οἰκειότερον εἶναι τὴν τῶν θεωρημάτων προσηγορίαν ἢ τὴν τῶν προβλημάτων, ἄλλως τε καὶ περὶ ἀϊδίων ποιουμέναις τοὺς λόγους. Οὐ γάρ ἐστι γένεσις ἐν τοῖς ἀϊδίοις, ὥστε οὔτε τὸ πρόβλημα χώραν [a] ἐπὶ τούτων ἂν ἔχοι, γένεσιν ἐπαγγελλόμενον καὶ ποίησιν τοῦ μήπω πρότερον ὄντος, οἷον ἰσοπλεύρου τριγώνου σύστασιν, ἢ τετραγώνου δοθείσης εὐθείας [b] ἀναγραφήν, ἢ εὐθείας πρὸς τῷ δοθέντι σημείῳ θέσιν. Ἄμεινον οὖν, φασί, λέγειν ὅτι πάντα ταῦτα ἔστι. Τὰς δὲ γενέσεις αὐτῶν οὐ ποιητικῶς, ἀλλὰ γνωστικῶς ὁρῶμεν, ὡς ἂν εἰ γιγνόμενα λαμβάνοντες τὰ ἀεὶ ὄντα. Ὥστε καὶ πάντα θεωρητικῶς ἐροῦμεν, [c] ἀλλ' οὐ προβληματικῶς λαμβάνεσθαι. Οἱ δὲ ἀνάπαλιν πάντα προβλήματα λέγειν ἐδικαίουν, ὡς οἱ περὶ Μέναιχμον μαθηματικοί· τὴν δὲ προβολὴν εἶναι διττήν, ὁτὲ μὲν πορίσασθαι τὸ ζητούμενον, ὁτὲ δὲ [d] περιωρισμένον λαβόντας ἰδεῖν ἢ τί ἐστιν, ἢ ποῖόν τί ἐστιν, ἢ τί παθόν, ἢ τίνας ἔχει πρὸς ἄλλο σχέσεις. Καὶ λέγουσι μὲν ὀρθῶς ἀμφότεροι. Καὶ γὰρ οἱ περὶ Σπεύσιππον καλῶς. Οὐ γὰρ τοιαῦτά ἐστι τὰ προβλήματα γεωμετρίας, οἷα τὰ μηχανικῆς. Αἰσθητὰ γὰρ ταῦτα καὶ γένεσιν ἔχοντα, καὶ παντοίαν μεταβολήν. Καὶ οἱ περὶ τὸν Μέναιχμον.

(Proclus commentar. in prim. Euclid. elementor. lib. II, 8 pag. 22 ed. græc. Basil. 1533. Cf. interp. lat. (Patav. 1560) pag. 45. πάλιν δὲ αὖ τὰ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν εἰς προβλήματα διαιρεῖται καὶ θεωρήματα, τὰ μὲν τὰς γενέσεις περιέχοντα τῶν σχημάτων καὶ τὰς τομὰς καὶ τὰς ἀφαιρέσεις ἢ προσθέσεις, καὶ ὅλως τὰ παθήματα τὰ γιγνόμενα περὶ αὐτά, τὰ δὲ καθ' αὑτὰ συμβεβηκότα ἑκάστοις δεικνύοντα. Καθάπερ γὰρ αἱ ποιητικαὶ τῶν ἐπιστημῶν θεωρίας μετέχουσι, κατὰ τὰ αὐτὰ δὲ καὶ αἱ θεωρητικαὶ τὰ προβλήματα ταῖς ποιήσεσιν ἀνάλογον προειλήφασιν. Ἤδη δὲ τῶν παλαιῶν κτλ. Nihil mutavi in verbis οἰκειότερον εἶναι τὴν τῶν θεωρημάτων προσηγορίαν, quamvis rectius dicatur οἰκειοτέραν. Sed vide Thucyd. III, 101; V, 110, ut alia hujusmodi exempla omittam. In sequentibus correxi : [a] χώραν] codd. χωρίς. — [b] ἢ τετραγώνου δοθείσης εὐθείας ἀναγραφήν, ἢ εὐθείας πρὸς τῷ δοθέντι σημείῳ θέσιν] codd. ἢ τετραγώνου, δοθείσης εὐθείας, πρὸς τῷ δοθέντι σημείῳ, ἢ ἀναγραφήν, ἢ θέσιν. — [c] ἐροῦμεν] libri ὁροῦμεν. — [d] ὁτὲ δὲ περιωρισμένον λαβόντας ἰδεῖν ἢ τί ἐστιν, ἢ ποῖόν τί ἐστιν, ἢ τί παθόν] codd. ὅτε δὲ περιωρισμένον λαβόντας ἰδεῖν εἴ τις ἐστὶν, ἢ ποῖόν τι ἐστι, ἢ τί πόθεν. —)

230. Καθόλου γάρ φησιν ὁ Σπεύσιππος, ὧν ἡ διάνοια τὴν θεωρίαν ποιεῖται, τὰ μὲν οὐδεμίαν ποικίλην ποιησαμένη διέξοδον προβάλλει, καὶ προσευτρεπίζει πρὸς τὴν μέλλουσαν ζήτησιν, καὶ ἔχει τούτων ἐναργεστέραν ἐπαφὴν μᾶλλον, ἢ τῶν ὁρατῶν ἡ ὄψις, τὰ δὲ ἐκ τοῦ εὐθέος αἱρεῖν [a] ἀδυνατοῦσα, κατὰ μετάβασιν ἀπ' ἐκείνων διαβαίνουσα, κατὰ τὸ ἀκόλουθον [b] αὐτῶν ἐπιχειρεῖται τὴν θήραν. Οἷον τὸ μὲν ἀπὸ σημείου γραμμὴν εὐθεῖαν ἐπὶ σημεῖον ἀγαγεῖν ὡς πρόχειρον λαμβάνει καὶ εὐπόριστον. Τῇ γὰρ ὁμαλῇ ῥύσει

---

est, sed quam lætari, quo Lasthenia utitur æque ac Speusippus, qui se Platoni fuisse auctorem, ut in Siciliam navigaret confitetur, et Geryone, vel potius Briareo plures et manus et pedes habiturus est.

229. Jam vero veterum alii omnia appellare theoremata voluerunt, ut Speusippi Amphinomique sectatores, rati doctrinis contemplativis magis esse propriam theorematum appellationem, quam problematum, præsertim quum de æternis disputetur. Ortus enim in æternis non est. Quamobrem neque problema locum in his quidem habebit ortum confectionemque ejus, quod prius non erat promittendo, verbi causa trianguli æquilateri constitutionem, vel quadrati data recta linea descriptionem, vel rectæ lineæ in dato puncto positionem. Præstat igitur, (inquiunt) dicere hæc omnia esse. Ortus autem ipsorum non conficiendo, sed cognoscendo cernimus, in eorum quæ fiunt numero æterna reponentes. Quapropter cuncta etiam contemplando, non autem quærendo accipi dicemus. Alii contra cuncta problemata nominanda esse censebant, ut qui Menæchmi sectam secuti sunt mathematici; munus autem problematis esse duplex, nunc quæsitum invenire, nunc, quum definitum illud acceperint, videre vel quid sit, vel quale quid sit, vel quid affectionis habeat, vel quam ad aliud rationem. Et recte quidem utrique dicunt. Etenim Speusippi sectatores recte sentiunt. Non enim talia sunt geometriæ problemata, qualia mechanicæ artis. Sunt enim hæc sensibilia et ortum omnisque generis mutationem habentia. Sed Menæchmi quoque sectatores vera prædicant.

230. In universum enim (inquit Speusippus) eorum quæ animus contemplatur, alia quidem missis ambagibus proponit et ad futuram disquisitionem accommodat, eaque clarius cernit, quam oculus res ipsi subjectas : alia vero, quum statim assequi non possit, in transitu ab

τοῦ σημείου συγκειμένη καὶ προϊοῦσα, τῷ μηδαμοῦ μᾶλλον καὶ ἧττον ἀπονεύειν, εἰς τὸ ἕτερον καταπίπτει σημεῖον. [e] Πάλιν εὐθείας τοῦ μὲν τῶν περάτων μένοντος τὸ δὲ περὶ αὐτὸ κινούμενον, [f] γέγραφε τὸν κύκλον. Εἰ δέ τις ἕλικα μονόστροφον γράφειν ἐθελήσειε, ποικιλωτέρας δεῖται μηχανῆς. Καὶ γὰρ κινήσεις ποικίλαι γεννῶσιν αὐτήν.

(Proclus commentar. in prim. Euclid. elementor. lib. III, 1 pag. 50 ed. græc. [Cf. interp. lat. pag. 102.] qui hæc explicationis causa addit : καὶ εἴ τις τρίγωνον ἰσόπλευρον συστήσασθαι ἐθελήσειε, κἀνταῦθα δεήσεται μεθόδου τινὸς εἰς τὴν τοῦ τριγώνου σύστασιν. Ἐρεῖ γὰρ ὁ γεωμετρικὸς νοῦς, ὅτι νοήσας εὐθεῖαν κατὰ μὲν θάτερον τῶν περάτων μένουσαν, κατὰ δὲ θάτερον κινουμένην περὶ ἐκεῖνο, καὶ σημεῖον ἀπὸ τοῦ μένοντος ἐπ' αὐτῆς κινούμενον, εἰς ταὐτὸ καταστάντα καὶ συμπεσόντα ποιεῖ μοι τὴν τοιαύτην ἕλικα. Καὶ πάλιν κύκλους ὁμοίους γράψας, καὶ ἀπὸ τῆς κοινῆς τομῆς εἰς τὰ κέντρα τῶν κύκλων ἐπιζεύξας, καὶ ἀπὸ θατέρου τῶν κύκλων ἐπὶ θάτερον εὐθεῖαν ἀγαγὼν ἔξω τὸ ἰσόπλευρον τρίγωνον. Scripsi : [a] ἐκ τοῦ εὐθέος αἱρεῖν] codd. ἐκ τοῦ εὐθέως αἴρειν. — [b] κατὰ τὸ ἀκόλουθον] libri καὶ τὸ ἀκόλουθον. — [c] ἐπιχειρεῖται] libri ἐπιχειρεῖσθαι. — [d] τῷ] codd. τὸ. — [e] εἰς τὸ ἕτερον καταπίπτει σημεῖον] codd. εἰς τὸ ἕτερον κατὰ ταῦτα σημεῖον. — [f] εὐθείας τοῦ μὲν τῶν περάτων μένοντος τὸ δὲ περὶ αὐτὸ κινούμενον] codd. εὐθείας τὸ μὲν τῶν περάτων μόνον περὶ αὐτὸ κινούμενον. In sequentibus νοήσας et κύκλους ὁμοίους pro codicum lectionibus νοῆσαι et κύκλους ὅσους posui. Pro καταστάντα καὶ συμπεσόντα expectes καταστᾶσαν καὶ συμπεσοῦσαν. Sed vide Matthiæ Gramm. Græc. § 436. 2. Quippe sensus est : dicet enim mens geometriæ innutrita, postquam excogitavit rectam lineam, cujus una extremitas maneat, altera circa illam motu cieatur, et punctum a manente super ipsam lineam moveatur, se adunatam et conjunctam talem spiram mihi facere.

---

illis progrediens, juxta convenientiam ipsa venari conatur. Exempli gratia a puncto ad punctum rectam lineam ducere promtum existimat et factu facile. Quum enim æquabili puncti fluxu constet simulque progrediatur, eo quod nusquam magis vel minus declinat : in alterum incidit punctum. Rursus si uno quidem extremorum rectæ lineæ manente, alterum circa ipsum moveatur, circulum scribit. Si quis autem simplicis flexus spiram describere voluerit, magis varia eget machinatione. Variis enim motibus illa gignitur.

DE XENOCRATE.

Xenocrates (1) patriam habuit Chalcedonem, quam cæcorum urbem esse plerique olim credebant (2), quod conditores locum minus commodum elegissent, spreto solo vicino eoque fertiliore, ubi postea Byzantium conditum est. Namque ejus Bithyniæ partis, ubi tertio Olympiadis 43 anno Chalcedon a Megarensibus constituta floruit, sterile erat solum. Ibi Xenocratem natum esse memoriæ produnt Cicero (3), Athenæus (4) Suidas (5) et Stobæus (6), a quorum auctoritate dissident Clementis Alexandrini (7) membranæ et quidam Æliani (8) ac Diogenis Laertii (9) codices, eum Carthaginiensem facientes. Nimirum librarii nomina Καρχηδόνιος et Χαλκηδόνιος confuderunt, quod eo facilius erat, quia pro hoc etiam Καλχηδόνιος dicebatur. Quamobrem Ciceronem sequimur auctorem cæterosque qui Xenocratem Chalcedonium fuisse tradunt, præsertim quum etiam marmore antiquo (10) illorum testimonia confirmentur.

Quando vero natus sit, nemo veterum commemorat; præterea de numero annorum quos explevit inter scriptores controversia est. At hæc quoque res neque obscura videtur, neque difficiles habet explicatus. Narrat enim Diogenes Laertius (11) Xenocratem, Speusippi successorem, viginti quinque annos scholæ præfuisse. Addit, eum munus auspicatum esse sub Lysimachide secundo centesimæ decimæ Olympiadis anno, sed quum annum ætatis octogesimum secundum ageret, repentina morte obiisse. Quæ si vera sunt, sequitur philosophum, posteaquam octoginta duos annos confecisset, tertio Olympiadis centesimæ sextæ decimæ anno mortalitatem explevisse, natumque esse primo vel secundo Olympiadis nonagesimæ sextæ anno sive ante Chr. 396. Obsistunt autem Laertio Censorinus (12) Lucianus (13) in Longævis et Scaliger in Ὀλυμπιάδων συναγωγῇ (14), quorum primus Xenocratem ad annum ætatis LXXXI, alter ad LXXXIV vixisse testatur, tertius ejus ortum ad primum Olympiadis nonagesimæ primæ annum refert. Quapropter, quum aliunde sciamus Xenocratem Olympiadis 116 non fuisse superstitem, ex Scaligeri computatione Meursius (15) collegit, eum ad annum vitæ centesimum secundum vel tertium pervenisse illiusque Olympiadis anno secundo aut tertio naturæ concessisse. A Meursio quod cum Scaligero errare maluerit, quam cum Dio-

(1) Cf D.onysii van de Wynpersse de Xenocrate Chalcedonio, philosopho academico, dissertatio. Lugduni Batavorum 1822. — (2) Plinius Hist. nat. lib. V cap. 32; Pomponius Mela lib. I cap 19; Tacitus Annal. lib. XII cap. 63. — (3) Cicero Acad. lib. I cap. 4 nam, quum Speusippum, sororis filium, Plato philosophiæ quasi heredem reliquisset; duos autem præstantissimos studio atque doctrina, Xenocratem Chalcedonium et Aristotelem Stagiriten etc. — (4) Athenæus lib. XII p. 530. D. διὸ καὶ Ἀριστοτέλης Ξενοκράτην τὸν Χαλκηδόνιον σκώπτων κτλ. — (5) Suidas v. Ξενοκράτης. — (6) Stobæus Eclog. phys. lib. I cap. 2, 29 pag. 62 ed. Heeren. Ξενοκράτης, Χαλκηδόνιος κτλ. Strabo lib. XII, p. 566. B. ἄνδρες δ' ἀξιόλογοι κατὰ παιδείαν γεγόνασιν ἐν τῇ Βιθυνίᾳ Ξενοκράτης τε ὁ φιλόσοφος καὶ Διονύσιος ὁ διαλεκτικός. — (7) Clemens Alexandrinus Admon. ad gentes p. 44. A. ed. Sylburg. Ξενοκράτης, Καρχηδόνιος οὗτος κτλ. Id. Strom. lib. V, p. 604. C. Ξενοκράτης δὲ ὁ Χαλκηδόνιος. — (8) Ælianus var. hist. lib. II, cap. 41 καὶ ἐνίκησε Ξενοκράτης ὁ Χαλκηδόνιος (al. codd. Καρχηδόνιος) et lib. XIII, cap. 31 Ξενοκράτης ὁ Καρχηδόνιος, ὁ ἑταῖρος Πλάτωνος. — (9) Diogenes Laertius lib. IV, 6 Ξενοκράτης Χαλκηδόνιος (al. codd. Καρχηδόνιος). — (10) apud Fulvium Ursinum Elogiorum pag. 55 et Expressorum Vultuum Tab. 19, ubi legitur ΞΕΝΟΚΡΑΤΗC ΑΓΑΘΑΝΟΡΟC ΚΑΛΧΑΔΟΝΙΟC. Cf. Sponium in Misc. Erud. Antiq. pag. 136. —

(11) Diogenes Laertius lib. IV, 14 διεδέξατο δὲ Σπεύσιππον, καὶ ἀφηγήσατο τῆς σχολῆς πέντε καὶ εἴκοσι ἔτη, ἐπὶ Λυσιμαχίδου ἀρξάμενος κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος τῆς δεκάτης καὶ ἑκατοστῆς Ὀλυμπιάδος. Ἐτελεύτα δὲ νυκτός, λεκάνῃ προσπταίσας. ἔτος ἤδη γεγονὼς δεύτερον καὶ ὀγδοηκοστόν. — (12) Censorinus de die natali cap. 15 : Quare, sanctissime Cerelli, quum istum annum qui maxime fuerat corpori formidolosus sine ullo incommodo transieris, cæteros, qui leviores sunt, climacteras minus tibi extimesco, præsertim quum in te animi potius quam corporis naturam sciam dominari, eosque viros qui tales fuerunt non prius vita excessisse quam ad annum illum octogesimum et unum pervenerint, in quo Plato finem vitæ et legitimum esse existimavit et habuit. Hoc anno et Dionysius Heracleotes ut vita abiret cibo abstinuit et contra Diogenes cynicus cibi cruditate in choleram solutus est. Eratosthenes quoque ille orbis terrarum mensor et Xenocrates Platonicus veteris academiæ princeps ad eundem annum vixerunt. — (13) Lucianus Longæv. cap. 20 Ξενοκράτης δὲ Πλάτωνος μαθητης γενόμενος τέσσαρα καὶ ὀγδοήκοντα. — (14) Scaliger in Ὀλυμπιάδων συναγωγῇ pag. 322 editionis Eusebianæ. —

(15) Meursius de Archontibus Athen. lib. III, cap. 9.

gene vera sentire, dissentiunt Ionsius (16), Bælius (17), alii. Nam primum illa Ὀλυμπιάδων συναγωγή non est incerti scriptoris antiqui opus, ut Meursius putabat, sed Scaligeri, quemadmodum tum ipse fatetur ad Eusebii Chronica pag. 431, tum Valckenarius ad Theocritum pag. 270 demonstravit. Deinde multo verisimilius est Scaligerum errasse, quam Laertium non vera dixisse. Id autem rationibus certis et illustribus docuit Bælius. Earum prima, quam subjicit, hæc est. Xenocratem ait a juventute Platonis disciplina usum esse et Platonem jam seniorem scholas habere cœpisse : de Scaligeri sententia Platonem quatuordecim tantum annis Xenocrati ætate præstitisse; ergo non potuisse hunc ab ineunte adolescentia illius auditorem esse. Etenim Plato jam trigesimum agebat annum, quo tempore Socrates ex hominum vita demigravit; cujus post mortem plura fecit itinera, unde redux demum philosophiam professus studiosorum juvenum cœtus habuit. Ergo aut Scaliger fallitur aut ii auctores, qui Xenocratem peradolescentulum Platoni operam dedisse scribunt. Altera ratio a Bælio allata haud minus exquisita est. Quippe Xenocratem memorat tertio Olympiadis 114 anno legatum ad Antipatrum missum esse. Quodsi primo Olympiadis 91 anno natus esset, futurum fuisse, ut ætatis anno 93 hanc legationem obiret : minime autem probabile esse, auctores qui hanc legationem litteris memoriæque mandarunt nihil de summa legati senectute fuisse dicturos, si decrepitus senex tale negotium suscipere auderet. Justis igitur de causis Laertii auctoritas plus apud nos valet, quam Scaligeri Ὀλυμπιάδων συναγωγή, licet ex antiquis fontibus ducta sit. Censorinus vero exempla ponit virorum qui in fatali anno octogesimo primo finem vitæ habuerunt, plurimosque citat quos vel hunc ætatis annum non complevisse vel diutius vixisse ex aliis monumentis intelligitur. Denique Lucianum sive τῶν Μακροβίων scriptorem in exquirendis temporibus non semper diligentem fuisse inter omnes hodie constat. Itaque utriusque auctoris in hac quæstione ratio haberi non potest, siquidem solum Laertium locupletem testem esse apparet.

Sed ut digressus a re ad propositum redeam, Xenocrates, Agathenoris filius, a puero Platonem audivit (18). Etenim procul dubio mature relicta patria urbe Athenas habitatum concessit, ut optimis auctoribus in philosophia versaretur. Ibi primum Æschinis in disciplinam se tradidit, qui propter paupertatem mercede docebat (19). Hunc unicum discipulum mox ei Plato subtraxit, qui nunquam amice cum Æschine vixisse fertur. Contigit autem Xenocrati, ut quamvis tardo esset ingenio, tamen sub Platone magistro multum in philosophia et optimis studiis proficeret. Cæterum quot annos natus fuerit Xenocrates, quo tempore Platonis sermonibus interesse cœpit, incertum est. Plato enim, quum ille in vitam veniret, trigesimum quartum ætatis annum agebat. Accedit, quod Socrate mortuo, qui quarto Olympiadis 94 anno obierat, plura suscepit itinera. Deinde Athenas reversus postquam scholam aperuerat, bis tantum in Siciliam videtur esse profectus. Unius vero itineris comes fuit Xenocrates (20). Hinc conjicias eum Platonis institutione jam ante Dionysii majoris obitum esse usum, id est eo tempore quod inter primam et secundam philosophi Siciliensem peregrinationem interfuit. Vivo Dionysio majore Xenocratem Athenas venisse, ex certaminis potatorii narratione efficitur. Dionysius autem morbo debitum reddidit naturæ Nausigene archonte (21) primo Olympiadis 103 anno, quum Xenocrates duodetricgsimum ætatis annum agebat. Adde quod Plato dicitur quadraginta annos natus Syracusas primum se contulisse (22); præterea Diodorus Siculus congressum Platonis cum Dionysio ad tertium Olympiadis 98 annum refert. Verum utcunque est, sive 40 sive 44 annos natus Plato primum Syracusas adiit, certe post tertium Olympiadis 98 annum Xenocrates Athenas venit. Neque enim verisimile est, eum puerum, nondum decem annos habentem Athenis in una philosophia quasi tabernaculum vitæ suæ collocasse. Igitur Plato circiter quinquaginta

---

et lib. IV, cap. 12. — (16) Jonsius de Script. hist. phil. lib. I, cap. 10. — (17) *Bayle*, *Dictionnaire historique et critique* s. v. *Xénocrate* not. κ. —

(18) Diogenes Laertius lib. IV, 6 Ξενοκράτης Ἀγαθήνορος Χαλκηδόνιος· οὗτος ἐκ νέου Πλάτωνος ἤκουσεν. Stobæus Eclog. Phys. lib. I, cap. 2, 29 pag. 62 ed. Heeren. Ξενοκράτης Ἀγαθήνορος, Χαλκηδόνιος. Vid. fragm. 1. Suidas v. Ξενοκράτης· Ἀγάθωνος ἢ Ἀγαθάνορος. Inscriptio marmoris antiqui : Ξενοκράτης Ἀγαθάνορος Καλχαδόνιος. Vid. supra not. 10. — (19) Athenæus lib. XI, p. 507. C. Αἰσχίνου τε πένητος ὄντος καὶ μαθητὴν ἕνα ἔχοντος Ξενοκράτην, τοῦτον περιέσπασε (Πλάτων). Diogenes Laertius lib. II, 62 ἔπειτ' ἀφικόμενον Ἀθήναζε (τὸν Αἰσχίνην) μὴ τολμᾶν σοφιστεύειν, εὐδοκιμούντων τότε τῶν περὶ Πλάτωνα καὶ Ἀρίστιππον· ἐμμίσθους δὲ ἀκροάσεις ποιεῖσθαι. —

(20) Diogenes Laertius lib. IV, 6 Πλάτωνος ἤκουσε, καὶ εἰς Σικελίαν αὐτῷ συναπεδήμησεν. — (21) Diodorus Siculus lib. XV, cap. 73 μετ' ὀλίγον δὲ χρόνον Διονύσιος εἰς ἀῤῥωστίαν ἐμπεσὼν ἐτελεύτησε, δυναστεύσας ἔτη τριάκοντα καὶ ὀκτώ. — (22) Cf. Aldobrandinus ad Diogen. Laert. lib. III, 21. —

confecerat annos, qua tempestate Xenocrates adolescens eum convenit.

Simulatque vero tali doctore adhibito ad philosophiam pertractandam Xenocrates se dedit, brevi tantos in litteris progressus fecit, ut postea Academiæ princeps evaderet. Laborabat quidem ingenii tarditate, sed omnes difficultates studiorum laboribus et exercitationis assiduitate tandem ita superavit, ut præclara eruditione et sapientia nemini cederet. Qua in re ridiculum fuit laboriosissimi hominis dictum, comparantis se cum vasis angusti oris et tabulis æneis, quod ægre doctrinam perciperet, firme autem et constanter retineret (23). Erat in Xenocrate singularis severitas, adeo ut perpetuo gravitatem præ se ferret atque etiam tristis et austerus videretur. Mores quoque nulla suavitate commendabantur. Quocirca sæpius a Platone, ut Gratiis litaret, admonebatur. Quam rem nunquam ægre tulit, bene se a Platone vituperari arbitratus (24). Plurimum autem intererat inter Xenocratem et alios Platonis auditores, Aristotelem potissimum, qui tantum ingenio valebat tantaque erat morum suavitate, ut brevi tempore percepta magistri disciplina inter omnes discipulos maxime emineret (25). Platoni tamen et hebes Xenocrates et acutus Aristoteles æque probabantur, sed de utroque ita judicare solebat, ut *alterum calcaribus, alterum freno egere statueret*. Celebratur porro ejus vox : *contra qualem equum qualem asinum ungo* (26). Ad hæc carum fuisse Platoni Xenocratem satis constat, quum discipulum ea familiaritate magister complecteretur, ut servi puniendi munus ei injungeret. Ingresso videlicet Xenocrati aliquando *cæde*, inquit, *hunc servum ; nam ipse, quia iratus sum, non possum* (27). Fictam existimo narratiunculam, quam Valerii Maximi verbis libet referre. Is enim lib. IV cap. 1 ext. 2 : « Audierat, inquit, Plato Xenocratem de se multa impie locutum : sine ulla cunctatione criminationem respuit. Instabat certo vultu index, causam quærens, cur sibi fides non haberetur. Adjecit Plato, non esse credibile, ut quem tantopere amaret, ab eo invicem non diligeretur. Postremo quum ad jusjurandum inimicitias serentis malignitas confugisset, ne de perjurio ejus disputaret, affirmavit, nunquam Xenocratem illa dicturum fuisse, nisi ea dici expedire sibi judicasset. » Videntur vero multi exstitisse laudum Xenocratis obtrectatores, qui hominem nihil tale commeritum edacitatis et helluationis incusarent. Crimen hoc inferiore ætate confictum est. Neque tamen dubium, quin confingendi ejus ansam dederit Athenæi locus, cui consentanea Ælianus et Laertius tradunt.

Athenæus (28) ita scribit : Timæus narrat Dionysium tyrannum Congiorum die festo ei qui primus congium ebiberet præmium proposuisse coronam auream : primumque ebibisse Xenocratem philosophum et acceptam auream coronam quum domum rediret imposuisse Herniæ in aula constituto, cui solebat floreas imponere coronas, quotiescunque vespere domum redibat; quocirca admiratione dignus judicatus est. Similiter Ælianus (29) var. hist. lib. II, 41 : Et Bacchi die festo, qui Congiorum nomine appel-

(23) Plutarchus de auditione cap. 10, vol. VII, pag. 154 ed. Hutten. ὥσπερ ὁ Κλεάνθης καὶ ὁ Ξενοκράτης βραδύτεροι δοκοῦντες εἶναι τῶν συσχολαστῶν, οὐκ ἀπεδίδρασκον ἐκ τοῦ μανθάνειν, οὐδ' ἀπέκαμνον, ἀλλὰ φθάνοντες εἰς ἑαυτοὺς ἔπαιζον, ἀγγείοις τε βραχυστόμοις καὶ πινακίσι χαλκαῖς ἀπεικάζοντες, ὡς μόλις μὲν παραδεχόμενοι τοὺς λόγους, ἀσφαλῶς δὲ καὶ βεβαίως τηροῦντες. — (24) Diogenes Laertius lib IV, 6 σεμνὸς δὲ τά τε ἄλλα Ξενοκράτης καὶ σκυθρωπὸς ἀεί, ὥστε λέγειν αὐτῷ συνεχὲς τὸν Πλάτωνα· Ξενόκρατες, θύε ταῖς Χάρισι. Plutarchus Amator. cap. 23 vol. XII; pag. 62 ὁ μὲν οὖν Πλάτων τὸν Ξενοκράτη, τἄλλα γενναῖον ὄντα καὶ μέγαν, αὐστηρότατον δὲ τῷ ἤθει, παρεκάλει θύειν ταῖς Χάρισι. Ælianus var. hist. lib. XIV, cap. 9 Ξενοκράτης ὁ Χαλκηδόνιος ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος εἰς τὸ ἄχαρι σκωπτόμενος οὐδέπω ἠγανάκτει [φησὶν], ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν παροξύνοντα αὐτόν, ὑπὲρ τούτου ἵνα τι ἀποκρίνηται τῷ Πλάτωνι, ὅδε καὶ πάνυ ἐμφρόνως κατασιγάζων τὸν ἄνδρα ἔφατο· ἀλλὰ τοῦτο ἐμοὶ συμφέρει. Plutarchus Conjug. Præc. vol. VII, pag. 419 ed. Hutten. ὁ Πλάτων τῷ Ξενοκράτει, βαρυτέρῳ τὸ ἦθος ὄντι, τἄλλα δὲ καλῷ κἀγαθῷ, παρεκελεύετο θύειν ταῖς Χάρισιν. — (25) Diogenes Laertius lib. V, 1 οὗτος γνησιώτατος τῶν Πλάτωνος μαθητῶν. — (26) Diogenes Laertius lib. IV, 6 ἦν δὲ τὴν φύσιν νωθρός, ὥστε φασὶ λέγειν τὸν Πλάτωνα, συγκρίνοντα αὐτὸν Ἀριστοτέλει, τῷ μὲν μύωπος δεῖ, τῷ δὲ χαλινοῦ, καί, ἐφ' οἷον ἵππον οἷον ὄνον ἀλείφω. Similiter ὄνος ἐν μύρῳ *asinus in unguento*, quod proverbii loco dici solet, quum nobis aliquis in deliciis est, qui amore nostro indignus videtur. Vide Diogenianum et Erasmum. — (27) Diogenes Laertius lib III, 38 εἰσελθόντος ποτὲ Ξενοκράτους, εἶπε μαστιγῶσαι τὸν παῖδα· αὐτὸν γὰρ μὴ δύνασθαι διὰ τὸ ὠργίσθαι. — (28) Athenæus lib. X, pag. 437. B. Τίμαιος δέ φησιν, ὡς Διονύσιος ὁ τύραννος τῇ τῶν Χοῶν ἑορτῇ τῷ πρώτῳ ἐκπιόντι χόα ἆθλον ἔθηκε στέφανον χρυσοῦν· καὶ ὅτι πρῶτος ἐξέπιε Ξενοκράτης ὁ φιλόσοφος, καὶ λαβὼν τὸν χρυσοῦν στέφανον, καὶ ἀναλύων τῷ Ἑρμῇ τῷ ἱδρυμένῳ ἐπὶ τῆς αὐλῆς ἐπέθηκεν, ᾧπερ εἰώθει καὶ τοὺς ἀνθινοὺς ἑκάστοτε ἐπιτιθέναι στεφάνους, ἑσπέρας ἀπαλλασσόμενος ὡς αὐτόν, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐθαυμάσθη. — (29) Ælianus var. hist. lib. II, 41 καὶ ἐν Διονύσου δὲ τῇ τῶν Χοῶν ἑορτῇ προὔκειτο ἆθλον τῷ πιόντι πλέον στέφανος χρυσοῦς· καὶ ἐνίκησε Ξενοκράτης ὁ Χαλκηδόνιος, καὶ τὸν στέφανον λαβών, ὅτε ἐπανῄει μετὰ τὸ δεῖπνον τῷ Ἑρμῇ τῷ πρὸ θυρῶν ἑστῶτι ἐπέθηκεν αὐτὸν κατὰ τὸ ἔθος τῶν ἔμπροσθεν ἡμερῶν. Καὶ γὰρ καὶ τοὺς ἀνθινοὺς καὶ τοὺς ἐκ τῆς μυῤῥίνης, καὶ τὸν ἐκ τοῦ κιττοῦ, καὶ τὸν ἐκ τῆς δάφνης ἐνταῦθα ἀνέπαυσε καὶ ἀπέλιπε. Pro πλέον Kuhnius non male ex Athenæo reponit πρώτῳ; sed quod in codd. legitur Χοῶν, mutavit in Χόων Henr. Stephanus Thes. L. Gr. v. χοεύς et χοῦς. Nam χόας appellabant τὴν ἑορτήν, χοᾶς autem τὸ μέτρον, denique χοὰς τὰς ἐκχύσεις καὶ σπονδὰς νεκρικάς

latur, præmium propositum erat ei qui plurimum bibisset, corona aurea, quam meruit sodalium victor Xenocrates Chalcedonius. « Omitto cætera quæ cum Athenæi verbis concordant. Denique Diogenes Laertius (30) lib. IV, 8 sic de Xenocrate : » quumque in bibendi certamine apud Dionysium Congiorum die festo qui quotannis celebratur aurea corona esset donatus, exeuntem apposuisse illam Mercurii statuæ, ubi floreas quoque ponere solebat. » Jam vero festum illum diem τῶν Χοῶν Athenis actum esse quotannis veteres scriptores testantur. Vide Meursium in Græcia feriata v. Ἀνθεστήρια, Ruhnkenii Disputationem de festis Dionysiorum Opusc. Vol. I, pag. 206-215, Car. Fr. Hermanni Antiq. sacr. (gottesdienstl. Alterthümer) § 58. Itaque non est quod cum Casaubono ad Athenæi locum citatum Syracusis quoque tale festum celebratum esse credamus. Recte enim Kuhnius ad Laertium notavit, hoc nulla antiquorum testimoniorum auctoritate demonstrari posse. Hinc efficitur, si vera retulit Timæus, ex cujus libris cæteri sua petierunt, Dionysium aliquando Athenas profectum apparatis epulis cum alios excepisse, tum Xenocratem philosophum. Nec tamen perperam de Laertii loco judicavit Kuhnius, qui vulgatam scripturam sic tuetur, ut exigua mutatione facta legi jubeat : τοῖς κατασχοῦσι παρὰ Διονυσίου i. e. *per eos qui a Dionysio missi Athenas appulissent*, ut non ipse tyrannus convivio interfuerit, sed ejus amici. Sed quoniam Ruhnkenii conjectura magis convenit cum rei gestæ relatione quæ est apud Timæum, huic album adjicere calculum non dubitavi. Enimvero scimus Xenocratem in Academia sedem ac domicilium habuisse et studiis deditum publico fere caruisse, uno die excepto quo homo laboriosus quotannis in astu se contulerit, Liberalibus, ut novorum tragœdorum solemnia condecoraret (31). Licet igitur die festo Athenis super vinum et epulas in bibendi certamine victor fuerit Xenocrates, quis ei vitio vertet, quod semel a regula et præscriptione vitæ aberravit? Injuria ergo nonnulli hac narratione inducti immoderatum pastum potumque Xenocrati objiciunt. Gregorius enim Nazianzenus (32) ὀψοφαγίαν ei exprobrat pariterque edacitatis eum insimulat Nonnus (33). Verum hos refutare supervacaneum est.

Xenocratem Cicero (34) iis annumerat philosophis, qui ætates suas in perpetua peregrinatione consumserunt, ut semel egressi nunquam domum reverterint. Quam rem ita se habere nemo non videt, quoniam eum mature relicta patria post multos annos natale Bithyniæ solum repetiisse ea mente, ut ibi consenesceret, nusquam legimus. Quamquam autem alia ejus itinera ignorantur, tamen eum Syra usas adiisse notum est. Quum enim ter in Siciliam profectus sit Plato, unius itineris socium fuisse Xenocratem, Diogenes Laertius (35) testificatur. Sed in aula Dionysii eximium fidei et amoris, quo præceptorem amplectebatur, specimen dedit. Simulatque videlicet Dionysius Platoni dixit (36) : *collum tibi aliquis secabit*, Xenocrates suum ostendens respondit : *nemo id prius quam hoc decidet ;* quo dicto se dignissimum esse qui tanti philosophi et discipulus et comes esset, satis probavit.

Ejusdem generis illud est, quod memoriæ prodit Ælianus. Nam quum Xenocrates aliquando in patriam iter fecisset, Speusippus autem ægrotaret, Aristoteles Platonem jam octogenarium et obliviosum propositis quæstionibus ita conturbasse fertur, ut senex locum suum in Academia relinqueret ac domi cum amicis maneret. Tribus mensibus post redux Xenocrates, hac rerum mutatione offensus, tum Speusippum reprehendit, quod Aristoteli cessisset, tum Stagiriten objurgatum Academiæ spatiis ejecit Platonemque in integrum restituit (37).

Post Platonis mortem primo Olympiadis 108 anno Aristoteles ad Hermiam tyrannum, amicum et discipulum suum, comite Xenocrate (38), profectus est; ibique triennium ambo transege-

Ego codicum vestigia sarta tecta habui. — (30) Diogenes Laertius lib. IV, 8 καὶ χρυσῷ στεφάνῳ τιμηθέντα ἐπ' ἄθλῳ πολυποσίας τοῖς κατ' ἔτος Χουσὶ παρὰ Διονυσίῳ, ἐξιόντα θεῖναι πρὸς τὸν ἱδρυμένον Ἑρμῆν, ἔνθαπερ τιθέναι καὶ τοὺς ἀνθινοὺς εἰώθεν. Scripsi e Ruhnkenii conjectura τοῖς κατ' ἔτος Χουσὶ παρὰ Διονυσίῳ pro vulgata lectione τοῖς κατασχοῦσι παρὰ Διονυσίῳ. Vid. Ruhnkenii Opusc. vol. I, pag. 213 ed. Friedem. — (31) Vide supra Speusippi vitam not. 82. — (32) Gregorius Nazianzenus orat. 3 adv. Julianum pag. 78. D. ed. Paris. anni 1609. — (33) Nonnus in Collectione profanarum historiarum, quarum meminit Nazianzenus orat. cit. § 23. — (34) Cicero Tusc. lib. V, cap. 37. — (35) Vide supra not. 20. — (36) Diogenes Laertius lib. IV, 11 εἰπόντος δὲ Διονυσίου πρὸς Πλάτωνα ὡς ἀφαιρήσει τις αὐτοῦ τὸν τράχηλον, παρὼν οὗτος καὶ δείξας τὸν ἴδιον, οὐκ ἄν γε, ἔφη, τις πρότερον τούτου. — (37) Vide Speusippi vitam not. 93. — (38) Strabo lib. XIII, p. 610 ἐνταῦθα δὲ καὶ Ἀριστοτέλης διέτριψε διὰ τὴν πρὸς Ἑρμείαν τὸν τύραννον κηδείαν. Ἦν δὲ Ἑρμείας εὐνοῦχος, τραπεζίτου τινὸς οἰκέτης· γενόμενος δ' Ἀθήνησιν ἠκροάσατο καὶ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους· ἐπανελθὼν δὲ τῷ δεσπότῃ συνετυράννησε, πρῶτον ἐπιθεμένῳ τοῖς περὶ Ἀταρνέα καὶ Ἄσσον χωρίοις· ἔπειτα διεδέξατο ἐκεῖνον, καὶ μετεπέμψατο τόν τε Ἀριστοτέλην καὶ Ξενοκράτην καὶ ἐπεμελήθη αὐτῶν· τῷ δ' Ἀριστοτέλει καὶ θυγατέρα ἀδελφοῦ συνῴκισε. Μέμνων δ' ὁ Ῥόδιος ὑπηρετῶν τότε τοῖς Πέρσαις καὶ στρατη-

runt; post triennium Hermia capto atque interfecto Aristoteles Mitylenas confugit et secundo Olympiadis 109 anno Macedoniam petiit ibique apud Philippum et Alexandrum usque ad secundum Olympiadis 111 annum commoratus est (39). Xenocrates vero, ut opinor, Athenas rediit, ubi Speusippus in Academia Platoni successerat.

Ex Asia redux Xenocrates ad Philippum Macedonem legatus de rebus majoribus missus neque pecunia corrumpi neque voluptatum blanditiis deleniri se passus est (40). Reversi cæteri legati dixerunt frustra Xenocratem secum ivisse. Atheniensibus autem jamjam mulctam ei irrogaturis affirmavit Xenocrates, Philippum cæteros donis corrupisse, se vero nulla ratione capi potuisse. Quocirca duplici honore Athenis auctus est, et Philippus ipse postea præ se tulit, solum Xenocratem ex omnibus qui ad se venissent legatis, munera non accepisse. Hæc Laertius: quando vero eam legationem obierit, non constat.

Postquam Speusippus octo annos continuos scholæ Platonicæ præfuit, morbo articulari ita afflictus est, ut tuendæ Academiæ stationem Chalcedonio philosopho mandare cuperet. Successit ei Xenocrates quinquaginta septem annos natus Lysimachide apud Athenienses prætore secundo Olympiadis 110 anno vel ante Chr. 339 (41). Mox Aristoteles e Macedonia redux ipse in Lyceo scholam aperuit, usus Euripidis versu in hunc modum mutato:

αἰσχρὸν σιωπᾶν, Ξενοκράτη δ' ἐᾶν λέγειν (42).

Ab eo inde tempore laudum et gloriæ æmuli Xenocrates et Aristoteles fuerunt. Quid? quod ipse Alexander aliquamdiu Aristoteli offensus ad Xenocratem dona misit eumque honestavit (43). Aristoteles etiam librum confecit de Speusippi et Xenocratis philosophia (44), in quo controversias, quæ inter Academicos et Peripateticos erant, videtur composuisse (45). Uterque tamen doctrinæ fama celebratus tum gratia et auctoritate tum discipulorum nobilitate floruit. Namque Aristoteles tredecim annos docuit Athenis et plurimos habuit discipulos, inter quos Theophrastum et Aristoxenum; Xenocrates vero viginti quinque annos academiam rexit usque ad tertium Olympiadis 116 annum, ut ait Diogenes Laertius (46).

De forma institutionis Xenocrateæ sciendum est, Platoni et Xenocrati duplex fuisse docendi munus, ita ut modo adolescentes in philosophia erudirent, modo viros claros et reipublicæ moderandæ studiosos civili ratione instruerent. Namque in Platonis disciplinam se tradiderunt qua philosophi qua clari viri, velut Dio (47), alii. Hac docendi ratione, quam Platonem a Pythagoreis accepisse suspicamur, usus est etiam Xe-

---

γῶν, προσποιησάμενος φιλίαν καλεῖ πρὸς ἑαυτὸν ξενίας τε ἅμα καὶ πραγμάτων προσποιητῶν χάριν, συλλαβὼν δ' ἀνέπεμψεν ὡς τὸν βασιλέα, κἀκεῖ κρεμασθεὶς ἀπώλετο· οἱ φιλόσοφοι δ' ἐσώθησαν, φεύγοντες τὰ χωρία, ἃ οἱ Πέρσαι κατέσχον. — (39) Diogenes Laertius lib. V, 9 Πλάτωνος δὲ τελευτήσαντος (Ἀπολλόδωρος ἐν χρονικοῖς φησιν αὐτὸν) τῷ πρώτῳ ἔτει ἐπὶ Θεοφίλου πρὸς Ἑρμείαν ἀπᾶραι, καὶ μεῖναι ἔτη τρία· ἐπὶ Πυθοδότου δ' ἐλθεῖν πρὸς Φίλιππον τῷ δευτέρῳ ἔτει τῆς ἐνάτης καὶ ἑκατοστῆς Ὀλυμπιάδος, Ἀλεξάνδρου πεντεκαίδεκα ἔτη ἤδη γεγονότος· εἰς δ' Ἀθήνας ἀφικέσθαι τῷ δευτέρῳ ἔτει τῆς ἑνδεκάτης καὶ ἑκατοστῆς Ὀλυμπιάδος, καὶ ἐν Λυκείῳ σχολάσαι ἔτη τρία πρὸς τοῖς δέκα, εἶτα ἀπᾶραι εἰς Χαλκίδα τῷ τρίτῳ ἔτει τῆς τετάρτης καὶ δεκάτης καὶ ἑκατοστῆς Ὀλυμπιάδος κ. τ. λ. —

(40) Diogenes Laertius lib. IV, 8-9 λόγος δὲ αὐτὸν μετὰ καὶ ἄλλων πεμφθῆναι πρεσβευτὴν πρὸς Φίλιππον· καὶ τοὺς μὲν δώροις μαλθασσομένους καὶ ἐς τὰς κλήσεις συνιέναι καὶ τῷ Φιλίππῳ λαλεῖν· τὸν δὲ μηδέτερον τούτων ποιεῖν. Οὔτε γὰρ ὁ Φίλιππος αὐτὸν προσίετο διὰ τοῦτο. Ὅθεν ἐλθόντας τοὺς πρέσβεις εἰς τὰς Ἀθήνας φάσκειν, ὡς μάτην αὐτοῖς Ξενοκράτης συνεληλύθει· καὶ τοὺς ἑτοίμους εἶναι ζημιοῦν αὐτον. Μαθόντας δὲ παρ' αὐτοῦ ὡς νῦν καὶ μᾶλλον φροντιστέον εἶναι τῆς πόλεως αὐτοῖς, (τοὺς μὲν γὰρ ἤδη ἐδωροδόκησεν ὁ Φίλιππος, ἐμὲ δὲ μηδενὶ λόγῳ ἐπαξόμενος·) φασὶ διπλασίως αὐτὸν τιμῆσαι· καὶ τὸν Φίλιππον δὲ λέγειν ὕστερον, ὡς μόνος εἴη Ξενοκράτης τῶν πρὸς αὐτὸν ἀφιγμένων ἀδωροδόκητος. — (41) Vide Speusippi vitam not. 135. — (42) Diogenes Laertius lib. V, 2-3 φησὶ δ' Ἕρμιππος ἐν τοῖς βίοις, ὅτι πρεσβεύοντος αὐτοῦ πρὸς Φίλιππον ὑπὲρ Ἀθηναίων, σχολάρχης ἐγένετο τῆς ἐν Ἀκαδημίᾳ σχολῆς Ξενοκράτης· ἐλθόντα δὴ αὐτὸν καὶ θεασάμενον ὑπ ἄλλῳ τὴν σχολήν, ἑλέσθαι περίπατον τὸν ἐν Λυκείῳ. Καὶ μέχρι μὲν ἀλείμματος ἀνακάμπτοντα, τοῖς μαθηταῖς συμφιλοσοφεῖν, ὅθεν Περιπατητικὸν προσαγορευθῆναι. Οἱ δ', ὅτι ἐκ νόσου περιπατοῦντι Ἀλεξάνδρῳ συμπαρὼν διελέγετο ἄττα. Ἐπειδὴ δὲ πλείους ἐγίνοντο ἤδη, καὶ ἐκάθισεν, εἰπών· αἰσχρὸν σιωπᾶν, Ξενοκράτη δ ἐᾶν λέγειν. Euripidis ex Philocteta versus fuit αἰσχρὸν σιωπᾶν, βαρβάρους δ' ἐᾶν λέγειν, quem sic mutavit Aristoteles. Vid. Quintilian. Instit. orat. lib. III, cap. 1. Cicero ad Attic. lib. VI, ep. 8; de Orat. lib. III, cap. 35 et Tusc. lib. I, cap. 4 qui rem paulo aliter narrant. Cf. Menagius ad Laertii l. c.; Valckenar. Diatribe cap. XI et nos supra in Speusippi vita not. 97. — (43) Diogenes Laertius lib. V, 10 λέγεται δὲ διὰ τὴν Καλλισθένους πρὸς Ἀλέξανδρον σύστασιν προσκροῦσαι τῷ βασιλεῖ, κἀκεῖνον ἐπὶ τῷ τοῦτον λυπῆσαι Ἀναξιμένη μὲν αὐξῆσαι, πέμψαι δὲ καὶ Ξενοκράτει δῶρα. — (44) περὶ τῆς Σπευσίππου καὶ Ξενοκράτους φιλοσοφίας Cf. Diog. Laert. lib. V, 25. — (45) Vide Luzacii Lectiones Atticas Sect. II § 3 pag. 142. — (46) Diogenes Laertius lib. IV, 14 διεδέξατο δὲ Σπεύσιππον καὶ ἀφηγήσατο τῆς σχολῆς πέντε καὶ εἴκοσι ἔτη ἐπὶ Λυσιμαχίδου, ἀρξάμενος κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος τῆς δεκάτης καὶ ἑκατοστῆς Ὀλυμπιάδος. Cf. not. 41. — (47) Diogenes Laertius lib. III, 46 μαθηταὶ δ' αὐτοῦ Σπεύσιππος Ἀθηναῖος, Ξενοκράτης Χαλκηδόνιος, Ἀριστοτέλης Σταγειρίτης, Φίλιππος ὁ Ὀπούντιος, Ἑστιαῖος Περίνθιος, Δίων Συρακούσιος κτλ. —

nocrates qui et privatim discipulos instituit et publice de sapientiæ studio disseruit, quum scholis habitis unicuique adesse liceret. Hujusmodi enim disputationi Polemo ebrius aliquando (48) interfuit. Aristoteleam vero docendi rationem haud multum diversam, sed paulo perfectiorem fuisse conjicimus. Cæterum singulas diei partes certis negotiis assignans Xenocrates aliud tempus docendis adolescentibus constituebat, aliud meditationi, id est commentationi solitariæ, attribuebat, unam denique horam silentio destinabat (49).

E Xenocratis discipulis, qui non minus honoribus, quam rerum gestarum gloria floruerunt, primo loco ponendus est Phocion (50), vir probus et eruditus, ut qui adolescentulus Platoni, deinde in Academia Xenocrati operam dedisset atque ab initio ætatis jam in optima quæque studia incubuisset. Porro Chæron Pellenensis, tyrannus sævus et violentus, Platonis et Xenocratis quæ tenebat præcepta, crudelitate vitaque fœda et facinorosa refutavit(51). Transeo ad eos qui auctore Xenocrate in philosophia versati tempus ætatis in rerum contemplatione consumserunt. Horum primus est Polemo Atheniensis. Is perditæ luxuriæ adolescens neque illecebris tantummodo, sed etiam ipsa infamia gaudens, quum e convivio non post occasum solis sed post ortum surrexisset, domumque repetens, Xenocratis philosophi patentem januam vidisset; vino gravis, unguentis delibutus, sertis capite redimito, pellucida veste amictus, refertam turba doctorum hominum scholam ejus intravit. Nec contentus tam deformi introitu consedit etiam, ut clarissimum eloquium et prudentissima præcepta temulentiæ lascivia eluderet. Orta deinde, ut par erat, omnium indignatione, Xenocrates vultum in eodem habitu continuit, omissisque de quibus disserebat, de modestia ac temperantia loqui cœpit. Cujus gravitate sermonis resipiscere coactus Polemo, primum coronam, capite detractam, projecit, paulo post brachium intra pallium reduxit, procedente tempore oris convivalis hilaritatem deposuit; ad ultimum totam luxuriam exuit, uniusque orationis saluberrima medicina sanatus, ex infami ganeone maximus philosophus evasit (52). Eandem historiam sic tetigit Horatius Satir. II, 3 vs. 254 sq.

quæro, faciasne quod olim
Mutatus Polemo? ponas insignia morbi,
Fasciolas, cubital, focalia, potus ut ille
Dicitur ex collo furtim carpsisse coronas,
Postquam est impransi correptus voce magistri?

Fuerunt qui putarent Xenocratem a Cratero quoque esse auditum; sed hoc sola conjectura continetur, neque ab antiquis scriptoribus traditum est (53). At Crantor Solensis (54) quum in magno honore apud suos esset, motus Xenocratis gloria Athenas venit, ut talis magistri disci-

(48) Diogenes Laertius lib. IV, 11 φασὶ καὶ Ἀντιπάτρου ποτὲ ἐλθόντος εἰς Ἀθήνας καὶ ἀσπασαμένου αὐτόν, μὴ πρότερον ἀντιπροσαγορεῦσαι πρὶν ἢ τὸν λόγον ὃν ἔλεγε διαπεράνασθαι. — (49) Diogenes Laertius lib. IV, 11 ἀτυφότατος δὲ ὤν, πολλάκις ἑαυτῷ τῆς ἡμέρας διεμελέτα, καὶ ὥραν μίαν, φασίν, ἀπένεμε σιωπῇ. Stobæus Flor. XXXIII, 11 Ξενοκράτης διαιρῶν ἕκαστον μέρος τῆς ἡμέρας εἰς πρᾶξίν τινα καὶ τῇ σιωπῇ μέρος ἀπένεμε (vid. fragm. 75). Conf. Hesychius Milesius v. Ξενοκράτης. — (50) Plutarchus vit. Phocion. cap. 4 vol. V, pag. 5 ed. Hutten. εἰ γὰρ ἦν, ὥς φησιν Ἰδομενεύς, δοιδυκοποιοῦ πατρός, οὐκ ἂν ἐν τῷ λόγῳ Γλαύκιππος ὁ Ὑπερίδου, μυρία συνειληχὼς καὶ εἰρηκὼς κατ' αὐτοῦ κακά, τὴν δυσγένειαν παρῆκεν· οὐδ' ἂν οὕτως ἐλευθερίου βίου καὶ σώφρονος καὶ παιδείας μετέσχεν, ὥστε τῆς Πλάτωνος, ἔτι μειράκιον ὤν, ὕστερον δὲ τῆς Ξενοκράτους διατριβῆς ἐν Ἀκαδημίᾳ μετασχεῖν, καὶ τῶν ἀρίστων ἐξ ἀρχῆς ἐπιτηδευμάτων ζηλωτὴς γενέσθαι. — (51) Athenæus lib. XI, pag. 509. τοιοῦτοι δ' εἰσὶ καὶ νῦν τῶν Ἀκαδημαϊκῶν τινες, ἀνοσίως καὶ ἀδόξως βιοῦντες. Χρημάτων γὰρ ἐξ ἀσεβείας καὶ παρὰ φύσιν κυριεύσαντες διὰ γοητείαν νῦν εἰσι περίβλεπτοι· ὥσπερ καὶ Χαίρων ὁ Πελληνεύς, ὃς οὐ μόνον Πλάτωνι ἐσχόλακεν, ἀλλὰ καὶ Ξενοκράτει. Καὶ οὗτος οὖν τῆς πατρίδος πικρῶς τυραννήσας οὐ μόνον τοὺς ἀρίστους τῶν πολιτῶν ἐξήλασεν, ἀλλὰ καὶ τοῖς τούτων δούλοις τὰ κτήματα τῶν δεσποτῶν χαρισάμενος, καὶ τὰς ἐκείνων γυναῖκας συνῴκισε πρὸς γάμου κοινωνίαν· ταῦτ' ὠφεληθεὶς ἐκ τῆς καλῆς Πολιτείας καὶ τῶν παρανόμων Νόμων. — (52) Valerius Maximus lib. VI, cap. 9 Ext. 1. Diogenes Laertius IV, 16 Πολέμων, Φιλοστράτου μὲν υἱὸς ἦν, Ἀθηναῖος, τὸν δῆμον Οἴηθεν. Νέος δ' ὢν ἀκόλαστός τε καὶ διακεχυμένος ἦν οὕτως, ὥστε καὶ περιφέρειν ἀργύριον πρὸς τὰς ἑτοίμους λύσεις τῶν ἐπιθυμιῶν· ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς στενωποῖς διέκρυπτεν. Ἀλλὰ καὶ ἐν Ἀκαδημίᾳ πρὸς κίονί τινι τριώβολον εὑρέθη προσπεπλασμένον αὐτοῦ, διὰ τὴν ὁμοίαν τῇ προειρημένῃ πρόφασιν. Καί ποτε συνθέμενος τοῖς νέοις, καὶ ἐστεφανωμένος, μεθύων εἰς τὴν Ξενοκράτους ἧξε σχολήν. Ὁ δέ, οὐδὲν διατραπείς, ἧρε τὸν λόγον ὁμοίως· ἦν δὲ περὶ σωφροσύνης· ἀκοῦον δὲ τὸ μειράκιον κατ' ὀλίγον ἐθηράθη· καὶ οὕτως ἐγένετο φιλόπονος, ὡς ὑπερβάλλεσθαι τοὺς ἄλλους, καὶ αὐτὸν διαδέξασθαι τὴν σχολήν, ἀρξάμενον ἀπὸ τῆς ἕκτης καὶ δεκάτης καὶ ἑκατοστῆς Ὀλυμπιάδος, Id. IV, 19 ὡς ἐῴκει δή, ὁ Πολέμων κατὰ πάντα ἐζηλώκει τὸν Ξενοκράτην· καὶ ἐρασθῆναι αὐτοῦ φησιν Ἀρίστιππος ἐν τετάρτῳ περὶ παλαιᾶς τρυφῆς. Sed de hac re vide Phil. Gr. vol. II, pag. 403 seq. De Polemone autem ad virtutem revocato cf. Plutarchus super adulatoris et amici discrimine cap. 47 vol. VII, p. 230 ed. Hutten. ὥσπερ ἀμέλει καὶ Πολέμωνα Ξενοκράτης ὀφθεὶς μόνον ἐν τῇ διατριβῇ, καὶ ἀποβλέψας πρὸς αὐτόν, ἐτρέψατο καὶ μετέθηκεν. Lucianus in bis Accusato tom. II, pag. 321. Themistius orat. 26 p. 303. D. Epictetus Diss. III, 1 p. 348. Origenes contra Celsum p. 379. A. et 492. A. — (53) Cf. Cicero de orat. III, 18 et Laertius lib. IV, 21-23. — (54) Diogenes Laertius

plina exercitatus rectam vitæ viam sequeretur et præceptis institutisque philosophiæ abundaret. Denique Zeno, Stoicæ sectæ conditor, et Epicurus Xenocratis institutione imbuti sunt, quorum hic duodeviginti annorum adolescens (55), ille vero per decem annos continuos ejus scholis interfuit (56).

Porro præcipua omnium virtutum experimenta edidit. Ac primum quidem fide ita eminebat, ut nemo locupletiorem Xenocrate auctorem laudare posset. Quocirca Athenienses hominem, testimonium dicentem, jurare prohibuerunt (57). Quum enim aliquando Chalcedonius philosophus, qui sancte graviterque vixisset, testimonium publice dixisset, et ut mos fuit Græcorum (58) jurandi causa ad aram accederet, una voce, ne is juraret, reclamarunt. Nota ejus in victu continentia est. Nam si quando vini cadum relevisset, in vappam convertebatur, antequam consumeretur. Sed sæpe etiam obsonia pridiana jam corrupta ejiciebat. Hinc natum est proverbium: *Xenocratis caseolus*, de rebus diu durantibus, quæ non celerrime absumuntur (59). Divitias non inutiles quidem esse affirmavit, sed tamen contemsit, sibi iis non opus esse ratus (60). Quamobrem pecunia Alexandri jussu aliquando ei allata, acceptos apparatis epulis suo more legatos Alexandro nuntiare jussit, quam diu ita viveret, non opus sibi quinquaginta talentis fore. Tantum enim pecuniæ missum erat. Quum autem postridie legati Xenocratem rogarent, cui numerari juberet: Quid? Vos hesterna, inquit, cœnula non intellexistis, me pecunia non egere? quos ubi tristiores vidit, triginta minas accepit, ne aspernari regis liberalitatem videretur (61). Quin etiam Xenocratem rogavit Alexander, ut in Macedoniam veniret et apud se maneret, siquidem Plutarchus narrat Chalcedonium philosophum Alexandri convictum recusasse (62). Verum quanti Xenocratis virtutem et ingenium æstimaverit rex, apparet e quodam Plutarchi (63) loco qui Alexandrum a Xenocrate præcepta de regno petiisse refert. Cæterum morem gessit regi; nam quatuor libros confecit, qui *elementa de regno ad Alexandrum* inscribebantur (64). In publicum prodeunti philosopho turbulenti homines et impudici (65) omnes de via decedebant. Castitatem ejus frustra a meretrice tentatam esse veteres ajunt. Qua de re Valerius Maximus lib. IV, cap. 3. extr. 3: « Phryne, inquit, nobile Athenis scortum, juxta eum vino gravem in pervigilio accubuit, pignore cum quibusdam juvenibus posito, an temperantiam ejus corrumpere posset. Quam nec tactu, nec sermone aspernatus, quoad voluerat in sinu suo morari, irritam propositi dimisit. Factum sapientia imbuti animi abstinens, sed meretriculæ quoque dictum perquam facetum. Deridentibus enim se adolescentibus, quia tam formosa tamque elegans poti senis animum illecebris pellicere non potuisset, pactumque victoriæ pretium flagitantibus, de homine se cum iis, non de statua pignus posuisse respondit. Potestne hæc Xenocratis continentia a quoquam magis vere magisque proprie demonstrari, quam ab ipsa meretricula expressa est? Phryne (66) pulchritudine sua nulla ex parte constantissimam ejus abstinentiam labefecit » Maxima fuit ejus beneficentia. Accidit autem, ut aliquando imprudens hominem minus probum Polysperchonti commendaret (67). Namque is a Macedone comiter exceptus interrogatusque num qua re egeret, talentum petiit. Ac dedit

lib. IV, 24. — (55) Diog. Laert. X, 1. Cicero de nat. deor. lib. I, cap. 26. — (56) Diogenes Laertius lib. VII, 2. Eusebius Præp. Evang. lib. XIV, cap. 5 pag. 729. — (57) Diogenes Laertius lib. IV, 7. Valerius Maximus lib. II, cap. 10. Cicero pro Balbo cap. 5. Epist. ad Attic. lib. I, 16. — (58) De hac lege cf. Petitus pag. 445 ed. Wesseling. — (59) Stobæus Flor. XVII, 25. Vid. fragm. 74. — (60) Plutarchus adv. Stoic. cap. 13 vol. XIV pag. 19 ed. Hutten. οἱ τοῦ Ξενοκράτους καὶ Σπευσίππου κατηγοροῦντες ἐπὶ τῷ μὴ τὴν ὑγίειαν ἀδιάφορον ἡγεῖσθαι μηδὲ τὸν πλοῦτον ἀνωφελές. —

(61) Cicero Tuscul. Quæst. lib. V, cap. 32; Valerius Maximus lib. IV, cap. 3 extr. 3; Plutarchus de Fort. Alex. orat. I, cap. 12 vol. IX, p. 48 ed. Hutten.; vita Alex. cap. 8, vol. IV, pag. 261; Apophthegm. vol. VIII, pag. 105 ejusd. ed.; Stobæus Flor. V, 118 [Vid. fragm. 73]; Diogenes Laertius lib. IV, 8; Suidas et Hesychius Milesius v. Ξενοκράτης; Themistius Orat. 2, pag. 26; Orat. 21, pag. 252. — (62) Plutarchus de Stoic. Repugn. ap. 20, vol. XIII, pag. 366 ed. Hutten. Ἔφορον δὲ καὶ Ξενοκράτην καὶ Μενέδημον ἐπαινοῦσι παραιτησαμένους τὸν Ἀλέξανδρον. — (63) Plutarchus adv. Colot. cap. 32, vol. XIV, pag. 194 ed. Hutten. παρὰ δὲ Ξενοκράτους Ἀλέξανδρος ὑποθήκας ᾔτησε περὶ βασιλείας. — (64) Diogenes Laertius lib. IV, 14 Στοιχεῖα πρὸς Ἀλέξανδρον περὶ βασιλείας δ'. — (65) Diogenes Laertius lib. IV, 6 καὶ εἴποτε μέλλοι ἐς ἄστυ ἀνιέναι, φασὶ τοὺς θορυβώδεις πάντας καὶ προυνείκους ὑποστέλλειν (leg. ὑποστέλλεσθαι) αὐτοῦ τῇ παρόδῳ. —

(66) Diogenes Laertius lib. IV, 7 καί ποτε καὶ Φρύνην τὴν ἑταίραν ἐθελῆσαι πειρᾶσαι αὐτόν, καὶ δῆθεν διωκομένην ὑπό τινων καταφυγεῖν εἰς τὸ οἰκίδιον. Τὸν δὲ ἕνεκα τοῦ ἀνθρωπίνου εἰσδέξασθαι, καὶ ἑνὸς ὄντος κλινιδίου δεομένῃ μεταδοῦναι τῆς κατακλίσεως· καὶ τέλος πολλὰ λιπαροῦσα, ἄπρακτος ἀναστῆναι, λέγειν τε πρὸς τοὺς πυνθανομένους, ὡς οὐκ ἀπ' ἀνδρὸς ἀλλ' ἀπ' ἀνδριάντος ἀνασταίη. Ἔνιοι δὲ Λαΐδα φασὶ παρακατακλῖναι αὐτῷ τοὺς μαθητάς· τὸν δὲ οὕτως εἶναι ἐγκρατῆ, ὥστε καὶ τομὰς καὶ καύσεις πολλάκις ὑπομεῖναι περὶ τὸ αἰδοῖον. — (67) Plutarchus de vitioso pudore cap. XI, vol. X, pag. 175 ed. Hutten. Ξενοκράτης δέ, καίπερ αὐστηρὸς ὢν τὸν τρόπον, ὅμως ὑπὸ δυσωπίας ἐκάμφθη, καὶ συνέστησε Πολυσπέρχοντι δι' ἐπιστολῆς ἄνθρωπον οὐ χρηστόν, ὡς τὸ ἔργον ἔδειξε· δεξιωσαμένου δ' αὐτὸν τοῦ Μακεδόνος, καὶ πυθομένου, μή τινος ἔχοι χρείαν, ᾔτησε

quidem hoc Polysperchon, sed Xenocratem tamen per litteras monuit, ut diligentius posthac examinaret, quos commendare vellet. Misericordiam brutis etiam animalibus tribuit; cujus rei hanc dedit significationem. Passer instantem accipitrem fugiens in ejus sinum devolaverat. Tum Xenocrates avem libenter receptam et occultatam custodivit, donec hostis e conspectu evolasset. Quo facto avem liberavit, dicens se supplicem hosti non prodidisse (68).

Fuisse eum injuriarum patientem, his testimoniis cognoscimus. Quum maledico quorundam sermoni summo silentio interesset; uno ex his quærente, cur solus ita linguam suam cohiberet (69) : Quia dixisse me, inquit, aliquando pœnituit, tacuisse nunquam. Præterea a Bione sugillatus Xenocrates, non respondebo tibi, inquit : nam ne tragœdia quidem comœdiam, quando ab ea lacessitur, responsione dignatur (70).

Talis autem tantusque vir ter legationibus functus est. Hoc enim honore Athenienses eum decorarunt non solum quod donis se corrumpi non pateretur, sed etiam quod putarent, Xenocratis aspectum ad sedandas animi perturbationes valere (71). Has ob causas cum antea ad Philippum Athenienses legatum Chalcedonium philosophum miserunt, tum postea bis ad Antipatruro tertio Olympiadis 114 anno. Lamiaco scilicet bello pacem petere coacti viros claros ad Antipatrum legarunt, in his Phocionem et Xenocratem (72). Qui quum Antipatrum adiissent, hic primum reliquis data dextra solum Xenocratem non salutavit, deinde dicere orsum non sustinuit, sed reclamando silentium ei imposuit. Qua in re Xenocrates affirmasse traditur, recte facere Antipatrum quod aspere tractaturus civitatem sua tantum præsentia erubesceret. Mox duras tulit conditiones, quas cæteri legati ita acceperunt, ut bonas esse præ se ferrent, Xenocrates servis æquas, liberis indignas esse judicaret (73). Iterum Athenienses eum ad Antipatrum de captivis reddendis (74) miserunt. Facile autem id quod volebat obtinuit. Nam benigne exceptus est ab homine præpotente quumque ad cœnam ab eo vocaretur, respondit his versiculis, quibus apud Homerum Circen Ulixes alloquitur :

Ὦ Κίρκη, τίς γάρ κεν ἀνήρ, ὃς ἐναίσιμος εἴη,
πρὶν τλαίη πάσσασθαι ἐδητύος ἠδὲ ποτῆτος,
πρὶν λύσασθ' ἑτάρους καὶ ἐν ὀφθαλμοῖσιν ἰδέσθαι;

Postea Xenocrates apud Antipatrum in honore fuit : sed pecuniam ab hoc sibi missam accipere noluit (75). Deinde Macedo Athenas profectus philosophum in schola disputantem salutavit, cui hic non ante respondit, quam cœptam orationem finiisset (76).

Sed quamvis de Atheniensium republica optime meruisset Xenocrates, ut etiam Phocioni

---

τάλαντον· ὁ δ' ἐκείνῳ μὲν ἔδωκε, Ξενοκράτει δ' ἔγραψε παραινῶν ἐπιμελέστερον τὸ λοιπὸν ἐξετάζειν, οὓς συνίστησιν. — (68) Ælianus var. hist. lib. XIII, cap. 31 Ξενοκράτης ὁ Καρχηδόνιος ὁ ἑταῖρος Πλάτωνος τά τε ἄλλα ἦν φιλοικτίρμων, καὶ οὐ μόνον φιλάνθρωπος, ἀλλὰ καὶ πολλὰ τῶν ἀλόγων ζῴων ἠλέει. Καὶ οὖν ποτε καθημένου ἐν ὑπαίθρῳ, διωκόμενος βιαίως στρουθὸς ὑπὸ ἱέρακος, εἰς τοὺς κόλπους αὐτοῦ κατέπτη. Ὁ δὲ ἀσμένως ἐδέξατο τὸν ὄρνιν, καὶ διεφύλαξεν ἀποκρύψας, ἔστε δὴ ὁ διώκων ἀπῆλθεν. Ἐπεὶ δὲ ἠλευθέρωσεν αὐτὸν τοῦ φόβου, ἁπλώσας τὸν κόλπον ἀφῆκε τὸν ὄρνιν, ἐπειπών, ὅτι μὴ ἐξέδωκε τὸν ἱκέτην. Diogenes Laertius lib. IV, 10 στρουθίου δέ ποτε διωκομένου ὑπὸ ἱέρακος, καὶ εἰσπηδήσαντος εἰς τοὺς κόλπους αὐτοῦ, καταψήσας μεθῆκεν, εἰπών, τὸν ἱκέτην δεῖν μὴ ἐκδιδόναι. — (69) Valerius Maximus lib. VII, cap. 2 ext. 6. — (70) Diogenes Laertius lib. IV, 10 σκωπτόμενος ὑπὸ Βίωνος οὐκ ἔφη αὐτῷ ἀποκρινεῖσθαι· μηδὲ γὰρ τὴν τραγῳδίαν ὑπὸ τῆς κωμῳδίας σκωπτομένην ἀποκρίσεως ἀξιοῦν. Bien hic diversus fuit a Borysthenita, qui post Xenocratis mortem demum natus est. Vid. Fragm. Phil. Gr. vol. II, pag. 419. — (71) Plutarchus vit. Phocion. cap. 27 vol. V, pag. 28 ed. Hutten. τοσοῦτον γὰρ ἦν ἀξίωμα τῆς ἀρετῆς τοῦ Ξενοκράτους καὶ δόξα καὶ λόγος παρὰ πᾶσιν, ὥστ' οἴεσθαι μήτε ὕβριν εἶναι, μήτ' ὠμότητα, μήτε θυμὸν ἐν ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ φυόμενον, ᾧ, Ξενοκράτους μόνον ὀφθέντος, οὐκ ἂν αἰδοῦς τι καὶ τιμῆς ἐγγένοιτο πρὸς αὐτόν. —

(72) Plutarchus vit. Phoc. cap. 27 ὡς οὖν ἐπανῆλθεν ὁ Φωκίων εἰς ἄστυ, καὶ τοῖς Ἀθηναίοις τὸ αὐτὸ ἔδοξεν ὑπ' ἀνάγκης, αὖθις εἰς Θήβας ἐβάδιζε μετὰ τῶν ἄλλων πρέσβεων, Ξενοκράτη τὸν φιλόσοφον τῶν Ἀθηναίων προσελομένων. — (73) Plutarchus vit. Phoc. cap. 27 πρῶτον μὲν γὰρ οὐκ ἠσπάσατο τὸν Ξενοκράτην, τοὺς ἄλλους δεξιωσάμενος· ἐφ' ᾧ φασιν εἰπεῖν ἐκεῖνον, ὡς Ἀντίπατρος καλῶς ποιεῖ, μόνον αὐτὸν αἰσχυνόμενος ἐφ' οἷς ἀγνωμονεῖν μέλλει πρὸς τὴν πόλιν. Ἔπειτα λέγειν ἀρξάμενον οὐχ ὑπομένων, ἀλλ' ἀντικρούων καὶ δυσκολαίνων, ἐποίησεν ἀποσιωπῆσαι. Τῶν δὲ περὶ τὸν Φωκίωνα διαλεχθέντων, ἀπεκρίνατο φιλίαν ἔσεσθαι τοῖς Ἀθηναίοις καὶ συμμαχίαν, ἐκδοῦσι μὲν τοὺς περὶ Δημοσθένην καὶ Ὑπερίδην, πολιτευομένοις δὲ τὴν πάτριον ἀπὸ τιμήματος πολιτείαν, δεξαμένοις δὲ φρουρὰν εἰς τὴν Μουνυχίαν, ἔτι δὲ χρήματα τοῦ πολέμου καὶ ζημίαν προσεκτίσασιν. Οἱ μὲν οὖν ἄλλοι πρέσβεις ἠγάπησαν ὡς φιλανθρώπους τὰς διαλύσεις, πλὴν τοῦ Ξενοκράτους. Ἔφη γάρ, ὡς μὲν δούλοις, μετρίως κεχρῆσθαι τὸν Ἀντίπατρον· ὡς δὲ ἐλευθέροις, βαρέως. — (74) Diogenes Laertius lib. IV, 9 ἀλλὰ καὶ πρεσβεύων πρὸς Ἀντίπατρον περὶ αἰχμαλώτων Ἀθηναίων κατὰ τὸν Λαμιακὸν πόλεμον, καὶ κληθεὶς ἐπὶ δεῖπνον πρὸς αὐτόν, προσηνέγκατο ταυτί· ὦ Κίρκη, τίς γάρ κεν ἀνήρ, ὃς ἐναίσιμος εἴη, πρὶν τλαίη πάσσασθαι ἐδητύος ἠδὲ ποτῆτος, πρὶν λύσασθ' ἑτάρους καὶ ἐν ὀφθαλμοῖσιν ἰδέσθαι; καὶ τόν, ἀποδεξάμενον τὴν εὐστοχίαν, εὐθὺς ἀνεῖναι· — (75) Diogenes Laertius lib. IV. 8 ἀλλὰ καὶ ὑπ' Ἀντιπάτρου πεμφθὲν (ἀργύριον) μὴ προσέσθαι, ὥς φησι Μυρωνιανὸς ἐν Ὁμοίοις. — (76) Diogenes Laertius lib. IV, 11 φασὶ καὶ Ἀντιπάτρου ποτὲ ἐλθόντος εἰς Ἀθήνας καὶ ἀσπασαμένου αὐτόν, μὴ πρότερον ἀντιπροσαγορεῦσαι, πρὶν ἢ τὸν λόγον, ὃν ἔλεγε, δια-

civitate donandus (77) videretur, tamen virum egregium, quia inquilinorum tributum aliquando pendere non posset, vendiderunt (78). Eum vero Demetrius Phalereus emit et utrique succurrit : Xenocrati enim libertatem statim reddidit, Atheniensium autem reipublicæ collato tributo profuit. Post vitam honestissime actam philosophus repentina morte obiit. Octoginta duos scilicet annos natus noctu capite ad æneam pelvim offenso et fronte vulnerata animam efflavit, tertio Olympiadis 116 anno (79). Verum ut vivo inimici, ita mortuo quoque obtrectatores non defuerunt. Quum enim primo Olympiadis 118 anno Demetrio Phalereo civitate expulso ejusque statuis eversis sapientiæ doctores etiam exsilio afficerentur (80) : comicos poetas philosophorum auctoritati et præceptis illusisse apparet. Hinc Alexis comicus in quadam fabula sic invectus est in Xenocratem (81) :

Τοῦτ' ἔστιν Ἀκαδήμεια, τοῦτο Ξενοκράτης;
πόλλ' ἀγαθὰ δοῖεν οἱ θεοὶ Δημητρίῳ,
καὶ τοῖς νομοθέταις, διότι τοὺς τὰς τῶν λόγων,
ὥς φασι, δυνάμεις παραδιδόντας τοῖς νέοις
ἐς κόρακας ἔῤῥειν φασὶν ἐκ τῆς Ἀττικῆς.

Narrata Xenocratis Chalcedonii vita, relinquitur ut pauca de aliis viris, quibus idem nomen fuit, dicamus. Diogenes Laertius (82) lib. IV, 15 sex alios enumeraturus Xenocrates primum ponit perantiquum disciplinæ bellicæ scriptorem, cujus discipulos fuisse Hecatæum Milesium et Menecratem Elaitam auctor est Strabo lib. XII, pag. 550 his verbis : ἐπαινεῖ δὲ μάλιστα [ὁ Σκήψιος] τὴν Ἑκαταίου τοῦ Μιλησίου καὶ Μενεκράτους τοῦ Ἐλαΐτου, τῶν Ξενοκράτους γνωρίμων ἀνδρός, δόξαν. Secundum numerat nostri philosophi propinquum et civem, eique assignat orationem Arsinoeticam, de Arsinoe defuncta scriptam. Tertium librariorum indiligentia omisit. Quartum fuisse prodit philosophum, elegiæ auctorem non satis probatum, cui fortasse cum Fabricio (83) attribuendum est epigramma in Mercurii imaginem factum, quod exstat Anthologiæ lib. IV. Tit. 2. el. 34. Quintum statuarium nominat, Tisicratis vel Euthycratis discipulum (84), Ptolemæi Philadelphi temporibus clarum (85) : quem de toreutice commentatum esse refert Plinius in indice libri XXXIII et de arte statuaria composuisse volumina lib. XXXIV, cap. 8 ait, et de pictura librum confecisse testatur lib. XXXV, cap. 10 (86). Sextum denique, Aristoxene auctore laudato, poemata condidisse tradit. His adjungamus cæteros viros cognomines, qui ab antiquis memorantur. Fuit igitur septimus Xenocrates, Agrigentinus, Isthmionices, celebratus a Pindaro carmine Isthmio secundo (87). Octavus (88), cujus πρῶτον Χρονικῶν citat Etymologus Magnus v. Ἀσσυρία. Nonus, Bœotarcha, de quo Pausanias lib. IV, cap. 32, 6 et lib. IX, cap 13, 6 disserit. Decimus, cujus Οἰκοσκοπικὸν οἰώνισμα memorat Suidas v. Ξενοκράτης φιλόσοφος et Οἰωνιστική. Est enim οἰκοσκοπικὸν οἰώνισμα, quum observantur ea quæ domi accidunt. Velut si in tecto apparuerit mustela vel serpens, aut oleum effusum fuerit, aut mel, aut vinum, aut aqua, aut cinis : aut lignum crepuerit, aut aliquid aliud acciderit, hoc vel illud significat. Hæc vaticinia tractavit Xenocrates. Cf. Casaubonus Lect. Theocrit. cap. 5. Undecimus superioribus accedit ejusdem nominis medicus Aphrodisiensis, qui Tiberio imperante vixit. Is inclaruit edito opere de percipienda ex animalibus utilitate (περὶ τῆς ἀπὸ τῶν ζώων ὠφελείας),

περάνασθαι. Cf. Hesychius Milesius v. Ξενοκράτης. — (77) Plutarchus vit. Phocion. cap. 29 ὁρῶν δὲ τὸν Ξενοκράτην τελοῦντα τὸ μετοίκιον, ἐβούλετο γράψαι πολίτην· ὁ δ' ἀπεῖπε, φήσας, οὐκ ἂν μετασχεῖν ταύτης τῆς πολιτείας, περὶ ἧς ἐπρέσβευεν, ἵνα μὴ γένηται. — (78) Diogenes Laertius lib. IV, 14 Ἀθηναῖοι δ' ὅμως αὐτὸν ὄντα τοιοῦτον ἐπίπρασκόν ποτε, τὸ μετοίκιον ἀδυνατοῦντα θεῖναι. Καὶ αὐτὸν ὠνεῖται Δημήτριος ὁ Φαληρεύς, καὶ ἑκάτερον ἀποκατέστησε· Ξενοκράτει μὲν τὴν ἐλευθερίαν, Ἀθηναίοις δὲ τὸ μετοίκιον. Cf. Hesychius Milesius s. v. Ξενοκράτης. — (79) Diogenes Laertius lib. IV, 14 ἐτελεύτα δὲ νυκτός, λεκάνῃ προσπταίσας ἔτος ἤδη γεγονὼς δεύτερον καὶ ὀγδοηκοστόν. Φαμὲν δὲ καὶ εἰς αὐτὸν οὑτωσί· Χαλκῇ προσπταίσας λεκάνῃ ποτὲ καὶ τὸ μέτωπον Πλήξας, ἴαχεν ὢ σύντονον, εἶτ' ἔθανεν, ὁ πάντα πάντῃ Ξενοκράτης ἀνὴρ γεγώς. — (80) Diogenes Laertius lib. V, 38; Pollux lib. IX, cap. 5. — (81) Athenæus lib. XIII, p. 610. Ἄλεξις γοῦν ἐν Ἵππῳ φησί· τοῦτ' ἔστιν Ἀκαδήμεια κτλ· καὶ Σοφοκλῆς δέ τις ψηφίσματι ἐξήλασε πάντας φιλοσόφους τῆς Ἀττικῆς, καθ' οὗ λόγον ἔγραψε Φίλων, ὁ Ἀριστοτέλους γνώριμος. Vid. Luzacii Lectt. Attic. Sect. II § 5 pag. 126. —

(82) Diogenes Laertius lib. IV, 15 γεγόνασι δὲ καὶ ἄλλοι Ξενοκράτεις ς'. ὅ τε τακτικός, ἀρχαῖος σφόδρα· καὶ ὁ συγγενὴς ἅμα καὶ πολίτης τῷ προειρημένῳ φιλοσόφῳ· φέρεται δὲ αὐτοῦ λόγος Ἀρσινοητικός, γεγραμμένος περὶ Ἀρσινόης ἀποθανούσης. Τέταρτος, φιλόσοφος, ἐλεγείαν γεγραφὼς οὐκ ἐπιτυχῶς· ἴδιον δέ. Ποιηταὶ μὲν γὰρ ἐπιβαλλόμενοι πεζογραφεῖν, ἐπιτυγχάνουσι· πεζογράφοι δὲ ἐπιτιθέμενοι ποιητικῇ, πταίουσι· δῆλον τὸ μὲν φύσεως εἶναι, τὸ δὲ τέχνης ἔργον. Πέμπτος, ἀνδριαντοποιός· ἕκτος, ᾄσματα γεγραφώς, ὥς φησιν Ἀριστόξενος. — (83) Fabricius Bibl. Græc. vol. III, pag. 193 ed. Harles. — (84) Plinius lib. XXXIV cap. 8. — (85) Vide Vossium de Historicis Græcis lib. III, pag. 192. — (86) Pro Xenocrate fortasse Hypsicrates hic nominandus erat. Vide Diogenem Laertium lib. VII, 188. Cf. Junius de pictura veterum lib. II, cap. 8 et in catalogo architectorum, mechanicorum et pictorum pag. 278; item Fabricius Bibl. Gr. vol. III, pag. 193 ed. Harles. — (87) Cf. Goeller de origine et progressu Syracusarum pag. 24. — (88) Etymologus Magnus p. 157, 53 Ἀσσυρία, ἡ Βαβυλωνία. Τὸ μὲν πρῶτον ἐκαλεῖτο Εὔφρατις, ὕστερον δὲ Χαλδαία, τὸ τελευταῖον δὲ ἀπὸ Ἀσσύρου τοῦ

cujus primum librum spectat Galenus decimo volumine super temperatura et facultate medicamentorum simplicium tom. II, pag. 132 ed. Basil. Vide eundem Galenum tom. II, pag. 68, Artemidorum Onirocrit. IV, 22 et Aetium Tetrab. I, lib. II, cap. 83. De hoc autem sic judicat Clemens Alexandrinus Stromatum lib. VII, p. 717 : δοκεῖ δὲ Ξενοκράτης ἰδίᾳ πραγματευόμενος περὶ τῆς ἀπὸ τῶν ζῴων τροφῆς, καὶ Πολέμων ἐν τοῖς περὶ τοῦ κατὰ φύσιν βίου συντάγμασι σαφῶς λέγειν, ὡς ἀσύμφορόν ἐστιν ἡ διὰ τῶν σαρκῶν τροφή, εἰργασμένη ἤδη καὶ ἐξομοιουμένη (leg. ἐξωμοιωμένη) ταῖς τῶν ἀλόγων ψυχαῖς. Cæteroquin ex illo opere locum satis longum περὶ τῆς ἀπὸ ἐνύδρων τροφῆς servavit Oribasius Collectan. med. II, 58. Cf. Fabricius Bibl. Gr. vol. III, pag. 193. Agmen claudit Xenocrates Ephesius a Plinio aliquoties laudatus, ut lib. XXXVII, cap. 2, qui in physiologia videtur elaborasse (89).

Venio nunc ad Xenocratis Chalcedonii scripta. Diogenes Laertius lib. IV, 11 plurima eum ingenii sui monumenta reliquisse docens, in his συγγράμματα καὶ ἔπη καὶ παραινέσεις, id est, libros soluta oratione conscriptos, carmina heroica et monita fuisse ait. Sed ut quanta doctissimi viri de singulis philosophiæ litterarumque partibus merita fuerint, appareat, non illum voluminum ordinem, qui Laertio placuit, sequemur, sed philosophi scripta generatim disposita exhibebimus.

I. Scripta mathematica.

(1) περὶ γεωμετρῶν βιβλία ε', *de geometris*, libri quinque.

(2) περὶ γεωμετρίας α' β', *de geometria*, libri duo.

(3) περὶ ἀριθμῶν, *de numeris*.

(4) ἀριθμῶν θεωρία, *numerorum contemplatio*.

(5) τῶν περὶ ἀστρολογίαν ς', *astrologiæ libri sex*.

II. Scripta physica.

(6) περὶ φιλοσοφίας α'.

In hoc singulari de philosophia libro verisimile est Xenocratem ea exposuisse quæ ad tripartitam sapientiæ divisionem spectarent. Huc pertinet Sexti Empirici locus qui adv. mathem. VII, 16 ita Chalcedonii philosophi placitum tangit : πλὴν οὗτοι μὲν ἐλλιπῶς ἀνεστράφθαι δοκοῦσιν, ἐντελέστερον δὲ παρὰ τούτους οἱ εἰπόντες τῆς φιλοσοφίας τὸ μέν τι εἶναι φυσικόν, τὸ δὲ ἠθικόν, τὸ δὲ λογικόν· ὧν δυνάμει μὲν Πλάτων ἐστὶν ἀρχηγός, περὶ πολλῶν μὲν φυσικῶν, πολλῶν δὲ ἠθικῶν, οὐκ ὀλίγων δὲ λογικῶν διαλεχθείς· ῥητότατα δὲ οἱ περὶ τὸν Ξενοκράτην καὶ οἱ ἀπὸ τοῦ περιπάτου, ἔτι δὲ οἱ ἀπὸ τῆς στοᾶς ἔχονται τῆσδε τῆς διαιρέσεως.

(7) περὶ θεῶν α' β'.

Hos libellos intuitus Vellejus apud Ciceronem de nat. deor. lib. I, cap. 13 : Neque vero, inquit, ejus condiscipulus Xenocrates in hoc genere prudentior; in cujus libris, qui sunt de natura deorum, nulla species divina describitur : deos enim octo esse dicit : quinque eos, qui in stellis vagis nominantur, unum, qui ex omnibus sideribus, quæ infixa cœlo sunt, ex dispersis quasi membris simplex sit putandus deus; septimum Solem adjungit : octavumque Lunam, qui quo sensu beati esse possint, intelligi non potest.

(8) περὶ φύσεως α' β' γ' δ' ε' ς' *de natura libri sex*.

(9) φυσικῆς ἀκροάσεως α' β' γ' δ' ε' ς'.

(10) περὶ τῶν Παρμενίδου α'.

(11) περὶ εἱμαρμένης α'.

(12) περὶ τοῦ ὄντος α'.

(13) περὶ τοῦ ἑνὸς α'.

(14) περὶ τοῦ ἀορίστου α', *de infinito* liber unus.

(15) περὶ τοῦ ἐλευθέρου α'.

(16) περὶ ἑκουσίου α'.

(17) περὶ τοῦ ἐναντίου α' β'.

(18) ἐναντίων α'.

(19) περὶ διαστημάτων α'.

(20) περὶ γενῶν καὶ εἰδῶν α'.

(21) περὶ εἰδῶν α'.

(22) περὶ ψυχῆς α' β'.

(23) τῶν περὶ τὴν διάνοιαν α' β' γ' δ' ε' ς' ζ' η'. *De Rebus quæ ad mentem spectant libri octo.*

(24) τῶν περὶ τὴν διάνοιαν ἄλλα βιβλία δύο. De eodem argumento alii libri duo.

(25) περὶ ἰδεῶν α', *de ideis* liber unus.

(26) περὶ μνήμης α'.

(27) περὶ τῶν παθῶν α'

(28) περὶ βίου α'.

(29) περὶ θανάτου α'.

III. Scripta dialectica.

(30) τῆς περὶ τὸ διαλέγεσθαι πραγματείας βιβλία ιδ', μετὰ τοῦτο βιβλία ιε', καὶ ἄλλα βιβλία ις'.

De disserendi ratione libri XIV, post hæc libri XV et alii XVI. Emendavi locum e latina Ambrosii interpretatione. Nam corruptam plerorumque codicum scripturam τῆς περὶ τὸ διαλέγεσθαι πραγματείας βιβλία ιε', μ', α', β', ψ', μ'. Μετὰ τοῦτο βιβλία ιε', καὶ ἄλλα βιβλία ις' ortam reor

Σούσου Ἀσσυρία, ὡς Ξενοκράτης ἐν πρώτῳ Χρονικῶν —

(89) Cf. Fabricius Bibl. Gr. vol. III, pag. 193. —

e verbis μετὰ τοῦτο a librario bis scriptis. Quod reliquum est, bene meruisse Xenocratem de hac philosophiæ parte, ostendit Cicero Acad. lib. II, cap. 46. Sic autem judicat : « *Ubi enim* (Antiochus) *aut Xenocratem sequitur, cujus libri sunt de ratione loquendi multi, et multum probati? aut ipsum Aristotelem* etc. »

(31) περὶ τοῦ γράφειν α'.

(32) περὶ τέχνης α'.

(33) περὶ ἐπιστήμης α'. *de scientia* liber unus.

(34) περὶ ἐπιστημοσύνης α'. *de peritia* liber unus.

(35) λύσις τῶν περὶ τοὺς λόγους ια',
Solutio quæstionum ad litteras pertinentium undecim libris comprehensa.

Legendum enim ια', non, ut vulgo fit, α' ι'.

(36) λύσεις α' β', *Solutionum* libri duo.

(37) διαιρέσεις η', *Divisionum* libri octo.

(38) θέσεων βιβλία μγ' *Propositorum* libri XLIII.

Scripsi μγ', quum vulgo mendose legeretur κ' μ' γ'.

Cæterum θέσεων verti *propositorum* imitatus Ciceronem Topic. cap. 21.

(39) περὶ μαθημάτων τῶν περὶ τὴν λέξιν λογικῶν βιβλία θ',
de disciplinis rationalibus, quæ circa dictionem versantur libri novem.

(40) τῶν περὶ τὰ μαθήματα βιβλία ς', *eorum quæ circa disciplinas versantur* libri sex.

IV. Scripta moralia et politica.

(41) περὶ εὐδαιμονίας α' β', *de felicitate* libri duo.

Fortasse huc referendum est Sexti Empirici testimonium adv. math. XI, 3-4 πάντες μὲν οἱ κατὰ τρόπον στοιχειοῦν δοκοῦντες τῶν φιλοσόφων, καὶ ἐπιφανέστατα παρὰ πάντας οἵ τε ἀπὸ τῆς ἀρχαίας ἀκαδημίας, καὶ οἱ ἀπὸ τοῦ περιπάτου, ἔτι δὲ τῆς στοᾶς, εἰώθασι διαιρούμενοι λέγειν τῶν ὄντων τὰ μὲν εἶναι ἀγαθά, τὰ δὲ κακά, τὰ δὲ μεταξὺ τούτων, ἅπερ καὶ ἀδιάφορα λέγουσιν· ἰδιαίτερον δὲ παρὰ τοὺς ἄλλους ὁ Ξενοκράτης καὶ ταῖς ἑνικαῖς πτώσεσι χρώμενος ἔφασκε· « πᾶν τὸ ὂν ἢ ἀγαθόν ἐστιν, ἢ κακόν ἐστιν, ἢ οὔτε ἀγαθόν ἐστιν οὔτε κακόν ἐστιν. » Καὶ τῶν λοιπῶν φιλοσόφων χωρὶς ἀποδείξεως τὴν τοιαύτην διαίρεσιν προσιεμένων αὐτὸς ἐδόκει καὶ ἀπόδειξιν συμπαραλαμβάνειν. Nimirum tradita rerum divisione, quæ vel bonæ sunt, vel malæ, vel neque bonæ neque malæ, videtur de vita beata disseruisse. Cf. Clemens Alexandrinus Strom. II, pag. 419.

(42) περὶ τοῦ ἀγαθοῦ α'.

(43) περὶ τοῦ ὠφελίμου α'.

(44) περὶ πλούτου α'.

(45) περὶ ἡδονῆς α' β'.

(46) περὶ ἀρετῆς α' β', *de virtute* libri duo.

Quomodo hanc materiam tractaverit Chalcedonius sapientiæ doctor, declarat Cicero Tusc. Disp. lib. V, cap. 18 : Quid ergo aut hunc prohibet, aut etiam Xenocratem illum, gravissimum philosophorum, exaggerantem tantopere virtutem, extenuantem cætera et abjicientem, in virtute non beatam modo vitam, sed etiam beatissimam ponere? quod quidem nisi fit, virtutum interitus consequetur.

(47) περὶ δικαιοσύνης α'.

(48) Ἀρχέδημος ἢ περὶ δικαιοσύνης α'.

(49) περὶ ἐπιεικείας α', *de æquitate* liber unus,

(50) περὶ ἀνδρείας α', *de fortitudine* liber unus.

(51) περὶ φρονήσεως α' β', *de prudentia* libri duo.

Citat hoc opus Clemens Alexandrinus Strom. lib. II, pag. 369 ἐπεὶ καὶ Ξενοκράτης ἐν τῷ περὶ φρονήσεως τὴν σοφίαν ἐπιστήμην τῶν πρώτων αἰτίων καὶ τῆς νοητῆς οὐσίας εἶναί φησι· τὴν φρόνησιν ἡγούμενος διττήν· τὴν μὲν πρακτικήν· τὴν δὲ θεωρητικήν· ἣν δὴ σοφίαν ὑπάρχειν ἀνθρωπίνην· διόπερ ἡ μὲν σοφία φρόνησις· οὐ μὴν πᾶσα φρόνησις σοφία.

(52) περὶ σωφροσύνης α', *de temperantia* liber unus.

(53) περὶ ἐγκρατείας α', *de continentia* liber unus.

(54) ὅτι παραδοτὴ ἡ ἀρετὴ α', *virtutem tradi posse* liber unus.

(55) περὶ σοφίας ς', *de sapientia* libri sex.

(56) περὶ φιλίας α' β', *de amicitia* libri duo.

(57) περὶ ὁσιότητος α', *de sanctitate* liber unus.

(58) περὶ ὁμονοίας α', *de concordia* liber unus.

(59) περὶ τοῦ ψεύδους α', *de mendacio* liber unus.

(60) Στοιχεῖα πρὸς Ἀλέξανδρον περὶ βασιλείας δ'.
Elementa de regno ad Alexandrum quatuor libris comprehensa.

(61) περὶ πολιτείας α', *de republica* liber unus.

(62) Οἰκονομικὸς α', *OEconomicus* unus.

(63) Πολιτικὸς α', *Politicus* liber unus.

(64) περὶ δυνάμεως νόμου α', *de vi legis* liber unus.

Ex hoc opusculo fortasse petitus est locus de tribus Triptolemi legibus, quem ex Hermippo proferre se dicit Porphyrius de Abstinentia lib. IV, cap. 22 τῶν τοίνυν Ἀθήνησι νομοθετῶν Τριπτόλεμον παλαιότατον παρειλήφαμεν· περὶ οὗ Ἕρμιππος ἐν δευτέρῳ περὶ τῶν νομοθετῶν γράφει ταῦτα· φασὶ δὲ καὶ Τριπτόλεμον Ἀθηναίοις νομοθετῆσαι, καὶ τῶν νόμων αὐτοῦ τρεῖς ἔτι Ξενοκράτης ὁ φιλόσοφος λέγει διαμένειν Ἐλευσῖνι τούσδε· γονεῖς τιμᾶν, θεοὺς καρποῖς ἀγάλλειν, ζῷα μὴ σίνεσθαι. Vid. fragm. 72.

(65) περὶ τοῦ παιδίου α', *de puero* liber unus.

(66) περὶ μαθητῶν α' β', *de discipulis* libri duo.

V. Scripta varia.

(67) περὶ βίων α', *de vitis* liber unus.

In hoc volumine probabile est eum de Platone quoque et Pythagora egisse, siquidem utriusque philosophi vitam a Xenocrate litteris mandatam fuisse veteres testificantur. Simplicius in Aristotelis Physica lib. VIII, p. 265 B. (Cf. Scholia in Aristot. pag. 427 ed. Brandis.) ἔτι δὲ τοῦτο σαφέστερον πεποίηκε Ξενοκράτης ὁ γνησιώτατος τῶν Πλάτωνος ἀκροατῶν ἐν τῷ περὶ τοῦ Πλάτωνος βίου τάδε γεγραφώς κτλ. Iamblichus de vita Pythagoræ cap. II, 7 παραιτητέοι γὰρ Ἐπιμενίδης καὶ Εὔδοξος καὶ Ξενοκράτης ὑπονοοῦντες τῇ Παρθενίδι τότε μιγῆναι τὸν Ἀπόλλω, καὶ κύουσαν αὐτὴν ἐκ μὴ οὕτως ἐχούσης καταστῆσαί τε καὶ προαγγεῖλαι διὰ τῆς προφήτιδος· τοῦτο μὲν οὖν οὐδαμῶς προσίεσθαι. Conf. Wyttenbachius Bibl. Crit. parte VIII pag. 120.

(68) Ἀρχὰς α'.

(69) Καλλικλῆς α'.

(70) Κεφάλαιον α'.

Inutilis est Fabricii conjectura qui Bibl. Græc. vol. III, p. 192 ed. Harl. ait pro Κεφάλαιον legendum videri Κέφαλος, quia Speusippi liber quidam sic inscriptus fuerit.

(71) Πυθαγόρεια α'.

Menagius ad Diog. Laert. lib. IV, 13 ratus librum Clementi Alexandrino Stromatum, lib. VII, p. 717 citatum περὶ τῆς ἀπὸ τῶν ζῴων τροφῆς, non fuisse diversum ab eo qui Πυθαγόρεια inscribebatur, utrumque Chalcedonio philosopho tribuit. Licet autem supra Xenocrati Aphrodisiensi commentarium illum assignaverimus, tamen, quum incerta res sit, neque Menagium refellere, neque nostram sententiam allatis rationibus tueri conabimur.

(72) Ὑπομνημάτων α', *commentariorum* liber unus.

(73) πρὸς Ἀρύβαν α', *ad Arybam* liber unus.

(74) πρὸς Ἡφαιστίωνα α', *ad Hephæstionem* liber unus.

Hæc omnia volumina continere versus μ' κδ' δ' σ' λ' θ' Diogenes Laertius auctor est, quem versuum numerum plerique animo assequi non potuerunt. Sed componi cum hoc similem locum oportet, qui legitur lib. V, 27 de Stagiritæ scriptis: γίνονται αἱ πᾶσαι, μυριάδες στίχων τέτταρες καὶ τετταράκοντα πρὸς τοῖς πεντακισχιλίοις καὶ διακοσίοις ἑβδομήκοντα. Itaque si librarios hic στίχοι μ' pro στίχων μυριάδες scripsisse conjicimus, cuncti Xenocratis libri ducenties vicies quater mille ducentos triginta novem versus habebant. Sin aliter propter scriptoris inconstantiam et librariorum indiligentiam de nostro loco judicandum est, possis facile reponere στίχοι μ' β' σ' λ' θ' i. e. quadragies bis mille ducenti triginta novem Cf. supra Speusippi vitam not. 134. Verum hic in lubrico versamur.

Transeo ad philosophiæ formam a Xenocrate institutam. Quamquam Chalcedonius sapientiæ doctor Platonis disciplinam explicuit et illustravit, tamen magistri vestigia persecutus in rerum contemplatione ulterius progressus est insitasque opiniones evellere et novas inserere studuit. Jam primum omnium statuit philosophiæ mysteria tradi nemini posse, nisi qui perceptis prius artibus mathematicis animum ad sapientiam præparatum haberet (90). Qua in re magistri auctoritatem secutus est Xenocrates. Plato (91) enim magni æstimaverat mathematica, neque quemquam in dialecticis omnem curam consumere patiebatur, nisi qui doctrinis illis, quibus puerilis ætas impertiri debet, eruditus esset ac simul pulverem eruditum attigisset. Quin etiam idem Pythagoræ fuerat judicium, quippe qui numeros omnium rerum principia appellaret atque adeo cuilibet quæstioni mathematicas disciplinas adhiberet. Quid? quod scholæ inscripserat: μηδεὶς ἀγεωμέτρητος εἰσίτω.

Porro quum ab antiquis philosophis usque ad Socratem numeri rerumque origines tractarentur, studioseque siderum magnitudines, intervalla, cursus et cuncta cœlestia anquirerentur, Socrates primus philosophiam e cœlo devocavit et ad hominum mores traduxit, Plato de singulis philosophiæ partibus multa disseruit; sed ejus discipulus Xenocrates primus sapientiæ disciplinam in tres partes, physicam, ethicen, dialecticam divisit (92). Sic igitur Socratica dubitatione relicta Xenocrates dogmaticus evasit philosophus. Verissime autem Cicero Acad. Quæst. lib. I, cap. 4 de Academicis et Peripateticis disputans: « Utrique, inquit, Platonis ubertate

(90) Diogenes Laertius IV, 10 πρὸς δὲ τὸν μήτε μουσικήν, μήτε γεωμετρίαν, μήτε ἀστρονομίαν μεμαθηκότα, βουλόμενον δὲ παρ' αὐτὸν φοιτᾶν· Πορεύου, ἔφη· λαβὰς γὰρ οὐκ ἔχεις φιλοσοφίας. Οἱ δὲ τοῦτό φασιν εἰπεῖν, Παρ' ἐμοὶ γὰρ πόκος οὐ κνάπτεται. — (91) Plato de Rep. lib. VII, pag. 536. D. Cf. Plutarch. Sympos. pag. 718. C. — (92) Sextus Empiricus adv. Math. VII, 16, cujus verba supra attuli. Contra minus recte Platonem ejus divisionis auctorem dicere videntur Cicero Acad. Quæst. I, 5, Augustinus de civ. dei lib. VIII, cap. 4; Aristocles apud Eusebium Præp. Evang. lib. XI, cap. 2; Galenus hist. phil. tom. II. p. 21. C. ed. Paris. anni 1679; Joannes et Saris-

completi certam quandam disciplinæ formulam composuerunt, et eam quidem plenam ac refertam : illam autem Socraticam dubitationem de omnibus rebus et, nulla affirmatione adhibita, consuetudinem disserendi reliquerunt. Ita facta est, quod minime Socrates probabat, ars quædam philosophia et rerum ordo et descriptio disciplinæ. » Plus dubitationis videntur habere sequentia : « Quæ quidem erat primo duobus, ut dixi, nominibus una : nihil enim inter Peripateticos, et illam veterem Academiam differebat. Abundantia quadam ingenii præstabat, ut mihi videtur, Aristoteles quidem, sed idem fons erat utrisque, et eadem rerum expetendarum fugiendarumque partitio. » Sed cave putes errasse Ciceronem, qui judicat Aristotelem cum Platone verbis sæpius quam re dissidere. Quippe morum præcepta prope eadem tradunt, ac de aliis (93) quoque philosophiæ locis similiter disserunt. Præterea tum Academici tum Peripatetici, postquam ex eodem fonte, id est Platonis disciplina, decreta sua hauserunt; quamvis diversis quasi itineribus in naturæ contemplatione ad ultimum pervenire tentarint, tamen in morali philosophia eandem rerum expetendarum fugiendarumque partitionem fecerunt.

In Xenocratis physica cum multæ res sunt non satis explicatæ, tum perdifficilis et obscura quæstio de numeris est. Solet enim in tractanda hac materia vocabulis Pythagoreis Platonis dogmata obscurare potius quam illustrare. In primis vero numeris ad designandas Platonis ideas usus est. Quod ne cui temere fecisse videatur, reputare nos convenit, Platonem Pythagoræ ejusque sectatoribus multa debuisse (94). Itaque summatim alterius numeros, alterius ideas attingamus, ut quomodo Xenocrates in hoc argumento versatus sit, conjicere nobis liceat. Numeros Pythagorei omnium rerum principia vocarunt (95). Cuncta enim numeris sunt assimilata (96), quia, quæcunque in universo exstant, numerari possunt. Ergo numerorum principia rerum etiam principia esse debent (97). Monas autem et dyas, id est unum et plura, sunt elementa uniuscujusque numeri (98) ideoque etiam omnium rerum. Quo in genere monas est principium activum, agentis causæ rationem : dyas passivum, patientis materiæ locum obtinens (99). Hæc Pythagoras et qui ad ejus auctoritatem se contulerunt.

Contra Platoni tria placet esse rerum principia eaque æterna, Deum, ideas, materiam. Materiam vago et incerto motu fluctuantem deus in ordinem digessit, ad idearum exemplum conformavit et mundum ex ea composuit : mundo animam (ψυχήν) animæque mentem (νοῦν) indidit (100). Hæc anima mixta est ex materia bipartita; altera simplici et immutabili, altera corporea, dividua et mutabili. Eam vero animam per totam rerum naturam intentam et commeantem, quamvis a summo deo procreatam, tamen intelligentem ac divinam et quasi secundum deum esse (101) statuit. Porro summus deus opifex deos cœlestes generavit, qui sunt astra ignea (102) : immortales, non quidem sua natura, sed summi dei voluntate. Deinceps summus deus effecit animas animalium eadem ratione, qua effecerat animam mundi, non tamen ita perfectas ut animam mundi, sed deteriores; quippe quæ minorem partem haberent materiæ illius simplicis et immutabilis (103). Has animalium animas idem summus opifex deus inter deos cœlestes divisit, ut ipsi illis corpora fabricarentur (104), iisque corporibus illas includerent. Nolo persequi cætera quæ in Timæo dicuntur. Id tantum apparet, ideas Platonicas, hoc est, species æternas et ab omni concretione mortali segregatas, quarum similitudinem gerunt res creatæ, posse cum numeris comparari. Ut enim ex uno plura fiunt (105) : sic ex materia ad idearum exemplum conformata ingens rerum varietas exorta est. Hinc patet, optimo jure Xenocratem, philosophiæ Platonicæ fontes aperientem, maxime in commen-

beriensis Metalogici lib. II, cap. 2. — (93) Cicero Quæst. Acad. lib. I, cap. 5-8. Cf. II, cap. 42 et 44; de Finibus lib. II, cap. 11, lib. IV, cap. 1 et 6. — (94) Aristoteles Metaph. lib I, cap. 6. Porphyrius vit. Pythag. cap. 53. — (95) Sextus Empiricus Pyrrh. Hyp. lib. III, 152. — (96) Sextus Empiricus adv. Mathem. lib. IV, 2. — (97) Sextus Empiricus adv. Math. lib. X, 248. — (98) Id. Pyrrh. Hyp. III, 153 seqq. adv. Math. X, 261 seq. — (99) Id. adv. Math. lib. X, 277 ὅθεν φασὶν ἐν ταῖς ἀρχαῖς ταύταις τὸν μὲν τοῦ δρῶντος αἰτίου λόγον ἐπέχειν τὴν μονάδα· τὸν δὲ τῆς πασχούσης ὕλης τὴν δυάδα. —

(100) Plato Tim. p. 517. A. B. — (101) Id. Tim. p. 528. — (102) ibid. p. 530. C. D. — (103) ibid. p. 531. A. B. seq. — (104) ibid. p. 531 seq. — (105) cf. Plato Phileb. pag. 14. D. Sextus Empiricus adv. mathematicos lib. IX, 364 τῶν δὲ ἀσώματα δογματιζόντων οἱ μὲν περὶ Πυθαγόραν τοὺς ἀριθμοὺς ἔλεξαν πάντων ἄρχειν, οἱ δὲ μαθηματικοὶ τὰ πέρατα τῶν σωμάτων, οἱ δὲ περὶ τὸν Πλάτωνα τὰς ἰδέας. Id. adv. mathematicos lib. X, 258 ἀλλ' ὅτι ἀσωμάτους εἶναι δεῖ τὰς ἀρχὰς τῶν λόγῳ θεωρητῶν σωμάτων, ἐκ τῶν εἰρημένων συμφανές. Ἤδη δὲ οὐκ εἴ τινα πρυϋφέστηκε τῶν σωμάτων ἀσώματα, ταῦτ' ἐξ ἀνάγκης στοιχεῖά ἐστι τῶν ὄντων καὶ πρῶταί τινες ἀρχαί. Ἰδοὺ γὰρ καὶ αἱ ἰδέαι ἀσώματοι οὖσαι κατὰ τὸν Πλάτωνα προϋφεστᾶσι τῶν σωμάτων, καὶ ἕκαστον τῶν γινομένων πρὸς αὐτὰς γίνεται· ἀλλ' οὐκ εἰσὶ τῶν ὄντων ἀρχαί, ἐπείπερ ἑκάστη ἰδέα κατ' ἰδίαν μὲν λαμβανομένη ἓν εἶναι λέγεται, κατὰ σύλληψιν δὲ ἑτέρας ἢ ἄλλων δύο καὶ τρεῖς καὶ τέσσαρες, ὥστε εἶναί τι ἐπαναβεβηκὸς αὐτῶν τῆς ὑποστάσεως, τὸν ἀριθμόν, οὗ κατὰ μετοχὴν τὸ ἓν ἢ τὰ δύο ἢ τὰ τρία ἢ τὰ τούτων ἔτι πλείονα ἐπικατη-

tariis, quos in magistri libros composuerat, potuisse numeris ad designandas Platonis ideas uti et vocabulis Pythagoreis illius decreta explicare. Sed de singulis philosophiæ locis (106) copiose hic disputare non vacat. Quæcunque enim ad Xenocratis doctrinam et intelligendam et recte judicandam valent, ex ejus fragmentis veterumque de eo testimoniis cognoscentur. Hæc autem omnia collecta, emendata, diligenter denique conversa jam proponemus.

γορεῖται αὐτῶν. Cf. id. adv. Math. lib. IV, 11. — (106) Cf. Philoponus ad Aristot. Metaph. lib. XIII, cap. 9, pag. 1085 seq. ed. Bekker. [pag. 56 et 60]; Syrianus ad Aristotelis Metaph. lib. XIII, cap. 7 [lib. XII, pag. 84.] φανερὸν δ' ἐκ τούτων, καὶ ὅτι χείριστα λέγεται ὁ τρίτος τρόπος, τὸ εἶναι τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν τὸν τῶν εἰδῶν, καὶ τὸν μαθηματικόν. Cf. pag. 58. B. et pag. 71 seq. Scholia in Aristotelem p. 820 A. ed. Brandis. τῶν περὶ ἀριθμοὺς εἰπόντων οἱ μὲν δύο ἐποίουν αὐτοὺς καὶ διέκρινον, ὥσπερ ὁ Πλάτων (σαφῶς γὰρ οὗτος τὸν μαθηματικὸν ἕτερον εἶναι λέγει τοῦ εἰδητικοῦ), οἱ δὲ ἕνα τὸν μαθηματικόν, ὥσπερ τινὲς τῶν Πυθαγορείων· οἱ δὲ ἐγίνωσκον μὲν ἀμφοτέρους καὶ τὸν εἰδητικὸν καὶ τὸν μαθηματικόν, ἕνα δὲ ἐποίουν, ὥσπερ Σπεύσιππος καὶ Ξενοκράτης. cf. pag. 822. B.

ΞΕΝΟΚΡΑΤΟΥΣ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΙΑ.

1. Ξενοκράτης, Ἀγαθήνορος, Χαλκηδόνιος [a], τὴν μονάδα καὶ τὴν δυάδα θεούς, τὴν μὲν ὡς ἄῤῥενα πατρὸς ἔχουσαν τάξιν, ἐν οὐρανῷ βασιλεύουσαν, ἥντινα προσαγορεύει καὶ Ζῆνα καὶ περιττὸν καὶ νοῦν, ὅστις ἐστὶν αὐτῷ πρῶτος θεός· τὴν δὲ ὡς θήλειαν, μητρὸς θεῶν δίκην, τῆς ὑπὸ τὸν οὐρανὸν λήξεως [b] ἡγουμένην, ἥτις ἐστὶν αὐτῷ ψυχὴ τοῦ παντός.

(Stobæus Eclog. phys. lib. I, cap. 2, 29 pag. 62 ed. Heeren.; pag. 24 ed. Gaisford.; pag. 15 ed. Meinek. Scripsi: [a] Χαλκηδόνιος] cod. Aug. ἀλχηδόνιος. — [b] λήξεως] accipiendum ut apud Herodotum lib. IV, 21 ἡ πρώτη τῶν λαξίων. Quum autem codex Vaticanus præbeat λέξεως, non ionice scripsisse λάξιος ut ait Meinekius, sed Herodoteo more hic locutus esse Xenocrates putari debet.)

2. Ξενοκράτης δὲ ὁ Χαλκηδόνιος τὸν μὲν ὕπατον Δία, τὸν δὲ νέατον καλῶν, ἔμφασιν πατρὸς ἀπολείπει καὶ υἱοῦ.

(Clemens Alexandrinus Strom. lib. V, pag. 604. C. quem locum Eusebius Præp. Ev. lib. XIII, cap. 13, pag. 681 descripsit, sed pro Χαλκηδόνιος mendose Καρχηδόνιος substituit.)

3. Ξενοκράτης Δία τὸν ἐν μὲν τοῖς κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχουσιν ὕπατον καλεῖ, νέατον δὲ τὸν ὑπὸ σελήνην.

(Plutarchus Quæst. Platon. IX, vol. XIII, p. 275 ed. Hutten. τὸ γὰρ ἄνω καὶ πρῶτον ὕπατον οἱ παλαιοὶ προσηγόρευον· ᾗ καὶ Ξενοκράτης Δία κτλ.)

4. Ξενοκράτης, Καρχηδόνιος οὗτος, ἑπτὰ μὲν θεοὺς τοὺς πλάνητας, ὄγδοον δὲ τὸν ἐκ πάντων αὐτῶν συνεστῶτα κόσμον αἰνίττεται.

(Clemens Alexandrinus Admonit. ad Gentes pag. 44. Aliter Cicero de natura deorum lib. I, cap. 13, apud quem Vellejus: Nec vero, inquit, ejus condiscipulus Xenocrates in hoc genere prudentior: in cujus libris, qui sunt de natura deorum, nulla species divina describitur. Deos enim octo esse dicit: quinque eos, qui in stellis vagis nominantur: unum qui ex omnibus sideribus, quæ infixa cœlo sunt, ex dispersis quasi membris simplex sit putandus deus: septimum, solem adjungit: octavamque, lunam: qui quo sensu beati esse possint, intelligi non potest. Quare Davisius ad Ciceronis l. c. apud Clementem legi jubet ὄγδοον δὲ τὸν ἐκ πάντων τῶν ἀπλανῶν. At nihil mutare ausim.)

5. Ἐλήρει δ' Ἀριστοτέλης, ἐλήρει δὲ Ξενοκράτης, ὠφελεῖσθαι μὲν ἀνθρώπους ὑπὸ θεῶν, ὠφελεῖσθαι δὲ ὑπὸ γονέων, ὠφελεῖσθαι δὲ ὑπὸ καθηγητῶν ἀποφαινόμενοι· τὴν δὲ θαυμαστὴν ἀγνοοῦντες ὠφέλειαν, ἣν οἱ σοφοὶ κινουμένων κατ' ἀρετὴν ἀλλήλων ὠφελοῦνται, κἂν μὴ συνῶσι, μηδὲ γινώσκοντες τυγχάνωσιν.

(Plutarchus adv. Stoic. cap. 22, vol. XIV, pag. 29 ed. Hutten. Disputat hoc loco Plutarchus de Stoicorum dogmate, qui contendunt, si unus sapiens digitum prudenter quodammodo porrigat, omnes toto orbe sapientes fructum inde capere. Hoc si contingit, ait Plutarchus, delirasse dicendus est Xenocrates, ratus homines a diis, parentibus et præceptoribus juvari, quum de Stoicorum sententia sapientes tantum de hominibus bene merere queant. Patet autem hinc, Xenocratem deorum providentia mundum administrari affirmasse.)

XENOCRATIS FRAGMENTA.

1. Xenocrates, Agathenoris filius, Chalcedonius, monadem et dyadem deos facit, illam quidem ut marem patris vice fungentem atque in cœlo regnantem, quam et Jovem vocat et imparem et mentem, qui est ipsi primus deus: hanc vero ut feminam, matris deorum instar, portioni cœlo subjectæ imperantem, quæ ipsi est anima mundi.

2. Xenocrates autem Chalcedonius, unum quidem vocans supremum Jovem, alterum vero infimum, nonnullam patris ac filii significationem dat.

3. Xenocrates Jovem in rebus immutabilibus supremum appellat, infimum autem in iis quæ sunt infra lunam.

4. Xenocrates (fuit hic Carthaginiensis) septem quidem deos planetas, octavum vero, qui ex his omnibus constat, mundum obscure significat.

5. Delirabat igitur Aristoteles, delirabat Xenocrates, adjuvari homines a diis, adjuvari a parentibus, adjuvari a præceptoribus censentes, mirabilem vero illam ignorantes utilitatem, quam sapientes mutua virtute commoti percipiunt, etiamsi non intelligant neque agnoscant.

6. Καθόλου γ' οὖν τὴν περὶ τοῦ θείου ἔννοιαν Ξενοκράτης ὁ Χαλκηδόνιος οὐκ ἀπελπίζει καὶ ἐν τοῖς ἀλόγοις ζῴοις.

(Clemens Alexandrinus Strom. lib. V, p. 590. B. Scripsi Χαλκηδόνιος rejecta librorum lectione Καρχηδόνιος. Vid. supra ad fragm. 2.)

7. Θεὸν [a] δὲ εἶναι καὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τοὺς ἀστέρας πυρώδεις ὀλυμπίους θεούς, καὶ ἑτέρους ὑποσελήνους δαίμονας ἀοράτους [b]. Ἀρέσκει δὲ καὶ αὐτῷ πλὴν τούτων φύσεις τινὰς ὑπάρχειν ἐν τῷ περιέχοντι καὶ ἐνδιοικεῖν [c] τοῖς ὑλικοῖς στοιχείοις. Τούτων δὲ τὴν μὲν δι' ἀέρος διήκουσαν Ἥραν προσαγορεύει [d], τὴν δὲ διὰ τοῦ ὑγροῦ Ποσειδῶνα, τὴν δὲ διὰ τῆς γῆς φυτοσπόρον Δήμητρα [e].

(Stobæus Eclog. phys. lib. I, cap. 2, 29 pag. 62 ed. Heeren; pag. 24 ed. Gaisford; pag. 15 ed. Meinek. Scripsi : [a] θεὸν] e codd. Vat. et Aug; vulgo θεῖον. — [b] ἀοράτους] ex iisdem codd; vulgo ὁρατούς. — [c] ἀρέσκει δὲ καὶ αὐτῷ πλὴν τούτων φύσεις τινὰς ὑπάρχειν ἐν τῷ περιέχοντι καὶ ἐνδιοικεῖν] secutus Plutarchum de Isid. et Osir. cap. 26. Cf. fragm. 10; codd. ἀρέσκεται δὲ καὶ αὐτὸς et post plurium verborum lacunam καὶ ἐνδιοικεῖν (al. ἐνδιήκειν) τοῖς ὑλ. στ. Cæterum ἐνδιοικεῖν similiter dicitur ab eodem scriptore pag. 22 ed. Gaisford. in verbis τὰς ἐνδιοικούσας τοῖς στοιχείοις ἢ τοῖς σώμασι δυνάμεις, quamquam ibi quoque aliæ membranæ ἐνδιήκειν præferunt. Est autem utraque vox philosophorum propria. Sic Stobæus l. c. p. 26 καὶ πνεῦμα ἐνδιῆκον δι' ὅλου τοῦ κόσμου, item Sextus Empiricus pag. 296 αἱ ἐνδιήκουσαι ἐν τοῖς κατὰ μέρος κοινότητες. — [d] τούτων δὲ τὴν μὲν δι' ἀέρος διήκουσαν Ἥραν προσαγορεύει] codd. Vat. et Aug. τὴν μὲν ἀειδῆ προσαγορεύει, nisi quod post μὲν aliquid deesse indicant. Quare lacunam inserto διήκουσαν explevi, atque ἀειδῆ cum Heerenio in δι' ἀέρος converti. — [e] Δήμητρα] vulgo Δήμητραν.)

8. Βέλτιον οὖν οἱ τὰ περὶ τὸν Τυφῶνα καὶ Ὄσιριν καὶ Ἶσιν ἱστορούμενα, μήτε θεῶν παθήματα, μήτ' ἀνθρώπων, ἀλλὰ δαιμόνων μεγάλων εἶναι νομίζοντες, οὓς [a] καὶ Πλάτων καὶ Πυθαγόρας καὶ Ξενοκράτης καὶ Χρύσιππος, ἑπόμενοι τοῖς πάλαι θεολόγοις, ἐρρωμενεστέρους μὲν ἀνθρώπων γεγονέναι λέγουσι, καὶ πολλῇ τῇ δυνάμει τὴν φύσιν ὑπερφέροντας ἡμῶν, τὸ δὲ θεῖον οὐκ ἀμιγές, οὐδ' ἄκρατον ἔχοντας, ἀλλὰ καὶ ψυχῆς φύσει καὶ σώματος αἰσθήσει συνειληχός [b], ἡδονὴν δεχομένῃ καὶ πόνον, καὶ ὅσα ταύταις ἐγγενόμενα ταῖς μεταβολαῖς πάθη, τοὺς μὲν μᾶλλον, τοὺς δὲ ἧττον ἐπιταράττει. Γίνονται γὰρ ὡς ἐν ἀνθρώποις, καὶ δαίμοσιν, ἀρετῆς διαφοραὶ καὶ κακίας.

(Plutarchus de Isid. et Osir. cap. 25 vol. IX pag. 134 ed. Hutten. quem locum descripsit etiam Eusebius Præp. Evang. lib. V, cap. 5, pag. 187. Posui autem : [a] οὓς] ex Eusebio; ὡς codd. Plutarchi. — [b] συνειληχός] ex Eusebio; ἐνσυνειληχός vel ἐν συνηλειχός Plutarchi exemplaria. —)

9. Ὁμοίως δὲ καὶ εὐδαίμονα, οὗ ἂν ὁ δαίμων ᾖ σπουδαῖος, καθάπερ Ξενοκράτης φησὶν εὐδαίμονα εἶναι τὸν τὴν ψυχὴν ἔχοντα σπουδαίαν· ταύτην γὰρ ἑκάστου εἶναι δαίμονα.

(Aristoteles Topicor. lib. II, cap. 6, pag. 112. A. ed. Bekker. ἔτι τὸ ἐπιχειρεῖν μεταφέροντα τοὔνομα ἐπὶ τὸν λόγον, ὡς μᾶλλον προσῆκον ἐκλαμβάνειν ἢ ὡς κεῖται τοὔνομα, οἷον εὔψυχον μὴ τὸν ἀνδρεῖον, καθάπερ νῦν κεῖται, ἀλλὰ τὸν εὖ τὴν ψυχὴν ἔχοντα, καθάπερ καὶ εὔελπιν τὸν ἀγαθὰ ἐλπίζοντα· ὁμοίως δὲ καὶ εὐδαίμονα κτλ. ad quem locum Alexander Aphrodisiensis (cf. Scholl. in Arist. p. 268. B. ed. Brandis) hæc annotavit : εἰ δὴ δαίμων ἑκάστου ἡ ψυχή, καθὰ Ξενοκράτει δοκεῖ, εἴη ἂν εὐδαίμων ὁ εὖ τὴν ψυχὴν ἔχων· εὖ δὲ τὴν ψυχὴν ἔχει ὁ σπουδαῖος. σπουδαῖος ἄρα ὁ εὐδαίμων.

10. Παράδειγμα δὲ τῷ λόγῳ Ξενοκράτης μέν, ὁ Πλάτωνος ἑταῖρος, ἐποιήσατο τὸ τῶν τριγώνων, θείῳ μὲν ἀπεικάσας τὸ ἰσόπλευρον, θνητῷ δὲ τὸ σκαληνόν, τὸ δ' ἰσοσκελὲς δαιμονίῳ· τὸ μὲν γάρ, ἴσον πάντῃ· τὸ

---

6. Quippe omnino Xenocrates Chalcedonius non desperat, etiam in animalibus rationis expertibus esse dei notitiam.

7. Deum etiam cœlum statuit ardentesque stellas deos Olympios, et alios subter lunam genios non aspectabiles. Placet ei autem præter hos naturas quoque quasdam in aere esse, easque per elementa materiæ penetrare. Ex his quæ per aerem transit Junonem, qui per aquam Neptunum, qui per terram, Cererem frugiferam vocat.

8. Melius igitur ii qui quæ de Typhone, Osiride, Iside narrantur, neque deorum neque hominum, sed magnorum geniorum casus esse putant, quos genios et Plato et Pythagoras, et Xenocrates et Chrysippus priscorum theologorum exemplo hominibus robustiores exstitisse dicunt et virium magnitudine nostram naturam superasse, divinitate autem non sincera aut pura fuisse præditos, sed quæ animi natura corporisque sensu temperata voluptatis esset dolorisque capax, aliisque id genus obnoxia affectionibus cum mutationum varietate conjunctis, quibus alii magis, alii minus turbantur. Namque ut in hominibus, ita etiam in dæmonibus sunt virtutum et vitiorum discrimina.

9. Similiter εὐδαίμονα (id est beatum) eum cujus dæmon sit bonus, quemadmodum Xenocrates ait εὐδαίμονα esse cujus animus sit bonus : hunc enim unicuique esse dæmonem.

10. Hujus argumenti exemplum Xenocrates, Platonis sodalis, proposuit formas triangulorum, quum divinæ

δ', ἄνισον πάντῃ· τὸ δέ, πῇ μὲν ἴσον, πῇ δ' ἄνισον, ὥσπερ ἡ δαιμόνων φύσις ἔχουσα καὶ πάθος θνητοῦ καὶ θεοῦ δύναμιν.

(Plutarchus de oracul. def. cap. 13, vol. IX, p. 319 ed. Hutten.)

11. Ἀλλὰ φαύλους μὲν (ἔφη) δαίμονας οὐκ Ἐμπεδοκλῆς μόνον, ὦ Ἡρακλέων, ἀπέλιπεν, ἀλλὰ καὶ Πλάτων καὶ Ξενοκράτης καὶ Χρύσιππος.

(Plutarchus de oracul. def. cap. 17, vol. IX, p. 326 ed. Hutten. Cf. Euseb. Præp. Ev. lib. V, cap. 17, p. 206. B. Adde Philos. Græc. fragm. vol. I, pag. XVIII.)

12. Ὁ δὲ Ξενοκράτης καὶ τῶν ἡμερῶν τὰς ἀποφράδας, καὶ τῶν ἑορτῶν ὅσαι πληγάς τινας, ἢ κοπετούς, ἢ νηστείας, ἢ δυσφημίας, ἢ αἰσχρολογίαν ἔχουσιν, οὔτε θεῶν τιμαῖς, οὔτε δαιμόνων οἴεται προσήκειν χρηστῶν, ἀλλὰ εἶναι φύσεις ἐν τῷ περιέχοντι μεγάλας μὲν καὶ ἰσχυράς, δυστρόπους δὲ καὶ σκυθρωπάς, αἳ χαίρουσι τοῖς τοιούτοις καὶ τυγχάνουσαι πρὸς οὐθὲν ἄλλο χεῖρον τρέπονται.

(Plutarchus de Iside et Osir. cap. 26, vol. IX, pag. 136 ed. Hutten.)

13. Ὁ δὲ Ξενοκράτης τὰ μὲν ἄστρα καὶ τὸν ἥλιον ἐκ πυρός φησι καὶ τοῦ πρώτου πυκνοῦ συγκεῖσθαι, τὴν δὲ σελήνην ἐκ τοῦ δευτέρου πυκνοῦ καὶ τοῦ ἰδίου ἀέρος, τὴν δὲ γῆν ἐξ ὕδατος καὶ πυρὸς καὶ τοῦ τρίτου τῶν πυκνῶν· ὅλως δὲ μήτε τὸ πυκνὸν αὐτὸ καθ' αὑτό, μήτε τὸ μανόν, εἶναι ψυχῆς δεκτικόν.

(Plutarchus de facie in orbe lunæ cap. 29, vol. XIII, pag. 93 ed. Hutten.)

14. Ξενοκράτης κατὰ μίαν ἐπιφάνειαν οἴεται κεῖσθαι τοὺς ἀστέρας· οἱ δὲ ἄλλοι Στωϊκοὶ πρὸ τῶν ἑτέρων τοὺς ἑτέρους ἐν ὕψει καὶ βάθει.

(Stobæus Eclog. Phys. lib. I, cap. 24, p. 514 seq. ed. Heeren; pag. 200 ed. Gaisford; pag. 141 ed. Meinek. Idem locus exstat apud Pseudoplutarchum de Placit. phil. lib. II, cap. 15 et Eusebium Præp. Evang. lib. XV, cap. 46, pag. 846, nisi quod ibi legitur : Ξενοκράτης κατὰ μίαν ἐπιφάνειαν οἴεται κινεῖσθαι. Sed quoniam de stellis inerrantibus videtur disputari, non κινεῖσθαι, sed κεῖσθαι hic flagitari apparet. Ut autem hac in re certior auctor Stobæus est : ita scriptura κατὰ μιᾶς ἐπιφανείας, quam ejus codices præbent, mutanda in κατὰ μίαν ἐπιφάνειαν. Hanc enim Plutarchi et Eusebii exemplaria exhibent. Mirum est hæsisse criticos et interpretes omnes in verbis οἱ δὲ ἄλλοι Στωϊκοί; sed illorum errores convincere supersedeo. Constat enim ἄλλος sæpe salva sententia omitti posse, velut apud Platonem Gorg. p. 473. C. εὐδαιμονιζόμενος ὑπὸ τῶν πολιτῶν καὶ τῶν ἄλλων ξένων, ubi vide Heindorfium. Adde eundem ad Phæd. pag. 110. E.)

15. Καὶ γὰρ αὐτὸν οὕτω τὸν κόσμον ἐκ τῶν ἄνω καὶ τῶν κάτω φύσει φερομένων συνηρμοσμένον ἀπηλλάχθαι παντάπασι τῆς κατὰ τόπον κινήσεως. Ταῦτα δὲ καὶ Ξενοκράτης ἔοικεν ἐννοῆσαι θείῳ τινὶ λογισμῷ, τὴν ἀρχὴν λαβὼν παρὰ Πλάτωνος.

(Plutarchus de facie in orbe lunæ cap. 29, vol. XIII, pag. 93 ed. Hutten.)

16. Ξενοκράτης μέτρον τῶν γεννητῶν καὶ κίνησιν ἀΐδιον (τὸν χρόνον ἔλεγε).

(Stobæus Eclog. Phys. lib. I, cap. 8, 40 pag. 250 ed. Heeren; pag. 91 ed. Gaisford; pag. 63 ed. Meinek.)

17. Δοκεῖ μὲν πρὸς Ξενοκράτην μάλιστα καὶ τοὺς Πλατωνικοὺς ὁ λόγος τείνειν, διότι ἐξ ἀτάκτου καὶ πλημμελοῦς γεγονέναι τὸν κόσμον φασί, τοῦ Πλάτωνος εἰπόντος « παραλαβὼν γὰρ ὁ θεὸς πᾶν ὅσον ἦν ὁρατὸν οὐχ ἡσυχίαν ἄγον ἀλλὰ κινούμενον πλημμελῶς

---

naturæ conferret triangulum æquilaterum, mortali fastigio scalenum, geniorum prosapiæ æquicrurium : quippe primum undique æquale est, alterum inæquale, tertium tum æquale tum inæquale, ut geniorum natura simul affectionibus humanis simul dei viribus conspicua.

11. Sed malos (inquit) genios esse, non solum Empedocles, o Heracleo, scriptum reliquit, sed Plato etiam, Xenocrates et Chrysippus.

12. Xenocrates etiam dies nefastos et festos, quibus verbera, planctus, jejunia, mali ominis voces aut obscœna dicta usurpantur, neque cum deorum neque cum bonorum geniorum cultu convenire censet; sed esse in aere naturas quasdam magnas et fortes, easdemque morosas ac difficiles, quæ istius modi rebus delectentur, easque consecutæ injuriosiæ esse desinant.

13. Xenocrates vero stellas et solem ex igne ait et primo denso constare, lunam ex secundo denso et proprio aere, terram ex aqua et igne et tertio dense; omnino autem neque densum ipsum per se, neque rarum animæ esse capax.

14. Xenocrates in una superficie positas putat stellas : at Stoici alias aliis altius vel humilius.

15. Nam ipsum quoque mundum ita ex iis, quæ sua natura sursum et deorsum feruntur, apte compositum, liberum esse ab omni loci mutatione. Hæc etiam Xenocrates videtur divinitus concepisse mente, principium a Platone mutuatus.

16. Xenocrates (tempus) rerum creatarum mensuram motumque perpetuum (appellabat).

17. Videtur ad Xenocratem maxime et ad Platonicos disputatio pertinere, quia ex inordinato et incomposito mundum effectum esse ajunt, quum Plato dixerit : *quidquid erat, quod cerni posset, id sibi deus assumpsit, non tranquillum et quietum, sed immoderate*

καὶ ἀτάκτως εἰς τάξιν αὐτὸ ἤγαγεν ἐκ τῆς ἀταξίας. » Οὗτοι οὖν γενητὸν καὶ ἄφθαρτον λέγοντες τὸν κόσμον τὴν γένεσιν οὐχ ὡς ἀπὸ χρόνου φασὶ δεῖν ἀκούειν, ἀλλ' ἐξ ὑποθέσεως εἰρημένην, διδασκαλίας χάριν τῆς τάξεως τῶν ἐν αὐτῷ προτέρων τε καὶ συνθετωτέρων.

(Simplicius ad Aristotelem de Cœlo pag. 70. B. Cf. Schol. Arist. p. 488. Spectat autem hæc explicatio ad lib. I de Cœlo cap. 10, pag. 279. B. ed. Bekker. εἰ δὲ γέγονεν, ἀνάγκη δηλονότι κἀκεῖνα δυνατὰ εἶναι ἄλλως ἔχειν καὶ μὴ ἀεὶ οὕτως ἔχειν, ὥστε καὶ συνεστῶτα διαλυθήσεται καὶ διαλελυμένα συνέστη ἔμπροσθεν, καὶ τοῦτ' ἀπειράκις ἢ οὕτως εἶχεν ἢ δυνατὸν ἦν. Εἰ δὲ τοῦτ', οὐκ ἂν εἴη ἄφθαρτος, οὔτ' εἰ ἄλλως εἶχέ ποτε οὔτ' εἰ δυνατὸν ἄλλως ἔχειν. Ἣν δέ τινες βοήθειαν ἐπιχειροῦσι φέρειν ἑαυτοῖς τῶν λεγόντων ἄφθαρτον μὲν εἶναι γενόμενον δέ, οὐκ ἔστιν ἀληθής κτλ. Huc pertinet etiam scholion cod. Coisl. 166, p. 489 ed. Brandis. ταῦτα πρὸς Ξενοκράτην εἴρηται ἀπολογούμενον ὑπὲρ Πλάτωνος καὶ λέγοντα ὅτι γενόμενον εἶπε τὸν κόσμον ὁ Πλάτων οὐ τοῦτο βουλόμενος, ἀλλὰ διδασκαλίας χάριν ἔφησεν ἐκ τῆς ὕλης τῆς προηγουμένης καὶ τοῦ εἴδους γεγονέναι τὸν κόσμον, ὡς ἔχει ἐπὶ τῶν μαθημάτων. Simile est scholion cod. Reg. 1853 l. c. ὁ Ξενοκράτης καὶ ὁ Σπεύσιππος ἐπιχειροῦντες βοηθῆσαι τῷ Πλάτωνι ἔλεγον ὅτι οὐ γενητὸν τὸν κόσμον ὁ Πλάτων ἐδόξαζεν, ἀλλὰ ἀγένητον, χάριν δὲ διδασκαλίας καὶ τοῦ γνωρίσαι καὶ παραστῆσαι αὐτὸ ἀκριβέστερον ἔλεγε τοῦτον γενητόν. De reliquo quæ affert Simplicius Platonis verba παραλαβὼν γὰρ ὁ θεὸς κτλ. leguntur in Timæo p. 30 A. Est vero operæ pretium audire Censorinum de die natali cap. 4 antiquorum de rerum origine opiniones sic referentem. Sed prior, inquit, illa sententia, qua semper humanum genus fuisse creditur, auctores habet Pythagoran Samium et Ocellum Lucanum et Archytan Tarentinum omnesque adeo Pythagoricos. Sed et Plato Atheniensis et Xenocrates et Dicæarchus Messenius itemque antiquæ academiæ philosophi non aliud videntur opinati.)

18. Ἐμπεδοκλῆς καὶ Ξενοκράτης ἐκ μικροτέρων ὄγκων τὰ στοιχεῖα συγκρίνει, ἅπερ ἐστὶν ἐλάχιστα καὶ οἱονεὶ στοιχεῖα στοιχείων.

(Stobæus Eclog. Phys. lib. I, cap. 17 pag. 368 ed. Heeren; pag. 143 ed. Gaisford; pag. 100 ed. Meinek. Eadem verba exstant apud Pseudoplutarchum de placit. phil. lib. I, cap. 17, nisi quod omisso Xenocratis nomine scribit Ἐμπεδοκλῆς ἐκ μικροτέρων ὄγκων κτλ. Cf. ibid. cap. 13 Ἐμπεδοκλῆς πρὸ τῶν τεσσάρων στοιχείων θραύσματα ἐλάχιστα, οἱονεὶ στοιχεῖα στοιχείων, ὁμοιομερῆ, ὅπερ ἐστὶ στρογγύλα. In eandem sententiam Galenus hist. phil. cap. 10 οἱ μὲν παλαιότεροι τὰς τῶν στοιχείων μίξεις κατ' ἀλλοίωσιν ἤτοι κρᾶσιν ᾠήθησαν γίνεσθαι, οἱ δὲ περὶ Ἀναξαγόραν καὶ Δημόκριτον κατὰ παράθεσιν. Ἐμπεδοκλῆς δὲ ἐκ μικροτάτων οἴεται τὰ στοιχεῖα συγκρίνειν. Quidam igitur Galenum secuti non modo apud Plutarchum, sed etiam apud Stobæum pro μικροτέρων substitui μικροτάτων voluerunt. Verum illam rem haud in magno discrimine ponimus.)

19. Ξενοκράτης καὶ Διόδωρος ἀμερῆ τὰ ἐλάχιστα ὡρίζοντο.

(Stobæus Eclog. Phys. lib. I, cap. 14, 1 pag. 350 ed. Heeren; pag. 133 ed. Gaisford; pag. 94 ed. Meinek. Ut autem e minoribus corpusculis orta sunt elementa : ita ex quatuor elementis illa, quæ in terris sunt, corpora originem acceperunt. De quo argumento Plutarchi locus est, quem nunc proponemus.)

20. Τί οὖν; οὐχὶ καὶ Πλάτωνι συνέβαινε καὶ Ἀριστοτέλει καὶ Ξενοκράτει, χρυσὸν ἐκ μὴ χρυσοῦ, καὶ λίθον ἐκ μὴ λίθου, καὶ τἄλλα γεννᾶν ἐκ τεσσάρων ἁπλῶν καὶ πρώτων ἁπάντων; Πάνυ μὲν οὖν. Ἀλλ' ἐκείνοις μὲν εὐθύς τε συνίασιν αἱ ἀρχαὶ πρὸς τὴν ἑκάστου γένεσιν, ὥσπερ συμβολὰς μεγάλας φέρουσαι τὰς ἐν αὐταῖς ποιότητας, καὶ ὅταν συνέλθωσιν εἰς τὸ αὐτὸ καὶ συμπέσωσι ξηροῖς ὑγρά, καὶ ψυχρὰ θερμοῖς, καὶ στερεὰ μαλθακοῖς, σώματα κινούμενα παθητικοῖς ἀπ' ἀλλήλων, καὶ μεταβάλλοντα δι' ὅλων, ἑτέραν ἀφ' ἑτέρας κράσεως συναποτίκτει γένεσιν.

(Plutarchus adv. Colot. cap. 9 vol. XIV,

---

agitatum et fluctuans, idque ex inordinato in ordinem adduxit. Hi igitur procreatum et immortalem vocantes mundum rerum procreationem non ut quodam tempore factam intelligi oportere ajunt, sed ea conditione dictam, ut indicaretur ordo eorum quæ in mundo priora et magis composita sunt.

18. Empedocles et Xenocrates e minoribus corpusculis elementa componunt, quæ minima sunt ac tanquam elementorum elementa.

19. Xenocrates ac Diodorus minima partibus carere censebant.

20. Quid ergo? nonne Plato et Aristoteles et Xenocrates aurum ex non auro, lapidem ex non lapide et reliqua e quatuor primis et simplicibus omnium elementis generari faciebant? Sane quidem. Verum his statim ad uniuscujusque rei generationem coeunt principia magnumque rerum velut adjumentum suas quodque qualitates afferunt : et quando congressa sunt cum siccis humida, cum calidis frigida, cum mollibus dura, corpora mota cum his quæ invicem se afficiunt, et penitus mutata diversum diversa mixtura partum simul edunt.

pag. 150 ed. Hutten. De reliquo omnia, quæ in terra exstant, vel per se sunt, vel ad aliquid referuntur. Docet hoc Simplicius ad Aristot. Categ. pag. 27 (interp. lat. Venet. 1567): *Xenocrates et Andronicus videntur omnia comprehendere sub per se et ad aliquid : perinde quasi supervacaneum sit apud eos tantam multitudinem generum afferre.* Qui locus sic explicandus est, ut quod per se sit, substantiam esse dicamus, quod ad aliquid referatur, accidens vel modum appellemus, quoniam hic non potest nisi in altero esse.)

21. Οἱ δὲ περὶ Ξενοκράτην τὴν μὲν πρώτην ἀκολουθίαν ὑπεῖναι συνεχώρουν, τοῦτ' ἔστιν ὅτι εἰ ἓν ἐστι τὸ ὄν, καὶ ἀδιαίρετον ἔσται· οὐ μὴν ἀδιαίρετον εἶναι τὸ ὄν· διὸ πάλιν μηδὲ ἓν μόνον τὸ ὄν, ἀλλὰ πλείω· διαιρετὸν μέντοι μὴ ἐπ' ἄπειρον εἶναι, ἀλλ' εἰς ἄτομά τινα καταλήγειν· ταῦτα μέντοι μὴ ἄτομα εἶναι ὡς ἀμερῆ καὶ ἐλάχιστα, ἀλλὰ τὸ ποσὸν καὶ τὴν ὕλην τμητὰ καὶ μέρη ἔχοντα· τῷ δὲ εἴδει ἄτομα καὶ πρῶτα πρώτας τινὰς ὑποτιθέμενος εἶναι γραμμὰς ἀτόμους καὶ τὰ ἐκ τούτων ἐπίπεδα καὶ στερεὰ πρῶτα. Τὴν οὖν ἐκ τῆς διχοτομίας καὶ ἁπλῶς τῆς ἐπ' ἄπειρον τομῆς καὶ διαιρέσεως ὑπαντῶσαν ἀπορίαν ὁ Ξενοκράτης οἴεται διαλύεσθαι, τὰς ἀτόμους εἰσαγαγὼν γραμμάς, καὶ ἁπλῶς ἄτομα ποιήσας μεγέθη, φεύγων τὸ ὂν εἴπερ ἐστὶ διαιρετὸν εἰς τὸ μὴ ὂν ἀναλυθῆναι καὶ ἀναλωθῆναι, τῶν ἀτόμων γραμμῶν ἐξ ὧν ὑπίσταται τὰ ὄντα ἀτμήτων μενουσῶν καὶ ἀδιαιρέτων.

(Simplicius in Aristotelis Phys. pag. 30. A.)

22. Ἐπεὶ δὲ καὶ Ξενοκράτης σοφὸς ἦν ἀνήρ, πῶς ἄρα τὰς ἀτόμους γραμμὰς ὑπετίθετο; Οὐδὲ γὰρ ἠγνόει τὴν φύσιν τοῦ μεγέθους, ἀλλ' οὐδὲ τῷ εἴδει ἀδιαίρετον ἔλεγε· τοῦτο γὰρ οὐ μόνον αἱ ἐλάχισται γραμμαὶ ἔχουσιν, ἀλλὰ καὶ τὰ μέγιστα σώματα· μήποτε οὖν ου πρὸς τὴν ἐπ' ἄπειρον τομὴν ἐνίστατο ὁ Ξενοκράτης· οὐ γὰρ ἂν γεωμετρικὴν ἀρχὴν ἀνεῖλεν, γεωμετρικὸς ὢν ἀνήρ, ἀλλὰ πρὸς τὸ εἰς ἄπειρα διῃρῆσθαι, ὄντων ἀεί τινων ἀτμήτων μεγεθῶν, ἅτινα οὐδὲ ὑπὸ φύσεως ἰσχύει καθ' αὑτὰ διαιρεῖσθαι διὰ σμικρότητα, ἀλλ' ἑνωθέντα πάλιν ἄλλοις σώμασιν, οὕτω, τοῦ ὅλου διαιρουμένου, ἐν ἑαυτοῖς ἐκείνην δέχεται τὴν διαίρεσιν, ἣν μόνα ὄντα οὐκ ἂν ὑπέμεινεν. Ὡς οὖν ὁ Πλάτων ἐπίπεδα εἶπεν εἶναι τὰ πρῶτα καὶ ἐλάχιστα σώματα, οὕτως ὁ Ξενοκράτης γραμμὰς ἀδιαιρέτους μὲν διὰ σμικρότητα, διαιρετὰς δὲ καὶ αὐτὰς οὔσας τῇ φύσει.

(Simplicius in Aristotelis Phys. pag. 30 B. Scripsi autem ἐκείνην δέχεται τὴν διαίρεσιν rejecta membranarum lectione ἐκεῖνα δέχεται τὴν διαίρεσιν.)

23. Ἀλλὰ μὴν δέδεικται ἐν τῇ Φυσικῇ Ἀκροάσει, ἐν τοῖς περὶ κινήσεως λόγοις, ἐν οἷς ἀντέλεγε πρὸς Ξενοκράτην γραμμὰς ἀτόμους λέγοντα, ὅτι οὐκ εἰσὶν ἀδιαίρετοι γραμμαί, τοῦτ' ἔστιν ὅτι οὐδὲν μέρος γραμμῆς ἐστιν ἀδιαίρετον, ἀλλ' εἰς ἄπειρόν ἐστι διαιρετόν· οὐκ ἄρα ἐκ σημείων ἐστὶ γραμμή, οὐδ' ἐκ γραμμῶν τὸ ἐπίπεδον, οὐδ' ἐξ ἐπιπέδων τὸ στερεόν ταῦτα μὲν τὰ Ἀριστοτέλους, ὅπερ ἀεὶ ἔφην, ἀπαντῶντος πρὸς τὸ τοῦ λόγου φαινόμενον. Ῥητέον δὲ ὅτι εἴπερ τὰ ἐπίπεδα ἔλεγον μαθηματικὰ εἶναι, ὡς μῆκος μόνον καὶ πλάτος ἔχειν, οἱ ἐξ ἐπιπέδων τὰ στερεὰ λέγοντες καὶ εἰς τὰ ἐπίπεδα αὐτὰ ἀναλύοντες, καλῶς ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ταῦτα αὐτοῖς ἐπήγαγε τὰ ἄτοπα καὶ τὰ ἑξῆς ἐπάξει. Εἰ δὲ φυσικὰ τὰ ἐπίπεδα λέγουσιν, ὡς μὴ μόνον μῆκος καὶ πλάτος ἀλλὰ καὶ βάθος ἔχειν, ὅπερ ἀρχὴν ἐν τοῖς φυσικοῖς καθιστάναι δυνατόν, οὐκέτι τῇ θέσει αὐτῶν ἕπεται τὰ ἄτοπα τὰ ἐπαγόμενα πρὸς τὰ ἐπίπεδα, ὡς μὴ βεβαθυσμένα. Ὅτι δὲ φυσικὰ καὶ οὐ

---

21. At Xenocrates primam consecutionem subesse concedebat, hoc est, si unum sit ens, etiam individuum fore : non tamen individuum esse ens, ideoque rursus ne unum quidem solum, sed plura : in infinitum vero dividi non posse, sed in atomos quasdam desinere : has porro atomos non esse partium expertes et minimas, sed pro quantitate et materia dividi posse et partes habere : cæteroqui specie atomos et prima naturæ statuens esse primas quasdam lineas insecabiles et ex his facta plana et solida prima. Hanc igitur quæstionem ex divisione in duas partes et omnino ex sectione in infinitum et divisione exorientem Xenocrates solvi putat, quum insecabiles lineas afferat atque omnino indivisas magnitudines efficiat, vitans entis, si modo dividi possit, in non ens resolutionem et consumtionem, manentibus insecabilibus lineis, ex quibus constant ea quæ sunt, ita ut secari ac dividi nequeant.

22. Quum vero etiam Xenocrates vir sapiens esset, quo pacto igitur statuebat lineas insecabiles? Neque enim ignorabat magnitudinis naturam, sed ne forma quidem indivisam dicebat : hanc enim non solum minimæ lineæ habent, sed et maxima corpora : fortasse igitur sectioni et infinitum Xenocrates non adversabatur : (neque enim geometriæ principium sustulisset vir geometriæ peritus), sed negabat lineas in infinitum dividi posse, quia semper sunt quædam indivisæ magnitudines, quæ ne natura quidem per se propter parvitatem dividi queunt, sed rursus cum aliis corporibus cohærentes, toto diviso, illam admittunt divisionem, quam a corporibus separatæ non sustinerent. Ut igitur Plato dixit plana prima esse et minima corpora, ita Xenocrates lineas individuas quidem propter parvitatem, dividuas autem natura et ipsas appellavit.

23. Atqui in libris de Physica Auditione, in disputationibus de motu, ubi Aristoteles Xenocratem insecabiles lineas statuentem refutabat, rationibus probatum est non esse lineas individuas, hoc est, nullam lineæ partem esse individuam, sed in infinitum dividi posse : *ergo*

μαθηματικὰ τὰ ἐπίπεδα ὑποτίθενται, δῆλον ἐκ τοῦ ἔνυλα λέγειν αὐτά· διὸ καὶ τὴν ὕλην πρότερον παραδόντες διεσχηματίσθαι ταύτην εἴδεσί τε καὶ ἀριθμοῖς λέγουσι. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Τίμαιος ἐν τῷ οἰκείῳ συγγράμματι τάδε γέγραφεν· ἀρχαὶ μὲν ὦν τῶν γεννωμένων κτλ.

(Simplicius ad Aristotelis de Cœlo lib. III, cap. 1 fol. 139. B. Cf. Schol. in Arist. p. 510. A. ed. Brandis. Cæterum verba ἀρχαὶ μὲν ὦν τῶν γεννωμένων, quæ librarii in ἀρχὰς μὲν οὖν τῶν γενομένων corruperunt, ex ipso scriptore emendavi. Leguntur enim in libro qui sub Timæi Locri nomine fertur § 5 Philos. Græc. Fragm. vol. II, pag. 41.)

24. Εἰ δ' ἔστιν ἀδιαίρετα μεγέθη καὶ ἀπαθῆ καὶ χωρὶς ποιότητος, ὡς οἱ περὶ Δημόκριτον ἔλεγον, καὶ Ξενοκράτης ἀτόμους γραμμὰς ὑποτιθέμενος, ἐξ ἐναντίας τοῖς μαθηματικοῖς ἂν ἀφομοιοῖντο.

(Simplicius ad Aristotelis de Cœlo lib. III, cap. 8 fol. 162.)

25. Ξενοκράτης μὲν πρὸς τὴν ἐπ' ἄπειρον τομὴν τὰς ἀτόμους γραμμὰς [εἰσάγει], ἵνα φεύγῃ ταυτὸν ἕν τε καὶ πολλὰ λέγειν· ἣν ἀντίφασιν κακῶς ὑπολαμβάνων ἑτέρᾳ περιέπιπτεν ἀντιφάσει χαλεπωτέρᾳ, ταυτὸν ἅμα ποιῶν μέγεθός τε καὶ οὐ μέγεθος· καίτοι ταυτὸν μὲν ἕν τε καὶ πολλὰ λέγειν οὐκ ἔστιν ἀντικείμενα, εἰ διαιροῖτό τις τὸ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ, ταυτὸν δὲ ποιεῖν γραμμήν τε καὶ ἀδιαίρετον ἄντικρυς ἐστι ποιοῦντος τὴν γραμμὴν οὐ γραμμήν.

(Themistius Paraphras. Physicorum Aristotelis lib. I, fol. 18. A. Cf. Schol. in Aristot. p. 334. A. ed. Brandis. Huc pertinent etiam ea quæ in Commentario in Aristotelis librum de insecabilibus lineis dicuntur pag. 930. A. Τοῦ Παρμενίδου λέγοντος ἓν τὸ ὄν, καὶ τὸ παρὰ τὸ ὂν οὐδέν, ὡς μὴ ὄν, ἵνα μὴ πολλὰ λέγων εἰσάξῃ καὶ τὸ μὴ ὄν, οἱ ἀμφὶ Ξενοκράτην καὶ Πλάτωνα ἐνεδίδοσαν τῷ λόγῳ, καὶ τοῖς τὰς διχοτομίας καὶ τὰς ἐπ' ἄπειρον διαιρέσεις τοῦ ὄντος εἰσάγουσιν, ὡς ἂν τὸ ἓν δειχθείη πολλά, καὶ οὐ κυρίως ἓν εἴη τὸ ὄν, εἰ διαιρετὸν εἴη, ὡς Παρμενίδης ἰσχυρίζετο, καὶ σὺν αὐτῷ Ζήνων, ἀναιρῶν τὰ πολλά, ὡς ἔστι μαθεῖν ἐκ τοῦ Πλατωνικοῦ Παρμενίδου· τοῖς τοιούτοις οὖν οἱ ἀμφὶ Ξενοκράτην καὶ Πλάτωνα ἀντιτείνοντες ἀδιαίρετα ἐποίουν μεγέθη, ὧν καὶ τὸ ἓν ἐκεῖνο ἐτίθουν, ὥστ' εἶναι καὶ ἓν καὶ ἀδιαίρετον. Similiter Philoponus in Aristot. Phys. lib. I fol. B, 16 et C, 1 πρὸς δὲ τὸν Ζήνωνος λόγον, τὸν Ξενοκράτην φασὶν ἀπαντῆσαι ὑποθέμενον μὴ ἐπ' ἄπειρον τὴν τῶν μεγεθῶν γίνεσθαι τομήν, καταλύσειν γὰρ εἰς ἀτόμους γραμμὰς τεμνομένην τὴν γραμμήν· ἠγνόησε δὲ καὶ οὗτος ἀντιφάσει περιπεσὼν διὰ τοῦ δοκεῖν φεύγειν τὴν ἀντίφασιν. Idem paulo post sic pergit : ἔνιοι δὲ ἐνέδοσαν τοῖς λόγοις ἀμφοτέροις· ἀμφοτέροις, φησί, τοῖς τε τοῦ Παρμενίδου καὶ τοῖς τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Ζήνωνος· τοῖς μὲν τοῦ διδασκάλου ὁ διδάσκαλος Πλάτων, τοῖς δὲ τοῦ μαθητοῦ Ζήνωνος ὁ μαθητὴς Πλάτωνος ὁ Ξενοκράτης.)

26. Ἔνθεν ὁ Ξενοκράτης ἀνῄρει τὴν ἐπ' ἄπειρον τῶν μεγεθῶν τομήν· αὐτὸς γοῦν πολλαχῶς συγχωρήσας τούτῳ ἀληθεῖ ὄντι, ὅμως ἐπελύσατο μοναχῶς τὴν ἀπορίαν, ἐν οἷς καὶ τοῦτό φησιν ὅτι τῶν μεγεθῶν ἡ τομὴ δυνάμει μέν ἐστιν ἐπ' ἄπειρον, ἐνεργείᾳ δ' οὔ, ἀδύνατον γὰρ ἐνεργείᾳ γενέσθαι τὸ ἄπειρον· ὥστε καὶ ἡ κίνησις δυνάμει μὲν δι' ἀπείρων ἐλεύσεται, ἐνεργείᾳ δὲ διὰ πεπερασμένων· οὐδὲ γὰρ κατὰ σημεῖον

---

neque ex punctis constat linea, neque ex lineis planum, neque ex planis solidum : hæc quidem Aristoteles, ut semper dixi, occurrens ei quod in hac quæstione verisimile est. Notandum vero, siquidem plana dicebant mathematica esse, ut solam longitudinem et latitudiem habentia, qui ex planis solida esse dicunt. et in plana quidem solida resolvunt, pulchre Aristotelem et hæc iis attulisse absurda et sequentia allaturum. Sin autem physica plana vocant, ut non solum longitudinem et latitudinem, sed et altitudinem habeant, quod ad principium in physicis constituendum valet, non amplius thesin eorum sequuntur absurda, planis tanquam altitudine carentibus opposita. Ponere vero eos physica, non mathematica plana, ex hoc intelligitur, quod materialia ea appellant : quamobrem etiam postquam materiam tradiderunt, hanc omni specie et numero formatam esse affirmant. Sed ipse quoque Timæus in libro suo hæc scripsit : *Principia igitur rerum creatarum*, etc.

24. Si vero sunt magnitudines tum indivisæ, tum affectionibus carentes, tum qualitatis expertes, ut Democritus dicebat et Xenocrates insecabiles lineas statuens, e contrario mathematicis assimilentur.

25. Xenocrates quidem contra sectionem in infinitum lineas insecabiles affert, ut caveat idem unum et multa dicere; quam contradictionem male interpretans in alteram incidit contradictionem eamque graviorem, quia idem simul magnitudinem et non magnitudinem faciebat : tametsi idem dicere unum et multa non est ea, quæ opposita sunt, idem appellare, si quis potentiam et actum distinguat; at idem putare lineam et rem insecabilem aperte est lineam non lineam esse fingentis.

26. Quapropter Xenocrates sectionem magnitudinum in infinitum sustulit : ipse quidem quamvis multimodis huic quod verum est assensus esset, tamen uno tantum modo quæstionem in scriptis solvit, ubi et hoc affirmat, magnitudinum sectionem in infinitum potentia quidem esse, actu autem non esse, quia fieri nequeat ut actu sit infinitum; quamobrem etiam motus potentia quidem per infinita penetrabit, actu vero per finita; neque enim per punctum fit motus, sed per definitam magni-

γίνεται ἡ κίνησις, ἀλλὰ κατὰ μέγεθος ὡρισμένον. Διχοτομίαν δὲ ἐκάλεσε τὴν Ζήνωνος ἐπιχείρησιν, καὶ δῆλον διὰ τί· διότι τῷ ληφθὲν μέγεθος δίχα τέμνειν, οὕτως ἐποιεῖτο τὴν κατασκευήν.

(Philoponus in Aristotelis Phys. lib. I, fol. C, 1.)

27. Εἴπομεν δὲ καὶ ἐν τῷ πρώτῳ λόγῳ, ὅτι τινὲς τὸν Ξενοκράτην ὑπώπτευσαν τὰς ἀτόμους εἰσηγεῖσθαι γραμμάς, καὶ ἐδείξαμεν ὡς ψευδὴς ἡ ὑπόνοια.

(Philoponus in Aristotelis Phys. fol. M, 8. Est vero Xenocrates iis philosophis annumerandus, quorum placita sic tangit Aristoteles Phys. lib. I, 3 pag. 187. A. ed. Bekker. ἔνιοι δ' ἐνέδοσαν τοῖς λόγοις ἀμφοτέροις, τῷ μὲν ὅτι πάντα ἕν, εἰ τὸ ὂν ἓν σημαίνει, ὅτι ἔστι τὸ μὴ ὄν, τῷ δὲ ἐκ τῆς διχοτομίας, ἄτομα ποιήσαντες μεγέθη.)

28. Ἐλέγχοιτο δ' ἂν διὰ τοῦ προβλήματος τούτου καὶ ὁ Ξενοχράτειος λόγος ὁ τὰς ἀτόμους εἰσάγων γραμμάς. Ὅλως γὰρ εἰ ἔστι γραμμή, ἢ εὐθεῖά ἐστι καὶ δυνατὸν αὐτὴν δίχα τεμεῖν, ἢ περιφερής, καὶ μείζων ἐστὶν εὐθείας τινός· (πᾶσα γὰρ περιφερὴς πάντως ἔχει τινὰ εὐθεῖαν ἐλάσσονα) ἢ μικτή, καὶ πολλῷ πλέον αὕτη διαιρετή ἐστιν, εἴπερ ἐξ ἁπλῶν ἐστι διαιρετῶν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν εἰς ἄλλην ἀναβεβλήσθω θεωρίαν.

(Proclus in prim. Euclidis element. lib. III, pag. 74 seq. ed. Basil. 1533. Cf. interp. lat. Patav. 1560 pag. 159. Posui autem ἔχει τινὰ εὐθεῖαν ἐλάσσονα pro vitiosa codicum lectione ἔχει τὴν εὐθεῖαν ἐλάσσονα. Huc referendus videtur etiam locus qui legitur apud eundem in prim. Euclidis element. lib. II, 9 pag. 29 ed. Basil. καὶ μέντοι ὁ Ἀριστοτέλης τὴν αὐτὴν ἔχει τῷ Πλάτωνι διάνοιαν. Πᾶν γὰρ εἶδος γραμμῆς εὐθύ φησιν εἶναι, ἢ περιφερές, ἢ μικτὸν ἐκ τούτων. Διὸ καὶ κινήσεις τρεῖς, ἡ μὲν ἐπ' εὐθείας, ἡ δὲ κύκλῳ, ἡ δὲ μικτή. Διαμφισβητοῦσι δέ τινες πρὸς τὴν διαίρεσιν ταύτην, καί φασι μὴ δύο μόνας εἶναι τὰς ἁπλᾶς γραμμάς, ἀλλὰ καὶ τρίτην ἄλλην, τὴν περὶ τὸν κύλινδρον ἕλικα γραφομένην, ὅταν εὐθείας κινουμένης περὶ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ κυλίνδρου, σημεῖον ὁμοταχῶς ἐπ' αὐτῆς κινῆται. Γίγνεται γὰρ ἕλιξ, ἧ ὁμοιομερῶς πάντα τὰ μέρη πᾶσιν ἐφαρμόζει, καθάπερ Ἀπολλώνιος ἐν τῷ περὶ τοῦ κοχλίου γράμματι δείκνυσι.)

29. Ψυχὴ ἀριθμὸς ἑαυτὸν κινῶν.

(Scholiastes ineditus ad Dionysium Thracem ap. Fabricium Biblioth. Gr. vol. III, pag. 192 ed. Harles. Eandem animi definitionem Xenocrati tribuunt Plutarchus de anim. Procr. cap. 1 (vol. XIII p. 287 ed. Hutten.), Stobæus Ecl. Phys. lib. I, cap. 41, pag. 321 ed. Gaisford. Macrobius in Somn. Scip. cap. 14 et cap. 6, ubi omisso Xenocratis nomine commemoratur, Boëthius Top. lib. III, pag. 873; Themistius in Paraphr. Post. Anal. Aristot. lib. II, fol. 10 A; Aristoteles de anim. lib. I, cap. 2 et 4. Sed in definiendo animo, qualem Xenocrates infert, Platonicæ disciplinæ vestigia apparent. Vide Phædrum p. 245 C.)

30. Ἐπεὶ δὲ τῶν δοκιμωτάτων ἀνδρῶν τοὺς μὲν Ξενοκράτης προσηγάγετο, τῆς ψυχῆς τὴν οὐσίαν ἀριθμὸν αὐτὸν ὑφ' ἑαυτοῦ κινούμενον ἀποφηνάμενος. — Οἱ μὲν γὰρ οὐδὲν ἄλλο ἢ γένεσιν ἀριθμοῦ δηλοῦσθαι νομίζουσι τῇ μίξει τῆς ἀμερίστου καὶ μεριστῆς οὐσίας· ἀμέριστον μὲν γὰρ εἶναι τὸ ἕν, μεριστὸν δὲ τὸ πλῆθος, ἐκ δὲ τούτων γίνεσθαι τὸν ἀριθμόν, τοῦ ἑνὸς ὁρίζοντος τὸ πλῆθος, καὶ τῇ ἀπειρίᾳ πέρας ἐντιθέντος, ἣν καὶ δυάδα καλοῦσιν ἀόριστον. — Τοῦτον δὲ μήπω ψυχὴν τὸν ἀριθμὸν εἶναι, τὸ γὰρ κινητικὸν καὶ τὸ κινητὸν ἐνδεῖν αὐτῷ· τοῦ δὲ ταυτοῦ καὶ τοῦ ἑτέρου συμμιγέντων, ὧν τὸ μέν ἐστι κινήσεως ἀρχὴ καὶ μεταβολῆς, τὸ δὲ μονῆς, ψυχὴν γεγονέναι, μηδὲν ἧττον τοῦ ἱστάναι καὶ ἵστασθαι δύναμιν ἢ τοῦ κινεῖσθαι καὶ κινεῖν οὖσαν.

(Plutarchus de anim. Procr. cap. 1-2. vol. XIII, pag. 287 seq. ed. Hutten. Cæterum

---

tudinem. Cæterum divisionem in duas partes nominavit Zenonis argumentationem; quod cur fecerit, apparet: quoniam sumtam magnitudinem in duas partes dividebat atque ita rem demonstrabat.

27. Diximus etiam in primo libro, nonnullos suspicatos esse Xenocratem insecabiles lineas introduxisse, eamque suspicionem falsam esse ostendimus.

28. Redarguatur autem hoc problemate Xenocratis etiam disputatio insecabiles lineas inferens. Omnino enim si est linea, aut recta est, fierique potest ut bifariam ipsa secetur: aut orbiculata, et est major quadam recta; (quippe omnis orbiculata prorsus quandam rectam minorem habet) aut mixta, ac multo magis fissilis, siquidem ex simplicibus dividuis constat. Verumenimvero hæc quidem ad aliam meditationem differantur.

29. Animus numerus est se ipsum movens.

30. Sed quoniam præstantissimorum virorum quosdam Xenocrates sibi conciliavit, animæ naturam numerum dicens qui a se ipso moveatur. — Hi enim nihil aliud animam intelligi debere putant, quam ortum numeri mixtione individuæ et dividuæ naturæ geniti. Unitatem nimirum esse individuam dividuam, multitudinem: ex his nasci numerum, unitate multitudinem definiente terminumque infinitati constituente, quam etiam dyadem infinitam appellant. — Hunc vero numerum nondum esse animam; ei enim deesse adhuc vim, qua moveat et qua moveatur: eodem autem et diverso mixtis, quorum alterum motus est et mutationis, alterum quietis initium, animam exstitisse, vim scilicet non minus sistendi et insistendi quam movendi et motus percipiendi.

scripsi οἱ μὲν γὰρ οὐδὲν ἄλλο ἢ γένεσιν; codd. οἱ μὲν γὰρ οὐδὲν ἢ γένεσιν.) —

31. Πυθαγόρας [τὴν ψυχὴν ἀπεφήνατο] ἀριθμὸν αὐτὸν κινοῦντα, τὸν δ' ἀριθμὸν ἀντὶ τοῦ νοῦ παραλαμβάνει. Ὁμοίως δὲ καὶ Ξενοκράτης [b].

(Stobæus Ecl. Phys. lib. I, cap. 41, 1 pag. 795 ed. Heeren; pag. 321 ed. Gaisford; pag. 225 ed. Meinek. Eadem verba leguntur apud Pseudoplutarchum de plac. phil. lib. IV, cap. 2 Πυθαγόρας [τὴν ψυχὴν] ἀριθμὸν ἑαυτὸν κινοῦντα· τὸν δ' ἀριθμὸν ἀντὶ τοῦ νοῦ παραλαμβάνει. Scripsi : [a] αὐτὸν cum Heerenio ex Plutarcho; codd. αὐτήν. — [b] Ξενοκράτης ex optimis codd.; alii male Ἀναξαγόρας vel Ξεναγόρας. Cicero Quæst. Acad. lib. II, cap. 39 *Tenemusne, quid animus sit? an, ut Xenocrates, mens nullo corpore*, ubi parum probabiliter Bentlejus *numerus nullo corpore* scribi volebat. Mens enim videtur corpus desiderare, numerus non item.)

32. Ἦσαν δὲ ἕτεροι, οἱ καὶ τὰ δύο ἅμα συμπλέκοντες εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῆς ψυχῆς, τό τε κινεῖν καὶ τὸ γιγνώσκειν· ὡς ὁ τὴν ψυχὴν ἀποφηνάμενος ἀριθμὸν κινοῦντα ἑαυτόν· διὰ μὲν τοῦ ἀριθμοῦ τὴν γνωστικὴν δύναμιν ἐνδεικνύμενος, διὰ δὲ τοῦ κινεῖν ἑαυτὸν τὴν κινητικήν.

(Themistius in Paraphr. Arist. de Anim. lib. I, fol. 67. A.)

33. Πυθαγόρας δὲ συμβολικῶς εἰκάζειν ἀεὶ καὶ τὸν θεὸν καὶ πάντα τοῖς ἀριθμοῖς εἰωθώς, ὡρίσατο καὶ τὴν ψυχὴν ἀριθμὸν ἑαυτὸν κινοῦντα, ᾧ καὶ Ξενοκράτης ἠκολούθησεν· οὐχ ὅτι ἀριθμός ἐστιν ἡ ψυχή, ἀλλ' ὅτι ἐν τοῖς ἀριθμητοῖς ἐστι καὶ ἐν τοῖς πεπληθυσμένοις, καὶ ὅτι ἡ ψυχή ἐστιν ἡ διακρίνουσα τὰ πράγματα τῷ μορφὰς καὶ τύπους ἑκάστοις ἐπιβάλλειν· αὕτη γάρ ἐστιν ἡ τὰ εἴδη ἀπὸ τῶν εἰδῶν χωρίζουσα καὶ διάφορα αὐτὰ ἀποφαίνουσα τῇ τε ἑτερότητι τῶν εἰδῶν καὶ τῷ πλήθει τοῦ ἀριθμοῦ, καὶ διὰ τοῦτο ἀριθμητὰ ποιοῦσα τὰ πράγματα· ὅθεν οὐ παντάπασιν ἀπήλλακται τῆς κατὰ τοὺς ἀριθμοὺς κοινωνίας.

(Nemesius de nat. hom. cap. 2.)

34. Ξενοκράτης ἀριθμὸν αὐτὴν [τὴν ψυχὴν] θέμενος ἐν ποσῷ δοκεῖ.

(Simplicius ad Aristotelis de Anima lib. I fol. 2 A.)

35. Ξενοκράτους ὁ τῆς ψυχῆς οὗτος λόγος, βουλομένου τὴν μεσότητα αὐτῆς τῶν τε εἰδῶν καὶ τῶν εἰδοποιουμένων, ἅμα καὶ τὸ ἴδιον αὐτῆς ἐνδείξασθαι· ὁ γὰρ ἀριθμὸς τὸ εἶδος, τὸ δὲ κινητὸν τοῖς εἰδοποιουμένοις προσήκει, ἐκ μὲν οὖν τῶν ἄκρων μόνον οὐ δηλοῖ τὸ, οὔτε ἀριθμὸς ἁπλῶς ἔσται, οὔτε κινητός· τοῦ μὲν γὰρ ὑφεῖται ἢ τοῦ ἀμερίστου ἐκβέβληται· τοῦ δέ ἐστι κρείσσων, ἢ τοῦ μεριστοῦ ὑπερέχει· τὸ συναμφότερον οὖν ἄν πως εἴη, ὡς ἀμφοτέροις κοινωνοῦσα, ἀριθμὸς κινητός· κατὰ δὲ τὸ οἰκεῖον τῆς μεσότητος ὑφ' ἑαυτοῦ κινητὸς λέγεται. Ὅτι οὐχ ὡς διαστατική ἐστι μέση ἡ ψυχή, οἷος ὁ φυσικὸς λόγος, καὶ πρὸ τούτου κατὰ τοὺς ἄνδρας ἡ μαθηματικὴ οὐσία, οὐδὲ οἵα κατὰ τὸ προϊὸν ἀπὸ νοῦ φῶς οὐσία, νοερὰ [a] μὲν ἔτι μένουσα, τῷ δὲ εἰς τὸ φανὸν καὶ σύμμετρον τοῖς ὑπὸ νοῦ καταλαμπομένοις προέρχεσθαι, διαγγέλλουσα τὸ μόνιμον καὶ κρύφιον τῆς νοερᾶς [b] φύσεως, ἀλλὰ κατ' αὐτὴν τὴν ζωτικὴν ἰδιότητα ἔγερσιν καὶ ζέσιν τινὰ πάσης δηλούσης ζωῆς, ἀμέριστον μὲν καὶ ἐν ἑαυτῇ μένουσαν τῆς νοερᾶς [c]· περὶ δὲ τὰ σώματα μεριζομένην, καὶ ἑτέρωθεν εἰς ἕτερα ὑφιζάνουσαν τῆς σωματοειδοῦς· τῆς δὲ ψυχῆς τὴν ἀφ' ἑαυτῆς εἰς ἀνέλιξιν καὶ εἰς διάστασιν ἅμα συναγωγήν. Διὰ ταῦτα μὲν οὖν ὁ Ξενοκράτης ἀριθμὸν αὐτὸν ἑαυτὸν κινοῦντα τὴν ψυχὴν ἀπεφήνατο· ὁ δὲ Ἀριστοτέλης τὸν ἀριθμὸν ὁριστικὸν προειπὼν καὶ τῶν γνωστῶν καὶ τῶν γνωστικῶν,

---

31. Pythagoras [animum] numerum sese moventem dixit, numero pro mente sumto. Similiter etiam Xenocrates.

32. Fuerunt vero alii, qui duabus simul rebus copulatis motum et cognitionem in animi definitione conjungerent : quemadmodum qui animum numerum se ipsum moventem dixit, numero quidem cognoscendi vim, spontaneo autem motu movendi facultatem indicans.

33. Pythagoras symbolice comparare semper et deum et omnia cum numeris solitus, animum quoque definivit numerum se ipsum moventem, quem etiam Xenocrates secutus est; non quod animus esset numerus, sed quia in iis est quæ numerantur et multiplicantur, et quia animus res discernit, formas et notas singulis imprimendo : hic enim species a speciebus separat, easque tam formarum diversitate quam numeri multitudine dissimiles efficit, ac propterea res numerabiles reddit, ideoque a numerorum communione non omnino alienus est.

34. Xenocrates numerum animum nominans in quantitate ponere videtur.

35. Xenocratis hæc fuit de anima sententia, quum vellet mediam ejus naturam inter formas et formata ac simul proprietatem ejus ostendere : numerus enim est forma, mobilitas formatis convenit, sola igitur rerum præstantissimarum non indicat, se neque simpliciter numerum esse, neque mobilem : partim enim deterior est, quatenus individua natura caret, partim melior, quatenus res dividuas superat : ergo simul utrumque quodammodo fuerit, ut cum utrisque consociata, numerus mobilis : at propter mediæ naturæ proprietatem per se mobilis dicitur. Quia non ut dirimens media est anima, qualis physica ratio habetur, et ante eam juxta viros illos mathematica substantia, neque qualis a lumine mentis orta substantia, intellectualis adhuc manens, sed quoniam ad perspicuitatem et congruentem rebus mente illustratis tenorem progreditur, stabilem et

ἐπὶ τῆς ψυχῆς εὐλόγως ὡς γνωστικὸν εἰρῆσθαι ἀκούει, καὶ διὰ τοῦτο τοὺς εἰπόντας τὴν ψυχὴν ἀριθμὸν αὐτὸν ἑαυτὸν κινοῦντα, συμπλέξαι ἔφη τὸ κινητικὸν καὶ τὸ γνωστικόν.

(Simplicius ad Aristotelis de Anima lib. I fol. 7 A. Scripsi : [a] νοερά; codd. νευρά. — [b] νοερᾶς φύσεως; codd. νευρᾶς φύσεως. — [c] τῆς νοερᾶς; codd. τῆς νευρᾶς. —)

36. Οἱ δὲ ὑπὸ τὸ ποσόν· ὧν ἐστι καὶ Ξενοκράτης· ἀριθμὸς γάρ φησι κινῶν ἑαυτόν ἐστιν ἡ ψυχή· ὁ δὲ ἀριθμὸς ὑπὸ τὸ ποσόν· εἰ δὴ τοῦτο ἔλεγεν ἐκεῖνος, καὶ μὴ ἄλλο τι διὰ τούτου ᾐνίττετο.

(Philoponus ad Aristotelis de Anima lib. I fol. A, 15.)

37. Ἐπὶ ταὐτὸ δὲ φέρονται καὶ ὅσοι λέγουσι τὴν ψυχὴν τὸ αὐτὸ κινοῦν· ἐοίκασι γὰρ οὗτοι πάντες ὑπειληφέναι τὴν κίνησιν οἰκειότατον εἶναι τῇ ψυχῇ· καὶ τὰ μὲν ἄλλα πάντα κινεῖσθαι διὰ τὴν ψυχήν· ταύτην δ' ὑφ' ἑαυτῆς, διὰ τὸ μηθὲν ὁρᾶν κινοῦν, ὃ μὴ καὶ αὐτὸ κινεῖται.

(Aristoteles de Anima lib. I, cap. 2, pag. 404 A. ed. Bekker. ad quem locum Philoponus fol. B, 16. αἰνίττεται εἰς Πλάτωνα καὶ Ξενοκράτην καὶ Ἀλκμαίωνα.)

38. Ξενοκράτης ὁ τούτου διάδοχος ἀπ' ἀμφοτέρων ὁρίζεται τὴν ψυχήν, εἰπὼν αὐτὴν ἀριθμὸν κινοῦντα ἑαυτόν· διὰ μὲν τὸ γνωστικὴν εἶναι αὐτὴν τῶν ὄντων, ἀριθμὸν εἰπὼν ὡς Πυθαγόρας· ἀρχὴ γὰρ πάντων ἀριθμὸς κατὰ αὐτούς· διὰ δὲ τὸ κινητικὴν εἶναι τὸ αὐτοκίνητον ἀναθεὶς αὐτῇ· ἀρχὴ γὰρ καὶ πηγὴ πάσης κινήσεως κατ' αὐτοὺς τὸ αὐτοκίνητον.

(Philoponus ad Aristotelis de Anima lib. I fol. C, 5.)

39. [Ξενοκράτης] ἔλεγεν οὖν ἀριθμὸν μὲν τὴν ψυχὴν διὰ τὸ πλήρωμα εἰδῶν εἶναι τὴν ψυχὴν καὶ λόγον, ἐκ τῶν λόγων πάντων γὰρ ἐν ἑαυτῇ τοὺς λόγους ἔχει ὡς εἴπομεν· ἀριθμοὺς δὲ τὰ εἴδη ἐκάλουν ὡς εἴρηται, καὶ αὐτὸς γοῦν ἐν τοῖς ἑξῆς φησιν· καὶ εὖ δὴ οἱ λέγοντες τὴν ψυχὴν τόπον εἰδῶν, ἀριθμὸν μὲν οὖν διὰ τοῦτο· κινοῦντα δὲ αὐτὸν διὰ τὸ αὐτόζων αὐτῆς· οὐ γὰρ ὑφ' ἑτέρου αὐτῇ τὸ ζῆν, αὐτοζωὴ γάρ ἐστιν.

(Philoponus ad Aristotelis de Anima lib. I fol. E, 11. Scripsi αὐτόζων pro codd. lectione αὐτοζῶν.)

40. Τοιοῦτος δὲ καὶ ὁ τῆς ψυχῆς ὅρος, εἰ ἀριθμὸς αὐτὸς αὑτὸν κινῶν ἐστι· καὶ γὰρ τὸ αὐτὸ αὑτὸ κινοῦν ψυχή, καθάπερ Πλάτων ὥρισται.

(Aristoteles Topic. lib. VI, cap. 3 pag. 140 B. ed. Bekker.)

41. Ὥσπερ ψυχῆς ὁρισμός, τὸ ἀριθμὸς αὐτὸς ἑαυτὸν κινῶν, τὸ γὰρ ἀριθμὸς ἐκ περιττοῦ κεῖται· καὶ γὰρ τὸ αὐτὸ ἑαυτὸ κινοῦν, χωρὶς τοῦ ἀριθμοῦ, τὴν ψυχὴν δηλοῖ, καθάπερ Πλάτων ἐν τῷ Φαίδρῳ φησὶ λέγων· ἀθανάτου δὲ πεφασμένου τοῦ ὑφ' ἑαυτοῦ κινουμένου ψυχῆς οὐσίαν τε καὶ λόγον τοῦτό τις λέγων οὐκ αἰσχυνεῖται. Ἄλλως τε καὶ ὁ ἀριθμὸς οὐκ ἔστι γένος τῆς ψυχῆς· ὥσπερ δή τινος ἐνισταμένου καὶ λέγοντος, πῶς φῂς ὅτι ἀφαιρεθέντος τοῦ ἀριθμοῦ, οὐ λυ—

---

latentem nuntians intellectualis naturæ virtutem, sed quod omnis vita propter ipsam vitalem vim et proprietatem incitationem quandam et fervorem indicat, intellectualis quidem individuam et inhærentem, corporea autem circa corpora scissam et aliunde in alia parte subsidentem, anima denique ex se ipsa in orbem simul discursumque collectionem : idcirco Xenocrates animam numerum se ipsum moventem statuit. Aristoteles vero numerum definitivum eorum, quæ tum cognita tum cognoscendi facultate prædita sunt, paulo ante appellans, de anima bene cognoscendi vim prædicari intelligit, ideoque eos qui animam numerum se ipsum moventem nominarunt, movendi facultatem et cognoscendi vim conjunxisse ait.

36. Alii ad quantitatem [animum redigunt] : quorum est et Xenocrates dicens animum esse numerum se ipsum moventem : numerus autem quantitati subjacet, siquidem hoc ille dicebat, et non aliud quid eo obscure significabat.

37. Eodem feruntur et ii quicunque dicunt animum id esse quod se ipsum moveat ; videntur enim hi omnes existimasse, motum maxime proprium esse animi ; ac cætera quidem omnia propter animum, hunc autem a se ipso moveri, quia nihil videbant movens, quod non et ipsum moveretur.

38. Xenocrates, Platonis successor, utroque nomine animum definit, dicens eum numerum se ipsum moventem : quia rerum cognoscendarum facultate præditus sit, numerum appellans, ut Pythagoras : principium enim omnium numerus de illorum sententia : quoniam vero ei movendi vis insit, spontaneum motum ipsi tribuens : quippe principium et fons omnis motus secundum eos est motus spontaneus.

39. Xenocrates igitur appellabat animum numerum propterea quod animus et ratio essent formarum complementum ; ex omnibus enim rationibus in se habet rationes, ut diximus : numeros autem formas nominabant, ut dictum est, et ipse quidem in iis quæ sequuntur ait : atque etiam recte sentiunt qui animum perhibent formarum locum, ideoque numerum ; se ipsum vero moventem quia per se vivit ; neque enim ab alio in lucem susceptus est, quum ipsa vitæ lux sit.

40. Talis etiam animi definitio est, si numerus est se ipsum movens : etenim quod se ipsum movet, est animus, ut Plato definivit.

41. Sicut animi definitio numerus se ipsum movens, nam numeri nomen ex abundanti positum est : quia quod se ipsum movet, omisso numeri nomine, animum indicat, ut Plato in Phædro ait dicens : quoniam autem

μαίνεται ὁ ὁρισμός; γένος γάρ ἐστι τῆς ψυχῆς ὁ ἀριθμὸς κατὰ Ξενοκράτην καὶ Πλάτωνα, καὶ δεῖ τῆς προσθήκης τοῦ ἀριθμοῦ ὡς γένους ἐν τῷ ὁρισμῷ, φησίν· ὅτι εἰ δώσομεν ὅτι ὁ ἀριθμὸς γένος ἐστὶ τῆς ψυχῆς, ἀφαιρεθέντος τούτου, τὸ καταλειφθὲν οὐκ ἔσται ὅρος ἀλλ' ἴδιον· οὐ μὴν δὲ καὶ τὴν οὐσίαν δηλώσει τοῦ πράγματος· πᾶς μὲν γὰρ ὅρος ἴδιον· οὐ μὴν καὶ τὸ ἀνάπαλιν ὁποτέρως μὲν οὖν ἔχει ὅμως χαλεπόν ἐστι διασαφηνίσαι, ὁπότερον γένος ψυχῆς ὁ ἀριθμός, ἢ οὔ· καὶ πότερον, ἀφαιρεθέντος τοῦ ἀριθμοῦ, τὸ καταλειπόμενον ὁρισμός ἐστι τῆς ψυχῆς, ἢ ἴδιον, ἢ οὔ· μείζονος γὰρ σκέψεως ἡ περὶ τοῦτο ζήτησις ἢ τῆς διαλεκτικῆς.

(Alexander Aphrodisiensis Comment. ad Aristot. Topic. lib. VI, cap. 3, pag. 211. Cf. Scholia in Aristot. pag. 287 B. ed. Brandis. ubi præterea hoc scholion e codicis alicujus margine petitum affertur: ὡς Ξενοκράτης ὡρίζετο λέγων τὴν ψυχὴν ἀριθμὸν αὐτὸν ἑαυτὸν κινοῦντα. Καὶ τὸν μὲν ἀριθμὸν λαμβάνει ὡς γένος, τὸ δὲ λοιπὸν ὡς διαφοράν. Cæterum in Alexandri verbis εἰ δώσομεν pro membranarum lectione εἰ δώσωμεν posui; Platonis autem in Phædro locus est pag. 245, unde veram sumsimus scripturam αἰσχυνεῖται, quum vulgati libri habeant αἰσχύνεται.)

42. Εἰπὲ οὖν εἰ ὁ ἀριθμός, ὦ Ξενόκρατες, ἢ περιττός ἐστιν, ἢ ἄρτιος· ἡ ψυχὴ ἢ ἀρτιός ἐστιν, ἢ περιττός· καὶ εἰ ἄρτιος, ἢ τέτταρές ἐστιν, ἢ ϛ'· εἰ δὲ περιττός [a], ἢ ε', ἢ ζ'· ἡ οὖν ψυχὴ τί ἐστι, δ' ἢ ε', καὶ ἐπεὶ ἐκ παντὸς ἀριθμοῦ ἐκβαλλομένης μονάδος, ἕτερος ἀριθμὸς καταλείπεται, οἷον ἀπὸ τοῦ ϛ' ὁ ε', καὶ ἀπὸ [b] τοῦ ζ' πάλιν ὁ ϛ', τίνα ἀριθμὸν ἀπὸ τῆς ψυχῆς ἐκβληθῆναι [c] δεῖ καὶ ποιῆσαι [d] ἕτερον. Καὶ οὕτως ἀνασκευάσεις, καίτοι τοῦ ὁριζομένου τὴν ψυχὴν οὕτω κατὰ τοὺς Πυθαγορείους ὁριζομένου.

(Alexander Aphrodisiensis Comment. ad Aristot. Topic. lib. VI, cap. 14 pag. 238. Cf. Scholia in Aristot. pag. 290. B. Scripsi: [a] περιττός, ἢ ε', ἢ ζ'; codd. περιττός, ἢ ε', ἢ ξ'. — [b] ἀπὸ τοῦ ζ'; codd. ἀπὸ τοῦ ξ'. — [c] ἐκβληθῆναι cum codd; rectius ἐκβαλεῖν. — [d] ποιῆσαι; codd. ποιῆται. —)

43. Τοιοῦτός ἐστι καὶ ὁ ὑπὸ Ξενοκράτους τῆς ψυχῆς ἀποδοθεὶς ὁρισμός· ἀριθμὸς γάρ φησίν ἐστι κινῶν ἑαυτόν· ὁ γὰρ τοῦτον ἀκούσας οὐδὲν εἰκάσαι καὶ λαβεῖν ἐξ αὐτοῦ τῶν τῇ ψυχῇ ἢ τῷ ζῴῳ ὑπαρχόντων δυνήσεται.

(Philoponus ad librum I Aristotelis de Anima Fol. B. 4.)

44. Πολὺ δὲ τῶν εἰρημένων ἀλογώτερον, τὸ λέγειν ἀριθμὸν εἶναι τὴν ψυχὴν κινοῦνθ' ἑαυτόν· ὑπάρχει γὰρ αὐτοῖς ἀδύνατα, πρῶτα μὲν τὰ ἐκ τοῦ κινεῖσθαι συμβαίνοντα, ἰδίᾳ δὲ ἐκ τοῦ λέγειν αὐτὴν ἀριθμόν.

(Aristoteles de Anima lib. I, cap. 4 pag. 408. B. ed. Bekker.)

45. Μετὰ δὲ ταῦτα διελέγχει τὸν Ξενοκράτους ὁρισμὸν τῆς ψυχῆς, οὐ πρὸς τοὔνομα τοῦ ἀριθμοῦ μαχόμενος, ὥς φησιν Ἀνδρόνικος καὶ Πορφύριος, ἀλλὰ καὶ πάνυ τὴν διάνοιαν ἐπιζητῶν τὴν Ξενοκράτους, ὡς δῆλόν ἐστιν ἐκ τῶν περὶ Φύσεως αὐτῷ γεγραμμένων· ἐν οἷς ἂν δόξειε, μοναδικὸν ποιεῖν ἀριθμὸν τὴν ψυχὴν ὁ Ξενοκράτης· τοῦτον γὰρ τὸν λόγον φησὶ πολὺ τῶν εἰρημένων ἀλογώτατον εἶναι.

(Themistius in Paraphr. Aristot. lib. I de

---

apparet, immortale esse, quod se ipsum moveat, animi naturam rationemque hoc appellare nemo vereatur. Præsertim quum numerus non sit genus animi, quasi vero instet quisquam et dicat, quomodo ais demto numeri verbo definitionem non corrumpi? Genus enim, inquit, animi numerus est secundum Xenocratem et Platonem et addi oportet numeri nomen ut generis in definitione: quia si concedemus numerum esse genus animi, demto eo verbo, id quod restabit non erit definitio, sed proprium quid: non tamen et rei naturam indicabit: omnis enim definitio proprium: non tamen et contra, utrocunque modo se habet. difficile est declarare, utrum genus animi numerus sit, nec ne: et utrum, demto numero, reliquum pro animi definitione habendum sit, an pro proprio, nec ne; nam acrioris cogitationis quæstio de hoc est, quam dialecticæ.

42. Dic igitur, Xenocrates, si numerus vel impar est vel par, num animus sit par an impar: et si par, num quatuor sit, an sex: si impar, num quinque, an septem: est igitur animus aliquid, quatuor vel quinque, et quoniam ex omni numero ejecta unitate, alter numerus relinquitur, velut e senario quinarius, e septenario rursus senarius, quem numerum ex animo ejicere oportet et efficere alterum? Atque ita rem refutabis, tametsi finitor animum ita secundum Pythagoreos finit.

43. Talis est et a Xenocrate tradita animi definitio: numerus enim, inquit, est se ipsum movens: nam qui eam audivit nihil ex ea conjicere vel concipere mente poterit eorum, quæ animo vel animali insunt.

44. Atqui numerum animum esse affirmare se ipsum motu cientem, multo absurdius est quam ea quæ dicta sunt. Namque iis qui hoc affirmant, ea primum quæ ex motu oriuntur, impossibilia sunt, deinde seorsum quædam ex eo quod ipsum esse numerum dicunt.

45. Post hæc Aristoteles redarguit animi definitionem a Xenocrate propositam, non numeri nomen impugnans, ut ajunt Andronicus et Porphyrius, sed omnino Xenocratis sententiam desiderans, ut intelligitur e libris ejus de Natura: in quibus videri potest Xenocrates animum unitatem facere: hanc enim rationem multo absurdiorem esse, quam ea quæ dicta sunt, affirmat.

Anim. fol. 71 B. Scripsi autem ἐπιζητῶν pro codicum lectione ἐπιζητεῖν.)

46. Τὸ προκείμενον ἐλέγξαι τὴν Ξενοκράτους τοῦ Πλάτωνος διαδόχου περὶ ψυχῆς δόξαν· ὃς ἔλεγε τὴν ψυχὴν ἀριθμὸν εἶναι κινοῦντα ἑαυτόν. Καὶ δῆλον ὅτι εἰ οὕτως ἔλεγε κατὰ τὸ φαινόμενον εὐέλεγκτος ὁ λόγος, ἀλλ', ὅπερ καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἶπον, οὐκ ἄν τις οὐδ' ἄκρῳ δακτύλῳ τῶν μαθημάτων γευσάμενος τοιαῦτα ἂν εἴποι· ὁ δὲ Ἀριστοτέλης ὡς εἴωθεν ἐλέγχει τὸ φαινόμενον τοῦ λόγου· τὰ μὲν οὖν κοινά φησιν εἶναι καὶ ταύτῃ τῇ δόξῃ πρὸς τὰς ἐληλεγμένας, ὅσα γὰρ εἵπετο τοῖς κινεῖσθαι λέγουσι τὴν ψυχὴν ἄτοπα, ταῦτα καὶ τούτῳ ἕψεται λέγοντι ἀριθμὸν εἶναι κινοῦντα ἑαυτόν· τὰ δὲ ἴδια, καθό φησιν ἀριθμὸν εἶναι τὴν ψυχήν, πρὸς ὃ νῦν ἐνίσταται.

(Philoponus ad Aristotelis de Anima lib. I fol. E, 11. Omisi inter verba τοιαῦτα ἂν εἴποι et ὁ δὲ Ἀριστοτέλης locum jam supra positum. Vid. fragm. 39. Ut Themistius et Philoponus inter se dissentiunt, quorum ille definitionem ipsam, hic verba tantum reprehendi existimat: ita Simplicius quoque alia ratione Aristotelis locum interpretatur.)

47. Ὅτι μὲν τὸν Ξενοκράτους τῆς ψυχῆς ὁρισμὸν διακαθαίρει, ἵνα μὴ κατὰ τὴν συνήθη τῶν ὀνομάτων χρῆσιν ἀκούωμεν, φανερόν. Ὁ δὲ πραγματειώδης αὐτῷ τέταται σκοπός, παντὸς μερισμοῦ τὴν ψυχικὴν οὐσίαν ὑπερέχουσαν δεῖξαι, οὐ τοῦ κατὰ συνέχειαν μόνου· τοῦτο γὰρ ἤδη δέδειχεν, ἀκίνητον αὐτὴν τὰς σωματικὰς κινήσεις δεδειχώς, καὶ καθ' ὅρους ἀεὶ βαίνουσαν, καὶ οὐ μέρεσι μέρη ἢ τὸ ὅλον γινώσκουσαν· δι' ὧν οὐ μόνον ὅτι οὐ σῶμα, ἀλλ' ὅτι οὐδὲ ἄλλο τι μέγεθος ἔχειν ἐδείκνυτο· ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ὁ συνήθως [a] λεγόμενος ἀριθμός, ὅ τε ἐκ μονάδων, οἷος ὁ μαθηματικός, καὶ ὁ ἐκ σωμάτων ἀδιαιρέτων, ἢ ἐνεργείᾳ μόνον ἢ καὶ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ, ὡς οἱ περὶ Δημόκριτον ὑπετίθεντο, ἢ ὅλως τῇ θέσει ἀπ' ἀλλήλων κεχωρισμένων [b], μεριστός ἐστιν, αὐτός τε ἐν διαιρέσει θεωρούμενος, καὶ τὰ συμπληροῦντα ἔχων μερικὰ καὶ ἀπεστενωμένα, διὰ τῶν πρὸς Ξενοκράτην ἀντιῤῥήσεων, ὅτι οὐδὲ οὕτω μεριστὴ ἡ ψυχὴ δείκνυσιν, οὔτε ὡς ἀριθμός, οὔτε ὡς μονάδες ἢ στιγμαί, ἐξ ὧν ἀδιαιρέτων ὁ ἀριθμός. Ὁ γὰρ ἐκ σωμάτων τινῶν ἀριθμὸς ὁμολογουμένως [c] αὐτῇ οὐ προσήκει· εἴγε μηδὲν ἔχει μέγεθος. Ὁ μὲν οὖν Ξενοκράτης ἀριθμοὺς τὰ εἴδη καὶ αὐτὸς προσαγορεύων, καὶ πᾶν εἶδος ἀμέριστον εἰδώς, τὸ δὲ κινούμενον μεριστόν, καὶ πάντως μετὰ τὰ εἴδη τὴν μεσότητα τῆς ψυχῆς διὰ τῶν ἄκρων ἀμφοτέρων δηλοῖ, ἀριθμὸν κινούμενον αὐτὴν εἰπών, ὡς οὐχ ἁπλῶς οὖσαν εἶδος, ἀλλὰ τὸ ὅλον τοῦτο εἰς μερισμὸν ὑποβάν, οὐ μερισθὲν τελέως, ἀλλ' οὐδὲ μεῖναν εἶδος, τῷ χαλάσαι καὶ ἐκλῦσαί πως τὴν ἀμέριστον ἕνωσιν μεταξὺ γενόμενον, καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ κινούμενον ἁπλῶς, ἀλλ' ἑαυτὸν ἔφη κινοῦντα· ἵνα καὶ τὸ ἴδιον ἐμφήνῃ τῆς μεσότητος, κεχαλασμένης μέν, ὅπερ ἡ κίνησις σημαίνει, οὐχ οὕτω δὲ ὡς τοῦ αὐτοῦ ἀποσπασθείσης. Ὁ δὲ Ἀριστοτέλης ἀριθμόν τε τὸ μεριστὸν ἀκούων πλῆθος, καὶ κίνησιν τὴν κατὰ συνέχειαν προϊοῦσαν, ἀναγκαίως ἄμφω τῆς ψυχῆς ἀποφάσκει, ὡς διὰ τὴν μεσότητα παντὸς ὑπερέχουσαν μερισμοῦ.

(Simplicius ad Aristotelis de Anima lib. I, fol. 16 B. Scripsi: [a] συνήθως; codd. συνηθῶς. —

---

46. Propositum est refellere Xenocratis, qui Platoni successit, de animo opinionem, qui animum esse numerum se ipsum moventem dicebat. Sed perspicuum est, si sic dicebat, pro eo quod apparet ejus sententiam facile posse refutari, verum, quod etiam in superioribus dixi, nemo qui vel extremis digitis disciplinas attigerit talia dicet: Aristoteles vero, ut solet, opinionis quæ apparet levitatem confutat: alia igitur communia esse ait huic præcepto cum confutatis; quæcunque enim sequebantur illos absurda, qui animum moveri dicunt, ea et hunc sequentur affirmantem, numerum esse se ipsum moventem; alia vero propria, quatenus ait numerum esse animum, cui nunc obsistit.

47 Aristotelem animi definitionem a Xenocrate traditam purgare, ne ex vulgari nominum usu intelligamus, apertum est. At operosa res ei proposita est, ostendere animi substantiam omnem divisionem superare, non eam tantum quæ fit per continuitatem: iam enim id ostendit, immunem ipsam a corporis motibus demonstrans, et per terminos semper tendentem, non autem partes vel totum per partes cognoscentem: eo loco ubi non modo non corpus, sed ne ullam quidem aliam magnitudinem habere eam demonstrabat: sed quoniam tum qui vulgo dicitur numerus, tum qui ex monadibus, ut mathematicus, tum qui ex corporibus individuis aut actu tantum aut potentia et actu, ut Democritus censebat, aut omnino ab aliis mutuo situ separatis est compositus dividi potest, simul ipse in divisione spectatus, simul partium suarum complementis et angustiis præditus, allatis ad refutandum Xenocratem argumentis, neque ita dividuum esse animum monstrat, neque ut numerum, neque ut monades aut puncta, e quibus utpote indivisis numerus constat. Numerus enim e corporibus quibusdam conflatus ex confesso ipsi animo non convenit, siquidem nullam habet magnitudinem. Xenocrates igitur qui et ipse formas ipsas numeros appellat omnemque formam individuam, quod vero movetur dividuum esse scit, omnino etiam post formas mediam animi naturam utrisque terminis indicat, quum numerum motu agitatum eum nominaverit, quippe qui non simpliciter forma sit secundum ipsum, sed hoc totum, scilicet forma quæ in divisionem quasi descenderit, nec tamen prorsus dividi possit, sed ne forma quidem pura maneat, eo quod recesserit et quodammodo individua illa conjunctione exsolutus medius remanse

[b] κεχωρισμένων; codd. κεχωρισμένον. — [c] ὁμολογουμένως; codd. ὡμολογουμένως.)

48. Πῶς γὰρ χρὴ νοῆσαι μονάδα κινουμένην, καὶ ὑπὸ τίνος, καὶ πῶς, ἀμερῆ καὶ ἀδιάφορον οὖσαν; Εἰ γάρ ἐστι κινητικὴ καὶ κινητή, διαφέρειν δεῖ. Ἔτι δ' ἐπεί φασι κινηθεῖσαν γραμμὴν ἐπίπεδον ποιεῖν, στιγμὴν δὲ γραμμήν, καὶ αἱ τῶν μονάδων κινήσεις γραμμαὶ ἔσονται· ἡ γὰρ στιγμὴ μονάς ἐστι θέσιν ἔχουσα· ὁ δ' ἀριθμὸς τῆς ψυχῆς ἤδη πού ἐστι καὶ θέσιν ἔχει. Ἔτι δ' ἀριθμοῦ μὲν ἐὰν ἀφέλῃ τις ἀριθμὸν ἢ μονάδα, λείπεται ἄλλος ἀριθμός· τὰ δὲ φυτὰ καὶ τῶν ζώων πολλὰ διαιρούμενα ζῇ, καὶ δοκεῖ τὴν αὐτὴν ψυχὴν ἔχειν τῷ εἴδει. Δόξειε δ' ἂν οὐθὲν διαφέρειν μονάδας λέγειν ἢ σωμάτια μικρά· καὶ γὰρ ἐκ τῶν Δημοκρίτου σφαιρίων ἐὰν γένωνται στιγμαί, μόνον δὲ μένῃ τὸ ποσόν, ἔσται τι ἐν αὐτῷ τὸ μὲν κινοῦν τὸ δὲ κινούμενον, ὥσπερ ἐν τῷ μεγέθει· οὐ γὰρ διὰ τὸ μεγέθει διαφέρειν ἢ μικρότητι συμβαίνει τὸ λεχθέν, ἀλλ' ὅτι ποσόν. Διὸ ἀναγκαῖον εἶναί τι τὸ κινῆσαν τὰς μονάδας. Εἰ δ' ἐν τῷ ζῴῳ τὸ κινοῦν ἡ ψυχή, καὶ ἐν τῷ ἀριθμῷ, ὥστε οὐ τὸ κινοῦν καὶ τὸ κινούμενον ἡ ψυχή, ἀλλὰ τὸ κινοῦν μόνον.

(Aristoteles de Anima lib. I, cap. 4, pag. 409 A. ed. Bekker.)

49. Ἔτι δὲ πῶς οἷόν τε χωρίζεσθαι τὰς ψυχὰς καὶ ἀπολύεσθαι τῶν σωμάτων, εἴ γε μὴ διαιροῦνται αἱ γραμμαὶ εἰς στιγμάς.

(Aristoteles de Anima lib. I, cap. 4 pag. 409 A. ed. Bekker. Cf. Philoponus ad Aristotelis de Anima lib. I fol. E, 14.)

50. Πυθαγόρας, Ἀναξαγόρας, Πλάτων, Ξενοκράτης, Κλεάνθης θύραθεν εἰσκρίνεσθαι τὸν νοῦν.

(Stobæus Ecl. Phys. lib. I, cap. 40, 7 pag. 790 ed. Heeren; pag. 319 ed. Gaisford; pag. 224 ed. Meinek. Cæterum Xenocrates animi figuram et quasi corpus esse negavit teste Cicerone Tuscul. I, 10.)

51. Οἱ δ' ἀπὸ Πλάτωνος καὶ Πυθαγόρου παρεῖναι μὲν καὶ ἐν τοῖς ἀρτιγενέσι τὸν λόγον φασίν, ἐπισκοτεῖσθαί γε μὴν ἐν τοῖς ἔξωθεν, καὶ μὴ ἐνεργεῖν τὴν οἰκείαν ἐνέργειαν, ἀλλ' ἡσυχάζειν.

(Stobæus Ecl. Phys. lib. I, cap. 40, 8 pag. 792 ed. Heeren; pag. 320 ed. Gaisford; pag. 225 ed. Meinek. Non dubium est, quin hæc ad Xenocratem quoque referenda sint.)

52. Εἰ δὲ ψυχὴ μὴ τρέφεται, πᾶν δὲ σῶμα ζῴου τρέφεται, οὐ σῶμα ἡ ψυχή.

(Nemesius de Nat. Hom. cap. 2.)

53. Ἐν τῷ τρίτῳ περὶ τῆς διαλεκτικῆς (ὁ Χρύσιππος) ὑπειπών, ὅτι Πλάτων ἐσπούδασε περὶ τὴν διαλεκτικήν, καὶ Ἀριστοτέλης, καὶ ἀπὸ τούτων οἱ ἄχρι Πολέμωνος καὶ Στράτωνος, μάλιστα δὲ Σωκράτης· καὶ ἐπιφωνήσας ὅτι καὶ συνεξαμαρτάνειν ἄν τις θελήσειε τούτοις τοσούτοις καὶ τοιούτοις οὖσιν, ἐπιφέρει κατὰ λέξιν· Εἰ μὲν γὰρ ἐκ παρέργου περὶ αὐτῶν εἰρήκεσαν, τάχ' ἄν τις διέσυρε τὸν τόπον τοῦτον· οὕτω δ' αὐτῶν ἐπιμελῶς εἰρηκότων ὡς ἐν ταῖς μεγίσταις δυνάμεσι καὶ ἀναγκαιοτάταις αὐτῆς οὔσης, οὐ πιθανὸν ἐπὶ τοσοῦτον διαμαρτάνειν αὐτοὺς ἐν τοῖς ὅλοις ὄντας, οἵους ὑπονοοῦμεν.

---

rit, ideoque nec simpliciter numerum illum moveri dixit, sed se ipsum moventem numerum, ut etiam mediæ naturæ proprietatem repræsentaret, quæ recessit quidem ab individua conjunctione, quod motus ille significat non ita tamen, ut ab eo numero abjuncta sit. At Aristoteles, numerum intelligens multitudinem partes habentem, motumque continuatum, necessario utrumque ab animo abjudicat, ut qui ob illam suam mediam naturam omnem superet divisionem.

48. Quomodo enim unitatem moveri intelligere oportet, et a quo, et quo pacto, quum et partibus et differentia careat? si enim tum movendi vim habet, tum mobilis est, diversam esse oportet. Præterea quum lineam motam planum efficere dicant, punctum autem lineam, monadum etiam motus lineæ erunt; punctum enim unitas est positionem habens, numerus vero animi jam alicubi est positionemque habet. Insuper si quis de numero numerum deduxerit vel unitatem, alius relinquitur numerus; atqui plantæ multaque animalium vivunt divisa, et eandem animam specie videntur habere. Sed nihil interesse videbitur, monadas dicas an parva corpuscula; etenim si ex Democriti pilulis puncta fiant, solaque quantitas maneat, erit aliquid in ipsa quantitate, quod partim movet partim movetur, ut in magnitudine: non enim quod magnitudine differant aut parvitate, id quod dictum est accidit, sed quia quantitas manet. Quare necesse est aliquid esse, quod monadas moveat. Quodsi id quod in animali movet anima est, id quoque quod in numero movet, anima est. Quamobrem anima non est id quod movet atque movetur, sed id quod movet duntaxat.

49. Præterea qui fieri potest, ut animæ separentur a corporibus et solvantur, nisi dividantur lineæ in puncta?

50. Pythagoras, Anaxagoras, Plato, Xenocrates, Cleanthes extrinsecus mentem inseri putarunt.

51. Platonici autem et Pythagorei inesse quidem rationem etiam recens natis contendunt, extrinsecus vero obscurari, neque munere suo fungi, sed quiescere.

52. Si anima non nutritur, omne vero corpus animalis nutritur, anima non est corpus.

53. In tertio de dialectica libro quum Chrysippus monuisset, Platonem, Aristotelem et alios qui hos subsecuti essent, usque ad Polemonem et Stratonem, dialecticæ operam dedisse, maxime autem Socratem, ac pronuntiasset, velle se etiam errare cum his talibus tantisque viris, hæc verba subjungit: Nam si obiter de his rebus dixissent, poterat aliquis fortasse locum tanquam male

(Plutarchus de Stoicorum repugn. cap. 24 vol. XIII, pag. 374 ed. Hutten. Hic cum aliorum philosophorum, tum Xenocratis placita obscure significavit Chrysippus. Dialecticæ autem principium Xenocrates duxit a φωνῆς sive vocis consideratione, quo nomine reprehensum esse refert Porphyrius ad Musica Ptolemæi p. 193.)

54. Ξενοκράτης δὲ τρεῖς φησιν οὐσίας εἶναι, τὴν μὲν αἰσθητήν, τὴν δὲ νοητήν, τὴν δὲ σύνθετον καὶ δοξαστήν, ὧν αἰσθητὴν μὲν εἶναι τὴν ἐντὸς οὐρανοῦ, νοητὴν δὲ πάντων τῶν ἐκτὸς οὐρανοῦ, δοξαστὴν δὲ καὶ σύνθετον τὴν αὐτοῦ τοῦ οὐρανοῦ· ὁρατὴ μὲν γάρ ἐστι τῇ αἰσθήσει, νοητὴ δὲ δι' ἀστρολογίας. Τούτων μέντοι τοῦτον ἐχόντων τὸν τρόπον, τῆς μὲν ἐκτὸς οὐρανοῦ καὶ νοητῆς οὐσίας κριτήριον ἀπεφαίνετο τὴν ἐπιστήμην, τῆς δὲ ἐντὸς οὐρανοῦ καὶ αἰσθητῆς τὴν αἴσθησιν, τῆς δὲ μικτῆς τὴν δόξαν· καὶ τούτων κοινῶς τὸ μὲν διὰ τοῦ ἐπιστημονικοῦ λόγου κριτήριον βέβαιόν τε ὑπάρχειν καὶ ἀληθές, τὸ δὲ διὰ τῆς αἰσθήσεως ἀληθὲς μέν, οὐχ οὕτω δὲ ὡς τὸ διὰ τοῦ ἐπιστημονικοῦ λόγου, τὸ δὲ σύνθετον κοινὸν ἀληθοῦς τε καὶ ψευδοῦς ὑπάρχειν· τῆς γὰρ δόξης τὴν μέν τινα ἀληθῆ εἶναι, τὴν δὲ ψευδῆ. Ὅθεν καὶ τρεῖς Μοίρας παραδεδόσθαι, Ἄτροπον μὲν τὴν τῶν νοητῶν, ἀμετάθετον οὖσαν, Κλωθὼ δὲ τὴν τῶν αἰσθητῶν, Λάχεσιν δὲ τὴν τῶν δοξαστῶν.

(Sextus Empiricus adv. Math. lib. VII, 147–149 pag. 402 ed. Fabric; pag. 223 ed. Bekker. Conf. Cic. Quæst. Acad. lib. I, cap. 8.)

55. Ἰδιαίτερον δὲ παρὰ τοὺς ἄλλους ὁ Ξενοκράτης καὶ ταῖς ἑνικαῖς πτώσεσι χρώμενος ἔφασκε « πᾶν τὸ ὂν ἢ ἀγαθόν ἐστιν ἢ κακόν ἐστιν, ἢ οὔτε ἀγαθόν ἐστιν οὔτε κακόν ἐστιν. » Καὶ τῶν λοιπῶν φιλοσόφων χωρὶς ἀποδείξεως τὴν τοιαύτην διαίρεσιν προσιεμένων αὐτὸς ἐδόκει καὶ ἀπόδειξιν συμπαραλαμβάνειν. Εἰ γὰρ ἔστι τι κεχωρισμένον πρᾶγμα τῶν ἀγαθῶν καὶ κακῶν καὶ τῶν μήτε ἀγαθῶν μήτε κακῶν, ἐκεῖνο ἤτοι ἀγαθόν ἐστιν ἢ οὐκ ἔστιν ἀγαθόν. Καὶ εἰ μὲν ἀγαθόν ἐστιν, ἓν τῶν τριῶν γενήσεται· εἰ δ' οὐκ ἔστιν ἀγαθόν, ἤτοι κακόν ἐστιν ἢ οὔτε κακόν ἐστιν οὔτε ἀγαθόν ἐστιν· εἴτε δὲ κακόν ἐστιν, ἓν τῶν τριῶν ὑπάρξει, εἴτε οὔτε ἀγαθόν ἐστιν οὔτε κακόν ἐστι, πάλιν ἓν τῶν τριῶν καταστήσεται. Πᾶν ἄρα τὸ ὂν ἤτοι ἀγαθόν ἐστιν ἢ κακόν ἐστιν, ἢ οὔτε ἀγαθόν ἐστιν οὔτε κακόν ἐστιν. Δυνάμει δὲ καὶ οὗτος χωρὶς ἀποδείξεως προσήκατο τὴν διαίρεσιν, ἐπείπερ ὁ εἰς κατασκευὴν αὐτῆς παραληφθεὶς λόγος οὐχ ἕτερός ἐστιν αὐτῆς· ὅθεν εἰ ἐν ἑαυτῇ περιέσχηκε τὴν πίστιν ἡ ἀπόδειξις, ἔσται καὶ ἡ διαίρεσις ἐξ ἑαυτῆς πιστὴ μὴ διαφέρουσα τῆς ἀποδείξεως.

(Sextus Empiricus adv. Math. lib. XI, 4-6, pag. 692 ed. Fabric; pag. 546 ed. Bekker.)

56. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ὅταν φῶσιν ἑτέρως λέγεσθαι ἀγαθὸν τὴν ἰδέαν, καὶ ἑτέρως τὸ μετέχον τῆς ἰδέας, σημαινόμενα ἐκτίθενται καὶ κατὰ πολὺ ἀλλήλων διεστῶτα, καὶ μηδεμίαν ἔχοντα κοινωνίαν.

(Sextus Empiricus adv. Math. lib. XI, 28, pag. 696 ed. Fabric; pag. 551 ed. Bekker. Postquam dixit a Platone et Xenocrate multis modis nominari bonum, sic pergit : ἐκεῖνοι μὲν γὰρ κτλ.)

---

ab iis tractatum traducere; sed quum ita accurate dialecticæ præcepta tradiderint, ut qui eam inter summas maximeque necessarias facultates haberent, non est probabile homines universi contemplatione occupatos, quales animo fingimus, tantum a vero aberrasse.

54. Xenocrates tres naturas esse ait, unam sensibilem, aliam intelligibilem, tertiam compositam et opinabilem, e quibus sensibilis sit infra cœlum, intelligibilis eorum omnium quæ sunt supra cœlum, opinabilis autem et composita ipsius cœli; est enim aspectabilis sensui, per astrologiam vero in intelligentiam cadit. Quæ quum ita sint, naturæ super cœlum locatæ et intelligibilis judicem constituit scientiam, infra cœlum autem positæ et sensibilis sensum, mixtæ denique opinionem. Atque ex his communiter judicium ratione scientiæ propria nixum certum esse et verum, sed illud quod sensu nitatur verum quidem, at non ita ut illud quod per rationem scientiæ propriam fiat; compositum vero commune veri et falsi esse : nam opinionum alias esse veras, alias falsas. Quocirca etiam tres Parcas esse traditum, Atropon dominam rerum intelligibilium, utpote quæ immutabilis sit, Clotho sensibilium, Lachesin opinabilium.

55. Seorsum vero a cæteris Xenocrates et singularis numeri casibus utens dicebat : *Quidquid est, vel bonum vel malum est, vel neque bonum neque malum.* Quumque reliqui philosophi sine demonstratione talem divisionem admitterent, ipse etiam simul demonstrationem assumere videbatur. Nam si est alliquid diversum a rebus bonis vel malis vel neque bonis neque malis, illud vel bonum est, vel non est bonum : et si bonum est, unum e tribus erit : si vero non est bonum, aut malum erit, aut neque malum neque bonum : sed sive malum est, unum e tribus erit, sive neque bonum neque malum est, rursus unum e tribus fiet. Quidquid igitur est, vel bonum est vel malum, vel neque bonum neque malum. Sed potentia et hic sine demonstratione divisionem admisit, quoniam ratio ad rem probandam allata ab ipsa non differt. Quapropter si reapse fidem facit demonstratio, erit etiam per se credibilis divisio, quippe quæ a demonstratione non discrepet.

56. Illi enim quando affirmant aliter dici bonum ut ideam, aliter ut particeps ideæ, significata exponunt et multum inter se distantia, et quæ nihil habent inter se commune.

57. Ἄξιον δ' ἀναλαβεῖν τὸ δόγμα ταῖς ἐκείνου λέξεσιν, ἵνα καὶ μάθῃς, οἱ τοῦ Ξενοκράτους καὶ Σπευσίππου κατηγοροῦντες ἐπὶ τῷ μὴ τὴν ὑγείαν ἀδιάφορον ἡγεῖσθαι, μηδὲ τὸν πλοῦτον ἀνωφελές, ἐν τίνι τόπῳ τὴν κακίαν αὐτοὶ τίθενται, καὶ τίνας λόγους περὶ αὐτῆς διεξίασιν.

(Plutarchus adv. Stoic. cap. 13 vol. XIV, p. 19 ed. Hutten. Conf. Cicero Acad. Quæst. lib. I, cap. 5; de legg. I, 13; de finibus lib. IV, 18; Disp. Tuscul. V, 10.)

58. Δοκεῖ δὲ Ξενοκράτης ἰδίᾳ πραγματευόμενος περὶ τῆς ἀπὸ τῶν ζῴων Τροφῆς καὶ Πολέμων ἐν τοῖς περὶ τοῦ κατὰ φύσιν βίου συντάγμασι σαφῶς λέγειν, ὡς ἀσύμφορόν ἐστιν ἡ διὰ τῶν σαρκῶν τροφή, εἰργασμένη ἤδη καὶ ἐξομοιουμένη ταῖς τῶν ἀλόγων ψυχαῖς.

(Clemens Alexandrinus Strom. lib. VII, p. 717 D. ed. Sylburg. Liber περὶ τῆς ἀπὸ τῶν ζῴων τροφῆς, quem non citat Diogenes Laertius, fortasse non fuit diversus a volumine Πυθαγόρεια inscripto. Vid. Menag. ad Diog. lib. IV, 13.)

59. Ἐμνήσθην δὲ τρίτην ἡμέραν διαλεγόμενος τὸ τοῦ Ξενοκράτους, καὶ ὅτι Ἀθηναῖοι τῷ ζῶντα τὸν κριὸν ἐκδείραντι δίκην ἐπέθηκαν.

(Plutarchus de Esu carnium Orat. I, cap. 7 vol. XIII, pag. 239 ed. Hutten. Haud scio an idem opus περὶ τῆς ἀπὸ τῶν ζῴων τροφῆς vel Πυθαγόρεια hic spectetur. Sententia sine dubio hæc est. Mentionem feci Xenocratis pecorum trucidationem improbantis et Atheniensium qui punire solebant eum qui vivum arietem deglupsisset.)

60. Ξενοκράτης τὸν εὐδαίμονα βίον καὶ τὸν σπουδαῖον ἀποδείκνυσι τὸν αὐτόν, ἐπειδὴ πάντων τῶν βίων αἱρετώτατος ὁ σπουδαῖος καὶ ὁ εὐδαίμων· ἓν γὰρ τὸ αἱρετώτατον καὶ τὸ μέγιστον.

(Aristoteles Topic. lib. VII, cap. 1 pag. 152 A. ed. Bekker. Scripsi καὶ τὸ μέγιστον cum veteribus edd; vulgo καὶ μέγιστον.)

61. Διὸ καὶ Ξενοκράτης οὐκ ἀποδείκνυσιν· οὐ γὰρ εἷς ἀριθμῷ ὁ εὐδαίμων οὐδ' ὁ σπουδαῖος βίος, ὥστ' οὐκ ἀναγκαῖον τὸν αὐτὸν εἶναι, διότι ἄμφω αἱρετώτατοι, ἀλλὰ τὸν ἕτερον ὑπὸ τὸν ἕτερον.

(Aristoteles Topic. lib. VII, cap. 1 pag. 152 A. ed. Bekker.)

62. Ὁμοίως δὲ καὶ εὐδαίμονα, οὗ ἂν ὁ δαίμων ᾖ σπουδαῖος, καθάπερ Ξενοκράτης φησὶν εὐδαίμονα εἶναι τὸν τὴν ψυχὴν ἔχοντα σπουδαίαν· ταύτην γὰρ ἑκάστου εἶναι δαίμονα.

(Aristoteles Topic. lib. II, cap. 6, pag. 112 A. ed. Bekker. Ad quem locum Alexander Aphrodisiensis p. 94 (Schol. in Aristot. pag. 268 B. ed. Brandis.) εἰ δὴ δαίμων ἑκάστου ἡ ψυχή, καθὰ Ξενοκράτει δοκεῖ, εἴη ἂν εὐδαίμων ὁ εὖ τὴν ψυχὴν ἔχων· εὖ δὲ τὴν ψυχὴν ἔχει ὁ σπουδαῖος, σπουδαῖος ἄρα ὁ εὐδαίμων.)

63. Ξενοκράτης δὲ ὁ Χαλκηδόνιος τὴν εὐδαιμονίαν ἀποδίδωσι κτῆσιν τῆς οἰκείας ἀρετῆς καὶ τῆς ὑπηρετικῆς αὐτῇ δυνάμεως· εἶτα ὡς μὲν ἐν ᾧ γίνεται, φαίνεται λέγων τὴν ψυχήν· ὡς δὲ ὑφ' ὧν, τὰς ἀρετάς· ὡς δὲ ἐξ ὧν, ὡς μερῶν, τὰς καλὰς πράξεις, καὶ τὰς σπουδαίας ἕξεις τε καὶ διαθέσεις, καὶ κινήσεις καὶ σχέσεις· ὡς τούτων οὐκ ἄνευ τὰ σωματικὰ καὶ τὰ ἐκτός.

(Clemens Alexandrinus Strom. lib. II, pag. 419. A. ed. Sylburg. Scripsi initio Ξενοκράτης δέ; codd. Ξενοκράτης τε.)

64. Ἐπεὶ καὶ Ξενοκράτης ἐν τῷ περὶ φρονήσεως, τὴν σοφίαν ἐπιστήμην τῶν πρώτων αἰτίων καὶ τῆς νοητῆς οὐσίας εἶναί φησι· τὴν φρόνησιν ἡγούμενος διττήν· τὴν μὲν πρακτικήν· τὴν δὲ θεωρητικήν· ἣν δὴ σοφίαν ὑπάρχειν ἀνθρωπίνην· διόπερ ἡ μὲν σοφία φρόνησις· οὐ μὴν πᾶσα φρόνησις σοφία.

---

57. Decet me vero decretum illud ipsius verbis proponere, ut etiam intelligas, qui Xenocratem et Speusippum reprehendunt, quod sanitatem non esse indifferentibus annumerandam, neque divitias inutiles putent, quo loco ipsi vitiositatem ponant, et quæ de ea disserant.

58. Videtur autem Xenocrates seorsum tractans de nutrimento ex animalibus parato, et Polemon in Commentariis de vita naturæ consentanea aperte dicere, damnosum esse quod fit per carnes nutrimentum, jam confectum et bestiarum animis assimilatum.

59. Nudius tertius disserens memoravi illud Xenocratis, et Athenienses pœnam irrogasse homini, qui vivo arieti pellem deripuisset.

60. Xenocrates vitam beatam et honestam eandem esse demonstat, quandoquidem ut honesta vita sic beata maxime una ex omnibus expetenda est : unum enim esse, quod magnopere expetendum et quod maximum sit.

61. Quocirca ne Xenocrates quidem demonstrat : non enim una numero est beata et honesta vita : itaque non est necesse eandem esse, propterea quod ambæ maxime sint expetendæ, sed alteram alteri subjacere.

62. Similiterque genialem (id est beatum), eum cujus genius sit bonus, quemadmodum Xenocrates ait, genialem sive beatum esse, cujus animus sit bonus : hunc enim suum cujusque esse genium.

63. Xenocrates vero Chalcedonius beatitudinem definit possessionem propriæ virtutis et facultatis ei servientis; deinde in quo oriatur, videtur dicere animum; a quibus autem, virtutes; ex quibus vero, tanquam partibus, rectas actiones et bonum animi habitum atque affectum, et motus et habitudines : quod non sine his sint res externæ et ad corpus pertinentes.

64. Nam Xenocrates quoque in opere de Prudentia, sapientiam dicit esse scientiam primarum causarum et naturæ intelligibilis : duplicem esse prudentiam existi-

(Clemens Alexandrinus Strom. lib. II pag. 369 C. ed. Sylburg.)

65. Οὐχ ἔστι δὲ τὸ δὶς φθέγξασθαι ταὐτὸν ὄνομα τῶν ἀτόπων, ἀλλὰ τὸ πλεονάκις περί τινος τὸ αὐτὸ κατηγορεῖν, οἷον ὡς Ξενοκράτης τὴν φρόνησιν ὁριστικὴν καὶ θεωρητικὴν τῶν ὄντων φησὶν εἶναι. Ἡ γὰρ ὁριστικὴ θεωρητική τίς ἐστιν, ὥστε δὶς τὸ αὐτὸ λέγει προσθεὶς πάλιν καὶ θεωρητικήν.

(Aristoteles Topic. lib. VI, cap. 3 pag. 141 A. ed Bekker. De quo loco sic Alexander Aphrodisiensis p. 213 καὶ τίθησι τούτου παράδειγμα τὸν ἀπὸ Ξενοκράτους ἀποδοθέντα ὁρισμὸν τῆς φρονήσεως· λέγοντος φρόνησίς ἐστιν ὁριστικὴ καὶ θεωρητικὴ τῶν ὄντων· τὸ γὰρ θεωρητικὸν ταὐτὸν ὂν τῷ ὁριστικῷ δὶς ἐν ᾧ (leg. τῷ) τοιούτῳ παραλαμβάνεται ὁρισμῷ. Recepi autem in verbis Aristoteleis κατηγορεῖν e codice Coisliniano 330 pro κατηγορῆσαι, quæ plerarumque membranarum scriptura est.)

66. Ξενοκράτης ὁ Πλάτωνος ἑταῖρος ἔλεγε, μηδὲν διαφέρειν, ἢ τοὺς πόδας ἢ τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς ἀλλοτρίαν οἰκίαν τιθέναι. Ἐν ταὐτῷ γὰρ ἁμαρτάνειν τόν τε εἰς ἃ μὴ δεῖ χωρία βλέποντα, καὶ εἰς οὓς μὴ δεῖ τόπους παριόντα.

(Ælianus var. hist. lib. XIV, cap. 42 ascripto lemmate Ξενοκράτους γνώμη.)

67. Ξενοκράτης ἔλεγεν, ὥσπερ τὸ κακοπρόσωπον αἴσχει προσώπου, καὶ μοχθηρίᾳ τινὶ μορφῆς τὸ δύσμορφον, οὕτω δαίμονος κακίᾳ τοὺς πονηροὺς κακοδαίμονας ὀνομάζομεν.

(Stobæus Flor. CIV, 24.)

68. Διὸ καὶ Ξενοκράτης τοῖς παισὶ μᾶλλον, ἢ τοῖς ἀθληταῖς, ἐκέλευε περιάπτειν ἀμφωτίδας, ὡς ἐκείνων μὲν τὰ ὦτα ταῖς πληγαῖς, τούτων δὲ τοῖς λόγοις τὰ ἤθη διαστρεφομένων· οὐκ ἀνηκοΐαν, οὐδὲ κωφότητα προμνώμενος, ἀλλὰ τῶν λόγων τοὺς φαύλους φυλάττεσθαι παραινῶν, πρὶν ἑτέρους χρηστούς, ὥσπερ φύλακας ἐντραφέντας ὑπὸ φιλοσοφίας τῷ ἤθει, τὴν μάλιστα κινουμένην αὐτοῦ καὶ ἀναπειθομένην χώραν κατασχεῖν.

(Plutarchus de auditione cap. 2 vol. VII, pag 130 ed. Hutten.)

69. Φιλόσοφός τις ἔλεγε· μεγάλους δεῖ λαμβάνειν μισθοὺς μαθητῶν τοὺς διδασκάλους, παρὰ μὲν τῶν εὐφυῶν, ὅτι πολλὰ μανθάνουσι, παρὰ δὲ τῶν ἀφυῶν, ὅτι πολὺν κόπον παρέχουσιν.

(Antonius Serm. CCX, pag. 707 qui huic sententiæ tanquam sine auctore positæ subjungit Xenocratis verba apud Plutarchum de virtute morali cap. 12 οὐ γὰρ οὕτως τὰ μαθήματα φαίη τις ἂν (ὡς ἔλεγε Ξενοκράτης) λαβὰς εἶναι φιλοσοφίας, ὡς τὰ πάθη τῶν νέων, αἰσχύνην, ἐπιθυμίαν, μετάνοιαν, ἡδονήν, λύπην, φιλοτιμίαν· ὧν ἐμμελῆ καὶ σωτήριον ἀφὴν ἁπτόμενος ὁ λόγος καὶ ὁ νόμος, εἰς τὴν προσήκουσαν ὁδὸν ἀνυσίμως καθίστησι τὸν νέον.)

70. Τὰ μὲν οὖν ζῷα οὕτω πάλιν διῃρεῖτο, εἰς ἰδέας τε καὶ μέρη, πάντα τρόπον διαιρῶν, ἕως εἰς τὰ πάντων στοιχεῖα ἀφίκετο τῶν ζῴων, ἃ δὴ πέντε σχήματα καὶ σώματα ὠνόμαζεν, εἰς αἰθέρα καὶ πῦρ καὶ ὕδωρ καὶ γῆν καὶ ἀέρα.

(Simplicius Comment. in Aristotelis Physic. lib. VIII, fol. 265. B. Cf. Scholia in Aristot. p. 427 ed. Brandis. ἔτι δὲ τοῦτο σαφέστερον πεποίηκε Ξενοκράτης ὁ γνησιώτατος τῶν Πλάτωνος ἀκροατῶν ἐν τῷ περὶ τοῦ Πλάτωνος βίου τάδε γεγραφώς· τὰ μὲν οὖν ζῷα κτλ.)

71. Παραιτητέοι γὰρ Ἐπιμενίδης καὶ Εὔδοξος καὶ Ξενοκράτης ὑπονοοῦντες τῇ Παρθενίδι τότε μιγῆναι τὸν Ἀπόλλω, καὶ κύουσαν αὐτὴν ἐκ μὴ οὕτως ἐχούσης καταστῆσαί τε καὶ προαγγεῖλαι διὰ τῆς προφήτιδος· τοῦτο μὲν οὖν οὐδαμῶς προσίεσθαι.

---

mans, activam unam, alteram contemplativam, quam humanam sapientiam perhibet. Quocirca sapientia quidem est prudentia, sed tamen non quævis prudentia est sapientia.

65. Non est ineptum, idem nomen bis enuntiare, sed sæpius idem de re quapiam prædicare, verbi causa ut Xenocrates prudentiam ait esse definitionem et meditationem rerum. Nam definitio meditatio quædam est, ita ut bis idem dicat adjecto meditationis vocabulo.

66. Xenocrates Platonis familiaris dicebat, nihil interesse, pedes an oculos in aliena domo defigeremus. Namque eodem in genere peccare hominem agros non aspiciendos contuentem et loca non ingredienda intrantem.

67. Xenocrates dicebat, quemadmodum a faciei fœditate aliquem fœdum atque a formæ vitio informem vocamus : sic ob genii malitiam homines miseros infelices vocari.

68. Quamobrem etiam Xenocrates pueris potius, quam athletis applicari jubebat aurium munimenta, quod horum aures verberibus, illorum mores verbis perverterentur : neque auditionis defectum aut surditatem commendans, sed hortans, ut pravos sermones vitarent, antequam boni sermones tanquam custodes ingenio per philosophiam inditi eam regionem, quæ maxime oratione movetur ac ducitur, occupassent.

69. Philosophus quidem dicebat, magnam oportere mercedem magistros accipere a discipulis ; ab ingeniosis quidem, quod multa discerent : ab hebetibus vero, quod multum molestiæ exhiberent.

70. Animalia igitur ita rursus distribuebat in genera et partes, omni modo dividens, donec ad omnium animalium elementa pervenit, quæ quinque formas et corpora appellabat, ætherem, ignem, aquam, terram et aerem.

71. Etenim rejiciendi sunt Epimenides, Eudoxus et Xenocrates suspicantes tum Apollinem cum Parthenide

(Jamblichus de vita Pythagoræ cap. II, 7.)

72. Φασὶ δὲ καὶ Τριπτόλεμον Ἀθηναίοις νομοθετῆσαι, καὶ τῶν νόμων αὐτοῦ τρεῖς ἔτι Ξενοκράτης ὁ φιλόσοφος λέγει διαμένειν Ἐλευσῖνι τούσδε· γονεῖς τιμᾶν, θεοὺς καρποῖς ἀγάλλειν, ζῷα μὴ σίνεσθαι. Τοὺς μὲν οὖν δύο καλῶς παραδοθῆναι· δεῖ γὰρ τοὺς μὲν γονεῖς εὐεργέτας ἡμῶν γεγενημένους ἀντευποιεῖν ἐφ' ὅσον ἐνδέχεται, τοῖς θεοῖς δὲ ἀφ' ὧν ἔδωκαν ἡμῖν ὠφελίμων εἰς τὸν βίον ἀπαρχὰς ποιεῖσθαι· περὶ δὲ τοῦ τρίτου διαπορεῖ, τί ποτε διανοηθεὶς ὁ Τριπτόλεμος παρήγγειλεν ἀπέχεσθαι τῶν ζῴων. Πότερον γάρ, φησίν, ὅλως οἰόμενος εἶναι δεινὸν τὸ ὁμογενὲς κτείνειν ἢ συνιδὼν ὅτι συνέβαινεν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων τὰ χρησιμώτατα τῶν ζῴων εἰς τροφὴν ἀναιρεῖσθαι· βουλόμενον οὖν ἥμερον ποιῆσαι τὸν βίον πειραθῆναι καὶ τὰ συνανθρωπεύοντα καὶ μαλιστα τῶν ζῴων ἥμερα διασώζειν· εἰ μὴ ἄρα διὰ τὸ προστάξαι τοῖς καρποῖς τοὺς θεοὺς τιμᾶν ὑπολαβὼν μᾶλλον ἂν διαμεῖναι τὴν τιμὴν ταύτην, εἰ μὴ γίγνοιντο τοῖς θεοῖς διὰ τῶν ζῴων θυσίαι. Πολλὰς δὲ αἰτίας τοῦ Ξενοκράτους καὶ ἄλλας οὐ πάνυ ἀκριβεῖς ἀποδιδόντος ἡμῖν αὔταρκες τοσοῦτον ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι τοῦτο νενομοθέτητο ἐκ τοῦ Τριπτολέμου.

(Porphyrius de abstinentia lib. IV, cap. 22.)

73. Χρημάτων αὐτῷ κομισθέντων ἀπ' Ἀλεξάνδρου, ἑστιάσας τοὺς κομίζοντας τὸν αὐτοῦ τρόπον, ἀπαγγείλατε, ἔφη, Ἀλεξάνδρῳ, ὅτι ἔστ' ἂν οὕτω ζῶ, οὐ δέομαι ταλάντων πεντήκοντα. Τοσαῦτα γὰρ ἦν τὰ πεμφθέντα.

(Stobæus Flor. V, 118 Ξενοκράτους. Eundem locum servavit auctor Florilegii Monacensis in Stobæi Flor. vol. IV. p. 285 ed. Meinek. ubi sic exhibetur : Ξενοκράτει χρημάτων κομισθέντων ἀπὸ Ἀλεξάνδρου, ἑστιάσας τοὺς κομίσαντας κατὰ τὸν αὐτοῦ τρόπον, ἀπαγγείλατε, ἔφη, Ἀλεξάνδρῳ, ὅτι ἔστ' ἂν οὕτω ζῶ, οὐ δέομαι τῶν πεντήκοντα ταλάντων. Τοσαῦτα γὰρ ἦσαν τὰ πεμφθέντα. Cum hoc concordat scriptor Florilegii Lugdunobatavi (Γνῶμαι κατ' ἐκλογὴν ἐκ τῶν Δημοκρίτου, Ἐπικούρου καὶ ἑτέρων φιλοσόφων καὶ ποιητῶν καὶ ῥητόρων etc. Lugduni Batavorum 1837) pag. 35 ed. Bynen. nisi quod primum pro Ἀλεξάνδρου, quod in margine codicis recentiore manu scriptum est, in orationis contextu habet ἀνθάνδρου. Deinde pro αὐτοῦ præbet αὑτοῦ. Denique pro τῶν πεντήκοντα ταλάντων in eo comparet τῶν ν' ταλάντων. Cf. Diog. Laert. IV, 8. Suidas et Hesychius Milesius v. Ξενοκράτης. Valerius Maximus lib. IV, cap. 3 ext. 3. Themistius Orat. 2, pag. 26. Orat. 21 pag. 252. Cicero Disp. Tusc. lib. V, cap. 32.)

74. Ξενοκράτης εἴ ποτε σταμνίον οἴνου ἀνοίξειεν, ἔφθανεν ὁ οἶνος τρεπόμενος πρὶν ἀναλωθῆναι· καὶ τὰ ὄψα δὲ πολλάκις ἕωλα ἐξέῤῥιπτεν. Ἔνθεν καὶ ἡ παροιμία τὸ Ξενοκράτους τυρίον ἐπὶ τῶν ἐπὶ πολὺ παραμενόντων καὶ μὴ τάχιστα ἀναλισκομένων.

(Stobæus Flor. XVII, 25 Ξενοκράτους.)

75. Ξενοκράτης διαιρῶν ἕκαστον μέρος τῆς ἡμέρας εἰς πρᾶξίν τινα καὶ τῇ σιωπῇ μέρος ἀπένεμε.

(Stobæus Flor. XXXIII, 11.)

76. Ξενοκράτης νέον φιλοσοφεῖν βουλόμενον ἤρετο εἰ γεγεωμέτρηκε· τοῦ δ' ἀποφήσαντος, ἀλλ' εἰ ἠστρονόμηκε· καὶ τοῦτο ἀπειπόντος, ἀλλ' εἰ τὰ τῶν ποιητῶν ἀνέγνωκεν· ὁ δὲ καὶ τοῦτο ἔξαρνος ἦν· ἄλλως δὲ εἰ γράμματα οἶδεν· οὐδὲ ταῦτα [a] ἔφη ἐκεῖνος εἰδέναι.

---

coivisse, eamque gravidam ex non gravida fecisse, et per vatem sive sacerdotem suam id prænuntiasse: hoc vero nullo modo comprobandum est.

72. Ajunt etiam Triptolemum Atheniensibus leges scripsisse, et ex legibus ejus has tres adhuc Eleusine manere Xenocrates philosophus affirmat : Parentes honorare, Deos frugibus colere, Animalia non vexare. Harum utique duas recte promulgatas esse dicit : oportet enim parentibus, qui de nobis bene meruerunt, quoad ejus fieri potest, debitam gratiam referre; Diis vero rerum, quas nobis largiti sunt, utilium et ad vitam necessariarum primitias dare; de tertia autem quærit, quo tandem consilio Triptolemus animalibus abstinendum esse monuerit : utrum, inquit, omnino indignum ratus, cognatos interficere, an quia animadverteret contingere, ut utilissima animalia ab hominibus pastum anquirentibus cæderentur : quum vellet igitur mitem reddere vitam, tentasse eum animalia, quæ cum hominibus versantur et mansuetissima sunt, conservare : nisi forte, quod deos frugibus coli jussisset, existimaret cultum hunc diutius permansurum esse, si deorum numini hostiis minime immolaretur. Multas vero alias rationes non admodum certas Xenocrate afferente, nobis ex dictis illis satis est, quod hoc a Triptolemo legibus sanctum erat.

74. Pecunia Alexandri jussu ei allata, acceptos apparatis epulis suo more gerulos Alexandro nuntiare jussit, quam diu ita viveret, non opus sibi quinquaginta talentis fore. Tantum enim pecuniæ missum erat.

74. Xenocrates, si quando vini cadum relevisset, in vappam convertebatur, antequam consumeretur. Sed sæpe etiam obsonia pridiana jam corrupta ejiciebat. Hinc natum est proverbium, Xenocratis caseolus, de rebus diu durantibus, quæ non celerrime absumuntur.

75. Xenocrates singulas diei partes certis negotiis assignans, silentio quoque suam partem attribuebat.

76. Xenocrates adolescentem, qui se ad philosophiæ studium conferre volebat, num geometriam didicisset, interrogavit : quo negante, quæsivit ex eo, num curam in siderum cognitione posuisset : hoc quoque abnuente eo, num poetarum scripta attigisset, sciscitatus est. Qui quum et hoc infitiaretur, Xenocrates, num alioqui litteris tinctus esset, ex eo requisivit. At ne his quidem tinctum

Πόκος τοίνυν, εἶπεν ὁ Ξενοκράτης, ὑπὸ γναφέως [b] οὐ πλύνεται.

(Excerpta e codice Florentino Joannis Damasceni in Stobæi Flor. vol. IV, p. 191 ed. Meinek. Scripsi : [a] οἶδεν · οὐδὲ ταῦτα] e Nauckii conjectura; cod. οἶδε· ταῦτα. — [b] ὑπὸ γναφέως] cum Nauckio in Phil. Gott. 1849, p. 299 et Badhamio apud Hirschigium in Miscell. phil. Traj. ad Rhen. 1849; cod. ὑπογραφέως.)

77. Ξενοκράτης, ὁπότε τις αὐτῷ σχολάζειν ἤθελεν οὐδενὸς τῶν ἐγκυκλίων μαθημάτων μετειληφώς, ἄπιθι, εἶπε, λαβὰς οὐκ ἔχεις πρὸς φιλοσοφίαν· δεῖ γὰρ προμεμαλάχθαι διὰ τούτων τὴν ψυχήν.

(Excerpta e codice Florentino Joannis Damasceni in Stobæi Flor. vol. IV, p. 205 ed. Meinek.)

78. Ξενοκράτης δὲ ὁ Χαλκηδόνιος ἀέναον τὴν ὕλην, ἐξ ἧς ἅπαντα γεγονέναι, προσηγόρευσε.

(Theodoretus Græcarum affectionum curat. serm. IV, pag. 57 seq. ed. Sylburg.)

---

se esse ille confessus est. Tum Xenocrates : Atqui vellus, inquit, a fullone non lavatur.

77. Xenocrates, quando quis omnis liberalis doctrinæ expers audire ipsum cupiebat, *Abi*, inquit, *ansas philosophiæ non habes : oportet enim his animum præmollitum esse.*

78. Xenocrates autem Chalcedonius materiam, ex qua omnia facta sint, perennem appellavit.

DE CRANTORE ACADEMICO.

Crantor (1) natus est Solis, Ciliciæ oppido, circa Olympiadem CX, homo bene nummatus, ut arbitror (2), sed longe omnibus ingenio et doctrina præstans, quippe qui jam adolescens antequam Athenas se conferret, civibus suis in litteris admirabilis (3) visus sit. Erat enim pereruditus, quales paucos illo tempore fuisse accepimus. Nimirum tum artibus mathematicis studuerat, tum res fabulosas tractaverat (4), tum veterum philosophorum præcepta tenebat (5), tum plurimos confecerat libros (6). Huc accedebant eximium ingenium, poetica studia forsitan nunquam intermissa, Homeri denique atque Euripidis maxima admiratio (7). Ipse quidem non multa carmina condidisse videtur (8), verum quæ prosa oratione composuit plena sunt spiritus poetici, quæque de aliis poetis judicia fecit, intelligentem virtutis poeticæ existimatorem indicant. Eo pertinet quod de Euripide dixit, difficile esse, servata verborum proprietate tragice simul et cum commiseratione scribere (9). Quo in genere versum ex Bellerophonte petitum laudabat (10) :

οἴμοι· τί δ' οἴμοι; θνητά τοι πεπόνθαμεν.

Subtiliter de Theophrasti stilo judicavit, cujus Proposita ostro scripta esse dixit (11), pariterque tragœdi nescio cujus vocem non dolatam et cortice plenam nominavit, et poetæ cujusdem versus miseros esse præ se tulit.

Jam quod ad philosophiam attinet, Crantor neque ejusmodi philosophus erat, qui in verba magistri juraret solamque ejus disciplinam coleret, nec qui ipse novam philosophiæ formam institueret; veritatis potius amicum et divini Platonis explanatorem appelles. Quamobrem nihil reliqui fecit, quominus veterum etiam sapientiæ doctorum decreta cognosceret. Sed de studiis ejus uberius nunc et latius disseremus.

Quum domi poesis laude floruisset, hac abjecta et carminibus suis signatis atque in Minervæ fano depositis, ut rerum divinarum humanarumque contemplationi vacaret, Athenas demigravit, neque unquam in patriam revertit. Venit (12) autem in illam urbem ante Olymp. CXVI, quo tempore nominis sui gloria orbem terrarum impleverat. Vigebant enim variæ philosophorum familiæ singularumque disciplinarum principes ab adolescentibus discendi cupidis diligenter audiebantur. Docebat tum Xenocrates, quem post Speusippi mortem ab anno Ol. CX, 2 ad annum Ol. CXVI, 3 Academiæ veteri præfuisse vidimus, docebat Pyrrho, docebant Aristoteles et Theophrastus; Cyrenaici itemque Megarici florebant; fortasse jam Zeno et Epicurus scholas suas aperuerant. Majorem tamen gloriam Xenocratis sectatores, quam cæteri philosophi consecuti erant. Itaque primum Xenocratem, dein eo mortuo Polemonem, condiscipulum olim suum, qui Xenocrati in Academia successerat, audivit. Jure igitur veteribus Academicis annumeratus est (13) quum egre-

(1) Cf. *Frid. Kayseri* de Crantore Academico dissertatio. Heidelbergæ 1841; M. Herm. Ed. *Meieri* de Crantoris libro, qui περὶ πένθους inscribebatur, disputatio. Halis Saxonum 1840; F. *Schneideri* de Crantoris Solensis philosophi Academicorum philosophiæ addicti libro, qui περὶ πένθους inscribitur, commentatio in *Zeitschrift für die Alterthumswissenschaft* 1836, Nr. 104-105. — (2) Diogenes Laertius lib. IV, 25 λέγεται δὲ καὶ τὴν οὐσίαν καταλιπεῖν Ἀρκεσιλάῳ, ταλάντων οὖσαν δυοκαίδεκα. — (3) Diog. Laert. IV, 24 Κράντωρ, Σολεύς, θαυμαζόμενος ἐν τῇ ἑαυτοῦ πατρίδι ἀπῆρεν εἰς Ἀθήνας. — (4) Vide fragm. 1-7. — (5) Vide fragm. 9. 11. — (6) Diogenes Laertius IV, 24 καὶ κατέλιπεν ὑπομνήματα εἰς μυριάδας στίχων τρεῖς· ὧν τινά τινες Ἀρκεσιλάῳ προσάπτουσιν. — (7) Id. IV, 26 ἐθαύμαζε δὲ Κράντωρ πάντων δὴ μᾶλλον Ὅμηρον καὶ Εὐριπίδην. — (8) Diog. Laert. IV, 25 λέγεται δὲ καὶ ποιήματα γράψαι καὶ ἐν τῇ πατρίδι ἐπὶ τῷ τῆς Ἀθηνᾶς ἱερῷ σφραγισάμενος αὐτὰ θεῖναι. — (9) Diog. Laert. IV, 26 ἐργῶδες εἶναι ἐν τῷ κυρίῳ τραγικῶς ἅμα καὶ συμπαθῶς γράψαι. — (10) Vid. Eurip. Fragm. p. 688 ed. Wagner. Parisiis 1846. — (11) Diog. Laert. IV, 27 ἦν δὲ καὶ δεινὸς ὀνοματοποιῆσαι. Τραγῳδὸν γοῦν ἀπελέκητον εἶπεν ἔχειν φωνήν, καὶ φλοιοῦ μεστήν. Καί τινος ποιητοῦ σκίφης μεστοὺς εἶναι τοὺς στίχους· καὶ τὰς Θεοφράστου θέσεις ὀστρέῳ γεγράφθαι. — (12) Cf. not. 8. Cæterum ante Ol. CXVI Crantor Athenas venit; eo enim tempore Polemo post Xenocratis obitum docere cœpit. Vid. Diog. Laert. IV, 16. Utriusque auditor fuit Crantor. Diog. Laert. IV, 24 ἀπῆρεν εἰς Ἀθήνας καὶ Ξενοκράτους διήκουσε Πολέμων συσχολάζων. Clemens Alexandrinus Strom. I, p. 301 Πολέμωνος δὲ ἀκουσταὶ Κράτης τε καὶ Κράντωρ. — (13) Diog. Laert. procem. 14; Clemens

gium Platonis interpretem (14) et postremum ejus sectæ patronum se præbuisset. Cæterum non pauci erant, qui post Xenocratis mortem scholas ab ipso Crantore haberi atque in ejus disciplinam se tradere vellent. Postquam videlicet morbi causa aliquando in Æsculapii templum concessit, multi qui eum non morbo vexatum, sed ad juvenes litteris erudiendos propensum ibi morari suspicabantur, continuo in illum locum convenerunt (15). At Crantor qua erat modestia tantum abfuit, ut æmulari cum Polemone vellet, ut statim sanitate recuperata ad Polemonem rediret eique multos annos operam daret (16). Quocirca rogatus quondam, qua Polemonis virtute caperetur, respondisse fertur (17), *quia illum nunquam neque acutius neque gravius loquentem audivisset*. Quemadmodum vero Crantor Polemonem ut præceptorem suum dilexit : sic eum Arcesilaus admiratus et amore prosecutus est : quam amicitiam ortam esse constat quo die primum Crantor Arcesilaum conspexit. Tum enim statim amore incensus versiculo Euripideo eum allocutus esse perhibetur (18) :

ὦ παρθέν', εἰ σώσαιμί σ', εἴσῃ μοι χάριν;

cui nihil aliud respondit Arcesilaus, quam quod apud Euripidem sequitur :

ἄγου με ὦ ξένε, εἴτε δμωΐδ' ἐθέλεις, εἴτ' ἄλοχον (19).

Itaque ex eo tempore facti sunt amici et contubernales (20). Inter istos autem qui postea Crantori in Æsculapii templo deambulanti occurrebant, ut si forte scholas aperire vellet, ejus institutione imbuerentur, Arcesilaus quoque erat, quoniam ab illo, quamvis amatore suo, Polemoni commendari volebat. Quid? quod moriens Crantor Arcesilao patrimonium suum, quod duodecim talentis constabat, reliquisse dicitur. Vide Diog. Laert. IV, 24-25.

Jam quando Academicus fuit Crantor, forsitan nihil opus videatur, quæ ejus dogmata fuerint, sciscitari, præsertim quum Cicero (21) nos doceat, Polemonem, Cratetem et Crantorem diligenter tuitos esse ea quæ a superioribus accepissent; quod simul argumentis ex quadam philosophi disputatione (22) ductis confirmari potest. Ibi enim sic ordinat vitæ humanæ bona, ut summum bonum virtutem esse velit, quæ etiam deficientibus reliquis ad bene beateque vivendum sufficiat, secundum locum valetudini, tertium voluptati, quartum divitiis concedat. Huic consentanea est Polemonis sententia, teste Clemente Alexandrino (23) qui, Xenocratis familiaris, inquit, Polemo videtur velle beatitudinem esse moderationem in omnibus bonis, vel plurimis et maximis. Decernit igitur, sine virtute non futuram unquam beatitudinem, sine corporis autem bonis et externis virtutem ad beatitudinem sufficere. Adde Cicer. Ac. post. I, 5, 6. Licet autem in universum priorum Academicorum placita Crantor tueretur, tamen interdum ab illis dissentire ausus est. Huc pertinent ea quæ refert Cicero Tuscul. III, 6. « Nec absurde Crantor (24) ille, qui in Academia nostra vel in primis fuit nobilis. Minime, inquit, assentior iis, qui istam nescio quam indolentiam magnopere laudant : quæ nec potest ulla esse, nec debet. Ne ægrotus sim, sed si fuerim, sensus adsit, sive secetur quid, sive avellatur a corpore. Nam istud nihil dolere non sine magna mercede contingit, immanitatis in animo, stuporis in corpore. » His ergo verbis sa-

Alexandrinus Strom. I, p. 301; Galenus hist. phil. cap. 2. — (14) Cf. fragm. 1-7. —

(15) Diogenes Laertius lib. IV, 24 οὗτος νοσήσας εἰς τὸ Ἀσκληπιεῖον ἀνεχώρησε κἀκεῖ περιεπάτει· οἱ δὲ πανταχόθεν προσῄεσαν αὐτῷ, νομίζοντες οὐ διὰ νόσον, ἀλλὰ βούλεσθαι αὐτόθι σχολὴν συστήσασθαι. — (16) Diogenes Laertius lib. IV, 24 ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ὑγιάναντα διακούειν Πολέμωνος, ἐφ' ᾧ καὶ μάλιστα θαυμασθῆναι. — (17) Diogenes Laertius lib. IV, 24 φασὶ δὲ αὐτὸν ἐρωτηθέντα τίνι θηραθείη ὑπὸ Πολέμωνος, εἰπεῖν, τῷ μήτε ὀξύτερον μήτε βαρύτερον ἀκοῦσαι φθεγγομένου. — (18) Diogenes Laertius lib. IV, 29 καὶ αὐτοῦ Κράντωρ ἐρωτικῶς διατεθεὶς ἐπύθετο, τὰ ἐξ Ἀνδρομέδης Εὐριπίδου προσενεγκάμενος· ὦ παρθέν', εἰ σώσαιμί σ', εἴσῃ μοι χάριν; καὶ ὃς τὰ ἐχόμενα· ἄγου με, ὦ ξένε, εἴτε δμωΐδ' ἐθέλεις, εἴτ' ἄλοχον. Vide Euripidis Fragm. p. 650 ed. Wagner. Cæterum confer Euseb. præp. ev. XIV, 6, p. 731 διὰ τὸ καλὸς εἶναι (Ἀρκεσίλαος) ἔτι ὢν ὡραῖος τυχὼν ἐραστοῦ Κράντορος τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ προσεχώρησε μὲν τούτῳ. — (19) Corrige ex Herodiano περὶ σχημάτων p. 58, 9 : ἄγου δέ μ', ὦ ξέν', εἴτε πρόσπολον θέλεις, εἴτ' ἄλοχον εἴτε δμωΐδα. — (20) Antigonus Carystius apud Diog. Laert. IV, 22 συσσίτιον δέ φησιν αὐτῷ [τῷ Κράτητι] ὁ Ἀντίγονος εἶναι παρὰ Κράντορι, ὁμονόως συμβιούντων τούτων τε καὶ Ἀρκεσιλάου. Τὴν δὲ οἴκησιν Ἀρκεσίλαον μὲν ἔχειν μετὰ Κράντορος, Πολέμωνα δὲ σὺν Κράτητι μετὰ Λυσικλέους τινὸς τῶν πολιτῶν. Ἦν δέ, φησίν, ἐρώμενος Κράτης μέν, ὡς προείρηται, Πολέμωνος, Ἀρκεσίλαος δὲ Κράντορος. — (21) Cicero Acad. post. I, 9. — (22) Vid. fragm. 13. — (23) Clemens Alexandrinus Strom. VII, p. 419. C. ὁ γὰρ Ξενοκράτους γνώριμος Πολέμων φαίνεται τὴν εὐδαιμονίαν αὐτάρκειαν εἶναι βουλόμενος ἀγαθῶν πάντων ἢ τῶν πλείστων καὶ μεγίστων. Δογματίζει γοῦν, χωρὶς μὲν ἀρετῆς μηδέποτε ἂν εὐδαιμονίαν ὑπάρχειν, δίχα δὲ καὶ τῶν σωματικῶν καὶ τῶν ἐκτὸς τὴν ἀρετὴν αὐτάρκη πρὸς εὐδαιμονίαν εἶναι. — (24) Plutarchus Consolat. ad Apollon. vol. VII, p. 318 ed. Hutten. διὸ καὶ τοῦτο μὲν ἐατέον, ὡς βλαβερὸν καὶ φαῦλον, καὶ σπουδαίοις ἀνδράσιν ἥκιστα πρέπον· τὴν δὲ μετριοπάθειαν οὐκ ἀποδοκιμαστέον. Μὴ γὰρ νοσοῖμεν, φησὶν ὁ Ἀκαδημαϊκὸς Κράντωρ, νοσήσασι δὲ παρείη τις αἴσθησις, εἴτ' οὖν τέμνοιτό τι τῶν ἡμετέρων, εἴτ' ἀποσπῷτο. Τὸ γὰρ ἀνώδυνον τοῦτο οὐκ ἄνευ μεγάλων ἐγγίνεται μισθῶν τῷ ἀνθρώπῳ· τεθηριῶσθαι γὰρ εἰκὸς ἐκεῖ μὲν σῶμα τοιοῦτον, ἐνταῦθα δὲ ψυχήν. Vide infra fragm. 8. —

tis refutantur qui Crantorem censent pedem a Platone nunquam discessisse. At de re ipsa infra erit disputandi locus. Haud scio an futuri sint, qui putent, Crantorem in Epicuri sententiam transiisse, præsertim quum eodem fere tempore voluptarius philosophus sitienti juventuti philosophiæ fontes aperuisse videatur. Sed quoniam alia voluptariæ disciplinæ vestigia in Crantoris fragminibus non exstant, diversum ab Epicuri ratione sapientiæ genus nobis circumspiciendum est. Videatur forsitan Aristoteles (25), qui tunc scholam suam ab Academia nondum plane disjunxerat, ad suam sententiam traduxisse Crantorem : mediocritatem certe quam celebrat Aristoteles, Crantor non rejecit (26). Huc accedit Ciceronis auctoritas, qui sæpe de indiscreta doctrinæ veterum Academicorum et Peripateticorum similitudine loquitur. Quippe de orat. III, 18 : Nam Speusippus, inquit, Platonis sororis filius et Xenocrates, qui Platonem audierat, et qui Xenocratem, Polemo et Crantor, nihil ab Aristotele, qui una audierat Platonem, magnopere dissensit; copia fortasse et varietate dicendi pares non fuerunt. Idem de Fin. II, 11 Polemoni et jam ante Aristoteli ea prima visa sunt quæ paulo ante dixi. Ergo nata est sententia veterum Academicorum et Peripateticorum, ut finem bonorum dicerent secundum naturam vivere, id est, virtute adhibita frui primis a natura datis. Conf. IV, 6; V, 5; Tusc. V, 13 et 31. Verum re diligenter considerata fatebimur, Crantorem suo Marte in philosophiæ præceptis aliquid novasse. Fuit enim, quantum animi mei conjectura colligere possum, sæpius infirma atque ægra valetudine, quum et morbi causa, ut supra vidimus, in Æsculapii templum concessisse ibique aliquamdiu commoratus esse et juvenis hydrope affectus supremum diem obiisse narretur (27). Neque negligenda nobis sunt ipsius verba (28), e quibus cogas, eum morbi naturam cognitam habuisse. Quare existimo Crantorem usu doctum paulatim ad aliorum dogmata inclinasse, quia doloris sensum vitari non posse intelligeret. Itaque ut Dionysium Stoicum ajunt, quum ex renibus laboraret, ipso in ejulatu clamitasse falsa esse illa quæ antea de dolore ipse sensisset (29), ita Crantorem arbitror corporis dolore cruciatum retractasse, quæ olim de indolentia tradidisset. Sic experientiam ducem secutus Crantor, simul quanti fecerit cum alios poetas, tum Homerum atque Euripidem, humanæ vitæ magistros, declaravit. Quibus Cicero, indolentiæ in Tusculanis disputationibus defensor, propterea succenset quod hominum animos fortissimorum virorum lamentis molliant (30).

Perspecta igitur doloris vi ac natura, cujus sensum inevitabilem esse videbat, Crantor vitam humanam tanquam malis plenam supplicii instar (31) habere statuit. Similia quidem, sed diversa tamen profert Plato (32). Quum enim Plato hoc tantum queratur, quod animus rebus divinis intentus nonnunquam cupiditatibus, doloribus, voluptatibus perturbetur : Crantor in eo miseriam humanam ponit, quod vita morbis, molestiis, ærumnis obnoxia sit, quæ omnia ex communi quodam fonte profluant. Quid; quod hinc etiam animi et corporis deformitatem manare credit atque adeo hanc ipsam mortis causam ducit, neque quidquam esse quod omnino sanum sit sibi persuasit. Deinde quum Crantor aut natura ita comparatum esse dixerit, ut homines in miseriis versentur, aut ipsorum culpa id accidisse (33) : Plato quidquid acerbum in vita humana est, ad generis nostri auctores inferiores deos refert (34). Quamquam autem hæc aliter atque a philosopho narrantur, accipienda esse liquet, exploratum tamen habemus, Platonem haudquaquam hominibus eorum quibus premuntur malorum culpam attribuisse. Itaque ne lapsus quidem animæ, quem Phædr. p. 248 describit, ad humanæ naturæ vitiositatem trahendus est.

(25) Cf. inprimis lib. de moribus ad Nicom. II, 6. 7. — (26) Vid. fragm. 8. — (27) Diog. Laert. IV, 27 καὶ κατέστρεψε πρὸ Πολέμωνος καὶ Κράτητος, ὑδρωπικῇ διαθέσει νοσήσας. — (28) Vid. fragm. 13. — (29) Cicero Tusc. II, 25. —

(30) Cicero Tuscul. lib. II, cap. 11. — (31) Vide fragm. 9 et 12. — (32) Plato Phæd. pag. 66. B. οὐκοῦν ἀνάγκη, ἔφη, ἐκ πάντων τούτων παρίστασθαι δόξαν τοιάνδε τινὰ τοῖς γνησίως φιλοσόφοις, ὥστε καὶ πρὸς ἀλλήλους τοιαῦτ' ἄττα λέγειν, ὅτι Κινδυνεύει τοι ὥσπερ ἀτραπός τις ἐκφέρειν ἡμᾶς μετὰ τοῦ λόγου ἐν τῇ σκέψει, ὅτι, ἕως ἂν τὸ σῶμα ἔχωμεν καὶ ξυμπεφυρμένη ᾖ ἡμῶν ἡ ψυχὴ μετὰ τοῦ τοιούτου κακοῦ, οὐ μή ποτε κτησώμεθα ἱκανῶς οὗ ἐπιθυμοῦμεν· φαμὲν δὲ τοῦτο εἶναι τὸ ἀληθές. — (33) Vide fragm. 9. — (34) Plato Tim. pag. 69. c. ἀλλὰ πάντα ταῦτα πρῶτον διεκόσμησεν, ἔπειτα ἐκ τούτων πᾶν τόδε ξυνεστήσατο, ζῷον ἓν ζῷα ἔχον ἅπαντα ἐν αὑτῷ θνητὰ ἀθάνατά τε. Καὶ τῶν μὲν θείων αὐτὸς γίγνεται δημιουργός, τῶν δὲ θνητῶν τὴν γένεσιν τοῖς ἑαυτοῦ γεννήμασι δημιουργεῖν προσέταξεν. Οἱ δὲ μιμούμενοι, παραλαβόντες ἀρχὴν ψυχῆς ἀθάνατον, τὸ μετὰ τοῦτο θνητὸν σῶμα αὐτῇ περιετόρνευσαν ὄχημά τε πᾶν τὸ σῶμα ἔδοσαν ἄλλο τε εἶδος ἐν αὐτῷ ψυχῆς προσῳκοδόμουν τὸ θνητόν, δεινὰ καὶ ἀναγκαῖα ἐν ἑαυτῷ παθήματα ἔχον, πρῶτον μὲν ἡδονήν, μέγιστον κακοῦ δέλεαρ, ἔπειτα λύπας, ἀγαθῶν φυγάς, ἔτι δ' αὖ θάῤῥος καὶ φόβον, ἄφρονε ξυμβούλω, θυμὸν δὲ δυσπαραμύθητον, ἐλπίδα δ' εὐπαράγωγον αἰσθήσει τε ἀλόγῳ καὶ ἐπιχειρητῇ παντὸς ἔρωτι· ξυγκερασάμενοί τ' αὐτὰ ἀναγκαίως τὸ θνητὸν γένος ξυνέθεσαν. Καὶ διὰ ταῦτα δὴ σεβόμενοι μιαίνειν τὸ θεῖον, ὅ τι μὴ πᾶσα ἦν ἀνάγκη, χωρὶς ἐκείνου κατοικίζουσιν εἰς ἄλλην τοῦ σώματος οἴκησιν τὸ θνητόν, ἰσθμὸν καὶ ὅρον διοικοδομήσαντες τῆς τε κεφαλῆς καὶ τοῦ στήθους, αὐχένα μεταξὺ τιθέντες, ἵνα εἴη χωρίς. —

Sed hæc hactenus. Superest ut de mortis tempore pauca annotemus. Vero proximum est, hominem doctissimum circa Ol. CXX decessisse (35). Namque ea tempestate Arcesilaus floruit (36) quem ante Crantoris obitum docuisse nemo credat, præsertim quum post Crantorem etiam Pyrrhonem et Diodorum audiverit (36). De reliquo Solensem philosophum in patria, ubi sepeliri voluerat, sepultum esse suspicamur (37). Morientem autem Arcesilao patrimonium suum, quod duodecim talentis constabat, reliquisse jam supra vidimus. Finis vitæ ejus multis luctuosus ac tristis fuisse putandus est, adeo ut statim notæ ejus virtutis desiderium consequeretur. Quapropter Theætetus (38) poeta hoc eum carmine celebravit (39) :

Ἥνδανεν ἀνθρώποις, ὁ δ' ἐπὶ πλέον ἥνδανε Μούσαις
  Κράντωρ, καὶ γήρως ἤλυθεν οὔτι πρόσω.
Γῆ, σὺ δὲ τεθνειῶτα τὸν ἱερὸν ἄνδρ' ὑπεδέξω (40).
  ἦ ῥ' ὅγε καὶ ζώει κεῖθι ἐν εὐπαθίῃ (41).

Longe deterius est epigramma, quod in eum fecit Diogenes Laertius (42). Id vero sic scribendum esse existimamus :

Ἐπέκλυσε καὶ σέ, Κράντορ, ἡ νόσων (45) κακίστη,
  χ' οὕτω κατῆλθες εἰς μέλαιναν Πλουτέως ἄβυσσον.
Καὶ σὺ μὲν ἐκεῖθι νῦν χαίρεις, λόγων (44) δὲ τῶν σῶν
  Ἀκαδημία θ' ἕστηκε χήρη (45) καὶ Σόλοι πατρίς [σευ.

Fuisse Crantorem inter exquisitos virtutis præceptores ejusque nomen vulgo jactatum et tanquam ipsius philosophiæ moralis, non hominis, usurpatum esse, cum alia veterum dicta ostendunt, tum illud Horatii Epist. lib. I, II, 1 seqq. :

Trojani belli scriptorem, maxime Lolli,
dum tu declamas Romæ, Præneste relegi,
qui quid sit pulchrum, quid turpe, quid utile, [quid non,
planius ac melius Chrysippo et Crantore dicit.

At quantis laudibus Panætius, Cicero, alii eum ornaverint, infra videbimus, quum ad librum de luctu pervenerimus.

Transeo ad Crantoris scripta quæ exceptis fragminibus quibusdam interciderunt. Exstant autem quatuor fragmentorum genera, quorum unum commentariorum in Platonis Timæum fragmenta, alterum consolationis sive libri περὶ πένθους reliquias, tertium incerti libri fragmentum, quartum denique poeticas quasdam reliquias quæ Solensi philosopho forsitan assignari possint, complectitur. Quum Speusippus et Xenocrates jam antea in hoc elaborassent, ut Platonici ingenii monumenta tum copiosis et uberibus commentariis, tum aliis libellis ac disputationibus illustrarent · mirum est quod Proclus in Tim. p. 24 Crantorem (46) primum Platonis interpretem vocat. Videtur utique hoc nomine præcipuum divini philosophi explanatorem appellare. Reliquit Crantor, si Diogeni (47) fides, commentarios ad triginta millia versuum continentes. In his non dubito quin fuerit etiam Timæi Platonici explicatio. Et Proclus quidem e Crantoris ὑπομνήμασι peculiares quasdam annotationes profert, Plutarchus vero ea quæ ille ad mundi harmoniam numerosque Platonicos dilucidandos excogitavit.

Sed summa in laude ejus de luctu libellus erat (48), non magnus ille quidem, sed, ut Panætio et Ciceroni, id est doctis et intelligentibus talium rerum existimatoribus, visum est, aureolus et ad verbum ediscendus (49), quem periisse vel propterea dolemus, quod ne Ciceronis quidem Consolatio superest. Etenim anno ab u. c. DCCVIII, quum vehementissimo dolore ex Tulliæ, filiæ suæ, uxoris Dolabellæ, morte capto laboraret, orator Romanus in medio mœrore conscripsit librum de luctu minuendo sive Consolationem. Eo videlicet in libro Crantorem unum omnium maxime secutus est, non quidem ut interpres, quippe qui tum aliorum etiam volumina in hanc sententiam scripta eo transtulerit, tum Romana quædam exempla suo Marte addiderit (5o),

(35) Inde colligimus Crantorem circa Ol. CX natum esse : siquidem *mature* decessit (γήρως ἤλυθεν οὔτι πρόσω) i. e. ante quadragesimum saltem annum. — (36) Diog. Laert. IV, 45. — (36) Eusebius præp. evang. XIV, 6, XV, 5. — (37) Diogenes Laertius IV, 25 λέγεται δὲ καὶ τὴν οὐσίαν καταλιπεῖν Ἀρκεσιλάῳ, ταλάντων οὖσαν δυοκαίδεκα· καὶ ἐρωτηθέντα πρὸς αὐτοῦ ποῦ βούλεται ταφῆναι, εἰπεῖν· ἐν γῆς φίλης μυχοῖσι κρυφθῆναι καλόν. Sed hic versus a Telete apud Stobæum Flor. XL, 8 paulo aliter citatus καὶ γῆς φίλης ὄχθοισι κρυφθῆναι τάφῳ Euripideus videtur. Cf. Meinek. ad Stob. l. c. tom. II, præf. p. IX. — (38) Vid. Fabric. Bibl. Gr. vol. IV, p. 496 ed. Harles. — (39) Diog. Laert. IV, 25. — (40) ὑπεδέξω scripsi e Casauboni conjectura; vulgo ὑποδέξῃ. — (41) εὐπαθίῃ scripsi; codd. εὐθυμίῃ quod metro repugnat. — (42) Diog. Laert. IV, 27. — (43) νόσων reposui cum plerisque edd.; codd. νόσος. — (44) λόγων δὲ τῶν σῶν posui cum Hermanno; libri σῶν λόγων δέ. — (45) sic cum Hermanno; libri χήρη ἕστηκεν Ἀκαδημία. — (46) Proclus Comment. in Platonis Timæum pag. 24. A. ed. Basil. [pag. 54 ed. Schneider.] ὁ πρῶτος τοῦ Πλάτωνος ἐξηγητὴς Κράντωρ. — (47) Diogenes Laertius lib. IV, 24 καὶ κατέλιπεν ὑπομνήματα εἰς μυριάδας στίχων τρεῖς, ὧν τινά τινες Ἀρκεσιλάῳ προσάπτουσι. —

(48) Diogenes Laertius lib. IV, 27 θαυμάζεται δὲ αὐτοῦ μάλιστα βιβλίον τὸ περὶ πένθους. — (49) Cicero Acad. pr. II, 44. — (50) Hieronymus in Epitaph. Nepotiani Opp.

sed quemadmodum consueverat, ita fere ut hunc potissimum imitaretur, hunc tanquam ducem ad rem bene gerendam, cæteros scriptores comites haberet. Neque hoc dissimulavit Tullius, sed Plinio (51) teste in Consolatione illa professus est et præ se tulit, se Crantoris vestigia persequi. Idem testatur Hieronymus (52). Nunc quoniam ne hujus quidem opusculi Ciceroniani quidquam superat præter unum locum, quem ex Consolatione in Tusculanas disputationes transtulit auctor, et sex septemve locos, quos Lactantio debemus, duo sola sunt hodie chartarum amissarum solatia, Tusculanas dico paulo post illam commentationem a Cicerone divulgatas et Consolationem a Plutarcho ad Apollonium scriptam. Nam Tusculanæ quoque in consolatorio argumento versantur, quarum primus liber mortem non in malis ducendam, secundus dolorem contemnendum et fortitudine patientiaque opprimendum, tertius ægritudinem non cadere in sapientem et quæ sint ægritudinis remedia, quartus reliquas animi perturbationes cum sapientia constare non posse et quibus modis sedari tollique debeant docet. In his autem tradendis Crantoris librum liquet non neglectum esse a Cicerone. Plutarchi vero ad Apollonium missam consolationem (nam brevior illa quam ad uxorem post mortem filiolæ scripsit, nobis in hac quæstione inutilis est) exceptis paucis Platonis aliorumque philosophorum præceptis, paucisque item ipsius scriptoris sententiis, licet tribus tantum quatuorve locis Crantor citetur, ex hujus tamen potissimum libro depromtam esse, persuasum habemus. Ac primum quidem utraque ad patrem scripta est immatura liberorum morte graviter commotum; deinde Plutarchea consolatio fere nihil continet, sive res, quæ memorantur, sive scriptorum sententias respicias, quæ testimonii causa afferuntur, quod necessario contendas Crantoris libello posterius esse; poetarum autem versus, qui Plutarcheæ orationi admixti sunt, ex eodem fonte hausti videntur. Nimirum Homeri et Euripidis loci sunt, quos poetas Solensi philosopho in deliciis fuisse supra annotavimus. Denique quædam insunt in Plutarchea consolatione, quæ cum Ciceronis Tusculanis et Lactantio comparata, dubitari non potest quin Crantoris si non verba, at sententiam tamen repræsentent. Etsi igitur non Wyttenbachium (53) imitandum censemus, qui ex diversitate rationis et orationis, ex antiquitatis quodam colore, ex verborum, dictionum compositionisque natura, quæ res semper dubiæ et incertæ sunt, ipsa Crantoris verba, etiam ubi nomen ejus omittatur, distingui et a reliquo Plutarchi volumine separari posse statuit : licet tamen imaginem quandam libri deperditi, quo olim lugentium animi erigebantur doctique homines omnes delectabantur, dicendo adumbrare. Qua in re ita versabimur, ut non ea solum, quæ constat, sed ea etiam quæ probabile est Crantorem in illo opusculo dixisse hic afferamus. Neque tamen passis orationis velis scribendi copia Plutarchum aut Ciceronem victuri sumus, sed capita quædam Crantoris propositur i.

Animorum nulla in terris origo inveniri potest. Nihil enim est in animis mixtum atque concretum aut quod ex terra natum atque fictum esse videatur, nihil ne aut humidum quidem aut flabile aut igneum. His enim in naturis nihil inest, quod vim memoriæ, mentis, cogitationis habeat: quod et præterita teneat, et futura provideat, et complecti possit præsentia; quæ sola divina sunt. Nec invenietur unquam, unde ad hominem venire possint, nisi a deo. Singularis est igitur quædam natura atque vis animi, sejuncta ab his usitatis notisque naturis. Ita quidquid est illud, quod sentit, quod sapit, quod vivit, quod viget, cœleste et divinum ob eamque rem æternum sit necesse est. Nec vero deus ipse, qui intelligitur a nobis, alio modo intelligi potest, nisi mens soluta quædam et libera, segregata ab omni concretione mortali, omnia sentiens et movens ipsaque prædita motu sempiterno (54).

Multi autem iique sapientes viri non nunc primum deploraverunt res humanas, vitam esse supplicium judicantes, et omnino nasci hominem summam calamitatem ducentes (55). Etenim luendorum scelerum causa nascuntur homi-

VT. I. P. II, p. 268 ed. Bened. Pulvillus Capitolium dedicans, mortuum ut nuntiabatur subito filium, se jussit absente sepeliri. L. Paullus septem diebus inter duorum exsequias filiorum triumphans urbem ingressus est. Prætermitto Maximos, Catones, Gallos, Pisones, Brutos, Scævolas, Metellos, Scauros, Marios, Crassos, Marcellos atque Aufidios, quorum non minor in luctu, quam in bellis virtus fuit, et quorum orbitates in Consolationis libro Tullius explicavit. — (51) Plinius Hist. nat. præf. lib. I, 22 pag. 4 ed. Harduin. Scito enim conferentem auctores me deprehendisse a juratissimis proximis veteres transcriptos ad verbum neque nominatos, non illa Virgiliana virtute, ut certarent, non Ciceroniana simplicitate, qui in libris de Republica Platonis se comitem profitetur, in Consolatione filiæ, Crantorem, inquit, sequor, item Panætium de Officiis, quæ volumina ejus ediscenda, non modo in manibus quotidie habenda nosti. — (52) Hieronymus epist. 60. Legimus Crantorem, cujus volumen ad concoquendum dolorem suum secutus est Cicero. — (53) vol. VI, p. 698.

(54) Cicero Tuscul. lib. I, cap. 27 § 66. Lactantius de Ira dei cap. 10; Instit. lib. I cap. 5. — (55) Vid. fragm.

nes (56). Damnanda igitur vita omnis, quippe quæ malorum plena sit. Scilicet hæc mors est, quam vulgus vitam putat; illa vita, quam plerique pro morte timent (57). Quare non nasci longe optimum, nec in hos scopulos incidere vitæ; proximum autem, si natus sis, quam primum mori, et tanquam ex incendio effugere violentiam fortunæ (58). Quæ sententia ut majoris sit auctoritatis, Sileno attribuitur (59). Eadem in Cresphonte usus est Euripides :

> Nam nos decebat, cœtus celebrantes, domum
> lugere, ubi esset aliquis in lucem editus,
> humanæ vitæ varia reputantes mala :
> at, qui labores morte finisset graves,
> hunc omni amicos laude et lætitia exsequi (60).

Cæterum ad bene beateque vivendum recta bonorum, quæ hominibus in vitæ malis contingunt, æstimatione opus est. Bonum (61) igitur valetudinem, nec tamen finem bonorum dici convenit. Quippe singulis bonis suum ordinem suamque dignitatem attribui oportet. Si enim fingamus commune aliquod Græcorum theatrum, ac singula bona in scenam prodire et ad petendum principatum venire: statim etiam bonorum differentiæ intelligentiam habebimus. Primum enim Opulentia transgressa : Ego, inquiet, Græci universi, omnibus hominibus ornatum præbens et vestimenta et calceos et reliqua commoda utilis sum tam ægris quam sanis, atque in pace quidem præbeo res jucundas, in bello autem sum nervi et artus rerum gerendarum. His enim verbis Græci universi auditis consensu Opulentiæ dignitatis principatum dari jubebunt. Verum si, dum hæc jam præconis voce renuntiatur, superveniens Voluptas,

> Cui conjunctus amor, desiderium atque venustus
> qui possit quamvis prudentes fallere, sermo,

dicat, postquam in medium processit, æquum esse, suum nomen per præconem pronuntiari :

> Fragiles, caducæ, vix diem stabiles opes
> florent brevi, rursusque ex ædibus evolant,

expetuntur vero ab hominibus non propter se, sed propter illam, quæ ex iis capitur, delectationem et voluptatem : omnino Græci universi non aliter quam sic rem se habere rati, Voluptatem coronandam esse vociferabuntur. Sed hac quoque victoriæ præmium acceptura, ubi intraverit Valetudo cum diis consessoribus, et docuerit, se absente neque Voluptatem neque Opulentiam quidquam prodesse :

> Quid non valentem maximæ juvant opes?
> Tenui paratu vivere equidem mavelim
> quam possidere divitum ægritudinem,

rursus Græci universi tali voce audita intelligentes, beatitudinem lecto affixam et ægrotam subsistere non posse, Valetudinem victoria potiri affirmabunt. Verum Valetudine quoque jam vincente, quum ingressa fuerit Fortitudo magno principum et heroum globo circumdata et conscenso suggestu ita cœperit : *me absente, Græci, bona quæ possidetis alienantur, exoptentque forsitan hostes, ut vos in omnium rerum abundantia vivatis, tanquam bello superiores quam vos futuri*, his igitur auditis Græci primas partes Virtuti tribuent, secundas Valetudini, tertias Voluptati, ultimam denique Opulentiam ponent.

Jam ex filii morte animi dolorem ægritudinemque (62) capere, res est talis, quæ a naturali profecta principio, non sit in nostra potestate. Non enim iis assentior, qui immanem duramque indolentiam laudant, quæ neque contingere nobis neque prodesse potest. Eripiet enim nobis ista illam quam conservari maxime oportet e mutuo amore ortam benevolentiam. Mœrore autem ultra modum affici et nimis augere luctum contra naturam esse affirmo, et ex prava animi nostri opinione nasci. Quapropter etiam hoc ut damnosum et vitiosum et viros probos minime decens vitandum, mediocritas vero affectuum non est reprobanda. Ne ægrotus sim, sed si fuerim, sensus aliquis adsit, sive secetur pars membrorum, sive a corpore avellatur. Nam ista doloris vacuitas non sine magna mercede homini obtingit. Quippe verisimile est, ut ibi corpus, ita hic ejusmodi animum esse efferatum.

Hæc omnis illa vetus philosophia docet ac præcipit (63), quorum si quid aliud non probamus, id saltem nimis verum est, vitam nostram multimodis laboriosam et difficilem esse. Nam si natura non est talis, nostro certe vitio in hanc perniciem incurrit : et incerta ista fortuna e longinquo nos ac jam inde ab initio propter res minime sa-

---

12. — (56) Cicero apud Lactantium divin. institut. lib. III, cap. 18 § 10. — (57) Lactantius divin. instit. lib. III, cap. 19 § 14. — (58) Cicero apud Lactantium l. c. — (59) Cicero Tusc. lib. I, cap. 48 § 114. Cf. Lactantius l. c. —

(60) Cicero Tusc. lib. I, cap. 48 § 115. — (61) Vid. fragm. 13. —

(62) Vid. fragm. 8. — (63) Vid. fragm. 9. —

lubres comitata est. Mali quædam portio fatalis jam nascentibus nobis omnibus admiscetur. Quippe semina quum sint mortalia, statim partem hujus causæ sustinent, cur ingenii tarditas, morbi, curæ, mors denique ipsa nobis obrepant. Cur vero eo aberravit oratio? nempe ut intelligamus, non inusitatum homini esse infortunium, sed omnes nos sub eosdem casus esse subjectos. Verum (64) haudquaquam sua culpa in miseriis versari magnum est calamitatum levamen.

De Euthynoo (65) Italo hujusmodi narratio fertur. Hunc enim Elysio patre, Terinæo, virtute, fortunis, gloria civium suorum principe natum, repentina morte ob incertam causam obiisse. Quamobrem Elysio patri (qui illum unicum habuisset filium, maximarum divitiarum et opum heredem) incidisse suspicionem, quæ forsitan et aliis incidisset, filium veneno necatum esse. Quum autem dubitaret, quomodo rem explorare posset, venisse eum in psychomanteum, sacrisque legitime operatum loco isti indormivisse, ac talem speciem per somnum ei esse oblatam. Visum esse patrem ad ipsum accedere; quem posteaquam conspexisset, narrato filii casu, oraverit atque obsecraverit, ut in causa mortis invenienda se adjuvaret. Respondisse patrem : equidem idcirco adsum; sed ab isto accipe quæ tibi affert; inde enim omnia cognosces, quibus mœres. Fuisse vero eum quem pater indicabat juvenem pone sequentem, ætate et statura filii propemodum similem; interrogatumque quis esset, respondisse : genius sum filii tui, simulque ei porrexisse codicillos, quibus evolutis Elysius tres hos versus invenerit intus exaratos :

> Quæris, stulte? homines insanis mentibus errant:
> en jacet Euthynous fatali morte peremtus.
> Nam fuit utilius finiri ipsique patrique.

Deorum immortalium judicia solent in scholis proferre de morte; nec vero ea fingere ipsi, sed Herodoto (66) auctore aliisque pluribus. Primum Argivæ sacerdotis, Cleobis et Biton, filii, prædicantur : nota fabula est. Quum enim illam ad solemne et statum sacrificium curru vehi jus esset, satis longe ab oppido ad fanum, morarenturque jumenta : tunc juvenes ii quos modo nominavi, veste posita, corpora oleo perunxerunt : ad jugum accesserunt. Ita sacerdos advecta in fanum, quum currus esset ductus a filiis, precata a dea dicitur, ut illis præmium daret pro pietate, quod maximum homini dari posset a deo : post, epulatos cum matre adolescentes, somno se dedisse, mane inventos esse mortuos. Simili precatione Trophonius et Agamedes usi dicuntur : qui quum Apollini Delphis templum exædificavissent, venerantes deum, petierunt mercedem non parvam quidem operis et laboris [illegible] nihil certi, sed quod esset optimum homini. Quibus Apollo se id daturum ostendit post ejus diei diem tertium : qui ut illuxit, mortui sunt reperti. Judicavisse deum dicunt, et eum quidem deum, cui reliqui dii concessissent, ut præter ceteros divinaret.

Alcidamas quidem, rhetor in primis nobilis, scripsit (67) etiam laudationem mortis, quæ constat ex enumeratione humanorum malorum. Cui rationes eæ, quæ exquisitius a philosophis colliguntur, defuerunt, ubertas orationis non defuit. Claræ vero mortes, pro patria oppetitæ, non solum gloriosæ rhetoribus, sed etiam beatæ videri solent. Repetunt ab Erechtheo, cujus etiam filiæ cupide mortem expetiverunt pro vita civium. Codrum memorant, qui se in medios immisit hostes, veste famulari, ne posset agnosci, deposito ornatu regio; quod oraculum erat datum, si rex interfectus esset, victrices Athenas fore. Menœceus non prætermittitur, qui oraculo edito largitus est patriæ suum sanguinem. Iphigenia Aulide duci se immolandam jubet, ut hostium sanguis eliciatur suo. Veniunt inde ad propiora. Harmodius in ore et Aristogiton, Lacedæmonius Leonidas aliique vigent.

Neque vero omnibus (68) iidem illi sapientes arbitrati sunt eundem cursum in cœlum patere. Nam vitiis et sceleribus contaminatos deprimi in tenebras atque in cœno jacere docuerunt : castos autem animos, puros, integros, incorruptos, bonis etiam studiis atque artibus expolitos, levi quodam et facili lapsu ad deos, id est, ad naturam sui similem pervolare. Quum vero (69) et mares et feminas complures ex hominibus in deorum numero esse videamus et eorum in urbibus atque agris augustissima delubra veneremur; assentiamur eorum sapientiæ, quorum ingeniis et inventis omnem vitam legibus et institutis excultam constitutamque habemus. Quod si ullum unquam animal consecrandum fuit, illud profecto fuit. Si Cadmi progenies aut Amphitryonis aut Tyndari in cœlum tollenda fama fuit, huic idem

---

(64) Vid. fragm. 11. — (65) Vid. fragm. 10.

(66) Plutarchus Consol. ad Apoll. vol. VII, pag. 335 seq. Cicero Tuscul. I, 47. — (67) Cicero Tuscul. I, 48. —

(68) Lactantius Instit. lib. III, cap. 19 § 6. — (69) Lactantius Instit. lib. I, c. 15 § 20. —

honos certe dicandus est. Quod quidem faciam, teque omnium optimum doctissimumque, approbantibus diis immortalibus ipsis, in eorum cœtu locatum, ad opinionem omnium mortalium consecrabo.

Ita fere philosophatus est Crantor, cujus de luctu liber si exstaret, sempiternum græcarum litterarum monumentum haberetur. Restat, ut huic disputationi ipsa Solensis philosophi fragmenta subjiciam, quæ e variis scriptoribus collecta diligenter recensui atque interpretatus sum.

ΚΡΑΝΤΟΡΟΣ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΙΑ.

CRANTORIS FRAGMENTA.

1. Τὸν περὶ τῶν Ἀτλαντίνων σύμπαντα τοῦτον λόγον οἱ μὲν ἱστορίαν ψιλὴν εἶναί φασιν, ὥσπερ ὁ πρῶτος τοῦ Πλάτωνος ἐξηγητὴς Κράντωρ· ὃς δὴ καὶ σκώπτεσθαι μέν φησιν αὐτὸν ὑπὸ τῶν τότε ὡς οὐκ αὐτὸν ὄντα τῆς πολιτείας εὑρετὴν ἀλλὰ μεταγράψαντα τὰ Αἰγυπτίων. Τὸν δὲ τοσοῦτον ποιήσασθαι τῶν σκωπτόντων λόγον, ὥστε ἐπὶ Αἰγυπτίους ἀναπέμψαι τὴν περὶ Ἀθηναίων καὶ Ἀτλαντίνων ταύτην ἱστορίαν, ὡς τῶν Ἀθηναίων κατὰ ταύτην ζησάντων ποτὲ τὴν πολιτείαν. Μαρτυροῦσι δὲ καὶ οἱ προφῆται, φησί, τῶν Αἰγυπτίων, ἐν στήλαις ταῖς ἔτι σωζομέναις ταῦτα γεγράφθαι λέγοντες. Οἱ δέ φασιν αὐτὴν μῦθον εἶναι.

(Proclus Comment. in Platonis Timæum pag. 24. A. ed. Basil. [pag. 54 ed. Schneider.] Pertinent hæc verba ad notum illum Platonis locum, ubi sacerdotem Ægyptium Soloni narrantem inducit, Atlantidem insulam trans Herculis columnas sitam fuisse Libya et Asia majorem potentissimisque regibus paruisse, qui quondam Libya usque ad Ægyptum et Europa usque ad Etruriam subacta imperii fines protulerint, donec ab Atheniensibus et cæteris Græcis quos bello petiverant victi sint; postremo totam insulam ingentibus terræ motibus concussam et aquis haustam superfuso mari Atlantico interiisse. Eadem fere referuntur in Platonis dialogo Critia. Cf. Strabo lib. II, p. 102; Plutarchus Solon. cap. 26. Plinius hist. nat. lib. II, 90; Tertuliianus Apologet. cap. 40. Illa vero de re Proclus l. c. p. 54. F. [pag. 126 ed. Schneider.] hæc scripsit: ὅτι μὲν ἐγένετο τοιαύτη τις νῆσος καὶ τηλικαύτη, δηλοῦσί τινες τῶν ἱστορούντων τὰ περὶ τῆς ἔξω θαλάττης. Εἶναι γὰρ καὶ ἐν τοῖς αὐτῶν χρόνοις ἑπτὰ μὲν νήσους ἐν ἐκείνῳ τῷ πελάγει Περσεφόνης ἱεράς, τρεῖς δὲ ἄλλας ἀπλέτους, τὴν μὲν Πλούτωνος, τὴν δὲ Ἄμμωνος, μέσην δὲ τούτων ἄλλην Ποσειδῶνος, χιλίων σταδίων τὸ μέγεθος, καὶ τοὺς οἰκοῦντας ἐν αὐτῇ μνήμην ἀπὸ τῶν προγόνων διασώζειν περὶ τῆς Ἀτλαντίδος ὄντως γενομένης ἐκεῖ νήσου παμμεγεθεστάτης, ἣν ἐπὶ πολλὰς περιόδους δυναστεῦσαι πασῶν τῶν ἐν τῷ Ἀτλαντικῷ πελάγει νήσων, Ποσειδῶνος καὶ αὐτὴν οὖσαν ἱεράν. Ταῦτα μὲν οὖν ὁ Μάρκελλος ἐν τοῖς Αἰθιοπικοῖς γέγραφεν. Videmus igitur Crantorem, Marcellum aliosque veteres tum rerum gestarum pronuntiatores tum philosophos ea quæ de Atlantide narrantur credidisse, alios autem falsa existimasse. Cf. Proclus in Tim. p. 31 [p. 70 ed. Schneider.] Sed utris assentiendum sit, hodie quoque quæri solet. Cavendum tamen, ne incognita pro cognitis habeamus. Multi enim non intellecto Procli loco in Tim. p. 26 putarunt, memoriam belli cum Atlantinis gesti in Panathenæis Minervæ peplo tropæis Atlanticis ornato conservatam esse. Nempe apud Proclum ejus rei nec vola nec vestigium apparet. Ostendit hoc jam pridem Car. Fr. Hermannus in Antiquit. sacr. § 54 not. 13 atque in Histor. phil. Plat. Tom. I, p. 704. Cæterum antiquitatis investigatoribus legendus est Alexandri Humboldtii liber qui inscribitur : *Examen critique de l'histoire du nouveau continent.*. Quod reliquum est, probamus Stallbaumii sententiam, qui ad Tim. p. 100 hæc proposuit : « quidquid rei est, illud quidem negari non potest, quæ de situ et regione, de magnitudine, de potentia denique atque opibus hujus insulæ a Platone narrantur, ea mirifice in Americam convenire, ut si non ex historiæ fontibus ducta, certe singulari quadam ac prorsus divina animi præsagitione conficta sint. »)

2. Οἱ δὲ περὶ Κράντορα τοῦ Πλάτωνος ἐξηγηταί φασι γενητὸν λέγεσθαι τὸν κόσμον ὡς ἀπ' αἰτίας ἄλλης παραγόμενον καὶ οὐκ ὄντα αὐτόγονον οὐδὲ αὐθυπόστατον.

(Proclus in Tim. p. 85. A. ed. Basil. [p. 199 ed. Schneider] τοιαύτης δ' οὖν τῆς ζητήσεως οὔσης Πλούταρχος μὲν καὶ Ἀττικὸς καὶ ἄλλοι πολλοὶ τῶν

1 Totam hanc de Atlantinis narrationem alii nudam historiam esse aiunt, ut primus Ptatonis interpres Crantor; qui eum etiam ab æqualibus derisum esse dicit, quod non ipse esset reipublicæ inventor, sed Ægyptiorum res in græcam linguam transtulisset. Illum autem adeo non neglexisse derisores, ut Ægyptiis hanc de Atheniensibus et Atlantinis narrationem remitteret, ratus olim Athenienses hunc civitatis statum habuisse. Ea vero, inquit, testificantur Ægyptiorum quoque vates, hæc columnis quæ adhuc exstant inscripta esse dicentes. Alii vero historiam illam meram fabulam esse aiunt.

2. At Crantor, Platonis interpres, ait procreatum dici mundum, quatenus ab alia causa oriatur ac neque suapte sponte natus sit, neque per se subsistat.

Πλατωνικῶν κατὰ χρόνον τὴν γένεσιν ἤκουσαν, καί φασι γίγνεσθαι τὴν ζήτησιν, εἴτε ἀγένητος κατὰ χρόνον ὁ κόσμος, εἴτε γενητός· εἶναι γὰρ πρὸ τῆς κοσμοποιΐας ἄτακτον κίνησιν, ἅμα δὲ κινήσει πάντως ἐστὶ καὶ χρόνος, ὥστε καὶ χρόνον εἶναι πρὸ τοῦ παντός· ἅμα δὲ τῷ παντὶ γεγονέναι χρόνον ἀριθμὸν ὄντα τῆς τοῦ παντὸς κινήσεως, ὡς ἐκεῖνος ἦν τῆς πρὸ τῆς κοσμοποιΐας οὔσης ἀτάκτου κινήσεως ἀριθμός· οἱ δὲ περὶ Κράντορα κτλ. Spectant hæc ad Platonis in Timæo verba p. 28. B. πᾶν δὲ αὖ τὸ γιγνόμενον ὑπ' αἰτίου τινὸς ἐξ ἀνάγκης γίγνεσθαι· παντὶ γὰρ ἀδύνατον χωρὶς αἰτίου γένεσιν σχεῖν. Ὅτου μὲν οὖν ἂν ὁ δημιουργὸς πρὸς τὸ κατὰ ταὐτὰ ἔχον βλέπων ἀεί, τοιούτῳ τινὶ προσχρώμενος παραδείγματι, τὴν ἰδέαν αὐτοῦ καὶ δύναμιν ἀπεργάζηται, καλὸν ἐξ ἀνάγκης οὕτως ἀποτελεῖσθαι πᾶν· οὗ δ' ἂν εἰς τὸ γεγονός, γεννητῷ παραδείγματι προσχρώμενος, οὐ καλόν. Ὁ δὴ πᾶς οὐρανὸς ἢ κόσμος ἢ καὶ ἄλλο ὅ, τι ποτὲ ὀνομαζόμενος μάλιστ' ἂν δέχοιτο, τοῦθ' ἡμῖν ὠνομάσθω, σκεπτέον δ' οὖν περὶ αὐτοῦ πρῶτον, ὅπερ ὑπόκειται περὶ παντὸς ἐν ἀρχῇ δεῖν σκοπεῖν, πότερον ἦν ἀεί, γενέσεως ἀρχὴν ἔχων οὐδεμίαν, ἢ γέγονεν, ἀπ' ἀρχῆς τινος ἀρξάμενος. Γέγονεν· ὁρατός ἁπτός τέ ἐστι καὶ σῶμα ἔχων. Vide Phil. Græc. Fragm. Vol. II, pag. 157.)

3. Οἱ δὲ Κράντορι τῷ Σολιεῖ προσέθεντο μιγνύντι τὴν ψυχὴν ἔκ τε τῆς νοητῆς καὶ τῆς περὶ τὰ αἰσθητὰ δοξαστῆς φύσεως.

(Plutarchus de anim. procreat. in Timæo cap. 1 vol. XIII, pag. 287 ed. Hutten.)

4. Οἱ δὲ περὶ τὸν Κράντορα μάλιστα τῆς ψυχῆς ἴδιον ὑπολαμβάνοντες ἔργον εἶναι τὸ κρίνειν τά τε νοητὰ καὶ τὰ αἰσθητά, τάς τε τούτων ἐν αὐτοῖς καὶ πρὸς ἄλληλα γινομένας διαφορὰς καὶ ὁμοιότητας, ἐκ πάντων φασίν, ἵνα πάντα γινώσκῃ, συγκεκρᾶσθαι τὴν ψυχήν· ταῦτα δ' εἶναι τέτταρα, τὴν νοητὴν φύσιν ἀεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχουσαν, καὶ τὴν περὶ τὰ σώματα παθητικὴν καὶ μεταβλητήν· ἔτι δὲ τὴν ταυτοῦ καὶ τοῦ ἑτέρου, διὰ τὸ κἀκείνων ἑκατέραν μετέχειν ἑτερότητος καὶ ταυτότητος. Ὁμαλῶς δὲ πάντες οὗτοι χρόνῳ μὲν οἴονται τὴν ψυχὴν μὴ γεγονέναι, μηδ' εἶναι γεννητήν, πλείονας δὲ δυνάμεις ἔχειν, εἰς ἃς ἀναλύοντα θεωρίας ἕνεκα τὴν οὐσίαν αὐτῆς, λόγῳ τὸν Πλάτωνα γινομένην ὑποτίθεσθαι καὶ συγκεραννυμένην· τὰ δ' αὐτὰ καὶ περὶ τοῦ κόσμου διανοούμενον, ἐπίστασθαι μὲν ἀΐδιον ὄντα καὶ ἀγέννητον, τὸ δὲ ᾧ τρόπῳ συντέτακται καὶ διοικεῖται καταμαθεῖν οὐ ῥᾴδιον ὁρῶντα τοῖς μήτε γένεσιν αὐτοῦ μηδὲ τῶν γεννητικῶν σύνοδον ἐξ ἀρχῆς προϋποθεμένοις, ταύτην τὴν ὁδὸν τραπέσθαι.

(Plutarchus de anim. procreat. in Timæo cap. 1 et 2 vol. XIII, pag. 288 ed. Hutten. Conjunxi tertium et quartum fragmentum, quia ad eandem rem spectant. Refertur utrumque ad hæc Platonis in Timæo verba pag. 34 sqq. τὴν δὲ ψυχὴν οὐχ ὡς νῦν ὑστέραν ἐπιχειροῦμεν λέγειν, οὕτως ἐμηχανήσατο καὶ ὁ θεὸς νεωτέραν· οὐ γὰρ ἂν ἄρχεσθαι πρεσβύτερον ὑπὸ νεωτέρου ξυνέρξας εἴασεν· ἀλλά πως ἡμεῖς πολὺ μετέχοντες τοῦ προστυχόντος τε καὶ εἰκῇ ταύτῃ πῃ καὶ λέγομεν, ὁ δὲ καὶ γενέσει καὶ ἀρετῇ προτέραν καὶ πρεσβυτέραν ψυχὴν σώματος, ὡς δεσπότιν καὶ ἄρξουσαν ἀρξομένου, ξυνεστήσατο ἐκ τῶνδέ τε καὶ τοιῷδε τρόπῳ. Τῆς ἀμερίστου καὶ ἀεὶ κατὰ ταὐτὰ ἐχούσης οὐσίας καὶ τῆς αὖ περὶ τὰ σώματα γιγνομένης μεριστῆς, τρίτον ἐξ ἀμφοῖν ἐν μέσῳ ξυνεκεράσατο οὐσίας εἶδος, τῆς τε ταυτοῦ φύσεως ὂν (sic. leg. pro vulg. αὖ πέρι) καὶ τῆς θατέρου, καὶ κατὰ ταῦτα ξυνέστησεν ἐν μέσῳ τοῦ τε ἀμεροῦς αὐτῶν καὶ τοῦ κατὰ τὰ σώματα μεριστοῦ. Καὶ τρία λαβὼν αὐτὰ ὄντα συνεκεράσατο εἰς μίαν πάντα ἰδέαν, τὴν θατέρου φύσιν δύσμικτον οὖσαν εἰς ταὐτὸν ξυναρμόττων βίᾳ. Μιγνὺς δὲ μετὰ τῆς οὐσίας καὶ ἐκ τριῶν ποιησάμενος ἓν πάλιν ὅλον τοῦτο μοίρας ὅσας προσῆκε διένειμεν, ἑκάστην δὲ ἔκ τε ταὐτοῦ καὶ θατέρου καὶ τῆς οὐσίας μεμιγμένην. Ἤρχετο δὲ διαιρεῖν ὧδε. Μίαν ἀφεῖλε τὸ πρῶτον ἀπὸ παντὸς μοῖραν, μετὰ δὲ ταύτην ἀφῄρει διπλασίαν ταύτης, τὴν δ' αὖ τρίτην ἡμιολίαν μὲν τῆς δευτέρας, τριπλασίαν δὲ τῆς πρώτης, τετάρτην δὲ τῆς δευτέρας διπλῆν, πέμπτην δὲ τριπλῆν τῆς τρίτης, τὴν δ' ἕκτην τῆς πρώτης ὀκταπλασίαν (leg. πέμπτην δὲ τῆς πρώτης ὀκταπλασίαν, τὴν δ' ἕκτην τριπλῆν τῆς τρίτης),

---

3. Alii autem Crantori Solensi astipulati sunt, qui animam e duabus naturis miscet, altera sub intelligentiam cadente, altera opinabili et sensibus inhærente.

4. Crantor vero, ut qui id maxime proprium animæ officium putaret, judicare intelligibilia et sensibilia, eorumque et inter se in suo et invicem in diverso genere discrimina ac similitudines: animam, ut possit omnia cognoscere, ex omnibus ait esse concretam. Esse autem hæc quatuor: naturam quæ mente duntaxat cernitur, semperque unius modi ac sui similis est; tum eam quæ corporibus adest patibilem et mutabilem: ad hæc ejusdem et diversi, quod etiam istarum utraque particeps ejusdem et diversi proprietatum sit. Isti vero omnes pariter hoc sentiunt, animam tempore non esse ortam, neque omnino genitam, sed plures habere facultates, in quas ejus substantiam Plato contemplationis gratia solvens, verbo ponat nasci eam et commisceri. Eademque illum de mundo etiam sensisse: quem quum sciret esse æternum nulloque ortu generatum, videret autem difficulter considerari posse quo modo compositus esset et regeretur, nisi quis ortum ejus et causarum ipsum efficientium concursum ab initio statuisset, istam viam esse ingressum.

ἑβδόμην δὲ ἑπτακαιεικοσαπλασίαν τῆς πρώτης. Μετὰ δὲ ταῦτα ξυνεπληροῦτο τά τε διπλάσια καὶ τριπλάσια διαστήματα, μοίρας ἔτι ἐκεῖθεν ἀποτέμνων καὶ τιθεὶς εἰς τὸ μεταξὺ τούτων, ὥστε ἐν ἑκάστῳ διαστήματι δύο εἶναι μεσότητας, τὴν μὲν ταὐτῷ μέρει τῶν ἄκρων αὐτῶν ὑπερέχουσαν καὶ ὑπερεχομένην, τὴν δ' ἴσῳ μὲν κατ' ἀριθμὸν ὑπερέχουσαν, ἴσῳ δὲ ὑπερεχομένην. Ἡμιολίων δὲ διαστάσεων καὶ ἐπιτρίτων καὶ ἐπογδόων γενομένων ἐκ τούτων τῶν δεσμῶν ἐν ταῖς πρόσθε διαστάσεσι, τῷ τοῦ ἐπογδόου διαστήματι τὰ ἐπίτριτα πάντα ξυνεπληροῦτο, λείπων αὐτῶν ἑκάστου μόριον, τῆς τοῦ μορίου ταύτης διαστάσεως λειφθείσης ἀριθμοῦ πρὸς ἀριθμὸν ἐχούσης τοὺς ὅρους ἓξ καὶ πεντήκοντα καὶ διακοσίων πρὸς τρία καὶ τετταράκοντα καὶ διακόσια. Vide Phil. Græc. Fragm. Vol. II, pag. 162 seq. Apparet quam Plato hoc loco appellat τὴν ἀμέριστον οὐσίαν, eam a Crantore τὴν νοητὴν nominari; quam ille μεριστὴν vocat, eam ab interprete περὶ τὰ αἰσθητὰ δοξαστήν, παθητικήν, μεταβλητήν dici. Probat hanc explicationem Plotinus Ennead. IV, lib. VIII, cap. 7 pag. 475 ed. Basil. scribens : διττῆς δὲ φύσεως ταύτης οὔσης τῆς μὲν νοητῆς, τῆς δὲ αἰσθητῆς, ἄμεινον μὲν ψυχῇ ἐν τῷ νοητῷ εἶναι. Quare Proclus in Tim. p. 187 B. ed. Basil. [pag. 444 ed. Schneider.] οἱ δὲ φιλοσοφώτερον ἁπτόμενοι τῶν λόγων νοῦ καὶ αἰσθήσεως αὐτὴν μέσην λέγουσι, τοῦ μὲν ἀμερίστου, τῆς δὲ περὶ τοῖς σώμασι μεριστῆς, ὡς Πλωτῖνος. Quod quam valde abhorreat a sensu verborum Platonis, non est obscurum. Quum enim ille significasset, animam mundi non solum *individuam* esse et harmoniæ instar sibi cohærentem, sed omnia quoque corpora permeantem i. e. *dividuam* : Crantor qui nullam animi per naturam rerum omnem intenti et commeantis notionem haberet, mentem mundi cum anima humana comparavit, cujus actio cerneretur et *cogitatione* quæ semper ejusdem modi esset, et *sensu* qui vario modo afficeretur, ideoque animæ mundi τὸ μεριστόν *sensum*, τὸ ἀμερές *cogitationem* esse censuit. Præterea illud κἀκείνων ἑκατέραν μετέχειν ἑτερότητος καὶ ταὐτότητος [i. e. cogitationem et sensum participem esse tum varietatis tum æqualitatis] per se quidem negari non potest, quia cuncta mentis non magis cogitata quam sensa *commune* aliquid (ταὐτό) inter se habent et *discrimina* complura (ἑτερότητας); sed Platonem id exprimere voluisse non est verisimile. Quippe τὸ ἀμερές idem est quod ἡ ταὐτότης, natura semper sibi constans, omnia complectens, individua, infinita, æterna; itemque τὸ μεριστὸν idem valet quod ἡ ἑτερότης, constatque e rebus innumerabilibus atque inter se diversis, corporeis, finitis, mutabilibus et fragilibus. Cæterum quod Crantor dixit animam ex omnibus concretam esse, ut omnia cognosceret, ea communis Platonicorum opinio erat. Vide Proclum in Tim. p. 186. 189. 203 et præcipue 205. In hoc autem a magistro dissensit, quod quum ille animam mundi ex duabus tribusve naturis conflatam esse judicasset, ipse eam ex quatuor partibus dissimilibus compositam duxit. Denique Xenocrates et Crantor (hos enim antea nominaverat Plutarchus) intellexerunt, contemplationis causa fieri, ut Plato quamvis mundum sciret esse æternum nulloque ortu generatum, idemque de anima mundi sentiret, tamen utriusque generationem paulatim factam introduceret. Neque enim aliter Plato rem obscuram iis qui philosophiæ studio tenerentur dilucide explicare posse sibi videbatur.)

5. Εἰρηκότος δὲ τοῦ Πλάτωνος· ἡμιολίων δὲ διαστάσεων καὶ ἐπιτρίτων καὶ ἐπογδόων γενομένων, ἐκ τούτων τῶν δεσμῶν ἐν ταῖς πρόσθεν διαστάσεσι, τῷ τοῦ ἐπογδόου διαστήματι τὰ ἐπίτριτα πάντα ξυνεπληροῦτο, λείπων αὐτῶν ἑκάστου μόριον, τῆς τοῦ μορίου ταύτης διαστάσεως λειφθείσης ἀριθμοῦ πρὸς ἀριθμὸν ἐχούσης τοὺς ὅρους ς' καὶ ν' καὶ σ' πρὸς γ' καὶ μ' καὶ σ', διὰ ταύτην τὴν λέξιν ἠναγκάζοντο πάλιν τοὺς ἀριθμοὺς ἐπανάγειν καὶ μείζονας ποιεῖν. Ἔδει μὲν γὰρ ἐφεξῆς ἐπόγδοα γίνεσθαι δύο· τῆς δὲ ἑξάδος οὔτ' αὐτόθεν ἐπόγδοον ἐχούσης, εἴτε τέμνοιτο, κερματιζομένων εἰς μόρια τῶν μονάδων, δυσθεωρήτου τῆς μαθήσεως ἐσομένης, αὐτὸ τὸ πρᾶγμα τὸν πολυπλασιασμὸν ὑπηγόρευσεν, ὥσπερ ἐν ἁρμονικῇ μεταβολῇ τοῦ διαγράμματος ὅλου συνεπιτεινομένου τῷ

---

5. Quum autem dixisset Plato : *sesquialteris vero intervallis et sesquitertiis et sesquioctavis sumptis, ex iis colligationibus in primis intervallis, sesquioctavo intervallo sesquitertia omnia explebat, quum particulam singulorum relinqueret. Ejus autem particulæ intervallo relicto habebat numerus ad numerum eandem proportionem comparationemque in extremis, quam habent* CCLVI *cum* CCXLIII, ob hæc ergo Platonis verba coacti sunt numeros denuo augere. Oportebat enim deinceps post senarium poni duos sesquioctavos. At neque octavam partem habet senarius, et si comminuatur, monadibus ejus ad scrupulos redactis, difficilis futura sit contemplatio. Quapropter ipsa res multiplicationem suggessit, ut tanquam in harmonica mutatione secundum primi numeri incrementum tota augeretur descriptio. Eudorus igitur Crantorem secutus primum numerum posuit CCCLXXXIV, qui fit VI cum LXIV multiplicatis.

πρώτῳ τῶν ἀριθμῶν. Ὁ μὲν οὖν Εὔδωρος ἐπακολουθήσας Κράντορι, πρῶτον ἔλαβε τὸν τπδ', ὃς γίνεται τοῦ ξξ ἐπὶ τὰ ξδ' πολλαπλασιασθέντος.

(Plutarchus de anim. procreat. in Timæo cap. 16 vol. XIII, pag. 3o5 ed. Hutten. Cf. Plato Tim. pag. 36 A. Plato verbis a Plutarcho allatis declarat, quomodo mundi opifex animæ mundanæ simul æqualitatem et varietatem (τὸ ἀμερὲς καὶ τὸ μεριστὸν) impertiverit. Atque id quidem jam a Pythagoreis instrumentorum musicorum comparatione demonstratum fuisse nemo ignorat. Neque negari potest, quin præclare exprimatur rerum creatarum discordia et concordia chordarum sono et fidium cantu. Quum enim singulæ chordæ diversos inter se sonos reddant, universæ musica modulatione junctæ concentum sive harmoniam efficiunt. Verum quicunque hæc diligentius consideraverint, fateantur oportet, istam comparationem non omnes habere in se numeros veritatis, sed solam rei similitudinem. Jam ne quis in musicis hæreat, latius chordarum rationem perscribam. Primum igitur constat, diagramma sive scalam musicam e septem sonis semper redeuntibus esse, ita ut soni gradu inter se differant et modo graviores modo acutiores sint. Nostri cos litterarum nominibus notarunt : CDEFGAH etc. Ex his C est sonus primarius, F quartus ponitur sive διὰ τεσσάρων, G quintus sive διὰ πέντε, deinde sonus C, qui post H redit, octavus sive διὰ πασῶν. Recte autem Henr. Stephanus in Thesauro linguæ græcæ animadvertit, apud musicos in harmoniarum appellationibus διὰ accipi pro ἐκ, ut διὰ πασῶν sit *harmonia ex omnibus*. Accedit, quod in modulationibus musicis maxime tum primarius sonus, tum quartus et quintus adhibentur. Dicuntur vero ἑπτάχορδοι ἁρμονίαι concentus qui septem fiunt chordis seu nervis. Jam si de chorda C dimidiam partem demseris, reliqua chordæ pars reddet sonum C redeuntem, acutiorem primario, sive διὰ πασῶν; si quartam, reliqua chordæ pars reddet sonum F sive διὰ τεσσάρων, ejusque partis longitudo cum integræ chordæ longitudine collata hanc proportionem habet :

$$\frac{3}{4} : \frac{4}{4} = 3 : 4$$

$$\text{sive } \frac{3}{4} : 1 = 3 : 3 + 1 = 1 : 1\,\frac{1}{3},$$

itaque sonus C (= 4) una particula major est quam sonus F (= 3). Quocirca sonus F ἐπίτριτον διάστημα vocatur i. e. sesquitertium intervallum, sive tertia parte adjuncta natum. Qua de re Macrobius in Somnium Scipionis lib. II, cap. I : est epitritus, inquit, quum de duobus numeris major habet totum minorem, et insuper ejus tertiam partem : ut sunt quatuor ad tria. Nam in quatuor sunt tria, et tertia pars trium, id est, unum. Ex eo numero nascitur symphonia, quæ appellatur διὰ τεσσάρων. Porro si de chorda C tertiam partem demseris, reliqua chordæ pars reddet sonum G sive διὰ πέντε, proportioque hæc exsistet :

$$\frac{2}{3} : \frac{3}{3} = 2 : 3$$

$$\text{sive } \frac{2}{3} : 1 = 1 : 1\,\tfrac{1}{2},$$

unde sonus G etiam ἡμιόλιον ($1\,\frac{1}{2}$) διάστημα nominatur i. e. sesquialterum intervallum, sive dimidia parte adjecta ortum. Est enim hemiolius, interprete Macrobio l. c., quum de duobus numeris major habet totum minorem, et insuper ejus medietatem : ut sunt tria ad duo. Nam in tribus sunt duo, et media pars eorum, id est, unum. Et ex hoc numero, qui hemiolius dicitur, nascitur symphonia, quæ appellatur διὰ πέντε. Postremo demta nona parte deprehendes sonum D secundum parvo intervallo a primario sono distantem, quod intervallum a Græcis τόνος dictum est. De hoc sic præcipit Martianus Capella lib. 9 : « Tonus spatii magnitudo est : qui ideo tonus dictus est, quia per hoc spatium ante omnes prima vox quæ fuerit, extenditur, hoc est, de nota qualibet in notam, ut a media in paramesen. » Facta autem ea cujus memini mutatione, proportio hæc oritur :

$$\frac{8}{9} : \frac{9}{9} = 8 : 9$$

$$\text{sive } \frac{8}{9} : 1 = 8 : 9 + 1 = 1 : 1\,\tfrac{1}{8}.$$

Quamobrem hoc διάστημα ἐπόγδοον quoque vocitatur i. e. sesquioctavum intervallum, sive octava parte addita natum. Bene ergo Macrobius l. c. ait : Epogdous est numerus, qui intra se habet minorem et insuper ejus octavam partem : ut novem et octo, quia in novem octo sunt, et insuper octava pars eorum, id est, unum. Hic numerus sonum parit, quem tonon musici vocaverunt. Superest, ut a primo tono D ad secundum, id est, E progrediamur demta nona parte chordæ D; deinde eodem modo totum intervallum a sono G usque ad διὰ πασῶν sonum tonis explendum est, unde nascentur soni A, H. Nunc quomodo intervallorum rationem Græci reddiderint, exponendum. Ea nostræ maxime contraria erat. Exempli causa si totius chordæ longitudinem numero duodenario notemus, diatessaron est nostrorum hominum judicio :

$$12 - \frac{12}{4} \; (= 12 - 3 = 9);$$

nos enim *chordam ipsam* seu sonum primarium pro *toto* habemus, cujus *parte* quarta demta diatessaron relinqui dicimus; Græci *reliquam chordæ partem* pro *toto* habebant, cui deinde adjiciebatur (velut ad complendam chordam) *tertia ejus pars* ($12 + \frac{12}{3}$ sive $12 + 4 = 16$). Atque ut diatessaron ex primario sono colligebant, ita reliqua quoque intervalla constituere assueverant. Venio jam ad numeros, quibus Græci intervalla signabant. *Primarius sonus* tali numero notandus erat, qualis facile in partes dividi posset i. e. cujus tertia, quarta, octava pars haud difficulter inveniretur. Quare philosophi jam ante Platonem *numerum* 192 *primarium* posuerant. Is numerus habet :

Diapason.	$192 + 192 = 384$
Diatessaron (ἐπίτριτον).	$192 + \frac{192}{3} = 256$
Tonum (ἐπόγδοον) primum.	$192 + \frac{192}{8} = 216$
Tonum secundum.	$216 + \frac{216}{8} = 243$
Diapente (ἡμιόλιον). . .	$192 + \frac{192}{2} = 288$
Proximum deinde tonum.	$288 + \frac{288}{8} = 324$
Alterum tonum.	$324 + \frac{324}{8}$

Cæterum intervallum inter 243 (ἐπόγδοον secundum) et 256 (sive diatessaron) est numerus 13, qui quum prioribus numeris non contineatur, a Græcis nominabatur λεῖμμα, id quod reliquum est, sive hemitonium minus. Vide Macrobium l. c. Sed octonarius in 324 non continetur, atque idcirco, ut ait Plutarchus hoc loco ἠναγκάζοντο πάλιν τοὺς ἀριθμοὺς ἐπανάγειν καὶ μείζονας ποιεῖν (ea mente ut pro 324 alius inveniretur numerus, quo octonarius contineretur)· ἔδει μὲν γὰρ ἐφεξῆς (post diapente) ἐπόγδοα γίνεσθαι δύο· τῆς δὲ ἑξάδος οὔτ' αὐτόθεν ἐπόγδοον ἐχούσης (quum numerus 324 [sextum diagrammatis sonum significans] octavam sui partem intra se non haberet) εἴτε τέμνοιτο, χερματιζομένων εἰς μόρια τῶν μονάδων δυσθεωρήτου τῆς μαθήσεως ἐσομένης, αὐτὸ τὸ πρᾶγμα τὸν πολυπλασιασμὸν ὑπηγόρευσεν, ὥσπερ ἐν ἁρμονικῇ μεταβολῇ τοῦ διαγράμματος ὅλου συνεπιτεινομένου τῷ πρώτῳ τῶν ἀριθμῶν (sicut quum musici alicujus instrumenti chordæ ad alios sonos reddendos aliter tenduntur, omnium sonorum numeri eodem modo mutantur, quo numerus primarii soni.) Ὁ μὲν οὖν Εὔδωρος [vide Phil. Gr. Fragm. vol. II, pag. LI seq.] ἐπακολουθήσας Κράντορι πρῶτον ἔλαβε τὸν τπδ' (384) ὃς γίνεται τοῦ ἓξ ἐπὶ τὰ ξδ' πολλαπλασιασθέντος (6×64). Itaque totum diagramma hac ratione tonis compleri potuit :

Primarius.			Diatessaron.
384	432	486	512
Diapente.			Diapason.
576	648	729	768

6. Ὑποδεδειγμένων δὲ τούτων, τὸ μὲν συμπληροῦν τὰ διαστήματα καὶ παρεντάττειν τὰς μεσότητας, εἰ καὶ μηδεὶς ἐτύγχανε πεποιηκὼς πρότερον, ὑμῖν ἂν αὐτοῖς ἕνεκα γυμνασίας παρῆκα. Νῦν δὲ πολλοῖς κἀγαθοῖς ἀνδράσιν ἐξειργασμένου τούτου, μάλιστα δὲ Κράντορι καὶ Κλεάρχῳ καὶ Θεοδώρῳ τοῖς Σολεῦσι, μικρὰ περὶ τῆς τούτων διαφορᾶς εἰπεῖν οὐκ ἄχρηστόν ἐστιν. Ὁ γὰρ Θεόδωρος, οὐχ ὡς ἐκεῖνοι, δύο στίχους ποιῶν, ἀλλ' ἐπὶ μιᾶς εὐθείας ἐφεξῆς τούς τε διπλασίους ἐκτάττων καὶ τοὺς τριπλασίους, πρῶτον μὲν ἰσχυρίζεται τῇ λεγομένῃ κατὰ μῆκος σχίσει τῆς οὐσίας, δύο ποιούσῃ μοίρας, ὡς ἐκ μιᾶς, οὐ τέσσαρας ἐκ δυεῖν· ἔπειτά φησι τὰς τῶν μεσοτήτων παρεντάξεις, οὕτω λαμβάνειν προσήκειν χώραν· εἰ δὲ μή, ταραχὴν καὶ σύγχυσιν ἔσεσθαι, καὶ μεταστάσεις εἰς τὸ πρῶτον εὐθὺς τριπλάσιον ἐκ τοῦ πρώτου διπλασίου, τῶν συμπληρούντων ἑκάτερον ὀφειλόντων. Τοῖς δὲ περὶ τὸν Κράντορα βοηθοῦσιν αἵ τε θέσεις τῶν ἀριθμῶν, ἐπιπέδων ἐπιπέδοις, καὶ τετραγώνων τετραγώνοις, καὶ κύβων κύβοις ἀντιθέτως συζυγούντων, τῇ τε μὴ κατὰ τάξιν αὐτῶν λήψει, ἀλλ' ἐναλλὰξ ἀρτίων καὶ ἐπιπέδων ἀρτίοις καὶ ἐπιπέδοις ἀντιθέτῳ συζυγίᾳ.

(Plutarchus de anim. procreat. in Timæo cap. 20 vol. XIII, p. 310 seq. ed. Hutten. Ul-

6 His ita demonstratis, quomodo compleantur intervalla et inserantur medietates, etiamsi nemo jam ante commonstrasset, tamen vobis hanc exercitationem reliquissem. Nunc quum multi et egregii viri id perfecerint, Crantor maxime, Clearchus et Theodorus Solenses : pauca de eorum dissensione dicere, non inutile est. Theodorus enim non, ut illi, duos ordines instituens, sed in una linea deinceps duplos triplosque ponens, primum nititur materiæ illa quam vocant fissura in longitudinem patente, quæ duas ex una, non quatuor ex duabus partes facit. Deinde medietatum, inquit, insertiones ita convenit locum nancisci : alioqui rem perturbatum confusumque iri, ac transitiones futuras in primum statim triplum ex primo duplo, quum complementa alterutrum efficere debeant. Crantorem vero adjuvant posituræ numerorum planos planis, quadratos quadratis, cubos cubis opponentes et copulantes, utque non ordine sumantur, sed alternis pares et plani paribus et planis opponantur et copulentur.

tima quæ in codicibus sic scripta sunt : ἀλλ' ἐναλλὰξ ἀρτίων καὶ ἐπί, quum manca esse pateat, ita supplevimus, ut reponeremus : ἀλλ' ἐναλλὰξ ἀρτίων καὶ ἐπιπέδων ἀρτίοις καὶ ἐπιπέδοις ἀντιθέτῳ συζυγίᾳ. Periisse hic multa inprimisque elegantem de numeris disputationem jam vidit Xylander. Itaque alii pro ἀλλ' ἐναλλὰξ ἀρτίων καὶ ἐπί legi jusserunt ἀλλ' ἐναλλὰξ ἀρτίων καὶ περιττῶν, rati melius opponi pares numeros imparibus. Sed loci lacunosi incerta est medicina. De Clearcho Solensi egit Fabricius Bibl. Gr. Vol. III, p. 481 ed. Harles. De Theodoro Solensi alibi quoque meminit Plutarchus, qui eum libro de defectu oraculorum cap. 32 τὰ μαθηματικὰ τοῦ Πλάτωνος interpretatum esse testatur. Cf. de anim. procreat. in Tim. cap. 29. Verba εἰ δὲ μή, ταραχὴν καὶ σύγχυσιν ἔσεσθαι, καὶ μεταστάσεις εἰς τὸ πρῶτον εὐθὺς τριπλάσιον a nobis restituta sunt. Nam pro μεταστάσεις vulgo legitur μεταστάς; pro εὐθὺς autem fuerunt qui αὖθις exarari vellent. At quoniam res non satis nota est, receptam lectionem mutare non audemus. Explicatio hæc a Plutarcho servata ad eum Platonis locum refertur, quo varietates in anima mundi notabiles et confusæ per speciem descriptionis numerorum quadratorum et cubicorum repræsentantur. Sunt autem hi numeri :

1,	1^2 sive 1,	1^3 sive 1
2,	2^2 sive 4,	2^3 sive 8
3,	3^2 sive 9,	3^3 sive 27

quos sic ordinabimus :

1, 2, 3, 4, 8, 9, 27,

idque Plato his verbis expressit (Tim. p. 35. B. cf. Phil. Gr. Fragm. vol. II, pag. 163 :) μίαν ἀφεῖλε τὸ πρῶτον ἀπὸ παντὸς μοῖραν (1), μετὰ δὲ ταύτην ἀφῄρει διπλασίαν ταύτης (2), τὴν δ' αὖ τρίτην ἡμιολίαν μὲν τῆς δευτέρας, τριπλασίαν δὲ τῆς πρώτης ($1\frac{1}{2} \times 2 = 3 \times 1 = 3$), τετάρτην δὲ τῆς δευτέρας διπλῆν ($2 \times 2 = 4$), πέμπτην δὲ τριπλῆν τῆς τρίτης ($3 \times 3 = 9$), τὴν δ' ἕκτην τῆς πρώτης ὀκταπλασίαν (8×1), ἑβδόμην δὲ ἑπτακαιεικοσαπλασίαν τῆς πρώτης (27×1). De numerorum vi et potestate longæ sunt Procli, Jamblichi, Porphyrii aliorumque commentationes, e quibus tamen nihil excerpimus, præsertim quum ad abditos Platonis sensus eruendos non valeant. Vide Proclum ad Tim. p. 206 seqq. [pag. 494 seqq. ed Schneider.] Paucis igitur rem exponemus. Numeri 1, 2, 3, 4, 8, 9, 27 a Pythagoreis aliorum numerorum ope connectebantur. Quo in genere tales numeri illis placebant, qui duobus numeris interpositi minorem eodem modo superarent, quo a majore superarentur, quales idcirco medietates (μεσότητες) vocari solent. Itaque in Timæo l. c. ait : μετὰ δὲ ταῦτα ξυνεπληροῦτο τά τε διπλάσια καὶ τριπλάσια διαστήματα, μοίρας ἔτι ἐκεῖθεν ἀποτέμνων καὶ τιθεὶς εἰς τὸ μεταξὺ τούτων, ὥστε ἐν ἑκάστῳ διαστήματι δύο εἶναι μεσότητας, τὴν μὲν ταὐτῷ μέρει τῶν ἄκρων αὐτῶν ὑπερέχουσαν καὶ ὑπερεχομένην, τὴν δ' ἴσῳ μὲν κατ' ἀριθμὸν ὑπερέχουσαν, ἴσῳ δ' ὑπερεχομένην. Harum medietatum prima est numerus quaternarius, ternario et senario interjectus, ternarium eodem modo superans, quo a senario superatur, proportione, quam veteres harmonicam appellabant. Id proportionis genus in eo versatur, ut quum inter majorem numerum (6) et minorem (4) aliud intervallum intersit atque inter medium (4) et minorem (3), hæc intervalla eandem inter se comparationem habeant, quam numerus major et minor (οἱ ἄκροι, 3 et 6). Quodsi minus intervallum dicamus d, majus D : proportio hæc exsistit :

$$3 : 6 = d : D$$

seu $= 4 - 3 : 6 - 4$

$= 1 : 2$

vel etiam $3 : d = 6 : D$

sive $3 : 4 - 3 = 6 : 6 - 4.$

Itaque quoniam quaternarius ternarium tertia ejus parte superat ($4 = 3 + \frac{3}{3}$) et a senario item tertia ejus parte superatur ($6 = 4 + \frac{6}{3}$), patet, quid significent Platonis verba, quum primam medietatem (4) ταὐτῷ μέρει (i. e. tertia parte) τῶν ἄκρων (6 et 3) ὑπερέχουσαν καὶ ὑπερεχομένην dicit. Atque hujusmodi medietates plures inter numeros Platonicos interponi poterant; siquidem ut numerus 8 medium quiddam est inter 6 et 12; ita 12 inter 9 et 18 medium interjectum, et 16 inter 12 et 24 medium esse apparet. Quum ergo talis proportio *harmonica* nominaretur, alterum genus vocabatur, ut nunc quoque vocatur arithmeticum, hoc dico,

$$4 : 5 = 5 : 6,$$

in quo quinarius non eadem *parte* sed eodem *numero* (1) superat quaternarium et superatur a senario. Vide Proclum in Tim. p. 193. Quocirca Plato alteram medietatem ait ἴσῳ μὲν κατ' ἀριθμὸν ὑπερέχουσαν, ἴσῳ δὲ ὑπερεχομένην. Jam videamus, quibus argumentis Theodorus et Crantor hæc docere conati sint. Quum alii duas lineas duxissent, quarum alteram διπλασίοις (numeris a binario derivatis, 2, 4, 8) compleverunt [i. e. diviserunt in duas, quatuor, octo partes], alteram τριπλασίοις (3, 9, 27, aliis) : Theodorus una eademque linea διπλασίοις et τριπλασίοις completa demonstravit, quomodo numeris Platonicis permixtis sponte nascerentur medietates. Πρῶτον μὲν ἰσχυρίζεται, inquit Plutarchus τῇ

λεγομένη κατὰ μῆκος σχίσει τῆς οὐσίας (i. e. divisione ejus lineæ quæ οὐσίαν i. e. *totum* sive materiam repræsentat) δύο ποιούση μοίρας, ὡς ἐκ μιᾶς, οὐ τέσσαρας ἐκ δυεῖν. Videtur autem Theodorus eos vituperare, qui lineam confestim in quatuor partes partiebantur, quam in duas antea partiri debebant. Deinde medietates in linea sic divisa notandas esse dixit, id quod ita instituit, ut eandem lineam postmodo in tres partes distribueret ac de his unam demeret. Quod quo facilius intelligatur, Theodori lineam expositioni nostræ subjungamus.

A   a   C   b   B

Linea AB, quæ totum repræsentat, bipartita est in puncto C; ideoque AC+CB (duæ lineæ æquales) binarium efficiunt, qui complet lineam AB (τὴν οὐσίαν.) Præterea linea τριπλασίοις completur, et primum quidem ternario i. e. tribus lineis æqualibus Aa, ab, b B; quarum si unam (Aa) demseris, relinquetur linea aB, *quatuor* particulis constans, media inter CB, quæ *tribus*, et AB, quæ *sex* particulis constat. Quæ quum ita sint, hanc habebis proportionem

$$\frac{3}{6} : \frac{1}{6} = \frac{6}{6} : \frac{2}{6}$$

$$CB : CB = AB : Aa$$

$$\text{sive } 3 : 1 = 6 : 2$$

$$3 : 4\text{-}3 = 6 : 6\text{-}$$

$$CB : AB - CB = AB : AB - Aa;$$

ut medius inter numeros quaternarius, media inter lineas Ab sit. Crantorem vero, ut Plutarchus testatur, adjuvit ea qua usus est numerorum disponendorum ratio : quos sic collocavit, ut numeris quadratis quadratos, cubicis cubicos (τετραγώνοις τετραγώνους, κύβοις κύβους) opponeret, non κατὰ τάξιν (non eo ordine quo eos Plato recensuerat), sed ut primum pares, deinde impares recenseret, planorum etiam habita ratione. Cæteroquin in probanda hac re formam litteræ Λ adhibuit, ut ex fragmento septimo cogi oportet. Sic igitur videtur eos disposuisse :

			1			sive				1			
		2^1		3^1					2		3		
	2^2				3^2			4				9	
2^3						3^3	8						27.

Quæritur autem, quos numeros Plutarchus in fragmento hoc ἐπιπέδους sive planos appellet. Nuncupari solent hoc vocabulo numeri qui e duorum numerorum, tanquam longitudinis et latitudinis, multiplicatione efficiuntur. Vide interpretes ad Platonis Theæt. p. 148. a. et Astium ad Theologum. Arithm. p. 164. Quamobrem si Crantor pugnantia secum frontibus adversis composuit, tales numeros fortasse in hunc modum ordinavit :

minores.	medii	majores.
3	4	6
6	8	12
9	12	18
12	16	24

Neque tamen hoc pro certo habere ausim.

7. Περὶ δὲ τῆς τάξεως (ζητεῖται), πότερον ἐφ' ἑνὸς στίχου πάντας ἐκθετέον, ὡς Θεόδωρος· ἢ μᾶλλον, ὡς Κράντωρ, ἐν τῷ Λ σχήματι, τοῦ πρώτου κατὰ κορυφὴν τιθεμένου, καὶ χωρὶς μὲν τῶν διπλασίων, χωρὶς δὲ τῶν τριπλασίων ἐν δυσὶ στίχοις ὑποταττομένων.

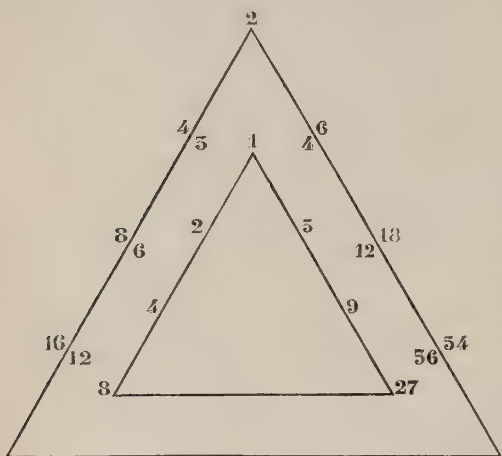
(Plutarchus de anim. procreat. in Timæo cap. 29 vol. XIII, p. 322 ed. Hutten. Ergo ea disponendorum numerorum ratio Crantori arrisit, quæ Λ litteræ formam exprimeret.

		1		
	2		3	
4				9
8				27.

Hanc in usum suum convertit Adrastus peripateticus, de quo disseruit Fabricius Bibl. Gr. Vol. III, p. 458 et 653 ed. Harles. Memorat eum Proclus in Tim. p. 197. C. [pag. 471 ed. Schneider.] his verbis : Ἄδραστος δὲ φιλοτεχνῶν, ὃ καὶ πρότερον εἴπομεν λαβδοειδὲς τὸ σχῆμα ποιεῖ καὶ ἐν τρισὶ τριγώνοις ἐκτίθεται τοὺς ὅρους. Cf. etiam p. 193 et 198. Ex Procli igitur de Adrasto testimoniis fortasse intelligi potest, quomodo Crantor numeris Platonicis medietates interposuerit vel ut Plutarchi (vid. fragm. 6 init.) verbis utar παρεντάττειν τὰς μεσότητας tentaverit. Illum enim locum a Plutarcho olim exornatum in mutilo isto capite vicesimo libri de anim. procreat. in Timæo librariorum culpa nunc desiderari arbitror. Proclus autem in Tim. p. 192. C. [pag. 458 ed. Schneider.] hæc scripsit : διὸ καὶ εἰώθασί τινες τρία τρίγωνα ποιεῖν καὶ ἐφ' ἑνὸς μὲν γράφειν τοῦ ἐλαχίστου τὰς ἑπτὰ μοίρας, κορυφὴν ποιοῦντες τὴν μίαν μοῖραν, κατασχίζοντες δὲ τὰς ἓξ περὶ ταύτην καὶ ἐπὶ τῆς ἑτέρας πλευρᾶς γράφοντες τὸν διπλάσιον ὅλον στίχον, ἐπὶ δὲ τῆς ἑτέρας τὸν τριπλάσιον, ἐπὶ δὲ

7. De numerorum autem ordine quæritur, utrum uno in versu omnes sint disponendi, ut Theodorus vult, an potius, ut Crantor, in Λ figura, primo in vertice posito, deinde duplici serie, una duplorum, altera triplorum subjecta.

ἄλλου τριγώνου μείζονος καὶ τοῦτο περιέχοντος αὐξήσαντες τοὺς ἀριθμούς, παρεμβάλλειν τὰς δύο μεσότητας πάλιν ὁμοίως, χωρὶς μὲν τοὺς διπλασίους, χωρὶς δὲ τοὺς τριπλασίους τάξαντες, ἐπὶ δὲ τῆς κορυφῆς τὴν μίαν μοῖραν, ἐπὶ δὲ τρίτου τριγώνου καὶ ἀμφότερα ταῦτα περιλαμβάνοντος ὅλον καταγράφειν τὸ διάγραμμα τὸν αὐτὸν τρόπον. Καὶ οὕτως ὁ Ἄδραστος πεποίηκεν. Inde colligo Crantorem τὴν τῶν μεσοτήτων παρένταξιν ita instituisse, ut arithmeticam medietatem inter τοὺς διπλασίους, harmonicam inter τοὺς τριπλασίους interjiceret. De reliquo credibile est, in secundo triangulo numeros esse duplicatos. Quare talem formam geometricam descripsi, in qua tamen tertium triangulum brevitatis causa omissum est. Neque enim omnia in tanta rerum obscuritate ad vivum resecare volui.)

8. Τὸ μὲν οὖν ἀλγεῖν καὶ δάκνεσθαι, τελευτήσαντος υἱοῦ, φυσικὴν ἔχει τὴν ἀρχὴν τῆς λύπης, καὶ οὐκ ἐφ' ἡμῖν. Οὐ γὰρ ἔγωγε συμφέρομαι τοῖς τὴν ἄγριον ὑμνοῦσι καὶ σκληρὰν ἀπάθειαν, ἔξω καὶ τοῦ δυνατοῦ καὶ τοῦ συμφέροντος οὖσαν. Ἀφαιρήσεται γὰρ ἡμῶν αὕτη τὴν ἐκ τοῦ φιλεῖσθαι καὶ φιλεῖν εὔνοιαν, ἣν παντὸς μᾶλλον διασώζειν ἀναγκαῖον. Τὸ δὲ πέρα τοῦ μέτρου παρεκφέρεσθαι καὶ συναύξειν τὰ πένθη, παρὰ φύσιν εἶναί φημι, καὶ ὑπὸ τῆς ἐν ἡμῖν φαύλης γίνεσθαι δόξης. Διὸ καὶ τοῦτο μὲν ἐατέον, ὡς βλαβερὸν καὶ φαῦλον, καὶ σπουδαίοις ἀνδράσιν ἥκιστα πρέπον· τὴν δὲ μετριοπάθειαν οὐκ ἀποδοκιμαστέον. Μὴ γὰρ νοσοῖμεν, φησὶν ὁ Ἀκαδημαϊκὸς Κράντωρ, νοσήσασι δὲ παρείη τις αἴσθησις, εἴτ' οὖν τέμνοιτό τι τῶν ἡμετέρων, εἴτ' ἀποσπῷτο. Τὸ γὰρ ἀνώδυνον τοῦτο οὐκ ἄνευ μεγάλων ἐγγίνεται μισθῶν τῷ ἀνθρώπῳ. Τεθηριῶσθαι γὰρ εἰκός, ἐκεῖ μὲν σῶμα τοιοῦτον, ἐνταῦθα δὲ ψυχήν.

(Plutarchus Consol. ad Apoll. Vol. VII, pag. 317 seq. ed. Hutten. Verissime quidem judicat Crantor, sed a plerisque philosophis hac in re dissentit. Interpretatus est hunc locum Cicero Tusc. disp. III, 6, cujus verba sunt : « Nec absurde Crantor ille, qui in nostra Academia vel imprimis fuit nobilis : *minime*, inquit, *assentior iis, qui istam nescio quam indolentiam magnopere laudant, quæ nec potest ulla esse nec debet. Ne ægrotus sim ; sed si fuerim, sensus adsit, sive secetur quid, sive avellatur a corpore. Nam istud nihil dolere non sine magna mercede contingit, immanitatis in animo, stuporis in corpore.* » Crantoris sententiam approbavit Seneca, qui in Consol. ad Helviam cap. 1. omnia clarissimorum ingeniorum monumenta ad compescendos moderandosque luctus composita evolvisse se profitetur. Nimirum illius libri cap. 16 hæc posuit : *nam et infinito dolore, quum aliquem ex carissimis amiseris, affici, stulta indulgentia est, et nullo, inhumana duritia.* Idem in Consol. ad Polybium cap. 36 ait : *et non sentire mala sua, non est hominis, et non ferre, non est viri.* Ad totum vero Plutarchi locum Wyttenbachius hæc ascripsit : *teneo adhuc quod notavi, verba* τὸ μὲν ἀλγεῖν κτλ. *item ut proxima esse Crantoris.* Concedendum est, hanc quidem sententiam τὸ μὲν οὖν ἀλγεῖν καὶ δάκνεσθαι, τελευτήσαντος υἱοῦ, φυσικὴν ἔχει τὴν ἀρχὴν τῆς λύπης e Crantore sumtam videri, præsertim quum similia legamus apud Ciceronem Tusc. disp. III, 29 : *natura affert dolorem, cui quidem Crantor, inquiunt, vester cedendum putat. Premit enim atque instat, nec resisti potest.* Quid ? quod his consentanea habet Seneca epist. 99. Quum primum nos nuntius acerbi funeris perculit, quum tenemus corpus e complexu nostro in ignem transiturum, lacrimas naturalis necessitas

8. Jam ex filii morte animi dolorem ægritudinemque capere, res est talis, quæ a naturali profecta principio, non sit in nostra potestate. Non enim iis assentior, qui immanem duramque indolentiam laudant, quæ neque contingere nobis neque prodesse potest. Eripiet enim nobis ista illam quam conservari maxime oportet e mutuo amore ortam benevolentiam. Mœrore autem ultra modum affici et nimis augere luctum contra naturam esse affirmo, et ex prava animi nostri opinione nasci, Quapropter etiam hoc ut damnosum et vitiosum et viros probos minime decens vitandum, mediocritas vero affectuum non est reprobanda. Ne ægrotus sim, inquit Crantor Academicus, sed si fuerim, sensus aliquis adsit, sive secetur pars membrorum, sive a corpore avellatur. Nam ista doloris vacuitas non sine magna mercede homini obtingit. Quippe verisimile est, ut ibi corpus, ita hic ejusmodi animum esse efferatum.

exprimit, et spiritus ictu doloris impulsus quemadmodum totum corpus quatit, ita oculos, quibus adjacentem humorem perprimit et expellit. Hæ lacrimæ per elisionem cadunt, nolentibus nobis. Et in Cons. ad Helv. cap. 16. Scio rem non esse in nostra potestate, nec ullum affectum servire, minime vero eum, qui ex dolore nascitur : ferox enim et adversus omne remedium contumax est. Adde ad Marciam cap. 7. Quin etiam ea quæ in sequentibus eminent, primum τὴν ἀπάθειαν ἔξω τοῦ συμφέροντος οὖσαν, deinde ἀφαιρήσεται γὰρ ἡμῶν τὴν ἐκ τοῦ φιλεῖσθαι καὶ φιλεῖν εὔνοιαν, tum τὸ δὲ πέρα τοῦ μέτρου παρεκφέρεσθαι παρὰ φύσιν εἶναι, denique τὴν μετριοπάθειαν οὐκ ἀποδοκιμαστέον ad Crantorem auctorem referenda esse liquet. Sic enim Cicero Acad. pr. II, 44 : « Sed quæro, quando ista fuerint ab *Academia vetere* decreta, ut animum sapientis commoveri et conturbari negarent? *Mediocritates* illi probabant et in omni permotione *naturalem* volebant esse *quendam modum*. Legimus omnes *Crantoris*, veteris Academici, de luctu. Est enim non magnus, verum aureolus, et, ut Tuberoni Panætius præcipit, ad verbum ediscendus libellus. Atque illi quidem etiam *utiliter a natura* dicebant permotiones istas animis nostris datas; metum cavendi causa, *misericordiam ægritudinemque clementiæ*; ipsam iracundiam fortitudinis quasi cotem esse dicebant. » Hæc igitur quum nec Xenocrati nec Polemoni ἀπαθείας studiosis assignari possint, quumque simillima sint aliorum Plutarchi dictorum : sententias nemo negabit e Crantoris volumine esse petitas, quamquam veteris Academici orationem a Chæronensi philosopho interpolatam esse, credibile est. Cur Cicero non totum locum verterit, sed eorum quæ apud Plutarchum exstant partem prætermiserit, quærere supervacaneum judicamus. Fuit enim Tullius homo sui judicii, qui etiam eadem præcepta modo sectari modo aspernari videretur. Itaque non miramur oratorem Romanum in Consolatione, quæ intercidit, Crantoris vestigiis ingressum, tamen Tuscul. IV, 19 seqq. ejus et Peripateticorum de perturbationibus placita rejecisse. Quod vero dixi, Xenocratem et Polemonem ἀπαθείας studiosos fuisse : id quodammodo in Platonem quoque convenit. Qui licet interdum mediocritatem probaverit, sæpius tamen indolentiam tuetur. Ac mediocritatem quidem commendat de legg. II, p. 652 b. παιδείαν δὴ λέγω τὴν παραγιγνομένην πρῶτον παισὶν ἀρετήν, ἡδονὴ δὲ καὶ φιλία καὶ λύπη καὶ μῖσος ἂν ὀρθῶς ἐν ψυχαῖς ἐγγίγνωνται μήπω δυναμένων λόγον λαμβάνειν, λαβόντων δὲ τὸν λόγον συμφωνήσωσι τῷ λόγῳ, ὀρθῶς εἰθίσθαι ὑπὸ τῶν προσηκόντων ἐθῶν κτλ. Cf. Rep. IV, p. 442. b. Tim. p. 86. b. indolentiam vero laudat Phæd. p. 83. b. ἡ τοῦ ὡς ἀληθῶς φιλοσόφου ψυχὴ οὕτως ἀπέχεται τῶν ἡδονῶν τε καὶ ἐπιθυμιῶν καὶ λυπῶν καὶ φόβων καθ' ὅσον δύναται. Cf. ibid. p. 64 seqq. Ex his, quæ disputavimus, efficitur, Crantorem tum ab Academicis tum a plerisque philosophorum scholis illa in re dissensisse. Solos excipimus Epicureos, a quibus eum dogma suum mutuatum esse nemo contendet. Quocirca totum, quem e Plutarcho attulimus, locum Crantori vindicare non gravabimur.)

9. Τούτοις δὲ ἑπομένως καὶ ὁ Κράντωρ παραμυθούμενος ἐπὶ τῇ τῶν τέκνων τελευτῇ τὸν Ἱπποκλέα φησί· ταῦτα γὰρ πᾶσα ἡ ἀρχαία αὕτη φιλοσοφία λέγει τε καὶ παρακελεύεται· ὧν εἰ δή τι ἄλλο μὴ ἀποδεχόμεθα, τό γε πολλαχῇ εἶναι ἐργώδη καὶ δύσκολον τὸν βίον, ἄγαν ἀληθές. Καὶ γὰρ εἰ μὴ φύσει τοιοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, ὑπό γε ἡμῶν εἰς τοῦτο ἀφῖκται διαφθορᾶς· ἥ τ' ἄδηλος αὕτη τύχη πόῤῥωθεν ἡμῖν καὶ ἔτι ἀπ' ἀρχῆς ἠκολούθηκεν, οὐδ' ἐφ' ἑνὶ ὑγιεῖ. Φυομένοις τε μίγνυταί τις ἐν πᾶσι κακοῦ μοῖρα. Τὰ γάρ τοι σπέρματα εὐθὺς θνητὰ ὄντα ταύτης κοινωνεῖ τῆς αἰτίας, ἐξ ἧς ἀφυΐα μὲν ψυχῆς, νόσοι τε καὶ κήδεα καὶ μοῖρα θνητῶν ἐκεῖθεν ἡμῖν ἕρπει. Τοῦ δὴ χάριν ἐτραπόμεθα δεῦρο; ἵν' εἰδείημεν, ὅτι καινὸν οὐδὲν ἀτυχεῖν ἀνθρώπῳ, ἀλλὰ πάντες ταὐτὸ πεπόνθαμεν.

(Plutarchus Consol. ad Apoll. vol. VII, pag. 322 seq. ed. Hutten. Ultima τοῦ δὴ χάριν usque ad πεπόνθαμεν ex Wyttenbachii conjectura ad Plut. vol. VI, p. 714 adjicienda esse censui. Idem Theophrasti et Homeri dicta, quæ in sequentibus commemorat Plutarchus, Crantori deberi putat; quod ego, ut incompertum, in medio relinquam. Sic autem pergit Plutarchus : ἄσκοπος γὰρ ἡ τύχη (φησὶν ὁ Θεόφραστος) καὶ δεινὴ

9. His convenienter etiam Crantor in Consolatione ad Hippoclem liberorum morte mœrentem ita scripsit. Hæc enim omnis illa vetus philosophia docet ac præcipit, quorum si quid aliud non probamus, id saltem nimis verum est, vitam nostram multimodis laboriosam esse et difficilem. Nam si natura non est talis, nostro certe vitio in hanc perniciem incurrit : et incerta ista fortuna e longinquo nos ac jam inde ab initio propter res minime salubres comitata est. Mali quædam portio fatalis jam nascentibus nobis omnibus admiscetur. Quippe semina quum sint mortalia, statim partem hujus causæ sustinent, cur ingenii tarditas, morbi, curæ, mors denique ipsa nobis obrepant. Cur vero eo aberravit oratio? nempe ut intelligamus, non inusitatum homini esse infortunium, sed omnes nos sub eosdem casus esse subjectos.

παρελέσθαι τὰ προπεπονημένα, καὶ μεταῤῥῖψαι τὴν δοκοῦσαν εὐημερίαν, οὐθένα καιρὸν ἔχουσα τακτόν. Ταῦτα δὲ καὶ ἄλλα τοιαῦτα καὶ καθ' ἑαυτὸν ἑκάστῳ λογίσασθαι ῥᾴδιον, καὶ ἄλλων ἀκοῦσαι παλαιῶν καὶ σοφῶν ἀνδρῶν. Ὧν πρῶτος μέν ἐστιν ὁ θεῖος Ὅμηρος, εἰπών· οὐδὲν ἀκιδνότερον γαῖα τρέφει ἀνθρώποιο κτλ. (Odyss. XVIII, 130-137) καὶ ἐν ἄλλοις· Τυδείδη μεγάθυμε, τίη γενεὴν ἐρεείνεις; κτλ. (Iliad. VI, 145-149) Ταύτῃ δ' ὅτι καλῶς ἐχρήσατο τῇ εἰκόνι τοῦ ἀνθρωπείου βίου, δῆλον, ἐξ ὧν ἐν ἄλλῳ τόπῳ φησὶν οὕτω· βροτῶν δ' ἕνεκα πτολεμίζειν δειλῶν, οἳ φύλλοισιν ἐοικότες κτλ. (Iliad. XXI, 463-466) De vitæ humanæ miseriis exposuisse antiquos philosophos auctor est Crantor (ταῦτα γὰρ πᾶσα ἡ ἀρχαία αὕτη φιλοσοφία λέγει τε καὶ παρακελεύεται) quod etiam nunc ex vetustis monumentis intelligitur. Vide modo e Pythagoreis Hippodami et Hipparchi fragmenta apud Stobæum Flor. XCVIII, 71 et CVIII, 81 in Phil. Gr. Fragm. vol. II, p. 14 et 16 seqq; item Empedoclis versus 30-31 ὢ πόποι, ὢ δειλῶν θνητῶν γένος, ὢ δυσάνολβον, οἵων ἐξ ἐρίδων ἔκ τε στοναχῶν ἐγένεσθε in Vol. I, pag. 2. Adde Euripidis versiculos apud Stobæum Flor. CXXIV, 7 (cf. Eur. Fragm. p. 718 ed. Wagner) γίγνωσκε τἀνθρώπεια, μηδ' ὑπερμέτρως ἄλγει· κακοῖς γὰρ οὐ σὺ πρόσκεισαι μόνη, quibus fortasse Anaxagoræ sententia exprimitur. Plato quid de ea re censuerit, et quid inter eum et Crantorem interfuerit, jam supra vidimus. Nam Plato neque unum eundemque ærumnarum fontem esse statuit, neque omnino certam malorum originem indicavit. Nimirum quum deos inferiores miseriæ humanæ auctores dicat, id figurate interpretandum esse patet. Ut locum de miseriis in quibus mortales versantur ac de morte, malorum omnium termino, ex quodam Prodici Cei opere depromtum servavit Pseudoplato in Axiocho (cf. Phil. Gr. Fragm. vol. II, p. LXXVIII, et p. 138 seqq.): sic Welckerus Crantorem a Prodico multa accepisse quæ ad vitæ incommoda pertinerent non sine causa suspicatus est. Nec tamen propterea audiendus Wyttenbachius, qui Comm. in Plut. VI, p. 699 auctorem Axiochi præcipuam dialogi partem, id est expositionem rerum hominibus molestarum, non Prodico, sed Crantori acceptam rettulisse arbitratur.)

10. Τὰ δὲ περὶ τὸν Ἰταλὸν Εὐθύνοον τοιαῦτά φασι γενέσθαι. Εἶναι μὲν γὰρ αὐτὸν Ἠλυσίου πατρὸς Τεριναίου, τῶν ἐκεῖ πρώτου καὶ ἀρετῇ καὶ πλούτῳ καὶ δόξῃ, τελευτῆσαι δ' ἐξαπίνης αἰτίᾳ τινὶ ἀδήλῳ· τὸν οὖν Ἠλύσιον εἰσελθεῖν ὅπερ ἴσως κἂν ἄλλον εἰσῆλθε, μή ποτ' εἴη φαρμάκοις ἀπολωλώς· τοῦτον γὰρ εἶναι μόνον αὐτῷ ἐπ' οὐσίᾳ πολλῇ καὶ χρήμασιν. Ἀποροῦντα δέ, ὅτῳ τρόπῳ βάσανον λάβοι τούτων, ἀφικέσθαι ἐπί τι ψυχομαντεῖον· προθυσάμενον δέ, ὡς νόμος, ἐγκοιμᾶσθαι καὶ ἰδεῖν ὄψιν τοιάνδε. Δόξαι παραγενέσθαι τὸν πατέρα τὸν ἑαυτοῦ· ἰδόντα δέ, διεξέρχεσθαι πρὸς αὐτὸν περὶ τῆς τύχης τῆς κατὰ τὸν υἱόν, καὶ ἀντιβολεῖν τε καὶ δεῖσθαι, συνεξευρεῖν τὸν αἴτιον τοῦ θανάτου. Καὶ τὸν ἐπὶ τούτῳ ἥκω, φάναι· ἀλλὰ δέξαι παρὰ τοῦδε ἅ σοι φέρει· ἐκ γὰρ τούτων ἅπαντ' εἴσῃ, ὧν πέρι λυπῇ. Εἶναι δ', ὃν ἐσήμαινε, νεανίσκον ἑπόμενόν αὐτῷ, ἐμφερῆ τε τῷ υἱῷ, καὶ τὰ τοῦ χρόνου τε καὶ τὰ τῆς ἡλικίας ἐγγύς. Ἐρέσθαι οὖν, ὅστις εἴη, καὶ τὸν φάναι· δαίμων τοῦ υἱέος σου· καὶ οὕτω δὴ ὀρέξαι οἱ γραμματίδιον. Ἀνειλήσαντα οὖν αὐτὸ ἰδεῖν ἐγγεγραμμένα τρία ταῦτα·

ἦρου, νήπιε; ἠλίθιαι δειλῶν φρένες ἀνδρῶν·
Εὐθύνοος κεῖται μοιριδίῳ θανάτῳ.
οὐκ ἦν γὰρ ζώειν καλὸν αὐτῷ, οὔτε γονεῦσι.

(Plutarchus Consol. ad Apoll. vol. VII, pag. 336 seq. ed. Hutten. omisso auctoris nomine, quem ex Tusculanis disputationibus I, 48 Crantorem fuisse apparet. Ibi enim Tullius, postquam similia quædam de Cleobi et Bitone, de Trophonio et Agamede narravit, ita pergit: *Simile quiddam est in Consolatione Crantoris; ait enim Terinæum quendam Elysinm, quum graviter filii mortem mœreret, venisse in psychomantium, quæreutem quæ fuisset tantæ calamitatis*

10. Jam de Euthynoo Italo hujusmodi narratio fertur. Hunc enim Elysio patre, Terinæo, virtute, fortunis, gloria civium suorum principe natum, repentina morte ob incertam causam obiisse. Quapropter Elysio patri (qui illum unicum habuisset filium, maximarum divitiarum et opum heredem) incidisse suspicionem, quæ forsitan et aliis incidisset, filium veneno necatum esse. Quum autem dubitaret, quomodo rem explorare posset, venisse eum in psychomanteum, sacrisque legitime operatum loco isti indormivisse, ac talem speciem per somnum ei esse oblatam. Visum esse patrem ad ipsum accedere; quem posteaquam conspexisset, narrato filii casu, oraverit atque obsecraverit, ut in causa mortis invenienda se adjuvaret. Respondisse patrem: equidem idcirco adsum; sed ab isto accipe quæ tibi affert; inde enim omnia cognosces, quibus mœres. Fuisse vero eum quem pater indicabat juvenem pone sequentem, ætate et statura filii propemodum similem; interrogatumque quis esset, respondisse: genius sum filii tui, simulque porrexisse ei codicillos, quibus evolutis Elysius tres hos versus invenerit intus exaratos:

Quæris, stulte? homines insanis mentibus errant:
En jacet Euthynous fatali morte peremtus.
Nam fuit utilius finiri ipsique patrique.

causa; huic in tabellis tres hujusmodi versiculos datos:

Ignaris homines in vita mentibus errant:
Euthynous potitur, fatorum numine, leto:
Sic fuit utilius finiri ipsique tibique.

Primum versum, qui in membranis sic exaratur: ἤρου, νήπιε, ἠλίθιαι φρένες ἀνδρῶν, a librariis mutilatum esse, nemo non videt. Quem ut supplerem, scripsi: ἤρου, νήπιε, ἠλίθιαι δειλῶν φρένες ἀνδρῶν. Quod reliquum est, hæc narratio optime copulatur cum vitæ humanæ miserationes quam fragmentum 9 continet. Confer et fragm. 12.)

11. Τὸ γὰρ μὴ δι' αὐτὸν κακῶς πράττειν ὁ μὲν Κράντωρ φησὶν οὐ μικρὸν εἶναι κούφισμα πρὸς τὰς τύχας.

(Plutarchus Consol. ad Apoll. vol. VII, pag. 349 ed. Hutten. Hoc solatio multi in rebus adversis se consolati sunt, velut Socrates apud Xenophontem Apol. cap. 24-28, Cicero, cujus complura dicta refert ad h. l. Wyttenbachius p. 759, alii.)

12. Πολλοῖς γὰρ καὶ σοφοῖς ἀνδράσιν, ὥς φησι Κράντωρ, οὐ νῦν, ἀλλὰ πάλαι κέκλαυσται τἀνθρώπινα, τιμωρίαν ἡγουμένοις εἶναι τὸν βίον, καὶ ἀρχὴν τὸ γενέσθαι ἄνθρωπον συμφορὰν τὴν μεγίστην.

(Plutarchus Consol. ad Apoll. vol. VII, pag. 351, ed. Hutten. Viri sapientes, qui in hac fuerunt sententia, appellantur Homerus, Theognis, Empedocles, Prodicus, alii. Empedoclis luculenti extant versus apud Plutarchum de exsilio p. 607 ἔστιν ἀνάγκης χρῆμα, θεῶν ψήφισμα παλαιόν κτλ. (Vid. Phil. Gr. Fragm. vol. I, p. 1 vs. 1-10); de quibus sic judicat Plotinus Ennead. IV, lib. VIII, cap. 1, p. 468 Ἐμπεδοκλῆς τε εἰπὼν ἁμαρτανούσαις νόμον εἶναι ταῖς ψυχαῖς πεσεῖν ἐνταῦθα καὶ αὐτὸς φυγὰς θεόθεν γενόμενος ἥκειν πίσυνος μαινομένῳ νείκεϊ, τοσοῦτον παρεγύμνου ὅσον καὶ Πυθαγόρας οἶμαι καὶ οἱ ἀπ' ἐκείνου ἠνίττοντο περί τε τούτου περί τε πολλῶν ἄλλων. Adde locos quos ad Empedoclem attuli pag. 15 seqq. Idem sensit Plato Phædr. p. 248. Similiter Euripides in Stobæi Flor. CXX, 22 ἐχρῆν μὲν ἡμᾶς σύλλογον ποιουμένους τὸν φύντα θρηνεῖν εἰς ὅσ' ἔρχεται κακά, τὸν δ' αὖ θανόντα καὶ πόνων πεπαυμένον χαίροντας εὐφημοῦντας ἐκπέμπειν δόμων. (Cf. Eur. Fragm. p. 728 ed. Wagner.) Porro Crantoris dicto usus est Phalaris p. 252 ed. Lennep. Inprimis autem Crantoris apophthegma celebravit Cicero in Consolatione teste Lactantio divin. institut. lib. III, cap. 18 § 10 et cap. 19 § 14. Ac priore quidem loco Lactantius: Cicero, inquit, quum in principio Consolationis suæ dixisset, *luendorum scelerum causa nasci homines*, iteravit id ipsum postea *quasi objurgans eum qui vitam pœnam non esse putet.* Posteriore vero ait: Damnant igitur vitam omnem, plenamque nihil aliud, quam malis, opinantur. Hinc nata est inepta illa sententia, hanc esse mortem, quam nos vitam putemus; illam vitam quam nos pro morte timeamus: ita primum bonum esse, non nasci; secundum, citius mori. Quæ ut majoris sit auctoritatis, Sileno attribuitur. Cicero in Consolatione, *Non nasci*, inquit, *longe optimum, nec in hos scopulos incidere vitæ: proximum autem, si natus sis, quam primum mori, et tanquam ex incendio effugere violentiam fortunæ.* Huc pertinent etiam Aristotelis verba apud Plutarchum in Consol. ad Apoll. vol. VII, pag. 351 seqq. ed. Hutten. τοῦτο δέ φησιν Ἀριστοτέλης καὶ τὸν Σειληνὸν συλληφθέντα τῷ Μίδᾳ ἀποφήνασθαι. Βέλτιον δ' αὐτὰς τὰς τοῦ φιλοσόφου λέξεις παραθέσθαι. Φησὶ δὲ ἐν τῷ Εὐδήμῳ ἐπιγραφομένῳ, ἢ Περὶ ψυχῆς, ταυτί· διόπερ, ὦ κράτιστε πάντων καὶ μακαριστότατε, πρὸς τῷ μακαρίους καὶ εὐδαίμονας εἶναι τοὺς τετελευτηκότας νομίζειν, καὶ τὸ ψεύσασθαί τι κατ' αὐτῶν καὶ τὸ βλασφημεῖν, οὐχ ὅσιον, ὡς κατὰ βελτιόνων, ἡγούμεθα, καὶ κρειττόνων ἤδη γεγονότων. Καὶ ταῦθ' οὕτως ἀρχαῖα καὶ παλαιὰ διατελεῖ νενομισμένα παρ' ἡμῖν, ὥστε τὸ παράπαν οὐδεὶς οἶδεν οὔτε τοῦ χρόνου τὴν ἀρχήν, οὔτε τὸν θέντα πρῶτον, ἀλλὰ τὸν ἄπειρον αἰῶνα τυγχάνουσι διὰ τέλους οὕτω νενομισμένα. Πρὸς δὲ δὴ τούτοις, διὰ στόματος ἐν τοῖς ἀνθρώποις ὁρᾷς, ὡς ἐκ πολλῶν ἐτῶν, ἐκ παλαιοῦ χρόνου, περιφέρεται θρυλλούμενον. Τί τοῦτ', ἔφη. Κἀκεῖνος ὑπολαβών· ὡς ἄρα μὴ γίνεσθαι μέν, ἔφην, ἄριστον πάντων, τὸ δὲ τεθνάναι τοῦ ζῆν ἐστὶ κρεῖττον. Καὶ πολλοῖς οὕτω παρὰ τοῦ δαιμονίου μεμαρτύρηται. Τοῦτο μὲν ἐκείνῳ τῷ Μίδᾳ λέγουσι δήπου μετὰ τὴν θήραν, ὡς ἔλαβε τὸν Σειληνόν, διερωτῶντι καὶ πυνθανομένῳ, τί ποτέ ἐστι τὸ βέλτιον τοῖς ἀνθρώποις, καὶ τί τὸ πάντων αἱρετώτατον, τὸ μὲν πρῶτον οὐδὲν ἐθέλειν εἰπεῖν, ἀλλὰ σιωπᾶν ἀρρήτως. Ἐπειδὴ δέ ποτε μόλις πᾶσαν μηχανὴν μηχανώμενος προσηγάγετο φθέγξασθαί τι πρὸς αὐτόν, οὕτως ἀναγκαζόμενον εἰπεῖν· δαίμονος ἐπιπόνου καὶ τύχης χαλεπῆς ἐφήμερον σπέρμα, τί με βιάζεσθε λέγειν, ἃ ὑμῖν ἄρειον μὴ γνῶναι; μετ' ἀγνοίας γὰρ τῶν οἰκείων κακῶν ἀλυπότατος ὁ βίος. Ἀνθρώποις δὲ πάμπαν οὐκ ἔστι γενέσθαι τὸ πάντων ἄριστον, οὐδὲ

11. Nam haudquaquam sua culpa in miseriis versari, Crantor magnum calamitatum levamen esse ait.

12. Multi enim, ut ait Crantor, iique sapientes viri non nunc primum deploraverunt res humanas, vitam esse supplicium judicantes, et omnino nasci hominem summam calamitatem ducentes.

μετασχεῖν τῆς τοῦ βελτίστου φύσεως. Ἄριστον γὰρ πᾶσι καὶ πάσαις τὸ μὴ γενέσθαι· τὸ μέντοι μετὰ τοῦτο καὶ τὸ πρῶτον τῶν ἀνθρώποις ἀνυστῶν, δεύτερον δέ, τὸ γενομένους ἀποθανεῖν ὡς τάχιστα. Δῆλον οὖν, ὡς οὔσης κρείττονος τῆς ἐν τῷ τεθνάναι διαγωγῆς ἢ τῆς ἐν τῷ ζῆν, οὕτως ἀπεφήνατο. Denique Seneca Consolat. ad Marciam cap. 22 : itaque si felicissimum est, non nasci : proximum puta, brevitate vitæ defunctos, cito in integrum restitui. Taceo poetarum Hesiodi, Theognidis, Bacchylidis versus a Wyttenbachio ad Plut. vol. VI, p. 769 allegatos.)

13. Ἀγαθὸν δ' εἶπαν αὐτὴν [τὴν ὑγείαν] ὑπάρχειν, οὐ μὴν καὶ πρῶτον, οἵ τε ἀπὸ τῆς Ἀκαδημίας καὶ οἱ ἀπὸ τοῦ περιπάτου. Δεῖν γὰρ ὑπέλαβον ἑκάστῳ τῶν ἀγαθῶν τὴν οἰκείαν τάξιν τε καὶ ἀξίαν ἀπονέμειν. Ἔνθεν καὶ ὁ Κράντωρ εἰς ἔμφασιν τοῦ λεγομένου βουλόμενος ἡμᾶς ἄγειν, πάνυ χαρίεντι συνεχρήσατο παραδείγματι. Εἰ γὰρ νοήσαιμεν, φησί, κοινόν τι τῶν Πανελλήνων θέατρον, εἰς τοῦτό τε ἕκαστον τῶν ἀγαθῶν παριὸν καὶ τῶν πρωτείων ἀντιποιούμενον ἥκειν, εὐθὺς καὶ εἰς ἔννοιαν ἀναχθησόμεθα τῆς ἐν τοῖς ἀγαθοῖς διαφορᾶς. Πρῶτον μὲν γὰρ ὁ Πλοῦτος παραπηδήσας ἐρεῖ· ἐγώ, ὦ ἄνδρες Πανέλληνες, κόσμον παρέχων πᾶσιν ἀνθρώποις καὶ τὰς ἐσθῆτας καὶ τὰς ὑποδέσεις καὶ τὴν ἄλλην ἀπόλαυσιν χρειώδης εἰμὶ νοσοῦσι καὶ ὑγιαίνουσι, καὶ ἐν μὲν εἰρήνῃ παρέχω τὰ τερπνά, ἐν δὲ πολέμοις νεῦρα [a] τῶν πράξεων γίνομαι. Τούτων γὰρ δὴ τῶν λόγων ἀκούσαντες οἱ Πανέλληνες ὁμοθυμαδὸν κελεύσουσιν [b] ἀποδοῦναι τὰ πρωτεῖα τῷ Πλούτῳ. Ἀλλ' ἐὰν τούτου ἤδη ἀνακηρυττομένου ἐπιστᾶσα ἡ Ἡδονή,

> τῇ ἔνι μὲν φιλότης, ἔνι δ' ἵμερος, ἐν δ' ὀαριστύς, [c]
> πάρφασις, ἥτ' ἔκλεψε νόον πύκα περ φρονεόντων,

λέγῃ δὲ εἰς μέσον καταστᾶσα ὅτι αὐτὴν δίκαιόν ἐστιν ἀναγορεύειν·

> ὁ γὰρ ὄλβος οὐ βέβαιος, ἀλλ' ἐφήμερος [d]
> ἐξίπτατ' οἴκων, μικρὸν ἀνθήσας χρόνον,

διώκεταί τε πρὸς τῶν ἀνθρώπων οὐ δι' ἑαυτὸν ἀλλὰ τὴν ἐξ αὐτοῦ περιγινομένην ἀπόλαυσιν καὶ ἡδονήν, πάντως οἱ Πανέλληνες, οὐκ ἄλλως ἔχειν τὸ πρᾶγμα ἢ οὕτως ὑπολαβόντες, κεκράξονται δεῖν τὴν ἡδονὴν στεφανοῦν. Ἀλλὰ καὶ ταύτης τὸ βραβεῖον φέρεσθαι μελλούσης, ἐπὴν εἰσβάλλῃ ἡ Ὑγεία μετὰ τῶν συνέδρων αὐτῇ θεῶν [e], καὶ διδάσκῃ ὡς οὔτε Ἡδονῆς οὔτε Πλούτου ὄφελός τι ἐστιν ἀπούσης αὐτῆς;

> τί γάρ με πλοῦτος ὠφελεῖ νοσοῦντά γε;
> μίκρ' ἂν θέλοιμι καὶ καθ' ἡμέραν ἔχων
> ἄλυπον οἰκεῖν βίοτον ἢ πλουτῶν νοσεῖν,

ἀκούσαντες πάλιν οἱ Πανέλληνες καὶ καταλαβόντες ὡς οὐκ ἔνεστι κλινοπετῆ καὶ νοσοῦσαν ὑποστῆναι τὴν εὐδαιμονίαν, φήσουσι νικᾶν τὴν Ὑγείαν. Ἀλλὰ καὶ τῆς Ὑγείας ἤδη νικώσης, ἐπὰν εἰσέλθῃ ἡ Ἀνδρία πολὺ στῖφος ἀριστέων καὶ ἡρώων ἔχουσα περὶ ἑαυτήν, καταστᾶσά τε λέγῃ· ἐμοῦ μὴ παρούσης, ὦ ἄνδρες Ἕλληνες, ἀλλοτρία γίνεται ἡ κτῆσις τῶν παρ' ὑμῖν ἀγαθῶν, εὔξαιντό τ' ἂν οἱ πολέμιοι περιουσιάζειν ὑμᾶς

---

13. Bonum valetudinem, nec tamen finem bonorum tum Academici tum Peripatetici esse dixerunt. Nam singulis bonis suum ordinem suamque dignitatem attribui oportere existimarunt. Quapropter etiam Crantor rem de qua agitur nobis explicaturus, admodum venusto exemplo usus est. Si enim fingamus, inquit, commune aliquod Græcorum theatrum, ac singula bona in scenam prodire et ad petendum principatum venire : statim etiam bonorum differentiæ intelligentiam habebimus. Primum enim Opulentia transgressa : Ego, inquiet, Græci universi, omnibus hominibus ornatum præbens et vestimenta et calceos et reliqua commoda utilis sum tam ægris quam sanis, atque in pace quidem præbeo res jucundas, in bello autem sum nervi rerum gerendarum. His enim verbis Græci univesi auditis consensu Opulentiæ dignitatis principatum dari jubebunt. Verum si, dum hæc jam præconis voce renuntiatur, superveniens Voluptas,

> cui inest quidem amor, inest desiderium, inest colloquium,
> blandiloquentia scilicet, quæ decipit mentem etiam valde [prudentium,

dicat, postquam in medium processit, æquum esse, suum nomen per præconem pronuntiari;

> nam divitiæ, quæ non certæ sunt, sed incertæ,
> ex ædibus evolant, ubi breve tempus creverunt,

expetunturque ab hominibus non propter se, sed propter illam, quæ ex iis capitur, delectationem et voluptatem; omnino Græci universi non aliter quam sic rem se habere rati, Voluptatem coronandam esse vociferabuntur. Sed hac quoque victoriæ præmium acceptura, ubi intraverit Valetudo cum diis consessoribus, et docuerit, se absente neque Voluptatem neque Opulentiam quidquam prodesse :

> Quid enim me divitiæ juvant ægrotantem?
> Parva et in diem sufficientia habens
> doloris expers vivere, quam dives ægrotare malim,

rursus Græci universi tali voce audita intelligentes, beatitudinem lecto affixam et ægrotam subsistere non posse, Valetudinem victoria potiri affirmabunt. Verum Valetudine quoque jam vincente, quum ingressa fuerit Fortitudo magno principum et heroum globo circumdata et conscenso suggestu ita cœperit : *me absente, Græci, bona quæ possidetis alienantur, exoptentque forsitan hostes, ut vos in omnium rerum abundantia vivatis, tanquam bello superiores quam vos futuri*, his igitur auditis Græci primas partes Virtuti tribuent, secundas

πᾶσι τοῖς ἀγαθοῖς ὡς μελλήσοντες ὑμῶν κρατεῖν, καὶ τούτων οὖν ἀκούσαντες οἱ Ἕλληνες τὰ μὲν πρωτεῖα τῇ Ἀρετῇ ἀποδώσουσι, τὰ δὲ δευτερεῖα τῇ Ὑγείᾳ, τὰ δὲ τρίτα τῇ Ἡδονῇ, τελευταῖον δὲ τάξουσι τὸν Πλοῦτον. Καὶ δὴ ὁ μὲν Κράντωρ τὴν ὑγείαν ἐν δευτέρᾳ μοίρᾳ ἐτίθετο, στοιχῶν τοῖς προειρημένοις [g] φιλοσόφοις.

(Sextus Empiricus adv. Math. lib. XI, 51—59 p. 701 seq. ed. Fabric. [p. 556 seqq. ed. Bekker.] E quo Crantoris opere hoc fragmentum sumtum sit, ignoramus. De singulis locis pauca dicenda [a] νεῦρα τῶν πράξεων] Cf. Epicharmus apud Ciceronem ad Attic. I, 19: νᾶφε καὶ μέμνασ' ἀπιστεῖν· ἄρθρα ταῦτα τᾶν φρενῶν. — [b] κελεύσουσιν] sic legendum cum Fabricio et Bekkero; codd. κελεύουσιν. — [c] Homer. Iliad. XIV, 216-217. — [d] Incerti poetæ versus, quos quidam Euripidi tribuunt. — [e] Intelligendi videntur Fabricio dii deæque Apollo Mercurius, Minerva, Venus, Panacea, quibus cum Hygea communem aram in templo quodam Oropi olim fuisse, memoriæ prodidit Pausanias lib. I, cap. 34. At non liquet. — [f] Versus ex Euripidis Telepho petiti. Vide Eurip. Fragm. p. 790 ed. Wagner. — [g] προειρημένοις φιλοσόφοις] i. e. Academicis et Peripateticis. — Ex hoc fragmento colligi oportet, Crantorem et veterem Academiæ disciplinam tenuisse et sapientiæ præcepta ad vitæ usum contulisse. Enimvero scimus, ab Academicis virtutem quidem summum bonum esse habitam, sed tamen idcirco reliqua bona, valetudinem, divitias, alia de numero bonorum non esse exemta, ut a Stoicis postea factum esse inter omnes constat. Qua de re cum in aliis scriptis Cicero disputavit, tum præcipue in libris de finibus bonorum et malorum, e quibus duos locos excerpere juvat. Acad. post. I, 5: « Fuit ergo jam accepta a Platone philosophandi ratio triplex; una de vita et moribus: altera, de natura et rebus occultis: tertia, de disserendo, et quid verum, quid falsum; quid rectum in oratione pravumve; quid consentiens sit, quid repugnet, judicando. Ac primam partem illam bene vivendi a natura petebant, eique parendum esse dicebant: neque ulla alia in re, nisi in natura, quærendum esse illud summum bonum, quo omnia referrentur; constituebantque, extremum esse rerum expetendarum et finem bonorum, adeptum esse omnia e natura et animo et corpore et vita. Corporis autem alia ponebant esse in toto, alia in partibus: valetudinem, vires, pulchritudinem, in toto: in partibus autem, sensus integros, et præstantiam aliquam partium singularum: ut in pedibus, celeritatem; vim, in manibus; claritatem, in voce; in lingua etiam explanatam vocum expressionem: animi autem, quæ essent ad comprehendendam ingeniis virtutem idonea; eaque ab iis in naturam et mores dividebantur. Naturæ celeritatem ad discendum et memoriam dabant: quorum utrumque mentis esset proprium et ingenii. Morum autem putabant studia esse, et quasi consuetudinem: quam partim exercitationis assiduitate, partim ratione formabant; in quibus erat philosophia ipsa. In qua quod inchoatum est, neque absolutum, progressio quædam ad virtutem appellatur: quod autem absolutum, id est, virtus, quasi perfectio naturæ, omniumque rerum, quas in animis ponunt, una res optima. Ergo hæc animorum. Vitæ autem (id erat enim tertium) adjuncta esse dicebant, quæ ad virtutis usum valerent. Nam virtus cernitur in quibusdam, quæ non tam naturæ, quam beatæ vitæ, adjuncta sunt. Hominem esse censebant, quasi partem quandam civitatis et universi generis humani, eumque esse conjunctum cum hominibus communi quadam societate. Ac de summo quidem atque naturali bono sic agunt: cætera autem pertinere ad id putant aut adaugendum, aut tuendum; ut divitias, ut opes, ut gloriam, ut gratiam. Ita tripartita ab iis inducitur ratio bonorum. « Ibid. cap. 6. « Omnis illa antiqua philosophia sensit *in una virtute positam esse beatam vitam;* nec tamen beatissimam, nisi adjungerentur et *corporis et cætera* quæ supra dicta sunt ad virtutis usum idonea. « Addamus Polemonis sententiam, quo auctore Crantor in philosophia versatus est. De hoc Clemens Alexandrinus Strom. VII, p. 419 ὁ γὰρ Ξενοκράτους γνώριμος Πολέμων φαίνεται τὴν εὐδαιμονίαν αὐτάρκειαν εἶναι βουλόμενος ἀγαθῶν πάντων, ἢ τῶν πλείστων καὶ μεγίστων. Δογματίζει γοῦν χωρὶς μὲν ἀρετῆς μηδέποτε ἂν εὐδαιμονίαν ὑπάρχειν· δίχα δὲ καὶ τῶν σωματικῶν καὶ τῶν ἐκτός, τὴν ἀρετὴν αὐτάρκη πρὸς εὐδαιμονίαν εἶναι. Cf. Sextus Empiricus adv. Math. XI, 42 p. 699 ed. Fabric. [p. 554 ed. Bekker.] et Archytas Tarentinus apud Stobæum Flor. I, 76. Vid. Phil. Gr. Fragm. Vol. I, p. 554 seq. Jam quum ex his locis pateat, Crantorem nihil quod non Academicorum placitis consentaneum esset, præcepisse, simul eum quæ experientia duce cognita haberet tradidisse liquet. Nempe non solum divitem fuisse, sed etiam sæpe

Valetudini, tertias Voluptati, ultimam denique Opulentiam ponent. Et Crantor quoque valetudinem secundum locum obtinere volebat, prædictis philosophis astipulatus.

infirma atque ægra valetudine esse usum Diogenes Laertius IV, 24, 27 testificatur. Quocirca non ignoravit, quantam utilitatem homines ex opibus perciperent, quamque necessaria ad beatitudinem esset commoda valetudo. Quum porro ægrotum neque divitiis delectari neque ulla omnino voluptate frui intelligeret, illum tamen multo miseriorem esse cognovit, qui omnium rerum inops ægrotaret. Eo pertinet fragmentum 14, in quo nihil egestate miserius esse affirmat, atque ex hoc fragmento pars eorum quæ ab Opulentia dicuntur, v. c. χρειώδης εἰμὶ νοσοῦσι καὶ ὑγιαίνουσι, item quod postea legitur οὐκ ἔνεστι κλινοπετῆ καὶ νοσοῦσαν ὑποστῆναι τὴν εὐδαιμονίαν. Quid? quod inter morborum cruciamenta fragilitatis humanæ memor fortunarumque vice commotus cæteris omnibus posthabitis ad divinarum humanarumque rerum intelligentiam omnes cogitationes intendit. Ergo ubi in philosophiæ portum se contulit, virtutis studio acquievit, illisque hominibus felicissimam sortem obvenire judicavit, qui in rebus adversis nunquam demitterent animum neque consideratiores in secunda, quam in adversa fortuna essent. Quare finem bonorum virtutem esse censuit.)

14. Οὐκ ἔστι πενίας οὐδὲν ἀθλιώτερον
ἐν τῷ βίῳ σύμπτωμα· καὶ γὰρ ἂν φύσει
σπουδαῖος ᾖς, πένης δέ, καταγέλως ἔσει.

(Stobæus Flor. XCVI, 13 Κράντορος. Sic enim legendum. In Stobæi membranis partim Κράντωνος reperitur, partim Κράτωνος, quam posteriorem scripturam exhibet etiam Maximus Conf. II, 571, unde Bergkius Κρίτωνος restituendum putavit. Sed bene Meinekius edidit Κράντορος, præsertim cum Floril. XCVII, 6 hoc nomen in omnibus codicibus compareat. Errarunt qui cum Fabricio Biblioth. Gr. vol. II, p. 428 ed. Harles. comicum poetam a Stobæo utroque loco citari crediderunt. Quippe et carmina scripsisse traditur Crantor, si fides Diogeni Laertio IV, 25, et horum versuum sensus cum fragmento 13 quodammodo congruit.)

15. Τὸ γὰρ διάφορον καὶ φρονίμους πάντας ποιεῖ,
τὸ σωφρονεῖν δ' ἔνεστιν ἐν τούτῳ μόνῳ.

(Stobæus Flor. CXVII, 6 Κράντορος. Quum præcedentia perierint, dici non potest, quo τὸ γὰρ διάφορον referatur. Itaque alii aliter de his duobus versibus judicarunt. Et Gesnerus quidem interpretatur : *ut lucrum vel commodum aliquod sibi venentur, omnes sapiunt : et hac in re sola inest sapientia;* parum probabiliter. Rectius alii τὸ διάφορον excellentiam vel præstantiam intelligunt, natalium splendorem vel divitias a poeta spectari existimantes. Nam homines nobiles ac divites philosophia et litteris perpoliti esse solent, pauperes raro accuratæ doctrinæ facultatem consequuntur Quæ si vera est interpretatio, similem hic locus sententiam fragmenti 14 verbis habebit : καὶ γὰρ ἂν φύσει σπουδαῖος ᾖς, πένης δέ, καταγέλως ἔσει. At ne hæc quidem explicatio mihi satisfacit, ideoque τὸ διάφορον, quod locus postulat, in eam partem accepi, ut *mentis præstantiam* esse vellem.)

16. Ἐν δοιῇ μοι θυμός, ὅ τοι γένος ἀμφιδόητον,
ἤ σε θεῶν τὸν πρῶτον ἀειγενέων, Ἔρος, εἴπω,
τῶν ὅσσους Ἔρεβός τε πάλαι βασίλειά τε παῖδας
γείνατο Νὺξ πελάγεσσιν ὑπ' εὐρέος Ὠκεανοῖο·
ἤ σέ γε Κύπριδος υἷα περίφρονος, ἠέ σε Γαίης,
ἢ Ἀνέμων· τοῖος σὺ κακὰ φρονέων ἀλάλησαι
ἀνθρώποις ἠδ' ἐσθλά· τὸ καί σεο σῶμα δίφυιον.

(Diogenes Laertius lib. IV, 26-27 λέγεται δὲ καὶ Ἀνταγόρα τοῦ ποιητοῦ [sic enim legendum] ὡς Κράντορος εἰς Ἔρωτα πεποιημένα φέρεσθαι ταυτί· ἐν δοιῇ μοι θυμός κτλ. Quum Antagoræ Rhodii versus, quos de Amore scripserat, Crantori a quibusdam vindicarentur; nos quoque Solensis philosophi reliquiis hoc qualecunque carmen adjicere non dubitavimus. De hoc vide Jacobsium in Anthologia priore VII, p. 183.)

---

14. Non est paupertate miserabilior ullus in vita casus : nam si natura studiosus fueris, sed pauper, ludibrio habeberis.

15. Nam mentis præstantia omnes etiam prudentes reddit, et in hac re sola animi sanitas inest.

16. In dubio est animus (clarum tibi quod genus omne)
te divum in numero primumne Cupido reponam,
Quos Erebusque senex et Nox regina profundis
Oceani (ut memorant) quondam genuere sub undis :
an Venere, an Ventis, an Terra te esse creatum
dicam : namque vagus mala tot mortalibus affers,
totque bona : hinc corpus tribuit natura biforme.

ΝΟΥΜΗΝΙΟΥ
ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΙΚΟΥ
ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΙΑ.

NUMENII
PLATONICI PHILOSOPHI
FRAGMENTA.

1. Ἐπὶ μὲν τοίνυν Σπεύσιππον τὸν Πλάτωνος μὲν ἀδελφιδοῦν, Ξενοκράτην δὲ τὸν διάδοχον τοῦ Σπευσίππου, Πολέμωνα δὲ τὸν ἐκδεξάμενον τὴν σχολὴν παρὰ Ξενοκράτους ἀεὶ τὸ ἦθος διετείνετο τῶν δογμάτων σχεδόν τι ταὐτόν, ἕνεκά γε τῆς μήπω ἐποχῆς ταυτησὶ τῆς πολυθρυλλήτου τε, καὶ εἰ δή τινων τοιούτων ἄλλων. Ἐπεὶ εἴς γε τὰ ἄλλα πολλαχῇ τὰ μὲν παραλύοντες [a], τὰ δὲ στρεβλοῦντες, οὐκ ἐνέμειναν τῇ πρώτῃ διαδοχῇ· ἀρξάμενοι δὲ ἀπ' ἐκείνου, καὶ θᾶττον καὶ βράδιον διΐσταντο προαιρέσει ἢ ἀγνοίᾳ, τὰ δὲ δή τινι αἰτίᾳ ἄλλῃ, οὐκ ἂν φιλοτίμῳ ἴσως. Καὶ οὐ μὲν βούλομαί τι φλαῦρον εἰπεῖν διὰ Ξενοκράτη, μᾶλλον μὴν ὑπὲρ Πλάτωνος ἐθέλω. Καὶ γάρ με δάκνει, ὅτι μὴ πᾶν ἔπαθόν τε καὶ ἔδρων, σώζοντες τῷ Πλάτωνι κατὰ πάντα [πάντῃ] πᾶσαν ὁμοδοξίαν. Καίτοι ἄξιος ἦν αὐτοῖς ὁ Πλάτων, οὐκ ἀμείνων μὲν Πυθαγόρου τοῦ μεγάλου, οὐ μέντοι ἴσως οὐδὲ φλαυρότερος ἐκείνου· ᾧ συνακολουθοῦντες, σεφθέντες τε οἱ γνώριμοι ἐγένοντο πολυτιμητίζεσθαι αἰτιώτατοι τὸν Πυθαγόραν. Τοῦτο δὲ οἱ Ἐπικούρειοι, οὐκ ὤφελον μέν, μαθόντες δ' οὖν, ἐν οὐδενὶ μὲν ὤφθησαν Ἐπικούρῳ ἐναντία θέμενοι οὐδαμῶς, ὁμολογήσαντες δὲ εἶναι σοφῷ συνδεδογμένοι, καὶ αὐτοὶ διὰ τοῦτο ἀπέλαυσαν τῆς προσρήσεως εἰκότως. Ὑπῆρξέ τε ἐκ τούτου ἐπὶ πλεῖστον τοῖς μετέπειτα Ἐπικουρείοις, μηδ' αὐτοῖς εἰπεῖν πω ἐναντίον οὔτε ἀλλήλοις, οὔτε Ἐπικούρῳ μηδὲν εἰς μηδέν, ὅτου καὶ μνησθῆναι ἄξιον. Ἀλλ' ἔστιν αὐτοῖς παρανόμημα, μᾶλλον δὲ ἀσέβημα, καὶ κατέγνωσται τὸ καινοτομηθέν. Καὶ διὰ τοῦτο οὐδεὶς οὐδὲ τολμᾷ· κατὰ πολλὴν δὲ εἰρήνην αὐτοῖς ἠρεμεῖ τὰ δόγματα, ὑπὸ τῆς ἐν ἀλλήλοις ἀεί ποτε συμφωνίας. Ἔοικέ τε ἡ Ἐπικούρου διατριβὴ πολιτείᾳ τινὶ ἀληθεῖ, ἀστασιαστοτάτῃ, κοινὸν ἕνα νοῦν, μίαν γνώμην ἐχούσῃ. Ἀφ' ἧς ἦσαν, καί εἰσι, καὶ ὡς ἔοικεν, ἔσονται φιλακόλουθοι. Τὰ δὲ τῶν Στωϊκῶν ἐστασίασται, ἀρξάμενα ἀπὸ τῶν ἀρχόντων καὶ μηδέπω τελευτῶντα καὶ νῦν. Ἐλέγχονται δὲ ἀγαπητῶς ὑπὸ δυσνοήτου ἐλέγχου [b], οἱ μέν τινες αὐτῶν ἐμμεμενηκότες ἔτι, οἱ δ' ἤδη μεταθέμενοι. Εἴξασιν οὖν οἱ πρῶτοι ὀλιγαρχικωτέροις, οἳ δὴ διαστάντες ὑπῆρξαν εἰς τοὺς μετέπειτα πολλῆς μὲν τοῖς προτέροις, πολλῆς δὲ τῆς ἀλλήλοις ἐπιτιμήσεως αἴτιοι, εἰσέτι ἑτέρων ἕτεροι Στωϊκώτεροι. Καὶ

---

1. Speusippum Plato nepotem habuit ex sorore; successit huic Xenocrates, quem in schola regenda Polemo secutus est. Ab his Platonicæ doctrinæ ratio propagata, sui fere similis: quum hæc saltem assensionis decantata retentio et quidquid huic affine est, nondum exstaret. Iidem tamen, si cætera cogitamus, iis partim infractis, partim depravatis, primam illam successionem minime retinuerunt: sed inde statim orsi, cum initio tum deinceps, diversas in factiones abiere, sive prudentes id fecerint, sive imprudentes, sive alia qualibet causa impulsi. Abfuit tamen, opinor, omnis ambitiosa contentio. Equidem Xenocratis causa secus dicere nihil velim, sed tamen Platonis causa dicendum est. Id enim profecto doleo, quod non omnes vias persecuti sunt, ut plenam sibi atque integram in omnibus cum Platone consensionem defenderent. Et ea quidem Plato dignus erat, qui magno illo Pythagora ut melior non fuerit, non fuit tamen fortasse deterior: quem discipuli quod secuti omnes ac venerati sint, id etiam egere potissimum, ut summo apud omnes in pretio haberetur. Hoc ipsum Epicurei, perperam illi quidem, sed tamen quum intelligerent, nulla unquam in re ab Epicuro dissidere visi sunt, sed potius eadem omnino se cum sapiente suo sentire professi, jure propterea id nominis habuere. Quin etiam qui longissimo deinceps intervallo consecuti sunt Epicurei, ii nec a se mutuo, nec ab eodem Epicuro tantillum, quod quidem memoratu dignum sit, discessere. Imo sceleris apud eos, vel potius impietatis ille damnatur, qui novi quippiam invexerit. Quare nemo prorsus id audeat. Sed eorum dogmata ob constantem illam omnium inter se perpetuamque concordiam in altissima quadam et tranquillissima pace versantur. Ita hæc Epicuri secta veræ cuidam reipublicæ persimilis est, quam nulla seditione turbatam mens quædam una communis unaque sententia moderetur. Quam disciplinam tum olim fuerunt, qui colerent, tum etiam nunc sunt, tum, ut videtur, in posterum erunt. At inter Stoicos exstitere factiones, quæ ab ipsis eorum principibus paratæ ad nostram memoriam manserunt. Vix autem obscuris argumentis refutantur, alii disciplinam illam adhuc tenentes, alii jam ejus desertores facti. Et factiosorum quidem istorum principes eorum similes sunt, qui paucorum potentiæ effusius favent, suoque illo dissidio effecere, ut posteri et majores suos et sese invicem vehementer accusent, quum

μᾶλλον ὅσοι πλεῖον ἐπὶ τὸ τεχνικὸν ὤφθησαν μικρολόγοι. Αὐτοὶ γὰρ οὗτοι τοὺς ἑτέρους ὑπερβαλλόμενοι τῇ τε πολυπραγμοσύνῃ τοῖς τε σκαριφισμοῖς[c], ἐπετίμων θᾶττον. Πολὺ μέντοι τούτων πρότερον ταῦτα ἔπαθον οἱ ἀπὸ Σωκράτους, ἀφελκύσαντες διαφόρους τοὺς λόγους· ἰδίᾳ μὲν Ἀρίστιππος, ἰδίᾳ δὲ Ἀντισθένης· καὶ ἀλλαχοῦ ἰδίᾳ οἱ Μεγαρικοί τε καὶ Ἐρετρικοί, ἢ εἴ τινες ἄλλοι μετὰ τούτων. Αἴτιον δέ, ὅτι τρεῖς θεοὺς τιθεμένου Σωκράτους καὶ φιλοσοφοῦντος αὐτοῖς ἐν τοῖς προσήκουσιν ἑκάστῳ ῥυθμοῖς, οἱ διακούσαντες τοῦτο μὲν ἠγνόουν, ᾤοντο δὲ λέγειν πάντα αὐτὸν εἰκῇ, καὶ ἀπὸ τῆς νικώσης ἀεὶ[d] προστυχῶς ἄλλοτε ἄλλης τύχης, ὅπως πνέοι. Ὁ δὲ Πλάτων Πυθαγορίσας, (ᾔδει δὲ τὸν Σωκράτην μηδαμόθεν ἢ ἐκεῖθεν ταῦτα καὶ τοιαῦτα[e] εἰπεῖν τε καὶ γνόντα εἰρηκέναι,) ὧδε οὖν καὶ αὐτὸς συνεδήσατο τὰ πράγματα, οὔτε εἰωθότως, οὔτε εἰς τὸ φανερόν[1]. Διαγαγὼν δὲ ἕκαστα ὅπῃ ἐνόμιζεν, ἐπικρυψάμενος ἐν μέσῳ τοῦ δῆλα εἶναι καὶ μὴ δῆλα, ἀσφαλῶς μὲν ἐγράψατο, αὐτὸς δὲ αἰτίαν παρέσχε τῆς μετ' αὐτὸν στάσεώς τε ἅμα καὶ διολκῆς τῶν δογμάτων, οὐ φθόνῳ μέν, οὐδέ γε δυσνοίᾳ· ἀλλ' οὐ βούλομαι ἐπὶ ἀνδράσι πρεσβυτέροις εἰπεῖν ῥήματα οὐκ ἐναίσιμα. Τοῦτο δὲ χρὴ μαθόντας ἡμᾶς ἐπενεγκεῖν ἐκεῖσε μᾶλλον τὴν γνώμην, καὶ ὥσπερ ἐξ ἀρχῆς προὐθέμεθα, χωρίζειν αὐτὸν Ἀριστοτέλους καὶ Ζήνωνος, οὕτω καὶ νῦν τῆς Ἀκαδημίας, ἐὰν ὁ θεὸς ἀντιλάβηται, χωρίζοντες, ἐάσομεν αὐτὸν ἐφ' ἑαυτοῦ νῦν εἶναι Πυθαγόρειον. Ὡς νῦν μανικώτερον, ἢ Πενθεῖ τινι προσῆκε, διελκόμενος πάσχει μὲν κατὰ μέλη, ὅλως δ' ἐξ ὅλου ἑαυτοῦ μετατίθεταί τε καὶ ἀντιμετατίθεται οὐδαμῶς. Ὡς οὖν ἀνὴρ μεσεύων Πυθαγόρου καὶ Σωκράτους, τοῦ μὲν τὸ σεμνὸν ὑπαγαγὼν μέχρι τοῦ φιλανθρώπου· τοῦ δὲ τὸ κομψὸν τοῦτο καὶ παιγνιῆμον ἀναγαγὼν ἀπὸ τῆς εἰρωνείας εἰς ἀξίωμα καὶ ὄγκον, καὶ αὐτὸ τοῦτο κεράσας Σωκράτει Πυθαγόραν, τοῦ μὲν δημοτικώτερος, τοῦ δὲ σεμνότερος ὤφθη. Ἀλλ' οὐ γάρ τι ταῦτα διαιτήσων ἦλθον, μὴ περὶ τούτων οὔσης νῦν μοι τῆς ζητήσεως. Ἃ δὲ προὐδέδοκτο, καὶ εἶμι ἐκεῖσε, ἢ δὴ φροῦδος ἀναδραμεῖν δοκῶ μοι, μή καί που ἀποκρουσθῶμεν τῆς ὁδοῦ τῆς φερούσης. Πολέμωνος δὲ ἐγένοντο γνώριμοι Ἀρκεσίλαος καὶ Ζήνων· πάλιν γὰρ αὐτῶν μνησθήσομαι ἐπὶ τέλει. Ζήνωνα μὲν οὖν μέμνημαι εἰπὼν Ξενοχράτει, εἶτα δὲ Πολέμωνι φοιτῆσαι, αὖθις δὲ παρὰ Κράτητι κυνίσαι. Νυνὶ δὲ αὐτῷ λελογίσθω, ὅτι καὶ Στίλπωνός τε μετέσχε καὶ τῶν λόγων τῶν Ἡρακλειτείων. Ἐπεὶ γὰρ συμφοιτῶντες παρὰ Πολέμωνι ἐφιλοτιμήθησαν ἀλλήλοις, συμπαρέλαβον εἰς τὴν πρὸς ἀλλήλους μάχην, ὁ μὲν Ἡράκλειτον καὶ Στίλπωνα, ἅμα καὶ Κράτητα, ὧν ὑπὸ μὲν Στίλπωνος ἐγένετο μαχητής, ὑπὸ δὲ Ἡρακλείτου αὐστηρός, Κυνικὸς δὲ ὑπὸ Κράτητος· ὁ δ' Ἀρκεσίλαος Θεόφραστον ἴσχει καὶ Κράντορα τὸν

---

aliis adhuc alii Stoicæ philosophiæ studiosiores sint. Quo in genere molestiores fuere, qui subtiles dicendi artifices videbantur. Hi enim ut curiositate cæteros ac dumetis suis superabant, ita ad reprehendendum paratiores erant. Quod ipsum tamen multo ante hos accidit iis qui e Socratis disputationibus diversas eruerunt rationes, separati præceptis tum Aristippus, tum Antisthenes, tum alibi et Megarici et Eretrici, aut si qui alii cum his sentiunt. Cujus dissidii causa hæc fuit, quod quum Socrates tres deos statueret, atque in eorum honorem singulorum naturæ convenienter philosopharetur, auditores re non perspecta partim temere eum partim fortunæ, quæ alio tempore alia est, prout vicisset, flatu usum omnia proloqui existimabant. At Plato ut Pythagoræ assectator erat, sic Socratem sciebat non aliunde quam ex Pythagoreo illo fonte hausta hæc ac talia dicere solitum et scientem prudentemque ea locutum esse. Quocirca rem totam ita ipse quoque convolvit, ut nec usitate nec perspicue loqueretur. At singulis arbitratu suo non tam explicatis quam obscuratis, ut quædam intelligerentur, alia ignota manerent, caute quidem scripsit, sed tamen ipse hujus quæ post eum secuta est dissensionis et dogmatum distractionis causam præbuit, non invidia quidem, aut malevolentia. Enimvero nihil de antiquioribus illis, quod minus faustum omen habiturum sit, dicere statui. Verum nos hoc semel cognito animum eo potius intendere oportebit, et quemadmodum nobis ab initio propositum erat, eum ab Aristotele et Zenone sejungere, sic eum nunc ab ipsa quoque Academia, si deus juvet, segregantes per se Pythagoreum esse patiemur. Quippe furiosius nunc, quam Pentheum quendam decebat, distractus ex membris laborat, sed minime ita totus mutatur, ut novum sibi ingenium induat. Sed potius, quasi medius inter Pythagoram et Socratem, dum illius gravitatem ad humanitatem flectit, hujus festivitatem et jocos a dissimulatione ad dignitatem aliquam severitatemque traducit, adeoque cum Socrate jungit miscetque Pythagoram, comitate alterum, alterum gravitate vincit. Enimvero hæc judicare non est in animo, quum alia nobis quæstio hoc tempore proposita sit. Quamobrem ad inceptum redeo, ac ne longius aberrare a proposito videar, illuc nunc revertor. Polemonis discipuli Arcesilas et Zeno fuerunt: rursus enim eos ad extremum commemorabo. Nempe dicere me jam memini, Zenonem Xenocratis primum, deinde Polemonis auditorem fuisse, tum apud Cratetem Cynicam sectam professum esse. Nunc autem præterea ei imputanda est percepta Stilponis et Heraclitea philosophia. Quum enim ambo Polemoni operam darent, quod mutua quadam æmulatione ducerentur, pugnæ socios sibi arcessiverunt Heraclitum, Stilponem et Cratetem Zeno, qui Stilponis consuetudine pugnax; Heracliti, austerus; Cratetis, Cynicus evasit: Arcesilas vero Theophrastum, Crantorem Platonicum, Diodorum ac deinde Pyrrhonem habuit: et a Crantore

Πλατωνικόν, καὶ Διόδωρον, εἶτα Πύῤῥωνα· ὧν ὑπὸ μὲν Κράντορος πιθανουργικός, ὑπὸ Διοδώρου δὲ σοφιστής, ὑπὸ δὲ Πύῤῥωνος ἐγένετο παντοδαπός, καὶ ἴτης, καὶ οὐδέν. Ὃ καὶ ἐλέγετο περὶ αὐτοῦ ᾀδόμενόν τι ἔπος παράγωγον καὶ ὑβριστικόν·

> Πρόσθε Πλάτων , ὄπιθεν Πύῤῥων , μέσσος Διό-
> [δωρος.

Τίμων δὲ καὶ ὑπὸ Μενεδήμου τὸ ἐριστικόν φησι λαβόντα ἐξαρτυθῆναι , εἴπερ γε δή φησι περὶ αὐτοῦ·

> Τοιγὰρ ἔχων [g] Μενεδήμου ὑπὸ στέρνοισι μό-
> [λυβδον
> θεύσεται ἐς [h] Πύῤῥωνα τὸ πᾶν κρέας , ἢ Διό-
>] δωρον.

Ταῖς οὖν Διοδώρου διαλεκτικοῦ ὄντος λεπτολογίαις τοὺς λογισμοὺς τοὺς Πύῤῥωνος καὶ τὸ σκεπτικὸν καταπλέξας , διεκόσμησε λόγου δεινότητι τῇ Πλάτωνος φλήναφόν τινα κατεστωμυλμένον· καὶ ἔλεγε, καὶ ἀντέλεγε , καὶ μετεκυλινδεῖτο κἀκεῖθεν, κἀντεῦθεν, ἑκατέρωθεν , ὁπόθεν τύχοι , παλινάγρετος , καὶ δύσκριτος, καὶ παλίμβολός τε ἅμα, καὶ παρακεκινδυνευμένος, οὐδέν τε εἰδώς, ὡς αὐτὸς ἔφη, γενναῖος ὤν· εἶτά πως ἐξέβαινεν ὅμοιος τοῖς εἰδόσιν, ὑπὸ σκιαγραφίας τῶν λόγων παντοδαπὸς πεφαντασμένος.

(Eusebius Præparat. Evang. lib. XIV, cap. 5 περὶ τῆς κατὰ Πλάτωνα πρώτης διαδοχῆς ἐκ τῶν Νουμηνίου τοῦ Πυθαγορικοῦ. Scripsi : [a] πολλαχῇ τὰ μὲν παραλύοντες] e Vigeri conjectura; libri πολλαχῇ παραλύοντες. — [b] ἐλέγχονται δὲ ἀγαπητῶς ὑπὸ δυσνοήτου ἐλέγχου]; codd. ἐλέγχουσι δὲ ἀγαπώντως ὑπὸ δυσμενοῦς ἐλέγχου. — [c] σκαριφισμοῖς] e Vigeri conjectura; libri σκαριφηθμοῖς. — [d] ἀεὶ] codd. αἰεί. — [e] ταῦτα καὶ τοιαῦτα] codd. διὰ τὰ αὐτὰ τοιαῦτα. Cf. Xenoph. Cyr. lib. VIII , cap. 2, 26. — [f] οὔτε εἰς τὸ φανερόν] membranæ οὔτε δὲ εἰς τὸ φανερόν. — [g] τοιγὰρ ἔχων] codd. τῇ μὲν ἔχων. Vid. Phil. Græc. Fragm. vol. I, p. 90. — [h] θεύσεται ἐς] codd. θεύσεται, ἢ Vid. Phil. Gr. Fragm. Vol. I, p. 90. —)

2. Τοῦ τε Ὁμηρικοῦ Τυδείδου [a] ὁποτέροις μετείη ἀγνοουμένου, οὔτε εἰ Τρωσὶν ὁμιλέοι, οὔτε εἰ καὶ Ἀχαιοῖς, οὐδὲν ἧττον Ἀρκεσίλαος ἠγνοεῖτο. Τὸ γὰρ ἕνα τε λόγον καὶ ταὐτόν ποτ' εἰπεῖν, οὐκ ἐνῆν ἐν αὐτῷ, οὐδέ γε ἠξίου ἀνδρὸς εἶναί πω τὸ τοιοῦτο δεξιοῦ οὐδαμῶς. Ὠνομάζετο οὖν δεινὸς σοφιστής, τῶν ἀγυμνάστων σφαγεύς. Ὥσπερ γὰρ αἱ Ἔμπουσαι, ἐν τοῖς φαντάσμασι τοῖς τῶν λόγων, ὑπὸ παρασκευῆς τε καὶ μελέτης ἐφήρμοττεν, ἐγοήτευεν, οὐδὲν εἶχεν εἰδέναι οὔτε αὐτός, οὔτε τοὺς ἄλλους ἐᾷν· ἐδειμάτου δὲ καὶ κατεθορύβει, καὶ σοφισμάτων γε καὶ λόγων κλοπῆς φερόμενος τὰ πρῶτα, κατέχαιρε τῷ ὀνείδει, καὶ ἠβρύνετο [b] θαυμαστῶς, ὅτι μήτε τί αἰσχρὸν ἢ καλόν, μήτε ἀγαθόν, μήτε αὖ κακόν ἐστι τί, ᾔδει· ἀλλ' ὁπότερον εἰς τὰς ψυχὰς πέσοι , τοῦτο εἰπών, αὖθις μεταβαλών, ἀνέτρεπεν ἂν πλεοναχῶς, ἢ δι' ὅσων κατεσκευάκει. Ἦν οὖν ὕδραν τέμνων ἑαυτόν, καὶ τεμνόμενος ὑφ' ἑαυτοῦ ἀμφότερα ἀλληλίζων [c] δυσκρίτως, καὶ τοῦ δέοντος ἀσκέπτως. Πλὴν τοῖς ἀκούουσιν ἤρκεσεν, ὁμοῦ τῇ ἀκροάσει εὐπρόσωπον ὄντα θεωμένοις· ἦν οὖν ἀκουόμενος καὶ βλεπόμενος ἥδιστος, ἐπεί τοι προσειθίσθησαν ἀποδέχεσθαι αὐτοῦ τοὺς λόγους ἰόντας ἀπὸ καλοῦ προσώπου τε καὶ στόματος, οὐκ ἄνευ τῆς ἐν τοῖς ὄμμασι φιλοφροσύνης. Δεῖ δὲ ταῦτα ἀκοῦσαι μὴ ἁπλῶς, ἀλλ' ἔσχεν ὧδε ἐξ ἀρχῆς. Συμβαλὼν γὰρ ἐν παισὶ Θεοφράστῳ, ἀνδρὶ πρᾴῳ καὶ οὐκ ἀφυεῖ τὰ ἐρωτικά, διὰ τὸ καλὸς εἶναι ἔτι ὢν ὡραῖος, τυχὼν ἐραστοῦ Κράντορος τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ, προσεχώρησε μὲν τούτῳ, οἷα δὲ τὴν φύσιν οὐκ ἀφυής, τρε-

---

quidem ad persuadendum callidus, a Diodoro autem sophista, denique a Pyrrhone simul ad omnia aptus ac temerarius, simul etiam nullus esse didicit. Quem porro in eum cani solitum aiunt versiculum, is contumeliæ causa ab alio ductus est :

> Fronte Plato, pedibus Pyrrho, medio Diodorus.

Timon vero eum a Menedemo etiam concertationis studio imbutum fuisse scripsit. Sic enim ille de Arcesila :

> Itaque Menedemi sub pectore plumbum habens
> curret ad Pyrrhonem carnosum, vel ad Diodorum.

Itaque Diodori dialectici argutiis dubias Pyrrhonis cogitationes hæsitationemque implicans, nugatoriam loquacitatem Platonica dicendi vi exornabat : atque eandem quidem rem modo affirmabat, modo negabat, et hinc, illinc, utrimque, vel undelibet se versabat, inconstans, judicatu difficilis, veterator, temerarius, atque ut ipsemet (adeo ingenuus erat), confitebatur, omnino nihil sciens : postea vero nescio quo pacto scientibus similis evadebat, ita ut umbratili quadam orationis specie ad omnia aptus videretur.

2. Æque ignotus erat Arcesilas, atque ignorabatur, inter utros Homericus ille Tydides versaretur, Trojanos an Achivos. Is enim nec unum idemque unquam ut diceret, impetrare ab animo poterat, nec tale quid omnino viri sollertis esse existimabat. Ergo vaferrimus sophista dicebatur, quique homines inexercitatos jugularet. Nam quemadmodum Empusæ illæ solent, sic in disputationum suarum præstigiis, de industria dataque opera se colloquentibus accommodabat, eosque decipiebat, neque quidquam vel ipse sciebat vel alios scire patiebatur : terrebat et obturbabat omnes, argutiarumque et veteratoriæ dictionis palmam ita ferebat, ut hac laude delectaretur et mirum in modum superbiret, quod quid turpe quidve honestum, quid bonum quidve malum esset, ignoraret : sed utrumcunque in mentem venisset, effuti-

χούσῃ χρησάμενος αὐτῇ, ῥαδίᾳ, θερμουργῷ ὑπὸ φιλονεικίας, μετασχὼν μὲν Διοδώρου εἰς τὰ πεπανουργημένα πιθανὰ ταῦτα τὰ κομψά, ὡμιληκὼς δὲ Πύῤῥωνι· (ὁ δὲ Πύῤῥων ἐκ Δημοκρίτου ὥρμητο ὁπόθεν δήποθεν [d]·) οὗτος μὲν δὴ ἔνθεν καταρτυθείς, πλὴν τῆς προσρήσεως, ἐνέμεινε Πύῤῥωνι, ὡς τῇ πάντων ἀναιρέσει. Μνασέας γοῦν, καὶ Φιλόμηλος, καὶ Τίμων οἱ σκεπτικοί, σκεπτικὸν αὐτὸν προσονομάζουσιν, ὥσπερ καὶ αὐτοὶ ἦσαν, ἀναιροῦντα καὶ αὐτὸν τὸ ἀληθές, καὶ τὸ ψεῦδος, καὶ τὸ πιθανόν. Λεχθεὶς οὖν κατ' ἀξίαν [e] ὑπὸ τῶν Πυῤῥωνείων Πυῤῥώνειος, αἰδοῖ τοῦ ἐραστοῦ ὑπέμεινε λέγεσθαι Ἀκαδημαϊκὸς ἔτι. Ἦν μὲν τοίνυν Πυῤῥώνειος, πλὴν τοῦ ὀνόματος· Ἀκαδημαϊκὸς δ' οὐκ ἦν, πλὴν τοῦ λέγεσθαι. Οὐ γὰρ πείθομαι, τοῦ Κνιδίου Διοκλέους φάσκοντος ἐν ταῖς ἐπιγραφομέναις διατριβαῖς, Ἀρκεσίλαον φόβῳ τῶν Θεοδωρείων τε καὶ Βίωνος τοῦ σοφιστοῦ, ἐπεισιόντων τοῖς φιλοσοφοῦσι, καὶ οὐδὲν ὀκνούντων ἀπὸ παντὸς ἐλέγχειν, αὐτὸν ἐξευλαβηθέντα, ἵνα μὴ πράγματα ἔχῃ, μηδέν γε δόγμα ὑπειπεῖν φαινόμενον. Ὥσπερ γὰρ τὸ μέλαν τὰς σηπίας, προβάλλεσθαι πρὸ ἑαυτοῦ τὴν ἐποχήν. Τοῦτ' οὖν ἐγὼ οὐ πείθομαι. Οἱ δ' οὖν ἔνθεν ἀφορμηθέντες, ὅ τε Ἀρκεσίλαος καὶ Ζήνων, ὑπὸ τῶν τοιούτων ἀρωγῶν, ἀμφοτέροις συμπολεμούντων λόγων, τῆς μὲν ἀρχῆς ὅθεν ἐκ Πολέμωνος ὡρμήθησαν, ἐπιλανθάνονται, διαστάντες δέ γε, καὶ σφέας αὐτοὺς ἀρτύναντες,

σύν ῥ' ἔβαλον [f] ῥινούς, σὺν δ' ἔγχεα καὶ μένε' [ἀνδρῶν
χαλκεοθωρήκων· ἀτὰρ ἀσπίδες ὀμφαλόεσσαι
ἔπληντ' ἀλλήλῃσι, πολὺς δ' ὀρυμαγδὸς ὀρώρει.
Ἀσπὶς ἄρ' ἀσπίδ' ἔρειδε, κόρυς κόρυν, ἀνέρα δ' [ἀνὴρ
καρπαλίμως ἐβίαζεν [g].
Ἔνθα δ' ἅμ' οἰμωγή τε καὶ εὐχωλὴ πέλεν ἀν- [δρῶν,
ὀλλύντων τε καὶ ὀλλυμένων [h].

Τῶν Στωϊκῶν· οἱ Ἀκαδημαϊκοὶ γὰρ οὐκ ἐβάλλοντο ὑπ' αὐτῶν, ἀγνοούμενοι ᾗ ἦσαν ἁλῶναι δυνατώτεροι. Ἡλίσκοντο [i] δέ, τῆς βάσεως αὐτοῖς σεισθείσης, εἰ μήτε ἀρχὴν ἔχοιεν, μήτε μάχεσθαι ἀφορμήν. Τὴν μὲν δὴ ἀρχὴν ἦν [k], τὸ μὴ Πλατωνικὰ λέγοντας αὐτοὺς ἐλέγξαι· τὸ δὲ μηδ' ἔχειν τινὰ ἀφορμήν, ἦν, εἴ που [l] μόνον ἕν τι μετέστρεψαν ἀπὸ τοῦ ὅρου τοῦ περὶ τῆς καταληπτικῆς φαντασίας ἀφελόντες. Ὅπερ νῦν μὲν οὐκ ἔστι μηνύειν μοι ἐν καιρῷ, μνησθήσομαι δ' αὐτοῦ αὖθις, ἐπὰν κατὰ τοῦτο μάλιστα γενέσθαι μέλλω. Διαστάντες δ' οὖν εἰς τὸ φανερόν, ἔβαλλον ἀλλήλους

---

ret, rursusque, mutata sententia, id ipsum pluribus quam antea argumentis firmaverat, infirmaret. Se ipsum igitur ille quasi hydram secabat, et secabatur a se ipso, dum sic in utramque partem disputat, ut neque quid sibi vellet facile dispiceres, neque ipse ullam decori rationem haberet. Tenebat ille tamen auditores, quum in loquente multam hilaritatem esse viderent. Quocirca et auditus et aspectus perplacebat, quoniam assueverant excipere ejus orationem præstanti ex vultu et ore non sine quadam nativa oculorum comitate fluentem. Oportet autem hæc non simpliciter quasi subito ascita intelligere, sed jam ab initio ætatis tale ingenium sibi induerat. Cum Theophrasto enim in pueritia versatus, homine mansueto, neque a rebus amatoriis alieno, propter pulchritudinem autem quum in ætatis flore adhuc esset, Crantorem Academicum amatorem nactus, huic quidem accessit, sed quoniam ingenio valebat, ejus celeritate, agilitate et ob contentionem fervore usus, a Diodoro quidem veteratorium illud idemque probabile et venustum orationis genus didicit, maxime tamen Pyrrhoni, a Democriti philosophia undelibet profecto, operam dedit, atque hac scientia instructus, Pyrrhoni, si appellationem excipias, tanquam omnium rerum eversioni acquievit. Mnaseas quidem, Philomelus et Timon Sceptici philosophi, Scepticum illum vocant, sui persimilem, qui ipsorum exemplo veritatem, mendacium ac verisimilitudinem omnem tolleret. Ergo quem Pyrrhonei Pyrrhoneum pro dignitate dixissent, is pro sua in amatorem observantia Academicum se nominari adhuc passus est. Ita qui Pyrrhoneus, excepto nomine, totus erat, idem Academici præter nomen nihil habebat. Neque enim fide dignus mihi videtur Gnidius ille Diocles, qui in libris quos Diatribas inscripsit, Arcesilam affirmat, Theodoreorum et Bionis sophistæ metu, qui philosophis infesti, nullam non eos reprehendendi occasionem arriperent, etiam, ne isti negotium ipsi facesserent, veritum esse certam de ulla re sententiam in medio ponere. Nam ut sepias effuso atramento, ita illum cohibita a rebus incertis assensione se tueri. Verum hoc, ut dixi, minus credo. Cæterum illi, de quibus hic quæritur, Arcesilas et Zeno, hinc semel profecti et suorum quisque sociorum disputationibus tanquam armis opibusque freti, Polemonis scholam obliti sunt pugnæ suæ tirocinium fuisse. Quare postquam in certamen ventum est instructique ordines constiterunt,

scutaque jam scutis, hastasque et robora aenæ
committunt acies, clypeisque sonantibus icti
densantur clypei: vastus fragor undique surgit.
Umbonem umbo premit, galeam galea atque virum vir
urgebat propere.
Hic vero crebri gemitus ac vota sequuntur,
dum perimunt pereuntque simul.

Stoicos intellige; Academicos enim illi non petebant, quod qua parte capi facilius vincique possent, ignorarent. Atqui tum demum vincerentur, si suum illis fundamentum excuteretur, hoc est, si neque principium suum retinerent, neque pugnandi occasionem haberent. Ac principium quidem illud convelli poterat, si quis eos

οὐχ οἱ δύο, ἀλλ' ὁ Ἀρκεσίλαος τὸν Ζήνωνα. Ὁ γὰρ Ζήνων εἶχε δή τι τῇ μάχῃ σεμνὸν καὶ βαρύ, καὶ Κηφισοδώρου τοῦ ῥήτορος οὐκ ἄμεινον· ὅς δὴ [ὁ Κηφισόδωρος], ἐπειδὴ ὑπ' Ἀριστοτέλους βαλλόμενον ἑαυτῷ τὸν διδάσκαλον Ἰσοκράτην ἑώρα, αὐτοῦ μὲν Ἀριστοτέλους ἦν ἀμαθὴς καὶ ἄπειρος, ὑπὸ δὲ τοῦ καθορᾶν ἔνδοξα τὰ Πλάτωνος ὑπάρχοντα, οἰηθεὶς κατὰ Πλάτωνα τὸν Ἀριστοτέλην φιλοσοφεῖν, ἐπολέμει μὲν Ἀριστοτέλει, ἔβαλλε δὲ Πλάτωνα, καὶ κατηγόρει ἀρξάμενος ἀπὸ τῶν ἰδεῶν, τελευτῶν εἰς τὰ ἄλλα, ἃ οὐδ' αὐτὸς ᾔδει, ἀλλὰ τὰ νομιζόμενα ἀμφ' αὐτῶν ᾗ λέγεται ὑπονοῶν. Πλὴν οὗτος μὲν ὁ Κηφισόδωρος, ᾧ ἐπολέμει μὴ μαχόμενος, ἐμάχετο ᾧ μὴ πολεμεῖν ἐβούλετο. Ὁ μέντοι Ζήνων καὶ αὐτός, ἐπειδὴ τοῦ Ἀρκεσιλάου μεθίετο, εἰ μὲν μηδὲ Πλάτωνι ἐπολέμει, ἐφιλοσόφει δήπου ἐμοὶ κριτῇ πλείστου ἀξίως, ἕνεκά γε τῆς εἰρήνης [m] ταύτης. Εἰ δ' οὐκ ἀγνοῶν μὲν ἴσως τὰ Ἀρκεσιλάου, τὰ μέντοι Πλάτωνος ἀγνοῶν, ὡς ἐξ ὧν αὐτῷ ἀνέγραψεν ἐλέγχεται, ἔτι [n] ἐποίησεν ἐναντία χαὐτός, μήτε ὃν ᾔδει πλήττων, ὅν τε οὐκ ἐχρῆν, ἀτιμότατα καὶ αἴσχιστα περιυβρικώς, καὶ ταῦτα πολὺ κάκιον ἢ προσήκει κυνί. Πλὴν διέδειξέ γε μὴν μεγαλοφροσύνῃ ἀποσχόμενος τοῦ Ἀρκεσιλάου. Ἤτοι γὰρ ἀγνοίᾳ τῶν ἐκείνου ἢ δέει τῶν Στωϊκῶν, πολέμοιο μέγα στόμα πευκεδανοῖο ἀπετρέψατο ἄλλῃ εἰς Πλάτωνα. Ἀλλὰ καὶ περὶ μὲν τῶν Ζήνωνι εἰς Πλάτωνα κακῶς τε καὶ αἰδημόνως οὐδαμῶς νεωτερισθέντων εἰρήσεταί μοι αὖθίς ποτε, ἐὰν φιλοσοφίας σχολὴν ἀγάγω. Μή πως [o] μέντοι ἀγάγοιμι σχολήν ποτε τοσαύτην, τούτων γοῦν ἕνεκεν, εἰ μὴ ὑπὸ παιδιᾶς. Τὸν δ' οὖν Ζήνωνα ὁ Ἀρκεσίλαος ἀντίτεχνον καὶ ἀξιόνικον ὑπάρχοντα θεωρῶν, τοὺς παρ' ἐκείνου ἀποφερομένους λόγους καθῄρει, καὶ [p] οὐδὲν ὤκνει. Περὶ μὲν οὖν τῶν ἄλλων ἃ ἐμεμάχητο ἐκείνῳ, οὔτ' ἴσως εἰπεῖν ἔχω, εἴτε καὶ εἶχον, οὐδὲν ἔδει νῦν αὐτῶν μνησθῆναι. Τὸ δὲ δόγμα τοῦτο αὐτοῦ πρώτου εὑρομένου, καὶ αὐτὸ [q] τὸ ὄνομα βλέπων εὐδοκιμοῦν ἐν ταῖς Ἀθήναις, τὴν καταληπτικὴν φαντασίαν, πάσῃ μηχανῇ ἐχρῆτο ἐπ' αὐτήν. Ὁ δ' ἐν τῷ ἀσθενεστέρῳ [r] ἡσυχίαν ἄγων, οὐ δυνάμενος ἀδικεῖσθαι, Ἀρκεσιλάου μὲν ἀφίετο [s] πολλὰ ἂν εἰπεῖν ἔχων, ἀλλ' οὐκ ἤθελε, τάχα δὲ μᾶλλον ἄλλως· πρὸς δὲ τὸν οὐκέτι ἐν ζῶσιν ὄντα Πλάτωνα ἐσκιαμάχει, καὶ τὴν ἀπὸ ἁμάξης πομπείαν πᾶσαν κατεθορύβει, λέγων ὡς οὔτ' ἂν τοῦ Πλάτωνος ἀμυνομένου, ὑπερδικεῖν τε αὐτοῦ ἄλλῳ οὐδενὶ μέλον· εἴτε μελήσειεν Ἀρκεσιλάῳ, αὐτός γε κερδανεῖν ᾤετο ἀποτρεψάμενος ἀφ' ἑαυτοῦ τὸν Ἀρκεσίλαον. Τοῦτο δὲ ᾔδει [t] καὶ Ἀγαθοκλέα τὸν Συρακούσιον ποιήσαντα τὸ σόφισμα ἐπὶ τοὺς Καρχηδονίους. Οἱ Στωϊκοὶ δὲ ὑπήκουον ἐκπεπληγμένοι. Ἡ μοῦσα γὰρ αὐτοῖς οὐδὲ τότε ἦν φιλόλογος, οὐδ' ἐργάτις χαρίτων, ὑφ' ὧν ὁ Ἀρκεσίλαος, τὰ μὲν περικρούων, τὰ δὲ ὑποτέμνων, ἄλλα δ'

---

contra Platonis dogmata disserere ostenderet : pugnandi vero ansa tum iis reliqua nulla foret, si vel unum aliquid præcepto illi suo detraherent, quod de imaginatione comprehensionis capace dant. Sed hanc rem tempestive declarare mihi nunc non licet ; de ea autem rursus erit dicendi locus, quum ad hanc potissimum rem venero. Palam igitur ambo dissident illi quidem, sed tamen Arcesilas unus Zenonem petit. Habebat enim Zenonis pugna magnificum quiddam et grave, nec Cephisodori rhetoris contentione præstabilius. Hic enim quum Isocratem, præceptorem suum, ab Aristotele vexari animadverteret, in Aristotelea disciplina quod plane hospes ac peregrinus esset, magnamque Platonicæ famam esse videret, Aristotelem cum Platone sentire ratus, bellum quidem gerebat cum Aristotele, sed ipsum tamen Platonem percutiebat, reprehensionemque suam ab ideis repetitam ad alia denique perducebat, quæ ne ipse quidem norat, sed quæ de illis statuerentur, ex verbis ac vocibus conjiciebat. Cæterum omissa cum eo pugna, quem bello persecutus erat, pugnabat cum eo cui arma inferre nolebat. Verum Zeno et ipse, si relicto Arcesila ne Platoni quidem bellum intulisset, egregie profecto me judice, certe pacis hujus causa, philosophatus esset. At si forte non ignorans quæ docebat Arcesilas, contra acceptæ a Platone philosophandi rationis imperitus, ut ex iis quæ Platoni ascribit conficitur, hoc belli genus suscepit, secus omnino quam par erat, et ipse fecit, nec vulnerato homine quem norat, et eo quem minime decebat, indignissime ac turpissime, ideoque longe fœdius quam cani convenit, contumeliis vexato. Cæterum magnitudine quadam animi abstinere se ab Arcesila ostendit. Nam seu quod hominis sensum ignoraret, seu quod Stoicos vereretur, *trucis ora ingentia belli* alio, hoc est, in Platonem vertit. Sed enim de iis quæ perperam et inverecunde in Platonis ratione Zeno novavit, tum a me rursus aliquando disputabitur, quum a philosophia vacavero. Verum utinam nunquam tantum ab ea vacem, ut hoc argumenti genus aliter ac joco tractandum suscipiam. Nunc ut redeam ad Arcesilam, is Zenonem et artis contrariæ magistrum et sua dignum victoria quum videret, hominis disputationes convellebat, idque sine mora faciebat. Ac cætera quidem omnia, de quibus cum eo contendebat, nec fortasse proferre possim, nec ut possim, nunc certe ea commemorare oporteat. At decretum illud, cujus Zeno ipse princeps et auctor erat, quodque celebri nomine tum Athenis appellari et jactari videbat, illam, inquam, imaginationem comprehensionis capacem machinis sibi omnibus petendam et concutiendam putavit. Alter interea adversus infirmiorem, quasi ab eo lædi non posset, nihil conabatur : idem tamen misso Arcesila, in quem multa dicere poterat, (sive hominem urgere nollet, sive quid aliud sequeretur,) cum Platone ipso, qui vivere jam desierat, tanquam cum umbra pugnabat. Quin etiam nihil non

ὑποσκελίζων, κατεγλωττίζετο αὐτούς, καὶ πιθανὸς ἦν. Τοιγαροῦν πρὸς οὓς μὲν ἀντέλεγεν, ἡττωμένων, ἐν οἷς δὲ λέγων ἦν, καταπεπληγμένων, δεδειγμένον πως τοῖς τότε ἀνθρώποις ὑπῆρχε, μηδὲν εἶναι μήτ' οὖν ἔπος μήτε πάθος, μήτε ἔργον ἐν βραχύ, μηδὲ ἄχρηστον τοὐναντίον ὀφθῆναί ποτ' ἄν, εἴ τι μὴ Ἀρχεσιλάῳ δοκεῖ τῷ Πιταναίῳ. Τῷ δ' ἄρα οὐδὲν ἐδόκει, οὐδ' ἀπεφαίνετο οὐδὲν μᾶλλον, ἢ ῥηματίσκια ταῦτ' εἶναι καὶ φόβους.

(Eusebius Præparat. Evang. lib. XIV, cap. 6 περὶ Ἀρχεσιλάου τοῦ τὴν δευτέραν Ἀκαδημίαν ὑποστησαμένου ἐκ τοῦ αὐτοῦ. Scripsi [a]: Τυδείδου] al. Διομήδους. Cæterum spectat Iliad. lib. V versum 85 seq. Τυδείδην δ' οὐκ ἂν γνοίης ποτέροισι μετείη, ἠὲ μετὰ Τρώεσσιν ὁμιλέοι, ἢ μετ' Ἀχαιοῖς. — [b] ἡβρύνετο] codd. ἡμβρύνετο. — [c] ἀλληλίζων] e Vigeri conjectura; libri ἀλλήλων. — [d] ὁπόθεν δήποθεν] membranæ ὁπόθεν γέ ποθεν. — [e] Λεχθεὶς οὖν κατ' ἀξίαν ὑπὸ τῶν Πυῤῥωνείων] libri Λεχθεὶς οὖν ἀναίτια τῶν Πυῤῥωνείων. — [f] σύν ῥ' ἔβαλον] codd. σὺν δ' ἔλαβον. Sunt Iliadis libri IV versus 447-451 σύν ῥ' ἔβαλον ῥινούς, σὺν δ' ἔγχεα, καὶ μένε' ἀνδρῶν χαλκεοθωρήκων· ἀτὰρ ἀσπίδες ὀμφαλόεσσαι Ἔπληντ' ἀλλήλῃσι, πολὺς δ' ὀρυμαγδὸς ὀρώρει. Ἔνθα δ' ἅμ' οἰμωγή τε καὶ εὐχωλὴ πέλεν ἀνδρῶν, Ὀλλύντων τε καὶ ὀλλυμένων. Quare etiam in verbis ἔπληντ' ἀλλήλῃσι Homericam lectionem restitui, quum Eusebii codices ἔπληντ' ἀλλήλοισι exhibeant. Sequitur versus ἀσπὶς ἄρ' ἀσπίδ' ἔρειδε, κόρυς κόρυν, ἀνέρα δ' ἀνήρ, qui est Iliad. lib. XIII, 131. — [g] καρπαλίμως ἐβίαζεν] codd. ἐδνοπάλιζεν, vocabulum corruptum, in quo καρπαλίμως ἐβίαζεν latere suspicor. Cf. Odyss. lib. XII, 297. — [h] ὀλλύντων τε καὶ ὀλλυμένων] ex Homero; codices ὀλλύντων καὶ ὀλλυμένων — [i] ἠλίσχοντο [i. e. ἠλίσχοντο δ' ἄν. Vid. Hermann. de part. ἄν lib. I, cap. 12 in Opusc. vol. IV p. 58 sqq. Cæterum similis est Xenophontis locus Cyrop. lib. II cap. 1, 9 ἐγὼ μὲν ἄν, ἔφη ὁ Κῦρος, εἰ σὺ εἴην, ὡς τάχιστα ὅπλα ἐποιούμην πᾶσι Πέρσαις τοῖς προσιοῦσι. Cf. Plato Alcib. I p. 111. E. Adde Matthiæ Gramm. Gr. § 524. 3. — [k] τὴν μὲν δὴ ἀρχὴν ἦν] scilicet ἐλέγξαι, quod bis positum cogitari convenit; codd. ἡ μὲν δὴ ἀρχὴ ἦν. — [l] ἀφορμήν, ἥν, εἴ που μόνον] magna ex parte cum Vigero; libri ἀφορμήν, ἣν εἶπον μόνον. De re ipsa vide Ciceronem Acad. prior. lib. II cap. 18. — [m] εἰρήνης] cum codd.: vulgo εἰρημένης. — [n] ἔτι ἐποίησεν] codd. ὅτι ἐποίησεν. — [o] μήπως μέντοι ἀγάγοιμι] codd. μή ποτε μέντοι ἀγάγοιμι Cf. Plato Apol. Socr. p. 19. c. μήπως ἐγὼ ὑπὸ Μελήτου τοσαύτας δίκας φύγοιμι. — [p] καὶ οὐδὲν ὤκνει] ut apud Lucianum Prometh. cap. 18 καὶ πρὸς θεῶν τοῦτό μοι ἀπόκριναι μηδὲν ὀκνήσας. — [q] καὶ αὐτὸ] codd. καὐτὸ. — [r] ὁ δ' ἐν τῷ ἀσθενεστέρῳ] cum Vigero; libri ὁ δ' ἐν τῷ ἀσθενεστέρῳ ὤν. — [s] Ἀρχεσιλάου μὲν ἀφίετο] codd. Ἀρχεσιλάῳ μὲν ἀφίετο. — [t] ᾔδει] codd. ἦδε. —

3. Περὶ δὲ Λακύδου βούλομαί τι διηγήσασθαι ἡδύ. Ἦν μὲν δὴ Λακύδης ὑπογλισχρότερος καί τινα τρόπον ὁ λεγόμενος Οἰκονομικός, οὗτος ὁ εὐδοκιμῶν παρὰ τοῖς πολλοῖς. Αὐτὸς μὲν ἀνοιγνὺς τὸ ταμεῖον, αὐτὸς δ' ἀποκλείων. Καὶ προῃρεῖτο δὲ ὧν ἐδεῖτο, καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἐποίει πάντα δι' αὐτουργίας, οὔτι που αὐτάρκειαν ἐπαινῶν, οὐδ' ἄλλως πενίᾳ χρώμενος, οὐδ' ἀπορίᾳ δούλων, ᾧ γε ὑπῆρχον δοῦλοι ὁπόσοι γοῦν. Τὴν δὲ αἰτίαν ἔξεστιν εἰκάζειν. Ἐγὼ δὲ ὃ ὑπεσχόμην τὸ ἡδύ, διηγήσομαι. Ταμιεύων γὰρ αὐτὸς ἑαυτῷ, τὴν μὲν κλεῖδα περιφέρειν ἐφ' ἑαυτοῦ οὐκ ᾤετο δεῖν· ἀποκλείσας δέ, κατετίθει μὲν ταύτην εἴς τι κοῖλον γραμματεῖον. Σημηνάμενος δὲ δακτυλίῳ, τὸν μὲν δακτύλιον κατεκύλιε διὰ τοῦ κλείθρου, ἔσω εἰς τὸν οἶκον μεθιείς, ὥσθ' ὕστερον ἐπειδὴ πάλιν ἐλθὼν ἀνοίξειε τῇ κλειδί, δυνησόμενος, ἀνελὼν τὸν δακτύλιον,

---

conviciorum in eum, quasi e plaustro, promiscue et raptim fundebat, nimirum quod nec reponere Plato jam posset, nec alium quemquam ei patrocinaturum putaret; aut si forte res illa curæ esset Arcesilæ, sic a suis eum cervicibus esse depulsum expedire sibi arbitraretur. Quo quidem artificii genere Agathoclem Syracusanum adversus Carthaginienses usum esse sciebat. Atque hæc Stoici cum stupore audiebant. Erat enim adhuc infans eorum Musa, nec illarum facetiarum artifex, quibus Arcesilas Zenonis argumenta partim excutiens, partim præcidens, partim supplantans, sic eos linguæ vi obruebat, ut aliis etiam probabilis videretur. Ita, quum et ii quibus contradicebat, victi, et ii quorum in corona loquebatur, attoniti essent: fere pro comperto ejus ætatis hominibus erat, nihil nec verbum esse statuendum nec calamitatem, neque opus vel minimum, neque contra quidquam inutile visum iri, nisi quod Arcesilæ Pitanæo tale videretur. Ei utique nihil plane videbatur, nec aliud quidquam omnino magis hæc omnia, quam voculas tantum aliquas ac terrores esse docebat.

3. Jam vero de Lacyde jucundum quiddam narrare in animo est. Erat igitur is paulo tenacior et quodammodo ejusmodi qui vulgo notissimus ille dispensator jure appellaretur. Nam ipse quidem tum aperiebat penus, tum claudebat. Ac promebat quibus egeret, cæteraque id genus omnia per se et suo arbitratu factitabat, non quidem frugalitatis studio, non paupertate præterea coactus, non inopia servorum laborans, qui aliquot saltem aleret. Sed causam ex suo quisque ingenio conjiciat. Ego jucundum illud commemorabo, quod promisi. Quum igitur suam ipse cellam penariam curaret, nec secum ejus clavem portandam censeret, eam simulatque cellam

αὖθις μὲν ἀποκλείειν, εἶτα δὲ σημαίνεσθαι, εἶτα δ' ἀναβάλλειν ὀπίσω πάλιν ἔσω τὸν δακτύλιον διὰ τοῦ κλείθρου. Τοῦτο οὖν τὸ σοφὸν οἱ δοῦλοι κατανοήσαντες, ἐπειδὴ προΐοι Λακύδης εἰς περίπατον, ἢ ὅποι ἄλλοσε, καὶ αὐτοὶ ἀνοίξαντες ἄν, κἄπειτα ὥς σφισιν ἦν θυμός, τὰ μὲν φαγόντες, τὰ δ' ἐμπιόντες, ἄλλα δὲ ἀράμενοι, ἐκ περιόδου ταὐτὰ [a] ἐποίουν, ἀπέκλειον μέν, ἐσημαίνοντο δέ, καὶ τὸν δακτύλιον, πολλά γε αὐτοῦ καταγελάσαντες, εἰς τὸν οἶκον διὰ τοῦ κλείθρου ἠφίεσαν. Ὁ Λακύδης οὖν πλήρη μὲν καταλιπών, κενὰ δὲ εὑρισκόμενος τὰ σκεύη, ἀπορῶν τῷ γιγνομένῳ, ἐπειδὴ ἤκουε φιλοσοφεῖσθαι παρὰ τῷ Ἀρκεσιλάῳ τὴν ἀκαταληψίαν, ᾤετο τοῦτο ἐκεῖνο αὐτῷ συμβαίνειν περὶ τὸ ταμεῖον. Ἀρξάμενός τε ἔνθεν, ἐφιλοσόφει παρὰ τῷ Ἀρκεσιλάῳ, μηδὲν μήτε ὁρᾶν, μήτε ἀκούειν ἐναργές, ἢ ὑγιές. Καί ποτε ἐπισπασάμενος τῶν προσομιλούντων αὐτῷ τινα εἰς τὴν οἰκίαν [b], ἰσχυρίζετο πρὸς αὐτὸν ὑπερφυῶς, ὡς ἐδόκει, τὴν ἐποχήν, καὶ ἔφη· τοῦτο μὲν ἀναμφίλεκτον ἐγώ σοι ἔχω φράσαι, αὐτὸς ἀπ' ἐμαυτοῦ μαθών, οὐκ ἄλλου πειραθείς. Κἄπειτα ἀρξάμενος περιηγεῖτο τὴν ὅλην τοῦ ταμείου συμβᾶσαν αὐτῷ πάθην. Τί οὖν ἄν, εἶπεν, ἔτι Ζήνων λέγοι πρὸς οὕτως ὁμολογουμένην διὰ πάντων φανεράν μοι ἐν τοῖς τοιοῖσδε ἀκαταληψίαν; ὃς γὰρ ἀπέκλεισα μὲν ταῖς ἐμαυτοῦ χερσίν, αὐτὸς δὲ ἐσημηνάμην, αὐτὸς δὲ ἀφῆκα μὲν εἴσω τὸν δακτύλιον· αὖθις δ' ἐλθὼν ἀνοίξας, τὸν μὲν δακτύλιον ὁρῶ ἔνδον, οὐ μέντοι καὶ τὰ ἄλλα, πῶς οὐ δικαίως ἀπιστούντως τοῖς πράγμασιν ἕξω; Οὐ γὰρ τολμήσω εἰπεῖν ἔγωγε, ἐλθόντα τινὰ κλέψαι ταῦτα, ὑπάρχοντος ἔνδον τοῦ δακτυλίου. Καὶ ὃς ἀκούων, ἦν γὰρ ὑβριστής, ἐκδεξάμενος τὸ πᾶν ὡς ἔσχεν ἀκοῦσαι, μόλις καὶ πρότερον ἑαυτοῦ κρατῶν, ἀπέρρηξε γέλωτα καὶ μάλιστα πλατύν, γελῶν τε ἔτι καὶ καγχάζων διήλεγχεν ἅμα αὐτοῦ τὴν κενοδοξίαν. Ὥστε ἔκτοτε Λακύδης ἀρξάμενος, οὐκέτι μὲν τὸν δακτύλιον ἔσω ἐνέβαλλεν, οὐκέτι δὲ τοῦ ταμείου ἐχρῆτο ἀκαταληψίᾳ, ἀλλὰ κατελάμβανε τὰ ἀφειμένα, καὶ μάτην ἐπεφιλοσοφήκει. Οὐ μέντοι, ἀλλὰ οἵγε παῖδες φόρτακες ἦσαν, καὶ οὐ θάτερα ληπτοί, οἷοι δὲ οὗτοι οἱ κωμῳδικοί τε καὶ Γέται καὶ Δακοί, κἀκ τῆς Δακικῆς λαλεῖν στωμυλήθρας κατεγλωττισμένοι, εἴτε τινὸς Στωϊκοῦ τὰ σοφίσματα ἀκούσαντες, εἴτε καὶ ἄλλως ἐκμαθόντες, εὐθὺ τοῦ τολμήματος ᾔεσαν, καὶ παρελύοντο αὐτοῦ τὴν σφραγῖδα· καὶ τοτὲ μὲν ἑτέραν ἀντ' ἐκείνης ὑπετίθεσαν· τοτὲ δὲ οὐδὲ ἄλλην διὰ τὸ οἴεσθαι ἐκείνῳ γε ἀκατάληπτα ἔσεσθαι, καὶ οὕτω καὶ ἄλλως [c]. Ὁ δὲ εἰσελθὼν ἐσκοπεῖτο· ἀσήμαντον δὲ τὸ ταμεῖον θεωρῶν [d], ἢ σεσημασμένον μέν, σφραγῖδι δ' ἄλλῃ, ἠγανάκτει· τῶν δὲ σεσημάνθαι λεγόντων, αὐτοῖς γοῦν τὴν σφραγῖδα ὁρᾶσθαι τὴν αὐτοῦ, ἠκριβολογεῖτο ἄν, καὶ ἀπεδείκνυε. Τῶν δ' ἡττωμένων τῇ ἀποδείξει καὶ φαμένων εἰ μή τι ἔπεστιν ἡ σφραγίς, αὐτὸν ἴσως ἐπιλελῆσθαι καὶ μὴ σημήνασθαι· καὶ μὴν [e] αὐτός τε ἔφη σημηνάμενος μνημονεύειν, καὶ

clauserat, cava quadam in arcula deponebat. Tum aditu obsignato, annulum per seræ foramen immissum in armarium promtuarium devolvebat, ut eo rursus quum liberet clavi reserato, annulum tollere, atque ita locum denuo cum obserare, tum etiam obsignare posset, annulumque simul per eandem seram rursus immittere. At servi detecto heri artificio, postquam is aut deambulatum aut alio quovis ierat, cella reserata, ubi prout collibuerat, alia vel edendo vel potando hausissent, alia secum ipsi asportassent, eadem vicissim factitantes, cellam primo claudebant, tum obsignabant, denique annulum non sine maximo in philosophum risu per seræ foramen in œcum istum immittebant. Lacydes igitur quando cellæ vasa quæ plena reliquerat, vacua reperiebat, diu ea re conterritus hæsit, tandemque percipi comprehendique nihil, ab Arcesila doceri, quum audivisset, id ipsum esse credidit, quod in suo sibi penu usu veniebat. Hinc initio capto apud Arcesilam sapientiæ studio deditus argumentabatur, nihil se vel perspicui vel sani nec videre unquam nec audire. Quumque aliquando e familiaribus suis unum secum domum abduxisset, hanc ei assensionis retentionem mirifice, ut sibi videbatur, affirmabat. Ibi vero, hoc tibi, inquiebat, sine ulla dubitatione confirmare possum, quod ipse usu præditus, non per aliena experimenta doctus scio. Tum ab initio totam illam cellæ suæ perniciem exponebat. Quid igitur, inquiebat, huic argumento responderet Zeno, quo mihi planum et perspicuum fit, percipi nihil comprehendique posse? Nam postquam manibus ipse meis cellam tum clausi, tum obsignavi, tum annulum immisi, quum reversus, œco reserato, intus annulum modo, non item cætera reperiam, nonne merito fidem omnem rebus abrogem? Nec enim profecto dicere ausim, quemquam huc intro irrumpentem ea suffurari sustinuisse, quia intus annulum meum offendo. Hic auditor ille, erat enim unus ex protervis istis furibus, ubi rem totam ut poterat narrantis ex ore audivit, qui vix risum antea continuisset, in cachinnos effusus est; sed dum ridet adhuc et cachinnatur, simul se nimia sui opinione duci convicit. Itaque Lacydes ex eo tempore nec annulum transmisit in cellam, nec sui armarii promtuarii exemplo percipiendi vim amplius negavit, sed quæ adhuc negligentius asservaverat, omnino comprehendit. Quippe frustra sapientiæ studio tempus impertiverat. Veruntamen servos habebat irrisores, quique neutram in partem facile caperentur : quales utique isti comœdiarum servuli sunt, Getæ atque Daci. Ergo hi ut erant lingua ad Dacicam illam jocandi ridendique licentiam erudita ac procusa, sive Stoici cujusdam argutias audivissent, sive alia ratione hoc didicissent, recta facinus aggressi, sigillum ab eo impressum ita solvebant, ut nunc alterum quoddam ejus in locum supponerent nunc nullum,

ἀπεδείκνυε, καὶ περιῄει τῷ λόγῳ, καὶ ἐδεινολογεῖτο πρὸς αὐτούς, οἰόμενος παίζεσθαι, καὶ προσώμνυεν. Οἱ δ' ὑπολαβόντες τὰς προσβολὰς ἐκείνου, αὐτοί γε ᾤοντο ὑπ' αὐτοῦ παίζεσθαι· ἐπεὶ σοφῷ γε ὄντι δεδόχθαι τῷ Λακύδῃ εἶναι ἀδοξάστῳ, ὥστε καὶ ἀμνημονεύτῳ. Μνήμην γὰρ εἶναι δόξαν· ἔναγχος γοῦν τοῦ χρόνου ἔφασαν ἀκοῦσαι ταῦτα αὐτοῦ πρὸς τοὺς φίλους. Τοῦ δ' ἀναστρέφοντος αὐτοῖς τὰς ἐπιχειρήσεις, καὶ λέγοντος οὐκ Ἀκαδημαϊκά, αὐτοὶ φοιτῶντες εἰς Στωϊκῶν τινος, τὰ λεκτέα ἑαυτοῖς ἀνεμάνθανον, κἀκεῖθεν ἀρξάμενοι ἀντεσοφίστευον, καὶ ἦσαν ἀντίτεχνοι κλέπται Ἀκαδημαϊκοί. Ὁ δὲ Στωϊκοῖς ἐνεκάλει· οἱ παῖδες δὲ τὰ ἐγκλήματα παρέλυον αὐτῷ, ὑπὸ ἀκαταληψίας, οὐκ ἄνευ τωθασμῶν τινων. Διατριβαὶ οὖν ἦσαν πάντων ἐκεῖ, καὶ λόγοι, καὶ ἀντιλογίαι· καὶ ἐν οὐδὲν ἐν τῷ μέσῳ κατελείπετο, οὐκ ἀγγεῖον, οὐ τῶν ἐν ἀγγείῳ τιθεμένων, οὐχ' ὅσα εἰς οἰκίας κατασκευὴν ἀλλ' ἔτι συντελεῖ. [f]. Καὶ ὁ Λακύδης τέως μὲν ἠπόρει, μήτι λυσιτελοῦσαν ἑαυτῷ θεωρῶν τὴν ἑαυτοῦ δόγματος βοήθειαν, εἰ δὲ μὴ ἐξελέγχοι, πάντα ἂν ἀνατρέψαι, αὐτοὺς ἑαυτῷ δοκῶν [g], πεσὼν εἰς ταμήχανον, τοὺς γείτονας ἐκεκράγει, καὶ τοὺς θεούς· καὶ ἰοὺ ἰού, καὶ φεῦ φεῦ, καὶ νὴ τοὺς θεούς, καὶ νὴ τὰς θεάς, ἄλλαι τε ὅσαι ἐν ἀπιστίαις δεινολογουμένων εἰσὶν ἄτεχνοι πίστεις, ταῦτα πάντα ἐλέγετο βοῇ καὶ ἀξιοπιστίᾳ. Τελευτῶν δέ, ἐπεὶ μάχην εἶχεν ἀντιλεγομένην ἐπὶ τῆς οἰκίας, αὐτὸς μὲν ἂν δήπουθεν ἐστωϊκεύετο πρὸς τοὺς παῖδας· τῶν παίδων δὲ τὰ Ἀκαδημαϊκὰ ἰσχυριζομένων, ἵνα μηκέτι πράγματα ἔχοι, οἰκουρὸς ἦν φίλος τοῦ ταμείου προκαθήμενος. Οὐδὲν δὲ εἰς οὐδὲν ὠφελῶν, ὑπειδόμενος οἷ τὸ σοφὸν αὐτῷ ἔρχεται, ἀπεκαλύψατο. Ἄλλως, ἔφη, ταῦτα, ὦ παῖδες, ἐν ταῖς διατριβαῖς λέγεται ἡμῖν, ἄλλως δὲ ζῶμεν. Ταῦτα μὲν καὶ περὶ τοῦ Λακύδου. Τούτου δὲ γίνονται ἀκουσταὶ πολλοί, ὧν εἷς ἦν διαφανὴς ὁ Κυρηναῖος Ἀρίστιππος. Ἐκ πάντων δ' αὐτοῦ τῶν γνωρίμων τὴν σχολὴν αὐτοῦ διεδέξατο Εὔανδρος καὶ οἱ μετὰ τοῦτον. Μεθ' οὓς Καρνεάδης ὑποδεξάμενος τὴν διατριβήν, τρίτην συνεστήσατο Ἀκαδημίαν. Λόγων μὲν οὖν ἀγωγῇ ἐχρήσατο, ᾗ καὶ ὁ Ἀρκεσίλαος· καὶ γὰρ αὐτὸς ἐπετήδευε τὴν εἰς ἑκάτερα ἐπιχείρησιν, καὶ πάντα ἀνεσκεύαζε τὰ ὑπὸ τῶν ἄλλων λεγόμενα μόνῳ δ' ἐν τῷ περὶ τῆς ἐποχῆς λόγῳ πρὸς αὐτὸν διέστη, φὰς ἀδύνατον εἶναι ἄνθρωπον ὄντα περὶ ἁπάντων ἐπέχειν· διαφορὰν δὲ εἶναι ἀδήλου καὶ ἀκαταλήπτου, καὶ πάντα μὲν εἶναι ἀκατάληπτα, οὐ πάντα δὲ ἄδηλα. Μετεῖχε

---

quod utrumcunque factum esset, rem ab eo nunquam perceptum iri existimarent. At ille domum ingressus locum oculis perlustrabat; quem si aut resignatum, aut secus obsignatum videret, ea de re conquerebatur. Jam vero servis sigillum ab eo impressum integrum quidem cerni defendentibus, contra ille subtiliter disserebat et, quid accidisset, demonstrabat. Qua demonstratione victi servi, quum dicerent, si non exstaret sigillum, ab eo fortasse per oblivionem locum non esse obsignatum; imo, inquiebat, eum obsignare me oppido memini, simulque rem longa oratione demonstrabat, ac sese illudi sentiens interposito etiam jurejurando hæc omnia deplorabat. Quos hominis impetus ita excipiebant, ut ipsi etiam irrideri ab eo sibi viderentur: quoniam Lacydi, sapienti viro, visum esset, nihil sibi nec opinionis relinquere, nec memoriæ. Memoriam videlicet opinionem quandam esse; id quod eum nuper certe amicis quibusdam dixisse testes auriti affirmabant. Has ille argumentationes quum ita refutaret, ut alia atque Academici solent omnia reponeret, servi Stoicum aliquem frequentantes, quid sibi dicendum foret, ab eo discebant: atque inde orsi argutias argutiis eludere artique artem opponendo vere Academicos se fures præstare. Tum ille quidem in Stoicos invehebatur, sed servi crimina in ipsos collata comprehendi posse negando diluebant, idque non sine dictis quibusdam mordacibus. Ibi ergo disputationes omnium, argumenta, verborum concertationes, dum interea nihil relinquebatur, non vas, non quidquam eorum quæ in vasa recondebantur, non aliud quidlibet, quod ad supellectilem pertineret. Quapropter Lacydes aliquamdiu æstuare, qui dogmatis sui defensionem nequaquam sibi utilem esse videret; mox reputans, ni detegeret fraudem, fortunas suas omnes illorum culpa esse perituras, tandem inops consilii, vicinos inclamare, implorare deos: sæpe hei mihi, eheu, per deos deasque omnes ingeminare, ac cætera id genus argumenta, quæ hominibus graviter querentibus, ubi nulla eis apud alios fides est, sine arte natura suppeditat. Quæ quidem universa magno clamore deplorata sane probabilitatis speciem habebant. Postremo hac in contentione domestica de rebus controversis ipse quidem utique Stoicum apud servos agebat: sed quum isti Academica dogmata pervicacius tuerentur, ne quid amplius molestiæ inde traheret, domi deinceps manebat ac cellæ suæ foribus assidebat. Sed quoniam ista sessio Lacydi nihil ad ullam rem proderat, et quia secum ipse cogitabat, quo sua sibi calliditas recideret: tandem sententiam suam aperiens, nimirum famuli, inquit, aliter hæc in schola disputamus, aliter vivimus. Sed hæc hactenus etiam de Lacyde. Hujus multi fuerunt auditores, inter quos Aristippus Cyrenæus excelluit. Ex omnibus autem ejus discipulis Evander post eum scholæ præfuit ac cæteri qui eum exceperunt. Quibus cunctis succedens Carneades ita magistri partes obtinuit, ut tertiam Academiam conderet. Is igitur eodem quo Arcesilas orationis genere utebatur, siquidem et illum in utramque partem disputandi morem tenebat, et quæ ab aliis dicerentur omnia refutabat: cæterum una erat assensionis retentio, de qua ab illo dissideret. Quippe fieri non posse dicebat, ut qui homo esset, is a rebus omnibus

δὲ οὗτος καὶ τῶν Στωϊκῶν λόγων, πρὸς οὓς καὶ ἐριστικῶς ἱστάμενος, ἐπὶ πλέον ηὐξήθη, τοῦ φαινομένου τοῖς πολλοῖς πιθανοῦ, ἀλλ' οὐ τῆς ἀληθείας στοχαζόμενος. Ὅθεν καὶ πολλὴν παρέσχε τοῖς Στωϊκοῖς ἀηδίαν. Γράφει δ' οὖν καὶ ὁ Νουμήνιος περὶ αὐτοῦ ταῦτα.

(Eusebius Præparat. Evang. lib. XIV cap. 7 ὁποῖος τῶν δηλουμένων ὁ βίος. Περὶ Λακύδου τοῦ τὸν Ἀρκεσίλαον διαδεξαμένου· ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ. Scripsi [a] : ἐκ περιόδου ταὐτὰ] codd. ἐκ περιόδου ταῦτα. Cæterum de eadem re ita scribit Diogenes Laertius lib. IV, 59 τοῦτόν φασι καὶ περὶ οἰκονομίαν γλυκύτατα ἐσχηκέναι. Ἐπειδὰν γάρ τι προέλοι τοῦ ταμείου, σφραγισάμενος πάλιν εἴσω τὸν δακτύλιον διὰ τῆς ὀπῆς ἐῤῥίπτει, ὡς μηδέποτε αὐτοῦ περιαιρεθείη καί τι βασταχθείη τῶν ἀποκειμένων. Μαθόντα δὴ τοῦτο τὰ θεραπόντια ἀπεσφράγιζε, καὶ ὅσα ἐβούλετο ἐβάσταζεν· ἔπειτα τὸν δακτύλιον διὰ τῆς ὀπῆς ἐνίει εἰς τὴν στοάν· καὶ τοῦτο ποιοῦντα οὐδέποτε ἐφωράθη. — [b] οἰκίαν] cum Wyttenbachio ad Plutarch. lib. de recta audiendi ratione p. 39. A. (Vol. VI p. 326 ed. Oxon.); codd. οἰκείαν. — [c] καὶ οὕτω καὶ ἄλλως] e Vigeri conjectura; libri καὶ οὕτω καὶ οὐκ ἄλλως. — [d] τὸ ταμεῖον θεωρῶν] e Vigeri conjectura; libri τὸ γραμματεῖον θεωρῶν — [e] καὶ μὴν] codd. ναὶ μὴν. — [f] συντελεῖ] codd. συντελῇ. — [g] εἰ δὲ μὴ ἐξελέγχοι, πάντα ἂν ἀνατρέψαι αὐτοὺς ἑαυτῷ δοκῶν] ubi ἀνατρέψαι αὐτοὺς accipiendum ut apud Demosthenem de fals. leg. p. 419. ult. ἀνέτρεψε καὶ κατέδυσε. Structura autem εἰ δὲ μὴ ἐξελέγχοι, πάντα ἂν ἀνατρέψαι κτλ. similis est Demostheneæ Phil. I, 11 δοκεῖτε δέ μοι πολὺ βέλτιον ἂν περὶ τοῦ πολέμου καὶ ὅλης τῆς παρασκευῆς βουλεύσασθαι, εἰ τὸν τόπον, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τῆς χώρας, πρὸς ἣν πολεμεῖτε, ἐνθυμηθείητε. Cf. Bremium ad Olynth. III, 6. Membranæ habent partim εἶτα μὴ ἐξελέγξαι πάντα ἀνατρέψαι τε ἑαυτῷ δοκῶν, partim εἴτε μὴ ἐξελέγχοι πάντα ἀνατρέψεσθαι ἑαυτῷ δοκῶν. Non audiendus Vigerus, qui in verbis ἠκριβολογεῖτο ἄν, καὶ ἀπεδείκνυε particulam ἂν delendam censebat. Vid. Hermann. de part. ἂν lib. I cap. 7 in Opusc vol. IV pag. 20 seqq. Illud vero mirandum, quod Lacydes toties a servis suis deceptus fallere judices in amici causa ausus est. Qua de re sic Plutarchus de discern. adul. ab amico cap. 32 vol. VII p. 205 ed. Hutten. Λακύδης γοῦν, ὁ Ἀρκεσιλάου γνώριμος, ἀπ' εἰσαγγελίας φεύγοντι δίκην Κηφισοκράτει μετὰ τῶν ἄλλων φίλων παρειστήκει· τοῦ δὲ κατηγόρου τὸν δακτύλιον αἰτήσαντος, ὁ μὲν ἡσυχῇ παρακαθῆκεν· αἰσθόμενος δὲ ὁ Λακύδης ἐπέβη τῷ ποδί, καὶ ἐπέκρυψεν· (ἦν δὲ ὁ ἔλεγχος ἐν ἐκείνῳ) μετὰ δὲ τὴν ἀπόφευξιν τοῦ Κηφισοκράτους δεξιουμένου τοὺς δικαστάς, εἷς τις, ὡς ἔοικεν, ἑωρακὼς τὸ γενόμενον, ἐκέλευσε Λακύδῃ χάριν ἔχειν, καὶ τὸ πρᾶγμα διηγήσατο, τοῦ Λακύδου πρὸς μηδένα φράσαντος. Consule Wyttenbachium Animadv. in Plutarch. Vol. VI pag. 493 ed Oxon.)

4. Καρνεάδης δὲ ἐκδεξάμενος παρήγησιν [a], οὗ χρεὼν φυλάξαι ὅσα ἀκίνητα καὶ ὅσα κεκινημένα ἦν, τούτου μὲν ἠμέλει· εἰς δ' Ἀρκεσίλαον, εἴτ' οὖν ἀμείνω, εἴτε καὶ φαυλότερα ἦν ἐπανενεγκών, διὰ μακροῦ τὴν μάχην ἀνενέαζε. Καὶ ἑξῆς ἐπιλέγει, ἦγε δ' οὖν καὶ οὗτος καὶ ἐπέφερεν [b], ἀντιλογίας τε καὶ στροφὰς λεπτολόγους συνέφερε τῇ μάχῃ ποικίλλων, ἐξαρνητικός τε καὶ [c] καταφαντικὸς ἦν, κἀμφοτέρωθεν ἀντιλογικός. Εἰ δέ που [d] ἔδει τι καὶ θαῦμα ἐχόντων λόγων, ἐξηγείρετο λάβρος, οἷον ποταμὸς ῥοώδης, σφοδρῶς ῥέων, πάντα καταπιμπλὰς τὰ τῇδε καὶ τὰ κεῖθι, καὶ εἰσέπιπτε, καὶ συνέσυρε τοὺς ἀκούοντας διὰ θορύβου. Τοιγαροῦν ἀπάγων τοὺς ἄλλους, αὐτὸς ἔμενεν ἀνεξαπάτητος, ὃ μὴ προσῆν τῷ Ἀρκεσιλάῳ. Ἐκεῖνος γὰρ περιεχόμενος τῇ φαρμάξει τοὺς συγκορυβαντιῶντας, ἔλαθεν ἑαυτὸν πρῶτον ἐξηπατηκὼς μὴ ᾐσθῆσθαι, πεπεῖσθαι δ' ἀληθῆ εἶναι, ἃ λέγει διὰ τῆς ἁπαξαπάντων ἀναιρέσεως χρημάτων. Κακὸν δὲ ἦν ἂν κακῷ ἐπανακείμενον, ὁ Καρνεάδης τῷ Ἀρκεσιλάῳ· μὴ χαλάσας τι σμικρόν, ὑφ' οὗ οὐκ ἄπρακτοι ἔμελλον ἔσεσθαι, κατὰ τὰς ἀπὸ τοῦ πιθανοῦ λεγομένας αὐτῷ θετικάς τε καὶ ἀρνητικὰς φαντασίας, τοῦ εἶναι τόδε τι ζῷον, ἢ μὴ ζῷον εἶναι. Τοῦτο οὖν ὑπανείς, ὥσπερ οἱ ἀναχάζοντες θῆρες, βιαιότερον, καὶ μᾶλλον ἑαυτοὺς ἱεῖσιν εἰς τὰς αἰχμάς, χαὐτὸς ἐνδοὺς δυνατώτερον ἐπῆλθεν.

---

assensum cohiberet : aliud porro incertum esse, aliud comprehendi non posse; et incomprehensibiles quidem esse res omnes, non omnes tamen incertas esse. Fuit hic etiam Stoicorum rationis non ignarus, qua impugnanda magis etiam inclaruit, dum id potius quod vulgo verisimile videbatur, quam verum ipsum spectat. Quapropter Stoicis quoque plurimum molestiæ exhibebat. De hoc igitur Numenius ita scribit.

4. Carneades docendi postea munere suscepto, eum aspernatus, cujus omnia dogmata vel immota adhuc vel ab aliis jam sollicitata retinere debebat, cunctisque ad Arcesilam, sive meliora, sive deteriora essent, relatis, pugnam ipse longo demum intervallo renovabat. Ac superioribus subjungens alia hic quoque tum allegabat tum afferebat, pugnamque suam contradictionibus et subtilibus quibusdam argutiis variatam conserebat, negando simul et affirmando atque oppositis utrimque rationibus disputando. Quodsi magnifico quodam dicendi genere opus esset, tum vehementi cursu ferebatur, ut amnis celer et rapidus, omnia passim inundans et obruens, atque urgens auditores magno cum strepitu secum rapiebat. Itaque alios in errorem inducens ipse a nemine decipi poterat, quæ natura non inerat in Arcesila. Is enim cæteros, quibuscum Corybantum more insanivit, præstigiis suis complexus, non

Ἐπεὶ δὲ ὑποσταίη [e] τε καὶ εὖ ἔχοι, τηνικαῦτα ἤδη καὶ οὗ προὐδέδοχτο καὶ ἐμέμνητο, ἑκὼν ἠμέλει [f]. Τὸ γὰρ ἀληθές τε καὶ τὸ ψεῦδος ἐν τοῖς πράγμασιν ἐνεῖναι συγχωρῶν, ὥσπερ ξυνεργαζόμενος τῆς ζητήσεως τρόπῳ, παλαιστοῦ δεινοῦ λαβὴν δούς, περιεγένετο ἔνθεν. Κατὰ γὰρ τὴν τοῦ πιθανοῦ ῥοπὴν ἑκάτερον παρασχών, οὐδέτερον εἶπε βεβαίως καταλαμβάνεσθαι. Ἦν γοῦν λῃστὴς καὶ γόης σοφώτερος. Παραλαβὼν γὰρ ἀληθεῖ μὲν ὅμοιον ψεῦδος, καταληπτικῇ δὲ φαντασίᾳ καταληπτὸν ὅμοιον, καὶ ἀγαγὼν εἰς τὰς ἴσας, οὐκ εἴασεν οὔτε τὸ ἀληθὲς εἶναι, οὔτε τὸ ψεῦδος, ἢ οὐ μᾶλλον τὸ ἕτερον τοῦ ἑτέρου, ἢ μᾶλλον ἀπὸ τοῦ πιθανοῦ. Ἦν οὖν ὀνείρατα ἀντὶ ὀνειράτων, διὰ τὸ ὁμοίας φαντασίας ἀληθέσιν εἶναι τὰς ψευδεῖς, ὡς ἀπὸ ᾠοῦ κηρίνου πρὸς τὸ ἀληθινὸν ᾠόν. Συνέβαινεν οὖν τὰ κακά, καὶ πλείω. Καὶ μέντοι λέγων ὁ Καρνεάδης ἐψυχαγώγει καὶ ἠνδραποδίζετο. Ἦν δὲ κλέπτων μὲν ἀφανής, φαινόμενος δὲ λῃστής, αἱρῶν δὲ δόλῳ καὶ βίᾳ τοὺς καὶ πάνυ σφόδρα παρεσκευασμένους. Πᾶσα γοῦν Καρνεάδου διάνοια ἐνίκα, καὶ οὐδεμία ἡττισοῦν ἄλλως· ἐπεὶ καὶ οἷς ἐπολέμει, ἦσαν εἰπεῖν ἀδυνατώτεροι. Ἀντίπατρος γοῦν ὁ κατ' αὐτὸν γενόμενος, ἔμελλε μὲν ἀγωνιῶν [ff] τι γράφειν· πρὸς δ' οὖν τοὺς ἀπὸ Καρνεάδου καθ' ἡμέραν ἀποφερομένους λόγους οὔποτε ἐδημοσίευσεν, οὐχ ἐν ταῖς διατριβαῖς, οὐκ ἐν τοῖς περιπάτοις, οὐδὲ εἶπεν, οὐδὲ ἐφθέγξατο, οὐδ' ἤκουσέ τις αὐτοῦ, φασίν, οὐδὲ γρῦ· ἀντιγραφὰς δὲ ἐπανετείνετο, καὶ γωνίαν λαβών, βιβλία κατέλιπε γράψας τοῖς ὕστερον, οὐδὲ νῦν [g] δυνάμενα, καὶ τότε ἀδυνατώτερα πρὸς οὕτως ἄνδρα ὑπέρμεγαν φανέντα, καὶ καταδόξαντα εἶναι τοῖς τότε ἀνθρώποις τὸν Καρνεάδην. Ὅμως δέ, καίτοι καὐτὸς ὑπὸ Στωϊκῆς φιλονεικίας εἰς τὸ φανερὸν κυκῶν, πρός γε τοὺς ἑαυτοῦ ἑταίρους δι' ἀποῤῥήτων ὡμολόγει τε καὶ ἠλήθευε [h], καὶ ἀπεφαίνετο, ἃ κἂν ἄλλος τῶν ἐπιτυχόντων. Εἶτα ἑξῆς φησι, Καρνεάδου δὲ γὰρ γνώριμος Μέντωρ μὲν ὁ πρῶτος, οὐ μὴν διάδοχος. Ἀλλ' ἔτι ζῶν Καρνεάδης ἐπὶ παλλακῇ μοιχὸν εὑρών, οὐχ ὑπὸ πιθανῆς φαντασίας, οὐδ' ὡς μὴ κατειληφώς, ὡς δὲ μάλιστα πιστεύων τῇ ὄψει, καὶ καταλαβών, παρῃτήσατο τὴν διατριβήν [i]. Ὁ δὲ ἀπο-

---

animadvertebat, in quam fraudem primum semet ipsum impulisset, dum sublatis rebus universis de placitorum suorum veritate ei persuasum est. Verum Carneadem Arcesilæ sic tanquam malum malo impositum jure dixeris; qui ne tantillum quidem unquam remitteret, nisi quo effecturum se videbat, ut auditores postea quo se verterent non haberent : id quod eo visorum, ut appellabat, genere consequebatur, quæ probabili ratione certum ac singulare quiddam, animal esse, vel confirmandi vel negandi vim haberent. Ergo postquam aliquid ejusmodi dederat, quemadmodum feræ aliquantum retrocedentes, in spicula tanto postea vehementius irruunt : sic ille ubi nonnihil aliis indulserat, eo deinde potentius ingruebat. Quum vero firmiorem jam solidioremque disputationem ingressus erat, tum illud ipsum quod sibi antea visum esset quodque jam memorasset, ultro negligebat. Nam qui verum et falsum in rebus inesse concederet, quasi verbis ad propriam quæstionis rationem accommodatis quam ipse periti luctatoris more ansam dederat, ea postmodum vincebat. Dum enim utrumque pro verisimilitudinis utrimque nutantis ratione concedit, neutrum simul firme comprehendi posse dixit. Ergo prædator præstigiatorque Arcesila sollertior fuit. Ita enim vero aliquid falsi, quod et percipiebatur et imaginationi comprehensionis capaci simile erat adjungebat, ut quum paria ea esse ostenderet, simul nec vero locum ullum nec falso relinqueret, aut neutrum altero potius verum esse falsumve pateretur, aut si alterutrum potius, id tamen sola probabilitate commendatum tale videretur. Somniis ergo somnia succedebant, quia veris etiam visis falsa similia putabantur, tanquam si ovi cerei species cum vero ovo componeretur. Incommoda hæc igitur aliaque plura contingebant. Sed tamen Carneades interea dicendi facultate audientium animos permulcebat ac devinciebat. Erat autem occulte fur, palam prædator, qui fraude et vi etiam paratissimum quemque caperet. Omnis enim Carneadis vincebat sententia, et præterea nulla cujuslibet alius hominis opinio, quum dicendi facultate adversarios etiam omnes præstaret. Antipater certe illius æqualis scripto duntaxat aliquid mandabat, sed admodum timide. Itaque nunquam disputationibus a Carneade quotidie habitis quidquam publice opposuit, neque in schola neque in ambulationibus de iis loquens, aut eas tangens, neque quisquam ullum ab eo verbum, ut aiunt, ea de re audivit : scripta solum quædam eminus intentabat, et angulos latebrasque adhibens, libros tantum posteris relinquebat, verum ejusmodi, qui ne nunc quidem, tum vero multo minus Carneadem illum, qui tantus ejus ævi hominibus et videbatur et existimabatur, sustinere possent. Et tamen ille ipse qui Stoicos vellicaturus palam in omnibus rebus turbabat, clam inter sodales suos cuncta illa concedebat, verissime loquebatur et pronuntiabat quæ quilibet alius homo de multis. Deinceps ait Mentorem primum Carneadis discipulum, non tamen successorem fuisse. Sed quum vivus adhuc Carneades hominem cum pellice sua concumbentem reperisset, non propter probabilem aliquam visionem, aut quod eum minus comprehenderet, sed quia suis maxime credebat oculis eumque comprehendebat, postea ejus operam et consuetudinem repudiavit. Is igitur postquam a magistro defecit, mutuis cum illo argutiis artificiisque pugnare, quæque ille incomprehensa defendebat, reprehendere cœpit. Præterea alio loco superioribus hæc subjungens : Carneades, inquit, quippe qui contrario modo philosopharetur, mendaciis superbiebat, quibus verum funditus delere conabatur. Quocirca mendaciis tanquam præten-

στὰς ἀντεσοφίστευε καὶ ἀντίτεχνος ἦν, ἐλέγχων αὐτοῦ τὴν ἐν τοῖς λόγοις ἀκαταληψίαν. Καὶ πάλιν ἐπιφέρει λέγων· ὁ δὲ Καρνεάδης, οἷον ἀντεστραμμένα φιλοσοφῶν, τοῖς ψεύμασιν ἐκαλλωπίζετο, καὶ ὑπ' αὐτοῖς τὰ ἀληθῆ ἠφάνιζε. Παραπετάσμασιν οὖν ἐχρῆτο τοῖς ψεύμασι, καὶ ἠλήθευεν [k] ἔνδον λανθάνων καπηλικώτερον. Ἔπασχεν οὖν πάθημα ὀσπρίων, ὧν τὰ μὲν κενὰ ἐπιπολάζει τε τῷ ὕδατι καὶ ὑπερέχει, τὰ χρηστὰ δὲ αὐτῶν ἐστι κάτω καὶ ἐν ἀφανεῖ. Ταῦτα καὶ περὶ Καρνεάδου λέγεται. Διάδοχος δ' αὐτοῦ τῆς διατριβῆς καθίσταται Κλειτόμαχος· μεθ' ὃν Φίλων, οὗ πέρι ὁ Νουμήνιος μνημονεύει ταῦτα.

(Eusebius Præparat. Evang. lib. XIV cap. 8 περὶ Καρνεάδου τοῦ τὴν τρίτην Ἀκαδημίαν ὑποστησαμένου. Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ. Scripsi [a] : παρήγησιν] cum codd. i. e. ὑφήγησιν. Quod autem sequitur οὗ χρεὼν, ad Platonem referendum esse patet. — [b] ἦγε δ' οὖν καὶ οὗτος καὶ ἐπέφερεν] codd. ἦγε δ' οὖν καὶ οὗτος καὶ ἀπέφερεν. Est vero ἦγε intelligendum, ut δῶρα ἄγειν τινὶ apud Xenophontem et alios scriptores. Vid. Henr. Steph. Thes. s. v. ἄγειν. Porro quum ἀπέφερεν ferri non posset, hoc in ἐπέφερεν mutandum censui. Neque enim probabilis est Vigeri conjectura, qui in vulgatæ scripturæ locum ἦγε δ' οὖν καὶ οὗτος καὶ ἔφερεν substituere volebat. — [c] καὶ καταφαντικὸς] cum codd; cujus loco Aristoteles καταφατικὸς dicere solet. — [d] εἰ δέ που] e Vigeri conjectura; libri εἴτε που. — [e] ἐπεὶ δὲ ὑποσταίη] e Vigeri conjectura; codd. ἐπεί τε. — [f] οὐ προὐδέδοκτο καὶ ἐμέμνητο, ἑκὼν ἠμέλει] e Vigeri conjectura; codd. οὐ προδέδοκτο, ἑκὼν ἠμέλει καὶ ἐμέμνητο. — [ff] ἀγωνιῶν] libri ἀγωνιᾶν — [g] οὐδὲ νῦν] codd. οὔτε νῦν. — [h] ἠλήθευε] codd. ἠλίθευε. — [i] τὴν διατριβήν] libri τῆς διατριβῆς. — [k] ἠλήθευεν] membranæ ἠλίθευεν.

5. Ὁ δὲ Φίλων ἄρα οὗτος, ἄρτι μὲν ἐκδεξάμενος τὴν διατριβήν, ὑπὸ χαρμονῆς ἐξεπέπληκτο, καὶ χάριν ἀποδιδοὺς ἐθεράπευε, καὶ τὰ δεδογμένα τῷ Κλειτομάχῳ ηὖξε, καὶ τοῖς Στωϊκοῖς ἐκορύσσετο νώροπι χαλκῷ. Ὡς δὲ προϊόντος μὲν τοῦ χρόνου, ἐξιτήλου δ' ὑπὸ συνηθείας οὔσης αὐτῶν τῆς ἐποχῆς, οὐδὲν μὲν κατὰ τὰ αὐτὰ ἑαυτῷ ἐνόει, ἡ δὲ τῶν παθημάτων αὐτὸν ἀνέστρεφεν ἐνάργειά τε καὶ ὁμολογία. Πολλὴν δῆτ' ἔχων ἤδη τὴν διαίσθησιν, ὑπερεπεθύμει, εὖ ἴσθ' ὅτι, τῶν ἐλεγξάντων τυχεῖν, ἵνα μὴ ἐδόκει μετὰ νῶτα βαλὼν αὐτὸς ἑκὼν φεύγειν. Φίλωνος δὲ γίνεται ἀκουστὴς Ἀντίοχος, ἑτέρας ἄρξας Ἀκαδημίας. Μνησάρχῳ γοῦν τῷ Στωϊκῷ σχολάσας, ἐναντία Φίλωνι τῷ καθηγητῇ ἐφρόνησε, μυρία τε ξένα προσῆψε τῇ Ἀκαδημίᾳ. Ταῦτα καὶ παραπλήσια τούτοις μυρία τῆς Πλάτωνος περὶ διαδοχῆς μνημονεύεται. Ὥρα δ' οὖν ἄνωθεν τὸν λόγον ἀναλαβόντας, τῶν φυσικῶν φιλοσόφων τὰς ψευδοδοξίας ὁμοῦ καὶ ἀντιδοξίας ἐπισκέψασθαι· οἱ τὴν πολλὴν γῆν πλανηθέντες, καὶ τὴν τοῦ ἀληθοῦς εὕρεσιν περὶ πλείστου πεποιημένοι, ταῖς τε τῶν παλαιῶν ἁπάντων δόξαις καθωμιληκότες, καὶ τἀκριβὲς τῆς παρὰ πᾶσι Φοίνιξί τε καὶ Αἰγυπτίοις, αὐτοῖς τε Ἕλλησι πολὺ πρότερον θεολογίας ἐξηκριβωκότες, τίνα τῶν πόνων τὸν καρπὸν εὕροντο, παρ' αὐτῶν ἄξιον ἀκοῦσαι, ὡς ἂν μάθοιμεν εἴ τι θεοπρεπὲς εἰς αὐτοὺς παρὰ τῶν πρεσβυτέρων κατῆλθεν. Ἐκράτει μὲν γὰρ πρότερον ἐκ παλαιοῦ αἰῶνος παρὰ τοῖς ἔθνεσιν ἡ πολύθεος δεισιδαιμονία, νεῴ τε καὶ μυστήρια ἱερὰ τῶν θεῶν κατὰ πόλεις καὶ χώρας συνήθως παρὰ πᾶσιν ἐφυλάττοντο. Οὐ δὴ οὖν οὐδὲ φιλοσοφίας ἀνθρωπίνης ἦν χρεία, εἰ δὴ τὰ τῆς θεοσοφίας προειλήφει· οὐδ' ἦν τις ἀνάγκη καινοτομεῖν τοὺς σοφούς, εἰ δὴ τὰ τῶν προγόνων αὐτοῖς εὖ ἔχοντα ἦν. Ἀλλ' οὐδὲ στασιάζειν καὶ διαφέρεσθαι τοὺς γενναίους φιλοσόφους, εἰ δὴ σύμφωνος καὶ ἀληθὴς ἡ πάτριος αὐτοῖς περὶ θεῶν δόξα τυγχάνειν δεδοκίμαστο. Τί δὲ ἔδει πολεμεῖν ἀλλήλοις, καὶ μάχεσθαι, ἢ τὴν μακρὰν ὁδὸν ἄνω καὶ

---

tis quibusdam velis utebatur, quamquam intus latitans fraudulentius vera dicebat. Ita hoc ipsum philosopho accidebat, quod in leguminibus evenire solet, quorum quæ inania sunt, summæ aquæ innatant atque eminent, quum optima quæque lateant atque in profundo abstrusa sint. Hæc etiam de Carneade traduntur. Is Clitomachum artis doctrinæque successorem habuit; Philonem Clitomachus, de quo idem Numenius hæc prædicat.

5. Philo igitur hic principio quum modo scholæ præfecturam accepisset, lætitia vehementiore affectus ac referendæ gratiæ cupidus, Clitomachi decreta tum colere, tum magis magisque illustrare et amplificare, Stoicos autem *radiante lacessere ferro*. At temporis progressu quum quotidiana consuetudine illa Academicorum assensionis retentio paulatim evanesceret, nihil jam pristino suo more sentiebat, sed ipsum in contrariam omnino partem casuum malorumque evidentia et confessio convertebat. Sed quoniam pleraque certo jam planeque percipiebat, exsistere tantum videlicet a quibus convinceretur, summopere cupiebat, ne terga ultro vertisse fugisseque videretur. Hujus porro Philonis auditor fuit Antiochus, novæ postea Academiæ conditor: qui postquam Mnesarcho Stoico operam dedit, a Philone magistro dissensit et aliena atque inusitata sexcenta Academiæ attribuit. Hæc aliaque id genus innumera de Platonis successione traduntur. Nunc igitur altius oratione repetita, physicorum istorum partim falsas opiniones, partim contrarias sententias excutere vacat: quumque tantum ipsi terrarum obierint, tanto arserint veri reperiendi studio, tanta in cognoscendis veterum omnium opinionibus assiduitate versati sint, denique pristina omnium vel Phœnicum vel Ægyptiorum vel ipsorum Græcorum theologiæ mysteria tam acute indagarint, æquum est, nos ex illis audire, quem tandem laborum suorum fructum consecuti sint.

κάτω περιτρέχειν, πλανᾶσθαι τε καὶ τὰ βαρβάρων ὑποσυλᾷν, οἴκοι δέον μένοντας παρὰ θεῶν ἐκμανθάνειν, εἰ δή τινες ἦσαν θεοί, ἢ παρὰ τῶν θεολόγων ἀνδρῶν, τοὺς ἀληθεῖς καὶ ἀδιαπτώτους περὶ τῶν ἐπιζητουμένων ἐν φιλοσοφίᾳ λόγους, περὶ ὧν μυρία ὅσα μοχθήσαντες διηνέχθησαν, μακρῷ τῆς τἀληθοῦς εὑρέσεως ἀφυστερήσαντες; Τί δὲ καὶ περὶ θεῶν νεώτερα χρῆν ἐπιζητεῖν τολμᾷν, ἢ στασιάζειν καὶ διαπυκτεύειν ἀλλήλοις, εἰ δὴ ἀσφαλὴς καὶ βεβαία θεῶν εὕρεσις, καὶ γνῶσις εὐσεβείας ἀληθὴς ἐν τελεταῖς καὶ μυστηρίοις, τῇ τε ἄλλῃ τῶν παλαιτάτων περιείχετο θεολογίᾳ, αὐτὴν ἐκείνην παρὸν ἀκίνητον καὶ ὁμολογουμένην συμφώνως περιέπειν; Ἀλλὰ γάρ, εἰ φανεῖεν οὗτοι μηδὲν ἀληθὲς περὶ θεοῦ παρὰ τῶν προτέρων μεμαθηκότες, οἰκείαις δ' ἐπινοίαις τῇ περὶ φύσεως ἐπιβεβληκότες ἐξετάσει, καὶ στοχασμοῖς μᾶλλον ἢ καταλήψει κεχρημένοι· τί χρὴ λοιπὸν μὴ οὐχὶ συνομολογεῖν, τὴν παλαιὰν τῶν ἐθνῶν θεολογίαν μηδὲν πλέον τῆς ἀποδοθείσης ἐν τοῖς πρὸ τούτου συγγράμμασιν ἱστορίας ἐπέχειν; Ὅτι μὲν οὖν ἐξ ἀνθρωπίνων στοχασμῶν, καὶ πολλῆς λογομαχίας, καὶ πλάνης, ἀλλ' οὐκ ἔκ τινος ἀκριβοῦς καταλήψεως, ἡ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ὑπέστη φιλοσοφία, ἐκ τῆς πρὸς Νεκτανεβὼ τὸν Αἰγύπτιον ἐπιστολῆς τοῦ Πορφυρίου μάθοις ἄν, αὐτὸ δὴ τοῦτο ἀκούσας ὁμολογοῦντος ἐν τούτοις.

(Eusebius Præparat. Evang. lib. XIV cap. 9 περὶ Φίλωνος τοῦ διαδεξαμένου Κλειτόμαχον, τὸν διαδεξάμενον Καρνεάδην. Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ. Numenii verbis sua subjungit Eusebius, quæ servanda putavi.)

ϛ. Ἀλλὰ τί δή ἐστι τὸ ὄν; ἆρα ταυτὶ τὰ στοιχεῖα τὰ τέτταρα, ἡ γῆ καὶ τὸ πῦρ, καὶ αἱ ἄλλαι δύο μεταξὺ φύσεις; ἆρα οὖν δὴ τὰ ὄντα ταῦτά ἐστιν, ἤτοι ξυλλήβδην, ἢ καθ' ἕν γέ τι αὐτῶν; καὶ πῶς, ἅ γέ ἐστι καὶ γεννητὰ καὶ παλινάγρετα, εἴ γέ ἐστιν ὁρᾷν αὐτὰ ἐξ ἀλλήλων γινόμενα καὶ ἀπαλλασσόμενα, καὶ μήτε στοιχεῖα ὑπάρχοντα, μήτε συλλαβάς; Σῶμα μὲν τουτὶ [a] οὕτως οὐκ ἂν εἴη τὸ ὄν. Ἀλλ' ἄρα ταυτὶ μὲν οὔ, ἡ δ' ὕλη δύναται εἶναι ὄν· ἀλλὰ καὶ ταύτην παντὸς μᾶλλον ἀδύνατον, ἀῤῥωστίᾳ τοῦ μένειν. Ποταμὸς γὰρ ἡ ὕλη ῥοώδης καὶ ὀξύῤῥοπος, βάθος καὶ πλάτος καὶ μῆκος ἀόριστος καὶ ἀνήνυτος. Καὶ μετὰ βραχέα ἐπιλέγει· ὥστε καλῶς ὁ λόγος εἴρηκε, φάς, εἰ ἔστιν ἄπειρος ἡ ὕλη, ἀόριστον εἶναι αὐτήν· εἰ δὲ ἀόριστος, ἄλογον· εἰ δὲ ἄλογος, ἄγνωστον. Ἄγνωστον δέ γε οὖσαν αὐτὴν ἀναγκαῖον εἶναι ἄτακτον· ὡς, τεταγμένα γνωσθῆναι πάνυ δήπουθεν ἂν εἴη ῥᾴδιον· τὸ δὲ ἄτακτον οὐχ ἕστηκεν· ὅ, τι δὲ μὴ ἕστηκεν [b], οὐκ ἂν εἴη ὄν. Τοῦτο δὲ ἦν ὅπερ ἡμῖν αὐτοῖς ὡμολογησάμεθα ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ταυτὶ πάντα συνενεχθῆναι τῷ ὄντι ἀθέμιστον

---

ut intelligamus, ecquid divina illa natura dignum ab antiquioribus acceperint. Enimvero ab ultima jam usque memoria superstitiosus ille apud gentes plurium deorum cultus vigebat, templaque passim et sacra numinum mysteria tam in urbibus quam in regionibus omnibus antiquo more servabantur. Quamobrem ne humana quidem tum opus erat philosophia, siquidem divina sapientia locum occuparat : nec sapientes illos quidquam novare necesse fuit, si bonis majorum et institutis et legibus respublica temperata esset. Immo nec præclaris philosophis tot factiones comparandæ ac dissensiones commovendæ erant, si patria de diis opinio secum ipsa consentiens et vera judicaretur. Nam quid attinuit, mutua quodammodo gerere bella pugnasque edere, aut tam longa sursum deorsum itinera conficere, vagarique passim et suas barbaris opes suppilare, quum domi potius manentes vel a diis, si qui forte dii essent, vel a theologis veras certasque eorum, quæ in philosophia requiruntur, rationes discere debuissent; de quibus ipsi exantlatis infinitis laboribus inter se dissentientes, a veri investigatione multum aberrarunt? Quid porro necesse illis fuit, nova quædam de diis comminisci audere, aut inter se certare et digladiari, si modo certa et firma de diis existimatio, veraque religionis cognitio priscorum hominum cærimoniis ac mysteriis cæterisque avitæ theologiæ rationibus continebatur, quum illa ipsa communi posterorum consensu et professione integra relinqui posset? Sin autem apparet, recentiores istos nihil veri de deo ab antiquioribus illis didicisse, ac suo quemque ingenio ita in naturæ investigationem incubuisse, ut conjecturis potius quam ulla comprehensione niterentur : cur non de reliquo ingenue nobis confitendum sit, nihil omnino præter scientiam superioribus libris explicatam antiqua gentium theologia contineri? Ortam igitur esse Græcorum philosophiam non ex accurata quadam comprehensione, sed ex mentis humanæ conjecturis multisque verborum concertationibus et erroribus, facile vel e Porphyrii ad Nectenabonem Ægyptium epistola intelligas, in qua id ipsum totidem verbis audies confitentem.

6. Sed quid tandem est illud ens? Num hæc elementa quatuor, terra, ignis, mediæque duæ inter utrumque naturæ? Suntne ergo vere hæc simul universa, an seorsum ac per se singula? Qui tandem alterutrum dici possit, quum et genita illa sint et mutabilia, siquidem ea videmus cum fieri ex se invicem, tum ita prorsus interire, ut nec elementa maneant, nec elementorum ulla complexio? Itaque corpus hoc quod vere sit, in elementis reperiri non potest. Esto : elementis hoc non convenit; at materia ens esse potest. Atqui ab eo omnium longissime abest materia, quia infirmior illa est, quam quæ constanter permanere queat. Est enim flumen rapidum et concitatum, infinita et immensa qua altitudine, qua latitudine, qua longitudine. Tum paucis quibusdam interjectis : quamobrem, inquit, præclare dictum illud est, materiam, si sit interminata, esse infinitam; si vero

εἶναι. Δοξάτω μάλιστα μὲν πᾶσιν, εἰ δὲ μή, ἀλλ' ἐμοί. Οὐκοῦν φημι τὴν ὕλην οὔτε αὐτήν, οὔτε τὰ σώματα εἶναι ὄν. Τί οὖν δή; Εἰ ἔχομεν παρὰ ταῦτα ἄλλο τι ἐν τῇ φύσει τῇ τῶν ὅλων; ναί· τοῦτο οὐδὲν εἰπεῖν ποικίλον, εἰ τόδε πρῶτον μὲν ἐν ἡμῖν αὐτοῖς ἅμα πειραθείημεν διαλεγόμενοι. Ἐπεὶ δὲ τὰ σώματά ἐστι φύσει τεθνηκότα, καὶ νεκρά, καὶ πεφορημένα, καὶ οὐδ' ἐν ταὐτῷ μένοντα, ἆρ' οὐχὶ τοῦ καθέξοντος αὐτοῖς δεῖ; Παντὸς μᾶλλον. Εἰ μὴ τύχοι δὲ τούτου, ἆρα μείναιεν ἄν; Παντὸς ἧττον. Τί οὖν ἐστι τὸ κατασχῆσον; Εἰ μὲν δὴ καὶ τοῦτο εἴη σῶμα, Διὸς σωτῆρος δοκεῖ ἂν ἐμοὶ δεηθῆναι αὐτὸ παραλυόμενον καὶ σκιδνάμενον. Εἰ μέντοι χρὴ αὐτὸ ἀπηλλάχθαι τῆς τῶν σωμάτων πάθης, ἵνα κἀκείνοις κεχυμένοις τὴν φθορὰν ἀμύνειν δύνηται καὶ κατέχῃ, ἐμοὶ μὲν οὐ δοκεῖ ἄλλο τι εἶναι, ἢ μόνον γε τὸ ἀσώματον· αὕτη γὰρ δὴ φύσεων πασῶν μόνη ἕστηκε, καὶ ἔστιν ἀραρυῖα, καὶ οὐδὲν σωματική. Οὔτε γοῦν γίνεται, οὔτε αὔξεται, οὔτε κίνησιν κινεῖται ἄλλην οὐδεμίαν, καὶ διὰ ταῦτα καλῶς δίκαιον ἐφάνη πρεσβεῦσαι τὸ ἀσώματον.

(Eusebius Præparat. Evang. lib. XV cap. 17 ὅτι οὐκ ἂν εἴη σῶμα τὸ ὂν κατὰ τοὺς Στωϊκούς. ἀπὸ τοῦ πρώτου περὶ τἀγαθοῦ Νουμηνίου. Scripsi [a] : τουτὶ] codd. ταυτὶ. — [b] ἕστηκεν] membranæ ἕστηκε. —

7. Καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ Πυθαγορικοῦ φιλοσοφου, τοῦ Νουμηνίου λέγω, ἀπὸ τοῦ πρώτου περὶ τἀγαθοῦ τάδε παραθήσομαι. Εἰς δὲ τοῦτο δεήσει εἰσιόντα [a], καὶ σημηνάμενον ταῖς μαρτυρίαις τοῦ Πλάτωνος, ἀναχωρῆσαί τε καὶ ξυνδῆσαι [b] τοῖς λόγοις τοῦ Πυθαγόρου· ἐπικαλέσασθαι δὲ τὰ ἔθνη τὰ εὐδοκιμοῦντα, προσφερόμενον αὐτῶν τὰς τελετάς, καὶ τὰ δόγματα, τάς τε ἱδρύσεις συντελουμένας Πλάτωνι ὁμολογουμένως, ὁπόσας Βραχμᾶνες καὶ Ἰουδαῖοι καὶ μάγοι καὶ Αἰγύπτιοι διέθεντο. Ταῦτα μὲν οὖν περὶ τῶνδε.

(Eusebius Præparat. Evang. lib. IX cap. 7 Νουμηνίου τοῦ Πυθαγορικοῦ φιλοσόφου περὶ Ἰουδαίων ἀπὸ τοῦ α' τῶν περὶ τἀγαθοῦ. Scripsi [a] : εἰσιόντα] codd. εἰπόντα. — [b] ἀναχωρῆσαί τε καὶ ξυνδῆσαι] codd. ἀναχωρήσασθαι καὶ ξυνδήσασθαι.

8. Καὶ ἐν τῇ τρίτῃ δὲ βίβλῳ Μωσέως ὁ αὐτὸς τάδε λέγων μνημονεύει. Τὰ δ' ἑξῆς Ἰαννῆς καὶ Ἰαμβρῆς Αἰγύπτιοι ἱερογραμματεῖς, ἄνδρες οὐδενὸς ἥττους μαγευταὶ [a] κριθέντες εἶναι, ἐπὶ Ἰουδαίων ἐξελαυνομένων ἐξ Αἰγύπτου. Μουσαίῳ [b] γοῦν τῷ Ἰουδαίων ἐξηγησαμένῳ, ἀνδρὶ γενομένῳ θεῷ εὔξασθαι δυνατωτάτῳ, οἱ παραστῆναι ἀξιωθέντες ὑπὸ τοῦ πλήθους τοῦ τῶν Αἰγυπτίων, οὗτοι ἦσαν, τῶν τε συμφορῶν ἃς ὁ Μουσαῖος ἐπῆγε τῇ Αἰγύπτῳ, τὰς νεανικωτάτας αὐτῶν ἐπιλύεσθαι ὤφθησαν δυνατοί. Διὰ δὴ

---

infinita, eam rationis expertem esse; si denique rationis expers, eam cognosci non posse. Quodsi cognosci non potest, confusam illam ac perturbatam esse necesse est, quum ordinata omnia sint ad cognoscendum utique longe facillima; quod vero perturbatum est, id constare profecto non potest; quod autem non constet, id sane non fuerit ens. Atque id quidem est, quod jam inter nos in superioribus convenit, hæc omnia non posse cum entis ratione congruere. Hoc maxime quidem omnibus placere velim; sin minus, placeat certe mihi. Ergo materiam tam ipsam quam corpora ens esse nego. De his ergo quid dicimus? Num aliud præter ista nobis in omni rerum natura superest? Superest vero: neque id explicare difficile fuerit, si modo primum illud in nobis ipsis dispicere conemur. Et quoniam corpora per sese vita et sensu carent, atque huc illuc jactantur, nec eodem semper loco manent, nonne aliquo indigent, cujus vi contineantur? Omnium maxime. Id vero si nancisci non potuerint, num manebunt illa per se? Minime vero. Quid igitur illud erit, quod ipsa contineat? Enimvero si corpus id etiam fuerit, equidem, quum naturæ convenienter dissolvatur ac dissipetur, Jove servatore opus ei futurum existimo. Quodsi illud segregatum ab omni concretione mortali esse oporteat, ut corpora jam concepta vindicare ab interitu et continere possit: mihi sane præter id unum, quod corporis expers sit, ejusmodi esse nihil videtur: quippe ex omnibus naturis una hæc est, quæ tum constet, tum firma et immutabilis sit, nec quidquam corporeum habeat. Neque enim generatur illa, nec crescit, neque alio ullo motu cietur; ideoque merito æquum mihi esse visum est, naturam corpore vacantem honore affici.

7. Libet autem ex primo ipsius Numenii, Pythagorici, de bono hunc præterea locum afferre. Qui hanc, inquit, disputationem ingressus, Platonis eam testimoniis obsignarit, illum ad superiora sæcula redire eamque cum ipsius Pythagoræ verbis copulare oportebit. Gentes ei præterea nobilissimæ appellandæ erunt, earumque cærimoniæ, instituta, sacrificia, quæ cum Platonicis omnino consentiunt, proferenda, quotquot a Brachmanis, Judæis, magis, Ægyptiis sancita sunt. Hæc igitur ille de hisce tradit.

8. Idem rursus libro tertio de Mose mentionem his verbis facit. Sequenti tempore, inquit, Iannes et Iambres Ægyptii rerum sacrarum scriptores, quum Ægypti finibus expellerentur Judæi, clari erant, viri omnium judicio magicæ artis scientia nemini cedentes. Quippe ambo communi Ægyptiorum consensu delecti sunt, qui Musæo duci Judæorum, cujus apud deum potentissimæ preces erant, sese opponerent, adeoque atrocissimas quasque calamitates per Musæum Ægypto illatas coram omnibus dissolvere ac detrahere potuerunt. Quibus sane verbis Numenius tum factorum a Mose miraculorum, tum divini erga ipsum amoris testimonium composuit.

τούτων ὁ Νουμήνιος καὶ τοῖς ὑπὸ Μωσέως ἐπιτελεσθεῖσι παραδόξοις θαύμασι, καὶ αὐτῷ δὲ ὡς θεοφιλεῖ γενομένῳ μαρτυρεῖ.

(Eusebius Præparat. Evang. lib. IX cap. 8 τοῦ αὐτοῦ περὶ Μωσέως ὁμοῦ καὶ περὶ Ἰουδαίων, ἀπὸ τοῦ γ' τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως. Scripsi [a] μαγευταὶ] codd. μαγεῦσαι [b] — Μουσαίῳ] bis cum codd. Nam qui ab Eusebio et aliis scriptoribus græcis Μωσεύς vel Μωσῆς sive Μωϋσῆς vocatur, eum a Numenio Μουσαῖον appellari apparet. Itaque nihil hic mutandum est.)

9. Φέρε οὖν ὅση δύναμις, ἐγγύτατα πρὸς τὸ ὂν ἀναγώμεθα, καὶ λέγωμεν· τὸ ὂν οὔτε ποτὲ ἦν, οὔτε ποτὲ μὴ γένηται [a], ἀλλ' ἔστιν ἀεὶ ἐν χρόνῳ ὡρισμένῳ, τῷ ἐνεστῶτι μόνῳ. Τοῦτον μὲν οὖν τὸν ἐνεστῶτα εἴ τις ἐθέλει καλεῖν αἰῶνα, κἀγὼ συμβουλεύω [b]. Τὸν δὲ παρελθόντα χρόνον οἴεσθαι χρὴ ἡμᾶς διαπεφευγότα, ἤδη διαπεφευγέναι, ἀποδεδρακέναι τε εἰς τὸ εἶναι μηκέτι· ὅ τε αὖ μέλλων ἔστι μὲν οὐδέπω, ἐπαγγέλλεται δὲ οἷός τε ἔσεσθαι ἥξειν εἰς τὸ εἶναι. Οὔκουν [c] εἰκός ἐστιν ἐνί γε τρόπῳ νομίζειν τὸ ὂν ἤτοι μὴ εἶναι, ἢ μηκέτι, ἢ μηδέπω. Ὥστε τούτου γε οὕτως λεγομένου ἓν γίνεταί τι ἐν τῷ λόγῳ μέγα ἀδύνατον, εἶναί τε ὁμοῦ ταὐτόν, καὶ μὴ εἶναι. Εἰ δὲ οὕτως ἔχει, σχολῇ γ' ἂν ἄλλο τι εἶναι δύναιτο, τοῦ ὄντος αὐτοῦ μὴ ὄντος κατὰ αὐτὸ τὸ ὄν. Τὸ γὰρ ὂν ἀΐδιόν τε βέβαιόν τέ ἐστιν, ἀεὶ κατὰ ταὐτὸν καὶ ταὐτόν, καὶ οὐδὲ γέγονε μέν, ἐφθάρη δέ, οὐδ' ἐμεγεθύνατο μέν, ἐμειώθη δέ· οὐδὲ μὴ ἐγένετό πω πλεῖον, ἢ ἔλασσον. Καὶ μὲν δὴ τά τε ἄλλα καὶ οὐδὲ τοπικῶς κινηθήσεται. Οὐδὲ γὰρ θέμις αὐτῷ κινηθῆναι, οὐδὲ μὲν ὀπίσω, οὐδὲ πρόσω· οὔτε ἄνω ποτέ, οὔτε κάτω· οὐδ' εἰς δεξιά, οὐδ' εἰς ἀριστερὰ μετατεθήσεταί ποτε τὸ ὄν· οὐδὲ [d] περὶ τὸ μέσον ποτὲ ἑαυτοῦ κινηθήσεται· ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἐστήξεται, καὶ ἀραρός τε καὶ ἑστηκὸς ἔσται κατὰ ταὐτὰ ἔχον ἀεὶ καὶ ὡσαύτως. Καὶ ἑξῆς μεθ' ἕτερα ἐπιλέγει· τοσαῦτα μὲν οὖν μοι πρὸ ὁδοῦ. Αὐτὸς δ' οὐκέτι σχηματισθήσομαι, οὐδ' ἀγνοεῖν φήσω τὸ ὄνομα τοῦ ἀσωμάτου. Καὶ γὰρ κινδυνεύει νῦν ἤδη ἥδιον εἶναι εἰπεῖν μᾶλλον, ἢ μὴ εἰπεῖν. Καὶ δῆτα λέγω τὸ ὄνομα αὐτῷ εἶναι τοῦτο τὸ πάλαι ζητούμενον. Ἀλλὰ μὴ γελασάτω τις, ἐὰν φῶ, τοῦ ἀσωμάτου εἶναι ὄνομα, οὐσίαν καὶ ὄν. Ἡ δὲ αἰτία τοῦ [ὄντος] [e] ὀνόματός ἐστι, τὸ μὴ γεγονέναι, μηδὲ φθαρήσεσθαι, μηδ' ἄλλην μήτε κίνησιν μηδεμίαν ἐνδέχεσθαι, μήτε [f] μεταβολὴν κρείττω ἢ φαύλην· εἶναι δὲ ἁπλοῦν καὶ ἀναλλοίωτον, καὶ ἐν ἰδέᾳ τῇ αὐτῇ, καὶ μήτε ἐθελούσιον ἐξίστασθαι τῆς ταὐτότητος, μήθ' ὑφ' ἑτέρου προσαναγκάζεσθαι. Ἔφη δὲ καὶ ὁ Πλάτων ἐν Κρατύλῳ, τὰ ὀνόματα ὁμοιώσει τῶν πραγμάτων εἶναι αὐτὰ ἐπίθετα. Ἔστω οὖν καὶ δεδόσθω εἶναι τὸ ὂν τὸ ἀσώματον. Εἶθ' ὑποκαταβὰς ἐπιλέγει· τὸ ὂν εἶπον ἀσώματον, τοῦτο δὲ εἶναι τὸ νοητόν. Τὰ μὲν οὖν λεχθέντα, ὅσα μνημονεύειν ἔστι μοι, τοιαῦτα γοῦν ἦν. Τὸν δ' ἐπιζητοῦντα τὸν λόγον [g] ἐθέλω παραμυθήσασθαι, τοσόνδε ὑπειπών, ὅτι ταῦτα τοῖς δόγμασι τοῦ Πλάτωνος, εἰ μὴ συμβαίνει, ἀλλ' ἑτέρου γ' ἐχρῆν οἴεσθαί τινος ἀνδρὸς μεγάλου, μέγα δυναμένου, οἷου Πυθαγόρου. Λέγει γοῦν Πλάτων· φέρ' ἀναμνησθῶ πῶς λέγει· Τί τὸ ὂν ἀεί, γένεσιν δὲ οὐκ ἔχον; καὶ τί τὸ γινόμενον μέν, ὂν δὲ οὐδέποτε; τὸ μὲν δὴ νοήσει μετὰ λόγου περιληπτόν, τὸ δ' αὖ δόξῃ μετὰ αἰσθήσεως ἀλόγου δοξαστόν, γινόμενον καὶ ἀπολλύμενον, ὄντως δὲ οὐδέποτε ὄν. Ἤρετο γάρ, τί ἐστι

---

9. Age vero, ad illud quod est, quantum licet aspiremus: omninoque affirmemus, quod est, id neque fuisse unquam, neque unquam futurum esse, at stato duntaxat præsentique tempore semper esse. Quod sane tempus hoc modo præsens si quis æternitatem dicere velit, me quidem auctore id faciat. At vero tempus præteritum ejusmodi nos existimare convenit, quod jam transvectum sit atque ita abierit, ut penitus esse desierit: futurum autem, quod nondum sit, tametsi hanc speciem et vim habeat, ut aliquando fore videatur. Ergo quod est, id uno eodemque modo vel non esse, vel non amplius, vel nondum esse, haudquaquam credi par est. Quamobrem, si quis hoc dicat, is rem, quæ nunquam fieri possit, contendat, idem esse simul et non esse. Quippe hoc posito atque concesso, vix aliud quid esse poterit, si id ipsum quod est, etiam qua tale est, non erit. Namque ens sempiternum ac stabile est, quum eodem semper loco idemque sit, neque aut ita fuit, ut deinde interierit, aut modo crevit, modo decrevit, aut nondum majus vel minus evasit. Enimvero neque alia ulla ratione nec loco unquam movebitur. Neque enim fas est illud ens retrorsum aut porro, sursum aut deorsum, dextrorsum aut sinistrorsum moveri unquam vel transferri: ac ne circa mediam quidem sui partem unquam movebitur: sed hærebit potius et immotum atque inconcussum per se semper eademque ratione constabit. Idem autem deinceps interjectis nonnullis ita scribit: atque hæc legentium in usum mihi dicenda putavi. Jam vero deposita omni simulatione, nosse me incorporei nomen ingenue confitebor; quum id nunc quidem pronuntiare suavius futurum videatur, quam silere. Et sane illud ipsum, de quo jam dudum quæritur, ei nomen esse contendo. Sed ne rideat quisquam, si incorporei nomen essentiam et ens esse dixero. Nempe nominis hujus ea est causa, quod ens neque ortum habuit, neque interibit, neque aliud prorsus ullum motus aut mutationis sive melioris sive deterioris genus admittit, sed simplex et immutabile est, et uniforme, quum a formæ suæ unitate neque sua sponte, nec aliena vi ac necessitate discedat. Quin etiam Plato in Cratylo nomina rebus a quadam earum similitudine imposita esse docuit. Esto, concedatur incorporeum esse id quod est. Quibus ver-

τὸ ὄν, φὰς αὐτὸ ἀγένητον ἀναμφιλέκτως. Γένεσιν γὰρ οὐκ ἔφη εἶναι τῷ ὄντι· ἐτρέπετο γὰρ ἄν· τρεπόμενον δὲ οὐκ ἦν ἀΐδιον. Εἶτα ὑποβάς φησιν· εἰ μὲν δὴ τὸ ὂν πάντως πάντη ἀΐδιόν τέ ἐστι καὶ ἄτρεπτον, καὶ οὐδαμῶς οὐδαμῇ ἐξιστάμενον ἐξ ἑαυτοῦ, μένει δὲ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἕστηκε, τοῦτο δήπου ἂν εἴη τὸ τῇ νοήσει μετὰ λόγου περιληπτόν. Εἰ δὲ τὸ σῶμα ῥεῖ καὶ φέρεται ὑπὸ τῆς εὐθὺς μεταβολῆς, ἀποδιδράσκει καὶ οὐκ ἔστιν. Ὅθεν οὐ πολλὴ μανία μὴ οὐ τοῦτο εἶναι ὁριστόν [h], δόξῃ δὲ μόνῃ δοξαστόν, καὶ ὥς φησι Πλάτων, γινόμενον [i] καὶ ἀπολλύμενον, ὄντως δὲ οὐδέποτε ὄν. Ταῦτα μὲν ὁ Νουμήνιος, ὁμοῦ τὰ Πλάτωνος, καὶ πολὺ πρότερον τὰ Μωσέως ἐπὶ τὸ σαφὲς διερμηνεύων. Εἰκότως δῆτα εἰς αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ λόγιον περιφέρεται, δι' οὗ φάναι μνημονεύεται, τί γάρ ἐστι Πλάτων, ἢ Μωσῆς ἀττικίζων;

(Eusebius Præparat. Evang. lib. XI cap 10 ἀπὸ τοῦ β' περὶ τἀγαθοῦ, Νουμηνίου τοῦ Πυθαγορείου. Præcedit caput de ente ex Mosis Platonisque præceptis compositum, quod Eusebius sic claudit : καὶ ἵνα γε μή τις ἡμᾶς παρερμηνεύειν ἡγήσηται τὰς τοῦ φιλοσόφου φωνάς, ὑπομνήμασι χρήσομαι, τῶνδε τῶν λόγων τὴν διάνοιαν ἐκφαίνουσι. Πλείους μὲν οὖν εἰς τὴν τούτων ἐπιβεβλήκασι θεωρίαν· ἐμοὶ δ' ἐξαρκεῖ τὰ νῦν, ἀνδρὸς ἐπιφανοῦς Νουμηνίου τοῦ Πυθαγορείου παραθέσθαι λέξεις, ἃς ἐν τῷ περὶ τἀγαθοῦ δευτέρῳ συγγράμματι ὧδέ πη διέξεισιν. Scripsi : [a] οὔτε ποτὲ μὴ γένηται] cum codd; de hac structura vide Bernhardi Syntax. p. 394 seq. — [b] συμβουλεύω] cum codd. plerisque; alii habent συμβούλομαι. — [c] οὐκοῦν] e Vigeri conjectura; membranæ οὐκοῦν. — [d] οὐδὲ] codd. οὔτε. — [e] ὄντος] quod salva sententia omitti potest, uncis inclusi. — [f] μήτε] codd. μηδὲ. — [g] ἐπιζητοῦντα τὸν λόγον] cum Vigero; codd. ἐπιζητοῦντα λόγον. — [h] ὁριστὸν] e Vigeri conjectura; libri ἀόριστον. — [i] ὥς φησι Πλάτων, γινόμενον] libri; ὥς φησι Πλάτων, καὶ γινόμενον conjecit Vigerus.)

10. Τὸν μέλλοντα δὲ συνήσειν θεοῦ πέρι πρώτου καὶ δευτέρου χρὴ πρότερον διελέσθαι ἕκαστα ἐν τάξει καὶ ἐν εὐθημοσύνῃ τινί· κἄπειτα ἐπὰν [a] δοκῇ ἤδη εὖ ἔχειν, τότε καὶ δεῖ ἐπιχειρεῖν εἰπεῖν κοσμίως, ἄλλως δὲ μή. Ἢ τῷ πρωϊαίτερον [b] πρὶν τὰ πρῶτα γενέσθαι ἁπτομένῳ σποδὸς ὁ θησαυρὸς γίνεσθαι λέγεται. Μὴ δὴ πάθωμεν ἡμεῖς ταὐτόν· θεὸν δὲ προσκαλεσάμενοι [c], ἑαυτοῦ γνώμονα γενόμενον τῷ λόγῳ, δεῖξαι θησαυρὸν φροντίδων, ἀρχώμεθα [d] οὕτως. Εὐκτέον μὲν ἤδη, [e] διελέσθαι δὲ δεῖ. Ὁ θεὸς ὁ μὲν πρῶτος ἐν ἑαυτῷ ὤν ἐστιν ἁπλοῦς, διὰ τὸ ἑαυτῷ συγγινόμενος δι' ὅλου, μήποτε εἶναι διαιρετός. Ὁ θεὸς μέντοι ὁ δεύτερος καὶ τρίτος ἐστὶν [f] εἷς· συμφερόμενος δὲ τῇ ὕλῃ δυάδι οὔσῃ, ἑνοῖ μὲν αὐτήν, σχίζεται δὲ ὑπ' αὐτῆς, ἐπιθυμητικὸν εἶδος ἐχούσης καὶ ῥεούσης. Τῷ οὖν μὴ εἶναι πρὸς τῷ νοητῷ, ἦν γὰρ ἂν πρὸς ἑαυτῷ, διὰ τὸ τὴν ὕλην βλέπειν, ταύτης ἐπιμελούμενος, ἀπερίοπτος ἑαυτοῦ γίγνεται. Καὶ ἅπτεται τοῦ αἰσθητοῦ καὶ περιέπει, ἀνάγει τε ἔτι εἰς τὸ ἴδιον ἦθος, ἀπορεγόμενος [g] τῆς ὕλης. Καὶ μεθ' ἕτερά φησι· καὶ γὰρ οὔτι [h] δημιουργεῖν ἐστι χρεὼν τὸν πρῶτον, καὶ τοῦ δημιουργοῦντος δὲ θεοῦ χρὴ νομίζειν [i] πατέρα, τὸν πρῶτον θεόν. Εἰ μὲν οὖν

---

bis paulo post hæc subjungit : ens incorporeum dixerunt, utpote sub intelligentiam cadens. Atque hæc sunt, quæ tum disputata esse memini. Si quis autem Platonis orationem requirat, hujus animum permulcebo, ubi hoc tantum monuero, quæ loco illo disputantur, ea si minus in Platonis dogmata conveniant, alteri certe cuipiam, sed viro magno et sapientiæ professione claro assignanda esse, qualem Pythagoram fuisse dixeris. Sic igitur Plato : age nunc, ejus verba memoriter citemus . quid illud est, inquit, quod semper est, nec tamen ortum habet ullum? Quid illud contra, quod oritur, sed nunquam est? Alterum illud quidem intelligentia cum ratione percipi potest; alterum hoc, quod oritur simul et occidit, neque unquam vere est, ea duntaxat, quam sensus ratione vacans efficit, opinione nititur. Quærit Plato, quid illud sit, quod est, ejus sine controversia nullam esse originem statuens. Namque ens originem ab alio habere negat : mutaretur enim alioqui; si autem mutaretur, sempiternum non esset. Inde paululum progressus hæc addit : si quod est, id omnino sempiternum et immutabile est, neque unquam ullo modo a sua natura degenerat, sed uno eodemque loco et statu semper permanet, hoc unum profecto sit oportet, quod intelligentia cum ratione percipiatur. Contra vero, si corpus fluit, et repentina quadam mutatione abripitur, evanescit illud neque est. Quare non valde desipiat is, qui corpus definiri non posse dixerit, sed ejusmodi esse, quod sola, ut ait Plato, opinione nitatur, dum oritur simul et occidit, neque unquam vere est. Hæc Numenius, quibus simul Platonis, simul Mosis, viri longe antiquioris, doctrinam perspicue exponit. Itaque merito sane dictum ejus hanc in rem celebre circumfertur, quid enim aliud Plato est, quam Moses attice loquens?

10. Quisquis Dei tum primi tum secundi cognitionem consequi vult, eum singula prius suo quæque loco et ordine eleganter apteque dicere; tum ubi sua cuique sedes ratioque constiterit, operam dare oportebit, ut decenter de illis disputet, secus vero minime. Alioqui si quis nondum factis quæ prius facienda sunt justo citius opus aggressus fuerit : suus ei thesaurus, ut ajunt, cinis futurus est. Cavendum igitur, ne idem nobis eveniat, et proinde deum obtestati, ut nobis disputaturis suæ naturæ monstrator esse velit, et cogitationum thesaurum recludere, ita demum ordiamur. Jam vero primum vota facienda sunt, deinde ad rei tractationem accedendum. Primus ille deus, quum in se jpso sit, omnino

περὶ τοῦ δημιουργοῦ ζητοῖμεν, φάσκοντες δεῖν τὸν πρότερον ὑπάρξαντα, οὕτως ἂν ποιεῖν ἔχειν διαφερόντως, οἰκεία ἡ πρόσοδος αὕτη γεγονυῖα ἂν εἴη τοῦ λόγου. Εἰ δὲ περὶ τοῦ δημιουργοῦ μή ἐστιν ὁ λόγος, ζητοῦμεν δὲ περὶ τοῦ πρώτου, ἀφοσιοῦμαί τε τὰ λεχθέντα, καὶ ἔστω μὲν ἐκεῖνα ἄῤῥητα, μέτειμι δὲ ἑλεῖν τὸν λόγον, ἑτέρωθεν θηράσας. Πρὸ μέντοι τοῦ λόγου τῆς ἁλώσεως διομολογησώμεθα ἡμῖν αὐτοῖς, ὁμολογίαν οὐκ ἀμφισβητήσιμον ἀκοῦσαι, τὸν μὲν πρῶτον θεὸν ἀργὸν εἶναι ἔργων ξυμπάντων καὶ βασιλέα, τὸν δημιουργικὸν δὲ θεὸν ἡγεμονεῖν, δι' οὐρανοῦ ἰόντα. Διὰ δὲ τούτου καὶ ὁ στόλος ἡμῖν ἐστι, κάτω τοῦ νοῦ πεμπομένου ἐν διεξόδῳ, πᾶσι τοῖς κοινωνῆσαι συντεταγμένοις. Βλέποντος μὲν οὖν καὶ ἐπεστραμμένου πρὸς ἡμῶν ἕκαστον τοῦ θεοῦ, συμβαίνει ζῆν τε καὶ βιώσκεσθαι τότε τὰ σώματα, κηδευόμενα [k] τοῦ θεοῦ τοῖς ἀκροβολισμοῖς· μεταστρέφοντος δὲ εἰς τὴν ἑαυτοῦ περιωπὴν τοῦ θεοῦ, ταῦτα μὲν ἀποσβέννυσθαι, τὸν δὲ νοῦν ζῆν, βίου ἐπαυρόμενον εὐδαίμονος. Ταῦτα ὁ Νουμήνιος. Σὺ δέ γε παράθες αὐτοῖς τὰ ἀπὸ τῆς τοῦ Δαβὶδ προφητείας πάλαι παρ' Ἑβραίοις τοῦτον ᾀδόμενα τὸν τρόπον· ὡς [l] ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, κύριε· πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας. Ἐπληρώθη ἡ γῆ τῆς κτίσεώς σου· πάντα πρὸς σὲ [m] προσδοκῶσι, δοῦναι τὴν τροφὴν αὐτοῖς εἰς εὔκαιρον. Δόντος σοῦ αὐτοῖς συλλέξουσιν· ἀνοίξαντος δὲ σοῦ τὴν χεῖρα, τὰ πάντα πληρωθήσεται χρηστότητος. Ἀποστρέψαντος δὲ σοῦ τὸ πρόσωπον, ταραχθήσονται. Ἀντανελεῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν, καὶ ἐκλείψουσι, καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν. Ἐξαποστελεῖς τὸ πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινιεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. Τί γὰρ ταῦτα διαφέροι ἂν τῆς φασκούσης τοῦ φιλοσόφου διανοίας, ὡς ἄρα βλέποντος μὲν καὶ ἐπεστραμμένου πρὸς ἡμῶν ἕκαστον τοῦ θεοῦ, συμβαίνει ζῆν τε καὶ βιώσκεσθαι τότε τὰ σώματα κηδευόμενα [n] τοῦ θεοῦ τοῖς ἀκροβολισμοῖς· μεταστρέφοντος δὲ εἰς τὴν ἑαυτοῦ περιωπὴν τοῦ θεοῦ, ταῦτα ἀποσβέννυσθαι; πάλιν δ' αὖ τοῦ Σωτηρίου λόγου [o] παρ' ἡμῖν φάντος, ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος, ὁ πατήρ μου ὁ γεωργός, ὑμεῖς τὰ κλήματα· ὁ Νουμήνιος ἐπάκουσον οἷα περὶ τοῦ δευτέρου αἰτίου θεολογεῖ. Ὥσπερ δὲ πάλιν λόγος ἐστὶ γεωργῷ πρὸς τὸν φυτεύοντα [p] ἀναφερόμενος· τὸν αὐτὸν λόγον μάλιστα ἔχει [q] ὁ πρῶτος θεὸς πρὸς τὸν δημιουργόν. Ὁ μέν γε ὢν σπέρμα πάσης ψυχῆς, σπείρει εἰς τὰ μεταλαγχάνοντα αὐτοῦ χρήματα σύμπαντα· ὁ νομοθέτης δὲ φυτεύει καὶ διανέμει, καὶ μεταφυτεύει εἰς ἡμᾶς ἑκάστους, τὰ ἐκεῖθεν προκαταβεβλημένα. Καὶ ἑξῆς δὲ πάλιν περὶ τοῦ πῶς ἀπὸ τοῦ πρώτου αἰτίου τὸ δεύτερον ὑπέστη, τοιάδε φησίν· ὁπόσα δὲ δοθέντα, μέτεισι πρὸς τὸν λαμβάνοντα, ἀπελθόντα ἐκ τοῦ δεδωκότος, οἷα δή ἐστι [r] θεραπεία, χρήματα, νόμισμα κοῖλον, ἐπίσημον· ταυτὶ μὲν οὖν ἐστι θνητὰ καὶ ἀνθρώπινα. Τὰ δὲ θεῖά ἐστιν, οἷα μεταδοθέντα, ἐνθένδ' ἐκεῖθι γεγενημένα, ἐνθένδε τε οὐκ ἀπελήλυθε·

---

simplex est; qui quoniam secum ipse totus perpetuoque versatur, nunquam dividuus esse possit. Porro secundus tertiusque deus unus est; sed idem cum materia, quæ dyas est, circumiens simul conjungit eam, simul ab ea quæ concupiscentis speciem habet assidueque fluit, dividitur. Quum igitur ad id quod intelligibile est, minus adhærescat, (alioquin enim ad se ipsum adhæresceret) : idcirco quod diligenti materiæ contemplatione occupatur, se ipsum contemplari non potest. Verum sensibilia non modo attingit et tractat, sed etiam in suum fastigium materiæ desiderio incensus evehit. Idemque nonnullis interjectis : nec enim, inquit, primum illum deum quidquam moliri fas est, sed potius opificis dei patrem ipsum habere nos oportet. Si igitur de opifice quæstio sit, quum illum jam ante necessario exstitisse, atque ita demum excellenter agere posse dicimus, opportunus hic orationis ingressus jure videatur. At si omisso opifice, de primo deo quærimus, genus id orationis usurpare religio est, ideoque quæ dicta sunt, pro indictis haberi velim; atque aliunde disputationis principium ducendum mihi esse ratus eo transibo. Sed antequam dicendi initium sumamus, concedamus hoc, de quo audientium nemo dubitare possit, deum primum prorsus abstinere a rebus gerendis et regem esse universi, opificem vero deum per cœlum permeantem cuncta moderari. Et sane commeatus noster atque apparatus omnis ipsius beneficium est, dum per vices mens ad eos omnes [de cœlo] demittitur, quos ejus consortes fieri pro sua cujusque conditione fas sit. Itaque quum in quemque nostrum conversus intuetur deus, tum sua corporibus vita, suus vigor inest, quod immissis divinitus radiis foveantur. Sin autem ad sui ipsius contemplationem incubuerit deus, tum corporeum et aspectabile omne exstingui, mentem autem non modo vivere, sed etiam beate vivere constat. Hæc Numenius. Tu vero confer cum iis illa quæ olim apud Hebræos his verbis David propheta cecinerat : *quam magna sunt opera tua, domine! omnia sapienter fecisti. Repleta est terra animantibus et rebus a te creatis : cuncta a te exspectant, ut victum ipsis in tempore præbeas. Te enim dante colligent : te manum tuam explicante, omnia bonitate complebuntur. Avertente autem te vultum, turbabuntur. Auferes eis spiritum, et mortem obibunt atque ad terræ gremium revocabuntur. Emittes flatum tuum, et procreabuntur, et terræ faciem renovabis.* Quid enim interest inter hæc et illam philosophi mentem, qui ait : quum in quemque nostrum conversus intuetur deus, tum sua corporibus vita, suus vigor inest, quod immissis divinitus radiis foveantur. Sin autem ad sui ipsius contemplationem incubuerit deus, tum corporeum et aspectabile omne exstingui. Rursus quun Dei filius in Evangelio de se ipso dica, *ego sum vitis, pa*

κἀκεῖθι γενόμενα τὸν μὲν ὤνησε, τὸν δ' οὐκ ἔβλαψε, καὶ προσώνησε τῇ περὶ ὧν ἠπίστατο ἀναμνήσει. Ἔστι δὲ τοῦτο τὸ καλὸν χρῆμα, ἐπιστήμη ἡ καλή, ἧς ὤνατο μὲν ὁ λαβών, οὐκ ἀπολείπεται δ' αὐτῆς ὁ δεδωκώς. Οἷον ἂν ἴδοις ἐξαφθέντα ἀφ' ἑτέρου λύχνου λύχνον, φῶς ἔχοντα, ὃ μὴ τὸν πρότερον ἀφείλετο, ἀλλὰ τῆς ἐν αὐτῷ ὕλης πρὸς τὸ ἐκείνου πῦρ ἐξαφθείσης. Τοιοῦτον τὸ χρῆμά ἐστι τὸ τῆς ἐπιστήμης, ἣ δοθεῖσα καὶ ληφθεῖσα παραμένει μὲν τῷ δεδωκότι, σύνεστι δὲ τῷ λαβόντι ἡ αὐτή. Τούτου δὲ τὸ αἴτιον, ὦ ξένε, οὐδέν ἐστιν ἀνθρώπινον· ἀλλ' ὅτι ἕξις τε καὶ οὐσία ἡ ἔχουσα τὴν ἐπιστήμην, ἡ αὐτή ἐστι παρὰ τῷ δεδωκότι θεῷ, καὶ παρὰ τῷ εἰληφότι ἐμοὶ καὶ σοί. Διὸ καὶ ὁ Πλάτων τὴν σοφίαν ὑπὸ Προμηθέως ἐλθεῖν εἰς ἀνθρώπους, μετὰ φανωτάτου τινὸς πυρὸς ἔφη. Καὶ πάλιν ὑποβὰς ἑξῆς φησιν· εἰσὶ δ' οὗτοι βίοι, ὁ μὲν πρώτου, ο δὲ δευτέρου θεοῦ. Δηλονότι ὁ μὲν πρῶτος θεός ἐστιν ἑστώς [s], ὁ δὲ δεύτερος ἔμπαλίν ἐστι κινούμενος. Ὁ μὲν οὖν πρῶτος περὶ νὰ νοητά, ὁ δὲ δεύτερος περὶ τὰ νοητὰ καὶ αἰσθητά. Μὴ θαυμάσῃς δ' εἰ τοῦτ' ἔφην, πολὺ γὰρ ἔτι θαυμαστότερον ἀκούσῃ. Ἀντὶ γὰρ τῆς προσούσης τῷ δευτέρῳ κινήσεως, τὴν προσοῦσαν τῷ πρώτῳ στάσιν φημὶ εἶναι κίνησιν σύμφυτον· ἀφ' ἧς ἥ τε τάξις τοῦ κόσμου, καὶ ἡ μονὴ ἡ ἀΐδιος, καὶ ἡ σωτηρία ἀναχεῖται εἰς τὰ ὅλα. Ἐπὶ τούτοις καὶ ἐν τῷ ἕκτῳ προστίθησι ταῦτα· ἐπειδὴ ᾔδει ὁ Πλάτων παρὰ τοῖς ἀνθρώποις τὸν μὲν δημιουργὸν γινωσκόμενον μόνον, τὸν μέντοι πρῶτον νοῦν, ὅστις καλεῖται, αὐτὸν παντάπασιν ἀγνοούμενον παρ' αὐτοῖς, διὰ τοῦτο οὕτως εἶπεν, ὥσπερ ἂν εἴ τις οὕτω λέγοι· [t] ὦ ἄνθρωποι, ὃν τοπάζετε ὑμεῖς νοῦν, οὐκ ἔστι πρῶτος, ἀλλὰ ἕτερος πρὸ τούτου νοῦς, πρεσβύτερος καὶ θειότερος. Καὶ μεθ' ἕτερα ἐπιλέγει· κυβερνήτης μέν που ἐν μέσῳ πελάγει φορούμενος, ὑπὲρ πηδαλίου ὑψίζυγος, τοῖς οἴαξι διιθύνει τὴν ναῦν ἐφεζόμενος· ὄμματα δ' αὐτοῦ καὶ νοῦς, εὐθὺ τοῦ αἰθέρος ξυντέταται πρὸς τὰ μετάρσια, καὶ ἡ ὁδὸς αὐτῷ ἄνω δι' οὐρανοῦ ἄπεισι, πλέοντι κάτω κατὰ τὴν θάλατταν· οὕτω καὶ ὁ δημιουργός, τὴν ὕλην, τοῦ μήτε διακρουσθῆναι [u], μήτε περιπλανηθῆναι αὐτήν, ἁρμονίᾳ ξυνδησάμενος, αὐτὸς μὲν ὑπὲρ ταύτης ἵδρυται, οἷον ὑπὲρ νεώς, ἐπὶ θαλάττης, τῆς ὕλης· τὴν ἁρμονίαν δὲ ἰθύνειν, ταῖς ἰδέαις οἰακίζων,

---

ter meus agricola, vos palmites; disce qualia Numenius de secundo principio theologorum more disputet. Quemadmodum rursus agricolæ ad eum qui plantat quædam relatio est : sic plane deus primus ad opificem deum refertur. Nam primus quidem, quum omnis animæ semen sit, universa illa seminat, quæ in naturæ suæ societatem assumsit; at vero legum lator quæ ab illo proseminata sunt inserit ipse ac dividit, atque in nostrum quemque transplantat. Atque in sequentibus rursus, dum quærit, qua ratione a primo principio secundum oriatur, ita scribit : quæcunque postquam donata fuerint, sic ad eum qui accipit traducuntur, ut ab eo qui dederit sejungantur, exempli gratia curatio, divitiæ, argentum cælatum aut signatum : ea omnia mortalia sunt et humana. At divina sunt ejusmodi, quæ cum aliis ita communicentur, ut neque postquam hinc illuc commearunt, hinc tamen abscesserint, et illuc profecta sic eum juvent qui acceperit, ut ei qui dederit non noceant, immo prosint etiam eorum quæ jam ante noverat recordatione. Cujusmodi sane liberalis doctrina est, res plane singularis et præstans, quæ quum accipienti utilitatem afferat, ei tamen qui dederit non eripitur. Nam quemadmodum lucernam eam vides, quæ accensa ab altera fuerit, lumen illud continere, quod priori non ademerit, sed tantum, qua instructa ipsa est materia, alterius igne accensa, acceperit : sic profecto doctrina, ut tradatur ab altero, ab altero accipiatur, eadem tamen et in eo qui dederit postea remanet, et in eo qui acceperit, ipsa inest. Cujus rei causa, o hospes, nihil humani est; sed quod affectio illa atque naturæ habitus doctrina præditus idem in deo est, qui dedit, atque in me et te, qui accepimus. Itaque Plato sapientiam ad homines una cum igne clarissimo a Prometheo delatam esse dicebat. Idem paululum progressus superioribus hæc subjungit : ea sunt vitæ genera; primi dei alterum, alterum secundi. Nimirum primus deus unus idemque permanet : contra secundus subinde moveri solet. Atque ille quidem in rebus sub intelligentiam cadentibus, hic in intelligibilibus et sensibilibus versatur. Noli autem mirari, si hoc dixi; nam multo etiam mirabilius est, quod audies. Quippe loco motus ejus, quo secundus cietur, quietem primi propriam nativam quandam motionem esse defendo, ex qua mundi ordo ac sempiterna constantia et incolumitas in rerum universitatem diffundatur. Post hæc etiam libro sexto præcedentibus alia adjiciens ita scribit : quum Plato sciret solum opificem deum notum hominibus esse, at primum illum, qui mentis nomine appellatur, eos penitus latere, idcirco hoc orationis genus adhibuit, perinde ac si quis hunc in modum loqueretur : quam vos mentem homines esse conjicitis, ea quidem prima non est, sed antiquior altera quædam est atque divinior. Itemque nonnullis interpositis ait : gubernator fere medio mari jactatus, clavo quidem sublimis insidens, navem gubernaculis dirigit : verum oculos simul atque animum recta in ardorem cœlestem, qui æther nominatur, intentum defixumque tenet, suumque homini, dum infra mare trajicit, iter supra per cœlum conficitur. Ita etiam mundi opifex, ne materia aut disculeretur, aut vagaretur, eam temperatione non solum colligavit, sed ipse etiam ei, quomodo in mari navigio, sic insidet, ut temperationem suam ideis, quasi gubernaculis quibusdam, moderetur : cœlique loco superiorem in deum ipsius oculos in se convertentem intuitus, ex contemplatione judicandi vim atque ex suo desiderio propensionem et

βλέπει τε ἀντὶ τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὸν ἄνω θεὸν προσαγόμενον αὐτοῦ τὰ ὄμματα, λαμβάνει τε τὸ μὲν κριτικὸν ἀπὸ τῆς θεωρίας, τὸ δὲ ὁρμητικὸν ἀπὸ τῆς ἐφέσεως. Καὶ ὁ Σωτήριος παρ' ἡμῖν λόγος, Οὐδὲν [v], φησι, δύναται ὁ υἱὸς ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ, ἐὰν μή τι βλέπῃ τὸν πατέρα ποιοῦντα. Ἀλλὰ γὰρ τοσαῦτα καὶ περὶ τοῦδε ὁ Νουμήνιος.

(Eusebius Præparat. Evang. lib. XI cap. 18 Νουμηνίου περὶ τοῦ αὐτοῦ. Prægreditur autem caput de secundo principio ex Plotino, quod Eusebius sic claudit : Ταῦτα μὲν ὁ Πλωτῖνος· ὁ δὲ Νουμήνιος τὰ Πλάτωνος πρεσβεύων ἐν τοῖς περὶ τἀγαθοῦ τάδε καὶ αὐτὸς περὶ τοῦ δευτέρου αἰτίου λέγων διερμηνεύει. Cæterum loci hujus principium affertur et excutitur a Cyrillo contra Julianum lib. VIII Tom. VII pag. 338 ed. Paris. Scripsi [a] : ἐπὰν] codd. ἐπ' ἂν — [b] ἢ τῷ πρωϊαίτερον — ἡμεῖς ταὐτόν] cum Eusebii codd; hæc omnia omisit Cyrillus. — [c] προσκαλεσάμενοι] cum Eusebii codd; προσκαλεσάμενος Cyrillus. — [d] ἀρχώμεθα οὕτως cum Eusebii codd; ἀρχόμεθα δὲ οὕτως Cyrillus. — [e] εὐκτέον μὲν ἤδη, διελέσθαι δὲ δεῖ] cum Eusebii codd; omisit hæc Cyrillus. — [f] ἐστὶν εἷς] cum Eusebii codd; ἐστὶν ὁ εἷς Cyrillus. — [g] ἐπορεγόμενος] codd. ἀπορεξόμενος. — [h] οὔτι] libri οὔτε. — [i] καὶ τοῦ δημιουγοῦντος δὲ θεοῦ χρὴ νομίζειν πατέρα] membranæ καὶ τοῦ δημιουργοῦντος δὲ περὶ πατρὸς καὶ υἱοῦ χρὴ εἶναι νομίζεσθαι πατέρα. Sed locus interpolatus est; simplex autem constructio requiritur, ut apud Platonem Conviv. p. 202. D. ὁρᾷς οὖν, ἔφη, ὅτι καὶ σὺ Ἔρωτα οὐ θεὸν νομίζεις; — [k] κηδευόμενα] e Vigeri conjectura; codd. κηδεύοντα. — [l] ὡς ἐμεγαλύνθη — τὸ πρόσωπον τῆς γῆς] petita sunt e Psalm. 104 vs. 24 seqq. — [m] πρὸς σὲ] idem hoc loco valet quod παρὰ σοῦ apud Atticos. Æschylus Prom. 968 εἰ προσδοκᾷς ἐμοῦ τι πευσεῖσθαι πάρα. Aristoph. Vesp. 56 μηδὲν παρ' ἡμῶν προσδοκᾶν λίαν μέγα. Sed nihil in tali scriptore mutare ausus sum. — [n] κηδευόμενα] e Vigeri conjectura; codd. κηδεύοντα. — [o] Σωτηρίου λόγου] Joann. Evang. cap. XV, 5. — [p] τὸν φυτεύοντα] e Vigeri conjectura; codd. τὰ φυτεύοντα. — [q] μάλιστα ἔχει] e Vigeri conjectura; codd. μάλιστά ἐστιν. — [r] ἐκ τοῦ δεδωκότος, οἷα δή ἐστι] e Vigeri conjectura; libri ἐκ τοῦ δεδωκότος, ἐστὶ. — [s] θεός ἐστιν ἑστώς] cum Vigero; codd. θεὸς ἔσται ἑστώς. — [t] ὥσπερ ἂν εἴ τις οὕτω λέγοι] libri ὥσπερ ἄν τις οὕτω λέγοι. — [u] τοῦ μήτε διακρουσθῆναι μήτε περιπλανηθῆναι] membranæ τοῦ μήτε διακροῦσαι, μήτε ἀποπλεχθῆναι. — [v] οὐδέν, φησι,] Joann. Evang. cap. V. 19. —)

11. Τὰ μὲν οὖν σώματα λαβεῖν ἡμῖν ἔξεστι, σημαινομένοις ἔκ τε ὁμοίων, ἀπό τε τῶν ἐν τοῖς παρακειμένοις γνωρισμάτων ἐνόντων. Τἀγαθὸν δὲ οὐδενὸς ἐκ παρακειμένου οὐδ' οὖν ἀπὸ ὁμοίου αἰσθητοῦ ἐστι λαβεῖν μηχανή τις οὐδεμία. Ἀλλὰ δεήσει, οἷον εἴ τις ἐπὶ σκοπῇ καθήμενος, ναῦν ἁλιάδα βραχεῖάν τινα, τούτων τῶν ἐπακτρίδων, τῶν μόνων, μίαν, μόνην, ἔρημον, μεταχυμίαις ἐχομένην ὀξυδεδορκώς, μιᾷ βολῇ κατεῖδε τὴν ναῦν· οὕτω δή τινα ἀπελθόντα πόῤῥω τῶν αἰσθητῶν, ὁμιλῆσαι τῷ ἀγαθῷ μόνῳ μόνον, ἔνθα μήτε τις ἄνθρωπος, μήτε τι ζῷον ἕτερον, μηδὲ σῶμα μέγα, μηδὲ σμικρόν, ἀλλά τις ἄφατος καὶ ἀδιήγητος ἀτεχνῶς ἐρημία θεσπέσιος, ἔνθα τοῦ ἀγαθοῦ ἤθη, διατριβαί τε καὶ ἀγλαΐαι, αὐτὸ δὲ ἐν εἰρήνῃ, ἐν εὐμενείᾳ, τὸ ἤρεμον, τὸ ἡγεμονικόν, ἵλεων, ἐποχούμενον ἐπὶ τῇ οὐσίᾳ. Εἰ δέ τις πρὸς τοῖς αἰσθητοῖς λιπαρῶν, τὸ ἀγαθὸν ἐφιπτάμενον φαντάζεται, κἄπειτα τρυφῶν οἴοιτο τῷ ἀγαθῷ ἐντετυχηκέναι, τοῦ παντὸς ἁμαρτάνει. Τῷ γὰρ ὄντι, οὐ ῥᾳδίας, θείας δὲ πρὸς αὐτὸ δεῖ μεθόδου· καί ἐστι κράτιστον, τῶν αἰσθητῶν ἀμελήσαντι, νεανιευσαμένῳ πρὸς τὰ μαθήματα, τοὺς ἀριθμοὺς θεασαμένῳ, οὕτως ἐκμελετῆσαι μάθημα, τί ἐστι τὸ ἕν. Ταῦτα μὲν ἐν τῷ πρώτῳ. Ἐν δὲ τῷ πέμπτῳ ταῦτά φησιν· εἰ δ' ἔστι μὲν νοητὸν ἡ οὐσία καὶ ἡ ἰδέα, ταύτης δ' ὡμολογήθη πρεσβύτερον καὶ αἴτιον εἶναι ὁ νοῦς, αὐτὸς οὗτος μόνος εὕρηται ὢν τὸ ἀγαθόν. Καὶ γὰρ εἰ ὁ μὲν δημιουργὸς θεός ἐστι γενέσεως ἀρχή, τὸ ἀγαθὸν οὐσίας ἐστὶν ἀρχή. Ἀνάλογον δὲ τούτῳ μὲν ὁ δημιουργὸς θεός, ὢν αὐτοῦ μιμητής, τῇ δὲ οὐσίᾳ ἡ γένεσις, εἰκὼν αὐτῆς οὖσα

---

impetum accipiat. Similiter salutis nostræ auctor, *Nihil*, inquit, *potest filius facere a se, nisi quid patrem facientem viderit.* Sed satis etiam de hac re ex Numenio.

11. Corporum rationes intelligere nobis licet, dum partim e similibus signis, partim e rerum vicinarum indiciis conjecturam facimus. At boni vim capere nullo prorsus modo neque ex ullius rei vicinæ aspectu, neque ex cujusquam omnino, quæ sensibus percipiatur, similitudine possumus. Sed oportebit, tanquam si quis in specula sedens cymbam medio in mari perparvam, unam ex piscatoriis illis aliquam, quæ solæ apparere solent, omni comitatu nudam, fluctuumque intervallis inclusam, qua valet acie conspiciens, uno oculorum conjectu totam videat : ita unumquemque ab omni rerum sensibilium usu sejunctum cum solo bono solum versari, ubi neque homo, neque aliud animal, neque ullum omnino corpus sive magnum sive parvum occurrat, sed vasta quædam omnique oratione major ac plane divina solitudo : in qua boni mores, studia, deliciæ sunt : ipsumque bonum summa pace animique tum æquitate tum tranquillitate fruens, simul rerum principatum obtinens et omnibus propitium naturæ universæ insidet. Verum si quis, dum in rebus sensibilibus assiduus ac totus est, boni cogitationem velut advolantem menti informat, ac deinde luxuriose vivens bonum sibi videtur invenisse, is tota

καὶ μίμημα. Εἰ γὰρ ὁ δημιουργὸς ὁ τῆς γενέσεώς ἐστιν ἀγαθός, ἦ που ἔσται καὶ ὁ τῆς οὐσίας δημιουργὸς αὐτοάγαθον, σύμφυτον τῇ οὐσίᾳ. Ὁ γὰρ δεύτερος, διττὸς ὢν αὐτός, ποιεῖ τήν τε ἰδέαν ἑαυτοῦ καὶ τὸν κόσμον, δημιουργὸς ὤν· ἔπειτα θεωρητικὸς ὅλως. Συλλελογισμένων δ' ἡμῶν ὀνόματα τεττάρων πραγμάτων, τέτταρα ἔστω ταῦτα· ὁ μὲν πρῶτος θεός, αὐτοάγαθον· ὁ δὲ τούτου μιμητής, δημιουργὸς ἀγαθός· ἡ δ' οὐσία, μία μὲν ἡ τοῦ πρώτου, ἑτέρα δὲ ἡ τοῦ δευτέρου· ἧς μίμημα ὁ καλὸς κόσμος, κεκαλλωπισμένος μετουσίᾳ τοῦ καλοῦ. Καὶ ἐν τῷ ἕκτῳ δὲ ἐπιλέγει· μετέχει δὲ αὐτοῦ τὰ μετέχοντα, καὶ ἐν ἄλλῳ μὲν οὐδενί, ἐν δὲ μόνῳ τῷ φρονεῖν· ταύτῃ ἄρα καὶ τῆς ἀγαθοῦ συμβάσεως ὀνίναιτ' ἄν, ἄλλως δ' οὔ. Καὶ μὲν δὴ τὸ φρονεῖν τοῦτο δεόντως [a] συντετύχηκε μόνῳ τῷ πρώτῳ· ὑφ' οὗ οὖν τὰ ἄλλα ἀποχραίνεται καὶ ἀγαθοῦται, ἐὰν τοῦτο ἐκείνῳ μόνον μόνῳ προσῇ, ἀβελτέρας ἂν εἴη ψυχῆς ἔτι ἀμφιλογεῖν. Εἰ γὰρ ἀγαθός ἐστιν ὁ δεύτερος οὐ παρ' ἑαυτοῦ, παρὰ δὲ τοῦ πρώτου, πῶς οἷόν τε ὑφ' οὗ τῆς μετουσίας [b] ἐστὶν οὗτος ἀγαθός, μὴ ἀγαθὸν εἶναι, ἄλλως τε κἂν τύχῃ αὐτοῦ ὡς ἀγαθοῦ μεταλαχὼν ὁ δεύτερος; Οὕτω τοι ὁ Πλάτων ἐκ συλλογισμοῦ τῷ ὀξὺ βλέποντι ἀπέδωκε τὸ ἀγαθὸν ὅτι ἐστὶν ἕν. Καὶ πάλιν ἑξῆς φησι· ταῦτα δὲ οὕτως ἔχοντα ἤδη ἐστὶ μὲν ὁ Πλάτων [c] ἄλλῃ καὶ ἄλλῃ χωρίσας· ἰδίᾳ μὲν γὰρ τὸν κυκλικὸν λόγον [d] ἐπὶ τοῦ δημιουργοῦ ἐγράψατο ἐν Τιμαίῳ εἰπών, ἀγαθὸς ἦν· ἐν δὲ τῇ πολιτείᾳ, τὸ ἀγαθὸν εἶπεν, ἀγαθοῦ ἰδέαν· ὡς δὴ τοῦ δημιουργοῦ ἰδέαν οὖσαν τὸ ἀγαθόν, ὅστις πέφανται ἡμῖν ἀγαθὸς μετουσίᾳ τοῦ πρώτου τε καὶ μόνου. Ὅπως γὰρ ἄνθρωποι μὲν λέγονται τυπωθέντες ὑπὸ τῆς ἀνθρώπου ἰδέας, βόες δὲ καὶ ἵπποι ὑπὸ τῆς βοὸς καὶ ἵππου ἰδέας [e]· οὕτω καὶ εἰκότως ὁ δημιουργὸς εἴπερ ἐστὶ μετουσίᾳ τοῦ πρώτου ἀγαθοῦ ἀγαθός, ἰδέα ἂν εἴη ὁ πρῶτος νοῦς, ὢν αὐτοάγαθον.

(Eusebius Præparat. Evang. lib. XI cap. 22 Νουμηνίου περὶ τἀγαθοῦ. In præcedentibus ait: πάλιν δὲ ὁ Νουμήνιος ἐν τοῖς περὶ τοῦ ἀγαθοῦ, τὴν τοῦ Πλάτωνος διάνοιαν ἑρμηνεύων, τοῦτον διέξεισι τὸν τρόπον. Scripsi: [a] δεόντως] codd. δεῖν. — [b] ὑφ' οὗ τῆς μετουσίας] libri ὑφ' οὗ μετουσίας. — [c] ταῦτα δὲ οὕτως ἔχοντα ἤδη ἐστὶ μὲν ὁ Πλάτων] membranæ ταῦτα δὲ οὕτως ἔχοντα ἔθη μὲν ὁ Πλάτων. — [d] τὸν κυκλικὸν λόγον ἐπὶ] e Vigeri conjectura; codd. τὸν κυκλικὸν ἐπί. — [e] βόες δὲ καὶ ἵπποι ὑπὸ τῆς βοὸς καὶ ἵππου ἰδέας] codd. βόες δ' ὑπὸ τῆς ἵππου ἰδέας.)

12. Εἰ μὲν γράφειν ὑποτεινάμενος ὁ Πλάτων περὶ τῆς θεολογίας τῆς τῶν Ἀθηναίων, εἶτα ἐδυσχέραινεν αὐτῇ, καὶ κατηγόρει, ἐχούσῃ στάσεις μὲν πρὸς ἀλλήλους, τέκνων δὲ τῶν μὲν μίξεις, τῶν δὲ ἐδωδάς· τῶν δὲ ἀντὶ τούτων πατράσι τιμωρίας, ἀδελφῶν τε

---

via errat. Revera enim non facili, sed prorsus divina boni investigandi via et ratione opus est. Quo in genere optimum fuerit, omnibus iis quæ sub sensus cadunt neglectis, in artes mathematicas vehementer incumbere, atque ubi numerorum rationes inspexeris, tum demum instituta quæstione, quid sit unum, diligenter cognoscere. Hæc in primo Numenius. Idem in quinto ita scribit: si tam essentia; quam idea intelligibile quiddam est, et si utraque antiquiorem, immo et causam utriusque mentem esse confitemur, eam profecto solam bonum esse intelligimus. Nam si opifex deus generationis principium est, bonum ipsum sine dubio essentiæ principium erit. Enimvero ut opifex ille deus ad bonum, cujus æmulator est: ita ad essentiam generatio refertur, quod ejus imago quædam et imitatio sit. Si enim generationis opifex bonus est: utique essentiæ opifex ipsum illud per se bonum erit, atque essentiæ cognatum. Quippe secundus quum ipse duplex sit idemque opifex, primum quidem et ideam ipse suam et mundum hunc efficit, deinde vero in una rerum contemplatione habitat. Quare, ut ex iis quæ dicta sunt rerum quatuor nomina colligamus, quatuor hæc esse possint: deus primus, quod ipsum per se bonum est: ejus imitator opifex bonus: essentia duplex, primi altera, altera secundi: cujus imitatio est pulcher ille mundus, pulchri communione ornatus. Præterea in sexto superioribus hæc subjungit: cæterum quidquid in ejus societatem assumitur, non alius rei sed sapientiæ ejus tantum particeps fit: quippe quod ita demum ex ipsius boni consortione fructum aliquem capere possit; alioqui nullum. Atque hæc quidem sapientia, primo solum illi decenter contigit: a quo enim cætera colorantur et exornantur, num illi uni hæc perfecti boni dignitas insit, id insuper dubitare, stolidi profecto ac vecordis animi fuerit. Si enim secundus non per se bonus est, sed primi beneficio, qui tandem fieri potest, ut cujus unius communione bonus alter iste sit, is ipsum per se bonum non sit, præsertim si secundus eo duntaxat qua bonus est perfruitur? Ita sane Plato bonum unum esse, si rem acute dispicias, certa ratione docet. Rursus in sequentibus ait: hæc philosophiæ præcepta Plato alibi aliter tradita ac distincta reliquit: nam qui privatim in Timæo vulgarem quandam opificis dei rationem descripsit, dum ait, *bonus erat:* idem in Republica bonum boni eadem esse affirmat, utpote bonum opificis ideam esse declarans, quem primi illius soliusque boni communione bonum esse vidimus. Quemadmodum enim homines in humani, boves autem et equi in bubuli et equini oris speciem assimulati dicuntur: sic etiam opifex deus, quum primi boni communione bonus sit, prima mens, quæ ipsum per se bonum sit, idea jure fuerit.

12. Si Plato de Atheniensium theologia scripturum se esse pollicitus, ac deinde rei pertæsus eam reprehendisset, quod partim mutua deorsum dissidia contineret, partim liberos cum parentibus coeuntes aut ab iis devoratos, partim sceleris utriusque causa pœnas vel paren-

ἀδελφοῖς ὑμνούσῃ, καὶ ἄλλα τοιαῦτα· εἴπερ ὁ Πλάτων ταυτὶ λαβὼν εἰς τὸ φανερὸν κατηγόρει, παρασχεῖν ἂν δοκεῖ μοι τοῖς Ἀθηναίοις αἰτίαν, πάλιν κακοῖς γενέσθαι ἀποκτείνασι καὶ αὐτὸν ὥσπερ τὸν Σωκράτην. Ἐπεὶ δὲ ζῆν μὲν οὐκ ἂν προείλετο μᾶλλον, ἢ ἀληθεύειν, ἑώρα δὲ ζῆν τε καὶ ἀληθεύειν ἀσφαλῶς δυνησόμενος, ἔθηκεν ἐν μὲν τῷ σχήματι τῶν Ἀθηναίων τὸν Εὐθύφρονα, ὄντα ἄνδρα ἀλαζόνα, καὶ κοάλεμον, καὶ εἴ τις ἄλλος θεολογεῖ κακῶς· αὐτὸν δὲ τὸν Σωκράτην ἐπ' αὐτοῦ τε καὶ ἐν τῷ ἰδίῳ σχηματισμῷ, ἐν ᾧ περὶ εἰωθότος ἤλεγχεν ἑκάστῳ προσομιλῶν.

(Eusebius Præparat. Evang. lib. XIII cap. 5 Νουμηνίου, ἐκ τῶν παρὰ Πλάτωνι ἀποῤῥήτων, περὶ τοῦ αὐτοῦ. In extremo capite 4 ait : Ταῦτα ὁ Πλάτων ἐν τῷ Εὐθύφρονι. Διασαφεῖ δὲ τὴν διάνοιαν ὁ Νουμήνιος ἐν τῷ περὶ τῶν παρὰ Πλάτωνι ἀποῤῥήτων, ὧδέ πη λέγων.)

13. Νουμήνιος δὲ τὴν συγκαταθετικὴν δύναμιν παραδεκτικὴν ἐνεργειῶν φήσας εἶναι, σύμπτωμα αὐτῆς φησιν εἶναι τὸ φανταστικόν, οὐ μὴν ἔργον γε καὶ ἀποτέλεσμα, ἀλλὰ παρακολούθημα.

(Stobæus Eclog. Phys. lib. I cap. 41, 25 ἐκ τῶν Πορφυρίου περὶ τῶν τῆς ψυχῆς δυνάμεων pag. 833 ed. Heeren. [pag. 352 ed. Gaisford.] Scripsi autem οὐ μὴν ἔργον γε καὶ ἀποτέλεσμα, quod et Meinekio placuisse video, qui tamen vulgatam lectionem οὐ μὴν ἔργον τε καὶ ἀποτέλεσμα in Stobæi verbis reliquit.)

14. Ἄλλοι δέ, ὧν καὶ Νουμήνιος, οὐ τρία μέρη ψυχῆς μιᾶς ἢ δύο γε, τὸ λογικὸν καὶ ἄλογον, ἀλλὰ δύο ψυχὰς ἔχειν ἡμᾶς οἴονται, ὥσπερ καὶ ἄλλοι, τὴν μὲν λογικὴν τὴν δὲ ἄλογον.

(Stobæus Eclog. Phys. lib. I cap. 41, 25 ἐν ταυτῷ pag. 836 ed. Heeren. [pag. 353 ed. Gaisford.] Quæ sequuntur apud Stobæum, non videntur ad Numenium pertinere. Sunt vero hæc ὧν πάλιν οἱ μὲν ἄμφω ἀθανάτους, οἱ δὲ τὴν λογικὴν ἀθάνατον. Τὴν δὲ ἄλογον οὐ κατὰ τὰς ἐνεργείας μόνον ἀφίστασθαι τῆς ποιᾶς κινήσεως, ἀλλὰ καὶ κατ' οὐσίαν διαλύεσθαι. Τοῖς δὲ ἐδόκει, δύο ψυχῶν εἰς ταὐτὸ συμπλακεισῶν ἀλλήλαις, διπλασίας εἶναι τὰς κινήσεις, ὁμοιουμένων ἀλλήλαις ἐκ τοῦ ἀπολαύειν ἑκατέραν τῶν τῆς ἑτέρας παθημάτων κατὰ τὴν ἕνωσιν.)

15. Ἴθι δὴ οὖν ἐπὶ τὴν καθ' αὑτὴν ἀσώματον οὐσίαν ἐπανίωμεν, διακρίνοντες καὶ ἐπ' αὐτῆς ἐν τάξει τὰς περὶ ψυχῆς πάσας δόξας. Εἰσὶ δή τινες, οἳ πᾶσαν τὴν τοιαύτην οὐσίαν ὁμοιομερῆ καὶ τὴν αὐτὴν καὶ μίαν ἀποφαίνονται, ὡς καὶ ἐν ὁτῳοῦν αὐτῆς μέρει εἶναι τὰ ὅλα· οἵτινες καὶ ἐν τῇ μεριστῇ ψυχῇ τὸν νοητὸν κόσμον καὶ θεοὺς καὶ δαίμονας καὶ τἀγαθὸν καὶ πάντα τὰ πρεσβύτερα ἐν αὐτῇ ἐνιδρύουσι, καὶ ἐν πᾶσιν ὡσαύτως πάντα εἶναι ἀποφαίνονται, οἰκείως μέντοι κατὰ τὴν αὐτῶν οὐσίαν ἐν ἑκάστοις. Καὶ ταύτης τῆς δόξης ἀναμφισβητήτως μέν ἐστι Νουμήνιος. Κατὰ δὴ ταύτην νοῦ καὶ θεῶν καὶ τῶν κρειττόνων γενῶν οὐδὲν ἡ ψυχὴ διενήνοχε κατὰ τὴν ὅλην οὐσίαν

(Stobæus Eclog. Phys. lib. I cap. 41, 32 Ἰαμβλίχου περὶ ψυχῆς pag. 866 ed. Heeren. [p. 369 ed. Gaisford.] Post Νουμήνιος omisi quæ ad hunc non referuntur. Nam integer locus hic est: Καὶ ταύτης τῆς δόξης ἀναμφισβητήτως μέν ἐστι Νουμήνιος, οὐ πάντη δὲ ὁμολογουμένως Πλωτῖνος, ἀστάτως δὲ ἐν αὐτῇ φέρεται Ἀμέλιος, Πορφύριος δὲ ἐνδοιάζει περὶ αὐτήν, πῇ μὲν διατεταγμένως (leg. διατεταμένως) αὐτῆς ἀφιστάμενος, πῇ δὲ συνακολουθῶν αὐτῇ, ὡς παραδοθείσῃ ἄνωθεν. Κατὰ δὴ ταύτην κτλ.)

16. Ἤδη τοίνυν καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς Πλατωνικοῖς πολλοὶ διαστασιάζουσιν· οἱ μὲν εἰς μίαν σύνταξιν καὶ

---

tibus a liberis, vel fratribus a fratribus irrogatas, atque id genus alia celebraret; hæc, inquam, si palam atque aperte Plato reprehendisset, mihi causam Atheniensibus attulisse videretur improbitatis suæ quemadmodum in Socrate, sic in ipso interficiendo rursus expromendæ. Quum autem non vivere quam verum loqui mallet, et utriusque rei tuendæ facultatem habere posse sibi videtur, Euthyphronem illum, hominem vanum ac stolidum, eundemque de rebus divinis, si quisquam alius, perperam disserentem Atheniensium loco induxit : Socratem vero per se et in suæ naturæ speciem conformatum, qua singulos in omni colloquio de rebus consuetis habito refutabat.

13. Numenius autem assentiendi facultatem capacem esse actionum dicens, ejus eventum esse ait imaginationem, non tamen opus aut effectum, sed consecutionem.

14. Alii vero, in quibus etiam Numenius est, non tres partes unius animæ, aut duas utique, rationis participem et expertem, sed animas duas nos habere censent, sicut et alii, alteram rationis compotem, expertem alteram.

15. Age nunc ad ipsam per se incorpoream naturam revertamur, vulgaresque de illa, quatenus ad animam spectant, opiniones omnes distinctas ordine referamus. Sunt igitur qui totam hujusmodi naturam partes similes habere, eamque unam et eandem esse doceant, ita ut in quavis ejus parte totum cernatur. Iidemque etiam in anima dividua mundum intelligibilem, deos, genios et bonum et præstantissima quæque collocant, atque in omnibus similiter omnia inesse statuunt, singulorum tamen naturæ convenienter. Et hanc quidem sententiam sine dubio Numenius tuetur. Quam si sequimur, a mente, diis et divina progenie anima tota sua natura nihil differt.

16. Jam vero multi etiam Platonicorum inter se discordant, partim in unum ordinem unamque formam

μίαν ἰδέαν τὰ εἴδη καὶ τὰ μόρια τῆς ζωῆς καὶ τὰ ἐνεργήματα συνάγοντος, ὥσπερ Πλωτῖνός τε καὶ Πορφύριος· οἱ δὲ εἰς μάχην ταῦτα κατατείνοντες, ὥσπερ Νουμήνιος.

(Stobæus Eclog. Phys. lib. I cap. 41, 37 περὶ τῶν ἔργων τῆς ψυχῆς· ἐν ταὐτῷ pag. 894 ed. Heeren. [pag. 381 ed. Gaisford.]. Servavi codicum lectionem κατατείνοντες, cujus loco Heerenius vulgavit κατατείναντες.)

17. Τῶν δ' αὖ διισταμένων πρὸς τούτους, καὶ ἀπὸ τῶν ἔξωθεν προσφυομένων προστιθέντων ὁπωσοῦν τῇ ψυχῇ τὸ κακόν, ἀπὸ μὲν τῆς ὕλης Νουμηνίου καὶ Κρονίου πολλάκις.

(Stobæus Eclog. Phys. lib. I cap. 41, 37 περὶ τῶν ἔργων τῆς ψυχῆς· ἐν ταὐτῷ pag. 896 ed. Heeren. [pag. 382 ed. Gaisford.]. Omisi quæ ad Numenium non pertinent.)

18. Οὐκ ἔχοντες δὲ σκοπὸν τῆς διαφορότητος εἰς ταὐτὸ συγχέουσι τὰς ἐνσωματώσεις τῶν ὅλων, κακάς τε εἶναι πάσας διισχυρίζονται, καὶ διαφερόντως οἱ περὶ Κρόνιόν τε καὶ Νουμήνιον καὶ Ἁρποκρατίωνα.

(Stobæus Eclog. Phys. lib. I cap. 41, 40 περὶ διαφορᾶς καθόδου τῶν ψυχῶν. Ἐν ταὐτῷ pag. 910 ed. Heeren. [pag. 388 seq. ed Gaisford]. Quæ in præcedentibus exciderunt verba, sic supplevit Heerenius: [τινὲς δὲ τῶν νεωτέρων οὐχ οὕτως] διακρίνουσιν, οὐκ ἔχοντες δὲ σκοπὸν κτλ.).

19. Ἕνωσιν μὲν οὖν καὶ ταυτότητα ἀδιάκριτον τῆς ψυχῆς πρὸς τὰς ἑαυτῆς ἀρχὰς πρεσβεύειν φαίνεται Νουμήνιος, σύμφυσιν δὲ καθ' ἑτέραν οὐσίαν οἱ πρεσβύτεροι διασώζουσι. Καὶ ἀναλύσει μὲν ἐκεῖνοι, συντάξει δὲ οὗτοι προσεοίκασι.

(Stobæus Eclog. Phys. lib. I cap. 41, 67 ἐν ταὐτῷ pag. 1066 seq. ed. Heeren. [pag. 475 ed. Gaisford.] Antiquos philosophos intelligit Platonem, Aristotelem, Pythagoram, qui cum anima aliam naturam, id est, mentem (νοῦν) conjungebant; Numenii autem animam omnino unam putantis sententiam supra positam vide in fragm. 15.)

20. Νουμήνιος μὲν γὰρ τρεῖς ἀνυμνήσας θεοὺς πατέρα μὲν καλεῖ τὸν πρῶτον, ποιητὴν δὲ τὸν δεύτερον, ποίημα δὲ τὸν τρίτον.

(Proclus in Tim. pag. 93. A. qui explicationis causa addit: ὁ γὰρ κόσμος κατ' αὐτὸν ὁ τρίτος ἐστὶ θεός· ὥστε ὁ κατ' αὐτὸν δημιουργὸς διττός, ὅ τε πρῶτος θεὸς καὶ ὁ δεύτερος, τὸ δὲ δημιουργούμενον ὁ τρίτος.)

21. Νουμήνιος μὲν οὖν πάντα μεμῖχθαι οἰόμενος οὐδὲν οἴεται εἶναι ἁπλοῦν.

(Proclus in Timæum pag. 141. E. Idem in Tim. p. 187 B. refert Numenium inter eos philosophos qui numerum esse animum statuerunt. Sic enim scribit: τῶν δὲ πρὸ ἡμῶν οἱ μὲν μαθηματικὴν ποιοῦντες τὴν οὐσίαν τῆς ψυχῆς, ὡς μέσην τῶν τε φυσικῶν καὶ τῶν ὑπερφυῶν, οἱ μὲν ἀριθμὸν αὐτὴν εἰπόντες ἐκ μονάδος ποιοῦσιν, ὡς ἀμερίστου, καὶ τῆς ἀορίστου δυάδος, ὡς μεριστῆς, οἱ δὲ ὡς γεωμετρικὴν ὑπόστασιν οὖσαν ἐκ σημείου καὶ διαστάσεως, τοῦ μὲν ἀμεροῦς, τῆς δὲ μεριστῆς. Τῆς μὲν προτέρας εἰσὶ δόξης οἱ περὶ Ἀρίστανδρον καὶ Νουμήνιον καὶ ἄλλοι πλεῖστοι τῶν ἐξηγητῶν, τῆς δὲ δευτέρας Σεβῆρος.)

22. Μέθεξις τῶν ὄντως ὄντων ἐστὶ κἂν τοῖς νοητοῖς.

(Proclus in Timæum pag. 249. A. εἰ μὲν οὖν, ὡς ᾤετο Πορφύριος καί τινες ἄλλοι Πλατωνικοί, μόνα μετεῖχε τῶν ὄντως ὄντων τὰ αἰσθητά, ἐν αὐτοῖς μόνοις ἂν ἐζητοῦμεν τὰς εἰκόνας· εἰ δ', ὡς Ἀμέλιος γράφει καὶ πρὸ Ἀμελίου Νουμήνιος, μέθεξίς ἐστι κἂν τοῖς νοητοῖς, εἶεν ἂν εἰκόνες καὶ ἐν αὐτοῖς. Idem in Tim. pag. 299. C. hæc de diis rerum parentibus et artificibus tradit: περὶ δὲ ἁπάντων τῶν κατευθυνόντων τὴν γένεσιν θεῶν λέγωμεν, ὡς οὔτε τὴν οὐσίαν ἔχουσι τῇ ὕλῃ συμμεμιγμένην, καθάπερ φασὶν οἱ ἀπὸ τῆς στοᾶς· οὐδὲν γὰρ δῦνον κατὰ τῆς ὕλης νῷ καὶ φρονήσει δύναται διοικεῖν οὐδὲ κυρίως ἐστὶ ποιητικὸν αἴτιον, ἀλλ' ὄργανον ἑτέρου τινός· οὔτε τὴν μὲν οὐσίαν ἔχουσιν ἀμιγῆ πρὸς τὴν ὕλην, τὰς δὲ δυνάμεις καὶ τὰς ἐνεργείας ἀναμεμιγμένας πρὸς αὐτήν, ὡς οἱ περὶ Νουμήνιον λέγουσιν. Idem memoriæ prodit Numenium bellum Atlanticum et fictum putasse et ad animorum dissidium retulisse. Nam pag. 26. C. ait: Ὠριγένης δὲ πεπλάσθαι μὲν ἔλεγε τὸ διήγημα καὶ τοσοῦτόν γε συνεχώρει τοῖς ἀμφὶ τὸν Νουμήνιον, οὐ δι' ἡδονὴν δὲ πεπλάσθαι μεμηχανημένην κατὰ τὸν Λογγῖνον· αἴτιον δὲ οὐ προσετίθει τοῦ πλά-

---

species ac partes vitæ ejusque acta redigentes, ut Plotinus et Porphyrius; partim ad dissidium hæc referentes, ut Numenius.

17. Alii contra ab hisce dissentientes ab externis eventis animæ malum utcunque conciliant, atque a materia quidem Numenius frequenter et Cronius.

18. Differentiæ rationem non habentes in unum confundunt omnes animorum in corpora illapsus, et cunctos malos esse cum alii affirmant, tum præcipue Cronius Numenius et Harpocratio.

19 Unitatem igitur et indiscretam similitudinem animæ cum principiis suis asserere videtur Numenius; conjunctionem autem alterius naturæ retinent vetustiores. Et illi quidem dissolvere videntur, hi connectere.

20. Numenius enim, qui tres deos celebravit, primum quidem patrem vocat, secundum vero opificem, tertium denique opus perfectum.

21. Numenius omnia mixta esse ratus nihil simplex existimavit.

22. Intelligibilia etiam in veritatis partem veniunt.

σματος. Porro pag. 24. C. οἱ δὲ εἰς ψυχῶν διάστασιν καλλιόνων καὶ τῆς Ἀθηνᾶς τροφίμων καὶ γενεσιουργῶν ἄλλων, αἳ καὶ τῷ τῆς γενέσεως ἐφόρῳ θεῷ προσήκουσι. Καὶ ἔστι τῆς ἐξηγήσεως ταύτης Νουμήνιος. Quod reliquum est, Numenium a Iamblicho refutatum esse testatur Proclus in Tim. pag. 226 B. ὁ δέ γε θεῖος Ἰάμβλιχος ἅπασαν τὴν τοιαύτην θεωρίαν ἀπεῤῥάπισεν ἐν ταῖς πρὸς τοὺς ἀμφὶ Ἀμέλιον (οὕτω γὰρ ἐπιγράφει τὸ κεφάλαιον) καὶ δὴ καὶ Νουμήνιον ἀντιῤῥήσεσιν.

DE SEVERO, ATTICO ET NUMENIO.

Antequam ad Peripateticos transeamus, Severi, Attici et Numenii fragmenta recognita et latine versa hic proponere destinavimus. *Severus* quando vixerit, non traditur; nam quod nonnulli secundo post Chr. n. sæculo eum floruisse existimarunt, ea libera est conjectura. Jam vero Porphyrius (1) in vita Plotini cap. 14 testatur Plotino in scholis lectos esse commentarios Severi, Cronii, Numenii, Caji, Attici philosophorum Platonicorum : item Peripateticorum Aspasii, Alexandri, Adrasti et quotcunque forte inciderint scripta. Videtur autem Severus plures libros confecisse. Ac primum quidem inter Timæi Platonici interpretes fuit, cujus tamen procemium explicare dedignatus est (2). In exponendis verbis Platonicis pag. 27. D. (cf. Philos. Gr. Fragm. vol. II, pag. 157) τί τὸ ὂν ἀεί, γένεσιν δὲ οὐκ ἔχον, καὶ τί τὸ γιγνόμενον μὲν ἀεί, ὂν δὲ οὐδέποτε; jure ab eo dissentit Proclus in Timæum p. 70. a. [p. 163 ed. Schneider] ita scribens : οἱ μὲν πάντα τὰ ὄντα ὁπωσοῦν, εἴτε παραδειγματικῶς εἴτε εἰκονικῶς, ἔφαντο διὰ ταύτης παραλαμβάνεσθαι τῆς διακρίσεως, οἱ δὲ οὐ πάντα, καὶ τῶν ἐξηγητῶν ἀντιλογίαι πρὸς ἀλλήλους οὐκ ὀλίγαι περὶ τούτου γεγόνασιν· ἡμεῖς δὲ οὐκ ἂν γνοίημεν, ποτέρως προσήκει λέγειν, εἰ μὴ τῶν λέξεων ἑκάστην αὐτὴν καθ' αὑτὴν ἐξετάσαιμεν. Φέρε οὖν, ἐξ ἀρχῆς ἕκαστον τῶν ῥημάτων ἐφ' ἑαυτοῦ τίνα δύναμιν ἔχει κατανοήσωμεν. Πρῶτον οὖν τὸ τί βούλεται μὲν ὁρικὸν εἶναι· τὸ γὰρ τί ἐστιν ἐν τοῖς ὁρισμοῖς προτάττειν εἰώθαμεν, καὶ οὐχὶ γένος ἐστίν, ὡς οἴεται Σεβῆρος ὁ Πλατωνικός, λέγων τοῦ ὄντος καὶ γιγνομένου τοῦτο εἶναι γένος τὸ τί, σημαίνεσθαι δὲ ὑπ' αὐτοῦ τὸ πᾶν· οὕτω γὰρ ἂν καὶ τὸ γιγνόμενον εἴη πᾶν καὶ τὸ ἀεὶ ὄν· ἀπορίαν μὴν ἐμποιεῖ ταύτην, ἣν καὶ τοῖς πρὸ ἡμῶν, τί δή ποτε μὴ πρὸ τοῦ τί ἐστιν ὅτι ἔστι παραδέδωκε. Πόθεν γὰρ δῆλον, ὅτι ἔστι τὸ ἀεὶ ὄν; Τοῦτο δὲ ὁ τῶν ἀποδεικτικῶν βούλεται νόμος, τί ἐστιν ὁ Πλάτων, ἐν οἷς τὸ εἰ ἔστι, πρὸ τοῦ τὸ τί ἐστιν αὐτὸ τοῦτο σκοπεῖν [add. δεῖ]. Ῥητέον οὖν, ὅτι τάχα μὲν οὐκ ᾠήθη τοῦτο δεῖσθαι τῆς παρ' ἑαυτοῦ κατασκευῆς ὁ Τίμαιος κτλ. Idem perperam judicasse Severum dicit de hoc ejusdem scriptoris loco pag. 28. A. (Cf. Philos. Gr. Fragm. vol. II, pag. 157) τὸ μὲν δὴ νοήσει μετὰ λόγου περιληπτὸν ἀεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ ὄν, τὸ δ' αὖ δόξῃ μετ' αἰσθήσεως ἀλόγου δοξαστὸν γιγνόμενον καὶ ἀπολλύμενον, ὄντως δὲ οὐδέποτε ὄν. Sic enim pag. 78. A (pag. 183 ed. Schneider.) explanato Platonis dogmate istum philosophum redarguit : ὅλως δὲ περὶ κριτηρίων ἣν ἔχει δόξαν ὁ Πλάτων, ἀπὸ τούτων ληπτέον. Ἄλλων γὰρ ἄλλο τὸ κριτήριον θεμένων, τῶν μὲν αἴσθησιν, ὥσπερ οἱ Πρωταγόρειοί φασι, τῶν δὲ δόξαν, ὥσπερ ὁ λέγων δοκὸς δ' ἐπὶ πᾶσι τέτυκται, τῶν δὲ λόγον, τῶν δὲ νοῦν, ὁ Πλάτων οἰκείως τοῖς πράγμασι τὴν τῶν κριτηρίων διεῖλεν οὐσίαν, τοῖς μὲν νοητοῖς νοῦν ἀπονείμας, τοῖς διανοητοῖς διάνοιαν, τοῖς δὲ δοξαστοῖς δόξαν, τοῖς δὲ αἰσθητοῖς αἴσθησιν. Καὶ μὴ διὰ τοῦτο οἰηθῇς διεσπασμένα τὰ κριτήρια κατ' αὐτὸν ὑπάρχειν. Ἡ γὰρ ψυχὴ καὶ ἕν ἐστι καὶ πλῆθος. Εἰ τοίνυν τὸ κρῖνον ψυχή ἐστιν (οὐ γάρ που σῶμα τὸ ἡμέτερον κριτικὴν ἔχει δύναμιν) ἡ δὲ ψυχὴ ἕν ἐστι καὶ πλῆθος, καὶ τὸ κριτικὸν ἄρα ἕν ἐστιν ἅμα καὶ πολλά, καὶ μονοειδὴς ἡ κριτικὴ δύναμις καὶ πολυειδής. Τίς οὖν ἡ μία δύναμις; φαίη τις ἄν. Ὁ λόγος, φήσομεν. Οὗτος μὲν γὰρ ἐπὶ τὴν τῶν νοητῶν θέαν στελλόμενος ἑαυτῷ τε χρῆται καὶ τῇ νοήσει, οὐχ ὅτι ὄργανον μὲν ἡ νόησις, τὸ δὲ χρώμενον αὐτός, ὡς οἴεται Σεβῆρος ὁ Πλατωνικός, χείρω τοῦ λόγου τὴν νόησιν τιθέμενος, ἀλλ' ὅτι φῶς ἐστιν ἡ νόησις τοῦ λόγου, τελεσιουργὸς οὖσα καὶ ἀναγωγὸς αὐτοῦ καὶ ἀπολαμπρύνουσα τὴν ἐν αὐτῷ γνωστικὴν δύναμιν. Quid? quod mundum per se sempiternum, hunc vero qui nunc sit et moveatur, ortum statuit. Nempe mirabiliter interpretatur ea quæ leguntur apud Platonem Tim. p. 28. C. (cf. Philos. Gr. Fragm. vol. II, pag. 157) γέγονεν ὁρατὸς γὰρ ἁπτός τέ ἐστι καὶ σῶμα ἔχων, πάντα δὲ τὰ τοιαῦτα αἰσθητά, τὰ δ' αἰσθητά, δόξῃ περιληπτὰ μετ' αἰσθήσεως, γιγνόμενα καὶ γενητὰ ἐφάνη. Qua de re operæ pretium est audire Proclum ad Tim. p. 88 D (pag. 207 ed. Schneider) philosophantem, qui simul Severi sententiam explodit. Is igitur ait : ἀλλὰ μὴν ἀναγκαῖον ταῦτα συγχωρεῖν, εἰ γενητὸς κατὰ χρόνον ὁ κόσμος, ἀλλὰ μὴ τῇ ἀπειρίᾳ τοῦ χρόνου συνυφεστώς. Δοκοῦσι δέ μοι καὶ εἰς αὐτὸν πλημμελεῖν καὶ ἄλλως

(1) Porphyrius in vita Plotini cap. 14 ἐν δὲ ταῖς συνουσίαις ἀνεγινώσκετο μὲν αὐτῷ ὑπομνήματα, εἴτε Σεβήρου εἴη, εἴτε Κρονίου ἢ Νουμηνίου, ἢ Γαΐου, ἢ Ἀττικοῦ. Κἀν τοῖς Περιπατητικοῖς τά τε Ἀσπασίου καὶ Ἀλεξάνδρου, Ἀδράστου τε καὶ τῶν ἐμπεσόντων. — (2) Proclus in Tim. pag. 63. a (pag. 145 ed. Schneider.) μέχρι δὴ τούτων συμπεπλήρωται τὸ τοῦ Τιμαίου προοίμιον, ὅπερ Σεβῆρος μὲν οὐδὲ ἐξηγήσεως ἠξίωσε τὸ παράπαν. —

τὸν τοῦ κόσμου δημιουργὸν οἱ τὸν κόσμον ποτὲ μὴ εἶναι λέγοντες. Εἰ γὰρ οὗτός ποτε οὐκ ἦν, ἐκεῖνός ποτε οὐκ ἐποίει. Ἅμα γὰρ τὸ ποιούμενον καὶ τὸ ποιοῦν. Εἰ δέ ποτε οὐκ ἐποίει, δυνάμει ἦν τότε ποιοῦν. Εἰ δὲ δυνάμει, ἀτελὴς ἦν καὶ ὕστερον τέλειος, ὅτε ἐποίει. Εἰ δὲ τὸ πρότερόν ἐστι καὶ τὸ ὕστερον περὶ αὐτόν, δῆλον, ὡς οὐκ ἦν τῶν αἰωνίως ἐνεργούντων, ἀλλὰ κατὰ χρόνον ἐκ τοῦ μὴ ποιεῖν εἰς τὸ ποιεῖν μεταστάς. Ἀλλὰ μὴν αὐτὸς παράγει τὸν χρόνον. Πῶς οὖν ἐνέργειαν ἔχων χρόνου δεομένην διὰ τῆς ἐνεργείας ταύτης; Πότε γὰρ ποιεῖ τὸν χρόνον, οὗ δεῖται, ἵνα ποιήσῃ χρόνον, ὃν παρήγαγεν; Τοῦτο μὲν οὖν οὐκ ἂν ἄλλως ἔχοι· μετὰ δὲ ταύτην τὴν δόξαν ἐπισκεψώμεθα Σεβῆρον, ὅς φησιν ἁπλῶς μὲν ἀΐδιον εἶναι τὸν κόσμον, τοῦτον δὲ τὸν νῦν ὄντα καὶ οὕτω κινούμενον γενητόν. Ἀνακυκλήσεις γὰρ εἶναι διττάς, ὡς ἔδειξεν ὁ Ἐλεάτης ξένος (cf. Platon. Politic. pag. 270. B), τὴν μέν, ἣν νυνὶ περιπορεύεται τὸ πᾶν, τὴν δέ, ἐναντίαν. Γενητὸς οὖν ὁ κόσμος καὶ ἀπ' ἀρχῆς ἤρξατό τινος ὁ ταύτην τὴν ἀνακύκλησιν ἀνακυκλούμενος, ἁπλῶς δὲ οὐ γενητός. Πρὸς δὲ ταύτην τὴν ἐξήγησιν ἀπαντησόμεθα λέγοντες, ὅτι τὰ μυθικὰ αἰνίγματα μετάγειν εἰς φυσιολογίαν οὐκ ἔδει. Ποῦ γὰρ ἀποκαμεῖν δυνατὸν τὴν κινοῦσαν ψυχὴν καὶ μεταβάλλειν τὴν ἀρχαίαν περιφοράν; Πῶς δὲ τέλειον καὶ αὔταρκες τὸ πᾶν, εἰ μεταβολῆς ἐφίεται; Πῶς δὲ ἀμφοτέρων τὴν οἰκείαν ἕξιν διασωζόντων, τοῦ τε κινουμένου καὶ τοῦ κινοῦντος, ἔχει χώραν ἡ ἀμοιβὴ τῶν ἀνακυκλήσεων; πῶς δὲ ὁ Τίμαιός φησι τὴν μὲν ταὐτοῦ περιφορὰν ἐπὶ δεξιὰ κινεῖσθαι κατὰ τὴν δημιουργικὴν βούλησιν, τὴν δὲ θατέρου ἐπ' ἀριστερά; εἰ γὰρ δεῖ μένειν ὡσαύτως καὶ ἀεὶ εἶναι τὰ δημιουργικὰ ἔργα, δεῖ καὶ τὰς ἀνακυκλήσεις εἶναι τὰς αὐτὰς ἀεί, καὶ τὴν ταὐτοῦ περίοδον τὴν ἐπὶ δεξιὰ κινεῖσθαι κίνησιν. Ἅμα γὰρ προῆλθεν ἀπὸ τοῦ δημιουργοῦ καὶ ταύτην ἔλαχε τὴν περιφοράν. Ἔτι δὲ πῶς οὐκ ἀναγκαῖον ἀνωμαλίαν ἐπεισάγειν τῇ κινήσει τοῦ οὐρανοῦ; πᾶν γὰρ τὸ παύεσθαι μέλλον τῆς προτέρας κινήσεως, ἐπ' ἄλλην δὲ μεταβαίνειν τὴν ἐναντίαν, καὶ ἐπὶ στάσιν ἐπείγεται καὶ ἀπομαραίνει τὴν προηγουμένην κίνησιν. Ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἑστὼς ἐνεργείας (lege ἔτι τῆς αὐτῆς ἑστώσης) τίς αἰτία τῆς δευτέρας ἀνακυκλήσεως; ταύτας μὲν δὴ φυσικὰς οὐκ οὔσας ἐξηγήσεις οὐδαμῶς ἀποδεκτέον. Huc pertinet etiam, quod Severus conversiones fabulosas admittens mundum et generatum et non generatum facit. Auctor Proclus qui ad illa Platonis in Timæo verba pag. 34. A (cf. Philos. Gr. Fragm. vol. II, p. 162) διὸ δὴ κατὰ ταὐτὰ ἐν τῷ αὐτῷ καὶ ἐν ἑαυτῷ περιαγαγὼν αὐτὸ ἐποίησε κύκλῳ κινεῖσθαι στρεφόμενον· τὰς δὲ ἓξ ἁπάσας κινήσεις ἀφεῖλε, καὶ ἀπλανὲς ἀπειργάσατο ἐκείνων. Ἐπὶ δὲ τὴν περίοδον ταύτην, ἅτε οὐδὲν ποδῶν δέον, ἀσκελὲς καὶ ἄπουν αὐτὸ ἐγέννησε hanc notam apposuit pag. 168. D. (pag. 398 ed. Schneider.) τὸ μὲν παράδειγμα τῆς κυκλοφορίας ὅτι νοῦς ἐστι καὶ φρόνησις, εἴρηται πρότερον· τίς δέ ἐστιν αὕτη καὶ πῶς ἀπεικάζεται πρὸς νοῦν, ἐν τούτοις παραδίδωσιν ὁ λόγος. Ἔστι γὰρ ἡ κυκλοφορία κίνησις κατὰ τὰ αὐτὰ ἐν τῷ αὐτῷ καὶ ἐν ἑαυτῇ περιαγομένη, καθάπερ ἐν τούτοις τέ φησιν ὁ Τίμαιος καὶ ἐν Νόμοις ὁ Ἀθηναῖος ξένος· ὧν τὸ μὲν κατὰ ταὐτὰ ταὐτόν ἐστι τῷ καθ' ἕνα λόγον καὶ μίαν τάξιν. Τί γάρ, εἰ κινοῖτο μὲν τὸ πᾶν κυκλικῶς, μεταβάλλοι δὲ ἄλλοτε ἄλλως ἀνατέλλον ἢ δῦνον, ὥς φησιν ὁ ἐν τῷ Πολιτικῷ μῦθος; ἵν' οὖν μὴ τοῦτο ὑπολάβωμεν, τὸ κατὰ ταὐτὰ πρόκειται τῶν ἄλλων περὶ αὐτῆς ῥημάτων. Οὐκ ἄρα ὀρθῶς ὁ Πλατωνικὸς Σεβῆρος (παῤῥησιασόμεθα γὰρ ἐντεῦθεν πρὸς αὐτόν) τὰς ἀνακυκλήσεις τὰς μυθικὰς προσιέμενος καὶ γενητὸν οὕτω ποιῶν καὶ ἀγένητον τὸν κόσμον. Interdum quæ a Platone dicuntur non tam refellere argumentis, quam confirmare voluisse videtur. Patet hoc ex iis quæ super hoc Timæi Platonici loco pag. 41. B (cf. Philos. Gr. Fragm. vol. II, p. 169) θεοὶ θεῶν, ὧν ἐγὼ δημιουργὸς πατήρ τε ἔργων, ἃ δι' ἐμοῦ γενόμενα ἄλυτα ἐμοῦ γ' ἐθέλοντος. Τὸ μὲν οὖν δὴ δεθὲν πᾶν λυτόν, τό γε μὴν καλῶς ἁρμοσθὲν καὶ ἔχον εὖ λύειν ἐθέλειν κακοῦ Proclo teste scripsit. Proclus enim p. 304. A. (p. 737 ed. Schneider) hæc habet : πᾶν οὖν τὸ δεθὲν λυτόν, καὶ τὰ ἔργα τοῦ πατρός. Δέδεται γὰρ τὰ μὲν σώματα διὰ τῆς ἀναλογίας· δεσμὸς γὰρ αὐτῶν αὕτη κάλλιστος· τὰ δὲ ζῷα τοῖς ἐμψύχοις δεσμοῖς, ὥσπερ εἴρηται πρότερον· αἱ δὲ ψυχαὶ μεριστόν τι ἔχουσαι καὶ αὗται δέδενται ταῖς μεσότησι· δεσμοὺς γὰρ κἀκείνας ἐκάλεσε καὶ τοὺς λόγους πάντας, ἐξ ὧν ἐστιν ἡ ψυχή· μόνα γὰρ τὰ ἀμέριστα δεσμῶν ἐστιν ἀπροσδεῆ· δεδεμένα δὲ ἐκ διακεκριμένων ἐστίν, οὐ κατὰ χρόνον διακεκριμένων τούτων, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐν τῷ δημιουργῷ περιοχὴν τῆς τῶν ἁπλῶν αἰτίας. Οὕτως οὖν ἔχει καὶ τὸ λυτὸν ὡς παρ' ἄλλου, μᾶλλον δὲ ὡς ἐν ἄλλῳ· πῇ οὖν, ἁπλῶς δὲ οὐδαμῶς. Φέρε γάρ, εἰ παρ' ἑαυτῶν μὲν λυτά ἐστι, κατὰ δὲ τὴν βούλησιν ἄλυτα τοῦ πατρός, ὥσπερ εἰώθασι λέγειν Σεβῆρος, Ἀττικός, Πλούταρχος, πρὸς οὓς καὶ οἱ ἀπὸ τοῦ περιπάτου πολλὰ διὰ πολλῶν ἀντειρήκασι, πόθεν ἔχει τοῦτο τὸ παρ' ἑαυτῶν λυτόν; εἰ μὲν γὰρ κατὰ φύσιν αὐτοῖς ἡ λύσις, τίς ὁ τὴν φύσιν δεδωκώς; οὐ γὰρ ἄλλος ἦν ἢ ὁ δημιουργός· εἰ δὲ ἐκεῖνος ὁ τῆς φύσεως αὐτοῖς χορηγός, ἐκεῖνος καὶ ὁ τῆς λύσεως αἴτιος. Εἰ δὲ παρὰ φύσιν τὸ λυτόν, κατὰ φύσιν δήπου τὸ ἐναντίον, τὸ ἄλυτον. Εἰ δὲ κατὰ φύσιν, παρ' ἑαυτῶν ἔχοιεν ἂν τοῦτό που καὶ ἄλυτον (leg. τὸ ἄλυτον), καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι αὐτῶν ἔσται τοιοῦτον, ἄδεκτον πάντῃ τῆς λύσεως. Severi diagramma pluribus verbis exponit Proclus comparatque cum aliorum philosophorum de eadem re placitis. Is autem ad Tim. p. 192. A. hæc annotavit : ὁ δ' οὖν Πλάτων ἐν τῷ διατόνῳ γένει ποιεῖται τὴν τῶν τετραχόρδων διαίρεσιν καὶ πρόεισιν οὐ μέχρ' τοῦ διὰ πασῶν

μόνον, ἀλλ' ἕως τοῦ τετράκις διὰ πασῶν καὶ διὰ πέντε προσθεὶς καὶ τόνον, ἢ ὡς ὁ Σεβῆρος πεποίηκεν, οὐκ ἄνευ μὲν τοῦ τόνου ποιῶν οὐδὲ οὗτος, εἰς δὲ τὸ λεῖμμα λήγων, ἀλλ' οὐ τὸν τόνον et paucis interpositis p. 192. D. ἄλλοι δὲ τὴν μὲν λαβδοειδῆ παρῃτήσαντο καταγραφήν, ἑξῆς δὲ ὡς ἐπὶ τῆς τοῦ κανόνος κατατομῆς τάττουσι τοὺς ἀριθμοὺς κατὰ τὰ τρία κέντρα, πρώτους καὶ δευτέρους καὶ τρίτους λαμβάνοντες, ὥσπερ δὴ καὶ ἡμεῖς ποιήσομεν. Οὕτω δὲ καὶ ὁ Πορφύριος καὶ ὁ Σεβῆρος ἀξιοῦσι. Idem p. 198. B de eodem argumento hæc disserit : Σεβῆρος δὲ ἀξιοῖ μὴ εἰς τόνον τὸ διάγραμμα καταλήγειν, ἀλλ' εἰς λεῖμμα, ἐπειδὴ καὶ ὁ Πλάτων εἰς τοῦτο πάντα τὸν περὶ τῆς διαιρέσεως τῆς ψυχῆς λόγον συνεπεράνατο. Ἵν' οὖν εἰς λεῖμμα καταντήσῃ, μεθαρμόζει τινὰς τῶν ὅρων καὶ ποιεῖ τοὺς πάντας τριάκοντα καὶ τέσσαρας· ἐπειδὴ δὲ ἐν τῷ τριακοστῷ καὶ τετάρτῳ μονάδος ὑπέτρεχεν ἥμισυ, διπλασιάζει τοὺς ὅρους καὶ ποιεῖ πρώτην μοῖραν τὸν ψξη, ὅς ἐστι τοῦ τπδ διπλάσιος. Adde sequentia pag. 198. E. οὐκ ἀφαιρεῖ δὲ οὐδὲ ὁ Σεβῆρος τὸν τόνον, ἀλλ' οὐ καταλήγει εἰς αὐτόν. Ὥστε τὸ ὅλον διάγραμμα κατὰ πάντας ἔκ τε τοῦ τετράκις ἐστὶ διὰ πασῶν καὶ διὰ τοῦ πέντε καὶ ἑνὸς τόνου. Κἂν ἐθελήσωμεν ἐπ' αὐτῶν τῶν μοναδικῶν ἀριθμῶν λαμβάνειν τὰ διαστήματα ταῦτα, θεασόμεθα μέχρι τοῦ ἑπτὰ καὶ εἴκοσι τὴν πρόοδον γιγνομένην. Διπλάσιος γὰρ ὁ δύο τῆς μονάδος, καὶ ὁ τούτου ὁ τέσσαρα, καὶ ὁ τούτου ὁ ὀκτώ, καὶ ὁ τούτου ὁ δέκα καὶ ἕξ, καὶ μέχρι τοῦδε τὸ τετράκις διὰ πασῶν· αὐτοῦ δὲ τούτου ἡμιόλιος ὁ εἴκοσι καὶ τέσσαρα, καὶ τὸ διὰ πέντε τοῦτο· καὶ πρὸς τοῦτον ἔχει τὸν ἐπόγδοον λόγον εἴκοσι καὶ ἑπτά· ὥστε ἀπὸ τῆς μιᾶς μοίρας μέχρι τῆς ἑπτακαιεικοσαπλασίας αἱ εἰρημέναι τελειοῦνται συμφωνίαι. Τοῦτο μὲν οὖν, ὅπερ ἔφην, κοινὸν ἅπασι τοῖς διαγράμμασι· διαφέρει δὲ ἀλλήλων, ὅτι τὰ μέν ἐστι λαβδοειδῆ, τὰ δὲ ἐπ' εὐθείας. Καὶ γὰρ τῶν παλαιῶν ὁ μὲν Ἄδραστος τοῖς λαβδοειδέσιν, ὁ δὲ Σεβῆρος τοῖς κατ' εὐθεῖαν τίθεται (leg. προστίθεται)· καὶ τοῦτο ἄμεινον.

Sed præter commentarios quos in Platonis Timæum composuerat Severus, ejus de animo disputatio memoratur ab Eusebio Præpar. Evang. lib. XIII, cap. XVII. Fragmentum autem (3), quod ex eo excerpsit, signo est, philosophum istum Platonis de animo sententiam propterea impugnare, quod eum ex duplici parte, altera impatiente, altera patibili concretum ponat. Quod si quis concederet, Severus animum, utpote ex duabus naturis iisque dissimilibus conflatum, immortalem fore negabat, ratus dissimilia et contraria perpetuo cohærere non posse, sed temporis progressu necessario dissolvi, partibus illis e quibus constabant ad pristinum statum redeuntibus. Erat enim ei persuasum, animum tum unum esse et incorporeum, tum formæ geometricæ speciem habere, quod e Stobæi et Procli testimoniis efficitur. Stobæus Eclog. Phys. lib. I, cap. 41 pag. 860 seq. ed. Heeren. μετὰ δὴ ταῦτα τοὺς εἰς μαθηματικὴν οὐσίαν ἐντιθέντας τὴν οὐσίαν τῆς ψυχῆς καταλέγω διευκρινημένως. Ἔστι δὴ γένος ἕν τι αὐτῆς τὸ σχῆμα, πέρας ὂν διαστάσεως, καὶ αὐτὴ διάστασις. Ἐν αὐτοῖς μὲν οὖν τούτοις Σεβῆρος ὁ Πλατωνικὸς αὐτὴν ἀφωρίσατο κτλ. Proclus in Tim. pag. 186. E. οὐκ ἄρα ἀνεξόμεθα λέγειν ἡμεῖς οὕτω μέσην αὐτήν, ὡς ἔχουσάν τι καὶ ἀσώματον καὶ σωματικόν, ὡς Ἐρατοσθένης ὑπέλαβεν, ἢ διάστημα γεωμετρικον ἐπὶ τὴν οὐσίαν αὐτῆς ἀναφέρειν, ὡς Σεβῆρος. Κρᾶσις γὰρ ἄν ποτε γένοιτο ἀδιαστάτου καὶ διαστατοῦ καὶ ἀμερίστου καὶ σώματος· οὐδὲ γὰρ σημείου καὶ γραμμῆς· εἰ δὲ μὴ ταύτης, καὶ ἄλλου τινὸς διαστήματος πολλῷ μᾶλλον· μᾶλλον γὰρ τοῦ ἀμεροῦς ἀφέστηκε τὸ τριχῆ μεριστόν, ἢ τὸ μοναχῇ· ἀλλὰ τὴν μὲν νοερὰν οὐσίαν ἀεὶ μένειν μίαν, τὴν δὲ μεριστὴν ἐκ πολλῶν οὐσιῶν εἶναι, τὴν δὲ ψυχικὴν μίαν καὶ οὐ μίαν, ὡς καὶ τὸ ἓν φυλάττειν ἐν τῷ πληθύεσθαι καὶ τὸ πλῆθος ἐν τῷ ἑνίζεσθαι· οὐ γὰρ οὕτω διαιρεῖν αὐτὴν τὸν δημιουργόν, ὡς δαπανᾶν τὸ ὅλον εἰς τὴν κατατομήν, ἀλλὰ φυλάττοντα τὸ ἓν αὐτῆς πληθύειν καὶ τὸ ὅλον μερίζειν, ὅπου γε καὶ ἐν τοῖς σώμασι καὶ ταῦτα πάντα μεριστοῖς οὖσιν εἶναί τί φησιν ἓν συνεκτικὸν τῶν μερῶν ὁ Ἐλεάτης ξένος, (cf. Plat. Soph. p. 245. A) καὶ Ἀριστοτέλης συνιδὼν εἶναι καὶ ἐν τοῖς μεριστοῖς τι δίδωσιν ἀμερές· ὥστε πολλῷ μᾶλλον τῆς ψυχῆς τὸ ὅλον καὶ ἓν μένοι ἂν πληθυομένης καὶ μεριζομένης, διὸ καὶ ἀμέριστός ἐστιν, ὥς φησιν ὁ Τίμαιος. Εἰ δὲ μὴ ἐσώζετο τὸ ἓν αὐτῆς, μόνως ἂν ἦν μεριστή· οἷον καὶ εἰ λέγοις τὸ διανοητικὸν αὐτῆς καὶ δοξαστικὸν δύο εἶναι οὐσίας καὶ ὅμως μίαν εἶναι τὴν ὅλην διανοητικὴν καὶ δοξαστικήν, οὐκ ἀποστᾶσαν τοῦ ἑνὸς τῷ καὶ εἰς ἑαυτὴν συννεύειν. Ἡμεῖς μὲν οὖν ἀπ' αὐτῶν ὁρμηθέντες τῶν Πλάτωνος τὴν ἀμέριστον οὐσίαν καὶ τὴν μεριστὴν ἐξηγησάμεθα· τῶν δὲ πρὸ ἡμῶν οἱ μὲν μαθηματικὴν ποιοῦντες τὴν οὐσίαν τῆς ψυχῆς, ὡς μέσην τῶν τε φυσικῶν καὶ τῶν ὑπερφυῶν, οἱ μὲν ἀριθμὸν αὐτὴν εἰπόντες ἐκ μονάδος ποιοῦσιν, ὡς ἀμερίστου, καὶ τῆς ἀορίστου δυάδος, ὡς μεριστῆς, οἱ δὲ ὡς γεωμετρικὴν ὑπόστασιν οὖσαν ἐκ σημείου καὶ διαστάσεως, τοῦ μὲν ἀμεροῦς, τῆς δὲ μεριστῆς. Τῆς μὲν προτέρας εἰσὶ δόξης οἱ περὶ Ἀρίστανδρον καὶ Νουμήνιον καὶ ἄλλοι πλεῖστοι τῶν ἐξηγητῶν, τῆς δὲ δευτέρας Σεβῆρος. Enimvero quum Jamblichus apud Stobæum memoriæ prodat, Severo animum videri formam geometricam, quæ et intervalli terminus et ipsum intervallum sit : quumque Proclus adjiciat, ani-

(3) Vide infra pag. 204.

mum ab isto philosopho haberi substantiam geometricam e puncto individuo et intervallo dividuo compositam; verisimile est, eum mentem humanam ad trianguli aut circuli similitudinem accedere judicasse. Talis autem opinio Pythagoricorum (4) dogmata redolet, qui numeros et figuras deorum nominibus ornarunt. Nam triangulum æqualium laterum nominaverunt Minervam e vertice natam et Tritogeniam, quia triplici perpendiculo e tribus angulis suis ducto dividitur. Unitatem Apollinis vocabulo nuncuparunt, binarium numerum Contentionem et Audaciam vocaverunt, ternarium vero Justitiæ titulo dignati sunt. Sed hæc hactenus.

Quod reliquum est, meminerunt de Severo et alii philosophi ætate posteriores, velut Syrianus in Aristotelis Metaphys. lib. XII, pag. 44 et sæpe Damascius in vita Isidori apud Photium cod. CCXLII. Verum horum omnium testimonia commemorare et expendere non vacat. Qui denique philosophum Platonicum cum Severo, imperatore Romano, confuderunt, eos refellere supersedemus (5).

Atticus, quem sub M. Aurelio Antonino claruisse et Platonicam sectam professum esse Syncellus p. 353 testificatur, Harpocrationis (6) Argivi præceptor fuit. Utriusque censuram facit Proclus in tractando hoc Timæi Platonici loco p. 28. A. τὸν μὲν οὖν ποιητὴν καὶ πατέρα τοῦδε τοῦ παντὸς εὑρεῖν τε ἔργον καὶ εὑρόντα εἰς ἅπαντας ἀδύνατον λέγειν (cf. Phil. Gr. Fragm. vol. II, pag. 157) pag. 93 B. [pag. 218 seq. ed. Schneider] ita scribens : Ἁρποκρατίωνα δὲ θαυμάσαιμ' ἄν, εἰ καὶ αὐτὸς ἑαυτῷ γε ἀρέσκοι τοιαῦτα περὶ τοῦ δημιουργοῦ διαταττόμενος. Ἕπεται γὰρ τῷδε τῷ ἀνδρὶ κατὰ τὴν τῶν τριῶν θεῶν παράδοσιν καὶ καθόσον διττὸν ποιεῖ τὸν δημιουργόν, ἀποκαλεῖ δὲ τὸν πρῶτον θεὸν Οὐρανὸν καὶ Κρόνον, τὸν δὲ δεύτερον Δία καὶ Ζῆνα, τὸν δὲ τρίτον οὐρανὸν καὶ κόσμον. Πάλιν δὲ αὖ μεταβαλὼν τὸν πρῶτον Δία προσαγορεύει καὶ βασιλέα τοῦ νοητοῦ, τὸν δὲ δεύτερον ἄρχοντα, καὶ ὁ αὐτὸς αὐτῷ γίγνεται Ζεύς, Κρόνος, Οὐρανός. Πάντα γοῦν ταῦτά ἐστι τὸ πρῶτον, οὗ πάντα ὁ Παρμενίδης ἀφεῖλε, πᾶν ὄνομα καὶ πάντα λόγον καὶ πᾶσαν σχέσιν. Καὶ ἡμεῖς μὲν οὐδὲ πατέρα τὸν πρῶτον ἠνεσχόμεθα καλεῖν, ὁ δὲ τὸ αὐτὸ καὶ πατέρα καὶ ἔγγονον καὶ ἀπόγονον ἀπέφηνεν. Ἀττικὸς δέ, ὁ τούτου διδάσκαλος, αὐτόθεν τὸν δημιουργὸν εἰς ταὐτὸν ἄγει τἀγαθῷ, καίτοι ἀγαθὸς μὲν καλεῖται παρὰ τῷ Πλάτωνι, τἀγαθὸν δὲ οὔ· καὶ νοῦς προσαγορεύεται, τἀγαθὸν δὲ αἴτιον ἁπάσης οὐσίας καὶ ἐπέκεινα τοῦ ὄντος ἐστίν, ὡς ἐν Πολιτείᾳ (lib. VI pag. 509. B.) μεμαθήκαμεν. Τί δ' ἂν εἴποι καὶ περὶ τοῦ παραδείγματος; ἢ γὰρ καὶ πρὸ τοῦ δημιουργοῦ ἐστι, καὶ ἔσται τι τἀγαθοῦ πρεσβύτερον, ἢ ἐν τῷ δημιουργῷ, καὶ ἔσται πολλὰ τὸ πρῶτον, ἢ μετὰ τὸν δημιουργόν, καὶ τἀγαθόν, ὃ μηδὲ θέμις εἰπεῖν, εἰς τὰ μετ' αὐτὸ ἐπιστραφήσεται κἀκεῖνα νοήσει. Ut autem hic rerum parentem fabricatoremque mundi cum bono confundere ac permiscere non dubitavit : ita alibi quoque similiter de optimo genitore Atticus locutus est. Colligas hoc e Procli ad illa Platonis in Timæo verba p. 29. E. ἀγαθὸς ἦν, ἀγαθῷ δὲ οὐδεὶς περὶ οὐδενὸς οὐδέποτε ἐγγίγνεται φθόνος· τούτου δ' ἐκτὸς ὢν πάντα ὅτι μάλιστα γενέσθαι ἐβουλήθη παραπλήσια ἑαυτῷ (cf. Phil. Gr. Fragm. vol. II, pag. 158 seq.) annotatione pag. 111. C. [pag. 262 ed. Schneider.] : καὶ εἰ πᾶσι βούλεται χορηγεῖν τὴν τοῦ ἀγαθοῦ μετουσίαν, οὐδέν ἐστιν ἐν τῷ παντὶ μόνως κακόν, ὥστ' οὐδὲ ἄτακτον οὐδὲ ἀπρονόητον οὐδὲ ἀόριστον, ἀλλὰ πάντα μετέχει κάλλους καὶ τάξεως καθ' ὅσον δέχεσθαι πέφυκε. Πάντα οὖν ἑαυτῷ ποιεῖ παραπλήσια καθ' ὅσον θεὸς ἀγαθύνων τὰ γιγνόμενα, ἄλλα δὲ λοιπὸν κατ' ἄλλους ἀπεργάζεται λόγους παραδειγματικούς. Ὥσπερ γάρ, φησιν Ἀττικός, ὁ τέκτων πάντα μὲν τεκτονικὰ ποιεῖ, ἄλλα δὲ κατ' ἄλλον λόγον, τὸ μὲν βάθρον, τὸ δὲ κλίνην, οὕτω καὶ ὁ θεός, ᾗ μὲν ἀγαθός, ἐξομοιοῖ πάντα ἑαυτῷ, ἀγαθὰ ἀποτελῶν, κατὰ δὲ τὰ εἴδη τὰ μερίζοντα τὰς ἑκάστων οὐσίας ποιεῖ πρὸς τὰς παραδειγματικὰς αἰτίας.

Quum autem Proclus Atticum laboriosissimum (7) nominet, probabile est, multa olim ejus ingenii monumenta litteris mandata exstitisse. Namque inter scripta quæ ei attribuit Porphyrius in vita Plotini (8), sine dubio ejus in Platonis Timæum et Phædrum (9) commentaria cæteris præstiterunt. Hinc illorum frequens a Proclo facta est mentio. Ab his diversæ fuerunt ejus adversus Aristotelem disputationes, e quibus plura fragmenta servavit Eusebius Præpar. Evang. lib. XV, quæ infra scripsi et recognita interpretatus sum. De his non est, quod copiosius disputemus. Itaque illa potius viri dicta nobis spectanda sunt, quæ Proclus in Platonis

(4) Cf Phil. Gr. Fragm. vol. II, pag. XXIV.

(5) Vide Harlesium ad Fabricii Bibl. Gr. vol. III, pag. 187. — (6) Harpocration, Argivus Platonicus philosophus, Cæsaris (Veri) familiaris, scripsit commentariorum in Platonem volumina XXIV et dictionum Platonicarum libros II. Vide Suidam v. Ἁρποκρατίων, Capitolinum in Vero et C. Barthium ad Æneam Gazæum p. 97. Adde Eudociam in Violario pag. 73 et Athenæum lib. XIV pag. 648. C. — (7) Proclus in Tim. p. 315. A. [p. 764 seq. ed. Schneider.] καὶ ἔγωγε καὶ τὸν φιλοπονώτατον Ἀττικὸν ἐθαύμασα κτλ. — (8) Porphyrius in vita Plotini cap. 14. ὑπομνήματα Ἀττικοῦ. Vid. not. 1. — (9) Proclus in Tim. pag. 315. A. μέμνηται δὲ ὅμως ἐκεῖνος [ὁ Ἀττικὸς] τοῦ διττοῦ κρατῆρος καὶ τὸν Φαῖδρόν ἐξηγούμενος. —

Timæo interpretando posteris tradidit. Apparet igitur primum assuevisse doctissimum hominem in enarrando scriptore singula verba premere. Nimirum ad locum qui est pag. 28. C. γέγονεν· ὁρατὸς γὰρ ἁπτός τέ ἐστι καὶ σῶμα ἔχων, πάντα δὲ τὰ τοιαῦτα αἰσθητά, τὰ δὲ αἰσθητά, δόξῃ περιληπτὰ μετὰ αἰσθήσεως, γιγνόμενα καὶ γενητὰ ἐφάνη (cf. Phil. Gr. vol. II, p. 157) hæc notata sunt Proclo p. 87. A. [p. 204 ed. Schneider] πότερον οὖν πᾶν τὸ αἰσθητὸν ἀπὸ χρόνου γενητόν, ἢ οὐ πᾶν; εἰ μὲν δὴ πᾶν, καὶ τὸ πλημμελῶς καὶ ἀτάκτως κινούμενον ἔσται ἀπὸ χρόνου γενητόν· ὁρατὸν γὰρ καὶ ἐκεῖνό φησιν· εἰ δὲ οὐ πᾶν, ἀσυλλόγιστος ὁ λόγος κατὰ τὸν Ἀττικὸν καὶ οὐδενὸς περαντικός. Εἰ μὴ ἄρα λέγει τὸν μὲν κόσμον εἶναι ὁρατὸν καὶ ἁπτόν, τὸ δὲ πλημμελῶς καὶ ἀτάκτως κινούμενον οὐχὶ νῦν ὁρατὸν εἶναι, ἀλλὰ πρὸ τῆς κοσμοποιίας· ἐπεὶ καὶ ὁ Πλάτων οὕτω φησί· πᾶν ὅσον ὁρατὸν ἦν πλημμελῶς καὶ ἀτάκτως κινούμενον· ἐνταῦθα δὲ ὁρατὸς γὰρ ἁπτός τέ ἐστι καὶ σῶμα ἔχων. Πᾶν οὖν, ὅ ἐστιν ὁρατὸν καὶ ἁπτόν, τοῦτο δείκνυται γενητόν, ἀλλ' οὐχ ὃ ἦν. Κἂν ταῦτα τοίνυν λέγῃ (δεινὸς γὰρ ὁ ἀνὴρ ἀντιλαβέσθαι τῶν ῥημάτων), λεκτέον, ὅτι ἔν γε τῷ ὅρῳ τοῦ γενητοῦ τοιοῦτον οὐδέν ἐστιν, ἀλλ' ἁπλῶς εἴρηται πᾶν τὸ γενητὸν δόξῃ μετ' αἰσθήσεως ἀλόγου δοξαστόν· ὥστε καὶ εἴ τι αἰσθητόν ἐστι, πάντως γενητὸν ἂν εἴη τὸ τοιοῦτον. Πᾶν δὲ τὸ ὁρατὸν αἰσθητόν· ὥστε τὸ πλημμελῶς καὶ ἀτάκτως κινούμενον γενητόν, πρὸς τῷ καὶ ἐκεῖνο σαφῶς τὸν Πλάτωνα λέγειν γενητόν. Πρὶν γὰρ οὐρανὸν γενέσθαι τρία φησὶν εἶναι, τὸ ὄν, τὴν χώραν, τὴν γένεσιν, ἐν ἴχνεσιν εἰδῶν ὑφεστηκυῖαν· ὥστε καὶ τὸ πλημμελὲς ἐκεῖνο γενητόν ἐστιν ὥσπερ καὶ ὁρατόν κτλ. Deinde non est subtile Attici de alio Timæi Platonici capite judicium. Quippe pag. 41. D verba καὶ πάλιν ἐπὶ τὸν πρότερον κρατῆρα, ἐν ᾧ τὴν τοῦ παντὸς ψυχὴν κεραννὺς ἔμισγε, τὰ τῶν πρόσθεν ὑπόλοιπα κατεχεῖτο μίσγων (cf. Phil. Gr. Fragm. vol. II, p. 170) super quibus plerique multimodis scripsere, sic Proclus declarat p. 315. A. [pag. 764 seq. ed. Schneider.] ὁ μὲν γὰρ Θεόδωρος οὗτος διττὸν ποιεῖ τὸν κρατῆρα, τὸν μὲν πρῶτον, τὸν δὲ δεύτερον, καὶ τρίτον, τὸ κρᾶμα θ' ἕτερον τούτου (leg. καὶ τρισσὸν τὸ κρᾶμα τοῦ ἑτέρου)· ὁ γὰρ δεύτερος κρατὴρ τὸ κρᾶμα κατ' αὐτόν ἐστι· μοίρας δὲ λοιπὸν τήν τε τοῦ παντὸς καὶ τὰς τῶν οὐρανίων θεῶν καὶ τὰς ἡμετέρας. Τὴν μὲν γὰρ αὐτοψυχὴν πρότερον κρατῆρα καλεῖ, τὴν δὲ καθ' ὅλου κρατῆρά τε ἅμα τὸν δεύτερον καὶ κρᾶμα, τοῦ Πλάτωνος ἕνα μὲν κρατῆρα καλέσαντος καὶ ἐν αὐτῷ τὰς ψυχὰς κεράσαντος πάσας, τὰς μὲν πρώτως, τὰς δὲ δευτέρως, δευτέρου δὲ κρατῆρος οὐδ' ὁπωστιοῦν μνημονεύσαντος οὐδὲ τῆς ἐν αὐτῷ κράσεως. Τί γὰρ καὶ ἐδεῖτο, τοῦ προτέρου κρατῆρος ἀποχρῶντος καὶ εἰς τὴν τῶν ἡμετέρων ψυχῶν ἀπογέννησιν; καὶ ἔγωγε καὶ τὸν φιλοπονώτατον Ἀττικὸν ἐθαύμασα διττόν που τὸν κρατῆρα λέγοντα εὑρών, καὶ ταῦτα εἰωθότα σφόδρα παρέπεσθαι ταῖς ῥήσεσι· μέμνηται δὲ ὅμως ἐκεῖνος τοῦ διττοῦ κρατῆρος καὶ τὸν Φαῖδρον ἐξηγούμενος.

In principio Timæi, ubi Socrates quartum qui pridiano sermoni interfuerat jamque aberat convivam requirit, verba ἀσθένειά τις αὐτῷ ξυνέπεσεν, ὦ Σώκρατες· οὐ γὰρ ἂν ἑκὼν τῆσδε ἀπελείπετο τῆς συνουσίας recte cepit Atticus. De his ita Proclus in Tim. p. 7. B. γλίσχρως τε γὰρ ἐπιχειροῦσιν ἅπαντες, καὶ οὐδὲν πρὸς τὸν λόγον, εἰ καὶ τοῦτον εὕροιμεν, ὃ ζητοῦσιν· ἐπεὶ καὶ τὸν μὲν Θεαίτητον διὰ τὴν νόσον ἢ Πλάτωνα λέγειν οὐδὲ τοῖς χρόνοις συνᾴδει· τούτων γὰρ ὁ μὲν κρινομένου Σωκράτους, ὁ δὲ Θεαίτητος ἀποθανόντος εἴρηται νοσεῖν· τὸ δὲ Κλειτοφῶντα, παντελῶς ἄτοπον· παρῆν γὰρ οὐδὲ τῇ προτεραίᾳ, Σωκράτους διηγουμένου, τίνα εἶπεν ὁ Κλειτοφῶν τῇ πρὸ ἐκείνης κατὰ τὴν ἐν Πειραιεῖ συνουσίαν· πλὴν τοσοῦτον ὁ Ἀττικὸς ὀρθῶς ἐπισημαίνεται· ἔοικεν ὁ ἀπολειπόμενος οὗτος εἶναι τῶν μετὰ Τιμαίου ξένων. Διὸ καὶ ὁ Σωκράτης αὐτὸν ἐρωτᾷ τὸν Τίμαιον, ὅπου ποτὲ εἴη ὁ τέταρτος, καὶ ἐκεῖνος ὡς περὶ ἐπιτηδείου τινὸς ἀπολογεῖται τὴν ἀπουσίαν ἀναγκαίαν αὐτῷ καὶ ἀβούλητον δεικνύς. Ταῦτα μὲν οὖν τὰ παρὰ τῶν παλαιοτέρων· ἃ δὲ ὁ ἡμέτερος καθηγεμὼν ἐν τούτοις ἐπέκρινε, ταῦτα ἡμῖν ῥητέα τῷ Πλάτωνι διαφερόντως ἑπόμενα. Ἔλεγε δ' οὖν, ὅτι ὅσῳ αἱ ἀκροάσεις περὶ σεμνοτέρων γίνονται καὶ ὑψηλοτέρων πραγμάτων, τοσούτῳ τὸ μὲν τῶν ἀκροατῶν ἐλαττοῦται πλῆθος, μυστικώτερον δὲ καὶ ἀποῤῥητότερον πρόεισιν ὁ λόγος. Καὶ διὰ ταῦτα ἐν μὲν τῇ προτέρᾳ τῆς πολιτείας παραδόσει κατὰ τὴν ἐν Πειραιεῖ ξυνουσίαν πολὺς ὁ ἀκροατής, καὶ οἵ γε ὀνόματος τυχόντες ἕξ· ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ κατὰ τὴν τοῦ Σωκράτους ἀφήγησιν τέτταρες οἱ δεχόμενοι τοὺς λόγους· ἐν δὲ ταύτῃ καὶ ὁ τέταρτος ἀπολείπεται, τρεῖς δὲ οἱ ἀκροαταί, καὶ ὅσῳ καθαρώτερος καὶ νοερώτερος ὁ λόγος, τοσούτῳ συστέλλεται ὁ ἀκροατής. Tum Plato pag. 21. E. ait: ἔστι τις κατ' Αἴγυπτον, ἦ δ' ὅς, ἐν τῷ Δέλτα, περὶ ὃ κατὰ κορυφὴν σχίζεται τὸ τοῦ Νείλου ῥεῦμα, Σαϊτικὸς ἐπικαλούμενος νομός, τούτου δὲ τοῦ νομοῦ μεγίστη πόλις Σάϊς, ὅθεν δὴ καὶ Ἄμασις ἦν ὁ βασιλεύς· καὶ τῆς πόλεως θεὸς ἀρχηγός τίς ἐστιν, Αἰγυπτιστὶ μὲν τοὔνομα Νηΐθ, Ἑλληνιστὶ δέ, ὡς ὁ ἐκείνων λόγος, Ἀθηνᾶ· μάλα δὲ φιλαθήναιοι καί τινα τρόπον οἰκεῖοι τῶνδ' εἶναί φασιν (cf. Phil. Gr. Fragm. vol. II, p. 152) ad quem locum Proclus Attici et aliorum testimonia Theopompi sententiæ opponit. Etenim pag. 30. C. [pag. 69 ed. Schneider.] hæc refert: τοὺς δὲ Ἀθηναίους Καλλισθένης μὲν καὶ Φανόδημος πατέρας τῶν Σαϊτῶν ἱστοροῦσι γενέσθαι, Θεόπομπος δὲ ἀνάπαλιν ἀποίκους αὐτῶν εἶναί φησιν (Ἀττικὸς ὁ Πλατωνικὸς διὰ βασκανίαν φησὶ μεταποιῆσαι τὴν ἱστορίαν τὸν Θεόπομπον, ἐπ' αὐτοῦ (leg.

ἐφ' αὐτοῦ) γὰρ ἀφικέσθαι τινὰς ἐκ τῆς Σάεως ἀνανεουμένους τὴν πρὸς Ἀθηναίους συγγένειαν)· ὁ δὲ Πλάτων τοσοῦτον μόνον εἶπε περὶ αὐτῶν, ὅτι φιλαθήναιοί τε οἱ Σαῖται καί τινα τρόπον οἰκεῖοι.

Porro pag. 28. A. Plato scribit : ὅπου μὲν οὖν ἂν ὁ δημιουργὸς πρὸς τὸ κατὰ ταὐτὰ ἔχον βλέπων ἀεί, τοιούτῳ τινὶ προσχρώμενος παραδείγματι, τὴν ἰδέαν αὐτοῦ καὶ δύναμιν ἀπεργάζηται, καλὸν ἐξ ἀνάγκης οὕτως ἀποτελεῖσθαι πᾶν· οὗ δ' ἂν εἰς τὸ γεγονός, γεννητῷ παραδείγματι προσχρώμενος, οὐ καλόν (cf. Phil. Gr. Fragm. vol. II, p. 157). Hic Atticus ἀεὶ cum βλέπων construit. Qua de re Proclus pag. 83. C. [pag. 195 ed. Schneider.] τὸ δὲ ἀεὶ συναπτέον τῷ κατὰ ταὐτὰ ἔχον, ἵν' ᾖ πρὸς τὸ ἀεὶ κατὰ ταὐτὰ ἔχον βλέπων. Οὕτω καὶ ὁ φιλόσοφος ἔκρινε Πορφύριος, εἰκότως. Οὐ γὰρ ἀεὶ βλέπειν φησὶ πάντα δημιουργόν, ὡς οἴεται Ἀττικός, ἀλλ' ἀεὶ ὡσαύτως ἔχειν τὸ νοητόν.

Præterea ad Platonis quæstionem pag. 28. B. πότερον ἦν ἀεί, γενέσεως ἀρχὴν ἔχων οὐδεμίαν, ἢ γέγονεν, ἀπ' ἀρχῆς τινος ἀρξάμενος (cf. Phil. Gr. Fragm. vol. II, p. 157) ita respondet Atticus, ut ortum secundum tempus intelligat. Id enim Proclus pag. 84. F. [p. 199 ed. Schneider.] his verbis testatur : τοιαύτης δ' οὖν τῆς ζητήσεως οὔσης Πλούταρχος μὲν καὶ Ἀττικὸς καὶ ἄλλοι πολλοὶ τῶν Πλατωνικῶν κατὰ χρόνον τὴν γένεσιν ἤκουσαν, καί φασι γίγνεσθαι τὴν ζήτησιν, εἴτε ἀγένητος κατὰ χρόνον ὁ κόσμος, εἴτε γενητός· εἶναι γὰρ πρὸ τῆς κοσμοποιίας ἄτακτον κίνησιν, ἅμα δὲ κινήσει πάντως ἐστὶ καὶ χρόνος, ὥστε καὶ χρόνον εἶναι πρὸ τοῦ παντός· ἅμα δὲ τῷ παντὶ γεγονέναι χρόνον ἀριθμὸν ὄντα τῆς τοῦ παντὸς κινήσεως, ὡς ἐκεῖνος ἦν τῆς πρὸ τῆς κοσμοποιίας οὔσης ἀτάκτου κινήσεως ἀριθμός. Quapropter idem ad sequentia pag. 30. A. οὕτω δὴ πᾶν ὅσον ἦν ὁρατὸν παραλαβών, οὐχ ἡσυχίαν ἄγον, ἀλλὰ κινούμενον πλημμελῶς καὶ ἀτάκτως, εἰς τάξιν αὐτὸ ἤγαγεν ἐκ τῆς ἀταξίας, ἡγησάμενος ἐκεῖνο τούτου πάντως ἄμεινον (cf. Phil. Gr. Fragm. vol. II, p. 159) hæc annotavit pag. 116. B. [p. 274 ed. Schneider.] οἱ μὲν περὶ Πλούταρχον τὸν Χαιρωνέα καὶ Ἀττικὸν λιπαρῶς ἀντέχονται τούτων τῶν ῥημάτων ὡς τὴν ἀπὸ χρόνου τῷ κόσμῳ γένεσιν αὐτοῖς μαρτυρούντων, καὶ δὴ καί φασι προεῖναι μὲν τὴν ἀκόσμητον ὕλην πρὸ τῆς γενέσεως, προεῖναι δὲ καὶ τὴν κατεργάτιν ψυχὴν τὴν τοῦτο κινοῦσαν· πόθεν γὰρ ἡ κίνησις ἦν, ἢ ἀπὸ ψυχῆς; εἰ δὲ ἄτακτος ἡ κίνησις, ἀπὸ ἀτάκτου ψυχῆς· εἴρηκε γοῦν ἐν Νόμοις (lib. X, pag. 897. A) τὴν μὲν ἀγαθοειδῆ ψυχὴν ὀρθὰ καὶ ἔμφρονα παιδαγωγεῖν, τὴν δὲ κατεργάτιν ἀτάκτως τε κινεῖσθαι καὶ τὸ ὑπ' αὐτῆς διοικούμενον πλημμελῶς ἄγειν· ἐπιγενομένης δὲ τῆς ἀπὸ τοῦ δημιουργοῦ κοσμοποιίας τὴν μὲν ὕλην καθίστασθαι πρὸς τὴν τοῦ κόσμου σύστασιν, τὴν δὲ κατεργάτιν νοῦ μεταλαχοῦσαν ἔμφρονα ἀποτελεῖσθαι καὶ τεταγμένην ποιεῖσθαι κίνησιν· ἄγει γὰρ εἰς τάξιν τὴν μὲν ἡ τοῦ εἴδους μετουσία, τὴν δὲ ἡ τοῦ νοῦ παρουσία. Huc pertinent etiam ea quæ Plato pag. 34. B de mundi satu atque ortu tradit : οὗτος δὴ πᾶς ὄντος ἀεὶ λογισμὸς θεοῦ περὶ τὸν ποτὲ ἐσόμενον θεὸν λογισθεὶς λεῖον καὶ ὁμαλὸν πανταχῇ τε ἐκ μέσου ἴσον καὶ ὅλον καὶ τέλεον ἐκ τελέων σωμάτων σῶμα ἐποίησε (cf. Phil. Gr. Fragm. vol. II, p. 162). Philosophi sententiam hoc modo exponit Proclus pag. 169 F. [p. 401 ed. Schneider.] ὁ δὲ δὴ λογισμὸς τῆς δημιουργίας τῆς διῃρημένης ἐστὶ σημαντικός· τὸ δὲ αὖ ποτὲ ἐσόμενον οὐ τῆς κατὰ χρόνον ἐστὶν ἀρχῆς σημαντικόν, ὡς οἴεται Ἀττικός, ἀλλ' ὅτι τὴν οὐσίαν ἔχει τῷ χρόνῳ συνεζευγμένην. Χρόνος γὰρ ἅμα οὐρανῷ γέγονε, καὶ ὅ τε κόσμος ἔγχρονος καὶ ὁ χρόνος ἐγκόσμιος· συμπαρήχθησαν γὰρ ἀλλήλοις καὶ συνυπέστησαν ἀπὸ τῆς μιᾶς δημιουργίας. Ἔστιν οὖν τὸ ποτὲ τοῦτο οὐ χρόνου μόριον, ἀλλ' ὅλος χρόνος, ὡς πρὸς τὸ ἀεὶ ὂν παραβαλλόμενος. Eadem ratio est loci qui exstat p. 34. C. τὴν δὲ δὴ ψυχὴν οὐχ ὡς νῦν ὑστέραν ἐπιχειροῦμεν λέγειν, οὕτως ἐμηχανήσατο καὶ ὁ θεὸς νεωτέραν· οὐ γὰρ ἂν ἄρχεσθαι πρεσβύτερον ὑπὸ νεωτέρου ξυνέρξας εἴασεν· (cf. Phil. Gr. Fragm. vol. II, p. 162). Hunc Proclus ita commentatur p. 174. E [p. 412 ed. Schneider] νῦν δὲ εἰ βούλει καὶ τὴν τοῦ Πλάτωνος λέξιν καθ' ἕκαστον τῶν ῥημάτων θεωρήσωμεν. Πρῶτον οὖν εὐθὺς τὸ δὲ τὴν ψυχὴν (leg. τὸ τὴν δὲ ψυχὴν) ὅτι περὶ πάσης λέγει τῆς ψυχῆς, τὸ ἄρθρον προστεθὲν ἐδήλωσεν. Οὐ γὰρ ὥσπερ πρότερον ψυχὴν δὲ ἐν μέσῳ θεὶς εἶπεν, ἀλλὰ τὴν δὲ ψυχήν. Ἐκεῖ μὲν γὰρ δύναμις ἦν ψυχῆς ὅλης ἡ περὶ τὸ μέσον, ἐνταῦθα δὲ ἡ πᾶσα ψυχὴ πρεσβυτέρα λέγεται τοῦ σώματος. Ἐπὶ δὲ τούτῳ τὸ πρεσβύτερον καὶ τὸ νεώτερον οὐ κατὰ χρόνον ληπτέον, ὡς ὑπέλαβεν Ἀττικός· ἅμα γὰρ ὑπέστησε τὴν ψυχὴν ὁ πατὴρ καὶ σώματι περιεκάλυψεν αὐτήν· ἀλλὰ τῇ τάξει τῆς οὐσίας. Τὸ γὰρ τῷ δημιουργῷ προσεχέστερον πρεσβύτερον, τὸ δὲ πορρωτέρω νεώτερον. Εἰ δὲ βούλει, καὶ κατὰ χρόνον τὸ πρεσβύτερον καὶ τὸ νεώτερον ἀκουστέον. Πρεσβύτερος γὰρ ὁ ἐν τῇ ψυχῇ χρόνος καὶ θειότερος, νεώτερος δὲ ὁ τοῦ σώματος, καὶ καθ' ὅσον ἐστὶν ἡ ψυχὴ χρόνον, κατὰ τοῦτον οὐκ ἔστι τὸ σωματικόν, ἀλλὰ καθ' ἕτερον, ἐκείνου δεύτερον. Ὡς γὰρ κινήσεως ἕτερον εἶδος ἐν ἀμφοῖν, οὕτω καὶ ὁ χρόνος ἕτερος. Ex his aliisque locis efficitur, statuisse Atticum motionem et materiam inordinatam ortu carere, mundum autem tempore ortum esse, velut p. 116. F. [p. 275 ed. Schneider.] ἀλλ' ἐπὶ μὲν τῆς ψυχῆς ἀσωμάτου οὔσης τοῦτο ἀληθές· ἐπὶ δὲ τοῦ σώματος τὸ μὲν περὶ τῶν εἰδῶν τῶν πρώτων δεδείχαμεν, ὅπως καὶ τούτων αἴτιος ὁ θεός, περὶ δὲ τῆς ὕλης αὐτῆς ζητήσειεν ἄν τις, εἴτε ἀγένητός ἐστιν ἀπ' αἰτίας, ὥς φασιν οἱ περὶ Πλούταρχον

καὶ Ἀττικόν, εἴτε γενητή, καὶ ἐκ ποίας αἰτίας. Conf. p. 87. A. et 99. C. Cæterum ideas cum mundi opifice conjunxisse Atticum, relatum legimus pag. 119. B. [p. 280 ed. Schneider.] πρῶτον μὲν οὖν ἀποτείνεται πρὸς τοὺς περὶ Ἀττικὸν πολλὰς ὑποτιθεμένους ἀρχὰς συναπτούσας ἀλλήλοις τὸν δημιουργὸν καὶ τὰς ἰδέας, οἳ καὶ τὴν ὕλην ὑπὸ ἀγενήτου φασὶ κινουμένην ψυχῆς, ἀλόγου δὲ καὶ κατεργάτιδος, πλημμελῶς καὶ ἀτάκτως φέρεσθαι, καὶ προϋφιστᾶσι κατὰ χρόνον τὴν μὲν ὕλην τοῦ αἰσθητοῦ, τὴν δὲ ἀλογίαν τοῦ λόγου τήν τε ἀταξίαν τῆς τάξεως. Ἔστω δή, ὥς φασιν, ὕλη καὶ θεὸς ἀγένητα ἄμφω ἀπ' αἰτίας. Οὐκοῦν τὸ μὲν ἀγένητον αὐτοῖς κοινόν· διαφέρει δὲ ὅμως ἀλλήλων. Insuper p. 30. C. οὗ δ' ἔστι τἆλλα ζῷα καθ' ἓν καὶ κατὰ γένη μόρια, τούτων πάντων ὁμοιότατον αὐτὸν εἶναι τιθῶμεν (cf. Phil. Gr. Fragm. vol. II, p. 159) quomodo Atticus καθ' ἓν et κατὰ γένη interpretetur, sic declarat Proclus p. 129. D [p. 305 ed. Schneider.] τὸ καθ' ἓν τοῦτο καὶ τὸ κατὰ γένη τινὲς μὲν εἰρήκασιν ἀντιδιαιρεῖν τὰ ἄτομα εἴδη πρὸς τὰ κοινότερα, ὥσπερ Ἀττικός· καλοῦσι δὲ ἄτομα εἴδη τὰ προσεχῆ καὶ ἀτόμων αἴτια, τὸν αὐτοάνθρωπον, εἰ τύχοι, τὸν αὐτοΐππον, ἕκαστον τῶν τοιούτων εἰδῶν, γένη δὲ τὰ ὁλικώτερα τούτων καὶ περιληπτικώτερα παραδείγματα. Accedit quod Atticus in tractando loco, qui est pag. 31. A. τῷ γὰρ τῶν νοουμένων καλλίστῳ, καὶ κατὰ πάντα τελείῳ, μάλιστα αὐτὸν ὁ θεὸς ὁμοιῶσαι βουληθείς, ζῷον ἓν ὁρατὸν πάντα ὅσα αὐτοῦ κατὰ φύσιν συγγενῆ ἐντὸς ἔχον ἑαυτοῦ συνέστησεν (cf. Phil. Gr. Fragm. vol. II, p. 159) de mundi fabricatoris et exemplaris ratione Proclo teste pag. 131. C. [pag. 309 ed. Schneider.] hoc modo quæsivit : ὁ μὲν Ἀττικὸς ἐν τούτοις ἠπόρησεν; εἰ καὶ ὁ δημιουργὸς ὑπὸ τοῦ νοητοῦ ζῴου περιέχεται· δοκεῖ γάρ, εἰ μὲν περιέχοιτο, μὴ εἶναι τέλειος· τὰ γὰρ μερικὰ ζῷα, φησίν, ἀτελῆ, καὶ διὰ τοῦτο τὰ παραπλήσια αὐτοῖς οὐ καλά· εἰ δὲ μὴ περιέχοιτο, οὐ πάντων τῶν νοητῶν εἶναι τὸ αὐτοζῷον περιληπτικόν· καὶ ἀπορήσας ἔθετο ῥᾳδίως ὑπὲρ τὸ αὐτοζῷον εἶναι τὸν δημιουργόν. Ad hæc Attici explicatio τῆς μεριστῆς et τῆς ἀμερίστου οὐσίας pag. 35. A in verbis τῆς ἀμερίστου καὶ ἀεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ ἐχούσης οὐσίας, καὶ τῆς αὖ περὶ τὰ σώματα γιγνομένης μεριστῆς, τρίτον ἐξ ἀμφοῖν ἐν μέσῳ συνεκεράσατο οὐσίας εἶδος (cf. Phil. Gr. Fragm. vol. II, pag. 163) memoratur a Proclo, pag. 187. B. [pag. 444 ed. Schneider.], quæ talis est : οἱ δὲ ὡς φυσικὴν θεωροῦντες μεριστὴν μὲν οὐσίαν λέγουσι τὴν ἄλογον προοῦσαν τῆς λογικῆς, ἀμέριστον δὲ τὴν θείαν, καὶ ἐκ τῶν δύο ποιοῦσι τὴν λογικήν, τῆς μὲν ὡς κοσμούσης, τῆς δὲ ὡς ὑποκειμένης, καθάπερ Πλούταρχος καὶ Ἀττικός, καί φασιν ἀγένητον μὲν κατὰ τὸ ὑποκείμενον αὐτὴν εἶναι, γενητὴν δὲ κατὰ τὸ εἶδος. Non male accepit Atticus ea quæ dicuntur a Platone pag. 37. B. λόγος δὲ ὁ κατὰ ταὐτὸν ἀληθὴς γιγνόμενος, περί τε θάτερον ὢν καὶ περὶ ταὐτόν, ἐν τῷ κινουμένῳ ὑφ' αὑτοῦ φερόμενος, ἄνευ φθόγγου καὶ ἠχῆς (cf. Phil. Gr. Fragm. vol. II, p. 165). Proclus enim p. 234. D. [pag. 567 ed. Schneider.] hanc ejus interpretationem citat : τὸν λόγον τοῦτον ὁ μὲν Ἀττικὸς ἐπὶ τῆς προσεκτικῆς δυνάμεως ἤκουσεν, ὁ δὲ Πορφύριος ἐπὶ τοῦ ἡνιόχου τοῦ κινοῦντος τοὺς διττοὺς ἵππους κτλ. Denique ad locum de dierum, noctium, mensium et annorum origine, pag. 37. E. ἡμέρας γὰρ καὶ νύκτας καὶ μῆνας καὶ ἐνιαυτούς, οὐκ ὄντας πρὶν οὐρανὸν γενέσθαι, τότε ἅμα ἐκείνῳ ξυνισταμένῳ τὴν γένεσιν αὐτῶν μηχανᾶται. Ταῦτα δὲ πάντα μέρη χρόνου, καὶ τό τ' ἦν τό τ' ἔσται, χρόνου γεγονότα εἴδη (cf. Phil. Gr. Fragm. vol. II, p. 165) hæc notavit Proclus p. 250. B. [p. 605 ed. Schneider.] μάτην ἄρα λέγουσιν οἱ περὶ Ἀττικόν, ὅτι χρόνος μὲν ἦν καὶ πρὸ οὐρανοῦ γενέσεως, τεταγμένος δὲ χρόνος οὐκ ἦν. Ὅπου γὰρ χρόνος, ἐκεῖ καὶ τὸ παρελθόν ἐστι καὶ τὸ μέλλον, ὅπου δὲ ταῦτα, ἐκεῖ καὶ τὸ ἦν καὶ τὸ ἔσται πάντως. Ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ ἦν καὶ τὸ ἔσται χρόνου ἐστὶν εἴδη γεγονότα παρὰ τοῦ δημιουργοῦ. Διὸ καὶ γεγονότα αὐτὰ προσεῖπεν. Οὐδ' ἄρα χρόνος τις ἦν πρὸ τῆς δημιουργίας. Cæterum vitam ratione carentem mortalem esse Atticus censebat. Intelligitur hoc ex ejus interpretatione verborum quæ exstant p. 41. D. τὸ δὲ λοιπὸν ὑμεῖς, ἀθανάτῳ θνητὸν προσυφαίνοντες (cf. Phil. Gr. Fragm. vol. II, p. 170). De his ita Proclus pag. 311. A. [pag. 754 ed. Schneider.) : τί τὸ ἀθάνατόν ἐστι τοῦτο, καὶ τί τὸ θνητόν, ἐζήτηται παρὰ τοῖς τοῦ Πλάτωνος ἐξηγηταῖς, καὶ οἱ μὲν τὴν λογικὴν ψυχὴν μόνην ἀθάνατον ἀπολείποντες φθείρουσι τήν τε ἄλογον ζωὴν σύμπασαν καὶ τὸ πνευματικὸν ὄχημα τῆς ψυχῆς, κατὰ τὴν εἰς γένεσιν ῥοπὴν τῆς ψυχῆς τὴν ὑπόστασιν διδόντες αὐτοῖς μόνον τε τὸν νοῦν ἀθάνατον διατηροῦντες ὡς μόνον καὶ μένοντα καὶ ὁμοιούμενον τοῖς θεοῖς καὶ μὴ φθειρόμενον, ὥσπερ οἱ παλαιότεροι καὶ ἕπεσθαι τῇ λέξει κρίναντες, δι' ἧς ὁ Πλάτων φθείρει τὴν ἄλογον, θνητὴν αὐτὴν καλῶν, τοὺς Ἀττικοὺς λέγω καὶ Ἀλβίνους καὶ τοιούτους τινάς.

Numenius Apameus (10), quem alii veterum

---

(10) Clemens Alexandrinus Strom. I, p. 342 ed Sylburg. Ἀριστόβουλος δὲ ἐν τῷ πρώτῳ τῷ πρὸς τὸν Φιλομήτορα κατὰ λέξιν γράφει· κατηκολούθηκε δὲ καὶ ὁ Πλάτων τῇ καθ' ἡμᾶς νομοθεσίᾳ, καὶ φανερός ἐστι περιεργασάμενος ἕκαστα τῶν ἐν αὐτῇ λεγομένων. Διηρμήνευται δὲ πρὸ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως δι' ἑτέρων, πρὸ τῆς Ἀλεξάνδρου καὶ Περσῶν ἐπικρατήσεως, τά τε κατὰ τὴν ἐξ Αἰγύπτου ἐξαγωγὴν τῶν Ἑβραίων τῶν ἡμετέρων πολιτῶν, καὶ ἡ τῶν γεγονότων ἁπάντων αὐτοῖς ἐπιφάνεια, καὶ κράτησις τῆς χώρας, καὶ τῆς ὅλης νομοθεσίας ἐπεξήγησις, ὥστε εὔδηλον εἶναι τὸν προειρημένον φιλόσοφον εἰληφέναι πολλά. Γέγονε γὰρ πολυμαθής, καθὼς καὶ Πυθαγόρας πολλὰ τῶν παρ' ἡμῖν

inter Pythagoreos, alii rectius inter Platonicos philosophos numerant, qua ætate vixerit, incertum est. Sed quum primum a Clemente Alexandrino nominetur, quumque Proclus (11) in Timæum p. 93. B. Harpocrationi, Attici discipulo, sententiam de triplici deo tribuat, quam ante eum a Numenio defensam esse exploratum habemus, hunc ipsum secundo post Chr. n. sæculo floruisse conjicimus. Quanti autem fecerint Numenii scripta homines Platonicorum disciplinam colentes, hinc existimari licet, quod Porphyrius in vita Plotini (12) sæpe honorificam de eo mentionem facit. Volumina ejus ferebantur ἔποψ, περὶ ἀριθμῶν, περὶ τόπου, περὶ τοῦ ἀγα-

μετενέγκας εἰς τὴν ἑαυτοῦ δογματοποιίαν. Νουμήνιος δὲ ὁ Πυθαγόρειος φιλόσοφος ἄντικρυς γράφει· Τί γάρ ἐστι Πλάτων, ἢ Μωσῆς ἀττικίζων; Cf. Eusebius Præpar. Evang. lib. VIII cap. 6, p. 410 seq. et lib. XIII cap. 12, p. 663 seqq. Suidas v. Νουμήνιος sic: Νουμήνιος Ἀπαμεύς, ἀπὸ Συρίας, φιλόσοφος Πυθαγόρειος. Οὗτός ἐστιν ὁ τὴν τοῦ Πλάτωνος ἐξελέγξας διάνοιαν, ὡς ἐκ τῶν Μωσαϊκῶν τὰ περὶ θεοῦ καὶ κόσμου ἀποσυλήσασαν, καὶ διὰ τοῦτό φησι· τί γάρ ἐστι Πλάτων, ἢ Μωϋσῆς ἀττικίζων; — (11) Proclus in Timæum p. 93. A. B. Νουμήνιος μὲν γὰρ τρεῖς ἀνυμνήσας θεοὺς πατέρα μὲν καλεῖ τὸν πρῶτον, ποιητὴν δὲ τὸν δεύτερον, ποίημα δὲ τὸν τρίτον· ὁ γὰρ κόσμος κατ' αὐτὸν ὁ τρίτος ἐστὶ θεός· ὥστε ὁ κατ' αὐτὸν δημιουργὸς διττός, ὅ τε πρῶτος θεὸς καὶ ὁ δεύτερος, τὸ δὲ δημιουργούμενον ὁ τρίτος. Ἄμεινον γὰρ τοῦτο λέγειν, ἢ ὡς ἐκεῖνός φησι τραγῳδῶν, πάππον, ἔγγονον, ἀπόγονον. Ὁ δὲ ταῦτα λέγων πρῶτον μὲν οὐκ ὀρθῶς τἀγαθὸν συναριθμεῖ τοῖσδε τοῖς αἰτίοις. Οὐ γὰρ πέφυκεν ἐκεῖνο ζεύγνυσθαί τισιν οὐδὲ δευτέραν ἔχειν ἄλλου τάξιν· ὁ δὲ πατὴρ παρὰ τῷ Πλάτωνι δεύτερος τέτακται τοῦ ποιητοῦ. Ἔτι δὲ τὸ πάσης ἐξῃρημένον σχέσεως συντάττει τοῖς ὑπ' αὐτὸ καὶ μετ' αὐτό· δεῖ δὲ ταῦτα μὲν ἀναπέμπειν ἐπὶ τὸ πρῶτον, ἐκείνου δὲ πᾶσαν ἀφαιρεῖν σχέσιν. Οὐδὲ τὸ πατρικὸν ἅμα τοῦ παντὸς ἐφαρμόσει τῷ πρώτῳ. Ταῦτα γὰρ ἐν ταῖς μετ' αὐτὸ τάξεσιν ἀνεφάνη τῶν θεῶν. Τρίτον δὲ ἐπὶ τούτοις τὸ διαιρεῖν τὸν πατέρα καὶ ποιητὴν τοῦ Πλάτωνος ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ἀμφοτέροις τοῖς ὀνόμασιν ὑμνήσαντος οὐκ ὀρθόν. Μία γὰρ ἡ θεία δημιουργία καὶ εἷς ὁ ποιητὴς καὶ πατὴρ πανταχοῦ τῷ Πλάτωνι παραδέδοται, καὶ τὸ διασπᾶν τὴν μίαν αἰτίαν τοῖς ὀνόμασιν ἑπόμενον ὅμοιον ὥσπερ εἴ τις τοῦ Πλάτωνος τὸ πᾶν οὐρανὸν καὶ κόσμον ἐπονομάζοντος δύο τὰ δημιουργήματα ἔλεγε, τὸν μὲν οὐρανόν, τὸν δὲ κόσμον, καθάπερ ἐνταῦθα διττόν, φησί, τὸ δημιουργικόν, τὸ μὲν πατήρ, τὸ δὲ ποιητής. Ἁρποκρατίωνα δὲ θαυμάσαιμ' ἄν, εἰ καὶ αὐτὸς ἑαυτῷ γε ἀρέσκοι τοιαῦτα περὶ τοῦ δημιουργοῦ διατταττόμενος. Ἕπεται γὰρ τῷδε τῷ ἀνδρὶ κατὰ τὴν τῶν τριῶν θεῶν παράδοσιν καὶ καθόσον διττὸν ποιεῖ τὸν δημιουργόν, ἀποκαλεῖ δὲ τὸν πρῶτον θεὸν Οὐρανὸν καὶ Κρόνον, τὸν δὲ δεύτερον Δία καὶ Ζῆνα, τὸν δὲ τρίτον οὐρανὸν καὶ κόσμον. Πάλιν δὲ αὖ μεταβαλὼν τὸν πρῶτον Δία προσαγορεύει καὶ βασιλέα τοῦ νοητοῦ, τὸν δὲ δεύτερον ἄρχοντα, καὶ ὁ αὐτὸς αὐτῷ γίγνεται Ζεύς, Κρόνος, Οὐρανός. Πάντα γοῦν ταῦτά ἐστι τὸ πρῶτον, οὗ πάντα ὁ Παρμενίδης ἀφεῖλε, πᾶν ὄνομα καὶ πάντα λόγον καὶ πᾶσαν σχέσιν. Καὶ ἡμεῖς μὲν οὐδὲ πατέρα τὸν πρῶτον ἠνεσχόμεθα καλεῖν, ὁ δὲ τὸ αὐτὸ καὶ πατέρα καὶ ἔγγονον καὶ ἀπόγονον ἀπέφηνεν. Ἀττικὸς δέ, ὁ τούτου διδάσκαλος, αὐτόθεν τὸν δημιουργὸν εἰς ταὐτὸν ἄγει τἀγαθῷ κτλ. — (12) Porphyrius in vita Plotini cap. 14 ἐν δὲ ταῖς συνουσίαις ἀνεγινώσκετο μὲν αὐτῷ τὰ ὑπομνήματα, εἴτε Σεδήρου εἴη, εἴτε Κρονίου, ἢ Νουμηνίου, ἢ Γαΐου, ἢ Ἀττικοῦ· κἀν τοῖς Περιπατητικοῖς τά τε Ἀσπασίου καὶ Ἀλεξάνδρου, Ἀδράστου τε καὶ τῶν ἐμπεσόντων. — Idem l. c. cap. 17 τῶν δὲ ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος τὰ Νουμηνίου αὐτὸν ὑποβάλλεσθαι λεγόντων, καὶ τοῦτο πρὸς Ἀμέλιον ἀγγέλλοντος Τρύφωνος τοῦ Στωϊκοῦ τε καὶ Πλατωνικοῦ, γέγραφεν ὁ Ἀμέλιος βιβλίον, ὃ ἐπεγράψαμεν περὶ τῆς κατὰ τὰ δόγματα τοῦ Πλωτίνου πρὸς τὸν Νουμήνιον διαφορᾶς. Προσεφώνησε δὲ αὐτὸ βασιλεῖ ἐμοί· βασιλεὺς δὲ τοὔνομα τῷ Πορφυρίῳ ἐμοὶ προσῆν, κατὰ μὲν πάτριον διάλεκτον Μάλχῳ κεκλημένῳ, ὅπερ μοι καὶ ὁ περὶ (leg. κα. πάλαι) ὁ πατὴρ ὄνομα κέκλητο, τοῦ Μάλχου ἑρμηνείαν ἔχοντος βασιλεύς, εἴ τις εἰς ἑλλάδα διάλεκτον μεταβάλλειν ἐθέλοι. Ὅθεν ὁ Λογγῖνος μὲν προσφωνῶν τὰ περὶ ὁρμῆς Κλεοδάμῳ τε κἀμοὶ Πορφυρίῳ, Κλεόδαμέ τε καὶ Μάλχε, προὔγραψεν. Ὁ δ' Ἀμέλιος ἑρμηνεύσας τοὔνομα, ὡς ὁ Νουμήνιος τὸν Μάξιμον εἰς τὸν Μεγάλον, οὕτως τὸν Μάλχον οὗτος εἰς τὸν Βασιλέα γράφει· Ἀμέλιος Βασιλεῖ εὖ πράττειν Αὐτῶν μὲν ἕνεκα τῶν πανευφήμων ἀνδρῶν, οὓς διατεθρυλληκέναι ἐς ἑαυτὸν φής, τὰ τοῦ ἑταίρου ἡμῶν δόγματα εἰς τὸν Ἀπαμέα Νουμήνιον ἀναγόντων οὐκ ἂν προηκάμην φωνὴν σαφῶς ἐπίστασο. Δῆλον γὰρ ὅτι καὶ τοῦτο ἐκ τῆς παρ' αὐτοῖς ἀγαλλομένης προελήλυθεν εὐστομίας τε καὶ εὐγλωττίας, νῦν μὲν ὅτι πλατὺς φλήναφος, αὖθις δέ, ὅτι ὑποβολιμαῖος, ἐκ τρίτων δὲ ὅτι καὶ τὰ φαυλότατα τῶν ὄντων ὑποβαλλόμενος τῷ διασιλλαίνειν αὐτὸν δηλαδὴ κατ' αὐτοῦ λεγόντων. Σοῦ δὲ τῇ προφάσει ταύτῃ οἰομένου δεῖν ἀποχρῆσθαι πρὸς τὸ καὶ τὰ ἡμῖν ἀρέσκοντα ἔχειν προχειρότερα εἰς ἀνάμνησιν, καὶ τὸ ἐπ' ὀνόματι ἑταίρου ἀνδρός, οἷα τοῦ Πλωτίνου, μεγάλου, εἰ καὶ πάλαι διαβεβοημένα, ὁλοσχερέστερον γνῶναι, ὑπήκουσα καὶ οὖν ἥκω ἀποδιδούς σοι τὰ ἐπηγγελμένα, ἐν τρισὶν ἡμέραις, ὡς καὶ αὐτὸς οἶσθα πεπονημένα. Χρὴ δὲ αὐτά, ὡς ἂν μὴ ἐκ τῆς τῶν συνταγμάτων ἐκείνων παραθέσεως, οὔτ' οὖν συντεταγμένα, οὔτ' ἐξειλεγμένα, ἀλλ' ἀπὸ τῆς παλαιᾶς ἐντεύξεως ἀναπεπολημένα, καὶ ὡς πρῶτα προὔπεσεν ἕκαστα, οὕτω ταχθέντα ἐνταῦθα, νῦν συγγνώμης δικαίας παρὰ σοῦ τυχεῖν, ἄλλως τε καὶ τοῦ βουλήματος τοῦ ὑπὸ τὴν πρὸς ἡμᾶς ὁμολογίαν ὑπαγομένου πρός τινων ἀνδρὸς οὐ μάλα προχείρου ἑλεῖν ὑπάρχοντος, διὰ τὴν ἄλλοτε ἄλλως περὶ τῶν αὐτῶν ὡς ἂν δόξειε φοράν. Ὅτι δὲ εἴ τι τῶν ἀπὸ τῆς οἰκείας ἑστίας παραχαράττοιτο, διορθώσῃ εὐμενῶς, εὖ οἶδα. Ἠνάγκασμαι δ' ὡς ἔοικεν, ὥς πού φησιν ἡ τραγῳδία, ὢν φιλοπράγμων, τῇ ἀπὸ τῶν τοῦ καθηγεμόνος ἡμῶν δογμάτων διαστάσει, εὐθύνειν τε καὶ ἀποποιεῖσθαι. Τοιουτον ἄρα ἦν τὸ σοὶ χαρίζεσθαι ἐξ ἅπαντος βούλεσθαι. Ἔῤῥωσο. — Idem l. c. cap. 20. Ἔτι δὲ τοῦ Λογγίνου, ἃ ἐν τῷ συγγράμματι γέγραφε περὶ Πλωτίνου τε καὶ Ἀμελίου καὶ τῶν καθ' ἑαυτὸν γεγονότων φιλοσόφων, ἀναγκαῖον παραθεῖναι, ἵνα καὶ πλήρης γένηται ἡ περὶ αὐτῶν κρίσις, οἷα γέγονε τοῦ ἐλλογιμωτάτου ἀνδρὸς καὶ ἐλεγκτικωτάτου. Ἐπιγράφεται δὲ τὸ βιβλίον Λογγίνου πρὸς Πλωτῖνον καὶ Γεντιλιανὸν Ἀμέλιον περὶ τέλους. Ἔχει δὲ τοιόνδε προοίμιον. Πολλῶν καθ' ἡμᾶς, ὦ Μάρκελλε, γεγενημένων φιλοσόφων, οὐχ ἥκιστα παρὰ τοὺς πρώτους τῆς ἡλικίας ἡμῶν χρόνους (ὁ μὲν γὰρ νῦν καιρὸς οὐδ' εἰπεῖν ἔστιν, ὅσην σπάνιν ἔσχηκε τοῦ πράγματος) ἔτι δὲ μειρακίων ὄντων ἡμῶν, οὐκ ὀλίγοι τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ λόγων προέστησαν, οὓς ἅπαντας μὲν ὑπῆρξεν ἰδεῖν ἡμῖν διὰ τὴν ἐκ παίδων ἐπὶ πολλοὺς τόπους ἅμα τοῖς γονεῦσιν ἐπιδημίαν, συγγενέσθαι δὲ αὐτῶν τοῖς ἐπιβιώσασι κατὰ ταὐτὸ συχνοῖς ἔθνεσι καὶ πόλεσιν ἐπιμίξαντας. Οἱ μὲν καὶ διὰ γραφῆς ἐπεχείρησαν τὰ δοκοῦντά σφισι πραγματεύεσθαι, καταλιπόντες τοῖς ἐπιγιγνομένοις τῆς παρ' αὐτῶν ὠφελείας μετασχεῖν· οἱ δ' ἀποχρῆν σφισιν ἡγήσαντο, τοὺς συνόντας προβιβάζειν εἰς τὴν τῶν ἀρεσκόντων ἑαυτοῖς κατάληψιν. Ὧν τοῦ μὲν προτέρου γεγόνασι τρόπου Πλατωνικοὶ μὲν Εὐκλείδης καὶ Δημόκριτος καὶ Προκλῖνος, ὁ περὶ τὴν Τρωάδα διατρίψας, οἵ τε μέχρι νῦν ἐν τῇ Ῥώμῃ δημοσιεύοντες Πλωτῖνος καὶ Γεντιλιανὸς Ἀμέλιος, ὁ τούτου γνώρι-

θοῦ, περὶ ἀφθαρσίας ψυχῆς citata ab Origene (13). Præterea ex opusculo περὶ τῆς τῶν Ἀκαδημαϊκῶν πρὸς Πλάτωνα διαστάσεως magna fragmenta supersunt apud Eusebium Præpar. Evang. XIV, 5 seqq.; (14) apud eundem nonnulla ex libro περὶ τἀγαθοῦ XI, 10, 22; (15) XV, 17, (16) qui videtur fuisse dialogus, et ex disputationibus τὰ παρὰ Πλάτωνι ἀπόῤῥητα inscriptis XIII, 5 (17). Hæc omnia collegi, emendavi, interpretatus sum (18).

Ex universis Numenii decretis olim centum fere commentariorum libros Porphyrio (19) teste composuerat Amelius, quos editos dono dedit Justino Hesychio, filio adoptivo. De his Apamensis philosophi decretis, quæ ex ejus fragminibus et aliorum quos attuli scriptorum locis cognoscuntur, uberius disserere non attinet. Unum excipio de animorum immortalitate placitum. Age nunc, inquit Stobæus (20), ad ipsam per se incorpoream naturam revertamur, vulgaresque de illa, quatenus ad animam spectant, opiniones omnes distinctas ordine referamus. Sunt igitur qui totam hujusmodi naturam partes similes habere, eamque unam et eandem esse doceant, ita ut in quavis ejus parte totum cernatur. Iidemque etiam in anima dividua mundum intelligibilem, deos, genios et bonum et præstantissima quæque collocant, atque in omnibus similiter omnia inesse statuunt, singulorum tamen naturæ convenienter. Et hanc quidem sententiam sine dubio Numenius tuetur. Quam si sequimur, a mente, diis et divina progenie anima tota sua natura nihil differt. Ad hæc idem Numenius (21) non tres partes unius animæ, aut duas utique, rationis participem et expertem, sed animas duas nos habere censet, alteram rationis compotem, expertem alteram. Quid? quod

---

μος· Στωϊκῶν δὲ Θεμιστοκλῆς καὶ Φοιβίων, οἵ τε μέχρι πρώην ἀκμάσαντες Ἀννιός τε καὶ Μήδιος, Περιπατητικῶν δὲ ὁ Ἀλεξανδρεὺς Ἡλιόδωρος· τοῦ δὲ δευτέρου Πλατωνικοὶ μὲν Ἀμμώνιος καὶ Ὠριγένης, οἷς ἡμεῖς τὸν πλεῖστον τοῦ χρόνου προσεφοιτήσαμεν, ἀνδράσιν οὐκ ὀλίγῳ τῶν καθ' ἑαυτοὺς εἰς σύνεσιν διενεγκοῦσιν. Paucis autem interpositis ita pergit : οἱ δὲ καὶ πλήθει προβλημάτων ἃ μετεχειρίσαντο τὴν σπουδὴν τοῦ γράφειν ἀποδειξάμενοι, καὶ τρόπῳ ἰδίῳ χρησάμενοι Πλωτῖνός εἰσι καὶ Γεντιλιανὸς Ἀμέλιος, ὃς μὲν τὰς Πυθαγορείους ἀρχὰς καὶ Πλατωνικάς, ὡς ἐδόκει, πρὸς σαφεστέραν τῶν πρὸ αὐτοῦ καταστησάμενος ἐξήγησιν, οὐδὲ γὰρ ἐγγύς τι τὰ Νουμηνίου καὶ Κρονίου καὶ Μοδεράτου καὶ Θρασύλλου τοῖς Πλωτίνου περὶ τῶν αὐτῶν συγγράμμασιν εἰς ἀκρίβειαν. Ὁ δὲ Ἀμέλιος κατ' ἴχνη μὲν τούτου βαδίζειν προαιρούμενος καὶ τὰ πολλὰ μὲν τῶν αὐτῶν δογμάτων ἐχόμενος, τῇ δὲ ἐξεργασίᾳ πολὺς ὤν, καὶ τῇ τῆς ἑρμηνείας περιβολῇ πρὸς τὸν ἐναντίον ἐκείνῳ ζῆλον ὑπαγόμενος, ὧν καὶ μόνων ἡμεῖς ἄξιον εἶναι νομίζομεν ἐπισκοπεῖσθαι τὰ συγγράμματα. Idem l. c. cap. 21. Ἐν δὴ τούτοις τότε ὡμολόγησε μὲν πάντων τῶν ἐπ' αὐτοῦ γεγονότων, πλήθει τε προβλημάτων διενεγκεῖν Πλωτῖνόν τε καὶ Ἀμέλιον· τρόπῳ δὲ θεωρίας ἰδίῳ μάλιστα τούτους χρήσασθαι. Τὰ Νουμηνίου δὲ οὐχ ὅτι ὑποβάλλεσθαι καὶ τὰ ἐκείνου πρεσβεύειν δόγματα, ἀλλὰ τὰ τῶν Πυθαγορείων αὐτοῦ τε ἐχομένου (leg. αὐτοῦ τε Πλάτωνος) μετιέναι δόγματα, καὶ οὐδ' ἐγγὺς εἶναι τὰ Νουμηνίου καὶ Κρονίου καὶ Μοδεράτου καὶ Θρασύλλου τοῖς Πλωτίνου περὶ τῶν αὐτῶν συγγράμμασιν εἰς ἀκρίβειαν. — (13) Origenes contra Celsum lib. IV pag. 198 ἐγὼ δ' οἶδα καὶ Νουμήνιον τὸν Πυθαγόρειον, ἄνδρα πολλῷ κρεῖττον διηγησάμενον τὸν Πλάτωνα καὶ περὶ τῶν Πυθαγορείων δογμάτων πιστεύσαντα, πολλαχοῦ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἐκτιθέμενον τὰ Μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν, καὶ οὐκ ἀπιθάνως αὐτὰ τροπολογοῦντα, ὥσπερ ἐν τῷ καλουμένῳ ἔποπι καὶ ἐν τοῖς περὶ τόπου. Ἐν δὲ τῷ τρίτῳ περὶ ἀγαθοῦ ἐκτίθεται καὶ περὶ τοῦ Ἰησοῦ ἱστορίαν τινά, τὸ ὄνομα αὐτοῦ οὐ λέγων. Idem lib. V, pag. 268 ὥσπερ παρὰ τῷ Χαιρωνεῖ Πλουτάρχῳ ἐν τοῖς περὶ ψυχῆς, καὶ τῷ Πυθαγορείῳ Νουμηνίῳ ἐν τῷ δευτέρῳ περὶ ἀφθαρσίας ψυχῆς. Hunc ipsum librum respexit Nemesius de natura hominis cap. 2 κοινῇ μὲν οὖν πρὸς πάντας τοὺς λέγοντας σῶμα τὴν ψυχὴν ἀρκέσει τὰ παρὰ Ἀμμωνίου, τοῦ διδασκάλου Πλωτίνου, καὶ Νουμηνίου τοῦ Πυθαγορικοῦ εἰρημένα. — (14) Vid. fragm. 1. — (15) Vid. fragm. 9 et 11. — (16) Vid. fragm. 6. — (17) Vid. fragm. 12. — (18) Vid. fragm. 1-22. — (19) Porphyrius vit. Plotin. cap. 3 Πλωτῖνος δὲ ἄχρι μὲν πολλοῦ γράφων οὐδὲν διετέλεσεν, ἐκ δὲ τῆς Ἀμμωνίου συνουσίας ποιούμενος τὰς διατριβάς, καὶ οὕτως ὅλων ἐτῶν δέκα διετέλεσε, συνὼν μέν τισι, γράφων δὲ οὐδέν. Ἦν δὲ ἡ διατριβή, ὡς ἂν αὐτοῦ ζητεῖν προτρεπομένου τοὺς συνόντας, ἀταξίας πλήρης καὶ πολλῆς φλυαρίας, ὡς Ἀμέλιος ἡμῖν διηγεῖτο. Προσῆλθε δὲ αὐτῷ ὁ Ἀμέλιος, τρίτον ἔτος ἄγοντι ἐν Ῥώμῃ κατὰ τὸ τρίτον τῆς Φιλίππου βασιλείας ἔτος, καὶ ἄχρι τοῦ πρώτου ἔτους τῆς Κλαυδίου βασιλείας παραμείνας, ἔτη ὅλα συγγέγονεν εἴκοσι καὶ τέσσαρα, ἕξιν μὲν ἔχων, ὅτε προσῆλθεν, ἀπὸ τῆς Λυσιμάχου συνουσίας, φιλοπονίᾳ δὲ ὑπερβαλλόμενος τῶν κατ' αὐτὸν πάντων διὰ τὸ καὶ σχεδὸν πάντα τοῦ Νουμηνίου καὶ γράψαι καὶ συναγαγεῖν, καὶ σχεδὸν τὰ πλεῖστα ἐκμαθεῖν. Σχόλια δὲ ἐκ τῶν συνουσιῶν ποιούμενος ἑκατόν που βιβλία συνέταξε τῶν σχολίων, ἃ Ἰουστίνῳ Ἡσυχίῳ τῷ Ἀπαμεῖ, ὃν υἱὸν ἔθετο, κεχάρισται. — (20) Stobæus Eclog. Phys. lib. I, cap. 41, 32, pag. 866 ed. Heeren. [p. 369 ed. Gaisford.] Ἴθι δὴ οὖν ἐπὶ τὴν καθ' αὑτὴν ἀσώματον οὐσίαν ἐπανίωμεν, διακρίνοντες καὶ ἐπ' αὐτῆς ἐν τάξει τὰς περὶ ψυχῆς πάσας δόξας. Εἰσὶ δή τινες, οἳ πᾶσαν τὴν τοιαύτην οὐσίαν ὁμοιομερῆ καὶ τὴν αὐτὴν καὶ μίαν ἀποφαίνονται, ὡς καὶ ἐν ὁτῳοῦν αὐτῆς μέρει εἶναι τὰ ὅλα· οἵτινες καὶ ἐν τῇ μεριστῇ ψυχῇ τὸν νοητὸν κόσμον καὶ θεοὺς καὶ δαίμονας καὶ τἀγαθὸν καὶ πάντα τὰ πρεσβύτερα ἐν αὐτῇ ἐνιδρύουσι, καὶ ἐν πᾶσιν ὡσαύτως πάντα εἶναι ἀποφαίνονται, οἰκείως μέντοι κατὰ τὴν αὐτῶν οὐσίαν ἐν ἑκάστοις. Καὶ ταύτης τῆς δόξης ἀναμφισβητήτως μέν ἐστι Νουμήνιος. Κατὰ δὴ ταύτην νοῦ καὶ θεῶν καὶ τῶν κρειττόνων γενῶν οὐδὲν ἡ ψυχὴ διενήνοχε κατὰ τὴν ὅλην οὐσίαν. — (21) Stobæus Eclog. Phys. lib. I, cap. 41, 25, pag. 836 ed. Heeren. [pag. 353 ed. Gaisford.] ἄλλοι δέ, ὧν καὶ Νουμήνιος, οὐ τρία μέρη ψυχῆς μιᾶς ἢ δύο γε, τὸ λογικὸν καὶ ἄλογον, ἀλλὰ δύο ψυχὰς ἔχειν ἡμᾶς οἴονται, ὥσπερ καὶ ἄλλοι, τὴν μὲν λογικὴν τὴν δὲ ἄλογον. Ὧν πάλιν οἱ μὲν ἄμφω ἀθανάτους, οἱ δὲ τὴν λογικὴν ἀθάνατον. Τὴν δὲ ἄλογον οὐ κατὰ τὰς ἐνεργείας μόνον ἀφίστασθαι τῆς ποιᾶς κινήσεως, ἀλλὰ καὶ κατ' οὐσίαν διαλύεσθαι. Τοῖς δὲ ἐδόκει, δύο ψυχῶν εἰς ταὐτὸ συμπλακεισῶν ἀλλήλαις, διπλασίας εἶναι τὰς κινήσεις, ὁμοιουμένων ἀλλήλαις ἐκ τοῦ ἀπολαύειν ἑκατέραν τῶν

assentiendi (22) facultatem capacem esse actionum dicens, ejus eventum esse ait imaginationem, non tamen opus aut effectum, sed consecutionem. Jam vero multi (23) etiam Platonicorum inter se discordant, partim in unum ordinem unamque formam species ac partes vitæ ejusque acta redigentes, ut Plotinus et Porphyrius; partim ad dissidium hæc referentes, ut Numenius. Nonnulli a superioribus philosophis dissentientes (24) ab externis eventis animæ malum utcunque conciliant, atque a materia quidem Numenius frequenter et Cronius. Cæterum differentiæ (25) rationem non habentes in unum confundunt omnes animorum in corpora illapsus, et cunctos malos esse cum alii affirmant, tum præcipue Cronius, Numenius et Harpocratio. Quamvis (26) vero duas distingueret animas, unitatem tamen et indiscretam similitudinem animæ cum principiis suis asserere visus est Numenius; conjunctionem autem alterius naturæ, id est, mentis Pythagoras, Plato, Aristoteles aliique vetustiores virtutis magistri retinuerunt. Et illi quidem dissolvere videntur, hi connectere. Enimvero de animorum immortalitate summa inter doctissimos homines dissensio fuit. Licet autem Plato animi partem ratione præditam solam immortalem esse duceret, reliquas duas morti addiceret; Numenius tamen totum animum corporis vinculis exsolutum sempiternum fore contendit (27).

Fuerunt et alii Numenii, quos enumerat Jo. Alb. Fabricius Bibl. Græc. vol. III, pag. 179 ed. Harles.

τῆς ἑτέρας παθημάτων κατὰ τὴν ἕνωσιν — (22) Stobæus Eclog. Phys. lib. I, cap 41, 25 ἐκ τῶν Πορφυρίου περὶ τῶν τῆς ψυχῆς δυνάμεων pag. 833 ed. Heeren. [p. 352 ed. Gaisford.] Νουμήνιος δὲ τὴν συγκαταθετικὴν δύναμιν παραδεκτικὴν ἐνεργειῶν φήσας εἶναι, σύμπτωμα αὐτῆς φησιν εἶναι τὸ φανταστικόν, οὐ μὴν ἔργον γε καὶ ἀποτέλεσμα. ἀλλὰ παρακολούθημα. — (23) Stobæus Eclog. Phys. lib. I cap. 41, 37, pag. 894 ed. Heeren. [pag. 381 ed. Gaisford.] ἤδη τοίνυν καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς Πλατωνικοῖς πολλοὶ διαστασιάζουσιν· οἱ μὲν εἰς μίαν σύνταξιν καὶ μίαν ἰδέαν τὰ εἴδη καὶ τὰ μόρια τῆς ζωῆς καὶ τὰ ἐνεργήματα συνάγοντες, ὥσπερ Πλωτῖνός τε καὶ Πορφύριος· οἱ δὲ εἰς μάχην ταῦτα κατατείνοντες, ὥσπερ Νουμήνιος. — (24) Stobæus Eclog. Phys. lib. I cap. 41, 37 pag. 896 ed. Heeren. [pag. 382 ed. Gaisford.] τῶν δ' αὖ διισταμένων πρὸς τούτους, καὶ ἀπὸ τῶν ἔξωθεν προσφυομένων προστιθέντων ὁπωσοῦν τῇ ψυχῇ τὸ κακόν, ἀπὸ μὲν τῆς ὕλης Νουμηνίου καὶ Κρονίου πολλάκις. — (25) Stobæus Eclog. Phys. lib. I cap. 41, 40 pag. 910 ed. Heeren. [pag. 388 seq. ed. Gaisford.] οὐκ ἔχοντες δὲ σκοπὸν τῆς διαφορότητος εἰς ταὐτὸ συγχέουσι τὰς ἐνσωματώσεις τῶν ὅλων, κακάς τε εἶναι πάσας διισχυρίζονται, καὶ διαφερόντως οἱ περὶ Κρόνιόν τε καὶ Νουμήνιον καὶ Ἁρποκρατίωνα. — (26) Stobæus Eclog. Phys. lib. I cap. 41, 67 pag. 1066 seq. ed. Heeren. [pag. 475 ed. Gaisford.] ἕνωσιν μὲν οὖν καὶ ταυτότητα ἀδιάκριτον τῆς ψυχῆς πρὸς τὰς ἑαυτῆς ἀρχὰς πρεσβεύειν φαίνεται Νουμήνιος, σύμφυσιν δὲ καθ' ἑτέραν οὐσίαν οἱ πρεσβύτεροι διασώζουσι. Καὶ ἀναλύσει ἐκεῖνοι, συντάξει δὲ οὗτοι προσεοίκασι. — (27) Olympiodorus Comment. ined. in Plat. Phæd. ap. Victor. Cousin. in *Journal des Savanis*, 1838 pag. 145 ὅτι οἱ μὲν ἀπὸ τῆς λογικῆς ψυχῆς ἄχρι τῆς ἐμψύχου ἕξεως ἀπαθανατίζουσιν, ὡς Νουμήνιος· οἱ δὲ μέχρι τῆς φύσεως, ὡς Πλωτῖνος ἔνι ὅπου· οἱ δὲ μέχρι τῆς ἀλογίας, ὡς τῶν μὲν παλαιῶν Ξενοκράτης καὶ Σπεύσιππος, τῶν δὲ νεωτέρων Ἰάμβλιχος καὶ Πλούταρχος· οἱ δὲ μέχρι μόνης τῆς λογικῆς, ὡς Πρόκλος καὶ Πορφύριος· οἱ δὲ μέχρι μόνου τοῦ νοῦ. Φθείρουσι γὰρ τὴν δόξαν, ὡς πολλοὶ τῶν Περιπατητικῶν. Οἱ δὲ μέχρι τῆς ὅλης ψυχῆς· φθείρουσι γὰρ τὰς μερικὰς εἰς τὴν ὅλην. —

ΑΤΤΙΚΟΥ
ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΙΚΟΥ
ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΙΑ.

ATTICI
PLATONICI PHILOSOPHI
FRAGMENTA.

1. Τριχῆ τοίνυν διαιρουμένης τῆς ἐντελοῦς φιλοσοφίας, εἴς τε τὸν ἠθικὸν καλούμενον τρόπον, καὶ τὸν φυσικόν, καὶ ἔτι τὸν λογικόν· καὶ τοῦ μὲν πρώτου κατασκευάζοντος ἡμῶν ἕκαστον καλὸν καὶ ἀγαθόν, καὶ τοὺς οἴκους ὅλους εἰς τὸ ἄριστον ἐπανορθοῦντος, ἤδη δὲ καὶ δῆμον σύμπαντα πολιτείᾳ τῇ διαφερούσῃ, καὶ νόμοις τοῖς ἀκριβεστάτοις κοσμοῦντος· τοῦ δευτέρου δὲ πρὸς τὴν περὶ τῶν θείων γνῶσιν διήκοντος, αὐτῶν τε τῶν πρώτων, καὶ τῶν αἰτίων, καὶ τῶν ἄλλων, ὅσα ἐκ τούτων γίνεται, ἃ δὴ περὶ φύσεως ἱστορίαν ὁ Πλάτων ὠνόμακεν· εἰς δὲ τὴν περὶ τούτων ἀμφοτέρων διάκρισίν τε καὶ εὕρεσιν τοῦ τρίτου παραλαμβανομένου· ὅτι μὲν Πλάτων πρῶτος, καὶ μάλιστα συναγείρας εἰς ἓν πάντα τὰ τῆς φιλοσοφίας μέρη, τέως ἐσκεδασμένα καὶ διεῤῥιμμένα, ὥσπερ τὰ τοῦ Πενθέως μέλη, καθάπερ εἶπέ τις, σῶμά τε καὶ ζῷον ὁλόκληρον ἀπέφηνε τὴν φιλοσοφίαν, δῆλα παντὶ λεγόμενα. Οὔτε γὰρ οἱ περὶ Θαλῆν καὶ Ἀναξιμένην καὶ Ἀναξαγόραν, καὶ ὅσοι κατὰ ταὐτὸν γεγόνασι τούτοις, ἀγνοοῦνται περὶ μόνην τὴν ὑπὲρ τῆς φύσεως τῶν ὄντων σκέψιν διατρίψαντες. Οὐ μὴν οὐδὲ Πιττακός, καὶ Περίανδρος, καὶ Σόλων, καὶ Λυκοῦργος, καὶ οἱ παραπλήσιοι τούτοις, λανθάνουσί τινας τὴν αὐτῶν φιλοσοφίαν εἰς πολιτείαν καταθέντες. Ζήνων δὲ καὶ πᾶν τὸ Ἐλεατικὸν τοῦτο διδασκαλεῖον, καὶ αὐτὸ γνώριμον ἐπὶ τῇ τέχνῃ τῶν λόγων μάλιστα σπουδάσαν. Τούτοις δὲ ἐπιγενόμενος Πλάτων, ἀνὴρ ἐκ φύσεως ἀρτιτελής, καὶ πολὺ διενεγκών, οἷα κατάπεμπτος, ὡς ἀληθῶς, ἐκ θεῶν, ἵν' ὁλόκληρος ὀφθῇ δι' αὐτοῦ ἡ φιλοσοφία, * παρῆκέ τε οὐδέν, καὶ ἕκαστα ἠκρίβωσε, μήτε ἐλλείπων πρὸς τὸ ἀναγκαῖον, μήτε πρὸς τὸ ἄχρηστον ἐξενεχθείς. Ἐπεὶ τοίνυν πάντων ἔφαμεν μετεῖναι τῷ Πλατωνικῷ, καὶ φυσιολογοῦντι, καὶ περὶ ἠθῶν λέγοντι, καὶ διαλεγομένῳ, φέρε, καθ' ἕκαστον ἐπισκεψώμεθα. Ταῦτα μὲν ὁ Ἀττικός.

(Eusebius Præp. Evang. lib. XI, cap. 2. Ἀττικοῦ περὶ τοῦ τριμεροῦς τῆς κατὰ Πλάτωνα φιλοσοφίας. De hoc autem sic judicat Eusebius in fine capitis primi : θήσω δὲ τὰ ἀρέσκοντα Πλάτωνι, ἀπὸ τῶν τὰ αὐτοῦ πρεσβευόντων, ὧν Ἀττικὸς διαφανὴς ἀνὴρ τῶν Πλατωνικῶν φιλοσόφων, ὧδέ πη τὰ δοκοῦντα τῷ ἀνδρὶ διέξεισιν, ἐν οἷς ἵσταται πρὸς τοὺς διὰ τῶν Ἀριστοτέλους τὰ Πλάτωνος ὑπισχνουμένους. * Scripsi δι' αὐτοῦ ἡ φιλοσοφία pro codicum lectione ἡ δι' αὐτοῦ φιλοσοφία.)

2. Τῆς γὰρ συμπάσης φιλοσοφίας, κοινῇ γνώμῃ τῶν φιλοσοφησάντων, τὴν ἀνθρωπίνην εὐδαιμονίαν ὑπισχνουμένης, τριχῇ δὲ διαιρουμένης, κατὰ τὴν τῶν ὅλων ποιητικὴν διανέμησιν· τοσοῦτον ἀποδέων ἐν τούτοις τοῦ διδάσκειν τι τῶν Πλάτωνος ὁ Περιπατητικὸς

---

1. Quum igitur tres in partes integra perfectaque philosophia dividatur, id est in morum, naturæ disserendique doctrinam; quarum prima illa non singulos modo nostrum bonos ac probos efficiat, verum etiam familias totas ad honestissimam vitæ rationem informet, adeoque populum universum excellenti quodam reipublicæ genere et accuratissimis legibus instituat : secunda vero ad rerum divinarum cognitionem ita pertineat, ut simul et principia ipsa et causas cæterarum, quæque ex illis fiunt reliquas omnes contempletur, quam naturæ historiam Plato appellavit : tertia denique ad certiorem superioris utriusque æstimationem et inventionem assumatur : Platonem exstitisse primum qui partes illas omnes philosophiæ dissipatas antea atque disjectas, sic tanquam Penthei membra, ut nescio quis dixit, vel maxime complexus, philosophiam in unius cujusdam corporis atque integri animantis formam redegerit, omnes uno ore consentiunt. Quippe nemo ignorat, Thaletem, Anaximenem, Anaxagoram et quotquot præterea eodem tempore vixerunt, in sola rerum naturæ consideratione esse versatos. Pittacus autem, Periander, Solon, Lycurgus ac cæteri id genus philosophiam suam ad reipublicæ curam ac studium aperte contulerunt. Zenonem denique et omnem illam Eleaticam scholam in disserendi artem potissimum incubuisse, notum est. At vero his Plato succedens, vir natura partibus omnibus ac numeris absolutus longeque cæteris antecellens, utpote deorum plane munere ac dono in terram demissus, per quem integra tandem aliquando philosophia cerneretur, et præteriit omnino nihil, et singula tam diligenter examinavit, ut neque necessarii quidquam desiderari, neque abstrahi se ad inutilia pateretur. Quoniam igitur Platonici philosophi propriam hanc trium illorum conjunctionem esse defendimus, ut de rerum natura disputet, de moribus præcepta det, ac simul in dialectica sapientia versetur, age, singula per sese videamus. Hæc Atticus.

2. Quum enim de communi philosophorum sententia humanam beatitudinem universa philosophia polliceatur, eaque trifariam pro illa rerum omnium effectrice distributione dividatur : tantum abest, ut in hisce rebus Pla-

ὀφθήσεται, ὥστε πλειόνων ὄντων οἳ διαφέρονται Πλάτωνι, μάλιστα ἐναντιούμενος αὐτὸς φανεῖται. Καὶ πρῶτόν γε ἀπὸ τοῦ κοινοῦ καὶ μεγίστου καὶ κυριωτάτου, τὴν πρὸς Πλάτωνα παραλλαγὴν ἐποιήσατο, μὴ τηρήσας τὸ μέτρον τῆς εὐδαιμονίας, μηδὲ τὴν ἀρετὴν αὐτάρκη πρὸς τοῦτο συγχωρήσας· ἀλλ' ἀπολισθὼν τῆς δυνάμεως τῆς κατὰ τὴν ἀρετήν, καὶ ἡγησάμενος αὐτῇ προσδεῖν τῶν ἐκ τῆς τύχης, ἵνα μετὰ τούτων ἕλῃ τὴν εὐδαιμονίαν· εἰ δ' ἐφ' ἑαυτῆς ληφθείη, ὡς ἀδύνατον καὶ οὐκ ἐφικτὸν τῆς εὐδαιμονίας, μεμψάμενος. Τὸ μὲν οὖν ἀγεννὲς καὶ διημαρτημένον τῆς γνώμης ἐν τούτῳ τε κἂν τοῖς ἄλλοις, οὐ τοῦ παρόντος δεικνύναι καιροῦ. Ἐκεῖνο δὲ οἶμαι πρόδηλον, ὅτι τοῦ σκοποῦ καὶ εὐδαιμονίας οὐχ ἴσων ὄντων, οὐδὲ τῶν αὐτῶν κατὰ Πλάτωνα καὶ κατὰ Ἀριστοτέλην· ἀλλὰ τοῦ μὲν βοῶντος ἑκάστοτε καὶ κηρύττοντος ὅτι εὐδαιμονέστατος ὁ δικαιότατος, τοῦ δὲ μὴ ἐκτρέποντος ἕπεσθαι τῇ ἀρετῇ τὴν εὐδαιμονίαν, ἂν μὴ καὶ γένος εὐτυχήσῃ καὶ κάλλος καὶ ἄλλα,

Καὶ γὰρ χρυσὸν ἔχων πόλεμόνδ' ἴεν, ἠΰτε κούρη,

ἀνάγκη κατὰ τὴν διαφορὰν τοῦ τέλους καὶ τὴν ἐπὶ τοῦτο ἄγουσαν φιλοσοφίαν διάφορον εἶναι. Μιᾷ γὰρ ὁδῷ βαδίζοντα, ἥτις ἄγειν πέφυχεν ἐπί τι [a] τῶν μικρῶν καὶ ταπεινῶν, οὐκ ἔστιν ἐλθεῖν ἐπὶ τὰ μείζω καὶ ἐν ὕψει κείμενα.

Ὁρᾷς, ἵν' ἔστ' ἐκεῖνος ὑψηλὸς πάγος,
τραχύς τε καὶ παλίγκοτος, ἐγκαθήμενος δ'
ὁ ἐνελαφρίζων αὐτὸν ὄρνις;

Ἐπὶ τοῦτον τὸν ὑψηλὸν πάγον τὸ δριμὺ καὶ πανοῦργον ἐκεῖνο θηρίον ἀνελθεῖν ἀδύνατον· ἵνα δὲ εἰς ταὐτὸν ἔλθῃ τοῖς ἀετοῦ γεννήμασιν ἀλώπηξ, ἢ τύχῃ τινὶ δεῖ χρησαμένους ἐκείνους πονηρᾷ καταπεσεῖν εἰς γῆν, τῶν οἰκείων αὐτοῖς φθαρέντων· ἢ τὴν φύσασαν αὐτήν, ἃ μὴ πέφυκε φύειν, λαιψηρὰ κυκλῶσαι πτερὰ ταύτῃ, [c] καὶ οὕτως ἀρθεῖσαν ἐκ γῆς ἀνίπτασθαι πρὸς τὸν ὑψηλὸν πάγον. Ἕως δ' ἂν ἑκάτερον [d] ἐπὶ τῆς οἰκείας μένῃ τάξεως, οὐκ ἔνι κοινωνία τοῖς γῆς πρὸς τὰ οὐρανοῦ θρέμματα. Καὶ μεθ' ἕτερα ἐπιλέγει, τούτων τοίνυν οὕτως ἐχόντων καὶ πειρωμένου τοῦ Πλάτωνος ἕλκειν τὰς τῶν νέων ψυχὰς ἄνω που πρὸς τὸ θεῖον καὶ τοῦτον τὸν τρόπον προσοικειοῦντος μὲν τῇ ἀρετῇ καὶ τῷ καλῷ, τῶν δὲ ἄλλων ἁπάντων ἀναπείθοντος ὑπερφρονεῖν· φράσον ἡμῖν, ὦ Περιπατητικέ, πῶς ἐκδιδάξεις ταῦτα; πῶς ὁδηγήσεις ἐπ' αὐτὰ τοὺς φιλοπλάτωνας; Ποῦ σοι τῆς αἱρέσεως τοσοῦτον ὕψος λόγων, ὥστε τὸ [e] τῶν Ἀλωαδῶν φρόνημα κτήσασθαι, καὶ τὴν εἰς οὐρανὸν ὁδὸν ζητεῖν; ἣν ἐκεῖνοι μὲν ᾤοντο ὀρῶν ἀναθέσει δύνασθαι γίνεσθαι· τὸ δ' ἄρ' ἦν ἀφαιρέσει τῶν ἀνθρωπίνων σπουδασμάτων γινόμενον, ὥς φησι Πλάτων. Τίς οὖν ἡ παρὰ σοὶ πρὸς ταῦτα τοῖς νέοις βοήθεια; καὶ πόθεν τις ὁ τῆς ἀρετῆς συναγωνι-

---

tonicum aliquid Peripateticus iste doceat, ut ex pluribus qui a Platone dissentiunt, longius ab eo nemo discesserit. Principio quod ut omnium commune est, ita maximum et præcipuum, in eo Platonem reliquit, et ultra beatitudinis modum progressus satis ad eam rem per sese virtutem futuram negavit. Quippe fugit cum vis potestasque virtutis, eamque fortunæ muneribus egere ad felicitatem consequendam putavit; reprehenso Platone, quod si illa sola per se spectaretur, nunquam ejus beneficio ad illius possessionem perveniri posset. At hominis opinio cum in hoc genere, tum in aliis, quam prava sit erroris que plena, etsi hujus loci demonstrare non est: hoc tamen perspicuum existimo, quum in re proposita et felicitate constituenda Platonis et Aristotelis non una sit eademque ratio; sed ille felicissimum eum, qui justissimus sit, prædicare passim et usurpare consueverit: hic contra virtuti felicitatem comitari non sinat, nisi ad eam natalium etiam splendor, formæ dignitas et alia accesserint:

Namque auro radians quasi virgo ad bella profectus est

quam diversus utriusque finis est, tam diversam utrumque necessario, quæ suum ad finem perducat, philosophiæ formulam componere. Nam qui viam unam quandam, quæ ad pusillum aliquid humileque ferat, semper insistit, is majora et altiora nunquam consequi poterit.

Viden' ut hic alto collis assurgat jugo?
Salebrosus, asper, cujus culmini insidens
pennas volucris allevat.

In excelsum illum montem evadere acris hæc et versipellis bestia nullo modo potest: ut enim eundem in locum aquilæ pulli vulpesque conveniant, aut illi disjecto ac dissipato nido, in terram iniqua quadam sorte decidant necesse est, aut vulpes, quas natura ei largiri non solet, præpetibus alis a rerum parente instruatur, quibus tum demum sublata in arduum illum collem subvolare queat. Quamdiu certe utrumque genus suo loco manebit, nullum terrestribus animantibus cum cœlestibus illis commercium esse poterit. Hæc ille. Tum aliis quibusdam interjectis sic prosequitur. Quæ quum ita sint quumque Plato juvenum animos ad divinum numen trahere conetur eoque modo simul ad virtutem et ad honestatem adducere, ut cæterorum illis omnium despicientiam et contemtionem injiciat: dic nobis, Peripatetice, quo pacto hæc traditurus sis, quam ad ea Platonis amatoribus viam monstraturus. Ubi secta tua tantam doctrinæ excellentiam tibi præbet, ut Aloadarum spiritu sumto viam tibi ad cœlum facere studeas? Atque hoc iter illi montes montibus imponendo facile et expeditum sibi fore putabant. At ea res utique, quemadmodum Plato docet, sublatis demum humanis cupiditatibus impetratur. Ad hæc igitur consequenda quam tu adole-

στὴς λόγος; ἐκ δὲ πυίων γραμμάτων Ἀριστοτέλους; Τίνος τῶν ἀπ' αὐτιῶ; ἐκ ποίων γραφῶν; Δίδωμι γάρ σοι, κἂν ψεύδεσθαι θέλης, μόνον τι νεανικόν. Ἀλλὰ γὰρ οὔτ' ἔχεις εἰπεῖν, οὔτ' ἂν ἐπιτρέψαι σοι τῶν ἡγεμόνων τῆς αἱρέσεως οὐδείς. Αἱ γοῦν Ἀριστοτέλους περὶ ταῦτα πραγματεῖαι, Εὐδήμειοί τε καὶ Νικομάχειοι καὶ Μεγάλων Ἠθικῶν ἐπιγραφόμεναι μικρόν τι καὶ ταπεινὸν καὶ δημῶδες περὶ τῆς ἀρετῆς φρονοῦσι, καὶ τοσοῦτον, ὅσον ἂν τις καὶ ἰδιώτης καὶ ἀπαίδευτος, καὶ μειράκιον, καὶ γυνή. Τὸ μὲν γὰρ διάδημα, ὡς εἰπεῖν, καὶ τὸ σκῆπτρον τὸ βασιλικόν, ὃ παρὰ τοῦ Διὸς ἔχει λαβοῦσα ἀναφαίρετον ἡ ἀρετή· (ἐπεὶ [f]

> οὐ παλινάγρετον, ὅ, ττι κεν
> οὗτος τῇ κεφαλῇ ἐπινεύσῃ·)

τοῦτο αὐτὴν ἀφαιρεῖσθαι τολμῶσιν. Οὐ γὰρ ἐπιτρέπουσιν αὐτὴν ποιεῖν εὐδαίμονας· ὁμοίαν δὲ αὐτὴν καθιστᾶσι πλούτῳ καὶ δόξῃ καὶ γένει καὶ ὑγείᾳ καὶ κάλλει, καὶ ὅσα ἄλλα κοινὰ τῆς κακίας. Ὡς γὰρ τούτων ὁτιοῦν παρὸν χωρὶς ἀρετῆς οὐκ αὔταρκες εὐδαίμονα τὸν κεκτημένον ἀποφῆναι· καὶ ἡ ἀρετὴ κατὰ ταὐτὰ χωρὶς τούτων οὐχ ἱκανὴ ποιῆσαι τὸν ἔχοντ' αὐτὴν εὐδαίμονα. Πῶς οὖν οὐ καθῄρηται καὶ καταβέβληται τὸ τῆς ἀρετῆς ἀξίωμα; Ναί· ἀλλὰ πολὺ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν ὑπερέχειν τὴν ἀρετὴν λέγουσι. Τί δὴ τοῦτο; καὶ γὰρ τὴν ὑγείαν τοῦ πλούτου· ἀλλ' κ τό γε χωρὶς ἀλλήλων μὴ ἀρκεῖν πρὸς εὐδαιμονίαν, πᾶσι κοινόν. Ὁπότε οὖν τις [g] ἐκ τούτων τῶν δογμάτων καὶ ταύτης τῆς αἱρέσεως διδάξειε τὸν ἐν αὐτῇ τῇ ψυχῇ καὶ πᾶν ἀνθρώπινον ἀγαθὸν ζητοῦντα, εὐδαίμονα, φασίν, ἐπὶ τροχὸν οὐκ ἀναβαίνειν· οὐδὲ ὁ ταῖς Πριαμικαῖς τύχαις συνεχόμενος δύναιτ' ἂν εὐδαιμονῶν καὶ μακάριος εἶναι. Τὸν δὲ τὴν ἀρετὴν ἔχοντα τοιούτοις τισὶ περιπεσεῖν οὐκ ἀπεικός. Τούτοις δὲ ἕπεται τὸ μήτε ἀκολουθεῖν ἐκ παντὸς τὴν εὐδαιμονίαν τοῖς τὴν ἀρετὴν ἔχουσι, μήτε εἰ γένοιτο, παραμένειν ἀεί.

> Φύλλα τὰ μέν τ' ἄνεμος χαμάδις χέει, ἄλλα δέ θ' ὕλη
> τηλεθόωσα φύει·
> ὡς ἀνδρῶν γενεὴ ἡ μὲν φύει ἡ δ' ἀπολήγει.

Ἔτι σοι τὸ παράδειγμα μικρὸν καὶ ἄτολμον ὦ ποιητά·

> ἔαρος δ' ἐπιγίγνεται ὥρῃ. [h]

Πολὺς ὁ μεταξὺ χρόνος, ἐν ᾧ μηδὲν γίνεται. [i] Εἰ θέλεις ἀκριβῶς τὸ ἐπίκηρον καὶ σαθρὸν τῆς ἀνθρωπίνης γενεᾶς ἀπεικάσαι, παράβαλε [k] τὴν Ἀριστοτέλους εὐδαιμονίαν. Ῥᾷον τῶν φύλλων αὕτη καὶ φύεται καὶ ἀπολείπει, οὐκ ἀναμένουσα περιτελλόμενον τὸν ἐνιαυτόν, οὐδ' αὐτοετεί, [l] οὐδ' αὐτομηνί, ἀλλὰ τῆς αὐτῆς ἡμέρας, [m] τῆς αὐτῆς ὥρας, [n] καὶ γίνεται καὶ ἀπόλλυται. Πολλὰ δὲ τὰ ἀπολλύντα, καὶ πάντα ἐκ τῆς τύχης. Καὶ γὰρ αἱ τοῦ σώματος κῆρες, μυρίαι δὲ αὗται, [o] καὶ πενία, καὶ ἀτιμία, καὶ ὅσα τοιαῦτα· καὶ πρὸς οὐδὲν αὐταρκεῖ τὰ τῆς φίλης ἀρετῆς, πρὸς βοήθειαν οὐχ ἱκανά· τὴν μὲν γὰρ κακοδαιμονίαν εἴρ-

---

scentibus opem fers! Unde vel unum aliquod orationis genus, quod virtuti suffragetur? Quibus ex Aristotelis operibus? aut cujusquam alterius, qui ab eo profectus sit? quibus tandem ex scriptis? Namque, etiamsi mentiri velis, generosi aliquid tibi tantum concedo. Enimvero nec omnino quidquam habes ipse quod dicas : nec ut habeas, quisquam tamen ex hujus disciplinæ principibus id te eloqui patiatur. Quippe Aristotelis hac de re libri, seu qui ad Eudemum, seu qui ad Nicomachum, seu qui Magna Moralia inscribuntur, nihil nisi pusillum quiddam humileque ac vulgare sapiunt, atque ejusmodi, quod idiotæ hominesque indocti, quod adolescentuli ac mulierculæ cogitare possint. Nimirum quod virtuti diadema, ut ita dicam, regiumque sceptrum a Jove datum est, nec auferri a quoquam potest : (quoniam

> *manet irrevocabile, quidquid*
> *innuerit capite :*)

eo tamen illam spoliare audent. Neque enim concedunt, virtutem per sese beatos facere homines, eamque divitiis, gloriæ, generosæ stirpi, sanitati, pulchritudini ac cæteris, quæ ei cum vitio communia sunt, similem esse volunt. Nam ut istorum nihil, quamvis adsit, dum virtus abest, possessorem suum felicem reddere per sese potest : ita ne suo quidem cultori virtus, si universa hæc deerunt, felicitatem afferre valebit. Hoc ergo, quid aliud est, quam virtutis dignitatem infringere et labefactare. Esto, inquit. At virtutem longe cæteris bonis præstare affirmant. Quid tum? Etenim sanitatem divitiis anteponunt : sed quod sine mutua quadam ope ad beatitudinem non sufficiunt, id omnibus commune est. Quum igitur aliquis hujus doctrinæ sectæque regulas secutus docuerit, quisquis in ipso animo humana etiam omnia bona quærat, hunc hominem, utpote felicitate florentem, in rotam pœnalem, ut ajunt, non ascendere : ei profecto felix nunquam et beatus esse poterit, qui duriore Priami fortuna conflictetur. Atqui illos etiam virtutis cultores in talem miseriam incidere, verisimile est. Inde sequitur, nec iis qui virtute præditi sint quoquo modo felicitatem comitari, nec ut comitetur interdum, perpetuam hanc societatem esse.

> *Fundit humi ventus frondes, aliasque subinde*
> *silva virens generat :*
> *sic ætas illa exorta est, hæc occidit olim.*

Præterea illud quod adjungis exemplum, o poeta, exile ac timidum est :

> *succrescunt tempore verno.*

At longum tamen tempus præterit, quo nihil succrescit. Si fragilem et caducam generis humani conditionem ac-

γειν, τὴν δὲ εὐδαιμονίαν διασώζειν ἀσθενής. Τούτοις οὖν τις ἐντραφείς, καὶ τούτοις ἀρεσκόμενος τοῖς λόγοις, τίνα τρόπον ἢ αὐτὸς συνᾴσεται τοῖς Πλάτωνος, ἢ ἄλλους πρὸς αὐτὰ ἐπιῤῥώσει ποτέ; Οὐ γάρ ἐστιν ὅπως ἄν τις ἐκ τούτων ὁρμώμενος παραδέξαιτο τὰ Ἡράκλεια καὶ θεῖα ἐκεῖνα δόγματα· ὡς ἰσχυρόν τι καὶ πάγκαλον χρῆμα ἀρετή, καὶ οὔποτε ἐνδέουσα πρὸς εὐδαιμονίαν, οὔτε ποτὲ αὐτῆς ἀφαιρουμένη· ἀλλὰ κἂν πενία, κἂν νόσος, κἂν ἀδοξία, κἂν πίττα καὶ σταυρός, κἂν τὰ ἐκ τῆς τραγῳδίας ἅμα πάντα ἐπιῤῥυῇ, ἔτι ὁ δίκαιος εὐδαίμων καὶ μακάριος. Ἐπικηρυκεύει γοῦν αὐτῇ [p] τῷ μεγαλοφωνοτάτῳ κηρύγματι, [q] καθάπερ ἀθλητήν τινα νικηφόρον, τὸν δικαιότατον, ὅτι οὗτός ἐστιν εὐδαιμονέστατος, ὁ ἐξ αὐτῆς τῆς δικαιοσύνης τὸν καρπὸν τῆς εὐδαιμονίας δρεπόμενος. Διαίρει τοίνυν, εἰ βούλει, καὶ ποίκιλλε τριχῇ καὶ τετραχῇ καὶ πολλαχῇ τὰ ἀγαθὰ διαστελλόμενος. Οὐδὲν γὰρ ταῦτα πρὸς τὸ προκείμενον. Οὐ δή ποθ' ἡμᾶς δι' αὐτῶν προσάξεις τῷ Πλάτωνι. Τί γὰρ εἰ τῶν ἀγαθῶν, ὡς φής, τὰ μὲν τίμια, καθάπερ οἱ θεοί· τὰ δὲ ἐπαινετά, ὡς αἱ ἀρεταί· τὰ δὲ δυνάμεις, ὡς πλοῦτος καὶ ἰσχύς· τὰ δὲ ὠφέλιμα, ὡς αἱ θεραπεῖαι; τί δ' εἰ ταῦτα ἐλάττονι διαιρέσει διαστελλόμενος, λέγοις τῶν ἀγαθῶν τὰ μὲν εἶναι τέλη, τὰ δὲ οὐ τέλη; τέλη μὲν ὀνομάζων, ὧν χάριν τὰ ἄλλα· οὐ τέλη δέ, τὰ τῶν ἄλλων ἕνεκα λαμβανόμενα. Τί δ', εἰ μάθοι τις, ὅτι τὰ μὲν ἁπλῶς ἀγαθά· τὰ δὲ οὐ πᾶσιν; ἢ ὅτι τὰ μὲν ψυχῆς ἀγαθά, τὰ δὲ σώματος, τὰ δ' ἐκτός; ἢ πάλιν, ὅτι τὰ μὲν τῶν ἀγαθῶν, δυνάμεις· τὰ δέ, διαθέσεις καὶ ἕξεις, ἄλλα δὲ ἐνέργειαι· τὰ δέ, τέλη· τὰ δὲ ὗλαι, τὰ δὲ ὄργανα; κἂν κατὰ τὰς δέκα κατηγορίας μάθῃ τις δεκαχῇ διανέμειν τἀγαθόν, τί ταῦτα πρὸς τὴν Πλάτωνος γνώμην τὰ διδάγματα; Ἕως γὰρ ἂν οὐ σὺ μὲν εἴτε ὁμωνύμως, εἴτε ὅπως βούλει καλῶν ἀγαθὰ τὰ τῆς ἀρετῆς, ἄλλ' ἄττα πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν ὡς ἀναγκαῖα παραλαμβάνῃς, τὸ ἱκανὸν τῆς ἀρετῆς ἀφαιρούμενος, Πλάτων δ' ἐκ περιουσίας περὶ τῶν ἄλλων ζητῇ, τὸ ἔκπλεον εἰς εὐδαιμονίαν ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀρετῆς ἔχων· οὐδὲν ἂν ὑμῖν εἴη κατὰ τοῦτο κοινόν· ἀλλά σοι δεῖ λόγων ἄλλων τῶν τοῦ Πλάτωνος.

> Ὡς [γὰρ] οὐκ ἔστι λέουσι καὶ ἀνδράσιν ὅρκια πιστά, [r]
> οὐδὲ λύκοι τε καὶ ἄρνες ὁμόφρονα θυμὸν ἔχουσιν·

οὕτως οὐκ ἔστι Πλάτωνι καὶ Ἀριστοτέλει φιλία περὶ τοῦ κορυφαιοτάτου καὶ κυριωτάτου τῆς εὐδαιμονίας δόγματος. Διαμπερὲς γὰρ εἰ μὴ κακὰ φρονέουσιν ἀλλήλοις, τά γε ὑπεναντία περὶ τῶν εἰς τοῦτο διαφερόντων φαίνονται λέγοντες.

(Eusebius Præp. Evang. lib. XV, cap. 4. Ἀττικοῦ Πλατωνικοῦ πρὸς Ἀριστοτέλην, διενεχθέντα Μωσῇ καὶ Πλάτωνι, ἐν τῷ περὶ τοῦ τέλους λόγῳ.

---

curatius exprimere vis, Aristoteleam potius beatitudinem cum ea confer. Facilius ea quam frondes ullæ, nascitur atque interit, quippe quæ neque anni conversionem exspectet, neque eodem anno vel mense, sed eodem die eademque hora et oriatur et occidat. Jam vero cum quæ interimant multa sunt, tum omnia in casu posita. Etenim simul fatales quidam corporis morbi sunt, atque ii quidem innumerabiles, simul paupertas, infamia, cæteraque id genus, quibus vel singulis par nullum in bona illa virtute præsidium est; quoniam ipsa per se nec ad deprecandam calamitatem nec ad felicitatem conservandam valet. Quisquis igitur his decretis innutritus acquiescet, quomodo tandem aut ipse cum Platonis disciplina concordabit, aut alios ad eam amplectendam impellet? Neque enim fieri potest, ut quis ab ista philosophia profectus Herculea illa et divina dogmata admittat : robustum et pulchrum quid esse virtutem, quæ nunquam nec ad felicitatem ullo subsidio egeat, neque ea spoliari queat : sed etiamsi paupertas, morbus, infamia, pix, crux, etiamsi illa ex tragœdiis simul omnia in unum confluant, adhuc tamen felicem ac beatum virum justum futurum. Quippe ipsa justi, tanquam victoris athletæ, nomen vocali hoc et ingenti præconio celebrat, hunc demum felicissimum esse affirmans, qui ex ipsa justitia felicitatis fructum percipiat. Age ergo, bona partire, si vis, eaque trifariam, quadrifariam, multifariam variata distingue. Nihil enim hæc ad rem propositam pertinent. Nunquam hac tu via nos ad Platonem adduces. Quid enim juverit, si e bonis alia, ut dicis, venerabilia sint, ut dii; alia laudabilia, ut virtutes; alia facultates, ut divitiæ atque robur; alia denique utilia, ut curationes? Quid porro, quum hæc minutiori divisione distinguens e bonis alia fines esse dixeris, alia negaveris? finium ea nomine afficiens, quorum gratia sunt cætera; non fines autem appellans, quæ cæterorum in gratiam adhibeantur. Quid item, ubi alia simpliciter bona esse didicerimus, alia non omnibus? aut alia quidem animi bona esse, alia corporis, alia externa? aut rursus alia bona facultates esse, alia animi affectiones et habitus, alia denique actus esse? Postremo alia fines, alia materias, alia instrumenta? Sed etiamsi quis didicerit e decem categoriis bonum in decem partes distribuere, quid tandem omnia hæc præcepta ad Platonis mentem pertinebunt? Quam diu enim tu quidem sive communi nomine, sive quocunque modo libuerit, bonum appellans virtutem, sed satis ei per se virium esse negans, alia quædam ut ad felicitatem necessaria assumes : Plato contra dicis causa duntaxat obiterque de aliis quærens, sufficere virtutem ad felicitatem statuet : nihil vobis hoc quidem in genere commune erit : sed præcepta a Platonicis diversa tradas necesse est.

> *Fœdera nulla homines inter sævosque leones :*
> *nunquam agni atque lupi sensu ducuntur eodem.*

Scripsi : [a] ἐπί τι cum Vigero] codd. ἐπὶ τῇ. — [b] τραχύς τε καὶ παλίγκοτος, ἐγκαθήμενος δ' ὁ ἐνελαφρίζων αὐτὸν ὄρνις] libri τραχύς τε καὶ παλίγκοτος, ἐν ᾧ κάθηται ὁ ἐνελαφρίζων ἑαυτὸν ὄρνις. — [c] ταύτῃ cum codd.] αὐτῇ conjecit Vigerus. — [d] ἕως δ' ἂν ἑκάτερον] membranæ ἕως δ' ἑκάτερον. — [e] τὸ τῶν Ἀλωαδῶν] libri τὸ τῶν Ἀλωάδων. Sunt autem Aloadæ, qui et Aloidæ vocantur, Otus et Ephialtes. Vid. Iliad. V, 385. Odyss. XI, 305 seqq. Diodor. Sic. IV, 85. Apollon. Rhod. I, 484. Virgil. Æn. VI, 582. Ovid. Met. VI, 117. Claudian. de bello Getico 74. Cf. Apollodor. I, 7, 4. — [f] ἐπεὶ — οὐ παλινάγρετον κτλ.] mutuatus est hæc ab Homero, qui Iliad. lib. I, vs. 526-527 habet : τέκμωρ· οὐ γὰρ ἐμὸν παλινάγρετον οὐδ' ἀπατηλὸν οὐδ' ἀτελεύτητον, ὅ, τι κεν κεφαλῇ κατανεύσω. — [g] ὁπότε οὖν τις ἐκ τούτων τῶν δογμάτων καὶ ταύτης τῆς αἱρέσεως διδάξειε — δύναιτ' ἂν] Similiter Plato Apol. pag. 41 ἔμοιγε καὶ αὐτῷ θαυμαστὴ ἂν εἴη ἡ διατριβὴ αὐτόθι, ὁπότε ἐντύχοιμι Παλαμήδει καὶ Αἴαντι τῷ Τελαμῶνος. Sed Eusebii codices præbent : ὁπόταν οὖν τις κτλ. — [h] ἔαρος δ' ἐπιγίγνεται ὥρῃ] ut in plerisque Homeri membranis Iliad. lib. VI, vs. 149. At Eusebii codices aliam agnoscunt scripturam, quæ tum hujus tum Homeri quibusdam editoribus arrisit ἔαρος δ' ἐπιγίγνεται ὥρη, id est, Vigero interprete : *succedunt tempora veris.* Hanc qui tuentur ita exponere solent, quasi scripserit poeta ἔαρος ὅτε ἐπιγίγνεται ὥρη. Verum prior scriptura unice mihi probatur. — [i] ἐν ᾧ μηδὲν γίνεται] e Vigeri conjectura; codd. καὶ ᾧ μὴ γίνεται. — [k] παράβαλε] libri παράβαλλε. — [l] αὐτοετεὶ] legitur etiam apud Theocritum Idyll. XXVIII, 13, ubi Bergkius codicum lectionem temere mutavit in αὐτοενεί. — [m] τῆς αὐτῆς ἡμέρας] codd. αὐτῆς ἡμέρας. — [n] τῆς αὐτῆς ὥρας] codd.; αὐτῆς ὥρας. — [o] μυρίας δὲ αὗται] cum codd. μυρίαι δὴ αὗται conjecit Vigerus. — [p] ἐπικηρυκεύει γοῦν αὐτὴ] cum Vigero; libri ἐπικηρυκεύει γοῦν αὐτῷ — [q] τῷ μεγαλοφωνοτάτῳ κηρύγματι] e Vigeri conjectura; codd. τῷ μεγαλοφωνοτάτῳ κήρυκι. — [r] ὡς οὐκ ἔστι λέουσι καὶ ἀνδράσιν ὅρκια πιστά κτλ.] Versus, qui hic commemorantur, sunt Iliad. lib. XXII, 262 et 263. Cæterum γὰρ priori versui ab Attico insertum uncis inclusi. — Præterea annotare libet, in præcedentibus (cf. not. [g]) verba οὐδὲ ὁ ταῖς Πριαμικαῖς τύχαις συνεχόμενος δύναιτ' ἂν εὐδαιμονῶν καὶ μακάριος εἶναι referri ad Aristotelis locum qui legitur Ethic. Nicom. lib. I, cap. XI, pag. 1101. A. ed. Bekker. Ibi enim Stagirites ita scribit : εἰ δ' οὕτως, ἄθλιος μὲν οὐδέποτε γένοιτ' ἂν ὁ εὐδαίμων, οὐ μὴν μακάριός γε, ἂν Πριαμικαῖς τύχαις περιπέσῃ.)

3. Πάλιν Μωσέως καὶ τῶν παρ' Ἑβραίοις προφητῶν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ Πλάτωνος τούτοις συμφώνως, τὸν περὶ τῆς τῶν ὅλων προνοίας λόγον εὐκρινῶς διατεθειμένων· ὁ Ἀριστοτέλης μέχρι σελήνης στήσας τὸ θεῖον, τὰ λοιπὰ τοῦ κόσμου μέρη περιγράφει ἐκ τῆς τοῦ θεοῦ διοικήσεως. [a] Ἐφ' οἷς καὶ ἀπελέγχεται πρὸς τοῦ δηλωθέντος, ὧδέ πη διεξιόντος. Ὄντος δ' ἔτι μεγίστου καὶ κυριωτάτου τῶν εἰς εὐδαιμονίαν συντελούντων τοῦ περὶ τῆς προνοίας πείσματος, ὃ δὴ καὶ μάλιστα τὸν ἀνθρώπινον βίον ὀρθοῖ, εἴγε μὴ μέλλοιμεν ἀγνοεῖν, πότερον δὴ κατ' ἴχνος ὕπτιον [b] ἢ σκολιαῖς ἀπάταις ἐμβαίνει [c] ἐπιχθονίων γένος ἀνδρῶν. Ὁ δὴ Πλάτων εἰς θεὸν καὶ ἐκ θεοῦ πάντα ἀνάπτει. Φησὶ γὰρ αὐτὸν ἀρχήν τε καὶ μέσα καὶ τελευτὴν [d] τῶν ὄντων ἁπάντων ἔχοντα, εὐθείᾳ περαίνειν περιπορευόμενον. Καὶ αὖ πάλιν φησὶν αὐτὸν ἀγαθὸν εἶναι, ἀγαθῷ δὲ μηδένα φθόνον ἐγγίγνεσθαι περὶ μηδενός. Τοῦτον δὲ τὰ ἐκτὸς αὐτοῦ ὄντα πάντα [e] ὅτι μάλιστα ἀγαθὰ ποιεῖν, εἰς τάξιν ἄγοντα ἐκ τῆς ἀταξίας. Πάντων δὲ ἐπιμελούμενον καὶ πάντα κατὰ δύναμιν κοσμοῦντα πεφροντικέναι καὶ τῶν ἀνθρώπων. Καὶ μετὰ βραχέα· καὶ ὁ μὲν Πλάτων οὕτως. Ὁ δὲ τὴν δαιμονίαν ταύτην φύσιν ἐκποδὼν ποιούμενος, καὶ τήν γε εἰσαῦθις ἐλπίδα τῆς ψυχῆς ἀποτέμνων, τήν τε ἐν τῷ παρόντι πρὸς τοὺς κρείττονας [f] εὐλάβειαν ἀφαιρούμενος, τίνα πρὸς Πλάτωνα ἔχει κοινωνίαν; ἢ πῶς ἂν ἐφ' ἃ βούλεται Πλάτων παρακαλέσαι καὶ πιστώσαιτο τὰ εἰρημένα; Πᾶν γὰρ τοὐναντίον, συνεργὸς ἂν οὗτός γε καὶ συναγωνιστὴς τῶν ἐθελόντων ἀδικεῖν φανείη. Πᾶς γάρ τις

Sic in maximo hoc et præcipuo de felicitate placito inter Platonem et Aristotelem consensus nullus esse potest. Prorsus enim, si minus alter erga alterum male animatus sit, contraria saltem eos de rebus huc pertinentibus dicere apparet.

3. Rursus quum Moses et Hebræorum prophetæ maximeque Plato his astipulatus verba de universo providentia administrato perspicue fecerint : Aristoteles in lunari orbe divino numini terminos statuens reliquas mundi partes ab ejus cura et gubernatione segregavit. Quam ob causam his etiam ab eodem Attico verbis redarguitur. Quum porro, inquit, inter ea quæ ad felicitatem prosunt res una omnium maxima et potissima de providentiæ vi persuasio sit, quæ vel maxime humanam vitam erigit, si minime ignoremus, utrum recto itinere an per errorum flexus terrestrium hominum genus incedat : Plato omnia ad deum auctorem refert eique cuncta vindicat. Dicit enim eum ita rerum omnium principium, media finemque tenere, ut recta semper eas obeundo perficiat. Tradit insuper bonum illum esse, bonum autem nemini unquam ulla in re invidere. Hunc vero quæ extra se sint quam optima cuncta efficere ex perturbatione in ordinem redacta. Denique qui omnium curam agat atque illa pro pote-

ἄνθρωπος ὢν καὶ ταῖς ἀνθρωπίναις ὀρέξεσι κατεσχημένος, ἂν καταφρονήσῃ τῶν θεῶν, κἀκείνους μηδὲν νομίσῃ [g] πρὸς αὐτὸν ἀνήκειν, [h] πόῤῥω μὲν αὐτῶν ἀπῳκισμένος ἐν τῷ ζῆν, ἀπαθανὼν δὲ οὐδὲ ἔτι ὤν, ἕτοιμος ἂν ἔλθοι πρὸς τὸ χαρίζεσθαι ταῖς ἐπιθυμίαις. Πίστιν γὰρ λαβεῖν περὶ τοῦ λαθεῖν ἀδικοῦντα οὐκ ἀδύνατον, ἄν γε ἀνθρώπους δέῃ λανθάνειν· οὐ μὴν ἀναγκαῖον [i] ἐκ παντὸς λαθεῖν ζητεῖν, ὅπου γέ τις τῶν πεφωρακότων κρατεῖν ἀδύνατός ἐστιν. [k] Ὥστε ἑτοιμόν τι χρῆμα πρὸς ἀδικίαν ἡ τῆς προνοίας ἀπόγνωσις. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ καὶ πάνυ χρηστός ἐστιν, ὅστις τὴν ἡδονὴν ἡμῖν προτείνας ὡς ἀγαθόν, καὶ τὴν ἐκ θεῶν ἄδειαν παρασχόμενος, ἔτι μηχανὴν πρὸς τὸ μὴ ἀδικεῖν πορίζειν οἴεται· ὅμοιόν τι ποιῶν ἰατρῷ, τὴν μὲν ἔτι ζῶντος τοῦ κάμνοντος βοήθειαν παρέντι, μετὰ θάνατον δὲ πλέκειν τινὰς μηχανὰς [l] πειρωμένῳ πρὸς σωτηρίαν τοῦ τεθνεῶτος. Παραπλησίως δὲ τούτῳ καὶ ὁ περιπατητικός. Οὐ γὰρ οὕτως ἡ περὶ τὴν ἡδονὴν σπουδή, ὡς ἡ περὶ τὸ θεῖον, ὅτι κήδοιτο, ἀπιστία, τὴν ἀδικίαν ἐπιῤῥώννυσι. Τί οὖν, φήσαι τις ἄν, ἐν ταὐτῷ θήσεις Ἀριστοτέλην καὶ Ἐπίκουρον; Πάνυ μὲν οὖν, ὥς γε πρὸς τὸ προκείμενον. Τί γὰρ διαφέρει πρὸς ἡμᾶς, ἢ τοῦ κόσμου τὸ θεῖον ἐξοικίσασθαι καὶ μηδεμίαν ἡμῖν πρὸς αὐτὸ κοινωνίαν ἀπολιπεῖν, ἢ ἐν κόσμῳ τοὺς θεοὺς καθείρξαντα τῶν ἐπὶ γῆς πραγμάτων ἀποστῆται; Κατ' ἴσον γὰρ ἀμφοτέροις τὸ ἐκ θεῶν ἀμελὲς εἰς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἴση τοῖς ἀδικοῦσι ἀπὸ τῶν θεῶν ἄδεια. Τὸ δὲ ἐκείνων μενόντων κατ' οὐρανὸν καὶ ἡμᾶς τι χρηστὸν ἀπολαύειν, μάλιστα μὲν κοινὸν καὶ ἀλόγων καὶ ἀψύχων· ἤδη δὲ ταύτῃ γε καὶ κατ' Ἐπίκουρον ὄνησις τοῖς ἀνθρώποις ἀπὸ θεῶν γίγνεται. Τὰς γοῦν βελτίονας ἀποῤῥοίας αὐτῶν φασι τοῖς μετασχοῦσι μεγάλων ἀγαθῶν παραιτίας γενέσθαι. Ἀλλ' οὔτε τοῦτον, οὔτε ἐκεῖνον δίκαιον ἐν προνοίας ὑπερμάχων ἀριθμεῖσθαι λόγῳ [m]. Εἴπερ γὰρ καὶ κατ' Ἐπίκουρον τὸ τῆς προνοίας οἴχεται, καίτοι τῶν θεῶν κατ' αὐτὸν πᾶσαν κηδεμονίαν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν οἰκείων ἀγαθῶν εἰσφερομένων· οὕτως ἂν οἴχοιτο καὶ κατ' Ἀριστοτέλην τὸ τῆς προνοίας, εἰ καὶ τὰ κατ' οὐρανὸν ἐν τάξει τινὶ καὶ κόσμῳ διοικεῖται. Πρόνοιαν γὰρ ζητοῦμεν ἡμῖν διαφέρουσαν, ἧς οὐ μέτεστι τῷ μήτε δαίμονας, μήτε ἥρωας, μήτε ὅλως ἐπιδιαμένειν δύνασθαι τὰς ψυχὰς συγκεχωρηκότι. Ἐκεῖνο δέ μοι κριτῇ καὶ αἰσχυντηλότερον ὁ Ἐπίκουρος δοκεῖ πεποιηκέναι. Ὥσπερ γὰρ ἀπογνοὺς δύνασθαι τοὺς θεοὺς ἀποσχέσθαι τῆς ἀνθρώπων κηδεμονίας, εἰς ταὐτὸν ἐλθόντας αὐτοῖς, καθάπερ εἰς ἀλλοδαπὴν ἀπῴκισε, καὶ ἔξω που τοῦ κόσμου καθίδρυσε, τὸ ἀπάνθρωπον αὐτῶν τῇ ἀποστάσει καὶ τῇ πρὸς ἅπαν ἀκοινωνησίᾳ παραιτούμενος. Ὁ δὲ περιττὸς ἡμῖν οὗτος τῆς φύσεως εὑρετής, καὶ τῶν θείων πραγμάτων ἐπιγνώμων ἀκριβής, ὑπ' αὐτὴν τὴν ὄψιν τῶν θεῶν τὰ ἀνθρώπινα πράγματα ὑποθείς, εἴασεν ἀτημέλητα καὶ ἀφρόντιστα, φύσει τινὶ καὶ οὐ θείῳ λογισμῷ διοικούμενα. Ὅθεν εἰκότως ἂν καὶ αὐτὸς οὐδ' ἐκεῖνο τὸ ἔγκλημα ἐκφύγοι, ὃ κατ' Ἐπικούρου [n] τινὲς μαντεύονται· ὡς ἄρα μὴ κατὰ γνώμην, ἀλλὰ διὰ τὸ πρὸς ἀνθρώπων δέος τοῖς θεοῖς ἀπένειμεν [o] ἐν τῷ παντὶ χώραν, ὥσπερ ἐν θεάτρῳ θέαν.

state ornet, humano etiam generi prospicere. Et paucis interjectis : ac Plato quidem, inquit, ita sentit. At vero Aristoteli, dum excellentem illam divinamque naturam summovens, spem simul futuri omnem animo conceptam tollit, simul etiam e vestigio omnem adversus deos pietatem aufert; quæ tandem cum Platone communitas esse possit? aut quomodo ad Platonis præcepta percipienda adhortetur ejusque dicta ulla ex parte confirmet? Contra sane improbis adjutorem se palam ac sceleris administrum profitetur. Quisquis enim homo est et humanis cupiditatibus affectus, is si deos semel contemserit, nec eos ad se quidquam pertinere putaverit, propterea quod procul ab iis disjunctus hic vivat, nec post mortem ullus sit futurus, utique fidenter voluptatibus serviat. Nam si homines tantum fallendi erunt, non erit, cur eos, quum improbe faciet, latere se posse desperet : nec tamen quoquo modo sceleri latebram quærendam putabit, quandoquidem ex iis qui deprehenderint tenere ipsum et cohibere nemo poterit. Quamobrem qui de providentia desperaverit, ei facilis est ad improbitatem transitus Prorsus enim vir bonus ille sit necesse est, qui postquam nobis hinc voluptatem tanquam bonum aliquod porrexerit, illinc deorum metum omnem sustulerit, prohibendi tamen sceleris rationem sibi adhuc inire videatur. Facit autem similiter ac si medicus, postquam ægroto nullam dum adhuc vivebat opem tulit, mortuo demum novis artibus afferre salutem conetur. Huic utique finitimus noster etiam Peripateticus est. Neque enim ita voluptatis appetitio, ut certum de diis res humanas non curantibus præceptum ad improbitatem corroborandam valet. Quid ergo, inquiet aliquis, tu eodem loco Aristotelem, quo Epicurum habiturus es? Omnino, quantum ad hanc quæstionem. Quid enim nostra interest, utrum e mundo numen divinum extermines, nobisque cum eo nihil communitatis relinquas, an deos in mundo inclusos a rebus terrestribus semoveas ac sejungas? Æqualis videlicet ex utraque doctrina cum in diis hominum neglectio, tum in improbis deorum metus vacuitas consequetur. Nam quod ex iis, dum in cœlo versantur, fructus aliquid nos etiam capiamus : primum totum hoc nobis cum rebus non ratione solum, sed etiam anima carentibus commune est : deinde similem quoque utilitatem dii hominibus Epicuro judice afferunt. Quæ enim ab illis optima defluunt, quibus ipsa contigerint, ingentium bonorum causas esse docent. At neque hunc, neque illum æquum est in providentiæ defensoribus numerari.

Τεκμήριον δὲ ποιοῦνται τῆς γνώμης τοῦ ἀνδρός, ὅτι αὐτῶν ἀφεῖλε τὴν πρὸς ἡμᾶς ἐνέργειαν, ἐξ ἧς μόνης τὸ εἶναι τοὺς θεοὺς ἔμελλε τὴν δικαίαν πίστιν ἕξειν. Τὸ γὰρ αὐτὸ τοῦτο καὶ Ἀριστοτέλης ποιεῖ. Ἀποστήσας [p] γὰρ τοὺς κρείττονας καὶ παραδοὺς ὄψει μόνῃ τὴν πίστιν, πράγματι κρίνειν ἀσθενεῖ τὰ ἐκ τοσούτου διαστήματος, τάχ' ἂν αἰδοῖ δοκοίη λέγειν ἐνταῦθα εἶναι θεούς. Οὐ γὰρ ἀπολιπὼν ἔξω τι τοῦ κόσμου, ἀλλ' οὐδὲ τοῖς ἐπὶ γῆς προσαγαγὼν τοὺς θεούς, ἀνάγκην ἔσχεν ἤτοι παντάπασιν ἄθεος εἶναι ὁμολογεῖν, ἢ τοῦ [δοκεῖν] ἀπολιπεῖν [q] θεοὺς δόξαν ἀνασώζειν, ἐνταῦθά που τοὺς θεοὺς ἀποικίσας. Ὁ δὲ τὴν τῶν κρειττόνων ἀκρίβειαν παραιτησάμενος τῇ ἀμιξίᾳ ἔοικεν εὐσχημόνως ἀπιστεῖν τοῖς θεοῖς. Ταῦτα ὁ Ἀττικὸς πρὸς Ἀριστοτέλην χρεοκοποῦντα τὸν περὶ προνοίας λόγον. Ὁ δ' αὐτὸς ἔτι καὶ ταῦτα τοῖς εἰρημένοις προστίθησι, πρὸς τὸν αὐτὸν ἀποτεινόμενος, μὴ βουλόμενον γεννητὸν εἶναι τὸν κόσμον.

(Eusebius Præpar. Evang. lib. XV, cap. 5 τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτόν, διενεχθέντα Μωσῇ καὶ Πλάτωνι ἐν τῷ περὶ προνοίας λόγῳ. Scripsi : [a] περιγράφει ἐκ τῆς τοῦ θεοῦ διοικήσεως] ut apud Æschinem adv. Ctes. cap. 72, p. 446 περιγράψατέ με ἐκ τῆς πολιτείας; codd. περιγράφει τῆς τοῦ θεοῦ διοικήσεως. — [b] ὕπτιον] cum Vigero; libri ὕψιον. — [c] ἐμβαίνει] membranæ ἀναβαίνει. — [d] καὶ τελευτὴν] Plato de legg. IV, p. 715 ὁ μὲν δὴ θεός, ὥσπερ καὶ ὁ παλαιὸς λόγος, ἀρχήν τε καὶ τελευτὴν καὶ μέσα τῶν ὄντων ἁπάντων ἔχων εὐθείᾳ περαίνει κατὰ φύσιν περιπορευόμενος κτλ. — [e] τοῦτον δὲ τὰ ἐκτὸς αὐτοῦ ὄντα πάντα] codd. τούτου δὲ ἐκτὸς ὄντα, πάντα. — [f] πρὸς τοὺς κρείττονας] cum Vigero; libri πρὸς τῶν κρειττόνων. — [g] κἀκείνους μηδὲν νομίσῃ] e Vigeri conjectura; libri καὶ μηδὲν νομίσῃ. — [h] πρὸς αὐτὸν ἀνήκειν, πόῤῥω] codd. πρὸς αὐτὸν, πόῤῥω. — [i] οὐ μὴν ἀναγκαῖον] cum codd.; οὐ μὴν οὐδ' ἀναγκαῖον conjecit Vigerus. — [k] κρατεῖν ἀδύνατός ἐστιν] libri κρατεῖν δυνατός ἐστιν. — [l] πλέκειν τινὰς μηχανὰς] e Vigeri conjectura; codd. πλέκειν τινὰς μὲν μηχανάς. — [m] ἐν προνοίας ὑπερμάχων ἀριθμεῖσθαι λόγῳ] libri ἐν προνοίας ἀριθμεῖσθαι λόγῳ. — [n] κατ' Ἐπικούρου] e Vigeri conjectura; codd. κατ' Ἐπίκουρον. — [o] ἀπένειμεν] codd. κατένειμεν. — [p] ἀποστήσας γὰρ τοὺς κρείττονας καὶ παραδοὺς] libri ἀποστήσας γαρ καὶ παραδούς. — [q] τοῦ δοκεῖν ἀπολιπεῖν θεοὺς] cum codicibus, licet δοκεῖν, quod a me uncis inclusum est, omitti possit. Cæterum nonnulla eorum quæ hic super Epicuro dicuntur, congruunt cum Ciceronis de eodem philosopho testimoniis. Sed ut alios ejus locos prætermittam, de nat. deor. lib. I, cap. 30 seq. ita scribit : quamquam video nonnullis videri Epicurum, ne in offensionem Atheniensium caderet, verbis reliquisse deos, re sustulisse. Itaque in illis selectis ejus brevibusque sententiis, quas appellatis κυρίας δόξας, hæc, ut opinor, prima sententia est : *Quod beatum et immortale est, id nec habet nec exhibet cuiquam negotium.* In hac ita exposita sententia sunt qui existiment, quod ille inscitia plane loquendi fecerit, fecisse consulto : de homine minime vafro male existimant. Dubium est enim, utrum

---

Si enim de Epicuri sententia, quamvis deos omnem curam in bonorum suorum conservatione adhibere velit funditus tamen providentia tollitur : eam etiam secundum Aristotelis decreta tolli necesse est, etiamsi in rerum cœlestium moderatione ordinis aliquid ornatusque cernatur. Nimirum nos eam, quæ nostra intersit providentiam quærimus, qua sane careat oportet, qui nec genios aut heroes, nec animos omnino sempiternos esse concesserit. Illud vero me judice verecundius etiam fecit Epicurus, qui quod fieri posse desperaret, ut se ab hominum cura, si semel cum iis versarentur, superi abstinerent, eos tanquam in peregrinum aliquod solum relegatos extra mundum alicubi collocavit omnem ab iis inhumanitatis suspicionem hoc intervallo atque hac ab universo separatione depellens. At vero summus hic naturæ speculator, rerumque divinarum diligens existimator, ubi res humanas in ipso deorum conspectu posuit, illas nobis omni eorum cura et provisione destitutas reliquit, ac natura nescio qua potius, quam divina ulla ratione consilioque gubernatas. Quamobrem ne illud quidem crimen et ipse merito effugiat, quod de Epicuro nonnulli suspicati sunt, eum non quod ita sentiret, sed quod hominum de se judicia extimesceret, hoc in universo diis, tanquam in theatro, locum spectandi aliquem tribuisse. Quam ad hominis mentem hac conjectura ducuntur, quod omni eos in rebus nostris vi et effectu privaverit, ex quo tamen uno deos esse colligi merito credique debuisset. Idem enim hoc etiam Aristoteles facit. Nam qui simul et deos procul hinc ableget, et uni tamen oculorum sensui fidem relinquat, qui sensus ad judicandas res tam longo intervallo disjunctas parum valet : is, opinor, pudore duntaxat commotus deos ibi esse affirmare videatur. Quippe quum nec extra mundum quidquam esse velit, et deos a rerum terrestrium contagione sevocatos statuat : necesse fuit aut omnino se atheum profiteretur, aut suam de diis a se agnitis sententiam, eos istuc amandando, constanter tueretur. At vero alter ille qui cœlites ob vitæ genus omni cum mortalibus commercio carens cura et diligentia liberavit, honeste diis diffidere videtur. Hæc Atticus adversus Aristotelem vim præcept de divina providentia dati eludentem. Idem vero præterea etiam hæc superioribus subjungit, in eundem invehens, quod mundum ortum esse nolit.

aliquid dicat esse beatum et immortale, an, si quid sit, id esse immortale.)

4. Πάλιν Μωσέως γεννητὸν εἶναι τὸν κόσμον ὁρισαμένου, ποιητήν τε καὶ δημιουργὸν τοῖς ὅλοις τὸν θεὸν ἐπιστήσαντος, τοῦ τε Πλάτωνος τὰ ἴσα Μωσεῖ φιλοσοφοῦντος· τὴν ἐναντίαν κἀν τούτοις ὁ Ἀριστοτέλης ὁδεύσας ἀπελέγχεται πρὸς τοῦ δηλωθέντος συγγραφέως, ὧδε πρὸς ῥῆμα γράφοντος. Πρῶτον δὴ περὶ γενέσεως κόσμου σκοπῶν, καὶ τὸ τῆς προνοίας τὸ μέγα τοῦτο καὶ πολυωφελὲς δόγμα πάντα ζητεῖν ἀναγκαῖον ἡγούμενος· καὶ λογισάμενος, ὅτι τῷ μὴ γενομένῳ, οὔτε τινὸς ποιητοῦ οὔτε τινὸς κηδεμόνος πρὸς τὸ γενέσθαι καλῶς χρεία, ἵνα μὴ ἀποστερήσῃ τὸν κόσμον τῆς προνοίας, ἀφεῖλε τὸ ἀγέννητον αὐτοῦ. Παραιτούμεθα δὲ νῦν μὴ ἐμποδὼν ἡμῖν τοὺς ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἑστίας εἶναι, οἷς ἀρέσκει καὶ κατὰ Πλάτωνα τὸν κόσμον ἀγέννητον εἶναι. Δίκαιοι γάρ εἰσιν ἡμῖν συγγνώμην νέμειν, εἰ περὶ τῶν δοκούντων Πλάτωνι πιστεύομεν οἷς αὐτὸς Ἕλλην ὢν πρὸς Ἕλληνας ἡμᾶς σαφεῖ τε καὶ τρανῷ τῷ στόματι διείλεκται. Παραλαβὼν γάρ, φησίν, ὁ θεὸς πᾶν ὅσον ἦν ὁρατόν, οὐχ ἡσυχίαν ἄγον, πλημμελῶς δὲ καὶ ἀτάκτως κινούμενον, εἰς τάξιν ἤγαγεν ἐκ τῆς ἀταξίας, ἡγησάμενος τοῦτο ἐκείνου πάντως ἄμεινον. Ἔτι δὲ καὶ μᾶλλον ὅτι μὴ δι' αἰνιγμάτων, μηδ' ἐπὶ τοῦ σαφοῦς χρείᾳ τὴν γένεσιν παρεδέξατο, δηλοῖ δι' ὧν ὁ πατὴρ αὐτῷ τῶν πάντων διείλεκται περὶ τούτου, μετὰ τὴν τῶν ὅλων δημιουργίαν. Ἐπειδὴ [a] γάρ, φησί, γεγένησθε, (λέγει δὲ πρὸς τοὺς θεούς,) ἀθάνατοι μὲν οὐκ ἐστέ, οὐδ' ἄλυτοι τὸ πάμπαν, οὔτι γε μὴν λυθήσεσθε, τῆς ἐμῆς βουλήσεως τυχόντες. Ἀλλ' ὅπερ ἔφην, πρὸς μὲν τοὺς ἔνδον ἡμῖν φθεγγομένους, ἅτε φίλους ὄντας, φιλίως τε καὶ μεθ' ἡσυχίας πραέσιν ἐλέγχοις διακριθείημεν ἄν. Ἔοικε γὰρ καὶ τούτους Ἀριστοτέλης μεταθεῖναι, τῇ μὲν κατηγορίᾳ τοῦ δόγματος ἀντισχεῖν ἀδυνατήσαντας, τὸ δὲ ἁλῶναι δόξαν ὡς ψεῦδος οὐ βουληθέντας ἀναθεῖναι Πλάτωνι. Κατὰ δὲ τὴν ἡμετέραν ἀκοὴν ἀξιοῦντος Πλάτωνος τὸν κόσμον γεγονέναι κάλλιστον ἔργων, ὑπὸ τοῦ καλλίστου τῶν δημιουργῶν, καὶ περιθέντος τῷ τοῦ παντὸς ποιητῇ δύναμιν, δι' ἧς οὐκ ὄντα πρότερον ἐποίησε τὸν κόσμον, καὶ ποιήσας, εἰς ἀεὶ βουλόμενός γε σῶον διαφυλάξει· καὶ ταύτῃ δὴ γεννητοῦ καὶ ἀφθάρτου κατ' αὐτὸν ὑποκειμένου τοῦ κόσμου, τίς ἡμῖν τῶν περιπατητικῶν ταῦτα βεβαιοῖ; δεῖ δὲ παραμυθήσασθαι τὸν συναγωνιστὴν τούτων, ὅτι οὐ πάντως, εἴ τι γέγονεν, ἀνάγκη τοῦτο φθαρῆναι· πάλιν δ' οὐδ' εἴ τι μὴ φθαρήσεται, τοῦτο ἀναγκαῖον ἀγέννητον εἶναι. Οὔτε γὰρ μίαν αἰτίαν τῷ ἀφθάρτῳ τὴν ἐκ τοῦ ἀγεννήτου συγχωρητέον, οὔτε τῷ γενομένῳ τὴν εἰς ὄλεθρον μεταβολὴν ἀβοήθητον καταλειπτέον. Πόθεν οὖν ἐκ τῶν Ἀριστοτέλους λάβοιμεν ἂν βοήθειαν εἰς ταῦτα, ἀνδρὸς οὐ τηνάλλως, οὐδὲ καθ' αὑτὸν περαίνοντος [b] τὸν περὶ τούτων λόγον, ἀλλ' ἐξ ὀρθοῦ πρὸς Πλάτωνα ἐναντιουμένου, καὶ τό τε γενόμενον εἰς ἀνάγκην τοῦ ἀπολέσθαι περιιστάντος, τό τε μὴ ἀπολλύμενον ἐκ μόνου τοῦ μὴ γενέσθαι λέγοντος κρατύνεσθαι ἄφθαρτον, [c] οὐ μὴν ὡς δύναμιν ἀπολείποντος αὐτοῦ περὶ τὸν θεόν, ᾗ χρώμενος ἀγαθὸν ἄν τι ποιῆσαι; Ὃ γὰρ οὔπω πρότερον γέγονε, τοῦτο, φησίν, οὐδ' ἂν γένοιτο. Τοσοῦτόν τε ἀποδεῖ τοῦ διὰ τούτων βοηθεῖν τῷ Πλάτωνος λόγῳ, ὥστε ἤδη τινὰς καὶ τῶν περὶ Πλάτωνα ἐσπουδακότων φοβήσας, οἷς εἶπεν, ἀπέστησε τοῦ δόγματος· οὐ δυνηθέντας συνιδεῖν, ὅτι κατὰ μὲν τὴν αὐτῶν φύσιν τῶν πραγμάτων, ἐάν τις [d] ἄνευ θεοῦ βουλήσεως καὶ δυνά-

---

4. Mundum rursus Moses cum ortum statuit, tum ejus opificem ædificatoremque deum huic rerum universitati præfecit : quo in genere Mosi quoque consentanea Plato disputat. Contrariam utrique Aristoteles hac etiam in quæstione viam ingressus, ab eodem Attico ita ad verbum scribente refutatur. Principio, inquit ille, quum de mundi ortu Plato commentaretur atque meditaretur, idemque magnum illud et fructuosum providentiæ dogma cuivis diligenter examinandum putaret; ac simul censeret, nullo ortu generatum neque effectore neque curatore ad bene vivendum egere : continuo, ne mundum providentia privaret, nunquam esse ortum negavit. Hic vero homines eandem sectam profitentes, qui mundum etiam de Platonis sententia ortum esse negant, rogamus, nè nobis impedimento sint. Æquum enim profecto est hanc eos nobis veniam dare, si quantum ad Platonis doctrinam iis ipsis fidem adjungamus, quæ clara et splendida voce apud nos, hoc est Græcos homines, Græcus homo disputavit. Quum enim, inquit, deus quidquid erat aspectabile assumpsisset, id non tranquillum et quietum, sed immoderate atque indigeste agitatum ex inordinato in ordinem adduxit, statum hunc ratus utique altero illo meliorem futurum. Cæteroqui se non aut ænigmatis specie aut illustrandæ tantum rei gratia hunc mundi ortum probasse, declarat etiam magis illis verbis, quibus rerum, ut vocat, parentem de ea causa post creatam rerum universitatem usum esse scribit. Nimirum quoniam, inquit, orti estis (deos autem alloquitur), immortales vos quidem esse et plane indissolubiles non potestis, neutiquam tamen dissolvemini, quod meæ voluntatis vinculo colligati estis. Verum, uti jam dixi, cum iis qui nos intus domique nostræ alloquuntur, tanquam cum amicis, amice quoque et placide controversiam hanc mitioribus argumentis transigere liceat. Nam hos etiam Aristoteles ad suam sententiam traduxisse videtur, qui nec dogmatis hujus reprehensioni repugnare possent, neque ullam tamen opinionem, quam ipsi ut falsam convellerent, Platoni tribuisse convinci vellent. Nunc vero, quum Plato, uti nostris ipsi auribus docentem audivimus et mundum operum omnium pulcherrimum a præstantissimo opifice factum existimet, et eam universitatis molitori vim ac potestatem assignet

μεως [e] ἐπινοήσῃ, οὔτε τὸ γενόμενον ἄφθαρτον, οὔτε τὸ μὴ φθαρησόμενον γεννητόν. Ὅταν δὲ τὴν ἀρίστην τις αἰτίαν ἐπιστήσῃ τὴν ἐκ θεοῦ, δεῖ ταύτην ἡγεμόνα τῶν πάντων λαβόντα, μηδὲν αὐτὴν τῶν ἄλλων αἰτιῶν [f] ἀποφαίνειν χείρονα. Γελοῖον γάρ, διότι μὲν γέγονέ τι, διὰ τοῦτο φθαρῆναι· εἰ δὲ ὁ θεὸς βούλεται, μὴ φθαρῆναι· καὶ διότι μέν τι ἀγέννητόν ἐστιν, ἔχειν ἰσχὺν τοῦ μὴ φθαρῆναι· τὴν δὲ παρὰ θεοῦ βούλησιν ἐνδεῖν, πρὸς τὸ ἄφθαρτον τηρῆσαί τι τῶν γενομένων. Καὶ ὁ μὲν οἰκοδόμος ἱκανὸς οὐκ οὖσαν οἰκίαν κατασκευάσασθαι· ἱκανὸς δέ τις καὶ ἀνδριάντα μὴ ὄντα πρότερον, ὄντα ποιῆσαι· καὶ ναῦν ἄλλος ἐξ ὕλης ἀργοῦ τεκτηνάμενος παρέσχε τοῖς δεομένοις· καὶ τῶν ἄλλων τεχνιτῶν ἕκαστος, ὅσοι γε τὰς ποιητικὰς μετίασι τέχνας, δύναμιν ταύτην ἔχουσιν, ὥς τι τῶν οὐκ ὄντων ἄγειν εἰς οὐσίαν. Ὁ δὲ παμβασιλεὺς καὶ ἀριστοτέχνης, οὐδ' ὅσον ἀνθρωπίνου τεχνίτου δυνάμεως μεθέξει, ἄμοιρος δ' ἡμῖν πάσης ἔσται γενέσεως; οὐκ, ἐάν γε κατὰ βραχὺ θείας αἰτίας ἐπιλογισμὸν οἷοί τε ὦμεν λαβεῖν. Ἀλλὰ ποιῆσαι μὲν ἱκανὸς καὶ βουληθῆναι τὰ καλά· ἀγαθός γάρ, (ἀγαθῷ δὲ οὐδεὶς φθόνος περὶ οὐδενός·) τηρῆσαι δὲ καὶ διαφυλάξαι τὰ γενόμενα οὐ δυνατός; Καὶ μὴν καὶ οἱ λοιποὶ τεχνῖται πρὸς ἄμφω ἱκανοί. Ὁ γοῦν οἰκοδόμος καὶ ὁ ναυπηγὸς οὐ μόνον καινὰς κατασκευάζονται ναῦς καὶ οἰκίας, ἀλλὰ καὶ ταῖς ὑπὸ χρόνου διαφθειρομέναις ἱκανοὶ βοηθεῖν, ἕτερα τῶν πεποιημένων ἀντικαθιστάντες αὐταῖς. Ὥστε καὶ τῷ θεῷ πάντως [g] τό γε τοσοῦτον συγχωρητέον. Ὁ γάρ τις ὅλον ποιῆσαι δυνατός, τοῦτο πῶς ἂν ἐκ μέρους ἀδύνατος εἴη ποιεῖν; Καὶ γενέσθαι τοίνυν τι δεῖ καινόν, εἴγε μέλλοι [h] τις ὅλως εἶναι ποιητής, καὶ τὸ καλὸν ἔργον πρὸς ἅπαν διασώζεσθαι. Τὸ γὰρ εὖ γενόμενον ἐθέλειν λύειν, κακοῦ. Μείζων δὲ ἄλλος εἰς σωτηρίαν τῶν γενομένων δεσμὸς οὐκ ἔστι τῆς τοῦ θεοῦ βουλήσεως. Ἢ ἀνθρωπίνης μὲν σπουδῆς καὶ βουλήσεως μεταλαβόντα πολλά, καὶ ἔθνη, καὶ πόλεις, καὶ ἔργα, μένει χρόνον ἀμήχανον ὅσον γενόμενα, μηκέτ' ὄντος τοῦ θελήσαντος· τὰ δὲ τῆς τοῦ θεοῦ μετασχόντα γνώμης, καὶ δι' αὐτὸν καὶ ὑπ' αὐτοῦ γενόμενα, ταῦτα δὴ ἄρα παρόντος τοῦ ποιήσαντος οἰχήσεται καὶ οὐ

---

qua tum eum qui antea nullus erat mundum effecerit, tum factum jam a se, perpetuo si velit, integrum et incolumem servabit: atque ita mundus Platonis judicio simul ortus sit, simul sempiternus, quis tandem peripateticorum nobis ista rationibus probabit? Enimvero amice nobis monendus est dogmatum istorum defensor, neque si quid ortum sit, id necessario occidere debere, neque si quid vicissim nunquam occidet, id nullo ortu generatum esse. Neque enim aut quod interitu careat, id aliam nullam, quam quod etiam ortu careat, perpetuitatis suæ causam habere concedendum est: aut quod semel ortum habuerit, ei inexorabilis quædam intereundi necessitas imponenda. His ergo stabiliendis quid tandem ex Aristotelis doctrina præsidii nobis comparabimus? ejus nempe hominis, qui non obiter, imo nec per se istud disputationis genus contexat, sed recta in Platonem feratur, eique quod ortum est pereundi necessitatem afferat; quod vero non pereat, id ex eo tantum, quod ortum nunquam sit, integrum manere defendat: postremo ne deo quidem ipsi boni ullius, si velit, efficiendi vim ac potestatem relinquat? Quod enim prius nondum erat, id esse, inquit, postea nullo modo potest. Atque hoc orationis genere tantum abest, ut Platonis doctrinam stabiliverit, ut eo absterritos ex illis nonnullos, qui Platoni operam dabant, de ea sententia demoverit. At vero illi intelligere non potuerunt, si rerum ipsarum natura per sese atque a dei voluntate ac numine sejuncta spectetur, neque quod ortum semel est, id ab interitu liberum futurum, neque vicissim quod interibit nunquam, idem ortum aliquando esse: sin autem præcipua divinæ causæ ratio habeatur, æquum esse profecto, eam semel omnium ducem et principem constitutam, nihilo saltem infirmiorem quam cæteras judicari. Etenim ridiculum utique fuerit, quod ortum aliquid sit propterea id corrumpi; idem si corrumpi deus voluerit, non corrumpi: similiter, quod aliquid ortu careat, propterea illud interitus a se propulsandi vim habere; divinam contra voluntatem non satis ad eorum quidquam, quæ generata sunt, ab interitu liberandum valere. An vero domum, quæ non erat, architectus ædificare poterit, statuam alius facere, quæ antea non esset, alius ex rudi materia navem hominibus illa egentibus construere: postremo quicunque in artibus operosis versantur, aliquid ut sit quod prius non erat, efficiendi vim habebunt: summum illum regem et optimum artificem potestatis ne tantum quidem, qnantum mortalem opificem habere concedemus, omnique eum generandi facultate privabimus? Nunquam profecto, si paullatim causam divinam cogitatione complecti poterimus. Quid igitur? An forte (quoniam ipse bonus est; bonus autem nemini quidquam invidet) præclara efficere cum possit, tum etiam velit, quæ tamen effecta sint conservare idem tuerique non possit? Atqui cæteri artifices utrumque possunt. Architecti quidem et navium fabricatores non solum novas seu domos seu naves ædificant, sed iis etiam tempore vitiatis partes alias in prius factarum corruptarumque locum substituendo, mederi possunt. Quamobrem omnino saltem tantundem deo concedendum est. Quod enim totum efficere quis potuerit, quomodo ex parte id ipsum efficere nequeat? Itaque, si quis omnino effector futurus est, cum ejus novum aliquod opus exstare, tum illud si bonum fuerit, per eum ab omni injuria vindicari oportebit. Opus enim bene coagmentatum dissolvere velle, mali utique fuerit. Porro ad ea quæ facta sunt conservanda, non aliud divina voluntate fortius est vinculum. Quid enim? an populi, urbes, opera

παραμενεῖ; Τίνος αἰτίας βιασαμένης τὴν τοῦ θεοῦ γνώμην; Πότερον τῆς ἐξ αὐτῶν τῶν γενομένων ἀνάγκης; Ἀλλ' αὐτή γε τῷ προσέσθαι τὸ κοσμηθῆναι τὴν ἐκ θεοῦ προσωμολόγησεν ἧτταν. Ἀλλ' ἔξωθέν τινος αἰτίας ἀνταγωνιζομένης τῷ θεῷ; Ἀλλ' οὔτ' ἔστιν, οὔτε ἐν οἷς ἔφθη κρατήσας καὶ κοσμήσας ὁ θεός, ἔτι ἄξιον ἐν τούτοις αὐτὸν ἐλαττοῦν τινος, εἴ γε μὴ παντάπασι λανθάνομεν ἡμᾶς αὐτοὺς περὶ τῆς μεγίστης καὶ θειοτάτης δυνάμεως διαλεγόμενοι. Ἀλλὰ γὰρ εἰς τὸν περὶ τῆς ἀληθείας λόγον ἐοίκαμεν ὑπὸ προθυμίας ἐκφέρεσθαι. Δῆλον μὲν καὶ ὃ προὐθέμεθα, ὡς οὐκ ἂν εἶεν διδάσκαλοι περὶ κόσμου γενέσεως οἱ μηδὲ τὴν ἀρχὴν γένεσιν ἀπολιπόντες αὐτῷ. Καὶ μὴν καὶ περὶ τῆς τῶν σωμάτων πέμπτης οὐσίας, ἣν εἰσηγήσατο Ἀριστοτέλης, ταῦτα παραθετέον.

(Eusebius Præpar. Evang. lib. XV cap. 6 τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτόν, διενεχθέντα Μωσεῖ καὶ Πλάτωνι, καὶ ἐν τῷ μὴ συγχωρεῖν γεννητὸν εἶναι τὸν κόσμον. Scripsi : [a] ἐπειδὴ γάρ, φησί, γεγένησθε κτλ.] cum Eusebii codd; Platonis locus est in Timæo pag. 41 δι' ἃ καὶ ἐπείπερ γεγένησθε, ἀθάνατοι μὲν οὐκ ἐστὲ οὐδ' ἄλυτοι τὸ πάμπαν, οὔτι μὲν δὴ λυθήσεσθέ γε οὐδὲ τεύξεσθε θανάτου μοίρας, τῆς ἐμῆς βουλήσεως μείζονος ἔτι δεσμοῦ καὶ κυριωτέρου λαχόντες ἐκείνων οἷς ὅτ' ἐγίγνεσθε ξυνεδεῖσθε. Cf. Photius Biblioth. pag. 900 qui pro γεγένησθε habet ἐγένεσθε atque in sequentibus οὔτοι γε μὴν λυθήσεσθε. — [b] οὐδὲ καθ' αὐτὸν περαίνοντος] e Vigeri emendatione; codd. οὐδὲ καθ' αὐτοῦ περαίνοντος. — [c] κρατύνεσθαι ἄφθαρτον] e Vigeri emendatione; libri κρατύνεσθαι τὸ ἄφθαρτον. — [d] ἐάν τις] membranæ ἣν ἄν τις. — [e] δυνάμεως ἐπινοήσῃ] libri δυνάμεως ἐπινοῆσαι. — [f] τῶν ἄλλων αἰτιῶν] e Vigeri emendatione; codd. τῶν ἄλλων αἰτίαν. — [g] πάντως τό γε] codd. πάντος τόγε. — [h] εἴγε μέλλοι τις ὅλως εἶναι ποιητής] e Vigeri emendatione; codd. εἴγε μέλλοι τις ὅλως ποιητής. —)

5. Περὶ γοῦν τῶν καλουμένων στοιχείων, ἐξ ὧν πρώτων σώματα συνέστηκε, Πλάτων μὲν ἑπόμενος τῇ περὶ αὐτὰ ἐναργείᾳ, καθάπερ καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ, τέσσαρά τε ἔφησεν εἶναι ταῦτα ὁμολογούμενα, πῦρ καὶ γῆν καὶ ἀέρα καὶ ὕδωρ, καὶ ἐκ τούτων συγκρινομένων καὶ τρεπομένων τὰ λοιπὰ πάντα γεννᾶσθαι. Ἀριστοτέλης δέ, ὡς ἔοικεν, ἐλπίσας περιττότερος φανεῖσθαι τῷ φρονεῖν, εἴ τι σῶμα ἐκ περιττοῦ προσθείη, προσκατηρίθμησε τοῖς φαινομένοις τέτταρσι σώμασι τὴν πέμπτην οὐσίαν· πάνυ μὲν λαμπρῶς καὶ φιλοδώρως τῇ φύσει χρησάμενος, μὴ συνιδὼν δὲ ὅτι οὐ νομοθετεῖν δεῖ φυσιολογοῦντα, τὰ δὲ τῆς φύσεως αὐτῆς ἐξιστορεῖν. Εἰς τοίνυν τὴν ἀπόδειξιν τοῦ τέτταρας εἶναι τὰς πρώτας τῶν σωμάτων φύσεις, ἧς δὴ χρεία τοῖς Πλατωνικοῖς, οὐ μόνον οὐκ ἂν συντελοίη τι ὁ περιπατητικός, ἀλλὰ σχεδὸν καὶ μόνος ἐναντιοῖτ' ἄν. Λεγόντων γοῦν ἡμῶν, ὅτι πᾶν σῶμα ἢ θερμὸν ἢ ψυχρόν, ἢ ὑγρὸν ἢ ξηρόν, ἢ μαλακὸν ἢ σκληρόν, ἢ κοῦφον ἢ βαρύ, ἢ ἀραιὸν ἢ πυκνόν· καὶ εὑρισκόντων ὅτι οὐκ ἂν ἕτερον εἴη τι τὸ μεθέξον τούτων τινὸς παρὰ τὰ τέσσαρα· (εἰ μὲν γὰρ θερμόν, ἢ πῦρ ἢ ἀήρ· εἰ δὲ

---

plurima, quum semel hominum studium ac voluntas accesserit, infinito tempore etiam post mortem ejus qui ita voluerat constituta manent : quæ vero dei orta consilio, quæ propter ipsum atque ab ipso perfecta sint, ea præsente videlicet effectore dilapsa interibunt? Quæ causa tantam vim afferet divinæ voluntati? An ex rebus ipsis, quæ factæ sint, profecta necessitas? At illa vel hoc ipso, quod fingi eas disponique sivit, victam se a deo esse confessa est? An deo causa quædam extrinsecus adversatur? At nec ulla talis est, nec si esset, æquum tamen foret, deum, quibus in rebus etiam ordinandis superior jam fuerit, in his ipsis aliqua demum inferiorem duci : nisi forte nobis de summo maximeque divino numine sermonem esse penitus ignoramus. Sed enim in hanc de veritate disputationem acriore quodam studio delapsi esse videmur. Planum quidem illud fecimus, quod propositum nobis erat, de mundi origine doctores illos nunquam futuros, qui ne ullam quidem originem ipsi relinquant. Cæterum de quinta etiam corporum essentia, quam introduxit Aristoteles, hæc addenda sunt.

5. Nam de iis quæ vulgo dicuntur elementa, ex quibus primis corpora constant, ita Plato superiorum philosophorum exemplo perspectam istorum evidentiam secutus disseruit, ut quattuor illa publice recepta poneret, ignem, terram, aerem et aquam, ex quibus inter se mixtis et mutatis cætera omnia gignerentur. At vero Aristoteles, quum perfectioris, ut videtur, sapientiæ laudem se consecuturum speraret, si novum aliquod insuper corpus inveheret, notis illis quattuor quintam annumeravit essentiam : in quo splendide prorsus ac liberaliter quidem ille naturam habuit, sed non intellexit, physici non esse leges constituere, sed tantum quæ naturæ propria sunt perquirere. Quare ad illam demonstrationem, quæ primas quattuor esse corporum naturas efficiat, qua sane Platonici indigent, non modo Peripateticus nihil prodest, sed prope solus etiam ei adversatur. Quum enim omne corpus calidum aut frigidum, humidum aut siccum, molle aut durum, leve aut grave, rarum aut densum esse dicamus, videamusque aliud nullum præter illa quattuor corpora esse posse, quod his e proprietatibus aliquam sortiatur : (nam si calidum sit, aut ignis erit aut aer; si frigidum, vel aqua vel terra; sin autem siccum fuerit, aut ignis aut terra; si humidum, vel aqua vel aer : si vero molle sit, aut aer aut ignis; si durum, vel aqua vel terra : denique si leve sit atque rarum, aut ignis erit aut aer; si grave atque densum, aqua vel terra) nullum item aliud ex cæteris omnibus simplicibus facultatibus, præter illa quattuor

ψυχρόν, ὕδωρ καὶ γῆ· καὶ εἰ μὲν ξηρόν, πῦρ ἢ γῆ· εἰ δὲ ὑγρόν, ὕδωρ ἢ ἀήρ· καὶ εἰ μὲν μαλακόν, ἀὴρ ἢ πῦρ· εἰ δὲ σκληρόν, ὕδωρ ἢ γῆ· καὶ κοῦφον μὲν καὶ ἀραιόν, οἷον πῦρ καὶ ἀήρ· βαρὺ δὲ καὶ πυκνόν, ὕδωρ καὶ γῆ·) καὶ ἐκ τῶν ἄλλων δὲ ἁπασῶν δυνάμεων, κατανοούντων, ὡς οὐκ ἂν εἴη τι παρὰ ταῦτα σῶμα ἕτερον· οὗτος ἀνθίσταται μόνος, φάσκων δύνασθαι σῶμα εἶναι τούτων ἄμοιρον· σῶμα δὲ μήτε βαρύ, μήτε κοῦφον, μήτε μαλακόν, μήτε σκληρόν, μήτε ὑγρόν, ἀλλὰ μήτε ξηρόν, μόνον οὐχὶ λέγων σῶμα οὐ σῶμα. Τὸ μὲν γὰρ ὄνομα καταλέλοιπεν αὐτῷ, τὰς δὲ δυνάμεις, δι' ὧν σῶμα πέφυκε γίνεσθαι, πάσας ἀφῄρηκεν. Ἢ τοίνυν ἡμᾶς ἅπερ αὐτὸς λέγει πείθων, ἀφαιρήσεται τῆς Πλάτωνος γνώμης· ἢ τὰ Πλάτωνος βεβαιούμενος, τῶν αὐτῷ δοκούντων ἀποστήσεται. Ὥστε οὐδαμῆ χρήσιμος πρὸς τὰ τοῦ Πλάτωνος. Ἔτι ὁ μὲν Πλάτων πάντα τὰ σώματα, ἅτε ἐπὶ μιᾶς ὁμοίας ὕλης θεωρούμενα, βούλεται τρέπεσθαι καὶ μεταβάλλειν εἰς ἄλληλα· ὁ δὲ ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων, [a] οὐσίαν ἀπαθῆ τε καὶ ἄφθαρτον καὶ ἄτρεπτον πάντως ἀξιοῖ, ἵνα δὴ μὴ εὐκαταφρονήτου τινὸς πράγματος γεννητὴς εἶναι δοκῇ· περιττὸν μὲν καὶ ἴδιον παντάπασι λέγων οὐδέν, τὰ δὲ ὑπὸ Πλάτωνος ἐπ' ἄλλων ἑωραμένα καλῶς, μεταφέρων ἐπὶ τὰ μὴ προσήκοντα· καθάπερ τινὲς τῶν ὕστερον γενομένων ἀνδριαντοποιῶν. Ἐκεῖνοι γὰρ ἀπομιμησάμενοι τοῦδε τοῦ ἀνδρὸς κεφαλήν, ἄλλου δὲ τὸ στέρνον, ἑτέρου δὲ τὴν ζώνην, εἰς ταὐτὸν συνθέντες ἐνίοτε μὴ προσήκοντα πράγματα ἀλλήλοις, ἔπεισαν αὐτοὺς ὥς τι πεποιηκότες ἴδιον· καὶ ὄντως τὸ μὲν ὅλον, ὃ δή τις ἂν ἀσυμμέτρως ἔχειν αἰτιάσαιτο, ἔστιν αὐτῶν, τὰ δ' ἐν αὐτῷ συνηρανισμένα καί τι καλὸν ἔχοντα, οὐκ αὐτῶν. Ὡσαύτως δὲ καὶ Ἀριστοτέλης ἀκούων Πλάτωνος, ὅτι ἔστι τις οὐσία νοητὴ καθ' αὑτήν, ἀσώματός τε καὶ ἀχρώματος καὶ ἀναφής, οὔτε γινομένη, οὔτε φθειρομένη, οὔτε τρεπομένη, οὔτε μεταβαλλομένη, ἀεὶ δὲ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχουσα· πάλιν δ' αὖ περὶ τῶν κατ' οὐρανὸν ἀκούων, ὥς τινα θεῖα [b] καὶ ἄφθαρτα καὶ ἀπαθῆ ἐστι σώματα, συνέθηκε καὶ συνεκόλλησεν ἐξ ἀμφοῖν πράγματα μὴ συνᾴδοντα. Παρ' ὧν μὲν γὰρ τὸ εἶναι σῶμα, παρ' ὧν δὲ τὸ ἀπαθὲς εἶναι λαβών, σῶμα ἀπαθὲς ἐτεκτήνατο. Ἐπὶ μὲν οὖν τῶν ἀνδριάντων, εἰ καὶ μὴ καλὸν τὸ ἐκ τῶν διαφερόντων, οὔτι γε ἀδύνατον γενέσθαι. Διδάσκει οὖν τὰ τοιαῦτα καὶ Ὅμηρος [c]·

> Ὄμματα γάρ, φησι, καὶ κεφαλὴν ἴκελος Διὶ τερπικεραύνῳ,
> Ἄρεϊ δὲ ζώνην, στέρνον δὲ Ποσειδάωνι.

Τὸ δὲ σῶμα ἀπαθὲς οὐκ ἄν ποτε γένοιτο. Παθητῇ γὰρ καὶ τρεπτῇ συνδεδεμένον φύσει ἀνάγκην ἔχει συμπαθεῖν, ᾧ συνέζευκται. Εἰ δέ τι ἀπαθὲς εἴη, τοῦτο ἀφειμένον καὶ ἐλεύθερον ἀπὸ τοῦ πάσχοντος εἶναι δεῖ· ὥστε χωρὶς ἂν εἴη τῆς ὕλης, ἧς κεχωρισμένον, ἀσώματον ἀναγκαίως ὁμολογοῖτ' ἄν. Ἔτι καὶ τούτοις πρόσσχωμεν τὸν νοῦν, ἐν ὅσοις ἄλλοις διαφέρεσθαι τῷ Πλάτωνι τὸν Ἀριστοτέλην παρίστησιν.

---

corpora exstare posse sentiamus : hic unus nobis resistit, corpus aliquod his omnibus vacuum esse defendens : corpus, inquam, non grave aut leve, non molle aut durum, non humidum aut siccum; adeoque tantum non dicens corpus idem idemque non corpus. Nam corporis ei nomen reliquit, facultates autem ex quibus sua natura conflatur corpus, universas ademit. Aut igitur, quæ docet, nobis persuadendo simul nos a Platonis, cujus socii sumus, sententia depellet; aut si Platonis doctrinam stabiliet, a decretis suis avertet. Itaque ad explicandam Platonis mentem omnino nihil valet. Præterea Plato corpora omnia, quod eorum materiam unam eandemque esse videamus, in sese invicem converti mutarique voluit : Aristoteles vero inter cætera essentiam non patibilem, incorruptam et prorsus immutabilem statuit, ne contemnendi cujusdam dogmatis inventor esse videretur. In quo tamen omnino nihil singulare ac sibi peculiare affert, quum ea duntaxat quæ præclare aliis in rebus Plato animadvertit, ad alienas transferat : id quod nonnullis e recentioribus statuariis usu venit. Illi enim hominis unius caput, alius pectus, tertii cingulum imitati, partesque alias cum aliis minus interdum cohærentes inter sese complexi, hoc tanquam proprio aliquo opere superbiunt. Et vero totum illud, quod jure aliquis velut inconditum reprehendat, ipsorum est : partes autem, e quibus constat, quamvis pulchritudinis commendationem habeant, ad illos tamen nihil pertinent. Sic et Aristoteles, quum ex Platone audiret, essentiam aliquam esse, quæ per se intelligibilis, incorporea, coloris expers tactumque fugiens nec oriatur, nec intereat unquam aut convertatur et mutetur, sed eodem semper statu maneat : simulque de cœlestibus rebus audiret, divina quædam esse corpora eaque incorrupta et impatientia, ex utroque genere composuit et conglutinavit ea quæ inter se minime congruerent. Quum enim ab aliis corpus esse aliquod, ab aliis impatiens quid esse sumeret, corpus ipse impatiens fabricatus est. In statuis igitur, ut pulchrum id non sit, dissimilibus tamen e partibus conflari aliquid potest. Quocirca Homerus quoque talia docet :

> *Ille oculosque caputque Jovis, qui fulmine gaudet,*
> *Cingula Mavortis, Neptuni pectora gessit.*

At corpus non patibile nullum unquam fuerit. Corpus enim, utpote cum patibili mutabilique natura conjunctum, cum illa vitæ socia patiatur necesse est. Quod vero patibile non sit, id a patibili sejunctum ac liberum esse oportet, ita ut secretum a materia habeatur, quæ secretio efficit, ut necessario incorporeum esse concedamus. Hactenus ille. Sed alia porro videamus, in quibus idem Aristotelem a Platone dissentire demonstrat.

(Eusebius Præpar. Evang. lib. XV cap. 7 τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτόν, πέμπτην σωμάτων ὑποτιθέμενον οὐσίαν, ἣν οὔτε Μωσῆς οὔτε Πλάτων γινώσκει. Scripsi : [a] ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων] cum codd. *inter cætera*. Similiter Sophocles Antig. vs. 789 καί σ' οὔτ' ἀθανάτων φύξιμος οὐδείς, οὔθ' ἀμερίων ἐπ' ἀνθρώπων, item Aristides Panathenaico tom. I, p. 96 μόνη τῇ πόλει ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν. — [b] ὥς τινα θεῖα] codd. ὡς ὄντα θεῖα, cujus loco Vigerus ὡς οὖν τὰ θεῖα scribi voluerat. — [c] Ὅμηρος] Iliad. lib. II vs. 478-479. —)

6. Ἔπειτα τούτοις ἑπόμενα πολλά, ἐν οἷς διαφέρονται. Ὁ μὲν γάρ φησι, τὰ κατ' οὐρανὸν τὴν πλείστην ἰδέαν ἐκ πυρὸς [a] ἔχειν· ὁ δέ, μηδαμῇ [b] μετεῖναι τοῖς οὐρανίοις πυρός. Καὶ ὁ μέν φησιν, ἀνάψαι τὸν θεὸν φῶς ἐν τῇ δευτέρᾳ [c] πρὸς γῆν περιόδῳ, ἵν' ὅτι μάλιστα εἰς ἅπαντα φαίνοιτο [d] τὸν οὐρανόν, περὶ ἡλίου τὸ τοιοῦτον ἀποφαινόμενος· ὁ δέ, ἅτε οὐκ ἐθέλων πῦρ εἶναι τὸν ἥλιον, τὸ δὲ φῶς εἰδὼς πῦρ καθαρόν, ἤ τι πυρὸς ὄν, οὐκ ἐπιτρέπει φῶς περὶ αὐτὸν ἀνῆφθαι. Ἔτι ὁ μέν, κατ' εἶδος ἀφθαρσίαν ἀπονέμων τοῖς κατ' οὐρανὸν ἅπασιν, ἀποχωρήσεις τινὰς αὐτῶν καὶ προσχωρήσεις [e] συμμέτρους φησὶ γίνεσθαι. Ἀναγκάζουσι δὲ αὐτὸν λέγειν ταῦτα, τὰς μὲν ἀποκρίσεις, αἵ τε ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου καὶ θερμότητες κατὰ ἀπόρρυσιν αὐτοῦ γινόμεναι· τὰς δὲ προσκρίσεις, ἡ ἴση τοῦ μεγέθους αὐτοῦ φάσις. Οὐ γὰρ ἂν ἤθελεν ἴσα φαίνεσθαι, μηδὲν ἀνθ' ὧν ἀφίησι λαμβάνοντα. Ὁ δὲ Ἀριστοτέλης πάντη μένειν ἐπὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας αὐτὰ βούλεται, μήτε τινὸς αὐτοῖς ἀποχωροῦντος, μήτε προσιόντος. Ἔτι ὁ μέν, πρὸς τῇ κοινῇ κινήσει τῶν ἄστρων, καθ' ἣν ἐν ταῖς σφαίραις ἐνδεδεμένοι κινοῦνται πάντες οἱ ἀστέρες, οἵ τε ἀπλανεῖς καὶ οἱ πλανώμενοι, καὶ ἑτέραν αὐτοῖς [f] κίνησιν ἀποδίδωσιν, ἣν δὴ καὶ ἄλλως καλλίστην εἶναι συμβέβηκε, καὶ προσήκουσαν αὐτῶν τῇ φύσει τοῦ σώματος. Σφαιρικοὶ γὰρ ὄντες, εἰκότως σφαιρικὴν ἄν τινα κίνησιν ἕκαστος κινοῖτο περιδινούμενος· ὁ δέ, καὶ ταύτης ἀφαιρεῖται [g] τῆς κινήσεως αὐτούς, ἣν ὡς ἔμψυχοι κινοῦνται, μόνην δὲ ἀπολείπει τὴν ὑπ' ἄλλων τῶν περιεχόντων, ὥσπερ ἀψύχοις συμβαίνουσαν. Καὶ δὴ καί φησι τὴν γινομένην φαντασίαν ἡμῖν ἀπὸ τῶν ἀστέρων ὡς κινουμένων πάθος εἶναι τῆς ἡμετέρας ὄψεως [h] ἀδυνατούσης, καὶ ὡσπερεὶ σειομένης, ἀλήθειαν δὲ οὐκ εἶναι· ὥσπερ Πλάτωνος ἀπὸ ταύτης τῆς φαντασίας, τὴν ὑπὲρ τῆς κινήσεως πίστιν λαμβάνοντος, ἀλλ' οὐκ ἀπὸ τοῦ λόγου, τοῦ διδάσκοντος, ὅτι ἀνάγκη τούτων ἕκαστον, ζῷον ὄντα καὶ ψυχὴν ἔχοντα καὶ σῶμα, κινεῖσθαι τὴν ἰδίαν κίνησιν· (πᾶν γὰρ σῶμα, ᾧ μὲν ἔξωθεν τὸ κινεῖσθαι, ἄψυχον· ᾧ δὲ ἔνδοθεν καὶ ἐξ ἑαυτοῦ, ἔμψυχον·) κινούμενον δέ, ἅτε θεῖον ὄντα, τὴν καλλίστην κινεῖσθαι κίνησιν· καλλίστης δ' οὔσης τῆς ἐν κύκλῳ κινήσεως, ταύτην αὐτὸν κινεῖσθαι. Ἡ δὲ αἴσθησις τὰ μὲν ἐκ τοῦ λόγου μαρτυροῖτο ἂν ὡς ἀληθεύουσα, οὐ μὴν αὕτη παρέσχε τὴν πίστιν τῆς κινήσεως. Περὶ δὲ τῆς τοῦ παντὸς κινήσεως, ὡς μὲν οὐκ ἐν κύκλῳ τινὶ γίνεται, νικώμενος ὑπὸ τῆς ἐναργείας, οὐκ ἔσχεν ἀντειπεῖν Πλάτωνι· παρεῖχε δὲ κἀνταῦθα διαφορὰν αὐτῷ τὸ καλὸν τοῦτο εὕρημα τοῦ σώματος. Ὁ μὲν γὰρ Πλάτων, ἅτε ὄντων τεσσάρων σωμάτων, καὶ πάντων φύσει κινουμένων ἁπλῆν καὶ

---

6. Sequuntur, inquit, alia deinde multa, in quibus ambo inter se dissident. Quippe cœlestium rerum speciem maxime Plato facit ex igne : Aristoteles negat illis cum igne quidquam commune esse. Atque ille quidem deum ait ad secundum supra terram ambitum lumen accendisse, ut cœlum passim omne quam maxime collustraret, de sole tale quid pronuntians : sed hic, quod et solem ignem esse nolit, et lumen aut puriorem ignem, aut aliquid ab igne profectum esse sciat, lumen ideo circa solem accensum esse non concedit. Præterea formæ respectu immortalitatem cœlestibus cunctis attribuens, decessiones in iis accessionesque mutuas proportione quadam evenire docet. Quam philosophandi rationem ab eo expressit necessitas, ut decessiones quidem statueret, quod e sole radii et calores per effluvium exeant, accessiones vero, quod æqualis ejus magnitudo semper appareat. Neque enim æqualem visum iri arbitrabatur, nisi ejus quod dimitteret loco aliquid nancisceretur. Aristoteles vero omni ex parte in eadem illas substantia permanere vult, nec iis aut decedere quidquam, aut omnino accedere. Præter communem illum motum, quo suis in sphæris illigatæ tam inerrantes quam errantes stellæ moveantur, suum quibusque Plato ac proprium alterum assignat, quem et alioqui pulcherrimum esse et cum talium corporum natura conjunctum esse constat. Quum enim illæ globosæ sint, jure volubili quodam et in orbem acto motu singulæ cieantur. At Aristoteles hunc quoque motum illis eripit, quo tanquam animatæ agantur, eumque solum relinquit, qui ab aliis ambientibus et continentibus, tanquam inanimis afferatur. Addit etiam, quod moveri nobis stellæ videantur, id infirmioris et quasi trepidantis oculi vitio fieri, neque ita se rem habere : perinde ac si Plato talem motum hoc viso sibi persuaserit, ac non potius rationis vim et momentum sequatur, quæ docet, quemadmodum unaquæque earum animans sit, utpote animo simul et corpore prædita, sic suo quodam motu eam incitari : (corpus enim omne, quod movetur extrinsecus, inanimum est; quod vero interiore et suo motu cietur, animatum) : sin autem moveatur, quia divina sit, pulcherrimo eam motu uti, qui quum non alius sit, quam hic in orbem circumactus, hunc etiam omnino eam sortiri. Sensus autem vera in hoc genere renuntians, quamvis illam rationis normam testimonio suo confirmet, tamen motionis istius fidem per se non facit. Sed quod ad universi motum attinet, Aristoteles re perspicua et evidenti convictus, quum ad-

εὐθεῖαν κίνησιν, πυρὸς μὲν ἐπὶ τὸ ἐκτός, γῆς δ' ἐπὶ τὸ μέσον, τῶν δὲ ἄλλων ἐπὶ τὰ μεταξύ, τὴν ἐν κύκλῳ κίνησιν ἀπέδωκε τῇ ψυχῇ· ὁ δ', ἧπερ ἄλλῳ [i] σώματι ἄλλην, οὕτω δὲ καὶ τὴν ἐν κύκλῳ, καθάπερ σωματικήν τινα, τῷ πέμπτῳ προσένειμε σώματι, πάντ' εὐκόλως αὐτὸν ἐξαπατήσας. Τοῖς μὲν γὰρ ἐπ' εὐθείας κινουμένοις αἱ βαρύτητες καὶ κουφότητες τὴν ἀρχὴν τῆς κινήσεως παρείχοντο [k]· τὸ δὲ πέμπτον σῶμα, μήτε βάρους μετέχον, μήτε κουφότητος, ἀκινησίας μᾶλλον, ἀλλ' οὐ [l] τῆς ἐν κύκλῳ κινήσεως αἰτίαν ἔχει. Εἰ γὰρ τοῖς ἐπ' εὐθείας κινουμένοις οὐ τὸ σχῆμα τὴν αἰτίαν ἔχει τῆς κινήσεως, ἀλλ' ἡ ῥοπή· σῶμα ὅμοιον ἐν μέσῳ τεθὲν ὁμοίου τινός [m], οὐχ ἕξει τῆς ἐπί τι κλίσεως αἰτίαν, εἴτ' ἐπὶ δεξί' ἴωσι [n] πρὸς ἠῶ τ' ἠέλιόν τε, εἴτ' ἐπ' ἀριστερά, εἴτε πρόσω, εἴτ' ὀπίσω. Ἔτι τοῖς μὲν ἄλλοις σώμασιν ἐξωσθεῖσι τῶν οἰκείων τόπων παρέχει τὸ κινεῖσθαι πάλιν ἀφ' αὑτῶν ἡ πρὸς τούτους ἀναφορά· τῷ πέμπτῳ δὲ ἐκείνῳ, μηδέποτε ἐκβαίνοντι τῶν αὑτοῦ τόπων, μένειν ἂν προσήκοι. Καὶ περὶ τῶν ἄλλων δὲ σωμάτων, ὑπεξαιρουμένου τοῦ πέμπτου, φαίνεται φιλονεικῶν Ἀριστοτέλης, μὴ τὰ αὐτὰ λέγειν Πλάτωνι. Ζητήσαντος [o] γὰρ Πλάτωνος, εἰ ἔστι φύσει βαρὺ σῶμα, ἢ κοῦφον· καὶ ἐπειδὴ ταῦτα κατὰ τὴν πρὸς τὸ ἄνω καὶ κάτω σχέσιν ἐφαίνετο λέγεσθαι, σκεψαμένου εἴτε ἐστί τι κάτω φύσει καὶ ἄνω, εἴτε μή· καὶ ἀποδείξαντος ἀκριβῶς, ὅτι κατὰ μὲν τὰς τῶν σωμάτων πρὸς τοὺς τόπους οἰκειότητας [p] τὸ κάτω [q] λέγοιτο ἑκάστοις ἐφ' ὃ φέροιντο· ἄνω δὲ ἑκάστοις τὸ ἀλλότριον, ἀφ' οὗ ἀναχωροῖεν, καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν σχέσιν καὶ τὸ βαρὺ καὶ τὸ κοῦφον διανείμαντος· καὶ πρὸς τούτῳ ἀποδείξαντος, ὅτι μήτε τὸ μέσον [r] μήτε τὸ πέριξ αὐτῶν εὔλογον ἄνω ἢ κάτω λέγεσθαι. Ὁ δὲ ἀντιτίθησι [s], πανταχόθεν καταβάλλειν δεῖν ἡγούμενος τὰ ἐκείνου· καὶ τὸ μὲν ἐπὶ τὸ μέσον φερόμενον βαρὺ λέγειν βιάζεται, τὸ δὲ ἐπὶ τὸ πέριξ, κοῦφον· καὶ τὸν μὲν τόπον τὸν ἐν μέσῳ κάτω φησί, τὸν δὲ πέριξ ἄνω. Ἀλλὰ περὶ μὲν κόσμου, καὶ ἐξ ὧν οὗτος, καὶ τῶν κατ' οὐρανόν, τοσοῦτον ἀλλήλων ἀφεστήκατον. Ταῦτα μὲν οὖν οἵδε. Μωσῆς δὲ καὶ τὰ Ἑβραίων λόγια τούτων οὐδὲν πολυπραγμονεῖ· καὶ εἰκότως· ὅτι μηδὲ πρὸς βίου κατόρθωσιν τοῖς περὶ ταῦτα ἀσχολουμένοις λυσιτελεῖν ἐνομίσθη.

(Eusebius Præpar. Evang. lib. XV cap. VIII τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτόν, καὶ ἐν τοῖς κατ' οὐρανὸν θεωρήμασι διενεχθέντα τῷ Πλάτωνι, ἅτινα Μωσῆς οὐ πολυπραγμονεῖ. Sed pauca hic explicanda : [a] ἐκ πυρὸς ἔχειν] Plato Tim. p. 40. a. εἰσὶ δὲ τέτταρες, μία μὲν οὐράνιον θεῶν γένος, ἄλλη δὲ πτηνὸν καὶ ἀεροπόρον, τρίτη δὲ ἔνυδρον εἶδος, πεζὸν δὲ καὶ χερσαῖον τέταρτον. Τοῦ μὲν οὖν θείου τὴν πλείστην ἰδέαν ἐκ πυρὸς ἀπήρξατο (Steph. ἀπειργάζετο), ὅπως ὅτι λαμπρότατον ἰδεῖν τε κάλλιστον εἴη κ. τ. λ. Conf. Phil. Gr. vol. II pag. 168. — [b] μηδαμῇ] Vid. Aristot. de Cœlo lib. I cap. 2 et lib. II cap. 7; item Me-

---

versus Platonem, in orbem eum ferri negare non posset, ex præclaro tamen novi corporis invento dissidii occasionem arripuit. Plato enim qui quatuor tantum corpora agnosceret, quæ suapte natura simplici rectoque motu cierentur, ita ut ignis foras, in medium terra ferretur, cætera inter utrumque motus suos continerent, animo volubilitatem tribuerat : Aristoteles vero, uti motum aliis corporibus alium, ita quinto corpori volubilem, quasi corporeum aliquem assignavit. In quo vehementer eum errasse perspicuum est. Nam quæ recto cientur motu, ea motionis principium gravitatem suam aut levitatem afferunt : at quintum illud corpus, quum et gravitatis sit et levitatis expers, quietis in se potius, quam motus in orbem incitati principium continet. Si enim quæ recto feruntur motu, in iis non jam figura, sed proprium cujusque momentum genus illud efficit motionis : profecto corpus sui simile, similis alterius in medio collocatum, nullam in partem inclinationis causam habebit, qua vel in dextram, ad auroram solemque versus, vel in sinistram, vel prorsus cedant, vel retrorsum redeant. Præterea cæteris quidem corporibus quæ suis sedibus expulsa sint, reditus in eas justam alterius per se motus occasionem præbeat : quintum autem illud, quod e suis regionibus nunquam exeat, immotum manere conveniens sit. Porro de cæteris etiam corporibus quinto illo excepto apparet Aristotelem id contendere et laborare, ne eadem quæ Plato dicat. Quum enim Plato quæsivisset, num suapte natura aut grave corpus esset aut leve, tum quod utrumque nomen ex quadam ad superius et inferius relatione ductum videretur, secum reputasset, essetne aliquid natura sua deorsum ac sursum, nec ne, adeoque accurate demonstrasset, pro corporum ipsorum cum suis quibusque locis conjunctione, deorsum id in singulis vocari, ad quod ipsa tendant; sursum contra alienum illud, unde revertantur, ideoque ex eadem relatione grave simul ac leve distribuisset : quumque ostendisset præterea, nec medium, nec circumjectum spatium aut sursum in illis aut deorsum recte vocari posse : Aristoteles sententias Platonis omnes quoquo modo sibi abjiciendas esse ratus, hic quoque aliquid opponit : quodque ad medium tendat, grave, et quod ad circumjectum spatium feratur, leve appellare cogitur; adeoque locum illum qui in medio est, deorsum, qui vero circa, sursum esse docet. Hæc Atticus. Sed de mundo mundique partibus et rerum cœlestium natura, quantum ambo inter se discordent, diximus. Et illorum quidem tota hæc disputatio est. Nam Moses et Hebræorum oracula horum nihil diligenter examinant; nec immerito, quum talium rerum studium hominibus nihil ad vitæ emendationem prodesse judicarint.

teorolog. lib. III cap. 3. — [c] ἐν τῇ δευτέρᾳ] Plato Tim. p. 39. φῶς ὁ θεὸς ἀνῆψεν ἐν τῇ πρὸς γῆν δευτέρᾳ τῶν περιόδων, ὃ δὴ νῦν κεκλήκαμεν ἥλιον κτλ. Conf. Phil. Gr. vol. II pag. 167. — [d] φαίνοιτο] habent Eusebii codices atque e Platonicis Ricardianus; in cæteris est φαίνοι. — [e] ἀποχωρήσεις τινὰς αὐτῶν καὶ προσχωρήσεις] Plato Tim. p. 40 χορείας δὲ τούτων αὐτῶν καὶ παραβολὰς ἀλλήλων, καὶ περὶ τὰς τῶν κύκλων πρὸς ἑαυτοὺς ἐπανακυκλήσεις καὶ προσχωρήσεις (al. προχωρήσεις), quæ verba Cicero sic reddit : *Flexiones* (Steph. conj. Lusiones) *autem deorum et inter ipsos* [deos] *concursiones, quæque in orbibus eorum conversiones antecessionesque eveniant*, ubi apparet eum neque περὶ agnoscere, neque προσχωρήσεις, sed προχωρήσεις legisse. Vide Stephanum ad eum locum. — [f] ἑτέραν αὐτοῖς κίνησιν] Plotinus Ennead. 2 lib. 2 cap. 2 pag. 109 καὶ Πλάτων δὲ τοῖς ἄστροις οὐ μόνον τὴν μετὰ τοῦ ὅλου σφαιρικὴν κίνησιν, ἀλλὰ καὶ ἑκάστῳ δίδωσι τὴν περὶ τὸ κέντρον αὐτῶν· ἕκαστον γάρ, οὗ ἐστι περιειληφὸς τὸν θεόν, ἀγάλλεται, οὐ λογισμῷ, ἀλλὰ φυσικαῖς ἀνάγκαις. — [g] ὁ δέ, καὶ ταύτης ἀφαιρεῖται κινήσεως αὐτούς] Aristoteles de Cœlo lib. II cap. 1 pag. 284. a. ed. Bekker. ἀλλὰ μὴν οὐδ' ὑπὸ ψυχῆς εὔλογον ἀναγκαζούσης μένειν ἀΐδιον· οὐδὲ γὰρ τῆς ψυχῆς οἷόν τ' εἶναι τὴν τοιαύτην ζωὴν ἄλυπον καὶ μακαρίαν· ἀνάγκη γὰρ καὶ τὴν κίνησιν μετὰ βίας οὖσαν, εἴπερ κινεῖσθαι πεφυκότος τοῦ πρώτου σώματος ἄλλως κινεῖ συνεχῶς, ἄσχολον εἶναι καὶ πάσης ἀπηλλαγμένην ῥαστώνης ἔμφρονος, εἴ γε μηδ' ὥσπερ τῇ ψυχῇ τῇ τῶν θνητῶν ζῴων ἐστὶν ἀνάπαυσις ἡ περὶ τὸν ὕπνον γινομένη τοῦ σώματος ἄνεσις, ἀλλ' ἀναγκαῖον Ἰξίονός τινος μοῖραν κατέχειν αὐτὴν ἀΐδιον καὶ ἄτρυτον. — [h] πάθος εἶναι τῆς ἡμετέρας ὄψεως] Aristoteles de Cœlo lib. II cap. 8 pag. 290. a. ed. Bekker. ἡ γὰρ ὄψις ἀποτεινομένη μακρὰν ἑλίσσεται διὰ τὴν ἀσθένειαν. Ὅπερ αἴτιον ἴσως καὶ τοῦ στίλβειν φαίνεσθαι τοὺς ἀστέρας τοὺς ἐνδεδεμένους, τοὺς δὲ πλάνητας μὴ στίλβειν· οἱ μὲν γὰρ πλάνητες ἐγγύς εἰσιν, ὥστ' ἐγκρατὴς οὖσα πρὸς αὐτοὺς ἀφικνεῖται ἡ ὄψις· πρὸς δὲ τοὺς μένοντας κραδαίνεται διὰ τὸ μῆκος, ἀποτεινομένη πόρρω λίαν. Ὁ δὲ τρόμος αὐτῆς ποιεῖ τοῦ ἄστρου δοκεῖν εἶναι τὴν κίνησιν· οὐθὲν γὰρ διαφέρει κινεῖν τὴν ὄψιν ἢ τὸ ὁρώμενον. — [i] ὁ δ', ᾗπερ ἄλλῳ]. Aristoteles de Cœlo lib. I cap. 2. — [k] παρείχοντο] i. e. παρέχονται. Vid. Matthiæ Gramm. Gr. § 505. 2. — [l] ἀλλ' οὐ] scripsi; codd. ἀλλὰ οὐ. — [m] σῶμα ὅμοιον ἐν μέσῳ τεθὲν ὁμοίου τινός] videtur dictum de globoso sideris corpore, quod globoso item cœlo includitur. — [n] εἴτ' ἐπὶ δεξί' ἴωσι] scripsi; vulgo εἴτ' ἐπὶ δεξιὰ ἴωσι. Petita sunt hæc ex Iliad. lib. XII, vs. 239 seq. εἴτ' ἐπὶ δεξί' ἴωσι πρὸς ἠῶ τ' ἠέλιόν τε, εἴτ' ἐπ' ἀριστερὰ τοίγε κτλ. — [o] Ζητήσαντος γὰρ Πλάτωνος] Tim. p. 63 ed. Steph. — [p] κατὰ μὲν τὰς τῶν σωμάτων οἰκειότητας] Plato Tim. p. 63 ed. Steph. τόδε γε μὴν ἕν τι διανοητέον περὶ πάντων αὐτῶν, ὡς ἡ μὲν πρὸς τὸ ξυγγενὲς ὁδὸς ἑκάστοις οὖσα, βαρὺ μὲν τὸ φερόμενον ποιεῖ, τὸν δὲ τόπον, εἰς ὃν τὸ τοιοῦτον φέρεται, κάτω, τὰ δὲ τούτοις ἔχοντα ὡς ἑτέρως, θάτερα. — [q] τὸ κάτω] posui cum codd.; Vigerus τὸ μὲν κάτω scribi volebat. — [r] μήτε τὸ μέσον] Plato Tim. p. 62 ὁ μὲν γὰρ μέσος ἐν αὐτῷ (τῷ κόσμῳ) τόπος, οὔτε κάτω πεφυκὼς οὔτε ἄνω λέγεσθαι δίκαιος, ἀλλ' αὐτό, ἐν μέσῳ· ὁ δὲ πέριξ οὔτε δὴ μέσος, οὔτ' ἔχων διάφορον αὐτοῦ μέρος ἕτερον, θατέρου μᾶλλον πρὸς τὸ μέσον, ἤ τι τῶν καταντικρύ. — [s] ὁ δὲ ἀντιτίθησι] Aristoteles de Cœlo lib. 4 cap. 1 p. 308. a. ed. Bekker. τὰ μὲν γὰρ ἀεὶ πέφυκεν ἀπὸ τοῦ μέσου φέρεσθαι, τὰ δ' ἀεὶ πρὸς τὸ μέσον. Τούτων δὲ τὸ μὲν ἀπὸ τοῦ μέσου φερόμενον ἄνω λέγω φέρεσθαι, κάτω δὲ τὸ πρὸς τὸ μέσον. Ἄτοπον γὰρ τὸ μὴ νομίζειν εἶναί τι ἐν τῷ οὐρανῷ τὸ μὲν ἄνω τὸ δὲ κάτω, καθάπερ τινὲς [i. e. ὁ Πλάτων] ἀξιοῦσιν. Οὐ γὰρ εἶναι τὸ μὲν ἄνω τὸ δὲ κάτω φασίν, εἴπερ πάντῃ ὅμοιός ἐστι, καὶ πανταχόθεν ἀντίπους ἔσται πορευόμενος ἕκαστος αὐτὸς αὐτῷ. Ἡμεῖς δὲ τὸ τοῦ παντὸς ἔσχατον ἄνω λέγομεν, ὃ καὶ κατὰ τὴν θέσιν ἐστὶν ἄνω καὶ τῇ φύσει πρῶτον. Ἐπεὶ δ' ἐστί τι τοῦ οὐρανοῦ ἔσχατον καὶ μέσον, δῆλον ὅτι ἔσται καὶ ἄνω καὶ κάτω. —)

7. Ὑπὲρ δὲ τῆς ψυχῆς τί καὶ λέγοιμεν ἄν; δῆλα γὰρ ταῦτα οὐ μόνον τοῖς φιλοσοφοῦσιν, ἀλλὰ δὴ σχεδὸν καὶ τοῖς ἰδιώταις ἅπασιν· ὅτι Πλάτων μὲν ἀθάνατον τὴν ψυχὴν ἀπολείπει, καὶ πολλοὺς ὑπὲρ τούτου λόγους ποιεῖται, ποικίλως καὶ παντοίως ἀποδεικνύς, ὅτι ἐστὶν ἀθάνατος ἡ ψυχή. Πολλὴ δὲ καὶ τοῖς ἐσπουδακόσι περὶ τὰ Πλάτωνος ἡ φιλοτιμία γέγονε, συναγωνιζομένοις τῷ τε δόγματι καὶ τῷ Πλάτωνι. Σχεδὸν γὰρ τὸ συνέχον τὴν πᾶσαν αἵρεσιν τἀνδρὸς τοῦτ' ἐστιν. Ἥ τε γὰρ τῶν ἠθικῶν δογμάτων ὑπόθεσις ἐπηκολούθησε τῇ τῆς ψυχῆς ἀθανασίᾳ, τὸ μέγα καὶ λαμ-

7. Sed de animo, inquit, quid dicamus? Constat enim non solum inter eos qui philosophantur, sed etiam inter idiotas ferme omnes, animum a Platone immortalem existimari, plurimasque simul ab illo eam in rem disputationes haberi, simul omni rationum genere probatam hanc et confirmatam immortalitatem relinqui. Et vero cum in defendendo Platone, tum præsertim in hac ejus sententia tuenda, assectatorum illius permagna fuit vehemensque contentio. Quippe hoc prope unum est, quo ejus philosophiæ formula maxime continetur. Namque illa moralium præceptionum silva animi immortalitatem secuta est, quod dignitatem suam, splendorem adeoque generosum illum ardorem impetumque suum tueri ac retinere virtus propter hanc animi divinitatem posset : cunctaque

πρὸν καὶ νεανικόν, τῆς ἀρετῆς, διὰ τὸ τῆς ψυχῆς θεῖον, σῶσαι δυνηθείσης· τά τε τῆς φύσεως πράγματα πάντα, κατὰ τὴν τῆς ψυχῆς διοίκησιν, ἔσχε τὸ καλῶς διοικεῖσθαι δύνασθαι. Ψυχὴ γὰρ πᾶσα, φησί, παντὸς ἐπιμελεῖται τοῦ ἀψύχου· πάντα δὲ οὐρανὸν περιπολεῖ ἄλλοτ' ἐν ἄλλοις εἴδεσι γινομένη. Ἀλλὰ μὴν καὶ τὰ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς σοφίας καὶ εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς ἀνῆπται τῷ Πλάτωνι. Πᾶσαι γὰρ αἱ μαθήσεις [a], ἀναμνήσεις· καὶ οὐκ ἄλλως οἴεται δύνασθαι σώζεσθαι τὴν ζήτησιν καὶ μάθησιν, ἐξ ὧν ἐπιστήμη γίνεται. Εἰ δὲ μή ἐστιν ἡ ψυχὴ ἀθάνατος, οὐδὲ ἀνάμνησις· εἰ δὲ μὴ τοῦτο, οὐδὲ μάθησις. Πάντων οὖν τοῦ Πλάτωνος δογμάτων ἀτεχνῶς ἐξηρτημένων, καὶ ἐγκρεμαμένων τῆς κατὰ τὴν ψυχὴν θεότητός τε καὶ ἀθανασίας, ὁ μὴ συγχωρῶν τοῦτο, τὴν πᾶσαν ἀνατρέπει φιλοσοφίαν Πλάτωνος. Τίς οὖν ἐστιν ὁ πρῶτος ἐγχειρήσας ἀντιτάξασθαι ἀποδείξεσι, καὶ τὴν ψυχὴν ἀφελέσθαι τῆς ἀθανασίας καὶ τῆς ἄλλης πάσης δυνάμεως; Τίς δ' ἕτερος ἢ ὁ Ἀριστοτέλης; Τῶν μὲν γὰρ ἄλλων οἱ μὲν ἐπιδιαμένειν συνεχώρησαν· οἱ δ' εἰ μὴ καὶ τοῦτο, δύναμίν γε ἐν τῷ σώματι καὶ κίνησίν τινα, καὶ ἔργα καὶ πράξεις ἀπένειμαν τῇ ψυχῇ. Ὁ δέ, ὅσῳ περ Πλάτων ἀπεσέμνυνε τὸ τῆς ψυχῆς πρᾶγμα, ἀρχὴν γενέσεως, καὶ θεοῦ παίδευμα, καὶ τῶν ἁπάντων προστάτιν ἀποφηνάμενος· τοσούτῳ δὴ ἐφιλονείκησε [b] καθελεῖν καὶ ἀτιμάσαι, καὶ μικροῦ δεῖν μηδὲν ἀποφῆναι τὴν ψυχήν. Οὔτε γὰρ πνεῦμα [c], οὔτε πῦρ, οὔτε ὅλως σῶμα, ἀλλ' οὐδὲ ἀσώματον, οἷον εἶναί τε ἐφ' ἑαυτοῦ καὶ κινεῖσθαι, ἀλλ' οὐδ' ὅσον ἐπὶ τοῦ σώματος· ἀκίνητον, καὶ ὡς εἰπεῖν ἄψυχον. Οἷον γὰρ τόδε ἐτόλμησεν, ἢ καὶ ἀπηναγκάσθη, ὡς καὶ τὰς πρωτουργοὺς κινήσεις [d] ἀφελέσθαι τῆς ψυχῆς, τὸ βουλεύσασθαι, τὸ διανοηθῆναι, τὸ προσδοκῆσαι, τὸ μνημονεῦσαι, τὸ λογίσασθαι; Οὐ γὰρ ψυχῆς ταῦτά ἐστι τὰ κινήματα, ὁ τῆς φύσεώς φησι γραμματεύς. Πάνυ γοῦν οὗτός ἐστι πιστός, ὡς συνῆκέ τι περὶ τῶν ἐκτός, ὁ τῆς αὐτοῦ ψυχῆς τοσοῦτον διημαρτηκώς, ὡς μηδ' ὅτι διανοεῖται παρακολουθεῖν. Οὐ γὰρ ἡ ψυχή, φησίν, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπός ἐστιν ὁ τούτων ἕκαστον ἐνεργῶν, ἡ ψυχὴ δὲ ἀκίνητος. Τούτῳ τοιγαροῦν ἑπόμενος Δικαίαρχος [e], καὶ κατ' ἀκόλουθον ἱκανὸς ὢν θεωρεῖν, ἀνῄρηκε τὴν ὅλην ὑπόστασιν τῆς ψυχῆς. Ὅτι μὲν γὰρ ἀόρατόν τι καὶ ἀφανές ἐστιν ἡ ψυχή, δῆλον· ὥστε οὐκ ἂν διά γε τὴν ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων ἐνέργειαν δοίημεν εἶναι ψυχήν. Αἱ δὲ κινήσεις αὐτῆς ἀφανοῦς οὔσης, ἀναγκάζειν ἡμᾶς δοκοῦσιν εἶναί τι τὴν ψυχὴν ὁμολογεῖν. Ταῦτα γὰρ ἅπας τις συνιέναι δοκεῖ τῆς ψυχῆς ὄντα, τὸ βουλεύεσθαι καὶ σκοπεῖσθαι καὶ καθ' ὃν δήποτε τρόπον διανοεῖσθαι. Ὅταν γὰρ ἴδωμεν τὸ σῶμα, καὶ τὰς τούτου δυνάμεις, καὶ ἐνθυμηθῶμεν δὲ τὰς τοιαύτας ἐνεργείας, ὡς οὐ σώματος

---

in rerum natura pro animorum administratione præclare ordinantur. Animus enim omnis, inquit, omnis inanimati curam agit: idemque totum cœlum lustrat, speciem in aliis aliam atque aliam induens. Enimvero quidquid scientiæ ac sapientiæ proprium est, id totum cum animi immortalitate Plato connexuit. Omnis enim doctrinæ perceptio recordatio quædam est: neque aliter rerum investigationem et perceptionem, ex quibus scientia nascitur, servari posse arbitratur. Quodsi animus non est immortalis, ne recordatio quidem ulla est; qua sublata, ne disciplina quidem ulla supererit. Quum igitur dogmata Platonis universa ex animi divinitate et immortalitate omnino apta ac suspensa sint, qui hoc decretum rejiciat, is omnem Platonis philosophiam funditus evertat necesse est. Quis ergo primus omnium Platonicis demonstrationibus repugnare aggressus est, atque animum simul immortalitate ac facultate omni privare. Quis autem alius nisi Aristoteles? Nam ex ceteris quidam eum stabilem permanere concedunt: nonnulli, si minus hoc probant, vim certe aliquam et motionem in corpore cum propriis quibusdam actionibus animo relinquunt. Aristoteles autem, quo magnificentius animum Plato celebraverat, quum illum et ortus principium et dei alumnum et rerum omnium præsidem appellaret: eo magis contendit, ut eum abjiceret atque aspernaretur, imo vero nihil propemodum esse ostenderet. Quippe neque spiritum illum esse, neque ignem, neque omnino corpus, imo nec etiam incorporeum, sic quidem ut ipse sit ac per se moveatur: quod ipsum nec ei concedit, ut est in corpore, prorsus ut immobilis ille sit atque ut ita dicam inanimus. Cujusmodi videlicet hoc est vitium, ut primarios etiam motus animo vel audeat vel cogatur adimere, deliberationem, cogitationem, exspectationem, recordationem, ratiocinationem. Neque enim animi hæ sunt commotiones, inquit iste naturæ auctor. Admodum certe dignus hic est, quem de rebus externis aliquid percepisse credamus, qui tantum ab animo ipse suo aberravit, ut ne propriam quidem ejus esse cogitationem intelligere potuerit. Non enim animus, inquit, sed homo potius efficit hæc omnia: animus vero manet immobilis. Itaque hunc secutus postea Dicæarchus, id quod ex ea doctrina consequens erat optime quum videret, totam animi naturam funditus sustulit. Namque illud constat, animum rem neque aspectabilem neque conspicuam esse: quo fit, ut saltem propter nullam sensuum efficientiam, animum esse dare debeamus. At vero latentis animi motiones cogere nos videntur, ut aliquid ipsum esse confiteamur. Nemo enim fere est, quin hæc animi propria esse intelligat, deliberare, considerare et quocunque modo cogitare. Nam quando corpus et corporis facultates videmus, simulque tales actus corporis esse non posse reputamus: aliud quippiam, quod per se deliberet, in nobis esse, atque illud ipsum animum esse concedimus. Unde enim, si non inde, aliquid unquam de animo credidimus? Si quis igitur ista, quibus maxime proditur animus, ei eripiens alii cuidam rei tri-

οὔσας, δίδομεν εἶναί τι ἐν ἡμῖν ἕτερον τὸ βουλευόμενον· τοῦτο δὲ εἶναι τὴν ψυχήν. Ἐπεὶ πόθεν ἀλλαχόθεν ἐπιστεύσαμεν ὑπὲρ ψυχῆς; Ἂν οὖν τις ἐξ ὧν μάλιστα ψυχὴ φαίνεται, ταῦτα ἀφελόμενος ἑτέρῳ τινὶ προσάψῃ πράγματι, οὔτε ὅθεν οὖσα ἐμφαίνεται καταλέλοιπεν, οὔτε ὅ, τι χρήσιμος ἂν εἶναι δοκοίη. Τίς οὖν ἡ βοήθεια τῷ τὴν ψυχὴν ἀθάνατον εἶναι θέλοντι, παρὰ τοῦ τὴν ψυχὴν ἀποκτιννύντος [f]; Τίς δὲ ἡ διδασκαλία τοῦ τρόπου τῆς κινήσεως, καθ' ὃν αὐτοκίνητον αὐτήν φαμεν, παρὰ τῶν μηδὲ τὸ παράπαν αὐτῇ κίνησιν νεμόντων; Ναί. Ἀλλὰ κατά γε τὴν ἀθανασίαν τοῦ νοῦ, φήσαι τις ἂν αὐτὸν κοινωνεῖν Πλάτωνι. Καὶ γὰρ εἰ μὴ πᾶσαν βούλεται τὴν ψυχὴν ἀθάνατον εἶναι, τόν γε νοῦν ὁμολογεῖ θεῖόν τε καὶ ἄφθαρτον εἶναι. Τίς μὲν οὖν τὴν οὐσίαν καὶ τὴν φύσιν ὁ νοῦς, ὅθεν ὤν, καὶ πόθεν ἐπεισκρινόμενος τοῖς ἀνθρώποις, καὶ ποῦ πάλιν ἀπαλλαττόμενος, αὐτὸς ἂν εἰδείη· εἴγε τι συνίησιν ὧν λέγει περὶ τοῦ νοῦ, καὶ μὴ τὸ ἄπορον τοῦ πράγματος τῷ ἀσαφεῖ τοῦ λόγου περιστέλλων, ἐξίσταται τὸν ἔλεγχον, ὥσπερ αἱ σηπίαι τὸ δυσθήρευτον ἐκ τοῦ σκοτεινοῦ πορίζόμενος. Πάντως δὲ καὶ ἐν τούτοις διαφέρεται Πλάτωνι. Ὁ μὲν γάρ φησι νοῦν ἄνευ ψυχῆς ἀδύνατον εἶναι συνίστασθαι· ὁ δὲ χωρίζει τῆς ψυχῆς τὸν νοῦν. Καὶ τὸ τῆς ἀθανασίας ὁ μὲν μετὰ τῆς ψυχῆς αὐτῷ δίδωσιν, ὡς ἄλλως οὐκ ἐνδεχόμενον· ὁ δέ φησιν, αὐτῷ μόνῳ χωριζομένῳ τῆς ψυχῆς τοῦτο περιγίνεσθαι. Καὶ τὴν μὲν ψυχὴν τοῦ σώματος οὐκ ἠξίωσεν ἐκβαίνειν, ὅτι Πλάτωνι τοῦτο ἤρεσε· τὸν δὲ νοῦν ἀποῤῥήγνυσθαι τῆς ψυχῆς ἠνάγκασεν, ὅτι ἀδύνατον ἔγνω Πλάτων τὸ τοιοῦτο. Ταῦτα μὲν ὁ Ἀττικός.

(Eusebius Præpar. Evang. lib. XV, cap. IX, τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτόν, καὶ ἐν τοῖς περὶ ἀθανασίας ψυχῆς διενεχθέντα τῷ Πλάτωνι, καὶ τοῖς Ἑβραίων λόγοις. Pauca hic notabimus [a] : πᾶσαι γὰρ αἱ μαθήσεις, ἀναμνήσεις] Vide Platonem in Phædone p. 74, A et p. 75. C; item Phædr. p. 249. B. C. et Monon p. 82 B. — [b] τοσούτῳ δὴ ἐφιλονείκησε] scripsi e Vigeri conjectura; codd. τὸ σῶμα δὲ ἐφιλονείκησε. — [c] οὔτε γὰρ πνεῦμα] lege Aristotelem lib. I, de anima cap. 2 seqq. — [d] πρωτουργοὺς κινήσεις] Plato de legg. lib. X, pag. 897 ἄγει μὲν δὴ ψυχὴ πάντα τὰ κατ' οὐρανὸν καὶ γῆν καὶ θάλατταν ταῖς αὐτῆς κινήσεσιν, αἷς ὀνόματά ἐστι βούλεσθαι, σκοπεῖσθαι, ἐπιμελεῖσθαι, βουλεύεσθαι, δοξάζειν ὀρθῶς, ἐψευσμένως, χαίρουσαν, λυπουμένην, θαῤῥοῦσαν, φοβουμένην, μισοῦσαν, στέργουσαν καὶ πάσαις ὅσαι τούτων ξυγγενεῖς ἢ πρωτουργοὶ κινήσεις τὰς δευτερουργοὺς αὖ παραλαμβάνουσαι κινήσεις σωμάτων ἄγουσι πάντα εἰς αὔξησιν καὶ φθίσιν καὶ διάκρισιν καὶ σύγκρισιν κτλ. Aliter judicat Aristoteles de anim. lib. I, cap. 4 p. 408. B. ed. Bekker. τὸ δὲ λέγειν ὀργίζεσθαι τὴν ψυχὴν ὅμοιον κἂν εἴ τις λέγοι τὴν ψυχὴν ὑφαίνειν ἢ οἰκοδομεῖν· βέλτιον γὰρ ἴσως μὴ λέγειν τὴν ψυχὴν ἐλεεῖν ἢ μανθάνειν ἢ διανοεῖσθαι, ἀλλὰ τὸν ἄνθρωπον τῇ ψυχῇ. Idem tamen de anim. lib. III, cap. 4 pag. 429. A. ed. Bekker. ait : ὁ ἄρα καλούμενος τῆς ψυχῆς νοῦς (λέγω δὲ νοῦν ᾧ διανοεῖται καὶ ὑπολαμβάνει ἡ ψυχή). — [e] Δικαίαρχος] Cicero Tuscul. I, 10 Dicæarchus autem in eo sermone, quem Corinthi habitum tribus libris exponit, doctorum hominum disputantium primo libro multos loquentes facit : duobus Pherecratem quendam, Phthiotam senem, quem ait a Deucalione ortum, disserentem inducit, nihil esse omnino animum, et hoc esse nomen totum inane, frustraque et animalia et animantes appellari; neque in homine inesse animum, nec in bestia; vimque omnem eam, qua vel agamus quid vel sentiamus, in omnibus corporibus vivis æquabiliter esse fusam, nec separabilem a corpore esse, quippe quæ nulla sit, nec sit quidquam, nisi corpus unum et simplex, ita figuratum, ut temperatione naturæ vigeat et sentiat. Idem lib. I, 31 acerrime autem deliciæ meæ, Dicæarchus, contra hanc immortalitatem disseruit. Is enim tres libros scripsit, qui Lesbiaci vocantur, quod Mitylenis sermo habetur; in quibus vult efficere, animos

---

buerit : is profecto nihil relinquet, unde animum esse appareat, vel quem præbeat usum, intelligatur. Quid igitur opis, qui animum immortalem esse defendit, ab eo qui animum ipsum morte afficit, exspectare queat? aut qui modi ejus, quo per sese illum moveri dicimus, ab iis doctrina ulla speretur, qui nullum prorsus ei motum concedant? Sane, inquiet quispiam : at certe quod ad mentis immortalitatem attinet, Aristoteles cum Platone consentit. Etenim si non omnem animum immortalem esse vult, at mentem saltem divinam et incorruptam esse fatetur. Ergo quæ mentis hujus essentia sit, quæ natura, unde vel ducat originem vel hominibus inseratur, quo denique rursus avolet, idem ipse noverit, si modo eorum quæ de mente disputat, quidquam omnino intelligit, ac non potius orationis obscuritate suam hac in re dubitationem dissimulans, ansam reprehensionis vitat, ac sepiarum more tenebris sese, quo difficilius capiatur, involvit. Quamquam de his rebus omnino etiam a Platone dissentit. Is enim mentem negat seorsum ab animo posse consistere : Aristoteles contra mentem ab animo separat. Deinde immortalitatem Plato, quod aliter fieri non possit, menti cum animo conjunctæ attribuit, quam huic soli et ab animo disjunctæ contingere arbitratur Aristoteles. Postremo, migrare animum ex corpore, quod ita Platoni visum esset, statuere non potuit : mentem idem ab animo, quoniam id Plato fieri non posse sentiebat, vel invitam abstraxit. Atque hæc quidem Atticus.

esse mortales. — [f] ἀποκτιννύντος] scripsi; codd. ἀποκτινοῦντος. —)

8. Ἔτι τοῦ Πλάτωνος λέγοντος, τὴν ψυχὴν διακοσμεῖν τὰ πάντα, διήκουσαν διὰ πάντων, καὶ ταύτην, ἀφ' ἧς καὶ οἱ λοιποὶ διοικεῖσθαι συγχωροῖεν ἂν ἕκαστα, καὶ μηδὲν ἄλλο εἶναι τὴν φύσιν ἢ ψυχήν, καὶ δηλονότι ψυχὴν οὐκ ἄλογον, καὶ ἐκ τούτων συνάγοντος, ὅτι πάντα κατὰ πρόνοιαν γίνεται, εἴ γε καὶ κατὰ φύσιν· πρὸς οὐδὲν τούτων ἡμῖν Ἀριστοτέλης ὁμολογεῖ. Οὐ γὰρ εἶναι τὴν φύσιν ψυχήν, καὶ τὰ περὶ γῆν ὑπὸ μιᾶς φύσεως διοικεῖσθαι. Εἶναι γὰρ ἐφ' ἑκάστῳ τῶν πραγμάτων ἄλλας καὶ ἄλλας τὰς αἰτίας. Τῶν μὲν γὰρ οὐρανίων ἀεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἐχόντων, αἰτίαν τὴν εἱμαρμένην ὑποτίθησι· τῶν δὲ ὑπὸ σελήνην, τὴν φύσιν· τῶν δὲ ἀνθρωπίνων, φρόνησιν καὶ πρόνοιαν καὶ ψυχήν· τὸ μὲν γλαφυρὸν ἐν ταῖς τοιαύταις διαιρέσεσι παρεχόμενος, τὸ δὲ ἀναγκαῖον οὐ συνορῶν. Εἰ γὰρ μὴ μία εἴη δύναμις ἔμψυχος, διήκουσα διὰ τοῦ παντός, καὶ πάντα συνδοῦσα καὶ συνέχουσα, οὔτ' ἂν εὐλόγως τὸ πᾶν, οὔτε καλῶς διοικούμενον εἶναι δύναιτο. Τῆς δ' αὐτῆς ἦν ἄρ' ἀβλεψίας, καὶ πόλιν ἐλπίσαι ποτὲ καλῶς χωρὶς ἑνώσεως διαγενέσθαι, καὶ τὸ πᾶν τόδε ἡγήσασθαι πάγκαλον τῷ λόγῳ διαφυλάξειν, οἷόνπερ φαίνεται, μὴ συνδήσαντα καὶ συναρμόσαντα ἑνός τινος ὁμοίου κοινωνίᾳ. Καὶ τοιοῦτον μέν τι πρᾶγμα τὸ διοικοῦν ἕκαστα εἶναί φησιν, οἷον ἀρχὴν εἶναι κινήσεως· τοῦτο δὲ εἶναι ψυχὴν ὁμολογεῖν οὐ βούλεται· καίτοι καὶ τοῦ Πλάτωνος αὐτὸ δεικνύντος, ὅτι τοῖς [b] κινουμένοις ἅπασιν ἀρχὴ καὶ πηγὴ τῆς κινήσεως ἡ ψυχή. Καὶ ὃ μὲν ἂν ἔργον εἴη ψυχῆς λογικῆς καὶ φρονίμου, τὸ μηδὲν μάτην ποιεῖν, τοῦτο ἀνατίθησι τῇ φύσει, τοῦ δὲ ὀνόματος αὐτῇ τῆς ψυχῆς οὐ μεταδίδωσιν· ὥσπερ ἐκ τῶν ὀνομάτων, ἀλλ' οὐκ ἐκ τῶν δυνάμεων, τῶν πραγμάτων λαμβανομένων.

(Eusebius Præpar. Evang. lib. XV, cap. XII, πρὸς τὸν αὐτὸν διενεχθέντα τῷ Πλάτωνι, καὶ ἐν τῷ περὶ τῆς καθόλου ψυχῆς λόγῳ ἀπὸ τῶν Ἀττικοῦ. Sic enim cum Vigero rejecta codicum scriptura ἐν τῷ περὶ τῆς καθόλου ψυχῆς λόγῳ ἀπὸ τῶν αὐτῶν legendum esse, e philosophi dictione et disserendi ratione intelligitur. Ut igitur hoc caput : ita etiam sequens Attico vindicamus. In hoc fragmento scripsi [a] : ἄλλας καὶ ἄλλας τὰς αἰτίας] e Vigeri conjectura; codd. ἄλλας καὶ τὰς αἰτίας. — [b] ὅτι τοῖς κινουμένοις ἅπασιν ἀρχὴ καὶ πηγὴ τῆς κινήσεως ἡ ψυχή] Plato in Phædro pag. 245 ed. Steph. ψυχὴ πᾶσα ἀθάνατος. Τὸ γὰρ ἀεικίνητον ἀθάνατον· τὸ δ' ἄλλο κινοῦν καὶ ὑπ' ἄλλου κινούμενον, παῦλαν ἔχον κινήσεως, παῦλαν ἔχει ζωῆς. Μόνον δὴ τὸ αὑτὸ κινοῦν, ἅτε οὐκ ἀπολεῖπον ἑαυτό, οὔποτε λήγει κινούμενον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις ὅσα κινεῖται τοῦτο πηγὴ καὶ ἀρχὴ κινήσεως. Conf. Cicero. Tuscul. I, 23. —)

9. Τὸ δὲ κεφάλαιον [a] καὶ τὸ κῦρος τῆς Πλάτωνος αἱρέσεως, ἡ περὶ τῶν νοητῶν διάταξις, ἠτίμασται καὶ προπεπηλάκισται, καὶ παντοίως, τό γε ἐπ' Ἀριστοτέλει εἶναι, περιύβρισται. Οὐ γὰρ δυνάμενος ἐννοῆσαι, ὅτι τὰ μεγάλα καὶ θεῖα καὶ περιττὰ τῶν πραγμάτων, παραπλησίου τινὸς δυνάμεως εἰς ἐπίγνωσιν δεῖται· τῇ δ' αὑτοῦ λεπτῇ καὶ ταπεινῇ δριμύτητι πιστεύων, ἥτις διαδῦναι μὲν τῶν ἐπὶ γῆς πραγμάτων, καὶ τὴν ἐν τούτοις ἀλήθειαν ἰδεῖν ἐδύνατο, τῆς δ' ὄντως ἀληθείας ἐποπτεῦσαι τὸ πανεύδιον οὐχ οἷά τε ἦν αὐτῷ· κανόνι θ' αὐτῷ καὶ κριτῇ τῶν ὑπὲρ αὐτὸν χρησάμενος, ἀπέγνω τινὰς εἶναι ἰδίας φύσεις [b],

---

8. Præterea, quum Plato, inquit, animum cuncta permeantem rebus omnibus ornatum afferre dicat, atque ejusmodi esse, quem sua vi singula moderari ac regere cæteri quoque libenter concedant : naturam porro nihil aliud esse, quam animum, eumque profecto non rationis expertem, indeque concludat, omnia quæ naturæ vis efficiat, dono quodam providentiæ gigni : eorum nihil est, quod Aristoteles nobis assentiatur. Is enim et naturam animum esse, et unius tantum naturæ vi res terrestres gubernari negat. Causas enim alias atque alias rerum esse singularum. Ac cœlestium quidem, utpote quæ usque sui similes eodem semper statu maneant, causam fatum esse censet; earum vero quæ sub luna sunt, naturam; humanarum denique prudentiam, providentiam et animum. Quo in rerum causarumque discrimine statuendo elegantiam aliquam ostendit, quod necessitatis erat non vidit. Nam nisi vis una quædam animata esset, quæ rerum universitatem pervadens, colligaret cuncta atque contineret : nunquam mundus vel sapienter vel pulchre regi posset. Est igitur ejusdem cæcitatis, et civitatem aliquando dissociatam fore incolumem sperare, et hoc universum præclaram illam, quam cernimus partium omnium speciem conservaturum allatis rationibus arbitrari, nisi id ipsum similis alicujus communione complectaris atque devincias. Cæterum, quod res singulas moderetur, id quidem motus principium esse ait; idem tamen animum esse fateri non vult, tametsi rebus omnibus quæ moventur principium fontemque motus animum esse Plato demonstrarit. Quod autem animi ratione præditi atque sapientis proprium sit, nihil agere frustra, id naturæ attribuit, cui tamen animi nomen non imponit : quasi a nominibus, non autem a facultatibus rerum initia viresque proficiscantur.

9. Postremo, quod caput est, inquit, ac Platonicæ philosophiæ cardo, rerum sola mente perceptarum doctrina, quantum in Aristotele fuit, illusa, conculcata, denique quoquo modo exagitata est. Quum enim intelligere non posset, res magnas ac divinas, quæ longe

οἵας Πλάτων ἔγνω, λήρους τε καὶ τερετίσματα [c] καὶ φλυαρίας ἐτόλμησεν εἰπεῖν τὰ τῶν ὄντων ἀνώτατα. Τὸ μὲν οὖν ἄκρον τε καὶ ἔσχατον τῶν Πλάτωνος φιλοσοφημάτων ἐστί, τὸ περὶ τὴν νοητὴν ταύτην καὶ ἀΐδιον οὐσίαν τὴν τῶν ἰδεῶν. Ἔνθα δὴ πόνος τε καὶ ἀγὼν ἔσχατος τῇ ψυχῇ πρόκειται. Ὁ μὲν γὰρ μετασχὼν καὶ ἐφικόμενος αὐτῆς, πάντως εὐδαίμων· ὁ δὲ ἀπολειφθεὶς καὶ ἀδυνατήσας θεωρὸς γενέσθαι, πάντως ἄμοιρος εὐδαιμονίας καταλείπεται. Καὶ διὰ τοῦτο Πλάτων τε πανταχῇ διαγωνίζεται, δεικνὺς τὴν ἰσχὺν τούτων τῶν φύσεων. Οὔτε γὰρ αἰτίαν ὡντινωνοῦν ἀποδοῦναί φησιν οἷόν τε εἶναι καλῶς, ἂν μὴ τῇ τούτων μεθέξει [d], οὔτε γνῶσίν τινος ἀληθοῦς, ἂν μὴ τῇ πρὸς ταύτας ἀναφορᾷ· ἀλλ' οὐδὲ λόγου μετέσεσθαί τισιν, εἰ μὴ τὴν τούτων οὐσίαν ὁμολογήσειαν. Οἵ τ' αὖ τὰ τοῦ Πλάτωνος συνιστάναι ἐγνωκότες, τὸν πλεῖστον ἀγῶνα τῶν λόγων ἐν τούτῳ τίθενται· πάνυ ἀναγκαίως. Οὐδὲν γὰρ ἔτι τὸ Πλατωνικὸν ἀπολείπεται, εἰ μὴ τὰς πρώτας καὶ ἀρχικωτάτας φύσεις ταύτας συγχωρήσεταί τις αὐτοῖς ὑπὲρ Πλάτωνος. Ταῦτα γάρ ἐστιν, οἷς μάλιστα τῶν ἄλλων ὑπερέχει. Νοήσας γὰρ θεὸν αὐτός, ὡς τῶν ἁπάντων πατέρα καὶ δημιουργόν, καὶ δεσπότην, καὶ κηδεμόνα· καὶ γνωρίζων ἐκ τῶν ἔργων, τὸν τεχνίτην πρότερον νοῆσαι τοῦτο ὃ μέλλει δημιουργήσειν, εἶθ' οὕτω τῷ νοηθέντι κατόπιν, ἐπὶ τῶν πραγμάτων προσάγειν τὴν ὁμοιότητα· ταὐτὸν δὴ τὸν τρόπον τὰ τοῦ θεοῦ νοήματα [f] πρεσβύτερα τῶν πραγμάτων, τὰ τῶν γενομένων παραδείγματα, ἀσώματα καὶ νοητά, κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχοντα ἀεί, καὶ μάλιστα μὲν πρώτως αὐτὰ ὄντα, παραίτια δὲ καὶ τοῖς ἄλλοις τοῦ εἶναι τοιαῦτα ἕκαστα οἷά πέρ ἐστι, κατὰ τὴν πρὸς αὐτὰ ὁμοιότητα, συνιδὼν ὁ Πλάτων ὄντα οὐ ῥᾷστα ὀφθῆναι, οὐ μὴν οὐδὲ λόγῳ σαφῶς δηλωθῆναι δυνάμενα· αὐτὸς ὡς οἷόν τε ἦν ὑπὲρ αὐτῶν εἰπεῖν, καὶ φρονῆσαι, καὶ παρασκευάσαι τοὺς μέλλοντας ἐπακολουθήσειν, πραγματευσάμενος ταῦτα, καὶ τὴν σύμπασαν αὐτοῦ φιλοσοφίαν εἰς τοῦτο συνταξάμενος, περὶ ταῦτά φησι καὶ τὴν τούτων νόησιν τὴν σοφίαν εἶναι καὶ τὴν ἐπιστήμην, δι' ἧς τὸ ἀνθρώπινον τέλος καὶ ἡ μακαριστὴ βιοτὴ παραγίνεται. Τοσαῦτα ὁ Ἀττικός.

(**Eusebius Præpar. Evang. lib. XV, cap. XIII** πρὸς τὸν αὐτὸν διαπαίξαντα καὶ τὰς παρὰ τῷ Πλάτωνι ἰδέας, ἃς οὐκ ἀγνοεῖν καὶ οἱ Ἑβραίων ἤδη πρότερον συνεστήσαντο λόγοι· ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ. **Allatis Attici verbis hæc subjungit Eusebius :** παρῆν δὲ καὶ τούτων ἔτι πλείω ἐκ τῆς δηλωθείσης παραθέσθαι τοῦ ἀνδρὸς γραφῆς. Πλὴν ἀλλὰ τοῖς ἐκτεθεῖσιν ἀρκεσθέντες, μεταβησώμεθα καὶ ἐπὶ τὴν τῶν Στωϊκῶν αἵρεσιν. Σωκράτους τοίνυν ἀκουστὴς ἐγένετο Ἀντισθένης, Ἡρακλεωτικός τις ἀνὴρ τὸ φρόνημα, ὃς ἔφη τοῦ ἥδεσθαι τὸ μαίνεσθαι κρεῖττον εἶναι. Διὸ καὶ παρῄνει τοῖς γνωρίμοις, μηδέποτε χάριν ἡδονῆς δάκτυλον ἐκτείνειν. Τούτου δὲ ἀκουστὴς γέγονε Διογένης ὁ Κύων, ὃς καὶ αὐτὸς θηριωδέστατα φρονεῖν δόξας, πολλοὺς ἐπηγάγετο. Τοῦτον Κράτης διεδέξατο· Κράτητος δὲ ἐγένετο Ζήνων, ὁ Κιττιεύς, ὁ τῆς Στωϊκῶν

---

cæteris antecellunt, simili aliqua facultate ad sui cognitionem egere : minuta quadam sua et humili subtilitate confisus, (quæ ut terrestrium in rerum naturam penetrare posset earumque veritatem perspicere, purissimam tamen illam propriæ veritatis lucem intueri non poterat,) ideoque se ipso quodam quasi rerum illarum, quæ supra ipsius captum essent, canone arbitroque usus, peculiares illas, quales Plato agnoverat naturas, rejecit, illaque omnium altissima, nugas, insulsasque cantilenas et fabulas pueriles appellare ausus est. Quippe summum illud atque ultimum est Platonicorum dogmatum, quod in intelligibili hac et æterna idearum natura versatur. Ubi supremus animo labor ac certamen propositum est. Nam qui ad illam aspirare eaque frui potuerit, is beatus omnino ; cui eam intueri et penitus pervidere non licuerit, is omni felicitate privatus relinquitur. Itaque hoc ubique Plato et quoquo modo contendit, ut harum naturarum vim potestatemque demonstret. Negat enim aut ullius omnino rei causam commode reddi posse, nisi quæ harum communione nitatur, aut veri ullius haberi notitiam, nisi quæ ad eas referatur. Imo homines etiam nescio quos rationis expertes esse defendit, nisi earum substantiam fateantur. Porro qui Platonicam doctrinam confirmare argumentis statuerunt, hac potissimum in disputatione multi esse solent. Quod quidem necessario faciunt. Neque enim Platonicum amplius quidquam relinquetur, nisi quis primarias illas principesque naturas Platonis in gratiam iis concesserit. Hæc enim illa sunt, quibus cæteris omnibus maxime præstat. Quum enim ipse deum rerum parentem fabricatoremque, ideoque dominum et curatorem agnosceret : quum idem ex nostris operibus intelligeret, artificem id ante quod effecturus sit animo comprehensum tenere, ac tum demum quam illius speciem cogitando informarit, eam ipsis in rebus similitudine quadam exprimere : similiter divinas notiones, quæ rebus antiquiores et eorum quæ fiunt exempla sint, eædemque incorporeæ ac mente sola perceptæ, similesque sui semper et eodem statu manentes, denique et præcipue primum exstantes, et cæteris deinde causæ cur talia sint singula, qualia sunt, pro sua cujusque cum principibus illis similitudine : notiones, inquam, illas nec facile videri, nec oratione explicari dilucide posse quum animadverteret : is quantum vel dicendo de iis vel cogitando mens humana consequi, ac cæteris qui ad eam cognitionem postea aspiraturi essent, commonstrare viam poterat, in ipsarum tractationem incumbens, et cunctas philosophiæ suæ rationes eo revocans, in iis demum earumque notitia sapientiam ac scientiam positas esse defendit, qua in finis humani et beatæ vitæ possessionem veniamus. Hactenus Atticus.

φιλοσόφων αἱρέσεως καταστὰς ἀρχηγός· Ζήνωνα δὲ Κλεάνθης διεδέξατο, Κλεάνθην δὲ Χρύσιππος· τοῦτον δὲ Ζήνων ἕτερος, καὶ οἱ καθεξῆς. Λέγονται δ' οὗτοι πάντες διαφερόντως καὶ βίου στεῤῥοῦ καὶ διαλεκτικῆς ἐπιμεληθῆναι. Τά γέ τοι τῆς κατ' αὐτοὺς φιλοσοφίας δόγματα ὧδέ πως ἔχει. Paucas ad hunc locum annotationes apponeinus : [a] τὸ δὲ κεφάλαιον] Socrates apud Lucianum Vit. auct. cap. 18 quærenti emtori τῆς δὲ σοφίας τί σοι τὸ κεφάλαιον; respondet αἱ ἰδέαι καὶ τὰ τῶν ὄντων παραδείγματα. Ὁπόσα γὰρ δὴ ὁρᾷς, τὴν γῆν, τὰ ἐπὶ γῆς, τὸν οὐρανόν, τὴν θάλατταν, ἁπάντων τούτων εἰκόνες ἀφανεῖς ἑστᾶσιν ἔξω τῶν ὅλων. Tum ille ποῦ δὲ ἑστᾶσιν; Socrates vero : οὐδαμοῦ· εἰ γάρ που εἶεν, οὐκ ἂν εἶεν. — [b] ἰδίας φύσεις] Non male Vigerus ἀϊδίους φύσεις veram scripturam esse conjecit. — [c] τερετίσματα] Aristoteles Analytic. posterior. lib. I, cap. 22, pag. 83. A. ed. Bekker. τὰ γὰρ εἴδη χαιρέτω· τερετίσματά τε γάρ ἐστι, καὶ εἰ ἔστιν, οὐδὲν πρὸς τὸν λόγον ἐστίν· αἱ γὰρ ἀποδείξεις περὶ τῶν τοιούτων εἰσίν. — [d] ἂν μὴ τῇ τούτων μεθέξει] scripsi; codd. ἂν μὴ τούτων μεθέξει. — [e] ἂν μὴ τῇ πρὸς ταύτας ἀναφορᾷ] conjecit Vigerus; codd. ἂν μὴ τῇ πρὸς ταῦτα ἀναφορᾷ. — [f] ταὐτὸν δὴ τὸν τρόπον τὰ τοῦ θεοῦ νοήματα] scripsi; libri ταυτὸν δὴ τὰ τοῦ θεοῦ νοήματα. —)

ΣΕΒΗΡΟΥ

ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΙΚΟΥ

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΙΟΝ.

Περὶ δὲ τῆς κατὰ Πλάτωνα ψυχῆς, ἥν φησιν ἐξ ἀπαθοῦς καὶ παθητῆς οὐσίας συστῆναι ὑπὸ τοῦ θεοῦ, ὡς ἐκ λευκοῦ καὶ μέλανος τῶν μέσων τι χρωμάτων, ἐκεῖνα ἔχομεν εἰπεῖν· ὅτι ἀνάγκη, χρόνῳ διαστάσεως αὐτῶν γιγνομένης, ἀφανισθῆναι αὐτήν, ὡς τὴν τοῦ μέσου χρώματος σύστασιν, ἐπὶ τὰ οἰκεῖα ἑκάστου ἐξ ὧν συνέστη, ἐν χρόνῳ φύσει χωριζομένου. Εἰ δὲ τοῦτο, φθαρτὴν ἀποφανοῦμεν, ἀλλ' οὐκ ἀθάνατον τὴν ψυχήν. Εἰ γὰρ τοῦτο ὁμολογεῖται, μηδὲν τῶν ἐν τῇ φύσει ὄντων ἄνευ τοῦ ἐναντίου εἶναι, τά τε ἐν τῷ κόσμῳ ἐκ τῆς τῶν ἐναντίων φύσεως ὑπὸ θεοῦ κεκοσμῆσθαι, φιλίαν αὐτοῖς καὶ κοινωνίαν ἐμποιήσαντος αὐτοῦ, οἷον τῷ ξηρῷ πρὸς τὸ ὑγρόν, καὶ τῷ θερμῷ πρὸς τὸ ψυχρόν, τῷ τε βαρεῖ πρὸς τὸ κοῦφον, λευκῷ τε πρὸς τὸ μέλαν, γλυκεῖ τε πρὸς τὸ πικρόν, σκληρῷ τε πρὸς τὸ μαλακόν [a], τῇ τε ἀπαθεῖ οὐσίᾳ πρὸς τὴν παθητήν, καὶ πᾶσι τοῖς τοιούτοις μίαν ἄλλην πάντων κοινωνίαν· τὰ δὲ κραθέντα καὶ μιχθέντα, χωρισμὸν τὸν ἀπ' ἀλλήλων ἐν χρόνῳ φύσει ἐπιδέχεται· ἡ δὲ ψυχὴ ἐξ ἀπαθοῦς καὶ παθητῆς οὐσίας γεγονέναι ὑποκείσεται, ἀνάγκη ὡς τὸ μέσον χρῶμα, οὕτω καὶ ταύτην ἐν χρόνῳ φύσει ἀφανισθῆναι, τῶν ἐν τῇ συστάσει αὐτῆς ἐναντίων ἐπὶ τὴν οἰκείαν φύσιν ἐπειγομένων. Ἦ γὰρ οὐχ ὁρῶμεν καὶ τὸ φύσει βαρύ, κἂν ὑφ' ἡμῶν, ἢ τινος ἔξωθεν φυσικῆς προσγενομένης αὐτῷ κουφότητος, ἄνω φέρηται, ὡς αὐτὸ ὁμοίως ἐπὶ τὴν οἰκείαν φύσιν κάτω βιάζεται; ὁμοίως δὲ καὶ τὸ φύσει κοῦφον, κατὰ τὰς ὁμοίας ἔξωθεν αἰτίας κάτω φερόμενον, ὡς αὐτὸ ὁμοίως ἐπὶ τὰ ἄνω βιάζεται; Τὰ γὰρ ἐκ δύο τινῶν ἀλλήλοις ἐναντίων εἰς ταὐτὸν συναχθέντα, ἀδύνατον ἐν τῷ αὐτῷ ἀεὶ εἶναι, μὴ τρίτου τινὸς τῆς τῶν ὄντων οὐσίας ἀεὶ ἐνόντος αὐτοῖς. Ἀλλὰ γὰρ οὐκ ἔστι ψυχὴ τρίτον τι πρᾶγμα ἐκ δύο ἐναντίων ἀλλήλοις σύνθετον, ἁπλοῦν δὲ καὶ τῇ αὐτοῦ φύσει ἀπαθὲς καὶ ἀσώματον. Ὅθεν Πλάτων καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ ἀθάνατον αὐτὴν ἔφασαν εἶναι. Ἐπειδὴ δὲ τὸν ἄνθρωπον ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος κοινός ἐστι πάντων λόγος γεγονέναι, τὰ δ' ἐν ἡμῖν ἄνευ σώματος ἐχου-

SEVERI

PLATONICI PHILOSOPHI

FRAGMENTUM.

Jam vero, inquit Severus, de animo illo, quem a deo duplici ex parte, altera impatiente, altera patibili conflatum, quasi medium quendam ex albo nigroque colorem statuit Plato, hæc nobis in præsentia dicenda videntur. Partium dissidio paullatim facto interire animum oportebit, quemadmodum illam medii coloris temperationem, quum illi ex quibus coaluit, suapte natura tandem in suum quisque genus solvuntur, perire necesse est. Quod si semel probabitur, morti certe obnoxium, non immortalem animum perhibebimus. Etenim si pro confesso habeatur, hac in rerum natura prorsus nihil esse, quod contrario careat, quæque mundus contineat omnia, ex adversis pugnantibusque naturis dei beneficio temperata esse, qui mutuum illis amorem et communionem injecerit, ut sicco et humido, calido et frigido, gravi et levi, albo et nigro, dulci et amaro, duro et molli, naturæ denique impatienti et naturæ patibili, eaque id genus cuncta una quadam alia rerum omnium communione inter se junxerit : præterea si quæ temperata cum aliis et mixta sunt temporis progressu naturæ convenienter discedunt ac sejunguntur, animum profecto, si eum ex duplici parte, altera impatiente, altera patibili concretum ponimus, æque ac medium aliquem colorem naturæ suæ vitio tandem interire necesse erit : contrariis illis ex quibus ipse constabat, ad proprium naturæ suæ statum properantibus. Nonne videmus id quod suapte natura grave sit, licet a nobis, aut alia quavis extrinsecus accepta naturali levitate, sursum feratur, ut tamen deorsum naturæ suæ vi ac pondere moveatur? Similiter quod suapte natura leve sit, licet extrinsecus ob similes quasdam causas deorsum feratur, ut tamen suis quoque viribus sursum agatur? Etenim quæ ex duobus contrariis in unum aliquid simul coierint, fieri non potest, ut eodem modo semper se habeant, nisi e rerum natura tertium aliquid perpetuo iis insit. Sed enim animus tertium quid profecto non est, ex duobus contrariis pugnantibusque compositum, sed potius unum aliquid simplex, naturaque sua impatiens et incorporeum ut eorum propterea Plato ejusque assectatores immortalem esse affirmaverint. At quoniam tum hominem ex animo et corpore constare omnes communi consensu judicant, tum quæ sine corporis commercio in nobis volentibus nolentibus exsistunt commotiones, animo assignantur; plerique hinc naturam ejus patibilem esse conjicientes, mortalem illum atque corporeum, non corporis expertem esse contendunt. Plato autem ad illam ejus partem, quæ suapte natura impatiens esset alteram hanc patibilem adjungere coactus est. Hanc vero utrorumque, non aliam rationem fuisse, ex iis quæ cum a Platone, tum etiam a cæteris disputantur, osten-

σίως καὶ ἀκουσίως γιγνόμενα πάθη, τῆς ψυχῆς εἶναι λέγεται, οἱ μὲν πολλοὶ [b] τούτῳ τεκμαιρόμενοι παθητὴν εἶναι τὴν οὐσίαν αὐτῆς, θνητὴν αὐτὴν εἶναι λέγουσι, καὶ σωματοειδῆ, ἀλλ' οὐκ ἀσώματον. Ὁ δὲ Πλάτων, τῷ φύσει αὐτῆς ἀπαθεῖ [c] προσηναγκάσθη τὴν παθητὴν οὐσίαν προσυφᾶναι. Ὅτι δὲ μὴ ἑτέρως ἔχει, ἐξ ὧν ἑκάτεροι εἰρήκασι, Πλάτων τε καὶ οἱ ἄλλοι, πειρασόμεθα τῷ λόγῳ, τὰς ἐν ἡμῖν ἐνεργούσας δυνάμεις παραθέντες, προσβιβάσαι. Ταῦτά μοι ἀπὸ τῶν Σεβήρου τοῦ Πλατωνικοῦ περὶ ψυχῆς προκείσθω.

(Eusebius Præpar. Evang. lib. III, cap. XVII ὅτι μὴ κατὰ Πλάτωνα ἐξ ἀπαθοῦς καὶ παθητῆς οὐσίας ἡ τῆς ψυχῆς συνέστηκε φύσις. Ἀπὸ τῶν Σεβήρου τοῦ Πλατωνικοῦ περὶ ψυχῆς. Ita legendum cum Vigero; nam in membranis caput hoc sic inscribitur : ὅτι κατὰ Πλάτωνα μὴ ἐξ ἀπαθοῦς κτλ. Pauca hic notanda : [a] τὸ μαλακόν, τῇ τε ἀπαθεῖ οὐσίᾳ πρὸς τὴν παθητήν, καὶ πᾶσι τοῖς τοιούτοις μίαν ἄλλην πάντων κοινωνίαν· τὰ δὲ χραθέντα κτλ.] Ita collocanda esse verba jam Vigerus vidit; codd. τὸ μαλακόν, καὶ πᾶσι τοῖς τοιούτοις μίαν ἄλλην πάντων κοινωνίαν, τῇ τε ἀπαθεῖ οὐσίᾳ πρὸς τὴν παθητήν· τὰ δὲ χραθέντα κτλ. — [b] οἱ μὲν πολλοὶ τούτῳ τεκμαιρόμενοι παθητὴν εἶναι] scripsi; codd. τῷ παθητὴν; est autem duplex hic Vigeri conjectura οἱ μὲν πολλοὶ τούτῳ τεκμαιρόμενοι τὸ παθητὴν εἶναι vel τεκμαιρόμενοι παθητὴν εἶναι. — [c] Plato Tim. pag. 69. D. καὶ διὰ ταῦτα δὴ σεβόμενοι (οἱ θεοὶ) μιαίνειν τὸ θεῖον, ὅ τι μὴ πᾶσα ἦν ἀνάγκη, χωρὶς ἐκείνου κατοικίζουσιν εἰς ἄλλην τοῦ σώματος οἴκησιν τὸ θνητόν, ἰσθμὸν καὶ ὅρον διοικοδομήσαντες τῆς τε κεφαλῆς καὶ τοῦ στήθους, αὐχένα μεταξὺ τιθέντες, ἵνα εἴη χωρίς. Ἐν δὴ τοῖς στήθεσι καὶ τῷ καλουμένῳ θώρακι τὸ τῆς ψυχῆς θνητὸν γένος ἐνέδουν κτλ. Immortalem sive divinam animi partem in cerebro posuit. Tim. p. 73. D. καὶ τὴν μὲν τὸ θεῖον σπέρμα, οἷον ἄρουραν, μέλλουσαν ἕξειν ἐν αὐτῇ περιφερῆ πανταχῇ πλάσας, ἐπωνόμασε τοῦ μυελοῦ ταύτην τὴν μοῖραν, ἐγκέφαλον κτλ. Conf. Cicero Tusculan. lib. I, cap. 10. —)

---

dere, ac simul effectrices illas, quæ nobis insitæ sunt, facultates promere et proferre conabimur. Hæc mihi e Severi Platonici de animo disputatione proponenda videntur.

ΑΡΙΣΤΟΚΛΕΟΥΣ

ΤΟΥ ΠΕΡΙΠΑΤΗΤΙΚΟΥ

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΙΑ.

ARISTOCLIS

PERIPATETICI

FRAGMENTA.

1. Ἐφιλοσόφησε δὲ Πλάτων, εἴ καί τις ἄλλος τῶν πώποτε, γνησίως καὶ τελείως. Οἱ μὲν γὰρ ἀπὸ Θαλοῦ φυσιολογοῦντες διετέλεσαν· οἱ δὲ περὶ Πυθαγόραν ἀπεκρύψαντο πάντα· Ξενοφάνης δὲ καὶ οἱ ἀπ' ἐκείνου τοὺς ἐριστικοὺς κινήσαντες λόγους, πολὺν μὲν ἐνέβαλον ἴλιγγον τοῖς φιλοσόφοις, οὐ μὴν ἐπόρισάν γέ τινα βοήθειαν. Οὐχ ἥκιστα δὲ καὶ Σωκράτης, αὐτὸ δὴ τὸ λεγόμενον, ἐγένετο πῦρ ἐπὶ πυρί, καθάπερ αὐτὸς ἔφη Πλάτων. Εὐφυέστατος γὰρ ὤν, καὶ δεινὸς ἀπορῆσαι περὶ παντὸς ὁτουοῦν, ἐπεισήνεγκε τάς τε ἠθικὰς καὶ πολιτικὰς σκέψεις, ἔτι δὲ τὴν περὶ τῶν ἰδεῶν πρῶτος ἐπιχειρήσας ὁρίζεσθαι· πάντα δὲ ἐγείρων λόγον, καὶ περὶ πάντων ζητῶν, ἔφθη τελευτήσας. Ἄλλοι δ' ἀποτεμόμενοι μέρη τινά, περὶ ταῦτα διέτριψαν, οἱ μὲν ἰατρικήν, οἱ δὲ τὰς μαθηματικὰς ἐπιστήμας· ἔνιοι δὲ περὶ τοὺς ποιητὰς καὶ τὴν μουσικήν. Οἱ μέντοι πολλοὶ τὰς τῶν λόγων δυνάμεις ἐθαύμασαν, ὧν οἱ μὲν ῥήτορας, οἱ δὲ διαλεκτικοὺς προσεῖπον ἑαυτούς. Οἱ μέντοι Σωκράτην διαδεξάμενοι καὶ πάνυ τινὲς ἐγένοντο παντοῖοι καὶ ὑπεναντίαι τὰς γνώμας. Οἱ μὲν γὰρ κυνισμοὺς καὶ ἀτυφίας καὶ ἀπαθείας ὕμνουν· ἄλλοι δ' αὖ πάλιν ἡδονάς. Καὶ οἱ μὲν εἰδέναι πάντα ἐκόμπαζον· οἱ δὲ ἁπλῶς [a] μηθέν. Ἔτι δ' οἱ μὲν ἐν μέσῳ καὶ ἐν ὄψει πάντων ἐκαλινδοῦντο τοῖς πολλοῖς ἐξομιλοῦντες· ἄλλοι δ' αὖ τοὐναντίον ἀπρόσιτοι καὶ ἀπροσαύδητοι διετέλουν ὄντες. Πλάτων μέντοι κατανοήσας, ὡς εἴη μία τις ἡ τῶν θείων καὶ ἀνθρωπίνων ἐπιστήμη, πρῶτος διεῖλε, καὶ ἔφη τὴν μέν τινα περὶ τῆς τοῦ παντὸς φύσεως εἶναι πραγματείαν· τὴν δὲ περὶ τῶν ἀνθρωπίνων· τρίτην δέ, τὴν περὶ τοὺς λόγους. Ἠξίου δὲ μὴ δύνασθαι τὰ ἀνθρώπινα κατιδεῖν ἡμᾶς, εἰ μὴ τὰ θεῖα πρότερον ὀφθείη. Καθάπερ γὰρ οἱ ἰατροὶ μέρη τινὰ θεραπεύοντες, ἐπιμελοῦνται τῶν ὅλων σωμάτων πρῶτον· οὕτω χρῆναι καὶ τὸν μέλλοντα τἀνθάδε κατόψεσθαι τὴν τῶν ὅλων φύσιν εἰδέναι πρότερον, μέρος τε τῶν ὄντων τὸν ἄνθρωπον· καὶ τἀγαθὸν διττόν, τὸ μὲν ἡμέτερον, τὸ δὲ τοῦ παντός, κυριώτερον δὲ τὸ τοῦ παντός· διὰ γὰρ ἐκεῖνο [b] καὶ τοῦτο γίνεσθαι. Φησὶ δ' Ἀριστόξενος ὁ μουσικός, Ἰνδῶν εἶναι τὸν λόγον τοῦτον. Ἀθήνησι γὰρ ἐντυχεῖν Σωκράτει τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων ἕνα τινά, κἄπειτα αὐτοῦ πυνθάνεσθαι, τί ποιῶν φιλοσοφοίη· τοῦ δὲ εἰπόντος, ὅτι ζητῶν περὶ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, καταγελάσαι τὸν Ἰνδόν, λέγοντα μὴ δύνασθαί τινα

1. Plato, inquit ille, si quis alius unquam, germanus perfectusque philosophus fuit. Nam Thaletis assectatores in naturæ investigatione toti erant : Pythagorei texerunt atque involverunt omnia : Xenophanes ejusque discipuli suis illis argumentorum contentionibus vertiginis plurimum philosophis attuleruut, opis autem subsidiique nihil. Socrates maxime, ignem, quod ajunt, quodque Plato ipse dictitabat, igni addidit. Nam indole quum esset ingenioque singulari, ideoque de re qualibet quæstionem movere solerter imprimis graviterque posset novas ipse de moribus deque republica disputationes invexit, præterea etiam de ideis commentari omnium primus instituit : eundem vero nullo non excitato controversiæ genere ac de omnibus quærentem adhuc et dubitantem mors occupavit. Jam alii quas sibi quisque particulas absciderant, in iis hæsere perpetuo : atque ita quidam medicinam, alii mathematicas disciplinas, alii poesin musicamque sectati sunt. Plerique vero disserendi vi ac facultate capti erant, quorum alii se rhetores, dialecticos alii appellarunt. Nam qui Socrati successere, cum multiplices admodum ac varii fuere, tum etiam contrariarum, quas habebant, sententiarum defensores. Nam alii cynicam vitam, modestiam et animi tranquillitatem : alii voluptates contra miris laudibus prædicabant. Hi sese omnia scire gloriabantur, illi plane nihil. Quidam in media turba et ante omnium oculos versabantur, cum infima plebe consuetudinem jungentes : alios adire nemo, nemo alloqui poterat. At Plato quum unam eandemque divinarum esse humanarumque rerum scientiam probe intelligeret, eam primus ita digessit, ut partem illius unam explicandæ universi naturæ, alteram rerum humanarum tractationi, tertiam conformandæ orationi tribueret. Cæterum nisi divina prius perspecta et cognita haberemus, pervideri a nobis humana non posse statuebat. Quemadmodum enim medici, ut partibus quibusdam medeantur, prius in totius corporis curationem incumbunt : ita prorsus qui res nostras intueri velit, ei prius universi naturam cognoscendam esse, quum illius pars quædam homo sit, atque ex bonis duobus, quorum alterum ad nos, ad universum alterum pertinet, præcipuum sit universi bonum, quod alterum ejus causa procreetur. Atque hanc Indorum esse rationem Aristoxenus musicus testatur : quippe unum ex ea natione aliquem Athenis collocutum esse

τὰ ἀνθρώπινα κατιδεῖν, ἀγνοοῦντά γε τὰ θεῖα. Τοῦτο μὲν οὖν εἰ ἀληθές ἐστιν, οὐκ ἂν δύναιτό τις διατεινόμενος εἰπεῖν. Διεῖλε δ' οὖν Πλάτων τήν τε περὶ τῶν ὅλων φιλοσοφίαν, καὶ τὴν πολιτικήν, ἔτι δὲ τὴν λογικήν.

(Eusebius Præparat. Evang. lib. XI, cap. 3 Ἀριστοκλέους περὶ τῆς κατὰ Πλάτωνα φιλοσοφίας. Superioribus autem hæc subjicit Eusebius : τοιαύτης οὔσης τῆς κατὰ Πλάτωνα φιλοσοφίας, καιρὸς καὶ τὴν Ἑβραίων ἐπισκέψασθαι, μακρῷ πρόσθεν ἢ Πλάτωνα γενέσθαι, τὸν ὅμοιον πεφιλοσοφηκότων τρόπον. Εὕροις δ' οὖν καὶ παρ' αὐτοῖς τήν τε σύμφωνον τὴν τριμέρειαν, ἠθικῶν τε καὶ λογικῶν καὶ φυσικῶν μαθημάτων, τόνδε ἐπιστήσας τὸν τρόπον. Scripsi [a] ἁπλῶς μηθέν] cum codd. pro μηδέν. — [b] διὰ γὰρ ἐκεῖνο] e Vigeri conjectura ; libri διὰ γὰρ ἐκείνου. —

2. Ἄλλοι δ' ἐγένοντο τούτοις τὴν ἐναντίαν φωνὴν ἀφιέντες. Οἴονται γὰρ δεῖν τὰς μὲν αἰσθήσεις καὶ τὰς φαντασίας καταβάλλειν, αὐτῷ δὲ μόνον τῷ λόγῳ πιστεύειν. Τοιαῦτα γάρ τινα πρότερον μὲν Ξενοφάνης, καὶ Παρμενίδης, καὶ Ζήνων, καὶ Μέλισσος ἔλεγον, ὕστερον δ' οἱ περὶ Στίλπωνα καὶ τοὺς Μεγαρικούς. Ὅθεν ἠξίουν οὗτοί γε τὸ ὂν ἓν εἶναι, καὶ τὸ ἕτερον μὴ εἶναι, μηδὲ γεννᾶσθαί τι, μηδὲ φθείρεσθαι, μηδὲ κινεῖσθαι τὸ παράπαν. Τὸν μὲν οὖν πλείω πρὸς τούτους λόγον ἐσόμεθα φιλοσοφοῦντες· νυνὶ μέντοι πρὸς τοῦτο λεκτέον. Εἴποιμεν γὰρ ἄν, ὡς ὁ μὲν λόγος ἡμῶν εἴη τὸ θειότατον· οὐ μὴν ἀλλὰ δεῖ γε καὶ τῆς αἰσθήσεως, ὥσπερ γε δὴ καὶ σώματος. Ὅτι δὲ καὶ ἡ αἴσθησις ἀληθεύειν πέφυκε, δῆλον. Οὐ γὰρ οἷόν τε τὸν αἰσθανόμενον μὴ οὐχὶ πάσχειν τι· πάσχων δὲ τὸ πάθος ἂν εἰδείη· γνῶσις οὖν τίς ἐστι καὶ ἡ αἴσθησις. Ἀλλὰ μὴν εἰ τὸ αἰσθάνεσθαι πάσχειν τί ἐστιν, ἅπαν δὲ τὸ πάσχον ὑπό του πάσχει, πάντως ἂν ἕτερον εἴη τὸ ποιοῦν καὶ τὸ πάσχον. Ὥστε πρῶτον εἴη ἂν τὸ λεγόμενον ἕτερον· οἷον, τὸ χρῶμα καὶ ὁ ψόφος· ἔπειτα δὲ ἓν τὸ ὂν οὐκ ἔσται· καὶ μὴν οὐδὲ ἀκίνητον, ἡ γὰρ αἴσθησίς ἐστι κίνησις. Ταύτῃ βούλεται πᾶς τις κατὰ φύσιν ἔχειν τὰς αἰσθήσεις, ἅτε δὴ πιστεύων, οἶμαι, ταῖς ὑγιαινούσαις μᾶλλον ἢ ταῖς νοσούσαις. Εἰκότως ἄρα καὶ δεινός τις ἔρως αὐτῶν ἡμῖν ἐντέτηκεν. Οὐδείς γέ τοι μὴ μεμηνὼς ἕλοιτ' ἄν ποτε μίαν αἴσθησιν ἀποβαλεῖν, ὅπως αὐτῷ πάντα τὰ ἄλλα ἀγαθὰ γένοιτο. Τοὺς δὲ διαβάλλοντας αὐτὰς ἐχρῆν, πεπεισμένους γε ὅτι μάτην ἔχοιεν αὐτάς, εἰπόντας ἅπερ ὁ Πάνδαρος λέγει παρὰ τῷ Ὁμήρῳ περὶ τῶν ἑαυτοῦ τόξων·

> Αὐτίκ' ἔπειτ' ἀπ' ἐμεῖο [a] κάρη τάμοι ἀλλότριος φώς,
> εἰ μὴ ἐγὼ τάδε τόξα φαεινῷ ἐν πυρὶ θείην,
> χερσὶ διακλάσσας· ἀνεμώλια γάρ μοι ὀπηδεῖ,

τὸ μετὰ τοῦτο διαλυμήνασθαι πάσας τὰς αἰσθήσεις ἑαυτῶν. Οὕτω γὰρ ἄν τις ἐπίστευεν αὐτοῖς ἔργῳ διδάσκουσιν, ὡς εἰς οὐδὲν αὐτῶν δέοιντο. Νυνὶ δὲ τοῦτο ἀτοπώτατόν ἐστι. Ἀχρήστους γὰρ ἀποφαίνοντες αὐτὰς τῷ λόγῳ, τοῖς ἔργοις τὰ μάλιστα χρώμενοι διατελοῦσιν αὐταῖς. Ὅ γέ τοι Μέλισσος ἐθέ-

---

cum Socrate, ex eoque quæsivisse, quid rerum sibi agendum esset, ut philosopharetur; quo respondente humanam vitam speculandam et perscrutandam ipsi esse, risisse Indum, quum negaret humana quemquam pervidere posse, qui in divinorum ignoratione versaretur. Id porro verum sit, nec ne, ut maxime contendat, statuere nemo potest. Plato igitur philosophiam in eam quæ de universo disputaret, in prudentiam civilem et disserendi rationem partitus est.

2. Alii contrariam his vocem emiserunt. Sensus enim visaque omnia omnino repudianda, uni rationi fidem adjungendam putant. Talia primo Xenophanis, Parmenidis, Zenonis et Melissi, deinde Stilponis ac Megarensium placita fuerunt. Quamobrem hi quidquid esset, unum duntaxat esse : quod ab eo diversum esset, id non esse : generari nihil, nihil corrumpi, moveri prorsus nihil statuebant. Adversus istos alius erit pluribus philosophandi locus : nunc autem, quod ad hanc rem attinet, ita ratiocinamur. Partem nostri divinissimam esse rationem ipsi quoque fatemur : sed tamen sensu præterea, quemadmodum et corpore egemus. Sensum vero etiam suapte natura veridicum esse, apparet. Nam qui sentit, is fieri non potest, quin aliquid patiatur. At qui patitur, hoc ipsum quod patitur, noverit necesse est. Sensus igitur cognitio quædam est. Jam si sentire pati aliquid est, et quidquid patitur, ab aliquo patitur, sequitur omnino, quod efficit ab eo quod patitur esse diversum. Quamobrem existimamus primum id esse quod diversum vocatur, cujusmodi sunt color et sonus : deinde quidquid est non esse unum. Enimvero ne immobile quidem illud est, quum ipsa sentiendi actio motus quidam sit. Quocirca nemo est, qui non sensus nativos habere velit, credo, quod omnes sanis potius quam vitiosis fidem adjungant. Et merito sane vehemens quidam illorum amor nobis altius insidet. Nemo certe sanus unquam reperiatur, qui ut cæteris bonis omnibus fruatur, sensus vel unius jacturam facere velit. Qui autem eos criminantur, illos utique adductos, ut sensus inutiles esse credant, id ipsum de sensibus, quod apud Homerum Pandarus de arcu suo dicebat, usurpare oportebat :

> *Infensus mihi continuo caput auferat hostis,*
> *ni fractum hunc manibus nervum, quando ille per*
> *pondus iners pendet, mediis injecero flammis* [armos

simulque sensus omnes suos exstinguere. Tum enim demum fides ipsis haberetur, quum iis sibi nihil opus esse re ipsa probarent. Nunc vero ineptissime faciunt, qui quum eos inutiles esse verbis significent, iisdem

λων ἐπιδεικνύναι, ὅτι τῶν φαινομένων καὶ ἐν ὄψει, τούτων οὐδὲν εἴη τῷ ὄντι, διὰ τῶν φαινομένων ἀποδείκνυσιν [b] αὐτῶν. Φησὶ γοῦν· εἰ γάρ ἐστι γῆ, καὶ ὕδωρ, καὶ ἀήρ, καὶ πῦρ, καὶ σίδηρος, καὶ χρυσός· καὶ τὸ μὲν ζῶν, τὸ δὲ τεθνηκός, καὶ μέλαν, καὶ λευκόν, καὶ τὰ ἄλλα πάντα ὅσα φασὶν εἶναι ἄνθρωποι ἀληθῶς, ἢ καὶ ἡμεῖς ὀρθῶς ὁρῶμεν καὶ ἀκούομεν, εἶναι ἐχρῆν καὶ τὸ ὂν τοιοῦτον, οἷον πρῶτον ἔδοξεν ἡμῖν εἶναι, καὶ μὴ μεταπίπτειν, μηδὲ γίνεσθαι ἕτερον, ἀλλ' εἶναι ὅμοιον, οἷόν πέρ ἐστιν ἕκαστον. Νῦν δὲ ἔφαμεν ὀρθῶς ὁρᾶν, καὶ ἀκούειν, καὶ συνιέναι. Δοκεῖ δὲ ἡμῖν τὸ θερμόν, καὶ ψυχρὸν γίνεσθαι· καὶ τὸ ψυχρόν, θερμόν, καὶ τὸ σκληρόν, μαλακόν, καὶ τὸ μαλακόν, σκληρόν. Ταῦτα δὲ καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα λέγοντος αὐτοῦ, καὶ μάλα εἰκότως ἐπύθετό τις ἄν, ἆρ' οὖν ὅτι ὃ νῦν θερμόν ἐστι, κἄπειτα τοῦτο γίνεται ψυχρόν, οὐκ αἰσθόμενος ἔγνως; Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τῶν ἄλλων. Ὅπερ γὰρ ἔφην, εὑρεθείη ἂν οὐδέν, ἀλλ' ἢ τὰς αἰσθήσεις ἀναιρῶν καὶ ἐλέγχων, διὰ τὸ μάλιστα πιστεύειν αὐταῖς. Ἀλλὰ γὰρ οἱ μὲν τοιοῦτοι λόγοι σχεδὸν ἱκανὰς ἤδη δεδώκασιν εὐθύνας. Ἐξίτηλοί γέ τοι γεγόνασιν, ὡς εἰ μηδὲ ἐλέχθησαν [c] τὸ παράπαν. Ἤδη μέντοι θαῤῥοῦντες λέγωμεν ὀρθῶς φιλοσοφεῖν τοὺς καὶ τὰς αἰσθήσεις καὶ τὸν λόγον ἐπὶ τὴν γνῶσιν τὴν τῶν πραγμάτων παραλαμβάνοντας. Τοιοίδε μὲν οὖν οἱ ἀμφὶ τὸν Ξενοφάνην, ὃς δὴ λέγεται συνακμάσαι τοῖς ἀμφὶ Πυθαγόραν καὶ Ἀναξαγόραν. Ξενοφάνους δὲ ἀκουστὴς γέγονε Παρμενίδης· τούτου Μέλισσος, οὗ Ζήνων, οὗ Λεύκιππος, οὗ Δημόκριτος, οὗ Πρωταγόρας, καὶ Νεσσᾶς· τοῦ δὲ Νεσσᾶ Μητρόδωρος, οὗ Διογένης, οὗ Ἀνάξαρχος. Ἀναξάρχου δὲ γνώριμος γέγονε Πύῤῥων, ἀφ' οὗ ἡ τῶν Σκεπτικῶν ἐπικληθέντων διατριβὴ συνέστη· οὓς καὶ αὐτοὺς μηδὲν εἶναι τοπαράπαν, μήτε γ' ἐν αἰσθήσει, μήτ' ἐν λόγῳ καταληπτὸν ὁριζομένους, ἐπέχοντας δ' ἐν πᾶσιν, ὅπως ἀπήλεγχον οἱ ἀντιδοξάζοντες, μαθεῖν πάρεστιν ἀπὸ τοῦ δηλωθέντος συγγράμματος, ὧδέ πη πρὸς λέξιν ἔχοντος.

(Eusebius Præparat. Evang. lib. XIV, cap. 17 πρὸς τοὺς περὶ Ξενοφάνην καὶ Παρμενίδην, τὰς αἰσθήσεις ἀναιροῦντας· ἀπὸ τοῦ ὀγδόου τῶν περὶ φιλοσοφίας Ἀριστοκλέους. Scripsi : [a] αὐτίκ' ἔπειτ' ἀπ' ἐμεῖο] Iliad. V, 214-216. De quo loco sic Plutarchus in libello de cohibenda ira cap. 5 vol. IX, p. 429 ed. Hutten. ὀργιζόμεθα καὶ πολεμίοις καὶ φίλοις, καὶ τέκνοις καὶ γονεῦσι, καὶ θεοῖς νὴ Δία, καὶ θηρίοις, καὶ ἀψύχοις σκεύεσιν· ὡς ὁ Θάμυρις, ῥηγνὺς χρυσόδετον κέρας, ῥηγνὺς ἁρμονίαν χορδοτόνου λύρας· καὶ ὁ Πάνδαρος, αὐτῷ καταρώμενος, εἰ μὴ τὰ τόξα καταπρήσειε χερσὶ διακλάσσας. Ὁ δὲ Ξέρξης καὶ τῇ θαλάττῃ στίγματα καὶ πληγὰς ἐνέβαλλε. — [b] ἀποδείκνυσιν] codd. ἀποδεικνύειν. — [c] ἐλέχθησαν] cum Vigero; codd. ἠλέχθησαν.]

3. Ἀναγκαίως δ' ἔχει πρὸ παντός, διασκέψασθαι περὶ τῆς ἡμῶν αὐτῶν γνώσεως. Εἰ γὰρ αὖ μηδὲν πεφύκαμεν γνωρίζειν, οὐδὲν ἔτι δεῖ περὶ τῶν ἄλλων σκοπεῖν. Ἐγένοντο μὲν οὖν καὶ τῶν πάλαι τινές,

---

tamen re ipsa constantissime utuntur. Enimvero Melissus eorum quæ apparent quæque oculis subjecta sunt, nihil re vera esse probare dum vult, ex illis ipsis quæ apparent argumenta ducit. Quippe ita scribit : si terra est, si aqua et aer, si ignis, ferrum, aurum; si aliud vivum, aliud mortuum, si nigrum atque album, si alia sunt omnia, quæ ab hominibus vere esse dicuntur : postremo si videmus ipsi audimusque recte; illud etiam profecto, quod est, tale semper manere debet, quale primo nobis est visum, nec mutari subinde atque alterum evadere, sed potius constanter idem debet quidlibet esse quod semel est. Atqui recte cum videre nos, tum audire etiam et intelligere dicimus; et tamen frigidum id nobis quod calidum erat fieri videtur, calidumque vicissim quod erat frigidum, similiterque durum in molle, et molle rursus in durum mutari. Hæc igitur aliaque id genus plurima quum a Melisso dicantur, jure profecto quæsierit ex eo quispiam, num hoc ipsum quod modo calidum est, frigidum postea fieri, sentiendo cognoverit. Cæterorum vero omnium eadem plane ratio est. Quod enim dixi, nihil aliud quam sensus tollere et carpere inveniatur Melissus, quia maximam iis fidem adjungat. Sed enim abunde opinor castigatum a nobis est totum hoc ratiocinandi genus; imo perinde jam exolevit, ac si omnino nunquam usurpatum esset. Hoc autem jam confidenter dicamus, recte philosophari qui ad rerum cognitionem capiendam sensus etiam cum ratione adhibeant. Hactenus ille. Tales igitur Xenophanis assectatores fuere, quem Pythagoræ et Anaxagoræ temporibus floruisse ajunt. Nam Xenophanis quidem auditor Parmenides fuit : hunc vero Melissus audivit, Melissumque Zeno : Zenoni Leucippus, Leucippo Democritus, Democrito Protagoras atque Nessas operam dedere. Jam Metrodorum Nessas, Diogenem Metrodorus, Anaxarchum Diogenes, Pyrrhonem Anaxarchus discipulum habuit. Scepticorum qui vocantur sectam Pyrrho constituit, quos itidem, quod nihil omnino vel sensu vel ratione comprehendi posse statuerent, assensionemque propterea a rebus omnibus cohiberent, quemadmodum contrariæ sententiæ defensores refutaverint, ex eodem Aristoclis opere cognosci potest. Sic enim ad verbum ipse scribit.

3. Necesse est, inquit ille, ante omnia de cognitionis nostræ ratione disceptemus. Nam si cognoscendi vim innatam nullam habemus, omittamus licet de aliis quærere. Talem igitur vocem veterum nonnulli etiam emiserunt, quibus repugnavit Aristoteles. Sustinuit vero talia dicere et Pyrrho Eleus : sed ipse nihil scriptum

οἱ ἀφέντες τήνδε τὴν φωνήν, οἷς ἀντείρηκεν ὁ Ἀριστοτέλης. Ἴσχυσε μέντοι τοιαῦτα λέγων καὶ Πύῤῥων ὁ Ἠλεῖος· ἀλλ' αὐτὸς μὲν οὐδὲν ἐν γραφῇ καταλέλοιπεν. Ὁ δέ γε μαθητὴς αὐτοῦ Τίμων φησί, δεῖν τὸν μέλλοντα εὐδαιμονήσειν εἰς τρία ταῦτα βλέπειν· πρῶτον μέν, ὁποῖα πέφυκε τὰ πράγματα· δεύτερον δέ, τίνα χρὴ τρόπον ἡμᾶς πρὸς αὐτὰ διακεῖσθαι· τελευταῖον δέ, τί περιέσται τοῖς οὕτως ἔχουσι. Τὰ μὲν οὖν πράγματά φησιν αὐτὸν ἀποφαίνειν ἐπίσης ἀδιάφορα, καὶ ἀστάθμητα, καὶ ἀνέγκριτα· διὰ τοῦτο μήτε τὰς αἰσθήσεις ἡμῶν, μήτε τὰς δόξας ἀληθεύειν ἢ ψεύδεσθαι. Διὰ τοῦτο οὖν μηδὲ πιστεύειν αὐταῖς δεῖν, ἀλλ' ἀδοξάστους καὶ ἀκλινεῖς καὶ ἀκραδάντους εἶναι, περὶ ἑνὸς ἑκάστου λέγοντας, ὅτι οὐ μᾶλλόν ἐστιν, ἢ οὐκ ἔστιν, ἢ καὶ ἔστι, καὶ οὐκ ἔστιν, οὐδ' οὐκ ἔστιν. [a] Τοῖς μέντοι διακειμένοις οὕτω περιέσεσθαι Τίμων φησί, πρῶτον ἀφασίαν, ἔπειτα δ' ἀταραξίαν, Αἰνησίδημος δὲ ἡδονήν. Τὰ μὲν οὖν κεφάλαια τῶν λεγομένων ἐστὶ ταῦτα. Σκεψώμεθα δ' εἰ ὀρθῶς λέγουσιν. Ἐπεὶ τοίνυν ἐπίσης ἀδιάφορα πάντα φασὶν εἶναι, καὶ διὰ τοῦτο κελεύουσι μηδενὶ προστίθεσθαι, μηδὲ δοξάζειν, εἰκότως ἄν, οἶμαι, πύθοιτό τις αὐτῶν· ἆρά γε διαμαρτάνουσιν οἱ διαφέρειν αὐτὰ νομίζοντες, ἢ οὔ; Πάντως γάρ, εἰ μὲν ἁμαρτάνουσιν, οὐκ ὀρθῶς ὑπολαμβάνοιεν ἄν. Ὥστε ἀνάγκη λέγειν αὐτοῖς εἶναί τινας, τοὺς τὰ ψευδῆ περὶ τῶν ὄντων δοξάζοντας· αὐτοὶ τοίνυν εἶεν ἂν οἱ τἀληθῆ λέγοντες· οὕτω δὲ εἴη ἂν ἀληθές τε καὶ ψεῦδος. Εἰ δ' οὐχ ἁμαρτάνομεν οἱ πολλοί, τὰ ὄντα διαφέρειν οἰόμενοι, τί παθόντες ἐπιπλήττουσιν ἡμῖν; αὐτοὶ γὰρ ἁμαρτάνοιεν ἄν, ἀξιοῦντες μὴ διαφέρειν αὐτά. Καὶ μὴν εἰ καὶ δοίημεν [b] αὐτοῖς, ἐπίσης ἀδιάφορα πάντα εἶναι, δῆλον ὡς οὐκ ἂν διαφέροιεν οὐδ' αὐτοὶ τῶν πολλῶν. Τίς οὖν εἴη ἂν αὐτῶν ἡ σοφία; καὶ διὰ τί Τίμων τοῖς μὲν ἄλλοις λοιδορεῖται πᾶσι, Πύῤῥωνα δ' ὑμνεῖ μόνον; Ἔτι γε μήν, εἰ ἐπίσης ἐστὶν ἀδιάφορα πάντα, καὶ διὰ τοῦτο χρὴ μηδὲν δοξάζειν, οὐκ ἂν οὐδὲ ταῦτα διαφέροι· λέγω δὲ τὸ διαφέρειν, ἢ μὴ διαφέρειν, καὶ τὸ δοξάζειν, ἢ μὴ δοξάζειν. Τί γὰρ μᾶλλον ταῦτά ἐστιν, ἢ οὐκ ἔστιν; ἤ, ὥς φησι Τίμων, διὰ τί, ναί, καὶ διὰ τί, οὔ; καὶ αὐτὸ τὸ διὰ τί; φανερὸν οὖν ὡς ἀναιρεῖται τὸ ζητεῖν. Ὥστε παυσάσθωσαν ἐνοχλοῦντες. Ἐπεὶ νῦν γε μεμήνασι, πόῤῥω τέχνης ἅμα μὲν ἡμῖν διακελευόμενοι μὴ δοξάζειν, ἅμα δὲ κελεύοντες αὐτὸ τοῦτο ποιεῖν· καὶ λέγοντες ὡς περὶ οὐδενὸς ἀποφαίνεσθαι δέοι, κἄπειτα ἀποφαινόμενοι· καὶ ἀξιοῦσι μὲν μηδενὶ συγκατατίθεσθαι, πείθεσθαι δ' αὐτοῖς κελεύουσιν. Εἶτα λέγοντες μηδὲν εἰδέναι, πάντας ἐλέγχουσιν ὡς εὖ εἰδότες. Ἀνάγκη δὲ [c] τοὺς φάσκοντας ὡς ἄδηλα πάντα εἴη, δυεῖν θάτερον, ἢ σιωπᾶν, ἢ ἀποφαίνεσθαί τι καὶ λέγειν. Εἰ μὲν οὖν ἡσυχίαν ἄγοιεν, δῆλον ὅτι πρός γε τοὺς τοιούτους οὐδεὶς ἂν εἴη λόγος· εἰ δ' ἀποφαίνοιντο, πάντῃ τε καὶ πάντως ἢ εἶναί τι φαῖεν ἄν, ἢ μὴ εἶναι, καθάπερ ἀμέλει νυνί φασιν ὡς εἴη πάντα ἄγνωστα καὶ νομιστὰ πᾶσι, γνωστὸν δ' οὐδέν που. Ὁ τοίνυν ἀξιῶν ἤ τι δηλοῖ πρᾶγμα, καὶ ἔνεστιν αὐτὸ συνεῖναι λεγόμενον, ἢ οὐκ ἔνεστιν. Ἀλλ' εἰ μὲν οὐ δηλοῖ, καθάπαξ οὐδεὶς οὐδ' οὕτω πρὸς τὸν τοιοῦτον ἂν εἴη λόγος. Εἰ δὲ σημαίνοι, πάντως ἢ ἄπειρα λέγοι ἄν, ἢ πεπερα-

---

reliquit. At Timo ejus discipulus, tria ei spectanda esse docet, qui felicitate florere cupit: primum, cujusmodi rerum natura sit: deinde, quomodo eas intueri debeamus: postremo, quid iis eventurum sit, qui hoc fecerint. Res ergo ait illum æque promiscuas appellare et incertas ac dubias: ideoque nec in sensibus, nec in opinionibus verum aut falsum inesse posse: ex quo demum sequatur, fidem iis adjungi nullam oportere, ac propterea id nobis agendum esse, ut nihil opinemur, nullam in partem inclinemus, inconcussi denique semper immotique maneamus: atque ita quidquid propositum nobis sit, id non potius esse, quam non esse, aut esse idem et non esse dicamus, imo ne non esse quidem. Cæterum qui hoc modo affecti sint, id consecuturos illos esse affirmat, primum ut asseverent nihil, deinde ut omni animi perturbatione careant, quibus rebus Ænesidemus voluptatem adjungit. In his igitur, quæ dici solent, summa rei vertitur. Sed quæramus, num hæc recte dicantur. Quum igitur isti promiscuas rerum omnium rationes esse velint, et idcirco nos vetent cuiquam assentiri, aut quidquam opinari, merito aliquis, arbitror, ab iis sciscitetur, utrum errent qui discriminis aliquid inter eas faciant, nec ne. Si enim errant, utique non recte sentiunt. Itaque necesse est, ipsi quoque dicant, esse nonnullos, qui falso de rebus judicent; se porro solos esse qui vera prædicent: ex quo profecto sequitur veri aliquid falsique reperiri. Quodsi non erramus, qui vulgo res inter se dissimiles esse arbitramur, cur tam acerbe et contumeliose in nos invehuntur, quum ipsi in errore versentur, quia res indiscretas statuunt? Sed quamvis iis concedamus, omnia esse promiscua, tamen manifesto ne ipsos quidem a vulgo differre appareat. Quam igitur sapientiam isti profitentur? aut cur Timon cæteros omnes contumeliis insectatur, solum Pyrrhonem celebrat? Præterea, si idcirco nihil profecto opinari oportet, quia omnium rerum discrimen æqualiter sublatum est, ne hæc quidem diversa fuerint: dico autem differre aut non differre, opinari aut non opinari. Cur enim sunt potius ista, quam non sunt? vel, ut ait Timon: cur ita? cur non? Imo, quorsum tandem vel ipsum cur? omnem ergo quæstionem funditus tollendam esse apparet. Quamobrem desinant nobis molestiam exhibere. Nam insaniunt illi utique, dum suæ ipsorum artis obliti nos opinari quidquam vetant simul ac jubent, iidemque pronuntiant aliquid de rebus, qui tamen nihil pronuntiandum esse contendunt. Porro

σμένα. Καὶ εἰ μὲν ἄπειρα, οὐδ᾽ ὅλως ἂν εἴη λόγος πρὸς αὐτόν· ἀπείρου γὰρ γνῶσις οὐκ ἔστι. Πεπερασμένων δὲ ὄντων τῶν δηλουμένων, ἢ ἑνὸς ὁτουοῦν· ὁ τοῦτο λέγων ὁρίζει τι καὶ κρίνει. Πῶς οὖν ἄγνωστα καὶ ἀνεπίκριτα πάντα εἴη ἄν; Εἰ δὲ φαίη ταῦτα καὶ εἶναι καὶ μὴ εἶναι, πρῶτον μὲν ἔσται ταὐτὸ καὶ ἀληθὲς καὶ ψεῦδος· ἔπειτα δὲ ἐρεῖ τι καὶ οὐκ ἐρεῖ, καὶ λόγῳ χρώμενος ἀναιρήσει λόγον. Ἔτι δὲ ὁμολογῶν ψεύδεσθαι, πιστεύειν ἑαυτῷ φησι δεῖν. Ἄξιον δὲ ζητῆσαι, πόθεν καὶ μαθόντες ἄδηλα πάντα φασὶν εἶναι. Δεῖ γὰρ εἰδέναι πρότερον αὐτούς, τί δήποτ᾽ ἐστὶ τὸ δῆλον· οὕτω γοῦν ἂν ἔχοιεν λέγειν, ὡς οὐκ εἴη τὰ πράγματα τοιαῦτα. Πρῶτον γὰρ εἰδέναι χρὴ τὴν κατάφασιν, εἶτα τὴν ἀπόφασιν. Εἰ δὲ ἀγνοοῦσιν ὁποῖόν ἐστι τὸ δῆλον, οὐκ ἂν εἰδεῖεν οὐδέ τι τὸ ἄδηλον. Ὁπόταν γε μὴν Αἰνησίδημος ἐν τῇ ὑποτυπώσει τοὺς ἐννέα διεξίῃ τρόπους· κατὰ τοσούτους γὰρ ἀποφαίνειν ἄδηλα τὰ πράγματα πεπείραται· πότερον αὐτὸν φῶμεν εἰδότα λέγειν αὐτούς, ἢ ἀγνοοῦντα; Φησὶ γὰρ ὅτι τὰ ζῷα διαφέρει, καὶ ἡμεῖς αὐτοί, καὶ αἱ πόλεις καὶ οἱ βίοι, καὶ τὰ ἔθη, καὶ οἱ νόμοι. Καὶ τὰς αἰσθήσεις δέ φησιν ἡμῶν ἀσθενεῖς εἶναι, καὶ πολλὰ τὰ ἔξωθεν λυμαινόμενα τὴν γνῶσιν, ἀποστήματα, καὶ μεγέθη, καὶ κινήσεις· ἔτι δὲ τὸ μὴ ὁμοίως διακεῖσθαι νέους καὶ πρεσβυτέρους, καὶ ἐγρηγορότας καὶ κοιμωμένους, καὶ ὑγιαίνοντας καὶ νοσοῦντας· οὐδενός τε ἡμᾶς ἁπλοῦ καὶ ἀκραιφνοῦς ἀντιλαμβάνεσθαι. Πάντα γὰρ εἶναι συγκεχυμένα, καὶ πρός τι λεγόμενα. Ταῦτα δέ, φημί, καὶ τὰ τοιαῦτα κομψολογοῦντα αὐτόν, ἡδέως ἄν τις ἔροιτο· [d] πότερον εὖ εἰδὼς λέγοι διότι τὰ πράγματα τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, ἢ ἀγνοῶν. Εἰ μὲν γὰρ οὐκ ᾔδει, πῶς ἂν ἡμεῖς αὐτῷ πιστεύοιμεν; εἰ δ᾽ ἐγίνωσκε, κομιδῇ τις ἦν ἠλίθιος, ἅμα μὲν ἄδηλα πάντα ἀποφαινόμενος, ἅμα δὲ τοσαῦτα λέγων εἰδέναι. Καὶ μὴν ὁπότε γε τὰ τοιαῦτα διεξίοιεν, οὐδὲν ἀλλ᾽ ἢ ἐπαγωγήν τινα λέγουσι, δεικνύντες ὁποῖ᾽ ἄττα εἴη τὰ φαινόμενα καὶ τὰ καθ᾽ ἕκαστα. Τὸ δὲ τοιοῦτο καὶ ἔστι καὶ λέγεται πίστις. Εἰ μὲν οὖν αὐτῇ συγκατατίθενται, δῆλον ὅτι δοξάζουσιν· εἰ δ᾽ οὐ πιστεύουσιν, οὐδ᾽ ἂν ἡμεῖς προσέχοιμεν αὐτοῖς. Ὅ γε μὴν Τίμων ἐν τῷ Πύθωνι διηγεῖται μακρόν τινα κατατείνας λόγον, ὡς ἐντύχοι τῷ Πύῤῥωνι βαδίζοντι Πυθοῖδε, παρὰ τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀμφιαράου, καὶ τίνα διαλεχθεῖεν ἀλλήλοις. Ἆρ᾽ οὐκ εὐλόγως ἄν τις αὐτῷ ταῦτα συγγράφοντι παραστὰς εἴποι, τί, ὦ πονηρέ, ἐνοχλεῖς

---

vetant nos cuiquam astipulari, ac tamen fidem sibi habere jubent: dumque se nihil scire profitentur, omnes tamen, quasi res probe sciant, passim reprehendunt. Jam vero necesse est eos qui omnia incerta esse affirmant, e duobus alterum, aut silere aut aliquid pronuntiare et dicere. Quodsi quiescent, patet, nullam cum talibus hominibus futuram esse disputationem: sin pronuntiabunt aliquid, aut esse quiddam, aut non esse omnino et utique dicturi sunt, quemadmodum plane ignota esse cunctis universa nunc dicunt et opinabilia, notum esse fere nihil. Porro qui sumit aliquid, aut rem sic aperit, ut intelligi, dum explicatur, possit, aut obscuram potius et ignotam relinquit. Sed si non aperiet, ne tum quidem ulla omnino cum eo futura est disputatio. Sin explicabit aliquid, prorsus aut infinita dicet, aut finita. Quod si infinita, rursus omnem secum agendi facultatem nobis eripiet; quia infiniti cognitio nulla esse potest. At si finita quædam, aut etiam unum aliquid aperiet: qui hoc faciat, definiat aliquid judicetque necesse est. Qui igitur ignota omnia et injudicata esse queant? Jam vero si ea esse simul ac non esse dicet, primum quidem verum simul idem ac falsum erit: deinde aliquid ipse dicet et eodem tempore nihil dicet, atque ita orationem, dum oratione utetur, exstinguet. Præterea qui se falsum dicere fatetur, idem sibi fidem haberi vult. Ad hæc quæri etiam ex illis poterit, unde tandem incerta esse cuncta didicerint? Prius enim scire debent, quid sit certum et perspicuum; tumque demum, res universas non esse tales statuere poterunt. Quippe affirmationis notitia negationis cognitionem antecedit. Sed si ignorent, quid sit certum, illi ne incertum quidem quid sit sciverint. Enimvero quando Ænesidemus in illa sua rerum informatione novem omnino modos exponit, (tot enim modis rerum obscuritatem demonstrare conatus est:) dicemusne eum cognitos memorare an incognitos? Ait enim et animalia, et nos ipsos, et urbes, et vitas et mores et leges inter se differre. Idem vero sensus nostros infirmos esse defendit, et plurima quæ cognitioni extrinsecus officiant impedimenta existimat, intervalla, magnitudines, motus. Adde dissimiles juvenum atque senum, vigilantium et dormientium, valentium et ægrotorum affectus: denique rerum, dum eas percipimus, neque simplicem unquam vultum neque sincerum. Omnia enim esse permixta, et ad aliquid relata appellari. Hæc vero, inquam, cæteraque id genus dum facete dicit, libenter ex eo quispiam quærat, sitne hic hominis varias illas rerum rationes probe scientis an ignorantis sermo. Si enim illas ignorat, qui tandem ipsi fidem habebimus? Sin eas probe novit, stolidus admodum est, qui quum obscura esse cuncta præ se ferat, tam multa se tamen scire confirmet. Atqui quando talia exponunt, nihil aliud quam inductionem aliquam texunt, et cujusmodi illa sint quæ apparent, sigillatim demonstrant: quod quidem orationis genus est vocaturque probatio. Hanc igitur illi si sequuntur, eos opinari nemo non videt: si vero non credunt, ne nos quidem illos audiemus. Jam vero quod in Pyrrhone longam quandam Timo narrationem explicat, quomodo Pyrrhoni juxta templum Amphiarai, Pythiam adeunti occurrerit, et quem cum eo sermonem contulerit; nonne quis talium rerum scripto-

σεαυτῷ ταῦτα συγγράφων, καὶ ἃ μὴ οἶσθα διηγούμενος. Τί γὰρ μᾶλλον ἐνέτυχες αὐτῷ καὶ διελέχθης, [c] ἢ οὐ διελέχθης; Αὐτός τε ἐκεῖνος ὁ θαυμαστὸς Πύῤῥων, ἆρά γε ᾔδει τὸ διὰ τί βαδίζοι Πύθια θεασόμενος; ἢ καθάπερ οἱ μεμηνότες ἐπλανᾶτο κατὰ τὴν ὁδόν; Ἡνίκα δὲ ἤρξατο κατηγορεῖν τῶν ἀνθρώπων καὶ τῆς ἀγνοίας αὐτῶν, ἆρά γε φῶμεν αὐτὸν ἀληθῆ λέγειν, ἢ μή; Ἆρά γε καὶ τὸν Τίμωνα παθεῖν τι, καὶ συγκαταθέσθαι τοῖς λόγοις, ἢ μὴ προσέχειν; Εἰ μὲν γὰρ οὐκ ἐπείσθη, πῶς ἀντὶ χορευτοῦ φιλόσοφος ἐγένετο, καὶ τὸν Πύῤῥωνα διετέλεσε θαυμάζων; Εἰ δὲ συγκατέθετο τοῖς λεγομένοις, ἄτοπος ἂν εἴη τις, αὐτὸς μὲν φιλοσοφῶν, ἡμᾶς δὲ κωλύων. Ἁπλῶς δὲ θαυμάσαι τις ἄν, οἱ Τίμωνος σίλλοι, καὶ αἱ κατὰ πάντων ἀνθρώπων βλασφημίαι, καὶ αἱ κακαὶ στοιχειώσεις Αἰνησιδήμου, καὶ πᾶς ὁ τοιοῦτος ὄχλος τῶν λόγων τί δήποτε βούλεται αὐτοῖς. Εἰ μὲν γὰρ οἰόμενοι κρείττους ἡμᾶς ἀπεργάσεσθαι, ταῦτα γεγράφασι, καὶ διὰ τοῦτο πάντας οἴονται δεῖν ἐλέγχειν, ὅπως παυσώμεθα φλυαροῦντες, βούλονται δηλονότι τὴν ἀλήθειαν ἡμᾶς εἰδέναι, καὶ ὑπολαβεῖν, ὅτι τοιαῦτα εἴη τὰ πράγματα, καθάπερ ἀξιοῖ Πύῤῥων. Ὥστε εἰ πεισθείημεν αὐτοῖς, ἐκ χειρόνων βελτίους ἂν γενοίμεθα, κρίναντες τὰ συμφορώτερα, καὶ τοὺς ἄμεινον λέγοντας ἀποδεξάμενοι. Πῶς οὖν ἐπ' ἴσης ἀδιάφορα τὰ πράγματα, καὶ ἀνεπίκριτα δύναιτ' ἂν εἶναι; καὶ πῶς ἀσυγκατάθετοι καὶ ἀδόξαστοι γενοίμεθ' ἄν; Εἰ δ' οὐδὲν ὄφελός ἐστι τῶν λόγων, τί ἡμῖν ἐνοχλοῦσιν; ἢ διὰ τί Τίμων φησίν. [f]

Οὐκ ἂν δὴ Πύῤῥωνί γ' ἐρίσειεν βροτὸς ἄλλος.

Οὐ γὰρ μᾶλλον Πύῤῥωνα θαυμάσαι τις ἄν, ἢ τὸν Κόρυβον [g] ἐκεῖνον, ἢ τὸν Μελιτίδην, [h] οἳ δὴ δοκοῦσι μωρίᾳ διενεγκεῖν. Ἐνθυμεῖσθαι μέντοι χρὴ καὶ ταῦτα Ὁποῖος γὰρ ἂν γένοιτο πολίτης, ἢ δικαστής, ἢ σύμβουλος, ἢ φίλος, ἢ ἁπλῶς εἰπεῖν ἄνθρωπος, ὅ γε τοιοῦτος; ἢ τί τῶν κακῶν οὐ τολμήσειεν ἂν ὁ μηδὲν ὡς ἀληθῶς οἰόμενος εἶναι κακόν, ἢ αἰσχρόν, ἢ δίκαιον, ἢ ἄδικον; Οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνο φαίη τις ἄν, ὅτι τοὺς νόμους δεδοίκασι κριτάς, καὶ τὰς τιμωρίας οἱ τοιοῦτοι. Πῶς γὰρ οἵ γε ἀπαθεῖς καὶ ἀτάραχοι, καθάπερ αὐτοί φασιν, ὄντες; ὅ γέ τοι Τίμων [i] ταῦτα καὶ λέγει περὶ τοῦ Πύῤῥωνος·

ἀλλ' οἷον [k] τὸ ἄτυφον ἐγὼ ἴδον ἠδ' ἀδάμαστον [l]
πᾶσιν ὅσοις δαμνᾶται, ἅμ' ἀῤῥήτοις τε φατοῖς τε
λαῶν ἔθνεα κοῦφα βαρυνόμεν' ἔνθα καὶ ἔνθα
ἐκ παθέων δόξης τε καὶ εἰκαίης νομοθήκης.

Ὁπόταν μέντοι φῶσι τὸ σοφὸν δὴ τοῦτο, ὅτι δέοι κατακολουθοῦντα φύσει καὶ τοῖς ἔθεσι ζῆν, μηδενὶ μέντοι συγκατατίθεσθαι, πάνυ τινές εἰσιν εὐήθεις. Εἰ γὰρ μηδενὶ ἄλλῳ, τούτῳ γοῦν αὐτῷ δέοι ἂν συγκα-

---

rem præsens præsentem jure sic compellet : quid ipse tibi homo nequam, molestus es, dum ista scribis eaque commemoras, quæ nescis? Cur enim ei occurristi, et cur sermonem cum eo contulisti potius, quam non contulisti? Sed egregius ille tuus Pyrrho satisne quorsum ad Pythia spectanda pergeret ipse norat? an furiosorum more in via temere vagabatur? Idem vero quum et homines et hominum ignorantiam accusare cœpit, illumne vera prædicare dicemus, nec ne? Porro Timonem ejus oratione commotum contendemusne isti astipulatum esse, an aurem non præbuisse? Si enim fidem homini non habuit, qui tandem evasit e saltatore philosophus, et cur Pyrrhonem perpetuo admiratus est? Quodsi ejus verbis album calculum adjecit, ineptit profecto, qui nos dum philosophatur, philosophari prohibeat. Omnino quid illi Timonis silli et jactæ in universum genus humanum contumeliæ, et tradita Ænesidemi perniciosa ista rudimenta, et tota illa verborum congeries sibi velit, mirum jure cuipiam videatur. Si enim idcirco hæc scripserunt, quia nos ad frugem compellere posse sibi viderentur, atque eo consilio omnes sibi reprehendendos putant, ut nugari tandem desinamus, nimirum veritatem cognitam nos habere volunt, atque existimare, tales esse res, quales Pyrrho statuebat. Itaque si ipsis credamus, e deterioribus meliores efficiamur, dum et melius de rebus ipsis judicabimus et saniora loquentes audiemus. Quæ quum ita sint, qui tandem omnia æque promiscua et injudicata esse queant? aut quomodo ita nos geramus, ut nemini assentiamur, neque quidquam opinemur? At vero si nihil prosunt istæ disputationes, cur molesti nobis sunt? aut quamobrem Timon ait :

Cum Pyrrhone hominum possit contendere nemo.

Nec enim causæ quidquam fuerit, cur Pyrrhonem potius admiremur, quam aut Corybum illum aut Melitidem, qui stultitia videntur inclaruisse. Sed illud quoque, quod dicam, considerandum est. Nam qui talis sit, qualis ille, quæso, civis, aut judex, aut consiliarius, aut amicus, aut denique homo futurus est? vel quæ facinora non audebit qui nihil vere honestum aut turpe, qui justum esse nihil aut injustum opinabitur? Neque enim quisquam affirmaverit, istud hominum genus legum auctoritatem et pœnas extimescere. Quomodo enim in eos metus cadat, qui se ab omni animi perturbatione vacuos et intrepidos prædicant? Nam de Pyrrhone quidem hæc canit Timon :

sed qualem ego vidi modestum indomitumque
omnibus iis quibus domantur, simul tacendis et dicendis,
leves hominum nationes agitatæ ultro citroque
commotionibus, gloria et temere scriptis legibus.

Quum autem præclarum illud sapientiæ præceptum dant, debere unumquemque nostrum naturæ et moribus convenienter viventem nemini astipulari, stultissime faciunt. Nam ut cæteris omnibus non credatur, huic tamen neces

ταθέσθαι, καὶ ὑπολαβεῖν οὕτως ἔχειν αὐτό. Τί δὲ μᾶλλον τῇ φύσει καὶ τοῖς ἔθεσι δεῖ κατακολουθεῖν, ἢ οὐ δεῖ, μὴ εἰδότας γε δὴ μηδέν, μηδὲ ἔχοντάς τι ὅτῳ κρινοῦμεν; Ἐκεῖνο μὲν γὰρ καὶ παντάπασίν ἐστιν ἠλίθιον, ἐπειδὰν λέγωσιν, ὅτι καθάπερ τὰ καθαρτικὰ φάρμακα συνεκκρίνει μετὰ τῶν περιττωμάτων καὶ ἑαυτά, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ πάντα ἀξιῶν εἶναι λόγος ἄδηλα, μετὰ τῶν ἄλλων ἀναιρεῖ καὶ ἑαυτόν. Εἰ γὰρ αὐτὸς αὑτὸν ἐλέγχοι, ληροῖεν ἂν οἱ χρώμενοι τούτῳ. Βέλτιον οὖν ἡσυχίαν ἄγειν αὐτούς, καὶ μηδὲ τὸ στόμα διαίρειν. Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ὅμοιον ἔχει τι τὸ καθαρτικὸν φάρμακον, καὶ ὁ τούτων λόγος. Τὸ μὲν γὰρ φάρμακον ἐκκρίνεται, κἂν τοῖς σώμασιν οὐχ ὑπομένει· τὸν μέντοι λόγον ἐν ταῖς ψυχαῖς ὑπάρχειν δεῖ τὸν αὐτὸν ὄντα, καὶ πιστευόμενον αἰεί. Μόνος γὰρ οὗτος εἴη ἂν ὁ ποιῶν ἀσυγκαταθέτους. Ὅτι δ' οὐκ οἴονται τὸν ἄνθρωπον ἀδόξαστον εἶναι, καὶ ὧδὶ καταμάθοι τις ἄν. Ἀδύνατον γὰρ τὸν αἰσθανόμενον μὴ αἰσθάνεσθαι. Τὸ δὲ αἰσθάνεσθαι γνωρίζειν τι ἦν. Ὅτι δὲ καὶ πιστεύει τῇ αἰσθήσει, πᾶσι φανερόν. Ἀκριβέστερον γὰρ θέλων ἰδεῖν ἀπέψησε τὼ ὀφθαλμώ, καὶ προσῆλθεν ἐγγύτερον, καὶ ἐπιλλίσατο. Καὶ μὴν ἡδόμενοί γε καὶ πονοῦντες ἴσμεν. Οὐδὲ γὰρ οἷόν τε τὸν καιόμενον ἢ τεμνόμενον ἀγνοεῖν. Τὰς δὲ δὴ μνήμας καὶ ἀναμνήσεις τίς οὐκ ἂν φαίη μεθ' ὑπολήψεως γίγνεσθαι; Περὶ μὲν γὰρ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν, ὅτι τὸ τοιοῦτον ἄνθρωπός ἐστιν, ἔτι δὲ περὶ τῶν ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν, τί λέγοι τις ἄν; Οὐδὲν γὰρ ἂν ἦν [m] τούτων, εἰ μὴ πεφύκειμεν ὑπολαμβάνειν. Ἀλλ' ἔγωγε ἐῶ τἄλλα. Τοῖς μέντοι λεγομένοις ὑπὸ τούτων ἐάν τε πιστεύωμεν, ἐάν τε ἀπιστῶμεν, ἀναγκαίως ἔχει δοξάζειν πάντῃ τε καὶ πάντως. Ὅτι μὲν οὖν ἀμήχανόν ἐστι φιλοσοφεῖν τὸν τρόπον τοῦτον, φανερόν. Ὅτι δὲ καὶ παρὰ φύσιν, καὶ παρὰ τοὺς νόμους, ὧδὶ κατίδοιμεν ἄν. Εἰ μὲν γὰρ τῷ ὄντι τὰ πράγματα τοιαῦτα εἴη, τί λοιπὸν ἀλλ' ἢ καθάπερ ἐν ὕπνῳ, ζῆν ἡμᾶς εἰκῇ καὶ ἐμπλήκτως; Ὥστε φλυαροῖεν ἂν οἱ νομοθέται, καὶ στρατηγοί, καὶ οἱ παιδεύοντες. Ἀλλ' ἔμοιγε δοκοῦσιν οἱ μὲν ἄλλοι πάντες ἄνθρωποι ζῆν κατὰ φύσιν, μόνοι μέντοι τετυφῶσθαι, μᾶλλον δὲ μεμηνέναι μανίαν ἐρρωμένην οἱ ταῦτα ληροῦντες. Οὐχ ἥκιστα μέντοι τοῦτο καταμάθοι τις ἂν κἀκεῖθεν. Ἀντίγονος γὰρ ὁ Καρύστιος κατὰ τοὺς αὐτοὺς γενόμενος χρόνους, καὶ ἀναγράψας αὐτῶν τὸν βίον, φησὶ τὸν Πύῤῥωνα διωκόμενον ὑπὸ κυνός, ἀναφυγεῖν ἐπί τι δένδρον· σκωπτόμενον δὲ ὑπὸ τῶν παρόντων, εἰπεῖν ὡς χαλεπὸν εἴη τὸν ἄνθρωπον ἐκδῦναι. Φιλίστης δὲ τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ θυούσης, ἔπειτα τῶν φίλων τινὸς ὑποσχομένου τὰ πρὸς τὴν θυσίαν, καὶ μὴ παρασχομένου· τοῦ μέντοι Πύῤῥωνος πριαμένου καὶ ἀγανακτοῦντος, ἐπειδήπερ ὁ φίλος ἔλεγεν, ὡς οὐ ποιήσαιτο σύμφωνα τοῖς λόγοις, οὐδ' ἄξια τῆς ἀπαθείας· εἰπεῖν αὐτόν, ἐν γοῦν γυναικὶ οὐ δεῖ τὴν ἀπόδειξιν αὐτῆς ποιεῖσθαι. Καίτοι δικαίως ἂν εἶπεν ὁ φίλος, ὅτι ματαία καὶ ἐν γυναικί, καὶ κυνί, καὶ πᾶσιν. Εἰ δή σοι τῶν λόγων τούτων ἐστὶν ὄφελος, ὀρθῶς γ' ἔχει μαθεῖν, καὶ τίνες οἱ ζη-

---

sario saltem fides habenda sit, planeque statuendum ita rem se habere. Sed enim cur naturam et mores sequi nos potius oporteat, quam ab iis discedere, qui nec sciamus omnino quidquam, nec quidquam habeamus, quo res judicemus? Illud enim hominis admodum stulti est, quod addunt, quemadmodum medicamenta purgativa simul cum excrementis excernuntur, sic etiam rationem, quæ omnia incerta esse efficiat, æque ac reliqua tolli. Nam si se ipsa redarguat, ineptiant qui ea utuntur. Quiescant igitur isti, ac ne hiscant quidem. Neque vero purgativo medicamento quidquam simile istorum ratio habet. Quippe medicamentum ita excernitur, ut in corpore minime resideat: at hæc ratio eadem maneat hæreatque in animo fidesque ei semper adjungatur necesse est. Sola enim aliis nos assentiri prohibeat. Sed ab illis homines haudquaquam pro nihil opinantibus haberi, vel ex hoc intelligas. Qui sentit, idem ut non sentiat fieri nullo modo potest: sentire autem cognoscere est. At homines sensui fidem adjungere nemo non videt. Nam ut diligentius aliquid considerare possint, cum abstergere oculos, tum etiam propius accedere ac subinde nictando considerare solent. Quin etiam ipsi nostrum tam lætitiæ quam doloris sensum novimus. Neque enim fieri potest, ut quis nesciens uratur aut secetur. Memoriam similiter ac recordationem quis non cum existimatione conjunctam esse dixerit? Quid de communibus animi notionibus, quæ ejusmodi hominem esse clamant, præterea quid de litteris et artibus dicetur? Horum enim nihil exstaret, nisi ad existimandum nati et apti essemus. At mitto cætera, dum hoc unum constet, fidem ut illorum verbis sive adjungamus, sive derogemus, opinandi facultatem omnino et utique nobis esse relinquendam. Nullam igitur hujusmodi philosophandi rationem esse posse apparet. Quæ quantopere etiam naturæ et legibus repugnet, nunc videamus. Nam si vere ita se res habeant, quid aliud superest, nisi ut sic tanquam in somno temere stolideque vivamus? Quamobrem nugentur legumlatores, duces, præceptores. Sed mihi videntur cæteri omnes homines naturæ convenienter vivere, solique philosophi illi qui tam absurda loquantur, desipere vel potius vehementer furere. Quod ipsum maxime vel ex hoc intelligas. Antigonus enim Carystius, qui iisdem temporibus vixit illorumque vitam scripsit, Pyrrhonem ait, ut insequentem canem effugeret, in arborem aliquando evasisse; deinde vero ab iis qui aderant ea de causa ludibrio habitum, ægre hominem exui respondisse. Præterea quum Philiste ejus soror sacrificium pararet, quendam ex amicis qui res ad illud necessarias pollicitus erat, promissis non stetisse. Pyrrhonem igitur eos sumtus facere coactum in-

λώσαντες αὐτὸν ἐγένοντο, καὶ τίνας ἐζήλωσεν αὐτός. Ὁ μὲν οὖν Πύῤῥων Ἀναξάρχου τινὸς ἐγένετο μαθητής, ὃς τὸ μὲν πρῶτον ἦν ζωγράφος, οὐδ' οὕτως εὐτυχής, ἔπειτα τοῖς Δημοκρίτου βιβλίοις ἐντυχών, χρηστὸν μὲν οὐδὲν οὔτε εὗρεν, οὔτε ἔγραψε, κακῶς δὲ πάντας εἶπε καὶ θεοὺς καὶ ἀνθρώπους. Αὐτὸς δ' ὕστερον τοῦτον τὸν τῦφον περιβαλλόμενος, καὶ καλῶν ἄτυφον ἑαυτόν, οὐδὲν ἐν γραφῇ κατέλιπεν. Ἐγένετο δὲ μαθητὴς αὐτοῦ Τίμων Φλιάσιος, ὃς τὸ μὲν πρῶτον ἐχόρευεν ἐν τοῖς θεάτροις· ἔπειτα δ' ἐντυχὼν αὐτῷ συνέγραψεν ἀργαλέας παρῳδίας καὶ βωμολόχους, ἐν αἷς βεβλασφήμηκε πάντας τοὺς πώποτε φιλοσοφήσαντας. Οὗτος γὰρ ἦν ὁ τοὺς σίλλους γράψας καὶ λέγων· [n]

σχέτλιοι ἄνθρωποι, κάκ' ἐλέγχεα, γαστέρες οἶον,
οἵων ἔκ τ' ἐρίδων [o] ἔκ τε στοναχῶν πέπλασθε! [p] καὶ
ἄνθρωποι κενεῆς οἰήσιος ἔμπλεοι ἀσκοί.

Μηδενὸς δ' ἐπιστραφέντος αὐτῶν, ὡς εἰ μηδὲ ἐγένοντο τοπαράπαν, ἐχθὲς καὶ πρώην ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τῇ κατ' Αἴγυπτον Αἰνησίδημός τις ἀναζωπυρεῖν ἤρξατο τὸν ὕθλον τοῦτον. Καὶ σχεδὸν οἱ μὲν κράτιστοι δοκοῦντες εἶναι τῶν τὴν ὁδὸν βεβαδικότων ταύτην, εἰσὶν οὗτοι. Ὅτι μὲν οὖν τὴν τοιαύτην εἴτε αἵρεσιν, εἴτε ἀγωγὴν λόγων, εἴτε ὅπη καὶ ὅπως ἂν ἐθέλῃ τις [q] καλεῖν αὐτήν, οὐδεὶς ἂν εὐφρονῶν ὀρθὴν εἶναι φαίη, δῆλον. Ἐγὼ μὲν οὐδὲ φιλοσοφίαν οἴομαι δεῖν ὀνομάζειν αὐτήν, ἀναιροῦσάν γε δὴ τὰς τοῦ φιλοσοφεῖν ἀρχάς. Ταῦτα μὲν οὖν πρὸς τοὺς κατὰ Πύῤῥωνα φιλοσοφεῖν νομιζομένους. Συγγενῆ δ' αὐτοῖς εἴη ἂν καὶ τὰ ἀντιλεγόμενα πρὸς τοὺς κατὰ Ἀρίστιππον τὸν Κυρηναῖον, μόνα λέγοντας εἶναι τὰ πάθη καταληπτά. Σωκράτους δ' ἑταῖρος ὁ Ἀρίστιππος ἦν, ὁ τὴν καλουμένην Κυρηναϊκὴν συστησάμενος αἵρεσιν, ἀφ' ἧς τὰς ἀφορμὰς Ἐπίκουρος πρὸς τὴν του τέλους ἔκθεσιν εἴληφεν. Ἦν δ' ὁ Ἀρίστιππος ὑγρὸς πάνυ τὸν βίον καὶ φιλήδονος· ἀλλ' οὐδὲν μὲν οὗτος ἐν τῷ φανερῷ περὶ τέλους διελέξατο· δυνάμει δὲ τῆς εὐδαιμονίας τὴν ὑπόστασιν ἔλεγεν ἐν ἡδοναῖς κεῖσθαι. Ἀεὶ γὰρ λόγους περὶ ἡδονῆς ποιούμενος, εἰς ὑποψίαν ἦγε τοὺς προσιόντας αὐτῷ τοῦ λέγειν, τέλος εἶναι τὸ ἡδέως ζῆν. Τούτου γέγονεν ἀκουστὴς Σύναλλος καὶ ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ Ἀρήτη. Ἥτις γεννήσασα παῖδα ὠνόμασεν Ἀρίστιππον, ὃς ὑπαχθεὶς ὑπ' αὐτῆς εἰς λόγους φιλοσοφίας, μητροδίδακτος ἐκλήθη· ὃς καὶ σαφῶς ὡρίσατο τέλος εἶναι τὸ ἡδέως ζῆν, ἡδονὴν ἐντάττων τὴν κατὰ κίνησιν. Τρεῖς γὰρ ἔφη καταστάσεις εἶναι περὶ τὴν ἡμετέραν σύγκρασιν· μίαν μέν,

---

dignari cœpisse, quod ex amico isto audiret, se haudquaquam philosophiæ præcepta esse observaturum, neque ita victurum, ut omni animi perturbatione careret. Tum Pyrrhonem homini respondisse, hujus rei documentum in muliercula causa dari non oportere. Atqui merito amicus ille diceret, in muliere, in cane in reliquis denique omnibus inane totum hoc disputandi genus futurum. Quodsi hæc oratio tibi prodest, haud absurdum erit, tum quos habuerit assectatores, tum quos ipse æmulatus sit, cognoscere. Fuit igitur Pyrrho Anaxarchi cujusdam discipulus: ac primum quidem picturæ operam dedit, sed vano conatu rem aggressus est, deinde vero posteaquam Democriti libros legisset, nihil aut in iis boni reperit aut ipse conscripsit, sed deos tantum hominesque omnes probris et maledictis vexavit. Idem postea quum hoc fastus genus sibi induisset, ac tamen minime fastosum se appellaret, nihil scriptum reliquit. Ejus disciplina usus est Timon Phliasius, primo in scenis saltare solitus; qui ubi deinde hominem audivit, versus mordaces et scurriles edidit, quibus omnem superiorum philosophorum nationem proscindebat. Fuit enim is sillorum auctor, in quibus ita scribit:

duri homines, ignavum genus, ventres solum,
quibus e litibus et suspiriis conflati estis! Et
homines vanæ opinionis pleni utres.

Quum autem jam nemo eos observaret, quasi omnino nunquam fuissent, heri aut nudius tertius Alexandriæ, Ægypti urbe, exstitit Ænesidemus quidam, qui antiquum illud nugarum genus renovare aggrederetur. Atque hi fere sunt ex vulgi opinione principes, qui hanc philosophandi viam inierunt. Et hanc talemque vel sectam vel disciplinam, vel utcunque et quomodocunque eam appellare libet, neminem qui quidem prudens sit, approbaturum esse manifestum est. Ego vero ne philosophiam quidem eam vocandam existimo, quum ipsa philosophiæ principia tollat. Hæc igitur adversus philosophos, qui Pyrrhonis assectatores habentur, dicta sunto. Quibus cognata illa fuerint, quæ opponi solent hominibus ex Aristippi Cyrenæi disciplina profectis, qui solos affectus mente comprehendi posse statuebant. Socratis autem sodalis Aristippus fuit, qui Cyrenaicam sectam instituit, ex qua quidem Epicurus finis illius constituendi occasionem arripuit. Erat enim Aristippus in omni vita mollis admodum et voluptarius; qui etsi nihil unquam ipse palam de fine disseruit, potentia tamen beatitudinis fundamentum in voluptatibus positum esse docuit. Nam quum de voluptate perpetuo loqueretur, præbuit auditoribus suis suspicionem finis in vitæ deliciis collocati. Is Synallum quendam ejusque filiam Areten discipulos habuit. Hæc filium suscepit nomine Aristippum, qui ab ipsa ad philosophiæ studium impulsus, matris discipulus vulgo dicebatur. Hic aperte statuit finem esse suaviter vivere, voluptatem eam ponens, quæ in aliqua commotione versaretur. Triplicem enim temperationis nostræ conditionem esse censebat: unam qua doleremus, tempestati in mari coortæ persimilem: alteram, qua lætaremur, et placido æquori similes essemus: placidam enim commotionem esse vo-

καθ' ἣν ἀλγοῦμεν, ἐοικυῖαν τῷ κατὰ θάλασσαν χειμῶνι· ἑτέραν δέ, καθ' ἣν ἡδόμεθα, τῷ λείῳ κύματι ἀφομοιούμενοι· εἶναι γὰρ λείαν κίνησιν τὴν ἡδονήν, οὐρίῳ παραβαλλομένην ἀνέμῳ· τὴν δὲ τρίτην μέσην εἶναι κατάστασιν, καθ' ἣν οὔτε ἀλγοῦμεν, οὔτε ἡδόμεθα, γαλήνῃ [r] παραπλησίαν οὖσαν. Τούτων δὴ καὶ ἔφασκε τῶν παθῶν μόνων ἡμᾶς τὴν αἴσθησιν ἔχειν. Πρὸς οὓς ἀντιλέλεκται ταῦτα.

(Eusebius Præparat. Evang lib. XIV, cap. 18 πρὸς τοὺς κατὰ Πύρρωνα σκεπτικούς, ἤτοι ἐφεκτικοὺς ἐπικληθέντας, μηδὲν καταληπτὸν εἶναι ἀποφηναμένους. Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ. Scripsi : [a] οὐδ' οὐκ ἔστιν] codd. οὔτ' οὐκ ἔστιν. — [b] εἰ καὶ δοίημεν] libri εἰ καὶ δώημεν. — [c] ἀνάγκη δὲ] cum Vigero; codd. ἀνάγκη τε — [d] ἡδέως ἄν τις ἔροιτο] libri ἡδέως ἄν τις εἴρετο. — [e] διελέχθης] codd. διηλέχθης bis. — [f] Τίμων φησίν] Vid. Phil. Gr. Fragm. vol. I, pag. 95. — [g] Κόρυβον] Corybus sive Corœbus (Κόροιβος), Mygdonis filius, a poetis stulti hominis persona sæpe indutus, passim a veteribus memoratur. Vid. Eurip. Rhes. 539; Quint. Smyrn. XIII, 169; Pausan. X, 27, 1; Virg. Æn. II, 341 et ibi Heyn. Excurs. X. Hinc proverbium Κοροίβου ἠλιθιώτερος apud Zenob. IV, 58; Apostol. X, 3; Diogenian. V, 56 et μωρότερος Κορύβου apud Apostol. XI, 93. — [h] Μελιτίδην] De hoc aliisque hominibus stultis sic Ælianus var. hist. XIII, 1 φασὶ παχύτατον γενέσθαι τὴν διάνοιαν οἱ τῆς κωμῳδίας ποιηταί, τὸ δέρμα ἔχοντα ἀδιακόντιστον, Πολύδωρόν τινα· καὶ ἄλλον Κοικυλίωνα ὄνομα, ὅσπερ τὰ κύματα ἠρίθμει ὑπὸ τῆς ἄγαν μανίας. Λόγος δέ τις καὶ Σαννυρίωνα τοιοῦτον γενέσθαι, ὃς ἐν τῇ ληκύθῳ τὴν κλίμακα ἐζήτει. Καὶ Κόροιβον δέ, καὶ Μελιτιάδην καὶ ἐκείνους ἀνοήτους φασίν. Aristophanes Ran. 990 τέως δ' ἀβελτερώτατοι, κεχηνότες Μαμμάκυθοι, Μελιτίδαι καθῆντο, ubi legendus est interpres græcus. — [i] Τίμων] vid. Phil. Gr. Fragm. vol. I, pag. 95. — [k] ἀλλ' οἷον] cum Vigero; membranæ ἀλλοῖον. — [l] ἡδ' ἀδάμαστον] e Vigeri conjectura; codd. ἢ ἀδάμαστον. — [m] οὐδὲν γὰρ ἂν ἦν] libri οὐδὲν γὰρ ἦν. — [n] Vid. Phil. Gr. Fragm. vol. I, pag. 85 — [o] οἵων ἔκ τ' ἐρίδων] cod. τοίων apud Eusebium et ποίων apud Theodoretum de curandis gentium morbis serm. 2 tom. IV, p. 489. — [p] ἔκ τε στοναχῶν πέπλασθε] cum Eusebio; Theodoretus καὶ λεσχομάχων πεπλάνησθε. — [q] ὅπως ἂν ἐθέλῃ τις] codd. ὅπως ἐθέλῃ τις. — [r] γαλήνῃ] libri γαληνῇ. —)

4. Ἑξῆς δ' ἂν εἶεν οἱ λέγοντες μόνα τὰ πάθη καταληπτά. Τοῦτο δ' εἶπον ἔνιοι τῶν ἐκ τῆς Κυρήνης. Οὗτοι δ' ἠξίουν, ὥσπερ ὑπὸ κάρου πιεζόμενοί τινες, οὐδὲν εἶναι τὸ παράπαν, εἰ μή τις παραστὰς αὐτοὺς παίοι καὶ κεντῴη. Καιόμενοι γὰρ ἔλεγον καὶ τεμνόμενοι γνωρίζειν, ὅτι πάσχοιέν τι· πότερον δὲ τὸ καῖον εἴη πῦρ, ἢ τὸ τέμνον σίδηρος, οὐκ ἔχειν εἰπεῖν. Τοὺς δὲ ταῦτα λέγοντας εὐθὺς ἔροιτό τις ἄν, εἰ δὴ τοῦτο γοῦν ἴσασιν αὐτοί, διότι πάσχουσί τι καὶ αἰσθάνονται. Μὴ εἰδότες μὲν γὰρ οὐδ' εἰπεῖν δυνηθεῖεν ἂν ὅτι μόνον ἴσασι τὸ πάθος. Εἰ δ' αὖ γνωρίζουσιν, οὐκ ἂν εἴη μόνα τὰ πάθη καταληπτά. Τὸ γάρ, ἐγὼ καίομαι, λόγος ἦν καὶ οὐ πάθος. Ἀλλὰ μὴν ἀνάγκη γε τρία ταῦτα συνυφίστασθαι, τό τε πάθος αὐτό, καὶ τὸ ποιοῦν, καὶ τὸ πάσχον. Ὁ τοίνυν ἀντιλαμβανόμενος τοῦ πάθους πάντως αἰσθάνοιτ' ἄν. Οὐ γὰρ δὴ ὅτι μέν, εἰ τύχοι, θερμαίνεται γνωριεῖ, πότερον δ' αὐτὸς ἢ ὁ γείτων, ἀγνοήσει· καὶ νῦν ἢ πέρυσι· καὶ Ἀθήνησιν ἢ ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ ζῶν ἢ τεθνεώς, ἔτι δὲ ἄνθρωπος ὢν ἢ λίθος. Οὐκοῦν εἴσεται καὶ ὑφ' οὗ πάσχει. Καὶ γὰρ ἀλλήλους γνωρίζουσι, καὶ ὁδούς, καὶ πόλεις, καὶ τὴν τροφήν. Οἱ δ' αὖ τεχνῖται τὰ ἐργαλεῖα τὰ αὐτῶν οἴδασι. Καὶ οἱ ἰατροὶ καὶ ναυτικοὶ σημειοῦνται τὰ μέλλοντα. Καὶ τῶν θηρίων οἱ κύνες εὑρίσκουσι τοὺς στίβους. Ἔτι γε μὴν ὁ πάσχων τι, πάντως ἢ ὡς οἰκείου τινός, ἢ ὡς ἀλλοτρίου πάθους ἀντιλαμβάνεται. Πόθεν οὖν ἕξει λέγειν, ὅτι τοῦτο μέν ἐστιν ἡδονή, τοῦτο δὲ πόνος; ἢ ὅτι γενόμενος ἢ δρῶν ἢ ἀκούων πάσχοι τι; καὶ τῇ μὲν γλώσσῃ γευόμενος, τοῖς δ' ὄμμασιν ὁρῶν, τοῖς δ' ὠσὶν ἀκούων

---

luptatem, secundi venti simillimam. Tertiam denique mediam esse conditionem, qua nec doleremus, nec lactaremur, malaciæ et tranquillitati comparandam. Horum ille duntaxat animi motuum sensum aliquem nobis inesse docebat. Sed illis hæc adversantur.

4. Deinceps, inquit, eos videamus, qui solos affectus mente comprehendi posse defendunt. Dixerunt hoc quidam ex iis qui Cyrenaicorum sectam professi sunt. Ii sic tanquam somno oppressi omnino nihil esse existimabant, nisi quis propius accedens ipsos feriret aut foderet. Quippe si urerentur ac secarentur, pati se aliquid, sibi liquere, utrum vero ignis esset illud quod ureret, an ferrum quod secaret, id se incompertum habere affirmabant. Ex hoc hominum genere statim quæramus, num id saltem probe sciant, pati se ac sentire aliquid. Hoc illi si nesciant, ne contendere quidem possint, se solos affectus nosse. Sin autem hoc intelligant, non soli affectus mente comprehendi possint. Nam illud *uror* loquentis est, non patientis. Enimvero simul hæc tria subsistere necesse est, primum mala ipsa, deinde id quod ea affert, denique id quod iis premitur. Porro qui malum sustineat, is utique sentiat oportet. Nec enim profecto calefieri se, si forte calescat, intelliget; idem tamen, ipsene an vicinus calefiat, ignorabit : adeoque nunc an superiore anno, Athenis an in Ægypto, vivusne an mortuus, homone an lapis. Quare simul etiam noverit, a quo patiatur. Etenim homines cum se invicem, tum vias etiam, urbes cibosque norunt. Sua porro artificibus

ἢ πῶς ἴσασιν, ὅτι τοδὶ μὲν αἱρεῖσθαι χρῆν, τοδὶ δὲ φεύγειν; Εἰ δὲ μηδὲν τούτων γνοῖεν, οὐχ ἕξουσιν ὁρμήν, οὐδ' ὄρεξιν· οὕτω δ' οὐδ' ἂν ζῶα εἶεν. Γελοῖοι γάρ εἰσιν, ὁπότε λέγοιεν, ὅτι ταῦτα μὲν αὐτοῖς συμβέβηκεν, οὐ μὴν ἴσασί γε πῶς καὶ τίνα τρόπον. Οὗτοι γὰρ οὐδ' εἰ ἄνθρωποι πεφύκασιν, οὐδ' εἰ ζῶσιν, ἔχοιεν ἂν εἰπεῖν· οὐκοῦν οὐδ' εἰ λέγουσί τι καὶ ἀποφαίνονται. Πρὸς δὴ τοὺς τοιούτους τίς ἂν εἴη λόγος; θαυμάσαι μέν τις ἄν, εἰ ἀγνοοῦσι πότερον ἐπὶ τῆς γῆς εἰσιν, ἢ ἐν τῷ οὐρανῷ· πολλῷ δὲ θαυμασιώτερον, εἰ οὐκ οἴδασι, καὶ ταῦτα φάσκοντες φιλοσοφεῖν, ἆρά γε τὰ τέτταρα πλείονά ἐστιν ἢ τὰ τρία· καὶ τὸ ἓν καὶ τὰ δύο, πόσα ἐστίν. Οὐδὲ γὰρ ὁπόσους ἔχουσιν ἐπὶ τῶν χειρῶν δακτύλους οὗτοί γε δύνανται εἰπεῖν, οὐδὲ πότερον ἕκαστος αὐτῶν εἷς ἐστιν, ἢ πλείους. Ὥστε οὐδὲ τοὔνομα τὸ ἴδιον εἰδέναι ἄν, [a] οὐδὲ τὴν πατρίδα καὶ τὸν Ἀρίστιππον. Οὐκοῦν οὐδὲ τίνας φιλοῦσιν ἢ μισοῦσιν, οὐδὲ τίνων ἐπιθυμοῦσιν· οὐδ' εἰ γελάσαιεν ἢ δακρύσαιεν, ἕξουσιν εἰπεῖν, οὐδ' ὅτι τὸ μὲν εἴη γελοῖον, τὸ δὲ λυπηρόν. Δῆλον οὖν ὡς οὐδὲ τί νυνὶ λέγομεν ἡμεῖς, συνίασιν. Οὐδὲν οὖν οἵ γε τοιοῦτοι διαφέροιεν ἂν ἐμπίδων ἢ μυιῶν, καίτοι κἀκεῖνα γνωρίζει τὰ κατὰ φύσιν. Πρὸς δὴ τοὺς οὕτω διακειμένους, εἰ καὶ μυρία λέγειν ἔνεστιν, ἀλλ' ἀρκεῖ γε καὶ ταῦτα. Ἕπεται τούτοις οὖν, συνεξετάσαι καὶ τοὺς τὴν ἐναντίαν βαδίζοντας, καὶ πάντα χρῆναι πιστεύειν ταῖς τοῦ σώματος αἰσθήσεσιν ὁρισαμένους, ὧν εἶναι Μητρόδωρον τὸν Χῖον καὶ Πρωταγόραν τὸν Ἀβδηρίτην. Τὸν μὲν οὖν Μητρόδωρον Δημοκρίτου ἔφασαν ἀκηκοέναι· ἀρχὰς δὲ ἀποφήνασθαι τὸ πλῆρες καὶ τὸ κενόν· ὧν τὸ μὲν ὄν, τὸ δὲ μὴ ὂν εἶναι. Γράφων γέ τοι περὶ φύσεως εἰσβολῇ ἐχρήσατο τοιαύτῃ· οὐδεὶς ἡμῶν οὐδὲν οἶδεν, οὐδ' αὐτὸ τοῦτο πότερον οἴδαμεν, ἢ οὐκ οἴδαμεν. Ἥτις εἰσβολὴ κακὰς ἔδωκεν ἀφορμὰς τῷ μετὰ ταῦτα γενομένῳ Πύῤῥωνι. Προβὰς δέ φησιν, ὅτι πάντα ἐστίν, ὃ ἄν τις νοήσαι. Τὸν δὲ Πρωταγόραν λόγος ἔχει κεκλῆσθαι ἄθεον. Γράφων γέ τοι καὶ αὐτὸς περὶ θεῶν εἰσβολῇ τοιᾷδε ἐχρήσατο· [b] περὶ μὲν οὖν θεῶν οὐκ οἶδα οὔθ' ὡς εἰσίν, οὔθ' ὁποῖοί τινες ἰδέαν. Πολλὰ γάρ ἐστι τὰ κωλύοντά με ἕκαστον τούτων εἰδέναι. Τοῦτον Ἀθηναῖοι φυγῇ ζημιώσαντες, τὰς βίβλους αὐτοῦ δημοσίᾳ ἐν μέσῃ τῇ ἀγορᾷ κατέκαυσαν. Ἐπεὶ οὖν οἵδε μόναις δεῖν ἔφασαν ταῖς αἰσθήσεσι πιστεύειν, τὰς πρὸς αὐτοὺς ἀντιῤῥήσεις θεασώμεθα.

(Eusebius Præparat. Evang. lib. XIV, cap. 19. πρὸς τοὺς κατ' Ἀρίστιππον φιλοσόφους, μόνα λέγοντας τὰ πάθη εἶναι καταληπτά, τὰ δὲ λοιπὰ ἀκατάληπτα. Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ. Scripsi : [a] εἰδέναι ἄν] codd. εἰδεῖν ἄν. — [b] περὶ μὲν οὖν θεῶν οὐκ οἶδα οὔθ' ὡς εἰσίν, οὔθ' ὁποῖοί τινες ἰδέαν] cum codd.; idem lib. XIV, cap. 3 ita scribit : ὁ μὲν γὰρ Δημοκρίτου γε

---

nota sunt instrumenta. Quid? quod medici et nautici futura præsentiunt. Imo e bestiis etiam canes tritas vias reperiunt. Quin etiam qui aliquid patitur, is omnino quasi proprium aut tanquam alienum malum sustineat necesse est. Qui ergo dicere poterit, voluptatem unam esse rem, alteram laborem? aut sese gustu aut visu aut auditu aliquid pati? et gustare se lingua, videre oculis, auribus audire? aut qui tandem alterum expetendum, alterum fugiendum esse sciunt? Quorum si nihil ipsi norunt, ne impetum quidem ullum aut appetitum habent, et idcirco ne animantia quidem sunt. Nam risum movent, quum ajunt, ea quidem sibi evenisse, qui tamen vel quemadmodum evenerint, se nescire. Hi enim nec num homines sint, nec num vivant, declarare queant; ideoque nec num aliquid loquantur ac statuant. Cum hoc igitur hominum genere quod commercium habere possimus? Et quidem mirabimur, eos in cœlone an in terra versentur, ignorare : at longe mirabilius est, quum philosophari se profiteantur, eos tamen non intelligere, sintne quatuor plura quam tria : et unum ac duo, quot sint. Nam quot in manibus digitos habeant, aut sitne horum quilibet unus an plures, definire nequeunt. Quamobrem ne nomen quidem ipsi suum noverint, nec patriam, nec Aristippum. Ergo quos vel ament, vel oderint, vel concupiscant : porro rideant an lacrimentur, pronuntiare non queant : ideoque ne dicere quidem, hoc jucundum esse, illud molestum. Liquet igitur ipsos, quid nunc nos dicamus, ne intelligere quidem. Quocirca inter tales homines atque inter culices aut muscas omnino nihil interest, tametsi bestiolæ istæ res naturæ suæ congruentes norunt. Verum hæc e sexcentis quæ urgeri possint, adversus homines sic animatos dicta sufficiant. Sequitur, ut eorum etiam, qui contrariam inierunt viam, atque in omnibus rebus fidem sensibus adjungendam esse censent, sententiam exploremus. Horum e numero sunt Metrodorus Chius et Protagoras Abderites. Et Metrodorus quidem, ut ajunt, Democriti auditor fuit, ac principia duo, plenum et vacuum posuit; e quibus alterum ens, alterum non ens esse affirmabat. Is de natura scripturus tali usus est disputationis proœmio : nemo nostrum quidquam scit, ne hoc ipsum quidem, sciamusne aliquid, an nihil sciamus. Hoc proœmium pessimum locum Pyrrhonis, qui postea vivebat, dubitationi fecit. At idem ulterius progressus, id esse omnia statuit, quod quisque intelligat. Cæterum quod ad Protagoram attinet, atheum illum dictum esse tradunt. Quippe quum et ipse de diis scriberet, sic sermonem orsus est : de diis neque ut sint, neque qualem speciem habeant, scio. Sunt enim multa, quæ me singula horum scire prohibeant. Hujus jam exsilio multati libros Athenienses publice medio in foro combusserunt. Sed quoniam solis isti sensibus credendum esse dixerunt, quibus refellantur argumentis, videamus.

γονὼς ἑταῖρος ὁ Πρωταγόρας ἄθεον ἐκτήσατο δόξαν. Λέγεται γοῦν τοιᾷδε κεχρῆσθαι εἰσβολῇ ἐν τῷ περὶ θεῶν συγγράμματι· περὶ μὲν θεῶν οὐκ οἶδα οὔθ' ὡς εἰσίν, οὔθ' ὡς οὐκ εἰσίν, οὔθ' ὁποῖοί τινες ἰδέαν. Quamobrem hic locus ex altero corrigi poterit. Neque tamen quidquam mutandum esse censui, præsertim quum scriptores alii aliter hæc Protagoræ verba referant, velut Sextus Empiricus adv. Math. IX, 57 ὁ δὲ Πρωταγόρας ῥητῶς που γράψας· περὶ θεῶν οὔτ' εἰ εἰσίν, οὔθ' ὁποῖοί τινές εἰσι, δύναμαι λέγειν· πολλὰ γάρ ἐστι τὰ κωλύοντά με. Theophilus ad Autol. lib. III, cap. 7 καὶ Πρωταγόρας ὁ Ἀβδηρίτης λέγων· εἴτε γὰρ εἰσὶ θεοὶ οὐ δύναμαι περὶ αὐτῶν λέγειν, οὔτε ὁποῖοί εἰσι δηλῶσαι· πολλὰ γάρ ἐστι τὰ κωλύοντά με. Vid. Philos. Græc. Fragm. vol. II, p. 130 sq.)

5. Γεγόνασι δέ τινες, οἱ ἀξιοῦντες τῇ αἰσθήσει καὶ ταῖς φαντασίαις μόναις δεῖν πιστεύειν. Ἔνιοι δέ φασι καὶ τὸν Ὅμηρον αἰνίττεσθαι τὸ τοιοῦτο, πάντων ἀποφαίνοντα τὸν Ὠκεανὸν ἀρχήν, ὡς ἐν ῥύσει τῶν πραγμάτων ὄντων. Καὶ μὴν καὶ Μητρόδωρος ὁ Χῖος τὸ αὐτὸ τοῦτο λέγει. Οὐ μὴν ἀλλ' ἄντικρύς γε Πρωταγόρας ὁ Ἀβδηρίτης. Οὗτος γὰρ ἔφη μέτρον εἶναι πάντων χρημάτων τὸν ἄνθρωπον· τῶν μὲν ὄντων, ὡς ἔστι· τῶν δ' οὐκ ὄντων, ὡς οὐκ ἔστιν. Ὁποῖα γὰρ ἑκάστῳ φαίνεται τὰ πράγματα, τοιαῦτα καὶ εἶναι. Περὶ δὲ τῶν ἄλλων μηδὲν ἡμᾶς δύνασθαι διισχυρίσασθαι. Πρὸς δὲ τούτους εἴποι τις ἄν, ἃ καὶ ὁ Πλάτων ἐν Θεαιτήτῳ· πρῶτον μέν, τί δήποτε τοιούτων γε δὴ τῶν πραγμάτων ὄντων, ἠξίωσαν εἶναι μέτρον τῆς ἀληθείας τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' οὐ συνῆκαν τὸ κεφάλαιον; ἔπειτα δὲ πῶς ἔλεγον εἶναι σοφοὺς ἑαυτούς, εἰ δὴ πᾶς τις αὐτὸς ἑαυτῷ μέτρον ἐστὶ τῆς ἀληθείας; ἢ πῶς ἐλέγχουσι τοὺς ἄλλους, εἴπερ ἑκάστῳ τὸ φαινόμενον ἀληθές ἐστιν; ἀγνοοῦμέν τέ τινα, καίτοι πολλάκις αἰσθανόμενοι, καθάπερ ἐπειδὰν τῶν βαρβάρων ἀκούωμεν; Ὅ γε μὴν θεασάμενος ὁτιοῦν, εἶτα μεμνημένος, οἶδε μέν, αἰσθάνεται δ' οὐκέτι. Καὶ εἰ θατέρῳ μὲν ὀφθαλμῷ μύσαι, θατέρῳ δ' ὁρῴη, δῆλον ὅτι ταὐτὸ εἴσεται καὶ οὐκ εἴσεται. Πρὸς δὲ τούτοις, εἰ τὸ φαινόμενον ἑκάστῳ καὶ ἀληθές ἐστιν, ἡμῖν δὲ οὐ φαίνεται τὰ ὑπ' ἐκείνων λεγόμενα ἀληθῆ, καὶ τὸ μὴ εἶναι πάντων πραγμάτων μέτρον τὸν ἄνθρωπον ἀληθὲς ἂν εἴη. Καὶ μὴν οἵ γε τεχνῖται τῶν ἀτέχνων διαφέρουσι, καὶ οἱ ἔμπειροι τῶν ἀπείρων· καὶ διὰ τοῦτο μᾶλλον προορᾷ τὸ μέλλον ἔσεσθαι κυβερνήτης, καὶ ἰατρός, καὶ στρατηγός. Ἁπλῶς τε ἀναιροῦσιν οὗτοί γε τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἧττον, καὶ τὸ ἐξ ἀνάγκης, καὶ τὸ ἐνδεχόμενον, καὶ τὸ κατὰ φύσιν, καὶ τὸ παρὰ φύσιν. Οὕτω δ' ἂν εἴη ταὐτὸν καὶ ὂν καὶ οὐκ ὄν. Οὐδὲν γὰρ κωλύει ταὐτό, τοῖς μὲν εἶναι φαίνεσθαι, τοῖς δὲ μὴ εἶναι. Καὶ ταὐτὸ ἂν εἴη ἄνθρωπος καὶ ξύλον. Ἔσθ' ὅτε γὰρ φαίνεται ταὐτό, τῷδε μὲν ἄνθρωπος, τῷδε δὲ ξύλον. Ἅπας τε λόγος ἀληθὴς ἂν εἴη· διὰ τοῦτο δὲ καὶ ψευδής. Καὶ οἱ βουλευόμενοι καὶ δικάζοντες οὐκ ἂν ἔχοιεν οὐδὲν ποιεῖν. Καὶ τὸ δεινότατον, ἔσονται οἱ αὐτοὶ σπουδαῖοι καὶ μοχθηροί· καὶ ταὐτὸ κακία καὶ ἀρετή. Πολλὰ δὲ τοιαῦτα καὶ ἄλλα τις ἂν ἔχοι λέγειν. Ἀλλὰ γὰρ οὐδὲν δεῖ πλειόνων λόγων πρὸς τοὺς μὴ οἰομένους ἔχειν νοῦν καὶ λόγον. Εἶθ' ἑξῆς ἐπιλέγει· ἐπεὶ δ' ἔτι νῦν εἰσί τινες, οἱ πᾶσαν αἴσθησιν καὶ πᾶσαν φαντασίαν ἀληθῆ λέγοντες εἶναι, μικρὰ καὶ περὶ τούτων εἴπωμεν. Ἐοίκασι γὰρ οὗτοί γε δεδοικέναι, μήποτε εἰ ψευδεῖς εἴποιεν αἰσθή-

---

5. Fuere, inquit, nonnulli præterea, qui sensibus tantum atque visis fidem adhibendam esse putarent. Nec desunt, qui tale quid ab Homero obscure significatum esse dicant, quum Oceanum rerum omnium principium vocarit, quod res quasi fluminis instar laberentur. Quin etiam Metrodorus Chius hoc ipsum asseverat, sed plene ac diserte Protagoras Abderites. Is enim omnium rerum mensuram hominem esse contendit; earum quidem quæ exstant, ut sint, quæ vero non exstant, ut non sint. Quippe quales cuique res videantur, tales ei esse. De cæteris nihil nos posse affirmare. Quibus merito eadem objicias, quæ a Platone in Theæteto disputantur: Primum, si res ita se habent, quamobrem tandem hominem veritatis mensuram esse voluerunt, sed quod hoc in genere caput est, non viderunt? Deinde, qui se ipsos sapientes vocare potuerunt, si quilibet sibi ipsi veritatis mensura est? aut quorsum alios reprehendunt, si quod cuique apparet, id continuo verum est? et cur nonnulla, etiamsi sæpius ea sensu percipimus, adhuc tamen ignoramus, ut quum barbaros loquentes audimus? Præterea qui ejus rei quam antea spectavit, postea recordatur, novit illam profecto, nec amplius tamen sentit. Jam si ex oculis alterum clauserit, altero aspiciat, idem simul noverit ignoretque necesse est. Ad hæc, si quod cuique videtur, id etiam verum est, nobisque vera non videntur, quæ ab illis dicuntur, verum simul erit hominem rerum omnium non esse mensuram. Jam qui artem exercent vel aliam quamcunque rem tractant, ejus rei imperitos cognitione præcellunt: eamque ob causam gubernator, medicus et imperator, quid futurum sit clarius multo certiusque prospiciunt. Isti vero quidquid in quoque genere aut magis aut minus est, porro rei necessariæ pariter et possibilis, naturalis denique et præter naturam accidentis discrimen omnino tollunt. Ita ens et non ens unum idemque fuerint. Nihil enim obstat, quominus aliis idem, aliis non esse videatur. Ergo idem erunt homo atque lignum: quippe idem alteri nonnunquam homo, alteri lignum videtur. Vera quoque omnis oratio futura est, ideoque falsa etiam omnis futura. Similiter qui aliqua de re aut deliberant aut judicant, nihil quod agant habebunt. Quodque longe gravissimum est,

σεις εἶναί τινας, οὐκ ἂν σχοῖεν τὸ κριτήριον καὶ τὸν κανόνα βέβαιον, οὐδ' ἐχέγγυον. Οὐχ ὁρῶσι δέ, ὡς οὐκ ἂν φθάνοιεν οὕτω γε, καὶ τὰς δόξας ἁπάσας ἀληθεῖς ἀποφαίνοντες· πολλὰ γὰρ δὴ ταύταις πεφύκαμεν κρίνειν, καὶ οὐδὲν ἧττον ἀξιοῦσιν αὐτῶν τὰς μὲν ἀληθεῖς εἶναι, τὰς δὲ ψευδεῖς. Ἔπειτα δὲ σκοπῶν ἴδοι τις ἄν, οὐδὲ τῶν ἄλλων κριτηρίων αἰεὶ καὶ διὰ παντὸς ἀψευδὲς οὐδέν, οἷον λέγω ζυγόν, ἢ τόρνον, ἤ τι τῶν τοιούτων· ἀλλ' ἕκαστον αὐτῶν, ὡδὶ μὲν ἔχον, ὑγιές ἐστιν· ὡδὶ δέ, μοχθηρόν· καὶ τουτονὶ μὲν χρωμένων τὸν τρόπον, ἀληθεύει· τουτονὶ δέ, ψεύδεται. Καὶ μὴν εἴγε πᾶσα αἴσθησις ἀληθὴς ἦν, οὐκ ἔδει τοσοῦτον διαφέρειν αὐτάς. Ἄλλαι γάρ εἰσιν ἐγγύθεν καὶ πόῤῥωθεν, καὶ νοσούντων καὶ ἐῤῥωμένων, καὶ τεχνιτῶν καὶ ἀτέχνων, καὶ φρονίμων καὶ ἀφρόνων. Τὰς δὲ δὴ τῶν μεμηνότων παντάπασιν ἂν εἴη ἄτοπον λέγειν ἀληθεῖς εἶναι, καὶ τὰς τῶν παρορώντων καὶ παρακουόντων. Εὔηθες γὰρ ἂν ἦν τὸ λεγόμενον, ὡς ὁ παρορῶν ἤτοι ὁρᾷ ἢ οὐχ ὁρᾷ. Φαίη γὰρ ἄν τις, ὅτι ὁρᾷ μέν, ἀλλ' οὐκ ὀρθῶς. Ὁπόταν μέντοι φῶσιν, ὡς ἡ μὲν αἴσθησις οὖσα ἄλογος οὐδὲν προστίθησιν, οὐδ' ἀφαιρεῖ, φαίνονται τἀμποδὼν οὐχ ὁρῶντες. Ἐπὶ γὰρ τοῦ ἐρετμοῦ τοῦ ἐν τῷ ὕδατι, κἀπὶ τῶν γραφῶν καὶ μυρίων ἄλλων ἡ αἴσθησίς ἐστιν ἡ ἀπατῶσα. Διὸ καὶ μεμφόμεθα πάντες ἐπὶ τῶν τοιούτων οὐ τὸν νοῦν ἡμῶν, ἀλλὰ τὴν φαντασίαν. Ἐλέγχει γὰρ ὁ λόγος αὐτὸς ἑαυτόν, ἀξιῶν ἅπασαν ἀληθῆ φαντασίαν εἶναι. Τὴν γὰρ ἡμετέραν, δι' ἣν οὐκ οἰόμεθα πᾶσαν εἶναι τοιαύτην, ψευδῆ πάντως ἀποφαίνει. Συμβαίνει τοίνυν αὐτοῖς ἅπασαν φαντασίαν ἀληθῆ καὶ ψευδῆ λέγειν εἶναι. Καθόλου δὲ ἁμαρτάνουσιν, ἀξιοῦντες, ὁποῖα ἂν ἡμῖν φαίνηται τὰ πράγματα, τοιαῦτα καὶ εἶναι. Τοὐναντίον γάρ, ὁποῖα πέφυκε, τοιαῦτα φαίνεται, καὶ οὐχ ἡμεῖς αὐτὰ ποιοῦμεν οὕτως ἔχειν, ἀλλ' ὑπ' ἐκείνων αὐτοὶ διατιθέμεθά πως. Ἐπεὶ καὶ γελοῖον εἴη ἄν, εἰ διανοηθείημεν ἡμεῖς, ὥσπερ οἱ ζωγράφοι καὶ πλάσται σκύλακας ἢ χιμαίρας, ἀξιοῦν εὐθὺς εἶναι ταῦτα, καὶ διὰ τοῦτο φαντάζεσθαι, καθάπερ εὐτρεπῆ παρέσται. Διότι μὲν οὖν οὐκ ὀρθῶς λέγουσιν, οἱ φάσκοντες εἶναι πᾶσαν αἴσθησιν καὶ πᾶσαν φαντασίαν ἀληθῆ, δῆλον ἐκ τούτων. Ἀλλὰ γὰρ καὶ τούτων οὕτως ἐχόντων, αὖθις οἱ περὶ τὸν Ἐπίκουρον ἐκ τῆς Ἀριστίππου διαδοχῆς ὁρμώμενοι, πάντα ἡδονῆς ἐξῆπτον καὶ αἰσθήσεως, μόνα τὰ πάθη καταληπτὰ καὶ τέλος ἀγαθῶν τὴν ἡδονὴν εἶναι ὁριζόμενοι. Λέγεται δὲ ὁ Ἐπίκουρος ὑπὸ μέν τινων μηδενὸς ἀκηκοέναι, ἐντυχεῖν δὲ τοῖς τῶν παλαιῶν συγγράμμασιν, ὑπό τινων δ' ὅτι ἤκουε Ξενοκράτους, ὕστερον δὲ καὶ Ναυσιφά-

---

idem probi simul et improbi erunt : idem vitium ac virtus erit. Cujusmodi pleraque alia proferri possint : sed pluribus adversus istos rationibus uti supervacaneum sit, qui se nec mente nec ratione uti arbitrantur. Hæc ille, qui deinceps superioribus hæcce subjungit : Et quoniam, inquit, nonnulli sunt etiam nunc, qui omnem sensum ac visum omne verum esse affirment; de his etiam pauca dicamus. Vereri enim videntur, ne forte, si sensum aliquem falsum esse dixerint, certam ea de causa nullam ac fide dignam judicandi normam habituri sint : nec interea vident, hoc plane sequi, ut opiniones omnes veras esse defendant, quum in earum plerisque judicium sequi soleamus : et tamen nihilominus veras alias, alias contra falsas esse existimant. Deinde qui talia diligenter considerare volet, is ne inter cæteras quidem regulas, quibus res judicantur, ullam esse comperiet semper et omnino certam, verbi causa jugum, tornum et reliqua id genus. Quodlibet enim horum instrumentorum, dum certo modo se habet, sanum est : dum secus, pravum : eo dum sic uteris, verum est : dum aliter, falsum. Quodsi sensus omnis verus esset, tantum inter eos discriminis esse non deberet. Quippe cominus alii sunt, eminus alii ægrotorum et valentium, peritorum et imperitorum, prudentium et stultorum. Nam furiosorum certe quidem, aut eorum qui perperam aliquid vident audiuntve sensus veros appellare, plane ineptum fuerit. Nempe fatuus esset, qui secus videntem aut videre diceret, aut non videre. Nimirum respondeas, videre illum quidem, sed non recte. Quando autem affirmant, sensum a ratione aversum nihil addere, nihil demere; quæ maxime obvia sunt, ea se non videre palam ostendunt. Namque in remo, quem in aqua cernimus, in picturis aliisque sexcentis sensus ipse nos fallit. Quocirca in hoc rerum genere non mentem, sed visum ipsi nostrum reprehendere consuevimus. Etenim quæ cogitationem omnem veram perhibet, ea se ipsam redarguit oratio. Nostram certe, propter quam non ejusmodi quamlibet esse arbitramur, prorsus falsam esse declarat. Hinc contingit iis, ut omne visum simul verum ac falsum esse defendant. Cæterum quod tales res esse velint, quales nobis videntur, tota via errant : contra enim, quales suapte natura sunt, tales videri solent : neque nos causa sumus, cur ita se habeant, sed ab iis potius quodam modo afficimur. Ridiculum enim fuerit, si nos pictorum fictorumque instar catulos aut capras excogitamus, ea continuo esse arbitrari, ideoque illorum imaginem numeris suis absolutam cogitatione fingere. In errore igitur versari eos, qui omnem sensum et omne visum verum esse contendunt, ex his intelligitur. Quæ quum ita sint, tamen Epicurus ab Aristippi doctrina profectus, ex voluptate sensuque omnia suspensa esse volebat, quod tum ea quæ patimur sola comprehendi posse, tum finem bonorum voluptatem esse statueret. Hunc quidam produnt præceptorem habuisse neminem, sed antiquorum libros legisse; alii primo Xenocratis, post Nau-

νους τοῦ Πύῤῥωνος γενομένου γνωρίμου. Τίνα δὴ οὖν καὶ τὰ πρὸς αὐτὸν ἀντειρημένα τυγχάνει, θεασώμεθα.

(Eusebius Præparat. Evang lib. XIV, cap. 20. πρὸς τοὺς περὶ Μητρόδωρον καὶ Πρωταγόραν μόναις δεῖν πιστεύειν ταῖς αἰσθήσεσι λέγοντας. Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ.)

6. Ἐπειδή ἐστι γνῶσις διττή, ἡ μὲν τῶν ἔξω πραγμάτων, ἡ δὲ τῶν ἡμῖν αἱρετῶν καὶ φευκτῶν, ἔνιοί φασι τῆς αἱρέσεως καὶ φυγῆς ἀρχὴν καὶ κριτήριον ἔχειν ἡμᾶς, τὴν ἡδονὴν καὶ τὸν πόνον. Ἔτι γέ τοι καὶ νῦν τοιαῦτα λέγουσιν οἱ περὶ τὸν Ἐπίκουρον. Ἀναγκαίως οὖν ἔχει καὶ περὶ τούτου σκέψασθαι. Τοσούτου τοίνυν ἔγωγε δέω λέγειν, ἀρχὴν εἶναι καὶ κανόνα τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν κακῶν τὸ πάθος, ὥστε μοι δοκεῖ τοῦτό γε αὐτὸ κριτηρίου δεῖσθαι. Διότι μὲν γάρ ἐστιν, ἑαυτὸ δείκνυσιν· ὁποῖον δ' ἐστίν, ἑτέρου δεῖ τοῦ κρίνοντος. Εἰ μὲν γὰρ οἰκεῖον ἢ ἀλλότριον, ἡ αἴσθησις λέγει· πότερον δ' αἱρετὸν ἢ φευκτόν, ὁ λόγος. Αὐτοί γέ τοί φασιν οὐ πᾶσαν ἡδονὴν ἀσπάζεσθαι, καὶ πάντα πόνον ἐκτρέπεσθαι. Τοῦτο δὲ συμβέβηκε καὶ μάλα εἰκότως. Τὰ μὲν γὰρ κριτήρια καὶ ἑαυτὰ δείκνυσι, καὶ τὰ κρινόμενα· τὸ μέντοι πάθος, ἑαυτὸ μόνον. Ὅτι δ' οὕτως ἔχει, μαρτυροῦσιν αὐτοί. Καίπερ γὰρ ἀξιοῦντες ἅπασαν ἡδονὴν ἀγαθὸν εἶναι καὶ πᾶσαν ἀλγηδόνα κακόν, ὅμως οὐκ ἀεί φασι δεῖν, τὴν μὲν αἱρεῖσθαι, τὴν δὲ φεύγειν· μετρεῖσθαι γὰρ αὐτὰ τῷ ποσῷ, εἰ καὶ οὐ τῷ ποιῷ. Δῆλον οὖν ὡς τό γε ποσόν, οὐδὲν ἀλλ' ἢ ὁ λόγος κρίνει. Τὸ γάρ, ἄμεινόν ἐστιν ὑπομεῖναι τούσδε τινὰς τοὺς πόνους, ὅπως ἡσθείημεν ἡδονὰς μείζους· καὶ τό, συμφέρει τῶνδε τινῶν ἀπέχεσθαι τῶν ἡδονῶν, ἵνα μὴ ἀλγῶμεν ἀλγηδόνας χαλεπωτέρας, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα, λόγος ὁ κρίνων ἐστίν. Τὸ δ' ὅλον, αἱ μὲν αἰσθήσεις καὶ αἱ φαντασίαι, καθαπερεὶ κάτοπτρα καὶ εἰκόνες ἐοίκασι τῶν πραγμάτων εἶναι· τὰ μέντοι πάθη, καὶ αἱ ἡδοναί, καὶ οἱ πόνοι, τροπαὶ καὶ ἀλλοιώσεις ἡμῶν αὐτῶν. Ταύτῃ δέ, αἰσθανόμενοι μὲν καὶ φαντασιούμενοι, πρὸς τὰ ἔξω βλέπομεν· ἡδόμενοι δὲ καὶ ἀλγοῦντες ἐπιστρέφομεν ἐπὶ μόνους ἑαυτούς. Τὰς μὲν γὰρ αἰσθήσεις ἡμῶν τὰ ἔξω ποιεῖ· καὶ ὁποῖα ἂν ᾖ ἐκεῖνα, τοιαύτας ἀπεργάζεται καὶ τὰς φαντασίας. Τὰ δὲ πάθη [a] ποιά ἄττα γίνεται δι' ἡμᾶς, καὶ ὡς ἂν ἡμεῖς ἔχωμεν. Διὸ ταῦτα [b] ποτὲ μὲν ἡδέα, ποτὲ δ' ἀηδῆ φαίνεται, καὶ ἔσθ' ὅτε μὲν μᾶλλον, ἔσθ' ὅτε δὲ ἧττον. Ὧν οὕτως ἐχόντων εὑρήσομεν, εἰ ἐθέλοιμεν σκοπεῖν, ἄριστα τὰς τῆς γνώσεως ἀρχὰς ὑποτιθεμένους, ὁπόσοι καὶ τὰς αἰσθήσεις καὶ τὸν νοῦν παραλαμβάνουσιν. Ἔοικε δ' ἡ μὲν αἴσθησις ταῖς ἄρκυσι καὶ τοῖς δικτύοις, καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς τοιούτοις θηράτροις· ὁ δὲ νοῦς καὶ ὁ λόγος τοῖς κυσὶ τοῖς στιβεύουσι καὶ μεταθέουσιν. Αὐτῶν μὲν τοιούτων, ἄμεινον φιλοσοφεῖν οἴεσθαι χρή, τοὺς μήτε ταῖς αἰσθήσεσιν, ὡς ἔτυχε, χρωμένους, μήτε τὰ πάθη παραλαμβάνοντας ἐπὶ τὴν

---

siphanis qui Pyrrhonis discipulus fuerat, auditorem fuisse ajunt. Nunc ergo quibus iste quoque rationibus urgeatur, attendamus.

6. Quoniam, inquit ille, duplex cognitionis genus est, alterum rerum externarum, alterum earum quæ expetendæ nobis ac fugiendæ sunt: nonnulli electionis fugæque principium ac normam habere nos voluptatem et laborem arbitrantur. Quod ipsum Epicurei hodieque docent. Quocirca necesse est, nos quoque in hac quæstione versari. Equidem tantum abest, ut bonorum malorumve principium ac regulam commotionem esse dicam, ut illam ipsam altera quadam judicii regula egere existimem. Ipsa enim se esse ostendit; sed qualis sit, qui judicet, alium desiderat. Quippe sitne illa domestica, an aliena, sensus declarat; utrum expetenda, an fugienda, ratio statuit. Sane quidem isti nec omnem se amplecti voluptatem, nec omnem laborem fugere dictitant. Hoc autem etiam optimo jure fieri solet. Judicandi enim instrumenta cum ipsa se ostendunt, tum ea de quibus judicatur, aperiunt: commotio se solam indicat. Ita autem rem se habere, vel isti testificantur. Nam ut omnem voluptatem bonum, dolorem omnem malum esse velint, alteram tamen semper expetendam, fugiendum semper alterum esse negant, rati utrumque, si minus qualitate, at quantitate metiendum esse. Hujus vero quantitatis judicem nihil aliud quam rationem esse constat. Hac enim, quæ ab illis vulgo jactantur, præstare certos quosdam labores subire, ut majores inde voluptates capiamus, et certarum quarundam voluptatum abstinentiam prodesse, ne acrioribus postea doloribus urgeamur, cæteraque id genus omnia rationis unius judicio decernuntur. Omnino sensus et visa quædam quasi rerum specula et imagines videntur: commotiones autem, voluptates et labores nostrum ipsorum conversiones et mutationes. Itaque dum sentimus aliquid aut imaginamur, res externas respicimus; quum lætamur aut dolemus, ad nos ipsos tantum convertimur. Res enim extrinsecus acceptæ sensus nostros movent; et quales fuerint illæ, talia etiam visa nostra efficiunt. At vero certi quidam animorum impetus nostra culpa et affectione impelluntur. Quo fit, ut commotiones modo jucundæ, modo injucundæ, et quidem nunc magis, nunc minus videantur. Quæ quum ita sint, si diligenter rem perpendere velimus, eos optime cognitionis principia statuere reperiemus, qui simul mentis ac sensuum vim assumunt. Et sensus quidem plagis ac retibus cæterisque hujusmodi instrumentis venatoriis; mens autem et ratio canibus vestigatoribus et insequentibus similes sunt. Quo in genere existimandum est eos melius philosophari, qui nec temere sensibus abutantur, nec ad verum dijudicandum perturbationes adhibeant. Enimvero indignum fuerit hominibus, repudiata mente divina rerum disceptatrice,

τἀληθοῦς διάγνωσιν. Ἦ δεινόν γ' ἂν εἴη, [c] πεφυκότας ἀνθρώπους, ἡδοναῖς καὶ πόνοις ἀλόγοις ἐπιτρέπειν ἑαυτούς, ἀφέντας τὸν θειότατον κριτὴν νοῦν. Ταῦτα ἀπὸ τῶν Ἀριστοκλέους.

(Eusebius Præparat. Evang. lib. XIV, cap. 21 πρὸς τοὺς κατ' Ἐπίκουρον ἡδονὴν τέλος ὁριζομένους. Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ. Scripsi : [a] τὰ δὲ πάθη] e Vigeri conjectura; codd. τοιαῦτα δὲ πάθη. [b] διὸ ταῦτα] cum Vigero; codd. διὰ ταῦτα. — [c] ἦ δεινόν γ' ἂν εἴη] libri ἢ δεινόν γ' ἂν εἴη. —

7. Πῶς γὰρ οἷόν τε, καθάπερ φησὶν Ἐπίκουρος ἐν τῇ περὶ τῶν ἐπιτηδευμάτων ἐπιστολῇ, νέον μὲν ὄντα καταφαγεῖν αὐτὸν τὴν πατρῴαν οὐσίαν, ἔπειτα δὲ ἐπὶ τὸ στρατεύεσθαι συνεῶσθαι; κακῶς δὲ πράττοντα ἐν τούτοις ἐπὶ τὸ φαρμακοπωλεῖν ἐλθεῖν· ἔπειτα ἀναπεπταμένου τοῦ Πλάτωνος περιπάτου πᾶσι, παραλαβεῖν αὐτόν; ἢ πῶς ἄν τις ἀποδέξαιτο Τιμαίου τοῦ Ταυρομενίτου, λέγοντος ἐν ταῖς ἱστορίαις, ἀδόξου θύρας αὐτὸν ἰατρείου καὶ τὰς τυχούσας, ὀψὲ τῆς ἡλικίας, κλεῖσαι; τίς δ' ἂν πεισθείη τοῖς ὑπ' Ἀριστοξένου τοῦ μουσικοῦ λεγομένοις ἐν τῷ βίῳ τοῦ Πλάτωνος; ἐν γὰρ τῇ πλάνῃ καὶ τῇ ἀποδημίᾳ φησὶν ἐπανίστασθαι καὶ ἀντοικοδομεῖν αὐτῷ τινας Περίπατον ξένους ὄντας. Οἴονται οὖν ἔνιοι ταῦτα περὶ Ἀριστοτέλους λέγειν αὐτόν, Ἀριστοξένου διὰ παντὸς εὐφημοῦντος Ἀριστοτέλην. Καταγέλαστα δ' εἰκότως εἶναι φαίη τις ἂν καὶ τὰ ἀπομνημονεύματα τὰ Ἀλεξίνου τοῦ Ἐριστικοῦ. Ποιεῖ γὰρ Ἀλέξανδρον παῖδα διαλεγόμενον τῷ πατρὶ Φιλίππῳ, καὶ διαπτύοντα μὲν τοὺς τοῦ Ἀριστοτέλους λόγους, ἀποδεχόμενον δὲ Νικαγόραν, τὸν Ἑρμῆν ἐπικληθέντα. Καὶ Εὐβουλίδης δὲ προδήλως ἐν τῷ κατ' αὐτοῦ βιβλίῳ ψεύδεται, πρῶτον μὲν ποιήματα ψυχρὰ προφερόμενος, [a] ὡς γεγραφότων ἄλλων περὶ τοῦ γάμου, καὶ τῆς πρὸς Ἑρμείαν οἰκειότητος αὐτῷ γεγονυίας· ἔπειτα Φιλίππῳ φάσκων αὐτὸν προσκόψαι, καὶ τελευτῶντι Πλάτωνι μὴ παραγενέσθαι, τά τε βιβλία αὐτοῦ διαφθεῖραι. Τὴν μὲν γὰρ Δημοχάρους κατηγορίαν κατὰ τῶν φιλοσόφων τί χρὴ λέγειν; οὐ γὰρ Ἀριστοτέλην μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους κακῶς εἴρηκεν. Ἔτι γε μὴν αὐτὰς τὰς διαβολὰς σκοπῶν ἄν τις ληρεῖν αὐτὸν φαίη. Λέγει γὰρ Ἐπιστολὰς Ἀριστοτέλους ἁλῶναι κατὰ τῆς πόλεως τῆς Ἀθηναίων, καὶ Στάγειρα τὴν πατρίδα [b] προδοῦναι Μακεδόσιν αὐτόν. Ἔτι δὲ κατασκαφείσης Ὀλύνθου, μηνύειν, ἐπὶ τοῦ λαφυροπωλείου, Φιλίππῳ τοὺς πλουσιωτάτους τῶν Ὀλυνθίων. Ἠλίθια δὲ διαβέβληκεν αὐτὸν καὶ Κηφισόδωρος, ὁ Ἰσοκράτους μαθητής, τρυφερὸν καὶ τένθην, καὶ ἄλλα τοιαῦτα λέγων αὐτὸν εἶναι. Πάντα δ' ὑπερπαλαίει μωρίᾳ τὰ ὑπὸ Λύκωνος εἰρημένα, τοῦ λέγοντος εἶναι Πυθαγορικὸν ἑαυτόν. Φησὶ γὰρ θύειν Ἀριστοτέλη θυσίαν τετελευτηκυίᾳ τῇ γυναικὶ τοιαύτην, ὁποίαν Ἀθηναῖοι τῇ Δήμητρι, καὶ ἐν ἐλαίῳ θερμῷ λουόμενον, τοῦτο δὴ πιπράσκειν. Ἡνίκα δὲ εἰς Χαλκίδα ἀπῄει, τοὺς τελώνας εὑρεῖν ἐν τῷ πλοίῳ λοπάδια χαλκᾶ πέντε καὶ ἑβδομήκοντα. Καὶ σχεδὸν οἱ μὲν πρῶτοι διαβα-

---

voluptatibus ac laboribus a recta ratione aversis se dedere. Sed hæc hactenus ex Aristocle.

7. Qui tandem fieri potuit, inquit ille, ut quod in epistola de vitæ institutis Epicurus scribit, Aristoteles, juvenis adhuc quum esset, patrimonium profuderit, indeque ad militiam compulsus fuerit? sed postquam inceptum non succedebat, pharmacopolam deinceps egerit, donec tandem, quia Platonis ambulatio omnibus patebat, eam ultro sibi deposceret? Quis porro Timæo Tauromenitano assentiatur, in historiis suis narranti, illum jam affecta ætate neglectas obscuri cujusdam medici officinæ fores claudere consuevisse? Quis autem credat ea quæ ab Aristoxeno musico in Platonis vita dicuntur? Nempe refert quo tempore philosophus iste peregrinaretur et diutius abesset, quem vocant Peripatum, adversus eum peregrinos homines excitasse. Hæc enim verba nonnulli de Aristotele accipiunt, quem tamen semper eximia laude ornat Aristoxenus. Quin etiam ridiculos jure putaveris Alexini Eristici commentarios. Alexandrum enim inducit, quum adhuc puer esset, cum Philippo patre colloquentem, qui Aristotelis quidem doctrinam despueret, sed Nicagoram cognomento Mercurium vehementer probaret. Eubulides autem in libro adversus Aristotelem scripto mendacii manifestus est, primum quod frigida quædam carmina profert, quæ alii de ejus conjugio et cum Hermia consuetudine scripserint : deinde quod eum ait in Philippi offensionem incurrisse, nec adfuisse morienti Platoni ejusque libros depravasse. Nam Democharis quidem adversus philosophos criminationem cur memoremus, qui non solum Aristotelem, sed etiam alios maledictis vexaverit? Quas tamen hominum calumnias qui attendet, istum delirare merito dixerit. Aristotelis enim adversus Atheniensium urbem epistolas deprehensas esse, illumque Stagira suam ipsius patriam Macedonibus prodidisse refert : præterea Olyntho jam eversa, in venditione prædæ ditissimos quosque Olynthiorum Philippo indicasse. Insulsus etiam calumniator Cephisodorus, Isocratis discipulus, est, qui luxuriosum ipsum et helluonem, similibusque nominibus appellavit. At hæc omnia longe dementia superant, quæ a Lycone Pythagoreo, ut se ipse vocat, objecta sunt. Scribit enim Aristotelem idem sacrificii genus, quod Cereri ab Atheniensibus fiebat, mortuæ uxori facere solitum, atque illud ipsum oleum postea vendere, in quo calido jam ante lavisset. Quippe quum Chalcidem peteret, quinque et septuaginta æneas patellas in navi a publicanis repertas esse. Atque hi fere principes Aristotelis calumniatores fuere : quorum nonnulli ejus ætate vivebant, alii paulo post; sophistæ omnes, contentiosi ac

λόντες Ἀριστοτέλην τοσοῦτοι γεγόνασιν. Ὧν οἱ μὲν κατὰ τοὺς αὐτοὺς ἦσαν χρόνους, οἱ δὲ μικρὸν ὕστερον ἐγένοντο. Πάντες δὲ σοφισταί, καὶ ἐριστικοί, καὶ ῥήτορες, ὧν καὶ τὰ ὀνόματα καὶ τὰ βιβλία τέθνηκε τῶν σωμάτων μᾶλλον. Τοὺς μὲν γὰρ μετὰ ταῦτα γεγονότας, ἢ τὰ ὑπ' ἐκείνων εἰρημένα λέγοντας, παντάπασιν ἐᾶν δεῖ χαίρειν, καὶ μάλιστα τοὺς μηδ' ἐντετυχηκότας τοῖς βιβλίοις αὐτῶν, ἀλλ' αὐτοσχεδιάζοντας· ὁποῖοί εἰσι καὶ οἱ λέγοντες τριακοσίας ἔχειν λοπάδας αὐτόν. Οὐδεὶς γὰρ ἂν εὑρεθείη περὶ αὐτοῦ τοιοῦτον οὐδὲν [c] εἰρηκὼς τῶν τότε ὄντων, [d] ὅτι μὴ Λύκων. Οὗτος μέντοι, καθάπερ ἔφην, εἴρηκεν εὑρῆσθαι λοπάδια πέντε καὶ ἑβδομήκοντα. Οὐ μόνον δὲ καὶ ἐκ τῶν χρόνων, καὶ ἐκ τῶν διαβεβληκότων τεκμήραιτό τις ἄν, ὅτι ψευδῆ πάντα τὰ εἰρημένα ἐστί, ἀλλὰ κἀκ τοῦ μὴ πάντας τὰ αὐτὰ διαβάλλειν, ἀλλ' ἕκαστον ἰδιά τινα λέγειν· ὧνπερ εἰ ἦν ἓν ὁτιοῦν ἀληθές, ἐχρῆν δήπου μυριάκις, ἀλλ' οὐχ ἅπαξ αὐτὸν ὑπὸ τῶν τότε ἀπολωλέναι. Φανερὸν οὖν ὅτι καθάπερ πολλοῖς καὶ ἄλλοις, οὕτω καὶ Ἀριστοτέλει συνέβη, διά τε τὰς πρὸς τοὺς βασιλεῖς φιλίας, καὶ διὰ τὴν ἐν τοῖς λόγοις ὑπεροχήν, ὑπὸ τῶν τότε σοφιστῶν φθονεῖσθαι. Δεῖ δὲ τοὺς εὖ φρονοῦντας μὴ εἰς τοὺς διαβάλλοντας ἀποβλέπειν μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἐπαινοῦντας καὶ ζηλοῦντας αὐτόν. Οὐ μικρῷ γὰρ πλείους καὶ βελτίους εὑρεθεῖεν ἂν οὗτοί γε. Τὰ μὲν οὖν ἄλλα προδήλως πέπλασται. Δύο δὲ ταῦτα δοκεῖ πιστεύεσθαι, δι' ἃ ψέγουσί τινες αὐτόν· ἓν μέν, ὅτι τὴν Ἑρμείου γήμειε φύσει μὲν ἀδελφήν, θετὴν δὲ θυγατέρα Πυθιάδα, κολακεύων αὐτόν. Θεόκριτος γοῦν ὁ Χῖος ἐποίησεν ἐπίγραμμα τοιοῦτον·

> Ἑρμίου [e] εὐνούχου τε καὶ Εὐβούλου τόδε δούλου
> μνῆμα κενὸν κενόφρων θῆκεν Ἀριστοτέλης·
> ὃς διὰ τὴν ἀκρατῆ γαστρὸς φύσιν εἵλετο ναίειν
> ἀντ' Ἀκαδημείας Βορβόρου ἐν προχοαῖς.

ἕτερον δέ, ὅτι ἠχαρίστησε Πλάτωνι. Περὶ μὲν οὖν Ἑρμείου καὶ τῆς Ἀριστοτέλους πρὸς αὐτὸν φιλίας ἄλλοι τε πολλοὶ συγγεγράφασι, καὶ δὴ καὶ Ἀπελλίκων, οὗ τοῖς βιβλίοις ὁ ἐντυχὼν πεπαύσεται βλασφημῶν αὐτούς. Περὶ δὲ τοῦ γάμου τοῦ Πυθιάδος ἀποχρώντως αὐτὸς ἐν ταῖς πρὸς Ἀντίπατρον ἐπιστολαῖς ἀπολελόγηται. Τεθνεῶτος γὰρ Ἑρμείου διὰ τὴν πρὸς ἐκεῖνον εὔνοιαν ἔγημεν αὐτήν, ἄλλως μὲν σώφρονα καὶ ἀγαθὴν οὖσαν, ἀτυχοῦσαν μέντοι διὰ τὰς καταλαβούσας συμφορὰς τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς. Εἶθ' ἑξῆς φησι· μετὰ δὲ τὴν Πυθιάδος τῆς Ἑρμείου τελευτὴν Ἀριστοτέλης ἔγημεν Ἑρπυλλίδα Σταγειρῖτιν, ἐξ ἧς υἱὸς αὐτῷ Νικόμαχος ἐγένετο. Τοῦτον δέ φασιν ὀρφανὸν τραφέντα παρὰ Θεοφράστῳ, καὶ δὴ μειρακίσκον ὄντα ἀποθανεῖν ἐν πολέμῳ. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐκ τῆς δηλωθείσης Ἀριστοκλέους ἐγκείσθω γραφῆς· ἤδη δὲ καὶ τὴν δογματικὴν Ἀριστοτέλους φιλοσοφίαν θεωρῆσαι καιρός.

---

rhetores, quorum nomina simul atque libri magis etiam interierunt quam corpora. Nam qui postmodum exstiterunt, aut qui jam ab illis objecta refricant, ii vero mittendi prorsus ac negligendi sunt, illi præsertim, qui quum ne superiorum quidem libros attigerint, temere conferre maledicta in alios sustinuerunt : cujusmodi sunt, qui trecentas ejus patellas numerant. Nemo enim æqualium scriptorum qui tale quid de eo dixerit, excepto Lycone, inveniatur. Hic autem, ut supra dixi, patellas tantum quinque et septuaginta repertas esse narrat. Quid? quod non modo ex temporum, aut criminatorum ipsorum ratione, falsa esse crimina illa colligas, sed etiam ex eo quod non idem ab omnibus, sed a singulis aliquid proprium ac peculiare homini objiciatur : cujusmodi si vel unum aliquid verum esset, sexcenties eum, non semel ab iis qui tum vivebant, interfectum esse oportebat. Liquet igitur, quod aliis multis, idem Aristoteli quoque accidisse, ut propter regum amicitias ac summam eruditionis excellentiam æqualium sophistarum invidia laboraret. At æqui rerum existimatoris fuerit, non solos hominis calumniatores, sed laudatores etiam et æmulos respicere : qui sane haud paulo plures ac meliores reperiantur. Ac cætera quidem commenticia esse apparet : duo modo sunt, a nonnullis in eo reprehendi solita, quæ credi videantur; alterum, quod Pythiadem, Hermiæ natura sororem, adoptione filiam, uxorem duxerit, hominis gratiam eo facto sibi concilians. Nam Theocritus Chius tale fecit epigramma :

> Hermiæ eunuchi et famuli Eubuli quoque inanem
> hunc tumulum posuit vanus Aristoteles :
> quem pro Academia, volvit quâ Borborus undas,
> dirus amor ventris jussit habere domum.

Alterum, quod ingratus in Platonem fuerit. Cæterum quod attinet ad Hermiam et Aristotelis cum eo consuetudinem, cum alii hac de re multi scripsere, tum Apellico potissimum, cujus volumina qui legerit, eos calumniari desinet. De matrimonio autem cum Pythiade contracto ipse in epistolis ad Antipatrum datis abunde se purgavit. Quippe Hermia jam vita defuncto pro sua erga illum benevolentia uxorem hanc duxit, honestam sane ac probam alioqui feminam, sed quæ duriore tum fortuna propter adversum fratris sui casum conflictaretur. Hæc Aristocles, quibus ista subjicit. Post Pythiadis Hermiæ filiæ obitum Herpyllidem Aristoteles duxit, patria Stagiritidem, ex qua Nicomachum filium suscepit. Orbum hunc apud Theophrastum educatum esse ajunt, atque adolescentulum in bello periisse. Sed hæc hactenus ex illo, cujus memini, Aristoclis opere. Jam vero tempus est, ipsa philosophiæ Aristoteleæ decreta perpendere.

(**Eusebius Præparat. Evang. lib. XV, cap. 2** ἀπὸ τῶν Ἀριστοκλέους τοῦ Περιπατητικοῦ περὶ Ἀριστοτέλους καὶ τῶν περὶ αὐτοῦ ἱστορουμένων. Ἀπὸ τοῦ περὶ φιλοσοφίας ἑβδόμου. Scripsi : [a] προφερόμενος] codd. προσφερόμενος. — [b] Στάγειρα τὴν πατρίδα] cum codd.; alii Στάγειραν τὴν πατρίδα. — [c] οὐδεὶς γὰρ ἂν εὑρεθείη περὶ αὐτοῦ τοιοῦτον οὐδὲν] codd. οὐδεὶς γὰρ ἂν εὑρεθείη περὶ αὐτοῦ τοιοῦτον οὐθὲν. — [d] τῶν τότε ὄντων] codd. τῶν τότε ὄτων. — [e] Ἑρμίου] cum Meinekio apud Bergkium Poet. Lyr. p. 529 propter synizesin. Vid. Hermanni Elem. Doct. Metr. p. 52 seqq.; vulgo Ἑρμείου apud Eusebium et Apostolium VI, 38 legitur, quamquam pars membranarum habet Ἑρμοῦ. Sed Diogenes Laertius lib. V, 11 scribit : Ἑρμείου εὐνούχου ἠδ' Εὐβούλου ἅμα δούλου σῆμα κενὸν κενόφρων τεῦξεν Ἀριστοτέλης. Denique Plutarchus de exsilio cap. 10 vol. X, p. 376 ed. Hutten. ait : Ἀριστοτέλην δὲ καὶ λελοιδόρηκε Θεόκριτος ὁ Χῖος, ὅτι τὴν παρὰ Φιλίππῳ καὶ Ἀλεξάνδρῳ δίαιταν ἀγαπήσας, εἵλετο ναίειν ἀντ' Ἀκαδημείας Βορβόρου ἐν προχοαῖς. Ἔστι γὰρ ποταμὸς περὶ Πέλλαν, ὃν Μακεδόνες Βόρβορον καλοῦσι. Notandus verborum lusus. Nam fluvius dicitur Borborus, quod nomen in græco sermone *cænum* significat. Cæterum Eubulus Hermiæ dominus fuerat, ut tradit Diogenes lib. V, 3 his verbis : ὥς φησι Δημήτριος ὁ Μάγνης ἐν τοῖς περὶ ὁμωνύμων ποιητῶν τε καὶ συγγραφέων, ὃς καὶ δοῦλον Εὐβούλου φησὶ γενέσθαι τὸν Ἑρμείαν, γένει Βιθυνὸν ὄντα καὶ τὸν δεσπότην ἀνελόντα.)

ΕΥΔΗΜΟΥ ΤΟΥ ΡΟΔΙΟΥ

ΤΟΥ ΠΕΡΙΠΑΤΗΤΙΚΟΥ

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΙΑ (1).

EUDEMI RHODII

PERIPATETICI

FRAGMENTA.

ΦΥΣΙΚΑ.

PHYSICA.

1. Ὅπερ ἠρεμεῖν καλῶ τῶν ἀκινήτων μόνον. Ἐναντίον γὰρ ἠρεμία κινήσει, ὥστε στέρησις ἂν εἴη τοῦ δεκτικοῦ.

(Aristoteles Physic. V, 2. pag. 226. b. 14 ed. Bekker. Simplicius ad Phys. lib. VI fol. 216 εἴρηται δὲ καὶ πρότερον, ὅτι τὰ μὲν πέντε βιβλία τὰ πρὸ τούτου Φυσικὰ καλοῦσι, τὰ δ' ἐντεῦθεν τρία περὶ κινήσεως. Οὕτω γὰρ καὶ Ἀνδρόνικος ἐν τῷ τρίτῳ βιβλίῳ τῶν Ἀριστοτέλους περὶ κινήσεως διατάττεται μαρτυροῦντος (leg. μαρτυρῶν) περὶ τῶν πρώτων καὶ Θεοφράστου γράψαντος Εὐδήμου (leg. Εὐδήμῳ) περί τινος αὐτῷ (leg. αὐτοῦ) τῶν διημαρτημένων ἀντιγράφων κατὰ τὸ πέμπτον βιβλίον· ὑπὲρ ὧν, φησίν, ἐπέστειλας κελεύων με γράψαι καὶ ἀποστεῖλαι ἐκ τῶν Φυσικῶν· ἤτοι ἐγὼ οὐ ξυνίημι ἢ μικρόν τι παντελῶς ἔχει τοῦ ἀνὰ μέσον τοῦ ὅπερ ἠρεμεῖν καλῶ τῶν ἀκινήτων μόνον· ἐναντίον γὰρ ἠρεμία κινήσει, ὥστε στέρησις ἂν εἴη τοῦ δεκτικοῦ. Ὥστε καὶ τὸ πέμπτον βιβλίον ὁ Θεόφραστος ἐκ τῶν Φυσικῶν νομίζει..... Ὅτι δὲ τὰ τρία ἐστὶ περὶ κινήσεως καὶ τὰ πέντε Φυσικά, μαρτυρεῖ καὶ Δάμασος ὁ τὸν βίον Εὐδήμου γράψας λέγων· καὶ τῶν ἐκ τῆς περὶ φύσεως πραγματείας τῆς Ἀριστοτέλους τῶν περὶ κινήσεως τρία. Spengelius ad Simplicii verba hanc notam apposuit : « Duo codd. Paris. apud Brandisium Mus. Rhen. I, 245 non αὐτῷ (Theophrasto) sed αὐτοῦ (Eudemi) exhibent. Sed mirum est περί τινος... τῶν διημαρτημένων ἀντιγράφων. Num ἐν ἀντιγράφῳ, de loco quodam in codice suo corrupto? Theophrasti verba vix sana sunt. Hoc dicere videtur : aut non intelligo quid velis, aut paulum corrupta leguntur in codice tuo verba, quæ jam laudat Aristotelis Phys. V, 2. Auctor Eudemi vitæ in Aldino libro est Δάμας, Brandisius Δάμασος edidit, Lobeckius Aglaopham. p. 339 Damascium dicit ex Ionsii conjectura. Conf. Fritzsch. in præf. ad Aristot. Ethica Eudem. pag. XXII et Brandis. hist. phil. græc. III, 250. » Mihi locus magna ex parte scribendus videtur ut jam pridem editus est a Brandisio in Scholiis veterum Aristotelis interpretum collectis pag. 404. b.)

2. Ἐπειδὴ τὸ εἰδέναι καὶ τὸ ἐπίστασθαι συμβαίνει περὶ πάσας τὰς μεθόδους ὧν εἰσιν ἀρχαὶ ἢ αἴτια ἢ στοιχεῖα, ἐκ τοῦ ταῦτα γνωρίζειν (τότε γὰρ οἰόμεθα γινώσκειν ἕκαστον, ὅταν τὰ αἴτια γνωρίσωμεν τὰ πρῶτα καὶ τὰς ἀρχὰς τὰς πρώτας καὶ μέχρι τῶν στοιχείων), δῆλον ὅτι καὶ τῆς περὶ φύσεως ἐπιστήμης πειρατέον διωρίσασθαι πρῶτον τὰ περὶ τὰς ἀρχάς.

(Aristoteles Phys. lib. I cap. I, pag. 184. a. 10. ed. Bekker. Simplicius fol. 3. Ὁ μέντοι Εὔδημος ἀρχόμενος τῶν Φυσικῶν ἀνωτέρω τὸν λόγον ἐπήγαγε καὶ δείξας, « ὅτι πρὸς μὲν τὰς πράξεις εὐχρηστότερον εἰδέναι τὰ καθ' ἕκαστα, πρὸς δὲ θεωρίαν τὰ κοινά, κοινότατον, φησί, φαίνεται περὶ τὰς ἐπιστήμας τὸ τῶν ἀρχῶν· ὑπάρχουσι γάρ τινες καθ' ἑκάστην. Τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων, ἀναγκαῖον τῷ φυσιολογοῦντι τὰς ἀρχὰς πρῶτον ἐπισκέψασθαι. » Ἔστι δὲ ἄξιον ζητεῖν τί ἀρχὴ καί τί αἴτιον καὶ τί στοιχεῖον. Καὶ γὰρ ὁ μὲν Ἀλέξανδρος διαφέρειν ταῦτα ἀλλήλων φησὶ τῷ ἀρχὴν μὲν λέγεσθαι ἰδίως τὸ ποιητικὸν ὅθεν ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως, αἴτιον δὲ τὸ οὗ ἕνεκα καὶ τὸ εἶδος· ἐν γὰρ τοῖς φύσει τὸ οὗ ἕνεκα τοῦτο. Στοιχεῖον δὲ τὸ ἐνυπάρχειν ὡς τὴν ὕλην. Ἔοικε δὲ τῷ Εὐδήμῳ κατακολουθεῖν ὁ Ἀλέξανδρος λέγοντι, ὅτι « τοῦ αἰτίου τετραχῶς λεγομένου τὸ μὲν στοιχεῖον κατὰ τὴν ὕλην λέγεται· ἐνυπάρχειν γὰρ δοκεῖ τὰ στοιχεῖα, ὥσπερ ἐν διαλέκτῳ τὰ γράμματα· οὕτω καὶ ὁ χαλκὸς αἴτιος λέγεται τῆς πολυχρονιότητος τῶν ἔργων. Αἴτιον δὲ λέγεται καὶ ὅθεν ἡ κίνησις, φαμὲν δὲ εἶναι ταύτην ἀρ-

---

1. Quod solum immobilium quiescere dico. Est enim motui contraria quies, ita ut sit privatio rei ad se movendam aptæ.

2. Quum circa omnes doctrinas, quarum sunt principia vel causæ vel elementa, ex horum perceptione cognitio fiat atque scientia (tunc enim unamquamque rem scire nos putamus, quum causas primas principiaque prima et usque ad elementa cognoverimus), patet et ea quæ ad physiologiæ principia pertinent, tentandum esse prius determinare.

---

(1) Cf. Eudemi Rhodii Peripatetici fragmenta, quæ supersunt, collegit Leonardus Spengel. Editio secunda. Berolini apud S. Calvary ejusque socium. MDCCCLXX

χήν, ὅθεν λοιδορίας νεῖκος ἀρχή. Τὴν μὲν οὖν ἀρχὴν καὶ τὸ στοιχεῖον οὕτω λέγουσιν εἶναι αἴτια, τὸ δὲ οὗ ἕνεκα οὐκ ἐπιδέχεται τὸν τοῦ στοιχείου λόγον· οὐ γὰρ ἐνυπάρχει ἐν τῷ αἰτιατῷ, οἷον ἐν τῷ περιπατεῖν ἡ ὑγίεια, οὐδὲ ἀρχὴ τοῦ περιπατεῖν ἡ ὑγίεια φαίνεται, ἀλλὰ μᾶλλον αἰτία. Τὸ δὲ οὗ ἕνεκα καὶ τὸ εἶδος σύνεγγυς φαίνεται, διὸ μάλιστα αἰτίῳ ἔοικε τὸ οὗ ἕνεκεν. » Τοιαῦτα μὲν καὶ τὰ τοῦ Εὐδήμου. — Τούτων δὲ ἡμῖν ἱστορημένων πρὸς μὲν τὸν Ἀλέξανδρον καὶ πρὸ τούτου πρὸς τὸν Εὔδημον ῥητέον, ὅτι τὸ οὗ ἕνεκα τέλος ὂν καὶ ἀρχὴ εἴη ἂν πάντως καὶ κυριωτέρα τοῦ ποιητικοῦ ἀρχή.)

3. Ἀνάγκη δ' ἤτοι μίαν εἶναι τὴν ἀρχὴν ἢ πλείους, καὶ εἰ μίαν, ἤτοι ἀκίνητον, ὥς φησι Παρμενίδης καὶ Μέλισσος, ἢ κινουμένην ὥσπερ οἱ φυσικοί, οἱ μὲν ἀέρα φάσκοντες εἶναι, οἱ δ' ὕδωρ τὴν πρώτην ἀρχήν· εἰ δὲ πλείους, ἢ πεπερασμένας ἢ ἀπείρους, καὶ εἰ πεπερασμένας πλείους δὲ μιᾶς, ἢ δύο ἢ τρεῖς ἢ τέτταρας ἢ ἄλλον τινὰ ἀριθμόν, καὶ εἰ ἀπείρους, ἢ οὕτως ὥσπερ Δημόκριτος, τὸ γένος ἕν, σχήματι δὲ ἢ εἴδει διαφερούσας, ἢ καὶ ἐναντίας.

(Aristoteles Phys. lib. I cap. 2, pag. 184. b. 15. ed. Bekker. Simplicius fol. 5. b. (Conf. Scholl. in Arist. pag. 325. b. ed. Brandis) καὶ τὸ κινούμενον δὲ καὶ τὸ ἀκίνητον καὶ τοῖς μίαν καὶ τοῖς πλείονας λέγουσιν ἀρχὰς ἁρμόττει πρὸς διαίρεσιν. Τοιγαροῦν καὶ Εὔδημος ὡς ἄν, φησίν, ὑπάρχωσιν αἱ ἀρχαί, ἤτοι κινοῦνται ἢ ἀκίνητοί εἰσιν. « Ἀλλὰ τοῦτο μὲν τὸ διαιρετικὸν παρῆκεν ὁ Ἀριστοτέλης διὰ τὸ μὴ γεγονέναι δόξαν πολλὰς καὶ ἀκινήτους τὰς ἀρχας λεγουσαν. Idem fol. 96 (cf. Scholl. in Arist. pag. 326. b. ed. Brandis) ἐπὶ τῶν πλείους λεγόντων τὰς ἀρχὰς οὐκ ἔχει χώραν τὸ ἕτερον διαιρετικὸν τὸ ἀκίνητοι ἢ κινούμεναι. Καὶ γὰρ ἀδύνατον ἐκ πλειόνων ἀρχῶν μὴ κινουμένων γίνεσθαί τι· κοινωνεῖν γὰρ ἀλλήλαις δέονται. Καὶ διὰ τὸ προφανῶς ἀδύνατον οὐδὲ ἔσχε προστάτην ἡ δόξα. Τοιγαροῦν καὶ Δημόκριτος φύσει ἀκίνητα λέγων τὰ ἄτομα πληγῇ κινεῖσθαί φησιν. Ὁ μέντοι εὐφραδὴς Θεμίστιος παραφράζων τὸ ῥητὸν καὶ τὰς πλείους ἢ κινουμένας φησὶν ἢ ἀκινήτους, καὶ ἢ πεπερασμένας κατ' ἀριθμὸν ἢ πάλιν ἀπείρους. Καὶ Εὔδημος δέ, ὡς καὶ πρότερον εἶπον ἐν τοῖς Φυσικοῖς, ὡς ἄν ποτε ὑπάρχωσιν αἱ ἀρχαί, φησίν, ἤτοι κινοῦνται ἢ ἀκίνητοί εἰσι. Καὶ δῆλον ὅτι τὴν ἀνάγκην οὗτοι τῆς ἀντιφατικῆς διαιρέσεως ἀποδεδώκασιν. Cæterum Themistius fol. 15 b., Eudemum fortasse secutus, Aristotelis verba tali circumlocutione explanat : ἀνάγκη τὴν ἀρχὴν ἢ μίαν ἢ πλείους εἶναι, ἀλλ' εἴτε μίαν, ἢ κινουμένην γε ἢ ἀκίνητον, ἢ πεπερασμένην ἢ ἄπειρον· εἴτε πλείους, καὶ ταύτας γε αὖ ἢ κινουμένας γε ἢ ἀκινήτους, ἢ πεπερασμένας κατ' ἀριθμὸν ἢ πάλιν ἀπείρους.

4. Τὸ μὲν οὖν εἰ ἓν καὶ ἀκίνητον τὸ ὂν σκοπεῖν, οὐ περὶ φύσεώς ἐστι σκοπεῖν. Ὥσπερ γὰρ καὶ τῷ γεωμέτρῃ οὐκέτι λόγος ἐστὶ πρὸς τὸν ἀνελόντα τὰς ἀρχάς, ἀλλ' ἤτοι ἑτέρας ἐπιστήμης ἢ πασῶν κοινῆς, οὕτως οὐδὲ τῷ περὶ ἀρχῶν. Οὐ γὰρ ἔτι ἀρχή ἐστιν, εἰ ἓν μόνον καὶ οὕτως ἕν ἐστιν. Ἡ γὰρ ἀρχὴ τινὸς ἢ τινῶν.

(Aristoteles Phys. lib. I cap. 2. pag. 184. b. 25. ed. Bekker. Simplicius fol. 10 b. seq. (cf. Scholl. in Arist. pag. 327. a. ed. Brandis) ζητεῖ δὲ ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῇ Μετὰ τὰ φυσικὰ (B 2), πότερον τὰς ἑκάστης ἐπιστήμης ἀρχὰς καθ' ἑκάστην μία τίς ἐστιν ἡ δεικνύουσα, ἢ μιᾶς ἐπιστήμης ἐστὶ θεωρῆσαι κοινῆς τινος πασῶν τῶν ἐπιστημῶν. Καὶ Εὔδημος δὲ ἀρχόμενος τῶν Φυσικῶν ζητεῖ μὲν φιλοκάλως τὸ πρόβλημα, τὴν δὲ λύσιν εἰς ἄλλας πραγματείας τελεωτέρας ὑπερτίθεται. Λέγει δὲ οὕτως· « πότερον δὲ ἑκάστη τὰς αὑτῆς ἀρχὰς εὑρίσκει τε καὶ κρίνει, ἢ καθ' ἑκάστην ἑτέρα τις, ἢ περὶ πάσας μία τίς ἐστι, διαπορήσειεν ἄν τις. Οἱ γὰρ μαθηματικοὶ τὰς οἰκείας ἀρχὰς ἐνδείκνυνται καὶ τί λέγουσιν ἕκαστον, ὁρίζονται. Ὁ δὲ μηδὲν συνιδὼν γελοῖος ἂν εἶναι δόξειεν ἐπιζητῶν τί ἐστι γραμμὴ καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον, περὶ δὲ τῶν ἀρχῶν οἵας αὐτοὶ λέγουσιν, οὐδ' ἐπιχειροῦσιν ἀποφαίνειν, ἀλλ' οὐδέ φασιν αὐτῶν εἶναι ταῦτα ἐπισκοπεῖν, ἀλλὰ τούτων συγχωρουμένων τὰ μετὰ ταῦτα δεικνύουσιν. Εἰ δέ ἐστιν ἑτέρα τις περὶ τὰς γεωμετρικὰς ἀρχάς, ὁμοίως δὲ καὶ τὰς ἀριθμητικὰς καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστα, πότερον μία τις περὶ τὰς ἁπασῶν ἀρχάς ἐστιν, ἢ καθ' ἑκάστην ἄλλη; εἴτε δὲ μία ἐστὶ κοινή τις, εἴτε καθ' ἑκάστην ἰδία, δεήσει καὶ ἐν αὐταῖς ἀρχάς τινας εἶναι. Πάλιν οὖν ἐπιζητήσεται τὸν αὐτὸν τρόπον, εἰ καὶ τῶν οἰκείων ἀρχῶν εἰσιν αὗται ἢ ἄλλαι τινές. Ἑτέρων μὲν οὖν γινομένων εἰς ἄπειρον

---

3. Necesse autem est aut unum esse principium aut plura, et si sit unum, aut immobile, ut Parmenides et Melissus ajunt, aut mobile esse oportet, ut physici statuunt, alii aërem, alii aquam primum principium existimantes. Quodsi plura sint, aut finita aut infinita esse necesse est; et si finita sint pluraque uno, duo vel tria vel quattuor vel alio quodam numero esse oportet. Si infinita, aut genere quidem unum, figura vero vel specie differentia, ut Democritus censebat, aut contraria etiam esse necesse est.

4. Considerare igitur, num id quod est unum sit atque immobile, non est in rerum naturam inquirere. Nam ut geometræ nihil rei amplius est cum eo qui geometriæ principia tollit, sed aut alius scientiæ proprium habetur, aut ad communem omnium facultatem pertinet sic et illi qui de principiis disputat, nihil rei est cum eo qui unicum tantum statuit. Neque enim amplius principium est, si unum duntaxat atque ita unum est. Principium enim alicujus aut aliquorum principium esse constat.

πρόεισιν, ὥστε οὐκ ἔσονται τῶν ἀρχῶν ἐπιστῆμαι· ἀρχαὶ γὰρ εἶναι δοκοῦσιν αἱ ἀνώτεραι ἀεί. Εἰ δὲ στήσονται καὶ ἔσονταί τινες ἢ καὶ μία τις τῶν ἀρχῶν οἰκεία ἐπιστήμη, ζητήσεται καὶ λόγου δεήσει, διὰ τί αὕτη μέν ἐστι τῶν τε ὑφ' ἑαυτὴν καὶ τῶν οἰκείων ἀρχῶν, αἱ δὲ ἄλλαι οὔ. Πλασματικῷ γὰρ ἔοικε τὸ ἴδιον, εἰ μὴ διαφορά τις ἐμφέρεται. Ταῦτα μὲν οὖν ἑτέρας ἂν εἴη φιλοσοφίας ἀκριβοῦν. » Ταύτην μὲν τοῦ Εὐδήμου λέξιν σαφῶς ἐκτιθεμένην τὴν τῷ προβλήματι προσήκουσαν ἀπορίαν ὅλην παρεθέμην τοῖς ζητητικωτέροις. Καὶ ὁ μὲν Εὔδημος τὴν ἀπόκρισιν, ὡς εἶπον, εἰς τελεωτέρας πραγματείας ἀνεβάλετο.)

5. Ἀρχὴ δὲ οἰκειοτάτη πασῶν, ἐπειδὴ πολλαχῶς λέγεται τὸ ὄν, ἰδεῖν πῶς λέγουσιν οἱ λέγοντες εἶναι ἓν τὰ πάντα, πότερον οὐσίαν τὰ πάντα ἢ ποσὰ ἢ ποιά, καὶ πάλιν πότερον οὐσίαν μίαν τὰ πάντα, οἷον ἄνθρωπον ἕνα ἢ ἵππον ἕνα ἢ ψυχὴν μίαν, ἢ ποιόν, ἓν δὲ τοῦτο, οἷον λευκὸν ἢ θερμὸν ἢ τῶν ἄλλων τι τῶν τοιούτων. Ταῦτα γὰρ πάντα διαφέρει τε πολὺ καὶ ἀδύνατα λέγειν. Εἰ μὲν γὰρ ἔσται καὶ οὐσία καὶ ποσὸν καὶ ποιόν, καὶ ταῦτα εἴτ' ἀπολελυμένα ἀπ' ἀλλήλων εἴτε μή, πολλὰ τὰ ὄντα. . Εἰ δὲ πάντα ποιὸν ἢ ποσόν, εἴτ' οὔσης οὐσίας εἴτε μὴ οὔσης, ἄτοπον, εἰ δεῖ ἄτοπον λέγειν τὸ ἀδύνατον. Οὐθὲν γὰρ τῶν ἄλλων χωριστόν ἐστι παρὰ τὴν οὐσίαν· πάντα γὰρ καθ' ὑποκειμένου, τῆς οὐσίας λέγεται. Μέλισσος δὲ τὸ ὂν ἄπειρόν φησιν εἶναι. Ποσὸν ἄρα τι τὸ ὄν· τὸ γὰρ ἄπειρον ἐν τῷ ποσῷ, οὐσίαν δὲ ἄπειρον εἶναι ἢ ποιότητα ἢ πάθος οὐκ ἐνδέχεται εἰ μὴ κατὰ συμβεβηκός, εἰ ἅμα καὶ ποσὰ ἄττα εἶεν· ὁ γὰρ τοῦ ἀπείρου λόγος τῷ ποσῷ προσχρῆται, ἀλλ' οὐκ οὐσίᾳ οὐδὲ τῷ ποιῷ. Εἰ μὲν τοίνυν καὶ οὐσία ἐστὶ καὶ ποσόν, δύο καὶ οὐχ ἓν τὸ ὄν. Εἰ δὲ οὐσία μόνον, οὐκ ἄπειρον, οὐδὲ μέγεθος ἕξει οὐδέν· ποσὸν γάρ τι ἔσται.

(Aristoteles Phys. lib. I cap. 2 pag. 185. a. 20. ed. Bekker. Simplic. fol. 16 b. (conf. Scholl. in Arist. pag. 328. b. ed. Brandis) ὅλως δὲ ἡ ὅλη θέσις τῶν ἓν τὸ ὂν λεγόντων εἴ τις οὕτως αὐτὴν ἐπιπολαίως ἐκδέχοιτο, παράδοξός ἐστι καὶ ἀπεμφαίνουσα, καὶ ὅμως φειδοῖ τῶν ἁπλουστέρων ἀντιλογίας ἠξίωται παρὰ τοῦ Ἀριστοτέλους· ὁ μέντοι Εὔδημος συντομώτερον οὕτως ἐπιχειρεῖ τῷ λόγῳ. « Ἐπειδὴ γάρ, φησί, τὸ ὂν πολλαχῶς λέγεται· καὶ γὰρ οὐσίαν καὶ ποσὸν καὶ ποιὸν καὶ τὰ λοιπὰ τῶν κατὰ τὰς διαιρέσεις εἶναί φαμεν, παρὰ ποῖον ἄρα τούτων οὐκ ἔσται τι ἄλλο; τοῦτ' ἔστι τίνος ὄντος δυνατὸν τὰ ἄλλα μὴ εἶναι; καὶ δηλονότι, φησί, παρὰ τὴν οὐσίαν μάλιστα ἂν εἴποι τις· τὰ μὲν γὰρ ἄλλα ἔν τινι φαίνεται ἀεί, ὥστε ἐκείνων ὄντων ἔσται καὶ τὸ ἐν ᾧ. Οὐσίας δὲ οὔσης οὐδὲν δοκεῖ ὑποκεῖσθαι. Εἰ δὲ ὑπόκειται οὐδέν, ζῷα δ' ἔσται, ἆρα τὸ βαδίζειν οὐκ ἔσται, οὐδὲ τὸ πράσσειν καὶ κινεῖσθαι οὐδὲ καλὸν οὐδὲ ἄλλο τῶν τοιούτων οὐθέν; πῶς οὖν οὐκ ἄτοπον; τὸ δὲ δὴ ποσὸν οὐκ ἐνδέχεται μὴ ποιεῖν αὐτοῖς τῶν ὄντων· οὔτε γὰρ ἄπειρον οὔτε πεπερασμένον ἀποφαίνοιεν ἂν τὸ ὄν, εἴπερ ἐστὶ ταῦτα ποσότητος πάθη. » Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ τὰ τοῦ Εὐδήμου προσιστόρηται, τὰ κατὰ τὴν λέξιν ἐπιστάσεως ἄξια προσθετέον.

6. Ἔτι ἐπεὶ καὶ αὐτὸ τὸ ἓν πολλαχῶς λέγεται ὥσπερ καὶ τὸ ὄν, σκεπτέον τίνα τρόπον λέγουσιν εἶναι ἓν τὸ πᾶν. Λέγεται δ' ἓν ἢ τὸ συνεχὲς ἢ τὸ ἀδιαίρετον ἢ ὧν ὁ λόγος ὁ αὐτὸς καὶ εἷς ὁ τοῦ τί ἦν εἶναι, ὥσπερ μέθυ καὶ οἶνος. Εἰ μὲν τοίνυν συνεχές, πολλὰ τὸ ἕν· εἰς ἄπειρον γὰρ διαιρετὸν τὸ συνεχές. Ἔχει δ' ἀπορίαν περὶ τοῦ μέρους καὶ τοῦ ὅλου, ἴσως δὲ οὐ πρὸς τὸν λόγον ἀλλ' αὐτὴν καθ' αὑτήν, πότερον ἓν ἢ πλείω τὸ μέρος καὶ τὸ ὅλον, καὶ πῶς ἓν ἢ πλείω, καὶ εἰ πλείω, πῶς πλείω, καὶ περὶ τῶν μερῶν τῶν μὴ

---

5. Sed aptissimum omnium principium, quoniam id quod est multipliciter dicitur, erit in quæstione, quomodo affirment qui hoc contendunt unum omnia esse, utrum substantiam cuncta, an certæ cujusdam quantitatis aut qualitatis, et rursus utrum substantiam unam esse cuncta, velut hominem unum aut equum unum aut animam unam, an qualitatem, et hanc itidem unam, ut candorem aut calorem aut aliquid tale. Hæc enim omnia, quantum inter se distent, dici non potest. Nam si est substantia et quantitas et qualitas, sive separata sint ea quæ sunt, sive non sint separata, non unum sed plura profecto sunt. Sin autem qualitas sint universa vel quantitas, sive sit substantia sive non sit, absurdum est sane, si id quod fieri non potest, absurdum oportet appellare. Nihil enim cæterorum separatum esse potest præter substantiam. Universa enim hæc de subjecto dicuntur, de substantia quidem ipsa. At Melissus id quod est infinitum esse censet. Est igitur ens quantitas quædam : nimirum infinitum in quantitate inest, substantia autem infinita aut qualitas aut affectus infinitus esse non potest nisi per accidens, si simul et certæ cujusdam quantitatis quædam sint. Quippe infiniti ratio quantitate utitur, non substantia aut qualitate. Si igitur et substantia sit et quantitas, id quidem quod est non unum, sed duo esse videntur. Si vero substantia tantum sit, infinitum sane non est, neque magnitudinem ullam habebit : erit enim quantitas quædam.

6. Præterea quum multipliciter et ipsum unum, sicut et id quod est, dici soleat, considerari oportet, quonam modo universum unum esse affirment. Unum autem dicitur partim continuum, partim individuum, partim ea quorum una atque eadem ratio, quærentibus quid rei sit, apparet, ut temetum et vinum. Si igitur unum illud continuum est, multitudo profecto est : continuum enim in infinitum dividi potest. Habet autem hæc res dubitationem de parte ac toto, non ad verba nostra forsitan accommodatam, sed per se considerandam, utrum unum an plura sint pars ac totum, et quo pacto sint unum vel plura, et si sint plura, quomodo sint plura. Et de partibus non continuis eadem sunt quærenda;

συνεχῶν· καὶ εἰ τῷ ὅλῳ ἓν ἑκάτερον ὡς ἀδιαίρετον, ὅτι καὶ αὐτὰ αὑτοῖς. Ἀλλὰ μὴν εἰ ὡς ἀδιαίρετον, οὐθὲν ἔσται ποσὸν οὐδὲ ποιόν, οὐδὲ δὴ ἄπειρον τὸ ὄν, ὥσπερ Μέλισσός φησιν, οὐδὲ πεπερασμένον, ὥσπερ Παρμενίδης· τὸ γὰρ πέρας ἀδιαίρετον, οὐ τὸ πεπερασμένον. Ἀλλὰ μὴν εἰ τῷ λόγῳ ἓν τὰ ὄντα πάντα ὡς λώπιον καὶ ἱμάτιον, τὸν Ἡρακλείτου λόγον συμβαίνει λέγειν αὐτοῖς· ταὐτὸν γὰρ ἔσται ἀγαθῷ καὶ κακῷ εἶναι καὶ μὴ ἀγαθῷ καὶ ἀγαθῷ, ὥστε ταὐτὸν ἔσται ἀγαθὸν καὶ οὐκ ἀγαθόν, καὶ ἄνθρωπος καὶ ἵππος, καὶ οὐ περὶ τὸ ἓν εἶναι τὰ ὄντα ὁ λόγος ἔσται αὐτοῖς ἀλλὰ περὶ τοῦ μηδέν, καὶ τὸ τοιῳδὶ εἶναι καὶ τοσῳδὶ ταὐτόν.

(Aristoteles Phys. lib. I cap. 2 p. 185. b. 5 ed. Bekker. Simplicius fol. 18 b. τὸ δὲ ἴσως οὐ πρὸς τὸν λόγον καίτοι πρὸς λόγον ὄντων τῶν εἰρημένων λέγεσθαί φησι [Ἀλέξανδρος], διότι ἱκανὰ ἦν τὰ προλελεγμένα τοὺς οὕτως ἓν τὸ ὂν λέγοντας ὡς συνεχὲς διελέγξαι. Ἴσως δὲ ὅτι ἡ ἐφ' ἑκάτερα ἀπορία τοῦ λόγου ἐξωτερική τις ἦν ὡς Εὔδημός φησι, διαλεκτικὴ μᾶλλον οὖσα, παραθήσομαι δὲ μετ' ὀλίγον καὶ τὴν τοῦ Εὐδήμου λέξιν ἐναργῶς τὸν σκοπὸν τοῦ λόγου δηλοῦσαν. Νῦν δὲ τὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου προκείσθω. Λέγει γὰρ ὅτι ἔστω μὲν ἐπὶ τοῦ ταὐτοῦ συνηθέστερον τὸ δεδειγμένον· τὰ γὰρ τῷ αὐτῷ ταὐτὰ καὶ ἀλλήλοις ἐστὶ ταὐτά. Διὸ καὶ ὁ Εὔδημος οὕτως ἐχρήσατο τῇ ἀποδείξει καὶ οἱ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐξηγηταὶ τὸ ταὐτὸν ἀντὶ τοῦ ἑνὸς λαβόντες. Ταῦτα μὲν Ἀλέξανδρος, ὁ μέντοι Εὔδημος ὅτι μὲν διὰ τὸ δειχθῆναι τὸ συνεχὲς μὴ ὂν ἓν εἴρηκε ταῦτα, σαφῶς λέγει, μερῶν δὲ καὶ αὐτὸς ποτὲ μὲν διωρισμένων, ποτὲ δὲ συνεχῶν μέμνηται. Ἔχει δὲ οὕτως ἡ τοῦ Εὐδήμου λέξις· μετὰ τὸ δεῖξαι ὅτι οὐκ ἔστι τὸ ὂν οὕτως ἓν ὡς ἀδιαίρετον, ὅπερ αὐτὸς ἄτοπον ἐκάλεσεν, ἐπάγει· « ἀλλὰ μὴν οὐδὲ κατὰ συνέχειάν γε. Τὰ γὰρ διωρισμένα τῶν μερῶν οὐκ ἔσται τὰ αὐτά. Ἔχει δὲ αὐτὸ τοῦτο ἀπορίαν ἐξωτερικήν. Εἰ μὲν γάρ ἐστι τῶν τῆς γραμμῆς μορίων ἕκαστον ταὐτὸν τῇ ὅλῃ, καὶ αὑτοῖς ταὐτὰ ἔσται. Τὰ γὰρ ἑνὶ τὰ αὐτὰ ὡσαύτως καὶ ὅλοις τὰ αὐτά. Εἰ δὲ ἕτερον τῆς ὅλης ἕκαστον, ἄρα γε καὶ πάντα. Εἰ δὲ τοῦτο, πῶς ὅλη ταὐτά ἐστιν; ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἀφείσθω. » Ἐν δὴ τούτοις ὅτι μὲν οὐδὲ εἰ ὡς συνεχὲς λέγοιτο τὸ ὂν οὕτως ἕν ἐστι, δείκνυσι κατ' ἄλλην ὡς οἶμαι ἐπιβολήν. Τὰ γὰρ διωρισμένα, φησί, τῶν μερῶν οὐκ ἔσται τὰ αὐτὰ τοῖς συνεχέσιν, ὥστε κἂν συγχωρήσῃ τις ἓν εἶναι τὸ συνεχές, ἐπειδὴ τὰ διωρισμένα μέρη ἄλλα παρὰ τὰ συνεχῆ ἐστι, πολλὰ τὰ ὄντα καὶ οὐχ ἕν. Καὶ περὶ τῶν μορίων δὲ ἀπορία τίς ἐστιν ἣν αὐτὸς μὲν ἐξωτερικὴν καλεῖ, ὁ δ' Ἀριστοτέλης οὐδὲν πρὸς τὸν λόγον φησίν. Καὶ γὰρ διαλεκτικὴ μᾶλλόν ἐστιν, ἐφ' ἑκάτερα ἐνδόξως ἐπιχειροῦσα καὶ οὐχ ἱκανὴ τὸν τοῦ συνεχοῦς λόγον ἐνοχλεῖν τὸν λέγοντα συνεχὲς εἶναι τὸ διαιρετὸν εἰς ἀεὶ διαιρετά. Εὐδιάλυτος δὲ ὡς δέδεικται ἡ ἀπορία, πλὴν ὁ μὲν Εὔδημος ἐπὶ τῶν συνεχῶν μερῶν μόνον τὴν ἀπορίαν ἐκτίθεται τὰ ἐφ' ἑκάτερα ἐπιχειρήματα καὶ τὰ συναγόμενα ἀπ' αὐτῶν ἄτοπα τιθείς, ὁ δὲ Ἀριστοτέλης καὶ ἐπὶ τῶν μὴ συνεχῶν μερῶν ἀλλὰ διωρισμένων, δηλονότι τὴν αὐτὴν ἀπορίαν εἶναί φησι καὶ μόνον τίθησι τὸ ἑπόμενον ἄτοπον τοῖς τὸ αὐτὸ λέγουσι καὶ ἓν τὸ μέρος τῷ ὅλῳ.)

7. Ἐθορυβοῦντο δὲ καὶ οἱ ὕστεροι τῶν ἀρχαίων, ὅπως μὴ ἅμα γένηται αὐτοῖς τὸ αὐτὸ ἓν καὶ πολλά. Διὸ οἱ μὲν τὸ ἔστιν ἀφεῖλον ὥσπερ Λυκόφρων, οἱ δὲ τὴν λέξιν μετερρύθμιζον, ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὐ λευκός ἐστιν, ἀλλὰ λελεύκωται, οὐδὲ βαδίζων ἐστὶν ἀλλὰ βαδίζει, ἵνα μήποτε τὸ ἔστι προσάπτοντες πολλὰ εἶναι ποιῶσι τὸ ἕν, ὡς μοναχῶς λεγομένου τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ὄντος. Πολλὰ δὲ τὰ ὄντα ἢ λόγῳ (οἷον ἄλλο τὸ λευκῷ εἶναι καὶ μουσικῷ, τῷ δ' αὐτῷ ἄμφω· πολλὰ ἄρα τὸ ἓν) ἢ διαιρέσει, ὥσπερ τὸ ὅλον καὶ τὰ μέρη. Ἐνταῦθα δὲ ἤδη ἠπόρουν, καὶ ὡμολόγουν τὸ ἓν πολλὰ εἶναι, ὥσπερ οὐκ ἐνδεχόμενον ταὐτὸν ἕν τε καὶ πολλὰ εἶναι, μὴ τἀντικείμενα δέ· ἔστι γὰρ τὸ ἓν καὶ δυνάμει καὶ ἐντελεχείᾳ.

(Aristoteles Phys. lib. I cap. 2 pag. 185 b. 25 ed. Bekker. Simplicius fol. 21. Ταῦτα εἰπὼν ὁ Ἀλέξανδρος ἐπάγει λοιπὸν δι' ὧν ἐνδείκνυται, ὅτι οὐ λέλυται ἡ ἀπορία ἡ ἀπὸ τῶν συμβεβηκότων ἀλλὰ μόνη

---

ac si toti utraque, et pars et ipsum totum sint unum pariter atque individuum, et ipsæ profecto partes unum itidem sibi ipsis erunt. Atqui si unum est ut individuum, nulla sane quantitas, nulla qualitas erit; ideoque neque infinitum est ens, ut ait Melissus, neque finitum, ut Parmenides censet. Nam finis dividi nequit, non finitum. At vero si omnia, quæ sunt, ratione sunt unum, ut vestimentum ac vestis, contingit iis ut Heracliti sententiam dicant. Eadem enim erit boni malique ratio, et non boni ac boni. Quare idem erit bonum et non bonum, æque atque homo et equus. Quin etiam sermo eorum non unum ea quæ sunt, sed nihil esse probabit; et eadem insuper ratio qualitatis et quantitatis erit.

7. Sed antiquorum posteri metu etiam perturbabantur, ne accideret, ut idem ipsis unum et multitudo esset. Quapropter alii ipsum *est* tollebant, ut Lycophron, alii autem dictionem mutabant, quia homo non albus est, sed albet, neque ambulans est sed ambulat, ne unquam illud *est* adjungentes, id quod est unum multa esse affirmarent, quasi id quod est unum, aut id quod est, uno modo diceretur. Multa vero sunt ea quæ sunt, aut ratione (verbi causa aliud est album esse et musicum, eidem autem inest utrumque; ipsum igitur unum multitudo est), aut divisione, ut totum ac partes. Sed hic jam hæsitabant, atque ipsum unum multa esse fatebantur, quasi non posset idem unum ac plura esse, non tamen opposita. Est enim illud unum et potentia et actu.

ἢ ἀπὸ διαιρέσεως λέγων· ἐπὶ μὲν οὖν τῶν τῷ λόγῳ πολλῶν ὡς εἴρηται ᾤοντό τι ποιεῖν οὓς ὑστέρους εἴρηκε τῶν ἀρχαίων, οἱ μὲν ἀφαιροῦντες τὸ ἔστιν ἀπὸ τῶν συμβεβηκότων, οἱ δὲ παρεκκλίνοντες καὶ μεταρρυθμίζοντες τὴν λέξιν, ἐπὶ δὲ τοῦ ὡς ὅλου καὶ μέρους οὐκ ἔχοντες τοιαύτην ἔνστασιν πρὸς τὸ σόφισμα, ἐνεδίδοσαν. Ἔστι δέ, φησί, τὸ ὅλον ἕν τε καὶ πολλά, οὐ κατὰ ταὐτὸν μέν, ἀλλ' ἐντελεχείᾳ μὲν ἕν, δυνάμει δὲ πολλά, ὥστε εἰ μέλλει καὶ ἡ ἀπὸ τῶν συμβεβηκότων ἀπορία λύεσθαι, καλῶς ὁ Πορφύριος τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ᾐνιγμένον διὰ τοῦ ὡς μοναχῶς λεγομένου ἢ τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ὄντος, πολλὰ δὲ τὰ ὄντα ἐνόησέ τε καὶ ἐξέφηνεν ἐνδειξαμένου μέν πως καὶ τοῦ Εὐδήμου τὸ τοιοῦτο καὶ αὐτοῦ δὲ τὴν λύσιν εἰς τὸ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ κατακλείσαντος. Οὐδὲν δὲ ἴσως χεῖρον καὶ τὰ Εὐδήμου παραθέσθαι πλείονος τῶν λεγομένων ἐπιστάσεως ἕνεκα. Ἔχει δὲ ὧδε ἡ μετὰ τὰς ἀπαντήσεις λέξις τὰς πρὸς τὰ τοῦ ἑνὸς σημαινόμενα. « Ἆρα οὖν τοῦτο μὲν οὐκ ἔστιν ἕν, ἓν δέ τί ἐστι; Τοῦτο γὰρ ἠπορεῖτο, καὶ Ζήνωνά φασι λέγειν εἴ τις αὐτῷ τὸ ἓν ἀποδοίη τί ποτέ ἐστιν, ἕξειν τὰ ὄντα λέγειν, διὰ τὸ τῶν μὲν αἰσθητῶν ἕκαστον κατηγορικῶς πολλὰ λέγεσθαι καὶ μερισμῷ, τὴν δὲ στιγμὴν μηδὲ ἓν τιθέναι (alii τι εἶναι). Ὃ γὰρ μήτε προστιθέμενον αὔξει μήτε ἀφαιρούμενον μειοῖ, οὐκ ᾤετο τῶν ὄντων εἶναι. Εἰ δέ τις καὶ τὰς λοιπὰς προσηγορίας (Brandis. κατηγορίας) προσεπιθείη, πιστότερον ἂν κατασκευάσειν ἔτι τὸν λόγον. Οὐ φαίνεται γὰρ οὔτε οὐσίαν, οὔτε ποιὸν ἡ στιγμὴ ποιοῦσα, οὔτε ἄλλο τῶν κατὰ τὰς διαιρέσεις οὐδέν. Εἰ δὲ ἡ μὲν στιγμὴ τοιοῦτον, ἡμῶν δ' ἕκαστος πολλὰ λέγεται εἶναι οἷον λευκός, μουσικὸς καὶ πολλὰ ἕτερα, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ λίθος· ἄπειρος γὰρ ἡ θραῦσις ἑκάστου, πῶς ἂν εἴη τὸ ἕν; Πρὸς μὲν οὖν τὰς κατηγορίας ἔνιοι μὲν οὐκ ᾤοντο δεῖν τὸ ἔστιν ἐπιλέγειν, ὧν καὶ Λυκόφρων ἦν, ἀλλ' ἄνθρωπον μὲν ἔλεγον εἶναι, ἄνθρωπον δὲ λευκὸν εἶναι οὐκ ἔφασαν, ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον· οὐδαμοῦ γὰρ τὸ εἶναι προσῆπτον, ἀλλ' ἐν ᾗ καθ' ἕκαστον (add. ἔλεγον). Πλάτων δὲ τὸ ἔστιν οὐκ ᾤετο σημαίνειν ὅπερ ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ὥσπερ τὸ φρόνιμός ἐστι τὸ φρονεῖν καὶ τὸ καθήμενός ἐστι τὸ καθῆσθαι, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἔχει καὶ εἰ μὴ κεῖται ὀνόματα. Πρὸς μὲν οὖν τὰ κατηγορικῶς πολλὰ λοῦντα τὸ ἓν τοῦτον ἀπήντων τὸν τρόπον, πρὸς δὲ τὰ κατὰ μερισμὸν οὐκ εὐπόρουν. Ἔστι δέ, ὡς ἔοικε, τὸ διορίζειν ἕκαστον ποσαχῶς λέγεται, μέγα πρὸς ἀλήθειαν. Πλάτων τε γὰρ εἰσαγαγὼν τὸ δισσὸν πολλὰς ἀπορίας ἔλυσε πραγμάτων, ὧν (leg. ἐφ' ὃ) νῦν οἱ σοφισταὶ καταφεύγουσιν, ὥσπερ ἐπὶ τὰ εἴδη, καὶ πρὸς τούτοις τοὔνομα τῶν λόγων ἀφώρισε. Πρὸς δὲ τὴν τοῦ ἑνὸς ἀπορίαν ἄκος ἐφάνη ἡ τοῦ ὄντος διαίρεσις. Ἦν δ' αὕτη τοῖς φιλοσοφοῦσιν ἐμπόδιος, καὶ ἐπὶ μικρὸν ἐχρῶντο αὐτῇ. Ἔστι δὲ σοφὸν τὸ καλῶς ἑκάστῳ χρῆσθαι. Οἵ τε γὰρ ταῖς ἀρχαῖς χρώμενοι οὐδὲν προάγουσιν (ἡ γὰρ ἀρχὴ πολύχουν) οἵ τε [τὰς] μὴ ἀρχὰς ποιούμενοι ἀδυνατοῦσι προϊέναι διὰ τὸ μὴ ἔχειν ἀφ' οὗ. Ἐνεργείᾳ δὲ καὶ δυνάμει ἐπιστήμονας μὲν ἔλεγον καὶ ἀνδρείους καὶ ὅσα τοιαῦτα, ἓν δὲ οὐκ ἔλεγον οὐδὲ πολλά. Φαίνεται δὲ περὶ πάντα ὡς εἰπεῖν ἡ διαίρεσις αὕτη. Εἰ γὰρ δέοι ἡμᾶς τοὺς καθεύδοντας ἀριθμεῖν, εὐθέως μὲν ἄνθρωπον καὶ ἵππον καταριθμήσομεν, καίπερ πολλῶν οὐ καθευδόντων εἰς τὴν δύναμιν αὐτῶν ἀποβλέποντες, περὶ τῶν ἰχθύων δὲ ἀπορήσομεν καὶ βαδιοῦμεν εἰς τοὺς ἁλιεῖς. Ἐν δὲ τῇ οἰκίᾳ τοὺς καθεύδοντας ἀριθμοῦντες πολλοὺς παραλείψομεν ἀνθρώπους καὶ ἵππους, ἄνπερ ὦσι καὶ μὴ καθεύδωσι. Δῆλον οὖν ὡς πρότερον εἰς τὴν δύναμιν, ὕστερον δὲ εἰς τὴν ἐνέργειαν ἀποβλέπομεν· οὕτω δὴ καὶ ἕν τε καὶ πολλὰ καὶ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ ἐστίν. Ἐνεργείᾳ μὲν οὖν ἄμφω οὐδέποτε τῷ αὐτῷ ὑπάρχει. Φαίνεται δὲ τοῦτο ἄτοπον, τὸ δὲ ἐνεργείᾳ ἓν δυνάμει πολλά ἐστιν, εἴπερ τῶν μεριστῶν ἐστιν. Οὐδὲν δὲ ἄτοπον. Οὐ γὰρ ἐναντία ταῦτά ἐστιν. Οὕτω δὲ καὶ ἐν τῷ αὐτῷ λίθῳ πολλὰ ἔσται, οἷον Ἑρμῆς, Ἡρακλῆς, μυρία ἕτερα. Δυνάμει γάρ ἐστι πάντα ταῦτα ἐν τούτῳ, ἐνεργείᾳ δὲ ἓν μόνον· τὰ δὲ ἐνεργείᾳ πολλὰ οὐκ ἔστι δυνάμει ἕν, ἀλλ' ὅσα σύγκειται ἐν ἑνί, οἷον ἑστάναι, καθῆσθαι. Δυνάμει γὰρ ἅμα περὶ τὸ ἓν εἴη ἄν, ἐνεργείᾳ δὲ οὔ. Εἰ δὲ παρῆν Ζήνων, ἐλέγομεν ἂν πρὸς αὐτὸν περὶ τοῦ ἑνός, ἐνεργείᾳ ὅτι οὐκ ἔστι πολλά. Τὸ μὲν γὰρ κυρίως αὐτῷ ὑπάρχει, τὰ δὲ κατὰ δύναμιν. Οὕτως οὖν ἓν καὶ πολλὰ τὸ αὐτὸ γίνεται, ἐνεργείᾳ δὲ θάτερον μόνον, ἅμα δὲ ἄμφω οὐδέποτε. « Εἰ δὲ συνεπείθομεν αὐτὸν ταῦτα λέγοντες, ἠξιοῦμεν ἂν τὴν ὑπόσχεσιν ἀποδιδόναι, ἐν ᾗ ὁ μὲν τοῦ Ζήνωνος λόγος ἄλλος τις ἔοικεν οὗτος εἶναι παρ' ἐκεῖνον τὸν ἐν βιβλίῳ φερόμενον, οὗ καὶ ὁ Πλάτων ἐν τῷ Παρμενίδῃ μέμνηται· ἐκεῖ μὲν γὰρ ὅτι οὐκ ἔστι πολλά, δείκνυσι βοηθῶν ἐκ τοῦ ἀντικειμένου τῷ Παρμενίδῃ ἓν εἶναι λέγοντι, ἐνταῦθα δέ, ὡς ὁ Εὔδημός φησι, καὶ ἀνῄρει τὸ ἕν. Τὴν γὰρ στιγμὴν ὡς τὸ ἓν εἶναι λέγει, τὰ δὲ πολλὰ εἶναι συγχωρεῖ. Ὁ μέντοι Ἀλέξανδρος καὶ ἐνταῦθα τοῦ Ζήνωνος ὡς τὰ πολλὰ ἀναιροῦντος μεμνῆσθαι τὸν Εὔδημον οἴεται· ὡς γὰρ ἱστορεῖ, φησιν Εὔδημος, Ζήνων ὁ Παρμενίδου γνώριμος, ἐπειρᾶτο δεικνύναι, ὅτι μὴ οἷόν τε τὰ ὄντα πολλὰ εἶναι τῷ μηδὲν εἶναι ἐν τοῖς οὖσιν ἕν, τὰ δὲ πολλὰ πλῆθος εἶναι ἑνάδων. Καὶ ὅτι μὲν οὐχ ὡς τὰ πολλὰ ἀναιροῦντος Ζήνωνος Εὔδημος μέμνηται νῦν, δῆλον ἐκ τῆς αὐτοῦ λέξεως, οἶμαι δὲ μήτε ἐν τῷ Ζήνωνος βιβλίῳ τοιοῦτον ἐπιχείρημα φέρεσθαι, οἷον ὁ Ἀλέξανδρός φησι. Καὶ τοῦτο δὲ ἐκ τῶν εἰρημένων δῆλον, ὅτι καὶ ὁ Εὔδημος τὴν ἀπορίαν ἀπὸ τῆς τοῦ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ διαφορᾶς ἔλυσεν· ἐνδείκνυται δὲ ἴσως καὶ τὴν ἀπὸ τῆς τοῦ ὄντος διαφορᾶς λύσιν ὁ Εὔδημος ἐν οἷς φησι· « Πρὸς δὲ τὴν τοῦ ἑνὸς ἀπορίαν ἄκος ἐφάνη ἡ τοῦ ὄντος διαίρεσις. Ἦν δὲ αὕτη τοῖς φιλοσοφοῦσιν ἐμπόδιος, καὶ ἐπὶ μικρὸν χρόνον ἐχρῶντο

αὐτῇ. » Ἐμπόδιος ἴσως διὰ τὸ μὴ καλῶς διελέσθαι, ἀλλ' ἐπὶ μικρὸν χρῆσθαι. Καὶ ταῦτα μὲν εἴτε οὕτως, εἴτε ἄλλως ἔχει, ζητεῖν ἄξιον· τοῦ δὲ Εὐδήμου λέγοντος ὅτι Πλάτων ἐν τῇ τῶν συμβεβηκότων κατηγορίᾳ τὸ ἔστιν οὐκ ᾤετο σημαίνειν οὐσίας μέθεξιν, ἀλλὰ μόνον τὴν κατὰ συμβεβηκὸς διάθεσιν, ὥσπερ τὸ φρόνιμός ἐστιν οὐδὲν ἄλλο σημαίνει ἢ τὸ φρονεῖν καὶ τὸ καθήμενός ἐστιν οὐδὲν ἀλλ' ἢ τὸ καθῆσθαι· ταῦτα οὖν τοῦ Εὐδήμου λέγοντος ὁ Ἀλέξανδρος Πλάτωνά φησιν εἶναι τὸν τὴν λέξιν μεταῤῥυθμίζοντα τῶν συμβεβηκότων, καὶ ἴσως διότι ὁ Εὔδημος μετὰ τοὺς ἀφαιροῦντας τὸ ἔστι τῆς δόξης ταύτης ἐμνήσθη. Ὅτι δὲ οὐκ ἦν τῶν ἐπὶ τῇ ἀπορίᾳ θορυβηθέντων ὁ Πλάτων, οὐδὲ τοῦτον ὁ Ἀριστοτέλης αἰνίττεται, δῆλον ἐξ ὧν ἐν Φιλήβῳ μὲν παίδων ἐρεσχελούντων ἀδολεσχίαν εἶναι τὴν τοιαύτην ἀμφισβήτησίν φησιν, ἐν Σοφιστῇ δὲ καὶ τὴν ὅλην ἀπορίαν σαφῶς ἐκτίθεται καὶ διαπαίζει πάνυ τοὺς ἐσπουδακότας περὶ αὐτὴν γράφων οὕτως. Simplicius fol. 30 ἀλλ' ἔοικεν ἀπὸ τῶν Εὐδήμου λόγων ὁ Ἀλέξανδρος δόξαν περὶ τοῦ Ζήνωνος λαβεῖν ὡς ἀναιροῦντος τὸ ἕν. Λέγει γὰρ ὁ Εὔδημος ἐν τοῖς Φυσικοῖς· « ἆρα οὖν τοῦτο μὲν οὐκ ἔστι, ἔστι δέ τι ἕν; τοῦτο γὰρ ἠπορεῖτο, καὶ Ζήνωνά φασι λέγειν εἴ τις αὐτῷ τὸ ἓν ἀποδοίη τί ποτέ ἐστι, λέξειν (leg. ἕξειν ut fol. 21) τὰ ὄντα λέγειν. Ἠπόρει δὲ ὡς ἔοικε διὰ τὸ τῶν μὲν αἰσθητῶν ἕκαστον κατηγορικῶς τε πολλὰ λέγεσθαι καὶ μερισμῷ, τὴν δὲ στιγμὴν μηδὲν τιθέναι· ὃ γὰρ μήτε προστιθέμενον αὔξει μήτε ἀφαιρούμενον μειοῖ, οὐκ ᾤετο τῶν ὄντων εἶναι. » Καὶ εἰκὸς μὲν ἦν τὸν Ζήνωνα ὡς ἐφ' ἑκάτερα γυμναστικῶς ἐπιχειροῦντα (διὸ καὶ ἀμφοτερόγλωσσος λέγεται) καὶ τοιούτους ἐκφέρειν λόγους περὶ τοῦ ἑνὸς ἀποροῦντα, ἐν μέντοι τῷ συγγράμματι αὐτοῦ πολλὰ ἔχοντι ἐπιχειρήματα καθ' ἕκαστον δείκνυσιν ὅτι τῷ πολλὰ εἶναι λέγοντι συμβαίνει τὰ ἐναντία λέγειν.

8. Τόν τε δὴ τρόπον τοῦτον ἐπιοῦσιν ἀδύνατον φαίνεται τὰ ὄντα ἓν εἶναι, καὶ ἐξ ὧν ἐπιδεικνύουσι, λύειν οὐ χαλεπόν· ἀμφότεροι γὰρ ἐριστικῶς συλλογίζονται καὶ Μέλισσος καὶ Παρμενίδης· καὶ γὰρ ψευδῆ λαμβάνουσι καὶ ἀσυλλόγιστοί εἰσιν αὐτῶν οἱ λόγοι· μᾶλλον δὲ ὁ Μελίσσου φορτικὸς καὶ οὐκ ἔχων ἀπορίαν, ἀλλ' ἑνὸς ἀτόπου δοθέντος τἆλλα συμβαίνει, τοῦτο δὲ οὐθὲν χαλεπόν. Ὅτι μὲν οὖν παραλογίζεται Μέλισσος, δῆλον· οἴεται γὰρ εἰληφέναι, εἰ τὸ γενόμενον ἔχει ἀρχὴν ἅπαν, ὅτι καὶ τὸ μὴ γενόμενον οὐκ ἔχει.

(Aristoteles Phys. lib. I cap. 3 pag. 186. a. 4. ed. Bekker. Simplicius fol. 22. b. ἐν δὴ τούτοις πρῶτον εὐθύνει τὸν πρῶτον λόγον τὸν λέγοντα, εἰ τὸ γενόμενον ἀρχὴν ἔχει, τὸ μὴ γενόμενον ἀρχὴν οὐκ ἔχει, κἂν τούτῳ πρῶτον μὲν ἐλέγχει τὸ ἀσυλλόγιστον, εἶτ' αὐτὸ τὸ ψεῦδος αἰτιᾶται τῶν λημμάτων. Τὸ μὲν οὖν ἀσυλλόγιστον ἐκ τοῦ τὴν ἀκολουθίαν ἀνάπαλιν ἢ ἐχρῆν λαβεῖν ᾐτιάσατο. Οὐ γὰρ ἕπεται τῷ τὸ γενόμενον ἀρχὴν ἔχει τὸ τὸ μὴ γενόμενον ἀρχὴν μὴ ἔχειν, ἀλλὰ τὸ τὸ μὴ ἔχον ἀρχὴν οὐ γέγονεν. Λαβὼν δὲ ὁ Μέλισσος, ὅτι τὸ μὴ γενόμενον ἀρχὴν οὐκ ἔχει, καὶ προδείξας ὅτι τὸ ὂν οὐ γέγονεν· οὔτε γὰρ ἐξ ὄντος οὔτε ἐκ μὴ ὄντος αὐτὸ γενέσθαι δυνατόν, συνήγαγεν ὅτι τὸ ὂν ἀρχὴν οὐκ ἔχει. Ἀλλ' ἴσως ἐρεῖ τις ὅτι καὶ ἡ ἀπὸ τοῦ ἡγουμένου ἀντιστροφὴ ἀληθής ἐστι πολλάκις ἐφ' ὧν ἐξισάζει τὸ ἑπόμενον τῷ ἡγουμένῳ· εἰ γὰρ ἄνθρωπος, ζῷον λογικὸν θνητόν, καὶ εἰ μὴ ἄνθρωπος, οὐ ζῷον λογικὸν θνητόν. Ἀλλ' ἐπὶ τούτων ὧν ἔλαβεν ὁ Μέλισσος οὐ δοκεῖ ἐξισάζειν. Κἂν γὰρ τὸ γενόμενον πᾶν ἀρχὴν ἔχῃ τὴν κατὰ τὸ πρᾶγμα πεπερασμένον ὄν, ἀλλὰ τὸ πεπερασμένον οὐ πᾶν γέγονεν, ὡς ἥλιος καὶ σελήνη καὶ οὐρανός. Ὁ μέντοι Εὔδημος καὶ διὰ τούτων τῶν λημμάτων οὐδὲν ἄλλο δείκνυσθαί φησιν ἢ ὅπερ ἐξ ἀρχῆς, ὅτι τὸ ὂν ἀγένητόν ἐστιν· ἡ γὰρ ὑγιὴς ἀντιστροφή ἐστι τὸ μὴ ἔχον ἀρχὴν ἀγένητόν ἐστι, τὸ δὲ ὂν οὐκ ἔχει ἀρχήν. Λέγει δὲ οὕτως· « οὐ γὰρ εἰ τὸ γενόμενον ἀρχὴν ἔχει, τὸ μὴ γενόμενον ἀρχὴν οὐκ ἔχει, μᾶλλον δὲ τὸ μὴ ἔχον ἀρχὴν οὐκ ἐγένετο· οὕτω γὰρ ἐπὶ τῶν ἀποφάσεων ἡ ἀκολούθησις γίνεται. Ἀγένητον οὖν αὐτῷ γίνεται τὸ ὄν· οὐ γὰρ ἔχει ἀρχήν. »

9. Εἶτα καὶ τοῦτο ἄτοπον, τὸ παντὸς οἴεσθαι εἶναι ἀρχὴν τοῦ πράγματος καὶ μὴ τοῦ χρόνου, καὶ γενέσεως μὴ τῆς ἁπλῆς, ἀλλὰ καὶ ἀλλοιώσεως, ὥσπερ οὐκ ἀθρόας γινομένης μεταβολῆς.

(Aristoteles Phys. lib. I cap. 3 pag. 186. a. 13 ed. Bekker. Simplicius fol. 23 b. καὶ ταῦτα μὲν καλῶς ὁ Ἀριστοτέλης ἀντείρηκε πρὸς τὸ φαινόμενον ὑπαντῶν· ἐπεὶ δὲ σοφὸς ἀνὴρ Μέλισσος, ὡς τοιούτου χρὴ καὶ τῆς ἐννοίας στοχαζόμενον τὰ ἐπαχθέντα αὐτῷ ἐγκλήματα ἀπολύσασθαι. Καὶ ὅτι μὲν οὐ σωματικὸν ἐλάμβανε τὸ ὄν, δῆλον ἐκ τοῦ ἀκίνητον καὶ ἀδιαίρετον αὐτὸ δεικνύναι, τῶν σωμάτων ἐναργῆ τὴν κίνησιν καὶ τὴν διαίρεσιν ἐμφαινόντων, ἀλλ' ἀντὶ μὲν τοῦ αἰσθητοῦ καὶ διαστατοῦ τὸ γενητὸν παραλαμβάνει, ὥσπερ καὶ ὁ παρὰ Πλάτωνι Τίμαιος λέγων· γέγονεν, ὁρατὸς γὰρ ἁπτός

8. Hoc igitur modo nobis hanc sententiam impugnantibus ea quæ sunt non posse unum esse videntur. Atqui neque difficile est ea solvere, quibus illi homines hanc suam sententiam ostendebant. Uterque enim contentiose ratiocinatur, et Melissus et Parmenides. Nam et falsa sumunt, et conclusiones forma vitiosas efficiunt. Melissi tamen ratio magis est inepta, neque ullam dubitationem habet profecto, sed uno absurdo dato cætera contingunt, quod quidem nullam habet difficultatem. Patet igitur vitiose Melissum argumentari. Putat enim se sumsisse, si omne quod factum est, principium habet, id quod factum non est, principium non habere.

9. Deinde hoc etiam est absurdum, cujuslibet rei esse principium et non temporis, et generationis non simplicis, sed etiam conversionis, quasi non ingens fiat mutatio.

τέ ἐστι καὶ σῶμα ἔχων· ἀντὶ δὲ τοῦ νοητοῦ καὶ ἀμεροῦς τὸ ἀγένητον, ὡς καὶ τοῦτο πάλιν ὁ Πλάτων, τί τὸ ὂν ἀεί, γένεσιν δὲ οὐκ ἔχον; ὅταν οὖν λέγῃ τὸ γενητὸν ἀρχὴν ἔχειν, τὸ αἰσθητόν φησι καὶ διαστατὸν ἅτε περανθὲν ἀρχὴν ἔχειν καὶ πέρας· οὐ γάρ ἐστι σῶμα ἄπειρον. Καὶ συντίθεται καὶ ὁ Εὔδημος ὅτι κἂν καὶ ἐπ' ἄλλων τινῶν ὀλίγων γενητῶν οὐκ εἰσιν ἀρχαὶ αἱ κατὰ τὸ πρᾶγμα, ἀλλ' ἐφ' οὗ σημαινομένου λαμβάνει Μέλισσος, εἰσί. Γράφει δὲ οὕτως· « ἀλλ' ἴσως ὀλίγων μὲν οὐκ εἰσὶν ἀρχαί, ἐφ' ὧν δὲ λαμβάνει εὔλογον εἶναι· διὸ τοῦτο μὲν παραχωρητέον, τὴν δὲ ἀκολούθησιν ἐπισκεπτέον. » Ὅταν δὲ ὁ Μέλισσος ἐπιφέρῃ τὸ μὴ γινόμενον ἀρχὴν οὐκ ἔχει, τότε λέγει ὅτι τὸ ὄντως ὂν ἀμερές ἐστι καὶ οὔτε ἀρχὴν ἔχει οὔτε τελευτήν, διὸ καὶ ἄπειρον. Καὶ οὕτως οὐδέτερον τῶν ἀξιωμάτων ψευδῶς εἴληπται· κἂν γάρ ἐστιν ἀθρόως γενομένη ἀλλοίωσις, μάλιστα μὲν εἰ καὶ πάντα τὰ μέρη ἀλλοιοῦται, ἀλλ' οὐχ ἅμα πᾶσα ἡ ἀλλοίωσις γίνεται, ἀλλ' ἔχει καὶ αὐτὴ ἀρχὴν καὶ τελευτήν. Ἔπειτα καὶ ἐν τῇ ἀλλοιώσει τὸ ἀλλοιούμενον οὐχὶ ἡ λευκότης ἐστὶν ἀλλὰ τὸ σῶμα κατὰ τὴν λευκότητα, τὸ δὲ σῶμα ἀρχὴν ἔχει καὶ πέρας τὸ ἀλλοιούμενον καὶ γινόμενον οὕτως ὡς ἀλλοιούμενον. Καὶ τὸ ἀγένητον δὲ κατὰ τοῦτο τὸ σημαινόμενον ἀληθῶς εἴρηται ἀρχὴν μὴ ἔχειν ἀδιάστατον καὶ ἀμερὲς ὑπάρχον. Ὁ γὰρ οὐρανὸς καὶ ὅδε ὁ κόσμος πολλῶν καὶ μακαρίων τετύχηκε παρὰ τοῦ γεννήσαντος, ἀτὰρ κεκοινώνηκέ γε σώματος, διὸ μέρη ἔχει καὶ ἀρχὴν καὶ τέλος. Ὅτι δὲ ἀγένητον τὸ ὄν ἐστι καὶ Ἀριστοτέλης συγχωρεῖ καὶ αὐτὸ τὸ δόγμα ἐνασμενίζων καὶ τὴν Μελίσσου περὶ τοῦ δόγματος ἀπόδειξιν. Καὶ ὁ Εὔδημος δὲ τὸ ἁπλῶς ὂν ἀγένητον εἶναι συγχωρεῖ λέγων· « τὸ μὲν γὰρ ἅπαν τὸ ὂν ἀθρόως μὴ γίνεσθαι καλῶς ἔχειν (leg. ἔχει) συγχωρεῖν, ἐπειδὴ οὐχ οἷόν τε ἐκ μὴ ὄντος αὐτὸ γενέσθαι, ἀλλὰ κατὰ μέρος γίνεσθαι πολλὰ καὶ φθείρεσθαι εὔλογον δήπου ἐστί, καὶ ὁρῶμεν τοῦτο. » Καὶ οὕτως αἱ μὲν προτάσεις ἐλήφθησαν ἀληθῶς. Καὶ ἡ ἀντιστροφὴ δὲ ἐπὶ τῶν ἐξισαζόντων οὐ κωλύεται ἀπὸ τοῦ ἡγουμένου γίνεσθαι, ὡς ὅταν εἴπωμεν εἰ ἄνθρωπός ἐστι, καὶ ζῷον λογικὸν θνητόν ἐστι, καὶ εἰ μὴ ἄνθρωπος, οὐδὲ ζῷον λογικὸν θνητόν. Εἰ τοίνυν τὸ γενητὸν ἐξισάζει πρὸς τὸ ἀρχὴν ἔχον καὶ τέλος, οὐδὲν διαφέρει καὶ ἀπὸ τοῦ ἡγουμένου ἀντιστρέψαι. Ἐξισάζει γὰρ τὸ ἀγένητον τῷ ἀρχὴν μὴ ἔχοντι, οὐκέτι τοῦ κατὰ τὸν οὐρανὸν καὶ ὅλως τὰ ἀΐδια σώματα παραδείγματος ἐνοχλοῦντος ἡμᾶς. Ἀγένητα γὰρ ταῦτα οὐχ ὡς ἀμερῆ, ἀλλ' ὡς μὴ ἀπ' ἀρχῆς χρόνου γεγενημένα. Ἐγκαλεῖται δὲ ὁ Μέλισσος καὶ ὡς τῆς ἀρχῆς πολλαχῶς λεγομένης ἀντὶ τῆς κατὰ χρόνον ἀρχῆς ἥτις ὑπάρχει τῷ γενητῷ τὴν κατὰ τὸ πρᾶγμα λαβών, ἥτις καὶ τοῖς ἀθρόως μεταβάλλουσιν οὐχ ὑπάρχει. Ἔοικε δὲ αὐτὸς καὶ πρὸ τοῦ Ἀριστοτέλους τεθεᾶσθαι καλῶς, ὅτι πᾶν σῶμα καὶ τὸ ἀΐδιον πεπερασμένον ὑπάρχον πεπερασμένην ἔχει δύναμιν καὶ ὅσον ἐφ' ἑαυτῷ ἀεὶ ἐν τέλει χρόνου ἐστί, διὰ δὲ τὴν ἀεικίνητον τοῦ παράγοντος ἐπιστασίαν καὶ ἐν ἀρχῇ ἀεί ἐστι καὶ ἀΐδιον ὑπάρχει, ὥστε τὸ κατα μέγεθος ἀρχὴν καὶ τέλος ἔχον καὶ κατὰ χρόνον ἔχει ταῦτα καὶ ἀνάπαλιν. Τὸ γὰρ ἀρχὴν ἔχον χρόνου καὶ τέλος οὐχ ἅμα πᾶν ἐστι. Διὸ ποιεῖται τὴν μὲν ἀπόδειξιν ἀπὸ τῆς κατὰ χρόνον ἀρχῆς καὶ τελευτῆς. Ἄναρχον δὲ οὕτω καὶ ἀτελεύτητον οὔ φησιν εἶναι ὃ μὴ πᾶν ἐστι, τοῦτ' ἔστιν ὃ μὴ ἅμα ὅλον ἐστίν, ὅπερ τοῖς ἀμερέσιν ὑπάρχει καὶ τῷ ὄντι ἀπείροις, τῷ δέ γε ἁπλῶς ὄντι καὶ κυριώτατα· τῷ γὰρ ὄντι πᾶν ἐκεῖνό ἐστι. Λέγει δὲ ταῦτα οὕτως ὁ Μέλισσος. « Ὅ τε τοίνυν οὐκ ἐγένετο ἔστι δέ, ἀεὶ ἦν καὶ ἀεὶ ἔσται, καὶ ἀρχὴν οὐκ ἔχει, οὐδὲ τελευτήν, ἀλλ' ἄπειρόν ἐστιν· εἰ μὲν γὰρ ἐγένετο, ἀρχὴν ἂν εἶχεν· ἤρξατο γὰρ ἄν ποτε γινόμενον, καὶ τελευτήν· ἐτελεύτησε γὰρ ἄν ποτε γινόμενον. Εἰ δὲ μήτε ἤρξατο μήτε ἐτελεύτησεν, ἀεί τε ἦν καὶ ἀεὶ ἔσται οὐκ ἔχον ἀρχὴν οὐδὲ τελευτήν· οὐ γὰρ ἀεὶ εἶναι ἀνυστὸν ὅ, τι μὴ πᾶν ἐστι. » Καὶ ὅτι μὲν τὸ ποτὲ χρονικόν ἐστι δῆλον, ὅτι δὲ γινόμενον τὸ κατ' οὐσίαν γενητὸν εἶπεν, ὃ ἕως ἂν ᾖ, γινόμενόν ἐστι καὶ οὐκ ὄν, δῆλον ἐκ τοῦ ἐτελεύτησεν ἄν ποτε γινόμενον, καὶ ἐκ τοῦ· οὐ γὰρ ἀεὶ εἶναι ἀνυστὸν ὅ, τι μὴ πᾶν ἐστι, ὡς τοῦ ἀεὶ ὄντος ὃ καὶ πᾶν ἐστιν, ἀντικειμένου τῷ γενητῷ. Ὅτι δὲ ὥσπερ τὸ ποτὲ γενόμενον πεπερασμένον τῇ οὐσίᾳ φησίν, οὕτω καὶ τὸ ἀεὶ ὂν ἄπειρον λέγει τῇ οὐσίᾳ, σαφὲς πεποίηκεν εἰπών· « ἀλλ' ὥσπερ ἐστὶν ἀεί, οὕτω καὶ τὸ μέγεθος ἄπειρον ἀεὶ χρὴ εἶναι. » Μέγεθος δὲ οὐ τὸ διαστατόν φησιν· αὐτὸς γὰρ ἀδιαίρετον τὸ ὂν δείκνυσιν. Εἰ γὰρ διῄρηται, φησί, τὸ ἐόν, κινεῖται· κινούμενον δὲ οὐκ ἂν εἴη ἅμα. Μέγεθος οὖν τὸ δίαρμα αὐτὸ λέγει τῆς ὑποστάσεως. Ὅτι γὰρ ἀσώματον εἶναι βούλεται τὸ ὄν, ἐδήλωσεν εἰπών, εἰ μὲν ὂν εἴη, δεῖ αὐτὸ ἓν εἶναι· ἓν δὲ ὂν δεῖ αὐτὸ σῶμα μὴ ἔχειν. Καὶ ἐφεξῆς δὲ τῷ ἀϊδίῳ τὸ ἄπειρον κατὰ τὴν οὐσίαν συνέταξεν εἰπών, ἀρχὴν δὲ καὶ τέλος ἔχον οὐδὲν οὔτε ἀΐδιον οὔτε ἄπειρόν ἐστιν, ὥστε τὸ μὴ ἔχον ἄπειρόν ἐστιν· ἀπὸ τοῦ ἀπείρου δὲ τὸ ἓν συνελογίσατο ἐκ τοῦ εἰ μὴ ἓν εἴη, περανεῖ πρὸς ἄλλο. Τοῦτο δὲ αἰτιᾶται Εὔδημος ὡς ἀδιορίστως λεγόμενον γράφων οὕτως· « εἰ δὲ δὴ συγχωρήσειέ τις ἄπειρον εἶναι τὸ ὄν, διὰ τί καὶ ἓν ἔσται; οὐ γὰρ διότι πλείονα, περανεῖ πῃ πρὸς ἄλληλα. Δοκεῖ γὰρ καὶ ὁ παρεληλυθὼς χρόνος περαίνειν πρὸς τὸν παρόντα. Πάντῃ μὲν οὖν ἄπειρα τὰ πλείω τάχα οὐκ ἂν εἴη, ἐπὶ θάτερα δὲ φανεῖται ἐνδέχεσθαι. Χρὴ (leg. χρῆν) οὖν διορίσαι πῶς ἄπειρα οὐκ ἂν εἴη εἰ πλείω. Quippe pro χρὴ in verbis extremis cum Spengelio legendum est χρῆν, siquidem Melissus debebat definire, cur plura infinita esse non possent. Is autem in loco præclaro, quem e Simplicii Comm. in Aristotelis Phys. f. 22 b. attuli Phil. Græc. Fragm. vol. I pag. 261 seq. hac via et ratione progreditur : primum τὸ ὂν οὐ γέγονε i. e. ἀεὶ ἦν, deinde τὸ ὂν οὐ φθαρήσεται i. e. ἀεὶ ἔσται, tum τὸ ἓν ἀρχὴν

οὐκ ἔχει, præterea τὸ ὂν τελευτὴν οὐκ ἔχει, porro τὸ ὂν ἄπειρόν ἐστι, denique τὸ ὂν ἕν ἐστι, postremo τὸ ὂν ἀκίνητόν ἐστι, e quibus Aristoteles postremum, si *unum* sit, *immobile* esse negat; Eudemus etiam præcedens, si *infinitum* sit, *unum* esse necessario non sequi ait. Qui si plura confutasset, vix ea Simplicius omisisset.)

10. Ἔπειτα καὶ διὰ τί ἀκίνητον, εἰ ἕν; ὥσπερ γὰρ καὶ τὸ μέρος ἓν ὄν, τοδὶ τὸ ὕδωρ, κινεῖται ἐν ἑαυτῷ, διὰ τί οὐ καὶ τὸ πᾶν; ἔπειτα ἀλλοίωσις διὰ τί οὐκ ἂν εἴη;

(Aristoteles Phys. lib. I cap. 3 pag. 186, a. 16 ed. Bekker. Simplicius fol. 24 (conf. Scholia in Aristot. pag. 331. a. ed. Brandis.) ὁ Μέλισσος δείξας τὸ ἄπειρον ἐκ τοῦ μήτε ἀρχὴν μήτε τέλος ἔχειν, ἐκ δὲ τοῦ ἀπείρου τὸ ἓν εἶναι, ἐφεξῆς καὶ ὅτι ἀκίνητον δείκνυσιν, ὡς ὁ Ἀλέξανδρός φησι, τῷ τὸ κινούμενον ἢ διὰ πλήρους ὀφείλειν κινεῖσθαι, ἢ διὰ κενοῦ· οὕτω δὲ καὶ ἄλλο τι ἔσεσθαι. Ὅτι δὲ διὰ μὲν πλήρους οὐχ οἷόν τέ τι κινηθῆναι, κενόν τε μὴ δύνασθαι ἐν τοῖς οὖσιν εἶναι· μηδὲν γὰρ εἶναι τὸ κενόν, ὄντος δὲ μηκέτι ἔσεσθαι ἄπειρον τὸ ὄν· εἰ γὰρ εἴη μεθίστασθαι δυνάμενον ἐν ἑαυτῷ, δῆλον ὡς μεῖζον ἂν αὑτοῦ εἴη, οὐδὲν δὲ μεῖζον τοῦ ἀπείρου. Ταῦτα μὲν οὕτως αὐτῇ λέξει φησὶν ὁ Ἀλέξανδρος· ὅτι δὲ οὐχ ὡς Ἀλέξανδρος ἤκουσεν, οὕτως ἡ ἀπόδειξις προῆλθεν, ἐκ τοῦ τὸ κινούμενον ἢ διὰ πλήρους ὀφείλειν κινεῖσθαι ἢ διὰ κενοῦ, ἀλλ' ὅτι δεῖ αὐτὸ τὸ ὂν πλῆρες εἶναι, δηλοῖ καὶ ὁ Εὔδημος λέγων. « Ἀκίνητον δὲ δὴ πῶς; ἢ ὅτι πλῆρες· πλῆρες δὲ ὅτι οὐκ ἔσται κενοῦ μετέχον). »

11. Καὶ πρὸς Παρμενίδην δὲ ὁ αὐτὸς τρόπος τῶν λόγων, καὶ εἴ τινες ἄλλοι ἴδιοι· καὶ ἡ λύσις τῇ μὲν ὅτι ψευδὴς τῇ δὲ ὅτι οὐ συμπεραίνεται, ψευδὴς μὲν ᾗ ἁπλῶς λαμβάνει τὸ ὂν λέγεσθαι, λεγομένου πολλαχῶς, ἀσυμπέραντος δὲ ὅτι, εἰ μόνα τὰ λευκὰ ληφθείη, σημαίνοντος ἓν τοῦ λευκοῦ, οὐθὲν ἧττον πολλὰ τὰ λευκὰ καὶ οὐχ ἕν· οὔτε γὰρ τῇ συνεχείᾳ ἓν ἔσται τὸ λευκὸν οὔτε τῷ λόγῳ. Ἄλλο γὰρ ἔσται τὸ εἶναι λευκῷ καὶ τὸ δεδεγμένῳ, καὶ οὐκ ἔσται παρὰ τὸ λευκὸν οὐθὲν χωριστόν· οὐ γὰρ ᾗ χωριστόν, ἀλλὰ τῷ εἶναι ἕτερον τὸ λευκὸν καὶ ᾧ ὑπάρχει. Ἀλλὰ τοῦτο Παρμενίδης οὔπω ἑώρα.

(Aristoteles Phys. lib. I cap. 3 pag. 186. a. 22 ed. Bekker. Simplicius fol. 25 ὡς ὁ Ἀλέξανδρος ἱστορεῖ, ὁ μὲν Θεόφραστος οὕτως ἐκτίθεται ἐν τῷ πρώτῳ τῆς φυσικῆς ἱστορίας· τὸ παρὰ τὸ ὂν οὐκ ὄν, τὸ οὐκ ὂν οὐδέν· ἓν ἄρα τὸ ὄν. Εὔδημος δὲ οὕτως· τὸ παρὰ τὸ ὂν οὐκ ὄν· ἀλλὰ καὶ μοναχῶς λέγεται τὸ ὄν· ἓν ἄρα τὸ ὄν. Τοῦτο δὲ εἰ μὲν ἀλλαχοῦ που γέγραφεν οὕτως ἀσαφῶς ὁ Εὔδημος, οὐκ ἔχω λέγειν, ἐν τοῖς Φυσικοῖς δὲ περὶ Παρμενίδου τάδε γράφει, ἐξ ὧν ἴσως συνάγειν τὸ εἰρημένον δυνατόν· « Παρμενίδης δὲ οὐ φαίνεται δεικνύειν, ὅτι ἓν τὸ ὄν, οὐδ' εἴ τις αὐτῷ συγχωρήσειε μοναχῶς λέγεσθαι τὸ ὄν, εἰ μὴ τὸ ὂν ἐν τῷ τί κατηγορούμενον ἑκάστου ὥσπερ τῶν ἀνθρώπων ὁ ἄνθρωπος, καὶ ἀποδιδομένων τῶν λόγων καθ' ἕκαστον ἐνυπάρξει ὁ τοῦ ὄντος λόγος ἐν ἅπασιν εἷς καὶ ὁ αὐτός, ὥσπερ καὶ ὁ τοῦ ζῴου ἐν τοῖς ζῴοις. Ὥσπερ δὲ εἰ πάντα εἴη τὰ ὄντα καλὰ καὶ μηθὲν εἴη λαβεῖν ὃ οὐκ ἔστι καλόν, καλὰ μὲν ἔσται πάντα, οὐ μὴν ἕν γε τὸ καλόν, ἀλλὰ πολλά· τὸ μὲν γὰρ χρῶμα καλὸν ἔσται, τὸ δὲ ἐπιτήδευμα, τὸ δὲ ὅ, τι δήποτε, οὕτω δὴ καὶ ὄντα μὲν πάντα ἔσται, ἀλλ' οὐχ ἓν οὐδὲ ταὐτό· ἕτερον μὲν γὰρ τὸ ὕδωρ, ἄλλο δὲ τὸ πῦρ. Παρμενίδου μὲν οὖν ἀγασθείη τις ἂν ἀναξιοπίστοις ἀκολουθήσαντος λόγοις, καὶ ὑπὸ τοιούτων ἀπατηθέντος, ἃ οὔπω τότε διεσαφεῖτο. Οὔτε γὰρ τὸ πολλαχῶς [add. ὂν] ἔλεγεν οὐδείς, ἀλλὰ Πλάτων πρῶτος τὸ διττὸν εἰσήγαγεν, οὔτε τὸ καθ' αὑτὸ καὶ κατὰ συμβεβηκὸς (scil. ὂν), φαίνεταί τε ὑπὸ τούτων διαψευσθῆναι. Ταῦτα δὲ ἐκ τῶν λόγων καὶ ἐκ τῶν ἀντιλογιῶν ἐθεωρήθη καὶ τὸ συλλογίζεσθαι· οὐ γὰρ συνεχωρεῖτο εἰ μὴ φαίνοιτο ἀναγκαῖον, οἱ δὲ πρότεροι ἀναποδείκτως ἀπεφαίνοντο. » Καὶ μέχρι τούτου τὰ περὶ Παρμενίδην προαγαγὼν ἐπὶ Ἀναξαγόραν μετέβη. Οὕτως μὲν οὖν αἱ κατὰ Θεόφραστον προτάσεις ψευδεῖς οὖσαι διελέγχονται. Ὡς δ' ἀσυμπέραντοι, ὅτι τὸ μὲν ἀκολούθως ἐπαγόμενον συμπέρασμα ἦν, τὸ παρὰ τὸ ὂν οὐδέν, ὁ δὲ ἐπήγαγεν ἓν ἄρα τὸ ὄν. Κἂν μοναχῶς δέ τις ὑπόθηται τὸ ὂν λέγεσθαι, ὡς μνημονεύει ὁ Εὔδημος, ψεῦδος καὶ οὕτω λαμβάνει. Οὐ γὰρ μοναχῶς τὸ ὄν, εἴγε δεχαχῶς, ἔπειτα οὐδὲ οὕτω συμπεραίνει ὅτι ἓν τὸ ὄν. Κἂν ὑπόθηται δέ τις μηδὲν ἄλλο παρὰ τὴν οὐσίαν εἶναι, οὐδὲν κωλύει οὐσίας μὲν εἶναι μόνας, πολλὰς δὲ ταύτας, ὥσπερ καὶ ὁ Εὔδημος ἐδήλωσε διὰ τοῦ « οὐδὲ εἴ τις αὐτῷ συγχωρήσοι μοναχῶς λέγεσθαι τὸ ὄν, καὶ τὸ ἑξῆς δέ· ὡς γὰρ εἰ πάντα τὰ ὄντα καλὰ εἴη καὶ μηθὲν εἴη λαβεῖν, ὃ οὐκ ἔστι καλόν, καλὰ μὲν ἔσται πάντα, οὐ μὴν ἕν γε

10. Deinde cur si est unum, etiam immobile est? Ut enim, quæ una est pars, hæc aqua, in se ipsa movetur, cur non et universum eodem pulsu agitatur? Præterea cur conversio non erit?

11. Idem et in Parmenidem convenit modus rationum, et si qui alii proprii sunt. Ac solutio est partim ex eo, quia falsa sumit, partim ex eo quia non concludit. Nam falsa quidem sumit, quatenus ens simpliciter dici ponit, quum multipliciter dicatur. Non concludit autem, quia si sola alba sumantur, ipso albo unum significante, nihilominus alba multa erunt, et non unum. Nam album nec continuatione unum erit, nec ratione. Alia enim ratio erit albi, alia ejus quod album accepit; neque quidquam præter album ipsum separabile erit. Neque enim quatenus separabile est, sed ipsa substantia aliud est album, aliud id cui inest. Sed hoc Parmenides nondum videbat.

τὸ καλόν, ἀλλὰ πολλά· τὸ μὲν γὰρ χρῶμα καλὸν ἔσται, τὸ δὲ ἐπιτήδευμα, τὸ δὲ ὅ, τι δήποτε, (τὸ δ' αὐτὸ ἐπὶ τοῦ λευκοῦ ἔδειξεν ὁ Ἀριστοτέλης), οὕτω δὴ καὶ ὄντα μὲν πάντα ἔσται, ἀλλ' οὐχ ἓν οὐδὲ τὸ αὐτό· » καὶ ψευδὴς ἡ ἐπιφορὰ ἡ λέγουσα, ἓν ἄρα τὸ ὄν, καὶ οὐκ ἐκ τῶν κειμένων συνηγμένη. Κἂν γὰρ μοναχῶς τὸ ὄν, οὐκ ἤδη ἓν τὸ ὄν. Μοναχῶς γὰρ λέγεται καὶ γένει καὶ εἴδει, ἑκατέρως δὲ πολλά, καὶ συμβήσεται τὸ ἐπὶ τοῦ κατὰ τὸ καλὸν παραδείγματος ὑπὸ τοῦ Εὐδήμου εἰρημένον, ὅτι καλὰ μὲν ἔσται πάντα, οὐ μὴν ἓν τὸ καλὸν τῷ ἀριθμῷ· τὰ γὰρ τῷ λόγῳ ἓν οὐκ ἤδη καὶ τῷ ἀριθμῷ ἕν. Τὰ δὲ αὐτὰ ἐπὶ τοῦ λευκοῦ συνήγαγεν ὁ Ἀριστοτέλης, καὶ οὐδὲν ἦν θαυμαστὸν τοὺς κανόνας τῶν λόγων μήπω τότε διακεκρίσθαι, ἀλλὰ φωραθέντας ὕστερον ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων οὕτως ἐξενεχθῆναι πρὸς πλείονα συντελοῦντας ἀκρίβειαν, ὡς καὶ ὁ Εὔδημος μαρτυρεῖ λέγων· « Παρμενίδου μὲν οὖν ἀγασθείη ἄν τις ἀναξιοπίστοις ἀκολουθήσαντος λόγοις καὶ ὑπὸ τοιούτων ἀπατηθέντος ἃ οὔπω τότε διασεσάφητο· οὔτε γὰρ τὸ πολλαχῶς ἔλεγεν οὐδείς, ἀλλὰ Πλάτων πρῶτον τὸ δισσὸν εἰσήγαγεν, οὔτε τὸ καθ' αὑτὸ καὶ τὸ κατὰ συμβεβηκός· φαίνεται δὲ ὑπὸ τούτων διαψευσθῆναι. Ταῦτα δὲ ἐκ τῶν λόγων καὶ τῶν ἀντιλογιῶν ἐθεωρήθη καὶ τὸ συλλογιστικόν· οὐ γὰρ συνεχωρεῖτο εἰ μὴ φαίνοιτο ἀναγκαῖον, οἱ δὲ πρότεροι ἀναποδείκτως ἀπεφαίνοντο. » Ἀλλ' Ἀριστοτέλης βιαιότερόν πως ἐβουλήθη καὶ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ τῇ ὑποστάσει, ὡς ἐπὶ τοῦ λευκοῦ σώματος δεῖξαι, ὅτι τὸ λευκὸν πολλά ἐστι τῷ λόγῳ τό τε ὡς ὑποκείμενον καὶ τὸ ὡς ἐν ὑποκειμένῳ. Καίτοι οὐδὲ τοὔνομα τούτων τὸ αὐτό· τὸ γὰρ ὑποκείμενον λευκὸν οὐκ ἔστιν οὐδὲ λέγεται καθ' αὑτό, ἐὰν μὴ ὅτε (leg. ὅταν) σὺν τῇ λευκότητι ληφθῇ, ὥστε εἴπερ ἄρα τὸ αὐτὸ ὄνομά ἐστιν ἐν διαφόροις λόγοις, οὐχὶ τοῦ ἐν ὑποκειμένῳ καὶ τοῦ ὑποκειμένου, ἀλλὰ τοῦ συναμφοτέρου. Διότι καὶ τὸ μετέχον λευκὸν λέξομεν μετὰ τῆς μεθέξεως καὶ αὐτὸ τὸ χρῶμα τὸ μετεχόμενον. Ἀκριβολογουμένῳ δὲ οὐδὲ τούτων τὸ αὐτό ἐστιν ὄνομα, εἴπερ τὸ μὲν λευκὸν τὸ δὲ λευκότης, καὶ τὸ μὲν ποιὸν τὸ δὲ ποιότης. Διὸ καὶ ὁριζόμεθα τὴν μὲν λευκότητα χρῶμα διακριτικὸν ὄψεως, τὸ δὲ λευκὸν σῶμα λευκότητος μετέχον. Ταῦτα δὴ οὖν ἰδὼν ὡς ἔοικεν Εὔδημος οὐκ ἐβιάσατο ἐπὶ τοῦ ἑνὸς τῇ ὑποστάσει δεῖξαι τὴν τῶν λόγων διαφοράν, ἀλλ' ἀπὸ κοινοῦ τινος τοῦ καλοῦ τὴν δεῖξιν ἐποιήσατο πολλοῖς κατὰ λόγον διαφέρουσιν ἐφαρμόττοντος, ὥστε τὸ δοκοῦν πάλιν ἓν εἶναι τοῦτο κατὰ τὴν κοινότητα πολλὰ εἶναι κατὰ τοὺς λόγους. Γράφει δὲ οὕτως· « ὥσπερ δὲ εἰ πάντα εἴη τὰ ὄντα καλὰ καὶ μηθὲν εἴη λαβεῖν ὃ οὐκ ἔστι καλόν, καλὰ μὲν ἔσται πάντα, οὐ μὴν ἕν γε τὸ καλὸν ἀλλὰ πολλά· τόδε μὲν γὰρ χρῶμα καλόν ἐστι, τόδε δὲ ἐπιτήδευμα, τὸ δὲ ὅ, τι δήποτε, οὕτω δὴ καὶ ὄντα μὲν πάντα ἔσται, ἀλλ' οὐχ ἓν οὐδὲ τὸ αὐτό· ἕτερον μὲν γὰρ ὕδωρ, ἄλλο δὲ τὸ πῦρ. » Ἴσως δὲ τοῦτον παρῃτήσατο τὸν τρόπον τῆς ἀποδείξεως Ἀριστοτέλης, διότι εἰ ὡς κοινὸν ἓν ὑπετίθετο τὸ ὂν εἴτε ὡς γένος, εἴτε ὡς εἶδος, εἴτε ὡς ὁμώνυμος φωνή, εὐθὺς καὶ τὰ πολλὰ συνεισήγετο· τὸ γὰρ κοινὸν πλειόνων εἶναι κοινὸν ἀνάγκη. Διὸ καὶ ὡς ἀριθμῷ ἓν ὑποθέμενος ἐπειδὴ τὸ τοιοῦτον ἓν ἢ ὡς συνεχές ἐστιν ἓν ἢ ὡς τῷ λόγῳ τὸ αὐτὸ ἢ ὡς ἀδιαίρετον, ἔδειξεν ὅτι οὔτε ὡς συνεχὲς οὔτε ὡς τῷ λόγῳ τὸ αὐτό, τὸ δὲ ὡς ἀδιαίρετον ὡς ἐναργῶς ἄτοπον παρῆκεν εὐθύνειν ὡς σωματικοῦ πέρατος ὑποτιθέντος τοῦ ἀδιαιρέτου).

12. Ἀλλὰ τοῦτο Παρμενίδης οὔπω ἑώρα. Ἀνάγκη δὴ λαβεῖν μὴ μόνον ἓν σημαίνειν τὸ ὄν, καθ' οὗ ἂν κατηγορηθῇ, ἀλλὰ καὶ ὅπερ ὂν καὶ ὅπερ ἕν· τὸ γὰρ συμβεβηκὸς καθ' ὑποκειμένου τινὸς λέγεται. Ὥστε ᾧ συμβέβηκε τὸ ὄν, οὐκ ἔσται· ἕτερον γὰρ τοῦ ὄντος· ἔσται τι ἄρα οὐκ ὄν· οὐ δὴ ἔσται ἄλλῳ ὑπάρχον τὸ ὅπερ ὄν.

(Aristoteles Phys. lib. I cap. 3 pag. 186. a. 31 ed. Bekker. Simplicius fol. 29 καὶ ὁ Εὔδημος δὲ τῷ Ἀριστοτέλει πάντα κατακολουθῶν τοῦ ὅπερ ὄντος ἐκῖνος (leg. ἐκείνῳ) οὐκ ἤκουσεν ὡς γένους. Ἐν γοῦν τῷ πρώτῳ τῶν Φυσικῶν περὶ Παρμενίδου λέγων ταῦτα γέγραφεν ὡς Ἀλέξανδρός φησιν. Ἐγὼ γὰρ οὐχ εὗρον ἐν τῷ Εὐδημίῳ (leg. Εὐδημείῳ aut Εὐδήμῳ) τὴν λέξιν ταύτην· « τὸ μὲν οὖν κοινὸν οὐκ ἂν λέγοι· οὔτε γὰρ ἐζητεῖτό πω τὰ τοιαῦτα, ἀλλὰ ὕστερον ἐκ τῶν λόγων προῆλθεν, οὔτε ἐπιδέχοιτο ἂν ἃ τῷ ὄντι ἐπιλέγει. Πῶς γὰρ ἔσται τοῦτο μεσσόθεν ἰσοπαλὲς καὶ τὰ τοιαῦτα; τῷ δὲ οὐρανῷ, φησί, σχεδὸν πάντες ἐφαρμόσουσιν οἱ τοιοῦτοι λόγοι »).

13. Οὐ γὰρ ἔσται ὄντι αὐτῷ εἶναι, εἰ μὴ πολλὰ τὸ ὂν σημαίνει οὕτως ὥστε εἶναί τι ἕκαστον. Ἀλλ' ὑπόκειται τὸ ὂν σημαίνειν ἕν. Εἰ οὖν τὸ ὅπερ ὂν μηδενὶ συμβέβηκεν, ἀλλ' ἐκείνῳ, τί μᾶλλον τὸ ὅπερ ὂν σημαίνει τὸ ὂν ἢ μὴ ὄν;

(Aristoteles Phys. lib. I cap. 3 pag. 186. b. 2. Simplicius in Arist. Phys. fol. 31 ὅτι μὲν οὖν οὐ τῶν γινομένων τι καὶ φθειρομένων ὁ Παρμενίδης ἓν τὸ ὂν τίθεται, δηλοῖ τὸ σημεῖον αὐτοῦ ἓν τὸ ἀγένητον καὶ ἄφθαρτον λέγων ἐν οἷς φησι· μόνος δ' ἔτι μῦθος

---

12. Sed hoc Parmenides nondum videbat. Necesse igitur est eos sumere qui id quod est unum esse dicunt, non solum unum significare id quod est, de quocunque prædicabitur; sed etiam quod proprie est ens, et quod proprie unum est. Accidens enim de subjecto aliquo dicitur. Quare illud, cui id quod est accidit, non erit: est enim diversum ab eo quod est. Erit ergo quippiam quod non est : haudquaquam ergo id, quod proprie est ens, alii inerit.

13. Neque enim entis rationem subibit, nisi id quod est plura significet hoc pacto, ut unumquidque aliquid sit. At id quod est, unum significare ponitur. Si

δδοῖο λείπεται ὡς ἔστιν, ταύτῃ δ' ἐπὶ σήματ' ἔασι πολλὰ μάλ', ὡς ἀγένητον ἐὸν καὶ ἀνώλεθρόν ἐστιν. Οὐ μὴν οὐδὲ σωματικὸν ὅλως τὸ ἓν ὂν εἶναι βούλεται, εἴπερ ἀδιαίρετον αὐτό φησι λέγων· οὐδὲ διαιρετόν ἐστιν, ἐπεὶ πᾶν ἐστιν ὁμοῖον, ὥστε οὐδὲ τῷ οὐρανῷ ἐφαρμόττει τὰ παρ' αὐτοῦ λεγόμενα, ὥς τινας ὑπολαμβάνειν ὁ Εὔδημός φησιν ἀκούσαντας τοῦ « πάντοθεν εὐκύκλου σφαίρης ἐναλίγκιον ὄγκῳ. » Οὐ γὰρ διαιρετὸς ὁ οὐρανός, ἀλλ' οὐδὲ ὅμοιος σφαίρᾳ, ἀλλὰ σφαῖρά ἐστιν ἡ τῶν φυσικῶν ἀκριβεστάτη. Versus Parmenidei leguntur Phil. Græc. Vol. I p. 124).

14. Τὸ δὲ μηδέποτε διακριθήσεσθαι, οὐκ εἰδότως μὲν λέγεται, ὀρθῶς δὲ λέγεται. Τὰ γὰρ πάθη ἀχώριστα. Εἰ οὖν ἐμέμικτο τὰ χρώματα καὶ αἱ ἕξεις, ἐὰν διακριθῶσιν, ἔσται τι λευκὸν ἢ ὑγιεινὸν οὐχ ἕτερόν τι ὂν οὐδὲ καθ' ὑποκειμένου. Ὥστε ἄτοπος τὰ ἀδύνατα ζητῶν ὁ νοῦς, εἴπερ βούλεται μὲν διακρῖναι, τοῦτο δὲ ποιῆσαι ἀδύνατον καὶ κατὰ τὸ ποσὸν καὶ κατὰ τὸ ποιόν, κατὰ μὲν τὸ ποσὸν ὅτι οὐκ ἔστιν ἐλάχιστον μέγεθος, κατὰ δὲ τὸ ποιὸν ὅτι ἀχώριστα τὰ πάθη.

(Aristoteles Phys. lib. I cap. 4 pag. 188. 5. de Anaxagora. Simplicius fol. 37 b. εἰπόντος τοῦ Ἀναξαγόρου· οὐδὲ διακρίνεται οὐδὲ ἀποκρίνεται ἕτερον ἀπὸ τοῦ ἑτέρου διὰ τὸ πάντα ἐν πᾶσιν εἶναι, καὶ ἀλλαχοῦ· οὐδὲ ἀποκέκοπται πελέκει οὔτε τὸ θερμὸν ἀπὸ τοῦ ψυχροῦ οὔτε τὸ ψυχρὸν ἀπὸ τοῦ θερμοῦ, οὐ γὰρ εἶναι τὸ εἰλικρινὲς καθ' αὑτό, τοῦτο, φησίν, οὐκ εἰδότως μὲν λέγεται. Οὐ γὰρ διὰ τὸ πάντα ἐν πᾶσιν εἶναι συμβαίνει τὸ μὴ διακρίνεσθαι, συμβαίνει μέντοι. Διὸ κἂν μὴ εἰδότως, ἀλλ' ὅμως ἀληθῶς λέγεται· τὰ γὰρ πάθη, τοῦτ' ἔστι τὰ συμβεβηκότα ἀχώριστα τῆς οὐσίας ἐστίν, οἷον τὰ χρώματα καὶ αἱ ἕξεις· μεμιγμένης γὰρ τῆς οὐσίας καὶ τῶν συμβεβηκότων ἐὰν διακριθῇ τὸ συμβεβηκός, ἔσται οὐκέτι συμβεβηκός, ἀλλ' οὐσία, ἅτε καθ' αὑτὸ ὑφεστὼς καὶ οὐκ ἐν ὑποκειμένῳ τὸ εἶναι ἔχον, ὅπερ πάλιν οὐ καθ' ὑποκειμένου ἐκάλεσεν, καὶ ὅπερ Εὔδημος καλῶς ἐπέστησεν, « οὐ μόνον τὰ πάθη τῶν οὐσιῶν οὐχ οἷόν τε χωρίσαι, ἀλλ' οὐδὲ πάντα ὁμοῦ τὰ πάθη εἶναι δυνατόν, ὥστε πάντα ἐν πᾶσιν εἶναι. Οὐ γὰρ δὴ θερμὸν καὶ ἐπιστήμη, ἀλλ' ὅσα ἐνδέχεται μιχθῆναι, ὅλως δὲ ἡ μῖξις ἐκ τῶν κεχωρισμένων. Χωρίζεται δὲ τὰ καθ' αὑτὰ ὄντα ἢ δυνάμενά γε, τοιαῦτα δὲ αἱ οὐσίαι, διὸ μίσγεται τὰ σώματα. Τούτων δὲ τὰ μὲν ὑγρὰ κεράννυσθαι λέγομεν, τὰ δὲ ξηρὰ μεμῖχθαι οἷον σπέρματα καὶ πρόβατα, λευκὸν δὲ καὶ ἄνθρωπον οὐ λέγομεν μεμῖχθαι οὐδὲ ἐπιστήμην καὶ ψυχήν, ὑπάρχειν δὲ μόνοις τούτοις τούτων ἕκαστα καθ' ὧν λέγεται. Ποῖα δὲ μέμικται καὶ ὅπως ὁμοῦ πάντα ἦν, διώρισται βέλτιον, ἐπειδὴ οὐ πᾶν παντὶ μίσγεται, ὥσπερ οὐδὲ γίνεται πᾶν ἐκ παντός· ἐκ τοῦ λευκοῦ γὰρ οὐ γίνεται γραμμή, ἀλλὰ μέλαν ἢ φαιόν. » Ταῦτα γὰρ οἰκείως τῷ τόπῳ ὑπὸ τοῦ Εὐδήμου λεγόμενα παρεθέμην).

15. Ὅτι μὲν οὖν ἐναντίας δεῖ τὰς ἀρχὰς εἶναι φανερόν. Ἐχόμενον δ' ἂν εἴη λέγειν πότερον δύο ἢ τρεῖς ἢ πλείους εἰσί· μίαν μὲν γὰρ οὐχ οἷόν τε, ὅτι οὐχ ἓν τὰ ἐναντία, ἀπείρους δ' οὔ, ὅτι οὐκ ἐπιστητὸν τὸ ὂν ἔσται. Μία τε ἐναντίωσις ἐν παντὶ γένει ἑνί, ἡ δ' οὐσία ἕν τι γένος.

(Aristoteles Phys. lib. I cap. 6 pag. 189. a. 9 ed. Bekker. Scripsi autem cum veteribus editionibus Iulii Pacii et aliorum ἀπείρους δ' οὔ, ὅτι, quum apud Bekkerum legatur ἀπείρους δ' ὅτι. Simplicius fol. 42 b. ποίαν οὖν Ἀλέξανδρος οὐσίαν ἐνταῦθα τὴν κατὰ τὸ ἔνυλον εἶδος ἀκούει; Εἰ μὲν τὴν κυρίως οὐσίαν τὴν ταῖς ἄλλαις κατηγορίαις ἀντιδιῃρημένην, ἐλλιπὴς ὁ λόγος· εἰ δὲ τὴν κοινῶς ἐπὶ πάντων τῶν γεννητῶν εἰδῶν λεγομένην, εὖ ἂν ἔχοι· καὶ τὰ Εὐδήμου δὲ τοῦ Ῥοδίου πρὸς ταύτην μοι δοκεῖ τὴν ἔννοιαν φέρεσθαι, εἰ καὶ ἀσαφῶς εἴρηται καὶ ἐκεῖνα. Ἔχει δὲ οὕτως· « εἰ δέ ἐστιν ἐναντιότης, δύο τοὐλάχιστον ἔσται. Δύο δὲ ὑποκειμένων τῶν πρώτων ἐναντίων τούτων μὲν οὐδέτερον οἷόν τ' εἶναι οὐσίαν, ἐπειδὴ οὐκ ἔστιν ἡ οὐσία τῶν ἐναντίων. Εἰ δὴ ὁ φυσικὸς μὴ περὶ πάντων σκοπεῖ, διόπερ οὐδὲ ἀριθμεῖ πάντα τὰ ὄντα, οὐδὲ ἀρχὰς κοινὰς πάντων λαμβάνει, ἀλλὰ τῶν οὐσιῶν καὶ τούτων τῶν σωματικῶν, οἷον γένους τινὸς ἑνός, μὴ γίνεται δὲ τὸ τυχὸν ἐκ τοῦ τυχόντος, ἀλλ' ὁμογενὲς οἷον χρῶμα ἐκ χρώματος, χυλὸς ἐκ χυλοῦ καὶ τὰ λοιπὰ ὁμοίως, οὐδ' ἂν ἡ οὐσία γίνοιτο ἐκ μὴ οὐσιῶν οὐδὲ σῶμα ἐκ μὴ σωμάτων. » Ἐν τούτοις τὸ μὲν οἷον γένους τινὸς ἑνὸς καὶ τὸ μὴ γίνεται δὲ τὸ τυχὸν ἐκ τοῦ τυχόντος, ἀλλ' ὁμογενὲς οἷον χρῶμα ἐκ χρώματος οὐσίαν εἰλῆφθαι σημαίνει οὐχὶ τὴν ἐν τοῖς δέκα γένεσι πρώτην· οὐ γάρ ἐστιν

---

igitur id quod proprie est ens, non accidit cuiquam, sed aliquid illi aliud accidit, cur id quod est ens proprie ens significat potius quam non ens?

14. Quod vero affirmatur, nunquam omnia segregatum iri, non scienter quidem affirmatur, sed recte tamen dicitur. Affectus enim inseparabiles sunt. Quando igitur colores atque habitus misti sunt, si fuerint segregati : erit aliquid album aut sanum, quod ne in subiecto quidem diversum quidquam erit. Quare absurda mens est, ea quærens quæ fieri nequeunt, si separare quidem vult, hoc autem efficere nequit, tam quantitatis quam qualitatis habita ratione, quantitatis quidem, quia non est minima magnitudo, qualitatis autem, quia affectus inseparabiles sunt.

15. Apparet igitur oportere contraria principia rerum esse. Sequitur deinceps, ut dicamus, utrum duo, an tria, an plura principia sint. Unum enim principium esse non potest, quia contraria non sunt unum : neque vero infinita, quia id quod est, sub scientiam sane non cadet. Una quoque contrarietas est in omni genere uno : substantia vero genus est quoddam unum.

οἷον γένος ἐκείνη, ἀλλὰ γένος τῷ ὄντι. Περὶ ἐκείνης οὖν λέγοιτ' ἂν τῆς καὶ τὰ συμβεβηκότα περιεχούσης).

16. Ἔτι οὐκ εἶναί φαμεν οὐσίαν ἐναντίαν οὐσίᾳ· πῶς οὖν ἐκ μὴ οὐσιῶν οὐσία ἂν εἴη; ἢ πῶς ἂν πρότερον μὴ οὐσία οὐσίας εἴη;

(Aristoteles Phys. lib. I cap. 6 pag. 189. a. 32. ed. Bekker. Simplicius fol. 44. καὶ τοῦτο δὲ αὐτὸ ζητήσεως ἄξιον εἶναί μοι δοκεῖ, πῶς εἴρηται τὸ πῶς οὖν ἐκ μὴ οὐσιῶν οὐσία ἂν εἴη; καὶ γὰρ οὐδὲ ἔδει οὐσίας εἶναι τὰ τῆς οὐσίας στοιχεῖα. Εἰ γὰρ προϋπάρχει τὰ στοιχεῖα τοῦ στοιχειωτοῦ καὶ εἶεν οὐσία τὰ τῆς οὐσίας στοιχεῖα, πρὸ τοῦ γενέσθαι τὴν οὐσίαν εἴη ἂν οὐσία, καὶ ὅλως πανταχοῦ τὰ στοιχεῖα οὐκ ἔστιν ὅπερ τὰ στοιχειωτά· οὔτε γὰρ τὰ τοῦ ἀνθρώπου στοιχεῖα ἄνθρωποι οὔτε τὰ τῆς σαρκὸς σάρξ. Μήποτε οὖν ἡ ὕλη καὶ τὸ εἶδος, ἤτοι ἡ ἀντίθεσις στοιχεῖα ὄντα τῆς κυρίως οὐσίας, αὕτη δέ ἐστιν ἡ σύνθετος, οὐσία μὲν καθ' αὑτὰ ἑκάτερα οὐκ εἰσὶν ἀλλ' οὐσιώδη μόνον, καὶ σώματα μὲν οὐκ ἔστι, σωματικὰ δέ, ὡς καὶ ὁ Εὔδημος δηλοῖ σωματοειδῆ καλῶν τὴν ὕλην· συνελθόντα δὲ οὐσία καὶ οὐσίας ἀποδοτικά ἐστι, διὸ οὐδέτερον καθ' αὑτὸ οὔτε οὐσία ἐστὶν οὔτε οὐσίας ἀποδοτικόν).

17. Ἡμμένοι μὲν οὖν καὶ ἕτεροί τινές εἰσιν αὐτῆς, ἀλλ' οὐχ ἱκανῶς. Πρῶτον μὲν γὰρ ὁμολογοῦσιν ἁπλῶς γίνεσθαί τι ἐκ μὴ ὄντος ᾗ Παρμενίδην ὀρθῶς λέγειν.

(Aristoteles Phys. lib. I cap. 9 pag. 191. b. 35 qui sine dubio Parmenidem, Eleaticum philosophum, hic memorat. Fallitur Simplicius Platonis Parmenidem intelligi statuens, quem tamen sequitur Brandisius comment. Eleat. p. 138. Simplicius fol. 53. b. (conf. Scholl. in Arist. pag. 343. b. ed. Brandis.) καὶ δοκεῖ ταῦτα ἀποτεινόμενος πρὸς Πλάτωνα λέγειν· αὐτὸς γὰρ ἐν Τιμαίῳ (p. 50) λέγων μηδὲν τῶν ὄντων ἐνεργείᾳ τὴν ὕλην εἶναι, (ἐν οἷς φησιν ὅτι τοῖς εἴδεσιν ὑποκείμενον οὐκ ἂν εἴη παρεσκευασμένον εὖ, πλὴν ἄμορφον ὂν ἐκείνων πασῶν τῶν ἰδεῶν, ὅσας μέλλει δέχεσθαι), ἐφάψασθαί πως δοκεῖ καὶ τῆς ὕλης καὶ τῆς στερήσεως· τὸ γὰρ πεφυκὸς δέχεσθαι καὶ μή, μὴ ἔχον δέ, ἐστερῆσθαι ἂν λέγοιτο δικαίως. Καὶ τὸ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ καὶ τὸ καθ' αὑτὸ καὶ κατὰ συμβεβηκὸς πρώτος φαίνεται διορίσας ὁ Πλάτων, καὶ τὸ πῇ μὲν ὂν πῇ δὲ μὴ ὄν, ὡς εἴρηται πρότερον. Καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τὰ πολλαχῶς λεγόμενα διεστείλατο, ὡς καὶ ὁ Εὔδημος ἐν τοῖς Φυσικοῖς μαρτυρεῖ λέγων, « Πλάτων τε γὰρ εἰσαγαγὼν τὸ διττὸν πολλὰς ἀπορίας ἔλυσε πραγμάτων· » (Victorii cod. ἐπὶ τῶν πραγμάτων. cf. fragm. 11) Διὰ ταῦτα μὲν οὖν ἡμμένος ἂν εἴη καὶ ὁ Πλάτων τῆς τοιαύτης φύσεως, οὐχ ἱκανῶς δὲ αὐτῆς ἧφθαι δοκεῖ κατὰ δύο τρόπους.)

18. Τῶν ὄντων τὰ μέν ἐστι φύσει, τὰ δὲ δι' ἄλλας αἰτίας, φύσει μὲν τά τε ζῷα καὶ τὰ μέρη αὐτῶν καὶ τὰ φυτὰ καὶ τὰ ἁπλᾶ τῶν σωμάτων, οἷον γῆ καὶ πῦρ καὶ ἀὴρ καὶ ὕδωρ· ταῦτα γὰρ εἶναι καὶ τὰ τοιαῦτα φύσει φαμέν. Πάντα δὲ τὰ ῥηθέντα φαίνεται διαφέροντα πρὸς τὰ μὴ φύσει συνεστῶτα. Τὰ μὲν γὰρ φύσει ὄντα πάντα φαίνεται ἔχοντα ἐν ἑαυτοῖς ἀρχὴν κινήσεως καὶ στάσεως, τὰ μὲν κατὰ τόπον, τὰ δὲ κατ' αὔξησιν καὶ φθίσιν, τὰ δὲ κατ' ἀλλοίωσιν· κλίνη δὲ καὶ ἱμάτιον καὶ εἴ τι τοιοῦτον ἄλλο γένος ἐστίν, ᾗ μὲν τετύχηκε τῆς κατηγορίας ἑκάστης καὶ καθ' ὅσον ἐστὶν ἀπὸ τέχνης, οὐδεμίαν ὁρμὴν ἔχει μεταβολῆς ἔμφυτον, ᾗ δὲ συμβέβηκεν αὐτοῖς εἶναι λιθίνοις ἢ γηΐνοις ἢ μικτοῖς ἐκ τούτων, ἔχει καὶ κατὰ τοσοῦτον, ὡς οὔσης τῆς φύσεως ἀρχῆς τινος καὶ αἰτίας τοῦ κινεῖσθαι καὶ ἠρεμεῖν ἐν ᾧ ὑπάρχει πρώτως καθ' αὑτὸ καὶ μὴ κατὰ συμβεβηκός.

(Aristoteles Phys. lib. II cap. 1 pag. 192. b. 8 ed. Bekker. Simplicius fol. 58 ὅτι τὰ ζῷα καὶ φυτὰ οὐ καθὸ ζῷα καὶ φυτὰ παρέλαβεν ἐν τούτοις ὁ Ἀριστοτέλης ὡς φύσει ὄντα, ἀλλὰ καθὸ καὶ αὐτὰ φυσικά, δηλοῖ καὶ Εὔδημος ἐν τῷ πρώτῳ τῶν Φυσικῶν τάδε γράφων· « ἐπεὶ δὲ λέγομεν πολλὰ φύσει εἶναι· καὶ γὰρ ἵππον καὶ ἄνθρωπον καὶ πᾶν ζῷον καὶ τὰ τούτων μόρια, ἔτι δὲ ἐλαίαν καὶ πᾶν φυτὸν καὶ τὰ μόρια αὐτῶν καὶ πόαν καὶ ὅλως τὰ φυόμενα, ἔτι δὲ γῆν καὶ πῦρ καὶ πολλὰ τῶν ἀψύχων, τί πᾶσι τούτοις ὑπάρχει; Ἡ μὲν γὰρ αἴσθησις ἴδιός ἐστι τῶν ζῴων καὶ πολλὰ ἕτερα, ἡ δὲ αὔξησις τῶν ζωτικῶν· κινεῖται δὲ πάντα ὡς εἰπεῖν· καὶ γὰρ ξύλον καὶ χαλκὸς καὶ πῦρ καὶ ὅλως πᾶν σῶμα, οὐχ ὁμοίως δὲ πάσας τὰς κινήσεις, οἷον ὁ λίθος καὶ πάντα ὅσα βάρος ἔχει, ἄνω

---

16. Præterea substantiam non esse contrariam substantiæ dicimus. Quo pacto igitur substantia ex non substantiis, aut non substantia substantia prior erit?

17. Ipsam igitur et alii quidam, sed non satis tetigerunt. Primum enim ex non ente simpliciter aliquid fieri fatentur, ea ratione qua Parmenidem recte dicere arbitrantur.

18. Eorum quæ sunt, alia quidem sunt natura, alia vero ob alias causas. Natura quidem sunt animalia partesque eorum et plantæ et simplicia corpora, ut terra, ignis, aër et aqua. Hæc enim ac talia natura dicimus esse. Omnia autem quæ dicta sunt ab illis, quæ natura non constant, differre videntur. Namque ea quæ natura constant universa in se ipsis principium motus statusve, partim ejus qui loco accommodatur, partim incrementi ac decrementi, partim mutationis habere videntur. At lectica, vestis et si quid aliud ejus generis est, ex quo sua quæque nomina repererunt, et quatenus arte facta sunt, nullam mutationis appetitionem insitam habent: quatenus vero accidit iis, ut lapidea sint vel terrena, vel ex his mixta, eatenus motus quietisve principium habent, quum natura principium sit quoddam et causa, ut id moveatur atque quiescat, in quo primo per se et non per accidens inest.

μὲν καὶ εἰς τὸ πλάγιον ὑφ' ἑτέρου, κάτω δὲ ὑφ' ἑαυτοῦ· τὸ δὲ πῦρ κάτω μὲν ὑφ' ἑτέρου, ἄνω δὲ καθ' ἑαυτό, καὶ τὸ μὲν ξύλον καθ' αὑτὸ κινεῖται κάτω, ἡ δὲ κλίνη ᾗ ξυλίνη, οὐχ ᾗ κλίνη· πτερίνη γὰρ γινομένη οὐκ οἰσθήσεται κάτω. » Εἰ δὴ τὰ μὲν τεχνητὰ οὐ κινεῖται καθ' αὑτά, ἀλλ' ᾗ ἐκ τοιούτων ἐστί, τὰ δὲ φυσικά, ταῦτα δὲ τὰς μὲν ὑφ' ἑτέρου τῶν κινήσεων κινεῖται, τὰς δὲ καθ' ἑαυτά, καὶ τὰς μὲν ὑφ' ἑτέρου παρὰ φύσιν φαμὲν αὐτοῖς εἶναι, τὰς δὲ ὑφ' αὑτῶν κατὰ φύσιν, τὸ δὴ κινεῖσθαι κατὰ φύσιν αὐτοῖς ἂν εἴη, μὴ οὐκ ἔξωθεν τοῦ αἰτίου ὄντος ἀλλ' ἐν αὐτοῖς. Ἆρα οὖν τὴν τοιαύτην ἀρχὴν τῆς κινήσεως φατέον τὴν φύσιν εἶναι, ἐπειδὴ πᾶσι τοῖς κατὰ φύσιν ὑπάρχουσα τυγχάνει; εἰ δὲ οὕτως, ἡ φύσις γίνεται ἀρχὴ κινήσεως ἐν αὐτοῖς καὶ καθ' αὑτά.)

19. Ἐπεὶ δὲ διώρισται, ποσαχῶς ἡ φύσις λέγεται, μετὰ τοῦτο θεωρητέον, τίνι διαφέρει ὁ μαθηματικὸς τοῦ φυσικοῦ.

(Aristoteles Phys. lib. II cap. 2 pag. 193. b. 22 ed. Bekker. Simplicius fol. 63. πενταχῶς λέγεται ἡ φύσις, καθ' ἕνα μὲν τρόπον ἡ ἐν ἑκάστῳ ὕλη· κατὰ δεύτερον δὲ σημαινόμενον φύσις λέγεται τὸ περὶ τὴν ὕλην εἶδος· κατὰ δὲ τρίτον σημαινόμενον φύσις λέγεται τὸ ἐκ τῆς ὕλης καὶ τοῦ εἴδους συγκείμενον· κατὰ τέταρτον δὲ σημαινόμενον λέγεται φύσις ἡ οἷον ἔκφυσις καὶ γένεσις καὶ κίνησις καθ' ἣν ὑπὸ τοῦ φύοντος φύεται τὸ φυόμενον· κατὰ πέμπτον δὲ σημαινόμενον τὸ κυριώτατον φύσις ἐστὶ τὸ τοῦ κινεῖσθαι τοῖς φυσικοῖς αἴτιον· πολλῶν δὲ ὄντων τῶν σημαινομένων τῆς φύσεως τὸ μὲν ὄνομα κυριώτερον τῇ φύσει τῇ ὡς κινήσει καὶ ἐκφύσει προσήκει. Τῇ γὰρ ἰατρεύσει καὶ ὑφάνσει καὶ ὅλως κινήσει ἀναλογεῖ· ἡ δὲ ἔννοια τοῦ ὀνόματος τῇ κυρίως φύσει μᾶλλον προσήκει τῇ ὡς ποιητικῇ τῶν φυσικῶν. Ὁ μέντοι ὁρισμὸς πᾶσι τοῖς σημαινομένοις ἐφαρμόσει οἰκείως ἐφ' ἑκάτερα λαμβανόμενος. Καὶ γὰρ ἡ μὲν κυρίως φύσις ἀρχὴ καὶ αἰτία κινήσεώς ἐστι καὶ ἠρεμίας, ἡ δὲ ὡς κίνησις φύσις ὡς ὀργανική· διὰ γὰρ ταύτης ἡ ποιητικὴ φύσις τὴν ἐν τοῖς φυσικοῖς κίνησιν καὶ ἠρεμίαν ἀποτελεῖ, ὡς ὁ ἰατρὸς διὰ τῆς ἰατρεύσεως τὴν ὑγίειαν. Ἡ δὲ ὕλη καὶ τὸ εἶδος ἀρχαὶ τῆς κατὰ φύσιν ἀποδιδομένης ἐνεργείας εἰσὶν ὡς στοιχειώδεις, καὶ λέγει ὁ Εὔδημος, ὅτι ἐπιδέχεται καὶ ταῦτα τὸν λόγον τῆς φύσεως· ἀρχὴ γὰρ κινήσεως δοκεῖ εἶναι καὶ ἡ ὕλη καὶ τὸ οὗ ἕνεκα· τῷ γὰρ ἵεσθαι κάτω τὸν μόλιβδον τὴν ὑποκειμένην ὕλην αἰτιώμεθα· ὅτι γὰρ ἐκ τοιαύτης ἐστί, κάτω φέρεται. Ἔχει δὴ κινήσεως ἀρχὴν ἐν ἑαυτῷ καὶ καθ' ἑαυτόν, ᾗ γὰρ μόλιβδός ἐστι. Τὸ δὲ εἶδος ἀρχὴ ἂν εἴη καὶ ὡς τέλος· εἰς τοῦτο γὰρ βλέπουσα ἡ φύσις πάντα πραγματεύεται τὰ ἐν τοῖς φυσικοῖς.)

20. Ἅπαντα δὲ τὰ νῦν εἰρημένα αἴτια εἰς τέτταρας πίπτει τρόπους τοὺς φανερωτάτους. Τὰ μὲν γὰρ στοιχεῖα τῶν συλλαβῶν καὶ ἡ ὕλη τῶν σκευαστῶν καὶ τὸ πῦρ καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν σωμάτων καὶ τὰ μέρη τοῦ ὅλου καὶ αἱ ὑποθέσεις τοῦ συμπεράσματος ὡς τὸ ἐξ οὗ αἰτιά ἐστιν· τούτων δὲ τὰ μὲν ὡς τὸ ὑποκείμενον, οἷον τὰ μέρη, τὰ δὲ ὡς τὸ τί ἦν εἶναι, τό τε ὅλον καὶ ἡ σύνθεσις καὶ τὸ εἶδος. Τὸ δὲ σπέρμα καὶ ὁ ἰατρὸς καὶ ὁ βουλεύσας καὶ ὅλως τὸ ποιοῦν, πάντα ὅθεν ἡ ἀρχὴ τῆς μεταβολῆς ἢ στάσεως ἢ κινήσεως. Τὰ δὲ ὡς τὸ τέλος καὶ τἀγαθὸν τῶν ἄλλων· τὸ γὰρ οὗ ἕνεκα βέλτιστον καὶ τέλος τῶν ἄλλων ἐθέλει εἶναι· διαφερέτω δὲ μηδὲν εἰπεῖν αὐτὸ ἀγαθὸν ἢ φαινόμενον ἀγαθόν. Τὰ μὲν οὖν αἴτια ταῦτα καὶ τοσαῦτά ἐστι τῷ εἴδει.

(Aristoteles Phys. lib. II cap. 3 pag. 195. a. 15 ed. Bekker. Simplicius fol. 72 τοσούτων οὖν ὄντων τῶν αἰτίων λέγει ὁ Εὔδημος, ὅτι τὸ μὲν ὑποκείμενον καὶ τὸ κινοῦν πρώτως πάντες ᾐτιῶντο, τὴν δὲ μορφὴν πολλοί, τὸ δ' οὗ ἕνεκα ἐλάττονες καὶ ἐπὶ μικρόν. Ἡμῖν δὲ τῶν πλείστων τοῦτο φαίνεται αἴτιον· φαίνεται γὰρ πολύχουν εἶναι· καὶ γὰρ αἱ ἡμέτεραι πράξεις σχεδὸν ἅπασαι τινὸς ἕνεκα γίνονται καὶ τοῦ ἀγαθοῦ. Εἰ γάρ ποτε πυρετὸν ὁ ἰατρὸς παρασκευάζει κακὸν ἁπλῶς ὄν, ἀλλ' ὅτε γε παρασκευάζει ὡς ἀγαθὸν ποιεῖ. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ δι' εὐλάβειαν μειζόνων κακῶν ἔλαττον αἱρούμενος τἀγαθὸν πορίζεται, ὥσπερ ὁ τὸν θάνατον ἀνθ' ἑτέρων κακῶν αἱρούμενος· τοιαῦτα γάρ τινες σοφίζονται. Λύειν δὲ αὐτὰ βέλτιον, ἴσως καὶ ῥᾴδιόν ἐστι.

21. Λέγεται δὲ καὶ ἡ τύχη καὶ τὸ αὐτόματον τῶν αἰτίων, καὶ πολλὰ καὶ εἶναι καὶ γίνεσθαι διὰ τύχην καὶ διὰ τὸ αὐτόματον.

(Aristoteles Phys. lib. II cap. 4 pag. 195. b. 31 ed. Bekker. Simplicius fol. 73. b. εἰπὼν τίνα τε καὶ πόσα τὰ αἴτια καὶ τίνες τρόποι καὶ διαφοραὶ θεωροῦνται καθ' ἕκαστον, ἐπειδὴ λέγεται καὶ ἡ τύχη

---

19. Cum autem definitum sit, quot modis natura dicatur, posthac considerandum est, quo mathematicus a rerum naturalium investigatore differat.

20. Omnes autem, quas nunc memoravimus, causæ in quattuor genera manifestissima cadunt. Elementa enim syllabarum, materies factorum operum, ignis et talia corporum, partes totius, sumtiones denique conclusionis, ut id ex quo fit aliquid, causæ sunt. Atque horum alia sunt ut subjectum, velut partes, alia ut quid rei sit, totum, inquam, compositio et forma. At semen, medicus et consultor et omnino res efficiens, omnia sunt causæ, a quibus principium mutationis, vel quietis vel motus repetendum. Quædam autem causæ sunt ut finis bonumque cæterorum: id enim cujus gratia cetera fiunt, optimum esse solet ac finis illorum: nihil autem intersit, bonum ipsum an apparens bonum dicatur. Tales igitur causæ ac tot earum species sunt.

21. Fortuna quoque et casus causis annumerantur, multaque esse et fieri forte fortuna et casu dicuntur.

καὶ τὸ αὐτόματον αἴτια καὶ πολλὰ καὶ εἶναι καὶ γίνεσθαι διὰ τύχην καὶ τὸ αὐτόματον, ἀκόλουθον ἦν ζητεῖν, εἰ ἔστι καὶ τί ἐστι καὶ ὑπὸ τί τῶν εἰρημένων αἰτίων ἀνάγεται ταῦτα. Οὐ μάτην δὲ εἶπεν ὁ Ἀριστοτέλης λέγεσθαι ταῦτα. Καὶ γὰρ οἱ μὲν πολλοὶ καὶ αὐτόθεν οἴονται πολλῶν αἰτίαν εἶναι τὴν τύχην καὶ τὸ αὐτόματον, οἱ δὲ φυσιολόγοι κἂν μὴ λέγωσί τι περὶ αὐτῆς, ἀλλ' οὖν ὡς οὔσῃ χρῶνται καὶ ὀνομάζουσι. Καὶ γὰρ Ἐμπεδοκλῆς ἐν οἷς φησιν· « οὕτω γὰρ συνέκυρσε θέον τότε, πολλάκι δ' ἄλλως (leg. θέων, ut est apud Aristotelem. Sic enim vocatur ἀήρ vel αἰθήρ. Cf. Simplicius fol. 310 et Empedocl. vs. 260 in Phil. Græc. Fragm. vol. I pag. 7) καὶ πάλιν « ὅπῃ συνέκυρσεν ἅπαντα » (cf. Emped. vs. 311 ibid. p. 9) τὴν τύχην αἰτιᾶσθαι δοκεῖ. Καὶ οἱ θεὸν ἢ ὕλην τὰς ἀρχὰς λέγοντες ἢ ἀγαθὸν ἢ κακόν, τὴν διάτασιν αὐτῶν καὶ τὸν μερισμὸν τῶν πόνων καὶ τὰ τοιαῦτα ὡς ἐκ τύχης ἢ ἐκ ταὐτομάτου λέγειν ἀναγκασθήσονται. Ἀλλὰ καὶ Δημόκριτος ἐν οἷς φησι δεῖν ἀπὸ τοῦ παντὸς ἀποκρίνεσθαι παντοίων εἰδέων, πῶς δὲ καὶ ὑπὸ τίνος αἰτίας μὴ λέγων ἔοικεν ἀπὸ ταὐτομάτου καὶ τύχης γεννᾶν αὐτά. Καὶ Ἀναξαγόρας δὲ τὸν νοῦν ἐάσας, ὥς φησιν Εὔδημος, καὶ αὐτοματίζων τὰ πολλὰ συνίστησι. Καὶ τῶν ποιητῶν δὲ ἔνιοι πάντα σχεδὸν εἰς τὴν τύχην ἄγουσιν, ὥστε καὶ τῆς τέχνης οἰκείαν αὐτὴν ποιεῖν λέγοντες « τέχνη τύχην ἔστερξε καὶ τύχη τέχνην ». Τὸν εὐτυχοῦντα δὲ καὶ φρονεῖν φασι. Aristotelis fere vestigiis ingressus est Eudemus, quum ille de Anaxagora idem dicat Phys. II, 8 λεκτέον δὴ πρῶτον μὲν διότι ἡ φύσις τῶν ἕνεκά του αἰτίων, ἔπειτα περὶ τοῦ ἀναγκαίου, πῶς ἔχει ἐν τοῖς φυσικοῖς· εἰς γὰρ ταύτην τὴν αἰτίαν ἀνάγουσι πάντες, ὅτι ἐπειδὴ τὸ θερμὸν τοιονδὶ πέφυκε καὶ τὸ ψυχρὸν καὶ ἕκαστον δὴ τῶν τοιούτων, ταδὶ ἐξ ἀνάγκης ἐστὶ καὶ γίνεται· καὶ γὰρ ἐὰν ἄλλην αἰτίαν εἴπωσιν, ὅσον ἁψάμενοι χαίρειν ἐῶσιν, ὁ μὲν τὴν φιλίαν καὶ τὸ νεῖκος, ὁ δὲ τὸν νοῦν. Cf. Metaph. I, 4. Aristoteles secutus est Platonem Phædon. p. 97 ubi vid. Heindorf. p. 183 et Wyttenbach. p. 259. Adde Brandisii hist. phil. I p. 269. Cæterum versum illum τέχνη τύχην ἔστερξε καὶ τύχη τέχνην Agathoni tribuit Aristoteles Ethic. Nicom. VI, 4.)

22. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο θαυμαστόν· πολλὰ γὰρ καὶ γίνεται καὶ ἔστιν ἀπὸ τύχης καὶ ἀπὸ ταὐτομάτου, ἃ οὐκ ἀγνοοῦντες ὅτι ἔστιν ἐπανενεγκεῖν ἕκαστον ἐπί τι αἴτιον τῶν γινομένων, καθάπερ ὁ παλαιὸς λόγος εἶπεν ὁ ἀναιρῶν τὴν τύχην, ὅμως τούτων τὰ μὲν εἶναί φασι πάντες ἀπὸ τύχης, τὰ δ' οὐκ ἀπὸ τύχης· διὸ καὶ ἀμῶς γέ πως ἦν ποιητέον αὐτοῖς μνείαν. Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἐκείνων γέ τι ᾤοντο εἶναι τὴν τύχην, οἷον φιλίαν ἢ νεῖκος ἢ νοῦν ἢ πῦρ ἢ ἄλλο γέ τι τῶν τοιούτων. Ἄτοπον οὖν εἴτε μὴ ὑπελάμβανον εἶναι εἴτε οἰόμενοι παρέλειπον, καὶ ταῦτ' ἐνίοτε χρώμενοι, ὥσπερ Ἐμπεδοκλῆς οὐκ ἀεὶ τὸν ἀέρα ἀνωτάτω ἀποκρίνεσθαί φησιν, ἀλλ' ὅπως ἂν τύχῃ.

(Aristoteles Phys. lib. II cap. 4 pag. 196. a. 11. ed. Bekker. (Simplicius fol. 74 (cf. Scholl. in Arist. pag. 351. a. ed. Brandis.) τὸ δὲ καθάπερ ὁ παλαιὸς λόγος ὁ ἀναιρῶν τὴν τύχην πρὸς Δημόκριτον ἔοικεν εἰρῆσθαι· ἐκεῖνος γὰρ κἂν ἐν τῇ κοσμοποιΐᾳ ἐδόκει τῇ τύχῃ χρῆσθαι, ἀλλ' ἐν τοῖς μερικωτέροις οὐδενός φησιν εἶναι τὴν τύχην αἰτίαν, ἀναφέρων εἰς ἄλλας αἰτίας, οἷον τοῦ θησαυρὸν εὑρεῖν τὸ σκάπτειν, ἢ τὴν φυτείαν τῆς ἐλαίας, τοῦ δὲ καταγῆναι τοῦ φαλακροῦ τὸ κρανίον τὸν ἀετὸν ῥίψαντα τὴν χελώνην, ὅπως τὸ χελώνιον ῥαγῇ. Οὕτως γὰρ ὁ Εὔδημος ἱστορεῖ. Ἀπολογεῖται δὲ ὁ Εὔδημος ὑπὲρ τῶν παραλιπόντων ἐν τοῖς αἰτίοις τὴν τύχην, λέγων « εὐλόγως δὲ αὐτὴν παρέλιπον κατὰ συμβεβηκὸς οὖσαν· τὰ γὰρ τοιαῦτα οὐδὲ εἶναι δοκεῖ, ἀλλὰ τὰ καθ' αὑτά » Locum de quo agitur hæc præcedunt Aristotelis verba : καὶ ἀπορήσειεν ἄν τις διὰ τί ποτ' οὐδεὶς τῶν ἀρχαίων σοφῶν τὰ αἴτια περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς λέγων περὶ τύχης οὐδὲν διώρισεν, ἀλλ' ὡς ἔοικεν, οὐδὲν ᾤοντο οὐδὲ ἐκεῖνοι εἶναι ἀπὸ τύχης. Quare ὁ παλαιὸς λόγος non differt ab iis quos τοὺς ἀρχαίους σοφοὺς appellavit, repudiandumque quod ejus loco habet Themistius ὁ πρότερος λόγος. Ita enim scribit fol. 25. b. οὐ παροπτέον δὲ οὐδὲ τοὺς παλαιούς, ὅσοι περὶ αἰτίων ἐφιλοσόφησαν, ὧν οὐδεὶς αὐτὴν ἐν τούτοις κατηριθμήσατο· ταῦτα μὲν οὖν εἴποιμεν ἂν τὴν τύχην ἐξελαύνοντες ἐκ τῶν πραγμάτων, ἡμεῖς δὲ τὸν μὲν πρότερον λόγον φαμὲν τοὐναντίον περαίνειν οὗ βούλεται. Βούλεται μὲν γὰρ ἀναιρεῖν τὴν τύχην· λανθάνει δὲ αὐτὴν μᾶλλον κρατύνων.)

23. Τῶν δὲ γινομένων τὰ μὲν ἕνεκά του γίνεται, τὰ δ' οὔ· τούτων δὲ τὰ μὲν κατὰ προαίρεσιν, τὰ δ' οὐ κατὰ προαίρεσιν, ἄμφω δ' ἐν τοῖς ἕνεκά του, ὥστε

---

22. Verum et hoc mirabile est : multa enim sunt fiuntque forte fortuna et casu, quæ non ignorantes singula, dum fiunt, posse referri ad aliquam causam, ut sermo ille antiquus dixit, qui fortunam tollit : illorum tamen alia omnes forte fortuna evenisse, alia non temere nec casu cecidisse affirmant. Quapropter et quodammodo illa commemoranda iis erat. At vero ne istorum quidem quidquam fortunam, velut amicitiam aut dissidium aut mentem aut ignem aut aliud quid hujusmodi esse arbitrabantur. Absurdum igitur est, sive non esse putaverunt, sive putantes esse omiserunt, præsertim quum interdum utantur; ut Empedocles non semper aërem secerni supra contendit, sed prout contigerit.

23. Eorum autem quæ fiunt alia alicujus gratia fiunt alia non item; atque horum quædam consilio fiunt, alia sine consilio. Utraque vero in his sunt, quæ alicujus gratia fiunt. Apparet igitur etiam in his quæ non necessario neque plerumque fiunt, esse aliqua circa quæ po-

δῆλον ὅτι καὶ ἐν τοῖς παρὰ τὸ ἀναγκαῖον καὶ τοῖς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἔστιν ἔνια περὶ ἃ ἐνδέχεται ὑπάρχειν τὸ ἕνεκά του. Ἔστι δὲ ἕνεκά του ὅσα τε ἀπὸ διανοίας ἂν πραχθείη καὶ ὅσα ἀπὸ φύσεως. Τὰ δὴ τοιαῦτα ὅταν κατὰ συμβεβηκὸς γένηται, ἀπὸ τύχης φαμὲν εἶναι· ὥσπερ γὰρ ὄν ἐστι τὸ μὲν καθ' αὑτό, τὸ δὲ κατὰ συμβεβηκός, οὕτω καὶ αἴτιον ἐνδέχεται εἶναι, οἷον οἰκίας καθ' αὑτὸ μὲν αἴτιον τὸ οἰκοδομικόν, κατὰ συμβεβηκὸς δὲ τὸ λευκὸν ἢ τὸ μουσικόν. Τὸ μὲν οὖν καθ' αὑτὸ αἴτιον ὡρισμένον, τὸ δὲ κατὰ συμβεβηκὸς ἀόριστον· ἄπειρα γὰρ ἂν τῷ ἑνὶ συμβαίη. Καθάπερ οὖν ἐλέχθη, ὅταν ἐν τοῖς ἕνεκά του γινομένοις τοῦτο γένηται, τότε λέγεται ἀπὸ ταὐτομάτου καὶ ἀπὸ τύχης.

(Aristoteles Phys. lib. II cap. 5 pag. 196. b. 17 ed. Bekker. Rejecta codicum scriptura ὥστε δῆλον ὅτι καὶ ἐν τοῖς παρὰ τὸ ἀναγκαῖον καὶ τὸ ὡς ἐπὶ πολὺ ἔστιν ἔνια reposui ὥστε δῆλον ὅτι καὶ ἐν τοῖς παρὰ τὸ ἀναγκαῖον καὶ τοῖς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἔστιν ἔνια. Simplicius fol. 75. b. (cf. Scholl. in Arist. pag. 352. a. ed. Brandis.) ὁ δὲ Εὔδημος οὕτω δείκνυσιν, ὅτι ἡ τύχη ἐν τοῖς ἕνεκά του « ἐν οἷς, φησί, τὸ ἀτυχεῖν καὶ εὐτυχεῖν, ἐν τούτοις ἐστὶν ἡ τύχη· ταῦτα δὲ ἐν οἷς ἀγαθοῦ ἐπίτευξις καὶ ἀπότευξις καὶ τὸ ἕνεκά του· πᾶς γὰρ ὁ ἕνεκά του πράττων ἀγαθοῦ ἐφίεται. » Ὁ δὲ λόγος οὗτος τὴν τύχην μόνην ἐν τοῖς ἕνεκά του τέθεικεν, οὐκέτι δὲ καὶ τὸ αὐτόματον· ὅταν δὲ τὰ ἕνεκά του γινόμενα, ταῦτα δέ ἐστι τά τε ἀπὸ διανοίας καὶ τὰ ἀπὸ φύσεως, ἐν τοῖς ἐπ' ἔλαττον κατὰ συμβεβηκὸς γένηταί τινος αἴτια, τότε τὰ γινόμενα ἀπὸ τύχης τε καὶ ἐκ ταὐτομάτου φαμὲν γίνεσθαι. Neglexit in his Eudemus Aristotelis argumentationem, ita ut suo more rem paulo aliter confirmare studeret, probandi ratione e sequenti capite sumta.)

24. Ἐπεὶ δ' ἐστὶ τὸ αὐτόματον καὶ ἡ τύχη αἴτια ὧν ἂν ἢ νοῦς γένοιτο αἴτιος ἢ φύσις ὅταν κατὰ συμβεβηκὸς αἴτιόν τι γένηται τούτων αὐτῶν, οὐδὲν δὲ κατὰ συμβεβηκός ἐστι πρότερον τῶν καθ' αὑτό, δῆλον ὅτι οὐδὲ τὸ κατὰ συμβεβηκὸς αἴτιον πρότερον τοῦ καθ' αὑτό. Ὕστερον ἄρα τὸ αὐτόματον καὶ ἡ τύχη καὶ νοῦ καὶ φύσεως· ὥστ' εἰ ὅτι μάλιστα τοῦ οὐρανοῦ αἴτιον τὸ αὐτόματον, ἀνάγκη πρότερον νοῦν καὶ φύσιν αἰτίαν εἶναι καὶ ἄλλων πολλῶν καὶ τοῦδε τοῦ παντός.

(Aristoteles Phys. lib. II cap. 6 pag. 198. a. 5 ed. Bekker. Simplicius fol. 80. b. (cf. Scholl. in Arist. p. 353. b. ed. Brandis.) ἐν δὴ τούτοις ὁ Ἀλέξανδρος, ὅπερ, φησίν, ὁ Πλάτων ἐν τῷ δεκάτῳ τῶν Νόμων βούλεται δεῖξαι, καὶ διὰ πολλῶν αὐτὸ δείκνυσι, τοῦτο διὰ βραχέων ὁ Ἀριστοτέλης ἔδειξεν ἐνταῦθα, τὴν τῆς τύχης φύσιν ἥτις ποτέ ἐστιν ὁρισάμενος, καὶ δείξας ὅτι ὑστέρα. Ὁ δὲ Εὔδημος τὴν μὲν φύσιν τῆς τέχνης, τὴν δὲ τέχνην τῆς τύχης προτέραν δείκνυσιν. De re ipsa vide Aristotelem infra cap. 8; item Platonem de Legg. X, 888.)

25. Καὶ Εὔδημος δὲ ἂν μὲν τὸ κατὰ τὴν τέχνην, φησίν, ἀποτελέσῃ, εὐτυχία λέγεται, ἂν δὲ παρὰ ταύτην, ἀτυχία.

(Simplicius in Aristotelis Phys. fol. 81. qui tamen Stagiritæ sententiam ab Eudemo mutatam esse probat. Vide Aristotelis verba Phys. lib. II cap. 5 p. 197, 25 τύχη δὲ ἀγαθὴ μὲν λέγεται, ὅταν ἀγαθόν τι ἀποβῇ, φαύλη δέ, ὅταν φαῦλόν τι, εὐτυχία δὲ καὶ δυστυχία, ὅταν μέγεθος ἔχοντα ταῦτα· διὸ καὶ τὸ παρὰ μικρὸν κακὸν ἢ ἀγαθὸν μέγα λαβεῖν ἢ δυστυχεῖν ἢ εὐτυχεῖν ἐστιν, ὅτι ὡς ὑπάρχον λέγει ἡ διάνοια· τὸ γὰρ παρὰ μικρὸν ὥσπερ οὐδὲν ἀπέχειν δοκεῖ. Ad quem locum Simplicius fol. 77. b. ὅτι ἐν μεγέθει ἡ εὐτυχία ἐστί, δείκνυσιν, οἶμαι, δυνάμει συλλογιζόμενος οὕτως. Ἡ εὐτυχία καὶ δυστυχία, κἂν παρὰ μικρὸν ἔχωσι τὸ μέγιστον ἀγαθὸν καὶ κακόν, εὐτυχία καὶ δυστυχία εἰσίν· τὰ παρὰ μικρὸν ἔχοντα οὐδὲν ἧττόν ἐστι τοῦτο ὅπερ λέγεται· ταῦτα δὲ ἐν μεγέθει ἐστί, διότι ἐν τοῖς μεγέθεσι τὸ παρὰ μικρὸν οὐδὲν ἀπέχειν δοκεῖ τοῦ ὅλου· ἡ ἄρα εὐτυχία καὶ δυστυχία ὡς μέγεθος ἔχοντα λέγεται οὕτως. Monendum autem solum codicem Parisiensem cum Themistio servasse videri, quod Aristoteles p. 197, 25 scripsit : εὐτυχία δέ ἐστιν ὅταν ὡς προείλετο ἀποβῇ, ἀτυχία δ' ὅταν παρὰ τὴν προαίρεσιν. Hanc igitur sententiam aliter expressit Eudemus.)

---

test id esse, quod alicujus gratia fit. Sunt autem alicujus gratia quæ a mente agi possunt et quæ a natura. Quocirca talia quum per accidens fiunt, a fortuna profecta esse defendimus. Nam ut ens aliud per se, aliud per accidens est : sic et causa esse potest, sicut domus per se quidem causa architectura, per accidens autem album aut concinnitas. Ea ergo causa quæ est per se, definita est, ea vero quæ est per accidens, indefinita : quippe infinita uni accidunt. Ut igitur dictum est, quum in his, quæ alicujus gratia fiunt, id evenit, tunc forte fortuna et casu fieri dicitur.

24. Quoniam autem casus et fortuna causæ sunt eorum, quorum aut mens aut natura fieri causæ possunt, quum per accidens quippiam horum ipsorum habetur causa; atque nihil eorum quæ sunt per accidens, prius est his quæ sunt per se : sequitur, ut ne ista quidem quæ per accidens causa est illam quæ per se est causa antecedat. Nimirum casus et fortuna posterior et mente est et natura. Quamobrem si quam maxime cœli causa est casus : necesse est priorem mentem atque naturam et aliorum multorum et hujus universi causam esse.

25. Sed Eudemus quoque, si quis, inquit, opus affabre fecerit, ea res felicitas vocatur; si sine ulla arte, infelicitas.

26. Οὐκ ἔστι δὲ κίνησις παρὰ τὰ πράγματα· μεταβάλλει γὰρ τὸ μεταβάλλον ἀεὶ ἢ κατ' οὐσίαν ἢ κατὰ ποσὸν ἢ κατὰ ποιὸν ἢ κατὰ τόπον. Κοινὸν δ' ἐπὶ τούτων οὐδὲν ἔστι λαβεῖν, ὥς φαμεν, ὃ οὔτε τόδε οὔτε ποσὸν οὔτε ποιὸν οὔτε τῶν ἄλλων κατηγορημάτων οὐθέν. Ὥστ' οὐδὲ κίνησις οὐδὲ μεταβολὴ οὐθενὸς ἔσται παρὰ τὰ εἰρημένα, μηδενός γε ὄντος παρὰ τὰ εἰρημένα. Ἕκαστον δὲ διχῶς ὑπάρχει πᾶσιν οἷον τὸ τόδε· τὸ μὲν γὰρ μορφὴ αὐτοῦ, τὸ δὲ στέρησις· καὶ κατὰ τὸ ποιόν· τὸ μὲν γὰρ λευκὸν τὸ δὲ μέλαν· καὶ κατὰ τὸ ποσόν· τὸ μὲν γὰρ τέλειον, τὸ δ' ἀτελές. Ὁμοίως δὲ καὶ κατὰ τὴν φοράν· τὸ μὲν γὰρ ἄνω, τὸ δὲ κάτω· ἢ τὸ μὲν κοῦφον, τὸ δὲ βαρύ. Ὥστε κινήσεως καὶ μεταβολῆς ἐστιν εἴδη τοσαῦτα ὅσα τοῦ ὄντος.

(Aristoteles Phys. lib. III cap. 1 pag. 200. b. 32 ed. Bekker. Scripsi ὁμοίως δὲ καὶ κατὰ τὴν φοράν· τὸ μὲν γὰρ ἄνω, quum vulgo legatur ὁμοίως δὲ καὶ κατὰ τὴν φοράν· τὸ μὲν ἄνω. Sed γὰρ particulam sententiarum ordo flagitat, præsertim quum prægressa comprehensio huic similis sit. Ait enim scriptor : καὶ κατὰ τὸ ποσόν· τὸ μὲν γὰρ τέλειον, τὸ δ' ἀτελές. Nimirum hæc verissima codicis Parisiensis lectio videtur, siquidem in ceteris omnibus nihil aliud quam τὸ μὲν τέλειον exaratum est. Simplicius fol. 93-94 ἀλλ' ἄξιον ζητεῖν, διὰ τί τοῦ δυνάμει καὶ ἐντελεχείᾳ ἐν πᾶσιν ὄντος τοῖς γένεσι τοῦ ὄντος, καὶ τῆς κινήσεως οὔσης ἐνεργείας τοῦ δυνάμει ᾗ τοιοῦτόν ἐστιν, ἐν τέτρασι μόνοις γένεσι τοῦ ὄντος, τῇ οὐσίᾳ, καὶ τῷ ποιῷ, καὶ τῷ ποσῷ, καὶ τῷ ποῦ, ἔστιν ἡ κίνησις, ὡς καὶ ἐν κατηγορίαις δέδεικται, καὶ ἐν τῷ πέμπτῳ τῆς πραγματείας ταύτης σπουδάσει δεῖξαι, ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις οὐκέτι ἀξιώσας ὁ Ἀριστοτέλης τὰς κινήσεις καὶ μεταβολὰς ἐκ τῶν ἐναντίων γίνεσθαι εἰς τὰ ἐναντία, ἢ ἐκ τῶν μεταξὺ τῶν ἐναντίων λόγον ἐχόντων, διὰ τοῦτο, φησί, κατ' οὐσίαν μὲν οὐκ ἔστι κίνησις, διὰ τὸ μηδὲν εἶναι τῶν ὄντων οὐσίᾳ ἐναντίον. Οὐ μέντοι οὐδὲ ἐν τῷ πρός τι, οὐδὲ δὴ ἐπὶ τοῦ ποιοῦντος καὶ πάσχοντος οὐδὲ παντὸς κινουμένου καὶ κινοῦντος, τούτων οὖν τῶν κατηγοριῶν οὕτως ἀποδιδοὺς τοὺς λογισμοὺς ὁ Ἀριστοτέλης τὸ κεῖσθαι, τὸ ἔχειν καὶ τὴν πότε κατηγορίαν παρῆκε. Ἀλλ' ἐν τῇ πότε κατηγορίᾳ διὰ τί οὐκ ἂν εἴη κίνησις ἢ μεταβολή; ὡς γὰρ ἀπὸ τοῦ λευκοῦ εἰς τὸ μέλαν μεταβάλλω καὶ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, οὕτως ἀπὸ τοῦ πέρυσιν εἰς τὸ τῆτες καὶ εἰς νέωτα. Τί δὲ τοῦτο διαφέρει τοῦ ἀπὸ Λυκείου εἰς Ἀκαδημίαν; κἂν γὰρ τὰ μέρη τοῦ χρόνου φθείρηται, οὐδὲν παρὰ τοῦτο. Οὐδὲ γὰρ εἰ τὸ Λύκειον ἐφθείρετο βαδίζοντος εἰς Ἀκαδημίαν, ἤδη διὰ τοῦτο οὐκ ἦν κατὰ τόπον κίνησις· καὶ γὰρ καὶ τὸ λευκὸν φθείρεται, ὅταν ἀπὸ λευκοῦ μεταβάλλω εἰς μέλαν. Εἰ δὲ λέγοι τις, ὅτι ἡ μὲν κατὰ τόπον κίνησις φορά τίς ἐστι διὰ τόπου καὶ διέξοδος, διὰ δὲ τοῦ χρόνου οὐδὲν φέρεται, ἀλλὰ φερομένων συμπαρέρχεται καὶ ὁ χρόνος· τὸ γὰρ γῆρας καὶ τὰ τοιαῦτα πάντα ἀλλοιώσεις εἰσὶ καὶ πάθη τῶν σωμάτων περὶ ἑαυτὰ καὶ ἐν ἑαυτοῖς, ὁ δὲ χρόνος ἄλλως συνδιέρχεται· εἴ τις οὖν ταῦτα λέγει, πολλῇ δοκεῖ μοι τῇ αἰσθήσει χρῆσθαι καὶ διὰ τοῦτο τὸ δραστήριον τοῦ χρόνου μὴ συννοεῖν, ἀλλὰ τὴν μὲν κατὰ τόπον μεταβολὴν ἅτε ὑπ' αἴσθησιν τοῦ τόπου πίπτοντος ὁμολογεῖν, τὴν δὲ κατὰ χρόνον ἀπαγορεύειν ὡς οὐχ ὁρωμένου τοῦ χρόνου. Καίτοι χρῆν ἐννοεῖν, ὅτι δρᾷ τι ἑκάστοτε εἰς ἡμᾶς ὁ χρόνος, καὶ ὥσπερ ἀπὸ λευκοῦ εἰς μέλαν μεταβαλλόμεν, οὕτως ἀπὸ τοῦ περυσινοῦ πάθους εἰς τὸ τητινόν, οὐ καθὸ ἀπὸ πάθους εἰς πάθος ἡ μεταβολὴ οἷον ἀπὸ νεότητος εἰς γῆρας, κατὰ τὴν τοῦ σώματος ἀλλοίαν διάθεσιν, ἀλλὰ κατὰ τὴν χρονικὴν συνέμφασιν τοῦ περυσινοῦ καὶ τοῦ τητινοῦ. Μαρτυρεῖ δὲ τῷ λόγῳ καὶ Εὔδημος, ὁ γνησιώτατος τῶν Ἀριστοτέλους ἑταίρων, λέγων ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν Φυσικῶν μετὰ τὸ εἰπεῖν τὰς ἄλλας τέτταρας κινήσεις· « καὶ γὰρ τὸ πότε τοῖς δυνατοῖς ᾗ δύναται, συμβαίνει κινουμένοις. Πάντα γὰρ ἐν χρόνῳ κινεῖται. » Εἰ μὴ ἄρα λέγοι τις ἐν χρόνῳ εἶναι, ἀλλὰ μὴ κατὰ χρόνον τὴν κίνησιν. Σημεῖον δέ φασί τινες τοῦ μηδεμίαν εἶναι κατὰ χρόνον ἰδίως κίνησιν καὶ μηδεμίαν εἶναι κατὰ χρόνον ἠρεμίαν· οὐδὲ γὰρ ὁ χρόνος οὐδεὶς οὐδενὶ ὁ αὐτός, ἀλλ' ἀεὶ ὁ ἐπιὼν ἕτερος, ὥστε οὐκ ἔσται τὸ διαμένον ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ, τὸ δὲ ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ ἐστὶ καὶ ἐν τῇ αὐτῇ ποιότητι. Ἀλλ' ἐπισκεπτέον μήποτε τοῦτο τοῦ ἐναντίου σημεῖόν ἐστιν. Εἰ γὰρ χρόνος οὐδεὶς οὐδενὶ ὁ αὐτός, ἀλλ' ἀεὶ ὁ ἐπιὼν ἕτερος, δῆλον ὅτι ὁ χρόνος ἐν τῷ γίνεσθαι καὶ φθείρεσθαι τὸ εἶναι ἔχει. Πῶς οὖν τὸ ἐν τῷ χθεσινῷ χρόνῳ ὅταν ἐν τῷ σημερινῷ γένηται, οὐκ ἂν λέγοιτο κατὰ χρόνον μεταβάλλειν, κἂν ἔφθαρται ὁ χθεσινὸς χρόνος. Ἀλλὰ δὴ καὶ κατὰ τὸ κεῖσθαι, εἴπερ τοῦ κεῖσθαι διαφορὰ τὸ ὕπτιον καὶ τὸ πρηνές, καὶ ταῦτα ἐναντία ἀλλήλοις, διὰ τί μὴ λέγοιτο ἂν κατὰ θέσιν μεταβάλλειν τὸ ἐξ ὑπτίου εἰς τὸ πρηνὲς μεθιστάμενον; Ὁμοίως δὲ

---

26. Non est autem motus ullus præter res ipsas. Id enim quod mutatur, semper aut in substantia aut in quantitate aut in qualitate aut in loco mutatur. Commune autem in his nihil ponere possumus, uti diximus, quod quidem neque hoc neque aliquantum neque certa qualitate præditum, neque ulla cæterarum attributionum sit. Itaque neque motus neque mutatio cujusquam præter ea quæ diximus erit, quum nihil sit præter ea quæ diximus. Unaquæque autem vis attributa rebus dupliciter omnibus inest, ut hoc : aliud enim est ejus forma, aliud privatio. Et certa qualitate præditum : aliud enim est album, aliud nigrum. Et aliquantum : aliud enim est perfectum, aliud imperfectum. Similiter se res habet in lapsu : aliud enim est supra, aliud infra; aut aliud est leve, aliud grave. Quamobrem quot sunt entis, tot etiam motus et mutationis species sunt.

καὶ ὁ ἀπὸ τοῦ ὡπλίσθαι ἐπὶ τὸ ἄοπλον μεταβαλὼν διὰ τί μὴ λέγοιτο ἂν κατὰ τὸ ἔχειν μεταβάλλειν; Καὶ ἐν αἷς μὲν κατηγορίαις ἐστὶν ἐναντίωσις, διὰ τί μὴ καὶ κινεῖσθαι λέγοιτο ἂν κατ' ἐκείνας τὸ ὑποκείμενον; Ἀλλ' οἶδα μὲν ὅτι προπετὲς εἶναι δοκεῖ τὸ τὴν ἐναντίαν ἀφιέναι τῷ Ἀριστοτέλει φωνήν· ἕως δ' ἂν γνῶναι δυνηθῶμεν ἀκριβῶς τὴν αἰτίαν τῆς τοιαύτης αὐτοῦ διατάξεως, ἀρκούμεθα πρὸς παραμυθίαν τῇ τε Εὐδήμου συνηγορίᾳ ἐπὶ τῆς πότε κατηγορίας ῥηθείσῃ, καὶ ἔτι μᾶλλον τῇ Θεοφράστου σαφῶς τὴν κίνησιν καὶ τὴν μεταβολὴν ἐν ἁπάσαις ταῖς κατηγορίαις θεωροῦντος. Λέγει γοῦν ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν περὶ κινήσεως· « οἰκειότερον δὲ ὅπερ καὶ λέγομεν καὶ ἔστιν, ἐνέργειαν τοῦ δυνάμει κινητοῦ ᾗ κινητόν, κατὰ γένος ἕκαστον τῶν κατηγοριῶν, οἷον οὐσίας, ποσοῦ, ποιοῦ, φορητοῦ, τῶν ἄλλων. Οὕτω γὰρ ἀλλοίωσις, αὔξησις, φορά, γένεσις καὶ αἱ ἐναντίαι ταύταις. » Ἐν τῷ τρίτῳ δὲ οἶμαι σαφέστερον ταῦτα γέγραφεν· « ἐν μὲν τῷ ἀφορισμῷ τῆς κινήσεως τοσαῦτά φαμεν αὐτῆς εἴδη, ὅσαι κατηγορίαι· τὴν γὰρ τοῦ δυνάμει ὄντος ᾗ τοιοῦτον ἐντελέχειαν κίνησιν (leg. κίνησιν ἐντελέχειαν λέγομεν.) » Καὶ τοῦτο δὲ ἐν τῷ αὐτῷ βιβλίῳ φησί· « τοῦ δὲ πρός τι κίνησις τοῦ μὲν κατὰ λόγον οὐκ ἔστι, τοῦ δὲ κατὰ δύναμιν ἔστιν· ἡ γὰρ ἐνέργεια κίνησίς τε καὶ καθ' αὑτό. » Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐπὶ πλέον ζητητέον τὴν Ἀριστοτέλους γνώμην ἀνιχνευόντων ἡμῶν. De re ipsa uberius disputat Spengelius, cujus verba adscribam. Quum Eudemus auctore Simplicio quartum motum οὐσίας traderet, nostrum Aristotelis locum, non librum quintum ubi οὐσίας motus negatur, secutus est : primus igitur Eudemi liber duos priores Aristotelis comprehendisse videtur. Simplicii vero quæstio apta sane et fere necessaria est : cur enim Aristoteles τὸ ποτέ ne mentione quidem dignum censuit V, 1 ? Ibi nunc legitur p. 225. b. 5 εἰ νῦν αἱ κατηγορίαι διῄρηνται οὐσίᾳ καὶ ποιότητι καὶ τῷ ποῦ καὶ τῷ ποτὲ καὶ τῷ πρός τι καὶ τῷ ποσῷ καὶ τῷ ποιεῖν ἢ πάσχειν, ἀνάγκη τρεῖς εἶναι κινήσεις τήν τε τοῦ ποιοῦ καὶ τοῦ ποσοῦ καὶ τὴν κατὰ τόπον. Etenim docet, neque οὐσίας, neque τοῦ πρός τι, neque τοῦ ποιεῖν ἢ πάσχειν esse κίνησιν; negligit vero illud τὸ ποτέ. Itaque temporis quæstionem ab eo omissam esse expositio demonstrat, et sane lemmatis verba καὶ τῷ ποτὲ ignorant codices E. H. Themistius, item Metaphysica quibus hic quoque locus e Physicis male insertus est; addidit qui ea ex more philosophi flagitari sensit. Et reliquas quidem categorias ab auctore cum physicos libros componeret, nondum constitutas esse credas, temporis vero prædicamentum qui eum fugere potuit? Rationem indicavit Eudemus. Nam φορά, ἀλλοίωσις, αὔξησις καὶ φθίσις tempore omnibus communi eveniunt, πάντα γὰρ ἐν χρόνῳ κινεῖται, quæ ipse Aristoteles scripsit V, 4 p. 227. b. 26. Differunt igitur κατὰ σχέσιν et κατὰ διάθεσιν. Non mirum vero Eudemum hanc, Theophrastum omnes categorias verbo tetigisse; accuratius hanc quæstionem Simplicius infra V, 2 fol. 200-1 excutit et solvit, quam integram inseruimus. Hæc ille, cujus disputationem probamus, nisi quod omissa codicum auctoritate categoriam non ποτέ, sed πότε esse censemus cum Henr. Stephano in Thes. ling. græc. v. κατηγορία. Vide et Phil. Gr. Fragm. vol. I pag. 574.)

27. Ὅτι δὲ καλῶς εἴρηται, δῆλον καὶ ἐξ ὧν οἱ ἄλλοι περὶ αὐτῆς λέγουσι, καὶ ἐκ τοῦ μὴ ῥᾴδιον εἶναι διορίσαι ἄλλως αὐτήν. Οὔτε γὰρ τὴν κίνησιν καὶ τὴν μεταβολὴν ἐν ἄλλῳ γένει θεῖναι δύναιτ' ἄν τις οὔτε οἱ ἑτέρως εἰρηκότες περὶ αὐτῆς κατορθοῦσι. Δῆλον δὲ σκοποῦσιν ὡς τιθέασιν αὐτὴν ἔνιοι, ἑτερότητα καὶ ἀνισότητα καὶ τὸ μὴ ὂν φάσκοντες εἶναι τὴν κίνησιν· ὧν οὐδὲν ἀναγκαῖον κινεῖσθαι, οὔτ' ἂν ἕτερα ᾖ, οὔτ' ἂν ἄνισα, οὔτ' ἂν οὐκ ὄντα. Ἀλλ' οὐδ' ἡ μεταβολὴ οὔτ' εἰς ταῦτα οὔτ' ἐκ τούτων μᾶλλόν ἐστιν ἢ ἐκ τῶν ἀντικειμένων. Αἴτιον δὲ τοῦ εἰς ταῦτα τιθέναι ὅτι ἀόριστόν τι δοκεῖ εἶναι ἡ κίνησις, τῆς δὲ ἑτέρας συστοιχίας αἱ ἀρχαὶ διὰ τὸ στερητικαὶ εἶναι ἀόριστοι· οὔτε γὰρ τόδε οὔτε τοιόνδε οὐδεμία αὐτῶν ἐστιν, ὅτι οὐδὲ τῶν ἄλλων κατηγοριῶν.

(Aristoteles Phys. lib. III cap. 2 pag. 201. b. 16 ed. Bekker. Simplicius fol. 98. b. καὶ ὅτι μὲν ὡς αἴτιον τὴν ἀνισότητα ὁ Πλάτων εἶπε, μετ' ὀλίγον ἔσται δῆλον, ὅταν τὴν Πλάτωνος παραθῶμεν [τὴν] ῥῆσιν (leg. ῥῆσιν παραθῶμεν). Νῦν δὲ τοσοῦτον ἰστέον, ὅτι καὶ Εὔδημος πρὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἱστορῶν τὴν Πλάτωνος περὶ κινήσεως δόξαν καὶ ἀντιλέγων αὐτῇ τάδε γράφει· « Πλάτων δὲ τὸ μέγα καὶ μικρὸν καὶ τὸ μὴ ὂν καὶ τὸ ἀνώμαλον καὶ ὅσα τούτοις ἐπὶ ταὐτὸ φέρει, τὴν κίνησιν λέγει· φαίνεται δὲ ἄτοπον αὐτὸ τοῦτο

---

27. Atqui bene nos de ipso motu dixisse, patet tum ex his quæ cæteri de eo dicunt, tum ex eo quod non est facile aliter illum definire. Neque enim quisquam motum mutationemque alio in genere ponere possit; neque qui aliter de eo dixere, recte judicant. Apparet vero considerantibus, nonnullos motum diversitatem et inæqualitatem statuisse, ratos etiam non ens esse motum. At horum nihil, sive diversum est, sive inæquale, sive non ens, necessario videtur moveri. Verum ne mutatio quidem aut in hæc aut ex his potius est, quam ex oppositis. Causa autem, cur in his motus poneretur, fuit, quod motus indefinitum quiddam esse videtur; alterius vero seriei principia indefinita sunt, quia sunt privativa; nam neque hoc neque tale ullum eorum est, quoniam ne cæterarum quidem est categoriarum.

τὴν κίνησ.ν λέγειν· παρούσης γὰρ δοκεῖ κινήσεως κινεῖσθαι τὸ ἐν ᾧ· ἀνίσου δὲ ὄντος ἢ ἀνωμάλου προσαναγκάζειν ὅτι κινεῖται γελοῖον, βέλτιον δὲ αἴτια λέγειν ταῦτα ὥσπερ Ἀρχύτας· καὶ μετ' ὀλίγον· « τὸ δ' ἀόριστον, φησί, καλῶς ἐπὶ τὴν κίνησιν οἱ Πυθαγόρειοι καὶ ὁ Πλάτων ἐπιφέρουσιν· οὐ γὰρ δὴ ἄλλος γε οὐδεὶς περὶ αὐτῆς εἴρηκεν. Οὐ γὰρ ὥρισται. Καὶ τὸ ἀτελὲς δὴ καὶ τὸ μὴ ὄν· γίγνεται γάρ, γιγνόμενον δὲ οὐκ ἔστι. » Καὶ ὅ γε Εὔδημος σαφέστερον ἐξέθετο τὴν Ἀριστοτέλους ἀπόδειξιν ἐν οἷς πρὸ ὀλίγου παρεθέμην διὰ τοῦ· παρούσης γὰρ κινήσεως δοκεῖ κινεῖσθαι τὸ ἐν ᾧ· ἀνίσου δὲ ὄντος ἢ ἀνωμάλου προσαναγκάζειν ὅτι κινεῖται, γελοῖον. Confer sequentia apud Aristotelem τοῦ δὲ δοκεῖν ἀόριστον κτλ.)

28. Καὶ τὸ ἀπορούμενον δὲ φανερόν, ὅτι ἔστιν ἡ κίνησις ἐν τῷ κινητῷ· ἐντελέχεια γάρ ἐστι τούτου, καὶ ὑπὸ τοῦ κινητικοῦ. Καὶ ἡ τοῦ κινητικοῦ δὲ ἐνέργεια οὐκ ἄλλη ἐστίν· δεῖ μὲν γὰρ εἶναι ἐντελέχειαν ἀμφοῖν· κινητικὸν μὲν γάρ ἐστι τῷ δύνασθαι, κινοῦν δὲ τῷ ἐνεργεῖν. Ἀλλ' ἔστιν ἐνεργητικὸν τοῦ κινητοῦ, ὥστε ὁμοίως μία ἡ ἀμφοῖν ἐνέργεια ὥσπερ τὸ αὐτὸ διάστημα ἓν πρὸς δύο καὶ δύο πρὸς ἕν, καὶ τὸ ἄναντες καὶ τὸ κάταντες· ταῦτα γὰρ ἓν μέν ἐστιν, ὁ μέντοι λόγος οὐχ εἷς. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ κινοῦντος καὶ κινουμένου.

(Aristoteles Physic. lib. III cap. 3 pag. 202. a. 13 ed. Bekker. Simplicius fol. 100. b. λέγει οὖν ὅτι καὶ τὸ ἀπορούμενον ἐν τούτοις λέλυται ἐκ τοῦ τῆς κινήσεως ὁρισμοῦ· φανερὸν γὰρ ὅτι ἐν τῷ κινητῷ ἐστιν ἡ κίνησις, εἴπερ ἐντελέχειά ἐστι τοῦ κινητοῦ ὑπὸ τοῦ κινητικοῦ. « ὑπεναντιοῦσθαι δέ φησιν Εὔδημος τοῖς λέγουσιν ἐν τῷ πάσχοντι καὶ κινουμένῳ εἶναι τὴν κίνησιν τὸ περὶ τὰς αἰσθήσεις· λέγομεν γάρ· ὁρᾶται ὅρασις, [ἀκούει] ἀκούεται ἄκουσις. Δοκεῖ οὖν ἡ ὅρασις ἐν τῷ ὁρῶντι εἶναι καὶ ἡ ἄκουσις ἐν τῷ ἀκούοντι. Ὁμοίως καὶ αἱ γεύσεις καὶ αἱ λοιπαί· ταῦτα δὲ ἐν τῇ τοῦ ποιοῦντος καὶ κινοῦντος εἶναι δοκεῖ συστοιχίᾳ. Ἀπατώμεθα δέ, φησί, τῇ λέξει ἐπακολουθοῦντες καὶ μὴ ἐννοοῦντες ὅτι τὸ αἰσθανόμενον πάσχει. » Ἀλλὰ διὰ τί οὐκ ἔστιν ἐνέργεια καὶ τοῦ κινοῦντος; εἰ γὰρ πρότερον τὸ κινητικὸν ὂν τοῦτο δυνάμει κινοῦν ἐστιν, ἀνάγκη ὅταν κινοῦν ἐνεργείᾳ γένηται, τότε κινεῖν καὶ ἐνεργεῖν κατὰ τὸ κινεῖν. Διὰ τί οὖν ἡ τοῦ κινητοῦ ἐνέργεια κίνησίς ἐστι καὶ μὴ μᾶλλον ἡ τοῦ κινοῦντος; ἢ οὐκ ἄλλη ἐστὶν ἡ τοῦ κινητικοῦ ἐνέργεια· ἔστι γὰρ κινητικὸν ἐνεργητικὸν τοῦ κινητοῦ. Μία οὖν ἡ ἀμφοῖν ἐνέργεια, ὡς μὲν ἀπὸ τοῦ κινοῦντος ἐνέργεια λεγομένη κυριώτερον, ὡς δὲ ἐν τῷ κινουμένῳ πάθος μᾶλλον ἤπερ ἐνέργεια.)

29. Οἱ δὲ περὶ φύσεως ἅπαντες ἀεὶ ὑποτιθέασιν ἑτέραν τινὰ φύσιν τῷ ἀπείρῳ τῶν λεγομένων στοιχείων, οἷον ὕδωρ ἢ ἀέρα ἢ τὸ μεταξὺ τούτων. Τῶν δὲ πεπερασμένα ποιούντων στοιχεῖα οὐθεὶς ἄπειρα ποιεῖ· ὅσοι δ' ἄπειρα ποιοῦσι τὰ στοιχεῖα, καθάπερ Ἀναξαγόρας καὶ Δημόκριτος, ὁ μὲν ἐκ τῶν ὁμοιομερῶν, ὁ δ' ἐκ τῆς πανσπερμίας τῶν σχημάτων, τῇ ἁφῇ συνεχὲς τὸ ἄπειρον εἶναί φασιν.

(Aristoteles Phys. lib. III cap. 4 p. 203. a. 16 ed. Bekker. Simplicius fol. 106 ὅσοι δέ, φησί, πλήθει ἄπειρα ποιοῦσι τὰ στοιχεῖα ὥσπερ Ἀναξαγόρας ἀπείρους τῷ πλήθει τὰς ὁμοιομερείας ὑποτιθέμενος, Δημόκριτος δὲ τὰς ἀτόμους, οὗτοι κατὰ μὲν τὸ πλῆθος προφανῶς εἰσάγουσι τὸ ἄπειρον, ὅπερ ἐνεδείξατο ὁ Ἀριστοτέλης εἰπών, ὅσοι δὲ ἄπειρα ποιοῦσι τὰ στοιχεῖα· ὅτι δὲ κατὰ μέγεθος, δείκνυσι λέγων· τῇ ἁφῇ συνεχὲς τὸ ἄπειρον εἶναί φασι, οὐ τῇ ἑνώσει, ὡς οἱ ἓν ἄπειρον λέγοντες τὸ στοιχεῖον. Ὅτι δὲ τῇ ἁφῇ συνεχὲς ἄπειρόν τι, καὶ ἐκ τούτων γίνεται δῆλον· τὰ γὰρ ἄπειρα τῷ πλήθει μέγεθος ἔχοντα καὶ ὁμοειδῆ ὄντα, ὥστε καὶ ἅπτεσθαι ἀλλήλων, ἄπειρον ποιεῖ μέγεθος τῇ ἁφῇ συνεχές. Διὸ καὶ Εὔδημος ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν Φυσικῶν τὸ κατὰ πλῆθός φησιν ὁμοειδὲς ἄπειρον λέγειν οὐδὲν διαφέρει ἢ κατὰ τὸ μέγεθος ἄπειρον.)

30. Τοῦ δ' εἶναί τι ἄπειρον ἡ πίστις ἐκ πέντε μάλιστ' ἂν συμβαίνοι σκοποῦσιν, ἔκ τε τοῦ χρόνου (οὗτος γὰρ ἄπειρος) καὶ ἐκ τῆς ἐν τοῖς μεγέθεσι διαιρέσεως (χρῶνται γὰρ καὶ οἱ μαθηματικοὶ τῷ ἀπείρῳ), ἔτι τῷ οὕτως ἂν μόνως μὴ ὑπολείπειν γένεσιν καὶ φθοράν, εἰ ἄπειρον εἴη ὅθεν ἀφαιρεῖται τὸ γιγνόμενον. Ἔτι τῷ τὸ πεπερασμένον ἀεὶ πρός τι περαίνειν, ὥστε ἀνάγκη

---

28. Sed perspicuum etiam illud est de quo quæritur, esse motum in mobili : hujus enim actus est atque a movendi vi profectus. Quippe illius actus non alius est : oportet enim esse amborum actum et perfectionem. Nimirum movendi vis est eo quod potest, movens autem eo quod agit. Sed agendi vis in mobili inest. Quare similiter unus est amborum actus, atque unius ad duo relati et duorum ad unum idem est spatium interjectum, et acclivis atque declivis idem spatium. Hæc enim unum quidem sunt : sed ratio tamen non est una. Similiter etiam res se habet in movente et moto.

29. At physici omnes aliam quandam semper naturam eorum quæ elementa dicuntur infinito supponunt, verbi causa aquam vel aërem, vel quod inter hæc medium voatur. Eorum autem, qui finita faciunt elemena, nemo infinita facit : qui vero elementa faciunt infinita, ut Anaxagoras et Democritus, ille quidem ex iis quæ similes partes habent, hic autem ex omnium figurarum seminario : ii infinitum tactu continuum esse ajunt.

30. Esse autem aliquid infinitum quinque maxime rerum ratio considerantibus fidem facit : primum temporis (est enim hoc infinitum), deinde magnitudinum divisionis (utuntur enim et mathematici infinito), tum quia hoc pacto duntaxat generatio et corruptio non deficiat, si infinitum sit, unde auferatur id quod nascitur. Præterea quod finitum semper in aliquid desinit, ita ut necessario nullus sit finis, si aliud in aliud semper desinere necesse est. Maxime denique et potissimum, quod

μηδὲν εἶναι πέρας, εἰ ἀεὶ περαίνειν ἀνάγκη ἕτερον πρὸς ἕτερον. Μάλιστα δὲ καὶ κυριώτατον ὃ τὴν κοινὴν ποιεῖ ἀπορίαν πᾶσιν· διὰ γὰρ τὸ ἐν τῇ νοήσει μὴ ὑπολείπειν καὶ ὁ ἀριθμὸς δοκεῖ ἄπειρος εἶναι, καὶ τὰ μαθηματικὰ μεγέθη καὶ τὸ ἔξω τοῦ οὐρανοῦ. Ἀπείρου δὲ ὄντος τοῦ ἔξω, καὶ τὸ σῶμα ἄπειρον εἶναι δοκεῖ καὶ κόσμοι· τί γὰρ μᾶλλον τοῦ κενοῦ ἐνταῦθα ἢ ἐνταῦθα; ὥστ' εἴπερ μοναχοῦ, καὶ πανταχοῦ εἶναι τὸν ὄγκον. Ἅμα δ' εἰ καὶ ἔστι κενὸν καὶ τόπος ἄπειρος, καὶ σῶμα ἄπειρον εἶναι ἀναγκαῖον· ἐνδέχεσθαι γὰρ ἢ εἶναι οὐδὲν διαφέρει ἐν τοῖς ἀϊδίοις.

(Aristoteles Phys. lib. III cap. 4 p. 203. b. 15 ed. Bekker. Simplicius fol 107. b. δευτέρα δὲ πίστις τοῦ εἶναι τὸ ἄπειρον ἐκ τῆς ἐν τοῖς μεγέθεσι διαιρέσεως ἤ, ὡς Εὔδημός φησιν, ἐν τοῖς συνεχέσι· δοκεῖ γὰρ οὐχ ὑπολείπειν. Πέμπτον δὲ ὃ μάλιστα καὶ κυριώτατόν φησιν ὁ Ἀριστοτέλης καὶ κοινὴν ἀπορίαν ποιοῦν πᾶσιν ἡ τῆς νοήσεως, ἤτοι τῆς φαντασίας τῆς ἡμετέρας δύναμις, ἀεί τι προστιθέναι καὶ ἀφαιρεῖν ἰσχύουσα καὶ μηδέποτε ἡττωμένη καὶ ὑπολείπουσα. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ὁ ἀριθμὸς ἐπ' ἄπειρον αὔξεσθαι δοκεῖ, ὅτι παντὶ τῷ προστιθεμένῳ ἀριθμῷ δυνάμεθα προσθεῖναι μονάδα ἢ ἀριθμόν. Καὶ τὰ μαθηματικὰ μεγέθη ἐπ' ἄπειρον διαιρεῖσθαι καὶ αὔξεσθαι ὅτι πᾶν τὸ λαμβανόμενον δυνατὸν τεμεῖν καὶ τὸ τμῆμα προσθεῖναι τῇ ἐπινοίᾳ· οὐ γὰρ δὴ τῇ αἰσθήσει. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐπίνοια κατὰ τὰ πράγματα δοκεῖ γίνεσθαι, οἰόμεθα τὰ πράγματα οὕτως ἔχειν ὡς φανταζόμεθα. Τὸ αὐτὸ δὲ πάσχομεν καὶ περὶ τὸ ἔξω τοῦ οὐρανοῦ. Ἀεὶ γὰρ τοῦ ληφθέντος ἔξω τι ἐπινοοῦμεν, καὶ οὕτως ἄπειρον δοκεῖ τὸ ἔξω. Καὶ εἰ μὲν κενόν, ὡς ἐδόκει λέγειν Δημόκριτος, ἄπειροι ἂν εἶεν καὶ κόσμοι. Τί γὰρ μᾶλλον τοῦ κενοῦ ἐνταῦθα ἢ ἐνταῦθα; ὥστε εἴπερ μοναχοῦ, καὶ πανταχοῦ ἂν εἶναι τὸν σωματικὸν ὄγκον, ὥστε καὶ αὐτὸν ἄπειρον εἶναι. Καὶ ἄλλως εἰ τὸ κενὸν τόπος ἐστὶ δυνάμενος δέξασθαι σῶμα, ἐπὶ δὲ τῶν ἀϊδίων τὸ δυνατὸν γενέσθαι πάντως ἂν καὶ γένοιτο, ὡς εἰ μὴ γένοιτο, οὐδὲ ἐνδεχόμενον γενέσθαι· ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν φθαρτῶν οὐδὲν κωλύει φθαρῆναι, πρὶν εἰς ἔργον ἐκβῆναι τὸ ἐνδεχόμενον· ἐπὶ δὲ τῶν ἀϊδίων ἀδύνατον. Διὸ ἐν τοῖς ἀϊδίοις οὐκ ἔστι τὸ ἐνδεχόμενον, ἀλλ' ἐν μόνοις τοῖς γενητοῖς καὶ φθαρτοῖς, ὥστε εἰ ἄπειρον τὸ κενόν, καὶ ὁ τόπος ἄπειρον ἔσται καὶ σῶμα ἄπειρον, ὅπερ πέφυκε δέχεσθαι ὁ ἄπειρος τόπος. « Ἀρχύτας δέ, ὥς φησιν Εὔδημος, οὕτως ἠρώτα τὸν λόγον· ἐν τῷ ἐσχάτῳ ἤγουν τῷ ἀπλανεῖ οὐρανοῦ γενόμενος, πότερον ἐκτείναιμι ἂν τὴν χεῖρα ἢ τὴν ῥάβδον εἰς τὸ ἔξω ἢ οὐκ ἄν; τὸ μὲν οὖν μὴ ἐκτείνειν, ἄτοπον· εἰ δὲ ἐκτείνω, ἤτοι σῶμα ἢ τόπος τὸ ἐκτὸς ἔσται. Διοίσει δὲ οὐδὲν ὡς μαθησόμεθα. Ἀεὶ οὖν βαδιεῖται τὸν αὐτὸν τρόπον ἐπὶ τὸ ἀεὶ λαμβανόμενον πέρας καὶ ταὐτὸν ἐρωτήσει. Καὶ εἰ ἀεὶ ἕτερον ἔσται ἐφ' ὃ ἡ ῥάβδος, δῆλον ὅτι καὶ ἄπειρον. Καὶ εἰ μὲν σῶμα, δέδεικται τὸ προκείμενον· εἰ δὲ τόπος, ἔστι δὲ τόπος τὸ ἐν ᾧ σῶμά ἐστιν ἢ δύναιτ' ἂν εἶναι, τὸ δὲ δυνάμει ὡς ὂν χρὴ τιθέναι ἐπὶ τῶν ἀϊδίων, καὶ οὕτως ἂν εἴη σῶμα ἄπειρον καὶ τόπος. » Μήποτε δὲ οὗτος ὁ λόγος καὶ πρὸς ἡμᾶς ἀπορήσει δριμέως, τοὺς λέγοντας μηδὲν εἶναι ἔξω τοῦ οὐρανοῦ ὡς τοῦ κοσμικοῦ σώματος, οὗ πέρας ὁ οὐρανός, τὴν ὅλην χώραν κατειληφότος. Εἰ οὖν ἐν τῷ νώτῳ τοῦ οὐρανοῦ γενόμενος ἐκτείνοι τὴν χεῖρα, ποῦ ἂν ἐκταθείη· οὐ γὰρ δὴ εἰς τὸ μηδέν. Οὐδὲν γὰρ τῶν ὄντων ἐν τῷ μὴ ὄντι. Ἀλλ' οὐδὲ κωλυθήσεται ἐκτεῖναι· ὑπὸ γὰρ τοῦ μηδενὸς οὐ δυνατὸν κωλυθῆναι. Οὕτω μὲν οὖν ὁ Ἀριστοτέλης ἐκ πέντε μάλιστα εἶναι τὴν πίστιν φησὶ τοῦ εἶναι τὸ ἄπειρον. Ὁ δὲ Εὔδημος δι' αἰτίας ἕξ φησιν, ὧν πρώτην εἰπὼν τὴν ἐν τῷ συνεχεῖ διαίρεσιν ἐπ' ἄπειρον γινομένην, ταύτης ἀντίστροφόν φησι τὴν κατὰ πρόσθεσιν ἐν τοῖς ἀριθμοῖς θεωρουμένην, οὐδὲ ταύτην δὲ τὴν αἰτίαν ὁ Ἀριστοτέλης παρῆκεν ἐν τοῖς διὰ τὴν ἐπίνοιαν νομιζομένοις ἀπείροις θεὶς αὐτὴν ὅτε ἔλεγε· καὶ ὁ ἀριθμὸς δοκεῖ ἄπειρος εἶναι.)

31. Φανερὸν δὲ καὶ ὅτι οὐκ ἐνδέχεται εἶναι τὸ ἄπειρον ὡς ἐνεργείᾳ ὂν καὶ ὡς οὐσίαν καὶ ἀρχήν· ἔσται γὰρ ὁτιοῦν αὐτοῦ ἄπειρον τὸ λαμβανόμενον, εἰ μεριστόν. Τὸ γὰρ ἀπείρῳ εἶναι καὶ ἄπειρον τὸ αὐτό, εἴπερ οὐσία τὸ ἄπειρον καὶ μὴ καθ' ὑποκειμένου, ὥστ' ἢ ἀδιαίρετον ἢ εἰς ἄπειρα διαιρετόν· πολλὰ δ' ἄπειρα τὸ αὐτὸ εἶναι ἀδύνατον. Ἀλλὰ μὴν ὥσπερ ἀέρος ἀὴρ μέρος, οὕτω καὶ ἄπειρον ἀπείρου, εἴ γε οὐσία ἐστὶ καὶ ἀρχή. Ἀμέριστον ἄρα καὶ ἀδιαίρετον. Ἀλλ' ἀδύνατον τὸ ἐντελεχείᾳ ὂν ἄπειρον· ποσὸν γάρ τι εἶναι ἀναγκαῖον.

---

communem omnibus dubitationem affert : nam quia, quod cogitanti obversatur non deficit, et numerus et mathematicæ magnitudines et id quod est extra cœlum, infinitum esse videtur. Quodsi illud quod extra est infinitum sit, et corpus infinitum esse videtur, et mundi infiniti : cur enim hic magis quam ibi vacui magnitudo collocanda est? Quare si uno tantum loco, ubique etiam eam esse necesse est. Simul autem si vacuum est et spatium infinitum, corpus quoque infinitum esse necesse est : namque in rebus æternis inter posse et esse nihil interest.

31. Perspicuum etiam est infinitum ita esse non posse, ut actu sit, et ut substantia principiumve : nam infinitum erit quidquid ejus sumatur, si dividi in partes possit. Infinito enim esse idem quod infinitum esse valet, si infinitum substantia sit, et non in subjecto. Quamobrem aut individuum est, aut in infinita dividi potest. At fieri nequit, ut idem infinita sit multitudo. At vero, ut pars aëris aër est : sic etiam quævis infiniti pars infinitum, siquidem substantia et principium sit. Est igitur indivisum atque individuum. Verum esse illud ejusmodi non potest, quod actu sit infinitum : quod enim aliquantum dicitur, id esse aliquid necesse est.

(Aristoteles Phys. lib. III cap. 5 p. 204. a. 20 ed. Bekker. Idem locus exstat in Metaphys. lib. X cap. 10 p. 1066. b. 11 sic interpolatus : καὶ ὅτι οὐκ ἔστιν ἐνεργείᾳ εἶναι τὸ ἄπειρον, δῆλον. ἔσται γὰρ ὁτιοῦν αὐτοῦ ἄπειρον μέρος τὸ λαμβανόμενον· τὸ γὰρ ἀπείρῳ εἶναι καὶ ἄπειρον ταὐτό, εἴπερ οὐσία τὸ ἄπειρον καὶ μὴ καθ' ὑποκειμένου. Ὥστε ἢ ἀδιαίρετον ἢ εἰς ἄπειρα διαιρετόν, εἰ μεριστόν. Πολλὰ δ' εἶναι τὸ αὐτὸ ἀδύνατον ἄπειρα· ὥσπερ γὰρ ἀέρος ἀὴρ μέρος, οὕτως ἄπειρον ἀπείρου, εἰ ἔστιν οὐσία καὶ ἀρχή. Ἀμέριστον ἄρα καὶ ἀδιαίρετον. Ἀλλ' ἀδύνατον τὸ ἐντελεχείᾳ ὂν ἄπειρον· ποσὸν γὰρ εἶναι ἀνάγκη. Simplicius fol 109. b. (cf. Scholl. in Arist. pag. 364. a. ed. Brandis.) καὶ ἄλλο δὲ τοῖς ὡς οὐσίαν καὶ ἀρχὴν ὑποτιθεμένοις τὸ ἄπειρον, ὡς ἄτοπον ἑπόμενον ὁ Εὔδημος ἐπάγει· « εἰ γὰρ ἔστι, φησί, στοιχεῖον τὸ ἄπειρον, καὶ κινεῖταί τι ἐξ αὐτοῦ, ἔσται ἐν τῷ γινομένῳ πεπερασμένον τι· οὐ γὰρ δὴ πάντα γε τὰ γινόμενα ἔσται ἄπειρα. Συμβήσεται οὖν τὸ ἄπειρον ἐν τῷ πεπερασμένῳ εἶναι. »)

32. Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ ἓν καὶ ἁπλοῦν εἶναι ἐνδέχεται τὸ ἄπειρον σῶμα, οὔτε (ὥς λέγουσί τινες) τὸ παρὰ τὰ στοιχεῖα, ἐξ οὗ ταῦτα γεννῶσιν, οὔθ' ἁπλῶς. Εἰσὶ γάρ τινες οἳ τοῦτο ποιοῦσι τὸ ἄπειρον, ἀλλ' οὐκ ἀέρα ἢ ὕδωρ, ὡς μὴ τἆλλα φθείρηται ὑπὸ τοῦ ἀπείρου αὐτῶν· ἔχουσι γὰρ πρὸς ἄλληλα ἐναντίωσιν, οἷον ὁ μὲν ἀὴρ ψυχρός, τὸ δ' ὕδωρ ὑγρόν, τὸ δὲ πῦρ θερμόν· ὧν εἰ ἦν ἓν ἄπειρον, ἔφθαρτο ἂν ἤδη τἆλλα· νῦν δ' ἕτερον εἶναί φασιν ἐξ οὗ ταῦτα. Ἀδύνατον δ' εἶναι τοιοῦτον, οὐχ ὅτι ἄπειρον (περὶ τούτου μὲν γὰρ κοινόν τι λεκτέον ἐπὶ παντὸς ὁμοίως, καὶ ἀέρος καὶ ὕδατος καὶ ὁτουοῦν), ἀλλ' ὅτι οὐκ ἔστι τοιοῦτον, σῶμα αἰσθητὸν παρὰ τὰ στοιχεῖα καλούμενα· ἅπαντα γὰρ ἐξ οὗ ἐστι, καὶ διαλύεται εἰς τοῦτο, ὥστε ἦν ἂν ἐνταῦθα παρὰ ἀέρα καὶ πῦρ καὶ γῆν καὶ ὕδωρ· φαίνεται δ' οὐδέν.

(Aristoteles Phys. lib. III cap. 5 p. 204. b. 22 ed. Bekker. Cf. Metaphys. lib. X cap. 10 p. 1066. b. οὐδὲ ἓν δὲ καὶ ἁπλοῦν ἐνδέχεται τὸ ἄπειρον εἶναι σῶμα, οὔθ' ὡς λέγουσί τινες, παρὰ τὰ στοιχεῖα ἐξ οὗ γεννῶσι ταῦτα (οὐκ ἔστι γὰρ τὸ τοιοῦτο σῶμα παρὰ τὰ στοιχεῖα· ἅπαντα γὰρ ἐξ ὧν ἐστι, καὶ διαλύεται εἰς ταῦτα, οὐ φαίνεται δὲ τοῦτο περὶ τὰ ἁπλᾶ σώματα), οὐδὲ πῦρ οὐδ' ἄλλο τι τῶν στοιχείων οὐθέν. Simplicius fol. 111 (cf. Scholl. in Arist. p. 365. a. ed. Brandis.) ἀλλ' ἴσως ἐρεῖ τις ὅτι καὶ κατ' αὐτὸν ἐξ ὕλης καὶ εἴδους ἐστὶ τὸ σύνθετον, ὥστε καὶ τὴν ἀνάλυσιν εἰς ταῦτα γίνεσθαι καὶ ὅμως οὐδέποτε φαίνεται ἐνταῦθα γυμνὴ ἡ ὕλη, ἀλλ' οὐδὲ τὸ εἶδος καθ' ἑαυτό. Ἢ τούτου αἴτιον τὸ ἀεὶ μὲν ἔχειν τὴν ὕλην εἶδος ἐν ἑαυτῇ ἄλλοτε ἄλλο, τὴν δὲ γένεσιν ἐκ τῶν ἐναντίων εἰδῶν εἶναι, καὶ τὴν φθορὰν εἰς τὰ ἐναντία εἴδη; Ἐπειδὴ οὖν τὸ ἔνυλον ψυχρὸν ἐκ τοῦ ἐνύλου θερμοῦ ἐγένετο, ὅταν φθαρῇ τὸ ἔνυλον ψυχρόν, εἰς τὸ ἔνυλον θερμὸν φθείρεται καὶ ὁρᾶται τοῦτο. Κἂν λέγηται οὖν ἐξ ὕλης καὶ τοὐναντίου εἴδους γίνεσθαι τὰ γινόμενα, ἀλλ' ἐκ μὲν τῆς ὕλης ὡς ἀεὶ ἐνυπαρχούσης, ἐκ δὲ τοῦ ἐναντίου εἴδους ὡς μεταβάλλοντος εἰς τὸ ἐναντίον. Ἔοικε δὲ καὶ ὁ Εὔδημος ὡς ἀπορήσας τὴν ἀπορίαν ταύτην οὕτω πως λύειν. Εἰπὼν γὰρ ὅτι ἐνταῦθα οὐ φαίνεται παρὰ τὰ Ἐμπεδόκλεια καὶ τὰ ἐκ τούτων οὐδέν, ἐπάγει· « τοῖς δὲ τὸ ἄμορφον λέγουσιν ἐνδέχεται· τὸ γὰρ τούτοις ὑποκείμενον. » Eudemi locus non est integer, ad quem explendum si quis velit, Simplicii verbis uti possit. Sed incerta videtur medicina.)

33. Ἁπλῶς δ' εἰ ἀδύνατον τόπον ἄπειρον εἶναι, ἐν τόπῳ δὲ πᾶν σῶμα, ἀδύνατον ἄπειρόν τι εἶναι σῶμα. Ἀλλὰ μὴν τό γε πού, ἐν τόπῳ· καὶ τὸ ἐν τόπῳ, πού. Εἰ οὖν μηδὲ ποσὸν οἷόν τ' εἶναι τὸ ἄπειρον· ποσὸν γάρ τι ἔσται οἷον δίπηχυ ἢ τρίπηχυ· ταῦτα γὰρ σημαίνει τὸ ποσόν· οὕτω καὶ τὸ ἐν τόπῳ ὅτι πού· τοῦτο δὲ ἢ ἄνω ἢ κάτω ἢ ἐν ἄλλῃ τινὶ διαστάσει τῶν ἕξ. Τούτων δ' ἕκαστον πέρας τί ἐστιν.

(Aristoteles Phys. lib. III cap. 5 pag. 205. b. 35. ed. Bekker. Simplicius fol. 114 (conf. Scholl. in Arist. p. 366. a. ed. Brandis.) ἀπὸ τῶν διαφορῶν τῶν τόπων δείξας ὅτι οὐχ οἷόν τε τὸ ἄπειρον ἐν τόπῳ εἶναι, οὐδὲ τὸ ἐν τόπῳ ἄπειρον, ἵνα μή τις λέγῃ

---

32. At vero ne potest quidem infinitum corpus unum ac simplex esse, neque (ut quidam dicunt) id quod est præter elementa, ex quo hæc generant, neque simpliciter. Sunt enim qui hoc faciant infinitum, sed non aërem aut aquam, ne ipsorum infinito cætera corrumpantur. Pugnant enim hæc inter se, verbi causa aër frigidus, aqua humida, ignis calidus; quorum si unum foret infinitum, cætera jam essent corrupta. Nunc autem aliud infinitum esse ajunt, ex quo hæc oriantur. At fieri nequit, ut sit tale quid, non quod infinitum sit (de hoc enim commune quiddam dicendum est, de omni similiter et aëre et aqua et quovis alio simplici), sed quod non est tale corpus sensibile præter ea quæ elementa vocantur. Quippe omnia ex quo constant, in id etiam solvuntur. Quamobrem præter aërem, ignem, terram et aquam hic aliud corpus utique esset. At nullum esse videtur.

33. Quodsi simpliciter spatium infinitum esse non potest, estque omne corpus in spatio : fieri nequit, ut corpus aliquod infinitum sit. At vero quod alicubi est, in spatio est; et quod in spatio est, alicubi est. Ut igitur infinitum ne aliquantum quidem esse potest : aliquantum enim erit velut duorum aut trium cubitorum, hæc enim aliquantum significant : ita etiam quod in spatio est, id alicubi sane est. Hoc autem aut supra aut infra aut aliquo sex intervallorum disjunctum significat. Horum vero unumquidque terminus quidam est.

ὅτι ἐν μερικῷ μὲν τόπῳ οὐκ ἔστι τὸ ἄπειρον, ἐν τῷ ὅλῳ δὲ καὶ ἐν τῷ ἁπλῶς ἀπείρῳ ὄντι τί κωλύει ἄπειρον εἶναι σῶμα, πρὸς τὴν τοιαύτην ἔνστασιν λέγει, ὅτι εἰ ἀδύνατον τόπον ἄπειρον εἶναι, ἐν τόπῳ δὲ πᾶν σῶμα, ἀδύνατον ἄπειρον εἶναι σῶμα. Τὴν δὲ πρόσληψιν τὴν λέγουσαν ἀλλὰ μὴν ἀδύνατον τόπον ἄπειρον εἶναι, τίθησι καὶ κατασκευάζει διὰ τοῦ δεῖξαι ὅτι οὐκ ἔστιν ἐν τόπῳ εἶναι τὸ μὴ ἔν τινι τόπῳ ὄν. Τοῦτο δὲ διότι τῶν κοινῶν ἡ ὕπαρξις ἐν τοῖς καθ' ἕκαστά ἐστιν. Οὐ γὰρ γένος τι κατηγορεῖται ἐν ὑπάρξει ὄντος, τοῦτο καὶ ἄτομόν τί ἐστιν, οἷον εἰ ἄνθρωπος, καὶ τὶς ἄνθρωπος. Οὕτω δὲ καὶ εἰ τὸ ποὺ οἷον τὸ ἄνω ἢ τὸ κάτω, τοῦτο καὶ ἐν τόπῳ ἐστὶ καὶ τὸ ἐν τόπῳ πάντως που, τοῦτ' ἔστιν ἢ ἄνω ἢ κάτω, ἢ ἁπλῶς ἔν τινι ἀτόμῳ τόπῳ· διὰ τοῦτο γὰρ οὐδὲ ποσὸν ἁπλῶς ἐστι τὸ ἄπειρον, ὅτι ἀνάγκη καὶ τὶ ποσὸν αὐτὸ ἀφωρισμένον εἶναι, οἷον τὸ δίπηχυ ἢ τρίπηχυ, εἴπερ τὸ κοινὸν ἐν τῷ ἀτόμῳ τὴν ὕπαρξιν ἔχει. Ὁ μέντοι Εὔδημος ὁμολόγως ἔχειν φησὶ τὸ μὲν τὶ πρὸς τὸ τόδε, τὸ δὲ ποιὸν πρὸς τὸ οἷον, τὸ δὲ ποσὸν πρὸς τὸ ὅσον, τὸ δὲ ποὺ πρὸς τὸ οὗ, καὶ τὰ μὲν εἶναι καθ' ὅλου, τὰ δὲ καθ' ἕκαστα, οἷον τὸ μὲν ποὺ ἐν τόπῳ, τὸ δὲ οὗ Ἀθήνησιν. Ὁ μέντοι Ἀριστοτέλης ἔοικε τὸ ποὺ ἀντὶ τοῦ καθ' ἕκαστον λαμβάνειν.)

34. Οὐ δεῖ δὲ τὸ δυνάμει ὂν λαμβάνειν ὥσπερ εἰ δυνατὸν τοῦτ' ἀνδριάντα εἶναι, ὡς καὶ ἔσται τοῦτ' ἀνδριάς, οὕτω καὶ ἄπειρόν τι, ὃ ἔσται ἐνεργείᾳ. Ἀλλ' ἐπεὶ πολλαχῶς τὸ εἶναι, ὥσπερ ἡ ἡμέρα ἐστὶ καὶ ὁ ἀγὼν τῷ ἀεὶ ἄλλο καὶ ἄλλο γίνεσθαι, οὕτω καὶ τὸ ἄπειρον. Καὶ γὰρ ἐπὶ τούτων ἐστὶ καὶ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ. Ὀλύμπια γάρ ἐστι καὶ τῷ δύνασθαι τὸν ἀγῶνα γίνεσθαι καὶ τῷ γίνεσθαι. Ἄλλως δ' ἔν τε τῷ χρόνῳ δῆλον τὸ ἄπειρον καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐπὶ τῆς διαιρέσεως τῶν μεγεθῶν.

(Aristoteles Phys. lib. III cap. 6 p. 206. a. 18 ed. Bekker. Simplicius fol. 114. b. εἰ δὲ καὶ ἐν τῷ διαιρεῖσθαι θεωρεῖται τὸ ἐπ' ἄπειρον, μὴ θαυμάσῃς· τὸ γὰρ τοιοῦτον ἐνεργείᾳ τὸ ἐν τῷ γίνεσθαι τὸ εἶναι ἔχον σύνεστιν ἀεὶ τῷ δυνάμει. Καὶ διὰ τοῦτο ἔχει ἀεὶ τὴν ἐν τῷ γίνεσθαι παράτασιν, ὅτι οὐδαμῶς τοῦ δυνάμει ἀπολύεται. Ἀπολυθὲν γάρ ἐστιν ὅπερ ἐστὶ καὶ πέρας ἔχει καὶ οὐδὲν ἄπειρον. Διὸ τὰ ἐνεργείᾳ μόνως ὄντα ὅλα ἅμα ἐστὶ καὶ οὔτε τὸ δυνάμει ἐστὶν ἐν αὐτοῖς, οὔτε τὸ ἐπ' ἄπειρον. Διὸ οὐδὲ χρόνος ὁ κατ' ἀριθμὸν κινούμενος, ἀλλ' αἰὼν ὁ ἐν ἑνὶ μένων. Εἰκότως ἄρα ἐν τῷ δυνάμει λέγεται εἶναι τὸ ἄπειρον καὶ οὐκ ἐν τῷ ἐνεργείᾳ. Τὸ μὲν γὰρ μερισθὲν ὥρισται ἀεί, ὥς φησιν Εὔδημος, καὶ οὐκ ἔστιν ἄπειρον· πεπερασμένον γὰρ πεπερασμένῳ προστίθεται, ἡ δὲ διαίρεσις οὐχ ὑπολείπει· ὃ γὰρ γένοιτ' ἄν, οὐχ ὥρισται· τὸ δὲ ἀόριστον ποσὸν ἄπειρον.)

35. Τὸ δὲ τῇ νοήσει πιστεύειν ἄτοπον· οὐ γὰρ ἐπὶ τοῦ πράγματος ἡ ὑπεροχὴ καὶ ἡ ἔλλειψις, ἀλλ' ἐπὶ τῆς νοήσεως. Ἕκαστον γὰρ ἡμῶν νοήσειεν ἄν τι πολλαπλάσιον ἑαυτοῦ αὔξων εἰς ἄπειρον· ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο ἔξω τοῦ ἄστεός τίς ἐστιν ἢ τοῦ τηλικοῦδε μεγέθους, ὃ ἔχομεν, ὅτι νοεῖ τις, ἀλλ' ὅτι ἔστιν· τοῦτο δὲ συμβέβηκεν.

(Aristoteles Phys. lib. III cap. 8 p. 208. a. 14 ed. Bekker. Simplicius fol. 120. b. (conf. Scholl. in Arist. p. 369. a. ed. Brandis.) οὐ γὰρ εἴ τι νοοῦμεν καὶ φανταζόμεθα καὶ ὀνειροπολοῦμεν, ἤδη τοῦτο καὶ ἔστιν· οὕτω γὰρ ἂν καὶ τραγέλαφος εἴη, καὶ πολλὰ ἕτερα ὧν οὐδὲν οὔτε ἔστιν οὔτε ἐνδέχεται εἶναι. Ὥσπερ γὰρ οἱ γραφεῖς πολλὰ νοοῦσι καὶ γράφουσιν οὐ μόνον εἴδη, ἀλλὰ καὶ μικρὰ ἀντὶ μεγάλων, καὶ μεγάλα ἀντὶ μικρῶν, οὕτω καὶ ἡ φαντασία γράφει ἐν αὐτῇ καὶ πλάττει μυρία τῶν μὴ ὄντων, καὶ οὕτω Διάρη χιλίων σταδίων ἐστὶ φαντάζεσθαι τῆς πόλεως μείζω καὶ τὸ ὑπερέχον αὐτοῦ ἐκτὸς τῆς πόλεως. Κάλλιον γὰρ οἶμαι τὸ ἔξω τοῦ ἄστεος οὕτως ἀκούειν, ὡς ὁ Εὔδημος ἐνόησε τὰ τοῦ καθηγεμόνος, ὡς μείζονα τῆς πόλεως τὸν Διάρη φανταζομένων, καὶ μὴ ὡς Ἀλέξανδρος ἐξηγεῖται, ὅταν ἡμᾶς αὐτοὺς ἔνδον ὄντας ἄστεος ἔξω νοήσωμεν, ἢ πολλαπλασίους κατὰ τὸ μέγεθος, ὡς τοῦ ἔξω τοῦ ἄστεος κατὰ τὸν τόπον ἔχοντος μόνον τὴν παραλλαγήν. Καὶ ἔοικεν οὕτως ἐξηγεῖσθαι διὰ τὸ ἐπ' ἄλλου καὶ ἄλλου ἀκοῦσαι τὸ ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο ἔξω τοῦ ἄστεός τί ἐστι καὶ τὸ ἢ τοῦ τηλικούτου μεγέθους ὃ ἔχομεν. Si fides Simplicio, male accepit Eudemus Aristotelis locum, quem solus Alexander recte interpretatus est. De reliquo quod attinet ad verba ὡς μείζονα τῆς πόλεως τὸν Διάρη φανταζομένων, exemplum quo utitur scriptor habet etiam Aristoteles de anima lib. II cap. 6 κατὰ συμβεβηκὸς δὲ λέγεται αἰσθητόν, οἷον εἰ τὸ λευκὸν εἴη Διάρους υἱός, ubi vide Trendelenburgium.)

36. Ὁμοίως δ' ἀνάγκη καὶ περὶ τόπου τὸν φυσικὸν

---

34. Non oportet autem infinitum potentia sic accipere, ut actu tandem evadat, quemadmodum si potest hoc statua esse, erit hoc statua tandem. Sed quum multipliciter quidpiam esse dicatur, quomodo dies est et certamen ex eo quod semper aliud atque aliud fit, sic etiam infinitum. Etenim in his est et potentia et actu esse. Sunt enim Olympia, tum quia fieri potest certamen, tum quia fit. Aliter autem patet infinitum in tempore atque in hominibus et in divisione magnitudinum esse.

35. Atqui absurdum est, intellectui credere; neque enim in ipsa re est abundantia et defectus, sed in intellectu. Nimirum unumquemque nostrum aliquis multo majorem semet ipso fingat, augens eum in infinitum. At non ideo quispiam extra urbem est aut nos, qui tanta statura sumus, corporis magnitudine superat, quod aliquis fingit, sed quod revera est. Hoc autem accidit.

36. Ut autem de infinito, similiter de loco necesse est physicum, utrum sit nec ne et quomodo sit, et quid

ὥσπερ καὶ περὶ ἀπείρου γνωρίζειν, εἰ ἔστιν ἢ μή, καὶ πῶς ἐστι, καὶ τί ἐστι. Τά τε γὰρ ὄντα πάντες ὑπολαμβάνουσιν εἶναί που (τὸ γὰρ μὴ ὂν οὐδαμοῦ εἶναι· ποῦ γάρ ἐστι τραγέλαφος ἢ σφίγξ;) καὶ τῆς κινήσεως ἡ κοινὴ μάλιστα καὶ κυριωτάτη κατὰ τόπον ἐστὶν ἣν καλοῦμεν φοράν.

(Aristoteles Phys. lib. IV cap. 1 p. 208. a. 27 ed. Bekker. Simplicius fol. 121. b. (cf. Scholl. in Arist. p. 369. b. ed. Brandis.) καὶ κοινὴν μὲν ταύτην ἐκάλεσε τὴν κίνησιν, ἢ ὡς κοινῇ ὑπὸ πάντων ὁμολογουμένην· πάντες γὰρ τῆς κατὰ τόπον κινήσεως μᾶλλον ἢ τῶν ἄλλων αἰσθανόμεθα· ἢ κοινὴν αὐτὴν εἶπεν ὡς ταύτην μόνην πᾶσι τοῖς φυσικοῖς σώμασιν ὑπάρχουσαν· τὰ γὰρ οὐράνια τῶν ἄλλων πασῶν κινήσεων ὑπερέχοντα ταύτην ὅμως κινεῖται. Διὸ καὶ κυριωτάτην αὐτὴν καλεῖ· κυριωτάτη γὰρ ἡ τῶν πρωτίστων καὶ ἀρχηγικωτάτων. Καὶ μέντοι ὡς δείξει προϊὼν ὅτι πρώτη τῶν κινήσεών ἐστιν ἡ φορὰ καὶ χρόνῳ καὶ φύσει καὶ αἰτίᾳ. Κυριωτάτη δὲ εὐλόγως ἡ τοιαύτη. Ἔν τισι δὲ ἀντὶ τοῦ κοινὴ πρώτη, καὶ οὕτω γράφει καὶ ὁ Εὔδημος. Similiter Phys. VII, 2 πρῶτον μὲν οὖν ὑπὲρ τῆς φορᾶς εἴπωμεν· αὕτη γὰρ πρώτη τῶν κινήσεών ἐστιν. Cf. VIII, 7 p. 261. a. 27.

37. Ἔχει δὲ πολλὰς ἀπορίας τί ποτ' ἔστιν ὁ τόπος· οὐ γὰρ ταὐτὸν φαίνεται θεωροῦσιν ἐξ ἁπάντων τῶν ὑπαρχόντων. Ἔτι δὲ οὐχ ἔχομεν οὐδὲν παρὰ τῶν ἄλλων οὔτε προηπορημένον οὔτε προηυπορημένον περὶ αὐτοῦ.

(Aristoteles Phys. lib. IV, cap. 1 p. 208 a. 32 ed. Bekker. Simplicius fol. 122. ὁ δὲ Εὔδημος τῆς δυσκολίας τοῦ περὶ τοῦ τόπου προβλήματος καὶ τοῦτο αἴτιον εἶναί φησι, τὸ μὴ ῥᾴδιον εἶναι ἐπιλαβέσθαι τοῦ τόπου, διότι ὑποφεύγει πάντως ἐξαιρουμένου τοῦ ἐν τόπῳ σώματος, καὶ καθ' αὑτὸ μὲν οὐχ ἔστιν αὐτὸ νοῆσαι, εἴπερ δὲ ἄρα, μεθ' ἑτέρου, ὥσπερ τοὺς τῶν ἀφώνων καλουμένους φθόγγους· μετὰ γὰρ τοῦ α ὁ τοῦ β καὶ ὁ τοῦ γ δῆλος. Οὐ μέντοι διὰ τὴν δυσχέρειαν ἀποστατέον τοῦ προβλήματος ὄντος οὕτως οἰκείου καὶ ἀναγκαίου τῷ φυσικῷ. Κἂν γὰρ μηδὲν ἄλλο ἐπὶ τῶν δυσλήπτων, ἀλλὰ τό γε ἀπορῆσαι καλῶς περὶ αὐτοῦ ἱκανὸν τῷ φιλομαθεῖ, ὡς ἐν ἄλλοις αὐτὸς ὁ Ἀριστοτέλης διδάσκει.)

38. Οὐ μὴν ἀλλ' ἔχει γ' ἀπορίαν, εἰ ἔστι, τί ἐστι, πότερον ὄγκος τις σώματος ἢ τις ἑτέρα φύσις· ζητητέον γὰρ τὸ γένος αὐτοῦ πρῶτον. Διαστήματα μὲν οὖν ἔχει τρία, μῆκος καὶ πλάτος καὶ βάθος, οἷς ὁρίζεται σῶμα πᾶν. Ἀδύνατον δὲ σῶμα τὸν τόπον εἶναι· ἐν ταὐτῷ γὰρ ἂν εἴη δύο σώματα.

(Aristoteles Phys. lib. IV, cap. 1 p. 209. a. 2 ed. Bekker. Ultima ἐν ταὐτῷ γὰρ ἂν εἴη δύο σώματα possis etiam interpretari *in eodem enim spatio* duo corpora fuerint. At apud Xenophanem ἐν ταὐτῷ μένειν valet *eodem statu manere*. Vid. Phil. Gr. Fragm. vol. I, p. 101. Simplicius fol. 123. b. τὰ οὖν τμήματα τῆς διαιρέσεως καλῶς ἀπέδειξεν ὁ Ἀλέξανδρος, τὸ δὲ σῶμα διὰ σώματος χωρεῖν οἱ μὲν ἀρχαῖοι ὡς ἐναργὲς ἄτοπον ἐλάμβανον, οἱ δὲ ἀπὸ τῆς στοᾶς ὕστερον προσήκαντο ὡς ἀκολουθοῦν ταῖς σφῶν αὐτῶν ὑποθέσεσιν ἃς ἐνόμιζον ἐν παντὶ τρόπῳ δεῖν κυροῦν· σώματα γὰρ λέγειν πάντα δοκοῦντες, καὶ τὰς ποιότητας καὶ τὴν ψυχήν, καὶ διὰ παντὸς ὁρῶντες τοῦ σώματος καὶ τὴν ψυχὴν χωροῦσαν καὶ τὰς ποιότητας ἐν ταῖς κράσεσι, συνεχώρουν σῶμα διὰ σώματος χωρεῖν. Ὅτι δὲ ἀδύνατον τοῦτο, δείκνυσι μὲν καὶ δι' ἀφωρισμένου συγγράμματος. (i. e. in singulari libro περὶ κράσεων quem citat Themistius ad hunc locum fol. 37.) Πρῶτον μὲν γὰρ εἰ σῶμα διὰ σώματος χωρεῖ, καὶ πᾶν διὰ παντὸς χωρήσει, εἴπερ καθὸ σώματα, ἀλλὰ μὴ καθὸ θερμὰ ἢ ψυχρὰ ἤ τινα ἄλλην ἔχοντα διαφορὰν χωρεῖ δι' ἀλλήλων. Εἰ οὖν σῶμα διὰ σώματος χωρεῖ, καὶ ἐν τῷ μικροτάτῳ χωρηθήσεται τὸ μέγιστον· ὁμοίως γὰρ ἕξει δεξάμενόν τε καὶ πρὸ τοῦ δέξασθαι. Οὐ γὰρ δὴ τότε μὲν κενά τινα καὶ πόρους εἶχε, νῦν δὲ οὐκέτι. Δύναται οὖν καὶ δεύτερον καὶ τρίτον ὁμοίως δέξασθαι. Οὕτω δὲ ἐν τῇ κέγχρῳ, φησὶν ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ οὐρανὸς χωρηθήσεται, καὶ ἡ θάλασσα ἐν κυάθῳ. Ἔτι δὲ εἰ σῶμα διὰ σώματος χωρεῖ, καὶ διὰ παχυτέρου τὸ λεπτότερον, τί δήποτε ὁ χρυσὸς χαλκὸν μὲν δέχεται, ὕδωρ δὲ οὔ; Ἄπορον δὲ καὶ διὰ τί δεξάμενος τὸν χαλκὸν ὁ χρυσὸς μείζονα τὸν ὄγκον ἔσχε, καὶ ὅλως διὰ τί αὔξεταί τινα τῶν μιγνυμένων, εἰ τὰ ἴσα ἀλλήλοις δι' ὅλων ἀλλήλων συμπαρεκτείνεται, ὡς τὴν αὐτὴν ἔχειν ἐπιφάνειαν· κυάθου γὰρ κυάθῳ μιχθέντος εἰ δι' ἀλλήλων χωρεῖ, τὸ ὅλον ἔδει κυαθιαῖον γίνεσθαι. Ὁ δὲ Εὔδημος καὶ τοῦτο προστίθησιν, ὅτι οὐκ ἐνδέχεται δύο ἅμα εἶναι σώματα, οὔτε αἰσθητὰ ὄντα, οὔτε θάτερον μαθηματικόν. Πρὸς γὰρ τῷ ἅμα δύο εἶναι σώματα καὶ

---

sit, cognoscere. Etenim quæ sunt, omnes existimant alicubi esse, quia id quod non est, nusquam sit. Ubi enim tragelaphus sive hircicervus aut sphinx est? Quin etiam motus maxime communis et proprius loco convenit, quem cursum appellamus.

37. Dubitatur autem multimodis, quid tandem sit locus; neque enim idem ex omnibus quæ in eo insunt, contemplanti videtur. Præterea nihil ab aliis aut antea de eo disputatum aut prius inventum habemus.

38. At vero si est locus, dubitatur, quid sit, utrum moles aliqua corporis an alia quædam natura: est enim primum genus ejus inquirendum. Habet igitur tria intervalla, longitudinem, latitudinem, altitudinem, quibus omne corpus definitur. At fieri nequit, ut ipse locus sit corpus; namque in uno duo corpora fuerint.

ποῦ ἔσται τὸ μαθηματικόν; ὅπερ οὐ δοκεῖ. Ἀλλ' εἰ τῶν οὐρανῶν ἕκαστος σφαῖρα τελεία ἐστὶ μέχρι κέντρου χωροῦσα, δῆλον ὅτι καὶ δι' ἀλλήλων χωροῦσιν οἱ οὐρανοὶ καὶ διὰ τῶν ἀστέρων καὶ διὰ τοῦ ὑπὸ σελήνην παντός. Μήποτε οὖν τὰ μὲν ὑπὸ σελήνην ἅτε ὑλικώτατα καὶ ἀντίτυπα καὶ φύσει ἀλλήλων διεσπασμένα οὐ χωρεῖ δι' ἀλλήλων· διὸ καὶ μιγνύμενα μεῖζόν τι ποιεῖ, τὰ δὲ οὐράνια οὐχ οὕτως, ὥστε καὶ ἄτοπος ἡ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς κέγχρου ὑπόθεσις, εἴπερ ἀδιαίρετος ὁ οὐρανός. Εἰ δὲ μὴ σῶμά ἐστι τὸ τὰς τρεῖς ἔχον διαστάσεις, λόγου δεήσει· πεισθῆναι γὰρ οὐ ῥᾴδιον εἶναί τι ἀσώματον τρεῖς ἔχον διαστάσεις. Themistius fol. 37 εἰ γὰρ καὶ ὁ τόπος σῶμα, καὶ τὸ γενόμενον ἐν αὐτῷ σῶμα, καὶ ἴσα τοῖς διαστήμασιν ἄμφω, τὸ σῶμα ἔσται ἐν ἴσῳ ἑτέρῳ σώματι. Τοῦτο δὲ Χρυσίππῳ μὲν καὶ τοῖς ἀπὸ Ζήνωνος δόγμα ἐστίν, οἱ παλαιοὶ δὲ ἀπάγουσιν ὡς εἰς ἀδύνατον ἐναργῶς, καὶ πολλοὶ παρίστανται τῷδε τῷ λόγῳ γεννικῶς, ὅ τε Ἀφροδισιεὺς Ἀλέξανδρος ἐν τῷ περὶ Κράσεων γράμματι καὶ τοῖς ὑπομνήμασι τοῖς Φυσικοῖς, καὶ ἄλλοι τινές, οἷς οὐ χαλεπὸν ἐντυχεῖν.)

39. Ἔτι δὲ καὶ τίνος ἄν τις θείη τοῖς οὖσιν αἴτιον εἶναι τὸν τόπον; οὐδεμία γὰρ αἰτία ὑπάρχει αὐτῷ τῶν τεττάρων. Οὔτε γὰρ ὡς ὕλη τῶν ὄντων, (οὐδὲν γὰρ ἐξ αὐτοῦ συνέστηκεν), οὔτε ὡς εἶδος καὶ λόγος τῶν πραγμάτων, οὔθ' ὡς τέλος, οὔτε κινεῖ τὰ ὄντα.

(Aristoteles Phys. lib. IV, cap. 1 p. 209. a. 18. ed. Bekker. Simplicius fol. 124 (cf. Scholl. in Arist. p. 370. b. ed. Brandis.) καὶ ὅτι μὲν ὡς ὕλη οὐκ ἔστι στοιχεῖον οὔτε ἀρχὴ ὅλως οὔτε αἴτιον τῶν ὄντων ἔδειξεν οὕτως. Ὕλη ἐστὶν ἐξ ἧς συνίσταταί τι, τὸ δὲ ἐξ οὗ συνίσταται, τόπος οὐκ ἔστιν· ἡ ἄρα ὕλη τόπος οὐκ ἔστιν. Ὅτι δὲ οὔτε εἶδος, οὔτε ποιητικὸν οὔτε τελικὸν αἴτιον ὁ τόπος, αὐτὸς μὲν παρῆκε δεικνύναι, δείξας δ' ἂν ὅτι μὲν εἶδος οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ ἄλλον λέγεσθαι τὸν τόπον παρὰ τὸ ἐν τόπῳ, καὶ ἐν ταῖς ἀντιμεταστάσεσι τὰ μὲν εἴδη μεθίστασθαι, τὸν δὲ τόπον μένειν. Ἀλλ' οὐδὲ ποιητικὸν αἴτιόν ἐστιν ὁ τόπος· δεκτικὸς γὰρ τοῦ ἤδη γεγονότος ἐστίν, ἀλλ' οὐχὶ ποιητικὸς τοῦ μὴ ὄντος. Οὐ μέντοι οὔτε κινεῖ, οὔτε μεταβάλλει τὸ ἐν αὐτῷ ὁ τόπος, ἀλλὰ τοὐναντίον εἴπερ ἄρα ἠρεμεῖν ποιεῖ· τὸ γὰρ ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ γενόμενον ἠρεμεῖ. Διὸ καὶ ὁ Εὔδημος ἐν τῷ τρίτῳ τῶν Φυσικῶν παρακολουθῶν τοῖς ἐνταῦθα λεγομένοις καὶ ὡς ὁμολογούμενον ἕκαστον τῶν αἰτίων ἀφαιρῶν τοῦ τόπου « ἀλλ' ἆρά γε, φησίν, ὡς τὸ κινῆσαν; ἢ οὐδ' οὕτως ἐνδέχεται, ὦ Δημόκριτε; δεῖ γὰρ κινητικὸν εἶναι καὶ ἔχειν τινὰ δύναμιν. » Τὸ γὰρ κενὸν τόπον εἶπεν ὁ Δημόκριτος, ὅπερ τῇ ἑαυτοῦ φύσει κεινὸν ὄντως καὶ ἀδύνατον καὶ ἀδρανὲς ἂν ἦν, εἴπερ ἦν. Μήποτε οὖν ὡς τέλος; Τοῦτο γὰρ δοκεῖ διὰ τὴν ἐπ' αὐτὸν τῶν σωμάτων φορὰν καὶ τὴν ἔφεσιν τῆς τοῦ οἰκείου τόπου καταλήψεως, εἰς ὃν καὶ ἐλθόντα ἠρεμεῖ τὰ σώματα· τέλους δὲ τοῦτο ἴδιον τὸ ἐν αὐτῷ γενόμενον ἠρεμεῖν καὶ ἀναπεπαῦσθαι. Ἀλλ' εἰ ἄλλο ὁ τόπος καὶ ἄλλο τὸ ἐν τόπῳ εἶναι, ὡς δηλοῖ καὶ ἡ ποὺ κατηγορία ἄλλη οὖσα παρὰ τὸν τόπον αὐτὸν ἐν τῷ ποσῷ τεταγμένον, τὸ δὲ τέλος τοῖς σώμασιν οἰκεῖον, οὐκ ἂν εἴη ὁ τόπος τὸ τέλος. Ὅλως δὲ τὸ τέλος καὶ οὗ ἕνεκα οὐκ ἔστι τι καθ' αὐτό, ἀλλ' ἐκείνου τελειότης ἐστίν, οὗ λέγεται τέλος.)

40. Εἰκότως δ' ἐκ τούτων σκοπουμένοις δόξειεν ἂν εἶναι χαλεπὸν γνωρίσαι τί ἐστιν ὁ τόπος, εἴπερ τούτων ὁποτερονοῦν ἐστιν, εἴτε ἡ ὕλη εἴτε τὸ εἶδος.

(Aristoteles Phys. lib. IV, cap. 2 p. 209. b. 17 ed. Bekker. Simplicius fol. 128 (cf. Scholl. in Arist. p. 372. b. ed. Brandis.) ὁ δὲ Εὔδημος δεικνὺς ὅτι οὐκ ἔστιν ὁ τόπος ἡ ὕλη, καὶ τοῦτο προστίθησιν· « ἔτι δὲ ἡ μὲν ὕλη κινεῖται, ὁ δὲ τόπος ἀκίνητος. « Δῆλον δὲ ὅτι καὶ τῷ εἴδει ἐφαρμόττει ὁ αὐτὸς διορισμός· καὶ γὰρ αὐτὸ κινεῖται.)

41. Ἔτι ὡς ἡ ὑγίεια ἐν θερμοῖς καὶ ψυχροῖς καὶ ὅλως τὸ εἶδος ἐν τῇ ὕλῃ.

Aristoteles Phys. lib. IV, cap. 3 p. 210. a. 20. ed. Bekker. Simplicius fol. 128. b. σημειωτέον δέ φησιν ὁ Ἀλέξανδρος, ὅτι τοῦ ὑποκειμένου παράδειγμα τὴν ὑγίειαν παραθέμενος, ἐπήγαγε καὶ ὅλως τὸ εἶδος ἐν τῇ ὕλῃ, ὡς τοῦ εἴδους ἐν ὑποκειμένῳ ὄντος. Καίτοι τὸ μὲν ἐν ὑποκειμένῳ συμβεβηκός ἐστι, τὸ δὲ εἶδος οὐσίαν φαίη ἄν τις. Καὶ τὸ μὲν ἐν ὑποκειμένῳ οὐκ ἔστι μέρος τοῦ συνθέτου, ὡς αὐτὸς ἐν κατηγορίαις ὡρίσατο λέγων· ὃ ἔν τινι μὴ ὡς μέρος ὂν ἀδύνατον εἶναι χωρὶς τοῦ ἐν ᾧ ἐστι, τὸ δὲ εἶδος μέρος ἐστὶ τοῦ ἐξ ὕλης καὶ εἴδους. Καὶ Εὔδημος δὲ τούτοις παρακολουθῶν καὶ εἰπὼν « ἄλλως δὲ τὰ πάθη καὶ αἱ ἕξεις ἐν ταῖς οὐσίαις, » ἐπήγαγεν· « ἐπισκεπτέον δὲ εἰ οὕτω καὶ τὸ σχῆμα καὶ ὅλως ἡ μορφὴ ἐν τῇ ὕλῃ, » καὶ αὐτὸς δηλονότι τὴν διαφορὰν ἐνδεικνύμενος. Ἔοικεν οὖν ὡς ἐν λαμβάνειν τό τε ὡς εἶδος ἐν ὕλῃ καὶ τὸ κυρίως ἐν ὑποκειμένῳ κατὰ κοινήν τινα φύσιν τοῦ μορφωτικοῦ· ἄμφω γὰρ μορφωτικὰ τοῦ ὑποκειμένου ἐστίν.)

42. Ὁ δὲ Ζήνων ἠπόρει, ὅτι εἰ ἔστι τι ὁ τόπος, ἐν τίνι ἔσται, λύειν οὐ χαλεπόν· οὐδὲν γὰρ κωλύει ἐν ἄλλῳ μὲν εἶναι τὸν πρῶτον τόπον, μὴ μέντοι ὡς ἐν τόπῳ ἐκείνῳ, ἀλλ' ὥσπερ ἡ μὲν ὑγίεια ἐν τοῖς θερ-

---

39. Præterea cujusnam rei causam locum esse quispiam ponet? Nulla enim quattuor causarum ei inest. Neque enim ut materia rerum est causa, quum ex eo nihil constet, neque ut forma et ratio earum est, neque ut finis, neque movet ea quæ exstant.

40. Merito autem ex hisce considerantibus difficile esse videbitur, quidnam sit locus, cognoscere, si quidem utrumvis horum est, sive materia sive forma.

41. Præterea ut sanitas in calidis et frigidis atque omnino forma in materia.

42. Zenonis vero quæstionem, si locus est aliquid, in quonam futurus sit, solvere non est difficile. Nihil enim

μοῖς ὡς ἕξις, τὸ δὲ θερμὸν ἐν σώματι ὡς πάθος. Ὥστ' οὐκ ἀνάγκη εἰς ἄπειρον ἰέναι.

(Aristoteles Phys. lib. IV. cap. 3 p. 210. b. 22. ed. Bekker. Simplicius fol. 131. Μέλλων οὖν ἐπὶ τὴν εὕρεσιν τοῦ τόπου χωρεῖν, λύει πρῶτον ταύτην τὴν ἀπορίαν ἐκ τῆς τοῦ ἔν τινι διαιρέσεως, ἣν προέλαβεν εἰκότως. Εἰκότως δὲ καὶ τὸ μηδὲν εἶναι ἐν ἑαυτῷ προαπέδειξεν, ἵνα μή τις οἰηθῇ τὸν Ζήνωνος λύειν λόγον, λέγων τὸ μὲν σῶμα ἐν τόπῳ, τὸν δὲ τόπον ἐν ἑαυτῷ, καὶ οὕτω τὸ ἐπ' ἄπειρον ἱστάνειν. Μᾶλλον οὖν ἐκ τῆς τῶν ἔν τινι διαφορᾶς λύει οὕτως. Εἰ μὲν γὰρ μοναχῶς τὸ ἔν τινι ἐπὶ τοῦ ἐν τόπῳ ἐλέγετο, ἄλυτος ἂν ἦν ἡ τοῦ Ζήνωνος ἀπορία, εἴπερ πᾶν τὸ ὂν εἴτε τὸ ἁπλῶς, εἴτε τὸ σωματικὸν ἔν τινί ἐστιν, ὡς οἱ παλαιοὶ πάντες ἐδόξαζον ὀνειροπολοῦντες τὴν ἐν τῇ ὕλῃ, ὡς ὁ Πλάτων φησίν, τῶν εἰδῶν ὑπόστασιν. Ἐπεὶ δὲ πολλαχῶς λέγεται τὸ ἔν τινι, οὐδὲν κωλύει τὸν τόπον ἐν ᾧ ἐστι τὸ σῶμα, εἶναι μὲν καὶ αὐτὸν ἔν τινι, οὐ μὴν ἐν τόπῳ· οὐδὲν γὰρ κωλύει τὸ μὲν ἐν ἄλλῳ εἶναι, τὸ δὲ ἐν ἄλλῳ· ἡ γὰρ ὑγίεια ἐν θερμοῖς, ἀλλ' ὡς ἕξις, τὸ δὲ θερμὸν ἐν σώματι ἀλλ' ὡς πάθος, τὸ δὲ σῶμα ἐν τόπῳ. Διαφέρει δὲ ἡ ἕξις τοῦ πάθους, καθ' ὅσον ἡ μὲν τελειότης καὶ εἶδός ἐστιν, ὡς καὶ πρότερον ἐμνημόνευσε, τὸ δὲ διάθεσις εὐαπόβλητος καὶ οὐκ οὐσιοποιός· τοιαῦται γὰρ καὶ ἐν κατηγορίαις αἱ παθητικαὶ ποιότητες ἐλέγοντο. Οὕτω δὲ οὐδὲν κωλύει τὸ μὲν σῶμα ἐν τόπῳ εἶναι, τὸν δὲ τόπον ἐν ἄλλῳ τινί, ὡς τὸ πέρας ἐν τῷ οὗ ἐστι πέρας καὶ ἡ ἐπιφάνεια ἐν τῷ σώματι. Ἀλλὰ καλῶς ὁ Ἀλέξανδρος ζητεῖ, κατὰ τίνα τῶν προειρημένων τοῦ ἔν τινι τρόπων ἡ ἐπιφάνειά ἐστιν ἐν τῷ σώματι, καὶ ὅλως τὸ πέρας ἐν τῷ περατουμένῳ, πότερον ὡς πάθος ἢ ἕξις ἢ ὅλως ὡς ἐν ὑποκειμένῳ, ἢ μᾶλλον ὡς μέρος ἐν ὅλῳ· μέρος γάρ πως ἡ ἐπιφάνεια ἡ μὲν ὡς πέρας τοῦ πεπερασμένου σώματος, ἡ δὲ κατὰ μῆκος καὶ πλάτος ἀφωρισμένη μέρος ἐστὶ τοῦ σώματος τοῦ κατὰ τὰς τρεῖς διαστάσεις οὐσιωμένου. Πρώτως δὲ τόπον εἶπε τὸν προσεχῶς περιέχοντα, ἐπειδὴ καὶ ὁ ἀὴρ σῶμα ὢν λέγεται εἶναι τόπος τινός, ὅταν ᾖ τούτου πέρας ὁ προσεχῶς περιέχων τόπος. Ἐν δὴ τούτοις ἄξιά μοι δοκεῖ ζητήσεως πρῶτον μέν, πῶς λύεται ὁ Ζήνωνος λόγος ἀπὸ τῆς τοῦ ἔν τινι διαφορᾶς, εἴπερ πᾶν τὸ ὂν ἔν τινί ἐστιν ἑτέρῳ. Κἂν γὰρ τὸ σῶμα ἔν τινι ὡς ἐν τόπῳ, ὁ δὲ τόπος ἔν τινι ὡς πέρας, καὶ ἐκεῖνο πάλιν ἔν τινι ἔσται καὶ ἐκεῖνο, καὶ οὕτως ἐπ' ἄπειρον· δεύτερον δὲ πῶς ἐνταῦθα μὲν τὸν Ζήνωνος λύει λόγον ἐκ τῆς τῶν ἔν τινι διαφορᾶς, ὡς τοῦ Ζήνωνος οὕτως ἐρωτῶντος· εἰ ὁ τόπος ἐστί τι, ἔν τινι ἔσται. Πρότερον δὲ ἔλεγεν· ἡ γὰρ Ζήνωνος ἀπορία ζητεῖ τινα λόγον (cf. p. 209. a. 23)· εἰ γὰρ πᾶν τὸ ὂν ποῦ (leg. πού; sed Aristotelis libri habent ἐν τόπῳ), δῆλον ὅτι καὶ τοῦ τόπου τόπος ἔσται. Εἰ γὰρ μὴ ἔν τινι, ἀλλ' ἐν τόπῳ ἔλεγε τὸ ὂν ἄντικρυς, πῶς ἔτι δυνατὸν ἦν διὰ τῆς τῶν ἔν τινι διαφορᾶς λῦσαι τὴν ἀπορίαν λέγοντα ὡς νῦν εἴρηται, ὅτι τὸ μὲν σῶμα ἐν τόπῳ, ὁ δὲ τόπος ἐν ἄλλῳ, εἴπερ καὶ αὐτὸς διὰ τὸ τῶν ὄντων εἶναι ἐν τόπῳ ἐστί. Καὶ πρὸς μὲν τοῦτο ῥητέον, ὅτι ἔοικεν ἐν μηδετέρῳ τούτων τῶν χωρίων ἐπ' αὐτῆς θεῖναι τῆς λέξεως τὸν Ζήνωνος λόγον, ἀλλ' ἐκείνου μέσον τι εἰπόντος ὅπερ ἐδύνατο καὶ εἰς τὸ ἐν τόπῳ μεταλαμβάνεσθαι καὶ εἰς τὸ ἔν τινι, αὐτὸς τὴν μὲν ἀπορίαν ἐπιτιμῶν εἰς τὸ ἐν τόπῳ μετέλαβε, τῇ δὲ λύσει συνεργῶν εἰς τὸ ἔν τινι. Τί οὖν τοῦτο τὸ μέσον ἐστί; ἢ τὸ πού; τοῦτο γὰρ ὡς ἔοικε καὶ τὸ ἐν τόπῳ καὶ τὸ ἔν τινι σημαίνει. Καὶ αὐτὸς ὁ Ἀριστοτέλης ἐμνήσθη τοῦ πού πρὸ τοῦ θεῖναι τὸν ἕτερον λόγον εἰπών· ἔτι δὲ καὶ αὐτὸς εἰ ἔστι τι τῶν ὄντων, ποῦ ἔσται; τὸν δὲ λόγον ἐρωτῶν εἰς τὸ ἐν τόπῳ τὸ πού μετέλαβεν εἰπών· εἰ γὰρ πᾶν τὸ ὄν, ἐν τόπῳ. Καὶ ὁ Εὔδημος δὲ οὕτως ἱστορεῖ τὴν Ζήνωνος δόξαν λέγων· « ἐπὶ ταὐτὸν δὲ καὶ ἡ Ζήνωνος ἀπορία φαίνεται ἄγειν· ἄξιον γὰρ πᾶν τὸ ὂν πού εἶναι. Εἰ δὲ ὁ τόπος τῶν ὄντων, ποῦ ἂν εἴη. Οὐκοῦν ἐν ἄλλῳ τόπῳ, κἀκεῖνος δὴ ἐν ἄλλῳ, καὶ οὕτως εἰς τὸ πρόσω. » Καὶ ὁρᾷς ὅτι καὶ ὁ Εὔδημος πρὸς τὸ τῆς ἀπορίας χρήσιμον τὸ πού εἰς τὸ ἐν τόπῳ μετέλαβεν. Ὅπως δὲ καὶ αὐτὸς ἐξέλαβε τὸ πού καὶ ὅτι κατὰ κοινὸν σημαινόμενον, δῆλον γίνεται ἐν οἷς λύει καὶ αὐτὸς τὸν Ζήνωνος λόγον γράφων οὕτως· « πρὸς δὲ Ζήνωνα φήσομεν πολλαχῶς τὸ πού λέγεσθαι. Εἰ μὲν οὖν ἐν τόπῳ ἠξίωκεν εἶναι τὰ ὄντα, οὐ καλῶς ἀξιοῖ· οὔτε γὰρ ὑγείαν, οὔτε ἀνδρίαν, οὔτ' ἄλλα μυρία φαίη τις ἂν ἐν τόπῳ εἶναι. Οὐδὲ δὴ ὁ τόπος τοιοῦτος ὢν οἷος εἴρηται. Εἰ δὲ ἄλλως τὸ πού, κἂν ὁ τόπος εἴη πού· τὸ γὰρ τοῦ σώματος πέρας ἐστὶ τοῦ σώματός που· ἔσχατον γάρ. »

43. Ἔστι δ' ὥσπερ τὸ ἀγγεῖον τόπος μεταφορητός, οὕτω καὶ ὁ τόπος ἀγγεῖον ἀμετακίνητον.

(Aristoteles Phys. lib. IV, cap. 4 p. 212. a. 14 ed. Bekker. Simplicius fol. 131. b. (cf. Scholl. in Arist. p. 374. b. ed. Brandis. ἰστέον δὲ ὅτι καὶ Θεόφραστος καὶ Εὔδημος ἐν τοῖς περὶ τόπου ἀξιώμασι καὶ τὸ ἀκίνητον εἶναι τὸν τόπον προλαμβάνουσι. Διὰ τί δὲ ὁ Ἀριστοτέλης τοῦτο παρῆκε, δῆλον γενήσεται ὅτε τὴν διαφορὰν τοῦ τόπου πρὸς τὸ ἀγγεῖον παραδώσει. Idem fol. 213. b. τάχα ἐν τοῖς περὶ τόπου ἀξιώμασι διὰ τοῦτο οὐ προέλαβεν ἀκίνητον εἶναι τὸν τόπον, ὅτι χρείαν εἶχεν ὡς ἀγγείῳ τῷ τόπῳ τέως χρήσασθαι διὰ τὴν ἀπὸ τοῦ ἀγγείου πολλαχοῦ πρὸς τὸν τόπον χειραγωγίαν, καίτοι καὶ τοῦ Θεοφράστου καὶ

prohibet, ne primus locus in alio quidem sit, non tamen in illo tanquam in loco, sed ut est sanitas quidem in calidis sicut habitus, calor autem in corpore ut affectus. Quamobrem necesse non est in infinitum abire.

43. Ut autem vas locus est, qui potest transferri: ita et locus vas est immobile.

τοῦ Εὐδήμου, ὡς εἴρηται πρότερον, τὸ ἀκίνητον ὡς ἐν τῶν περὶ τόπου ἀξιωμάτων προειληφότων. Idem fol. 141. b. ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ ἀκίνητον εἶναι τὸν τόπον ὁ μὲν Θεόφραστος καὶ Εὔδημος ὡς ἀξίωμα καὶ αὐτὸ προσλαμβάνουσιν (leg. αὐτοὶ προλαμβάνουσιν), ὁ δὲ Ἀριστοτέλης τῷ ὁρισμῷ προστίθησι λέγων· ὥστε τὸ τοῦ περιέχοντος πέρας πρῶτον ἀκίνητον, τοῦτ' ἔστιν ὁ τόπος. cf. p. 212. a. 20.)

44. Ὧι μὲν οὖν σώματι ἔστι τι ἐκτὸς σῶμα περιέχον αὐτό, τοῦτό ἐστιν ἐν τόπῳ, ᾧ δὲ μή, οὔ. Διὸ κἂν ὕδωρ γένηται τοιοῦτο, τὰ μὲν μόρια κινήσεται αὐτοῦ (περιέχεται γὰρ ὑπ' ἀλλήλων), τὸ δὲ πᾶν ἔστι μὲν ὡς κινήσεται ἔστι δ' ὡς οὔ. Ὡς μὲν γὰρ ὅλον, ἅμα τὸν τόπον οὐ μεταβάλλει, κύκλῳ δὲ κινήσεται· τῶν μορίων γὰρ οὗτος ὁ τόπος· καὶ ἄνω μὲν καὶ κάτω οὔ, κύκλῳ δ' ἔνια. Τὰ δὲ καὶ ἄνω καὶ κάτω, ὅσα ἔχει πύκνωσιν καὶ μάνωσιν. Ὥσπερ δ' ἐλέχθη, τὰ μέν ἐστιν ἐν τόπῳ κατὰ δύναμιν, τὰ δὲ κατ' ἐνέργειαν. Διὸ ὅταν μὲν συνεχὲς ᾖ τὸ ὁμοιομερές, κατὰ δύναμιν ἐν τόπῳ τὰ μέρη, ὅταν δὲ χωρισθῇ μέν, ἅπτηται δ' ὥσπερ σωρός, κατ' ἐνέργειαν. Καὶ τὰ μὲν καθ' αὑτά, οἷον πᾶν σῶμα ἢ κατὰ φορὰν ἢ κατ' αὔξησιν κινητὸν καθ' αὑτό που, ὁ δ' οὐρανός, ὥσπερ εἴρηται, οὔ που ὅλος οὐδ' ἔν τινι τόπῳ ἐστίν, εἴ γε μηδὲν αὐτὸν περιέχει σῶμα. Ἐφ' ᾧ δὲ κινεῖται, ταύτῃ καὶ τόπος ἐστὶ τοῖς μορίοις· ἕτερον γὰρ ἑτέρου ἐχόμενον τῶν μορίων ἐστίν. Τὰ δὲ κατὰ συμβεβηκός, οἷον ἡ ψυχὴ καὶ ὁ οὐρανός· τὰ γὰρ μόρια ἐν τόπῳ πως πάντα· ἐπὶ τῷ κύκλῳ γὰρ περιέχει ἄλλο ἄλλο. Διὸ κινεῖται μὲν κύκλῳ τὸ ἄνω, τὸ δὲ πᾶν οὔ που. Τὸ γάρ που αὐτό τ' ἐστί τι, καὶ ἔτι ἄλλο τι δεῖ εἶναι παρὰ τοῦτο ἐν ᾧ ὃ περιέχει· παρὰ δὲ τὸ πᾶν καὶ ὅλον οὐδέν ἐστιν ἔξω τοῦ παντός, καὶ διὰ τοῦτο ἐν τῷ οὐρανῷ πάντα· ὁ γὰρ οὐρανὸς τὸ πᾶν ἴσως. Ἔστι δ' ὁ τόπος οὐχ ὁ οὐρανός, ἀλλὰ τοῦ οὐρανοῦ τι τὸ ἔσχατον καὶ ἁπτόμενον τοῦ κινητοῦ σώματος πέρας ἠρεμοῦν. Καὶ διὰ τοῦτο ἡ μὲν γῆ ἐν τῷ ὕδατι, τοῦτο δ' ἐν τῷ ἀέρι, οὗτος δ' ἐν τῷ αἰθέρι, ὁ δ' αἰθὴρ ἐν τῷ οὐρανῷ, ὁ δ' οὐρανὸς οὐκέτι ἐν ἄλλῳ.

(Aristoteles Phys. lib. IV, cap. 5 p. 212. a. 31 ed. Bekker. Simplicius fol. 138. b. (cf. Scholl. in Arist. p. 379. a. ed. Brandis) πολλὴν δὲ ἀσάφειαν τοῖς προκειμένοις ἐποίησε τὸ ποτὲ μὲν τὸ πᾶν, ποτὲ δὲ τὸν οὐρανὸν ὀνομάζειν, καὶ μήποτε περὶ ἀμφοῖν ποιεῖται τὸν λόγον ὡς ἕνα τὸν ὅλον οὐρανὸν παραλαμβάνων, καὶ διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν, φημὶ δὴ διὰ τὸ μὴ περιέχεσθαι ὑπό τινος, ὁμοίως καὶ τὸ πᾶν καὶ τὸν οὐρανὸν λέγων μὴ εἶναι ἐν τόπῳ. Ὁ δὲ Εὔδημος τὸ μὲν πᾶν οὐδὲ ὀνομάζει, ἐπὶ δὲ τοῦ οὐρανοῦ τὴν ζήτησιν ποιεῖται τοῦ ὅλου καὶ αὐτὸς ὡς οἶμαι, γράφων οὕτως, εἰπὼν ὅτι τοῦ περιέχοντος ᾗ περιέχον πέρας ὁ τόπος ἂν εἴη ἀκινήτου ὄντος, ἐπήγαγεν· « τὸ γὰρ κινούμενον ἀγγειῶδες καὶ διὰ τοῦτο τῶν τόπων τὴν ἀναφορὰν πρὸς τὸν οὐρανὸν ποιούμεθα· οὗτος γὰρ οὐ μεταλλάσσει τόπον ἄλλον, ἀλλ' εἴπερ κατὰ μόρια· ἐν τῷ αὐτῷ γὰρ ἡ περιφορά. Αὐτὸς δὲ πότερόν ἐστιν ἐν τόπῳ ἢ οὐκ ἔστιν ἢ πῶς ἑκάτερον; ὅλος μὲν γὰρ οὐκ ἔστιν ἐν τόπῳ, εἰ μὴ ἔστι τι ἐκτός· οὕτω γὰρ ἂν περιέχοιτο. Τοῦτο δὲ ἐπισκεψόμεθα. Τὰ δὲ ἄστρα καὶ ὅσα ἐντὸς τοῦ ἐξωτάτου σώματος ἐν τῷ ἐκείνου πέρατί ἐστιν ᾗ περιέχον ἐστί· τὰ δὲ οὕτως ἔν τινι ἐν τόπῳ ἐστίν, ἐν ᾧ δὲ τὰ μόρια, τὸ ὅλον λέγομεν εἶναι. Οὕτω μὲν οὖν εἴη ἂν ἐν τόπῳ· ἔστι δὲ καὶ ἄλλως που. Ἐν τοῖς μορίοις γάρ ἐστι τὸ ὅλον, πολλαχῶς δὲ τὸ πού. » ἐν οἷς καὶ ὅπως κατὰ συμβεβηκὸς ὁ ὅλος οὐρανὸς ἐν τόπῳ εἶπεν. Themistius fol. 40 (cf. Scholl. in Arist. p. 378. a. ed. Brandis) ᾧ μὲν οὖν σώματί ἐστι σῶμα ἐκτὸς περιέχον αὐτό, τοῦτό ἐστιν ἐν τόπῳ· ᾧ δὲ μή, οὔ. Διόπερ ἡ μὲν γῆ καίτοι μένουσά ἐστιν ἐν τόπῳ· ἔχει γὰρ ἔξωθεν ἄλλο σῶμα οὗ τὸ πέρας ταύτην περιέχει, οὐκέτι δὲ τὸ κύκλῳ κινούμενόν ἐστιν ἐν τόπῳ. Πῶς οὖν κινεῖται ὁ οὐρανὸς μὴ ὢν ἐν τόπῳ; ἢ ἔστι μὲν ὡς κινεῖται, ἔστι δὲ ὡς οὔ; Ὅλος μὲν γὰρ οὐ

44. Cui igitur corpori est aliquod corpus extra continens ipsum, hoc in loco est : cui vero non est, haudquaquam. Quapropter etiam si aqua fuerit hujusmodi, partes quidem ipsius movebuntur (continentur enim a se invicem), universitas autem modo movebitur, modo non movebitur. Ut enim totum, simul locum non mutat, in orbem tamen fertur (partium enim hic locus est), et sursum quidem ac deorsum non movetur, quædam autem in orbem torquentur, aliæ sursum ac deorsum moventur, quæcunque densitatem et raritatem habent. Ut autem dictum est, quædam in loco potentia sunt, alia actu. Idcirco quum id quod est similium partium continuum est, tum partes potentia sunt in loco; sed quum sunt separatæ, atque ut in acervo fit se tangunt, tum in loco sunt actu. Et rursus alia quidem per se, ut omne corpus aut cursu aut accretione mobile per se alicubi est; cœlum autem, sicut dictum est, non est alicubi totum, neque est ullo in loco, siquidem nullum corpus ipsum continet. Sed quia movetur, idcirco etiam locus partibus est : quippe alia pars alii adhæret. Alia vero per accidens, ut anima et cœlum. Nimirum partes omnes quodammodo sunt in loco : circumcirca enim alia aliam continet. Quapropter supremum quidem corpus in orbem fertur, universum autem alicubi non est. Quod enim alicubi est, et ipsum est aliquid, et præterea aliud quidpiam esse oportet præter hoc, in quo sit, quod continet. At præter rerum universitatem et totam mundi compagem nihil est extra, et propterea omnia sunt in cœlo : fortasse enim cœlum est universum. Est autem locus non ipsum cœlum, sed cœli quidam ultimus et quiescens terminus, qui mobile corpus tangit; ideoque terra in aqua, hæc in aere, aer in æthere et æther in cœlo est collocatus, cœlum autem non amplius in alio corpore est.

κινεῖται· οὐδὲ γὰρ ἀμείβει τὸν ὅλον τόπον· αὕτη γὰρ κίνησις τῶν ὅλων ὥσπερ τῶν ἐπ' εὐθείας μεθισταμένων, κύκλῳ δὲ κινεῖται. Αὕτη δὲ ἡ κίνησις τῶν μορίων ἐστὶν καὶ τούτοις ἐστὶ τόπος. Ἑκάστη γὰρ σφαῖρα τῶν ἐν κύκλῳ φερομένων ἀμείβει τῆς ἐφεξῆς σφαίρας ἐκείνης τὴν ἐπιφάνειαν. Ταύτης οὖν καὶ τόπος ἐστίν· περιέχονται γὰρ ὑπ' ἀλλήλων. Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ πᾶν καὶ τὸ ὅλον αὐτὸ μὲν οὐκ ἐν τόπῳ, τὰ μόρια δέ. Τὰ μὲν γὰρ αὐτῶν κύκλῳ κινεῖται, τὰ δὲ ἄνω καὶ κάτω, ὅσα ἔχει πύκνωσιν καὶ μάνωσιν. Ταῦτα δὲ Εὔδημος ἐν τῷ τρίτῳ τῶν ἑαυτοῦ Φυσικῶν παρίστησι, λέγει δὲ οὕτως· « αὐτὸ δὲ πότερόν ἐστιν ἐν τόπῳ ἢ οὐκ ἔστιν ἢ πῶς ἑκάτερον; ὅλον μὲν γὰρ οὐκ ἔστιν ἐν τόπῳ, εἰ μὴ ἔστι τι ἐκτός· τούτῳ γὰρ ἂν περιέχοιτο. Τοῦτο δὲ ἐπισκεψόμεθα. Τὰ δὲ ἄστρα καὶ ὅσα ἐντὸς τοῦ ἐξωτάτου σώματος ἐν τῷ ἐκείνου πέρατί ἐστιν, ᾗ περιέχον ἐστί· τὰ δὲ οὕτως ἔν τινι ἐν τόπῳ λέγεται, ἐν ᾧ δὲ τὰ μόρια, καὶ τὸ ὅλον λέγομεν εἶναι. Οὕτω μὲν οὖν εἴη ἂν ἐν τόπῳ· ἔστι δὲ καὶ ἄλλως που. Ἐν τοῖς μορίοις γάρ ἐστι τὸ ὅλον, πολλαχῶς δὲ τὸ πού. » Apparet Themistium paulo aliter ac Simplicium Eudemi verba retulisse.)

45. Μαρτύριον δὲ καὶ τὸ περὶ τῆς τέφρας ποιοῦνται, ἣ δέχεται ἴσον ὕδωρ, ὅσον τὸ ἀγγεῖον τὸ κενόν.

Ὅλως δὲ ὅ τε περὶ τῆς αὐξήσεως λόγος καὶ τοῦ εἰς τὴν τέφραν ἐγχεομένου ὕδατος αὐτὸς αὑτὸν ἐμποδίζει. Ἢ γὰρ οὐκ αὐξάνεται ὁτιοῦν, ἢ οὐ σώματι, ἢ ἐνδέχεται δύο σώματα ἐν ταὐτῷ εἶναι. Ἀπορίαν οὖν κοινὴν ἀξιοῦσι λύειν, ἀλλ' οὐ κενὸν δεικνύουσιν ὡς ἔστιν. Ἢ πᾶν εἶναι ἀναγκαῖον τὸ σῶμα κενόν, εἰ πάντῃ αὐξάνεται καὶ αὐξάνεται διὰ κενοῦ. Ὁ δ' αὐτὸς λόγος καὶ ἐπὶ τῆς τέφρας.

(Aristoteles Phys. lib. IV, cap. 6 et 7 p. 213 b. 21 et 214. b. 3. ed. Bekker. Simplicius fol. 155. b. λύει δὲ τὴν τῆς τέφρας ἀπορίαν ὁ Εὔδημος ἐν τῷ τρίτῳ τῶν Φυσικῶν λέγων ὅτι « ἐνδέχεται καὶ ἄνευ τῶν κενωμάτων συμβαίνειν τὸ λεγόμενον· θερμὸν γὰρ ἐν τῇ τέφρᾳ περιλαμβάνεσθαί τι δοκεῖ, καθάπερ ἐν τῇ τιτάνῳ. Δῆλον δέ· ἐπιχεομένου γὰρ ὕδατος ἀμφότερα ταῦτα καίει, ἡ μὲν τίτανος αὐτή, ἡ δὲ τέφρα διὰ τὸ διὰ τῆς τέφρας διηθούμενον ὕδωρ καίει τὰ σώματα, τούτου δὲ συμβαίνοντος ἀτμὶς ἀποπορεύεται πολλή, ὥστε μειοῦσθαι τοὺς ὄγκους διὰ τὴν ἀτμίδα. » Ἀλλ' εἰ καὶ μειοῦται, οὐ δήπου ἡ ὅλη τῆς τέφρας οὐσία δαπανᾶται. Δυνατὸν οὖν οἶμαι καὶ τοῖς τὸ κενὸν ὑποτιθεμένοις καὶ τοῖς τὴν πύκνωσιν βοηθεῖν, λέγοντα μὴ μόνα τὰ τῆς τέφρας κενὰ λύειν τὸ ζητούμενον, ἀλλὰ καὶ τὰ τοῦ ὕδατος συνιζάνειν ὑπὸ τοῦ πλήρους τῆς τέφρας ὠθούμενα, ὥστε μὴ τὸν αὐτὸν ὄγκον ἴσχειν τῷ καθ' αὑτὸ ὕδατι εἰς τὴν τέφραν ἐμβαλλόμενον.)

46. Τί δ' ἐστὶν ὁ χρόνος καὶ τίς αὐτοῦ ἡ φύσις, ὁμοίως ἔκ τε τῶν παραδεδομένων ἄδηλόν ἐστι καὶ περὶ ὧν τυγχάνομεν διεληλυθότες πρότερον. Οἱ μὲν γὰρ τὴν τοῦ ὅλου κίνησιν εἶναί φασιν, οἱ δὲ τὴν σφαῖραν αὐτήν. Καίτοι τῆς περιφορᾶς καὶ τὸ μέρος χρόνος τίς ἐστι, περιφορὰ δέ γε οὔ· μέρος γὰρ περιφορᾶς τὸ ληφθέν, ἀλλ' οὐ περιφορά. Ἔτι δ' εἰ πλείους ἦσαν οἱ οὐρανοί, ὁμοίως ἂν ἦν ὁ χρόνος ἡ ὁτουοῦν αὐτῶν κίνησις, ὥστε πολλοὶ χρόνοι ἅμα. Ἡ δὲ τοῦ ὅλου σφαῖρα ἔδοξε μὲν τοῖς εἰποῦσιν εἶναι ὁ χρόνος, ὅτι ἔν τε τῷ χρόνῳ πάντα ἐστὶ καὶ ἐν τῇ τοῦ ὅλου σφαίρᾳ. Ἔστι δ' εὐηθικώτερον τὸ εἰρημένον ἢ ὥστε περὶ αὐτοῦ τὰ ἀδύνατα ἐπισκοπεῖν. Ἐπεὶ δὲ δοκεῖ μάλιστα κίνησις εἶναι καὶ μεταβολή τις ὁ χρόνος, τοῦτ' ἂν εἴη σκεπτέον.

(Aristoteles Phys. lib. IV, cap. 10 p. 218, a. 31. ed. Bekker. Simplicius fol. 165. ἄδηλον οὖν καὶ τὸ τί ἐστιν, εἴπερ οἱ μὲν τὴν τοῦ ὅλου κίνησιν καὶ περιφορὰν τὸν χρόνον εἶναί φασιν, ὡς τὸν Πλάτωνα νομίζουσιν ὅ τε Εὔδημος καὶ ὁ Θεόφραστος καὶ ὁ Ἀλέξανδρος, οἱ δὲ τὴν σφαῖραν αὐτὴν τοῦ οὐρανοῦ ὡς τοὺς Πυθαγορικοὺς ἱστοροῦσι λέγειν οἱ παρακούσαντες ἴσως τοῦ Ἀρχύτου λέγοντος καθόλου τὸν χρόνον διάστημα τῆς τοῦ παντὸς φύσεως [Archytæ verba descripta a Simplicio comment. in Arist. Phys. fol. 137 et 186. a. vide in Phil. Gr. Fragm. vol. I, p. 570 et vol. II, p. 118. Pseudogalenus hist. phil. ait : τὸν χρόνον εἶναι Πυθαγόρας ὑπείληφε τὴν σφαῖραν τοῦ περιέχοντος, Πλάτων δὲ διάστημα τῆς τοῦ κόσμου κινήσεως, Ἐρατοσθένης δὲ τὴν τοῦ κόσμου πορείαν.

---

45. Testimonium autem hujus rei id etiam afferunt quod in cinere fieri solet, qui tantum accipit aquæ quantum vas vacuum capit.

Omnino autem accretionis et aquæ in cinerem infusæ ratio se ipsa impedit. Aut enim non augetur quidquam aut non corpore, aut fieri potest, ut duo corpora in uno sint. Quæstionem igitur communem solvere volunt, sed exstare vacuum non ostendunt. Aut totum corpus vacuum esse necesse est, si omni ex parte augetur et per vacuum accrescit. Eadem vero et cineris ratio est.

46. Sed quidnam sit tempus et quæ sit ejus natura æque est obscurum ex iis quæ a majoribus nostris tradita sunt, et ex iis quæ prius a nobis sunt dicta. Quidam enim universi motum, alii sphæram ipsam tempus esse affirmarunt. Atqui conversionis pars etiam tempus est quoddam, conversio vero non est : pars enim conversionis est id quod sumtum est, non conversio. Præterea si plures essent cœli, motus uniuscujusque similiter tempus esset ; quamobrem plura tempora simul essent. Sphæram autem universi quidam sententiæ illius defensores idcirco tempus esse putarunt, quia et in tempore et in universi sphæra cuncta insunt. Est autem dictum illud ineptius, quam quod egeat eorum quæ inde effici non possunt consideratione. Quum vero motus maxime et mutatio quædam tempus esse videatur, hoc considerandum erit.

Itaque etiam Varro de ling. lat. V, 2 : tempus, inquit, esse dicunt intervallum mundi motus.] ἢ ὥς τινες τῶν Στωϊκῶν ἔλεγον. Οἱ δὲ τὴν κίνησιν ἁπλῶς· τρεῖς γὰρ ἱστορεῖ περὶ χρόνου δόξας, τὰς μυθικωτέρας παρείς, εἶτα καὶ ἄλλο τίθησι πρὸς τὸ αὐτὸ ἐπιχείρημα. Εἰ γὰρ πλείους ἦσαν (φησίν) οὐρανοί, τοῦτ᾽ ἔστι κόσμοι, ὥσπερ ὑποτίθενται οἱ περὶ Δημόκριτον, ἡ ἑκάστου ἂν αὐτῶν περιφορὰ χρόνος ἦν. Οὕτω δὲ πολλοὶ ἂν ἅμα ἦσαν χρόνοι, ὅπερ ἀδύνατον· κινήσεις γὰρ ἅμα πλείους εἶναι δυνατόν, χρόνους δὲ ἀδύνατον· τὸ γὰρ αὐτὸ νῦν πανταχοῦ τὸ αὐτό. Ὁ δὲ Εὔδημος καὶ ἄλλας ἐπιχειρήσεις τίθησιν ὧν οὐδὲν ἄτοπον δι᾽ αὐτῆς ἀκούειν τῆς λέξεως λεγούσης· « ἔτι δὲ ἡ μὲν κίνησις ἡ τοῦ παντὸς δῆλον ὅτι ἐν τούτῳ ἐστίν, οἷον ἡ Διάρους βάδισις ἐν Διάρει, καὶ ἡ τοῦ οὐρανοῦ ἄρα ἐν τῷ οὐρανῷ αὐτοτελής. Τοῦτο δὲ ἄτοπον· οὐ δοκεῖ γὰρ ὁ χρόνος ἐν τῷ οὐρανῷ εἶναι, ἀλλὰ μᾶλλον ὁ οὐρανὸς ἐν τῷ χρόνῳ. Ἔτι δὲ ἀτοπώτερον τὸ μὴ εἶναι χρόνον ἄλλοθι· ὁ γὰρ οὐρανὸς ἐν τῷ αὐτῷ ἀεί, ἐν ἄλλῳ δὲ οὐδενί. Οὐκ ἔσται ἄρα οὔτε ἐν γῇ οὔτε ἐν θαλάττῃ ὁ χρόνος. Εἰ δὲ μὴ τὴν ὅλην περιφορὰν λεκτέον τὸν χρόνον, ἀλλ᾽ ὁμοίως [i. e. ἀλλ᾽ ὅμως ut apud Demosthenem. Vide Reiskii Indicem] τὴν οὑτινοσοῦν τῶν μορίων· ἕκαστον δὲ τῶν μορίων ἕτερον τοῦ οὐρανοῦ. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ οὐρανὸς τῶν μορίων καὶ αἱ κινήσεις ἕτεραι τοῦ τε ὅλου καὶ τῶν μορίων ἑκάστου. Εἰ οὖν αἱ κινήσεις ἕτεραι, φησίν, ὁ δὲ χρόνος οὐχ ἕτερος, ἀλλ᾽ ὁ αὐτός, οὐκ ἂν εἶεν αἱ κινήσεις ὁ χρόνος, ὥστε οὔτε ἡ τοῦ παντὸς οὔτε αἱ τῶν μορίων κινήσεις ὁ χράνος ἐστίν. » Εἶτα προελθὼν καὶ ταῦτά φησιν· « οἱ δὲ λέγοντες τὴν τοῦ ἡλίου κίνησιν τὸν χρόνον πῶς ἐροῦσι περὶ τῶν ἄλλων ἀστέρων; οὐ γὰρ πάντων αἱ αὐταὶ φοραί. Εἰ μὲν οὖν πᾶσαι χρόνοι ἕτεραι οὖσαι, αὐτὸ τοῦτο ἄτοπον, καὶ ἔσονται πολλοὶ χρόνοι ἅμα· εἰ δὲ μὴ χρόνοι εἰσὶ καὶ αἱ τῶν λοιπῶν φοραί, διαφορὰν λεκτέον, διὰ τί ἡ μὲν τοῦ ἡλίου φορὰ χρόνος, ἡ δὲ τῆς σελήνης οὐ χρόνος οὐδὲ δὴ αἱ τῶν ἄλλων. Τοῦτο δὲ ἔοικεν οὐκ εὐμαρεῖ. » Ὁ δὲ Ἰάμβλιχος ἐν τῷ ὀγδόῳ τῶν εἰς Τίμαιον ὑπομνημάτων καὶ ταῦτα πρὸς τὴν δόξαν ἐπήγαγε· πᾶσα κίνησις ἐν χρόνῳ, κινήσεις πολλαὶ ὁμοῦ ἐνίστανται, τὰ δὲ τοῦ χρόνου μόρια ἄλλα ἄλλοτε. Ἡ κίνησις περί τι μένον φέρεται, χρόνῳ δὲ οὐδὲν ἠρεμίας δεῖ· κινήσει κίνησις ἢ ἠρεμία ἐναντιοῦνται τῇ μὲν ἐν γένει ἢ ἐν γένει, τῇ δὲ ἐν εἴδει ἢ ἐν εἴδει, χρόνῳ δὲ οὐδέν. Ὁ δὲ Ἀλέξανδρος φιλονεικῶν δεῖξαι τοῦ Πλάτωνος δόξαν εἶναι τὴν λέγουσαν χρόνον εἶναι τὴν τοῦ οὐρανοῦ φορὰν πρῶτον μὲν τὸν Εὔδημον μαρτύρεται λέγοντα· « ἠκολούθησε δὲ καὶ Πλάτων τῇ δόξῃ ταύτῃ καὶ μάλα ἀτόπως· πρὶν γὰρ οὐρανὸν γενέσθαι, φησὶ κίνησιν εἶναι ἄτακτον. Οὐ λίνον δὴ λίνῳ συνάπτει, εἴπερ πᾶσα κίνησις ἐν χρόνῳ. » Ἔπειτα οὐκ ἀποδέχεται τῶν λεγόντων, ὅτι καὶ ὁ Πλάτων συμφώνως τῷ Ἀριστοτέλει τὸν χρόνον ἀριθμὸν λέγει κινήσεως, εἰπὼν κατ᾽ ἀριθμὸν ἰοῦσαν αἰώνιον εἰκόνα· (Tim. p. 37. Cf. Phil. Gr. Fragm. vol. II, p. 165) οὐ γὰρ ἀριθμὸν κινήσεώς φησι λέγειν τὸν χρόνον, ἀλλὰ κατ᾽ ἀριθμὸν κινήσεως, ὅ ἐστι κατὰ τάξιν. Ταῦτα μὲν ὁ Ἀλέξανδρος, ἐμὲ δὲ ὑποδεῖξαι χρεὼν πρῶτον μέν, πόθεν Εὔδημος ὑπενόησε χρόνον λέγειν τὸν Πλάτωνα τὴν τοῦ οὐρανοῦ περιφοράν, εἶτα ὅτι οὐκ ἀκολουθεῖ τοῦτο τὸ ἄτοπον τῷ Πλάτωνι, ὡς ὁ Ἀλέξανδρος (leg. Εὔδημος) συνελογίσατο τὸ χρόνον εἶναι πρὸ χρόνου. Εἰ γὰρ πᾶσα κίνησις, φησίν, ἐν χρόνῳ, δῆλον ὅτι καὶ ἡ πλημμελὴς καὶ ἄτακτος κίνησις ἐν χρόνῳ. Εἰ οὖν ἡ τοιαύτη κίνησις ἦν πρὶν οὐρανὸν γενέσθαι, δῆλον ὅτι καὶ χρόνος ἦν πρὸ τῆς τοῦ οὐρανοῦ περιφορᾶς. Εἰ οὖν αὕτη ὁ χρόνος, εἴη ἂν ὁ χρόνος πρὸ χρόνου, πρὸς ταῦτα οὖν ἀπολογήσασθαι δεῖ. Τὸ γὰρ ὅπως ὁ Πλάτων κατ᾽ ἀριθμὸν ἰοῦσαν αἰώνιον εἰκόνα τὸν χρόνον εἶπε, τότε μαθησόμεθα, ὅταν Ἀριστοτέλους ἀριθμὸν κινήσεως λέγοντος τὸν χρόνον ἀκούσωμεν. Καὶ τὸ μὲν τὴν οὐρανοῦ περιφορὰν χρόνον λέγειν τὸν Πλάτωνα, ἐκ τῶνδε οἶμαι τῶν ἐν Τιμαίῳ γεγραμμένων ὑπενοήθη· (Tim. p. 39. Cf. Phil. Gr. Fragm. vol. II, p. 167. νὺξ μὲν οὖν ἡμέρα τε γέγονε διὰ ταῦτα ἡ τῆς μιᾶς κυκλήσεως περίοδος· μεὶς δέ, ἐπειδὰν σελήνη τὸν ἑαυτῆς κύκλον περιελθοῦσα ἥλιον ἐπικαταλάβῃ, ἐνιαυτὸς δέ, ὁπόταν ὁ ἥλιος τὸν ἑαυτοῦ περιέλθῃ κύκλον. Τῶν δὲ ἄλλων τὰς περιόδους οὐκ ἐννενοηκότες ἄνθρωποι πλὴν ὀλίγοι τῶν πολλῶν οὔτε ὀνομάζουσιν, οὔτε πρὸς ἄλληλα ξυμμετροῦνται σκοποῦντες ἀριθμοῖς, ὥστε ὡς ἔπος εἰπεῖν οὐκ ἴσασι χρόνον ὄντα τὰς τούτων πλάνας. Καὶ οὕτω μὲν ἑκάστην περίοδον χρόνον τινὰ δοκεῖ λέγειν, τὴν δὲ τοῦ παντὸς μίαν τὸν ὅλον χρόνον· φησὶ γάρ, ὡς ὁ τέλειος ἀριθμὸς χρόνου τὸν τέλειον ἐνιαυτὸν πληροῖ τότε, ὅταν ἁπασῶν τῶν περιόδων τὰ πρὸς ἄλληλα συμπερανθέντα τάχη σχῇ κεφαλὴν τῷ τοῦ ταὐτοῦ καὶ ὁμοίως ἀναμετρηθέντα κύκλῳ. Ὅτι δὲ οὐ τὴν κίνησιν τῶν οὐρανίων ὁ Πλάτων λέγει τὸν χρόνον, ἀλλὰ τὸ μέτρον τῆς κινήσεως, σαφὲς μέν, οἶμαι, καὶ ἐκ τούτων τῶν παραγεγραμμένων ἐστί. Τὸ γὰρ διὰ τὸ μὴ ἀριθμοῖς συμμετρεῖσθαι τὰς περιόδους, διὰ τοῦτο μὴ εἰδέναι χρόνον ὄντα τὰς τούτων πλάνας σαφῶς δηλοῖ, ὅτι ὁ χρόνος κατὰ τὸ μέτρον εἶναι τῶν κινήσεων ἔχει τὴν οὐσίαν. Ἔτι δὲ ἐναργέστερόν ἐστι μαθεῖν, ὅτι οὐ ταὐτὸν τὴν κίνησιν καὶ τὸν χρόνον φησὶν ὁ Πλάτων, ἐὰν εὕρωμεν ἤδη κινηθέντι τῷ παντὶ κατὰ τὸν λόγον διὰ τὴν τῆς ψυχῆς μετουσίαν τότε ὡς μέτρον τῆς κινήσεως ἐπαγαγόντα τὸν χρόνον· λέγει δὲ οὕτως ἐν τῷ Τιμαίῳ μετὰ τὴν τοῦ σωματοειδοῦς ψύχωσιν (Tim. p. 37. Cf. Phil. Gr. Fragm. vol. II, p. 165) ὡς δὲ κινηθὲν αὐτὸ καὶ ζῶν ἐνενόησε τῶν ἀϊδίων θεῶν γεγονὸς ἄγαλμα ὁ ἐγέννησε πατήρ, ἠγάσθη τε καὶ εὐφρανθεὶς ὅμοιον πρὸς τὸ παράδειγμα ἐπενόησεν ἀπεργάσασθαι. Καθάπερ οὖν αὐτὸ τυγχάνει ζῷον ἀΐδιον ὄν, καὶ τόδε τὸ πᾶν οὕτως εἰς δύναμιν ἐπεχείρησε τοιοῦτον ἀποτελεῖν. Ἡ μὲν οὖν τοῦ ζῴου φύσις ἐτύγχανεν οὖσα αἰώ-

νιος. Καὶ τοῦτο μὲν δὴ τῷ γενητῷ παντελῶς προσάπτειν οὐκ ἦν δυνατόν, εἰκῶ δ᾽ ἐπινοεῖ κινητήν τινα αἰῶνος ποιῆσαι, καὶ διακοσμῶν ἅμα οὐρανὸν ποιεῖ μένοντος αἰῶνος ἐν ἑνὶ κατ᾽ ἀριθμὸν ἰοῦσαν αἰώνιον εἰκόνα τοῦτον ὃν δὴ χρόνον ὠνομάκαμεν. Καὶ ὅτι μὲν πάντων ὑφισταμένων ἅμα ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ τὴν πρὸς ἄλληλα τάξιν ὁ λόγος ἐνεδείξατο, δῆλον. Εἰ γὰρ ἅμα τῷ οὐρανῷ γέγονεν ὁ χρόνος, ὡς δηλοῖ τὸ μετ᾽ ὀλίγον τούτων εἰρημένον· χρόνος δ᾽ οὖν μετ᾽ οὐρανοῦ γέγονε, δῆλον, ὅτι οὐδέτερον οὐδετέρου προηγεῖται τῷ χρόνῳ. Πῶς δ᾽ ἂν καὶ χρόνου τι τῷ χρόνῳ προϋπῆρχεν; Εἰ δὲ κινηθέντι τῷ παντὶ τὸν χρόνον ἐπεισήγαγε, δῆλον, ὅτι οὐ ταὐτὸν ὁ χρόνος καὶ ἡ κίνησις κατ᾽ αὐτόν. Ἀλλὰ τελειωτικός πως ὁ χρόνος τῆς κινήσεως. Καὶ ὅταν δὲ τὸ πλημμελῶς καὶ ἀτάκτως κινούμενον λέγῃ προηγεῖσθαι τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως ὁ Πλάτων ἐν οἷς φησι (Tim. p. 30. Cf. Phil. Gr. Fragm. vol. II, p. 159) βουληθεὶς γὰρ ὁ θεὸς ἀγαθὰ μὲν πάντα, φλαῦρον δ᾽ οὐδὲν εἶναι κατὰ δύναμιν, οὕτω δὴ πᾶν ὅσον ἦν ὁρατὸν παραλαβὼν οὐχ ἡσυχίαν ἄγον, ἀλλὰ πλημμελῶς καὶ ἀτάκτως κινούμενον, εἰς τάξιν αὐτὸ ἤγαγεν ἐκ τῆς ἀταξίας, ἡγησάμενος ἐκεῖνο τούτου πάντως ἄμεινον. Καὶ ἐν τούτοις οὖν οὐ τοῦτό φησιν ὅπερ δοκεῖ λέγειν τὸ φαινόμενον, ὅτι ἦν ποτε τῷ χρόνῳ προϋπάρχον τὸ αἰσθητὸν ἄτακτον καὶ ὕστερον ὡς ἐξ ὕπνου τινὸς ὁ δημιουργὸς ἀναστὰς ἔταξεν αὐτό. Εἰ γὰρ διὰ τὴν ἀγαθότητα δημιουργεῖ, ἡ δ᾽ ἀγαθότης αὐτοῦ ἀεὶ τελεία καὶ ἐνεργός ἐστι καὶ τῷ εἶναι πάντα ἀγαθύνει, δῆλον, ὅτι τῇ τοῦ θεοῦ ἀγαθότητι συνυφέστηκεν ἡ δημιουργικὴ πρόνοια. Ἐνδείκνυται δὲ τὸ λεγόμενον, ὅτι κόσμου καὶ τάξεως ὁ δημιουργὸς αἴτιός ἐστι τῷ παντί, εἴπερ τὸ τῆς αὐτοῦ ἐνεργείας πλημμελὲς καὶ ἄτακτον ὑποτίθεται. Καὶ τῷ λόγῳ δὲ ὑπέθετο πλημμελῆ κίνησιν πρὶν οὐρανὸν γενέσθαι. Καὶ εἰ πᾶσα κίνησις ἐν χρόνῳ, δῆλον, ὅτι καὶ ὁ χρόνος ἐκεῖνος πλημμελὴς καὶ ἄτακτος, καὶ οἷον σκιαγραφία τις ὑποτεθήσεται τοῦ τελείου χρόνου κατὰ τὴν τοῦ λόγου ὑπόθεσιν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν μὴ καὶ πλέονα τοῦ δέοντος εἴρηται.)

47. Ἀλλὰ μὴν οὐδ᾽ ἄνευ γε μεταβολῆς· ὅταν γὰρ μηδὲν αὐτοὶ μεταβάλλωμεν τὴν διάνοιαν, ἢ λάθωμεν μεταβάλλοντες, οὐ δοκεῖ ἡμῖν γεγονέναι χρόνος, καθάπερ οὐδὲ τοῖς ἐν Σαρδοῖ μυθολογουμένοις καθεύδειν παρὰ τοῖς ἥρωσιν, ὅταν ἐγερθῶσιν· συνάπτουσι γὰρ τὸ πρότερον νῦν τῷ ὕστερον νῦν καὶ ἓν ποιοῦσιν, ἐξαιροῦντες διὰ τὴν ἀναισθησίαν τὸ μεταξύ.

(Aristoteles Phys. lib. IV, cap. 11 p. 218. b. 21 ed. Bekker. Simplicius fol. 167 ὅτι δὲ οἱ τῇ κινήσει μὴ παρακολουθοῦντες οὐδὲ τοῦ χρόνου συναισθάνονται, ἡμεῖς μὲν ὡς εἶπον ὁσημέραι ἐκ τῶν ὕπνων γινώσκομεν, ὁ δὲ Ἀριστοτέλης ἀπὸ μακροτέρου πιστοῦται τοῦτο ὕπνου τῶν ἐν Σαρδοῖ τῇ νήσῳ παρὰ τοῖς ἥρωσι μυθολογουμένων καθεύδειν· ἐννέα γὰρ τῷ Ἡρακλεῖ γεγονότων παίδων ἐκ τῶν Θεστίου τοῦ Θεσπιέως θυγατέρων ἐν Σαρδοῖ τελευτησάντων, ἔλεγον ἕως Ἀριστοτέλους, τάχα δὲ καὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐξηγητοῦ τῶν Ἀριστοτέλους, ἄσηπτά τε καὶ ὁλόκληρα διαμένειν τὰ σώματα καὶ φαντασίαν καθευδόντων παρεχόμενα. Ὁ μέντοι Εὔδημος τὴν ἀπὸ τῆς Σαρδοῦς παρεὶς πίστιν ἔκ τινος Ἀθήνησι συμβεβηκότος αὐτὸς τὸ λεγόμενον πιστοῦται. Λέγεται γάρ, φησί, θυσίας οὔσης δημοτελοῦς ἑστιᾶσθαί τινας ἐν καταγείῳ σπηλαίῳ· μεθυσθέντας δὲ κατακοιμηθῆναι πρὸς ἡμέραν ἤδη καὶ αὐτοὺς καὶ τοὺς οἰκέτας, καὶ καθεύδειν τὸ λοιπὸν τῆς νυκτὸς καὶ τὴν ἡμέραν καὶ ἔτι τὴν νύκτα. Ἐπεγερθέντα γὰρ ἕνα τινὰ ὡς εἶδεν ἀστέρας, πάλιν ἀπελθόντα ἀναπαύεσθαι. Τῆς δὲ ἐπιούσης ἡμέρας ὡς ἠγέρθησαν, τὴν κουρεῶτιν ἄγειν, ὕστερον τῶν ἄλλων, ἡμέραν, ὅθεν δὴ καὶ κατανοηθῆναι τὸ συμβάν. Κουρεῶτις δὲ ἦν ἡ τρίτη τῶν ἀπατουρίων ἡμέρα, ὥσπερ ἡ πρώτη δορπία, καὶ ἡ δευτέρα ἀνάρρυσις, καὶ ἡ τετάρτη ἐπίβδα. Μετὰ τὴν τῆς δευτέρας οὖν θυσίαν καθευδήσαντες τὴν ἐφεξῆς ἡμέραν καὶ τὴν μετ᾽ αὐτὴν νύκτα, τὴν τετάρτην λοιπὸν ἀντὶ τῆς τρίτης ὡς Κουρεῶτιν ἦγον.)

48. Ἐπεὶ δὲ τὸ κινούμενον κινεῖται ἔκ τινος εἴς τι, καὶ πᾶν μέγεθος συνεχές, ἀκολουθεῖ τῷ μεγέθει ἡ κίνησις· διὰ γὰρ τὸ τὸ μέγεθος εἶναι συνεχὲς καὶ ἡ κίνησίς ἐστι συνεχής. Διὰ δὲ τὴν κίνησιν καὶ ὁ χρόνος· ὅση γὰρ ἡ κίνησις, τοσοῦτος καὶ ὁ χρόνος ἀεὶ δοκεῖ γεγονέναι.

(Aristoteles Pys. lib. IV, cap. 11 p. 219. a. 10 ed. Bekker. Simplicius fol. 167. b. καὶ ὁ Εὔδημος δὲ ἐν τῷ τρίτῳ τῶν Φυσικῶν τὴν αὐτὴν ἔχων γνώμην φαίνεται, ὅτι διὰ μὲν τὸ μέγεθος ἡ κίνησις συνεχής, διὰ δὲ τὴν κίνησιν ὁ χρόνος γράφων οὕτως· « ἀναλαβόντες δὴ πάλιν λέγωμεν, ὅτι τῶν συνεχῶν ὁ χρόνος εἶναι δοκεῖ καὶ τῶν μεριστῶν. Οὐκοῦν καὶ ἡ κίνησίς τε καὶ τὸ μῆκος. Τίς οὖν τούτων ἀρχὴ καὶ τίνι πρώτως ὑπάρχει ταῦτα; ἆρ᾽ οὖν τῷ μὲν μήκει καὶ τῷ σώματι καθ᾽ αὑτὰ φαίνεται ταῦτα ὑπάρχειν; οὐ γὰρ τῷ εἶναί τι αὐτῶν οὐδὲ τῷ τοιαῦτα εἶναι μερί-

---

47. At vero non sine mutatione tempus esse videtur. Nam quum ipsi nihil mente mutamur, aut non animadvertimus nos esse mutatos, non videtur nobis fuisse tempus, quemadmodum nec iis quos ferunt in Sardinia apud heroas dormivisse, ubi experrecti sint. Conjungunt enim prius illud *nunc* posteriori unumque faciunt, medium tempus ob sensus stuporem eximentes.

48. Quum autem id quod movetur, ex quodam in quiddam proficiscatur, magnitudoque omnis continua sit: motus profecto magnitudinem sequitur. Nam quia magnitudo continua est, idcirco et motus continuus est. At quia motus continuus est, etiam tempus continuum est. Quantus enim est motus, tantum et tempus semper fuisse videtur

ζεται καὶ συνεχῆ ἐστιν. Ἡ δὲ κίνησις τῷ ἐπὶ μήκους εἶναι συνεχής τε καὶ μεριστὴ φαίνεται, συνεχὴς μὲν τῷ ἐπὶ συνεχοῦς εἶναι, μεριστὴ δὲ τῷ διαιρεῖσθαι ὥσπερ τὸ μῆκος· ὅ, τι γὰρ ἂν ληφθῇ τοῦ μήκους μόριον, τοῦτο καὶ τῆς κινήσεώς ἐστιν. Ὁμοίως δὲ καὶ τοῦ χρόνου. Ὡς γὰρ τὴν κίνησιν, οὕτω καὶ τὸν χρόνον οἰόμεθα μερίζειν. « Ὁ δὲ Λαμψακηνὸς Στράτων οὐκ ἀπὸ τοῦ μεγέθους μόνον συνεχῆ τὴν κίνησιν εἶναί φησιν, ἀλλὰ καὶ καθ' ἑαυτήν, ὡς εἰ διακοπείη, στάσει διαλαμβανομένη, καὶ τὸ μεταξὺ δύο διαστάσεων κίνησιν οὖσαν ἀδιάκοπον.)

49. Τὸ δὲ δὴ πρότερον καὶ ὕστερον ἐν τόπῳ πρῶτόν ἐστιν. Ἐνταῦθα μὲν δὴ τῇ θέσει· ἐπεὶ δ' ἐν τῷ μεγέθει ἐστὶ τὸ πρότερον καὶ τὸ ὕστερον, ἀνάγκη καὶ ἐν κινήσει εἶναι τὸ πρότερον καὶ τὸ ὕστερον, ἀνάλογον τοῖς ἐκεῖ. Ἀλλὰ μὴν καὶ ἐν τῷ χρόνῳ ἐστὶ τὸ πρότερον καὶ τὸ ὕστερον διὰ τὸ ἀκολουθεῖν ἀεὶ θατέρῳ θάτερον αὐτῶν.

(Aristoteles Phys. lib. IV, cap. 11 p. 219. a. 14 ed. Bekker. Simplicius fol. 169 πρὸς δὲ τὰ ὑπ' Ἀριστοτέλους λεγόμενα ἀπορήσειεν ἄν τις, πρῶτον μὲν πῶς ἐν τῷ προτέρῳ καὶ ὑστέρῳ τῆς κατὰ τόπον κινήσεως τίθεται τὸν χρόνον ὡς δῆλος (leg. δηλοῖ) τὸ ἀπὸ τοῦ ἐν τόπῳ πρότερον καὶ ὕστερον τὴν θέσιν ἔχοντος ἐπὶ τὸ τῆς κινήσεως πρότερον καὶ ὕστερον μετελθεῖν, καίτοι τοῦ χρόνου οὐκ ἐν τῇ τοπικῇ μόνῃ, ἀλλ' ἐν πάσῃ κινήσει θεωρουμένου. Πρὸς δὲ τὸ πρῶτον λέγομεν, ὅτι κἂν πᾶσα κίνησις χρόνῳ μετρῆται, ἀλλ' ὥσπερ ἐναργεστέρα τῶν ἄλλων ἐστὶ κινήσεων ἡ κατὰ τόπον, οὕτω καὶ ὁ χρόνος ἐναργέστερος ὁ ταύτῃ τῇ κινήσει συνὼν τοῦ ταῖς ἄλλαις κινήσεσι συνόντος χρόνου. Μήποτε δὲ ἀκριβέστερον σκοποῦντι καὶ αἱ ἄλλαι πᾶσαι κινήσεις οἷον αὔξησις, γένεσις, ἀλλοίωσις, ὑπὸ τοῦ χρόνου μετροῦνται τούτου τοῦ ἐν τοπικῇ κινήσει συνόντος· ὥραις γὰρ καὶ ἡμέραις, καὶ μησὶ καὶ ἐνιαυτοῖς καὶ τῶν ἄλλων κινήσεων ὁρίζομεν τὴν παράτασιν. Ὁ μέντοι Εὔδημος ἐν τῷ τρίτῳ τῶν Φυσικῶν τάδε γέγραφε· « περὶ δὲ χρόνου τάχα ἄν τις ἀπορήσειε, τίνος ἢ ποίας κινήσεως ἀριθμός ἐστιν. Οὐ δὴ φαίνεται μιᾶς τινος, ἀλλ' ὁμοίως πάσης. Παντὸς γάρ ἐστιν ὁμοίως ἀριθμός, ἐν ᾧ τὸ πρότερον καὶ ὕστερον, τοῦτο δὲ κοινὸν τῆς κινήσεως. Ὥσπερ θνητοῦ ζῴου ἐπιστήμη οὐκ ἔστιν ἵππου οὐδὲ ἀνθρώπου, οὐδὲ ἄλλου τῶν εἰδῶν οὐδενός, ἀλλὰ τοῦ καθόλου· οὕτως οὐδὲ χρόνος τῆσδέ τινος κινήσεως ἀριθμός, ἀλλ' ὁμοίως πάσης. Ἔστι (leg. εἴη) δὴ πανταχοῦ καὶ ὁμοίως ἂν ἡτισοῦν κίνησις. Οὐ μὴν ἀλλὰ πρώτως καὶ μᾶλλον τῆς προτέρας καὶ ὁμαλωτέρας· ἐν ὡρισμένοις γὰρ γνωριμώτερος γίνεται. » Ταῦτα σαφῶς οὕτω τοῦ Εὐδήμου γεγραφότος ἄξιον ἐπιστῆσαι, τί τὸ καθόλου τοῦτο. Εἰ μὲν γὰρ ἔστιν ἐν ὑποστάσει ἡ καθόλου κίνησις, διὰ τί μὴ καὶ ἄνθρωπος καὶ ἵππος καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον, διὰ τί δὲ μὴ ὥσπερ ἡ κίνησις ἡ μὲν καθόλου, ἡ δ' ἴδιος, οὕτω καὶ χρόνος ὁ μὲν κοινός, ὁ δὲ ἴδιος. Εἰ δὲ τὸ καθόλου τῆς κινήσεως ἢ οὐδὲν ἢ ὕστερον, ὡς δὲ ἔχει ἡ κίνησις, ἔχει καὶ ὁ χρόνος, καὶ οὗτος ἄρα ἢ οὐδὲν ἢ ἐπίνοια μόνον. Cf. Arist. Phys. IV, 14 p. 223. a. 29.)

50. Τὸ δὲ νῦν ἔστι μὲν ὡς τὸ αὐτό, ἔστι δ' ὡς οὐ τὸ αὐτό· ᾗ μὲν γὰρ ἐν ἄλλῳ καὶ ἄλλῳ, ἕτερον (τοῦτο δ' ἦν αὐτῷ τὸ νῦν), ᾗ δὲ ὅ ποτε ὄν ἐστι τὸ νῦν, τὸ αὐτό· ἀκολουθεῖ γάρ, ὡς ἐλέχθη, τῷ μὲν μεγέθει ἡ κίνησις, ταύτῃ δ' ὁ χρόνος, ὥς φαμεν. Καὶ ὁμοίως δὴ τῇ στιγμῇ τὸ φερόμενον, ᾧ τὴν κίνησιν γνωρίζομεν καὶ τὸ πρότερον ἐν αὐτῇ καὶ τὸ ὕστερον.

(Aristoteles Phys. lib. IV. cap. 11 p. 269. b. 12 ed. Bekker. Simplicius fol. 171 καὶ ὁ Εὔδημος δὲ τὰ αὐτὰ περὶ τοῦ νῦν ἐν τῷ τρίτῳ τῶν Φυσικῶν φησι γράφων οὕτως· « εἰ δὲ νοήσαιμεν φερομένην στιγμήν, τῷ δὲ ἐν ἄλλῳ τῆς γραμμῆς γίνεσθαι καὶ αὐτὴν ἄλλο καὶ ἄλλο γινομένην, οὕτω δὲ οἰηθείημεν καὶ περὶ τοῦ νῦν ἔχειν. Τὸ μὲν ὑποκείμενον ὅ,τι δήποτε δεῖ νοῆσαι αὐτό, διαμενεῖ τὸ αὐτό, ἐν ἄλλῳ δὲ καὶ ἄλλῳ γινόμενον ἕτερον καὶ ἕτερον ἔσται, ὥστε εἶναι κατὰ μὲν τὸ ὑποκείμενον ὅ,τι δήποτέ ἐστι ταὐτό, τῷ δὲ ἐν ἄλλῳ καὶ ἄλλῳ γίνεσθαι, καθὸ ἕτερον ἤδη πρότερον καὶ ἕτερον ὕστερον γίνεται, ταύτῃ τὸ νῦν ἕτερον. Ταύτῃ δὲ καὶ ἀριθμὸς ὁ χρόνος, ὥστε ὅταν μὲν τὰ νῦν ᾖ τὰ αὐτά, καὶ ὁ ἀριθμὸς καὶ ὁ χρόνος ὁ αὐτὸς ἔσται· ὅταν δὲ ἕτερα, καὶ τὰ λοιπὰ ἕτερα. »)

51. Ἔτι ὡς ἐνδέχεται κίνησιν εἶναι τὴν αὐτὴν καὶ μίαν πάλιν καὶ πάλιν, οὕτω καὶ χρόνον, οἷον ἐνιαυτὸν ἢ ἔαρ ἢ μετόπωρον.

(Aristoteles Phys. lib. IV, cap. 12 p. 220. b. 12 ed. Bekker. Simplicius fol. 173 (cf. Scholl. in Aristot. p. 390. b. ed. Brandis.) ἀλλὰ διὰ τί ἄρα οὔτε πρότερον εἶπε τῷ εἴδει τὸ αὐτὸ εἶναι τὸ νῦν, ἀλλὰ τῷ ὑποκειμένῳ, οὔτε νῦν τὸν χρόνον τῷ εἴδει ταὐτόν, ἀλλὰ τῷ πάλιν καὶ πάλιν ὥσπερ τὴν κίνησιν; καίτοι γε αὐτοῦ μάλιστά ἐστιν ἡ τοῦ ταὐτοῦ τριχῇ

---

49. Atqui prius et posterius in loco primum sunt; hic quidem positione. Quoniam autem in magnitudine est prius et posterius, necesse est etiam in motu esse prius et posterius, convenienter iis quæ ibi eveniunt. At vero et in tempore est prius et posterius, propterea quod semper alterum ipsorum alterum sequitur.

50. Ipsum *nunc* tum idem est, tum non idem; quatenus enim in alio et alio est, differt; (atque hoc pacto est illud *nunc*) quatenus vero est id, quod est, ipsum nunc idem est: sequitur enim, ut dictum est, magnitudinem motus, hunc autem tempus, ut memoravimus. Quin etiam puncti instar habet id quod fertur, quo motum et prius in ipso et posterius cognoscimus.

51. Præterea ut motus idem et unus iterum iterumque esse potest: sic et tempus idem unumque esse potest, velut annus, ver, autumnus.

γενομένη διαστολὴ γένει καὶ εἴδει καὶ ἀριθμῷ. Ἢ ὅτι οὐ μόνον τὰ γένει τὰ αὐτὰ πολλὴν ἔτι διαφορὰν ἀπολείπει, ἀλλὰ καὶ τὰ εἴδει ταὐτὰ λεγόμενα, εἰ τῷ ἀριθμῷ διαφέρει ὡς Πλάτων καὶ Σωκράτης πολλὴν ἔχουσι συμβεβηκότων διαφοράν, αἱ δὲ κινήσεις αἱ πάλιν καὶ πάλιν ὡς αἱ αὐταί, καὶ τὰ νῦν, καὶ οἱ χρόνοι σχεδόν τι καὶ τῷ ἀριθμῷ οἱ αὐτοί εἰσιν. Οὕτω δὲ καὶ οἱ Πυθαγόρειοι τὰ αὐτά πως καὶ τῷ ἀριθμῷ τῷ πάλιν καὶ πάλιν ἔλεγον γίνεσθαι. Οὐδὲν δὲ ἴσως χεῖρον καὶ τῆς Εὐδήμου ῥήσεως ἐκ τοῦ τρίτου τῶν Φυσικῶν τὰ ἐνταῦθα λεγόμενα παραφραζούσης ἀκούειν. « Ὁ δὲ αὐτὸς χρόνος πότερον γίνεται ὥσπερ ἔνιοί φασιν ἢ οὔ, ἀπορήσειεν ἄν τις. Πλεοναχῶς δὴ λεγομένου τοῦ ταὐτοῦ τῷ μὲν εἴδει φαίνεται γίνεσθαι τὸ αὐτό, οἷον θέρος καὶ χειμὼν καὶ αἱ λοιπαὶ ὧραί τε καὶ περίοδοι, ὁμοίως δὲ αἱ κινήσεις αἱ αὐταὶ γίνονται τῷ εἴδει· τροπὰς γὰρ καὶ ἰσημερίας καὶ τὰς λοιπὰς πορείας ὁ ἥλιος ἀποτελεῖ. Εἰ δέ τις πιστεύσειε τοῖς Πυθαγορείοις, ὡς πάλιν ταὐτὰ ἀριθμῷ, κἀγὼ μυθολογήσω τὸ ῥαβδίον ἔχων ὑμῖν καθημένοις, οὕτω καὶ τὰ ἄλλα πάντα ὁμοίως ἕξει, καὶ τὸν χρόνον εὔλογόν ἐστι τὸν αὐτὸν εἶναι· μιᾶς γὰρ δὴ καὶ τῆς αὐτῆς κινήσεως, ὁμοίως δὲ καὶ πολλῶν τῶν αὐτῶν τὸ πρότερον καὶ ὕστερον ἓν καὶ ταὐτόν, καὶ ὁ τούτων δὴ ἀριθμός. Πάντα ἄρα ταὐτά, ὥστε καὶ ὁ χρόνος. » Καὶ ὅρα ὅτι μίαν καὶ τὴν αὐτὴν λέγει κίνησιν τὴν πάλιν καὶ πάλιν, καὶ τὸ πρότερον καὶ ἄλλο ὕστερον ἓν καὶ τὸ αὐτό. Ὅτι δὲ καὶ οὗτος ἄλλο καὶ ἄλλο τὸ ἀεὶ γινόμενον εἶναί φησι καὶ τῆς κινήσεως καὶ τοῦ χρόνου, ἄκουσον οἷα μετ' ὀλίγον τῶν ἤδη παρατεθέντων γέγραφεν· « ὥσπερ δὲ τῆς κινήσεως τὸ ἄτομόν ἐστι μόνον, τὸ δὲ παρεληλυθὸς ἔρρει, τὸ δὲ ἐσόμενον οὔπω ἐστίν, οὕτω καὶ τοῦ χρόνου τὸ μὲν οἴχεται, τὸ δ' οὔπω ἐστί, τὸ δὲ παρόν ἐστιν, ἄλλο καὶ ἄλλο γινόμενον ἀεί.) Cæterum consentanea præcedentibus hæc habet Simplicius fol. 171. b. τὸ δὲ οὕτω τῷ εἴδει τὸ αὐτό, ὡς κατὰ μηδὲν εἶναι διάφορον, καὶ τῷ ἀριθμῷ πως τὸ αὐτὸ δοκεῖ, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν μονάδων εἴρηται πρότερον, καὶ μετ' ὀλίγον τὸν Εὔδημον μάρτυρα παραθήσομαι.)

52. Ἐν δὲ τῷ χρόνῳ πάντα γίνεται καὶ φθείρεται, διὸ καὶ οἱ μὲν σοφώτατον ἔλεγον, ὁ δὲ Πυθαγόρειος Πάρων ἀμαθέστατον, ὅτι ἐπιλανθάνονται ἐν τούτῳ, λέγων ὀρθότερον.

(Aristoteles Phys. lib. IV, cap. 13 p. 222. b. 17 ed. Bekker. Simplicius fol. 178. b. Σιμωνίδης μὲν γὰρ σοφώτατον, ὅτι γίνονται ἐπιστήμονες ὑπὸ χρόνου, Πάρων δὲ ὁ Πυθαγόρειος ἀμαθέστατον, ὅτι ἐπιλανθάνονται ὑπὸ χρόνου. Οὗτος δὲ ἔοικεν εἶναι, οὗ καὶ Εὔδημος ἀνωνύμως ἐμνήσθη, λέγων ἐν Ὀλυμπίᾳ Σιμωνίδου τὸν χρόνον ἐπαινοῦντος ὡς σοφώτατον, εἴπερ ἐν αὐτῷ αἱ μαθήσεις γίνονται καὶ αἱ ἀναμνήσεις, παρόντα τινὰ τῶν σοφῶν εἰπεῖν· τί δέ, ὦ Σιμωνίδη, οὐκ ἐπιλανθανόμεθα μέντοι ἐν τῷ χρόνῳ; καὶ μήποτε καὶ παρὰ Ἀριστοτέλει ἐν τῷ ὁ δὲ Πυθαγόρειος παρων τὸ ΠΑΡΩΝ οὐκ εἶναι ὄνομα κύριον, ἀλλὰ μετοχήν· παρόντα γὰρ τὸν Πυθαγόρειον τῷ Σιμωνίδῃ λέγοντι, ὅτι σοφώτατος ὁ χρόνος, εἰπεῖν φασιν ὅτι ἀμαθέστατον. Quæ quum ita sint, tamen Πάῤῥων nomen proprium est apud Aristotelem Politicor. lib. V, cap. 10.)

53. Ἔοικεν οὖν καὶ Ἀρχύτας ὥσπερ καὶ Ἀριστοτέλης τὴν τῶν γῦν συνεχῆ καὶ ἀδιαίρετον ῥοὴν τίθεσθαι τὸν χρόνον, καὶ τοῦτον μάλιστα παραδιδόναι τὸν ἐν τῇ γενέσει σύστοιχον καὶ κυρίως λεγόμενον χρόνον εἰκόνα ὄντως τοῦ αἰῶνος. Ὁ δέ γε Πλάτων καὶ Ἀριστοτέλης ἣν ἐσχέτην περὶ χρόνου δόξαν, εἴρηται πρότερον. Καὶ Θεόφραστος δὲ καὶ Εὔδημος οἱ τοῦ Ἀριστοτέλους ἑταῖροι τὰ αὐτὰ φαίνονται τῷ Ἀριστοτέλει περὶ χρόνου δοξάσαντές τε καὶ διδάξαντες. Ὁ μέντοι Λαμψακηνὸς Στράτων αἰτιασάμενος τὸν ὑπ' Ἀριστοτέλους τε καὶ τῶν Ἀριστοτέλους ἑταίρων ἀποδοθέντα τοῦ χρόνου ὁρισμόν, αὐτὸς καίτοι Θεοφράστου μαθητὴς ὢν τοῦ πάντα ἀκολουθήσαντος τῷ Ἀριστοτέλει, καινοτέραν ἐβάδισεν ὁδόν.

(Simplicius Comment. in Aristot. Phys. fol. 187.)

54. Ἐπεὶ δὲ πᾶσα μεταβολή ἐστιν ἔκ τινος εἴς τι (δηλοῖ δὲ καὶ τοὔνομα· μετ' ἄλλο γάρ τι καὶ τὸ μὲν πρότερον δηλοῖ, τὸ δ' ὕστερον), μεταβάλλοι ἂν τὸ μεταβάλλον τετραχῶς· ἢ γὰρ ἐξ ὑποκειμένου εἰς ὑποκείμενον, ἢ ἐξ ὑποκειμένου εἰς μὴ ὑποκείμενον, ἢ οὐκ ἐξ ὑποκειμένου εἰς ὑποκείμενον, ἢ οὐκ ἐξ ὑποκειμένου εἰς μὴ ὑποκείμενον. Λέγω δὲ ὑποκείμενον τὸ καταφάσει δηλούμενον, ὥστε ἀνάγκη ἐκ τῶν εἰρημένων τρεῖς εἶναι μεταβολάς, τήν τε ἐξ ὑποκειμένου εἰς ὑποκείμενον, καὶ τὴν ἐξ ὑποκειμένου εἰς μὴ ὑποκείμενον, καὶ τὴν ἐκ μὴ ὑποκειμένου εἰς ὑποκείμενον.

---

52. In tempore autem omnia fiunt et corrumpuntur; quapropter nonnulli quidem sapientissimum illud appellarunt, sed Pythagoreus Paro indoctissimum, quia in eo etiam obliviscantur, rectius dicens.

53. Videtur igitur etiam Archytas æque atque Aristoteles continuum et inseparabilem rerum præsentium fluxum tempus statuere, maximeque tradere id quod simili ortu generatum sit, et proprie appelletur tempus, esse revera æternitatis imaginem. At Plato et Aristoteles quam sententiam de tempore habuerint, supra dictum est. Sed Theophrastus quoque et Eudemus, Aristotelis sodales, idem quod Aristoteles de tempore sensisse et præcepisse videntur. Verum Strato Lampsacenus culpata temporis definitione ab Aristotele ejusque sodalibus prodita, ipse quamvis Theophrasti in omnibus rebus Aristotelem secuti discipulus esset, novam viam ingressus est.

54. Cum autem omnis mutatio e quopiam in quidpiam sit, (ut ipsum quoque nomen significat : quorum interposito alio aliud prius, aliud posterius est) id quod mutatur, mutari quatuor modis potest. Aut enim e sub-

Ἡ γὰρ οὐκ ἐξ ὑποκειμένου εἰς μὴ ὑποκείμενον οὐκ ἔστι μεταβολὴ διὰ τὸ μὴ εἶναι κατ' ἀντίθεσιν· οὔτε γὰρ ἐναντία, οὔτε ἀντίφασίς ἐστιν.

(Aristoteles Phys. lib. V, cap. 225. a. 1. ed. Bekker. Simplicius fol. 192. b. (cf. Scholl. in Arist. p. 396 ed. Brandis.) κἂν εἶπεν οὖν τετραχῶς μεταβάλλειν τὸ μεταβάλλον, οὐχ ὡς ἐν πᾶσι τοῖς τμήμασι τῆς διαιρέσεως οὔσης τῆς μεταβολῆς λέγει, ἀλλ' ὅτι ἐν τῇ διαιρέσει ταύτῃ πᾶσα μεταβολὴ περιέχεται· ἡ γὰρ μία τῶν τεσσάρων, ἡ ἐξ οὐχ ὑποκειμένου εἰς οὐχ ὑποκείμενον οὐκ ἔστι μεταβολή. Ὁ δὲ Εὔδημος καὶ τὰς στερήσεις ὑποκειμένοις ἐοικέναι φησίν. Οὐ γὰρ ὁμοίως λέγεται τὸ τυφλὸν καὶ τὸ μὴ ἔχον ὀφθαλμούς, οὐδὲ τὸ φαλακρὸν καὶ τὸ μὴ ἔχον τρίχας· ὑποκείμενα οὖν καὶ τὰ τοιαῦτά φησιν, οὐχ ὁμοίως δὲ ταῖς καταφάσεσιν.)

55. Ἐπεὶ δὲ οὔτε οὐσίας, οὔτε τοῦ πρός τι, οὔτε τοῦ ποιεῖν καὶ πάσχειν, λείπεται κατὰ τὸ ποιὸν καὶ τὸ ποσὸν καὶ τὸ ποῦ κίνησιν εἶναι μόνον· ἐν ἑκάστῳ γάρ ἐστι τούτων ἐναντίωσις.

(Aristoteles Phys. lib. V, cap. 2 p. 226. a. 23 ed. Bekker. Simplicius fol. 201. b (cf. Scholl. in Aristot. p. 399 ed. Brandis). Προθέμενος δεῖξαι, ὅτι οὐκ ἐν πάσαις κατηγορίαις ἐστὶν ἡ κίνησις, ἀλλ' ἐν μόναις τρισί, τῷ ποσῷ, τῷ ποιῷ καὶ τῷ ποῦ, καὶ δείξας ὅτι οὔτε ἐν οὐσίᾳ, οὔτε ἐν τῷ πρός τι, οὔτε ἐν τῷ ποιεῖν καὶ πάσχειν, ἐπειδὴ κινήσεις μὲν αὗταί τινές εἰσι, κίνησις δὲ κινήσεως οὐκ ἔστι καθ' αὑτὸ ὅπερ διὰ πλειόνων ἀπέδειξε· συμπεραίνεται λοιπὸν ὅτι μὴ οὔσης κινήσεως ἐν ταῖς ἄλλαις κατηγορίαις, λείπεται κατὰ τὸ ποιόν, καὶ τὸ ποσόν, καὶ τὸ ποῦ κίνησιν εἶναι μόνον, καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ ἐν τούτοις εἶναι κίνησιν προστίθησιν εἰπών· ἐν ἑκάστῳ γάρ ἐστι τούτων ἐναντίωσις. Ἡ γὰρ κίνησις ἐξ ἐναντίου εἰς ἐναντίον ἦν μεταβολή. Εἰ οὖν ἔστιν ἐναντίωσις ἐν τῇ πρός τι κατηγορίᾳ, ὡς αὐτὸς ἐν κατηγορίαις (cap. 7 p. 6. b. 15 ed. Bekker) ἐδήλωσεν εἰπὼν « ὑπάρχει δὲ καὶ ἐναντιότης ἐν τοῖς πρός τι, » οὐδὲν κωλύει καὶ κατὰ ταύτην εἶναι κίνησιν. Τὸ μὲν γὰρ κινούμενον ἐνταῦθα ἡ οὐσία ἐστί, κινεῖται δὲ κατὰ τὴν σχέσιν ὥσπερ κατὰ ποιότητα καὶ ποσότητα καὶ τοῦ ποῦ κατηγορίαν· καὶ κατὰ τὸ ποιεῖν δὲ καὶ τὸ πάσχειν κινοῖτο ἂν τὸ ὑποκείμενον· ἀντίκειται δὲ τὸ ποιεῖν καὶ τὸ πάσχειν ὡς τὰ πρός τι. Καὶ κατὰ τὰς λοιπὰς δὲ κατηγορίας ἡ ὑποκειμένη, οἶμαι, οὐσία λέγοιτο ἂν κινεῖσθαι, κατὰ χρόνον μὲν ἐκ τοῦ παρεληλυθότος εἰς τὸ μέλλον, κἂν μὴ κυρίως ᾖ ἐναντία ταῦτα, ὅπερ τὸ μὲν παρεληλυθὸς εἰς τὸ μέλλον μεταβάλλει, τὸ δὲ μέλλον οὐκέτι εἰς τὸ παρεληλυθός. Κατὰ δὲ τὸ κεῖσθαι καὶ ἐναντιότης φαίνεται τῆς στάσεως πρὸς τὴν καθέδραν καὶ τοῦ πρηνοῦς πρὸς τὸ ὕπτιον. Καὶ ἐν τῷ ἔχειν δὲ μεταβολή ἐστι τοῦ ὑποκειμένου ἀπὸ στερήσεως τῆς καταφάσει δηλουμένης εἰς ἕξιν. Ἀλλὰ μήποτε ὁ Ἀριστοτέλης κίνησιν ὡς μεταβολὴν τοῦ ὑποκειμένου κατὰ διάθεσιν θεασάμενος πασῶν αὐτὴν ἀπέφησε τῶν σχετικῶν κατηγοριῶν καὶ ἀμενηνῶν καὶ οὐδὲν ἐκφανῶς τὸ ὑποκείμενον διατιθεισῶν. Τὸ γὰρ κεῖσθαι καὶ τὸ ἔχειν οὐδεμίαν δοκεῖ τῷ ὑποκειμένῳ δευσοποιὸν διάθεσιν ἐμποιεῖν· τί γὰρ διαφέρει τῷ σώματι πρηνεῖ κεῖσθαι ἢ ὑπτίῳ, καὶ περικεῖσθαι δακτύλιον ἢ μή; καὶ τὸν χρόνον δὲ ὡς ἀδρανῆ δοκεῖ θεάσασθαι. Τοιαύτη δὲ καὶ ἡ κατὰ τὸ πρός τι σχέσις, δι' ἧς, οἶμαι, καὶ τὸ αἴτιον ἐνεδείξατο τοῦ μὴ εἶναι κίνησιν ἐν ταῖς σχετικαῖς κατηγορίαις τὸ μὴ διατιθέναι τὸ ὑποκείμενον, ὅταν λέγῃ· ἐνδέχεται γὰρ θατέρου μεταβάλλοντος ἀληθεύεσθαι θάτερον μηδὲν μεταβάλλον. (Arist. Phys. lib. V, cap. 2 p. 225. b. 11) Διὰ τὰς εἰρημένας οὖν ἴσως διαφορὰς ὁ Ἀριστοτέλης ἀπαγορεύει κίνησιν εἶναι ἐν ταῖς εἰρημέναις κατηγορίαις μεταβολὴν πάντως εἶναι συγχωρῶν ἐν αὐταῖς, εἴπερ μή εἰσιν ἀΐδιοι. Ὁ μέντοι Εὔδημος ἐν τοῖς ἑαυτοῦ Φυσικοῖς παραφράζων τὰ τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ εἰπών, ὅτι ἐν τῷ πρός τι οὐκ ἔστι κίνησις πλὴν κατὰ συμβεβηκός, καὶ τὴν αἰτίαν προσθείς· γίνεται γάρ, φησί, καὶ ἔστι τὸ δίπηχυ διπλάσιον ἀκίνητον ὂν πάντῃ πάντως γινομένου πηχυαίου), καὶ εἰπών, ὅτι τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τῶν πρός τι συμβαίνει, ἐπήγαγεν· « εἰ ἐν χρόνῳ δὲ (leg. μὲν) πάντα κινεῖται, τρόπον δὲ ἄλλον, » τοῦτο, οἶμαι, ἐνδεικνύμενος, ὅτι κίνησις μὲν τῶν ὑποκειμένων ἐστὶν ἡ κατὰ τὰς σχέσεις, ἄλλον δὲ τρόπον ἤπερ κατὰ τὰς διαθέσεις, ὥσπερ ἄλλον τρόπον κατὰ τὴν οὐσίαν, ὅτι οὐδὲ κίνησιν καλεῖν ἀξιοῦσιν οἱ ἀπὸ τοῦ Περιπάτου, ἀλλὰ γένεσιν καὶ φθορὰν διὰ τὸ μὴ ὑπομένειν τὸ μεταβάλλον. Ὁ μέντοι Θεόφραστος ἐν τῷ πρώτῳ τῶν ἑαυτοῦ Φυσικῶν καὶ καθ' ἕκαστον γένος τῶν κατηγοριῶν τὴν κίνησιν θεωρεῖσθαί φησι γράφων οὕτως· « περὶ δὲ κινήσεως τὸν μὲν καθόλου καὶ κοινὸν λόγον οὐ χαλεπὸν ἀποδοῦναι καὶ εἰπεῖν, ὡς ἐνέργειά τίς ἐστιν ἀτελὴς τοῦ δυνάμει ὄντος ᾗ τοιοῦτον καθ' ἕκαστον γένος τῶν

---

jecto in subjectum, aut e subjecto in non subjectum, aut e non subjecto in subjectum, aut e non subjecto in non subjectum mutatur. Dico autem id subjectum quod affirmatione significatur. Quamobrem ex iis quæ dicta sunt tres mutationes esse necesse est; eam quæ est e subjecto in subjectum, et eam quæ e subjecto in non subjectum, et eam quæ e non subjecto est in subjectum. Quæ enim est e non subjecto in non subjectum, non est mutatio, quia non est per oppositionem; quippe quæ neque contraria, neque contradictio sit.

55. Quum autem neque in substantia, neque in relatione, neque in actione perpessioneve sit motus, restat, ut in qualitate, quantitate et *ubi* tantummodo motus sit: namque in unoquoque istorum contrarietas est.

κατηγοριῶν. » Ἔοικε δὲ καὶ νῦν κίνησιν κοινῶς τὴν μεταβολὴν λέγειν· καὶ γὰρ ὁ ὁρισμὸς ὁ λέγων ἐντελέχειαν τοῦ δυνάμει ᾗ τοιοῦτόν ἐστιν, οὐ τῆς κυρίως κινήσεώς ἐστιν, ἀλλὰ καὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς καὶ ὅλως πάσης μεταβολῆς· διὸ καὶ προελθὼν ὀλίγον ὁ Θεόφραστος ζητεῖν δεῖν φησι περὶ τῶν κινήσεων, εἰ αἱ μὲν κινήσεις εἰσίν, αἱ δὲ ὥσπερ ἐνέργειαί τινες. Ἀλλ' ὅτι μὲν μεταβολὴν ἀνάγκη πάντως εἶναι καὶ ἐν ταῖς σχετικαῖς κατηγορίαις τῶν ὑποκειμένων κατὰ τὰς σχέσεις, πρόδηλον, εἴπερ μὴ ἀΐδιοί εἰσιν αἱ τῶν οὐσιῶν κατ' αὐτὰς τὰς σχέσεις. Εἰ οὖν μεταβάλλουσι κατ' αὐτὰς αἱ οὐσίαι, ἢ κατὰ γένεσιν καὶ φθορὰν αὐτὰς ἀνάγκη μεταβάλλειν ἢ κατὰ κίνησιν, εἴπερ αὗται διαφοραὶ μεταβολῆς ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐκ διαιρέσεως παραδίδονται· ἀλλὰ γίνεσθαι τὸν ἄνθρωπον οὐκ ἂν λέγοιμεν, ὅταν δακτύλιον περιθῆται ἢ κατ' ἄλλην μεταβάλλῃ σχέσιν, ὥστε κινεῖσθαι ἀνάγκη κατὰ τὰς τοιαύτας μεταβολάς, κατ' ἄλλον δὲ τρόπον τῆς κινήσεως ὁ Εὔδημος εἶπε, καὶ οὐ κατ' ἐκεῖνον, καθ' ὃν αἱ κατὰ διάθεσιν μεταβολαὶ γίνονται. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ Ἀριστοτέλης προϊὼν τὴν ἀποβολὴν τῇ λήψει ἐναντίαν εἶναί φησι, καὶ μεταβολὰς ταύτας ἀξιοῖ καλεῖν, λέγων (p. 229, b. 12)· διὸ γένεσις φθορᾷ ἐναντία καὶ ἀποβολὴ λήψει. Αὗται δὲ μεταβολαὶ μέν, κινήσεις δὲ οὔ. Εἰ δὲ βούλεταί τις μηδ' ὅλως κίνησιν ἐν ταύταις εἶναι ταῖς κατηγορίαις, μηκέτι τὴν μεταβολὴν εἰς μόνας γένεσιν καὶ φθορὰν καὶ κίνησιν διαιρείτω, ἀλλὰ προστιθέτω τι καὶ ἄλλο εἶδος τὸ ταῖς κατὰ σχέσιν μεταβολαῖς ἐφαρμόττον, ὥστε τὴν μὲν ἐξ οὐχ ὑποκειμένου εἰς ὑποκείμενον μεταβολὴν γένεσιν εἶναι, τὴν δὲ ἐξ ὑποκειμένου εἰς οὐχ ὑποκείμενον φθοράν, τὴν δὲ λοιπὴν τὴν ἐξ ὑποκειμένου εἰς ὑποκείμενον διαιρεῖσθαι εἴς τε τὴν κατὰ διάθεσιν ἣν κίνησιν ἀξιοῖ καλεῖν ὁ Ἀριστοτέλης καὶ εἰς τὴν κατὰ σχέσιν ἣν κίνησιν μὲν ἀπαγορεύει καλεῖν, ὡς οὐδεμίαν ἐμφαίνουσαν τοῦ ὑποκειμένου τροπήν, διὰ δὲ τὸ μὴ κεῖσθαι ὄνομα ἴδιον τῷ τοῦ γένους ὀνόματι μεταβολὴν καὶ αὐτὴν καλεῖ. Καὶ τοῦτο δὲ ἀληθὲς οἶμαι λέγειν, ὡς εἰ τὰ κατὰ μέρος κινούμενα μὴ ἀξιοῖ καθ' αὑτὰ λέγειν κινεῖσθαι, ἀλλὰ τοῖς κατὰ συμβεβηκὸς κινουμένοις ταύτας συντάττει, πολλῷ μᾶλλον τὰ κατὰ σχέσιν [γὰρ τὰ ἄλλων κινουμένων αὐτὰ] μεταβάλλοντα οὐκ ἂν εἴποι καθ' αὑτὰ κινεῖσθαι· περὶ δὲ τῶν καθ' αὑτὰ κινουμένων ἦν ἡ ζήτησις, ὥστε κἂν ὁ Θεόφραστος ἐν πάσαις εἶναι λέγῃ ταῖς κατηγορίαις τὴν κίνησιν, ἀδιορίστως εἶπε, μήπω μήτε τὴν κίνησιν τῆς μεταβολῆς διορίσας, μήτε τὸ καθ' αὑτὸ καὶ τὸ κατὰ συμβεβηκός. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐπὶ πλέον ζητείσθω, εἴπερ δόξει ζητήσεως ἄξια διὰ τὴν ἐν αὐτοῖς τῶν ἐξηγητῶν παραδρομήν.)

56. Ἡ μὲν οὖν κατὰ τὸ ποιὸν κίνησις ἀλλοίωσις ἔστω· τοῦτο γὰρ ἐπέζευκται κοινὸν ὄνομα. Λέγω δὲ τὸ ποιὸν οὐ τὸ ἐν τῇ οὐσίᾳ (καὶ γὰρ ἡ διαφορὰ ποιότης) ἀλλὰ τὸ παθητικόν, καθ' ὃ λέγεται πάσχειν ἢ ἀπαθὲς εἶναι. Ἡ δὲ κατὰ τὸ ποσόν, τὸ μὲν κοινὸν ἀνώνυμον, καθ' ἑκάτερον δ' αὔξησις καὶ φθίσις, ἡ μὲν εἰς τὸ τέλειον μέγεθος αὔξησις, ἡ δ' ἐκ τούτου φθίσις. Ἡ δὲ κατὰ τόπον καὶ τὸ κοινὸν καὶ τὸ ἴδιον ἀνώνυμος, ἔστω δὲ φορὰ καλουμένη τὸ κοινόν· καίτοι λέγεταί γε ταῦτα φέρεσθαι μόνα κυρίως, ὅταν μὴ ἐπ' αὐτοῖς ᾖ τὸ στῆναι τοῖς μεταβάλλουσι τὸν τόπον, καὶ ὅσα μὴ αὐτὰ ἑαυτὰ κινεῖ κατὰ τόπον.

(Aristoteles Phys. lib. V. cap. 2 p. 226, a. 26 ed. Bekker. Simplicius fol. 202. b. cf. Scholl. in Aristot. p. 399. b. ed. Brandis.) ἐν τούτοις ὁ Εὔδημος προστίθησιν, ὅτι πᾶσαι αἱ κινήσεις καὶ αἱ μεταβολαὶ ἀπὸ τοῦ εἰς ὃ μᾶλλον λέγονται, ἢ ἀπὸ τοῦ ἐξ οὗ. Αὔξησις μὲν ἡ ἐπὶ τὸ μέγα, μείωσις δὲ ἡ ἐπὶ τὸ μικρόν, καὶ ἐπὶ ἀλλοιώσεως μάθησις, ὑγίανσις, καὶ ἐπὶ τῶν κατὰ τόπον, εἰς Ἀθήνας, εἰς Κόρινθον μᾶλλον ἢ ἀνάπαλιν. Petita sunt hæc ex Arist. Phys. lib. V. cap. 1. p. 224. b. 7.

57. Ἅμα μὲν οὖν λέγεται ταῦτ' εἶναι κατὰ τόπον, ὅσα ἐν ἑνὶ τόπῳ ἐστὶ πρώτῳ, χωρὶς δέ, ὅσα ἐν ἑτέρῳ.

(Aristoteles Phys. lib. V. cap. 3 p. 226. b. 21 ed. Bekker. Simplicius fol. 203. b. τὸ γὰρ ἅμα συναγωγὸν ἔχον ἔννοιαν καὶ τὰ κεχωρισμένα συνάγει ἢ ἀκριβῶς ἢ παχύτερον, ἀκριβῶς μέν, ὅταν καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς ἅμα λέγηται, τὸν ἕνα καὶ προσεχῆ τόπον ἀκριβῶς σημαῖνον· παχύτερον δέ, ὅταν ἐν διαφόροις μέν, ὑφ' ἑνὸς δέ τινος περιεχομένοις, ἐν ᾧ λέγονται ἅμα εἶναι, οἷον ἐν οἰκίᾳ καὶ πόλει· κυριώτερον δὲ ἅμα λέγεται τὰ ἐν ἐλάσσονι τῷ αὐτῷ· τὰ γὰρ ἐν τῇ αὐτῇ οἰκίᾳ τῶν ἐν τῇ αὐτῇ πόλει κυριώτερον ἅμα λέγεται, καὶ τῆς οἰκίας τὰ ἐν τῷ αὐτῷ οἰκήματι, καὶ τοῦ αὐτοῦ οἰκήματος τὰ ἐν μέρει. Καὶ ἁπλῶς τὰ ἐν μέρει. Καὶ ἁπλῶς τὰ ἐν τῷ πρώτῳ ἀτόμῳ τῷ αὐτῷ τῷ μὴ καὶ ἄλλα σώματα στερεὰ περιέχοντι, κἂν ἀήρ τις ᾖ μεταξύ, κἂν μὴ συνεχῆ ᾖ μηδὲ ἁπτόμενα ταῦτα κυρίως

---

56. Is igitur motus, qui in qualitate est, variatio sit: hoc enim commune nomen ei impositum est. Jam vero qualitatem non eam voco, quæ in substantia est (etenim differentia qualitas est), sed eam quæ est passiva, qua pati dicitur aliquid aut impatibile esse. Is autem qui est in quantitate, communi quidem nomine caret, sed earum, in quas dividitur, partium nomina habet; quarum altera accretio, altera deminutio appellatur; ea quidem, qua ad perfectam acceditur magnitudinem, accretio, ea vero, qua ab hac receditur, deminutio. At is qui est in loco, et communi nomine caret et proprio, Latio autem communi nomine nuncupetur, quamquam ea sola proprie ferri dicuntur, in quibus, quum mutant locum, non est situm ut consistant, et quæ loco se ipsa non movent.

57. *Simul* igitur ea loco esse dicuntur, quæ uno in loco sunt primo, *seorsum* autem ea quæ in diversis sunt locis.

ἅμα. Τοῖς κεχραμένοις δέ φησι μάλιστα τοῦτο ὑπάρχειν ὁ Εὔδημος· οὐδὲ τούτοις κυριώτατα. Δύο γὰρ σώματα οὐχ οἷόν τε εἶναι ἅμα ἐν ἑνὶ καὶ ἀτόμῳ τόπῳ, ἀλλὰ κατὰ μὲν τὸν λόγον τὸ ἀκριβές φησι ζητητέον, κατὰ δὲ τὰς χρείας καὶ τὸ ἱκανὸν καὶ τὸ σύνεγγυς δὴ τούτου πᾶν ἅμα λεκτέον. Λέγεται δὲ καὶ ἐν χρόνῳ ἅμα τὰ ἐν τῷ αὐτῷ ἀτόμῳ χρόνῳ, ὃς δηλονότι καὶ εἷς καὶ προσεχής ἐστι.)

58. Φανερὸν δὲ καὶ ὅτι πρῶτον τὸ ἐφεξῆς ἐστιν· τὸ μὲν γὰρ ἁπτόμενον ἐφεξῆς ἀνάγκη εἶναι, τὸ δ' ἐφεξῆς οὐ πᾶν ἅπτεσθαι. Διὸ καὶ ἐν προτέροις τῷ λόγῳ τὸ ἐφεξῆς ἐστιν οἷον ἐν ἀριθμοῖς, ἁφὴ δ' οὐκ ἔστιν. Καὶ εἰ μὲν συνεχές, ἀνάγκη ἅπτεσθαι, εἰ δὲ ἅπτεται, οὔπω συνεχές· οὐ γὰρ ἀνάγκη ἓν εἶναι αὐτῶν τὰ ἄκρα, εἰ ἅμα εἶεν· ἀλλ' εἰ ἕν, ἀνάγκη καὶ ἅμα. Ὥστε ἡ σύμφυσις ὑστάτη κατὰ τὴν γένεσιν· ἀνάγκη γὰρ ἅψασθαι, εἰ συμφύσεται τὰ ἄκρα· τὰ δὲ ἁπτόμενα οὐ πάντα συμπέφυκεν. Ἐν οἷς δὲ μή ἐστιν ἁφή, δῆλον ὅτι οὐκ ἔστιν οὐδὲ σύμφυσις ἐν τούτοις.

(Aristoteles Phys. lib. V. cap. 3 pag. 227. a. 17 ed. Bekker. Simplicius fol. 206 (conf. Scholl. in Arist. p. 400. b. ed. Brandis.) φανερὸν δέ φησι καὶ ὅτι πρὸς νόησιν πρῶτόν ἐστι τὸ ἐφεξῆς τοῦ ἁπτομένου, τὸ δὲ ἁπτόμενον τοῦ συνεχοῦς. Τὸ μὲν γὰρ ἁπτόμενον ἀνάγκη ἐφεξῆς εἶναι, τὸ δὲ ἐφεξῆς οὐ πᾶν ἅπτεσθαι. Διὸ καὶ ἐν προτέροις τῷ λόγῳ τὸ ἐφεξῆς ἐστι· πρότεροι γὰρ καὶ πρεσβύτεροι οἱ ἀριθμοὶ τῶν μεγεθῶν, καὶ ἐν τούτοις τὸ ἐφεξῆς· τὰ γὰρ δύο τοῦ ἑνὸς ἐφεξῆς, ἁφὴ δὲ οὐκ ἔστι μονάδων. Πρότεροι δὲ ἀριθμοὶ καὶ μονάδες σωμάτων καὶ μεγεθῶν, οὐχ ὑποστάσει, ἀλλὰ λόγῳ. Διὸ κατὰ γένεσιν τελευταῖον τῇ ἐπινοίᾳ τὸ συνεχές· πρῶται γὰρ αἱ μονάδες, ἐν αἷς τὸ ἐφεξῆς, θέσιν δὲ λαβουσῶν τὸ ἅπτεσθαι ἐπιγίνεται. τῆς δὲ ἁφῆς συμφυείσης τὸ συνεχές, καὶ οὐδὲν ἔτι μετὰ τοῦτο. Ὁ μέντοι Εὔδημος τὸ συμφυὲς τοῦ συνεχοῦς μᾶλλον θεασάμενος ἡνωμένον, καὶ ἴδιον τῶν φυσικῶν αὐτὸ εἰπών, τοῦτο (φησί) κατὰ τὸν λόγον πρῶτόν ἐστι καὶ ἀρχή. Τούτῳ γὰρ ἕπεται τὸ συνεχὲς καὶ ἐχόμενόν τε καὶ ἐφεξῆς· κατὰ δὲ τὴν γένεσιν, φησί, τελευταῖον τὸ συμφυές. Δῆλον δὲ ὅτι τῷ λόγῳ τοῦτο πρῶτον εἶπεν ὡς ἐξ ἐκείνων συνεστώς. Ὁ δὲ Ἀριστοτέλης τὸ ἐφεξῆς τοῦ ἅπτεσθαι πρῶτον εἶπε τῷ λόγῳ ὡς ὁλικώτερον καὶ ἁπλούστερον καὶ συναναιροῦν καὶ συνεπιφερόμενον. Ὕστατον οὖν κατὰ γένεσιν τὸ συνεχές).

59. Γένει μὲν οὖν καὶ εἴδει κίνησις μία οὕτως, ἁπλῶς δὲ μία κίνησις ἡ τῇ οὐσίᾳ μία καὶ τῷ ἀριθμῷ· τίς δ' ἡ τοιαύτη, δῆλον διελομένοις. Τρία γάρ ἐστι τὸν ἀριθμὸν περὶ ἃ λέγομεν τὴν κίνησιν, ὅ, καὶ ἐν ᾧ, καὶ ὅτε. Λέγω δ' ὅ, ὅτι ἀνάγκη εἶναί τι τὸ κινούμενον, οἷον ἄνθρωπον ἢ χρυσόν, καὶ ἔν τινι τοῦτο κινεῖσθαι, οἷον ἐν τόπῳ ἢ ἐν πάθει, καὶ ποτέ· ἐν χρόνῳ γὰρ πᾶν κινεῖται. Τούτων δὲ τὸ μὲν εἶναι τῷ γένει ἢ τῷ εἴδει μίαν ἐστὶν ἐν τῷ πράγματι ἐν ᾧ κινεῖται, τὸ δ' ἐχόμενον ἦν ἐν τῷ χρόνῳ, τὸ δ' ἁπλῶς μίαν ἐν ἅπασι τούτοις· καὶ ἐν ᾧ γὰρ ἓν δεῖ εἶναι καὶ ἄτομον, οἷον τὸ εἶδος, καὶ τὸ ὅτε, οἷον τὸν χρόνον ἕνα καὶ μὴ διαλείπειν, καὶ τὸ κινούμενον ἓν εἶναι μὴ κατὰ συμβεβηκός, ὥσπερ τὸ λευκὸν μελαίνεσθαι καὶ Κορίσκον βαδίζειν· ἓν δὲ Κορίσκος καὶ λευκόν, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός. Μηδὲ κοινόν· εἴη γὰρ ἂν ἅμα δύο ἀνθρώπους ὑγιάζεσθαι τὴν αὐτὴν ὑγίανσιν, οἷον ὀφθαλμίας· ἀλλ' οὐ μία αὕτη, ἀλλ' εἴδει μία.

(Aristoteles Phys. lib. V. cap. 4. p. 227. b. 20 ed. Bekker. Simplicius fol. 207 b. (cf. Scholl. in Aristot. p. 401. b. ed. Brandis.) εἰπὼν δὲ ὅτι ἐπὶ τῆς κυρίως μιᾶς κινήσεως καὶ τὸ κινούμενον ἓν εἶναι χρὴ καθ' αὑτό, ἀλλὰ μὴ κατὰ συμβεβηκός, καὶ τὸ καθ' ὃ ἡ κίνησις ἓν ὡς ἄτομον, ἀλλὰ μὴ ὡς κοινόν, ἐπάγει ὅτι καὶ τὸν χρόνον ἐν τῇ συνεχείᾳ ἕνα εἶναι χρή, οἷον εἰ ὁ Σωκράτης μανθάνοι γραμματικὴν ἐν συνεχεῖ χρόνῳ· μία γὰρ αὕτη ἡ κίνησίς ἐστιν, ὅτι τὸ

---

58. Apparet etiam primum id esse, quod est deinceps: quod enim tangit, id deinceps esse necesse est, non tamen omne quod deinceps sit, tangere. Quapropter ipsum deinceps et in prioribus ratione inest, ut in numeris, tactus autem non inest. Ac si continuum est, tangat necesse est; si vero tangit, nondum continuum est. Non enim si simul sint extrema ipsorum, unum ipsa esse necesse est; sed si sint unum, et simul esse necesse est. Quamobrem copulatio ultima est generatione; tangant enim necesse est, si extrema copulabuntur. Ea vero quæ tangunt, non cuncta sunt copulata. In quibus autem tactus non est, in his liquet ne copulationem quidem esse.

59. Genere igitur et specie motus hoc pacto unus est. Simpliciter autem is unus est motus, qui substantia et numero unus est. Sed quisnam sit talis, dividentibus apparebit. Tria enim numero sunt, circa quæ motum dicimus esse, quod, in quo et quando. Dico autem quod, quoniam necesse est et esse aliquid, quod movetur, ut hominem aut aurum, et in aliquo hoc moveri, ut in loco, aut in affectu; et quando: omne enim quod movetur, in tempore movetur. Horum autem genere quidem aut specie unum esse in re, in qua motus fit, constat. Cohærentia vero in tempore erat. At esse simpliciter unum in universis his liquet. Etenim id in quo fit motus, unum et individuum esse oportet, veluti formam, pariterque ipsum quando, ut tempus unum esse, neque intermitti; porro id quod movetur unum non per accidens esse, ut album nigrescere et Coriscum ambulare. Unum autem est Coriscus et album, sed per accidens. Neque commune: fieri enim potest, ut duo simul homines eadem sanatione verbi causa ex oculorum morbo convalescant. At non unus hic motus est, sed specie unus.

ἓν ὁ χρόνος κατὰ τὴν συνέχειαν ἔχει καὶ οὐ κατὰ τὸ ἀριθμῷ κυρίως ἕν, ὡς τὸ ὑποκείμενον. Ὁ δὲ Εὔδημός φησιν ὡς ὁ χρόνος· οὐδὲ γὰρ ἡ ἀλλοίωσις, φησίν, ὑπομένει, οὐδὲ ἡ φορά, ἀλλ' ὥσπερ ὁ χρόνος ὑποῤῥεῖ καὶ ἄλλη γίνεται ἀεί. Διὸ τῷ εἴδει ἓν τοῦτο ῥητέον, ἀλλ' οὐ τῷ ἀριθμῷ. Εἰ μέντοι, φησίν, ὁ Ἀριστοτέλης ἀπὸ τῆς πάλιν ἐν ἄλλῳ χρόνῳ τὴν αὐτὴν ἣν ἀπέβαλεν, ἀναλαμβάνει, οὐ λεκτέον ἔτι ταύτην μίαν τῷ ἀριθμῷ, ἀλλὰ μᾶλλον τῷ εἴδει τὴν αὐτήν.)

60. Ὅτι δὲ τὸ νῦν προκείμενον βιβλίον τῇ τάξει μετὰ τὸ πέμπτον ἐστί, δηλοῖ μὲν καὶ Εὔδημος τὸ τῷ Ἀριστοτέλει ὧδε εἰρημένον συνάψας τοῖς ἐν τῷ πέμπτῳ βιβλίῳ ῥηθεῖσι, τὸ μηδὲν τῶν συνεχῶν ἐξ ἀμερῶν συγκεῖσθαι. Καὶ Ἀνδρόνικος δὲ ταύτην τὴν τάξιν τούτοις τοῖς βιβλίοις ἀποδίδωσι.

(Simplicius isagog. libri VI, fol. 216; cf. Scholl. in Arist. p. 404. b. ed. Brandis.)

61. Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἐφεξῆς ἔσται στιγμὴ στιγμῆς ἢ τὸ νῦν τοῦ νῦν, ὥστ' ἐκ τούτων εἶναι τὸ μῆκος ἢ τὸν χρόνον. Ἐφεξῆς μὲν γάρ ἐστιν ὧν μηθέν ἐστι μεταξὺ συγγενές, στιγμῶν δ' ἀεὶ τὸ μεταξὺ γραμμὴ καὶ τῶν νῦν χρόνος.

(Aristoteles Phys. lib. VI cap. I p. 231. b. 6. ed. Bekker. Simplicius fol. 217. ἐφεξῆς ἐστιν ὧν οὐδὲν μεταξύ ἐστι συγγενές, ὡς οἰκίαι ἐφεξῆς ἀλλήλαις, ὧν μή ἐστιν οἰκία τις μεταξύ, κἂν δένδρον ἢ ἄλλο τι μεταξὺ τυγχάνῃ ἢ ἀργὸς τόπος. Τῶν δὲ στιγμῶν ἐστί τι μεταξὺ ὁμογενὲς γραμμὴ καὶ τῶν νῦν χρόνος. Συνάγεται οὖν ὅτι οὔτε αἱ στιγμαὶ ἐφεξῆς εἰσιν οὔτε τὰ νῦν. Καὶ ὅτι μὲν μεταξὺ δύο στιγμῶν πανταχοῦ γραμμή ἐστι, καὶ μεταξὺ δυοῖν νῦν χρόνος, πρόδηλον, πῶς δὲ ὁμογενὴς ἡ γραμμὴ ταῖς στιγμαῖς; ἢ ὡς πέρας ἐκείνῳ οὗ ἐστι πέρας, ὡς ἐν Ἠθικοῖς τὴν ἡδονὴν συγγενῆ τὴν οἰκείαν ἔδειξε τῇ ἐνεργείᾳ ἧς ἐστι πέρας. Ἀλλ' εἰ τὸ μὲν σημεῖον ὁμογενὲς τῇ γραμμῇ, τὸ δὲ νῦν τῷ χρόνῳ, ποσὰ δὲ ἡ γραμμὴ καὶ ὁ χρόνος, ποσὰ ἂν εἴη καὶ τὸ σημεῖον καὶ τὸ νῦν, εἰ μὴ ἄρα ὑπὸ τὸ ποσόν, καὶ ταῦτα ὡς ποσοῦ πέρατα. Ὑπὸ γὰρ τίνα ἂν ἄλλην εἴη κατηγορίαν, εἴπερ χρὴ πᾶν τὸ ἐν ὑποστάσει ὑπό τινα τῶν δέκα κατηγοριῶν ἀναχθῆναι; Καὶ εἰ ἐν παντὶ χρόνῳ ἐστὶ νῦν καὶ ἐν πάσῃ γραμμῇ σημεῖον, ὧν μεταξύ ἐστι γραμμὴ καὶ χρόνος, τούτων μεταξὺ ἂν εἴη σημεῖον καὶ τὸ νῦν, εἰ μὴ ἄρα δυνάμει καὶ οὐκ ἐνεργείᾳ ἐστὶν ἐν τῇ γραμμῇ στιγμὴ καὶ ἐν τῷ χρόνῳ τὸ νῦν, ἢ τὸ δυνάμει ὂν δύναται καὶ ἐνεργείᾳ γίνεσθαι. Ὁ δὲ Εὔδημος τῷ ἐπιχειρήματι οὕτως ἐχρήσατο· « εἰ γὰρ ἔστιν ἐφεξῆς, φησίν, τὰ ἀμερῆ, δεῖ πάντως εἶναί τι αὐτῶν μεταξὺ μὴ ὁμογενές, ὥστε στιγμὴ μὲν οὐκ ἂν εἴη, γραμμὴ δὲ ἢ (al. ὡς) κενὸν μεταξὺ στιγμῶν ἐν μήκει. Εἰ μὲν οὖν γραμμή, οὐκ ἔσται ἐκ τῶν στιγμῶν ἡ γραμμή· οὐ γὰρ ἐν αὐτῇ αἱ ἐφεξῆς στιγμαί. Εἰ δὲ κενόν, πλέον ἔσται τὸ κενὸν ἐν τοῖς συνεχέσι τῶν, ἐξ ὧν, τοῦτ' ἔστι τῶν ἐφεξῆς λεγομένων στιγμῶν, ἢ οὐδὲ ἔσται ὅλως μέγεθος. Ὥσπερ γὰρ ἁπτόμεναι δύο στιγμαὶ μῆκος οὐδὲν ποιοῦσιν, οὕτως οὐδὲ στιγμαὶ καὶ κενόν. » Μήποτε οὖν ὀρθῶς ἐννοῆσαι δοκεῖ τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ῥηθὲν ὁ Εὔδημος, ὅτι οὐκ ἀναιρεῖ ἁπλῶς τὸ ἐφεξῆς εἶναι στιγμὴν στιγμῇ ἢ τὸ νῦν τῷ νῦν, ἀλλὰ τὸ οὕτως εἶναι ἐφεξῆς, ὥστε ἐκ τούτων εἶναι τὸ μῆκος ἢ τὸν χρόνον. Εἰ γὰρ μεταξὺ τῶν στιγμῶν καὶ τῶν νῦν γραμμή ἐστι καὶ χρόνος, πῶς ἐκ τῶν ἐφεξῆς στιγμῶν εἴη ἂν συγκειμένη ἡ γραμμή, εἴπερ πέρατα μόνον αὐτῆς εἰσιν αἱ ἐφεξῆς στιγμαί; Ὁ δ' Ἀλέξανδρος καὶ οὕτως ἐπεχείρησε τῷ λόγῳ. Ὁμογενῆ, φησίν, τῶν σημείων τὴν γραμμὴν εἶπε καὶ τῶν νῦν τὸν χρόνον κατ' αὐτοὺς ἐκείνους, εἴγε ἕκαστον αὐτῶν ἐξ ἀμερῶν σύγκειται, ὡς αὐτός φησιν, ἡ μὲν γραμμὴ τῶν σημείων, ὁ δὲ χρόνος τῶν νῦν, ὥστε κατ' αὐτοὺς ἐκείνους οὐκ ἐφεξῆς τὰ σημεῖα, εἴγε τὸ ἐξ αὐτῶν γινόμενον κατ' αὐτοὺς μεταξύ ἐστιν αὐτῶν ὂν αὐτοῖς ὁμογενές. Καὶ ἔοικεν ὁ Ἀλέξανδρος πανταχοῦ τὸ ἐφεξῆς νομίζειν ἀναιρεῖν τὸν Ἀριστοτέλην, ἀλλὰ μὴ οὕτως ἐφεξῆς εἶναι, ὥστε ἐκ τούτων τὸ μῆκος εἶναι ἢ τὸν χρόνον, ὅπερ σαφῶς δι' αὐτῶν τῶν λέξεων ὁ Ἀριστοτέλης ἐσήμανεν.)

62. Φανερὸν δὲ καὶ ὅτι πᾶν συνεχὲς διαιρετὸν εἰς ἀεὶ διαιρετά· εἰ γὰρ εἰς ἀδιαίρετα, ἔσται ἀδιαίρετον ἀδιαιρέτου ἁπτόμενον· ἓν γὰρ τὸ ἔσχατον, καὶ ἅπτεται τῶν συνεχῶν. Τοῦ δ' αὐτοῦ λόγου καὶ μέγεθος καὶ χρόνον καὶ κίνησιν ἐξ ἀδιαιρέτων συγκεῖσθαι, καὶ διαιρεῖσθαι εἰς ἀδιαίρετα ἢ μηθέν.

(Aristoteles Phys. lib. VI cap. I. p. 231. b. 15. ed. Bekker. Simplicius fol. 217. b. προστίθησι δὲ καὶ τοιαύτας τινὰς ἐπιχειρήσεις ὁ Ἀλέξανδρος ἐκ τοῦ Εὐδήμου λαβών· « εἰ ἔστιν ἐξ ἀμερῶν μέγεθος, ἔσται γραμμὴ γραμμῆς στιγμῇ μείζων. Ἀλλ' εἰ τοῦτο, ἢ οὐ διαιρεθήσεται πᾶσα γραμμὴ δίχα, ἢ εἰ διαιρεθήσεται, καὶ ἡ ἐκ περισσῶν συγκειμένη διαιροῖτο ἄν. Οὕτω δ' ἂν εἴη καὶ τὸ σημεῖον διαιρούμενον. Ἔτι εἰ ὅλως γραμμὴ γραμμῆς σημείῳ μείζων, καὶ κύκλος ἂν

---

60. Librum autem nunc ad commentandum propositum ex ordine post quintum collocandum esse, declarat etiam Eudemus, hoc Aristotelis dictum conjungens cum iis, quæ quinto libro exposuit, nihil quod continuum sit ex individuis constare. Sed Andronicus quoque hos libros sic disponit.

61. At vero neque punctum a puncto proximum erit, neque nunc ipsum proxime sequetur nunc ipsum, ut ex illis longitudo, ex his tempus constet. Nam ea quidem proxima sive deinceps sunt, inter quæ non ejusdem generis quidquam est; inter puncta vero semper est linea et inter ipsa nunc tempus.

62. Patet autem et omne continuum in ea quæ semper dividua sunt dividi posse. Si enim in individua dividetur, individuum videlicet individuum tanget: continuorum enim ultimum unum est, et ea se tangunt ex

εἴη κύκλου, ὥστε ὁ μὲν ἐξ ἀρτίων, ὁ δὲ ἐκ περισσῶν. Ἢ οὖν τὸν ἐκ περισσῶν οὐ διαιρήσομεν εἰς ἡμικύκλια, ἢ τὸ σημεῖον δίχα διαιρήσομεν. » In eandem sententiam Themistius Eudemum secutus fol. 52. b. ἔτι εἰ μέγεθος ἐξ ἀμερῶν, καὶ γραμμὴν μείζω σημείῳ γραμμῆς δυνατὸν γενέσθαι. Ἀλλ' εἰ τοῦτο, δίχα διαιρεθήσεται τὸ σημεῖον. Εἰ γὰρ πᾶσα γραμμὴ δίχα διαιρετή, καὶ ἡ μείζων σημείῳ καὶ ἡ ἐλάττων. Ὅταν τοίνυν ἡ μείζων τέμνηται δίχα, καὶ τὸ σημεῖον δίχα τμηθήσεται, καὶ ὅλως ἡ ἐκ περισσῶν στιγμῶν συγκειμένη, καὶ κύκλος δ' ἂν εἴη τις ἐκ περισσῶν σημείων συγκείμενος. Πῶς οὖν οὗτος διαιρεθήσεται δίχα; Οἴχεται δὲ καὶ τὸ τῇ διαμέτρῳ δίχα τέμνεσθαι τὸν κύκλον, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ὅλως ἔσται διάμετρος· τὸ γὰρ κέντρον ἀμερὲς ὑποκείμενον τὴν δι' αὐτοῦ γραφομένην εὐθεῖαν οὐ παραδέχεται, ὥστε εἰς δύο γενέσθαι. Οὐκοῦν οὐδ' ἡμικύκλιον ἔσται, ἀλλὰ τὸ κέντρον ἀεὶ θατέρῳ τοῦ κύκλου προσνεμόμενον ἐν τῇ τομῇ μεῖζον ἐκεῖνο ποιήσει. Πολλὰ ἕτερα ἄν τις προσεπιλάβοι τὰ Ἀριστοτέλους ἐξεργάσασθαι φιλοτιμούμενος.)

63. Ἐπεὶ δὲ πᾶσα μὲν κίνησις ἐν χρόνῳ, καὶ ἐν ἅπαντι χρόνῳ δυνατὸν κινηθῆναι, πᾶν δὲ τὸ κινούμενον ἐνδέχεται καὶ θᾶττον κινεῖσθαι καὶ βραδύτερον, ἐν ἅπαντι χρόνῳ ἔσται τὸ θᾶττον κινεῖσθαι καὶ βραδύτερον.

(Aristoteles Phys. lib. VI. cap. 2 p. 232. b. 20. ed. Bekker. Simplicius fol. 220 (cf. Scholl. in Arist. p. 407 ed. Brandis.) καὶ ἀπορεῖ καλῶς ὁ Ἀλέξανδρος πῶς ἐπὶ τοῦ κυκλοφορητικοῦ σώματος ἀληθὲς ὁμαλῶς κινουμένου τὸ θᾶττον καὶ βραδύτερον κινεῖσθαι. Καὶ πρῶτον μὲν λύει μαλθακῶς, ὡς οἶμαι, λέγων· ἐφεξῆς δὲ λύει καλῶς δυνάμει λέγων, ὅτι ἡ κίνησις διάστημα ἔχει τὸ αὐτὸ τῷ μεγέθει, ἐφ' οὗ γίνεται. Τὸ οὖν διάστημα τῆς κινήσεως τῆς ἐπὶ τοῦ σταδίου ἢ ἐπὶ μιᾶς μοίρας τοῦ ζῳδιακοῦ γινομένης δύναται καὶ τὸ θᾶττον κινούμενον διανύσαι καὶ τὸ βραδύτερον, ἀλλὰ τὸ μὲν ἐν ἐλάττονι χρόνῳ, τὸ δὲ ἐν πλείονι. Καὶ παράγει καὶ τὸν Εὔδημον ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν Φυσικῶν οὕτως ἀποδεικνύντα τὸ εἰρημένον λέγει γὰρ καὶ αὐτός· « ἐπειδὴ τὸ κινούμενον πᾶν ἐν χρόνῳ, καὶ ἐν παντὶ χρόνῳ ἐστὶ κίνησις, κινήσει δὲ πάσῃ τάχος καὶ βραδυτὴς ἕπεται, μερίζεσθαι πάντα ἀνάγκη τὰ εἰρημένα· ἔστι γὰρ κατὰ τοῦ αὐτοῦ μεγέθους θᾶττόν τι καὶ βραδύτερον κινούμενον λαβεῖν, εἰ καὶ μὴ τὸ αὐτὸ ποτὲ μὲν θᾶττον, ποτὲ δὲ βραδύτερον οἷόν τε κινηθῆναι. »)

64. Ἀνάγκη δὲ καὶ τὸ νῦν τὸ μὴ καθ' ἕτερον, ἀλλὰ καθ' αὑτὸ καὶ πρῶτον λεγόμενον ἀδιαίρετον εἶναι, καὶ ἐν ἅπαντι τὸ τοιοῦτο χρόνῳ ἐνυπάρχειν. Ἔστι γὰρ ἔσχατόν τι τοῦ γεγονότος, οὗ ἐπὶ τάδε οὐθέν ἐστι τοῦ μέλλοντος, καὶ πάλιν τοῦ μέλλοντος, οὗ ἐπὶ τάδε οὐθέν ἐστι τοῦ γεγονότος, ὃ δὴ ἔφαμεν ἀμφοῖν εἶναι πέρας.

(Aristoteles Phys. lib. VI cap. 3 p. 233. b. 33. ed. Bekker. Simplicius fol. 223 (cf. Scholl. in Arist. p. 408. b. ed. Brandis. ὁ μὲν Ἀριστοτέλης ἐπὶ τάδε [περὶ] ἀμφοῖν εἰπών, καὶ τοῦ πέρατος καὶ τῆς ἀρχῆς, ἀσαφῆ τὸν λόγον ἐποίησεν· ὁ δὲ Εὔδημος οὐδέν φησιν ἐπὶ τάδε τοῦ πέρατος, οὐδ' ἐπέκεινα τῆς ἀρχῆς. Quum igitur Aristoteles ἐπὶ τάδε de utroque et de praeterito et de futuro tempore dixerit, Eudemus planius ἐπὶ τάδε de praeterito, ἐπέκεινα de futuro accepit.)

65. Κίνησις δέ ἐστι διαιρετὴ διχῶς, ἕνα μὲν τρόπον τῷ χρόνῳ, ἄλλον δὲ κατὰ τὰς τῶν μερῶν τοῦ κινουμένου κινήσεις. Ἔτι δ' εἰ μέν ἐστιν ἄλλη τοῦ ὅλου κίνησις, οἷον ἐφ' ἧς ΘΙ, ἀφαιρεθήσεται ἀπ' αὐτῆς ἡ ἑκατέρων τῶν μερῶν κίνησις· αὗται δ' ἴσαι ἔσονται ταῖς ΔΕ ΕΖ· μία γὰρ ἑνὸς κίνησις. Ὥστ' εἰ μὲν ὅλη διαιρεθήσεται ἡ ΘΙ εἰς τὰς τῶν μερῶν κινήσεις, ἴση ἔσται ἡ ΘΙ τῇ ΔΖ· εἰ δ' ἀπολείπει τι οἷον τὸ ΚΙ, αὕτη οὐδενὸς ἔσται κίνησις· οὔτε γὰρ τοῦ ὅλου οὔτε τῶν μερῶν διὰ τὸ μίαν εἶναι ἑνός, οὔτ' ἄλλου οὐθενός· ἡ γὰρ συνεχὴς κίνησίς ἐστι συνεχῶν τινων. Ὡσαύτως δὲ καὶ εἰ ὑπερβάλλει κατὰ τὴν διαίρεσιν, ὥστ' εἰ τοῦτο ἀδύνατον, ἀνάγκη τὴν αὐτὴν εἶναι καὶ ἴσην. Αὕτη μὲν οὖν ἡ διαίρεσις κατὰ τὰς τῶν μερῶν κινήσεις ἐστίν, καὶ ἀνάγκη παντὸς εἶναι τοῦ μεριστοῦ αὐτήν.

---

quibus continuum constat. Ejusdem autem rationis est magnitudinem et tempus et motum ex individuis conflata esse, et in individua dividi, aut nihil horum hanc conditionem subire.

63. Quoniam autem omnis quidem motus in tempore est, et omni tempore motus fieri potest, omne autem quod movetur, et celerius et tardius moveri potest, omni profecto tempore celerior tardiorque motus fieri potest.

64. At vero necesse est ipsum etiam nunc, quod per se primumque, non per aliud dicitur, individuum esse, atque omni ævo tale inesse. Est enim aliquid extremum præteriti temporis, cujus sub hæc tempora nihil futuri est: et rursus futuri, cujus sub illa tempora nihil est præteriti, quam rem utrorumque temporum finem esse diximus.

65. Motus autem duobus modis dividuus est, uno quidem modo tempore, altero vero secundum motus partium ejus quod movetur. Præterea si est totius motus alius, ut in quo THI, divellentur ab eo utrarumque partium motus, qui quidem æquales erunt motibus DE et EZ: unus enim unius est motus. Quamobrem si totus THI motus in motus partium dividetur, motus THI motui DZ erit æqualis. Sin autem supererit aliquid, ut KI, hic nullius erit motus, nimirum neque totius neque partium, quia motus unius est unus, neque cujusquam alius: continuus enim motus continuorum quorundam est motus. Sic etiam, si THI superat in divisione mo-

(**Aristoteles Phys. lib. VI cap. 4. p. 234. b. 21. 34 ed. Bekker. Simplicius fol. 227 (cf. Scholl. in Arist. p. 409. b. ed. Brandis.**) παντὸς δὲ τοῦ μεριστοῦ εἶπεν ἢ ἀντὶ τοῦ κινουμένου (ἔδειξε γὰρ ὅτι πᾶν τὸ κινούμενον μεριστόν ἐστιν), ἢ παντὸς τοῦ μεριστοῦ εἶπεν ἀντὶ τοῦ πάντων τῶν μορίων τοῦ κινουμένου· εἰ δὲ πάντων τῶν μορίων τοῦ κινουμένου ἐστὶν ἡ κίνησις, καὶ διαιροῖτο ἂν κατὰ τὰ μόρια τοῦ κινουμένου. Ὁ δὲ Εὔδημος καὶ οὕτως ἔδειξε τὸ προκείμενον· « εἰ γὰρ ἔστι τοῦ ὅλου κίνησις, ἔστι δὲ καὶ τῶν μορίων ἑκάστου, ἕτεραι δὲ αὗται καὶ μέρος ἑκάστη τῆς ὅλης, αἱ τῶν μορίων κινήσεις μόρια ἔσονται τῆς ὅλης, τοσοῦτον ἕκαστον, ὁποστημόριον καὶ αὐτὸ τοῦ κινουμένου ἐστίν, ὥστε εἰ τὰ τοῦ κινουμένου μόρια ἰσάζει τῷ ὅλῳ, καὶ αἱ κινήσεις αἱ τοῦ κινουμένου ἴσαι ἔσονται τῇ ὅλῃ. » Καὶ ἀπορίαν δέ τινα φαίνεσθαι περὶ τὰ εἰρημένα φησὶν ὁ Εὔδημος· « πῶς χρὴ λέγειν τὰ μόρια κινεῖσθαι· οὐ γάρ ἐστιν ἐνεργείᾳ, ἢ πάντα ἔσται τὰ μεριστὰ πολλὰ καὶ ἄπειρα, ἓν δὲ οὐθέν; εἰ δὴ δεῖ νοῆσαι τὰ μέρη, ἐπὶ μὲν ἀλλοιώσεως φαίνεταί πως ἐνδέχεσθαι τὸ λεχθέν· λευκαίνεται γὰρ καὶ σκέλος τῶν ἄλλων ἕκαστον, καὶ τούτων ἴδιαι φαίνονται αἱ ἀλλοιώσεις ἀριθμῷ· ἐνδέχεται γὰρ τὸ μὲν λευκαίνεσθαι, τὸ δὲ μὴ λευκαίνεσθαι, εἴδει δὲ ἔστωσαν αἱ αὐταί. Γίνεται οὖν καὶ ἡ πάντων τῇ τοῦ ὅλου ἡ αὐτή. Τί γὰρ διαφέρει τὴν ἑκάστου καθ' ἕκαστον εἰπεῖν ἢ ἁπάντων ἅμα; ἐπὶ δὲ τῶν φερομένων πῶς ἐροῦμεν ἕκαστον; ἕκαστον γὰρ τῶν μορίων ἴσην ἐνήνεκται καὶ τὸ πρῶτον ληφθὲν καὶ τὸ ἔσχατον καὶ ὁποιονοῦν. Ἀλλὰ δὴ τὰ μόρια ἄπειρα. Πότερον οὖν τὴν τοῦ ὅλου κίνησιν σταδιαίαν λεκτέον ἢ πολυστάδιον; Ἄπειρα γὰρ ἔσται στάδια τὸ ὅλον οὕτω γε διεληλυθός. Ἡ δὲ αὔξησις τῇ ἀλλοιώσει φαίνεται συμπαθεστέρα, ὥστε αἱ μὲν τούτων κινήσεις κατὰ τὰς τῶν μορίων κινήσεις συμμερισθήσονταί πως, περὶ δὲ τῆς κατὰ τόπον κινήσεως ἐπισκεπτέον. » Ταῦτα μὲν οὖν ὁ Εὔδημος αὐτοῖς ῥήμασιν ἀπορεῖ. Ῥητέον δὲ οἶμαι πρὸς αὐτὰ τὸ πρὸ ὀλίγου ῥηθέν, ὅτι κἂν μὴ καθ' αὑτὰ κινῆται κατὰ τόπον τὰ μέρη τοῦ συνεχοῦς, ἀλλ' ἔν γε τῷ ὅλῳ κινεῖται, καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἡ κίνησις καὶ τὸ μέγεθος διαιρετά, ἀλλ' οὐ διῃρημένα λέγεται· διῃρημένα γὰρ ἂν ἦν, εἰ ἕκαστον τῶν ὅλου μερῶν καθ' ἑαυτὸ ἐκινεῖτο.)

66. Ὅτι μὲν οὖν οὔτε τοῦ μεταβάλλοντος οὔτ' ἐν ᾧ μεταβάλλει χρόνῳ πρῶτον οὐθέν ἐστι, φανερὸν ἐκ τῶν εἰρημένων· αὐτὸ δὲ ὃ μεταβάλλει ἢ καθ' ὃ μεταβάλλει, οὐκέθ' ὁμοίως ἕξει. Τρία γάρ ἐστιν ἃ λέγεται κατὰ τὴν μεταβολήν, τό τε μεταβάλλον καὶ ἐν ᾧ καὶ εἰς ὃ μεταβάλλει, οἷον ὁ ἄνθρωπος καὶ ὁ χρόνος καὶ τὸ λευκόν. Ὁ μὲν οὖν ἄνθρωπος καὶ ὁ χρόνος διαιρετοί, περὶ δὲ τοῦ λευκοῦ ἄλλος λόγος. Πλὴν κατὰ συμβεβηκός γε πάντα διαιρετά· ᾧ γὰρ συμβέβηκε τὸ λευκὸν ἢ τὸ ποιόν, ἐκεῖνο διαιρετόν ἐστιν, ἐπεὶ ὅσα γε καθ' αὑτὰ λέγεται διαιρετὰ καὶ μὴ κατὰ συμβεβηκός, οὐδ' ἐν τούτοις ἔσται τὸ πρῶτον, οἷον ἐν τοῖς μεγέθεσιν. Ἔστω γὰρ τὸ ἐφ' ᾧ AB μέγεθος, κεκινήσθω δὲ ἐκ τοῦ B εἰς τὸ Γ πρῶτον. Οὐκοῦν εἰ μὲν ἀδιαίρετον ἔσται τὸ BΓ, ἀμερὲς ἀμεροῦς ἔσται ἐχόμενον· εἰ δὲ διαιρετόν, ἔσται τι τοῦ Γ πρότερον, εἰς ὃ μεταβέβληκεν, κἀκείνου πάλιν ἄλλο, καὶ ἀεὶ οὕτως διὰ τὸ μηδέποτε ὑπολείπειν τὴν διαίρεσιν. Ὥστ' οὐκ ἔσται πρῶτον, εἰς ὃ μεταβέβληκεν. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ ποσοῦ μεταβολῆς· καὶ γὰρ αὕτη ἐν συνεχεῖ ἐστιν. Φανερὸν οὖν ὅτι ἐν μόνῃ τῶν κινήσεων τῇ κατὰ τὸ ποιὸν ἐνδέχεται ἀδιαίρετον καθ' αὑτὸ εἶναι.

(**Aristoteles Phys. lib. VI cap. 5. p. 236. a. 35 ed. Bekker. Simplicius fol. 231 (cf. Scholl. in Arist. p. 411. a.**) δείξας ὅτι οὔτε τοῦ τόπου οὔτε τοῦ μεγέθους ἔστι τι πρῶτον λαβεῖν, διὰ τὸ συνεχῆ εἶναι καὶ διαιρετὰ εἰς ἀεὶ διαιρετά, ἐπήγαγεν ὅτι μόνων τῶν καθ' ἃ ἡ κίνησις τὸ ποιόν, καθ' αὑτὸ ἀδιαίρετον ἐνδέχεται εἶναι. Δῆλον δὲ ὅτι κατὰ συμβεβηκὸς καὶ τοῦτο διαιρετόν, κἂν ἀδιαίρετον δὲ ᾖ τῇ αὑτοῦ φύσει, οὐδὲ ἐν αὐτῷ ἔσται τι πρῶτον· τὸ γὰρ πρῶτον ἐν διαιρουμένῳ καὶ μέρη ἔχοντι. Ἀλλὰ καὶ καθ' ὃ τοῦ ὑποκειμένου, ᾧ συνδιαιρεῖται, οὐκ ἔστι τι πρῶτον, οὐδὲ αὐτοῦ τοῦ συνδιαιρουμένου εἴη ἄν τι πρῶτον. Συνδιαιρεῖται δὲ ἡ ἀλλοίωσις, εἰ μὴ ἀθρόα γίνοιτο ἡ μεταβολή, ἣν αὐτὸς ἠξίου γίνεσθαι ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ πρὸς Μέλισσον διαλεγόμενος, ὅτε ἔλεγεν

---

tum DZ. Itaque si hoc fieri non potest, eundem atque æqualem esse necesse est. Hæc igitur divisio partium motibus accommodata est, eamque cujuslibet rei separabilis esse necesse est.

66. Patet igitur ex his quæ dicta sunt, neque ejus quod mutatur, neque temporis quo mutatur, primum quidquam esse. Illud autem quod mutatur, aut id secundum quod mutatur, non amplius simili modo se habebit. Tria enim esse dicuntur in mutatione, id quod mutatur, et id quo mutatur, et id in quod mutatur, ut homo, tempus et album. Homo igitur et tempus dividua sunt, sed albi alia est ratio. Atqui per accidens omnia dividua sunt: cui enim album vel qualitas accidit, id dividuum est; quoniam ne in iis quidem erit primum, quæ per se et non per accidens dicuntur dividua, quales sunt magnitudines ipsæ. Sit enim, in quo inveniatur AB magnitudo, eaque primum ex B in G moveatur. Ergo si individuum sit illud B G, insecabile cum insecabili cohærebit; sin autem dividuum, erit aliquid ipso G prius, in quod est mutatum, et illo rursus aliud prius, et sic semper, propterea quod nunquam deficit divisio. Itaque non erit quidquam primum, in quod mutatum sit. Similiter res sese habet et in quantitatis mutatione; etenim hæc in continuo est. Liquet igitur in solo qualitatis motu per se individuum esse posse.

« ὥσπερ οὐκ ἀθρόας μεταβολῆς οὔσης. » Ὁ μέντοι Εὔδημος εὐλαβέστερον περὶ τούτου διετάξατο ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν Φυσικῶν γράφων οὕτως· « τὰ δὲ ἀλλοιούμενα πῶς χρὴ λαμβάνειν μεταβάλλοντα; εἰ μὲν γὰρ ᾗ ποσὸν τὸ σῶμα ἀλλοιοῦται, καὶ μὴ πᾶν ἅμα θερμαίνεται καὶ ξηραίνεται, ἐν τούτοις ἔσται τὸ πρῶτον· εἰ δέ πως ἄλλως πάσχουσιν, ἄλλος λόγος. Caeterum verba ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ referuntur ad Arist. Phys. lib. I, cap. 3 p. 186. a. 15 ed. Bekker. ubi legitur ὥσπερ οὐκ ἀθρόας μεταβολῆς γινομένης, non, ut Simplicius habet, οὔσης.)

67. Ἐπεὶ δὲ τὸ μεταβάλλον ἅπαν ἐν χρόνῳ μεταβάλλει, λέγεται δ' ἐν χρόνῳ μεταβάλλειν, καὶ ὡς ἐν πρώτῳ καὶ ὡς καθ' ἕτερον, οἷον ἐν τῷ ἐνιαυτῷ ὅτι ἐν τῇ ἡμέρᾳ μεταβάλλει, ἐν ᾧ πρώτῳ χρόνῳ μεταβάλλει τὸ μεταβάλλον, ἐν ὁτῳοῦν ἀνάγκη τούτου μεταβάλλειν. Δῆλον μὲν οὖν καὶ ἐκ τοῦ ὁρισμοῦ (τὸ γὰρ πρῶτον οὕτως ἐλέγομεν), οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶνδε φανερόν. Ἔστω γὰρ ἐν ᾧ πρώτῳ κινεῖται τὸ κινούμενον ἐφ' οὗ ΧΡ καὶ διῃρήσθω κατὰ τὸ Κ. Πᾶς γὰρ χρόνος διαιρετός. Ἐν δὴ τῷ ΧΚ χρόνῳ ἤτοι κινεῖται ἢ οὐ κινεῖται, καὶ πάλιν ἐν τῷ ΚΡ ὡσαύτως. Εἰ μὲν οὖν ἐν μηδετέρῳ κινεῖται, ἠρεμοίη ἂν ἐν τῷ παντί· κινεῖσθαι γὰρ ἐν μηθενὶ τῶν τούτου κινούμενον ἀδύνατον. Εἰ δ' ἐν θατέρῳ μόνῳ κινεῖται, οὐκ ἂν ἐν πρώτῳ κινοῖτο τῷ ΧΡ· καθ' ἕτερον γὰρ ἡ κίνησις. Ἀνάγκη ἄρα ἐν ὁτῳοῦν τοῦ ΧΡ κεκινῆσθαι.

(Aristoteles Phys. lib. VI. cap. 6 p. 236. b. 19 ed. Bekker. Simplicius fol. 231. b. ἐπειδὴ δὲ ἀναγκαῖόν ἐστι τὸ πρόβλημα, οὐδὲν ἄτοπον, οἶμαι, καὶ τὰ τῷ Εὐδήμῳ περὶ τούτου γεγραμμένα παραθέσθαι, πάντων μᾶλλον τῶν ἐξηγητῶν τὴν τοῦ Ἀριστοτέλους γνώμην ἐπισταμένῳ. Γράφει δὲ ὁ Εὔδημος ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν Φυσικῶν ταῦτα· « πῶς ἔσται τὸ πρῶτον, ἐν ᾧ μετέβαλλεν; ἐν ᾧ μὲν γὰρ ἐπετελέσθη, ἔστι· πέρας γὰρ ἐν τούτῳ. Τὸ δὲ τέλος ἢ τὸ πρῶτον πλεοναχῶς λέγεται, ἕνα μὲν τρόπον ἐν ᾧ ἀτόμῳ. Τοῦτο δὲ ἐπὶ μὲν τοῦ μεταβεβληκέναι ἐστίν, ἐπειδὴ ἔστι μεταβεβληκέναι ἐν ἀτόμῳ· ἐπὶ δὲ τοῦ ἠρεμεῖν καὶ μεταβάλλειν οὐκ ἔστιν, ἐπειδὴ οὔτε κινεῖται, οὔτε ἠρεμεῖ ἐν ἀτόμῳ. Ἐν ᾧ δὲ πρώτῳ κινεῖται, ἔστιν ὥσπερ εἴρηται. Οὐ μὴν ἔν τινι, ἀλλ' ὁμοίως ἐν παντί· λέγομεν γὰρ ὅτι ἐν τῷ μηνὶ τῷ Ὀλυμπικῷ ἐξέλιπεν ὁ ἥλιος, ὅτι τῇ νουμηνίᾳ, καὶ τῇ νουμηνίᾳ δέ, ὅτι ἔν τινι μορίῳ ταύτης, ἐν τῷδε δὲ τῷ μορίῳ οὐκέτι οὔτε ἐν ἄλλῳ, ἀλλ' ὅτι ἐν ὁτῳοῦν τούτου. Ἀλλὰ τοῦτο μεριστόν, ὥστε πρότερον ἐν τῷ προτέρῳ. Πρότερον γὰρ τὸ μέρος ἐν τῷ μέρει. Ἀλλ' ἡ ὅλη ἐν τῷ ὅλῳ χρόνῳ, ὥστε ἐν τούτῳ πρώτῳ ἐξέλιπεν ὡς ἐν ὅλῳ χρόνῳ. Χρόνος μὲν οὖν οὐκ ἔστι πρῶτος, ἐπειδὴ πᾶς μεριστός. Ἐν ᾧ δὲ πρώτῳ ἐκινεῖτο ἢ ἄλλο τι ἔπασχεν, ἔστιν, ἐπειδὴ ἐν [ὅλῳ] χρόνῳ τὰ τοιαῦτά ἐστι, καὶ ἔν τινι οὕτως, ὥστε ἐν ὁτῳοῦν γίνεσθαι αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ λέγει τὸ ἐν πρώτῳ. »)

68. Τέταρτος δὲ ὁ περὶ τῶν ἐν τῷ σταδίῳ κινουμένων ἐξ ἐναντίας ἴσων ὄγκων παρ' ἴσους, τῶν μὲν ἀπὸ τέλους τοῦ σταδίου, τῶν δ' ἀπὸ μέσου, ἴσῳ τάχει, ἐν ᾧ συμβαίνειν οἴεται ἴσον εἶναι χρόνον τῷ διπλασίῳ τὸν ἥμισυν. Ἔστι δὲ ὁ παραλογισμὸς ἐν τῷ τὸ μὲν παρὰ κινούμενον τὸ δὲ παρ' ἠρεμοῦν τὸ ἴσον μέγεθος ἀξιοῦν τῷ ἴσῳ τάχει τὸν ἴσον φέρεσθαι χρόνον· τοῦτο δ' ἐστὶ ψεῦδος. Οἷον ἔστωσαν οἱ ἑστῶτες ἴσοι ὄγκοι ἐφ' ὧν τὰ ΑΑ, οἱ δ' ἐφ' ὧν τὰ ΒΒ ἀρχόμενοι ἀπὸ τοῦ μέσου τῶν Α, ἴσοι τὸν ἀριθμὸν τούτοις ὄντες καὶ τὸ μέγεθος, οἱ δ' ἐφ' ὧν τὰ ΓΓ ἀπὸ τοῦ ἐσχάτου, ἴσοι τὸν ἀριθμὸν ὄντες τούτοις καὶ τὸ μέγεθος, καὶ ἰσοτα-

---

67. Quum autem omne quod mutatur in tempore mutetur, mutari vero in tempore dicatur, et ut in primo et ut per aliud, quo pacto in anno mutari dicitur, quia in die mutatur : id sane quod mutatur, in quacunque ejus temporis parte mutari, in quo primo mutatur, necesse est. Id ita esse, patet quidem et ex definitione ipsius primi (sic enim ipsum antea definiebamus), patebit autem et ex his, quæ deinceps dicemus. Sit enim tempus in quo primo moveatur id quod movetur, in quo C H R, ac dividatur in K. Omne enim tempus dividuum est. In tempore igitur C H K aut movetur aut non movetur : et rursus in tempore K R eodem modo. Si igitur neutra in parte movetur, in toto quiescit : quippe fieri non potest, ut moveatur, si in nulla ejus parte movetur. Si vero in altera tantum movetur, non in C H R tempore primo movetur ; per aliud enim in eo movetur. Ergo in quacunque parte temporis C H R moveatur necesse est.

68. Quarta est de molibus æqualibus juxta æquales contrario motu stadium currentibus, quarum aliæ a calce stadii, aliæ a medio stadio pari celeritate moventur : ubi fieri putat, ut duplo tempori dimidium sit æquale. Rationis autem fallacia in hoc versatur, quod utrumque corpus quorum alterum juxta rem procedentem, alterum juxta quiescentem currit, æquale spatium pari celeritate æquali tempore transire censet. Hoc autem falsum est. Sint quiescentes quidem æquales moles, A A, aliæ vero B B super has moveantur, incipientes a medio molium A, numero et magnitudine æquales; item G G numero et magnitudine his æquales et æque celeres ac B B super illas, incipientes a prima, quæ est in medio ipsarum A, motu contrario moveantur. Accidit igitur, ut prima B et G moles simul in extremis sit, dum juxta se invicem moventur; et ut G quidem universas B moles, B vero dimidium ipsarum A pervaserit. Quo fit, ut sit dimidium tempus : utraque enim tempore æquali molium unamquamque transiit. Simul autem accidit, ut B omnes moles G transierit. Prima enim G et B moles in contrariis sunt extremis, tanto temporis spatio per unamquamque B

χεῖς τοῖς Β. Συμβαίνει δὴ τὸ πρῶτον Β ἅμα ἐπὶ τῷ ἐσχάτῳ εἶναι καὶ τὸ πρῶτον Γ, παρ' ἄλληλα κινουμένων. Συμβαίνει δὴ τὸ Γ παρὰ πάντα τὰ Β διεξεληλυθέναι, τὰ δὲ Β παρὰ τὰ ἡμίση· ὥστε ἥμισυν εἶναι τὸν χρόνον· ἴσον γὰρ ἑκάτερόν ἐστι παρ' ἕκαστον. Ἅμα δὲ συμβαίνει τὰ Β παρὰ πάντα τὰ Γ παρεληλυθέναι· ἅμα γὰρ ἔσται τὸ πρῶτον Γ καὶ τὸ πρῶτον Β ἐπὶ τοῖς ἐναντίοις ἐσχάτοις, ἴσον χρόνον παρ' ἕκαστον γινόμενον τῶν Β ὅσονπερ τῶν Α, ὥς φησι, διὰ τὸ ἀμφότερα ἴσον χρόνον παρὰ τὰ Α γίγνεσθαι. Ὁ μὲν οὖν λόγος οὗτός ἐστιν, συμβαίνει δὲ παρὰ τὸ εἰρημένον ψεῦδος.

(Aristoteles Phys. lib. VI. cap. 9, p. 239 b. 33 ed. Bekker. Simplicius fol. 247. b. (cf. Scholl. in Aristot. pag. 413 seqq. ed. Brandis. et Phil. Græc. Fragm. vol. I. p. 267 seq. ubi integrum locum attuli) καὶ ὁ τέταρτος τῶν περὶ κινήσεως τοῦ Ζήνωνος λόγων, εἰς ἀδύνατον ἀπάγων καὶ οὗτος τὸ εἶναι κίνησιν, τοιοῦτός τις ἦν. Τούτων προληφθέντων στάδιον ὑποτίθεται, ἐφ' οὗ τὸ ΔΕ καὶ τέσσαρα μεγέθη ἢ ὁσαοῦν ἄρτια μόνον, ὥστε ἔχειν ἡμίση, ἰσόογκα, ὡς δὲ ὁ Εὔδημός φησιν, κύβους. Ὁ μὲν οὖν λόγος τοιοῦτός ἐστιν, εὐηθέστατος ὤν, ὥς φησιν Εὔδημος, διὰ τὸ προφανῆ τὸν παραλογισμὸν ἔχειν, εἴπερ ἀξιοῖ τὰ ἴσα καὶ ἰσοταχῆ, ἐὰν τὸ μὲν παρὰ κινούμενον κινῆται, τὸ δὲ παρὰ τὸ ἠρεμοῦν, τὸ ἴσον διάστημα ἐν ἴσῳ χρόνῳ κινεῖσθαι, ὅπερ ἐστὶν ἐναργῶς ἄτοπον· τὰ γὰρ ἀντικινούμενα ἀλλήλοις ἰσοταχῆ διπλασίαν ἀφίσταται διάστασιν ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ, ἐν ᾧ τὸ παρ' ἠρεμοῦν κινούμενον τὸ ἥμισυ διΐσταται, κἂν ἰσοταχὲς ἐκείνοις ᾖ.)

69. Πάλιν ἐπὶ τοῦ κύκλου καὶ ἐπὶ τῆς σφαίρας, καὶ ὅλως τῶν ἐν αὐτοῖς κινουμένων, ὅτι συμβήσεται αὐτὰ ἠρεμεῖν. Ἐν γὰρ τῷ αὐτῷ τόπῳ χρόνον τινὰ ἔσται καὶ αὐτὰ καὶ τὰ μέρη, ὥστ' ἠρεμήσει ἅμα καὶ κινήσεται. Πρῶτον μὲν γὰρ τὰ μέρη οὐκ ἔστιν ἐν τῷ αὐτῷ οὐθένα χρόνον, εἶτα καὶ τὸ ὅλον μεταβάλλει ἀεὶ εἰς ἕτερον· οὐ γὰρ ἡ αὐτή ἐστιν ἡ ἀπὸ τοῦ Α λαμβανομένη περιφέρεια καὶ ἡ ἀπὸ τοῦ Β καὶ τοῦ Γ καὶ τῶν ἄλλων ἑκάστου σημείων, πλὴν ὡς ὁ μουσικὸς ἄνθρωπος καὶ ἄνθρωπος, ὅτι συμβέβηκεν. Ὥστε μεταβάλλει ἀεὶ ἡ ἑτέρα εἰς τὴν ἑτέραν, καὶ οὐδέποτε ἠρεμήσει. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἐπὶ τῆς σφαίρας καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τῶν ἐν αὐτοῖς κινουμένων.

(Aristoteles Phys. lib. VI, cap 9. p. 240. a. 29 ed. Bekker. Simplicius fol. 238. b. (cf. Scholl. in Aristot. p. 414. b. ed. Brandis.) ὅτι μὲν ἔτι πρὸς λόγον ἐνίσταταί τινα τῶν ἀναιρούντων τὴν κίνησιν, δῆλον ἐκ τοῦ καὶ τὸ πρὸ τούτου ἐπιχείρημα ὡς ἀκόλουθον τοῖς πρὸς τὸν Ζήνωνα εἰρημένοις, οὕτως ἄρξασθαι· « οὐδὲ δὴ κατὰ τὴν ἐν ἀντιφάσει μεταβολὴν οὐδὲν ἡμῖν ἔτι ἔσται ἀδύνατον πρὸς τὸ εἶναι κίνησιν. » Δῆλον οὖν ὅτι καὶ νῦν ὡς περὶ αὐτοῦ λέγων πάλιν φησὶν ἐπὶ τοῦ κύκλου καὶ τῆς σφαίρας καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς κινουμένων, ὅτι συμβήσεται αὐτὰ ἠρεμεῖν, ὡς οἴονται οἱ σοφιζόμενοι· οὐδὲ τοῦτο ἀδύνατόν τι ἐπάγει τῷ εἶναι κίνησιν. Καὶ ὁ Ἀσπάσιος δὲ τοῦτον ἔχει τὸν σκοπὸν καὶ τοῦτόν φησι τὸν λόγον, καὶ πρὸ αὐτοῦ ὁ Εὔδημος. Ὁ μέντοι Ἀλέξανδρος νομίζει τὸ νῦν λεγόμενον πρὸς τοὺς ἀναιροῦντας τὸν ὑποτεθέντα ὑπ' αὐτοῦ ὁρισμὸν τῆς ἠρεμίας λέγεσθαι· ἐπειδὴ γὰρ ἠρεμεῖν εἶπε τὸ ἐν ταὐτῷ χρόνον τινὰ ὄν, καὶ αὐτὸ καὶ τὰ μέρη, δείκνυσιν ὅτι οὐδὲ τοῦτο ἀναιρεῖται διὰ τῶν ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ κινουμένων, ὡς οἴονταί τινες. Τοιαῦτα δέ ἐστι τὰ περιφερόμενα, ἃ δοκεῖ ἐν τῷ αὐτῷ εἶναι χρόνον τινὰ καὶ αὐτὰ καὶ τὰ μέρη καίτοι κινούμενα. Δείκνυσιν οὖν, φησίν, ὅτι οὐχ ὑποπίπτει ταῦτα τῷ τῆς ἠρεμίας ὁρισμῷ. Καὶ ὅτι μὲν τοῦτο δείκνυσι, δῆλον· δείκνυσι δὲ αὐτὸ οὐ τὸν τῆς ἠρεμίας ὁρισμὸν βεβαιούμενος, ἀλλὰ τὸ μηδὲ ἐκ ταύτης τῆς ἀπορίας ἀναιρεῖσθαι τὴν κίνησιν. Ἐῴκει δὲ τοιαύτη τις εἶναι ἡ ἀπορία. Δείξας δὲ ἐπὶ τοῦ κύκλου τὸ μήτε τὸ ὅλον μήτε τὰ μέρη ἠρεμεῖν, μηδὲ γὰρ ἐν τῷ αὐτῷ μένειν, τὸν αὐτὸν λόγον φησὶν ἔσεσθαι καὶ ἐπὶ τῆς σφαίρας καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τῶν ἐν αὐτοῖς κινουμένων καὶ μὴ ἐξισταμένων τοῦ ἑαυτῶν τόπου, οἷοι καὶ οἱ στρόμβοι εἰσί, καὶ εἴ τι ἄλλο περιδινεῖται. Ἰστέον δὲ ὅτι τοῦ Ἀριστοτέλους εἰπόντος μὴ τὴν αὐτὴν εἶναι περιφέρειαν πρῶτον τὴν ἀπὸ τοῦ Α λαμβανομένην τῇ ἀπὸ τοῦ Β, ὁ φιλαλήθης Εὔδημος πότερόν φησι τὴν αὐτὴν φατέον εἶναι περιφέρειαν τὴν ὅλην ὁποθενοῦν ἀρξαμένην ἢ ἑτέραν ἔχει ζήτησιν.)

70. Ἰστέον δὲ ὅτι τῶν ἐν τῷ ἑβδόμῳ τούτῳ βιβλίῳ κειμένων προβλημάτων τὰ κυριώτερα καὶ πρὸς τὴν προχειμένην πραγματείαν οἰκειότερα ἐν τῷ μετὰ τοῦτο βιβλίῳ τῷ τελευταίῳ τῆς ὅλης πραγματείας κεῖται μετὰ ἀποδείξεων ἀσφαλεστέρων. Διὸ καὶ παρέλκειν ἔδοξέ τισι τοῦτο τὸ βιβλίον ἐν τῇ πραγμα-

---

molium mota, quanto singulas moles A transiit, ut dicit, propterea quod utraque æquali tempore per A moles est mota. Ratio igitur hæc est. Accidit autem ob id quod diximus, ut fallacia sit.

69. In circulo rursus ac sphæra, et in iis omnino quæ in se ipsis moventur, quia eveniet, ut ipsa quiescant. Namque eodem loco aliquamdiu et ipsa et partes erunt. Quamobrem quiescent simul et movebuntur. Primum enim partes nunquam eodem loco sunt, deinde totum etiam semper in aliud transit: non enim eadem circumferentia est, quæ ab A et B et G cæterorumque quolibet puncto sumitur, nisi ut musicus homo etiam homo est, quia id accidit. Itaque in aliam alia semper mutatur, neque unquam quiescet. Eodem autem modo et in sphæra cæterisque quæ in se ipsis moventur.

70. Sciendum vero est, præcipuas quæstiones in septimo hoc libro propositas et ad præsentem disputationem in primis accommodatas eo qui hunc sequitur libro,

τείᾳ, μαλθακωτέραις ἢ ὥς φησιν Ἀλέξανδρος λογικωτέραις ταῖς ἀποδείξεσι χρώμενον. Καὶ ὅ γε Εὔδημος μέχρι τοῦδε τοῖς ὅλης σχεδὸν τῆς πραγματείας κεφαλαίοις ἀκολουθήσας, τοῦτο παρελθὼν ὡς περιττόν, ἐπὶ τὰ ἐν τῷ τελευταίῳ βιβλίῳ κεφάλαια μετῆλθε. Καὶ ὁ Θεμίστιος δὲ τὴν ὅλην πραγματείαν παραφράζων ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ γενόμενος πολλὰ τῶν ἐν αὐτῷ κεφαλαίων κατενωτίσατο.

(Simplicius praefat. lib. VII fol. 242; cf. Scholl. in Arist. pag. 416. b. ed. Brandis.)

71. Εἰ δὴ ταῦτ' ἀδύνατα, δῆλον ὡς ἔστιν ἀΐδιος κίνησις, ἀλλ' οὐχ ὁτὲ μὲν ἦν, ὁτὲ δ' οὔ. Καὶ γὰρ ἔοικε τὸ οὕτω λέγειν πλάσματι μᾶλλον. Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ λέγειν, ὅτι πέφυκεν οὕτως καὶ ταύτην δεῖ νομίζειν εἶναι ἀρχήν, ὅπερ ἔοικεν Ἐμπεδοκλῆς ἂν εἰπεῖν, ὡς τὸ κρατεῖν καὶ κινεῖν ἐν μέρει τὴν φιλίαν καὶ τὸ νεῖκος ὑπάρχει τοῖς πράγμασιν ἐξ ἀνάγκης, ἠρεμεῖν δὲ τὸν μεταξὺ χρόνον. Τάχα δὲ καὶ οἱ μίαν ἀρχὴν ποιοῦντες, ὥσπερ Ἀναξαγόρας, οὕτως ἂν εἴποιεν.

(Aristoteles Phys. lib. VIII cap. 1. p. 252, a. 3 ed. Bekker. Simplicius fol. 272. b. πλάσματι ἐοικέναι εἰπὼν τὸ λέγειν, ὅτι ὁτὲ μὲν ἦν κίνησις, ὁτὲ δὲ οὔ, διὰ τὸ μὴ ἔχειν αἰτίαν ἀποδοῦναι τούτου, ἐφεξῆς φησιν, ὅτι καὶ τὸ λέγειν ὅτι πέφυκεν οὕτω, καὶ ταύτην ὡς ἀρχὴν καὶ αἰτίαν ἀποδιδόναι ὁμοίως πλασματῶδές ἐστιν. Τοῦτο δὲ ἔοικεν Ἐμπεδοκλῆς ἂν εἰπεῖν ὅτε λέγει ὅτι τὸ κρατεῖν καὶ κινεῖν ἐν μέρει τὴν φιλίαν καὶ τὸ νεῖκος ἐξ ἀνάγκης ὑπάρχει τοῖς πράγμασιν. Εἰ δὲ καὶ τοῦτο, καὶ τὸ ἠρεμεῖν ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ· τῶν γὰρ ἐναντίων κινήσεων ἠρεμία μεταξύ ἐστι. Εὔδημος δὲ τὴν ἀκινησίαν ἐν τῇ τῆς φιλίας ἐπικρατείᾳ κατὰ τὸν σφαῖρον ἐκδέχεται, ἐπειδὰν ἅπαντα συγκριθῇ « ἔνθ' οὔτ' ἠελίοιο διείδεται ὠκέα γυῖα, » ἀλλ', ὥς φησιν « οὕτως ἁρμονίης πυκινῷ κρύφα ἐστήρικται σφαῖρος κυκλοτερὴς μονιῇ περιγηθέϊ αἰών. » Ἀρξαμένου δὲ πάλιν τοῦ νείκους ἐπικρατεῖν, τότε πάλιν κίνησις ἐν τῷ σφαίρῳ γίνεται· « πάντα γὰρ ἑξείης πελεμίζετο γυῖα θεοῖο. » (Vide Empedocl. vs. 169-180 in Phil. Græc. vol. 1 p. 5 et 41 seq.) Ὁ δὲ Εὔδημος μέμφεται τῷ Ἀναξαγόρᾳ, οὐ μόνον ὅτι μὴ πρότερον οὖσαν ἄρξασθαί ποτε λέγει τὴν κίνησιν, ἀλλ' ὅτι καὶ περὶ τοῦ διαμένειν ἢ λήξειν ποτὲ παρέλιπεν εἰπεῖν, καίπερ οὐκ ὄντος φανεροῦ· « τί γὰρ κωλύει, φησί, δόξαι ποτὲ τῷ νῷ στῆσαι πάντα τὰ χρήματα, καθάπερ ἐκεῖνος εἶπε κινῆσαι. » Καὶ τοῦτο δὲ αἰτιᾶται τοῦ Ἀναξαγόρου ὁ Εὔδημος. « Πῶς ἐνδέχεται στέρησίν τινα προτέραν εἶναι τῆς ἀντικειμένης ἕξεως; εἰ οὖν ἡ ἐρημία στέρησις κινήσεώς ἐστιν, οὐκ ἂν εἴη πρὸ τῆς κινήσεως. » At de eadem re ipse Aristoteles Phys. lib. VIII cap. 1. p. 251. a 16. οὐκοῦν καὶ ταῦτα ἀναγκαῖον ἢ γενέσθαι ποτὲ οὐκ ὄντα ἢ ἀΐδια εἶναι. Εἰ μὲν τοίνυν ἐγένετο τῶν κινητῶν ἕκαστον, ἀναγκαῖον πρότερον τῆς ληφθείσης ἄλλην γενέσθαι μεταβολὴν καὶ κίνησιν, καθ' ἣν ἐγένετο τὸ δυνατὸν κινηθῆναι, ἢ κινῆσαι. Εἰ δ' ὄντα προϋπῆρχεν ἀεὶ κινήσεως μὴ οὔσης, ἄλογον μὲν φαίνεται καὶ αὐτόθεν ἐπιστήσασιν, οὐ μὴν ἀλλὰ μᾶλλον ἔτι προϊοῦσι τοῦτο συμβαίνειν ἀναγκαῖον. Εἰ γὰρ τῶν μὲν κινητῶν ὄντων τῶν δὲ κινητικῶν ὁτὲ μὲν ἔσται τι πρῶτον κινοῦν, τὸ δὲ κινούμενον, ὁτὲ δ' οὐθέν, ἀλλ' ἠρεμεῖ, ἀναγκαῖον τοῦτο μεταβάλλειν πρότερον· ἦν γάρ τι αἴτιον τῆς ἠρεμίας· ἡ γὰρ ἠρέμησις στέρησις τῆς κινήσεως. Ὥστε πρὸ τῆς πρώτης μεταβολῆς ἔσται μεταβολὴ προτέρα.)

72. Ὥστε τὸ φάναι συνεχῶς ἀλλοιοῦσθαι λίαν ἐστὶ τοῖς φανεροῖς ἀμφισβητεῖν. Εἰς τοὐναντίον γὰρ ἡ ἀλλοίωσις, ὁ δὲ λίθος οὔτε σκληρότερος γίνεται οὔτε μαλακώτερος. Κατά τε τὸ φέρεσθαι θαυμαστὸν εἰ λέληθεν ὁ λίθος κάτω φερόμενος ἢ μένων ἐπὶ τῆς γῆς.

(Aristoteles Phys. lib. VIII cap. 3 p. 253 b. 28 ed. Bekker. Simplicius fol. 277 (cf. Scholl. in Aristot. p. 430. a. ed. Brandis.) ὅτι δὲ μή ἐστι συνεχὴς ἡ κατὰ τὴν ἀλλοίωσιν κίνησις, δείκνυσι καὶ ἐκ τῆς ἐναργείας. Ὁ γὰρ λίθος ἐν πολλῷ χρόνῳ οὔτε σκληρότερος γίνεται οὔτε μαλακώτερος ἀλλ' οὐδὲ ἑκάστης ἡμέρας ἀπορρεῖ τι αὐτοῦ, ὥς φησιν Εὔδημος. Ἐν πολλοῖς γὰρ ἔτεσι πλείων ἔσται ἡ ἀπόρροια τοῦ σώματος, ἀφ' οὗ ἀπορρεῖ, καίτοι διαμένοντα, φησί, φαίνεται πολλὰ καὶ σμικρὰ παμπλήθη χρόνον ἄψαυστα κείμενα.)

---

id est, totius tractatus ultimo allatis certioribus argumentis institutas contineri. Quamobrem etiam nonnullis hic liber in rerum tractatione supervacaneus esse visus est, utpote qui infirmioribus vel, ut Alexander ait, subtilioribus rationibus nitatur. Quid? quod Eudemus quoque hactenus universæ propemodum expositionis capita intellectu consecutus, omisso hoc tanquam supervacaneo, ad ultimi libri capita transiit. Sed Themistius quoque totius tractatus interpres, qui singula latius perscribit, postquam ad hunc librum pervenit multa ejus capita neglexit.

71. Quodsi hæc fieri non possunt, apparet motum perpetuum esse, et non, modo esse, modo non esse. Etenim ita dicere potius simile est commento; pariterque dicere, sic esse natura comparatum, atque hoc oportere principium esse putare, quod quidem Empedocles dixisse videtur, rebus videlicet contingere necessario, ut per vices concordia et discordia vincant easque moveant, medio autem tempore quiescant. Forsitan etiam qui unum principium faciunt, ut Anaxagoras, ita dixerint.

72. Quamobrem dicere, se continenter transfigurari, est rebus admodum perspicuis obsistere. Transfiguratio enim in contrarium transitio est: at lapis neque durior fit, neque mollior. Quod autem ferri perhibetur lapis, mirandum est, si clam deorsum fertur aut in terra manet.

73. Ὥστε φανερόν, ὅτι ἀδύνατον ὁμοίως τὸ πάντα ἠρεμεῖν καὶ τὸ πάντα κινεῖσθαι συνεχῶς, τῷ τὰ μὲν ἀεὶ κινεῖσθαι τὰ δ' ἠρεμεῖν ἀεί. Λοιπὸν οὖν θεωρῆσαι πότερον πάντα τοιαῦτα οἷα κινεῖσθαι καὶ ἠρεμεῖν, ἢ ἔνια μὲν οὕτως, ἔνια δ' ἀεὶ ἠρεμεῖ, ἔνια δ' ἀεὶ κινεῖται· τοῦτο γὰρ δεικτέον ἡμῖν.

(Aristoteles Phys. lib. VIII cap. 3. p. 254. b. 1. ed. Bekker. Simplicius fol. 276. χρὴ δὲ ἐφιστάνειν, ὅτι καὶ ἄλλα δύο τμήματα ἦν ἐκ τῆς διαιρέσεως ἀναφαίνεσθαι, διχῇ τέμνοντα τὰ ὄντα, τῶν μὲν ἐπαμφοτεριζόντων καὶ ποτὲ μὲν κινουμένων ποτὲ δὲ ἠρεμούντων, τῶν δὲ λοιπῶν ἢ ἀεὶ κινουμένων ἢ ἀεὶ ἠρεμούντων. Καὶ ὅ γε Εὔδημος παραφράζων σχεδὸν καὶ αὐτὸς τὰ Ἀριστοτέλους τίθησι καὶ ταῦτα τὰ τμήματα συντόμως λέγων· « ἢ πάντα ἐπαμφοτερίζει ἤ τινα αὐτῶν, τὰ δὲ λοιπὰ κινεῖται ἢ ἠρεμεῖ. » Res ita se habet. Tria commemorat Aristoteles philosophorum dogmata. Etenim aut omnia semper quiescunt, quæ Parmenidis et Melissi opinio fuit; aut omnia semper moventur, ut Heraclito placuit; aut alia moventur, alia quiescunt. Postremum vero hoc triplex est. Nimirum aut alia motu agitata semper moventur, alia quiescentia semper quiescunt; aut natura ita comparatum est, ut cuncta similiter moveantur atque quiescant, aut denique quædam res semper immobiles, aliæ semper in motu, aliæ utriusque status participes sunt. Jam vero his alia duo addi posse, eaque Eudemum indicasse monet Simplicius. Etenim ultimum sic amplificari potest, ut dicamus non solum τὰ μὲν ἀμφοτέρων μεταλαμβάνει, τὰ δ' ἀεὶ κινεῖται, sed etiam τὰ μὲν ἀμφοτέρων μεταλαμβάνει, τὰ δ' ἀεὶ ἠρεμεῖ. Quæ cur non scripserit philosophus, Simplicius ipse intellexit; Aristoteles vero bis hoc capite de eadem re disputat. Nam p. 253. a. 22 ait ἀρχὴ δὲ τῆς σκέψεως ἔσται ἥπερ καὶ περὶ τῆς λεχθείσης ἀπορίας, διὰ τί ποτε ἔνια τῶν ὄντων ὁτὲ μὲν κινεῖται, ὁτὲ δὲ ἠρεμεῖ πάλιν. Ἀνάγκη δ' ἤτοι πάντα ἠρεμεῖν ἀεί, ἢ πάντ' ἀεὶ κινεῖσθαι, ἢ τὰ μὲν κινεῖσθαι τὰ δ' ἠρεμεῖν, καὶ πάλιν τούτων ἤτοι τὰ μὲν κινούμενα κινεῖσθαι ἀεί, τὰ δ' ἠρεμοῦντα ἠρεμεῖν [adde ἀεί], ἢ πάντα πεφυκέναι ὁμοίως κινεῖσθαι καὶ ἠρεμεῖν, ἢ τὸ λοιπὸν ἔτι καὶ τρίτον· ἐνδέχεται γὰρ τὰ μὲν ἀεὶ τῶν ὄντων ἀκίνητα εἶναι, τὰ δ' ἀεὶ κινούμενα, τὰ δ' ἀμφοτέρων μεταλαμβάνειν. Deinde paucis interpositis p. 254. a. 16 ἀρχὴν δὲ πάλιν ποιητέον ἀπὸ τῶν νῦν διορισθέντων τὴν αὐτὴν ἥνπερ ἠρξάμεθα πρότερον. Ἢ γάρ τοι πάντα ἠρεμεῖ, ἢ πάντα κινεῖται, ἢ τὰ μὲν ἠρεμεῖ τὰ δὲ κινεῖται τῶν ὄντων· καὶ εἰ τὰ μὲν ἠρεμεῖ τὰ δὲ κινεῖται, ἀνάγκη ἤτοι πάντα ὁτὲ μὲν ἠρεμεῖν, ὁτὲ δὲ κινεῖσθαι, ἢ τὰ μὲν ἀεὶ ἠρεμεῖν τὰ δ' ἀεὶ κινεῖσθαι αὐτῶν, τὰ δὲ ὁτὲ μὲν ἠρεμεῖν ὁτὲ δὲ κινεῖσθαι. Hæc consideranti apparet, mancam Aristotelis orationem supplendam nobis esse. Quippe deesse integrum membrum jam Spengelius vidit, quum duo, non tria sint. Locus autem, de quo agitur, facillime videtur repetitione verborum ἢ τὰ μὲν ἀεὶ ἠρεμεῖν, τὰ δ' ἀεὶ κινεῖσθαι posse restitui aut alia ratione sanari, verbi causa ἢ τὰ μὲν ἀεὶ ἠρεμεῖν, τὰ δ' ἀεὶ κινεῖσθαι, ἢ τὰ μὲν οὕτως, τὰ δὲ ὁτὲ μὲν κτλ. Adjicit vero Simplicius : δῆλον δὲ ὅτι τῆς τριχῇ ταύτης διαιρέσεως δεικνυμένην ἀληθοῦς καὶ τὰ νῦν διχῇ διαιρεθέντα ἐλέγχεται.)

74. Εἰ δὴ πάντα τὰ κινούμενα ἢ φύσει κινεῖται, ἢ παρὰ φύσιν καὶ βίᾳ, καὶ τά τε βίᾳ καὶ παρὰ φύσιν πάντα ὑπό τινος καὶ ὑπ' ἄλλου, τῶν δὲ φύσει πάλιν τά θ' ὑφ' αὑτῶν κινούμενα ὑπό τινος κινεῖται καὶ τὰ μὴ ὑφ' αὑτῶν, οἷον τὰ κοῦφα καὶ τὰ βαρέα (ἢ γὰρ ὑπὸ τοῦ γεννήσαντος καὶ ποιήσαντος κοῦφον ἢ βαρύ, ἢ ὑπὸ τοῦ τὰ ἐμποδίζοντα καὶ κωλύοντα λύσαντος), ἅπαντα ἂν τὰ κινούμενα ὑπό τινος κινοῖτο.

(Aristoteles Phys. lib. VIII. cap. 4 p. 255. b. 31 ed. Bekker. Simplicius fol. 282. b.) φυσικώτερον δὲ νῦν ἔδειξεν ὅτι πᾶν τὸ κινούμενον ὑπό τινος κινεῖται, ἧπερ ἐν τῷ πρὸ τούτου βιβλίῳ. Ὁ δὲ Εὔδημος ὅτι τὸ κινούμενον ὑπό τινος κινεῖται, δείκνυσι καὶ ἐκ τῆς τῶν πρός τι συνυποστάσεως· « ὡς γὰρ τὸ τεμνόμενον, φησίν, ἄλογον μὴ ὑπό τινος τέμνεσθαι, καὶ τὸ ἑλκόμενον μὴ ὑπό τινος ἕλκεσθαι, καὶ ὅλως τὸ ποιούμενον μὴ ὑπό τινος ποιεῖσθαι, οὕτω καὶ τὸ κινούμενον μὴ ὑπό τινος κινεῖσθαι. »

75. Τοῦτο δὲ διχῶς· ἢ γὰρ οὐ δι' αὑτὸ τὸ κινοῦν, ἀλλὰ δι' ἕτερον, ὃ κινεῖ τὸ κινοῦν, ἢ δι' αὑτό, καὶ τοῦτο ἢ πρῶτον μετὰ τὸ ἔσχατον ἢ διὰ πλειόνων, οἷον ἡ βακτηρία κινεῖ τὸν λίθον καὶ κινεῖται ὑπὸ τῆς χειρὸς κινουμένης ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου, οὗτος δ' οὐκέτι τῷ ὑπ' ἄλλου κινεῖσθαι. Ἄμφω δὴ κινεῖν φαμεν, καὶ τὸ τελευ-

---

73. Itaque apparet, fieri non posse, ut similiter cuncta quiescant atque omnia perpetuo moveantur, eo quod alia quidem semper moventur, alia vero semper quiescunt. Restat igitur, ut consideremus, utrum universa talia sint, ut moveantur et quiescant, an quædam hujusmodi sint, alia vero semper quiescant, alia denique semper moveantur. Hoc enim nobis demonstrandum erit.

74. Si igitur omnia quæ motu agitantur, aut natura moventur aut præter naturam et violenter, quæque per vim et præter naturam omnia a quodam et ab alio; illorum autem, quæ natura rursus moventur, tum ea quæ interiore et suo motu cientur, tum ea quæ non sua vi aguntur, ut levia et gravia (aut enim ab eo quod generavit et fecit leve aut grave, aut ab eo quod impedientia et prohibentia solvit) omnia utique quæ in motu sunt ab aliquo moventur.

75. Id autem quod movet, est duplex. Aut enim non per se ipsum movet, sed per aliud, quod quidem id

ταῖον καὶ τὸ πρῶτον τῶν κινούντων, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ πρῶτον· ἐκεῖνο γὰρ κινεῖ τὸ τελευταῖον, ἀλλ᾽ οὐ τοῦτο τὸ πρῶτον, καὶ ἄνευ μὲν τοῦ πρώτου τὸ τελευταῖον οὐ κινήσει, ἐκεῖνο δ᾽ ἄνευ τούτου, οἷον ἡ βακτηρία οὐ κινήσει μὴ κινοῦντος τοῦ ἀνθρώπου.

(Aristoteles Phys. lib. VIII cap. 5 p. 256. a. 4 ed. Bekker. Simplicius fol. 283 (cf. Scholl. in Aristot. p. 433. a. ed. Brandis.) δείξας, ὅτι πᾶν τὸ κινούμενον ὑπό τινος κινεῖται, ἐφεξῆς ἀκολούθως ἀναζητεῖ, πότερον ὑπὸ κινουμένου κινεῖται τὸ κινούμενον ἢ ὑπὸ ἀκινήτου. Διὰ δὲ τὸ πᾶσι σχεδόν, ὥς φησιν Εὔδημος, δοκεῖν τὸ κινοῦν κινεῖσθαι καὶ αὐτό, τῶν δὲ κινούντων ἅμα καὶ κινουμένων τὸ μὲν αὐτοκίνητόν ἐστι, τὸ δὲ ὑπ᾽ ἄλλου ἔξωθεν κινεῖται, δύο ὄντων τῶν ἀρχικῶν τῆς κινήσεως, τοῦ τε ἀκινήτου καὶ τοῦ αὐτοκινήτου, τὸ αὐτοκίνητον πρῶτον παραδίδωσι, καὶ δείκνυσιν, ὅτι ἔστι πρῶτόν τι ἐν τοῖς κινοῦσί τε καὶ κινουμένοις, ὃ κινεῖ μὴ ὑπ᾽ ἄλλου ἔξωθεν κινούμενον.)

76. Εἰ δὴ ἀνάγκη πᾶν τὸ κινούμενον ὑπό τινός τε κινεῖσθαι, καὶ ἢ ὑπὸ κινουμένου ὑπ᾽ ἄλλου ἢ μή, καὶ εἰ μὲν ὑπό τινος ὑπ᾽ ἄλλου κινουμένου, ἀνάγκη τι εἶναι κινοῦν ὃ οὐχ ὑπ᾽ ἄλλου πρῶτον, εἰ δὲ τοιοῦτο τὸ πρῶτον, οὐκ ἀνάγκη θάτερον (ἀδύνατον γὰρ εἰς ἄπειρον ἰέναι τὸ κινοῦν καὶ τὸ κινούμενον ὑπ᾽ ἄλλου αὐτό· τῶν γὰρ ἀπείρων οὐκ ἔστιν οὐδὲν πρῶτον) — εἰ οὖν ἅπαν μὲν τὸ κινούμενον ὑπό τινος κινεῖται, τὸ δὲ πρῶτον κινοῦν κινεῖται μέν, οὐχ ὑπ᾽ ἄλλου δέ, ἀνάγκη αὐτὸ ὑφ᾽ αὑτοῦ κινεῖσθαι.

(Aristoteles Phys. lib. VIII cap. 5 p. 256. a. 13 ed. Bekker. Edidi καὶ εἰ μὲν ὑπό τινος ὑπ᾽ ἄλλου κινουμένου pro vulgata lectione καὶ εἰ μὲν ὑπ᾽ ἄλλου κινουμένου. Simplicius fol. 283 b. συνάγει λοιπὸν τὰ δεδειγμένα. Δέδεικται δὲ ὅτι πᾶν τὸ κινούμενον ὑπό τινος κινεῖται, καὶ προσετέθη ὅτι τὸ ὑπό τινος κινούμενον ὑπὸ πρώτου κινοῦντος κινεῖται, ᾧ προσελήφθη ὅτι τὸ πρῶτον κινοῦν κινεῖται μέν, οὐχ ὑπ᾽ ἄλλου δέ· οὐδὲ γὰρ ἂν ἔτι πρῶτον ἦν καὶ εἰς ἄπειρον ἀνάγκη προϊέναι τὰ κινοῦντα καὶ κινούμενα, καὶ οὕτως ἀνῃρεῖτο ἡ κίνησις, ὥστε πᾶν τὸ κινούμενον ὑπὸ πρώτου κινεῖται τοῦ αὐτοκινήτου. Καὶ γὰρ ἀναιρουμένου τούτου ἀναιρεῖται καὶ τὰ μὴ οὕτω κινοῦντα, ἐκείνων δὲ ἀναιρουμένων τοῦτο οὐ συναιρεῖται. Ὅλως δὲ τὸ ὑπ᾽ ἄλλου κινούμενον ὕστερόν ἐστι τοῦ κινοῦντος κινουμένου καὶ αὐτοῦ, πρῶτον ἄρα τοῦτο. Ἔτι δὲ τὸ κινοῦν τῷ κινουμένῳ αἴτιόν ἐστι τοῦ κινεῖσθαι· τὸ δὲ αἰτιατὸν ὕστερον τοῦ αἰτίου, πρῶτον ἄρα κινεῖ κινούμενον τὸ αὐτὸ κινοῦν. Προστίθησι δὲ ὁ Εὔδημος, ὅτι καὶ τῶν ἐνταῦθα κινήσεων αἱ ζωτικαὶ φαίνονται κινήσεις αἴτιαι, καὶ ἡ οὐρανία τῆς τῶν στοιχείων δηλονότι μεταβολῆς. Δοκεῖ δὲ καὶ αὕτη ζωτική πως· οὐ γὰρ ὑπ᾽ ἄλλου κινεῖται ὁ οὐρανός, ἀλλ᾽ ὑφ᾽ ἑαυτοῦ.)

77. Ἔτι δὲ καὶ ὧδε τὸν αὐτὸν τοῦτον λόγον ἔστιν ἐπελθεῖν. Πᾶν γὰρ τὸ κινοῦν τί τε κινεῖ καὶ τινί. Ἢ γὰρ αὑτῷ κινεῖ τὸ κινοῦν ἢ ἄλλῳ, οἷον ἄνθρωπος ἢ αὐτὸς ἢ τῇ βακτηρίᾳ, καὶ ὁ ἄνεμος κατέβαλεν ἢ αὐτὸς ἢ ὁ λίθος ὃν ἔωσεν. Ἀδύνατον δὲ κινεῖν ἄνευ τοῦ αὐτὸ αὑτῷ κινοῦντος τὸ ᾧ κινεῖ· ἀλλ᾽ εἰ μὲν αὐτὸ αὑτῷ κινεῖ, οὐκ ἀνάγκη ἄλλο εἶναι ᾧ κινεῖ, ἂν δὲ ᾖ ἕτερον τὸ ᾧ κινεῖ, ἔστι τι ὃ κινήσει οὐ τινί, ἀλλ᾽ αὑτῷ, ἢ εἰς ἄπειρον εἶσιν. Εἰ οὖν κινούμενόν τι κινεῖ,

---

motu ciet quod movet aut per se movet. Et hoc aut primum post ultimum aut per plura media movet, ut baculus movet lapidem et movetur a manu, quæ quidem ab homine motu agitatur. Hic autem non amplius ex eo movet, quod ab alio ipse motu cietur. Utrumque igitur movere dicimus, et ultimum moventium et primum: sed magis primum. Illud enim ultimum movet, sed ultimum primum non movet; et sine primo quidem ultimum non movebit, sed sine hoc primum movere potest; verbi causa baculus, nisi homo movet, non movebit.

76. Si ergo omne quod movetur, ab aliquo moveri necesse est, et aut ab eo quod movetur ab alio, aut ab eo quod non movetur ab alio, et si movetur ab eo quod alieno pulsu agitatur, movens aliquid esse primum quod non ab alio moveatur, necesse est: sin autem tale est primum, non necesse est alterum esse (fieri enim non potest, ut in infinitum peregrinetur id quod movet atque movetur ab alio, quippe quum infinitorum nihil sit primum) si igitur omne quidem quod movetur, alieno pulsu agitatur, id vero quod primum movet, movetur quidem, sed non ab alio, ipsum profecto primum suo motu cieatur et agatur necesse est.

77. Præterea sic etiam eandem hanc rationem explicare licet. Omne enim quod movet, et aliquid et aliquo movet. Quippe aut per se aut alio movet motus principium, ut homo aut ipse aut baculo movet, et aut ipse ventus dejecit, aut lapis quem pepulit ventus. Fieri vero non potest, ut id quo motus alicui rei affertur, moveat sine eo quod movet sua sponte. Sed si illud per se movet, non necesse est aliud esse, quo moveat; si vero aliud sit id quo moveat, est aliquid, quod quidem non aliquo, sed per se movebit, aut in infinitum abibit. Si igitur aliquid, quod movetur, movet, necesse est illud stare, et non in infinitum pergere. Nam si baculus movet, quia manu movetur, manus ipsa baculo motum affert. Quodsi manum etiam aliud quidpiam moveat, et illud itidem manum movet. Quum igitur id quod motum affert, aliud semper aliquo movet, tum id sit prius quod per se movet necesse est. Quodsi hoc movetur quidem, sed alieno pulsu non agitatur, necesse est ipsum profecto suo motu cieri et agi. Quamobrem hac etiam ratione aut ab eo statim quod se ipsum commovet, id quod movetur, motu cietur, aut ad tale quid aliquando pervenit.

ἀνάγκη στῆναι καὶ μὴ εἰς ἄπειρον ἰέναι· εἰ γὰρ ἡ βακτηρία κινεῖ τῷ κινεῖσθαι ὑπὸ τῆς χειρός, ἡ χεὶρ κινεῖ τὴν βακτηρίαν· εἰ δὲ καὶ ταύτην ἄλλο κινεῖ, καὶ ταύτην ἕτερόν τι τὸ κινοῦν. Ὅταν δή τινι κινῇ ἀεὶ ἕτερον, ἀνάγκη εἶναι πρότερον τὸ αὐτὸ αὑτῷ κινοῦν. Εἰ οὖν κινεῖται μὲν τοῦτο, μὴ ἄλλο δὲ τὸ κινοῦν αὐτό, ἀνάγκη αὐτὸ αὑτὸ κινεῖν· ὥστε καὶ κατὰ τοῦτον τὸν λόγον ἤτοι εὐθὺς τὸ κινούμενον ὑπὸ τοῦ αὐτὸ κινοῦντος κινεῖται ἢ ἔρχεταί ποτε εἰς τὸ τοιοῦτον.

(Aristoteles Phys. lib. VIII cap. 5 p. 256. a. 21 ed. Bekker. Simplicius fol. 284. b. ὅτι μὲν ὁ αὐτός ἐστι λόγος οὗτος τῷ πρὸ αὐτοῦ καὶ αὐτὸς λέγει· διαφέρει δέ, φησὶν ὁ Ἀλέξανδρος, τῇ ἐφόδῳ, ὅτι ἐκεῖ μὲν ἡ ἀρχὴ τῆς δείξεως ἀπὸ τοῦ τὸ κινούμενον ἢ ὑπὸ αὑτῷ κινοῦντος κινεῖσθαι ἢ οὐχ αὑτῷ, ἀλλ' ὑπ' ἄλλου· ἐνταῦθα δὲ ἀπὸ τοῦ κινοῦντος ἡ δεῖξις αὐτῷ πρόεισι. Λαμβάνει γὰρ πᾶν τὸ κινοῦν ὥσπερ τι κινεῖ· ἀδύνατον γάρ τι κινεῖν μέν, μηδὲν δὲ κινεῖν, οὕτω καί τινι κινεῖν. Μήποτε δὲ οὐ ταύτῃ διενηνόχασιν οἱ λόγοι· καὶ γὰρ καὶ ὁ ἤδη ῥηθεὶς ἀπὸ τοῦ κινοῦντος ἐπεχειρήθη λέγων· ἢ γὰρ οὐ δι' ἑαυτὸ τὸ κινοῦν, ἀλλὰ δι' ἕτερον ὃ κινεῖ τὸ κινοῦν, ἢ δι' ἑαυτό· ἀλλ' ᾗ διαφέρει τὸ δι' ἑαυτὸ κινεῖν τοῦ ἑαυτῷ κινεῖν, καὶ τὸ δι' ἕτερον τοῦ ἄλλῳ, ταύτῃ διενηνόχασιν οἱ λόγοι· διαφέρει δὲ ταῦτα τῷ τὸ μὲν δι' ἑαυτὸ κινοῦν ὡς ἐν αὑτῷ τὴν ἀρχὴν τῆς κινήσεως ἔχον κινεῖν, τὸ δὲ αὑτῷ κινοῦν ὡς προσεχῶς ἐφαπτόμενον τοῦ κινουμένου τὸ τὴν ἀρχὴν τῆς κινήσεως ἐν αὑτῷ ἔχον. Τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ ῥηθὲν ὑπ' αὐτοῦ· οἷον ἄνθρωπος ἢ αὐτὸς ἢ τῇ βακτηρίᾳ, καὶ ὁ ἄνεμος κατέβαλεν ἢ αὐτὸς ἢ ὁ λίθος ὃν ἔωσεν. Ὥσπερ οὖν πρότερον τὸ δι' ἕτερον κινοῦν ἀνήγαγεν εἰς τὸ δι' ἑαυτὸ κινοῦν καὶ ἔδειξεν, ὅτι ἐὰν ᾖ τὸ δι' ἕτερον κινοῦν, ἀνάγκη τὸ δι' ἑαυτὸ κινοῦν προϋπάρχειν, οὕτω τὸ ᾧ κινεῖ τὸ κινοῦν μέσον ὂν τοῦ τε πρώτου κινοῦντος καὶ τοῦ ἐσχάτου κινουμένου ἀνάγει εἰς τὸ αὑτῷ κινοῦν, καὶ δείκνυσιν ὅτι ὅταν τινὶ κινῇ ἀεὶ ἕτερον, ἀνάγκη εἶναι πρότερον τὸ αὐτὸ ἑαυτῷ κινοῦν, ὃ καὶ τὴν ἀρχὴν ἐν ἑαυτῷ τῆς κινήσεως ἔχει καὶ προσεχές ἐστι τῷ κινουμένῳ καὶ οὐ δι' ἄλλου αὐτὸ κινεῖ. Τοὺς μὲν οὖν λόγους οὕτως, οἶμαι, χρὴ διακρίνειν τοῦ Εὐδήμου καὶ συνάψαντος αὐτοὺς ἐν οἷς φησι « τὸ δὴ κινοῦν ἢ δι' αὑτὸ κινεῖ ἢ δι' ἄλλο, καὶ ἑαυτῷ ἢ ἄλλῳ. » Aristoteles postquam omnia, quæ moventur, ab aliquo agitari (ὑπό τινος κινεῖσθαι) docuit, motus principium ab eo ducit quod se ipsum commoveat sive quod suo motu cieatur et agatur (ὑφ' αὑτοῦ κινούμενον). Quippe in rebus cunctis, quæ alieno pulsu agitentur (ἐν τοῖς ὑπ' ἄλλου κινουμένοις) ait requiri aliquod movendi principium, quod sua sponte, non aliena vi extrinsecus excitetur (ἀνάγκη τι εἶναι κινοῦν ὃ οὐχ ὑπ' ἄλλου πρῶτον), neque media in infinitum (εἰς ἄπειρον) progredi, quia infinitorum nullum sit initium (τῶν ἀπείρων πρῶτον). Quamobrem movendi fons (πρῶτον κινοῦν) agitatur quidem, sed non aliunde (ὑπ' ἄλλου), verum a se (ὑφ' αὑτοῦ). Idem præceptum et alibi philosophus aliis verbis, non alia ratione dat. Itaque non est quod cum Alexandro et Simplicio verborum discrimen fingamus, quod ipse Aristoteles haudquaquam fecit. Namque ut eandem notionem habent ὑφ' αὑτοῦ, δι' αὑτό et αὑτῷ κινεῖσθαι : ita eandem vim habere ὑπ' ἄλλου, δι' ἕτερον et ἄλλῳ κινεῖσθαι apertum est. Accedit quod Stagirites in eadem comprehensione variat dictionem p. 257. b. 18 διχῶς γὰρ ἦν κινεῖν, τὸ μὲν ὑπ' ἄλλου κινούμενον αὐτό, τὸ δ' αὑτῷ. Non audiendus igitur Eudemus, qui hoc et sequenti loco tum δι' αὑτό et ἑαυτῷ, tum δι' ἄλλο et ἄλλῳ distinguit, quæ non in rerum, sed in sola verborum varietate versantur.)

78. Ἀδύνατον δὴ τὸ αὐτὸ αὑτὸ κινοῦν πάντῃ κινεῖν αὐτὸ ἑαυτό· φέροιτο γὰρ ἂν ὅλον καὶ φέροι τὴν αὐτὴν φοράν, ἓν ὂν καὶ ἄτομον τῷ εἴδει, καὶ ἀλλοιοῖτο καὶ ἀλλοιοῖ, ὥστε διδάσκοι ἂν καὶ διδάσκοιτο ἅμα, καὶ ὑγιάζοι καὶ ὑγιάζοιτο τὴν αὐτὴν ὑγίειαν.

(Aristoteles Phys. lib. VIII cap. 5 p. 257. b. 2 ed. Bekker. Simplicius fol. 286. b. (cf. Scholl. in Aristot. p. 435, a. ed. Brandis.) ὁ μὲν οὖν Εὔδημος προϊστορήσας τὸ αὐτὸ κινοῦν ὡς ὑπὸ Πλάτωνος διεδόθη, διαιρεῖ πρῶτον τοὺς τρόπους, καθ' οὓς ἐνδέχεταί τι αὐτοκίνητον λέγεσθαι γράφων οὕτως· « ἤτοι γὰρ ὅλον ὅλον κινεῖ, ἢ μέρος ὅλον, ἢ ἀνάπαλιν, ἢ μέρος μέρος. Κινεῖν δὲ λέγομεν πρώτως τὸ αὑτῷ κινεῖν οὐ τὸ ἑτέρῳ, καὶ τὸ δι' αὑτὸ καὶ οὐ δι' ἄλλο. » Καὶ οὕτω τοὺς τρεῖς τρόπους καθ' ἕκαστον ἀνελὼν μόνον δείκνυσιν αὐτοκίνητον δυνάμενον εἶναι τὸ μέρει μὲν κινοῦν, μέρει δὲ κινούμενον, καὶ τούτου τὸ ἔχον ἐν αὑτῷ τὸ μέν τι κινοῦν, ἀκίνητον ὂν καθ' αὑτό, τὸ δὲ κινούμενον. Ὁ δὲ Ἀριστοτέλης οὐ προέλαβε μὲν τὴν διαίρεσιν ταύτην, προελθὼν δὲ τίθησιν αὐτὴν συντόμως ὅταν λέγῃ « τὸ γὰρ ὅλον εἰ κινεῖται αὐτὸ ὑφ' ἑαυτοῦ, ἤτοι ὑπὸ τῶν αὑτοῦ τινος κινήσεται ἢ ὅλον ὑπὸ ὅλου. » Νῦν δὲ εὐθὺς ἕνα ἕκαστον προχειριζόμενος τῶν τρόπων τὰ ἑπόμενα ἄτοπα δείκνυσι καὶ πρῶτον τὸ τὸ ὅλον ὑφ' ὅλου ἑαυτοῦ κινεῖσθαι διὰ παραδειγμάτων ἀπεμφαῖνον δείξας, ἐφεξῆς ὅτι ἀδύνατόν ἐστιν ἐπιδείκνυσι, τὰ δὲ παραδείγματα· φέροι γὰρ ἄν, φησίν, ὅλον καὶ φέροιτο τὴν αὐτὴν φοράν, ἓν ὂν καὶ ἄτομον τῷ εἴδει, ἢ ἀλλοιοῖτο καὶ ἀλλοιοῖ, ὥστε διδάσκοι ἂν

78. Fieri igitur nequit, ut id quod motu suo cietur, se totum penitus moveat. Unum enim et individuum specie feretur totum eademque latione feret, et variabitur et variabit; quamobrem simul docebit ac docebitur, eademque sanitate tum sanabit tum sanabitur.

καὶ μανθάνοι ἅμα καὶ ὑγιάζοι καὶ ὑγιάζοιτο τὴν αὐτὴν ὑγίειαν, ἅπερ ὁ Εὔδημος διὰ τῶν αὐτῶν ὀνομάτων σαφέστερα πεποίηκεν γράφων οὕτως· « ἆρ' οὖν ἐνδέχεται φέρειν ὅλον ὅλον εἰπεῖν ἐπὶ τοῦ ὤμου καὶ ἅμα τὸ αὐτὸ καὶ ἓν ἐπὶ τοῦ ὤμου φέρεσθαι, καὶ εἶναι καὶ ἐπὶ τοῦ ὤμου φέρειν καὶ ἔχειν; ἢ τοῦτο μὲν οὐχ οἷόν τε, θερμαίνεσθαι δὲ ὅλον ὑφ' ὅλου; καὶ πῶς; τὸ μὲν γὰρ θερμαῖνον θερμαίνει, θερμὸν δηλονότι ὄν, τὸ δὲ θερμαινόμενον εἰς τὸ θερμὸν μεταβάλλει· εἰς ὃ δὲ μεταβάλλει, οὔπω ἐστὶν ἐκεῖνο, ἅμα δὲ εἶναι τὸ αὐτὸ θερμόν τε καὶ μὴ θερμὸν ἀδύνατον. » Cf. Themistius fol. 60, b. qui inde a verbis πρῶτον δὲ ἁπάντων διαιρετέον ipsum fortasse sequitur Eudemum. Platonis et Aristotelis de eo quod se ipsum commovet sententias inter se comparatas vide apud Simplicium fol. 290.)

79. Ὅτι δ' οὐκ ἔστιν αὐτὸ αὑτὸ κινεῖν οὕτως, ὥστε ἑκάτερον ὑφ' ἑκατέρου κινεῖσθαι, ἐκ τῶνδε φανερόν. Οὔτε γὰρ ἔσται πρῶτον κινοῦν οὐδέν, εἴ γε ἑκάτερον κινήσει ἑκάτερον· τὸ γὰρ πρότερον αἰτιώτερον τοῦ κινεῖσθαι τοῦ ἐχομένου καὶ κινήσει μᾶλλον. Διχῶς γὰρ ἦν κινεῖν, τὸ μὲν τὸ ὑπ' ἄλλου κινούμενον αὐτό, τὸ δ' αὑτῷ· ἐγγύτερον δὲ τὸ ποῤῥώτερον τοῦ κινουμένου τῆς ἀρχῆς ἢ τὸ μεταξύ.

(Aristoteles Phys. lib. VIII cap. 5, p. 257 b. 13 ed. Bekker. Simplicius fol. 287. b. συμπερανάμενος [ὅτι εἰ] ἔστι τι αὐτοκίνητον, ἀνάγκη τὸ μέν τι αὐτοῦ κινεῖν, τὸ δὲ κινεῖσθαι, δέδωκε πάλιν ἡμῖν καὶ τούτου τὴν διαίρεσιν ἐννοεῖν· εἰ γὰρ τὸ μέν τι κινεῖ τὸ δὲ κινεῖται, ἢ μέρος μὲν κινεῖ, τὸ δὲ ὅλον κινεῖται, ἢ τὸ μὲν ὅλον κινεῖ, μέρος δὲ κινεῖται. Διαιρεῖ δὲ καὶ τοῦτο ὁ Εὔδημος οὕτως· « τὸ γὰρ κινοῦν, φησί, μέρος ἢ ἀκίνητον ὂν κινήσει ἢ κινούμενον. Ἀλλ' εἰ μὲν ἀκίνητον, δέδεικται ὃ βουλόμεθα, ὅτι τὸ αὐτοκίνητον σύγκειται ἐκ κινουμένου καὶ ἀκινήτου τοῦ κινοῦντος· εἰ δὲ τὸ κινοῦν μέρος κινούμενον καὶ αὐτὸ κινεῖ, ἐπειδὴ πᾶν τὸ κινούμενον ὑπό τινος κινεῖται, καὶ τοῦτο ὑπό τινος κινηθήσεται. Οὐκοῦν ἔξωθεν μὲν οὐχ οἷόν τε εἶναι τὸ κινοῦν αὐτό· οὐ γὰρ ἂν ἔτι ὑφ' ἑαυτοῦ λέγοιτο κινεῖσθαι τὸ ὅλον, ἀλλ' ὑπ' ἄλλου τοῦ τὸ κινοῦν αὐτὸ μέρος κινοῦντος. Ὑπό τινος ἄρα τῶν ἐν τῷ αὐτοκινήτῳ κινήσεται. Ἢ οὖν ὑπό τινος τῶν ἑαυτοῦ μορίων κινήσεται τὸ κινοῦν μέρος, ἢ ὑπὸ τοῦ κινουμένου. Καὶ τοῦτο πάλιν τὸ κινοῦν ἢ ἀκίνητον ὂν κινεῖ καὶ ἔσται τὸ πρώτως κινοῦν ἀκίνητον, ἢ κινούμενον, καὶ πάλιν ἢ ὑπὸ μέρους ἑαυτοῦ, ἢ ὑπὸ τοῦ κινουμένου· ἀνταναιροῦντες δέ, φησὶν ὁ Εὔδημος, οὕτως ἥξομέν ποτε εἰς τὰ πρώτως κινοῦντα· ταῦτα δὲ ἦν ἃ μή τινι ἐκίνει, ἀλλ' ὅλα ὅλοις· οὐ γὰρ ἐνδέχεται τὴν ἀνταναίρεσιν ἄπειρον εἶναι· οὐ γὰρ ἂν κινοῖντο [leg. κινοῖτο] μὴ ὄντος πρώτου, δέδεικται δὲ ὅτι ὅλον ὑπὸ ὅλου ἀδύνατον κινεῖσθαι ἑαυτοῦ, ὥστε ἀνάγκη τὸ πρώτως κινοῦν ἀκίνητον ὂν κινεῖν. » Οὕτω μὲν οὖν ὁ Εὔδημος διαιρεῖ. Ὁ δ' Ἀριστοτέλης πρῶτον ἀναιρεῖ τὸ μόριον μέν τι κινεῖν, μόριον δέ τι κινεῖσθαι οὕτως ὥστε καὶ τὸ κινούμενον κινεῖν πάλιν αὐτὸ καὶ τὸ κινοῦν κινεῖσθαι ὑπὸ τοῦ κινουμένου ὑπ' αὐτοῦ· συμβαίνει γὰρ οὕτως ἑκάτερον ὑφ' ἑκατέρου κινεῖσθαι, ὑπό τε τοῦ κινουμένου ὑπ' αὐτοῦ καὶ ὑφ' ἑαυτοῦ. Εἰ γὰρ τὸ Α κινεῖ τὸ Β, τὸ δὲ Β κινεῖ τὸ Α, καὶ ὑφ' ἑαυτοῦ ἄρα κινεῖται τὸ Α, καὶ μᾶλλον ἢ ὑπὸ τοῦ Β. Μᾶλλον γὰρ ὑπὸ τοῦ πρώτου κινοῦντος κινεῖται τὸ κινούμενον ἢ ὑπὸ τοῦ προσεχοῦς, ὡς δέδεικται πρότερον. Exponit Aristoteles quod per se moveatur (τὸ αὐτοκίνητον) e duobus constare membris, quorum alterum moveat, alterum moveatur. Quocirca fieri potest, ut aut totum (τὸ ὅλον) moveat et pars (μέρος) moveatur, aut pars moveat et totum moveatur, aut pars moveat et pars moveatur. Excluditur quartum. Quis enim totum simul movere et moveri dixerit, quod absurdum est? Neque priora duo admittas; tertium igitur probandum. Eo spectat Eudemi fragmentum. Quum enim philosophus membra ista non invicem se movere (ἑκάτερον ὑφ' ἑκατέρου κινεῖσθαι) affirmet, alterum immobile (ἀκίνητον) esse, alterum moveri (κινούμενον) efficitur. Etenim quoniam naturæ per se mobilis (τοῦ αὐτοκινήτου) alterum membrum est movens (τὸ μὲν μέρος κινοῦν), alterum motum (τὸ δὲ κινούμενον): prius illud (τὸ κινοῦν μέρος) movet, aut quando quiescit (ἀκίνητον ὄν), aut quando movetur (κινούμενον). Si quiescit, demonstratum est quod volumus; si vero pulsu agitatum (κινούμενον) commovet movens illud membrum (τὸ κινοῦν μέρος), non aliunde agitari, sed suo motu cieri debet. Quapropter semper in eadem quæstione res versabitur. Sic autem progredientes perveniemus ad principium motus (τὸ πρώτως κινοῦν), quod immobile esse apparet).

80. Ἀλλὰ μὴν εἴ γέ ἐστί τι ἀεὶ τοιοῦτον, κινοῦν μέν τι, ἀκίνητον δὲ αὐτὸ καὶ ἀΐδιον, ἀνάγκη καὶ τὸ πρῶτον ὑπὸ τούτου κινούμενον ἀΐδιον εἶναι.

(Aristoteles Phys. lib. VIII cap. 6, p. 259. b. 32

---

79. At non licere ipsum se ita commovere, ut utrumque ab utroque moveatur, ex hisce sane intelligitur. Nam si utrumque movebit utrumque, nihil erit quod moveat primum. Id enim quod prius movet, causa magis est ut moveatur id quod motu cietur, quam id quod illi adhæret. Duplex enim est motus, ut diximus, siquidem aliud aliunde agitatur, aliud se ipsum movet Cæterum id quod longius ab eo distat, quod motu cietur, propius est principio motus, quam id quod in medio invenitur.

80. At vero si quid semper tale est, ut moveat quidem aliquid, immobile autem et perpetuum sit, etiam

ed. Bekker. Simplicius fol. 294. b. (cf. Scholl. in Aristot. p. 440. a. ed. Brandis.) δείξας πρῶτον, ὅτι ἔστι κίνησις ἀεί, καὶ οὔτε γέγονέ ποτε κίνησις πρότερον μὴ οὖσα, οὔτε φθείρεταί ποτε, ὥστε μὴ εἶναι κίνησιν, εἶτα ἐφεξῆς δείξας, ὅτι τὸ πρώτως κινοῦν καθ' ἑκάστην κίνησιν, ὡς ὁ Εὔδημος προστίθησιν, ἀκίνητον εἶναι χρὴ καὶ καθ' αὑτὸ καὶ κατὰ συμβεβηκός, εἶναι δὲ καὶ ἀΐδιον ὡς ἀϊδίου κινήσεως αἴτιον, ἀνάγκη εἶναί φησι τὸ πρώτως κινούμενον ὑπὸ τοῦ ἀκινήτου καὶ ἀϊδίου κινητικοῦ ἀΐδιον καὶ αὐτὸ εἶναι· συνυπάρχει γὰρ ἀλλήλοις τὸ κινοῦν ὡς κινοῦν καὶ τὸ κινούμενον ὡς κινούμενον. Αὐτὸς δὲ καὶ ἄλλην ἀπόδειξιν τούτου προστίθησι. Λαβὼν γὰρ ὁμολογούμενον τὸ εἶναι γένεσιν καὶ φθορὰν ἐν τοῖς οὖσι, συνημμένον τι τοιοῦτον ἐπάγει. Εἰ μὴ ἔστι τι ἀΐδιον κινούμενόν τε καὶ κινοῦν, οὐκ ἂν εἴη γένεσις ἀεὶ καὶ φθορά. Ἀλλὰ μὴν ἔστι ταῦτα· ἔστιν ἄρα ἀΐδιόν τι κινούμενόν τε καὶ κινοῦν.)

81. Ἐπεὶ δ' ἐν τοῖς οὖσιν ἀνάγκη κίνησιν εἶναι συνεχῆ, αὕτη δὲ μία ἐστίν, ἀνάγκη δὲ τὴν μίαν μεγέθους τέ τινος εἶναι (οὐ γὰρ κινεῖται τὸ ἀμέγεθες) καὶ ἑνὸς καὶ ὑφ' ἑνός· οὐ γὰρ ἔσται συνεχής, ἀλλ' ἐχομένη ἑτέρα ἑτέρας καὶ διῃρημένη. Τὸ δὴ κινοῦν εἰ ἕν, ἢ κινούμενον κινεῖ ἢ ἀκίνητον ὄν. Εἰ μὲν δὴ κινούμενον, συνακολουθεῖν δεήσει καὶ συμμεταβάλλειν αὐτό, ἅμα δὲ κινεῖσθαι ὑπό τινος· ὥστε στήσεται καὶ ἥξει εἰς τὸ κινεῖσθαι ὑπὸ ἀκινήτου. Τοῦτο γὰρ οὐκ ἀνάγκη συμμεταβάλλειν, ἀλλ' ἀεί τε δυνήσεται κινεῖν (ἄπονον γὰρ τὸ οὕτω κινεῖν) καὶ ὁμαλὴς αὕτη ἡ κίνησις ἢ μόνη ἢ μάλιστα· οὐ γὰρ ἔχει μεταβολὴν τὸ κινοῦν οὐδεμίαν. Δεῖ δὲ οὐδὲ τὸ κινούμενον πρὸς ἐκείνου ἔχειν μεταβολήν, ἵνα ὁμοία ᾖ ἡ κίνησις. Ἀνάγκη δὴ ἢ ἐν μέσῳ ἢ ἐν κύκλῳ εἶναι· αὗται γὰρ αἱ ἀρχαί. Ἀλλὰ τάχιστα κινεῖται τὰ ἐγγύτατα τοῦ κινοῦντος. Τοιαύτη δ' ἡ τοῦ ὅλου κίνησις· ἐκεῖ ἄρα τὸ κινοῦν.

(Aristoteles Phys. lib. VIII cap. 10 p 267. a. 21 ed. Bekker. (cf. Scholl. in Aristot. p. 453. a. ed. Brandis.) εἰπὼν ὁποῖόν ἐστι τὸ πρώτως κινοῦν καὶ τὸ κινούμενον τὴν ἀΐδιον κίνησιν, καὶ ὅπως ἔχοντα πρὸς ἄλληλα, ἐπειδὴ ζητεῖν ἔθος ἦν, ὡς ἔοικεν, ποῦ τὸ κινοῦν τὸν οὐρανόν ἐστι, καὶ οἵγε Πυθαγόρειοι ἐν τῷ μέσῳ λέγειν ἐδόκουν αὐτό, καὶ τοῦτο προσθεῖναι τοῖς περὶ τοῦ κινοῦντος λόγοις ἐδοκίμασεν, καὶ λέγει ὅτι ἀνάγκη αὐτὸ ἐν τῇ ἀρχῇ εἶναι τοῦ κινουμένου, ὅπερ κυριώτατόν ἐστιν. Δύο δὲ ἀρχαί εἰσιν ἐν τῇ σφαίρᾳ, τό τε μέσον καὶ τὸ πέριξ· ἀνάγκη οὖν φησιν ἐν τούτων τινὶ εἶναι τὸ κινοῦν. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ ἐγγύτατα τοῦ κινοῦντος τάχιστα μᾶλλον κινεῖται, ταχεῖα δὲ ἡ τοῦ κύκλου (al. ὅλου) κίνησις, τοῦτ' ἔστι τῆς περιφερείας, ἐκεῖ τὸ κινοῦν εἴη ἄν. Τὸ γὰρ μέσον ἀκίνητον ὂν οὐ δοκεῖ πρὸς τὸ κινοῦν οἰκείως ἔχειν. Ὁ δὲ Εὔδημος ἐν τῷ μεγίστῳ κύκλῳ φησὶν εἶναι τῷ διὰ τῶν πόλων· οὗτος γὰρ τάχιστα κινεῖται, τὸ δὲ κινοῦν δοκεῖ ἄρχεσθαι, ὅθεν τάχιστα ἂν κινήσαι καὶ ῥᾷστα. Ἀπορεῖ δὲ ὁ Ἀλέξανδρος καὶ πρὸς τὴν ἔξω περιφέρειαν καὶ πρὸς τὸν μέγιστον κύκλον, εἰ ἐν τούτων (Ald. τούτῳ) τινί ἐστι τὸ κινοῦν αἴτιον, πῶς οὐ κινήσεται κατὰ συμβεβηκός. Καὶ εἰπὼν ἐκτός, εἰ μὴ ταύτης κατὰ τοὺς πόλους ἐστίν, ἐπαπορεῖ ὅτι καὶ δύο οὗτοι καὶ ἀκίνητοι, Ἀριστοτέλης δὲ καὶ Εὔδημός φασι τὸ ἐγγυτέρω τοῦ κινοῦντος τάχιστα κινεῖσθαι. Λύων δὲ τὴν ἀπορίαν λέγει ὅτι εἰ μὲν ἐν μορίῳ τινὶ εἴη τῆς περιφερείας τῆς ἐξωτάτω, κινοῖτο ἂν κατὰ συμβεβηκός, τῷ κατὰ μόρια τὴν κίνησιν εἶναι τῆς σφαίρας· εἰ δὲ ἐν πάσῃ τῇ περιφερείᾳ, ἔσται τε ἐν τῷ τάχιστα φερομένῳ, καὶ οὐκέτι ἂν κινοῖτο κατὰ συμβεβηκός, τῷ πᾶσαν τὴν περιφέρειαν μὴ κινεῖσθαι, μηδὲ ἀλλάσσειν τὸν τόπον, ἀλλ' ἐν τῷ αὐτῷ μένειν ἀεί. Ἐγκρίνει οὖν εἶναι αὐτὸ ἐν πάσῃ τῇ τῆς ἐκτὸς σφαίρας περιφερείᾳ· οὕτω γάρ, φησίν, ἔσται ἐγγυτάτω τοῦ τάχιστα κινουμένου καὶ μὴ κατὰ συμβεβηκὸς κινούμενον καὶ τὴν αὐτὴν ἀεὶ σχέσιν ἔχον πρὸς τὸ κινούμενον ὑπ' αὐτοῦ, διὸ καὶ ὁμοίαν ἀεὶ κίνησιν κινήσει. Ταῦτα ἠπόρησεν ὁ Ἀλέξανδρος καὶ ἔλυσεν οὕτως, καίτοι πρότερον καλῶς εἰπών, ὅτι οὐχ ὡς τόπον τινὰ κατέχοντος τοῦ κινοῦντος ἀκουστέον· ἀμερὲς γὰρ ἐδείχθη, ἀλλ' οὐδὲ ὡς εἴδους ὄντος τοῦ ἐν ᾧ ἐστιν, ἀλλ' ὡς οὐσίας ἀσωμάτου αὐτῆς καθ' αὑτὴν ἐν οὐσίᾳ. Κἂν γὰρ ἔμψυχον, φησίν, ὂν τὸ κυκλοφορητικὸν σῶμα κινῆται κατὰ τὴν ἐν αὐτῷ ψυχήν, ἀλλὰ καὶ ἄλλου τινὸς δεῖ τὴν ἀρχὴν αὐτῷ τῆς κινήσεως παρέχοντος· ἐπὶ πάντων γὰρ τῶν ἐμψύχων ἔξωθέν τι ὂν αἴτιον αὐτοῖς καὶ ἀρχὴ γίνεται τῆς κινήσεως

---

illud quod ab eo primum movetur perpetuum esse necesse est.

81. Quoniam autem in iis quæ sunt, continuus motus necessario inest, hic vero est unus, unum motum magnitudinis cujuspiam esse necesse est (non enim id movetur, quod magnitudine caret) et unius esse atque ab uno : alioqui continuus non erit, sed adhærens alius alii ac divisus. Id porro quod movet, si unum est, aut motu agitatum movet aut immobile manens. Si igitur motu agitatum, simul sequatur ipsum atque mutetur, et insuper ab aliquo moveatur oportet. Quamobrem stabit atque id consequetur, ut moveatur ab immobili. Hoc enim non necesse est simul mutari, sed poterit semper movere (facile enim est, hoc pacto movere) et hic motus aut solus aut maxime est æquabilis : id enim quod movet, nullam habet mutationem. Oportet vero etiam id quod ab illo movetur, ut motus sit similis, nullam habere mutationem. Atqui illud aut in medio, aut in circulo esse necesse est : hæc enim principia sunt. Sed celerrime moventur quæ proxima sunt moventi. Talis autem est universi motus : illic igitur est id quod movet.

τῆς ψυχικῆς τῆς κατὰ τόπον γινομένης, εἴγε ἐφέσει τινὸς ἡ κατὰ τόπον γίνεται τῶν ἐμψύχων κίνησις. Ταῦτα ὁ Ἀλέξανδρος ἔγραψεν ὡς τελικὸν μόνως αἴτιον τὸ πρώτως κινοῦν τὸν Ἀριστοτέλη λέγειν ἀποδεχόμενος. Εἰ δέ, ὡς πολλοὶ λόγοι δεικνύουσι, καὶ ποιητικὸν αὐτὸ νομίζει, τὴν μὲν ψυχὴν καὶ αὐτὸς οἴεται ὥσπερ ὁ Πλάτων τοῦ μεταβατικοῦ τῆς κινήσεως αἰτίαν εἶναι, τὸν δὲ ἀκίνητον νοῦν τοῦ περὶ τὰ αὐτὰ καὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ἐν τῷ αὐτῷ ἀεὶ κινεῖσθαι καθ' ἕνα λόγον καὶ μίαν τάξιν. Εἰ οὖν ἀμερὲς τὸ κινοῦν καὶ χωριστὸν πάντη σωμάτων, αὐτὸ καθ' αὑτὸ τέλειον ἐξῃρημένον τοῦ παντὸς σωματικοῦ κόσμου, καλῶς ἔχει λέγειν καὶ πανταχοῦ αὐτὸ καὶ οὐδαμοῦ εἶναι. Εἰ δὲ οἱ μὲν Πυθαγόρειοι ἐν τῷ κέντρῳ λέγουσιν ἱδρῦσθαι, ὁ δὲ Ἀριστοτέλης ἐν τῇ ἀπλανεῖ σφαίρᾳ φησὶν εἶναι, ἐκεῖνοι μὲν τὸ κέντρον ἐπιτηδειότερον τῶν ἄλλων τοῦ παντὸς μερῶν νομίζουσι πρὸς μέθεξιν τῆς τοῦ δημιουργοῦ συνοχικῆς καὶ ἑδραστικῆς ἀγαθότητος, ὁ δὲ Ἀριστοτέλης πρώτως ἀπολαύειν τῆς δημιουργικῆς νομίζει κινήσεως. Καὶ διὰ τοῦτο οἱ μὲν Πυθαγόρειοι Ἑστίας τόπον καὶ Ζανὸς πύργον ἐκάλουν τὸ κέντρον, ὁ δ' Ἀριστοτέλης (p. 265. b. 8) μέτρον τῶν ἄλλων κινήσεων τὴν τῆς ἀπλανοῦς ἔλεγεν ὡς πρώτην καὶ συνῃρημένην καὶ τὸ τοῦ κινοῦντος ἀμερὲς διὰ τῆς ταχυτῆτος ἐνεικονιζομένην. Οὐ χρὴ οὖν δεδοικέναι μὴ κατὰ συμβεβηκὸς κινήσωμεν τὸ πρώτως κινοῦν, ἐν τῷ ἀπλανεῖ λέγοντες αὐτὸ οὐρανῷ. Οὐ γάρ ἐστιν ἐν τῷ οὐρανῷ κυρίως ἐκεῖνο, ἀλλ' ὁ οὐρανὸς ἐν αὐτῷ· εἴπερ τὸ ἔν τινι περιέχεται ὑπὸ τοῦ ἐν ᾧ ἐστι, περιέχει δὲ ἐκεῖνο τὸν ὅλον κόσμον τῇ ἀπείρῳ αὐτοῦ δυνάμει. Μήποτε δὲ οὐδὲ ἡ ἐπινοηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου βοήθεια πρὸς τὸ μηδὲ κατὰ συμβεβηκὸς ἐκεῖνο κινεῖσθαι αὐτάρκης ἐστὶν ἀπὸ ἐννοίας ἔτι προϊοῦσα τοῦ ἐν τῷ οὐρανῷ εἶναι τὸ πρώτως κινοῦν· εἰ γὰρ μὴ ἐν μορίῳ τινί, φησίν, ἐστίν, ἀλλ' ἐν πάσῃ τῇ περιφερείᾳ, ἐπειδὴ ἡ πᾶσα οὐ κινεῖται οὐδὲ ἀμείβει τόπον, ἀλλ' ἐν τῷ αὐτῷ μένει, οὐδὲ κατὰ συμβεβηκὸς ἂν κινοῖτο. Εἰ οὖν ἡ μὲν πᾶσα οὐ κινεῖται, τὸ δὲ πρώτως κινοῦν ἐν τῷ τάχιστα κινουμένῳ λέγεται εἶναι, δῆλον ὅτι οὐκ ἔστιν ἐν τῇ πάσῃ περιφερείᾳ. Ἔπειτα εἰ μὲν οὕτως ἐστὶν ἐν τῇ πάσῃ ὡς κατατεταγμένον ἐν αὐτῇ, ἡ δὲ πᾶσα κατὰ μόρια κινεῖται, δῆλον ὅτι καὶ αὐτὸ μετὰ τῶν μορίων κατὰ συμβεβηκὸς κινηθήσεται. Εἰ δὲ ἀσχέτως καὶ ἐξῃρημένως τῷ ὅλῳ πάρεστι, τί κωλύει καὶ τοῖς μέρεσιν ἀσχέτως καὶ ἐξῃρημένως καὶ ἀμερίστως καὶ ἀκινήτως ἅμα πᾶσι παρὸν μηδὲ κατὰ συμβεβηκὸς τῇ ἐκείνων κινήσει συγκινεῖσθαι; Καὶ ἀσφαλῶς ὁ Εὔδημος τὸ πρόβλημα ἐκτιθέμενος « εἰ ἀμερές, φησίν, ἐστι τὸ πρώτως κινοῦν καὶ μὴ ἅπτεται τοῦ κινουμένου, πῶς ἔχει πρὸς αὐτό; » Τὸ οὖν ἀμερὲς καὶ μὴ ἁπτόμενον τοῦ κινουμένου, ἀλλ' ἄσχετον πρὸς αὐτὸ καὶ ἐξῃρημένον, πῶς δύναται συγκινεῖσθαι τῷ κινουμένῳ, ὥστε κατὰ συμβεβηκὸς κινεῖσθαι; Τὸν δὲ Εὔδημον ὁ Ἀλέξανδρος τὸ πρώτως κινοῦν ἐν τῷ μεγίστῳ φησὶ λέγειν κύκλῳ τῷ διὰ τῶν πόλων· οὗτος γὰρ τάχιστα κινεῖται. Ἐγὼ δὲ οὕτως εὗρον τὴν γραφὴν ἐν τῷ Εὐδημείῳ « τῆς δὲ σφαίρας ὁ μὲν τόπος ὁ περὶ τοὺς πόλους τάχιστα κινεῖται. » Καὶ τούτῳ δὲ ἐφιστάνειν ἄξιον, ὅτι ὁ μὲν Ἀλέξανδρος ἐν τῇ τῆς σφαίρας περιφερείᾳ τὸ πρώτως κινοῦν νομίζει λέγειν τὸν Ἀριστοτέλη· μήποτε δὲ ἐν τῷ κύκλῳ λέγων, ἐν τῷ ὅλῳ οὐρανῷ λέγει.)

82. Ἔχει δ' ἀπορίαν, εἰ ἐνδέχεταί τι κινούμενον κινεῖν συνεχῶς· ἀλλὰ μὴ ὥσπερ τὸ ὠθοῦν πάλιν καὶ πάλιν, τῷ ἐφεξῆς εἶναι συνεχῶς. Ἢ γὰρ αὐτὸ δεῖ ὠθεῖν ἢ ἕλκειν, ἢ ἄμφω, ἢ ἕτερόν τι ἐκδεχόμενον ἄλλο παρ' ἄλλου, ὥσπερ πάλαι ἐλέχθη ἐπὶ τῶν ῥιπτουμένων. Εἰ δὲ διαιρετὸς ὢν ὁ ἀὴρ ἢ τὸ ὕδωρ κινεῖ, ἀλλ' ὡς ἀεὶ κινούμενος, ἀμφοτέρως δ' οὐχ οἷόν τε μίαν εἶναι, ἀλλ' ἐχομένην. Μόνη ἄρα συνεχὴς ἣν κινεῖ τὸ ἀκίνητον· ἀεὶ γὰρ ὁμοίως ἔχον καὶ πρὸς τὸ κινούμενον ὁμοίως ἕξει καὶ συνεχῶς.

(Aristoteles Phys. lib. VIII cap. 10 p. 267. b. 9 ed. Bekker. Simplicius fol. 320. ὁ δὲ Εὔδημος τοῦτο μὲν οὐκ ἀπορεῖ ὅπερ ὁ Ἀριστοτέλης, εἰ ἐνδέχεταί τι κινούμενον κινεῖν συνεχῶς, ἀπορεῖ δὲ ἀντὶ τούτου, εἰ ἐνδέχεται τὸ ἀκίνητον κινεῖν. Δοκεῖ γάρ, φησί, τὸ κινοῦν κατὰ τόπον ἢ ὠθοῦν ἢ ἕλκον κινεῖν, εἰ δὲ μὴ [μόνον] οὕτως, ἀλλ' οὖν ἁπτόμενόν γε ἢ αὐτὸ ἢ δι' ἄλλου, ἢ δι' ἑνὸς ἢ διὰ πλειόνων. Τὸ δὲ ἀμερὲς οὐδενὸς ἐνδέχεται ἅψασθαι· οὐ γάρ ἐστιν αὐτοῦ τὸ μὲν ἀρχή, τὸ δὲ πέρας, τῶν δὲ ἁπτομένων τὰ πέρατα ἅμα. Πῶς οὖν κινήσει τὸ ἀμερές; καὶ λύει τὴν ἀπορίαν λέγων, ὅτι τὰ μὲν κινούμενα κινεῖ, τὰ δὲ ἠρεμοῦντα· καὶ τὰ μὲν κινούμενα κινεῖ ἁπτόμενα ἄλλων (leg. ἀλλήλων), οὐχ ὁμοίως δὲ πάντα. Οὐ γὰρ ὡς ἡ γῆ τὴν σφαῖραν ῥιφθεῖσαν ἐπ' αὐτὴν ἄνω ἐκίνει, οὕτω καὶ τὸ πρώτως κινῆσαν· οὐ γὰρ προγινομένης κινήσεως ἐκεῖνο κινεῖ. Οὐ γὰρ ἂν ἔτι πρώτως κινοίη, ἡ δὲ γῆ οὐδέποτε ἠρεμοῦσα πρώτως κινήσει.)

82. Dubitatur autem, num fieri possit, ut quippiam motu agitatum continenter moveat; sed non ut id quod iterum atque iterum pellit, ex eo continenter movet, quod motus deinceps sunt. Aut enim ipsum pellere vel trahere vel utrumque facere oportet; aut diversum quid, aliud ab alio, accipiens, ut antea diximus de iis quæ projiciuntur. Si vero quum dividuus sit aër vel aqua movet, sed ut semper motu agitatus: neutro modo motus unus esse potest, sed plures inter se cohærentes erunt. Solus igitur is est continuus motus, quo id quod est immobile, movet. Quum enim semper eodem modo se habeat, etiam ad id quod movetur eandem rationem et continuationem habebit.

ΑΡΙΘΜΗΤΙΚΑ.

83. Τούτων δὴ διωρισμένων μετιτέον πρὸς τὸν ἀκόλουθον αὐτοῖς λόγον ἀρχὴν λαβοῦσι τὴν αὐτὴν τοῖς Πυθαγορείοις, τοῦτ' ἔστι, καθ' ἣν τοὺς μὲν ἴσους ἀριθμοὺς τοῖς ἰσοτόνοις φθόγγοις ἀπονέμομεν, τοὺς δὲ ἀνίσους τοῖς ἀνισοτόνοις, ὅτι τὸ τοιοῦτον αὐτόθι δῆλόν ἐστι.

(Ptolemæus Harmon. I, 7. Porphyrius ad h. l. in Ioann. Wallis oper. tom. III p. 287. τῆς διαιρέσεως τῶν πρὸς ἄλληλα σχέσιν ἐχόντων φθόγγων τοιαύτης γενομένης, καίτοι ἐκ τῆς αἰσθήσεως κρίσιν ἔχουσι, προσαρμοστέον φησὶ καὶ τὴν παλαιὰν τοῦ λόγου ἀκρίβειαν ταῖς ἀπὸ τῆς αἰσθήσεως δοθείσαις διαφοραῖς, ἔνθα καὶ τὰ περὶ τῶν Πυθαγορείων παραληπτέον, ὡς ἱκανῶς τὸ ἀκριβὲς ἔχοντα, καὶ ἀρκτέον γε καθάπερ ἐκεῖνοι ἄνωθεν ἀπὸ τῆς ἰσότητος τῶν ἀριθμῶν. Ἦν δὲ ἀποδοτέον καὶ τὸν λόγον τὸν κατ' αὐτὴν προσαρμοστέον τοῖς ἰσοτόνοις. Ἐκείνων μὲν οὖν οἱ πλείους οὐ μόνον ἀπὸ τῆς ἰσότητος ἤρχοντο, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ πυθμένος ἀριθμοῦ· τῆς ἰσότητος δὲ ἁπλῶς τοὺς ἴσους ἀριθμοὺς ἀποδοτέον φησὶ τοῖς ἰσοτόνοις φθόγγοις, τοὺς δὲ ἀνίσους τοῖς ἀνισοτόνοις· ὅτι γὰρ διὰ τῶν πυθμένων τὰ κατὰ τὰς συμφωνίας ἀπεδείκνυσαν, δηλοῖ Εὔδημος ἐν τῷ πρώτῳ τῆς ἀριθμητικῆς ἱστορίας λέγων περὶ τῶν Πυθαγορείων ταυτὶ κατὰ λέξιν· « ἔτι δὲ τοὺς τῶν τριῶν συμφωνιῶν λόγους τοῦ τε διὰ τεσσάρων καὶ τοῦ διὰ πέντε καὶ τοῦ διὰ πασῶν, ὅτι συμβέβηκεν ἐν πρώτοις ὑπάρχει (leg. ὑπάρχειν) τοῖς ἐννέα· β γὰρ γ δ γίνεται ἐννέα. » Αἰτίαν δὲ ὁ Πτολεμαῖος τοῦ δεῖν τοὺς ἴσους ἀριθμοὺς ἀπονέμειν τοῖς ἰσοτόνοις, ἀποδίδωσι τὴν αὐτόθι τοῦ λόγου ἐνάργειαν.)

ΓΕΩΜΕΤΡΙΚΑ.

84. Ἐπεὶ δὲ χρὴ τὰς ἀρχὰς [a] καὶ τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν πρὸς τὴν παροῦσαν περίοδον σκοπεῖν, λέγομεν ὅτι παρ' Αἰγυπτίοις μὲν εὑρῆσθαι πρῶτον ἡ γεωμετρία παρὰ πολλῶν ἱστορεῖται ἐκ τῆς τῶν χωρίων παραμετρήσεως [b] λαβοῦσα τὴν γένεσιν. Ἀναγκαία γὰρ ἦν ἐκείνοις αὕτη διὰ τὴν ἄνοδον τοῦ Νείλου τοὺς προσήκοντας ὅρους ἑκάστοις ἀφανίζοντος, καὶ θαυμαστὸν οὐδὲν ἀπὸ τῆς χρείας ἄρξασθαι τὴν εὕρεσιν καὶ ταύτης καὶ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν, ἐπειδὴ πᾶν τὸ ἐν γενέσει φερόμενον ἀπὸ τοῦ ἀτελοῦς πρὸς τὸ τέλειον πρόεισιν· ἀπὸ αἰσθήσεως οὖν εἰς λογισμὸν καὶ ἀπὸ τούτου ἐπὶ νοῦν ἡ μετάβασις [c] γένοιτ' ἂν εἰκότως. Ὥσπερ οὖν παρὰ τοῖς Φοίνιξι διὰ τὰς ἐμπορίας καὶ τὰ συναλλάγματα τὴν ἀρχὴν ἔλαβεν ἡ τῶν ἀριθμῶν ἀκριβὴς γνῶσις, οὕτω δὴ καὶ παρ' Αἰγυπτίοις ἡ γεωμετρία διὰ τὴν εἰρημένην αἰτίαν εὕρηται. Θαλῆς δὲ πρῶτος [d] εἰς Αἴγυπτον ἐλθὼν μετήγαγεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν θεωρίαν ταύτην, καὶ πολλὰ μὲν αὐτὸς εὗρε, πολλῶν δὲ τὰς ἀρχὰς τοῖς μετ' αὐτὸν ὑφηγήσατο, τοῖς μὲν καθολικώτερον ἐπιβάλλων, τοῖς δὲ αἰσθητικώτερον. Μετὰ δὲ τοῦτον Ἀμέριστος ὁ Στησιχόρου τοῦ ποιητοῦ ἀδελφὸς ὡς ἐφαψάμενος [e] τῆς περὶ γεωμετρίας σπουδῆς μνημονεύεται, καὶ Ἱππίας ὁ Ἠλεῖος ἱστόρησεν ὡς ἐπὶ γεωμετρίᾳ δόξαν αὐτοῦ λαβόντος. Ἐπὶ δὲ τούτοις Πυθαγόρας τὴν περὶ αὐτὴν φιλοσοφίαν εἰς σχῆμα παιδείας ἐλευθέρου μετέστησεν, ἄνωθεν τὰς ἀρχὰς αὐτῆς ἐπισκοπούμενος καὶ ἀΰλως καὶ νοερῶς τὰ θεωρήματα διερευνώμενος, ὃς δὴ καὶ τὴν τῶν ἀναλόγων [g] πραγματείαν καὶ τὴν τῶν κοσμικῶν σχημάτων σύστασιν ἀνεῦρε. Μετὰ δὲ τοῦτον Ἀναξαγόρας ὁ Κλαζομένιος πολλῶν ἐφήψατο τῶν κατὰ γεωμετρίαν [h] καὶ Οἰνοπίδης ὁ Χῖος [ὁ τὸν τοῦ μηνίσκου [i] τετραγωνισμὸν εὑρών, καὶ Θεόδωρος ὁ Κυρηναῖος] ὀλίγῳ νεώτερος ὢν τοῦ Ἀναξαγόρου, ὧν καὶ Πλάτων ἐν τοῖς Ἀντερασταῖς ἐμνημόνευσεν ὡς ἐπὶ τοῖς μαθήμασι δόξαν λαβόντων· ἐφ' οἷς Ἱπποκράτης [k] ὁ Χῖος ὁ τὸν τοῦ μηνίσκου τετραγωνισμὸν εὑρὼν καὶ Θεόδωρος ὁ Κυρηναῖος ἐγένοντο περὶ γεωμετρίαν ἐπιφανεῖς· πρῶτος γὰρ ὁ Ἱπποκράτης τῶν μνημονευομένων καὶ στοιχεῖα συνέγραψε. Πλάτων δὲ ἐπὶ τούτοις [l] γενόμενος μεγίστην ἐποίησεν ἐπίδοσιν τά τε ἄλλα μαθήματα καὶ τὴν γεωμετρίαν λαβεῖν διὰ τὴν περὶ αὐτὴν [m] σπουδήν, ὅς που [n] δῆλός ἐστι καὶ τὰ συγγράμματα τοῖς μαθηματικοῖς λόγοις καταπυκνώσας καὶ πανταχοῦ [o] τὸ περὶ αὐτὴν θαῦμα τῶν φιλοσοφίας ἀντεχομένων ἐπεγείρων. Ἐν δὲ τούτῳ τῷ χρόνῳ καὶ Λεωδάμας ὁ Θάσιος [p] ἦν καὶ Ἀρχύτας ὁ Ταραντῖνος καὶ Θεαίτητος ὁ Ἀθηναῖος,

---

ARITHMETICA.

83. His porro definitis transire nos oportet ad rationem iis congruentem principium ducentes ab eadem re, a qua et Pythagorei exorsi sunt, id est, qua tum pares numeros sonis æquali tono præditis attribuimus, tum impares sonis inæquali tono prolatis, quia tale quid in iis elucet

GEOMETRICA.

84. Sed quoniam artium ac disciplinarum incunabula præsentis temporis respectu consideranda sunt : dicimus a multis tradi geometriam apud Ægyptios primum inventam esse, quum a locorum dimensione originem traxisset. Necessaria enim illis hæc erat disciplina propter Nilum tanto aquarum auctu crescentem, ut agrorum uniuscujusque terminos funditus tollat. Neque mirandum est, a necessitate tam hujus quam cæterarum doctrinarum inventionem esse ortam, quandoquidem res creatæ omnes ab exiguis initiis ad perfectionem transeunt. A sensu igitur in mentem atque ab hac in intellectum par est transitum fieri. Ut igitur apud Phœ-

παρ' ὧν ἐπηυξήθη τὰ θεωρήματα καὶ προῆλθεν εἰς ἐπιστημονικωτέραν σύστασιν. Λεωδάμαντος δὲ νεώτερος ὁ Νεοκλείδης καὶ ὁ τούτου μαθητὴς Λέων, οἳ πολλὰ προσεπόρισαν τοῖς πρὸ αὐτῶν, ὥστε τὸν Λέοντα καὶ τὰ στοιχεῖα συνθεῖναι τῷ τε πλήθει καὶ τῇ χρείᾳ τῶν δεικνυμένων ἐπιμελέστερον, καὶ διορισμοὺς εὑρεῖν [q], πότε δυνατόν ἐστι τὸ ζητούμενον πρόβλημα καὶ πότε ἀδύνατον. Εὔδοξος δὲ ὁ Κνίδιος Λέοντος μὲν ὀλίγῳ νεώτερος, ἑταῖρος [r] δὲ τῶν περὶ Πλάτωνα γενόμενος, πρῶτος τῶν καθόλου θεωρημάτων τὸ πλῆθος ηὔξησε καὶ ταῖς τρισὶν ἀναλογίαις ἄλλας τρεῖς προσέθηκε, καὶ τὰ περὶ τὴν τομὴν [s] ἀρχὴν λαβόντα παρὰ Πλάτωνος εἰς πλῆθος προήγαγε καὶ ταῖς ἀναλύσεσιν ἐπ' αὐτῶν χρησάμενος. Ἀμύκλας δὲ ὁ Ἡρακλεώτης, εἷς τῶν Πλάτωνος ἑταίρων, καὶ Μέναιχμος [t] ἀκροατὴς ὢν Εὐδόξου καὶ Πλάτωνι δὲ συγγεγονὼς καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Δεινόστρατος ἔτι τελεωτέραν ἐποίησαν τὴν ὅλην γεωμετρίαν. Θεύδιος δὲ ὁ Μάγνης [u] ἔν τε τοῖς μαθήμασιν ἔδοξεν εἶναι διαφέρων καὶ κατὰ τὴν ἄλλην φιλοσοφίαν· καὶ γὰρ τὰ στοιχεῖα καλῶς συνέταξε καὶ πολλὰ τῶν ὁρικῶν [v] καθολικώτερα ἐποίησε. Καὶ μέντοι καὶ ὁ Κυζικηνὸς Ἀθήναιος [x] κατὰ τοὺς αὐτοὺς γεγονὼς χρόνους καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις μὲν μαθήμασι, μάλιστα δὲ κατὰ γεωμετρίαν ἐπιφανὴς ἐγένετο [y]. Διῆγον οὖν οὗτοι μετ' ἀλλήλων ἐν Ἀκαδημίᾳ, κοινὰς ποιούμενοι τὰς ζητήσεις. Ἑρμότιμος δὲ ὁ Κολοφώνιος τὰ ὑπ' [z] Εὐδόξου προηυπορημένα καὶ Θεαιτήτου προήγαγεν ἐπὶ πλέον, καὶ τῶν στοιχείων πολλὰ ἀνεῦρε καὶ τῶν τόπων τινὰ συνέγραψεν. Φίλιππος δὲ ὁ Μεδμαῖος [aa], Πλάτωνος ὢν μαθητής, καὶ ὑπ' ἐκείνου προτραπεὶς εἰς [bb] τὰ μαθήματα, καὶ τὰς ζητήσεις ἐποιεῖτο κατὰ τὰς Πλάτωνος ὑφηγήσεις, καὶ ταῦτα προὔβαλλεν ἑαυτῷ ὅσα ᾤετο τῇ Πλάτωνος φιλοσοφίᾳ συντελεῖν. Οἱ μὲν οὖν τὰς γεωμετρικὰς ἱστορίας ἀναγράψαντες Εὔδημος ὁ Περιπατητικὸς καὶ ἄλλοι μέχρι τούτου προάγουσι τὴν

---

nices propter mercaturam et negotiationem exquisita numerorum scientia ortum habuit : ita etiam apud Ægyptios geometria ob eam quam dixi causam inventa est. Thales autem primus in Ægyptum profectus hanc rerum subtilium contemplationem in Græciam transtulit, ipseque tum multa repperit, tum multarum rerum principia posteros docuit, quum aliis universe omnem animi vim intendisset, alias magis sensibus percepisset. Post hunc Ameristus, Stesichori poetæ frater, ut geometriæ studiosus memoratur, quem et Hippias Eleus geometriæ cognitione inclaruisse tradidit. Posteà Pythagoras ejus studium in formam doctrinæ liberalis redegit, principia ejus quasi e sublimi contemplatus ac sine materia, solo videlicet intellectu theoremata perscrutatus, qui etiam rerum proportione respondentium studium et mundanarum formarum descriptionem invenit. Post hunc Anaxagoras Clazomenius multum in geometria versatus est, haud secus atque Œnopides Chius [semicirculi quadraturæ inventor, et Theodorus Cyrenæus] paullo junior Anaxagora, quorum et Plato in Rivalibus mentionem fecit tanquam hominum in mathematicis artibus clarorum; post quos Hippocrates Chius, semicirculi quadraturæ inventor, et Theodorus Cyrenæus geometriæ cognitione incliti fuerunt : siquidem inter eos quos memoravimus primus Hippocrates et elementa scriptis mandavit. Dein Plato paullo ætate posterior sua industria effecit, ut cum cæteræ disciplinæ, tum geometria maximis incrementis augescerent, quem scilicet manifestum est libros etiam suos mathematicis rationibus refersisse, et ubique admirationem eorum qui ad philosophiam pertractandam se dederunt, circa illam disciplinam excitasse. Sed eo tempore Leodamas quoque Thasius fuit et Archytas Tarentinus et Theætetus Atheniensis, a quibus adaucta sunt theoremata et ad probationem scientiæ convenientiorem provecta. Fuerunt porro Leodamante junior Neoclides atque hujus discipulus Leo, qui multa superioribus adjecerunt, ita ut Leo elementa quoque rerum demonstratarum multitudine et utilitate diligentius composita ederet, ac definiret, quando proposita quæstio solvi posset et quando non posset. Tum Eudoxus Cnidius paucis quidem annis minor Leonte, sed Platonis sodalis primus universalium theorematum multitudinem auxit, ac tribus proportionibus alias tres adjecit, et segmenta inducta a Platone cumulavit, in iis propositarum quæstionum etiam solutione usus. Amyclas vero Heracleotes, unus e Platonis sodalibus, et Menæchmus, Eudoxi auditor, qui cum Platone conversatus est, ejusque frater Dinostratus totam geometriam magis etiam excoluerunt. Insuper Theudius Magnes in artibus mathematicis atque in reliquæ sapientiæ disciplina excellere visus est : etenim elementa bene composuit, multasque definitiones latius patere voluit. Atque etiam Athenæus Cyzicenus, qui iisdem temporibus vixit, cum reliquarum disciplinarum tum maxime geometriæ cognitione inclitus fuit. Hi igitur intima familiaritate inter se conjuncti in Academia versabantur, quum communes quæstiones instituerent. At Hermotimus Colophonius data prius ab Eudoxo et Theæteto præcepta complevit, multaque doctrinæ initia invenit et locos nonnullos litteris consignavit. Denique Philippus Medmæus, Platonis discipulus, atque ab illo ad tractandas artes mathematicas impulsus quæstiones etiam juxta Platonis præcepta instituebat, et quidem sibi proponebat, quæcunque ad Platonis philosophiam pertinere arbitraretur. Quocirca historiæ geometricæ scriptores, Eudemus Peripateticus cæterique, hucusque hujus scientiæ incrementa, tanquam ad maturitatem perducunt. His autem non multo minor natu est Euclides.

τῆς ἐπιστήμης ταύτης τελείωσιν. Οὐ πολὺ δὲ τούτων νεώτερός ἐστιν Εὐκλείδης.

(Proclus in Euclid. p. 19 ed. Bas. Cf. Fabricius Bibl. Græc. Vol. II p. 385-386. Scripsi: a χρὴ τὰς ἀρχὰς καὶ τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν πρὸς] e codice Monacensi apud Spengelium; vulgo χρὴ καὶ τὰς ἀρχὰς τῶν τεχνῶν πρὸς. — [b] παραμετρήσεως] e cod. Monac; vulgo ἀναμετρήσεως. — [c] ἀπὸ τούτου ἐπὶ νοῦν ἡ μετάβασις] e cod. Monac; vulgo ἀπὸ τῆς ἡ μετάβασις. — [d] πρῶτος] codd. πρῶτον. — [e] ὡς ἐφαψάμενος] cum Fabricio; vulgo ὃς ἐφαψάμενος. — [f] ὡς ἐπὶ γεωμετρίᾳ δόξαν] cum Fabricio; falso ed. Bas. ὡς ἐπὶ γεωμετρίας δόξαν et cod. Mon. ὡς ἐπὶ γεωμετρίαν δόξαν. — [g] ἀναλόγων] e cod. nescio quo apud Fabricium; vulgo ἀλόγων. — [h] πολλῶν ἐφήψατο τῶν κατὰ γεωμετρίαν] e cod. Monac; vulgo πολλῶν ἐφήψατο κατὰ γεωμετρίαν. — [i] ὁ τὸν τοῦ μηνίσκου τετραγωνισμὸν εὑρών, καὶ Θεόδωρος ὁ Κυρηναῖος] hæc verba desiderantur in codice Monacensi, ac delenda sunt hic, quum ex inferioribus male huc irrepserint, utpote quæ sequentibus tantum conveniant. Cæterum Fabricius vitiose τὴν τοῦ μηνίσκου τετραγωνισμόν scripsit. Nimirum Anaxagoras et Œnopides, non Theodorus a Platone initio istius dialogi commemorantur. Sic enim Rival. p. 132. a. ἐφαινέσθην μέντοι ἢ περὶ Ἀναξαγόρου ἢ περὶ Οἰνοπίδου ἐρίζειν. — [k] ἐφ' οἷς Ἱπποκράτης ὁ Χῖος ὁ τὸν τοῦ μηνίσκου τετραγωνισμὸν εὑρὼν καὶ Θεόδωρος ὁ Κυρηναῖος ἐγένοντο περὶ γεωμετρίαν ἐπιφανεῖς] e codicibus, spreta Fabricii conjectura qui expuncta interpositione ἐφ' οἷς Ἱπποκράτης ὁ Χῖος ἐγένετο περὶ γεωμετρίαν ἐπιφανεὶς posuit. — [l] ἐπὶ τούτοις] e cod. Monac; ed. Bas. τούτου, Fabric. τοῦτο. — [m] περὶ αὐτὴν] cum Fabric. et ed. Bas.; cod. Monac. αὐτὰ. — [n] ὅς που] e cod. Monac. et ed. Bas.; Fabric. ὥς που. — [o] πανταχοῦ τὸ περὶ αὐτὴν θαῦμα τῶν φιλοσοφίας ἀντεχομένων ἐπεγείρων] e cod. Monac. nisi quod meo Marte αὐτὴν restitui; vulgo πανταχοῦ τὸ περὶ αὐτὰ θαυμαστὸν φιλοσοφίας ἀντεχόμενον ἐπεγείρων. — [p] Λεωδάμας ὁ Θάσιος] e cod. Monac., et ed. Bas.; vitiose Fabricius Λεοδάμας ὁ Θάσιος. — [q] διορισμοὺς εὑρεῖν] e cod. Monac.; vulgo διορισμὸν εὑρεῖν. — [r] ἑταῖρος] cum Fabricio et ed. Bas.; cod. Monac. ἕτερος. — [s] τὰ περὶ τὴν τομὴν] cum Fabricio et cod. Monac.; ed. Bas. τὰ τὴν τομὴν. — [t] Μέναιχμος] cum Fabric. et ed. Bas.; cod. Monac. Μόναιχμος. — [u] Θεύδιος δὲ ὁ Μάγνης] cum Fabricio et cod. Monac.; ed. Bas. Θεύδιος ὁ Μάγνης. — [v] ὁρικῶν] cum Fabricio et ed. Bas.; cod. Monac. μερικῶν. — [x] Ἀθήναιος] cum Fabricio; falso cod. Monac. et ed. Bas. Ἀθηναῖος. — [y] ἐπιφανὴς ἐγένετο] e cod. Monac.; Fabricius et ed. Bas. καταφανὴς ἐγένετο. — [z] ὑπ' Εὐδόξου] e cod. Monac.; vulgo ὑπὲρ Εὐδόξου. — [aa] Μεδμαῖος] cum Fabricio, conf. Martin. ad Theon. Smyrn. p. 42; vitiose ed. Bas. μεταῖος et cod. Monac. μέν, ταῖος, sed superscripto δ, ut sit Μενδαῖος. — [bb] εἰς] e codice Monac., quam lectionem etiam Fabricius habet; ed. Bas. ὡς. Quod reliquum est, Suidas μηνίσκους *lunulas* a philosophis vocari scribit τὰ τοῦ κύκλου τμήματα *circuli segmenta*. Possis etiam *semicirculos* interpretari.)

85. Ἐὰν δύο εὐθεῖαι τέμνωσιν ἀλλήλας, τὰς κατὰ κορυφὴν γωνίας ἴσας ἀλλήλαις ποιήσουσι.

(Euclides, I, 15).

Τοῦτο τοίνυν τὸ θεώρημα δείκνυσιν, ὅτι δύο εὐθειῶν ἀλλήλας τεμνουσῶν αἱ κατὰ κορυφὴν γωνίαι ἴσαι εἰσίν, εὑρημένον μέν, ὥς φησιν Εὔδημος ὑπὸ Θαλοῦ πρώτου, τῆς δὲ ἐπιστημονικῆς ἀποδείξεως ἠξιωμένον παρὰ τῷ στοιχειωτῇ.

(Proclus p. 79).

86. Πρὸς τῇ δοθείσῃ εὐθείᾳ καὶ τῷ πρὸς αὐτῇ σημείῳ τῇ δοθείσῃ εὐθυγράμμῳ γωνίᾳ ἴσην γωνίαν εὐθύγραμμον συστήσασθαι.

(Euclides, I, 23.)

Πρόβλημα τοῦτο Οἰνοπίδου μὲν εὕρημα μᾶλλον, ὥς φησιν Εὔδημος.

(Proclus p. 87. De Œnopide uberius disserit Menagius ad Diog. Laërt. IX, 37.)

87. Ἐὰν δύο τρίγωνα τὰς δύο γωνίας ταῖς δυσὶ γωνίαις ἴσας ἔχῃ ἑκατέραν ἑκατέρᾳ, ἔχῃ δὲ καὶ μίαν πλευρὰν μιᾷ πλευρᾷ ἴσην, ἤτοι τὴν πρὸς ταῖς ἴσαις γωνίαις ἢ τὴν ὑποτείνουσαν ὑπὸ μίαν τῶν ἴσων γωνιῶν, καὶ τὰς λοιπὰς πλευρὰς ταῖς λοιπαῖς πλευραῖς ἴσας ἕξει ἑκατέραν ἑκατέρᾳ, καὶ τὴν λοιπὴν γωνίαν τῇ λοιπῇ γωνίᾳ ἴσην.

(Euclides I, 26. Proclus p. 92 τοσαῦτα καὶ πρὸς τὴν τῶν προκειμένων ἀκρίβειαν ὁ Πορφύριος

---

85. Si duæ rectæ lineæ se invicem secuerint, angulos, qui sunt ad verticem, æquales inter se reddent.

Hoc igitur theorema declarat, si duæ rectæ lineæ se invicem secuerint, angulos, qui sunt ad verticem, esse æquales, inventum quidem illud, ut ait Eudemus, a Thalete primo, sed demonstratione scientiæ propria dignum habitum in ejus libris, qui mathematicorum initia tradidit.

86. Juxta datam rectam lineam et punctum ei appositum dato rectarum linearum angulo æqualis angulus et ipse rectis lineis constans describatur.

Problema hoc Œnopidis potius inventum est, ut ait Eudemus.

87. Si duo triangula duos angulos duobus angulis alterum alteri æquales habent, unum vero etiam latus habent uni lateri æquale, sive illud quod æqualibus

ἡμῖν συμβάλλεται, Εὔδημος δὲ ἐν ταῖς γεωμετρικαῖς ἱστορίαις εἰς Θαλῆν τοῦτο ἀνάγει τὸ θεώρημα. Τὴν γὰρ τῶν ἐν θαλάττῃ πλοίων ἀπόστασιν, δι' οὗ τρόπου φασὶν αὐτὸν δεικνύναι, τούτῳ προσχρῆσθαί φησιν ἀναγκαῖον.

88. Παντὸς τριγώνου μιᾶς τῶν πλευρῶν προσεμβληθείσης ἡ ἐκτὸς γωνία δυσὶ ταῖς ἐντὸς καὶ ἀπεναντίον ἴση ἐστί, καὶ αἱ ἐντὸς τοῦ τριγώνου τρεῖς γωνίαι δυσὶν ὀρθαῖς ἴσαι εἰσίν.

(Euclides I, 32. Proclus p. 99 Εὔδημος δὲ ὁ Περιπατητικὸς εἰς τοὺς Πυθαγορείους ἀναπέμπει τὴν τοῦδε τοῦ θεωρήματος εὕρεσιν, ὅτι τρίγωνον ἅπαν δυσὶν ὀρθαῖς ἴσας ἔχει τὰς ἐντὸς γωνίας, καὶ δεικνύναι φησὶν αὐτοὺς οὕτω τὸ προκείμενον· « ἔστω τρίγωνον τὸ αβγ καὶ ἤχθω διὰ τοῦ α τῇ βγ παράλληλος ἡ δε. Ἐπεὶ οὖν παράλληλοί εἰσιν αἱ βγ δε καὶ αἱ ἐναλλὰξ ἴσαι εἰσίν, ἴση ἄρα ἡ μὲν ὑπὸ δαβ τῇ ὑπὸ αβγ, ἡ δὲ ὑπὸ εαγ τῇ ὑπὸ αγβ. Κοινὴ προκείσθω ἡ ὑπὸ βαγ (leg. βαγ). Αἱ ἄρα ὑπὸ δαβ βαγ γαε, τοῦτ' ἔστιν ἡ ὑπὸ δαβ βαε, τοῦτ' ἔστιν αἱ δύο ὀρθαὶ ἴσαι εἰσὶν ταῖς τοῦ αβγ τριγώνου τρισὶν γωνίαις. Αἱ ἄρα τρεῖς τοῦ τριγώνου δυσὶν ὀρθαῖς εἰσιν ἴσαι. » Τοιαύτη μὲν οὖν καὶ ἡ τῶν Πυθαγορείων ἀπόδειξις.

89. Παρὰ τὴν δοθεῖσαν εὐθεῖαν τῷ δοθέντι τριγώνῳ ἴσον παραλληλόγραμμον παραβαλεῖν ἐν γωνίᾳ, ἥ ἐστιν ἴση τῇ δοθείσῃ γωνίᾳ εὐθυγράμμῳ.

(Euclides I, 44. Proclus p. 109 ἔστι μὲν ἀρχαῖα, φασὶν οἱ περὶ τὸν Εὔδημον, καὶ τῆς τῶν Πυθαγορείων μούσης εὑρήματα ταῦτα, ἥ τε παραβολὴ τῶν χωρίων καὶ ἡ ὑπερβολὴ καὶ ἡ ἔλλειψις. Ἀπὸ δὲ τούτων καὶ οἱ νεώτεροι τὰ ὀνόματα λαβόντες μετήγαγον αὐτὰ καὶ ἐπὶ τὰς κωνικὰς λεγομένας γραμμάς, καὶ τούτων τὴν μὲν παραβολήν, τὴν δὲ ὑπερβολὴν καλέσαντες, τὴν δὲ ἔλλειψιν, ἐκείνων τῶν παλαιῶν καὶ θείων ἀνδρῶν ἐν ἐπιπέδῳ καταγραφῇ χωρίων πρὸς εὐθεῖαν ὡρισμένην τὰ ὑπὸ τούτων σημαινόμενα τῶν ὀνομάτων δρώντων. Ὅταν γὰρ εὐθείας ἐκκειμένης τὸ δοθὲν χωρίον πάσῃ τῇ εὐθείᾳ συμπαρατείνῃς, τότε παραβάλλειν ἐκεῖνο τὸ χωρίον φασίν· ὅταν μεῖζον δὲ ποιήσῃς τοῦ χωρίου τὸ μῆκος αὐτῆς τῆς εὐθείας, τότε ὑπερβάλλειν· ὅταν δὲ ἔλασσον ὡς τοῦ χωρίου γραφέντος εἶναί τι τῆς εὐθείας ἐκτός, τότε ἐκλείπειν.)

90. Ἡ Ἀρχύτου εὕρεσις, ὡς Εὔδημος ἱστορεῖ.

(Eutocius in Archimed. de sphæra et cylindro lib. II p. 19 ed. Basil.; p. 143 ed. Oxon.)

91. Εἴη δ' ἂν ὡς πρὸς τὸ προκείμενον ἐφεξῆς τὸ γεγραμμένον Ἀρχιμήδῃ βιβλίδιον κύκλου μέτρησιν τὴν ἐπιγραφὴν ἔχον, ἐν ᾧ τὴν πρόθεσιν τἀνδρὸς ἐξ αὐτῆς τῆς ἐπιγραφῆς γνωρίζομεν. Βούλεται γὰρ ἐπιδεῖξαι, τίνι χωρίῳ εὐθυγράμμῳ ἴσος ἂν εἴη κύκλος, πρᾶγμα πάλαι πρὸς τῶν πρὸ αὐτοῦ κλεινῶν φιλοσόφων ἐζητημένον. Δῆλον γὰρ ὅτι τουτὶ ἂν εἴη τὸ ζητούμενον, ὅπερ Ἱπποκράτης τε ὁ Χῖος καὶ Ἀντιφῶν ζητήσαντες ἐπιμελῶς ἐκείνους ἡμῖν τοὺς παραλογισμοὺς εὑρήκασιν, οὓς ἀκριβῶς εἰδέναι νομίζω τούς τε τὴν Εὐδήμου γεωμετρικὴν ἱστορίαν ἐπεσκεμμένους καὶ τῶν Ἀριστοτελικῶν μετασχόντας Κηρίων

(Eutocius in Archimed. de circuli dimens. præf. p. 49 ed. Bas.; p. 204 ed. Oxon. Sed ne quis in ultimis verbis τῶν Ἀριστοτελικῶν μετασχόντας Κηρίων hæreat, sciendum est, nihil hoc titulo frequentius apud veteres fuisse. Gellius Noct. att. lib. XX cap. 12 namque alii *Musarum* inscripserunt, alii *Silvarum*, ille Κηρίον, alius Κέρας Ἀμαλθείας etc. Plinius Nat. Hist. lib. I p. 4 ed. Harduin. Inscriptionis apud Græcos mira felicitas: Κηρίον inscripsere, quod volebant intelligi *favum*: alii Κέρας Ἀμαλθείας, quod *Copiæ cornu* etc. Vide et Fabricium Bibl. Græc. vol. III pag. 395 ed. Harl.)

92. Ἡμῖν δὲ ὑποκείσθω τὰ φύσει ἢ πάντα ἢ ἔνια

---

angulis adjacet, sive quod uni æqualium angulorum subjectum est: reliqua quoque latera reliquis lateribus alterum alteri æqualia habebunt et tertium qui superest angulum tertio angulo æqualem.

88. In omni triangulo si unum latus insuper adjicitur, externus angulus duobus internis atque ex contrario æqualis est, et interni tres trianguli illius anguli duobus rectis æquales sunt.

89. Juxta datam rectam lineam dato triangulo æquale parallelogrammum describatur in angulo, qui est æqualis dato rectarum linearum angulo.

90. Archytæ inventio, quemadmodum Eudemus tradit.

91. Dicimus hæc respectu libelli deinceps propositi, quem Archimedes de circuli dimensione scripsit, in quo viri consilium ex ipsa inscriptione cognoscimus. Vult enim demonstrare, cui rectarum linearum areæ æqualis sit circulus: quam rem multo ante eum viri in philosophia nobiles inquisiverunt. Manifestum enim est, hanc esse illam quæstionem, quam quum diligenter habuissent Hippocrates Chius et Antiphon, illa nobis sophismata invenerunt, quæ probe scire arbitror eos, qui Eudemi historiam geometricam inspexere et Favos Aristoteleos legendo contriverunt.

92. Nos autem ea, quæ natura sunt, aut omnia aut nonnulla moveri ponamus: quod quidem ex inductione

κινούμενα εἶναι. Δῆλον δὲ ἐκ τῆς ἐπαγωγῆς· Ἅμα δὲ οὐδὲ λύειν ἅπαντα προσήκει, ἀλλ' ἢ ὅσα ἐκ τῶν ἀρχῶν τις ἐπιδεικνὺς ψεύδεται, ὅσα δὲ μή, οὔ, οἷον τὸν τετραγωνισμὸν τὸν μὲν διὰ τῶν τμημάτων γεωμετρικοῦ διαλῦσαι, τὸν δ' Ἀντιφῶντος οὐ γεωμετρικοῦ.

(Aristoteles Phys. lib. I cap. 2 p. 185. a. 12 ed. Bekker. Conf. Aristot. Soph. Elench. cap. 11 ibique paraphr. et Pseudoalex. fol. 36. Exstat etiam Archimedis de circuli dimensione libellus cum Eutocii commentariis. Simplicius fol. 12-15 τῇ ἓν καὶ ἀκίνητον λεγούσῃ θέσει ἀντιθεὶς τὸ τὰ φύσει ἢ πάντα ἢ ἔνια κινεῖσθαι μαρτυρούμενον ὑπὸ τῆς ἐναργείας, ἵνα μή τις εἴπῃ, ὅτι τὸ ζητούμενον ὡς ὁμολογούμενον ὑποθέτου (leg. ὑπέθετο), τὴν αἰτίαν τοῦ ὑποθέσθαι τὸ ἀληθὲς πρὸ τοῦ τὸ ψευδὲς ἐλέγξαι προστίθησιν, ὅτι ἅμα τῷ εὔκολον εἶναι καὶ μηδὲν ἔχειν χαλεπὸν τὸ συνιδεῖν τὰ συμβαίνοντα τῷ ὑποτεθέντι ἀτόπῳ οὐδὲ λύειν ἅπαντα προσήκει τὰ ψευδῶς λεγόμενα, ἀλλ' ἐκεῖνα μόνα ὅσα ἐκ τῶν ἀρχῶν τοῦ προσδιαλεγομένου ἐπιδεικνύς τις ψεύδεται· ὅσα δὲ μή, οὔ, οἱ δὲ ἓν καὶ ἀκίνητον λέγοντες οὔτε ἀρχὴν οὔτε τὴν φύσιν φυλάττουσιν· οὐδὲν οὖν ἄτοπον καὶ πρὸ τοῦ λῦσαι τοὺς ἐναντίους λόγους ὑποθέσθαι τὰ ἐκ τῆς ἐναργείας μαρτυρούμενα, εἴπερ οὐδὲ λύειν ἅπαντα ἀνάγκη. Τὸ δὲ διάφορον τοῦτο τῶν τε λύεσθαι ὀφειλόντων ψευδῶν καὶ τῶν μή, δείκνυσιν ἐπί τινων ἐν γεωμετρίᾳ ψευδογραφημάτων. Τὸν γὰρ τετραγωνισμὸν τοῦ κύκλου πολλῶν ζητούντων (τοῦτο δὲ ἦν τὸ τῷ κύκλῳ ἴσον τετράγωνον θέσθαι) καὶ Ἀντιφῶν ἐνόμισεν εὑρίσκειν καὶ Ἱπποκράτης, ὁμοίως ψευσθέντες. Ἀλλὰ τὸ μὲν Ἀντιφῶντος ψεῦδος διὰ τὸ μὴ ἀπὸ γεωμετρικῶν ἀρχῶν ὡρμῆσθαι, ὡς μαθησόμεθα, οὐκ ἔστι γεωμετρικοῦ λύειν, τὸ δὲ Ἱπποκράτους, ἐπειδὴ τὰς ἀρχὰς φυλάξας τὰς γεωμετρικὰς ἐψεύσθη, γεωμετρικοῦ λύειν. Ἐκείνους γὰρ δεῖ λύειν μόνους τοὺς λόγους, ὅσοι τηροῦντες τὰς οἰκείας ἀρχὰς τῆς μεθόδου οὕτω παρασυλλογίζονται, τοὺς δὲ δι' ὧν παρακρούονται ἀναιροῦντες τὰς ἀρχάς, οὐ λυτέον. Ὁ δὲ Ἀντιφῶν γράψας κύκλον ἐνέγραψέ τι χωρίον εἰς αὐτὸν πολύγωνον τῶν ἐγγράφεσθαι δυναμένων. Ἔστω δὲ εἰ τύχοι τετράγωνον τὸ ἐγγεγραμμένον· ἔπειτα ἑκάστην τῶν τοῦ τετραγώνου πλευρῶν δίχα τέμνων ἀπὸ τῆς τομῆς ἐπὶ τὰς περιφερείας πρὸς ὀρθὰς ἦγε γραμμὰς αἳ δηλονότι δίχα ἔτεμνον ἑκάστη τὸ καθ' αὑτὴν τμῆμα τοῦ κύκλου, ἔπειτα ἀπὸ τῆς τομῆς ἐπεζεύγνυεν ἐπὶ τὰ πέρατα τῶν γραμμῶν τοῦ τετραγώνου εὐθείας, ὡς γίνεσθαι τέσσαρα τρίγωνα τὰ ἀπὸ τῶν εὐθειῶν, τὸ δὲ ὅλον τὸ ἐγγεγραμμένον σχῆμα ὀκτάγωνον, καὶ οὕτω πάλιν κατὰ τὴν αὐτὴν μέθοδον ἑκάστην τῶν τοῦ ὀκταγώνου πλευρῶν δίχα τέμνων ἀπὸ τῆς τομῆς ἐπὶ τὴν περιφέρειαν πρὸς ὀρθὰς ἄγων καὶ ἐπιζευγνὺς ἀπὸ τῶν σημείων, καθ' ἃ αἱ πρὸς ὀρθὰς ἀχθεῖσαι ἐφήπτοντο τῶν περιφερειῶν εὐθείας ἐπὶ τὰ πέρατα τῶν διῃρημένων εὐθειῶν ἑκκαιδεκάγωνον ἐποίει τὸ ἐγγραφόμενον καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον πάλιν τέμνων τὰς πλευρὰς τοῦ ἑκκαιδεκαγώνου τοῦ ἐγγεγραμμένου καὶ ἐπιζευγνὺς εὐθείας καὶ διπλασιάζων τὸ ἐγγεγραμμένον πολύγωνον, καὶ τοῦτο ἀεὶ ποιῶν, ἕως οὗ δαπανωμένου ταύτῃ τοῦ ἐπιπέδου ἔμελλεν ἐγγραφήσεσθαί τι πολύγωνον τούτῳ τῷ τρόπῳ ἐν τῷ κύκλῳ, οὗ αἱ πλευραὶ διὰ μικρότητα ἐφαρμόσουσι τῇ τοῦ κύκλου περιφερείᾳ. Παντὶ δὲ πολυγώνῳ ἴσον τετράγωνον δυνάμεθα θέσθαι, ὡς ἐν τοῖς στοιχείοις παρελάβομεν, ὥστε διὰ τὸ ἴσον ὑποκεῖσθαι τὸ πολύγωνον τῷ κύκλῳ ἐφαρμόζοντες τετράγωνον ἴσον αὐτῷ ἐσόμεθα καὶ κύκλῳ ἴσον τιθέντες τετράγωνον. Καὶ δῆλον ὅτι ἡ συναγωγὴ παρὰ τὰς γεωμετρικὰς ἀρχὰς γέγονεν, οὐχ ὡς ὁ Ἀλέξανδρος δέ φησιν, ὅτι ὑποτίθεται ὁ γεωμέτρης τὸν κύκλον τῆς εὐθείας κατὰ σημεῖον ἅπτεσθαι ὡς ἀρχήν, ὁ δὲ Ἀντιφῶν ἀναιρεῖ τοῦτο· οὐ γὰρ ὑποτίθεται ὁ γεωμέτρης τοῦτο, ἀλλ' ἀποδείκνυσιν αὐτὸ ἐν τῷ ὀγδόῳ βιβλίῳ. Ἄμεινον οὖν εἶναι ἀρχὴν λέγειν τὸ ἀδύνατον εἶναι εὐθεῖαν ἐφαρμόσαι περιφερείᾳ, ἀλλ' ἡ μὲν ἐκτὸς κατὰ ἓν σημεῖον ἐφάπτεται τοῦ κύκλου, ἡ δὲ ἐντὸς κατὰ δύο μόνον καὶ οὐ πλείω, καὶ ἡ ἐπαφὴ κατὰ σημεῖον γίνεται, καὶ μέντοι τέμνων ἀεὶ τὸ μεταξὺ τῆς εὐθείας καὶ τῆς τοῦ κύκλου περιφερείας ἐπίπεδον οὐ δαπανήσει αὐτό, οὐδὲ καταλήψεταί ποτε τὴν τοῦ κύκλου περιφέρειαν, εἴπερ ἐπ' ἄπειρόν ἐστι διαιρεῖν τὸ ἐπίπεδον. Εἰ δὲ καταλαμβάνει, ἀνῄρηταί τις ἀρχὴ γεωμετρικὴ ἡ λέγουσα ἐπ' ἄπειρον εἶναι τὰ μεγέθη διαιρετά, καὶ ταύτην καὶ ὁ Εὔδημος ἀναιρεῖσθαί φησιν ὑπὸ τοῦ Ἀντιφῶντος. Τὸν δὲ διὰ τῶν τμημάτων φησὶ τετραγωνισμὸν γεωμετρικοῦ διαλύειν ἐστί.

---

intelligitur. Simul vero neque omnia sunt dissolvenda sed ea tantum quæ quis e principiis quidem, sed falso demonstrat. At quæcunque his dissimilia videntur, non sunt dissolvenda. Verbi causa, circuli quadraturam, quæ fit per segmenta, dissolvere geometræ est; Antiphontis vero illam quadraturam redarguere, non est geometræ.

Λέγοι δὲ ἂν τὸν διὰ τῶν τμημάτων, τὸν διὰ τῶν μηνίσκων, ὃν Ἱπποκράτης ὁ Χῖος ἐφεῦρε· κύκλου γὰρ τμῆμα ὁ μηνίσκος ἐστίν, ἡ δὲ δεῖξις τοιαύτη·

ἔστω, φησί, περὶ τὴν αβ εὐθεῖαν ἡμικύκλιον περιγεγραμμένον τὸ αβγ, καὶ τετμήσθω ἡ αβ δίχα κατὰ τὸ δ, καὶ ἀπὸ τοῦ δ τῇ αβ πρὸς ὀρθὰς ἤχθω ἡ δγ, καὶ ἀπὸ τοῦ γ ἐπεζεύχθω ἡ γα, ἥτις ἐστὶ τετραγώνου πλευρὰ τοῦ εἰς τὸν κύκλον ἐγγραφομένου, οὗ ἐστιν ἡμικύκλιον τὸ αβγ. Καὶ περὶ τὴν αγ ἡμικύκλιον περιγεγράφθω τὸ αεγ, καὶ ἐπεί ἐστι τὸ ἀπὸ τῆς αβ ἴσον τῷ τε ἀπὸ τῆς αγ καὶ τῷ ἀπὸ τῆς ἑτέρας τοῦ τετραγώνου πλευρᾶς τοῦ εἰς τὸ αγβ ἡμικύκλιον ἐγγραφομένου, τοῦτ' ἔστι τῆς γβ (ἔστι γὰρ ὀρθογωνίου τριγώνου ὑποτείνουσα ἡ αβ· ὡς δὲ ἔχει τὰ ἀπὸ τῶν διαμέτρων τετράγωνα πρὸς ἄλληλα, οὕτω καὶ οἱ περὶ αὐτὰ κύκλοι πρὸς ἀλλήλους ἔχουσι καὶ τὰ ἡμικύκλια, ὡς δέδεικται ἐν τῷ δεκαδύῳ (leg. δωδεκάτῳ, Vid. XII, 2 cf. VI, 20) βιβλίῳ τῶν στοιχείων), διπλάσιον ἄρα ἐστὶ τὸ αβγ, ἡμικύκλιον τοῦ αεγ ἡμικυκλίου, ἔστι δὲ τὸ αγβ ἡμικύκλιον διπλάσιον καὶ τοῦ αγδ τεταρτημορίου· ἴσον ἄρα ἐστὶ τὸ τεταρτημόριον τῷ αεγ ἡμικυκλίῳ. Κοινὸν ἀφῃρήσθω τὸ ὑπὸ τῆς τοῦ τετραγώνου πλευρᾶς καὶ τῆς αγ περιφερείας περιεχόμενον τμῆμα· λοιπὸς ἄρα ὁ αεγ μηνίσκος ἴσος ἐστὶ τῷ αγδ τριγώνῳ, τὸ δὲ τρίγωνον τετραγώνῳ. Δείξας δὲ διὰ τούτων τὸν μηνίσκον τετραγωνιζόμενον ἑξῆς πειρᾶται διὰ τοῦ προαποδεδειγμένου τὸν κύκλον τετραγωνίζειν οὕτως.

ἔστω εὐθεῖα ἡ αβ καὶ περὶ αὐτὴν ἡμικύκλιον περιγεγράφθω, καὶ κείσθω τῇ αβ διπλῆ ἡ γδ, καὶ περὶ τὴν γδ ἡμικύκλιον περιγεγράφθω καὶ ἐγγεγράφθωσαν εἰς αὐτὸ τὸ ἡμικύκλιον ἑξαγώνου πλευραί, ἥ τε γε, καὶ ἡ εζ, καὶ ἔτι ἡ ζδ, καὶ περὶ αὐτὰς ἡμικύκλια περιγεγράφθω τὰ γηε, εθζ, ζκδ· ἕκαστον ἄρα τῶν περὶ τὰς τοῦ ἑξαγώνου πλευρὰς ἡμικυκλίων ἴσον ἐστὶ τῷ αβ ἡμικυκλίῳ· καὶ γὰρ ἡ αβ ἴση ἐστὶ ταῖς τοῦ ἑξαγώνου πλευραῖς· τῶν γὰρ ἐκ τοῦ κέντρου διπλῆ ἐστιν ἡ διάμετρος, αἱ δὲ τοῦ ἑξαγώνου πλευραὶ ἴσαι εἰσὶ ταῖς ἐκ τοῦ κέντρου. Καὶ τῆς αβ δέ ἐστι διπλῆ ἡ γδ, ὥστε τὰ τέσσαρα ἡμικύκλια ἴσα ἀλλήλοις εἰσί. Τετραπλάσια ἄρα τὰ τέσσαρα τοῦ αβ ἡμικυκλίου, ἔστι δὲ καὶ τὸ περὶ τὴν γδ ἡμικύκλιον τετραπλάσιον τοῦ περὶ τὴν αβ· ἐπεὶ γὰρ ἡ γδ τῆς αβ ἐστὶ διπλῆ, τετραπλάσιον τὸ ἀπὸ τῆς γδ γίνεται τοῦ ἀπὸ τῆς αβ. Ὡς γὰρ τὰ ἀπὸ τῶν διαμέτρων τετράγωνα πρὸς ἄλληλα ἔχουσιν, οὕτω καὶ οἱ περὶ αὐτὰς κύκλοι πρὸς ἀλλήλους καὶ τὰ ἡμικύκλια πρὸς ἄλληλα, ὥστε τετραπλάσιόν ἐστι τὸ ἀπὸ τῆς γδ ἡμικύκλιον τοῦ ἀπὸ τῆς αβ. Ἴσον ἄρα ἐστὶ τὸ ἀπὸ τῆς γδ ἡμικύκλιον τοῖς τέτρασιν ἡμικυκλίοις τῷ τε περὶ τὴν αβ καὶ τοῖς τρισὶ τοῖς περὶ τὰς τοῦ ἑξαγώνου πλευρὰς ἡμικυκλίοις. Κοινὰ ἀφῃρήσθω ἀπό τε τῶν περὶ τὰς τοῦ ἑξαγώνου πλευρὰς ἡμικυκλίων καὶ ἀπὸ τοῦ περὶ τὴν γδ τμήματα τά τε ὑπὸ τῶν ἑξαγωνικῶν πλευρῶν καὶ τῶν τοῦ γδ ἡμικυκλίου περιφερειῶν περιεχόμενα. Λοιποὶ ἄρα οἱ γηε, εθζ, ζκδ μηνίσκοι μετὰ τοῦ αβ ἡμικυκλίου ἴσοι εἰσὶ τῷ γε, εζ, ζδ τραπεζίῳ, ἂν δὲ ἀφέλωμεν ἀπὸ τοῦ τραπεζίου τὴν ὑπεροχήν, τοῦτ' ἔστι τὸ ἴσον τοῖς μηνίσκοις· ἐδείχθη γὰρ ἴσον εὐθύγραμμον μηνίσκῳ· καταλίπωμεν δὲ τὸ λοιπὸν ὅ ἐστιν ἴσον τῷ αβ ἡμικυκλίῳ, καὶ τὸ καταλειφθὲν τοῦτο εὐθύγραμμον διπλασιάσωμεν, καὶ τὸ διπλασιασθὲν τετραγωνισθῇ, τοῦτ' ἔστιν ἴσον αὐτῷ τετράγωνον λάβωμεν, ἴσον ἔσται τὸ τετράγωνον τῷ περὶ τὴν αβ διάμετρον κύκλῳ. Καὶ οὕτως ὁ κύκλος τετραγωνισθήσεται, καὶ ἔστι μὲν εὐφυὴς ἡ ἐπιχείρησις, τὸ δὲ ψευδογράφημα γέγονεν παρὰ τὸ μὴ καθόλου δεδειγμένον ὡς καθόλου λαβεῖν· οὐ γὰρ ἐδείχθη πᾶς μηνίσκος τετραγωνιζόμενος, ἀλλ' ὁ περὶ τὴν τοῦ τετραγώνου πλευρὰν τοῦ εἰς τὸν κύκλον ἐγγραφομένου. Οὗτοι δὲ οἱ μηνίσκοι περὶ τὰς τοῦ ἑξαγώνου πλευράς εἰσι τοῦ εἰς τὸν κύκλον ἐγγραφομένου. Ἔστι τις καὶ τοιαύτη δεῖξις διὰ τῶν μηνίσκων τετραγωνίζειν οἰομένη τὸν κύκλον ἁπλουστέρα καὶ οὐκ ἐλεγχομένη παρὰ τί γέγονεν ἐν αὐτῇ τὸ ψευδογράφημα. Μηνίσκου γὰρ τετραγωνισμὸν εὑρόντες τοῦ περὶ τὴν τοῦ τριγώνου (leg. τετραγώνου) πλευρὰν ᾤοντο καὶ οὗτοι διὰ τούτου τὸν τοῦ κύκλου τετραγωνισμὸν εὑρηκέναι, ὡς τοῦ κύκλου παντὸς εἰς μηνίσκους διαιρεῖσθαι δυναμένου· τὸ γὰρ ἴσον τῷ μηνίσκῳ τετράγωνον τοσαυταπλάσιον ποιοῦντες, ὁσαπλάσιοι πάντες εἰσὶν οἱ μηνίσκοι, εἰς οὓς ὁ κύκλος διῄρηται, ᾤοντο τὸ τούτοις ἴσον τετράγωνον τοῖς μηνίσκοις, ἴσον εἶναι καὶ τῷ κύκλῳ, ψεῦδος λαμβάνοντες τὸ τὸν ὅλον κύκλον εἰς μηνίσκους διαιρεθῆναι δύνασθαι. Ἐν γὰρ τῇ τοῦ κύκλου εἰς τοὺς μηνίσκους διαιρέσει ἀεὶ ὑπολείπεταί τι ἐντὸς μέσον ἀμφίκυρτον περιλαμβανόμενον ὑπὸ τῶν ἑκατέρωθεν τοῦ μηνίσκου γραμμῶν, οὗ μήτε μηνίσκου ὄντος μήτε τετραγωνιζομένου οὐδ' ἂν ὁ πᾶς κύκλος τετραγωνίζοιτο. Οὐχ ὑγιὴς δὲ ἡ ἔνστασις ἡ πρὸς τὸν τοιοῦτον τετραγωνισμόν· οὐ γὰρ χρεία τῷ τετραγωνίζοντι τὸν κύκλον διὰ τῶν μηνίσκων διελεῖν τὸν πάντα κύκλον εἰς μηνίσκους· οὐδὲ γὰρ οὐδ' εἰ τοῦτο εἴη, οὐδὲ οὕτως ὁ κύκλος τετραγωνίζεται διὰ τῶν μηνίσκων. Οὐ γὰρ πᾶς ἐδείχθη μηνίσκος τετραγωνιζόμενος, καὶ μὴ διαι-

ρουμένου δὲ παντὸς εἰς μηνίσκους πάλιν τετραγωνισθήσεται, ἂν συγχωρηθῶσιν οἱ περὶ τὰς τοῦ ἑξαγώνου τοῦ εἰς τὸν κύκλον ἐγγραφομένου πλευρὰς περιγραφόμενοι μηνίσκοι τετραγωνίζεσθαι, καὶ μὴ μόνοι οἱ περὶ τὰς τοῦ τετραγώνου. Κἀνταῦθα οὖν τοῦ ψευδογραφήματος αἴτιον τὸ μόνον τετραγωνίσαντας μηνίσκον τὸν περὶ τὴν τοῦ τετραγώνου πλευράν, ὡς πάντως τετραγωνιζομένων μηνίσκων ὁποῖοί ποτ' ἂν ὦσιν, εἰς οὓς ὁ κύκλος διαιρεῖται, οὕτω ποιεῖσθαι τὴν δεῖξιν. Τινὲς δέ, φησὶν Ἀλέξανδρος, ἡγοῦνται, εἰ δείξαιεν τετράγωνον ἀριθμὸν κυκλικὸν καὶ ἐν τοῖς μεγέθεσι κύκλου τετραγωνισμὸν εὑρηκέναι. Ἔστι δέ, φησί, τετράγωνος μὲν ἀριθμὸς ὁ ἰσάκις ἴσος, κυκλικοὺς δὲ ἔλεγον ἀριθμοὺς τοὺς συντιθεμένους ἐκ τῶν καθεξῆς περιττῶν, οἷον ἑνός, τριῶν, πέντε, ἑπτά, ἐννέα, εὑρόντες δι' ἀριθμῶν τετράγωνόν τινα ἅμα καὶ κυκλικὸν ὄντα, οἷον τὸν λστ, τετράγωνον μὲν ὄντα διότι ἀπὸ τοῦ στ ἐφ' ἑαυτὸν γινομένου γεννᾶται, κυκλικὸν δὲ διότι ἀπὸ τῆς τῶν περιττῶν αγεζθια συνθέσεως ἀποτελεῖται, ᾤοντο καὶ κύκλου τετραγωνισμὸν εὑρηκέναι. Ἀλλ' ἡ δεῖξις, φησίν, οὐκ ἐκ τῶν γεωμετρικῶν ἀρχῶν, ἀλλ' ἐκ τῶν ἀριθμητικῶν· ἀριθμητικαὶ γὰρ ἀρχαὶ τὸ εἶναι τὸν τοιόνδε ἀριθμὸν κυκλικὸν καὶ τὸν το΄νδε τετράγωνον. Ταῦτα τοῦ Ἀλεξάνδρου λέγοντος ἐφιστάνειν ἄξιον, ὅτι πρῶτον μὲν τὸν κυκλικὸν ἀριθμὸν οὐ κατὰ σύνθεσιν τῶν ἐφεξῆς περιττῶν οἱ ἀριθμητικοὶ τίθενται, ἀλλὰ τὴν ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸ αὐτὸ κατάληξιν· κύκλος γὰρ ὁ κε, ὅτι πεντάκις πέντε κε, καὶ ὁ λστ, οὔτε ὁ τέσσαρα, οὔτε ὁ ἐννέα, οὔτε ὁ ιστ, καίτοι κατὰ σύνθεσιν τῶν ἐφεξῆς περιττῶν γινόμενοι, ἀλλὰ τετράγωνοι μόνον οὗτοι· κατὰ γὰρ τὴν ἐπισύνθεσιν τῶν περιττῶν οἱ τετράγωνοι γίνονται καὶ ἴσως ὁ ἐξ ἀρχῆς τὴν μέθοδον παραδοὺς οὐκ εἶπε κυκλικοὺς ἁπλῶς εἶναι πάντας τοὺς κατὰ ἐπισύνθεσιν τῶν ἐφεξῆς περιττῶν, ἀλλ' ὅτι ἐν τῇ ἐπισυνθέσει τῶν ἐφεξῆς περιττῶν εὑρίσκονται οἱ κυκλικοὶ οὐδὲ τούτου ἀεὶ συμβαίνοντος· κυκλικὸς γὰρ ὢν ὁ ρκε ὡς ἀπὸ τοῦ ε ἐπὶ τὸν κε γενόμενος, καὶ ὁ σιστ ὡς ἀπὸ τοῦ στ ἐπὶ τὸν λστ, ὅμως οὐκ ἐγένοντο κατὰ ἐπισύνθεσιν τῶν ἐφεξῆς περιττῶν, εἰ μὴ ἄρα οὐκ εἰσὶν οὗτοι κυκλικοὶ ἀλλὰ σφαιρικοὶ ἐξ ἐπιπέδων κύκλων κυκλικῶς βαρυνθέντες. Καὶ ἐκεῖνο δὲ ἐφιστάνειν ἄξιον, ὅτι οὐκ ἦν εἰκὸς τοὺς ἀριθμὸν εὑρηκότας κυκλικὸν ἅμα καὶ τετραγωνικὸν τὸν αὐτὸν τοῦτον οἴεσθαι διὰ τοῦτο καὶ ἐν μεγέθεσι τὸν τοῦ κύκλου τετραγωνισμὸν εὑρηκέναι, ἀλλ' ἴσως εὑρόντες ἐν τοῖς ἀριθμοῖς τὸν αὐτὸν τετράγωνον ἅμα καὶ κύκλον εἰς ἔννοιαν ἦλθον τοῦ καὶ ἐν τοῖς μεγέθεσι ζητεῖν τὸν τοῦ κύκλου τετραγωνισμόν. Ἔλεγε δὲ ὁ ἡμέτερος καθηγεμὼν Ἀμμώνιος, ὡς οὐκ ἀναγκαῖον ἴσως, εἰ ἐπ' ἀριθμῶν εὑρέθη, τοῦτο καὶ ἐπὶ μεγεθῶν εὑρίσκεσθαι· ἀνομοιογενῆ γὰρ μεγέθη ἐστὶν εὐθεῖα καὶ περιφέρεια, καὶ οὐδέν φησι θαυμαστὸν μὴ εὑρεθῆναι κύκλῳ εὐθύγραμμον ἴσον,' εἴπερ καὶ ἐπὶ τῶν γωνιῶν εὑρίσκομεν τοῦτο· οὔτε γὰρ τῇ τοῦ ἡμικυκλίου γωνίᾳ οὔτε τῇ λοιπῇ εἰς τὴν ὀρθὴν τῇ κερατοειδεῖ λεγομένῃ γένοιτο ἂν εὐθύγραμμος ἴση γωνία, καὶ διὰ τοῦτο ἴσως φησὶ καὶ ὑπὸ οὕτω κλεινῶν ἀνδρῶν ζητηθὲν θεώρημα ἄχρι νῦν οὐχ εὑρέθη, οὐδὲ ὑπ' αὐτοῦ Ἀρχιμήδους. Ἔλεγον δὲ ἐγὼ πρὸς τὸν καθηγεμόνα, ὡς εἴπερ μηνίσκος τετραγωνίζοιτο ὁ ἀπὸ τῆς τοῦ τετραγώνου πλευρᾶς· τοῦτο γὰρ ἀνεξαπατήτως συνῆκται, ὁμογενὴς δὲ ὁ μηνίσκος τῷ κύκλῳ ἐκ περιφερειῶν συγκείμενος, τί κωλύει καὶ τὸν κύκλον ἐπὶ τούτῳ τετραγωνίζεσθαι· εἰ δὲ ἀνόμοιον τὸ τοῦ μηνίσκου ἐπίπεδον τῷ κύκλῳ διὰ τὰ κέρατα, ἀλλὰ καὶ τῷ εὐθυγράμμῳ ἀνόμοιος μηνίσκος πᾶς καὶ ὅμως ὁ περὶ τὴν τοῦ τετραγώνου πλευρὰν μηνίσκος τετραγωνίζεται· αἱ μέντοι γωνίαι αἵ τε τοῦ ἡμικυκλίου καὶ αἱ κερατοειδεῖς ἐκ περιφερείας καὶ εὐθείας ἄμφω συγκείμεναι οὐ μόνον ἀνομοιογενεῖς εἰσι τῇ εὐθυγράμμῳ, ἀλλὰ καὶ ἀσύμβλητοι. Οὐχ ἱκανὸν οὖν οἶμαι τὸ εἰρημένον εἰς ἀπόγνωσιν καταστῆσαι τῆς εὑρέσεως τοῦ τετραγωνισμοῦ· καὶ γὰρ ὁ Ἰάμβλιχος ἐν τῷ εἰς τὰς κατηγορίας ὑπομνήματι τὸν μὲν Ἀριστοτέλη φησὶ μήπω ἴσως εὑρηκέναι τὸν τοῦ κύκλου τετραγωνισμόν, παρὰ δὲ τοῖς Πυθαγορείοις εὑρῆσθαι, ὡς δῆλόν ἐστι, φησίν, ἀπὸ τῶν Σέξτου τοῦ Πυθαγορείου ἀποδείξεων, ὃς ἄνωθεν κατὰ διαδοχὴν παρέλαβε τὴν μέθοδον τῆς ἀποδείξεως, καὶ ὕστερον δέ φησιν Ἀρχιμήδης διὰ τῆς ἑλικοειδοῦς γραμμῆς (cf. Scholl. in Arist. p. 64 b. ed. Brandis.) καὶ Νικομήδης διὰ τῆς ἰδίως τετραγωνιζούσης καλουμένης καὶ Ἀπολλώνιος διά τινος γραμμῆς ἣν αὐτὸς μὲν κοχλιώδους ἀδελφὴν προσαγορεύει, ἡ αὐτὴ δέ ἐστι τῇ Νικομήδους, καὶ Κάρπος διά τινος γραμμῆς, ἣν ἁπλῶς ἐκ διπλῆς κινήσεως καλεῖ, ἄλλοι τε πολλοί, φησί, ποικίλως τὸ πρόβλημα κατεσκεύασαν, καὶ μήποτε οὗτοι πάντες ὀργανικὴν ἐποιήσαντο τοῦ θεωρήματος κατασκευήν. Ὁ μὲν οὖν Ἀλέξανδρος οὕτως ὡς εἶπον, οἴεται τὸ ψευδογράφημα ἐλέγχεσθαι παρ' ὅσον τὸν περὶ τὴν τοῦ τετραγώνου πλευρὰν μόνον τετραγωνίσας μηνίσκον ὁ Ἱπποκράτης ὡς καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ ἑξαγώνου πλευρᾶς αὐτῷ δεδειγμένῳ ἀπεχρήσατο, ὁ μέντοι Εὔδημος ἐν τῇ γεωμετρικῇ ἱστορίᾳ οὐκ ἐπὶ τετραγωνικῆς πλευρᾶς δεῖξαί φησι τὸν Ἱπποκράτη τὸν τοῦ μηνίσκου τετραγωνισμόν, ἀλλὰ καθόλου ὡς ἄν τις εἴποι· εἰ γὰρ πᾶς μηνίσκος τὴν ἐκτὸς περιφέρειαν ἢ ἴσην ἔχει ἡμικυκλίου ἢ μείζονα ἢ ἐλάττονα, τετραγωνίζει δὲ ὁ Ἱπποκράτης καὶ τὸν ἴσην ἡμικυκλίου ἔχοντα καὶ τὸν μείζονα καὶ τὸν ἐλάττονα, καθόλου ἂν εἴη δεδειχὼς ὡς δοκεῖ. Ἐκθήσομαι δὲ τὰ ὑπὸ τοῦ Εὐδήμου κατὰ λέξιν λεγόμενα, ὀλίγην τινὰ προσθεὶς σαφήνειαν ἀπὸ τῆς τῶν Εὐκλείδου στοιχείων ἀναμνήσεως διὰ τὸν ὑπομνηματικὸν τρόπον τοῦ Εὐδήμου κατὰ τὸ ἀρχαϊκὸν ἔθος συντόμους ἐκθεμένου τὰς ἀποδόσεις. Λέγει δὲ ὧδε ἐν τῷ δευτέρῳ τῆς γεωμετρικῆς ἱστορίας· « καὶ οἱ τῶν μηνίσκων δὲ τετραγωνισμοὶ δόξαντες εἶναι τῶν οὐκ ἐπιπολαίων διαγραμμάτων διὰ τὴν οἰκειότητα τὴν πρὸς τὸν κύκλον ὑφ' Ἱπποκράτους

ἐγράφησάν τε πρώτως καὶ κατὰ τρόπον ἔδοξαν ἀποδοθῆναι, διόπερ ἐπὶ πλέον ἀψιώμεθά τε καὶ διέλθωμεν ». Ἀρχὴν μὲν οὖν ἐποιήσατο καὶ πρῶτον ἔθετο τῶν πρὸς αὐτοὺς χρησίμων, ὅτι τὸν αὐτὸν λόγον ἔχει τά τε ὅμοια τῶν κύκλων τμήματα πρὸς ἄλληλα καὶ αἱ βάσεις αὐτῶν δυνάμει· τοῦτο δὲ ἐδείκνυεν ἐκ τοῦ τὰς διαμέτρους δεῖξαι τὸν αὐτὸν λόγον ἐχούσας δυνάμει τοῖς κύκλοις, ὅπερ Εὐκλείδης δεύτερον τέθειχεν ἐν τῷ δωδεκάτῳ τῶν στοιχείων βιβλίῳ τὴν πρότασιν εἰπὼν οὕτως· οἱ κύκλοι πρὸς ἀλλήλους εἰσίν, ὡς τὰ ἀπὸ τῶν διαμέτρων τετράγωνα· ὡς γὰρ οἱ κύκλοι πρὸς ἀλλήλους ἔχουσιν, οὕτω καὶ τὰ ὅμοια τμήματα. Ὅμοια γὰρ τμήματά ἐστι τὰ τὸ αὐτὸ μέρος ὄντα τοῦ κύκλου, οἷον ἡμικύκλιον ἡμικυκλίῳ καὶ τριτημόριον τριτημορίῳ· διὸ καὶ γωνίας ἴσας δέχεται τὰ ὅμοια τμήματα. Αἱ γοῦν τῶν ἡμικυκλίων πάντων ὀρθαί εἰσι καὶ τῶν μειζόνων ἐλάττονες ὀρθῶν, καὶ τοσούτῳ, ὅσῳ μείζονα ἡμικυκλίων τὰ τμήματα, καὶ αἱ τῶν ἐλαττόνων μείζονες, καὶ τοσούτῳ ὅσῳ ἐλάττονα ἡμικυκλίων τὰ τμήματα· δειχθέντος δὲ αὐτῷ τούτου πρῶτον μὲν ἔγραφεν μηνίσκον τὴν περιφέρειαν ἔχοντα ἡμικυκλίου περὶ τρίγωνον ὀρθογώνιον καὶ ἰσοσκελὲς αὐτὸ τὸ ἡμικύκλιον περιγράψας καὶ περὶ τὴν βάσιν τμῆμα κύκλου τοῖς ὑπὸ τῶν ὑποζευχθεισῶν ἀφαιρουμένοις ὅμοιον ὅπερ Εὐκλείδης λ΄ τρίτον ἔθετο θεώρημα τοῦ τρίτου βιβλίου προτείνας οὕτως· « ἐπὶ τῆς δοθείσης εὐθείας γράψαι τμῆμα κύκλου δεχόμενον γωνίαν ἴσην τῇ δοθείσῃ γωνίᾳ εὐθυγράμμῳ. » Εἰ γὰρ τὸ περὶ τὴν βάσιν οὕτω περιγράφει, ὡς ἴσην δέξασθαι γωνίαν τῶν ἐν τοῖς τμήμασι τοῖς ὑπὸ τῶν ἐπιζευχθεισῶν ἀφαιρουμένοις, ὅμοιον ἔσται ἐκείνοις· ὅμοια γὰρ τμήματα κύκλων ὁ Εὐκλείδης ὡρίσατο ἐν τῷ τρισκαιδεκάτῳ (leg. τρίτῳ) βιβλίῳ τὰ δεχόμενα γωνίας ἴσας. Ὄντος δὲ τοῦ περὶ τὴν βάσιν τμήματος ἴσου τοῖς περὶ τὰς ἑτέρας ἀμφοτέρας διότι, ὡς δέδεικται ἐν τῷ παρατελεύτῳ (**Euclid. I, 47**) τοῦ πρώτου τῶν Εὐκλείδου στοιχείων θεωρήματι, ἐν τοῖς ὀρθογωνίοις τριγώνοις ἡ ὑποτείνουσα ἴσον δύναται ταῖς τὴν ὀρθὴν περιεχούσαις ἀμφοτέραις. Ὡς δὲ τὰ ἀπὸ τῶν εὐθειῶν τετράγωνα, οὕτως ἔχει τὰ ὅμοια τῶν κύκλων τμήματα πρὸς ἄλληλα, καὶ κοινοῦ προστεθέντος τοῦ μέρους τοῦ τριγώνου τοῦ ὑπὲρ τὸ τμῆμα τὸ περὶ τὴν βάσιν ἴσος ἔσται ὁ μηνίσκος τῷ τριγώνῳ. Ἴσος οὖν ὁ μηνίσκος τῷ τριγώνῳ δειχθεὶς τετραγωνίζοιτο ἄν. Δέδεικται γὰρ ἐν τῷ ἑνδεκάτῳ (leg. τεσσαρακαιδεκάτῳ) θεωρήματι τοῦ δευτέρου βιβλίου τῶν Εὐκλείδου στοιχείων, πῶς χρὴ τῷ δοθέντι εὐθυγράμμῳ ἴσον τετράγωνον ἐνστήσασθαι (Euclid., συστήσασθαι). Οὕτω μὲν οὖν ἡμικυκλίου τὴν ἔξω τοῦ μηνίσκου περιφέρειαν ὑποθέμενος ἐτετραγώνισεν ὁ Ἱπποκράτης τὸν μηνίσκον εὐκόλως, εἶτα ἐφεξῆς μεῖζον ἡμικυκλίου ὑποτίθεται συστησάμενος τραπέζιον τὰς μὲν τρεῖς ἔχον πλευρὰς ἴσας ἀλλήλαις, τὴν δὲ μίαν τὴν μείζω τῶν παραλλήλων τριπλασίαν ἐκείνων ἑκάστης δυνάμει καὶ τό τε τραπέζιον περιλαβὼν κύκλῳ καὶ περὶ τὴν μεγίστην αὐτοῦ πλευρὰν ὅμοιον τμῆμα περιγράψας τοῖς ὑπὸ τῶν ἴσων τριῶν ἀποτεμνομένοις ἀπὸ τοῦ κύκλου. Καὶ ὅτι μὲν περιληφθήσεται κύκλῳ τὸ τραπέζιον, δείξεις οὕτω διχοτομήσας τὰς τοῦ τραπεζίου γωνίας κατὰ τὸ ἔνατον τοῦ πρώτου τῶν στοιχείων καὶ ἐπιζεύξας τὰς διαγωνίους, ἐρεῖς, ἐπεὶ ἡ βα τῇ αγ ἴση κοινὴ ἡ δε καὶ γωνίαι καὶ τὰ ἑξῆς. Ὅτι δὲ μεῖζόν ἐστιν ἡμικυκλίου τὸ λεχθὲν τμῆμα, δῆλον ἀχθείσης ἐν τῷ τραπεζίῳ διαμέτρου. Ἀνάγκη γὰρ ταύτην ὑπὸ δύο πλευρὰς ὑποτείνουσαν τοῦ τραπεζίου τῆς ὑπολοίπου μιᾶς μείζονα ἢ διπλασίαν εἶναι δυνάμει. Ἐπεὶ γὰρ μείζων ἐστὶν ἡ βδ τῆς αγ, αἱ δγ βα ἴσαι οὖσαι καὶ ἐπιζευγνῦσαι αὐτὰς ἐκβαλλόμεναι ἐμπεσοῦνται κατὰ τὸ ζ. Εἰ γὰρ παράλληλοί εἰσιν αἱ βα δγ ἴσαι οὖσαι, αἱ δὲ τὰς ἴσας τε καὶ παραλλήλους ἐπιζευγνῦσαι καὶ αὗται ἴσαι καὶ παράλληλοί εἰσιν, ἔσται ἡ αγ ἴση τῇ βδ ὅπερ ἀδύνατον. Συμπιπτουσῶν δὲ τῶν βα δγ κατὰ τὸ ζ, αἱ ὑπὸ ζαγ γαβ γωνίαι δύο ὀρθαῖς ἴσαι ἔσονται διὰ τὸ τρισκαιδέκατον τοῦ πρώτου τῶν Εὐκλείδου. Μείζων δὲ ἡ ὑπὸ γαβ τῆς ὑπὸ γαζ ἡ ἐκτὸς τοῦ τριγώνου τῆς ἐντὸς διὰ τὸ τριακοστὸν δεύτερον τοῦ πρώτου. Ἡμίσεια ἄρα ἡ ὑπὸ γαζ γωνία τῆς βαγ, ἡ ἄρα βγ μεῖζον ἢ διπλάσιον δύναται ἑκατέρας τῶν βα αγ, ὥστε καὶ τῆς γβ καὶ τὴν μεγίστην ἄρα τῶν τοῦ τραπεζίου πλευρῶν ἀναγκαῖον ἔλαττον δύνασθαι τῆς τε διαμέτρου καὶ τῶν ἑτέρων πλευρῶν ἐκείνης, ὑφ' ἣν ὑποτείνει μετὰ τῆς διαμέτρου ἡ λεχθεῖσα· αἱ γὰρ βγ γδ μεῖζον ἢ τριπλάσιον δύνανται τῆς γδ, ἡ δὲ βδ τετραπλάσιον. Ὀξεῖα ἄρα ἐστὶν ἡ ἐπὶ τῆς μείζονος τοῦ τραπεζίου πλευρᾶς βεβηκυῖα γωνία. Μεῖζον ἄρα ἡμικυκλίου ἐστὶ τὸ τμῆμα, ἐν ᾧ ἐστιν, ὅπερ ἐστὶν ἡ ἔξω περιφέρεια τοῦ μηνίσκου. Τὸν δὲ τοῦ μηνίσκου τούτου τετραγωνισμὸν παρῆκεν Εὔδημος, ὡς σαφῆ, οἶμαι. Εἴη δὲ ἂν τοιόσδε. Ἐπειδὴ ἴσα ἀλλήλοις ἐστὶν ὁ μηνίσκος μετὰ τοῦ ἐπὶ τῆς μείζονος τοῦ τραπεζίου πλευρᾶς τμήματος τῷ τραπεζίῳ καὶ τοῖς ὑπὸ τῶν τριῶν ἴσων αὐτοῦ εὐθειῶν ἀποτεμνομένοις τμήμασιν, ὧν τὸ ἐπὶ τῆς μείζονος τοῦ τραπεζίου πλευρᾶς τμῆμα ἴσον ἐστὶ τοῖς ὑπὸ τῶν ἴσων εὐθειῶν ἀφαιρουμένοις τοῦ κύκλου τρισὶ τμήμασιν, εἴπερ ἴσον ταῖς τρισὶ δύνασθαι ὑπόκειται ἡ μείζων τοῦ τραπεζίου πλευρά, τὰ δὲ ὅμοια τμήματα πρὸς ἄλληλά ἐστιν, ὡς τὰ ἀπὸ τῶν εὐθειῶν τετράγωνα. Ἐὰν δὲ ἀπὸ ἴσων ἴσα ἀφαιρεθῇ, τὰ καταλειπόμενά ἐστιν ἴσα, ἴσος ἄρα ὁ μηνίσκος τῷ τραπεζίῳ. Ἢ καὶ οὕτω συντόμως ἐρεῖς, ἐπειδὴ ἴσον ἐστὶ τὸ περὶ τὴν μείζονα τοῦ τραπεζίου πλευρὰν τμῆμα τοῖς περὶ τὰς τρεῖς τὰς ἴσας περιγραφεῖσι, διότι καὶ τὸ ἀπ' αὐτῆς τετράγωνον τριπλάσιον τοῦ ἀπὸ ἑκάστης, ἐὰν κοινὸν προστεθῇ τὸ περιεχόμενον ἐπίπεδον ὑπό τε τῶν τριῶν ἴσων εὐθειῶν καὶ τῆς τοῦ μείζονος τμήματος περιφερείας, ἔσται ὁ μηνίσκος ἴσος τῷ τραπεζίῳ, οὗ τετραγωνισθέντος, διότι ἔχομεν πᾶν εὐθύγραμμον τετραγωνίσαι, τετραγωνισθήσεται καὶ ὁ μείζονα ἡμικυκλίου τὴν ἐκτὸς περιφέρειαν ἔχων μη-

νίσκος, εἰ δὲ ἔλαττον ἡμικυκλίου εἴη, προγράψας τοιόνδε τι ὁ Ἱπποκράτης τοῦτο κατεσκεύασεν. Ἔστω κύκλος οὗ διάμετρος, ἐφ᾽ ᾗ ἡ αϐ, κέντρον δὲ αὐτοῦ ἐφ οὗ κ, καὶ ἡ μὲν ἐφ᾽ ᾗ γδ δίχα τε καὶ πρὸς ὀρθὰς τεμνέτω τὴν ἐφ᾽ ᾗ βκ, ἡ δὲ ἐφ᾽ ᾗ εζ ἤχθω παρὰ τὴν ἐφ᾽ ᾗ αϐ, καὶ ἀπὸ τοῦ κ ἐπεζεύχθω ἐπὶ τὰ εζ, συμπιπτέτω δὲ ἐκϐαλλομένη ἐπὶ τὸ ζ ἡ ἐπιζευχθεῖσα τῇ ἐφ᾽ ᾗ εη κατὰ τὸ η, καὶ πάλιν ἀπὸ τοῦ β ἐπὶ τὰ ζη ἐπεζεύχθωσαν, φανερὸν δὴ ὅτι ἡ μὲν ἐφ᾽ ᾗ εζ ἐκϐαλλομένη ἐπὶ τὸ β πεσεῖται· ὑπόκειται γὰρ ἡ εζ ἐπὶ τὸ β νεύουσα, ἡ δὲ ἐφ᾽ ᾗ βη ἴση ἔσται τῇ ἐφ᾽ ᾗ εκ, τοῦτο δὲ ἴσως μὲν ἄν τις καὶ προχειρότερον δείξειεν, ἐμοὶ δὲ ἐκ τῶν προωμολογημένων οὕτως ἐπῆλθε δεῖξαι· ὑπόκειται ἡ δγ τὴν βκ διχῶς τε καὶ πρὸς ὀρθὰς τέμνειν, ἐπὶ τῆς δγ ἄρα τὸ κέντρον ἐστὶ τοῦ περὶ τὸ τραπέζιον γραφησομένου κύκλου διὰ τὸ πόρισμα τοῦ πρώτου θεωρήματος τοῦ ἐν τῷ τρίτῳ τῶν Εὐκλείδου στοιχείων· ἐπειδὴ δὲ παράλληλός ἐστιν ἡ εη τῇ κϐ καὶ εἰς αὐτὰς ἐμπέπτωκεν ἡ γδ, τὰς ἐντὸς γωνίας δυσὶν ὀρθαῖς ἴσας ποιεῖ διὰ τὸ κ′ θ′ τοῦ πρώτου, ὀρθαὶ δὲ αἱ πρὸς τὸ γ, ὀρθαὶ ἄρα καὶ αἱ πρὸς τὸ δ′. Ἡ οὖν γδ διὰ τοῦ κέντρου τὴν εη πρὸς ὀρθὰς τέμνουσα καὶ δίχα τέμνει διὰ τὸ τρίτον τοῦ τρίτου τῶν στοιχείων. Ἐπεὶ οὖν ἴση ἐστὶν ἡ δη τῇ δε, κοινὴ δὲ ἡ δζ καὶ ὀρθαὶ αἱ πρὸς τὸ δ′, καὶ βάσις ἄρα ἡ ζη βάσει τῇ ζϐ ἴση, ἀλλὰ καὶ ἡ βζ τῇ ζκ ἴση, διότι καὶ ἡ βγ τῇ γκ, κοινὴ δὲ ἡ γζ′ καὶ ὀρθαὶ αἱ πρὸς τὸ γ. Ἐπεὶ οὖν δύο αἱ ηζ ζϐ δυσὶ ταῖς κζ′ ζε ἴσαι, καὶ γωνίαι αἱ κατὰ κορυφὴν ἴσαι, καὶ βάσις ἡ ηϐ βάσει τῇ εκ ἴση. Περιγεγράφθω δὴ περὶ τὸ εζη τρίγωνον τμῆμα κύκλου τὸ εζη ὅμοιον ἑκάστῳ τῶν εκ κϐ βη τμημάτων· τούτων οὖν οὕτως ἐχόντων τὸ τραπέζιον, φημί, ἐφ᾽ οὗ βκ κη, περιλήψεται κύκλος. Τὸ μὲν γὰρ εκη τρίγωνον περιλήψεται κύκλος· ἔχομεν γὰρ ἐν τῷ πέμπτῳ τοῦ τετάρτου τῶν στοιχείων περὶ τὸ δοθὲν τρίγωνον κύκλον περιγράψαι. Ἐὰν οὖν δείξω τῇ ἀπὸ τοῦ κέντρου ἐπὶ τὸ κ ἴσην ἀπὸ τοῦ κέντρου ἐπὶ τὸ β, δῆλον ὅτι τὸ γραφόμενον τμῆμα κύκλου διὰ τοῦ εκη ἥξει καὶ διὰ τοῦ β, καὶ περιλήψεται κύκλου τμῆμα τὸ τραπέζιον, ὅπερ τμῆμα καὶ τὸ τρίγωνον περιέξει τὸ ἐφ᾽ οὗ εζη. Ληφθέντος οὖν κέντρου οἷον τοῦ λ καὶ ἐπιζευγνυμένων τῶν λε λη λκ λϐ, ἐπειδὴ ἰσοσκελές ἐστι τὸ ελη τρίγωνον, αἱ γὰρ ἐκ τοῦ κέντρου ἴσαι, ἴσαι εἰσὶν αἱ πρὸς τῇ βάσει γωνίαι ἡ ὑπὸ ληε τῇ ὑπὸ λεη διὰ τὸ πέμπτον τοῦ πρώτου τῶν Εὐκλείδου, ἔστι δὲ ἡ ὑπὸ βηε ἴση τῇ ὑπὸ κεη, διότι καὶ ἡ εϐ ἴση τῇ κη, ὡς ἐδείχθη, καὶ ὅλη ἄρα ἡ ὑπὸ βηε ὅλῃ τῇ ὑπὸ κεη ἐστὶν ἴση, ἔστι δὲ καὶ ἡ κε τῇ βη ἴση καὶ βάσις ἄρα ἡ κλ τῇ λϐ ἴση, ἐστίν ἴση ἄρα τῇ ἀπὸ τοῦ κέντρου τῇ λκ ἡ λβ, ταύτῃ δὴ γεγράφθω τὸ τμῆμα. Τούτων οὖν οὕτως ἐχόντων ὁ γενόμενος μηνίσκος, οὗ ἐκτὸς περιφέρεια ἡ εκ βη, ἴσος ἔσται τῷ εὐθυγράμμῳ τῷ συγκειμένῳ ἐκ τῶν τριῶν τριγώνων τῶν βζη βζκ εκζ. Τὰ γὰρ ἀπὸ τῶν εὐθειῶν ἐφ᾽ αἷς εζ ζη ἀφαιρούμενα ἐντὸς τοῦ μηνίσκου ἀπὸ τοῦ εὐθυγράμμου τμήματα ἴσα ἐστὶ τοῖς ἐκτὸς τοῦ εὐθυγράμμου τμήμασιν ἀφαιρουμένοις ὑπὸ τῶν εκ κϐ βη. Ἑκάτερον γὰρ τῶν ἐντὸς ἡμιόλιόν ἐστιν ἑκάστου τῶν ἐκτός· ἡμιολία γὰρ ὑπόκειται ἡ εζ τῆς ἐκ τοῦ κέντρου, τοῦτ᾽ ἔστι τῆς εκ καὶ β καὶ βη. Ἐδείχθη γὰρ καὶ αὕτη ἴση τῇ εκ. Εἰ οὖν ἑκατέρα τῶν εζ ζη ἡμιολία ἐστὶ δυνάμει ἑκάστης τῶν εἰρημένων τριῶν, ὡς δὲ αἱ εὐθεῖαι πρὸς τὰς εὐθείας, τμήματα πρὸς τὰ τμήματα, τὰ δύο ἄρα τμήματα τοῖς τρισίν ἐστιν ἴσα. Εἰ οὖν ὁ μὲν μηνίσκος τὰ τρία τμήματά ἐστι, καὶ τοῦ εὐθυγράμμου τὸ παρὰ τὰ δύο τμήματα, τὸ δὲ εὐθύγραμμον μετὰ τῶν δύο τμημάτων ἐστὶ χωριστῶν τριῶν, ἔστι δὲ τὰ δύο τμήματα τοῖς τρισὶν ἴσα, ἴσος ἂν εἴη ὁ μηνίσκος τῷ εὐθυγράμμῳ. Ὅτι δὲ οὗτος ὁ μηνίσκος ἐλάττονα ἡμικυκλίου τὴν ἐκτὸς ἔχει περιφέρειαν, δείκνυσι διὰ τοῦ τὴν εκη γωνίαν ἐν τῷ ἐκτὸς οὖσαν τμήματι ἀμϐλεῖαν εἶναι. Δέδεικται γὰρ ἐν τῷ τρίτῳ τοῦ τρίτου τῶν Εὐκλείδου στοιχείων, ὅτι ἡ ἐν τῷ ἐλάττονι ἡμικυκλίου τμήματι μείζων ὀρθῆς ἐστιν. Ὅτι δὲ ἀμϐλεῖά ἐστιν ἡ ὑπὸ εκη γωνία, δείκνυσιν οὕτως· ἐπεὶ ἡ μὲν ἐφ᾽ ᾗ εζ ἡμιολία ἐστὶ τῶν ἐκ τοῦ κέντρου δυνάμει, ἡ δὲ ἐφ᾽ ᾗ βκ μείζων τῆς ἐφ᾽ ᾗ βζ, διότι καὶ γωνία ἡ πρὸς τῷ ζ′ μείζων, ὡς δείξω, ἴση δὲ ἡ βκ τῇ κε, φανερὸν ὅτι κἂν ἡ ἐφ᾽ ᾗ κε μείζων ᾖ τῆς ἐφ᾽ ᾗ βζ ἢ διπλασία μήκει, καὶ ἡ ἐφ᾽ ᾗ βε, ὥστε τῆς ἐφ᾽ ᾗ κζ ἄρα μείζων ἢ διπλασία μήκει καὶ δυνάμει διὰ τὴν ὁμοιότητα τριγώνων τῶν βεκ βκζ. Ἔστι γὰρ ὡς ἡ εϐ πρὸς βκ′, οὕτως ἡ εκ πρὸς κζ, ὥστε ἡ ἐφ᾽ ᾗ εκ μείζων ἐστὶ τῆς ἐφ᾽ ᾗ κζ ἢ διπλασία δυνάμει, ἡ δὲ ἐφ᾽ ᾗ εζ ἡμιολία δυνάμει τῆς ἐφ᾽ ᾗ εκ. Ἡ ἄρα ἐφ᾽ ᾗ εζ μείζων ἐστὶ δυνάμει τῶν ἐφ᾽ αἷς εκ κζ. Εἰ μὲν γὰρ διπλασία ἦν δυνάμει τῶν ἐφ᾽ αἷς εκ κζ, ἡ εκ τῆς κζ, ἡμιολία δὲ ἡ ζε τῆς εκ, ἦν ἂν ἡ ζε ἴση δυνάμει ταῖς εκ κζ′ ὡς ἐπὶ ἀριθμῶν τῶν στ δϐ, ἐπειδὴ δὲ μείζων ἢ διπλασία ἐστὶ δυνάμει, ἡ εκ τῆς κε μείζων ἐστὶ δυνάμει. Ἀμϐλεῖα ἄρα ἐστὶν ἡ πρὸς τῷ κ γωνία, ἔλαττον ἄρα ἡμικυκλίου τὸ τμῆμα, ἐν ᾧ ἐστιν. Οὕτω μὲν οὖν ὁ Ἱπποκράτης πάντα μηνίσκον ἐτετραγώνισεν, εἴπερ καὶ τὸν ἡμικυκλίου καὶ τὸν μείζονα ἡμικυκλίου καὶ τὸν ἐλάττονα ἔχοντα τὴν ἐκτὸς περιφέρειαν, ἀλλ᾽ οὐχὶ τὸν ἐπὶ τῆς τοῦ τετραγώνου πλευρᾶς μόνον, ὡς ὁ Ἀλέξανδρος ἱστόρησεν, οὐ μέντοι οὐδὲ τὸν κύκλον ἐπεχείρησε τετραγωνίσαι διὰ τῶν περὶ τὴν τοῦ ἑξαγώνου πλευρὰν μηνίσκων, ὡς καὶ τοῦτο Ἀλέξανδρός φησιν. Ἀλλὰ μηνίσκον ἅμα καὶ κύκλον ἐτετραγώνισεν οὕτως. Ἔστωσαν περὶ κέντρον ἐφ᾽ οὗ κ δύο κύκλοι, ἡ δὲ τοῦ ἐκτὸς διάμετρος ἑξαπλασία δυνάμει τῆς τοῦ ἐντὸς καὶ ἑξαγώνου ἐγγραφέντος εἰς τὸν ἐντὸς κύκλον τοῦ ἐφ᾽ ὧν αϐ γδ εζ, αἵ τε ἐφ᾽ ὧν κα κϐ κγ ἐκ τοῦ κέντρου ἐπιζευχθεῖσαι ἐκϐεϐλήσθωσαν ἕως τῆς τοῦ ἐκτὸς κύκλου περιφερείας, καὶ ἐφ᾽ ὧν ηθ θι ἐπεζεύχθωσαν, καὶ δῆλον ὅτι καὶ αἱ ηθ θι ἑξαγώνου εἰσὶ πλευραὶ τοῦ εἰς τὸν μείζονα κύκλον ἐγγραφομένου, καὶ περὶ τὴν ἐφ᾽ ἧς η, τμῆμα ὅμοιον τῷ ἀφαιρουμένῳ ὑπὸ τῆς ἐφ ᾗ ηθ περιγε-

γράφθω. Ἐπεὶ οὖν τὴν μὲν ἐφ' ἣ ηι τριπλασίαν ἀναγκαῖον εἶναι δυνάμει τῆς ἐφ' ἣ θη τοῦ ἑξαγώνου πλευρᾶς, ἡ γὰρ ὑπὸ δύο τοῦ ἑξαγώνου πλευρὰς ὑποτείνουσα μετὰ ἄλλης μιᾶς ὀρθὴν περιέχουσα γωνίαν τὴν ἐν ἡμικυκλίῳ ἴσον δύναται τῇ διαμέτρῳ, ἡ δὲ διάμετρος τετραπλάσιον δύναται τῆς τοῦ ἑξαγώνου ἴσης οὔσης τῇ ἐκ τοῦ κέντρου διὰ τὸ τὰ μήκει διπλάσια δυνάμει τετραπλάσια εἶναι, ἡ δὲ θη ἑξαπλασία τῆς ἐφ' ἧς αϐ, δῆλον ὅτι τὸ τμῆμα τὸ περὶ τὴν ἐφ' ἣ ηι περιγραφὲν ἴσον εἶναι συμβαίνει τοῖς τε ἀπὸ τοῦ ἐκτὸς κύκλου ὑπὸ τῶν ἐφ' αἷς ηθ θι ἀφαιρουμένοις καὶ ταῖς ἀπὸ τοῦ ἐντὸς ὑπὸ τῶν τοῦ ἑξαγώνου πλευρῶν ἁπασῶν· τὰ γὰρ ὅμοια τῶν κύκλων τμήματα πρὸς ἄλληλά ἐστιν, ὡς τὰ ἀπὸ τῶν βάσεων τετράγωνα, διότι καὶ οἱ ὅμοιοι κύκλοι πρὸς ἀλλήλους εἰσὶν ὡς τὰ ἀπὸ τῶν διαμέτρων τετράγωνα. Εἰ γὰρ ἡ ηι τῆς ηθ τριπλάσιον δύναται, ἴσον δὲ τῇ ηθ δύναται ἡ θι, δύνανται δὲ ἑκατέρα τούτων ἴσον καὶ αἱ ἓξ πλευραὶ τοῦ ἐντὸς ἑξαγώνου, διότι καὶ ἡ διάμετρος τοῦ ἐκτὸς κύκλου ἑξαπλάσιον ὑπόκειται δύνασθαι τῆς τοῦ ἐντός, ὡς δὲ ἡ διάμετρος πρὸς τὴν διάμετρον, οὕτω καὶ αἱ ἐκ τοῦ κέντρου, ἡ δὲ ἐκ τοῦ κέντρου ἴση ἐστὶ τῇ τοῦ ἑξαγώνου πλευρᾷ, ὡς τὸ πόρισμα λέγει τοῦ προτελεύτου θεωρήματος ἐν τῷ τετάρτῳ βιβλίῳ τῶν τοῦ Εὐκλείδου στοιχείων. Ὡς δὲ αἱ πλευραί, οὕτω καὶ τὰ τμήματα, ὥστε ὁ μὲν μηνίσκος ἐφ' οὗ ηθι τοῦ τριγώνου ἐλάττων ἂν εἴη ἐφ' οὗ τὰ αὐτὰ γράμματα τοῖς ὑπὸ τῶν τοῦ ἑξαγώνου πλευρῶν ἀφαιρουμένοις τμήμασιν ἀπὸ τοῦ ἐντὸς κύκλου. Τὸ γὰρ ἐπὶ τῆς ηι τμῆμα ἴσον ἦν τοῖς τε ηθ θι τμήμασι καὶ τοῖς ὑπὸ τοῦ ἑξαγώνου ἀφαιρουμένοις. Τὰ οὖν ηθ θι τμήματα ἐλάττω ἐστὶ τοῖς περὶ τὴν ηι τμήμασι καὶ τοῖς ὑπὸ τοῦ ἑξαγώνου ἀφαιρουμένοις. Κοινοῦ οὖν προστεθέντος τοῦ ὑπὲρ τὸ τμῆμα τὸ περὶ τὴν ηι μέρους τοῦ τριγώνου, ἐκ μὲν τούτου καὶ τοῦ περὶ τὴν η τμήματος τὸ τρίγωνον ἔσται, ἐκ δὲ τοῦ αὐτοῦ καὶ τῶν ηθ θι τμημάτων ὁ μηνίσκος. Ἔσται οὖν ἐλάττων ὁ μηνίσκος τοῦ τριγώνου τοῖς ὑπὸ τοῦ ἑξαγώνου ἀφαιρουμένοις τμήμασιν, ὁ ἄρα μηνίσκος καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ ἑξαγώνου ἀφαιρούμενα τμήματά ἐστιν ἴσα τῷ τριγώνῳ καὶ κοινοῦ προστεθέντος τοῦ ἑξαγώνου, τὸ τρίγωνον τοῦτο καὶ τὸ ἑξάγωνον ἴσα ἐστὶ τῷ τε μηνίσκῳ τῷ λεχθέντι καὶ τῷ κύκλῳ τῷ ἐκτός· τὸ γὰρ τρίγωνον ἴσον ἦν τῷ τε μηνίσκῳ καὶ τοῖς ὑπὸ τοῦ ἑξαγώνου ἀφαιρουμένοις τμήμασι τοῦ ἐντὸς κύκλου. Εἰ οὖν τὰ εἰρημένα εὐθύγραμμα δυνατὸν τετραγωνισθῆναι, καὶ τὸν κύκλον ἄρα μετὰ τοῦ μηνίσκου. Τὰ μὲν οὖν περὶ τοῦ Χίου Ἱπποκράτους μᾶλλον ἐπιτρεπτέον Εὐδήμῳ γινώσκειν ἐγγυτέρω τοῖς χρόνοις ὄντι καὶ Ἀριστοτέλους ἀκροατῇ, ὁ δὲ διὰ τῶν τμημάτων τετραγωνισμὸς τοῦ κύκλου, ὃν ὡς ψευδογραφοῦντα αἰτιᾶται ὁ Ἀριστοτέλης ἢ τὸν διὰ τῶν μηνίσκων αἰνίττεται (καλῶς γὰρ ὁ Ἀλέξανδρος ἐνεδοίασεν εἰπών, εἰ ὁ αὐτός ἐστι τῷ τῶν μηνίσκων) ἢ οὐκ εἰς τὰς Ἱπποκράτους δόξας ἀποβλέπει, ἀλλά τινας ἄλλας, ὧν μίαν καὶ ὁ Ἀλέξανδρος παρέθετο, ἢ τὸν μετὰ τοῦ μηνίσκου τετραγωνισμὸν τοῦ κύκλου αἰτιᾶται τοῦ Ἱπποκράτους, ὃν τῷ ὄντι διὰ τῶν τμημάτων ἀπέδειξε τῶν τριῶν ἐν τῷ ἐλάττονι, τάχα γὰρ καὶ κυριώτερον αὕτη ἡ ἀπόδειξις ῥηθείη ἡ διὰ τμημάτων ἥπερ ἡ διὰ τῶν μηνίσκων. Τμῆμα γὰρ κύκλου καὶ ὁ Εὐκλείδης ἐν τῷ τρίτῳ τῶν ἑαυτοῦ στοιχείων ὡρίσατο τὸ περιεχόμενον σχῆμα ὑπό τε εὐθείας καὶ κύκλου περιφερείας. Εἰ οὖν μηνίσκοι οὐδὲ κυρίως τμήματά εἰσι, καὶ εἴη ἂν ψευδογράφημα ἐν τούτῳ τὸ μετὰ τοῦ μηνίσκου τετραγωνίζειν τὸν κύκλον ἀλλὰ μὴ καθ' ἑαυτόν, ἐπεὶ πάντα τὰ ληφθέντα εἰς τὴν ἀπόδειξιν ἀπὸ γεωμετρικῶν ἀρχῶν εἴληπται· ἀλλ' εἰ ὁ τοῦ μηνίσκου τετραγωνισμὸς καθολικὸς ὑπὸ τοῦ Ἱπποκράτους δοκεῖ παραδεδόσθαι, πᾶς γὰρ μηνίσκος ἤτοι ἡμικυκλίου τμήματος ἢ ἐλάττονος, δυνατὸν φαίη ἄν τις ἐκ τοῦ ἴσου τετραγώνου τῷ τε μηνίσκῳ καὶ τῷ κύκλῳ ἀφαιρεθέντος τετραγώνου ἴσου τῷ μηνίσκῳ τὸ λοιπὸν εὐθύγραμμον τετραγωνίσαντα ἴσον τετράγωνον τῷ κύκλῳ ποιῆσαι μόνῳ, πῶς οὖν ἔτι ψευδογραφεῖσθαι δόξει ὁ τοῦ Ἱπποκράτους τετραγωνισμός, εἰ μήπω εὑρῆσθαι ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐνομίσθη λέγοντος ἐν κατηγορίαις (cap. 7 p. 7 b. 31) οἷον ὁ τοῦ κύκλου τετραγωνισμὸς εἰ ἔστιν ἐπιστητός, ἐπιστήμη μὲν αὐτοῦ οὐκ ἔστι πω, τὸ δὲ ἐπιστητόν ἐστι, καίτοι τοῦ Χίου Ἱπποκράτους πρὸ Ἀριστοτέλους ὄντος, ὥστε καὶ τὸν Εὔδημον ἐν τοῖς παλαιοτέροις αὐτὸν ἀριθμεῖν. Μήποτε οὖν οὐ καθόλου πᾶς μηνίσκος ἐτετραγωνίσθη ὑπὸ τοῦ Ἱπποκράτους· κἂν γὰρ ἡ ἐκτὸς τοῦ μηνίσκου περιφέρεια ὁρισθῇ, ἀλλ' ἐκείνης κειμένης τὰς ἐντὸς τοῦ μηνίσκου περιφερείας ἀπείρους, ἤτοι ἐπ' ἄπειρον ἄλλην καὶ ἄλλην, γράφειν δυνατόν, ἐπ' ἄπειρον διῃρημένου τοῦ ἐπιπέδου, ὥστε τῆς ἐκτὸς τῆς αὐτῆς μενούσης τοὺς μὲν μείζονας τοὺς δὲ ἐλάττονας εἶναι τῶν μηνίσκων, αὐτὸς δὲ τὴν ἐντὸς περιφέρειαν ὡρισμένην ἔλαβεν, ὅμοιον γὰρ αὐτὴν τμῆμα ἀποτέμνουσαν τοῖς πρὸς τῇ ἐκτὸς περιφερείᾳ συνισταμένοις τμήμασιν ἔλαβεν, ᾧ τὰ μὲν τοῦ πρώτου θεωρήματος, ἐπὶ τετραγωνικῆς ἦν πλευρᾶς, τὰ δὲ ἐν τοῖς ἄλλοις ἐπὶ ἀορίστων, ὥστε οὐ πᾶς ἐτετραγωνίσθη μηνίσκος, ἀλλ' οἱ τὴν ἐντὸς περιφέρειαν ὁμοίαν σχόντες τοῖς πρὸς τῇ ἐκτὸς συνισταμένοις τμήμασι καὶ αὐτοῖς ὡρισμένοις πως οὖσι. Ταῦτα μὲν οὖν περὶ τῆς τῶν μηνίσκων ψευδογραφίας.

ΕΚ ΤΟΥ ΠΕΡΙ ΓΩΝΙΑΣ.

93. Τριῶν δὲ δοξῶν οὐσῶν περὶ τῆς γωνίας Εὐ-

E LIBRO DE ANGULO.

93. Quum tres sint de angulo opiniones, Eudemus Peripateticus, qui librum de angulo scripsit, qualitatem eum esse concessit: namque anguli originem considerans non aliam ac linearum fractionem esse ait.

δημος μὲν ὁ Περιπατητικὸς βιβλίον περὶ γωνίας γράψας ποιότητα αὐτὴν εἶναι συνεχώρησεν· γένεσιν γὰρ γωνίας ἐπινοῶν οὐκ ἄλλην εἶναί φησιν ἢ τὴν κλάσιν τῶν γραμμῶν.

(Proclus in Euclid. p. 35 ed. Bas. τοσαῦτα περὶ τῆς τῶν γωνιῶν ὑποφάσεως (leg. ὑποστάσεως) εἰρήσθω, κοινὴν προσλαμβάνοντα (leg. προλαμβάνοντα) θεωρίαν ἁπάσης γωνίας πρὸ τῆς τῶν εἰδῶν αὐτῆς διαιρέσεως. Τριῶν δὲ δοξῶν οὐσῶν κτλ. Superioribus autem haec subjicit Proclus : εἰ δὲ ἡ εὐθύτης ποιότης, καὶ ἡ κλάσις ποιότης, ἐν ποιότητι οὖν ἔχουσαν αὐτὴν τὴν γένεσιν πάντως εἶναι ποιότητα. Εὐκλείδης δὲ καὶ ὅσοι κλίσιν εἰρήκασιν, ἐν τοῖς πρός τι καταλέγουσι. Ποσότητα δὲ ἡρήκασιν (leg. εἰρήκασιν) αὐτήν, ὅσοι φασὶ τὸ πρῶτον διάστημα ὑπὸ τὸ σημεῖον εἶναι τὴν γωνίαν, ὧν καὶ ὁ Πλούταρχός ἐστιν εἰς τὴν αὐτὴν δόξαν συνωθῶν καὶ τὸν Ἀπολλώνιον. Δεῖ γὰρ εἶναί τι, φησί, διάστημα πρῶτον ὑπὸ τὴν κλάσιν τῶν περιεχουσῶν γραμμῶν ἢ ἐπιφανειῶν. Καίτοι γε συνεχοῦς ὄντος τοῦ ὑπὸ σημεῖον διαστήματος ἀδύνατον τὸ πρῶτον λαβεῖν. Ἐπ' ἄπειρον γὰρ πᾶν διάστημα διαιρετὸν πρὸς τῷ καὶ ἐὰν ὁπωσοῦν ἀφορίσωμεν τὸ πρῶτον καὶ δι' ἐκείνου εὐθεῖαν ἀγάγωμεν γίνεσθαι τρίγωνον, ἀλλ' οὐ μίαν γωνίαν. Κάρπος δὲ ὁ Ἀντιοχεὺς ποσὸν μὲν εἶναί φησι τὴν γωνίαν καὶ διάστημα τῶν περιεχουσῶν αὐτὴν γραμμῶν ἢ ἐπιφανειῶν καὶ ἐφ' ἓν διεστὼς τοῦτο, μὴ μέντοι διὰ τοῦτο γραμμὴν εἶναι τὴν γωνίαν· οὐ γὰρ πᾶν τὸ ἐφ' ἓν διαστατὸν ὑπάρχειν γραμμήν. Τοῦτο δὲ πάντων παραδοξότατον, εἰ ἔστι τι ἐφ' ἓν μέγεθος διαστατὸν ἔξω γραμμῆς. Ἀλλὰ τούτων μὲν ἅδην.

ΕΚ ΤΗΣ ΑΣΤΡΟΛΟΓΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ.

94. Δοκεῖ δὲ κατά τινας πρῶτος ἀστρολογῆσαι, καὶ ἡλιακὰς ἐκλείψεις καὶ τροπὰς προειπεῖν, ὥς φησιν Εὔδημος ἐν τῇ περὶ τῶν ἀστρολογουμένων ἱστορίᾳ.

Diogenes Laërtius I, 23.

Θαλῆν δὲ Εὔδημος ἐν ταῖς ἀστρολογικαῖς ἱστορίαις τὴν γενομένην ἔκλειψιν τοῦ ἡλίου προειπεῖν φησι, καθ' οὓς χρόνους συνῆψαν μάχην πρὸς ἀλλήλους Μῆδοί τε καὶ Λυδοί, βασιλεύοντος Κυαξάρους μὲν τοῦ Ἀστυάγους πατρός, Μήδων, Ἀλυάττου δὲ τοῦ Κροίσου, Λυδῶν. Συνᾴδει δὲ αὐτῷ καὶ Ἡρόδοτος ἐν τῇ πρώτῃ. Εἰσὶ δὲ οἱ χρόνοι ἀμφὶ τὴν πεντηκοστὴν Ὀλυμπιάδα.

(Clemens Alexandrinus Strom. I pag. 302 ed. Sylburg. Theon Smyrnæus de astron. p. 322 ed. Martin. cf. Fabricius in Biblioth. Græc. II p. 277 qui integrum hunc locum inde a verbis τίς τί εὗρεν e codice Peiresciano descriptum tanquam Anatolii fragmentum ediderat. Ταυτὶ μὲν ὁ Ἄδραστος· ὁ δὲ Δερκυλλίδης οὐδεμιᾷ μὲν οἰκείᾳ κα προσηκούσῃ τάξει περὶ τούτων ἀνέγραψεν, ἃ δὲ καὶ αὐτὸς ἀποδείκνυσιν ἐν τῷ περὶ τοῦ ἀτράκτου καὶ τῶν σφονδύλων τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ παρὰ Πλάτωνι λεγομένων, ἐστὶ τοιαῦτα. Τίς τί εὗρεν ἐν μαθηματικῇ; Εὔδημος ἱστορεῖ ἐν ταῖς ἀστρολογίαις, ὅτι Οἰνοπίδης εὗρε πρῶτος τὴν τοῦ ζωδιακοῦ διάζωσιν καὶ τὴν τοῦ μεγάλου ἐνιαυτοῦ περίστασιν· Θαλῆς δὲ ἡλίου ἔκλειψιν καὶ τὴν κατὰ τὰς τροπὰς αὐτοῦ περίοδον, ὡς οὐκ ἴση ἀεὶ συμβαίνει· Ἀναξίμανδρος δὲ ὅτι ἐστὶν ἡ γῆ μετέωρος, καὶ κινεῖται περὶ τὸ τοῦ κόσμου μέσον· Ἀναξιμένης δὲ ὅτι ἡ σελήνη ἐκ τοῦ ἡλίου ἔχει τὸ φῶς, καὶ τίνα ἐκλείπει τρόπον· οἱ δὲ λοιποὶ ἐπὶ ἐξευρημένοις τούτοις ἐπεξεῦρον ἕτερα, ὅτι οἱ ἀπλανεῖς κινοῦνται περὶ τὸν διὰ τῶν πόλων ἄξονα μένοντα, οἱ δὲ πλανώμενοι περὶ τὸν τοῦ ζῳδιακοῦ πρὸς ὀρθὰς ὄντα αὐτῷ ἄξονα, ἀπέχουσι δὲ ἀλλήλων ὅ τε τῶν ἀπλανῶν καὶ τῶν πλανωμένων ἄξων πεντεκαιδεκαγώνου πλευράν, ὅ ἐστι μοῖραι εἴκοσι τέσσαρες.)

95. Περὶ δὲ τῆς τάξεως αὐτῶν, ὃν μὲν τρόπον ἕκαστον κεῖται τῷ τὰ μὲν εἶναι πρότερα, τὰ δ' ὕστερα, καὶ πῶς ἔχει πρὸς ἄλληλα τοῖς ἀποστήμασιν, ἐκ τῶν περὶ ἀστρολογίαν θεωρείσθω· λέγεται γὰρ ἱκανῶς.

(Aristoteles de cœlo lib. II cap. 10 p. 291. a. 29. ed. Bekker. Simplicius fol. 115 (cf. Scholia in Aristot. p. 497. a. ed. Brandis.) ταῦτα οὖν, φησίν, ἐκ τῶν περὶ ἀστρολογίαν θεωρείσθω. Καὶ γὰρ ἐκεῖ περὶ τῆς τάξεως τῶν πλανωμένων καὶ περὶ μεγεθῶν καὶ ἀποστημάτων ἀποδέδεικται, Ἀναξιμάνδρου πρώτου τὸν περὶ μεγεθῶν καὶ ἀποστημάτων λόγον εὑρηκότος, ὡς Εὔδημος ἱστορεῖ, τὴν τῆς θέσεως τάξιν εἰς τοὺς Πυθαγορείους πρώτους ἀναφέρων· τὰ δὲ μεγέθη καὶ τὰ ἀποστήματα ἡλίου καὶ σελήνης μέχρι νῦν ἔγνωσται, ἀπὸ τῶν ἐκλείψεων τὴν ἀφορμὴν τῆς καταλήψεως λαβόντα. Καὶ εἰκὸς ἦν ταῦτα καὶ τὸν Ἀναξίμανδρον εὑρηκέναι, καὶ Ἑρμοῦ δὲ καὶ Ἀφροδίτης ἀπὸ τῆς πρὸς τούτους παραβολῆς, ὧνπερ τὰ

EX HISTORIA

ASTROLOGICA.

94. Videtur autem (Thales), ut quorundam opinio fert, primus astrologiam tractasse, ac solis defectiones et solstitia prædixisse, ut ait Eudemus in ea quam de astrologia scripsit, historia.

Thaletem autem Eudemus in historiis astrologicis dicit prædixisse defectum solis qui fuit eo tempore, quo inter se pugnam conseruere Medi et Lydi, regnante quidem Cyaxare patre Astyagis in Media : Alyatte autem Crœsi, in Lydia. Ei vero congruit Herodotus quoque in primo. Sunt autem ea tempora circa quinquagesimam Olympiadem.

95. De ordine vero stellarum, quomodo quæque col locata sit, ut aliæ sint priores, aliæ posteriores, et quantum intervallis disjunctæ inter se distent, ex iis

μεγέθη καὶ τὰ ἀποστήματα ὑπὸ τῶν μετὰ Ἀριστοτέλην πλέον ἠκριβώθη καὶ τελεώτατά γε ὑπὸ τῶν περὶ Ἵππαρχον καὶ Ἀρίσταρχον καὶ Πτολεμαῖον.)

96. Ὁ δὲ πρῶτος οὐρανὸς εὐθὺς τυγχάνει διὰ μιᾶς κινήσεως· τὰ δ' ἐν μέσῳ τοῦ πρώτου καὶ τῶν ἐσχάτων ἀφικνεῖται μέν, διὰ πλειόνων δ' ἀφικνεῖται κινήσεων.

(Aristoteles de cœlo lib. II cap. 12 p. 292. b. 12 ed. Bekker. Simplicius fol. 119 (cf. Scholia in Arist. p. 498. a. 29 ed. Brandis.) οὕτω μὲν οὖν τὴν λύσιν ὁ Ἀριστοτέλης τῆς ἀπορίας ἀποδέδωκεν, ἐνδοὺς τῇ ἀπορίᾳ καὶ συγχωρήσας τοὺς πλάνητας πολλὰς κινεῖσθαι κινήσεις τῷ εἴδει, διὰ τοὺς φαινομένους αὐτῶν οὐ μόνον προποδισμοὺς ἀλλὰ καὶ ὑποποδισμοὺς καὶ στηριγμοὺς καὶ φάσεις διαφόρους καὶ προηγήσεις καὶ ἀκολουθήσεις καὶ πολυειδεῖς ἀνωμαλίας. Διὰ γὰρ τὸ ταῦτα σώζεσθαι πλείονας καθ' ἕκαστον κινήσεις παραλαμβάνουσιν, οἱ μὲν ἐκκέντρους καὶ ἐπικύκλους, οἱ δὲ ὁμοκέντρους τὰς ἀνελιττούσας καλουμένας ὑποτιθέμενοι. Ὁ δέ γε ἀληθὴς λόγος οὔτε στηριγμοὺς αὐτῶν ἢ ὑποποδισμούς, οὔτε προσθέσεις ἢ ἀφαιρέσεις τῶν ἐν ταῖς κινήσεσιν ἀριθμῶν παραδεχόμενος, κἂν οὕτω φαίνωνται κινούμενοι, οὐδὲ τὰς ὑποθέσεις ὡς οὕτως ἐχούσας προσίεται, ἀλλ' ἁπλᾶς καὶ ἐγκυκλίους καὶ ὁμαλεῖς καὶ τεταγμένας τὰς οὐρανίας κινήσεις ἀπὸ τῆς οὐσίας αὐτῶν τεκμαιρόμενος ἀποδείκνυσι. Μὴ δυνάμενοι δὲ δι' ἀκριβείας ἑλεῖν πῶς, αὐτῶν ὑποκειμένων φαντασία μόνον ἐστὶ καὶ οὐκ ἀλήθεια τὰ συμβαίνοντα, ἠγάπησαν εὑρεῖν τίνων ὑποτεθέντων δι' ὁμαλῶν καὶ τεταγμένων καὶ ἐγκυκλίων κινήσεων δυνήσεται σωθῆναι τὰ περὶ τὰς κινήσεις τῶν πλανᾶσθαι λεγομένων φαινόμενα. Καὶ πρῶτος τῶν Ἑλλήνων Εὔδοξος ὁ Κνίδιος, ὡς Εὔδημός τε ἐν τῷ δευτέρῳ τῆς ἀστρολογικῆς ἱστορίας ἀπεμνημόνευσε καὶ Σωσιγένης παρὰ Εὐδήμου τοῦτο λαβών, ἅψασθαι λέγεται τῶν τοιούτων ὑποθέσεων, Πλάτωνος, ὥς φησι Σωσιγένης, πρόβλημα τοῦτο ποιησαμένου τοῖς περὶ ταῦτα ἐσπουδακόσι, τίνων ὑποτεθεισῶν ὁμαλῶν καὶ τεταγμένων κινήσεων διασωθῇ τὰ περὶ τὰς κινήσεις τῶν πλανωμένων φαινόμενα.)

97. Ἡ μὲν γὰρ πρώτη μία οὖσα πολλὰ κινεῖ τῶν σωμάτων τῶν θείων, αἱ δὲ πολλαὶ οὖσαι ἓν μόνον ἑκάστη· τῶν γὰρ πλανωμένων ἓν ὁτιοῦν πλείους φέρεται φοράς. Ταύτῃ τε οὖν ἀνισάζει ἡ φύσις καὶ ποιεῖ τινα τάξιν, τῇ μὲν μιᾷ φορᾷ πολλὰ ἀποδοῦσα σώματα, τῷ δ' ἑνὶ σώματι πολλὰς φοράς· καὶ ἔτι διὰ τόδε ἓν ἔχουσι σῶμα αἱ ἄλλαι σφαῖραι, ὅτι πολλὰ σώματα κινοῦσιν αἱ πρὸ τῆς τελευταίας καὶ τῆς ἓν ἄστρον ἐχούσης· ἐν πολλαῖς γὰρ σφαίραις ἡ τελευταία σφαῖρα ἐνδεδεμένη φέρεται, ἑκάστη δὲ σφαῖρα σῶμα τυγχάνει ὄν.

(Aristoteles de cœlo lib. II cap. 12 p. 292. b. 31 ed. Bekker. Simplicius fol. 121 (cf. Scholia in Arist. p. 500. a. 13 ed. Brandis. αὕτη μὲν ἡ κατὰ Εὔδοξον σφαιροποιία, εἴκοσι καὶ ἓξ τὰς πάσας ἐπὶ τῶν ἑπτὰ παραλαμβάνουσα, ἓξ μὲν ἐπὶ ἡλίου καὶ σελήνης εἴκοσι δὲ ἐπὶ τῶν πέντε. Περὶ δὲ Καλλίππου τάδε γέγραφεν Ἀριστοτέλης ἐν τῷ Λ τῆς Μετὰ τὰ Φυσικά (cap. 8 pag. 1073. b. 32), « Κάλλιππος δὲ τὴν μὲν θέσιν τῶν σφαιρῶν τὴν αὐτὴν ἐτίθετο Εὐδόξῳ, τοῦτ' ἔστι τῶν ἀποστημάτων τὴν τάξιν, τὸ δὲ πλῆθος τῷ μὲν τοῦ Διὸς καὶ τῷ τοῦ Κρόνου τὸ αὐτὸ ἐκείνῳ ἀπεδίδου, τῷ δὲ ἡλίῳ καὶ τῇ σελήνῃ δύο ᾤετο προσθετέας εἶναι σφαίρας, τὰ φαινόμενα εἰ μέλλοι τις ἀποδώσειν, τοῖς δὲ λοιποῖς τῶν πλανητῶν ἑκάστῳ ἀνὰ μίαν », ὡς εἶναι κατὰ Κάλλιππον τὰς πάσας πεντάκις πέντε καὶ δὶς τέσσαρας, τοῦτ' ἔστι τριάκοντα καὶ τρεῖς σφαίρας. Οὔτε δὲ Καλλίππου φέρεται σύγγραμμα τὴν αἰτίαν τῶν προστεθεισῶν τούτων σφαιρῶν λέγον, οὔτε Ἀριστοτέλης αὐτὴν προσέθηκεν. Εὔδημος δὲ συντόμως ἱστόρησε, τίνων φαινομένων ἕνεκα ταύτας προσθετέας εἶναι τὰς σφαίρας ᾤετο. Λέγειν γὰρ αὐτόν φησιν, ὡς εἴπερ οἱ μεταξὺ τροπῶν τε καὶ ἰσημεριῶν χρόνοι τοσοῦτον διαφέρουσιν, ὅσον Εὐκτήμονι καὶ Μέτωνι ἐδόκει, οὐχ ἱκανὰς εἶναι τὰς τρεῖς σφαίρας ἑκατέρῳ πρὸς τὸ σώζειν τὰ φαινόμενα, διὰ τὴν ἐπιφαινομένην δηλονότι ταῖς κινήσεσιν αὐτῶν ἀνωμαλίαν. Τὴν δὲ μίαν, ἣν ἐν ἑκάστῳ τῶν τριῶν πλανητῶν Ἄρεος καὶ Ἀφροδίτης καὶ Ἑρμοῦ προσετίθει φοράν, τίνος ἕνεκεν προσετίθει συντόμως καὶ σαφῶς ὁ Εὔδημος ἱστόρησεν.)

98. Σελήνην μὲν εἰς τὸν περὶ γῆν πρῶτον, ἥλιον δὲ εἰς τὸν δεύτερον ὑπὲρ γῆς, Ἑωσφόρον δὲ καὶ τὸν ἱερὸν Ἑρμοῦ λεγόμενον εἰς τοὺς τάχει μὲν ἰσοδρόμους Ἡλίῳ κύκλους ἰόντας, τὴν δὲ ἐναντίαν εἰληχότας αὐτῷ δύναμιν, ὅθεν καταλαμβάνουσί τε καὶ καταλαμβάνονται κατὰ ταὐτὰ ὑπ' ἀλλήλων, ἥλιός τε καὶ ὁ τοῦ Ἑρμοῦ καὶ ὁ Ἑωσφόρος.

---

quæ circa astrologiam disputantur, consideremus oportet; satis enim ibi hæc dicuntur.

96. Primum autem cœlum continuo per unum motum illud assequitur : at ea quæ sunt in medio primi et ultimorum perveniunt quidem, sed per plures motiones eo perveniunt.

97. Prima enim una quidem est, sed multa cœlestium corporum movet; cæteræ vero licet multæ sint unum tamen quæque tantummodo movet; quippe vagarum stellarum unaquæque pluribus lationibus fertur. Eo igitur pacto natura ipsa hæc æquat, atque in ordinem quendam redigit, ut tum uni lationi multa corpora, tum uni corpori lationes complures tribuat. Et insuper ob hoc, unum cæteræ sphæræ corpus habent, quod multa corpora movent, quippe quæ sint ante ultimam, et eam quæ unum astrum continet. In multis enim sphæris ultima sphæra illigata fertur, unaquæque autem sphæra corpus est.

98. Lunam in primo supra terram circuitu posuit : in secundo solem : Luciferi deinde globum et Mercurii sa-

(Plato Tim. p. 38. d. cf. Phil. Græc. Fragm. vol. II p. 166. Proclus in Tim. p. 258. c. (pag. 624 ed. Schneider.) ὁ δ' οὖν Πλάτων εἰς τὴν πολλὴν κοινωνίαν καὶ τὴν ὁμοφυῆ πάροδον ἀπὸ τῆς αὐτῆς αἰτίας ἡλίου καὶ σελήνης καὶ τὴν εἰς τὸν κόσμον πρόοδον αὐτῶν ὡς συνημμένην παραδέδωκε. Καὶ οὐδὲ ταύτης ἦρξεν αὐτὸς τῆς ὑποθέσεως, ἀλλ' Ἀναξαγόρας τοῦτο πρῶτος ὑπέλαβεν, ὡς ἱστόρησεν Εὔδημος.)

ΑΝΑΛΥΤΙΚΑ.

99. Ἔγραψε γὰρ καὶ Θεόφραστος καὶ Εὔδημος περὶ κατηγοριῶν κατὰ μίμησιν τοῦ οἰκείου διδασκάλου.

(David. proleg. in categ. in Scholiis pag. 19. A. 34 ed. Brandis. Ammonius in Aristot. categor. fol. 13. a. δευτέρα δὲ (ἀφορμὴ τοῦ νοθεύεσθαι τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀριστοτέλους) ἡ τῶν συγγραμμάτων ὁμωνυμία· οἱ γὰρ μαθηταὶ αὐτοῦ Εὔδημος καὶ Φανίας καὶ Θεόφραστος κατὰ ζῆλον τοῦ διδασκάλου γεγραφήκασι κατηγορίας καὶ περὶ ἑρμηνείας καὶ ἀναλυτικήν. Cf. Rose Aristot. Pseudep. p. 129 et Prantl. hist. logic. p. 350. Adde Brandis. hist. phil. Tom. III. p. 276.)

100. Ὅτι δὲ οἰκειότερον τῷ διαλεκτικῷ τὸ ἀνασκευάζειν τοῦ κατασκευάζειν, ἐν τῷ πρώτῳ τῶν ἐπιγραφομένων Εὐδημείων Ἀναλυτικῶν (ἐπιγράφεται δὲ αὐτὸ καὶ Εὐδήμου ὑπὲρ τῶν Ἀναλυτικῶν) οὕτως λέγεται, ὅτι ὁ διαλεκτικὸς ἃ μὲν κατασκευάζει, μικρά ἐστιν, τὸ δὲ πολὺ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ πρὸς τῷ ἀναιρεῖν τί ἐστιν.

(Alexander ad Aristot. Topic. II p. 70 ed. Ald. (cf. Scholia in Aristot. p. 264. a. 27 ed. Brandis.) Cæterum codicum lectionem πρὸς τὸ ἀναιρεῖν mutavi in πρὸς τῷ ἀναιρεῖν).

101. Πρῶτον μὲν οὖν ἔστω στερητικὴ καθόλου ἡ A B πρότασις. Εἰ οὖν μηδενὶ τῷ B τὸ A ὑπάρχει, οὐδὲ τῶν A οὐδενὶ ὑπάρξει τὸ B. Εἰ γάρ τινι, οἷον τῷ Γ, οὐκ ἀληθὲς ἔσται τὸ μηδενὶ τῶν B τὸ A ὑπάρχειν· τὸ γὰρ Γ τῶν B τί ἐστιν. Εἰ δὲ παντὶ τὸ A τῷ B, καὶ τὸ B τινὶ τῷ A ὑπάρχει. Εἰ γὰρ μηδενί, οὐδὲ τὸ A οὐδενὶ τῷ B ὑπάρξει· ἀλλ' ὑπέκειτο παντὶ ὑπάρχειν. Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ κατὰ μέρος ἐστὶν ἡ πρότασις. Εἰ γὰρ τὸ A τινὶ τῶν B, καὶ τὸ B τινὶ τῶν A ἀνάγκη ὑπάρχειν. Εἰ γὰρ μηδενί, οὐδὲ τὸ A οὐδενὶ τῶν B ὑπάρξει. Εἰ δέ γε τὸ A τινὶ τῶν B μὴ ὑπάρχει, οὐκ ἀνάγκη καὶ τὸ B τινὶ τῷ A μὴ ὑπάρχειν, οἷον εἰ τὸ μὲν B ἐστι ζῷον, τὸ δὲ A ἄνθρωπος· ἄνθρωπος μὲν γὰρ οὐ παντὶ ζῴῳ, ζῷον δὲ παντὶ ἀνθρώπῳ ὑπάρχει.

(Aristoteles Analyt. prior. lib. I cap. 2 pag. 25. a. 14 ed. Bekker. Alexander Aphrodisiensis fol. 12 (cf. Scholia in Aristot. p. 148 b. 29 ed. Brandis.) Θεόφραστος μὲν καὶ Εὔδημος ἁπλούστερον ἔδειξαν τὴν καθόλου ἀποφατικὴν ἀντιστρέφουσαν ἑαυτῇ. Τὴν γὰρ καθόλου ἀποφατικὴν ὠνόμασαν καθόλου στερητικήν, τὴν δὲ δεῖξιν οὕτως ποιοῦνται. Κείσθω τὸ α' κατὰ μηδενὸς τοῦ β'· εἰ δὲ κατὰ μηδενός, ἀπέζευκται. Καὶ τὸ β' ἄρα παντὸς ἀπέζευκται τοῦ α'. Εἰ δὲ τοῦτο, κατ' οὐδενὸς αὐτοῦ. Οὕτω μὲν οὖν ἐκεῖνοι, ὁ δὲ Ἀριστοτέλης δοκεῖ προσχρώμενος τῇ εἰς ἀδύνατον ἀπαγωγῇ ἀντιστρέφουσαν αὐτὴν δεικνύναι. Philoponus fol. XIII. b. (cf. Scholia in Aristot. p. 148. b. 46 ed. Brandis) οἱ δὲ τοῦ Ἀριστοτέλους ἑταῖροι, οἱ περὶ τὸν Θεόφραστον καὶ Εὔδημον σαφέστερον καὶ ἁπλούστερον τοῦτο κατασκευάζουσι· φασὶ γάρ, ὅτι εἰ τὸ α' κατὰ μηδενός ἐστι τοῦ β', πάντων τῶν μερῶν αὐτοῦ κεχώρισται. Τὸ δὲ κεχωρισμένον κεχωρισμένου κεχώρισται, ὥστε καὶ τὸ β' οὐδενὶ τῷ α' ὑπάρξει. Τὸ γὰρ κεχωρισμένον τῶν πρός τί ἐστι (τινὸς γάρ ἐστι κεχωρισμένον), τὰ δὲ πρός τι πρὸς ἀντιστρέφοντα λέγεται· εἰκότως ἄρα καὶ τὸ β' οὐδενὶ τῷ α' ὑπάρχει. Λαμβάνονται δέ τινες τῆς ἀντιστροφῆς, ὡς μὴ ἀληθευούσης, καὶ διὰ παραδειγμάτων ἐλέγχειν πειρῶνται τὸν λόγον, λέγοντες οὕτως· οὐδεὶς τοῖχος ἐν παττάλῳ ἐστίν, τοῦτο ἀληθές ἐστιν. Ἆρα οὖν, φασί, καὶ ἀντιστρέψαντες ὑγιῶς ἀποφαινόμεθα· οὐδεὶς πάτταλος

---

crum, ut dicitur, orbem circulis affixit soli celeritate paribus, potentia vero illi contrariis. Quo fit, ut apprehendant se invicem et a se vicissim apprehendantur similiter hæc sidera, Sol, Mercurius et Lucifer.

ANALYTICA.

99. Nam et Theophrastus et Eudemus magistri sui exemplo de categoriis scripserunt.

100. Haberi autem dialectici magis proprium infirmare, quam confirmare in primo *Analyticorum* quæ *Eudemea* inscribuntur (sed titulus ei libro præscribitur etiam *Eudemi pro Analyticis*) ita dicitur: quæ dialecticus confirmet, pauca esse, ejusque facultatem magna ex parte in eo versari, ut aliquid evertat.

101. Primum igitur propositio A B sit, negans aliquid universe. Si igitur nulli B illud A inest, etiam nulli A hoc B inerit. Nam si alicui insit, exempli causa isti G, non erit verum quod dictum est, nulli B illud A inesse, quia istud G est aliquid horum B. At si illud A inest omni B, etiam hoc B inerit cuidam A. Nam si nulli insit, etiam illud A nulli B inerit: sed existimabatur omni inesse. Eadem rei ratio est, si propositio sit particularis. Nam si illud ipsum A inest alicui B, necesse est etiam hoc ipsum B inesse alicui A, quia si nulli insit, etiam illud ipsum A nulli B inerit. Si vero illud ipsum A alicui B non inest, non est necesse etiam hoc ipsum B alicui A non inesse, ut si hoc ipsum B est animal atque illud ipsum A est homo, quoniam homo quidem non omni animali, animal vero omni homini inest

ἐν τοίχῳ. (Cf. Prantl. hist. logic. p. 362 seq. et Brandis. hist. ph. III, 262.)

102. Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ στερητικὸν εἴη τὸ Α Β· ἡ γὰρ αὐτὴ ἀπόδειξις. Ἐπὶ δὲ τῶν ἐν μέρει συλλογισμῶν, εἰ μὲν τὸ καθόλου ἐστὶν ἀναγκαῖον, καὶ τὸ συμπέρασμα ἔσται ἀναγκαῖον· εἰ δὲ τὸ κατὰ μέρος, οὐκ ἀναγκαῖον, οὔτε στερητικῆς οὔτε κατηγορικῆς οὔσης τῆς καθόλου προτάσεως.

(Aristoteles Analyt. prior. lib. I cap. 9 pag. 30. a. 32 ed. Bekker. Philoponus fol. XXXIV (cf. Scholia in Aristot. p. 159. b. 6 ed. Brandis.) οὕτω μὲν οὖν κατὰ Ἀριστοτέλην, τὰ αὐτὰ δὲ πάλιν φασὶ καὶ ἐπὶ τούτων οἱ περὶ Θεόφραστον (καὶ Εὔδημον. Ὁπότερος γὰρ ἂν ᾖ τῶν ὅρων ἀναγκαῖος, θατέρου ὄντος ὑπάρχοντος, τὸ συμπέρασμα ὑπάρχον ἔσται.)

103. Συμβαίνει δέ ποτε καὶ τῆς ἑτέρας προτάσεως ἀναγκαίας οὔσης ἀναγκαῖον γίνεσθαι τὸν συλλογισμόν, πλὴν οὐχ ὁποτέρας ἔτυχεν, ἀλλὰ τῆς πρὸς τὸ μεῖζον ἄκρον.

(Aristoteles Analyt. prior. lib. I cap. 9 pag. 30 a. 15 ed. Bekker. Alexander Aphrodisiensis fol. 49-50 (cf. Scholia in Aristot. p. 158 b. 38 ed. Brandis.) φησὶ δὴ ὅτι γίνεταί ποτε ἐκ μίξεως ἀναγκαίας καὶ ὑπαρχούσης προτάσεως ἀναγκαῖον συμπέρασμα, καὶ πότε γίνεται τὸ συμπέρασμα τοιοῦτον, προστίθησιν. Ἐν γὰρ πρώτῳ σχήματι ἀμφοτέρων οὐσῶν καθόλου, εἰ ἡ μείζων εἴη ἀναγκαία, ἄν τε καταφατικὴ ὡς ἐν τῷ πρώτῳ ἀναποδείκτῳ, ἄν τε ἀποφατικὴ ὡς ἐν τῷ δευτέρῳ, ἀναγκαῖόν φησι γίνεσθαι τὸ συμπέρασμα. Οὗτος μὲν οὖν οὕτω λέγει. Οἱ δέ γε ἑταῖροι αὐτοῦ οἱ περὶ Εὔδημόν τε καὶ Θεόφραστον οὐχ οὕτω λέγουσιν, ἀλλά φασιν ἐν πάσαις ταῖς ἐξ ἀναγκαίας τε καὶ ὑπαρχούσης συζυγίας, ἐὰν ὦσι κείμεναι συλλογιστικῶς, ὑπάρχον γίνεσθαι τὸ συμπέρασμα, τοῦτο λαμβάνοντες ἔκ τε τοῦ ἐν πάσαις ταῖς συμπλοκαῖς τὸ συμπέρασμα ἀεὶ τῷ ἐλάττονι καὶ χείρονι τῶν κειμένων ἐξομοιοῦσθαι. Ἔκ τε γὰρ καταφατικῆς καὶ ἀποφατικῆς προτάσεως συνάγεται ἀποφατικὸν τὸ συμπέρασμα, ἄν τε καθόλου καὶ ἐπὶ μέρους, ἐπὶ μέρους καὶ τὸ συμπέρασμα. Τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ ἐν ταῖς μίξεσιν ἔχειν. Ὑπάρχον γὰρ γίνεσθαι ἐκ τῆς ἐν ταῖς ἐξ ἀναγκαίας καὶ ὑπαρχούσης συμπλοκαῖς τῷ ἔλαττον εἶναι τὸ ὑπάρχον τοῦ ἀναγκαίου. Ἀλλὰ καὶ τῷ λόγῳ τοῦτο δεικνύουσιν. Εἰ γὰρ τὸ β' τῷ γ' ὑπάρχει μὲν παντί, οὐ μὴν ἐξ ἀνάγκης, ἐνδέχεταί ποτε αὐτὸ καὶ ἀποζευχθῆναι αὐτοῦ. Ὅτε δὴ τὸ β' τοῦ γ' ἀπέζευκται, τότε καὶ τὸ α' αὐτοῦ ἀποζευχθήσεται. Εἰ δὲ τοῦτο, οὐκ ἐξ ἀνάγκης αὐτῷ ὑπάρξει. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς ὕλης δεικνύουσι τοῦτο ἔχον οὕτως· λαβόντες γὰρ τὴν μείζονα καθόλου ἀναγκαίαν ἀποφατικὴν ἢ καταφατικήν, καὶ τὴν ἐλάττονα καθόλου καταφατικὴν ὑπάρχουσαν δεικνύουσιν ὑπάρχον γινόμενον τὸ συμπέρασμα· τὸ γὰρ ζῷον παντὶ ἀνθρώπῳ ἐξ ἀνάγκης. Ὁ ἄνθρωπος παντὶ κινουμένῳ ὑπαρχέτω. Οὐκέτι τὸ ζῷον παντὶ κινουμένῳ ἐξ ἀνάγκης. Ἔτι τὸ μὲν ἐπιστήμην ἔχειν κατὰ παντὸς γραμματικοῦ ἐξ ἀνάγκης, τὸ δὲ γραμματικὸν κατὰ παντὸς ἀνθρώπου ὑπαρχόντως (leg. ὑπαρχέτω). Οὐκέτι τὸ ἐπιστήμην ἔχειν κατὰ παντὸς ἀνθρώπου ἐξ ἀνάγκης. Καὶ τὸ μὲν κινεῖσθαι διὰ σκελῶν κατὰ παντὸς περιπατοῦντος ἐξ ἀνάγκης, τὸ δὲ περιπατεῖν παντὶ ἀνθρώπῳ ὑπαρχέτω. Οὐκέτι δὴ τὸ κινεῖσθαι παντὶ ἀνθρώπῳ ἐξ ἀνάγκης. Καὶ τοῦτο εἰκότως γίνεσθαι δοκεῖ. Παραιτητέον δὲ καὶ τὴν ἐπὶ πλέον ἐξέτασιν τοῦ λεγομένου· εἴρηται γὰρ ἡμῖν ἐν τοῖς περὶ τῆς κατὰ τὰς μίξεις διαφορᾶς Ἀριστοτέλους τε καὶ τῶν ἑταίρων αὐτοῦ γεγραμμένοις. Ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς εἰς ἀδύνατον ἀπαγωγῆς εἰσί τινες οἱ τὸ λεγόμενον ὑπ' Ἀριστοτέλους ὅτι καλῶς εἴρηται δεικνύναι πειρώμενοι. Ἔστω γὰρ ἡ μῖξις ἐκκειμένη καὶ τὸ μὲν α' τῷ β' παντὶ ἐξ ἀνάγκης ὑπαρχέτω, τὸ δὲ β' παντὶ τῷ γ' ὑπαρχέτω μόνον. Λέγω ὅτι τὸ α' τῷ γ' ἐξ ἀνάγκης παντί. Εἰ γὰρ μή, τὸ ἀντικείμενον ἐνδέχεται τὸ α' τῷ γ' τινὶ μὴ ὑπάρχειν, κεῖται δὲ καὶ τὸ α' παντὶ τῷ β' ἐξ ἀνάγκης. Γίνεται δὴ ἐν δευτέρῳ σχήματι συζυγία ἐκ καθόλου καταφατικῆς τῆς μείζονος ἀναγκαίας καὶ ἐπὶ μέρους ἀποφατικῆς ἐνδεχομένης τῆς ἐλάττονος ἐπὶ μέρους ἀποφατικὸν ἐνδεχόμενον συνάγουσα, καθάπερ καὶ Θεοφράστῳ τε καὶ Εὐδήμῳ δοκεῖ. Τὸ ἄρα [τὸ] β' τῷ γ' ἐνδέχεταί τινι μὴ ὑπάρχειν, ἀλλ' ὑπέκειτο παντὶ ὑπάρχειν. Ἔστι πιστώσασθαι ὅτι τὸ λεγόμενον ὑπ' Ἀριστοτέλους ὑγιές ἐστι μάλιστα διὰ τῆς εἰς ἀδύνατον ἀπαγωγῆς τῆς γινομένης ἐν τρίτῳ σχήματι. Ἐν γὰρ τῇ τοιαύτῃ συζυγίᾳ τῇ ἐν τρίτῳ σχήματι καὶ Ἀριστοτέλει δοκεῖ καὶ τοῖς ἑταίροις αὐτοῦ ἐπὶ μέρους ἀποφατικὸν ἐνδεχόμενον γίνεσθαι τὸ συμπέρασμα. Philoponus fol. XXXII. b. (cf. Scholia in Aristot. p. 158. b. 18 ed. Brandis.) καὶ ὁ μὲν φιλόσοφος ὥσπερ εἴπομεν βούλεται ἀεὶ τῇ μείζονι ἀκολουθεῖν τὸ συμπέρασμα, διὸ καὶ ἐνταῦθα οὕτως ἐχουσῶν τῶν προτάσεων ἀναγκαῖόν φησι συνάγεσθαι τὸ συμπέρασμα. Οἱ δὲ ἑταῖροι

---

102. Similiter etiam se res habet si A B sit privativum, quoniam eadem est demonstratio. In syllogismis autem particularibus, si quidem proloquium universale est necessarium, etiam conclusio erit necessaria. At si proloquium particulare est necessarium, conclusio non erit necessaria, sive privativa sive affirmativa est propositio universalis.

103. Accidit etiam aliquando, ut quum altera tantum propositio sit necessaria, syllogismus fiat necessarius, non tamen utravis, sed ea quæ continet majus extremum.

αὐτοῦ οἱ περὶ Θεόφραστον καὶ Εὔδημον καὶ ἔτι οἱ ἀπὸ Πλάτωνος οὔ φασιν οὕτως ἔχειν οὐδὲ πάντως τῇ μείζονι ἀκολουθεῖν τὸ συμπέρασμα, ἀλλ' ὑπάρχον ἀεὶ γίνεσθαι. Cf. Prantl. histor. logic. p. 371 seq. et Brandis. hist. ph. III, 266.)

104. Ὥστε τούτων μὲν ὄντων ἀναγκαῖον ἔσται τὸ συμπέρασμα, ἁπλῶς δ' οὐκ ἀναγκαῖον.

(Aristoteles Analyt. prior. lib. I cap. 10 p. 30 b. 38 ed. Bekker. Alexander Aphrodisiensis fol. 55. b. ἅμα δὲ καὶ τὴν τοῦ ἀναγκαίου διαίρεσιν ὅτι καὶ αὐτὸς οἶδεν, ἣν οἱ ἑταῖροι αὐτοῦ ποιοῦνται, δεδήλωκε διὰ τῆς προσθήκης, ἣν φθάσας ἤδη καὶ ἐν τῷ περὶ ἑρμηνείας δέδειχεν, ἐν οἷς περὶ τῆς εἰς τὸν μέλλοντα χρόνον λεγομένης ἀντιφάσεως περὶ τῶν καθ' ἕκαστα λέγει).

105. Περὶ μὲν οὖν τοῦ ἀναγκαίου, πῶς γίνεται καὶ τίνα διαφορὰν ἔχει πρὸς τὸ ὑπάρχον, εἴρηται σχεδὸν ἱκανῶς· περὶ δὲ τοῦ ἐνδεχομένου μετὰ ταῦτα λέγωμεν πότε καὶ πῶς καὶ διὰ τίνων ἔσται συλλογισμός. Λέγω δ' ἐνδέχεσθαι καὶ τὸ ἐνδεχόμενον, οὗ μὴ ὄντος ἀναγκαίου, τεθέντος δ' ὑπάρχειν, οὐδὲν ἔσται διὰ τοῦτ' ἀδύνατον· τὸ γὰρ ἀναγκαῖον ὁμωνύμως ἐνδέχεσθαι λέγομεν.

(Aristoteles Analyt. prior. lib. I cap. 12 pag. 32. a. 15 ed. Bekker. cf. etiam sequentia usque ad capitis 13 finem. Hæc spectavit incertus scriptor apud Menam excurs. ad Pseudogaleni εἰσαγωγὴν διαλεκτικὴν p. 100 περὶ τῆς καθόλου ἀποφατικῆς ἐπὶ τῆς ἐνδεχομένης ὕλης Θεόφραστος διηνέχθη πρὸς Ἀριστοτέλην καὶ Εὔδημος, οἷς καὶ νῦν σχεδὸν πάντες κατακολουθοῦσιν. Ἀντιστρέφειν γάρ φασι καὶ ἐπὶ τῆς ἐνδεχομένης ὕλης πρὸς ἑαυτήν, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῆς ὑπαρχούσης καὶ ἀναγκαίας, καὶ τοῦτο ἐμπεδῶσαι πειρῶνται δυσὶν ἐπιχειρήμασι διά τε δείξεως ἐκθετικῆς καὶ τῆς εἰς τὸ ἀδύνατον ἀγωγῆς. Ἡ μὲν οὖν ἐκθετικὴ δεῖξίς ἐστι τοιαύτη· εἰ ἐνδέχεται τὸ λευκὸν ἐν μηδενὶ εἶναι ἀνθρώπῳ, ἐνδέχεται τὸ λευκὸν ἀπεζεῦχθαι παντὸς ἀνθρώπου, καὶ ὁ ἄνθρωπος ἀπεζευγμένος παντὸς ἔσται λευκοῦ. Ἡ δὲ εἰς τὸ ἀδύνατον δεῖξίς ἐστιν αὕτη· ἐπεὶ ψεῦδος τὸ ἐνδέχεσθαι μηδενὶ λευκῷ τὸν ἄνθρωπον εἶναι, ὥσπερ μηδενὶ ἀνθρώπῳ ἐνδέχεται τὸ λευκὸν ἀληθές, ἀληθὲς ἔσται τὸ μὴ ἐνδέχεσθαι μηδενὶ λευκῷ τὸν ἄνθρωπον εἶναι. Κατάφασις γὰρ καὶ ἀπόφασις ταῦτα. Εἰ δὲ τοῦτο ἀληθές, καὶ ἐξ ἀνάγκης τινὶ λευκῷ ὑπάρχειν τὸν ἄνθρωπον ἀληθές. Αἱ γὰρ τοῦ ἐνδεχομένου προτάσεις πρὸ τοῦ τρόπου λαβοῦσαι τὴν ἄρνησιν ἰσοδυναμοῦσι ταῖς ἀναγκαίαις. Εἰ δὲ ἀληθές ἐστι τὸ ἐξ ἀνάγκης τινὶ λευκῷ ὑπάρχει ὁ ἄνθρωπος, καὶ τὸ λευκὸν ἐξ ἀνάγκης ὑπάρχει τινί. Ὑπέκειτο δὲ καὶ ἐνδέχεσθαι μηδενὶ ἀνθρώπῳ τὸ λευκόν· τὸ αὐτὸ ἄρα καὶ ἐνδέχεται μηδενὶ καὶ ἐξ ἀνάγκης τινὶ τὸ αὐτό, ὅπερ ἐστὶν ἀντίφασις. Sed ignoramus, unde talem explicationem mutuatus sit Menas, qui de fonte suo hæc tantum scripsit: ἔστωσαν δὲ παραδείγματα τῆς ἐκθέσεως καὶ ἀδυνάτου δείξεως καὶ τὰ ἑξῆς ἐκ τοῦ ἀνωνύμου Ἀριστοτελικοῦ ὑπομνηματιστοῦ λέγοντος, et allatis scriptoris illius verbis subjicit ista: καὶ ταῦτα μὲν ὁ ὑπομνηματιστής. Vide ejus προθεωρίαν pag. νε seq. et Prantl. hist. log. p. 364, 591, 572.

106. Ἐὰν δὲ ἡ μὲν ὑπάρχειν, ἡ δ' ἐνδέχεσθαι λαμβάνηται τῶν προτάσεων, ὅταν μὲν ἡ πρὸς τὸ μεῖζον ἄκρον ἐνδέχεσθαι σημαίνῃ, τέλειοί τ' ἔσονται πάντες οἱ συλλογισμοὶ καὶ τοῦ ἐνδέχεσθαι κατὰ τὸν εἰρημένον διορισμόν, ὅταν δ' ἡ πρὸς τὸ ἔλαττον, ἀτελεῖς τε πάντες, καὶ οἱ στερητικοὶ τῶν συλλογισμῶν οὐ τοῦ κατὰ τὸν διορισμὸν ἐνδεχομένου, ἀλλὰ τοῦ μηδενὶ ἢ μὴ παντὶ ἐξ ἀνάγκης ὑπάρχειν· εἰ γὰρ μηδενὶ ἢ μὴ παντὶ ἐξ ἀνάγκης, ἐνδέχεσθαί φαμεν καὶ μηδενὶ καὶ μὴ παντὶ ὑπάρχειν.

(Aristoteles Analyt. prior. lib. I cap. 15 pag. 33. b. 25 ed. Bekker. Alexander Aphrodisiensis fol. 56. b. (Cf. Scholia in Aristot. p. 162, b. 23 ed. Brandis.) Θεόφραστος μὲν οὖν καὶ Εὔδημος οἱ ἑταῖροι αὐτοῦ καὶ ἐν τῇ ἐξ ἐνδεχομένης καὶ ὑπαρχούσης μίξει φασὶν ἔσεσθαί τι συμπέρασμα ἐνδεχόμενον, ὁποτέρα ἂν τῶν προτάσεων ἐνδεχομένη ληφθῇ· χεῖρον γὰρ πάλιν τὸ ἐνδεχόμενον τοῦ ὑπάρχοντος. Ὁ δὲ Ἀριστοτέλης οὐχ οὕτως, ἀλλὰ τῆς μείζονος ἐνδεχομένης οὔσης, ὑπαρχούσης δὲ τῆς ἐλάττονος, καὶ τὸ συμπέρασμα ἐνδεχόμενον ἔσεσθαι τὸ κατὰ τὸν διορισμόν, ὅ ἐστιν, οὗ μὴ ὄντος ἀναγκαίου, τεθέντος δὲ εἶναι, οὐδὲν ἀδύνατον ἕπεται. Ἂν δ' ἡ ἐλάττων γένηται ἐνδεχομένη, τῆς μείζονος ὑπαρχούσης, ἀτελεῖς τέ

---

104. Quamobrem his positis necessaria erit conclusio, simpliciter autem non erit necessaria.

105. De necessario igitur, id est, quomodo colligatur et quid intersit inter necessarium et id quod est, satis fere diximus. Post hæc de contingenti dicamus, quando et quomodo et ex quibus propositionibus efficiatur syllogismus. Contingere autem et contingens id appello, quod quum non sit necessarium, si ponatur esse, nihil inde sequitur impossibile. Quod enim necessarium est, id communi nomine etiam contingens dicitur.

106. Si vero altera propositio pura, altera contingens habeatur, quum ea quæ continet majus extremum, contingere significat, omnes syllogismi erunt perfecti et de contingenti secundum prædictam definitionem accepto. Quum autem propositio, in qua est minus extremum, contingere significat, omnes erunt imperfecti, et privativi syllogismi non erunt de contingenti secundum definitionem illam accepto, sed de eo quod nulli aut non omni necessario inest. Nam si nulli aut non omni necessario inest, contingere dicimus, ut nulli aut non omni insit.

φησιν ἔσεσθαι πάντας τοὺς τοιούτους συλλογισμούς, καὶ προσέτι τοὺς τὸ ἀποφατικὸν συνάγοντας οὐ τὸ κατὰ τὸν διορισμὸν ἐνδεχόμενον συνάγειν, ἀλλὰ τὸ κατὰ ψιλὴν ἀπόφασιν τοῦ ἀναγκαίου λεγόμενον, ἢ τὸ οὐδενὶ ἐξ ἀνάγκης ἢ τὸ οὐ παντὶ ἐξ ἀνάγκης συναχθήσεσθαι.)

107. Πρῶτον οὖν δεικτέον, ὅτι οὐκ ἀντιστρέφει τὸ ἐν τῷ ἐνδέχεσθαι στερητικόν.

(Aristoteles Analyt. prior. lib. I cap. 17 pag. 36 b. 35 ed. Bekker. Alexander Aphrodisiensis fol. 87 b. (Cf. Scholia in Aristot. pag. 166 b. 15 ed. Brandis.) Ὅτε περὶ τῶν κατὰ τὰς προτάσεις ἀντιστροφῶν ἐποιεῖτο τὸν λόγον, δεικνὺς τίνες τίσιν ἀντιστρέφουσι, μὴ ἀντιστρέφειν μὲν ἑαυτῇ τὴν καθόλου ἀποφατικὴν ἐνδεχομένην εἶπεν, ὑπερέθετο δὲ τὴν αἰτίαν ἀποδώσειν ὕστερον, νῦν δὲ δείκνυσιν. Περὶ ποίας δὲ ἀντιστροφῆς λέγει, ἐδήλωσε παραθέμενος τοὺς ὅρους· περὶ γὰρ τῆς κατὰ τὴν ὑπαλλαγὴν τῶν ὅρων, οὐ περὶ τῆς εἰς τὴν κατάφασιν μεταλήψεως· ἐκείνην γὰρ ἀντιστρέφειν κεῖται. Θεόφραστος μέντοι καὶ Εὔδημος, ὡς κατ' ἀρχὰς ἐμνημονεύσαμεν, ἀντιστρέφειν φασὶ καὶ τὴν καθόλου ἀποφατικὴν αὐτῇ, ὥσπερ ἀντέστρεφε καὶ ἡ ὑπάρχουσα καθόλου ἀποφατικὴ καὶ ἀναγκαία. Ὅτι δὲ ἀντιστρέφει, δεικνύουσιν οὕτως. Εἰ τὸ α' ἐνδέχεται τῷ β' μηδενί· ἐπεὶ δὲ ἐνδέχεται τὸ α' τῷ β' μηδενί, ὅτε ἐνδέχεται μηδενί, τότε ἐνδέχεται ἀπεζεῦχθαι τὸ α' πάντων τῶν τοῦ β'. Εἰ δὲ τοῦτο, ἔσται καὶ τὸ β' τῶν α' ἀπεζευγμένον. Εἰ δὲ τοῦτο, καὶ τὸ β' ἐνδέχεται τῷ α' μηδενί. Ἔοικε δὲ Ἀριστοτέλης βέλτιον αὐτῶν λέγειν, μὴ φάσκων ἀντιστρέφειν τὴν καθόλου ἀποφατικὴν ἐνδεχομένην ἑαυτῇ τὴν κατὰ τὸν διορισμόν. Οὐ γὰρ εἴ τί τινος ἀπέζευκται, ἤδη καὶ ἐνδεχομένως ἀπέζευκται αὐτοῦ.)

108. Ὅτι μὲν οὖν οἱ ἐν τούτοις τοῖς σχήμασι συλλογισμοὶ τελειοῦνται διὰ τῶν ἐν τῷ πρώτῳ σχήματι καθόλου συλλογισμῶν καὶ εἰς τούτους ἀνάγονται, δῆλον ἐκ τῶν εἰρημένων· ὅτι δ' ἁπλῶς πᾶς συλλογισμὸς οὕτως ἕξει, νῦν ἔσται φανερόν, ὅταν δειχθῇ πᾶς γινόμενος διὰ τούτων τινὸς τῶν σχημάτων.

(Aristoteles Analyt. prior. lib. I cap. 23 pag. 40 b. 17 ed. Bekker. Scriptor ignotus apud Menam προθ. ad Galeni isagogen p. νστ. παρὰ ταῦτα μὲν οὖν ἕτερον σχῆμα γενέσθαι συλλογιστικὸν ἀδύνατον ἔδοξε τῷ τε Ἀριστοτέλει καὶ τοῖς περὶ αὐτόν. Ἀδύνατον γὰρ καὶ ἄλλην τινὰ σχέσιν παρὰ τὰς εἰρημένας ἐν τρισὶν ὅροις τὸν μέσον ὅρον πρὸς τοὺς δύο συνταχθῆναι τοὺς ἄκρους. Θεόφραστος δὲ καὶ Εὔδημος καί τινας ἑτέρας συζυγίας παρὰ τὰς ἐκτεθείσας τῷ Ἀριστοτέλει προστεθείκασι τῷ πρώτῳ σχήματι, ἃς καὶ τέταρτον ἀποτελεῖν σχῆμα τῶν νεωτέρων ᾠήθησάν τινες, ὡς πρὸς πατέρα τὴν δόξαν τὸν Γαληνὸν ἀναφέροντες. Cf. Prantl. l. c. p. 572.)

---

107. Primum igitur ostendendum est, contingens privativum non converti.

108. Jam vero syllogismos, qui in his figuris fiunt, per syllogismos universales primæ figuræ perfici et ad hos referri ex prædictis constat. Omnino autem eandem esse rationem omnium syllogismorum, nunc erit perspicuum, quum omnem syllogismum in aliqua ex his figuris confici demonstratum fuerit.

109. At vero unaquæque harum trium figurarum habet sub se plures syllogismorum modos, ut modi sub figuris ita sint, ut sunt species sub suis generibus. Habet enim prima figura sub se Aristotele auctore modos quatuor, sed Theophrastus vel *Eudemus* super hos quatuor quinque alios modos addunt Aristotele dante principium in secundo priorum Analyticorum volumine, quod melius postmodum explicabitur. Secunda figura habet sub se quatuor modos, tertia vero auctore Aristotele sex, addunt etiam alii unum, sicut ipse Porphyrius superiores scilicet sequens; et quoniam, ut superiore libro dictum est, aliæ propositiones affirmativæ sunt, aliæ negativæ, et harum aliæ universales, aliæ vero particulares, secundum eas ipsas propositiones syllogismorum conclusionesque junguntur. Namque primæ figuræ *primus* modus est qui fit ex duabus universalibus affirmativis, universalem affirmativam colligens. Si enim fuerit A terminus in omni B termino, et si B terminus de omni C termino fuerit prædicatus, A terminus de omni C termino prædicabitur. Namque A bonum si prædicetur de omni B justo, ut sit omne justum bonum est, B vero justum si de C prædicetur virtute, ut sit omnis virtus justum est, necessario concluditur extremitatibus ad se invicem prædicatis, id est, A et C, ut sit omnis virtus bonum est. Sunt igitur hujus modi propositiones atque conclusio, si A in omni B fuerit, et B in omni C fuerit, A terminus de omni C prædicabitur, id est *omne justum bonum est*, *omnis virtus justa est*, et conclusio *omnis igitur virtus bonum est.* Et hic est primæ figuræ modus primus.

Secundus vero modus primæ figuræ est, quoties ex prima universali negativa et secunda universali affirmativa conclusio universali negatione colligitur. Si enim sit A malum, B bonum, C justum, A terminus de nullo B termino prædicabitur; nullum enim bonum malum est, B vero terminus de omni C termino prædicabitur; omne enim justum bonum est; quare colligitur, nullum justum malum est, et est hoc modo : si A terminus de nullo B termino prædicatur, B vero terminus de omni C fuerit prædicatus, A terminus de nullo C prædicabitur, ut est *nullum bonum malum est*, *omne justum bonum est*, *nullum igitur justum malum est.*

Tertius vero modus primæ figuræ est, quoties ex universali affirmativa et particulari affirmativa particularis affirmativa colligitur. Nam si A virtus de omni B, id est bono, prædicetur, et B bonum de quodam C,

id est justo fuerit prædicatum particulariter, erit quoque conclusio particularis, hoc modo ut A virtus de quodam C justo particulariter prædicetur; sic igitur si fuerit A terminus in omni B, et B terminus in aliquo C particulariter, erit A terminus in aliquo C particulariter, ut sit *Omne bonum virtus est, quiddam justum bonum est, quiddam igitur justum virtus est.*

Quartus modus primæ figuræ est talis, quoties ex universali negatione et particulari affirmatione particularis negativa colligitur. Nam si A terminus de nullo B termino prædicetur, B vero terminus de quodam C termino prædicetur, A terminus de quodam C termino non prædicabitur, quod monstrat subjecta descriptio; nam sunt hujusmodi propositiones : *nullum bonum malum est, quiddam justum bonum est, quiddam igitur justum malum non est.* Hos ergo quatuor in prima figura modos in Analyticis suis Aristoteles posuit; cæteros vero quinque modos Theophrastus et *Eudemus* addiderunt, quibus Porphyrius gravissimæ vir auctoritatis visus est consensisse, qui sunt hujusmodi. Nam quoniam particularis affirmativa sibi ipsi convertitur, quisquis ostenderit in conclusione A terminum de quodam C termino particulariter prædicari, in eadem ipsa conclusione monstravit, quod C terminus de A termino rursus particulariter prædicetur. Nam si sibi particularis propositio in conclusione convertitur, si A terminus in quodam C termino fuerit, C terminus de quodam A termino prædicabitur. Item quisquis universalem negativam in conclusione probaverit, necesse est eum ipsius quoque conversionem in eadem conclusione probasse; universalis enim negatio semper sibi convertitur. Nam si quis probavit quod A terminus de nullo C termino prædicetur, non est dubium, quin in hac conclusione illud quoque probatum sit, quod C terminus de nullo A termino prædicetur. Semper enim ut dictum est, universalis negativa sibi ipsi convertitur. Universalis quoque affirmativa duplici conclusione continetur; nam quisquis ostendit A terminum de omni C termino prædicari, id quoque ostendit, quod C terminus de quodam A termino particulariter prædicetur. Si quis enim probaverit, animal de omni homine prædicari ita dicens : omnis homo animal est, illud quoque necessario monstravit particulariter, quoniam quoddam animal homo est. Ita semper universalis affirmatio et universalis negatio vel particularis affirmativa dupliciter concluduntur. Aliæ enim sibi ipsis convertuntur, quæ particularis est, particulariter, quæ universalis, universaliter; alia vero cum ipsa universalis affirmativa sit, particulariter sibi ipsa convertitur, particularis autem negatio nunquam sibi ipsa convertitur, atque ideo simplicem in se retinet conclusionem. Hoc autem, quod nuper diximus, in secundo priorum Analyticorum libro ab Aristotele monstratur, quod scilicet et Theophrastus et *Eudemus* principio sapienter ad alios in prima figura syllogismos adjiciendos animum adjecerunt, qui sunt hujusmodi, qui κατὰ ἀνάκλασιν vocantur, id est, per refractionem quandam conversionemque propositionis.

Et est *quintus* modus ex duabus universalibus affirmationibus particularem colligens affirmativam, hoc modo : si A fuerit in omni B, et B fuerit in omni C, posset equidem concludi, quod A terminus esset in omni C termino; sed quoniam ista universalis propositio, ut dictum est, particulariter convertitur, prætermisso eo quod A terminus de omni C termino prædicatur, conclusio esse dicitur, quod C terminus de quodam A termino prædicatur, quod hoc exemplo demonstrandum est. Si enim sint propositiones sic : *omne justum bonum est, omnis virtus juxta est*, posset equidem concludi, quoniam *omnis virtus bonum est.* Sed quoniam ita propositio sibi convertitur, ut sit *quoddam bonum virtus est* particulariter, particularis syllogismus conclusioque colligitur ex duabus universalibus affirmativis. Ejus vero forma talis est : A terminus in omni B, et B terminus in omni C, igitur C terminus in quodam A, ut est *omne justum bonum est, omnis virtus justa est, quoddam bonum virtus est*, per conversionem vero refractionemque dicitur, quoniam quod universaliter colligebatur, conversum particulariter collectum est.

Sextus modus est primæ figuræ, qui fit ex universali negativa et universali affirmativa universalem conclusionem per conversionem colligens. Nam si A terminus in nullo B fuerit, B vero terminus in omni C termino fuerit, posset equidem colligi, quoniam A terminus in nullo C termino est, sed quoniam universalis negativa convertitur, dicimus quoniam C terminus in nullo A termino est, ut sit sic *nullum bonum malum est, omne justum bonum est*, posset colligi *nullum justum malum est*, sed ex his per conversionem colligimus *nullum malum justum est.*

Septimus modus primæ figuræ est, qui ex universali affirmativa et particulari affirmativa per conversionem particularem colligit affirmativam. Si enim fuerit A terminus in omni B, et B terminus de quodam C termino prædicetur, potest A terminus de quodam C termino prædicari. Sed quoniam particularis affirmatio sibi ipsa convertitur, per conversionem fit conclusio et dicitur C terminus de quodam A termino prædicari, ut sit sic *omne bonum virtus est, quiddam justum bonum est*, posset equidem concludi, quoniam *quiddam justum virtus est;* sed quia particularis affirmatio convertitur, dicimus, *quoniam quædam virtus justum est.*

Octavus modus primæ figuræ est, quoties ex universali affirmatione et universali negatione particularis negativa colligitur. Si enim A terminus de omni B termino prædicatus fuerit, B vero terminus de nullo C termino prædicetur, non posset colligi, quoniam A terminus de nullo C termino prædicatur; cur autem non possit, in Resolutoriis dictum est. Sed quoniam universalis

110. Πρῶτον οὖν εἴπωμεν περὶ τῶν δεικτικῶν· τούτων γὰρ δειχθέντων φανερὸν ἔσται καὶ ἐπὶ τῶν εἰς τὸ ἀδύνατον καὶ ὅλως τῶν ἐξ ὑποθέσεως.

(Aristoteles Analyt. prior. lib. I cap. 23 pag. 40 b. 26 ed. Bekker. Philoponus fol. LX περὶ τῶν ὑποθετικῶν συλλογισμῶν (cf. Scholia in Aristot. p. 169 b. 25 ed. Brandis.) Ἐπειδὴ δὲ ὁ μὲν Ἀριστοτέλης τοσοῦτον εἰπὼν περὶ τῶν ὑποθετικῶν ἐπαύσατο καὶ οὐδὲν ἡμᾶς περὶ αὐτῶν ἐδίδαξεν, ἀλλὰ τὴν πᾶσαν σπουδὴν περὶ τοῦ κατηγορικοῦ συλλογισμοῦ ἐποιήσατο, ἅτε δὴ τούτων μὲν τελείων ὄντων καὶ μηδενὸς ἔξωθεν δεομένων, τῶν δὲ ὑποθετικῶν δεομένων τῶν κατηγορικῶν, εἴπωμεν ἡμεῖς βραχέα περὶ αὐτῶν. Ἰστέον γὰρ ὅτι πολυστίχους πραγματείας περὶ τούτων κατεβάλλοντο οἵ τε μαθηταὶ τοῦ Ἀριστοτέλους οἱ περὶ Θεόφραστον καὶ Εὔδημον καὶ τοὺς ἄλλους, καὶ ἔτι οἱ Στωϊκοί. Εἴπωμεν τίσιν ὀνόμασιν ἐχρήσαντο ἔν τε τοῖς μέρεσιν αὐτῶν καὶ τοῖς ὅλοις οἱ Περιπατητικοὶ καὶ Στωϊκοί, καὶ ἔτι τὴν διαίρεσιν αὐτῶν, καὶ πόσοι τρόποι ἐκ ταύτης ἡμῖν ὑποθετικῶν συλλογισμῶν ἀναφαίνονται. Ἰστέον οὖν ὅτι ἐφεξῆς τούτων ὄντων ἀλλήλοις πραγμάτων, νοημάτων, φωνῶν, πάλιν δ' αὖ καὶ τούτων ἐφεξῆς ὄντων ἐν τοῖς ὑποθετικοῖς συλλογισμοῖς, ὡς γνωσόμεθα, τοῦ ἡγουμένου, τοῦ συνημμένου, τοῦ ἑπομένου, τῆς προσλήψεως, τοῦ συμπεράσματος, οἱ μὲν Περιπατητικοὶ τῇ κοινῇ συνηθείᾳ κεχρημένοι τὰ μὲν πράγματα αὐτὸ τοῦτο πράγματα ὠνόμασαν, καὶ τὰ νοήματα ὡσαύτως, ὁμοίως δὲ καὶ τὰς φωνάς· ἔτι δὲ τὸ ἡγούμενον ἐν τοῖς ὑποθετικοῖς συλλογισμοῖς αὐτὸ τοῦτο ἡγούμενον, καὶ τὸ ἑπόμενον ὡσαύτως· οἷον τὸ εἰ ἡμέρα ἐστί, τοῦτο ἡγούμενον, τὸ δὲ ἥλιος ὑπὲρ γῆν, τοῦτο ἑπόμενον. Ἕπεται γὰρ τῷ πρώτῳ τὸ δεύτερον. Τὸ δὲ ὅλον τοῦτο τὸ εἰ ἡμέρα ἐστίν, ἥλιος ὑπὲρ γῆν ἐστι, τοῦτο συνημμένον διὰ τὸ συνῆφθαι ταῦτα ἀλλήλοις. Τὸ δὲ ἀλλὰ μὴν ἡμέρα ἐστί, τοῦτο οἱ Περιπατητικοὶ μετάληψιν καλοῦσι διὰ τὸ μεταλαμβάνεσθαι ἐκ δευτέρου· ἤδη γὰρ ἐλήφθη ἐν τῷ ἡγουμένῳ. Τὸ δὲ ἥλιος ἄρα ὑπὲρ γῆν τοῦτο συμπέρασμα. Οὕτω μὲν οὖν οἱ Περιπατητικοί, οἱ δὲ Στωϊκοὶ καινοτέραν βαδίζοντες τὰ μὲν πράγματα τυγχάνοντα ὠνόμασαν, διότι τῶν πραγμάτων τυχεῖν βουλόμεθα, τὰ δὲ νοήματα ἐκφορικά, διότι ἅπερ ἐν ἑαυτοῖς νοοῦμεν, ταῦτα εἰς τὸ ἔξω προφέρομεν, τὰς δὲ φωνὰς λεκτά. Τὸ δὲ ἡγούμενον καὶ αὐτοὶ ἡγούμενον ἐκάλεσαν (κατὰ τοῦτο γὰρ μόνον συμφωνοῦσι τοῖς Περιπατητικοῖς), τὸ δὲ ἑπόμενον λῆγον, τὸ δὲ συνημμένον τροπικόν, διότι τρεπόμεθα ἐκ τοῦ ἡγουμένου εἰς τὸ ἑπόμενον (εἰ ἡμέρα ἐστίν, ὁ ἥλιος ὑπὲρ γῆν ἐστι), τὴν δὲ μετάληψιν πρόσληψιν (καὶ ἔμεινε τοῦτο ἐν τῇ συνηθείᾳ), τὸ δὲ συμπέρασμα ἐπιφοράν, διότι τοῖς ἄλλοις πᾶσιν ἐπιφέρεται. Ταῦτα μὲν οὖν τὰ ὀνόματα οἷς κέχρηνται οἵ τε Περιπατητικοὶ καὶ οἱ Στωϊκοί. Alexander Aphrodisiensis ad Analyt. prior. I, 44 p. 50, 39 fol. 160 b. (cf. Scholia in Aristot. p. 184. b. 45 ed. Brandis.) εἰπὼν περὶ τῶν ἐξ ὁμολογίας καὶ τῶν διὰ τῆς εἰς ἀδύνατον ἀπαγωγῆς λέγει καὶ ἄλλους πολλοὺς ἐξ ὑποθέσεως, περὶ ὧν ὑπερτίθεται μέν, ὡς ἐρῶν ἐπιμελέστερον, οὐ μὴν φέρεται αὐτοῦ σύγγραμμα περὶ αὐτῶν. Θεόφραστος δ' αὐτῶν ἐν τοῖς ἰδίοις Ἀναλυτικοῖς μνημονεύει, ἀλλὰ καὶ Εὔδημος καί τινες ἄλλοι τῶν ἑταίρων αὐτοῦ. Boëthius de syllogismo hypothetico ad Symmachum I pag. 606 ed. Bas. Quod igitur apud scriptores quidem græcos perquam rarissimos strictim atque confuse, apud latinos vero nullos repperi, id tuæ scientiæ dedicatum noster etsi diuturnus, cœpti tamen efficax labor excoluit. Nam cum categoricorum syllogismorum plenissime notitiam

---

negativa sibi ipsa convertitur, potest dici et converti, quoniam C terminus de nullo B termino prædicatur, B vero terminus de quodam A termino dicitur, quoniam universalis affirmativa particulariter sibi ipsa convertitur, quare C terminus de quodam A termino non prædicabitur, ut sit sic *omne bonum justum est*, *nullum malum bonum est*, non posset colligi, quoniam *nullum malum justum est*, sed convertitur sic *nullum bonum malum est*, *quiddam justum bonum est*, *quiddam igitur justum malum non est*.

Nonus modus primæ figuræ est, qui ex particulari affirmativa et universali negativa particularem colligit negativam per conversionem. Si enim A terminus de quodam B termino, B vero terminus de nullo C termino prædicetur, non potest quidem dici, quoniam A terminus de quodam C termino non prædicabitur. Cur autem non possit, hoc quoque in Resolutoriis diximus. Sed quoniam universalis negatio converti potest, dicetur, quoniam C terminus de nullo B termino prædicatur, et B terminus de quodam A prædicatur, C igitur terminus de quodam A non prædicabitur, ut sit sic *quoddam bonum justum est*, *nullum malum bonum est*, *quiddam igitur justum malum non est*. Expeditis igitur novem primæ figuræ modis ad secundæ figuræ quatuor modos veniamus. (Boëthius de syllogismo categorico, lib. II, p. 594-596 ed. Basil. De tribus syllogismorum figuris : At vero unaquaeque, etc.)

110. Primum igitur dicamus de syllogismis probativis; de quibus quum hoc demonstratum fuerit, perspicuum erit etiam in syllogismis ad impossibile perducentibus et omnino in hypotheticis.

111. Sed quoniam de hypotheticis loquimur, quid significet hypothesis, prædicendum est. Hypothesis namque, unde hypothetici syllogismi accepere vocabulum, duobus, ut Eudemo placet, dicitur modis. Aut enim tale acquiritur aliquid per quandam inter se consentientium conditionem, quod fieri nullo modo possit, ut ad suum terminum ratio perducatur, aut in conditione

percepisses, de hypotheticis syllogismis sæpe quærebas, in quibus nihil est ab Aristotele conscriptum, Theophrastus vero vir omnis doctrinæ capax rerum tantum summas exsequitur, *Eudemus* latiorem docendi graditur viam, sed ita ut veluti quædam seminaria sparsisse, nullum tamen frugis videatur extulisse proventum.)

112. Οὐδὲν δὲ δεῖ τὸν ὁριζόμενον καὶ διαιρούμενον ἅπαντα εἰδέναι τὰ ὄντα. Καίτοι ἀδύνατόν φασί τινες εἶναι τὰς διαφορὰς εἰδέναι τὰς πρὸς ἕκαστον μὴ εἰδότα ἕκαστον· ἄνευ δὲ τῶν διαφορῶν οὐκ εἶναι ἕκαστον εἰδέναι· οὗ γὰρ μὴ διαφέρει, ταὐτὸν εἶναι τούτῳ, οὗ δὲ διαφέρει, ἕτερον τούτου. Πρῶτον μὲν οὖν τοῦτο ψεῦδος· οὐ γὰρ κατὰ πᾶσαν διαφορὰν ἕτερον· πολλαὶ γὰρ διαφοραὶ ὑπάρχουσι τοῖς αὐτοῖς τῷ εἴδει, ἀλλ' οὐ κατ' οὐσίαν οὐδὲ καθ' αὑτά. Εἶτα ὅταν λάβῃ τἀντικείμενα καὶ τὴν διαφορὰν καὶ ὅτι πᾶν ἐμπίπτει ἐνταῦθα ἢ ἐνταῦθα, καὶ λάβῃ ἐν θατέρῳ τὸ ζητούμενον εἶναι, καὶ τοῦτο γινώσκῃ, οὐδὲν διαφέρει εἰδέναι ἢ μὴ εἰδέναι ἐφ' ὅσων κατηγοροῦνται ἄλλων αἱ διαφοραί. Φανερὸν γὰρ ὅτι ἂν οὕτω βαδίζων ἔλθῃ εἰς ταῦτα ὧν μηκέτι ἐστὶ διαφορά, ἕξει τὸν λόγον τῆς οὐσίας. Τὸ δ' ἅπαν ἐμπίπτειν εἰς τὴν διαίρεσιν, ἂν ᾖ ἀντικείμενα ὧν μή ἐστι μεταξύ, οὐκ αἴτημα· ἀνάγκη γὰρ ἅπαν ἐν θατέρῳ αὐτῶν εἶναι, εἴπερ ἐκείνου διαφορὰ ἔσται.

(Aristoteles Analyt. poster. lib. II cap. 13 pag. 97. a. 6 ed. Bekker. Anonymus in Scholiis Aristot. pag. 248. a. ed. Brandis. Σπευσίππου ταύτην τὴν δόξαν Εὔδημος εἶναι λέγει, τὴν ὅτι ἀδύνατόν ἐστιν ὁρίσασθαί τι τῶν ὄντων μὴ πάντα τὰ ὄντα εἰδότα. Itaque Eudemo auctore Themistius et Philoponus usi sunt, qui hæc ab Aristotele contra Speusippum dicta esse referunt. Conf. Brandisius in Mus. Rhen. I p. 270

ΠΕΡΙ ΛΕΞΕΩΣ.

113. Πρῶτον τοίνυν διωρίσθω, τί ἐστι πρότασις διαλεκτικὴ καὶ τί πρόβλημα διαλεκτικόν. Οὐ γὰρ πᾶσαν πρότασιν οὐδὲ πᾶν πρόβλημα διαλεκτικὸν θετέον· οὐδεὶς γὰρ ἂν προτείνειε νοῦν ἔχων τὸ μηδενὶ δοκοῦν, οὐδὲ προβάλοι τὸ πᾶσι φανερὸν ἢ τοῖς πλείστοις· τὰ μὲν γὰρ οὐκ ἔχει ἀπορίαν, τὰ δ' οὐδεὶς ἂν θείη. Ἔστι δὲ πρότασις διαλεκτικὴ ἐρώτησις ἔνδοξος ἢ πᾶσιν ἢ τοῖς πλείστοις ἢ τοῖς σοφοῖς, καὶ τούτοις ἢ πᾶσιν ἢ τοῖς πλείστοις ἢ τοῖς μάλιστα γνωρίμοις, μὴ παράδοξος.

---

posita consequentia vi conjunctionis vel disjunctionis ostenditur. Ac prioris quidem positionis exemplum est, veluti cum res omnes corporales materiæ formæque concursu subsistere demonstramus. Tunc enim quod per rerum naturam fieri non potest, ponimus, id est, omnem formæ naturam a subjecta materia, si non re, saltem cogitatione separamus; et quoniam nihil ex rebus corporeis reliquum fit, demonstratum atque ostensum putamus eisdem convenientibus corporalium rerum substantiam confici, quibus a se distinctis ac discedentibus interimatur. In hoc igitur exemplo posita consentiendi conditione, ut id paulisper fieri intelligatur quod fieri non potest, id est, ut formæ a materia separentur, quid consequatur intendimus, perire scilicet corpora, ut eadem ex iisdem consistere comprobemus. Nam quoniam interitus corporalium rerum consequitur, jure dicimus res omnes corporeas forma materiaque constare. Quæ vero a simplicibus differunt, illæ sunt, quando aliquid dicitur esse vel non esse, si quid vel fuerit vel non fuerit. Hae semper cum conjunctionibus proponuntur, ut cum dicimus : si homo est, animal est. Fiunt vero propositiones hypotheticæ etiam per disjunctionem ita : aut hoc est, aut illud est. Omnis igitur hypothetica propositio vel per connexionem fit (per connexionem vero illum quoque modum, qui per negationem fit, esse pronuntio), vel per disjunctionem; uterque enim modus ex simplicibus propositionibus comparatur. (Boëthius de Syllogismo hypothetico ad Symmachum, I, pag. 607 ed. Basil.)

112. Neque vero oportet eum qui definiat ac dividat res omnes nosse. Quamquam nonnulli affirmant fieri non posse, ut rerum inter se discrimina teneamus, nisi singulas res cognoverimus; sine differentiis autem non posse singula intelligi : id enim a quo hoc non differt, idem cum hoc esse : id vero a quo differt, diversum esse ab hoc. Primum igitur hoc falsum est. Non enim secundum quamvis differentiam est aliud, quandoquidem iis quæ sunt eadem specie, multæ sunt differentiæ, non tamen rei naturæ convenienter, nec per se. Deinde ubi quis sumpsit tum opposita, tum differentiam, et quidvis in hanc vel illam partem cadere, ac sumpsit in altera parte esse id quod quæritur, idque cognoscit, nihil refert utrum sciat an ignoret, quibus aliis hae differentiæ attribuantur. Apparet enim, si ita progrediens pervenerit ad ea quorum non est amplius differentia, eum habiturum esse definitionem. Sed ut quidvis in divisionem cadat, si sint opposita medio carentia, non est postulatum. Necesse enim est quidvis in altero eorum esse, si quidem illius differentia erit.

DE DICTIONE.

113. Primum igitur definiatur, quid sit propositio dialectica et quid problema dialecticum. Nec enim omnis propositio nec omnis proposita quæstio dialectica existimari debet. Nemo enim mentis compos principium ponet quod nemini videtur, neque pro quæstione habebit, quod sit perspicuum omnibus aut plerisque, quoniam hæc nihil dubitationis habent, illa vero nemo

(**Aristoteles Topic. lib. I cap. 10 pag. 104. a. 3 ed. Bekker. Alexander Aphrodisiensis in Aristot. Topic. pag. 38 ed. Ald.** (**cf. Scholia in Aristot. p. 258. b. 22 ed. Brandis.**) ἔστι μὲν οὖν πρότασις διαλεκτικὴ ἐρώτησις ἔνδοξος. Οὔτε οὖν πᾶσα πρότασις ἐρώτησις, ἀλλ' ἡ διαλεκτική, οὐδὲ πᾶσα ἐρώτησις πρότασις, ἀλλ' ἡ διαλεκτική. Ἔστι γὰρ εἴδη πλείω τῶν ἐρωτήσεων. Οὐ γὰρ μόνον ἐρώτησις προτάσεων γίνεται, ἀλλ' ὡς Εὔδημος ἐν τοῖς περὶ λέξεως εἴρηκεν, οἱ ἐρωτῶντες ἢ περὶ συμβεβηκότος ἐρωτῶσιν· ἢ γὰρ προθέντες τι καὶ ὁρίσαντες πυνθάνονται τὸ τούτῳ συμβεβηκός, ὡς οἱ ἐρωτῶντες τίς τοῦ πυρὸς ἡ κατὰ φύσιν κίνησις, ἢ τί Σωκράτει συμβέβηκεν· ἢ ἔμπαλιν τὸ μὲν συμβεβηκὸς ὁρίζουσί τε καὶ λαμβάνουσιν ἐν τῇ ἐρωτήσει, ᾧ δὲ τοῦτο συμβέβηκεν ἀξιοῦσι μαθεῖν, ὡς ὁ ἐρωτῶν τίνι τὸ λευκὸν ἢ τὸ μέλαν τῶν ζῴων συμβέβηκε, καὶ τί τῶν ἀγαθῶν δι' αὐτό ἐστιν αἱρετόν, καὶ τίς ἐστιν ὁ καθήμενος. Καὶ τοῦτο μὲν ἓν εἶδος ἐρωτήσεως, ἄλλο δὲ περὶ οὐσίαν, ὅταν προενεγκάμενοι τί ποτέ ἐστι τοῦτο, διὰ τῆς ἐρωτήσεως ἐξετάζωμεν, ὡς ὁ ἐρωτῶν τί ἐστιν ἄνθρωπος; ὁ γὰρ οὕτως ἐρωτῶν τὴν οὐσίαν τοῦ πράγματος ἀξιοῖ, ἀλλ' οὐχ ὃ συμβέβηκεν αὐτῷ μαθεῖν. Τρίτον εἶδος ἐρωτήσεώς ἐστιν, ὅταν περὶ προτάσεώς τις τὴν ἐρώτησιν ποιῆται, εἶτα ἀπόκρισιν αὐτῆς αἰτῶν τὸ ἕτερον τῆς ἀντιφάσεως μέρος προτείνῃ, οἷον ἆρά γε ὁ κόσμος σφαιροειδής; ὑπὸ τοῦτο τὸ εἶδος τῆς ἐρωτήσεώς ἐστι καὶ ἡ διαλεκτικὴ πρότασις.)

114. Ὅρον δὲ καλῶ εἰς ὃν διαλύεται ἡ πρότασις, οἷον τό τε κατηγορούμενον καὶ τὸ καθ' οὗ κατηγορεῖται, ἢ προστιθεμένου ἢ διαιρουμένου τοῦ εἶναι καὶ μὴ εἶναι.

(**Aristoteles Analyt. prior. lib. I cap. 1 pag. 24. b. 16 ed. Bekker. Alexander Aphrodisiensis fol. 7 b.** (**cf. Scholia in Aristot. p. 146 a. 44 ed. Brandis.**) τὸ δὲ « προστιθεμένου ἢ διαιρουμένου τοῦ εἶναι ἢ μὴ εἶναι » προσέθηκεν, ἵνα μή τινες ἀγνοήσαντες, ὅταν τὸ ἔστι τρίτον προσκατηγορῆται ἐν τῇ προτάσει, διαιροῦντες τὴν πρότασιν τὸ εἶναι ἢ μὴ εἶναι τρίτον ὅρον ἡγῶνται εἶναι· οὐ γὰρ ὅρος ἐν ταῖς τοιαύταις προτάσεσι τὸ ἔστιν, ἀλλὰ προστιθέμενον μὲν σύνθεσιν σημαίνει τοῦ κατηγορουμένου καὶ τοῦ ὑποκειμένου, καὶ ἔστι καταφάσεως δηλωτικόν, ἀποφατικῶς δὲ λεγόμενον διαιρεῖ τε καὶ χωρίζει τοὺς ὅρους ἀπ' ἀλλήλων, καὶ ἔστιν ἀποφάσεως δηλωτικόν· εἰς γὰρ δύο ὅρους πᾶσα διαιρεῖται πρότασις. Ὅτι γὰρ μήτε ὅρος τὸ ἔστι, μήτε ὅρου μέρος, δῆλον εἶναι δοκεῖ ἐκ τοῦ κατὰ τὴν κατάφασιν καὶ τὴν ἀπόφασιν τὰς ἀντικειμένας ἐκ τῶν αὐτῶν ὅρων συγκεῖσθαι. Δοκεῖ δὲ ὅρος γίνεσθαι τὸ ἔστιν ὅταν μόνον· δοκεῖ γὰρ τότε τὸ ἔστι κατηγορούμενος ὅρος εἶναι. Οὐ μὴν ἀλλ' εἰ ἀκριβολογοῖτο τις, οὐδὲ τότε ἐστὶ καθ' αὑτὸ ὅρος τὸ ἔστιν. Ἡ γὰρ λέγουσα πρότασις « Σωκράτης ἔστιν » ἴσον δύναται τῇ Σωκράτης ὤν ἐστιν, ἐν ᾗ γίνεται τὸ ὢν μετὰ τοῦ ἐστίν. Ὁ δὲ κατηγορούμενος ὅρος οὗτός ἐστιν... Καὶ εἴη ἂν καταλληλότερον ἡ λέξις ἔχουσα, εἰ οὕτως λέγοιτο « προστιθεμένου τοῦ εἶναι ἢ μὴ εἶναι ἢ διαιρουμένου. » Ἢ ἄτοπον τὸ μηδ' ὅλως λέγειν τὸ ἔστιν ἐν ταῖς οὕτως ἐχούσαις προτάσεσι κατηγορεῖσθαι, καὶ ταῦτα Εὐδήμου ἐν τῷ πρώτῳ περὶ Λέξεως δεικνύντος τοῦτο διὰ πλειόνων. **Cod. Paris. ap. Brandis. l. c.** σύνηθές ἐστι τῷ Ἀριστοτέλει προσκατηγορούμενον λέγειν τὸ ἔστιν, οἷον ἄνθρωπος φιλοσοφῶν ἐστι· συγκατηγορεῖται γὰρ ἰδοὺ τὸ ἔστι κατὰ τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ φιλοσοφεῖν· ὅπερ δή ἐστιν ὃ οὐ βούλονται οἱ περὶ Ἀλέξανδρον λέγειν ὅρον οὐδὲ μέρος προτάσεως, ἀλλὰ συνθέσεως μηνυτικὸν μόριον τῶν ἐν τῇ προτάσει ὅρων. Ἀριστοτέλης μὲν οὖν οὕτω φρονεῖ περὶ τοῦ ἔστι καὶ Ἀλέξανδρος· Εὔδημος δὲ ἐν τῷ πρώτῳ περὶ Λέξεως δείκνυσι διὰ πλειόνων, ὅτι τὸ ἔστιν ἐν ταῖς ἁπλαῖς κατηγορεῖται καὶ ὅρος ἐστίν, οἷον Σωκράτης ἔστι, Σωκράτης οὐκ ἔστι.)

115. Ἔτι δὲ οἱ ἀκριβέστεροι τῶν λόγων οἱ μὲν τῶν πρός τι ποιοῦσιν ἰδέας, ὧν οὔ φαμεν εἶναι καθ' αὑτὸ γένος, οἱ δὲ τρίτον ἄνθρωπον λέγουσιν.

(**Aristoteles Metaph. lib. I cap. 9 pag. 990. b. 15 ed. Bekker. Alexander Aphrodisiensis pag. 61 seq. ed. Bonitz.** ὁ μὲν καὶ τῶν πρός τι κατασκευάζων ἰδέας λόγος τοιοῦτός ἐστιν. Ἐφ' ὧν ταὐτόν τι πλειόνων κατηγορεῖται μὴ ὁμωνύμως, ἀλλ' ὡς μίαν τινὰ δηλοῦν φύσιν, ἤτοι τῷ κυρίως τὸ ὑπὸ τοῦ κατηγορουμένου σημαινόμενον εἶναι ταῦτα ἀληθεύεται κατ' αὐτῶν, ὡς ὅταν ἄνθρωπον λέγωμεν Σωκράτην καὶ Πλάτωνα, ἢ τῷ εἰκόνας αὐτὰ εἶναι τῶν ἀληθινῶν, ὡς ἐπὶ τῶν γεγραμμένων ὅταν τὸν ἄνθρωπον κατηγορῶμεν· δηλοῦμεν γὰρ ἐπ' ἐκείνων τὰς τῶν ἀνθρώπων εἰκόνας τὴν αὐτήν τινα φύσιν ἐπὶ πάντων σημαίνοντες, ἢ ὡς τὸ μὲν αὐτῶν ὂν τὸ παράδειγμα, τὰ δὲ εἰκόνας, ὡς εἰ ἀνθρώπους Σωκράτη τε καὶ τὰς εἰκόνας αὐτοῦ λέγοιμεν. Κατηγοροῦμεν δὲ τῶν ἐνταῦθα τὸ ἴσον αὐτὸ ὁμωνύμως αὐτῶν κατηγορούμενον· οὔτε γὰρ 5 αὐτὸς πᾶσιν αὐτοῖς ἐφαρμόζει λόγος, οὔτε τὰ ἀληθῶς

---

admiserit. Est autem propositio dialectica interrogatio probabilis aut omnibus aut plerisque aut sapientibus, atque his vel omnibus vel plurimis vel nobilissimis, a communi opinione non abhorrens.

114. Terminum vero appello in quem solvitur propositio, ut attributum et id cui attribuitur, sive adjicitur sive separatur verbum esse vel non esse.

115. Insuper rationes aliæ, quæ certiores sunt, ex rebus ad aliquid relatis ideas faciunt, quarum per se genus esse negamus; aliæ vero tertium hominem perhibent.

ἴσα σημαίνομεν· κινεῖται γὰρ τὸ ποσὸν ἐν τοῖς αἰσθητοῖς καὶ μεταβάλλει συνεχῶς καὶ οὐκ ἔστιν ἀφωρισμένον. Ἀλλ' οὐδὲ ἀκριβῶς τὸν τοῦ ἴσου λόγον ἀναδεχόμενον τῶν ἐνταῦθα ἐστί τι. Ἀλλὰ μὴν ἀλλ' οὐδὲ ὡς τὸ μὲν παράδειγμα αὐτῶν, τὸ δὲ εἰκόνα· οὐδὲν γὰρ μᾶλλον θάτερον θατέρου παράδειγμα ἢ εἰκών. Εἰ δὲ καὶ δέξαιτό τις μὴ ὁμώνυμον εἶναι τὴν εἰκόνα τῷ παραδείγματι, ἀεὶ ἕπεται ταῦτα τὰ ἴσα ὡς εἰκόνας εἶναι ἴσα τοῦ κυρίως καὶ ἀληθῶς ἴσου. Εἰ δὲ τοῦτο, ἔστι τι αὐτόϊσον καὶ κυρίως, πρὸς ὃ τὰ ἐνθάδε ὡς εἰκόνες γίνεταί τε καὶ λέγεται ἴσα, τοῦτο δέ ἐστιν ἰδέα, παράδειγμα καὶ εἰκὼν τοῖς πρὸς αὐτὸ γινομένοις. Εἷς μὲν οὖν οὗτος λόγος ὁ καὶ τῶν πρός τι κατασκευάζων ἰδέας, δοκῶν ἐπιμελέστερον καὶ ἀκριβέστερον καὶ προσεχέστερον ἅπτεσθαι τῆς δείξεως τῶν ἰδεῶν. Οὐδὲ γὰρ τὸ κοινὸν εἶναί τι παρὰ τὰ καθ' ἕκαστα ἁπλῶς οὗτος ὁ λόγος δοκεῖ δεικνύναι, ὥσπερ οἱ πρὸ αὐτοῦ, ἀλλὰ τὸ παράδειγμά τι εἶναι τῶν ἐνταῦθα ὄντων κυρίως ὄν· τοῦτο γὰρ χαρακτηριστικὸν εἶναι δοκεῖ τῶν ἰδεῶν μάλιστα. Τοῦτον δὴ τὸν λόγον φησὶ καὶ τῶν πρός τι ἰδέας κατασκευάζειν. Ἡ γοῦν δεῖξις ἡ νῦν ἐπὶ τοῦ ἴσου προῆλθεν, ὅ ἐστι τῶν πρός τι· τῶν δὲ πρός τι οὐκ ἔλεγον ἰδέας εἶναι διὰ τὸ τὰς μὲν ἰδέας καθ' αὑτὰς ὑφεστάναι αὐτοῖς οὐσίας τινὰς οὔσας, τὰ δὲ πρός τι ἐν τῇ πρὸς ἄλληλα σχέσει τὸ εἶναι ἔχειν. Ἔτι δὲ εἰ τὸ ἴσον ἴσῳ ἴσον, πλείους ἰδέαι τοῦ ἴσου ἂν εἶεν· τὸ γὰρ αὐτόϊσον αὐτοΐσῳ ἴσον· εἰ γὰρ μηδενὶ ἴσον, οὐδὲ ἴσον ἂν εἴη. Ἔτι δεήσει καὶ τῶν ἀνίσων κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἰδέας εἶναι· ὁμοίως γὰρ τῶν ἀντικειμένων ἔσονταί γε ἢ οὐκ ἔσονται ἰδέαι· τὸ δὲ ἄνισον ὁμολογεῖται καὶ κατ' αὐτοὺς ἐν πλείοσιν εἶναι. Πάλιν δὲ ἐκοινοποίησε τὴν δόξαν ὡς πρὸς οἰκείαν οὖσαν αὐτὴν λέγων, διὰ τοῦ εἰπεῖν « ὧν οὔ φαμεν εἶναι καθ' αὑτὸ γένος », γένος λέγων ἀντὶ τοῦ ὑπόστασιν καὶ φύσιν, εἴγε τὸ πρός τι παραφυάδι ἔοικεν, ὡς ἐν ἄλλοις εἶπεν. Ὁ δὲ λόγος ὁ τὸν τρίτον ἄνθρωπον εἰσάγων τοιοῦτος. Λέγουσι τὰ κοινῶς κατηγορούμενα τῶν οὐσιῶν κυρίως τε εἶναι τοιαῦτα, καὶ ταῦτα εἶναι τὰ ἴσα. Ἔτι τὰ ὅμοια ἀλλήλοις τοῦ αὐτοῦ τινος μετουσίᾳ ὅμοια ἀλλήλοις εἶναι, ὃ κυρίως ἐστὶ τοῦτο· καὶ τοῦτο εἶναι τὴν ἰδέαν. Ἀλλ' εἰ τοῦτο, καὶ τὸ κατηγορούμενον τινῶν κοινῶς, ἂν μὴ ταὐτὸν ᾖ ἐκείνων τινὶ ὧν κατηγορεῖται, ἄλλο τί ἐστι παρ' ἐκεῖνα· διὰ τοῦτο γὰρ γένος ὁ αὐτοάνθρωπος, ὅτι κατηγορούμενος τῶν καθ' ἕκαστα οὐδενὶ αὐτῶν ἦν ὁ αὐτός. Τρίτος ἄνθρωπος ἔσται τις παρά τε τὸν καθ' ἕκαστα, οἷον Σωκράτη καὶ Πλάτωνα, καὶ παρὰ τὴν ἰδέαν, ἥτις καὶ αὐτὴ μία κατ' ἀριθμόν ἐστιν. Ἦν δέ τις λόγος ὑπὸ τῶν σοφιστῶν λεγόμενος τρίτον ἄνθρωπον εἰσάγων τοιοῦτος. Εἰ λέγοντες « ἄνθρωπος περιπατεῖ » οὔτε τὸν ὡς ἰδέαν ἄνθρωπον περιπατεῖν λέγομεν (ἀκίνητος γὰρ ἐκείνη) οὔτε τῶν καθ' ἕκαστά τινα (πῶς γὰρ ὃν μὴ γνωρίζομεν; τὸ μὲν γὰρ ἄνθρωπον περιπατεῖν γνωρίζομεν, τίς δὲ τῶν καθ' ἕκαστά ἐστιν ἐφ' ᾧ λέγομεν, οὐ γνωρίζομεν), ἄλλον τινὰ παρὰ τούτους τρίτον ἄνθρωπον λέγομεν περιπατεῖν· τρίτος ἄρα ἄνθρωπος ἔσται, οὗ τὸ περιπατεῖν κατηγορήσαμεν. Τούτῳ δὴ τῷ λόγῳ ὄντι σοφιστικῷ ἀφορμὰς ἐνδιδόασιν οἱ χωρίζοντες τὸ κοινὸν τῶν καθ' ἕκαστα, ὃ ποιοῦσιν οἱ τὰς ἰδέας τιθέμενοι. Λέγει δὲ Φανίας ἐν τῷ πρὸς Διόδωρον Πολύξενον τὸν σοφιστὴν τὸν τρίτον ἄνθρωπον εἰσάγειν λέγοντα « εἰ κατὰ μετοχήν τε καὶ μετουσίαν τῆς ἰδέας καὶ τοῦ αὐτοανθρώπου ὁ ἄνθρωπός ἐστι, δεῖ τινα εἶναι ἄνθρωπον ὃς πρὸς τὴν ἰδέαν ἕξει τὸ εἶναι. Οὔτε δὲ ὁ αὐτοάνθρωπος, ὅς ἐστιν ἰδέα, κατὰ μετοχὴν ἰδέας, οὔτε ὁ τὶς ἄνθρωπος. Λείπεται ἄλλον τινὰ εἶναι τρίτον ἄνθρωπον τὸν πρὸς τὴν ἰδέαν τὸ εἶναι ἔχοντα ». Δείκνυται καὶ οὕτως ὁ τρίτος ἄνθρωπος. Εἰ τὸ κατηγορούμενον τινῶν πλειόνων ἀληθῶς καὶ ἔστιν ἄλλο παρὰ τὰ ὧν κατηγορεῖται, κεχωρισμένον αὐτῶν (τοῦτο γὰρ ἡγοῦνται δεικνύναι οἱ τὰς ἰδέας τιθέμενοι· διὰ τοῦτο γάρ ἐστί τι αὐτοάνθρωπος κατ' αὐτούς, ὅτι ὁ ἄνθρωπος κατὰ τῶν καθ' ἕκαστα ἀνθρώπων πλειόνων ὄντων ἀληθῶς κατηγορεῖται καὶ ἄλλος τῶν καθ' ἕκαστα ἀνθρώπων ἐστίν) — ἀλλ' εἰ τοῦτο, ἔσται τις τρίτος ἄνθρωπος. Εἰ γὰρ ἄλλος ὁ κατηγορούμενος ὧν κατηγορεῖται, καὶ κατ' ἰδίαν ὑφεστώς, κατηγορεῖται δὲ κατά τε τῶν καθ' ἕκαστα καὶ κατὰ τῆς ἰδέας ὁ ἄνθρωπος, ἔσται τρίτος τις ἄνθρωπος παρά τε τοὺς καθ' ἕκαστα καὶ τὴν ἰδέαν. Οὕτως δὲ καὶ τέταρτος ὁ κατά τε τούτου καὶ τῆς ἰδέας καὶ τῶν καθ' ἕκαστα κατηγορούμενος, ὁμοίως δὲ καὶ πέμπτος, καὶ τοῦτο ἐπ' ἄπειρον. Ἔστι δὲ ὁ λόγος οὗτος τῷ πρώτῳ ὁ αὐτός, ἐπεὶ ἔθεντο τὰ ὅμοια τοῦ αὐτοῦ τινος μετουσίᾳ ὅμοια εἶναι· ὅμοιοι γὰρ οἵ τε ἄνθρωποι καὶ αἱ ἰδέαι. Ἀμφοτέρους δὴ τοὺς δοκοῦντας ἀκριβεστέρους εἶναι λόγους διήλεγξε, τὸν μὲν ὡς καὶ τῶν πρός τι κατασκευάζοντα ἰδέας, τὸν δὲ ὡς τρίτον ἄνθρωπον εἰσάγοντα, εἶτα ἐπ' ἄπειρον αὔξοντα τοὺς ἀνθρώπους. Ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον αὐξηθήσεται ὧν λέγουσιν ἰδέας εἶναι. Τῇ μὲν οὖν πρώτῃ τοῦ τρίτου ἀνθρώπου ἐξηγήσει ἄλλοι τε κέχρηνται καὶ Εὔδημος σαφῶς ἐν τοῖς περὶ Λέξεως, τῇ δὲ τελευταίᾳ αὐτὸς ἔν τε τῷ τετάρτῳ περὶ Ἰδεῶν καὶ ἐν τούτῳ μετ' ὀλίγον. Ergo certiores rationes appellari judicat Alexander, quibus non solum commune quidpiam præter singulas res esse demonstretur, verum idem quoque exemplar, quod singulæ res imitentur. Cujus quidem generis quæ duo affert exempla, ea aliquid offensionis habent. Quippe Aristoteles rerum etiam ad aliquid relatarum ideas esse effici istis rationibus ait. Sed quæritur, quem tertium hominem intelligat Stagirites, qua appellatione nihil olim celebratius fuit. Est autem hic ejus appellationis sensus. Quod communiter de pluribus rebus prædicatur, id diversum ac sejunctum ab illis exstat; atqui tum de sensibili homine tum de hominis idea, cujus communione ille exsistit,

humanitas prædicatur, siquidem utrique hominis nomen imponitur. Quocirca tertius homo præter sensibilem hominem et hominis ideam illa, quan dixi, humanitas est. Verum sic in infinitum nos abire posse apparet. Cæterum copiose de hoc loco disputat Bonitzius comm. in Aristot. Metaph. p. 111 seq.)

116. Δεικτέον δὲ τὸ μετὰ τοῦτ' ἂν εἴη, διὰ τί παρὰ τὸ διττὸν τοσαυταχῶς, ὁσαχῶς Ἀριστοτέλης φησί, συνίσταται. Ἔσται δὴ λόγος σύνθεσις ὀνομάτων. Ἀνάγκη τὸ διττὸν ἢ ἔν τινι τούτων εἶναι τῶν ὀνομάτων, ἢ ἐν αὐτῷ τῷ λόγῳ (τρίτον γὰρ οὐδὲν ἔχομεν) καὶ τοῦτο ἢ ἐνεργείᾳ ἢ δυνάμει ἢ φαντασίᾳ· παρὰ ταῦτα γὰρ οὐδὲν ἕτερόν τις ἂν εὕροι ὑπάρχον. Ἐνεργείᾳ μὲν γὰρ τὸ διττὸν ἔχουσι παρά τε τὴν ὁμωνυμίαν καὶ τὴν ἀμφιβολίαν, καὶ ἐν ὀνόματι μὲν ὁ παρὰ τὴν ὁμωνυμίαν, ἐν λόγῳ δὲ ὁ παρὰ τὴν ἀμφιβολίαν. Ἐπεὶ δὲ ἔχομεν τὸ ἐνεργείᾳ τε καὶ δυνάμει, λείπεται φαντασίᾳ. Τοῦτο δέ ἐστι τὸ παρὰ τὸ σχῆμα τῆς λέξεως, καθάπερ ἐλέγετο ἔμπροσθεν.

Φαίνεται γὰρ καὶ τὸ ὄνομα διττὸν οὐχ οὕτως ἔχον, καὶ ὁ λόγος ὁμοίως οὐ τοιοῦτος ὤν [b]. Καθ' ἕκαστον δὲ τῶν εἰρημένων τὰ παραδείγματα λάβοι τις ἂν ἔκ τε τῶν Ἀριστοτέλους καὶ Εὐδήμου κἀξ ἄλλων.

(Galenus περὶ τῶν παρὰ τὴν λέξιν σοφισμάτων cap. 3. tom. XIV p. 593 ed. Kühn (Tom. IV p. 32 ed. Basil.) scripsi : [a] οὐδὲν ἕτερόν τις ἂν εὕροι] codd. οὐδὲν ἕτερόν τις εὕροι. — [b] καὶ ὁ λόγος ὁμοίως οὐ τοιοῦτος ὤν] cum Spengelio; codd. καὶ ὁ λόγος ὁμοίως καὶ οὐ τοσοῦτον. — [c] καθ' ἕκαστον δὲ τῶν εἰρημένων τὰ παραδείγματα λάβοι τις ἂν ἔκ τε τῶν Ἀριστοτέλους καὶ Εὐδήμου κἀξ ἄλλων] cum eodem, nisi quod δὲ particulam adjeci ; codd. καθ' ἕκαστον τῶν προειρημένων· τὰ παραδείγματα λάβοι τις ἂν ἔκ τε τῶν καὶ Εὐδήμου κἀξ ἄλλων. Sed non satis certa est libelli mutili et male scripti emendatio. Idem Galenus de suis commentariis, tom. IV, p. 367 ed. Basil. hæc tradit : τούτων τῶν ὑπομνημάτων ἁπάντων οὐδὲν ὡς πρὸς ἔκδοσιν ἐγράφη, καθάπερ οὐδὲ τὰ ϛ' τὰ εἰς Θεοφράστου βιβλίον ὃ περὶ καταφάσεως καὶ ἀποφάσεως ἔγραψε. Τὰ δ' εἰς πρότερον (leg. τὸ περὶ) λέξεως Εὐδήμου πρότερον ἑτέροις ἀξιώμασιν ἐποίησα. Præcedunt autem commentarii in Aristotelis περὶ ἑρμηνείας libellum et Ἀναλυτικῶν libros. Inter ea vero, quæ postea diligentius elaboraverat, volumina enumerantur p. 368, περὶ ἑρμηνείας, πρότερα Ἀναλυτικά, εἰς τὰς Κατηγορίας, εἰς τὸ περὶ καταφάσεως καὶ ἀποφάσεως Θεοφράστου, περὶ τοῦ ποσαχῶς, εἰς τὸ περὶ λέξεως Εὐδήμου ὑπομνήματα γ', περὶ τῶν κατὰ τὸ διότι ἀποδείξεων, περὶ τῶν ἐνδεχομένων προτάσεων καὶ συλλογισμῶν, περὶ τῶν ἐκ μικτῶν προτάσεων συλλογισμῶν, περὶ τῶν κατὰ τὴν λέξιν σοφισμάτων. Hinc simul intelligitur, Eudemi περὶ λέξεως opus ad dialecticam illustrandam pertinuisse.)

117. Ἡ δὲ παρὰ τῷ Περιπατητικῷ Εὐδήμῳ ἀναγεγραμμένη ὡς τοῦ Ὀρφέως οὖσα θεολογία πᾶν τὸ νοητὸν ἐσιώπησεν ὡς παντάπασιν ἄρρητόν τε καὶ ἄγνωστον τρόπον τινὰ [a] κατὰ διέξοδόν τε καὶ ἀπαγγελίαν, ἀπὸ δὲ τῆς νυκτὸς ἐποιήσατο τὴν ἀρχήν, ἀφ' ἧς καὶ ὁ Ὅμηρος, εἰ καὶ μὴ συνεχῆ πεποίηται, τὴν γενεαλογίαν ἵστησιν. [b] Οὐ γὰρ ἀποδεκτέον Εὐδήμου λέγοντος, ὅτι ἀπὸ Ὠκεανοῦ καὶ Τηθύος ἄρχεται· φαίνεται γὰρ εἰδὼς καὶ τὴν Νύκτα μεγίστην οὕτω θεόν, ὡς καὶ τὸν Δία σέβεσθαι αὐτήν· ἅζετο γὰρ μὴ Νυκτὶ θοῇ ἀποθύμια ῥέζοι [c]. Ἀλλ' Ὅμηρος μὲν καὶ αὐτὸς ἀρχέσθω ἀπὸ νυκτός.

Ἡσίοδος δέ μοι δοκεῖ πρῶτον γενέσθαι τὸ Χάος ἱστορῶν τὴν ἀκατάληπτον τοῦ νοητοῦ καὶ ἡνωμένην παντελῶς φύσιν κεκληκέναι Χάος· ταύτην [d] δὲ τὴν

---

116. Demonstrandum autem post hæc fuerit, cur præter illam ambiguitatem e tanta varietate, quantam Aristoteles esse vult, constet. Erit igitur dictum verborum compositio. Necesse est illam ambiguitatem aut in aliquo horum verborum aut in ipso dicto esse (nihil enim tertium habemus) idque vel actu vel potentia vel specie : nam præter hæc nihil aliud quis subesse animadvertat. Quippe actu ambiguitatem illam habent propter nominis communitatem vocemque ancipitem, ac sub nomine quidem propter nominis communitatem, sub dicto autem ob vocem ancipitem anceps sententia subjicienda est. Sed quoniam de iis quæ actu et potentia ambigua sunt diximus, restat ut de verborum ambiguitate e specie orta disseramus. Talis vero ambiguitas dictionis forma contingit, quemadmodum antea exposuimus. Apparet enim etiam nomen ambiguum, si non inest in eo hæc vis, haud secus atque dictum, si hæc notio ei subjecta non est. Singulorum autem quæ prædicta sunt exempla ex Aristotele, Eudemo aliisque sumas.

117. At quæ apud Eudemum Peripateticum perscripta legitur tanquam Orphica rerum divinarum scientia omnem naturam intelligibilem silentio præterit ut plane ineffabilem et ignotam quodammodo explicatori et enarratori, sed principium ducit a nocte, a qua etiam Homerus, quamvis non perpetuam fecerit, progeniem orditur. Neque enim assentiendum Eudemo dicenti, eum ab Oceano et Tethye exordium capere : apparet enim illum scire Noctem quoque maximam esse deam, adeo ut etiam Jupiter eam veneretur : *verebatur enim, ne Nocti celeri ingrata faceret*. Sed Homerus quidem et ipse a nocte ordiatur.

Hesiodus autem mihi videtur primum exstitisse chaos tradens incomprehensam naturæ intelligibilis et plane unitam vim chaos appellasse, hanc vero primam produxisse, tanquam universæ deorum sobolis principium,

πρώτην ἐκεῖθεν παράγειν ὥς τινα ἀρχὴν τῆς ὅλης γενεᾶς τῶν θεῶν, εἰ μὴ ἄρα Χάος μὲν τὴν δευτέραν τῶν δυοῖν ἀρχῶν. Ταύτην [e] δὲ καὶ Τάρταρον καὶ Ἔρωτα τὸ τριπλοῦν νοητόν, τὸν μὲν Ἔρωτα ἀντὶ τοῦ τρίτου, ὡς κατὰ ἐπιστροφὴν θεωρουμένην (τοῦτο γὰρ οὕτως ὀνομάζει καὶ ὁ Ὀρφεὺς ἐν ταῖς ῥαψῳδίαις), τὴν δὲ Γῆν ἀντὶ τοῦ πρώτου, ὡς πρώτην ἐν στερεῷ τινι καὶ οὐσιώδει καταστήματι παγεῖσαν, τὸν Τάρταρον ἀντὶ τοῦ μέσου, ὡς ἤδη πως εἰς διάκρισιν παρακεκινημένον.

Ἀκουσίλαος δὲ Χάος μὲν ὑποτίθεσθαί μοι δοκεῖ τὴν πρώτην ἀρχὴν ὡς πάντῃ ἄγνωστον, τὰς δὲ δύο μετὰ τὴν μίαν, Ἔρεβος μὲν τὴν ἄῤῥενα, τὴν δὲ θήλειαν Νύκτα, ταύτην μὲν ἀντὶ ἀπειρίας [g], ἐκείνην δὲ ἀντὶ πέρατος. Ἐκ δὲ τούτων φησὶ μιχθέντων αἰθέρα γενέσθαι καὶ Ἔρωτα καὶ Μῆτιν, τὰς τρεῖς ταύτας νοητὰς ὑποστάσεις, τὴν μὲν ἄκραν αἰθέρα ποιῶν, τὴν δὲ μέσην Ἔρωτα κατὰ τὴν φυτικὴν μεσότητα τοῦ ἔρωτος, τὴν δὲ τρίτην Μῆτιν κατ' αὐτὸν ἤδη τὸν πολυτίμητον νοῦν. Παράγει δὲ ἐπὶ τούτοις ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ ἄλλων θεῶν πολὺν ἀριθμὸν κατὰ τὴν Εὐδήμου ἱστορίαν.

Τὸν δὲ Ἐπιμενίδην δύο πρώτας ἀρχὰς ὑποθέσθαι, Ἀέρα καὶ Νύκτα, δηλονότι σιγῇ τιμήσαντα τὴν μίαν πρὸ τῶν δυοῖν, ἐξ ὧν γεννηθῆναι Τάρταρον οἶμαι τὴν τρίτην ἀρχήν, ὥς τινα μικτὴν ἐκ τῶν δυοῖν συγκριθεῖσαν, ἐξ ὧν τινὰς τὴν νοητὴν μεσότητα οὕτω καλέσαντας [h], διότι ἐπ' ἄμφω διατείνει τό τε ἄκρον καὶ τὸ πέρας, ὧν μιχθέντων ἀλλήλοις ὠὸν γενέσθαι τοῦτο ἐκεῖνο τὸ νοητὸν ζῷον ὡς ἀληθῶς, ἐξ οὗ πάλιν ἄλλην γενεὰν προελθεῖν.

Φερεκύδης δὲ ὁ Σύριος Ζῆνα μὲν εἶναι [i] ἀεὶ καὶ Χρόνον καὶ Χθονίαν τὰς τρεῖς πρώτας ἀρχάς, τὴν μίαν, φημί, πρὸ τοῖν δυοῖν, καὶ τὰς δύο μετὰ τὴν μίαν, τὸν δὲ Χρόνον ποιῆσαι ἐκ τοῦ ἑαυτοῦ γόνου [k] πῦρ καὶ πνεῦμα καὶ ὕδωρ, τὴν τριπλῆν, οἶμαι, φύσιν τοῦ νοητοῦ, ἐξ ὧν ἐν πέντε μυχοῖς διῃρημένων πολλὴν ἄλλην γενεὰν συστῆναι θεῶν τὴν πεντάμυχον [l] καλουμένην, ταὐτὸν δὲ ἴσως εἰπεῖν, τὴν πεντάκοσμον [m]. Περὶ δὲ τούτων ἄλλος ἴσως φανεῖται καιρός. Τοιαῦται μὲν οὖν καὶ τοσαῦται τανῦν παρειλήφθωσαν ἡμῖν αἱ διὰ μύθων ἑλληνικῶν ὑποθέσεις πολλῶν καὶ ἄλλων οὐσῶν.

Τῶν δὲ βαρβάρων ἐοίκασι Βαβυλώνιοι μὲν τὴν μίαν τῶν ὅλων ἀρχὴν σιγῇ παριέναι, δύο δὲ ποιεῖν Ταυθὲ καὶ Ἀπασών, τὸν μὲν Ἀπασὼν ἄνδρα τῆς Ταυθὲ ποιοῦντες, ταύτην δὲ μητέρα θεῶν ὀνομάζοντες, ἐξ ὧν μονογενῆ παῖδα γεννηθῆναι τὸν Μωϋμῖν, αὐτόν, οἶμαι, τὸν νοητὸν κόσμον ἐκ τῶν δυοῖν ἀρχῶν παραγόμενον. Ἐκ δὲ τῶν αὐτῶν ἄλλην γενεὰν προελθεῖν, Δαχὴν καὶ Δαχόν, εἶτα αὖ τρίτην ἐκ τῶν αὐτῶν Κισσαρὴ καὶ Ἀσσωρόν, ἐξ ὧν γενέσθαι τρεῖς, Ἀνὸν καὶ Ἰλλινὸν καὶ Ἀόν, τοῦ δὲ Ἀοῦ καὶ Δαύκης υἱὸν γενέσθαι τὸν Βῆλον, ὃν δημιουργὸν εἶναί φασιν.

Μάγοι δὲ καὶ πᾶν τὸ ἄρειον γένος, ὡς καὶ τοῦτο

---

nisi forte chaos duorum principiorum secundum esse voluit. Cæterum hanc vim et Tartarum et Amorem triplicem naturam intelligibilem judicavit, Amorem quidem tertio loco ponens, ut juxta conversationem mente circumspectam (hoc enim sic etiam Orpheus in carminibus vocat), Terram autem primo loco, ut primam in certo quodam et naturali statu collocatam, Tartarum denique medio loco, ut jam quodammodo ad dissolutionem incitatum.

Acusilaus autem chaos ponere mihi videtur primum principium ut prorsus ignotum, duo vero post illud unum, Erebum marem et Noctem feminam, hanc quidem infinitatis, at illam finis loco. Ex his mixtis ait ætherem esse ortum et Amorem et Metin, tres hasce intelligibiles personas, summam ætheris faciens substantiam, mediam Amoris propter vegetabilem amoris medietatem, tertiam denique personam ob ipsam jam mentem honestam Metin appellans. Sed post hæc ex iisdem magnum etiam aliorum deorum numerum juxta Eudemi historiam generat.

Epimenidem autem arbitror duo prima principia statuisse Aërem et Noctem, quum scilicet unum tacite præferret his duobus, ex quibus Tartarum tertium principium procreatum puto, utpote ex duobus illis mixtum et temperatum, ex quibus nonnullos intelligibilem medietatem ita nominasse reor, quod ad utraque et summa et infima pertinet, quibus mixtis partum esse hoc ovum, quasi animal illud vere intelligibile, ex quo rursus alia soboles exclusa sit.

Pherecydes Syrius Jovem, Tempus et Terram, tria prima principia, semper esse censet, unum, opinor, ante duo reliqua et duo illa post unum, Tempus autem ex suo semine procreasse ignem et spiritum et aquam, triplicem nimirum vim naturæ intelligibilis, e quibus in quinque penetralia distributis alia frequens deorum soboles conflata sit, quæ quinque penetralium vel fortasse vocabulo idem declarante quinque mundorum divina progenies nuncupetur. Sed de his alius fortasse erit dicendi locus. Talia igitur tantaque (quum multa etiam alia sint) fabularum græcarum beneficio inventa dicendi argumenta nunc a nobis assumta ad disputandum sufficiant.

E barbaris videntur Babylonii unum rerum universitatis principium silentio præterire, duo autem facere Tauthe et Apason, Apason quidem maritum Tauthe uxoris statuentes, hanc vero deorum matrem nominantes, e quibus unicum filium Moymin natum esse dicunt, ipsum, opinor, mundum intelligibilem e duobus illis principiis generatum. Ab iisdem aliam sobolem esse ortam, Dachen et Dachum, deinde rursus tertiam ab iisdem Cissare et Assarum, e quibus tres, Anum et Illinum et Aum genitos esse narrant, Ai autem et Dauces

γράφει ὁ Εὔδημος, οἱ μὲν Τόπον, οἱ δὲ Χρόνον[n] καλοῦσι τὸ νοητὸν ἅπαν καὶ τὸ ἡνωμένον, ἐξ οὗ διακριθῆναι ἢ θεὸν ἀγαθὸν καὶ δαίμονα κακόν, ἢ φῶς καὶ σκότος πρὸ τούτων, ὡς ἐνίους λέγειν. Οὗτοι δ' οὖν καὶ αὐτοὶ μετὰ τὴν ἀδιάκριτον φύσιν διακρινομένην ποιοῦσι τὴν διττὴν συστοιχίαν τῶν κρειττόνων[o], τῆς μὲν ἡγεῖσθαι τὸν Ὠρομάσδην, τῆς δὲ τὸν Ἀρειμάνιον.

Σιδώνιοι δὲ κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα πρὸ πάντων Χρόνον ὑποτίθενται καὶ Πόθον καὶ Ὁμίχλην, Πόθου δὲ καὶ Ὁμίχλης μιγέντων ὡς δυεῖν ἀρχαῖν Ἀέρα γενέσθαι καὶ Αὔραν, ἀέρα μὲν ἄκρατον τοῦ νοητοῦ παραδηλοῦντες, αὔραν δὲ τὸ ἐξ αὐτοῦ κινούμενον τοῦ νοητοῦ ζωτικὸν προτύπωμα. Πάλιν δὲ ἐκ τούτων ἀμφοῖν Ὦτον γεννηθῆναι κατὰ τὸν νοῦν, οἶμαι, τὸν νοητόν. Ὡς δὲ ἔξωθεν Εὐδήμου τὴν Φοινίκων εὑρίσκομεν κατὰ Μῶχον μυθολογίαν, Αἰθὴρ ἦν τὸ πρῶτον καὶ Ἀὴρ αἱ δύο αὗται ἀρχαί.

Αἰγυπτίων δὲ ὁ μὲν Εὔδημος οὐδὲν ἀκριβὲς ἱστορεῖ, οἱ δὲ Αἰγύπτιοι καθ' ἡμᾶς φιλόσοφοι γεγονότες ἐξήνεγκαν τῶν ἀρχῶν[p] τὴν ἀλήθειαν κεκρυμμένην εὑρόντες ἐν Αἰγυπτίοις δή τισι λόγοις.

(Damascius de primis principiis pag. 382 ed. Kopp. Scripsi [a] τρόπον τινὰ κατὰ] codd. τρόπον κατὰ. — [b] ἵστησιν] vulgo ἵστησάν. — [c] ῥέζοι] cum Damascii codd; ἔρδοι pars librorum Homeri Iliad. XIV, 261. — [d] ταύτην δὲ τὴν πρώτην] codd. τὴν δὲ τὴν πρώτην. — [e] ταύτην δὲ καὶ Τάρταρον] codd. τὴν δὲ καὶ Τάρταρον. — [f] παρακεκινημένον] vulgo παρακεκινημένου. — [g] μὲν ἀντὶ ἀπειρίας] codd. μὲν ἀπειρίας. — [h] καλέσαντας] libri καλέσαντα. — [i] Ζῆνα μὲν εἶναι] e Koppii conjectura; libri ζῶντα μενέναι. Similiter Diogenes Laërtius I, 119 σώζεται δὲ τοῦ Συρίου τό τε βιβλίον ὃ συνέγραψεν, οὗ ἡ ἀρχή· Ζεὺς μὲν καὶ Χρόνος εἰς ἀεὶ καὶ Χθὼν ἦν. (leg. Χθονίη ἦν). Χθονίη δὲ ὄνομα ἐγένετο Γῆ, ἐπειδὴ αὐτῇ Ζεὺς γέρας διδοῖ. Vide quæ notavi ad Empedoclis versum 22 ἔνθ' ἦσαν Χθονίη τε καὶ Ἡλιόπη ταναῶπις in Phil. Græc. Fragm. vol. I p. 21 Cf. Sturzius de Pherecyde p. 40 seqq. — [k] τοῦ ἑαυτοῦ γόνου] vulgo τοῦ γόνου ἑαυτοῦ. — [l] πεντάμυχον] libri πεντέμυχον. Sed variat sæpe lectio etiam in aliis vocabulis, quum promiscue πενταδραχμία et πεντεδραχμία dicatur et illud quidem Xenophon Hellen. I, 6, 12, hoc vero Dinarchus contra Demosthenem 56 posuerit. At eam quam edidi formam Græcis usitatiorem fuisse constat. — [m] πεντάκοσμον] libri πεντέκοσμον. — [n] Χρόνον] vulgo Χρόνοι. — [o] συστοιχίαν τῶν κρειττόνων] codd. συστοιχὴν τῶς κρειττόνων. — [p] ἐξήνεγκαν τῶν ἀρχῶν τὴν ἀλήθειαν] libri ἐξήνεγκαν αὐτῶν τὴν ἀλήθειαν.

118. Ἀριστοτέλης δὲ ἐν τῷ πρώτῳ περὶ φιλοσοφίας καὶ πρεσβυτέρους εἶναι τῶν Αἰγυπτίων, καὶ δύο κατ' αὐτοὺς εἶναι ἀρχάς, ἀγαθὸν δαίμονα καὶ κακὸν δαίμονα· καὶ τῷ μὲν ὄνομα εἶναι Ζεὺς καὶ Ὠρομάσδης, τῷ δὲ Ἅιδης καὶ Ἀρειμάνιος. Φησὶ δὲ ταῦτα καὶ Ἕρμιππος ἐν τῷ πρώτῳ περὶ Μάγων καὶ Εὔδοξος ἐν τῇ Περιόδῳ καὶ Θεόπομπος ἐν τῇ ὀγδόῃ τῶν Φιλιππικῶν, ὃς καὶ ἀναβιώσεσθαι κατὰ τοὺς Μάγους φησὶ τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἔσεσθαι ἀθανάτους καὶ τὰ ὄντα ταῖς αὐτῶν ἐπικλήσεσι διαμενεῖν. Ταῦτα δὲ καὶ Εὔδημος ὁ Ῥόδιος ἱστορεῖ.

(Diogenes Laërtius lib. I, 9. Cæterum Eudoxi liber, quem hic simpliciter Περίοδον nominat Diogenes, Γῆς περίοδος inscribebatur. Vide eundem lib. VIII, 90 et ibi Menagium.)

119. Cæterum, quamobrem plurimos jam pisces cognoverim, quorundam adhuc nescius esse nolim, discat Æmilius, quoniam usque adeo re-

---

filium fuisse Belum, quem mundi opificem esse aiunt.

Magi autem et totum illud militare genus, quemadmodum et hoc Eudemus scribit, partim Spatium, partim Tempus omnem intelligibilem et unitam naturam appellant, a qua separatum esse vel deum bonum et genium malum, vel ante eos lucem et tenebras quorundam opinio est. Hi igitur et ipsi post indiscretam progeniem discretam faciunt duplicem bonorum malorumque geniorum sobolem, atque illius quidem Oromasden, hujus vero Arimanium ducem esse arbitrantur.

Cæterum Sidonii juxta eundem scriptorem omnibus præponunt Tempus, Cupidinem et Nebulam, Cupidine autem et Nebula tanquam duobus principiis mixtis Aërem natum esse et Auram affirmant, aërem quidem immunem naturæ intelligibilis perhibentes, auram vero vegetabile naturæ intelligibilis exemplar ab eo motum nominantes. Rursus ex his ambobus Otum esse genitum propter mentem, opinor, divinam. Ut autem, si ab Eudemo discesseris, Phœnicum fabulas secundum Mochum narratas reperimus, Æther primum et Aër duo hæc principia fuerunt.

Denique de Ægyptiorum opinionibus nihil exploratum perscribit Eudemus; sed Ægyptii nostro more philosophati quum principiorum veritatem in Ægyptiacis quibusdam libris invenissent, occultatam vulgarunt.

118. Ægyptiis vero antiquiores esse magos, Aristoteles auctor est in primo de philosophia libro, duoque de illorum sententia esse principia, tum bonum, tum malum genium. Eorum alterum Jovem et Oromasden, alterum Orcum et Arimanium appellari. Quod Hermippus quoque in primo de Magis ait, atque Eudoxus in Terræ ambitu, et Theopompus octavo Philippicorum libro, qui de magorum sententia ad vitam etiam redituros homines dicit, immortalesque futuros, et res omnes illorum precationibus permansuras. Hæc Eudemus quoque Rhodius tradit.

119. Cæterum, quamobrem plurimos jam pisces cognoverim, quorundam adhuc nescius esse nolim, discat

bus meis curat. Quamquam est jam præcipiti ævo et occidua senectute : tamen, si videtur, accipiat doctrinam seram plane et postumam. Legat veterum philosophorum monumenta, tandem ut intelligat, non me primum hæc requisisse, sed jam pridem majores meos, Aristotelem dico et Theophrastum et *Eudemum* et Lyconem cæterosque Platonis minores : qui plurimos libros de genitu animalium deque victu deque particulis deque omni differentia reliquerunt. Bene, quod apud te, Maxime, causa agitur, qui pro tua eruditione legisti profecto Aristotelis περὶ ζῴων γενέσεως, περὶ ζῴων ἀνατομῆς, περὶ ζῴων ἱστορίας multijuga volumina, præterea problemata innumera ejusdem, tum ex eadem secta cæterorum, in quibus id genus varia tractantur.

(Apulejus de magia orat. cap. 36.)

120. Οἱ πελεκᾶνες ἐν τοῖς ποταμοῖς κόγχας περιχαίνοντες εἶτα καταπίνουσιν. Ἔνδον δὲ καὶ ἐν μυχῷ τῆς γαστρὸς ὑποθάλψαντες ἀνιμῶσι·[a] καὶ τὰ μὲν ὀστράκια ἐκ τῆς ἀλέας διέστη ὥσπεροῦν τῶν ἑφθῶν· οἱ δὲ ἐξορύττουσι τὰ κρέα καὶ ἔχουσι δεῖπνον. Καὶ μέντοι καὶ οἱ λάροι, ὥς Εὔδημός φησι, τοὺς κοχλίας μετεωρίζοντες καὶ ὑψοῦ αἴροντες ταῖς πέτραις βιαιότατα προσαράττουσιν.

(Ælianus de animalium natura lib. III, cap. 20. Περὶ πελεκάνων καὶ λάρων. Scripsi : [a] ἀνιμῶσι] codd. ἀνιμοῦσιν. — [b] προσαράττουσι] codd. προσαρώττουσιν.)

121. Λέγει Εὔδημος ἐν Παγγαίῳ τῷ Θρακίῳ κοίτῃ λέοντος ἐρήμῳ φυλακῆς ἐπιστᾶσαν ἄρκτον σκύμνους τοῦ λέοντος διαφθεῖραι διὰ τὸ μικροὺς εἶναι ἔτι καὶ ἀμῦναί σφισιν ἀδυνάτους. Ἐπεὶ δὲ ἀφίκετο ἔκ τινος ἄγρας ὅ τε πατὴρ καὶ ἡ μήτηρ, καὶ εἶδον τοὺς παῖδας ἐν τοῖς φόνοις, οἷα εἰκὸς ἤλγουν καὶ ἐπὶ τὴν ἄρκτον ἵεντο. Ἡ δὲ δείσασα εἴς τι δένδρον ᾗ ποδῶν εἶχεν ἀνέθει καὶ καθῆστο, τὴν ἐπιβουλὴν τὴν ἐξ ἐκείνων ἐκκλῖναι πειρωμένη. Ὡς δὲ ἐδόκουν, ἕνεκα τοῦ πη τιμωρήσασθαι[a] τὸν λυμεῶνα ἥκειν δεῦρο, ἐνταῦθα ἡ μὲν λέαινα οὐ λείπει τὴν φυλακήν, ἀλλ' ὑπὸ τῷ πρέμνῳ καθῆστο ἐλλοχῶσα καὶ ὕφαιμον ἄνω βλέπουσα. Ὁ δὲ λέων, οἷα ἀδημονῶν καὶ ἀλύων ὑπὸ τοῦ ἄχους ὡς ἄνθρωπος, εἶτα ἐν τοῖς ὄρεσιν ἠλᾶτο[b] καὶ ἀνδρὶ ὑλουργῷ περιτυγχάνει. Ὁ δὲ ἔδεισε καὶ ἀφίησι τὸν πέλεκυν. Τὸ δὲ θηρίον ὁ λέων ἔσαινέ τε καὶ ἑαυτὸν ἀνατείνας ἠσπάζετο, ὡς οἷός τε ἦν, καὶ τῇ γλώττῃ τὸ πρόσωπον ἐφαίδρυνεν αὐτῷ· καὶ ἐκεῖνος ἐπεθάρσησεν·[c] ὅ τε λέων περιβαλὼν οἱ τὴν οὐρὰν ἦγεν αὐτόν, καὶ ἀφιέντα τὸν πέλεκυν οὐκ εἴα, ἀλλ' ἐσήμαινε τῷ ποδὶ ἀνελέσθαι. Ὡς δὲ οὐ συνίει, ὅδε[d] τῷ στόματι ἐλάβετο καὶ ὤρεξέν οἱ, καὶ εἵπετο ἐκεῖνος, ἄγει τε αὐτὸν ἐπὶ τὸ αὔλιον. Καὶ ἡ λέαινα εἶδε, καὶ αὐτὴ προσελθοῦσα ἐπεσήμαινε, καὶ ἑώρα οἰκτρόν, καὶ ἀνέβλεπεν εἰς τὴν ἄρκτον. Συνιδὼν οὖν ὁ ἄνθρωπος καὶ συμβαλὼν ἠδικῆσθαί τι τούτους ἐξ ἐκείνης, ὡς εἶχε ῥώμης τε καὶ χειρῶν ἐξέκοψε τὸ δένδρον. Καὶ τὸ μὲν ἀνετράπη, ἡ δὲ κατηνέχθη, καὶ διεσπάσαντο οἱ θῆρες αὐτήν· τόν τε ἄνθρωπον ὁ λέων ἀπαθῆ τε καὶ ἀσινῆ πάλιν ἐπανήγαγεν εἰς τὸν χῶρον, οὗ πρότερον ἐνέτυχεν αὐτῷ, καὶ ἀπέδωκε τῇ ἐξ ἀρχῆς ὑλοτομίᾳ.

(Ælianus de animalium natura lib. III, cap. 21 περὶ λέοντος καὶ ἄρκτου καὶ ὑλουργοῦ. Scripsi : [a] ἐδόκουν, ἕνεκα τοῦ πη τιμωρήσασθαι] codd. ἐδόκουν τοῦ πη τιμωρήσασθαι. — [b] ἠλᾶτο] cum Gesnero ; codd. ἤλαντο. — [c] ἐπεθάρσησεν] libri ὑπεθάρσησεν. — [d] ὅδε] libri ὁ δὲ. —)

122. Λέγει Εὔδημος ἵππου νέας καὶ τῶν νεμομένων τῆς ἀρίστης ἐρασθῆναι τὸν ἱπποκόμον, ὥσπεροῦν κα-

---

Æmilius, quoniam usque adeo rebus meis curat. Quamquam est jam præcipiti ævo et occidua senectute : tamen, si videtur, accipiat doctrinam seram plane et postumam. Legat veterum philosophorum monumenta, tandem ut intelligat, non me primum hæc requisisse, sed jam pridem majores meos, Aristotelem dico et Theophrastum et *Eudemum* et Lyconem cæterosque Platonis minores : qui plurimos libros de genitu animalium deque victu deque particulis deque omni differentia reliquerunt. Bene, quod apud te, Maxime, causa agitur, qui pro tua eruditione legisti profecto Aristotelis περὶ ζῴων γενέσεως, περὶ ζῴων ἀνατομῆς, περὶ ζῴων ἱστορίας multijuga volumina, præterea problemata innumera ejusdem, tum ex eadem secta cæterorum, in quibus id genus varia tractantur. (Apulejus de magia orat. cap. 36.)

120. Pelecani fluviatilibus conchis se complent, easque quum stomachi calore concoxerint, evomunt, atque testis jam alvi calore diductis, eligunt ex his quæ sunt esculenta. Quin etiam gaviæ, ut Eudemus scribit, sublimes cochleas rapiunt, atque ab alto dejectas violentissime ad saxa allidunt. Quo fit, ut remotis testis esculenta eligant.

121. In Pangæo, Thraciæ monte, Eudemus ait ursam leonis cubili a defensoribus vacuo adstantem, hujus catulos qui per ætatem se nondum tueri possent, interfecisse. Mox parentes quum alicunde ex venatu revertissent cæsosque vidissent catulos, acerbissimo, ut par erat, dolore affectos ursam insecutos esse. Hanc autem metu perterritam, postquam aufugit, in arborem evasisse, ibique ut illorum insidias vitaret consedisse. Quum vero suspicarentur, lignatorem quodammodo in ultionem cædis jamjam affore, leænam quidem continenter ad arboris truncum insidias comparantem excubuisse et sublatis oculis, quia sanguineus rubor ei suffundebatur, tetricum præ se tulisse vultum. Leonem vero haud secus atque hominem dolore cruciatum in montibus errasse, dum materiarium fabrum offendisset.

λῆς μείρακος καὶ ἐν τῷ χωρίῳ ὡρικωτέρας πασῶν, καὶ τὰ μὲν πρῶτα ἐγκαρτερεῖν, τελευτῶντα δὲ ἐπιτολμῆσαι τῷ λέχει τῷ ξένῳ, καὶ ὁμιλεῖν αὐτῇ. Τῇ δὲ εἶναι πῶλον καὶ τοῦτον καλόν. Θεασάμενόν γε μὴν τὸ πραττόμενον ἀλγῆσαι, ὥσπερουν τυραννουμένης μητρὸς ὑπὸ τοῦ δεσπότου, καὶ ἐμπηδῆσαι καὶ ἀποκτεῖναι τὸν ἄνδρα. Εἶτα μέντοι καὶ φυλάξαι, ἔνθα ἐτάφη, καὶ φοιτῶντα ἀνορύττειν, καὶ ἐνυβρίζειν τῷ νεκρῷ, καὶ λυμαίνεσθαι λύμην ποικίλην οὐκ αἰσθανομένῳ ἀλγοῦντα αὐτόν.

(Ælianus de animalium natura lib. IV cap. 8 περὶ τοῦ ἱπποκόμου τοῦ ἐρασθέντος τῆς ἵππου.)

123. Θαυμάσαι λόγον ἄξιόν φησιν Εὔδημος· καὶ τῷ γε ἀνδρὶ τῷδε ὁ λόγος οὗτός ἐστιν. Νεανίας θηρατικός, συμβιῶν τοῖς τῶν ζῴων ἀγριωτάτοις, οἵους [a] ἐκ νέων μέντοι καὶ βρεφῶν πεπωλευμένους εἶχε, συντρόφους τε καὶ συσσίτους ἑαυτοῖς γεγενημένους κύνα καὶ ἄρκτον καὶ λέοντα. Καὶ ταῦτα μὲν ὀλίγου χρόνου [b] πρὸς ἄλληλα εἰρήνην ἄγειν καὶ φίλα νοεῖν [c] φησιν ὁ Εὔδημος· μιᾶς δὲ τυχεῖν ἡμέρας τὸν κύνα προσπαίζοντα τὴν ἄρκτον καὶ ὑπαικάλλοντα καὶ ἐρεσχελοῦντα, τὴν δὲ οὐκ εἰωθότως ἐκθηριωθῆναι, καὶ ἐμπεσεῖν τῷ κυνί, καὶ λαφύξαι τοῖς ὄνυξι τοῦ δειλαίου τὴν γαστέρα, καὶ διασπάσασθαι αὐτόν. Ἀγανακτῆσαι δὲ τῷ συμβάντι ὁ αὐτός φησι τὸν λέοντα, καὶ οἱονεὶ μισῆσαι τὸ ἄσπονδον τῆς ἄρκτου καὶ ἄφιλον, καὶ τὸν κύνα οἷα ἑταῖρον ποθῆσαι, καὶ εἰς δικαίαν προελθεῖν ὀργήν, καὶ ἐπιθεῖναι τῇ ἄρκτῳ τὴν δίκην, καὶ τὰ αὐτὰ δρᾶσαι αὐτήν, ἅπερουν εἰργάσατο τὸν κύνα ἐκείνη. Ὅμηρος μέν φησιν· ὡς [d] ἀγαθόν, καὶ παῖδα καταφθιμένοιο λιπέσθαι. Ἔοικε δὲ ἡ φύσις δεικνύναι, ὅτι καὶ φίλον αὐτῷ τιμωρὸν καταλιπεῖν, ὦ φίλε Ὅμηρε, κέρδος ἐστίν· οἷόν τι καὶ περὶ Ζήνωνος καὶ Κλεάνθους [e] νοοῦμεν εἴτε ἀκούομεν.

(Ælianus de animalium natura lib. IV, cap. 45 περὶ λέοντος τοῦ τιμωρήσαντος τῷ κυνὶ τῷ συντρόφῳ. Scripsi : [a] οἵους] codd. οἷός τε vel οἷόν τε. — [b] μὲν ὀλίγου χρόνου] codd. μὲν χρόνου. — [c] φίλα νοεῖν] cum codd.; i. e. φίλα φρονεῖν. Confer poeticam locutionem ἐσθλὰ νοεῖν. — [d] ὡς] cum codd; vulgo ὧς apud Homerum Odyss. lib. III vs. 196. Sensum hunc esse patet. Bonum est, filium etiam bonum esse patris boni, qui ab insidiatore necatus sit. Nam alias ultio nulla est. — [e] Κλεάνθους] libri Κλεάνθου. —)

124. Εἶναι δὲ ἄλογα μὲν ζῷα, φυσικὴν δὲ ἔχειν ἀριθμητικὴν μὴ διδαχθέντα, Εὔδημός φησι, καὶ ἐπάγει μαρτύριον ἐκεῖνο τῶν ἐν τῇ Λιβύῃ ζῴων· τὸ δὲ ὄνομα οὐ λέγει. Ἃ δὲ λέγει, ταῦτά ἐστιν. Ὅ, τι ἂν θηράσῃ, ποιεῖν μοίρας ἕνδεκα, καὶ τὰς μὲν δέκα σιτεῖσθαι, τὴν δὲ ἑνδεκάτην ἀπολιπεῖν ὅτῳ δὴ (ἀντὶ δὲ τοῦ, καὶ ἐννοίᾳ τίνι, σκοπεῖν ἄξιον [a]) ἀπαρχήν γέ τινα ἢ δεκά-

---

Cujus e manibus terrore percussi ubi securim excidisse bestia vidit, se erigens, ut poterat, illum palpando amplexabatur linguaque ei faciem abstergebat. Quam benignitatem homo sentiens suis rebus fidere cœpit. Leo hunc cauda amplexatus ducebat, neque elapsam ex ejus manibus securim relinquere eum patiebatur, sed pede suo securim tollendam esse ostendebat : quumque homo rem non intelligeret, securim leo morsu correptam illi præbuit : postremo illum ad lustra sua, ubi strati catuli jacebant, perduxit. Id postquam leæna animadvertit, ipsa quoque ad eos profecta, simul quid accidisset homini significabat, simul miseræ speciem habens ursam suspiciebat. Unde homo conjectura assecutus suspicatusque, gravem hos ab ista injuriam accepisse, omnibus viribus ad cædendam arborem incubuit. Quæ simul atque prostrata est, ursam in terram delapsam feræ dilaniarunt : hominem autem integrum intactumque leo reduxit in locum, ubi prius in eum inciderat, atque materiæ quam ab initio cædebat, illum inviolatum reddidit.

122. Equam Eudemus ait ætate florentem atque armenti præstantissimam, tanquam istius regionis omnium formosissimam puellam ab equisone adamatam esse, ac primo quidem eum cupiditatem continuisse, deinde vero alienam Venerem attingere ausum cum illa coivisse. Posteaquam autem equæ pullus et ipse nitidus re quæ gerebatur animadversa acerbo dolore angeretur, utpote sæviente in matrem domino, bestiam istam impetu facto virum interemisse. Mox quum observasset, ubi humaretur, eo profectum refodisse omnibusque suppliciis cadaver jam nullum dolorem ex vexantis mœrore percipiens affecisse.

123. Miram rem memoriæ prodit Eudemus, quæ sic se habet. Juveni ferarum domitori, cum bestiis a teneris unguiculis conversari et convivere solito, fuisse canem, ursam et leonem. Hos aliquamdiu et pacem inter se servasse et amicitiam recte coluisse ait Eudemus : deinde quum aliquando canis cum ursa jocans eam adularetur et illuderet, hanc præter consuetudinem efferatam facto impetu miseri ventrem unguibus dilaniasse et corpus ejus distraxisse. Cujus facti atrocitatem leonem indignatum et canis tanquam socii desiderio flagrantem, et perfidiæ ursinæ odio, quod fœdus illa fregisset et amicitiam institutam violasset, adductum, justa iracundia contra ursam tum exarsisse, tum ab ea easdem pœnas, quibus illa prius canem affecisset, repetivisse. Ita non solum, ut Homerus canit *Expedit interdum prolem superesse parentis Vindictæ*, sed quemvis amicum ultorem relinqui, lucrum videtur, quod bestiarum exemplis natura docet : et tale quid etiam, quod animis nostris obversatur, de Zenone et Cleanthe accepimus.

124. Animalia rationis expertia computandi artem, quam a nemine didicerint, natura tenere, Eudemus tradit, idque Libycorum animalium, quorum nomina tacet, testimonio confirmat. Quæ autem dicit, hæc sunt. Quod ceperint, in undecim partes dividere, et decem

την. Ὡς ἂν εἴποις οὐκοῦν ἐκπλαγῆναι δίκαιον τὴν αὐτοδίδακτον σοφίαν, ἢ τὴν μονάδα [b] καὶ δυάδα καὶ τοὺς ἑξῆς ἀριθμοὺς ζῷον οἶδεν ἄλογον. Ἀνθρώπῳ δὲ δεῖ πόσων μὲν τῶν μαθημάτων, πόσων δὲ τῶν πληγῶν, ἵνα ἢ μάθῃ ταῦτα εὖ καὶ καλῶς, ἢ πολλάκις μὴ μάθῃ;

(Ælianus de animalium natura lib. IV, cap. 53 περὶ ζῴων ἀριθμητικῶν Λιβυκῶν. Scripsi [a] σκοπεῖν ἄξιον] vulgo σκοπεῖ ἄξιον. — [b] σοφίαν, ἢ τὴν μονάδα] e Gesneri conjectura; codd. σοφίαν τὴν δέ γε μονάδα. —)

125. Ἐν Αἰγύπτῳ πίθηκος, ὥς φησιν Εὔδημος, ἐδιώκετο· αἴλουροι δὲ ἦσαν οἱ διώκοντες. Ἀνὰ κράτος οὖν ἀποδιδράσκων ὥρμησεν εὐθὺ [a] δένδρου τινός· οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ ἀνέθορον [b] ὤκιστα. Ἔχονται γὰρ τῶν φλοιῶν, καὶ ἔστι καὶ τούτοις εἰς δένδρα ἐπιβαίνειν [c]. Ὁ δὲ ὡς ἡλίσκετο εἷς ὤν, καὶ ταῦτα ὑπὸ πολλῶν, ἐκπηδᾷ ἐκ τοῦ πρέμνου, καὶ κλάδου τινὸς ὑπηρτημένου καὶ μετεώρου λαμβάνεται ἄκραις ταῖς χερσί, καὶ ἐγκρατῶς εἴχετο οὐκ ἐπ' ὀλίγον. Οἱ δὲ αἴλουροι ὡς ἐφικτὸν οὐκ ἦν αὐτοῖς ἔτι, ἐπ' ἄλλην θήραν κατέδραμον. Ὁ δὲ κατὰ πολλὴν τὴν σπουδὴν διεσώζετο, ἑαυτῷ ὀφείλων, ὡς τὸ εἰκός, ζωάγρια.

(Ælianus de animalium natura lib. V, cap. 7. Scripsi: [a] εὐθὺ] vulgo εὐαθύ. — [b] ἀνέθορον] codd. συνέθορον. — [c] ἐπιβαίνειν] libri ἐπιβατόν. — Conf. Mich. Apostol. XII, 9, 141.)

126. Περὶ δὲ τὰ μαθηματικά, διὰ τί οὐκ εἰσὶ μέρη οἱ λόγοι τῶν λόγων; οἷον τοῦ κύκλου τὰ ἡμικύκλια· οὐ γάρ ἐστιν αἰσθητὰ ταῦτα. Ἢ οὐθὲν διαφέρει; ἔσται γὰρ ὕλη ἐνίων καὶ μὴ αἰσθητῶν.

(Aristoteles Metaph. lib. VI, cap. 11 pag., 1036. b. 32. ed. Bekker. Vide Bonitz. commentar. p. 341. Alexander Aphrodisiensis p. 483, 14 ed. Bonitz. εἰπὼν πρότερον, ὅτι ἐπὶ μὲν τῷ τῆς συλλαβῆς λόγῳ λαμβάνεται τὰ στοιχεῖα διὰ τὸ μὴ εἶναι ὕλης μέρη ἀλλ' εἴδους, ἐπὶ δὲ τοῦ κύκλου οὐ λαμβάνεται τὰ ἡμικύκλια, ὅτι ἔνυλά εἰσι καὶ μέρη ὕλης, συνεῖδεν ἔνστασίν τινα δυναμένην πρὸς τὸν λόγον φέρεσθαι, ἣν παρατίθησι καὶ λύει. Ἔφθημεν δὲ ἡμεῖς εἰπόντες ὅτε περὶ τῆς συλλαβῆς ἔλεγεν, ὅπως τὰ μὲν ἡμικύκλια ὕλης εἰσὶ μέρη, τὰ δὲ στοιχεῖα οὐκ εἰσίν, καὶ οἶμαι καὶ ταῦτα ἐκείνοις ἔδει συντάττεσθαι, καὶ ἴσως ὑπὸ μὲν Ἀριστοτέλους συντέτακται (ἐν οὐδεμιᾷ γὰρ τῶν ἄλλων αὐτοῦ πραγματειῶν εὑρίσκεται τοιοῦτόν τι πεποιηκὼς ὁποῖα ἐνταῦθα φαίνεται) ὑπὸ δὲ τοῦ Εὐδήμου κεχώρισται. Quod conjicit Alexander partem disputationis Aristoteleæ ab Eudemo sepositam esse (κεχώρισται), parum probabile est; sed eum Eudemi recensionem librorum Metaphysicorum agnoscere apparet. Ad eandem rem pertinet Asclepii locus in Scholiis p. 519 b. 33 ed. Brandis. ὁ δὲ τρόπος τῆς συντάξεως, ὅτι ἐστὶν ἡ παροῦσα πραγματεία οὐχ ὁμοίως ταῖς ἄλλαις ταῖς τοῦ Ἀριστοτέλους συγκεκροτημένη, οὐδὲ τὸ εὔτακτόν τε καὶ συνεχὲς ἔχειν δοκοῦσα, ἀλλὰ τινὰ μὲν λείπει ὡς πρὸς τὸ συνεχὲς τῆς λέξεως, τὰ δὲ ἐξ ἄλλων πραγματειῶν ὁλόκληρα μετενήνεκται, καὶ πολλάκις τὰ αὐτὰ λέγει. Ἀπολογοῦνται δε ὑπὲρ τούτου, καὶ καλῶς ἀπολογοῦνται, ὅτι γράψας τὴν παροῦσαν πραγματείαν ἔπεμψεν αὐτὴν Εὐδήμῳ τῷ ἑταίρῳ αὐτοῦ τῷ Ῥοδίῳ, εἶτα ἐκεῖνος ἐνόμισε μὴ εἶναι καλὸν ὡς ἔτυχεν ἐκδοθῆναι εἰς πολλοὺς τηλικαύτην πραγματείαν. Ἐν τῷ οὖν μέσῳ χρόνῳ ἐτελεύτησε, καὶ διεφθάρησάν τινα τοῦ βιβλίου. Μὴ τολμῶντες δὲ προσθεῖναι οἴκοθεν οἱ μεταγενέστεροι διὰ τὸ πολὺ πάνυ λείπεσθαι τῆς τοῦ ἀνδρὸς ἐννοίας, μετήγαγον ἐκ τῶν ἄλλων αὐτοῦ πραγματειῶν τὰ λείποντα, ἁρμόσαντες ὡς ἦν δυνατόν. (Intelligit ea quæ ex Physicis decimo Metaphysicorum libro inserta leguntur. Cf. Bonitz. commentar. p. 7.) Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐν τούτοις σωζομένην εὕροι ἄν τις τὴν τῶν λεγομένων ἀκολουθίαν. Εἶτα λοιπὸν δεῖ εἰπεῖν καὶ περὶ τοῦ μεγάλου ἄλφα καὶ περὶ τοῦ μικροῦ ἄλφα. Εἰδέναι τοίνυν χρὴ ὅτι δεκατέσσαρα βιβλία ἔγραψεν ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῇ παρούσῃ πραγματείᾳ· μέχρι γὰρ τοῦ ν στοιχείου ἔγραψε καὶ αὐτοῦ. Τινὲς δὲ εἰρήκασιν ὅτι δεκατρία· τὸ γὰρ μεῖζον ἄλφα, περὶ οὗ νῦν πρώτως διαλέγεται, οὔ φασιν εἶναι αὐτοῦ, ἀλλὰ Πασικλέους τοῦ υἱοῦ Βοήθου, τοῦ ἀδελφοῦ Εὐδήμου, τοῦ ἑταίρου αὐτοῦ. Οὐκ ἔστι δὲ ἀληθές· σώζεται γὰρ ἡ τοῦ Ἀριστοτέλους δεινότης καὶ ἐκ τῆς λέξεως καὶ ἐκ τῆς θεωρίας, καὶ πολὺ πλέον ὅτι μέμνηται αὐτοῦ ἐν τῷ ἐλάττονι ἄλφα.

---

quidem comedere, undecimam autem cuicunque relinquere: cur vero eam et qua mente tanquam primitias aut decumam relinquant, operæ pretium est considerare. Quamobrem verissime dicas, mirandam quodammodo esse ingeneratam illam brutis animalibus sapientiam, qua nemine docente unitatem, binarium et reliquos deinceps numeros sciant. At homo quot præceptis aut etiam quot verberibus ad hæc perdiscenda eget, quorum scientiam tamen sæpe ne sic quidem consequitur?

125. Quum feles simiam in Ægypto, ut refert Eudemus, insequerentur, hæc autem omnibus viribus aufugiens recta in arborem evasisset, atque illæ in eandem arborem inscendissent (ad corticem enim adhærescentes sursum reptare sciunt): hæc sane, utpote sola a pluribus circumventa, ex arboris trunco in ramum suspensum et altum insiluit, quem manuum extremitatibus arcte tenens diu multumque pependit. Feles autem quoniam eo pervenire amplius non poterant, ad aliam prædam capiendam aggressæ sunt. At simia sedulo periculum effugit, quippe quæ, ut par est, sibi soli salutis præmium deberet.

126. In disciplinis mathematicis vero cur rationes non sunt partes rationum? ut circulorum semicirculi. Quippe talia non sunt sensibilia. An nihil interest? Erit enim quorundam, etiam non sensibilium, materia.

DE ARISTOTELE EJUSQUE DISCIPULIS

ET SUCCESSORIBUS.

Peripateticorum memoriam ita renovabo, ut pauca de ipso Aristotele præfatus de discipulis ejus potissimum et successoribus agam. Nec tamen omnes hic memorare libet, sed eos, e quorum scriptis plurimi loci excerpti et fragmenta per aliorum libros sparsa exstant (1).

Aristoteles (2) filius fuit Nicomachi, qui genus et artem referebat ad Machaonem, Æsculapii filium, matre natus Phæstide, a Chalcidensi quodam oriunda, ex eorum numero qui Stagira coloniam deduxerunt. Partu vero editus est Olympiade XCIX triennio Demosthene major, prætore Athenis Diotrephe. Sed Polyzelo ibidem gubernacula reipublicæ tractante, simulatque pater debitum naturæ reddidit, duodevigesimum agens annum Athenas venit, et Platoni commendatus viginti annos ei operam dedit. Tum Platone, quo tempore Theophilus Atheniensium reipublicæ præerat, mortuo, abiit ad Hermiam, Atarnei tyrannum : ac triennium apud eum moratus, Eubulo archonte, Mitylenas secessit : inde Pythodoto summum magistratum gerente ad Philippum se contulit, apud quem Alexandrum instituens octo annos exegit. Post Philippi obitum, Evæneto rerum civitatis administratore, Athenas profectus, duodecim annos in Lyceo scholas habuit. Tertio decimo autem anno post Alexandri mortem, Cephisodoro prætore Chalcidem migravit, ibique morbo periit, quum tres et sexaginta vixisset annos.

Commentationum suarum, inquit Gellius (3), artiumque, quas discipulis tradebat, Aristoteles duas species habuisse dicitur. Alia erant quæ nominabat ἐξωτερικά, alia, quæ appellabat ἀκροαματικά. Ἐξωτερικὰ dicebantur, quæ ad rhetoricas meditationes, facultatem argutiarum civiliumque rerum notitiam conducebant ἀκροαματικὰ autem vocabantur, in quibus philosophia remotior subtiliorque agitabatur, quæque ad naturæ contemplationes disceptationesve dialecticas pertinebant. Huic disciplinæ, quam dixi ἀκροαματικήν, tempus exercendæ dabat in Lyceo matutinum, nec ad eam quemquam temere admittebat nisi quorum ante ingenium et erudi-

(1) Omisi Aristoxenum, Dicæarchum, Phaniam, Clearchum, Demetrium, Stratonem, alios, quorum reliquias collegit Car. Müllerus in Fragm. histor. Græc. vol. II. Paris. 1848. — (2) Dionysius Halicarnassensis Epist. 1 ad Ammæum cap. 5 pag. 121 ed. Sylb. [vol. VI p. 727 ed. Reisk.] Ἀριστοτέλης υἱὸς μὲν ἦν Νικομάχου, τὸ γένος καὶ τὴν τέχνην ἀναφέροντος εἰς Μαχάονα τὸν Ἀσκληπιοῦ, μητρὸς δὲ Φαιστίδος, ἀπογόνου τινὸς τῶν ἐκ Χαλκίδος τὴν ἀποικίαν ἀναγαγόντων εἰς Στάγειρα. Ἐγεννήθη δὲ κατὰ τὴν ἐννενηκοστὴν καὶ ἐννάτην Ὀλυμπιάδα Διοτρεφοῦς Ἀθήνησιν ἄρχοντος. γ′ ἔτεσι Δημοσθένους πρεσβύτερος. Ἐπὶ δὲ Πολυζήλου ἄρχοντος, τελευτήσαντος τοῦ πατρός, ὀκτωκαιδέκατον ἔτος ἔχων εἰς Ἀθήνας ἦλθε, καὶ συσταθεὶς Πλάτωνι χρόνον εἰκοσαετῆ διέτριψε σὺν αὐτῷ. Ἀποθανόντος δὲ Πλάτωνος, ἐπὶ Θεοφίλου ἄρχοντος ἀπῆρε πρὸς Ἑρμείαν, τὸν Ἀταρνέως τύραννον, καὶ τριετῆ χρόνον παρ' αὐτῷ διατρίψας ἐπ' Εὐβούλου ἄρχοντος εἰς Μιτυλήνην ἐχωρίσθη· ἐκεῖθεν δὲ πρὸς Φίλιππον ἤρχετο, κατὰ Πυθόδοτον ἄρχοντα, καὶ διέτριψε χρόνον ὀκταετῆ παρ' αὐτῷ καθηγούμενος Ἀλεξάνδρου· μετὰ δὲ τὴν Φιλίππου τελευτὴν ἐπ' Εὐαινέτου ἄρχοντος ἀφικόμενος εἰς Ἀθήνας ἐσχόλαζεν ἐν Λυκείῳ χρόνον ἐτῶν δώδεκα. Τῷ δὲ τρισκαιδεκάτῳ μετὰ τὴν Ἀλεξάνδρου τελευτήν, ἐπὶ Κηφισοδώρου ἄρχοντος, ἀπάρας εἰς Χαλκίδα, νόσῳ τελευτᾷ, τρία πρὸς τοῖς ἑξήκοντα βιώσας ἔτη. — (3) A. Gellius Noct. Att. XX, 5 qui quæ de utroque librorum genere tradit ex Andronici Rhodii volumine sumpsisse videtur. Nam superioribus hæc subjicit : « Eos libros generis acroamatici quum in vulgus ab eo editos rex Alexander cognovisset atque ea tempestate armis exercitum omnem prope Asiam teneret regemque ipsum Darium prœliis et victoriis urgeret, in illis tamen tantis negotiis litteras ad Aristotelem misit, non eum recte fecisse, quod disciplinas ἀκροαματικάς, quibus ab eo ipse eruditus foret, libris foras editis invulgasset : Nam qua, inquit, alia re præstare ceteris poterimus, si ea, quæ ex te accepimus, omnium prorsus fient communia? Quippe ego doctrina anteire malim, quam copiis atque opulentiis. Rescripsit ei Aristoteles ad hanc sententiam : Ἀκροαματικοὺς libros, quos editos quereris et non proinde ut arcana absconditos, neque editos scito esse neque non editos, quoniam his solis cognobiles erunt, qui nos audiverunt. Exempla utrarumque litterarum, sumpta ex Andronici philosophi libro, subdidi. Amavi autem prorsus in utriusque epistola brevitatis elegantissimæ filum tenuissimum. Ἀλέξανδρος Ἀριστοτέλει εὖ πράττειν. Οὐκ ὀρθῶς ἐποίησας, ἐκδοὺς τοὺς ἀκροαματικοὺς (al. ἀκροατικοὺς) τῶν λόγων· τίνι γὰρ δὴ διοίσομεν ἡμεῖς τῶν ἄλλων, εἰ καθ' οὓς ἐπαιδεύθημεν λόγους, οὗτοι πάντων ἔσονται κοινοί; Ἐγὼ δὲ βουλοίμην ἂν ταῖς περὶ τὰ ἄριστα ἐμπειρίαις ἢ ταῖς δυνάμεσι διαφέρειν. Ἔρρωσο. — Ἀριστοτέλης βασιλεῖ Ἀλεξάνδρῳ εὖ πράττειν. Ἔγραψάς μοι περὶ

tionis elementa atque in discendo studium laboremque explorasset. Illas vero ἐξωτερικὰς auditiones exercitiumque dicendi eodem in loco vesperi faciebat, easque vulgo juvenibus sine delectu dabat; atque eum δειλινὸν περίπατον appellabat, illum autem supra ἑωθινόν : utroque enim tempore ambulans disserebat. Libros quoque suos, earum omnium rerum commentarios, seorsum divisit, ut alii ἐξωτερικοὶ dicerentur, partim ἀκροαματικοί (4).

Idem philosophus annos (5) jam fere natus duo et sexaginta corpore ægro affectoque ac spe vitæ tenui fuit. Tunc omnis ejus sectatorum cohors ad eum accedit, orantes obsecrantesque, ut ipse deligeret loci sui et magisterii successorem, quo post summum ejus diem perinde ut ipso uterentur ad studia doctrinarum complenda excolendaque, quibus ab eo imbuti fuissent. Erant tunc in ejus ludo boni multi, sed præcipui duo, Theophrastus et Eudemus (6). Ingenio hi atque doctrinis ceteros præstabant; alter ex insula Lesbo fuit, Eudemus (7) autem Rhodo. Aristoteles respondit facturum esse quæ vellent, quum id sibi foret tempestivum. Postea brevi tempore quum iidem illi, qui de magistro destinando petierant, præsentes essent, vinum ait, quod tum biberet, non esse id ex valetudine sua, sed insalubre esse atque asperum, ac propterea quæri debere exoticum, vel Rhodium vel Lesbium; id sibi utrumque ut curarent petivit, usurumque eo dixit, quod sese magis juvisset. Eunt, curant, inveniunt, afferunt. Tum Aristoteles Rhodium petit, degustat. Firmum, inquit, hercle vinum et jucundum.

Petit mox Lesbium. Quo item degustato, utrumque, inquit, oppido bonum, sed ἡδίων ὁ Λέσβιος. Id ubi dixit, nemini fuit dubium, quin lepide simul et verecunde successorem illa voce sibi, non vinum, delegisset. Is erat e Lesbo Theophrastus, homo suavitate insigni linguæ pariter atque vitæ. Itaque non diu post Aristotele vita defuncto ad Theophrastum omnes concesserunt.

De Aristotelis bibliotheca post doctissimi hominis mortem variis casibus jactata mira est narratio, quæ legitur apud Strabonem (8) lib. XIII pag. 608. Sunt autem hæc ejus verba. Tulit Scepsis Socraticos Erastum et Coriscum et Neleum, Corisci filium, qui auditor fuit Aristotelis et Theophrasti, et hujus etiam bibliothecam per successionem nactus est, in qua Aristotelis quoque fuit bibliotheca; nam Aristoteles suam Theophrasto tradidit, cui et scholam reliquit. Primus omnium, qui nobis sunt noti, Aristoteles bibliothecam coemtis libris instituit, idque Ægyptiorum reges facere docuit. Theophrastus bibliothecam Neleo tradidit. Hic libros Scepsin translatos posteris suis, indoctis hominibus, reliquit, qui incuriose repositos clausos

τῶν ἀκροαματικῶν λόγων, οἰόμενος δεῖν αὐτοὺς φυλάττειν ἐν ἀποῤῥήτοις. Ἴσθι οὖν αὐτοὺς καὶ ἐκδεδομένους καὶ μὴ ἐκδεδομένους· ξυνετοὶ γάρ εἰσι μόνοις τοῖς ἡμῶν ἀκούσασιν. Ἔῤῥωσο. Hoc ego verbum ξυνετοὶ γάρ εἰσι quærens uno itidem verbo dicere, aliud non repperi, quam quod est scriptum a M. Catone in Sexta Origine : Itaque ego, inquit, cognobiliorem cognitionem esse arbitror. » Hæc Gellius, qui utramque epistolam subditiciam esse non vidit. — (4) Cicero de finibus V, 5 de summo autem bono, quia duo genera librorum sunt, unum populariter scriptum, quod ἐξωτερικόν appellabant, alterum limatius, quod in commentariis reliquerunt, non semper idem dicere videntur. Aristoteles Politicor. III, 6 καὶ γὰρ ἐν τοῖς ἐξωτερικοῖς λόγοις διοριζόμεθα περὶ αὐτῶν πολλάκις. Ibid. I, 3 ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἴσως ἐξωτερικωτέρας ἐστὶ σκέψεως. Plutarchus Alex. cap. 7 ἔοικε δ' Ἀλέξανδρος οὐ μόνον τὸν ἠθικὸν καὶ πολιτικὸν παραλαβεῖν λόγον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀποῤῥήτων καὶ βαρυτέρων διδασκαλιῶν, ἃς οἱ ἄνδρες ἰδίως ἀκροαματικὰς καὶ ἐποπτικὰς προσαγορεύοντες, οὐκ ἐξέφερον εἰς πολλούς, μετασχεῖν. Eodem pertinere videtur divisio illa, quæ a Simplicio in categorias ex Alexandri Aphrodisiensis sententia traditur, εἰς ὑπομνηματικὰ καὶ συνταγματικά, in quo tamen a Cicerone discrepant. Cf. Cicero ad Attic. IV, 16, 2; XIII, 19, 4; ad Famil. I, 9, 23; Plutarch. adv. Colot. cap. 14; Ammon. Herm. ad Arist. Cat. AA. fol. 2 b. Ald.; Simplicius in Phys. fol. 2. b.; Lucianus in Vit. Auct. cap. 26. — (5) Gellius Noct. Attic. XIII, 5. — (6) Eudemus] vulgo Menedemus. — (7) Eudemus] codd. Menedemus. —

(8) Strabo lib. XIII, p. 608 ed. Casaub. ἐκ δὲ τῆς Σκήψεως οἵ τε Σωκρατικοὶ γεγόνασιν Ἔραστος καὶ Κορίσκος καὶ ὁ τοῦ Κορίσκου υἱὸς Νηλεύς, ἀνὴρ καὶ Ἀριστοτέλους ἠκροαμένος καὶ Θεοφράστου, διαδεδεγμένος δὲ τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Θεοφράστου, ἐν ᾗ ἦν καὶ ἡ τοῦ Ἀριστοτέλους· ὁ γοῦν Ἀριστοτέλης τὴν ἑαυτοῦ Θεοφράστῳ παρέδωκεν, ᾧπερ καὶ τὴν σχολὴν ἀπέλιπε, πρῶτος ὧν ἴσμεν συναγαγὼν βιβλία καὶ διδάξας τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ βασιλέας βιβλιοθήκης σύνταξιν. Θεόφραστος δὲ Νηλεῖ παρέδωκεν· ὁ δ' εἰς Σκῆψιν κομίσας τοῖς μετ' αὐτὸν παρέδωκεν, ἰδιώταις ἀνθρώποις, οἳ κατάκλειστα εἶχον τὰ βιβλία οὐδ' ἐπιμελῶς κείμενα· ἐπειδὴ δὲ ᾔσθοντο τὴν σπουδὴν τῶν Ἀτταλικῶν βασιλέων ὑφ' οἷς ἦν ἡ πόλις, ζητούντων βιβλία εἰς τὴν κατασκευὴν τῆς ἐν Περγάμῳ βιβλιοθήκης, κατὰ γῆς ἔκρυψαν εν διώρυγί τινι· ὑπὸ δὲ νοτίας καὶ σητῶν κακωθέντα ὀψέ ποτε ἀπέδοντο οἱ ἀπὸ τοῦ γένους Ἀπελλικῶντι τῷ Τηίῳ πολλῶν ἀργυρίων τά τε Ἀριστοτέλους καὶ τὰ τοῦ Θεοφράστου βιβλία· ἦν δὲ ὁ Ἀπελλικῶν φιλόβιβλος μᾶλλον ἢ φιλόσοφος· διὸ καὶ ζητῶν ἐπανόρθωσιν τῶν διαβρωμάτων εἰς ἀντίγραφα καινὰ μετήνεγκε τὴν γραφὴν ἀναπληρῶν οὐκ εὖ, καὶ ἐξέδωκεν ἁμαρτάδων πλήρη τὰ βιβλία. Συνέβη δὲ τοῖς ἐκ τῶν περιπάτων τοῖς μὲν πάλαι τοῖς μετὰ Θεόφραστον οὐκ ἔχουσιν ὅλως τὰ βιβλία πλὴν ὀλίγων, καὶ μάλιστα τῶν ἐξωτερικῶν, μηδὲν ἔχειν φιλοσοφεῖν πραγματικῶς ἀλλὰ θέσεις ληκυθίζειν· τοῖς δ' ὕστερον, ἀφ' οὗ τὰ βιβλία ταῦτα προῆλθεν, ἄμεινον μὲν ἐκείνων φιλοσοφεῖν καὶ ἀριστοτελίζειν, ἀναγκάζεσθαι μέντοι τὰ πολλὰ εἰκότα λέγειν διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἁμαρτιῶν. Πολὺ δὲ εἰς τοῦτο καὶ ἡ Ῥώμη προσελάβετο· εὐθὺς γὰρ μετὰ τὴν Ἀπελλικῶντος τελευτὴν

tenuerunt, quumque Attalicorum regum studium intellexissent, quibus Scepsis parebat, conquirentium libros ad instruendam Pergami bibliothecam, sub terra suos in fossam quandam abdiderunt. Ibi humore et tineis vitiatos tandem, qui ex ea stirpe erant, Aristotelis Theophrastique libros Apelliconti Teio grandi pecunia vendiderunt. Erat ille Apellico librorum quam philosophiæ studiosior; itaque corrosarum particularum restitutionem quærens, in nova libros exemplaria transcripsit, lacunas non recte explens, ediditque libros mendorum plenos. Accidit Peripateticis antiquis, qui post Theophrastum vixerunt, quum omnino libris istis carerent, paucis duntaxat, præcipue exotericis exceptis, ut nullum philosophiæ caput rite pertractare possent, sed in thesibus oratorie exornandis versarentur; posterioribus ab eo tempore, quo libri isti divulgati sunt, facilius quidem fuit philosophari et Aristotelea tradere, sed ob mendorum multitudinem cogebantur plurima modo probabiliter dicere. Multum huc etiam Roma contulit. Confestim enim ab Apellicontis morte Sulla urbe Atheniensium potitus illius bibliothecam recepit; quæ quum huc esset allata, Tyrannio grammaticus a bibliothecæ præfecto impetravit, ut sibi voluminum usus permitteretur, homo Aristotelis studiosus, et librorum venditores nonnulli, qui ineptos adhibebant librarios, neque cum exemplari descriptas membranas comparandas curabant, quod cæteris quoque libris accidit, qui ut prostent et Romæ et Alexandriæ exscribuntur.

Cum hoc fere consentit Plutarchus (9) narrans Sullam, posteaquam Athenas venisset, sacris initiatum Apelliconis Teii bibliothecam sibi delegisse, in qua plerique Aristotelis et Theophrasti commentarii inveniebantur, nondum plane vulgo cogniti. Ferunt, inquit, ea bibliotheca Romam perlata Tyrannionem grammaticum plerosque libros compilasse, ab eo autem adeptum exemplaria Andronicum Rhodium in medium protulisse atque edidisse ea quæ hodie circumferuntur volumina. Quippe apparet superioris ætatis Peripateticos ipsos elegantis ingenii studiique fuisse, Aristotelis vero scripta et Theophrasti neque multa neque accurate legisse, quod Nelei Scepsii (cui libros Theophrastus reliquerat) hereditatem rudes et sordidi homines adiissent. Huc accedit, quod Apelliconem Aristotelis bibliothecam possedisse etiam Athenæus lib. V p. 214 D. testificatur (10). Quod enim alibi (lib. I, p. 3, A.) refert, Neleum Aristotelis scripta Ptolemæo Philadelpho vendidisse, id de apographis interpretandum videtur (11). Nempe licebat salva bibliotheca, cujus dominus erat, librorum apographa aliis vendere. Cæterum quod Strabo et Plutarchus affirmant, Peripateticos post Theophrastum hujus et Aristotelis operibus caruisse, aperte falsum est (12), quum etiam Ptolemæum Philadelphum, regem litteratissimum, omnia Aristotelei ingenii monumenta collegisse, in genera digessisse ac de Stagiritæ vita commentatum esse sciamus (13). Est autem verisimile Ptolemæum qui Aristoteli mille libros tribuebat, subditicios a genuinis non bene distinxisse. Quocirca Tyrannio et Andronicus id potissimum egisse videntur, ut nova operum Aristoteleorum recensione facta libellos, qui falso viderentur inscripti, tanquam subditicios familia submoverent, et consultis optimis exemplaribus quæ ab ipso Aristotele

Σύλλας ἦρε (leg. εἷλε) τὴν Ἀπελλικῶντος βιβλιοθήκην ὁ τὰς Ἀθήνας ἑλών· δεῦρο δὲ κομισθεῖσαν Τυραννίων τε ὁ γραμματικὸς διεχειρίσατο φιλαριστοτέλης ὤν, θεραπεύσας τὸν ἐπὶ τῆς βιβλιοθήκης, καὶ βιβλιοπῶλαί τινες γραφεῦσι φαύλοις χρώμενοι καὶ οὐκ ἀντιβάλλοντες, ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων συμβαίνει τῶν εἰς πρᾶσιν γραφομένων βιβλίων, καὶ ἐνθάδε καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. — (9) Plutarchus vit. Sull. cap. 26 ἀναχθεὶς δὲ πάσαις ταῖς ναυσὶν ἐξ Ἐφέσου, τριταῖος ἐν Πειραιεῖ καθωρμίσθη· καὶ μυηθεὶς ἐξεῖλεν ἑαυτῷ τὴν Ἀπελλίκωνος τοῦ Τηΐου βιβλιοθήκην, ἐν ᾗ τὰ πλεῖστα τῶν Ἀριστοτέλους καὶ Θεοφράστου βιβλίων ἦν, οὔπω τότε σαφῶς γνωριζόμενα τοῖς πολλοῖς. Λέγεται δέ, κομισθείσης αὐτῆς εἰς Ῥώμην, Τυραννίωνα τὸν γραμματικὸν ἐνσκευάσασθαι τὰ πολλά, καὶ παρ' αὐτοῦ τὸν Ῥόδιον Ἀνδρόνικον εὐπορήσαντα τῶν ἀντιγράφων εἰς μέσον θεῖναι, καὶ ἀναγράψαι τοὺς νῦν φερομένους πίνακας. Οἱ δὲ πρεσβύτεροι Περιπατητικοὶ φαίνονται μεν καθ' ἑαυτους γενόμενοι χαρίεντες καὶ φιλόλογοι, τῶν δ' Ἀριστοτέλους καὶ Θεοφραστου γραμμάτων οὔτε πολλοῖς οὔτ' ἀκριβῶς ἐντετυχηκότες, διὰ τὸ τὸν Νηλέως τοῦ Σκηψίου κλῆρον, ᾧ τὰ βιβλία κατέλιπε Θεόφραστος, εἰς ἀφιλοτίμους καὶ ἰδιώτας ἀνθρώπους παραγενέσθαι — (10) Athenæus lib. V, p. 214 D. ἐκπέμψας γοῦν εἰς τὴν νῆσον Ἀπελλικῶντα τὸν Τήϊον, πολίτην δὲ Ἀθηναίων γενόμενον, ποικιλώτατόν τινα καὶ ἀψίκορον ζητήσαντα βίον· ὁτὲ μὲν γὰρ ἐφιλοσόφει καὶ τὰ περιπατητικὰ καὶ τὴν Ἀριστοτέλους βιβλιοθήκην καὶ ἄλλας συνηγόραζε συχνάς· ἦν γὰρ πολυχρήματος. — (11) Athenæus lib. I p. 3. A. ἦν δέ, φησί, καὶ βιβλίων κτῆσις αὐτῷ ἀρχαίων Ἑλληνικῶν τοσαύτη ὡς ὑπερβάλλειν πάντας τοὺς ἐπὶ συναγωγῇ τεθαυμασμένους, Πολυκράτην τε τὸν Σάμιον καὶ Πεισίστρατον τὸν Ἀθηναίων τυραννήσαντα, Εὐκλείδην τε τὸν καὶ αὐτὸν Ἀθηναῖον καὶ Νικοκράτην τὸν Κύπριον, ἔτι δὲ τοὺς Περγάμου βασιλέας, Εὐριπίδην τε τὸν ποιητήν, Ἀριστοτέλην τε τὸν φιλόσοφον, καὶ τὸν τὰ τούτων διατηρήσαντα βιβλία Νηλέα· παρ' οὗ πάντα, φησί, πριάμενος ὁ ἡμεδαπὸς βασιλεὺς Πτολεμαῖος, Φιλάδελφος δὲ ἐπίκλην, μετὰ τῶν Ἀθήνηθεν καὶ τῶν ἀπὸ Ῥόδου εἰς τὴν καλὴν Ἀλεξάνδρειαν μετήγαγε. — (12) Vid. *Brandis* de scriptis Aristoteleis in Mus. Rhenan. Philol. I, 3 p. 236 seqq. et *Stahr*. Aristotelia tom. II. — (13) David. Comment. in Aristotelis Categ. p. 28, a scholl. Arist. ἐν οἷς ζητητέον καὶ τὸ γνήσιον διὰ τὴν γινομένην νοθείαν· νοθεύονται γὰρ τὰ βιβλία πενταχῶς· ἢ γὰρ δι' εὐγνωμοσυνην μαθητῶν τὰ οἰκεῖα συγγράμματα τοῖς οἰκείοις διδα-

exarata esse ferebantur, in adulterinæ editionis locum sinceram substituerent. Quid? quod ordinem librorum Aristoteleorum, qui nunc in nostris exemplaribus est, ab Andronico repetendum existimamus. Nam Porphyrius (14) in vita Plotini cap. 24 memoriæ prodit, Andronicum Aristotelis et Theophrasti volumina in tractatus distribuisse, ita ut affinis argumenti scripta conjungeret. Qui ordo præstat priori commentariorum perturbationi, quam servavit Diogenes Laërtius lib. V, 22-28 scriptionumque indici, quem exhibet incertus scriptor vitæ Aristotelis apud Menagium ad Diog. Laërt. lib. V, 35. Confitendum tamen, eum nonnullas dissertationes pro spuriis habuisse, quæ jure aliis philosophis ætate posterioribus genuinæ videbantur. Talis est disputatio de interpretatione, cujus auctoritatem tuetur Alexander (15) Aphrodisiensis. Adde quæ Boëthius et Simplicius in Categoriarum explicatione contra Andronici sententias disserunt.

Eudemus Rhodius (16), cujus supra mentionem feci, auditorum Aristotelis post Theophrastum præstantissimus fuit. Huic Ethica ad Eudemum creditur dedicasse, quæ alii malunt Εὐδήμεια vocari ab Eudemo, tanquam ab auctore. Et Aristoteli quidem hæc de moribus commentatio attribuitur in codicibus manu exaratis, nec non a Simplicio in Categorias et Favorino apud Laërtium (17) lib. V, 21, siquidem quod ibi ex septimo Ethicorum profertur, in septimo Eudemiorum exstat; item a Gemisto Plethone, qui post Nicomachea hoc opus scriptum putat, et illorum velut supplementum atque emendationem continere arbitratur. Sed quia rerum verborumque quandam ab Aristoteleo et dicendi et philosophandi genere dissimilitudinem habet, hoc antiquæ philosophiæ monumentum alii (18), in quibus et ego meum nomen profiteor, rectius Eudemo vindicant. Is autem non solum ad philosophiam pertractandam se dedit, sed mathematicas (19) etiam disciplinas et astrorum cognitionem (20) professus est. Adde quod multa fabulose de mundi origine in scriptis suis referens de deorum, qui partim apud Græcos partim apud barbaros coluntur (21), vi ac potestate disputavit. Philosophiæ studio ita tenebatur, ut unice in magistri operibus interpretandis versaretur (22) ejusque vestigia ubique premeret, nec nisi raro ab eo dissentiret. Scripsit vero varii argumenti volumina : Physica (23), Analytica, de categoriis (24), de interpretatione, de angulo, historiam arithmeticæ, geometriæ (25) et astrologiæ, de dictione atque alia, quorum

---

σκάλοις ἀνατιθέντων, ὡς τὰ Πυθαγόρου καὶ Σωκράτους ἐπιγραφόμενα βιβλία, μὴ ὄντα Σωκράτους ἢ Πυθαγόρου ἀλλὰ Σωκρατικῶν καὶ Πυθαγορικῶν· ἢ διὰ φιλοτιμίαν βασιλικήν· Ἰοβάτους γὰρ τοῦ Λιβύων βασιλέως συνάγοντος τὰ Πυθαγόρου καὶ Πτολεμαίου τὰ Ἀριστοτέλους, τινὲς καπηλείας χάριν τὰ τυχόντα συγγράμματα λαμβάνοντες ἐκέδρουν καὶ ἔσηπον διὰ παραθέσεως νέων πυῤῥῶν (leg. μυῤῥῶν), ἵνα σχοῖεν δῆθεν τὴν ἐκ τοῦ χρόνου ἀξιοπιστίαν· ἢ δι' ὁμωνυμίας συγγραφέων ἢ συγγραμμάτων ἢ ὑπομνημάτων. Idem p. 22. a. δεύτερον τίς ἡ διαίρεσις τῶν Ἀριστοτελικῶν συγγραμμάτων πολλῶν ὄντων, χιλίων τὸν ἀριθμόν, ὥς φησι Πτολεμαῖος ὁ Φιλάδελφος ἀναγραφὴν αὐτῶν ποιησάμενος καὶ τὸν βίον αὐτοῦ καὶ τὴν διάθεσιν. — (14) Porphyrius vit. Plotin. cap. 24 ὁ δὲ (Ἀνδρόνικος) τὰ Ἀριστοτέλους καὶ Θεοφράστου εἰς πραγματείας διεῖλε, τὰς οἰκείας ὑποθέσεις εἰς ταὐτὸν συναγαγών. — (15) Alexander Aphrodisiensis in libr. I Analyt. fol. 52. a. (Scholl. Arist. p. 161. b. ed. Brandis.) ἐν γὰρ τῷ περὶ Ἑρμηνείας (cap. 12) ἔδειξε τὰς τὸν τρόπον ἐχούσας ἄνευ τοῦ ἀποφατικοῦ προσκατηγορούμενον πάσας καταφάσεις εἶναι. Διὰ τοῦτο προσέθηκε τὸ « καθάπερ ἐλέχθη πρότερον ». Ἐξ ὧν καὶ αὐτῶν ἔνεστι δεικνύναι, ὅτι τὸ περὶ Ἑρμηνείας Ἀριστοτέλους ἐστίν, ἀλλ' οὐχ ὡς Ἀνδρόνικός φησιν. Ἦ καὶ ἐν τούτῳ προείρηκεν ἤδη περὶ τούτου, ὅτε ἔλεγε μὴ ἀντιστρέφειν τὴν καθόλου ἀποφατικήν. — (16) Diversus ab hoc fuit Eudemus Cyprius, Aristotelis familiaris, memoratus Ciceroni de divinat. lib. I cap. 25 quem defunctum honestavit Stagirites edito dialogo, qui inscribebatur Eudemus sive de anima. Vid. Fabric Bibl. Græc. vol. III p. 393 ed. Harles. et Wyttenbach. animadv. in Plutarch. Consolat. ad Apollonium p. 115. B. Eudemum autem Peripateticum, Galeni æqualem aliosque cognomines viros nemo cum Rhodio confundet. Cf. Fabric. l. c. p. 493. — (17) Diogenes Laërtius lib. V, 21 φησὶ δὲ Φαβωρῖνος ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν ἀπομνημονευμάτων, ὡς ἑκάστοτε λέγει, Ὦ φίλοι, οὐδεὶς φίλος· ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ἑβδόμῳ τῶν Ἠθικῶν ἐστι· καὶ ταῦτα μὲν εἰς αὐτὸν ἀναφέρεται. — (18) Christianus Dreierus Metaphys. p. 347 egregius auctor, sive Theophrastus, sive Eudemus fuerit Moralium Eudemiorum. Franc. Patricius discuss. Peripatet. p. 25 et 40 Eudemi potius credendi sunt esse, cum præsertim stilo et rerum aliqua diversitate sint ab Nicomachiis differentes, a quibus videntur usurpasse quartum, quintum et sextum libros, qui iidem ipsi sunt et rebus et verbis cum quinto, sexto et septimo Nicomachiis. Cf. Jonsius de script. hist. phil. I, 15 et Herm. Fritzschius in præf. ad Ethica. Eudemi. — (19) Vid. fragm. 83-93. — (20) Vid. fragm. 94-98. — (21) Vid. fragm. 117. — (22) Simplicius in Phys. 29. a. ὁ Εὔδημος τῷ Ἀριστοτέλει πάντα κατακολουθῶν. — (23) Physica in tres libros divisa erant (neque enim plures a Simplicio citantur) in quibus Aristotelis Physicorum octo libros præter septimum explicaverat. Vid. fragm. 70. Solebat autem scriptorem duntaxat enarrare, raro suum interponere judicium aut aliquid addere, rarissime denique magistri sententiam impugnare, ut p. 35, 8 ubi Empedoclem contra Aristotelem defendit. — (24) Ammonius in Aristot. categ. fol. 13. a. δευτέρα δὲ (ἀφορμὴ τοῦ νοθεύεσθαι τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀριστοτέλους) ἡ τῶν συγγραμμάτων ὁμωνυμία· οἱ γὰρ μαθηταὶ αὐτοῦ Εὔδημος καὶ Φανίας καὶ Θεόφραστος κατὰ ζῆλον τοῦ διδασκάλου γεγραφήκασι κατηγορίας καὶ περὶ ἑρμηνείας καὶ ἀναλυτικήν. David. præfat. ad categ. p. 19, 34 ed. Brandis. ἔγραψε γὰρ καὶ Θεόφραστος καὶ Εὔδημος περὶ κατηγοριῶν κατὰ μίμησιν τοῦ οἰκείου διδασκάλου. — (25) Proclus in Euclidem, quoties de veteribus philo-

fragmenta veteres servarunt. Tam laboriosi hominis chartæ si superessent, non est dubium, quin ad plenam veteris sapientiæ cognitionem consequendam multum valerent. Quamobrem laudibus ornandi sunt viri eruditi qui excerptos ex Eudemi commentariis locos et librorum reliquias colligere instituerunt.

Horum primus Christian. Aug. Brandisius in Scholiis Aristoteleis Berolini anno 1836 divulgatis partem fragmentorum edidit, reliqua tertio historiæ philosophiæ tomo anno 1860 inseruit. Inchoato operi successit Leonardus Spengelius qui excussis scriniis antiquis libellum in hoc genere omnibus suis numeris et partibus expletum Berolini a. 1866 et iterum 1870 publicavit. Qui quamvis optime de Eudemo esset meritus, tamen nihilominus totum opus rétractandum suscepi. Itaque pauca voluminum Eudemiorum capita, quæ consulto omiserat Spengelius, adjeci, verba græca castigavi, depravata restitui, denique non modo primarios Eudemi locos, sed etiam dicta Aristotelea, quæ apud Simplicium Rhodius philosophus exponit, e græco in latinum sermonem verti. Ita spero fore ut nova hæc Eudemi fragmentorum editio intelligentibus talium rerum existimatoribus probetur.

Andronicus Rhodius (26), de quo supra disserui, in successione ab Aristotele undecimus, simul Boëthi Sidonii præceptor (27), simul æqualis Tyrannionis qui a Lucullo captus est (28), Aristotelis et Theophrasti scripta primus digessit atque a Tyrannione emendata edidit (29). Apparet hominem eruditum, in recensendo Aristotele elaborantem, operam dedisse, ut genuina a spuriis discerneret, quum non modo disputationem de interpretatione (30), sed etiam postremam libelli de Categoriis partem

---

sophis geometriæ studiosis agit, multa Eudemi dicta, modo laudato illo auctore, modo nomine ejus prætermisso, usurpat; cujus generis aliquot exempla adjunxit Spengelius. Sed quoniam in lubrico versatur qui e mendoso Procli verborum contextu Rhodii philosophi fragmina exsculpere tentat, omnia illa quæ in isto doctissimi hominis commentario ad Eudemum auctorem forsitan referri possint, hic proponere nolui. Est enim hic labor futuris Procli editoribus suscipiendus. Paucis tamen utar exemplis. In fragm. 84 ait οἱ μὲν οὖν τὰς ἱστορίας ἀναγράψαντες μέχρι τούτου προάγουσι. τὴν τῆς ἐπιστήμης ταύτης τελείωσιν omisso Eudemi nomine, quod tamen addendum aut subaudiendum esse cum alii viderunt, tum Fabricius Bibl. Græc. vol. II p. 386. Tota enim illa narratio ex Eudemi historia geometriæ petita est. De Euclidis theoremate I, 23 p. 87 (fragm. 90) dicit πρόβλημα τοῦτο Οἰνοπίδου μὲν εὕρημα μᾶλλον, ὥς φησιν Εὔδημος et p. 99 (fragm. 92) Εὔδημος εἰς τοὺς Πυθαγορείους ἀναπέμπει τὴν τοῦδε τοῦ θεωρήματος εὕρεσιν. At idem p. 81 fusius de hoc problemate disputans adjicit καὶ ἔστι τὸ θεώρημα τοῦτο Πυθαγόρειον, haud dubie ex eodem Eudemo transcriptum. Jam non dubitabis cum Spengelio eidem auctori tribuere, quæ ad Euclid. I, 47 p. 110 dicuntur τῶν μὲν ἱστορεῖν τὰ ἀρχαῖα βουλομένων ἀκούοντες τὸ θεώρημα τοῦτο εἰς Πυθαγόραν ἀναπεμπόντων ἔστιν εὑρεῖν καὶ βουθυτεῖν λεγόντων αὐτῶν ἐπὶ τῇ εὑρέσει et paulo inferius p. 111 παραδέδονται δὲ καὶ μέθοδοί τινες τῆς εὑρέσεως τῶν τοιούτων τριγώνων, ὧν τὴν μὲν εἰς Πλάτωνα ἀναπέμπουσιν, τὴν δὲ εἰς Πυθαγόραν, ἢ (leg ἡ) ἀπὸ περιττῶν ἐστιν ἀριθμῶν· τίθησι γὰρ κτλ. p. 37 οἱ μὲν οὖν πολλοὶ γεωμέτραι τῆς διαιρέσεως ταύτης οὐκ ἔχουσιν ἀποδιδόναι λόγον, ἀλλ' ὑποθέσει χρῶνται καὶ ταύτῃ τρεῖς εἶναι γωνίας. Ἐπειδὰν δὲ τὴν αἰτίαν αὐτοὺς ἐρωτήσωμεν, οὔ φασι χρῆναι παρ' αὐτῶν ἀπαιτεῖν· οἱ δὲ Πυθαγορικοὶ τῆς τριπλῆς διανομῆς ἐπὶ τὰς ἀρχὰς ἀναφέροντες τὴν λύσιν, οὐκ ἀποροῦσιν αἰτίας ἀποδιδόναι καὶ ταύτης τῆς διαφορᾶς τῶν εὐθυγράμμων γωνιῶν· ἐπειδὴ γὰρ κτλ. p. 32 οἱ δέ γε Πυθαγόρειοι τῇ τριάδι προσήκειν αὐτήν. p. 10 τοῖς μὲν οὖν Πυθαγορείοις ἐδόκει τέτραχα διαιρεῖν τὴν ὅλην μαθηματικὴν ἐπιστήμην. Τὸ μὲν γὰρ αὐτῆς περὶ τὸ ποσόν, τὸ δὲ περὶ τὸ πηλίκον ἀφορίζουσι, καὶ τούτων ἑκάτερον διττὸν τιθεμένοις. Τό τε γὰρ ποσὸν ἢ καθ' αὑτὸ τὴν ὑπόστασιν ἔχειν ἢ πρὸς ἄλλο θεωρεῖσθαι κατὰ σχέσιν, καὶ το πηλίκον ἢ ἑστὸς ἢ κινούμενον εἶναι. Adde Pythagoreorum et Philolai mentionem p. 7, 36, 46, 48. Porro Eudemus apud Proclum p. 19 laudat Leodamantem, de quo Proclus p. 58 μέθοδοι δὲ ὅμως παραδέδονται, καλλίστη μὲν ἡ διὰ τῆς ἀναλύσεως ἐπ' ἀρχὴν ὁμολογουμένην ἀνάγουσα τὸ ζητούμενον, ἣν καὶ ὁ Πλάτων, ὥς φασι, Λεωδάμαντι παρέδωκεν· ἀφ' ἧς καὶ ἐκεῖνος πολλῶν κατὰ γεωμετρίαν εὑρετὴς ἱστόρηται γενέσθαι. p. 22 ἤδη δὲ τῶν παλαιῶν οἱ μὲν πάντα θεωρήματα καλεῖν ἠξίωσαν, ὡς οἱ περὶ Σπεύσιππον καὶ Ἀμφίνομον ἡγούμενοι ταῖς θεωρητικαῖς ἐπιστήμαις οἰκειότερον εἶναι τὴν τῶν θεωρημάτων προσηγορίαν ἢ τὴν τῶν προβλημάτων· οἱ δὲ ἀνάπαλιν πάντα προβλήματα λέγειν ἐδικαίουν, οἱ περὶ Μέναιχμον μαθηματικοί κτλ. p. 23 οἱ δὲ περὶ Ξενόδοτον τὸν προσήκοντα τῇ Οἰνοπίδου διαδοχῇ, τῶν μαθητῶν δὲ Ἀνδρῶνος (leg. Ἀνδρώνιος) διορίζονται τὸ θεώρημα τοῦ προβλήματος. Cf. p. 31, item p. 21 πάλιν δὲ τὸ στοιχεῖον λέγεται διχῶς, ὥς φησιν ὁ Μέναιχμος. Hæc atque alia Eudemo assignabimus. Similiter Eutocius ad Archimedem Archytæ demonstrationem ab Eudemo mutuatus est. Nam secundum problema κώνου δοθέντος ἢ κυλίνδρου σφαῖραν εὑρεῖν τῷ κώνῳ ἢ τῷ κυλίνδρῳ ἴσην solvit Archimedes p. 132 ed. Oxon. ubi Eutocius aliorum quoque mathematicorum solutiones appositis figuris affert, de Archyta autem ita scribit: ἡ Ἀρχύτου εὕρεσις ὡς Εὔδημος ἱστορεῖ. Vid. fragm. 91. —

(26) Strabo lib. XIV p. 655 ed. Casaub. de Rhodo insula loquens super viris illustri laude celebratis hæc scribit: ἄνδρες δ' ἐγένοντο μνήμης ἄξιοι πολλοὶ στρατηλάται τε καὶ ἀθληταί, ὧν εἰσι καὶ οἱ Παναιτίου τοῦ φιλοσόφου πρόγονοι· τῶν δὲ πολιτικῶν καὶ τῶν περὶ λόγους καὶ φιλοσοφίας ὅ τε Παναίτιος αὐτὸς καὶ Στρατοκλῆς καὶ Ἀνδρόνικος ὁ ἐκ τῶν περιπάτων καὶ Λεωνίδης ὁ στωικός· ἔτι δὲ πρότερον Πραξιφάνης καὶ Ἱερώνυμος καὶ Εὔδημος.

(27) Cf. Ammonius in Categorias p. 2 et 5 nec non Alexander Aphrodisiensis de anima pag. 154. De hoc Strabo lib. XVI p. 757 καθ' ἡμᾶς δὲ ἐκ Σιδόνος μὲν ἔνδοξοι φιλόσοφοι γεγόνασι Βοηθός τε, ᾧ συνεφιλοσοφήσαμεν ἡμεῖς τὰ Ἀριστοτέλεια, καὶ Διόδοτος, ἀδελφὸς αὐτοῦ. — (28) Plutarchus vit. Lucull. cap. 19 vol. III p. 304 ed. Hutten. τότε καὶ Τυραννίων ὁ γραμματικὸς ἑάλω. Adde Suidam v. Τυραννίων. — (29) Vid. adn. 9 et 14. — (30) teste Alexandro Aphrodisiensi in lib. I Analyticorum.

Aristotelis esse negaret (31), licet hi commentarii aliis a Stagirite compositi esse viderentur. De disputatione illa sic Boëthius II, p. 284 : « Andronicus librum hunc Aristotelis esse non putat, quem Alexander vere fortiterque redarguit; quem quum exactum diligentemque Aristotelis librorum et judicem et repertorem judicarit antiquitas, cur in hujus libri judicio sit falsus, prorsus est magna admiratione dignissimum. Non esse namque proprium Aristotelis hinc conatur ostendere, quoniam quædam Aristoteles in principio libri hujus de intellectibus animi tractat, quos intellectus animæ passiones vocavit. His Alexander multa alia addit argumenta cur hoc opus maxime Aristotelis esse videatur. Ea namque dicuntur hic quæ sententiis Aristotelis quæ sunt de enuntiativa oratione consentiant. Illud quoque quod stilus ipse propter brevitatem pressior ab Aristotelis obscuritate non discrepat; et quod Theophrastus, ut in aliis solet quum de similibus rebus tractat, quæ scilicet ab Aristotele ante tractatæ sunt, in libro quoque de Affirmatione et Negatione iisdem aliquibus verbis utitur quibus in hoc libro Aristoteles usus est. Idem quoque Theophrastus dat signum hunc Aristotelis librum esse : in omnibus enim de quibus ipse disputat post magistrum, leviter ea tangit quæ ab Aristotele dicta ante cognovit, alias vero diligentius res non ab Aristotele tractatas exsequitur. Hic quoque idem fecit. Addit quoque hanc causam, quia Aristoteles quidem de syllogismo scribere animatus nunquam id recte facere potuisset, nisi quædam de propositionibus annotaret. » Hæc ille cujus sententiæ album calculum adjicimus.

Porro Andronicus in eo volumine quo usus est Gellius, qualis esset differentia librorum ἐξωτερικῶν et ἀκροαματικῶν explanavit, atque Alexandri et Aristotelis quæ ferebantur epistolas proposuit (32). Præterea Rhodii philosophi *de divisione* libellmu integrum inseruerat Porphyrius suis in Platonis Sophistam commentariis, teste Boëthio in principio libri de divisione. Idem Andronicus in opere nescio quo neque corporeum judicaverat animum, neque loco conclusum esse, neque scindi posse (33). Inter veteres categoriarum interpretes Simplicius (34) Andronicum numerat, quem paraphrasi illam Aristotelis commentationem explicasse videmus. Est autem probabile eum similiter Physica (35) interpretatum esse. Restat, ut de Ethicorum Nicomacheorum paraphrasi quæ Andronico Rhodio tribuitur, dicamus. Hanc primum sine auctoris nomine Lugduni Batavorum a. 1607, deinde adjecto Andronici Rhodii nomine additaque sua translatione latina edidit Daniel Heinsius a. 1617. Nempe in codice quem pervolutaverat titulum Ἀνδρονίκου Ῥοδίου Περιπατητικοῦ φιλοσόφου scriptum quidem, sed indocti hominis manu exaratum invenerat. Jam vero ea est hujus opusculi elegantia, ut jure Andronicum ejus auctorem agnoscere queamus. Itaque etiam Heinsii industria laudata est a Casaubono (36), quod egregiam paraphrasin quæ longe præstaret Eustratio, in lucem protulisset. Unus Salmasius (37) rem in controversiam vocavit. Namque infitias ivit illud opusculum posse veteri Peripatetico assignari, quia Aristotelis locum Ethic. Nicom. I, 13, 9 perperam esset interpretatus. At unus et alter locus male acceptus hoc nobis non probat, præsertim

Vid. adn. 15. Sic et Ammonius in librum de interpretatione fol. 5. b. (Cf. Schol. Arist. p. 97. a. πρὸς δὲ τὸ γνήσιον εἶναι τοῦ φιλοσόφου τὸ βιβλίον, οὐδεὶς ἠξίωσε τῶν περὶ τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀριστοτέλους ἐσπουδακότων ἀμφιβαλεῖν, εἴς τε τὸ πιθανὸν ἀποβλέπων τῆς ἐπαγγελίας καὶ εἰς τὴν ἔντεχνον καὶ κεκομψευμένην καὶ τῷ φιλοσόφῳ συνήθη τῶν ἐν αὐτῷ παραδιδομένων θεωρημάτων διάθεσιν, καὶ τὴν πρὸς τὰς ἄλλας αὐτοῦ πραγματείας ὁμολογίαν, πλὴν Ἀνδρονίκου τοῦ Ῥοδίου, ὃς ἑνδέκατος μὲν ἦν ἀπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀκούσας δὲ αὐτοῦ καλοῦντος ἐν τοῖς προοιμίοις τοῦδε τοῦ βιβλίου τὰ νοήματα παθήματα τῆς ψυχῆς καὶ προστιθέντος ὡς περὶ τούτου εἴρηται ἐν τοῖς περὶ ψυχῆς, διὰ τὸ μὴ συνιδεῖν ὅπου τῆς περὶ ψυχῆς πραγματείας τὰ νοήματα παθήματα τῆς ψυχῆς ἐκάλεσεν ὁ φιλόσοφος, ἀναγκαῖον ᾠήθη τῶν δύο πραγματειῶν, ταύτης τε καὶ τῆς περὶ ψυχῆς, τὴν ἑτέραν νόθον ἀποφήνασθαι τοῦ Ἀριστοτέλους, καὶ δεῖν ἐνόμισε ταύτην ἀθετεῖν μᾶλλον ἢ τὴν περὶ ψυχῆς. — (31) Boëthius in Categ. IV init. Simplicius in Categ. fol. 95. Z. — (32) Vid. adn. 3 et 4. — (33) auctor libri lat. de spermate cap. II; Galenus in dissertatione ὅτι τὰ τῆς ψυχῆς ἤθη ταῖς τοῦ σώματος κράσεσιν ἕπεται tom. V p. 444 ed. Paris. Ἀνδρόνικον τὸν περιπατητικόν, ὅτι μὲν ὅλως ἐτόλμησεν ἀποφήνασθαι τὴν οὐσίαν τῆς ψυχῆς, ἄνευ τοῦ περιπλέκειν ἀσαφῶς, ἐπαινῶ τε πάνυ, καὶ ἀποδέχομαι τὴν φράσιν τοῦ ἀνδρός. — (34) Simplicius in Categ. pag. 5. b. ed. Basil. ταῦτα δ' ἐπιστήσαντες οὗτοι τούς τε ἄλλους τῶν κατηγοριῶν ἐξηγητὰς αἰτιῶνται: καὶ Ἀνδρόνικον κτλ. pag. 87 seq. Ἀνδρόνικος ἀκολουθῶν τῷ Ἀρχύτᾳ. pag. 6. b. Ἀνδρόνικος παραφράζων τὸ τῶν κατηγοριῶν βιβλίον. Cf. pag. 7. b. 13. b. 15. b. 34. 36 atque alios locos. — (35) Simplicius in Phys. fol. 103. b. (Cf. Schol. Arist. p. 361. b. ed. Brandis.) ἡ δὲ φύσις καὶ προδιατιθεμένη διατίθησι τὸ ὑποκείμενον ἔνδοθεν καθ' ἕκαστον κινήσεως εἶδος, ὡς καὶ ὁ Ἀνδρόνικος ἔλεγε. Idem fol. 216 εἴρηται δὲ καὶ πρότερον ὅτι τὰ μὲν πέντε βιβλία τὰ πρὸ τούτου Φυσικὰ καλοῦσι, τὰ δ' ἐντεῦθεν τρία περὶ κινήσεως· οὕτω γὰρ καὶ Ἀνδρόνικος « ἐν τῷ τρίτῳ βιβλίῳ τῶν Ἀριστοτέλους περὶ κινήσεως » διατάττεται. Vid. fragm. I. Conf. et fol. 101. — (36) Vide Casauboni epist. 507 ed. Græv. — (37) Salmasius ad Epictetum et Simplicium p. 227 seqq. —

quum alii quoque Aristotelis interpretes sæpe erraverint, ipse autem ille Tyrannionis æqualis in genuinarum spuriarumque scriptionum distinctione lapsus sit. Sed videamus id quod maxime rem causamque continet. Aristotelis verba sunt : λέγεται δὲ περὶ αὐτῆς καὶ ἐν τοῖς ἐξωτερικοῖς λόγοις ἀρκούντως ἔνια· καὶ χρηστέον αὐτοῖς i. e. de animo vero etiam in exotericis disputationibus nonnulla satis copiose dicuntur; quibus utendum est. Quæ sic exprimit paraphrastes : περὶ ψυχῆς τοίνυν οὐ μόνον ἐν συγγράμμασιν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ στόματος πρὸς τοὺς ἐντυγχάνοντας ἀρκούντως εἴπομεν ἔνια· καὶ χρηστέον αὐτοῖς i. e. at de animo non solum in scriptis, sed etiam memoriter apud auditores nostros nonnulla satis copiose diximus; quibus qui volent hac in re utantur. Refragatur huic explicationi Salmasius, aitque talem paraphrasin non esse veteris Peripatetici, qui aliter de libris esotericis et exotericis apud Gellium (38) disseruerit. Quum autem dubitetur a viris doctis, utrum λόγους Aristoteles libros esse velit, ut Herodotus lib. V, cap. 36 et Xenophon Anab. lib. II cap. 1, an disputationes, verba et sermones : Andronicum apud Gellium secuti vocem istam interpretabimur de prælectionibus pomeridianis ad commune judicium popularemque intelligentiam accommodatis (39). Nimirum licebat Aristoteli scriptionem prælegere in schola, ita ut frequenter aliquid ad rem præsentem aptatum subito ac memoriter adderet. Ita nihil falsi habet ista explanatio, quamquam paraphrastes hic non totam dictionis Aristoteleæ vim expressit. Pauca præterea quæ Salmasius (40) hujus paraphrasis auctori tanquam parum diligenter explicata objicit, commemorare non libet. Ut enim omnino homines doctrinæ studiis dediti non uni alicui certo se addicunt, sed multis utuntur magistris : ita Ethicorum Nicomacheorum libros legentibus non ingrata erit hujus paraphrasis cum aliis interpretibus comparatio. Quamobrem dignam duxi, quam collatis superioribus editionibus (41) recognitam et latine versam Peripateticorum fragmentis adjicerem.

Subjunxi huic antiquitatis monumento Andronici de animi affectionibus libellum, mancum illum quidem atque a librariis male habitum, sed a Daniele Heinsio ex eodem codice, qui paraphrasin continet, atque ex aliis quibusdam membranis, ut mea fert opinio, depromtum. Ipse enim hac de re silet. Etsi vero novos lectionum fontes aperire mihi non contigit, id tamen studui, ut hanc disputatiunculam emendatam et latine redditam in lucem revocarem.

Aristocles Messenius, Peripateticus, quem Alexandri Aphrodisiensis præceptorem fuisse testantur Simplicius (41) et Cyrillus lib. II in Julianum, publicatis pluribus operibus inclaruit. Inter ejus scripta fuit volumen (42), quo quærebat, utrum Homerus an Plato esset præstantior (πότερον σπουδαιότερος Ὅμηρος ἢ Πλάτων). Scripsit porro artem rhetoricam (τέχνας ῥητορικάς) et de Serapide (περὶ Σαράπιδος) libellum. Adde decem de moribus (Ἠθικά) totidemque de philosophia (περὶ φιλοσοφίας) libros, in quibus omnes recensuerat philosophos eorumque decreta persecutus erat. Sextum horum librorum citat Suidas v. Σωτάδης (43). Ex septimo fragmenta servavit Eusebius Præp. Evang. XI, 3, XV, 2 et 14. Ex octavo XIV, 17, 18, 19, 20, 21, quæ in medium protuli atque interpretatus sum (44).

Alius Aristoclis videntur fuisse Paradoxa, e quibus Stobæus (45) Flor. LX, 4, 37 locum affert. Præterea viri cognominis primum de republica Lacedæmoniorum volumen laudat Athenæus (46) IV p. 140. B. qui etiam musici (47) nescio cujus e commentatione de choris caput

(38) Vid. adn. 3 et 4. — (39) Parum accurate Eustratius : τῶν Ἀριστοτελικῶν συγγραμμάτων τὰ μὲν πρὸς τοὺς κοινῶς ἀκροωμένους τῆς αὐτοῦ διδασκαλίας ἐκδέδοται ἐν ταῖ. κοιναῖς διατριβαῖς ἀναγινωσκόμενα καὶ πρὸς τοὺς αὐτοῦ μαθητὰς ἀμέσως διασαφούμενα· τὰ δὲ κατ' ἰδίαν πρός τινας ἔξωθεν προσπεφώνηται ἕκαστον αὐτῶν πρὸς ἕκαστον τῶν ζητούντων τοῖς ζητουμένοις πράγμασιν οἰκείως ἐκτεθειμένον. Ἐκεῖνα μὲν οὖν ἀκροαματικὰ ὀνομαζόμενά ἐστι, ταῦτα δὲ ἐξωτερικά. — (40) Salmasius ad Epictetum et Simplicium pag. 241. — (41) Idem scriptor ex Heinsii recensione et cum latina ejus interpretatione formulis typographicis repetitus est Cantabrigiæ a. 1679 et Oxonii a. 1809.

(41) Simplicius in I de cœlo fol. 34. b. (cf. Schol. Arist. p. 477. a. 31 ed. Brandis.) συνηρημένως δὲ ὁ Ἀλέξανδρος, ὥς φησι, κατὰ τὸν αὐτοῦ διδάσκαλον Ἀριστοτέλην (leg. Ἀριστοκλέα) ἐξέθετο τὴν ἀπόδειξιν τοῦ τῇ κύκλου κινήσει μὴ εἶναι ἐναντίαν κίνησιν, μηδὲ τῷ κυκλοφορητικῷ σώματι ἐναντίαν. — (42) Suidas v. Ἀριστοκλῆς. — (43) Suidas v. Σωτάδης sic : Σωτάδης, Βυζάντιος, φιλόσοφος, ὥς φησιν Ἀριστοκλῆς ἐν τῷ περὶ φιλοσοφίας ἕκτῳ. — (44) Ex eodem opere, ni fallor, Proclus in Tim. p. 7. a. (p. 14 ed. Schneider.) hæc petiit : οὕτω γὰρ Ἀριστοκλῆς κατασκευάζει Θεαίτητον εἶναι τὸν ἀπόντα. — (45) Stobæus Flor. LX, 4, 37 Ἀριστοκλέους ἐν β' παραδόξων (cf. Plutarch. Moral. p. 312. e.) [Ἀριστώνυμος] Ἐφέσιος τῷ γένει νεανίας τῶν ἐπισήμων, υἱὸς Δημοστράτου, ταῖς δ' ἀληθείαις Ἄρεως· οὗτος τὸ θῆλυ μισῶν γένος νυκτὸς βαθείας εἰς τὰς πατρῴας ἔτρεχεν ἀγέλας, καὶ ὄνῳ συνεγένετο θηλείᾳ. Ἡ δὲ ἔγκυος γενομένη ἔτεκε κόρην εὐειδεστάτην Ὀνοσκελίδα τοὔνομα, τὴν προσηγορίαν λαβοῦσαν ἀπὸ τοῦ συμπτώματος. — (46) Athenæus IV p. 140. B. ὡς Περσαῖος ἱστορεῖ ἐν τῇ Λακωνικῇ πολιτείᾳ, καὶ Διοσκουρίδης ἐν δευτέρῳ πολιτείας, καὶ Ἀριστοκλῆς ἐν τῷ προτέρῳ καὶ οὗτος τῆς Λακώνων πολιτείας. — (47) Athenæus IV p. 174. C. ἱστορεῖ δὲ τοῦτο Ἀριστοκλῆς ἐν

excerpsit. Fuerunt insuper Aristocles Lampsacenus (48), Stoicus, explanator opusculi Chrysippei de ratione qua singula eloquimur et cogitamus, et Aristocles Pergamenus (49) sophista, Trajani et Hadriani temporibus clarus, a Suida memorati. Accedit Aristocles Rhodius (50), rhetor et grammaticus, qui Augusti imperatoris ætate vixit.

Sed redeo ad Aristoclem Messenium, cujus unum fragmentum infra omissum huic disputationi inseram. Nam ille apud Eusebium (51) Præpar. Evang. lib. XV cap. 14. de Stoicorum philosophia ita scribit : Rerum elementum, uti Heraclitus, ignem esse volunt, ejus vero principia, materiam atque deum, ut Plato. Verum hoc discrimine, quod Stoici ambo illa, tam efficiens quam patiens, corpora esse dicunt, Plato contra primum illum effectorem incorporeum auctorem esse statuit. Deinde certis quibusdam fatoque constitutis temporibus mundum omnem conflagrare docent, ac deinde rursus suam speciem ornatumque recipere. Ac primum quidem illum ignem quasi semen aliquod esse, quod cunctarum rerum rationes, ac præteritorum simul, præsentium futurorumque causas contineat, quarum conjunctio quædam et consequentia, eorum quæ sunt omnium fatum, scientia, veritas et lex ejusmodi sit, quæ nullo pacto vitari declinarique queat. Sic porro quæ in mundo sunt universa quam optime gubernari, tanquam in republica æquissimis legibus temperata.

Censebat sine dubio deum mentem esse vel animum per naturam rerum omnium intentum et commeantem, ex quo nostri animi carperentur. Ita enim intelligendus locus de mente quæ sola divina est solaque extrinsecus illabitur (52). Atque Aristoteli quidem Alexander Aphrodisiensis (53) in secundo de anima fol. 144 seqq. hanc opinionem videtur ascribere, sed quæ adjicit, non in Aristotelem, sed in ipsius magistrum Aristoclem conveniunt. Quocirca pro Ἀριστοτέλους, quod in cunctis legitur codicibus calamo descriptis, reponendum esse Ἀριστοκλέους, animadvertit Zellerus hist. phil. Græc. tom. III, p. 429. Improbat tale præceptum Alexander, atque Stoicis quam Peripateticis dignius esse contendit. Verum cum de omni Aristoclis philosophiæ formula, tum de hac re uberius disserere non attinet.

(54) *Alexander* Aphrodisiensis philosophiam Aristoteleam Athenis, ni fallor, vel Alexandriæ ab Imperatoribus Septimio Severo et Antonino Caracalla docere jussus studiorum suorum primitias libellum de fato iis dedicavit. Hinc colligas, eum ab anno post Chr. n. 199 usque ad annum

---

τῷ περὶ χορῶν οὑτωσί πως λέγων « Ζητεῖται πότερα τῶν ἐμπνευστῶν ἐστιν ὀργάνων ἡ ὕδραυλις ἢ τῶν ἐντατῶν. Ἀριστόξενος μὲν οὖν τοῦτο οὐκ οἶδε. Λέγεται δὲ Πλάτωνα μικράν τινα ἔννοιαν δοῦναι τοῦ κατασκευάσματος νυκτερινὸν ποιήσαντα ὡρολόγιον ἐοικὸς τῷ ὑδραυλικῷ, οἷον κλεψύδραν μεγάλην λίαν. Καὶ τὸ ὑδραυλικὸν δὲ ὄργανον δοκεῖ κατὰ κλεψύδραν εἶναι. Ἐντατὸν οὖν καὶ καθαπτὸν οὐκ ἂν νομισθείη, ἐμπνευστὸν δ' ἂν ἴσως ῥηθείη διὰ τὸ ἐμπνεῖσθαι τὸ ὄργανον ὑπὸ τοῦ ὕδατος. Κατεστραμμένοι γάρ εἰσιν οἱ αὐλοὶ εἰς τὸ ὕδωρ, καὶ ἀρασσομένου τοῦ ὕδατος ὑπό τινος νεανίσκου, ἔτι δὲ διικνουμένων ἀξινῶν διὰ τοῦ ὀργάνου, ἐμπνέονται οἱ αὐλοὶ καὶ ἦχον ἀποτελοῦσι προσηνῆ. Ἔοικε δὲ τὸ ὄργανον βωμῷ στρογγύλῳ. Καί φασι τοῦτο εὑρῆσθαι ὑπὸ Κτησιβίου κουρέως, ἐνταῦθα οἰκοῦντος ἐν τῇ Ἀσπενδίᾳ ἐπὶ τοῦ δευτέρου Εὐεργέτου, διαπρέψαι τέ φασι μεγάλως. Τουτονὶ οὖν καὶ τὴν αὐτοῦ διδάξαι γυναῖκα Θαΐδα. » —

(48) Suidas : Ἀριστοκλῆς, ὁ Λαμψακηνός, φιλόσοφος Στωϊκός, ἔγραψεν ἐξήγησιν τῶν Χρυσίππου περὶ τοῦ πῶς ἕκαστα λέγομεν καὶ διανοούμεθα ἐν βιβλίοις τέσσαρσι (Diogenes Laërtius VII, 201) — (49) Suidas : Ἀριστοκλῆς, ὁ Περγαμηνός, σοφιστής, κατὰ Τραϊανὸν καὶ Ἀδριανὸν βεβιωκώς, ἔγραψε Τέχνην ῥητορικήν, Ἐπιστολάς, περὶ ῥητορικῆς βιβλία πέντε, Μελέτας, πρὸς τὸν βασιλέα ἐπὶ τῇ διανεμήσει τοῦ χρυσίου. — (50) Hujus de poetica librum laudat Ammonius v. ἐπικήδιος, cujus hæc sunt verba : ἐπικήδιος καὶ θρῆνος διαφέρουσι. Ἐπικήδιον μὲν γάρ ἐστι τὸ ἐπὶ τῷ κήδει· θρῆνος δέ, τὸ ἐν ᾠδῇ. Οὕτω Τρύφων. Ἀριστοκλῆς δὲ ὁ Ῥόδιος ἐν τῷ περὶ ποιητικῆς τοὔμπαλιν. Φησὶ γάρ· θρῆνος δ' ἐστὶν ᾠδὴ τῆς συμφορᾶς οἰκεῖον ὄνομα ἔχουσα· ὀδυρμὸν ἔχει σὺν ἐγκωμίῳ τοῦ τελευτήσαντος. Τινὲς μὲν οὖν κοινῶς πάντα εἶπον θρήνους· οἱ δὲ διαφέρειν θρῆνόν τε καὶ ἐπικήδιον· τῷ τὸν θρῆνον ᾄδεσθαι παρ' αὐτῇ τῇ συμφορᾷ πρὸ τῆς ταφῆς, καὶ μετὰ τὴν ταφήν, καὶ κατὰ τὸν ἐνιαύσιον χρόνον τῆς κηδείας, ᾀδόμενον ὑπὸ τῶν θεραπαινίδων, καὶ τῶν σὺν αὐταῖς. Τὸ δ' ἐπικήδιον, ἔπαινόν τινα τοῦ τελευτήσαντος μετά τινος μετρίου σχετλιασμοῦ. Vid. Fabric. Bibl. Græc. vol. VII p. 52. — (51) Eusebius Præpar. Evang. lib. XV cap. 14 περὶ τῆς τῶν στωϊκῶν φιλοσοφίας, ὅπως τε ὁ Ζήνων τὸν περὶ ἀρχῶν ἀπεδίδου λόγον· ἀπὸ τοῦ ἑβδόμου περὶ φιλοσοφίας Ἀριστοκλέους. Στοιχεῖον εἶναί φασι τῶν ὄντων τὸ πῦρ, καθάπερ Ἡράκλειτος, τούτου δ' ἀρχὰς ὕλην καὶ θεόν, ὡς Πλάτων. Ἀλλ' οὗτοι ἄμφω σώματά φασιν εἶναι, καὶ τὸ ποιοῦν καὶ τὸ πάσχον, ἐκείνου πρῶτον ποιοῦν αἴτιον ἀσώματον εἶναι λέγοντος. Ἔπειτα δὲ καὶ κατά τινας εἱμαρμένους καὶ ὡρισμένους χρόνους ἐκπυροῦσθαι τὸν σύμπαντα κόσμον, εἶτ' αὖθις πάλιν διακοσμεῖσθαι. Τὸ μέντοι πρῶτον πῦρ εἶναι καθαπερεί τι σπέρμα; τῶν ἁπάντων ἔχον τοὺς λόγους, καὶ τὰς αἰτίας τῶν γεγονότων, καὶ τῶν γινομένων, καὶ τῶν ἐσομένων· τὴν δὲ τούτων ἐπιπλοκὴν καὶ ἀκολουθίαν, καὶ εἱμαρμένην, καὶ ἐπιστήμην καὶ ἀλήθειαν, καὶ νόμον εἶναι τῶν ὄντων ἀδιάδραστόν τινα καὶ ἄφυκτον. Ταύτῃ δὲ πάντως διοικεῖσθαι τὰ κατὰ τὸν κόσμον ὑπέρευ, καθάπερ ἐν τῇ εὐνομωτάτῃ τινὶ πολιτείᾳ. — (52) Aristoteles de generat. animal. lib. II cap. 3 λείπεται δὲ τὸν νοῦν μόνον θύραθεν ἐπεισιέναι, καὶ θεῖον εἶναι μόνον. — (53) Alexander Aphrodisiensis de anima lib. II fol. 144 seqq. ἤκουσα δὲ περὶ νοῦ τοῦ θύραθεν παρὰ Ἀριστοτέλους ἃ διεσωσάμην. — (54) Alexander Aphrodisiensis l. c. fol. 145 ἀντιπίπτειν ἐδόκει μοι τότε τούτοις, τὸν νοῦν καὶ ἐν τοῖς φαυλοτάτοις εἶναι

211 fere floruisse. Qui quum Aristoclem Messenium (55) et Herminum (56) Peripateticos audivisset atque in una rerum contemplatione quasi tabernaculum vitæ suæ collocasset, perfectus evasit philosophus. Fuit enim, si ab ipso sectæ conditore discesseris, Peripateticorum sine controversia princeps. Aliis videlicet aliena dogmata rationi Aristoteleæ admiscentibus, ipse quoad ejus fieri posset veterem Stagiritæ disciplinam restituit. Quapropter Aristotelis scripta plurimis commentariis illustravit, qui intelligentibus harum rerum existimatoribus adeo probabantur, ut ipse meritam gloriam consecutus illius interpres (ἐξηγητής) et diceretur et haberetur. Quo factum est, ut Hieronymus I in Rufinum his verbis eum designaret : *Revolve Aristotelem et Alexandrum, Aristotelis volumina disserentem, et quanta ambiguorum sit copia, eorum lectione cognosces.* Quid? quod Ἀριστοτελικὸς Ἀλέξανδρος vocatus est a Cyrillo IV contra Julian. pag. 133. Quin etiam Porphyrius (57) in vita Plotini cap. 14 Alexandri Peripatetici, quem Aphrodisiensem existimamus, commentarios in scholis lectos esse memoriæ prodit. Verum ne de commentariis illis, qui satis noti sunt, hic exponam, breviter de aliis ingenii monumentis, quibus Alexander nomen suum ad immortalitatis memoriam consecravit, dicendum videtur. Composuit igitur librum περὶ εἱμαρμένης καὶ τοῦ ἐφ' ἡμῖν de fato ac de eo quod in nostra est potestate, ex quo insignem locum excerpsit Eusebius inseruitque Præpar. Evang. VI, 9. Hunc librum post duplicem Aldi Manutii editionem (58) primus latine vertit Hieronymus Bagolinus et quatuor voluminibus quæstionum Alexandri subjecit Venetiis a. 1541 et 1559 maxima forma apud Hieronymum Scotum (59). Eundem in collectis philosophorum de fato sententiis interpretatus est Hugo Grotius Lutetiæ a. 1648 quaternis et Amstelodami 1648 duodenis, qui se ad exemplar græcum in latinam linguam transferendum Aldi editionem cum Eusebio et manu scripto codice contulisse testificatur. Denique græce et latine cum nova translatione nescio cujus viri docti (60) hic Alexandri libellus in publicum prodiit Londini anno 1658. Accessit autem huic volumini Ammonii Hermiæ commentarius in secundam partem dissertationis Aristoteleæ de interpretatione.

Porro lectu digna videtur Alexandri commentatio de mixtione (περὶ μίξεως) sive de temperatione corporum ad Stoicorum præcipue sententiam de corporum penetratione et deo mundi anima explodendam accommodata. Hæc primo græce edita est una cum commentariis Alexandri in Aristotelis Meteorologica Venetiis a. 1527 apud Aldum; deinde ab Angelo Caninio latine reddita ad calcem quæstionum naturalium et librorum de anima prodiit in eadem urbe a. 1555 apud Hieronymum Scotum.

Præterea plausum tulerunt ejus Φυσικῶν σχολίων δι' ἀποριῶν καὶ λύσεων βιβλία δ' Physicorum scholiorum per dubitationes et solutiones ad varios Aristotelis locos libri quatuor, sive Quæstiones naturales, ut Politianus vocat. Atqui hi quidem Quæstionum libri græce primum divulgati sunt a Victore Trincavello Venetiis a. 1536 in ædibus Aldi et Asulani forma majori; quibus adjunctus est libellus de fato. Latina autem eorundem librorum interpretatio, quæ Hieronymo Bagolino ejusque filio Joanni Baptistæ debetur, Venetiis anno 1559 in lucem prolata est.

Sed omnibus semper placuerunt duo ejus de anima (περὶ ψυχῆς) libri græce publicati in fine operum Themistii subjuncto Alexandri de fato libello Venetiis studio et opera Victoris Trincavelli a. 1534 forma majori typis Aldi et Asulani. Primum librum ex græco in latinum sermonem vertit Hieronymus Donatus Venetiis a. 1538 octonis et Lutetiæ ad calcem Themistii a. 1528 forma majori. Alterum librum latinæ consuetudini tradidit Angelus Caninius, cujus interpretatio cum priore libro per Donatum verso prodiit in fine quæstionum naturalium Venetiis a.

θεῖον ὄντα, ὡς τοῖς ἀπὸ τῆς στοᾶς ἔδοξεν. — (55) Simplicius in I de cœlo fol. 34. b. et Cyrillus in Julian. lib. II cf. not. 41. — (56) Simplicius in II de cœlo fol. 105. — (57) Porphyrius in vita Plotini cap. 14 ἐν δὲ ταῖς συνουσίαις ἀνεγινώσκετο μὲν αὐτῷ τὰ ὑπομνήματα, εἴτε Σεβήρου εἴη, εἴτε Κρονίου, ἢ Νουμηνίου, ἢ Γαΐου, ἢ Ἀττικοῦ, κἀν τοῖς Περιπατητικοῖς τά τε Ἀσπασίου καὶ Ἀλεξάνδρου, Ἀδράστου τε καὶ τῶν ἐμπεσόντων. — (58) Prioris titulus est : τὰ Θεμιστίου τοῦ εὐφραδοῦς ἅπαντα, τοῦτ' ἔστι παράφρασις καὶ λόγοι. Ἀλεξάνδρου Ἀφροδισιέως περὶ ψυχῆς βιβλία δύο καὶ ἓν περὶ εἱμαρμένης. Venetiis apud Aldum 1534. Posterioris vero : Ζητήματα Ἀλεξάνδρου φυσικὰ περὶ ψυχῆς, Μετάφρασις ἐκ τῶν Δαμασκίου εἰς τὸ πρῶτον περὶ οὐρανοῦ βιβλίον. Ἐπιτομὴ σχολικὴ εἰς τὰ δ' πρῶτα καὶ τὸ η' περ φυσικῆς βιβλία. Θεοφράστου περὶ αἰσθήσεως βιβλίον, Πρισκιανοῦ Λύδου μετάφρασις τῶν Θεοφράστου περὶ αἰσθήσεως. Venetiis, typis Aldi et Asulani 1536. Sed in exemplaribus omnibus, quæ Fabricius inspexit, insunt tantum Alexandri Quæstiones Physicæ cum libro de Fato, reliquis quæ titulus promiserat omissis. Vid. Fabric. Bibl. Græc. IV p. 66. — (59) Liber rarissimus sic inscribitur : Alexandri Aphrodisiensis Peripatetici doctissimi Quæstiones Naturales et Morales et de Fato, Hieronymo Bagolino Veronensi et Baptista filio interpretibus, de anima liber I Hieronymo Donato Patricio Veneto interprete, de anima liber II et de mixtione Angelo Caninio Angleriensi interprete, omnia excusa Venetiis apud Hieronymum Scotum 1559. — (60) Hæc

1559 forma maxima ex officina Hieronymi Scoti, addito Alexandri de mixtione opusculo.

Cætera Alexandri scripta silentio prætereo. Ex iis autem nostræ memoriæ criticis qui ad emendanda Alexandri opera incubuerunt, nobilitatus est Joannes Conradus Orellius editione libri de Fato, quibus alias similis argumenti disputationes adjecit (61). Is enim multa rei bene gerendæ, quibus superiores editores caruerant, adjumenta habuit. Duorum videlicet librorum manuscriptorum lectiones, diligenter a viris doctis enotatæ, ad recensendum Alexandri textum ei præsto fuerunt. Quippe codicem Fabricianum, qui in Academiæ Hafniensis bibliotheca asservatur, cum editione Londinensi libelli de fato ac de eo quod in nostra est potestate contulit Th. D. Blochius, illius bibliothecæ præfectus, omnemque scripturæ varietatem Orellio misit. Idem Blochius duo capita de Fortuna et Fato ex isto codice exscripta cum diversitate lectionis editionis Aldinæ prioris (nam in altera Libri de anima, quibus continentur hæc capita, licet in titulo promittantur, non comparent) Orellio utenda tradidit. Cæterum in codice illo, qui numero 85 notatur, varia scripta hoc ordine reperiuntur; primum Joannis Damasceni κεφάλαια φιλοσοφικά; deinde Græculi nescio cujus dissertatio περὶ ἑκουσίου καὶ ἀκουσίου sexto decimo sæculo composita; tum Alexandri Aphrodisiensis περὶ τύχης καὶ εἱμαρμένης capita duo ex ejus libro secundo de anima; præterea ejusdem πρὸς αὐτοκράτορας περὶ εἱμαρμένης καὶ τοῦ ἐφ' ἡμῖν βιβλίον; porro ejusdem σχολίων φυσικῶν, ἀποριῶν καὶ λύσεων βιβλίον β' (cap. 2-16); denique Συναγωγὴ τῶν ἀναγκαιοτάτων ἐξηγήσεων εἰς τὴν ῥητορικὴν τῶν ἀποδοθεισῶν ὑπὸ τῶν χριστιανῶν ἐξηγητῶν καὶ Ἑλλήνων. Alter codex quo Orellio uti licebat, est Monacensis vel potius exemplar editionis Aldinæ prioris, bibliothecæ regiæ Monacensis ornamentum, in cujus margine manu, ut videtur, P. Victorii cum correctiones Aldinæ posterioris, tum aliæ lectiones haud contemnendæ scriptæ sunt. Has Victorii notas e libro Monacensi depromtas Xaverius Werferus cum Orellio communicavit. Huc accesserunt alia doctrinæ præsidia. Etenim a Benekio, Professore Gottingensi, contentionem et comparationem utriusque Aldinæ cum editione Londinensi a doctis adolescentibus factam accepit. Insuper Joann. Caselii editionem, viri de Alexandro bene meriti, Rostochii a. 1588 quaternis adornatam Fridericus Creuzerus Orellio commodavit, qui ipse eam cum Londinensi contulit. Idem ad corrigenda græcæ orationis menda non solum Eusebii Præparationem Evangelicam et Hieronymi Bagolini translationem cum codice Hafniensi sæpe consentientem, sed etiam latinas Hugonis Grotii et editoris Londinensis interpretationes et germanicam Georgii Schulthessii (62) adhibuit. Exemplari græco elegantem Hugonis Grotii interpretationem, maxime ex editione Aldina posteriore expressam, emendatis tamen locis quibusdam minus intellectis, adjunxit. Libro de Fato addidit Capita duo de Fortuna et Fato cum Angeli Caninii translatione, porro Ammonii Hermiæ filii et Plotini Commentationes de Fato, illam e Londinensi Alexandri editione, hanc e Basileensi petitam. Adjecit etiam ex Eusebii Præparatione Evangelica, collatis Rob. Stephani et Franc. Vigeri editionibus, Bardesanis Syri locum adversus astrologos scriptum. Denique in fine voluminis præter breve Alcinoi caput, Georgii Gemisti Plethonis de Fato libellum posuit, quem antea Sam. Reimarus Lugduni Batavorum a. 1722 græce et latine ediderat. His omnibus opusculis tum lectionis varietatem e libris scriptis et impressis excerptam, tum suas et patruelis Casp. Orellii annotationes subjecit.

Uberius de Orellio dixi, ne virum præclarum, cujus acumen in emendandis et illustrandis hisce disputationibus elaboravit, debita laude fraudasse viderer. At si quis non ex præsumta opinione, sed ex veritate quæ præstita sunt æstimaverit, plura incepta, aliqua absoluta, alia de integro et intentiore studio agenda reperiet. Quum igitur Peripateticorum reliquiis disputationes omnes ab Orellio vulgatas adjicere decrevissem viderem que, quantum in hoc genere post illius laborem relictum esset bene merendi materiæ : operi inchoato et prope jam absoluto tanquam fastigium imponere conatus sum. Itaque verba græca castigavi, locos corruptos correxi, denique rejectis magna ex parte aliorum translationibus ipse hæc opuscula interpretatus sum.

---

translatio paulo melior et elegantior Grotiana est. (61) Liber ita inscribitur : Alexandri Aphrodisiensis, Ammonii Hermiæ filii, Plotini, Bardesanis Syri et Georgii Gemisti Plethonis de Fato quæ supersunt græce ad codicum manuscriptorum, editionum, versionum fidem recensuit, interpretationem latinam Hugonis Grotii et aliorum emendatiorem, varietatem lectionis et notas adjecit Joannes Conradus Orellius. Insertæ sunt animadversiones Jo. Casp. Orellii. Turici, typis Orellii, Fuesslini et soc. 1824.

(62) Vide *Bibliothek der griechischen Philosophen* tom. IV pag. 150 seqq. Turici 1782. 8.

ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΥ ΤΟΥ ΡΟΔΙΟΥ

ΗΘΙΚΩΝ ΤΩΝ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΩΝ

Η ΠΑΡΑΦΡΑΣΙΣ.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

Κεφ. α'.

Ὅτι ἔστιν ἔσχατον τέλος, πρὸς ὃ πᾶσαι τάττονται αἱ ἀνθρώπιναι πράξεις.

* Ἐν πάσῃ τέχνῃ καὶ μεθόδῳ ἀγαθόν τι ζητοῦμεν· καὶ προαιρούμεθα δὲ καὶ πράττομεν ἐκεῖνα, ὅθεν ἀγαθόν τι προσδοκῶμεν λαβεῖν. Διὰ τοῦτο καλῶς ἀπεφήναντο ἐκεῖνο εἶναι τὸ ἀγαθόν, οὗ πάντα ἐφίεται [a]. Καὶ γὰρ οὐ μόνον τὰ λογισμῷ κινούμενα ἕνεκά τινος ἀγαθοῦ κινεῖται, ἀλλὰ καὶ τὰ φύσει κινούμενα πρός τι φέρεται τέλος ἀγαθὸν ἀλόγως, καθάπερ τὸ βέλος εἰς τὸν σκοπόν. Ἔστι μὲν οὖν πάσης πράξεως καὶ κινήσεως τέλος.

** Διαφορὰ δέ τις φαίνεται τῶν τελῶν. Ἔστι γὰρ πράξεως τέλος, ἔργον, ὥσπερ τῆς ναυπηγικῆς τὸ πλοῖον· ἔστι δὲ πάλιν πράξεως τέλος ἄλλη πρᾶξις, ὥσπερ τῆς ἱππικῆς τὸ ἱππεύειν.

Ἐφ' ὧν δὲ οὐχ ἡ πρᾶξις τέλος, ἀλλὰ ἔργον, ἐπ' ἐκείνων βέλτιον τὸ ἔργον τῆς πράξεως. Πολλῶν δὲ πράξεων οὐσῶν, πολλὰ γίνεται καὶ τὰ τέλη. Ἰατρικῆς μὲν γὰρ τέλος ὑγίεια, ναυπηγικῆς δὲ πλοῖον, στρατηγικῆς δὲ νίκη, οἰκονομικῆς δὲ πλοῦτος. Συμβαίνει δὲ πολλὰς πράξεις καὶ τέχνας ὑπὸ μίαν δύναμιν εἶναι καὶ τέχνην πολλάκις, ἡνίκα διὰ τὸ τέλος ἐκείνης τῆς τέχνης ἐκεῖναι ζητοῦνται. Οἷον ἡ χαλινοποιητική, καὶ ἡ ἱππική, καὶ πᾶσα πολεμικὴ πρᾶξις, τὸ τέλος ζητοῦσι τῆς στρατηγικῆς· πᾶσαι γὰρ ἕνεκα τῆς νίκης ἐπιτηδεύονται. Καὶ διὰ τοῦτο αἱ μέν, ὑπὸ τὴν στρατηγικὴν λέγονται εἶναι· ἡ δὲ στρατηγική, ἀρχιτεκτονικὴ πρὸς αὐτὰς καλεῖται· δύναται γὰρ ὅπερ ὁ ἀρχιτέκτων ἐν τοῖς τέκτοσι. Καθάπερ γὰρ ἐκεῖνος ἀποβλέπων εἰς τὸ εἶδος τῆς οἰκίας ἐκεῖνα κελεύει ποιεῖν τοὺς τέκτονας, ἃ πρὸς ἐκεῖνο φέρει τὸ εἶδος, οὕτω καὶ ἡ στρατηγικὴ καὶ εἴ τις ἄλλη τοιαύτη, ἀπὸ τοῦ ἰδίου τέλους ταῖς ἄλλαις δίδωσι τοὺς κανόνας. Καὶ γὰρ καὶ τὸν χαλινὸν ὁ χαλινοποιός, πρὸς τὴν νίκην, ὥσπερ εἰς κανόνα, ἀποβλέπων, τοιοῦτον ἐποίησεν, ὥστε ἁρμόττειν καὶ ἐπιτήδειον εἶναι τῷ ἐπειγομένῳ νικᾶν, καὶ τὴν ἐφεστρίδα ἕτερος, καὶ ἄλλοι ὅσοι τεχνῖται τῶν ἱππικῶν ὀργάνων εἰσί· καὶ ὁ ἱππικὸς οὕτω διέθηκεν ἑαυτόν, ὥστε δυνηθῆναι νικᾶν· καὶ ὁ στρατιώτης· καὶ ὅλως πάσας τὰς ὑπὸ τὴν στρατηγικὴν τὸ τέλος αὐτῆς

ANDRONICI RHODII

ETHICORUM NICOMACHEORUM

PARAPHRASIS.

LIBER I.

Cap. I.

Aliquem extremum esse finem, ad quem omnes humanæ actiones referantur.

In omni tam arte quam docendi ratione bonum aliquod quærimus : quia et præ reliquis eligere illa et agere solemus, unde bonum aliquod consecuturos nos putamus. Quare recte nonnulli bonum id pronuntiarunt esse, quod omnia appetunt. Et profecto, non ea tantum quæ moventur ratione, ob boni alicujus causam moveri videmus : sed et ea, quæ natura sua moventur, ad bonum aliquem finem, licet sine ratione, ferri; quemadmodum sagitta ad scopum fertur. Quamobrem tum actio omnis finem suum habet, tum motus.

Aliqua tamen finium videtur esse differentia. Actionis enim finis, opus est, sicut artis navium ædificandarum, navis : rursus actionis finis alia est actio : sicut equitandi artis, equitare.

Jam vero in quibus non actio finis est, sed opus, in iis melius actione opus est. Actiones autem quum sint multæ, multi etiam sunt fines. Medicinæ enim finis est sanitas, artis navium ædificandarum navis, imperatoriæ artis victoria, rationis denique ejus quæ in re familiari tuenda versatur, divitiæ. Sed et frequenter actiones multæ atque artes uni alicui vel facultati subjectæ sunt vel arti : quoties nimirum propter illius artis finem illæ expetuntur. Velut ars ea, quæ in conficiendis frenis occupatur, item equitandi facultas omnisque actio militaris finem scientiæ imperatorum quærunt : omnes enim victoriæ causa exercentur. Ac propterea illæ quidem sub imperatorum scientia esse dicuntur : ipsa vero imperatoria ars respectu earum architectonica dicitur : idem enim potest, quod inter fabros reliquos architectus. Etenim quemadmodum ille ad formam respiciens domus, facere ea fabros jubet reliquos, quæ ad illam formam efficiendam valent : sic ars imperatoria, et si quæ alia est hujusmodi, ex fine suo reliquis normam præbet. Nam et qui frenum conficit, ita illud conficit, ut ad victoriam respiciat tanquam ad normam : idque eo modo, ut congruere possit ei et servire, qui victoriam consequi properat : alius item sagulum, et quisquis denique equestria arma fabricatur : sed et eques ita se præparat ut possit vincere, et miles

* Superiorum editionum notas margini appositas repetii, quo facilior esset lectoribus Aristotelis verborum cum Andronici paraphrasi comparatio. — Ad Aristot. lib. 1, cap. 1. πᾶσα τέχνη καὶ πᾶσα μέθοδος κτλ. — ** Διαφορὰ δέ τις κτλ.

διατίθησιν. Ἔστι μὲν οὖν ἑκάστη τῶν ὑπὸ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τέλος, καθάπερ χαλινοποιητικῇ χαλινός, καὶ ἱππικῇ ἱππεύειν, καὶ ταῖς ἄλλαις ἄλλο τι. Ἔστι δὲ καὶ τῇ ἀρχιτεκτονικῇ τέλος, καθάπερ τῇ στρατηγικῇ ἡ νίκη· ἀλλὰ τὸ τέλος τῆς ἀρχιτεκτονικῆς βέλτιον, καὶ προτιμότερον [b] τῶν ἄλλων τελῶν. Διότι καὶ τὰ τῶν ἄλλων τέλη τῶν ὑπ' αὐτήν, διὰ τὸ ταύτης τέλος ζητεῖται, καθάπερ εἴρηται. Εἰ δὲ καὶ μὴ πράξεις εἶεν τὰ τέλη τῶν πράξεων, ἀλλὰ ἔργα, οὐδὲν κωλύει βέλτιον εἶναι καὶ αἱρετώτερον καὶ αὐτῶν τῶν ἔργων τὸ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τέλος, καὶ πρᾶξις ὄν. Ὥσπερ χαλινοποιητικῆς μὲν τέλος, ἔργον· χαλινὸς γάρ· στρατηγικῆς δὲ τέλος πρᾶξις· νίκη γάρ. Καὶ οὐδὲν κωλύει τὴν νίκην βελτίω εἶναι καὶ αἱρετωτέραν τοῦ χαλινοῦ· τὸ γὰρ ἔργον βέλτιον τῆς πράξεως, οὐ πάσης, ἀλλὰ μόνης ἐκείνης, ἧς ἀποτέλεσμά ἐστι, διότι τέλος ἐκείνης ἐστί· τὸ δὲ τέλος ἀεὶ τιμιώτερον τοῦ πρὸς αὐτὸ τεταγμένου. Ἔστι δὲ πολλαῖς ἓν τέλος, τὸ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν· ἔστι δὲ καὶ πάσαις ὁμοῦ τέλος ἓν ἔσχατον, δι' ὃ τὰ τῶν ἄλλων τέλη ζητοῦνται, καὶ οὐκ ἔστιν [c] ἐκεῖνο δι' ἄλλο, ἀλλὰ αὐτὸ δι' ἑαυτό.

* Καὶ γὰρ εἰ μὴ ἕν τι εἴη ἔσχατον τέλος, ἀλλὰ ἀεί τι δι' ἕτερον αἱρούμεθα, καὶ ἐκεῖνο δι' ἄλλο, καὶ ἀεὶ ἐν τῷ παρόντι ἄλλο ζητήσομεν, οὐδέποτε ἐπιτευξόμεθα, οὗ ἐφιέμεθα· καὶ οὕτω συμβαίνει ματαίαν καὶ κενὴν τὴν ὄρεξιν εἶναι, οὐκ ὄντος ἐφ' οὗ στήσεται φερομένη. Τοῦτο δὲ ἄτοπον· οὐδεμία γὰρ φυσικὴ ἔφεσις μάτην. Ἀνάγκη τοίνυν ἕν τι ἔσχατον εἶναι τέλος· τοῦτο δ' ἂν εἴη τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ ἄριστον. Ὥστε καὶ ἡ γνῶσις αὐτοῦ μεγάλη ἡμῖν πρὸς τὸν βίον ἔσται βοήθεια· συμβήσεται γὰρ τοῦ δέοντος μᾶλλον ἐπιτυγχάνειν, καθάπερ τοξόταις εἰς τὸν σκοπὸν βλέπουσιν.

(Scripsi : [a] ἐφίεται] ex Aristotele; codd. ἐφίενται. — [b] προτιμότερον] cod. προτιμώτερον. — [c] ἔστιν] cod. ἔστι).

alius : omnes denique quæ sub imperatorum scientia sunt, ipsius imperatoriæ artis finis regit. Habent ergo quæ sub architectura sunt finem suum singulæ, velut quæ ad frena facienda incumbit, frenum ipsum, equitandi facultas equitationem, aliæ denique alium finem. Habet et finem suum architectura, ut imperatoria ars victoriam : cæterum finis hujus et melior et præstantior reliquis est. Quare et aliarum, sicut jam dictum est, quæ sub ea sunt fines, ob hujus finem expetuntur. Porro licet non actiones, sed opera sint actionum fines, nihil tamen obstat, quominus præstantior sit magisque expetendus architecturæ finis, quamvis sit actio tantum. Sicut artis quæ frenum fabricatur, finis est opus : est enim frenum; imperatorum autem scientiæ, actio : est enim victoria : neque quidquam obstat propterea, quin præstantior freno longeque præferenda sit victoria : opus enim actione quidem est præstantius ; non omni tamen, sed ea tantum, qua perficitur hoc opus : quippe quum finis actionis illius sit : finis autem eo quod ad ipsum refertur, semper est potior. Est autem finis unus multarum rerum et artium, sicut ille quem in architectonicis videmus : sed et omnium reliquarum finis unus extremus est, cujus causa reliquarum fines quæruntur : quum ipse nullius alterius causa, sed per se expetatur. Etenim nisi unus aliquis extremus finis esset, sed semper aliquid alterius causa peteremus, et hoc rursus alterius, atque ita aliud in singulis, nunquam id quod petimus consecuturi essemus : sed contra vanum et sine ullo effectu foret hoc desiderium, quum nihil haberet, ubi posset consistere. Quod certe absurdum est, quia nulla naturalis cupiditas inanis est. Quare necesse erit, unum esse finem extremum : is autem erit, id quod bonum appellamus et optimum. Itaque etiam cognitio illius magno nobis in vita subsidio futura est : sic enim continget, ut, quemadmodum sagittarii solent, qui scopum sibi proponunt, magis id quod decet assequamur.

Κεφ. β'.

Ὅτι τῆς πολιτικῆς ἐστι τέλος τὸ ἔσχατον τέλος.

** Εἰ δὲ τοῦτο οὕτως ἔχει, πειρατέον ὁρίσασθαι ὡς ἐν τύπῳ, τί ποτέ ἐστι τοῦτο τὸ ἔσχατον τέλος, καὶ τίνος ἐστὶ προσεχῶς τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν πράξεων. Ἔστι μὲν γὰρ ἁπάσης τέχνης καὶ δυνάμεως κοινὸν τέλος. Ἔστι δὲ καὶ προσεχῶς μιᾶς τινος δυνάμεως· καθάπερ τὸ τέλος τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἐστι μὲν καὶ πασῶν τῶν ὑπὸ τὴν ἀρχιτεκτονικήν· ἔστι δὲ καὶ προσεχῶς αὐτῆς τῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Δοκεῖ τοίνυν εἶναι τέλος τῆς κυριωτάτης τῶν τεχνῶν καὶ μάλιστα ἀρχιτεκτονικῆς· τοιαύτη δὲ ἡ πολιτική· ταῖς γὰρ ἄλλαις τέχναις τὴν τάξιν καὶ τὸν καιρὸν αὐτὴ δίδωσι. Τίνας γὰρ ἐπιστήμας ἐν ταῖς πόλεσιν εἶναι προσήκει, καὶ τίνας ἀνθρώπους ποίας ἐπιστήμας δέον μανθάνειν, καὶ μέχρι τίνος, μόνης τῆς πολιτικῆς ἐστι σκοπεῖν· μόνη γὰρ ἡ πολιτικὴ τὰς μὲν πονηρὰς τῶν τεχνῶν τῆς πό-

Cap. II.

Finem prudentiæ civilis esse extremum finem.

Quodsi ita est, danda est opera, ut quasi crassa Minerva, quis extremus ille finis, et cujus proprie scientiæ actionisque sit, definiamus. Omnis enim artis et facultatis communis est finis. Sed et unius alicujus facultatis peculiaris est : sicut finis architecturæ; is enim et omnium simul quæ architecturæ subsunt, et ipsius peculiariter est architecturæ. Quare et artis ejus quæ præcipua maximeque est architectonica, finem esse aliquem verisimile fit : talis autem est prudentia civilis : utpote quæ aliis artibus ordinem suum tempusque præfiniat. Etenim et quas in urbibus esse, et quas a quibus hominibus disciplinas, et quousque disci oporteat inspicere, unius civilis est rationis : sola videlicet ratio civilis inutiles ex urbe ejicit, nec eas quæ sunt utiles ab omnibus aut disci aut semper exerceri sinit.

* Cap. 2 εἰ δή τι τέλος κτλ. — ** Εἰ δ' οὕτω, πειρατέον κτλ.

λεως ἀπελαύνει, τὰς δὲ λυσιτελούσας οὐ συγχωρεῖ πάντας μανθάνειν, ἢ μαθόντας ἀεὶ μεταχειρίζεσθαι. Οὐ γὰρ εἴ τις δυνάμενος στρατηγεῖν καὶ σώζειν τὴν πόλιν, τοῦτον ἐᾷ σκυτοτομεῖν· οὐδὲ στρατιώτην εἶναι δίκαιον ἔτι ὄντα, στρατηγὸν ἐποίησε. Τῷ δὲ προσήκοντι τῇ τέχνῃ τοὺς καιροὺς ἀποδίδωσιν· ὥστε μὴ στρατηγεῖν, ὅτε ἡσυχίαν ἄγειν προσῆκεν. Ὁ γὰρ πολιτικὸς πέμψει μὲν τὸν στρατηγὸν ὁπόταν δέῃ· κελεύσει δὲ ἡσυχίαν ἄγειν ὅτε τούτου καιρός. Εἰ γὰρ καὶ ὁ στρατηγὸς πολλάκις ἑαυτῷ δίδωσι τὸν καιρόν, ἀλλ' οὐ τῇ στρατηγικῇ τέχνῃ. Πάντες γὰρ οἱ τῆς τέχνης κανόνες τὸ τέλος τῆς τέχνης ἐκείνης μόνον σκοποῦσιν· ὃς δὲ πρὸς τοὐναντίον ἢ πρὸς ἄλλο φέρεται, οὐκ ἔστι τῆς τέχνης ἐκείνης κανών. Ὥστε ὁ στρατηγὸς σκοπῶν, ὁπότε δεῖ πολεμεῖν, καὶ διὰ τοῦτο ἡσυχάζων πολλάκις, καὶ περὶ εἰρήνης διαπρεσβευόμενος, δῆλός ἐστιν οὐ τῷ κανόνι τῆς στρατηγικῆς κεχρημένος, ἀλλ' ἑτέρας τινὸς τέχνης μείζονος καὶ κυριωτέρας, ἥτις ἐστὶν ἡ πολιτική. Ἐπεὶ τοίνυν καὶ τὰς τιμιωτάτας τῶν τεχνῶν ὑφ' ἑαυτὴν ἡ πολιτικὴ ποιεῖται· λέγω δὴ στρατηγικήν, οἰκονομικήν, καὶ ῥητορικήν, καὶ ταῖς λοιπαῖς τῶν πρακτικῶν χρῆται πρὸς τὸ οἰκεῖον δηλαδὴ τέλος· (πάσας γὰρ τάττει πρὸς τὸ κοινὸν τῆς πόλεως ἀγαθόν, καὶ διὰ τοῦτο νομοθετεῖ, τί δεῖ πράττειν καὶ τίνων ἀπέχεσθαι·) τὸ ταύτης τέλος περιέχοι ἂν τὰ τῶν ἄλλων. Ἐπεὶ δὲ πάντα τὰ τῶν ἄλλων τέλη ζητεῖται, διὰ τὸ εὖ εἶναι τὸν ἄνθρωπον, τὸ δὲ τέλος ἐστὶ τῆς πολιτικῆς, δι' ὃ τὰ τῶν ἄλλων τέλη ζητοῦνται, φανερὸν ὅτι τοῦτο ἂν εἴη τὸ ἀνθρώπινον ἀγαθόν. Καὶ δῆλον μέν, ὅτι τὸ αὐτὸ ἀγαθὸν ζητεῖται καὶ παρὰ ἑνὸς ἀνθρώπου, καὶ παρὰ πόλεως· ἀλλ' ὅμως μεῖζον καὶ τελειότερον τὸ τῆς πόλεως φαίνεται ἀγαθόν, καὶ λαβεῖν καὶ λαβόντα διασῶσαι. Ἔστι μὲν γὰρ καὶ τὸ ἐν ἑνὶ ἀνθρώπῳ τὸ ἀγαθὸν διασῶσαι ἀγαπητόν, (ἄν τε ἐν ἑτέρῳ τις, ἄν τε ἐν ἑαυτῷ δυνηθῇ φυλάξαι·) κάλλιον δὲ καὶ θειότερον ἔθνει καὶ πόλεσιν, ὅσον ἡ τῶν πολλῶν εὐδαιμονία τῆς ἑνὸς ἀμείνων ἐστίν. Ὥστε δικαιότερον ἂν εἴη τὸ τῆς πολιτικῆς τέλος ἔσχατον εἶναι τέλος καὶ ἔσχατον ἀγαθόν· ἥτις οὐχ ἓν μόνον τέλος, ἀλλὰ τῶν ἄλλων πασῶν σκοπεῖ ὡς οἰκεῖα, κοινή τις οὖσα τέχνη καὶ πολιτική.

Siquidem nec eum qui imperatoris munere fungi aut servare rempublicam potest, sutorem esse patitur: nec ei qui melius inter milites versatur, summam imperii tradit. Sed et tempora exercendis artibus maxime idonea designat, ne quis, exempli gratia, quum præstat quiescere, exercitum ducat. Nimirum et quum opus est imperatorem mittere, mittet eum politicus: et quum præstabit quiescere, hoc quoque imperabit. Quamvis enim non raro ipse sibi tempus constituat imperator, non tamen ipsi propterea arti constituit. Siquidem omnes alicujus artis regulæ ad solum illius artis finem spectant: quæ vero ad contrarium vel ad aliud pertinet, artis illius non est regula. Quamobrem imperator, quum considerat, quando belligerare oporteat, atque idcirco sæpe bello abstinet, aut pacis causa legatos mittit, manifesto non amplius imperatoriæ artis lege agit, sed alterius alicujus, quæ et major sit et superior, ipsius videlicet civilis prudentiæ. Quum ergo etiam artes illas, quæ præstantissimæ habentur ac præcipuæ, sibi ratio civilis subjiciat, artem imperatoriam dico, et rationem tuendæ rei familiaris et bene dicendi facultatem, reliquasque quæ in actione versantur disciplinas ad suum finem referre solcat: (omnes enim ad commune reipublicæ bonum dirigit, ac propterea legibus latis quid agendum et a quibus abstinendum sit præscribit) ejus fine reliquarum artium fines contineri videantur. Quoniam vero reliquarum fines omnes boni humani causa petuntur: is autem finis est civilis prudentiæ, cujus gratia aliarum fines petuntur, manifesto apparet, hoc esse humanum bonum. Neque vero dubium, quin idem bonum et ab uno petatur homine et a tota civitate; civitatis tamen bonum et consequi et conservare majus quiddam esse et perfectius videtur. Non enim negari potest, quin unius etiam hominis (sive id propter alium aliquem, sive sua causa faciat aliquis) bonum conservare, res sit non contemnenda: tanto tamen in totius gentis vel civitatis gratiam id posse facere tum pulchrius est, tum divinius, quanto multorum felicitas unius præferenda est felicitati. Quare multo magis merebit finis prudentiæ civilis, ut et extremus finis et extremum bonorum appelletur, quum ea non modo unum finem, sed reliquarum etiam omnium tanquam proprios consideret, quippe quæ communis disciplina et civitatis sit.

Κεφ. γ'.

Ὅτι οὐ δεῖ ἀκριβεστάτην ἀπόδειξιν ἐν τοῖς περὶ τῆς πολιτικῆς λόγοις ζητεῖν, ὅτι οὐ δίδωσιν ἡ κατ' αὐτὴν ὕλη.

* Λέγειν δὲ περὶ τούτου τοῦ τέλους προθυμουμένοις ἱκανὸς ἂν γένοιτο περὶ αὐτοῦ λόγος ὁ τῇ ὑποκειμένῃ ὕλῃ προσήκων· οὐ γὰρ ὁμοίως ἐν πᾶσι λόγοις τὸ ἀκριβὲς ζητήσομεν. Οὐ γὰρ δυνατὸν ἐπὶ πάσης ὕλης ὁμοίως τὴν ἀκριβεστάτην ἀλήθειαν εὑρεῖν. Ἀλλ' ἐν μὲν τοῖς μαθηματικοῖς ἅτε ἀναγκαίαν ἔχουσιν ὕλην κα

Cap. III.

In tradenda prudentia civili non requiri accuratam demonstrationem, quia artis materia id non permittat.

Iis vero qui de hoc fine agere instituunt, sufficiet talis disputandi ratio, quæ subjectæ materiæ convenire videatur: nec enim in omni sermonis ac disputationis genere æque accurata tradendi ratio sequenda est. Quia fieri non potest, ut in quavis materia similiter perspicuam veritatem inveniamus. Sed in mathematicis qui-

*Cap. 3. Λέγοιτο δ' ἂν ἱκανῶς κτλ.

ἀεὶ ὡσαύτως ἔχουσαν, ἀμιγὴς ἡ ἀλήθεια, καὶ οὐδὲν ἡ ὕλη κωλύει τὸ ἀκριβές· ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις, ἐν οἷς τὰ ὑποκείμενα οὐκ ἀναγκαῖα, οὐδὲ ἀεὶ ὁμοίως ἔχει, ἀρκετός ἐστι λόγος, ὁ ἀπὸ τῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον [a] συνάγων. Οὕτω δὲ ἐπὶ τῶν δημιουργικῶν τεχνῶν ἔχει· τὸ γὰρ τεχνητὸν εἶδος οὐχ ὁμοίως ἐφαρμόσει ταῖς ὕλαις· ἀλλ' ἐν μὲν ταῖς ἐπιτηδειοτέραις, ἀκριβέστερον, ἐν δὲ ταῖς ἑτέρως ἐχούσαις, οὐχ ὁμοίως. Τὸ γὰρ ἀνθρώπινον εἶδος οὐχ ὁμοίως ἐφαρμόσει ταῖς ὕλαις ὅ τε πλάστης καὶ ὁ ζωγράφος· ὁ μὲν γὰρ ζωγράφος καὶ τὸ χρῶμα παρίστησι, καὶ ὄγκον τινὰ δοκεῖ μιμεῖσθαι καὶ διάστασιν· ἡ γὰρ ὕλη συγχωρεῖ. Ὁ δὲ πλάστης τὸν μὲν ὄγκον ἐφαρμόσει τῇ ὕλῃ, τὸ χρῶμα δὲ ἀπὸ τῆς ὕλης οὐκ ἔχει δεῖξαι· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν. Διὰ τοῦτο οὐ τὴν αὐτὴν ἀκρίβειαν παρὰ πάσης τέχνης ἀπαιτεῖν δεῖ, ἀλλ' ὅσην ἡ ὕλη δίδωσι· τοιαύτη δέ ἐστι καὶ ἡ τῆς πολιτικῆς ὕλη πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Τὰ γὰρ καλὰ καὶ τὰ δίκαια, περὶ ὧν ἡ πολιτικὴ σκοπεῖ, καὶ ἅπερ ὕλην ποιεῖται, τοσαύτην ἔχει διαφορὰν καὶ πλάνην, ὥστε καὶ δοκεῖν μὴ τὸ καλὸν φύσει καλὸν εἶναι, μηδὲ τὸ δίκαιον [b] φύσει δίκαιον, ἀλλὰ θέσει τινὶ καὶ νόμῳ. Καὶ διὰ τοῦτο τὸ κατὰ ἀλήθειαν καλὸν καὶ δίκαιον δυσχερές ἐστι τοῦ δοκοῦντος διελεῖν. Οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ ἀγαθὰ ἐξ ὧν δοκεῖ συνίστασθαι ἡ εὐδαιμονία (ἀνδρείαν λέγω ἢ πλοῦτον, ἢ τοιοῦτόν τι·) καὶ αὐτὰ πλάνην ἔχει πολλήν, διὰ τὸ πολλοῖς συμβαίνειν βλάβας ἀπ' αὐτῶν. Ἤδη γάρ τινες ἀπώλοντο διὰ πλοῦτον, ἕτεροι δὲ δι' ἀνδρείαν. Ἀγαπητὸν οὖν περὶ τοιούτων λέγοντας καὶ τοῦ ἐκ τούτων τέλους, παχυλῶς καὶ ὡς ἐν τύπῳ τὴν ἀλήθειαν ἐνδείξασθαι· καὶ καθόλου περὶ τῶν ἐνδεχομένων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ λέγοντα καὶ τοῦ ἐκ τούτων τέλους, ἱκανὸν ἂν εἴη τοιαῦτα καὶ συμπεραίνεσθαι.

* Ὥσπερ δὲ ὁ περὶ τῆς πολιτικῆς λέγων οὐ δύναται ἀκριβεστέραν ἀλήθειαν εὑρεῖν, ἢ ὅσην ἡ ὕλη δίδωσιν· οὕτω καὶ ὁ κρίνων τοὺς τοιούτους λόγους καλῶς ἂν κρίνοι, εἰ κατὰ τὸν ἴσον τρόπον μὴ ἀκριβεστέραν ἀλήθειαν ἀπαιτεῖ, ἢ ὅσην ἡ ὕλη δίδωσιν, ἀλλὰ τὴν ἐνδεχομένην ἀποδέχεται· πεπαιδευμένου γάρ ἐστιν ἐπὶ τοσοῦτον τὸ ἀκριβὲς ἐπιζητεῖν καθ' ἕκαστον γένος μεθόδου, ἐφ' ὅσον ἡ τοῦ πράγματος φύσις ἐπιδέχεται. Ἐν μὲν γὰρ τῷ τῶν μαθηματικῶν γένει, καθὼς εἴρηται, οὐδὲν ἐνδεχόμενον συγχωρήσει· ἐν δὲ τοῖς λογικοῖς, ἢ τοῖς φυσικοῖς, ἢ τοῖς ἄλλως ἔχουσιν οὐχ ὡσαύτως. Παραπλήσιον γάρ ἐστι, μαθηματικοῦ πιθανολογοῦντος ἀποδέχεσθαι, καὶ ῥητορικὸν ἀποδείξεις ἀπαιτεῖν.

Scripsi : [a] ἐπὶ τὸ πλεῖστον] cod. ἐπιτοπλεῖστον. — [b] μηδὲ τὸ δίκαιον] cod. οὐδὲ τὸ δίκαιον.—)

dem disciplinis, quippe quæ necessariam et semper sui similem habeant materiam, simplex est veritas, ita ut materia subtilitati non obstet; in reliquis autem, in quibus nec necessaria sunt argumenta, nec eodem semper modo se habent, ea sufficiet ratio, quæ ex iis, quæ maxima ex parte ita se habent, aliquid colligit. Nam et ita in operariorum artibus se res habet : nec enim forma artificiosa eodem modo omni conveniet materiæ : sed in aptioribus magis quadrabit, in aliis non item. Humanam, exempli gratia, formam non similiter accommodabit materiæ plastes et pictor : nam et colorem pictor addit, et molem quandam videtur exprimere et intervallum : materia enim hoc permittit. Plastes vero molem quidem illam accommodat materiæ, sed colorem simul ut addat, non permittit materia. Eadem aliarum quoque artium ratio est. Quare nec par subtilitas ab omnibus flagitanda est, sed quam materia patitur : tantum ergo ad veritatem etiam civilis prudentiæ materia valet. Quippe honesta et justa, quæ considerat ratio civilis, et in quibus tanquam in materia versatur, tantam vel dissensionem faciunt vel errorem hominibus objiciunt, ut nec honestum natura videatur esse honestum, neque justum natura justum, sed instituto quodam et lege. Ac propterea id quod re vera honestum est et justum, non facile ab eo distingui potest, quod videtur tantum. Nec hoc tantum, sed etiam ipsa, e quibus felicitas constare putatur, bona (fortitudinem dico et divitias et id genus alia) multis et ipsa implicata sunt erroribus, quia plurimis noxæ et damni causa fuerunt. Jam enim quidam propter divitias, alii propter fortitudinem perierunt. Ergo satis erit, si quum de talibus rebus et earum fine verba facimus, pingui crassaque Minerva verum ostendamus, et omnino quum de rebus quæ plerumque eveniunt earumque fine disputationem habemus, talia quoque concludamus.

Sicut autem qui prudentiam civilem tradit, veritatem non potest invenire accuratiorem, quam quantam materia suppeditat : ita et qui de talibus disputationibus judicaturus est, recte tum demum judicabit, si eodem modo veritatem non accuratiorem requirit, quam materia permittit, eamque quæ haberi potest admittit : est enim hominis eruditi, tantam in unoquoque disciplinæ genere subtilitatem desiderare, quantam rei ipsius natura patitur. Quocirca in eo, ut dictum est, quo mathematicæ artes traduntur, nihil minus necessarium admittet : in logicis contra physicisque aut iis quæ aliter se habent, non item. Nam æque absurdum est, mathematicum probabilia dicentem laudare et ab oratore demonstrationes exigere.

* Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον κτλ.

Κεφ. δʹ.

Ὅτι τὸν ἀκροατὴν τῶν περὶ τῆς πολιτικῆς λόγων ἔμπειρον εἶναι δεῖ τῶν κατὰ τὸν βίον πράξεων.

* Ἡ μὲν οὖν προσήκουσα κρίσις τῶν λόγων τοιαύτη. Κρινεῖ δὲ ἐκεῖνα καλῶς ἃ γινώσκει, καὶ τούτων ἐστὶν ἀγαθὸς κριτής. Ὥστε καὶ ἐπὶ τῆς πολιτικῆς ἐκεῖνος κρινεῖ καλῶς, ὃς πεπαιδευμένος ἐστὶ τὰ πολιτικά, καὶ ἀπὸ τοῦ χρόνου πεῖραν ἔλαβεν αὐτῶν· καὶ ὁ μὲν ἔν τισι μερικοῖς πεπαιδευμένος ἐκεῖνα κρινεῖ καλῶς· ὁ δὲ περὶ πᾶν πεπαιδευμένος ἀξιόχρεως ἔσται περὶ πάντων κριτής. Διὰ τοῦτο τῶν περὶ τῆς πολιτικῆς λόγων οὐκ ἔστιν ὁ νέος οἰκεῖος ἀκροατής· ἄπειρος γὰρ τῶν κατὰ τὸν βίον πράξεων. Οἱ δὲ τῆς πολιτικῆς λόγοι, οἱ μὲν περὶ τούτων διαλαμβάνουσιν, οἱ δὲ ἐκ τούτων συμπεραίνονται. Ἔτι δὲ οὔπω κατὰ λόγον ζῶν, ἀλλ' ἔτι πάθεσι καὶ ἀνέσει καὶ συνηθείᾳ ἀκολουθῶν, ματαίως ἀκούσεται καὶ ἀνωφελῶς· οὐ γὰρ πρὸς τὸ τέλος ἀφικέσθαι δυνήσεται τῶν λόγων, καὶ τὸ ἦθος ἀμεῖψαι, καὶ κατὰ λόγον ζῆν, ὑπὸ τῆς συνηθείας ἔτι κρατούμενος. Τὸ γὰρ τέλος τῶν τοιούτων λόγων οὐ γνῶσις, ἀλλὰ πρᾶξις. Οὐ μόνον δὲ ὁ νέος, ἀλλὰ καὶ ὁ νεαρὸς τὸ ἦθος, εἰ καὶ τὴν ἡλικίαν ὑπερέβη τῶν νέων, ὁμοίως ἀνωφελῶς ἀκούσεται τῶν περὶ τῆς πολιτικῆς λόγων, ζῶν ἔτι τὴν προσήκουσαν τοῖς νέοις ζωήν. Καὶ γὰρ καὶ τῷ νέῳ τὴν ἡλικίαν οὐ παρὰ τὸν χρόνον ἡ ἔλλειψις, ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ λογισμῷ διοικεῖσθαι, ἀλλὰ κατὰ πάθος ἔτι ζῆν, καὶ κατὰ πάθος πάντα ζητεῖν. Τοῖς γὰρ τοιούτοις ἡ γνῶσις τῶν λόγων τούτων ἀνωφελής, καθάπερ τοῖς πάντη ἀκολάστοις, καὶ περὶ τὰς ἡδονὰς ἀκρατέσι. Τοῖς δὲ κατὰ λόγον τὰς ὀρέξεις ποιουμένοις καὶ πράττουσι πολλὴν ὠφέλειαν φέρει τὸ περὶ τῶν τοιούτων λόγων εἰδέναι. Ἐν ἐκείνοις γὰρ ὁ λογισμός, ἃ νοήσει δέοντα παρὰ τούτων τῶν λόγων, καὶ δυνήσεται ποιεῖν, τῆς τῶν παθῶν δουλείας ἀπηλλαγμένος, καὶ δυνάμενος ἤδη τῇ ἰδίᾳ χρῆσθαι δυνάμει.

Cap. IV.

Eum qui civili prudentiæ operam daturus est, eorum quæ in vita aguntur peritum esse debere.

Et judicium quidem quod in hac disciplina requiritur, tale est. Quivis autem recte de iis judicat quæ novit, bonusque eorum est judex. Itaque et de prudentia civili recte judicabit, qui ejus usum percepit, ac temporis progressu eam experiendo didicit : et ille qui in singulis rebus est eruditus, recte de illis judicabit : qui vero in omnibus, intelligens omnium existimator erit. Quapropter eorum quæ de civili prudentia traduntur, idoneus auditor esse juvenis non potest, quia eorum quæ in vita aguntur adhuc imperitus est. At vero disputationes politicæ partim de his habentur, partim ex his colliguntur. Præterea quum nondum rationi convenienter vivat, sed adhuc affectus suos, immodicam quandam libertatem et consuetudinem sequatur, frustra et inutiliter hæc audiet, propterea quod nunquam ad finem hujus disciplinæ pervenire, aut mores suos mutare et rationi convenienter vivere poterit, quam diu adhuc consuetudinem sequetur. Siquidem finis talium disputationum non scientia est, sed actio. Neque is tantum qui ætate, sed etiam qui moribus est talis, licet ex ephebis excesserit, nihilominus sine fructu politicas disputationes audiet : quam diu more ætatis illius vitam aget. Namque et is qui ætate est juvenis, non propter tempus defectu laborat, sed quod nec rationi pareat, et affectibus congruenter tum vivat adhuc, tum omnia petat. Nimirum hujusmodi hominibus inutilis est hujus disciplinæ scientia, ut libidinosis et intemperantibus. Iis vero qui ad rationis normam suos appetitus suasque actiones dirigunt, hujus disciplinæ cognitio multum proderit. Quippe illorum animus, quæcunque semel facienda esse ex his disputationibus didicerit, præstare etiam poterit, utpote affectuum servitute liberatus, et cui jam vires suas exercere liceat.

Κεφ. εʹ.

Ὅτι τῆς πολιτικῆς τέλος ἐστὶν ἡ εὐδαιμονία, καὶ ὅτι ἐπιγνωσόμεθα αὐτὴν τίς ἐστιν ἀπὸ τῶν πράξεων τῆς πολιτικῆς.

** Ὁποῖον μὲν οὖν εἶναι δεῖ τὸν ἀκροατὴν τῶν περὶ τῆς πολιτικῆς λόγων, καὶ πῶς κρίνειν δεῖ καὶ ἀποδέχεσθαι τοὺς λόγους, καὶ τί τὸ προκείμενον ἡμῖν ἐν τῷ παρόντι, ἱκανῶς ἐπροοιμιασάμεθα. Ἀναλαβόντες δὲ τὸν λόγον, λέγωμεν ἤδη· ἐπειδὴ πᾶσα γνῶσις καὶ προαίρεσις ἀγαθοῦ τινος ἐφίεται, τί ἐστιν οὗ λέγομεν τὴν πολιτικὴν ἐφίεσθαι; καὶ πασῶν πράξεων ἐπί τι ἀγαθὸν φερομένων, καθὼς εἴρηται, πρὸς τί αὕτη φέρεται; καὶ τί τὸ πάντων ἀκρότατον τῶν πρακτικῶν

Cap. V.

Finem civilis prudentiæ esse felicitatem, ejus autem vim et publicis negotiis posse cognosci.

Qualem igitur disputationum politicarum auditorem esse oporteat, et quomodo singula quæ traduntur tum judicanda, tum accipienda sint, et quid nobis in præsentia ad disserendum sit propositum, satis proœmii loco diximus. Quare repetita superiore disputatione, quandoquidem omnem cognitionem omneque adeo consilium bonum aliquod appetere diximus, videamus quid sit illud quod civilis prudentia appetit : et quum omnes actiones ad bonum aliquod, ut supra dictum est, refe-

* Ἕκαστος δὲ κρίνει κτλ. — ** Cap. 4. λέγομεν δὲ ἀναλαβόντες κτλ.

ἀγαθῶν, ὃ τέλος ἐστὶ τῆς πολιτικῆς; Τὸ μὲν οὖν ὄνομα αὐτοῦ ἓν παρὰ τῶν πλείστων καὶ τὸ αὐτὸ λέγεται, καὶ ἐν τούτῳ καὶ οἱ πολλοὶ καὶ οἱ βέλτιστοι τῶν ἀνθρώπων συμφωνοῦσιν. Εὐδαιμονίαν γὰρ αὐτὸ ὀνομάζουσι πάντες. Τὸ δὲ εὖ ζῆν καὶ εὖ πράττειν ταὐτὸν ὑπολαμβάνουσι τῷ εὐδαιμονεῖν.

* Περὶ δὲ τοῦ τί ἐστιν ἡ εὐδαιμονία, ἀμφισβητοῦσι, καὶ οὐχ ὁμοίως τοῖς πολλοῖς οἱ σοφοὶ λέγουσι περὶ αὐτῆς. Οἱ πολλοὶ γὰρ ἕν τι τῶν ἐναργῶν καὶ δοκούντων ἀγαθῶν τὴν εὐδαιμονίαν φασίν· οἷον ἡδονήν, ἢ πλοῦτον, ἢ τιμήν· ἄλλοι δὲ ἄλλο τοιοῦτον. Καὶ πολλάκις δὲ ὁ αὐτὸς οὐκ ἀεὶ τὸ αὐτὸ εὐδαιμονίαν ὀνομάζει, ἀλλὰ νῦν μὲν τοῦτο, νῦν δὲ ἐκεῖνο· νοσήσας μὲν γάρ, τὴν ὑγίειαν, πενόμενος δέ, πλοῦτον· καὶ ὅλως ἀεὶ οὗ νῦν ἐπιθυμεῖ τις, εὐδαιμονίαν ὀνομάζει. Οἱ δὲ σοφίας ἐρῶντες, ὧν ἑαυτοῖς συνίσασιν ἀγνοοῦσιν, ἐφίενται μανθάνειν, καὶ τοὺς μέγα τι καὶ ὑπὲρ αὐτοὺς λέγοντας θαυμάζουσιν. Ἔνιοι δὲ ἐνόμισαν παρὰ τὰ πολλὰ ταῦτα ἀγαθά, ἄλλο τι ἀγαθὸν εἶναι τὴν εὐδαιμονίαν, καθ' ἑαυτὸ ὑφεστός, ὃ καὶ τοῖς ἄλλοις αἴτιον εἶναι τῆς ἀγαθότητος. Ἁπάσας μὲν οὖν ἐξετάζειν τὰς περὶ τῆς εὐδαιμονίας δόξας, μάταιον ἴσως ἐστίν· ἱκανὸν δέ ἐστιν εἰ ἐξετάσομεν τὰς ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ ὑπὸ πλειόνων νομιζομένας ἢ δοκούσας ἔχειν τινὰ λόγον.

** Ἐπεὶ δὲ περὶ ἀρχῆς ὁ λόγος· (ἀρχὴ γὰρ καὶ αἰτία ἐστὶ τὸ τέλος τῶν πράξεων· δι' ἐκεῖνο γάρ τι πράττομεν,) ζητητέον, πῶς δεῖ ποιήσασθαι τὸν περὶ αὐτῆς λόγον· ἔχει γὰρ διαφοράν. Καὶ πρῶτον περὶ τῶν αἰτίων μικρὸν διαληψόμεθα. Τῶν γὰρ αἰτίων τὸ μὲν τελικόν ἐστι, τὸ δὲ εἰδικόν, τὸ δὲ ὑλικόν, τὸ δὲ ποιητικόν. Καὶ ποιητικὸν μέν, ἡ ἐνέργεια τοῦ τεχνίτου· ὑλικὸν δέ, τὰ ξύλα, καὶ οἱ λίθοι ἐξ ὧν ἡ οἰκία· εἰδικὸν δέ, τὸ εἶδος τῆς οἰκίας· τελικὸν δέ, δι' ὃ ἡ οἰκία γέγονεν. Ἐπεὶ δὲ ταῦτα αἰτιά εἰσι [a] τοῖς πράγμασι τοῦ εἶναι, αἰτιά εἰσι καὶ τῆς γνώσεως αὐτῶν, καὶ δι' αὐτῶν δύνανται ἐκεῖνα γινώσκεσθαι. Ἐὰν γάρ τις εἰδῇ τὴν τέχνην τοῦ τεχνίτου, καθ' ἣν τὴν οἰκίαν ἐδημιούργησεν, εἴσεται τὴν οἰκίαν ἢ ἀγαθὴν ἢ φαύλην· ὅσον τῇ τέχνῃ προσῆκε. Καὶ ὁ τὴν ὕλην εἰδὼς καὶ ὁ τὸ εἶδος ὁμοίως. Πάλιν δὲ γινώσκοντες τί τὸ τέλος αὐτῆς, εἰσόμεθα ἢ ἀγαθὴν ἢ φαύλην. Συμβαίνει δὲ καὶ τὸ ἀνάπαλιν, ἀπὸ τοῦ εἰδέναι τὸ ἀποτέλεσμα τὰς αἰτίας γινώσκειν· ὁ γὰρ εἰδὼς τὴν αἰτίαν [b], τὴν τέχνην εἴσεται τοῦ τεχνίτου, καὶ τὰ ἄλλα ὁμοίως. Ὥστε τοὺς λόγους διχῶς ἀνάγκη γίνεσθαι· ἢ ἀπὸ τῶν ἀποτελεσμάτων τὰς ἀρχὰς ἀποδεικνύναι, ἢ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τὰ ἀποτελέσματα· χρησόμεθα δὲ ἑκατέρᾳ τῶν μεθόδων κατὰ καιρόν. Καὶ ἀπὸ μὲν τῶν ἀρχῶν ἀποδείξομεν, ὅταν αὐταὶ δῆλαι ὦσιν· τὸ δὲ ἀνάπαλιν, ὅταν τὰ ἀποτελέσματα φανερώτερα ᾖ. Διὰ τοῦτο καὶ Πλάτων καλῶς ἐζήτει

rantur, quonam tendat hæc, quodque sit eorum quæ in actione versantur bonorum extremum, quod quidem finis civilis prudentiæ appellari possit. Et hujus quidem nomen unum idemque a plerisque dicitur, atque ea res inter vulgus et optimum quemque convenit. Felicitatem enim id vocant omnes. Rursus bene vivere et bene rem gerere idem quod felicem esse existimant.

Cæterum quid sit felicitas ambigitur, neque vulgus et sapientes similiter eam declarant. Vulgus scilicet unum aliquod ex manifestis illis et quæ in oculos incurrunt bonis, felicitatem esse existimat, ut voluptatem aut divitias aut honorem, aliique aliud simile. Fit etiam sæpenumero, ut idem homo non semper eandem rem, sed modo hanc modo illam, felicitatem nominet : nam si quis ex illis ægrotat, bonam valetudinem; si in egestate versatur, divitias : atque omnino quod in præsenti maxime concupiscit, felicitatis nomine appellare solet. Rursus qui sapientiæ studiosi sunt, ea quæ ignorare sibi videntur, discere cupiunt, hominesque magna et ipsorum intelligentiæ vim fugientia loquentes admirantur. Nonnulli vero præter multa hæc bona aliud esse bonum, quod per se subsisteret, iisque omnibus quæ bona dicuntur bonitatis suæ causa esset, felicitatem esse existimarunt. Quamobrem omnes omnium de felicitate opiniones expendere vanum forsitan et inutile fuerit; satis autem erit, si eas quæ maxime celebrantur vel aliqua ratione niti videntur, in medium proferamus

Quia autem de principio agimus; (etenim principium et causa ipse finis actionum est, utpote cujus causa faciamus aliquid) videndum est, quomodo quæ de eo suscipitur, habenda sit disputatio : neque enim eodem modo se habet. Ac primum quidem de causa aliquid dicamus. Nempe alia causa est finalis, alia formalis, alia materialis, alia efficiens. Efficiens, ut actus artificis : materialis, ut ligna et lapides, ex quibus domus constat : formalis, ut forma ejus : finalis, cujus causa domus ædificata est. Hæ ergo quum essentiæ uniuscujusque rei causæ sint, etiam cognitionis earum causæ sunt, quia cognosci per eas illæ possunt. Si quis enim artificis artem, qua domum ædificavit, noverit : is etiam, bene sit domus, an male exstructa, sciet : quatenus ea res ad artem pertinebat. Similiter et qui materiam et qui formam novit. Rursus si sciamus, quis ejus finis sit, utrum bene an male exstructa sit, sciemus. Interdum tamen contra fit, ut postquam perfectum opus cognoverimus, causas quoque cognoscamus : qui enim causam novit, artem quoque artificis noverit, et reliqua eodem modo. Quocirca necesse est duplicem omnem esse institutionem, ut in rerum demonstratione aut ab effectu ad principia, aut a principiis ad effectum proficiscamur; nos autem utraque via et ratione suo tempore disputabimus. Et a principiis quidem in demonstratione proficiscemur, quum manifesta illa erunt : e contrario autem, quum perfecta opera manifestiora erunt. Propterea etiam Plato

* Περὶ δὲ τῆς εὐδαιμονίας κτλ. — ** Μὴ λανθανέτω δ' ἡμᾶς κτλ.

τοῦτο καὶ ἠπόρει, ὡς οὐκ ἀδιάφορον ὂν ἐπὶ παντός, πότερον ἀπὸ τῶν ἀρχῶν ἡ προσήκουσα τῆς ἀποδείξεως ὁδός, ἢ ἐπὶ τὰς ἀρχάς· ὥσπερ ἐν σταδίῳ ἀπὸ τῶν ἀθλοθετῶν ἐπὶ τὸ πέρας, ἢ τὸ ἀνάπαλιν. Διττῆς οὖν οὔσης τῆς ὁδοῦ, πόθεν ἡμῖν ἀρκτέον; ἢ δῆλον ὅτι ἀπὸ τῶν ἀποτελεσμάτων δηλονότι τῶν πολιτικῶν πράξεων, ὧν ἀρχὴ καὶ αἴτιον τὸ πολιτικὸν τέλος ἐστί; Δεῖ γὰρ ἀπὸ τῶν γνωρίμων ἄρξασθαι, οὐ τῇ φύσει, ἀλλ' ἡμῖν. Φύσει μὲν γὰρ γνώριμα λέγονται αἱ ἀρχαὶ καὶ τὰ αἴτια· ἐκεῖνα γὰρ ἡ φύσις πρότερα παρίστησι, καὶ πρὸς ἐκεῖνα πρώτως ὁρᾷ. Ἡμῖν δὲ τὰ ἀποτελέσματα γνώριμα· ὅθεν ἀρκτέον· οὕτω γὰρ σαφὴς ἔσται ὁ λόγος ἀπὸ τῶν ἡμῖν γνωρίμων γινόμενος.

(Scripsi : [a] αἰτιά εἰσι] vulgo αἴτια εἰσί. — [b] αἰτίαν] cum cod.; al. οἰκίαν.)

recte hoc quærebat et dubitabat, quod non idem omnis rei tractandæ modus esset, utrum a principiis conveniens argumentatio, an ad principia progrederetur, velut in stadio a designatoribus ad metam, an contra. Duplex igitur quum sit via, unde ordiendum erit nobis? An vero perspicuum est, a civilium potius actionum effectu, quarum principium et causa finis civilis est? Ordiendum enim est a rebus, quæ non natura sua, sed nobis notæ sunt. Nimirum res natura notæ dicuntur principia et causæ, quippe quas natura prius fundat et in quas primum intueatur. Nobis vero noti sunt effectus; a quibus primordium capi oportet : ita enim perspicua futura est disputatio, si ab iis quæ nobis nota sunt, proficiscatur.

Κεφ. ϛ'.

Ὅτι τὸν ἀκουσόμενον τῶν περὶ τῆς πολιτικῆς λόγων ἐν ἔθει δεῖ εἶναι τῶν ἀγαθῶν πράξεων.

Διὰ τοῦτο τὸν ἀκουσόμενον τῶν τοιούτων λόγων, εἰ μέλλει καλῶς αὐτοὺς γινώσκειν καὶ κρίνειν ὀρθῶς, καὶ ἐκ τούτων ὠφελεῖσθαι, προσήκει ἐν ἔθει εἶναι τῶν καλῶν καὶ δικαίων πράξεων. Εἰ μὲν γὰρ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν ἀπεδείκνυμεν τὰς πολιτικὰς πράξεις ἀγαθὰς εἶναι, καὶ τὸν μὴ πεπαιδευμένον ἐν ταῖς τοιαύταις πράξεσιν ἐπείθομεν ἄν, λόγων ἀνάγκῃ δήσαντες· ἐπεὶ δὲ ἀπὸ τῶν ὑστέρων τὴν ἀρχὴν βουλόμεθα ἀποδεικνύναι τῶν πολιτικῶν πράξεων δηλονότι, καὶ δεῖ ὑποκεῖσθαι περὶ αὐτῶν καθάπερ ἀρχὴν ἀποδείξεως ὅτι ἀγαθαί, φανερὸν ὅτι οὐ δύναται πεισθῆναι, εἰ μὴ ὁ πείρᾳ καλὰς καὶ δικαίας τὰς τοιαύτας πράξεις εἰδώς. Εἰ γὰρ τὸ ὅτι ἀγαθαὶ αἱ πράξεις ἀρκούντως δέξαιτό τις, οὐδὲν δεησόμεθα τοῦ διότι· τὴν δὲ αἰτίαν, τὸ τέλος δηλονότι, ἢ γινώσκει ἤδη, ἢ ἀκούσας ῥᾳδίως γνώσεται· ὃς δὲ οὐδ' ἕτερον ἔχει τούτων, καὶ μήτε αὐτὸς γινώσκει, μήτε παρ' ἑτέρων δύναται μανθάνειν, ἀκουσάτω τῶν Ἡσιόδου·

οὗτος μὲν πανάριστος, ὃς αὐτὸς πάντα νοήσῃ,
φρασσάμενος τά κ' ἔπειτα καὶ ἐς τέλος ἧσιν ἀμείνω·
ἐσθλὸς δ' αὖ κἀκεῖνος, ὃς εὖ εἰπόντι πίθηται·
ὃς δέ κε μήτ' αὐτὸς νοέῃ, μήτ' ἄλλου ἀκούων
ἐν θυμῷ βάλληται, ὅδ' αὖτ' ἀχρήϊος ἀνήρ.

Cap. VI.

Flagitari ab eo qui prudentiæ civili operam daturus est, ut in bonarum prius actionum consuetudinem venerit.

Quamobrem eum qui talibus disputationibus operam daturus est, si et intelligere eas et recte judicare vult ex iisque fructum et utilitatem percipere, bonis justisque actionibus assuefactum esse consentaneum est. Si enim principiorum ope civilia negotia bona esse demonstraremus, etiam hominem regendæ civitatis imperitum oratione ad persuadendum accommodata flecteremus; quum vero a posteriori parte videlicet civilium negotiorum principium demonstrare nobis propositum sit, quumque omni de iis disputationi tanquam demonstrationis fundamentum subesse oporteat persuasionem, bona illa esse, manifestum est, id persuaderi posse nemini, nisi qui experiendo bona illa et justa esse didicerit. Si quis enim bonas esse actiones satis certo sciverit, nihil addere opus erit, cur sint tales : causam enim, ipsum scilicet finem, aut jam novit, aut quum audiverit, facile intelliget. Qui vero neutrum horum habet, id est, qui neque ipse per se hæc novit, neque ab alio potest discere, audiat illud Hesiodi .

optimus est sese qui novit cuncta magistro,
ad finem usque videns quæ semper sint meliora;
est bonus ille etiam, qui paret recta monenti;
at qui mentis inops aliorum audire recusat
consilia, hic malus est, telluris inutile pondus.

Κεφ. ζ'.

Ὅτι τρεῖς εἰσι βίοι· ὁ καθ' ἡδονήν, καὶ ὁ τὴν τιμὴν ζητῶν, ἐν ᾧ καὶ ὁ χρηματιστικὸς θεωρεῖται, καὶ τρίτος, ὁ θεωρητικός· καὶ ὅτι οὔτε ὁ τὴν ἡδονήν, οὔτε ὁ τὴν τιμήν, οὔτε ὁ τὰ χρήματα ζητῶν τὴν εὐδαιμονίαν ζητεῖ.

* Ἡμεῖς δὲ λέγωμεν ὅθεν παρεξέβημεν. Ἦν δὲ ἡμῖν ὁ λόγος περὶ τοῦ ὅτι διαφόρους οἱ ἄνθρωποι περὶ

Cap. VII.

Tria esse vitæ genera; unum quod voluptates captat, alterum quod honoribus studet, in quo etiam lucripetarum vita consideratur, tertium in contemplatione et cognitione rerum positum. Præterea neque voluptarios homines, neque ambitiosos, neque lucripetas felicitatem quærere.

Sed eo unde digressi sumus nostra redeat oratio. Dicebamus autem diversas hominum esse de felicitate

* Cap. 5. Ἡμεῖς δὲ λέγωμεν κτλ.

τῆς εὐδαιμονίας ἔχουσι δόξας. Ἕκαστος τοίνυν ἀκολούθως τῷ οἰκείῳ βίῳ τὴν εὐδαιμονίαν ὁρίζεται· ὥστε καὶ οἱ πολλοὶ καὶ ἀκόλαστοι τὴν ἡδονήν φασι τὴν εὐδαιμονίαν εἶναι· διὰ τοῦτο καὶ τὸν βίον ἀγαπῶσι τὸν ἀπολαυστικόν. Οἱ γὰρ καθολικοὶ βίοι μάλιστα τρεῖς εἰσιν· ὅ τε καθ' ἡδονήν, καὶ ὁ πολιτικός,- καὶ τρίτος ὁ θεωρητικός. Ὁ μὲν οὖν πρῶτος βίος οὐδὲν ἱερόν· ἀνδραποδώδεις γὰρ ἐπιεικῶς οἱ τοῦτον διώκοντες, καὶ βοσκημάτων βιοῦσι βίον. Λόγου δέ τινος ὅλως ἄξιος φαίνεται, διὰ τὸ πολλοὺς τῶν ἐν ἐξουσίαις τοῦτον αἱρουμένους τὸν βίον, ὁμοιοπαθεῖν Σαρδαναπάλῳ.

* Τὸν δὲ δεύτερον οἱ βελτίους τῶν ἀνθρώπων αἱροῦνται, καὶ οἱ τὰς ἀγαθὰς διώκοντες πράξεις ἡγοῦνται τὴν τιμήν· σχεδὸν γὰρ τοῦ πολιτικοῦ βίου τὸ τέλος οὗτος, ὃν λέγω, καὶ τὸ παρὰ πάντων ζητούμενον, ἡ τιμή ἐστι. Φαίνεται δέ, ὅτι οὐ τοῦτό ἐστι τὸ ἔσχατον ἀγαθόν, ἀλλὰ τῶν δοκούντων καὶ αὐτό ἐστι καὶ φαινομένων ἀγαθῶν. Τὸ γὰρ ἀληθῶς ἀγαθόν, δι' οὗ τις εὐδαιμονεῖ, ἐν αὐτῷ δεῖ εἶναι· ἡ δὲ τιμὴ οὐκ ἔστιν ἐν τῷ τιμωμένῳ, ἀλλὰ μᾶλλον ἐν τῷ τιμῶντι· οὐκ ἄρα ἐν τῇ τιμῇ ἡ εὐδαιμονία. Δεῖ γὰρ τῷ εὐδαίμονι οἰκεῖον εἶναι τὸ ἀγαθόν, καὶ δυσαφαίρετον. Ἔτι διὰ τοῦτό τις τὴν τιμὴν διώκει, ἵνα πιστεύσῃ περὶ ἑαυτοῦ ὅτι ἀγαθός ἐστι· καὶ διὰ τοῦτο ζητεῖ ὑπὸ τῶν φρονίμων τιμᾶσθαι, καὶ παρ' οἷς γινώσκεται· [a] καὶ ἐπ' ἀρετῇ. Φαίνεται τοίνυν, ὅτι διὰ τοῦτό τις τὴν τιμὴν διώκει, ἵνα ἀγαθὸς δοκῇ καὶ σπουδαῖος διὰ τὴν ἀρετήν· ὥστε δῆλον, ὅτι οὐ δι' ἑαυτὴν ἡ τιμὴ διώκεται, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀρετήν. Καὶ διὰ τοῦτο αὐτὴ μὲν οὐκ ἂν εἴη ἔσχατον τέλος, ἀλλὰ μᾶλλον ἡ ἀρετή.

** Ἔστι δὲ καὶ αὐτὴ ἀτελής, καὶ οὐκ ἂν εἴη ἐν αὐτῇ τὸ τέλειον ἀγαθόν, ἡ εὐδαιμονία· ὅτι δὲ ἀτελής ἐστι, δῆλον· δυνατὸν γάρ τινα ἕξιν ἀρετῆς ἔχειν, ἢ καθεύδοντα ἢ ἄλλον τρόπον ἀπρακτοῦντα διὰ βίου· ἢ κακοπαθοῦντα καὶ δυστυχοῦντα καὶ ἀτυχοῦντα τὰ μέγιστα, καὶ οὕτως ἀτελῆ τὴν ἀρετὴν ἔχειν. Τὸν δὲ οὕτω βιοῦντα οὐδεὶς ἂν εὐδαιμονίσειεν, μή που αὐτὸ ὑπόθοιτο, καὶ ὀνομάζοι εὐδαιμονίαν τὴν ἕξιν τῆς ἀρετῆς. Καὶ περὶ μὲν τοῦ καθ' ἡδονὴν βίου καὶ τοῦ πολιτικοῦ εἴρηται. Ἱκανῶς γὰρ καὶ ἐν τοῖς ἐγκυκλίοις περὶ αὐτῶν εἴπομεν· περὶ δὲ τοῦ βίου τοῦ θεωρητικοῦ μετὰ ταῦτα ἐπισκεπτέον· νῦν γὰρ τὸ προκείμενον ἄλλο.

*** Ἔστι δὲ καὶ ἄλλος βίος ἐν αὐτοῖς θεωρούμενος τοῖς εἰρημένοις, ὁ τοῦ χρηματιστοῦ· καὶ γὰρ καὶ ὁ τὴν ἡδονὴν καὶ ὁ τὴν τιμὴν διώκων χρήματα ἐθέλει συλλέγειν. Καὶ διὰ τοῦτο τρεῖς ἔφαμεν τοὺς μάλιστα προέχοντας βίους. Οὗτος γὰρ ἐν αὐτοῖς θεωρεῖται, καὶ ἔστι βίαιος. Οὔτε γὰρ τὸ ἀγαθὸν διώκει, ὃ τέλειόν ἐστιν, οὔτε πάνυ δοκεῖ διώκειν. Ὅθεν οὐ πολλοῖς ἐστιν ἐραστός· ὀλίγοι γὰρ εἵλοντο πάσης τῆς ἐν

opiniones. Quorum pro illo quod singuli sibi constituerunt ætatis degendæ genere, felicitatem definiunt : itaque et vulgus hominum et qui sunt intemperantes voluptatem dicunt felicitatem esse : ideoque vitam quoque voluptariam amplectuntur. Sunt enim tria potissimum perpetua vitæ genera, unum voluptatibus plenum, aliud civile, tertium in rerum contemplatione et cognitione positum. Et horum quidem primum nihil habet sanctum : quum plerumque hoc qui sequuntur, nihilominus illiberales sint et pecudum vitam agant. Et tamen omnino non spernendum videtur, quia multi eorum, qui amplissimos dignitatis gradus adepti sunt, hoc ætatis degendæ genus sibi constituentes similibus ac Sardanapalus voluptatibus serviunt. Secundum autem vitæ institutum præstantissimi mortalium, et qui virtutis atque honestatis studium amplissimi honoris putant, capere solent : fere enim vitæ civilis hic quem dico finis est; et quod ab omnibus petitur, honor est. Patet vero ne id quidem summum esse bonum, sed hoc quoque ex eo bonorum genere esse, quæ videntur tantum esse bona et apparent. Nam illud vere bonum, quod beatum efficere aliquem potest, in ipso inesse oportet : at honor non inest in eo qui honoratur, sed potius in eo qui honorat; ergo in honore non inest felicitas. Quippe hominem felicem bonum aliquod proprium, et quod haud facile eripi queat, habere oportet. Adde quod honoribus nonnulli ideo student, ut viri boni esse sibi videantur : ac propterea ab hominibus prudentibus et ab iis quibus noti sunt honorari se volunt : idque virtutis causa. Apparet igitur, honorem idcirco peti ab aliquo, ut bonus videatur et honestus, idque propter virtutem : ut manifestum sit, non sua causa peti honorem, sed ob virtutem. Ideoque ne ipse quidem extremus finis esse poterit, sed potius virtus.

Quæ tamen ipsa virtus imperfecta est : neque in ea summum bonum, id est, felicitas inesse queat : ipsam autem imperfectam esse liquet : fieri enim potest, ut habitum virtutis consecutus sit aliquis, qui tamen aut dormiat, aut alia ratione toto vitæ tempore nihil agat : aut etiam vexetur, aut miser sit vel in maximis malis versetur, atque ita imperfectam habeat virtutem. Eum vero, qui ita vivat, nemo beatum dixerit; tantum abest, ut id pro concesso sumturus sit, ipsum virtutis habitum felicitatem esse. Et de vita quidem tum voluptaria tum civili diximus. Satis enim etiam in promiscuis disputationibus nostris de iis egimus : de contemplativa autem postea disserendum erit : aliud enim nunc nobis propositum est.

Est autem et aliud vitæ genus, quod in præcedentibus spectamus, hominum dico quæstui deditorum : etenim et ille qui voluptatem captat et qui honoribus studet, pecuniam vult conficere. Quocirca tria maxime ætatis degendæ genera excellere diximus. Hoc enim in iis spectatur, et est quodammodo violentum. Neque enim quod summum est bonum sequitur, neque omnino sequi videtur. Quare non ita multis hoc videtur am-

* Οἱ δὲ χαρίεντες κτλ. — ** Τάχα δὲ καὶ μᾶλλον κτλ. — *** Ὁ δὲ χρηματιστὴς κτλ.

βίῳ σπουδῆς τέλος τὰ χρήματα ἔχειν. Ὅτι δὲ οὐδ' αὐτὸς τὸ ἔσχατον ἀγαθὸν ζητεῖ, πρόδηλον· ὁ γὰρ πλοῦτος διὰ τὴν χρῆσίν ἐστιν ἀγαθός, καὶ ἄλλου χάριν ζητεῖται, τιμῆς ἕνεκα ἢ ἡδονῆς· τὸ δὲ ἔσχατον ἀγαθὸν δι' ἑαυτὸ δεῖ ἀγαθὸν εἶναι. Δι' ὃ μᾶλλον τὰ πρότερον λεχθέντα τέλη τις ἂν ὑπολάβοι, ἡδονὴν λέγω καὶ τὴν τιμήν· δι' αὐτὰ [b] γὰρ ἀγαπᾶται. Φαίνεται δὲ οὐδ' ἐκεῖνα τὰ τέλεια ἀγαθά· καίτοι πολλοὶ λόγοι περὶ αὐτῶν ἐγένοντο πολλοῖς τῶν παλαιῶν, τῶν μὲν τὴν ἡδονήν, τῶν δὲ τὴν τιμὴν λεγόντων ἔσχατον ἀγαθόν. Ταῦτα μὲν οὖν ἀφείσθω.

(Scripsi: [a] γινώσκεται] cod. γινώσκονται. — [b] δι' αὐτὰ] cod. δι' ἐκεῖνα.)

plectendum : paucissimi enim in constituenda vita omni studio solas pecunias tanquam finem quærendas sibi proposuerunt. Sed ne hoc quidem vitæ institutum finem bonorum sequi manifestum est : divitiæ enim propter usum bonæ putantur, aliamque ob causam expetuntur, honorem dico vel voluptatem : summum vero bonum per se bonum esse oportet. Quapropter eos potius quos supra exposuimus fines esse merito quis existimaverit, voluptatem dico et honorem : propter se enim adamantur. Veruntamen ne illi quidem bonorum videntur esse fines : quamvis multi apud veteres multa de iis disputaverint, quorum alii voluptatem, alii honorem summum bonum esse dixerunt. Sed hæc missa faciamus.

Κεφ. η'.

Ὅτι οὐκ ἔστι μία ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ.

* Ἐπεὶ δὲ περὶ τοῦ ἐσχάτου τέλους ὁ λόγος ἡμῖν, ὃ δοκεῖ καθόλου τι ἀγαθὸν εἶναι, σκεπτέον περὶ τοῦ καθόλου πῶς λέγεται, καὶ εἰ ἔστι τις ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ. Καίτοι προσάντης ὁ λόγος οὗτος ἡμῖν, διὰ τὸ φίλους εἶναι τοὺς εἰσενεγκόντας τὸν περὶ τῶν ἰδεῶν λόγον. Ὁ δὲ λόγος, εἶναί τινα ἰδέαν ἑκάστου τῶν ὄντων, καθ' ἑαυτὴν ὑφεστηκυῖαν. Δόξειε δ' ἂν ἴσως βέλτιον εἶναι καὶ δεῖν, καὶ τὰ οἰκεῖα ἀναιρεῖν, ἐπὶ τῷ σῶσαι τὴν ἀλήθειαν [a], ἄλλως τε καὶ φιλοσόφους ὄντας. Ἀμφοῖν γὰρ ὄντων φίλων, τῆς τε ἀληθείας καὶ τοῦ περὶ τῶν ἰδεῶν εἰπόντος, ὅσιον προτιμᾶν τὴν ἀλήθειαν.

** Οἱ δὲ ταύτην εἰσαγαγόντες τὴν δόξαν οὐκ ἔλεγον ἐκείνων τῶν ὄντων μίαν ἰδέαν εἶναι, ἐν οἷς τὸ πρότερον καὶ τὸ ὕστερον ἦν. Καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ τοῦ ἀριθμοῦ μίαν ἐποίουν ἰδέαν, ὅτι τὸ πρῶτον καὶ δεύτερον ἔχει. Ἐπεὶ δὲ ἐν τῷ ἀγαθῷ τὸ πρότερον καὶ τὸ ὕστερόν ἐστι, φανερὸν ὅτι οὐκ ἂν εἴη μία αὐτοῦ ἰδέα.

Ὅτι δὲ τὸ πρότερον καὶ τὸ ὕστερόν ἐστιν ἰδεῖν ἐν τῷ ἀγαθῷ, δῆλον. Ἔστι γὰρ τὸ ἀγαθὸν καὶ ἐν τῇ οὐσίᾳ, οἷον νοῦς ἢ θεός. Καὶ ἐν τῷ ποιῷ, αἱ ἀρεταί· καὶ ἐν τῷ πρός τι, τὸ χρήσιμον· καὶ ἐν τῷ ποσῷ, τὸ σύμμετρον· καὶ ἐν τῷ ποῦ, δίαιτα· ἡ γὰρ δίαιτα τόπος ἐστίν, ἐν ᾧ εὖ διάγομεν· καὶ ἐν τῷ πότε, καιρός· ἔστι γὰρ ὁ καιρὸς ὁ ἐπιτήδειος ἑκάστῳ χρόνος. Καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ὁμοίως. Ἐν τούτοις δὲ τὸ πρότερον καὶ τὸ ὕστερόν ἐστιν· ἡ γὰρ οὐσία προτέρα ἐστὶ τοῦ πρός τι. Καὶ ὅτι ἡ μὲν καθ' ἑαυτό ἐστι, τὸ δὲ ἐν ἑτέρῳ ἔχει τὸ εἶναι· καὶ ὅτι ἡ μὲν ἄσχετος, τὸ δὲ ἐν σχέσει ἐστί· παραφυάδι γὰρ ἔοικε καὶ συμβεβηκότι τοῦ ὄντος.

*** Ἔτι ἐπεὶ τὸ ἀγαθὸν ἰσαχῶς λέγεται τῷ ὄντι, πολλαχῶς δὲ λέγεται τὸ ὄν, πολλαχῶς ἂν λέγοιτο καὶ τὸ ἀγαθόν, καὶ οὐκ ἂν εἴη κοινόν τι καὶ καθόλου καὶ ἕν· οὐ γὰρ ἂν ἐν πάσαις ταῖς κατηγορίαις ἐλέγετο, καθὼς εἴρηται, ἀλλ' ἐν μιᾷ μόνῃ.

Cap. VIII.

Non esse unam boni speciem.

Quum hoc loco de fine ultimo, qui videtur universum quoddam bonum esse, nobis sit sermo; considerandum est quomodo universum dicatur, et num boni aliqua species sit; tametsi ardua nobis et lubrica hæc quæstio futura est, quod homines amici primum hanc de ideis disputationem introduxerunt. Quorum opinio fuit, singularum quæ sunt rerum, aliquam esse ideam, quæ per se subsistat. Forsitan autem præstare atque adeo oportere videatur, veritatis tuendæ causa vel nostra ipsorum decreta evertere, præsertim quum etiam nos philosophi simus. Etenim quum ambo nobis amici sint, veritas et idearum auctor, veritatem certe æquum est præferri.

Qui porro hanc de qua agimus opinionem attulerunt, non statuebant unam esse illarum rerum ideam, in quibus prius et posterius esset. Quocirca ne numerorum quidem unam faciebant ideam, quia primum habent numeri et secundum. Quum vero in bono prius sit et posterius, manifestum est non posse unam esse illius ideam.

Prius autem in bono reperiri et posterius, apparet. Etenim et in substantia bonum est, ut mens vel deus. Et in qualitate, ut virtus : et in eo quod ad aliquid refertur, ut utile : et in quantitate, ut mediocre : et in ubi, ut domicilium : domicilium enim locus dicitur, in quo bene vivimus : et in *quando*, ut occasio : occasio autem tempus singulis rebus opportunum vocatur. Et similiter in aliis. In his vero prius est et posterius : eo enim, quod ad aliquid refertur, prior est substantia. Tum quod hæc per se subsistit, illud in alio; tum quod hæc libera et soluta est, illud vero alterius respectu dicitur, siquidem arboris pullo et entis accidenti simile est.

Præterea quando totidem modis nominatur bonum, quot modis nominatur ens, ens autem plurimis dicitur, plurimis quoque modis necesse est dici bonum, idque nec commune, nec universale, nec unum esse; non enim in omnibus categoriis, sicut dictum est, foret, sed in una tantum.

* Cap. 6. τὸ δὲ καθόλου κτλ. — ** Οἱ δὲ κομίσαντες τὴν δόξαν ταύτην κτλ. — *** Ἔτι ἐπεὶ τἀγαθὸν κτλ.

* Ἔτι ἐπεὶ μιᾶς ἰδέας μία ἐστὶν ἐπιστήμη, ἣν ἂν καὶ μία ἐπιστήμη τοῦ ἀγαθοῦ, εἴγε ἦν μία ἰδέα. Ἀλλὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν· οὐκ ἄρα μία ἐστὶν ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ. Ὅτι δὲ πολλαὶ ἐπιστῆμαι τοῦ ἀγαθοῦ, φανερόν. Οὐ μόνον γὰρ τῶν ἐν διαφόροις ὄντων κατηγορίαις οὐκ ἔστι μία ἐπιστήμη, ἀλλὰ καὶ τῶν ὑπὸ μίαν. Οἷον ἐν τῷ πότε τὸ ἀγαθὸν ὁ καιρός ἐστιν. Οὗτος δὴ ὁ καιρὸς καὶ ἐν πολέμῳ ἐστὶ καὶ ἐν νόσῳ, οὐ τῆς αὐτῆς δὲ ἐπιστήμης· ἀλλ' ὁ μὲν ἰατρικὸς τὸν ἐν τῇ νόσῳ καιρόν, ὁ δὲ στρατηγικὸς τὸν ἐν τῷ πολέμῳ γινώσκει. Καὶ τὸ σύμμετρον, ὅ ἐστι τοῦ ποσοῦ, καὶ ἐν τροφῇ καὶ ἐν πόνοις. Καὶ τὸ μέν, γυμναστικῆς, τὸ δὲ ἰατρικῆς εἰδέναι.

** Ἔτι ἐπεὶ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ ἐν τῷ αὐτοανθρώπῳ εἷς καὶ ὁ αὐτὸς ὁρισμός ἐστι, καὶ ἐν τῷ ἵππῳ καὶ ἐν τῷ αὐτοΐππῳ, τῇ ἰδέᾳ δηλονότι· εἰ γὰρ διάφορος, πῶς ἂν εἴη αὐτοῦ ἰδέα; φανερὸν ὅτι οὐδὲν διαφέρει ὁ ἄνθρωπος ᾗ ἄνθρωπος, τοῦ αὐτοανθρώπου· καὶ ἐπὶ πάντων ὁμοίως· ὥστε καὶ τὸ ἀγαθὸν ᾗ ἀγαθὸν οὐδὲν διαφέρει τοῦ αὐτοαγάθου [b]. Φανερὸν γάρ, ὅτι οὐ διοίσουσιν ὡς ἀγαθά, ὅτι τὸ μὲν αὐτοάγαθον ἀΐδιον, τὸ δέ, οὔ· ὥσπερ οὐδὲ τὸ πολυχρόνιον λευκὸν τοῦ ἐφημέρου λευκότερον Οὐκ ἄρα οὔτε ἄλλου τινὸς τῶν ὄντων ἰδέα ἐστὶν ὑπὲρ αὐτό, οὔτε τοῦ ἀγαθοῦ. Οἱ δὲ Πυθαγόρειοι πιθανώτερον ἐοίκασι λέγειν περὶ τοῦ ἀγαθοῦ· τὸ γὰρ ἓν ἐν ᾗ ἔλεγον τοῦ ἀγαθοῦ ἔταξαν συστοιχίᾳ, οἷς δὴ καὶ Σπεύσιππος ἀκολουθῆσαι δοκεῖ. Ἡ δὲ συστοιχία τῶν ἀγαθῶν, ἣν ἔλεγον, αὕτη· τὸ πέρας, τὸ περισσόν, τὸ ἕν, τὸ δεξιόν, τὸ ἄρρεν, τὸ εὐθύ, τὸ φῶς, τὸ τετράγωνον, τὸ ἠρεμοῦν, τὸ ἀγαθόν· ᾗ τινι καὶ ἑτέραν ἐποίουν ἀντικειμένην. Τὸ ἄπειρον, τὸ ἄρτιον, τὸ πλῆθος, τὸ ἀριστερόν, τὸ θῆλυ, τὸ καμπύλον, τὸ σκότος, τὸ ἑτερόμηκες, τὸ κινούμενον, τὸ κακόν.

(Scripsi : [a] ἐπὶ τῷ σῶσαι τὴν ἀλήθειαν] i. e. ἐπὶ σωτηρίᾳ τῆς ἀληθείας, ut ait Aristoteles; cod. ἐπὶ τὸ σῶσαι τὴν ἀλήθειαν. — [b] αὐτοαγάθου] cod. αὐτοαγαθοῦ. —)

Deinde quoniam unius ideæ una est scientia, una quoque boni foret scientia, si una esset idea. Atqui hoc non est · ergo nec una boni est idea. Multas autem boni esse scientias manifestum est. Nam non solum eorum, quæ in diversis categoriis sunt, non una est scientia, sed nec eorum quæ uni subsunt. Exempli gratia in categoria *quando* bonum est occasio. Hæc occasio et in bello et in morbo est, non ejusdem tamen scientiæ : sed medicus occasionem quæ in morbo, imperator eam novit quæ in bello requiritur. Rursus mediocre, quod in categoria quantitatis est, atque in alimento et in laboribus. Et alterum quidem ars gymnastica, alterum vero medicina novit.

Insuper quum hominis et ipsius hominis una eademque sit definitio, sicut equi et ipsius equi, id est, ideæ equi : (si enim alia esset, quomodo posset ipsius idea consistere ?) apparet nihil differre hominem, qua homo est, ab eo quem ipsum vocant hominem, hoc est ab idea hominis : eodemque modo in reliquis : itaque et bonum, qua est bonum, nihil differt ab ipso bono. Patet enim, differre ista non posse ut bona, quia idea boni æterna est, alterum vero illud non est æternum : sicut nec res diu candida candidior habetur ea quæ unum diem candida est. Ex quo efficitur, nec alterius rei esse ideam supra ipsum, nec boni. Probabilius autem de bono loqui videntur Pythagorei : qui unum in eo quem statuebant bonorum ordine locant, quos etiam Speusippus videtur esse secutus. Ipse autem bonorum ordo quem statuebant talis erat : finitum, impar, unum, dextrum, masculinum, rectum, lumen, quadratum, quiescens, bonum. Cui alium rursus opponebant : infinitum, par, plura, sinistrum, femininum, curvum, tenebras, altero latere longius, quod movetur, malum.

Κεφ. θ'.

Cap. IX.

Ὅτι οὐκ ἔστιν ἰδέα μία τῶν καθ' ἑαυτὰ ἀγαθῶν.

Bonorum per se non esse unam ideam.

*** Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων ἄλλος ἔσται λόγος· ἐροῦμεν δὲ ἔτι περὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἀκριβέστερον. Τὰ γὰρ εἰρημένα δεῖταί τινος ἐξετάσεως καὶ ἀκριβείας, διὰ τὸ μὴ περὶ παντὸς ἀγαθοῦ κατὰ μέρος εἰρῆσθαι τοὺς λόγους. Νῦν δὲ διελόντες ἀκριβέστερον ποιήσομεν τὸν λόγον. Διπλῶς τοίνυν λέγεται τὸ ἀγαθόν· τὰ μὲν γὰρ δι' ἑαυτά εἰσιν ἀγαθά, καὶ δι' ἑαυτὰ ζητοῦνται, καὶ ἀγαθὰ λέγονται, καὶ ἀγαπῶνται· τὰ δὲ οὐ δι' ἑαυτά, ἀλλὰ δι' ἐκεῖνα· διώκονται γάρ, ὅτι φυλακτικά εἰσι τῶν δι' ἑαυτὰ ἀγαθῶν, ἢ ποιητικά, ἢ τῶν ἐναντίων κωλυ-

Verum de his alius erit dicendi locus : nunc de bono etiam accuratius agamus. Ea enim quæ dicta sunt, diligentius tum examinanda tum explicanda erunt, quia nondum de omni bono singulatim disseruimus. Quare adhibita divisione accuratius in hac disputatione pergemus. Duobus ergo modis dicitur bonum : alia enim per se bona sunt, quæ et per se petuntur, et per se hoc nomen habent, et per se amantur : alia autem contra non per se, sed propter illa : quia enim reliqua quæ per se bona sunt, vel conservant, vel efficiunt, vel contra

* Ἔτι δέ, ἐπεὶ τῶν κατὰ μίαν ἰδέαν κτλ. — ** Ἀπορήσειε δ' ἄν τις κτλ. — *** Τοῖς δὲ λεχθεῖσιν ἀμφισβήτησις κτλ.

τικά. Καὶ καθ' ἑαυτὰ μὲν ἀγαθά, ὑγίεια, καὶ ἀρετή, τὸ φρονεῖν, τὸ ὁρᾷν· οὐ δι' ἑαυτὰ δέ, ἀσκήσεις, ἃ πρὸς ἀρετὴν φέρει, γυμνάσια, φαρμακεῖαι, ἃ τῆς ὑγιείας ἕνεκα ζητοῦνται. Ταῦτα δὲ καὶ ὠφέλιμα καλοῦνται.

* Διελόντες οὖν ἀπὸ τῶν ὠφελίμων τὰ ἀγαθά, ἃ καθ' ἑαυτά εἰσι, σκεψώμεθα εἰ μία ἰδέα τούτων ἐστί· φαίνεται τοίνυν μάταιον εἶναι, ἰδέαν λέγειν τῶν καθ' ἑαυτὰ ἀγαθῶν. Τί γὰρ ἂν τούτων καὶ διαφέροι, εἴπερ καὶ ταῦτα καθ' ἑαυτά εἰσιν ἀγαθά, καθάπερ ἐκείνη; Τὸ γὰρ φρονεῖν καὶ ὁρᾷν, καὶ ἡδοναί τινες αἱ σώφρονες, καὶ τιμαί, εἰ καὶ δι' ἄλλα ζητοῦνται, ἀλλ' ὅμως καὶ χωρὶς τῆς ἐκείνων προσθήκης αὐτὰ δι' ἑαυτὰ καὶ αἱρετά εἰσι καὶ διωκτά. Ὥστε κατὰ τοῦτο καθ' ἑαυτὰ ἀγαθά εἰσι, καὶ οὐ μόνῃ τῇ ἰδέᾳ τοῦτο δώσομεν.

** Ἔτι εἰ ἔστιν ἰδέα μία τῶν καθ' ἑαυτὰ ἀγαθῶν, αὐτὸς ὁ ὁρισμὸς τοῦ ἀγαθοῦ ἐφαρμόσει πᾶσι· καθάπερ ὁ αὐτὸς ἐφαρμόζει λόγος ὁ τῆς λευκότητος ἔν τε χιόνι [a] καὶ ψιμυθίῳ· [b] ἀλλ' οὐκ ἔστι. Φρονήσεως γὰρ καὶ ἡδονῆς, καθ' ὃ ἀγαθά, διάφοροι οἱ ὁρισμοί· ἄλλο γὰρ τὸ τῆς ἡδονῆς ἀγαθόν, καὶ ἄλλο τὸ τῆς φρονήσεως.

[Scripsi : [a] χιόνι] vulgo χίονι. — [b] ψιμυθίῳ] vulgo ψιμμυθίῳ. —]

ria depellunt, propterea expetuntur. Et per se quidem bona sunt sanitas et virtus, sapere, videre : non per se, exercitia, sicut exercitationes gymnasticæ, quibus virtutis causa utimur, et quæ valetudinis gratia adhibentur remedia. Hæc enim et utilia dicuntur.

Quamobrem primum ab iis quæ utilia appellantur, bona quæ per se sunt distinguamus, deinde num una aliqua eorum sit idea consideremus : videtur ergo ineptum esse, aliquam bonorum, quæ per se sunt, ideam ponere. Qualis enim harum rerum differentia erit, si et illa per se sunt, sicut hæc est? Etenim sapere et videre et voluptates quædam pudicæ et honores, licet propter alia petantur, nihilominus sine illis tamen ipsa per se et eligenda et expetenda sunt. Itaque eo nomine per se bona sunt, nec soli id ideæ ascribendum est.

Insuper si una bonorum quæ per se sunt est idea, eadem boni definitio omnibus conveniet : quemadmodum eadem candoris in nive et in cerussa finitio congruit : quod non fit. Prudentiæ enim et voluptatis, qua bona sunt, diversa est definitio : aliud enim voluptatis, aliud prudentiæ bonum est.

Κεφ. ι'.

Ὅτι τὰ ἀγαθὰ κατ' ἀναλογίαν ἑνὶ ὀνόματι λέγονται· καὶ ὅτι οὐδεμία βοήθεια τῷ ἠθικῷ ἀπὸ τοῦ τὴν ἰδέαν αὐτὸν εἰδέναι.

Ἐπεὶ δὲ τὰ ἀγαθά, καθὼς εἴρηται, οὐ συνωνύμως λέγονται, (οὐ γὰρ τὸν αὐτὸν ἔχουσιν ὁρισμὸν) ζητητέον πῶς λέγονται. Ἢ γὰρ ὁμωνύμως, ἢ ὡς τὰ ἀφ' ἑνός, ἢ πρὸς ἓν συντελοῦντα, ἢ κατὰ ἀναλογίαν· ὥσπερ λέγεται ὁ νοῦς ὀφθαλμός, ὅτι τὸν αὐτὸν λόγον ἔχει πρὸς τὴν ψυχήν, ὃν ὁ ὀφθαλμὸς πρὸς τὸ σῶμα. Δοκεῖ δὲ τὰ ἀγαθὰ κατὰ ἀναλογίαν ἑνὶ ὀνόματι λέγεσθαι. Καθάπερ γὰρ ψυχὴν ἀγαθὴν λέγομεν, οὕτω καὶ χρόνον καὶ τόπον· ἔχει γὰρ ἀνάλογον· καὶ ὅπερ ἐν ψυχῇ ἀρετή, τοῦτο ἐν χρόνῳ καιρός, καὶ ἐν τόπῳ δίαιτα, καὶ ἐν ποσῷ συμμετρία. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἀφετέον νῦν· ἐξακριβοῦν γὰρ ὑπὲρ αὐτῶν ἄλλη ἂν εἴη φιλοσοφίᾳ οἰκειότερον· οὐ γὰρ τῇ ἠθικῇ ταῦτα προσήκει. Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ περὶ τῆς ἰδέας λέγειν καθόλου· θεολογικοῦ γάρ τινος καὶ τοῦτο, καὶ οὐδὲν συντελεῖ τῷ ζητοῦντι τὸ πολιτικὸν ἀγαθόν.

*** Ἡ γὰρ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ εἰ καὶ ἔστιν, ἥτις κοινῇ τῶν ἄλλων καὶ καθόλου κατηγορεῖται καὶ χωριστὸν τῶν ἄλλων καὶ καθ' ἑαυτὸ ὑφεστός, δῆλον ὡς οὐκ ἂν εἴη δυνατὸν ἀνθρώπῳ πρᾶξαι τοῦτο ἢ κτήσασθαι· ἡμῖν δὲ περὶ τοιούτου ἀγαθοῦ ὁ λόγος. Ἐν αὐτῷ γὰρ καὶ τὴν εὐδαιμονίαν συστῆναι δυνατόν· εὐδαιμονεῖ γάρ τις ἐν ᾧ ἔπραξεν ἢ ἐν ᾧ ἐκτήσατο. Ὥστε οὐκ ἂν εἴη προσῆκον ἡμῖν περὶ τοῦ μὴ τοιούτου λέγειν· τάχα

Cap. X.

Bona proportione uno nomine appellari : deinde ideæ ipsius cognitionem nihil prodesse homini moralis philosophiæ studioso.

Quum ergo, quemadmodum dictum est, bona non simili nomine appellentur, (non enim eandem definitionem habent), videndum est quomodo dicantur. Aut enim communi nomine notantur, vel ut ea quæ ab uno proficiscuntur vel quæ ad unum tendunt, aut proportione idem nomen habent : sicut mentem oculum vocamus, quia eandem ad animum, quam oculus ad corpus rationem habet. Videntur autem bona proportione eodem nomine affici. Nam quomodo animum bonum dicimus, sic et tempus et locum : proportionem enim habent : et quod in animo est virtus, hoc in tempore occasio, in loco domicilium, in quantitate modus est. Sed hæc nunc mittamus : quia alii potius philosophiæ accurata eorum convenit tractatio : neque enim talia ad ethicen pertinent. Similiter et universe de idea agere : quod theologum potius decet, neque quidquam illi prodest qui civile bonum quærit.

Etenim quamvis boni idea sit, quæ communiter et universe de aliis dicatur, quæque ab aliis sejuncta existimetur et per se subsistat : hanc tamen neque actioni humanæ accommodari, neque ab homine comparari posse manifestum est. Nos vero de tali nunc bono loquimur. Quippe in eo potest consistere felicitas : suis enim quisque actionibus aut possessionibus beatus redditur. Quare nec nostrum officium est, de alio bono disserere :

* Χωρίσαντες οὖν κτλ. — ** Εἰ δὲ καὶ ταῦτά ἐστι κτλ — *** Εἰ γὰρ καὶ ἔστιν ἕν τι κτλ.

δέ τῳ δόξειεν ἂν τοὐναντίον, βέλτιον εἶναι μᾶλλον καὶ συμφορώτερον εἰς τὸ πρᾶξαι καὶ κτήσασθαι τὰ κτητὰ καὶ πρακτὰ ἀγαθά, τὸ εἰδέναι αὐτὴν τὴν ἰδέαν τοῦ ἀγαθοῦ· καθάπερ γὰρ παραδείγματι χρώμενοι ταύτῃ γνωσόμεθα, ποῖα τῶν πρακτῶν καὶ κτητῶν εἰσιν ἡμῖν ἀγαθά· κἂν εἰδῶμεν, ἐπιτευξόμεθα αὐτῶν. Πιθανότητα μὲν οὖν ἔχει τινὰ οὗτος ὁ λόγος· ἔοικε δὲ ταῖς ἐπιστήμαις διαφωνεῖν· πᾶσαι γὰρ αἱ ἐπιστῆμαι ἀγαθοῦ τινος ἐφίενται, καὶ τὸ ἐνδεὲς ἀναπληρῶσαι ἐπιζητοῦσιν· ὥσπερ ἰατρικὴ μὲν τὸ ἐλλεῖπον τῆς ὑγιείας, γυμναστικὴ δὲ τῆς ἰσχύος καὶ τῆς ἀνδρίας. Οὕτω δὲ ἔχουσαι πρὸς τὴν ζήτησιν τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ καθόλου τούτου ἀγαθοῦ τὴν γνῶσιν παραλιμπάνουσιν· οὐχ ἂν δὲ παρελίμπανον [a], εἰ βοήθειά τις ἦν αὐταῖς ἀπ' αὐτοῦ. Βοήθημα γὰρ τηλικοῦτον ἅπαντας ἀγνοεῖν τοὺς τεχνίτας καὶ μὴ ἐπιζητεῖν, οὐχ εὔλογον. Ὥστε καὶ διὰ τοῦτο ματαίαν τινὰ τὴν ἰδέαν εἶναι. Ἄπορον καὶ τί ὠφεληθήσεται ὑφάντης ἢ τέκτων πρὸς τὴν αὐτοῦ τέχνην, εἰ γινώσκει αὐτὸ τὸ ἀγαθὸν τὸ καθόλου, ἢ ἰατρὸς πῶς ἰατρικώτερος ἔσται, ἢ στρατηγὸς πῶς ἂν γένοιτο στρατηγικώτερος, ὁ τὴν ἰδέαν αὐτὴν τοῦ ἀγαθοῦ τεθεαμένος· οὐ γὰρ τὸ καθόλου ὁ τεχνίτης σκοπεῖ· ὥσπερ ὁ ἰατρός. Οὐ γὰρ τὴν καθόλου ὑγίειαν [b] σκοπεῖ, ἀλλὰ τὴν τοῦ ἀνθρώπου· μᾶλλον δέ, οὐδὲ τοῦ καθόλου ἀνθρώπου, ἀλλὰ τὴν τοῦ ἀτόμου· καθ' ἕκαστον γὰρ ἰατρεύει.

(Scripsi [a] παρελίμπανον] cod. παραλίμπανον. — [b] ὑγίειαν] al. ὑγιείαν. —)

sed forsitan e contrario satius esse duxerit quispiam et utilius ad ea bona quæ agi quæque possideri a nobis possunt tum agenda tum comparanda, ipsam boni ideam cognitam habere : quam tanquam exemplar intuiti, quænam ex illis bonis bona nobis sint, et intelligemus et intellecta consequemur. Atqui probabiliter quidem hæc dicuntur, sed a scientiis atque artibus plurimum videntur discrepare. Nam aliquod bonum omnes expetunt, et id quod deest supplere nituntur : sicut medicina, quod ad sanitatem, ars gymnastica quod ad robur deest aut ad fortitudinem. Et tamen quamvis ita in boni investigatione versentur, nihilominus boni hujus universi scientiam prætermittunt. quod neutiquam facerent, si ipsis illud subsidio foret. Nimirum non est verisimile aut consentaneum, artifices omnes tantum adjumentum fuisse ignoraturos, ac ne requisituros quidem. Ex quo etiam sequitur, vanam esse hanc ideam. Illud quoque maxime dubium et pæne inexplicabile est, quid utilitatis ad artem suam textor aut faber ex ipsius universi boni cognitione consecuturus sit, aut quo tandem modo vel medicus ad medendum vel imperator ad exercitum ducendum aptior sit futurus, qui ipsam boni ideam contemplatus fuerit. Id videlicet quod universale est non spectat artifex, ut nec medicus. Neque enim universam sanitatem spectat, sed hominis : immo vero ne universe quidem hominis, sed individui, quia singulis hominibus medicinam adhibet.

Κεφ. ια.

Ὅτι τέλειόν ἐστιν ἀγαθὸν τὸ ζητούμενον τῇ πολιτικῇ τέλος, καὶ αὔταρκες.

* Καὶ περὶ μὲν τούτων ἐπὶ τοσοῦτον εἰρήσθω. Πάλιν δὲ ἐπανέλθωμεν ἐπὶ τὸ ζητούμενον, καὶ σκοπῶμεν τί ποτ' ἂν εἴη· λέγω δὴ τὸ ζητούμενον τῇ πολιτικῇ τέλος. Ἔστι μὲν γὰρ ἄλλο ἐν ἄλλῃ τέχνῃ ἀγαθόν· ἄλλο γὰρ ἐν ἰατρικῇ, καὶ ἄλλο ἐν στρατηγικῇ, καὶ ταῖς λοιπαῖς ὁμοίως· ἑκάστῃ δὲ ἀγαθὸν τὸ τέλος ἐστίν, οὗ ἕνεκα τὰ ἄλλα ποιεῖ. Ὥσπερ ἐν ἰατρικῇ μὲν ὑγίεια τὸ ἀγαθόν, καὶ ἐν στρατηγικῇ νίκη, καὶ ἐν οἰκοδομικῇ οἰκία. Ἐπεὶ τοίνυν ἐν πάσῃ πράξει καὶ τέχνῃ ἐκεῖνό ἐστι τὸ ἀγαθόν, οὗ ἕνεκα τὰ ἄλλα γίνεται, τὸ τέλος δηλονότι· καὶ καθόλου εἰ εὑρήσομεν τὸ τέλος πασῶν τῶν πράξεων, οὗ ἕνεκα πάσας ποιοῦμεν, τοῦτο ἂν εἴη τὸ ἐν πάσαις ταῖς πράξεσιν ἀγαθόν· καὶ καθάπερ ἰατρικὸν ἀγαθὸν τὸ τέλος ἐστὶ τῆς ἰατρικῆς, καὶ στρατηγικόν, τὸ τέλος τῆς στρατηγικῆς· οὕτω καὶ πρακτικόν τι ἔσται ἀγαθόν, τὸ τέλος πασῶν τῶν πράξεων. Εἰ δὲ καὶ μὴ ἓν ἀλλὰ πλείω εἴη, ταῦτα ἂν εἴη τὰ πρακτὰ ἀγαθά. Τοῦτο δὲ τί ἐστι, πειρατέον ἔτι διασαφῆσαι· οὔπω γάρ τι περὶ αὐτοῦ σαφὲς εἴπομεν, ἀλλ' ἔτι ζητοῦ-

Cap. XI.

Perfectum esse et per se sufficiens civilis prudentiæ bonum.

Et de his quidem hactenus. Quare rursus ad priorem quæstionem revertamur, ut videamus, quis sit finis ille, quem civilis sibi proponit prudentia. Aliud enim in alia arte bonum est : siquidem aliud in medicina est, aliud in arte imperatoria et in reliquis eodem modo : bonum autem unicuique arti finis est, cujus causa cætera agit. Sicut in medicina bonum est sanitas, in imperatoria arte victoria, in architectura domus. Quum ergo in omni tum actione tum arte illud sit bonum, cujus causa cætera fiunt, ipse scilicet finis : in universum etiam, si omnium actionum finem illum invenerimus, cujus causa actiones istæ fiunt, hoc in omnibus actionibus bonum erit : et quemadmodum bonum medicum finis medicinæ, et imperatorium itidem est imperatoriæ artis : sic etiam omnium actionum finis bonum aliquod in agendo positum erit. At si non unus est finis, sed plures, utique hæc quæ agi possunt erunt bona. Sed danda nobis opera est, ut quis ille sit finis, planius explicemus : quia nihil hactenus de eo explicate diximus,

* Cap. 7. Πάλιν δὲ ἐπανέλθωμεν κτλ.

μεν τί ἐστι· μεταβαίνων γὰρ ὁ λόγος οὐδὲν ἤνυσε πλέον, ἀλλ' εἰς τὸ αὐτὸ ἀφίκετο, ὃ καὶ ἐν τοῖς προοιμίοις ἐλέγομεν, ὅτι τὸ πάσης πράξεως τέλος, τοῦτο ἂν εἴη τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ ἄριστον. Ἐπεὶ τοίνυν πολλὰ φαίνεται τῶν πράξεων τὰ τέλη, τούτων δέ τινα οὐδ' ἑαυτὰ αἱρούμεθα, ἀλλὰ δι' ἕτερα τέλη ἄλλων ἐπιστημῶν τῶν ἀρχιτεκτονικῶν, καθὼς εἴρηται, καί εἰσι χρήσιμα πρὸς ἐκεῖνα, ὥσπερ ὁ πλοῦτος, ὃ τοῦ χρηματιστοῦ ἐστι τέλος, χρησιμεύει τῷ πολιτικῷ εἰς τὸ ἴδιον τέλος, καὶ ὁ αὐλός, τέλος μὲν τοῦ αὐλοποιοῦ, χρήσιμον δὲ τῷ αὐλητῇ διὰ τὸ αὐλεῖν, ὁμοίως δὲ καὶ πάντα τὰ ὄργανα· ἐπεὶ τοίνυν εἰσί τινα τῶν τελῶν μὴ δι' ἑαυτὰ ἀγαθά, οὐκ ἂν εἴη πάντα τὰ τέλη τέλεια. Τὸ δὲ ἀγαθόν, οὗ ἕνεκα πάντα πράττομεν, τέλειον δεῖ εἶναι· ὥστε οὐκ ἂν εἴη ἓν τῶν τοιούτων τελῶν, ἅπερ ἀτελῆ εἰσιν. Ἀλλ' εἰ μὲν πολλά εἰσι τὰ τέλεια, τὸ τελειότατον τούτων· εἰ δὲ ἕν, ἐκεῖνό ἐστι τὸ ζητούμενον ἐν πάσαις ταῖς ἀνθρωπίναις πράξεσιν ἀγαθόν. Καὶ τὸ μὲν δι' ἑαυτὸ ζητούμενον τοῦ δι' ἄλλο ζητουμένου τελειότερον λέγομεν· πάλιν δὲ ἐπεί τινα τῶν ἀγαθῶν καὶ δι' ἑαυτὰ καὶ δι' ἄλλα ζητοῦνται, ὥσπερ τὸ ὑγιαίνειν καὶ τὸ φρονεῖν, τελειότερον τούτων ἐστίν, ὅπερ δι' ἑαυτὸ μόνον ζητεῖται, οὐδέποτε δὲ δι' ἄλλο· καὶ οὐ μόνον κατὰ σύγκρισιν τελειότερον ἄλλου, ἀλλὰ καὶ ἁπλῶς τέλειον ἀγαθὸν τοῦτό ἐστι. Τοιοῦτον δὲ ἡ εὐδαιμονία μάλιστα εἶναι δοκεῖ· ταύτην γὰρ αἱρούμεθα ἀεὶ δι' ἑαυτήν· τιμὴν δὲ καὶ ἡδονὴν καὶ φρόνησιν, καὶ πᾶσαν ἀρετὴν αἱρούμεθα μὲν δι' ἑαυτά· (μηδενὸς γὰρ ἀποβαίνοντος ἄλλου ἀπὸ τῆς κτήσεως αὐτῶν, ἑλοίμεθα ἂν ἕκαστον αὐτῶν·) αἱρούμεθα δὲ καὶ τῆς εὐδαιμονίας χάριν, διὰ τούτων ὑπολαμβάνοντες εὐδαιμονήσειν. Τὴν δὲ εὐδαιμονίαν οὐδεὶς αἱρεῖται διὰ ταῦτα, ἢ ὅλως δι' ἄλλο· ἀλλὰ μόνον δι' ἑαυτήν· ὥστε ἡ εὐδαιμονία ἂν εἴη τὸ ζητούμενον παρὰ τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων ἀγαθόν.

* Ἔτι δὲ καὶ ἐκεῖθεν δῆλον· καὶ γὰρ τὸ τέλειον ἀγαθὸν ὃ ζητεῖται, αὔταρκες εἶναι δοκεῖ. Αὔταρκες δέ, ὃ ἀρκεῖ οὐ μόνον ἑνί τινι ζῶντι βίον μονώτην, ἀλλὰ καὶ γονεῦσι καὶ τέκνοις καὶ γυναικί, καὶ ὅλως τοῖς φίλοις καὶ πολίταις. Ἐπεὶ καὶ τοῦ ἐν τούτοις ἀγαθοῦ ὁ ἄνθρωπος χρῄζει, [a] φύσει πολιτικὸς ὢν καὶ κοινωνικός. Καὶ ὅλως αὔταρκές ἐστιν, ὃ μονούμενον, ἄρκιον καὶ αἱρετὸν ποιεῖ τὸν βίον καὶ μηδενὸς ἐνδεᾶ· τοιοῦτον δὲ τὴν εὐδαιμονίαν οἰόμεθα εἶναι. Φαίνεται ἄρα, τὸ ζητούμενον ἀγαθὸν τὴν εὐδαιμονίαν εἶναι. Ἔτι τὴν εὐδαιμονίαν οὐ λέγομεν συναριθμεῖσθαι τοῖς ἄλλοις ἀγαθοῖς· τῶν γὰρ αἱρετῶν ἡγούμεθα εἶναι τὸ ἄκρον· καὶ εἰ σύστοιχον αὐτὴν τοῖς ἄλλοις ποιήσομεν ἀγαθοῖς, φανερὸν ὅτι, εἰ προσθήσομέν τι τῶν ἄλλων αὐτῇ, αἱρετωτέραν ποιήσομεν, καὶ οὕτως οὐκ ἂν εἴη αὐτὴ τὸ ἄκρον τῶν αἱρετῶν· τὸ γὰρ προστιθέμενον τῶν ἀγαθῶν μετὰ τῆς εὐδαιμονίας ἀγαθόν τι ἀποτελέσει τῆς εὐδαιμονίας αἱρε-

sed adhuc quis sit quærimus : neque enim quidquam effecit, dum huc et illuc vagatur oratio, sed eodem revoluta est, nec aliud probavit, quam actionis, ut in proœmio diximus, cujusque finem hoc esse, quod bonum dicimus et optimum. Quum ergo multi videantur esse actionum fines, atque horum quidam non per se, sed ob alios aliarum scientiarum fines, qui principes vocantur, ut supra dictum est, expetantur ac propterea utiles existimentur, sicut divitiæ, qui lucripetæ finis est, homini rerum civilium perito ad finem suum possunt prodesse, et tibia quæ finis est tibiarii, nihilominus tibicini ad canendum conducit, et similiter instrumenta reliqua : quum ergo, inquam, fines quidam sint, qui per se non sint boni, sequetur nec omnes fines perfectos esse. Illud vero cujus causa omnia facimus, perfectum esse oportet bonum : quare nec inter illos fines erit, qui non sunt perfecti. Quodsi multi sunt perfecti, is qui perfectissimus erit : sin autem unus, hoc jam illud erit, quod in omnibus humanis actionibus quærimus bonum. Jam id certe quod per se peti solet, eo quod ob aliud petitur, perfectius dicimus : rursusque quum talia sint bona quædam, ut et per se et ob aliud petantur, sicut valere et sapere, horum perfectiora sunt quæ per se semper, neque unquam ob aliud petuntur : atque hujusmodi quidem bonum non alterius tantum respectu, sed simpliciter et absolute perfectum est. Tale autem maxime videtur esse felicitas : hanc enim semper per se expetimus : honorem contra, voluptatem ac prudentiam cæterasque per se quidem petimus virtutes (quamvis enim possessionem earum nihil aliud sequatur, tamen singula qualia sunt petimus) nihilominus tamen et felicitatis causa petuntur, quod per ea felices futuros nos judicamus. Felicitatem vero nec harum, nec omnino cujusquam alius rei causa quisquam petit, sed per se tantum : ex quo sequitur, felicitatem esse illud quod humanæ actiones sibi proponunt bonum.

Præterea id ipsum et hinc intelligi potest : etenim perfectum illud quod quæritur bonum, per se sufficere videtur. Sufficere autem illud creditur, quod non uni tantum qui vitam degit solitariam sufficiat homini, sed quod parentibus etiam, uxori et liberis, omninoque cæteris tum amicis sufficit tum civibus. Quippe tali bono, quod ad hos etiam pertineat, opus est homini ad vitam societatemque civilem nato. Denique sufficiens hoc est, quod si demas reliqua, sufficientem per se vitam et expetendam facit, ita ut nulla re egeat : talem autem esse felicitatem putamus. Unde apparet, felicitatem esse illud quod quærimus bonum. Insuper felicitatem non dicimus cum reliquis conjungi bonis, quia eorum quæ expetuntur bonorum extremum eam esse arbitramur : nam si in reliquorum bonorum ordine eam locemus, illud eveniet, ut si aliud illi adjungamus, eam optabiliorem etiam faciamus; unde sequetur, summum eam bonum

* Φαίνεται δὲ καὶ ἐκ τῆς αὐταρκείας κτλ.

τώτερον· τοιοῦτον δὲ καὶ τὸ ζητούμενον ἀγαθόν ἐστι, οὐ συναριθμούμενον τοῖς ἄλλοις καὶ τῶν αἱρετῶν ἄκρον ὑπάρχον· τέλειον γάρ ἐστι· τὸ δὲ τέλειον, αἱρετώτατον· ἀεὶ γὰρ τὸ τελειότερον ἀγαθὸν μᾶλλον αἱρούμεθα· ἡ ἄρα εὐδαιμονία ἐστὶ τὸ ζητούμενον τέλος. Ἔχει δέ τινα ἀπορίαν ὁ περὶ τοῦ αὐτάρκους λόγος. Εἰ γὰρ τότε τὸ ἀγαθὸν αὔταρκές τινι, ὅταν αὐτῷ καὶ πᾶσι τοῖς οἰκείοις ἀρκέσῃ, καὶ τοῖς πολίταις, καὶ τοῖς φίλοις, καὶ ἔτι τοῖς οἰκείοις καὶ συγγενέσιν ἐκείνων, ἐπεὶ τοῦτο εἰς ἄπειρον πρόεισιν, οὐκ ἂν συσταίη τὸ αὔταρκες ἀγαθόν. Ὥστε ἀνάγκη λαβεῖν τινα ὅρον τῶν οἰκείων, ἐφ' οὓς δεῖ προϊέναι τὸ ἀγαθόν. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν εἰσαῦθις ἐπισκεπτέον· λέγωμεν δὲ περὶ τοῦ προκειμένου.

(Scripsi : [a] χρήζει] vulgo χρήσει. —)

non fuisse. Nimirum illud quod felicitati adjungetur, aliquod ipsa felicitate optabilius efficiet bonum : hoc vero quod quærimus bonum tale est, ut cum reliquis conjungi non debeat, sed eorum omnium, quæ eligenda perhibemus, sit summum : est enim perfectum : quod autem perfectum est, maxime est expetendum : semper enim quo perfectius est bonum, eo magis etiam illud consectamur : hinc patet, felicitatem esse finem nobis propositum. Sed dubitatur in hac quæstione de bono per se sufficiente. Si enim tum demum sufficiens homini bonum est, quum ipsi ejusque familiaribus omnibus et civibus et amicis, rursusque illorum familiaribus et propinquis sufficit, quod in infinitum abit, nusquam consistet illud quod sufficiens dicitur bonum. Quare certus aliquis, ad quem usque progredi hoc bonum oporteat, constituendus erit amicorum terminus. Qua de re posthac commentabimur; nunc ad propositum revertamur.

Κεφ. ιβ'.

Ὅτι ἐν τῇ κατὰ λόγον τοῦ ἀνθρώπου ζωῇ ἡ εὐδαιμονία συνίσταται, καὶ ἔστι ψυχῆς ἐνέργεια κατ' ἀρετὴν ἐν βίῳ τελείῳ.

* Τὸ μὲν οὖν λέγειν τὴν εὐδαιμονίαν αὐτὸ εἶναι τὸ ζητούμενον τῇ πολιτικῇ ἀγαθὸν τὸ ἄριστον, ὁμολογούμενόν τι φαίνεται. Ποθεῖται δὲ λεχθῆναι περὶ αὐτῆς ἐναργέστερον, τί ἐστι. Τοῦτο δὲ γένοιτ' ἄν, εἰ τὸ ἔργον εὑρήσομεν τοῦ ἀνθρώπου, καθ' ὅ ἐστιν ἄνθρωπος. Ὥσπερ γὰρ παντὸς τεχνίτου ἀγαθὸν ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ ἐστι, καὶ αὐλητοῦ μὲν ἐν τῷ αὐλεῖν, ἀγαλματοποιοῦ δὲ ἐν τῷ ἀγάλματι, καὶ ὅλως ἐπὶ παντὸς ἔργου καὶ πράξεως οὕτως ἔχει, οὕτω καὶ τὸ ἀνθρώπινον ἀγαθὸν ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ ἐστιν, εἴπερ τι ἔργον ἐστὶ τοῦ ἀνθρώπου, καθ' ὅ ἐστιν ἄνθρωπος. Πότερον οὖν τέκτονος μὲν καὶ σκυτέως ἐστὶν ἔργα τινὰ καὶ πράξεις, ἀνθρώπου δὲ οὐδέν ἐστιν ἀλλ' ἀργὸν πέφυκεν; ἢ καθάπερ ὀφθαλμοῦ καὶ χειρὸς καὶ ποδὸς καὶ ὅλως ἑκάστου τῶν μορίων φαίνεταί τι ἔργον, οὕτω καὶ ἀνθρώπου παρὰ πάντα ταῦτα θείη τις ἔργον τι.

Τί οὖν ἐστι τὸ τοῦ ἀνθρώπου ἔργον; τὸ μὲν οὖν ζῆν κοινόν ἐστι καὶ τοῖς φυτοῖς· ἡμεῖς δὲ τὸ ἴδιον τοῦ ἀνθρώπου ζητοῦμεν· ὥστε ἐατέον τὸν περὶ τούτου λόγον. Ἐπεὶ δὲ μετὰ τὴν θρεπτικὴν καὶ αὐξητικὴν ζωήν, τὴν φυτικὴν δηλονότι, ἑπομένη ἐστὶν ἡ αἰσθητική, ἔγγιον γὰρ τῆς λογικῆς, σκεπτέον καὶ περὶ αὐτῆς. Ἀλλὰ καὶ αὕτη κοινὴ καὶ ἵππῳ καὶ βοΐ, καὶ παντὶ ζῴῳ. Ὥστε οὐδὲ αὐτή ἐστι τὸ ζητούμενον ἔργον τοῦ ἀνθρώπου. Λείπεται δὴ ἡ ἐν λόγῳ πρακτικὴ ζωή. Καὶ αὕτη [a] δὲ διπλῆ τις φαίνεται. Τὸ μὲν γὰρ αὐτῆς ἄλογον μέν, ἐπιπειθὲς δὲ καὶ ὑπεῖκον τῷ λόγῳ· τὸ δὲ λόγον ἔχον καὶ διανοούμενον. Καὶ τὸ μὲν λόγον ἔχον καὶ διανοούμενον τάττει καὶ ῥυθμίζει· τὸ δὲ ἄλογον τάττεται καὶ ῥυθμίζεται. Ὥστε τὸ λογικὸν κυριώτερον ἀνθρωπινὸν

Cap. XII.

Felicitatem in ea, quam homo ad rationis normam dirigit vita constare, eamque esse functionem muneris animi honestam in vita perfecta.

Summum igitur illud, quod prudentia civilis quærit bonum, felicitatem dici posse, constare videtur inter omnes. Res autem poscere videtur, ut planius de ea disseramus, et quid illa sit ostendamus. Quod fiet, si prius exploraverimus, quodnam sit opus hominis, quatenus est homo. Etenim ut artificis cujuslibet bonum in ejus opere consistit, et tibicinis quidem in tibiarum cantu, statuarii autem in statua, omninoque eodem modo in omni opere et actione : sic et hominis bonum in ejus opere cernitur, siquidem aliquod hominis opus est, qua est homo. Utrum ergo fabri et sutoris opera aliqua sunt et aliquæ actiones, hominis autem nullum erit, sed animal ad desidiam natum reperietur? an potius ut oculi, manus, pedis singulorumque adeo membrorum suum cujusque opus ac munus est, sic hominis quoque præter hæc omnia opus aliquod esse statuemus? Quodnam ergo hominis opus erit? Nam vivere quidem cum plantis et fruticibus ei videtur esse commune; at nos proprium hominis opus quærimus : quamobrem nihil amplius de hoc dicendum est. Quum vero post vitam alendi augendique vi et facultate præditam, quam plantis tribuimus, sequatur vita sentiendi vim habens, quippe quæ ad rationalem proprius accedat, de hac etiam agendum erit. Porro et hæc equo et bovi reliquisque communis est animalibus. Quocirca ne hoc quidem erit opus illud hominis, quod quærimus. Relinquitur ergo vita rationalis, quæ ad agendum apta sit. Sed et hæc duplex videtur. Altera enim pars ejus ratione quidem caret, quamvis rationi obtemperet et cedat : altera vero ratione prædita est cogitandique munere fungitur. Et ea quidem quæ ratione est prædita et cogitationis particeps, disponit et ordinat : quæ autem ratione caret, disponitur et ordinatur. Quamobrem rationali

* Ποθεῖται δὲ ἐναργέστερον κτλ.

ἐνέργειά ἐστιν, ἐπεὶ καὶ τοῦτό ἐστιν ἐνέργεια· θάτερον γὰρ παθητικὸν λέγεται.

* Ἔστι τοίνυν ἔργον ἀνθρώπου ψυχῆς ἐνέργεια κατὰ λόγον, ὅταν διανοῆται [b], ἢ οὐκ ἄνευ λόγου, ὅταν κατὰ τὸ παθητικὸν μέρος κινῆται [c] μετὰ λόγου. Ἐπεὶ τοίνυν ἐνέργειά ἐστιν ἀνθρωπίνη ἡ κατὰ λόγον, εἰ καὶ εὖ καὶ καλῶς γίνοιτο, οὐδὲν κωλύει ἀνθρωπίνην ἐνέργειαν πάλιν εἶναι· οὐ γὰρ ἑτερογενῆ τὸ τοῦ κιθαριστοῦ ἔργον καὶ τὸ τοῦ σπουδαίου κιθαριστοῦ· κιθαριστοῦ μὲν γὰρ τὸ κιθαρίζειν, σπουδαίου δὲ τὸ εὖ κιθαρίζειν. Καὶ οὐχ εἰσὶν ἑτερογενῆ· ὥσπερ οὐδὲ ὁ ἵππος τοῦ ἀγαθοῦ ἵππου ἕτερος τῷ γένει. Εἰ δ' οὕτω ταῦτα, ἀνθρώπου δὲ τίθεμεν ἔργον ζωήν τινα, ταύτην δὲ ψυχῆς ἐνέργειαν καὶ πράξεις μετὰ λόγου, σπουδαίου ἀνθρώπου ἂν εἴη ἔργον, τὸ εὖ καὶ καλῶς κατὰ λόγον ἐνεργεῖν. Εὖ δέ τι καὶ καλῶς γίνεται ἕκαστον, κατὰ τὸ προσῆκον αὐτῷ ἀγαθόν, καὶ ἡ ἀνθρωπίνη ἄρα ἐνέργεια εὖ καὶ καλῶς ἔσται, κατὰ τὸ προσῆκον αὐτῷ ἀγαθόν. Τὸ δὲ προσῆκον αὐτῷ ἀγαθὸν ἡ ἀρετή ἐστιν. Ὥστε τὸ ἀνθρώπινον ἀγαθὸν ἐκεῖνο ἂν εἴη, ψυχῆς ἐνέργεια κατ' ἀρετήν.

** Εἰ δὲ πολλαὶ αἱ ἀρεταί, κατὰ τὴν ἀρίστην αὐτῶν καὶ τελειοτάτην [d]. Εὕρηται ἄρα τὸ ἀνθρώπινον ἀγαθόν. Τὸ δὲ ἐν ἑκάστῳ ἀγαθόν, τὸ τέλος ἐστίν, ὥσπερ εἴρηται. Εὕρηται ἄρα τὸ τέλος τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων. Τὸ δὲ τέλος τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων ἐδείχθη ταὐτὸν τῇ εὐδαιμονίᾳ· ἡ εὐδαιμονία ἄρα εὕρηται, ὅπερ ἔδει ποιῆσαι.

*** Ἔτι δὲ προσήκει τὸ ἀνθρώπινον ἔργον, εἰ μέλλοι πάντῃ τέλειον εἶναι, ἐν βίῳ εἶναι τελείῳ· μία γὰρ χελιδὼν ἔαρ οὐ ποιεῖ, οὐδὲ μία ἡμέρα· οὕτω δὲ οὐδὲ μακάριον καὶ εὐδαίμονα μία ἡμέρα οὐδὲ ὀλίγος χρόνος.

**** Ὡρίσθω μὲν οὖν τὸ ἀγαθὸν τὸ ἀνθρώπινον ἡ εὐδαιμονία τοῦτον τὸν τρόπον, ψυχῆς ἐνέργεια κατ' ἀρετὴν ἐν βίῳ τελείῳ. Δεῖ γὰρ ἴσως ὑποτυπῶσαι πρῶτον, εἶτα τελείως γράψαι, καθάπερ εἰκόνα, τὸν περὶ τοῦ ἀγαθοῦ λόγον. Τὸ δὲ τὰ καλῶς τυπωθέντα προαγαγεῖν εἰς τὸ βέλτιον καὶ διαρθρῶσαι, δόξειεν ἂν εὔλογον εἶναι καὶ τοῦ βουλομένου παντός· συντελεῖ γὰρ καὶ ὁ χρόνος· εὑρετὴς ὢν καὶ συνεργὸς ἀγαθὸς τῶν τοιούτων. Ἀπὸ τούτου γὰρ καὶ αἱ τῶν τεχνῶν ἐπιδόσεις γεγόνασι· παντὸς γὰρ προσθεῖναι τὸ ἐλλεῖπον.

(Scripsi : [a] αὕτη] cod. αὐτή. — [b] διανοῆται] cod. διανοεῖται. Vide Hermannum ad Viger. p. 792 et Bast. ad Greg. Cor. p. 115. — [c] κινῆται] cod. κινεῖται. — [d] τελειοτάτην] cod. τελειωτάτην. —)

parti magis proprie tribuitur hominis efficacia, siquidem hæc est efficacia; altera enim patibilis vocatur.

Est ergo opus hominis functio muneris animi rationi consentanea, quoties nimirum intelligit, aut ratione non carens, quoties in patibili parte cum ratione movetur. Quum igitur hominis efficacia rationi sit consentanea, si bene illa recteque fiat, nihil obstabit, quin rursus sit hominis efficacia : sicut nec diversi generis citharistæ et boni citharistæ opus est : citharistæ enim est citharam pulsare, boni autem, bene. Neque enim ista genere inter se differunt : sicut nec equus genere a bono equo diversus est. Quodsi hæc ita se habent, hominisque opus esse statuimus vitam aliquam, hanc vero functionem muneris animi et actiones cum ratione conjunctas, boni hominis opus erit, bene et honeste, ut decet, hoc munere fungi. Bene autem singula et honeste fieri dicuntur secundum suum cujusque bonum; quare et hominis efficacia ad ipsius bonum accommodata recte ac decenter se habebit. Sed conveniens ei bonum virtus est. Itaque hominis bonum erit functio muneris animi virtuti consentanea.

Quodsi multæ sint virtutes, optimæ earum et perfectissimæ consentanea erit. Atque ita hominis bonum invenimus. Bonum autem in singulis finis est, ut jam diximus. Quapropter et finem humanarum actionum invenimus. Finem vero humanarum actionum eundem esse cum felicitate demonstravimus : ideoque et ipsam, quod propositum nobis erat, felicitatem invenimus.

Quin etiam hominis opus, ut plane sit perfectum, si vita perfecta esse oportet. Ut enim una hirundo ver non efficit, nec dies unus : sic nec dies unus, neque exiguum tempus efficit felicem ac beatum.

Sic igitur hominis bonum, felicitas, definiatur, functio muneris animi virtuti consentanea in vita perfecta. Primum enim fortasse boni notio adumbranda, deinde pingendi artificum more ejus tanquam imago, sic boni quam proponimus definitio expingenda nobis et perficienda est. Nam quæ bene delineata sunt, promovere suisque velut membris et articulis distinguere, consentaneum et cujusvis esse videtur : quum etiam tempus talium rerum inventor et adjutor bonus prosit. Unde et artes incrementum ceperunt; cujuslibet enim hominis est, id quod deest, addere.

* Εἰ δέ ἐστιν ἔργον ἀνθρώπου κτλ. — ** Εἰ δὲ πλείους αἱ ἀρεταί κτλ. — *** Ἔτι δὲ ἐν βίῳ τελείῳ κτλ. — **** Περιγεγράφθω μὲν οὖν κτλ.

Κεφ. ιγ'.

Ὅτι δεῖ κατὰ τὸ προσῆκον τῇ ὕλῃ τοὺς περὶ αὐτῆς λόγους ἀπαιτεῖν. Καὶ ὅτι οὐκ ἐν ταῖς ἀρχαῖς τὸ διότι ζητήσομεν.

Χρὴ δὲ καὶ τῶν προειρημένων λόγων μεμνῆσθαι, καὶ τὴν ἀκρίβειαν μὴ ὁμοίως ἐν ἅπασιν ἀπαιτεῖν, ἀλλ' ἐν ἑκάστοις κατὰ τὴν ὑποκειμένην ὕλην· καὶ ἐπὶ τοσοῦτον, ἐφ' ὅσον οἰκεῖον τῇ μεθόδῳ. Καὶ τέκτων καὶ γεωμέτρης οὐχ ὁμοίως ἐπιζητοῦσι τὴν ὀρθήν· ἕκαστος γάρ, ἐφ' ὅσον οἰκεῖον τῇ προκειμένῃ μεθόδῳ· ὁ μὲν γὰρ τέκτων τοσοῦτον ἐπιζητεῖ, ὅσον χρησιμεύσει [a] αὐτῷ πρὸς τὸ ἔργον· ὁ δὲ γεωμέτρης αὐτὴν ὀρθὴν ζητεῖ, τί ἐστι καὶ ποῖόν τι· οὐ γὰρ ἔργον τι κατασκευάσαι βούλεται δι' αὐτῆς, ἀλλὰ τὸν ἀληθῆ ζητεῖ περὶ αὐτῆς λόγον. Τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ποιητέον, ὅπως μὴ τὰ πάρεργα τῶν ἔργων πλείω γίνηται. Εἰ γὰρ τὸν τέκτονα ἀπαιτήσομεν τὸν περὶ τῆς ὀρθῆς λόγον, ὅπερ πάρεργόν ἐστιν αὐτῷ πρὸς τὸ ἔργον, πλείονος ζητήσεως αὐτῷ δεήσει, ἢ τὰ πρὸς τὰ τέχνης ἔργα. Οὐκ ἀπαιτητέον δὲ οὐδὲ τὴν αἰτίαν ὁμοίως ἐν ἅπασιν. Ἱκανὸν γὰρ ἔν τισιν, εἰ δειχθεῖεν καλῶς ὅτι εἰσί, καὶ εἰ μὴ προσθήσομεν τὸ διότι. Τοῦτο δὲ συμβαίνει καὶ περὶ τὰς ἀρχὰς τῶν ἐπιστημῶν· ἐν αὐταῖς γὰρ οὐ τὸ διότι ζητήσομεν, ἀλλὰ τὸ ὅτι μόνον. Καὶ τοῦτο ἐν πάσαις ἐπιστήμαις ἀρχή ἐστιν· εἰ γὰρ ζητήσομεν τῶν ἀρχῶν αἰτίαν, οὐδέποτε ἀρξόμεθα, ἀλλ' ἐπ' ἄπειρον βαδιούμεθα. Φανερὸν δὲ γίνεται ἐν ταῖς ἀρχαῖς τὸ ὅτι, ἢ ἐπαγωγῇ, ἢ αἰσθήσει, ἢ ἐθισμῷ· ἐπαγωγῇ μέν, ὥσπερ τὰ τῷ αὐτῷ ἴσα, καὶ ἀλλήλοις ἐστὶν ἴσα· δείξομεν γὰρ ἀριθμούς τινας καὶ μεγέθη εἰσαγαγόντες· ἐπαγωγὴ γάρ ἐστιν ἡ ἀπὸ τῶν μερικῶν δεῖξις· αἰσθήσει δέ, ὅταν δεικνύῃ [b] ὁ φυσικὸς τὸ πῦρ θερμόν, καὶ τὸ ὕδωρ ψυχρόν, ἅτινα ἀρχαί εἰσι τῆς ἐπιστήμης. Ἐθισμῷ δὲ αἱ ἀρχαὶ τοῦ ἠθικοῦ γινώσκονται. Καὶ γὰρ ἀδύνατον εἰς γνῶσιν ἐλθεῖν τῶν περὶ ἀρετῆς λόγων μὴ ἐν ἔθει γενόμενον τῶν σπουδαίων πράξεων, ὡς ἐν τῷ ς εἴρηται κεφαλαίῳ. Πειρατέον δὲ μετέρχεσθαι ἑκάστην τῶν ἀρχῶν καθὼς πέφυκε δείκνυσθαι, καὶ σπουδαστέον, ὅπως δι' ὁρισμοῦ φανῶσι καλῶς. Μεγάλην γὰρ παρέχουσι βοήθειαν ταῖς ἀποδείξεσι ταῖς ἑπομέναις αὐταῖς. Καὶ διὰ τοῦτο φαίνεται πλέον ἢ τὸ ἥμισυ τῆς ἀποδείξεως δύνασθαι τὴν ἀρχήν, καὶ πολλὰ τῶν ζητουμένων ἐμφανῆ γίνεσθαι δι' αὐτῆς· ἐν γὰρ τῇ μείζονι προτάσει ἀεὶ ἡ ἀρχὴ παραλαμβάνεται· ἡ δὲ μείζων πρότασις τὸ πᾶν δύναται τῆς ἀποδείξεως σχεδόν. Καὶ ἴσως εἰ καὶ δι' ἄλλην αἰτίαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦτο μείζων καλεῖται.

(Scripsi : [a] χρησιμεύσει] codex χρησιμεῦσαι. — [b] δεικνύῃ] vulg. δεικνύει. —)

Cap. XIII.

Pro ratione materiæ varias disputationes quæ de ea habeantur desiderari. Item causam rei in principiis non quæri.

Verum et ea meminisse nos oportet quæ supra dicta sunt, et summam subtilitatem non peræque in omnibus requirendam esse, sed in unaquaque re pro materiæ subjectæ ratione, et quoad docendi via et ratio patitur. Nam faber et geometra non eodem modo rectum angulum inquirunt : singuli enim prout rationi suæ convenit, hoc agunt : faber quidem, quatenus operi suo conducere existimat : geometra vero ipsum per se considerat, hoc est, quid sit et qualis : neque ejus beneficio aliud opus efficere vult, sed veram tantum ejus rationem perquirit. Eodem igitur modo et in cæteris omnibus faciendum est, ne operum accessiones et ornamenta operibus ipsis ampliora exsistant. Si enim ex fabro rationem recti anguli quæramus, quæ res ad institutum operis illius non pertinet, difficilius eam inveniet, quam quæ ad artis opera spectant. Neque vero in omnibus æque causa flagitanda est. Quippe satis esse debet in quibusdam, si bene demonstratum sit ea esse, etiamsi non addatur, cur sint. Hoc autem in disciplinarum etiam principiis fieri solet, in quibus non cur sint quærimus, sed esse ea tantum statuimus. Atque hoc commune omnibus disciplinis principium est : si enim principiorum semper rationem quæremus, nunquam incipiemus, sed in infinitum potius abibimus. Sed esse principia planum facimus aut inductione, aut sensu aut consuetudine : inductione, ut quum dicimus, quæ eidem æqualia sunt, etiam inter se esse æqualia : siquidem demonstratio erit, quum numeros et magnitudines inducemus : probatio enim a particularibus est inductio : sensu vero, ut quum ignem calere, aquam frigere physicus demonstrat ; quæ quidem principia sunt scientiæ : consuetudine denique moralis philosophiæ principia cognoscuntur. Neque enim fieri potest, ut aliquis disputationes de virtute habitas intelligat, qui non prius honestis actionibus assueverit : sicut in sexto a nobis capite dictum est. Quare danda est opera, ut singula principia persequamur, quemadmodum suæ naturæ convenienter tradi solent, atque id studendum, ut definitione bene declarentur. Multum enim ad ipsas illas quæ sequuntur demonstrationes conferunt. Quamobrem principium plus quam dimidium totius demonstrationis valere videtur, multaque eorum quæ in quæstionem veniunt illius ope explanantur ; semper enim in majore propositione assumitur principium : major vero propositio omnia fere potest in demonstratione. Et fortasse, quemadmodum et aliam ob causam, ita etiam ob hanc major vocatur.

Κεφ. ιδ'.

Ὅτι οὐ πάντῃ ἀπᾴδουσιν οἱ λεγόμενοι περὶ τῆς εὐδαιμονίας παρὰ τῶν παλαιῶν λόγοι τῷ λεχθέντι αὐτῆς ὁρισμῷ.

* Ταῦτα μὲν οὖν καθόλου περὶ τῶν ἀρχῶν εἴρηται. Περὶ δὲ τῆς προκειμένης ἡμῖν ἀρχῆς, τῆς εὐδαιμονίας δηλονότι, σκεπτέον ἔτι· οὐ μόνον τὸν ὁρισμὸν αὐτῆς ἐξετάσαντας, καὶ τοὺς λόγους τοὺς συμπεράναντας αὐτόν, ἀλλὰ καὶ τοὺς λεγομένους περὶ αὐτῆς παρὰ τῶν παλαιῶν ἀληθεῖς λόγους, εἰ συνᾴδουσι τῷ ὁρισμῷ. Τῷ μὲν γὰρ ἀληθεῖ ὁρισμῷ καὶ πάντα συνᾴδει τὰ προσόντα τῷ ὁριστῷ, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τ' ἄλλα τὰ λεγόμενα περὶ αὐτοῦ. Τῷ δὲ ψευδεῖ ταχὺ διαφωνεῖ τὸ ἀληθές. Τῶν ἀγαθῶν τοίνυν εἰς τρία διαιρουμένων, καὶ τῶν μὲν λεγομένων ἐκτός, τῶν δὲ περὶ ψυχήν, τῶν δὲ περὶ σῶμα· τὰ περὶ ψυχὴν ἀγαθὰ κυριώτατα καὶ μάλιστα ἀγαθὰ κοινῇ πάντες λέγομεν. Περὶ ψυχὴν δὲ λέγομεν ἀγαθὰ τὰς πράξεις καὶ τὰς ἐνεργείας τὰς ψυχικάς. Οὐκοῦν αἱ ψυχικαὶ πράξεις καὶ ἐνέργειαι αἱ ἀγαθαὶ κυριώτατα καὶ μάλιστά εἰσιν ἀγαθά. Ἐν τῇ κατὰ ψυχὴν ἄρα ἀγαθῇ ἐνεργείᾳ τὸ κυριώτατον καὶ μάλιστα ἀγαθὸν συνίσταται. Τοῦτο δέ ἐστιν ἡ εὐδαιμονία. Ἔστιν ἄρα ἡ εὐδαιμονία ψυχῆς ἐνέργεια κατ' ἀρετήν, καὶ κατὰ ταύτην τὴν δόξαν παλαιὰν οὖσαν, καὶ ὁμολογουμένην ὑπὸ τῶν φιλοσοφούντων.

** Ὀρθῶς δὲ πράξεις τινὲς λέγονται καὶ ἐνέργειαι ἡ εὐδαιμονία· οὕτω γὰρ ἂν εἴη τῶν περὶ ψυχὴν ἀγαθῶν καὶ οὐ τῶν ἐκτός.

*** Διὰ τοῦτο καὶ ὁ εὐδαίμων εὖ πράττειν λέγεται καὶ εὖ ζῆν· ἃ ἐνέργειαν καὶ πρᾶξιν δηλοῦσι.

**** Φαίνεται δὲ ὅτι καὶ τὰ ζητούμενα παρὰ τῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν εὐδαιμονίαν ἐνυπάρχουσι τῷ λεχθέντι. Τὰ ἐπιζητούμενα δὲ τοῖς μὲν ἀρετή, τοῖς δὲ φρόνησις, ἄλλοις δὲ σοφία τις.

***** Τοῖς δὲ καὶ πάντα ταῦτα εὐδαιμονία εἶναι δοκεῖ. Τοῖς δὲ τούτων τι μεθ' ἡδονῆς, ἀλλὰ τῆς ἀπ' αὐτῶν τούτων τικτομένης.

****** Ἕτεροι δὲ καὶ τὴν ἐκτὸς εὐετηρίαν συμπαραλαμβάνουσι. Τούτων δὲ τὰ μὲν πολλοὶ καὶ παλαιοὶ λέγουσι, τὰ δὲ ὀλίγοι καὶ ἔνδοξοι ἄνδρες· ὧν οὐδετέρους εὔλογον τῆς ἀληθείας ἐν πᾶσι διαμαρτάνειν· ἀλλὰ καθ' ἕν τι μόνον ἴσως, ἐν τοῖς πλείστοις δὲ ἀληθεύειν.

Τοῖς μὲν οὖν λέγουσι πᾶσαν ἀρετὴν τὴν εὐδαιμονίαν εἶναι, ἢ τῶν ἀρετῶν τὴν ἀρίστην, συνῳδὸς ὁ ἡμέτερος περὶ αὐτῆς λόγος. Κατὰ γὰρ τὴν τῆς ἀρετῆς ἐνέργειαν ἡ εὐδαιμονία ἐστί. Διαφέρει δέ, ὅτι οἱ μὲν ἐν τῇ ἕξει καὶ κτήσει τῆς ἀρετῆς τὴν εὐδαιμονίαν εἶναί φασιν, ἡμεῖς δὲ ἐν τῇ χρήσει καὶ τῇ ἐνεργείᾳ. Διαφορὰ δέ ἐστιν οὐχ ὀλίγη τοῦ ἐν κτήσει ἢ χρήσει

Cap. XIV.

Quæ veteres de felicitate dixerunt non omnino a superiori definitione dissentire.

Hæc igitur de principiis in genere dicta sunt. De eo autem quod nunc peculiariter tractamus, plura videnda erunt: de felicitate nimirum: quare non tantum definitionem ejus examinabimus, sed etiam singula ex quibus constat verba inspiciemus, cum quibus deinde veterum opiniones comparabimus, ut consideremus num huic nostræ definitioni respondeant. Veræ enim definitioni omnia, quæ definito insunt, facile respondent, ac propterea et alia quæ de eo dicuntur. A falsa vero statim dissentit veritas. Quum ergo in tres partes distribuantur bona, aliaque externa, alia animi, alia corporis perhibeantur esse: animi bona præcipua et maxime bona communiter omnes dicimus. Animi autem bona actiones animi et muneris functiones appellamus. Unde patet actiones ejus bonasque muneris ejus functiones præcipuas maximeque bonas esse. Quare in animi bona muneris functione id quod præcipuum maximeque bonum vocamus, consistit. Hoc vero est felicitas. Animi ergo actus honestus est felicitas, etiam ex hac opinione, quæ et antiqua est et philosophorum omnium suffragiis comprobata. Recte præterea actionum quarundam et muneris functionum nomen habet felicitas: ita enim ex animi bonis eam esse apparebit, nec ad externa referendam. Ideoque bene rem gerere et bene vivere dicitur, qui felix est: quæ muneris functionem actionemque designant Apparet porro et ea quæ in felicitate perfecta requiruntur, in eo quod a nobis dictum est, inesse. Hominum enim alii virtutem, alii prudentiam, alii sapientiam requirunt. Alii etiam omnia hæc felicitatem esse judicant. Alii aliquid horum cum voluptate, sed quæ ex his ipsis potissimum nascatur.

Sunt etiam qui externam felicitatem adjungant. Atque horum alia multi et veteres, alia pauci et clari viri statuunt: quorum neutros in omnibus errasse verisimile est, sed in uno fortasse aliquo, in plerisque vero recte sensisse. Jam vero cum iis qui vitam beatam aut omnem virtutem esse dicunt aut virtutum præstantissimam nostrum de ea congruit judicium. Etenim actus honestus felicitas est. Sed inter illos et nos hoc maxime interest, quod illi in virtutis habitu et possessione, nos in usu et muneris functione felicitatem positam esse putamus. Sed multum refert, utrum in possessione an in usu, in habitu summum bonum ponas, an in muneris

* Cap. 8. Σκεπτέον δὴ περὶ αὐτῆς κτλ. — ** Ὀρθῶς δὲ καὶ κτλ. — *** Συνᾴδει δέ κτλ. — **** Φαίνεται δὲ καὶ κτλ. — ***** Τοῖς δὲ ταῦτα κτλ. — ****** Ἕτεροι δὲ καὶ κτλ.

τὸ ἄριστον ὑπολαμβάνειν καὶ ἐν ἕξει ἢ ἐνεργείᾳ. Τὴν μὲν γὰρ ἕξιν ἐνδέχεται ὑπάρχουσαν μηδὲν ἀποτελεῖν, οἷον τῷ καθεύδοντι, ἢ ἄλλως πως ἐξηργηκότι· τὴν δ' ἐνέργειαν, οὐχ οἷόν τε. Πράξει γὰρ ἐξ ἀνάγκης ὁ τὴν ἐνέργειαν ἔχων· καὶ εἰ τὴν ἀγαθὴν ἐνέργειαν ἔχει, εὖ πράξει. Τοῦτο δέ ἐστι τὸ εὐδαιμονεῖν. Ὥσπερ γὰρ Ὀλυμπίασιν [a] οὐχ οἱ κάλλιστοι καὶ ἰσχυρότατοι [b] στεφανοῦνται, ἀλλ' οἱ ἀγωνιζόμενοι· (τούτων γάρ τινες καὶ νικῶσιν) οὕτω καὶ τῶν ἐν τῷ βίῳ καλῶν καὶ ἀγαθῶν οὐχ οἱ δυνάμενοι πράττειν ὀρθῶς, ἀλλ' οἱ πράττοντες ὀρθῶς ἐπήβολοι γίνονται.

(Scripsi : [a] Ὀλυμπίασιν] codex ὀλυμπιάσιν. — [b] ἰσχυρότατοι] cod. ἰσχυρώτατοι.)

functione. Quippe accidere potest, ut habitus qui insit, nihil efficiat, ut in eo qui dormit, aut qui alio aliquo modo otiatur : quod in muneris functionem non convenit. Necessario enim aget, penes quem est muneris functio, et si bona ea est, recte aget. Hoc autem est felicitate florere. Quemadmodum vero Olympiæ non pulcherrimi aut fortissimi coronantur, sed qui certant (ex his enim nonnulli etiam vincunt) : sic et ea quæ sunt in vita honesta et bona, assequuntur et obtinent non ii qui recte agere possunt, sed qui recte agunt.

Κεφ. ιε'.

Ὅτι ἥδιστος δι' ἑαυτόν ἐστιν ὁ κατ' ἀρετὴν βίος, καὶ μάλιστα ἀγαθὸς καὶ καλός

* Ἔστι δὲ καὶ ὁ βίος αὐτῶν καθ' ἑαυτὸν ἡδύς, οὐκ ἔξωθεν ἔχων τὴν ἡδονήν. Ἐπεὶ γὰρ τὸ ἥδεσθαι τῆς ψυχῆς ἐστιν, οὐδὲν κωλύει τὴν τῆς ψυχῆς κατ' ἀρετὴν ἐνέργειαν μεθ' ἡδονῆς εἶναι. Ὅτι δὲ καὶ ἔστι, δῆλον. Ἐπεὶ γὰρ ἑκάστῳ ἐκεῖνό ἐστιν ἡδύ, πρὸς ὃ λέγεται φιλοτοιοῦτος· οἷον ὁ ἵππος ἡδὺ τῷ φιλίππῳ, καὶ θέαμα τῷ φιλοθεώρῳ· καὶ τῷ φιλαρέτῳ ἄρα ἡδεῖα ἡ ἀρετή. καὶ αἱ κατ' αὐτὴν πράξεις. Τὰ μὲν οὖν δοκοῦντα τοῖς πολλοῖς ἡδέα μάχεται· ἄλλος γὰρ ἄλλο νομίζει ἡδύ, καὶ τὸ ἄλλο ἀηδές. Αἴτιον δέ, ὅτι οὐκ ἔστι φύσει ἡδέα. Τοῖς δὲ φιλοκάλοις ἡδέα δοκεῖ τὰ καὶ φύσει ἡδέα· ἀρίστοις γὰρ οὖσι τὰ ἀληθῶς ἡδέα διώκειν ἀκόλουθον· διώκουσι δὲ τὰς κατ' ἀρετὴν πράξεις. Ὥστε δῆλον, ὅτι αἱ κατ' ἀρετὴν πράξεις ἡδεῖαί εἰσι τοῖς φιλαρέτοις καὶ δι' ἑαυτάς· τὸ γὰρ φύσει ἡδύ, οὐκ ἔστι δι' ἕτερον ἡδύ. Διὰ τοῦτο οὐ προσδεῖται ὁ βίος αὐτῶν ἄλλης ἔξωθεν ἡδονῆς, καθάπερ τινὸς περιάπτου, ἀλλ' ἔχει τὴν ἡδονὴν ἐν ἑαυτῷ. Εἰ δέ τις εἴποι μὴ πάντας τοὺς σπουδαίους ἥδεσθαι τῇ ἀρετῇ, (εἰσὶ γὰρ οἱ μὴ μεθ' ἡδονῆς ταύτην πράττουσιν) ἐροῦμεν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀγαθὸς οὐδὲ σπουδαῖος ὁ μὴ χαίρων ταῖς καλαῖς πράξεσιν. Οὔτε γὰρ δίκαιον οὐδεὶς ἂν εἴποι, τὸν μὴ χαίροντα τῷ δικαιοπραγεῖν, οὔτε ἐλευθέριον, τὸν μὴ χαίροντα ταῖς ἐλευθερίοις πράξεσιν· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. Εἰ δ' οὕτω, δι' ἑαυτὰς ἂν εἶεν αἱ κατὰ ἀρετὴν πράξεις ἡδεῖαι· ἀλλὰ μὴν καὶ ἀγαθαί γε καὶ καλαί, καὶ μάλιστα τούτων ἕκαστον, εἴπερ καλῶς κρίνει περὶ αὐτῶν ὁ σπουδαῖος· μὴ καλῶς γὰρ κρίνειν οὐκ εὔλογον· κρίνει δέ, ἀγαθὰς εἶναι καὶ καλάς. Ἄριστον ἄρα καὶ κάλλιστον, καὶ ἥδιστον ἡ εὐδαιμονία· καὶ οὐκ ἄλλο μὲν κάλλιστον, ἄλλο δὲ ἄριστον, ἄλλο δὲ ἥδιστον κατὰ τὸ Δηλιακὸν ἐπίγραμμα.

Κάλλιστον τὸ δικαιότατον, λῷστον δ' ὑγιαίνειν,
ἥδιστον δὲ πέφυχ' οὗ τις ἐρᾷ τὸ τυχεῖν.

Cap. XV.

Jucundissimam per se esse vitæ sanctitatem, maximeque bonam et honestam.

Est vero eorum vita etiam per se jucunda, utpote quæ non extrinsecus acceptam habeat voluptatem. Quum enim delectari sit animi, nihil obstat, quin honestus animi actus voluptati sit. Esse autem, vel hinc apparet. Siquidem singulis jucundum est illud, cujus quisque studiosus dicitur : sicut equus ei qui equis delectatur, gratus est, spectaculum ei qui inde voluptatem capit : ita et homini virtutis studioso grata virtus est gratæque actiones honestæ. Ea autem quæ plerisque jucunda videntur, inter se pugnant : alius enim aliud vel jucundum vel injucundum existimat. Cujus rei causa est, quod natura non sunt talia. Hominibus vero rerum honestarum studiosis ea quæ natura sunt talia jucunda videntur : quum enim sint optimi ; illos ea quæ revera sint jucunda appetere consentaneum est : incumbunt autem ad actiones honestas. Unde apparet, actiones honestas etiam per se hominibus virtutis studiosis esse jucundas : nam quod natura sua est jucundum, non ob aliud jucundum est. Quamobrem illorum vita non eget ulla externa voluptate, tanquam appendice, sed habet in se inclusam voluptatem. Quod si quis dicat, non omnes viros bonos delectari virtute (sunt enim qui cum voluptate virtutem non exerceant), respondebimus, bonum revera aut honestum non esse, nisi qui recte factis gaudeat. Neque enim quisquam aut justum dixerit eum, qui non ex juste factis capiat voluptatem, aut liberalem, qui liberalibus actionibus non delectetur ; idemque de cæteris virtutibus sentiendum. Quod si ita est, sequitur per se jucundas esse virtuti consentaneas actiones : enimvero illæ et bonæ sunt et honestæ, singula autem facta maxime, siquidem de iis vere judicat vir bonus : male vero judicare talem non est probabile : bonas autem eas et honestas esse actiones judicat. Est igitur quiddam optimum, pulcherrimum et jucundissimum felicitas. Neque vero aliud pulcherrimum, aliud optimum, aliud, ut in Deliaco epigrammate dicitur, est jucundissimum.

Justitia est formosa, valetudo optima res est;
dulce frui, cujus quemque perurit amor.

* Ἔστι δὲ καὶ ὁ βίος αὐτῶν κτλ.

Ἅπαντα γὰρ ταῦτα ταῖς ἀρίσταις ἐνεργείαις ὑπάρχει. Ταύτας δέ φαμεν εἶναι τὴν εὐδαιμονίαν, ἢ μίαν τούτων τὴν πασῶν ἀρίστην.

Insunt enim hæc omnia in optimis muneris functionibus. Has autem aut harum unam omnium optimam felicitatem esse diximus.

Κεφ'. ις'.

Ὅτι δεῖται καὶ τῶν ἔξωθεν μέλλων εὐδαιμονεῖν, εἰ καὶ μὴ ἐν τοῖς ἔξωθεν ἡ εὐδαιμονία συνίσταται. Καὶ ὅτι οὐκ ἔστιν ἀπὸ τύχης ἡ ἀνθρωπίνη εὐδαιμονία.

Ἔστι μὲν οὖν τὸ εἶναι τῆς εὐδαιμονίας ἐν ταῖς ἀγαθαῖς πράξεσι. * Φαίνεται δ' ὅμως καὶ τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν προσδεομένη, καθάπερ εἴπομεν. Ἀδύνατον γάρ, ἢ οὐ ῥᾴδιον, τὰ καλὰ πράττειν, μὴ βοηθούμενον τοῖς ἔξωθεν. Πολλὰ γὰρ τῶν ἀρίστων πράττεται διὰ τῶν ἔξωθεν, καθάπερ δι' ὀργάνων, ἢ διὰ φίλων, ἢ διὰ πλούτου, ἢ διὰ τῆς ἐν τῇ πόλει τιμῆς, καὶ ἀρχῆς, καὶ δυνάμεως. Ὥσπερ καὶ οἵ τινων τούτων στερισκόμενοι ἀκαλλῆ τινα τὴν εὐδαιμονίαν ποιοῦσιν. Οἷον εἴ τις στέροιτο εὐγενείας ἢ εὐτεκνίας, ἢ κάλλους. Οὐ πάνυ γὰρ εὐδαιμονικὸς ὁ τὴν θέαν πανάισχρος, ἢ δυσγενής, ἢ μονώτης καὶ ἄτεκνος, ἢ κακοὺς παῖδας ἔχων, ἢ ἀγαθοὺς ἀποβαλών· διὰ τοῦτό φαμεν, τὴν εὐδαιμονίαν προσδεῖσθαι καὶ τῆς τοιαύτης εὐημερίας. Καὶ τούτου χάριν τινὲς τὴν διὰ τῶν ἔξωθεν εὐτυχίαν ταὐτὸν εἶναι ἐνόμισαν τῇ ζητουμένῃ εὐδαιμονίᾳ· ἔνιοι δέ φασιν εἶναι τὴν ἀρετήν· ὅτι καὶ ἀμφοτέρων χρεία τῷ κυρίως εὐδαίμονι.

** Καὶ διὰ τοῦτο ἀπορεῖται, πότερον μαθητόν ἐστι, καὶ διὰ μεθόδου τινὸς παραγίνεται, ἢ ἐκ τοῦ ἐθίζεσθαι ταῖς κατ' ἀρετὴν πράξεσιν, ἢ δι' ἄλλης τινὸς ἀσκήσεως, ἢ θεόθεν δίδοται τοῖς ἀνθρώποις, ἢ ἀπὸ τύχης τινός. Δοκεῖ δέ, ὅτι εἰ καὶ ἄλλο τι δώρημά ἐστι παρὰ θεοῦ τοῖς ἀνθρώποις, καὶ τοῦτο ἂν εἴη δικαίως. Καὶ μάλιστα δὲ τῶν ἄλλων εἴη ἂν ἡ εὐδαιμονία θεόσδοτος, ὅσῳ καὶ βέλτιστον τῶν ἀνθρωπίνων ἁπάντων. Ἀλλὰ τὸ μὲν περὶ τούτων λέγειν, τῶν περὶ προνοίας ἂν εἴη λόγων, καὶ ἄλλης πραγματείας· ἡμῖν δὲ κατὰ τὸ προσῆκον τῇ προκειμένῃ μεθόδῳ σκεπτέον.

*** Φαίνεται τοίνυν, εἰ καὶ μὴ θεόσδοτός ἐστιν ἡ εὐδαιμονία, ἀλλὰ δι' ἀρετήν, ἢ ἄλλην τινὰ ἄσκησιν, παραγίνεται, ὅμως τῶν θειοτάτων εἶναι. Τὸ γὰρ τῆς ἀρετῆς ἆθλον καὶ τέλος, ὅπερ ἐστὶν αὐτὴ ἡ εὐδαιμονία, ἄριστον εἶναι φαίνεται καὶ θεῖόν τι καὶ μακάριον· γένοιτο δ' ἂν καὶ πᾶσι κοινόν. Δυνατὸν γὰρ πᾶσι τοῖς μὴ τὴν διάνοιαν βεβλαμμένοις, καὶ πάντῃ ἀκινήτοις πρὸς τὴν κτῆσιν τῆς ἀρετῆς, διά τινος μαθήσεως καὶ ἐπιμελείας ὑπάρξαι τὴν εὐδαιμονίαν.

**** Εὔλογον δὲ ἀπὸ ἀσκήσεως μείζονα καὶ τελειοτέραν ὑπάρξαι τὴν εὐδαιμονίαν, ἢ ἀπὸ τύχης. Ὁμοίως δὲ καὶ τὰ ἀπὸ πάσης ἄλλης αἰτίας γινόμενα, ἢ τεχνικῆς, ἢ φυσικῆς, βελτίω τῶν ἀπὸ τύχης γινομένων·

Cap. XVI.

Externis etiam rebus egere eum, qui felix futurus sit, licet in externis non consistat felicitas. Item humanam felicitatem non esse fortunæ donum.

In rectis ergo actionibus felicitatis natura consistit. Sed tamen externis quoque bonis egere videtur, ut diximus. Fieri enim non potest, aut certe difficulter, ut quis præclaras res externorum auxilio orbatus gerat. Multa enim pulcherrimorum facinorum externis adjumentis, tanquam instrumentis quibusdam, aut amicorum opera, aut divitiis, aut publico denique munere, imperio et potentia fiunt. Unde et qui nonnullis horum carent, invenustam quandam felicitatem efficiunt. Ut si quis generis nobilitate vel prospera liberorum sobole vel pulchritudine careat. Neque enim admodum idoneus ad felicitatem videtur, qui insigniter deformis aut obscurissimo loco natus aut solitarius et orbus est, aut qui improbos liberos vel habet vel probos amisit. Quocirca talem quoque prosperitatem, ut diximus, vita beata desiderare videtur. Quo factum est, ut hanc ipsam de qua agimus felicitatem quidam eodem numero et loco atque secundam fortunam et externa bona haberent, nonnulli autem virtutem existimarent, propterea quod homo vere beatus utraque re egeret. Quamobrem dubitatur, utrum disci possit, an certa quadam disciplinæ ratione comparari, an sola honeste agendi consuetudine vel alia quadam exercitatione acquiri felicitas, vel potius divinitus aut fortunæ beneficio hominibus contingat. Ac videtur certe, si quod aliud a deo hominibus datum est munus, hoc quoque jure iis esse allatum. Quin etiam tanto magis, quam reliqua, deorum donum felicitas est, quanto reliquis omnibus, quæ contingunt hominibus, præstat. Cæterum de his exponere non est hujus loci, sed ibi potius faciendum erit, ubi de providentia disputabitur: nobis autem præsenti tractatui convenienter agendum est. Apparet igitur, etiamsi non sit a diis data felicitas, sed aut virtute aut alia quapiam exercitatione pariatur, tamen in rebus maxime divinis esse numerandam. Virtutis enim præmium et finis, quæ ipsa putatur esse felicitas, optimum quid et divinum videtur ac beatum esse. Patet vero tale quid omnibus esse commune. Possunt scilicet omnes, quibus integra mens neque durum ad comparandam virtutem ingenium est, vel doctrina vel studio ipsam quoque consequi felicitatem. At probabile est, ab exercitatione majorem perfectioremque felicitatem, quam a fortuna proficisci. Similiter et ea quæ omnibus aliis causis, sive ex artificio tractis sive naturalibus, perficiuntur meliora sunt rebus fortuitis: maximeque, quæ optima causa, id est virtute, effici solent. Præterea maximum pulcherrimumque bonum, felicitatem dico, fortunæ arbitrio permittere, nimis

---

* Φαίνεται δ' ὅμως καὶ τῶν ἐκτὸς κτλ. — ** Cap. 9. Ὅθεν καὶ ἀπορεῖται κτλ. — *** Φαίνεται δὲ κἂν κτλ. — **** Εἰ δ' ἐστὶν οὕτω βέλτιον κτλ.

καὶ μάλιστα τὰ ἀπὸ τῆς ἀρίστης αἰτίας γινόμενα, ἥτις ἐστὶν ἡ ἀρετή. Ἄλλως τε τὸ μέγιστον ἀγαθὸν καὶ κάλλιστον τὴν εὐδαιμονίαν ἐπιτρέψαι τῇ τύχῃ, λίαν πλημμελὲς ἂν εἴη. Τοῦτο δὲ φανερόν ἐστι καὶ ἐκ τοῦ εἰρημένου τῆς εὐδαιμονίας ὁρισμοῦ· εἴρηται γὰρ ψυχῆς ἐνέργεια κατ' ἀρετὴν ἐν βίῳ τελείῳ. Τὰ δὲ λοιπὰ ἀγαθά, τά τε σωματικά, αὐτοῦ τοῦ σώματος, καὶ τὰ περὶ τὸ σῶμα, τὰ μὲν ἀναγκαῖα πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν, τὰ δὲ καθάπερ ὄργανά εἰσι πρὸς αὐτήν. Ἀναγκαῖα μέν, οἷον ὑγίεια σώματος, καὶ ζωῆς ἐπίτασις, καὶ τ' ἄλλα, ὧν χωρὶς οὐκ ἔστι τελειωθῆναι τὴν εὐδαιμονίαν· ὄργανα δέ, ὥσπερ πλοῦτος καὶ φίλοι. Εἰ τοίνυν οὗτός ἐστιν ὁ ὁρισμὸς τῆς εὐδαιμονίας, πῶς ἂν αἰτίαν ἔχοι τὴν τύχην; ἡ γὰρ ψυχικὴ ἐνέργεια οὐκ ἀπὸ τύχης. Τούτῳ δὴ τῷ ὁρισμῷ καὶ τὰ εἰρημένα περὶ τοῦ τέλους τῆς πολιτικῆς ἀκόλουθα. Τὸ γὰρ τῆς πολιτικῆς τέλος τὸ ἄριστον ἐλέγομεν εἶναι, καὶ διὰ τοῦτο ἐν αὐτῇ εἶναι τὴν ἀνθρωπίνην εὐδαιμονίαν. Εἰκότως οὖν οὔτε ἵππον, οὔτε βοῦν, οὔτε ἄλλο τι τῶν ζώων εὔδαιμον λέγομεν· οὐδὲν γὰρ αὐτῶν οἷόν τε κοινωνῆσαι τοιαύτης ἐνεργείας. Διὰ ταύτην δὲ τὴν αἰτίαν οὐδὲ παῖς εὐδαίμων ἐστίν· οὔπω γὰρ πρακτικὸς τῶν τοιούτων διὰ τὴν ἡλικίαν. Οἱ δὲ λεγόμενοι εὐδαίμονες παῖδες διὰ τὴν ἐλπίδα μακαρίζονται. Δεῖ γάρ, ὡς εἴπομεν, καὶ ἀρετῆς καὶ βίου τελείου.

* Πολλαὶ γὰρ μεταβολαὶ γίνονται καὶ παντοῖαι τύχαι κατὰ τὸν βίον, καὶ ἐνδέχεται τὸν μάλιστα εὐθηνοῦντα μεγάλαις συμφοραῖς περιπεσεῖν ἐπὶ γήρως, καθάπερ ἐν τοῖς ἡρωϊκοῖς περὶ Πριάμου μυθεύεται· τὸν δὲ τοιαύταις χρησάμενον τύχαις καὶ τελευτήσαντα ἀθλίως οὐδεὶς εὐδαιμονίζει.

(Scripsi : τελειοτέραν] cod. τελειωτέραν.)

absurdum fuerit. Quod ipsum vel ex superiore felicitatis definitione intelligitur : diximus enim esse honestum animi actum in vita perfecta. Reliqua vero bona—cum corporea, quæ ipsius sunt corporis, tum cætera quæ ad corpus referuntur, partim ad felicitatem sunt necessaria, partim tanquam instrumenta ad eam se habent. Et necessaria quidem sunt verbi causa sanitas corporis, eaque quæ ad vitam sustinendam valent, et similia, sine quibus perfici non potest felicitas : instrumenta vero, ut opes et amici. Quodsi hæc vera est felicitatis definitio, quomodo causa ejus statuatur fortuna? Animi enim muneris functio a fortuna non proficiscitur. Huic vero definitioni etiam reliqua consentanea sunt, quæ de prudentiæ civilis fine supra disputavimus. Quippe finem ejus id quod optimum est, esse diximus, ideoque in ea humanam felicitatem consistere. Merito ergo nec equum, nec bovem, nec aliud simile animal beatum appellamus : quia in nullum eorum hujusmodi muneris functio cadit. Ea autem de causa nec puer beatus est : nondum enim per ætatem talibus actionibus idoneus esse potest. Si qui vero inter pueros beati dicuntur, propter bonam spem, quam de iis concepimus, ita nominantur. Etenim et virtute, ut diximus, et vita opus est perfecta.

Multæ enim in vita rerum commutationes variique casus interveniunt; fierique potest, ut qui nunc fortunatissimus sit, is senex in maximas calamitates et mala incidat, qualia in heroicis carminibus de Priamo tradunt poetæ. Sed qui tales casus fuerit expertus misereque ex vita abierit, eum profecto nemo beatum prædicat.

Κεφ. ιζ'.

Εἰ δεῖ ζῶντας μακαρίζειν.

** Πότερον οὖν οὐδ' ἄλλον οὐδένα ἀνθρώπων εὐδαιμονίζειν ἄξιον ἕως ἂν ζῇ, ἀλλὰ χρεὼν τὸ τέλος ὁρᾶν, καθά φησι Σόλων; καὶ εἰ τοῦτο θήσομεν, ἔσται ἄρα τις εὐδαίμων τότε, ἐπειδὰν ἀποθάνῃ; Ἢ τοῦτό γε παντελῶς ἄτοπον, ἐν τῷ τεθνάναι τὴν εὐδαιμονίαν λαβεῖν; ἄλλως τε καὶ ὅτι ἡ εὐδαιμονία ἔν τινι ἐνεργείᾳ ἐστίν. Ἐκ τούτου δὲ φαίνεται μᾶλλον ἐν ἀργίᾳ παντελεῖ εἶναι.

*** Λέγομεν δέ, ὅτι οὔτε ἡμεῖς οὔτε ὁ Σόλων τὸν τεθνεῶτα μακαρίζει διὰ τὸ τεθνάναι, ἀλλ' ὅτι μέχρι παντὸς ὁ βίος αὐτῷ μακάριος ἦν, καὶ ὅτι τηνικαῦτα ἄν τις ἀσφαλῶς μακαρίσειεν ἄνθρωπον, ὡς ἐκτὸς ἤδη τῶν κακῶν ὄντα καὶ δυστυχημάτων. Πάλιν δὲ οὐκ ἀρκοῦσα ἡ λύσις δοκεῖ. Ἀπορία γάρ ἐστιν ἔτι, εἰ λέγομεν εἶναί τι τῷ τεθνεῶτι καὶ κακόν τι καὶ ἀγαθόν, καὶ αἰσθα-

Cap. XVII.

Num felices judicandi sint viventes

Nemone igitur alius mortalium, quam diu vivit felix judicandus est, sed finis, ut volebat Solon spectari debet? Quodsi verum esse ponamus, sequetur aliquem post mortem felicem fore? an contra prorsus absurdum est, in morte felicitatem ponere? præsertim quum felicitas in functione quadam muneris consistat. Hinc patet de ista sententia illam potius in perpetuo otio et segnitie versari.

Dicimus ergo, neque nos neque Solonem idcirco beatum judicare mortuum, quia sit mortuus, sed quia ad finem usque vixerit beate, tum vero posse tuto felicem prædicari aliquem, ut jam extra omnium malorum atque infortuniorum discrimen positum. Rursus tamen hæc solutio non videtur sufficere. Adhuc enim dubitari potest, an aliquid vel malum mortuo putemus esse vel bonum,

* Πολλαὶ γὰρ μεταβολαὶ κτλ. — ** Cap. 10. πότερον οὖν οὐδ' ἄλλον κτλ. — *** Εἰ δὲ μὴ λέγομεν κτλ.

νομένῳ δὲ ὥσπερ καὶ τῷ ζῶντι. Μακαρίζεται γὰρ καὶ ταλανίζεται, καὶ ἀτιμάζεται καὶ τιμᾶται· καὶ τέκνων δὲ καὶ ἀπογόνων εὐπραξίαι εἰς τὴν εὐδαιμονίαν αὐτοῖς λογίζονται· εὐδαίμονες γὰρ καὶ μακάριοι διὰ τὴν τῶν ἀπογόνων εὐδαιμονίαν, καθάπερ δυστυχεῖς διὰ τὴν αὐτῶν δυστυχίαν· ἀπορίαν γὰρ καὶ τοῦτο παρέχει. Τῷ γὰρ μακαρίως βεβιωκότι καὶ τελευτήσαντι κατὰ λόγον ἐνδέχεται πολλὰς μεταβολὰς ἐκβαίνειν περὶ τοὺς ἐκγόνους, καὶ τοὺς μὲν αὐτῶν ἀγαθοὺς εἶναι, καὶ τυχεῖν βίου τοῦ κατ' ἀξίαν, τοὺς δὲ ἐξ ἐναντίας. Ἄτοπον δὲ γένοιτ' ἂν εἰ συμμεταβάλλοι καὶ ὁ τεθνεώς, καὶ γίνοιτο ποτὲ μὲν εὐδαίμων, πάλιν δὲ ἄθλιος. Ἄτοπον δὲ πάλιν κἀκεῖνο δοκεῖ, τὸ μὴ κοινωνεῖν τοὺς ζῶντας τοῖς ἀπελθοῦσι τῆς τύχης, διὰ τὴν ἐκ τοῦ γένους οἰκειότητα. Ἀλλ' ἐπανιτέον ἐπὶ τὴν προτέραν ἀπορίαν, καὶ ζητῶμεν, εἰ οὐ δεῖ ζῶντας ἀλλὰ μετὰ τελευτὴν μακαρίζειν· τάχα γὰρ ἂν ἐξ ἐκείνης θεωρηθείη καὶ τὸ νῦν ἐπιζητούμενον.

* Εἰ δὴ τὸ τέλος ὁρᾶν δεῖ, καὶ τότε μακαρίζειν ἕκαστον, οὐχ ὡς ὄντα διὰ τὸ τεθνάναι μακάριον, ἀλλ' ὅτι πρότερον μακάριος ἦν· πῶς οὐκ ἄτοπον, εἰ ὅτε ἐστὶν εὐδαίμων, μὴ ἀληθεύσεται κατ' αὐτοῦ τὸ ὑπάρχον αὐτῷ, μηδὲ ἐροῦμεν αὐτὸν ἀληθῶς εὐδαίμονα, διὰ τὸ μὴ τοὺς ζῶντας ἐθέλειν εὐδαιμονίζειν, σκοποῦντας τὰς τοῦ βίου μεταβολάς, τῷ μόνιμόν τι τὴν εὐδαιμονίαν ὑπολαμβάνειν, καὶ μηδαμῶς εὐμετάβολον, τὴν δὲ τύχην πᾶν τοὐναντίον; Δῆλον γάρ, ὡς, εἰ συνακολουθοίημεν [a] ταῖς τύχαις, τὸν αὐτὸν εὐδαίμονα καὶ πάλιν ἄθλιον ἐροῦμεν πολλάκις, χαμαιλέοντά τινα τὸν εὐδαίμονα ἀποφαίνοντες, καὶ σαθρῶς ἱδρυμένον.

** Λέγομεν τοίνυν πρὸς τὴν ἀπορίαν, ὅτι τὸ μὲν ταῖς τύχαις ἐπακολουθεῖν οὐδαμῶς ὀρθόν· οὐ γὰρ ἐν ταύταις ἡ εὐδαιμονία συνίσταται, ἢ τοὐναντίον· ἀλλὰ προσδεῖται μὲν τούτων πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν ὁ ἀνθρώπινος βίος, καθάπερ εἴπομεν· ἡ δὲ οὐσία τῆς εὐδαιμονίας οὐκ ἐν αὐταῖς, ἀλλ' ἐν τῇ κατ' ἀρετὴν ἐνεργείᾳ συνίσταται, καθὼς εἴρηται. Μόνιμον γὰρ δεῖ εἶναι τὴν εὐδαιμονίαν· καὶ διὰ τοῦτο οὐ δυνατὸν αὐτὴν ἐν τοῖς ἀπὸ τύχης συνίστασθαι· καὶ τούτῳ μαρτυρεῖ ἡ προκειμένη ζήτησις· ἀπὸ τούτου γὰρ ἔλαβε τὴν ἀρχὴν τοῦ ὑποκεῖσθαι τὴν εὐδαιμονίαν μόνιμον εἶναι. Περὶ οὐδὲν γὰρ τῶν ἀνθρωπίνων ἔργων τοσαύτη βεβαιότης ὑπάρχει, ὡς ταῖς κατ' ἀρετὴν ἐνεργείαις, ἐν αἷς ἡ εὐδαιμονία· μονιμώτεραι γὰρ καὶ τῶν ἐπιστημῶν αὗται τυγχάνουσι. Τούτων δὲ πάλιν τῶν ἀρετῶν αἱ τιμιώτεραι μονιμώτεραι, διὰ τὸ ζῆν ἐν αὐταῖς τοὺς μακαρίους μάλιστα καὶ συνεχέστατα, μὴ διακοπτομένης ποτὲ οὐδ' ἐν ἐλαχίστῳ χρόνῳ τῆς περὶ τὰς πράξεις τῆς ἀρετῆς αὐτῶν ἐργασίας, διὰ τὸ ἡδεῖαν αὐτοῖς τὴν τοιαύτην εἶναι ζωήν, καθὼς εἴρηται. Καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ λήθην αὐτῶν λαμβάνουσιν.

*** Ἐπεὶ τοίνυν οὐκ ἐν τῇ τύχῃ ἡ εὐδαιμονία συνίσταται, ἀλλ' ἐν ταῖς κατ' ἀρετὴν πράξεσιν, ὑπάρξει τὸ

cujus ad eum pervenire sensus possit, sicut ad eum qui adhuc vivit. Etenim tum beati judicantur et miseri, tum honore afficiuntur et ignominia; tum liberorum ac nepotum prosperitas eorum felicitati solet ascribi : beati nimirum ac felices propter posterorum felicitatem, sicut infelices ob eorum infelicitatem videntur esse : difficultatem enim hoc quoque affert. Quippe fieri potest, ut qui feliciter vixit et eodem modo mortuus est, eum multæ in posteris mutationes excipiant, ut eorum alii boni sint vitamque se dignam consequantur, alii contra. Absurdum autem sit, si una etiam mortuus mutetur, et modo felix, interdum contra infelix sit. Rursus absurdum et illud videatur, si ii qui adhuc vivunt, fortunæ mortuorum nullo modo fiant participes, quos propinqua cognatione attingunt. Verum ad priorem quæstionem nobis redeundum est, videndumque, ne non, dum vivunt, sed post obitum tantum judicandi sint beati : fortasse enim ex ea re illud quoque fiet manifestum de quo nunc quærimus.

Quodsi vitæ finis exspectandus, et tum demum quisque beatus judicandus est, non quod tum quia supremum diem obiit, idcirco quoque felix sit, sed quia prius erat felix, nonne absurdum videbitur, quamdiu felix est, tribui ei non posse quod habet, nec vere felicem dici posse, quia vivos beatos prædicare nolimus, propterea quod diversas in hac vita rerum commutationes esse videamus, felicitatem vero firmum quiddam minimeque mutabile esse existimemus; sicut contra maxime instabilis est fortuna? Est enim perspicuum, si fortunæ casus sequamur, nos eundem nunc beatum nunc contra miserum sæpe esse dicturos, chamæleontem quendam et parum stabili sede collocatum virum beatum perhibentes.

Respondemus ergo ad hanc quæstionem, minime debere nos fortunæ varietatem et mobilitatem sequi : non enim bene vel male vivendi ratio in hac versatur, sed fortunæ bona ut adjumenta quædam felicitatis humana vita desiderat, quemadmodum diximus : ita tamen, ut ipsa felicitatis natura non in his, sed in honesto actu consistat, sicut jam dictum est. Quum enim stabilem oporteat esse felicitatem, in fortunæ muneribus non potest constare : idque confirmat præsens dubitatio, utpote orta ex opinione, in qua disputationis positum est fundamentum, stabilem esse felicitatem. Nullum enim opus humanum tam firmum est, quam actiones honestæ, ex quibus felicitas pendet : siquidem ipsis etiam disciplinis stabiliores habentur. Rursus harum ipsarum virtutum ut quæque præstantissima est, ita diutissime permanet, propterea quod in eis maxime et assidue ætatem agunt beati, adeo ut ne minimo quidem temporis puncto interrumpatur eorum industria in honestis actionibus posita, quia talis vita, ut dictum est, eos delectat. Quocirca nunquam illarum eos capit oblivio.

Quoniam igitur non fortuna, sed actionibus virtuti consentaneis continetur felicitas, continget beato id quod

---

* Εἰ δὴ τέλος ὁρᾶν δεῖ κτλ. — ** Ἢ τὸ μὲν ταῖς τύχαις ἐπακολουθεῖν κτλ. — *** Ὑπάρξει δὴ τὸ ζητούμενον κτλ.

ζητούμενον τῷ εὐδαίμονι, τὸ μόνιμον δηλονότι αὐτῷ εἶναι τὸ ἀγαθόν, καὶ ἔσται διὰ βίου εὐδαίμων. Ἀεὶ γὰρ ἢ μάλιστα πάντων πράξει καὶ θεωρήσει τὰς κατ' ἀρετὴν πράξεις καὶ θεωρίας.

* Καὶ πρὸς τὰς τύχας στήσεται, καὶ ὑπὸ τῶν ἐναντίων οὐδεμίαν πείσεται μεταβολήν, ἀλλ' οἴσει τὰ ἐπιόντα κάλλιστα καὶ ἐμμελέστατα ὅ γε [b] ὡς ἀληθῶς ἀγαθός, καὶ τετράγωνος, ἄνευ ψόγου.

** Πολλῶν δὲ ὄντων τῶν ἐπερχομένων ἀπὸ τῆς τύχης καὶ τῶν μὲν μεγάλων ὄντων, τῶν δὲ μικρῶν, τὰ μὲν μικρὰ τῶν εὐτυχημάτων, ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἀτυχημάτων, οὐ παρέξει πράγματα τῷ σπουδαίῳ, οὐδὲ ἐπάξει τῷ βίῳ μεταβολήν.

*** Τὰ δὲ μεγάλα καὶ πολλά, εὐτυχήματα μὲν ὄντα, μακαριώτερον τὸν βίον ποιήσει· καὶ γὰρ αὐτὰ συνεπικοσμεῖ τὴν εὐδαιμονίαν· χρῆται γὰρ αὐτοῖς ὁ σπουδαῖος ἐπὶ τὰ κάλλιστα.

**** Ἀτυχήματα δὲ ὄντα θλίβει μὲν καὶ λυμαίνεται τὸ μακάριον, καὶ ἐμποδίζει πολλαῖς ἐνεργείαις, ὅμως δὲ καὶ ἐν τούτοις διαλάμπει τὸ καλόν, ἐπειδὰν φέρῃ τις εὐκόλως πολλὰς καὶ μεγάλας ἀτυχίας, οὐ δι' ἀναλγησίαν καὶ ἀναισθησίαν, ἀλλὰ γεννάδας ὢν καὶ μεγαλόψυχος.

***** Εἰ γὰρ ἐν ταῖς κατ' ἀρετὴν ἐνεργείαις ἡ μακαριότης ἔχει τὸ εἶναι, καὶ αὗται κύριαί εἰσι τῆς τοῦ εὐδαίμονος ζωῆς, οὐδεὶς ἂν γένοιτο τῶν μακαρίων ἄθλιος· οὐδέποτε γὰρ πράξει τὰ μισητὰ καὶ φαῦλα. Τὸν γὰρ ὡς ἀληθῶς ἔμφρονα καὶ ἀγαθὸν πάσας οἰόμεθα τὰς τύχας εὐσχημόνως φέρειν· καὶ καθάπερ ὁ ἄριστος τεχνίτης ἀπὸ τῆς τυχούσης ὕλης τὴν ἰδίαν ἐπιδείκνυται τέχνην, καὶ στρατηγὸς μὲν τῷ παρόντι στρατοπέδῳ, καὶ εἰ μὴ ἀξιόλογον εἴη, χρῆται πολεμικώτατα, καὶ ὁ σκυτοτόμος ὁ ἄριστος ἐκ τῶν δοθέντων σκυτῶν κάλλιστον ὑπόδημα ποιεῖ, τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ οἱ ἄλλοι τεχνῖται ἅπαντες· οὕτω καὶ ὁ μακάριος οὐκ εὔροιαν ἀεὶ ζητήσει, ἀλλ' ἐκ τῆς παρούσης τύχης ἀεὶ τὰ κάλλιστα πράξει.

****** Καὶ διὰ τοῦτο ἄθλιος μὲν οὐδέποτε γένοιτ' ἄν, ἀλλὰ μόνον οὐ μακάριος [c] τῆς γε τύχης ἕνεκα, ἐὰν Πριαμικαῖς περιπέσῃ τύχαις.

******* Οὐδὲ δὴ ποικίλος γε καὶ εὐμετάβολος ἔσται· οὔτε γὰρ ἀπὸ τῆς εὐδαιμονίας κινηθήσεται ῥᾳδίως, οὔτε ὑπὸ τῶν τυχόντων ἀτυχημάτων, ἀλλ' ὑπὸ μεγάλων ἴσως καὶ πολλῶν.

******** Καὶ οὐδὲ ὑπὸ τούτων ῥᾳδίως· ἐπεὶ καὶ ἀπαλλαγεὶς τῶν δυστυχημάτων οὐκ ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ πρὸς τὸ τέλειον ἀγαθὸν μεταπεσεῖται, οὗ μικρὸν παρέκλινε, διὰ τὸ μὴ εὐκίνητος εἶναι· ἀλλ' ἐν πολλῷ χρόνῳ ἔσται τοιοῦτος, μεγάλων καὶ καλῶν ἐν τούτῳ γενόμενος ἐπιτυχής.

********* Τί οὖν κωλύει τὸν τοιοῦτον ἄνθρωπον

quærimus', ut nimirum bonum habeat stabile, ac dum vita suppetit felicitate utatur. Nam vel semper vel omnium maxime ea et aget et animo cernet, quæ cum virtute conjuncta sunt. Quin etiam fortunæ casibus obsistet, neque unquam ab adversariis mutabitur, sed quæcunque ingruerint, pulcherrime et commodissime feret, ut vere vir bonus et sine vituperatione quadratus.

Sed quum multa fortuito eveniant, eaque magnitudine et parvitate differant, rerum prosperarum itemque adversarum parvitas nullam viro bono molestiam exhibebit, neque ullam vitæ ejus mutationem faciet.

Magna autem fortunæ beneficia et multa vitam beatiorem efficient; siquidem illa felicitatem simul ornant, nec nisi ad pulcherrimas res a viro bono adhibentur.

At res adversæ premunt et corrumpunt vitam beatam et multorum munerum functiones impediunt; veruntamen etiam in his splendet atque elucet ipsum honestum, tum maxime, quum quis multas et magnas calamitates æquo animo fert, non quod doloris sensu careat stupeatque, sed quod generosi magnique est animi.

Si enim in munerum functionibus virtuti consentaneis beatitudinis natura nititur, atque hæ vitæ beatæ dominatum summamque adeo potestatem obtinent, nemo unquam qui beatus erit, miser est futurus, quia nunquam aget quæ odio digna sunt aut improba. Hominem enim vere prudentem ac probum putamus omnes fortunæ casus decenter ferre : et quemadmodum optimus artifex in qualibet materia artem suam ostentat, et dux optimus exercitu, quem forte habet, licet non eximius sit, pugnacissime utitur, et sutor optimus ex iis pellibus quæ ad eum delatæ sunt, calceum pulcherrimum conficit, eodemque modo cæteri artifices omnes : ita et beatus non semper prosperos rerum successus petet, sed pro præsenti fortuna semper præclarissima facinora efficiet.

Quocirca miser ille nunquam erit, sed tantummodo non beatus propter casum repentinum, si in Priami calamitates inciderit.

Neque vero varius et mutabilis erit, quia neque secundis rebus facile movebitur, neque qnibuslibet rebus adversis, sed magnis fortasse et multis.

Sed ne his quidem facile : siquidem, quotiescunque e malis se emerserit, rursus longo tempore ad perfectam perveniet felicitatem, a qua ad tempus digressus est, quia non facile movetur, sed longo temporis intervallo talis erit, quum magnarum et honestarum rerum interea compos factus fuerit.

Quid igitur prohibet, quominus talem hominem dicamus beatum, qui suas actiones perfecta virtute dirigat atque in rebus externis duriore fortuna aliquando con-

---

* Καὶ τὰς τύχας κτλ. — ** Πολλῶν δὲ γενομένων κτλ. — *** Τὰ δὲ μεγάλα κτλ. — **** Ἀνάπαλιν δὲ συμβαίνοντα κτλ. — ***** Εἰ δ' εἰσὶν αἱ ἐνέργειαι κτλ. — ****** Εἰ δ' οὕτως κτλ. — ******* Οὐδὲ δὴ ποικίλος κτλ. — ******** Ἔκ τε τῶν τοιούτων κτλ. — ********* Τί οὖν κωλύει κτλ.

εὐδαίμονα λέγειν, ὃς κατ' ἀρετὴν μὲν τελείαν ἐνεργεῖ, δυστυχήσας δὲ τοῖς ἔξωθεν πάλιν εἰς τὴν εὐτυχίαν ἐπανελεύσεται, καὶ ἱκανῶς ὑπὸ τῶν ἐκτὸς χορηγηθήσεται ἀγαθῶν, οὐ τὸν τυχόντα χρόνον, ἀλλὰ τὸν μέχρι τελευτῆς, καὶ βιωσάμενος οὕτω τελευτήσας κατὰ λόγον· προστίθημι δὲ καὶ τὰ ἔξωθεν ἀγαθά, διὰ τὸ τὴν εὐδαιμονίαν τέλος εἶναι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, καὶ διὰ τοῦτο προσήκειν τέλειον ἀγαθὸν εἶναι καὶ μηδενὸς ἐλλείπειν. Εἰ δὲ τοῦτο οὕτως, οὐ μετὰ τὴν τελευτὴν μακαρίσομεν τοὺς εὐδαίμονας, ἀλλὰ ζῶντας ἔτι, οἷς ὑπάρχει καὶ ὑπάρξει τὰ λεχθέντα. Μακαρίους δέ, ὡς ἀνθρώπους τὴν ἀνθρωπίνην μακαριότητα, ἥτις οὐ πάντῃ τέλειον ἔχει τὸ ἀγαθόν. Καὶ τὸ μὲν ὅτι δεῖ ζῶντας τοὺς εὐδαίμονας μακαρίζειν, ἐπὶ τοσοῦτον εἰρήσθω.

(Scripsi : [a] συνακολουθοίημεν] cod. συνακολουθείημεν. — [b] γε] vulgo ὅγε. — [c] μόνον οὐ μακάριος] cod. μονονοὺ μακάριος. —)

Κεφ. ιη'.

Εἰ κοινωνοῦσι τῆς τύχης τῶν ἀπογόνων οἱ μακάριοι μετὰ τελευτήν.

* Ῥητέον δὲ πρὸς τὴν ἄλλην ἀπορίαν, εἰ ἐκ τῶν ἀπογόνων δυστυχούντων ἢ τῶν φίλων χείρονα δόξει τοῖς μακαρίοις τὰ πράγματα. Τὸ μὲν οὖν μηδοτιοῦν ἐκ τῶν ἀπογόνων ἢ ἄλλως οἰκείων εἰς τοὺς εὐδαίμονας ἔρχεσθαι ἢ εὐτυχίας ἢ δυστυχίας, ἀκοινώνητόν ἐστι καὶ ἀλλότριον τῶν ἀνθρωπίνων· (κοινωνικὸν γὰρ ὁ ἄνθρωπος·) καὶ πρός γε ἔτι καὶ ταῖς κοιναῖς δόξαις ἐναντίον· κοινὰ γὰρ τὰ τῶν φίλων εἶναι πᾶσι δοκεῖ. Πολλῶν δὲ ὄντων τῶν συμβαινόντων τοῖς οἰκείοις τῶν μακαρίων, καὶ παντοίας ἐχόντων διαφοράς, καὶ τῶν μὲν μᾶλλον συντελούντων εἰς τὴν εὐδαιμονίαν, τῶν δὲ ἧττον, τὸ μὲν κατὰ μέρος διαιρεῖν αὐτά, μακρὸν καὶ ἄπειρον φαίνεται· εἰ δὲ ὁλοσχερῶς καὶ ὡς ἐν τύπῳ εἴποιμεν περὶ αὐτῶν, ἱκανὸν ἂν εἴη. Διαιρήσομεν τοίνυν καὶ ταῦτα, καθάπερ τὰ συμβαίνοντα δυστυχήματα τοῖς μακαρίοις, ὅτι τὰ μὲν μεγάλα καὶ ἀξιόλογα, καὶ βάρος ἔχει πρὸς τὸν βίον, τὰ δὲ μικρὰ καὶ ἐλαφρότερα. Ἔχει δὲ διαφοράν, ὅσα ζώντων ἔτι τῶν μακαρίων τοῖς οἰκείοις συμβαίνει, τῶν συμβαινόντων μετὰ τὴν αὐτῶν τελευτήν, ὅσην ἔχει τὰ ἐν ταῖς τραγῳδίαις πλαττόμενα κακὰ τῶν προϋπαρξάντων πραγμάτων, ὧν ταῦτα σκιαί.

** Σκεπτέον οὖν περὶ τῆς διαφορᾶς. Βέλτιον δέ ἐστι σκέψασθαι εἰ κοινωνοῦσιν οἱ μακάριοι τοῖς οἰκείοις μετὰ τελευτὴν τῆς τύχης. Φαίνεται τοίνυν, ὅτι, εἰ καὶ ἔρχεταί τι πρὸς αὐτοὺς ἀπὸ τούτων, εἴτε ἀγαθόν, εἴτε φαῦλον, ἀσθενὲς μέντοι [*] καὶ μικρόν. Ἢ διότι καὶ τῇ ἑαυτοῦ φύσει μικρόν ἐστιν, ἢ ἐκείνοις μικρόν, κἂν μέγα ὑπάρχῃ, διὰ τὸ μὴ ζῆν τὴν ἐνταῦθα ζωήν. Εἰ

dictatus ad felicitatem redeat, bonisque externis mediocriter instructus sit, non ad quodlibet tempus, sed usque ad vitæ finem, talisque et postea vivat et sapientis in modum moriatur? Adjungo autem et externa bona, quia humanarum actionum finis est felicitas, ac propterea perfectum esse debet hoc bonum neque ulla ex parte mancum. Quæ quum ita sint, beatos non post obitum dicemus, sed dum vivunt adhuc eos appellabimus, qui habent et habebunt ea quæ a nobis supra dicta sunt. Beatos autem prædicamus, ut homines, beatitudine humana, quæ non undique perfectum habet bonum. Atque hæc quidem de felicitate, quam non mortuis, sed vivis tribuendam esse putamus, dicta sint hactenus.

Cap. XVIII.

Num beati post obitum posterorum fortunæ participes fiant.

Ad alteram vero quæstionem, perveniatur ex infelicitate posterorum aut amicorum aliqua ad beatos calamitas, nunc respondendum erit. Jam vero omnino nihil a posteris aliisve propinquis sive prosperarum rerum sive adversarum ad beatos pervenire, a communione abhorret et conditione humana : (nam ad communitatem natus est homo :) sed et cum opinione communi pugnat : omnibus enim videtur, communia esse quæ amicorum sunt cuncta. Quum vero multa beatorum propinquis eveniant, eaque ipsa dissimilia sint et diversa, ita ut quædam magis, alia minus ad felicitatem conferant, sigillatim ea distinguere longum et infinitum videtur; universe autem ostendere ac velut rudi imagine adumbrare forsitan satis fuerit. Distinguemus ergo hæc etiam, quemadmodum et reliqua, tam secunda quam adversa, quæ eveniunt beatis, ut alia esse dicamus magna et eximia, quæ pondus aliquod et momentum ad vitam habeant, alia parva et leviora. Sed inter res, quæ quamdiu vivunt beati, eorum propinquis eveniunt, atque inter eas, quæ post illorum obitum iis accidunt, tantum interest, quantum inter mala in tragœdiis ficta et eventa ipsa, quorum hæc tantum umbræ sunt.

Videndum igitur, qualis illarum rerum differentia sit. Melius autem est quærere, num beati post mortem propinquorum fortunæ participes sint. Apparet porro, etiam si quid ad eos ab his perveniat, sive bonum sit sive malum, tamen leve hoc et exiguum esse : vel quod per se leve sit et exiguum, vel quod illis sit tale, quamvis per se magnum sit, quia ex hac vita semel discesserunt.

* Cap. 11. τὰς δὲ τῶν ἀπογόνων κτλ. — ** Μᾶλλον δ' ἴσως τὸ διαπορεῖσθαι κτλ.

δὲ ἔχει τινὰ δύναμιν, ἀλλ' οὐ τοσαύτην γε καὶ τοιαύτην, ὥστε ποιεῖν εὐδαίμονας τοὺς μὴ τοιούτους, ἢ τοὺς ὄντας ἀφαιρεῖσθαι τὴν μακαριότητα. Ὥστε ἔρχεται μέν τι ἀπὸ τῶν ζώντων τοῖς τεθνεῶσι· τοιαῦτα δὲ καὶ τοσαῦτα ὡς μηδεμίαν ἐπάγειν μεταβολήν.

(Scripsi : * μέντοι] cod. μέν τοι. —)

Quod si vim quandam habeat, certe non tantam aut talem habet, ut eos qui non sunt beatos efficiat, vel beatitudinem iis qui eam adepti sunt adimat. Quamobrem penetrat quidem aliquid a vivis ad mortuos : sed ea quæ penetrant talia sunt ac tantilla, ut omnino nullam mutationem faciant.

Κεφ. ιθ'.

Ὅτι τῶν τιμίων ἡ εὐδαιμονία.

* Διωρισμένων δὲ τούτων, σκεψώμεθα περὶ τῆς εὐδαιμονίας, πότερον τῶν δυνάμεών ἐστιν, ἢ τῶν ἐπαινετῶν, ἢ τῶν τιμίων ἡ εὐδαιμονία· καὶ δυνάμεις μέν εἰσιν αἱ ἕξεις τῶν τεχνῶν· οἷον κυβερνητικῆς ἢ ἰατρικῆς, δῆλον ὅτι τὸ δύνασθαι ἰατρεύειν ἢ κυβερνᾷν· ἐπαινετὰ δέ, τὰ ἤδη κατορθωθέντα καὶ εἰς ἐνέργειαν ἐλθόντα ἀγαθά. Τίμια δὲ τὰ θεῖα καὶ ὑπὲρ ταῦτα. Τούτων οὕτως ἐχόντων, ζητητέον τί τούτων ἐστὶν ἡ εὐδαιμονία· δύναμις μὲν οὖν οὐκ ἔστιν· ἔστι γὰρ τέλειον ἀγαθόν· ἡ δὲ δύναμις ἀτελές. Ἄλλως τε ἡ μὲν εὐδαιμονία οὐ συναριθμεῖται πολλοῖς, ἡ δὲ δάναμις τοιαύτη· πολλαὶ γὰρ δυνάμεις· ἡ εὐδαιμονία ἄρα οὐκ ἔστι δύναμις. Καὶ μὴν οὐδὲ τῶν ἐπαινετῶν ἐστιν· ἐπαινεῖται γὰρ ἃ μετέχει τινὸς ἀγαθοῦ. Τὸν γὰρ δίκαιον καὶ τὸν ἀνδρεῖον, καὶ ὅλως τὸν ἀγαθόν, καὶ τὴν ἀρετὴν ἐπαινοῦμεν, διὰ τὸ ποιότητός τινος ἀγαθοῦ μετέχειν, καὶ σχέσιν ἔχειν πρὸς ἀγαθόν τι καὶ σπουδαῖον. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ τοὺς θεοὺς ἐπαινοῦντες γελοῖοί εἰσιν, ἡμῖν αὐτοὺς ἐξισοῦντες. Τοῦτο δὲ συμβαίνει, διὰ τὸ γίνεσθαι τοὺς ἐπαίνους ἕνεκα τῆς πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἀναφορᾶς καὶ σχέσεως.

Τὰ μὲν οὖν ἐπαινετὰ τοιαῦτα· ἡ εὐδαιμονία δὲ οὐ τοιοῦτον· ἔστι γὰρ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ ἄριστον. Τοῦ δὲ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ ἀρίστου οὐκ ἔστιν ἔπαινος· οὐ γὰρ πρός τι ἀναφέρεται ἀγαθόν. Διὰ τοῦτο οὐδὲ τοὺς θεοὺς ἐπαινοῦμεν, ἀλλὰ μακαρίζομεν καὶ εὐδαιμονίζομεν· ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἀνδρῶν τοὺς θειοτάτους καὶ τὰ ἀγαθά, ὅσα δι' ἑαυτά εἰσιν ἀγαθά, οἷά ἐστιν * ἡ εὐδαιμονία. Οὐδεὶς γὰρ τὴν εὐδαιμονίαν ἐπαινεῖ καθάπερ τὸ δίκαιον, ἀλλ' ὡς θειότερόν τι καὶ βέλτιον μακαρίζει. Ἐπεὶ τοίνυν τὰ μὲν ἐπαινετὰ διά τι τέλος ἀγαθὸν ἐπαινοῦνται, ἡ δὲ εὐδαιμονία εἰς οὐδὲν ἀναφέρεται τέλος, (ἔστι γὰρ αὐτὴ τὸ ἔσχατον τέλος) οὐκ ἂν εἴη τῶν ἐπαινετῶν· λείπεται δὴ τῶν τιμίων εἶναι. Τούτῳ δὲ τῷ λόγῳ καὶ ὁ Εὔδοξος μαρτυρεῖ· τὴν γὰρ ἡδονὴν βουλόμενος δεῖξαι ἄριστον εἶναι καὶ τέλειον ἀγαθόν, ἀπὸ τούτου ἔλεγε δείκνυσθαι ὅτι οὐκ ἔστι τῶν ἐπαινετῶν ἀλλὰ βέλτιον τούτων, ἀπὸ τοῦ μὴ ἐπαινεῖσθαι, ἀγαθὸν οὖσαν· τοιοῦτον δὲ ἔλεγεν εἶναι τὸν θεὸν καὶ τὸ ἀγαθόν. Πρὸς ταῦτα γὰρ καὶ τ' ἄλλα ἀναφερόμενα, ἀγαθὰ λέγεσθαι καὶ ἐπαινετὰ εἶναι. Ἐπαινεῖται μὲν γὰρ ἡ ἀρετή, ὅτι πρακτικοὶ γίνονται οἱ

Cap. XIX.

Beatitudinem esse in rebus honore dignis.

His autem explanatis, restat ut de beatitudine videamus, utrum facultas sit, an habenda in numero rerum laudabilium vel potius earum quæ honore dignæ sunt. Ac facultas quidem appellatur ingenii ad artes dexteritas : verbi causa artes gubernandi aut medendi patet eorum esse qui mederi aut gubernare possunt : contra laudabilia vocantur bona jam probata et ad usum actionemque conversa. At honore digna sunt divina et reliquis majora. Quæ quum ita sint, quærendum quid ex his omnibus sit beatitudo : ac primum quidem facultas esse non potest : est enim bonum perfectum, facultas autem imperfecta est. Deinde beatitudo non annumeratur multis, sed facultas talis est : quippe multæ sunt facultates : beatitudo ergo non est facultas. Enimvero ne in rerum quidem laudabilium numero haberi potest : id enim laudatur quod boni alicujus est particeps. Nimirum justum fortemque hominem omninoque bonum, aut ipsam denique virtutem laudamus, quia certæ cujusdam boni qualitatis particeps est atque ad bonum et honestum quodammodo refertur. Quare et ii qui deos laudant, sunt ridiculi, quia eos quodammodo nobis æquant. Hoc autem propterea accidit, quod laudes comparatione et relatione ad id quod bonum est constant.

Tales igitur sunt res laudabiles : beatitudo autem non est talis : est enim ipsa bonum et optimum. Quod vero bonum est et optimum, laudari non potest : nec enim ad aliquod refertur bonum. Quocirca nec deos ipsos laudamus, sed felices et beatos dicimus : eodemque modo homines divinissimos eaque bona, quæ per se sunt talia, qualis est beatitudo. Nemo enim beatitudinem, sicut id quod justum est, laudat, sed tanquam divinius quid ac melius suspicit et in rerum beatissimarum numero collocat. Quoniam ergo res laudabiles ob bonum aliquem finem laudantur, nullum vero ad finem refertur beatitudo (ipsa enim ultimus est finis), sequitur eam non esse rebus laudabilibus annumerandam; quare restat, ut iis rebus quæ honore dignæ sunt, adjiciatur. Hanc vero opinionem et Eudoxus confirmat : qui voluptatem optimum et perfectum bonum esse ostensurus, quod ipsa, quum sit in numero rerum bonarum non laudetur, eo declarari putabat, eam rebus iis, quæ essent laudabiles, esse meliorem : talem autem deum ac summum bonum esse præ se ferebat. Horum enim respectu reliqua quoque bona dici et laudabilia esse. Laudatur enim

* Cap. 12. διωρισμένων δὲ τούτων κτλ.

ἄνθρωποι τῶν καλῶν ἀπὸ ταύτης· ἐγκωμιάζονται δὲ τὰ ἔργα ὁμοίως τὸ ἀγαθά, τά τε σωματικά, καὶ τὰ ψυχικά, ὅτι πρός τι τέλος φέρουσιν ἀγαθόν· αὐτὴ δὲ ἡ εὐδαιμονία οὐκ ἂν ἐπαινεθείη· οὐ γὰρ πρός τι τέλος ἀγαθὸν φέρει· αὐτὴ γάρ ἐστι τὸ ἔσχατον τέλος, καθὼς εἴρηται. Ἀλλὰ τὸ μὲν περὶ ἐπαίνων καὶ ἐγκωμίων λέγειν τίσιν ἁρμόττει, οὐκ ἔστιν ἡμῖν προκείμενον· οἰκειότερον γὰρ ἄλλοις· ἡμῖν δὲ περὶ τοῦ προκειμένου ῥητέον. Φαίνεται μὲν οὖν ἀπὸ τῶν εἰρημένων, ὅτι ἐστὶ τῶν τιμίων καὶ τελείων· φαίνεται δὲ καὶ ἀρχὴ καὶ αἰτία τῶν ἄλλων ἀγαθῶν· ταύτης γὰρ χάριν τὰ ἄλλα πράττομεν· τὴν δὲ ἀρχὴν καὶ τὸ αἴτιον τῶν ἀγαθῶν τίμιον καὶ θεῖον τίθεμεν.

(Scripsi : * οἷα ἐστὶν] vulgo οἷά ἐστιν. —)

Κεφ. κ'.

Περὶ ἀρετῆς· ἐν ᾧ καὶ περὶ τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς.

* Ἐπεὶ δέ ἐστιν ἡ εὐδαιμονία ψυχῆς ἐνέργεια κατ' ἀρετὴν τελείαν, σκεψώμεθα περὶ τῆς ἀρετῆς· ἡ γὰρ περὶ αὐτῆς σκέψις σαφέστερον ποιήσει τὸν περὶ τῆς εὐδαιμονίας λόγον. Φαίνεται δέ, ὅτι καὶ ὁ κατὰ ἀλήθειαν πολιτικὸς περὶ αὐτῆς σκέπτεται· βούλεται γὰρ ἀγαθοὺς ποιεῖν τοὺς πολίτας καὶ τῶν νόμων ὑπηκόους, καθάπερ οἱ Κρητῶν καὶ Λακεδαιμονίων νομοθέται, καὶ εἴ τινες ἕτεροι τοιοῦτοι γεγένηνται· ὥστε δῆλον ὅτι ἡ ζήτησις αὕτη ἀκόλουθος ἂν εἴη τῷ ἐξ ἀρχῆς τοῦ λόγου σκοπῷ. Ἦν γὰρ ἐκεῖνος περὶ τοῦ τέλους τῆς πολιτικῆς.

** Περὶ ἀρετῆς τοίνυν ἐπισκεπτέον, ἀνθρωπίνης δηλονότι· ἐπεὶ καὶ ἐξ ἀρχῆς τὸ ἀνθρώπινον ἀγαθὸν ἐζητοῦμεν. Ἐπεὶ τοίνυν ἡ ἀνθρωπίνη ἀρετὴ οὐ τοῦ σώματός ἐστιν, ἀλλὰ τῆς ψυχῆς· (καὶ τὴν εὐδαιμονίαν γὰρ ψυχῆς ἐνέργειαν λέγομεν,) ὁ πολιτικὸς δὲ σκέπτεται περὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἀρετῆς· δῆλον ὅτι δεῖ τὸν πολιτικὸν εἰδέναι πῶς ἔχει τὰ περὶ ψυχήν· ὥσπερ καὶ τὸν μέλλοντα ὀφθαλμὸν θεραπεύσειν, τοῦ σώματος παντὸς τὴν γνῶσιν ἔχειν ἀνάγκη· καὶ τοσούτῳ πλέον ὁ πολιτικὸς δικαίως εἴσεται τὰ περὶ ψυχήν, ἢ ὁ ἰατρὸς τὸ σῶμα, ὅσῳ βελτίων ἡ πολιτικὴ τῆς ἰατρικῆς καὶ τιμιωτέρα· καὶ οἱ βέλτιστοι δὲ τῶν ἰατρῶν πολλὰ πραγματεύονται περὶ τὴν τοῦ σώματος γνῶσιν· ὥστε εἰκὸς ἂν εἴη τὸν πολιτικὸν περὶ τῆς ψυχῆς εἰδέναι. Θεωρητέον δὲ περὶ ψυχῆς τοσαῦτα, ὅσα ἀρκέσει ἡμῖν πρὸς τὸν προκείμενον περὶ ἀρετῆς λόγον· τὸ γὰρ ἐπὶ πλεῖον ἐξακριβῶσαι περὶ ψυχῆς, καὶ τὸν καθόλου περὶ αὐτῆς ἐκθέσθαι λόγον, μεῖζον ἔργον ἐστὶ τῶν προκειμένων.

*** Περὶ ψυχῆς τοίνυν οὐ μόνον ἐν συγγράμμασιν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ στόματος πρὸς τοὺς ἐντυγχάνοντας ἀρκούντως εἴπομεν ἔνια· καὶ χρηστέον αὐτοῖς. Λέγομεν τοίνυν, ὅτι τῆς ψυχῆς τὸ μὲν λογικόν ἐστι, τὸ δὲ ἄλογον. Ταῦτα δὲ πότερον κεχωρισμένα εἰσὶν ἀλλήλων, κα-

virtus, quia homines hac ad res honestas agendas idonei efficiuntur : eodemque modo præclara facinora sive corporis sive animi laudibus ornamus, quod ad bonum aliquem finem tendunt : ipsa autem beatitudo nunquam laudari poterit : neque enim ad bonum finem refertur, quum ipsa, ut jam diximus, extremus sit finis. Sed de laudibus et præconiis agere, et quibus ea tribui soleant, non est hujus argumenti : quippe magis convenit aliis : nobis vero de eo quod propositum est, disputandum erit. Patet ergo ex iis quæ dicta sunt, vitam beatam in bonis iis, quæ honore digna et perfecta sunt, esse numerandam : quin et principium reliquorum videtur bonorum et causa : siquidem ejus causa facimus et reliqua. Principium autem causamque cur cætera bona sint, honore dignum et divinum quiddam esse ducimus.

Cap. XX.

De virtute : in quo et de animi facultatibus.

Sed quoniam beatitudo functio quædam muneris animi est, virtuti perfectæ congruens, videamus de virtute : quæ quidem consideratio hanc etiam nostram de beatitudine disputationem planiorem faciet. Videtur autem et vir regendæ civitatis vere peritus de ea disceptare : studet enim cives suos viros bonos et legibus obedientes efficere, sicut Cretensium et Lacedæmoniorum legum latores, et si qui alii tales exstiterunt : hinc patet hancce quæstionem accommodatam esse ad id consilium atque institutum, quod ab initio suscepimus. Nam de fine prudentiæ civilis agere nobis propositum erat. De virtute ergo commentandum est, humana scilicet, siquidem et a principio humanum bonum quærebamus.

Quoniam ergo humana virtus non corporis est, sed animi, (nam et beatitudinem functionem muneris animi dicebamus) virtutem autem humanam vir regendæ civitatis peritus considerat : nimirum ut eum qui oculos curaturus est, totius corporis naturam oportet habere perspectam, sic virum regendæ civitatis peritum, ea quæ ad animum pertinent, scientia comprehendisse necesse est; atque eo quidem magis vir ad gubernacula reipublicæ aptus quæ de animo traduntur sciet, quam medicus corpus, quo majore honore digna et melior quam medicina prudentia civilis est. At vero homines medicina clari multum studii atque operæ in cognitione corporis ponere consueverunt : unde sequitur rerum publicarum rectori animi naturam cognitam esse debere. Eatenus autem de animo commentandum est, quatenus præsenti nostræ de virtute disputationi sufficit : nam accuratius in ejus vim inquirere et generatim de eo exponere, majus opus est, quam instituti nostri ratio postulat.

Porro de animo non tantum in scriptis, sed etiam in sermonibus apud auditores habitis nonnulla satis luculenter tradidimus : quibus qui volent hoc loco utantur. Dicimus ergo, unam animi partem rationis compotem esse, alteram rationis expertem. Quæ utrum separatæ a se

* Cap. 3. ἐπεὶ δ' ἐστὶν ἡ εὐδαιμονία κτλ. — ** Περὶ ἀρετῆς δὲ κτλ. — *** Λέγεται δὲ περὶ αὐτῆς κτλ.

θάπερ τὰ τοῦ σώματος μέρη, καὶ τὰ ἄλλα τὰ μεριστά, ἢ πράγματι μὲν ἕν εἰσι, λόγῳ δὲ δύο, καθάπερ ἐν τῇ περιφερείᾳ τὸ κυρτὸν καὶ τὸ κοῖλον, (ἓν μὲν γάρ εἰσι πρᾶγμα, καὶ ἀχώριστα πέφυκε, τῷ ὁρισμῷ δὲ διαφέρουσιν· ἄλλος γὰρ ὁρισμὸς τῆς περιφερίας καθὸ κοίλης, καὶ ἄλλος καθὸ κυρτῆς) τοῦτο μὲν οὖν ζητεῖν οὐδὲν συντείνει πρὸς τὴν προκειμένην μέθοδον. Ἐροῦμεν δὲ περὶ τοῦ ἀλόγου. Ἔστι τοίνυν τοῦ ἀλόγου τῆς ψυχῆς τὸ μὲν φυτικόν, λέγω δὲ τὸ θρεπτικὸν καὶ αὐξητικόν, ὅπερ κοινόν ἐστι καὶ τοῖς φυτοῖς καὶ τοῖς ζῴοις πᾶσιν· αὕτη γὰρ ἡ δύναμις ἐν ἅπασι τοῖς τρεφομένοις ἐστί, καὶ ἐν τοῖς ἐμβρύοις· ἡ αὐτὴ δὲ καὶ ἐν τοῖς τελείοις τῶν ἀνθρώπων ἐστίν· οὐ γὰρ ἄλλην εὔλογον λέγειν. Ἐν ταύτῃ μὲν οὖν τῇ δυνάμει οὐκ ἔστιν εὑρεῖν ἰδίως ἀρετὴν ἀνθρωπίνην, ἀλλὰ κοινὴν ἅπασιν. Ἡ γὰρ τοιαύτη ἀρετή, τὸ τρέφεσθαι καὶ αὐξάνεσθαι, καὶ ὑπνώττουσιν ἐνέργεῖται, καὶ μάλιστα τότε· ἡ δὲ ἀνθρωπίνη ἀρετή, οὐδαμῶς· ὁ γὰρ ἀγαθὸς καὶ κακὸς ἥκιστα διάδηλος ὑπνώττων. Καὶ διὰ τοῦτό φασι μηδὲν διαφέρειν τὸ ἥμισυ τοῦ βίου (τὸν τοῦ ὕπνου καιρὸν δηλονότι,) τοὺς εὐδαίμονας τῶν ἀθλίων· καὶ εἰκότως· ἀργία γάρ ἐστιν ὁ ὕπνος καὶ τῇ σπουδαίᾳ καὶ τῇ φαύλῃ ψυχῇ. Πλὴν εἰ μή τις ἐκεῖνο εἴποι, ὅτι καὶ οἱ ὕπνοι τῶν σπουδαίων βελτίους, τῶν μεθημερινῶν κινήσεων τρόπον τινὰ καὶ ἐπὶ τοὺς ὕπνους διερχομένων, καὶ διὰ τοῦτο τῶν καθ' ὕπνους φαντασμάτων ἀμεινόνων τοῖς σπουδαίοις γινομένων, ἢ τοῖς τυχοῦσιν· ἀλλὰ περὶ τούτων ἅλις. Τὸ γὰρ θρεπτικὸν ἄμοιρον τῆς ἀνθρωπίνης ἀρετῆς, περὶ ἧς ἡμῖν ὁ λόγος. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλη τις φύσις τῆς ψυχῆς οὐ πάντη ἄλογος κατὰ τὴν εἰρημένην, ἀλλά πῃ [a] μετέχουσα λόγου, καὶ μαχομένη πρὸς τὸν λόγον. Δι' ὃ καὶ τὸν τοῦ ἐγκρατοῦς λόγον, καὶ τὸν τοῦ ἀκρατοῦς δέ, ἐνίοτε ἐπαινοῦμεν, ὅτι ἀντέχουσι πρὸς τὸ ἀντιτεῖνον· ὁ μὲν μέχρις οὗ δεῖ, ὁ δὲ ἐνίοτε καὶ μέχρι τινός. Καὶ διὰ τοῦτο φαίνεται ἄλλο τι ὂν [b] ἐν αὐτοῖς παρὰ τὸν λόγον, ὃ μάχεται καὶ ἀντιτείνει τῷ λόγῳ. Ἀτεχνῶς γάρ, καθάπερ τὰ παραλελυμένα τοῦ σώματος μόρια, εἰς τὰ δεξιὰ προαιρουμένων κινῆσαι, τοὐναντίον καὶ εἰς τὰ ἀριστερὰ παραφέρεται· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς. Ἐπὶ τἀναντία γὰρ αἱ ὁρμαὶ τῶν ἀκρατῶν φέρονται, τῆς τοῦ λόγου κινήσεως. Ἀλλ' ἐν τοῖς σώμασι μὲν ὁρῶμεν τὸ παραφερόμενον, ἐπὶ δὲ τῆς ψυχῆς οὐχ ὁρῶμεν. Εἰ δὲ καὶ μὴ ὁρᾶται, ὅμως ἐστὶ καὶ νομιστέον εἶναί τι παρὰ τὸν λόγον ἐναντιούμενον τούτῳ, καὶ ἀντιβαῖνον· πῶς δέ, πρὸς τὸ προκείμενον λέγειν οὐδὲν συντελεῖ. Φαίνεται δὲ καὶ τοῦτο λόγου μετέχον, ὥσπερ εἴπομεν, καθόσον τῷ λόγῳ πειθαρχεῖ. Καὶ γὰρ τῷ τοῦ ἐγκρατοῦς λόγῳ τοῦτο τὸ ἄλογον, τὸ θυμικὸν λέγω καὶ τὸ ἐπιθυμητικόν, ἄγεται καὶ πείθεται. Ἔτι δὲ μᾶλλον πείθεται καὶ εὐηκοώτερόν ἐστι τῷ λόγῳ τοῦ σώφρονος καὶ ἀνδρείου· ἐν αὐτῷ γὰρ πάντα τῷ λόγῳ συμφωνεῖ. Ὥστε φαίνεται τὸ ἄλογον τῆς ψυχῆς διττὸν εἶναι· τὸ μὲν πάντη ἄλογον, τὸ φυτικόν, τὸ αὐξητικὸν δηλονότι, καὶ θρεπτι-

mutuo sint quemadmodum corporis partes et quidquid in partes secari potest, an re ipsa unum idemque sint, verbo autem diversæ, ut in linea circumcurrente tum convexa pars, tum concava (quæ quum idem revera sint, nec possint disjungi, definitione tamen inter se differunt : alia enim lineæ circumcurrentis definitio est, qua concava, alia qua convexa habetur) hujusmodi quæstio ad instituti nostri rationem non pertinet. Quare de ea parte, quæ ratione caret, dicamus. Hujus ergo partis quæ rationis expers est, quædam pars est vegetabilis, eam dico quæ alendi augendique corporis causa habetur, omnibusque plantis et animalibus communis est; siquidem hanc animi vim cum in omnibus quæ aluntur, animadvertimus, atque adeo in fetibus immaturis, tum etiam in hominibus adultis; nam aliam iis tribuere absurdum est. In hac igitur animi vi non hominis propria, sed omnium communis reperitur virtus. Talis enim virtus, qua vel nutriatur corpus vel crescat etiam in dormientibus, ac tum maxime, munere suo fungitur : virtus vero hominis minime : homines enim boni et mali minime in somno discernuntur. Hinc illud est quod ajunt, inter beatos et miseros dimidiam vitæ partem (quamdiu nimirum dormiunt) nihil interesse : nec immerito : quippe somnus tam boni quam mali animi est cessatio vacatioque ob opere. Nisi quis hoc dicit, propterea honestorum quoque hominum somnos meliores esse, quod diurni motus quodammodo in somnos transeunt, atque idcirco species viris bonis per somnum oblatas meliores esse, quam quæ vulgo offerantur : sed de his satis. Certe ea animi pars, quæ alendi corporis causa habetur, humanæ virtutis, de qua nunc loquimur, expers est. Sed et alia quædam animi vis est non plane rationis expers, ut superior, quæ tamen aliquo modo ejus est particeps ac simul cum ea pugnat. Quamobrem et continentis et incontinentis rationem interdum laudamus, quia non statim cedunt, sed in contrarium nituntur : alter quamdiu oportet, alter ad tempus. Quocirca apparet in eis etiam alia quædam pars a ratione aversa quæ rationi repugnat ac reluctatur. Plane enim, ut resolutæ corporis partes, quum eas dextrorsum movere animum inducunt, in contrariam partem sinistrorsum perverse feruntur, sic et in animo evenit. Abeunt enim in contrarias partes, atque a ratione trahuntur, incontinentium appetitiones. Sed in corporibus id quod perverse movetur oculis cernimus, in animo non cernimus. Quod etsi non cernitur, tamen fortasse existimare debemus, in animo quoque aliquid inesse, præter rationem, quod ei adversetur ac repugnet : id autem quomodo fiat, pro instituti nostri ratione dicere nihil attinet. Videtur certe et hoc rationis particeps esse, quemadmodum diximus, quatenus rationi paret. Etenim ratione viri continentis illa animi pars, quæ mentis lumine caret, irritabilem dico et libidinosam, ducitur eique paret. Magis vero etiam in temperante et forti paret et obsequitur : in illo enim omnia cum ratione consentiunt. Quamobrem duplex in animo videtur pars rationis expers, altera omni mentis lumine carens, vegetabilem dico, quæ alendi augendique corporis causa est; altera quæ ex parte rationis est particeps, irritabilem dico et libidinosam, quæ eatenus rationis particeps esse perhibe-

κόν· τὸ δέ πη [c] λόγου μετέχον, τὸ θυμικὸν καὶ ἐπιθυμητικόν· τοῦτο γὰρ κοινωνεῖ λόγου, καθ' ὅσον κατήκοόν ἐστιν αὐτοῦ καὶ πειθαρχικόν. Ὅτι δὲ πείθεταί πως ὑπὸ λόγου τὸ ἄλογον, φανερὸν ἀπὸ τῶν νουθεσιῶν, καὶ τῶν παρακλήσεων, καὶ ἐπιτιμήσεων· ἀπὸ τούτων γὰρ πολλαὶ τῶν ἀλόγων κινήσεων ῥυθμίζονται. Διττῶς δὲ λέγεται τὸ λόγου μετέχειν, καθάπερ καὶ τὸ λόγον ἔχειν. Λέγομεν γὰρ τοῦ πατρὸς καὶ τῶν φίλων λόγον ἔχειν, τὸ ἐπιστρέφεσθαι πρὸς αὐτούς, καὶ οἷς κελεύουσιν ἐξακολουθεῖν· λέγομεν δὲ καὶ τῶν μαθηματικῶν λόγον ἔχειν, τὸ εἰδέναι αὐτά, καὶ γνῶσίν τινα καὶ ἐπιστήμην αὐτῶν ἔχειν. Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον διπλῶς λέγεται καὶ τὸ λόγου μετέχειν· τὸ μὲν κυρίως καὶ ἐν ἑαυτῷ, [d] ὥσπερ αὐτὸ τὸ λογικόν· τὸ δὲ διὰ τὸ ἐκείνῳ πειθαρχεῖν, λόγου μετέχειν λέγεται, ὥσπερ τις τῷ πατρὶ πείθεται.

Διαιρεῖται δὲ καὶ ἡ ἀρετὴ κατὰ τὴν διαφορὰν ταύτην· λέγομεν γὰρ αὐτάς, τὰς μὲν διανοητικάς, αἳ τοῦ λογικοῦ εἰσι· τὰς δὲ ἠθικάς, αἳ τοῦ θυμικοῦ καὶ ἐπιθυμητικοῦ εἰσι. Καὶ διανοητικαὶ μέν εἰσι, σοφία, σύνεσις καὶ φρόνησις· ἠθικαὶ δέ, ἐλευθεριότης καὶ σωφροσύνη. Ὅταν γὰρ περὶ τοῦ ἤθους λέγωμεν, [e] οὐ λέγομεν τὸν ἄνθρωπον σοφὸν ἢ συνετόν, ἀλλὰ πρᾶον [f] καὶ σώφρονα. Ἐπαινοῦμεν δὲ τὸ σοφόν, διὰ τὴν ἀγαθὴν ἕξιν, ἥτις ἐστὶν ἀρετή. Τὰς γὰρ ἐπαινετὰς ἕξεις ἀρετὰς λέγομεν.

(Scripsi : [a] ἀλλά πη] vulgo ἀλλὰ πῇ. — [b] ἄλλο τι ὄν] vulgo ἄλλό τι ὄν. — [c] τὸ δέ πη] vulgo τὸ δὲ πῇ. — [d] καὶ ἐν ἑαυτῷ] ex Aristotele; cod. καὶ ἑαυτῷ. — [e] λέγωμεν] cod. λέγομεν. — [f] πρᾶον] vulgo πρᾷον.

tur, quatenus ei obtemperat et morem gerit. Rationi autem quodammodo parere animi partem rationis expertem vel ex omni admonitione, adhortatione et objurgatione apparet, quia his multi animorum motus ratione carentes sedantur. Dupliciter autem dicitur rationis esse participem, sicut et rationem habere. Dicimus enim aliquem patris et amicorum rationem habere, qui parentes diligenter curat aut amicos, et quæ illi fieri jubent exsequitur : dicimus et artium mathematicarum rationem habere aliquem, qui eas novit, aut cognitionem earum aliquam vel scientiam consecutus est. Eodem quoque modo dupliciter aliquid dicitur rationis particeps : primum proprie et in se habens talem vim, sicut pars rationalis : deinde improprie, ut altera, quæ quia rationi paret, sicut aliquis patri, rationis quoque particeps dicitur.

Sed et ipsa secundum hanc differentiam dividitur virtus : alias enim virtutes in cogitatione et ratione positas esse dicimus, quæ ad rationalem referuntur partem, alias ad mores pertinere, quas morales appellamus quæque ad alteram referuntur, in qua iracundiam et libidinem collocamus. In ratione posita sunt sapientia, intelligentia et prudentia, in moribus liberalitas et temperantia. Nec enim solemus, quum de moribus loquimur, sapientem aut intelligentem, sed mitem dicere aliquem aut temperantem. Quin etiam sapientem a bono habitu laudamus, quæ est virtus. Habitus enim eos, qui sunt laudabiles, virtutes vocamus.

ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΥ ΤΟΥ ΡΟΔΙΟΥ

ΗΘΙΚΩΝ ΤΩΝ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΩΝ

ΠΑΡΑΦΡΑΣΕΩΣ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

Κεφ. α'.

Ὅτι οὔτε φύσει, οὔτε παρὰ φύσιν ἐν ἡμῖν γίνονται αἱ ἀρεταί, ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ ἔθους.

* Ἐπεὶ δὲ ἡ ἀρετὴ τῆς ψυχῆς ἐστι τελειότης, τῆς ψυχῆς δὲ τὸ μέν ἐστι λογικόν, τὸ δὲ ὀρεκτικόν, διττὴν ἀνάγκη καὶ τὴν ἀρετὴν εἶναι· καὶ τὴν μὲν τοῦ διανοητικοῦ, ἥτις ἐστὶν ἡ σοφία καὶ ἡ φρόνησις· τὴν δὲ τοῦ ὀρεκτικοῦ, ἥτις ἠθικὴ καλεῖται. Καὶ ἡ μὲν διανοητικὴ ἔχει μὲν καὶ ἀπὸ τῆς φύσεως τὴν ἀρχὴν (δεκτικὸν γὰρ ὁ ἄνθρωπος ἐπιστήμης) καὶ ἀπὸ ἤθους αὔξησιν λαμβάνει τινά· τὸ δὲ πλέον ἀπὸ τῆς διδασκαλίας καὶ τὴν γένεσιν καὶ τὴν αὔξησιν ἔχει· διόπερ ἐμπειρίας δεῖται καὶ χρόνου· ἡ δὲ ἠθικὴ ἐξ ἔθους περιγίνεται. Ἡ μὲν γὰρ φύσις ἐκεῖνο δίδωσι μόνον, τὸ δύνασθαι σπουδαίους γενέσθαι· ἡ δὲ διδασκαλία, γινώσκειν ὅτι δέον γενέσθαι. Τὸ δὲ καὶ ἐνεργείᾳ ἤδη γενέσθαι σπουδαίους, μόνον τὸ ἔθος παρέχεται. Ἀπὸ τούτου δὲ καὶ τὸ ὄνομα ἔλαβεν· ἠθικὴ γὰρ καλεῖται, μικρὸν παρεγκλῖνον ἀπὸ τοῦ ἔθους.

** Ὥστε δῆλον, ὅτι οὐδεμία τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν φύσει ἡμῖν περιγίνεται. Εἰ γὰρ φύσει σπουδαῖοι ὑπήρχομεν, οὐκ ἂν ἐκινούμεθα πρὸς τοὐναντίον ἀπὸ τοῦ ἔθους, νυνὶ δὲ κινούμεθα. Οὐδεμία ἄρα τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν φύσει ἡμῖν περιγίνεται· οὐδὲν γὰρ τῶν φύσει κινουμένων ὑπὸ τοῦ ἔθους ἐπὶ τὴν ἐναντίαν μεταβάλλει ῥοπήν. Οὔτε γὰρ τὸν λίθον ἐθίσει τις ἄνω φέρεσθαι, κἂν μυριάκις ἄνω ῥίπτῃ, οὔτε τὸ πῦρ κάτω, οὐδὲ ἄλλο τῶν ἄλλως πεφυκότων ἄλλως ἂν ἐθισθείη. Οὔτ' ἄρα φύσει, οὔτε παρὰ φύσιν ἡμῖν ἐγγίνονται αἱ ἀρεταί· ἀλλὰ τὸ δύνασθαι μὲν ἀπὸ φύσεως ἔχομεν, καὶ πεφύκαμεν δέχεσθαι τὰς ἀρετάς· δεχόμεθα δὲ καὶ τελειούμεθα διὰ τοῦ ἔθους. Ἔτι τῶν φυσικῶν τὰς δυνάμεις πρῶτον τελείας ἔχοντες, εἶτα χρώμεθα· τὴν γὰρ ὀπτικὴν ἢ ἀκουστικὴν δύναμιν τελείαν ἔχοντες ἐχρησάμεθα· οὐ γὰρ ἀπὸ τοῦ πολλάκις ἰδεῖν, ἢ πολλάκις ἀκοῦσαι τὰς αἰσθήσεις ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ ἀνάπαλιν, ἔχοντες ἐχρησάμεθα· τὰς δὲ ἀρετὰς λαμβάνομεν ἐνεργήσαντες πρότερον, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἔχει τεχνῶν· ἃ γὰρ δεῖ μαθόντες ποιεῖν, ταῦτα ἀπὸ τοῦ ποιεῖν μανθάνομεν. Οἷον, οἰκοδομοῦντες μὲν οἰκοδόμοι γινόμεθα, κιθαρίζοντες δὲ κιθαρισταί. Οὕτω δὴ καὶ

ANDRONICI RHODII

ETHICORUM NICOMACHEORUM

PARAPHRASIS

LIBER SECUNDUS.

Cap I.

Neque a natura, neque præter naturam, sed consuetudine virtutes nobis insitas esse.

Quoniam ergo animi perfectio virtus est, animi vero pars alia rationi, alia appetitui destinata est, duplicem quoque necesse est esse virtutem : alteram quidem partis in cogitatione positæ, quæ est sapientia et prudentia ; alteram appetentis, quam moralem vocant. Et illa quidem cogitationis sedes partim a natura initium habet (capax enim disciplinæ est homo) partim more etiam promovetur : potissimum tamen a doctrina et ortum et incrementum habet : quare cum usum et experientiam, tum spatium tempusque desiderat : moralis vero consuetudine comparatur. Etenim natura sic tantum homines fingit, ut possint boni esse : doctrina vero, ut intelligant, se tales esse debere. Cæterum sola consuetudo efficit, ut jam actu viri boni sint. Hinc etiam nomen accepit ; siquidem virtus moralis appellatur, quod vocabulum a more sive consuetudine paululum deflectit.

Ex quo etiam hoc manifestum est, nullam ex moralibus virtutibus nobis ingenerari. Si enim natura boni essemus homines, nunquam consuetudine in contrarium moveremur; nunc vero hoc fit. Unde sequitur, nullam nobis moralem virtutem natura contingere : quia nihil quod natura movetur, consuetudine in contrarium inclinari potest. Neque enim quisquam lapidem assuefaciat sursum ferri, licet sexcenties sursum mittat, neque ignis unquam deorsum feratur : nec quidquam aliud eorum, quæ aliter a natura comparata sunt, aliter assuefieri queat. Ergo neque natura, neque præter naturam nobis ingenerantur virtutes : sed facultatem natura nobis tribuit sic affectis, ut ad virtutes suscipiendas apti simus : quas postquam suscepimus, more et consuetudine perficimur. Præterea quæcunque nobis a natura obveniunt, eorum facultates primum perfectas habemus, deinde iis utimur : nam videndi vim et audiendi perfectam habemus iisque utimur : neque enim ex eo quod sæpe aut vidimus aut audivimus, sensus adepti sumus, sed contra quum sensus haberemus, eis usi sumus : at virtutes consequimur, prius virtutis muneribus functi, quomodo et in cæteris artibus fit : nam postquam didicerimus quæ nos oporteat efficere, ea efficiendo discimus. Verbi causa, ut ædificando ædificatores et architecti et fidibus canendo fidicines evadimus : ita juste agendo,

* Lib. II. Cap. 1. διττῆς δὲ τῆς ἀρετῆς κτλ. — ** Ἐξ οὗ καὶ δῆλον κτλ.

δίκαια πράττοντες, δίκαιοι γινόμεθα, καὶ τὰ σώφρονα, σώφρονες, καὶ τὰ ἀνδρεῖα ἀνδρεῖοι.

* Μαρτυρεῖ δὲ καὶ τὸ γινόμενον ἐν ταῖς πόλεσιν· οἱ γὰρ νομοθέται τῷ ἔθει ἀγαθοὺς τοὺς πολίτας ποιοῦσι. Συνελαύνουσι γὰρ ἀμοιβαῖς ἀγαθαῖς καὶ τιμωρίαις ἐπὶ τὰς ἀγαθὰς πράξεις, καὶ οὕτω σπουδαίους ἀποτελοῦσιν. Εἰ δὲ καὶ μὴ πάντες τοῦτο ποιοῦσιν, ἁμαρτάνουσιν· ἡ γὰρ ἐπαγγελία καὶ τὸ βούλημα παντὸς νομοθέτου τοῦτό ἐστι, τὸ τοὺς πολίτας ἐπὶ τὰς ἀγαθὰς πράξεις ἐθίζειν. Οὐκ ἄρα ἀπὸ φύσεως, ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ ἔθους αἱ ἀρεταί.

** Ἔτι ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ διὰ τῶν αὐτῶν ἐθῶν καὶ ἔργων καὶ γίνεται πᾶσα ἀρετὴ καὶ φθείρεται· γίνεται μὲν ἀγαθῶν ὄντων τῶν ἐθῶν, φθείρεται δὲ ἀπὸ τῶν ἐναντίων· ὁμοίως δὲ καὶ τέχνη. Ἐκ γὰρ τοῦ κιθαρίζειν καὶ οἱ ἀγαθοὶ καὶ οἱ κακοὶ ἀποτελοῦνται κιθαρισταί· ἐκ μὲν τοῦ καλῶς, οἱ ἀγαθοί, ἐκ δὲ τοῦ κακῶς κιθαρίζειν, κακοί· ὁμοίως δὲ καὶ οἱ οἰκοδόμοι καὶ πάντες ἄλλοι τεχνῖται ἀπὸ τῆς κατὰ τέχνην ἐνεργείας ἢ ἀγαθοὶ ἢ κακοὶ γίνονται· ἐκ μὲν γὰρ τοῦ εὖ οἰκοδομεῖν ἀγαθοὶ γίνονται οἰκοδόμοι, ἐκ δὲ τοῦ κακῶς, κακοί. Εἰ γὰρ μὴ ἀπὸ τῶν τοιῶνδε ἦν ἐνεργειῶν ἡ τοιάδε τέχνη, ἀλλὰ φύσις ἦν ἡ τὸν τεχνίτην ποιοῦσα, οὐκ ἂν ἐδέησεν οὐδενὶ διδασκάλου πρὸς τὴν τέχνην, ἀλλὰ πάντες ἂν εὐθὺς ἐγίνοντο ἢ ἀγαθοί, ἢ τοὐναντίον. Τοῦτον δὴ τὸν τρόπον καὶ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν ἔχει. Πράττοντες γὰρ τὰ συναλλάγματα τὰ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, γινόμεθα οἱ μὲν δίκαιοι, οἱ δὲ ἄδικοι· τὸ μὲν ἀπὸ τοῦ πάντα δικαίως πράττειν καὶ κατὰ νόμον, τὸ δὲ ἀπὸ τῆς ἐναντίας πολιτείας. Πάλιν δὲ ἐπειδὰν δεινοῖς τισι περιπέσωμεν, ἐθιζόμεθα φοβεῖσθαι ἢ θαρρεῖν· καὶ οἱ μὲν ἀνδρεῖοι, οἱ δὲ δειλοὶ γινόμεθα. Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τὰς ἐπιθυμίας ἔχει καὶ τὰς ὀργάς· ἀπὸ γὰρ τῶν ἐθῶν, καὶ τῆς ἐν αὐτοῖς ἀναστροφῆς οἱ μὲν σώφρονες καὶ πρᾶοι γίνονται, οἱ δὲ ἀκόλαστοι καὶ ὀργίλοι· καὶ ἑνὶ λόγῳ τὸ πᾶν συνελόντα εἰπεῖν, πᾶσα ἕξις ἀπὸ τῆς ὁμοίας ἐνεργείας τίκτεται· ἀγαθὴ μὲν ἀγαθῆς, φαύλη δὲ φαύλης. Διὰ τοῦτο οὐ δεῖ τῆς ἀγαθῆς ἕξεως ἐνέργειαν ἁπλῶς αἰτίαν λέγειν, ἀλλ' ἀγαθήν, οὐδὲ τῆς κακῆς, ἁπλῶς ἐνέργειαν, ἀλλὰ κακήν· Ὥσπερ ἐπὶ τῆς οἰκοδομικῆς· οὐ γὰρ τῆς ἀγαθῆς οἰκοδομικῆς ἕξεως τὴν οἰκοδομικὴν ἁπλῶς ἐνέργειαν αἰτίαν ἐροῦμεν· ἀλλὰ τὴν ἀγαθὴν οἰκοδομικὴν ἐνέργειαν τῆς ἀγαθῆς, καὶ τὴν φαύλην τῆς φαύλης αἰτίαν· καὶ ὅλως τοιάσδε τινὰς ἀποδοτέον ἑκάστῃ τῶν ἕξεων τὰς ἐνεργείας. Κατὰ γὰρ τὰς τούτων διαφορὰς ἀκολουθοῦσιν ἕξεις. Διὰ ταῦτα πολλὴ διαφορὰ πρὸς τὴν ἕξιν, ἀπὸ τοῦ καλῶς ἢ κακῶς ἐκ νέων ἐθίζεσθαι· μᾶλλον δὲ πᾶσα ἡ τῶν ἕξεων διαφορὰ ἐκεῖθέν ἐστιν.

justi, temperanter, temperantes, fortiter, fortes quoque evadimus.

Et hoc quidem confirmat quod in civitatibus fieri videmus, ubi legum latores virtutis assuetudine bonos efficiunt cives. Quippe tam præmiis virtutum quam pœnis ad honestas eos actiones compellunt, atque ita etiam honestos reddunt. Quodsi non omnes hoc faciunt, falluntur : nam hæc est omnium qui leges ferunt, mens et voluntas, ut cives ad bonas actiones assuefaciant. Quare non a natura, sed a consuetudine proficiscuntur virtutes.

Præterea ex iisdem rebus et per eosdem mores easdemque actiones omnis virtus et nascitur et interit : nascitur enim a bonis moribus, interit a contrariis : eodemque modo ars. Etenim fidibus canendo et boni fidicines fiunt et mali : bene quidem canendo boni, male autem, mali : similiter et architecti et reliqui omnes artifices in artibus suis versando aut boni fiunt aut mali : nam ex eo quod bene ædificant boni sunt architecti, ex eo quod male, mali futuri. Nisi enim a tali muneris functione talis ars proficisceretur, sed natura fingeret crearetque artificem, nemini ad percipiendam artem magistro opus esset : sed omnes statim aut boni forent, aut contra. Eodem igitur modo et in virtutibus se habet res. Nam dum agimus ea quæ ad contractus hominum spectant, alii justi, alii injusti evadimus : partim juste agendo omnia et ex lege, partim ex contrario vitæ instituto. Rursus quoties in pericula incidimus, aut timere assuescimus aut confidere : unde alii fortes, alii timidi evadimus. Similis et cupiditatum irarumque ratio est. Namque moribus eorumque assuetudine alii temperantes et lenes, alii intemperantes et iracundi efficiuntur : atque ut uno verbo et summatim dicam, omnis habitus ex simili muneris functione atque actione oritur : e bona bonus, e mala autem malus. Quamobrem neque simplex muneris functio boni habitus causa dicenda est, sed bona : neque mali quævis muneris functio, sed mala. Plane ut in architectura : neque enim boni in ædificando habitus causa simplex ædificandi actus dicetur esse, sed bona boni, sicut mala mali : omninoque similibus habitibus similes quoque munerum functiones tribuendæ sunt. Harum enim differentiam habitus etiam differentes ac dispares sequuntur. Quocirca multum interest ad singulorum habitum, utrum bene an male agere a pueris assuescamus : immo vero tota habituum differentia inde pendet.

* Μαρτυρεῖ δὲ καὶ τὸ κτλ. — ** Ἔτι ἐκ τῶν αὐτῶν κτλ.

Κεφ. β'.

Ὅτι αἱ κατ' ἀρετὴν πράξεις μεσότητές εἰσι, καὶ ὑπὸ ὑπερβολῆς καὶ ἐλλείψεως φθείρονται.

Ἐπεὶ οὖν ἡ παροῦσα πραγματεία οὐκ ἔστι τοῦ θεωρητικοῦ φιλοσοφίας μέρους, ὃ τὴν θεωρίαν τῆς ἀληθείας μόνον ἔχει τέλος, (καταγίνεται γὰρ περὶ τὰ ὄντα, ἃ μόνον γνωστά εἰσιν, οὐ μέντοι καὶ πρακτά,) ἀλλὰ τοῦ πρακτικοῦ μέρους ἐστίν, ὃ τέλος ἔχει τὸ ποιῆσαι τὸ ἀγαθόν· (οὐ γὰρ ἵνα εἰδῶμεν τί ἐστιν [a] ἀρετὴ σκεπτόμεθα, ἀλλ' ἵν' ἀγαθοὶ γενώμεθα· ἐπεὶ εἰ οὕτως εἶχεν, οὐδὲν ἂν ἦν ὄφελος ἡμῖν τῆς σπουδῆς, μὴ πρὸς τὸ τέλος ἀφικνουμένοις·) ἐπεὶ οὖν αἱ πράξεις τὸ τέλος, σκεψώμεθα τὰ περὶ τὰς πράξεις, αἵ κύριαί εἰσι, καθάπερ εἴρηται, τοῦ ἀγαθὰς ἢ πονηρὰς τὰς ἕξεις γενέσθαι, ὑπὲρ ὧν ὁ λόγος ἡμῖν. Τὸ μὲν οὖν οὕτω διορίσασθαι τὰς ἀγαθὰς πράξεις, τὰς κατὰ τὸν ὀρθὸν γινομένας λόγον, καὶ τὰς πονηρὰς τοὐναντίον, ἀληθὲς μέν, οὐκ ἔστι δὲ ἱκανὸν τὰς πράξεις σημᾶναι [b]. Τὸ γὰρ κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον γίνεσθαι, καθόλου τί ἐστι· τὸ δὲ τοιοῦτον ἀποδιδόμενον οὐχ ἱκανὸν πρᾶγμα ἀγνοούμενον ὑποδεῖξαι. Τὸν γὰρ ἐρωτῶντα περὶ τοῦ ἀνθρώπου τί ἐστι, τὸ ζῷον [c] ἀποδιδόμενον οὐκ ἀρκεῖ διδάξαι τὸν περὶ αὐτοῦ λόγον. Διὰ τοῦτο, τοῦτο μὲν ὑπερκείσθω· ῥηθήσεται δὲ ὕστερον περὶ αὐτοῦ, καὶ τί ἐστιν ὀρθὸς λόγος, καὶ πῶς ἔχει [d] πρὸς τὰς ἄλλας ἀρετάς. Ἐκεῖνο δὲ προδιομολογείσθω, ὅτι πάντα τὸν περὶ τῶν πρακτῶν λόγον, δηλονότι, τὸν περὶ τῶν πράξεων, τίνες αὐτῶν ἀγαθαί, καὶ τίνες αἱ φαῦλαι, οὐκ ἀκριβῶς, ἀλλ' ὡς ἐν τύπῳ, γίνεσθαι δεῖ· ὥσπερ καὶ κατ' ἀρχὰς εἴπομεν, ὅτι ταῖς ὕλαις ἀκολούθως τοὺς λόγους τοὺς περὶ αὐτῶν ἀπαιτεῖν προσήκει. Ἐπεὶ καὶ αἱ πράξεις καὶ τὰ ἐν αὐταῖς συμφέροντα οὐ τὰ αὐτά εἰσιν ἀεί, ὥσπερ οὐδὲ τὰ νῦν ὑγιεινά· (ἀλλὰ νῦν μὲν τοῦτο, νῦν δὲ τοὐναντίον ἅπαν· ταῖς γὰρ διαθέσεσι τῶν σωμάτων καὶ ταῖς τοῦ καιροῦ μεταβολαῖς συμμεταβάλλουσιν) οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῶν πράξεων ἔχει· αἱ αὐταὶ γὰρ νῦν μὲν βλαβεραί, νῦν δὲ ὠφέλειαν ἤνεγκαν, καὶ τοῖς αὐτοῖς ἀνθρώποις πολλάκις. Οὕτω δὲ ἀκριβῶς διωρίσθαι μὴ δυναμένου τοῦ περὶ τῶν καθόλου λόγου, ἔτι μᾶλλον σφαλερώτερος ὁ περὶ τῶν καθ' ἕκαστα· [e] τὰ γὰρ καθ' ἕκαστα τῶν καθόλου ἧττον δυνάμεθα γινώσκειν· ἡ γὰρ περὶ ταῦτα σκέψις οὔτε ὑπὸ τέχνην ἐστί τινα, οὔτε μέθοδον καὶ παραγγελίαν ὡρισμένην. Καὶ διὰ τοῦτο δέον ἐστὶ τοὺς πράττοντας πρὸς τὸν καιρὸν βλέπειν, καὶ ἀπὸ τούτου ζητεῖν τὸν περὶ τῶν πράξεων λόγον· γνώσονται γὰρ εἰ ἀγαθαί εἰσιν αἱ πράξεις, ἢ φαῦλαι, τοῦτον τὸν τρόπον σκοποῦντες, ὥσπερ καὶ ἰατροὶ καὶ κυβερνῆται ποιοῦσι· τὰς γὰρ κατὰ τὴν τέχνην πράξεις ἑκάτερος ἀπὸ τοῦ καιροῦ κρίνουσιν. Ἀλλὰ καίπερ ὄντος τοιούτου τοῦ παρόντος λόγου, πειρατέον βοηθεῖν τῇ κατ' αὐτὸν ἀληθείᾳ.

* Καὶ πρῶτον τοῦτο θεωρητέον, ὅτι αἱ κατ' ἀρετὴν

Cap. II.

Actiones virtuti consentaneas esse res medias, easque abundantia et defectu corrumpi.

Quum ergo hoc in quo nunc versamur argumentum non referatur ad contemplativam philosophiam, quæ solam veritatis contemplationem habet finem, (quia circa eas versatur res, quæ animo tantum comprehenduntur, ad usum autem actionemque non convertuntur) sed contra activæ pars sit, cui propositum est recte facere: (non enim quid sit virtus ut sciamus, hic disserimus, sed ut boni evadamus: quia si illud spectaremus, periret nobis opera, siquidem ad finem nostrum pervenire non possemus:) quum ergo finis sint actiones, de illis jam videamus, quæ ut supra diximus, efficiunt, ut vel boni sint habitus vel mali, de quibus hic sermo est. Cæterum bonas actiones ita definire, ut eas rectæ rationi congruere dicamus, atque e contrario malas, verum quidem est, sed ad eas ab aliis distinguendas non valet. Nam actionum rectæ rationi convenientium notio universalis est: at talis explicatio ad denotandas res prius ignotas nihil adjuvat. Nam si quis quærat, quid sit homo, alius vero respondeat, esse animal, nequaquam totum quod de homine dicitur, expresserit. Quare in præsentia hoc differatur: postea vero et quid recta sit ratio et quo pacto ad reliquas virtutes se habeat, exponemus. Illud vero prius concedatur, totam hanc quæ de rebus in agendo positis habetur orationem, hoc est, eam qua quæ bonæ sint actiones quæque malæ ostenditur, rudiore quadam forma et adumbrata, non exquisita neque accuratius expressa constare oportere, ut etiam initio diximus, quod sermones materiæ subjectæ convenientes sint postulandi. Quoniam et actiones ipsæ et quæ in iis sunt utilia non semper eadem sunt, sicut neque quæ nunc sunt salubria: (sed nunc hoc, nunc omnino contrarium salubre est: cum corporum enim affectionibus et temporum vicibus hæc quoque mutantur); eodem modo et in actionibus res se habet: eædem enim modo nocent, modo prosunt, et iisdem sæpe hominibus. Quum igitur ea quæ ad genus universum pertinet oratio, diligenter elaborata esse non possit, tum multo minus subtilis multoque fallacior est is qui de singulis rebus habetur sermo, quia singulas res minus quam universa rerum genera cognoscere possumus: siquidem harum consideratio neque sub artem aliquam rationemque neque sub definita præcepta cadit. Quocirca eos qui in rebus agendis versantur semper oportet occasionem intueri atque hinc sumere sermonem de actionibus habendum: hoc enim modo actionum aut bonitatem aut pravitatem cognoscent, quemadmodum et medici faciunt et gubernatores: utrique enim actiones artibus suis congruentes occasione dijudicant. Veruntamen etiamsi talis sit hæc quam instituimus oratio, danda tamen opera est, ut ejus veritati succurramus.

Jam primum illud animadvertendum ac sciendum est,

* Πρῶτον οὖν τοῦτο θεωρητέον κτλ.

πράξεις ὑπὸ ἐνδείας ἢ ὑπερβολῆς πεφύκασι φθείρεσθαι· ὥσπερ ἐπὶ τῆς ἰσχύος καὶ τῆς ὑγιείας ὁρῶμεν· δεῖ γὰρ ὑπὲρ τῶν ἀφανῶν τοῖς φανεροῖς μαρτυρίοις χρῆσθαι [f]. Τά τε γὰρ ὑπερβάλλοντα γυμνάσια τὴν ἰσχὺν τοῦ σώματος διαφθείρει, καὶ τὰ ἐλλείποντα τοῦ μετρίου· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ τὰ σιτία καὶ τὰ ποτά· τὰ μὲν πλείω ἢ ἐλάττω τῶν δεόντων τὴν ὑγίειαν ἀπελαύνει, τὰ μέσα δὲ καὶ ποιεῖ καὶ αὔξει καὶ σώζει· οὕτως οὖν καὶ ἐπὶ τῆς σωφροσύνης καὶ τῆς ἀνδρείας [g] ἔχει, καὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν. Ὅ τε γὰρ [h] πάντα φεύγων καὶ φοβούμενος καὶ μηδὲν ὑπομένων δειλὸς γίνεται· ὅ τε μηδὲν ὅλως φοβούμενος, ἀλλὰ πρὸς πάντα βαδίζων, θρασύς· ἀνδρεῖος δέ, ὁ μέσος. Ὁμοίως δὲ καὶ ἡ σωφροσύνη ὑπὸ τῆς ὑπερβολῆς καὶ ἐλλείψεως φθείρεται· καὶ γὰρ ὁ μὲν πάσης ἡδονῆς ἀπολαύων καὶ μηδεμιᾶς ἀπεχόμενος ἀκόλαστός ἐστιν· ὁ δὲ πάσας φεύγων, ὥσπερ οἱ ἄγροικοι, ἀναίσθητος· ὁ δὲ μέσος ὁ σώφρων ἐστίν· ὑπὸ τῆς μεσότητος γὰρ καὶ ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ ἀνδρεία [i] σώζεται.

* Οὐ μόνον δὲ αἱ ἐνέργειαι, δι' ὧν αἱ γενέσεις καὶ αἱ αὐξήσεις τῶν ἀρετῶν, καὶ αἱ φθοραί, καταλλήλως ἔχουσι τοῖς ἀποτελουμένοις, ἀγαθαὶ μέν, εἰ γεννῶσι καὶ αὔξουσι, φαῦλαι δέ, εἰ φθείρουσιν· ἀλλὰ καὶ αἱ μετὰ τὰς ἕξεις τῶν ἀρετῶν ἐνέργειαι, ὧν αἰτιαί εἰσιν [k] αἱ ἕξεις ὡσαύτως ἔχουσι· καὶ δῆλον ἀπὸ τῶν ὁμοίων τῶν φανερωτέρων. Ἡ γὰρ ἰσχὺς γίνεται ἐκ τοῦ πολλὴν τροφὴν λαμβάνειν καὶ πολλοὺς πόνους ὑπομένειν· καὶ πάλιν ἡ ἰσχὺς αἰτία γίνεται ταύτης τῆς ἐνεργείας· ὁ γὰρ ἰσχυρὸς δύναται μάλιστα πολλὴν τροφὴν λαμβάνειν, καὶ πολλοὺς πόνους ὑπομένειν. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν ἔχει· καὶ γὰρ ἐκ τοῦ ἀπέχεσθαι τῶν ἡδονῶν σώφρονες γινόμεθα, καὶ σώφρονες γενόμενοι δυνάμεθα τῶν ἡδονῶν ἀπέχεσθαι μᾶλλον· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῆς ἀνδρείας· [l] ἐθιζόμενοι γὰρ καταφρονεῖν τῶν φοβερῶν [m] καὶ ὑπομένειν αὐτά, γινόμεθα ἀνδρεῖοι· γενόμενοι δὲ αὐτὸ τοῦτο πάλιν πλέον δυνάμεθα καὶ ὑπομένειν τὰ φοβερά.

(Scripsi : [a] εἰδῶμεν τί ἐστιν] vulgo εἰδῶμέν τί ἐστιν. — [b] σημᾶναι] vulgo σημάναι. — [c] τί ἐστι, τὸ ζῷον] vulgo τί ἐστιν, τὸ ζῷον. — [d] καὶ πῶς ἔχει] cod. καί πως ἔχει. — [e] καθ' ἕκαστα] bis; vulgo καθέκαστα. — [f] χρῆσθαι] cod. κεχρῆσθαι. — [g] ἀνδρείας] cod. ἀνδρίας. — [h] ὅ τε γὰρ] vulgo ὅ, τε γάρ. — [i] ἀνδρεία] cod. ἀνδρία. — [k] αἰτιαί εἰσιν] vulgo αἴτιαι εἰσὶν. — [l] ἀνδρείας] cod. ἀνδρίας. — τῶν φοβερῶν] ex Aristotele; cod. τῶν ἡδονῶν.)

Κεφ. γ'.

Ὅτι περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας ἐστὶν ἡ ἠθικὴ ἀρετή.

** Ἐπεὶ δὲ καὶ πρὶν εἰς ἕξιν ἐλθεῖν ἀρετῆς καὶ μετὰ τὴν ἕξιν τὰς αὐτὰς ἐπιδεικνύμεθα ἐνεργείας, τί ση

actiones virtuti consentaneas ab eo quod parum et ab eo quod nimium est, corrumpi ac perimi solere natura, quemadmodum in viribus corporis et valetudine fieri videmus : perspicuis enim exemplis ad ea quæ obscura sunt declaranda, testimonii loco utendum est. Nam et immoderatæ et pauciores aut remissiores quam par sit exercitationes corporis vires minuunt et corrumpunt, itemque esculenta et potulenta æque copiosiora ac parciora valetudinem lædunt ac perdunt : at vero moderata efficiunt eam, augent ac tuentur. Eodem igitur modo se res habet in temperantia quoque et fortitudine cæterisque virtutibus. Nam ut qui fugit et extimescit omnia, neque quidquam sustinet, is timidus efficitur : sic qui omnino nihil metuit, sed omnibus periculis se offert, fit audax : medium autem quiddam tenet fortis. Similiter et temperantia ab eo quod nimium est et parum corrumpitur : etenim tum qui omni genere voluptatis perfruitur nullaque sese abstinet, intemperans, tum qui ab omnibus refugit, quemadmodum solent homines agrestes, stupidus evadit : sed medium quiddam tenet temperans, siquidem mediocritas et temperantiam et fortitudinem servat.

Non solum autem actus, quibus generantur, augentur et corrumpuntur virtutes, respondent iis quæ inde oriuntur, ut boni sint, si generent et augeant illas, mali, si corrumpant : sed etiam istæ quæ habitum sequuntur, et quarum causa est habitus, eodem modo se habent actiones honestæ; quod ex aliis tum similibus tum manifestioribus apparet. Nimirum corporis robur maxime ex eo nascitur quod quis copiosum cibum capiat, multosque labores perferat, quod robur rursus hujus industriæ causa est. Qui enim corporis viribus valet, maxime rursus tum cibum copiosum sumere, tum multos labores ferre potest. Similiter et in virtutibus se res habet. Nam quemadmodum fugiendis voluptatibus temperantes evadimus, et temperantes facti magis etiam abstinere voluptatibus possumus : sic similis et fortitudinis ratio est. Quippe et assuescendo ea quæ terribilia sunt contemnere eaque sustinere fortes efficimur; et fortitudinem consecuti rursus magis ea quæ terrorem afferunt subire ac perferre possumus.

Cap. III.

In voluptatibus et doloribus moralem virtutem versari.

Quoniam ergo priusquam virtutis habitum consequamur, et postquam eum consecuti sumus, iisdem muneri-

* Ἀλλ' οὐ μόνον αἱ γενέσεις κτλ. — ** Cap. 3. σημεῖον δὲ δεῖ ποιεῖσθαι.

μεῖον γένοιτ' ἂν τῶν ἐχόντων τὰς ἕξεις, ἢ τῶν μήπω κτησαμένων; οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἡ ἐπὶ τοῖς κατ' ἀρετὴν ἔργοις ἡδονή τε καὶ λύπη. Ὁ μὲν γὰρ ἀπεχόμενος τῶν σωματικῶν ἡδονῶν, καὶ τῷ ἀπέχεσθαι χαίρων, οὗτος σώφρων ἐστίν· ὁ δὲ ἀχθόμενος, ἀκόλαστος ἔτι. Καὶ ὁ μὲν ὑπομένων τὰ δεινά, καὶ χαίρων, ἢ μὴ λυπούμενός γε, ἀνδρεῖος· ὁ δὲ λυπούμενος, δειλὸς ἔτι.

* Περὶ ἡδονὰς γὰρ καὶ λύπας ἐστὶν ἡ ἠθικὴ ἀρετή. Διὰ μὲν γὰρ τὴν ἡδονὴν τὰ φαῦλα πράττομεν· διὰ δὲ τὴν λύπην τῶν καλῶν ἀπεχόμεθα. Διὰ τοῦτο δεῖ τῶν ἀγαθῶν ἐθῶν καὶ πράξεων εὐθὺς ἐκ παίδων πολὺν ποιήσασθαι λόγον, ὡς ὁ Πλάτων φησί, καὶ ἀνάγεσθαι παῖδας ὄντας τοῖς τοιούτοις ἔθεσιν, ὥστε δυνηθῆναι χαίρειν μὲν οἷς δεῖ, λυπεῖσθαι δὲ οἷς προσήκει [a] λυπεῖσθαι· ἡ γὰρ ὀρθὴ καὶ κατὰ λόγον παιδεία αὕτη ἐστίν. Ἔτι, ἐπεὶ αἱ ἀρεταὶ πράξεις εἰσὶν ἢ πάθη, οἷς δέ τις πράττει ἢ πάσχει, ἢ χαίρει ἐὰν βουλόμενος πράττῃ ἢ πάσχῃ, ἢ λυπεῖται ἐὰν ἄλλου βιαζομένου, φανερὸν ὅτι πᾶσα ἀρετὴ περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας ἐστίν. Ἔτι δὲ καὶ ἀπὸ τῶν ἐν ταῖς πολιτείαις κολάσεων φανερόν· τοὺς γὰρ τοῖς πονηροῖς ἡδομένους λυποῦντες οἱ νομοθέται πείθουσι τὰ μὲν φαῦλα μισεῖν, ἥδεσθαι δὲ τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις· καὶ οὕτως ἐντιθέασιν αὐτοῖς ἐθίζοντες τὴν ἐπ' ἀρετῇ ἡδονήν. Αἱ γὰρ τοιαῦται κολάσεις πρὸς τοὺς νοσοῦντας τὰ πολιτικὰ ἰατρειῶν ἔχουσι λόγον. Καὶ καθάπερ ἐκείναις ἐναντίαι αἱ νόσοι ἃς θεραπεύουσι, καὶ ἐὰν ἴδωμεν ἰατρὸν ψυχρὰν προσάγοντα θεραπείαν, γινώσκομεν εὐθὺς τὴν νόσον ἀπὸ θέρμης συστῆναι, οὕτω καὶ ἀπὸ τῶν κολάσεων ὀδυνηρῶν οὐσῶν γινώσκομεν, ὅτι θεραπευόμεναι κακίαι ἀπὸ ἡδονῆς γίνονται. Ἔτι, καθὼς εἴρηται, πᾶσα ψυχῆς ἕξις, ὑφ' ὧν τίκτεται, καὶ βελτίων ἢ χείρων γίνεται, πρὸς ταῦτα τὴν φύσιν ἔχει, καὶ ἐν αὐτοῖς συνίσταται· ἀλλὰ ἀπὸ τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς λύπης αἱ φαῦλαι γίνονται ἕξεις, δηλαδὴ τοῦ διώκειν τὴν ἡδονήν, ὥσπερ οὐ δεῖ, καὶ ὅτε οὐ δεῖ, καὶ πάλιν φεύγειν τὴν λύπην ὅτε οὐ δεῖ, καὶ ὡς οὐ δεῖ, καὶ ὅπου οὐ δεῖ· καὶ ὅσαι ἄλλαι περιστάσεις πονηρὰν ποιοῦσι τὴν ζήτησιν τῆς ἡδονῆς, ἢ τὴν φυγὴν τῆς λύπης· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῆς ἀρετῆς ἔχει· συνίσταται γὰρ ἀπὸ τοῦ διώκειν καὶ φεύγειν τὴν ἡδονὴν καὶ τὴν λύπην ὡς δεῖ, καὶ ὅτε δεῖ. Ὥστε φανερόν, ὅτι περὶ ταύτας αἱ ἕξεις τὴν φύσιν ἔχουσι, καὶ ἐν αὐταῖς συνίστανται. Διὰ τοῦτο καί τινες ὁρίζονται τὰς ἀρετάς, ἀπαθείας καὶ ἠρεμίας εἶναι, ἀπὸ τῆς ἡδονῆς τὸν ὁρισμὸν λαμβάνοντες· καίτοι οὐ καλῶς ὁρίζονται· ὅτι ἁπλῶς ἄνευ προσθήκης ποιοῦνται τὸν ὁρισμόν, μὴ προστιθέντες τῇ ἠρεμίᾳ καὶ ἀπαθείᾳ, τὸ ὡς δεῖ, καὶ ὅτε δεῖ, καὶ τὰς ἄλλας περιστάσεις. Ὑπόκειται ἄρα ἡ ἀρετὴ εἶναι ἡ ἕξις ἡ οὕτως ἔχουσα περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας, καθὼς προσδιωρισάμεθα, τῶν βελτίστων πρακτική. Ἡ δὲ κακία τοὐναντίον. Γνοίημεν δ' ἂν ἔτι βέλτιον περὶ τῶν εἰρημένων, καὶ

bus fungimur, quo signo judicabimus aliquem aut consecutum esse hunc habitum, aut nondum eum habere? Nullo certe alio quam voluptate ex honestis actionibus aut molestia capta. Nam qui se a corporis voluptatibus abstinet, hacque ipsa abstinentia delectatur, is temperans est, qui vero molestiam inde trahit, est adhuc intemperans. Jam qui res graves et acerbas perfert iisque lætatur, aut certe non dolet, fortis est : qui vero dolet, adhuc est timidus.

Quippe in voluptatibus et doloribus omnis moralis versatur virtus; siquidem voluptatis causa turpia facinora facimus, doloris causa autem a recte factis abstinemus. Quapropter magna morum recteque factorum statim a pueris, ut ait Plato, habenda est ratio : ac talibus moribus assuctos educari convenit pueros, ut quibus rebus oportet, iis rebus lætari et dolere possint : hæc enim recta rationique congruens educatio est. Præterea, quoniam in actionibus affectibusque consistunt virtutes, iis vero quæ agit aliquis aut quibus afficitur, vel gaudet si volens ea agit, vel dolet, si ab alio cogatur, satis manifestum est, in voluptatibus et doloribus omnem versari virtutem. Sed et idem ex pœnis illis quas in republica proponi videmus, satis apparet : nimirum eos qui malis facinoribus gaudent, ut ab iis abhorreant, contraque honestis actionibus delectentur, dolore legum latores solent adducere : atque ita assuefaciendo voluptatem e virtute capiendam paullatim iis instillant. Nempe ejusmodi pœnæ ægros in republica curant, ac medicinæ loco sunt. Et quemadmodum cum medicina pugnant morbi quos medicina curat, et quum frigidam medicinam a medico adhiberi videmus, statim intelligimus morbum a calore esse natum, ita etiam e pœnis acerbis intelligimus, mala quæ curantur a voluptate orta esse. Præterea, sicut supra diximus, quibus rebus omnis animi habitus et nascitur, et melior vel deterior fit, ad eas res ejus natura pertinet, et in iis consistit : at a voluptate et dolore repetendi sunt vitiosi habitus nobis ingenerati, ut nimirum voluptates consectemur secus quam oportet, et quum non oportet, dolorem contra quum non oportet, secusque quam oportet, et ubi non oportet fugiamus, et si quæ aliæ occasiones malam faciunt vel voluptatis consectationem vel doloris fugam : eodem modo et in virtute se res habet : quæ in voluptatis consectatione et doloris fuga, ut oportet, et quum oportet, consistit. Ex quo apparet, in duabus hisce rebus versari habituum naturam et consistere. Quocirca nonnulli omnem virtutem affectuum vacuitatem et tranquillitatem definiunt, quam definitionem a voluptate mutuantur : nec tamen recte definiunt, quia simpliciter et sine adjectione ulla hoc faciunt, non addentes tranquillitati et affectuum vacuitati, ut oportet et quum oportet et reliquas occasiones. Hoc ergo tanquam concessum ponitur, virtutem esse habitum, quæ quum in voluptatibus et doloribus versetur, quemadmodum diximus, optima quæque agat. Vitium autem contra. Cæterum de his ipsis, de quibus jam locuti sumus, multo incorruptius e sequentibus judicabimus. Quum enim tria

* Περὶ ἡδονὰς γὰρ καὶ λύπας κτλ.

ἀπὸ τούτων τῶν λόγων. Τριῶν γὰρ ὄντων δι' ἅ τις αἱρεῖταί τι, [b] καὶ τοσούτων δι' ἅ τις φεύγει τι· [c] καλοῦ, συμφέροντος, ἡδέος· αἰσχροῦ, ἀσυμφόρου, λυπηροῦ· ὁ μὲν ἀγαθὸς πᾶσι κατὰ τὸ εἰκὸς ἐπιβάλλει, διώκων μὲν τὰ ἄριστα, φεύγων δὲ ἃ βλάβη διώκειν, ὁ δὲ κακὸς ἁμαρτάνει περὶ κρίσιν αὐτῶν, καὶ μάλιστα τὴν τοῦ ἡδέος· ἡ γὰρ ἡδονὴ οὐ μόνον κοινή ἐστι πᾶσι τοῖς ζῴοις, [d] ἀλλὰ καὶ πᾶσιν ἕπεται τοῖς εἰρημένοις αἱρετοῖς. Ἃ γὰρ αἱρούμεθα, τούτοις πᾶσιν ἡδόμεθα. Καὶ ἔστι τὸ καλὸν καὶ συμφέρον ἡδὺ τῇ ἑαυτῶν φύσει· καὶ διὰ τοῦτο οἱ κακοὶ ἀπατῶνται, τὸ ἡδὺ καλὸν καὶ συμφέρον ἡγούμενοι πᾶν, διότι ἕπεται νομίζοντες καὶ ἀντιστρέφειν· τὸ δὲ οὐχ οὕτως ἔχει· συμβαίνει γὰρ πολλὰ τῶν ἡδέων αἰσχρὰ καὶ ἀσύμφορα εἶναι· ὥστε φανερόν, ὅτι περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας αἱ ἀνθρώπιναι καταγίνονται πράξεις. Ἔτι πᾶσιν ἡμῖν ἐκ νηπίου τοῦτο τὸ πάθος σύνεστι καὶ συντρέφεται, καθάπερ ἐγκεχρωσμένον τῷ βίῳ· καὶ τὰς ἀγαθὰς πράξεις καὶ τὰς πονηρὰς τούτῳ κρίνομεν τῷ κανόνι, τῷ τὰς μὲν λύπην φέρειν, τὰς δὲ ἡδονήν, καὶ πάντες οὕτω κανονίζομεν τὰς ἐνεργείας, εἰ καὶ μὴ ὁμοίως, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἧττον· ὥστε ἀνάγκη περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας εἶναι τὴν πᾶσαν ταυτηνὶ πραγματείαν. Οὐ γὰρ μικρὸν βοηθεῖ τῷ ζητοῦντι τὰ πρακτέα, τὸ εἰδέναι, τί ἐστι τὸ καλῶς χαίρειν ἢ λυπεῖσθαι, ἢ τὸ κακῶς· ἐπεὶ μηδὲ μικρὸν μέρος τῶν πράξεων τὸ ἥδεσθαι καλῶς ἢ λυπεῖσθαι, ἢ τοὐναντίον. Ἀπὸ τούτων γὰρ τὰ τῶν ἀνθρώπων ἤθη γινώσκομεν, ἢ φαῦλα ἢ ἀγαθά. Ἔτι ὅσα τῶν πρακτέων οὐκ εἰσὶ ῥᾴδια, [e] περὶ ταῦτα καὶ τέχνη καταγίνεται καὶ ἀρετή· πρὸς γὰρ τὰ ῥᾴδια οὐδεμία χρεία πολυχρονίου ἔθους, ἢ μεθόδου τεχνικῆς· ὥστε ὅσῳ χαλεπώτερα, τοσούτῳ μείζονος δεήσονται καὶ τέχνης καὶ ἀρετῆς· ἐπεὶ καὶ βέλτιον τὸ τὰ χαλεπώτερα διαθέσθαι καλῶς τοῦ τῶν ῥᾳδίων περιγενέσθαι· ἡ ἀρετὴ ἄρα μάλιστα ἐν τοῖς χαλεπωτέροις ἐστί, καὶ περὶ ταῦτα καταγίνεται. Ἔστι δὲ χαλεπώτερον τῷ σπουδαίῳ ἡδονῇ μάχεσθαι, ἢ θυμῷ, καθά φησιν Ἡράκλειτος· καὶ διὰ τοῦτο ἄρα περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας εἶναι ἀνάγκη πᾶσαν τὴν πραγματείαν καὶ τῇ ἀρετῇ καὶ τῇ πολιτικῇ· ὁ μὲν γὰρ καλῶς χρώμενος ἡδονῇ καὶ λύπῃ, ἀγαθός, ὁ δὲ κακῶς, κακός.

(Scripsi : [a] προσήκει] cod. προσῆκε. — [b] αἱρεῖταί τι] vulgo αἱρεῖται τὶ. — [c] φεύγει τι] vulgo φεύγει τί. — [d] ζῴοις] vulgo ζώοις] — [e] οὐκ εἰσὶ ῥᾴδια] vulgo οὐκ εἰσι ῥάδια. —

sint, quorum causa aliquid expetitur, totidemque quorum causa aliquid vitatur : honestum dico, utile, jucundum; turpe item, inutile, molestum : vir quidem bonus omnia hæc, ut oportet, sequitur, quæque optima sunt, petit, quæ vero cum damno conjuncta sunt, vitat : improbus vero male de iis judicat, maximeque de jucundo, neque enim communis tantum omnibus animalibus est voluptas, sed omnia etiam ea sequitur, quæ expetenda esse diximus. Quæ enim expetimus, iis omnibus delectamur. Sic et honestum et utile natura sua est jucundum : ac propterea falluntur improbi, qui omne quod jucundum est honestum quoque et utile esse arbitrantur : ita sentientes, quia jucunditas hæc ipsa sequatur, ratique converti hæc duo posse : at hoc falsum est : accidit enim, ut multa eorum quæ jucunda sunt, turpia simul et inutilia sint : unde rursus apparet, in voluptatibus et doloribus actiones humanas versari. Præterea a teneris unguiculis hic animi affectus omnibus nobis inest unaque adolescit, totaque vita nostra quasi tincta eo est et imbuta : sed et facinora omnia tam præclara quam mala hac quasi regula judicamus, quod alia voluptatem, alia molestiam afferant, omnesque ad hanc normam industrias nostras si non æqualiter, at magis aut minus dirigimus. Quamobrem necesse est in voluptatibus et doloribus totum hunc tractatum versari. Neque enim parum prodest homini, quid agendum sit quærenti, nosse quid sit recte lætari vel dolere, aut perperam : quoniam honesta voluptas vel dolor honestus, aut contra, ipsarum actionum haud exigua pars est. Hinc enim hominum mores aut malos aut bonos esse intelligimus. Insuper si quæ actiones non sunt faciles, his et ars occupatur et virtus : nam ad res faciles gerendas neque diuturna consuetudine opus est, neque discendi ratione : quare quanto difficiliores sunt actiones, tanto majorem et artem et virtutem flagitabunt : quia præstat, quæ difficilia sunt recte administrare, quam quæ facilia sunt superare : quapropter maxime in difficilioribus virtus est, iisque occupatur. Difficilius autem viro bono est, ut ait Heraclitus, voluptati quam iracundiæ obsistere, ideoque necesse est in voluptatibus ac doloribus omne studium suum et virtus ponat et prudentia civilis : qui enim bene voluptate utitur et dolore, bonus; qui male, malus est.

Κεφ. δ'.

Ὅτι διαφέρει ὁ δίκαιος τοῦ ποιοῦντος τὰ δίκαια, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως.

Ὅτι μὲν οὖν ἡ ἀρετὴ περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας ἐστί, καὶ ὅτι ἐξ ὧν γίνεται, ἀπὸ τούτων καὶ αὔξεται καὶ φθείρεται, καθ' ἕτερον τρόπον καὶ ἕτερον τῶν ἐνερ-

Cap. IV.

Differre justum ab eo qui juste facit, ac similiter in reliquis.

Virtutem igitur in voluptatibus ac doloribus versari; et quibus ex rebus gignitur, ab iisdem eam etiam augeri vel perimi, prout vel hoc modo vel illo aliquid molimur,

γειῶν γινομένων, καὶ ὅτι ἐξ ὧν ἐγένετο, περὶ ταῦτα καὶ ἐνεργεῖ, εἴρηται.

* Ἀπορήσειε δ' ἄν τις πῶς λέγομεν ὅτι τὸν θέλοντα δίκαιον γενέσθαι δεῖ τὰ δίκαια ποιεῖν, καὶ τὸν σώφρονα τὰ σώφρονα· οἱ γὰρ τὰ δίκαια πράττοντες δίκαιοι πάντως εἰσί, καὶ οἱ τὰ σώφρονα σώφρονες, ὥσπερ οἱ πράττοντες τὰ μουσικὰ ἢ γραμματικά, μουσικοί εἰσι καὶ γραμματικοί.

** Λέγομεν δὲ πρὸς τοῦτο, ὅτι φαίνεταί τις οὖσα διαφορὰ τοῦ τὰ δίκαια ποιοῦντος καὶ τοῦ δικαίου, ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν τεχνῶν. Ἐνδέχεται γάρ τινα γραμματικόν τι ποιῆσαι ἢ ἀπὸ τύχης, ἢ ἄλλου ὑποθεμένου, καὶ μὴ γραμματικὸν εἶναι· ἔσται δὲ γραμματικός, ὅτε γραμματικόν τι ποιήσει, καὶ γραμματικῶς· τοῦτ' ἔστιν ἀκολουθῶν τῷ κανόνι τῆς ἐν αὐτῷ γραμματικῆς. Οὕτω καὶ τὰ δίκαια ἐνδέχεται ποιῆσαί τινα, καὶ μὴ δίκαιον εἶναι.

*** Μᾶλλον δὲ μείζων ἐστὶν ἐν τούτοις ἡ διαφορὰ ἐπὶ τῆς ἀρετῆς, ἢ ἐπὶ τῶν τεχνῶν. Ἀγαθὸν γὰρ ἐν αὐταῖς ἐστι ταῖς ἐνεργείαις τῆς τέχνης. Ὥστε ἐάν τις μουσικὰ ποιῇ μουσικὴν εἰδώς, οὐδὲν κωλύει μουσικὸν αὐτὸν ὀνομάζειν· ἔστι γὰρ μουσικός, καὶ ἐὰν μὴ προαιρούμενος αὐτὸς τὰ μουσικὰ ποιῇ, ἀλλὰ ἑτέρου βιαζομένου· ἐπὶ δὲ τῆς ἀρετῆς οὐχ οὕτως. Καὶ γὰρ ἐάν τις δίκαια ποιῇ, οὐκ ἂν εἴη δίκαιος, ἐὰν μὴ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ πάνυ βουλόμενος ποιῇ, καὶ ὑφ' ἑαυτοῦ κινούμενος, καὶ οὐχ ἑτέρου βιαζομένου. Τότε γὰρ ἔσται δίκαιος, πρῶτον μὲν ἐὰν πράττῃ τὰ δίκαια, γινώσκων ἃ πράττει· ἔπειτα, ἐὰν προαιρούμενος αὐτὸς πράττῃ· καὶ τρίτον, εἰ βεβαίως καὶ ἀμετακινήτως ἔχει πρὸς τὴν πρᾶξιν. Καὶ γὰρ οὐκ ἂν εἴη δίκαιος ὁ εἰδὼς μὲν τὰ δίκαια καὶ πράττων ἑκών, οἰόμενος δὲ μὴ πάντα χρόνον καιρὸν εἶναι δικαιοσύνης· Ταῦτα δὲ πρὸς μὲν τὸ λαβεῖν τὰς ἄλλας τέχνας καὶ τεχνίτας εἶναι κατ' αὐτὰς οὐ ζητοῦνται, πλὴν τοῦ εἰδέναι· χωρὶς γὰρ τοῦ εἰδέναι, πῶς ἄν τις εἴη τεχνίτης; εἰ δὲ μήτε προαιρούμενος τὴν τέχνην ποιεῖ, μήτε ἀμετακινήτως [a] ἔχων πρὸς τὴν μεταχείρισιν τῆς τέχνης, οὐ διὰ τοῦτο κωλύεται τεχνίτης εἶναι· πρὸς δὲ τὴν ἀρετήν, τὸ μὲν εἰδέναι περὶ αὐτῆς πάντα ἃ προσῆκεν εἰδέναι, μικρὸν ἢ οὐδὲν συντελεῖ, πρὸς τὸ σπουδαῖόν τινα γενέσθαι· τὰ δ' ἄλλα οὐ μικρόν, ἀλλὰ τὸ πᾶν δύναται· καὶ γὰρ ἐνδέχεται μηδὲν ἀκριβὲς περὶ ἀρετῆς εἰπεῖν, εἰδότα σπουδαῖον εἶναι. Χωρὶς δὲ τοῦ προαιρεῖσθαι καὶ ἀμετακινήτως ἔχειν [b] πρὸς ἀρετήν, ἀδύνατον εἶναι σπουδαῖον· ἅτινα ἐκ τοῦ πολλάκις ποιεῖν τὰς ἐνεργείας περιγίνεται, καθὼς εἴρηται.

**** Τὰ μὲν οὖν πράγματα, δίκαια καὶ σώφρονα, ὅταν ᾖ τοιαῦτα, οἷα ἂν ὁ δίκαιος ἢ ὁ σώφρων πράξῃ· [c] δίκαιος δὲ καὶ σώφρων ἐστίν, οὐχ ὁ ταῦτα πράττων πᾶς, ἀλλὰ ὁ οὕτω πράττων ὥσπερ οἱ δίκαιοι καὶ οἱ σώφρο-

a quibus denique rebus ortum habuit, in iis quoque suo munere fungi, jam diximus. Sed quærat aliquis, cur statuamus eum qui justus esse vult, juste quoque facere oportere, et temperanter qui temperans. Etenim tum qui juste faciunt, omnino sunt justi, tum qui temperanter, sunt temperantes, sicut homines musicorum grammaticorumque officia explentes musici sunt et grammatici.

Ad hoc respondemus, videri esse aliquam differentiam hominis juste facientis et viri justi, eodemque modo in artibus. Fieri enim potest, ut aliquis grammaticum quid efficiet, vel fortuito vel alio præeunte, qui tamen non sit grammaticus : is vero qui et grammaticum quid faciet et grammatice, erit grammaticus : hoc est, quum faciet aliquid ad normam grammaticæ, qua præditus est. Ita etiam cuipiam juste facere licet, qui tamen justus non sit.

Quin etiam major in virtute, quam in artibus hujus rei differentia animadvertitur. Bonum enim in ipsis artis operibus inest. Itaque si quis musicis eruditus ea quæ musicæ propria sunt faciat, nihil obstat, quominus dici possit musicus : est enim musicus, etiamsi non sponte artem musicam tractet, sed ab alio coactus : at virtutis non eadem est ratio. Nam si quis juste agat, non propterea est justus, nisi præter reliqua, quæ requiruntur, omnino etiam volens et ultroneus ita agit, et non ab alio coactus. Quippe tum demum justus erit, primum si juste agit, sciens quarum rerum auctor sit : deinde si ipse sua sponte agit, postremo si firma et constanti voluntate agit. Etenim qui novit justa volensque juste agit, nec tamen putat omne tempus justitiæ esse idoneum, nondum justus est. Sed in aliis artibus si quis eas percipere atque egregius hujus generis artifex esse vult, horum nihil requiritur præter scientiam ; nam si alienus a scientia sit, quomodo quis artifex erit ? Quodsi neque sponte artem colit, neque firmiter in ea exercenda persistit, nihil propterea obstat, quominus sit artifex : ad virtutem vero parum aut nihil prodest earum omnium rerum scientia, quas scire convenit eum qui vir bonus fieri velit : cætera vero non parvam vim habent, sed omnem : etenim fieri potest, ut qui de virtute subtiliter disserere nequeat, tamen vir bonus sit. Cæterum nisi sponte ad recte faciendum incumbit, atque in exercenda virtute firmiter persistit, bonus esse nemo potest : quæ quidem ex frequenti munerum functione, ut dictum est, contingunt.

Res igitur justæ ac temperatæ dicuntur, quum tales sunt, quales vir justus ac temperans egerit : justus autem et temperans est, non quicunque has res gerit tantum, sed qui ita gerit ut justi ac temperantes homines.

* Cap. 4. ἀπορήσειε δ' ἄν τις, πῶς λέγομεν κτλ. — ** Ἢ οὐδὲ ἐπὶ τῶν τεχνῶν οὕτως ἔχει; κτλ. — *** Ἔτι οὐδὲ ὅμοιόν ἐστιν ἐπί τε τῶν τεχνῶν κτλ. — **** Τὰ μὲν οὖν πράγματα δίκαια κτλ.

νες πράττουσιν. Ὥστε καλῶς λέγεται, ὅτι ἐκ τοῦ τὰ δίκαια ποιεῖν ὁ δίκαιος γίνεται, καὶ ἐκ τοῦ τὰ σώφρονα ὁ σώφρων· ὃς δὲ μὴ πράττει ταῦτα, οὐδέποτε γίνεται ἀγαθός, οὐδὲ μελλήσει ποτὲ γενέσθαι.

* Ἀλλ' οἱ πλείους τῶν ἀνθρώπων ταῦτα μὲν οὐ πράττουσιν, ἐπὶ δὲ τὴν σοφίαν καταφεύγοντες καὶ τοὺς λόγους, οἴονται διὰ τοῦτο φιλοσοφεῖν, καὶ οἴονται σπουδαῖοι εἶναι, ὅτι μόνον περὶ τῆς ἀρετῆς ἀκριβῶς γινώσκουσιν εἰπεῖν· ὅμοιόν τι ποιοῦντες τοῖς κάμνουσιν, οἳ τῶν ἰατρῶν ἀκούουσι μὲν ἐπιμελῶς, ποιοῦσι δὲ οὐδὲν τῶν προσταττομένων. Ὥσπερ τοίνυν ἐκείνοις οὐδέποτε ἕξει τὰ σώματα καλῶς, οὕτω θεραπευομένοις, οὕτως οὐδὲ οὗτοι τὴν ψυχὴν καλλίω ποιήσουσιν, οὕτω φιλοσοφοῦντες.

(Scripsi : [a] ἀμετακινήτως] cod. ἀκινήτως. — [b] ἀμετακινήτως ἔχειν] cod. ἀκινήτως ἔχειν. — [c] οἷα ἂν ὁ δίκαιος ἢ ὁ σώφρων πράξῃ] cod. οἷα ἂν ὁ δίκαιος ἢ ὁ σώφρων πράξει. Satius hoc visum est, quam ex Aristotele reponere πράξειε, præsertim quum librarii in his formis sæpe erraverint. Vid. Hermann. ad Viger. p. 819 et Bernhardy Syntax. p. 399. —)

solent. Itaque recte dicitur, justis actionibus justos et temperatis temperantes effici; his autem neglectis neminem unquam virum bonum vel esse vel futurum esse.

Sed plerique omnes quum hæc agere non curent, ad sapientiam et verba confugientes, se philosophari arbitrantur, bonique viri propterea sibi videntur esse, quod de virtute duntaxat subtiliter disserere possunt : non multum ab ægris differentes, qui diligenter quidem audiunt medicos, sed nihil eorum quæ ab illis præcipiuntur faciunt. Quemadmodum igitur illis nunquam corpus erit bene constitutum, quam diu ita curantur : sic neque hi emendabunt animum, quam diu hoc modo philosophantur.

Κεφ. ε'.

Ὅτι ἕξις ἐστὶν ἡ ἀρετὴ καὶ μεσότης.

** Μετὰ δὲ ταῦτα σκεπτέον τί ἐστιν ἡ ἀρετή. Τρία γάρ ἐστι τὰ ἐν τῇ ψυχῇ· πάθη, δυνάμεις, ἕξεις.

*** Καὶ πάθη μέν εἰσιν ἐπιθυμία, ὀργή, φόβος, θράσος, φθόνος, χαρά, φιλία, μῖσος, [a] πόθος, ζῆλος, ἔλεος· ὅλως οἷς ἕπεται ἡδονὴ ἢ λύπη.

**** Δυνάμεις δὲ αἱ πρὸς ταῦτα ἐπιτηδειότητες τῆς ψυχῆς, καθ' ἃς παθητικοὶ τούτων λεγόμεθα· οἷον, καθ' ἅς ἐσμεν [b] δυνατοὶ ὀργισθῆναι, ἢ λυπηθῆναι, ἢ ἐλεῆσαι.

***** Ἕξεις δέ, οἱ τρόποι, καθ' οὓς πάσχομεν τὰ πάθη, δηλονότι τὸ πάσχειν αὐτὰ καλῶς ἢ κακῶς· οἷον, πρὸς τὸ ὀργισθῆναι εἰ μὲν σφοδρῶς καὶ ἀσχέτως ἔχομεν, ἢ τοὐναντίον ἀνειμένως καὶ μαλακῶς, κακῶς ἔχομεν· εἰ δὲ μέσως, καλῶς· ὁμοίως δὲ καὶ πρὸς τὰ ἄλλα. Τούτων δὲ τῶν τριῶν, τί ἐστιν ἡ ἀρετή, πάθος, ἢ δύναμις, ἢ ἕξις;

****** Πάθος μὲν οὖν οὐκ ἔστιν οὔτε ἡ ἀρετή, οὔτε ἡ κακία. Κατὰ μὲν γὰρ τὴν ἀρετὴν σπουδαῖοι λεγόμεθα, καὶ κατὰ τὴν κακίαν φαῦλοι· κατὰ δὲ τὰ πάθη, οὐδαμῶς· οὐδεὶς γὰρ φαῦλος ἢ σπουδαῖος διὰ μόνον τὸ ὀργίζεσθαι· ἡ ἀρετὴ ἄρα, ἢ ἡ κακία, οὐκ ἔστι πάθος. Ἔτι, κατὰ μὲν τὰ πάθη οὔτε ἐπαινούμεθα οὔτε ψεγόμεθα, κατὰ δὲ τὰς ἀρετὰς ἢ κακίας ἐπαινούμεθα ἢ ψεγόμεθα. Ἔτι ὀργιζόμεθα μὲν καὶ φοβούμεθα ἀπροαι-

Cap. V.

Habitum esse virtutem et mediocritatem.

Post hæc restat, ut videamus quid sit virtus. Tria enim sunt animo insita : perturbationes, facultates, habitus.

Et perturbationes quidem sunt cupiditas, ira, timor, audacia, invidia, gaudium, amicitia, odium, amor, æmulatio, misericordia, et omnino ea omnia quæ voluptas sequitur aut dolor.

Facultates autem sunt habilitates quædam animi his accommodatæ, quibus ad has perturbationes propensi esse dicimur, ut quarum impulsu vel ad irascendum vel ad dolendum vel ad miserendum proclives simus.

Habitus vero sunt modi,* quibus perturbationes toleramus, nimirum vel bene vel male, veluti si ita affecti simus, ut vehementer et immoderate aut contra remisse et molliter irascamur, male affecti sumus : sin medio quodam modo, recte : itemque in cæteris. Jam vero ex his tribus quid est virtus? Estne perturbatio, facultas an habitus?

Et perturbatio quidem nec virtus est, nec vitium. Ex virtute enim boni esse dicimur, ex vitio mali : ex perturbationibus vero minime : quippe nemo aut malus dicetur, aut bonus, quatenus tantum irascitur : ergo virtus aut vitium non est perturbatio. Præterea ex perturbationibus nec laudamur nec vituperamur, ex virtutibus autem aut vitiis laudamur aut vituperamur. Insuper irascimur et timemus inconsulto, cæterisque

* Ἀλλ' οἱ πολλοὶ ταῦτα μὲν οὐ πράττουσιν κτλ. — ** Cap. 5. μετὰ δὲ ταῦτα κτλ. — *** Λέγω δὲ πάθη μὲν κτλ. **** Δυνάμεις δὲ καθ' ἃς κτλ. — ***** Ἕξεις δέ, καθ' ἃς τὰ πάθη ἔχομεν κτλ. — ****** Πάθη μὲν οὖν οὐκ εἰσὶν κτλ.

ρέτως, καὶ τὰ ἄλλα πάσχομεν ὁμοίως· ἐπὶ δὲ τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς κακίας οὐχ οὕτως· οὐκ ἄρα εἰσὶ πάθη. Ἔτι πρὸς τὰ πάθη οὐ λεγόμεθα διακεῖσθαι, ἀλλὰ μᾶλλον κατ' αὐτὰ κινεῖσθαι· πρὸς δὲ τὴν ἀρετὴν διακεῖσθαι λεγόμεθα καὶ πρὸς τὴν κακίαν· οὐκ ἄρα εἰσὶ πάθη.

* Διὰ τὰ αὐτὰ δὲ οὐδὲ δυνάμεις εἰσίν. Οὔτε γὰρ φαῦλοι ἢ ἀγαθοὶ λεγόμεθα τῷ δύνασθαι ὀργισθῆναι ἁπλῶς, οὔτε ἐπαινούμεθα ἢ ψεγόμεθα. Οὔτε τῷ προαιρεῖσθαι δυνάμεθα ὀργισθῆναι, καθάπερ ἐπὶ τῆς ἀρετῆς ἔχει, ἀλλὰ μᾶλλον τῷ πεφυκέναι· ἀγαθοὶ γὰρ ἢ κακοὶ οὐ γινόμεθα φύσει, καθὼς ἐν τοῖς προειρημένοις ἐδείχθη.

** Εἰ οὖν μήτε πάθη αἱ ἀρεταί, μήτε δυνάμεις, λείπεται τῶν ἕξεων αὐτὰς εἶναι· τί μὲν οὖν ἐστιν ἀρετὴ τῷ γένει, εἴρηται· ἔστι γὰρ ἕξις.

*** Δεῖ δὲ μὴ μόνον ἕξιν αὐτὴν εἶναι λέγειν, ἀλλὰ προστιθέναι τὸ τοιάδε τις, τοῦτ' ἔστιν [c] ἀγαθή· ἡ γὰρ κακία ἕξις ἐστί πονηρά. Ῥητέον οὖν περὶ τῆς ἀρετῆς ἐκεῖνο, ὅτι πᾶσα ἀρετὴ αὐτό τε κοσμεῖ τὸ ἔχον τὴν ἀρετήν, καὶ καλῶς ἔχειν ποιεῖ, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ τὸ δι' αὐτῆς ἐνεργούμενον εὖ διατίθησιν. Οἷον ἡ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἀρετὴ καὶ αὐτὸν τὸν ὀφθαλμὸν τελειοῖ, καὶ ποιεῖ ἀγαθόν, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ, δηλονότι τὸ ὁρᾶν· τῇ γὰρ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἀρετῇ εὖ ὁρῶμεν. Ὁμοίως καὶ ἡ τοῦ ἵππου ἀρετὴ αὐτόν τε τὸν ἵππον κοσμεῖ καὶ ἀγαθὸν ποιεῖ, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ· καὶ γὰρ τῇ τοιαύτῃ ἀρετῇ δύναται ἐνεγκεῖν καλῶς ἐπιβάτην, καὶ δραμεῖν, καὶ μεῖναι τοὺς πολεμίους. Ἐπεὶ δὲ οὕτως ἐπὶ πάντων ἔχει, καὶ ἡ ἀνθρωπίνη ὁμοίως ἂν ἔχοι· καὶ εἴη ἂν ἡ ἀνθρωπίνη ἀρετή, ἕξις ἀφ' ἧς ὁ ἄνθρωπος ἀγαθὸς γίνεται, καὶ ἀφ' ἧς τὸ ἀνθρώπινον ἔργον εὖ καὶ καλῶς ἀποτελέσει. Πῶς δὲ ἔσται ἡμῖν ἡ τοιαύτη ἕξις; εἴρηται μὲν καὶ πρὸ ὀλίγου· ἐλέγομεν γὰρ τῆς μεσότητος ἀεὶ στοχάζεσθαι τῶν ἐπὶ τὰ πάθη κινήσεων, καὶ ἑαυτὸν ἐθίζειν ἐν τοῖς τοιούτοις τὸν ἐν ἀρετῇ ζῆν προαιρούμενον· ἔτι δὲ καὶ ἀπὸ τῶν λεχθησομένων ἔσται φανερόν, ἐὰν θεωρήσωμεν, ποία τίς ἐστιν [d] ἡ φύσις τῆς ἀρετῆς. Σκοπῶμεν δὲ οὕτως.

**** Ἐν παντὶ συνεχεῖ, οἷον γραμμῇ, ἐπιφανείᾳ, σώματι, ἢ λόγῳ, ἢ χρόνῳ, καὶ ὅλως ἐν παντὶ δυναμένῳ διαιρεθῆναι λαβεῖν ἐστι τὸ μὲν πλεῖον, τὸ δὲ ἔλαττον, τὸ δὲ ἴσον· οἷον ἐπὶ τοῦ συνεχοῦς, εἰ τὸ μὲν δεκάπηχυ πολύ, τὸ δὲ δίπηχυ ὀλίγον, ἴσον ἔσται τὸ ἓξ ἔχον πήχεις, ὃ καὶ μέσον καλεῖται, ὅτι ᾧ ἐλλείπει τοῦ δεκαπήχεος, ὑπερέχει τοῦ διπήχεος. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ διωρισμένου ποσοῦ· εἰ γὰρ εἴκοσι πολύ, τὰ δὲ δέκα ὀλίγον, ἴσον ἔσται τὰ δεκαπέντε· [e] ὅτι ᾧ ἐλλείπει τοῦ μείζονος, ὑπερέχει τοῦ ἐλάττονος· τὸ δὲ τοιοῦτον ἴσον μέσον καλεῖται· καὶ ἡ τοιαύτη τάξις, ἀριθμητικὴ ἀναλογία. Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ διωρισμένου

perturbationibus eodem modo incitamur : virtutis autem et vitii non eadem ratio est : ergo non sunt perturbationes. Postremo perturbationibus non dicimur conformari, sed potius iis moveri : at virtute et vitio conformari dicimur ; ergo non sunt perturbationes.

Eisdem vero de causis ne facultates quidem sunt. Neque enim mali aut boni dicimur, quatenus simpliciter irasci possumus, nec laudamur aut vituperamur. Sed nec consulto possumus irasci, sicut in virtute res se habet, sed potius quoniam ita comparata est ratio naturæ nostræ : quum contra neque boni natura simus, nec mali, quemadmodum in superioribus ostendimus.

Quodsi virtutes nec perturbationes sunt, nec facultates, relinquitur ut ad habitus referantur : quid igitur sit virtus genere, jam diximus : est enim habitus.

Sed non satis est ita dicere, virtutem habitum esse, verum etiam addendum est, talem esse, id est bonum · siquidem vitium est habitus malus. Dicendum igitur illud de virtute omnem virtutem tum id in quo inest ornare beneque affectum reddere, tum opus quoque ejus cum virtute factum perpolire. Exempli gratia oculi virtus cum oculum ipsum perficit efficitque probum, tum opus ejus, id est visum : oculi enim virtute bene videmus. Eodemque modo equi virtus non modo ipsum equum ornat bonumque reddit, sed etiam opus ejus ; hac enim virtute et equitem bene vehere potest et currere et hostes exspectare. Quum autem res in omnibus ita se habeat, etiam humana virtus similiter se habebit : quæ nihil est aliud, quam habitus, quo bonus fiat homo, et quo humanum opus recte et bene efficiat. Quomodo autem talem nobis comparabimus habitum ? Jam quidem paulo ante diximus : ostendebamus enim hominem cum virtute vivere meditantem semper consectari mediocritatem motuum nos ad perturbationes impellentium iisque insuescere : sed et idem ex sequentibus patebit, si nimirum consideremus, qualis sit virtutis natura. Id autem hoc modo videamus.

In omni re continua, qualis est linea, superficies, corpus, oratio et tempus omninoque in quavis re dividua aliud plus aliud minus, aliud æquale sumere licet : exempli gratia in re continua, si quod decem cubitorum est, multum est, bicubitale autem parum, æquale erit quod sex cubitorum est, quod et medium vocatur, quia qua parte minus est quam id quod est decem cubitorum, eadem majus est quam bicubitale. Similiter etiam res se habet in quantitate definita : si enim multa sunt viginti, pauca vero decem, æqualia erunt quindecim, quia qua re cedunt majori, eadem minori præstant : ejusmodi autem æquale medium vocatur, ac talis ordo arithmetica

* Διὰ ταῦτα δὲ οὐδὲ δυνάμεις εἰσίν, κτλ. — ** Εἰ οὖν μήτε πάθη εἰσίν, κτλ. — *** Cap. 6. Δεῖ δὲ μὴ μόνον οὕτως εἰπεῖν ὅτι ἕξις κτλ — **** Ἐν παντὶ δὴ συνεχεῖ κτλ.

ποσοῦ οὐκ ἀνάγκη ἐπὶ παντὸς λαβεῖν τὴν τοιαύτην ἀναλογίαν· (οὐ γάρ ἐστιν ἐπ' ἄπειρα διαιρετέον·) ἐπὶ δὲ τοῦ συνεχοῦς ἐπὶ παντὸς δυνατόν ἐστιν, ἅτε ἀπειράκις δυναμένου διαιρεθῆναι. Τοῦτο δὴ τὸ μέσον οὐχ ὁμοίως ἀεὶ κρίνομεν, ἀλλὰ ποτὲ μὲν κατ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, ποτὲ δὲ πρὸς ἡμᾶς. Καὶ κατ' αὐτὸ μὲν τὸ πρᾶγμα μέσον ἐστί, τὰ ἓξ τοῦ δέκα καὶ δύο, ἴσον ὑπερέχοντα καὶ ἐλλείποντα· ἀπ' αὐτῶν γὰρ τῶν πραγμάτων λαμβάνεται ἡ διαφορά· πρὸς ἡμᾶς δέ, ὅταν ἀφ' ἡμῶν ἡ μεσότης, καὶ ἡ ὑπερβολή, καὶ ἔλλειψις λαμβάνηται. Οἷον εἴ τινι πολὺ τὸ δέκα μνᾶς φαγεῖν, δύο δὲ ὀλίγον, οὐκ ἀνάγκη τὰς ἓξ μνᾶς τὴν μεσότητα φυλάττειν, καὶ προσηκούσας εἶναι τῷ σώματι· δυνατὸν γὰρ ἢ πλείους ἢ ἐλάττους ἀρκεῖν. Πρὸς μὲν οὖν αὐτὸ τὸ πρᾶγμα αἱ ἓξ μναῖ τὸ μέσον καὶ ἴσον ἐστί, πρὸς ἡμᾶς δέ, ἑπτὰ ἴσως ἢ πέντε, ἤγουν ὅσαις τὸ σῶμα προσήκει. Αἱ δὲ ἓξ Μίλωνι μέν, ἅτε ἱκανῶς γεγυμνασμένῳ, ὀλίγη ἔσται τροφή, καὶ ὁ ἀλείπτης πλείω παρέξει· τῷ δὲ ἀρχομένῳ τῶν γυμνασίων, πολύ. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ δρόμου καὶ πάλης ἔχει· καὶ ἐπὶ τούτων γὰρ ἀπὸ τῶν γυμναζομένων τὸ ἴσον κρίνομεν. Ἔτι δὲ καὶ πᾶς τῆς ἡστινοσοῦν προϊστάμενος ἐπιστήμης τὸ μέσον ἀεὶ ζητεῖ, τὴν ὑπερβολὴν καὶ τὴν ἔλλειψιν φεύγων· μέσον ἐκεῖνο δηλονότι διώκων, ὃ πρὸς ἡμᾶς οὐ πρὸς τὸ πρᾶγμα μέσον ἐστί.

proportio est. Et in definita quidem quantitate necesse non est nos ubique hanc proportionem servare, (nec enim in infinitum dividendum est,) in continua vero ubique hoc fieri potest, quum in infinitum dividi possit. Hoc vero medium non similiter semper judicamus, sed nunc rei respectu, nunc nostri. Et rei quidem respectu senarius numerus medius inter denarium et binarium est, utpote qui æqualiter et superat et superatur : quippe ab ipsis rebus differentia sumitur : respectu vero nostri, quum a nobis mediocritas itemque nimium et parum sumitur. Ut si cui decem libras comedere nimium sit, duas parum, non erit necesse medium numerum servari atque eum corpori convenire; fieri enim potest, ut aut plures sufficiant aut pauciores. Respectu ergo rei ipsius sex libræ medium quiddam erunt et æquale, nostri vero septem fortasse vel quinque, quot nimirum corpus postulat. Etenim sex illæ Miloni, utpote satis exercitato, parum alimenti erunt, pluresque ei præbebit aliptes : ei vero qui primum exercetur, multum. Similiter etiam de cursu et lucta sentiendum : nam et in his ex eorum qui exercentur natura æquale judicamus. Sed et quicunque disciplinæ alicujus princeps est, mediocritatem quærit semper, nimium et parum fugit, mediocritatem, inquam, non rei, sed eam quæ nobis est mediocritas.

* Καὶ τοῦτον τὸν τρόπον πᾶσα ἐπιστήμη τὸ ἴδιον ἔργον καλῶς ἀποτελεῖ. Διὰ τοῦτο καὶ εἰώθαμεν λέγειν ἐν τοῖς εὖ ἔχουσι τῶν ἔργων, ὅτι οὔτε ἀφελεῖν ἐστιν, οὔτε προσθεῖναι· δεικνύντες ὅτι καὶ τὴν ὑπερβολὴν ὁμοίως καὶ τὴν ἔλλειψιν φεύγει, ὡς τῶν μὲν διαφθειρουσῶν τὸ τῶν ἔργων ἀγαθόν, τῆς δὲ μεσότητος μόνης σωζούσης. Ἐπεὶ δὲ ἡ ἀρετὴ πάσης τέχνης ἀκριβεστέρα καὶ ἀμείνων ἐστί, καθάπερ καὶ ἡ φύσις, τὸ μέσον ἂν καὶ αὕτη σκοποίη. Ἀρετὴν δὲ λέγω οὐ τὴν διανοητικήν, (ἄλλως γὰρ τὸ κατ' αὐτὴν ἔχει) ἀλλὰ τὴν ἠθικήν· αὕτη γάρ ἐστι περὶ πάθη καὶ πράξεις ἃ καὶ πλείω καὶ μείζω τοῦ δέοντος καὶ ἐλάττω δυνατὸν εἶναι. Καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὸ δέον ἐστὶν ἐν αὐτοῖς, δηλονότι τὸ ἴσον. Καὶ γάρ ἐστι καὶ φοβηθῆναι, καὶ θαῤῥῆσαι, καὶ ἐπιθυμῆσαι, καὶ μισῆσαι, καὶ ὀργισθῆναι, καὶ ἐλεῆσαι, καὶ ὅλως ἡσθῆναι καὶ λυπηθῆναι μᾶλλον καὶ ἧττον, καὶ ἀμφότερα οὐ καλῶς. Τὸ δὲ παθεῖν ταῦτα πάντα, ὅτε δεῖ, καὶ ὡς δεῖ, καὶ ἐφ' οἷς δεῖ, καὶ πρὸς οὓς δεῖ, καὶ οὗ ἕνεκα δεῖ, μέσον ἐστὶ καὶ ἄριστον, ἐν ᾧ ἡ ἀρετὴ γίνεται. Ὁμοίως δὲ ἔχει καὶ περὶ τὰς ἀποτελουμένας ὑπὸ τῶν παθῶν πράξεις· ἔστι γὰρ καὶ ἐν αὐταῖς ὑπερβολή, καὶ ἔλλειψις, καὶ μεσότης. Ἐπεὶ τοίνυν ἡ ἀρετὴ περὶ πάθη καὶ πράξεις καταγίνεται, τῶν δὲ παθῶν καὶ τῶν πράξεων τὸ μέσον ἀεὶ καὶ κατόρθωμα ὀνομάζεται καὶ ἐπαινεῖται, ἅπερ ἄμφω προσήκει τῇ ἀρετῇ, φανερὸν ὅτι οὔτε ὑπερβολὴ οὔτε ἔλλειψις, ἀλλὰ μεσότης ἐστὶν ἡ ἀρετή, τὸ μέσον ἀεὶ σκοποῦσα.

Atque hoc quidem modo omnis scientia munus suum explet et absolvit. Quapropter opera affabre facta ita commendare solemus, ut iis neque detrahi quidquam neque addi posse dicamus : quo ostendimus, illa ab eo quod est nimium tantum distare, quantum ab eo quod est parum, quia hisce omnis operum perfectio corrumpatur ac pereat, quam sola mediocritas conservet. Quum autem virtus omni arte limatior et melior sit, quemadmodum et natura, ea profecto medium spectet. Virtutem autem non illam, quæ in cogitatione et ratione posita est, dico (alio enim modo se hæc habet), sed quæ ad mores pertinet : hæc enim in perturbationibus atque actionibus versatur, quæ tum plures et majores, quam res desiderat, tum pauciores esse possunt. Quocirca etiam decorum in iis collocamus, hoc est, æquale. Namque et timere et fidere, concupiscere et odisse, irasci et misereri, denique gaudere et dolere potest unusquisque nimium et parum, atque utrumque non recte. At vero quo tempore et quomodo et propter quam causam et quibus et cujus rei gratia oportet his omnibus affectibus commoveri, id sane et medium est et optimum, in quo virtus consistit. Eadem etiam ratio est facinorum cum aliqua perturbatione factorum; nam in his quoque nimium, parum, medium reperitur. Quoniam ergo in perturbationibus et actionibus versatur virtus, id vero quod medium in perturbationibus et actionibus est, rectum vocatur et laudari solet, quæ ambo virtuti conveniunt, apparet nec nimium nec parum esse virtutem, sed mediocritatem, quæ medium semper respicit.

* Εἰ δὴ πᾶσα ἐπιστήμη οὕτω τὸ ἔργον εὖ ἐπιτελεῖ κτλ.

* Ἔτι τὸ μὲν ἁμαρτάνειν πολυειδές ἐστιν, ὡς εἰπεῖν· πολλαχῶς γάρ τις δύναται ἁμαρτάνειν. Τὸ γὰρ κακὸν ἄπειρον, ὡς οἱ Πυθαγόρειοι ἔλεγον, τὸ δὲ ἀγαθὸν ὡρισμένον τι καὶ πεπερασμένον· καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὸ κατορθοῦν ἁπλοῦν τί ἐστι καὶ μονοειδές. Ὅθεν καὶ τὸ μὲν ἁμαρτάνειν ῥᾴδιόν ἐστιν, ὥσπερ τοξότῃ τὸ ἀποτυγχάνειν τοῦ σκοποῦ· τὸ δὲ κατορθοῦν χαλεπόν, ὥσπερ τὸ βάλλειν κατὰ σκοπόν. Φαίνεται ἄρα καὶ διὰ τοῦτο, τὴν μὲν ὑπερβολὴν καὶ τὴν ἔλλειψιν τῆς κακίας εἶναι, (ἀόριστα γὰρ ἑκάτερον) τὴν μεσότητα δὲ τῆς ἀρετῆς, ὡρισμένην καὶ μίαν οὖσαν.

Ἐσθλοὶ μὲν γὰρ ἁπλῶς, παντοδαπῶς δὲ κακοί.

** Ἔστιν ἄρα ἡ ἀρετὴ ἕξις προαιρετική, ἐν μεσότητι οὖσα τῇ πρὸς ἡμᾶς, ὡρισμένῃ λόγῳ, καὶ ὡς ἂν ὁ φρόνιμος ὁρίσειε.

*** Μεσότης δὲ δύο κακιῶν, τῆς μὲν καθ' ὑπερβολήν, τῆς δὲ κατ' ἔλλειψιν. Τὴν μὲν γὰρ ὑπερβάλλει, τῆς δὲ ἐλλείπει· διὰ τὸ τὴν μὲν τῶν κακιῶν ὑπερβάλλειν τὸ δέον, τὴν δὲ ὑπερβάλλεσθαι· τὴν δὲ ἀρετὴν τὸ δέον μόνον ζητεῖν, δηλονότι τὸ μέσον, καὶ τοῦτο μόνον αἱρεῖσθαι. Ὥστε εἰ μὲν ζητοίημεν αὐτὸ τὸ εἶναι τῆς ἀρετῆς, μεσότης ἐστίν· εἰ δὲ τὸ ἀγαθὸν αὐτῆς καὶ τὸ εὖ, ἀκρότης ἐστί.

(Scripsi [a] μῖσος] cod. μίσος. — [b] καθ' ἅς ἐσμεν] vulgo καθ' ἃς ἐσμέν. — [c] τοῦτ' ἔστιν] vulgo τοῦτ' ἐστὶν. — [d] ποία τίς ἐστιν.] vulgo ποιά τίς ἐστιν — [e] δεκαπέντε] cod. δέκα πέντε.)

Insuper multis modis peccare licet; siquidem diversa peccandi ratio est. Etenim malum, ut Pythagorici dicebant, infinitum est, bonum vero definitum ac terminatum : ideoque recte facere res est simplex et uniformis. Quare etiam facile est peccare, sicut sagittario aberrare a scopo : at recte facere difficile est, sicut scopum ferire. Apparet ergo ex hoc quoque, nimium et parum ad vitium pertinere, (utrumque enim indefinitum est), mediocritatem vero ad virtutem, quæ definita est et unica. Etenim

Simpliciterque boni sunt, varieque mali.

Est igitur virtus habitus ad consilium agendi capiendum aptus, qui in mediocritate ad nos relata consistit, quæ quidem mediocritas ratione definita est, et ut prudens definiret :

Mediocritas autem seu medium est duorum vitiorum, unius quod ex nimio, alterius quod ex eo quod parum est nascitur. Alterum enim superat, altero autem superatur : quia alterum vitiorum superat id quod rectum est, alterum eo superatur; virtus vero id solum quærit quod rectum est, hoc est, medium solumque hoc sequitur. Itaque si essentiam virtutis quæramus, erit mediocritas : sin bonum, quod in ea est ac rectum, extremitas.

Κεφ. ϛ'.

Ὅτι οὐκ ἐν παντὶ πάθει ἢ πάσῃ πράξει μεσότης· καὶ κατὰ μέρος περὶ τοῦ τίς ἀρετὴ τίνων κακιῶν μέση ἐστί.

**** Προσήκει δὲ καὶ ἐκεῖνο γινώσκειν, ὅτι οὐ πᾶσα πρᾶξις οὐδὲ πᾶν πάθος μεσότητα ἐπιδέχεται τὴν ζητουμένην, τὸ δέον δηλονότι· ἔνια γὰρ ὁμοῦ καὶ ὑπερβάλλοντα καὶ ἐλλείποντα καὶ ἐν μεσότητί τινι ὄντα, ἀεὶ πονηρά εἰσιν. Οἷον ἐν μὲν πάθεσιν ἀναισχυντία καὶ φθόνος, ἐν δὲ πράξεσι μοιχεία, κλοπή, ἀνδροφονία· καὶ πάντα ταῦτα οὐ διὰ τὸ ὑπερβάλλειν τὴν ἐν αὐτοῖς μεσότητα, ἢ ἐλλείπειν αὐτῆς, φαῦλα λέγονται, ἀλλὰ αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ πονηρά εἰσιν. Οὐκ ἔστιν οὖν οὐδέποτε τὸ δέον ἐν τοῖς τοιούτοις, οὐδὲ κατορθοῦν ἔστιν ἐν αὐτοῖς, ἀλλὰ ἀεὶ ἁμαρτάνειν· οὐδ' ἔστιν ἐν αὐτοῖς προδιορίζειν, καθάπερ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις πάθεσι, τὸ ὡς δεῖ καὶ ὅτε δεῖ· οὐ γὰρ προδιοριστέον, τοὺς τοιχωρύχους πῶς δεῖ κλέπτειν, καὶ πότε, καὶ τίνα, καὶ παρὰ τίνων, ἀλλὰ ἁπλῶς τό τι τούτων ποιεῖν ἁμαρτάνειν ἐστίν.

***** Οὐ τοίνυν ἐστὶν ἐν τοῖς τοιούτοις μεσότης, οὐδὲ ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις, ὥσπερ οὐδὲ ἀδικίας, ἢ δειλίας,

Cap. VI.

Non in omni affectu vel actione esse mediocritatem : deinde singulatim, quæ virtus quorum vitiorum sit media.

Sed et illud sciendum est, non omnem actionem neque omnem affectum, eam quam quærimus, mediocitatem, hoc est, ipsum rectum, admittere : quædam enim, sive justo majora sive minora, sive ad mediocritatem revocata sunt, semper mala esse apparet. Exempli gratia in affectibus impudentia et invidia : in actionibus adulterium, furtum, homicidium : et cætera hujus generis omnia non quod mediocritatem ipsis propriam superent, aut ei cedant, mala dicuntur, sed ipsa per se talia sunt. Quamobrem nunquam in iis decorum est, neque recte quisquam facit in iis, sed semper peccabit : sed neque in illis ut in aliis affectibus præstituere quisquam potest, quomodo oporteat et quando : sicut nemo perfossori parietum præstituet, quomodo furari aut quando aut quæ, aut a quo oporteat, quia simpliciter et absolute quidvis horum admittere peccare est.

Quamobrem neque in hoc genere mediocritas est aut nimium et parum, neque in injustitia aut timiditate,

* Ἔτι τὸ μὲν ἁμαρτάνειν πολλαχῶς ἐστι κτλ. — ** Ἔστιν ἄρα ἡ ἀρετὴ κτλ. — *** Μεσότης δὲ δύο κακιῶν κτλ. — **** Οὐ πᾶσα δ' ἐπιδέχεται πρᾶξις, οὐδὲ πᾶν κτλ. — ***** Ὅμοιον οὖν τὸ ἀξιοῦν καὶ περὶ τὸ ἀδικεῖν κτλ.

ἢ ἀκολασίας. Τούτων γὰρ αἱ μὲν ὑπερβολαί εἰσιν, αἱ δὲ ἐλλείψεις ἀρετῆς· ὑπερβολῆς δὲ καὶ ἐλλείψεως ὑπερβολὴν καὶ ἔλλειψιν καὶ μεσότητα ζητεῖν, σφόδρα ἄτοπον.

* Ἀλλ' ὥσπερ μεσότητος οὐκ ἔστιν ὑπερβολή, καὶ ἔλλειψις, καὶ μεσότης, τῆς ἀρετῆς λέγω, ἀλλ' ἔστι τὸ ἄκρον τῆς μεσότητος, ὡς εἰπεῖν· οὕτως οὐδὲ τῶν ὑπερβολῶν καὶ ἐλλείψεων μεσότης, καὶ ὑπερβολή, καὶ ἔλλειψις γένοιτ' ἄν, ἀλλὰ ἀεὶ καὶ καθ' ὃν ἂν τρόπον πράττωνται, ἁμαρτάνονται· καὶ καθόλου εἰπεῖν, οὔτε ὑπερβολῆς καὶ ἐλλείψεως μεσότης ἐστίν, οὔτε μεσότητος ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις.

** Δεῖ δὲ μὴ μόνον καθόλου λέγειν τὴν ἀρετὴν μεσότητα, τὴν δὲ κακίαν τὰ ἄκρα, ἀλλὰ καὶ κατὰ μέρος, τίς ἀρετὴ τίνων κακιῶν [b] μεσότης ἐστί. Τῶν γὰρ περὶ τὰς πράξεις λόγων οἱ μὲν καθολικοί, κοινότεροι καὶ πλείοσιν ἐφαρμόζουσιν, οἱ δὲ μερικοί, ἀληθινώτεροι, ἅτε διὰ τοῦτο προσεχῶς ταῖς πράξεσιν ἐφαρμόζοντες, αἵτινες ἀεὶ ἐν τοῖς μερικοῖς γίνονται· οἷς δὴ μερικοῖς οἱ ἀληθεῖς συμφωνοῦσι λόγοι· ληψόμεθα δὲ τὰ ζητούμενα ἐκ τῆς ἐκτεθείσης διαγραφῆς, ἐν ἑκάστῳ μὲν οὖν τῆς ψυχῆς πάθει, πλὴν τῶν καθ' αὑτὰ πονηρῶν, καθὼς εἴρηται, ὑπερβολῆς καὶ ἐλλείψεως μεταξύ ἐστιν ἡ ἀρετή.

*** Καὶ ἐν μὲν τῷ φόβῳ καὶ τῷ θάῤῥει (πάθη γὰρ ταῦτα τῆς ψυχῆς) μέση ἐστὶν ἀνδρεία. Ἄκρα δὲ ἔλλειψις μέν, δειλία, ὑπερβολὴ δέ, θρασύτης. Ἀπὸ γὰρ τοῦ φόβου οὐκ ἔστιν ὄνομα τῇ ὑπερβολῇ, ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ θάῤῥους μόνον. Πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα ἀνώνυμά ἐστιν. Ἐπεὶ καὶ τῇ ἐλλείψει οὐκ ἔστιν ἀπὸ τοῦ θάῤῥους ὄνομα, ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ φόβου μόνον· δειλία γάρ. Ὥστε τῶν ἄκρων τὸ ἕτερον μὲν ἀπὸ τοῦ φόβου, θάτερον δὲ δὲ ἀπὸ τοῦ θάῤῥους ὀνομάζεσθαι.

**** Καὶ ἐν ταῖς ἡδοναῖς δὲ καὶ ταῖς λύπαις αἱ ἀκρότητες καὶ μεσότητες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀνώνυμοί εἰσι, μάλιστα δὲ ἐν ταῖς λύπαις. Περὶ δὲ τὰς ἐν σώματι ἡδονὰς μεσότης μέν, σωφροσύνη, ὑπερβολὴ δέ, ἀκολασία, ἔλλειψις δέ, ἐπεὶ οἱ πάντη τῶν ἡδονῶν ἀπεχόμενοι ὀλίγοι εἰσί, διὰ τοῦτο ἀνώνυμός ἐστι· καλείσθω δὲ ἀναισθησία.

***** Ἐν δὲ τῷ πάθει, ὃ πάσχομεν ἐν τῷ διδόναι καὶ λαμβάνειν χρήματα, μεσότης μὲν ἐλευθεριότης, ἄκρα δὲ ὑπερβολὴ μὲν ἀσωτεία, ἔλλειψις δὲ ἀνελευθερία. Συμβαίνει δὲ καὶ τὸ ἀνάπαλιν· τὴν μὲν ἀσωτείαν ἔλλειψιν εἶναι, τὴν δὲ ἀνελευθερίαν ὑπερβολήν· ἐν μὲν γὰρ τῷ διδόναι χρήματα ἡ μὲν ἀσωτεία ὑπερβολή ἐστιν, ἔλλειψις δὲ ἡ ἀνελευθερία· ἐν δὲ τῷ λαμβάνειν ἡ μὲν ἀνελευθερία ὑπερβολή ἐστιν, ἡ δὲ ἀσωτεία ἔλλειψις. Νῦν μὲν οὖν κεφαλαιωδῶς περὶ αὐτῶν λέγωμεν καὶ ὡς ἐν τύπῳ, ἀρκούμενοι αὐτῷ τούτῳ· μετὰ δὲ ταῦτα ἀκριβέστερον ἐροῦμεν περὶ αὐτῶν.

aut intemperantia. In his enim ipsis virtutis vel nimium animadvertitur vel parum : nimii autem et ejus quod parum est tum nimium tum parum tum mediocritatem quærere, perabsurdum est.

Sed quemadmodum mediocritatis neque nimium est, neque parum, neque mediocritas, ipsius dico virtutis, quæ quasi mediocritatis extremitas est : sic nec nimii aut ejus quod parum est mediocritas aut nimium aut parum esse queat, quia quocunque modo agis, in iis peccari necesse est : denique ut universe dicam, nec nimii nec ejus quod est parum mediocritas esse potest, nec mediocritatis nimium et parum.

At vero non solum universe dici convenit, virtutem esse mediocritatem, vitium vero extremitatem, sed et illud singulatim declarandum est, quæ virtus quorum vitiorum sit mediocritas. Etenim eorum qui de actionibus habentur sermonum, ii qui ad genus universum pertinent, simul latius patent simul pluribus conveniunt; qui vero partes et res singulares explicant, veriores sunt, propterea quod apte cum ipsis actionibus cohærent, quæ semper in rebus singularibus versantur : cum quibus veram orationem congruere oportet : sed hæc de quibus quærimus e superiore descriptione sumenda sunt, in singulis ergo animi affectibus, exceptis iis qui per se sunt vitiosi, ut jam dictum est, inter nimium et parum medium quiddam virtus est.

Et inter metum quidem ac confidentiam (nam et hi animi affectus sunt) media est fortitudo. Extremitas autem ejus quod parum est timiditas, nimii vero audacia est. Eorum autem qui modum superant, is qui timoris vacuitate superat, caret nomine; qui vero fidendo modum superat, audax appellatur. Quippe multa etiam alia sunt, quæ nomine carent. Nam et id quod parum est, non a confidentia, sed a metu denominatur, quum timiditas vocetur. Itaque extremitatum altera quidem a metu, altera vero a confidentia nomen traxit.

Jam vero voluptatum et dolorum extremitates et media ut plurimum nomine carent, maxime in dolorum acerbitate. Porro corporis voluptatum mediocritas quidem temperantia est, nimium vero intemperantia, parum denique, quia pauci omnibus voluptatibus abstinent, nomine vacat : dicatur vero stupor.

Cæterum in illa animi affectione, quam habemus, quum aut damus pecunias aut accipimus, mediocritas est ea quæ liberalitas dicitur, extremitas vero nimii effusio, ejus autem quod parum est illiberalitas. Sed et contrarium accidit, ut id quod parum est sit effusio, nimium vero illiberalitas; namque in dandis pecuniis nimium est effusio, parum autem illiberalitas : at in accipiendis illiberalitas nimium, effusio vero parum est. Et nunc quidem summatim de iis pinguique quasi Minerva loquamur, in tali expositione acquiescentes : postea vero accuratius de iis agemus.

---

* Ὥσπερ δὲ σωφροσύνης κτλ. — ** Cap. 7. Δεῖ δὲ τοῦτο μὴ μόνον καθόλου λέγεσθαι κτλ. — *** Περὶ μὲν οὖν φόβους καὶ θάῤῥη κτλ. — **** Περὶ ἡδονὰς δὲ καὶ λύπας κτλ. — ***** Περὶ δὲ δόσιν χρημάτων κτλ.

* Εἰσὶ δὲ περὶ τὴν δόσιν καὶ τὴν λῆψιν τῶν χρημάτων καὶ ἄλλη μεσότης καὶ ἄκρα. Καὶ ἔστιν ἄλλη μεσότης μὲν μεγαλοπρέπεια· (διαφέρει γὰρ τῆς ἐλευθεριότητος, ὅτι ἡ μὲν μεγάλα τινὰ προΐεται, ἡ δὲ μικρά,) ὑπερβολή, ἀπειροκαλία καὶ βαναυσία· ἔλλειψις, μικροπρέπεια· καὶ αὗται γὰρ διαφέρουσι τῶν τῆς ἐλευθεριότητος ἄκρων. Αἱ δὲ διαφοραὶ μετὰ ταῦτα ῥηθήσονται.

** Ἐν δὲ τῷ περὶ τὴν τιμὴν καὶ ἀτιμίαν πάθει μεσότης μὲν μεγαλοψυχία· ὑπερβολὴ δὲ χαυνότης τις λεγομένη, ἔλλειψις δὲ μικροψυχία.

*** Ὡς δὲ ἐλέγομεν διαφέρειν τὰς περὶ τὰ χρήματα διαθέσεις, τὴν ἐλευθεριότητα δηλαδή, καὶ μεγαλοπρέπειαν τῷ τὴν μὲν ἐλευθεριότητα περὶ μικρὰ εἶναι, περὶ μεγάλα δὲ τὴν μεγαλοπρέπειαν· οὕτω καὶ περὶ τὴν τιμήν ἐστί τις διάθεσις διαφέρουσα τῆς μεγαλοψυχίας τῷ τὴν μὲν περὶ μικρὰ εἶναι, τὴν δὲ μεγαλοψυχίαν περὶ μεγάλα. Ἔστι γὰρ ὀρέγεσθαι τιμῆς ὡς δεῖ, καὶ ἔστιν ὀρέγεσθαι πλέον ἢ προσήκει, καὶ ἧττον τοῦ δέοντος· λέγεται γὰρ ὁ μὲν ὑπερβάλλων ταῖς ὀρέξεσι φιλότιμος, καὶ ἡ διάθεσις φιλοτιμία· ὁ δὲ ἐλλείπων ἀφιλότιμος· ἡ δὲ διάθεσις ἀνώνυμος· ἡ δὲ μεσότης καὶ αὐτὴ ἀνώνυμος, ἥτις διαφέρει τῆς μεγαλοψυχίας τῇ εἰρημένῃ διαφορᾷ. Καὶ διότι ἀνώνυμος ὁ μέσος, ἀπὸ τῶν ἄκρων ὀνομάζεται, διότι καὶ ἀμφοτέρων μετέχει, καὶ ποτὲ μὲν φιλότιμον αὐτὸν καλοῦμεν, ποτὲ δὲ ἀφιλότιμον· καὶ ποτὲ μὲν ἐπαινοῦμεν τὸν φιλότιμον, ποτὲ δὲ τὸν ἀφιλότιμον. Τίνος δὲ χάριν τοῦτο ποιοῦμεν, ἐν τοῖς ἑξῆς ῥηθήσεται· νῦν δὲ περὶ τῶν λοιπῶν παθῶν λέγωμεν, ζητοῦντες ἐν ἑκάστῳ τὴν μεσότητα καὶ τὰ ἄκρα.

**** Ἔστι τοίνυν ἐν τῇ ὀργῇ μεσότης μὲν πραότης [c]· (ὁ γὰρ μέσος πρᾶος λέγεται·) τὰ δὲ ἄκρα ἀνώνυμα. Καλείσθω δὲ ἡ μὲν ὑπερβολὴ ὀργιλότης, καὶ ὀργίλος ὁ ὑπερβάλλων, ἡ δὲ ἔλλειψις ἀοργησία, καὶ ὁ ἐλλείπων ἀόργητος.

***** Εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλαι τρεῖς μεσότητες, αἳ κατά τι μὲν κοινωνοῦσιν, ἔχουσι δὲ καὶ διαφοράν. Τῶν γὰρ πράξεων καὶ λόγων, ἃ λέγομεν καὶ πράττομεν ἐν τῇ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους κοινωνίᾳ, τὰ μὲν πρὸς ἀλήθειαν λέγομεν καὶ πράττομεν, τὰ δὲ πρὸς ἡδονήν· καὶ τῶν πρὸς ἡδονὴν τὰ μὲν παιδιᾶς λέγονται καὶ πράττονται χάριν, τὰ δὲ ἕνεκα τῆς λοιπῆς τῆς ἐν τῷ βίῳ ἡδονῆς· ὥστε τρεῖς εἶναι τὰς μεσότητας ἐξ ἀνάγκης. Καὶ τῶν μὲν πρὸς ἀλήθειαν λεγομένων ἢ πραττομένων ἡ μεσότης καὶ ἀλήθεια ὀνομάζεται· τῶν δὲ πρὸς ἡδονὴν ἡ μὲν περὶ τὴν παιδιὰν εὐτραπελία, ἡ δὲ περὶ τὴν λοιπὴν ἡδονὴν φιλία. Κοινωνοῦσι μὲν οὖν ἀλλήλαις, ὅτι [d] πᾶσαί εἰσι περὶ λόγων καὶ πράξεων κοινωνίαν· διαφέρουσι δέ, ὅτι οὐ περὶ τὰ αὐτά, καθὼς εἴρηται. Τὰ δὲ ἄκρα αὐτῶν ἀνώνυμα· ὀνοματοποιήσομεν δὲ καὶ ἐν αὐτοῖς σαφηνείας ἕνεκα, καὶ τοῦ ῥᾳδίως τῷ λόγῳ πα-

In pecuniis autem tam dandis quam accipiendis alia quoque mediocritas est et extremitas. Et mediocritas ea quidem magnificentia nominatur: (eo enim a liberalitate differt, quod altera magna quædam impendit, altera vero parva), nimium autem elegantiæ ignorantia et sumptuum factorum rusticitas vocatur : denique id quod parum est indecora parsimonia nuncupatur : namque et hæ differunt a summa liberalitate. Sed differentiæ postea explicabuntur.

In honoris vero et infamiæ affectu mediocritas quidem animi magnitudo est : nimium autem id quod fastus nomine appellatur, parum denique humilis et demissus animus.

Quemadmodum vero differre notavimus eas quæ in pecuniis versabantur affectiones, liberalitatem dico et magnificentiam, quod altera parvis, altera autem magnis occupetur : sic et in honore diversa quædam ab animi magnitudine affectio est, quod eodem modo alter in parvis, animi magnitudo vero in magnis versatur. Nam et expetere honorem quemadmodum oportet, et magis quam decet, et minus quam debemus, potest aliquis : dicitur enim qui honoris cupiditate modum excedit, ambitiosus, ipsa autem affectio : qui ambitione caret, contemtor honoris appellatur : cujus affectio nomine vacat, sicut et mediocritas, quæ ab animi magnitudine eo quo diximus modo differt. Quoniam autem nomen non habet is qui medius est, idcirco ab extremitatibus denominatur, quia utriusque est particeps, nosque ipsi eum nunc ambitiosum nunc honoris contemtorem perhibemus, ac modo ambitiosum modo honoris contemtorem laudamus. Quod quamobrem faciamus in iis quæ deinceps sequentur explicabimus; nunc de reliquis affectibus dicamus, mediumque in singulis exquiramus et extrema.

Est ergo mediocritas in ira quidem mansuetudo : (medius enim mansuetus vocatur :) extremitates vero carent nomine. Appelletur tamen nimium iracundia, et qui modum excedit iracundus, parum autem lentitudo et qui deserit modum lentus.

Sunt et aliæ tres mediocritates, quæ tametsi commune aliquid habent, tamen etiam inter se differunt. Etenim rerum quas gerimus, sermonumque quos in hominum consortione habemus, pars ad veritatem accommodata est, in aliis sola voluptas spectatur. Jam vero dictorum factorumque quæ ad voluptatem referuntur, alia dicuntur joci causa et fiunt, alia reliquæ quam in vita sequimur voluptatis gratia : ita ut tres esse mediocritates sit necesse. Atque eorum quidem quæ ad veritatem accommodate vel dicuntur vel fiunt, mediocritas quoque appellatur veritas : eorum vero quæ ad voluptatem pertinent, ea quæ in joco versatur festivitas, quæ ad reliquam vero voluptatem, amicitia. Hoc autem commune habent, quod omnes in dictorum factorumque communicatione versantur, sed differunt inter se ea re, quia non in iisdem, sicut dictum est, versantur.

* Περὶ δὲ τὰ χρήματα κτλ. — ** Περὶ δὲ τιμὴν κτλ. — *** Ὡς δὲ ἐλέγομεν ἔχειν πρὸς τὴν μεγαλοπρέπειαν κτλ. — **** Ἔστι δὲ καὶ περὶ ὀργὴν κτλ. — ***** Εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλαι τρεῖς μεσότητες κτλ.

ρακολουθεῖν τοὺς ἀκροωμένους. Καλείσθω δὲ τὰ ἄκρα τῆς ἀληθείας, ἡ μὲν ἐπὶ τὸ μεῖζον προσποίησις, ἀλαζονεία, καὶ ὁ ἔχων αὐτήν, ἀλαζών· ἡ δὲ ἐπὶ τὸ ἔλαττον, εἰρωνεία καὶ εἴρων. Τῆς δὲ εὐτραπελίας ἡ μὲν ὑπερβολὴ βωμολοχία, καὶ ὁ ἔχων αὐτὴν βωμολόχος· ἡ δὲ ἐπὶ τὸ ἔλαττον ἀγροικία, καὶ ὁ ἔχων ἄγροικος. Τῆς δὲ φιλίας ὁ μὲν ὑπερβάλλων καὶ οὐδενὸς ἕνεκα ἄρεσκος καλείσθω· εἰ δὲ ἕνεκα τῆς αὐτοῦ ὠφελείας, κόλαξ· ὁ δὲ ἐλλείπων καὶ ἄχαρις ἐν πᾶσι, δύσερίς τις καὶ δύσκολος.

* Οὐ μόνον δὲ ἐν τοῖς πάθεσιν αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς περὶ τὰ πάθη, μεσότητές εἰσι, καθάπερ ἐπὶ τῆς αἰδοῦς φαίνεται. Καὶ γὰρ ἡ αἰδὼς ἀρετὴ μὲν οὐκ ἔστιν, ἐπεὶ οὐκ ἔστι πάθους μεσότης, ἀλλὰ τῶν περὶ τὸ πάθος· τῶν ἐπαινουμένων δέ ἐστιν. Ὁ γὰρ αἰδήμων ἐπαινεῖται, καὶ παρ' ἑκάτερα καὶ ὑπερβολὴν ἔχει καὶ ἔλλειψιν· καὶ αὐτὴ μεσότης ἐστί· καὶ ὁ μὲν ὑπερβάλλων αἰδοῖ, καταπλὴξ καλεῖται· ὁ δὲ ἐλλείπων, ἢ ὁ μηδὲ ὅλως αἰδούμενος, ἀναίσχυντος· ὁ δὲ μέσος, αἰδήμων.

** Ἔστι δὲ καὶ ἐν τῇ λύπῃ μεσότης, ὅτε λυπεῖται ἐπὶ τοῖς παρὰ τὴν ἀξίαν εὐτυχοῦσιν, ἥτις νέμεσις καλεῖται. Καὶ ὑπερβολή δέ ἐστι παρ' ἑκάτερα καὶ ἔλλειψις· ὑπερβολὴ μέν, ὅταν τις ἐπὶ πᾶσι τοῖς εὐτυχοῦσι λυπῆται· καὶ ἡ τοιαύτη κακία φθόνος καλεῖται, καὶ ὁ ἔχων φθονερός· ἔλλειψις δέ, ὅταν τις οὐ μόνον οὐ λυπῆται, [f] ἀλλὰ καὶ χαίρῃ [g] ἐπὶ τοῖς παρὰ τὴν ἀξίαν κακῶς πράττουσι· καὶ ὁ τοιοῦτος, ἐπιχαιρέκακος καλεῖται, καὶ ἡ ἔλλειψις ἐπιχαιρεκακία· τῆς δὲ μεσότητος νεμέσεως καλουμένης, ὁ ἔχων, νεμεσητικὸς καλεῖται. Ἀλλὰ περὶ μὲν τῆς μεσότητος καὶ τῶν ἄκρων καὶ μετὰ ταῦτα ἀκριβέστερον ἐροῦμεν.

*** Καὶ περὶ τῆς δικαιοσύνης δέ, ἐπεὶ διπλῆ τίς ἐστι, καὶ δεῖ αὐτῇ μακροτέρων λόγων, νῦν μὲν οὐκ εὔκαιρον λέγειν· ἐν δὲ τοῖς ἑξῆς διελόντες περὶ ἑκατέρας διαληψόμεθα, πῶς μεσότητές εἰσι, καὶ τίνων. Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τῶν λογικῶν ἀρετῶν.

(Scripsi [a] καθ' ὃν ἂν τρόπον πράττωνται] cod. καθ' ὃν ἂν τρόπον πράττονται. — [b] τίς ἀρετὴ τίνων κακιῶν] vulgo τίς ἀρετή, τίνων κακιῶν. — [c] πραότης] vulgo πρᾳότης. — [d] ὅτι πᾶσαί εἰσι] vulgo ὅτι πᾶσαι εἰσί. — [e] δύσκολος] cod. δύσχολος. — [f] λυπῆται] cod. λυπεῖται. — [g] χαίρῃ] — cod. χαίρει. —)

At eorum extremitates nomine carent : nos tamen tum perspicuitatis causa, tum quo facilius quæ traduntur assequi possint studiosi, quædam iis nomina imponere conabimur. Dicatur ergo extremitatum veri altera quidem, quæ simulatione rem auget, arrogantia, et qui ea præditus est, arrogans : quæ vero minuit, dissimulatio, et qui ea utitur, dissimulator. Jam nimium festivitatis scurrilitas, et cui hoc vitium est, scurra : at parum festivitatis rusticitas, et cui hoc vitium est, rusticus vocetur. In amicitia autem qui modum excedit, idque nulla causa adductus, blandus appelletur : sin autem commodi sui causa, adulator : contra qui deserit modum atque in omnibus est injucundus, difficilis ac morosus nominetur.

Non solum autem in perturbationibus ipsis, sed etiam in iis rebus quæ ad perturbationes pertinent, mediocritates insunt, quemadmodum in verecundia apparet. Verecundia enim virtus non est, siquidem non perturbationis, sed rerum ad perturbationem pertinentium mediocritas est : est vero in iis quæ laudantur. Quippe verecundus laudatur, utpote qui utrinque et nimium habet et parum : ipsa videlicet mediocritas est : et qui verecundia excedit modum, pudore consternatus; qui vero deserit modum, aut quem nihil omnino pudet, impudens : medius autem verecundus vocatur.

Sed et in dolore est mediocritas, ut quum quis dolet eorum rebus secundis qui eis indigni sunt, quæ indignatio dicitur. Utrimque vero tum nimium, tum parum reperitur : et nimium quidem, quando quis ex omnium felicitate dolorem capit : atque hoc vitium invidia appellatur, et qui eo laborat, invidus : parum autem, quando non tantum non dolet aliquis, sed etiam gaudet rebus adversis eorum qui indigna patiuntur : et talis quidem malevolus nuncupatur, habitus vero malevolentia. Quum autem mediocritas indignatio nominetur, qui præditus ea est indignabundus dicitur. Cæterum cum de mediocritate, tum de extremitatibus posthac accuratius agemus

Similiter de justitia; quæ quum duplex sit et uberiorem disputationem desideret, nunc de ea disserere non vacat : verum in sequentibus divisione ejus in duas partes facta de utraque exponemus, quomodo mediocritates sint et quorum. Eodemque modo de virtutibus iis quæ rationem attingunt disseremus.

Κεφ. ζ'.

Περὶ τῆς ἐναντιότητος τῶν παρ' ἑκάτερον τῆς ἀρετῆς κακιῶν, ἥν τε πρὸς ἀλλήλας [a] ἔχουσι καὶ πρὸς τὴν ἀρετήν.

**** Νῦν δὲ ἐροῦμεν περὶ τῆς ἐναντιότητος τῶν ἄκρων

Cap. VII.

De vitiorum quæ utrinque virtutem ambiunt contrarietate, tum illa quam inter se, tum ea quam ad virtutem habent.

Nunc de contrarietate extremorum, tum quam inter

* Εἰσὶ δὲ καὶ ἐν τοῖς πάθεσι κτλ. — ** Νέμεσις δὲ μεσότης φθόνου κτλ. — *** Περὶ δὲ δικαιοσύνης κτλ. — **** Cap. 8. τριῶν δὲ διαθέσεων οὐσῶν κτλ.

πρὸς ἄλληλα καὶ πρὸς τὴν μεσότητα. Τριῶν γὰρ διαθέσεων οὐσῶν, μιᾶς μὲν ἀρετῆς, ἥτις μεσότης ἐστί, δύο δὲ κακιῶν, τῆς μὲν ὑπερβαλλούσης, τῆς δὲ ἐλλειπούσης, ἐν πάσαις ἐστί τις ἀντίθεσις· καὶ αἱ μὲν ἄκραι ἐναντίως ἔχουσι πρὸς ἀλλήλας, ἡ δὲ μέση πρὸς ἑκατέραν τῶν ἄκρων. Ὥσπερ γὰρ τὸ ἴσον καὶ πρὸς τὸ μεῖζον ἀντικείμενόν ἐστι, καὶ πρὸς τὸ ἔλαττον, (τοῦ μὲν γὰρ μείζονος ἔλαττόν ἐστι, τοῦ δὲ ἐλάττονος μεῖζον,) οὕτως αἱ μέσαι ἕξεις πρὸς μὲν τὰς ἐλλείψεις ὑπερβολαί εἰσι, πρὸς δὲ τὰς ὑπερβολὰς ἐλλείψεις. [a] Ὃ καὶ ἐν πάθεσι καὶ ἐν πράξεσιν ὁμοίως ἔχει· ἐν πάθεσι μὲν ἀνδρεία [b] μεσότης, ἐν πράξεσι δὲ ἡ κατὰ τὴν ἀνδρείαν [c] πρᾶξις· καὶ διὰ τούτων ὁ ἀνδρεῖος πρὸς μὲν τὸν δειλὸν θρασὺς φαίνεται, πρὸς δὲ τὸν θρασὺν δειλός. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ σώφρων πρὸς μὲν τὸν ἀναίσθητον [d] ἀκόλαστος, πρὸς δὲ τὸν ἀκόλαστον ἀναίσθητος· ὁ δὲ ἐλευθέριος ἄσωτος μὲν πρὸς τὸν ἀνελεύθερον, πρὸς δὲ τὸν ἄσωτον ἀνελεύθερος. [e] Καὶ ὅλως ἑκάτερος τῶν ἄκρων τῷ ὀνόματι ἑτέρου τὸν μέσον καλεῖ· καὶ ὁ μὲν θρασὺς τὸν ἀνδρεῖον δειλὸν καλεῖ, ὁ δὲ δειλὸς θρασύν. Καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως.

* Οὕτω δὲ τῶν ἄκρων πρὸς τὸ μέσον ἀντικειμένων, καὶ πρὸς ἄλληλα, μείζων ἐστὶν αὐτῶν ἐναντιότης· ποῤῥωτέρω γὰρ ἀλλήλων ἐστὶν ἢ τοῦ μέσου· καθάπερ τὸ μέγα καὶ τὸ μικρὸν πλέον ἀντίκειται πρὸς ἄλληλα ἢ τὸ μέσον, τὸ ἴσον δηλονότι. Καὶ πρὸς μὲν τὸ μέσον ἔστι τις ὁμοιότης ἐν ἑκατέρῳ τῶν ἄκρων, ὥσπερ τῇ θρασύτητι πρὸς τὴν ἀνδρείαν, [f] καὶ τῇ ἀσωτίᾳ πρὸς τὴν ἐλευθεριότητα· ἐν δὲ τοῖς ἄκροις οὐδεμία ἐστὶν ὁμοιότης, ἀλλὰ πλεῖστον ἀλλήλων διαφέρουσι· τὰ δὲ πλεῖστον ἀλλήλων ἀπέχοντα ἐναντία ὁρίζονται· ὥστε καὶ μᾶλλον ἐναντία τὰ μᾶλλον ἀλλήλων ἀπέχοντα.

** Τὰ δὲ ἄκρα πλέον ἀντίκειται πρὸς ἄλληλα, ἢ πρὸς τὸ μέσον· οὐχ ἐπ' ἴσης [g] δὲ ἀντίκειται ἄκρων ἑκάτερον· ἀλλ' ἐπί τινων μὲν ἡ ἔλλειψις πλέον ἀντίκειται πρὸς τὸ μέσον, ἢ ἡ ὑπερβολή· ἐπί τινων δὲ ἡ ὑπερβολὴ μᾶλλον, ἢ ἡ ἔλλειψις. Νεύουσι γὰρ αἱ μεσότητες πρὸς τὸ ἕτερον τῶν ἄκρων πλέον, ἢ πρὸς τὸ ἕτερον, καὶ ὁμοιότεραί εἰσι ποτὲ μὲν [h] ἐλλείψει, ποτὲ δὲ ὑπερβολῇ. Οἷον ἡ ἀνδρεία [i] μᾶλλον ὁμοιοῦται τῇ θρασύτητι, ἢ τῇ δειλίᾳ· καὶ διὰ τοῦτο ἐναντιωτέρα ἐστὶ τῇ δειλίᾳ, ἢ τῇ θρασύτητι. Ἡ δὲ σωφροσύνη μᾶλλον ὁμοία ἐστὶ τῇ ἀναισθησίᾳ, ἢ τῇ ἀκολασίᾳ· καὶ διὰ τοῦτο ἐναντιωτέρα ἐστὶ τῇ ἀκολασίᾳ, ἢ τῇ ἀναισθησίᾳ. Ἔστι δὲ οὐ μόνον ἡ πρὸς τὸ ἕτερον τῶν ἄκρων ὁμοιότης αἰτία τῆς πρὸς τὸ ἕτερον ἐναντιότητος, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἡμῶν αὐτῶν τὸ τοιοῦτον συμβαίνει. Ἐπεὶ γὰρ ὁ πόλεμος τῷ σπουδαίῳ πρὸς τὰ ἄκρα γίνεται, τὴν μεσότητα ζητοῦντι, πρὸς ὃ τῶν ἄκρων μείζων ἡ μάχη, ἐκεῖνο ἐναντιώτερον τῷ μέσῳ δοκεῖ. Μείζων δὲ ἡ μάχη πρὸς ὃ μᾶλλον πεφύκαμεν, καὶ εἰς ὃ πλέον κινούμεθα. Ὥστε εἰς ὃ πλέον αὐτοὶ κινούμεθα, ἐκεῖνο ἐναντιώτερόν ἐστι τῷ μέσῳ. Καθά-

se, tum quam ad mediocritatem habent, agamus. Quum enim tres sint affectiones, una quidem ipsa virtus, quam mediocritatem appellamus, duæ vero vitiorum, quorum alterum modum excedit, alterum deserit, in omnibus quædam est oppositio : ac primum extrema inter se pugnant, deinde medium cum extremitate utraque. Ut enim hoc quod æquale est, majori opponitur et minori, (siquidem majore minus est, minore autem majus,) ita medii quoque habitus, si cum iis quæ modum deserunt comparentur, excessus sunt, si cum excessibus, defectus. Quod quidem cum in perturbationibus, tum in actionibus eodem modo se habet : in perturbationibus enim fortitudo est mediocritas, in actionibus autem res fortiter gesta : ideoque fortis ad ignavum audax, ad audacem ignavus ac timidus videtur. Similiterque temperans stupidi quidem respectu intemperans, intemperantis vero respectu stupidus habetur. Liberalis autem, si cum illiberali conferatur, prodigus, si cum prodigo, illiberalis existimatur. Denique uterque extremorum alterius nomine medium appellat : nimirum audax fortem timidum perhibet, timidus audacem vocat. Atque ita etiam in reliquis.

Hoc autem modo extrema quum et medio sint et invicem sibi opposita, major mutua illorum contrarietas est : longius enim absunt a se mutuo quam a medio : sicut id quod magnum et quod parvum est, longius a se absunt mutuo, quam a medio, nimirum ab æqualitate. Porro aliqua medii similitudo est in utroque extremo, sicut in audacia fortitudinis, et liberalitatis in prodigalitate : contra vero nulla in extremitatibus similitudo est, sed plurimum inter se differunt : quæ vero plurimum inter se distant, definiuntur esse contraria. Itaque etiam magis contraria habentur, quæ longius inter se disjuncta sunt.

Longius autem inter se distant extremitates, quam a medio : quamquam sane non æquali spatio utraque distat extremitas : sed in quibusdam defectus magis opponitur medio, quam excessus; in aliis contra excessus magis, quam defectus. Namque ipsæ mediocritates ad alterum magis inclinant extremum, quam ad alterum, et modo defectui, modo excessui similiores sunt. Verbi causa fortitudo propius ad audaciam accedit, quam ad timiditatem : ideoque etiam magis timiditati contraria est, quam audaciæ. Rursus temperantia stupori similior est, quam intemperantiæ; atque idcirco magis est intemperantiæ contraria, quam stupori. Porro non tantum ea quæ cum altero extremorum est similitudo, ejus quæ cum altero extremorum est contrarietatis causa habetur, sed etiam nostro beneficio tale quid contingit. Quum enim viro bono, ad mediocritatem tendenti, cum extremitatibus semper sit pugnandum, ea certe cum qua magis luctatur, magis etiam medio contraria videtur extremitas. Major autem luctatio est cum iis, ad quæ natura prócliviores sumus, aut quo magis impellimur. Quamobrem

* Οὕτω δ' ἀντικειμένων ἀλλήλοις τούτων. κτλ. — ** Πρὸς δὲ τὸ μέσον ἀντίκειται κτλ.

περ τῶν τῆς σωφροσύνης ἄκρων πλέον εἰς ἀκολασίαν κινούμεθα, ἢ εἰς ἀναισθησίαν· ὅτι πρὸς ἡδονὰς πεφύκαμεν μᾶλλον, ἢ πρὸς τοὐναντίον· καὶ διὰ τοῦτο πρὸς τὴν ἀκολασίαν μείζων ὁ πόλεμος· καὶ αὕτη ἐναντιωτέρα ἐστὶ τῇ σωφροσύνῃ, ἢ τῇ ἀναισθησίᾳ. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἔχει.

(Scripsi [a] ἀλλήλας] cod. ἀλλήλους. — [b] ἀνδρεία] cod. ἀνδρία. — [c] ἀνδρείαν] cod. ἀνδρίαν. — [d] ἀναίσθητον] vulgo ἀναισθητὸν. — [e] ἀνελεύθερος] vulgo ἀνελευθέρος. — [f] ἀνδρείαν] cod. ἀνδρίαν. — [g] ἐπ' ἴσης] cod. ἐπίσης. — [h] ὁμοιότεραί εἰσι ποτὲ μὲν] vulgo ὁμοιότεραί εἰσί ποτε μὲν. — [i] ἀνδρεία] cod. ἀνδρία. — [k] ἢ τῇ ἀναισθησίᾳ] cod. ἢ ἡ ἀναισθησία. —)

Κεφ. η'.

Περὶ τοῦ πῶς ἂν γένοιτο μάλιστα τῆς μεσότητος τυγχάνειν.

* Ὅτι μὲν οὖν ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ μεσότης ἐστὶ δύο κακιῶν, τῆς μὲν καθ' ὑπερβολήν, τῆς δὲ κατ' ἔλλειψιν, διὰ τὸ τὸ μέσον ἀεὶ ζητεῖν τῶν παθῶν καὶ τῶν πράξεων, ἱκανῶς εἴρηται. Τὸ δὲ ἐπίστασθαι λαβεῖν τὸ μέσον καὶ γενέσθαι σπουδαῖον, ἐργῶδές ἐστιν. Ἐν παντὶ γὰρ πράγματι τὸ μέσον εὑρεῖν, δύσκολόν ἐστιν· ὥσπερ τοῦ κύκλου τὸ μέσον, δηλονότι τὸ κέντρον, οὐ πᾶς εὑρεῖν δύναται, ἀλλὰ μόνος ὁ γεωμετρεῖν ἐπιστάμενος· οὕτω γὰρ καὶ ἐπὶ τῶν παθῶν καὶ τῶν πράξεων ἔχει. Τὸ μὲν γὰρ ὀργισθῆναι ῥᾴδιον, καὶ τὸ δοῦναι ἀργύριον καὶ δαπανῆσαι· τὸ δὲ ὡς δεῖ, καὶ ὅτε δεῖ, καὶ πρὸς τίνα, καὶ ὅσον, καὶ τίνος ἕνεκα, ὅπερ ἐστὶ τὸ μέσον, καὶ τὸ εὖ, καὶ σπάνιον, καὶ ἐπαινετόν, καὶ καλόν, τοῦτο δὲ οὐ ῥᾴδιον, οὐδὲ τοῦ βουλομένου παντός.

** Διὰ τοῦτο προσήκει τὸν βουλόμενον σπουδαῖον γενέσθαι, καὶ ζητοῦντα τὸ μέσον, πρῶτον φεύγειν πάσῃ δυνάμει τῶν ἄκρων τὸ μᾶλλον ἐναντίον τοῦ μέσου· δηλονότι, πρὸς ὃ μᾶλλον εὐκινητότερός ἐστι [a] τῶν παρ' ἑκάτερα τῆς μεσότητος κακῶν· καθάπερ καὶ ἡ Καλυψὼ παρῄνει τό·

τοῦ μὲν καπνοῦ καὶ κύματος ἐκτὸς ἔεργε
Νῆα [b]·

καὶ γὰρ ἁμαρτάνομεν μέν, πρὸς ὅπερ ἂν πέσοιμεν τῶν ἄκρων· ἀλλ' οὐχ ὁμοίως· μείζων γὰρ ἔσται ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ ἐναντιωτέρῳ τῶν ἄκρων, ἢ ἐν τῷ ἧττον ἐναντίῳ. Ἐπεὶ οὖν ἄκρως τοῦ μέσου τυχεῖν χαλεπόν, κατὰ τὸν δεύτερον, φασί, πλοῦν [c] τὰ ἐλάχιστα τῶν κακῶν αἱρεῖσθαι προσήκει. Τοῦτο δὲ ἔσται, εἰ διακείμεθα πρὸς τὰ ἄκρα τοῦτον τὸν τρόπον, ὃν ἔφην.

quo magis ipsi impellimur, illud etiam medio magis est contrarium. Sicut ex duabus temperantiæ extremitatibus magis ad intemperantiam impellimur, quam ad stuporem: quia ad voluptates magis inclinamus, quam ad contrarium; ac propterea major cum intemperantia luctatio est; quare hæc etiam magis temperantiæ contraria est, quam stupori. Similiter et in reliquis se res habet.

Cap. VIII.

Quomodo potissimum ad mediocritatem perveniatur.

Ac virtutem quidem moralem mediocritatem esse duorum vitiorum, quæ sunt nimium et parum, quia cum in perturbationibus tum in actionibus semper quærit medium, satis jam dictum est. Medium porro consequi scire, bonumque virum evadere, difficile atque operosum est. Magni enim negotii est in unaquaque re medium invenire: ut circuli medium, centrum dico, non quilibet invenire potest, sed solus ille qui geometriæ peritus est: quippe sic et in perturbationibus se res habet et in actionibus. Nam facile quidem est, irasci et dare pecuniam et sumptum facere, sed quomodo et quo tempore, et cui, et quantum et cujus rei causa irascendum et dandum est, irasci ac dare pecuniam, quod et medium et rectum est et rarum et laudabile, et honestum, hoc vero nec facile est, nec cujusvis.

Quare decet eum qui vir bonus esse velit, ac medium consectatur, omni studio primum eam vitare extremitatem, quæ medio magis est contraria: hoc autem est illud, ad quod ex duobus illis quæ mediocritatem ambiunt proclivior est malis: quemadmodum et Calypso suadebat:

a fumo procul atque a fluctu dirige navem.

Etenim peccamus quidem, ad quamcunque extremitatem deferimur: non eodem tamen modo: quippe majus peccatum erit in contraria magis extremitate, quam in minus contraria. Quoniam igitur perfecte medium assequi difficile est, secunda, ut ajunt, navigatione minima mala eligere nos decet. Hoc autem fiet, si eo quo diximus modo in extremitates animati simus. Cæterum non illud tantum videndum est, ad quam extremitatem

* Cap. 9. ὅτι μὲν οὖν ἐστιν ἡ ἀρετὴ ἡ ἠθικὴ μεσότης κτλ. — ** Διὸ δεῖ τὸν στοχαζόμενον τοῦ μέσου κτλ.

* Δεῖ δὲ μὴ μόνον σκοπεῖν πρὸς ποῖον τῶν ἄκρων πεφύκαμεν οἱ ἄνθρωποι, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἕκαστος ἡμῶν πρὸς ποῖον πέφυκε ζητητέον· (ἄλλοι γὰρ πρὸς ἄλλα πεφύκαμεν) γνωσόμεθα δὲ τοῦτο, ἐξετάσαντες τίσιν ἡδόμεθα καὶ τίσι λυπούμεθα. Εὑρόντες δὲ πρὸς ποῖον τῶν ἄκρων πεφύκαμεν, ἐπὶ τὸ ἐναντίον αὐτοῦ διὰ σπουδῆς ἡμᾶς αὐτοὺς ἀφελκύσομεν. Φεύγοντες γὰρ σφόδρα τοῦτο τὸ ἄκρον, εἰς τὸ μέσον ἥξομεν. Ὥσπερ ποιοῦσιν οἱ τὰ διεστραμμένα τῶν ξύλων ὀρθῶσαι σπουδάζοντες· κλίνουσι γὰρ εἰς τοὐναντίον.

** Μάλιστα δὲ τῶν ἄλλων παθῶν ἡ ἡδονὴ καὶ τὸ ἡδὺ βίαιον. Καὶ διὰ τοῦτο πολλῆς χρεία τῆς ἀκριβείας, καὶ τὴν ἀπάτην πάντα τρόπον φυλάττεσθαι δεῖ, ὅτε τὴν πονηρὰν τῆς ἀγαθῆς ἡδονῆς ἐθέλομεν διακρίνειν· χαλεπὸν γὰρ ἀδέκαστον εἶναι τῶν τοιούτων κριτήν [d]. Ὅπερ οὖν οἱ δημογέροντες [e] τῶν Τρώων πρὸς τὴν Ἑλένην ἔπαθον, καλὴν μὲν εἰπόντες αὐτήν, καὶ τοῦ κάλλους θαυμάσαντες, ψηφισάμενοι δὲ καὶ οὕτως ἔχουσαν ἀποπέμψαι πρὸς τοὺς Ἕλληνας· τοῦτο δεῖ παθεῖν καὶ ἡμᾶς πρὸς τὴν ἡδονήν. Οὕτω γὰρ αὐτὴν ἀποπεμπόμενοι ἧττον ἁμαρτησόμεθα. Αὕτη ἐστὶν ἡ μέθοδος ὡς ἐν κεφαλαίῳ καὶ τύπῳ, δι' ἧς μάλιστα τυχεῖν δυνησόμεθα τῆς μεσότητος.

*** Καὶ οὕτω δὲ ὅμως χαλεπόν ἐστι, καὶ μάλιστα ἐν τοῖς μερικοῖς. Οὐ γὰρ ὡρισμένη τίς ἐστιν ἡ κρίσις τούτων, ἀλλὰ ἄλλοτε ἄλλη· ἐπεὶ μηδὲ αὐτὰ ὡρισμένα, οἷον τὸ ὀργισθῆναι· οὐ γὰρ ῥᾴδιον διορίσαι, τίσι, καὶ πῶς, καὶ πότε ὀργιστέον· καὶ γὰρ ἡμεῖς ἀπὸ τοῦ καιροῦ κρίνοντες καὶ τῶν ἄλλων περιστάσεων, ἄλλοτε ἄλλα ἀποφαινόμεθα· καὶ ποτὲ μὲν [f] τοὺς ἐλλείποντας ἐπαινοῦμεν, καὶ πράους φαμέν, [g] ποτὲ δὲ τοὺς ὑπερβάλλοντας ὀργῇ, καὶ καλοῦμεν ἀνδρώδεις. Ἀλλ' ὁ μὲν μικρὸν τῆς μεσότητος ἐκκλίνας οὐ ψέγεται· καὶ γὰρ οὔτε ὑπερβάλλειν, οὔτε ἐλλείπειν δοκεῖ· ψέγεται δὲ ὁ τοσοῦτον τῆς μεσότητος παρακλίνας, ὅσον μὴ λαθεῖν. Τὸ δὲ μέχρι τίνος καὶ ἐπὶ πόσον τοῦ ὀρθοῦ παρεκβάντες ψεγόμεθα, οὐκ ἔστιν ἑνὶ καθολικῷ διορίσασθαι λόγῳ· ἐπεὶ μηδὲ ἄλλο μηδέν, ὅπερ ἐν τοῖς μερικοῖς εὑρίσκεται, καὶ ἄλλοτε ἄλλως ἔχει· ἡ γὰρ τούτων κρίσις μερικῶς καὶ αἰσθήσει γίνεται. Φαίνεται τοίνυν, ὅτι ἐν πᾶσιν ἡ μέση ἕξις ἐπαινετή. Δεῖ δέ, καθὼς εἴρηται, ἀποκλίνειν ποτὲ μὲν ἐπὶ τὴν ὑπερβολήν, ποτὲ δὲ ἐπὶ τὴν ἔλλειψιν· δηλονότι ἐπὶ ταύτην τῶν ἀκροτήτων, ἥτις ὁμοιοτέρα ἐστὶ τῇ μεσότητι. Οὕτω γὰρ ῥᾷστα τῆς μεσότητος τευξόμεθα καὶ τοῦ ἀγαθοῦ.

(Scripsi : [a] εὐκινητότερός ἐστι] cod. εὐαινετότερός ἐστι. — [b] τοῦ μὲν καπνοῦ καὶ κύματος ἐκτὸς ἔεργε Νῆα] cum codd. Aristotelis et Andronici Rhodii. Nam apud Homerum Odyss. XII, 219 seq. legitur τούτου μὲν καπνοῦ καὶ κύματος ἐκτὸς ἔεργε Νῆα, apud Clementem Alexandrinum autem Admon. ad Gentes p. 73 ed. Sylburg. κεί-

omnes homines natura maxime inclinent, sed ad quam etiam unusquisque nostrum proclivior sit, dispiciendum : (alii enim ad alia vitia proniores sumus) hoc autem intelligemus, si inquiramus, quibus rebus delectemur et doleamus. Postquam autem cognoverimus, ad quam extremitatem natura propensiores simus, omni deinde studio in contrariam partem nos abstrahemus. Si enim diligenter ab hac extremitate declinemus, ita demum ad medium veniemus. Sicut illi faciunt qui ligna distorta dirigere conantur : in contrarium enim ea flectunt.

Præ cæteris autem quæ vehementer afficiunt violentissima sunt voluptas et jucunditas. Quocirca summa adhibenda est cura et summopere videndum, ne decipiamur, quum ab honesta voluptate improbam discernere volumus : est enim difficile, incorruptum talium rerum judicem esse. Quod igitur senes illi ac proceres Trojanorum de Helena sentiebant, quam ut pulchram esse concedebant ejusque venustatem admirabantur, ita ad Græcos dimittendam esse judicabant, quamvis talis esset : idem nobis de voluptate sentiendum est. Nam quum eam ita amandabimus missamque faciemus, minus peccabimus. Hæc ergo via et ratio est, quantum quidem summatim breviterque tradi potuit, qua maxime ad mediocritatem perveniamus.

Nec minus tamen difficultatis restat propterea maximeque in rebus singularibus. Nimirum non facile in iis est certum quid definire, sed alias aliter judicamus : siquidem nec ipsa definita sunt, exempli gratia iracundia : neque enim facile est, distinguere, quibus, quonam modo et quando irascendum sit : etenim quum vel ex occasione vel ex aliis rebus judicemus, aliud alias necesse est decernamus : nam modo eos homines, qui parum irascuntur, laudamus et lenes appellamus, modo eos qui graviter succensent, animoque virili hos esse dicimus. At qui paullum a mediocritate deflectit, non reprehenditur : quia neque excedere modum videtur, neque deserere : sed qui tam longe a mediocritate recedit, ut latere non possit, is reprehenditur. At vero quatenus et quam longe a recto quis recedere, ut vituperetur, debeat, universe definiri non potest quum neque aliud quidquam, quod in rebus singularibus versatur, aliasque aliter se habet, in universum describi queat : nempe hujusmodi res et singulare judicium requirunt et sensu judicantur. Apparet igitur, medium habitum in omnibus esse laudabilem. Declinandum autem est, sicut diximus, nunc ad nimium, nunc ad id quod est parum : ad eam videlicet e duabus extremitatibus, quæ ad mediocritatem propius accedit. Sic enim et mediocritatem et bonum facillime consequemur.

* Σκοπεῖν δὲ δεῖ πρὸς ἃ καὶ αὐτοὶ εὐκατάφοροί ἐσμεν κτλ. — ** Ἐν παντὶ δὲ μάλιστα φυλακτέον τὸ ἡδὺ κτλ. — *** Χαλεπὸν δὲ ἴσως τοῦτο κτλ.

νου μὲν καπνοῦ κτλ. Cæterum memoria lapsum esse Aristotelem, signo sunt verba ἡ Καλυψὼ παρῄνει. Ipse enim Ulixes gubernatorem alloquens ea quæ hic referuntur dicit. — [c] κατὰ τὸν δεύτερον, φασί, πλοῦν] vulgo κατὰ τὸν δεύτερόν φασι πλοῦν. Proverbium hoc convenit in eos, qui experientia docti pericula aut mala priora vitare didicerunt. Qua de re sic Scholiastes ad Plat. Phædonem p. 381 ed. Bekker. παροιμία δεύτερος πλοῦς ἐπὶ τῶν ἀσφαλῶς τι πραττόντων, παρ' ὅσον οἱ διαμαρτόντες κατὰ τὸν πρότερον πλοῦν ἀσφαλῶς παρασκευάζονται τὸν δεύτερον. Ἐμνήσθη δὲ ταύτης καὶ Ἀριστοτέλης ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν Ἠθικῶν, καὶ Μένανδρος Κεκρυφάλῳ καὶ Πλοκίῳ καὶ Θεοφορουμένῃ. Cf. Erasmus in Adag. Chiliad. p. 605 Sylloges proverbiorum Francofurtanæ. — [d] κριτήν] cod. κρίτην. — [e] δημογέροντες] Iliad. III, 156-160 οὐ νέμεσις, Τρῶας καὶ ἐϋκνήμιδας Ἀχαιοὺς Τοιῇδ' ἀμφὶ γυναικὶ πολὺν χρόνον ἄλγεα πάσχειν· Αἰνῶς ἀθανάτῃσι θεῇς εἰς ὦπα ἔοικεν. Ἀλλὰ καὶ ὧς, τοίη περ ἐοῦσ', ἐν νηυσὶ νεέσθω, Μηδ' ἡμῖν τεκέεσσί τ' ὀπίσσω πῆμα λίποιτο. — [f] καὶ ποτὲ μὲν] vulgo καί ποτε μέν. — [g] φαμέν] vulgo φάμεν.)

ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΥ ΤΟΥ ΡΟΔΙΟΥ

ΗΘΙΚΩΝ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΩΝ

ΠΑΡΑΦΡΑΣΕΩΣ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ.

Κεφ. α'.

Περὶ ἑκουσίου καὶ ἀκουσίου.

* Ἐπεὶ δὲ ἡ ἀρετὴ ἡ περὶ πάθη καὶ πράξεις ἐστί, καὶ ἔστιν ἀρετὴ πρᾶξις ἀγαθὴ ἑκούσιος, καὶ ἡ κακία τοὐναντίον, καὶ ἐν τῷ ὁρισμῷ κακίας καὶ ἀρετῆς καὶ τὸ ἑκούσιον παραλαμβάνεται, διὰ τοῦτο τῷ λέγοντι περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας ἀνάγκη περὶ ἑκουσίου καὶ ἀκουσίου διαλαβεῖν· τῷ γὰρ ἑκουσίῳ καὶ ἀκουσίῳ τὰς πράξεις κρίνομεν. Καὶ τὰς μὲν ἐπαινετὰς λέγομεν, τὰς δὲ συγγνωστάς, τὰς δὲ ψόγου ἀξίας. Καὶ τὰς μὲν ἑκουσίως γινομένας ἀγαθὰς ἐπαινοῦμεν· τὰς δὲ ἑκουσίως πονηρὰς ψέγομεν· τὰς δὲ ἀκουσίως πονηρὰς οὐ ψέγομεν ἀλλὰ συγγνώμης ἀξιοῦμεν· τὰς δὲ ἀκουσίως πονηρὰς καὶ ἐπὶ βλάβῃ τῶν ποιούντων γινομένας ἐλέου ἀξίας ἡγούμεθα. Διὰ τοῦτο, ἐπεὶ περὶ τῶν ἐπαινετῶν καὶ τῶν ψόγου ἀξίων ὁ λόγος ἡμῖν, δέον εἰδέναι περὶ ἑκουσίου καὶ ἀκουσίου. Ὁ δὲ περὶ τούτων λόγος καὶ τοῖς νομοθετοῦσι χρήσιμος, ἀπὸ τούτων γὰρ εἴσονται τίνας τε κολάζειν ἄξιον, καὶ τίνας τιμᾷν, καὶ τίνας ἀξιοῦν συγγνώμης, ἢ ἐλέου· ὃ δὴ τῆς ἐν πολιτείᾳ τέχνης κεφάλαιόν ἐστι· διοριστέον δή, τί ἐστιν ἑκούσιον καὶ τί ἀκούσιον.

** Δοκεῖ τοίνυν ἀκούσιον εἶναι τὸ βίαιον, ἢ δι' ἄγνοιαν γινόμενον.

*** Βίαιον δέ, οὗ ἡ ἀρχὴ οὐκ ἐν τῷ ποιοῦντι, ἀλλὰ ἔξωθεν, ἐν ᾗ οὐδὲν συμβάλλεται ὁ πράττων ἢ ὁ πάσχων· οἷον εἴ τινα κινήσει τὸ πνεῦμα, καὶ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον ἀγάγοι, ἢ ἄνθρωποι κύριοι ὄντες καὶ δυνάμενοι κινεῖν μὴ βουλόμενον. Ἑκούσιον δέ, τοὐναντίον, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐν τῷ ποιοῦντι πᾶσα. Εἰσὶ δέ τινα μήτε ἀκούσια ὄντα κυρίως, μήτε ἑκούσια, ἀλλὰ μέσα τινά· εἰσὶ δὲ ὅσα διὰ φόβον μειζόνων κακῶν πράττεται, ἢ διὰ καλόν τι· οἷον, εἰ τύραννος προστάττοι αἰσχρόν τι ποιῆσαι κύριος ὢν καὶ αὐτοῦ, καὶ γονέων, καὶ τέκνων, καὶ δυνάμενος πράττοντα μὲν σώζειν καὶ αὐτὸν καὶ τοὺς αὐτοῦ, μὴ πράττοντα δέ, ἀποκτεῖναι. Τοῦτο γὰρ ἀμφισβήτησιν ἔχει, πότερον ἑκούσιόν ἐστιν, ἢ ἀκούσιον. Τοιοῦτον δέ ἐστι καὶ τὸ γινόμενον ἐν τοῖς κλυδωνίοις ὑπὸ τῶν ἐπιβατῶν, ῥίπτουσι γὰρ τὰ ἀγώγιμα· ὅπερ οὔτε ἑκούσιον εἴποι τις ἂν τελείως, οὔτε ἀκούσιον, ἀλλ' ἑκάτερον παρὰ μέρος. Τοῦ γὰρ ἔργου ἐστὶ

ANDRONICI RHODII

ETHICORUM NICOMACHEORUM

PARAPHRASIS

LIBER III.

Cap. I.

De voluntario et non voluntario.

Quum in perturbationibus et actionibus versetur virtus, eademque sit actio bona sponte suscepta, contrarium autem habeatur vitium, quumque in definitione vitii et virtutis adhibeatur vox, sponte, propterea ei qui de virtute et vitio disputat necesse est de rebus voluntariis et non voluntariis exponere : siquidem eo quod sponte et quod invite fit actiones judicamus. Quarum alias laude, alias venia, alias objurgatione dignas esse dicimus. Et bonas quidem, quæ sponte suscipiuntur, actiones laudamus : at mala facinora, quæ sponte fiunt, vituperamus ; quæ vero ab invitis efficiuntur, non vituperamus, sed ignoscenda esse statuimus : ea denique mala facinora, quæ dum fiunt facientibus damno sunt, miserabilia esse ducimus. Quocirca quum de iis quæ aut laudabilia sunt aut vituperanda, sermo nobis institutus sit, simul quid sit voluntarium et non voluntarium, cognosci oportet. Erit autem disputatio de his rebus habita etiam legum latoribus utilis, quia ex his intelligent, quinam pœnis aut contra honoribus afficiendi sint, qui item venia aut misericordia sint digni : quod præcipuum prudentiæ civilis caput est : definiendum igitur, quid sit voluntarium et non voluntarium.

Videtur ergo non voluntarium esse id quod violentum est aut quod per ignorantiam agitur. Violentum vero, cujus principium non in agente est, sed extra, atque ejusmodi, ut nihil adjumenti afferat is qui agit aut qui patitur : verbi gratia, si quem ventus impulerit atque e loco in locum traduxerit, aliive homines, in quorum vel potestate sumus, vel qui nolentem etiam possunt impellere. Contra vero voluntarium id appellamus, cujus in agente totum est principium. Sunt autem nonnulla, quæ proprie neque non voluntaria sint, neque voluntaria, sed medii cujusdam generis : sicut ea quæ metu majoris mali fiunt aut honesti alicujus càusa : exempli gratia, si hominem nescio quem flagitium admittere jubeat tyrannus, in cujus potestate tum ipse sit, tum parentes ejus et liberi, quique facientem hoc cum suis omnibus servare, non facientem autem possit de medio tollere. Hoc enim, utrum sponte an invite factum sit, dubitare licet. Tale est quod coorta tempestate a

---

* Lib. III, cap. 1. Τῆς ἀρετῆς δὴ περὶ πάθη τε καὶ πράξεις κτλ. — ** Δοκεῖ δὲ ἀκούσια εἶναι κτλ. — *** Βίαιον δὲ οὗ ἡ ἀρχὴ κτλ.

μὲν καὶ ἀρχὴ ἔξωθεν, ὁ κλύδων δηλονότι, ἔστι δὲ καὶ ἐν τοῖς ποιοῦσι· κρίνοντες γὰρ αὐτοὶ καὶ βουλόμενοι τοῦτο ποιοῦσιν ἐπὶ σωτηρίᾳ καὶ αὐτῶν καὶ τῶν συμπλεόντων οἵ γε νοῦν ἔχοντες· ὥστε τὰς τοιαύτας πράξεις μικτὰς εἶναι, καὶ ἑκουσίου καὶ ἀκουσίου μετέχειν. Δοκοῦσι δὲ μᾶλλον τοῦ ἑκουσίου μετέχειν, ἢ τοῦ ἑτέρου· καὶ γὰρ κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ κλύδωνος αἱ τοιαῦται πράξεις αἱρεταί εἰσι· καὶ τὸ τέλος αὐτῶν, εἴ τις κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον σκοπεῖ, ἀγαθόν ἐστι καὶ θελητόν. Ἐπεὶ καὶ τὸ ἑκάστης πράξεως τέλος κατὰ τὸν καιρὸν αὐτῆς ἐστι, καὶ ἀπὸ τοῦ καιροῦ ἢ ἀγαθὸν ἢ πονηρὸν γίνεται· ὥστε καὶ τὸ ἑκούσιον, ἢ τὸ ἀκούσιον, κατὰ τὸν καιρὸν ὅτε πράττεται, ζητητέον· κατ' ἐκεῖνον τοίνυν τὸν καιρὸν ἑκὼν πράττει ἃ πράττει, εἰ καὶ ἐν ἄλλῳ καιρῷ, γαλήνης οὔσης, οὐκ ἂν ποιήσειε βουλόμενος ταῦτα· καὶ γὰρ τὰ ὀργανικὰ μέρη, καὶ χεῖρες, καὶ πόδες, οὐκ ἔξωθεν ὑπ' ἄλλης ἀρχῆς κινοῦνται, ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἐν αὐτῷ τῷ ποιοῦντι· ἃ δέ τις ποιεῖ ὑφ' ἑαυτοῦ κινούμενος, κύριός ἐστι καὶ ποιεῖν, καὶ μή· τοιαῦτα δὲ ἑκούσια λέγονται. Ἔστι τοίνυν ἑκούσιον μὲν αὐτὴ ἡ πρᾶξις, δηλονότι μετὰ τῶν περιστατικῶν· ἁπλῶς δὲ καὶ χωρὶς προσθήκης ἀκούσιον· χωρὶς γὰρ τῆς περιστάσεως οὐδεὶς ἂν ἕλοιτο τοιαῦτα ποιεῖν. Τινὲς δὲ τῶν τοιούτων πράξεων καὶ ἐπαίνων ἀξιοῦνται, ἔνιαι δὲ καὶ ψόγων· ἐπαίνων μέν, ὅταν τις αἰσχρόν τι ἢ λυπηρὸν ὑπομένῃ ἀντὶ καλῶν καὶ μεγάλων· ψόγων δέ, ὅταν φαύλων ἕνεκα. Φαῦλος γὰρ ὁ τὰ αἴσχιστα ὑπομένων ἐπὶ μηδενὶ καλῷ ἢ μετρίῳ. Ἔστι δὲ ἃς οὔτε ἐπαίνων οὔτε ψόγων ἀξιοῦμεν, καθὼς [a] εἴρηται, ἀλλὰ συγγνώμης ἢ ἐλέου· ὅταν τις τὰ μὴ δέοντα πράττῃ, [b] δέει μεγάλων δεινῶν, καὶ μειζόνων ἢ δύνασθαι ὑπομεῖναι φύσιν ἀνθρωπίνην. Ἔνια δὲ οὕτως εἰσὶν αἰσχρά, ὥστε οὐδεμία ἐστὶ τῷ ποιοῦντι παραίτησις, ἀλλὰ δεῖ φεύγειν τὴν πρᾶξιν τούτων πάσῃ δυνάμει, κἂν δέῃ ἀποθανεῖν πάντα παθόντα τὰ δεινότατα. Καὶ γὰρ τὸν Εὐριπίδου Ἀλκμαίωνα γελοῖα φαίνεται τὰ ἀναγκάσαντα μητροκτονῆσαι. Ἐνίοτε δὲ χαλεπόν ἐστι διακρῖναι, τίνων δεινῶν φόβῳ τίνα τῶν αἰσχρῶν ὑπομένειν ἄξιον, καὶ τίνα ἀντὶ τίνων αἱρησόμεθα· ἔτι χαλεπώτερον τὸ εὑρόντα τὸ προσῆκον, ἐμμεῖναι τοῖς δεδογμένοις. Καὶ γὰρ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἃ μὲν ἀναγκαζόμεθα ποιεῖν, μᾶλλον αἰσχρὰ ἢ λυπηρά· ἃ δὲ προσδοκῶντες ποιοῦμεν, λυπηρά. Διὰ τοῦτο γενναίου ἀνδρός ἐστι κατατολμῆσαι τῶν λυπηρῶν ὑπὲρ τοῦ μηδὲν αἰσχρὸν ὑπομεῖναι ποιῆσαι. Ὅθεν ἐν ταῖς τοιαύταις πράξεσι καὶ ἐπαινοῦμέν τινας καὶ ψέγομεν ἐνίους, καὶ οὐδέτερον τούτων, ἀλλὰ συγγνώμης ἀξιοῦμεν. Ἔστι τοίνυν ἁπλῶς μὲν ἀκούσια, ὁπόταν ἡ αἰτία αὐτῶν ἐν τοῖς ἐκτὸς ᾖ, καὶ ὁ πράττων μηδὲν συμβάλληται πρὸς τὴν πρᾶξιν· ἑκούσια δέ, ὁπόταν ἡ αἰτία τῶν πράξεων πᾶσα ᾖ ἐν τῷ ποιοῦντι. Ἃ δὲ δι' ἑαυτὰ μὲν οὐκ εἰσὶ θελητά, θέλομεν δὲ αὐτὰ κατά τινα καιρὸν καί τινων ἄλλων ἕνεκα, καθ' ἑαυτὰ μὲν ἀκούσιά εἰσι, νῦν δὲ καὶ ἀντὶ τῶνδε ἑκούσια. Μᾶλλον δὲ δο-

navigantibus fieri solet, quum onera ejiciunt, quod neque plane voluntarium dixeris, neque non voluntarium, sed utrumque vicissim. Quippe illius actionis principium est extra, tempestas videlicet, idemque tamen est in agentibus: nimirum tum judicio certoque consilio, tum ad se aliosque qui una navigant conservandos hoc sapientissimi quique faciunt: ex quo apparet mixtas esse hujusmodi actiones ac partim sponte, partim invite susceptas. Videntur tamen voluntate potius quam coactu susceptæ; nam quo tempore fiunt, hoc est, dum tempestas sævit, hujusmodi actiones optabiles atque eligendæ sunt; sed et finis earum, si quis tempus illud respiciat, bonus est et optatus. Siquidem uniuscujusque actionis finis talis est pro tempore; et tempori convenienter aut bonus fit aut malus: quamobrem id quoque, quod voluntarium est aut non voluntarium, e tempore quo peragitur, spectari oportet: illo scilicet tempore sponte facit homo, quæ facit, licet alio tempore, orta tranquillitate, sponte hæc non faceret: namque illæ partes, quæ instrumentorum locum obtinent, manus dico et pedes, non alio extrinsecus moventur principio, sed eo quod est in agente: quæ vero suo motu agitatus aliquis facit, ea aut facere poterit, aut non facere: talia autem sunt quæ sponte fieri perhibentur. Est igitur voluntarium quidem ipsum factum, nimirum respectu calamitatis: simpliciter autem et per se consideratum, non voluntarium: nemo enim extra calamitatem talia facere velit. Rursus aliæ harum actionum laude dignæ judicantur, objurgatione aliæ: et laudabiles quidem sunt, quoties aliquis turpe quid aut molestum magnæ et honestæ rei causa sustinet: vituperabiles vero, quum futilium rerum causa hoc fit. Improbus enim est, qui turpissima quæque nullius honestæ rei aut mediocris gratia suffert. Sunt tamen et alia facta, quæ neque laude, ut dictum est, neque objurgatione, sed venia potius et miseratione digna existimamus: quando aliquis magnorum malorum metu, quæ talia sunt, ut humanæ naturæ intolerabilia videantur, indecora facit. Quædam vero ita turpia sunt, ut hujusmodi flagitium committenti nulla possit esse excusatio, sed talia summo studio vitari convenit, etiamsi mors oppetenda gravissimique cruciatus perferendi sint. Etenim ridicula videntur, quæ Alcmæonem Euripidis, ut matrem interficeret, coëgerunt. Interdum vero difficile est dijudicare, quorum malorum metu quæ flagitiosa facinora facere nos deceat, et quæ quibus anteponenda sint: difficilius vero etiam est, postquam id quod decet inveneris, in sententia sua permanere. Plerumque enim ea quæ facere cogimur, turpia magis quam molesta sunt: quæ vero cum exspectatione facimus, molesta sunt. Quapropter generosi viri est, ea quæ molesta sunt, forti potius animo subire, quam flagitio aliquo se commaculare. Unde in hujusmodi facinoribus quosdam laudamus, alios reprehendimus, alios denique neque laude neque objurgatione, sed venia dignos existimamus. Sunt ergo simpliciter non voluntaria, quum eorum causa in eis est quæ sunt extra, neque quidquam is qui agit ad actionem confert: voluntaria autem, quum omnis actionum causa penes agentem est. Quæ autem propter se non sunt expetenda sed pro tempore aut alterius alicujus

κεῖ ἑκούσια εἶναι, ἢ ἀκούσια· αἱ γὰρ πράξεις ἀεὶ ἐν τοῖς μερικοῖς γίνονται, ἐν οἷς ἀεὶ καὶ ὁ καιρός, καὶ ὁ τόπος, καὶ ἡ αἰτία· ταῦτα δὲ ἑκουσίους τὰς τοιαύτας πράξεις ποιοῦσι. Διὰ τὴν αὐτὴν δὲ αἰτίαν, δηλονότι τὸ περὶ τὰ μερικὰ εἶναι τὰς πράξεις, οὐκ ἔστιν εὐχερὲς ἀποδοῦναι, ποῖα αἰσχρὰ ποίων λυπηρῶν προκρίνειν ἄξιον· πολλαὶ γὰρ διαφοραὶ ἐν τοῖς μερικοῖς.

(Scripsi : [a] καθὼς] cod. καθῶς. — [b] πράττῃ] cod. πράττει. —)

rei causa expetuntur, per se quidem non voluntaria sunt, nunc vero et pro his voluntaria dicuntur esse. Et voluntaria quidem magis videntur esse, quam non voluntaria : quoniam in rebus singularibus semper versantur actiones, in quibus perpetuo tempus, aut locus spectatur, aut causa : quæ omnia talia facta voluntaria efficiunt. Rursus eadem de causa, quod in rebus singularibus versantur actiones, non facile est definire, quæ turpia quibus præferenda sint molestiis : quia multæ in rebus singularibus sunt differentiæ.

Κεφ. β′.

Ἔτι περὶ ἑκουσίου, καὶ ἀκουσίου, καὶ τῶν μεταξὺ αὐτῶν θεωρουμένων.

Δοκεῖ δὲ καὶ τὰ καλά, καὶ τὰ ἡδέα, βίαιά τινα εἶναι, ὅτι αὐτὰ κινεῖ καὶ ἀναγκάζει ποιεῖν τοὺς ποιοῦντας τῷ κάλλει καὶ τῇ ἡδονῇ, ἔξωθεν ὄντα. Οὐκ ἔστι δέ· εἰ γὰρ τοῦτο δώσομεν, πάντα ἂν εἴη βίαια· πάντα γὰρ ὅσα πράττομεν, ἕνεκα τοῦ νομίζειν, ὅτι καλά, ἢ ἡδέα πράττομεν. Καὶ μέν τινα λυπούμενοι πράττομεν ὅσα ποιοῦμεν ἔξωθεν βιαζόμενοι· τινὰ δὲ μεθ' ἡδονῆς, ὅσα ἑκόντες αὐτοὶ ποιοῦμεν τοῦ ἡδέος ἕνεκα. Πάντα δὲ ἕνεκά τινος [a] καλοῦ ἢ ἡδέος ποιοῦμεν· καὶ γὰρ καὶ ἃ λυπηρὰ ποιοῦμεν ἀναγκαζόμενοι, τῆς ἡδονῆς ἕνεκα ποιοῦμεν· ποιοῦμεν γὰρ ἵνα φύγωμεν τὰ λυπηρότερα· τοῦτο δὲ τὴν ἡδονήν ἐστι διώκειν. Διὰ τοῦτο οὐ δεῖ τὰ καλὰ καὶ ἡδέα βίαια λέγειν· ἄλλως τε καὶ γελοῖόν ἐστιν, αἴτια νομίζειν τῶν πράξεων τὰ ἔξωθεν καλὰ καὶ ἡδέα, καὶ μὴ ἑαυτὸν ὑπὸ τούτων ῥαδίως ἁλισκόμενον. Ἀλλὰ τῶν μὲν καλῶν πράξεων πολλάκις τις ἑαυτὸν αἰτιᾶται, τῶν δὲ αἰσχρῶν οὐχ ἑαυτόν, ἀλλὰ τὴν ἡδονήν. Οὐκ ἔστι δέ· ἀκούσιον γάρ ἐστιν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἔξωθεν, οὐδὲν πρὸς τὴν πρᾶξιν συντελοῦντος τοῦ πράττοντος.

* Τὰ δὲ δι' ἄγνοιαν γινόμενα ζητητέον εἰ ἑκούσιά εἰσιν, ἢ ἀκούσια. Ἔχει δὲ οὐ πάντα ὁμοίως· ἀλλὰ τὰ μὲν ἀκούσιά εἰσι, τὰ δὲ ἑκούσια, τὰ δὲ οὔτε ἑκούσια οὔτε ἀκούσια, ἀλλὰ καλείσθω οὐχ ἑκούσια. Καὶ ἀκούσια μέν, ὅσα ποιήσαντες λυπούμεθα, γνόντες μετὰ τὸ ποιῆσαι, καὶ μεταμελόμεθα· οὐχ ἑκούσια δέ, ὅσα ποιοῦντες οὐ λυπούμεθα, καὶ μετὰ τὴν πρᾶξιν οὐ μεταμελόμεθα· ὁ γὰρ δι' ἄγνοιαν πράττων καὶ μετὰ τὸ γνῶναι μὴ δυσχεραίνων τῇ πράξει οὔτε ἑκὼν ἔπραξεν ὅγε μὴ ᾔδει, οὔτε ἄκων· οὐ γὰρ γνοὺς ἑαυτῷ δυσχεραίνει· διὰ τοῦτο οὐχ ἑκούσια τὰ τοιαῦτα καλείσθω. Διαφέρει δὲ τὸ δι' ἄγνοιαν πράττειν τοῦ ἀγνοοῦντα πράττειν. Καὶ διὰ τοῦτο τὸ μὲν δι' ἄγνοιαν πράττειν ἢ ἀκούσιόν ἐστιν, ἢ οὐχ ἑκούσιον· τὸ δὲ ἀγνοοῦντα πράττειν ἑκούσιόν ἐστι. Καὶ γὰρ τὸ ἀγνοοῦντα πράττειν ἐστίν, ἐπάν τις ὀργίζηται, ἢ μεθύῃ, ἢ ἄλλην τινὰ ποιῇ πονηρίαν· οὗτος γὰρ οὐ δι' ἄγνοιαν, ἀλλὰ διὰ ἡδονὴν ἢ ἄλλο τι ποιεῖ ἃ ποιεῖ, ἀγνοῶν δέ. Πᾶς οὖν μοχθηρὸς ἀγνοεῖ, τίνα δεῖ πράττειν, καὶ τίνων ἀπέχεσθαι· καὶ διὰ τὴν

Cap. II.

Adhuc de eo quod sponte et quod invite fit, atque de iis quæ inter utrumque considerantur

Videntur autem ea quoque, quæ pulchra et quæ jucunda sunt, violenta quodammodo esse, quia quum extra sint, jucunditate sua et pulchritudine movent homines illosque agere cogunt ea quæ agunt. Quod tamen non ita est : nam si hoc concedatur, omnia violenta erunt : omnia enim, quæcunque agimus, quia pulchra esse ac jucunda putamus, idcirco etiam agimus. Et alia quidem non sine molestia agimus, quæcunque vi extrinsecus adhibita facimus : alia vero cum voluptate, quæ sponte ipsi delectationis causa facimus. Omnia vero pulchritudinis cujusdam aut delectationis causa facimus : nam et illa quæ molesta sunt, coacti quum facimus, delectationis causa facimus : siquidem ut molestiora vitemus, ea facimus : hoc vero est voluptatem consectari. Quamobrem neque ea quæ pulchra, neque ea quæ jucunda sunt, violenta oportet dicere : adde quod ridiculum est, extrinsecus assumta sive pulchra sive jucunda causas actionum esse existimare, ac non potius se ipsum qui talibus facile capiatur. Atqui honestarum actionum causam sæpenumero sibi aliquis attribuit, turpium vero factorum non sibi, sed voluptati. Verum aliter se res habet : non voluntarium enim est, cujus principium est extra, quum is qui agit ad actionem nihil confert.

Quæ autem per imprudentiam fiunt, num voluntaria, an non voluntaria sint, nunc considerandum. Neque tamen omnium eadem ratio est, sed alia non voluntaria sunt, alia voluntaria, alia neque voluntaria neque non voluntaria, quæ quidem nunc non sponte fieri dicantur. Jam vero non voluntaria sunt, quæ post actionem cognita deploramus et quorum nos pœnitet : non sponte facta autem quæ sine molestia agimus, et post actionem sine pœnitentia recordamur : qui enim per imprudentiam agit aliquid, et quum novit non indignatur hanc actionem, neque sponte fecit, quod non noverat, neque invitus, quia postquam novit, non indignatur vicem suam ; quare non sponte facta talia appellentur. Aliud autem est per imprudentiam, aliud imprudentem agere. Ideoque qui per imprudentiam agit, aut invitus agit, aut non sponte : at qui imprudens agit, sponte agit. Imprudentem enim dicimus agere eum, qui irascitur, vel ebrius est, vel aliud quid delinquit : hic enim non per imprudentiam, sed delectationis causa vel ob aliud quid facit, quod committit

* Τὸ δὲ δι' ἄγνοιαν ἑκούσιον κτλ.

τοιαύτην ἁμαρτίαν οἱ ἄνθρωποι ἄδικοι, ἢ ὅλως κακοὶ γίνονται. Αἱ δὴ τοιαῦται πράξεις οὐκ εἰσὶν [c] ἀκούσιοι· ἡ γὰρ ἐν τῇ προαιρέσει ἄγνοια, ἥτις ἐστὶν αἰτία τῶν κακιῶν, οὐκ ἔστιν αἰτία τοῦ ἀκουσίου, ἀλλὰ τῆς μοχθηρίας. Οὐ γὰρ τὸ καθόλου περὶ τῆς μέθης ἀγνοεῖν ὅτι πονηρόν, αἴτιον γίνεται τοῦ ἀκουσίου, ἀλλὰ τὸ ἀγνοῆσαι μερικῶς τήνδε τὴν μέθοδον· οἷον, φέρε εἰπεῖν, οὐκ εἰδότα μέχρι πόσου πιόντας ἔνι μεθύειν. Τοῦτο γὰρ καὶ συγγνώμης ἀξιοῦται καὶ ἐλέου, ὁ γὰρ οὕτως ἀγνοήσας δι' ἄγνοιαν ποιεῖ ὃ ποιεῖ, καὶ ἀκουσίως πράττει. Δεῖ δὲ διορίσαι, τίνα καὶ πόσα ἐστίν, ἃ ἀγνοοῦντες ἀκουσίως πράττομεν, τὸ αὐτοῦ πρόσωπον τοῦ πρὸς ὅν τις ποιεῖ ὃ ποιεῖ, τὸ πρᾶγμα ὃ ποιεῖ, ἐνίοτε δὲ καὶ τὸ διὰ τίνος ὀργάνου ποιεῖ, καὶ τὸ οὗ ἕνεκα, οἷον σωτηρίας, καὶ πῶς, δηλαδὴ τὸν τρόπον, οἷον, ἠρέμα ἢ σφόδρα. Ἅπαντα μὲν οὖν ταῦτα οὐδεὶς ἂν ἀγνοήσειεν, εἰ μὴ μαίνοιτο. Ἐνδέχεται δέ τινα τούτων ἀγνοεῖν καὶ σωφρονοῦντα· ὥσπερ ἀγνοεῖ τις πολλάκις αὐτὸ τὸ πρᾶγμα ὃ πράττει, καθάπερ οἱ ἐξειπόντες τὰ μυστήρια. Λέγοντας γὰρ περὶ ἄλλων συγχυθῆναί φασι, καί τι καὶ περὶ τῶν μυστηρίων παραφθέγξασθαι, μὴ συνορῶντες ὃ λέγουσιν, ἢ καὶ ἀγνοοῦντες ὅτι ἀπόρρητα ἦν. Οὗτοι γὰρ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα γινόμενον ἀγνοοῦσιν· οὐ γὰρ γινώσκουσιν, ὅτι τὰ μυστήρια ἐξάγουσι. Καί τις ἀφῆκε πρός τινα καταπέλτην, δεῖξαι βουλόμενος αὐτόν, καὶ τυχὼν ἀπέκτεινε· καί τις τὸν υἱὸν τὸν ἑαυτοῦ οἰηθεὶς πολέμιον εἶναι, ὥσπερ ἡ Μερόπη· ἢ λελογχωμένον τὸ δόρυ νομίσας ἄνευ λόγχης εἶναι, ἢ κίσηριν τὸν λίθον ὑπολαβών, ἐπὶ σωτηρίᾳ πέμψας, ἀπέκτεινεν. Ὁ τοίνυν τι τούτων ἀγνοῶν, ἐν οἷς ἡ πρᾶξις, ἄκων ἐποίησε. Κυρίως δὲ ἄκων, ὅταν τὰ κυριώτατα ἀγνοῇ τῶν περὶ τὸ πρᾶγμα· κυριώτατα δὲ τὰ πρόσωπα, καὶ τὸ ἔργον, ἐν οἷς ἡ πρᾶξις, καὶ τὸ οὗ ἕνεκα. Ἅτινα εἰ ἀγνοεῖ καὶ προσέτι μεταμέλοι αὐτῷ ἐφ' οἷς ἐποίησε, κυρίως ἄκων ἐποίησε.

*Τοιούτου δὲ ὄντος τοῦ ἀκουσίου, τὸ ἑκούσιόν ἐστιν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐν αὐτῷ, εἰδότι τὸ καθ' ἕκαστα, ἐν οἷς ἡ πρᾶξις.

** Οὐ γὰρ καλῶς λέγεται ἀκούσια εἶναι, ἃ ποιοῦμεν ὑπὸ θυμοῦ κινούμενοι, ἢ ἐπιθυμίας, γινώσκοντες πάντα τὰ κατὰ μέρος, δι' ὧν καὶ ἐν οἷς πράττομεν. Εἰ γὰρ τοῦτο δοίημεν, πρῶτον μὲν οὐδὲν τῶν ἀλόγων ζῴων [d] ἑκούσιόν τι πράττειν ἐροῦμεν, (ἀεὶ γὰρ ἐπιθυμίᾳ καὶ θυμῷ πράττει,) ὁμοίως δὲ καὶ τοὺς παῖδας· ἔπειτα καὶ ἐφ' ἡμῖν ἄτοπον συμβαίνει· ἢ γὰρ οὐδὲν ἑκουσίως πράττομεν τῶν δι' ἐπιθυμίαν, ἢ θυμόν, ἢ τὰ καλὰ μὲν ἑκουσίως, τὰ φαῦλα δὲ ἀκουσίως, τῶν γὰρ ἀπὸ ἐπιθυμίας ἢ θυμοῦ τὰ μὲν ἀγαθά, τὰ δὲ φαῦλα. Εἰ μὲν οὖν τὰ καλὰ μόνον ἑκουσίως πράττομεν, τὰ φαῦλα δὲ ἀκουσίως, γελοῖον εἰπεῖν· ἓν γὰρ τὸ αἴτιον, θυμὸς ἢ ἐπιθυμία. Τὸ δὲ ἑκούσιον καὶ ἀκούσιον ἡ διαφορὰ τοῦ αἰτίου ποιεῖ, τῷ τὸ μὲν ἔνδον εἶναι, τὸ δὲ

imprudens tamen. Quivis ergo improbus, quæ agenda et quibus abstinendum sit, ignorat: atque hujusmodi errore injusti fiunt homines aut omnino mali. Tales autem actiones non invite suscipiuntur: quæ enim in consilio versatur imprudentia, unde hæc vitia nascuntur, non est causa cur id quod agitur actum esse invite dicatur, sed improbitatis. Neque enim si quis in universum ignorat, malam esse ebrietatem, hæc actionis non voluntariæ causa erit, sed quod singulatim hæc ratio nobis ignota est, ut exempli gratia, si ignoremus, quantum vini potare liceat, ut inebriemur. Quippe hoc et venia dignum putamus et misericordia: nam qui illud ignorat, per imprudentiam facit quod facit, et invitus agit. Sed et illud definiendum est, quæ sint et quot negotia, quæ imprudentes agimus invite, deinde declaranda persona ejus cujus respectu facimus, quod facimus, tum memoranda res quam gerimus, interdum etiam quo velut instrumento geramus dicendum, et cujus rei causa, verbi gratia salutis, et quomodo, modus videlicet observandus, ut, leniter an vehementer rem geramus. Hæc igitur omnia nemo ignoraverit, nisi forte insanit. Quædam tamen etiam, qui mentis sit compos, ignorare potest: sicut sæpe aliquis hoc ipsum ignorat quod agit, ut qui mysteria enuntiarunt. Solent enim dicere, se quum de aliis vellent loqui perturbatos fuisse, et oblata occasione aliquid de mysteriis, quod non debebant, adjecisse, vel quod non satis perspicerent, quid eloquerentur, vel quod nescirent esse tacenda et arcana. Hi enim ipsum illud quod faciunt facinus ignorant: neque enim animadvertunt, se mysteria efferre. Sic aliquis emisit catapultam in aliquem, quum ostendere tantum vellet, eumque ictu interfecit: aut alius filium suum, quem hostem esse existimabat, ut Merope: aut qui præferratam hastam sine mucrone esse putavit, vel qui conservandi alicujus causa lapidem jecit, quem pro pumice habebat, hominique vitam ademit. Qui igitur aliquid eorum ignorat, in quibus actio cernitur, invitus fecit. Sed proprie invitus fecit, quum capita rerum ignoravit: sunt autem capita personæ et opus, in quibus actio consistit, et id cujus gratia actio suscipitur. Quæ si ignoraverit, ac præterea eorum quæ perpetravit pœnitentia accesserit, proprie invitus fecit.

Tale ergo quum sit non voluntarium, sponte factum erit id cujus principium est in homine agente singulasque res, in quibus actio consistit, non ignorante.

Neque enim recte dicuntur non voluntaria esse, quæ iræ vel cupiditatis impulsu facimus, postquam perspeximus singulatim omnia, quibus nititur et in quibus consistit actio. Nam si hoc concedamus, primum nullum animal rationis expers sponte quidquam agere dicemus, quippe quæ semper, quod cupiditate ardent iraque inflammata sunt, agant, et similiter pueros: deinde etiam in nobis absurdum erit · nam aut nihil sponte agimus, quod cupiditatis vel iræ impulsu facimus, aut honesta quidem sponte, turpia autem inviti, quoniam facinora a cupidis vel iratis facta partim bona sunt, partim mala. Jam ridiculum erit, si honesta tantum sponte, turpia autem invitos nos facere judicemus: una enim utrorumque causa est, ira aut cupiditas. Volun-

* Ὄντος δ' ἀκουσίου τοῦ βιαίου κτλ. — ** Ἴσως γὰρ οὐ καλῶς λέγεται τὸ ἀκούσια εἶναι τὰ διὰ θυμόν κτλ.

ἔξωθεν. Εἰ δὲ πάντα ἀκούσια, πῶς οὐχ ἄτοπον, ἀκουσίως ὀρέγεσθαι λέγειν, ὧν δεῖ ὀρέγεσθαι; ἔστι γὰρ εἰς δέον χρήσασθαι τῇ ἐπιθυμίᾳ, καὶ τῷ θυμῷ, καὶ δεῖ ὀργίζεσθαι ἐπί τισι, καὶ ἐπιθυμεῖν τινων, οἷον, ὑγιείας, ἢ μαθήσεως, ἅπερ ἀκούσια λέγειν οὐκ εὔλογον· τὰ γὰρ ἀκούσια, λυπηρά· τὰ δὲ κατ' ἐπιθυμίαν, ἡδέα. Ἔτι, εἰ ἀκούσια ἦν τὰ κατὰ θυμὸν ἁμαρτηθέντα, διέφερεν [e] ἂν τῶν ἀπὸ τοῦ λογισμοῦ ἁμαρτανομένων, κατὰ τὴν ἑκουσίου καὶ ἀκουσίου διαφοράν· διαφέρει δὲ οὐδέν· καὶ γὰρ ταῦτα ὁμοίως ἐκείνοις φευκτά, ὃ τοῦ ἑκουσίου ἐστί, καὶ ψόγων ἄξια οὐδὲν ἧττον· ὅπερ οὐκ ἂν ἦν, εἰ διέφερεν ὡς ἑκούσιον ἀκουσίου. Ἔτι δὲ τὰ ἄλογα πάθη καὶ ἀνθρώπινά εἰσιν, ὥσπερ ὁ λογισμός· ἀπὸ τούτων δὲ τῶν παθῶν, θυμοῦ δηλονότι καὶ ἐπιθυμίας, πᾶσαι αἱ ἀνθρώπιναι γίνονται πράξεις· ταύτας τοίνυν ἀκουσίους λέγειν, ἄτοπον.

(Scripsi : [a] ἕνεκά τινος] cod. ἕνεκα τινὸς. — [b] ἄλλο τι] cod. ἀλλό τι.] — [c] οὐκ εἰσὶν] cod. οὐκ εἶσιν.] — [d] ζῴων] cod. ζώων. — [e] διέφερεν] cod. διέφερειν. —)

tarium vero aut non voluntarium causæ differentia facit, quod altera intus, altera extra est. Quodsi omnia non voluntaria sunt, nonne absurdum est, ea dicere invite appetere nos, quæ sunt appetenda? Licet enim cupiditate et ira opportune uti, ideoque ob aliquas causas irascendum est, et quædam sunt cupienda, ut bona valetudo vel doctrina, quæ non voluntaria dicere ineptum est : quippe non voluntaria pro molestis habentur, at quæ ex cupiditate fiunt, jucunda sunt. Præterea, si non voluntaria essent mala facinora, quæ ira commissa sunt, differrent a flagitiis ratione factis, secundum ejus quod sponte et quod invite fit differentiam : at nihil differunt : namque hæc pariter atque illa fugienda sunt, quod voluntario convenit, neque minus reprehendenda sunt : quod non accideret, si ut voluntarium a non voluntario differrent. Adde quod perturbationes rationis expertes humanæ sunt, sicut ratio : ab his vero perturbationibus, ira videlicet et cupiditate, omnes actiones humanæ nascuntur; has ergo non voluntarias dicere, absurdum erit.

Κεφ. γ'.

Περὶ προαιρέσεως.

* Ἐπεὶ δὲ περὶ ἑκουσίου καὶ ἀκουσίου διωρισάμεθα, μετὰ ταῦτα ἀκόλουθον ἂν εἴη περὶ τῆς προαιρέσεως διαλαβεῖν. Ἡ γὰρ προαίρεσις οἰκείως ἔχει πρὸς τὴν ἀρετήν, καὶ τῷ ταύτης κανόνι δυνησόμεθα κρίνειν τὰ ἤθη καὶ τὰς πράξεις.

** Ἡ προαίρεσις τοίνυν ἑκούσιον μέν ἐστιν, οὐκ ἔστι δὲ αὐτὸ τὸ ἑκούσιον, ἀλλά τι τῶν τοῦ ἑκουσίου· τὸ γὰρ ἑκούσιον ἐπὶ πλέον ἐστὶ τῆς προαιρέσεως. Καὶ δῆλον· τὸ μὲν γὰρ ἑκούσιον καὶ ζῴοις ἀλόγοις, καὶ παισί, καὶ τελείοις τὸν νοῦν πρόσεστι· (ποιοῦσι γὰρ καὶ οἱ παῖδες καὶ τἆλλα ζῷα [a] ἑκουσίως,) ἡ δὲ προαίρεσις μόνοις τοῖς κρίνειν δυναμένοις καὶ βουλεύεσθαι εἰδόσι πρόσεστιν· ἡ γὰρ μετὰ βουλῆς [b] ὄρεξις προαίρεσις καλεῖται. Ἄλλως τε καὶ τὰ ἐξαίφνης ὑφ' ἡμῶν γινόμενα μὴ προβουλευσαμένων ἑκούσια μὲν λέγονται, προαιρετὰ δὲ οὐδαμῶς.

*** Οὐ γάρ ἐστιν ἡ προαίρεσις θυμός, ἢ ἐπιθυμία, ἢ βούλησις, ἢ δόξα, καθὼς τινες ὑπειλήφασιν.

**** Ὁ μὲν γὰρ θυμὸς καὶ ἡ ἐπιθυμία κοινή ἐστι καὶ ἡμῖν καὶ τοῖς ἀλόγοις· προαίρεσις δὲ οὐδαμῶς. Ἔτι δὲ καὶ ὁ ἀκρατὴς οὐ λέγεται προαιρούμενος πράττειν ἃ πράττει, ἀλλ' ἐπιθυμῶν· ὁ δὲ ἐγκρατὴς λέγεται πράττειν προαιρούμενος, οὐκ ἐπιθυμῶν. Ἔτι προαιρέσει μὲν ἐπιθυμία ἐναντίον ἐστί· καὶ γὰρ προαιρούμεθα πολλάκις ἐναντία ὧν ἐπιθυμοῦμεν· ἐπιθυμία δὲ

Cap. III.

De consilio.

Postquam autem de voluntario et non voluntario exposuimus, superest, ut de consilio disseramus. Hoc enim necessitudinem habet cum virtute, ideoque ejus velut regula mores et actiones judicare poterimus.

Consilium igitur est sane quiddam sponte susceptum, non est tamen id ipsum quod sponte factum appellamus, sed aliquid eorum quæ ad rem voluntariam referuntur; nam id quod sponte fit latius patet, quam consilium. Nempe hoc vel ex eo apparet, quod voluntarium etiam brutis animalibus, et pueris et hominibus adultis ac judicio valentibus inest : (namque et pueri et reliqua animalia sponte agunt,) consilium vero solis illis, qui et judicare possunt et deliberare, inesse perhibetur : etenim appetitus deliberationi junctus consilium appellatur : præsertim quum et illa, quæ subito a nobis nulla prius habita deliberatione fiunt, voluntaria esse dicamus, non consulto tamen facta.

Nam consilium neque ira est, neque cupiditas, neque voluntas, aut opinio, ut nonnulli existimarunt.

Quippe ira et cupiditas nobis etiam cum brutis animalibus communis est : consilium autem neutiquam. Præterea incontinens non consilio capto, sed cupiditate impulsus agere dicitur, quæ agit : at continens capto consilio, non cupiditate impulsus dicitur agere. Consilio insuper contraria est cupiditas : quia consilium sæpenumero optatis nostris contrarium capimus : cupiditas au-

Cap. 2. διωρισμένων δὲ τοῦ τε ἑκουσίου κτλ. — ** Ἡ προαίρεσις δὴ ἑκούσιον μὲν φαίνεται κτλ. — *** Οἱ δὲ λέγοντες αὐτὴν ἐπιθυμίαν κτλ. — **** Οὐ γὰρ κοινὸν ἡ προαίρεσις κτλ.

ἐπιθυμίας οὐκ ἔστιν ἐναντίον· ἡ ἄρα προαίρεσις οὐκ ἔστιν ἐπιθυμία. Ἔτι ἡ μὲν ἐπιθυμία λυπηρά ἐστι, καὶ τὸ ἡδὺ ἀεὶ ἀντικείμενον ἔχει, (πρὸς αὐτὸ γὰρ ἀεὶ φέρεται·) ἡ δὲ προαίρεσις οὔτε λυπηρά ἐστιν, οὔτε τὸ ἡδὺ ἀντικείμενον ἔχει.

* Ἔτι δὲ οὐδὲ ὁ θυμὸς προαίρεσίς ἐστι, καὶ πολλῷ μᾶλλον, ἢ ἡ ἐπιθυμία· ἥκιστα γὰρ διὰ θυμὸν γινόμενα κατὰ προαίρεσιν εἶναι δοκεῖ.

** Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ βούλησίς ἐστιν ἡ προαίρεσις· καίτοι ἔγγιστα εἶναι ταῦτα δοκεῖ. Ἡ μὲν γὰρ προαίρεσις οὐκ ἔστι τῶν ἀδυνάτων· οὐ γὰρ προαιρούμεθα ἵπτασθαι, ἢ ἀθάνατοι εἶναι, ἀλλὰ βουλόμεθα· (ὁ γὰρ τὰ τοιαῦτα προαιρούμενος δοκοίη ἂν ἠλίθιος εἶναι·) ἡ προαίρεσις ἄρα οὐκ ἔστι βούλησις. Καὶ βουλόμεθα μὲν πολλάκις ἅπερ οὐχ ἡμεῖς αὐτοί, ἀλλ' ἕτεροι ποιοῦσιν· οἷον, ὑποκριτήν τινα νικᾶν τῶν ἐν τῇ σκηνῇ, ἢ ἀθλητήν· προαιρεῖται δὲ ταῦτα οὐδείς, ἀλλ' ὅσα οἴεται γενέσθαι ἂν δι' αὐτοῦ. [c] Ἔτι ἡ μὲν βούλησις τοῦ τέλους ἐστὶν ἀεί, ἡ δὲ προαίρεσις τῶν πρὸς τὸ τέλος φερόντων· βουλόμεθα μὲν γὰρ τὴν ὑγίειαν, προαιρούμεθα δὲ ἃ πρὸς αὐτὴν φέρει, καὶ δι' ὧν ἔστιν ὑγιαίνειν· καὶ τὴν μὲν εὐδαιμονίαν καὶ βουλόμεθα καί φαμεν [d] βούλεσθαι, προαιρεῖσθαι δὲ οὐ λέγομεν· ἐπεὶ μηδὲ ἁρμόζει. Καὶ ὅλως ἔοικεν ἡ προαίρεσις τῶν ἐφ' ἡμῖν εἶναι.

*** Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ δόξα ἐστίν. Ἡ μὲν γὰρ δόξα περὶ πάντα ὁμοίως ἐστὶ καὶ τὰ ἀΐδια, καὶ τὰ ἐφ' ἡμῖν καὶ τὰ ἀδύνατα· ἡ δὲ προαίρεσις τῶν ἐφ' ἡμῖν ἐστι μόνον. [e] Ἔτι ἡ δόξα τῷ ψευδεῖ καὶ τῷ ἀληθεῖ διαιρεῖται· τὴν μὲν γὰρ τῶν δοξῶν ἀληθῆ λέγομεν, τὴν δὲ ψευδῆ· ἡ δὲ προαίρεσις τῷ ἀγαθῷ καὶ τῷ κακῷ μᾶλλον διαιρεῖται· τὴν μὲν γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ λέγομεν, τὴν δὲ τοῦ κακοῦ. Τῇ μὲν οὖν καθόλου δόξῃ ταὐτὸν εἶναι τὴν προαίρεσιν οὐδενὶ δοκεῖ· οὐ μόνον δὲ τῇ καθόλου δόξῃ οὐκ ἔστι ταὐτόν, ἀλλ' οὐδέ τινι.

**** Ἀπὸ μὲν γὰρ τῆς προαιρέσεως ποιοί τινες [f] γινόμεθα· τῷ γὰρ προαιρεῖσθαι τὰ κακὰ κακοὶ γινόμεθα, καὶ τῷ προαιρεῖσθαι τὰ ἀγαθὰ ἀγαθοί· ἀπὸ δὲ τῆς δόξης οὐκέτι. Ἔτι προαιρούμεθα μὲν πράττειν τι, ἢ μὴ πράττειν, λαβεῖν τι, ἢ φυγεῖν τι τῶν τοιούτων· δοξάζομεν δὲ τί ἐστιν ὃ προαιρούμεθα, ἢ ἄλλο τι, [g] ἢ τίνι συμφέρει, ἢ πῶς· λαβεῖν δέ, ἢ φυγεῖν τι, ἢ ἑλέσθαι, οὐκ ἔστι τῆς δόξης· ἡ ἄρα προαίρεσις οὐκ ἔστι δόξα. Ἔτι ἡ μὲν προαίρεσις ἐπαινεῖται, ὅταν προαιρώμεθα ἃ δεῖ· ἡ δὲ δόξα ἐπαινεῖται, ὅταν δοξάζωμεν τὰ ἀληθῆ. Ἔτι προαιρούμεθα μέν, ἃ σφόδρα γινώσκομεν ἀγαθὰ εἶναι, δοξάζομεν δέ, ἃ οὐ πάνυ γινώσκομεν ἀληθῆ εἶναι. Ἔτι ὁ αὐτὸς οὐχ ὁμοίως προαιρεῖται καὶ δοξάζει· δοξάζει γὰρ πολλάκις καλῶς, δοξάζων τὰ ἀληθῆ, προαιρεῖται δὲ τὰ φαῦλα· οὐκ ἄρα ταὐτὸν δόξα καὶ προαίρεσις. Εἰ δὲ πολλάκις ἡ δόξα προηγεῖται τῆς

tem cupiditati non est contraria : ergo consilium non est cupiditas. Porro cupiditas molesta est, semperque oppositum habet jucundum, (eo enim perpetuo tendit :) contra consilium neque molestum est, neque oppositum habet jucundum.

Adde quod nec ira est consilium, multoque minus, quam cupiditas : nam quæ per iram fiunt, consilio minime consentanea esse videntur.

Neque vero voluntas est consilium : quamvis finitima hæc esse videantur. Consilium enim non est in iis quæ fieri non possunt : quia volare aut immortales esse non con tituimus, sed volumus : (nam qui talia constituat, stultus esse videatur :) ergo consilium non est voluntas. Quin et volumus sæpe, quæ non ipsi facimus, sed alii : verbi causa histrionem aliquem in scena primas agere partes aut athletam superiorem discedere : at nemo talium rerum consilium capit, sed earum duntaxat, quæ per se effici posse arbitratur. Præterea voluntas est ultimi semper ac finis, consilium autem eorum quæ ad finem conferunt : nimirum volumus bona uti valetudine, consulto autem ea facimus quæ ad eam conferunt, et quibus bene valeamus : et beati esse volumus, atque hoc nos velle dicimus, sed tale consilium nobis captum esse, ut beati simus, non dicimus, quoniam ineptum est. Denique eorum quæ in nostra potestate sunt, videtur esse consilium.

Neque vero opinio est. Opinio enim ad omnia eodem modo pertinet, tum æterna, tum ea quæ in nostra potestate sunt, tum quæ fieri non possunt : at consilium eorum tantum est, quæ in nobis sita sunt. Adde quod opinio vero et falso distinguitur; siquidem aliam opinionem veram, aliam falsam dicimus : at consilium bono potius et malo distinguitur, siquidem de capto bonarum malarumque rerum agendarum consilio loquimur. Idem igitur quod universam opinionem esse consilium nemo putat : cæterum non modo non est idem quod universa opinio, sed ne idem quidem quod quædam opinio.

Quippe consilio capto certo quodam modo afficimur; nam si quid male facere destinavimus, mali; si bene facere constituimus, boni evadimus; at sola opinione non item. Præterea statuimus aliquid agere aut non agere, potiri aliqua re aut vitare aliquid ejus generis : at existimamus, quid sit quod constituimus, vel aliud quid, aut cui conducat, aut quemadmodum : contra potiri aliqua re aut vitare aliquid aut eligere non est res opinabilis : ergo consilium non est opinio. Insuper laudatur consilium, quando ea quæ agenda sunt agere instituimus : contra opinio in laude est, quum vera opinamur. Tum ea facere destinamus, quæ admodum bona esse intelligimus, opinamur autem quæ non admodum vera esse scimus. Denique non eodem modo idem homo et constituit aliquid et opinatur : sæpe enim recte sentit, dum autem vera opinatur, male facere constituit : ergo non est

* Θυμὸς δ' ἔτι ἧττον κτλ. — ** Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ βούλησις κτλ. — *** Οὐδὲ δὴ δόξα ἂν εἴη κτλ. — **** Τῷ γὰρ προαιρεῖσθαι τἀγαθὰ ἢ τὰ κακὰ ποιοί τινές ἐσμεν κτλ.

προαιρέσεως ἢ παρακολουθεῖ, οὐ διὰ τοῦτο ταὐτὸν ἔσται δόξα καὶ προαίρεσις· τοῦτο γὰρ οὐδὲν κωλύει διάφορα εἶναι.

(Scripsi : [a]) ζῷα] cod. ζῶα. — [b] μετὰ βουλῆς] cum Heinsio; codex μεταβολῆς. — [c] αὑτοῦ] ex Aristotele; cod. αὐτοῦ. — [d] καί φαμεν] vulgo καὶ φαμὲν. — [e] μόνον] cod. μόνων. — [f] ποιοί τινες] vulgo ποῖοί τινες. — [g] ἄλλο τι] vulgo ἄλλό τι. —)

Κεφ. δʹ.

Περὶ προαιρέσεως, τί ἐστι καὶ περὶ τίνα, καὶ περὶ βουλεύσεως.

* Ἐπεὶ δὲ οὔτε ἐπιθυμία ἐστὶν ἡ προαίρεσις, οὔτε θυμός, οὔτε βούλησις, οὔτε δόξα, ζητητέον τί ἐστιν, ἢ ποῖόν τί ἐστι. [a] Φαίνεται μὲν οὖν, ὅτι ἑκούσιόν ἐστιν, οὐχ αὐτὸ τὸ ἑκούσιον, καθὼς εἴρηται· οὐ γὰρ πᾶν ἑκούσιον προαιρετόν· ἀλλὰ τῶν ἑκουσίων ἐκεῖνο μόνον προαιρετὸν καλεῖται, ὃ προβουλευόμενοι ποιοῦμεν· ἡ γὰρ προαίρεσις μετὰ λόγου καὶ διανοίας. Φαίνεται δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ ὀνόματος· τὸ γὰρ προαιρετὸν δοκεῖ σημαίνειν τὸ πρὸ ἑτέρων αἱρετόν.

** Τούτων δὲ ὑποκειμένων, ζητητέον, πότερον περὶ πάντων δυνατὸν βουλεύσασθαι, ἢ περὶ ἐνίων οὐ δυνατόν· ἵνα γνῶμεν ἐντεῦθεν, τίνων ἐστὶν ἡ προαίρεσις, καὶ τίνων οὐκ ἔστι. Τῶν γὰρ βουλευτῶν καὶ ἡ προαίρεσίς ἐστι. Βουλευτὸν δὲ λέγω, περὶ οὗ βουλεύεται οὐχ ἠλίθιος ἢ μαινόμενος, ἀλλ' ὁ νοῦν ἔχων.

*** Ἡ τοίνυν βουλὴ οὔτε περὶ τῶν ἀϊδίων ἐστίν· οἷον, περὶ τοῦ κόσμου· οὐδεὶς γὰρ βουλεύεται πῶς δεῖ κινεῖσθαι τὰ οὐράνια σώματα· ἢ περὶ τῶν ἀδυνάτων ἄλλως εἶναι· οἷον περὶ τῆς πλευρᾶς τοῦ τετραγώνου καὶ τῆς διαμέτρου, ποιῆσαι λόγον τινὰ ἔχειν πρὸς ἀλλήλας, ὃν ἀριθμὸς πρὸς ἀριθμόν.

**** Οὔτε περὶ τῶν κινουμένων ἀεὶ ὡσαύτως, ἢ ἀνάγκῃ, ἢ φύσει, ἢ δι' ἄλλην τινὰ αἰτίαν· οἷον τροπῶν καὶ ἀνατολῶν.

***** Ἀλλ' οὐδὲ περὶ τῶν ἄλλοτε ἄλλως ἐχόντων βουλευσόμεθα· οἷον αὐχμῶν καὶ ὄμβρων.

****** Οὐδὲ περὶ τῶν ἀπὸ τῆς τύχης· [b] οἷον θησαυροῦ εὑρέσεως· ὅτι οὐδὲν τούτων ἐφ' ἡμῖν ἐστιν, οὐδὲ ἀνθρώπινον.

******* Καὶ μὴν οὐδὲ περὶ τῶν ἀνθρωπικῶν πάντων βουλευσόμεθα, ἀλλὰ μόνον περὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν, καὶ ἅπερ ἂν αὐτοὶ πράξαιμεν, ἢ δι' ἡμῶν αὐτῶν ἢ δι' ἑτέρων· οὐ γὰρ Λακεδαιμόνιοι περὶ τῆς τῶν Σκυθῶν πολιτείας βουλεύσονται, πῶς ἂν Σκύθαι ὀρθῶς πολιτεύοιντο. Οὐδὲν γὰρ τῶν εἰρημένων δι' ἡμῶν ἂν γένοιτο.

******** Βουλευόμεθα δὲ περὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν πρακτῶν· ἅτινα γνωσόμεθα.

idem opinio et consilium. Quodsi sæpenumero opinio consilium antecedit vel subsequitur, non tamen propterea idem erit utrumque : non enim hoc obstat, quominus inter se differant.

Cap. IV.

De consilio, quid sit et in quibus versetur, itemque de deliberatione.

Quum autem neque cupiditas sit consilium, neque ira, nec voluntas, neque opinio, dispiciendum est quid sit aut quale. Apparet igitur esse quiddam quod sponte fiat, non tamen ipsum voluntarium, ut dictum est : non enim quidquid sponte fit, de eo consilium captum est, sed ex iis, quæ voluntaria sunt, illud solum consulto factum appellatur, quod ratione inita et subducta facimus : quia consilium cum ratione et cognitione conjunctum est. Quod quidem ex ipso nomine intelligitur : nam consulto factum videtur significare id quod cæteris posthabitis amplectimur.

His positis atque concessis, quæritur, utrum de omnibus deliberari possit, an de nonnullis nequeat : ut inde intelligamus, de quibus rebus consilium capiatur et de quibus non capiatur. Namque ad res in deliberationem cadentes etiam consilium pertinet. Sed in deliberationem cadens illud voco, de quo non stolidus aliquis aut insanus, sed is qui mentis est compos, deliberat.

Ac primum neque de æternis est deliberatio, ut de mundo : neque enim quomodo æterna corpora moveantur, quisquam deliberat : aut de iis quæ aliter se habere non possunt, exempli gratia de quadrati latere et diametro, si quis velit efficere, ut eandem inter se rationem habeant, quam numerus ad numerum.

Neque de iis quæ semper eodem modo moventur, sive necessitate, sive natura, sive propter aliam aliquam causam, ut de solis conversionibus et ortibus.

Sed neque de iis, quæ alias aliter se habent, deliberabimus; ut de siccitatibus et imbribus.

Neque de iis quæ fortuito eveniunt, ut de thesauri inventione, quia neque horum quidquam in nostra potestate, neque humanum est.

Immo ne de omnibus quidem rebus humanis deliberabimus, verum de iis tantum quæ in nostra sunt potestate, hoc est, quas aut ipsi per nos aut per alios efficere queamus : Lacedæmonii enim de Scytharum republica non deliberabunt, quo pacto recte Scythæ eam administrare possint. Nihil enim horum, quæ dicta sunt, per nos effici possit.

At de iis deliberamus, quæ quum ad effectum adduci queant, tum in nostra sunt potestate : quæ jam cognoscemus.

---

* Τί οὖν ἢ ποῖόν τί ἐστι κτλ. — ** Cap. 3. Βουλεύονται δὲ πότερα περὶ πάντων κτλ. — *** Περὶ δὲ τῶν ἀϊδίων οὐδεὶς βουλεύεται κτλ. — **** Ἀλλ' οὐδὲ περὶ τῶν ἐν κινήσει κτλ. — ***** Οὐδὲ περὶ τῶν ἄλλοτε ἄλλως κτλ. — ****** Οὐδὲ περὶ τῶν ἀπὸ τύχης κτλ. — ****** Ἀλλ' οὐδὲ περὶ τῶν ἀνθρωπικῶν κτλ. — ******* Βουλευόμεθα δὲ κτλ.

* Οὕτω τρία εἰσὶ τὰ αἴτια ἐν τοῖς οὖσι, φύσις, ἀνάγκη καὶ τύχη· ἔτι δὲ νοῦς καὶ πᾶν τὸ δι' ἀνθρώπου, οἷον τέχνη ἢ ἄλλη τις πρᾶξις. Οἱ δὲ ἄνθρωποι βουλεύονται οὔτε περὶ ὧν αἰτία ἡ φύσις, οὔτε περὶ ὧν ἡ ἀνάγκη αἰτία, ἢ ὧν ἡ τύχη, ἀλλὰ περὶ μόνων ἐκείνων, ὧν αἰτία ἐστὶν ἡ ἀνθρωπίνη μέθοδος, καὶ ἡ πρᾶξις.

** Ἔτι δὲ οὐδὲ περὶ πασῶν τῶν ἀνθρωπίνων μεθόδων οἱ ἄνθρωποι βουλεύονται. Περὶ γὰρ τὰς ἀκριβεῖς καὶ αὐτάρκεις τῶν ἐπιστημῶν οὐκ ἔστι βουλή· οἷον περὶ τῶν γραμμάτων· οὐ γὰρ διστάζομεν πῶς γραπτέον· ὅτι ἐγνωσμένον ἐστὶν ἀκριβῶς, καὶ ὡρισμένα εἰσὶ τὰ σημεῖα.

*** Ἀλλ' ὅσα γίνονται ὑφ' ἡμῶν δυνάμενα πολλαχῶς γενέσθαι, περὶ τούτων βουλευόμεθα. Οἷον περὶ τῶν κατὰ τὴν ἰατρικὴν πράξεων, αἵτινες οὐ πάνυ εἰσὶν ὡρισμέναι, ἢ τὴν χρηματιστικήν, (πολλαχῶς γὰρ δυνατὸν χρηματίσασθαι) ἢ τὴν κυβερνητικήν, ἢ γυμναστικήν· καὶ μᾶλλον περὶ τῶν κατὰ τὴν κυβερνητικὴν βουλευσόμεθα, ἢ τὴν γυμναστικήν· ἐπεὶ καὶ ἔλαττόν ἐστιν ἀκριβὴς ἡ κυβερνητική· καὶ περὶ τῶν λοιπῶν ὁμοίως.

**** Πλέον δὲ περὶ τῶν κατὰ τὰς τέχνας βουλευόμεθα ἢ τὰς ἐπιστήμας· πλέον γὰρ διστάζομεν ἐν ταῖς τέχναις, ὅτι ἔλαττόν εἰσιν ὡρισμέναι τῶν ἐπιστημῶν.

***** Τὸ δὲ βουλεύεσθαί ἐστι [c] μὲν τῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐνδεχομένων γίνεσθαι· ὅταν δὲ καὶ ἐπὶ τούτων ὁ τρόπος ἄδηλος, ἢ πῶς δηλονότι γενήσεται, καὶ ἐν οἷς, οὐκ ἔστι δυνατὸν τὴν βούλευσιν ὡρισμένην εἶναι.

****** Διὰ τοῦτο καὶ συμβούλους παραλαμβάνομεν, ὅταν ᾖ περὶ μεγάλων ἡ βουλή· καὶ γὰρ ἀπιστοῦμεν ἡμῖν αὐτοῖς ὡς οὐχ ἱκανοῖς περὶ τοῦ πράγματος διαγνῶναι. [d]

******* Βουλευόμεθα δὲ οὐ περὶ τελῶν, ἀλλὰ περὶ τῶν πρὸς τὰ τέλη. Ὁ γὰρ ἰατρὸς οὐ βουλεύσεται δοῦναι τὴν ὑγίειαν τῷ κάμνοντι· (οὐ γὰρ ἐνδέχεται πρὸς ἄλλο τι [e] βλέπειν τὸν ἰατρόν, καὶ τούτων χάριν οὐ χρείαν ἕξει βουλεύσεως,) ἀλλὰ περὶ τῶν φερόντων εἰς τὴν ὑγίειαν, περὶ τούτων βουλεύεται, ἅτινα πολλαχῶς ἐνδέχεται γενέσθαι· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ῥήτωρ οὐ βουλεύσεται περὶ τῆς πειθοῦς, ἀλλὰ περὶ τῶν φερόντων εἰς τὴν πειθώ· καὶ ὁ πολιτικὸς οὐ καθίζει τὴν βουλήν, ἵνα γνῷ [f] περὶ τῆς εὐνομίας· (δεῖ γὰρ καλῶς τὰ πράγματα αὐτὸν διοικῆσαι,) ἀλλὰ περὶ τῶν συνιστάντων τὴν εὐνομίαν βουλεύσεται.

******** Καὶ ὅλως πάντες οἱ τοιοῦτοι τὸ μὲν τέλος ὑποτιθέασι, ζητοῦσι δέ, πῶς καὶ διὰ τίνων ἀφίξονται πρὸς αὐτό. Καὶ πολλῶν ὄντων δι' ὧν ἔστι τυχεῖν τοῦ σκοποῦ, ζητοῦσι διὰ τίνος ῥᾷστα καὶ κάλλιστα τὸ τέλος εὑρήσουσιν. Ὅταν δὲ δι' ἑνὸς ἐνδέχηται [g] μόνου,

Itaque tres rerum omnium causæ sunt, natura, necessitas, fortuna : quibus accedit mens et quæcunque per hominem fiunt, velut artes aliæque actiones. Jam vero neque de iis quorum natura, nec de iis quorum necessitas aut fortuna causa est, deliberare solent homines, sed de iis tantum, quorum disciplina aliqua humana causa est aut actio.

Sed neque de omnibus disciplinis humanis deliberare homines solent. Quippe in doctrinis exquisitis suaque vi contentis deliberationi sive consultationi locus non est : verbi gratia de litteris non consultamus, quia quomodo scribendum sit non ambigimus; siquidem satis nota res est et definitæ sunt litterarum formæ.

At vero de iis quæ opera nostra fiunt, quum diversis modis fieri queant, deliberamus. Exempli gratia de actionibus medicis, quæ non admodum definitæ sunt, aut de rebus pecuniariis, (quia multis modis pecuniam quærere licet,) aut de gubernandi arte, aut gymnastica : et magis de rebus ad gubernandi artem quam ad gymnasticam pertinentibus consultamus, siquidem minus subtilis est gubernandi ars : ac de reliquis similiter.

Sed in artibus magis quam in doctrinis consultationi locus est : magis enim dubitamus in artibus, quia minus definitæ sunt quam doctrinæ.

Porro de iis quæ ut plurimum accidere possunt, deliberare consuevimus; quum vero horum incerta est ratio, vel quum quomodo eventura sint, et in quibus, non apparet, ibi rursus definita non potest esse deliberatio.

Quare et consiliarios assumimus, quum de rebus magnis deliberamus : quia nobis ipsis diffidimus, tanquam non satis idoneis qui de tanto negotio judicemus.

Ac deliberamus quidem non de finibus, sed de iis quæ ad fines spectant. Neque enim medicus de restituenda ægro sanitate deliberabit (quia non potest aliam rem respicere, ac propterea deliberatione non eget,) sed de iis quæ ad sanitatem conferunt, quæ non uno modo fieri possunt, deliberat : similiter et orator non de suasione, sed de iis quæ ad persuadendum accommodata sunt deliberabit : neque vir civitatis regendæ peritus convocat senatum, ut de bonis legibus judicet : (quippe oportet eum bene rempublicam administrare,) sed de iis quæ ad constituendas bonas leges valent deliberabit.

Denique omnes qui tale quid agunt, finem quidem sibi proponunt, sed quemadmodum et quibus rebus eum assequi possint, quærunt. Quumque multi sint modi quibus quod expetimus consequi liceat, quo pacto facillime et optime ad calcem perveniamus, inspiciunt. At

* Αἴτια γὰρ δοκοῦσιν εἶναι κτλ. — ** Καὶ περὶ μὲν τὰς ἀκριβεῖς κτλ. — *** Ἀλλ' ὅσα γίνεται κτλ. — **** Μᾶλλον δὲ καὶ περὶ τὰς τέχνας κτλ. — ***** Τὸ βουλεύεσθαι δὲ κτλ. — ****** Συμβούλους δὲ παραλαμβάνομεν κτλ. — ******* Βουλευόμεθα δὲ οὐ περὶ τῶν τελῶν. — ******** Ἀλλὰ θέμενοι τέλος τι κτλ.

τότε οὐ τοῦτο ζητοῦσιν, ἀλλὰ τὸν τρόπον πῶς χρησόμεθα αὐτῷ, καὶ τίνα πρᾶξιν μεταχειρισάμενοι, [b] διὰ τούτου τοῦ τέλους τευξόμεθα. Καὶ πάλιν ἐκείνην τὴν πρᾶξιν διὰ τίνος ἐργασόμεθα, κἀκεῖνο διὰ τίνος, ἕως ἂν ἔλθωμεν ἐπὶ τὸ ἀμέσως γινόμενον, καὶ οὐ δι' ἄλλου· ὅ ἐστι τὸ πρῶτον αἴτιον τοῦ τέλους, ὅπερ τελευταῖον εὑρίσκεται. Οὕτω γὰρ ὁ βουλευόμενος ἀπὸ τοῦ τέλους ἀρχόμενος, διὰ τῶν πρὸς τὸ τέλος ὁδεύει, μέχρι τοῦ πρώτου αἰτίου τὴν πρᾶξιν πᾶσαν ἀναλύων, καθάπερ οἱ μαθηματικοὶ τὰ διαγράμματα.

* Ἔστι τοίνυν ἡ μὲν βούλευσις ζήτησίς τις· πᾶσα δὲ ἡ ζήτησις οὐχ ἔστι βούλευσις. Καίτοι, καθὼς εἴρηται, τρόπον τινὰ ὁμοίως καὶ ὁ βουλευόμενος, καὶ ὁ μαθηματικὸς ἀναλύει· καὶ ὃ ἔσχατον εὑρίσκεται ἀναλύοντι, τοῦτο ἔργον πρῶτον γίνεται τῷ βουλευομένῳ· καθάπερ ὁ μαθηματικός, πρὸς ὃ ἔσχατον ἀφίξεται ἀναλύων, τοῦτο ὑποτιθείς, καὶ ἀπὸ τούτου διὰ τῶν ἄλλων ὁδεύων, ἀποδείκνυσι τὸ προκείμενον. Καὶ ἄμφω δὲ εἰ ἀναλύοντες ἀδυνάτοις ἐντύχοιεν, ἀφίστανται τοῦ ζητήματος. Οἷον, εἰ χρημάτων δεήσει πρὸς τὸ ζητούμενον τέλος, ὃ τούτων ἄνευ οὐχ ἔνι γενέσθαι, ἀδύνατον δὲ φανείη ταῦτα πορισθῆναι, περὶ τοῦ τρόπου οὐκέτι ζητοῦσιν, ἀλλ' ἀφίστανται· εἰ δὲ δυνατόν, ἐγχειροῦσι πράττειν. Ἐκεῖνα δὲ δυνατὰ καλοῦμεν, ἃ δι' ἡμῶν γένοιτ' ἄν· τὰ γὰρ διὰ τῶν φίλων τρόπον τινὰ δι' ἡμῶν γίνονται· ἡ γὰρ αἰτία καὶ τούτων ἐν ἡμῖν ἐστι· βουλευόμεθα δέ, καθὼς εἴρηται, ποτὲ μὲν περὶ τῶν ὀργάνων, ποτὲ δὲ περὶ τῆς χρήσεως αὐτῶν, καὶ ἁπλῶς, ποτὲ μὲν περὶ τῶν φερόντων εἰς τὸ τέλος πῶς ἂν ληφθεῖεν, ποτὲ δὲ περὶ τοῦ τρόπου πῶς χρησόμεθα αὐτοῖς, ἢ διὰ τίνος.

** Φαίνεται δὴ ἀπὸ τῶν εἰρημένων, μὴ εἶναι τὸ τέλος βουλευτόν. Βουλευτὰ μὲν γάρ εἰσιν, ὧν κύριος ὁ ἄνθρωπός ἐστι ποιῆσαι ἢ μή· ὧν δὲ ὁ ἄνθρωπος κύριός ἐστιν, ἐκεῖναι πράξεις ἀνθρώπιναί εἰσιν· αἱ δὲ ἀνθρώπιναι πράξεις ἄλλων ἕνεκα γίνονται· ἃ δὲ ἄλλων ἕνεκα γίνονται, οὐκ εἰσὶ τέλη· [1] τὸ βουλευτὸν ἄρα οὐκ ἔστι τέλος. Οὔτε τοίνυν τὸ τέλος ἐστὶ βουλευτόν, οὔτε τῶν πρὸς τὸ τέλος, ὅσα καθ' ἕκαστα· οἷον, εἰ ἄρτος τοῦτο, εἰ πέπεπται, εἰ πεποίηται ὡς δεῖ· ταῦτα γὰρ αἰσθήσει γινώσκομεν, οὐ βουλῇ καὶ κρίσει· εἰ δὲ περὶ τούτων ἀεὶ βουλεύσεται, εἰς ἄπειρον ἥξει.

*** Τὸ μὲν οὖν βουλευτὸν τοῦτό ἐστι. Τὸ δὲ προαιρετόν ἐστι βουλευτὸν ὡρισμένον· τὸ γὰρ ἀπὸ τῆς βουλῆς προκριθὲν προαιρετὸν καλεῖται· μετὰ γὰρ τὸ προκρῖναι ὃ δέον γενέσθαι, οὐκέτι περὶ τοῦ πράγματος βουλευόμεθα, ἀλλὰ γινώσκομεν ὡρισμένως ὡς δεῖ ποιεῖν· ἀνάγομεν γὰρ τὴν μὲν τοῦ πράγματος τοῦ ζητουμένου ἀρχὴν εἰς τὴν ἡμετέραν βούλησιν· τὴν δὲ ἡμετέραν κρίσιν καὶ βούλησιν εἰς τὴν προαίρεσιν, ἥτις ἐστὶν ἀρχὴ ἤδη τῆς πράξεως. Τοῦτο δὲ δῆλον καὶ ἀπὸ τῶν ἀρχαίων πολιτειῶν, ἃς Ὅμηρος ἐν ταῖς ῥαψῳδίαις

vero quando unus tantum modus est, tum non hoc quærunt, sed qua ratione eo utamur, et quid potissimum agendo, eo quo volumus perveniamus. Rursusque illam actionem quo pacto suscipiamus, atque illud qua ratione, donec pervenerimus ad id quod per se, non per aliud fit; quæ prima finis causa est, ad quam postremo pervenitur. Sic enim qui deliberat rem a fine auspicans, per ea quæ ad finem spectant progreditur, ita ut totam actionem usque ad primam causam resolvat, sicut figuras suas mathematici.

Est ergo consultatio quæstio aliqua : nec omnis tamen quæstio est consultatio. Verum aliquatenus, ut jam dictum est, similiter atque mathematicus is qui deliberat resolvit : et quod postremum in resolutione invenitur, hoc primum consultanti opus est : quemadmodum ad quod ultima resolutione pervenit mathematicus, hoc posito, inde per reliqua progrediens, id de quo agitur certis argumentis demonstrat. Sed et uterque si in aliquid quod fieri nequit inciderit, quærere desistit. Exempli gratia, si pecunia sit opus ad finem, quem nobis proponimus, assequendum, quem sine illa assequi nequeamus, nulla autem ejus pecuniæ nobis faciendæ ratio iniri possit, de cogendæ illius modo non amplius quærunt homines, sed a quæstione desistunt : sin autem iniri queat ratio, rem ex sententia conficere aggrediuntur. Ea autem fieri posse putamus, quæ per nos possunt fieri : (nam et quæ per amicos nostros, aliquo modo per nos fiunt, quia et horum causa in nobis est :) alias autem, sicut dictum est, de instrumentis, alias vero de usu eorum deliberamus, denique nunc de iis quæ ad finem tendunt, quo pacto comparari possint, nunc de modo quo uti iis queamus, aut per quem.

Ex iis ergo, quæ dicta sunt, apparet de fine ipso consultari non posse. Siquidem de iis rebus, quæ in hominis potestate sunt, adeo ut vel agere eas vel non agere queat, consultatio est : quæ vero in hominis potestate sunt actiones, sunt humanæ : humanæ vero actiones aliarum rerum causa suscipiuntur : at quæ aliarum rerum causa fiunt, non sunt fines : ergo id de quo deliberatur non est finis. Jam vero ut in deliberationem finis non cadit, ita nec quæ ad finem pertinent, si sint singularia; verbi gratia, an hoc sit panis, an sit ita coctus aut factus ut oportet : hæc enim sensu judicamus, non consilio et judicio : nam si quis de his semper deliberare volet, in infinitum abibit.

Quod igitur in deliberationem cadit, hoc est. Cæterum illud quod nobis propositum est, quamquam in deliberationem cadit, tamen jam definitum est : quod enim consulto reliquis præpositum est, id propositum appellatur : quia postquam semel id quod fieri oportet reliquis prætulimus, non amplius de re deliberamus, sed jam definite quomodo agendum sit novimus : quippe rei quam quærebamus principium ad nostram voluntatem revocamus : nostrum vero et judicium et voluntatem ad animi propositionem, quæ principium jam actio-

* Φαίνεται δὲ ἡ μὲν ζήτησις οὐ πᾶσα εἶναι βούλησις κτλ. — ** Ἔοικε δὲ καθάπερ εἴρηται κτλ. — *** Βουλευτὸν δὲ καὶ προαιρετὸν τὸ αὐτό, κτλ.

ἐμιμεῖτο· εἰσάγει γὰρ τοὺς βασιλεῖς μετὰ τὴν βουλὴν τὸ προκριθὲν ἀπαγγέλλοντας τῷ δήμῳ, ὥσπερ τῇ προαιρέσει, ὥστε πραχθῆναι. Ἐπεὶ τοίνυν τὸ προαιρετὸν βουλευτόν ἐστιν, ὀρεκτὸν τῶν ἐφ' ἡμῖν δηλονότι, ὃ μετὰ τὴν βουλὴν ὀρεγόμεθα δυνάμενοι τοῦτο ποιῆσαι, φανερόν, ὅτι ἡ προαίρεσις εἴη ἂν ὄρεξις βουλευτικὴ τῶν ἐφ' ἡμῖν. Ἐκ τοῦ βουλεύσασθαι γὰρ κρίναντες, ὀρεγόμεθα κατὰ τὴν βούλησιν. Οὗτος μὲν οὖν ὁ ὁρισμὸς τῆς προαιρέσεως ὡς ἐν τύπῳ. Εἴρηται δὲ καὶ περὶ ποῖά ἐστιν· ὅτι τὰ πρὸς τὸ τέλος.

(Scripsi : [a] ποιόν τί ἐστι] vulgo ποῖον τί ἐστι. — [b] οὐδὲ περὶ τῶν ἀπὸ τῆς τύχης] cod. οὐδὲ τῶν ἀπὸ τῆς τύχης. — [c] τὸ δὲ βουλεύεσθαί ἐστι] vulgo τὸ δὲ βουλεύεσθαι ἐστὶ. — [d] διαγνῶναι] cod. διαγνῶσαι. — [e] ἄλλο τι] vulgo ἄλλό τι. — [f] γνῷ] cod. γνῶ. — [g] ἐνδέχηται] cod. ἐνδέχεται. — [h] τίνα πρᾶξιν μεταχειρισάμενοι] cod. τίνι πράξει μεταχειρισάμενοι. [i] οὐκ εἰσὶ τέλη] cod. οὐκ εἰσὶν τέλη. —)

nis est. Quod vel ex antiquis civitatum formis, quas Homerus in carminibus imitabatur, apparet : quoniam reges dimisso senatu, quæ optima visa essent, populo denuntiantes introducit, capto videlicet consilio ut agerentur. Quando igitur id quod nobis propositum est in deliberationem cadit, qua rem in nostra potestate sitam appetimus, quam post deliberationem appetere solemus, quum ad eam agendam valeamus : patet animi propositionem esse appetitionem deliberativam eorum quæ in potestate nostra sunt. Nam postquam consultatione adhibita judicavimus, tum ei consultationi convenienter appetimus. Hæc igitur incondita quædam animi propositionis definitio est. Sed et quibus in rebus versetur jam dictum est : in iis nimirum, quæ ad finem pertinent.

Κεφ. ε'.

Περὶ βουλήσεως καὶ βουλητοῦ.

* Δεῖ δὲ καὶ περὶ τῆς βουλήσεως εἰπεῖν ἤδη. Ὅτι μὲν οὖν ἡ βούλησις τοῦ τέλους ἐστίν, ἀπὸ τῶν προειρημένων ἐδείχθη· ἀμφισβητεῖται δὲ πότερον παντὸς τέλους, οὗ τις ἂν ἐθέλοι τυχεῖν, ἡ βούλησίς ἐστιν, [a] ἢ τοῦ ἀγαθοῦ μόνου.

** Καὶ τοίνυν οἱ μὲν λέγουσιν αὐτὴν τοῦ ἀγαθοῦ μόνου· οἱ δὲ τοῦ δοκοῦντος, ἢ ὄντος δὲ ἢ μὴ ὄντος.

*** Συμβαίνει δὲ τοῖς μὲν λέγουσι τὸ ἀγαθὸν μόνον βουλητὸν εἶναι τὸ κακὸν λέγειν μὴ εἶναι τῷ μοχθηρῷ βουλητόν· καίτοι βουλητόν ἐστιν αὐτῷ.

**** Τοῖς δὲ λέγουσι τὸ δοκοῦν ἀγαθὸν ἐκεῖνο εἶναι τὸ βουλητόν, οὐ δι' ἑαυτό, ἀλλὰ μόνον τὸ ἑκάστῳ δοκοῦν, ἐπειδὴ ἄλλῳ ἄλλο δοκεῖ ἀγαθόν, καὶ τὸ αὐτὸ τῷ μὲν ἀγαθὸν δοκεῖ, τῷ δὲ κακόν, ἢ ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος τὰ ἐναντία ἀγαθὰ νομίζει πολλάκις, καὶ οὕτως οὐδὲν ἔσται βουλητὸν φύσει καὶ δι' ἑαυτό.

***** Εἰ δὲ ταῦτα οὐ δοκεῖ εἰκότα εἶναι, ἐκεῖνο ἐροῦμεν· βουλητὸν μὲν εἶναι φύσει καὶ ἀληθείᾳ καὶ δι' ἑαυτό, τὸ ἀγαθόν· πὴ [b] δὲ καὶ ἑκάστῳ τῶν ἀνθρώπων τὸ δοκοῦν ἀγαθὸν βουλητόν ἐστιν. Εἰ γὰρ καὶ τῇ ἀληθείᾳ οὐκ ἔστιν ἀγαθόν, ἀλλὰ κατά τινα περίστασιν ἀγαθόν ἐστιν· οἷον τὸ λωποδυτεῖν κακὸν μέν ἐστι τῇ φύσει, τῷ λωποδύτῃ δέ, καὶ κατά τινα καιρόν, ἀγαθόν· διὰ τοῦτο καὶ δοκεῖ ἀγαθὸν ἁπλῶς εἶναι· καθόσον δὲ ἀγαθὸν καὶ βουλητόν ἐστιν. Ὥστε συμβαίνει τὸ δοκοῦν ἀγαθὸν πὴ εἶναι [c] βουλητόν· τῷ μὲν οὖν σπουδαίῳ τὸ ἀληθῶς ἀγαθὸν βουλητόν ἐστι, τῷ δὲ φαύλῳ τὸ τυχόν.

Cap. V.

De voluntate et de eo quod sub voluntatem cadit.

Sed et de voluntate jam disserendum est. Voluntatem ergo ultimi seu finis esse, ex iis quæ supra diximus efficitur : jam vero utrum cujuslibet sit finis nobis propositi, an boni tantum, ambigitur.

Alii ergo dicunt eam boni tantum esse : alii ejus, quod videtur bonum, sive sit, sive non sit.

Contingit autem illis, qui solum bonum sub voluntatem cadere dicunt, ut malum sub improbi voluntatem cadere negent, quamvis hoc sub ejus voluntatem cadat.

Quodsi quis dicat illud, quod videtur bonum cadere sub voluntatem, non per se, sed quia cuique tantum videtur tale, quoniam alii aliud videtur bonum, atque idem alii bonum, alii malum videtur, aut idem homo contraria sæpe bona existimat, nihil natura et per se sub voluntatem cadet.

Sed si hæc non videntur probabilia, illud dicemus, natura sua et revera et per se sub voluntatem cadere id quod sit bonum : aliquatenus vero et sub singulorum hominum voluntatem cadere id quod specie duntaxat bonum sit. Quamvis enim revera bonum non sit, pro ratione temporum tamen bonum est : verbi gratia, spoliare natura sua malum est, at spoliatori et pro tempore bonum : quare et simpliciter bonum videtur : quatenus vero bonum est, etiam sub voluntatem cadit. Quo fit, ut quod specie bonum est, aliquatenus etiam sub voluntatem cadat : viro bono igitur id quod revera bonum est optabile videtur, malo autem quidquid fors obtulerit.

* Cap. 4. ἡ δὲ βούλησις κτλ. — ** Δοκεῖ δὲ τοῖς μὲν κτλ. — *** Συμβαίνει δὲ τοῖς μὲν κτλ. — **** Τοῖς δ' αὖ τὸ φαινόμενον κτλ. — ***** Εἰ δὲ δὴ ταῦτα μὴ ἀρέσκει κτλ.

* Ὥσπερ ἔχει καὶ ἐπὶ τῶν σωμάτων· τοῖς μὲν ὑγιαίνουσι καὶ εὖ ἔχουσι τὰ σώματα ὑγιεινὰ δοκεῖ τὰ κατὰ ἀλήθειαν ὑγιεινά, τοῖς δὲ ἐπινόσοις ἕτερα· ὁμοίως δὲ καὶ πικρὰ καὶ γλυκέα, τοῖς μὲν ὑγιαίνουσι τὰ ὄντα πικρὰ τῇ φύσει καὶ γλυκέα τοιαῦτα δοκεῖ· ὁμοίως καὶ θερμὰ καὶ βαρέα, καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστα· τοῖς δὲ νοσοῦσι τὰς αἰσθήσεις ἑτεροῖα. Οὕτω τοίνυν καὶ ἐπὶ τῶν ἀγαθῶν καὶ ἡδέων καὶ κακῶν. Ὁ μὲν σπουδαῖος τὰ ὄντα νομίζει καὶ τὰ ἀληθῆ, ὁ δὲ φαῦλος τἀναντία πολλάκις· καθ' ἑκάστην γὰρ τῶν ψυχικῶν διαθέσεών ἐστί τι [d] ἴδιον ἀγαθὸν καὶ ἡδύ. Καὶ τούτῳ διαφέρει τῶν φαύλων ὁ σπουδαῖος, ὅτι διακρίνει τὸ ἀγαθὸν τοῦ ἡδέος, καὶ τὸ ἀληθὲς ἐν πᾶσιν ὁρᾷ, καθάπερ κανὼν καὶ μέτρον αὐτῶν γινόμενος· οἱ δὲ φαῦλοι, μὴ δυνάμενοι τὸ ἀληθὲς συνιδεῖν, ὑπὸ τῆς ἡδονῆς ἀπατῶνται, νομίζοντες ἀγαθὰ τὰ ἡδέα, οὐκ ὄντα φύσει ἀγαθά· ὁμοίως δὲ καὶ τὰ λυπηρὰ φεύγουσιν, οὐκ ὄντα φύσει πονηρὰ καὶ φευκτά.

(Scripsi : ἐστιν] cod. ἐστι. — [b] πὴ] cod. πῇ. — [c] πὴ εἶναι] cod. πῇ εἶναι. — [d] διαθέσεών ἐστί τι] cod. διαθέσεων ἐστί τι. —)

Κεφ. ϛ'.

Ὅτι καὶ ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ κακία ἑκούσιον.

** Ἐπεὶ δὲ τὰ μὲν τέλη βουλητά, τὰ δὲ πρὸς τὰ τέλη βουλευτὰ καὶ προαιρετά, φανερὸν ὅτι αἱ πράξεις αἱ περὶ τὰ βουλευτὰ καὶ προαιρετὰ κατὰ προαίρεσιν εἶεν ἂν καὶ ἑκούσιοι. Τοιαῦται δὲ αἱ κατ' ἀρετὴν πράξεις· περὶ γὰρ τὰ βουλευτὰ καὶ προαιρετὰ γίνονται. Ἐφ' ἡμῖν ἄρα ἐστὶν ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ κακία· αἱ γὰρ πράξεις, δι' ὧν ἐθίζομεν ἑαυτοὺς εἰς τὴν ἀρετήν, προαιρεταὶ καὶ ἐφ' ἡμῖν εἰσιν. Εἰ δὲ τὸ πράττειν τὸ ἀγαθὸν ἐφ' ἡμῖν, καὶ τὸ μὴ πράττειν ἐφ' ἡμῖν ἐστιν· ἐν οἷς γὰρ τὸ μή, καὶ τὸ ναί. Καὶ εἰ τὸ πράττειν τὸ ἀγαθὸν ἐφ ἡμῖν ἐστιν, ἀγαθὸν ὄν, καὶ τὸ μὴ πράττειν αὐτό, αἰσχρὸν ὄν, ἐφ' ἡμῖν ἔσται· καὶ εἰ τὸ μὴ πράττειν τὸ κακόν, ἀγαθὸν ὄν, ἐφ' ἡμῖν ἐστι, καὶ τὸ πράττειν τὸ κακόν, αἰσχρὸν ὄν, ἐφ' ἡμῖν ἐστι. Ταῦτα δὲ ἡμᾶς ἀγαθοὺς ἢ κακοὺς ποιεῖ· ὥστε ἐφ' ἡμῖν ἐστι τὸ ἐπιεικέσιν εἶναι ἢ πονηροῖς.

*** Τὸ δὲ λέγειν ὡς οὐδεὶς ἑκὼν πονηρός, οὐδ' ἄκων μακάριος, τὸ μὲν ἀληθὲς δοκεῖ, τὸ δὲ ψεῦδος. Τὸ μὲν γάρ, ὡς οὐδεὶς ἂν γένοιτο μακάριος ἄκων, ἀληθές· ψεῦδος δὲ τὸ πρῶτον. Ἡ γὰρ μοχθηρία οὐδαμῶς ἀκούσιον· δέδεικται γὰρ ἀπὸ τῶν εἰρημένων, τὸν ἄνθρωπον ἀρχὴν εἶναι τῶν ἰδίων πράξεων· ὧν δὲ αἱ ἀρχαὶ ἐν ἡμῖν, ταῦτα ἐφ' ἡμῖν ἐστι καὶ ἑκούσια· ὥστε διὰ τοῦτο πᾶσαν ἀνθρωπίνην πρᾶξιν ἑκούσιον εἶναι· ὁμοίως τήν τε ἀγαθὴν καὶ τὴν πονηράν. Τούτῳ δὲ τῷ λόγῳ καὶ οἱ ἰδιῶται καὶ οἱ νομοθέται μαρτυροῦσι, δι' ὧν πράττουσι·

Eadem etiam corporum ratio est : quippe valentibus et bene constitutis corporibus salubria videntur quæ revera talia sunt, ægris autem alia : similiter tum amara tum dulcia; nimirum valentibus natura sua quæ amara et dulcia sunt reapse talia videntur esse : eodemque modo calida et gravia et cæterorum unumquidque : iis vero, quorum sensus hebetati sunt, alia. Eadem ergo etiam bonorum, jucundorum et malorum ratio est. Etenim vir bonus quæ reapse talia sunt vera quoque existimat : at malus sæpe contraria : singulis scilicet animi affectionibus peculiare quid, quod bonum et jucundum est, convenit. Cæterum vir probus ab improbis hoc quoque differt, quod bonum a jucundo discernit, atque in omnibus rebus verum perspicit, quasi earum norma sit ac mensura : contra improbi quum verum intelligere nequeant, voluptate decipiuntur, quippe qui bona esse existiment quæ jucunda sunt, quamvis natura sua bona non sint : eodemque modo molesta vitant, etiamsi natura sua nec mala sint nec vitanda.

Cap. VI.

Utrumque, et virtutem et vitium, voluntarium esse.

Quum fines sub voluntatem cadant, de iis autem quæ ad fines pertinent et consultari et consilium capi possit, manifestum est, eas quoque actiones quæ in utroque versantur genere, et consilio consentaneas et voluntarias esse. Tales autem actiones honestæ sunt : quia ad res, de quibus tum consultari tum consilium capi potest, spectant. Itaque virtus in nostra est potestate haud secus atque vitium : namque eæ actiones, quibus virtuti assuescimus, arbitrariæ atque in nostra potestate sunt. Quodsi in nobis situm est, ut honestum quid agamus, erit etiam in nobis situm, ut non agamus : nam penes quos est non agendi potestas, penes eos etiam agendi erit. Ac si in nostra est potestate, honestum aliquid agere, quod bonum sit, etiam non agere illud quod turpe sit, in nostra erit potestate : præterea si malum facinus vitare, quod bonum est, in nostra est potestate, etiam male facere, quod turpe est, in nostra erit potestate. Hæc autem sunt, quæ bonos nos efficiunt aut malos; quamobrem in nobis situm est, ut probi aut improbi simus.

Jam vero dicere, neminem sponte esse improbum aut invitum felicem, partim verum, partim falsum videtur. Nam posterius illud, neminem invitum fieri felicem, verum est, falsum autem est prius. Improbitas enim minime est invita : etenim verbis præcedentibus satis probavimus, hominem actionum suarum esse principium : quorum vero penes nos sunt principia, hæc in potestate nostra et voluntaria sunt : quamobrem facinus omne ab hominibus factum, sive bonum sive malum, voluntarium est. Hanc autem sententiam et privati ho-

* Ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν σωμάτων κτλ. — ** Cap. 5. ὄντος δὴ βουλητοῦ μὲν τοῦ τέλους κτλ. — *** Τὸ δὲ λέγειν ὡς οὐδεὶς ἑκὼν πονηρός κτλ.

καὶ γὰρ τιμωροῦνται μὲν καὶ κολάζουσι τοὺς ποιοῦντας τὰ πονηρά, ἐὰν μὴ ποιῶσιν ἑτέρωθεν βιασθέντες, ἢ ἀγνοοῦντες ἄγνοιαν ἧς οὐκ εἰσὶν αἴτιοι [a] αὐτοί· καθάπερ εἴ τις μεθύων πονηρόν τι ποιήσειεν ἀγνοήσας· οὗτος γὰρ καὶ τῆς ἀγνοίας αἴτιος ἐγένετο ἑαυτῷ· τοὺς δὲ τὰ καλὰ πράττοντας τιμῶσιν, ἵνα τοὺς ἄλλους προτρέψωνται μὲν ἐπὶ τὰ ἀγαθά, κωλύσωσι δὲ ποιεῖν τὰ φαῦλα. Ὅθεν δῆλον, ὅτι νομίζουσιν ἐφ' ἡμῖν εἶναι πονηροῖς τε εἶναι καὶ γενέσθαι ἀγαθοῖς, καὶ διὰ τοῦτο πείθειν τὰ τοιαῦτα ἐπιχειροῦσιν. Ἃ γὰρ μήτε ἐφ' ἡμῖν ἐστι, μήτε ἑκούσια, οὐδεὶς προτρέπεται πράττειν νοῦν ἔχων· οὐδεὶς γὰρ πείθει τινὰ μὴ θερμαίνεσθαι, ἢ ἀλγεῖν, ἢ πεινῆν, ἢ ἄλλο ὁτιοῦν τῶν τοιούτων, ὧν οὐκ ἐσμὲν [b] αὐτοὶ κύριοι· οὐ γὰρ δυνατὸν γενέσθαι τὸ πλέον ἀπὸ τῆς παρακλήσεως, οὐδ' ἂν αὐτοὶ οἱ παρακαλούμενοι σφόδρα βουλώμεθα· οὐδὲν γὰρ ἧττον πεισόμεθα αὐτά. Ὁμοίως δὲ καὶ εἴ τις ἄκων ἀγνοεῖ μὴ δυνάμενος εἰδέναι, τοῦτον οὐδεὶς προτρέψεται συνηθῆναι εἰδέναι· οὐ γάρ ἐστιν ἐπ' αὐτῷ εἰδέναι καὶ ἀγνοεῖν· ὃς δὲ αἴτιός ἐστιν ἑαυτῷ τῆς ἀγνοίας δι' ἧς ἐποίησε τὸ πονηρόν, κολάζεται· καὶ γὰρ ἑκουσίως φαίνεται ἀγνοῶν, ὅτι ἐπ' αὐτῷ ἐστιν εἰδέναι καὶ ἀγνοεῖν. Καθάπερ ὁ μεθύων, ἢ ὁ δι' ἀμέλειαν ἀγνοῶν τὸν νόμον, ὃν ἐδύνατο ῥᾳδίως μαθεῖν· κἀκεῖνος γὰρ αἴτιός ἐστιν ἑαυτῷ καὶ τῆς ἀγνοίας καὶ τῆς μοχθηρίας, καὶ ἑκών ἐστι μοχθηρός· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων, ἃ δυνατὸν μαθεῖν, οὐ γινώσκοντες ἁμαρτάνομεν· καὶ τούτων ἕνεκα δίδομεν [c] δίκην τοῖς νομοθέταις. Κύριοι γάρ ἐσμεν τοῦ μὴ ἀγνοεῖν, ὅτι ἐφ' ἡμῖν ἐστι μὴ ἀμελεῖν, ἀλλὰ ἐπιμεληθῆναι μαθεῖν.

* Εἰ δέ τις καὶ τοιοῦτός ἐστιν, οἷος μὴ δύνασθαι ἐπιμεληθῆναι, οὐ διὰ τοῦτο φεύξεται τὴν δίκην· κολασθήσεται μὲν οὖν διὰ τοῦτο· ὅτι καὶ τοῦ μὴ δύνασθαι ἐπιμεληθῆναι αὐτὸς ἑαυτῷ αἴτιος ἐγένετο, ἀκρατῶς καὶ ἀνειμένως διαιτώμενος· ἀφ' ἧς διαίτης καὶ οἱ πλείους μοχθηροὶ γίνονται, καὶ ἄδικοι, καὶ ἀκόλαστοι. Καὶ γὰρ γίνονται μὲν καὶ ἀπὸ τῶν ἀδίκων καὶ ἀκολάστων πράξεων ἐθιζόμενοι, ἄδικοι καὶ ἀκόλαστοι· γίνονται δὲ καὶ ὅταν αὐτὸ μὲν μὴ προκείμενον ἔχωσι τὸ κακουργεῖν, ζῶσι δὲ βίον ἀνειμένον καὶ τρυφῇ χαίρωσιν· ἀπὸ ταύτης γὰρ τῆς διαίτης καὶ ἐπὶ τὸ κακουργεῖν ἔρχονται. Ἀεὶ γὰρ ἀπὸ τῶν ἐνεργειῶν ἐθιζόμενοι, καθὼς προείρηται, πονηροὶ ἢ ἀγαθοὶ γινόμεθα, ἢ ἄλλην τινὰ ἕξιν λαμβάνομεν. Καθάπερ ὁρῶμεν καὶ τοὺς ἐθέλοντας γυμνικοὺς γενέσθαι, ἢ ἄλλην τινὰ πρᾶξιν ἢ ἀγωνίαν ἀσκῆσαι, ἐνεργοῦντας καὶ γυμναζομένους ἐν πράξεσι, δι' ὧν εἰς ἐκεῖνα ἀφίξονται. Καὶ οὐδεὶς ἀγνοεῖ, ὅτι ἀπὸ τῶν ἐνεργειῶν εἰς ἕξιν ἐρχόμεθα κακιῶν ἢ ἀρετῶν, εἰ μὴ λίαν εἴη ἀναίσθητος. Εἰ δὲ τοῦτο δῆλον ἅπασι, φανερόν ἐστιν ὅτι πάντες γινώσκουσι τὰ ἑαυτῶν ἔργα καὶ τὰς πράξεις, εἴτε πρὸς κακίαν φέρουσιν, εἴτε πρὸς ἀρετήν· εἰδότες δὲ ἃ ποιοῦσιν,

mines et legum latores re ipsa confirmant : siquidem castigant supplicioque afficiunt eos qui flagitia admittunt, nisi forte aliunde coacti, iis se inquinarunt, aut per imprudentiam, cujus ipsi culpam non sustinent : ut si quis ebrius imprudenter fœdum facinus in se consciverit : qui tamen imprudentiæ suæ culpam sustinet : eos vero qui res bene gesserint, omni honore prosequuntur, ut cæteros cum ad rectas actiones excitent, tum a maleficiis deterreant. Unde manifestum est, existimare eos, in nobis situm esse, ut vel improbi simus, vel probi, ideoque talia persuadere aliis conantur. Nempe quæ neque in nostra potestate sunt, neque voluntaria, ad ea agenda nemo prudens nos impellit : neque enim quisquam alteri persuadeat, ut ne calescat, vel ut doleat, vel etiam esuriat, vel aliud quid tale, quod non est in nostra potestate : quoniam nihil hujusmodi efficit adhortatio, quamvis hoc vehementer optet qui admonetur : nihilo enim minus ea perferemus. Similiter si quis invitus aliquid ignorat quod scire non potest, hunc nemo adhortabitur, ut possit scire, quia non est in eo situm, ut aut sciat aut ignoret : qui vero ignorantiæ suæ culpam sustinet, unde natum est illud malum, supplicio afficitur : sponte enim ignorare videtur, in ipso situm esse, ut vel sciat vel ignoret. Velut homo ebrius aut per incuriam ignarus legis, quam discere facile poterat : nam et ille ignorantiæ sibi illius et improbitatis auctor est, volensque est improbus : item in cæteris, quæ scire poteramus, si ignoremus ea, peccare dicimur : ideoque pœnam legum latoribus damus. Nimirum in nostra potestate est non ignorare illa, quia in nobis situm est, ut vitemus negligentiam, operamque in eorum investigatione ponamus.

Quodsi quis talis est, ut diligentiam adhibere non possit, non tamen propterea pœnam subterfugiet : scilicet vel idcirco supplicio afficietur, quia illius etiam negligentiæ quam vitare amplius nequit, ipse causam sustinet, quippe qui incontinenter et dissolute vivat : qua vitæ degendæ ratione improbi plerique injustique evadunt et intemperantes. Etenim injusti et intemperantes fiunt, quum in actionibus injustis et intemperantibus versantur : et quoties ne hoc quidem propositum habent, ut flagitia admittant, sed quum dissolutam agunt vitam luxuque diffluunt, ab hoc vitæ genere profecti etiam ad flagitia et scelera transeunt. Semper enim actionibus, sicut dictum est, assuefacti, mali aut boni evadimus, vel alium quendam habitum induimus. Sicut videmus eos qui in gymnicis ludis excellere volunt, aut aliam quandam actionem suscipere, aut certamen inire, quum perpetuo in eorum actione et exercitatione versentur, quibus se ad illam laudem perventuros existimant. Neque quisquam ignorat, ipsis actionibus nos virtutis aut vitii habitum induere, nisi qui plane est stupidus. Quodsi hoc omnibus perspicuum est, apparet omnes de operibus suis et actionibus judicare posse, sive ad vitium, sive

* Ἀλλ' ἴσως τοιοῦτός τίς ἐστιν ὥστε μὴ ἐπιμεληθῆναι κτλ.

ἑκόντες εἰσὶν ἢ ἀγαθοί, ἢ πονηροί. Πάνυ γάρ ἐστιν ἄλογον, τὸν ἀδικοῦντα λέγειν ὅτι οὐ βούλεται ἄδικος εἶναι, ἢ τὸν ἀκόλαστον ὅτι οὐ βούλεται ἀκολασταίνειν· εἰ γὰρ καὶ βουλόμενος δίκαιος καὶ σώφρων γενέσθαι οὐ δύναται τῷ μακρῷ ἔθει κρατούμενος, καὶ οὕτως ἑκὼν ἐστι πονηρός. Καὶ γὰρ καὶ ὁ διαίτῃ διεφθαρμένῃ χρώμενος καὶ ἀπειθῶν τοῖς ἰατροῖς καὶ διὰ τοῦτο νοσήσας, ἑκὼν μὲν νοσεῖ· καὶ γὰρ ἐπ' αὐτῷ ἦν ἡ δίαιτα· βουλόμενος δὲ ἀπαλλαγῆναι, οὐ δύναται· πρὶν μὲν γὰρ νοσῆσαι, ἐπ' αὐτῷ ἦν τὴν ὑγίειαν φυλάττειν· προεμένῳ δὲ διὰ τῆς ἀκρατοῦς διαίτης [d] οὐκ ἔστιν ἐπ' αὐτῷ τὴν ὑγίειαν ἐπαναγαγεῖν. Ὥσπερ λίθον μέν τις δύναται κατὰ πελάγους ἀφεῖναι, ἀφεὶς δὲ οὐ δύναται πάλιν ἐπαναλαβεῖν· ἀλλ' ὅμως ἑκὼν ἔρριψε τὸν λίθον, ἐπ' αὐτῷ γὰρ ἦν ῥῖψαι [e] καὶ μή. Οὕτω τοίνυν καὶ ἐπὶ τοῦ ἀδίκου καὶ τοῦ ἀκολάστου· πρὸ μὲν γὰρ πονηροὺς γενέσθαι καὶ εἰς ταύτην τὴν ἕξιν ἐλθεῖν, ἐξῆν μὴ γενέσθαι· γενόμενοι δὲ οὐ δύνανται μὴ εἶναι. Οὐ μόνον δὲ αἱ ψυχικαὶ κακίαι ἑκούσιοί εἰσιν, ἀλλ' ἐνίοις τῶν ἀνθρώπων καί τινες σωματικαὶ ἑκουσίως γίνονται, δι' ἃς καὶ ἐπιτιμῶνται· τοῖς μὲν γὰρ κατὰ φύσιν αἰσχροῖς οὐδεὶς ἐπιτιμᾷ νοῦν ἔχων· τοῖς δὲ δι' ἀγυμνασίαν, καὶ ἀμέλειαν, ἢ μοχθηρίαν τὰ σώματα διαφθείρασι, τούτοις μεμφόμεθα· ὃς μὲν γὰρ ἀπὸ φύσεως τυφλός, ἢ ὑπὸ νόσου, ἢ ὑπὸ πληγῆς, τοῦτον οὐκ ὀνειδίζομεν, ἀλλὰ μᾶλλον ἐλεοῦμεν· ὃς δὲ ἐξ οἰνοφλυγίας, ἢ ἄλλης τινὸς μοχθηρίας διέφθειρε τοὺς ὀφθαλμούς, τούτῳ μεμφόμεθα, καὶ ἐπιτιμῶμεν. Φαίνεται τοίνυν, ὅτι τῶν σωματικῶν κακιῶν αἱ μὲν ἑκούσιοι καὶ ἐφ' ἡμῖν ἐπιτιμῶνται, αἱ δὲ ἀκούσιοι οὐδαμῶς. Ὥστε καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων οὕτως ἂν ἔχοι· ἃς μὲν γὰρ κολάζομεν, καὶ ὑπὲρ ὧν αἱ τιμωρίαι, πᾶσαί εἰσιν ἑκούσιοι καὶ ἐφ' ἡμῖν, αἱ δὲ μὴ τοιαῦται, ἀκούσιοι. Ἡ κακία ἄρα ἑκούσιον.

* Δοκεῖ δὲ τῷ λόγῳ ἐκεῖνο ἐναντιοῦσθαι· ὅτι ἡ μὲν κακία γίνεται ἀπὸ τοῦ τιθέναι τοῖς ἔργοις τέλος πονηρόν· τοῦτο δὲ γίνεται ἀπὸ τοῦ νομίζειν, ὅτι ἀγαθόν ἐστι· τὸ δὲ νομίζειν τὸ ἀγαθόν, ἢ τοὐναντίον, οὐκ ἔστιν ἐφ' ἡμῖν. Πάντες μὲν γὰρ ἐφιέμεθα τοῦ φαινομένου ἀγαθοῦ· τῆς δὲ φαντασίας ταύτης οὐκ ἐσμὲν [f] αὐτοὶ κύριοι· ἡ ἄρα κακία οὐκ ἔστιν ἑκούσιον.

Πρὸς δὴ τοῦτο ἐκεῖνο λέγομεν, ὅτι καὶ ἐπὶ τῆς ἀρετῆς ταῦτα ὁμοίως ἔχει, ἀλλ' ἑκούσιόν ἐστιν· οὐδεὶς γὰρ ἄκων μακάριος. Εἰ μὲν γὰρ ἀπὸ τῆς ἕξεως τῆς πονηρᾶς ἡ ἄγνοια γίνεται τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ ἀπὸ τῆς ἀγαθῆς ἡ γνῶσις τοῦ ἀγαθοῦ· φανερὸν ὅτι ἑκουσίως καὶ ἀγαθοὶ καὶ πονηροὶ γινόμεθα· τῆς γὰρ ἕξεως ἡμεῖς ἡμῖν αὐτοῖς αἴτιοι. Εἰ δὲ ἡ γνῶσις τοῦ τέλους οὐκ ἔστιν ἀπὸ τῆς ἕξεως οὐδ' ἔστι προαιρετή, ἀλλ' ὥσπερ ὄψις ἀγαθὴ ἢ ἄλλο τι [g] τῶν φυσικῶν ἐστιν, ὅπερ μὴ ἔχοντα οὐκ ἔνι λαβεῖν ἑτέρωθεν, οὐδὲ αὐτόν τινα κτήσασθαι οἴκοθεν, ἀλλὰ φῦναι ἀνάγκη μετὰ τῆς τοιαύ-

ad virtutem referantur : quum vero sciant, quarum rerum actores sint, sponte etiam aut boni sunt, aut mali. Nimirum valde absurdum est, eum qui injuste agit, dicere se injustum esse nolle, aut qui intemperanter agit intemperantem esse nolle. Quamvis enim nequeat si velit, postquam diuturna illa jam victus est consuetudine, aut justus esse aut temperans, nihilominus tamen sponte est improbus. Nam et qui victu utitur corrupto, neque morem gerit medicis, ideoque in morbum incidit, sponte certe ægrotat : quia vivendi genus ab ejus voluntate proficiscebatur : et quum defungi morbo velit, non amplius potest : quippe priusquam ægrotaret, situm in eo erat, ut valetudinem tueretur : quum vero semel eam per victus incontinentiam pessumdedit, non est in eo situm, ut sanitatem restituat. Quemadmodum potest aliquis lapidem in mare projicere, ubi vero jam projecit, non potest retrahere : et tamen sponte misit lapidem, quia in ejus potestate erat, mittere aut non mittere : sic ergo injusti et intemperantis eadem ratio est. Priusquam enim vitiosi sunt et ad hunc habitum pervenerunt, licebat non esse vitiosis; postquam autem tales facti sunt, non possunt non esse. Non solum autem animi vitia sponte contrahuntur, sed quibusdam hominibus nonnulla quoque corporis vitia sponte accidunt, ob quæ etiam reprehenduntur. Nam qui natura deformes sunt, eos nemo prudens reprehendit : eos vero qui per ignaviam, aut negligentiam, aut aliam improbitatem corruperunt corpora, reprehendere solemus : nimirum qui natura vel morbo vel ictu aliquo cæcus sit, ei nemo hoc exprobraverit, sed potius misericordiam adhibet : qui vero vinolentia aut alia improbitate aliqua oculos corrupit, hunc vituperamus et reprehendimus. Apparet igitur, corporis vitia, quæ sponte contrahuntur atque in nostra potestate sunt, reprehendi, quæ vero hominibus invitis afferuntur vitia, nequaquam. Itaque etiam in aliis sic se res habebit : nam quæ punimus et quibus supplicia constituimus, ea vitia sponte contrahuntur atque in nostra potestate sunt; quæ autem non sunt talia, ea invitis afferuntur. Quare vitium sponte contrahitur.

Videtur autem illud cum recta ratione pugnare : quia ex eo nascitur vitium, quod improbum finem in agendo nobis proponimus : id vero oritur ex opinione, bonum esse quod agimus : atqui opinio de bono aut malo non est in nostra potestate. Omnes enim id appetimus, quod bonum videtur : hæc autem visio non est in nostra potestate : ergo vitium non est voluntarium.

Ad hoc igitur illud respondemus, virtutis quoque eandem esse rationem, quum tamen sit voluntaria : nemo enim invitus fit felix. Si enim a vitioso habitu hæc boni ignorantia proficiscitur, et a bono habitu boni cognitio : patet nos sponte et bonos fieri et malos : quia hujus habitus nobis ipsis causa sumus. Quodsi finis cognitio non oritur ab habitu, neque arbitraria est, sed prout visus bonus erit aut aliud naturale bonum exstabit, quod nisi quis habet ne aliunde quidem accipiet, nec ipse sibi subministrabit, sed nasci cum ejusmodi judicio oportebit, si quis recte judicare velit, quæ con-

* Εἰ δέ τις λέγοι ὅτι πάντες ἐφίενται τοῦ φαινομένου ἀγαθοῦ κτλ.

τῆς κρίσεως εἰ μέλλει κρίνειν καλῶς, ὅ ἐστιν ἡ τελεία καὶ ἀληθινὴ εὐφυΐα· εἰ δὴ ταῦτά ἐστιν ἀληθῆ, καὶ οὕτως ὁμοίως τῇ ἀρετῇ καὶ ἡ κακία ἑκούσιόν ἐστιν. Ἡ γὰρ γνῶσις τοῦ τέλους ὡσαύτως ἐστὶ καὶ τῷ φαύλῳ καὶ τῷ σπουδαίῳ, εἴτε ἀπὸ τῆς ἕξεως γινώσκεται ἢ ἀγνοεῖται, ἢ φύσει, καθὼς εἴρηται. Εἰ δὲ τὴν ἀρετὴν ἑκούσιον λέγομεν, ὅτι τὸ μὲν τέλος φύσει ἐστὶ καὶ γινώσκεται τῷ σπουδαίῳ, τὰ δὲ πρὸς τὸ τέλος ἐπ' αὐτῷ ἑλέσθαι καὶ μή, τί κωλύει καὶ τὴν κακίαν διὰ ταῦτα ἑκούσιον εἶναι; καὶ γὰρ καὶ τὰ πρὸς τὸ τέλος ἄγοντα φαῦλον, ἐφ' ἡμῖν ἑλέσθαι καὶ μή. Εἰ δὲ πάλιν ἑκούσιόν ἐστιν ἡ ἀρετή, ὅτι καὶ ἡ γνῶσις τοῦ τέλους ἀπὸ τῶν ἕξεων γίνεται τῶν ἀγαθῶν, ὧν αὐτοί πως συναίτιοί ἐσμεν, εἴη ἂν καὶ ἡ κακία διὰ τοῦτο ἑκούσιον, ὅτι ἀπὸ τῶν πονηρῶν ἕξεων ἀγνοεῖται τὸ τέλος.

(Scripsi : [a] οὐκ εἰσὶν αἴτιοι] cod. οὐκ εἰσιν αἴτιοι. — [b] οὐκ ἐσμὲν] cod. οὐκ ἔσμεν. — [c] δίδομεν] cod. διδόαμεν. — [d] διαίτης] cod. διαίτῆς. — ῥῖψαι] cod. ῥίψαι. — [f] οὐκ ἐσμὲν] cod. οὐκ ἔσμεν. — [g] ἄλλο τι] cod. ἄλλό τι.)

summata est et vera ingenii sollertia : si hæc igitur vera sunt, una cum virtute vitium quoque voluntarium est. Etenim finis cognitio æque improbo ac probo est, sive habitu cognoscitur finis aut ignoratur, sive natura, ut dictum est. Jam si virtutem voluntariam esse dicimus, quia finis natura est et cognoscitur a viro bono, quæ vero ad finem spectant, ea sive expetere ei sive non expetere licet, quid vetat propter hæc ipsa etiam vitium esse voluntarium? Nam et ea quæ ad malum finem adducunt, nobis sive expetere sive non expetere licet. Sin autem rursus virtus est voluntaria, quia etiam finis ex bono habitu cognoscitur, cujus ex parte causa quodammodo sumus, vitium quoque propterea erit voluntarium, quia ex improbo habitu nascitur finis ignorantia.

Κεφ. ζ'.

Ὅτι οὐχ ὁμοίως ἑκούσιά εἰσιν αἱ πράξεις καὶ αἱ ἕξεις. Καὶ περὶ ἀνδρείας.[a]

* Τί μὲν οὖν ἐστιν ἡ ἀρετή; καθόλου καὶ ὁλοσχερῶς εἴρηται, ὅτι μεσότης ἐστὶ δύο κακιῶν, τῆς μὲν ἐλλείπουσα, τὴν δὲ ὑπερβάλλουσα· καὶ ὅτι ἕξις ἐστίν· ἔτι δὲ εἴρηται καὶ ὑπὸ τίνων γίνεται· καὶ ὅτι ὑφ' ὧν ἐνεργειῶν καὶ πράξεων γίνεται, ταύτας πράττομεν μετὰ τὸ κτήσασθαι τὴν ἀρετήν· ἐδείχθη δὲ ὅτι καὶ ἐφ' ἡμῖν ἐστι, καὶ ἑκούσιος.

Νῦν δὲ εἴη ῥητέον, ὅτι οὐχ ὁμοίως ἐστὶν ἑκούσιον ἡ πρᾶξις καὶ ἡ ἕξις· (καὶ γὰρ ἐδείχθη καὶ ἄμφω ἑκούσια εἶναι) τὰς μὲν οὖν πράξεις ποιοῦμεν, γινώσκοντες κατὰ μέρος, καὶ διὰ τοῦτο κύριοί ἐσμεν[b] καθάπαξ αὐτῶν ποιῆσαι ἢ μὴ ποιῆσαι, ἀπ' ἀρχῆς αὐτῶν μέχρι τέλους· καί εἰσιν ἑκούσιοι κυρίως· ἡ δὲ ἕξις οὐ γινώσκεται παντελῶς. Γνώριμος γὰρ ἡ ἕξις οὐ δι' ἑαυτήν ἐστιν, ἀλλὰ διὰ τὰς πράξεις ἐξ ὧν γίνεται· τὰς μὲν γὰρ πράξεις σφόδρα γινώσκομεν ὅθεν τὴν ἕξιν λαμβάνομεν, τὴν δὲ ἕξιν οὐκέτι.[c] Καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἀρρωστιῶν γίνεται· τὴν μὲν γὰρ δίαιταν γινώσκοντες αἱρούμεθα, ἡ δὲ ἀρρωστία λεληθότως ἐπακολουθεῖ. Λέγεται τοίνυν ἕξις ἑκούσιος, διὰ τὸ τὰς ἐνεργείας ἐξ ὧν γίνεται, ἑκουσίους εἶναι, ταύτας γὰρ δυνατὸν ἦν μὴ ποιῆσαι.

** Δεῖ δὲ ἤδη καὶ περὶ τῶν ἕξεων κατὰ μέρος διεξελθεῖν, τί τέ ἐστιν ἑκάστη, καὶ περὶ ποῖα πάθη τῆς ψυχῆς, καὶ πῶς γίνεται· ἅμα δὲ ἀπὸ τούτων δῆλον

Cap. VII.

Non æque voluntarias esse actiones et habitus. Item de fortitudine.

Quid ergo est virtus? Universe et generatim jam dictum est, mediocritatem esse duorum malorum, quorum altero inferior, altero superior sit : præterea habitum esse : insuper declaratum, a quibus gignatur : quin etiam e quibus munerum functionibus et actionibus constat, has nos suscipere, postquam virtutis compotes facti sumus : denique eam in nostra potestate et voluntariam esse ostendimus. Nunc autem illud dicendum est, non æque voluntariam esse actionem et habitum : (nam ambo voluntaria esse ostendimus :) siquidem actiones suscipimus, quas singulatim cognitas habemus, ideoque in nostra est potestate, ab illarum principio usque ad finem omnino eas aut suscipere aut non suscipere : atque ita proprie sunt voluntariæ ; at vero habitus prorsus non cognoscitur. Notus enim habitus non per se est, sed per actiones e quibus constat : actiones enim perspicimus, e quibus consequimur habitum, habitum autem non item. Ut etiam in morbis evenit : victum enim quo utimur et novimus et adhibemus, morbus autem sequitur occulte. Habitus ergo voluntarius esse dicitur, quia munerum functiones e quibus constat, voluntariæ sunt, siquidem eas omittere nobis licebat.

Jam autem et de habitibus separatim dicendum erit, quid videlicet sint singuli et in quibus animi affectibus versentur, et quo pacto fiant : simul vero etiam hinc

* Κοινῇ μὲν οὖν περὶ τῶν ἀρετῶν εἴρηται ἡμῖν, κτλ. — ** Ἀναλαβόντες δὴ περὶ ἑκάστης κτλ.

ἔσται καὶ πόσαι εἰσί. Καὶ πρῶτον περὶ τῆς ἀνδρείας [d] διαληψόμεθα.

* Ὅτι μὲν οὖν περὶ φόβους καὶ θάῤῥη ἐστί, καὶ ὅτι μεσότης τούτων ἐστὶν ὑπερβάλλουσα μὲν τὴν δειλίαν, ἐλλείπουσα δὲ τῆς θρασύτητος, διὰ τῶν προειρημένων ἐφάνη· ῥητέον δέ, τίσιν ἀντίκειται.

** Ὁ μὲν οὖν φόβος πρὸς τὰ φοβερὰ λέγεται, καὶ τούτοις ἀντίκειται. Φοβερὰ δέ εἰσι καθόλου πάντα τὰ δοκοῦντα κακά· διὸ καὶ τὸν φόβον ὁριζόμενοί φασιν [e] εἶναι προσδοκίαν κακοῦ. Φοβούμεθα οὖν πάντα τὰ κακά· οἷον, ἀδοξίαν, πενίαν, νόσον, ἀφιλίαν, θάνατον· ἡ δὲ ἀνδρεία οὐ τούτοις πᾶσιν ἀντίκειται· οὐ γὰρ περὶ πάντα ὁ ἀνδρεῖός ἐστι. Φοβεῖται γὰρ ὁ ἀνδρεῖος, ἃ δεῖ φοβεῖσθαι· οὐ πάντα δὲ ταῦτα δέον φοβεῖσθαι, ἀλλ' ἔνια· οἷον, ἀδοξίαν φοβεῖσθαι μὲν καλόν, μὴ φοβεῖσθαι δὲ αἰσχρόν, τὸ μὲν γὰρ αἰδήμονός ἐστιν ἀνθρώπου, τὸ δὲ ἀναισχύντου· εἰ καὶ ἀνδρεῖος ὁ τοιοῦτος καλεῖται κατὰ μεταφοράν, ὅτι ἔχει τι τοῦ ἀνδρείου, τὸ μὴ πάντα φοβεῖσθαι δηλονότι· ἄφοβος γάρ τίς ἐστι καὶ ὁ ἀνδρεῖος. Πενίαν δὲ καὶ νόσον ἴσως οὐ δεῖ φοβεῖσθαι, καὶ πάντα ὅσα μὴ ἀφ' ἡμῶν αὐτῶν ἡμῖν συμβαίνουσιν, ἢ διὰ κακίαν. Ὥσπερ δὲ ὁ μὴ φοβούμενος ἃ δέον φοβεῖσθαι οὐκ ἔστιν ἀνδρεῖος, (εἰ μὴ κατὰ μεταφοράν,) οὕτως οὐδὲ ὁ μὴ φοβούμενος ἃ μὴ δεῖ φοβεῖσθαι, ἀνδρεῖός ἐστιν, ἀλλὰ καθ' ὁμοιότητα μόνον λέγεται ἀνδρεῖος· καὶ γὰρ πολλοὶ ταῦτα μὴ φοβούμενοι, ἀλλὰ ἐλευθέριοι ὄντες καὶ πρὸς χρημάτων ἀποβολὴν εὐθαρσῶς ἔχοντες, δειλοί εἰσιν ἐν τοῖς πολεμικοῖς κινδύνοις. Ὥσπερ δὲ ὁ φοβούμενος ἃ δεῖ μὴ φοβεῖσθαι οὐκ ἔστιν ἀνδρεῖος, οὕτως οὐδὲ ὁ μὴ φοβούμενος ἃ δεῖ φοβεῖσθαι ἀνδρεῖός ἐστιν· οἷον, τὴν περὶ παῖδας ἢ γυναῖκα ὕβριν ὁ μὲν φοβούμενος οὐκ ἔστι δειλός, ὁ δὲ μὴ φοβούμενος οὐκ ἔστιν ἀνδρεῖος· ἢ ἐάν τις μέλλων μαστιγοῦσθαι οὐ φοβῆται, ἀλλὰ θαῤῥῇ· οὗτοι γὰρ ἃ δεῖ φοβεῖσθαι μὴ φοβούμενοι οὐκ εἰσὶν [f] ἀνδρεῖοι. Ἔστι τοίνυν ἀνδρεῖος ὁ τὰ μέγιστα μὲν τῶν δεινῶν μὴ φοβούμενος· οὐδεὶς γὰρ καρτερικώτερος τοῦ ἀνδρείου. Οὐκ ἀεὶ δὲ ὁμοίως· τινὰ γὰρ τῶν δεινῶν διὰ τὸν τρόπον καθ' ὃν ἐπάγονται, φοβερά εἰσι καὶ τῷ ἀνδρείῳ· οἷον, ὁ θάνατος μὲν δοκεῖ εἶναι τὸ ἔσχατον τῶν κακῶν, ὅτι πέρας ἐστὶ τοῦ βίου, καὶ οὐ δυνατὸν τῷ τεθνεῶτι ἢ ἀγαθὸν ἢ κακὸν γενέσθαι· καὶ τούτου ἕνεκα δοκεῖ μέγιστον εἶναι δεινόν, καὶ τοῖς ἀγαθοῖς καὶ τοῖς φαύλοις.

*** Ἀλλ' ὁ μὲν ἀπὸ αἰσχρῶν γινόμενος αἰτιῶν φοβερός ἐστι τῷ ἀνδρείῳ· ὁ δὲ ἀπὸ τῶν ἀρίστων, οἷός ἐστιν ὁ ἐν πολέμῳ συμβαίνων, οὐκέτι, [g] ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἀγαπητός ἐστιν· ὁ δὲ ἐν νόσῳ ἢ ἐν θαλάττῃ θάνατος, καθ' ὅσον μὲν οὐκ ἐπῆλθε κατὰ σεμνοῦ τινος, φοβερὸς ἔσται τῷ ἀνδρείῳ, καθ' ὅσον δὲ λυπηρός ἐστιν, οὐδαμῶς. Ὥστε λέγοιτο ἂν ἀνδρεῖος ὁ περὶ τὸν καλὸν θά-

apparebit, quot sint. Ac primum quidem de fortitudine agemus.

Eam autem in formidine et fiducia versari, atque esse earum mediocritatem, quæ timiditatem quidem superet, sed audaciæ cedat, e superioribus liquido patet; jam vero dicendum est, quibus sit opposita.

Metus ergo eorum quæ metuuntur respectu dicitur, quibus etiam oppositus est. Ea autem sunt quæcunque in universum mala nobis videntur : quare et metum definientes mali exspectationem esse ajunt. Mala ergo metuimus omnia, ut infamiam, paupertatem, morbum, amicorum defectum, mortem : porro fortitudo non est his omnibus opposita : nec enim in omnibus vir fortis versatur. Quæ enim metui debent, metuit vir fortis : at non omnia hæc metui debent, sed quædam tantum : exempli gratia, infamiam metuere pulchrum, non metuere turpe est, quia alterum verecundi, alterum inverecundi est hominis : neque refert, si fortis dicitur improprie homo ejusmodi, quia aliquid commune cum viro forti habet, quod videlicet non cuncta metuat; siquidem et fortis metu vacat. Paupertatem vero fortasse pertimescere non oportet, neque morbum, neque ea omnia, quæ nobis culpa et vitio carentibus accidunt. Quemadmodum vero qui non metuit ea quæ metui oportet, non est fortis (nisi improprie ita dicitur) : sic nec ille qui non metuit quæ metui non oportet, fortis est, sed propter similitudinem tantum fortis appellatur : quippe multi eorum qui hæc non metuunt, sed liberales sunt ac fidenter pecuniæ jacturam ferunt, tamen in belli periculis timidi sunt et ignavi. Ut autem qui metuit ea quæ metuere non debet, non est fortis, ita nec ille qui non metuit quæ debet metuere fortis est : verbi causa, qui contumeliam in liberos et uxorem extimescit, non est timidus; qui vero non extimescit, non est fortis : aut si quis quum flagellandus est; non metuit, sed confidit : scilicet hi, quum quæ metui oportet, non metuant, non sunt fortes. Est igitur fortis qui maxima pericula non reformidat : nemo enim omnis incommodi patientior est, quam fortis. Non eodem tamen semper modo : nimirum quædam pericula propter eam qua importantur rationem etiam forti terribilia sunt : exempli gratia mors malorum omnium extremum esse videtur, quia vitæ terminus est neque amplius mortuo aut bonum aut malum evenire potest : ideoque maximum malum tum probis esse videtur, tum improbis.

Jam vero mors, quæ turpibus causis alicui affertur, viro forti terribilis est : at honestissimis causis homini illata, ut illa quæ in bello oppetitur, non item, sed valde optabilis est : quæ vero a morbo vel in mari accidit mors, quatenus non gravi aliqua causa offertur, viro forti terribilis erit, quatenus autem molesta est, minime. Quamobrem fortis dicatur, qui aut pulchram

---

* Cap. 6. ὅτι μὲν οὖν μεσότης κτλ. — ** Φοβούμεθα δὲ δηλονότι τὰ φοβερὰ κτλ. — *** Δόξειε δ' ἂν οὐδὲ περὶ θάνατον τὸν ἐν παντὶ κτλ

νατον ἢ τὸν μὴ αἰσχρὸν ἀδεής, καὶ ὅσα θάνατον ἐπιφέρει αἰφνιδίως ἐπερχόμενα· οἷά εἰσι τὰ ἐν τῷ πολέμῳ. Ὁ γὰρ τὰ αἰφνιδίως ἐπερχόμενα δεινὰ καρτερῶν ἀπόδειξιν ἐναργῆ παρέχεται τοῦ πρὸς ἕξιν ἀνδρείας εἰληχέναι. Κυρίως δὲ ἀνδρεῖος, ὁ τὸν ἄριστον θάνατον καρτερῶν. Ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν τιμῶν ἔχει· τῶν μὲν γὰρ παρὰ τοῖς τυράννοις τιμῶν, ὡς οὐδὲν ὅσιον ἐχουσῶν οὐδὲ βέβαιον, ὁ ἀνδρεῖος καταφρονήσει· τῶν δὲ ἐν ταῖς πόλεσι ταῖς εὐνομουμέναις, ὡς εὐνόμων καὶ δικαίων, οὐκέτι.[h] Εἰσὶ δὲ καὶ οἱ θαλάττιοι πρὸς τὸν θάνατον ἀδεεῖς· ἀλλ' οὐχ ὁμοίως τῷ ἀνδρείῳ· οἱ μὲν γὰρ δοκοῦσι καρτερεῖν, διὰ τὸ καθάπαξ ἀπεγνωκέναι τὴν σωτηρίαν· οἱ δὲ διὰ τὴν ἐμπειρίαν ἐλπίζοντες περιγενέσθαι τῶν ἀπὸ τῆς θαλάσσης κακῶν. Ἐπεὶ οὐδὲ δυνατὸν κυρίως ἐν τοῖς τοιούτοις ἀνδρίζεσθαι· ἀνδρίζεται γάρ τις ἐν οἷς χρεία τόνου τινὸς καὶ ὁρμῆς, ἢ θάνατος σεμνός ἐστιν· ἐν κλύδωνι δέ, ἢ ἐν νόσῳ, τὰ τοιαῦτα χώραν[i] οὐκ ἔχει· οὔτε γὰρ ὁ θάνατος ἀγαθοῦ τινός ἐστιν αἴτιος, οὔτε ὁρμῇ τινι καὶ ἀλκῇ χρώμεθα πρὸς αὐτόν.

* Ἔτι τοίνυν ὁ ἀνδρεῖος περὶ τὰ φοβερὰ οὐχ ὁμοίως ἔχει. Εἰσὶ γὰρ ἄλλα ἄλλοις φοβερώτερα· οἱ μὲν γὰρ τὴν τῶν χρημάτων ἀποβολὴν μάλιστα φοβοῦνται, ὅσοι φιλοχρήματοι· οἱ δὲ τὴν ἀδοξίαν, ὅσοι δόξης μάλιστα τῶν ἄλλων ἐρῶσιν, καὶ τὰ ἄλλα ὁμοίως· (ἅτινα οἱ μὲν σφόδρα φοβοῦνται, οἱ δὲ ἔλαττον, οἱ δὲ οὐδαμῶς·) εἰσὶ δέ τινα, ἃ οὐδείς ἐστιν ἀνθρώπων, ὃς οὐ φοβεῖται· οἷά ἐστι τὰ ὑπὲρ ἄνθρωπον κακά, οἷον, καὶ σκηπτοί, σεισμοί, καὶ θαλάσσης ἐκδρομαί· ταῦτα γὰρ πᾶσι τοῖς νοῦν ἔχουσι φοβερά.

** Καὶ ὁ ἀνδρεῖος φοβεῖται μέν, ὡς δεῖ δέ, καὶ καθὼς ὁ λόγος προστάττει, καὶ τοῦ καλοῦ ἕνεκα· τοῦτο γὰρ τέλος ὁ σπουδαῖος ποιεῖται τῶν ἰδίων παθῶν καὶ τῶν πράξεων, καὶ διὰ τοῦτο πᾶσα ἀρετή. Καὶ ταῦτα δὲ οὐχ ὁμοίως πᾶσίν εἰσι φοβερά, ἀλλὰ τοῖς μὲν μᾶλλον, τοῖς δὲ ἧττον, ὥσπερ καὶ τὰ κατὰ ἄνθρωπον, ἅπερ οὐ πᾶσίν εἰσι φοβερά· οἷον, πενία, καὶ ἀδοξία καὶ τὰ τοιαῦτα· ἅτινα καὶ ὁ σπουδαῖος, ὅτε δεῖ, φοβηθήσεται, καθὼς εἴρηται, καὶ ὡς δεῖ. Ὁ γὰρ φαῦλος διὰ τοῦτο ἁμαρτάνει, ὅτι οὐ φοβεῖται καθὼς δεῖ, ἢ ὅτε δεῖ, ἢ ἔνθα δεῖ· ὁμοίως δὲ καὶ θαῤῥῶν οὐ κατὰ τὸν προσήκοντα τρόπον καὶ χρόνον θαῤῥεῖ. Ὁ μὲν οὖν θαῤῥῶν ἢ φοβούμενος, ἃ, καὶ οὗ ἕνεκα, καὶ ὅτε προσήκει θαῤῥεῖν καὶ φοβεῖσθαι, ἀνδρεῖος· κατὰ τὸ εἰκὸς γὰρ θαῤῥεῖ καὶ φοβεῖται, καὶ ὥσπερ ὁ λόγος τῆς ἀνδρείας[k] ἔχει. Τοῦτο γὰρ τέλος ἐστὶ πάσης ἐνεργείας τῆς κατ' ἀρετήν, τὸ κατὰ τὸν λόγον τῆς ἕξεως γίνεσθαι· οἷον, αἱ κατὰ δικαιοσύνην πράξεις τέλος ἔχουσι τὸ κατὰ τὸν λόγον τῆς ἕξεως τῆς δικαιοσύνης πράττεσθαι· καὶ αἱ κατὰ τὴν ἀνδρείαν,[l] κατὰ τὸν λόγον τῆς ἕξεως τῆς ἀνδρείας.[m] Τέλος μὲν γὰρ ἁπάσης πράξεως τὸ καλόν· καλὸν δὲ τῷ ἀνδρείῳ ὁ τῆς ἀνδρείας λόγος· καὶ

mortem non metuit, aut certe non turpem, quique non reformidat quæcunque subito ingruentia mortem inferunt, qualia sunt belli certamina. Qui enim sustinet ea quæ subito ingruunt pericula, manifesto docet, se ad summum fortitudinis habitum pervenisse. Jam vero fortis est proprie, qui pulcherrimam mortem oppetit. Ut etiam in honoribus se res habet: quippe honores quos tyranni hominibus tribuunt, quum nihil neque legitimum neque stabile habeant, vir fortis contemnet: eos autem quos in republica bonis legibus temperata adipiscimur, quum et legitimi sint et justi, non item. Quin etiam nautæ mortis metu vacant: non ita tamen, ut fortis: alii enim fidenter obire eam videntur, quod semel de salute desperarint, alii quod experientia sua freti facile sperent fore ut maritimis periculis defungantur. Nam ne fieri quidem proprie potest, ut in talibus aliquis fortiter se gerat: id enim in iis fit, in quibus vigor ille impetusque animi requiruntur, aut quum mors est clara et pulchra: in tempestate vero aut morbo talia locum non habent, quoniam neque boni alicujus causa hujusmodi mors est, neque ullo animi impetu aut robore adversus eam utimur.

Præterea vero fortis non eodem modo in terribilibus se habet. Alia enim aliis terribiliora sunt: nimirum quidam pecuniarum jacturam maxime metuunt, avari videlicet omnes: alii infamiam, quicunque scilicet præ cæteris gloriam sequuntur, eademque reliquorum ratio est; (quæ alii maxime, alii minus, alii vero omnino non metuunt:) sunt et nonnulla quæ nemo non metuit mortalium: velut illa quæ supra hominem sunt mala, exempli gratia, fulmina violenta, terræ motus, maris exundationes: hæc enim omnibus qui sapiunt terribilia sunt.

Ea ergo vir fortis quoque metuit, sed ut oportet, et ut ratio jubet, aut honestatis causa: quem finem affectuum suorum et actionum vir bonus statuit; hujus enim causa virtus omnis exercetur. Atque hæc quidem non æque omnibus terribilia sunt, sed aliis magis, aliis minus, ut ea quæ facultatem humanam non excedunt, quæque non omnibus sunt horribilia, verbi gratia paupertas, infamia atque alia hujus generis, quæ etiam vir bonus, quum oportet, metuet, sicut dictum est, et ut oportet. Quippe improbus in hoc peccat, quod nec ut oportet, nec quum oportet, nec ubi oportet metuit: pariterque in hoc delinquit, quod quum confidit, non eo quo decet modo neque opportuno tempore confidit. Qui ergo confidit aut metuit, quæ decet et cujus rei causa decet, item quum decet ipsum confidere et metuere, fortis est: quia ut par est tum confidit tum metuit, et quemadmodum fortitudinis ratio postulat. Hic enim omnis actionis honestæ finis est, ut ex habitus ratione fiat, exempli gratia, actiones justitiæ consentaneæ finem habent hunc, ut ex justitiæ habitus ratione suscipiantur; item actiones fortitudini consentaneæ ex fortitudinis habitus ratione. Siquidem omnis actionis finis est honestas; honestas vero viro

* Cap. 7. τὸ δὲ φοβερὸν οὐ πᾶσι μὲν τὸ αὐτὸ κτλ. — ** Ὁ δὲ ἀνδρεῖος, ἀνέκπληκτος κτλ.

τῷ δικαίῳ ὁ τῆς δικαιοσύνης· καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως. Τοῦτο γάρ ἐστιν ὁ λόγος τῶν πράξεων, τὸ κατὰ τὴν ἕξιν γίνεσθαι· ὅρος γάρ ἐστιν ἑκάστῳ τὸ τέλος αὐτοῦ· ὁ μὲν οὖν ἀνδρεῖος ἐν τῷ δέοντι καὶ τῷ προσήκοντι ἕστηκε.

* Τῶν δὲ ὑπερβαλλόντων ὁ μὲν τῷ μὴ φοβεῖσθαι ὑπερβάλλων, ἀνώνυμος· εἴρηται δ' ἡμῖν ἐν τοῖς πρότερον, ὅτι πολλά ἐστιν ἀνώνυμα· καλοῖτο δ' ἂν ὁ τοιοῦτος μαινόμενος, ἢ ἀνάλγητος, εἰ μηδὲν φοβοῖτο, μήτε σεισμὸν μήτε κύματα, καθάπερ φασὶ τοὺς Κελτούς· ὁ δὲ τῷ θαῤῥεῖν ὑπερβάλλων περὶ τὰ φοβερά, θρασύς. Δοκεῖ δὲ καὶ ἀλαζὼν εἶναι ὁ θρασὺς καὶ προσποιητικὸς εἶναι ἀνδρείας· χρηματίζεται γὰρ ἀνδρεῖος εἶναι· ὡς γὰρ ἐκεῖνος περὶ τὰ φοβερὰ ἔχει, οὕτως ὁ θρασὺς βούλεται φαίνεσθαι. Ἐν οἷς οὖν δύναται μιμεῖται· διὸ καί εἰσιν οἱ πολλοὶ αὐτῶν θρασύδειλοι· ἐν τούτοις γὰρ θρασυνόμενοι, τὰ φοβερὰ οὐχ ὑπομένουσιν. Ὁ δὲ τῷ φοβεῖσθαι ὑπερβάλλων, δειλός· ὅτι ἃ μὴ δεῖ φοβεῖται, καὶ οὐχ ὡς δεῖ· ἐλλείπει δὲ καὶ τῷ θαῤῥεῖν, ὑπερβάλλει δὲ ἐν ταῖς λύπαις, καὶ δύσελπίς τίς ἐστιν ὁ δειλός· πάντα γὰρ φοβεῖται.

** Ὁ δὲ ἀνδρεῖος, ἐναντίος· εὔελπις γάρ ἐστι· τὸ γὰρ θαῤῥεῖν ἀπὸ τοῦ τὰ χρηστὰ ἐλπίζειν γίνεται. Περὶ τὰ αὐτὰ μὲν οὖν καὶ ὁ δειλός, καὶ ὁ θρασύς ἐστι, καὶ ὁ ἀνδρεῖος· εἰσὶ γὰρ περὶ τὰ φοβερὰ καὶ θαῤῥαλέα· ἀλλ' οὐχ ὁμοίως, διαφόρως γὰρ ἔχουσι πρὸς αὐτά· οἱ μὲν γὰρ ὑπερβάλλουσι καὶ ἐλλείπουσιν· ὁ δὲ μέσως ἔχει, καὶ ἐπὶ τοῦ δέοντος ἵσταται. Καὶ οἱ μὲν θρασεῖς προπετεῖς, καὶ πρὸ τῶν κινδύνων ὁρμῶντες, καὶ σφόδρα βουλόμενοι τὰ δεινά, ἐν αὐτοῖς δὲ γενόμενοι ἀποπηδῶσιν· οἱ δὲ ἀνδρεῖοι τοὐναντίον, ἐν αὐτοῖς μὲν τοῖς ἔργοις ὀξεῖς, πρότερον δὲ ἡσυχίαν ἄγουσι. Καθάπερ οὖν εἴρηται, ἡ ἀνδρεία [n] μεσότης ἐστὶ περὶ θαῤῥαλέα καὶ φοβερά, καθὼς δεῖ· καὶ ὅτι καλόν, αἱρεῖται καὶ ὑπομένει, καὶ ὅτι μὴ αἱρεῖσθαι καὶ ὑπομένειν, αἰσχρόν.

*** Τὸ δὲ ἀποθνήσκειν βουληθῆναι διὰ πενίαν, ἢ διὰ ἔρωτα, οὐκ ἔστιν ἀνδρείας, ἀλλὰ μᾶλλον δειλίας· τὸ γὰρ φεύγειν τὰ ἐπίπονα, μαλακίας καὶ χαυνότητος. Οὐ γὰρ αἱρεῖταί τις τὸν τοιοῦτον θάνατον ὅτι καλός, ἀλλ' ὅτι ἀπαλλαγή ἐστι κακοῦ, ὃ φέρειν οὐ δύναται· τὸ δὲ οὕτως ἔχειν, δειλίας. Ἡ μὲν οὖν ἀνδρεία τοιοῦτόν τι.

(Scripsi : [a] ἀνδρείας] ex Aristotele; cod. ἀνδρίας. — [b] κύριοί ἐσμεν] vulgo κύριοι ἐσμὲν. — [c] οὐκέτι] cod. οὐκ ἔτι. — [d] ἀνδρείας] cod. ἀνδρίας. — [e] ὁριζόμενοί φασιν] vulgo ὁριζόμεναι φασὶν. — [f] οὐκ εἰσὶν] vulgo οὔκ εἰσιν. — [g] οὐκέτι] cod. οὐκ ἔτι. — [h] οὐκέτι] vulgo οὐκ ἔτι. — [i] χώραν] cod. ὥραν. — [k] ἀνδρείας] cod. ἀνδρίας. — [l] ἀνδρείαν] cod. ἀνδρίαν — [m] ἀνδρείας] vulgo ἀνδρίας. — [n] ἀνδρεία] cod. ἀνδρία. —)

forti fortitudinis ratio, sicut justo justitiæ : et in aliis similiter. Hæc enim est actionum ratio, ut secundum habitum fiant, quoniam terminus etiam suus cuique finis est : fortis igitur in eo quod æquum est atque in officio consistit.

Ex iis autem qui modum excedunt, is qui non metuendo excedit, caret nomine : esse vero multa, quibus imposita nomina non essent supra diximus : sed appellari poterit talis vel insanus vel doloris expers, si nihil metuat, neque terræ motum neque fluctus, quales ajunt esse Gallos : at qui in eo modum excedit, quod in rebus formidolosis præfidat, audax est. Atque audax etiam arrogans esse sibique fortitudinis laudem vindicare videtur : quippe vir fortis appellari vult : qualis enim ille in rebus formidolosis est, talis videlicet audax quoque videri cupit. Quibuscunque ergo rebus potest, eum imitatur : quocirca eorum plerique simul audaces ac timidi sunt : namque licet in his se jactent audaciamque ostentent, res formidolosas tamen non perferunt. At qui metuendo modum excedit, is ignavus timidusque nominatur : quia quæ non oportet metuere metuit, nec ut oportet : quin etiam confidendo modum deserit, in doloribus vero ac molestiis modum excedit, nec facile quidquam sperat timidus : utpote qui omnia pertimescat.

At vir fortis huic contrarius est : quippe qui bene speret : namque ex eo ipso, quod bene speret, fiducia illa nascitur. In iisdem igitur rebus timidus, audax et fortis versantur : siquidem circa formidolosa et audenda versantur : nec tamen similiter, quia non uno modo erga eas res affecti sunt : illi enim modum excedunt aut deserunt : hic vero mediocritatem servat, et ubi debet consistit. Atque audaces sane præproperi ac præcipites sunt, periculumque antequam in eo versentur adire volunt, postquam autem periclitari cœperunt, resiliunt : contra viri fortes in factis ipsis acres sunt et celeres, ante facta quieti et sedati. Quemadmodum igitur diximus, fortitudo mediocritas est, quæ versatur cum in iis quæ fiducia complent animos, tum in formidolosis, ut oportet : quæ et quia honestum est eligit ac perfert, et quia non eligere ac perferre turpe est.

Jam vero paupertatis aut amoris causa mori velle non est fortitudinis, sed potius timiditatis : nam quæ molesta sunt vitare, mollitiæ proprium est et levitatis. Neque enim quisquam propterea ejusmodi mortem sibi consciscit, quod honesta sit, sed ut iis defungatur malis, quæ ferre amplius non potest : ita vero affici, ignaviæ est. Talis ergo fere est fortitudo.

* Τῶν δὲ ὑπερβαλλόττων κτλ. — ** Ὁ δὲ ἀνδρεῖος. ἐναννίος κτλ. — *** Τὸ δὲ ἀποθνήσκειν, φεύγοντα πενίαν κτλ.

Κεφ. η'.

Ἔτι περὶ ἀνδρείας. [a]

* Λέγονται δὲ καὶ ἕτεραι ἀνδρεῖαι κατὰ πέντε τρόπους. Πρώτη ἡ πολιτική· καθ' ἣν οἱ πολῖται, διὰ τὰ ἐκ τῶν νόμων ἐπιτίμια καὶ τὰ ὀνείδη, καὶ διὰ τὰς τιμάς, ὑπομένουσι τοὺς ὑπὲρ τῆς πόλεως κινδύνους. Καὶ δοκοῦσιν ἀνδρειότατοι εἶναι, παρ' οἷς οἱ δειλοὶ ἄτιμοι, οἱ δὲ ἀνδρεῖοι ἔντιμοι. Οἵους καὶ Ὅμηρος ἐν τοῖς ποιήμασιν ᾄδει· οἷον, τὸν Διομήδη καὶ τὸν Ἕκτορα·

> Πουλυδάμας [b] μοι πρῶτος ἐλεγχείην ἀναθήσει·

καὶ Διομήδης·

> Ἕκτωρ [c] γάρ ποτε φήσει ἐνὶ Τρώεσσ' ἀγορεύων,
> Τυδείδης ὑπ' ἐμεῖο.

Ἔοικε δὲ αὕτη ἡ ἀνδρεία τῇ πρότερον εἰρημένῃ· ὅτι καθάπερ ἐκείνη τοῦ καλοῦ ἕνεκα, οὕτω καὶ αὕτη διά τινα γίνεται ἀρετήν. Διὰ τὴν αἰδῶ [d] γὰρ καὶ τὴν τοῦ καλοῦ ὄρεξιν, καὶ διὰ τὴν φυγὴν τοῦ ὀνείδους, αἰσχροῦ ὄντος, οἱ πολῖται ἀνδρίζονται· αἰρούμενοι γὰρ τοὺς νόμους καὶ τιμῆς ὀρεγόμενοι τοὺς κινδύνους ὑπομένουσι. Δευτέρα δὲ ἀνδρεία, καθ' ἣν ἀνδρίζονται οἱ ὑπὸ τῶν ἀρχόντων ἀναγκαζόμενοι τοὺς πόνους καρτερεῖν, καὶ πρὸς τοὺς κινδύνους ἀνδρείως ἔχειν. Χείρων δὲ αὕτη τῆς πολιτικῆς, ὅτι διὰ φόβον καὶ οὐ δι' ἔρωτα ἀγαθοῦ γίνεται· καὶ οἱ κατ' αὐτὴν ἀνδριζόμενοι οὐ τὸ αἰσχρὸν ἀλλὰ τὸ λυπηρὸν φεύγουσιν. Ἀναγκάζουσι γὰρ οἱ κύριοι, ὥσπερ ὁ Ἕκτωρ·

> Ὃν δέ κ' ἐγὼν [e] ἀπάνευθε μάχης πτώσσοντα νοήσω,
> Οὔ οἱ ἄρκιον ἐσσεῖται φυγέειν κύνας.

Κἂν μὴ παρῶσι δὲ οἱ στρατηγοὶ τῇ παρατάξει, καὶ ἀναγκάζωσι τοὺς στρατιώτας τοὺς κινδύνους καρτερεῖν, ἀλλὰ φόβον αὐτοῖς ἐνθέντες, δι' ὧν πολλάκις ἐτύπησαν λιπόντες τὴν τάξιν, τὸ αὐτὸ δρῶσι· καὶ οὕτω δι' ἀνάγκην ἀνδρεῖοι δοκοῦσιν εἶναι· δεῖ δὲ οὐ δι' ἀνάγκην αἱρεῖσθαι τὴν ἀνδρείαν, ἀλλ' ὅτι καλόν.

** Δοκεῖ δὲ καὶ ἡ περὶ τὰ καθ' ἕκαστα ἐμπειρία ἀνδρεία εἶναι. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Σωκράτης τὴν ἀνδρείαν ἐπιστήμην ἐνόμισεν εἶναι. Ἄλλοι μὲν οὖν ἐν ἄλλοις ἐπιστήμονες ὄντες ἀνδρεῖοι ἂν περὶ ταῦτα καλοῖντο· ἐν δὲ τοῖς πολεμικοῖς οἱ στρατιῶται. Δοκεῖ γὰρ εἶναί τινα ἐν τῷ πολέμῳ κενά, ἃ μάλιστα συνεωράκασιν οὗτοι, καὶ τῶν ἄλλων μὴ εἰδότων οἷς συμπλέκονται, αὐτοὶ ἀνδρεῖοι δοκοῦσιν. Ἐκ γὰρ τῆς ἐμπειρίας ταύτης δύνανται ποιῆσαι τοὺς ἀντιπάλους κακῶς, καὶ μηδὲν παθεῖν ὑπ' ἐκείνων, καὶ φυλάξασθαι μὲν τὰ βέλη καὶ τὰ δόρατα, πατάξαι δὲ αὐτοὺς εὐχερῶς, διὰ τὸ δύνασθαι χρῆσθαι τοῖς ὅπλοις καλῶς, καὶ τοιαῦτα

Cap. VIII.

Adhuc de fortitudine.

Dicuntur vero etiam aliæ quædam fortitudines, idque quinque modis. Earum prima est civilis, qua cives tum legitimis pœnis atque ignominiis compulsi, tum honoribus et præmiis invitati pro republica pericula subeunt. Quocirca viri fortissimi apud eos videntur esse, apud quos et infamia notantur ignavi, et honore afficiuntur viri fortes. Quales sunt etiam quos Homerus in carminibus celebrat, verbi causa Diomedes et Hector:

> Næ mihi Polydamas faciet convicia primus,

et Diomedes.

> Namque aliquando Hector Trojanis dicet in urbe,
> Tydides a me

Hæc autem fortitudinis species accedit ad similitudinem superioris illius, quia sicut illa honestatis causa requiritur, ita et hujus effectrix virtus est. Pudore enim honestatisque studio ducti ad vitandam ignominiam, quia turpis est, fortiter se gerunt cives: quum enim et leges vereantur et honorem appetant, pericula quoque sustinent. Altera fortitudinis species est, qua fortiter se gerunt homines a civitatum rectoribus molestiam perferre et pericula fortiter obire coacti. Est autem hæc civili inferior, propterea quod a metu, non ab amore boni proficiscitur: et quod illi qui ea sunt præditi non turpitudinem sed molestiam fugiunt. Cogunt enim ii penes quos est potestas, ut Hector:

> Quem procul a pugna sese subducere cernam,
> non tamen hic avium atque canum minus esca jacebit.

Licet autem forte imperatores absint ab acie, neque cogant milites sustinere pericula, tamen propter eum quem animis eorum injecerunt metum, quod sæpe eos quum ordinem desererent, verberibus in officio continuerunt, idem faciunt. atque ita necessario videntur fortes esse: quum contra non necessitatis, sed honestatis gratia expetenda sit fortitudo.

Videtur etiam rerum singularum experientia fortitudo esse. Quapropter Socrates fortitudinem scientiam esse putabat. Jam vero alii aliarum rerum periti fortes in iis dici poterunt; in bellicis vero milites. Videntur enim quædam in bello vana esse terricula, quæ maxime perspecta et cognita habent isti, ideoque quum alii ignorent, cum quo hoste confligant, ipsi fortes videntur. Namque usu hoc et exercitatione præditi possunt tum nocere adversariis, tum cavere, ne damno ab illis afficiantur, atque eorum tela quidem et lanceas vitare, ipsos vero facile ferire, propterea quod armis dextere uti sciunt atque hujusmodi armis instructi sunt, quæ ad

* Cap. 8. λέγονται δὲ καὶ ἕτεραι κτλ. — ** Δοκεῖ δὲ καὶ ἡ ἐμπειρία κτλ.

ἔχειν τὰ ὅπλα, ὁποῖα ἂν γένοιτο ἐπιτήδεια καὶ πρὸς τὸ πατάξαι τοὺς ἀντιπάλους, καὶ πρὸς τὸ μηδὲν παθεῖν δεινὸν ὑπ' ἐκείνων· μάχονται γοῦν ὥσπερ ὡπλισμένοι ἀνόπλοις. Καὶ ἐν τοῖς τοιούτοις ἀγῶσιν οὐχ οἱ ἀνδρειότατοι μαχιμώτατοί εἰσιν, ἀλλ' οἱ μάλιστα ἰσχύοντες, καὶ τὰ σώματα ἄριστα ἔχοντες, καὶ τὴν ἐμπειρίαν ἄριστοι· δειλοὶ δὲ γίνονται οἱ τοιοῦτοι, ὅταν ὑπερβάλλῃ ὁ κίνδυνος καὶ λείπωνται τοῖς πλήθεσι καὶ ταῖς παρασκευαῖς· πρῶτοι γὰρ οἱ ἔμπειροι φεύγουσιν. Οἱ δὲ ἀνδριζόμενοι κατὰ τὰ πολιτικὰ μένοντες ἀποθνήσκουσιν· ὅπερ κἀπὶ [f] τῷ Ἑρμαίῳ [g] συνέβη. Οἱ μὲν γὰρ παρατεταγμένοι στρατιῶται ἔφυγον, αἰσθόμενοι τοῦ κινδύνου μείζονος· οἱ δὲ πολῖται μείναντες ἀπέθανον· ὁ γὰρ θάνατος αὐτοῖς αἱρετώτερος ἐδόκει τῆς σωτηρίας ταύτης· οἱ δὲ στρατιῶται ἠνδρίζοντο μέν, οἰόμενοι κρείττους εἶναι καὶ πλείους τῶν ἀντιπάλων· ἐπεὶ δὲ ἑώρων ἐλάττονες ὄντες καὶ χείρονες, ἔφυγον, τὸν θάνατον μᾶλλον φοβηθέντες, ἢ τὸ αἰσχρόν. Ὁ δὲ ἀνδρεῖος οὐ τοιοῦτος.

* Λέγεται δὲ ἀνδρεία καὶ ὁ θυμὸς παρά τισι· καὶ ἀνδρεῖοι καλοῦνται, καθάπερ τὰ θηρία, ἐπὶ τοὺς τρώσαντας φερόμενοι· ὅτι καὶ οἱ ἀνδρεῖοι θυμοειδεῖς. Ὁ γὰρ θυμὸς ὁρμητικόν ἐστι πρὸς τοὺς κινδύνους· ὅθεν καὶ Ὅμηρός φησι·

σθένος ἔμβαλε θυμῷ· [h]

καὶ

μένος καὶ θυμὸν ἔγειρε· [i]

καὶ

δριμὺ δ' ἀνὰ ῥῖνας μένος· [k]

καὶ

ἔζεσεν αἷμα· [l]

πάντα γὰρ τὰ τοιαῦτα ἔοικε σημαίνειν τὴν τοῦ θυμοῦ ἔγερσιν καὶ ὁρμήν. Ὁ μὲν οὖν ἀνδρεῖος καλοῦ τινος ἕνεκα πάντα ποιεῖ, ἄγεται δὲ ὑπὸ τοῦ θυμοῦ οὐδαμῶς, ἀλλὰ χρῆται τούτῳ συνεργῷ καθάπερ ὀργάνῳ. Οἱ δὲ λεγόμενοι ἀνδρεῖοι διὰ τὴν ὁρμὴν τοῦ θυμοῦ οὐ διὰ τὸ καλὸν πράττουσιν, ἀλλὰ διὰ λύπην· ὥσπερ τὰ θηρία διὰ τὸ πληγῆναι, ἢ διὰ τὸ φοβεῖσθαι, οὐ χρώμενα τῷ θυμῷ ἀλλ' ὑπ' αὐτοῦ μᾶλλον ἀγόμενα· οἵτινες, πρὶν πληγῆναι ἢ φοβηθῆναι, οὐδεμίαν ἐπιδείκνυνται ὁρμήν· ἐπεὶ καὶ τὰ θηρία, ἐὰν ἐν ὕλῃ ᾖ ἢ ἐν ἕλει, οὐ προσέρχονται, οὐδὲ ὁρμῶσιν. Οὐκ ἔστι τοίνυν ἀνδρεῖος, ὁ δι' ἀλγηδόνα, ἢ θυμοῦ κινοῦντος, ἢ ἄλλου τινὸς πάθους, πρὸς τὸν κίνδυνον ὁρμῶν, καὶ μηδὲν τῶν δεινῶν προορώμενος· ἐπεὶ οὕτω γε κἂν [m] οἱ ὄνοι ἀνδρεῖοι καλοῖντο δικαίως, πεινῶντες· τυπτόμενοι γὰρ οὐκ ἀφίστανται τῆς νομῆς· καὶ οἱ μοιχοὶ δὲ διὰ τὴν ἐπιθυμίαν τολμηρὰ πολλὰ δρῶσιν· ἀλλ' οὐκ εἰσὶν [n] ἀνδρεῖοι, οὔτε οἱ ὄνοι, οὔτε ἄνθρωποι, οἱ δι' ἀλγηδόνος ἢ θυμοῦ, ἢ ἄλλου τινὸς πάθους ἐξελαυνόμενοι πρὸς τὸν κίνδυνον. Ἡ δὲ φυσικωτάτη καὶ ἡ κυρίως ἀνδρεία ἐκείνη ἐστίν, ὅταν κινώμεθα μὲν διὰ τοῦ θυμοῦ, μετὰ προαιρέσεως δέ, καὶ ἕνεκα τοῦ ἀγαθοῦ. Οἱ δὲ διὰ τὰ προειρημένα ὀργιζό-

* Καὶ τὸν θυμὸν ἐπὶ τὴν ἀνδρείαν ἐπιφέρουσιν ∴

damnum hosti inferendum et a se propulsandnm maxime valent : quamobrem ut armati cum inermibus decertant. Nempe in talibus certaminibus non fortissimus quisque pugnacissimus est, sed qui plurimum viribus valet corporeque est præstantissimo et magnum usum habet : verum hujusmodi milites tum ignavi fiunt, quum et periculum majus est, quam quo defungi possint, et copiis atque apparatu sunt inferiores : siquidem usu periti primi terga vertunt. At qui in civili exercitu fortiter pugnant solent in pugna ad mortem usque persistere : id quod etiam in Hermæo contigit. Nam milites quos in acie collocaverat dux, quum periculum opinione majus sentirent, fugam capessiverunt; cives vero ad mortem usque perstiterunt : potior enim tali salute illis mors videbatur : contra milites mercenarii, quamdiu se superiores esse aut plures hostibus putabant, rem bene gerebant : postquam autem se pauciores esse et inferiores viderunt, in fugam se conjecerunt, ut qui mortem magis quam dedecus timerent. Talis vero non est fortis.

Sed et ira apud nonnullos dicitur fortitudo : et qui tanquam belluæ in eos a quibus vulnerati sunt feruntur, eos fortes vocant, quia fortes etiam aliquo modo sunt iracundi. Quippe ira periculis se committere solet : unde et Homerus ait :

vimque addidit iræ :

et

vires iramque ciebat :

et

ingens tum nares subiit vigor :

et

sed sanguis ferbuit intus :

Hæc enim omnia animi concitationem atque impetum significare videntur. Vir fortis igitur honesti alicujus causa res omnes gerit, neque ullo modo ira afficitur, sed ejus auxilio tanquam instrumento utitur. Contra illi qui ob animi concitati impetum fortes appellantur, non honesti causa, sed dolore pressi omnia agunt : ritu ferarum, quæ quia sunt percussæ ab aliquo aut metuunt, ira non utuntur, sed ejus æstu potius abripiuntur : siquidem hi homines, antequam ab aliquo percutiantur aut metuant, nullum concitati animi impetum ostendunt, quum etiam belluæ, si in silva sint aut palude, neminem neque aggrediantur neque invadant. Quocirca non est fortis nominandus, qui dolore aut ira incitatus, aut alio quodam perturbati animi impetu tractus periculum adit, neque quidquam eorum quæ gravia et periculosa sunt providet : nam isto quidem modo etiam asinos merito fortes dicere licebit, quum esuriunt, quoniam ne verberibus quidem a pastu dimoventur : quin etiam adulteri cupiditate inflammati multa audacter faciunt : verum neque asini fortes sunt, neque homines, quos vel dolor vel ira vel alius denique affectus ad periculum rapit. Naturalis autem maximeque propria fortitudo est illa, quoties ira quidem incendimur, sed capto consilio et bon. causa. At qui ista quæ memoravimus stomachantur non

μενοι οὐχ ἀνδρεῖοί εἰσιν, ἀλλὰ μάχιμοι· οὐ γὰρ διὰ τὸ καλὸν ὁρμῶσι καὶ ὀργίζονται, ἀλλὰ διὰ τὸ πάθος· καὶ οὐχ ὡς δέον ἐστί, καὶ ὁ ὀρθὸς ἀπαιτεῖ λόγος, ἀλλ' ὡς ἂν κινήσειε τὸ πάθος.

* Δοκοῦσι δὲ καὶ οἱ εὐέλπιδες πάντες ἀνδρεῖοι εἶναι, οὐκ εἰσὶ [o] δὲ πάντες. Δυνατὸν γὰρ εὐέλπιδας [p] εἶναι, οὐ διὰ τὸ μὴ φοβεῖσθαι τὰ λυπηρὰ τοῦ ἀγαθοῦ ἕνεκα, ἀλλὰ διὰ τὸ πολλάκις καὶ πολλοὺς νενικηκέναι, καὶ διὰ τοῦτο θαῤῥεῖν, ὡς οὐ περιπεσοῦνται τοῖς κακοῖς· δοκοῦσι δὲ ἀνδρεῖοι, διὰ τὸ ἐοικέναι τοῖς ἀνδρείοις κατὰ τὸ θαῤῥεῖν. Ἀλλ' οἱ μὲν ἀνδρεῖοι θαῤῥοῦσι διὰ τὰ προειρημένα, οὗτοι δὲ διὰ τὸ οἴεσθαι μηδὲν πείσεσθαι λυπηρόν. Οὕτω δὲ καὶ οἱ μεθυσκόμενοι εὐέλπιδές εἰσιν, ὅτι οἴονται πάντα αὐτοῖς καθ' ἡδονὴν ἀπαντήσειν· διὰ τοῦτο καὶ ἐπειδὰν ἐναντίοις ἐντύχωσι τῶν προσδοκωμένων, ἀποπηδῶσιν. Ὁ δὲ ἀνδρεῖος ἐρχόμενα καὶ φαινόμενα τὰ λυπηρὰ ὑπομένει, ὅτι ἀγαθόν ἐστιν ὑπομένειν, ἢ αἰσχρὸν τὸ μὴ ὑπομένειν. Διὰ τοῦτο καὶ ἐν τοῖς ἀνδρείοις ἐκεῖνος μᾶλλον ἀνδρεῖός ἐστιν, ὃς ἐν τοῖς αἰφνιδίοις [q] ἀτάραχος καὶ ἄφοβός ἐστιν, ἢ ἐν τοῖς σφόδρα προδήλοις καὶ πρὸ ὀφθαλμῶν οὖσιν· ὁ μὲν [r] γὰρ προγινώσκων τὰ λυπηρά, λογισμῷ καὶ κρίσει προπαρασκευασάμενος, ὑπομείνειεν ἄν· ὁ δὲ μὴ προγινώσκων, εἶτα ἐπιόντα ὑπομένων, δῆλός ἐστιν εἰς ἕξιν ἀνδρείας ἐλθών.

** Λέγονται δὲ ἀνδρεῖοι καὶ οἱ δι' ἄγνοιαν τῶν ἀπαντησόντων κακῶν εἰς τοὺς κινδύνους ὁρμῶντες. Καὶ σχεδὸν τῶν εὐελπίδων οὐδὲν διαφέρουσι, πλὴν ὅσον οἱ μὲν εὐέλπιδες ὑπομένουσι τὰ δεινὰ χρόνον τινά· οἱ δὲ ἀγνοοῦντες, ἐπειδὰν γνῶσιν, φεύγουσιν· ὥσπερ οἱ Ἀργεῖοι ἔπαθον περιπεσόντες τοῖς Λάκωσιν, ὡς Σικυωνίοις.

fortes sunt, sed pugnaces : neque enim honestate inducti ruunt aut stomachantur, sed animi ardore abrepti : neque ut oportet aut recta ratio monet, sed prout perturbatione concitati sunt.

Videntur etiam qui bene sperant omnes esse fortes, quum tamen non sint omnes. Possunt enim nonnulli bene sperare, non quod honestatis causa res molestas non metuant, sed quod et sæpius et multos vicerunt, ideoque nunc quoque confidunt, fore ut non incidant in malum. Cæterum idcirco fortes videntur, quia quatenus fiduciam habent, fortibus similes sunt. Verum quemadmodum fortes propter eas quas diximus causas fidunt, sic hi quod a dolore et molestia tutos se fore arbitrantur. Ita ebrii quoque bene sperant, quia omnia ex animi sententia eventura sibi judicant; ideoque quum alia quam speraverant eis evenerint, aufugiunt. At vero vir fortis molestias venientes, quæ jam apparent, sustinet, quod vel sustinere eas honestum sit, vel quod non sustinere sit turpe. Quocirca etiam inter fortes ille fortior est, qui in rebus repentinis imperterritum se minimeque perturbatum præbet, quam in rebus manifestis et ante oculos positis : nam qui prænovi futura quæ molestiam afferre possunt, is ratione et judicio diu ante instructus facile ea sustinuerit : qui vero mala prius ignota tum quum ingruunt sustinet, eum fortitudinis habitum jam consecutum esse apparet.

Dicuntur et illi fortes, qui per ignorantiam malorum quæ accidere possunt, periculis se committunt. Atque hi quidem fere ab hominibus bene sperantibus nihil differunt, nisi quod hi pericula aliquamdiu sustinent : ii vero qui ignorant, simul atque cognoverunt, fugiunt : quod Argivis accidit, qui in Lacedæmonios pro Sicyoniis inciderunt.

(Scripsi : [a] ἀνδρείας] ex Aristotele, ut cæteris locis; cod. ἀνδρίας. — [b] Πουλυδάμας] ex Iliad. XXII, 100. Idem versus legitur in Magn. Moral lib. I, cap. 20 atque in Ethic. Eudem. lib. III, cap. 1. Ad Catonem vero hunc versum trahit Cicero ad Attic. II, 5 et VII, 1. — [c] Ἕκτωρ] Iliad. VIII, 148 sq. — [d] αἰδῶ] cod. αἰδῶ. [e] ὃν δέ κ' ἐγὼν] Iliad. II, 391 et 393. Utitur Aristoteles etiam Polit. III, 14 his versiculis, quos pronuntiat Agamemnon. Similia profert Hector Iliad. XV, 348-351. Nemo autem Stagiritæ in referendis versibus Homericis negligentiam carpet, quum memoria eum haud dubie fefellerit. — [f] κἀπὶ] cod. κᾀπὶ] — [g] Ἑρμαίῳ] Eustratius ad hunc locum ita scribit : « Horum utraque in Hermæo Coroneæ Bœotiæ urbis loco olim contigisse visa sunt. Nam quum arcem urbis per proditionem captam Onomarchus Phocensis occupasset, cives (τὰ πολιτικά) accitis e Bœotia auxiliaribus militibus, in campestri urbis loco, qui Hermæus appellabatur, cum Onomarchi copiis conflixere : occlusisque portis, ut fugæ spes tolleretur, fortiter pro patria pugnarunt, omnesque ibi interfecti sunt; milites (οἱ στρατιῶται) vero statim a principio, ubi Charonem ex ducibus suis unum in prœlio cecidisse audiverunt, fugæ se mandarunt. « Ubi cives, patriæ defensores, (τὰ πολιτικά) opponuntur militibus mercenariis (τοῖς στρατιώταις). — [h] σθένος ἔμβαλε θυμῷ] Homeri verba Iliad. XVI, 529 μένος δέ οἱ ἔμβαλε θυμῷ *robur animo ejus injecit* mutare atque in alienam sententiam detorquere ausus est Aristoteles. Felicianus illud σθένος ἔμβαλε θυμῷ vertit *vires injicit ira*, quasi legerit θυμός. Similiter Lambinus interpretatur : *vires addidit ira*. — [i] μένος καὶ θυμὸν ἔγειρε] Hæc videntur referri ad Homeri locum Iliad. lib. V, vers. 509 seq. ὅς μιν ἀνώγει Τρωσὶν θυμὸν ἐγεῖραι, quem suo more interpola-

* Παραπλήσιον δ' ἔχουσί τι κτλ ** Ἀνδρεῖοι δὲ φαίνονται καὶ οἱ ἀγνοοῦντες κτλ.

vit Aristoteles. — [k] δριμὺ δ' ἀνὰ ῥῖνας μένος] Homerus Odyss. XXIV, 317 seq. τοῦ δ' ὠρίνετο θυμός, ἀνὰ ῥῖνας δέ οἱ ἤδη Δριμὺ μένος προὔτυψε, φίλον πατέρ' εἰσορόωντι. — [l] ἔζεσεν αἷμα] apud Theocritum XX, 15 hæc versus clausula occurrit ἐμοὶ δ' ἄφαρ ἔζεσεν αἷμα, sed Aristoteles ab alio poeta istud versiculi fragmentum mutuatus est. — [m] χᾶν] cod. χᾷν] — [n] οὐχ εἰσὶν] vulgo οὐκ εἰσιν. — [o] οὐχ εἰσὶ] vulgo οὐκ εἰσι. — [p] εὐέλπιδας] cod. εὐέλπιδες. — [q] αἰφνιδίοις] cod. ἀφνιδίοις. — [r] ὁ μὲν] cod. ὃ μέν. — [s] ἀνδρείας] cod. ἀνδρίας. —)

Κεφ. θ'.

Ἔτι περὶ ἀνδρείας· [a] ὅτι ὁ ἀνδρεῖος περὶ τὰ φοβερὰ καὶ λυπηρά ἐστι μᾶλλον, ἢ περὶ τὰ θαῤῥαλέα καὶ ἡδέα.

* Τίνες μὲν οὖν οἱ ἀληθῶς ἀνδρεῖοι, καὶ τίνες οἱ δοκοῦντες εἴρηται. Ἐπεὶ δὲ περὶ θάῤῥη καὶ φόβους ἐστὶν ἡ ἀνδρεία, οὐχ ὁμοίως περὶ ἄμφω ἐστίν· ἀλλὰ μᾶλλον περὶ τὰ φοβερά. Ὁ γὰρ περὶ τὰ φοβερὰ ἀτάραχος μᾶλλον ἀνδρεῖός ἐστιν, ἢ ὁ περὶ τὰ θαῤῥαλέα. Μείζων γὰρ ὁ ἀγὼν οὗτος, ἢ ἐκεῖνος· τὸ γὰρ ὑπομεῖναι λύπην χαλεπώτερόν ἐστιν, ἢ τῶν ἡδέων ἀπέχεσθαι. Διὰ τοῦτο καὶ λυπηρὸν ἡ ἀνδρεία, ὅτι ἀνδρεῖοί εἰσιν οἱ τὰ λυπηρὰ ὑπομένοντες· τούτου δὲ χάριν καὶ ἐπαινεῖται. Εἰ γὰρ καὶ ἡδονὴν ἔχει τινὰ ὁ ἀνδρεῖος διὰ τὸ τέλος, (τὸ γὰρ τέλος ἡδύ·) ἀλλ' ὅμως ὑπὸ τῶν λυπηρῶν οἷς παλαίει καὶ ταύτην ἀφανίζεσθαι συμβαίνει. Καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν γυμνικῶν ἀγώνων ἔχει· τοῖς γὰρ πύκταις τὸ μὲν τέλος ἡδύ· στέφανος γὰρ καὶ τιμαί· τὸ δὲ τύπτεσθαι ἀλγεινόν· σάρκινοι γάρ· τοῖς δὲ τοιούτοις λυπηρὸν πᾶς πόνος· ὅτι τοίνυν τὰ μὲν λυπηρὰ μεγάλα, τὸ δὲ ἡδὺ μικρόν, οὐδὲν ἡδὺ δοκοῦσιν ἔχειν· τοιοῦτον δή τι καὶ ἐπὶ τῶν ἀνδρείων συμβαίνει. Ὁ μὲν γὰρ θάνατος καὶ τὰ τραύματα λυπηρά ἐστιν αὐτοῖς, καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἀκούσια· ὑπομένουσι δὲ αὐτά, ὅτι καλὸν τὸ ὑπομένειν, ἢ ὅτι αἰσχρὸν μὴ ὑπομένειν. Καὶ τοσοῦτον μᾶλλον δοκοῦσιν, ὅσον ἂν εἶεν ἀγαθοὶ καὶ ἀνδρεῖοι, καὶ εὐδαίμονες, καὶ πᾶσαν μετελθόντες ἀρετήν· τοῖς γὰρ τοιούτοις μάλιστα ὁ θάνατος λυπηρόν, ὅτι τὸ ζῆν [b] πολλοῦ τινος ἄξιον ἦν, διὰ τὸ ἄριστα ζῆν, καὶ ὡς προσῆκεν ἀνθρώπῳ, καὶ ὁ θάνατος αὐτοὺς πολλῶν ἀποστερήσει τῶν ἀγαθῶν. Διὰ τὸ μέγεθος τοίνυν τῶν λυπηρῶν δοκεῖ τὸν ἀνδρεῖον μηδεμίαν ἡδονὴν ἔχειν· τὸ δὲ οὕτως ἀλγεῖν καὶ δάκνεσθαι ὑπὸ τῶν λυπηρῶν οὐδὲν κωλύει ἀνδρεῖον εἶναι. Τὸ μὲν γὰρ ἡττᾶσθαι τῶν λυπηρῶν καὶ ὑποχωρεῖν οὐκ ἀνδρείου, τὸ δὲ δάκνεσθαι καὶ λυπεῖσθαι οὐκ ἔτι· ὅσον γὰρ μᾶλλον λυπεῖται, καὶ λυπούμενος ὑπομένει διὰ τὸ ἀγαθόν, τοσοῦτον ἀνδρεῖος ἂν εἴη κυρίως. Ἐπεὶ καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἄλλαις ἀρεταῖς οὐδεμία ἐνέργεια μεθ' ἡδονῆς ἐστι καθ' ἑαυτήν· ἀλλὰ μόνον διότι πρὸς τὸ τέλος ἀγαθὸν ἄγει, ἡδεῖα δοκεῖ τῷ ἐνεργοῦντι. Ἐν δὲ τοῖς στρατιώταις ἴσως οὐκ ἀνάγκη πᾶσα τὸν ἀκριβῆ τῆς ἀνδρείας ὅρον ζητεῖν· μᾶλλον δὲ χρησιμώτεροι ἂν εἶεν πρὸς τὸν πόλεμον οἱ ἀνδρείας μὲ οὐ πάνυ

Cap. IX.

Adhuc de fortitudine: fortem videlicet magis in iis quæ formidolosa sunt et molesta, quam quæ fiducia complent animos, aut quæ jucunda sunt versari.

Qui igitur vere fortes sint, et qui videantur esse, supra declaravimus. Sed quum in fiducia metuque versetur fortitudo, non tamen peræque in utroque, sed in rebus formidolosis magis cernitur. Nam qui in his intrepidus apparet, fortior est eo, qui in rebus quæ fiduciam afferunt constantiam suam retinet. Nimirum majus hoc est certamen, quam illud; quia difficilius habetur molestiam sustinere, quam a jucundis se abstinere. Quocirca molesta quoque est fortitudo, quia fortes molestiam sustinent: atque hanc ob causam etiam laudatur. Quamvis enim etiam voluptate quadam fruatur fortis propter finem (nam finis ejus est jucundus): nihilominus tamen molestiis quibus conflictatur, hanc obscurari atque adeo deleri constat. Cujusmodi quiddam et in ludis gymnicis accidit: quippe pugilibus finis ipse est jucundus, corona scilicet atque honores: at molestum est, verberibus cædi, quia ex carne constant: ideoque talibus omnem laborem molestum esse patet: quum igitur magnæ eorum sint molestiæ, parva voluptas, nulla frui voluptate videntur: hujusmodi quid etiam in viris fortibus animadvertimus. Nam mors et vulnera molesta sunt, ac propterea non voluntaria: et tamen ea perferunt, quia et perferre honestum et non perferre turpe est. Atque eo magis ista molesta videntur, quo magis vel boni vel fortes sunt, vel felices, omni denique virtutum genere præditi: nempe talibus molestissima mors est, quia ipsorum vita laudabilis fuit, quum et optime viverent et ut hominem decebat et quia mors eos plurimis bonis privatura est. Ob molestiarum igitur magnitudinem videtur vir fortis nulla frui voluptate: sed quamsi vita doleat et molestiis conflictetur, nihil tamen obstat, quominus sit fortis. Nimirum succumbere et cedere molestiis non est viri fortis, conflictari illis et dolere non item: quo enim magis dolet, ac tamen dolorem honestatis causa fert, eo magis proprie fortis est dicendus. Nam nec in reliquis virtutibus ulla inest munerum functio per se voluptaria, sed quia ad bonum finem adducit, idcirco tantum jucunda videtur homini qui eo munere fungitur. In militibus autem fortasse non est necesse, accuratam fortitudinis definitionem quærere: quin potius

* Cap. 9. περὶ θάῤῥη δὲ καὶ φόβους ἡ ἀνδρεία οὖσα κτλ.

μετέχοντες, τῶν ἄλλων δὲ ἀγαθῶν ἐστερημένοι· ἑτοιμότεροι γὰρ οὗτοι πρὸς τοὺς κινδύνους, καὶ τὸν βίον μικρῶν ἕνεκα κερδῶν προδιδόασιν. Οἱ γὰρ κυρίως ἀνδρεῖοι, φρόνιμοι ὄντες καὶ τὰ ἄλλα σπουδαῖοι, χαίρουσι μὲν τῷ βίῳ ἑαυτῶν ἀγαθῷ ὄντι, προΐενται δὲ αὐτὸν οὐ πάνυ ῥᾳδίως. Περὶ μὲν οὖν ἀνδρείας ἱκανῶς εἴρηται· ῥᾴδιον δὲ ἀπὸ τῶν εἰρημένων καὶ ὁρισμὸν αὐτῆς ἀποδοῦναι ὡς ἐν τύπῳ.

(Scripsi : [a] ἀνδρείας] ex Aristotele, ut aliis locis; cod. ἀνδρίας — [b] ζῆν] cod. ζῆν. —

ad bellum utiliores futuri sunt, qui fortitudinis vix participes, reliquis quoque virtutibus carent : quando tales ad pericula subeunda paratiores sunt, et exigui lucri causa vitam profundunt. Nam quos proprie fortes dicimus, quum prudentes sint ac cætera boni, illi vitam quoque amant suam, quod honesta sit, ideoque non facile eam profundunt. De fortitudine igitur satis dictum est : quare facile erit ex iis quæ dicta sunt rudem quandam illius definitionem depromere.

Κεφ. ι΄.

Περὶ σωφροσύνης.

* Μετὰ δὲ ταῦτα περὶ σωφροσύνης λέγωμεν· ὁμοταγὴς γάρ ἐστι τρόπον τινὰ τῇ ἀνδρείᾳ, καθόσον τοῦ ἀλόγου μέρους εἰσὶν ἀμφότεραι. [a]

** Ὅτι μὲν οὖν ἡ σωφροσύνη μεσότης ἐστὶ περὶ ἡδονάς, εἴρηται ἡμῖν. Περὶ ἡδονὰς δὲ λέγω, ὅτι εἰ καὶ περὶ λύπας ἐστίν, ἀλλ' ἧττον, καὶ οὐχ ὁμοίως, ὡς περὶ τὰς ἡδονὰς ἔχει· ἐν τούτοις δὲ καὶ ἡ ἀκολασία φαίνεται.

*** Ὅτι μὲν οὖν περὶ ἡδονάς ἐστιν ἡ σωφροσύνη, εἴρηται· νῦν δὲ ἀφορίσωμεν περὶ ποίας ἐστὶ τῶν ἡδονῶν. Τῶν ἡδονῶν δὲ αἱ μέν εἰσι σωματικαί, αἱ δὲ ψυχικαί. Ἐν γὰρ φιλοτιμίᾳ καὶ φιλομαθείᾳ ἡδοναί εἰσι ψυχικαί· ἑκάτερος γὰρ ὅ τε φιλότιμος καὶ ὁ φιλομαθὴς ἥδεται ᾧ φιλεῖ, μηδὲν πάσχοντος τοῦ σώματος, ἀλλὰ μᾶλλον τῆς διανοίας· οἱ δὲ περὶ τὰς τοιαύτας ἡδονάς, οὔτε σώφρονες οὔτε ἀκόλαστοι λέγονται. Ὁμοίως δὲ οὐδὲ οἱ περὶ τὰς ἄλλας, ὅσαι οὐκ εἰσὶ σωματικαί· τοὺς γὰρ φιλομύθους καὶ διηγητικοὺς καὶ περὶ τὰ τυχόντα κατατρίβοντας τὰς ἡμέρας ἀδολέσχους ὀνομάζομεν, ἀκολάστους δὲ οὐδαμῶς· οὐδὲ τοὺς λυπουμένους ἐπὶ χρήμασιν ἢ φίλοις, ὅταν ἢ τούτους ἢ ἐκεῖνα ζημιωθῶσι.

**** Περὶ μὲν οὖν τὰς ψυχικὰς ἡδονὰς οὐκ ἔστιν ἡ σωφροσύνη· περὶ δὲ τὰς σωματικὰς εἴη ἄν· οὐ περὶ πάσας δὲ ταύτας. Οἱ γὰρ χαίροντες τοῖς ἥδεσι [b] τῶν ὁρατῶν, οἷον χρώμασι καὶ σχήμασι καὶ γραφῇ, οὔτε σώφρονες οὔτε ἀκόλαστοι λέγονται· οὐδ' ὅσοι ψόφων τινῶν καὶ μελῶν ἐρῶσιν· οὐδ' ὅσοι τῶν ἡδέων ὀσμῶν. Καίτοι ἐν τούτοις εἰσὶ καὶ μεσότητες, καὶ τὸ ὡς δεῖ, καὶ ὑπερβολαὶ καὶ ἐλλείψεις τοῦ δέοντος· ἀλλ' ὅμως οὔτε τοὺς μέσους σώφρονας λέγομεν, οὔτε τοὺς ὑπερβάλλοντας ἀκολάστους. Εἰ δὲ τῶν περὶ τὰς ὀσμὰς τοὺς μὲν μήλων ὀσμῆς ἐρῶντας, ἢ ῥόδων, ἢ θυμιαμάτων, οὐ λέγομεν ἀκολάστους, ἀλλὰ τοὺς μύρων καὶ ὄψων, ἀκολάστους καλοῦμεν· ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός· χαίρουσι γὰρ τούτοις οἱ ἀκόλαστοι, ὅτι διὰ τούτων ἀνάμνησις γίνεται αὐτοῖς τῶν ἐπιθυμητῶν. Ἴδοι δ' ἄν τις καὶ

Cap. X.

De temperantia.

Post hæc de temperantia dicamus : ut quæ aliquo modo conjuncta sit cum fortitudine, quatenus utraque ejus partis est, quæ ratione caret.

Temperantiam igitur mediocritatem esse, quæ in voluptatibus versatur, jam a nobis dictum est. In voluptatibus dico, quia quamquam etiam in molestiis vertitur, minus tamen nec eodem modo vertitur, quo in voluptatibus consistit : in his vero etiam intemperantia comparet.

In voluptatibus ergo cerni temperantiam jam diximus : nunc in quibus voluptatibus versetur, definiamus. Voluptates aliæ corporis sunt, aliæ animi. Sic in honoris cupiditate et discendi studio animi voluptas consistit : uterque enim et ambitiosus et studiosus delectatur eo quod amat, quum tamen non corpus ejus illo afficiatur, sed potius mens : qui autem hujusmodi voluptatibus dediti sunt, nec temperantes nec intemperantes nominantur. Similiter neque ii qui alias consectantur voluptates, quæ ad corpus non pertinent : nam qui fabellarum cupiditate studioque rerum narrandarum ducuntur et qui in rebus fortuitis et vulgaribus totos dies conterunt, eos nugatores appellamus, intemperantes vero minime : ne eos quidem qui ex pecuniarum jactura vel amicorum morte, ubi vel his vel illis orbati sunt, majorem dolorem capiunt.

Quocirca in animi voluptatibus non cernitur temperantia : in iis vero quæ ad corpus pertinent eam versari necesse est : sed ne in his quidem omnibus. Etenim qui voluptatem capiunt e rebus quæ aspectu sentiuntur, ut coloribus, figuris, pictura, neque temperantes appellantur neque intemperantes : sicut neque qui sonitus amant aliquos aut cantus : nec qui odores jucundos. Quamquam in his quoque aliqua mediocritas, certusque et quatenus oportet, terminus est, itemque nimium illius quod oportet et parum : sed tamen neque eos qui medium quiddam tenent temperantes dicimus, neque qui modum excedunt intemperantes. Jam vero in odoris voluptate quod eos quidem, quos malorum aut rosarum aut suffimentorum odor delectat, non dicimus intemperantes, sed quos unguenta aut obsonia delectant sic vocamus, sciendum est illud fieri per accidens : si-

* Cap. 10. μετὰ δὲ ταύτην περὶ σωφροσύνης κτλ. — ** Ὅτι μὲν οὖν μεσότης ἐστὶ κτλ. — *** Περὶ ποίας οὖν τῶν ἡδονῶν, νῦν ἀφορίσωμεν κτλ. — **** Περὶ δὲ τὰς σωματικὰς εἴη ἂν σωφροσύνη κτλ.

τοὺς ἄλλους, ὅταν πεινῶσιν, ἡδομένους τῇ τῶν βρωμάτων ὀσμῇ. Ὅθεν δῆλον, ὅτι οἱ ταῖς τοιαύταις ὀσμαῖς ἡδόμενοι κατὰ συμβεβηκὸς ἥδονται· ὅτι ἀνάμνησις αὐτοῖς γίνεται τῶν βρωμάτων καὶ τῆς ἄλλης φλυαρίας, οἷς ἥδονται οἱ ἀκόλαστοι. Οὐκ ἔστι τοίνυν οὔτε τῷ ἀνθρώπῳ, οὔτε ἄλλῳ τινὶ ζώῳ κατὰ τὰς εἰρημένας αἰσθήσεις ἡδονή, εἰ μὴ κατὰ συμβεβηκός. Ἡδονὰς δὲ λέγω, περὶ ἃ ὁ ἀκόλαστός ἐστιν ἢ ὁ σώφρων. Καὶ γὰρ οἱ κύνες, εἰ καὶ χαίρουσι ταῖς ὀσμαῖς τῶν λαγωῶν, ἀλλ' οὐ δι' αὐτάς, ἀλλὰ διὰ τὴν βρῶσιν· ἀπὸ γὰρ τῆς ὀσμῆς αἴσθησιν λαμβάνοντες τῆς θήρας, διώκουσιν. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ λέων οὐχ ἥδεται τῇ ὀσμῇ τοῦ βοός, ἢ τῇ φωνῇ, ἀλλὰ τῇ βρώσει· ὅτι καὶ ἐγγύς ἐστι, διὰ τῆς φωνῆς ᾔσθετο· οὐδὲ χαίρει ὅτι εἶδεν, ἢ εὗρεν ἔλαφον, ἢ ἄγριον αἶγα, ὅτι βορὰν ἕξει.

* Περὶ τὰς ἡδονὰς τοίνυν, ὧν κοινωνοῦμεν καὶ τοῖς λοιποῖς ζώοις, ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ ἀκολασία ἐστίν· αἱ δέ εἰσιν ἁφὴ καὶ γεῦσις. Διὰ τοῦτο θηριώδεις τινὲς καὶ ἀνδραποδώδεις οἱ ἀκόλαστοι φαίνονται, ὅτι οἷς ἥδονται τὰ θηρία, περὶ ταῦτά εἰσιν ἀκρατεῖς. Τούτων δὲ μᾶλλον τῇ ἁφῇ ἥδονται, ἢ τῇ γεύσει· μᾶλλον δὲ τῇ γεύσει μὲν οὐδαμῶς, ἀλλὰ τῇ ἁφῇ μόνον. Ὥστε [c] ἀκόλαστοι οὐ μόνον ἐν ταῖς ἄλλαις ἡδοναῖς, ἀλλὰ καὶ ἐν σιτίοις καὶ ἐν ποτοῖς. Καὶ τούτοις γὰρ οὐχ ὡς γευστοῖς μόνον χαίρουσι, (γεύσεως γάρ ἐστι τὸ κρῖναι τοὺς χυμούς, ὅπερ ποιοῦσιν οἱ τοὺς οἴνους δοκιμάζοντες καὶ σῖτα ὄψα ἀρτύοντες,) ἀλλὰ μᾶλλον ὡς ἁπτοῖς. Διὰ τοῦτο καί τις Φιλόξενος ὁ Ἐρύξιδος, [d] ὀψοφάγος ὤν, ηὔξατο τὸν φάρυγγα αὑτοῦ μακρότερον γεράνου γενέσθαι, ὡς ἡδόμενος τῇ ἁφῇ τῶν ὄψων. Κοινοτάτη [e] γάρ ἐστιν ἡ ἁφὴ ἐν πάσαις ταῖς αἰσθήσεσιν· ἐπεὶ καὶ ἁφῇ τινι πᾶσαι αἱ αἰσθήσεις αἰσθάνονται. Περὶ ταύτην δὴ τὴν ἁφὴν ἀκολασία ἐστί· καὶ δόξειεν ἂν δικαίως ἐπονείδιστος εἶναι, ὅτι συμβαίνει ἡμῖν, οὐ καθόσον ἐσμὲν ἄνθρωποι, ἀλλὰ καθὸ ζῷα· [f] τὸ δὲ τοῖς τοιούτοις χαίρειν καὶ τούτων μάλιστα ἐφίεσθαι, θηριῶδες. Καίτοι εἰσὶ καὶ κατὰ τὴν ἁφὴν ἐλευθέριοι ἡδοναί, ἃς ὁ ἀκόλαστος ἀφῄρηται· οἷον αἱ ἐν τοῖς γυμνασίοις διὰ τρίψεως καὶ θερμασίας γινόμεναι· οὐ γὰρ περὶ πᾶν τὸ σῶμα, ἀλλὰ περί τινα μέρη.

(Scripsi : [a] ἀμφότεραι] cod. ἀμφότεροι. — [b] ἥδεσι] codex ἥδεσι. — [c] ὥστε] cod. ὥσγε. — [d] Φιλόξενος ὁ Ἐρύξιδος] ex Ethic. Eudem. III, 2, quam scripturam agnoscunt etiam Athenæus I, p. 6. b. in verbis Φιλόξενον τὸν Ἐρύξιδος et Plutarchus Quæst. Symp. IV, 4, 2 Φιλοξένῳ τῷ Ἐρύξιδος; cod. Φιλόξενος Ἐρύξιος. De hoc Philoxeno, Eryxidis filio, vide Muretum in Comment. ad Aristot. Ethic. Nicom. lib. III, cap. 10 uberius disserentem et quos citat Wyttenbachius Opusc. Vol. II, p. 300 seq. — [e] κοινοτάτη] cod. κοινωτάτη. — [f] ζῷα] cod. ζῶα. —)

quidem his gaudent intemperantes, quia iis hæc ipsa rerum desiderabilium memoriam refricant. Cernere autem licet etiam alios, quum esuriunt, ex ciborum odore capere voluptatem. Unde apparet, eos qui ejusmodi odoribus gaudent, per accidens delectari : quia tum cibi et aliarum quibus capiuntur ineptiarum intemperantes recordari solent. Quare neque homini neque cæteris animalibus ullam sensus illi quos diximus voluptatem afferunt, nisi per accidens. Voluptates autem nomino, quibus aut intemperans servit aut temperans. Etenim canes, quamvis leporum odore delectentur, hoc tamen non odoris sed cibi causa fit : nimirum quum odor ille sensum feræ iis objiciat, eam persequuntur. Similiter etiam leo non bovis odore aut voce delectatur, sed pastu : ex voce autem eum in propinquo esse sentit : neque lætatur in hoc quod viderit inveneritve cervum, aut capream, sed quod pastum habiturus est.

Quare in iis demum voluptatibus, quas cum reliquis animalibus communes habemus, temperantia cernitur et intemperantia : hæ autem tactus sunt et gustatus. Unde etiam bestiis similes et serviles quodammodo esse intemperantes videntur, quia quibus rebus delectantur bestiæ, earum cupiditatem illi refrenare non possunt. Ex his tactu magis quam gustatu gaudent : vel potius gustatu nequaquam, sed tactu tantum. Quamobrem intemperantes non solum in aliis voluptatibus, sed in cibo etiam et potu versantur. Etenim his non ut gustu duntaxat explorandis delectantur, (siquidem gustatus est proprie de saporibus judicare, quod faciunt ii qui vina explorant et obsonia condiunt,) sed potius ut tractabilibus. Quapropter et Philoxenus quidam, Euryxidis filius, obsoniorum gurges atque heluo, guttur sibi longius gruis gutture optavit, quippe qui ex obsoniorum tactu maximam caperet voluptatem. Omnium videlicet sensuum maxime communis est tactus, siquidem tactu quodam omnes sensus moventur. In hoc ergo tactu intemperantia cernitur : meritoque turpis et probrosa videatur, quia non qua homines, sed qua animalia sumus, nobis evenit : quocirca talibus delectari et ea maxime appetere belluarum est. Jam vero et liberales quædam voluptates sunt, quæ in tactu consistunt, sed quibus privatus est intemperans : verbi gratia quæ in gymnasiis fricatione et calefactione gignuntur : nec enim in toto corpore, sed in partibus quibusdam locum obtinent.

* Περὶ τὰς τοιαύτας δὲ ἡδονὰς ἡ σωφροσύνη κτλ.

Κεφ. ια'.

Περὶ ἐπιθυμίας.

* Ἐπεὶ δὲ περὶ ἐπιθυμιῶν ἀκόλουθον εἰπεῖν, ῥητέον ποσαχῶς ἡ ἐπιθυμία. Ἡ μὲν οὖν ἐστι κοινὴ καὶ φυσική· ἡ δὲ ἰδία καὶ ἐπίθετος. Κοινὴ μὲν οὖν ἐπιθυμία ἐστί, τὸ ὀρέγεσθαι τροφῆς ξηρᾶς ἢ ὑγρᾶς, ὅταν ἐν χρείᾳ τούτων γενώμεθα· ἰδία δὲ καὶ ἐπίθετος, τὸ τοιᾶσδε ὀρέγεσθαι ἢ τοιᾶσδε. Τοῦτο γὰρ οὐκέτι [a] φυσικὸν οὐδὲ κοινόν· οὐ γὰρ τῶν αὐτῶν πάντες ὀρέγονται, οὐδὲ ὁμοίως· ἀλλ' οἱ μὲν ταύτης, οἱ δὲ ἐκείνης· καὶ οἱ τῆς αὐτῆς ὀρεγόμενοι οὐχ ὁμοίως ὀρέγονται, ἀλλ' οἱ μὲν μᾶλλον, οἱ δὲ ἧττον. Ὥστε ἡ τοιαύτη ἐπιθυμία οὐκ ἔστι κοινὴ οὐδὲ φυσικὴ ἁπλῶς, ἀλλὰ ἐπίθετος, ὑφ' ἡμῶν ἐπινοηθεῖσα. Καίτοι κατά τινα τρόπον καὶ φυσική ἐστι, διὰ τὸ ἀκολούθως ἕκαστον τῇ ἑαυτοῦ φύσει καὶ τὴν ἐπιθυμίαν ἔχειν.

** Ἐν μὲν οὖν ταῖς φυσικαῖς ἐπιθυμίαις ὀλίγοι ἁμαρτάνουσι, καὶ καθ' ἕνα τρόπον· ὅταν χρῶνται ταῖς τοιαύταις ἐπιθυμίαις πλέον ἢ προσήκει· οἷον, ὅταν πλείω τῶν μετρίων ἐσθίωσιν, ὥσπερ οἱ γαστρίμαργοι, οἵτινες παρὰ τὸ δέον πληροῦσι τὴν φυσικὴν ἐπιθυμίαν. Τοιοῦτοι δὲ γίνονται οἱ λίαν ἀνδραποδώδεις. Ἐν δὲ ταῖς ἐπιθέτοις [b] καὶ ἰδίαις ἐπιθυμίαις πολλοὶ ἁμαρτάνουσι, καὶ κατὰ πολλοὺς τρόπους. Ἐπεὶ πολλαὶ ἰδέαι τῶν τοιούτων ἐπιθυμιῶν· πολλαὶ γὰρ ἰδέαι τροφῶν, καὶ πόσεων, καὶ ἐνδυμάτων, καὶ τῶν ἄλλων φυσικῶν ἐπιθυμητῶν· καὶ διὰ τοῦτο καὶ πολλαχῶς περὶ τὰς τοιαύτας ἐπιθυμίας ἁμαρτάνουσιν· ἢ χαίροντες οἷς μὴ δεῖ, ἢ πλέον ἢ κατὰ τοὺς πολλούς. Οἱ γὰρ ἀκόλαστοι κατὰ πάντα ὑπερβάλλουσι· χαίροντες γὰρ οἷς οὐ δεῖ, ἐάν ποτε καὶ τὰς δεούσας τῶν ἡδονῶν ἕλωνται, πλέον ἢ προσήκει, καὶ οὐχ ὡς οἱ πολλοί, χαίρουσιν αὐταῖς.

(Scripsi : [a] οὐκέτι] cod. οὐκ ἔτι. — [b] ἐπιθέτοις] codex ἐπιθέταις. —)

Cap. XI.

De cupiditate.

Quoniam superest, ut de cupiditatibus agamus, quot modis dicatur cupiditas, primum exponendum est. Alia igitur communis et naturalis est : alia propria et ascita. Et communis quidem cupiditas est appetitus alimenti vel sicci vel humidi, quum eo egemus : propria autem et ascita cupiditas, talis vel talis alimenti appetitus. Quippe ea res nec naturalis est neque communis, quia nec eadem omnes appetunt, nec eodem modo : sed alii hoc, alii illud : rursus qui idem alimentum appetunt, non eodem modo solent appetere, sed alii magis, alii minus. Quamobrem talis cupiditas neque communis est, neque simpliciter naturalis, sed ascita potius atque a nobis excogitata. Verum naturalis quodammodo etiam hæc est, quia suæ quisque naturæ convenienter cupiditate quadam trahitur.

In naturalibus igitur cupiditatibus pauci peccant, et uno quidem modo, quum hujusmodi cupiditatibus magis quam decet, ardent : verbi causa, quum justo plus edunt, ut helluones, qui ultra quam satis est naturalem cupiditatem explent. Tales autem evadunt ii qui admodum servili ingenio præditi sunt. At vero in ascitis et propriis cupiditatibus complures et multis modis peccant. Siquidem multæ ejusmodi cupiditatum sunt species, quoniam variæ quoque ciborum, potuum, indumentorum cæterarumque rerum, quas natura desiderat, formæ exstant : ideoque etiam in hujusmodi cupiditatibus multipliciter delinquunt homines, quum vel aliis atque oportet delectantur, vel magis quam plerique. Nempe intemperantes in omnibus rebus modum excedunt : quum enim aliis rebus atque oportet delectentur, si quando etiam iis quæ requiruntur voluptatibus serviunt, magis tamen quam decet, nec ut plerique iis delectantur.

Κεφ. ιβ'.

Τίνα τρόπον περὶ λύπας ἐστὶν ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ ἀκολασία.

Ὅτι μὲν οὖν ἡ περὶ τὰς ἡδονὰς ὑπερβολή, ἡ ἀκολασία, ψεκτόν, δῆλον· ἐν δὲ ταῖς λύπαις, οὐ καθάπερ ἐπὶ τῆς ἀνδρείας [a] ἐλέγετο, ὅτι τὸ μὴ ὑπομένειν μηδὲ φέρειν δειλία ἐστίν, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς σωφροσύνης τὸ μὴ ὑπομένειν ἀκολασία ἐστίν, ἢ τὸ φέρειν σωφροσύνη· ἀλλ' ἔστιν ἀκολασία περὶ τὰς λύπας, ὅταν τις λυπῆται τῶν ἡδέων οὐ τυγχάνων, πλέον ἢ δεῖ, καὶ οὐχ ὡς δεῖ· καὶ σωφροσύνη ὁμοίως, ὅταν τις ὅσον δεῖ λυπῆται, καὶ ὡς δεῖ, καὶ ἐφ' οἷς δεῖ, καὶ μηδεμίαν αὐτῷ λύπην ἐπάγῃ ἡ τῶν ἡδέων ἀπουσία. Ὁ γὰρ ἀκόλαστος ἐπιθυμεῖ τῶν ἡδέων πάντων ἢ τῶν μά-

Cap. XII.

Quomodo in doloribus temperantia et intemperantia cernatur.

Voluptatum ergo abundantiam, id est intemperantiam, vituperabilem esse apparet : in molestiis autem, non quemadmodum de fortitudine exponebamus, non sustinere aut non perferre illas timiditatem esse, sic etiam de temperantia dicendum, non sustinere eas intemperantiam esse, aut ferre temperantiam : sed est circa dolores intemperantia, quum aliquis plus quam oportet, aut non ut oportet, dolet se carere voluptatibus : similiterque temperantia, quum quantum oportet, aut ut oportet, aut ob quæ oportet tristatur aliquis, voluptatumque vacuitas nullam ei molestiam exhibet. Intemperans enim

* Cap. 11. τῶν δ' ἐπιθυμιῶν αἱ μὲν κοιναὶ δοκοῦσιν εἶναι κτλ. — ** Ἐν μὲν οὖν ταῖς φυσικαῖς ἐπιθυμίαις κτλ.

λιστα, καὶ ἄγεται ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας, ὥστε ἀντὶ πάντων τὰ ἡδέα αἱρεῖσθαι. Διὸ καὶ λυπεῖται ἀποτυγχάνων τῶν ἐπιθυμητῶν· μετὰ λύπης γὰρ ἡ ἐπιθυμία. Ὥστε καὶ ἄτοπόν τι δοκεῖ, τὸ δι' ἡδονὴν λυπεῖσθαι, καὶ αἰτίαν εἶναι τὴν ἡδονὴν τοῦ ἐναντίου. Ἡ μὲν οὖν περὶ τὰς ἡδονὰς ὑπερβολὴ ἀκολασία ἐστίν, ὡς εἴρηται.

* Ἡ δὲ ἔλλειψις ὄνομα οὐκ ἔχει διὰ τὸ μὴ πάνυ εὑρίσκεσθαι. Οἱ γὰρ περὶ τὰς ἡδονὰς ἐλλείποντες καὶ τοῦ δέοντος ἔλαττον ἐπιθυμοῦντες αὐτῶν οὐ πάνυ γίνονται· σχεδὸν γὰρ ἔξω τῆς ἀνθρωπίνης φύσεώς ἐστιν ἡ τοιαύτη ἀναισθησία. Καίτοι καὶ τὰ ἄλογα ζῷα [b] διακρίνει τὰ βρώματα, καὶ χαίρει μὲν τοῖς ἡδέσι, τοῖς δὲ μὴ τοιούτοις οὐδαμῶς. Εἰ δέ τις οὐδὲν ἡδὺ νομίζει εἶναι, οὐδὲ γινώσκει διαφορὰν τῶν ἡδέων καὶ τῶν ἐναντίων, πόρρω ἂν εἴη τοῦ ἄνθρωπος εἶναι. Ἡ μὲν οὖν περὶ τὰς ἡδονὰς ἢ λύπας ἔλλειψις ἢ ὑπερβολὴ κακία ἐστίν.

** Ἀρετὴ δὲ τὸ μέσον, ἡ σωφροσύνη. Ὁ γὰρ σώφρων οὔτε ἥδεται μάλιστα οἷς ὁ ἀκόλαστος, ἀλλὰ μᾶλλον δυσχεραίνει πᾶσιν, οἷς οὐ δέον ἐστὶ χαίρειν· οὔτε οἷς χαίρει, μᾶλλον χαίρει τοῦ δέοντος, οὔτε λυπεῖται τῶν ἡδέων ἀπόντων, οὐδ' ἐπιθυμεῖ τῶν ἡδέων, ἢ ἐπιθυμῶν μετρίως ἐπιθυμεῖ, καὶ οὐ πλέον ἢ δεῖ, οὐδὲ ὅτε μὴ δεῖ. Ὅσα μέντοι πρὸς ὑγίειάν ἐστιν ἢ πρὸς εὐεξίαν συντελοῦντα, ἡδέα ὄντα, ἢ τὸ ἐλάχιστον οὐκ ἐμποδὼν γινόμενα τῇ ὑγιείᾳ καὶ τῇ εὐεξίᾳ, τούτων ὀρέγεται μέν, μετρίως δὲ καὶ καθὼς δεῖ. Ὁ γὰρ ἡδονῶν ἐπιθυμῶν, αἵτινες αὐτῷ πρὸς τὸ εἶναι ἐμποδὼν γίνονται ἢ πρὸς τὸ εὖ εἶναι, παρὰ τὸ δέον ἐπιθυμεῖ. Ὁ δὲ σώφρων οὐ τοιοῦτος, ἀλλ' ὡς ὁ ὀρθὸς λόγος.

(Scripsi : [a] ἀνδρείας] cod. ἀνδρίας. — [b] ζῷα] cod. ζῶα. —)

omnia quæ jucunda sunt concupiscit, aut certe quæ jucundissima, atque ita cupititate trahitur, ut reliquis omnibus ea quæ oblectationem habent anteponat. Quare etiam dolet, quoties voto non potitur : semper enim cum dolore cupiditas conjuncta est. Quamobrem absurdum videtur, propter voluptatem dolore affici ipsamque voluptatem contrarii causam esse. Est igitur voluptatum abundantia, ut diximus, intemperantia.

Defectus vero, quia raro reperitur, vacat nomine. Qui enim in expetendis voluptatibus modum deserant; minusque quam oportet eas concupiscant, raro exoriuntur : siquidem ejusmodi stupor fere in humanam naturam non convenit. Verum bruta quoque animalia pastum discernunt, ita ut jucundo pabulo delectentur, contrario non item. Quodsi quis nihil jucundum esse existimet, neque suavium contrariarumque rerum discrimen noverit, is profecto ab humanitate fuerit remotissimus. Quocirca voluptatum vel molestiarum defectus aut abundantia in vitiis numerantur.

Virtus autem mediocritas est, nimirum temperantia. Nam temperans neque iis maxime delectatur, quibus intemperans, sed potius iis omnibus offenditur, quibus gaudere non oportet : neque quibus gaudet, iis magis gaudet quam oportet, neque dolet quum jucunda absunt, neque voluptates concupiscit, aut si eas concupiscit, mediocriter certe, nec magis quam oportet, neque quum non oportet. Quæcunque vero ita jucunda sunt, ut ad bonam valetudinem vel optimum corporis habitum multum conferant, aut saltem neque huic obsint neque illi, ea quidem appetit, sed mediocriter et ut oportet. Qui enim voluptates concupiscit, quæ ipsum impediunt, ne vivat aut ne felicitate utatur, secus quam decet concupiscit. At homo temperans talis non est, sed ut recta ratio præcipit.

Κεφ. ιγ'.

Ὅτι ἡ ἀκολασία μᾶλλον ἑκούσιόν ἐστιν ἢ ἡ δειλία.[a]

*** Ἐπεὶ δὲ καὶ ἡ ἀκολασία καὶ ἡ δειλία ἑκούσιά εἰσι, ζητητέον, εἰ ὁμοίως εἰσὶν ἑκούσια. Δοκεῖ δὲ μὴ ὁμοίως, ἀλλὰ τὴν ἀκολασίαν μᾶλλον ἑκούσιον εἶναι. Τῆς μὲν γὰρ δειλίας ἡ λύπη αἰτία· διὰ γὰρ τὸ φοβεῖσθαι τὴν λύπην δειλοὶ γινόμεθα. Τὴν δὲ ἀκολασίαν ἡ ἡδονὴ ποιεῖ· ὧν ἡ μὲν ἡδονὴ αἱρετόν, ἡ δὲ λύπη φευκτόν. Ὃ δὲ διὰ τὸ αἱρετὸν ποιοῦμεν, μᾶλλόν ἐστιν ἑκούσιον τοῦ διὰ τὸ φευκτὸν γινομένου. Καὶ ἡ μὲν λύπη ἐξίστησι καὶ φθείρει τὴν τοῦ ἔχοντος φύσιν, ἡ δὲ ἡδονὴ οὐδὲν τοιοῦτον ποιεῖ.

**** Διὰ τοῦτο καὶ ἐπονειδιστότερον ἡ ἀκολασία τῆς δειλίας. Ἐπεὶ γὰρ διὰ τὸ ἑκούσιον ἀγαθὸν ἢ κακὸν ἐπαινεῖταί τις ἢ ψέγεται, φανερὸν ὅτι τὸ κακόν, ἢ τὸ ἀγαθόν, καθόσον ἐστὶν ἑκούσιον, κατὰ τοσοῦτον

Cap. XIII.

Intemperantiam magis voluntariam esse quam timiditatem.

Quoniam ergo et intemperantia voluntaria est et timiditas, quærendum, sintne eodem modo voluntariæ. Quæ res tamen non ita videtur se habere, sed intemperantia magis voluntaria esse. Timiditatis enim causa dolor est : quum enim dolorem timeamus, timidi evadimus. At intemperantiam voluptas creat : e quibus voluptas expetenda, dolor fugiendus est. Quod vero rei expetendæ causa facimus, magis voluntarium est, quam quod rei fugiendæ gratia fit. Adde quod dolor naturam hominis mœrore afflicti corrumpit ac depravat, quum nihil tale faciat voluptas.

Quapropter intemperantia probrosior etiam quam timiditas est. Quum enim aliquis propter id quod sponte vel bene vel male facit aut laudetur aut vituperetur, patet malum aut bonum, quatenus e voluntate pendet, eatenus

---

* Ἐλλείποντες δὲ περὶ τὰς ἡδονὰς κτλ. — ** Ὁ δὲ σώφρων μέσως περὶ ταῦτ' ἔχει κτλ. — *** Cap. 12. ἑκουσίῳ δὲ μᾶλλον ἔοικεν ἡ ἀκολασία τῆς δειλίας κτλ. — **** Διὸ καὶ ἐπονειδιστότερον κτλ.

ἐπαινεῖται μᾶλλον, ἢ ψέγεται. Ἐπεὶ καὶ εὐχολώτερόν ἐστι τῆς ἀκολασίας ἀποστῆναι, ἢ τῆς δειλίας· οἱ γὰρ ἐθισμοί, δι' ὧν τὰ τοιαῦτα κατορθοῦνται, ἐπὶ μὲν τῆς δειλίας ἐπικίνδυνοί εἰσιν, (οἱ γὰρ ἐν τῷ πολέμῳ ἐθισμοί, καὶ ἐν ἄλλοις τισὶ φοβεροῖς, δι' ὧν τὴν δειλίαν ἐκβάλλομεν, οὐ πόῤῥω κινδύνων·) οἱ δὲ σώφρονες ἐθισμοὶ καθάπαξ εἰσὶν ἀκίνδυνοι· ὥστε καὶ διὰ τοῦτο μᾶλλον ἑκούσιόν ἐστιν ἡ ἀκολασία τῆς δειλίας.

* Δόξειε δ' ἂν οὐχ ὁμοίως ἑκούσιον εἶναι τὴν δειλίαν τοῖς καθ' ἕκαστον. Ἡ μὲν γὰρ δειλία, αὐτὴ δηλονότι ἡ ἕξις, ἄλυπός ἐστιν· οὐ γὰρ ἀναγκαζόμεθα παρ' οὐδενὸς λυπηροῦ δειλοὶ εἶναι· ὥστε μᾶλλον ἑκούσιόν ἐστι· τὰ δὲ κατὰ τὴν δειλίαν ἔργα, ἃ ποιοῦμεν διὰ λύπην καὶ φόβον, ἀνάγκῃ τινὶ ποιοῦμεν, ἥτις ἐξίστησιν ἡμᾶς, καὶ πείθει τὰ ὅπλα ῥίπτειν, καὶ τὰ ἄλλα ἀσχημονεῖν· καὶ τούτου χάριν ἧττον ἑκούσιά εἰσι τὰ καθ' ἕκαστον. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀκολασίας τὸ ἀνάπαλιν ἔχει. Αὐτὴν μὲν τὴν ἀκολασίαν οὐδεὶς ἐπιθυμεῖ, οὐδὲ βούλεταί τις ἀκόλαστος εἶναι· τὰ δὲ κατὰ τὴν ἀκολασίαν ἔργα σφόδρα ὀρεγόμενοι ποιοῦσιν· ὥστε τὴν ἀκολασίαν ἧττον ἑκούσιον εἶναι τῶν καθ' ἕκαστα.

** Τοῦτο δὲ τὸ ὄνομα τῆς ἀκολασίας καὶ ἐπὶ τὰς παιδικὰς ἁμαρτίας φέρομεν, καὶ τοὺς ἁμαρτάνοντας τῶν παίδων ἀκολάστους καλοῦμεν. Ἔχουσι γὰρ αἱ τοιαῦται ἁμαρτίαι πρὸς τὴν εἰρημένην ἀκολασίαν ὁμοιότητά τινα· πότερον δὲ ἀπὸ ποτέρου καλεῖται, ζητεῖν, οὐδὲν πρὸς τὸν λόγον τὸν προκείμενον συντελεῖ· πλὴν ἐκεῖνο εἰπεῖν εἰκός, ὅτι τὸ ὕστερον ἀπὸ τοῦ προτέρου καλεῖσθαι μᾶλλον προσήκει, καὶ ἀπὸ τῶν παιδικῶν ἁμαρτιῶν ἐπὶ ταύτην τὴν ἀκολασίαν τὸ ὄνομα μετενεχθῆναι. Ἔοικε δὲ οὐ κακῶς, ἀλλὰ καὶ λίαν προσηκόντως μετενεχθῆναι τὸ ὄνομα· ὥσπερ γὰρ κολάζειν δεῖ τὸν παῖδα τῶν αἰσχρῶν ὀρεγόμενον, καὶ συστέλλειν εἴσω τοῦ μετρίου τὴν ὄρεξιν αὐτοῦ, οὕτω καὶ τὴν ἐπιθυμίαν κεκολάσθαι [a] δεῖ, πολλὴν αὔξησιν ἔχουσαν. Ὅ τε [b] γὰρ παῖς, εἰ μὴ παιδαγωγοῖτο, τὴν ὄρεξιν τοῦ ἡδέος ἄπληστον ἔχων, καὶ μάλιστα διὰ τὴν ἡλικίαν, ἔξω τοῦ δέοντος πεσεῖται· ἥ τε ἐπιθυμία, εἰ μὴ ὑπὸ λόγου κολάζοιτο, ἐπὶ πολὺ ἥξει· καὶ ὑπὸ τῶν κατ' ἐπιθυμίαν ἐνεργειῶν αὐξανομένη, καὶ τὸν λογισμὸν ἐκκρούει πολλάκις. Διὸ δεῖ μετρίας τὰς ἐπιθυμίας καὶ ὀλίγας εἶναι, καὶ τῷ λόγῳ μηδὲν ἐναντιοῦσθαι. Τὰς δὲ τοιαύτας εὐπειθεῖς λέγομεν καὶ κεκολασμένας· ὥστε εἰκότως τοὐναντίον ἐπί τε τῶν παίδων καὶ τῆς ἐπιθυμίας ἀκολασία καλεῖται. Ὥσπερ γὰρ τὸν παῖδα δεῖ κατὰ τὸ πρόσταγμα τοῦ παιδαγωγοῦ ζῆν, οὕτω καὶ τὸ ἐπιθυμητικὸν κατὰ τὸν λόγον· διὸ δεῖ τοῦ σώφρονος τὸ ἐπιθυμητικὸν συμφωνεῖν τῷ λόγῳ· σκοπὸς γὰρ ἀμφοῖν τὸ καλόν. Καὶ ἐπιθυμεῖ ὁ σώφρων ὧν δεῖ καὶ ὡς [c] δεῖ, καὶ ὅτε· οὕτω δὲ τάττει καὶ ὁ λόγος. Ταῦτ' οὖν ἡμῖν εἰρήσθω περὶ σωφροσύνης.

[Scripsi : [a] κεκολάσθαι] cod. κεκολᾶσθαι. — [b] ὅ τε] vulgo ὅ, τε. — [c] ὡς] cod. ὧς. —]

magis laudari aut vituperari. Nam etiam facilius est ab intemperantia desistere, quam a timiditate : quippe consuetudo, qua ejusmodi vitia emendantur, si timiditatem spectes, cum periculo conjuncta est, (nimirum abjiciendi timoris consuetudo, quam in bello aut alia re terribili asciscimus, non longe a periculo abest :) si temperantiæ rationem habeamus, omnino periculis vacat : quare ob hanc quoque causam intemperantia magis voluntaria est, quam timiditas.

Sed ut mea fert opinio, aliter timiditas sponte contrahitur, aliter res singulas sponte nostra extimescimus. Timiditas enim, ipse videlicet habitus, doloris expers est : neque enim ulla reperitur molestia quæ nos timidos esse cogat : itaque magis e nostra voluntate pendet : at vero timiditatis opera, quæ propter dolorem vel metum gerimus, necessitate coacti facimus, quæ nos stupefactos adducit, ut arma abjiciamus aliaque indecora committamus : ideoque res singulæ minus voluntariæ esse videntur. In intemperantia vero contrarium valet. Ipsam quidem intemperantiam nemo cupit, neque quisquam intemperans esse vult, sed intemperantiæ opera cupidissime faciunt, ita ut intemperantia minus e nostra voluntate pendeat, quam res singulæ.

Hoc autem intemperantiæ nomen ad puerilia etiam errata transferimus, puerosque qui peccant intemperantes vel lascivos nominamus. Namque hujusmodi errata ad ejus de qua agitur intemperantiæ similitudinem quandam accedunt : utrum vero ab utro appelletur, quum ad institutum nostrum non faciat, quærere nihil attinet : nisi forte posterius a priori potius denominari verisimile esse dicendum est, atque adeo a puerilibus erratis ad hanc intemperantiam translatum esse nomen. Nec sane male, sed admodum convenienter hæc translatio videtur esse facta : ut enim puerum turpia appetentem castigari oportet, ejusque libidinem quasi cancellis circumscriptam coerceri : ita appetitum longius evagantem castigare nos decet. Etenim puer, nisi educetur, insatiabili voluptatum cupiditate incensus, et quidem præcipue ob ætatem, facile officium deserat : et cupiditas nisi ratione castigetur, longissime processerit : quin etiam dum quotidie actionibus ex libidine susceptis latius serpit, sæpe etiam mentem ac rationem de sua sede detrudit ac deturbat. Quare et mediocres et paucas oportet esse cupiditates, et quæ cum recta ratione non pugnent. Tales autem obedientes et castigatas appellamus : unde non immerito contrarium tam in pueris quam in cupiditate intemperantiæ nomine notatur. Ut enim puer ex pædagogi præscripto vivere, sic et vis concupiscendi obtemperare rationi debet : quocirca debet in viro temperante cum ratione concinere ea pars animi quæ ad concupiscendum valet : quia utrique propositum est honestum. Quippe appetit temperans quæ oportet omnia, et quemadmodum et quo tempore oportet : hoc enim et ratio præscribit. Atque hæc quidem de temperantia nobis dicta sint.

* Δόξειέ τ' ἂν οὐχ ὁμοίως ἑκούσιον ἡ δειλία εἶναι κτλ. — ** Cap. XII. Τὸ δ' ὄνομα τῆς ἀκολασίας κτλ.

ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΥ ΤΟΥ ΡΟΔΙΟΥ

ΗΘΙΚΩΝ ΤΩΝ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΩΝ

ΠΑΡΑΦΡΑΣΕΩΣ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.

Κεφ. α'.

Περὶ ἐλευθεριότητος.

* Καὶ ἡ ἐλευθεριότης δὲ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ ἐστιν ἀρετή· καὶ διὰ τοῦτο μετὰ τὴν σωφροσύνην περὶ ἐλευθεριότητος λέγωμεν. [a] Ἔστι δὲ ἐλευθεριότης ἡ περὶ χρήματα μεσότης, ὅταν οὔτε πλέον τοῦ δέοντος, οὔτε ἔλαττον ἀναλίσκωμεν, ἀλλ' ὡς δεῖ, καὶ ἐφ' οἷς προσήκει, καὶ ὧν ἕνεκα· ἐπαινεῖται γὰρ ὁ ἐλευθέριος οὐχ ἐν τοῖς πολεμικοῖς οὐδ' ἐν οἷς ἐπαινεῖται ὁ σώφρων, οὐδ' αὖ ἐν ταῖς κρίσεσιν, ὥσπερ ὁ δίκαιος, ἀλλὰ περὶ δόσιν χρημάτων καὶ λῆψιν.

** Μᾶλλον δὲ ἐπαινεῖται ἐν τῇ δόσει.

*** Χρήματα δὲ λέγομεν πάντα, ὅσων ἡ ἀξία νομίσματι μετρεῖται. Ἡ μὲν οὖν περὶ χρήματα μεσότης ἡ ἐλευθεριότης ἐστίν· ἡ δὲ ὑπερβολὴ ἡ ἀσωτία· ἔλλειψις δὲ ἡ ἀνελευθεριότης.

**** Ἀσωτίαν δὲ οὐ μόνον τὴν περὶ τὰ χρήματα ὑπερβολὴν καλοῦμεν, ἀλλὰ ἐνίοτε καὶ τοὺς ἀκολάστους ἀσώτους καλοῦμεν, οἵτινες πολλὰ δι' ἀκολασίαν δαπανῶσι, καὶ ἀσωτίαν τὴν τοιαύτην κακίαν ὀνομάζομεν. Διὰ τοῦτο καὶ φαυλότατοί εἰσιν οἱ τοιοῦτοι, πολλὰς ἅμα κακίας ἔχοντες, καὶ περὶ χρήματα δὲ καὶ ἡδονὰς διεφθαρμένοι· διὰ τοῦτο οὐδὲ οἰκείως προσαγορεύονται ἑνὶ ὀνόματι μίαν κακίαν δηλοῦντι· βούλεται γὰρ ἄσωτος εἶναι ὁ ἕν τι κακὸν ἔχων, τὸ φθεῖρον τὴν οὐσίαν· ἄσωτος γὰρ ὁ δι' ἑαυτὸν ὀλλύμενος· δοκεῖ γὰρ ἀπώλειά τις αὐτοῦ εἶναι καὶ ἡ τῆς οὐσίας φθορά, ὡς τοῦ ζῆν [b] διὰ τῶν χρημάτων ὄντος.

***** Ἀσώτους μὲν οὖν καὶ τοὺς ἀκρατεῖς καὶ εἰς ἀκολασίαν δαπανηροὺς καλοῦμεν· ἀνελευθέρους δὲ μόνους τοὺς πλέον ἢ δεῖ τῶν χρημάτων ἀντεχομένους καὶ πρὸς τὴν ἐλευθεριότητα ἐλλείποντας.

****** Ἐπεὶ τοίνυν πᾶσιν, ὧν χρεία τίς ἐστιν, οἷον δόξης, ἢ τροφῆς, τούτοις δυνατὸν χρῆσθαι καὶ εὖ καὶ κακῶς· τοιοῦτον δὲ καὶ ὁ πλοῦτος, (καὶ τούτου γὰρ χρεία τίς ἐστιν ἐν τῷ βίῳ) δυνατὸν ἄρα χρῆσθαι τῷ πλούτῳ καὶ εὖ καὶ κακῶς· ἐπεὶ δὲ ἑκάστῳ πράγματι ἐκεῖνος χρῆται καλῶς, ὁ ἔχων τὴν περὶ αὐτὸ ἀρετήν, κα. τῷ πλούτῳ ἐκεῖνος χρήσεται ἄριστα, ὁ ἔχων τὴν περὶ αὐτὸν ἀρετήν· οὗτος δέ ἐστιν ὁ ἐλευθέριος.

ANDRONICI RHODII

ETHICORUM NICOMACHEORUM

PARAPHRASIS

LIBER IV.

Cap. I.

De liberalitate.

Est et liberalitas virtus, quæ ad eam animi partem pertinet, in qua regnat cupiditas : ac propterea, postquam de temperantia egimus, de liberalitate disseramus. Est autem liberalitas mediocritas quædam in erogandis pecuniis, quum neque plus quam oportet, neque minus, sed quemadmodum oportet et in quæ decet et quorum causa decet eas impendimus : laudatur enim homo liberalis neque in re bellica, neque in quibus temperans laude afficitur, neque rursus in judiciis, ut vir justus, sed in donatione et acceptione pecuniæ.

Veruntamen magis in donatione.

Pecunias autem appellamus omnia, quorum æstimationem nummo metimur. Mediocritas ergo in erogandis pecuniis liberalitas est : contra effusus sumtus profusio, defectus autem illiberalitas.

Jam vero profusionem non solum effusum sumtum vocamus, sed etiam intemperantes nonnunquam prodigos dicimus, qui per intemperantiam multa profundunt, ac tale vitium profusionis vocabulo nuncupamus. Quamobrem hujusmodi etiam homines pessimi sunt, utpote qui multis simul vitiis serviant, et quorum dignitati tum pecunia tum voluptates labem asperserint : ac propterea ne uno quidem ac proprio nomine unum vitium designante appellantur : videtur enim prodigus is esse, qui uno est vitio affectus, nimirum eo quod rem familiarem perdat et consumat : est vero prodigus qui sua ipsius culpa perit, quia videtur exitium quoddam sui ipsius esse etiam facultatum interitio, quasi ex his tota vivendi ratio pendeat.

Prodigos ergo simul incontinentes simul eos, qui in libidinem atque intemperantiam sumtus immensos faciunt, appellamus : illiberales vero eos tantum qui magis quam oportet pecuniis adhærent et liberalitatis officio desunt.

Quum igitur omnibus, quorum est usus aliquis, ut gloria vel cibo, aut bene quis uti possit aut male : talesque etiam divitiæ sint, (nam et harum aliquis in vita usus est :) sequitur, ut iis quoque aut bene aliquis uti possit aut male : quum autem rebus singulis bene utatur ille, qui propria cujusque rei virtute est præditus, etiam divitiis optime utetur, qui virtutem eam, quæ ad pecuniarum usum pertinet, consecutus erit : atque hic est liberalis.

* Lib. IV, Cap. 1 Λέγομεν δ' ἑξῆς περὶ ἐλευθεριότητος κτλ. — ** Μᾶλλον δ' ἐν κτλ. — *** Χρήματα δὲ λέγομεν κτλ. — **** Ἔστι δὲ καὶ ἡ ἀσωτία κτλ. — ***** Καὶ τὴν μὲν ἀνελευθερίαν κτλ. — ****** Ὧν δέ ἐστι χρεία κτλ.

* Ἡ δὲ χρῆσις τῶν χρημάτων οὐδὲν ἄλλο ἐστίν, ἢ δαπάνη καὶ δόσις. Ἡ δὲ λῆψις καὶ φυλακὴ οὐ χρῆσις δοκεῖ, ἀλλὰ μᾶλλον κτῆσις. Διὰ τοῦτο ὁ ἐλευθέριος περὶ τὴν δαπάνην ἐστὶ τῶν χρημάτων μᾶλλον ἢ περὶ τὴν λῆψιν· καὶ μᾶλλον αὐτῷ προσήκει τὸ εἰδέναι, ὅπως δεῖ δαπανᾷν, καὶ ὧν ἕνεκα, καὶ πρὸς οὕς, ἢ ὅπως δεῖ λαμβάνειν, καὶ ὧν ἕνεκα, καὶ παρ' ὧν δεῖ. Ἔστι μὲν γὰρ περὶ τὴν χρῆσιν τοῦ πλούτου, καθὼς εἴρηται· χρῆσις δὲ ἡ δόσις μᾶλλόν ἐστιν,[c] ἢ ἡ λῆψις. Καὶ ἔτι μᾶλλον δοκεῖ ἀρετὴ εἶναι, τὸ εὖ ποιεῖν ἢ τὸ εὖ πάσχειν, καὶ τὸ τὰ καλὰ πράττειν, ἢ τὸ τὰ αἰσχρὰ μὴ πράττειν· ἕπεται δὲ τῇ μὲν δόσει τὸ εὖ ποιεῖν καὶ τὸ τὰ καλὰ πράττειν, τῇ δὲ λήψει τὸ εὖ πάσχειν καὶ τὸ αἰσχρὰ μὴ πράττειν. Τὸ γὰρ λαβεῖν ὅθεν δεῖ εὖ πάσχειν ἐστίν, καὶ τὸ μὴ λαβεῖν ὅθεν οὐ δεῖ, τὸ μὴ αἰσχρὰ πράττειν ἐστίν. Ἔτι, ὃ μᾶλλον ἐπαινεῖται, τοῦτο μᾶλλον ἀρετῇ προσήκει, μᾶλλον δὲ ἐπαινεῖται τὸ ὡς δεῖ διδόναι, ἢ τὸ ὡς δεῖ λαμβάνειν· ἡ γὰρ χάρις, καὶ ὁ ἔπαινος τῷ διδόντι μᾶλλον, ἢ τῷ μὴ λαμβάνοντι. Ἔτι περὶ τὸ δυσχερέστερόν ἐστιν ἡ ἀρετή· δυσχερέστερον δέ ἐστι διδόναι καλῶς, ἢ λαμβάνειν, ἢ μὴ λαμβάνειν καλῶς· τὸ γὰρ οἰκεῖον προέσθαι πολλῷ δυσχερέστερον τοῦ τὸ ἀλλότριον ἀποπέμψασθαι· μᾶλλον ἄρα προσήκει τῷ ἐλευθερίῳ διδόναι καλῶς, ἢ οὐ λαμβάνειν, ἢ λαμβάνειν καλῶς. Ἐπεὶ καὶ ἐλευθερίους οὐ τούτους καλοῦμεν, ὅσοι οὐ λαμβάνουσιν ὅθεν οὐ δεῖ, ἀλλὰ ὅσοι διδόασιν οἷς δεῖ· ἐκεῖνοι γὰρ μᾶλλον δοκοῦσι δίκαιοι ἢ ἐλευθέριοι, καὶ διὰ τοῦτο ἐπαινοῦνται· οἱ δὲ λαμβάνοντες ὅθεν δεῖ οὐδὲ ἐπαινοῦνται· ἐπαινεῖται γὰρ ὁ δυσχερές τι ποιῶν διὰ τὸ ἀγαθόν, ὁ δὲ λαμβάνων ὅθεν δεῖ οὐδὲν δυσχερὲς ὑπομένει. Ἔτι φιλοῦνται οἱ ἐλευθέριοι μάλιστα τῶν σπουδαίων, ὅτι ὠφέλιμοί εἰσι· τὸ δὲ ὠφέλιμον οὐκ ἐν τῷ μὴ λαβεῖν κακῶς, ἀλλ' ἐν τῷ δοῦναι καλῶς. Ὁ ἄρα ἐλευθέριος περὶ τὴν δόσιν εἶναι δοκεῖ μᾶλλον, ἢ περὶ τὴν λῆψιν· ἔστι τοίνυν ἐλευθέριος ὁ διδοὺς οἷς δεῖ, καὶ τοῦ καλοῦ ἕνεκα.

** Πᾶσαι γὰρ αἱ κατ' ἀρετὴν πράξεις τοῦ καλοῦ ἕνεκα· καὶ οὐ μόνον τοῦ καλοῦ ἕνεκα καὶ οἷς δεῖ, καὶ ὅτε δεῖ, καὶ τἄλλα πάντα[d] ὅσα ἕπεται τῇ ὀρθῇ δόσει, ἀλλὰ καὶ ἡδέως καὶ ἀλύπως. Ὁ γὰρ μετὰ λύπης διδοὺς οὔπω ἐλευθέριος· ἐλευθερίου μὲν γὰρ ἔργον ποιεῖ, ἐλευθέριος δὲ οὔπω ἐστίν· οὔπω γὰρ εἰς ἕξιν ἦλθεν· οὐ γὰρ ἂν ἐλυπεῖτο. Τὰ γὰρ κατ' ἀρετὴν ἔργα ἢ ἡδέα ἐστίν, ἢ ἄλυπα· ὁ δὲ διδοὺς οἷς μὴ δεῖ, ἢ οὐ τοῦ καλοῦ ἕνεκα, ἀλλὰ διά τινα ἄλλην αἰτίαν, οὐχ ἐλευθέριος, ἀλλὰ ἄλλος τις[e] ῥηθήσεται· ὁμοίως δὲ οὐδὲ ὁ μετὰ τῆς λύπης διδούς, καθὼς εἴρηται. Ὁ γὰρ τοιοῦτος προτιμᾷ τὰ χρήματα τῆς καλῆς πράξεως· διὰ τοῦτο δὲ οὐχ ἐλευθέριος.

*** Ὁ γὰρ ἐλευθέριος δώσει μέν, ὡς ὁ ὀρθὸς τάττει λόγος, λήψεται δὲ οὐδαμῶς παρ' ὧν οὐ δεῖ λαβεῖν.

Usus autem pecuniarum nihil est aliud, quam sumtus et donatio. Acceptio vero et custodia non videtur esse usus, sed potius possessio. Quapropter liberalis magis in erogandis quam in accipiendis pecuniis versatur, magisque illum decet scire, quomodo sumtus faciendi sint, quorum causa et in quos, quam quomodo accipere debeat, quorum causa et a quibus. Disponit scilicet divitiarum usum, ut diximus : usus vero magis est donatio quam acceptio. Quin etiam magis videtur esse virtus, beneficio afficere quam affici, et quæ honesta sunt agere, quam quæ turpia sunt non facere : quemadmodum autem ejus est qui dat, beneficium conferre resque honestas agere, sic ejus qui accipit est, beneficio affici et turpiter non facere. Accipere nimirum unde oportet, est beneficio affici, sicut non accipere unde non oportet, est non turpia facere. Præterea id quod magis laudatur, magis etiam virtutem decet; dare autem ut oportet magis laudatur, quam accipere ut oportet : quippe gratia et laus magis ei tribuitur qui dat, quam qui non accipit. Præterea in eo quod difficilius est cernitur virtus : difficilius autem est commode dare, quam accipere, aut non commode accipere : suum enim ipsius profundere multo difficilius est, quam alienum repudiare : quocirca liberalem magis decet, dare honeste, quam aut non accipere, aut accipere honeste. Siquidem nec eos, qui unde non oportet non accipiunt, sed qui dant quibus oportet, liberales dicimus : quia isti justi magis quam liberales videntur, ac propterea laudantur : qui vero unde oportet accipiunt, ne laudantur quidem : laudatur videlicet qui rem difficilem honestatis causa gerit, at qui unde oportet accipit, nihil quod difficile sit sustinet. Adde quod ex hominibus honestis liberales maxime diliguntur, quia prosunt aliis : sed eorum utilitati serviunt non ita, ut non accipiant male, sed ut honeste dent. Quare in dando magis quam in accipiendo cernitur liberalis : qui ergo dat quibus oportet, idque honestatis causa, liberalis est.

Omnes enim actiones virtuti consent neæ honesti gratia suscipiuntur : neque solum honesti gratia et quibus oportet, et quo tempore oportet, et cætera omnia quæ rectam dandi rationem consequuntur, sed etiam libenter ac sine molestia. Nam qui cum animi ægritudine dat, nondum liberalis est : opus scilicet liberalis facit, nondum tamen est liberalis, quia nondum ad hanc animi affectionem pervenit : nimirum, si pervenisset, dolore non augeretur. Opera enim virtuti convenienter facta aut jucunda sunt aut non molesta : qui vero quibus non oportet aut non honesti gratia, sed alia quadam de causa dat, non liberalis, sed alio nomine appellabitur : ut neque qui cum molestia dat, quemadmodum diximus. Talis enim honestæ actioni pecuniam anteponit; ideoque liberalis esse non potest.

Quippe liberalis dabit quidem, quemadmodum recta ratio præscribit, sed a quibus non oportet nequaquam

---

* Χρῆσις δ' εἶναι δοκεῖ χρημάτων κτλ. — ** Αἱ γὰρ κατ' ἀρετὴν πράξεις κτλ. — *** Οὐδὲ λήψεται δέ, ὅθεν μὴ δεῖ κτλ.

Ὅ τε μὴ τιμῶν τὰ χρήματα οὔτε αἰτήσεται· οὐ γὰρ εὐχερῶς εὐεργετεῖται ὁ φιλῶν τὸ εὐεργετεῖν· λήψεται δὲ ἀφ' ὧν δεῖ, δηλονότι ἀπὸ τῶν οἰκείων κτημάτων, οὐχ ὅτι καλὸν ἡγεῖται τὸ χρηματίζεσθαι, ἀλλ' ὅτι ἀναγκαῖον πρὸς τὸ διδόναι· καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ τῶν ἰδίων ἀμελήσει χρημάτων, βουλόμενος διὰ τούτων τισὶν ἐπαρκεῖν.

* Οὐδὲ τοῖς τυχοῦσι δώσει, ἵνα ἔχῃ διδόναι οἷς δεῖ, καὶ ὅτε, καὶ οὗ καλόν· ἔστι δὲ σημεῖον τοῦ σφόδρα ἐλευθερίου καὶ τὸ ὑπερβάλλειν ἐν τῇ δόσει τοσοῦτον, ὥστε καταλείπειν ἑαυτῷ τὰ ἐλάττω. Τὸ γὰρ μὴ πρὸς τὴν οἰκείαν χρείαν ὁρᾶν τῆς μεγίστης ἐλευθεριότητος σημεῖόν ἐστιν. Οὐ γὰρ πρὸς τὸ μέγεθος ἢ τὸ πλῆθος τῶν διδομένων ἡ ἐλευθεριότης κρίνεται, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀναλογίαν, ἣν ἔχουσι τὰ διδόμενα πρὸς τὴν οὐσίαν τοῦ διδόντος· (ἀπὸ τούτου γὰρ ἡ ἕξις τῆς ἐλευθεριότητος δείκνυται·) ὥστε οὐδὲν κωλύει ἐλευθεριώτερον εἶναι τοῦ τὰ πολλὰ διδόντος τὸν ἐλάττω διδόντα, ἐὰν ἀπὸ ἐλάττονος οὐσίας διδῷ. Συμβαίνει δὲ τοὺς μὴ κτησαμένους οὐσίαν ἰδίοις πόνοις, ἀλλὰ διαδεξαμένους παρ' ἄλλων, ἐλευθεριωτέρους δοκεῖν· οἱ γὰρ τοιοῦτοι ἄπειροί εἰσι τῆς ἐνδείας· καὶ διὰ τοῦτο οὐ σφόδρα ἀγαπῶσι τὸν πλοῦτον· καὶ ὅτι, καθάπερ οἱ γονεῖς καὶ οἱ ποιηταί, μᾶλλον ἀγαπῶσι τὰ χρήματα οἱ κτησάμενοι. Οἱ δὲ ἐλευθέριοι οὐ δύνανται σφόδρα πλουτεῖν· οὔτε γὰρ εὐχερεῖς εἰς τὸ λαμβάνειν εἰσίν, οὔτε εἰς τὸ φυλάττειν τὴν οὐσίαν προνοητικοί· ἀλλὰ μᾶλλον προετικοὶ τῶν ὄντων· καὶ οὐ τιμῶντες δι' ἑαυτὰ τὰ χρήματα, ἀλλ' ἕνεκα τῆς δόσεως. Διὸ καὶ ἐγκαλοῦμεν τῇ τύχῃ, ὅτι μὴ πλουτοῦσιν οἱ ἐλευθέριοι, πλούτου καὶ χρημάτων ὄντες ἄξιοι. Τοῦτο δὲ οὐ συμβαίνει ἀλόγως· τὸν γὰρ μὴ ἐπιμελούμενον ὅπως ἔχῃ χρήματα, πῶς οἷόν τε πλουτεῖν; ὥσπερ οὐδ' ἄλλο τι [f] κτήσασθαι δυνατόν, τὸν μὴ ἐπιμελούμενον ὅπως κτήσηται. Διὰ τοῦτο οὐδὲ ὁ ἐλευθέριος δυνήσεται πλουτεῖν, μήτε ἑτέρωθεν χρήματα συλλέγων καὶ τὰ οἴκοι σκορπίζων.

** Ἔτι καὶ μὴ δίδωσιν οἷς οὐ δεῖ, καὶ ὅτε μὴ δεῖ· ἵνα μὴ εἰς τὰ μὴ δέοντα ἀναλώσας ἐνδεὴς εὑρεθῇ πρὸς τὰ δέοντα, καὶ μὴ δῷ οἷς δεῖ, καὶ ὅτε δεῖ. Ἐλευθέριος γάρ ἐστι, καθὼς εἴρηται, ὁ μὲν [g] κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς οὐσίας δαπανῶν εἰς ἃ δεῖ· ὁ δὲ [h] ὡς ἔτυχε διδούς, ἄσωτος. Διὰ τοῦτο τοὺς τυράννους οὐ λέγομεν ἀσώτους, καίτοι πολλὰ καὶ ἄμετρα διδόντας· τὸ γὰρ πλῆθος τῆς κτήσεως τὸ πλῆθος τῶν δόσεων ὑπερβάλλειν δοκεῖ, καὶ πλείω εἶναι τὴν οὐσίαν τῆς δαπάνης συμβαίνει.

*** Ἐπεὶ τοίνυν ἡ ἐλευθεριότης μεσότης ἐστὶ περὶ χρημάτων δόσιν καὶ λῆψιν, ὁ ἐλευθέριος καὶ δώσει καὶ δαπανήσει εἰς ἃ δεῖ, καὶ ὅσα δεῖ· καὶ ἐν μικροῖς καὶ ἐν μεγάλοις ὁμοίως, καὶ ἀμφότερα ἡδέως ποιήσει, τό

accipiet. Quum enim pecuniam despiciat, ne petet quidem : non enim hominis benefici est, facile beneficium accipere : faciet tamen, unde debebit, quæstum nimirum e possessionibus suis, non quod pulchrum statuat, pecuniam sibi facere, sed quia necesse est, ut donare possit : ideoque nec suas opes negliget, quippe qui per eas nonnullis prodesse velit.

Neque quibuslibet largietur, ut suppetat ei quod largiri possit quibus oportet, et quo tempore et ubi honestum est : cæterum viri valde liberalis est ita in dando modum excedere, ut sibi minora relinquat. Quippe suam utilitatem negligere maximæ liberalitatis est. Neque enim magnitudine aut multitudine eorum quæ dantur liberalitas judicatur, sed proportione et ratione, qua dona ad donantis facultates referuntur : (hinc enim animi liberalis affectio probatur :) quamobrem nihil prohibet eum esse liberaliorem, qui e parvis facultatibus pauciora donet, quam qui multa e majoribus. Evenit autem plerumque, ut qui suas facultates non proprio labore pepererunt, sed ab aliis partas acceperunt, liberaliores videantur : vel quia tales egestatis incommodum nunquam sunt experti, ideoque non magnopere divitiis adhærent : vel quia, ut parentes et opifices solent, magis amant pecunias qui eas quæsiverunt. At liberales non possunt admodum locupletari, quia neque ad accipiendum prompti sunt, neque ad conservandas opes suas satis providi, sed potius ad erogandum parati : quum non per se magni æstiment pecunias, sed beneficii conferendi causa. Quare hoc fortunæ etiam objicimus, quod liberales non sint divites, quamvis divitiis et opibus sint digni. Hoc autem non temere accidit : quomodo enim fieri potest, ut pecuniis abundet is qui operam non dat, ut pecuniosus sit? quemadmodum neque aliud quidquam sine studio ac diligentia comparatur. Quocirca nec liberalis ditari poterit, quum neque aliunde pecuniam quærat et opes suas prodigat.

Præterea nec quibus non debet nec quo tempore non debet, dat : ne postquam pecuniam in res inutiles impenderit, ita inops reperiatur, ut in res necessarias sumtus facere nequeat, ac neque quibus debet, nec quo tempore debet dare possit. Est enim is liberalis, ut diximus, qui pro facultatibus in res necessarias sumtum facit : qui vero temere largitur, prodigus est. Quamobrem reges non dicimus prodigos, licet multa et amplissima munera dent : quia facultatum amplitudo munerum amplitudinem superare videtur, semperque evenit, ut plura possideant, quam quæ impendunt.

Quoniam igitur liberalitas mediocritas est, quæ in dandis et accipiendis pecuniis vertitur, largietur et impendet liberalis in eas res in quas debet, et quantum debet, idque non aliter in parvis quam in magnis, sed

* Οὐδὲ τοῖς τυχοῦσι δώσει κτλ. — ** Οὐ μὴν δώσει γε οἷς οὐ δεῖ κτλ. — *** Τῆς ἐλευθεριότητος δὴ μεσότητος οὔσης κτλ.

τε δοῦναι καὶ τὸ λαβεῖν κατὰ τὸν προσήκοντα λόγον· μεσότης γάρ ἐστιν ἡ ἐλευθεριότης περί τε λῆψιν καὶ δόσιν. Ἕπεται δὲ τῷ διδόντι καλῶς καὶ λαμβάνειν καλῶς, καὶ ἄμφω μεθ' ἡδονῆς.

* Ὥστε λυπήσεται, ἐὰν μὴ δῷ, ἢ μὴ λάβῃ κατὰ τὸν προσήκοντα λόγον· καὶ τοῦτο δὲ μετρίως καὶ ὡς δεῖ. Ἔστι δὲ ὁ ἐλευθέριος καὶ εὐκοινώνητος ἐν τοῖς χρήμασι, καὶ ἡδύς ἐστιν ἐν ταῖς περὶ τὰ χρήματα κοινωνίαις, ὅτι χρημάτων καταφρονῶν οὐ πάνυ ἄχθεται ἀδικούμενος καὶ ζημιούμενος. Μᾶλλον γὰρ ἄχθεται εἴ τι προσῆκον ἀναλῶσαι οὐκ ἀνάλωσεν, ἢ εἴ τι προσῆκον μὴ ἀναλῶσαι, ἀνάλωσε. Τὸ μὲν γὰρ δαπανῆσαί ποτε παρὰ τὸ δέον περὶ χρήματά ἐστιν ἡ ζημία, καὶ οὐ τοσοῦτον λυπεῖ τὸν ἐλευθέριον· τὸ δὲ μὴ εἰς τὸ δέον δαπανῆσαι περὶ τὸ δέον καὶ τὴν ἀρετὴν ἡ ζημία γίνεται, καὶ διὰ τοῦτο μᾶλλον λυπεῖ· ὥστε οὐδὲ τὴν Σιμωνίδου δέχεται παραίνεσιν, τἀναντία ὑποτιθεμένου. Ὁ δὲ ἄσωτος περὶ τὴν ἡδονὴν ἀεὶ καὶ τὴν λύπην διαμαρτάνει· οὔτε γὰρ ἥδεται ἐφ' οἷς δεῖ, καὶ οὐχ ὡς δεῖ· φανερώτερον δὲ ἐν τοῖς ἑξῆς ῥηθήσεται.

(Scripsi : [a] λέγωμεν] ex melioribus Stagiritæ libris; codex λέγομεν cum parte membranarum Aristotelis. — [b] ζῆν] cod. ζῆν. — [c] μᾶλλόν ἐστιν] cod. μᾶλλόν ἐστι. — [d] τἄλλα πάντα] cod. τ' ἄλλα πάντα. — [e] ἄλλος τις] cod. ἄλλός τις. — [f] ἄλλο τι] vulgo ἄλλό τι. — [g] ὃ μὲν] cod. ὃ μὲν. — [h] ὁ δὲ] cod. ὃ δὲ. — [i] τό τε] vulgo τό, τε. —)

et utrumque libenter faciet, ut vel det pro rata portione vel accipiat : quia mediocritas in dando et accipiendo liberalitas est. Contingit autem homini qui honeste dat, ut etiam honeste accipiat, et utrumque quidem cum voluptate.

Quare dolebit quoque, si vel non dederit pro rata portione, vel non acceperit : idque modice et ut oportet. Est autem liberalis tum in re nummaria facilis et tractabilis, tum in societate rei pecuniariæ jucundus, quia quum pecuniam contemnat non valde stomachatur, si injuria afficitur et detrimentum facit. Magis enim stomachatur, si ubi sumtus faciendi erant, non fecit, quam si ubi non erant faciendi, fecit. Nam erogare aliquando pecuniam secus ac decet, pecuniæ damnum est, quod tamen liberalem non vehementer angit; at omittere opportunam pecuniæ erogationem contra officium et virtutis damnum est, ideoque majore dolore eum angit. Quamobrem ne Simonidis quidem admittit consilium, qui contraria suadet.

Prodigus vero semper in voluptate et dolore peccat : neque enim gaudet quibus aut quomodo debet : quod ex iis quæ in sequentibus dicentur melius intelligetur.

Κεφ. β'.

Ὅτι χεῖρον κακὸν ἡ ἀνελευθεριότης τῆς ἀσωτίας.

** Ἔστι μὲν οὖν ἡ ἐλευθεριότης ἡ μεσότης, ὑπερβολὴ δὲ ἡ ἀσωτία, ἔλλειψις δὲ ἡ ἀνελευθεριότης. Ἡ μὲν οὖν ἀσωτία τῷ διδόναι καὶ μὴ λαμβάνειν ὑπερβάλλει, τῷ δὲ λαμβάνειν ἐλλείπει· ἡ δὲ ἀνελευθεριότης τῷ λαμβάνειν ὑπερβάλλει, τῷ δὲ διδόναι ἐλλείπει.

*** Ἀμφοτέρων δὲ οὐσῶν ἔξω τοῦ δέοντος, χείρων ἐστὶν ἡ ἀνελευθεριότης τῆς ἀσωτίας. Ἡ γὰρ ἀσωτία πρῶτον μὲν οὐ δύναται παραμένειν, ἀλλὰ εὐχερῶς ἀφίσταται, τῆς ὕλης δαπανηθείσης· (ὁ γὰρ πλοῦτος ταχέως ἐπιλείπει τοὺς δαπανῶντας ἰδιώτας, διδόντας μὲν ἀμέτρως, λαμβάνοντας δὲ οὐδαμόθεν·) ἡ δὲ ἀνελευθεριότης οὐδαμῶς· οὔτε γὰρ αὐξανομένου τοῦ πλούτου βελτίων ὁ ἀνελεύθερος γίνεται, καὶ δαπανωμένου πολλῷ χείρων. Ἔπειτα καὶ ὑπὸ τῆς ἡλικίας καὶ ὑπὸ τῆς πείρας τῶν ἀπὸ τῆς ἀπορίας κακῶν ἰαθῆναι τὸν ἄσωτον δυνατόν, καὶ πρὸς τὸ μέσον ἐλθεῖν· ἐγγὺς γάρ ἐστι τοῦ μέσου (καὶ γὰρ δίδωσι, καὶ οὐ λαμβάνει, εἰ καὶ μὴ ὡς δεῖ, καὶ οἷς οὐ δεῖ·) ὥστε εἰ τοῦτο μόνον ἐθισθείη, διδόναι οἷς δεῖ, καὶ ὡς δεῖ, εἴη ἂν ἐλευθέ-

Cap. II.

Majus malum esse illiberalitatem quam profusionem.

Mediocritas ergo est liberalitas, quemadmodum effusus sumtus profusio, defectus vero illiberalitas. Ac profusio quidem donando et non accipiendo modum excedit, accipiendo autem deserit : contra illiberalitas accipiendo modum excedit, donando vero deserit.

Quum autem utraque extra viri boni officium sit, pejor tamen profusione est illiberalitas. Primum enim profusio diu permanere nequit, sed consumta materia facile deficit : (cito videlicet homines plebejos, qui assiduos sumtus faciunt, facultates destituunt, præsertim si large donent neque quidquam aliunde accipiant :) neutiquam vero illiberalitas : neque enim si crescant opes, melior illiberalis efficitur et si consumantur, multo deterior. Deinde ætate eorumque quæ egestatem sequi solent malorum experientia, sanari potest prodigus et ad mediocritatem pervenire, a qua non longe abest : (nam et donat et non accipit, quamvis non ut debet, et quibus non debet :) quapropter si huic tantum rei assuescat, ut iis quibus oportet dona det et quemadmo-

* Ἐὰν δὲ παρὰ τὸ δέον καὶ τὸ καλῶς ἔχον συμβαίνῃ κτλ — ** Εἴρηται δ' ἡμῖν ὅτι ὑπερβολαί κτλ. — *** Τὰ μὲν οὖν τῆς ἀσωτίας κτλ.

ριος· καὶ δώσει οἷς δεῖ, καὶ οὐ λήψεται ὅθεν οὐ δεῖ. Διὰ τοῦτο ὁ ἄσωτος οὐ δοκεῖ φαῦλός τις εἶναι τὸ ἦθος· οὐ γὰρ μοχθηροῦ καὶ ἀγεννοῦς τὸ ὑπερβάλλειν ἐν τῷ διδόναι καὶ μὴ λαμβάνειν, ἠλιθίου δέ. Διὰ τοῦτο βελτίων ὁ ἄσωτος τοῦ ἀνελευθέρου· καὶ διὰ τὰ εἰρημένα, καὶ ὅτι ὁ μὲν ἄσωτος πολλοὺς ὠφελεῖ, [a] ὁ δὲ ἀνελεύθερος οὐδένα, ἀλλ' οὐδὲ ἑαυτόν. Ἄσωτον δὲ λέγω, ὃς ὑπερβάλλει μὲν τῷ διδόναι, ἐλλείπει δὲ τῷ λαμβάνειν, ὃν ὑπεθέμεθα ἄκρον εἶναι πρὸς τὸν ἐλευθέριον. Πολλοὶ γὰρ ἄσωτοι καὶ ἀνελεύθεροί εἰσιν, ὑπερβάλλοντες ὁμοίως καὶ τῷ λαμβάνειν καὶ τῷ διδόναι· ληπτικοὶ γάρ εἰσι διὰ τὸ βούλεσθαι μὲν ἀναλίσκειν, εὐχερῶς δὲ τοῦτο μὴ ποιεῖν· ταχέως γὰρ ἐπιλείπει αὐτοὺς τὰ ὑπάρχοντα, καὶ ἀναγκάζονται ἑτέρωθεν πορίζειν· ἅμα δὲ καὶ διὰ τὸ μὴ φροντίζειν τοῦ δέοντος, πανταχόθεν καὶ ὡς ἔτυχε λαμβάνουσι. Διδόναι γὰρ ἐπιθυμοῦσι μόνον· τὸ δὲ πῶς δεῖ καὶ πόθεν λαμβάνοντας οὐδὲν προσπεριεργάζονται. Διὰ τοῦτο οὐδὲ ἐλευθέριοί εἰσιν αἱ δόσεις αὐτῶν· οὐ γὰρ καλαί, οὐδὲ τοῦ καλοῦ ἕνεκα, οὐδὲ ὡς δεῖ· ἀλλ' ἐνίοτε οὓς δεῖ πένεσθαι, τούτους πλουσίους ποιοῦσι, τοῖς δὲ μετρίοις τὰ ἤθη οὐδὲν ἂν δοῖεν· τοῖς κόλαξι δὲ ἢ ἄλλην τινὰ ἡδονὴν αὐτοῖς προξενοῦσι πολλὰ παρέχουσιν. Διὸ καὶ ἀκόλαστοί εἰσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οἱ ἄσωτοι. Διὰ γὰρ τὸ μὴ ζῆν [b] κατὰ λόγον πρὸς τὰς ἡδονὰς ἀποκλίνουσι, διὰ δὲ τὸ ἐθισθῆναι πολλὰ δαπανᾶν, καὶ εἰς τὰς ἀκολασίας δαπανηροὶ γίνονται· ὥστε σφόδρα ἀκόλαστοι εἶναι. Ὁ μὲν οὖν ἄσωτος ἀπαιδαγώγητος γινόμενος εἰς τοσοῦτον ἔρχεται πονηρίας· παιδαγωγηθεὶς δὲ καὶ τυχὼν ἐπιμελείας εἰς τὸ δέον ἀφικέσθαι δύναται.

* Ἡ δὲ ἀνελευθεριότης ἀνίατός ἐστιν· οὐ γάρ ἐστιν ἐλπὶς ἀπὸ πλείονος πείρας ἢ ἡλικίας τινὸς βελτίονα γενέσθαι τὸν ἀνελεύθερον. Τὸ γὰρ πεῖραν λαβεῖν τῶν ἐν τῷ βίῳ, καὶ τὸ γῆρας, καὶ τὰ ἐκ τοῦ γήρως κακά, καὶ πᾶσα ἀδυναμία, καὶ κακοπάθεια πολλῷ μείζω ποιεῖ τὴν ἀνελευθεριότητα. Καὶ ἄλλως δὲ μᾶλλον πεφύκασιν οἱ ἄνθρωποι πρὸς τὴν ἀνελευθεριότητα, ἢ πρὸς τὴν ἀσωτίαν· οἱ γὰρ πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων φιλοχρήματοι καὶ ἀνελεύθεροί εἰσι· διδόασι δὲ οὐ σφόδρα πολλοί· ἐλάχιστοι δὲ οἱ ἄσωτοι. Διὰ τοῦτο τοίνυν πολλῷ βελτίων ἡ ἀσωτία τῆς ἀνελευθεριότητος· φαίνεται γὰρ ἀπὸ τούτων ἐγγύτερον οὖσα τοῦ μέσου.

** Καὶ χωρὶς δὲ τούτων καὶ πολυειδές τι κακὸν ἡ ἀνελευθεριότης· πολλοὶ γὰρ τρόποι δοκοῦσι τῆς ἀνελευθεριότητος εἶναι. Ἐπεὶ γὰρ περὶ λῆψιν καὶ δόσιν ἐστίν, οἱ μὲν τῶν ἀνελευθέρων περὶ τὴν δόσιν φαύλως ἔχουσιν, οἱ δὲ περὶ τὴν λῆψιν· οἱ μὲν γὰρ οὔτε οὐδενὶ διδόασιν, οὔτε λαμβάνειν βούλονται παρ' οὐδενός. Οἱ μὲν διά τινα ἐπιείκειαν, καὶ ἵνα μὴ ἀναγκασθῶσι πρᾶξαί τι αἰσχρόν· οἱ δὲ φοβούμενοι, μήποτε καὶ δοῦναί

dum oportet, liberalis sit : nam et quibus erit dandum, dabit, neque unde accipere nefas erit, accipiet. Itaque prodigus non male moratus esse videtur : non enim improbi aut humilis et degeneris hominis est, sed stulti potius, largiendo et non accipiendo ultra modum progredi. Quocirca prodigus avaro melior est, cum propter ea quæ dicta sunt, tum quia prodigus multis prodest, avarus vero nemini, ac ne sibi ipsi quidem. Prodigum nimirum intelligo, qui dando modum excedit, accipiendo autem deserit, quem respectu liberalis in ejus rei fastigio stare posuimus. Quippe multi et prodigi sunt et liberales, qui accipiendo simul et dando modum excedunt : sunt enim ad accipiendum proclives propterea quod, quum sumtus facere velint, hoc assequi non facile possunt : nam cito eos facultates deficiunt, ideoque aliunde comparare coguntur : simulque quia officio suo desunt parum solliciti de æquo et bono, undique ac temere corradunt. Nam sola largiendi cupiditate flagrant; sed quomodo et unde accipere debeant quod largiantur, non curiose quærunt. Quare ne liberales quidem sunt eorum donationes, quia neque honestæ sunt, neque honesti causa fiunt, nec ut par est : sed interdum quos homines oportebat pauperes esse, hos fortunis locupletant, et quum iis qui temperatis et moderatis moribus sint nihil donent, assentatores aliarumve voluptatum ministros muneribus explent. Quare etiam intemperantes sunt plerumque prodigi. Etenim quia vitam ad rationis normam non dirigunt, ad voluptates propensiores evadunt, et quia maxima impendia facere consueverunt, etiam in res venereas pecuniam impendunt, ita ut admodum intemperantes sint. Prodigus ergo, si custode et magistro careat, eo improbitatis procedit : si vero erudiatur et magistri alicujus cura ac diligentia nitatur officii partes implere poterit.

Illiberalitas autem et avaritia insanabilis videtur : neque enim spes est, aut majore experientia aut ætate progrediente illiberalem ad meliorem frugem se recepturum. Namque usus rerum quæ in hominum vita eveniunt, præterea senectus et senectutis mala, omnisque imbecillitas et calamitas illiberalitatem multo majorem efficiunt. Alioquin autem natura hoc ita comparatum est, ut homines ad illiberalitatem potius, quam ad profusionem inclinent : plerique enim homines avari et illiberales sunt : neque admodum multi sunt qui donent, paucissimi denique prodigi. Quamobrem multo melior illiberalitate profusio videtur : quia ex his satis apparet, propius eam a medio abesse.

Præter hæc autem multiforme etiam malum illiberalitas est : multa enim genera multique modi avaritiæ videntur esse. Nam quum in accipiendo et dando cernatur, illiberales alii in dando, alii in accipiendo male versantur : sunt enim qui neque dent quidquam aliis neque accipere quidquam ab aliis velint. Horum quidam tum æquitate et modestia adducti, tum ne quid aliquando turpe admittere cogantur : alii metuentes, ne quid ali-

* Ἡ δ' ἀνελευθερία ἀνίατός ἐστι κτλ. — ** Πολλοὶ γὰρ τρόποι δοκοῦσι τῆς ἀνελευθερίας εἶναι κτλ

ποτε ἀναγκασθῶσιν, διότι λαμβάνουσιν· ἀγαπῶσιν οὖν τὸ μήτε λαμβάνειν μήτε διδόναι.

* Καλοῦνται δὴ οὗτοι φειδωλοί, γλίσχροι, κίμβικες, ὅσοι τῇ δόσει ἐλλείπουσι· τούτων δὲ καὶ ὁ κυμινοπρίστης.

** Ἕτεροι δὲ τῇ λήψει ὑπερβάλλουσιν, ὅσοι πάντα τὰ αἰσχρὰ καὶ ποιοῦσι καὶ πάσχουσιν, ἵνα τι λάβωσιν, οὐχ ὡς δεῖ, οὐδὲ παρ' ὧν δεῖ. Οὗτοι δὲ πάντες αἰσχροκερδεῖς καλοῦνται· οἷοί εἰσιν οἱ πορνοβοσκοί, καὶ οἱ τοκισταί, καὶ οἱ κυβευταί, καὶ οἱ λωποδύται, καὶ οἱ λῃσταί· [c] πάντες γὰρ ἕνεκα κέρδους καὶ τούτου μικροῦ μεγάλα ὑπομένουσιν ὀνείδη. Οἱ γὰρ μεγάλων ἕνεκα κερδῶν τὰ τοιαῦτα ὑπομένοντες καὶ λαμβάνοντες ὅθεν οὐ δεῖ, οὐδὲ ὡς δεῖ, οὐκ αἰσχροκερδεῖς, ἀλλὰ πονηροὶ καὶ ἀσεβεῖς καὶ ἄδικοι καλοῦνται· οἷοί εἰσιν οἱ τύραννοι, καὶ οἱ τὰς πόλεις πορθοῦντες, καὶ ἱερὰ συλῶντες. Ὁ γὰρ κυβευτὴς λαμβάνει μὲν ὅθεν οὐ δεῖ· παρὰ τῶν φίλων γάρ, οἷς δεῖ διδόναι· μικρὰ δέ, καὶ διὰ τοῦτο αἰσχροκερδής· καὶ ὁ λῃστὴς μεγάλους μὲν ὑπομένει κινδύνους, ἀλλὰ μικροῦ λήμματος ἕνεκα· ὁμοίως καὶ ὁ λωποδύτης, καὶ εἴ τις ἄλλος τοιοῦτος.

*** Εἰκότως οὖν ἡ ἀνελευθεριότης τῇ ἐλευθεριότητι ἐναντίον λέγεται· ὅτι τε μᾶλλον ἀφέστηκεν αὐτῆς, ἢ ἡ ἀσωτία, (ἐναντιώτερον γάρ ἐστιν αὐτῆς, διότι μεῖζον κακόν ἐστιν, ἢ ἡ ἀσωτία,) καὶ ὅτι κατὰ πλείονας τρόπους ἁμαρτάνουσιν οἱ ἄνθρωποι περὶ ταύτην, ἢ περὶ τὴν ἀσωτίαν.

(Scripsi: [a] ὠφελεῖ] cod. ὠφελεῖ. — [b] ζῆν] cod. ζῆν. — [c] λῃσταί] cod. λησταί.)

Κεφ. γ'.

Περὶ μεγαλοπρεπείας.

**** Περὶ μὲν οὖν ἐλευθεριότητος καὶ τῶν ἀντικειμένων κακιῶν τοσαῦτα εἰρήσθω· ἀκόλουθον δ' ἂν εἴη μετὰ ταῦτα περὶ μεγαλοπρεπείας διεξελθεῖν· ἔοικε γὰρ ἡ μεγαλοπρέπεια τῇ ἐλευθεριότητι, καθόσον καὶ αὐτὴ περὶ χρήματά ἐστι καὶ περὶ δαπάνας χρημάτων.

***** Διαφέρει δέ, ὅτι ἡ μὲν ἐλευθεριότης καὶ περὶ δόσεις, καὶ περὶ λήψεις, καὶ δαπάνας ἐστίν, ἡ δὲ μεγαλοπρέπεια περὶ δαπάνας μόνον· καὶ ἡ μὲν ἐλευθεριότης περὶ δαπάνας ὀλίγων χρημάτων καὶ μικρῶν, ἡ δὲ μεγαλοπρέπεια περὶ μεγάλων καὶ πολλῶν· καθάπερ δηλοῖ καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα τῆς μεγαλοπρεπείας· ἔστι γὰρ δαπάνη μεγέθει πρέπουσα. Τὸ δὲ μέγεθος οὐκ ἔστι τὸ αὐτὸ πᾶσι τῆς δαπάνης· οὐ γὰρ τὸ αὐτὸ μέγεθος πᾶσι προσήκει, ἀλλὰ ἀνάλογον. Οὐ γὰρ τὸ αὐτὸ δαπάνημα προσήκει τριηράρχῳ καὶ τῷ ἀρχιθεώρῳ· [a] ἀλλ' ἑκατέρῳ τὸ πρέπον τῷ μεγέθει τῆς ἀρχῆς, ὅπερ ἑκάτερος ἀναλώ-

quando dare cogantur, quia accipiunt, neque accipere neque dare cupiunt.

Dicuntur vero hi parci, tenaces, sordidi, qui in largiendo modum deserunt: inter quos est et cuminisector quem vocant. Alii rursus accipiendo modum excedunt, quia omnia turpia et admittunt et patiuntur, ut aliquid accipiant, idque neque ut oportet, neque a quibus oportet. Hi autem omnes turpi lucro dediti vocantur: quales sunt lenones, feneratores, aleatores, grassatores, qui obvios spoliant, et latrones; quorum nemo est qui non propter quæstum, eumque exiguum, magnum dedecus subeat. Nam qui magni lucri causa talia sustinent, quique nec unde, nec quemadmodum oportet accipiunt, non turpi lucro dediti, sed improbi et impii et injusti appellantur; quales sunt tyranni, urbium eversores, et qui deorum templa expilant. Nam aleator accipit, unde non oportet: nimirum ab amicis, quibus dare eum oportebat: sed non magnum quæstum facit, ideoque turpiter lucratur: quin etiam magna pericula adit latro, sed parvi lucri causa: similiter et grassator qui obvios spoliat, et si quis alius hujus generis est.

Merito ergo illiberalitas liberalitati contraria dicitur: tum quod longius absit ab ea quam profusio, (magis enim illi est contraria, quia majus malum est quam profusio,) tum quod pluribus modis in hac, quam in profusione homines peccent.

Cap. III.

De magnificentia.

Ac de liberalitate quidem vitiisque oppositis dictum sit hactenus: superest, ut deinceps de magnificentia disseramus: quippe magnificentia ad liberalitatis similitudinem accedit, quatenus et ipsa circa pecuniam ejusque erogationem versatur.

Sed eo inter se differunt, quod liberalitas in dando accipiendoque et sumtu faciendo, magnificentia tantum in sumtu faciendo versatur: deinde in paucis nec ita magnis sumtibus cernitur liberalitas, in magnis contra multisque magnificentia, quemadmodum ipsum quoque magnificentiæ nomen declarat: est enim sumtus magnitudine præstans. In omnibus autem non est eadem sumtus magnitudo: quia non omnibus eadem magnitudo convenit, sed apta. Neque enim idem sumtus trierarchum et spectaculorum aut sacrorum præfectum decet: sed qui imperii utriusque magnitudini consentaneus est,

* Οἱ μὲν γὰρ ἐν ταῖς τοιαύταις κτλ. — ** Οἱ δ' αὖ κατὰ τὴν κτλ. — *** Εἰκότως δὲ τῇ ἐλευθεριότητι κτλ. — **** Cap. 2. Δόξειε δ' ἂν ἀκόλουθον εἶναι κτλ. — ***** Οὐχ ὥσπερ δ' ἡ ἐλευθεριότης διατείνει κτλ.

σας ὡς δεῖ, καὶ περὶ ἃ δεῖ, μεγαλοπρεπὴς λέγεται. Ὁ γὰρ τὰ πρέποντα μὲν δαπανῶν καὶ ἑαυτῷ καὶ τῷ λαμβάνοντι, μὴ μεγάλα δέ, οὐ λέγεται μεγαλοπρεπής, ἀλλὰ ἐλευθέριος· οἷός ἐστιν ὁ λέγων·

Πολλάκι δόσκον ἀλήτῃ· [b]

ἀλλ' ὁ μεγάλα δαπανῶν καὶ πρέποντα καὶ ἑαυτῷ καὶ τῷ λαμβάνοντι. Ὥστε τὸν μὲν μεγαλοπρεπῆ καὶ ἐλευθέριον εἶναι, τὸν δὲ ἐλευθέριον, οὐ πάντως μεγαλοπρεπῆ.

* Ταύτης δὲ τῆς ἕξεως ἡ μὲν ἔλλειψις μικροπρέπεια καλεῖται· ἡ δὲ ὑπερβολὴ βαναυσία καὶ ἀπειροκαλία, καὶ ὅσαι τοιαῦται, αἵτινες γίνονται οὐ διὰ τὸ ὑπερβάλλειν τὴν μεγαλοπρέπειαν τῷ μεγέθει τῆς δαπάνης τῆς προσηκούσης, ἀλλὰ τῷ δαπανᾷν ἐν οἷς οὐ δεῖ, καὶ οὐχ ὡς δεῖ. Καὶ περὶ μὲν τῶν παρ' ἑκάτερα τῆς μεγαλοπρεπείας κακιῶν ὕστερον ἀκριβέστερον ἐροῦμεν· λέγωμεν δὲ περὶ τῆς μεγαλοπρεπείας.

** Ἔστι τοίνυν ὁ μεγαλοπρεπής, καθάπερ ἐπιστήμων, θεωρῶν πάντα κατὰ λόγον, καὶ τάττων μετὰ τοῦ πρέποντος κανόνος· δαπανήσει γὰρ τὰ μεγάλα ἐμμελῶς, καὶ ὡς προσῆκεν. Αἱ γὰρ κατὰ τὴν ἕξιν ἐνέργειαι τῇ ἕξει ἀκολουθοῦσι, καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἕξις ταῖς ἐνεργείαις ὁρίζεται, καθὼς εἴρηται ἐν ἀρχῇ· ὥστε καὶ αὐτοῦ τοῦ μεγαλοπρεποῦς δαπάναι μεγάλαι καὶ πρέπουσαι τῷ μεγαλοπρεπεῖ, καὶ τῷ ἔργῳ, οὗ ἕνεκα δαπανῶνται, μεγάλῳ καὶ αὐτῷ ὄντι. Καὶ οὕτως ἔσονται αἱ δαπάναι μὲν τῷ ἔργῳ πρέπουσαι, τὸ δὲ ἔργον ταῖς δαπάναις προσῆκον. Εἰ δὲ δεῖ τὸ ἕτερον ὑπερβάλλειν, τὸ ἔργον· τοῦτο γὰρ μᾶλλον προσήκει τῷ μεγαλοπρεπεῖ. Ταῦτα δὲ ὁ μεγαλοπρεπὴς δαπανήσει, πρῶτον μὲν τοῦ καλοῦ ἕνεκα, (ὅπερ κοινόν ἐστι πᾶσι τοῖς σπουδαίοις,) ἔπειτα ἡδέως καὶ προετικῶς, μηδὲν ἀκριβολογούμενος· ἡ γὰρ ἀκριβολογία μικροπρεπές. Ὁ δὲ μεγαλοπρεπὴς περὶ μὲν τοῦ ἔργου σκέψεται, ὅπως ἄριστον γένοιτο καὶ πρεπωδέστατον, καὶ τούτου χάριν ὁ πλεῖστος λόγος αὐτῷ. Περὶ δὲ τῆς δαπάνης, ὅση προσήκει τῷ ἔργῳ, καὶ περὶ τοῦ μηδὲν πλέον ἀναλωθῆναι, ἀλλὰ γενέσθαι δι' ὅσων μάλιστα ἐνδέχεται ἐλαχίστων, οὐ τοσοῦτον ποιεῖται λόγον· μικροπρεπὲς γὰρ τὸ τοιοῦτον. Ἀνάγκη δέ, καθὼς εἴρηται, τὸν μεγαλοπρεπῆ καὶ ἐλευθέριον εἶναι, εἰ καὶ ὁ ἐλευθέριος οὐκ ἔστι μεγαλοπρεπής· δαπανᾷ γὰρ ὁ μεγαλοπρεπὴς ἃ δεῖ, καὶ ὡς δεῖ, καὶ ὅτε δεῖ· τοῦτο δέ ἐστιν ὁ ἐλευθέριος· μεγάλα δὲ καὶ μεγάλων ἕνεκα, ὅπερ ἐστὶν ἴδιον τοῦ μεγαλοπρεποῦς. Πολλάκις γὰρ καὶ διὰ τῆς αὐτῆς δαπάνης ὁ μεγαλοπρεπὴς οὐ τὸ αὐτὸ ἔργον ποιεῖ τῷ ἐλευθερίῳ, ἀλλὰ μεγαλοπρεπέστερον· οἷον, φέρε εἰπεῖν, θεραπεῦσαι τὸ θεῖον δεήσαν, ὁ μὲν ἐλευθέριος χρυσοῦν τι σκεῦος ποιήσει, καὶ λίθους τιμίους ἐγκολλήσει τῷ σκεύει· ὁ δὲ μεγαλοπρεπὴς ναὸν μέγαν καὶ καλὸν οἰκοδομήσει, ἢ ἀνδριάντας ἀναστήσει, ἢ γεφύρας οἰκοδομήσει, ἢ ἄλλο τι [c] μέγα καὶ θαυμαστὸν

quo ut oportet et in quæ oportet facto magnificus appellatur. Nam qui impensas tum sibi tum accipienti convenientes facit, non magnas tamen, non magnificus dicitur, sed liberalis : qualis ille est qui ait :

Mendicoque vago dare sæpe solebam :

sed qui impensas magnas easque tam sibi quam accipienti convenientes facit. Quamobrem magnificus etiam liberalis est : at liberalis non est utique magnificus.

Hujus vero habitus defectus indecora parsimonia vocatur : at ejus abundantia inepta magnificentia et elegantiæ inscitia nominatur, et si quæ ejusmodi sunt, quæ committuntur, non quod sumtus idonei magnitudine excedant magnificentiam, sed quia in quæ non oportet et non ut oportet eos insumunt. Et de iis quidem, quibus utrinque cincta est vitiis magnificentia postea accuratius agemus : nunc de ipsa magnificentia dicamus.

Magnificus igitur, tanquam intelligens, ex rationis præscripto omnia considerat, et ad normam quasi idoneam dirigit ; nam sumtus magnos quidem illos faciet, sed concinne et ut oportet. Quippe actiones ad habitum accommodatæ habitum sequuntur, ideoque habitus actionibus definitur, ut initio diximus : itaque sumtus quoque hominis magnifici et magni sunt et simul operi ejus, quod magnum quoque esse oportet, cujus causa impenduntur, convenientes. Atque ita sumtus operi, opus sumtibus respondebit. Quodsi alterum necesse est justam magnitudinem excedere, id opus erit : hoc enim magis decet magnificum. Sumtus autem hos magnificus faciet primum honestatis causa, (quod quidem omnibus bonis commune est,) deinde etiam libenter et prolixe, haudquaquam inita accuratius subductaque ratione : quippe omnia ad calculos vocare, indecoræ parsimoniæ est. Magnificus vero de ipso quidem opere deliberabit, quomodo illud optimum et maxime decorum efficiatur : atque hoc potissimum considerat. De sumtu vero qui requiritur in opere, vel ne quid plus impendat quam conveniat, sed ut efficiatur quam minima impensa facta, non tantopere sollicitus est aut curat : nam tale quid indecoræ parsimoniæ est. Verum necesse est, ut supra diximus, liberalem etiam esse eum qui sit magnificus, quamvis qui liberalis est non sit magnificus : sumtus enim facit magnificus, quos, et quemadmodum, et quum oportet : quod commune habet cum eo liberalis : sed et magnos et in res magnas, quod proprium est magnifici. Iisdem videlicet sæpenumero sumtibus non idem opus magnificus facit quod liberalis, sed magnificentius : exempli gratia, si de deorum cultu cogitandum est, liberalis vas aliquod aureum caris lapillis distinctum conficiet : at magnificus templum magnum et pulchrum ædificabit, aut statuas ponet, aut pontes in fluvio faciet, aut aliud quid magnum et admirabile

* Τῆς τοιαύτης δ' ἕξεως ἡ μὲν ἔλλειψις κτλ. — ** Ὁ δὲ μεγαλοπρεπὴς ἐπιστήμονι ἔοικε κτλ.

διὰ τῆς ἴσης δαπάνης ἐργάσεται· καὶ τὸ μὲν τοῦ μεγαλοπρεποῦς ἔργον κυρίως ἔργον ἔσται, τὸ δὲ τοῦ ἐλευθερίου, κτῆμα μᾶλλον ἢ ἔργον. Οὐ γὰρ ἡ αὐτὴ ἀρετὴ κτήματος καὶ ἔργου· ἀλλὰ κτήματος μέν, τὸ πλείστου ἄξιον εἶναι καὶ τιμιώτατον, οἷος ὁ χρυσός, καὶ οἱ τίμιοι λίθοι· ἔργου δὲ ἀρετή, τὸ μέγα εἶναι καὶ καλὸν καὶ θαυμαστόν· ὃ τῷ μεγαλοπρεπεῖ μάλιστα προσήκει· ἔστι γὰρ ἔργου ἀρετὴ μεγαλοπρέπεια ἐν μεγέθει.

iisdem sumtibus efficiet : ideoque quod magnificus faciet, opus proprie, quod vero liberalis, possessio magis quam opus erit. Neque enim eadem est possessionis virtus et operis : sed possessionis virtus est, ut sit plurimi æstimanda, pretiosissima et carissima, ut aurum et cari lapilli; operis autem, ut magnum sit, pulchrum et admirabile : quod maxime decet magnificum : est enim operis virtus magnificentia, quæ in magnitudine consistit.

* Ἔργα δὲ μεγαλοπρεπῆ καὶ τίμια, οἷον τὰ περὶ τὸ θεῖον ἀναθήματα, κατασκευαὶ θυσιῶν καὶ ναῶν, φιλοτιμίαι πρὸς τὸ κοινόν, χορηγίαι ἢ τριηραρχίαι, ἢ καὶ τὸ ἑστιᾷν τὴν πόλιν δεῆσαν· οὐ μόνον δὲ τὰ ἔργα δεῖ εἶναι μεγαλοπρεπῆ, καὶ τὰς δαπάνας προσηκούσας, καὶ μεγαλοπρεπεῖς, ἀλλὰ καὶ τῷ ποιοῦντι πρεπούσας μάλιστα μὲν διὰ τὴν οὐσίαν· πένης γὰρ οὐκ ἂν εἴη μεγαλοπρεπής· εἰ δ' ἐπιχειροίη μεγάλοις ἔργοις, ἠλίθιος ἔσται, παρὰ τὴν ἀξίαν καὶ τὸ δέον ἐπιχειρῶν. Ἔπειτα πρέπειν δοκεῖ καὶ τοῖς πολλάκις τοιαῦτα πεποιηκόσιν, ἢ ὧν οἱ πρόγονοι μεγαλοπρεπεῖς ἦσαν. Τῶν δὲ ἔργων τὰ πλείω μὲν εἰς τὸ κοινὸν καὶ εἰς τὸ θεῖον· ταῦτα γὰρ μεγαλοπρεπῆ· τινὰ δὲ καὶ ἴδια, ὅσα εἰσάπαξ γίνονται, οἷον γάμοι, καὶ οἰκίαι, καὶ ἄλλο τοιοῦτον. Τῷ γὰρ μεγαλοπρεπεῖ μάλιστα προσήκει τὸ δαπανᾷν εἰς τὸ κοινόν, ἢ εἰς τὸ θεῖον, ἐλάχιστα δὲ εἰς ἑαυτόν. Ἔσται δὲ μεγαλοπρεπὲς ἔργον καὶ τὸ πολυχρόνιον· τὰ γὰρ τοιαῦτα ἔργα θαυμαστά εἰσι καὶ καλά.

Opera autem magnifica sunt et pretiosa, verbi gratia dona in deorum honorem suspensa, victimarum apparatus et templorum, item munera quæ honestæ laudis studio reipublicæ dantur, ut si quis in ludos sumtum impendere, aut triremium præfecturam de suo administrare velit, aut epulum præbere civitati, quum res postulat : neque solum opera magnifica sumtusque congruentes esse oportet et magnificos, sed etiam eum qui facit maxime decere propter divitias : nemo enim pauper magnificus esse queat : sin autem magna opera aggredietur, stultus erit, quoniam et præter dignitatem et contra officium talia aggreditur. Deinde magis eos decere videntur qui sæpe talia fecerint, aut quorum majores magnifici fuerunt. Operum vero pleraque quæ reipublicæ ac diis dicantur talia sunt : nimirum hæc magnifica habentur : sunt tamen et privata quædam, quæ scilicet semel tantum fiunt, ut nuptiæ, ædes atque alia ejus generis. Nempe magnificum decet in rempublicam atque in deorum cultum maximos, in se ipsum vero minimos sumtus facere. Quippe et quæ diuturna sunt, magnifica sunt opera : talia enim tum admirabilia, tum pulchra judicantur.

** Δεῖ δὲ καὶ ἐν τοῖς ἔργοις καὶ ἕτερον τρόπον τὸ πρέπον ζητεῖν, καὶ σκοπεῖν τίνα ἔργα τίσιν ἁρμόζει· οὐ γὰρ τὰ αὐτὰ πρέπει τῷ θείῳ καὶ τῷ κοινῷ· οὐδὲ ταὐτὰ προσήκει ἱερῷ καὶ τάφῳ· ὥστε εἶναι τὰ ἔργα τοῦ μεγαλοπρεποῦς μεγάλα καὶ θαυμαστά, πρὸς τὰ ὁμογενῆ συγκρινόμενα· τάφων μὲν οἰκοδομήματα πρὸς τάφους, ναῶν δὲ πρὸς ναούς, καὶ γεφύρας πρὸς γεφύρας· καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως. Ὁ γὰρ μεγαλοπρεπὴς οὐ μόνον σκοπεῖ τὸ μέγεθος, ὃ προσήκει τῷ γένει τοῦ ἔργου· οὐ γὰρ ταὐτὸν μέγα εἶναι ἁπλῶς διὰ τὴν δαπάνην, καὶ μέγα εἶναι πρὸς τὰ ὁμογενῆ συγκρινόμενον, ἀλλὰ διαφέρει· καὶ γὰρ ἡ σφαῖρα, καὶ ἡ λήκυθος ἡ καλλίστη μικρὰ μέν εἰσι διὰ τὴν δαπάνην· εἰσὶ δὲ μεγαλοπρεπῆ δῶρα τῶν παίδων, καί εἰσι [d] μεγάλα πρὸς τὰ παιδικὰ συγκρινόμενα δῶρα· ἐπεὶ τοίνυν διαφέρει τὸ ἐν γένει μέγεθος τοῦ ἐν ταῖς δαπάναις, ἀνάγκη σκοπεῖν ἀμφότερα τὸν μεγαλοπρεπῆ καὶ ποιεῖν μεγαλοπρεπῶς, κατὰ τὴν προσήκουσαν ἑκάστῳ γένει μεγαλοπρέπειαν. Οὕτω γὰρ γενόμενον τὸ ἔργον μέγα ἔσται, καὶ θαυμαστόν, καὶ καλόν, καὶ οὐδὲ εὐχερῶς ὑπὸ ὁμογενοῦς ὑπερβληθήσεται. Τοιοῦτος μὲν οὖν ὁ μεγαλοπρεπής.

Sed et alio modo in operibus spectandum est decorum, considerandumque, quæ opera quibus conveniant : nec enim eadem deo congruunt et reipublicæ : sicut nec eadem templo et tumulo accommodata sunt, ita ut magnifici opera magna sint et admirabilia, cum iis quæ sunt ejusdem generis collata : verbi causa sepulcrorum monumenta cum sepulcris, templorum cum templis, pontium cum pontibus collata : atque in reliquis similiter. Etenim magnificus non solam spectat magnitudinem, quam operis genus requirit : quia non idem est magnum esse simpliciter propter sumtum, et magnum esse respectu eorum quæ sunt ejusdem generis, sed differunt hæc inter se : pila videlicet aut ampulla aliqua pulcherrima, quæ ob parvam impensam minima sunt, magnifica tamen puerorum dona habentur, et si cum reliquis, quæ donari illis solent donis componantur, jam magna erunt : quum igitur intersit aliquid inter generis et sumtus magnitudinem, utriusque rei ratio ducenda magnifico est, quem ita magnifice facere decet, ut convenientem unicuique generi magnificentiam exhibeat. Ita demum et magnum et admirabile et pulchrum futurum est opus, neque facile alio ejusdem generis opere superabitur. Talis ergo est magnificus.

*** Ὁ δὲ ὑπερβάλλων καὶ βάναυσος παρὰ τὸ δέον

Qui autem modum excedit et inepte magnificus est,

* Ἔστι δὲ τῶν δαπανημάτων, οἷα λέγομεν τὰ τίμια κτλ. — ** Καὶ ἐν ἑκάστοις τὸ πρέπον κτλ. — *** Ὁ δὲ ὑπερβάλλων καὶ βάναυσος κτλ.

ἀναλίσκει, καὶ ὥσπερ οὐ δεῖ, καὶ ἐφ' οἷς οὐ δεῖ· καὶ διὰ τοῦτο ὑπερβάλλειν λέγεται τὸν μεγαλοπρεπῆ. Καὶ γὰρ φαύλων ἕνεκα ἔργων, ὧν ἡ δαπάνη μετρία, πολλὰ δαπανᾷ καὶ μεγάλα, καὶ μεγαλοπρεπὴς βούλεται δοκεῖν, παρὰ τὸ εἰκὸς καὶ τὸ προσῆκον τῇ μεγαλοπρεπείᾳ· οἷον, ἐρανιστὰς ἑστιᾷ πολυτελέστατα, ὥσπερ εἰ γάμους ἐποίει· καὶ τοῖς κωμῳδοῖς [e] χορηγῶν παριοῦσι, καὶ χρήματα φιλοτίμως ἀναλίσκων ἐν αὐτοῖ·, ὥσπερ εἰς κοινὸν ὄφελος· ἢ ἐν ταῖς κωμῳδίαις ἀντὶ κωδίων, ἃ παραπετάσματα ἦν ἐπὶ τῆς σκηνῆς, πορφυρίδας ἔχων,[f] καθάπερ οἱ Μεγαρεῖς. Καὶ ταῦτα ποιεῖ οὐ τοῦ καλοῦ ἕνεκα, ἀλλ' ἵνα μόνον ἐπιδείξηται τὸν πλοῦτον. Οἴεται γὰρ ἀπὸ τούτου θαυμαστός τις εἶναι δόξαι· καὶ ἐν οἷς μὲν πολλῆς χρεία δαπάνης, ὀλίγα ἀναλίσκει, ἐν οἷς δὲ ὀλίγης, πολλά. Τοιοῦτος μὲν οὖν ὁ ὑπερβάλλων τὸν μεγαλοπρεπῆ, ὃς καὶ βάναυσος καλεῖται.

* Ὁ δὲ ἐλλείπων, ὃς καὶ μικροπρεπὴς καλεῖται, περὶ πάντα ἐλλειπής ἐστιν. Ἀναλίσκων γὰρ οὐδὲν τοῦ καλοῦ ἕνεκα, ἔπειτα σκοπεῖ, πῶς ἂν ὅσον ἐνδέχεται τὰ ἐλάχιστα ἀναλῶσαι· καὶ πολλάκις τὰ πλείω τῆς δαπάνης ἀναλώσας, καὶ πρὸς τὴν τελείωσιν ἤδη βλέποντος τοῦ ἔργου, ὑπ' ἀκριβολογίας ἀτέλεστον ἀφίησι διὰ μικρὰν δαπάνην. Καὶ πάντα δέ, ὅσα ποιεῖ, ἀεὶ μέλλων καὶ σκοπῶν ποιεῖ, καὶ οἰόμενος καὶ πλείω τοῦ δέοντος ἀναλίσκειν, καὶ ὀδυρόμενος ὅτι πολλὰ ἀνάλωσεν.

** Αὗται μὲν οὖν αἱ ἕξεις, ἥ τε μικροπρέπεια καὶ βαναυσία, κακίαι εἰσίν, ὀνείδη δὲ οὐκ ἐπιφέρουσι· διότι οὔτε βλαβεραί εἰσι τῶν πέλας, οὔτε λίαν αἰσχραὶ καὶ ἀσχήμονες.

(Scripsi: [a] ἀρχιθεώρῳ] cod. ἀρχιθεωρῷ. — [b] ἀλήτῃ] Odyss. XVII, 420. — [c] ἄλλο τι] vulgo ἀλλό τι. — [d] καί εἰσι] vulgo καὶ εἰσὶ. — [e] κωμῳδοῖς.] cod. κωμωδοῖς. — [f] ἔχων] cod. ἔχειν. —).

contra officium, neque ut oportet, neque in quæ oportet sumtus facit, et idcirco talis homo superare magnificum dicitur. In res enim viles et quæ parvam impensam desiderant, multam pecuniam insumit, et contra quam magnificentiæ congruat et conveniat magnificus videri vult: verbi causa, magnificentissimo hospitio et quasi epulis nuptialibus excipit eos qui datis symbolis ad cœnam venerunt; item comœdis dux chori præpositus ad chori ingressum exornandum omnia confert, et ambitiose pecuniam in ludos, tanquam in rem omnibus profuturam, impendit: aut in comœdiis agendis pro pellibus, quibus sipariorum loco in scena utebantur, Megarensium exemplo purpureas vestes mavult. Atque hæc non honesti causa, sed ad ostendendas tantum divitias facit. Namque eo modo se admirabilem visum iri arbitratur: et quas in res multa impendere debet, in eas parvam impensam facit, ubi vero parva impensa desideratur, ibi largus et profusus est. Talis igitur is est qui magnificum superat atque idcirco inepte magnificus appellatur.

At vero is qui modum deserit, quique indecore parcus vocatur, in omni re modi desertor est. Quum enim honestatis causa sumtus nullos faciat, tantum considerat, quomodo quam minimum sumtum impendat: quin sæpenumero ubi maximam pecuniæ partem in opus aliquod erogavit, quod jam ad finem vergit, dum omnia nimis exigue et exiliter ad calculos vocat, illud ob parvam impensam imperfectum relinquit. Sed et omnia quæ agit, semper cunctabundus agit et ratione bene subducta, ratus se plus quam oportet impendisse magnosque sumptus se fecisse conquerens et lamentans.

Hi ergo habitus, indecora nimirum parsimonia et inepta magnificentia, vitia quidem sunt, sed probrum nemini inferunt: quia neque nocent aliis, neque admodum turpes ac deformes sunt.

Κεφ. δ'.

Περὶ μεγαλοψυχίας.

*** Λέγωμεν δὲ ἤδη καὶ περὶ μεγαλοψυχίας. Ἔστι τοίνυν ἡ μεγαλοψυχία περὶ μεγάλα, ὡς καὶ τὸ ὄνομα δίδωσιν εἰκάζειν. Περὶ ποῖα δὲ μεγάλα, σκοπῶμεν. Φανερὸν δὲ ὅτι ταὐτόν ἐστι τῷ περὶ μεγαλοψυχίας καὶ τὸ περὶ μεγαλοψύχου σκοπεῖν· οὐδὲν γὰρ διαφέρει τὴν ἕξιν εἰδέναι, ἢ τὸν ἔχοντα τὴν ἕξιν.

**** Ἔστι τοίνυν μεγαλόψυχος περὶ μεγάλων· μεγάλα δὲ τὰ αὐτῷ προσήκοντα· ὅταν μεγάλων ἄξιος ὤν, καὶ αὐτὸς κρίνῃ [a] ἑαυτὸν μεγάλων ἄξιον εἶναι. Ὁ γὰρ μικρῶν ἄξιος ὤν, καὶ μικρῶν ἑαυτὸν ἀξιῶν οὐ λέγεται μεγαλόψυχος, ἀλλὰ σώφρων· ἡ γὰρ μεγαλοψυχία ἐν μεγέθει ἐστί. Τοιοῦτον γὰρ λόγον ἔχει πρὸς τὸν σώφρονα ὁ μεγαλόψυχος, οἷον ὁ καλὸς πρὸς τὸν ἀ-

Cap. IV.

De animi magnitudine.

Sed et de animi magnitudine jam agamus. Versatur igitur in magnis rebus animi magnitudo, quemadmodum etiam ipsum ejus nomen declarat. Quales autem magnæ illæ res sint, consideremus. Est vero manifestum, idem valere sermonem de magnanimo habitum ac si de animi magnitudine quæramus: nihil enim interest, utrum animi habitum an hominem eo præditum norimus.

Magnanimus igitur in magnis rebus versatur: sunt vero magnæ quæ ipsum decent, quoties nimirum dignus est magnis dignumque se iis esse judicat. Neque enim qui dignus est parvis, dignumque se parvis judicat, magnanimus dicitur, sed temperans: quippe animi magnitudo in magnitudine sita est. Namque eodem modo ad temperantem se habet magnanimus, quo pul-

* Ὁ δὲ μικροπρεπὴς περὶ πάντα ἐλλείψει κτλ. — ** Εἰσὶ μὲν οὖν αἱ ἕξεις αὗται κακίαι κτλ. — *** Cap. 3. ἡ δὲ μεγαλοψυχία περὶ μεγάλα κτλ. — **** Δοκεῖ δὲ μεγαλόψυχος κτλ.

στεῖον· ὁ μὲν γὰρ καλὸς μετὰ μεγέθους ἔχει τὸ κάλλος, ὁ δὲ ἀστεῖος μετὰ σμικρότητος, ὃς καὶ σύμμετρος καλεῖται, καλὸς δὲ οὐδαμῶς· ὁ μὲν οὖν μεγαλόψυχος τοιοῦτος. Τῶν δὲ παρ' ἑκάτερα ὁ μὲν ὑπερβάλλων χαῦνος· χαῦνος γάρ ἐστιν ὁ μεγάλων ἑαυτὸν ἀξιῶν οὐκ ἄξιος ὤν· ὁ δὲ ἄξιος μὲν ὢν πολλῶν, πλειόνων δὲ ἀξιῶν ἑαυτόν, οὐ πάντῃ χαῦνος. Ἐλλείπων δέ, ὁ μικρόψυχος· ἔστι γὰρ μικρόψυχος ὁ πολλῶν μὲν ἄξιος ἐλαττόνων δὲ κρίνων ἑαυτὸν ἄξιον, ἢ ὁ ὀλίγων ἄξιος ἔτι δὲ ἐλαττόνων ἀξιῶν ἑαυτόν. Τούτων δὲ μᾶλλόν ἐστι μικρόψυχος ὁ πολλῶν ἄξιος ὢν εἶτα τῆς οἰκείας ἀξίας μὴ ἐπαισθανόμενος· ποταπὸς γὰρ ἂν ἦν, εἰ ὀλίγων καὶ μετρίων ἄξιος ἦν; Εἰσὶ μὲν οὖν οἱ παρ' ἑκάτερα, ὁ μὲν ὑπερβάλλων, ὁ δὲ ἐλλείπων.

* Ὁ δὲ μεγαλόψυχος, καθόσον [b] μὲν περὶ μεγάλα ἐστίν, ἄκρος δοκεῖ· καθόσον δὲ ἐπὶ τοῦ δέοντος ἕστηκεν ἀεί, καὶ οὔτε ὑπὲρ τὸ δέον ζητεῖ, οὔτε παρὰ τὸ δέον, διὰ τοῦτο μέσος ἐστίν.

(Scripsi : [a] ὅταν — κρίνῃ] cod. ὅταν — κρίνει. — [b] καθόσον] cod. καθ' ὅσον. —)

cher ad venustum : quia in pulchro pulchritudo est; quæ cum magnitudine conjuncta sit, in venusto eximia forma ad brevitatem adjuncta, qui etiam concinnus appellatur, pulcher vero minime : talis ergo magnanimus est. Eorum autem qui utrinque sunt, is qui modum excedit, elatus ac superbus dicitur : est enim elatus ac superbus, qui magnis se dignum judicat, quum neutiquam dignus sit : qui vero multis dignus est, sed plura sibi deberi quam quibus dignus sit, arbitratur, non omnino superbus est. Verum qui modum deserit, is humili imbecilloque animo est : sic enim nominatur is qui quum magnis dignus sit, minoribus se dignum judicat, aut qui quum parvis dignus sit, minoribus etiam se dignum statuit. Ex his autem humillimo animo est, qui quum magnis dignus sit, dignitatem ipse suam non percipit : quomodo enim se gereret, si aut parvis aut mediocribus dignus esset? Quare eorum qui utrinque sunt, alter modum excedit, alter deserit.

At vero magnanimus, quatenus in magnis versatur, summus videtur : quatenus vero in officio semper manet, neque aut majora aut minora quam oportet, expetit, eatenus medius est.

Κεφ. ε'.

Περὶ μεγαλοψυχίας· καὶ περὶ τίνα ὁ μεγαλόψυχος, καὶ τίνα ἴδιά ἐστιν αὐτοῦ.

** Ἐπεὶ δὲ περὶ τὰ ἔξω ἀγαθὰ ὁ μεγαλόψυχός ἐστιν, ὧν παρὰ τῶν ἄλλων ἀξιοῦται κατὰ τὸ προσῆκον αὐτῷ, εἴη ἂν πάντως ἢ περὶ χρήματα, ἢ περὶ ἡδονήν, ἢ περὶ τιμήν· ἐπεὶ δὲ περὶ τὰ μέγιστα τῶν ἐν ἀνθρώποις ἀγαθῶν ἐστιν, (ἔστι γὰρ μεγαλόψυχος ὁ τῶν μεγίστων ἑαυτὸν ἀξιῶν, ἄξιος ὤν,) εἴη ἂν περὶ τὴν τιμήν· ἥτις δοκεῖ μέγιστον εἶναι τῶν ἀνθρωπίνων καὶ τῶν ἔξωθεν ἀγαθῶν· καὶ διὰ τοῦτο τῷ θείῳ ταύτην μάλιστα ἀπονέμομεν. Ὥστε περὶ τιμὰς καὶ ἀτιμίας ὁ μεγαλόψυχός ἐστιν, ὡς δεῖ· καὶ χωρὶς δὲ τούτων ἀπὸ τῆς ἐπαγωγῆς φανερόν ἐστι. Ὁρῶμεν γὰρ πάντας τοὺς μεγαλοψύχους τιμῆς μάλιστα ἐφιεμένους τῆς ἀξίας ἑαυτῶν· ὁ δὲ μικρόψυχος ἐλλείπει καὶ πρὸς ἑαυτόν· (ἐλάττω γὰρ τῆς ἀξίας φρονεῖ τῆς ἑαυτοῦ·) ἐλλείπει καὶ πρὸς τὸ τοῦ μεγαλοψύχου ἀξίωμα. Ὁ δὲ χαῦνος πρὸς ἑαυτὸν μὲν ὑπερβάλλει· (μείζω γὰρ φρονεῖ τῆς ἀξίας τῆς ἑαυτοῦ·) τὸν δὲ μεγαλόψυχον οὐχ [a] ὑπερβάλλει τῷ φρονήματι. Ὁ γὰρ μεγαλόψυχος τῶν μεγίστων ἑαυτὸν ἀξιοῖ, τῶν μεγίστων ἄξιος ὤν· ὥστε ἀνάγκη τὸ μεγαλόψυχον ἄριστον εἶναι, καὶ σφόδρα ἀγαθὸν τοὺς τρόπους· καὶ ἀνδρεῖον, καὶ δίκαιον, καὶ τὴν ἄλλην ἀρετὴν ἄκρον. Ὁ δὲ μικρὰ ἡγούμενος πάντα καὶ οὐδαμῶς ἄξια ἑαυτοῦ, καὶ οὐ ψευδόμενος, ἀλλὰ ἀληθεύων ἐν τῇ τοιαύτῃ ψήφῳ, τίνος ἕνεκα αἰσχρόν τι ποιήσει καὶ ἄτιμον; ἢ πῶς δυνατόν; ἐναντίον γάρ ἐστι τῷ λόγῳ τοῦ μεγαλοψύχου τὸ τοιοῦτο. Πῶς γὰρ ἂν εἴη τιμῆς ἄξιος ὁ φαῦλος; εἰ δὲ τιμῆς ἑαυτὸν

Cap. V.

De animi magnitudine : tum in quibus versetur magnanimus, et quæ ejus sint propria.

Quum in externis ergo bonis versetur magnanimus, quibus pro merito dignus judicatur ab aliis, necesse omnino est, vel in pecuniis, vel in voluptate vel in honore versetur : quum autem in iis quæ maxima inter homines habentur, bonis versetur (siquidem qui summis se dignum statuit honoribus, quum sit dignus magnanimus vocatur,) sequitur, ut honore occupetur : qui humanorum externorumque bonorum finis videtur, ideoque deorum numini eum potissimum tribuimus. Itaque in honore et infamia sic se gerit ut oportet vir magni animi : quod et sine his inductione facile probatur. Omnes enim magnanimos honorem eum appetere videmus, qui se dignus sit : at qui demisso et humili animo est, is modum deserit, sive ipsius persona (minus enim quam meretur de se magnifice sentit) : sive magnanimi dignitas spectatur. Superbus autem sui quidem respectu superat (magnificentius enim quam pro dignitate sua de se sentit :) magnanimum vero magna de se opinione non superat. Etenim magnanimus, quum summis honoribus dignus sit, summis quoque se dignum esse existimat : unde sequitur, optimum etiam eum esse, moribusque bonis præditum : sed et fortem et justum reliquisque eodem modo virtutibus excellentem. Nam qui parva omnia ducit minimeque se digna, neque in hoc fallitur opinione, sed vera sentit, cujus tandem rei causa turpiter aliquid aut indigne faciat? aut qui fieri hoc possit? siquidem tale quid cum magnanimi ratione pugnat. Quo pacto enim honore dignus esse queat improbus? Sin autem eo dignum se esse existimat, quum sit improbus, et flagitiorum convincitur, jam ridiculus videbitur : quoniam virtutis præmium honor est, solisque

* Ἔστι δὴ μεγαλόψυχος κτλ. — ** Εἰ δὲ δὴ μεγάλων ἑαυτὸν ἀξιοῖ κτλ.

ἀξιοῖ φαῦλος ὤν, καὶ τοῖς αἰσχροῖς ἁλισκόμενος, γελοῖος ἂν δόξειεν εἶναι· ἡ γὰρ τιμὴ τῆς ἀρετῆς ἐστιν ἆθλον, καὶ τοῖς ἀγαθοῖς ἀπονέμεται μόνοις δικαίως. Ὥστε ὁ μεγαλόψυχος πάσας συλλαβὼν ἔχει τὰς ἀρετάς· καὶ ἔστιν ἡ μεγαλοψυχία οἷον κόσμος τις [b] τῶν ἀρετῶν. Καὶ οὐ γίνεται μὲν ἄνευ ἐκείνων, μείζους δὲ καὶ καλλίους αὐτὰς ποιεῖ· κρίνει γὰρ αὐτὰς ἀξίας εἶναι ὧν εἰσιν ἄξιαι. Διὰ τοῦτο σφόδρα χαλεπὸν μεγαλόψυχόν τινα γενέσθαι· οὐ γὰρ δυνατὸν μεγαλόψυχον εἶναι ἄνευ πασῶν τῶν ἀρετῶν· τὸ δὲ πάσας κτήσασθαι, καὶ ταύτας εἰς ἄκρον, σφόδρα χαλεπόν. Ἔστι μὲν οὖν ὁ μεγαλόψυχος περὶ τιμὰς καὶ ἀτιμίας, καθὼς εἴρηται. Καὶ ἐπὶ μὲν ταῖς μεγάλαις, καὶ ὑπὸ μεγάλων ἥδεται, ὡς τῶν οἰκείων τυγχάνων, καὶ ὧν ἄξιος, ἢ καὶ ἐλαττόνων τῆς ἀξίας· τῆς γὰρ τελείας ἀρετῆς οὐκ ἄν ποτε γένοιτο παρὰ τῶν ἀνθρώπων ἀξία τιμή. Οὐ μὴν ἀλλ' εἰ καὶ ἥδεται, διὰ τοῦτο ἥδεται, ὅτι τὴν δυνατὴν προσάγουσιν αὐτῷ τιμήν, καὶ ἧς οὐκ ἔχουσι [c] μείζω. Τῆς δὲ παρὰ τῶν τυχόντων τιμῆς καθάπαξ ὀλιγωρήσει· καὶ μάλιστα ὅταν ἐπὶ μικροῖς αὐτὸν τιμῶσιν· οἷον, εἴ τις ἐτίμα τὸν Ἀχιλλέα ὅτι καλῶς ᾔδει καθαρίζειν· ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τὰς ἀτιμίας κατὰ τὸ προσῆκον αὐτῷ. Ἔστι τοίνυν ὁ μεγαλόψυχος μάλιστα μὲν περὶ τιμὰς καὶ ἀτιμίας, καθὼς εἴρηται· ἔστι δὲ ἑπομένως καὶ περὶ πλοῦτον καὶ δυναστείαν, καὶ πᾶσαν εὐτυχίαν καὶ ἀτυχίαν· καὶ περὶ ταύτας γὰρ μετρίως ἕξει καὶ ὡς προσῆκεν· [d] καὶ οὐδὲν αἰσχρὸν πείσεται πρὸς τὴν ἐν τούτοις μεταβολήν· καὶ οὔτε εὐτυχῶν περιχαρὴς ἔσται, οὔτε ἀτυχῶν περίλυπος· οὐ γὰρ μέγιστον ἡγήσεται τὴν τιμήν, καὶ οὕτω περὶ αὐτὴν ἕξει ὡς μέγιστον ὄν. Οὕτω δὲ ἔχων περὶ τὴν τιμήν, πολλῷ μᾶλλον περὶ τὸν πλοῦτον ὀλιγώρως ἕξει, καὶ τὰς δυναστείας· αἱρετώτερον γὰρ ἡ τιμὴ δυναστείας καὶ πλούτου· διὰ γὰρ τὴν τιμὴν ἀγαπητά εἰσιν ὁ πλοῦτος καὶ ἡ δυναστεία· καὶ γὰρ οἱ ἔχοντες αὐτὰ τιμᾶσθαι δι' αὐτῶν βούλονται. Ὁ δὲ τὴν τιμὴν μικρὸν ἡγούμενος πολλῷ μᾶλλον τὰ ἄλλα. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ μεγαλόψυχοι ὑπερόπται δοκοῦσιν εἶναι, ὅτι οὐδὲν τῶν ἀνθρωπίνων σφόδρα τιμῶσιν. Ἐπεὶ δὲ καὶ τὰ εὐτυχήματα τιμῆς ἄξια δοκοῦσιν εἶναι, καὶ ταῦτα συντελοῖεν ἂν πρὸς τὴν μεγαλοψυχίαν. Τὸ γὰρ ὑπερέχον ἐν ἀγαθοῖς ἐντιμότερον· ὑπερέχει δὲ ἐν ἀγαθοῖς ὁ εὐτυχής· διὸ καὶ τὰ τοιαῦτα τὴν μεγαλοψυχίαν συνίστησιν. Ὁ γὰρ εὐτυχὴς ἄξιον ἑαυτὸν μεγάλης τιμῆς ἡγεῖται διὰ τὴν ἀγαθὴν τύχην· τιμᾶται γὰρ παρ' ἐνίων· κατ' ἀλήθειαν δὲ μόνος ὁ ἀγαθὸς τοὺς τρόπους ἄξιός ἐστι τιμῆς. Ὧι δὲ ἄμφω πρόσεστι καὶ ἡ ἀρετὴ καὶ τὰ ἔξωθεν ἀγαθά, μᾶλλον ἀξιοῦται τιμῆς τοῦ τὴν ἀρετὴν μόνον ἔχοντος· ὃς δὲ μόνον εὐτυχής ἐστι, καὶ τοῖς ἔξωθεν ἀγαθοῖς εὐθηνεῖ, πρὸς δὲ τὴν ἀρετὴν οὐδὲν κοινὸν ἔχει, ὁ τοιοῦτος οὔτε δικαίως τιμᾶται, οὔτε αὐτὸς δικαίως ἑαυτὸν μεγάλης ἀξιοῖ τιμῆς, οὔτε κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον μεγαλόψυχος λέγεται. Ἄνευ γὰρ ἀρετῆς τελείας ἀδύνατόν τινα μεγαλόψυχον εἶναι, καθὼς εἴρηται. Διὰ

bonis viris merito tribuitur. Quapropter omnes simul virtutes in se complectitur magnanimus: estque quasi virtutum omnium ornamentum quoddam animi magnitudo. Nempe ut sine illis constare nullo modo potest, ita majores eas pulchrioresque facit: quia illas iis quibus dignæ sunt dignatur. Quocirca admodum difficile est, esse magnanimum: quia nemo sine omnium virtutum comitatu talis esse potest: omnes vero habere virtutes atque in iis excellere, admodum difficile est. In honore ergo et infamia, quemadmodum diximus, cernitur magnanimus. Ac magnis quidem honoribus et qui a viris magnis deferuntur, delectari solet, tanquam suos sibique debitos aut etiam sua virtute minores consecutus: quia perfectæ virtuti meritum præmium nunquam ab hominibus persolvatur. Enimvero si gaudeat, vel hanc ob causam gaudebit, quod quem possunt maximum aut quo majorem non habent, ipsi honorem tribuunt. Eum autem honorem, qui a vulgo ei habetur, prorsus negliget atque aspernabitur, maxime quum ob res parvas ipsum honorant: verbi causa, si quis honore affecisset Achillem, quod scienter fidibus caneret: eademque infamiæ ratio est, prout illi convenit. In honore igitur et infamia potissimum vir magni animi, sicut dictum est, cernitur: ideoque etiam in divitiis ac principatu omnique secunda et adversa fortuna versatur: atque in his rebus omnibus moderatum se et ut oportet præbebit: neque in earum mutatione quidquam aut turpiter faciet aut moleste patietur: siquidem neque rebus secundis lætabitur, neque adversis mærebit: quippe ne honorem quidem rerum omnium maximam putabit, neque sic in eum tanquam in summum bonum animatus erit. Porro quum sic erga honorem affectus sit, multo magis divitias et principatum contemnet: quoniam principatu et divitiis optabilior est honor: siquidem propter honorem divitiæ et principatus in deliciis habentur: nam qui hæc bona consecuti sunt, his ipsis honestari volunt. Qui vero honorem in rebus parvis numerat, is multo justius etiam cætera despiciet. Quapropter magnanimi etiam contemtores esse videntur, quia nihil in rebus humanis admodum magni æstimant. Quum vero successus quoque prosperi honore digni videantur esse, etiam illi ad animi magnitudinem aliquid conferant. Quod enim excellit in bonis, honoratius est; in bonis autem excellit, qui fortuna utitur: quare et talia animi magnitudinem efficiunt. Nimirum fortunatus magno se honore dignum existimat, quia felicitate floret: a nonnullis videlicet honore afficitur, quum revera solus homo bene moratus honore dignus sit. Cui vero utrumque, virtus scilicet et externa bona adsunt, is honore dignior habetur, quam qui sola virtute præditus est: at qui fortunatus tantum est et cui externa prospere succedunt, qui tamen nihil cum virtute habet commune is neque merito honore ab aliis augetur, neque se ipsum magnis honoribus dignum merito existimat, neque

τοῦτο οἱ ἐν εὐτυχίᾳ ὄντες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπερόπται καὶ ὑβρισταὶ γίνονται· χωρὶς γὰρ ἀρετῆς οὐ ῥᾴδιον φέρειν τὰ εὐτυχήματα ἐμμελῶς καὶ μετρίως. Οὐ δυνάμενοι δὲ φέρειν τὴν εὐτυχίαν καλῶς, οἴονται μὲν τῶν ἄλλων ὑπερέχειν, καὶ πάντων καταφρονοῦσιν· αὐτοὶ δὲ ἀσυλλογίστως πάντα ποιοῦσιν, ὡς ἔτυχε. Βούλονται γὰρ μιμεῖσθαι τὸν μεγαλόψυχον, καίτοι παντελῶς ἀνόμοιοι ὄντες· ὁ γὰρ μεγαλόψυχος καταφρονεῖ μέν, ἀλλὰ δικαίως· (τὰ ἀληθῆ γὰρ περὶ ἑαυτοῦ οἴεται·) καὶ μεγάλοις μὲν ἐπιχειρεῖ, καὶ μεγάλων κινδύνων κατατολμᾷ· ἀλλὰ τοῦ ἀγαθοῦ ἕνεκα, καὶ πρὸς μεγάλα τινὰ ἀφορῶν· οἱ δὲ τὰ ἔξω μόνον ἀγαθοὶ τὴν μὲν ἀρετὴν οὐ τιμῶσιν, οὔτε βούλονται κατορθοῦν, τῶν δὲ ἄλλων καταφρονοῦσι, καὶ τὰς ἄλλας πράξεις αὐτῶν βούλονται ἀφομοιοῦν πρὸς τὰς τοῦ μεγαλοψύχου πράξεις, ὅση δύναμις· οὐκ ἀφομοιοῦσι δέ, διὰ τὸ μὴ ἔχειν τὴν ἀρετήν.

* Ἔστι δὲ ὁ μεγαλόψυχος οὐ πυκνοκίνδυνος μέν· (οὐ γὰρ συνεχῶς εἰς κινδύνους ἑαυτὸν ἐκβάλλει, διὰ τὸ μὴ τιμᾶν τὰ τυχόντα, καὶ μικρῶν τινων καὶ ὀλίγων προκινδυνεύειν·) μεγαλοκίνδυνος δέ, ὅταν γὰρ μεγάλων τινῶν ἀγαθῶν προκινδυνεύῃ, οὐδὲ τῆς οἰκείας φείδεται ζωῆς.

** Καὶ εὐεργετῶν μὲν χαίρει, εὐεργετούμενος δὲ αἰσχύνεται. Τὸ μὲν γὰρ εὐεργετεῖν ὑπερέχοντος, τὸ δὲ εὐεργετεῖσθαι ὑπερεχομένου· ὁ δὲ μεγάλα περὶ ἑαυτοῦ φρονῶν ἄχθεται τῇ ἐλάττονι μοίρᾳ. Εἰ δὲ εὐεργετηθείς, ἀντευεργετεῖν ἐθελήσει, πλείονα δίδωσιν, ἵνα ὀφειλέτην ἑαυτῷ ποιήσῃ τὸν ὑπάρξαντα τῆς εὐεργεσίας. Δοκεῖ δὲ ὁ μεγαλόψυχος τῶν μὲν εὖ παρ' αὐτοῦ παθόντων ἐθέλειν ἀεὶ μεμνῆσθαι, παρ' ὧν δὲ αὐτὸς εὖ πέπονθεν, ἐπιλελῆσθαι· οὐκ ἀγνωμοσύνῃ τινί· (πῶς γάρ, ὃς μείζω δίδωσιν, ἢ λαμβάνει;) ἀλλ' ὅτι οἰκειότερον αὐτῷ καὶ μᾶλλον προσῆκον τὸ εὖ ποιεῖν ἢ τὸ εὖ πάσχειν· καὶ διὰ τοῦτο τὸ μὲν εὐεργετεῖν, ὅτι ἄριστον καὶ τοιῷδε πρέπον, λόγου καὶ μνήμης ἀξιοῦται· τὸ δὲ εὖ πάσχειν, οὐδαμῶς· βούλεται γὰρ ἀεὶ ὑπερέχειν. Καὶ ἄλλου δὲ διηγουμένου τὸ μὲν ἡδέως ἀκούει, τὸ δὲ ἀηδῶς· διὰ τοῦτο καὶ ἡ Θέτις παρ' Ὁμήρῳ [e] οὐ λέγει τὰς εὐεργεσίας τῷ Διί, οὐδὲ μέμνηται πρὸς αὐτὸν ὧν εὖ ἐποίησεν αὐτόν, ἀλλ' ὧν εὖ πέπονθε παρ' αὐτοῦ· ὁμοίως δὲ καὶ οἱ Λάκωνες [f] βουλόμενοι χαρίζεσθαι τοῖς Ἀθηναίοις τὰς εἰς αὐτοὺς τῶν Ἀθηναίων εὐεργεσίας εἰς μέσον ἄγουσι. Καὶ τοῦτο δὲ ἴδιον μεγαλοψύχου, τὸ μηδενὸς δεῖσθαι ἢ μόλις, αὐτὸν δὲ τοῖς ἄλλοις ἃ βούλονται ὑπηρετεῖν πρόθυμον εἶναι.

*** Καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἐν ἀξιώματι μέγαν εἶναι, διὰ τὸ μηδὲν ἡγεῖσθαι σεμνὸν τῶν τοιούτων ἀγαθῶν, ἐξ ὧν ἀξιοῦσιν οἱ ἐν ἐξουσίαις φοβεροί τινες εἶναι· πρὸς δὲ τοὺς μέσους, μέτριον· διὰ τὸ σωφρονεστέρους καὶ ἐπιεικεστέρους τοὺς τοιούτους εἶναι. Ἄλλως τε [g] τῶν μὲν ἐν ἀξιώ-

rectæ rationi convenienter magnanimus vocatur. Nam sine perfecta virtute, ut antea diximus, magnanimus esse nemo potest. Quamobrem qui felicitate florent, contemtores fere aliorum et contumeliosi evadunt; difficile est enim sine virtute res secundas concinne et moderate ferre. Quum autem decenter eas ferre non possint, cæteris se præstare arbitrantur, ideoque omnes contemnunt: ipsi vero omnia inconsiderate, ut fors tulerit, agunt. Imitari scilicet virum magnanimum volunt, quum sint ei plane dissimiles: quippe magnanimus despicit quidem, sed merito (quia vere de se judicat:) sed et magna aggreditur, magnaque pericula subit: verum honestatis causa et magna duntaxat spectans: qui vero externis tantum bonis excellunt, virtutem ipsam non honorant, neque eam exercere volunt, sed et alios despiciunt, cæterasque actiones suas, quantum in ipsis situm est, magnanimi actionibus assimilare student, quod tamen non possunt, quum virtutem non habeant.

Sed magnanimus non frequenter periclitatur: (neque enim assidue se periclis offert, quia non curat vulgaria, nec ob minimas tenuissimasque res discrimen adit: sed contra magna pericula suscipit; nam quoties pro eximiis quibusdam bonis propugnat, ne suæ quidem vitæ parcit. Sed et beneficia in alios quum confert, ea re delectatur, quum ab alio accipit, rubor ei suffunditur. Nam bene facere aliis præstantis et excellentis hominis est, at beneficio affici inferioris: qui vero magnifice de se sentit, deteriore statu offenditur. Quodsi prior affectus beneficio referre gratiam velit, ea quæ accepit majore mensura reddit, ut alterum qui prior de ipso bene meritus est beneficio obstrictum teneat. Videtur porro magnanimus id studere, ut eorum quibus bene fecit semper meminerit, a quibus beneficio affectus sit, obliviscatur: non quod ingratus sit: (quomodo enim sit ingratus, qui majora reddit, quam accepit?) sed quia ei aptius et convenientius est, beneficio afficere quam affici: ideoque beneficia, quibus alios ornat, ut rem optimam suaque persona, quod ita moratus sit dignam, oratione et memoria prosequitur: quæ vero accepit, non item: semper enim excellere vult. Atque alio narrante illud libenter, hoc gravate audit: quocirca neque Thetis apud Homerum Jovi sua in eum beneficia exponit neque quomodo de eo bene merita sit commemorat, sed quibus ab eo affecta sit beneficiis, declarat: similiter et Lacedæmonii, quum gratificari Atheniensibus volunt, beneficia ab illis in se collata in medium proferunt. Atque hoc quidem proprium est magnanimi, ut neminem aut vix quemquam roget, ipse vero aliis quæ desiderant libenter subministret.

Sed et illud ejus proprium est, ut in viros dignitate aliqua præditos magnum se atque excelsum præbeat, quia nihil ex bonis illis splendidum existimat, quibus potentes terrorem aliis injicere volunt: in eos vero quorum mediocris fortuna est, modestum ac moderatum

* Οὐκ ἔστι δὲ μικροκίνδυνος κτλ. — ** Καὶ οἷος εὖ ποιεῖν κτλ. — *** Καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἐν ἀξιώματι καὶ εὐτυχίαις μέγαν εἶναι κτλ.

ματι ὑπερέχειν καὶ ἐργῶδές ἐστι, καὶ σεμνόν, καὶ διὰ τοῦτο τῷ μεγαλοψύχῳ προσήκει· τὸ δὲ τῶν μέσων, καὶ ῥᾴδιον καὶ οὐδὲν μέγα· καὶ ἐν ἐκείνοις μὲν σεμνύνεσθαι οὐκ ἀγενές, ἐν δὲ τοῖς ταπεινοῖς, φορτικόν· ὥσπερ εἴ τις ἐπεδείκνυτο τὴν τοῦ σώματος ῥώμην ἐν τοῖς ἀσθενέσι καὶ ὑπὸ νόσου ἢ γήρως διεφθαρμένοις. Ἔτι δὲ ὁ μεγαλόψυχος οὐδὲ περιελεύσεται ζητῶν οὗ τιμηθήσεται· (μικρὸν γὰρ καὶ τοῦτο·) οὐδὲ ἐθελήσει ποτὲ παραγενέσθαι ὅπου πρωτεύουσιν [h] ἄλλοι, ἵνα μὴ τύχῃ τῶν δευτερείων, τῶν πρωτείων ἄξιος ὤν. Ἔστι δὲ οὐδὲ ἕτοιμος εἰς τὰς πράξεις, ἀλλὰ ἀργός τις καὶ μελλητής. Ζητεῖ γὰρ ἀεὶ πράττειν μεγάλα, καὶ μεγάλων ἕνεκα, καὶ ὅθεν μεγάλη γίνεται τιμή· ταῦτα δὲ σπανίως συμπίπτει· καὶ διὰ τοῦτο ὀλίγα μὲν πράττει, μεγάλα δὲ καὶ ὀνομαστά. Οὓς δὲ ἢ φίλους ἡγεῖται ἢ ἐχθρούς, φανερῶς καὶ μισεῖ καὶ φιλεῖ· γινώσκει γὰρ ἀσφαλῶς, ὅτι κατὰ τὸ δέον ἀμφότερα ποιεῖ, καὶ οὐ δέδοικε τὴν παρὰ τῶν πολλῶν ἀδοξίαν· μᾶλλον γὰρ φροντίζει τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ δέοντος, ἢ τῆς δόξης. Καὶ διὰ τοῦτο φανερόμισός ἐστι καὶ φανερόφιλος· καὶ πάντα δέ, ἃ λέγει καὶ πράττει, φανερῶς καὶ λέγει καὶ πράττει, διὰ τὸ καταφρονεῖν ὡς εἴρηται τῆς παρὰ τῶν πολλῶν δόξης. Διὰ τοῦτο καὶ παῤῥησιαστικός ἐστι, καὶ ἀεὶ ἀληθεύει· εἰ μή που εἰρωνεύοιτο πρὸς τοὺς πολλούς, καὶ τὰ μικρὰ λέγοι περὶ ἑαυτοῦ, διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι παρὰ φαύλων ἀνθρώπων τιμᾶσθαι. Συζῇ δὲ καὶ συνδιάγει οὐ τῷ τυχόντι, ἀλλὰ τῷ φίλῳ· τὸ γὰρ τῷ μὴ φίλῳ συνεῖναι, καὶ τραπέζης καὶ στέγης κοινωνεῖν, οὐ μεγαλόψυχον, ἀλλὰ δουλικὸν καὶ κολακικόν· ταπεινοὶ γὰρ οἱ κόλακες, καὶ τὸ ἀνάπαλιν οἱ ταπεινοὶ πάντες κόλακές εἰσιν. Ἔτι δέ, οὐδὲ θαυμαστικός τις ὁ μεγαλόψυχός ἐστι, τὰ τυχόντα ὑπερθαυμάζων· οὐδὲν γὰρ αὐτὸς νομίζει μέγα. Ἀλλ' οὐδὲ μνησίκακος· μικρὰν γὰρ καὶ τὴν παρὰ τῶν ἐχθρῶν βλάβην ἡγεῖται, καὶ μηδὲν αὐτῷ δυναμένην λυμήνασθαι, [i] διὰ τὸ μέγεθος τῆς ἀρετῆς, ἄλλως τε [k] καὶ τὸ ἀπομνημονεύειν, καὶ παρεληλυθότων ποιεῖσθαι λόγον, καὶ ταῦτα καὶ κακῶν, μικροψύχου τινός ἐστι· τὸ δὲ παρορᾷν, μεγαλοψύχου. Ὃς γὰρ ὧν εὖ πέπονθεν, οὐδαμῶς ἀξιοῖ μεμνῆσθαι, ὡς ἐν τοῖς ἀνωτέρω λέλεκται, διὰ τὸ μὴ μέγα εἶναι καὶ ἄξιον αὐτοῦ τὸ εὖ πάσχειν, πολλῷ μᾶλλον ὧν κακῶς πέπονθε παρά τινων οὐ μνησθήσεται. Ἔτι δὲ οὐδὲ πράξεις τινὰς ἢ ἄλλων ἀνθρώπων ἀνέχεται καταλέγειν, ἢ ἑαυτοῦ· οὔτε γὰρ τῶν ἐπαίνων αὐτῷ μέλει τῶν ἑαυτοῦ, οὔτε τῶν ἄλλων. Οὐδὲ πάλιν σπουδὴν ἔχει, ἵνα οἱ ἄλλοι ψέγωνται· οὐ τοίνυν οὔτε ἐπαινετικός ἐστιν, οὔτε κακολόγος· οὐδὲ τοὺς ἐχθροὺς διασύρει, εἰ μή που παρόντας· τὸ γὰρ ἀπόντας λοιδορεῖσθαι, οὐ μεγαλοψύχου. Περὶ δὲ ἀναγκαίων ἢ μικρῶν οὐ σφόδρα ἱκετεύει, ἢ ὀλοφύρεται, ἐάν τινος δεηθῇ· ὁ γὰρ μηδὲν μέγα ἡγούμενος, μηδὲ σπουδάζων περὶ οὐδὲν τῶν ἀνθρωπίνων, πῶς δύναται οὕτως ἀγεννῶς ἔχειν; Ἀεὶ δὲ τὸ καλὸν τοῦ κέρδους προτιμῶν

se præstet : propterea quod ejusmodi homines honestiores et moderatiores esse solent. Præterea eos qui dignitate excellunt superare et difficile est et amplum, ideoque magnanimum decet : at mediocres superare, tum proclive, tum nihil negotii est : et inter illos gloriari generosi hominis esse videtur, inter humiles autem et infimos ridiculum atque ineptum putatur : non secus ac si quis inter infirmos aut morbo vel senio confectos corporis robur ostentaret. Porro neque honores ambire ac petere volet magnanimus : (nam et hoc leve est :) neque unquam ad ea accedet in quibus alii principem locum obtinent, ne primas partes merito secundæ deferantur. Verum neque promtus et alacer ad actiones suscipiendas, sed cessator potius et cunctator est. Semper enim magnis actionibus intentus est, cum magnarum rerum causa, tum earum a quibus magnus honor exspectatur : hæ autem raro eveniunt : ideoque pauca illa quidem agit, sed magna et illustria. Quos vero vel amicos sibi vel inimicos putat, palam aut diligit aut odit : certo enim scit, recte se facere utrumque, ideoque nec male audire metuit a plebe : quia magis veritatem et rectum quam opinionem respicit. Quocirca apertas inimicitias gerit et aperte amat : sed et quidquid aut dicit aut agit, palam dicit et agit, propterea quod, ut diximus, vulgarem opinionem negligit. Quare liberiorem sermonem amat, semperque vera dicit : nisi forte apud plebejos homines dissimulatione utitur, parumque sibi tribuit, quia ab infimis hominibus honorari non cupit. Neque cum quovis vivit aut versatur, sed cum amico tantum : nam commercium habere cum eo qui non sit amicus, unaque mensa et eodem tecto frui, non magnanimum est, sed servile et adulatorium : quippe humiles sunt adulatores, et contra, omnes qui humiles sunt, adulatores sunt. Sed neque tam facile admiratur magnanimus, ut res vulgares cum stupore contempletur : nihil enim ipse magnum existimat. At ne injuriarum quidem memor est : quia etiamsi aliquod ab inimicis damnum patitur, minus tamen id putat, quam quod sibi nocere possit, ob virtutis magnitudinem, ac præsertim ut memorem esse, præteritorumque maxime malorum meminisse humilis et demissi hominis est, ita negligere illa magnanimi. Nam qui ne beneficiorum quidem, quibus affectus est, meminisse ullo modo dignatur, sicut supra diximus, quia leve neque se dignum esse, affici beneficiis censet, multo magis malorum, quæ ab aliquo acceperit, memoriam deponet. Præterea nec aliorum hominum actiones recensere sustinebit, nec suas : quia nec alienas laudes curat nec suas. Rursus neque operam dat, ut alii vituperentur, et idcirco neque laudator est neque maledicus; sed nec inimicos sugillat nisi præsentes : nam absentes contumeliis vexare, non est magnanimi. In rebus necessariis aut exiguis, si qua earum eget, neque cuiquam supplicat, neque lamentatur : quomodo enim is qui nihil magnum existimat, neque ad ullam rerum humanarum studium curamque confert,

βελτίω νομίζει τὰ καλὰ καὶ ἄκαρπα τῶν καρπίμων καὶ ὠφελίμων, ἂν μὴ καλὰ ὦσιν. Ὁμοίως ἐπί τε κτημάτων, καὶ δένδρων, καὶ οἰκετῶν· οὐ γὰρ χρηματιστὰς ἀλλὰ τοὺς καλοὺς καὶ ἀγαθοὺς κτήσεται τῶν οἰκετῶν. Καὶ κίνησις δὲ τοῦ μεγαλοψύχου βραδεῖα δοκεῖ εἶναι, καὶ ἡ φωνὴ βαρεῖα, καὶ λέξις στάσιμος· οὐ γὰρ δυνατὸν σπεύδειν τὸν περὶ ὀλίγων φροντίζοντα· (ὀλίγα γὰρ αὐτῷ ἃ θαυμάζουσιν οἱ πολλοί·) οὐδὲ σύντονον εἶναι τὸν οὐδὲν μέγα οἰόμενον· σπεύδουσι γὰρ καὶ ὀξυφωνοῦσιν οἱ περί τι σφόδρα ἐπτοημένοι, καὶ πολλὴν αὐτοῦ ποιούμενοι φροντίδα. Ὁ μὲν οὖν μεγαλόψυχος τοιοῦτος.

Ὁ δὲ ἐλλείπων, μικρόψυχος, ὁ δὲ ὑπερβάλλων, χαῦνος· οὐκ εἰσὶ δὲ οὐδὲ οὗτοι κακοί· οὐ γὰρ κακοποιοί εἰσιν, ἀλλὰ μόνον ἡμαρτημένοι, καθ' ὅσον τοῦ δέοντος ἐκπίπτουσι καὶ τοῦ μέσου.

** Ὁ μὲν γὰρ μικρόψυχος, ἄξιος ὢν ἀγαθῶν, ἀγνοεῖ ἑαυτόν, καὶ ἀποστερεῖ ἑαυτὸν ὧν ἐστιν ἄξιος. Καὶ τοῦτο τὸ μέρος κακός ἐστιν ἑαυτῷ, μὴ εὖ ποιῶν ἑαυτόν, διὰ τὸ ἀγνοεῖν τὰ αὐτῷ προσήκοντα· εἴ γὰρ ᾔδει, ὠρέγετο ἄν, ἀγαθῶν ὄντων· ὁ τοιοῦτος δὲ ἠλίθιος μὲν οὐκ ἂν λέγοιτο, ἀλλὰ μᾶλλον νωθρός. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο τὸ μέρος ὁ μικρόψυχος ἑαυτὸν βλάπτει, ἀλλὰ καὶ ἕτερον τρόπον· καὶ γὰρ διὰ τὸ ἀγνοεῖν ἑαυτὸν καὶ χείρων γίνεται τοὺς τρόπους· τῶν γὰρ ἀγαθῶν καὶ γενναίων πράξεων καὶ τῶν καλῶν ἐπιτηδευμάτων ἀφίσταται, ὡς ἀνάξιος ὢν αὐτῶν· ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν ἀπέχεται, νομίζων ὑπὲρ τὴν ἀξίαν αὐτοῦ ταῦτα εἶναι.

*** Ὁ δὲ χαῦνος, καὶ ἠλίθιος, καὶ ἑαυτὸν ἀγνοῶν τοῖς ὑπὲρ τὴν ἀξίαν ἐπιχειρεῖ. Ἀρετῇ μὲν οὐκ ἔχων κοσμεῖσθαι, κοσμούμενος δὲ ἐσθῆτι καὶ σχήματι καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς τοιούτοις· καὶ σεμνός τις εἶναι διὰ τούτων νομίζων, εὐτυχής τις ἐθέλει δοκεῖν· καὶ πειρᾶται φανερὰ ποιεῖν ἀεὶ τὰ εὐτυχήματα ἑαυτοῦ, καὶ περὶ αὐτῶν ἀεὶ λέγει, ὡς διὰ τούτων τιμηθησόμενος.

**** Ἀμφοτέρων δὲ ἀντικειμένων τῇ μεγαλοψυχίᾳ, τῆς τε μικροψυχίας καὶ τῆς χαυνότητος, ἡ μικροψυχία μᾶλλον ἀντίκειται, ὅτι μᾶλλον γίνεται, καὶ χεῖρόν ἐστι κακόν· τοῦ γὰρ ἔχοντος τὸ ἦθος χεῖρον ποιεῖ καὶ τὴν ἀρετὴν ἐλαττοῖ, καθὼς εἴρηται· ἡ δὲ χαυνότης φαῦλον μέν ἐστι δι' ἑαυτήν, τὸν δὲ ἔχοντα οὐ ποιεῖ κατὰ τὰ ἄλλα φαυλότερον· οὐδὲν γὰρ ἀγαθόν, ὧν ἔχει, ὁ χαῦνος ἀπόλλυσι διὰ τὴν χαυνότητα, ἀλλὰ μᾶλλον ἐνίοτε διὰ τοῦτο καὶ καλοῖς καὶ ἀγαθοῖς ἔργοις ἐπιχειρεῖ, ἄξιον ἑαυτὸν ἡγούμενος τῶν τοιούτων. Ἔτι δὲ ἡ μὲν χαυνότης οὐκ ἀεὶ αὔξει· ἀπὸ γὰρ τῆς πείρας ὁ χαῦνος ἐπιγνώμων ἑαυτοῦ γίνεται· ἣν γὰρ ζητεῖ τιμὴν οὐ λαμβάνων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀναγκάζεται σωφρονεῖν. Καὶ διὰ τοῦτο ἡ χαυνότης εὐαπάλλακτόν ἐστι, καὶ οὐ δύναται παραμένειν· ἡ δὲ μικροψυχία ἀεὶ προ-

tam abjecto animo esse possit? Semper autem id quod honestum est lucro anteponens meliora statuit honesta et infructuosa fructuosis et utilibus, si inhonesta sint. Eadem etiam opum, arborum et servorum ratio est : neque enim lucripetas, sed honestos et bonos servos sibi comparabit. Sed et motus hominis magnanimi tardus videtur esse, et vox gravis, et dictio sedata : neque enim fieri potest, ut festinet, qui pauca curat : (nam quæ vulgus admiratur, ille levia ac tenuia judicat :) neque ut magnopere contendat qui nihil magnum esse credit : quippe festinant et volubiliter loquuntur, qui vehementer admirantur aliquid, ac studiose diligenterque curant. Talis ergo est magnanimus.

Qui autem modum deserit, is humili imbecilloque animo dicitur; qui excedit, elatus ac superbus; quamvis nec isti mali sint; nihil enim maleficii in quemquam admittunt, sed tantum errant, quatenus videlicet ab officio atque a mediocritate discedunt.

Nam qui humili imbecilloque animo est, quum sit bonis dignus, ipse se non novit, ac propterea bonis quæ meretur se privat. Atque idcirco sibi ipsi malevolus est, quia bene sibi non facit, quod ignoret, quæ sibi debeantur : nimirum si novisset, expeteret quoque, quum bona sint : neque tamen stolidus recte dicetur ejusmodi homo, sed potius piger et segnis. Neque vero hoc tantum modo nocet sibi is qui humili imbecilloque animo est, sed etiam alio : etenim quoniam se ipse ignorat, mores quoque ejus magis magisque labuntur : a rectis enim et honestis actionibus bonisque institutis desistit, tanquam indignus sit illis, quemadmodum et ab externis bonis se abstinet, ea supra dignitatem suam esse ratus.

At vero superbus et stolidus et qui se ipsum ignorat, ea aggreditur, quæ dignitatem suam excedunt. Qui quum virtute ornari non possit, veste contra et habitu et consimilibus aliis se exornat, quumque iis decorus sibi videatur, fortunati speciem præbere vult, suasque res secundas semper in hominum notitiam perferre conatur, ac de iis loquitur perpetuo, quasi ex his honorem consecuturus.

Quum autem utraque animi magnitudini et humilitas et superbia adversetur, humilitas magis adversatur quam superbia, tum quia est crebrior, tum quia majus est malum : ejus enim quem tenet, et mores corrumpit, et virtutem, ut dictum est, minuit : superbia autem per se quidem mala est, eum vero quem tenet, deteriorem in reliquis non efficit : nullum enim bonum, quod possidet superbus, superbia corrumpitur, sed potius interdum præclara idcirco et honesta opera aggreditur, quia se dignum iis existimat. Porro non semper crescit superbia : experientia enim sui cognitionem consequitur superbus : quum enim plerumque non afficitur eo quem petit honore, modeste se gerere cogitur. Quare superbia facile deponitur, neque potest permanere : at humilitas semper procedit. Nam natura, ut dictum est, depra-

* Ὁ δὲ ἐλλείπων μικρόψυχος, ὁ δ' ὑπερβάλλων χαῦνος κτλ. — ** Ὁ μὲν γὰρ μικρόψυχος, ἄξιος ὢν ἀγαθῶν κτλ.
*** Οἱ δὲ χαῦνοι ἠλίθιοι, καὶ ἑαυτοὺς ἀγνοοῦντες κτλ. — **** Ἀντιτίθεται δὲ τῇ μεγαλοψυχίᾳ κτλ.

χωρεῖ. Τοῦ γὰρ ἤθους, ὥσπερ εἴρηται, χεῖρον διατεθέντος, καὶ τὸ φρόνημα ἐλαττοῦται· τοῦ φρονήματος δὲ ἐλαττωθέντος, καὶ ὁ τρόπος γίνεται χείρων, καὶ τὸ φρόνημα διὰ τοῦτον· καὶ οὕτως ἡ μικροψυχία ἀεὶ προχωρεῖ. Καὶ ἀπὸ τῆς πείρας δὲ ὁ μικρόψυχος οὐ γίνεται βελτίων· οἷς γὰρ ἔργοις ἐπιχειρεῖ, ῥᾳδίως ταῦτα περαίνων (μικρὰ γὰρ καὶ τῆς δυνάμεως ἐλάττω) τὴν ἰδίαν ἀρετὴν ὥσπερ ἀγνοεῖ. Καὶ τιμὴν δὲ ζητῶν ἐλάττω τῆς ἀξίας οὐδένα λυπεῖ, καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ ἐξελεγχόμενος θεραπεύεται, καθάπερ ὁ χαῦνος. Διὰ ταῦτα τοίνυν ἡ μικροψυχία [l] χεῖρόν ἐστι κακὸν τῆς χαυνότητος καὶ δυσαπαλλακτότερον· ὅθεν μᾶλλον ἀντίκειται τῇ μεγαλοψυχίᾳ.

(Scripsi : [a]) οὐχ ὑπερβάλλει] cod. οὐχ ὑπερβάλλει. — [b] κόσμος τις] cod. κόσμός τις. — [c] ἔχουσι] cod. ἔχουσιν. — [d] προσῆκεν] i. e. προσήκει. Recte enim Thomas Magister p. 751 : τὸ δὲ προσῆκεν, ἀντὶ τοῦ προσήκει λαμβανόμενον, ἀττικόν ἐστιν. — [e] παρ' Ὁμήρῳ] Eustratius : Thetis enim, ut apud Homerum est, quum maximis beneficiis Iovem affecisset, eumque a conjuratione aliorum deorum liberasset, id quod filius ejus declarat his versibus : ἐλθοῦσ' Οὔλυμπόνδε Δία λίσαι, εἴ ποτε δή τι κτλ. (Iliad. I, 394-406) non id quidem ipsa explicat apud Iovem, quum ab eo petit, ut filio suo honorem et gloriam afferat, sed tantum latenter significat : Ζεῦ πάτερ, εἴ ποτε δή σε μετ' ἀθανάτοισιν ὄνησα κτλ. Iliad. I, 503-510. — [f] οἱ Λάκωνες] Eustratius : « Lacedæmonii, ut refert Callisthenes in primo historiæ græcæ libro, quum Thebani in Laconicam hostili exercitu invasissent, ad Athenienses auxilii petendi causa profecti, beneficiorum, quibus Athenienses affecerant, nullam prorsus fecere mentionem, sed quæ ipsi ab illis acceperant magnifice commemorarunt, ut ea potissimum ratione generosum Atheniensium animum ad ferendam sibi opem possent inducere. » Xenophon tamen Hist. græc. lib. VI cap. 5, 33 collata in Athenienses beneficia Spartanos enumerasse scribit. — [g] Ἄλλως τε] cod. Ἄλλωστε. — [h] πρωτεύουσιν] cod. προτεύουσιν. — [i] λυμήνασθαι] cod. λυμήνασθαι. — [k] ἄλλως τε] cod. ἄλλωστε. — [l] μικροψυχία] cod. μικροψυχίᾳ. —)

Κεφ. ϛ'.

Περὶ τῆς ἐν φιλοτιμίᾳ μεσότητος.

* Ἡ μὲν οὖν μεγαλοψυχία περὶ τιμὴν μεγάλην ἐστί, καθὼς εἴρηται. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλη τις ἀρετὴ περὶ τὴν τιμήν, ἥτις λόγον ἔχει πρὸς τὴν μεγαλοψυχίαν, ὃν ἡ

vata ejus etiam de se opinio decrescit : opinione autem decrescente mores quoque in pejorem partem mutantur, et propter eos opinio : atque ita humilitas semper procedit. Sed nec experientia is qui humili imbecilloque animo est, resipiscit : nam quum ea quæ aggreditur opera facile perficiat (parva enim sunt viribusque ejus minora) virtutem suam quasi ignorat. Sed et honorem quum petat minorem quam quo dignus est, neminem offendit, ideoque ne repulsa quidem quam a populo tulit ad frugem compellitur, ut superbus. Ob has igitur causas humilitas pejus malum est quam superbia minusque sanabile : unde etiam magis animi magnitudini adversatur.

Cap. VI.

De mediocritate quæ in honorum cupidine consistit

In magno ergo honore, sicut dictum est, animi altitudo cernitur. Sed et alia virtus in honore occupata est, quæ eandem rationem ad animi excelsitatem habet,

* Cap. 4. Ἔοικε δὲ καὶ περὶ ταύτην εἶναι ἀρετή τις κτλ.

ἐλευθεριότης πρὸς τὴν μεγαλοπρέπειαν· ὡς γὰρ ἡ μεγαλοπρέπεια διαφέρει τῆς ἐλευθεριότητος τῷ μεγάλῳ, περὶ τὰ χρήματα καὶ αὐτῆς οὔσης, οὕτως ἡ μεγαλοψυχία τῆς τοιαύτης ἀρετῆς διαφέρει, τῷ περὶ μεγάλας εἶναι τιμάς, αὐτῆς περὶ τὰς μικρὰς οὔσης.

* Ὥσπερ γὰρ ἐν λήψει καὶ δόσει χρημάτων μεσότης ἐστί, καὶ ὑπερβολή, καὶ ἔλλειψις, οὕτω καὶ ἐν τῇ ὀρέξει τῆς τιμῆς ἔνι λαβεῖν μεσότητα, καὶ ὑπερβολήν, καὶ ἔλλειψιν. Ἔστι γὰρ δυνατὸν ἐφίεσθαι τιμῆς πλέον ἢ δεῖ, καὶ ἔλαττον τοῦ δέοντος, καὶ πάλιν κατὰ τὸ δέον, καὶ ὡς ὁ ὀρθὸς ἀπαιτεῖ λόγος· ψέγομεν γὰρ καὶ ἐπαινοῦμεν πολλοὺς ἐπὶ τῇ τῆς [a] τιμῆς ὀρέξει· ὅθεν δῆλον, ὅτι οἱ μὲν ὡς δεῖ ταύτης ἐφίενται, οἱ δὲ οὐχ ὡς δεῖ· τούτων δὲ οἱ μὲν ὑπερβαίνουσι τὸ δέον, οἱ δὲ ἐλλείπουσι.

** Καὶ γὰρ ψέγομεν τὸν φιλότιμον ὡς πλέον ἢ δεῖ τιμῆς ἐφιέμενον· ψέγομεν δὲ καὶ τὸν ἀφιλότιμον, ὡς μηδὲ ἐπὶ τοῖς καλοῖς ἐθέλοντα τιμᾶσθαι.

*** Ἐνίοτε δὲ καὶ τὸν φιλότιμον ἐπαινοῦμεν, ὡς ἀνδρώδη καὶ φιλόκαλον, τὸν δὲ ἀφιλότιμον ὡς μέτριον καὶ σώφρονα, ὡς καὶ ἐν τοῖς πρώτοις εἴπομεν· γίνεται γὰρ τοῦτο διὰ τὸ ἐοικέναι τὰ ἄκρα τῇ μεσότητι, καὶ διὰ τὸ τὴν μεσότητα ἀνώνυμον εἶναι, καὶ διὰ τοῦτο ὀνομάζεσθαι ἀπὸ τῶν ἄκρων. Καὶ οὐδὲν κωλύει τὴν μεσότητα φιλοτιμίαν ὀνομάζεσθαι ἢ ἀφιλοτιμίαν. Ὁ γὰρ φιλότιμος καὶ ὁ φιλοχρήματος πολλαχῶς δύναται λέγεσθαι· ἐπεὶ καὶ τὸ φιλεῖν κατὰ πολλοὺς τρόπους δύναται εἶναι· ἔστι γὰρ καὶ ὑπὲρ τὸ δέον φιλεῖν τι, καὶ παρὰ τὸ δέον, καὶ ὡς δεῖ· ὥστε καὶ τὸ ὄνομα οὕτως ἂν ἔχειν, καὶ λέγοιτο ἂν φιλοτοιοῦτος εἰκότως καὶ ὁ ὡς δεῖ, καὶ ὁ μὴ ὡς δεῖ φιλῶν· ὥστε ὅταν τινὰ φιλότιμον ὀνομάζοντες ἐπαινῶμεν, νομίζομεν ὑπερβάλλειν μὲν ἐν τῇ τῆς τιμῆς ὀρέξει, ἀλλ' οὐ τὸ δέον, ἀλλὰ τοὺς πολλούς· ὅταν δὲ ψέγωμεν [b] τὸν φιλότιμον, τὸν ὑπερβάλλοντα τὸ δέον φιλότιμον ὀνομάζομεν. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ ἀφιλοτίμου ἔχει.

**** Ἔστι τοίνυν μεσότης ἐν τῇ μετρίας τιμῆς ὀρέξει, εἰ καὶ ἀνώνυμός ἐστιν· ἐν οἷς γάρ ἐστιν ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις, ἀνάγκη καὶ τὸ μέσον εἶναι· ὥστε ἐπεὶ ὀρέγονται τιμῆς καὶ πλέον τοῦ δέοντον καὶ ἔλαττον, ἀνάγκη καὶ τὴν μέσην ὄρεξιν εἶναι τὴν κατὰ τὸ δέον γινομένην, ἥτις ἐπαινεῖται.

***** Καὶ ἔστιν ἀρετὴ ἀνώνυμος· φαίνεται δὲ πρὸς μὲν τὴν φιλοτιμίαν τὴν ἀκρότητα συγκρινομένη, ἀφιλοτιμία, πρὸς δὲ τὴν ἀφιλοτιμίαν, φιλοτιμία· πρὸς ἀμφοτέρας δὲ τὴν φιλοτιμίαν καὶ τὴν ἀφιλοτιμίαν συγκρινομένη, ἀμφότερα δοκεῖ, καθόσον ἀμφοτέρων μετέχει· ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν γίνεται. Ἀεὶ γὰρ ἡ μεσότης τῶν ἄκρων μετέχουσα τοῖς ὀνόμασιν αὐτῶν ὀνομάζεται· καθόσον καὶ φεύγει τὸ ἕτερον, πρὸς τὸ ἕτερον ἀποκλίνειν δοκεῖ· ἐπὶ ταύτης δὲ μᾶλλον, διότι ἀνώνυμός ἐστι.

quam liberalitas ad magnificentiam : quemadmodum enim magnitudine a liberalitate differt magnificentia, quum in pecuniis et ipsa versetur, sic ab illa virtute differt animi magnitudo, quod in magnis posita est honoribus, quum illa tantum in parvis sita sit.

Nimirum ut in accipiendis et dandis pecuniis locum habent mediocritas, nimium et parum : ita etiam in expetendo honore tum mediocritatem tenere, tum in id quod aut nimium aut parum est incidere possumus. Nam et magis quam oportet, et minus quam decet, et rursus decenter atque ut recta ratio postulat honorem expetere possumus : siquidem multos ob honoris cupiditatem aut laudamus aut reprehendimus : unde apparet, alios decenter alios non decenter eum expetere : ex quibus quidam officiorum fines paulo longius proferunt, alii officio desunt.

Ambitiosum enim in eo reprehendimus, quod magis quam oportet honorem expetat; reprehendimus et honoris contemtorem, quod ne in rebus honestis quidem honore affici velit.

Interdum vero et ambitiosum laudamus, ut virum fortem et honestatis studiosum, honoris autem contemtorem tanquam modestum ac temperantem, ut etiam supra diximus : hoc enim ideo fit, quod extrema ad mediocritatis similitudinem accedunt, et quod mediocritas nomine vacat, ideoque ab extremis denominatur. Neque quidquam obstat, quominus vel ambitio vel honoris contemtus dicatur mediocritas. Multis enim modis dici potest aliquis honorem appetere aut pecuniam, quoniam omnino multis modis aliquid appetere dicimur. nam et plus minusve quam oportet, et quemadmodum oportet, aliquid appetere nobis licet; quare et nomen hominis aliquid appetentis ita se habet, meritoque rei alicujus studiosus esse perhibetur tam qui decenter quam qui non decenter appetit : quamobrem quoties hominem laudibus efferentes ambitiosum appellamus, non magis quam oportet, sed magis quam vulgus honorem expetere eum putamus : quum vero hunc ipsum vituperamus, eum qui magis quam oportet, honorem expetit, hoc nomine afficimus. Similiter et in honoris contemtore se res habet. Consistit igitur mediocritas in moderata honoris cupiditate, quamvis nomine vacet, quibus enim in rebus nimium et parum est, in iis mediocritatem quoque esse necesse est : itaque quoniam vel magis quam oportet nonnulli honorem expetunt vel minus, necesse est moderatam quoque aliquam cupiditatem esse eamque officio convenientem, quæ laudatur.

Atque hæc virtus nomine caret : videtur autem, si cum ambitione comparetur, hoc est cum extremo, honoris contemtus, si cum honoris contemtu, ambitio : denique si cum utraque, id est, ambitione et honoris contemtione, comparetur, utrumque extremum, quatenus utriusque particeps est : quod in aliis etiam virtutibus fit. Semper enim quum ad extrema accedit medium, nominibus quoque eorum appellatur : nimirum quatenus recedit ab altero, eatenus ad alterum inclinare videtur : in hac vero magis, quia caret nomine.

* Ὥσπερ δὲ καὶ ἐν λήψει καὶ δόσει χρημάτων κτλ. — ** Τόν τε γὰρ φιλότιμον ψέγομεν κτλ. — *** Ἔστι δ' ὅτε τὸν φιλότιμον ἐπαινοῦμεν κτλ. — **** Ἀνωνύμου δ' οὔσης τῆς μεσότητος κτλ. — ***** Ἐπαινεῖται γοῦν ἡ ἕξις αὕτη κτλ.

* Διὰ τοῦτο δὲ οὐδὲ ἀντικεῖσθαι δοκοῦσι τὰ ἄκρα μέσῳ τινί, ἀλλὰ μᾶλλον ἀλλήλοις· ἡ γὰρ ἀφιλοτιμία τῇ φιλοτιμίᾳ φαίνεται ἀντικεῖσθαι.

(Scripsi : [a] ἐπὶ τῇ τῆς] cod. ἐπὶ τῆς. — [b] ψέγωμεν] cod. ψέγομεν. —)

Quamobrem nec medio alicui opposita, sed inter se potius pugnare videntur extrema : nam honoris contemtus ambitioni videtur obstare.

Κεφ. ζ΄.

Περὶ πραότητος.

Cap. VII.

De lenitate.

** Ἡ δὲ πραότης περὶ τὰς ὀργάς ἐστι μεσότης· ἧς ἡ μὲν ὑπερβάλλουσα ἕξις ὀργιλότης καλεῖται· ἡ δὲ ἐλλείπουσα, ἀνώνυμος. Τὸ μὲν οὖν πάθος, περὶ ὃ ἡ πραότης, ὀργή ἐστι· τὰ δὲ κινοῦντα τὴν ὀργὴν πολλὰ καὶ διαφέροντα.

*** Ὁ μὲν οὖν ὡς δεῖ, καὶ ὅτε δεῖ, καὶ ἐφ' οἷς δεῖ ὀργιζόμενος ἐπαινεῖται· ὃς δὴ ὁ πρᾶός ἐστι. Δοκεῖ γὰρ πρᾶος εἶναι ὁ ἀτάραχος καὶ μὴ ἀγόμενος ὑπὸ τοῦ πάθους, ἀλλ' αὐτὸς ἄγων τὸ πάθος, καθὼς ὁ ὀρθὸς προστάττει λόγος· δοκεῖ δὲ μᾶλλον πρὸς τὴν ἔλλειψιν ἀποκλίνειν, καθόσον οὐ τιμωρητικός ἐστιν, ἀλλὰ μᾶλλον συγγνωμονικός.

**** Ἡ δὲ ἔλλειψις κακίζεται, εἴτε ἀοργησία καλεῖται, εἴτε ὅ, τι δήποτε· τὸ γὰρ ἐν οἷς δέον μὴ ὀργίζεσθαι καὶ περιορᾶν προπηλακιζόμενον, καὶ ἑαυτόν, καὶ τοὺς οἰκείους, ἠλίθιον καὶ ἀνδραποδῶδες.

***** Ἡ δὲ ὑπερβολὴ κατὰ πάντα μὲν γίνεται· καὶ γὰρ ὅτε παρὰ τὸ δέον καὶ τοῦ τόπου, καὶ τοῦ χρόνου, καὶ τοῦ πράγματος, καὶ τοῦ προσώπου, καὶ τῶν ἄλλων περιστάσεων ὀργίζεταί τις, ὑπερβάλλει. Οὐ μὴν ἀεὶ ὁ ὑπερβάλλων καὶ πάντῃ ὑπερβάλλει· σχεδὸν δὲ καὶ ἀδύνατον τοῦτο· τὸ γὰρ κακόν, εἰ κατὰ μηδένα τρόπον ἀγαθὸν εἴη, οὐ δύναται συστῆναι, ἀλλὰ καὶ ἑαυτὸ ἀπόλλυσι· κἂν ὁλόκληρον ᾖ, ἀφόρητον γίνεται.

****** Οἱ μὲν οὖν ὀργίλοι ταχέως μὲν ὀργίζονται, καὶ οἷς οὐ δεῖ· παύονται δὲ ταχέως, ὃ καὶ βέλτιστον ἔχουσι· τοῦτο δὲ πάσχουσιν, ὅτι οὐ κατέχουσι τὴν ὀργήν, οὐδὲ κρύπτουσιν, ἀλλὰ ἐξάγονται καὶ ἀμύνονται εὐθὺς δι' ὧν ἔξεστιν· ἀμυνάμενοι δὲ ταχέως διὰ τὴν ὀξύτητα παύονται εὐθὺς τῆς ὀργῆς. Καθ' ὑπερβολὴν δέ εἰσιν ὀξεῖς οἱ ἀκρόχολοι, καὶ πρὸς πᾶν ὀργίλοι, καὶ ἐπὶ παντί· ὅθεν καὶ τὸ ὄνομα ἔχουσιν ἀπὸ τοῦ ἄκρου παρηγμένον. Οἱ δὲ πικροί, καὶ δυσδιάλυτοι, καὶ πολὺν χρόνον ὀργίζονται· οὐ γὰρ εὐθὺς φανεροῦσι τὸν θυμόν, ἀλλὰ κατέχοντες κρύπτουσι· παύονται δὲ τοῦ θυμοῦ, ἐπειδὰν ἀνταποδιώσωσι [a] κακὰ τοῖς λελυπηκόσιν. Ἡ γὰρ τιμωρία ἡδονὴν αὐτοῖς ἐμποιεῖ, καὶ διὰ τοῦτο τῆς λύπης ἀφίστησι· τούτου δὲ μὴ γινομένου, τὸ βάρος ἔχουσι, καὶ περιφέρουσι τὴν ὀργήν. Διὰ γὰρ τὸ μὴ φανεροῦν τὴν ὀργήν, οὐδὲ παραμυθίας παρὰ τῶν ἀνθρώπων τυγχάνουσιν, οὐδὲ παρακαλεῖ τις αὐτούς·

Lenitas autem mediocritas est quæ in ira versatur : ad quam quæ nimia est proclivitas, ea iracundia nominatur : at defectus nomen non habet. Perturbatio ergo, in qua lenitas cernitur, ira est : quæ autem eam movent, multa sunt et varia.

Atque is quidem qui, quemadmodum et quo tempore oportet, et de quibus oportet, irascitur, laudari solet : quem lenem ac mansuetum appellamus. Videtur enim lenis esse cupiditatum expers, neque perturbatione incitari, sed ipse coercere cupiditatem, ut recta ratio præcipit : videtur enim potius ad defectum inclinare, quatenus non ad ulciscendum proclivis, sed potius ad ignoscendum propensus est.

Defectus autem, sive lentitudo nominatur, sive quocunque nomine afficitur, vituperari solet : ubi enim succensere oportet, non irasci aliorumque tum in se tum in suos contumelias perpeti ac negligere, stultum est et servile.

At abundantia in omnibus rebus cernitur : quoties enim non apte ad locum vel tempus, vel negotium, vel personam, vel alia eventa aliquis irascitur, modum excedit. Nec tamen semper qui modum excedit etiam in omni re nimius est : quod vix fieri potest : quia malum, nisi aliqua ex parte bonum sit, consistere non potest, sed suo vitio corrumpitur, et si integrum sit, intolerabile efficitur.

Atque iracundi quidem celeriter et quibus non oportet irascuntur : sed iidem irascendi finem cito faciunt, quod quidem in illis vel optimum est : atque hoc eis propterea accidit, quia iram non cohibent, neque comprimunt, sed efferuntur, et quo modo possunt, injuriam ulciscuntur : quod quum cito fecerunt, statim, quæ animi concitati celeritas est, irasci desinunt. Ultra modum autem vehementes sunt in iram præcipites et ad omnia atque omnibus de causis iracundia inflammantur : unde et nomen a præcipitio derivatum habent. At vero amari tum propemodum sunt implacabiles, tum diu in ira perseverant : neque enim statim vultu præferunt et effundunt, sed cohibent et comprimunt : quam tum demum missam faciunt, quum injuriæ auctores ulti fuerint. Nam vindicta voluptatem iis affert, ideoque dolorem illum adimit : quod si assequi non possint, onus sustinent et quasi iram circumferunt. Quum enim iram in neminem evomant, neque solando neque

* Ἀντικεῖσθαι δὲ ἐνταῦθα κτλ. — ** Cap. 5. πραότης δ' ἐστὶ μὲν μεσότης κτλ. — *** Ὁ μὲν οὖν ἐφ' οἷς δεῖ καὶ οἷς δεῖ ὀργιζόμενος κτλ. — **** Ἡ δ' ἔλλειψις, εἴτ' ἀοργησία κτλ. — ***** Ἡ δ' ὑπερβολὴ κατὰ πάντα κτλ. — ****** Οἱ μὲν οὖν ὀργίλοι κτλ.

ὅθεν καὶ κατέχουσιν αὐτήν, μέχρις ἂν αὐτὴ ὑφ' ἑαυτῆς διαλυθῇ, καὶ πεφθῇ· τοῦτο δὲ διὰ χρόνου γίνεται. Οἱ τοιοῦτοι δὲ καὶ ἑαυτοῖς εἰσιν[b] ὀχληροί, καὶ τοῖς μάλιστα φίλοις. Οὗτοι δὴ καὶ χαλεποὶ καλοῦνται, οἵτινες χαλεπαίνουσιν ἐφ' οἷς οὐ δεῖ, καὶ ὅτε μὴ δεῖ, καὶ ὅσον οὐ δεῖ, καὶ πλεῖστον ὀργίζονται χρόνον, καὶ οὐ διαλλάττονται, εἰ μὴ ἀντιλυπήσουσι[c] τοὺς λελυπηκότας. Οὗτοι δὲ καὶ συνοικῆσαι χαλεποί, καὶ βαρεῖς τοῖς ὁμοδιαίτοις. Ἡ μὲν οὖν μεσότης ἡ πρᾳότης ἐστίν, ὑπερβολὴ δὲ ἡ ὀργιλότης, ἔλλειψις δὲ ἀναισθησία τις ἂν καλοῖτο, καὶ ἠλιθιότης, ἢ ἀοργησία.

* Ἀμφοτέρων δὲ ἀντικειμένων τῇ μεσότητι, μᾶλλον ἀντίκειται ἡ ὀργιλότης, ἢ ἡ ἀοργησία· χεῖρον γὰρ κακόν ἐστιν ἡ ὀργιλότης τῆς ἀοργησίας, ὅτι μᾶλλον γίνεται· ἐλάχιστοι γὰρ οἱ ἀόργητοι· καὶ ὅτι συνοικῆσαι ὁ μὲν ἀόργητος ἡδύς, ὁ δὲ ὀργίλος χαλεπός, καὶ διὰ τοῦτο χεῖρον τὸ κακόν· τὸ γὰρ ἥμερον τῶν ἀνθρώπων καὶ φιλάλληλον ἀναιρεῖ. Ὅτι μὲν οὖν μεσότης τις τὸ ἀγαθὸν καὶ ἡ ἀρετή, τὰ δὲ παρ' ἑκάτερα ὑπερβολαὶ καὶ ἐλλείψεις, κακά, δῆλον· καὶ εἴρηται ὅτι τὸ ὡς δεῖ ὀργισθῆναι, καὶ ἐφ' οἷς δεῖ, καὶ ὅτε, τοῦτό ἐστι καὶ μεσότης. Μέχρι δὲ τίνος[d] ὀργιζόμενοι, καὶ ἐπὶ τίσι[e] τὰ δέοντα ποιήσομεν, καὶ τίς ὁ δέων τῆς ὀργῆς καιρός, καὶ ὁ τόπος, καὶ τὸ πρόσωπον, καὶ τὰ τοιαῦτα, οὐ δυνατόν ἐστι διορίσασθαι· τὰ γὰρ κατὰ μέρος καὶ τὰ καθ' ἕκαστα ἀόριστα, καθὼς καὶ περὶ τὰς ἀρχὰς εἴρηται· καὶ ἄλλοτε ἄλλα εἰσὶ[f] τὰ προσήκοντα, καὶ οὐδὲν τούτων ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἕστηκε. Τοῦτο δὲ μόνον δυνατὸν εἰπεῖν, ὅτι ἡ μὲν μέση ἕξις ἐπαινετή, αἱ δὲ ὑπερβολαὶ καὶ ἐλλείψεις ἐπὶ παντὸς πάθους κακίζονται· καὶ αἱ μὲν μικρὸν ἀφιστάμεναι τοῦ μέσου οὐ πάνυ γίνονται φανεραί, καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ πάνυ ψέγονται, αἱ δὲ πλεῖστα, καὶ πλεῖστα δοκοῦσι, καὶ σφόδρα κακίζονται· ὅθεν δῆλον, ὅτι τῆς μέσης ἕξεως ἀνθεκτέον.

(Scripsi : [a] ἀνταποδώσωσι] cum cod. insolenter quidem, sed accommodate ad quædam recentiorum scriptorum exempla. Sic Theocritus Idyll. XXVII vs. 21 δειμαίνω μὴ δή σε κακωτέρῳ ἀνέρι δώσῃ, quam lectionem etiam Valckenarius tuetur. Adde Joannis Evang. XVII, 2 ἵνα δώσῃ. — [b] ἑαυτοῖς εἰσιν.] cod. ἑαυτοῖς εἰσὶν. — [c] ἀντιλυπήσουσι] cod. ἀντιλυπήσουσιν. — [d] μέχρι δὲ τίνος] cod. μέχρι δέ τινος. — [e] ἐπὶ τίσι] cod. ἐπί τισιν. — [f] ἄλλα εἰσὶ] cod. ἀλλά εἰσι. —)

hortando quisquam mortalium juvare eos potest : quapropter eam cohibent, dum ipsa sua sponte solvatur et concoquatur : hoc vero non fit nisi temporis progressu. Quin etiam hoc hominum genus cum sibi ipsi, tum amicissimis molestum est. Hi porro difficiles et sævi vocantur, qui ob quas causas non debent, et quando non debent et gravius quam debent, irascuntur, ac diutissime succensent, neque unquam reconciliantur, nisi injuriarum auctores ulti sint. Atque hi quidem difficiles sunt in convictores et graves contubernalibus. Mediocritas igitur lenitas est, abundantia iracundia, defectus vero stupor quidam, aut stoliditas possit vocari, aut lentitudo.

Quum autem utraque res mediocritati opposita sit, magis tamen iracundia quam lentitudo ei opposita est, siquidem pejus malum iracundia est, quam lentitudo, quia sæpius locum habet : quippe paucissimi sunt illi quos lentos dicimus : deinde quod homo lentus jucundus comes, at iracundus difficilis esse solet, ideo pejus malum est : quidquid enim in homine mansueti est aut amoris mutui, tollit iracundia. Jam vero mediocritatem quandam bonum esse et virtutem, quæ vero utrimque sunt, abundantiam ac defectum, mala esse, manifestum est : ac supra jam diximus, mediocritatem in hoc versari, ut quemadmodum oportet, et quas ob causas oportet, et quando oportet, irascamur. Quam diu vero et quibus de causis decenter irascendum sit, quæ item justa sit iræ occasio, et locus, et persona, et alia ejus generis, definiri non potest : quippe particularia et singula indefinita sunt, ut etiam in principio diximus : nimirum alia alio tempore apta sunt, nec quidquam horum fixum ac stabile est. Hoc tantum dicere possumus, medium habitum laudabilem videri, sed abundantiam ac defectum in omni perturbatione, id est nimium et parum, vituperari; quæ si non longe absunt a medio, non valde oculos in se convertunt ideoque leviter reprehenduntur; si longissime absunt, longissime etiam abesse videntur, atque idcirco acerrime increpantur : unde apparet, medium habitum constanter servandum esse.

Κεφ. η'.

Περὶ φιλίας, καὶ τῶν παρ' ἑκάτερα κακιῶν, δυσκολίας καὶ κολακείας.

** Αἱ μὲν οὖν περὶ τὴν ὀργὴν ἕξεις εἴρηνται. Εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλαι ἕξεις ἐν ταῖς τῶν ἀνθρώπων κοινωνίαις ταῖς

Cap. VIII.

De amicitia vitiisque quæ cingunt eam, morositate videlicet et adulatione.

Atque eos quidem, qui in ira versantur, habitus jam tractavimus. Sunt vero et alii habitus in hominum inter

* Τῇ πρᾳότητι δὲ μᾶλλον τὴν ὑπερβολὴν ἀντιτίθεμεν κτλ. — ** Cap. 6. ἐν δὲ ταῖς ὁμιλίαις καὶ τῷ συζῆν κτλ.

πρὸς ἀλλήλους· αἵτινες ἐν λόγοις καὶ ἐν πράγμασι γίνονται· περὶ ταύτας τοίνυν τὰς κοινωνίας δυνατὸν ἐπαινεῖσθαί τινα καὶ ψέγεσθαι. Ἐπεὶ δὲ ἡ μὲν μεσότης ἐπαινετόν, ψεκτὸν δὲ αἱ ὑπερβολαὶ καὶ ἐλλείψεις, φανερὸν ὅτι ἐν ταῖς κοινωνίαις ταύταις ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψίς ἐστι καὶ μεσότης· οἱ μὲν γὰρ ἄλυποι παντάπασι βούλονται εἶναι τοῖς ἐντυγχάνουσι, καὶ πάντα ἐπαινοῦσι, καὶ πᾶσιν ἀρέσκεσθαι βούλονται δοκεῖν, καὶ οὐδενὶ περὶ οὐδενὸς ἀντιλέγουσιν.

*Οἱ δὲ ἐκ διαμέτρου τούτοις ἔχουσι, καὶ πάντας λυποῦσι, καὶ πάντα ψέγουσι, καὶ οὐδὲν αὐτοῖς τῶν γινομένων ἀρέσκει, καὶ πᾶσι περὶ παντὸς ἀντιλέγουσιν.

**Οὗτοι δὴ ἄμφω κακίζονται. Ἐπαινεῖται δὲ ὁ κατὰ τὸ δέον ταῦτα ποιῶν· καὶ ἃ μὲν δεῖ ψέγων, ἃ δὲ δεῖ ἐπαινῶν, καὶ ἀρεσκόμενος οἷς ἀρέσκεσθαι δεῖ. Καλεῖται τοίνυν ὁ μὲν πάντα ἐπαινῶν ἄρεσκός τις [a] καὶ κόλαξ· ὁ δὲ πᾶσιν ἐπιτιμῶν, δύσκολος· ὁ δὲ τὸ γινόμενον σώζων περὶ ἄμφω, φίλος ἂν καλοῖτο· ἔοικε γὰρ τὸ κατ' αὐτὸν φιλίᾳ· ὄνομα γὰρ ἴδιον τῆς τοιαύτης μεσότητος οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ ὁμοίου καλεῖται. Ἡ γὰρ τοιαύτη ἕξις τὸ στέργειν προσλαβοῦσα, φιλία ἐστί· διαφέρει γὰρ τῆς φιλίας, ὅτι ἄνευ τῆς στοργῆς γίνεται. Οὐ γὰρ διὰ τὸ στέργειν ἢ ἐχθαίρειν ἀποδέχεται τὰ λεγόμενα καὶ πραττόμενα, ἢ ψέγει, ἀλλ' ἁπλῶς τοῦ ἀγαθοῦ ἕνεκα, καὶ ὅτι τοιαύτην ἔλαβεν ἕξιν· ὁμοίως γὰρ διάκειται πρός τε τοὺς γνωρίμους καὶ τοὺς ἀγνῶτας, καὶ πρὸς τοὺς συνήθεις καὶ ἀσυνήθεις κατὰ ταύτην τὴν ἕξιν. Ἐπαινεῖ γὰρ ἀεὶ καὶ ψέγει ἃ δεῖ, καὶ ὅσον δεῖ· πλὴν οὐχ ὁμοίως παντάπασιν, ἐν οἷς γὰρ δεῖ λυπεῖν οὐχ ὁμοίως λυπήσει τοὺς γνωρίμους, καὶ τοὺς ἀγνῶτας, καὶ τοὺς συνήθεις καὶ ἀσυνήθεις· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῆς ἡδονῆς, οὐ γὰρ τὰ αὐτὰ ἁρμόζει· καὶ διὰ τοῦτο πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἀποβλέπων ἀεὶ καὶ τὸ συμφέρον, ὁ σπουδαῖος καὶ λύπην ποιήσει καὶ ἡδονὴν τοῖς ἐντυγχάνουσιν.

***Ἔστι γὰρ τοιαύτη ἕξις περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας τὰς ἐν ταῖς ὁμιλίαις γινομένας. Καὶ ὅσαι μὲν ἡδοναὶ οὐ πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἀποβλέπουσι, [b] ταύταις οὐ συνησθήσεται τοῖς ἐντυγχάνουσιν, ἀλλὰ μᾶλλον ἡδομένοις δυσχερανεῖ· καὶ προαιρήσεται λυπηρὸς ὀφθῆναι μᾶλλον ἢ ἡδύς, τοῦ ἀγαθοῦ ἕνεκα· μάλιστα ἂν ἡ ἡδονὴ αἰσχύνην φέρῃ καὶ βλάβην τῷ ποιοῦντι μεγάλην· τότε γὰρ αἱρήσεται μᾶλλον λυπῆσαι, καὶ αἰσχῦναι μικρόν, καὶ τῆς μείζονος ἀπαλλάξαι λύπης καὶ αἰσχύνης, ἢ μικρὸν εὐφράναντα διὰ τοῦ συνησθῆναι, τῇ μείζονι λύπῃ περιβαλεῖν. Οὐχ ὁμοίως δὲ ὁμιλήσει τοῖς ἐν ἀξιώμασι καὶ τοῖς τυχοῦσιν, ἀλλ' ἑκάστῳ ἀποδώσει τὸ πρέπον, καὶ κατὰ τὰς ἄλλας δὲ διαφορὰς τῶν ἐντυγχανόντων καὶ αὐτὸς διαφέρουσαν τὴν ὁμιλίαν ποιήσεται, καὶ ἐπαινέσει ὡς δεῖ ἕκαστον, καὶ ἐπιτιμήσει

se consortione et congressu, qui in sermonibus et factis cernuntur : in his ergo aut laudamus aut reprehendimus aliquem. Quum autem laudari mediocritas, abundantia vero ac defectus, sive nimium et parum, vituperari debeant, manifestum est, in hac etiam vitæ societate tum nimium esse tum parum, tum mediocritatem : alii enim iis quibuscum quotidie congrediuntur minime molesti esse volunt, atque idcirco omnia laudant omniumque sententias probare videri volunt, neque unquam ab aliis dissentiunt.

Alii directe cum his pugnant, qui molesti sunt omnibus, omnia vituperant, neque quidquam eorum quæ fiunt approbantes de qualibet re cum omnibus contendunt.

Hi ambo utique vituperantur. Ac laudatur quidem qui decenter hæc facit, hoc est, qui vituperabilia vituperat et laudabilia laudat, iis denique, quibus astipulari debet, astipulatur. Atque is quidem qui omnia laudat blandus et adulator dicitur : qui vero cuncta reprehendit, morosus : qui denique ad rem quæ geritur judicium accommodat, ita ut in utroque genere neque laudando neque reprehendendo peccet, amicus appelletur : videtur autem virtus ipsius amicitia esse : nam tali mediocritati nomen non est impositum, sed a simili denominatur. Quippe hujusmodi habitus, quum amandi affectum assumpserit, fit amicitia : eo enim differt ab amicitia, quod amoris affectu caret. Nec enim quia aut amat aut odit ea quæ dicuntur et fiunt, approbat aut improbat, sed simpliciter honesti causa, et quia tale sibi ingenium induit : nimirum eodem modo erga notos et ignotos se habet, erga familiares et alienos, quod ad hunc habitum attinet. Nam, quantum oportet, et laudabilia semper laudat et vituperabilia vituperat : sed non plane eodem modo, neque enim ubi fieri hoc necesse erit, molestia æque notos afficiet atque ignotos, item familiares et alienos : similiterque in voluptate erit, neque enim eadem conveniunt : ideoque honestatis semper et utilitatis ratione habita vir bonus eos, quibuscum vivit, vel molestia afficiet, vel delectabit.

Etenim talis habitus in voluptatibus ac molestiis versatur, quæ ex sermonibus et cœtibus hominum capiuntur. Quare quæcunque voluptates ad honestatem non spectant, iis non fruetur cum hominibus quibus familiariter utitur, sed potius succensebit iis, si talibus rebus delectantur : et honestatis causa molestus quam jucundus videri malet : maxime si voluptas facientibus dedecori aut magno damno sit : tum enim malet parva aliquem molestia afficere aut ignominia, ut eum majori molestia et ignominia liberet, quam gaudio communiter percepto paulum exhilaratum majori postmodum molestia implicare. Non eodem autem modo conversabitur et loquetur cum viris dignitate aliqua præditis et cum plebe, sed suum cuique tribuet decorum, ac pro diversitate hominum forte fortuna oblatorum et ipse diver-

* Οἱ δ' ἐξ ἐναντίας τούτοις κτλ. — ** Ὅτι μὲν οὖν αἱ εἰρημέναι ἕξεις κτλ. — *** Καθόλου μὲν οὖν εἴρηται, ὅτι ὡς δεῖ ὁμιλήσει, κτλ.

ὁμοίως ἐφ' οἷς δεῖ, καὶ ὅτε δεῖ· τὸ μὲν συνηδύνειν μάλιστα ζητῶν, καὶ τοῦτο καὶ καθ' ἑαυτὸ αἱρούμενος, τὸ δὲ λυπεῖν ἐλάχιστα καὶ μετρίως, καὶ οὐ δι' ἑαυτό, ἀλλὰ τοῦ συμφέροντος ἕνεκα. Καὶ γὰρ καὶ ὅτε λυπεῖ, ἕνεκά τινος μεγάλης ἡδονῆς, μετρίως λυπεῖ, τὸ φορτικὸν ἀεὶ εὐλαβούμενος. Ὁ μὲν οὖν περὶ τὰς ἐν ταῖς ὁμιλίαις ἡδονὰς καὶ λύπας μέσος τοιοῦτος· οὐκ ὠνόμασται δὲ ἰδίῳ ὀνόματι, ἀλλὰ φίλος καλεῖται διὰ τὴν πρὸς τὴν φιλίαν ὁμοιότητα, καθὼς εἴρηται.

* Τῶν δὲ παρ' ἑκάτερα ὁ μὲν ὑπερβάλλων, εἰ μὲν οὐδενὸς ἕνεκα πάντα ἐπαινῶν καὶ πᾶσιν ἀρεσκόμενος τὸ ἡδὺς εἶναι μόνον ζητεῖ, ἄρεσκος καλεῖται· εἰ δὲ ὅπως ὠφέλειά τις αὐτῷ γένηται εἰς χρήματα, ἢ ὅσα διὰ χρημάτων, κόλαξ.

** Ὁ δὲ ἐλλείπων, δύσκολος καὶ δύσερις, ὃς πᾶσι δυσχεραίνει, καὶ πᾶσιν ἐπιτιμᾷ.

*** Ὅτι δὲ καὶ ἐνταῦθα ἡ μεσότης ὃν εἴρηται τρόπον ἀνώνυμός ἐστιν, οὐ δοκεῖ μέσῳ τινὶ ἀντικεῖσθαι τὰ ἄκρα, ἀλλὰ ἀλλήλοις.

(Scripsi : [a] ἀρεσκός τις] cod. ἀρέσκός τις. — [b] ἀποβλέπουσι, ταύταις] cod. ἀποβλέπουσιν, ταύτας.)

sum cum iis commercium et sermonem habebit, singulosque tum laudibus efferet quemadmodum oportet, tum simili ratione reprehendet in quibus oportet et quando oportet : qua in re communem delectationem maxime spectabit, eamque per se sequetur atque eliget, offensionem vero minime aut modice afferet, nec per se, sed utilitatis causa. Nam et quum molestia aliquem afficiet, magnæ alicujus voluptatis causa leviter offendet, omni semper arrogantia vitata. Talis igitur medius est, qui in vitæ socialis jucunditatibus et molestiis cernitur : qui quidem proprio nomine non appellatur, sed propter illam quæ ei cum amicitia est similitudinem, ut diximus, amicus vocatur.

Eorum vero qui utrinque sunt, is quidem qui modum excedit, si sine causa omnia laudans omnibusque astipulans solam jucunditatem consectatur, blandus dicitur : sin autem id facit, ut aliquam ex eo utilitatem capiat, quæ vel in pecunia vel in iis rebus quæ pecunia æstimantur posita sit, adulator. Qui autem modum deserit, morosus ac litigiosus nominatur, qui omnibus offenditur et omnia reprehendit.

Quia vero et hic, quemadmodum dictum est, nomen non habet mediocritas, non videntur extrema medie cuidam opposita esse, sed inter se pugnare.

Κεφ. θ'.

Περὶ ἀληθείας καὶ τῶν παρ' ἑκάτερα κακιῶν.

**** Περὶ ταύτας δὲ τὰς πρὸς ἀνθρώπους ὁμιλίας καὶ ἕτεραι γίνονται ἕξεις. Ἡ γὰρ πρὸς ἀλλήλους τῶν ἀνθρώπων ὁμιλία διπλῆ ἐστιν· ἢ γὰρ περὶ τῶν λόγων ἢ τῶν ἔργων τοῦ συντυγχάνοντος γίνεται, ἢ ἑκάστου περὶ τῶν ἑαυτοῦ· καὶ περὶ μὲν τὴν πρώτην αἱ εἰρημέναι γίνονται ἕξεις, περὶ δὲ τὴν δευτέραν ἄλλαι· ἢ γὰρ ψεύδεταί τις περὶ ἑαυτοῦ λέγων καὶ τῶν ἰδίων ἔργων, ἢ ἀληθεύει· καὶ εἰ ψεύδεται, ἢ ἐλάττω λέγει τῶν ὄντων, ἢ μείζω· εἰ μὲν οὖν ἀληθεύει, καὶ οὔτε μείζω λέγει τῶν ὄντων, οὔτε ἐλάττω, ἡ τοιαύτη ἕξις ἀλήθεια καλεῖται, καὶ ὁ ἔχων ἀληθευτικός.

***** Εἰρωνεία δὲ καὶ ἀλαζονεία καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων ἕκαστα ἐπιτηδεύονται μὲν παρ' ἐνίων καὶ τινὸς ἕνεκα· οἷον, δόξης ἢ πλούτου ἢ ἄλλου τινὸς τῶν τοιούτων· εὑρίσκονται δὲ παρά τισι καὶ οὐδενὸς ἕνεκα. Καί τινες ἐλάττω περὶ ἑαυτῶν λέγουσιν ὧν εἰσιν ἄξιοι, καὶ αὖθις ἕτεροι μείζω· οὐχ ὅτι βούλονται οὕτω δοκεῖν, ἀλλ' ὅτι ἑαυτοὺς ἀγνοοῦσι, τοῦτο δὲ ἐλάχιστα συμβαίνει. Ὡς γὰρ ἐπιπολύ, ἐάν τις οὐδενὸς ἕνεκα λέγῃ ἢ πράττῃ, οἷός ἐστι, τοιαῦτα καὶ λέγει καὶ πράττει καὶ οὕτω ζῇ. Ἐπεὶ τοίνυν τὸ μὲν ψεῦδος ψεκτόν ἐστι καθ' ἑαυτό, ἡ δὲ ἀλήθεια ἐπαινετόν, διὰ τοῦτο μεσότης μὲν κἀνταῦθα [a] τὸ ἐπαινετόν, ἡ ἀλήθεια· ὑπερβολὴ δὲ καὶ ἔλλειψις τὰ ψεκτά, τὰ ψεύδη δηλονότι. Ὧν ἡ μὲν ἀλαζονεία ὑπερβάλλει, ἡ

Cap. IX.

De veritate et quæ utrinque eam cingunt vitiis.

In hac autem hominum societate etiam alii vertuntur habitus. Duplex enim hominum inter se consortionis ratio est : altera quæ ad ejus quocum versamur dicta factaque spectat, altera quæ ad suas cujusque res refertur : atque ad illam quidem duo superiores pertinent habitus, ad hanc alii : aut enim mentitur aliquis, qui de se suisque actionibus loquitur, aut verum dicit : quodsi mentitur, aut minora re ipsa dicit, aut majora : si ergo vera, hoc est, nec majora re ipsa nec minora dicit, talis habitus veritas vocatur, et qui eo præditus est verax appellatur.

Jam vero dissimulatio et arrogantia atque id genus alia a quibusdam ob aliquam rem, exempli gratia, gloriam aut opes aut quæ sunt reliqua hujusmodi, sumuntur : in aliis vero nulla prorsus de causa insunt. Alii ergo minora quam merentur de se prædicant, alii rursus majora : non quod ita velint videri, sed quia se ipsos ignorant, quod rarissime accidit.

Plerumque enim, qualis quisque est, si nullius rei gratia dicat aliquid aut faciat, talia quoque et loquitur et agit, atque ita vivit. Quum igitur mendacium per se reprehendendum sit, veritas autem laude digna, idcirco hic quoque res laudabilis judicatur mediocritas, quæ quidem veritas est : at nimium et parum vituperabilia sunt, nempe mendacia. Ex quibus arrogantia quidem modum excedit, dissimulatio autem modum dese-

* Τοῦ δὲ συνηδύνοντος κτλ. — ** Ὁ δὲ πᾶσι δυσχεραίνων κτλ. — *** Ἀντικεῖσθαι δὲ φαίνεται κτλ. — **** Cap. 7. ἐπερὶ τὰ αὐτὰ ὃ σχεδόν ἐστι καὶ ἡ τῆς ἀλαζονείας μεσότης κτλ. — ***** Δοκεῖ δὴ ὁ μὲν ἀλαζὼν κτλ.

δὲ εἰρωνεία ἐλλείπει. Ἐροῦμεν δὲ περὶ ἑκατέρου ἀκριβέστερον· πρότερον δὲ περὶ τοῦ μέσου ἐροῦμεν.

* Ἔστι τοίνυν ἀληθευτικός, οὐχ ὁ ἀληθεύων ἐν ταῖς συμφωνίαις καὶ ἄλλοις τοιούτοις, ὅσα εἰς δικαιοσύνην ἢ ἀδικίαν συντείνει· τοῦτο γὰρ ἄλλης ἐστὶν ἀρετῆς· ἀλλ' ὅστις ἄνευ ἀνάγκης, ἢ νομίμου, ἢ δικαίου, ἢ ἄλλου τινὸς πολιτικοῦ ἀγαθοῦ, καὶ ἐν λόγῳ καὶ ἐν βίῳ ἀληθεύει, διὰ μόνον τὸ ἔχειν ἕξιν τῆς τοιαύτης ἀρετῆς, καὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἕνεκα· καὶ τοιαῦτα περὶ ἑαυτοῦ λέγει καὶ τοιοῦτος τοῖς ἄλλοις ἐθέλει δοκεῖν, οἷος κατὰ ἀλήθειάν ἐστιν. Οὗτος δὲ καὶ ἐπιεικὴς ἂν εἴη. Οἱ γὰρ φιλαλήθεις καὶ ἐν οἷς οὐκ ἔστιν ἀνάγκη, πολλῷ μᾶλλον ἐν οἷς ἀληθεύειν ἀνάγκη διὰ τὸ πολιτικὸν ἀγαθόν· ὃς γὰρ εὐλαβεῖται τὸ ψεῦδος καθ' ἑαυτό, διότι κακόν, ὅταν καὶ αἰσχρὸν τὸ αὐτὸ γένηται, καὶ οὐ μόνον ᾖ κακόν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις δοκῇ τοιοῦτον, πῶς οὐ φεύξεται πάσῃ δυνάμει; Ὁ μὲν οὖν ἀληθευτικὸς τοιοῦτος, καὶ ἔστιν ἐπαινετός, τὸ κακὸν καὶ αἰσχρὸν εὐλαβούμενος· ὃς εἰ δεήσει παρεκκλῖναι τοῦ μέσου, πρὸς τὴν ἔλλειψιν, οὐ πρὸς τὴν ὑπερβολὴν νεύσει· τοῦτο γὰρ ἐμμελέστερον δοκεῖ θατέρου διὰ τὸ τὰς ὑπερβολὰς ἐπαχθεῖς εἶναι.

** Ὁ δὲ ἀλαζών, μείζω τῶν ὑπαρχόντων προσποιούμενος καὶ λόγοις καὶ ἔργοις. Οὗτος δή, εἰ μὲν οὐδενὸς ἕνεκα προσποιεῖται, φαῦλος μὲν ἔοικεν εἶναι· οὐ γὰρ ἂν ἔχαιρε τῷ ψεύδει· μάταιος δὲ φαίνεται μᾶλλον ἢ κακός· εἰ δὲ τινὸς [b] ἕνεκα προσποιεῖται, εἰ μὲν δόξης ἢ τιμῆς, οὐ λίαν ψεκτὸς ὁ ἀλαζών· ὁ δὲ ἕνεκα ἀργυρίου, ἢ ὅσα εἰς ἀργύριον ἔρχεται, ἀσχημονέστερος.

*** Οὐ γάρ ἐστιν ἐν τῇ δυνάμει τοῦ ἀλαζόνος ἡ ἀλαζονεία· εἰ γὰρ οὕτως εἶχεν, οὐκ ἂν ἦν ψεκτόν· οὐ γὰρ ἂν ἦν τῶν ἑκουσίων καὶ ἐφ' ἡμῖν· ἀλλ' ἐν τῇ προαιρέσει ἐστί. Καὶ διὰ τοῦτο καὶ αἰσχρόν ἐστι, καὶ ψέγεται· ἕξις γάρ τίς ἐστιν ἡ ἀλαζονεία· καὶ κατά τινα ἕξιν ὁ ἀλαζὼν γίνεται, ὥσπερ καὶ ὁ ψεύστης, ὃς οὐ δόξης ἕνεκα ἢ χρημάτων προσποιεῖται, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ ψεύδους ἕνεκα μόνον.

**** Οἱ μὲν οὖν δόξης ἕνεκα ἀλαζονευόμενοι τοιαῦτα προσποιοῦνται, ὅθεν ἔπαινος ἀκολουθεῖ ἢ εὐδαιμονισμός· οἱ δὲ κέρδους ἕνεκα ἀλαζονευόμενοι ἐκεῖνα προσποιοῦνται, ὅσα τοὺς πέλας ὠφελοῦσιν· οἷον ἰατρικὴν ἢ μαντείαν. Προσποιοῦνται γὰρ ἰατροί τινες εἶναι, ἢ μάντεις σοφοί, ἵνα δόξαντες ὠφέλιμοι εἶναι τοῖς κεχρημένοις παρακερδαίνωσι τὰ ἐκείνων. Τοιοῦτος μὲν οὖν ὁ ἀλαζών.

***** Εἴρων δέ ἐστιν ὁ τὰ ἐλάττω τῶν ὄντων προσποιούμενος. Οὗτος δὴ χαριέστερος τοῦ ἀλαζόνος δοκεῖ· οὐ γὰρ κέρδους ἕνεκα προσποιεῖται, ἀλλὰ φεύγων τὸ ὀγκηρὸν καὶ τὸ μέγα εἶναι δοκοῦν. Ὃς μὲν οὖν εἰρωνευόμενος τὰ ἔνδοξα ἀπαρνεῖται, ὥσπερ καὶ Σωκράτης ἐποίει,

rit. Sed accuratius de utraque re disputabimus : antea vero de mediocritate agemus.

Veracem igitur intelligimus, non eum qui in pactis et conventis aliisque id genus, quæ ad justitiam aut injustitiam pertinent, verum dicit : hoc enim alius virtutis est; sed qui sine necessitate, sine lege, nullo denique juris aut alio civili vinculo astrictus, tum in oratione tum in vita nunquam a veritate deflectit, idque propterea tantum, quod hujusmodi virtutis habitu præditus est, et honestatis causa : sed et talia de se prædicat, talisque videri vult aliis, qualis est revera. Hic autem etiam vir bonus fuerit. Nam qui ubi nihil necesse est veritatem amant, multo magis ubi bonum civile veritatis amorem postulat, tales sunt futuri : qui enim a mendacio per se, quia vitium est, abhorret, quomodo si accedat dedecus, neque tantum sit tale, sed aliis etiam videatur, non omni modo hoc vitabit? Ac talis quidem est verax, qui quum vitium et dedecus fugiat merito laudatur : et ita quidem, ut si recedendum fuerit a mediocritate ad defectum quam ad id quod nimium est propensior futurus sit : hoc enim concinnius videtur altero, quia omne nimium grave et molestum est.

Arrogans vero, qui majora re ipsa simulare dictis et factis solet. Atque hic quidem, si nullius rei causa id faciat, improbus judicatur : alioqui non gauderet mendacio : et tamen vanus potius videtur, quam malus : quodsi rei alicujus causa arrogans simulet, si id vel gloriæ vel honoris causa faciat, non est valde vituperandus : at qui ob pecuniam aut alias res quæ pecuniæ loco sunt, hoc faciat, turpior habetur.

Neque enim arrogantis vi ac potestate arrogantia nititur : nam si res ita se haberet, vituperanda non esset : propterea quod ad ea, quæ voluntaria atque in nostra potestate sita sunt, non pertineret : sed e consilio et vitæ instituto pendet. Quapropter et fœda est et vituperatur; est enim habitus quidam arrogantia, et ex habitu aliquis arrogans fit, haud secus atque mendax, qui nec gloriæ nec pecuniarum causa, sed solius mendacii gratia simulat.

Qui ergo gloriæ causa falsa de se prædicant, illi ea simulare solent, propter quæ aut laudari aut beati prædicari possint : qui vero lucri causa id faciunt, ea sibi attribuunt, quibus prodesse aliis queant : exempli gratia medicinam aut divinationem. Medicos enim aut hariolos peritos se esse simulant, ut postquam visi fuerint profuisse iis, qui ipsorum auxilio usi sint, illorum opes injuste lucrentur. Talis ergo est arrogans.

Dissimulator vero is est, qui re ipsa minora simulat. Hic profecto arrogante venustior videtur : neque enim lucri causa simulat, sed quia omne quod elatum magnumque videtur esse, vitare studet. Qui igitur dissimulatione utitur ita, ut gloriosa omnia de se neget,

* Οὐ γὰρ περὶ τοῦ ἐν ταῖς ὁμολογίαις ἀληθεύοντος λέγομεν κτλ. — ** Ὁ δὲ μείζω τῶν ὑπαρχόντων προσποιούμενος κτλ. — *** Οὐκ ἐν τῇ δυνάμει δ' ἐστὶν ὁ ἀλαζών, κτλ. — **** Οἱ μὲν οὖν δόξης χάριν ἀλαζονευόμενοι κτλ. — ***** Οἱ δ' εἴρωνες ἐπὶ τὸ ἔλαττον κτλ.

χαρίεις τις εἶναι δοκεῖ· ὃς δὲ οὐ μόνον τὰ μεγάλα καὶ ἔνδοξα, ἀλλὰ καὶ τὰ μικρὰ ἀπαρνεῖται, καὶ ἃ δῆλός ἐστι δυνάμενος ταῦτα προσποιεῖται μὴ δύνασθαι, ὁ τοιοῦτος βαυκοπανοῦργος λέγεται καὶ εὐκαταφρόνητός ἐστιν. Ἐνίοτε δὲ καὶ ἀλαζὼν διὰ ταῦτα καλεῖται· οἷα ἐποίουν ἐν τοῖς ἱματίοις οἱ Λάκωνες· καὶ γὰρ καὶ ἡ ὑπερβολὴ καὶ ἡ λίαν ἔλλειψις ἀλαζονικόν. Οἱ δὲ μετρίως χρώμενοι τῇ εἰρωνείᾳ χαρίεντες φαίνονται, οἵτινες οὐ περὶ τὰ λίαν εὐτελῆ καὶ σφόδρα φανερὰ εἰρωνεύονται. Οὕτω δὲ τῷ ἀληθευτικῷ τοῦ τε εἴρωνος καὶ τοῦ ἀλαζόνος ἀντικειμένου, μᾶλλον ἀντίκειται ὁ ἀλαζὼν ἢ ὁ εἴρων· χεῖρον γὰρ ἡ ἀλαζονεία, ὡς φανερόν ἐστιν ἐκ τῶν εἰρημένων.

(Scripsi : [a] κἀνταῦθα] cod. κᾀνταῦθα. — [b] τινὸς] cod. τίνος. —)

quemadmodum et Socrates faciebat, elegans videtur ac venustus ; at qui non solum magna et gloriosa, sed etiam parva infitiatur, et quæ aperte potest, supra vires suas esse simulat, is delicatus veterator appellatur et contemtu dignus est. Interdum vero tales homines propterea etiam arrogantes vocantur : qualiter in vestimentis olim Lacedæmonii faciebant : nam sibi aut nimium assumere aut parum tribuere de seque omnia detrahere, arrogantis est. Qui autem intra modum dissimulatione utuntur, eaque dissimulant quæ non admodum vilia neque in promptu sunt posita, ii politi homines videntur. Atque hoc modo quum et dissimulator veraci opponatur et arrogans, magis tamen quam dissimulator opponitur arrogans : pejus enim malum, ut apparet ex iis quæ diximus, est arrogantia.

Κεφ. ι'.

Περὶ εὐτραπελίας καὶ τῶν παρ' ἑκάτερα κακιῶν.

* Ἐπεὶ δέ ἐστιν ἄνεσίς τις καὶ ἀνάπαυσις ἐν τῷ βίῳ, καὶ ἐν ταύτῃ τῇ ἀνέσει ἐστί τις διαγωγὴ μετὰ παιδιᾶς, δοκεῖ καὶ ἐνταῦθα εἶναί τις ὁμιλία ἀγαθὴ καὶ ἐμμελής, καὶ λέγειν οἷα δεῖ καὶ ὡς δεῖ τὸν ἀναπαύσεως δεόμενον· ὁμοίως δὲ καὶ οἷα δεῖ ἀκούειν, καὶ ὡς δεῖ, καὶ ὅτε δεῖ. Διαφέρει γὰρ τὸ τοιαῦτα λέγειν τοῦ τοιούτων ἀκούειν· ὅθεν δῆλον, ὅτι ἔστι καὶ ἐν ταύτῃ τῇ ὁμιλίᾳ καὶ ὑπερβολή, καὶ ἔλλειψις, καὶ μεσότης.

** Ἡ μὲν οὖν ὑπερβολὴ βωμολοχία καλεῖται, καὶ οἱ ἔχοντες βωμολόχοι καὶ φορτικοί· οἳ τῷ γελοίῳ ὑπερβάλλουσι, καὶ μᾶλλον ζητοῦσι τὸ γέλωτα ποιῆσαι, ἢ τὸ λέγειν εὐσχήμονα, καὶ μὴ λυπεῖν τὸν σκωπτόμενον.

*** Ἔλλειψις δὲ σκληρότης καὶ ἀγριότης, καὶ οἱ ἔχοντες ἄγριοι καὶ σκληροί· οἵτινες οὔτε αὐτοὶ γελοῖον οὐδὲν λέγουσι, καὶ τοὺς λέγοντας δυσχεραίνουσι καὶ μισοῦσιν.

**** Ἡ δὲ μεσότης εὐτραπελία, καὶ οἱ ἔχοντες εὐτράπελοι, οἷον εὔτροποι· καὶ γὰρ τοῦ ἤθους εἶναι δοκοῦσι [a] τοιαῦται κινήσεις· οὗτοι δέ εἰσιν οἱ παίζοντες ἐμμελῶς, καὶ ὡς δεῖ, καὶ ὅτε. Ὥσπερ γὰρ αἱ κινήσεις τὰ σώματα χαρακτηρίζουσιν, οἷον, πῦρ μὲν ἡ εἰς τὸ ἄνω κίνησις, καὶ πᾶν κοῦφον, βαρὺ δὲ ἡ εἰς τὸ μέσον, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως, οὕτω καὶ ἀπὸ τῶν ἔξω καὶ φαινομένων τοῦ ἀνθρώπου κινήσεων αἱ ἕξεις τῆς ψυχῆς φαίνονται καὶ τὰ ἤθη. Ἐπεὶ δὲ οἱ μὲν σκληροὶ ἐλάχιστα γίνονται, πλεῖστοι δέ εἰσιν οἱ χαίροντες παιδιᾷ καὶ σκώμμασι, καὶ τὸ γελοῖον ἀγαθὸν δοκεῖ μᾶλλον, ἢ τὸ σκυθρωπόν· διὰ τοῦτο οἱ βωμολόχοι εὐτράπελοι λέγονται, ὡς χαρίεντες καὶ ἡδεῖς· ὅτι

Cap. X.

De urbanitate et quæ utrinque eam cingunt vitiis.

Quum autem remissio quædam et quies in vita sit, et in hac ipsa remissione aliquod tempus cum ludo et joco ponatur, hic quoque videtur conversatio quædam honesta et concinna in eo versari, ut qui indiget quiete cum talia dicat, qualia et quemadmodum dici debent, tum etiam qualia, quemadmodum et quum audienda sunt, audiat. Est enim aliud talia dicere et talia audire : unde apparet, in hac quoque conversatione nimium esse et parum et mediocritatem.

Et nimium quidem, quod in ea re est, scurrilitas vocatur, quique sic peccant scurræ atque importuni habentur : qui risu movendo modum excedunt, magisque id student, ut risum moveant, quam ut honeste loquantur, neve eum quem cavillantur, dolore afficiant.

Contra quod in eo genere parum est, asperitas et rusticitas nominantur, quique sic peccant, asperi et rustiti dicuntur : qui neque ipsi quidquam joculare proferunt, et jocantes aversantur atque oderunt.

At mediocritas urbanitas est, quique in eo genere excellunt, tanquam bene morati, urbani appellantur : morum enim tales videntur esse motus : hi autem sunt qui concinne et quemadmodum et quum oportet jocantur. Sicut enim motibus suis corpora distinguuntur, verbi causa, ignis et quidquid leve est motu sursum ascendente, grave contra motu medium petente, eodemque modo in cæteris, ita etiam ex illis externis et conspicuis hominum motibus quis animorum habitus et quales mores sint, intelligitur. Quum vero rarissimi sint illi quos asperos diximus, plurimi contra quos joci delectant et festivitas, quumque melior scurrilis habitus videatur quam austeritas, fit ut scurræ quoque urbani vocentur, quia festivi et jucundi judicantur : plurimum

* Cap. 8. οὔσης δὲ καὶ ἀναπαύσεως ἐν τῷ βίῳ κτλ. — ** Οἱ μὲν οὖν τῷ γελοίῳ ὑπερβάλλοντες κτλ. — *** Οἱ δὲ μήτ' αὐτοὶ ἂν εἰπόντες κτλ. — **** Οἱ δὲ ἐμμελῶς παίζοντες εὐτράπελοι κτλ.

δὲ οἱ βωμολόχοι τῶν εὐτραπέλων οὐ μικρῷ διαφέρουσι, καὶ ἐκ τῶν εἰρημένων δῆλον.

* Οὗτοι δὲ οἱ εὐτράπελοι καὶ ἐπιδέξιοί εἰσι, καὶ εὐτραπελία ἐπιδεξιότης ἂν εἰκότως καλοῖτο· τοῦ ἐπιδεξίου γάρ ἐστιν ἐκεῖνα καὶ λέγειν καὶ ἀκούειν, οἷα τῷ ἐπιεικεῖ καὶ ἐλευθέρῳ ἁρμόττει. Ἔστι γάρ τινα πρέποντα τῷ τοιούτῳ λέγειν ἐν παιδιᾶς μέρει καὶ ἀκούειν· ἡ γὰρ τοῦ ἐλευθέρου παιδιὰ διαφέρει τῆς τοῦ ἀνδραποδώδους, καὶ ἡ τοῦ πεπαιδευμένου τῆς τοῦ ἀπαιδεύτου. Τοῦτο δὲ ἀπὸ τῶν κωμῳδιῶν γίνεται δῆλον, τῶν τε παλαιῶν καὶ τῶν νέων· ἐν γὰρ ταῖς κωμῳδίαις οἱ μὲν φαύλους τινὰς καὶ ἀνδραποδώδεις ὑποκρινόμενοι γελοῖα καὶ ἡδέα ἡγοῦνται τὰ αἰσχρά· οἱ δὲ ἐλευθερίους τινὰς καὶ ἐπιδεξίους καὶ ἐπιεικεῖς ὑποκρινόμενοι τὰ μεθ' ὑπονοίας· ταῦτα δὲ οὐ μικρῷ τινι διαφέρει ἀλλήλων πρὸς εὐσχημοσύνην. Τίνα οὖν ἐροῦμεν εἶναι τὸν μέσον ἐν ταῖς παιδιαῖς; τὸν εὖ σκώπτοντα, καὶ ὡς δεῖ ἄνθρωπον ἐλεύθερον, ἢ τὸν μὴ λυπηρὸν τοῖς ἀκούουσιν, ἢ καὶ χαρίεντα καὶ ἡδύν; καὶ τοῦτο ὁρισμὸς ἔσται τοῦ ἐν ταῖς παιδιαῖς μέσου. Ἀλλὰ ἀόριστός τις οὗτος ο ὁρισμὸς εἶναι δοκεῖ· οὐ γὰρ τὸ αὐτὸ πάντες μισοῦσιν, οὐδὲ τοῖς αὐτοῖς χαίρουσιν· ἀλλὰ ἄλλοις ἄλλα δοκεῖ ἡδέα καὶ λυπηρά· καὶ οἷς ἕκαστος χαίρει, τοιαῦτα καὶ λέγει καὶ ποιεῖ ἐν ταῖς πρὸς ἄλλους ὁμιλίαις· καὶ ἃ σκώμματα ἀκούων ἀνέχεται, ταῦτα καὶ λέγει· οὐ γὰρ πάντα ἐρεῖ. Καὶ γὰρ καὶ οἱ νομοθέται ἔνια λοιδορεῖν κωλύουσι· λοιδόρημα δέ τί ἐστι καὶ τὸ σκῶμμα. Ὅτι τοίνυν ἀόριστά εἰσιν ἃ μισοῦμεν, καὶ οἷς χαίρομεν, διὰ τοῦτο χαλεπόν ἐστιν ἀκριβῶς ὁρίσασθαι τὸν ἐν ταῖς παιδιαῖς μέσον· ἀλλ' αὐτὸς ἐλευθέριος, καὶ χαρίεις οὕτως ἕξει, οἷον νόμος ὢν ἑαυτῷ. Τοιοῦτος μὲν οὖν ὁ μέσος, εἴτε εὐτράπελος, εἴτε ἐπιδέξιος λέγεται.

** Ὁ δὲ βωμολόχος σφόδρα ἐρῶν τοῦ γελοίου, οὐδενὸς φείδεται τῶν γέλωτα ποιούντων οὔτε ἔργων οὔτε ῥημάτων, καὶ οὔτε ἑαυτοῦ οὔτε τῶν ἀκουόντων ἀπέχεται· ἀλλ' ἵνα μόνον κινήσῃ γέλωτα, καὶ ἑαυτὸν αἰσχύνει καὶ τοὺς ἀκούοντας, ἐκεῖνα λέγων καὶ πράττων, ὧν οὐδὲν οὔτε εἴποι ἂν οὔτε ποιήσειεν ὁ χαρίεις· ἔνια δὲ οὐδὲ ἀνάσχοιτο ἂν ἀκοῦσαι.

*** Ὁ δ' ἄγριος εἰς τὰς τοιαύτας ὁμιλίας ἀχρεῖος· οὔτε γὰρ αὐτὸς ἡδύς ἐστιν, καὶ τοὺς ἄλλους οὕτως ἔχοντας δυσχεραίνει· καὶ οὗτος δὲ κακίζεται διὰ τὸ ἀναγκαῖον εἶναι πρὸς τὸν ἀνθρώπινον βίον καὶ τὴν ἀνάπαυσιν καὶ τὴν παιδιάν.

**** Τρεῖς γάρ εἰσι μεσότητες ἐν τῷ βίῳ περὶ τὰς πρὸς ἀλλήλους τῶν ἀνθρώπων ὁμιλίας· μία μὲν περὶ τὴν ἀλήθειαν, ἥτις παρ' ἑκάτερα τήν τε ἀλαζονείαν καὶ τὴν εἰρωνείαν ἔχει, δύο δὲ περὶ τὸ ἡδύ· ὧν ἡ μέν ἐστιν ἡ λεγομένη φιλία, ἥτις παρ' ἑκάτερα τήν τε κολακείαν καὶ τὴν δυσκολίαν ἔχει, ἑτέρα δὲ ἡ εὐτραπελία

tamen inter scurras et urbanos interesse, vel ex iis quæ diximus perspicuum est.

Hi autem urbani sunt etiam dexteri, meritoque urbanitas possit dexteritas vocari : siquidem dexteri hominis est, ea et dicere et audire, quæ viro bono ac libero conveniunt. Sunt enim quædam, quæ talem virum joco et dicere et audire deceat : nimirum ingenui hominis jocus a servili diversus est, itemque viri docti sales ab indocti facetiis differunt. Quod quidem ex comœdiis tum veteribus, tum recentioribus intelligitur : namque in comœdiis qui pravorum hominum servorumque personas sustinent, ridicula et jucunda putant quæ obscœna sunt : at qui ingenui dexterique hominis et viri boni partes suscipiunt, potius figurata verba : inter hæc autem ad elegantiam plurimum interest. Quem igitur dicemus in jocis medium quiddam tenere ac temperamentum servare? Utrum cum qui recte et ut homine ingenuo dignum est cavillari solet, an qui audientibus non est molestus, an qui venustus potius et jucundus est? atque hæc hominis in jocando medium quiddam tenentis definitio erit. Atqui incerta nec definita videtur esse hæc definitio : neque enim omnes aut eadem oderunt, aut iisdem delectantur : sed alia aliis jucunda videntur aut molesta : quibus vero delectantur singuli, ea in congressionibus familiarium et dicunt et faciunt : porro quas cavillationes aliquis æquo animo audit, iis utetur quoque : neque enim omnia dicet. Nam etiam legum latores quædam maledicti loco objicere nos vetant : est autem cavillatio quoddam maledicti genus. Quia igitur indefinita sunt, quæ odimus et quibus delectamur, idcirco accurate definire eum qui in jocis medium quiddam tenet, difficile est, sed homo ingenuus ac venustus ita erit affectus, quasi ipse sibi lex sit. Talis igitur medius est, sive urbanus sive dexter appellatur.

At vero scurra, quum vehementer quæ ridicula sunt amet, neque factis neque dictis abstinet, quibus risum moveat, ideoque nec sibi nec audientibus parcit : sed dummodo risum moveat, tum se ipsum, tum audientes ignominia afficit, ea dicendo et faciendo, quorum nihil homo politus neque dixerit neque fecerit : et quorum nonnulla ne audire quidem sustineat.

At rusticus et agrestis ad tales congressiones prorsus ineptus et inutilis est : neque enim ipse jucundus est, et alios tales aversatur : atque hic quidem reprehenditur, quod ad vitam humanam requies et jocus necessaria sunt.

Tres enim inveniuntur in humana vita mediocritates, ad consuetudinem qua homines inter se conjuncti sunt, spectantes : una quidem in veritate, quæ utrinque arrogantiam et dissimulationem habet, duæ vero in jucunditate sitæ : quarum altera est, quæ amicitia appellatur, atque adulationem utrinque et morositatem habet, al-

* Τῇ μέσῃ δ' ἕξει οἰκεῖον καὶ ἡ ἐπιδεξιότης κτλ. — ** Ὁ δὲ βωμολόχος ἥττων ἐστὶ τοῦ γελοίου κτλ. — *** Ὁ δ' ἄγριος εἰς τὰς τοιαύτας ὁμιλίας κτλ. — **** Τρεῖς οὖν αἱ εἰρημέναι ἐν τῷ βίῳ μεσότητες κτλ.

καὶ ἐπιδεξιότης, ἧς παρ' ἑκάτερα ἡ βωμολοχία καὶ ἡ σκληρότης καὶ ἡ ἀγριότης ἐστίν· ἄμφω γὰρ ἡδονήν τινα ποιοῦσι τῷ βίῳ, ὅ τε [b] φίλος καὶ ὁ εὐτράπελος.

(Scripsi : [a] δοκοῦσι] cod. δοκοῦσιν. — [b] ὅ τε] cod. ὅ, τε. —)

tera urbanitas dexteritasque, quam utrinque scurrilitas asperitasque cingit, ac rusticitas : uterque enim voluptatem aliquam vitæ afferunt, et amicus et urbanus.

Κεφ. ια'.

Περὶ αἰδοῦς, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀρετή.

* Ἡ δὲ αἰδὼς οὐκ ἔστιν ἀρετή· οὐ γάρ ἐστιν ἕξις, ἀλλὰ μᾶλλον πάθος· ὃ δῆλον ἀπὸ τοῦ ὁρισμοῦ· ὁρίζεται γὰρ φόβος ἀδοξίας. Συμβαίνει γὰρ τῷ αἰδουμένῳ παραπλήσιον τῷ περὶ τὰ δεινὰ φοβουμένῳ· ἐρυθραίνεται γάρ, ὥσπερ ὠχριᾷ ὁ φοβούμενος τὸν θάνατον· ἄμφω δὲ σωματικά πως φαίνονται εἶναι, ἥ τε αἰσχύνη καὶ ὁ φόβος τῶν δεινῶν· τὰ τοιαῦτα δὲ πάθη μᾶλλον δοκοῦσιν, οὐχ ἕξεις λέγονται. Τοῦτο δὲ τὸ πάθος οὐ πάσῃ ἡλικίᾳ ἁρμόζει, ἀλλὰ τῇ νέᾳ μόνον· δεῖ γὰρ τοὺς νέους αἰδήμονας εἶναι διὰ τὸ πολλὰ ἁμαρτάνειν· πολλὰ γὰρ ἁμαρτάνουσιν οἱ νέοι, διὰ τὸ πάθει μᾶλλον ἄγεσθαι ἢ λόγῳ· συστελλόμενοι γὰρ ὑπὸ τῆς αἰδοῦς ἀμείνους γίνονται. Διὰ τοῦτο τῶν μὲν νέων ὅσοι αἰδήμονες, ἐπαινετοί, πρεσβύτερον δὲ οὐδεὶς ἂν ἐπαινέσειεν, ὅτι αἰσχυντηλός· οὐ δεῖ γὰρ τὸν πρεσβύτερον ἐκεῖνα πράττειν ἐφ' οἷς αἰσχύνη ἐστίν· οὐ γάρ ἐστιν ἡ αἰσχύνη τοῦ ἐπιεικοῦς, εἴπερ ἐστὶν ἐπὶ τοῖς φαύλοις.

** Ἐπεὶ γὰρ τὰ μέν εἰσι κατὰ ἀλήθειαν αἰσχρά, τὰ δὲ οὐκ εἰσὶ μέν, δοκοῦσι δέ, δέον ἐστὶ φεύγειν ἀμφότερα τὸν ἐπιεικῆ· φεύγων δὲ τὰ αἰσχρὰ οὐδέποτε αἰσχυνθήσεται.

*** Τὸ γὰρ οἴεσθαι αὐτὸ τοῦτο ἐπιεικοῦς εἶναι τὸ αἰσχύνεσθαι, εἰ πράξειέ τι τῶν αἰσχρῶν, καὶ τὸν οὕτως ἔχοντα ἐπιεικῆ νομίζειν, ἄτοπον· ἡ γὰρ αἰδὼς ἐπὶ τῶν ἑκουσίων αἰσχρῶν γίνεται· ὁ δὲ ἐπιεικὴς οὐδὲν αἰσχρὸν οὐδέποτε πράξειεν ἂν ἑκουσίως.

**** Φαίνεται δὴ μὴ εἶναι τὴν αἰδῶ [a] ἀρετήν τινα, ἀλλὰ μᾶλλον πάθος· οὐ γὰρ ἀεὶ ἐπαινετόν ἐστιν, οὐδὲ ἁπλῶς καὶ καθ' ἑαυτὸ ἐπιεικὲς ἂν λέγοιτο, ἀλλ' ἐξ ὑποθέσεως· οἷον, εἰ γένοιτο ἁμαρτεῖν τινα, ἐπιεικές ἐστιν αἰδεῖσθαι· οὐχ οὕτω δὲ ἔχουσιν αἱ ἀρεταί· ἕξεις γάρ εἰσι διὰ παντὸς ἐγκείμεναι τῇ ψυχῇ.

***** Εἰ δὲ καὶ μεσότης τις εἶναι δοκεῖ καὶ ἔστι μεταξὺ τῆς τε καταπλήξεως καὶ τῆς ἀναισχυντίας, καὶ ἐπαινεῖται μὲν ὁ αἰδήμων, κακίζονται δὲ οἵ τε ἀναίσχυντοι περὶ τὰ αἰσχρά, καὶ οἱ πλέον τοῦ δέοντος αἰδήμονες, οἱ λεγόμενοι καταπλῆγες, οὐδὲν μᾶλλον διὰ τοῦτο ἀρετή ἐστιν ἡ αἰδώς· ἡ μὲν γὰρ ἀρετὴ μεσότης, ἡ δὲ μεσότης οὐ πᾶσα ἀρετή· οὐ γὰρ ἀντιστρέφει.

Cap. XI.

Verecundiam virtutem non esse.

Verecundia autem non est virtus : nec enim habitus, sed potius perturbatio est, quod vel ex definitione patet : definitur enim, metus infamiæ. Quippe idem fere accidit verecundo, quod ei qui res formidolosas metuit : erubescit enim ille, sicut pallet qui mortem extimescit : quare utrumque quodammodo apparet ad corpus pertinere, tum verecundiam, tum periculorum metum : talia autem quum perturbationes potius videantur esse, non dicuntur habitus. Et hæc quidem perturbatio non omni ætati, sed adolescentiæ tantum convenit : nam qui hac ætate sunt, eos pudentes et verecundos esse oportet propterea quod multa peccant : nimirum multa peccant adolescentes, quia perturbatione magis incitantur. quam rationi obtemperant : quare quoties verecundia reprimuntur, meliores evadunt. Quæ quum ita sint, verecundos laudamus adolescentulos; at nemo senem ideo laudaverit, quod pudibundus sit : neque enim ea agere oportet senem, in quibus erubescere debet : nam nec viri boni est pudor, siquidem ex rebus malis nascitur.

Quum autem alia revera sint turpia, alia non sint, sed videantur tantum, utraque viro bono fugienda sunt : turpia vero fugiendo nunquam erubescet.

Etenim existimare, hoc ipsum viri boni esse, ut pudore afficiatur, si quid turpiter fecerit, atque eum qui sic animatus sit, virum bonum judicare, absurdum est : eorum enim quæ sponte nostra flagitiose facimus, nos pudet : at vir bonus nullum unquam flagitium sponte admittet.

Unde apparet non virtutem, sed perturbationem potius esse verecundiam : nec enim semper laudanda, nec simpliciter aut per se res proba dicenda est, sed sub conditione tantum : verbi causa, ubi acciderit, ut aliquis per errorem labatur, pudore affici decet : atqui non ita se virtutes habent : illæ enim sunt habitus animo semper inhærentes.

Quamvis autem aliqua videatur esse, et sit revera, inter consternationem atque impudentiam mediocritas, laudeturque verecundus, sicut contra qui in rebus turpibus impudentes et qui nimis verecundi sunt, quos consternatos dicunt, reprehendi solent, nihilo magis propterea virtus est verecundia : quippe virtus est mediocritas, mediocritas vero non omnis est virtus : neque enim hæc reciprocantur.

---

* Περὶ δὲ αἰδοῦς ὥς τινος ἀρετῆς οὐ προσήκει λέγειν κτλ. — ** Εἰ δ' ἐστὶ τὰ μὲν κατ' ἀλήθειαν αἰσχρά, τὰ δὲ κατὰ δόξαν κτλ. — *** Τὸ δὲ οὕτως ἔχειν κτλ. — **** Εἴη δ' ἂν ἡ αἰδὼς κτλ. — ***** Εἰ δὲ ἡ ἀναισχυντία φαῦλον, κτλ.

* Οὐκ ἔστι δὲ οὐδὲ ἡ ἐγκράτεια ἀρετή, ἀλλά τις μικτή· διειλεχθήσεται δὲ περὶ αὐτῆς ἐν τοῖς ὕστερον. Νῦν δὲ περὶ δικαιοσύνης εἴπωμεν.

(Scripsi : [a] αἰδῶ] cod. αἰδὼ. —)

Jam vero ne continentia quidem virtus est, sed aliquid ex ea admixtum habet : de qua posterius agemus. Nunc vero de justitia dicamus.

* Οὐκ ἔστι δὲ οὐδ' ἡ ἐγκράτεια κτλ.

ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΥ ΤΟΥ ΡΟΔΙΟΥ

ΗΘΙΚΩΝ ΤΩΝ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΩΝ

ΠΑΡΑΦΡΑΣΕΩΣ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ.

Κεφ. α'.

Περὶ δικαιοσύνης.

* Ἤδη δὲ σκεπτέον περὶ δικαιοσύνης καὶ ἀδικίας, περὶ ποίας πράξεις εὑρίσκονται, καὶ ποία μεσότης ἐστὶν ἡ δικαιοσύνη, καὶ τὸ δίκαιον τίνων μέσον, καὶ τίνα τὰ παρ' ἑκάτερα τοῦ δικαίου.

** Σκεψώμεθα δὲ κατὰ τὴν αὐτὴν μέθοδον μεθ' ἧς καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν ἐσκεψάμεθα.

*** Ὁρῶμεν δὴ πάντας δικαιοσύνην ὀνομάζοντας ἕξιν τινά, ἣν ἔχοντες πρακτικοὶ τῶν δικαίων ἐσμέν, καὶ δικαιοπραγοῦμεν, καὶ βουλόμεθα τὰ δίκαια. Τὸν δὲ αὐτὸν τρόπον καὶ περὶ τῆς ἀδικίας· ἀδικίαν γὰρ ὀνομάζουσι, καθ' ἣν ἀδικοῦμεν, καὶ τὰ ἄδικα βουλόμεθα. Ταύτας δὴ τὰς κοινὰς περὶ δικαιοσύνης καὶ ἀδικίας δόξας ὑποθώμεθα· καὶ ἔστω δικαιοσύνη καὶ ἀδικία ὡς ἐν τύπῳ, ἕξις ἀφ' ἧς βουλόμεθα τὰ δίκαια, καὶ ἕξις ἀφ' ἧς οὐ βουλόμεθα. Δεῖ γὰρ προσκεῖσθαι ἀεὶ ταῖς ἀρεταῖς ταῖς ἠθικαῖς τὸ βούλεσθαι· καὶ ἀδύνατον ἄλλως αὐτὰς ὁρισθῆναι· διὰ τὸ βούλεσθαι γὰρ σωφρονεῖν καὶ δικαιοπραγεῖν ὁ δίκαιος καὶ ὁ σώφρων γίνεται. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἐπιστημῶν καὶ δυνάμεων τὸ δύνασθαι μὲν ἀναγκαῖον, τὸ βούλεσθαι δὲ οὐκ ἀναγκαῖον· εἰ γάρ τις δύναιτο ὑγιάζειν, ἀρκοίη ἂν τοῦτο αὐτῷ· [a] τὴν γὰρ ἕξιν τῆς ἰατρικῆς οὐδὲν κωλύει τὸ μὴ βούλεσθαι· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. Ἐπὶ δὲ τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν ἀνάπαλιν ἔχει. Τὸ μὲν γὰρ δύνασθαι δίκαια πράττειν, δυνατόν ἐστι καὶ τῷ ἀδίκῳ πολλάκις· τὸ δὲ βούλεσθαι μόνον ἐστὶ τοῦ δικαίου. Ὅθεν δίκαιός ἐστι καὶ ὁ μὴ δυνάμενος μὲν πράττειν τὰ δίκαια, βουλόμενος δὲ καὶ ἕξιν ἔχων δικαιοσύνης· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ὁ ἄδικος ἔχει. Ἔτι δὲ πᾶσα δύναμις καὶ ἐπιστήμη τῶν ἐναντίων ἐστί· μιᾷ γὰρ ἐπιστήμῃ δυνατὸν τὰ ἐναντία εἰδέναι· μία γὰρ γνῶσίς ἐστι τοῦ ὑγιεινοῦ καὶ νοσώδους ἡ ἰατρική, καὶ μιᾷ δυνάμει τὰ ἐναντία γίνονται, μία δὲ ἕξις οὐκ ἔστι τῶν ἐναντίων πρακτική· οὐ γὰρ ἀπὸ τῆς δικαιοσύνης τὰ ἄδικα πράττομεν καὶ δίκαια, ὥσπερ οὐδὲ αἱ νοσώδεις κινήσεις ταῖς ὑγιειναῖς αἱ αὐταί· γινώσκονται μέντοι αἱ ἐναντίαι ἕξεις ἀπὸ τῶν ἐναντίων. Εἰ γάρ τις γινώσκει τὴν εὐεξίαν εἶναι πυκνότητα σαρκός, εἴσεται τὴν

ANDRONICI RHODII

ETHICORUM NICOMACHEORUM

PARAPHRASIS

LIBER QUINTUS.

Cap. I.

De justitia.

Jam vero de justitia et injustitia videndum est, tum cujusmodi in actionibus versentur, tum cujusmodi mediocritas justitia, et jus quarum rerum medium sit, quæ denique utrinque illud cingant.

In his autem rebus exquirendis eandem viam rationemque teneamus, quam in superiori de reliquis virtutibus disputatione secuti sumus.

Videmus igitur omnes justitiam ejusmodi quendam habitum vocare, quo præditi homines ad ea quæ justa sunt agenda inclinamus, quoque ea et agimus et volumus. Eodemque modo et de injustitia judicant : ita enim nominant habitum, quo res injustas et agimus et volumus. Quare communes has de utraque opiniones principio ponamus : sitque justitia et injustitia, ut pingui Minerva dicam, ejusmodi habitus, quo justa tum volumus, tum nolumus. Semper enim ad morales virtutes voluntas accedat oportet : neque aliter definiri possunt : nimirum quia temperans vult esse aliquis justeque agere, idcirco temperans etiam est et justus. Quippe in scientiis et facultatibus posse res necessaria est, velle non item : nam si quis possit sanare, hoc ei suffecerit : nec enim medicinæ habitum impedit, quod aliquis nolit : similiter vero etiam in reliquis. In virtutibus autem moralibus contra se res habet. Nam facultatem juste agendi sæpe injusto quoque esse apparet : at voluntas solius est justi. Unde is etiam qui juste vult agere, habitumque habet justitiæ, licet non possit, justus tamen est : similiterque et injustus se habet. Adde quod omnis facultas ac scientia contrariorum est : unius enim scientiæ ope contraria nosse possumus : quia una cognitio sanitatis et morbi medicina est, eademque facultate fiunt contraria : unus vero habitus non efficit contraria : nimirum per justitiam non agimus justa et injusta, neque motus ægri corporis iidem sunt qui bene constituti : ex contrariis vero contrarii cognoscuntur habitus. Si quis enim norit bonam corporis habitudinem carnis soliditatem esse, malam sciet carnis esse raritatem. Cognoscuntur verò habitus etiam ex iis quæ habentur : habitus videlicet, exempli causa, sanitas est : id autem, quod habetur, sa-

* Lib V, cap. 1. περὶ δὲ δικαιοσύνης καὶ ἀδικίας κτλ. — ** Ἡ δὲ σκέψις ἡμῖν ἔστω κτλ. — *** Ὁρῶμεν δὴ πάντας κτλ.

καχεξίαν εἶναι μανότητα σαρκός. Γινώσκονται δὲ αἱ ἕξεις καὶ ἀπὸ τῶν ἐκτῶν· ἕξις μὲν γάρ, φέρε εἰπεῖν, ἡ ὑγίεια· ἐκτὸν δὲ τὸ ὑγιεινόν, ὃ πρὸς ὑγίειαν φέρει· εἰ γὰρ γινώσκομεν ὑγιεινὸν εἶναι τὸ ποιητικὸν πυκνότητος ἐν σαρκί, γινώσκομεν εὐεξίαν εἶναι τὴν ἐν σαρκὶ πυκνότητα. Ἀκολουθεῖ δὲ κἀκεῖνο ταῖς ἕξεσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον· καὶ γὰρ ἐὰν πλεοναχῶς λέγηται [b] ἡ ἑτέρα τῶν ἐναντίων ἕξεων, καὶ ἡ ἑτέρα πλεοναχῶς λέγεται· οἷον, εἰ ἡ σωφροσύνη πολυσήμαντόν ἐστιν, καὶ ἡ ἀκολασία πολυσήμαντον ἔσται· καὶ εἰ ἡ δικαιοσύνη ὁμώνυμός ἐστι καὶ ἐπὶ πλειόνων λέγεται, καὶ ἡ ἀδικία τοῦτον ἕξει τὸν τρόπον. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ εἴρηται, ὅτι καὶ ἔστιν ἐν αἷς τῶν ἕξεων τὸ τοιοῦτον οὐ συμβαίνει· οἷον, τὸ φιλεῖν τῷ μισεῖν ἐναντίον ἐστίν· ἀλλὰ τὸ μὲν φιλεῖν οὐχ ἁπλοῦν ἐστι, σημαίνει γὰρ τό τε ἀγαπᾶν καὶ τὸ τοῖς χείλεσιν ἀσπάζεσθαι· τὸ δὲ μισεῖν ἓν μόνον σημαίνει, τὴν ἔχθραν. Τοιοῦτο δὲ ἐλάχιστα συμβαίνει· μάλιστα δὲ καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὸ πλεοναχῶς λέγεσθαι τὴν ἕξιν, τῆς ἐναντίας πλεοναχῶς λεγομένης. Ἐπεὶ τοίνυν καὶ ἡ δικαιοσύνη πλεοναχῶς λεγομένη ἐστί, καὶ ἡ ἀδικία τῶν πλεοναχῶς λεγομένων ἂν εἴη. Δοκεῖ δὲ ἕν τι σημαίνειν τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν ἀδικίαν, διὰ τὸ τὰ σημαινόμενα μὴ σφόδρα διαφέρειν ἀλλήλων· τότε γὰρ ἡ ὁμωνυμία καὶ τὸ πολυσήμαντον γίνεται δῆλα, ὅτε τὰ σημαινόμενα πράγματα πολλὴν ἔχουσι πρὸς ἄλληλα τὴν διαφοράν· οἷον, κλεὶς λέγεται ἥ τε ὑπὸ τὸν αὐχένα τοῦ ζῴου, καὶ ᾗ τὰς θύρας κλείομεν· ἐνταῦθα γὰρ διὰ τὸ πολλὴν εἶναι τῶν πραγμάτων τὴν διαφοράν, [c] φανερά ἐστιν ἡ ὁμωνυμία καὶ τὸ πολυσήμαντον. Ἐπεὶ τοίνυν πολλαχῶς ἡ δικαιοσύνη λέγεται καὶ ἡ ἀδικία, εἰλήφθω ποσαχῶς λέγεται ὁ ἄδικος· ἐντεῦθεν γὰρ ληψόμεθα καὶ τὰ σημαινόμενα τῆς δικαιοσύνης.

* Λέγεται τοίνυν ἄδικος, ὅ τε παράνομος, καὶ ὁ πλεονέκτης, καὶ ὁ ἄνισος· ὥστε καὶ δίκαιος ἂν εἴη ὅ τε νόμιμος καὶ ὁ ἴσος· καὶ δίκαιον μὲν τὸ νόμιμον καὶ τὸ ἴσον, ἄδικον δὲ τὸ παράνομον καὶ τὸ ἄνισον.

** Ἐπεὶ δὲ καὶ πλεονέκτης ἐστὶν ὁ ἄδικος, ἡ δὲ πλεονεξία περὶ τί ἐστιν ἀγαθόν, εἴη ἂν καὶ αὐτὸς περί τι πλεονεκτῶν ἀγαθόν. Ἀγαθὸν δὲ ζητεῖ οὐ τὸ αὐτῷ ἀγαθόν, καὶ ὅπερ ἂν αὐτὸν ἀμείνω ποιήσειεν· οὐ γὰρ ζητεῖ τῶν ἄλλων σωφρονέστερος εἶναι, οὐδὲ τῶν ἰατρῶν ἰατρικώτερος, οὐδὲ τῶν ἐλευθερίων ἐλευθεριώτερος, οὐδὲ ἄλλο οὐδὲν τῶν ἀγαθῶν, ὅσα αὐτά τε ἁπλῶς καὶ καθ' ἑαυτά εἰσιν ἀγαθά, καὶ αὐτὸν ἀγαθὸν ποιεῖ· ἀλλὰ περὶ ἐκεῖνα τῶν ἀγαθῶν ζητεῖ τοὺς ἄλλους ὑπερνικᾶν, ὅσα ἁπλῶς καὶ καθ' αὑτά εἰσιν ἀγαθά, αὐτὸν δὲ οὐ ποιεῖ ἑαυτοῦ βελτίονα, ἀλλὰ καὶ χείρω πολλάκις· οἷον, χρήματα καὶ δυναστείαν καὶ σώματος εὐεξίαν· ταῦτα γὰρ ὕλη κακίας τῷ φαύλῳ γίνεται χείρονος· καὶ τὰ ἄλλα, ὅσα περὶ εὐτυχίαν ἢ ἀτυχίαν ἐστίν, ἅπερ οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων ἑαυτοῖς εὔχονται καὶ διώ-

lubre, quod quidem ad sanitatem prodest : si enim noverimus salubre esse, id quod soliditatem efficit in carne, sciemus quoque, bonam corporis habitudinem esse carnis soliditatem. Sequitur autem et hoc plerumque habitus : nam si pluribus modis alter contrariorum habituum dicatur, etiam pluribus modis alter dicitur : verbi causa, si temperantia multa significat, intemperantia quoque multa significabit : ac si justitia ambiguum vocabulum est et de pluribus usurpatur, eodem modo et injustitia se habebit. Plerumque autem diximus, quia nonnullis in habitibus tale quid non inest : verbi causa, amplexari et odisse inter se sunt contraria : atqui amplexari non est simplex, siquidem duo significat, tum amare, tum commissis aliquem labris osculari : at vero odisse unum tantum significat, scilicet odium. Verum tale quid rarissime evenit : sæpissime vero ac plerumque contra, ut quum pluribus modis alter habitus dicatur, multimodis quoque contrarius significetur. Quoniam igitur multis modis justitia dicitur, injustitiam quoque pluribus modis significari consentaneum est. Videtur autem unum aliquid designare justitiam et injustitiam, propterea quod significata non multum inter se differant : quia tum demum nominis communitas et diversæ apparent significationes, quum res significatæ multum inter se differunt : exempli gratia *clavis* apud Græcos uno et communi nomine appellatur simul ea pars corporis quæ cervicibus animalium subest, latine *jugulum*, simul id instrumentum quo ostia claudimus : hic enim, quia res multum inter se differunt, manifesta est nominis communitas et significationis diversitas. Quum ergo pluribus qua justitia, qua injustitia dicatur modis, statutum sit, quot modis dicatur injustus : hinc enim etiam justitiæ significationes mutuabimur.

Injustus ergo appellatur et violator legum, et qui plus quam par est sibi vindicat, et iniquus : quamobrem justus fuerit tum qui legi obtemperat, tum homo æquus : justum autem erit simul legitimum, simul æquum, injustum contra legibus repugnans et iniquum.

Quando igitur injustus plus quam oportet sibi vindicat, hæc autem injusta vindicatio in bono aliquo cernitur, sequitur ipsum quoque boni alicujus justo majorem partem sibi vindicare. Bonum vero non desiderat, quod sibi bonum sit, et quo ipse melior possit evadere : neque enim cæteris temperantior esse, aut medicina medicos, aut liberalitate liberales vincere studet, aut ullum aliud consequi ejus bonorum generis, quæ et simpliciter et per se bona sunt ipsumque bonum possunt efficere : sed cæteros iis bonis longe superare tentat, quæ simpliciter quidem et per se bona sunt, sed tantum abest ut ipsum meliorem faciant, ut sæpe etiam deteriorem reddant : quales sunt pecuniæ ac potentia bonaque corporis habitudo : hæc enim homini improbo majoris nequitiæ fomenta sunt, ut et alia, quæ secundæ aut adversæ for-

* Δοκεῖ δὲ ὅ τε παράνομος ἄδικος εἶναι κτλ — ** Ἐπεὶ δὲ καὶ πλεονέκτης ὁ ἄδικος κτλ.

χουσι. Δεῖ δὲ οὐχ οὕτω ποιεῖν, ἀλλ' εὔχεσθαι μὲν ταῦτα τὰ ἁπλῶς ἀγαθά, καὶ αὐτοὺς ἀγαθῦναι καὶ ὠφελῆσαι, καὶ μὴ χείρους ποιῆσαι. Αἱρέσεως δὲ προσκειμένης, προκρίνειν οὐ τὰ ἁπλῶς ἀγαθά, ἀλλὰ τὰ αὐτοῖς ἀγαθά, καὶ ὅσα αὐτοὺς δυνήσεται βελτίους ποιεῖν. Ὁ δὲ ἄδικος εὔχεται μὲν αὐτῷ τὰ περὶ εὐτυχίαν ἀγαθά, καὶ ἐν τούτοις ἀεὶ ζητεῖ τὸ πλέον ἔχειν· αἱρεῖται δὲ καὶ τὰ ἐλάττονα τῶν περὶ δυστυχίαν κακῶν· νομίζει γὰρ τὸ ἔλαττον κακὸν ἀγαθὸν εἶναι. Καὶ διότι ὁ πλεονέκτης ἀεὶ καὶ ἡ πλεονεξία περὶ τὸ ἀγαθόν ἐστι, διὰ τοῦτο δοκεῖ πλεονέκτης εἶναι. Ἔστι δὲ ὁ ἄδικος ἄνισος· τοῦτο γὰρ περιεκτικὸν ὄνομα καὶ κοινόν ἐστι πᾶσι τοῖς εἴδεσι τῆς ἀδικίας, ἡ ἀνισότης· καὶ γὰρ καὶ ὁ παράνομος ἄνισός τίς ἐστι, καὶ ὁ πλεονέκτης.

* Ἐπεὶ δὲ ὁ παράνομος ἄδικός τίς ἐστι, καὶ ὁ νόμιμος δίκαιος, φανερὸν ὅτι πάντα τὰ νόμιμα δίκαιά πώς ἐστι· [d] τὰ γὰρ ὡρισμένα ὑπὸ τῆς νομοθετικῆς νόμιμά τέ ἐστι, καὶ δίκαια λέγονται· ἕκαστον γὰρ τῶν νομίμων καὶ δίκαιον εἶναί φαμεν· ὥστε περὶ ὅσα εἰσὶν οἱ νόμοι, περὶ ταῦτα καὶ τὴν δικαιοσύνην εἶναι συμβαίνει.

** Ἀλλ' οἱ νόμοι περὶ ἁπάντων ἀγορεύουσι, στοχαζόμενοι τοῦ συμφέροντος ταῖς πολιτείαις ἁπάσαις, εἴτε δημοκρατίαν, εἴτε ἀριστοκρατίαν, εἴτε ἄλλην τινὰ τάττουσι πολιτείαν· προστάττοντες δὲ πάντα τὰ κατὰ πᾶσαν ἀρετὴν ἔργα, οἷον, σώφρονα, καὶ δίκαια, καὶ ἀνδρεῖα.

*** Προστάττουσι γὰρ μὴ λείπειν τὴν τάξιν μηδὲ φεύγειν, ὅπερ ἐστὶ [e] τοῦ ἀνδρείου, καὶ μὴ μοιχεύειν μηδὲ ὑβρίζειν, ὅπερ ἐστὶ τοῦ σώφρονος ἔργον, καὶ μὴ τύπτειν μηδὲ κακουργεῖν, ὃ πραότητός ἐστιν· ὁμοίως δὲ καὶ τὰ τῶν ἄλλων ἀρετῶν καὶ κακιῶν τὰ μὲν κελεύει, τὰ δὲ ἀπαγορεύει. Καὶ ὁ μὲν ἀκριβὴς νόμος καὶ ὀρθὸς κατὰ τὸν ὀρθὸν καὶ ἀκριβῆ λόγον, ὁ δὲ αὐτοσχεδίως καὶ ἀβασανίστως τεθεὶς [f] οὐ πάνυ ἀκριβῶς καὶ ὡς προσῆκεν, ἀλλὰ χεῖρον καὶ κελεύει καὶ ἀποτρέπει· κελεύει δ' οὖν ὅμως καὶ ἀποτρέπει τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰ φαῦλα· παντὸς γὰρ νόμου τόδε σκοπός ἐστιν.

**** Εἰ τοίνυν ὅσα νόμιμα, τοσαῦτα καὶ δίκαια, καὶ περὶ ἃ ὁ νόμος, περὶ ταῦτα καὶ τὴν δικαιοσύνην εἶναι συμβαίνει, πᾶσαν ἀρετὴν ἡ δικαιοσύνη περιέχει, καὶ ἔστι τις ἀρετὴ τελεία διὰ τὸ πάσας τὰς ἀρετὰς περιέχειν, καὶ αὐτὴν εἶναι τὴν ὅλην ἀρετήν. Τούτῳ γὰρ μόνῳ τῆς καθόλου ἀρετῆς ἡ δικαιοσύνη διαφέρει, ὅτι ἡ μὲν ἕξις ἐστὶ καθ' ἑαυτὴν μόνον, ἡ δὲ δικαιοσύνη τελεία ἐστὶν ἕξις, οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ πρὸς ἕτερον ἀναφερομένη· τὸ γὰρ χρῆσθαι πάσαις ἀρεταῖς πρὸς τὸ συμφέρον τῶν πέλας, τοῦτό ἐστιν ἡ δικαιοσύνη.

***** Καὶ διὰ τοῦτο κρατίστη δοκεῖ πασῶν ἀρετῶν, καὶ οὔθ' ἕσπερος, οὔθ' ἑῷος ἀστὴρ οὕτω λαμπρός ἐστι καὶ θαυμαστός, ὥσπερ ἡ δικαιοσύνη· καὶ παροιμιαζόμενοί φαμεν·

tunæ tribuuntur, quæque plerique homines sibi optant ac persequuntur. At non ita oportet facere, sed optare, ut ea quæ simpliciter bona sunt, nobis quoque utilitatem afferant ac prosint, moribus nequaquam corruptis. Et quum eligendum est, præferenda non ea quæ simpliciter, sed quæ nobis bona sunt et quæ meliores nos efficere possunt. Jam vero injustus sicut secundæ quidem fortunæ dona optat, in iisque maximam sibi partem semper vindicare nititur : ita minima mala ex rebus adversis nata expetit : minus enim malum bonum esse judicat. Præterea quia is qui plus quam oportet sibi vindicat, et injusta hæc pluris cupiditas in bono cernitur, idcirco pluris quoque cupidus videtur esse. Est vero injustus etiam iniquus : nam generale et commune omnium injustitiæ formarum hoc iniquitatis nomen habetur : siquidem et violator legum iniquus est et qui plus quam oportet sibi vindicat.

Quum autem legum violator injustus et juris cultor justus sit, perspicuum est, omnia legitima justa quodammodo esse : nam et ea quæ a legum ferendarum scientia definita sunt, legitima habentur et justa appellantur : eorum enim quæ legitima sunt unumquidque justum esse dicimus : ut in quibuscunque leges, in iis quoque justitiam esse constet.

At vero leges de omnibus rebus publice loquuntur, spectantes id quod omni reipublicæ conducit, sive rationem popularem, sive optimatium civitatem, sive aliam disciplinam publicam constituunt : simul etiam imperantes quamlibet actionem omni virtuti consentaneam, exempli gratia, res aut temperanter et juste factas aut fortiter gestas.

Imperant enim, ne quis ordinem deserat neve fugiat, quod est viri fortis, porro ne quis adulterium faciat neve alienæ pudicitiæ illudat, quod est temperantis, item ne quis percutiat alios aut vexet, quod est mansuetudinis : similiter vero et quæ ad reliquas virtutes aut vitia spectant, vel jubent vel prohibent. Atque illa quidem lex quæ accurate recteque constituta est, rectæ accuratæque rationi convenienter, sed quæ temere inconsiderateque lata est, non valde accurate, neque ut decet, sed deterius et jubet et vetat : quæ bona sunt nihilominus quæque mala, tum jubet tum vetat : omnium enim legum finis hic est.

Si igitur quæcunque sunt legitima, etiam justa sunt, et in quibus lex cernitur, in iis justitiam versari constat, omnem virtutem justitia continet, et quia ad omnes virtutes pertinet, ipsaque tota virtus est, perfecta quoque est virtus. Hoc enim solo ab universali virtute differt justitia, quod altera per se tantum habitus est, justitia vero perfectus est habitus, non tamen simpliciter, sed ad alium relatus : quoties enim aliquis omnes virtutes ad alterius utilitatem refert, hoc est quod justitia appellatur.

Quocirca omnium virtutum præstantissima esse videtur, ac neque Hesperus neque Lucifer ita clarus et admirabilis est, ut justitia : ideoque proverbii loco dicimus :

* Ἐπεὶ δ' ὁ παράνομος ἄδικος ἦν κτλ. — ** Οἱ δὲ νόμοι ἀγορεύουσι κτλ. — *** Προστάττει δὲ ὁ νόμος κτλ. — **** Αὕτη μὲν οὖν ἡ δικαιοσύνη κτλ. — ***** Καὶ διὰ τοῦτο πολλάκις κρατίστη κτλ.

Ἐν δὲ δικαιοσύνῃ συλλήβδην πᾶσ' ἀρετή 'στι.

Καὶ τελεία μάλιστα ἀρετή, ὅτι τῆς τελείας ἀρετῆς χρῆσίς ἐστιν. Ὁ γὰρ ἔχων αὐτὴν καὶ πρὸς ἕτερον δύναται τῇ ἀρετῇ χρῆσθαι, ἀλλ' οὐ μόνον καθ' αὑτόν. Πολλοὶ γὰρ ἑαυτοὺς μὲν ταῖς ἀρεταῖς ὠφελοῦσιν, ἄλλοις δὲ δι' αὐτῶν οὐ δύνανται βοηθεῖν· καὶ διὰ τοῦτο καλῶς ὁ τοῦ Βίαντος ἔχει λόγος, ἀρχὰ δείξει ἄνδρα· οὐδὲν γὰρ ἄλλο ἐστὶν ἡ ἀρχή, ἢ ἡ πρὸς ἄλλους τῶν ἀρετῶν κοινωνία. Καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἀλλότριον ἀγαθὸν εἶναι δοκεῖ ἡ δικαιοσύνη μόνη τῶν ἄλλων ἀρετῶν, ὅτι οὐχ ἑαυτῷ τὸ συμφέρον ἀλλὰ τοῖς ἄλλοις ζητεῖ, ἢ τῷ κοινῷ, ἢ τῷ ἄρχοντι. Ὁ μὲν οὖν ἑαυτόν τε βλάπτων τῇ μοχθηρίᾳ, καὶ τοὺς φίλους, κάκιστος· ὁ δὲ ταῖς ἀρεταῖς οὐ πρὸς τὸ οἰκεῖον κεχρημένος συμφέρον, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἄλλους, ἄριστός ἐστι· τοῦτο γὰρ ἔργον χαλεπόν.

* Αὕτη μὲν οὖν ἡ δικαιοσύνη οὐ μέρος ἀρετῆς, ἀλλ' ὅλη ἐστὶν ἡ ἀρετή· καὶ ἀδικία ὁμοίως οὐ μέρος ἐστὶ κακίας, ἀλλ' ὅλη κακία.

** Τίνι δὲ διαφέρει ἡ καθόλου ἀρετὴ τῆς δικαιοσύνης ταύτης, εἴρηται.

(Scripsi: [a] εἰ γάρ τις δύναιτο ὑγιάζειν, ἀρκοίη ἂν τοῦτο αὐτῷ] cod. εἰ γάρ τις δύναιτο ὑγιάζειν omissa apodosi. — [b] ἐὰν πλεοναχῶς λέγηται] cod. ἐὰν πλεοναχῶς λέγεται. — [c] τῶν πραγμάτων τὴν διαφοράν] cod. τῶν πραγμάτων διαφοράν. — [d] δίκαιά πώς ἐστι] vulgo δίκαιά πως ἐστί. — [e] ὅπερ ἐστὶ] vulgo ὅπέρ ἐστι. — [f] τεθεὶς] cod. τιθείς. —)

Justitia in sese virtutem amplectitur omnem.

Eo etiam maxime perfecta virtus, quoniam perfectæ virtutis usus est. Siquidem qui ea præditus est, etiam in alium virtute uti potest, non tantum ipse secum. Multi enim suis sibi virtutibus prosunt, alios vero iis juvare non possunt, ideoque recte a Biante dictum est, *magistratus virum patefaciet* : nimirum nihil aliud est magistratus, quam virtutum cum aliis communicatio. Atque ob eam ipsam causam sola ex virtutibus alienum esse bonum videtur justitia, quia non quod sibi, sed quod aliis conducit, ut reipublicæ aut principi, spectare solet. Ut ergo qui sibi amicisque suis improbitate nocet, pessimus est : ita qui virtutes non ad suam, sed ad aliorum utilitatem refert, optimus habetur : hoc enim difficile est.

Hæc igitur justitia non pars virtutis, sed tota est virtus : similiterque injustitia non est pars vitiositatis, sed tota vitiositas.

Quid autem universa virtus et hæc justitia inter se differant, dictum est.

Κεφ. β'.

Περὶ τῆς μερικῆς δικαιοσύνης.

*** Ἔστι δὲ ἄλλη τις δικαιοσύνη, ἥτις ἐστὶ [a] μερικὴ ἀρετή· ὥσπερ καὶ ἀδικία, ἥτις ἐστὶ μερικὴ κακία.

**** Σημεῖον δὲ τοῦ καὶ μερικὴν εἶναι δικαιοσύνην καὶ ἀδικίαν, ἐκεῖνο ἂν εἴη· ὁ γὰρ ἐνεργῶν κατὰ τὰς ἄλλας μοχθηρίας ἄδικος μὲν λέγοιτο ἄν, πλεονέκτης δὲ οὐδαμῶς· οἷός ἐστιν ὁ ῥίψας τὴν ἀσπίδα διὰ δειλίαν, ἢ ὁ λοιδορησάμενος τὸν πέλας διὰ χαλεπότητα καὶ τὸ μὴ δύνασθαι θυμοῦ κρατεῖν καὶ ὀργῆς, ἢ ὁ μὴ βοηθήσας χρήμασι δι' ἀνελευθεριότητα· οὗτοι γὰρ πάντες ἄδικοι μέν εἰσι, πλεονέκται δὲ οὐδαμῶς. Ὥστε ὁ πλεονέκτης περὶ ἄλλην τινά ἐστι πονηρίαν, ὅτι μήτε περὶ μίαν τούτων ἐστίν, οὔτε περὶ πάσας· ψέγεται δὲ ὡς ἄδικος· ἔστιν ἄρα ἄλλη τις ἀδικία μερική, ὡς μέρος οὖσα τῆς ὅλης ἀδικίας· καὶ ἄδικόν τι μερικόν, μέρος τοῦ ὅλου ἀδίκου τοῦ παρὰ τὸν νόμον. Ἔτι εἰ ὁ μὲν κέρδους ἕνεκα μοιχεύει καὶ προσλαμβάνει, ὁ δὲ ἡδονῆς ἕνεκα, καὶ διὰ τοῦτο ζημιοῦται καὶ ἀναλίσκει τὰ ὄντα· ὁ μὲν ἀκόλαστος ἂν λέγοιτο καὶ οὐ πλεονέκτης, ὁ δὲ πλεονέκτης καὶ ἄδικος, ἀκόλαστος δὲ οὐδαμῶς· ὥστε ἀδικία

Cap. II.

De particulari justitia.

Est et alia justitia, quæ particularis est virtus : sicut et injustitia, quæ particulare vitium.

Porro et justitiam particularem esse et injustitiam, argumento vel illud fuerit, quod qui agit aliquid eorum quæ ad cætera vitia pertinent, injustus quidem vocatur, sed non plus quam oportet sibi vindicare dicitur : qualis est qui clypeum propter ignaviam abjecit aut qui vel asperitate ductus alteri maledixit vel quod ira incensus moderari animo non posset, aut qui pecunia non est alicui opitulatus ob illiberalitatem : hi enim omnes sunt injusti, nequaquam vero plus quam oportet sibi vindicant. Quare qui plus quam oportet sibi vindicat, alia improbitate insignis est, quia neque in uno aliquo eorum quæ memoravimus peccat, neque in omnibus, sed tamen ut injustus reprehenditur : unde apparet aliam quamdam esse injustitiam particularem, tanquam totius injustitiæ partem : sicut aliud injustum particulare est, tanquam totius injusti pars quædam, quo quidquid fit contra leges continetur. Præterea si duorum unus quidem lucri causa adulteret atque insuper mercedis aliquid accipiat, alter delectationis causa, ideoque etiam aliquid de suo det jacturamque rei suæ faciat, hic quidem intemperans potius quam pluris cupidus, ille autem

* Αὕτη μὲν οὖν ἡ δικαιοσύνη κτλ. — ** Τί δὲ διαφέρει κτλ. — *** Cap. 2 ζητοῦμεν δὲ κτλ — **** Σημεῖον δὲ ὅτι ἔστι κτλ.

τίς ἐστι μὴ περιέχουσα τὴν ἀκολασίαν· καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἡ αὐτὴ τῇ καθόλου ἀδικίᾳ, ἀλλὰ μερική. Ἔτι πᾶσα μὲν πονηρὰ πρᾶξις ἐπί τινα κακίαν ἀναφέρεται, οἷον τὸ μὲν μοιχεύειν εἰς ἀκολασίαν ἀνάγεται, τὸ δὲ φυγεῖν καὶ ῥῖψαι[b] τὴν ἀσπίδα, ἐπὶ δειλίαν, τὸ δὲ λοιδορήσασθαι καὶ πατάξαι, ἐπὶ ὀργήν, τὸ δὲ κερδᾶναι[c] τὰ ἑτέρων καὶ οὐδαμόθεν ἑαυτῷ προσήκοντα, εἰς οὐδὲν ἕτερον ἀναφέρεται, ἢ ἐπὶ τὴν ἀδικίαν.

* Ὥστε φανερόν, ὅτι ἔστι τις[d] ἀδικία ἄλλη μερικὴ συνώνυμος τῇ καθόλου· καὶ γὰρ ὁ ὁρισμὸς ἑκατέρας ἐν τῷ αὐτῷ ἐστι γένει· ἄμφω γὰρ ἐν τῷ πρὸς ἕτερον χρῆσθαι τῷ ἀγαθῷ τὸ εἶναι ἔχουσι· διαφέρει δὲ ἡ μερικὴ τῆς καθόλου, ὅτι ἡ μὲν μερικὴ περὶ χρήματα ἢ σωτηρίαν, ἢ περὶ ἡδονὴν τὴν ἀπὸ τοῦ κέρδους, ἢ εἴ τί ἐστιν ὄνομα κοινὸν τούτων ἁπάντων· ἡ δὲ καθόλου περὶ ἅπαντά ἐστι, περὶ ὅσα ὁ σπουδαῖος καταγίνεται.

** Ὅτι μὲν οὖν πολλαχῶς ἡ δικαιοσύνη λέγεται, καὶ ὅτι ἔστι τις[e] ἄλλη μερικὴ δικαιοσύνη παρὰ τὴν καθόλου ἀρετήν, δῆλον ἀπὸ τῶν εἰρημένων· τίς δέ ἐστιν αὕτη ἡ μερικὴ δικαιοσύνη, τοῦτο ἤδη ῥητέον. Διωρισάμεθα μὲν οὖν, ὅτι τὸ ἄνισον καὶ τὸ παράνομόν ἐστι τὸ ἄδικον, δίκαιον δέ ἐστι τὸ νόμιμον καὶ τὸ ἴσον· ἡ μὲν οὖν καθόλου δικαιοσύνη ἐστὶ περὶ τὸ νόμιμον, καὶ ἡ καθόλου ἀδικία περὶ τὸ παράνομον καὶ τὸ ἄνισον.

*** Ἐπεὶ δὲ τὸ πλέον οὐ ταὐτόν ἐστι τῷ ἀνίσῳ, ἀλλ' ἔστι τὸ μὲν ἄνισον ὥσπερ ὅλον, τὸ δὲ πλέον ὡς μέρος· (τὸ γὰρ πλέον καὶ ἄνισον, οὐ πᾶν δὲ τὸ ἄνισον πλέον·) ἔστι τις ἀδικία καὶ περὶ τὸ ἄνισον ἄλλη· αἳ οὐκ ἂν εἶεν αἱ αὐταὶ ἀδικίαι· ἀλλ' ἡ μὲν περὶ τὸ πλέον μερικὴ ἔσται ἀδικία, ἡ δὲ περὶ τὸ ἄνισον ἀδικία, καθόλου. Ἡ ἄρα μερικὴ ἀδικία, ἥτις ἔχει πρὸς τὴν τελείαν ἀδικίαν ὡς μέρος πρὸς ὅλον, περὶ τὸ πλέον ἐστί· καὶ αὕτη ἐστὶν[f] ἡ λεγομένη πλεονεξία. Ἀπὸ τούτων δὲ γινώσκεται καὶ ἡ μερικὴ δικαιοσύνη τί ἐστιν, ὡς ἐν τύπῳ· λεκτέον δὲ ἔτι περὶ αὐτῶν ἀκριβέστερον.

(Scripsi : [a] ἥτις ἐστὶ] vulgo ἥ τίς ἐστι. — [b] ῥῖψαι] cod. ῥίψαι. — [c] κερδᾶναι] cod. κερδάναι. — [d] ἔστι τις] vulgo ἐστί τις. — [e] ἔστι τις] vulgo ἐστί τις. — [f] αὕτη ἐστὶν] cod. αὐτή ἐστιν —).

pluris cupidus et injustus, intemperans vero neutiquam appelletur : quamobrem est quædam injustitia, quæ non continet intemperantiam : ac propterea non eadem cum universa injustitia est, sed particularis. Præterea omne malum facinus ad vitium aliquod refertur, verbi causa si quis adulterium fecit, ad intemperantiam trahitur, si ex prœlio fugit et clypeum abjecit, ad timiditatem, si alteri maledixit eumque verberavit, ad iram, sin autem alienum lucratus aliorum spoliis minimeque ad se pertinentibus suas facultates auxit, ad nullum aliud vitium nisi ad injustitiam refertur.

Unde apparet, præter universam illam injustitiam aliam esse particularem quandam, uno eodemque nomine appellatam, quoniam utriusque definitio eodem genere continetur : ambæ enim in eo versantur, ut boni usum ad alterum referant : ab universa rursus differt particularis, quod hæc quidem in pecuniis aut salute, aut ea voluptate quam e lucro capimus, aut si quo uno nomine hæc omnia complecti licet, cernitur : universa vero in omnibus in quibus vir bonus occupatus est.

Multimodis igitur justitiæ nomen usurpari, et esse præter universam illam virtutem particularem quandam justitiam patet ex iis quæ diximus : quæ autem sit particularis hæc justitia, jam exponendum est. Ostendimus igitur, injustum esse tum iniquum tum legibus repugnans, justum vero simul legitimum simul æquum : quapropter universa justitia in eo quod ex lege fit, at universa injustitia in eo quod contra legem fit et iniquum est, consistit.

Quum vero non idem sit plus quod iniquum, sed iniquum pro toto, plus pro parte habeatur : (nam plus etiam iniquum, nec tamen omne iniquum plus est :) alia quoque injustitia in iniquitate posita est : quæ quidem duæ eædem esse non possint : quin ea quæ ad plus spectat, particularis, quæ ad iniquum refertur, universa injustitia est. Quare particularis illa injustitia, quæ ad summam injustitiam eandem habet rationem, quam pars ad totum, circa id quod plus est versatur : et hæc est, quæ injusta pluris cupiditas dicitur. Atque ex his quidem quid sit particularis justitia, tanquam e quibusdam extremis lineamentis intelligitur : verum de iis accuratius etiam disputandum erit.

Κεφ. γ'.

Περὶ τῶν εἰδῶν τῆς μερικῆς δικαιοσύνης.

**** Ἡ μὲν οὖν καθόλου δικαιοσύνη, καθὼς εἴρηται, τελεία ἐστὶν ἀρετὴ καὶ χρῆσις τῆς ὅλης ἀρετῆς· (ὥσπερ καὶ ἡ ἀδικία παντελὴς κακία ἐστί·) καὶ γὰρ νόμιμός ἐστιν. Ὁ δὲ νόμος οὐ μόνον τὰς πράξεις ἁπάσης ἀρετῆς κελεύει ποιεῖν, ὡς ἐν τοῖς εἰρημένοις ἐδείχθη, ἀλλὰ καὶ παιδεύει σπουδαίους τοὺς πολίτας γενέσθαι, καὶ εἰς ἕξιν τῆς ὅλης ἐλθεῖν ἀρετῆς. Οὐ γὰρ ταὐτὸν πράξεις ποιεῖν ἀρετῆς, καὶ ἀρετῆς ἕξιν ἔχειν· καὶ διὰ

Cap. III.

De formis justitiæ particularis.

Universa ergo justitia, ut dictum est, perfecta virtus totiusque virtutis usus est : (quemadmodum et injustitia, mera est improbitas :) nam legibus obtemperat. Lex autem non tantum actiones omni virtuti consentaneas suscipere nos jubet, ut supra ostendimus, sed etiam cives viros bonos esse docet et ad totius virtutis habitum perducit. Non enim idem est honestas actiones suscipere et virtutis habitum habere : atque ideirco aliud est ci-

* Ὥστε φανερόν, ὅτι ἔστι τις ἀδικία κτλ. — ** Ὅτι μὲν οὖν εἰσι δικαιοσύναι πλείους κτλ. — *** Ἐπεὶ δὲ τὸ ἄνισον καὶ τὸ πλέον κτλ. — **** Ἡ μὲν οὖν κατὰ τὴν ὅλην ἀρετὴν κτλ.

τοῦτο ἄλλο ἐστὶ [a] τὸ πολίτην εἶναί τινα ἀγαθόν, καὶ ἕτερον τὸ ἄνδρα εἶναι ἀγαθόν. Ἀνὴρ μὲν γὰρ ἀγαθός ἐστιν ὁ ἕξιν ἀρετῆς ἔχων, πολίτης δὲ ἀγαθὸς ὁ πράττων ἀρετῆς ἔργα, δι' ὧν τοὺς ἑαυτοῦ πολίτας ὠφελήσει κοινῇ, καὶ ὅλως ὁ πρὸς τοὺς πολίτας ὢν ἀγαθός.

* Ὅθεν ἀπορήσειεν ἄν τις, πῶς τῆς πολιτικῆς ἐστιν ἡ παιδεία, καθ' ἣν γίνεταί τις ἀνὴρ ἀγαθός· περὶ οὗ ὕστερον ἐροῦμεν. Ἡ μὲν οὖν καθόλου δικαιοσύνη καὶ ἀδικία τοιαύτη. Τῆς δὲ κατὰ μέρος δικαιοσύνης καὶ τοῦ κατ' αὐτὴν δικαίου ἓν μέν ἐστιν εἶδος τὸ ἐν ταῖς διανομαῖς, ὅταν διανέμειν δεήσῃ χρήματα, ἢ τιμήν, ἢ ἄλλο τι [b] τῶν, ὅσα μερίζονται πρὸς τοὺς ἐν ταῖς πολιτείαις· ἐν τούτοις γάρ ἐστι καὶ τὸ ἴσον καὶ τὸ ἄνισον, καὶ τὸ ἔλαττον καὶ τὸ μεῖζον· καὶ διὰ τοῦτο τὸ ὡς δεῖ μερίζειν καὶ διανέμειν δικαιοσύνης εἶδός ἐστιν. Ἕτερον δὲ τὸ ἐν τοῖς συναλλάγμασι διορθωτικόν. Τούτου δὲ μέρη δύο διὰ τὸ καὶ τὰ συναλλάγματα εἰς δύο μέρη διαιρεῖσθαι. Τῶν γὰρ συναλλαγμάτων τὰ μέν εἰσιν ἑκούσια, τὰ δὲ ἀκούσια. Ἑκούσια μὲν πρᾶσις, ὠνή, δανεισμός, ἐγγύη, χρῆσις, (ὅταν τις ἐπὶ μισθῷ τὴν ἰδίαν οἰκίαν, ἢ τὸ ζῷον δώσῃ [c] τινὶ χρήσασθαι,) παρακαταθήκη, μίσθωσις ἢ δούλου ἢ τεχνίτου· ἑκούσια δὲ λέγεται ταῦτα, ὅτι λαβὼν μέν τις ἢ χρησάμενος καὶ ἑκουσίως ἀποδώσει, καταρχὰς μέντοι ἑκουσίως ἔλαβε καὶ παρ' ἑκόντος καὶ βουλομένου τοῦ διδόντος· καὶ διὰ τοῦτο ἑκούσια λέγονται· ἀκούσια δὲ τὰ μὲν λαθραῖα λέγονται, τὰ δὲ βίαια· λαθραῖα μέν, οἷον, κλοπή, μοιχεία, φαρμακεία, προαγωγεία, [d] τὸ δοῦλον ἀπατῆσαί τινος, δολοφονία, ψευδομαρτυρία· βίαια δέ, οἷον, πληγαί, δεσμός, θάνατος, ἁρπαγή, πήρωσις, κακηγορία, προπηλακισμός. Συναλλάγματα δὲ τὰ τοιαῦτα βίαια λέγονται, ὅτι ὁ περὶ ταῦτα ἀδικῶν λαμβάνει μὲν λάθρα καὶ βιαίως ἢ χρήματα, ἢ ἡδονήν· ἀποδίδωσι δὲ ἐν τῷ δικαστηρίῳ, ἤτοι ζημίαν, [e] ἢ θάνατον, ἢ τὸ αἰκισθῆναι, ἢ τὸ ἀτιμασθῆναι. Εἰσὶ τοίνυν δικαιοσύνης εἴδη δύο, τό τε [f] περὶ τὴν διανομὴν καὶ τὸ περὶ τὰ συναλλάγματα· τοῦ δὲ περὶ τὰ συναλλάγματα τὸ μὲν περὶ τὰ ἑκούσιά ἐστι συναλλάγματα, τὸ δὲ περὶ τὰ ἀκούσια. Ἐροῦμεν δὲ ἀκριβέστερον περὶ ἑκάστου.

(Scripsi : [a] ἄλλο ἐστὶ] vulgo ἄλλό ἐστι. — [b] ἄλλο τι] vulgo ἄλλό τι. — [c] δώσῃ] cum codd; vid. supra ad lib. IV cap. 7 — [d] προαγωγεία] ex Aristotele; cod. προαγωγία, quod etiam in parte membranarum Stagiritæ legitur. — [e] ἤτοι ζημίαν] cod. ἢ διὰ ζημίαν. — [f] τό τε] vulgo τό, τε. —)

vem bonum, aliud virum bonum esse. Qui enim virtutis habitu est præditus, vir bonus est; qui vero res virtuti consentaneas gerit, quibus prodesse publice civibus possit, quique omnino ut dignum est viro bono cum civibus vivit, civis bonus est.

Quamobrem quærat aliquis, quomodo ad prudentiam civilem ea disciplina pertineat, qua vir bonus efficitur : de quo posterius disseremus. Talis ergo universa et justitia et injustitia est. Porro justitiæ particularis jurisque in quo versatur illa, una quidem in distributione cernitur species, quoties nimirum vel pecunias vel honores, vel aliud quid quod dividi inter cives solet, distribuere debemus : in his enim æquum et iniquum, minus et majus est : ideoque dividere aliquid, ut oportet, ac distribuere justitiæ species est. Altera vero illa habetur, qua negotia, quæ cum aliis contrahimus, diriguntur. Hujus rursus duæ sunt partes propterea quod et negotia contracta in duas partes dividuntur. Contractus enim alii sponte nostra, alii nobis invitis fiunt. Sponte fiunt venditio, emtio, fœneratio, sponsio, locatio, (ut quum aliquis domum suam aut animal mercede locat,) depositum, famuli denique alicujus vel operarii conductio : et sponte quidem contracta hæc negotia dicuntur, quoniam qui accepit talia aut iis usus est, sponte etiam reddet, utpote qui initio etiam volens a volente qui dederat acceperit : atque idcirco hæc voluntaria appellantur : contra non voluntaria dicuntur partim clandestina, partim violenta : et clandestina quidem, ut furtum, adulterium, veneficium, lenocinium, servi alieni fraudatio, cædes per dolum atque insidias commissa, falsum testimonium; violenta vero, ut verbera, vincula, mors, rapina, debilitatio, maledicentia, contumelia. Talia vero negotia violenta dicuntur, propterea quod qui hæc injuste facit furtim et per vim vel pecunias vel voluptatem rapit : pro quibus postea in judicio mulctam aut mortem, aut tormenta aut infamiam subit. Duæ ergo justitiæ sunt species, tum quæ in distributione, tum quæ in contractis negotiis cernitur : ejus autem quæ in hisce negotiis consistit alia forma circa voluntaria, alia circa non voluntaria negotia versatur. De singulis autem accuratius disputabimus.

Κεφ. δ'.

Περὶ τῆς ἐν δικαιοσύνῃ ἰσότητος καὶ ἀναλογίας, καὶ περὶ τοῦ διανεμητικοῦ εἴδους τοῦ δικαίου.

** Ἔστι τοίνυν τὸ δίκαιον, καὶ μέσον, καὶ ἴσον, καὶ

Cap. IV

De justitiæ æqualitate et proportione, item de ea juris specie, quæ in distribuendo cernitur.

Est ergo justum et medium, et æquum, et propor-

* Περὶ δὲ τῆς καθ' ἕκαστον παιδείας κτλ — ** Cap. 3. ἐπεὶ δὲ ὅ τ' ἄδικος ἄνισος, καὶ τὸ ἄδικον ἄνισον κτλ.

ἀνάλογον, καὶ ἡ δικαιοσύνη, μεσότητος, καὶ ἰσότητος, καὶ ἀναλογίας ποιητική. Καὶ μέσον μέν ἐστι τὸ δίκαιον, ὅτι μεταξύ ἐστι τοῦ τε πλείονος καὶ ἐλάττονος καὶ τοῦ ὑπὲρ τὸ δέον καὶ παρὰ τὸ δέον· ὥσπερ καὶ πᾶσαι αἱ ἀρεταί. Καὶ τοῦτο κοινόν ἐστι τῇ δικαιοσύνῃ πρὸς τὰς ἄλλας ἀρετάς· τὸ δὲ ἴσον ἴδιόν ἐστι τῆς δικαιοσύνης, ὅτι ἑκάστῳ τὸ ἁρμόζον καὶ τὸ προσῆκον ἀποδίδωσι· καὶ ὃ δίδωσι τῷ λαμβάνοντι ἴσον ἐστί· τὰ γὰρ ἐφαρμόζοντα ἴσα. Τὸ δὲ προσῆκον τρόπον τινὰ ἐφαρμόζει. Ἄλλως τε, ἐπεὶ ἡ ἀδικία ἀνισότης ἐστί, καὶ τὸ ἄδικον ἄνισον, εἰκὸς ἂν εἴη τὴν δικαιοσύνην ἰσότητα εἶναι, καὶ τὸ δίκαιον ἴσον, μέσον γάρ ἐστι τοῦ πλείονος καὶ τοῦ ἐλάττονος· ἐν ὁποίᾳ γὰρ πράξει τὸ πλέον ἐστὶ καὶ τὸ ἔλαττον, ἀνάγκη καὶ τὸ ἴσον εἶναι· καὶ χωρὶς δὲ λόγου τινὸς οὕτω πᾶσι δοκεῖ τὸ δίκαιον ἴσον εἶναι.

* Ἀνάλογον δέ ἐστιν, ὅτι κατὰ τὴν διανομὴν ἀνάλογα τίθησι τὰ διανεμόμενα τοῖς λαμβάνουσι. Καὶ τοῦτον τὸν λόγον ἔχει τὰ διδόμενα πρὸς ἄλληλα, ὃν οἱ λαμβάνοντες πρὸς ἀλλήλους· εἰ γὰρ ὁ Ἀχιλλεὺς τοῦ Αἴαντος διπλασίων, φέρε εἰπεῖν, κατὰ τὴν ἀρετήν, ἡ πρὸς τὸν Ἀχιλλέα τιμὴ τῆς πρὸς τὸν Αἴαντα διπλασίων δοθήσεται παρὰ τοῦ δικαίου. Καὶ καθόσον μέν ἐστι μέσον, πολλῶν ἐστι, τὰ γὰρ ἔξω τοῦ μέσου, ἐγγὺς ὄντα καὶ πόῤῥω μᾶλλον καὶ ἧττον, πολλά.

Καθόσον δὲ ἴσον, δύο τινῶν ἐστι, [a] τοῦ τε [b] λαμβάνοντος, καὶ τοῦ δώρου· τὸ γὰρ ἴσον τῶν πρός τι ὂν ἀεὶ δύο τινῶν ἐστι. [c] Καθόσον δὲ ἀνάλογόν ἐστι τὸ δίκαιον, τὸ ἐλάχιστον τεσσάρων ἐστίν· ἡ γὰρ ἀναλογία ἀεὶ τεσσάρων· ἡ γὰρ ἀναλογία δύο λόγων ἐστὶν ἰσότης, ὁ δὲ λόγος ἐν δυσίν ἐστιν ὅροις· ὥστε ἀνάγκην εἶναι τὴν ἀναλογίαν τεσσάρων εἶναι. Οἷον, λόγος ἐστὶν ὁ διπλάσιος, φέρε εἰπεῖν, ἢ ὁ τριπλάσιος· δύο τινῶν ἐστι [d] σχέσις τοῦ μὲν ὄντος διπλασίου, τοῦ δὲ ἡμίσεως, ὥσπερ ὁ εἴκοσι τοῦ δέκα· ὥστε δύο ἀνάγκη ὅρους τῷ ἑνὶ εἶναι λόγῳ· εἰ δὲ λάβοιμεν καὶ τὸν αὐτὸν λόγον ἐν ἄλλοις δυσὶν ὅροις, οἷον τῷ ιβʹ καὶ ϛʹ, ἀναλογίαν ποιήσομεν, καὶ ἔσται ὡς ὁ κʹ πρὸς ιʹ, ὁ ιβʹ πρὸς ϛʹ· καὶ οὕτως ἀεὶ ἔσται ἡ ἀναλογία, ἐν τέσσαρσι τὸ ἐλάχιστον· δυνατὸν γὰρ καὶ ἐν πλείοσιν εἶναι.

Εἰ δὲ τρεῖς συμβαίνει πολλάκις ὅρους λαβεῖν καὶ ἀναλογίαν ποιῆσαι· ὥσπερ γὰρ ὁ κʹ πρὸς ιʹ, ὁ ιʹ πρὸς εʹ· ἀλλ' ὅτι τὸν δέκα δὶς λαμβάνομεν, τέσσαρες γίνονται πάλιν. Καλεῖται δὲ ἡ μὲν τοιαύτη ἀναλογία συνεχής, ἡ δὲ διὰ τεσσάρων ὅρων, διῃρημένη. Ἑκατέραν δὲ γεωμετρικὴν ἀναλογίαν οἱ μαθηματικοὶ καλοῦσι, διὰ τὸ καὶ ἄλλην ἀναλογίαν εἶναι, ἥτις ἀριθμητικὴ ἀναλογία καλεῖται.

Ἔστι δὲ ἀριθμητικὴ ἀναλογία, ὅταν τὸ α ὑπερέχῃ τοῦ β τοσοῦτον, ὅσον τὸ γ ὑπερέχει τοῦ δ. Τὸ δὲ διανεμητικὸν δίκαιον ἀνάλογόν ἐστι κατὰ τὴν γεωμετρικὴν ἀναλογίαν· τὸ δὲ αἴτιον ἐροῦμεν. Ὑποκείσθω δὴ τὸ μὲν διανεμόμενον τιμή, πρὸς οὓς διανέμεται, ὁ

* Ἔστι δὲ τὸ ἴσον ἐν ἐλαχίστοις δυσίν, κτλ.

tione respondens, et mediocritatis, æquitatis ac proportionis effectrix justitia. Ac medium quidem est justum, quia tum inter id quod plus et minus, tum inter id quod supra fas et contra officium est intercedit : haud secus atque omnes virtutes. Et hoc quidem justitiæ cum reliquis virtutibus commune est : proprium vero ejus habetur æquum, quia singulis quod convenit ac debetur persolvit : et quod accipienti nescio cui tradit, æquum est : æqua enim sunt quæ conveniunt. Quæ autem debentur, aliquo modo conveniunt. Præterea, quum injustitia sit iniquitas, injustum vero iniquum, verisimile quoque est justitiam æquitatem et quod justum est esse æquum, quia medium est ejus quod plus est et quod minus : in quacunque enim actione plus est et minus, in ea æquum quoque inesse necesse est : sed et nulla ratione allata quod justum est omnibus videtur esse æquum.

Proportione autem respondet, quia in distributione rerum proportione similia efficit ea quæ accipientibus distribuuntur. Eandemque quæ dantur inter se rationem habent, quam accipientes inter se habent : si enim, exempli gratia, Achilles duplo majore virtute Ajacem vincit, duplo majorem etiam honorem Achilli quam Ajaci vir justus tribuet. Quatenus autem medium est, multorum est : quæ enim extra medium sunt, quum alia propius absint ab eo, alia longius, alia minus longe, multa quoque sunt.

Quatenus vero æquum sive æquale habetur, duorum est, simul accipientis, simul ejus quod datur : quum enim eorum quæ ad aliud quid referuntur sit æquale, duorum semper esse oportet. Quatenus vero æqua proportione respondet id quod est justum, minimum quatuor est; siquidem proportio semper ad quatuor pertinet : nam proportio duarum rationum æqualitas est, in duobus vero terminis est ratio : unde sequitur necessario, proportionem ad quatuor pertinere. Verbi causa ratio est dupli aut tripli : hic duplex est relatio, tum ipsius duplicis, tum ejus quod dimidium est, sicut viginti ad decem : ut necesse sit duos esse in una ratione terminos : sin autem eandem rationem in aliis duobus terminis sumamus, exempli gratia in duodecim et sex, proportionem efficiemus, eruntque sicut viginti ad decem, ita duodecim ad sex : atque ita semper in quatuor minimum erit proportio : nam et potest esse in pluribus. Quin etiam ad proportionem efficiendam tres sæpe terminos nc sumere constat : ut quum dico, sicut viginti ad decem, sic decem ad quinque se habent; sed tamen quia bis sumimus decem, rursus fiunt quatuor. Vocaturque hujusmodi proportio continua; at quæ e quatuor terminis constat, disjuncta. Utramque vero geometricam proportionem mathematici dicunt, distinguentes eam ab altera, quæ arithmetica proportio nominatur.

Erit autem arithmetica, ubi A tantum superet B, quantum G superat D. Jus vero, quod in distributione versatur, geometrica proportione constat, cujus rei causam afferemus. Sit enim quasi materiæ loco id quod distribuitur, honor, item quibus distribuitur, Achilles et

Ἀχιλλεὺς καὶ ὁ Αἴας· δεῖ δὴ λόγον ἔχειν τὴν τιμὴν πρὸς τὴν τιμήν, ὃν ὁ Ἀχιλλεὺς πρὸς τὸν Αἴαντα· καὶ ἐναλλάξ, ὃν ἡ τιμὴ τοῦ Ἀχιλλέως πρὸς τὸν Ἀχιλλέα, ἡ τιμὴ τοῦ Αἴαντος πρὸς τὸν Αἴαντα· καὶ συνθέντι, ὃν ἔχει λόγον ὁ τετιμημένος Ἀχιλλεὺς πρὸς τὸν Ἀχιλλέα, τοῦτον ὁ τετιμημένος Αἴας πρὸς τὸν Αἴαντα· καὶ ἐναλλάξ, ὃν λόγον ἔχει ὁ τετιμημένος Ἀχιλλεὺς πρὸς τὸν τετιμημένον Αἴαντα, τοῦτον ἔχει τὸν λόγον ὁ Ἀχιλλεὺς πρὸς τὸν Αἴαντα· αὕτη δὴ πᾶσα ἡ ἀναλογία τῷ διανεμητικῷ δικαίῳ προσήκει, ἥτις εὑρεθῆναι οὐ δύναται ἐν τῇ ἀριθμητικῇ ἀναλογίᾳ, ἀλλ' ἐν τῇ γεωμετρικῇ μόνον. Καὶ ὅτι μὲν ἐν τῇ γεωμετρικῇ ἀναλογίᾳ ταῦτα τὰ εἴδη πάντα τῶν ἀναλογιῶν εὑρίσκονται, δείκνυσιν ὁ γεωμέτρης. Ὅτι δὲ ἐν τῇ ἀριθμητικῇ οὐ δύναται εὑρεθῆναι, δῆλον ἐκεῖθεν· ἔστωσαν γὰρ ἀριθμοὶ τέσσαρες ἐν ἀριθμητικῇ ἀναλογίᾳ, ὁ δ' καὶ ὁ γ', καὶ ὁ ς' καὶ ὁ ε'· ὑπερέχει δὴ ὁ δ' τοῦ γ', ὅσον ὑπερέχει ὁ ς' τοῦ ε'· ἀλλὰ συνθέντι οὐχ ἔσται ἀνάλογον ἀριθμητικῶς· συντεθέντα γὰρ ὁ ς' καὶ ὁ ε' ὑπερέξει τοῦ ε' τῷ ς'· ὁ δὲ δ' καὶ γ' συντεθέντα ὑπερέξει τοῦ γ' τῷ δ'· καὶ οὕτω διῃρημένα μὲν ἀνάλογον ἔχει ἀριθμητικῶς· ἡ αὐτὴ γὰρ ὑπεροχὴ τοῦ δ' πρὸς γ', ἥτις ἐστὶ τοῦ ς' πρὸς ε'· συντεθέντα δὲ οὐκέτι [e] ἀνάλογόν ἐστι· μᾶλλον γὰρ ὑπερέχει ὁ ια' τοῦ ε', ἢ ὁ ζ' τοῦ γ'.

Ajax : debet igitur eandem rationem ad honorem habere honor, quam ad Ajacem Achilles : et vicissim, quam rationem honor Achillis ad Achillem, eandem honor Ajacis ad Ajacem : aut si malis conjungere, quam rationem habet Achilles honoratus ad Achillem, eandem Ajax honoratus ad Ajacem : et vicissim, quam rationem habet honoratus Achilles ad honoratum Ajacem, eandem habet Achilles ad Ajacem : atque hæc sane omnis proportio pertinet ad jus in distributionibus positum, quam in arithmetica non invenias, sed in geometrica tantum analogia. Nam in geometrica analogia has omnes proportionum species reperiri geometræ ostendunt : in arithmetica autem non inveniri vel illinc manifestum est : ponamus enim in arithmetica proportione numeros esse quatuor, 4. 3. 6. 5 : hic igitur 4. superat 3. quantum 6. superat 5 : quodsi conjungas, non tamen proportio erit arithmetica : si enim conjungas 6. et 5, superabit 5. illis 6 : sin autem 4. et 3. conjungas, superabit 3. illis 4 : itaque disjuncta quidem proportionem habent arithmeticam, eodem enim modo 4. superat 3. quo 6. superat 5 : si vero conjungas, non manebit proportio : nam magis superat 11. 5. quam 7. 3.

Διὰ ταῦτα δὴ τὸ διανεμητικὸν δίκαιον ἀνάλογόν ἐστι κατὰ τὴν γεωμετρικὴν ἀναλογίαν, καὶ οὐ κατὰ τὴν συνημμένην ἀλλὰ κατὰ τὴν διῃρημένην· τέσσαρας γὰρ εἶναι δεῖ τοὺς ὅρους τῷ ἀριθμῷ· οὐ γὰρ δυνατὸν τὸ διδόμενον καὶ τὸν λαμβάνοντα ἓν εἶναι τῷ ἀριθμῷ. Καὶ τὸ δίκαιον ἐκεῖνο ἀνάλογόν ἐστιν, [f] ὅσον ἐστὶν ἐν ταῖς διανομαῖς, ὅταν ἕκαστος λάβῃ τὸ κατ' ἀξίαν, ἢ τιμήν, ἢ χρήματα, ἢ ἄλλο τι [g] τῶν μεριζομένων· ὅθεν εἰρήνη γίνεται καὶ τάξις πολιτείαις· ἀπὸ γὰρ τῶν ἐναντίων αἱ στάσεις, καὶ αἱ μάχαι, καὶ τὰ ἐγκλήματα, ὅταν ἢ οἱ ἴσοι μὴ ἴσα λάβωσιν, ἢ μὴ ἴσοι ἴσα. Ὅτι δὲ ἀναλογίαν ζητεῖ ὁ μετὰ δικαιοσύνης ποιούμενος τὴν διανομήν, καὶ ἀπὸ τούτου δῆλον· τὸ γὰρ κατ' ἀξίαν ἑκάστου, τοῦτο πάντες νομίζουσι δίκαιον· τὴν ἀξίαν δέ, δι' ἣν τις τιμᾶται, οὐ τὴν αὐτὴν πάντες λέγουσιν· ἀλλ' οἱ μὲν δημοκρατικοὶ τὴν ἐλευθερίαν λέγουσιν, οἱ δὲ ὀλιγαρχικοὶ τὸν πλοῦτον, οἱ δ' ἀριστοκρατικοὶ ἀρετήν· ἐπεὶ τοίνυν διάφοροί εἰσιν αἱ ἀξίαι, εἴ τις μετὰ δικαιοσύνης βουληθείη τιμὴν διανεῖμαι κατὰ τὴν ἀξίαν ἑκάστῳ, οὐχ ἴσην ποιήσεται τὴν διανομήν, ἀλλὰ ἀνάλογον.

Quapropter jus in distributionibus positum proportionem habet geometricam, et quidem non continuatam, sed disjunctam : quatuor enim oportet numero esse terminos, quia quod datur et qui accipit unum idemque numero esse non potest. Habet autem proportionem jus illud, quatenus in distributionibus versatur, quum singuli vel honorem vel pecunias, vel aliud quid eorum quæ dividuntur, pro dignitate sua accipiunt : unde pax et firma rerum publicarum constitutio nascitur : e contrariis enim seditiones, jurgia et querelæ nascuntur, quando aut æquales inæqualia, aut non æquales æqualia accipiunt. Porro proportionem ab eo spectari, qui ni exercenda justitia distributionem instituit, vel hinc planum est : quod videlicet secundum singulorum dignationem fit, id omnes justum esse arbitrantur : dignitatem vero illam, ob quam aliquis honoratur, non eandem esse omnes præ se ferunt; sed qui populari civitati favent, libertatem; qui paucorum dominatione gaudent, divitias; qui denique optimatium fautores sunt, virtutem dicunt : quum ergo diversæ sint dignitates, si quis juste velit pro dignitate honores singulis distribuere, non æqualitatem in distribuendo respiciet, sed proportionem.

* Τὸ μὲν οὖν δίκαιον τὸ ἀνάλογον, καθὼς εἴρηται· τὸ ἄδικον δὲ τὸ ἔξω τοῦ ἀναλόγου· ὅταν ἡ διανομὴ κατὰ τὸ πλεῖον τῆς ἀξίας καὶ τὸ ἔλαττον γίνηται, ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἔργων τῶν ἄλλων τῆς ἀδικίας συμβαίνει. Καὶ γὰρ ὁ ἀδικῶν τοῦ ἀδικουμένου πλεῖον ἀγαθὸν ἔχειν ζητεῖ, ὁ δὲ ἀδικούμενος ἔλαττον ἔχει·

Justum igitur est, quod proportione constat, ut diximus : injustum vero, quod nullam habet proportionem : quando nimirum plus minusve, quam dignitas requirit, in distributione datur, quod etiam in cæteris quæ injuste fiunt contingit. Nam qui infert injuriam plus boni habere studet, quam is cui infertur : at qui injuria afficitur,

* Τὸ δ' ἄδικον, τὸ παρὰ τὸ ἀνάλογον κτλ.

καὶ ἐπὶ τοῦ κακοῦ δὲ τὸ ἀνάπαλιν, ὁ μὲν ἀδικῶν ἔλαττον κακὸν ἔχει, ὁ δὲ ἀδικούμενος μεῖζον· διότι τὸ ἔλαττον κακὸν μᾶλλον αἱρετὸν τοῦ μείζονος, καὶ ὡς μεῖζον ἀγαθὸν τὸ ἔλαττον κακὸν ζητεῖται. Τὸ μὲν οὖν διανεμητικὸν εἶδος τοῦ δικαίου τοῦτό ἐστι. Λέγωμεν δὲ ἤδη περὶ θατέρου.

Scripsi : [a] τινῶν ἐστι] cod. τινών ἐστι.. — [b] τοῦ τε] vulgo τοῦτε. — [c] τινῶν ἐστι] cod. τινών ἐστι. — [d] τινῶν ἐστι] cod. τινών ἐστι. — [e] οὐκέτι] vulgo οὐκ ἔτι. — [f] ἐστιν] cod. ἐστι. — [g] ἄλλο τι] vulgo ἄλλό τι. —]

minus habet : atque in malo contra tum injuriæ auctor minus habet mali, tum injuria affectus plus habet : siquidem minus malum optabilius est majore, quia tanquam majus bonum minus quæritur malum. Hæc igitur juris species in distributionibus posita est. Quare jam de altera dicamus.

Κεφ. ε'.

Περὶ τοῦ διορθωτικοῦ εἴδους τῆς δικαιοσύνης καὶ περὶ τῆς κατ' αὐτὸ ἀναλογίας.

* Τὸ δὲ δεύτερον εἶδος τοῦ δικαίου τὸ διορθωτικόν, ἤ περὶ τὰ συναλλάγματά ἐστι, τά τε ἑκούσια καὶ τὰ ἀκούσια καὶ τὰ λαθραῖα, καὶ τὰ βίαια. Ἔστι μὲν καὶ αὐτὸ κατὰ ἀναλογίαν τινά, ἀλλ' οὐ κατὰ τὴν γεωμετρικήν, καθ' ἣν ὑπῆρχε τὸ πρῶτον εἶδος, τὸ διανεμητικόν, ἀλλὰ κατὰ ἀριθμητικήν. Τὸ μὲν γὰρ διανεμητικὸν δίκαιον ἀπὸ τῶν κοινῶν εἰς τοὺς πολίτας ποιούμενον τὴν διανομήν, ἀναλόγως ἑκάστῳ δίδωσι κατὰ τὴν ἀξίαν ἑκάστου καὶ τὴν εἰσφοράν, ἣν εἰς τὸ κοινὸν συνετέλεσεν· ἐπεὶ οὐ πάντες ὅμοιοι, οὐδὲ πάντες ὁμοίως εἰσφέρουσιν· ὅθεν οὐ τὰ ἴσα, ἀλλὰ τὰ ἀνάλογα δέχονται· τὸ δὲ διορθωτικὸν τῶν συναλλαγμάτων δίκαιον ὅρους μὲν ἔχει τὸν ἠδικηκότα καὶ τὸν ἠδικημένον. Δίδωσι δὲ ἑκάστῳ οὐ τὸ ἀνάλογον, ἀλλὰ τὸ ἴσον· τὴν γὰρ ἰσότητα, ἣν ὁ ἀδικῶν διαφθείρει, ἀφαιρούμενος ἀγαθόν τι τοῦ ἠδικημένου καὶ προστιθεὶς ἑαυτῷ, ταύτην ὁ δίκαιος ἀνακαλεῖται ζημιῶν τὸν ἀδικήσαντα τοσοῦτον, ὅσον ἠδίκησε· καὶ οὕτως ἑκατέρῳ τὸ ἴσον δίδωσιν. Οὕτω δὲ τεσσάρων γινομένων τῶν ὅρων, τοῦ τε [a] ἀδικηθέντος καὶ τοῦ ἠδικηκότος, καὶ ὃ πέπονθεν ὁ ἀδικηθεὶς παρὰ τοῦ ἀδικήσαντος, καὶ ὃ πέπονθεν ὁ ἀδικήσας παρὰ τοῦ δικαστοῦ, συμβαίνει ἀναλογίαν [b] εἶναι ἀριθμητικήν. Ὧι γὰρ ὑπερέσχεν ὁ ἀδικήσας τοῦ ἠδικημένου, τούτῳ ὑπερέχειν ποιεῖ ὁ δικαστὴς τοῦ ἀδικήσαντος τὸν ἠδικημένον· καὶ οὕτω συμβαίνει εἰκόνα τινὰ τῆς τοιαύτης ἀναλογίας τὸ διορθωτικὸν δίκαιον εἶναι. Καὶ γὰρ εἰ καὶ ἐπιεικὴς μὲν ὁ ἀποστερῶν, φαῦλος δὲ ὁ ἀποστερηθείς, οὐδὲν πρὸς τὸ τοιοῦτον δίκαιον διαφέρει, οὐδὲ εἰ ὁ μὲν μοιχεύσας φαῦλος, ὁ δὲ ἀδικηθεὶς ἐπιεικής, ἀλλ' ἀεὶ τὴν ἰσότητα ζητητέον τῷ διορθωτῇ· ὡς ἀδικηθεὶς γὰρ μόνον καὶ ὡς ἀδικούμενος ἑκάτερος λαμβάνεται· καὶ ὃ ἐκέρδανεν ὁ ἀδικήσας, ἢ ἡδονῆς, ἢ χρημάτων, ἢ δόξης παρὰ τοῦ ἠδικημένου, καὶ διὰ τοῦτο ὑπερέσχεν αὐτοῦ, τοῦτο ἀποδίδωσιν ὁ δικαστὴς τῷ ἠδικημένῳ, ἢ ζημιώσας τὸν ἠδικηκότα, ἢ ἀτιμάσας, ἢ αἰκισάμενος, ἢ ἀποκτείνας. Δυνατὸν

Cap. V.

De justitiæ specie in corrigendo sita ac de ejus proportione.

Secunda vero juris species ea est quæ ad corrigendum valet, vel quæ in negotiis tam sponte et invite contractis, quam furtivis et violentis versatur. Atque hæc quidem etiam in proportione aliqua consistit, non geometrica tamen, in qua prior illa forma in distributionibus posita locum habebat, sed arithmetica. Quum enim jus in distributionibus situm in rebus communibus inter cives dividendis vertatur, servata proportione pro dignitate singulis distribuit, et prout quisque aliquid in medium attulit : quia neque similes sunt omnes, neque cuncti similiter conferunt : quo fit, ut non æqualia, sed pro portione tantum accipiant : jus vero in emendatione positum, quod ad negotia pertinet, terminos habet injuriæ auctorem et injuria affectum. Neque in rebus, quæ singulis distribuuntur, proportionem, sed æqualitatem respicit : æqualitatem enim, quam corrumpit injuriæ auctor, dum boni aliquid aufert ab eo quem lædit et sibi vindicat, hanc vir justus restituit, siquidem tantam illi mulctam irrogat, quantam alteri injuriam intulit : atque ita æquum utrique tribuit. Sic quum quatuor sint termini tum læsi hominis, tum injuriarum auctoris, tum quod læsus a lædente patitur, tum quod injuriarum auctor a judice accipit, proportionem arithmeticam esse constat. Quo scilicet lædens læsum superabat, eo efficit judex, ut læsus lædentem superet : atque ita contingit, ut jus quod ad corrigendum valet talis proportionis quasi imago quædam sit. Quamvis enim vir bonus sit qui fraudat, malus homo qui fraudatur, hoc tamen nihil ad tale jus pertinet, nec si adulter improbus et injuria affectus probus sit, sed correctori semper æqualitas expetenda est : quoniam uterque tantum, quatenus ille quidem læsus est, hic vero lædit, spectatur : quantumque injuriæ auctor vel voluptatis vel pecuniæ vel dignitatis a læso abstulit, ita ut illum ea re superet, tantum judex læso reddit, quum injuriæ auctorem aut pecunia mulctet, aut ignominia notet, aut tormentis excruciet, aut

* Cap. 4. τὸ δὲ λοιπὸν ἓν τὸ διορθωτικόν, κτλ.

δὲ καὶ ἕτερον τρόπον τὴν ἀναλογίαν ταύτην ἐν ταύτῃ τῇ δικαιοσύνῃ κατιδεῖν, συνεχεῖς ποιησάμενον τοὺς ὅρους· ἔστι γὰρ ὡς ὁ ἀδικήσας πρὸς τὸν ἠδικημένον, οὕτως ὁ δικαστὴς πρὸς τὸν ἀδικήσαντα· οἷς γὰρ ἐποίησε πρὸς τὸν ἠδικημένον ὁ ἀδικήσας, τὰ ἴσα πάσχει παρὰ τοῦ δικαστοῦ.

*Ἐπεὶ τοίνυν ἡ μὲν ἀδικία τὸ μεῖζον καὶ τὸ ἔλαττον εἰσάγει καὶ ἐν τοῖς ἀγαθοῖς καὶ ἐν τοῖς κακοῖς, ἐναντίως μέντοι· ὃς γὰρ τὸ μεῖζον ἀγαθὸν ζητεῖ, τὸ ἔλαττον κακὸν αἱρεῖται, ἡ δὲ δικαιοσύνη τὴν ἰσότητα, ἡ δὲ ἰσότης μέσον ἐστὶ τοῦ μείζονος καὶ τοῦ ἐλάττονος· φανερόν, ὅτι ἡ τοιαύτη δικαιοσύνη μεσότης ἐστὶ μεταξὺ ζημίας καὶ κέρδους. Καλείσθω γὰρ ζημία μὲν πᾶν τὸ ἀδικεῖσθαι, κέρδος δὲ πᾶν τὸ ἀδικεῖν καὶ πλεονεκτεῖν, ἄν τε [c] εἰς χρήματα, ἄν τε εἰς δόξαν, ἄν τε εἰς ἄλλο τι ἀδικεῖν τις ἐθέλῃ. Ἔστι τοίνυν τὸ ἐπανορθωτικὸν δίκαιον μέσον ζημίας καὶ κέρδους· διὰ τοῦτο καὶ ὅταν ἀμφισβητῶσιν, ἐπὶ τὸν δικαστὴν καταφεύγουσιν, οἰόμενοι τοῦτον τὸν τρόπον μηδέτερον τούτων ζημιωθῆναι, ὅθεν ἐξ ἀνάγκης μηδὲν κερδᾶναι, ἀλλά τι μέσον λαβεῖν, καὶ γὰρ αὐτὸν εἶναι νομίζειν οἷον ἔμψυχον δίκαιον διορθωτικόν· καὶ καλοῦσι δὲ αὐτὸν μέσον, ὡς διὰ τοῦτο τοῦ μέσου τευξόμενοι. Ἔνιοι δὲ οὐχ ἕνα μόνον, ἀλλὰ καὶ δύο καὶ τρεῖς μεσιδίους καλοῦσιν ἐν ταῖς ἀμφισβητήσεσιν· ὅθεν φαίνονται ὅτι τὸ μέσον ζητοῦσιν, ὡς ταὐτὸν ὂν τὸ μέσον ζητεῖν καὶ τὸ δίκαιον· μέσον ἄρα τὸ δίκαιον. Ἐπεὶ καὶ ὁ δικαστὴς μέσος, τὴν μεσότητα καὶ τὸ δίκαιον εἰσάγων, καὶ ἐπανισῶν τὴν ἀπὸ τῆς ἀδικίας ἀνισότητα. ** Καὶ ὥσπερ τὴν αβ γραμμὴν εἰς ἄνισα τμηθεῖσαν κατὰ τὸ δ, εἴ τις ἐθέλοι εἰς ἴσα διελεῖν, ἀφελὼν ἀπὸ τῆς μείζονος τῆς βδ τὴν ὑπεροχὴν ἣν ὑπερέχει τῆς ἐλάττονος τῆς δα, τὴν γδ, καὶ προσθεὶς τῇ δα, τὴν αγ ἴσην ἐποίησε τῇ γβ, καὶ εὗρε τὴν διχοτομίαν τῆς αβ· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἀνισότητος τῆς ἀδικίας συμβαίνει. Τὸ γὰρ διορθωτικὸν δίκαιον, ἀφελόμενον [d] ἀπὸ τοῦ κέρδους τοῦ ἠδικηκότος, ὅπερ ὡς ὑπεροχή ἐστιν αὐτοῦ πρὸς τὸν ἠδικημένον, καὶ προστεθὲν [e] τῷ ἠδικημένῳ, ἰσότητα καὶ μεσότητα ἐποίησε. Καὶ διὰ τοῦτο καὶ δίκαιον καλεῖται, ὅτι δίχα ἐστίν, ὥσπερ ἂν εἴ τις [f] εἴποι δίχαιον· καὶ ὁ δικαστὴς διχαστής.

*** Καὶ ὥσπερ ἐπὶ τῆς γραμμῆς ἔχει, ὅταν διχαδιαιρεθῇ, ὅτι ἡ ἑτέρα τῶν ἴσων εὐθειῶν μέση ἀνάλογόν ἐστι κατὰ τὴν ἀριθμητικὴν ἀναλογίαν τοῦ μείζονος καὶ τοῦ ἐλάττονος, οὕτω καὶ τὸ δίκαιον μέσον ἐστὶ

morte afficiat. Sed et alio modo in hac justitia hanc proportionem animadvertere possumus, si nimirum terminos conjungamus : sicut enim injuriæ auctor ad hominem læsum se habet, ita judex ad injuriæ auctorem : nam qualibus malis injuriæ auctor alterum mactavit, talia a judice accipit.

Quum ergo injustitia tam in bonis quam in malis contrario modo majus et minus inducat : qui enim majus bonum appetit, minus eligit malum, justitia vero æqualitatem spectat, medium autem inter majus et minus æqualitas est : apparet talem justitiam temperamentum inter damnum et lucrum servare. Jam vero damnum dicatur omnis injuria nobis illata, lucrum autem omnis contumelia aliis imposita et fraudatio, sive in aliorum pecunias, sive in eorum existimationem, sive in aliud quid injurius aliquis esse vult. Est igitur jus, quod ad emendandum valet, medium inter damnum et lucrum : quocirca quum contendunt, ad judicem confugiunt, rati hoc modo neutri detrimentum importari ideoque necessario ipsos ne lucrari quidem quidquam, sed fore ut medium quiddam teneant propterea quod eum quasi vivum jus corrigendi vi præditum existimant, atque idcirco medium eum vocant, utpote juris illius ope ad medium perventuri. Nonnulli etiam non unum tantum, sed duos aut tres medianos in controversiis appellant : unde apparet eos medium quærere, quasi unum idemque sit medium quærere et justum : medium ergo est justum. Nam medius quoque est judex, mediocritatem et justum inducens, simulque inæqualitatem ab injustitia ortam tollens. Et ut si quis lineam AB inæqualiter divisam circa D, velit æqualiter dividere, auferendo a majori parte ED exsuperantiam, qua minorem DA superat, nimirum GD, addensque ad DA, AG æqualem facit ipsi GB, atque ita invenit, quo pacto bifariam AB dividi possit : sic etiam in injustitiæ inæqualitate res se habet. Quippe jus corrigendi vi præditum, si detractum sit de lucro lædentis, quod in eo læsi hominis respectu tanquam exsuperantia quædam animadvertitur, additumque ei qui injuria affectus est, æqualitatem et mediocritatem inducit. Quamobrem etiam jus græce dicæon nominatur, quia dicha, id est, bifariam divisum est, quasi divisum (dichæon) et judex divisor (dichastes) dicatur.

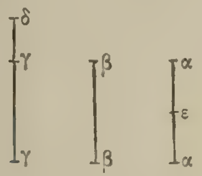
Et quemadmodum in linea se res habet, quum dupliciter divisa est, quia altera rectarum linearum æqualium arithmeticæ proportionis ratione majoris minorisque media est, sic justum quoque medium lucri et damni

* Ὥστε τοῦ μὲν πλείονος καὶ τοῦ ἐλάττονος τὸ ἴσον κτλ. — *** Καὶ ὥσπερ γραμμῆς εἰς ἄνισα τετμημένης κτλ.

**

τοῦ κέρδους καὶ τῆς ζημίας, τοῦ μείζονος ἢ ἀγαθοῦ ἢ κακοῦ, καὶ τοῦ ἐλάττονος· ἔλαττον μὲν τοῦ μείζονος, μεῖζον δὲ τοῦ ἐλάττονος. Ὅτι δὲ ἐπὶ τῆς γραμμῆς οὕτως ἔχει, καθὼς εἴρηται, φανερόν· ἡ γὰρ βδ ὑπερέχει τῆς γα τῇ γδ· ἡ δὲ γα ὑπερέχει τῆς αδ τῇ αὐτῇ τῇ γδ· ὥστε αἱ μὲν βδ, γα, αδ ἀνάλογον ἔχουσι κατὰ ἀριθμητικὴν ἀναλογίαν· μέση δέ ἐστιν [g] ἡ γα, ἡ ἴση τῇ γβ, ἥτις ἐλάττων μέν ἐστι τῆς βδ, μείζων δὲ τῆς αδ, τῇ αὐτῇ τῇ γδ ἐλαττουμένη καὶ ὑπερέχουσα. Ἔτι δὲ καὶ ἐκεῖθεν δῆλον, τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἴσον μέσον ἀνάλογον εἶναι τῆς ζημίας καὶ τοῦ κέρδους, κατὰ τὴν ἀριθμητικὴν ἀναλογίαν· ἔστωσαν τρεῖς εὐθεῖαι ἴσαι

ἀλλήλαις, αἱ αα, ββ, γγ· τετμήσθω δὲ ἡ αα δίχα κατὰ τὸ ε, ἡ τε [h] γγ κατὰ τὸ ζ· καὶ ἀφῃρήσθω ἀπὸ τῆς αα ἡ αε· φανερὸν δή, ὅτι ἡ γγ μείζων ἔσται τῆς εα τῇ γζ· προσκείσθω δὲ ἡ ἀφαιρεθεῖσα τῆς αα τῇ γγ, καὶ ἔστω ἡ δγ· φανερὸν δή, ὅτι ἡ δγ μείζων ἐστὶ τῆς εα τῇ τε δγ καὶ τῇ γζ. Εἰ τοίνυν δεήσει τῶν ἄκρων εὐθειῶν τὴν ἰσότητα ἐπαναγαγεῖν, διὰ τῆς ββ τοῦτο ποιήσομεν· ὥσπερ γὰρ κανόνα τῇ γδ ἐφαρμόσαντες τὴν ὑπεροχὴν ἀφελοῦμεν· [i] ἐφαρμόσαντες δὲ τῇ αα, τὸ ἐλλεῖπον προσθήσομεν· καὶ οὕτως ἔσονται πάλιν αἱ ἄκραι ἴσαι ἀλλήλαις. Αὕτη δὴ ἡ τὴν ἰσότητα ἐπανάγουσα ββ, μέση ἀνάλογόν ἐστι [k] κατὰ ἀριθμητικὴν τῆς δγ καὶ εα· ἡ μὲν γὰρ δγ τῆς ββ ὑπερέχει τῇ δγ, ἡ δὲ ββ τῆς εα ὑπερέχει τῇ αὐτῇ τῇ δγ· ὅτι δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ διορθωτικοῦ δικαίου τὸ αὐτὸ συμβαίνει, φανερὸν ἐκ τῶν εἰρημένων. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τῶν τεχνῶν συμβαίνει. Τότε γὰρ εὖ ἔχουσι καὶ συνίστανται, ὅταν ἐν χρείᾳ τούτων γενώμεθα, καὶ τοσοῦτον τεχνιτῶν δεώμεθα, ὅσον αὐτοὶ περὶ τὴν τέχνην πονοῦσι καὶ ζημιοῦνται· οὕτω γὰρ δυνατὸν συνιστάναι τοὺς τεχνίτας, τὴν ἔνδειαν παρὰ τῶν δεομένων ἀναπληροῦντας. Εἰ δὲ οἱ μὲν πονοῦσι καὶ ποιοῦσι τὰς τέχνας, οἱ πάσχοντες δὲ αὐτάς, οἱ δεόμενοι αὐτῶν δηλονότι, οὐχ οὕτω πάσχουσιν ὡς ἐκεῖνοι ποιοῦσιν, ἀλλὰ πολλῷ ἔλαττον, οὐδὲν κωλύει πάσας ἀπολέσθαι. Διὰ τοῦτο κἀνταῦθα [l] τὸ μέσον καὶ τὸ ἴσον ἀναγκαῖόν ἐστιν, ὅ ἐστι μεταξὺ ζημίας καὶ κέρδους.

* Ταῦτα δὲ τὰ ὀνόματα, ἡ ζημία καὶ τὸ κέρδος, λέγεται μὲν κυρίως ἐπὶ τῶν ἑκουσίων συναλλαγμάτων, ἐλήφθη δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἀκουσίων. Λέγεται γὰρ ἁπλῶς κερδαίνειν, τὸ κτήσασθαι πλείονα ὧν τις κέκτηται· ὁμοίως καὶ ζημιοῦσθαι, τὸ κτήσασθαι ἐλάττονα ὧν

est, majoris videlicet aut minoris boni vel mali, minus scilicet majore, majus minore. Hanc autem quam diximus, lineæ esse rationem, manifestum est : BD enim superat GA ipsa GD : GA autem superat AD eadem GD : itaque BD, GA, AD proportione arithmetica conveniunt : media autem est GA, quippe quæ æqualis illi GB sit, quæ minor est quam BD, sed major quam AD, eadem illa GD, qua et superatur et superat. Sed inde etiam intelligitur, id quod justum est et æquale, proportione, et quidem arithmetica, medium esse damni et lucri : sint tres rectæ lineæ inter se æquales, AA, BB, GG : secetur autem AA bifariam circa E, et GG circa Z : deinde auferatur ab AA linea pars AE : perspicuum igitur est, GG majorem futuram quam EA, ipsa GZ : addatur postea quæ aufertur ab AA ad GG, et sit DG : apparet ergo DG majorem futuram quam EA, ipsa DG et GZ. Quodsi extremæ rectæ lineæ partes ad æqualitatem nobis redigendæ sunt, hoc per BB faciemus : tanquam normam enim illi GD aptando exsuperantiam tollemus : quam ad AA apponendo, id quod deest addemus : atque ita rursus æquales inter se erunt extremæ partes. Ipsa vero quæ æqualitatem hanc inducit BB, media erit arithmetica proportione illius DG et EA : DG enim BB ipsa DG superat, BB autem EA eadem DG : idem vero etiam in jure corrigendi vi prædito locum habere, ex præcedentibus apparet. Verum hoc in artibus quoque contingit. Tunc enim bene se habent et constant, quum iis opus habemus, ac tantum artificibus egemus, quantum ipsi artifices vel laboris ad artes suas impendunt vel damni contrahunt : quippe ita licebit efficere, ut consistant artifices, si lacunam rei familiaris per eos qui ipsorum arte egent, expleant. Sed si illi quidem operam navant suasque artes exercent, hi autem qui eas sustinent, id est qui iis egent, non ita sustinent ut illi eas exercent, sed multo minus, nihil obstabit, quominus omnes pereant. Quapropter et hic necessario medium et æquale requiritur, quod inter damnum et lucrum interjectum est.

Hæc autem nomina, damnum ac lucrum, licet proprie de iis, quæ sponte cum aliis contrahimus, negotiis usurpentur, nihilominus tamen etiam ad res non voluntarias transferuntur. Dicitur enim simpliciter lucrari, qui plus quam ante habebat sibi comparavit : pariterque damnum facere, qui minus quam a principio possidebat sibi acquisivit : sed bona quorum in possessione prius

* Ἐλήλυθε δὲ τὰ ὀνόματα ταῦτα κτλ.

εἶχεν ἐξ ἀρχῆς· τὸ δὲ τὰ ὄντα ἔχειν οὔτε ζημία, οὔτε κέρδος ὀνομάζεται, ἀλλά τι μέσον· ὥστε κέρδους τινὸς καὶ ζημίας μέσον τὸ δίκαιόν ἐστι· λέγω δὲ τῶν ἐν τοῖς ἀκουσίοις συναλλάγμασιν, ὅταν τις τοσαῦτα λάβῃ, ὅσα εἶχε πρὶν ἀδικηθῆναι ἢ ἀδικῆσαι, τοῦτ' ἔστι κερδᾶναι[m] ἢ ζημιωθῆναι. Τὸ γὰρ ἐν τοῖς ἑκουσίοις συναλλάγμασι κέρδος οὔτε ἄδικόν ἐστιν, οὔτε εὐθύνεται· τούτων γὰρ ἄδειαν ἔδωκεν ὁ νόμος.

(Scripsi : [a] τοῦ τε] cod. τοῦτε. — [b] δικαστοῦ, συμβαίνει ἀναλογίαν] ex Heinsii conjectura; cod. δικαστοῦ, ἀναλογίαν. — [c] ἄν τε] cod. ἄντε. — [d] ἀφελόμενον] cum codd. i. e. ἀφαιρεθέν. Vid. Matthiæ Gr. Gr. § 496. 8 et Wesseling. ad Herodot. V, 35. — [e] προστεθὲν] cod. προσθὲν. — [f] εἴ τις] cod. εἴτις. — [g] δέ ἐστιν] cod. δὲ ἔστιν. — [h] ἥ τε] cod. ἥτε. — [i] ἀφελοῦμεν] cum codd. i. e. ἀφαιρήσομεν, ut καθελεῖ pro καθαιρήσει Diog. Laert. VI, 78. — [k] ἐστι] cod. ἐστιν. — [l] κἀνταῦθα] cod. κἀνταῦθα. — [m] τοῦτ' ἔστι κερδᾶναι] cod. τουτέστι κερδάναι. —)

fueras possidere, neque damnum dicitur, neque lucrum, sed medium quid : quare jus inter lucrum et damnum medium est : loquor de iis quæ ad res non voluntarias pertinent, quando aliquis tantundem consequitur, quantum ante injuriam vel acceptam vel illatam possidebat, hoc est, antequam lucraretur aut damnum faceret. Quod enim in contractibus sponte nostra factis lucrum vocatur, neque injustum est, neque corrigitur : nimirum quia legibus hoc conceditur.

Κεφ. ϛ'.

Ὅτι τὸ ἀντιπεπονθὸς οὐκ ἔστιν εἶδος δικαιοσύνης, εἰ μὴ κατὰ ἀναλογίαν ἡ ἀντιπεπόνθησις γένοιτο.

* Οἱ δὲ Πυθαγόρειοι ἔλεγον δίκαιον εἶναι τὸ ἀντιπεπονθός, τὸ τὰ αὐτὰ πάσχειν, ἃ ποιεῖ τις· καὶ πρὸς τοῦτο φέρειν καὶ τὸ τοῦ Ῥαδαμάνθυος ἔπος·

εἴ κε πάθοι τά κ' ἔρεξε, δίκη κ' ἰθεῖα γένοιτο.

Τοῦτο δὲ τὸ ἀντιπεπονθὸς οὐχ ἐφαρμόττει οὐδενὶ εἴδει τοῦ δικαίου. Οὔτε γὰρ τὸ διανεμητικὸν δίκαιον τοιοῦτόν ἐστιν, οὔτε τὸ διορθωτικόν· ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς διανομῆς οὐ δυνατὸν ἀεὶ τὸν πολίτην ἐκεῖνα πάσχειν εὖ ἀπὸ τοῦ κοινοῦ, ἅπερ ἐποίησεν· εἰ γὰρ τύραννον ἀπέκτεινε, πῶς τὸ αὐτὸ πείσεται; ἐπὶ δὲ τοῦ διορθωτικοῦ δικαίου πολλαχοῦ διαφωνεῖ· εἰ γάρ τις ἄρχοντα ἐπάταξεν, οὐ δίκαιον πληγῆναι μόνον, ἀλλὰ καὶ κολασθῆναι· καὶ εἴ τις ἄρχων ὧν τινα τῶν ἀρχομένων ἐπάταξεν, οὐ δίκαιον τὰ ἴσα παθεῖν· εἰ δέ τις καὶ ἀκουσίως καὶ ἀγνοῶν ἔβλαψε τὸν πέλας, οὐ δίκαιόν ἐστιν ὁμοίως ἀντιβλαβῆναι.

** Δυνατὸν δὲ τὴν τοιαύτην ἀντιπάθειαν δικαίαν εἶναι ἐν ταῖς ἀλλακτικαῖς κοινωνίαις· οἷον ἐν τῷ εὖ ποιεῖν ἀλλήλους καὶ κακῶς ποιεῖν, καὶ ἐν τοῖς τῶν τεχνῶν πρὸς ἀλλήλας[a] συναλλάγμασι· πλὴν τὴν ἀντιπάθειαν οὐ κατὰ τὸ ἴσον ἐκλαβεῖν δεῖ, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἀνάλογον. Ὁ γὰρ τὸν ἄρχοντα τυπτήσας τὴν τάξιν τῆς πολιτείας ἀνεῖλε, καὶ οὐ τυπτήσεται, ἀλλὰ ἀποκτανθήσεται· καὶ ὁ τὸν γάμον τοῦ πέλας διαφθείρας πείσεται μὲν καὶ αὐτὸς κακῶς, οὐ τὰ αὐτὰ δέ, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἀνάλογον· εἴτε γὰρ μὴ πείσεται κακῶς ὁ δράσας κα-

Cap. VI.

Talionem non esse speciem justitiæ, nisi pro portione reciproca illa perpessio locum habeat.

Pythagorei autem jus reciprocam perpessionem esse dicebant, id est, quum quis patitur idem quod fecit : atque huc spectare illud Rhadamanthi :

si quis, quod fecit, patiatur, jus erit æquum.

Hæc vero reciproca perpessio nulli justitiæ formæ congruit. Neque enim jus in distributionibus positum est tale, neque corrigendi vi præditum : fieri enim non potest, ut in distributione semper eadem beneficia e publico accipiat civis, quæ prior contulit : nam si quis, exempli gratia, tyrannum interfecerit, quomodo idem ei usu veniet? in jure autem corrigendi vi prædito sæpe discrepat res : si quis enim magistratum percussit, is non solum verberibus, sed etiam graviore pœna dignus est : ac si quis magistratum gerens aliquem eorum, qui sub ipsius potestate sunt, percussit, non est æquum, eum parem pœnam sustinere : sed si quis et invitus et ignarus alium læsit, non est æquum, illum simili incommodo affici. Potest tamen in communitate rerum ultro citroque permutandarum justa esse reciproca ejusmodi perpessio : ut quum alter alteri vel bene facit vel male, atque in negotiis de mutuo artium subsidio contractis : verum ibi non æqualitate, sed proportione reciprocam illam perpessionem explicari oportet. Qui enim prætorem maximum pulsavit, quum rerum publicarum ordinem perturbaverit, non verberibus, sed morte mulctabitur : et qui alienam uxorem stupravit, punietur et ipse, non eodem tamen modo, sed pro portione : sive enim non punitur qui male fecit, servitus revera et tyrannis erit

* Cap. 5, δοκεῖ δέ τισι καὶ τὸ ἀντιπεπονθὸς εἶναι κτλ. — ** Ἀλλ' ἐν μὲν ταῖς κοινωνίαις κτλ.

κῶς, δουλεία τις ἔσται καὶ τυραννὶς ἡ πολιτεία· εἴτε τὰ αὐτὰ πείσεται ἅπερ ἔδρασεν, ἄτοπόν τι καὶ αἰσχρόν. Ὁμοίως δὲ ἔχει καὶ ἐπὶ τῶν χαρίτων, καὶ τοῦ εὖ ποιεῖν καὶ εὖ πάσχειν· πρὸς μὲν γὰρ τὴν ἰσότητα τῆς πολιτείας ἀναγκαῖόν ἐστι τὸν εὖ παθόντα καὶ εὖ ποιῆσαι καὶ τὴν χάριν ἀμείψασθαι, καὶ ἔτι δευτέρων ἄρξαι χαρίτων· εἰ γὰρ μὴ τοῦτο εἴη, ἀπολεῖται ἡ μετάδοσις, ἣ συνέχει τὴν πολιτείαν καὶ τὴν ὁμόνοιαν. Διὰ τοῦτο καὶ Χαρίτων ἱερὸν ἐν ἑκάστῃ τῶν πόλεων ἵδρυται· ἵνα αἱ Χάριτες τιμῶνται διὰ τῆς ἀντιχάριτος. Οὐ δυνατὸν δὲ τὴν χάριν τὴν αὐτὴν εἶναι τῇ ἀντιχάριτι, ἀλλὰ ἀνάλογον· δίδωσι γάρ τίς τινι οὗ δεῖται ὁ λαμβάνων, καὶ λαμβάνει παρ' ἐκείνου, οὗπερ αὐτὸς ἐν χρείᾳ καθέστηκε· καὶ οὕτω χαίρει καὶ χαίρειν ποιεῖ· εἰ δὲ τὰ αὐτὰ λήψεται ἃ δέδωκε, τίς ἡ χάρις; Ὥστε καὶ τὸ εὖ ποιεῖν καὶ εὖ πάσχειν οὐ κατὰ τὸ αὐτό, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἀνάλογον γίνεται.

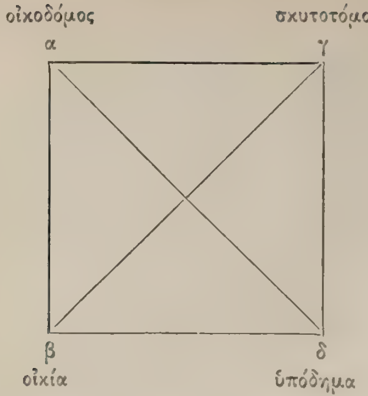
* Τοῦτο δὲ καὶ ἐκεῖθεν φανερώτερον γένοιτ' ἄν. Αἱ μεταδόσεις καὶ ἀντιδόσεις κοινωνίαι τινές εἰσιν· αἱ δὲ κοινωνίαι τῶν ἐν χρείᾳ· ἐκείνου γάρ τις ζητεῖ κοινωνεῖν, οὗ χρείαν ἔχει· τὸ δὲ ἐν χρείᾳ εἶναι τῶν ἀνομοίων ἐστίν· οὐ γὰρ δεῖταί τις ἑαυτοῦ ἢ τῶν ἑαυτοῦ, ἢ ὧν αὐτὸς δύναται ποιεῖν, ἀλλ' ὧν οὐκ ἔχει, οὐδὲ δύναται ποιεῖν, ἐκείνων ζητεῖ τῷ πλησίον κοινωνεῖν· ὁ γὰρ σκυτοτόμος οὐ δεῖται τοῦ σκυτοτόμου, οὐδὲ ὁ ἰατρὸς τοῦ ἰατροῦ, ἀλλ' ὁ σκυτοτόμος ἰατροῦ, καὶ ὁ ἰατρὸς σκυτοτόμου· ὥστε φανερόν, ὅτι αἱ χάριτες τῶν ἀνομοίων εἰσίν. Αἱ ἄρα μεταδόσεις, καὶ αἱ ἀντιδόσεις οὐχ αἱ αὐταὶ ἔσονται·[b] ἀλλ' ἵνα καὶ κατὰ τὸ δίκαιον γίνωνται, κατὰ τὸ ἀνάλογον τὴν ἰσότητα ἐκληπτέον· ὁ γὰρ σκυτοτόμος τῷ οἰκοδόμῳ ὑπόδημα δώσει, λήψεται δὲ ὅσα εἰς οἰκίαν φέρει ἀναλόγως τῇ χάριτι· καὶ ὁ ἰατρὸς τῷ γεωργῷ ἄλλα μὲν δώσει, ἄλλα δὲ παρ' αὐτοῦ λήψεται κατὰ ἀναλογίαν. Ἐνδέχεται γὰρ τὸ ἑτέρου ἔργον τιμιώτερον εἶναι θατέρου· οὐ γὰρ ἀντὶ οἰκίας ὑποδήματα δώσει ὁ σκυτοτόμος τῷ οἰκοδόμῳ, ἀλλὰ τοσοῦτον δεῖ εἰσενεγκεῖν τὸν σκυτοτόμον εἰς τὴν ἀντίδοσιν, ὅσον ἐκεῖνος εἰς τὴν οἰκίαν ἐζημιώθη· εἰ δὲ μή, ἄνισα ἔσται τὰ ἀλλάγματα, καὶ αἱ χάριτες ἀνώμαλοι. Δεῖ τοίνυν ἐν ταῖς χάρισι τηρεῖν τὴν ἰσότητα· πλὴν κατὰ τὴν ἀναλογίαν, ἣν ποιεῖ ἡ κατὰ διάμετρον σύζευξις· διάμετρος μὲν γάρ ἐστιν ἡ ἀπὸ τῆς γωνίας τοῦ παραλληλογράμμου ἐπὶ τὴν ἀπεναντίον γωνίαν ἐπιζευγνυμένη εὐθεῖα.

respublica; sive eodem incommodo afficitur, quod aliis attulit, absurdum ac turpe erit. Similiter in muneribus dandisque et accipiendis beneficiis se res habet: nam ad conservandam reipublicæ æqualitatem necesse est eum, qui beneficium accepit, aliis quoque benigne facere et gratiam referre atque etiam alia beneficia prius in bene meritos conferre: quod nisi contigerit, peribit communicatio, quæ civitatem hominumque concordiam sustinet. Quocirca et Gratiarum templum in singulis urbibus exstructum est, ut Gratiæ beneficiorum remuneratione colantur. Non potest autem acceptum beneficium idem esse cum ejus remuneratione, sed pro portione tantum respondere: dat enim aliquis alicui quo eget is qui accipit, vicissimque accipit ab eo quo ipse opus habet: atque ita gaudet et gaudere facit: quod si eadem accipiat, quæ dedit, quænam erit gratia? Quamobrem beneficiis ornare alios et ab iis ornari, non eodem modo, sed pro portione fit.

Hoc vero etiam ex eo quod dicturi sumus, magis apparebit. Nam conferre beneficium in aliquem, vicissimque referre gratiam communicatio quædam est: communicatio autem rerum necessariarum est: siquidem rerum, quibus eget aliquis, particeps esse studet: opus vero habemus iis quæ sunt dissimilia: neque enim quisquam se ipso vel rebus suis vel iis quæ ipse efficere potest, eget, sed quæ nec habet nec efficere ipse potest, eorum particeps fieri ab alio cupit: quippe sutor non eget sutore, nec medicus medico, sed sutor medico, et medicus sutore, ut vel hinc appareat, dissimilia esse beneficia. Quare nec beneficii collatio, neque ejus remuneratio eadem erit: sed ut juste fiant, proportione æqualitas fingenda est: sutor enim architecto calceum dabit: vicissimque architectus accipiet operæ in exstruendo ædificio positæ pretium proportione ejus quod præstitit: similiter et medicus alia dabit agricolæ, alia pro portione ab eo accipiet. Quippe fieri potest, ut alterius opus majoris pretii quam alterius sit: siquidem haudquaquam pro ædificio calceos architecto sutor dabit, sed sutorem tantum pecuniæ in remunerationem impendere oportet, quantum damni in exstruendo ædificio ille contraxit: sin minus, inæqualis erit permutatio et beneficia minime paria. Quamobrem in beneficiis quibus alius alium ornat servanda est æqualitas, verum pro portione, quam directa efficit conjunctio: dimetiens enim est, quæ ab adverso parallelogrammi angulo in oppositum recta transcurrit linea.

architectus	sutor
a	g
b	d
domus	calceus

* Ποιεῖ δὲ τὴν ἀντίδοσιν τὴν κατ' ἀναλογίαν κτλ.

Ἔστω δὲ ὥσπερ τετράγωνον οἱ τέσσαρες ὅροι· ὁ οἰκοδόμος, ὁ σκυτοτόμος, τὸ ὑπόδημα, ἡ οἰκία· ὁ οἰκοδόμος μὲν ἐφ' οὗ τὸ α, σκυτοτόμος δέ, ἐφ' οὗ τὸ γ, οἰκία, ἐφ' οὗ τὸ β, ὑπόδημα, ἐφ' οὗ τὸ δ· ἐπεὶ τοίνυν ὑπὸ τὸν σκυτοτόμον τὸ ὑπόδημα τίθεται, ὥσπερ τὸ δ ὑπὸ τὸ γ, καὶ ὑπὸ τὸν οἰκοδόμον ἡ οἰκία, ὥσπερ τὸ β ὑπὸ τὸ α, ἐν ταῖς πρὸς ἀλλήλους κοινωνίαις συναφθήσεται μὲν ὁ οἰκοδόμος τοῖς ὑποδήμασιν, ὥσπερ συνάπτεται τὸ α τῷ δ· ὁ δὲ σκυτοτόμος τῇ οἰκίᾳ, ὥσπερ τὸ γ τῷ β· καὶ οὕτως ἔσονται αἱ κοινωνίαι κατὰ διάμετρον· οὐ κατὰ τὰ αὐτά, ἀλλὰ κατὰ τὰ ἀνάλογα.

* Διὰ τοῦτο δεῖ τὰ ἀλλασσόμενα λόγον ἔχειν καὶ συμμετρίαν πρὸς ἄλληλα· εἰσὶ γὰρ ἔνια, ἃ οὐδὲ δύναται σχεδὸν ἀλλαγῆναι διὰ τὸ ἀσύμμετρα εἶναι· οἷον τὸ τοῦ αὐλητοῦ ἔργον, καὶ τὸ τοῦ οἰκοδόμου. Διὰ τοῦτο παρελήφθη τὰ νομίσματα, ἅτινα πρὸς πᾶν ἔργον δύνανται ἀλλαγῆναι, καὶ παντὸς ἔργου τὴν ἀξίαν μετροῦσιν· ἀπὸ τούτων γὰρ γινώσκομεν πόσων ὑποδημάτων ἡ οἰκία ἀξία ἐστίν, ἢ πόσης τροφῆς, ἢ ἄλλων ἔργων· εἰ γὰρ μὴ ἡ ἀξία ἑκάστου γινώσκοιτο, οὐ δύναται συστῆναι ἡ ἀλλαγὴ καὶ ἡ κοινωνία· τὸ γὰρ μὴ διδόναι καὶ λαμβάνειν ἀξίωμα οὐκ ἔστιν ἀλλαγὴ οὐδὲ κοινωνία.

** Διὰ τοῦτο ἀνάγκη εἶναί τι ἓν μέτρον κοινὸν ἁπάντων, ᾧ πάντα δυνάμεθα μετρεῖν, καὶ δι' οὗ τὴν ἀξίαν ἑκάστου γινώσκομεν. Ἔστι δὲ φύσει μὲν καὶ ἀληθείᾳ ἡ χρεία μέτρον ἁπάντων· καθόσον γάρ τις δεῖταί τινος, κατὰ τοσοῦτον βούλεται αὐτῷ κοινωνεῖν· εἰ γὰρ μὴ δέοιτο τῶν ἑτέρου, ἢ μὴ ὥσπερ ἄλλος τῶν ἐκείνου, ἀλλὰ ἔλαττον, οὐκ ἔσται ποτὲ ἀλλαγή· δεόμενος δὲ τὰ ἑαυτοῦ δίδωσι, καὶ λαμβάνει τὰ τῶν ἄλλων. Ἡ μὲν οὖν χρεία φύσει καὶ ἀληθείᾳ μέτρον ἐστὶ τῶν πραγμάτων· αὕτη γὰρ πάντας εἰς ἓν συνάγει· νόμῳ δὲ καὶ κατὰ συνθήκην τὸ νόμισμα· καὶ διὰ τοῦτο καὶ νόμισμα καλεῖται, ὅτι οὐκ ἔστι φύσει, ἀλλὰ παρ' ἡμῶν ἐτέθη, καὶ ἐφ' ἡμῖν ἐστι[c] μεταβαλεῖν αὐτὸ καὶ ποιῆσαι ἄχρηστον. Ἔστι τοίνυν καὶ τὸ νόμισμα μέτρον, ὡς εἴρηται, τῆς τῶν πραγμάτων ἀξίας, καὶ αὐτοῦ μὲν οὐκ

Sint ergo nobis quadrati instar quatuor termini : architectus, sutor, calceus, ædificium : et quidem architectus ubi A, sutor autem ubi G est, ædificium ubi B, calceus denique ubi D : quoniam igitur sub sutore calceus ponitur, sicut D ponitur sub G, et sub architecto ædificium, quemadmodum B sub A ponitur, in communicatione mutua conjungetur architectus cum calceis, ut A conjungitur cum D : sutor vero cum ædificio, sicut G cum B : atque ita mediis lineis communicatio efficietur : non quidem eodem modo, sed pro portione.

Quare oportet ea quæ permutantur rationem aliquam inter se habere et convenientiam : sunt enim quædam, quæ fere ne permutari quidem possint, quia inter se non congruunt : verbi causa, tibicinis opus et architecti. Quapropter nummi assumti sunt, qui qualibet re permutari queunt, omniumque rerum pretium metiuntur : hinc enim discimus, quot calceos valeat ædificium, item quantum cibi, aut aliarum rerum : nam nisi cujusque rei pretium cognovimus, neque permutatio ulla locum habere potest, neque communicatio : siquidem non dare aut accipere quod pretium singulæ res habent, non est permutatio aut communicatio.

Quapropter necesse est unam aliquam esse communem omnium rerum mensuram, qua metiri cuncta queamus singularumque rerum pretia cognoscimus. Hæc autem rerum omnium mensura proprie quidem et revera indigentia est : nam quatenus aliquis quopiam eget, eatenus ejus particeps esse vult : nisi enim iis quæ alterius sunt eget, aut minus quam alius quæ ipsius sunt desiderat, nulla unquam erit permutatio : quum vero egeat, dat sua accipitque aliena. Proprie ergo ac revera rerum mensura est indigentia : hæc enim omnes adunat : [illegible] lege vero et instituto nummus est : ideoque etiam nummus vocatur, propterea quod non lege valeat, sed a nobis inventus et signatus sit, ac simul in nostra potestate sit, eum immutare inutilemque reddere. Est ergo nummus quoque, quemadmodum diximus, pretii omnium

* Διὸ πάντα συμβλητὰ δεῖ πως εἶναι κτλ. — ** Δεῖ ἄρα ἑνί τινι πάντα μετρεῖσθαι κτλ.

ἔστι χρεία δι' ἑαυτῆς, ἔστι δὲ ὥσπερ ὑπάλλαγμα τῆς χρείας· διὰ τούτων τοίνυν τῶν μέτρων γνωσθείσης ἑκάστου τῆς ἀξίας τῶν ἔργων, ἡ ἀλλαγὴ ἰσόῤῥοπος ἔσται κατὰ τὸ ἀνάλογον.

* Ἡ δὲ ἀναλογία ἔσται ἀντιπεπονθότως· οὕτω γὰρ δυνατὸν ἰσασθῆναι τὴν ἀλλαγήν. Ἀντιπεπονθότα δὲ λέγονται παρὰ τοῖς μαθηματικοῖς, ὅταν ᾖ, ὡς τὸ α πρὸς τὸ β, τὸ γ πρὸς τὸ δ· καὶ ὡς τὸ α πρὸς τὸ γ, τὸ δ πρὸς τὸ β· εἰ τοῦτον τοίνυν τὸν τρόπον ἀνάλογον ἔσται τὰ ἀλλασσόμενα, καὶ οἱ ἀλλάσσοντες, δικαία ἔσται ἡ ἀλλαγή. Ἔστω γὰρ σκυτοτόμος ἐφ' οὗ γ, γεωργός, ἐφ' οὗ α, ὑποδήματα, ἐφ' οὗ δ, σῖτος, ἐφ' οὗ β· κείσθω δὴ τὸν γεωργὸν πρὸς τὸν σκυτέα διπλάσιον λόγον ἔχειν, ἔσται δὴ καὶ ὁ σῖτος διπλάσιος τῇ ἀξίᾳ τῶν ὑποδημάτων· εἰ τοίνυν ἔσται ὡς γεωργὸς πρὸς τὸν σκυτέα, τὰ ὑποδήματα πρὸς τὴν τροφὴν ἢ τὸν σῖτον, διπλασίονα ἔσται τὰ ὑποδήματα τοῦ σίτου, καὶ οὕτως ἔσονται ἄξια τοῦ σίτου· εἰ δὲ μὴ οὕτως ἡ ἀλλαγὴ γένοιτο, οὐ δεῖ εἰς σχῆμα ἀναλογίας ἄγειν αὐτά, οὐ γὰρ δυνατὸν ἰσασθῆναι. Εἰ γὰρ ἔσται, ὡς ὁ γεωργὸς πρὸς τὸν σκυτέα, τὸ ἔργον τοῦ γεωργοῦ ὃ λαμβάνει ὁ σκυτεὺς πρὸς τὸ ἔργον τοῦ σκυτέως ὃ λαμβάνει ὁ γεωργός, οὐκ ἔσται ἰσότης, ἀλλ' ὅταν ἀντιπεπονθότως ἔχωσι, τότε ἀλλαγὴ κυρίως καὶ κοινωνία γίνεται.

** Ὅτι δὲ ἡ χρεία συνέχει τὰς πολιτείας, καὶ αὕτη τὰς κοινωνίας ποιεῖ καὶ τὰς ἑνώσεις, καθάπερ ἕν τι ὄν, δῆλον· καὶ γὰρ ὅταν μὴ χρείαν ἔχωσιν ἀλλήλων, οὐκ ἀλλάττονται, οὐδὲ κοινωνοῦσιν ἀλλήλοις ἢ ὅταν ὁ μὲν δέηται [d] θατέρου, ἅτερος δὲ θατέρου χρείαν οὐκ ἔχῃ, καὶ τότε γὰρ ὁμοίως ἀκοινώνητοί εἰσιν· ὥσπερ τοὐναντίον, ὅταν οὗ μὲν ἔχει αὐτὸς δέηταί τις, αὐτὸς δὲ χρήζῃ [e] ὧν ἐκεῖνος δοῦναι δυνατός.

*** Ἐπεὶ δὲ πολλάκις ὁ μὲν γεωργὸς δεῖται τοῦ ἔργου τοῦ τέκτονος, ὁ δὲ τέκτων οὐ δεῖται τοῦ γεωργικοῦ, ἵνα τὰ ἀλλάγματα καὶ αἱ κοινωνίαι μηδέποτε [f] κωλύωνται, παρελήφθη τὸ νόμισμα· καὶ τοῦτο διδοὺς ὁ γεωργὸς τῷ τέκτονι λαμβάνει παρ' ἐκείνου τὸ ἐκείνου ἔργον· ὃ δὴ τὸ νόμισμα καθάπερ ἐγγυητής ἐστι πρὸς τὸν τέκτονα, ὅτι ἐπειδὰν τῶν τοῦ γεωργικοῦ δεηθῇ, δι' αὐτοῦ λήψεται παρὰ τοῦ γεωργοῦ ὧν ἐν χρείᾳ κατέστη. Καὶ οὕτω κἀνταῦθα [g] διὰ τὴν μέλλουσαν τοῦ τέκτονος χρείαν ἡ ἀλλαγὴ καὶ ἡ κοινωνία γίνεται. Καὶ τὸ νόμισμα δυνάμει ἐστὶ πάντα σχεδόν, ὧν δεῖται ἕκαστος ἑκάστου· καὶ ἡ τούτου χρεία μάλιστα μένει· εἰ καὶ μὴ ἀεὶ ὁμοίως. Καὶ γὰρ ἐν μὲν ταῖς εὐθηνίαις πολλή τίς ἐστιν ἡ χρεία τοῦ νομίσματος· ἐν δὲ ταῖς σιτοδείαις οὐκέτι· [h] οὐ γὰρ ἄν τις ἕλοιτο ὀλίγον προέσθαι σῖτον πολλῶν νομισμάτων. Ὅμως δὲ δι' ἃ εἴρηται μᾶλλον μένει ἡ τούτου χρεία, ἢ ἡ τῶν ἄλλων· διὸ δεῖ πάντα τιμᾶσθαι· οὕτω γὰρ δυνατὸν εἶναι ἀεὶ ἀλλαγὴν καὶ κοινωνίαν. Ἀπὸ γὰρ τοῦ πάντα μετρεῖσθαι καὶ τιμᾶσθαι

rerum mensura, qui tamen per se non desideratur, sed quasi in locum indigentiæ successit : quum hac ergo mensura singula rerum pretia cognoverimus, æqualis pro portione permutatio erit.

Porro reciproca et quasi e talionis lege erit hæc proportio : quippe ita æquari poterit permutatio. Reciproca autem hoc modo dicuntur apud mathematicos, quum sicut A ad B, ita se habet G ad D : et ut A ad G, ita D ad B : si hoc ergo modo pro portione respondent res permutatæ hominesque permutantes, justa erit permutatio. Sit enim sutor ubi G, agricola ubi A est, calcei ubi D, frumentum ubi B : ponamus ergo agricolam ad sutorem dupli rationem habere, profecto et frumentum duplicis pretii rationem ad calceos habebit : si igitur quemadmodum agricola ad sutorem, sic calcei ad cibum aut frumentum se habebunt, necesse erit duplo frumentum excedant calcei, atque ita frumenti pretium æquabunt : quod nisi ita fit permutatio, in proportionis formam ista redigenda non erunt, quia æquari non possunt. Si enim quemadmodum agricola ad sutorem, sic et opus agricolæ quod accipit sutor, ad opus sutoris se habet quod accipit agricola, non erit æqualitas, sed quum reciproca accedit talio, tum demum proprie permutatio fit et communicatio.

Indigentia autem contineri civitates, eamque esse quæ vitæ communionem efficiat et unitatem, tanquam unum quid, manifestum est : quum enim alter altero non indiget, non permutant neque communicant inter se : aut quum unus quidem altero, alter autem altero non indiget, ne sic quidem similiter communicant : quod contra tum demum locum habet, quum quod aliquis ipse possidet, eo eget alter, ipse autem rursus eget eo quod ille dare potest.

Quum vero sæpenumero agricola fabri opere indigeat, sed agricolæ opere non indigeat faber, ne unquam permutatio et communicatio impediretur, adhiberi nummus cœpit : hunc quum fabro tradit agricola, vicissim illius opus ab eo accipit : qui quidem nummus fabro quasi spondet, ubi quid eorum quæ ad rusticum pertinent desideret, fore ut pecuniæ beneficio quæ ipsi necessaria sunt ab agricola accipiat. Atque ita quia aliquando quoque indigere talibus faber poterit, permutatio hic fit et communicatio. Quin etiam nummus potentia fere omnium instar est, in quibus alter alterius opera indiget : manetque in primis hujus rei necessitas, quamvis non eodem semper modo. Etenim in annonæ vilitate maxime necessarius est nummus, in caritate contra, non item : quia non facile tum reperiatur qui parum frumenti magno emtum aliis condonare velit. Nihilominus tamen ob ea quæ dicta sunt magis hujus quam cæterarum rerum manet necessitas : ideoque omnia æstimari oportet, quia ita demum semper permutatio et communicatio locum

* Ἔσται δὴ ἀντιπεπονθός, ὅταν ἰσασθῇ κτλ. — ** Ὅτι δ' ἡ χρεία συνέχει κτλ. — *** Ὑπὲρ δὲ τῆς μελλούσης ἀλλαγῆς κτλ.

νομίσματι ἡ ἰσότης γίνεται· ἀπὸ δὲ τῆς ἰσότητος ἀλλαγὴν γενέσθαι δυνατόν. Ἰσότητα δὲ οὐκ ἀεὶ δυνατὸν γίνεσθαι ἄνευ νομίσματος· τινὰ γὰρ ἔργα τεχνῶν οὕτως ἀλλήλων διαφέρει, ὥστε παντελῶς ἀσύμμετρα εἶναι, καὶ μηδένα λόγον ἔχειν πρὸς ἄλληλα· ὅθεν οὐ δυνατὸν ἰσότητα εὑρεῖν ἐν αὐτοῖς. Ὅτι δὲ ἑκάτερος ἑκατέρου δεῖται, διὰ ταύτην τὴν χρείαν παρελήφθη ἕν τι κοινὸν μέτρον ὃ πάντα μετρεῖ, τὸ νόμισμα· ὃ φύσει μὲν καὶ ἀληθείᾳ οὐ μετρεῖ, (οὐ γάρ ἐστι μέρος τῶν μετρουμένων), νόμῳ δέ τινι ἡμετέρῳ καὶ συνθήκῃ· καὶ οὕτως ἐν μέσῳ γενόμενον τῶν ἀσυμμέτρων, σύμμετρα ποιεῖ καὶ ἰσάζει. Τοῦτο δὲ ἔσται καὶ ἀπὸ τοῦ διαγράμματος σαφέστερον. Ἔστω δὲ τὸ α οἰκία, τὸ δὲ β μναῖ δέκα, τὸ δὲ γ κλίνη. Ἔστω δὲ ἡ οἰκία πέντε μνῶν, ἡ δὲ κλίνη μιᾶς· ὥστε αἱ δέκα μναῖ τὸ β τῆς μὲν κλίνης δεκαπλάσιόν ἐστι, τῆς δὲ οἰκίας διπλάσιον· ἡ ἄρα οἰκία ἡμίσειά ἐστι τῶν δέκα μνῶν. Ἐπεὶ τοίνυν ἡ μὲν οἰκία ἥμισυ, ἡ δὲ κλίνη δέκατον τοῦ αὐτοῦ, τὸ δὲ ἥμισυ τοῦ δεκαπλασίου [i] πενταπλάσιον, ἡ ἄρα οἰκία τῆς κλίνης πενταπλάσιος· σύμμετρος ἄρα ἡ οἰκία γέγονε τῇ κλίνῃ διὰ μέσου τοῦ νομίσματος, ὃ κοινὸν ἐγένετο μέτρον. Εἰ δὲ σύμμετρος, καὶ ἴση γενέσθαι δυνατόν· εἰ γὰρ πενταπλασιασθῇ, [k] ἴση ἔσται τῇ οἰκίᾳ. Τί μὲν οὖν τὸ ἄδικον, καὶ τί τὸ δίκαιόν ἐστιν, εἴρηται, κατά τε διανομὴν καὶ διόρθωσιν, ἤτοι τὸ διανεμητικὸν καὶ διορθωτικόν.

(Scripsi : ἀλλήλας] cod. ἀλλήλους. — [b] αἱ αὐταὶ ἔσονται] cod. αὗται ἔσονται. — [c] ἔστι] cod. ἐστὶ. — [d] δέηται] cod. δεῖται. — [e] χρήζῃ] cod. χρήζει. — [f] μηδέποτε] cod. μηδέ τοτε. — [g] κἀνταῦθα] cod. κἀνταῦθα. — [h] οὐκέτι] cod. οὐκ ἔτι. — [i] δεκαπλασίου] cod. δεκάτου — [k] πενταπλασιασθῇ] cod. πενταπλασιασθῆ. —)

Κεφ. ζʹ.

Ὅτι ἡ δικαιοσύνη μεσότης ἐστὶ τοῦ ἀδικεῖν καὶ ἀδικεῖσθαι.

* Τούτων δὲ οὕτω διωρισμένων, φανερόν ἐστιν, ὅτι ἡ δικαιοπραγία μεσότης ἐστὶ τοῦ ἀδικεῖν καὶ ἀδικεῖσθαι· τὸ μὲν γὰρ πλέον ἐστί, τὸ δὲ ἔλαττον· τὸ μὲν γὰρ ἀδικεῖν οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν [a] ἢ τὸ πλέον ἔχειν, ὅπου τὸ ἴσον ἔδει· τὸ δὲ ἀδικεῖσθαι, τὸ ἔλαττον ἔχειν. Καὶ ἡ δικαιοσύνη μεσότης ἐστίν, οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον ταῖς προτέραις ἀρεταῖς· τῶν μὲν γὰρ ἄλλων ἀρετῶν ἑκάστη μέση ἐστὶ δύο κακιῶν, τὴν μὲν ὑπερβάλλουσα τῆς δὲ ἐλλείπουσα· ἡ μὲν γὰρ σωφροσύνη μεταξὺ τῆς ἠλιθιότητος καὶ τῆς ἀκολασίας ἐστίν, ἡ δὲ ἀνδρεία [b] μεταξὺ τῆς δειλίας καὶ τῆς θρασύτητος, καὶ αἱ ἄλλαι ὁμοίως· ἡ δὲ δικαιοσύνη οὐκ ἔχει [c] παρ' ἑκάτερα δύο κακίας, αἷς ἀντίκειται, ἀλλὰ μόνῃ τῇ ἀδικίᾳ ἀντίκειται· μέση δέ ἐστιν, ὅτι τῆς ἀδικίας τὴν ἀνισότητα εἰσ-

habebit. Ex eo enim quod nummo metiri omnia et æstimare solemus æqualitas oritur : ex æqualitate autem permutatio nasci potest. Æqualitas vero sine nummo non semper effici possit : nonnullæ scilicet artes cum operibus artificiosis tantum inter se differunt, ut omnino nulla inter eas congruentia sit aut ratio : quare ne reperiri quidem in iis potest æqualitas. Sed quoniam in contractibus alter altero eget, ejus indigentiæ ergo communem aliquam mensuram, quæ cuncta metiretur, id est nummum, adjunximus : qui proprie quidem et revera non metitur, (neque enim pars est eorum quæ metiri solemus,) sed tantum ex lege quadam nostra et instituto : atque idcirco quum in medio sit eorum quæ nullo modo inter se congruunt, illa ad congruentiam et æqualitatem redigit. Hoc autem ex tali figura manifestius erit. Sit A ædificium, B minæ decem, G lectica. Sit porro ædificium quinque minarum et lectica unius; itaque decem minæ B decuplum sunt lecticæ, ædificii vero duplum : ædificium ergo decem minarum est dimidium. Quum igitur dimidium sit ædificium, decima vero pars ejusdem summæ sit lectica, et dimidium decupli sit quinquepartitum, sequitur ædificium esse quinque partibus majus quam lecticam : ita cum lectica congruere ædificium nummi beneficio cœpit, qui communis mensuræ instar habet. Quodsi congruere cœpit, etiam æquari potest : nam si quinqueplicetur, æqualis erit ædificio. Quid igitur tum injustum sit, tum justum, tam in distribuendo quam in corrigendo, hoc est, in jure partim distribuendi partim corrigendi vi prædito, jam diximus.

Cap. VII.

Justitiam faciendæ accipiendæque injuriæ esse mediam.

His ita definitis, constat justam actionem faciendæ accipiendæque injuriæ esse mediam : alterum enim plus, alterum minus est : quippe injuriam facere nihil est aliud quam plus habere, ubi æquale habendum erat : sicut injuria affici, habere minus. Porro justitia mediocritas est, non eodem modo quo virtutes illæ, de quibus antea disputavimus : reliquarum enim virtutum unaquæque media est duorum vitiorum, ita ut alterum superet, altero superetur : nimirum temperantia inter stoliditatem et intemperantiam est, ut fortitudo inter timiditatem et audaciam, et reliquæ similiter : at vero justitia non habet utrinque duo cum quibus pugnet vitia, sed soli injustitiæ adversatur : media autem est, quia quum inæqualitatem injustitia inducat, æqualitatem ipsa quæ-

* Διωρισμένων δὲ τούτων, δῆλον ὅτι ἡ δικαιοπραγία μέσον ἐστὶ κτλ.

αγούσης, τὸ ἴσον αὐτὴ ζητεῖ, καὶ τούτου ἐστὶ ποιητική. Ὁ δὴ ἴσον μέσον ἐστὶ τοῦ μείζονος καὶ τοῦ ἐλάττονος, καὶ διὰ τοῦτο αὐτὴ μὲν μεσότης ἐστίν· ἡ δὲ ἀδικία ἀκρότης, ὅτι τῶν ἄκρων ἐστί. Καὶ ἡ μὲν δικαιοσύνη ἐστὶν ἕξις, καθ' ἣν ὁ δίκαιος κατὰ προαίρεσιν πρακτικός ἐστι τοῦ δικαίου, καὶ διανεμητικός, ὥστε καὶ ἑαυτῷ νομοθετεῖν προσηκόντως διανέμειν πρὸς ἄλλους, καὶ πρὸς ἑαυτὸν εἰ δεήσει, καὶ τοῖς ἄλλοις παρέχειν κανόνα διανομῆς, οὐχ ἑαυτῷ μὲν πλέον τοῦ ἀγαθοῦ παρέχων ἐν τῇ διανομῇ ἔλαττον δὲ τῷ πλησίον, ἢ τοῦ βλαβεροῦ ἑαυτῷ μὲν ἔλαττον πλέον δὲ τῷ πλησίον, ἀλλὰ τὸ ἴσον τοῦ κατὰ ἀναλογίαν· ὁμοίως δὲ καὶ ἄλλῳ νομοθετῶν τὰ ἴσα ποιεῖν ἐν ταῖς διανομαῖς. Τοιαύτη μὲν ἡ δικαιοσύνη.

* Ἡ δὲ ἀδικία πᾶν τοὐναντίον. Ὑπερβολὴ γὰρ καὶ ἔλλειψίς ἐστι τοῦ ὠφελίμου καὶ βλαβεροῦ παρὰ τὸ ἀνάλογον. Ὁ γὰρ ἄδικος ἐν ταῖς διανομαῖς ὑπερβάλλει μὲν τὸν πλησίον ἐν τοῖς ὠφελίμοις, ἐλλείπει δὲ αὐτοῦ ἐν τοῖς βλαβεροῖς· ὅταν δὲ πρὸς ἄλλους τὴν διανομὴν ποιῆται, καὶ τότε μὲν παρὰ τὸ ἀνάλογον, πλὴν οὐ τοὺς αὐτοὺς ποιεῖ τῶν αὐτῶν ὑπερβάλλειν ἢ ἐλλείπειν, ἀλλ' ὡς ἔτυχεν· ὥστε εἶναι καὶ ὑπερβολὴν καὶ ἔλλειψιν ἐν τοῖς ἀδικήμασιν, τὸ μεῖζον καὶ τὸ ἔλαττον· καὶ μεῖζον μέν ἐστι τὸ ἀδικεῖν, ἔλαττον δὲ τὸ ἀδικεῖσθαι· ὧν μέσον ἐστὶ τὸ ἴσον, ἤτοι τὸ δίκαιον.

(Scripsi [a] ἄλλο ἐστὶν] cod. ἀλλό ἐστιν. — [b] ἀνδρεία] cod. ἀνδρία. — [c] οὐκ ἔχει] cod. οὐχ ἔχει. —)

rit, atque hanc efficit. Atque hæc æqualitas medium quiddam inter majus et minus tenet, ideoque ipsa est mediocritas : at injustitia est extremitas, quia est extremorum. Et justitia quidem est habitus, ex quo justus habetur propensus ad agendum consulto id quod justum est, et ad distribuendum, ita ut tum sibi legem imponat recte distribuendi, sive ad alios sive ad se, quum oportebit, ea distributio spectet; tum etiam aliis certam distribuendi legem normamque constituat, quia in distributione non sibi plus boni, minus alteri, aut sibi minus damni, plus alteri, sed sibi et aliis id quod æquum pro portione est tribuit : eoque modo aliis quoque præcipit, ut æquitatem in distributionibus servent. Et talis quidem est justitia.

At injustitia plane contrarium est. Est enim nimium et parum ejus quod prodest aut nocet, justam excedens proportionem. Namque injustus in distributionibus ita versatur, ut in rebus utilibus alterum superare velit, in rebus damnosis ab eo superari : inter alios autem quum dividit, etiam tum proportionem negligit, nisi quod non eosdem iisdem semper superiores aut inferiores facit, sed ut sors tulerit : ita ut exsuperantia et defectus in injuriis sit majus minusque : et majus quidem est injuste facere, minus vero injuriam accipere : quorum medium est æquale, hoc est justum.

Κεφ. η'.

Πῶς ἔστιν [a] ἀδικεῖν, καὶ μὴ ἄδικον εἶναι.

** Περὶ μὲν οὖν δικαιοσύνης καὶ ἀδικίας, καὶ τίς ἑκατέρα τούτων ἡ φύσις, καὶ περὶ δικαίου καὶ ἀδίκου, καθόλου εἴρηται. Ἐκεῖνο δὲ νῦν ζητητέον· ἐπεί εἰσί τινα ἀδικήματα, ἃ ποιῶν τις ἀδικεῖ μέν, ἄδικος δὲ οὐκ ἔστι, τίνα ταῦτα. Πρῶτον δὲ ἐκεῖνο δείξομεν, ὅτι δυνατὸν ἀδικεῖν τινα, καὶ μὴ ἄδικον εἶναι· οἷον κλέπτειν, καὶ μὴ κλέπτην εἶναι, καὶ μοιχεύειν, καὶ μὴ μοιχὸν εἶναι. Ὁ γὰρ κλέψας τὴν μάχαιραν τοῦ μαινομένου, ἵνα μὴ ἑαυτὸν ὁ μαινόμενος ἀποσφάζῃ, ἔκλεψε μέν, κλέπτης δὲ οὐκ ἔστι· καὶ ὁ μοιχεύων, ἵνα δυνηθῇ πλουτεῖν, μοιχεύει μέν, μοιχὸς δὲ οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ φιλοχρήματος· καὶ εἴ τις ἰατρὸς ἀπατώῃ [b] τὸν νοσοῦντα ἐφ' ᾧ σώσει, ἀπατᾷ μέν, ἀπατεὼν δὲ οὐκ ἔστι. Ὅτι οὖν ἐστι δυνατόν τινα ἀδικεῖν, καὶ μὴ ἄδικον εἶναι κατ' ἐκείνην τὴν ἀδικίαν ἧς τὸ ἔργον ποιεῖ, δῆλον. Τίνα δέ ἐστι ταῦτα τὰ ἀδικήματα, ἑνὶ καθολικῷ λόγῳ ῥητέον· ὅσα ἀδικεῖ τις, οὐχ ἕνεκα τοῦ τέλους, ὃ προσήκει τῇ ἀδικίᾳ ἐκείνῃ, ἧς τὴν πρᾶξιν ποιεῖ, ἀλλὰ ἄλλου τέλους ἕνεκα, ἢ ἀγαθοῦ ἢ φαύλου, κατ' ἐκεῖνα

Cap. VIII.

Quomodo fieri possit, ut quis injuste faciat, nec tamen injustus sit.

De justitia igitur et injustitia, tum quæ utriusque natura sit, tum de justo atque injusto in universum diximus. Illud vero jam quærendum est, quum sint injustæ quædam actiones, quas qui suscipit, injuste quidem facit, non tamen injustus est, quænam sint illæ. Ac primum illud ostendemus, fieri posse, ut injuste faciat aliquis, nec tamen sit injustus : verbi causa, ut furetur, nec tamen fur sit, atque ut adulterium ineat, nec sit adulter. Qui enim, insano homini gladium furatur, ne mortem sibi consciscat, furatur quidem, sed non est fur : et qui adulterium facit, ut dives fieri queat, is adulterium quidem facit, nec tamen adulter, sed pecuniæ avidus est : et si quis medicus ægrotum decipiat, ut sanet, decipit quidem, sed deceptor non est. Posse igitur fieri, ut quis injustum quiddam agat, nec tamen injustus sit suscepta actione illa injusta cujus auctor est, apparet. Quæ autem sint ejusmodi actiones injustæ, generali definitione semel declarandum est : quæcunque injuste aliquis agit, non finis causa, qui illi injustitiæ

* Ἡ δ' ἀδικία τοὐναντίον τοῦ ἀδίκου κτλ. — ** Cap. 6. ἐπεὶ δ' ἔστιν ἀδικοῦντα μήπω ἄδικον εἶναι κτλ.

ἀδικεῖ μέν, ἄδικος δὲ οὐκ ἔστιν. Ἀπατᾷ μὲν γὰρ ὁ ἰατρός, ἀπατεὼν δὲ οὐκ ἔστιν· οὐ γὰρ τέλος ἔχει τὴν ἀπάτην τοῦ νοσοῦντος, ἀλλὰ τὴν σωτηρίαν· ὁμοίως καὶ ὁ κλέψας τὸ ξίφος τοῦ μαινομένου οὐ ζητεῖ τὸ πλέον λαβεῖν ἑαυτῷ καὶ λάθρα παρακερδᾶναι [c] τοῦ πλησίον ὥσπερ ὁ κλέπτης, ἀλλὰ τέλος ἔχει τὴν τοῦ μαινομένου σωτηρίαν. Πᾶσα δὲ πρᾶξις ἀπὸ τοῦ τέλους τὸ εἶδος λαμβάνει, καὶ τὸν ὁρισμόν, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὸ ὄνομα· τὸ γὰρ ὄνομα συνεσταλμένος ὁρισμός ἐστιν. Οὐδὲ γὰρ τὸν στρατηγὸν ἑλεπόλεις κατασκευάζοντα πολλάκις καὶ ὁρμητήρια ἐν πολιορκίαις οἰκοδόμον ἐροῦμεν ἢ τέκτονα· τὰ μὲν γὰρ οἰκοδόμου καὶ τοῦ τέκτονος ποιεῖ, καὶ οἰκοδομεῖν λέγεται· ὅτι δὲ οὐ πρὸς τὸ τέλος ἀποσκοπεῖ τοῦ οἰκοδόμου, ἀλλὰ τὸ τοῦ στρατηγοῦ, οὐκ οἰκοδόμος, ἀλλὰ στρατηγός ἐστι καὶ καλεῖται· καὶ ὁ τὸν γάμον μὲν τοῦ πλησίον ἀδικῶν, μὴ δι' ἀκολασίαν δὲ αὐτὸ τοῦτο προαιρούμενος, ἀλλὰ διὰ φιλοχρηματίαν, οὐκ ἂν εἴη μοιχὸς ἀλλὰ φιλοχρήματος. Δυνατὸν τοίνυν τινὰ ἀδικεῖν, καὶ μὴ ἄδικον εἶναι κατ' ἐκείνην τὴν ἀδικίαν, ἧς τὴν πρᾶξιν ποιεῖ, ἀλλὰ ἢ οὐδαμῶς ἄδικον, ὥσπερ ὁ ἰατρός, ἢ καθ' ἑτέραν ἀδικίαν ἄδικον, ὥσπερ ὁ μοιχός. Κατὰ τίνα δὲ τρόπον, εἴρηται. Δυνατὸν δὲ καὶ ἄλλως ἀδικοῦντα μὴ ἄδικον εἶναι, ὅταν ἀκουσίως τις ἀδικῇ· ὁ γὰρ νυκτὸς ἀγνοήσας τὸν κλέπτην καὶ τὸν μὴ κλέπτην ἀποκτείνας ἠδίκησε μέν, ἄδικος δὲ οὐκ ἔστι.

(Scripsi : [a] ἔστιν] cod. ἐστιν. — [b] ἀπατὼη] cod. ἀπατώη. — [c] παρακερδᾶναι] cod. παρακερδάναι. — [d] κατὰ τίνα] cod. κατά τινα. —)

congruit, ad quam iste actionem suam accommodat, sed alterius finis causa, seu boni seu mali, in iis agit quidem injuste, sed non est injustus. Decipit enim medicus, at non est deceptor : quippe non hæc ejus ratio est, ut decipiat ægrotum, sed ut vitam ei servet : similiter et qui insano homini gladium furatus est, non plus sibi acquirere et clam alienum lucrari vult, tanquam fur, sed solam insani hominis salutem spectat. Jam vero omnis actio a fine formam definitionemque suam, ideoque et nomen mutuatur : siquidem nomen contracta quasi definitio est. Neque enim imperatorem qui in obsidendis urbibus sæpenumero machinas et propugnacula fabricatur, architectum propterea aut fabrum appellabimus : nam hic etiam architecti et fabri opus facit, et ædificare dicitur : quia vero non finem et consilium architecti, sed imperatoris respicit, non architectus, sed imperator et est et vocatur : et qui alienæ uxori stuprum infert, non quidem intemperantia, sed pecuniæ aviditate ductus, non adulter, sed pecuniæ avidus erit. Quare fieri potest, ut quis injustum quiddam agat, nec tamen injustus sit suscepta actione illa injusta cujus auctor est, sed aut minime injustus sit, sicut medicus, aut alius injustitiæ respectu injustus, sicut adulter. Quo autem modo, jam dictum est. Potest etiam alio pacto fieri, ut qui injuste facit non tamen injustus sit, quum videlicet invitus injuste facit : qui enim noctu ignoravit furem, eumque qui fur non est interfecit, injuste quidem fecit, non tamen est injustus.

Κεφ. θ'.

Περὶ δικαίου, ὃ κυρίως οὐκ ἔστι δίκαιον.

* Περὶ μὲν οὖν ἀντιπεπονθότος, τίνα τρόπον γινόμενον δίκαιον ἔσται, εἴρηται πρότερον. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλο δίκαιον, ὃ οὐκ ἔστι κυρίως δίκαιον, ὥσπερ δὴ τὸ πατρικὸν καὶ δεσποτικόν· ταῦτα γὰρ οὐκ εἰσὶ κυρίως δίκαια, ἀλλὰ ὅμοιά πως τῷ πολιτικῷ δικαίῳ. Λέγω δὲ πατρικὸν δίκαιον, ὃ προσήκει πατρὶ πρὸς παῖδα ποιεῖν, καὶ δεσποτικόν, ὃ δεῖ δεσπότην πρὸς δοῦλον. Κυρίως τοίνυν καὶ ἀληθῶς δίκαιόν ἐστι τὸ διανεμητικόν, καὶ τὸ διορθωτικόν, ὅπερ ἐστὶ [a] τὸ πολιτικόν', ὅπερ ἢ κατὰ γεωμετρικὴν ἀναλογίαν γίνεται, καθὼς εἴρηται, ἢ κατὰ ἀριθμητικήν. Ἐν ἐκείνοις γάρ ἐστι δίκαιον, ἐν οἷς καὶ νόμος τίθεται· νόμος δὲ τίθεται ἐν ἐκείνοις, οὓς δυνατὸν καὶ ἀδικεῖσθαι καὶ ἀδικεῖν· ὁ γὰρ νόμος καὶ ἡ δίκη διάκρισίς ἐστι τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀδίκου. Ταῦτα δὲ ἁρμόζει τοῖς πολίταις· οὗτοι γὰρ ἀλλήλους δύνανται ἀδικεῖν τῷ βούλεσθαι ἕκαστον πλέον ἑαυτῷ νέμειν τῶν ἁπλῶς ἀγαθῶν, ἔλαττον δὲ τῷ πλησίον, καὶ τῶν βλαβερῶν τὸ ἀνάπαλιν· διὰ τοῦτο οὐκ ἐῶμεν ἄρχειν ἄνθρωπον πόλεως, δηλονότι αὐτὸν ταῖς ἑαυτοῦ ὁρμαῖς

Cap. IX.

De jure, quod proprie jus non est.

De talione, quo pacto jus fiat, antea expositum est. Verum et aliud jus est, quod proprie quidem non est jus, sicut patrium jus et herile : quippe hæc proprie non sunt jura, sed civili juri quodammodo similia. Patrium autem jus appello, quo patrem in liberos uti decet, sicut herile quo herum oportet uti in servum. Proprie ergo vereque jus est id, quod in distributionibus positum et corrigendi vi præditum appellatur, quodque civile jus est, ac geometrica, quemadmodum diximus, vel arithmetica proportione describitur. Inter eos enim jus est, quibus etiam lex scribitur : lex autem scribitur illis, qui accipere injuriam possunt et facere : quia lex et injustitia justi et injusti distinctio est. Hæc autem civibus congruunt : horum enim alii aliis injuriam possunt facere, propterea quod singuli sibi plus eorum quæ simpliciter bona sunt, minus aliis tribuere volunt, in rebus damnosis vero contrariam adhibere rationem : ideoque non patimur reipublicæ præesse hominem, qui videlicet cupiditatibus suis serviat, sed potius legibus summam imperii tradimus,

* Cap. 6. Δεῖ δὲ μὴ λανθάνειν, ὅτι τὸ ζητούμενόν ἐστι κτλ.

ἑπόμενον, ἀλλὰ τοὺς νόμους ἄρχοντας ποιούμεθα, ἵνα μὴ ἑαυτοῦ ἕνεκα ἄρχῃ, μηδὲ τὸ πλέον ἑαυτῷ παρέχῃ ἐν ταῖς διανομαῖς τῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ τὸ ἀνάλογον· εἰ γὰρ μὴ οὕτως ἔχει, τύραννος ἔσται. Ὁ γὰρ ἄρχων οὐδὲν ἄλλο βούλεται, ἢ φυλάττειν τὸ δίκαιον, ἤτοι τὸ ἴσον καὶ τὸ ἀνάλογον· οὐ γὰρ ἑαυτοῦ ἕνεκα ἄρχει, καθὼς εἴρηται, ἀλλὰ διὰ τὸ συμφέρον τῶν ἄλλων. Διὰ τοῦτο καὶ τὴν δικαιοσύνην ἀλλότριον ἀγαθὸν ὀνομάζουσιν. Ὅθεν καὶ μισθοὶ πολλοὶ κεῖνται τοῖς ἀγαθοῖς ἄρχουσιν· οἱ δέ εἰσι τιμαὶ δημόσιαι καὶ γέρα· ὃς δὲ οὐκ ἀρκεῖται τοῖς τοιούτοις μισθοῖς, τυραννίδι ἐπιχειρεῖ.

ne civitatem sui emolumenti gratia gubernet, neve in distributionibus bonorum justo plus sibi tribuat, sed id quod congruum est : quæ res nisi ita se habet, tyrannus est futurus. Nempe nihil aliud studet prætor maximus, quam ut jus conservet, id est æqualitatem et congruentiam : nec enim sui commodi causa, ut diximus, imperat, sed in reipublicæ administratione omnia ad aliorum utilitatem refert. Propterea justitiam quoque alienum bonum vocitant. Quocirca multa iis qui recte imperant proposita sunt præmia : qualia sunt, honores publici ac dona : quibus præmiis si quis non acquiescit, is tyrannidem affectat.

* Τὸ μὲν οὖν πολιτικὸν δίκαιον διὰ τοῦτο κυρίως δίκαιον λέγεται. Τὸ δὲ πατρικὸν καὶ δεσποτικὸν οὐκέτι· οὐ γὰρ δύναταί τις πρὸς ἑαυτὸν καὶ τὸ ἴδιον μέρος ἄδικος εἶναι, οὐδὲ τὸ ἴδιον κτῆμα προαιρεῖταί τις βλάπτειν· ἔστι δὲ ὥσπερ μέρος τῷ πατρὶ τὸ τέκνον, ἕως ὑπ' αὐτόν ἐστι, καὶ τῆς αὐτοῦ προνοίας ἐξηρτημένον ἐστίν· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ δοῦλος ὠφέλειά τις τοῦ δεσπότου ἐστί, καθόσον ἐστὶ δοῦλος, καὶ ἕως ἂν ᾖ· οὐδεὶς δὲ τῇ ἑαυτοῦ ὠφελείᾳ ἐπιβουλεύει. Ἐν οἷς δὲ οὐ δυνατὸν ἀδικίαν εἶναι, οὐδὲ τὸ κυρίως δίκαιόν ἐστιν,[b] ὅ ἐστι τὸ πολιτικόν, ἀλλὰ ὅμοιον αὐτῷ. Τὸ γὰρ πολιτικόν, καθὼς εἴρηται, ἐν ἐκείνοις ἐστίν, ἐν οἷς ἐστι[c] νόμος· ἐν πατρὶ δὲ καὶ υἱῷ καὶ δεσπότῃ καὶ δούλῳ διὰ τὰ εἰρημένα οὐκ ἔστι νόμος, ὅτι μηδὲ ἀδικία,[d] ἀλλὰ ἐν ἐκείνοις ἐστίν, ἐν οἷς ἰσότης τοῦ ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι· διὸ μᾶλλον δοκεῖ δίκαιον εἶναι τὸ τοῦ ἀνδρὸς πρὸς τὴν γυναῖκα, ἢ πρὸς υἱὸν καὶ κτήματα· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ οἰκονομικὸν δίκαιον, καὶ μᾶλλον ἔοικε τῷ πολιτικῷ· ἔστι δὲ ὅμως καὶ αὐτὸ ἄλλο παρὰ τὸ πολιτικόν.

(Scripsi : [a] ὅπερ ἐστὶ] cod. ὅπέρ ἐστι. — [b] ἐστιν] cod. ἐστι. — [c] ἐστι] cod. ἐστὶ. — [d] μηδὲ ἀδικία] cod. μήδε ἀδικία. —)

Atque hæc causa est, cur jus civile proprie jus dicatur. Patrium vero et herile non item : neque enim fieri potest, ut quisquam in se atque in partem sui sit injustus, aut ei quod ipse possidet nocere statuat : sunt autem tanquam partes patris liberi, donec sub eo vivunt, et ex illius quasi providentia pendent : similiter vero et servus quasi utilitas quædam heri est, quatenus et quam diu est servus : nemo autem suæ utilitati insidiose nocet. In quibus vero locum habere nequit injuria, in iis ne jus quidem proprie, hoc est civile, locum habet, sed aliud quod illi est simile. Nimirum jus civile, ut diximus, inter eos est, inter quos lex est : inter patrem autem filiumque et herum ac servum propter ea quæ diximus non est lex, quia ne injuria quidem esse potest, sed inter eos tantum, quibus inter ipsos imperandi et parendi æqualitas est : quare magis viro cum uxore, quam cum liberis et servis aliquid juris esse videtur : hoc enim jus est ad tuendam rem familiarem pertinens, et ad civilis similitudinem magis accedit : quod tamen ipsum quoque diversum est a civili.

Κεφ. ι'.

Περὶ τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ νομικοῦ δικαίου, τί ἐστιν ἑκάτερον.

** Τοῦ δὲ πολιτικοῦ δικαίου τὸ μὲν φυσικόν ἐστι, τὸ δὲ νομικόν· καὶ φυσικὸν μὲν λέγεται, ὃ πανταχοῦ τὴν αὐτὴν ἔχει δύναμιν, καὶ πᾶσι δίκαιον δοκεῖ· οἷον τὸ τὸν δανεισάμενον τὸ δάνειον ἀποδοῦναι· πᾶσι γὰρ δοκεῖ δίκαιον εἶναι τὸ ἕκαστον ἔχειν τὰ ἑαυτοῦ· νομικὸν δέ, ὅπερ πρὶν νομοθετηθῆναι, ἀδιάφορον ἦν, καὶ οὔτε δίκαιον, οὔτε ἄδικον ἐδόκει, μετὰ δὲ τὸ νομισθῆναι, δίκαιόν ἐστιν· ὥσπερ τὸ πιπράσκειν τὸν δοῦλον μιᾶς μνᾶς. Πρὶν μὲν γὰρ τεθῆναι τὸν νόμον, ἀδιάφορος ἦν ἡ πρᾶσις τῶν δούλων, καὶ ὡς ἕκαστος τῶν δεσποτῶν ἐβουλήθη· μετὰ δὲ τὸ τεθῆναι τοῦτον τὸν νόμον, οὐκέτι[a] ἀδιάφορος· ἀλλὰ τὸ δίκαιόν ἐστι τὸ τοσοῦδε πωλεῖν. Τοιαῦτα δέ εἰσι καὶ τὰ ἐπὶ τῶν μερικῶν, οἷα ψηφίσματα· οἷον, ἔδοξε τῇ βουλῇ καὶ

Cap. X.

De jure naturali ac legitimo, et quid sit utrumque.

Civile autem jus partim naturale est, partim legitimum : diciturque naturale, quod ubique gentium idem valet, omnibusque æquum videtur : verbi causa eum, qui mutuo aliquid sumsit, reddere quod accepit : sua enim quemque habere, omnibus æquum videtur : legitimum autem, quod antequam legibus constitutum esset, indifferens erat, ac neque justum neque injustum videbatur, postquam autem invaluit, justum est et æquum : exempli causa mina vendi servum. Antequam enim lex ferretur, servorum venditio sic fieret, an secus, nihil intererat, atque ea res in dominorum singulorum potestate erat : postquam vero lata est hæc lex, res non amplius arbitraria habetur, sed hoc ipsum jus est, ut tanti vendantur. Talia etiam sunt quæ singulatim fiunt, verbi causa populiscita, velut senatui et populo visum est, Demosthenem corona donare, aut

* Τὸ δὲ δεσποτικὸν δίκαιον καὶ τὸ πατρικόν, κτλ. — ** Cap. 7. τοῦ δὲ πολιτικοῦ δικαίου τὸ μὲν φυσικόν κτλ.

τῷ δήμῳ τὸν Δημοσθένη στεφανῶσαι, ἢ τὸν Θεμιστοκλέα καλεῖν Ὀλύμπιον· ταῦτα γὰρ πρὶν ψηφισθῆναι, ἀδιάφορα ἦν· ψηφισθέντα δέ, δίκαια δοκεῖ.

*Τινὲς δὲ νομίζουσι, μηδὲν δίκαιον εἶναι φύσει, ἀλλὰ πάντα νομικά. Πάντα μὲν γὰρ τὰ φυσικὰ ἀμετάβλητα· τὸ γὰρ πῦρ πανταχοῦ καὶ ἑκάστοτε θερμαίνει, καὶ παρ' ἡμῖν καὶ ἐν Αἰγύπτῳ ὁμοίως· τὰ δὲ δίκαια πάντα μεταβάλλονται· τὸ γὰρ δανείζεσθαι καὶ μὴ ἀποδιδόναι παρά τισι δίκαιον δοκεῖ· καὶ τἄλλα ὁμοίως ἔχει, καὶ οὐ πᾶσι δίκαια δοκεῖ τὰ αὐτά· ὥστε πάντα τὰ δίκαια νομικὰ εἶναι, καὶ οὐδὲν φυσικόν. Πρὸς δὴ ταῦτα ἐκεῖνο λέγομεν, ὅτι οὐ καθάπαξ κινεῖται πᾶν δίκαιον καὶ μεταπίπτει· εἰ γὰρ καὶ παρ' ἀνθρώποις πάντα ἦν τὰ δίκαια μεταβλητά, παρά γε [b] τοῖς θεοῖς ἀνάγκη δίκαιον εἶναι ἀμετάβλητον, ὥστε εἶναί τι φυσικὸν δίκαιον· νῦν δὲ καὶ παρ' ἀνθρώποις, τοῖς τε ὀρθῶς καὶ ὑγιῶς ἔχουσιν, ἔστι [c] δίκαιον ἀκίνητον, ὃ φυσικὸν λέγεται. Εἰ δὲ τοῖς νοσοῦσι τὰς φρένας καὶ διεστραμμένοις οὐ δοκεῖ δίκαιον, οὐδὲν διαφέρει, οὐδὲ γὰρ ὁ λέγων τὸ μέλι γλυκὺ εἶναι ψεύδεται, διότι τοῖς νοσοῦσιν οὐ τοιοῦτον δοκεῖ· τὸ τοίνυν δίκαιον τὸ φυσικὸν δοκεῖ μέν τισι δίκαιον, δοκεῖ δὲ ἄλλοις μὴ δίκαιον εἶναι.

** Ἀλλὰ τὸ μὲν πρῶτον φυσικόν ἐστι καὶ ὑγιεινῶν ἀνθρώπων, [d] τὸ δὲ δεύτερον παρὰ φύσιν καὶ μαινομένων ἀνθρώπων· ὅτι μὲν οὖν οὐδὲν κωλύει φυσικὸν εἶναι δίκαιον, ὅτι ἔνιοι δίκαιον οὐ νομίζουσιν αὐτό, δῆλον. Ἐπεὶ δὲ καὶ τὸ νομικὸν δίκαιον κινητόν ἐστι καὶ τὸ φυσικὸν ὃν εἴρηται τρόπον, τίνι διακριθήσονται καὶ ἀμφότερα κινούμενα; καὶ ἔστιν ἡ διάκρισις φανερά. Αὐτὸ γὰρ ἐξετασθήσεται τὸ δίκαιον καθ' ἑαυτό, εἰ συμφέρει πᾶσιν ἀκίνητον ὄν, καὶ εἰ καταλυθὲν βλάβην ἐπενεγκεῖν δύναται. Καὶ εἰ οὕτως ἔχει, φυσικὸν δίκαιόν ἐστιν, εἰ δὲ μὴ τοιοῦτον, νομικόν· καὶ γὰρ ἐνδέχεται μὲν πάντας τῇ ἀριστερᾷ χειρί, ὡς δεξιᾷ, χρήσασθαι, ἡ μέντοι [e] δεξιὰ φύσει φαίνεται κρείττων εἶναι τῆς ἀριστερᾶς· τὰ δὲ νομικὰ δίκαια κατὰ συνθήκην τηρούμενα, ὅμοιά ἐστι τοῖς μέτροις, ἅπερ ἄλλα ἀλλαχοῦ γίνονται· τὰ γὰρ οἰνηρὰ καὶ σιτηρὰ μέτρα οὐ πανταχοῦ [f] εἰσιν ἴσα, ἀλλ' οὗ μὲν ὠνοῦνται τὸν οἶνον ἢ τὸν σῖτον, μείζω τὰ μέτρα ποιοῦσιν, οὗ δὲ πωλοῦσιν, ἐλάττω· τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον ἔχει καὶ τὰ μὴ φυσικά, ἀλλὰ ἀνθρώπινα, καὶ κατὰ συνθήκην γινόμενα δίκαια. Οὐ γὰρ τὰ αὐτὰ πανταχοῦ· ἐπεὶ οὐδὲ πολιτεία μία πᾶσιν, ἀλλὰ μία πανταχοῦ πολιτεία, ἡ κατὰ φύσιν ἀρίστη· ὥσπερ καὶ τὸ φυσικὸν δίκαιον ἐν πανταχοῦ ἐν ταῖς εὐνομουμέναις πολιτείαις.

*** Καὶ οὕτως ἔχει πρὸς τὰς ἐν αὐταῖς πράξεις, ὡς τὸ καθόλου πρὸς τὰ καθ' ἕκαστα· [g] τὰ μὲν γὰρ πραττόμενα πολλά, τὸ δὲ δίκαιον, ἢ τὸ νόμιμον, ἕν· καθόλου γάρ ἐστιν· οὐ γὰρ τόνδε τὸν ἀριστέα κελεύει τιμᾶσθαι, καὶ τοιάνδε τιμήν, ἀλλὰ καθόλου πάντα ἀριστέα ἁπλῶς τιμᾶσθαι.

Themistoclem Olympium nominare : hæc enim priusquam decreta essent, arbitraria erant : postquam autem decreta sunt, justa videntur.

Quidam vero existimant, nullum natura jus esse, sed legitima omnia. Naturalia enim cuncta immutabilia sunt : quippe ignis ubique et semper calefacit, tam apud nos quam in Ægypto : jura autem omnia mutantur : siquidem mutuo aliquid sumere, nec tamen acceptum reddere, jus apud quosdam habetur : eademque cæterorum ratio est, sed non omnibus eadem videntur justa : ex quo sequitur, legitima esse jura omnia neque ullum naturale. Ad hoc respondemus, non omnino moveri jus omne et mutari : quamvis enim apud homines jura omnia mutarentur, apud deos tamen necesse foret jus esse immutabile, ex quo efficeretur, naturale aliquod jus esse : nunc vero etiam inter homines sapientes et bonæ frugi est jus aliquod immobile, quod naturale dicitur. Quodsi hominibus insanis et mente captis non videtur esse jus, nihil interest ; neque enim qui mel dulce esse dicit, mentitur, quia insanientibus non tale videtur : quare jus naturale quibusdam jus, aliis non videtur esse jus.

Sed prius illud naturæ congruit et sanorum hominum est, posterius naturæ repugnat et desipientium hominum proprium habetur : quod igitur nonnulli illud jus non esse existimant, id non obstare, quominus jus naturale sit, manifestum est. Quum vero jus utrumque et legitimum et naturale eo quo diximus modo sit mobile, quo pacto distinguetur, si utrumque sit mobile? Est vero manifesta distinctio. Ipsum enim per se jus explorabitur, utrum immobile manens omnibus conducat, an mutatum nocere possit. Jam vero si ita se habet, jus naturale est ; si non est tale, legitimum existimandum : nam evenire quidem potest, ut omnes homines sinistra manu æque ac dextra utantur, sed natura tamen dextera manus videtur esse fortior quam sinistra : legitima vero jura, quæ ex communi consensu servantur, mensuris sunt similia, quæ aliæ alibi sunt : neque enim omnibus locis æquales sunt vini et frumenti mensuræ, sed ubi quidem emunt vinum aut frumentum, majores etiam faciunt mensuras, ubi vero vendunt, minores : eodem quoque modo se habent ea, quæ non naturalia, sed humana et ex communi hominum consensu descripta jura sunt. Neque enim eadem ubique sunt, quando ne reipublicæ quidem status unus omnibus est, sed unus ubique natura optimus : sicut jus naturale unum ubique in omni republica bonis legibus temperata est.

Quin etiam ita ad res quæ in illis civitatibus geruntur se habet, ut universa ad singula : licet enim actiones sint multæ, unum tamen est idemque id quod justum aut legitimum vocamus : quippe universale est : neque enim hunc militem fortem aut illum certo quodam honore affici, sed universe quemvis fortem militem utique honorari jubebit.

* Δοκεῖ δὲ ἐνίοις πάντα εἶναι τοιαῦτα κτλ. — ** Ποῖον δὲ φύσει τῶν ἐνδεχομένων κτλ — *** Τῶν δὲ δικαίων καὶ νομίμων ἕκαστον, ὡς τὰ καθόλου κτλ.

(Scripsi : [a] οὐκέτι] cod. οὐκ ἔτι. — [b] παρά γε] cod. παράγε. — [c] ἔστι] cod. ἐστὶ. — [d] καὶ ὑγιεινῶν ἀνθρώπων] cod. καὶ ὑγιεινὸν τῶν ἀνθρώπων, cujus loco Heinsius καὶ ὑγιεινῶν τῶν ἀνθρώπων scribi voluerat. — [e] μέντοι] cod. μέν τοι. — [f] πανταχοῦ εἰσιν] cod. πανταχοῦ εἰσὶν. — [g] καθ' ἕκαστα] cod. καθέκαστα. —)

Κεφ. ια'.

Τί ἐστι δικαίωμα, καὶ δικαιοπράγημα, καὶ ἀδικοπράγημα.

Διαφέρει δὲ δικαίωμα τοῦ δικαίου καὶ τὸ ἀδίκημα τοῦ ἀδίκου· δίκαιον μὲν γάρ ἐστιν, ὅπερ ἁπλῶς θεωρεῖται καὶ καθόλου, ἢ νομικὸν ἢ φυσικόν, οἷον τὸ τὸν ἀνδροφόνον ἀποθνήσκειν· ὅταν δὲ τὸ τοιοῦτο δίκαιον ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα [a] γένηται, καὶ ὅδε ὁ ἀνδροφόνος τόνδε τὸν τρόπον ἀποθάνῃ, τότε δικαίωμα καλεῖται· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ ἀδίκου καὶ ἀδικήματος ἔχει. Καλεῖται δὲ δικαιοπράγημα μὲν πᾶσα πρᾶξις δικαία, κἄντε [b] ἀδικίας ἔκτισις ᾖ, κἄντε ἀρετῆς [c] ἀνταπόδοσις· δικαίωμα δὲ ἰδίως ἡ τῆς ἀδικίας τιμωρία. Ὁποῖα δὲ καὶ πόσα εἴδη δικαιοπραγημάτων καὶ δικαιωμάτων εἰσίν, ὕστερον ἐπισκεψόμεθα.

* Νῦν δὲ ἐκεῖνο λέγωμεν. Οὕτως οὖν ἐχόντων τῶν δικαίων καὶ τῶν ἀδίκων, ὡς εἴρηται, ἀδικεῖ μὲν ἢ δικαιοπραγεῖ, ὅταν ἑκών τις αὐτὰ πράττῃ, ὅταν δὲ ἄκων, οὔτε ἀδικεῖ οὔτε δικαιοπραγεῖ [d] καθ' αὑτόν, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός. Αἱ γὰρ πράξεις καθ' ἑαυτὰς οὐκ εἰσὶν ἄδικοι οὔτε δίκαιαι, οὐ γὰρ ἐφαρμόσει αὐταῖς ὁ ὁρισμὸς τοῦ ἀδικοπραγήματος, ὃς συνίσταται ἐν τῷ ἑκουσίῳ, ἀκούσιοι γάρ εἰσιν· ἀλλ' ὅτι συμβέβηκεν αὐταῖς ἡ ἰσότης τῆς δικαιοσύνης, ἢ ἡ ἀνισότης τῆς ἀδικίας, διὰ τοῦτο ἄδικοι ἢ δίκαιαι λέγονται [e] κατὰ συμβεβηκός, καὶ οἱ πράττοντες αὐτὰς ἀδικοπραγεῖν ἢ δικαιοπραγεῖν. Καθ' αὑτὸ δέ, ὅταν ἑκούσιον ᾖ τὸ ἔργον, τότε καὶ ἀδίκημα ἔσται καὶ ἀδικοπράγημα· χωρὶς δὲ τοῦ ἑκουσίου ἄδικον μὲν ἔσται πεποιηκώς, ἡ πρᾶξις δὲ οὐκ ἔσται ἀδίκημα· αὐτὸς γὰρ οὐκ ἔστιν ἄδικος, εἰ καὶ ἄδικα ποιεῖ· ὡς γὰρ ἐν τοῖς προειρημένοις ἐδείχθη, δυνατὸν εἶναι ἄδικα μὲν ποιεῖν, ἄδικον δὲ μὴ εἶναι. Τότε γὰρ ἄδικός ἐστιν, ὅταν ἡ πρᾶξις ἐπ' αὐτῷ ᾖ, καὶ μηδεὶς βιάζηται, καὶ εἰδὼς καὶ μὴ ἀγνοῶν τὰ περιστατικὰ πάντα. Οἷον, τίνα τύπτει, καὶ τίνος ἕνεκα· ταῦτα δὲ ἐν τῷ περὶ ἑκουσίου καὶ ἀκουσίου διωρισάμεθα. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν δίκαια ποιούντων ἐστί· τότε γάρ τις δίκαιός ἐστι, καὶ τὸ ἔργον δικαιοπράγημα καθ' αὑτό, ὅταν ἑκουσίως γίνηται· ὁ γὰρ τὴν παρακαταθήκην ἀποδοὺς διὰ φόβον οὔτε δικαιοπραγεῖ, οὔτε δίκαιός ἐστιν, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκὸς λέγεται. Ταῦτα δὲ ἔτι διαιρετέον ἀκριβέστερον.

Cap. XI.

Quid sit juste factum et justa actio, nec non injusta actio.

Differt autem juste factum a justo, ut injusta actio ab injusto : siquidem justum et æquum est illud, quod simpliciter et universe consideratur, quoniam aut legibus aut naturæ convenit, verbi causa homicidam mori : quando vero hujusmodi jus in singulis cernitur, exempli gratia, ut hic homicida hac morte multetur, tum juste factum vocatur : similiterque in injusto et injuria se res habet. Nominatur autem justa actio omne recte factum, sive injuriæ exsecutio est, sive virtutis remuneratio : juste factum vero proprie injustitiæ ultio. Sed quales et quot tam justarum actionum quam juste factorum species sint, posthac videbimus. Nunc illud quoque dicamus. Quum justa et injusta eo quo diximus modo se habeant, injuste justeque aliquis agit, quando ea sponte facit ; quando vero invitus, nec injuste nec juste per se facit, sed per accidens. Etenim actiones per se nec injustæ sunt nec justæ, quoniam in eas non quadrat injustæ actionis definitio, quæ in re voluntaria consistit, quum illæ invite suscipiantur : sed quia vel justitiæ æquitas vel injustitiæ iniquitas iis accidit, idcirco injustæ aut justæ dicuntur per accidens, et qui eas suscipiunt, hi injuste aut juste agere dicuntur. At quum per se voluntarium erit facinus, tunc injuria vocabitur et injusta actio : nimirum si quis alienæ tantum voluntati morem gesserit, injuste quidem egisse dicetur, sed actio non erit injuria : ipse enim non est injustus, quamvis injuste agat : quippe fieri potest, quemadmodum in superioribus ostendimus, ut injuste faciat aliquis, nec tamen injustus sit. Etenim tum injustus est, quum ipse agendi potestatem habet, nec a quoquam cogitur, aut tempora ignorat, sed cognitis rebus omnibus agit. Verbi gratia, quem feriat et qua de causa : hæc autem in superiori de rebus tum voluntariis tum non voluntariis disputatione definivimus. Eadem vero etiam hominum juste agentium ratio est : tum enim justus est aliquis et res quæ agitur per se justa actio, quando sponte suscipitur : nam qui propter metum reddit depositum, neque juste facit, neque justus est, sed tantum per accidens ita vocatur. Verum hæc etiam accuratius sunt distinguenda.

* Cap. 8. ὄντων δὲ τῶν δικαίων καὶ ἀδίκων τῶν εἰρημένων κτλ.

(Scripsi : [a] καθ' ἕκαστα] cod. καθέκαστα. — [b] κἄντε ἀδικίας] cod. κἄντε ἀδικίας. — [c] κἄντε ἀρετῆς] cod. κἄντε ἀρετῆς. — [d] δικαιοπραγεῖ καθ' αὑτόν] cod. δικαιοπραγεῖ καθ' αὐτό. — [e] ἄδικοι ἢ δίκαιαι λέγονται] cod. ἄδικοι λέγονται. —)

Κεφ. ιβ'.

Περὶ ἀδικημάτων καὶ ἀτυχημάτων, καὶ συγγνωστῶν καὶ ἀσυγγνώστων.

* Αἱ γὰρ ἐν ταῖς κοινωνίαις βλάβαι αἱ μὲν ἑκούσιοί εἰσιν, αἱ δὲ ἀκούσιοι. Καὶ τῶν ἀκουσίων αἱ μὲν ἁμαρτήματα λέγονται, αἱ δὲ ἀτυχήματα. Καὶ ἁμάρτημα μέν ἐστιν, ὅταν τις βλάψῃ τινὰ ἀκουσίως μέν, παρασχὼν δέ τινα τῆς βλάβης αἰτίαν· οἷον, εἴ τις [a] ἐν ὁδῷ τοξεύων, ἐν ᾗ ἐνεδέχετο ἄνθρωπον παριέναι, ἐφόνευσέ τινα· οὗτος γὰρ ἄκων μὲν ἀπέκτεινε τὸν ἄνθρωπον, παρέσχε δὲ αἰτίαν τοῦ φόνου τὸ ἐν τοιούτῳ τόπῳ τοξεύειν. Ἀτύχημα δέ ἐστιν, ὅταν παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν ἡ βλάβη συμβῇ· οἷον εἴ τις τοξεύων ἐπ' ἐρημίας, οὕτω συμβάν, παριόντα τινὰ ἀπέκτεινεν· ἐνταῦθα γὰρ παράλογός τις ἡ βλάβη συνέβη καὶ παράδοξος, καὶ οὐδὲν ἐς αὐτὸ συνετέλεσεν ὁ βλάψας, εἰ μὴ κατὰ συμβεβηκός, ἀλλ' ἔξωθεν ἡ αἰτία πᾶσα τοῦ φόνου.

** Τῶν δὲ ἑκουσίων τὰ μὲν ἐκ προαιρέσεως λέγονται, τὰ δὲ οὐκ ἐκ προαιρέσεως ἀδικήματα. Καὶ ἐκ προαιρέσεως μὲν τὰ προβεβουλευμένα, ὅταν τις σκεψάμενος καὶ βουλευσάμενος τὴν βλάβην ποιήσῃ δι' αὐτὸ τοῦτο, ἵνα βλάψῃ· οὐκ ἐκ προαιρέσεως δέ, τὰ ἐκ πάθους τινὸς γινόμενα, καὶ μὴ προβεβουλευμένως· οἷον, ὅταν τις βλάψῃ τὸν πέλας ἀθρόον τῷ θυμῷ συσχεθείς, ἢ ὑπὸ ἐνδείας τυραννούμενος κλέψῃ, οὐκ αὐτὸ τοῦτο, βουλόμενος κακουργεῖν, ἀλλὰ τὴν ἔνδειαν παραμυθήσασθαι. Ταῦτα δὲ ἑκάτερα, τά τε ἐκ προαιρέσεως, καὶ οὐκ ἐκ προαιρέσεως, ἀδικήματα λέγονται.

*** Τῶν δὲ πραττόντων αὐτὰ ὁ μὲν ἐκ προνοίας βλάπτων ἄδικός ἐστι καὶ πονηρός· ὁ δὲ ὑπὸ πάθους κινηθείς, ἢ φυσικοῦ, οἷον, ὀργῆς ἢ λύπης, ἢ ἀναγκαίου, ὥσπερ, πείνης ἢ φόβου, ὁ τοιοῦτος οὐκ ἔστιν ἄδικος οὐδὲ πονηρός.

**** Διὰ τοῦτο καὶ διακρίνεται παρὰ τοῖς δικασταῖς ὁ ἀμυνόμενος τοῦ προκατάρξαντος. Ἄρχει δὲ οὐχ ὁ θυμῷ ποιῶν, ἀλλ' ὁ κινήσας αὐτὸν εἰς ὀργήν· ὃς καὶ ἐγκαλεῖται ὡς ἄδικος· οὗτος γὰρ ἐγένετο τῆς βλάβης αἴτιος. Καὶ τούτου χάριν ὁ μὲν προκατάρξας ἀπαρνεῖται μὴ προκατάρξαι, ὁ δὲ ἀμυνάμενος τὴν βλάβην μὲν ὁμολογεῖ ἣν ἔβλαψε τὸν ἄρξαντα, ἄμυναν δὲ καὶ ἀνταπόδοσιν ὀνομάζει, διὰ τὸ μὴ οἴκοθεν, ἀλλὰ παρὰ τοῦ βλάψαντος [b] εἰς τὴν ὀργὴν κινηθῆναι. Οὐ γάρ, ὥσπερ ἐν τοῖς ἑκουσίοις συναλλάγμασιν ἔχει, οὕτω κἀνταῦθα [c] ἡ ἀμφισβήτησις γίνεται· ἐν ἐκείναις μὲν γὰρ ἡ πρᾶξις ἀμφισβητεῖται· οἷον, εἰ ἔλαβε τὴν πα-

Cap. XII.

De injuriis et rebus adversis, tum venia dignis, tum non ignoscendis.

Quæ enim in societatibus alicui importantur detrimenta, partim voluntaria sunt, partim non voluntaria. Eorum autem quæ non voluntaria sunt, alia errata dicuntur, alia mala divinitus invecta. Et erratum quidem est, quum aliquis alium lædit invitus quidem, sed ita ut aliquam lædendi causam afferat : verbi gratia, si quis in via, in qua fieri poterat, ut homo transiret, jaculatus fuerit, hominemque necarit : hic enim invitus quidem hominem interfecit, sed tamen cædis culpam sustinuit, propterea quod in tali loco sagittavit. Contra malum divinitus invectum est, quum præter omnem exspectationem damnum contrahitur, ut si quis in solitudine jaculatus forte fortuna prætereuntem hominem interfecit : hic enim præter rationem atque opinionem omnium damnum illatum est, neque quidquam, nisi per accidens, attulit qui læsit, sed extra est omnis causa cædis.

Earum autem quæ sponte fiunt, aliæ capto consilio, aliæ non capto illatæ dicuntur injuriæ. Et capto quidem consilio fiunt, quæ antegressa deliberatione inferuntur, quoties aliquis re prius perpensa ac deliberata alii detrimentum importat, idque ob hoc ipsum, ut noceat : contra non capto consilio inferuntur, quæ cum aliqua perturbatione fiunt nullaque antegressa deliberatione, ut quum quis alium ira magna inflammatus lædit, aut rerum necessariarum inopia conflictatus furatur, nec tamen hoc ipsum studet, ut lædat alios, sed ut suam inopiam sublevet. Utriusque igitur generis res, tam quæ capto consilio, quam quæ non capto fiunt, injuriæ appellantur.

Eorum autem qui injurias faciunt, is qui consulto et cogitate nocet, injustus est et improbus : qui vero affectu, sive naturali, ut ira aut dolore, sive necessario, ut fame vel metu perturbatus, is nec injustus est nec improbus.

Quamobrem etiam de judicum sententia distinguitur qui propulsat injuriam ab eo qui inchoat. Inchoare autem dicitur non qui per iram aliquid facit, sed qui illum ad iram acuit : qui et accusatur ut injustus : hic enim damni fuit auctor. Ideoque qui incipit, negat se incepisse, qui vero propulsat, damnum quidem quod apportat ei qui incipit fatetur, sed tum ultionem, tum gratiam a se relatam appellat, quod non sponte, sed ab eo qui prius nocuit, irasci sit coactus. Neque enim, quemadmodum in iis quæ sponte fiunt contractibus, sic et hic in controversiam res venit : quippe ibi de facto dubitatur, exempli gratia, num depositum aliquis accepe-

* Τῶν δὲ ἑκουσίων τὰ μὲν προελόμενοι κτλ. — ** Ὅταν δὲ εἰδὼς κτλ. — *** Ὅταν δὲ ἐκ προαιρέσεως κτλ. — **** Διὸ καλῶς τὰ ἐκ θυμοῦ, κτλ.

ρακαταθήκην ἢ τὸ δάνειον, καὶ λαβὼν οὐκ ἀπέδωκε, κἂν [d] τοῦτο δειχθῇ, πονηρὸς εὐθὺς καὶ ἄδικός ἐστιν, εἰ μὴ ἐπιλαθόμενος ἀρνεῖται· ἐνταῦθα δὲ ἡ μὲν πρᾶξις ὁμολογεῖται καὶ φανερά ἐστιν· (ὃ γάρ τις ὀργῇ ποιεῖ, φανερῶς ποιεῖ·) ἀμφισβητεῖται δέ, εἰ δικαίως ἐπάταξεν, ἢ ἀδίκως. Ὥστε ὁ μὲν προκατάρξας καὶ ἐπιβουλεύσας ἄδικος οἴεται εἶναι, καὶ διὰ τοῦτο οὐχ ὁμολογεῖ προκατάρξαι· ὁ δὲ ὀργισθεὶς παρ' ἐκείνου μὴ ἄδικος εἶναι νομίζει, καὶ διὰ τοῦτο τὴν βλάβην ὁμολογεῖ.

* Φαίνεται δὴ καὶ ἀπὸ τούτου, ὅτι ὅσα διὰ θυμὸν ἢ ἄλλα πάθη καὶ οὐ διὰ μοχθηρίαν ἀδικεῖ τις, κατ' ἐκεῖνα οὐκ ἔστιν ἄδικος, ὁ δὲ ἐκ προνοίας ἄδικός ἐστι καὶ πονηρός, οὐ μόνον ἐν τῷ διορθωτικῷ δικαίῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ διανεμητικῷ, ἐάν τις μὴ κατὰ τὸ ἴσον καὶ ἀνάλογον διανέμῃ. Ὁμοίως δὲ καὶ δίκαιός ἐστιν ἐν ἑκατέρῳ τῶν δικαίων ὁ μὴ διὰ πάθος, ἀλλὰ τοῦ ἀγαθοῦ ἕνεκα τὸ δίκαιον ποιῶν· ὁ γὰρ ὑπὸ πάθους κινηθείς, ἢ λύπης, ἢ ἔρωτος, καὶ δικαιοπραγήσας δίκαια μὲν ἐποίησε, δίκαιος δὲ οὐκ ἔστιν.

** Ἐπεὶ δὲ τῶν ἀκουσίων ἀδικημάτων τὰ μὲν συγγνώμης τυγχάνει, τὰ δ' οὔ· ῥητέον τίνα τὰ συγγνωστά, καὶ τίνα τὰ ἀσύγγνωστα. Ὅσα μὲν οὖν τις ἁμαρτάνει καὶ ἀγνοῶν καὶ δι' ἄγνοιαν, συγγνωστά· ὅσα δὲ ἀγνοῶν μέν, οὐ δι' ἄγνοιαν δέ, ἀλλὰ διὰ πάθος, ὃ μήτε φυσικόν ἐστι μήτε ἀνθρωπικόν, οἷον, φόβον, ἢ λύπην, ἢ πεῖναν, ἢ ἄλλην ἀνάγκην, ἀλλὰ τροφήν τινα, οἷον, διὰ τὸ ὀρέγεσθαι πιεῖν ἀνθοσμίου, καὶ φαγεῖν πέρδικος, τὰ τοιαῦτ' ἀσύγγνωστά ἐστι. Ἔστι δὲ τὸ μὲν δι' ἄγνοιαν καὶ ἀγνοοῦντα ἁμαρτάνειν· οἷον, ὅταν τις ἀγνοῶν, ὅτι κακὸν τὸ τὸν πατέρα ἀπελαύνειν, νυκτὸς ἀγνοήσας τὸν πατέρα ἀπελαύνῃ τῆς οἰκίας· ὁ μὲν γὰρ μὴ εἰδὼς τὸ καθόλου ἀγνοῶν λέγεται ποιεῖν· ὁ δὲ μὴ εἰδὼς τὸ μερικόν, δι' ἄγνοιαν· ὁ δὲ ἄμφω μὴ γινώσκων καὶ ἀγνοῶν καὶ δι' ἄγνοιαν λέγεται ἁμαρτάνειν, ὃς καὶ συγγινώσκεται· ἀγνοῶν δὲ καὶ οὐ δι' ἄγνοιαν, ὅταν τις ἀγνοῇ [e] μὲν καθόλου, ὅτι κακὸν τὸ κλέπτειν, κλέπτῃ [f] δέ, οὐ διότι ἀγνοεῖ, ἀλλὰ διὰ μοχθηρίαν καὶ πάθος, ὃ οὔτε ἀναγκαῖόν ἐστιν, οὔτε φυσικόν, καθὼς εἴρηται.

(Scripsi : [a] εἴ τις] cod. εἴτις. — [b] βλάψαντος] cod. βλαβέντος. — [c] κἀνταῦθα] cod. κᾀνταῦθα. — [d] κἂν] cod. κᾂν. — [e] ἀγνοῇ] cod. ἀγνοῆ. — [f] κλέπτῃ] cod. κλέπτει. —)

rit aut mutuam pecuniam, atque ita quod accepit non reddiderit, ac si hoc ostendatur, improbus statim erit et injustus, nisi per oblivionem negaverit : hic vero factum conceditur et manifestum est : (nimirum quod per iram aliquis facit, manifesto facit :) sed quæritur tantum, num juste percusserit, an injuste. Itaque qui incipit et antegressa deliberatione fecit, injustus sibi videtur esse, ideoque non fatetur se incepisse : qui vero ab eo irritatus est, non putat se injustum esse, atque idcirco damnum fatetur.

Sed et hinc apparet, ex iis quæ vel per iram vel alium quemcunque affectum, non autem per improbitatem fiunt injuriis, neminem injustum esse, qui vero consulto talia facit, injustum esse et improbum, idque non in eo tantum jure quod in corrigendo versatur, sed in illo etiam quod in distribuendo cernitur, si quis non ex æquo aut pro portione distribuat. Similiter et in utroque jure justus est, qui non perturbatione incitatus, sed honesti causa quod justum est facit : qui enim perturbatione aliqua, sive dolore, sive amore incitatus juste egit, id quidem quod justum est, fecit, sed non est justus.

Quum autem earum, quæ invite fiunt, injuriarum aliæ veniam impetrent, aliæ non impetrent : dicendum quæ venia dignæ sint, quæ non sint. Quæcunque ergo aliquis imprudens et per imprudentiam peccat, ignoscenda sunt : quæcunque vero imprudens, non tamen per imprudentiam peccat, sed perturbatione aliqua, neque naturali, neque humana incitatus, ut metu aut dolore, fameve aut alia necessitate, sed gula adductus, verbi causa, si vinum odoratum bibere, aut perdicem comedere cupit, talia ignoscenda non sunt. Potest autem aliquis per imprudentiam et imprudens peccare, ut quum aliquis qui ignorat, malum esse patrem expellere, noctu patrem, quoniam non novit, domo expellit : qui enim non novit universale, imprudens facere dicitur : qui vero ignorat singulare, per imprudentiam facere : qui denique utrumque ignorat, et imprudens et per imprudentiam peccare perhibetur ideoque ei etiam ignoscitur : imprudens autem et non per imprudentiam facere dicitur, quando quis ignorat omnino, malum esse furari, et tamen furatur, non quod ignoret, sed per improbitatem et animi affectionem, neque necessariam, neque naturalem, ut dictum est.

Κεφ. ιγ'.

Ὅτι οὐ δυνατὸν ἑκόντα ἀδικεῖσθαι.

*** Δόξειε δ' ἂν μὴ ἱκανῶς διωρίσθαι περὶ δικαίου καὶ ἀδίκου. Ἐπεὶ γὰρ τὸ ἀδικεῖν τῷ ἀδικεῖσθαι ἀντίκειται, διείλομεν δὲ τὸ ἀδικεῖν εἴς τε τὸ ἑκούσιον καὶ ἀκούσιον, διαιρετέον ἂν εἴη τὸ ἀδικεῖσθαι εἰς ἑκούσιον καὶ

Cap. XII.

Fieri non posse, ut volens aliquis injuria afficiatur.

Possimus forsitan nondum satis distincte de justo et injusto disputasse videri. Quum enim inferre injuriam et accipere sint contraria, qui vero alios lædit, eum partim volentem partim nolentem iis injurias inferre dixerimus,

* Ἂν δ' ἐκ προαιρέσεως βλάψῃ, κτλ. — ** Τῶν δ' ἀκουσίων τὰ μέν ἐστι συγγνωμονικά, τὰ δ' οὐ συγγνωμονικά, κτλ. — *** Cap. 9. Ἀπορήσειε δ' ἄν τις. κτλ. κτλ.

ἀκούσιον, ὃ καὶ Εὐριπίδῃ δοκεῖ. Φησὶ γὰρ εἶναί τι ἀδικεῖσθαι ἑκούσιον, λέγων πως·

Μητέρα κατέκταν [a] τὴν ἐμήν, βραχὺς λόγος,
Ἑκὼν ἑκοῦσαν, καὶ [b] θέλουσαν οὐχ ἑκών.

Δεῖ γάρ, ἐπεὶ ἀντίκειται, ἢ ἅπαν τὸ ἀδικεῖν ἑκούσιον εἶναι, καὶ τὸ ἀδικεῖσθαι πᾶν ἀκούσιον· ἢ ἐπεὶ διῄρηται τὸ ἀδικεῖν, καὶ τὸ μὲν ἑκούσιόν ἐστι, τὸ δὲ ἀκούσιον, καὶ τὸ ἀδικεῖσθαι οὕτω διῃρῆσθαι, ἵνα θατέρῳ θάτερον ἀντικέηται. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον δοκεῖ καὶ ἐπὶ τοῦ δικαιοῦν καὶ δικαιοῦσθαι· ἀλλὰ τὸ μὲν νομίζειν πᾶν ἀδικεῖσθαι ἢ δικαιοῦσθαι, ἑκούσιον εἶναι, ἄτοπον· καὶ γὰρ καὶ ἄκων πολλάκις τις δικαιοῦται, ὅταν ἀδικήσας κολασθῇ· ὁμοίως δὲ καὶ τὸ εἶναί τι ἑκούσιον ἀδικεῖσθαι, οὐδὲ τοῦτό ἐστιν ἀληθές· ἀεὶ γὰρ ἀκουσίως τις ἀδικεῖται· δικαιοῦται δὲ ποτὲ μὲν [c] ἀκουσίως, ποτὲ δὲ ἑκουσίως· ὁ μὲν γὰρ ἀδικῶν κολαζόμενος ἀκουσίως δικαιοῦται, ὁ δὲ ἀδικούμενος ἐκδικούμενος ἑκουσίως δικαιοῦται.

* Ἀλλὰ περὶ μὲν τοῦ δικαιοῦσθαι τὰ εἰρημένα ἀρκείτω· περὶ δὲ τοῦ ἀδικεῖσθαι, ὅτι οὐ δυνατὸν ἑκούσιον εἶναι, ῥητέον ἔτι σαφέστερον.

** Καὶ πρῶτον ἐροῦμεν τοὺς λόγους, ὅθεν δοκεῖ συνάγεσθαι ἑκουσίως τινὰ δύνασθαι ἀδικεῖσθαι. Ἐπεὶ γὰρ ἑκουσίως ἐστὶν ἀδικεῖν τὸ βλάπτειν ἀδίκως τινά, εἰδότα καὶ τὴν βλάβην καὶ τὸν βλαπτόμενον, καὶ μηδὲν ἀγνοοῦντα τῶν περὶ τὸ πρᾶγμα, καὶ ἔτι οἴκοθεν κινούμενον καὶ οὐκ ἔξωθεν βιαζόμενον, εἴη ἂν τὸ ἑκουσίως ἀδικεῖσθαι τὸ βλάπτεσθαι παρὰ τὸ δίκαιον, εἰδότα τὴν βλάβην καὶ τὸν βλάπτοντα, καὶ πάντα τὰ περὶ τὸ πρᾶγμα, καὶ ἀνέχεσθαι, δυνάμενον ἀποσείσασθαι. Τοῦτο δὲ ὅτι γίνεται, φανερόν· ὁ γὰρ ἀκρατὴς καὶ ὑφ' ἑτέρου βλάπτεται, εἰδὼς πάντα, καὶ ἀνέχεται, δυνάμενος ἀποσείσασθαι· δυνατὸν ἄρα ἐστὶν ἑκόντα τινὰ ἀδικεῖσθαι· ἔτι δὲ καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν ὁ ἀκρατὴς βλάπτει καὶ ἑκουσίως· ἑκουσίως ἄρα ἑαυτὸν ἀδικεῖσθαί ἐστι, τὸ ἄδικα πάσχειν· πάσχει δέ τις ἄδικα ἑκών· οἱ γὰρ ἐπιεικέστεροι ἐν ταῖς διανομαῖς ἐλάττω τῆς ἀξίας λαμβάνουσι βουλόμενοι, ὅπερ ἄδικον μέν ἐστιν, ἑκούσιον δέ· ἀδικοῦνται ἄρα ἑκουσίως· ἔστιν ἄρα τι ἀδικεῖσθαι ἑκούσιον. Ἀλλὰ τοὐναντίον ἐστίν, ἀδύνατον εἶναι ἀδικεῖσθαί τινα ἑκουσίως. Τότε γάρ τις ἀδικεῖται, ὅτι τι πάσχει ἄδικον παρὰ τὴν αὑτοῦ βούλησιν· τὸ γὰρ πάσχειν τι παρὰ τὴν ἑαυτοῦ βούλησίν τινα ἐναντίον ἐστὶ τῷ λόγῳ τοῦ ἑκουσίου· ὥστε οὐ δυνατὸν βούλεσθαί τινα ἀδικεῖσθαι, οὐδὲ τὸν ἀκρατῆ. Καὶ οὗτος γὰρ ἀγαθὰ βούλεται ἑαυτῷ, καὶ οὐκ ἀνέχεται ἀδικεῖσθαι ἁπλῶς· ταύτης δὲ τῆς βλάβης ἀνέχεται, οἴεται γὰρ μὴ βλάπτεσθαι· καὶ οἴεται μὲν δέον εἶναι πράττειν ἃ ὠφελήσει, πράττει δὲ τὰ βλάπτοντα, οἰόμενος μὴ βλάπτοντα εἶναι· ὥστε οὐ δυνατόν ἐστιν ἀδικεῖσθαί τινα ἑκόντα [d]. Ἀπὸ τούτου δὲ καὶ τὰ ἐκ τοῦ ἐναντίου ἐπιχειρήματα λύεται. Καὶ γὰρ ἀδικεῖ τις, ὅταν βλά-

etiam perpessio injuriæ in spontaneam erit dividenda et invitam, quod et Euripidi videtur. Is enim ostendit, posse aliquem volentem injuria affici, ita fere :

Matrem ut meam necaverim, brevi eloquar,
volens volentem, vel volentem non volens.

Quum enim duo hæc opposita sint, oportet aut omnem quæ infertur injuriam sponte inferri, et omnem quæ accipiatur ab invito accipi : aut quoniam lædendi actio in duas species divisa est, partimque voluntaria habetur, partim invita, etiam perpessionem injuriæ ita distingui, ut altera res alteri opponatur. Eodemque modo fieri videtur, quoties aut alteri jus suum tribuimus, aut ipsi jus nostrum obtinemus : atqui existimare, volentem semper aut injuria affici aut jus suum obtinere, absurdum est : sæpe enim invitus aliquis jus suum adipiscitur, quando ejus maleficia vindicantur : similiterque posse aliquem volentem injuria affici, ne hoc quidem verum est : quippe semper invitus quis injuriam accipit : jus suum autem modo invitus aliquis, modo sua voluntate adipiscitur : nimirum homo injustus dum punitur, invitus jus suum obtinet : at qui ab injuria vindicatur, ultro jus suum obtinet.

Sed hæc de obtinendo jure suo dicta sufficiant : at volentem neminem injuria affici posse, planius docendum est.

Ac primum quidem rationes afferemus, ex quibus videtur cogi, volentem aliquem posse injuria affici. Quum enim sponte injuriam facere nihil aliud sit, quam injuste aliquem lædere, quoties nec damnum nec is qui læditur, nec quidquam eorum quæ ad rem pertinent, ignoratur, ac præterea quando aliquis suo consilio usus externa vi non cogitur, erit vicissim sponte injuriam accipere nihil aliud, quam injuste damnum pati, quoties quis et damnum et eum qui alii id apportat, et quæcunque ad rem pertinent novit, et quum possit propellere, tamen tolerat. Hoc autem fieri manifestum est : incontinens enim etiam ab aliis damno augetur, et quum sciat omnia et propulsare possit, nihilominus tolerat : ex quo efficitur, fieri posse ut sponte aliquis injuriam accipiat : præterea sibi quoque ipse incontinens nocet, et quidem sponte : unde sequitur sponte a se ipso injuria affici, esse injuriam pati : sponte autem aliquis injuriam patitur : sæpe enim qui æquiores reliquis sunt in distribuendo minus quam merentur accipiunt volentes, quod injustum quidem est, sed sponte fit : sponte ergo injuria afficiuntur : ex quo apparet posse fieri, ut aliquis volens accipiat injuriam. Atqui contrarium est, fieri non posse, ut aliquis volens injuriam accipiat. Quippe tum injuriam accipit, quum id quod injustum est contra voluntatem suam patitur : nam pati aliquid contra voluntatem suam res est contraria definitioni ejus quod sponte fit : unde sequitur fieri non posse, ut aliquis velit injuria affici : ne incontinens quidem. Etenim hic bona sibi optat, neque simpliciter injuria se affici patitur : hoc vero damnum admittit, quia se lædi non putat : et quamvis existimet ea quæ profutura sint sibi agenda esse, agit tamen quæ nocent, propterea quod haudquaquam noxia esse credit : quamobrem fieri non potest, ut sponte aliquis injuria afficiatur. Unde etiam contraria argumenta con-

* Ἄτοπον δ' ἂν δόξειε κτλ. — ** Ἐπεὶ καὶ τόγε διαπορήσειεν ἄν τις κτλ.

πτῃ τινὰ ἑκὼν παρὰ τὴν τοῦ βλαπτομένου βούλησιν· ὁμοίως δὲ καὶ ἀδικεῖται, ὅταν ἄδικα πάσχῃ παρὰ τὴν ἑαυτοῦ βούλησιν. Τὸ δὲ ἑκόντα ἄδικα πάσχειν, οὐκ ἔστιν ἀδικεῖσθαι· ὥσπερ γὰρ τὸ ἄδικον ποιεῖν οὐ πᾶν ἐστιν[e] ἀδικεῖν, οὐδὲ ὁ ἄδικα ποιῶν ἄδικος, ὡς ἀνωτέρω δέδεικται, οὕτως οὐδὲ πᾶς ὁ πάσχων ἄδικα ἀδικεῖται· ἀλλ' ὥσπερ ὁ ἀπατῶν τὸν νοσοῦντα ἰατρὸς ἢ ὁ κλέπτων τὴν τοῦ μαινομένου μάχαιραν ἄδικα μὲν ποιεῖ, ἄδικος δὲ οὐκ ἔστι, διότι πρὸς σωτηρίαν ὁρᾷ τοῦ νοσοῦντος, καὶ οὐ ζημιοῦν, ἀλλὰ κερδαίνειν ποιεῖ, οὕτω καὶ ὁ ἐν ταῖς διανομαῖς ἐλάττω λαμβάνων τῆς ἀξίας οὐκ ἀδικεῖ ἑαυτόν, εἰ καὶ ἄδικα πάσχει· οὐ γὰρ ἵνα βλάψῃ ἑαυτὸν ἀνέχεται τῶν ἐλαττόνων ἀξιούμενος, ἀλλ' ἵνα ὠφελήσῃ μᾶλλον, δόξαν μετριότητος καὶ ἐπιεικείας λαβόντα. Ἔπειτα εἰ καὶ βλάπτειν ἑαυτὸν ἀνέχεται, οὐκ ἀδικεῖται· οὐ γὰρ παρὰ τὴν αὑτοῦ βούλησιν τὰ ἄδικα πάσχει· τοῦτο γάρ ἐστιν ἀδικεῖσθαι. Ὁ γὰρ ἀλλαξάμενος τὰ βελτίω τῶν ἐλαττόνων, ὥσπερ φησὶν Ὅμηρος τὸν Γλαῦκον τῷ Διομήδει δοῦναι,

Χρύσεα χαλκείων, ἑκατόμβοι' ἐννεαβοίων, [f]

οὐκ ἀδικεῖται· βουλόμενος γὰρ ἔδωκεν· ὁ δὲ ἀδικούμενος ἀκουσίως βλάπτεται. Οὐκ ἄρα δυνατὸν ἀδικεῖσθαί τινα ἑκόντα, βλάπτεσθαι δὲ ἑκόντα δυνατόν.

(Scripsi : [a] κατέκταν] codd. hic et apud Aristotelem κατέκτα. — [b] καὶ] cum libris Andronici; ἢ codd. Aristotelis. Sed primum sæpe ponit Stagirites καὶ pro ἤ. (Vid. Henr. Steph. Thesaur. s. v. καὶ); deinde etiam librarii utramque particulam frequenter confuderunt. Conf. Schæfer. ad Greg. Corinth. p. 384. Itaque utraque lectio æque bona est. Cæterum versus istos ex Euripidis Bellerophonte petitos esse testatur Michaël Ephesius his verbis : ὁ γὰρ ἀκρατὴς ὑπὸ τῆς ἐρωμένης ἀποσυλώμενος τὰ ἴδια χρήματα ἑκὼν βλάπτεται, κἀκείνης ἑκούσης βλαπτούσης, ὥστε καὶ ἑκὼν ὑφ' ἑκούσης. Ὀρθῶς ἄρα εἴρηται τῷ Εὐριπίδῃ, ὅτι ἑκὼν ἑκοῦσαν ἔκτεινε τὴν μητέρα ὁ Βελλεροφόντης. — [c] δὲ ποτὲ μὲν] cod. δέ ποτε μὲν. — [d] ἀδικεῖσθαί τινα ἑκόντα] vulgo ἀδικεῖσθαι τινὰ ἑκόντα. — [e] πᾶν ἐστιν] vulgo πᾶν ἐστὶν. — [f] Cf. Iliad. VI vs. 236).

futantur. Injuriam enim facit, quum sponte quis lædit alium, idque contra voluntatem ejus qui læditur : similiter et injuria afficitur, quando injusta præter voluntatem suam perpetitur. At vero sponte injusta perpeti non est injuriam accipere : quemadmodum enim injusta agere non semper est agere injuste, neque qui injusta agit injustus est, ut supra ostendimus, sic nec quicunque injusta patitur, afficitur injuria : sed ut medicus qui ægrum decipit, aut qui insani gladium furatur, injusta quidem facit, sed non est injustus, quia ægri salutem respicit, neque illi damni, sed potius lucri auctor est, ita qui in distribuendo minus quam meretur accipit, non infert sibi injuriam, quamvis injusta patiatur : neque enim ut noceat sibi ipse, patitur minora quam oportet sibi assignari, sed ut prosit magis, hoc est, ut modestiæ et æquitatis laudem consequatur. Deinde, licet detrimentum importari sibi a se ipso sinat, haudquaquam tamen injuriam accipit : neque enim præter voluntatem suam injusta patitur : hoc autem est, injuria affici. Qui enim meliora permutavit deterioribus, ut Homerus ait Glaucum Diomedi dedisse,

aurea dat pretio arma boves æquantia centum :
ærea fert nihiloque novem meliora juvencis,

ei nulla fit injuria : volens enim dedit : qui vero injuriam accipit, is invitus damnum contrahit. Quare fieri non potest, ut volens aliquis injuria afficiatur, sed ut detrimentum capiat volens, fieri potest.

Κεφ. ιδ'.

Περὶ τοῦ πότερον ἀδικεῖ μᾶλλον ὁ διανέμων ἀδίκως, ἢ ὁ λαμβάνων.

* Ῥητέον δὲ ἐκεῖνο, πότερον ἀδικεῖ ὁ διανέμων ἀδίκως καὶ μὴ κατὰ ἀνάλογον, ἢ ὁ λαμβάνων τὸ πλέον τῆς ἀξίας τῆς ἑαυτοῦ. Φαίνεται δέ, ὅτι ὁ διανέμων ἀδικεῖ καθ' αὑτό, ὁ δὲ λαμβάνων κατὰ συμβεβηκός· ἐκεῖνος γὰρ ἀδικεῖ καθ' αὑτό, ὃς ἑκὼν τοῦτο ποιεῖ.

Cap. XIV.

Utrum qui injuste distribuit, an qui injuste accipit majorem faciat injuriam.

Jam illud explicandum est, utrum injuriam faciat is qui injuste distribuit, et non pro portione, an qui plus accipit quam ipse meretur. Videtur certe facere per se injuriam is qui distribuit, per accidens vero is qui accipit : ille enim per se injuriam facit, qui sponte hoc facit.

* Ἔτι δ' ὧν προειλόμεθα, κτλ.

῾Εκὼν δέ τις ποιεῖ, ὅταν ᾖ παρ᾽ αὐτῷ τῆς πράξεως ἡ αἰτία καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ ποιεῖν· τῆς δὲ διανομῆς ἡ ἀρχὴ παρὰ τῷ διανέμοντι· ὁ ἄρα διανέμων τὸ πλέον ἀδικεῖ καθ᾽ αὑτό, ἀλλ᾽ οὐχ ὁ δεχόμενος· οὐ γὰρ ἐπ᾽ αὐτῷ ἐστιν [a] ἡ ἀρχή, καθὼς εἴρηται. Οὐ γὰρ ὁ ποιῶν τὰ ἄδικα ἀδικεῖν λέγεται, εἰ μὴ κατὰ συμβεβηκός· ὥσπερ λέγεται καὶ ἡ χεὶρ φονεύειν, ἢ μάχαιρα, ἢ λίθος, παρ᾽ οἷς οὐκ ἔστιν ἀρχὴ τοῦ φόνου, οὐδὲ ἀφ᾽ ἑαυτῶν πράττουσιν· ἄδικα μὲν γὰρ ποιοῦσιν, ἀδικοῦσι δὲ οὐδαμῶς. Ὁ δὲ διανέμων ἀδίκως, εἰ μὲν ἀγνοῶν τοὺς νόμους ἔξω τοῦ νομικοῦ δικαίου ἔκρινεν, οὐκ ἀδικεῖ κατὰ τὸν νόμον, [b] οὐδὲ ἄδικος ἡ κρίσις ἐστίν· ἕτερον δὲ τρόπον ἀδικεῖ, λέγω δὴ κατὰ τὸ φυσικὸν δίκαιον. Ἄλλο γὰρ τὸ νομικὸν δίκαιον, καὶ ἄλλο τὸ φυσικόν· οἷον, νόμου ὄντος τὸν ἀριστέα πλέον [c] ἔχειν ἐν ταῖς διανομαῖς, ὁ διανέμων ἀγνοήσας τὸν νόμον τῶν ἴσων τοῖς ἄλλοις ἠξίωσεν· οὗτος τοίνυν κατὰ μὲν τὸ νομικὸν δίκαιον οὐκ ἠδίκησεν, ἠγνόησε γὰρ τὸν νόμον· ὁ δὲ δι᾽ ἄγνοιαν τὰ ἄδικα πράττων οὐκ ἀδικεῖ· ἐπεὶ δὲ καὶ φυσικὸς νόμος ἐστὶ τοὺς εὐεργέτας ἀντευποιεῖν, καὶ μὴ ἀγνοῶν, ἅτε φυσικὸν ὄντα, παρέβη, κατὰ τοῦτον ἄδικός ἐστιν· εἰ δὲ καὶ τὸν νόμον γινώσκων καὶ τὸ φυσικὸν δίκαιον παρέβη, καὶ ἀδίκως ἔκρινε, καὶ τὸ πλέον ἔνειμεν ᾧ μὴ προσῆκεν, οὐ μόνον τὸν λαβόντα πλεονεκτεῖν ἐποίησεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς πλεονεκτεῖ. Καὶ γὰρ εἴτε διὰ φιλίαν, ἢ δι᾽ ἔχθραν, ἢ διὰ δῶρα ἠδίκησε, συμμερίζεται τὸ ἀδίκημα· πλεονεκτεῖ γὰρ καὶ αὐτός, ἢ χάριτος πρὸς τὸν φίλον, ἢ τιμωρίας εἰς τὸν ἐχθρόν, ἢ ἀργυρίου καὶ διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς κοινωνεῖ τοῦ ἀδικήματος τῷ πλέον λαβόντι· καθάπερ γὰρ εἰ ἀγρόν τις ἀδίκως, ᾧ μὴ προσῆκεν, ἔδωκεν ἀργυρίου, συμμερίσασθαι λέγεται τὸν ἀγρὸν τῷ λαβόντι· καίτοι [k] οὐκ ἀγρὸν ἔλαβεν, ἀλλ᾽ ἀργύριον· οὕτω καὶ ὁ ἐν ταῖς διανομαῖς ἀδικήσας, ἵνα ἢ ἑαυτῷ ἢ φίλῳ χαρίσηται, μετέχει τοῦ πλεονεκτήματος, καὶ συμμερίζεται τὸ ἀδίκημα· καὶ ὁ μὲν λαβὼν πλέον μὲν ἔχει, καὶ ἄδικα ἐποίησεν· οὐκ ἠδίκησε δέ, εἰ μὴ δώροις ἢ ἄλλῃ τινὶ πειθοῖ τὸν διανομέα παρέπεισεν· ὁ δὲ διανομεὺς καὶ τὸ πλέον ἔχει ὃν εἴρηται τρόπον. καὶ ἄδικός ἐστι.

(Scripsi : [a] αὐτῷ ἐστιν] vulgo αὐτῷ ἐστὶν. — [b] τὸν νόμον] cod. τὸ νόμον. — [c] πλέον] cod. πλέα. — [d] καίτοι] cod. καί τοι. —)

Sponte autem aliquis facit, quum penes ipsum actionis causa est et faciendi principium ; at vero distributionis principium penes distribuentem est : qui ergo distribuit, majorem per se injuriam facit, quam is qui accipit : nec enim penes hunc est principium, ut diximus. Neque qui injusta facit dicitur injuriam facere, nisi per accidens : quemadmodum et manus dicitur occidere, aut gladius, aut lapis, quum tamen in eorum potestate non sit cædis principium, neque per se agant : nam injusta quidem faciunt, injuriam autem neutiquam. Qui vero distribuit injuste, si leges ignorans præter legitimum jus judicavit, non facit injuriam ex lege, neque injustum est judicium : alia vero ratione injuriam facit, id est, quod ad jus naturale attinet. Aliud enim jus legitimum est, aliud naturale, verbi causa, si lex sit, ut omnium fortissimus in distributione plus accipiat, ac si is qui distribuit propter legis ignorationem æqualiter huic cæterisque omnia distribuat : hic igitur quod ad jus legitimum attinet, injuste non fecit, quia legem ignorabat : qui autem per imprudentiam injusta facit, non agit injuste : quum vero etiam lex naturalis sit, ut aliorum merita beneficiis compensemus, quam utpote a natura profectam quum ignorare non posset, ac tamen migrasset, hujus respectu injustus est : quodsi cognitam legem simulque etiam jus naturale migravit, injusteque judicavit, eique cui minime conveniebat, plus tribuit, non solum eum qui accepit plus habere fecit, sed etiam ipse plus habet. Etenim sive amicitiæ, sive inimicitiæ aut muneris accipiendi causa injuste fecit, dividitur injuria : plus enim et ipse consequitur, vel gratiæ respectu, dum amico gratificatur, vel vindictæ, dum inimicum ulciscitur, vel pecuniæ denique : ideoque et cum altero qui plus accepit, injuriæ est particeps : sicut enim, si quis agrum, cui non conveniebat, per injuriam pecunia corruptus tradidit, is communicare agrum illum dicitur cum eo qui accepit, quamvis non agrum, sed pecuniam acceperit; ita qui illata aliis injuria in distribuendo peccavit, ut vel sibi vel amico gratificetur, in partem lucri venit injuriæque fit consors : et ille quidem qui accepit plus habet, fecitque quod injustum est, quum ne sic quidem injuste fecerit, nisi vel muneribus vel alia nescio qua oratione ad persuadendum accommodata eum qui distribuebat ad rem sic agendam induxit : qui vero distribuit tum plus ea qua dictum est ratione habet, tum injustus est.

Κεφ. ιε΄.

Ὅτι οὐ ῥᾴδιον παντὶ ἑκάστοτε ἄδικον ἢ δίκαιον εἶναι.

* Τινὲς δὲ τὸ ἀδικεῖν ἢ δίκαιον εἶναι ῥᾴδιον νομίζουσι, καὶ ἅμα τῷ θελῆσαι δυνατὸν εἶναι δίκαιον ἢ ἄδικον γενέσθαι· τοῦτο δὲ οὐχ οὕτως ἔχει. Τὸ μὲν γὰρ πρᾶξαι τὰ δίκαια ἢ τὰ ἄδικα, καὶ ἢ δοῦναι ἀργύριον, ἢ πατάξαι τὸν πλησίον, ῥᾴδιόν ἐστι καὶ τοῦ βουλομέ-

Cap. XV.

Non esse facile cuilibet justum semper aut injustum esse.

Quidam autem injuste agere aut justum esse facile existimant, statimque si quis velit, eum justum posse aut injustum fieri : atqui hæc res non ita se habet. Etenim agere quæ justa aut injusta sunt, nec non dare pecuniam, aut percutere alium, facile est et volentis : at

* Οἱ δ᾽ ἄνθρωποι ἐφ᾽ ἑαυτοῖς κτλ.

νου· τὸ δὲ ἢ δικαιοσύνης ἕξιν ἔχειν ἢ ἀδικίας, ὃ χρόνου καὶ ἀσκήσεως δεῖται, δι' ἃς ἕξεις ἢ δίκαιός τις ἢ ἄδικος λέγεται, τοῦτο δὲ οὐκ ἔστιν ἐφ' ἡμῖν, ὥστε ἅμα τῷ βούλεσθαι καὶ ῥάδιον εἶναι κτήσασθαι.

* Ὁμοίως δὲ νομίζουσι καὶ τὴν γνῶσιν τῶν δικαίων καὶ τῶν ἀδίκων ῥᾳδίαν εἶναι, καὶ τὸ δύνασθαι ταῦτα γινώσκειν οὐδὲν οἴονται σοφὸν εἶναι· ὅτι περὶ ὧν οἱ νόμοι λέγουσιν, οὐ χαλεπὸν συνιέναι. Ταῦτα δὲ εἶναί φασι [a] τὰ δίκαια· οὐκ εἰσὶ δὲ εἰ μὴ κατὰ συμβεβηκός· οὐ γὰρ ἁπλῶς οὕτω πραττόμενος ὁ νόμος δίκαιός ἐστιν ἑκάστοτε, καὶ ὡς ἔτυχε τελούμενος, καὶ παρ' ὧν, ἀλλ' ὡς δεῖ, καὶ ὅτε δεῖ, καὶ παρ' ὧν δεῖ. Τὸ δὲ ταῦτα καθ' ἕκαστον τῶν νόμων εἰδέναι δυσχερέστερόν ἐστι τοῦ τὰ ὑγιεινὰ εἰδέναι· ἐπεὶ κἀκεῖ μέλι καὶ οἶνον καὶ ἐλλέβορον, καὶ καῦσιν, καὶ τομὴν εἰδέναι ῥᾴδιον· ἀλλὰ πῶς δεῖ τούτων ἕκαστον πρὸς τὴν ὑγίειαν τάξαι, καὶ τίνι προσενεκτέον, καὶ πότε, [b] τοσοῦτον ἔργον, ὅσον ἰατρὸν εἶναι.

** Διὰ ταῦτα δὴ καὶ τὸν δίκαιον νομίζουσι δύνασθαι ἀδικεῖν οὐδὲν ἔλαττον τοῦ ἀδίκου, ἀλλὰ καὶ πλέον, διὰ τὸ ἄδικα δύνασθαι πράττειν· δύναιτο γὰρ ἂν καὶ πατάξαι τὸν οὐδὲν ἠδικηκότα καὶ ὑφελέσθαι τὰ ἀλλότρια, καὶ ὁ ἀνδρεῖος ῥῖψαι[c] τὴν ἀσπίδα καὶ φυγεῖν· ἀλλ' οὐ τὸ τὰ ἄδικα πράττειν ἀδικεῖν ἐστιν, οὐδὲ τὸ τὰ τοῦ δειλοῦ πράττειν δειλαίνειν ἐστί, πλὴν κατὰ συμβεβηκός· ἀλλὰ τὸ μετὰ τῆς ἕξεως ταῦτα πράττειν, τοῦτό ἐστι τὸ δειλαίνειν ἢ ἀδικεῖν· ὅταν τις οὐκ ἐθέλων ἁπλῶς, ἀλλὰ πάθει κινούμενος δειλίας φεύγῃ, ἢ τῷ ἕξιν ἔχειν ἀδικίας ἀδικῇ, ὥσπερ καὶ τὸ ἰατρεύειν, καὶ τὸ ὑγιάζειν, οὐ τὸ τέμνειν ἢ φαρμακεύειν, ἢ μὴ φαρμακεύειν ἐστίν, ἀλλὰ τὸ ὡς δεῖ, καὶ ὅτε δεῖ, ταῦτα ποιεῖν ἕξιν ἰατρικῆς ἔχοντα. Τὸ μὲν οὖν ἐπανορθωτικὸν καὶ διανεμητικὸν δίκαιον, περὶ ὧν εἰπεῖν προὔκειτο, τίνα ἐστὶ καθ' αὑτά, καὶ ὅπως ἔχει, διωρισάμεθα.

*** Νῦν δὲ ῥητέον ἐστί, πῶς ἔχει τὸ δίκαιον πρὸς τὸ ἐπιεικές, καὶ ἡ δικαιοσύνη πρὸς τὴν ἐπιείκειαν· ἐκεῖνο μόνον τῷ περὶ τοῦ δικαίου λόγῳ προσθεῖσιν, [d] ὅτι τὸ διανεμητικὸν καὶ διορθωτικὸν δίκαιον ἐν ἐκείνοις ἐστίν, ἃ μετέχουσι τῶν ἁπλῶς ἀγαθῶν· οἷον πλούτου ἢ δόξης, ἐν οἷς ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις εὑρίσκεται· ἐν γὰρ δόξῃ καὶ ὑπερβάλλειν δυνατὸν τὸ δέον καὶ ἐλλείπειν ὁμοίως καὶ ἐν πλούτῳ· ἐπὶ γὰρ τῶν οὕτως ἐχόντων ἡ ἰσότης καὶ ἡ ἀναλογία ζητεῖται· καὶ τοῖς μετέχουσι τούτων τοῦ διανεμητικοῦ δικαίου χρεία καὶ τοῦ διορθωτικοῦ. Ἀλλ' ἐν μὲν τοῖς θεοῖς οὐκ ἔχει χώραν ἡ ἀνισότης, οὐδὲ ὑπερβολή ἐστιν ἐν ἐκείνοις, οὐδὲ ἔλλειψις· ὅθεν οὐδὲ χρεία τῆς τοιαύτης δικαιοσύνης· ἀλλ' οὐδὲ ἐν τοῖς φαύλοις παντάπασι τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὑπὸ τρυφῆς καὶ τῆς ἄλλης μοχθηρίας διεφθαρμένοις· τοῖς γὰρ ὑγιάζεσθαι μέλλουσιν ἀνάγκη τι μόριον ὑγιὲς ἔχειν, ἵν' ἐκεῖθεν ὁ ἰατρὸς ἐπανακαλέσηται τὴν ὑγίειαν· οἱ δὲ

vero justitiæ aut injustitiæ habitum consequi, quod tempus et exercitationem desiderat, propter quem habitum aut justus aliquis aut injustus vocatur, id in potestate nostra non est, ita ut facile, simul atque voluit aliquis, id consequatur.

Similiter et eorum quæ justa et injusta sunt facilem esse cognitionem arbitrantur, eaque cognoscere posse nullius esse sapientiæ putant : quia ea de quibus leges loquuntur non sit difficile intelligere. Hæc autem justa esse ajunt : non sunt tamen nisi per accidens : neque enim simpliciter lex ab aliquo observata justa est semper, præsertim temere et a quovis, sed quoties ut oportet, et quum oportet, et a quibus oportet, in actionibus ea observatur. Hoc vero in singulis legibus scire difficilius est, quam salubria nosse : siquidem ibi quoque mel, et vinum, et elleborum, et ustionem, et sectionem facile est nosse : sed quomodo singula ad sanitatem adhibenda, et cui et quando admovenda sint, tam difficile est quam medicum esse.

Ac propterea existimant, virum justum nihilo minus quam injustum posse injuste agere, imo etiam magis, quia injusta potest agere : possit enim percutere aliquem a quo injuriam non accepit et alienas res subripere, haud secus quam vir fortis clypeum abjicere et fugere : atqui injusta agere non statim est injuste agere, neque quæ timidi sunt agere, timere quoque, nisi per accidens : at vero tali habitu ista agere, hoc est timide agere aut injuste : quum aliquis non quod velit, sed perturbatione incitatus timiditatis reus fit, aut quia injustitiæ habitu præditus est, agit injuste : sicut mederi et sanare non secare aut medicamenta vel adhibere, vel non adhibere est, sed quemadmodum oportet, et quum oportet, medicinæ habitu præditum hæc facere. Ergo jus tam illud quod ad emendandum pertinet, quam quod in distribuendo cernitur, de quibus nobis dicere propositum erat, qualia per se sint, et quomodo se habeant, hactenus definivimus.

Nunc vero dicendum nobis est, quomodo jus ad æquum et justitia ad æquitatem se habeat : si illud tantum ad superiorem de jure disputationem addiderimus, jus et illud quod in distribuendo cernitur et quod ad emendandum pertinet, in iis versari, quæ in partem simpliciter bonorum veniunt, quales sunt divitiæ aut gloria, in quibus nimium et parum reperitur : siquidem in gloria potest aliquis excedere modum, aut non consequi eam : similiter et in divitiis : namque in hujusmodi rebus æqualitas et proportio requiritur : quique earum participes sunt jus simul illud quod in distribuendo cernitur, simul quod ad emendandum pertinet desiderant. Jam vero in diis inæqualitati non est locus, neque nimium aut parum in iis animadvertitur : quare ne talis quidem justitiæ necessitas est : sed nec in hominibus omnino sceleratis, luxuque aut alia improbitate corruptis : qui enim sanitatem recuperaturi sunt, eos necesse est mem-

---

* Ἀλλὰ τὸ ὡδὶ ἔχοντας ταῦτα ποιεῖν κτλ. — ** Δι' αὐτὸ δὲ τοῦτο, καὶ τοῦ δικαίου κτλ. — *** Ἔστι δὲ τὰ δίκαια ἐν τούτοις, κτλ.

παντάπασι διαφθαρέντες οὐ δύνανται θεραπευθῆναι· ὅθεν οὐδ' ἐν αὐτοῖς ἔχει χώραν τὸ δίκαιον· ἐν ἐκείνοις δέ ἐστι τῶν ἀνθρώπων, ὅσοι βούλονται τὰ δίκαια, καὶ ποιοῦσι κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην δύναμιν, καὶ αὖθις ἁμαρτάνουσιν ὅσον ἀνθρώποις προσῆκε.

(Scripsi : [a] εἶναί φασι] vulgo εἶναι φασὶ. — [b] καὶ πότε] cod. καί ποτε. — [c] ῥῖψαι] cod. ῥίψαι. — [d] προσθεῖσιν] cod. προσθέντες. —)

brum aliquod sanum habere, ut illinc medicus incipiat revocare sanitatem : qui vero penitus corrupti sunt, sanari non possunt : quocirca nullum in iis locum jus habet : in iis autem hominibus est, qui ea quæ justa sunt volunt, quantumque in hominis potestate situm est faciunt, rursusque peccant, quantum homines decet.

Κεφ. ιϛ'.

Περὶ ἐπιεικείας καὶ τοῦ ἐπιεικοῦς.

* Περὶ δὲ ἐπιεικείας καὶ τοῦ ἐπιεικοῦς πῶς ἔχει ἡ μὲν ἐπιείκεια πρὸς δικαιοσύνην, τὸ δ' ἐπιεικὲς πρὸς τὸ δίκαιον, ἀκόλουθόν ἐστιν εἰπεῖν. Καὶ γὰρ οὔτε πάντα ταὐτά ἐστιν, οὔτε ἕτερα τῷ γένει. Καθόσον μὲν γὰρ τὸ ἐπιεικὲς ἐπαινεῖται μᾶλλον τοῦ δικαίου, καὶ ὁ ἐπιεικὴς ἀνὴρ τοῦ δικαίου βελτίων δοκεῖ· ἔτι δὲ καὶ ἐπὶ τὰ ἄλλα μεταφέρομεν, ὅταν ἐπαινεῖν δέῃ τινὰ τῶν ἀρετῶν· καὶ γὰρ ἐπιεικεστέραν τήνδε ἐκείνης λέγομεν, τὸ βέλτιον δηλοῦντες οὐ τὸ δικαιότερον· κατὰ τοῦτο ἄλλη τις δοκεῖ εἶναι παρὰ τὴν δικαιοσύνην ἡ ἐπιείκεια. Πάλιν δὲ τῷ λόγῳ ἀκολουθοῦσι φαίνεται ἄτοπον, εἰ τὸ ἐπιεικὲς ἄλλο παρὰ τὸ δίκαιον ὄν, ἐπαινετόν ἐστιν· εἰ γὰρ ἐπαινετόν, δίκαιόν ἐστι· πᾶν γὰρ ἐπαινετὸν δίκαιον, καὶ ἡ δικαιοσύνη τελεία ἐστὶν ἀρετή, ὡς ἐν τοῖς ἀνωτέρω δέδεικται· εἰ δὲ οὐκ ἔστι δίκαιον, οὐδὲ ἐπαινετόν· ἢ εἰ τὸ ἐπιεικὲς ἐπαινετόν, τὸ δίκαιον οὐκ ἔστιν ἐπαινετόν· ἡ μὲν οὖν ἀπορία σχεδὸν διὰ ταῦτα συμβαίνει. Ἔχει δὲ καὶ ἀμφότερα ὀρθῶς, τό τε ἓν [a] εἶναι τὸ δίκαιον καὶ τὸ διαφέρειν, καὶ οὐδὲν ἀλλήλοις ἐναντιοῦνται. Τὸ γὰρ ἐπιεικὲς καὶ δίκαιόν ἐστι, καὶ δικαίου τινὸς βέλτιον· καὶ οὐχ ὡς ἑτερογενὲς τοῦ δικαίου βέλτιόν ἐστιν αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς μέρος ἄλλου μορίου ὁμογενοῦς· καὶ σπουδαίου ὄντος καὶ αὐτοῦ καὶ δικαίου, τὸ ἐπιεικὲς δίκαιον σπουδαιότερόν ἐστι. Ταύτην δὲ τὴν ἀπορίαν εἰσήγαγεν, ὅτι τὸ ἐπιεικὲς δίκαιον μέν ἐστιν, οὐ κατὰ νόμον δέ· οὐ γὰρ περιέχεται ὑπὸ νόμου, ἀλλ' ἔστιν ἐπανόρθωμα δικαίου νομίμου. Τὸ δὲ αἴτιον τῆς διορθώσεως, ὅτι ὁ μὲν νόμος ἅπας καθόλου διορίζεται· ἐπ' ἐνίοις δὲ τῶν καθ' ἕκαστα [b] οὐ δυνατὸν ἐφαρμόζειν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, διὰ τὸ τὸν μὲν νόμον ὡρισμένον εἶναι, καὶ εἰς ὡρισμένον τι σκοπεῖν, τὰ δὲ καθ' ἕκαστα [c] ἀόριστα, καὶ ἄλλοτε ἄλλως ἔχοντα· οἷον ὁ νόμος κελεύει καθόλου πάντα τὸν ἐπὶ τὸ τεῖχος ἀνελθόντα ξένον ἀποθνήσκειν· ἀνελθών δέ τις ἠρίστευσεν· εἰ τοίνυν ἐφαρμόσωμεν τὸν νόμον τῷ ἀριστεῖ, καὶ ἀποκτείνωμεν, παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον καὶ τὸ δίκαιον ποιήσομεν. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ ἄλλων πολλῶν ἔχει· τοῦτο δὲ τὸ ἁμάρτημα οὐκ ἔστιν ἐν τῷ νόμῳ, οὐδὲ ἐν τῷ νομοθέτῃ, ἀλλ' ἐν τῇ τῶν πραγμάτων φύσει. Ὁ γὰρ νόμος, ἐπεὶ ἀδύνατον τὰ κατὰ μέρος πάντα περιλα-

Cap. XVI.

De æquitate et æquo.

Jam vero de æquitate et æquo, quo videlicet modo tum æquitas ad justitiam, tum jus ad æquum se habeat, superest ut dicamus. Namque hæc neque eadem omnino neque alia genere videntur. Quatenus enim æquum magis laudatur, quam jus, etiam vir æquus justo melior videtur : præterea ad alia quoque eam vocem transferimus, quum videlicet laudari virtutem aliquam oportet : quippe hanc illa æquiorem appellare solemus, non quod justius sed quod melius est significantes : eatenus igitur diversa a justitia videtur esse æquitas. Rursus rationem ipsam sequentibus absurdum videtur, æquum quum a jure diversum sit, tamen esse laudabile : si enim laudandum, simul est justum : nimirum quidquid laudandum est, justum habetur, et justitia, quemadmodum in superioribus ostendimus, perfecta virtus est : quodsi non est justum, ne laudandum quidem est : aut si laudandum est id quod est æquum, non est laudandum id quod est justum : hæc igitur fere sunt quæ dubitationem habent. Est autem utrumque verum, tum idem jus esse, tum aliud, neque hæc duo inter se repugnant. Etenim et jus et jure melius est æquum, neque tanquam diversi generis jure ipso melius est, sed ut pars alius partis cognatæ : quumque illud et honestum sit et justum, justius tamen et honestius est æquum. Cæterum hanc dubitationem illud attulit, quod ipsum quoque æquum jus est, non tamen lex lege, quia non continetur lege, sed legitimi juris correctio est. Ejus vero correctionis causa hæc est, quod lex omnis generaliter decernit, quibusdam autem singularibus accommodari rectæ rationi convenienter non potest, quia ut lex definita est, ita ad definitum quid spectat, indefinita autem sunt et alias aliter se habent singularia : exempli gratia lex jubet generatim peregrinum, quicunque muros urbis ascenderit, mori : forte fortuna aliquis ascendit, qui egregiæ fortitudinis documentum dedit : si ergo legem hanc illi qui fortiter pugnavit accommodemus, atque interficiamus hominem, præter rectam rationem et contra jus fasque egerimus. Eadem autem multarum etiam aliarum rerum ratio est : et tamen nec in lege, nec in legum latore hic error est, sed in ipsa rerum natura. Etenim lex quia fieri non potest, ut singularia comprehendat omnia, quum infinita sint, quod plerumque fit sumit, idque respiciens

* Cap. 10. περὶ δὲ ἐπιεικείας καὶ τοῦ ἐπιεικοῦς κτλ.

θεῖν ἀόριστα ὄντα, τὸ ὡς ἐπὶ τὸ πλέον [d] λαμβάνει, καὶ πρὸς τοῦτο βλέπων νομοθετεῖ· καὶ οὐκ ἀγνοῶν τὸ ἁμάρτημα ὁ νομοθέτης ἀπροσδιόριστον ἀφῆκε τὸν νόμον, ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ δυνατὸν εἶναι τὴν τῶν πραγμάτων φύσιν διορισμῷ καθυποβληθῆναι ἄλλοτε ἄλλως ἐχόντων. Ἀόριστος γάρ ἐστιν ἡ τῶν πρακτῶν ὕλη, καὶ πολλὰς ἔχει τὰς μεταβολάς. Διὰ τοῦτο τῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συμβαινόντων οἱ νομοθέται στοχάζονται· τὸ γὰρ ξένον ἐπὶ τὸ τεῖχος ἀνιόντα κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πολέμου τὴν πόλιν ὠφελῆσαι, ἐπ' ἐλάχιστα συμβαίνει· πλέον δὲ ἐνδέχεται κατὰ τῆς πόλεως ἀνέρχεσθαι. Ἐπεὶ τοίνυν ἀναγκαῖον εἰδέναι πῶς δεῖ τοὺς τοιούτους νόμους τηρεῖν, καὶ ὅτε, καὶ ἐπὶ τίσιν, ἔδει τινὰ ἕξιν εἶναι καθ' ἣν δυνησόμεθα τὰ τοιαῦτα ἐπανορθοῦν ἁμαρτήματα· αὕτη δέ ἐστιν ἡ ἐπιείκεια, καθ' ἣν τὸ ἐλλεῖπον ἀναπληροῦται τοῦ νόμου, καὶ τὸ ἁμάρτημα ἐπανορθοῦται, καὶ ὁ προσδιορισμός, [e] ὃν ἐκεῖνος παρέλιπε, διὰ τὸ πάντα κατὰ μέρος οὐκ εἰδέναι, προστίθεται· ἐρεῖ γὰρ ὁ ἐπιεικής, πάντα τὸν ἀνιόντα ξένον ἀποθνήσκειν, εἴγε ἐπιβουλεύσων [f] ἀνῆλθεν, εἰ δὲ ἠρίστευσεν, οὐ μόνον σωτηρίας, ἀλλὰ καὶ γερῶν ἀξιωθήτω· ταῦτα δὲ καὶ αὐτὸς ἂν εἶπεν ὁ νομοθέτης, εἴγε παρῆν· καὶ εἰ ᾔδει, ἐνομοθέτησεν ἄν. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς ὁμοίους νόμους ὁ ἐπιεικὴς ἐπανορθώσεται. Διὰ τοῦτο ἡ ἐπιείκεια δίκαιον μέν ἐστι βέλτιόν τινος δικαίου· οὐ τοῦ καθόλου δικαίου, ἀλλὰ τοῦ νομικοῦ, τοῦ διὰ τὸ καθόλου ἁμαρτάνοντος. Καὶ ἔστιν αὕτη ἡ φύσις ἡ τοῦ ἐπιεικοῦς ἐπανόρθωμα τοῦ νόμου, καθ' ὅσον ἁμαρτάνει καὶ ἐλλιπής [g] ἐστι διὰ τὸ καθόλου· τοῦτο γὰρ αἴτιον καὶ τοῦ μὴ πάντα τὰ δικαίως γινόμενα κατὰ νόμον εἶναι, ὅτι καθόλου καὶ τῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οἱ νόμοι. Καὶ διὰ τοῦτο ψηφισμάτων ἐδέησεν, ἃ ποιοῦσιν οἱ πολιτευόμενοι ἐν τοῖς κατὰ μέρος πράγμασιν, ἄλλοτε ἄλλως καὶ αὐτοῖς ἔχουσι· τῶν δὲ ἀορίστων ἀόριστος καὶ ὁ κανών ἐστιν· ὥσπερ καὶ τῆς Λεσβίας οἰκοδομῆς ὁ μολύβδινος [h] κανών, ὃς μετεκινεῖτο πρὸς τὸ σχῆμα τοῦ λίθου· τὸν αὐτὸν γὰρ τρόπον καὶ τὰ ψηφίσματα πρὸς τὰ πράγματα μεταβάλλονται.

* Τί μὲν οὖν ἐστι τὸ ἐπιεικὲς καὶ ἡ ἐπιείκεια, καὶ ὅ,τι [i] δίκαιον, καὶ πῶς ἔχει πρὸς τὸ καθόλου δίκαιον, καὶ τίνος βέλτιον δικαίου, εἴρηται. Δῆλος δὲ ἀπὸ τούτων καὶ ὁ ἐπιεικής, τίς ἐστιν· ἔστι γὰρ ὁ τῶν εἰρημένων προαιρετικὸς καὶ πρακτικός, καὶ ὁ μὴ ἀκριβοδίκαιος ἐπὶ τὸ χεῖρον, ἀλλὰ ἐλαττωτικός, καίπερ ἔχων τὸν νόμον βοηθόν· καὶ ἡ ἕξις αὕτη ἐπιείκεια, δικαιοσύνη τις οὖσα, καὶ οὐχ ἄλλη τις παρὰ ταύτην καὶ διάφορος ἕξις.

(Scripsi : [a] τό τε ἓν] vulgo τό, τε ἕν. — [b] καθ' ἕκαστα] cod. καθέκαστα. — [c] τὰ δὲ καθ' ἕκαστα] cod. τὰ δὲ καθέκαστα. — [d] ὡς ἐπὶ τὸ πλέον] quæ est plerarumque Aristotelis membranarum lectio;

præscribit : neque propterea quod errorem ignoret legum lator, legem indefinitam edidit, sed quia definitioni subjici non potest rerum natura, quum alias aliter se habeant. Indefinita enim est rerum agendarum materia, multasque habet mutationes. Quamobrem quæ plerumque accidunt legum latores respiciunt : nam rarissime evenit, ut peregrinus belli tempore muros ascendat atque ex iis urbi auxilium ferat : sæpius autem usu venit, ut urbi damno sit ejus ascensus. Quum ergo illud necessario sit sciendum, quo pacto ejusmodi leges servandæ sint, præterea quando et in quibus, oportet quoque habitum esse aliquem, quo hujusmodi errores emendare queamus : talis vero est æquitas, qua defectus legis suppletur, et error emendatur, et nova definitio, quam prætermisit illa, quia singularia non potest nosse omnia, adjicitur : dicet enim vir æquus peregrinum, quicunque ascendat, mori debere, si ad insidias struendas ascenderit, sin forti animo dimicaverit, non modo conservari, sed præmiis etiam affici debere : quæ eadem et ipse legum lator dixisset, si adesset : aut si hoc ipsum scivisset, talem legem tulisset. Eodem autem modo similes etiam alias leges vir æquus emendabit. Quocirca jus quoddam et ipso jure melior est æquitas : non universali illo, sed legitimo, quod propter universale peccat. Atque hæc æquitatis natura legis emendatio est : quatenus aut peccat propter universale aut manca habetur : quippe hæc causa est, cur non omnia quæ juste fiunt legibus congruant, quia universales et eorum quæ plerumque fiunt, sunt leges. Quare et decretis quibusdam opus fuit, quæ magistratus in singulis rebus faciunt, quum hæ et ipsæ alias aliter se habeant : eorum autem quæ indefinita sunt, indefinita quoque est regula : ut et ædificationis Lesbiæ plumbea est regula, quæ ad figuram lapidis transferri atque inflecti solebat : nimirum eodem modo ad res ipsas decreta transferuntur.

Quid ergo sit tum æquum tum æquitas, præterea quod jus sit et quomodo ad universale jus se habeat, et quo jure sit melius, jam dictum est. Ex his vero etiam facile apparet, quis sit æquus : talis enim est, qui ea quæ dicta sunt consulto sectatur atque agit, neque summum jus, quod in pejus detorquet, sequitur, sed de jure suo decedit, etiamsi legis auxilio niti possit : atque hic habitus æquitas appellatur, quæ justitia quædam est, non vero diversus ab ea et alius habitus.

* Φανερὸν δ' ἐκ τούτου κτλ.

cod. Andronici ὡς ἐπὶ πλέον, ut Stagiritæ liber Parisiensis. — [e] ὁ προσδιορισμός] cod. τὸν προσδιορισμόν. — [f] ἐπιβουλεύσων] cod. ἐμβουλεύσων. — [g] ἐλλιπής] cod. ἐλλειπής. — [h] μολύβδινος] ex Aristotelis libro Parisiensi; cod. Andronici cum aliis Stagiritæ membranis μολίβδινος. — [i] ὅ, τι] cod. ὅτι. —)

Κεφ. ιζ'.

Ὅτι οὐ δυνατὸν ἀδικεῖσθαι ἑαυτόν.

Ῥητέον δὲ περὶ τοῦ ἀδικεῖσθαι τελεώτερον, εἰ δύναταί ποτε ἑκούσιον εἶναι. Ἐπεὶ τοίνυν ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ ἀδικία ἡ μὲν καθολική τίς ἐστι καὶ τελεία ἀρετή, καθὼς δέδεικται, ὁμοίως δὲ καὶ ἡ ἀδικία κακία, ἡ δὲ μερική· φανερὸν ὅτι οὔτε κατὰ τὴν καθόλου, οὔτε κατὰ τὴν μερικὴν ἀδικίαν δυνατόν τινα ἑαυτὸν ἀδικεῖν· δοκεῖ δὲ δυνατὸν εἶναι. Διὰ ταῦτα, τοῦ νόμου μὴ κελεύοντος ἑαυτόν τινα ἀποκτείνειν, παράνομόν ἐστι τὸ ἑαυτόν τινα ἀποκτείνειν· ὃ γὰρ μὴ κελεύει ὁ νόμος, ἀπαγορεύει· τὸ δὲ παράνομον, ἄδικον, καὶ ἀδικεῖ ὁ ἑαυτὸν ἀποκτείνας· ὁ δὲ ἀδικῶν τινὰ ἀδικεῖ· δῆλον δὴ ὅτι ἑαυτὸν ἀδικεῖ· τοῦτο δὲ καὶ ἑκουσίως ἐποίησεν· ἑκουσίως ἄρα ἀδικεῖται. Ἔτι δὲ καὶ ὁ παρὰ τὸν νόμον βλάπτων τινά, καὶ μὴ ἀμυνόμενος καὶ ἀντιβλάπτων, ἀλλὰ προκατάρχων τῆς βλάβης, ἑκὼν ἀδικεῖ, ὅταν καὶ γινώσκῃ [a] τὴν βλάβην καὶ τὸν βλαπτόμενον, καὶ τἄλλα [b] τὰ περὶ τὸ πρᾶγμα· ὁ δὲ δι' ὀργὴν ἑαυτὸν ἀποσφάξας οὔτε ἀμύνεται ἑαυτόν, καὶ γινώσκει καὶ ἑαυτόν, καὶ τὴν βλάβην, καὶ πάντα τὰ περὶ τὸ πρᾶγμα, ἑκὼν ἄρα ἀδικεῖ· εἰ δὲ ἑκὼν ἀδικεῖ, καὶ ἑκὼν ἀδικεῖται. Διὰ ταῦτα μὲν οὖν δοκεῖ δυνατὸν εἶναι ἑκουσίως ἀδικεῖσθαί τινα κατὰ τὴν καθόλου ἀδικίαν, ἥτις ἐστὶν ἐναντία τῇ καθόλου δικαιοσύνῃ, ἥτις χρῆσίς ἐστι πάσης ἀρετῆς. Τὸ γὰρ δι' ὀργὴν ἑαυτὸν ἀποσφάττειν ἐναντίον ἐστὶ τῷ κατὰ τὴν πραότητα νόμῳ. Τοῦτο δὲ ὅτι ἀδύνατόν ἐστιν, ἀπὸ τῶν προειρημένων ἐδείχθη· ὁ γὰρ ὁρισμὸς τοῦ ἀδικεῖσθαι ἐναντίος ἐστὶ τῷ τοῦ ἑκουσίου λόγῳ.

* Ὁ δὲ ἐναντίος λόγος, καθόσον μὲν ἑκουσίως ἀδικεῖν φησι τὸν ἀποσφάξαντα ἑαυτόν, ἀληθεύει, καθόσον δέ φησιν αὐτὸν ἑαυτὸν ἀδικεῖν, ψεύδεται· οὐ γὰρ αὐτὸς ἀδικεῖται, οὐ γὰρ παρὰ τὴν βούλησιν αὐτοῦ τὸ κακόν, ἀλλὰ ἡ πόλις, ἣ ζημιοῦται στρατηγόν, ἢ στρατιώτην, ἢ οἰκοδόμον, ἢ πολίτην ἁπλῶς, καὶ παρὰ τὴν αὐτῆς βούλησιν.

** Διὰ τοῦτο καὶ ὡς ἠδικημένη δίκας ἀπαιτεῖ [c] παρ' αὐτοῦ, ἀμυνομένη αὐτὸν δι' ὧν ἔξεστιν· οὐ γὰρ ἐᾷ θάπτειν τὸ σῶμα.

*** Κατὰ μὲν οὖν τὴν καθόλου ἀδικίαν, ὅτι οὐχ ἑκούσιον τὸ ἀδικεῖσθαι, δέδεικται· κατὰ δὲ τὴν μερικήν,

Cap. XVII.

Neminem posse se ipsum injuria afficere.

De injuria autem accipienda plenius dicendum est, num aliquando res voluntaria esse possit. Quum justitia ergo et injustitia, altera quidem universalis, quemadmodum ostendimus, et perfecta, virtus sit, itidemque tale quoque vitium injustitia, altera vero singularis, manifestum est, nec secundum universalem nec secundum singularem injustitiam posse aliquem sibi injuriam facere, quamvis posse videatur. Quapropter, quum lex non jubeat, ut aliquis se ipsum vita privet, voluntaria mors legibus contraria est : quod enim lex non jubet, id prohibet : quod autem legibus contrarium, id injurium est, facitque injuriam qui mortem sibi consciscit : qui vero injuriam facit, alicui eam facit; sequitur ergo ut eam sibi inferat : hoc ipsum autem sponte etiam facit : quare sponte quoque injuriam accipit. Præterea qui contra legem lædit aliquem, nec id in ultionem facit aut vicissim nocet, sed prior nocet, sponte injuriam infert, quum et detrimentum, et eum cui importatur, et reliqua quæ ad rem pertinent, non novit : qui vero per iram manus sibi infert, neque ulciscitur se ipsum, et tum se, tum detrimentum, tum omnia quæcunque ad rem pertinent novit; sponte ergo injuriam facit : quodsi sponte injuriam facit, sponte etiam accipit. Quocirca fieri posse videtur, ut sponte aliquis injuriam secundum universalem patiatur injustitiam, quæ universali justitiæ contraria est, quam omnis virtutis esse usum constat. Nam per iram se ipsum exanimare res est molliori legi contraria. Hoc autem fieri non posse, allatis in superiori disputatione rationibus docui : nam acceptæ injuriæ definitio contraria est rei voluntariæ explicationi. Contraria vero opinio, quatenus sponte injuriam facere dicit eum qui se ipsum vita privat, verum loquitur; quatenus vero illum sibi injuriam inferre ait, falsum dicit : neque enim ipse injuriam patitur, quandoquidem haudquaquam nolenti hoc malum accidit, sed urbs, quæ ducem, vel militem, vel architectum, vel omnino civem cum damno suo et præter voluntatem suam amittit. Quamobrem etiam, tanquam ad se spectet injuria, pœnas ab eo repetit, eumque ulciscitur, ut potest : neque enim corpus hu-

* Ἀλλὰ τίνα, κτλ. — ** Διὸ καὶ ἡ πόλις κτλ. — *** Ἔτι καθ' ὃ ἄδικος ὁ μόνον ἀδικῶν, κτλ.

ἥτις ἐστὶν ἡ πλεονεξία, πῶς δυνατὸν ἑαυτόν τινα ἀδικεῖν; Εἰ γὰρ τὸ ἀδικεῖν κατὰ ταύτην τὴν ἀδικίαν οὐδὲν ἄλλο ἐστίν, ἢ τὸ πλέον ἔχειν θατέρου, ἕξει αὐτὸς ἑαυτοῦ πλέον ὁ ἑαυτὸν ἀδικῶν· εἰ δὲ πλέον ἑαυτοῦ, καὶ ἔλαττον· καὶ εἴη ἂν τὸ αὐτὸ καὶ προσθήκη αὐτῷ καὶ ἀφαίρεσις, ὅπερ ἀδύνατον· ἀνάγκη γὰρ τὸ τοιοῦτον δίκαιον τὸ ἐλάχιστον ἐν δυσὶν εἶναι· οὕτω γὰρ δυνατὸν καὶ ἀφαίρεσιν καὶ προσθήκην γενέσθαι· καὶ ἀδικεῖσθαι καὶ ἀδικεῖν.

Ἔτι δὲ ἀνάγκη τὸν ἀδικοῦντα τοῦ ἀδικουμένου πρότερον τὴν βλάβην ποιεῖν, καὶ ἑκουσίως καὶ ἐκ προαιρέσεως βλάπτειν· ὁ γάρ, διότι ἔπαθε, τὸ αὐτὸ ἀντιποιῶν, οὐ δοκεῖ ἀδικεῖν. Τὸν δὲ ἑαυτὸν ἀδικοῦντα ἀνάγκη κατὰ ταὐτὸν καὶ ἀδικεῖν καὶ ἀδικεῖσθαι· διὰ τὸ τὸν αὐτὸν εἶναι καὶ ἀδικοῦντα καὶ ἀδικούμενον, καὶ ἅμα καὶ ἀδικεῖν καὶ ἀδικεῖσθαι· δεῖ ἄρα ἐν πλείοσιν εἶναι ταύτην τὴν ἀδικίαν· οὐκ ἄρα δυνατὸν αὐτόν τινα ἑαυτὸν ἀδικεῖν. Πρὸς δὲ τούτοις ὁ ἀδικῶν οὐδὲν ἄλλο ἐστίν, [d] ἢ ὁ ποιῶν τὰ κατὰ μέρος ἀδικήματα· καὶ χωρὶς τῶν καθ' ἕκαστα [e] οὐ δύναταί τις ἀδικεῖν, οὔθ' ὅλως ἄλλο τι [f] ποιεῖν· τὰ δὲ κατὰ μέρος, κλοπή, ὕβρις, πληγαί, τοιχωρυχία· οὐδεὶς δὲ ἢ κλέπτει τὰ ἑαυτοῦ, ἢ τὸν ἑαυτοῦ τοῖχον διορύττει, ἢ ἑαυτὸν ὑβρίζει, ἢ πλήττει. Ὅλως δὲ ἐλέγχεται ψεῦδος εἶναι τὸ ἑαυτόν τινα ἀδικεῖν καὶ ἑκουσίως ἀδικεῖσθαι, διὰ τοῦ ὁρισμοῦ τοῦ ἀδικεῖσθαι, ὅ ἐστι τὸ ἄδικα πάσχειν παρὰ τὴν αὐτοῦ βούλησιν.

(Scripsi : [a] ὅταν καὶ γινώσκῃ] cod. ὅταν καὶ γινώσκει. — [b] τἄλλα] cod. τ' ἄλλα. — [c] ἀπαιτεῖ] cod. ἀπατεῖ. — [d] ἄλλο ἐστίν] vulgo ἄλλό ἐστιν. — [e] καθ' ἕκαστα] cod. καθέκαστα. — [f] ἄλλο τι] vulgo ἄλλό τι. —)

mari sinit. Atque ita quidem secundum universalem injustitiam sponte injuriam non accipi ostendimus : secundum singularem vero, quæ est avaritia, quomodo fieri queat, ut injuriam sibi ipse inferat aliquis ? Si enim injuriam facere in hac injustitia nihil aliud est, quam plus alio habere, habebit ipse plus se ipso, qui sibi injuriam facit : sin autem plus se ipso, etiam minus : idemque ei et additamentum erit et ademtio, quod fieri non potest : siquidem necesse est jus ejusmodi minimum in duobus esse : nam ita tum demi poterit aliquid, tum addi : ita accipere injuriam et inferre.

Insuper necesse est, ut is qui injuriam facit, prius quam is qui accipit, detrimentum importet, atque ut sponte et capto consilio noceat : nimirum qui quia injuriam passus est, maleficium maleficio pensat, facere injuriam non videtur. Eum vero qui sibi injuriam facit, eodem tempore et facere injuriam necesse est et accipere : quia idem est et qui facit injuriam et qui accipit, simulque inferre et pati : quare in pluribus hanc injuriam esse oportet : ideoque fieri nequit, ut aliquis injuriam sibi faciat. Adde quod qui injuriam facit non alius est, quam qui in certis et singularibus injuriarum generibus injusta agit : neque sine singularibus potest quisquam injuste agere aut omnino similem culpam committere : sunt vero singularia furtum, contumelia, verbera, parietum effractura : nemo autem vel sua furatur, vel proprium parietem perfodit, vel contumelia se ipse afficit aut verberat. Denique aliquem sibi injuriam facere et sponte accipere falsum esse probatur definitione injuriæ acceptæ, quæ est hominis injusta præter voluntatem suam patientis.

Κεφ. ιη'.

Ὅτι χεῖρον κακὸν τὸ ἀδικεῖν τοῦ ἀδικεῖσθαι.

* Φανερὸν δέ, ὅτι ἄμφω μὲν φαῦλα καὶ τὸ ἀδικεῖσθαι καὶ τὸ ἀδικεῖν, καὶ γὰρ ἄμφω τοῦ μέσου ἔξω πίπτουσι, καὶ τὸ μὲν ἀδικεῖν πλέον ἐστί, τὸ δὲ ἀδικεῖσθαι ἔλαττον, τὸ δὲ δικαιοπραγεῖν ἴσον καὶ μέσον, ὥσπερ τὸ ὑγιεινὸν ἐν ἰατρικῇ, καὶ τὸ εὐεκτικὸν ἐν γυμναστικῇ· ἄμφω μὲν οὖν φαῦλα, χεῖρον δέ ἐστι τὸ ἀδικεῖν. Τὸ μὲν γὰρ ἀδικεῖν καὶ κακόν ἐστι, καὶ ψέγεται· καὶ κακόν, ἢ κατὰ τελείαν κακίαν, ἤτοι τὴν καθόλου ἀδικίαν, ἢ τὴν μερικήν· καὶ ἢ ἑκουσίως καὶ μετὰ προαιρέσεως, ὅ ἐστι τὸ τελείως ἀδικεῖν, ἢ ἑκουσίως μέν, οὐ μετὰ προαιρέσεως δέ, ὅπερ ἐγγύς ἐστι τοῦ ἀδικεῖν, καὶ οὐ τέλειον· οὐ γὰρ ἅπαν ἑκούσιον βλαβερὸν τῷ [a] πλησίον καὶ ἄδικον. Τὸ δὲ ἀδικεῖσθαι κακὸν μέν ἐστιν, οὐ ψέγεται δέ, ὅτι μὴ διὰ πονηρίαν ἢ ἄλλην τινὰ κακίαν ἀδικεῖταί τις. Καθ' αὐτὸ μὲν οὖν τὸ ἀδικεῖσθαι

Cap. XVIII.

Majus malum esse facere injuriam quam accipere.

Apparet autem, utrumque malum esse, et accipere injuriam et facere, siquidem utrumque extra medium est, et facere quidem plus habetur, accipere vero minus, contra juste agere et æquale et medium est, sicut in medicina salubre atque in gymnastica arte bonus corporis habitus : utrumque ergo malum est, at pejus injuriam inferre. Namque afficere alios injuria tum improbum est, tum vituperatur : et improbum quidem, vel absolutæ improbitatis respectu, id est, injustitiæ vel universalis, vel singularis : et aut sponte et capto consilio, quod est absolute injuriam facere, aut sponte quidem, at non capto consilio, quod proxime ad illud accedit, sed non est absolutum : neque enim omnis actio voluntaria, quæ alteri nocet, simul injusta est. Injuriam vero accipere, malum quidem est,

* Φανερὸν δέ, ὅτι ἄμφω κτλ.

ἧττον κακόν ἐστι τοῦ ἀδικεῖν· κατὰ συμβεβηκὸς δὲ οὐδὲν κωλύει καὶ χεῖρον εἶναι, διότι συνέβη πολλάκις τὸ ἀδικεῖσθαι μείζονος βλάβης αἴτιον γενέσθαι ἢ τὸ ἀδικεῖν· ὥσπερ εἴ τις διὰ τὸ ἀδικεῖσθαι ὀργισθεὶς πῦρ ἀνῆψε τῇ τοῦ ἀδικοῦντος οἰκίᾳ, ἐκεῖθεν δὲ συνέβη πᾶσαν ἐμπρησθῆναι τὴν πόλιν. Ὅμως δὲ καὶ οὕτω μεῖζον κακὸν τὸ ἀδικεῖν· οὐδὲν γὰρ αὐτὸ ἑαυτοῦ χεῖρον διὰ τὰ συμβεβηκότα· ἐπεὶ οὐδὲ πλευρῖτις ἔλαττον κακόν ἐστι τοῦ προσπταίσματος, διότι συνέβη τινὰ προσπταίσαντα ὑπὸ τῶν πολεμίων ληφθῆναι καὶ ἀποθανεῖν.

Τὸ μὲν οὖν κυρίως δίκαιον καὶ ἄδικον, καὶ δικαιοσύνη καὶ ἀδικία, τὰ εἰρημένα ἐστί. Λέγεται δὲ καὶ ἄλλο οὐ κυρίως, ἀλλὰ κατὰ μεταφορὰν καὶ ὁμοιότητα τοῦ δικαίου, ὅπερ ἔχει τις πρὸς τὰ ἑαυτοῦ· ὥσπερ ὁ δεσπότης πρὸς τὸν δοῦλον, καὶ ὁ πατὴρ πρὸς τὸν υἱόν. Καθ' ὃ καὶ ἡ ψυχὴ πρὸς τὰ ἑαυτῆς μέρη δικαία λέγεται, ἢ ἄδικος· καὶ τὸ λογικὸν τοῦ ἀλόγου διέστηκε· καὶ τὸ μὲν λογικὸν ἄρχει καὶ τάττει, τὸ δὲ ἄλογον ἄρχεται καὶ τάττεται. Πρὸς ὃ δή τινες βλέποντες νομίζουσιν ἀδικεῖν τινα ἑαυτὸν καὶ δικαιοῦν· ὅτι ποτὲ μὲν ὁ λόγος ἀκολουθεῖ τῷ ἀλόγῳ, ποτὲ δὲ ἀντίκειται, ὅταν τις ποιῇ παρὰ τὰς ἑαυτοῦ ὀρέξεις· καὶ ἔχουσιν ὥσπερ ἄρχον πρὸς ἀρχόμενον· καὶ δίκαιόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς, ὅπερ ἐν ἀρχομένῳ καὶ ἄρχοντι. Περὶ μὲν οὖν δικαιοσύνης καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν διωρίσθω τὸν τρόπον τοῦτον.

(Scripsi : a τῷ πλησίον ; cod. τοῦ πλησίον. —)

sed non vituperatur, quia nemo propter improbitatem aut aliud quoddam vitium injuriam patitur. Quare per se quidem accipere injuriam minus malum est, quam inferre : per accidens vero nihil vetat etiam pejus esse; quia fit sæpenumero, ut lædi damni majoris causa sit quam lædere : ut si quis injuria irritatus aliqua, ejus a quo injuriam accepit tecto ignem injiciat, atque illinc tota urbs incendatur. Nihilominus vero etiam sic majus malum est lædere : nihil enim propter accidens pejus se ipso est : quum ne laterum quidem dolor minus malum sit, quam pedis offensio, quia aliquando accidit, ut quidam posteaquam pedem offendisset caperetur ab hostibus atque interficeretur.

Proprie igitur jus et injuria, justitia item atque injustitia sunt ea quæ diximus. Dicitur vero ita et aliud non proprie, sed per translationem et propter juris similitudinem, quod habet aliquis in sua, ut dominus in servum et pater in filium. Quemadmodum et anima suarum partium respectu justa vel injusta appellatur : ita rationale ab eo quod rationem non habet, differt : rationale enim imperat ac disponit, quod ratione caret, paret ac disponitur. Quod ipsum intuentes nonnulli existimant, posse aliquem vel juste vel injuste secum agere : quod modo ratio id quod irrationale est sequitur, modo ei refragatur, quum quis aliquid alienum ab appetitionibus suis facit : habentque se hæ partes, ut id quod imperat ad illud quod paret : idemque his inter se jus est, quod est inter id quod paret et id quod imperat. De justitia igitur cæterisque virtutibus moralibus hoc modo explicatum sit.

ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΥ ΤΟΥ ΡΟΔΙΟΥ

ΗΘΙΚΩΝ ΤΩΝ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΩΝ

ΠΑΡΑΦΡΑΣΕΩΣ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΚΤΟΝ.

Κεφ. α΄.

Ὅτι λοιπὸν περὶ τοῦ ὀρθοῦ διορίσασθαι λόγου τίς ἐστιν.

* Ἐπεὶ δὲ ἐν τοῖς προειρημένοις περὶ τῶν ἀρετῶν λόγοις ἐκεῖνο κεφάλαιον ἐποιούμεθα, ὅτι τὸ μέσον ἐστὶν ἐν παντὶ πάθει καὶ πάσῃ πράξει τὸ ἐπαινετὸν καὶ τὸ ἄριστον, καὶ τοῦτο δέον αἱρεῖσθαι, μὴ τὴν ὑπερβολὴν ἢ τὴν ἔλλειψιν· μέσον δὲ εἶναι ἐλέγομεν, ὅπερ ὁ ὀρθὸς λόγος κελεύει· ῥητέον ἂν εἴη, τίς ὁ ὀρθὸς λόγος, καὶ τίς ὁ ὅρος αὐτοῦ.

** Ἐν πάσαις γὰρ ταῖς εἰρημέναις ἕξεσι, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων πράξεων ἢ ἕξεών ἐστί τις σκοπός, πρὸς ὃν ἀποβλέπων ὁ τὸν λόγον ἔχων, καὶ ὑπ' αὐτοῦ ταττόμενος, αὐξάνει μὲν τὰ ἐλάττω τοῦ δέοντος, συστέλλει δὲ τὰ ὑπὲρ τὸ δέον, εἴτε πάθη εἶεν, εἴτε πράξεις, εἴτε ἄλλο τι[1] τῶν δυνατῶν καὶ ἐπιτείνεσθαι καὶ ἀνίεσθαι· καὶ ἔστι τις κανὼν καὶ ὅρος, δι' οὗ τὸ μέσον γινώσκεται, ὃ λέγομεν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον γίνεσθαι, καὶ μεταξὺ εἶναι τῆς ὑπερβολῆς καὶ τῆς ἐλλείψεως· ἀνάγκη τοίνυν τοὺς μέλλοντας γινώσκειν περὶ τοῦ μέσου τὸν ὅρον αὐτοῦ γινώσκειν καὶ τὸν κανόνα· τοῦτο δὲ ὁ ὀρθός ἐστι λόγος.

*** Τὸ δὲ οὕτως ἁπλῶς εἰπεῖν, μέσον ἐστὶ τὸ κατὰ τὸν γινόμενον λόγον, ἀληθὲς μέν, οὐδὲν δὲ σαφές· ἄδηλον γὰρ ἔτι τὸ μέσον τοῖς μὴ τὸν ὀρθὸν γινώσκουσι λόγον. Καὶ γὰρ καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις πράξεσι καὶ σπουδαῖς, ἐν αἷς ἐστιν ἐπιστήμη, ἀληθὲς μὲν εἰπεῖν, ὅτι οὔτε πλείω τοῦ δέοντος, οὔτε ἐλάττω δεῖ πονεῖν, ἀλλὰ τὰ μέσα, καὶ ὡς ὁ ὀρθὸς λόγος· οὐ δυνατὸν δὲ ἀπὸ τούτου μόνου τὸ δέον μαθεῖν. Οὐδὲ γὰρ τὰ ἰατρικὰ καὶ ὑγιεινὰ γνώσεταί τις, καὶ οἷα δεῖ προσάγειν τῷ νοσοῦντι, εἰ μόνον ἀκούσεται ὅτι ὑγιεινά ἐστι καὶ ἰατρικά, ἅπερ ἂν ἡ ἰατρικὴ καὶ ὁ ταύτην ἔχων ἰατρὸς κελεύοι ποιεῖν· καὶ γὰρ ἀληθὴς μὲν ὁ λόγος, ἄδηλον δὲ τὸ ζητούμενον οὐδὲν ἧττον.

**** Τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ περὶ τῶν μέσων τῆς ψυχῆς οὐκ ἀληθῆ λόγον μόνον εἰπεῖν ἀναγκαῖον, ἀλλὰ καὶ δηλωτικόν. Τοῦτο δέ ἐστι τὸ περὶ τοῦ ὀρθοῦ διορίσασθαι λόγου, τίς τέ ἐστι, καὶ τίς ὁ ὅρος αὐτοῦ· λέ-

ANDRONICI RHODII

ETHICORUM NICOMACHEORUM

PARAPHRASIS

LIBER VI.

Cap. I.

Reliquum esse, ut quænam sit recta ratio, definiatur.

Quoniam in superioribus de virtute disputationibus hoc quasi fundamento posito statuimus, medium in omni tam affectu quam actione esse id quod laudatur et optimum judicatur, idque expeti oportere, non nimium aut parum : medium autem esse diximus, quod recta ratio imperat : declarandum fuerit, quæ sit recta ratio et quæ ejus definitio. Namque in omnibus de quibus egimus habitibus, ut in aliis quoque actionibus habitibusve propositum quiddam est, quod spectans is qui rationis est particeps ejusque imperio obtemperat, quæ minora sunt quam oportet intendit, quæ majora sunt contrahit, sive affectus ii, sive actiones sunt, sive aliud quid eorum quæ et intendi et remitti possunt : estque quasi regula aliqua et terminus, quo medium illud, quod rectæ rationi convenienter fieri, interque id quod nimium et illud quod parum est interjectum esse dicebamus, cognoscitur : quare necesse est eos qui hanc medii scientiam consequi volunt, terminum quoque ejus perspectum habere et regulam : hæc vero recta est ratio. At quum ita simpliciter dicitur, medium esse illud quod rectæ rationi convenienter fit, est hoc quidem verum, sed non perspicuum : nam rectam rationem ignorantibus medium adhuc obscurum videtur. Quippe in cæteris quoque actionibus et studiis, in quibus aliqua scientia versatur, licet hoc quidem vere dicere, neque plus quam res postulet, neque minus laborandum, sed medium quiddam tenendum esse, et quod recta jubeat ratio : nondum tamen, quid oporteat fieri, ex hoc solo disci potest. Neque enim remedia et quæ valetudini conducunt quisquam cognoscet, aut qualia ægro adhibenda sint intelliget, si remedia tantum esse et valetudini conducere audiverit, quæ tamen medicina et medicus artifex adhiberi jubet : quamvis enim verum sit quod dicitur, nihilominus tamen obscurum manet quod quæritur. Eodem modo de mediis quoque animi habitibus non vera tantum, sed etiam perspicua dicenda sunt; hoc est ita de recta ratione disserendo, ut tum quæ sit, tum quo pacto definiri queat, tradatur :

* Lib. VI. cap. 1. Ἐπεὶ δὲ τυγχάνομεν πρότερον κτλ. — ** Ἐν πάσαις γὰρ ταῖς εἰρημέναις, κτλ. — *** Ἔστι δὲ τὸ μὲν εἰπεῖν οὕτως, κτλ. — **** Διὸ δεῖ δὲ περὶ τὰς τῆς ψυχῆς, κτλ.

γωμεν τοίνυν περὶ τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ἄνωθεν ἀρξάμενοι.

(Scripsi : [a] ἄλλο τι] vulgo ἄλλό τι. —)

igitur de recta ratione, re paulo altius repetita, dicere aggrediamur.

Κεφ. β'.

Διαίρεσις τοῦ λογικοῦ τῆς ψυχῆς· καὶ τίνα ἐν ἡμῖν τὰ κύρια τῆς πράξεως.

* Ἐν τοῖς προειρημένοις διελόντες τὰς τῆς ψυχῆς ἀρετάς, τὰς μὲν ἠθικὰς ἐλέγομεν εἶναι, ὅσαι τοῦ παθητικοῦ τῆς ψυχῆς μέρους, τὰς δὲ διανοητικάς, ὅσαι τῆς διανοίας εἰσί. Περὶ μὲν οὖν τῶν ἠθικῶν διεληλύθαμεν· περὶ δὲ τῶν λοιπῶν ἤδη λέγωμεν, ἐν αὐταῖς γὰρ τὸν ὀρθὸν εὑρήσομεν λόγον· ἐκεῖνο πρῶτον εἰπόντες περὶ τῆς ψυχῆς.

** Πρότερον μὲν οὖν δύο μέρη τῆς ψυχῆς εἴπομεν εἶναι, τό τε [a] λόγον ἔχον, καὶ τὸ ἄλογον.

*** Νῦν δὲ τὸ λόγον ἔχον διαιροῦντες, λέγομεν δύο εἶναι τὰ λόγον ἔχοντα· ἓν μέν, δι' οὗ τὰ ἀναγκαῖα γινώσκομεν καὶ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχοντα, καὶ ἃ μὴ ἐνδέχεται ἄλλως ἔχειν· ἄλλο δέ, δι' οὗ τὰ ἐνδεχόμενα γινώσκομεν, καὶ ἄλλοτε ἄλλως ἔχοντα.

**** Καὶ γὰρ ἐπεὶ τὰ γνωστὰ διάφορά εἰσι καὶ τῷ εἴδει ἕτερα, καὶ τὰς γνώσεις ἕπεται διαφόρους εἶναι τῷ εἴδει. Τὴν γὰρ γνῶσιν ὁμοίαν εἶναι τῷ γινωσκομένῳ, καὶ ἀναγκαίαν [b] μὲν τὴν τοῦ ἀναγκαίου, ἐνδεχομένην δὲ τὴν τοῦ ἐνδεχομένου, πᾶσα ἀνάγκη· καὶ γὰρ ἐνδεχομένη γνῶσίς ἐστιν, ἥτις οὐκ ἀεὶ ἀληθεύει· ψεύδεται δὲ ἡ γνῶσις, ὅταν τὸ γινωσκόμενον μὴ οὕτως ἔχῃ ὥσπερ γινώσκεται· τὸ δὲ μὴ οὕτως ἔχειν ὥσπερ εἶχε, τῶν ἐνδεχομένων ἐστὶ καὶ ἄλλοτε ἄλλως ἐχόντων· τῶν ἐνδεχομένων ἄρα ἡ γνῶσις ἐνδεχομένη ἐστί. Διὰ τὰ αὐτὰ δὴ καὶ τῶν ἀναγκαίων ἀναγκαία ἡ γνῶσις· πᾶσα γὰρ γνῶσις καθ' ὁμοιότητα καὶ κατ' οἰκειότητα γίνεται· καὶ γὰρ ἐφαρμογή τίς ἐστι καὶ ἐπαφὴ τοῦ γινωσκομένου καὶ τοῦ γινώσκοντος.

***** Ἐπεὶ τοίνυν διττὴ ἡ γνῶσις, ἡ μὲν ἀναγκαία, ἡ δὲ ἐνδεχομένη, καλείσθω ἡ μὲν ἀναγκαία ἐπιστημονική, ἡ δὲ ἐνδεχομένη λογιστική, ἢ βουλευτική. Τὸ γὰρ βουλεύεσθαι καὶ λογίζεσθαι, ταὐτόν· ἔστι γὰρ ἡ βούλευσις περὶ τὰ ἐνδεχόμενα· οὐδεὶς γὰρ βουλεύεται περὶ τῶν μὴ ἐνδεχομένων ἄλλως ἔχειν· ἀνάγκη γὰρ ὁμοίως ἔχειν, καὶ οὐδὲν ἡ βουλὴ κινήσει οὐδὲ μεταβαλεῖ. Ἐπεὶ τοίνυν περὶ τὰ ἐνδεχόμενα τὸ βουλευτικόν, περὶ δὲ τὰ ἐνδεχόμενα αὐτό φαμεν εἶναι τὸ λογιστικόν, ταὐτὸν ἂν εἴη τὸ λογιστικὸν καὶ βουλευτικόν. Ἔστιν ἄρα τὸ βουλευτικόν, τὸ ἕτερον μέρος τοῦ λογιστικοῦ.

****** Ἐπεὶ δὲ περὶ τῶν διανοητικῶν ἀρετῶν ὁ λόγος ἡμῖν, τοῦτ' ἔστι [c] τῶν οὐσῶν ἐν τῇ διανοίᾳ, τῷ λογιστικῷ· τὰ δὲ μέρη τοῦ λογικοῦ, τὸ ἐπιστημονικόν ἐστι καὶ βουλευτικόν· ἐν αὐτοῖς τοῖς μέρεσι τοῦ λογικοῦ ζητητέον ἡμῖν τὰς διανοητικὰς ἀρετάς· ληπτέον

Cap. II.

Dividitur rationalis animi pars : et quæ in nobis sint actiones propriæ.

Divisis in superiori disputatione animi virtutibus, alias morales esse dicebamus, quæcunque ad patibilem animi partem pertinent, alias in cogitatione positas, quæ sunt mentis. Ac de moralibus quidem disseruimus : nunc vero de reliquis dicamus, in quibus veram illam de qua agitur rationem inveniemus, ubi primum illud de animo exposuerimus. Prius ergo duas esse animi partes diximus, alteram rationis participem, expertem alteram.

Nunc vero eam quæ ratione prædita est dividimus, duplicemque illam esse affirmamus : alteram, qua necessaria et quæ eodem semper modo se habent, nec aliter habere se possunt : alteram, qua contigentia, quæ alias aliter se habent cognoscimus.

Etenim quum ea quæ cognosci queunt sint diversa atque alia specie, sequitur etiam cognitiones specie diversas esse. Quippe cognitionem ei necesse est similem esse, quod cognoscitur, et necessarii quidem necessariam, contingentis vero contingentem esse : contingens enim cognitio est quæ non semper vera prædicat : tum autem mentiri dicitur, quum id, quod cognoscitur, non ita se habet, ut cognoscitur : porro aliter ac prius se habere eorum est quæ contingentia appellantur et alias aliter se habent : contingentium ergo contingens quoque est cognitio. Propterea igitur et rerum necessariarum necessaria est cognitio : nimirum omnis cognitio ex similitudine quadam atque affinitate comparatur : siquidem nihil aliud quam convenientia et quasi cohærentia quædam cognoscentis et rei cognitæ est.

Quum ergo duplex sit cognitio, necessaria altera, altera contingens, necessaria quidem scientiæ propria, contingens vero ratiocinativa aut deliberativa vocetur. Nam deliberare et ratiocinari idem sunt : quippe in contingentibus versatur deliberatio : quia nemo de iis deliberat quæ aliter se habere non possunt : nimirum illa necesse est eodem semper modo se habere, siquidem deliberatio neque movebit quidquam in iis neque mutabit. Quum ergo in contingentibus deliberativa animi pars occupetur, in iisdem autem contingentibus ratiocinativam occupari dicamus, eadem res et ratiocinativa erit et deliberativa. Itaque deliberativa altera ratiocinativæ pars erit.

Quum vero de virtutibus in cogitatione positis agamus, hoc est iis quæ in animi parte, in qua inest ratio atque consilium, consistunt : partes autem ratione præditæ sint scientiæ propria et deliberativa : in ipsis animi ratione præditi partibus virtutes quæ cogitatione continentur nobis quærendæ sunt : videndum igitur utriusque ha-

* Τὰς δὴ τῆς ψυχῆς ἀρετὰς κτλ. — ** Πρότερον μὲν οὖν κτλ. — *** Νῦν δὲ περὶ τοῦ λόγου κτλ. — **** Πρὸς γὰρ τὰ τῷ γένει ἕτερα κτλ. — ***** Λεγέσθω δὲ τούτων τὸ μὲν ἐπιστημονικόν, κτλ. — ****** Ληπτέον ἄρα, ἑκατέρου κτλ.

ἄρα ἑκατέρου τούτων τίς ἡ βελτίστη ἕξις· αὕτη γὰρ ἀρετὴ ἑκατέρου· ἐπεὶ δὲ ἡ ἀρετὴ ἐν τοῖς οἰκείοις ἔργοις θεωρεῖται, ζητητέον τίνα τὰ ἔργα τὰ προσήκοντα τῷ ἐπιστημονικῷ καὶ βουλευτικῷ.

* Τρία τοίνυν ἐστὶν ἐν τῇ ψυχῇ τὰ κύρια πράξεως καὶ ἀληθείας. Ἀληθείας μὲν κύρια νοῦς καὶ αἴσθησις, ὅτι ἑκάτερον γνῶσίς ἐστιν· ἡ δὲ γνῶσις τέλος ἔχει τὴν ἀλήθειαν· πράξεως δέ, ἡ ὄρεξις· ἐν αὐτῇ γάρ ἐστι πᾶσα πράξεως ἀρχή, καὶ παντὸς ἔργου αὕτη αἰτία· ὁ μὲν γὰρ νοῦς γινώσκει ὅτι τόδε τι δέον ποιῆσαι· ἡ δὲ εἰς τὴν πρᾶξιν κίνησις ἀπὸ τῆς ὀρέξεως γίνεται· ἡ δὲ αἴσθησις οὐδεμιᾶς ἐστιν ἀρχὴ πράξεως. Δῆλον δὲ ἀπὸ τῶν ἀλόγων, καὶ γὰρ αἴσθησιν ἔχοντα οὐ δύνανται πρᾶξιν ἔχειν· πρᾶξις γάρ ἐστιν ἡ μετὰ βουλεύσεως ἐνέργεια· ὥστε ἡ μὲν αἴσθησις οὐδεμιᾶς αἰτία πράξεως, ὁ δὲ νοῦς καὶ ἡ ὄρεξις πασῶν πράξεών εἰσιν ἀρχή· ὁ μὲν τὰ δέοντα διδάσκων, ἡ δὲ ἐπὶ τὸ πράττειν κινοῦσα.

** Ὃν δὲ ἔχει λόγον ἐν τῇ διανοίᾳ κατάφασις καὶ ἀπόφασις, τοῦτον ἔχει ἐν τῇ ὀρέξει δίωξις καὶ φυγή· ὥστε ἐπεὶ ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ ἕξις ἐστὶ προαιρετική, ἡ δὲ προαίρεσις ὄρεξις βουλευτική, (προαίρεσις γάρ ἐστι τὸ θελῆσαι καὶ ἑλέσθαι τὸ βουλευθέν,) πᾶσα ἀνάγκη, εἴπερ ἡ προαίρεσις ἀγαθή ἐστι καὶ σπουδαία, ἐκεῖνα αἱρεῖσθαι, ὅσα σπουδαῖα, καὶ τὴν ὄρεξιν ὀρθὴν εἶναι τὸ ἀγαθὸν βουλομένην. Οὐ δύναται δὲ ἡ προαίρεσις τὸ ἀγαθὸν ἐθέλειν, μὴ τῆς βουλεύσεως διδασκούσης· ὥστε ἀνάγκην εἶναι τὴν μὲν βούλευσιν ἀληθῆ λέγειν, τὴν δὲ προαίρεσιν ἑλέσθαι· καὶ τὴν ὄρεξιν τὸ ἀγαθὸν διώκειν, καὶ τὸ αὐτὸ τὴν μὲν βούλευσιν λέγειν, τὴν ὄρεξιν δὲ διώκειν. Αὕτη μὲν οὖν ἡ διάνοια, τὸ λογιστικὸν δηλονότι καὶ βουλευτικόν, καὶ ἡ κατ' αὐτὴν ἀλήθεια, πρακτικὴ καλεῖται· διότι τέλος ἔχει τὴν πρᾶξιν τοῦ ἀγαθοῦ· καὶ ἔστιν αὐτῆς ἔργον ἡ ἠρημένη ἀλήθεια, ἥτις ἐστὶ περί τε τὸ ἀγαθὸν καὶ κακόν· τῆς δὲ θεωρητικῆς διανοίας καὶ μὴ πρακτικῆς ἔργον ἐστὶν [d] ἡ ἀλήθεια καὶ τὸ ψεῦδος. Καὶ τέλος ἔχει τὴν γνῶσιν τοῦ ἀληθοῦς· τοῦτο γάρ ἐστιν ἔργον παντὸς διανοητικοῦ, καθόσον ἐστὶ διανοητικός. Ὃς δὲ διανοητικὸς καὶ πρακτικός ἐστιν, ἐκείνην τὴν ἀλήθειαν ἔργον ἔχει, ἥτις σύμφωνός ἐστι τῇ σπουδαίᾳ πράξει, καὶ τῇ ὀρθῶς ἐχούσῃ καὶ σπουδαίως ὀρέξει.

(Scripsi : [a] τό τε] vulgo τό, τε. — [b] ἀναγκαίαν] vulgo ἀναγκαῖαν. — [c] τοῦτ' ἔστι] cod. τουτέστι. — [d] ἔργον ἐστὶν] vulgo ἔργόν ἐστιν. —)

rum, quis sit optimus habitus : hæc enim virtus utriusque est : quum autem virtus in operibus suis consideretur, quærendum etiam, quæ sint illa quæ tam huic quam illi animi parti conveniant opera.

Tria ergo sunt in animo quæ actionis et veritatis dominatum obtinent. In veritate dominantur mens et sensus, quia utraque res cognitio est : finis autem cognitionis est veritas : in actione vero appetitus : siquidem in eo omne actionis principium cernitur, et omnis operis hæc causa habetur : scilicet mens cognoscit tale quid agendum esse : motus vero, qui ad actionem fertur, ex appetitu oritur : nullius autem actionis principium est sensus. Quod ex iis quæ ratione carent intelligitur : nam quum sensum habeant, nequeunt tamen habere actionem : nempe actio quædam cum deliberatione muneris functio est : itaque sensus nullius actionis causa est, omnium vero actionum principia sunt mens et appetitus : quorum altera ea quæ fieri oportet, docet, alter ad agendum impellit.

Quod est autem in cogitatione affirmatio et negatio, hoc est in appetitu rei alicujus persecutio et fuga : quapropter quum virtus moralis habitus sit ad consilium capiendum expeditus, consilium autem appetitus ad deliberationem accommodatus, (est enim consilium nihil aliud quam velle id et eligere de quo deliberamus,) omnino necesse est, si bonum honestumque consilium sit, illa quoque eligi quæ honesta sunt, rectumque appetitum esse qui bonum petit. Bonum autem velle non potest consilium, nisi hoc ipsum docet deliberatio : ut necesse sit, tum deliberationem verum dicere, consilium autem eligere, tum appetitum id quod bonum est persequi, idemque deliberationem dicere, appetitum vero persequi. Hæc igitur mens, ratiocinativa videlicet ejus pars ac deliberativa, ejusque veritas, activa dicitur : quia finis ejus est actio boni : opusque illius est assumta veritas, quæ in bono et malo versatur : mentis autem contemplativæ non activæ opus est veritas et mendacium. Quin etiam finem habet veritatis cognitionem : hoc enim opus est omnis hominis ingeniosi, quatenus est ingeniosus. Qui vero simul ingeniosus et actuosus habetur, ejus opus est illa veritas, quæ honestæ actioni rectoque et honesto appetitui respondet.

Κεφ. γ'.

Ὅτι ἡ πρακτικὴ διάνοια ἀρχή ἐστι τῆς προαιρέσεως.

*** Ἡ μὲν οὖν προαίρεσις αἰτία καὶ ἀρχὴ πράξεως· αἰτία δὲ οὐ τελική· οὐ γὰρ ἕνεκα τῆς προαιρέσεως

Cap. III.

Cogitationem ad usum translatam consilii esse principium.

Consilium igitur causa et principium actionis est : nec tamen causa princeps : neque enim consilii gratia agi-

* Cap. 2. Τρία δ' ἐστὶν ἐν τῇ ψυχῇ κτλ. — ** Ἔστι δ' ὅπερ ἐν διανοίᾳ κατάφασις κτλ. — *** Τῆς δὲ θεωρητικῆς διανοίας, κτλ.

πράττομεν· ἀλλὰ ποιητικὴ μᾶλλον· πρὶν γὰρ πρᾶξαι προαιρούμεθα, τὸ δὲ τέλος μετὰ τὴν πρᾶξιν· προαιρέσεως δὲ ἀρχή, ὄρεξις καὶ λόγος, ἥτις ἐστὶν ἡ βούλευσις. Τὸ ἕτερον τοῦ λογικοῦ μέρος τὸ λογιστικὸν καὶ βουλευτικόν, ὃ τὴν ἀλήθειαν ζητεῖ μέν, οὐ δι' ἑαυτὴν δέ, ἀλλὰ τῆς πράξεως τοῦ ἀγαθοῦ χάριν· διὰ τοῦτο δέ, ὅτι ὁ λόγος καὶ ἡ ὄρεξις τῆς προαιρέσεώς εἰσιν ἀρχαί, οὐδὲ δυνατὸν προαίρεσιν εἶναι ἄνευ διανοίας καὶ ἠθικῆς ἕξεως· ἀπὸ γὰρ τῆς ἠθικῆς ἕξεως ἡ ὄρεξις γίνεται τοῦ ἀγαθοῦ ἢ τοῦ κακοῦ.

* Καθὸ δὲ θεωρητικὴ ἡ διάνοια, οὐδενός ἐστιν ἀρχή, οὐδὲν γὰρ κινεῖ, ἀλλὰ μόνον καθὸ πρακτικὴ τῶν εἰρημένων ἐστὶν ἀρχὴ τῆς τε ὀρέξεως, καὶ τῆς προαιρέσεως, καὶ τῆς πράξεως· ἔτι δὲ καὶ τῆς ποιητικῆς ἀρχή ἐστιν ἡ πρακτικὴ αὕτη διάνοια. Διαφέρει γὰρ ποιητικὴ πρακτικῆς· ἡ μὲν γὰρ πρακτικὴ τοῦ ἀγαθοῦ τέλος ἔχει, αὐτὸ τὸ εὖ πράττειν τὸ ἀγαθόν· καὶ μέχρι τούτου σκοπεῖ, ὅπως εὖ πράξῃ τὰ τῇ ὀρέξει δοκοῦντα· ἡ δὲ ποιητικὴ αὐτό ἐστι τὸ πράττειν εὖ τὸ ἀγαθόν· καὶ τέλος ἔχει τὴν ἀνθρωπίνην εὐδαιμονίαν. Καὶ τὸ μὲν τέλος τῆς πρακτικῆς καθ' αὑτό ἐστι· τὸ δὲ τέλος τῆς ποιητικῆς πρός τι· καὶ γὰρ πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἀναφέρεται· τὴν γὰρ ὠφέλειαν τοῦ ἀνθρώπου ζητεῖ. Ἐπεὶ τοίνυν ὅπερ ἔχει τέλος ἡ πρακτικὴ διάνοια καὶ οὗ ἐστιν ἀρχὴ καὶ αἰτία, τὴν πρᾶξιν λέγω τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦτο ἀρχὴν ἔχει τοῦ ἰδίου τέλους ἡ ποιητικὴ (ἀπὸ γὰρ τῆς ἀγαθῆς πράξεως ἡ ἀνθρωπίνη εὐδαιμονία) διὰ τοῦτο καὶ αὐτῆς ἀρχὴ λέγεται.

** Ἐπεὶ δὲ ἀρχή ἐστιν ἡ διάνοια τῆς ὀρέξεως, ἡ δὲ ὄρεξις τῆς προαιρέσεως, εἴη ἂν ἡ προαίρεσις ἢ ὀρεκτικὸς νοῦς ἢ ὄρεξις διανοητική· ταῦτα δ' ἂν εἴη ἐν μόνῳ τῷ λογικῷ ζώῳ * ὅς ἐστιν ἄνθρωπος.

(Scripsi : *) ζώῳ] cod. ζώῳ. —)

Κεφ. δ'.

Περὶ τέχνης, ἐπιστήμης, φρονήσεως, σοφίας καὶ νοῦ· καὶ τίνι διαφέρει τῶν λοιπῶν ἡ ἐπιστήμη.

*** Ἡ μὲν οὖν προαίρεσις τοιαύτη· προαιρετὰ δέ, δηλονότι ἃ δυνάμεθα προαιρεῖσθαι, τὰ ἐνδεχόμενά εἰσι, καὶ τούτων τὰ μέλλοντα· περὶ γὰρ τῶν παρελθόντων οὐδεὶς βουλεύεται εἰ δεῖ ποιῆσαι· περὶ ὧν δὲ οὐδεὶς βουλεύεται, οὐδὲ προαιρεῖται· τὰ γὰρ βουλευτὰ καὶ προαιρετά, ὡς ἐν τοῖς περὶ προαιρέσεως εἴρηται· οὐδεὶς γὰρ προαιρεῖται Ἴλιον πεπορθηκέναι· διὸ ὀρθῶς ὁ Ἀγάθων εἶπε·

> Μόνου [a] γὰρ αὐτοῦ καὶ θεὸς στερίσκεται,
> ἀγένητα ποιεῖν ἅσσ' ἂν ᾖ πεπραγμένα.

Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως ἔχει· λέγωμεν [b] δὲ περὶ τοῦ ἔργου τοῦ τε [c] ἐπιστημονικοῦ διανοητικοῦ, καὶ τοῦ βουλευτικοῦ ἀκριβέστερον.

mus : sed efficiens potius : priusquam enim agamus, consilium capimus, finis vero post actionem est : consilii autem principium appetitus habetur et ratio, quæ quidem est deliberatio. Altera autem rationalis pars ratiocinativa et deliberativa est, quæ quidem veritatem quærit, non tamen per se, sed actionis ipsius boni causa : ac propterea quod consilii principia ratio et appetitus sunt, ne esse quidem sine cogitatione et morali habitu consilium potest : quippe a morali habitu vel boni vel mali appetitus oritur.

Quatenus vero contemplativa est mentis agitatio, nullius principium esse potest, nihil enim movet, sed tantum quatenus activa est, eorum quæ diximus principium est, appetitus dico, consilii et actionis : præterea efficientis principium est activa hæc mentis agitatio. Namque efficiens ab activa differt : quippe activa boni finem habet, ut bene agat id quod bonum est : et eatenus spectat, ut bene agat quæ appetitui placebant : efficiens autem est ipsa illa bene agendi id quod bonum est actio : finemque habet humanam felicitatem. Et finis quidem activæ per se est : finis vero efficientis alterius respectu : quippe ad hominem refertur : ejus enim utilitati servit. Quoniam ergo quem finem habet activa mentis agitatio, cujusque est principium et causa, ipsam boni actionem dico, hoc finis sui principium habet efficiens (a bona enim actione humana felicitas proficiscitur) hanc ob causam ejus quoque dicitur principium.

Quia vero appetitus principium est mentis agitatio, consilii autem appetitus : ideo consilium aut mens erit ad appetendum excitans, aut appetitus cogitandi vim habens : hæc autem in solum illum animantem ratione præditum cadunt, qui est homo.

Cap. IV.

De arte, scientia, prudentia, sapientia et mente : et qua re reliquis scientia præstet.

Consilium quidem est tale : arbitraria vero, hoc est ea de quibus consilium capere possumus, contingentia sunt et ex his futura : quippe de præteritis, an facienda sint, nemo deliberat : de quibus autem nemo deliberat, ea ne agere quidem quisquam constituit : quæ enim in deliberationem cadunt, etiam arbitraria sunt, ut in superiori de consilio disputatione diximus : nimirum nemo consilium capit, Ilium evertisse : itaque recte Agatho dixit :

> Una hac enim re etiam deus privatus est,
> infecta facere, facta quæ sunt, ut queat.

Et hæc quidem ita se habent : cæterum de opere tum scienter effecto et ingenioso, tum post habitam de eo deliberationem facto uberius disseramus.

---

* Διάνοια δ' αὐτὴ οὐθὲν κινεῖ, κτλ. — ** Διὸ ἢ ὀρεκτικὸς νοῦς κτλ. — *** Οὐκ ἔστι δὲ προαιρετὸν οὐθὲν γεγονός, κτλ.

Τὸ μὲν γὰρ ἔργον ἑκατέρων, ὡς δέδεικται, ἀλήθειά ἐστι· τοῦ ἔργου δὲ δειχθέντος ἑκατέρου, φανερά ἐστιν αὐτῶν ἡ ἀρετή· ἑκάστου γὰρ ἡ ἀρετὴ ἐν τῷ οἰκείῳ αὐτοῦ ἔργῳ συνίσταται· τὸ γὰρ εὖ καὶ καλῶς ποιῆσαι τὸ ἔργον, τοῦτό ἐστιν ἡ ἀρετή· αἱ τοίνυν ἕξεις καθ' ἃς δυνήσεται ἑκάτερον αὐτῶν τὴν οἰκείαν ἀλήθειαν ἀληθεύειν, ὡς ἔνι μάλιστα δυνατόν, αὗταί εἰσιν αἱ ἀρεταὶ ἑκατέρου.

* Ἀρξάμενοι οὖν ἄνωθεν περὶ αὐτῶν πάλιν λέγωμεν. Ἐπεὶ περὶ τῆς ἀληθείας ὁ λόγος ἡμῖν, ζητητέον ποσαχῶς ἡ ψυχὴ δύναται ἀληθεύειν ἐν τῷ καταφάσκειν καὶ ἀποφάσκειν· καὶ πόσαι εἰσὶν αἱ ἕξεις καθ' ἃς ἀληθεύομεν. Εἰσὶ τοίνυν πέντε τὸν ἀριθμόν, τέχνη, ἐπιστήμη, φρόνησις, σοφία, νοῦς· τὴν γὰρ ὑπόληψιν καὶ τὴν δόξαν, ὡς ἐνδεχομένως ἀληθεύουσαν, παραλείπομεν. Τῶν γὰρ εἰρημένων πέντε δυνάμεων νοῦς μὲν οὐδέποτε ψεύδεται οὐδὲ ἡ ἐπιστήμη· τοῦτο γάρ ἐστιν αὐτοῖς τὸ εἶναι, τὸ ἐξ ἀνάγκης ἀληθεύειν· τέχνη δὲ καὶ φρόνησις καὶ σοφία ψεύδονται μέν ποτε, ἀλλ' οὐ δι' ἑαυτάς, ἀλλὰ διὰ τὴν τῆς ὕλης ἀνωμαλίαν· τότε γάρ τις μέθοδος ψεύδεται δι' ἑαυτήν, ὅταν ἀπὸ τῶν κανόνων αὐτῆς τὸ ψεῦδος συνάγηται· εἰ δ' αὐτὴ μὲν περὶ τοὺς οἰκείους κανόνας ὑγιῶς ἔχει, τὰ δὲ πράγματα ἄλλοτε ἄλλως ἔχοντα τὸ ψεῦδος ποιοῦσιν, οὐχ αὐτὴ λέγοιτο ἂν δικαίως ψευδής, ἡ δὲ ὑπόληψις καὶ ἡ δόξα· καὶ τῶν γινωσκομένων ἀεὶ ὡσαύτως ἐχόντων, αὐτὴ ψεύδεται· ὅθεν δῆλον ὅτι οὐ δι' ἑαυτὴν ψεύδεται· ὥσπερ τὸ οἴεσθαι τὸν ἥλιον ποδιαῖον εἶναι, ἢ τὴν σελήνην οἴκοθεν ἔχειν τὸ φῶς· τούτων γὰρ ὡς ἔχουσιν ἀεὶ ὁμοίως ἐχόντων ἡ περὶ αὐτῶν δόξα καὶ ὑπόληψις ψεύδεται. Τὰ μὲν οὖν ἀληθεύοντα πέντε εἰσὶν ὡς εἴρηται· ῥητέον δὲ τί ἐστιν [d] ἕκαστον αὐτῶν· καὶ γὰρ εἰ καὶ ὁμοιότητας ἔχουσι [e] πρὸς ἄλληλα (καὶ γὰρ πολλὰ κοινὰ τέχνῃ καὶ ἐπιστήμῃ, καὶ αὖθις ἐπιστήμῃ καὶ σοφίᾳ, καὶ τοῖς ἄλλοις ὁμοίως) ἀλλ' ὅμως ἀκριβῶς σκοποῦσι περὶ αὐτῶν, καὶ διάφορά εἰσι, καὶ διάφορος ὁ ἑκάστου λόγος.

** Ἐπιστήμη μὲν οὖν ἐστι γνῶσις τῶν ἀναγκαίων· ἐκεῖνο γὰρ λέγομεν ἐπίστασθαι, ὃ οὐκ ἐνδέχεται ἄλλως ἔχειν, καὶ οὗ βεβαίως ἐστὶν ἡ ἀλήθεια παρ' ἡμῖν, διὰ τὸ ταὐτὸν [f] μένειν· ἡ γὰρ περὶ τὰ ἐνδεχόμενα ἀλήθεια οὐχ [g] οὕτω βεβαία· μετὰ γὰρ τὸ γνωσθῆναι μεταβάλλεται, καὶ πολλάκις λανθάνει ἀπογινόμενον, ὥστε μηδὲ τὸν περὶ αὐτοῦ λόγον καὶ τὴν ἀλήθειαν ἑστάναι, ἀλλὰ ἄλλοτε ἄλλως ἔχειν· οὗ δὲ ἡ γνῶσις βεβαία καὶ ἕστηκεν, ἐκεῖνό ἐστι τὸ ἀναγκαῖον καὶ ὁμοίως ἔχον ἀεί· τοιαῦτα δέ εἰσι τὰ ἀΐδια· ἀνάγκη ἄρα τὸ ἐπιστητὸν ἀΐδιον εἶναι, καὶ τὴν ἐπιστήμην γνῶσιν εἶναι τῶν ἀϊδίων.

*** Ἔτι, πᾶσα ἐπιστήμη διδακτή ἐστι, καὶ τὸ ἐπιστητὸν μαθητόν.

Opus enim utriusque animi partis ad cogitandum valentis, quemadmodum demonstravimus, veritas est : quum vero opus utriusque appareat, manifesta quoque earum virtus est : quippe in suo cujusque opere ejus virtus consistit : nam bene recteque perficere opus, virtus habetur : habitus ergo, secundum quos suam utraque pars veritatem quam optime fieri potest profitetur, hæ sunt utriusque virtutes.

Principio igitur altius repetito de iis rursus disseramus. Quum ergo de veritate nobis institutus sit sermo, videndum quot modis in affirmando et negando verum enuntiare possit animus : et quot sint habitus, quibus verum enuntiamus. Sunt ergo quinque numero, ars videlicet, scientia, prudentia, sapientia, mens sive intelligentia : nam existimationem et opinionem, quæ tantum pro ratione temporum verum enuntiant, prætermittimus. Ex iis enim quas diximus quinque facultatibus nunquam neque intelligentia fallitur, neque scientia : quippe hoc natura iis insitum est, ut necessario verum enuntient : ars vero, prudentia et sapientia interdum quidem, non per se tamen mentiuntur, sed ob materiæ inæqualitatem : tunc enim per se mentitur artificiosa de re quapiam tractandi ratio, quum regulis et præceptis illius falsum colligitur : quodsi regulæ ejus certæ sunt, res ipsæ vero quæ alias aliter se habent falsum efficiunt, non illa merito falsa appellanda, sed existimatio ejus et opinio eo nomine afficienda est : nam quum ea, quæ in cognitionem cadunt, eodem semper modo se habeant, ista est quæ mentitur : unde apparet, eam per se non mentiri : ut si quis pedaneum solem esse existimet, aut lunam lumen ex se accensum habere : nimirum quia hæc eodem semper modo se habent, existimatio de iis mentitur et opinio. Quæ igitur verum enuntiant, quinque sunt, ut diximus : declarandum autem, quæ sit singulorum vis : etenim quamvis singula cæterorum mutuam quandam similitudinem gerant (multa videlicet arti cum scientia, rursusque scientiæ cum sapientia et reliquis similiter communia sunt) nihilominus si accuratius inspiciantur, tamen differunt, estque diversa singulorum definitio.

Scientia igitur rerum necessariarum est cognitio : quippe illud scire nos dicimus, quod aliter se habere non potest, cujusque veritas firme in mentibus nostris inhæret, propterea quod unum idemque manet : neque enim contingentium æque constans veritas est : quippe postquam cognita sunt, mutantur, et sæpe nobis insciis pereunt, ita ut neque ratio eorum neque veritas permaneat, sed alias aliter se habeat : cujus autem firma stabilisque est cognitio, id vero est quod necessarium vocatur et eodem semper modo se habere dicitur : talia autem sunt æterna : quare necesse est, id quod sub scientiam cadit æternum esse, cognitionemque rerum æternarum esse scientiam.

* Cap. 3. Ἀρξάμενοι οὖν ἄνωθεν, κτλ. — ** Ἐπιστήμη μὲν οὖν τί ἐστιν, κτλ. — *** Ἔτι διδακτὴ πᾶσα ἐπιστήμη δοκεῖ εἶναι, κτλ.

* Πᾶσα δὲ διδασκαλία καὶ μάθησις ἐκ προϋπαρχούσης γίνεται γνώσεως, ὡς ἐν τοῖς ἀναλυτικοῖς λέγομεν· πάσης ἄρα ἐπιστήμης εἰσὶν ἀρχαί. Καὶ αἱ μὲν τῶν ἐπιστημῶν ἀρχὰς ἔχουσιν ἀμέσους καὶ ἀναποδείκτους δι' ἐπαγωγῆς δεικνυμένας, οἷαί εἰσιν αἱ τῆς γεωμετρίας ἀρχαί· τινὲς δὲ ἐξ ἀρχῶν ὁρμῶνται ἀποδεικτῶν, αἳ συλλογισμῷ δείκνυνται, ἄλλης ἐπιστήμης ὑψηλοτέρας· οἷα ἐστὶν ἡ ὀπτική, καθάπερ ἀρχαῖς χρωμένη ταῖς ἀποδείξεσι τῆς γεωμετρίας. Ἡ μὲν οὖν ἐπαγωγὴ καθάπερ ἀρχή ἐστι καὶ τῶν ἀναποδείκτων [h] ἀρχῶν, αἳ καθόλου μέν εἰσι, γινώσκονται δὲ ἀπὸ τῶν καθ' ἕκαστα· ὁ δὲ συλλογισμός, ὃς πιστοῦται τὰς ἀποδείκτους [i] ἀρχὰς ἐνίων ἐπιστημῶν, ἀρχὰς ἔχει τὰς καθόλου καὶ ἀναποδείκτους ἐννοίας· εἰσὶν ἄρα ἀρχαὶ ἐπιστήμης αἱ καθόλου καὶ κοιναὶ ἔννοιαι, ἐξ ὧν ὑποτιθεμένων συλλογιζόμεθα, ἃς οὐ πιστοῦται συλλογισμός, ἀλλ' ἐπαγωγή· ὑφ' ἧς ἐπιστήμης ἄλλη ἀποδείκνυται ἐπιστήμη, ἥτις καὶ ὑπ' αὐτὴν εἶναι λέγεται. Καὶ διὰ τοῦτο πᾶσα ἐπιστήμη ἀπὸ αὐτοπίστων τῶν ἐσχάτων ἀρχῶν ἀποδείκνυται.

** Ἔστιν ἄρα ἐπιστήμη ἕξις ἀποδεικτικὴ ἐκ τῶν καθ' αὐτό, καὶ ᾗ αὐτό, καὶ πρώτων καὶ αἰτίων τοῦ συμπεράσματος ἀποτελουμένη, καθάπερ ἐν τοῖς ἀναλυτικοῖς διωρισάμεθα. Καὶ γὰρ ὅταν τις ὑποθέσεις τινὰς πιστεύῃ, καὶ γνώριμοι αὐτῷ ὦσιν αἱ τοῦ πράγματος ἀρχαί, τότε ἐπίστασθαι αὐτὸ δύναται· εἰ γάρ τις μὴ τὰς ἀρχὰς γινώσκῃ, μηδὲ [k] φανερώτεραι εἶεν αἱ προτάσεις τοῦ συμπεράσματος αὐτῷ, κατὰ συμβεβηκὸς ἔχει τὴν ἐπιστήμην· οὐ γὰρ δι' ἑαυτοῦ ὁ τοιοῦτος ἐπίσταται, καὶ διὰ τὴν ἐγκειμένην αὐτῷ τῶν ἀρχῶν γνῶσιν, ἀλλὰ παρ' ἄλλων ἴσως ἀκούσας· εἰ γὰρ οὕτως ἐγίνωσκε διὰ τὰς ἀρχὰς τὸ συμπέρασμα, μᾶλλον ἂν ἐγίνωσκε τὰς ἀρχάς, ἢ τὸ συμπέρασμα· δι' ὃ γὰρ ἄλλο γνωστόν, ἐκεῖνο μᾶλλον γινώσκεται. Περὶ μὲν οὖν ἐπιστήμης διωρίσθω τὸν τρόπον τοῦτον.

(Scripsi : [a] μόνου) cum codd; vid. Poetarum tragicorum græcorum fragmenta pag. 58 ed. Wagner. Paris 1846. — [b] λέγωμεν] cod. λέγομεν. — [c] τοῦ τε] cod. τοῦτε. — [d] δὲ τί ἐστιν] vulgo δέ τί ἐστιν. — [e] ἔχουσι] cod. ἔχουσιν. — [f] διὰ τὸ ταὐτὸν μένειν] cod. διὰ τὸ αὐτοῦ μένειν. — [g] οὐχ] cod. οὐκ. — [h] ἀναποδείκτων] vulgo ἀναποδεικτῶν. — [i] ἀποδείκτους] cod. ἀποδεικτάς. — [k] μηδὲ] μὴ δὲ. —)

Præterea omnis scientia doceri potest; et quidquid sub scientiam cadit, discere licet. Omnis autem doctrina et disciplina, ut in Analyticis diximus, ex præcedente quadam cognitione gignitur : sunt ergo cujuslibet scientiæ principia. Et aliæ quidem scientiæ principia spontanea nec demonstrata habent, quæ per inductionem probantur, qualia sunt geometriæ principia : aliæ vero ex principiis jam demonstratis, et quidem altioris cujusdam scientiæ oriuntur, quæ syllogismo probantur : qualis est optice, quæ tanquam principiis quibusdam geometricis demonstrationibus utitur. Est ergo inductio tanquam principiorum etiam non demonstratorum principium, quæ universalia quidem sunt, sed e singularibus cognoscuntur : at vero syllogismus, qui demonstrata probat nonnullarum doctrinarum principia, universales quasdam nec demonstratas notiones pro principiis habet : sunt igitur universales communesque notiones scientiæ alicujus principia, ex quibus pro fundamento positis rationem concludimus, quas non probat syllogismus, sed inductio : qua scientia rursus alia scientia demonstratur, quæ sub ipsa esse dicitur. Quapropter omnis scientia extremis quibusdam ac per se probabilibus principiis demonstratur.

Est igitur scientia habitus ad aliquid demonstrandum idoneus, qui ex iis quæ per se sunt et quatenus hæc ipsa sunt, primisque et causis conclusionis efficitur, quemadmodum in Analyticis definivimus. Quum enim aliquis elementa quædam credit, notaque ei sunt rei principia, tunc eam rem scire potest : si enim nec principia habeat cognita, nec magis ei perspicuæ sint propositiones quam conclusio, per accidens tantum habet scientiam : neque enim talis homo per se scit, vel propter nescio quam principiorum quam consecutus sit cognitionem, sed quia fortasse ex aliis audivit : nam si, quemadmodum dico, ob principia conclusionem cognitam haberet, magis quam conclusionem nosset principia : propter quod enim cognosci aliud potest, illud magis cognoscitur. Et de scientia quidem hoc modo expositum sit.

Κεφ. ε'.

Περὶ τέχνης.

*** Ῥητέον δὲ περὶ τῆς τέχνης. Τῶν ἐνδεχομένων γὰρ καὶ ἄλλο τε ἄλλως ἐχόντων τὰ μέν εἰσι ποιητά, τὰ δὲ πρακτά· καὶ ποιητὰ μέν, περὶ ἃ ἡ ποίησις, πρακτὰ δέ, περὶ ἃ ἡ πρᾶξίς ἐστι· καὶ ποίησις μέν ἐστιν, ἧς

Cap. V.

De arte.

Jam vero de arte dicendum est. Eorum enim, quæ contingentia sunt et alias aliter se habent, quædam in effectionem, alia in actionem cadunt : et in effectionem quidem cadunt, circa quæ effectio; in actionem vero,

* Ἐκ προγινωσκομένων δὲ πᾶσα διδασκαλία κτλ. — ** Ἡ μὲν ἄρα ἐπιστήμη ἐστὶν κτλ. — *** Cap. 4. τοῦ δ' ἐνδεχομένου ἄλλως ἔχειν κτλ.

τὸ ἔργον μετὰ τὴν ποίησιν. [a] Ἐπεὶ δὲ ἕτερόν ἐστι ποίησις τῆς πράξεως, ἕτερον ἂν εἴη ἡ μετὰ λόγου ἕξις πρακτική, τῆς μετὰ λόγου ποιητικῆς ἕξεως. Ἕτερα δέ εἰσιν οὐχ οὕτως, ὥστε περιέχεσθαι ὑπ' ἀλλήλων, ὡς τὸ μερικὸν καὶ τὸ καθόλου, ἀλλ' ὥσπερ ἵππος καὶ βοῦς· οὔτε γὰρ ἡ πρᾶξις ὑπὸ τὴν ποίησιν ἀνάγεται, οὐ γάρ ἐστι ποίησις· οὔτε ἡ ποίησις ὑπὸ τὴν πρᾶξιν, οὐ γάρ ἐστι πρᾶξις. Δῆλον δὲ ἀπὸ τῶν ὁρισμῶν ἑκατέρας· ἄλλος γὰρ πράξεως ὁρισμός, καὶ ἄλλος ποιήσεως. Ἔστι δὲ τέχνη μὲν ἕξις μετὰ λόγου ποιητική, ὥσπερ ἡ οἰκοδομική· φρόνησις δὲ ἕξις μετὰ λόγου πρακτική, ὡς μετὰ ταῦτα ῥηθήσεται· ἡ ἄρα τέχνη καὶ τῆς ἐπιστήμης διαφέρει, καὶ γὰρ περὶ ἐνδεχόμενα καταγίνεται, καὶ τῆς φρονήσεως, ὅτι ποιητική ἐστιν οὐ πρακτική· ἡ γὰρ τέχνη πᾶσα ἕξις ἐστὶ μετὰ λόγου ἀληθοῦς ποιητική· καὶ ἥ ἐστι τοιαύτη ἕξις, τέχνη ἐστίν· ἀντιστρέφει γάρ.

* Πᾶσα δὲ τέχνη περὶ γένεσίν ἐστιν ἐκείνων, ἃ ἐνδέχεται γενέσθαι· καὶ μὴ γενέσθαι οἷον, ἡ οἰκοδομικὴ περὶ τὸ γενέσθαι οἰκίαν· καὶ ἡ ναυπηγικὴ περὶ τὸ γενέσθαι τὸ πλοῖον, ἃ ἐνδέχεται γενέσθαι καὶ μὴ γενέσθαι. Πλὴν οὐκ ἔστι περὶ πάντα τὰ ἐνδεχόμενα γενέσθαι· ἀλλὰ περὶ ἐκεῖνα μόνον, ὧν ἡ ἀρχὴ τῆς γενέσεως ἐν τῷ ποιοῦντι καὶ οὐκ ἐν τῷ ποιουμένῳ ἐστίν· οἷά ἐστι τὰ φυσικά· τῶν γὰρ κατὰ φύσιν ἡ ἀρχὴ τῆς γενέσεως ἐν αὐτοῖς ἐστι· καί εἰσι μὲν ἐνδεχόμενα, τεχνητὰ δὲ οὐκ εἰσίν· οὐκ ἔχουσι γὰρ τὴν αἰτίαν τῆς ὑπάρξεως ἔξωθεν· ὥσπερ οἰκία τὸν οἰκοδόμον, καὶ πλοῖον τὸν ναυπηγόν.

** Ἔστι δὲ ἡ τέχνη καὶ ἡ τύχη σχεδὸν περὶ τὰ αὐτὰ ὑποκείμενα· καὶ γὰρ ἡ τύχη ἐν τούτοις, ὧν ἡ αἰτία τῆς ὑπάρξεως ἔξωθεν· εἰ γὰρ ἐν αὐτοῖς εἶχον τὰ τυχηρὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ὑπάρξεως, οὐκ ἂν ἐδόκει παράδοξα· νῦν δὲ διὰ τοῦτο θαυμάζονται, ὅτι ἡ αἰτία αὐτῶν οὐ μόνον ἔξωθεν, ἀλλὰ καὶ ὅθεν ἂν οὐδεὶς προσεδόκησε· τὸ γὰρ σκάπτειν τοῦ πλουτεῖν αἴτιον ὑπῆρξε πολλάκις· ἐν θεμελίῳ [b] γάρ τις βόθρον ὀρύττων περιέτυχε θησαυρῷ· παρὰ προσδοκίαν δέ ἐστι, διότι καθ' αὑτὸ οὐκ ἔστιν αἴτιον τὸ σκάπτειν τοῦ πλουτεῖν· ἢ γὰρ ἂν πάντες ἐπλούτουν οἱ σκάπτοντες· ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός· τὰ γὰρ κατὰ συμβεβηκὸς αἴτια, ὧν εἰσιν αἴτια, οὐ προσεδοκῶντο γενέσθαι· ἐκεῖνα γάρ τις περὶ τοῦ πράγματος προσδοκᾷ, ὅσα ἐν τῷ αὐτοῦ περιέχονται λόγῳ, ἢ δυνάμει, ἢ ἐνεργείᾳ· τὰ δὲ κατὰ συμβεβηκὸς οὐ τοιαῦτα. Ἔστι τοίνυν τέχνη καὶ τύχη τρόπον τινὰ περὶ τὰ αὐτά. Τρόπον τινὰ δὲ λέγω, ὅτι τῶν ἐνδεχομένων ἐστὶ καὶ ἄλλοτε ἄλλως ἐχόντων· οὐκ ἔστι δὲ καθ' αὑτὸ τούτων αἰτία, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός, ἡ δὲ τέχνη καθ' αὑτό ἐστιν αἰτία τῶν τεχνητῶν.

*** Ἡ μὲν οὖν τέχνη, ὡς εἴρηται, ἕξις ἐστὶ μὲν μετὰ λόγου ἀληθοῦς ποιητικὴ περὶ τὰ ἐνδεχόμενα, ὧν ἡ

circa quæ actio versatur : atque est quidem effectio, cujus beneficio opus perficitur. Quoniam autem effectio ab actione differt, etiam habitus cum ratione conjunctus et ad agendum idoneus ab eo differt, qui quum ad efficiendum valeat, cum ratione est conjunctus. Alia tamen sunt, non ita ut alterum altero contineatur, sicut particulare et universale, sed ut equus et bos : neque enim actio ad effectionem refertur, quia non est effectio : neque effectio ad actionem, quia non est actio. Quod quidem vel ex utriusque definitione apparet : namque alia actionis, alia effectionis est definitio. Est ergo ars habitus cum ratione conjunctus, qui ad efficiendum valet, sicut architectura : prudentia vero habitus cum ratione conjunctus et ad agendum idoneus, ut postea dicetur : itaque ars a scientia differt, quia in contingentibus versatur, et a prudentia, eo quod efficiendi non agendi facultatem habet : siquidem ars habitus est cum vera ratione conjunctus et ad efficiendum idoneus : at habitus qui talis est, ars est : sunt enim hæc reciproca.

Omnis autem ars in earum rerum molitione cernitur, quæ fieri aut possunt aut nequeunt : verbi causa architectura eo spectat, ut domus ædificetur : et ars navium fabricandarum, ut navis ædificetur, quæ fieri aut possunt aut nequeunt. Nec tamen in omnibus, quæ fieri possunt, ars occupata est, sed in iis tantum, quorum originis principium in efficiente non in effecto est : qualia sunt naturalia : quippe naturalium originis ratio in ipsis est : suntque contingentia quidem, sed non arte facta : neque enim externam substantiæ suæ causam habent : sicut domus architectum, navis navium fabricatorem.

Porro arti et fortunæ fere eædem res subjacent : namque in his versatur fortuna, quibus externa substantiæ suæ causa est : si enim fortuita substantiæ suæ causas in se haberent, non viderentur inopinata : nunc vero propterea illa admiramur, quod non modo externa eorum causa est, sed etiam origo eorum inde repetenda, unde nemo exspectasset : nam fossio sæpenumero divitiarum causa fuit : quippe dum in fundamento domus aliquis fossam fodit, in thesaurum incidit : et tamen hoc præter spem ei obtingit, quia per se fossio non est causa divitiarum : nimirum, si hoc ita esset, omnes profecto fossores divitiis abundarent : sed per accidens : quæ enim per accidens causæ sunt eorum, quæ efficiunt, ea ut fierent nemo exspectabat : siquidem illa in eadem re exspectantur, quæ ejus notione aut facultate aut efficacia continentur : quæ vero per accidens causæ habentur, non sunt talia. Quapropter ars et fortuna quodammodo circa eadem versantur. Quodammodo autem dico, quia contingentium est et eorum quæ alias aliter se habent : non per se autem horum causa est, sed per accidens, ars vero rerum artificiosarum causa per se est.

Ars igitur, ut diximus, habitus est cum vera ratione conjunctus, et ad efficiendum in contingentibus idoneus

* Ἔστι δὲ τέχνη πᾶσα περὶ γένεσιν κτλ. — ** Καὶ τρόπον τινὰ περὶ τὰ αὐτά ἐστιν κτλ. — *** Ἡ μὲν οὖν τέχνη, κτλ.

αἰτία ἐν τῷ ποιοῦντι· ἀτεχνία δὲ τοὐναντίον, μετὰ λόγου ψευδοῦς ποιητικὴ ἕξις, περὶ τὸ ἐνδεχόμενον ἄλλως ἔχειν.

(Scripsi : [a] καὶ ποίησις μέν ἐστιν, ἧς τὸ ἔργον μετὰ τὴν ποίησιν] ex Heinsii conjectura; cod. καὶ ποίησις μέν ἐστιν, ἧς τὸ, ubi desideratur simplex τῆς ποιήσεως sive effectionis definitio, quam ab actione (ἀπὸ τῆς πράξεως) cum alibi, tum Politicorum primo et Eudemiorum quinto Aristoteles distinguit. — [b] ἐν θεμελίῳ] cod. θεμελίῳ. —)

Κεφ. ϛ΄.

Περὶ φρονήσεως.

* Νῦν δὲ λέγωμεν περὶ φρονήσεως. Γένοιτο δ' ἂν σαφὴς ὁ περὶ τῆς φρονήσεως λόγος, εἰ θεωρήσομεν, τίνας [a] λέγομεν εἶναι φρονίμους. Δοκεῖ δὴ φρόνιμος εἶναι, ὃς δύναται καλῶς βουλεύεσθαι περὶ τὰ αὐτῷ ἀγαθὰ καὶ συμφέροντα, οὐ περὶ τῶν μερικῶν ἀγαθῶν σκοπούμενος· οἷον, περὶ ὑγιείας, ἢ ἰσχύος, ἢ ἄλλου τινός, καὶ τῶν πρὸς ταῦτα φερόντων· ἀλλὰ περὶ τοῦ εὖ ζῆν ἁπλῶς, καὶ ὅσα συντελεῖ πρὸς εὐδαιμονίαν, ὅ ἐστι τὸ ἀνθρώπινον τέλος. Ὅτι δὲ οὕτως ἔχει, δῆλον· φρονίμους γὰρ ὀνομάζομεν τοὺς πρός τι τέλος ἀγαθὸν τὰς ἰδίας πράξεις τάττοντας, καὶ καλῶς βουλευομένους περὶ αὐτῶν, καὶ ὡς ἂν δι' αὐτῶν δυνηθεῖεν τοῦ σπουδαίου τέλους τυχεῖν, ἐκεῖνα πράττοντας, ὧν οὐκ ἔστι τέχνη· ὥστε καὶ ὅλως ἂν εἴη φρόνιμος ὁ βουλευτικός· εἰ δὲ βουλευτικός, περὶ τὰ ἐνδεχόμενά ἐστιν.

** Οὐδεὶς γὰρ βουλεύεται περὶ τῶν ἀναγκαίων καὶ μὴ δυναμένων ἄλλως ἔχειν· ἔτι δέ, οὐδὲ περὶ τῶν ἐνδεχομένων μὲν γενέσθαι ὅλως, ὑπ' αὐτοῦ δὲ γενέσθαι οὐκ ἐνδεχομένων· ὁμοίως γὰρ οὐδὲ περὶ αὐτῶν βουλεύεταί τις, ἀλλὰ μόνον περὶ τῶν δυνατῶν ὑπ' αὐτοῦ πραχθῆναι· φανερὸν δὴ ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι ἡ φρόνησις ἄλλο ἐστὶν οὐ μόνον παρὰ τὴν τέχνην, ὡς δέδεικται, ἀλλὰ καὶ παρὰ τὴν ἐπιστήμην· ὅτι ἡ μὲν περὶ τὰ ἀναγκαῖά ἐστιν, ἡ δὲ φρόνησις περὶ τὰ ἐνδεχόμενα ἄλλως ἔχειν.

*** Ἔστι γὰρ φρόνησις ἕξις ἀληθὴς μετὰ λόγου πρακτικὴ περὶ τὰ ἀνθρώπου ἀγαθὰ καὶ κακά. Τῆς τέχνης δὲ διαφέρει, καθὼς εἴρηται, ὅτι ἄλλο πρᾶξις, καὶ ἄλλο ποίησις· τῆς μὲν γὰρ ποιήσεως τὸ τέλος ἄλλο ἐστὶ παρὰ τὴν ποίησιν· ἄλλο γάρ ἐστι ναυπηγική, καὶ ἕτερον τὸ πλοῖον· τῆς δὲ πράξεως τὸ τέλος οὐκ ἔστιν ἄλλο παρὰ τὴν πρᾶξιν ἀεί· καὶ γὰρ ἐνίοτε αὐτὴ ἡ πρᾶξις τέλος ἐστὶν ἑαυτῆς, ὅταν εὖ καὶ καλῶς πράττηται· τῆς γὰρ ἱππικῆς τέλος τὸ εὖ καὶ καλῶς ἱππεύειν.

Ἔστι τοίνυν φρόνησις ἕξις περὶ τὰ ἀνθρώπου ἀγαθὰ ἢ κακά.

quorum causa in efficiente est : inertia contra habitus cum ratione falsa conjunctus, tum ad efficiendum aptus, tum in eo quod aliter se habere potest, occupatus.

Cap. VI.

De prudentia.

Nunc de prudentia dicamus. Erit autem perspicuus noster de prudentia tractatus, si quos prudentes esse dicamus, consideraverimus. Prudens vero videtur esse, qui de iis quæ bona ipsi et utilia sunt, bene consultare potest, non de singulis bonis cogitans, verbi causa, de sanitate, aut robore, aliisque ejusmodi, aut quæ eo spectant : sed omnino de vita bene agenda, iisque quæ ad felicitatem conferunt, qui humanus est finis. Hoc autem ita se habere, apparet : prudentes enim appellamus eos, qui ad finem aliquem bonum actiones suas referunt, recteque de iis deliberant et tanquam earum ope honestum, quod ipsis propositum est, assequi possint, ea agunt, in quibus ars locum non habet : quamobrem universe prudens fuerit, qui ad consultandum ingenio valet : quodsi ad consultandum idoneus est, in contingentibus quoque versabitur. Consultat enim nemo de necessariis et quæ aliter se habere non possunt, sed nec de iis quæ omnino quidem fieri possunt, sed ab ipso effici nequeunt : nam nec de iis quisquam perinde consultat, sed de illis tantum quæ ab ipso effici possunt : patet ergo ex iis quæ dicta sunt, prudentiam non solum aliud quam artem esse, quemadmodum ostendimus, sed etiam aliud quam scientiam : quia altera in necessariis, altera in iis quæ aliter se habere possunt, cernitur.

Quippe prudentia est habitus verus cum ratione conjunctus, ad agendum idoneus, in iis quæ homini bona et mala sunt occupatus. Ab arte autem differt, ut diximus, quia aliud actio, aliud est effectio : effectionis enim finis diversus est ab effectione : nempe aliud navium fabricandarum ars, aliud navigium est : actionis vero finis non semper diversus ab actione est : etenim nonnunquam ipsa actio, quando res bene geritur, semel ipsam habet finem : nam equitandi artis finis est bene et scite equitare. Est igitur prudentia habitus in iis quæ homini bona et mala sunt occupatus.

Quocirca Periclem etiam cæterosque ejusmodi viros prudentes esse arbitramur, quia quæ sibi et reliquis ho-

* Cap. 5. Περὶ δὲ φρονήσεως οὕτως ἂν λάβοιμεν κτλ. — ** Βουλεύεται δ' οὐθεὶς περὶ τῶν ἀδυνάτων κτλ. — *** Λείπεται ἄρα αὐτὴν εἶναι κτλ.

* Διὰ τοῦτο Περικλέα καὶ τοὺς τοιούτους φρονίμους οἰόμεθα εἶναι, διότι τὰ ἑαυτοῖς ἀγαθὰ καὶ τὰ τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις ἐδύναντο θεωρεῖν· τοιούτους δὲ εἶναι ἡγούμεθα τοὺς οἰκονομικοὺς καὶ πολιτικούς.

** Τοῦτο δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τῆς σωφροσύνης γίνεται δῆλον· ὁ γὰρ σώφρων φυλάττων τὸ ἑαυτοῦ ἀγαθόν, τὴν φρόνησιν λέγεται σώζειν· καὶ τὴν σωφροσύνην, ὡς σώζουσαν τὴν φρόνησιν, τούτῳ προσαγορεύομεν τῷ ὀνόματι· καὶ γὰρ ὁ ἀκόλαστος οὐδεμίαν τῶν ἄλλων γνώσεων τῇ ἡδονῇ διαφθείρει, εἰ μὴ τὴν φρόνησιν μόνην· ἀλλ' οὔτε τὴν ἐπιστήμην, οὔτε τὴν τέχνην, οὔτε ἄλλην τινὰ τῶν ἀπηριθμημένων· ἡ γὰρ ἡδονὴ οὐδὲν κωλύει εἰδέναι τὸ τρίγωνον δύο ὀρθὰς ἔχειν· ὅπερ ἐστὶ τῆς ἐπιστήμης· οὐδὲ πῶς δεῖ ναῦν οἰκοδομῆσαι, ἢ ἄλλο τι [b] ποιῆσαι τεχνητόν· ἀλλὰ μόνον τὸ πρακτὸν διαστρέφει, περὶ ὃ ἡ φρόνησίς ἐστιν· αἱ γὰρ ἀρχαὶ καὶ τὰ αἴτια τῶν πρακτῶν τὰ τέλη εἰσίν, ὧν ἕνεκα πράττονται· τέλος δέ ἐστιν ἑκάστῳ πρακτῷ τὸ ἀγαθὸν τοῦ πράττοντος προσεχῶς, ὅπερ εἰ ἀγνοήσεται, τὸ πρακτὸν διαστρέφεται· ἀγνοεῖται δέ, ὅταν τις [c] ὑφ' ἡδονῆς, ἢ λύπης διαφθαρείς, [d] ἢ ἄλλου τινὸς πάθους, οἴηται [e] τὴν ἡδονὴν εἶναι τὸ ἀγαθόν, καὶ τὸ τέλος τὸ προσῆκον αὐτὸ νομίζῃ, [f] καὶ εἰς αὐτὴν τάττῃ [g] τὰς πράξεις· καὶ οὕτω διαφθείρει τὸ ἑαυτοῦ ἀγαθόν, ὅ ἐστι [h] τὸ τέλος καὶ ἡ προσήκουσα τῶν πρακτῶν ἀρχή· ἔστι γὰρ ἡ κακία φθαρτικὴ ἀρχῆς. Καὶ διὰ τοῦτο τοῦ ἀκολάστου φθείροντος τὴν φρόνησιν, ὁ διασώζων σώφρων καλεῖται· ὥστε ἀνάγκη τὴν φρόνησιν ἕξιν εἶναι μετὰ λόγου ἀληθῆ, περὶ τὰ ἀνθρώπινα ἀγαθὰ πρακτικήν. Δῆλον μὲν οὖν καὶ ἀπὸ τούτων, ὅτι ἄλλο ἐστὶ παρὰ τὴν ἐπιστήμην, καὶ τὴν τέχνην, καὶ τὰς ἄλλας γνώσεις.

*** Ἔτι δέ, τῆς μὲν τέχνης ἐστὶ καὶ κακία καὶ ἀρετή· καὶ γὰρ δυνατὸν καὶ ἀγαθὸν εἶναι τεχνίτην καὶ πονηρόν· φρονήσεως δὲ οὔτε κακία ἐστὶν (ἀδύνατον γὰρ φρόνιμόν τινα φαῦλον εἶναι) οὔτε ἀρετή· αὐτὴ γὰρ ἐστιν ἀρετή· ἀρετὴ δὲ ἀρετῆς οὐκ ἔστιν, οὐ γὰρ μεσότης μεσότητος. Ἔτι, ὁ μὲν κατὰ τὴν τέχνην ἑκὼν ἁμαρτάνων βελτίων τοῦ ἄκοντος ἁμαρτάνοντος, καθ' ὅσον [i] ἐστὶ τεχνίτης· ἐπὶ δὲ τῆς φρονήσεως οὐχ οὕτως, ἀλλὰ τοὐναντίον· ὁ γὰρ ἑκὼν τὴν φρόνησιν διαφθείρων χείρων τοῦ ἄκοντος. Δῆλον οὖν, ὅτι ἡ φρόνησις ἀρετή τίς ἐστι καὶ οὐ τέχνη· ἀρετὴ δέ ἐστι τοῦ δοξαστικοῦ.

**** Δυοῖν γὰρ ὄντοιν τῶν λόγον ἐχόντων τῆς ψυχῆς μεροῖν, τοῦ τε [k] διανοητικοῦ καὶ τοῦ δοξαστικοῦ, ἤτοι τοῦ βουλευτικοῦ, τὸ δεύτερον περὶ τὰ ἐνδεχόμενά ἐστι, περὶ ἃ καὶ ἡ φρόνησις. Ἔστι δὲ ἡ φρόνησις οὐχ ἕξις μόνον μετὰ λόγου ἀληθής, ὥσπερ ἡ τέχνη, ὅταν μὴ ποιῇ ὁ τεχνίτης τὰ τεχνητὰ (οὐδὲν γὰρ κωλύει καὶ μὴ ποιοῦντα τεχνίτην εἶναι, καὶ τέχνην τὴν μετὰ λόγου ἕξιν ἀληθῆ) τὴν δὲ φρόνησιν ἀεὶ πρακτικὴν εἶναι πᾶσα

minibus bona forent dispicere potuerunt : tales autem eos putamus esse, qui rei familiaris tuendæ reique publicæ administrandæ periti sunt.

Quod quidem vel ex temperantiæ nomine intelligitur : temperans enim, quum bonum suum custodiat, prudentiam conservare dicitur, ideoque temperantiam tanquam prudentiæ conservatricem, hoc nomine appellamus : etenim intemperans nullam aliam cognitionem voluptate corrumpit, nisi solam prudentiam : nempe neque scientiam, neque artem, neque ullam aliam earum quas enumeravimus facultatum : neque enim obstat voluptas, quominus sciamus triangulum duas rectas habere lineas : quod est scientiæ : aut quomodo navis fabricanda sit, aut alia res artificiosa effici debeat : sed solum id quod sub actionem cadit, pervertit, in quo versatur prudentia : nimirum principia et causæ rerum sub actionem cadentium sunt fines quorum causa res illæ geruntur : singulis autem quæ sub actionem cadunt, finis est bonum præsertim ejus qui agit, quod si ignoratur, pervertitur id quod sub actionem cadit : ignoratur vero, quum quis voluptate aut dolore aut alio affectu corruptus, voluptatem bonum esse arbitratur, ipsumque finem sibi propositum esse existimat, ad eamque actiones suas refert : atque ita bonum suum corrumpit, qui finis est et legitimum eorum quæ sub actionem cadunt principium : principii videlicet corruptrix improbitas est. Quamobrem quum prudentiam corrumpat intemperans, qui eam conservat temperans vocatur, ut necesse sit, prudentiam esse habitum verum cum ratione conjunctum, ad agendum idoneum, in bonis humanis occupatum. Ergo vel hinc apparet, prudentiam a scientia, arte cæterisque notitiis differre.

Præterea artis est vitium et virtus : siquidem artifex et bonus esse potest et malus : prudentiæ autem neque vitium est (quia fieri nequit, ut homo prudens sit malus) neque virtus : ipsa enim virtus est : virtus vero virtutis non est, sicut nec mediocritas mediocritatis. Quinetiam qui in arte sponte errat melior est eo qui invitus labitur, quatenus artifex est : in prudentia vero non ita, sed contrario modo se res habet : nam qui sponte prudentiam corrumpit, deterior est eo qui invitus hoc facit. Sequitur ergo, prudentiam esse virtutem, non artem : virtus autem ejus est animi partis quæ ad opinandum valet.

Quum enim duæ sint animi partes rationis participes, cogitando valens et opinandi vi prædita, id est, deliberativa, altera in contingentibus versatur, in quibus et prudentia. Est autem prudentia non tantum habitus verus cum ratione conjunctus, sicut ars, quum opera artificiosa artifex non efficit (nihil enim obstat, quominus, licet nihil efficiat, sit artifex, et habitus verus cum ratione conjunctus sit ars) at prudentiam semper

* Διὰ τοῦτο Περικλέα κτλ. — ** Ἔνθεν καὶ τὴν σωφροσύνην κτλ. — *** Ἀλλὰ μὴν τέχνης μέν ἐστιν ἀρετή κτλ. — **** Δυοῖν δ' ὄντοιν μεροῖν τῆς ψυχῆς κτλ.

ἀνάγκη· τὰ μὲν γὰρ ὑποκείμενα καὶ ἡ ὕλη τῆς τέχνης οὐκ ἀεὶ πάρεστι τῷ τεχνίτῃ· τὰ δὲ τῆς φρονήσεως ὑποκείμενα οὐδέποτε τὸν φρόνιμον ἐπιλείπει· τὰ γὰρ τῆς ψυχῆς πάθη, καὶ ἀνθρώπιναι πράξεις, καὶ αἱ πρὸς ἀλλήλους τῶν ἀνθρώπων κοινωνίαι, καὶ τἄλλα, περὶ ἃ πᾶσα ἀρετή ἐστι, καὶ φρόνησις, ταῦτα τοίνυν ἔξω τοῦ ἀνθρωπίνου βίου γενέσθαι ἀδύνατον· διὰ τοῦτο καὶ λήθη τῆς μὲν τέχνης ἐστί, φρονήσεως δὲ οὐκ ἔστιν. Περὶ μὲν οὖν φρονήσεως εἴρηται.

(Scripsi : [a] θεωρήσομεν, τίνας] vulgo θεωρήσομέν τινας. — [b] ἄλλο τι] vulgo ἄλλό τι. — [c] ὅταν τις] vulgo ὅτάν τις. — [d] διαφθαρείς] cod. διαφθαρεῖς. — [e] οἴηται.] cod. οἴεται. — [f] νομίζῃ] cod. νομίζει. — [g] τάττῃ] cod. τάττει. — [h] ὅ ἐστι] cod. ὅ ἐστιν. — [i] καθ' ὅσον] cod. καθόσον. — [k] τοῦ τε] cod. τοῦτε.

actuosam esse omnino necesse est : neque enim semper res artifici subjectæ et artis materia ei præsto sunt : prudentiæ vero materia nunquam deficit prudentem : quippe animi affectus et humanæ actiones et mutua hominum inter se consortia et reliqua, in quibus virtus versatur et prudentia, hæc igitur e vita humana tolli non possunt : ideoque artis quidem interdum, nulla vero prudentiæ unquam oblivio est. Et hæc quidem de prudentia exposita sunt.

Κεφ. ζ'.

Περὶ τοῦ νοῦ.

* Ῥητέον δὲ ἤδη περὶ τοῦ νοῦ, περὶ τίνα ἐστὶ τῶν γνωστῶν.

Ἐπεὶ τοίνυν ἡ ἐπιστήμη γνῶσίς ἐστι τῶν καθόλου καὶ τῶν ἐξ ἀνάγκης ὄντων, μετὰ λόγου καὶ ἀποδείξεως, ἡ δὲ ἀπόδειξις ἀρχὰς ἔχει, ἃς δεῖ προϋποκεῖσθαι τῆς ἀποδείξεως τῷ ἐπιστήμονι, ζητητέον τίνος τῶν ἀπηριθμημένων γνώσεών ἐστι τὸ ταύτας εἰδέναι τὰς ἀρχάς, ἐπιστήμης, ἢ τέχνης, ἢ φρονήσεως, ἢ σοφίας, ἢ νοῦ. Ἐπιστήμης μὲν οὖν οὐ δυνατὸν εἶναι· ἡ γὰρ ἐπιστήμη ἀποδεικτική· αἱ δὲ ἀρχαὶ οὐκ ἀποδεικταί· ἀλλ' οὐδὲ φρονήσεως, οὐδὲ τέχνης· αἱ μὲν γὰρ περὶ τὰ ἐνδεχόμενα, αἱ δὲ ἀρχαὶ οὐ τοιαῦται· ἔτι δὲ οὐδὲ τῆς σοφίας ἐστὶ τὸ τὰς ἀρχὰς εἰδέναι· καὶ γὰρ καὶ σοφία ἐστί, τὸ ἀποδεικτά τινα εἰδέναι· αἱ δὲ ἀρχαὶ ἄμεσοι.

** Λείπεται δὴ τοῦ νοῦ[a] εἶναι γνῶσιν τῶν ἀρχῶν, καὶ τοῦτό ἐστι νοῦς, ᾧ τὰς ἀρχὰς γινώσκομεν τῆς ἐπιστήμης.

(Scripsi [a] τοῦ νοῦ.] cod. τὸν νοῦν. —)

Cap. VII.

De mente.

Jam vero declarandum est, circa quas res quæ cognosci possunt, mens versetur. Quum ergo scientia universalium eorumque quæ necessario sunt, cum ratione ac demonstratione conjuncta notitia sit, demonstratio autem principia habeat, quæ intelligenti existimatori ante demonstrationem suppeditare oportet : quærendum est, cujus ex omnibus quas enumeravimus notitiis sit, hæc nosse principia, sitne scientiæ, an artis, an prudentiæ, an mentis. Ac primum quidem scientiæ esse non potest : quia scientia demonstrandi vim habet, principia autem demonstrari nequeunt : sed nec prudentiæ aut artis est : siquidem illæ in contingentibus cernuntur, quum principia nequaquam talia sint : sed nec sapientiæ est, principia nosse : etenim hujus est, res quasdam, quæ demonstrari possunt, scire : at principia per se spectantur.

Relinquitur igitur, ut mentis sit nosse principia, estque mens ea vis, qua scientiæ principia cognoscimus.

Κεφ. η'.

Περὶ σοφίας.

*** Ἡ δὲ σοφία διχῶς λέγεται· ἔστι γὰρ ἡ μὲν μερικὴ σοφία, ἡ δὲ καθόλου· καὶ μερικὴ μέν ἐστιν ἡ ἑκάστης τέχνης ἀρετὴ καθ' ἣν τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν τεχνίτην σοφὸν λέγομεν κατὰ τὴν αὐτοῦ τέχνην· οἷον, τὸν Φειδίαν λιθουργὸν σοφὸν λέγομεν, ὅτι ἄριστός ἐστι τὴν λιθουργικήν, καὶ Πολύκλειτον σοφὸν ἀνδριαντοποιόν.

**** Καθόλου δὲ σοφία ἐστί, καθ' ἣν οὐ κατά τι λέγο-

Cap. VIII.

De sapientia.

Sapientiæ autem nomen ambiguum est; alia enim particularis, alia universalis sapientia habetur : et particularis quidem singularum artium virtus est, qua hunc aut illum artificem artis suæ peritum dicimus : verbi gratia, Phidiam sapientem lapidum sculptorem appellamus, quia peritissimus lapidum sculpturæ est, et Polycletum sapientem statuarum fictorem.

Universalis vero sapientia est, cujus respectu non in

* Cap. 6. Ἐπεὶ δ' ἡ ἐπιστήμη κτλ. — ** Εἰ δὴ οἷς ἀληθεύομεν, κτλ. — *** Cap. 7. Τὴν δὲ σοφίαν ἐν ταῖς τέχναις κτλ. — **** Εἶναι δέ τινας σοφοὺς κτλ.

μέν τινας σοφούς· ὥσπερ Ὅμηρός φησιν ἐν τῷ Μαργίτῃ·

Τὸν δ' οὔτ' ἄρ' σκαπτῆρα θεοὶ θέσαν, οὔτ' ἀροτῆρ',
Οὔτ' ἄλλως τι σοφόν·

ὥστε δῆλον, ὅτι ἡ ἀκριβεστάτη τῶν ἐπιστημῶν ἂν εἴη ἡ σοφία, κἄν τε τὴν μερικὴν εἴπῃ [a] τις, κἄν τε τὴν καθόλου· ἥ τε γὰρ μερικὴ αὐτὸ τοῦτό ἐστιν ἀκριβὴς ἐπιστήμη καὶ τέχνη, καὶ ἡ καθόλου, διὰ τὸ καθόλου εἶναι, ἀκριβεστέρα ἐστὶ τῶν ἄλλων, καθ' ὅσον [b] μᾶλλόν ἐστιν ὡρισμένη. Ἐπεὶ τοίνυν καθόλου τί ἐστιν ἡ σοφία, δεῖ τὸν σοφὸν τὸν κατ' αὐτὴν σοφὸν μὴ τὸ μὲν τῶν γνωστῶν εἰδέναι, τὸ δὲ ἀγνοεῖν· καὶ διὰ τοῦτο μὴ μόνον τὰ ἀποδεικτὰ ὁ σοφὸς εἴσεται, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀρχάς, ὅθεν αἱ ἀποδείξεις, καὶ τὸν ἐγχωροῦντα περὶ αὐτῶν ἀποδώσει λόγον. Ὥστε εἴη ἂν ἡ σοφία νοῦς καὶ ἐπιστήμη· καὶ οὕτως ἔσται ἐπιστήμη ἡ τιμιωτάτη, καθάπερ κεφαλὴν ἔχουσα τὰς ἀρχάς. Ἐν γὰρ τῷ αὐτῆς λόγῳ καὶ τὰ ἀπόδεικτα [c] καὶ ἀρχαὶ λαμβάνονται· ἐπὶ γὰρ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν οὐχ οὕτως ἔχει· οὐ γὰρ ἐν τῷ ὁρισμῷ αὐτῶν ἡ γνῶσις τῶν ἀρχῶν παραλαμβάνεται, ἀλλὰ τῶν ἀποδείκτων [d] μόνον.

* Διαφέρει δὲ ἡ σοφία φρονήσεως, ὅτι ἡ μὲν φρόνησις πολιτική ἐστιν, ἡ δὲ σοφία ἡ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν σπουδαιοτάτη· οὐ γὰρ φρόνησις σπουδαιοτάτη· σπουδαιοτάτη γάρ ἐστιν, ἥτις περὶ τὸ ἄριστον καταγίνεται· ἡ δὲ φρόνησις περὶ τὰ ἀνθρώπινα ἀγαθὰ καταγίνεται· ὁ δὲ ἄνθρωπος καὶ τὰ αὐτοῦ ἀγαθὰ οὐκ ἔστι τὸ ἄριστον. Ἔτι φρόνιμόν ἐστι τὸ εὑρετικὸν τοῦ ἰδίου ἀγαθοῦ· ἀγαθὸν δὲ οὐ πᾶσι τὸ αὐτό· οὐ γὰρ τὸ αὐτὸ πᾶσιν ὑγιεινὸν καὶ ὠφέλιμον· φρόνιμον ἄρα οὐ παρὰ πᾶσι τὸ αὐτό· σοφὸν δὲ τὸ αὐτὸ παρὰ πᾶσιν. Τὸ γὰρ ἐπιστητὸν σοφόν· τὸ δὲ τὸ τρίγωνον δύο ὀρθὰς ἔχειν, ἐπιστητόν ἐστι, καὶ τὸ αὐτὸ δοκεῖ παρὰ πᾶσιν ἐπιστητὸν εἶναι, καθάπερ καὶ τὸ αὐτὸ εὐθὺ καὶ τὸ αὐτὸ λευκὸν παρὰ πᾶσιν· φρόνιμον δὲ οὐκ ἐπ' ἀνθρώπων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων, τὸ θεωρεῖν ἕκαστον τὰ ἑαυτοῦ ἀγαθὰ καὶ πράττειν· ὅθεν καὶ ἔνια τῶν θηρίων φρόνιμά φασιν εἶναι, ὅσα περὶ τὸν αὑτῶν βίον ἔχοντα φαίνεται δύναμιν προνοητικήν· φανερὸν τοίνυν, ὅτι οὐκ ἂν εἴη ἡ σοφία καὶ ἡ φρόνησις ἡ αὐτή. Εἰ γὰρ τὴν πρακτικὴν τῶν ἑαυτοῖς ὠφελίμων ἐροῦσι σοφίαν, πολλαὶ ἔσονται σοφίαι· πολλὰ γὰρ τὰ ὠφέλιμα ἑκάστῳ· καθάπερ καὶ ἰατρικὴ οὐ μία περὶ πάντα τὰ ζῷα· [e] διότι ἄλλοις ἄλλα ὑγιεινὰ ἢ νοσώδη· εἰ δὲ φαῖεν βέλτιστον εἶναι τὸν ἄνθρωπον τῶν ἄλλων ζῴων [f] καὶ διὰ τοῦτο τὴν πολιτικήν, ἤτοι τὴν φρόνησιν, σπουδαιοτάτην εἶναι, καθάπερ ἡ σοφία, οὐδὲν διαφέρει· καὶ γὰρ ἀνθρώπου ἄλλα πολλῷ θειότερα τὴν φύσιν· οἷα τὰ προδήλως συνιστάντα τὸ πᾶν· λέγω δὴ ἐξ ὧν ὁ κόσμος συνέστηκεν.

** Ἐκ τῶν εἰρημένων δὲ δῆλον, ὅτι σοφία ἐστὶ νοῦς

uno aliquo sapientes quosdam dicimus : sicut Homerus ait in Margite :

Hic neque fossor erat, neque arator munere Divum,
nec sapiens ulla in re alia.

Quamobrem perspicuum est, subtilissimam disciplinarum omnium esse sapientiam, sive particularem, sive universalem intelligas : etenim et particularis hoc ipsum est, quod diximus, subtilis disciplina et ars, et universalis, quia universalis est, reliquis est subtilior, quatenus magis est definita. Quum ergo universale quid sit sapientia, oportet sapientem, qui omnino talis sit, non quædam eorum quæ cognosci possunt, scire, alia ignorare : ideoque non solum illa quæ demonstrationibus probantur, sed etiam principia, a quibus istæ proficiscuntur, sciet sapiens, et probabilem de iis rationem reddet. Itaque sapientia appellabitur tum mens tum scientia, eoque modo longe præclarissima erit scientia, utpote quæ capitis instar principia habeat. In ejus enim definitione res demonstrabiles cum principiis conjunguntur, quum cæterarum disciplinarum non eadem ratio sit : neque enim ad eas definiendas principiorum etiam, sed sola rerum demonstrabilium cognitio adhibetur.

A prudentia autem differt sapientia, quod civilis quidem sit prudentia, sapientia vero reliquarum disciplinarum sit præstantissima : neque enim præstantissima est prudentia : quippe præstantissima est, quæ in re optima versatur : prudentia vero in bonis humanis cernitur : homo autem ejusque bona non sunt id quod optimum est. Præterea bonum suum invenire hominis prudentis est : bonum autem non idem est omnibus : neque enim idem omnibus salutare est et utile : prudentia igitur non apud omnes eadem est : at sapientia apud omnes eadem. Quod enim sub scientiam cadit, sapiens appellatur : duas vero rectas lineas habere triangulum, scire licet, idemque omnibus videtur tale esse ut sciri possit, sicut rectum aut album idem est apud omnes : id autem quod prudens dicimus non tantum in hominibus, sed in aliis etiam locum habet, hoc est, ut sua quisque bona inspiciat et agat : unde et bestias nonnullas prudentes esse ajunt, quotquot videlicet facultatem providam rerum ad vitam necessariarum habere apparet : manifestum ergo est, sapientiam et prudentiam non esse eandem. Si enim facultatem agendi, quæ expedire sibi quisque putat, sapientiam dixerint, multæ erunt sapientiæ : quippe multa singulis prosunt : sicut non eadem omnibus animalibus adhibetur medicina, quia alia aliis salutaria aut damnosa et morbida sunt : sin autem reliquorum animalium optimum hominem esse dixerint, ideoque civilem scientiam, id est, prudentiam esse præstantissimam, qualis sapientia est, nihil refert : sunt enim alia homine multo diviniora natura, ut ea quæ manifesto universum coagmentant : ea videlicet dico ex quibus mundus conflatus est.

Ex iis igitur, quæ diximus, patet, sapientiam esse

---

* Ἄτοπον γάρ, εἴ τις τὴν ἐπιστήμην κτλ. — ** Ἐκ δὴ τῶν εἰρημένων κτλ.

καὶ ἐπιστήμη, περὶ τὰ φύσει τιμιώτατα, ἅ εἰσι τὰ ἀναγκαῖα καὶ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχοντα.

* Διὸ Ἀναξαγόραν καὶ Θαλῆν καὶ τοὺς τοιούτους σοφοὺς μὲν λέγουσι, φρονίμους δὲ οὐδαμῶς· διότι τὰ μὲν αὐτοῖς συμφέροντα ἠγνόουν καὶ τὰ πρὸς τὸν βίον χρήσιμα, ἐγίνωσκον δὲ περιττά τινα, [g] καὶ θαυμαστά, καὶ χαλεπά, καὶ δαιμόνια. [h] Ἡ μὲν οὖν σοφία περὶ ταῦτα· φρόνησις δὲ περὶ τὰ ἀνθρώπινα, καὶ περὶ ὧν ἔστι βουλεύσασθαι. Τοῦ γὰρ φρονίμου μάλιστα τοῦτό φαμεν ἔργον εἶναι, τὸ εὖ βουλεύεσθαι· οὐδεὶς δὲ περὶ τῶν ἀναγκαίων βουλεύεται, καὶ ἅπερ οὐ δύναται ἄλλως ἔχειν· οὐδὲ ὅσα μὴ ἔχουσι τέλος τὸ πρακτὸν ἀγαθόν· ἡ δὲ σοφία τέλος ἔχει τὴν καθόλου ἀλήθειαν· καὶ ἡ μὲν ὑποκείμενον ἔχει τὸ καθόλου ἐπιστητόν, καὶ τὰς ἀρχὰς ἁπάσης ἐπιστήμης.

** Ἡ δὲ φρόνησις καὶ τῶν μερικῶν ἐστι· γινώσκει μὲν γὰρ ὁ φρόνιμος καὶ καθόλου τίνα τὰ τοῦ ἀνθρώπου ἀγαθά, γινώσκει δὲ καὶ τὰ μερικὰ ἐξ ἀνάγκης, τίνα εἰσὶν ἃ δεῖ πράττειν τόνδε τὸν ἄνθρωπον κατὰ τόνδε τὸν καιρόν· καὶ γὰρ πρακτική ἐστιν· ἡ δὲ πρᾶξις περὶ τὰ καθ' ἕκαστα. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ τὰ μερικὰ μόνον εἰδότες τῶν τὰ καθόλου εἰδότων πρακτικώτεροι. Καὶ ὅλως ἐν πᾶσιν οἱ ἔμπειροι μᾶλλον δύνανται πράττειν, ἢ οἱ τὰ καθόλου γινώσκοντες· εἰ γάρ τις εἰδοίη μὲν ὅτι τὰ κοῦφα κρέα εὔπεπτα καὶ ὑγιεινά, τίνα δέ εἰσιν ἀγνοεῖ, οὐ ποιήσει ὑγίειαν· ἀλλ' ὁ εἰδώς, ὅτι τὰ ὀρνίθεια κοῦφα καὶ ὑγιεινά, ποιήσει μᾶλλον. Ἐπεὶ τοίνυν ἡ φρόνησις πρακτική, καὶ ἄμφω ἔχειν ἀνάγκη, ἢ τὰ καθ' ἕκαστα μᾶλλον· μετὰ γὰρ τοῦ καθόλου μόνον οὐ δύναται εἶναι πρακτική. Τί μὲν οὖν ἐστιν ἡ σοφία καὶ τίνι διαφέρει φρονήσεως, εἴρηται.

(Scripsi : [a] κἄν τε τὴν μερικὴν εἴπῃ τις, κἄν τε] cod. κἄντε τὴν μερικὴν εἴποι τις, κἄντε. — [b] καθ' ὅσον] cod. καθόσον. — [c] ἀπόδεικτα] cod. ἀποδεικτά. — [d] ἀποδείκτων] cod. ἀποδεικτῶν. — [e] ζῷα] cod. ζῶα] — [f] ζῴων] cod. ζώων. — [g] περιττά τινα] cod. περίττα τινά. — [h] δαιμόνια] vulgo δαιμονία. —)

mentem ac scientiam in rebus natura præclarissimis occupatam, quæ necessariæ sunt semperque eodem modo se habent.

Quocirca Anaxagoram, Thaletem aliosque ejusmodi viros sapientes quidem vocant, prudentes vero nequaquam : quia quum res ipsis utiles et ad vitæ commoditatem conducentes ignorarent, eximia quædam et admiranda et difficilia et divina intelligebant. In his ergo versatur sapientia : in rebus humanis autem iisque de quibus consultari potest prudentia. Prudentis enim hoc maxime proprium munus esse dicimus, bene consultare : de iis vero consultat nemo, quæ aut necessaria sunt, aut aliter se habere non possunt : neque de iis quorum non est finis bonum quod in actionem cadat : finis autem sapientiæ universalis est veritas, atque hæc quidem materiam habet id quod in universum sciri potest et omnis scientiæ principia.

At vero prudentia etiam in rebus particularibus cernitur : novit enim vir prudens universe, quæ sint hominis bona; novit et necessario particularia, quæ sint verbi causa huic homini hoc opportuno tempore agenda : siquidem ad agendum idonea est : in rebus singularibus autem omnis actio vertitur. Quapropter qui particularia tantum noverunt, aptiores ad agendum sunt iis, qui universalia cognita habent. Denique in omnibus rebus exercitati melius possunt agere, quam qui universalia intelligunt : nam si quis sciat carnes leves esse ad concoquendum faciles et salubres, leves autem quæ sint ignoret, sanitatem nemini restituet, sed is potius hoc faciet, qui avium carnes scit esse leves et salubres. Quum igitur in agendo posita sit prudentia, utraque etiam illi inesse necesse est, aut singularia potius : quia universalibus tantum instructa ad agendum idonea esse non potest. Quid ergo sit sapientia et quid cum prudentia differat, jam diximus.

Κεφ. θ'.

Περὶ φρονήσεως.

*** Περὶ δὲ φρονήσεως ἔτι λέγωμεν. Ἔστι τοίνυν ἡ φρόνησις καὶ τῶν καθόλου καὶ καθ' ἕκαστα, καθάπερ ἀρχιτεκτονική· ὁ γὰρ τὰ καθόλου εἰδὼς πρὸς τὸν ἔμπειρον ὥσπερ ἀρχιτέκτονος ἔχει λόγον.

Τῆς δὲ φρονήσεως ἁπλῶς ἡ μέν ἐστιν ἠθική, ὅταν τις ζητῇ μόνον τὸ ἑαυτῷ ἀγαθόν, ἥτις φρόνησις καλεῖται· ἡ δέ, ἥτις τὸ πόλεως ἀγαθὸν ἔχει τέλος, ἥτις καλεῖται πολιτική. Καὶ ἔστι μὲν ἡ αὐτὴ τῇ φρονήσει, τῷ λόγῳ δὲ διαφέρει· καθ' ὅσον περὶ ὑποκείμενά εἰσι διάφορα.

Cap. IX.

De prudentia.

De prudentia autem amplius dicamus. Est ergo et universalium et singularium prudentia, quemadmodum architectonice : qui enim novit universalia, architecti instar ad hominem usu præditum se habet.

Omnino autem prudentiæ altera pars est moralis, quum quis id tantum quærit, quod sibi bonum esse statuit, quæ simpliciter prudentia appellatur : altera, quæ finem duntaxat civitatis bonum sibi proponit, quæque idcirco scientia civilis dicitur. Atque est quidem eadem cum prudentia, sed definitione inter se differunt : quatenus in diversa materia versantur.

* Διὸ Ἀναξαγόραν καὶ Θαλῆν κτλ. — ** Οὐδ' ἐστὶν ἡ φρόνησις τῶν καθόλου μόνον κτλ. — *** Cap. 8. Ἔστι δὲ καὶ ἡ πολιτικὴ κτλ.

* Τῆς δὲ πολιτικῆς ἡ μέν ἐστι καθάπερ ἀρχιτεκτονικὴ φρόνησις, ἥτις καλεῖται νομοθετική· ἡ δὲ μερικὴ καὶ ὑπ' αὐτήν ἐστιν, ἥτις καλεῖται πολιτική. Πολιτικὴν δὲ λέγω τὴν πρακτικὴν καὶ βουλευτικήν, ἥτις ἐστὶ [a] περὶ τὰ ψηφίσματα καὶ τὰς πράξεις· τὰ γὰρ ψηφίσματα πρακτικά εἰσιν, οὐχ ὡς ἡ πρώτη φρόνησις ἡ ἀρχιτεκτονική, ἀλλ' ὡς ἡ ἐσχάτη, ἥτις καὶ κυρίως ἐστὶ πρακτική. Διὰ τοῦτο καὶ τούτους μόνους λέγουσι πολιτευομένους, καὶ τὸ κατ' αὐτοὺς πολιτείαν· διότι οὗτοι μόνοι τῶν φρονίμων πράττουσιν ὥσπερ οἱ χειροτέχναι. Καὶ γὰρ οὗτοι μόνοι κυρίως πράττουσι· οἱ γὰρ ἀρχιτέκτονες τῷ τάττειν μόνον τὰς πράξεις πρακτικοὶ λέγονται, κυρίως δὲ οὐκ εἰσὶ [b] πρακτικοί.

** Δοκεῖ δὲ κυρίως εἶναι φρόνησις, ὅταν τις ζητῇ μόνον τὸ ἑαυτῷ ἀγαθόν· ἥτις καὶ ἔχει τὸ κοινὸν ὄνομα καὶ φρόνησις ἰδίως λέγεται· τῶν δὲ ἄλλων ἡ μὲν περὶ οἰκίαν οἰκονομική· ἡ δὲ περὶ πόλιν, ἡ μὲν νομοθεσία, ἡ δὲ πολιτική· καὶ τῆς πολιτικῆς ἡ μὲν βουλευτική, ἡ δὲ δικαστική.

*** Ἡ μὲν οὖν ἰδίως καλουμένη φρόνησις, δηλονότι τὸ τὰ ἑαυτῷ ὠφέλιμα εἰδέναι καὶ ἀγαθά, γνῶσίς τίς ἐστιν, [c] ὥσπερ καὶ ἡ πολιτική. Οὐκ ἔστι δὲ πάντη ἡ αὐτὴ τῇ πολιτικῇ· καὶ διὰ τοῦτο τὸν μὲν τὰ ἀγαθὰ ἑαυτῷ μόνον ζητοῦντα φρόνιμον οἱ ἄνθρωποι νομίζουσι· τὸν δὲ πολιτικὸν πολυπράγμονα. Διὰ τοῦτο καὶ Εὐριπίδης φησί·

Πῶς δ' ἂν φρονοίην, ᾧ παρῆν [d] ἀπραγμόνως
ἐν τοῖσι πολλοῖς ἠριθμημένον στρατοῦ
ἴσον μετασχεῖν τῷ σοφωτάτῳ τύχης;
Τοὺς γὰρ περισσοὺς καί τι πράσσοντας πλέον
Ζεὺς μισεῖ.

Τούτου χάριν καὶ ἰδίως φρόνησις ἐκλήθη ἡ ἠθική· καὶ φρόνιμος ἰδίως ὁ ζητῶν μόνον τὸ ἑαυτοῦ ἀγαθόν, καὶ τοῦτο μόνον δεῖν οἰόμενος πράττειν, περαιτέρω δὲ μὴ ζητεῖν.

**** Καίτοι οὐ δυνατὸν ἴσως τὴν ἠθικὴν εἶναι ἄνευ τῆς οἰκονομικῆς, οὐδὲ τὴν οἰκονομικὴν ἄνευ τῆς πολιτικῆς· οὐ γὰρ δυνατὸν εὖ καὶ καλῶς τὰ καθ' ἑαυτόν τινα διαθεῖναι, τῆς οἰκίας αὐτῷ ἢ τῆς πόλεως οὐ καλῶς ἐχούσης. Χαλεπὸν γὰρ μὴ διαφθαρῆναί τινα [e] μετὰ πολλῶν φαύλων διατρίβοντα· εἰ δὲ μετὰ μηδενὸς διατρίβει, ἀλλὰ βίον ἔχει μονώτην, πῶς εἴσεται τὸ ἑαυτῷ ἀγαθόν; ἄδηλον γάρ, καὶ χρεία διδασκαλίας πρὸς αὐτὸ καὶ σκέψεως. Ταῦτα δὲ ἀδύνατον ἄνευ ἐμπειρίας γενέσθαι· ἡ δὲ ἐμπειρία τῶν ἐν κοινωνίᾳ ὄντων ἐστί, καὶ οἰκίας καὶ πόλεως, καὶ ἄνευ τούτων οὐκ ἔνι ἔμπειρον οὐδὲ φρόνιμον εἶναι. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ νέοι μαθηματικοὶ μὲν γίνονται καὶ σοφοὶ τὰ τοιαῦτα, φρόνιμοι δὲ οὐ δοκοῦσιν εἶναι. Τὸ γὰρ αἴτιον, ὅτι τῶν καθ' ἕκαστά ἐστιν ἡ φρόνησις, ἅτινα ἐξ ἐμπειρίας γινώσκονται· ὁ δὲ νέος ἔμπειρος οὐκ ἔστι διὰ τὸ χρόνου

Rursus scientiæ civilis altera pars est quasi architectonica prudentia, quæ legum inventrix nominatur : altera particularis et priori subjecta, quæ præcipue scientia civilis vocatur. Rationem civilem autem dico, quæ in agendo et deliberando cernitur, quæque in decretis et actionibus occupata est : ad actionem enim decreta quoque pertinent, non ut prima, quam architectonicam dicimus, prudentia, sed ut extrema, quæ proprie etiam activa est. Quapropter et hos solos rerum civitatis administratores, et in qua re hi versantur rempublicam perhibent : quia hi soli ex prudentibus agunt, quemadmodum opifices. Etenim hi soli proprie agunt : quippe architecti propterea quod quæ facienda sint aliis tantummodo imperant, agere dicuntur, quum proprie non agant.

Proprie autem videtur esse prudentia, quum quis id tantum quærit, quod sibi bonum esse statuit : quæ et communi nomine appellatur, et peculiariter prudentia dicitur : aliarum vero illa quæ familiam regit, rei familiaris dispensandæ scientia : quæ vero civitatem, partim legum latio, partim ratio civilis vocatur : hujus rursus pars altera deliberativa, altera judicialis nominatur.

Jam vero quæ peculariter appellatur prudentia, qua videlicet aliquis quæ sibi utilia et bona sint, novit, cognitio quædam est, sicut ratio civilis. Nec tamen prorsus eadem est cum ratione civili : ideoque virum ea tantum quæ sibi bona esse arbitratur quærentem prudentem homines existimant : sed rerum civitatis administratorem negotiosum esse putant. Idcirco et Euripides ait :

Prudensne ut habear, cui licebat molliter
exercitus pars esse cum multis simul,
et sorte cum sapiente qualibet frui?
Præstantiores namque et eos qui pluribus
se rebus implicant, male odit Juppiter.

Quamobrem peculiariter dicta est prudentia doctrina morum, sicut prudens peculiariter qui suum tantum quærit bonum, solumque hoc agendum, nec ulterius inquirendum esse opinatur.

Atqui fortasse ne esse quidem poterit doctrina morum sine rei familiaris dispensandæ scientia, neque hæc sine ratione civili : neque enim fieri potest, ut sua aliquis recte disponat, quum domus male se habeat aut civitas. Nec facile fit, ut qui cum multis versetur improbis hominibus non corrumpatur ipse : quodsi cum nemine versetur, sed solitariam vitam degat, quomodo id quod ipsi profuturum est sciet? Est enim incertum, atque ad illud cognoscendum doctrina et meditatione egemus. Hæc autem sine usu et experientia contingere nemini possunt : jam vero usu atque exercitatione præditi sunt illi, inter quos est domus ac civitatis communio, nec sine his cuiquam aut usu perito aut prudenti esse licet. Quocirca etiam adolescentes mathematicarum quidem aliarumque artium scientiam consequuntur, sed prudentes non videntur esse. Cujus rei causa habetur, quod

---

* Τῆς δὲ περὶ πόλιν ἡ μὲν ὡς ἀρχιτεκτονικὴ φρόνησις, κτλ. — ** Δοκεῖ δὲ καὶ φρόνησις μάλιστ' εἶναι κτλ. — *** Εἶδος μὲν οὖν τι ἂν εἴη γνώσεως, κτλ. — **** Καίτοι ἴσως οὐκ ἔστι τὸ αὑτοῦ κτλ.

πολλοῦ δεῖσθαι τὴν ἐμπειρίαν. Καὶ τοῦτο δὲ ἀκόλουθον σκέψασθαι, πῶς οἱ νέοι μαθηματικοὶ μὲν γίνονται, σοφοὶ δὲ ἢ φυσικοὶ οὐδαμῶς· ἢ ὅτι τῶν μὲν φυσικῶν καὶ τῆς σοφίας αἱ ἀρχαὶ ἀπὸ τῶν καθ' ἕκαστα λαμβάνονται; Καὶ γὰρ καὶ τὴν σοφίαν, ἥτις περὶ τὰ ἀναγκαῖά ἐστι καὶ ἀΐδια, ἀδύνατόν ἐστι κατορθωθῆναι ἄνευ τῆς ἐμπειρίας. Ἀπὸ γὰρ τῶν ἡμῖν καὶ τῇ αἰσθήσει γνωρίμων ἐπὶ τὰ ὑπὲρ αἴσθησιν ἀγόμεθα· χωρὶς μὲν γὰρ τοῦ γνῶναι τίνα συμβαίνουσι τῷδε ἢ ἐκείνῳ τῷ φυσικῷ, τὸν καθόλου περὶ αὐτῶν λόγον, οὐ δυνατὸν συμπερᾶναι [1] οὐδὲ ποιῆσαι ἐπιστήμην. Πάλιν δὲ χωρὶς τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης ἀδύνατον ἐπὶ τὴν σοφίαν ἐλθεῖν· μετὰ τὰ φυσικὰ γὰρ τὰ ὑπὲρ φύσιν γιγνώσκομεν· τὸ δὲ γνῶναι τὰ καθ' ἕκαστα, ἐμπειρίας ἐστίν· ἡ δὲ ἐμπειρία χρόνου πολλοῦ· καὶ διὰ τοῦτο τοὺς νέους οὐ δυνατὸν φυσικοὺς ἢ σοφοὺς εἶναι. Τῶν δὲ μαθηματικῶν αἱ ἀρχαὶ χωρὶς τῆς ὕλης λαμβάνονται· καὶ διὰ τοῦτο οὐ χρείαν ἔχουσι γνῶσιν ἔχειν τῶν καθ' ἕκαστα· καὶ γὰρ οὐχ ἐν τῇ ὕλῃ σκοποῦσι τὸν κύκλον ἢ τὸν ἀριθμόν, ἐν ᾗ πολυειδής τις, ὡς εἰπεῖν, καὶ ἀόριστος γίνεται, καθάπερ τὰ φυσικὰ ὁ φυσικός· ἀλλὰ ἀφελόντες τῆς ὕλης καὶ αὐτὸν σκοποῦντες καθ' ἑαυτόν, τούτου χάριν τοὺς νέους οὐδὲν κωλύει μαθηματικοὺς εἶναι· καὶ γὰρ τὰς μὲν τῶν φυσικῶν ἀρχάς, καὶ ὅλως τὰ φυσικὰ εἰ καὶ λέγουσιν, ἀλλ' οὐχ ἴσασιν ἀκριβῶς περὶ αὐτῶν, οὐδὲ πιστεύουσι· τὰς δὲ τῶν μαθηματικῶν καὶ πιστεύουσι· γινώσκουσι γὰρ διὰ τὸ ὡρισμένους εἶναι τοὺς αὐτῶν λόγους. Ἐπεὶ τοίνυν φανερόν, ὅτι τῆς φρονήσεως τῆς ἠθικῆς αἰτία ἐστὶν ἡ ἐμπειρία, τὴν δὲ ἐμπειρίαν οὐκ ἔνι γενέσθαι χωρὶς κοινωνίας πολιτικῆς, ἡ δὲ πολιτικὴ κοινωνία οὐ δύναται εἶναι ἄνευ τῆς πολιτικῆς φρονήσεως, δῆλον ὅτι τὴν ἠθικὴν φρόνησιν οὐ δυνατὸν εἶναι ἄνευ τῆς πολιτικῆς. Ἔτι ἐπεὶ ἡ ἁμαρτία ἡ περὶ τὰς πράξεις ἀπὸ ἀγνοίας συμβαίνει, ἢ τῆς καθόλου, ἢ τῆς μερικῆς (καὶ γὰρ ὁ ἀγνοῶν καθόλου, ὅτι τὰ βαρύσταθμα ὕδατα φαῦλα, καὶ ὁ τοῦτο μὲν εἰδώς, ἀγνοῶν δὲ μερικῶς, ὅτε τάδε τὰ ὕδατα βαρύσταθμα, ὁμοίως ἁμαρτήσεται· χρήσεται γὰρ ἑκάτερος τοῖς φαύλοις ὕδασι) φανερόν, ὅτι πρὸς τὸ μὴ ἁμαρτεῖν ἀναγκαῖον μὴ μόνον εἰδέναι, ὅτι τάδε τὰ ὕδατα βαρύσταθμα, ἀλλὰ καὶ ὅτι τὰ βαρύσταθμα φαῦλα· δεῖται ἄρα ἡ μερικὴ φρόνησις τῆς καθόλου φρονήσεως τῆς πολιτικῆς, καὶ ἀδύνατον τὴν ἠθικὴν ἄνευ τῆς πολιτικῆς συστῆναι, ὥσπερ καὶ τὴν μερικὴν γνῶσιν ἄνευ τῆς καθόλου μὴ ἁμαρτάνειν ἀδύνατον.

* Ἀπὸ τούτων δὲ φανερὸν καὶ ὅτι ἡ φρόνησις οὔτε ἐπιστήμη ἐστίν, οὔτε νοῦς· ἐπιστήμη μέν, ὅτι περὶ τὰ καθ' ἕκαστά ἐστιν, ἅπερ ὕστερά εἰσι τῇ φύσει· ἡ δὲ ἐπιστήμη τῶν πρώτων τῇ φύσει τῶν καθόλου ἐστί· νοῦς δὲ ἡ φρόνησις οὐκ ἔστιν.

** Ἔτι καὶ ἀντίκειται τῷ νῷ. Καὶ γὰρ ὁ μὲν νοῦς περὶ τὰ πρῶτα καὶ ἀναπόδεικτα, φρόνησις δὲ περὶ τὰ

prudentia rerum singularum est, quæ usu cognoscuntur, adolescens autem neque usu neque sapientia præstat, quia ad talium rerum usum percipiendum longo tempore opus est. Sed hoc quoque consentaneum est nos dispicere, qui fiat, ut adolescentes mathematici evadant, sapientes vero aut physici nequaquam : an quia physicorum et sapientiæ principia a singularibus sumuntur? Nimirum ipsa sapientia, quæ in rebus tum necessariis tum æternis versatur, sine experientia perfici nequit. Ab iis enim, quæ nobis sensibusque nota sunt, ad ea quæ sensus excludunt deducimur : nam nisi quis noverit, quæ eveniant, hac aut illa causa naturali antecedente, in universum de iis dicere aut artificium de iis componere non poterit. Rursusque sine doctrina de rerum natura ad sapientiam pervenire nemo poterit : quippe post naturalia res naturalibus majores cognoscimus : nosse autem singularia, est experientiæ : longi vero temporis experientia : ideoque adolescentes nec physici nec sapientes esse queunt. Cæterum mathematicorum principia sine materia sumuntur, ac propterea illi singularium cognitione non egent : neque enim in materia aut circulum aut numerum considerant, in qua multiformis atque, ut ita dicam, indefinitus fit, quemadmodum naturalia physicus considerat : sed circulum a materia segregatum per se contemplantur, et idcirco nihil obstat, quominus adolescentes mathematici sint : etenim de rerum naturalium principiis omninoque de rebus naturalibus quamvis loquantur, tamen illa elementa neque cognita habent, neque credunt : at mathematicorum principia etiam credunt : tenent enim ista quia certa ac definita eorum ratio est. Quum ergo manifestum sit, causam prudentiæ moralis esse experientiam, sine societate civili autem esse nequeat experientia, civilis vero societas sine civili prudentia esse non possit : apparet prudentiam moralem sine civili esse non posse. Præterea quum quidquid in actionibus peccatur causam vel universarum vel singularum rerum ignorationem habeat (etenim qui in universum ignorabit graves aquas vitiosas esse, et qui hoc sciet, illud vero separatim ignorabit, has ipsas aquas graves esse, similiter errabit : quia uterque aquis vitiosis utetur) apparet necesse esse, ut si quis errare nolit, non solum sciat, has aquas graves esse, sed etiam graves vitiosas esse : quamobrem prudentia particularis universali sive civili prudentia eget; nec fieri potest, ut sine civili prudentia moralis consistat, sicut particularis cognitio sine universali non potest non errare.

Ex his intelligitur, prudentiam nec scientiam esse, nec mentem : scientiam quia in singularibus, quæ posteriora sunt natura cernitur : in universalibus vero, quæ prima sunt natura, versatur scientia : mens autem non est prudentia.

Quin etiam opposita est menti. Etenim mens in primis, quæ demonstrari nequeunt, in ultimis vero pru-

* Ὅτι δ' ἡ φρόνησις οὐκ ἐπιστήμη, κτλ. — ** Ἀντίκειται μὲν δὴ τῷ νῷ κτλ

ἔσχατα, περὶ ἃ οὐδὲ ἐπιστήμη ἐστίν, ἀλλ' αἴσθησις. Ἐκεῖνα δὲ λέγω, οὐχ ὧν ἰδίως ἑκάστη αἴσθησις ἀντιλαμβάνεται, οἷον τῶν γευστῶν, καὶ ὀσφραντῶν, ἢ ἀκουστῶν· οὐ γὰρ χυμοὺς κρίνει ἡ φρόνησις, ἢ ἀναθυμιάσεις, ἤχους, ἢ ἀλλ' ἁπλῶς τὰ καθ' ἕκαστα· ταῦτα γὰρ μόνη γινώσκει ἡ αἴσθησις, καὶ διὰ τοῦτο τὴν φρόνησιν περὶ ἐκεῖνα λέγομεν εἶναι, περὶ ἃ καὶ ἡ αἴσθησις· οἷον, εἰ δεῖ τήνδε τὴν πόλιν τῶν Ἀθηναίων τῇδε τῇ πόλει τῶν Κορινθίων πολεμεῖν, τοῦ φρονίμου εἰδέναι· πρακτικὴ γὰρ ἡ φρόνησις· ἡ δὲ πρᾶξις τῶν μερικῶν. Τοῦτον δὲ τὸν τρόπον καὶ οἱ μαθηματικοὶ τὸ αἰσθητὸν γινώσκουσι τρίγωνον, οὐ καθ' ὅσον ἀντίκειται [g] τῇ ὁράσει ἢ τῇ ἀφῇ, ἀλλὰ ἁπλῶς, καθ' ὅσον ἐστὶ [h] τῶν καθ' ἕκαστα, καὶ μερικῶν, ἅπερ τελευταῖα γινώσκονται· ἐν αὐτοῖς γὰρ ὁ γινώσκων ἵσταται, καὶ οὐδὲν περαιτέρω ζητεῖ. Καὶ γὰρ ἀπὸ μὲν τῶν μερικῶν καὶ αἰσθητῶν ἀρχομένοις ἐσχάτη ἐστὶν ἡ γνῶσις τῶν καθόλου· ἀπὸ δὲ τῶν καθόλου τῆς γνώσεως προϊούσης, τὰ αἰσθητὰ τελευταῖον γινώσκονται. Τὸ μὲν οὖν γινώσκειν τὰ μερικά, καθ' ὅσον εἰσὶν αἰσθητά, καὶ ἀντίκεινται τὰ μὲν γεύσει, τὰ δὲ ἀκοῇ, τὰ δὲ ἀφῇ, τὰ δὲ ὁράσει, τῆς αἰσθήσεώς ἐστι, καὶ οὐ τῆς φρονήσεως· τὸ δὲ εἰδέναι ταῦτα, καθ' ὅσον λυσιτελοῦσιν, ἢ λυμαίνονται τῷ ἀνθρωπίνῳ ἀγαθῷ, τοῦτο δέ ἐστι τῆς φρονήσεως.

(Scripsi : [a] ἐστὶ περὶ] vulgo ἐστὶν περί. — [b] εἰσὶ πρακτικοί] vulgo εἰσὶν πρακτικοί. — [c] γνῶσίς τίς ἐστιν] vulgo γνῶσίς τις ἐστὶν. — [d] παρῆν] vulgo παρὴν. Cæterum versus petiti sunt ex Euripidis Philocteta. Vide Euripidis fragm. p. 810 ed. Wagner. (Paris. 1846). — [e] διαφθαρῆναί τινα] vulgo διαφθαρῆναι τινά. — [f] συμπερᾶναι] cod. συμπεράναι. — [g] καθ' ὅσον ἀντίκειται] cod. καθόσον ἀντίκειται. — [h] καθ' ὅσον ἐστὶ] cod. καθόσον ἐστὶ. —)

dentia vertitur, circa quæ ne scientia quidem, sed sensus versatur. Illa autem dico, non in quibus singuli sensus peculiariter occupantur, ut ea quæ ad gustum et odoratum pertinent, aut quæ auribus percipiuntur : nec enim de succis vel suffitionibus vel sonis, sed de singulis simpliciter judicat prudentia : hæc enim solus dijudicat sensus, ideoque in iis, in quibus sensus cerni statuimus, prudentiam quoque totam se collocare affirmamus : exempli gratia, numquid hanc Atheniensium urbem cum hac Corinthiorum urbe bellum gerere oporteat, prudentis est scire : in actionibus enim prudentia consistit : particularium autem est actio. Porro eodem modo mathematici quoque triangulum sensibile cognoscunt, non quatenus in conspectum aut sub tactum cadit, sed omnino quatenus ex singularibus et particularibus est, quæ ad ultimum noscuntur : nam qui illa cognoscit, in iis subsistit, nec ulterius inquirit. Etenim si a particularibus et sensibilibus cognoscendi studium auspiceris, ultima est universalium cognitio : si vero ab universalibus proficiscatur cognitio, sensibilia ad ultimum cognoscuntur. Jam vero particularia cognoscere quatenus sensibilia sunt, et quatenus partim gustari possunt, partim auribus percipi, partim sub tactum aut in conspectum cadunt, hoc sensus est, non prudentiæ : at hæc scire, quatenus aut prosunt humano bono aut nocent, prudentiæ est.

Κεφ. ι'.

Περὶ εὐβουλίας.

* Περὶ μὲν οὖν σοφίας, καὶ φρονήσεως, καὶ νοῦ, καὶ τέχνης, καὶ ἐπιστήμης, καὶ τί ἐστιν ἕκαστον, καὶ τίσι διαφέρουσιν ἀλλήλων, εἴρηται. Νῦν δὲ ῥητέον περὶ εὐβουλίας, περὶ συνέσεως καὶ περὶ γνώμης· τίς τέ ἐστιν ἑκάστη, καὶ τίνι διαφέρει τῶν εἰρημένων πέντε ἀληθευτικῶν ἕξεων.

Καὶ πρῶτον περὶ εὐβουλίας· οἰκείως γὰρ ἔχει μάλιστα τῇ φρονήσει, ἧς τὸν λόγον ἀρτίως ἀπηλλάξαμεν· ὥστε τὸν περὶ εὐβουλίας λόγον τῷ περὶ τῆς φρονήσεως συναπτέον. Πρῶτον μὲν οὖν οὐκ ἔστι ζήτησις· ἐπὶ πλέον γάρ ἐστιν ἡ ζήτησις τῆς εὐβουλίας· οὐ μόνον γὰρ ὁ εὖ βουλευόμενος, ἀλλὰ καὶ ὁ κακῶς βουλευόμενος ζητεῖ, καὶ οὐ μόνον τὰ ἐνδεχόμενα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀναγ-

Cap. X.

De bono consilio.

Ac de sapientia quidem, prudentia, mente, arte et scientia, quid harum rerum unaquæque sit et quo pacto inter se differant, dictum est. Nunc de bono consilio, de intelligentia et sententia dici convenit : primum quid horum quidque sit, deinde quomodo a superioribus quinque veritatis habitibus differant.

Et de bona consultatione primum : magnam enim cognationem cum prudentia habet, cujus tractatum modo absolvimus : quamobrem quæ de bona consultatione disserenda sunt cum iis quæ de prudentia disputavimus conjungenda videntur. Primum ergo non est quæstio : latius enim quam bona consultatio patet quæstio : quia non tantum qui bene, sed etiam qui

* Cap. 9. Τὸ ζητεῖν δὲ καὶ τὸ βουλεύεσθαι, κτλ.

καῖα ζητοῦνται· περὶ ἅ ἐστιν ἡ ἐπιστήμη· οἷον, εἰ τὸ τρίγωνον ἔχει δύο ὀρθάς, ζητεῖται πρὸς τῆς ἐπιστήμης, καὶ εἰ ἡ σελήνη σφαιροειδής ἐστι· διὰ τοῦτο ἡ εὐβουλία οὐκ ἔστι [a] ταὐτὸν τῇ ζητήσει.

* Ἔτι δέ, οὐδὲ ἐπιστήμη ἐστὶν ἡ εὐβουλία· ὁ μὲν γὰρ ἐπιστήμων οὐ ζητεῖ περὶ ὧν ἐπίσταται, ὁ δὲ εὔβουλος ζητεῖ· ἡ γὰρ εὐβουλία βουλή τίς ἐστιν· [b] ἡ δὲ βουλὴ ζήτησίς ἐστι [c] τοῦ τί δεῖ πράττειν· καὶ ὁ βουλευόμενος ζητεῖ καὶ λογίζεται περὶ τῶν πράξεων, ὅπως εὖ καὶ καλῶς γένωνται· ὥστε ἡ μὲν εὐβουλία ζήτησις, ἡ δὲ ἐπιστήμη οὐ τοιαύτη· ἡ εὐβουλία ἄρα οὐκ ἔστιν ἐπιστήμη.

** Ἔτι δὲ οὐδὲ εὐστοχία ἐστὶν ἡ εὐβουλία· ἡ μὲν γὰρ εὐστοχία ἄνευ χρόνου τινὸς καὶ λογισμοῦ καὶ μελέτης γίνεται· τὸ γὰρ γνῶναι περὶ τοῦ προκειμένου καλῶς ἀθρόον καὶ ἄνευ μελέτης, τοῦτό ἐστιν εὐστοχία· ἡ δὲ εὐβουλία οὐ τοιαύτη· μετὰ γὰρ χρόνον καὶ βραδέως ἡ βουλὴ γίνεται· καὶ διὰ τοῦτο καὶ ὁ τῶν πολλῶν λόγος φησί, δεῖν ταχέως μὲν πράττειν τὰ βουλευθέντα, βουλεύεσθαι δὲ βραδέως. Ἔτι, ἡ ἀγχίνοια ἕτερον παρὰ τὴν εὐβουλίαν· ἀγχίνοια γάρ ἐστιν ἄσκεπτος ἀπόδοσις τοῦ μέσου, δηλονότι τῆς αἰτίας τοῦ προτεθέντος· ἡ δὲ εὐβουλία μετὰ σκέψεως· ἔστι γὰρ ἀγχίνοια εὐστοχία τις· οὐκ ἄρα ἀγχίνοια ἡ εὐβουλία ἐστί.

Καὶ γὰρ ἡ μὲν εὐστοχία ἐστὶ τὸ περὶ τοῦ παντὸς τοῦ προτεθέντος εὐεπηβόλως εἰπεῖν· ἡ δὲ ἀγχίνοια τῆς αἰτίας τοῦ προτεθέντος ζητήματος ἀπόδοσις ταχεῖά ἐστιν· οἷον, διὰ τί βέλτιον ἄρχεσθαι ἢ ἄρχειν ἐν ταῖς ὀλιγαρχίαις· ὅτι ἀσφαλέστερον· διὰ ταῦτα μὲν οὖν ἡ εὐβουλία οὔτε εὐστοχία, οὔτε ἀγχίνοιά ἐστιν.

*** Ἀλλ' οὐδὲ δόξα ἐστὶν ἡ εὐβουλία· πολλῶν γὰρ ὄντων τῶν εἰδῶν τῆς δόξης, οὐδὲν τούτων ἡ εὐβουλία ἐστί· καὶ γὰρ τῶν δοξῶν αἱ μέν εἰσι συμπεράσματα διανοίας ἐξ ἀνάγκης ἀποδειχθέντα· ὥσπερ τὸ τρίγωνον δύο ὀρθὰς ἔχει, εἴ τις [d] ἀπὸ τῆς ἀποδείξεως δοξάζει, δόξαν ἔχει ἀναγκαίαν· [e] αἱ δὲ ἀπὸ αἰσθήσεως συνάγονται, ὅθεν ἔνιαι καὶ ψευδεῖς πολλάκις εἰσί. Πᾶσαι δὲ τὴν ἀλήθειαν ἔχουσι τέλος, καὶ ἡ ὀρθότης τῆς δόξης ἡ ἀλήθειά ἐστι· ἡ δὲ εὐβουλία τέλος ἔχει τὸ συμφέρον ἢ τοῦ βουλευομένου, ἢ ᾧ τὴν βουλὴν δίδωσιν, ὃ καὶ διὰ ψεύδους καὶ ἀπάτης πολλάκις οἱ εὔβουλοι κατορθοῦσιν.

**** Ἔτι δὲ οὐ τῆς εὐβουλίας ἄλλη τίς ἐστιν ὀρθότης, ἀλλὰ αὐτή ἐστιν [f] ὀρθότης βουλῆς· εἰ γὰρ ὁ κακῶς βουλευόμενος ἁμαρτάνει, πάντως ὁ εὖ βουλευόμενος κατὰ τὸν ὀρθὸν βουλεύεται λόγον.

***** Ἔτι γὰρ ὀρθότης ἡ εὐβουλία οὔτε δόξης, οὔτε ἐπιστήμης, ἀλλὰ τῆς βουλῆς, ὡς δηλοῖ καὶ τοὔνομα· ἐπιστήμης μὲν γὰρ οὐδεμία ὀρθότης, οὐδὲ γὰρ ἁμαρτάνει ἡ ἐπιστήμη, ὥστε ὀρθότητος δεῖσθαι.

****** Τῆς δὲ δόξης ἡ ὀρθότης, καθὼς εἴρηται, ἡ ἀλήθειά ἐστιν· οὔτε τοίνυν δόξα ἐστὶν ἡ εὐβουλία, ἢ ἐπι-

male consultat, quærit, neque solum contingentia, sed necessaria quoque quæruntur : in quibus videlicet locum habet scientia : verbi causa, num triangulum duas rectas lineas habeat, a scientia quæritur, et num globosa sit luna : quare non idem quod quæstio est bona consultatio.

Sed nec scientia est bona consultatio : neque enim quærit quæ scit, qui scientia est præditus, qui vero bene aliis consulit, quærit : etenim consilium aliquod est bona consultatio : consilium autem est quæstio, qua quid agendum sit, constituitur : et qui consilium init, quærit de actionibus et considerat, quo pacto bene recteque suscipi possint : itaque bona consultatio quæstio quidem est, sed scientia non est talis : quare bona consultatio non est scientia.

Præterea ne bona quidem conjectura est bona consultatio : quippe bona conjectura sine tempore aut deliberatione aut meditatione fit : nam de re proposita recte simul sentire et sine ulla meditatione judicare, bona conjectura est : talis vero non est bona consultatio : nimirum longo tempore ac tarde consilium capitur : ideoque vulgo dicunt, ea de quibus consultaveris celeriter esse agenda, sed lente consultandum esse. Insuper sagacitas a bona consultatione diversa est : nam sagacitas inconsiderata et promta medii assignatio est, ita videlicet rei de qua agitur causam voco : bona vero consultatio cum consideratione conjungi solet : est enim sagacitas quodammodo bona conjectura : ergo sagacitas non est bona consultatio. Etenim bona conjectura est, de omni re proposita recte disserere : sagacitas vero in causa rei propositæ promte allata cernitur : exempli gratia, cur in paucorum potentia parere quam imperare satius sit : quia est tutius : quamobrem bona consultatio nec bona conjectura est, nec sagacitas.

Sed nec opinio est bona consultatio : quum enim multæ sint opinionum species, nulla earum est bona consultatio : quippe aliæ opiniones rationis conclusiones sunt necessario demonstratæ : velut triangulum duas habere rectas lineas, si quis demonstratione adductus credat, opinionem habet necessariam : aliæ a sensibus concipiuntur, unde nonnullæ sæpe etiam falsæ sunt. Quum autem veritatem omnes propositam habeant, opinionis recta species ipsa veritas est : at bonæ consultationis finis est vel consultantis, vel ejus cui consilium dat utilitas, quam rem periti consiliarii sæpenumero tum mendaciis tum fraude consequuntur.

Præterea bonæ consultationis non aliud rectum, sed ipsa consilii recta ratio est : si enim qui male consultat, fallitur, omnino qui bene consultat, rectæ rationi convenienter consultat.

Est enim rectum bona consultatio neque opinionis, neque scientiæ, sed consilii, sicut ipsum indicat nomen : quippe scientiæ nulla est recta species, quia scientia non peccat, ut recta specie indigeat.

Opinionis vero recta species, sicut diximus, est veritas : quare neque opinio est bona consultatio, aut

* Ἐπιστήμη μὲν δὴ οὐκ ἔστιν, κτλ. — ** Ἀλλὰ μὴν οὐδ' εὐστοχία, κτλ. — *** Οὐδὲ δὴ δόξα, κτλ. — **** Ἀλλ' ἐπεὶ ὁ μὲν κακῶς βουλευόμενος, κτλ. — ***** Οὔτ' ἐπιστήμης δὲ κτλ. — ****** Δόξης δ' ὀρθότης, κτλ.

στήμη, οὔτε ὀρθότης ἐστὶν ἡ δόξης ἡ ἐπιστήμης· ἔτι δὲ ἡ μὲν εὐβουλία ζήτησίς ἐστι κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον· ἡ δὲ δόξα εὕρεσίς τινος συμπεράσματος καὶ περί τι ὡρισμένον ἐστί· καὶ ἡ μὲν εὐβουλία ζητεῖν ἐστιν, [g] ἡ δόξα δὲ εὑρηκέναι. Καθὸ καὶ τῆς διανοίας ἡ εὐβουλία λείπεται· ἡ μὲν γὰρ διάνοια λόγος ἐστὶν ἀπηρτισμένος καὶ εὑρημένος μετὰ τῆς προσηκούσης αἰτίας· ἡ δὲ εὐβουλία ἐν τῇ ζητήσει ἔχει τὸ εἶναι· ὁ γὰρ βουλευόμενος, ἐάν τε εὖ, ἐάν τε κακῶς βουλεύηται, ζητεῖ τι καὶ λογίζεται· καὶ μετὰ λόγου μὲν ζητεῖ, οὔπω δὲ συνεπέρανεν· ἡ δὲ δόξα οὐ τοιαύτη· οὐ γὰρ ζήτησίς ἐστιν, ἀλλὰ φάσις ἀπηρτισμένη· οὔτε τοίνυν ἐπιστήμη ἐστὶν ἡ εὐβουλία, οὔτε εὐστοχία, οὔτε δόξα. Ἀλλ' ἐπεὶ ὀρθότης ἐστὶ βουλῆς, ζητητέον πρῶτον τί ἐστι βουλή, καὶ περὶ τίνα καταγίνεται ὁ βουλευόμενος· καὶ περὶ μὲν βουλῆς καὶ βουλευτῶν ἐν τοῖς πρότερον εἴρηται· ῥητέον δὲ περὶ τῆς ὀρθότητος.

* Ἡ τοίνυν ὀρθότης πολλαχῶς λέγεται. Καὶ γὰρ καὶ οἱ πονηρὸν τιθέμενοι τέλος, καὶ τὰ πρὸς αὐτὸ ἄντικρυς φέροντα ζητοῦντες ὀρθῶς βουλεύονται· καὶ ἡ τοιαύτη βουλὴ ὀρθότης ἐστί· [h] καὶ οἱ ἀγαθὸν μὲν τιθέμενοι τέλος καὶ πρὸς αὐτὸ φερόμενοι, τὰ δὲ πρὸς αὐτὸ φέροντα μάλιστα τῶν ἄλλων οὐ ζητοῦντες ἀλλ' ἕτερα, ὥσπερ οἱ διὰ προτάσεων ψευδῶν, ἢ μὴ ἐξ ἀναγκαίων ἀληθὲς συνάγοντες συμπέρασμα· καὶ οὗτοι γὰρ περὶ μὲν τὰ πρὸς τὸ τέλος σφάλλονται, ὅτι δὲ πρὸς τὸ τέλος τὸ ἀγαθὸν φέρονται, ὀρθῶς βουλεύονται· καὶ ἡ τοιαύτη βουλὴ ὀρθότης ἐστί.

** Πρὸς δὲ τούτοις καὶ ἡ εὐβουλία ὀρθότης ἐστίν, ἥτις καὶ κυρίως ὀρθότης λέγεται βουλῆς, καθ' ἣν πρὸς τὸ ἀγαθὸν φερόμεθα τέλος, καὶ ἐκεῖνα ζητοῦμεν, δι' ὧν δυνησόμεθα ῥᾷστα [i] καὶ κάλλιστα τοῦ τέλους τυχεῖν.

*** Εὐβουλία γὰρ οὔτε ἡ πρώτη ὀρθότης ἐστίν, οὔτε ἡ δευτέρα· ἡ μὲν γὰρ πρώτη κακή ἐστι βουλή· ἡ δὲ εὐβουλία ἀγαθόν· τοῦτο γὰρ βούλεται τὸ ὄνομα, ἀγαθὴ βουλή· ἡ δὲ δευτέρα ὀρθότης ζητεῖ μὲν ὃ δεῖ, δι' οὗ δὲ τυχεῖν οὐ ζητεῖ, καὶ περὶ τὰ πρὸς τὸ τέλος οὐ καλῶς βουλεύεται, περὶ ἃ ἡ βουλὴ γίνεται, καθὼς προείρηται· ὥστε καθ' ὅσον μὲν εἰς τὸ ἀγαθὸν φέρεται, ὀρθῶς φέρεται· καθ' ὅσον δὲ οὐ διὰ τῶν προσηκόντων τῷ τέλει φέρεται, οὐ καλῶς φέρεται· ὥστε οὐκ ἂν εἴη εὐβουλία ἡ τοιαύτη ὀρθότης.

**** Ἔτι δέ, οὐδὲ ἡ διὰ πολλοῦ χρόνου καὶ πλείονος τοῦ δέοντος γινομένη βουλὴ εὐβουλία ἐστίν.

***** Εὐβουλία γάρ ἐστι μόνον ἡ ὀρθότης τῆς βουλῆς, ἡ κατὰ τὸ ὠφέλιμον, ὅταν περὶ ὧν δεῖ βουλευώμεθα, καὶ ὡς δεῖ, καὶ ὅσον χρόνον δεῖ.

****** Ἐπεὶ δὲ τὸ τέλος ἢ καθόλου ἐστὶ καὶ ἔσχατον, ἢ μερικόν, ἔσχατον μέν, πρὸς ὃ πᾶσα πρᾶξις ἀνθρωπίνη φέρεται, μερικὸν δέ, πρὸς ὅ τινες πράξεις φέρουσιν, ἀκολούθως καὶ ἡ εὐβουλία ἔχει· ἡ μὲν γὰρ καθόλου ἐστίν, ἥτις ὀρθὴ καὶ ἀγαθὴ βουλή ἐστι περὶ

scientia, neque recta species aut opinionis aut scientiæ est: insuper bona consultatio quæstio est rectæ rationi consentanea: opinio autem conclusionis cujusdam inventio habetur et in re definita versatur: ideoque bene consultare est quasi quærere, opinari autem quasi invenisse. Sicut et cogitatione bona consultatio inferior est: nam cogitatio habetur ratio absoluta et inventa jam cum idonea causa: at bonæ consultationis natura in quæstione cernitur: nimirum qui consultat, sive bene sive male consultat, quærit aliquid et perpendit: et cum ratione quidem quærit, sed nondum conclusit: atqui non talis est opinio: nec enim quæstio, sed enuntiatio absoluta est: ergo bona consultatio neque scientia, neque bona conjectura, neque opinio est. Sed quum rectum sit consilium, primum quid sit consilium et in quibus versetur consultans, quærendum est: ac de consilio quidem rebusque in deliberationem cadentibus supra disseruimus, nunc autem de recto agendum est.

Rectum ergo multimodis dicitur. Nam etiam qui malum finem sibi proponunt resque recta eo ferentes inquirunt, rite deliberant: estque ejusmodi consilium rectum: sed et qui bonum quidem sibi finem proponunt, et ad eum tendunt, neque tamen quæ eo ducunt omnium maxime quærunt, sed alia, ut qui ex falsis propositionibus aut non necessariis veram conclusionem efficiunt: etiam hi, inquam, in iis quæ ad finem ducunt, labuntur, verum quia ad bonum feruntur finem, bene deliberant: atque ejusmodi consilium rectum est.

Ad hæc bona consultatio rectum genus est, quod etiam proprie rectum consilium vocatur, quo ad bonum finem tendimus, et quibus rebus facillime atque optime voti compotes fieri queamus, dispicimus.

Nimirum bona consultatio nec primum est rectum genus, nec secundum: siquidem primum est malum consilium, bona vero consultatio bonum: hoc enim ipsum nomen significat, ut pro bono consilio accipiatur: secundum vero rectum genus id quidem quod oportet quærit, id vero quo id consequi oporteat, non item, neque recte de iis quæ ad finem tendunt deliberat, in quibus tamen, quemadmodum dictum est, consilium versatur: itaque quatenus ad bonum fertur, recte fertur: quatenus vero non per ea quæ ad finem pertinent fertur, non recte fertur: quare hujusmodi rectum genus non erit bona consultatio.

Præterea nec illud quod longo aut longiore quam oportet tempore capitur consilium, bona est consultatio.

Namque ea demum consilii bonitas bona consultatio est, quæ ad utilitatem spectat, et quidem quum de quibus oportet, et quemadmodum oportet et quam diu oportet, deliberamus.

Quum vero finis vel universalis sit et ultimus, vel singularis, atque ultimus quidem, ad quem omnis humana actio tendit, singularis vero, ad quem quædam actiones ferunt, his convenienter et bona se habet consultatio: alia enim universalis est, rectum scilicet

* Ἐπεὶ δὲ ἡ ὀρθότης, κτλ. — ** Δοκεῖ δὲ ἀγαθόν τι, κτλ. — *** Ἀλλ' ἔστι καὶ τούτου, κτλ. — **** Ἔτι ἐστὶ πολὺν χρόνον, κτλ. — ***** Ἀλλ' ὀρθότης, κτλ. — ****** Ἔτι ἐστὶ καὶ ἁπλῶς, κτλ.

τῶν φερόντων εἰς τὸ ἔσχατον τέλος, τὴν κατ' ἀρετὴν ζωήν· ἡ δὲ μερική, ἥτις εἰς μερικόν τι τέλος φέρει, ὃ οὐκ ἔστι μὲν τὸ ἔσχατον, φέρει δὲ εἰς τὸ ἔσχατον τέλος.

* Ἐπεὶ δὲ τῶν φρονίμων ἐστὶ τὸ εὖ βουλεύεσθαι, δεῖ προσθεῖναι τῷ τῆς εὐβουλίας ὁρισμῷ καὶ τὴν φρόνησιν· ὥστε εἶναι τὸν ὁρισμὸν τῆς εὐβουλίας οὕτως· εὐβουλία ἐστὶν ὀρθότης ἡ κατὰ τὸ συμφέρον πρός τι τέλος, οὗ ἡ φρόνησις ἀληθὴς ὑπόληψίς ἐστι· κατὰ τὸ συμφέρον μέν, διὰ τὴν βουλὴν ἢ πρὸς τέλος μὲν ἀγαθὸν φέρεται, δι' ὧν δὲ προσῆκεν οὐδαμῶς· λέγω δὴ πράξεων καὶ χρόνου καὶ τρόπου· τὸ δὲ πρός τι τέλος, οὗ ἡ φρόνησις ἀληθὴς ὑπόληψίς ἐστι, διὰ τὴν πονηρὰν βουλήν, ἥτις τὰ μὲν τέλει προσήκοντα καὶ ἀκόλουθα ζητεῖ· πρὸς τέλος δὲ φέρεται πονηρόν, οὗ οὐκ ἔστιν ἡ φρόνησις ἀληθὴς ὑπόληψις.

(Scripsi : [a] ἔστι] cod. ἔστιν. — [b] βουλή τίς ἐστιν] cod. βουλή τις ἐστίν. — [c] ζήτησίς ἐστι τοῦ] cod. ζήτησίς ἐστιν τοῦ. — [d] εἴ τις] cod. εἴτις. — [e] ἀναγκαίαν] cod. ἀναγκαῖαν. — [f] αὐτή ἐστιν] cod. αὐτή ἐστιν. — [g] ζητεῖν ἐστιν] vulgo ζητεῖν ἐστὶν. — [h] ὀρθότης ἐστὶ] cod. ὀρθότης ἐστι. — [i] ῥᾷστα] cod. ῥάστα. —)

bonumque consilium de iis quæ ad ultimum finem, id est, vitam honestam deducunt : alia singularis, quæ ad singularem aliquem finem fert, qui quidem non est ultimus, sed ad ultimum finem deducit.

Quum autem prudentium virorum sit bene deliberare, necessario bonæ consultationis definitioni adjungenda est prudentia : quamobrem bonæ consultationis hæc erit definitio : bona consultatio consilii bonitas est, quæ ad utilitatem accommodate ad aliquem finem spectat, cujus vera existimatio prudentia est : et ad utilitatem quidem accommodate, quia ad bonum quidem finem interdum tendit consilium, per quæ vero oportet, neutiquam : actiones dico vel tempus vel modum : illud vero, ad finem aliquem, cujus vera existimatio est prudentia, propter malum consilium, quod illa quæ fini conveniunt et consentanea sunt quærit : sed ad malum finem tendit, cujus non est prudentia vera existimatio.

Κεφ. ια'.

Περὶ συνέσεως.

** Περὶ μὲν εὐβουλίας τοσαῦτα· ῥητέον δὲ περὶ συνέσεως.

Ἔστι τοίνυν σύνεσις καὶ ἀσυνεσία, καθ' ἃς λέγομεν συνετοὺς καὶ ἀσυνέτους.

*** Καὶ οὔτε ἐπιστήμη ταὐτόν ἐστιν [a] ἡ σύνεσις, οὔτε δόξῃ, οὔτε φρονήσει· ἐπιστήμη μὲν γὰρ οὐκ ἔστιν οὐδὲ δόξα ἡ σύνεσις· ἢ γὰρ ἂν πάντες οἱ ἐπιστήμονες ἢ οἱ δοξάζοντες συνετοὶ ἦσαν.

**** Ἀλλ' οὐκ εἰσίν· ἀλλ' οὐδὲ μία τις τῶν ἐπιστημῶν ἐστιν ἡ σύνεσις, οἷον ἰατρικὴ ἢ γεωμετρία· ἢ γὰρ ἂν περὶ ὑγιεινῶν ἦν, ἢ περὶ μεγεθῶν.

***** Ἄλλως τε οὐδὲ περὶ τὰ ἀναγκαῖα καὶ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχοντά ἐστιν ἡ σύνεσις.

***** Οὐδὲ ἰδίως περὶ ἑνός τινος τῶν ἐνδεχομένων ἄλλως ἔχειν.

******* Καθόλου δὲ περὶ ὧν ἀπορήσειεν ἄν τις καὶ βουλεύσαιτο, καὶ ἃ σκέψεως ἀνέχεταί τινος, καὶ βουλῆς, καὶ ζητήσεως· διὰ τοῦτο περὶ τὰ αὐτὰ μέν ἐστιν ἡ σύνεσις τῇ φρονήσει· ἔστι γὰρ περὶ τὰ ἐνδεχόμενα, ὧν ἐσμεν [b] αὐτοὶ κύριοι πράττειν καὶ μὴ πράττειν.

******** Οὐκ ἔστι δὲ πάντῃ ταὐτὸν τῇ φρονήσει· ἡ μὲν γὰρ φρόνησις ἐπιτάττει μόνον πρὸς ποῖον τέλος δεῖ φέρεσθαι, καὶ τίνα δεῖ ποιεῖν, ὥστε τέλους τυχεῖν· καὶ

Cap. XI.

De intelligentia.

Hactenus de bona consultatione : nunc vero etiam de intelligentia dicendum videtur. Est ergo intelligentia et stultitia, ex quibus intelligentes et stultos dicimus.

Neque vero idem intelligentia est quod scientia, aut opinio, aut prudentia : namque nec scientia neque opinio intelligentia est : quippe hac ratione omnes homines aut scientes aut opinantes simul intelligentes forent.

At non sunt : sed neque una aliqua ex disciplinis intelligentia est, ut medicina aut geometria : nam in rebus salubribus aut magnitudinibus versaretur.

Præterea ne in iis quidem, quæ necessaria sunt eodemque modo semper se habent, intelligentia cernitur.

Neque proprie de uno aliquo eorum est, quæ aliter se habere possunt.

Omnino intelligentia ad eas res pertinet, de quibus dubitari et consultari potest, et ad eas quæ consilium et quæstionem admittunt : quocirca in iisdem intelligentia versatur, in quibus prudentia : quippe in contingentibus vertitur, quæ vel facere vel non facere in nostra est potestate.

Nec tamen prorsus idem quod prudentia est : nam prudentia imperat tantum, quem finem petere nos oporteat, et quæ nobis agenda sint, ut ad illum finem venia-

* Εἰ δὲ τῶν φρονίμων, κτλ. — ** Cap. 10. Ἔτι δὲ καὶ ἡ σύνεσις κτλ. — *** Οὔτε ὅλως τὸ αὐτὸ κτλ. — **** Οὔτε τις μία κτλ. — ***** Οὔτε γὰρ περὶ κτλ. — ****** Οὔτε περὶ τῶν κτλ. — ******* Ἀλλὰ περὶ ὧν ἀπορήσειεν ἄν τις κτλ. — ******** Οὐκ ἔστι δὲ ταὐτὸν σύνεσις καὶ φρόνησις κτλ.

τοῦτό ἐστιν αὐτῆς τὸ ἔργον, τὸ ἐπιτάττειν ἃ δεῖ πράττειν· τὸ δὲ κρίνειν τὰ ἐπιταχθέντα παρὰ τῆς φρονήσεως, καὶ τὸ εἰδέναι ὅτι καλῶς ἔχει καὶ οὕτω δεῖ πράττειν, τοῦτό ἐστιν ἡ σύνεσις.

* Οὐ γὰρ διαφέρει ὁ εὐσύνετος τοῦ συνετοῦ, ἀλλὰ καὶ ὁ συνετὸς αὐτὸ τοῦτο βούλεται, τὸ εὖ καὶ καλῶς συνιέναι καὶ κρίνειν τὰ παρὰ τοῦ φρονίμου ἐπιταττόμενα.

** Καὶ ταὐτόν ἐστι σύνεσις καὶ εὐσυνεσία, ἥτις οὔτε φρόνησίς ἐστιν, οὔτε τὸ ἔχειν φρόνησιν. Οὔτε δὲ τὸ δέχεσθαι καὶ λαμβάνειν φρόνησιν σύνεσίς ἐστιν· τὸ γὰρ λαμβάνειν φρόνησίν ἐστι [c] τὸ μανθάνειν ἅπερ ὁ φρόνιμος γινώσκει· ἡ δὲ σύνεσίς ἐστι τὸ κρίνειν αὐτά· οὐκ ἄρα ταὐτὸν σύνεσις τῷ φρόνησιν λαμβάνειν ἢ φρόνησιν ἔχειν.

*** Ἀλλ' ὥσπερ ὁ παρ' ἄλλου τινὸς ἐπιστήμην ἀκούων καὶ γινώσκων καλῶς ξυνιέναι λέγεται, οὕτως ὁ τὰ παρὰ τοῦ φρονίμου ἐπιταττόμενα γινώσκων καὶ κρίνων ὀρθῶς συνιέναι τε λέγεται, καὶ συνετὸς ὀνομάζεται, καὶ εὐσύνετος διὰ τὸ καλῶς γινώσκειν· τὸ γὰρ εὖ καὶ τὸ καλῶς ταὐτόν· καὶ ἀπὸ ταύτης τῆς αἰτίας ἐλήφθη τὸ ὄνομα, ὅτι τὸ ἄλλου λέγοντος ἄλλον τινὰ ἀκούοντα γινώσκειν καλῶς, μανθάνειν καὶ συνιέναι λέγεται.

(Scripsi : [a] ταὐτόν ἐστιν] vulgo ταὐτὸν ἐστὶν. — [b] ὧν ἐσμεν] vulgo ὧν ἐσμὲν. — [c] φρόνησίν ἐστι] vulgo φρόνησιν, ἐστὶ. —)

mus : estque hoc ejus officium, imperare quæ agenda sint : judicare vero ea quæ præcipit prudentia, itemque scire recte hæc se habere atque ita agendum esse, id vero intelligentia est.

Neque enim ab intelligente differt bene intelligens, sed intelligens id ipsum studet, ut bene recteque ea quæ prudens præcipit intelligat ac dijudicet.

Quin etiam idem est intelligentia et bona intelligentia, quæ neque idem quod prudentia est, neque quod prudentiam habere. Neque vero accipere et consequi prudentiam, intelligentia est : nam accipere prudentiam est discere quæ prudens novit : intelligentia autem est ea judicare : ergo intelligentia non est idem quod prudentiam accipere aut habere.

Sed quemadmodum qui ab alio aliquo scientiam audit recteque cognoscit intelligere dicitur; sic qui ea quæ a prudente præcipiuntur cognovit recteque judicat, intelligere perhibetur, idemque intelligens et bene intelligens, quia bene ea novit, vocatur : bene enim et recte idem valet : atque ab hac causa nomen mutuatum est, quod quæ ab alio dicuntur quum alius audit recteque ea novit, discere hoc et intelligere appellatur.

Κεφ. ιβ'.

Περὶ γνώμης.

**** Ῥητέον δὴ περὶ τῆς γνώμης. Ἔστι δὲ καὶ αὕτη περὶ τὰ ἐνδεχόμενα, καθάπερ καὶ ἡ φρόνησις, καὶ ἡ εὐβουλία, καὶ ἡ σύνεσις. Διὰ τοῦτο καὶ περὶ αὐτῆς λέγωμεν.

Ἔστι τοίνυν γνώμη, καθ' ἣν εὐγνώμονας λέγομεν, καὶ ἔχειν γνώμην, ἡ ὀρθὴ κρίσις τοῦ ἐπιεικοῦς. Τίς δέ ἐστιν ὁ ἐπιεικὴς καὶ ἡ ἐπιείκεια, εἴρηται ἐν τοῖς πρότερον.

***** Ὅτι δὲ τοῦτό ἐστιν ἡ γνώμη, δῆλον· τὸν γὰρ ἐπιεικῆ μάλιστά φαμεν εἶναι συγγνωμονικόν· καὶ ἐπιεικές, τὸ ἔν τισιν ἔχειν συγγνώμην.

****** Ἡ δὲ συγγνώμη γνώμη ἐστὶν ὀρθὴ κριτικὴ τοῦ ἐπιεικοῦς· κρίσις γὰρ ὀρθὴ καὶ γνώμη ἐπιεικής ἐστιν ἡ συγγνώμη.

******* Ὀρθὴ δὲ λέγεται κρίσις ἡ τοῦ ἀληθοῦς· εἰ τοίνυν ἡ μὲν συγγνώμη κρίσις ἐστὶ τοῦ ἐπιεικοῦς καὶ γνώμη ὀρθή, κατὰ δὲ τὴν ὀρθὴν γνώμην εὐγνώμονές τινες λέγονται, ἡ γνώμη ἄρα, καθ' ἣν εὐγνώμονες λέγονται, τοῦ ἐπιεικοῦς ἐστι κρίσις.

******** Πᾶσαι μὲν οὖν αἱ ἕξεις αἱ ἀληθευτικαὶ πρὸς τὸ

Cap. XII.

De sententia.

Jam vero de sententia dicendum est. Vertitur autem et hæc in contingentibus, sicut prudentia quoque, bona consultatio et intelligentia. Quamobrem et de illa disseramus.

Est ergo sententia, ex qua bene sentientes et sententiam habere dicimus, rectum moderati viri judicium. Quis autem æquus et quæ æquitas sit, in superioribus diximus.

Hanc vero esse sententiæ naturam manifestum est : æquum enim virum maxime ad ignoscendum propensum existimamus : ipsamque æquitatem esse quibusdam peccatis veniam dare.

Venia autem est tum apta ad judicandum ex æquo et bono tum recta sententia : nimirum rectum judicium et æqua sententia est venia.

Rectum vero appellatur hominis veri judicium : si ergo venia moderati viri judicium et recta sententia est, a recta autem sententia quidam bene sentientes denominantur, sequitur sententiam ex qua bene sentientes appellantur, moderati viri judicium esse.

Omnes igitur veraces habitus eodem tendunt, eadem-

* Ταὐτὸ γὰρ ξύνεσις καὶ εὐξυνεσία κτλ. — ** Ἔστι δ' οὔτε κτλ. — *** Ἀλλ' ὥσπερ τὸ μανθάνειν λέγεται συνιέναι κτλ. — **** Cap. 11 Ἡ δὲ καλουμένη γνώμη κτλ. — ***** Σημεῖον δὲ κτλ. — ****** Ἡ δὲ συγγνώμη κτλ. — ******* Ὀρθὴ δὲ κτλ. — ******** Εἰσὶ δὲ πᾶσαι αἱ ἕξεις κτλ.

αὐτὸ φέρουσι, καὶ τὰ αὐτὰ ἔχουσιν ὑποκείμενα, περὶ ἃ καταγίνονται· καὶ γὰρ καὶ φρόνησις, καὶ νοῦς, καὶ εὐβουλία, καὶ σύνεσις, καὶ γνώμη περὶ τὰ καθ' ἕκαστά εἰσι καὶ τὰ μερικὰ τὰ ἐν οἷς αἱ πράξεις. Νοῦν δὲ λέγω τὸν πρακτικόν, ὃς ἀρχὰς ἔχει τὰ μερικὰ καὶ αἰσθητά· ὁ γὰρ αὐτὸς ἄνθρωπος, ὅταν μὲν τὰ πρὸς τὸ ἀγαθὸν τέλος φέροντα ποιῇ, φρόνιμός ἐστιν· ὅταν δὲ περὶ αὐτῶν ὡς δεῖ βουλεύηται, εὔβουλός ἐστιν· ὅταν δὲ ὅσα ἔταξε πρὸς τὸ τέλος τὸ ἀγαθόν, καὶ ἐποίησε, γινώσκῃ καὶ κρίνῃ ὀρθῶς, καὶ ὡς ἔδει πεπρᾶχθαι, συνετός ἐστιν· ὅταν δὲ τὰ ὑπ' ἄλλου πραχθέντα ὀρθῶς κρίνων καὶ συγγνώμης ἐνίοτε ἀξιοῖ οἷς τοῦτο προσῆκεν, εὐγνώμων ἐστὶ καὶ συγγνώμων.

* Πᾶσα γὰρ ἡ τοῦ ἐπιεικοῦς κρίσις περὶ πάντα ἐστὶ κοινῇ τὰ ἀγαθὰ τὰ ὑπ' ἄλλων πραττόμενα· καὶ γὰρ καὶ ἡ καλουμένη ἐπιείκεια, ἥτις ἐστὶ τοῦ νομικοῦ δικαίου διορθωτική, περὶ ἧς εἴρηται πρότερον, τοὺς παρ' ἑτέρων τεθέντας νόμους κρίνει, καὶ ἡ συγγνώμη καὶ ἡ γνώμη περὶ τῶν πραττομένων ὑφ' ἑτέρων ὀρθῶς ψηφίζεται· πάντα δὲ ταῦτα τοῦ ἐπιεικοῦς ἐστι· συμβαίνει δὲ καὶ πάσας τὰς ἀνθρωπίνας πράξεις ταύτας εἶναι μόνας, ἃς ὁ ἐπιεικὴς κρίνει, καὶ περὶ ὧν ψηφίζεται· ἡ μὲν γὰρ ἐπιείκεια περὶ τὸ νομικὸν δίκαιόν ἐστιν· ἡ δὲ γνώμη περὶ τὰ πρακτά ἐστιν, ὅταν ὑφ' ἑτέρων πράττωνται· περὶ τὰ αὐτὰ δὲ καὶ ὁ νοῦς ἐστιν ὁ πρακτικός· καὶ γὰρ ἐπεὶ ὁ νοῦς γνῶσίς ἐστι τῶν ἀρχῶν, ἀρχαὶ δὲ τῶν μὲν πράξεων τὰ καθ' ἕκαστα, τῶν δὲ θεωρητῶν καὶ ὧν ἐστι τέλος ἡ ἀλήθεια, οἱ ὅροι, καὶ οἱ ἄμεσοι λόγοι, καὶ αἱ κοιναὶ ἔννοιαι, εἴη ἂν ὁ μὲν θεωρητικὸς νοῦς γνῶσις τῶν ὅρων, καὶ τῶν πρώτων καὶ ἀκινήτων λόγων, ὁ δὲ πρακτικός, γνῶσις τῶν ἐσχάτων καὶ ἐνδεχομένων, δηλονότι τῶν καθ' ἕκαστα πρακτῶν· ὥστε τὸν πρακτικὸν καὶ τὸν θεωρητικὸν νοῦν τῶν ἐσχάτων εἶναι καὶ πρώτων. Καὶ γὰρ καὶ οἱ ἄμεσοι λόγοι, καὶ οἱ ὅροι, καὶ τὰ καθ' ἕκαστα, καὶ πρῶτα καὶ ἔσχατά εἰσιν. Οἱ μὲν ἄμεσοι λόγοι τῇ φύσει πρῶτοι, ἔσχατοι δὲ ἡμῖν· τὰ δὲ καθ' ἕκαστα πρῶτα μὲν ἡμῖν, ἔσχατα δὲ τῇ φύσει· ταῦτα δὲ τὰ ἔσχατα τῇ φύσει ἀρχαί εἰσι καὶ αἴτια τοῦ τέλους τοῦ πρακτοῦ· καὶ γὰρ ἀπὸ τῶν ἐν τῇ αἰσθήσει καθ' ἕκαστα διδασκόμενοι πράττειν τὰ συμφέροντα ἡμῖν αὐτοῖς, καὶ τοῖς ἄλλοις, καὶ δι' ὧν πρὸς τὸ ζητούμενον ἀφιξόμεθα τέλος· καὶ ἀπὸ τούτων τῶν μερικῶν καθολικούς τινας συνάγοντες λόγους, φρόνιμοι γινόμεθα πρὸς τὰς ἐν τῷ βίῳ πράξεις. Διὰ τοῦτο δεῖ τὸν πολιτικὸν γνῶσιν ἔχειν τῶν μερικῶν· ἡ τοιαύτη δὲ γνῶσις ἄνευ μέσου γινομένη νοῦς ἐστι· νοῦς γάρ ἐστιν ἡ γνῶσις τῶν ἀμέσων καὶ τῶν ἀρχῶν.

** Διὰ τοῦτο καὶ φυσική τις ἡ τοιαύτη γνῶσις εἶναι δοκεῖ.

Οὐ γὰρ ἀπὸ μεθόδων τινῶν [a] καὶ μαθήσεως περιγίνεται, ἀλλὰ φύσει. Καὶ οὐχ ὁ νοῦς μόνον, ἀλλὰ καὶ φρόνησις, καὶ ἡ σύνεσις, καὶ ἡ γνώμη φυσικὰ δοκεῖ

que in quibus versantur, proposita habent, siquidem et prudentia, et mens, et bona consultatio, et intelligentia et sententia in singulis et particularibus, in quibus actiones sunt, cernuntur. Mentem autem dico agendi vi præditam, quæ principia singularia et sensibilia habet : nempe idem homo, quum ea quæ ad bonum finem tendunt agit, prudens est : quum vero de iis, ut oportet, deliberat, consultus appellatur : quum autem quæ ad bonum finem accommodavit fecitque simul cognoscit, simul recte, et ut fieri oportet, de iis judicat, intelligens vocatur : quum denique quæ ab aliis facta sunt recte æstimat, eaque interdum ignoscenda putat, quæ veniam merentur, tum bene sentiens et ad ignoscendum propensus nominatur.

Totum enim moderati viri judicium communiter in omnibus quæ ab aliis bene facta sunt versatur : etenim tum illa quæ vocatur æquitas, quæ legitimum jus emendare potest, de qua ante diximus, de iis legibus, quas alii tulerunt, judicare solet; tum venia et sententia recte de iis quæ ab aliis facta sunt statuit : hæc vero omnia viri æqui et moderati sunt : ita evenit, ut omnes humanæ actiones eæ solæ sint, de quibus judicat et statuit vir æquus : etenim æquitas in legitimo jure vertitur : sententia vero in iis quæ sub actionem cadunt, quum ab alio aguntur : in iisdem quoque mens agendi vi prædita cernitur : quum enim mens principiorum sit cognitio, principia autem actionum sint singularia, sicut rerum in contemplatione positarum, quarum finis veritas est, termini et rationes per se credibiles, communesque notitiæ, sequetur etiam, mentem rerum contemplationi deditam terminorum primarumque et immutabilium rationum cognitionem esse, contra mentem agendi vi præditam esse cognitionem extremorum et contingentium, hoc est, singulorum quæ sub actionem cadunt : ita ut mens activa et contemplativa extremorum sit et primorum. Etenim tum rationes per se credibiles, tum termini et singularia partim prima sunt, partim postrema. Ac rationes quidem per se credibiles primæ natura, nobis autem extremæ sunt : contra singularia prima nobis, extrema vero natura : hæc autem quæ natura sunt extrema, principia et causæ illius finis sunt qui sub actionem cadit : etenim rerum sensibilium ope singula facere docti, quæ tam nobis quam aliis conducant, et quorum beneficio ad propositum finem veniamus, dum ex his singularibus universales quasdam rationes colligimus, prudentes ad res in vita communi gerendas efficimur. Quocirca rerum publicarum rectorem singularia percepta habere oportet : hujusmodi autem cognitio, quam nullius interventu nobis paramus, mens est : quoniam mens rerum per se credibilium et principiorum cognitio est.

Quamobrem naturalis etiam videtur esse hujusmodi cognitio. Neque enim certa aliqua docendi ratione ac disciplina, sed natura nobis contingit. Neque mens tan-

* Πᾶσαι γὰρ αἱ δυνάμεις κτλ. — ** Διὸ καὶ φυσικὰ δοκεῖ εἶναι κτλ.

εἶναι· ἀπὸ γὰρ τῆς φυσικῆς γνώσεως τοῦ νοῦ ταῦτα πάντα ὁρμῶνται, καὶ περὶ τὰ αὐτά εἰσι τῷ νῷ, τὰ καθ' ἕκαστα δηλονότι. Σοφία δὲ οὐκέτι[b]· φύσει γὰρ σοφὸς οὐδείς ἐστιν, ὅτι μεθόδων χρεία καὶ μαθήσεως πρὸς τὸ γενέσθαι σοφόν, καὶ τὴν μὲν φρόνησιν, καὶ τὴν γνώμην, καὶ τὸν νοῦν, καὶ τὴν σύνεσιν οἰόμεθα ταῖς ἡλικίαις ἀκολουθεῖν· φαμὲν γὰρ τήνδε τὴν ἡλικίαν νοῦν ἔχειν, καὶ γνώμην, καὶ φρόνησιν, ὡς τῆς φύσεως αἰτίας οὔσης· σοφίαν δὲ οὐ τῇδε τῇ ἡλικίᾳ, ἢ τῇδε ἀποδίδομεν· καὶ νέῳ γὰρ δυνατὸν γενέσθαι σοφόν, καὶ μειρακίῳ, καὶ οὐ πρεσβύτῃ μόνον, καθάπερ ἐπὶ τῆς φρονήσεως ἔχει καὶ τῶν ἄλλων. Ἡ γὰρ πεῖρα[c] τῶν πρεσβυτέρων ἐστίν, ἧς χωρὶς οὐ δυνατὸν φρόνιμον γενέσθαι, καὶ νοῦν καὶ σύνεσιν ἔχειν καὶ γνώμην.

* Νοῦν λέγω τὸν πρακτικόν· ὁ γὰρ νοῦς, καθὼς εἴρηται, καὶ θεωρητικός ἐστι καὶ πρακτικός, καὶ ἀρχή, καὶ τέλος· ἀρχὴ μέν, καθ' ὅσον τῶν πρώτων ἀρχῶν ἐστι γνῶσις καὶ θεωρητικὸς λέγεται· ἀρχὴ γάρ ἐστιν ἀποδείξεως· τέλος δέ, καθ' ὅσον γνῶσίς ἐστι τῶν καθ' ἕκαστα καὶ ἐν αἰσθήσει, καὶ πρακτικὸς λέγεται· περὶ τούτων γὰρ αἱ ἀποδείξεις, καὶ ταῦτά εἰσι τὰ ἀπόδεικτα,[d] καὶ εἰς ταῦτα τελευταῖον ὁ ἀποδεικνὺς ἔρχεται ἀπὸ τῶν καθ' ὅλου καταβαίνων.

** Οὗτος δὲ ὁ νοῦς ἀπὸ ἐμπειρίας περιγινόμενος ἐν τοῖς πρεσβυτέροις εὑρίσκεται· διὰ τοῦτο δεῖ πιστεύειν ταῖς τῶν ἐμπείρων, καὶ πρεσβυτέρων, ἢ φρονίμων ταῖς ἀναποδείκτοις φάσεσι καὶ δόξαις, οὐχ ἧττον τῶν ἀποδείξεων· διὰ γὰρ τὸ ἔχειν ἐκ τῆς ἐμπειρίας ὄμμα ὁρῶσι τὰς ἀρχὰς τῶν πράξεων, τὰ καθ' ἕκαστα δηλονότι πρακτά· δι' ὧν τὰ συμφέροντα γινώσκουσι καὶ ὑποτίθενται· καὶ ἑαυτοῖς καὶ τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις.

(Scripsi : [a] τινῶν] cod. τίνων. — [b] οὐκέτι] vulgo οὐκ ἔτι. — [c] πεῖρα] cod. πείρα. — [d] ἀπόδεικτα] cod. ἀποδεικτά. —)

tum, sed prudentia etiam, intelligentia et sententia videntur esse naturalia : a naturali enim mentis cognitione hæc omnia proficiscuntur, et in iisdem rebus cum mente versantur, in singularibus videlicet. Sapientia vero non item : nemo videlicet natura sapiens est, quia ad sapientiam sibi parandam certa docendi ratione ac disciplina eget, ac prudentiam, sententiam, mentem et intelligentiam ætatibus congruere putamus : dicimus enim hanc aut illam ætatem mentem habere et sententiam et prudentiam, quasi natura earum rerum causa sit : sapientiam vero nunquam huic aut illi ætati ascribimus : nam et juvenis et adolescens potest esse sapiens, non senex tantum, quæ et prudentiæ cæterarumque rerum ratio est.

Quippe seniorum est experientia, sine qua prudens nemo esse potest, nemo etiam intellectum aut intelligentiam habere aut sententiam.

Mentem autem dico agendi vi præditam; nempe mens, ut diximus, et contemplativa est et activa, principiumque et finis : ac principium quidem, quatenus primorum principiorum est cognitio, et contemplativa appellatur : nimirum demonstrationis principium est : finis vero, quatenus singularium est cognitio, et in sensu consistit, atque activa dicitur : de his quippe sunt demonstrationes, suntque hæc ad demonstrandum facilia, et ad hæc postremo qui demonstravit ab universalibus descendit.

Hic autem intellectus quum experientia duce nobis contingat, in senioribus invenitur : ideoque usu peritorum et seniorum aut prudentium virorum sententiis et opinionibus nulla demonstratione probatis non minor fides quam eorum demonstrationibus adjungenda est : quia enim experientia magistra aliquem quasi oculum sibi compararunt, ipsa actionum principia, hoc est, illa quæ sub actionem cadunt, singula vident : quorum beneficio res tum sibi tum aliis hominibus utiles et animadvertunt et suadent.

κεφ. ιγ'.

Περὶ φρονήσεως καὶ τῆς σοφίας, τί χρήσιμοι· καὶ ποτέρα βελτίων.

*** Τί μὲν οὖν ἐστιν ἡ φρόνησις καὶ ἡ σοφία, καὶ περὶ τίνα ἐστὶν[a] ἑκατέρα, καὶ ὅτι ἄλλου τῆς ψυχῆς μορίου ἐστὶν ἑκατέρα, εἴρηται.

**** Διαπορήσειε δ' ἄν τις περὶ αὐτῶν, τί χρήσιμοί εἰσι, καὶ πρὸς τί συντελοῦσι τοῖς ἀνθρώποις.

***** Ἡ μὲν γὰρ σοφία οὐδὲν θεωρεῖ ἐξ ὧν ἐστιν εὐδαίμων ὁ ἄνθρωπος· ἡ μὲν γὰρ εὐδαιμονία περὶ τὴν πρᾶξίν ἐστιν, ἡ δὲ σοφία οὐδεμιᾶς αἰτία γενέσεως· οὐ γὰρ τέλος ἔχει τὸ πρακτὸν ἀγαθόν.

****** Ἡ δὲ φρόνησίς ἐστι μὲν αἰτία πράξεως, καὶ πρὸς τὸ πρακτὸν ἀγαθόν, ἀναγκαία δὲ πρὸς τὴν κτῆσιν τῆς ἀρετῆς οὐ πάνυ δοκεῖ· τοῖς μὲν γὰρ σπουδαίοις ἀπὸ

Cap. XIII.

De prudentia et sapientia, quam utilitatem præbeant : item utra sit melior.

Quid sit igitur prudentia et sapientia, et in quibus utraque versetur, et utramque non esse ejusdem animi partis, dictum est.

Sed quærat aliquis de iis, quam utilitatem afferant, et quid hominibus prosint.

Sapientia enim nihil eorum contemplatur, quibus homo beatus esse potest : in actione quippe cernitur beatitudo, sapientia autem nullius generationis causa est : neque enim finem habet bonum quod sub actionem cadit.

Prudentia autem causa quidem actionis est, et ad id quod sub actionem cadit bonum deducit : sed ad virtutis possessionem non admodum videtur necessaria : viris

* Διὸ καὶ ἀρχὴ κτλ. — ** Ὥστε δεῖ προσέχειν τῶν ἐμπείρων κτλ. — *** Τί μὲν οὖν ἐστιν ἡ σοφία κτλ. — **** Cap. 12. Διαπορήσειε κτλ. — ***** Ἡ μὲν γὰρ σοφία κτλ. — ****** Ἡ δὲ φρόνησις κτλ.

τοῦ ἔθους τὰς ἀρχὰς περιγενομένας, βεβαίας εἶναι συμβαίνει· ἕξεις γάρ εἰσι· καὶ οὐδὲν μᾶλλον ἀπὸ τοῦ εἰδέναι τὰ καλὰ καὶ δίκαια πρακτικοὶ αὐτῶν γίνονται· ὥσπερ οὐδὲ ὑγιεινοὶ ἢ εὐεκτικοὶ γινόμεθα, ἀπὸ τοῦ καλῶς εἰδέναι τὰ ὑγιεινὰ καὶ εὐεκτικά, ἀλλὰ τῷ ἔχειν ἕξιν ὑγιείας καὶ εὐεξίας· οὐ γὰρ ὁ πύκτης πυκτικώτερος γίνεται διὰ τὸ εἰδέναι τί ἐστι τὸ εὖ καὶ καλῶς πυκτεύειν· οὐ γὰρ τῷ εἰδέναι, ἀλλὰ τῷ ἕξιν ἔχειν πυκτικῆς πυκτεύει· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ παλαιστὴς καὶ ὁ δρομικός· καὶ γάρ τοι καὶ ὁ γυμνικὸς διὰ τὴν ἕξιν γυμνικός ἐστιν, οὐ διὰ τὸ εἰδέναι τὰ εὐεκτικὰ καὶ γυμνικά· λέγω δὲ εὐεκτικὰ καὶ γυμνικὰ ἢ ὑγιεινά, οὐ τὰ ποιητικὰ εὐεξίας ἢ ὑγιείας, ἀλλ' ἃ ποιεῖ ὁ ὑγιαίνων, ἢ ὁ εὐεκτῶν, ἀπὸ τοῦ ἕξιν ὑγιείας ἢ εὐεξίας ἔχειν· ὥσπερ τοίνυν ἐπὶ τῶν εἰρημένων ἕξεων οἱ ἔχοντες οὐκ ἂν ἀμείνους γένοιντο διὰ τὸ εἰδέναι, οὕτως οὐδὲ ὁ σπουδαῖος καλλίων περὶ τὴν ἀρετὴν γένοιτο διὰ τὴν φρόνησιν· εἰ δὲ τοῖς σπουδαίοις οὐδὲν πρὸς τὴν ἀρετὴν ἡ φρόνησις συντελεῖ, λείπεται δὴ τοὺς μὴ ὄντας σπουδαίους τὴν φρόνησιν καλλίους ποιεῖν· καὶ τούτους δὲ οὐ σφόδρα ἀναγκαῖον φρονίμους εἶναι πρὸς τὸ γενέσθαι σπουδαίους· δυνατὸν γὰρ καὶ παρ' ἄλλων μαθόντας τὸν περὶ ἀρετῆς λόγον καὶ πεισθέντας αὐτοῖς σπουδαίους γενέσθαι· ὥσπερ βουλόμενοι ὑγιαίνειν, οὐχ αὐτοὶ μανθάνομεν ἰατρικήν, ἀλλὰ τοὺς ἰατροὺς ἐρωτῶμεν, καὶ οὐδὲν κωλύει ὑγιαίνειν· ταῦτα μὲν οὖν ἀπορήσειεν ἄν τις περὶ τῆς φρονήσεως καὶ τῆς σοφίας, εἰς τί συντελοῦσι τοῖς ἀνθρώποις καὶ πρὸς τί εἰσι χρήσιμοι.

* Ἔτι δὲ καὶ ἐκεῖνο δεῖ ζητεῖν περὶ τῆς πρὸς ἀλλήλους αὐτῶν σχέσεως, ποτέρα βελτίων. Δοκεῖ μὲν γὰρ ἡ σοφία βελτίων τῆς φρονήσεως, καθ' ὅσον [b] τῶν ἀναγκαίων ἐστὶ γνῶσις· δοκεῖ δὲ ἡ φρόνησις βελτίων τῆς σοφίας, καθ' ὅσον [c] ἀρχή ἐστι πράξεως, καὶ διὰ τοῦτο κυριωτέρα τῆς σοφίας, ἥτις μόνον θεωρητική ἐστιν· ἡ γὰρ πρακτικὴ ἕξις ἄρχει καὶ ἐπιτάττει περὶ ἕκαστον

** Ταῦτα μὲν οὖν ἠπόρηται περὶ σοφίας καὶ φρονήσεως· ῥητέον δὲ πρὸς ταῦτα, καὶ πρῶτον περὶ τοῦ πρώτου· πρῶτον μὲν οὖν εἰ καὶ πρὸς μηδὲν ἦσαν χρήσιμοι αἱ τοιαῦται ἀρεταί, ἀλλὰ δι' ἑαυτὰς ἀναγκαῖον αἱρετὰς αὐτὰς εἶναι· ἀρεταὶ γάρ εἰσιν ἑκατέρα ἑκατέρου τοῦ διανοητικοῦ, καθὼς εἴρηται· πᾶσα δὲ ἀρετὴ αἱρετόν τί ἐστιν. [d]

*** Ἔπειτα καὶ χρήσιμοί εἰσι πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν, οὐχ ὥσπερ ἰατρικὴ πρὸς ὑγίειαν· ἀλλ' ὥσπερ ἡ ὑγίεια πρὸς ὑγίειαν ἔχει, οὕτω σοφία καὶ φρόνησις πρὸς εὐδαιμονίαν χρήσιμοί εἰσιν· ἡ μὲν γὰρ καθόλου εὐδαιμονία ἡ παντελής ἐστιν ἀρετή, σοφία δὲ καὶ φρόνησις μέρος εἰσὶ τῆς ὅλης ἀρετῆς· ὥστε μέρος εἰσὶ τῆς ἀνθρωπίνης εὐδαιμονίας σοφία καὶ φρόνησις, καὶ τὸ ταύτας ἔχειν μετὰ τῶν ἄλλων ἀρετῶν εὐδαιμονεῖν ἐστι τὴν ὅλην εὐδαιμονίαν.

enim bonis quum ex consuetudine illa contingant principia, firma quoque esse constat : nempe habitus sunt : nihilo autem ad agenda ea quæ honesta et justa sunt aptiores eorum cognitione efficiuntur : quemadmodum nec convalescimus aut firmum corpus nanciscimur, propterea quod res nobis salubres et ad corporis firmitatem pertinentes probe novimus, sed quia habitum firmæ valetudinis et salubris corporis habemus : neque enim pugil pugilatui aptior fit, si sciat quid sit bene recteque certare pugnis : nimirum non quatenus hoc scit, sed quatenus habitum pugilationis habet, pugnis certat : eademque et luctatoris et cursoris est ratio : nam et gymnicus non ob rerum ad corporis firmitatem et ad gymnasia pertinentium cognitionem, sed propter habitum gymnicus est : dico autem res ad corporis firmitatem et gymnasticam artem pertinentes aut nobis salubres non boni habitus aut sanitatis effectrices, sed illa omnia quæ homo sanus aut firmo corpore præditus facit, quia habitum sanitatis aut firmi corporis habet : sicut ergo in iis quos diximus habitibus, qui eos consecuti sunt haudquaquam meliores ipsa scientia efficiuntur, ita nec vir bonus ad virtutem melior efficietur prudentia : quodsi viris bonis nihil ad virtutem prudentia prodest, restat ut qui viri boni non sunt, eos meliores prudentia efficiat : atqui ne hos quidem admodum necesse est prudentes esse, ut viri boni efficiantur : possunt quippe ab aliis discere ea quæ de virtute traduntur, iisque obtemperare, atque ita viri boni fieri : non secus ac si bene valere cupientes, non ipsi medicinam addiscimus, sed medicos consulimus, neque quidquam obstat, quin convalescamus : hæc igitur sunt, quæ de prudentia et sapientia disseri queant allata dubitatione, quid hominibus prosint et quam utilitatem afferant.

Sed et illud de utriusque ad alteram relatione quæri oportet, utra sit præstantior. Videtur enim sapientia prudentiæ præstare, quatenus necessariorum est cognitio : rursus prudentia videtur sapientiæ præstare, quatenus actionis est principium, ideoque plus posse quam sapientia, quæ in sola rerum contemplatione posita est; activus quippe habitus in singularibus dominatur et regnat.

Hæc igitur de sapientia et prudentia allata dubitatione disputata sunt : ad quæ respondendum est, et primum quidem de primo : primum ergo, etiamsi ad nihil aliud hæ virtutes conferrent, tamen per se necessario expetendæ forent : quia virtutes sunt, estque utraque utriusque quæ menti tribuitur partis cogitatione valentis, ut diximus : omnis autem virtus expetenda est.

Deinde etiam ad vitam beatam conferunt, non ut medicina ad sanitatem : sed ut sanitas ad sanitatem se habet, ita sapientia et prudentia ad beatitudinem conducit : nam beatitudo universalis perfecta virtus est, sapientia autem et prudentia virtutis totius partes sunt : quamobrem pars etiam felicitatis humanæ sapientia et prudentia est, et qui iis cum reliquarum virtutum comitatu præditus est, is perpetua felicitate uti perhibetur.

* Πρὸς δὲ τούτοις ἄτοπον κτλ. — ** Περὶ δὴ τούτων λεκτέον κτλ. — *** Ἔπειτα καὶ ποιοῦσι κτλ.

* Ἔτι δὲ καὶ πρὸς πᾶσαν πρᾶξιν σπουδαίαν ἡ φρόνησις χρήσιμός ἐστι, καὶ δι' αὐτῆς πᾶν τοιοῦτον ἔργον ἀποτελεῖται· ἡ μὲν γὰρ ἠθικὴ ἀρετὴ τὴν θέλησιν εἰς τὸ ἀγαθὸν ἀπευθύνει τέλος, καὶ ὀρθὸν ποιεῖ τὸν σκοπόν· ἡ δὲ φρόνησις τὰ πρὸς τὸ τέλος φέροντα τὸ ἀγαθὸν ζητεῖ· καὶ βουλεύεται δι' ὧν κάλλιστα, καὶ ῥᾷστα, καὶ ὡς δεῖ, τοῦ τέλους ἔνι τυχεῖν. Τοῦ δὲ τετάρτου μορίου τῆς ψυχῆς, ὅ ἐστι τὸ θρεπτικόν, οὐκ ἔστιν ἀρετὴ τοιαύτη, περὶ ἧς ἡμῖν ὁ λόγος, ἥτις ἀρχὴν ἔχει τὸ ὀρεκτικόν, λέγω δὴ τὴν ἠθικήν· οὐ γὰρ ἐστι τὸ θρεπτικὸν κύριον πράξεως οὐδεμιᾶς· ὃ δὲ οὐκ ἔστιν ἀρχὴ πράξεως, οὐ δύναται ἀρετὴν ἔχειν τοιαύτην. Δύναται δὲ λέγεσθαι ἀρετὴ τοῦ θρεπτικοῦ τὸ εὐτραφές, καὶ ὅσα ἄλλα ἕπονται, ὅταν καλῶς ἔχῃ τὸ θρεπτικόν, οἷον κάλλος ἢ μέγεθος, ὅπερ ἀρετὴ οὐκ ἔστι κυρίως· οὐ γὰρ ἀπὸ προαιρέσεως γίνεται, οὐδὲ [e] αἱρετή ἐστιν· ἀλλὰ κατὰ μεταφορὰν λέγεται. Καὶ ταῦτα μὲν μεταξὺ εἴρηται· ῥητέον δὲ ἔτι πρὸς τὸ προκείμενον· ὅτι μὲν οὖν εἰ καὶ πρὸς μηδὲν ἄλλο συντελεῖν ἠδύνατο ἡ σοφία καὶ ἡ φρόνησις, διά γε [f] ἑαυτὰς ἔδει πολλοῦ τινος ἀξίας εἶναι δοκεῖν, δέδεικται.

** Δείξομεν δὲ ἔτι σαφέστερον, ὅτι ἡ φρόνησις συντελεῖ πρὸς τὸ σπουδαιοτέρους γενέσθαι, καὶ πρακτικωτέρους τῶν καλῶν καὶ δικαίων· μικρὸν δὲ ἄνωθεν ἀναληπτέον τὸν λόγον, ἀρξαμένους ἐκεῖθεν. Ὥσπερ γὰρ λέγομεν δυνατὸν εἶναι πράττοντάς τινας τὰ δίκαια οὔπω δικαίους εἶναι, καὶ τὰ σώφρονα καὶ μὴ σώφρονας εἶναι, οἷοί εἰσιν οἱ τὰ προσταττόμενα ὑπὸ τοῦ νόμου ποιοῦντες διὰ φόβον καὶ ἀκουσίως, ἢ οἱ δι' ἄγνοιαν δίκαιόν τι πεποιηκότες· ὥσπερ εἴ τις λάθοι τὸν ἀδικοῦντα κολάσας ἀντὶ τοῦ ἠδικημένου· ἢ δι' ἄλλο τι, ἢ χρήματα, ἢ ἡδονὴν τὸ δίκαιον ποιοῦντες, καὶ μὴ δι' ἑαυτό· ὥσπερ τοίνυν τοὺς τοιούτους οὐ λέγομεν δικαίους, καίτοι πράττοντας τὰ δίκαια, οὕτως, ὡς ἔοικεν, ἐπὶ πάσης ἀρετῆς ἔχει· καὶ ὁ ποιῶν τὸ ἀγαθὸν καὶ τὴν ἀρετήν, καὶ δι' ἑαυτήν, καὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἕνεκα, καὶ αὐτὸς προαιρούμενος καὶ οὐκ ἀκουσίως, οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ σπουδαῖος· ὁ γὰρ βιαζόμενος ὑφ' ἑτέρου πρὸς τὸ ποιῆσαι τὸ ἀγαθὸν τοῦ ἀγαθοῦ μὲν ἕνεκα ποιεῖ ὅπερ ποιεῖ, εἴπερ ὁ καταναγκάζων αὐτὸν τοῦ ἀγαθοῦ ἕνεκα καταναγκάζει· σπουδαῖος δὲ οὐκ ἔστιν, οὐδὲ ἀγαθός, ὅτι μὴ προαιρούμενος καὶ ἑκουσίως πράττει τὸ ἀγαθόν· ἡ μὲν οὖν ἕξις τῆς ἀρετῆς ῥυθμίζουσα τὸ ὀρεκτικὸν τῆς ψυχῆς, τὸ θυμικὸν καὶ ἐπιθυμητικόν, ὀρθὴν ποιεῖ τὴν προαίρεσιν· ἐπιθυμεῖ γὰρ καὶ προαιρεῖται τὸ ἀγαθὸν ἀπὸ τῆς ἀγαθῆς ἕξεως· οὐ δεῖ δὲ μέχρι τούτου τὸν σπουδαῖον ἵστασθαι τοῦ ἕξιν ἔχειν ἀρετῆς, ἀλλὰ καὶ πράττειν ἐξ ὧν ἔσται βεβαία ἡ ἕξις ἐν τῇ ψυχῇ, τὰς πράξεις τὰς σπουδαίας δηλονότι. Τὸ τοίνυν τὰς τοιαύτας πράξεις εἰδέναι οὐ δυνατὸν λαβεῖν ἀπὸ τῆς ἕξεως τῆς ἀρετῆς· αὕτη γὰρ μόνην ἐμποιεῖ τῇ ψυχῇ τὴν

Præterea ad omnem actionem honestam conducit prudentia, et per eam quodlibet tale opus perficitur: virtus quippe moralis voluntatem ad bonum finem dirigit, et quod expetimus rectum efficit: prudentia vero ea quæ ad rectum finem ducunt quærit: quin etiam deliberat, quibus rationibus optime facillimeque, et ut oportet, propositum assequi possit. Quartæ vero animi partis, quæ alendi vim habet, nulla est ejusmodi virtus, de qua hic agitur, cujus principium sit appetendi facultas, intelligo videlicet moralem: neque enim pars illa altrix actionis alicujus potestatem proprie habet: id vero quod actionis non est principium, tali præditum virtute esse nequit. Virtus autem dici potest tum partis altricis bonum alimentum, tum quæcunque alia sequuntur, quum bene se habet pars altrix, verbi causa, corporis pulchritudo aut magnitudo, quæ proprie non est virtus: non enim consulto fit, neque expetenda est, sed per translationem ita vocatur. Et hæc quidem reliquis interposui: sed et aliud præterea ad rem quæ tractatur adjici oportet; nimirum etiamsi ad nihil aliud sapientia et prudentia prodesse posset, per se tamen eas magni æstimandas videri, jam ostendimus.

Jam vero manifestius etiam ostendemus, prudentiam efficere, ut meliores fiant homines aptioresque ad actiones honestas et justas suscipiendas: quod ut faciamus, paullo altius nobis repetendus erit sermo, atque inde ducendum exordium. Quemadmodum enim dicimus fieri posse, ut nonnulli qui res justas agunt nondum sint justi et qui temperate agunt, nondum sint temperantes, quales sunt illi qui quæ legibus constituta et præscripta sunt metu commoti faciunt et inviti, aut qui per ignorantiam rem justam faciunt: ut quis inscius eum qui injuriam intulit, punit pro eo qui accepit: aut qui propter aliud aliquid, sive pecuniam sive voluptatem, non autem per se id quod justum est faciunt: sicut ergo hos non appellamus justos, licet ea quæ justa sunt agant, ita in omni virtute, ut videtur, se res habet: et qui quod bonum est agit virtutemque exercet, idque et per se et boni ipsius causa, simul etiam sua voluntate, non invite, is est vir vere honestus: qui enim cogitur ab alio, ut faciat bonum, boni quidem causa facit quod facit, siquidem qui cogit eum, boni causa eum cogit: at neque honestus est neque bonus, nisi consulto et sponte facit bonum: quapropter habitus virtutis dum format animi partem appetendi facultate præditam, id est, iracundiam et libidinem, rectum consilium efficit: cupit quippe et consectatur bonum boni habitus beneficio: nec tamen in solo virtutis habitu acquiescere debet vir honestus, sed illa etiam suscipere, quibus confirmari stabilirique in animo iste queat habitus, actiones videlicet honestas. Talium ergo actionum scientiam virtutis habitu consequi non possumus: siquidem hæc solum animo boni appetitum inge-

* Ἔτι τὸ ἔργον ἀποτελεῖται κτλ. — ** Περὶ δὲ τοῦ μηδὲν εἶναι πρακτικωτέρους κτλ.

ὄρεξιν τοῦ ἀγαθοῦ· τὸ δὲ εἰδέναι ἃ δεῖ πράττειν τὸν σπουδαῖον, ἄλλης ἐστὶ δυνάμεως.

* Λεκτέον δὴ περὶ ταύτης τῆς δυνάμεως σαφέστερον. Ἔστι δή τις δύναμις, ἣν καλοῦσι δεινότητα· αὕτη δέ ἐστι τοιαύτη, ὥστε τὰ πρὸς τὸν ὑποτεθέντα σκοπὸν συντείνοντα δύνασθαι ταῦτα πράττειν, καὶ τυγχάνειν αὐτῶν· ἂν μὲν οὖν ὁ σκοπὸς ᾖ καλός, ἐπαινετή ἐστιν, ἂν δὲ φαῦλος, πανουργία· διὸ καὶ τοὺς φρονίμους δεινοὺς καὶ πανούργους φαμὲν εἶναι· ἔστι δὲ ἡ φρόνησις οὐχ αὕτη ἡ δύναμις, ἡ δεινότης, ἀλλ' οὐκ ἄνευ τῆς δυνάμεως ταύτης· ταύτης γὰρ τῆς δυνάμεως ἀρετή ἐστιν ἡ φρόνησις. Οὔτε τοίνυν ἄνευ φρονήσεως τελειωθείη ἂν ἡ ἠθικὴ ἀρετή, τήν τε φρόνησιν ἀδύνατον ἐπιγενέσθαι τῷ πρακτικῷ νῷ ἄνευ τῆς ἄλλης ἠθικῆς ἀρετῆς· οἱ γὰρ συλλογισμοὶ τῶν πρακτῶν, οὓς δηλονότι συλλογιζόμενοι πράττομεν, ἀρχὰς ἔχουσι τὰ τέλη τῶν πράξεων· ἀπὸ γὰρ τῶν τελῶν συλλογιζόμεθα, εἰ ἀγαθαί εἰσιν αἱ πράξεις ἢ πονηραί· τὰς δὲ τοιαύτας ἀρχάς, τὰ τέλη δηλονότι, οὐ γινώσκομεν ἄνευ τῆς ἕξεως τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς· πονηρὸν γὰρ τιθέμεθα τέλος ὑπὸ πονηρᾶς ἕξεως, καὶ πρὸς τοῦτο τὰς πράξεις τάττομεν, ὥσπερ εἰς ἀγαθόν· καὶ συμβαίνει τὴν γνῶσιν τῶν τοιούτων πρακτῶν μὴ εἶναι φρόνησιν, ἡ γὰρ φρόνησις περὶ τὰ ἀγαθὰ τοῦ ἀνθρώπου· ὥστε ἀνάγκη τὸν φρόνιμον τὸ ἀγαθὸν τίθεσθαι τέλος· καὶ διὰ τοῦτο οὐ δυνατὸν τὴν φρόνησιν συστῆναι ἄνευ τῆς ἄλλης ἠθικῆς ἀρετῆς· καὶ ἀδύνατον φρόνιμον εἶναι μὴ ὄντα ἀγαθόν· οὕτω μὲν οὖν φαίνεται τὴν φρόνησιν μὴ εἶναι ἄνευ τῆς ἄλλης ἠθικῆς ἀρετῆς.

** Φανερὸν δὲ μηδὲ τὴν ἀρετὴν εἶναι ἄνευ φρονήσεως· καὶ γὰρ ὡς ἔχει ἡ φρόνησις πρὸς τὴν δεινότητα, οὐ ταὐτὸν μέν, ὅμοιον δέ· καὶ γὰρ ἡ μὲν δεινότης φυσική ἐστιν ἐπιτηδειότης τῆς ψυχῆς, ἡ δὲ φρόνησις ἀρετή ἐστι τῆς τοιαύτης ἐπιτηδειότητος· οὕτω καὶ ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ πρὸς τὴν φυσικὴν ἀρετὴν ἔχει.

*** Πᾶσι γὰρ δοκεῖ τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν ἑκάστη φυσική πως εἶναι· καὶ γὰρ δίκαιοι, καὶ σωφρονικοί, καὶ ἀνδρεῖοι, καὶ τἆλλα ἔχομεν εὐθὺς ἐκ γενετῆς.

**** Ἀλλ' ὅμως ζητοῦμεν ἕτερόν τι· νομίζοντες οὐ ταύτας εἶναι τὰς κυρίως ἀρετάς.

****** Αὗται γὰρ καὶ παισὶ καὶ θηρίοις ὑπάρχουσαι, βλαβεραὶ γίνονται ἐνίοτε, διὰ τὸ ἄνευ νοῦ προσεῖναι· καὶ καθάπερ σώματι ἰσχυρῷ κινουμένῳ συμβαίνει σφάλλεσθαι ἰσχυρῶς, ὅταν ἄνευ ὄψεως κινῆται, οὕτω καὶ τὰς τοιαύτας ἕξεις ἄνευ νοῦ πονηρὰς εἶναι συμβαίνει, μετὰ δὲ νοῦ ἀγαθάς· αἳ καὶ ἀρεταὶ κυρίως καλοῦνται. Καὶ αἱ αὐταὶ ἕξεις νοῦ μὲν ἄνευ οὐκ εἰσὶν ἀρεταὶ κυρίως, μετὰ δὲ νοῦ κυρίως ἀρεταὶ γίνονται· ὥστε καθάπερ ἐπὶ τοῦ δοξαστικοῦ δύο εἰσὶν εἴδη, δεινότης καὶ φρόνησις, οὕτως ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ δύο ἐστί, τὸ μὲν ἀρετὴ φυσική, τὸ δὲ ἡ κυρίως.

nerat : illa autem scientia rerum viro honesto agendarum alterius facultatis est.

De qua quidem facultate jam planius dicendum nobis erit. Est igitur facultas quædam quam sollertiam vocant : hæc autem ejusmodi est, ut ea quæ ad finem propositum spectant agere et consequi queat : quodsi finis honestus est, illa quoque laudabilis, sin malus ac turpis, versutia nominatur : ideoque prudentes tum sollertes esse tum versutos affirmamus : est autem prudentia non ipsa facultas illa, quam sollertiam diximus, sed non sine hac facultate est : hujus quippe facultatis virtus prudentia est. Quare nec sine prudentia virtus moralis perficiatur, neque prudentia ad mentem agendi vi præditam sine reliqua virtute morali accedere possit : ratiocinationes quippe eorum quæ sub actionem cadunt, quas nimirum ratiocinando agimus, principia habent actionum fines : e finibus enim ratiocinamur, utrum bona sint facinora an mala : principia vero ejusmodi, hoc est, ipsos fines sine moralis virtutis habitu non cognoscimus : quippe propter malum habitum malum quoque finem nobis proponimus, atque ad istum tanquam ad bonum actiones nostras referimus : quo fit, ut ejusmodi rerum sub actionem cadentium cognitio non sit prudentia, nempe in hominis bonis versatur prudentia : itaque necesse est bonum sibi finem proponat vir prudens : ideoque prudentia sine reliqua morali virtute constare nequit : neque quisquam prudens esse potest, qui non sit bonus : atque ita quidem apparet, sine reliqua morali virtute non posse esse prudentiam.

Sed et illud manifestum est, ne virtutem quidem prudentia carere : etenim quemadmodum prudentia ad sollertiam se habet, ita ut non eadem res sit cum ea, sed similis potius : quippe sollertia naturalis animi dexteritas habetur, 'ejusmodi autem dexteritatis virtus est prudentia : sic et virtus moralis ad naturalem se habet.

Omnibus enim singulæ virtutes morales videntur quodammodo naturales esse : namque ad justitiam, temperantiam, fortitudinem cæterasque virtutes apti sumus, quum primum nascimur.

Sed tamen aliud quiddam requirimus, rati non has esse illas, quæ proprie dicantur virtutes.

Hi enim habitus qui in pueris et bestiis animadvertuntur, nonnunquam detrimentum afferunt, quia sine intellectu illis insunt : et ut valido corpori accidit, quoties movetur, ut pedes vehementer offendat, quum sine videndi sensu movetur, ita etiam tales habitus sine intellectu malos esse constat, cum intellectu vero bonos : unde et proprie virtutes vocantur. Itaque iidem habitus sine intellectu proprie virtutes non sunt, cum intellectu autem proprie virtutes fiunt : quamobrem sicut in ea animi parte, quæ ad opinandum valet, duæ sunt species, sollertia ac prudentia, ita in morali duæ sunt, altera virtus naturalis, altera quæ proprie dicitur virtus.

* Λεκτέον δ' ἐπιστήσασι σαφέστερον κτλ. — ** Cap. 13. Σκεπτέον δὴ πάλιν κτλ. — *** Πᾶσι γὰρ δοκεῖ κτλ. — **** Ἀλλ' ὅμως κτλ. — ***** Καὶ γὰρ παισὶ καὶ θηρίοις κτλ.

* Καὶ τούτων ἡ κυρίως[g] οὐ γίνεται ἄνευ φρονήσεως.

** Διόπερ φασὶ πάσας τὰς ἀρετὰς φρονήσεις εἶναι.

*** Καὶ Σωκράτης τούτῳ τῷ λόγῳ στοιχῶν, πῇ μὲν ὀρθῶς εἶχε[h] πῇ δὲ ἡμάρτανεν·[i] ὅτι μὲν γὰρ φρονήσεις ᾤετο εἶναι τὰς ἀρετὰς ἁπάσας, ἡμάρτανεν· ὅτι δὲ οὐκ ἄνευ φρονήσεως, καλῶς ἔλεγε.

**** Σημεῖον δέ· καὶ γὰρ νῦν πάντες, ὅταν ὁρίζωνται τὴν ἀρετήν, εἰπόντες αὐτὴν ἕξιν, καὶ περὶ τίνα καταγίνεται, προστιθέασι καὶ κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον· ὀρθὸς δὲ λόγος ὁ κατὰ τὴν φρόνησιν· φαίνεται ἄρα μὴ δύνασθαι εἶναι ἀρετὴν ἄνευ φρονήσεως.

***** Ἔτι δέ, οὐ μόνον κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον ἕξις ἡ ἀρετὴ λέγεται, ἀλλὰ καὶ μετὰ τοῦ ὀρθοῦ λόγου· ὁ δὲ περὶ τῶν τοιούτων ὀρθὸς λόγος, ἡ φρόνησίς ἐστιν.

****** Ὁ μὲν γὰρ Σωκράτης λόγους τὰς ἀρετὰς ᾤετο εἶναι, πάσας γὰρ ἐπιστήμας ἔλεγεν εἶναι· ἡμεῖς δὲ ἕξεις μετὰ λόγου· τὸ γὰρ κατὰ λόγον διαφέρει τοῦ μετὰ λόγου· κατὰ λόγον γάρ τις ποιεῖ τι, καὶ ἑτέρου κινοῦντος, καὶ τὸ τέλος σκοποῦντος, ὥσπερ ἡ φύσις κατὰ λόγον ποιεῖ· μετὰ λόγου δέ, ὅταν αὐτὸς εἰδὼς πράττῃ, καὶ τὸ τέλος σκοπῶν κατὰ λόγον ποιῇ· διὰ τοῦτο δεῖ προσκεῖσθαι τῷ κατὰ λόγον τὸ μετὰ λόγου· λόγος δέ ἐστιν ἡ φρόνησις καθὼς εἴρηται.

******* Δῆλον τοίνυν ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι οὐχ οἷόν τε ἀγαθὴν εἶναι κυρίως τὴν ἕξιν ἄνευ φρονήσεως, οὐδὲ φρόνησιν ἄνευ ἀρετῆς.

******** Ἐντεῦθεν δὲ λύοιτ' ἂν καὶ εἴ τις ἐκ τοῦ ἐναντίου λόγος εἰσάγοιτο· δοκεῖ γὰρ δυνατὸν εἶναι χωρίζεσθαι τὴν φρόνησιν τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς· οὐ γὰρ ὁ αὐτὸς οὕτως εὐφυῶς ἔχει πρὸς ἁπάσας, ὥστε πάσας τὰς ἠθικὰς ἀρετὰς καὶ τὴν φρόνησιν ὁμοῦ λαβεῖν δυνηθῆναι· ὥστε τὴν μὲν λήψεται, τὴν δὲ οὔπω εἰληφὼς ἔσται· δοκεῖ ἄρα χωρίζεσθαι τὰς ἀρετάς.

********* Τοῦτο τοίνυν κατὰ μὲν τὰς φυσικὰς ἀρετὰς ἐνδέχεται, κατὰ δὲ τὰς ἠθικάς, καθ' ἃς ἁπλῶς ἀγαθὸς ὁ ἄνθρωπος λέγεται, οὐκ ἐνδέχεται.

********** Ἅμα γὰρ τῇ φρονήσει μιᾷ οὔσῃ πᾶσαι ὑπάρξουσιν.

*********** Ἡ τοίνυν φρόνησίς ἐστι μὲν καὶ πρακτική, καὶ χρήσιμός ἐστι πρὸς τὰς πράξεις ἁπάσας τῶν ἄλλων ἀρετῶν. Ἔστι δὲ καὶ καθ' ἑαυτὴν ζητητέα, διὰ τὸ ἀρετὴ εἶναι τοῦ βελτίστου μορίου τῆς ψυχῆς, τοῦ λογικοῦ δηλονότι, καὶ τούτου μόνου χάριν χρεία ἂν ἦν αὐτῆς. Οὐ γὰρ ἄν τις ἁπλῶς γένοιτο ἀγαθὸς κατὰ τὸ βέλτιστον ἑαυτοῦ μέρος φαύλως ἔχων· νῦν δὲ οὐκ ἔνι οὐδεμίαν ἀρετὴν ἄνευ τῆς φρονήσεως συστῆναι· οὐ γάρ ἐστιν ὀρθὴν εἶναι τὴν προαίρεσιν ἄνευ φρονήσεως, ὥσπερ οὐδὲ ἄνευ ἀρετῆς, καθὼς εἴρηται· ἡ μὲν γὰρ ἀρετὴ πρὸς τὸ τέλος κινεῖ τὸ ἀγαθόν, καὶ τούτου ἐφίε-

Earum autem hæc, quæ proprie dicitur virtus, sine prudentia constare non potest.

Quapropter omnes virtutes prudentias esse ajunt.

Et qui hanc rationem secutus est Socrates, partim recte sentiebat, partim errabat : nam quod virtutes omnes prudentias esse putabat, in hoc errabat : quod autem eas prudentia non vacare arbitrabatur, recte dicebat.

Id vero hoc argumento confirmatur, quod nunc omnes, quum virtutem definiunt, postquam eam habitum esse dixerunt, et in quibus versetur docuerunt, addunt etiam rectæ rationi consentaneum : recta autem ratio est ea quæ prudentiæ congruit : apparet igitur, non posse virtutem prudentia carere.

Insuper non solum habitus rectæ rationi consentaneus, sed etiam cum recta ratione conjunctus dicitur virtus : recta vero talibus in rebus ratio prudentia est.

Socrates enim rationes virtutes esse existimabat, quia omnes disciplinas esse præ se ferebat : nos autem habitus cum ratione conjunctos : nempe quod rationi congruit, discrepat ab eo quod cum ratione conjunctum est : etenim rationi convenienter facere quispiam aliquid dicitur, etiam alio impellente finemque considerante, ut natura rationi convenienter facit : cum ratione autem, quando facti auctor sciens agit, finemque considerans rationi convenienter facit : quapropter id quod cum ratione conjunctum est adjungi oportet ei quod rationi congruit : ratio autem, sicut diximus, prudentia est.

Ex his ergo quæ dicta sunt apparet, neque bonum habitum proprie sine prudentia, neque prudentiam sine virtute esse posse.

Hinc etiam diluetur, si quod e contrario allatum fuerit argumentum : etenim a morali virtute videtur distingui posse prudentia : non enim idem ad omnes virtutes ita aptus natura est, ut cum cunctas simul morales virtutes, tum etiam prudentiam consequi possit : quamobrem aliam consequetur, aliam vero nondum adeptus erit : videntur ergo separari posse virtutes. Hoc igitur in naturalibus quidem virtutibus evenire potest, in moralibus vero, ex quibus simpliciter homo bonus nominatur, evenire nequit.

Simul enim cum prudentia licet una tantum sit, cæteræ omnes aderunt.

Prudentia igitur tum ad agendum apta, tum ad omnes reliquarum virtutum actiones utilis est. Quin etiam per se expetenda est, quia præstantissimæ animi partis virtus habetur, rationalis videlicet, atque hanc vel solam ob causam ea opus esset. Nemo enim simpliciter bonus erit, qui ex præstantissima sui parte laboret : nunc vero ne una quidem virtus sine prudentia constare potest : neque enim sine prudentia rectum poterit esse consilium, sicut nec sine virtute, ut dictum est : quippe virtus ad bonum finem impellit, et ad hunc petendum

* Καὶ τούτων κτλ. — ** Διόπερ φασὶ κτλ. — *** Καὶ Σωκράτης κτλ. — **** Σημεῖον δὲ κτλ. — ***** Δεῖ δὲ μικρὸν κτλ. — ****** Σωκράτης μὲν κτλ. — ******* Δῆλον τοίνυν ἐκ τῶν κτλ. — ******** Ἀλλὰ καὶ ὁ λόγος ταύτῃ κτλ. — ********* Τοῦτο γὰρ κατὰ μὲν κτλ. — ********** Ἅμα γὰρ κτλ. — *********** Δῆλον δέ, κἂν εἰ μὴ κτλ.

σθαι παρασκευάζει· ἡ δὲ φρόνησις τὰ πρὸς τὸ τέλος ποιεῖ πράττειν.

* Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ κυρία γέ ἐστι τῆς σοφίας, ὅτι διὰ τὴν φρόνησιν ἡ σοφία. Τῷ γὰρ φρόνιμοι εἶναι ζητοῦμεν τὴν σοφίαν, καὶ ἡ φρόνησις τὸ τέλος ζητεῖ τῆς σοφίας, καὶ τὰ πρὸς τὴν σοφίαν φέροντα ζητεῖ· καὶ οὕτω γὰρ ἔχουσα οὐκ ἔστι τῆς σοφίας βελτίων· ἔστι γὰρ ἡ σοφία ἀρετὴ τοῦ βελτίονος μορίου τῆς ψυχῆς· ἡ μὲν γὰρ φρόνησις ἀρετή ἐστι τοῦ πρακτικοῦ νοῦ, ἡ δὲ σοφία τοῦ θεωρητικοῦ. Εἰ δὲ καὶ περὶ τῆς σοφίας ἡ φρόνησις σκοπεῖ, ἀλλ' οὐ χρῆται αὐτῇ πρὸς τὸ ἑαυτῆς τέλος, ὥσπερ αἱ ἀρχιτεκτονικαὶ ἔχουσι πρὸς τὰς ὑπ' αὐτὰς τέχνας, ἀλλὰ ζητεῖ ὅπως γένηται· καὶ οὐ διὰ τοῦτο κυρία αὐτῆς ἐστιν, ὥσπερ οὐδ' ἡ ἰατρικὴ κυρία ἐστὶ τῆς ὑγιείας· οὐ γὰρ αὐτῇ ἐπιτάττει, ἀλλὰ αὐτῆς ἕνεκα· καὶ διὰ τοῦτο μᾶλλον βελτίων ἡ σοφία τῆς φρονήσεως, καθάπερ καὶ ἡ ὑγίεια τῆς ἰατρικῆς, ὅτι αὐτῆς ἕνεκα πράττει. Εἰ δὲ ἐπιτάττει ἡ φρόνησις, ἀλλ' οὐ τῷ σοφῷ, ἀλλὰ τῷ μήπω εἰς ταύτην ἐλθόντι τὴν ἀρετήν· τῷ δὲ ἐλθόντι οὐκέτι· οὐδὲ γὰρ ἡ πολιτική, διότι ἐπιτάττει περὶ πάντων ἐν τῇ πόλει, ἤδη καὶ τῶν θεῶν ἄρχει.

(Scripsi : [a] ἐστὶν] vulgo ἐστιν. [b] καθ' ὅσον] cod. καθόσον. — [c] καθ' ὅσον] cod. καθόσον. — [d] αἱρετόν τί ἐστιν] vulgo αἱρετόν τι ἐστίν. — [e] οὐδὲ] cod. οὐ δὲ. — [f] διά γε] cod. διάγε. — [g] ἡ κυρίως] cod. ὁ κυρίως. — [h] πὴ μὲν ὀρθῶς εἶχε] cod. πῇ μὲν ὀρθῶς εἶχε. — [i] πὴ δὲ ἡμάρτανεν] cod. πῇ δὲ ἡμάρτανεν.— [k] ἀγαθὴν] cod. ἀγαθὸν. — [l] γὰρ ἄν τις] cod. γάρ τις. —)

nos instituit : prudentia vero efficit, ut ea quæ ad finem spectant faciamus.

At vero neque præest sapientiæ, quia propter prudentiam est sapientia. Quatenus enim prudentes sumus, sapientiam quærimus, et prudentia tum sapientiæ finem, tum ea quæ ad sapientiam ducunt, quærit : neque propterea tamen sapientia est præstantior : siquidem sapientia præstantioris animi partis virtus habetur : activi enim intellectus virtus est prudentia, contemplativi autem sapientia. Quamvis vero etiam de sapientia interdum prudentia cogitet, non tamen ad finem suum ea utitur, quemadmodum architectonicæ rationes ad artes quæ eis subsunt se habent, sed quomodo comparari possit tantum inquirit : nec propterea præest illi, sicut nec sanitati præest medicina : nec enim illi imperat, sed ejus causa præcipit atque imperat; ideoque sapientia prudentiæ præstat, ut sanitas arti medicinæ, quia illius causa agit. Quodsi imperat prudentia, non sapienti illa quidem, sed homini hanc virtutem nondum adepto imperat : adepto autem non item : sicut nec civilis scientia, quod omnia præcipiat quæ in civitate fiunt, etiam diis imperat.

---

* Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ κυρία κτλ.

ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΥ ΤΟΥ ΡΟΔΙΟΥ

ΗΘΙΚΩΝ ΤΩΝ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΩΝ

ΠΑΡΑΦΡΑΣΕΩΣ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ.

Κεφ. α'.

Περὶ ἐγκρατείας·

* Μετὰ τὰ εἰρημένα περὶ τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν καὶ διανοητικῶν ῥητέον περὶ ἐγκρατείας καὶ τῆς ὑπὲρ ἡμᾶς ἀρετῆς, ἥτις ἡρωϊκή τίς ἐστι καὶ θεία· οὔτε γὰρ ἡ ἐγκράτεια ὁμογενής ἐστι ταῖς εἰρημέναις ἀρεταῖς, οὔτε ἡ ὑπὲρ ἄνθρωπον ἀρετή· διὰ τοῦτο μετὰ τὰ περὶ τῶν ἀρετῶν εἰρημένα περὶ τούτων ἰδίως λέγωμεν, ἄλλην ποιησάμενοι ἀρχήν. Ὅτι δὲ οὐδετέρα αὐτῶν ὁμοταγής ἐστι ταῖς προειρημέναις, δῆλον ἔσται ἀπὸ τῶν περὶ αὐτῶν ῥηθησομένων· τῶν δὴ ψόγου ἀξίων καὶ φευκτῶν τρία ἐστὶν εἴδη, κακία, ἀκρασία, θηριότης.

** Τὰ δὲ ἐναντία τούτοις τῇ μὲν κακίᾳ ἡ ἀρετὴ ἡ ἠθική, περὶ ἧς διείληπται· τῇ δὲ ἀκρασίᾳ ἡ ἐγκράτεια· τῇ δὲ θηριότητι ἡ ὑπὲρ ἄνθρωπον ἀρετή, ἣ ἡρωϊκὴ καλεῖται, καθ' ἣν ἄνθρωποι γίνεσθαι λέγονται θεῖοί τινες ἐξ ἀνθρώπων.

*** Ὥσπερ καὶ Ὅμηρος εἰσάγει τὸν Πρίαμον περὶ τοῦ παιδὸς Ἕκτορος λέγοντα,

— — — οὐ γὰρ ἐῴκει
Ἀνδρός γε θνητοῦ πάϊς ἔμμεναι, ἀλλὰ θεοῖο,

δι' ἀρετῆς ὑπερβολήν.

**** Αὕτη ἡ ἕξις ἐστὶν ἡ ἀντικειμένη τῇ θηριωδίᾳ. Ὥσπερ γὰρ ἡ θηριωδία οὐκ ἔστι κακία, οἵα ἐστὶν ἡ ἀντικειμένη ταῖς ἀρεταῖς· οὐ γάρ ἐστιν ἀνθρωπίνη κακία, ὅλως δὲ οὐδὲ κακία, οὐ γάρ ἐστι θηρίου κακία ἢ ἀρετή, διὰ τὸ μὴ μετὰ λόγου ποιεῖν ἢ παρὰ τὸν λόγον· οὕτως οὐδὲ ἡ θεία ἀρετὴ καὶ ἡρωϊκὴ ἀρετὴ ἂν εἴη κυρίως· τὸ γὰρ ἀνθρώπινον ἀγαθὸν ἀρετὴ λέγεται· τὸ δὲ θεῖόν τί ἐστιν· οὐκ ἔστι δὲ θεοῦ ἀρετή, ἀλλά τι τιμιώτερον ἀρετῆς τὸ θεῖόν ἐστιν ἀγαθόν· καὶ ὥσπερ σπάνιόν ἐστιν ἡ τοιαύτη ἕξις, οὕτω καὶ ἡ ἀντικειμένη θηριωδία σπάνιον. Ἔστι δὲ μάλιστα ἐν τοῖς βαρβάροις. Γίνεται δὲ ἡ τοιαύτη θηριωδία οὐ μόνον διὰ πονηροτάτην ἕξιν, ἀλλὰ καὶ διὰ νόσους καὶ πηρώσεις.

ANDRONICI RHODII

ETHICORUM NICOMACHEORUM

PARAPHRASIS

LIBER VII.

Cap. I.

De continentia.

Post ea quæ de virtutibus tum moralibus tum positis in cogitatione diximus, disputandum nobis erit de continentia eaque quæ supra hominem est, virtute, quæ heroïca et divina vocatur : neque enim cognata reliquis, de quibus egimus, virtutibus aut continentia est, aut ea quæ humanum fastigium excedit virtus : quocirca post ea quæ de virtutibus dicta sunt, alio facto initio, de his seorsum exponamus. Neutram autem earum cum iis quas supra memoravimus cohærere virtutibus, vel ex his ipsis quæ de illis tradituri sumus, erit manifestum : eorum vero quæ reprehendenda et fugienda videntur, tres sunt species, vitiositas, incontinentia, feritas.

His vero contraria habentur, vitiositati quidem virtus, de qua disseruimus, moralis : incontinentiæ continentia : feritati quæ supra hominem est virtus, quam heroicam nominant, qua ex hominibus divini quidam homines fieri dicuntur.

Quemadmodum et Priamum Homerus de Hectore filio loquentem inducit,

namque illum haud esse putares
mortali genitore satum, at genus esse deorum,

propter virtutis excellentiam.

Hic autem est qui immanitati opponitur habitus. Nam quemadmodum immanitas non est vitiositas talis, qualis virtutibus opponitur : neque enim humana vitiositas est, sed omnino ne vitiositas quidem, siquidem nec feræ vitium aut virtus est, quia nec cum ratione nec præter eam agit : ita nec divina virtus nec heroica proprie erit : humanum quippe bonum virtus vocatur : hoc vero divinum quid est : dei autem non est virtus, sed præstantius quid virtute divinum est bonum : et sicut rarum quid est ejusmodi habitus, ita et quæ opponitur, rarum quid est immanitas, Reperitur vero maxime apud barbaros. Nimirum talis immanitas non tantum a pessimo habitu, sed etiam a morbis et mutilationibus proficiscitur.

* Lib. VII. cap. 1. Μετὰ δὲ ταῦτα λεκτέον, κτλ. — ** Τὰ δ' ἐναντία τοῖς μὲν δυσὶ δῆλα, κτλ. — *** Ὥσπερ Ὅμηρος περὶ Ἕκτορος κτλ. — **** Ὥστ' εἰ καθάπερ φασὶν κτλ.

* Περὶ μὲν οὖν τῆς τοιαύτης διαθέσεως ὕστερον ποιησόμεθα λόγον. Περὶ δὲ τῆς κακίας εἴρηται πρότερον, ὅτε [b] περὶ ἀρετῶν ἐλέγομεν τῶν ἠθικῶν. Νῦν δὲ περὶ τῆς ἀκρασίας ἐροῦμεν, καὶ περὶ τῆς μαλακίας καὶ τῆς τρυφῆς, καὶ τῶν ἀντικειμένων, ἐγκρατείας καὶ καρτερίας· οὔτε γὰρ τῇ εἰρημένῃ κακίᾳ καὶ ἀρετῇ αἱ αὐταί εἰσιν, οὔτε πάντα διάφοροι, ὡς ἑτερογενεῖς εἶναι· καθ' ὅσον [e] μὲν γὰρ τὸ ἀγαθὸν αἱρεῖται ὁ ἐγκρατὴς καὶ τῷ λόγῳ ἀκολουθεῖ, ἀρετῇ προσήκει ἡ ἐγκράτεια· καθ' ὅσον δὲ ἐναντιοῦται [d] αὐτῷ ἡ ἐπιθυμία καὶ ἐν ἀγῶνί ἐστιν ἀεί, διὰ τὸ μὴ ἔχειν ἕξιν, κατὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἀρετή. Ἀκολούθως δὲ οὐδὲ ἡ ἀκρασία κακία ἐστὶ κατὰ τὴν κακίαν τὴν ἀντικειμένην ταῖς ἠθικαῖς ἀρεταῖς· ὁ μὲν γὰρ τὴν ἄλλην κακίαν φαῦλος, ἕξιν ἔχων τῆς φαυλότητος, πράττει τὰ φαῦλα, μὴ ἀντιτείνοντος αὐτῷ τοῦ λογισμοῦ· ὁ δὲ ἀκρατής, τοῦ λογισμοῦ πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἕλκοντος, ὑπὸ τῶν ἐπιθυμιῶν κρατεῖται· καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ὁμοειδὴς τῇ κακίᾳ ἡ ἀκρασία· ὅτι δὲ παρὰ τὸν λόγον καὶ αὐτή ἐστι, καὶ ἑκούσιον, τοῦτο αὐτῇ κοινωνεῖ.

** Λέγωμεν δὴ περὶ αὐτῶν κατὰ τὸν τρόπον, καθ' ὃν καὶ περὶ τῶν ἄλλων εἴπομεν· ἐκθησόμεθα γὰρ τοὺς δοκοῦντας περὶ αὐτῶν λόγους, ὧν τοὺς μὴ συμβαίνοντας τῇ ἀληθείᾳ ἐλέγξαντες, τοὺς μάλιστα ἐνδόξους καταλείψαντες βεβαιώσομεν· καὶ οὕτως ἔσται φανερὸς ὁ περὶ αὐτῶν λόγος.

*** Δοκεῖ δὴ πᾶσιν ἡ ἐγκράτεια ἀγαθόν, καὶ ἡ καρτερία τῶν σπουδαίων καὶ τῶν ἐπαινετῶν εἶναι· ἡ δὲ ἀκρασία τοὐναντίον. Φασὶ δὲ περὶ τῆς ἐγκρατείας καὶ ταῦτα· πρῶτον μέν, ὅτι ὁ ἐγκρατὴς ὁ αὐτός ἐστι τῷ ἐμμενετικῷ ἔν τινι λογισμῷ καὶ ἀκινήτῳ, καὶ ἐγκράτεια τὸ ἐμμένειν τῷ λογισμῷ, ἀκρασία δὲ καὶ ἀκρατὴς τοὐναντίον· δεύτερον, ὅτι εἰδὼς ὁ ἐγκρατὴς ὅτι φαῦλαι [e] αἱ ἐπιθυμίαι, ἀφίσταται τούτων καὶ ἀκολουθεῖ τῷ λόγῳ, ὁ δὲ ἀκρατής, εἰδὼς ὅτι φαῦλα πράττει, διὰ τὴν ἡδονὴν οὐ πείθεται τῷ λόγῳ· τρίτον, ὅτι καὶ ὁ σώφρων ἐγκρατής ἐστι καὶ καρτερικός, καὶ ὁ ἀκόλαστος τοὐναντίον· τέταρτον, ὅτι καὶ πᾶς ἐγκρατὴς σώφρων· ἔνιοι δὲ ὁμοίως καὶ τὸν ἀκρατῆ πάντα ἀκόλαστον, καὶ τὸν ἀκόλαστον ἀκρατῆ εἶναί φασιν· ἄλλοι δὲ διαφέρειν ἀλλήλων· πέμπτον, ὅτι ἐνδέχεται φρόνιμον καὶ δεινὸν ὄντα καὶ ἀκρατῆ εἶναι· ἕκτον, ὅτι λέγονται ἀκρατεῖς οἱ πρὸς θυμὸν ἐπιῤῥεπεῖς, καὶ οἱ σφόδρα τιμῆς καὶ κέρδους ὀρεγόμενοι· ταῦτα μὲν οὖν εἰσι πάντα σχεδὸν τὰ λεγόμενα περὶ ἐγκρατείας καὶ ἀκρασίας· ὧν περὶ ἑκάστου σκεψώμεθα· καὶ πρῶτον περὶ τοῦ πρώτου.

(Scripsi : [a] οὐ γὰρ ἐῴκει] cum cod. Andronici et Marciano Aristotelis; nam apud Homerum Iliad. XXIV, 258-259 et in plerisque Stagiritæ libris legitur οὐδὲ ἐῴκει. — [b] ὅτε] cod. ὅτι. — [c]

Jam vero de tali animi affectione postea disputabimus. De vitiositate autem in priore de virtutibus moralibus dissertatione diximus. Nunc vero de incontinentia, mollitie et luxu, deque contrariis virtutibus, continentia videlicet ac tolerantia agamus : neque enim cum prædicta vitiositate aut virtute sunt eædem, neque tamen ita diversæ, ut alterius generis sint : quatenus ergo bonum expetit rationemque sequitur continens, convenit virtuti continentia : quatenus vero semper ei adversatur cupiditas et perpetuo in certamine est, quia habitu caret, eatenus non est virtus. His autem quæ dicimus congruenter nec incontinentia vitiositas est respectu ejus quæ moralibus virtutibus opponitur vitiositatis : qui enim reliquis vitiis contaminatus improbus nominatur, quum improbitatis consecutus sit habitum, non repugnante rationis vi improba facta gerit : incontinens vero, quum ad bonum eum trahit ratio, cupiditatum ardore superatur : ideoque non ejusdem cum vitiositate speciei est incontinentia : quatenus vero præter rationem quoque ipsa est, et res voluntaria, eatenus aliquid cum ea commune habet.

Dicamus autem de iis eodem modo, quo etiam de cæteris disseruimus : exponemus enim eas quæ vulgo probantur rationes, e quibus incongruentes opposita veritate refutabimus, reliquas vero quæ maxime probabiles sunt, confirmabimus ac relinquemus : atque ita planus erit de iis sermo.

Omnibus ergo bonum videtur continentia rebusque probis et laudabilibus annumeranda esse tolerantia : contrarium vero incontinentia. Sed et hæc de continentia prædicant : primum continentem eundem esse atque eum qui in ratione permanet eique immotus adhærescit, et in ratione permanere esse continentiam, contrarium autem incontinentiam et incontinentem appellari : deinde continentem, quum sciat insanas esse cupiditates, ab iis desciscere et rationem sequi, at incontinentem, qui exploratum habeat, improba facta se gerere, propter voluptatem rationi non obtemperare : tum temperantem quoque esse continentem ac tolerantem, sed intemperantem contrarium vocari : porro omnem hominem continentem etiam temperantem esse : et alii quidem similiter omnem hominem incontinentem intemperantem, et intemperantem omnem hominem incontinentem esse ajunt : alii vero eos inter se differre : denique posse prudentem et sollertem hominem tamen incontinentem esse : postremo incontinentes eos dici, qui in iram præcipites sint, aut honoris et lucri cupiditate flagrent : hæc igitur omnia fere sunt, quæ de continentia et incontinentia dicuntur : de quibus singulis videamus : ac primum quidem de primo.

* Ἀλλὰ περὶ μὲν τῆς τοιαύτης διαθέσεως κτλ. — ** Δεῖ δ', ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων, κτλ. — *** Δοκεῖ δὴ ἥ τε ἐγκράτεια κτλ.

καθ' ὅσον μὲν] cod. καθόσον μέν. — [d] καθ' ὅσον δὲ ἐναντιοῦται] cod. καθόσον δὲ ἐναντιοῦται. — [e] φαῦλαι] cod. φαύλαι. — Cæterum quinque, quæ sequuntur, capita sive Andronici ipsius sive librariorum errore præpostero ordine videntur descripta. Rerum autem in Aristoteleo opere traditarum series e numeris appositis intelligetur.

Κε. β'. [ε'].

Ὅτι οὐκ ἔστιν ἐγκράτεια τὸ ἁπλῶς ἐμμένειν τοῖς δεδογμένοις.

* Εἰ τοῦτό ἐστιν ἐγκράτεια, τὸ ἐμμένειν πάσῃ δόξῃ, ἔσται καὶ φαύλη ἐγκράτεια, ὅταν ἐμμένῃ τις ψευδεῖ δόξῃ· ἀλλὰ μὴν ὑπόκειται ἐπαινετὸν καὶ ἀγαθὸν εἶναι αὐτήν· οὐκ ἄρα τὸ ἐμμένειν ἁπλῶς τῇ παρούσῃ δόξῃ ἐγκράτειά ἐστιν.

** Ὁμοίως δὲ καὶ ἡ ἀκρασία οὐ πᾶσα φαύλη ἔσται καὶ φευκτή, ἀλλὰ καὶ ἀγαθή, ὅταν μὴ ἐμμένῃ τις τῇ ψευδεῖ δόξῃ· ὥσπερ ὁ Νεοπτόλεμος πεισθεὶς ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσέως ψεύσασθαι, καὶ μὴ ἐμμείνας τῇ δόξῃ ἀλλὰ ἀληθεύσας· ἢ εἴ τις [a] ἀπατηθεὶς ὑπὸ τοῦ προσδιαλεγομένου καὶ δοξάσας ψευδῆ, οὐκ ἐμμένει τοῖς δεδογμένοις· οὐ γὰρ ψέγεται ὁ τοιοῦτος· ὁ δὲ ἀκρατὴς ψέγεται· οὐκ ἄρα ὁ ἐμμενετικὸς τῇ δόξῃ ἐγκρατής ἐστιν, οὐδὲ ὁ τῆς δόξης ἐκστατικὸς ἀκρατής· ὅλως δὲ ἀκρασία μετὰ ἀφροσύνης συμβαίνει ἀρετὴ εἶναι, εἰ τοῦτό ἐστιν ἀκρασία τὸ ἐξίστασθαι τῆς δόξης καὶ μὴ ἐμμένειν τοῖς δοκοῦσιν ἀγαθοῖς· εἰ γάρ τις ὑπὸ ἀφροσύνης νομίζῃ [b] τὴν ἀκολασίαν ἀγαθόν, μὴ ἐμμείνῃ δὲ τοῖς δεδογμένοις, ἔσται σώφρων· καὶ οὕτως ἔσται ὁ ἀκρατὴς σπουδαῖος, ὅπερ ἐστὶ [c] ψεῦδος· ψεκτὸν γὰρ δοκεῖ πᾶσιν ἡ ἀκρασία. Ἔτι, ὁ δυνάμενος ἐκστῆναι τῆς δόξης τοῦ μὴ δυναμένου βελτίων ἐστὶ πολλάκις· ὁ δὲ ἀκρατὴς τοῦ ἐγκρατοῦς οὐκ ἔστι βελτίων· οὐκ ἄρα ὁ ἐμμενετικὸς τῇ δόξῃ ἐγκρατής, οὐδὲ ὁ ἐκστατικὸς ἀκρατής.

*** Ὅτι δὲ ὁ δυνάμενος ἐκστῆναι τῆς δόξης βελτίων τοῦ μὴ δυναμένου, δῆλον· ὁ γὰρ τῷ ἠπατῆσθαι τὰ φαῦλα διώκων, ὅτι νομίζει ἀγαθὰ εἶναι, βελτίων ἐστὶ τοῦ εἰδότος ὅτι φαῦλα καὶ διώκοντος· ὁ μὲν γὰρ ἠπατημένος μεταπεισθεὶς δύναται ἀγαθὸς γενέσθαι, ὁ δὲ δι' ἀκρασίαν διώκων καὶ εἰδὼς ὅτι φαῦλα, οὐ δύναται ἐκστῆναι τῶν κακῶν· πῶς γὰρ ἂν ἐκσταίη, ἐπεὶ οὐ δύναται μεταπεισθῆναι; ὃ γὰρ ἔδει γινώσκειν, οἶδε, καὶ εἰδὼς ἀκρατεύεται, καὶ ἔνοχός ἐστι τῇ παροιμίᾳ,

Ὅταν τὸ ὕδωρ πνίγῃ, τί δεῖ ἐπιπίνειν;

φανερὸν δὴ ὅτι τὸ ἐμμένειν τῇ παρούσῃ δόξῃ οὐκ ἔστιν ἐγκράτεια, οὐδὲ τὸ ἐξίστασθαι ἀκρασία.

Cap. II [V].

Non esse continentiam simpliciter in sententia permanere

Si ergo perpetua in qualibet sententia permansio continentia est, erit etiam mala continentia, quum quis in errore perseverat : atqui laudabile quiddam et bonum esse eam sententiam posuimus : ergo non simpliciter in præsenti sententia perstare continentia est.

Similiter vero incontinentia non omnis prava erit et fugienda, sed bona etiam quædam, quando aliquis in errore non perseverat : qualis fuit Neoptolemus ab Ulixe ad mentiendum adductus, sed postmodum deposita illa opinione verum locutus : aut si quis ab eo, quocum sermocinatur, deceptus quum falsa pro veris amplecteretur, in sententia non perstat : neque enim vituperatur talis : vituperatur vero incontinens : quamobrem neque qui in sententia permanet, idcirco continens est, neque qui a sententia sua discedit, propterea est incontinens : omnino res eo redibit, ut incontinentia, cui adhæret stultitia, virtus sit, si incontinentia est discedere a sententia neque in iis quæ bona nobis videntur manere : si quis enim propter stultitiam bonam esse judicet intemperantiam, ac tamen instituto suo decedat, hic jam temperans erit : atque ita incontinens bonus erit, quod est falsum : omnibus scilicet vituperanda videtur esse incontinentia. Præterea qui instituto suo decedere scit eo qui nescit sæpenumero melior est : at vero continente non est melior incontinens : quare nec qui in sententia permanet continens, nec qui ab ea discedit incontinens erit.

Jam vero eum qui instituto suo decedere scit, meliorem esse eo qui nescit, manifestum est : qui enim deceptus mala sequitur, quia bona esse existimat, melior est eo qui mala esse scit et tamen expetit : qui enim deceptus est, is postmodum commutata voluntate bonus fieri potest; qui vero per intemperantiam ea sequitur, quum mala esse sciat, non potest discedere a malis : quomodo enim discedat, quum ad aliam sententiam perduci nequeat? quod enim cognitum habere debebat, novit, et quamvis norit, intemperanter tamen vivit, atque idcirco in eum convenit proverbium

Quid adbibendum est, quum premit fauces aqua?

Apparet igitur, neque in præsenti sententia perstare continentiam, neque de ea desistere incontinentiam esse.

* Cap. 2. Ἔτι, εἰ πάσῃ δόξῃ κτλ. — ** Καὶ εἰ πάσης δόξης ἡ ἀκρασία κτλ. — *** Ἔτι ὁ τῷ πεπεῖσθαι πράττων κτλ.

(Scripsi : [a] εἴ τις] cod. εἴτις. — [b] νομίζῃ] cod. νομίζει. — [c] ὅπερ ἐστὶ] cod. ὅπέρ ἐστι. —)

Κεφ. γ′ [β′].

Περὶ τῆς γνώσεως τοῦ ἀκρατοῦς, ᾗ γινώσκων οὐκ ἐμμένει.

* Ζητητέον δὴ περὶ τοῦ δευτέρου· ἀπορία γάρ ἐστι, πῶς ὑπολαμβάνων ὀρθῶς περὶ ὧν πράττει τις, ἔπειτα ἀκρατεύεται. Καί φασί τινες [a], ὅτι οὐ γινώσκει ὁ ἀκρατὴς ἃ πράττει φαῦλα εἶναι, οὐδὲ ἔχει ἐπιστήμην αὐτῶν, ὥσπερ ὁ Σωκράτης ἔλεγεν, οὐ δυνατὸν ἐπιστήμης ἐνούσης ἄλλο τι [b] κρατεῖν καὶ περιέλκειν ὥσπερ ἀνδράποδον· οὗτος δὲ ὁ λόγος ἐναντίος ἐστὶ τοῖς φανεροῖς· ὅτι γάρ ἐστιν ἀκρατής, καὶ οὗτός ἐστιν ἀκρατής, ὁ πρὸς τἀναντία ὧν οἶδεν ἀγαθῶν φερόμενος, φανερόν. Διὸ ζητητέον, εἰ δι' ἄγνοιαν πράττει πᾶς ὁ πράττων τὸ πονηρόν, καὶ τίς ὁ τρόπος γίνεται τῆς ἀγνοίας· ἄλλοι δὲ οἴονται εἰδέναι μὲν ἃ πράττει τὸν ἀκρατῆ, ἐπιστήμην δὲ οὐκ ἔχειν αὐτῶν, ἀλλὰ δόξαν· οὐ γὰρ δυνατὸν ἐπιστήμην ἔχοντα κρατεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἡδονῶν· οὐδὲν γὰρ εἶναι τῆς ἐπιστήμης ἐπικρατέστερον· διὰ τοῦτο τὴν τοῦ ἀκρατοῦς γνῶσιν δόξαν εἶναί φασιν· ἀλλὰ μὴν εἴ γε [c] δόξα ἐστὶ καὶ μὴ ἐπιστήμη, οὐδὲ ἰσχυρὰ γνῶσις τοῦ πράγματος ἐν τῷ ἀκρατεῖ, ἀλλ' ἀσθενής τις καὶ ἠρεμαία, καθάπερ ἐν τοῖς διστάζουσι, συγγνώμη ἂν εἴη τοῖς ἀκρατέσι, μὴ ἐμμένουσι τοῖς οὕτω γινωσκομένοις, βιαίων ἀνθελκουσῶν ἐπιθυμιῶν· οὐκ ἄρα μοχθηρὸν ἡ ἀκρασία· οὐδενὶ γὰρ συγγνώμη τῶν μοχθηρῶν καὶ ψεκτῶν καὶ φευκτῶν· τοιοῦτον δὲ ἡ ἀκρασία.

** Ἐπεὶ δὲ οὔτε δόξα ἐστὶν ἡ γνῶσις τοῦ ἀκρατοῦς, οὔτε ἐπιστήμη, δοκεῖ φρόνησις εἶναι· αὕτη γὰρ λείπεται καὶ ἔστιν ἰσχυρὰ γνῶσις· καὶ τοῦτο δὲ ἄτοπον· ἔσται γὰρ ἅμα καὶ φρόνιμος καὶ ἀκρατής. Οὐδεὶς δ' ἂν εἴποι, φρονίμου εἶναι τὸ πράττειν τὰ φαῦλα ἑκόντα· ἐπεὶ καὶ δέδεικται ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ὅτι πρακτικός γε ὁ φρόνιμος, καὶ περὶ αὐτάς ἐστι τὰς πράξεις τὰς μερικάς, καὶ τὰς ἄλλας ἀρετὰς ἐπομένας [d] ἔχων ἐξ ἀνάγκης· οὐκ ἄρα φρονήσει γινώσκει ἀκρατής. Κατὰ μὲν οὖν τοὺς εἰρημένους τρόπους γινώσκειν τὸν ἀκρατῆ δέδεικται μὴ δυνατὸν εἶναι· ζητητέον ἄρα τὸν τρόπον. Ὃ μετὰ μικρὸν ἀκριβέστερον ἐπισκεψώμεθα.

(Scripsi : [a] καί φασί τινες] vulgo καί φασι τινες. — [b] ἄλλο τι] vulgo ἀλλό τι. — [c] εἴ γε] cod. εἴγε. — [d] ἐπομένας] cod. ἐπομένας. —)

Cap. III [II].

De cognitione incontinentis, in qua sciens non persistit.

De secundo etiam quærendum est : dubitatur enim, quo pacto, quum recte aliquis de iis quæ agit judicet, nihilominus tamen incontinenter se gerat. Dicuntque nonnulli, nescire incontinentem quæ agit mala esse, eumque hac scientia carere, sicut Socrates præ se ferebat, fieri non posse, in quo insit scientia, ut in eo aliud quiddam dominetur et tanquam mancipium ultro citroque trahat : quæ quidem ratio cum iis quæ manifesta sunt pugnat : esse enim incontinentem, et eum esse incontinentem, qui in contrarium illius fertur boni quod novit, id vero manifestum est Quare quæri oportet, num per ignorantiam agat, quisquis male facit, et quis sit ignorantiæ modus : alii vero existimant, scire quidem ea quæ agit incontinentem, non tenere tamen eorum scientiam, sed opinionem tantum habere : neque enim fieri posse, ut qui scientia sit præditus a voluptatibus superetur : nihil quippe scientia esse fortius : ideoque opinionem esse volunt illam incontinentis cognitionem : atqui si opinio est, non vero scientia neque firma rei in incontinente cognitio, sed infirma tantum ac tenuis, sicut in dubitantibus, danda erit venia incontinentibus, quod in iis quæ eo modo noverunt non permaneant, quoties violentæ libidines eos in contrariam partem abripiunt : quocirca ne mala quidem erit incontinentia : quæ enim mala et vituperabilia et fugienda sunt, nulla huic generi venia tribuitur : talis autem incontinentia est.

Quum vero nec opinio sit cognitio incontinentis, nec scientia, videtur esse prudentia : hæc enim restat estque firma cognitio : at hoc absurdum : erit enim simul prudens et incontinens. Nemo autem prudentis esse dixerit sua sponte res improbas admittere, præsertim quum supra ostenderimus, prudentem ad agendum esse aptissimum, et simul actiones singulares suscipere, simul reliquis virtutibus tali ingenio necessario convenientibus excellere : quapropter non prudentia edoctus intemperans scit. Iis ergo quos memoravimus modis intemperantem cognoscere non posse demonstravimus : quare quo pacto cognoscat, quærendum est. Quod paulo post accuratius consideremus.

Κεφ. δ′.

Ὅτι οὐκ ἔστιν ὁ ἐγκρατὴς σώφρων, οὔτε ὁ σώφρων ἐγκρατής.

*** Νῦν δὲ σκοπῶμεν περὶ τοῦ τρίτου, εἰ δυνατὸν τὸν

Cap. IV.

Continentem non esse temperantem, neque temperantem continentem.

Nunc vero de tertio, possitne temperans esse conti-

* Ἀπορήσειε δ' ἄν τις, κτλ. — ** Φρονήσεως ἄρα ἀντιτεινούσης κτλ. — *** Ἔτι εἰ μὲν ἐν τῷ ἐπιθυμίας ἔχειν ἰσχυρὰς κτλ.

σώφρονα ἐγκρατῆ εἶναι· καὶ ἔτι περὶ τοῦ τετάρτου, εἴ πως [a] ἐγκρατὴς σώφρων. Φανερὸν δὲ ἔσται λαβοῦσι τὸν ὁρισμὸν τοῦ ἐγκρατοῦς· ἔστι δὴ ἐγκρατὴς ὁ ἀνθιστάμενος πρὸς ἰσχυρὰς καὶ φαύλας ἐπιθυμίας· ἔχει ἄρα ὁ ἐγκρατὴς ἰσχυρὰς καὶ φαύλας ἐπιθυμίας· εἰ δὴ ὁ σώφρων ἔσται ἐγκρατής, ἕξει φαύλας ἐπιθυμίας καὶ ἰσχυράς· ὅπερ ἐναντίον ἐστὶ τῷ λόγῳ τῆς σωφροσύνης· ἐν γὰρ τῷ ἕπεσθαι τὰς ἐπιθυμίας τῷ λόγῳ ἡ σωφροσύνη οὐ συνίσταται· ἄλλως τε ὁ μὲν σώφρων ἥδεται οἷς πράττει, ἄλλως γὰρ οὐκ ἂν ἦν σώφρων· ὁ δὲ ἐγκρατὴς ἐν ἀγῶνι ὢν καὶ μάχῃ πρὸς τὰς ἐπιθυμίας, οὐχ ἥδεται· ἡ γὰρ ἡδονὴ ἐν τῇ ἠρεμίᾳ ἐστίν· ἔτι τὸν ἔχοντα ἕξιν ἀνδρείας [b] ἐπιόντα ἐξαίφνης τὰ φοβερά, καὶ πρὶν τῷ λόγῳ κατ' αὐτῶν χρήσασθαι, οὐ ταράττει· ὁμοίως δὴ τὸν ἔχοντα ἕξιν σωφροσύνης οὐ κινήσει τὰ ἡδέα, καὶ πρὶν περὶ αὐτῶν σκέψασθαι, καὶ τὸν λόγον ἀντιστῆσαι· ὁ δὲ ἐγκρατὴς οὐ τοιοῦτος· ἐν γὰρ τῷ χρήσασθαι τῷ λόγῳ κατ' αὐτῶν καὶ ἀνθίστασθαι πρὸς αὐτὰς ἡ ἐγκράτεια συνίστασθαι λέγεται· εἰ μὲν γὰρ χρησταὶ αἱ ἐπιθυμίαι τοῦ ἐγκρατοῦς, φαύλη ἡ ἐγκράτεια, κωλύουσα αὐταῖς χρῆσθαι· εἰ δὲ ἀσθενεῖς καὶ οὐ φαῦλαι, οὐδὲν σεμνὸν ἡ ἐγκράτεια· νῦν δὲ τοιαύτη δοκεῖ· εἰ δὲ φαῦλαι καὶ ἀσθενεῖς, οὐδὲν μέγα τὸ τοιούτων κρατεῖν· ὥστε οὐ μέγα ἡ ἐγκράτεια· λείπεται δὴ φαύλας εἶναι τὰς ἐπιθυμίας τοῦ ἐγκρατοῦς καὶ ἰσχυράς. Καὶ διὰ τοῦτο οὔτε ὁ σώφρων ἐγκρατὴς ἂν εἴη, οὔτε ὁ ἐγκρατὴς σώφρων.

(Scripsi : [a] εἴ πως] cod. εἴπως. — [b] ἀνδρείας] cod. ἀνδρίας. —)

nens : ac præterea de quarto, sitne continens quodammodo temperans, videamus. Erit autem hoc manifestum, si continentis definitionem sumamus : est ergo continens, qui vehementibus malisque cupiditatibus resistit : vehementes ergo malasque cupiditates habet continens : si igitur temperans erit continens, malas simul et vehementes cupiditates habebit : quod cum temperantiæ notione pugnat : neque enim in eo versatur temperantia, ut rationi cupiditates obtemperent : deinde temperans gaudet iis quæ agit, quia alioqui non foret temperans : at continens quoniam cum cupiditatibus confligit et conflictatur, non gaudet : nam voluptas quietem capit : porro eum, qui fortitudinis habitum consecutus sit, subito ingruentia pericula aliaque formidabilia, etiam priusquam ratione contra ea se munierit, non terrent : similiter et eum qui temperantiæ habitum gerit non movebunt jucunda, licet nondum de iis cogitaverit, rationemque iis opposuerit : talis autem non est continens : in hoc ipso enim, ut ratione adversus ea utatur iisque resistat, versari continentia dicitur : si enim bonæ sint cupiditates continentis, mala est, quæ ipsum uti iis vetat continentia : sin imbecillæ nec malæ, nihil grave ac præclarum erit continentia : nunc vero talis videtur : sin autem imbecillæ et malæ, non erit magnum eas continere : quapropter non erit præclara res continentia : restat ergo, ut continentis cupiditates tum malæ sint tum vehementes. Quamobrem neque qui temperans est, continens, neque qui continens, temperans esse poterit.

Κεφ. ε'. [γ]

Ὅτι οὐκ ἔστιν ὁ φρόνιμος ἀκρατής.

Ἐκ τῶν εἰρημένων δὲ φανερόν, καὶ ὅτι οὐ δύναται ὁ φρόνιμος ἀκρατὴς εἶναι. Ἐπεὶ γὰρ τῇ φρονήσει ἕπεται καὶ ἡ σωφροσύνη, ὅτι καὶ πᾶσα ἠθικὴ ἀρετή, ὁ δὲ σώφρων οὐ δύναται ἐγκρατὴς εἶναι, πολλῷ μᾶλλον οὐδὲ ἀκρατής ἐστιν· εἰ δὲ τοῦτο, οὐδὲ ὁ φρόνιμος ἀκρατὴς ἂν εἴη.

Cap. V [III].

Prudentem non esse incontinentem.

Ex superiore disputatione patet, eum qui sit prudens non posse incontinentem esse. Quum enim prudentiæ etiam temperantia insit, quia omnis quoque virtus moralis inest, temperans autem nequeat esse continens : multo magis non poterit esse incontinens : quod si ita est, ne prudens quidem incontinens erit.

Κεφ. ς'.

Ὅπως ζητῆσαι δεῖ τὸ περὶ ἐγκρατείας ζήτημα.

* Ζητητέον δὲ καὶ περὶ τοῦ ἕκτου, εἰ περὶ πλοῦτον καὶ δόξαν καὶ ἁπλῶς πᾶν ἐπιθυμητὸν ἡ ἀκρασία ἐστὶ καὶ ἡ ἐγκράτεια. Καὶ εἰ τοῦτο, καὶ ὁ περὶ ἕκαστον τούτων ἐπιρρεπῶς ἔχων ἀκρατής ἐστι, ζητητέον τίς ὁ ἁπλῶς ἀκρατής· οὐ γὰρ ὁ περὶ πάντα ἔχων οὕτως, ἐστίν· οὐδεὶς γὰρ ἁπάσας ἔχει τὰς ἀκρασίας· ὥστε ζητῶμεν τὸν κυρίως ἀκρατῆ. Τὰ μὲν οὖν ζητήματα τὰ

Cap. VI.

Quomodo habenda sit quæstio de continentia.

Sed et de sexto quærendum est, sitne in opibus et existimatione et absolute in omni re desiderabili posita continentia et incontinentia. Et si hoc verum est, constetque eum qui in singulas hujusmodi res propendeat esse incontinentem, quærendum erit, quis sit ille qui simpliciter incontinens vocatur : neque enim is qui ad omne genus æque inclinat, talis erit : quippe nemo omni simul

* Ἔτι εἰ περὶ πάντα ἀκρασία ἐστὶ καὶ ἐγκράτεια, κτλ.

περὶ τῆς ἐγκρατείας καὶ αἱ ἀπορίαι τοιαῦται συμβαίνουσι. Τούτων δὲ τὰ μὲν ἀνελεῖν δεῖ, τὰ δὲ καταλιπεῖν· ἡ γὰρ λύσις τῆς ἀπορίας εὕρεσίς ἐστι τοῦ ζητουμένου.

* Πρῶτον μὲν οὖν σκεπτέον, πότερον εἰδότες ἀκρατεύονται οἱ ἀκρατεῖς, ἢ οὔ, καὶ πῶς εἰδότες· ἔπειτα περὶ ποῖά ἐστιν ὁ ἐγκρατὴς καὶ ὁ ἀκρατής· λέγω δὲ περὶ πᾶσαν ἡδονὴν καὶ λύπην, ἢ περί τινας [a] ἀφωρισμένως· καὶ τὸν ἐγκρατῆ καὶ τὸν καρτερικὸν εἰ διαφέρουσι, καὶ ὅσα ἀκόλουθα τούτοις τοῖς ζητήμασίν ἐστιν.

** Ὧν ἡ ἀρχή ἐστι τὸ ζητῆσαι περὶ τοῦ ἐγκρατοῦς καὶ ἀκρατοῦς, κατὰ τί διαφέρουσι· κατὰ τὰ ὑποκείμενα, περὶ ἅ εἰσιν, ἢ κατὰ τὸν τρόπον, καθ' ὃν πρὸς αὐτὰ ἔχουσιν, ἢ κατ' ἀμφότερα.

Μετὰ δὲ τοῦτο σκεπτέον, εἰ περὶ ἅπαντα τὰ ἡδέα ἐστὶν ἡ ἀκρασία καὶ ἡ ἐγκράτεια, ἢ οὔ. Οὔτε γὰρ περὶ ἅπαντά ἐστιν ἡ ἀκρασία, καὶ ἡ ἐγκράτεια, καὶ ὁ ἁπλῶς ἀκρατής, ἀλλὰ περὶ ἃ ὁ ἀκόλαστος· οὔτε ὁμοίως τῷ ἀκολάστῳ ἔχει πρὸς αὐτά, ἀλλὰ ἕτερον τρόπον· ὁ μὲν γὰρ ἀκόλαστος διεφθαρμένως κρίνων, καὶ νομίσας ἤδη ἀγαθὸν τὸ διώκειν ἀεὶ τὸ ἡδύ, πρὸς αὐτὸ φέρεται· ὁ δὲ ἀκρατής, τοῦ λόγου ἀντιλέγοντος τῇ ἐπιθυμίᾳ, αὐτὸς ἀκολουθεῖ.

(Scripsi : a περί τινας] vulgo περὶ τίνας. —)

incontinentiæ genere laborat : quare eum qui proprie sit incontinens quæramus. Tales igitur de continentia quæstiones et dubitationes accidunt. Horum generum alia tollenda, alia relinquenda sunt : nimirum sublatio dubitationis rei de qua quæritur inventio est.

Primum igitur videndum est, utrum scientes intemperanter vivant incontinentes, nec ne, aut si scientes, quomodo : deinde quibus in rebus continens et incontinens versetur : hoc est, utrum in omni voluptate et dolore an in quibusdam separatim : præterea intersitne aliquid inter continentem et patientem, et quæcunque his quæstionibus consentanea sunt.

Earum autem fundamentum est quæstio, quo pacto continens et incontinens inter se differant, hoc est, utrum rebus in quibus versantur, an ratione qua ad eas se habent, an utroque modo.

Deinde et illud videndum est, utrum in omnibus quæ sunt jucunda, continentia cernatur et incontinentia, nec ne. Neque enim in omnibus cernitur incontinentia et continentia, et qui simpliciter incontinens vocatur, sed in quibus intemperans, neque eodem quo intemperans modo se habet ad illa, sed alio : etenim intemperans quum corrupte judicet, putetque bonum esse sequi semper id quod est jucundum, eo etiam fertur : incontinens vero quum ejus cupiditati adversetur ratio, ipse tamen jucunda sequitur.

Κεφ. ζ'.

Τίνα τρόπον γινώσκει ὁ ἀκρατής.

*** Τὸ μὲν οὖν δόξαν εἶναι τὴν γνῶσιν τῶν ἀκρατῶν, ᾗ ἀντιπράττουσι, καὶ μὴ ἐπιστήμην, οὐδὲν διαφέρει πρὸς τὸν λόγον· τοῦτο γὰρ ζητοῦμεν, εἰ βεβαία ἐστὶν αὐτῷ, ἢ ἀμφίβολος ἡ γνῶσις τοῦ ἀγαθοῦ. Συμβαίνει δὲ πολλάκις τὴν δόξαν οὕτω βεβαίως ἐγκεῖσθαι, ὥστε μὴ διαφέρειν ἐπιστήμης κατὰ τὸ ἀντιβαίνειν ταῖς ἐπιθυμίαις· καὶ ἔνιοι οὕτω πιστεύουσιν οἷς δοξάζουσιν, ὥσπερ οἱ ἐπιστήμονες τοῖς διὰ τῆς ἐπιστήμης γινωσκομένοις· ὥσπερ ὁ Ἡράκλειτος ἃ ἐδόξαζεν ᾤετο ἐπίστασθαι ἀκριβῶς, οἷον, ὅτι οὐκ ἔστι κίνησις καὶ τἄλλα ὅσα ἐτίθει. Τῇ γοῦν τοιαύτῃ δόξῃ τοῦ ἀγαθοῦ ὁ ἀντιπράττων οὐδὲν διαφέρει τοῦ ἔχοντος τὴν ἐπιστήμην τοῦ ἀγαθοῦ καὶ πρὸς τὸ ἡδὺ φερομένου· ὁμοίως γάρ εἰσι μοχθηροί, καθόσον ὁμοίως ἰσχυρῷ λογισμῷ ἑκάτερος πολεμεῖ. Ὥστε ὃ ἐν τοῖς προειρημένοις ἠπορήθη, πῶς δυνατὸν τὸν εἰδότα τὸ ἀγαθὸν αἱρεῖσθαι τὸ κακόν, οὐχ οὕτω δύναται λυθῆναι. Ζητητέον δὴ πῶς ἑτέρως λυθήσεται.

**** Λέγωμεν τοίνυν ὅτι τὸ ἐπίστασθαι καὶ κατὰ ἐπιστήμην γινώσκειν διττόν ἐστι. Λέγεται γὰρ ἐπίστασθαι καὶ ὁ ἔχων τὴν ἐπιστήμην καὶ χρώμενος αὐτῇ, ὥσπερ εἴ τις γεωμέτρης ὢν καὶ γεωμετρεῖ, λέγεται

Cap. VII

Quomodo norit incontinens.

Si ergo sit opinio illa cognitio, cui contraria incontinentes faciunt, et non scientia, nihil refert ad rem de qua disputamus : hoc enim quærimus, utrum sit firma illi an ambigua boni cognitio. Fit autem sæpenumero, ut tam firma illi inhæreat opinio, ut in oppugnandis cupiditatibus nihil a scientia differat : sed et nonnulli eandem fidem rebus quas opinantur adjungunt, quam homines periti rebus scientia comprehensis : sicut Heraclitus quæ opinabatur certo se putabat scire, verbi causa, non esse motum et reliqua quæ statuebat. Tali igitur boni ipsius opinioni qui facit contraria nihil ab eo differt qui quum boni scientia præditus sit, tamen ad id quod jucundum est fertur : æque enim sunt improbi, quatenus uterque eodem modo cum firma ratione pugnat. Quamobrem quæ in præcedentibus habita est quæstio, qui fiat, ut homo boni sciens nihilominus expetat malum, solvi hac ratione non potest. Quare, quo pacto aliter solvatur, quæri oportet.

Dicamus ergo scire et scientia comprehendisse dupliciter accipi. Scire enim dicitur et qui habet scientiam et qui ea utitur, ut si quis geometres est eamque artem exercet, scire perhibetur : verum et is qui habet qui-

* Cap. ὁ. Πρῶτον μὲν οὖν σκεπτέον κτλ. — ** Ἔστι δὲ ἀρχὴ τῆς σκέψεως κτλ. — *** Περὶ μὲν οὖν τοῦ δόξαν ἀληθῆ, ἀλλὰ μὴ ἐπιστήμην κτλ. — **** Ἀλλ' ἐπεὶ διχῶς λέγομεν κτλ.

ἐπίστασθαι· καὶ ὁ ἔχων μὲν τὴν ἐπιστήμην μὴ χρώμενος δὲ αὐτῇ, ὥσπερ γεωμέτρης λογοποιῶν, ἢ ἄλλο τι, οὐ γεωμετρῶν· ὥσπερ οὖν ἐπὶ τοῦ γεωμέτρου θαυμαστὸν μέν ἐστιν, εἰ γεωμετρῶν ψευδῆ συναγάγοι, θαυμαστὸν δὲ οὐδέν, εἰ λογοποιῶν οὐ συνορᾷ εἴ τις παρὰ τὴν γεωμετρίαν τὰ σχήματα θεωροίη, τὸν ἴσον τρόπον καὶ ἐπὶ τοῦ ἀκρατοῦς ἔχει· εἰ μὲν γὰρ ἐπιστάμενος ὁ ἀκρατής, καὶ χρώμενος τῇ ἐπιστήμῃ, καὶ κατ' αὐτὴν θεωρῶν ἐπὶ τἀναντία ὧν ἐπίσταται φέρεται, θαυμαστόν, εἰ δὲ μὴ χρώμενος, κἂν ἐπιστήμην ἔχῃ, οὐ δεῖ θαυμάζειν.

* Ἔτι, καὶ ὅταν τις ἔχων τὴν ἐπιστήμην καὶ χρώμενος, ἂν μὴ τελείως χρῆται, οὐδὲν θαυμαστόν, εἰ μοχθηρός ἐστιν. Ἐπεὶ γὰρ δυσὶ τρόποις προτάσεων ἀποδεικνὺς ἐπίσταται ὁ ἐπιστάμενος, καθόλου καὶ μερικῷ, ἐὰν ἀμφοτέροις μὴ χρῆται, λέγω τῇ καθόλου, τῇ δὲ μερικῇ οὐ χρῆται, θαυμαστὸν οὐδὲν εἰ μοχθηρός ἐστιν· οἷον, ἐπίσταταί τις, ὅτι τόδε πονηρόν, τὸ δὲ πονηρὸν οὐ δεῖ πράττειν, τόδε ἄρα οὐ δεῖ πράττειν· καὶ ἀμφοτέρων οὐσῶν ἐν τῇ ψυχῇ τῶν προτάσεων, ἐπειδὰν ἐπιθυμία τις ἐπί τι κινῇ πονηρόν, συμβαίνει τῇ μὲν καθόλου χρῆσθαι, ὅτι τὸ κακὸν οὐ δεῖ πράττειν, καὶ θεωρεῖν κατ' αὐτὴν τηνικαῦτα, τὴν δὲ μερικήν, ὅτι τόδε κακόν, ἔχειν μέν, οὐ χρῆσθαι δέ, οὐδὲ συνορᾷν ἐνεργείᾳ, καὶ διὰ τοῦτο πρὸς τὴν μοχθηρίαν χωρεῖν, ὥσπερ ἀποτυφλωθέντα, τοῦτο δὲ οὐδὲν θαυμαστόν. Εἰ γὰρ καὶ χρῆται τῇ καθόλου προτάσει, ἀλλὰ πράττειν οὐ δύναται κατὰ τὴν ἐπιστήμην μὴ χρώμενος καὶ τῇ μερικῇ· αὕτη γάρ ἐστιν ἡ κυρία τῶν πράξεων. Ἢν γάρ τις εἰδῇ, ὅτι τοῖς ξηροῖς χρηστέον, μὴ εἰδῇ δὲ ὅτι τάδε ξηρά, οὐδὲν μᾶλλον χρήσεται τοῖς ξηροῖς· οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τούτων ἔχει· ἄν τις τῇ καθόλου χρῆται καὶ θεωρῇ, τῇ μερικῇ δὲ οὐ χρῆται, οὐδὲν τῆς ἐπιστήμης ἀπώνατο. Αἱ μερικαὶ δὲ διαφέρουσι· τὰς μὲν γὰρ ἀνάγκη πᾶσα εἰδέναι, τῶν καθόλου γινωσκομένων· τὰς δὲ οὔ. Ὅταν γὰρ τὸ καθόλου οὕτως ἔχῃ, ὥστε περιέχειν αὐτὸν τὸν συλλογιζόμενον, ἢ τὸν ὁμοειδῆ, τῇ καθόλου συγγινώσκεται καὶ ἡ μερική· οἷον, πᾶσιν ἀνθρώποις βλαβερὸν ὁ ἐλλέβορος, αὐτὸς δὲ ἄνθρωπος, αὐτῷ ἄρα βλαβερὸν ὁ ἐλλέβορος· ἐνταῦθα τῇ καθόλου καὶ ἡ μερικὴ συγγινώσκεται· οὐ γὰρ ἑαυτὸν δύναται ἀγνοεῖν ὅτι ἐστὶν ἄνθρωπος· ὁμοίως δὲ κἂν [a] τοὺς ὁμοειδεῖς περιέχῃ, οὐδὲ γὰρ οὐδὲ αὐτοὺς ἀγνοεῖν δυνατόν. Ὅταν δὲ ἡ καθόλου πρᾶγμά τι περιέχῃ, τότε οὐκ ἀνάγκη, τῆς καθόλου γινωσκομένης, καὶ τὴν μερικὴν γινώσκεσθαι· οἷον, πᾶς ἐλλέβορος βλαβερόν, τόδε ἐλλέβορος, τόδε ἄρα βλαβερόν· ἐνταῦθα οὐκ ἀνάγκη γινώσκεσθαι τὴν μερικήν, τῆς καθόλου γινωσκομένης. Τὴν τοιαύτην οὖν μερικὴν ὁ ἀκρατὴς ἢ οὐκ ἔχει, ἢ ἔχων οὐ χρῆται. Τὸ δὲ χρῆσθαι καὶ μὴ χρῆσθαι τοσούτῳ διαφέρει ἀλλήλων, ὥστε τὸν μὲν χρώμενον τῇ ἐπιστήμῃ καὶ

dem scientiam, sed ea non utitur, ut geometres, qui dicendi artifex sit, aut aliud quid, non suam artem factitet: sicut ergo in geometre mirum est, si dum artem suam tractat, falsa colligat, at minime mirum est, si dum disserit in concione, non animadvertat, quando quis contra geometriæ leges formas consideret: item in incontinente se res habet: si enim sciens suaque utens scientia incontinens et e præscripto ejus omnia considerans, in contrarium eorum quæ scit deveniat, mirum id erit, sin autem habeat quidem scientiam, sed ea non utatur, minime mirandum.

Præterea etiam quando quis habet scientiam, atque ea utitur, si non plene utitur, tamen minime id mirum, si sit improbus. Quum enim duo sint propositionum modi, quibus persuadet aliquis sibi qui scit, universalis videlicet et singularis, si non utroque utatur, sed omisso singulari universalem adhibeat, minime mirum si sit improbus: exempli gratia, scit aliquis, hoc esse improbum, quod autem improbum est non debet committi, hoc igitur non est committendum: quumque utraque propositio in animo sit, quum ad aliquid quod improbum est impellit libido, fit ut utatur universali, nullam culpam esse committendam, eique propositioni convenienter rem ipsam tum inspiciat, singularem vero, hoc nimirum improbum esse, sciat quidem, sed non adhibeat, neque re ipsa expendat, atque idcirco tanquam oculis captus ad improbitatem deveniat, quod quidem haudquaquam mirum est. Quamvis enim universali utatur propositione, tamen scientiæ lege agere non poterit, nisi et singulari utatur: hæc quippe est quæ in actionibus dominatur. Si quis enim sciat, siccis utendum esse, nesciat autem hæc sicca esse, nihilo magis siccis utetur: eodem autem modo et hic se res habet: nam si quis universali propositione utatur eique congruenter rem consideret, singulari vero non utatur, nullum e scientia sua fructum capit. Jam vero differunt etiam singulares: alias enim, cognitis universalibus, necessario scimus: alias non item. Quum enim ita se habet universale, ut complectatur ratiocinantem et ejusdem generis hominem, universali propositione cognoscitur et singularis, exempli gratia, omnibus hominibus noxium est elleborum, ipse autem homo est, ei ergo noxium est elleborum: hic videlicet una cum universali singularis quoque cognoscitur, neque enim ignorare potest se esse hominem: eodemque modo, si ejusdem generis homines complectatur, nam nec illos ignorare potest. Quando autem universalis rem aliquam complectitur, tum necesse non est, cognita universali propositione singularem quoque cognosci: verbi causa, omne elleborum est noxium, hoc est elleborum, hoc ergo est noxium: hic cognita universali non est necesse singularem quoque cognosci. Singularem ergo hujusmodi propositionem aut non novit, aut si novit, non utitur ea incontinens. At vero uti et non uti tantum inter se distant, ut eum qui utitur scientia et tamen

* Ἔτι ἐπεὶ δύο τρόποι κτλ.

ἁμαρτάνοντα ἄτοπόν τινα ἡγούμεθα, καὶ θαυμάζομεν εἰ ἔστι τις οὕτως ἔχων· τὸν δὲ μὴ χρώμενον καὶ ἁμαρτάνοντα, οὐδαμῶς.

* Ἔτι, οὐ τούτῳ μόνῳ διαφέρουσιν οἱ ἐπιστάμενοι, τῷ τοὺς μὲν ἔχειν καὶ χρῆσθαι, τοὺς δὲ ἔχειν μέν, οὐ χρῆσθαι δέ, ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτὸ τὸ ἔχειν διαφέρουσιν· οὐ γὰρ ὁμοίως ἔχουσι τὰς ἐπιστήμας οἱ ἐπιστάμενοι· ἔστι γὰρ ἔχοντά τινα ἐπιστήμην, μὴ ἔχειν· οἷον, τὸν καθεύδοντα, καὶ μαινόμενον, καὶ οἰνωμένον· κατὰ τοῦτον δὲ τὸν τρόπον ἔχουσι τὴν ἐπιστήμην καὶ οἱ ἐν τοῖς πάθεσιν ὄντες· μεθύουσι γὰρ ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας, καὶ μαίνονται ὑπὸ τοῦ θυμοῦ· καὶ ὥσπερ ἐπὶ τῶν μαινομένων καὶ οἰνωμένων, καὶ αὐτῶν τὰ σώματα ἀλλοιοῦνται καὶ μεθίστανται φανερῶς ὑπὸ τῶν τοιούτων παθῶν· καὶ γὰρ καὶ χρῶμα καὶ βλέμμα, ἔνιοι δὲ καὶ καθαρῶς μαίνονται· φανερὸν οὖν, ὅτι ἡ ἐπιστήμη τῶν ἀκρατῶν ὁμοίως ἔχει τῇ τῶν μεθυόντων καὶ μαινομένων.

** Εἰ δὲ καὶ λέγουσι λόγους τῆς ἐπιστήμης, οὐ παρὰ τοῦτο φαίνονται μὴ ὁμοίως ἔχειν τοῖς εἰρημένοις· καὶ γὰρ καὶ οἱ μεθύοντες ἀποδείξεις καὶ ἔπη λέγουσιν Ἐμπεδοκλέους· ὥσπερ καὶ οἱ ἄρτι μανθάνοντες παῖδες συνείρουσι μὲν τοὺς λόγους, ἴσασι δὲ οὔπω πρὶν ἐν ἔθει γενέσθαι, καὶ ὥσπερ συμφῦναι, ὅπερ διὰ μακροῦ γίνεται χρόνου· ὥστε καθάπερ τοὺς ὑποκρινομένους, οὕτως ὑποληπτέον λέγειν καὶ τοὺς ἀκρατευομένους, οἳ πρόσωπα ὑποκρινόμενοι τὰ ἐν τοῖς ποιήμασιν ἔπη λέγουσι [b] μέν, ἴσασι δὲ ὧν λέγουσιν οὐδέν.

*** Ἔτι καὶ τόνδε τὸν τρόπον φυσικῶς ἄν τις συνίδοι τὴν αἰτίαν, δι' ἣν γινώσκοντες οἱ ἀκρατεῖς τὸ ἀγαθὸν οὐχ αἱροῦνται· ἔστι δόξα καθόλου, καὶ ἔστι δόξα μερική, ἥτις δὴ μερικὴ περὶ τὰ αἰσθητά ἐστιν· ὅταν δὲ ἀπὸ τῆς καθόλου καὶ τῆς μερικῆς δόξης ἄλλην τινὰ συναγάγωμεν δόξαν, ἀνάγκη, εἰ μέν ἐστιν ἡ δόξα θεωρητική, καταφάναι τὴν διάνοιαν, καὶ πιστεῦσαι ὅτι οὕτως ἔχει· εἰ δέ ἐστι πρακτικὴ ἡ δόξα, ἀνάγκη πράττειν εὐθύς, ἂν μή τις κωλύῃ· οἷον, θεωρητικὴ μὲν δόξα, ὅτι ἐλλέβορος βλαβερόν, ἢ τὸ μέλι γλυκύ, ὅπερ εἰ συναγάγωμεν, πιστεύομεν μόνον, οὐ πράττομεν· πρακτικὴ δέ, ὅτι τοῦ γλυκέος γεύεσθαι δεῖ· ὅπερ εἰ συναγάγωμεν, πράξομεν καὶ γευσόμεθα· ὅταν οὖν αἱ μὲν δόξαι, καὶ ἡ καθόλου, καὶ ἡ μερική, κελεύωσι πράττειν τι, οἷον, δεῖ γεύεσθαι τοῦδε, ὅτι τόδε γλυκύ, τοῦ δὲ γλυκέος γεύεσθαι δεῖ, ἡ δὲ ἐπιστήμη κελεύῃ καὶ ὁ καθόλου λόγος μὴ γεύεσθαι, τύχῃ δὲ καὶ ἐπιθυμία ἐνοῦσα τοῦ πράγματος, τὸ μὲν ἐκ τούτων συναγόμενον ἐνέργειαν ἔχει, καὶ χρῆται αὐτῷ, τὸ δὲ καθόλου κωλύει γεύεσθαι, ἡ δ' ἐπιθυμία μετὰ τῆς δόξης ἐπὶ τὸ γευστὸν ἄγει· δύναται γὰρ κινεῖν ἕκαστον τῶν μορίων, λέγω δὲ τὰς οἰκείας αἰσθήσεις τῷ ἐπιθυμητῷ, ὅρασιν εἰ ὁρατόν ἐστι τὸ ἡδύ, ὃ πρὸς [c] ἑαυτὸ ἕλκει, καὶ γεῦσιν τὸ γευστόν· ὥστε

peccat, ineptum judicemus, miremurque vehementer, si talis homo inveniatur: eum autem qui non utitur scientia et peccat, nullo modo.

Præterea non hoc tantum differunt homines rerum scientes, quod alii scientiam quidem habeant eaque utantur, alii habeant quidem, verum non utantur, sed etiam ipsa habendi ratione differunt: neque enim eodem modo scientiam habent rerum scientes: quippe fieri potest, ut homo scientia præditus, tamen scientiam non habeat: qualis est is qui dormit, et furiosus, et temulentus: et hoc quidem modo etiam homines perturbationibus incitati scientiam habent: nam et inebriantur cupiditate et ira furibundi redduntur: et quemadmodum in insanientibus et ebriis usu venit, ita illorum quoque corpora talibus affectibus manifesto mutantur et transfigurantur: nam et colorem mutant et vultum, nonnulli autem etiam omnino insaniunt: unde apparet, incontinentium scientiam haud secus atque ebriorum et furentium se habere.

Quamvis autem rationes a scientia profectas afferant, ne propterea quidem iis videntur esse dissimiles, quos jam commemoravimus: etenim et ebrii demonstrationes sæpe aut versus Empedoclis recitant: ut etiam pueri, qui nuper didicerunt, connectunt quidem verba, sed nondum intelligunt, antequam assueverint, et quasi cognatum ingenium sibi induerint, quod temporis diuturnitate fit: quare sicut histriones, ita existimandi sunt dicere incontinentes, qui alienam quasi personam agentes poetarum versus recitant, neque quidquam tamen eorum intelligunt, quæ dicunt.

Præterea hoc etiam modo nativa ratione rei causam perspicias, propter quam incontinentes quum norint bonum non tamen expetant: est enim universalis, est et singularis opinio, quæ quidem singularis in rebus sensibilibus versatur: quando autem ex universali et singulari opinione aliam quandam opinionem colligimus, necesse est, siquidem contemplativa sit opinio, animus eam confirmet, remque ita se habere credat: sin activa opinio, necesse est, nisi quis impediat, animus statim agat: velut, contemplativa opinio est, elleborum noxium esse, aut mel dulce, quod si colligamus, non agemus sed credemus tantum: at vero quæ dulcia sunt gustanda esse, activa est opinio: quod si colligamus, agemus aliquid, hoc est, gustabimus: quum igitur opiniones tam universalis quam singularis agere aliquid nos jubent, verbi causa hoc gustandum est, quia hoc dulce est, ea autem quæ dulcia sunt gustari oportet, scientia vero et ratio universalis haudquaquam nos gustare jubent, ac tum forte rei ipsius quæ in nobis est accedit cupiditas, id quod ex his colligitur ad effectum adducitur utiturque ea re; universale enim prohibet nos gustare, cum opinione vero cupiditas nos ad gustandum impellit: quippe singulas movere partes potest, ita voco sensus rei desiderabilis proprios, visum

* Ἔτι τὸ ἔχειν τὴν ἐπιστήμην κτλ. — ** Τὸ δὲ λέγειν τοὺς λόγους κτλ. — *** Ἔτι καὶ ὧδε φυσικῶς ἄν τις κτλ.

συμβαίνει τὴν ἀκρασίαν ὑπὸ λόγου γίνεσθαι, καὶ δόξης τῆς ἐναντίας τῷ λόγῳ· ἔστι δὲ ἐναντία ἡ δόξα τῷ ὀρθῷ λόγῳ οὐ δι' ἑαυτήν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐπιθυμίαν· οὐ γὰρ ἡ δόξα τῇ ἰδίᾳ δυνάμει τοῦ λόγου τοῦ ὀρθοῦ κρατεῖ· ἀδύνατον γὰρ ἐπιστήμης δόξαν περιγενέσθαι· ἀλλὰ τῇ δυνάμει τῆς ἐπιθυμίας, ἣ καὶ τὸ σῶμα μεθίστησι καὶ ἀλλοιοῖ· γίνεται δὴ ἡ ἀκρασία ὑπὸ λόγου καὶ δόξης ἀντιφθεγγομένης τῷ ὀρθῷ λόγῳ, διὰ τῆς ἐπιθυμίας.

* Διὰ τοῦτο οὐδὲ τὰ θηρία ἀκρατῆ δύνανται λέγεσθαι, ὅτι οὐκ ἔχουσι λόγον [d] ᾧ ἀνθίσταται ἡ ἐπιθυμία, ἀλλὰ φαντασίαν τινὰ τῶν μερικῶν καὶ μνήμην.

** Πῶς δὲ λύεται ἡ ἄγνοια τοῦ ἀκρατοῦς τῆς ἐπιθυμίας σβεσθείσης, καὶ πάλιν γίνεται ὁ ἀκρατὴς ἐπιστήμων καὶ κατὰ τὴν ἐπιστήμην ἐνεργῶν, ὁ αὐτός ἐστι λόγος, ὅς ἐστι καὶ ἐν τῷ μεθύοντι καὶ καθεύδοντι· τοῦτο δὲ φυσιολόγων εἰδέναι.

*** Ὅταν δὲ ἐν τῷ πάθει γένηται ὁ ἀκρατής, τὴν ἐλάττω πρότασιν, τὴν κυρίαν τῶν πράξεων, τὴν ὅτι τόδε κακόν, ἢ οὐκ ἔχει οὐδαμῶς οὐδὲ ἐπίσταται, ἢ οὕτως ἔχει ὥσπερ οἱ μεθύοντες καὶ οἱ μαινόμενοι ἔπη τινὰ καὶ ἀποδείξεις λέγουσιν· ἄλλως τε, ὅτι οὐδὲ ἡ ἐλάττων πρότασις αὐτὴ καθ' αὑτὴν ἐπιστημονική ἐστιν, ὥσπερ ἡ καθόλου καὶ μείζων.

**** Ὥστε ἔοικεν, ὃ ἐζήτει Σωκράτης συμβαίνειν· οὐ γὰρ παρούσης τῆς κυρίως εἶναι δοκούσης ἐπιστήμης, ἥτις ἐστὶν ἡ καθόλου, γίνεται τὸ πάθος· οὐ γὰρ ταύτης κρατεῖ ἡ ἐπιθυμία· ἀλλὰ τῆς κυρίας τῶν πράξεων, ἥτις ἐστὶν ἡ ἐλάττων καὶ ἡ περὶ τὰ καθ' ἕκαστα· [e] ταύτην γὰρ διαφθείρει ὁ πράττων, ἥτις ἐστὶ περὶ τὰς πράξεις· καὶ αὕτη περιέλκεται διὰ τὸ πάθος, οὐχ ἡ καθόλου. Περὶ μὲν οὖν τῆς γνώσεως τῶν ἀκρατῶν, εἰ γινώσκουσιν ὅλως τὸ ἀγαθόν, καὶ πῶς γινώσκοντες ἀκρατεύονται, τοσαῦτα εἰρήσθω.

(Scripsi . [a] κἂν] cod. κἂν. — [b] λέγουσι μέν] cod. λέγουσιν μέν. — [c] ἡδύ, ὃ πρὸς] cod. ἡδύ, πρὸς. — [d] ἔχουσι λόγον] cod. ἔχουσιν λόγον. — [e] τὰ καθ' ἕκαστα] τὰ καθέκαστα. —)

Κεφ. η'.

Τίς ὁ ἁπλῶς ἀκρατὴς καὶ ὁ ἁπλῶς ἐγκρατής.

***** Μετὰ δὲ ταῦτα ῥητέον, εἰ ἔστι τις ἁπλῶς ἀκρατὴς ἄνευ προσθήκης, ἢ πάντες κατὰ μέρος, οἷον, ἀκρατὴς θυμοῦ καὶ ἀκρατὴς δόξης· καὶ εἰ ἔστιν ἁπλῶς ἀκρατής, λεκτέον περὶ ποῖά ἐστιν ὑποκείμενα.

****** Ὅτι μὲν οὖν περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας εἰσὶν ἅπαντες οἱ ἐγκρατεῖς καὶ καρτερικοὶ καὶ ἁπλῶς καὶ μερικοί, καὶ οἱ ἀκρατεῖς καὶ μαλακοί, φανερόν.

******* Ἐπεὶ δὲ τῶν ἡδέων τὰ μέν εἰσιν ἀναγκαῖα, τὰ

videlicet, si spectabile est jucundum illud, quod ad se allicit, et gustum, si gustari potest, quod ad se trahit : ita fit, ut incontinentia a ratione et opinione rationi contraria proficiscatur : est autem non per se, sed propter cupiditatem rectæ rationi contraria opinio : neque enim vi sua propria rectæ rationi imperat opinio : quia fieri nequit, ut scientiam superet opinio : sed vi cupiditatis, quæ corpus quoque mutat et transfigurat : e ratione ergo et opinione rectæ rationi contraria, instigante cupiditate, nascitur incontinentia.

Quocirca ne bestiæ quidem incontinentes dici possunt, quia rationem cui cupiditas adversatur, non habent, sed visionem quandam singularium et memoriam.

Quo pacto autem restincta cupiditate incontinentis ignorantia depellatur, rursusque scientiam et consequatur incontinens et ad ejus normam agat, si quæratur, eandem dicemus ejus rationem esse. quæ est ebriorum et dormientium : hoc autem scire physicorum est.

Quum vero affectibus indulget incontinens, minorem propositionem, et quæ actionum quasi princeps est et domina, hoc nimirum malum esse, aut omnino non habet nec novit, aut ita habet ut ebrii et insani versus ac demonstrationes recitant : sed et propterea quod neque per se propria scientiæ minor propositio est, sicut universalis et major.

Quamobrem videtur illud quod quærebat Socrates evenire : neque enim præsente ea quæ proprie videtur scientia, quæ universalis est, oritur affectus ille · neque enim ei imperat cupiditas : sed illa, quæ actionum propria est et minor, atque in singulis versatur : namque hanc quæ in actionibus cernitur, corrumpit agens : estque ea quæ impetu rapitur, non autem universalis. Ac de cognitione quidem incontinentium, num omnino norint id quod est bonum, et quomodo, si norint, incontinenter agant, hactenus dictum sit.

Cap. VIII.

Quis simpliciter continens et simpliciter sit incontinens.

Deinceps dicendum erit, utrum aliquis simpliciter sine ulla adjectione sit incontinens, an omnes ex aliqua parte, ut iræ incontinens aut gloriæ : item si sit aliquis simpliciter incontinens, in quibus rebus versetur, dicendum erit.

In voluptatibus ergo ac doloribus continentes versari omnes ac patientes, tam qui simpliciter quam qui ex parte dicuntur, incontinentes item ac molles, perspicuum est.

Quum vero eorum quæ jucunda sunt, alia necessaria,

* Ὥστε καὶ διὰ τοῦτο κτλ. — ** Πῶς δὲ λύεται ἡ ἄγνοια κτλ. — *** Ἐπεὶ δὲ ἡ τελευταία κτλ. — **** Καὶ ἔοικεν ὃ ἐζήτει κτλ. — ***** Cap. 4. Πότερον δὲ ἐστί τις κτλ. — ****** Ὅτι μὲν οὖν περὶ ἡδονὰς κτλ. — ******* Ἐπεὶ δ' ἐστὶ τὰ μὲν ἀναγκαῖα, κτλ.

οὐκ ἀναγκαῖα μέν, αἱρετὰ δὲ καθ' ἑαυτὰ καὶ ἡδέα· λέγω δὲ ἀναγκαῖα μέν, ὧν χωρὶς οὐ δύναται συνεστάναι ἢ τὸ εἶδος καθ' ὅλου· τὸ ἀνθρώπινον, ὥσπερ ὁ γάμος, ἢ τὸ ἄτομον, ὥσπερ τροφή, ἄνεσις, ὕπνος, καὶ τὰ τοιαῦτα· οὐκ ἀναγκαῖα δέ, αἱρετὰ καὶ ἡδέα δι' ἑαυτά, οὐ διὰ τὴν σύστασιν τοῦ ἀνθρώπου, πλοῦτος, τιμή, νίκη, καὶ τὰ τοιαῦτα· συμβαίνει καὶ ἐν ἀμφοτέροις ἡδέσιν ὑπερβολὰς εἶναι, καὶ ἐν τοῖς ἀναγκαίοις καὶ ἐν τοῖς δι' ἑαυτὰ αἱρετοῖς, ὅταν τις αὐτοῖς χρήσηται πλέον ἢ δεῖ, καὶ ὁ ὀρθὸς κελεύει λόγος αὐτοῖς χρήσασθαι.

* Ὁ μὲν οὖν πρὸς τὰ ἡδέα ὑπερβάλλων τὰ μὴ ἀναγκαῖα οὐ λέγεται ἁπλῶς χωρὶς προσθήκης ἀκρατής, ἀλλὰ ἀκρατὴς δόξης, ἢ ἀκρατὴς πλούτου, ὡς ἕτερος ὢν ἐκείνου τοῦ κυρίως καὶ ἁπλῶς ἀκρατοῦς, ὀνομαζόμενος δὲ ἀκρατὴς διά τινα πρὸς ἐκεῖνον ὁμοιότητα· καθάπερ διαφέρει ὁ ἄνθρωπος ὁ τὰ Ὀλύμπια νενικηκὼς[b] τοῦ ἁπλῶς ἀνθρώπου· καὶ γὰρ εἰ καὶ μικρόν ἐστι τὸ διάφορον αὐτῶν, ἀλλ' ὅμως διαφέρει, καὶ ἕτερός ἐστι διὰ τὴν προσθήκην.

** Ὅτι δὲ διάφορός ἐστιν[c] ἡ περὶ τὰ μὴ ἀναγκαῖα ἡδέα ἀκρασία τῆς ἀκρασίας, δῆλον καὶ ἀπὸ τοῦ τὴν μὲν ἀκρασίαν ἁπλῶς ψέγεσθαι, καὶ δοκεῖν οὐ μόνον ἁμαρτίαν, ἀλλὰ καὶ κακίαν, ἢ κυρίως, ἢ κατά τι, τὴν δὲ μετὰ προσθήκης ἀκρασίαν οὐ ψέγεσθαι ὡς κακίαν· οἱ μὲν οὖν περὶ τὰ μὴ ἀναγκαῖα ἡδέα ὑπερβάλλοντες ἀκρατεῖς λέγονται μετὰ προσθήκης.

*** Οἱ δὲ περὶ τὰς ἀναγκαίας καὶ σωματικὰς ἡδονὰς ὑπερβάλλοντες, οὐ κρίνοντος καὶ συντιθεμένου τοῦ λόγου, ἀλλὰ ἀνθισταμένου, καὶ τὰς μὲν ἡδονὰς ὑπερβαλλόντως διώκοντες, περὶ ἃς ἔφαμεν εἶναι τὸν σώφρονα καὶ τὸν ἀκόλαστον, τὰς δὲ λύπας φεύγοντες πλέον ἢ προσῆκεν, οἷον πείνης, δίψης, καὶ ἀλέας, καὶ ψύχους, καὶ πάντων τῶν περὶ ἁφὴν καὶ γεῦσιν, οἱ τοιοῦτοι ἀκρατεῖς λέγονται, οὐ μετὰ προσθήκης, ἀλλὰ ἁπλῶς.

**** Δῆλον δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ ἀκολάστους λέγεσθαι τοὺς περὶ ταῦτα ὑπερβάλλοντας, τοὺς δὲ περὶ τὰ μὴ ἀναγκαῖα ἡδέα ὑπερβάλλοντας, οὐδαμῶς.

***** Ὅτι γὰρ περὶ τὰς αὐτὰς σωματικὰς ἡδονὰς συμβαίνει εἶναι τὸν σώφρονα καὶ ἐγκρατῆ, καὶ τὸν ἀκρατῆ καὶ ἀκόλαστον, εἰς ταὐτὸν τίθεμεν τὸν σώφρονα τῷ ἐγκρατεῖ, καὶ τὸν ἀκόλαστον τῷ ἀκρατεῖ.

****** Εἰ καὶ οὐχ ὁμοίως ἔχουσι πρὸς ταύτας τὰς ἡδονάς· ὁ μὲν γὰρ ἀκόλαστος προαιρούμενος ἐπὶ τὴν ἐπιθυμίαν φέρεται, ὁ δὲ ἀκρατὴς μὴ προαιρούμενος, ἀλλὰ τοῦ ὀρθοῦ λόγου ἀνθισταμένου· τὸν μὲν οὖν ἀκρατῆ τῷ ἀκολάστῳ εἰς ταὐτὸν τίθεμεν, καὶ τῷ σώφρονι τὸν ἐγκρατῆ, καὶ περὶ τὰ αὐτὰ λέγομεν αὐτοὺς εἶναι, τὸν δὲ περὶ τὰς ἄλλας ἡδονὰς τὰς μὴ ἀναγκαίας ἀκρατῶς ἔχοντα, οὐδαμῶς. Εἰ δὲ καὶ περὶ τὰ αὐτά ἐστιν

alia non necessaria sint, sed per se expetenda et jucunda : necessaria autem a me dicuntur, sine quibus constare vel omnino species humana nequit, ut nuptiæ, vel singuli homines, ut cibus, remissio, somnus et alia ejus generis : non necessaria autem, quæ per se expetenda sunt et jucunda, non ita tamen, ut sine iis homo nequeat constare, divitiæ, honor, victoria et ejusmodi alia : fit, ut in utroque jucundorum genere quædam sint nimia, tam in iis quæ necessaria sunt, quam quæ per se sunt expetenda, quando aliquis magis quam oportet, aut quam recta ratio præcipit, iis utitur.

Qui ergo in rebus jucundis eorum quæ non necessaria sunt modum excedit, non simpliciter sine ulla adjectione incontinens vocatur, sed aut gloriæ incontinens, aut opum, tanquam diversus ab eo qui proprie et absolute incontinens appellatur, ut qui tantum ob quandam cum eo similitudinem ita nominetur : sicut differt homo Olympiorum victor ab eo qui simpliciter homo est : quamvis enim parva sit eorum differentia, differt tamen diversusque ab eo est propter illam adjectionem.

Differre autem incontinentiam, quæ in rebus jucundis et non necessariis cernitur, ab illa altera incontinentia, vel ex eo apparet, quod quæ absolute dicitur incontinentia vituperatur, neque peccatum solum, sed etiam vitium videri solet, sive proprie, sive alicujus rei respectu, altera vero, cui aliquid adjicitur, non vituperatur ut vitium : qui ergo in rebus simul jucundis simul non necessariis modum transeunt, addita alia voce incontinentes vocantur.

Qui vero necessariis corporis voluptatibus supra modum se dedunt, idque sine judicio, certe non consentiente, sed adversante ratione, easque voluptates vehementer appetunt, in quibus temperantem et intemperantem versari diximus, dolores vero magis vitant quam oportet, ut famis, sitis, æstus, frigoris omniumque quæ in tactu et gustu cernuntur, hi sine ullo additamento simpliciterque incontinentes appellantur.

Idque vel ex eo intelligitur, quod qui in his modum excedunt, intemperantes nominantur, qui in rebus tum jucundis tum non necessariis, minime.

Quia enim in iisdem corporis voluptatibus temperantem et continentem, item incontinentem et intemperantem versari convenit, eodem loco temperantem et continentem, item intemperantem et incontinentem ponimus.

Quamvis non eodem modo in his voluptatibus se habeant : consulto enim ad cupiditatem fertur intemperans, inconsulto autem, adversante recta ratione, incontinens : tamen eodem loco cum intemperante incontinens et cum temperante continens a nobis ponitur, eosque versari in iisdem dicimus, qui vero in aliis iisque non necessariis voluptatibus incontinenter se gerit, non item. Etsi autem in iisdem cum intemperante volupta-

* Τοὺς μὲν οὖν πρὸς ταῦτα κτλ. — ** Σημεῖον δὲ κτλ. — *** Τῶν δὲ περὶ τὰς σωματικὰς κτλ. — **** Σημεῖον δὲ κτλ. — ***** Καὶ διὰ τοῦτο κτλ. — ****** Οἱ δ' εἰσὶ μὲν περὶ ταὐτά, κτλ.

ἡδέα ὁ ἀκρατὴς τῷ ἀκολάστῳ, ἀλλὰ μᾶλλον ψέγεται ὁ ἀκόλαστος, ὡς μᾶλλον ταῖς ἐπιθυμίαις δουλεύων· ὁ μὲν γὰρ ἀκρατὴς σφοδροτάτων ἐπιθυμιῶν ἡττᾶται· οὐ γὰρ ἦν ἄλλως, τοῦ ὀρθοῦ ἀνθισταμένου λόγου· ὁ δὲ ἀκόλαστος καὶ μικρῶν καὶ ἀσθενῶν ἐπιθυμιῶν ἡττᾶται, διὰ τὸ μὴ ἀντιπράττειν αὐταῖς τὸν ὀρθὸν λόγον· καὶ ζητεῖ τὰς ὑπερβολάς, καὶ φεύγει μετρίας λύπας· καὶ εἰ μετρίων κινουσῶν ἐπιθυμιῶν οὕτως εἰς τὰς ὑπερβολὰς φέρεται, τίς ἂν γένοιτο, εἰ προσγένοιτο αὐτῷ ἐπιθυμία νεανική, καὶ περὶ τὰς τῶν ἀναγκαίων χρείας λύπη ἰσχυρά;

(Scripsi : a καθ' ὅλου] cod. καθόλου. — b νενικηκὼς] cod. νενικηκῶς. — c διάφορός ἐστιν] vulgo διαφορός ἐστιν. —)

tibus versatur incontinens, magis tamen reprehenditur intemperans, ut qui magis serviat voluptatibus : etenim acerrimis cupiditatibus incontinens frangitur : nam repugnante recta ratione fieri hoc aliter non posset : at vero parvis etiam et exiguis cupiditatibus intemperans servit, quia non adversatur iis recta ratio : ideoque et nimium appetit, et mediocres dolores fugit : quodsi modicis tantum cupiditatibus impulsus ita ad nimium rapitur, qualis tandem futurus sit, si acris et vehemens aliqua cupiditas eum invadat, aut ob rerum necessariarum penuriam dolor gravis?

Κεφ. θ'.

Περὶ τῆς θηριωδίας καὶ τῆς κατ' αὐτὴν ἀκρασίας.

* Πάλιν τῶν ἡδέων τὰ μέν ἐστι φύσει ἀγαθά, τὰ δὲ φύσει κακά, τὰ δὲ μεταξύ. Καὶ φύσει μὲν ἀγαθὰ ἡδέα εἰσίν, ἃ δι' ἑαυτά, καὶ οὐ δι' ἄλλα ζητοῦμεν· οἷον, δόξαν, νίκην, ὑγίειαν· φύσει δὲ κακά, οἷον, τὸ φαγεῖν ἄνθρωπον, καὶ πιεῖν αἵματος ἀνθρωπίνου, καὶ ἡ παρὰ φύσιν ἀκολασία· μεταξὺ δὲ τούτων, ὅσα δι' ἑαυτὰ μὲν οὔτε ἀγαθά εἰσιν, οὔτε κακά, ἀλλὰ χρήσιμα πρός τι ἀγαθόν, οἷον, τὰ σιτία, καὶ τὸ ἱμάτιον, καὶ ὁ γάμος· τὰ μὲν οὖν φύσει ἀγαθά, καὶ τὰ μεταξύ, ἐπειδάν τις ζητῇ, ἐπαινεῖται, ἐὰν μὴ ὑπερβάλλῃ τὸν ὀρθὸν λόγον, ἀλλ' ὡς προσῆκε ζητῇ.

** Καὶ γὰρ ἡ ὑπερβολὴ ἐν ἅπασιν οὐκ ἐπαινετόν, ἀλλ' ἡ μὲν ἐν τοῖς φύσει ἀγαθοῖς ὑπερβολὴ ψεκτὸν μὲν οὐκ ἔστιν οὐδὲ μοχθηρόν, ὅτι τὰ διωκόμενα, ὡς εἴρηται, φύσει εἰσὶν ἀγαθά, καὶ δι' ἑαυτὰ ζητοῦνται· φευκτὸν δέ ἐστι καὶ φαῦλον· τοῦ γὰρ φιλεῖν τοὺς παῖδας, φύσει ὄντος ἀγαθοῦ, φεύγειν δεῖ τὴν ὑπερβολήν, καὶ μὴ καθάπερ ἡ Νιόβη, ἣ καὶ πρὸς τοὺς θεοὺς ὑπὲρ τῶν τέκνων ἐμάχετο, ἢ ὁ Σάτυρος ὡς θεὸν ἐπικαλούμενος τὸν πατέρα· λίαν γὰρ ἐδόκει μωραίνειν.

*** Ἀλλ' οὐδὲ ἀκρασία ἐστὶν ἡ τοιαύτη ὑπερβολή. Ἡ γὰρ ἀκρασία οὐ μόνον φευκτόν, ἀλλὰ καὶ τῶν ψεκτῶν ἐστι· λέγεται δὲ καὶ ἀκρασία δι' ὁμοιότητά τινα, ἣν ἔχει περὶ τὴν ἀκρασίαν μετὰ προσθήκης, καθὼς εἴρηται, ἀκρασία κέρδους ἢ ἀκρασία τιμῆς. Καὶ ἀκρατὴς οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ ἀκρατὴς τιμῆς, ἢ φιλοτεκνίας, ἤ τινος τῶν τοιούτων· ὥσπερ κακὸν ἰατρὸν λέγομεν, τὸν παρὰ τὴν ἐπιστήμην χρώμενον τοῖς νοσοῦσι, καὶ κακὸν ὑποκριτήν, τὸν μὴ ἀκριβῶς μιμούμενον ὃν ὑποκρίνεται, καὶ οὐχ ἁπλῶς κακόν· ὅτι οὐκ ἔστι κακία ἡ τοιαύτη παρατροπή, ἀλλ' ἢ καθ' ὁμοιότητα a μετὰ προσθήκης. Ἡ μὲν οὖν περὶ τὰ φύσει ἀγαθὰ καὶ ἡδέα ὑπερβολὴ οὕτως ἔχει. Τῶν δὲ μεταξὺ ἀγαθῶν αἱ

Cap. IX.

De feritate et quæ in ea inest incontinentia.

Rursus eorum quæ jucunda sunt, alia natura bona, alia mala sunt, alia media. Et natura quidem bona ea sunt jucunda, quæ per se non propter aliud petimus : ut gloria, victoria, bona valetudo : natura vero mala, ut hominem vorare, sanguinem humanum bibere, et quæ contra naturam est intemperantia : media autem horum, quæ per se nec bona sunt, nec mala sed ad bonum quoddam conducunt, exempli gratia, cibi, vestes, nuptiæ : quæ igitur natura bona sunt et quæ sunt media, si quis ea ita petat, ut a recta ratione non deflectat, sed decenter petat, laudatur.

Neque enim in omnibus nimia laudantur, sed quod in rebus natura bonis nimium est non quidem vituperatur, nec malum habetur, quia quæ expetuntur, ut dictum est, natura sunt bona et per se quæruntur : nihilominus tamen et fugiendum est et malum : verbi causa, quum amare liberos natura sit bonum, vitandum nihilominus in eo genere id quod nimium est, neque agere debemus ut Niobe, quæ cum diis pro liberis suis pugnabat, aut Satyrus qui tanquam deum patrem suum invocabat : omnino enim insanire videbatur.

Sed ne incontinentia quidem talis est nimietas. Quippe incontinentia non solum fugienda est, sed etiam in rebus vituperabilibus numeratur : dicitur autem etiam incontinentia propter similitudinem quandam, adjectione facta rei quæ ad ejus similitudinem accedit, ut dictum est, incontinentia lucri aut incontinentia honoris. Et incontinens non simpliciter, sed incontinens honoris, aut amoris quo liberos vel aliud quid prosequitur : sicut malum appellamus medicum, qui contra artis legem curat ægros, et malum histrionem, qui non recte imitatur eum cujus personam sustinet, non autem absolute malum : quia non est vitium hujusmodi aberratio, nisi propter rei similitudinem cum adjectione. Nimiæ igitur atque immoderatæ rerum natura bonarum et ju-

* Ἐπεὶ δὲ τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ τῶν ἡδονῶν κτλ. — ** Διὸ ὅσοι μὲν παρὰ τὸν λόγον κτλ. — *** Μοχθηρία μὲν οὖν κτλ.

ὑπερβολαὶ μοχθηραί εἰσι καὶ ψεκταί· ὅτι τὰ τοιαῦτα ἀγαθὰ ἀφ' ἑαυτῶν οὐχ ἔχουσι τὸ τοιαῦτα ἢ τοιαῦτα εἶναι, ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ τέλους πρὸς ὃ τάττονται, ἢ ἀγαθά εἰσιν ἢ κακά. Καὶ διὰ τοῦτο, ἂν πρὸς τέλος ταχθῶσι μοχθηρόν, μοχθηρά εἰσι· τάττονται δὲ εἰς μοχθηρὸν τέλος, ὅταν μεθ' ὑπερβολῆς διώκωνται· ὁ γὰρ ὑπερβάλλων ἐν τῇ χρήσει τῶν σιτίων, καὶ τῶν ἐνδυμάτων, καὶ τῶν ἄλλων ἀναγκαίων, καὶ παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον αὐτοῖς χρώμενος, εἰς τὴν ἀκολασίαν αὐτὰ τάττει. Καὶ διὰ τοῦτο [b] ἡ τούτων ἁπάντων ὑπερβολὴ μοχθηρία ἐστί. Τινῶν δὲ καὶ ἁπλῶς ἀκρασία καὶ χωρὶς προσθήκης, περὶ ἃ καὶ ἡ σωφροσύνη ἐστὶ καὶ ἡ ἀκολασία.

* Τῶν δὲ φύσει κακῶν καὶ ἡδέων οὐχ αἱ ὑπερβολαὶ μοχθηραί εἰσιν, ἀλλ' ἁπλῶς αἱ περὶ ταῦτα ἕξεις, αἵ εἰσιν αἱ θηριώδεις· ἅπερ οὐδὲ φύσει ἡδέα εἰσί. Τῶν γὰρ ἡδέων τὰ μέν ἐστιν ἡδέα φύσει καὶ πᾶσι ζῴοις [a], οἷον, τροφή, καὶ ὕπνος, καὶ τὰ τοιαῦτα· τὰ δὲ φύσει μὲν ἡδέα, οὐ πᾶσι δὲ ἡδέα, ὥσπερ ἡ τοιάδε τροφή, οἷον, τὸ πόαν φαγεῖν ἢ κρέα ἐνίοις τῶν ζῴων [d] φύσει ἡδέα εἰσί, τὰ δὲ οὐδαμῶς φύσει ἡδέα, ἀλλὰ ἢ διὰ ἔθη, ἢ διὰ πηρώσεις, ἢ διὰ μοχθηρίαν φύσεως· ἅτινά εἰσι φύσει κακά.

** Περὶ ἃ ἡ θηριότης ἐστίν· οἷον τὴν ἄνθρωπον ἐκείνην λέγουσι ποιεῖν, τὰς κυούσας ἀνασχίζουσαν τὰ παιδία κατεσθίειν· ἢ οἷς ἥδοντο οἱ ἀπηγριωμένοι περὶ τὸν Πόντον ἄνθρωποι, οἱ μὲν ἰχθῦς ὠμοὺς ἐσθίοντες, καὶ κρέα ὠμά, οἱ δὲ δανείζοντες τὰ τέκνα ἀλλήλοις εἰς εὐωχίαν· ἢ ὁ Φάλαρις ἐποίησε φαγὼν τὸν ἑαυτοῦ παῖδα· τοιαῦτα δὴ τὰ κακὰ καὶ ἡδέα, οὐ φύσει ἡδέα, ἀλλὰ διὰ μοχθηρίαν φύσεως ἡδέα δοκοῦσι ταῦτα. Τοῖς δὲ διὰ πηρώσεις τινὲς ἥδονται, ἢ διὰ μανίαν, ἢ ἄλλην τινὰ νόσον· διὰ μανίαν μέν, ὥσπερ ὁ μανεὶς καὶ φαγὼν τοῦ συνδούλου ἧπαρ, ἢ ὁ τὴν μητέρα καθιερεύσας καὶ φαγών· διὰ νόσον δὲ ὁ ἐσθίων ἀνθράκων καὶ γῆς· ἐξ ἔθους δὲ γίνεται θηριώδης, ὁ ταῖς παρὰ φύσιν ἡδοναῖς ἐκ προοιμίων τοῦ βίου συνεθισθείς, καὶ χαίρων μὲν σιτίοις, οἷς οὐδεὶς ἥδεται ἀνθρώπων μὴ τῶν φυσικῶν ὅρων ἐκστάς, ἀκολασταίνων δὲ τὴν παρὰ φύσιν ἀκολασίαν· τούτων δέ ἐστι καὶ ὁ χαίρων τριχῶν τίλσει, ἢ ὀνύχων τρώξει· ταῦτα δὲ καὶ διὰ μοχθηρίαν φύσεως γίνεται.

*** Ὅσοι μὲν οὖν διὰ μοχθηρίαν φύσεως τοῖς φύσει κακοῖς ἥδονται, οὐκ εἰσὶν ἀκρατεῖς· οὐ γάρ ἐστιν αὐτοῖς ὀρθὸς λόγος, ᾧ ἀνθίστανται· [e] ὁμοίως δὲ οὐδὲ ὅσα ἐξ ἔθους, ἢ νοσήματος, ἢ μανίας· ἀλλὰ τὸ ἥδεσθαι τοῖς τοιούτοις ἔξω ἐστὶ παντελῶς τῶν τῆς κακίας ὅρων.

**** Εἰ δέ τις τούτων τῶν ἐπιθυμιῶν νῦν μὲν κρατεῖ, νῦν δὲ ἡττᾶται, οὐ λέγεται ἀκρατὴς ἁπλῶς, ἀλλὰ μετὰ προσθήκης, οὐδὲ ἐγκρατὴς ἁπλῶς, ἀλλὰ μετὰ προσθήκης· οἷον, ἐγκρατὴς τὴν θηριωδίαν, καὶ ἀκρα-

cundarum cupiditates tales sunt. Nimiæ autem rerum, quæ in medio sunt, bonarum cupiditates malæ sunt et vituperabiles : quia ejusmodi bona non per se eo valent, ut talia aut talia sint, sed a fine ad quem diriguntur aut bonitatem aut malitiam sumunt. Quocirca, si ad malum finem diriguntur, mala sunt : ad malum autem finem spectant, quando nimis expetuntur : qui enim nimius est in usu ciborum et vestium cæterarumque rerum necessariarum, quique iis præter rectam rationem utitur, ad intemperantiam ea refert. Quamobrem nimia horum omnium cupiditas malitia est. Quorundam vero simplex, nulla adjectione facta, incontinentia est, in quibus temperantia quoque et intemperantia versantur.

Eorum vero quæ natura mala sunt et jucunda non nimiæ cupiditates malæ sunt, sed simpliciter eorum habitus, quos ferinos dicimus : quæ quidem nec natura jucunda sunt. Eorum enim quæ jucunda sunt alia natura, et quidem omnibus animalibus jucunda sunt, ut cibus, somnus et reliqua ejus generis : alia natura quidem, sed non omnibus sunt jucunda, velut talis cibus, verbi causa, herbam comedere aut carnes nonnullis animalibus natura jucundum est, alia rursus nequaquam natura, sed vel ob consuetudinem vel mutilationem aliquam, aut naturæ pravitatem sunt jucunda : quæ natura sunt mala.

In quibus cernitur feritas : exempli gratia, quod de muliere illa narrant, quæ prægnantium ventres discindere, fœtusque earum devorare solebat : vel quibus efferati circa Pontum homines delectabantur, quorum alii pisces crudos comedebant, alii carnes, alii liberos suos inter se mutuos in epulas dabant : aut quod Phalaris faciebat, qui filium suum comedit : talia ergo quæ et mala sunt et jucunda, non natura sunt jucunda, sed ob aliquam naturæ pravitatem jucunda videntur. Alia rursus sunt, quibus ob mutilationem aliquam nonnulli delectantur, aut insaniam, aut alium quendam morbum : insaniam quidem, ut qui insania agitatus jecur conservi sui devorabat, aut qui matrem immolavit et comedit : morbum vero ut qui carbones comedit et terram : ex consuetudine autem fit belluinus, qui ab ineunte ætate voluptatibus naturæ repugnantibus assuevit, iisque gaudet cibis, quibus nemo omnium hominum delectatur, nisi qui non observatis legibus naturalibus intemperantia quæ est præter naturam gaudet : e quorum numero et illi sunt, qui pilorum evulsione aut unguium rosione delectantur : nam et hæc a naturæ pravitate proficiscuntur.

Quicunque ergo ob naturæ pravitatem rebus natura malis delectantur, non sunt incontinentes : neque enim iis recta ratio est, cui resistant : eodemque modo neque ea, quæ a consuetudine aut morbo aut insania proficiscuntur, incontinentiæ tribuenda : sed ejusmodi rebus delectari omnino est extra vitiositatis cancellos positum esse.

Quodsi quis nunc imperat his voluptatibus, nunc servit, non dicitur absolute incontinens, sed cum adjectione, neque absolute continens, sed cum adjectione : verbi causa, continens feritatis, itidemque incontinens :

* Cap. 5. ἐπεὶ δ' ἐστὶν ἔνια μὲν ἡδέα κτλ. — ** Λέγω δὲ τὰς θηριώδεις κτλ. — *** Ὅσοις μὲν οὖν κτλ. — **** Τὸ δ' ἔχοντα κρατεῖν ἢ κρατεῖσθαι κτλ.

τῆς ὁμοίως· οὐ γάρ ἐστιν ἡ θηριωδία περὶ τὰ αὐτὰ τῇ ἀκολασίᾳ, ὥσπερ ἡ ἁπλῶς ἐγκράτεια· ἡ μὲν γὰρ ἀκολασία περὶ τὰς φυσικάς ἐστιν ἡδονὰς ὁμοίως, καὶ ἡ ἁπλῶς ἐγκράτεια, ἡ δὲ θηριωδία περὶ τὰς παρὰ φύσιν.

* Πᾶσα μὲν γὰρ ὑπερβάλλουσα κακία, καὶ ἀφροσύνη, καὶ δειλία, καὶ ἀκολασία, καὶ χαλεπότης, αἱ μὲν θηριώδεις, αἱ δὲ νοσηματώδεις εἰσίν. Ὁ μὲν γὰρ φύσει τοιοῦτος, οἷος δεδιέναι πάντα, κἂν [f] ψοφήσῃ μῦς, θηριώδη δειλίαν δειλός· νοσηματώδης δέ, οἷος ἦν ὁ δεδιὼς τὴν γαλῆν διὰ νόσον· καὶ ἐπὶ τῆς ἀφροσύνης οἱ μὲν ἐκ φύσεως ἀλόγιστοι καὶ μόνῃ αἰσθήσει ζῶντες, ὥσπερ τινὰ [g] γένη τῶν πόρρω βαρβάρων, θηριώδη ἀφροσύνην ἄφρονες· οἱ δὲ διὰ νόσους ἐπιληπτικὰς ἢ μανίας, νοσηματώδεις.

** Ταύτας δὲ τὰς ἕξεις δυνατὸν καὶ ἔχειν καὶ μὴ κρατεῖσθαι ὑπ' αὐτῶν· ὥσπερ εἰ Φάλαρις ἐκράτει τῆς ἐπιθυμίας, ἐπιθυμῶν παιδίου φαγεῖν, δυνατὸν δὲ καὶ κρατεῖσθαι ὑπ' αὐτῶν.

*** Τὴν γοῦν τοιαύτην ἀκρασίαν καὶ ἐγκράτειαν οὐχ ἁπλῶς ἀκρασίαν καὶ ἐγκράτειαν ἐροῦμεν, ἀλλὰ μετὰ προσθήκης, καθὼς ἐν τοῖς ἀνωτέρω εἴρηται, ἀκρασία θηριώδης, ἢ ἀκρασία νοσηματώδης, καὶ ἐγκράτεια θηριώδους κακίας, ἢ ἐγκράτεια νοσηματώδους κακίας· ἀκρασία δὲ ἁπλῶς, ἡ περὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἀκολασίαν μόνη.

**** Ὅτι μὲν οὖν ἀκρασία καὶ ἐγκράτειά ἐστι μόνον, περὶ ἅπερ ἀκολασία καὶ σωφροσύνη, καὶ ὅτι ἡ περὶ τὰ ἄλλα ἡδέα ἄλλο τι [h] εἶδός ἐστιν ἀκρασίας κατὰ μεταφορὰν λεγόμενον καὶ οὐ κυρίως, εἴρηται.

(Scripsi : [a] ἀλλ' ἢ καθ' ὁμοιότητα] cod. ἀλλὰ καθ' ὁμοιότητα. — τοῦτο] cod. τούτο. — [c] ζῴοις] cod. ζώοις. — [d] ζῴων] cod. ζώων. — [e] ἀνθίστανται] cod. ἀθίστανται. — κἂν] cod. κᾶν. — ὥσπερ τινὰ] cod. ὥσπέρ τινα. — [h] ἄλλο τι] cod. ἄλλό τι. —)

neque enim feritas in iisdem versatur, in quibus intemperantia cernitur, sicut simplex continentia. nam intemperantia æque ac simplex continentia in naturalibus voluptatibus vertitur, in iis autem quæ naturæ repugnant feritas.

Omnis enim modum excedens vitiositas et amentia et timiditas et intemperantia et sævitia partim ferina est, partim morbosa. Nam qui natura talis est, ut omnia extimescat, etiamsi mus stridorem ediderit, ferina quadam timiditate timidus est : morbo autem talis qui felem morbo affectus metuebat : eademque amentiæ ratio est : nam qui natura stulti et inconsiderati sunt sensuque duntaxat vivunt, quemadmodum nonnullæ longinquorum barbarorum nationes, ferina laborant amentia : qui vero propter morbos comitiales vel furores, ii morbosi sunt.

Potest autem fieri, ut hujusmodi habitum gerat quidem aliquis, sed eo non vincatur : velut si Phalaris, filium comedere cupiens, cupiditatem coerceret ; verum fieri etiam potest, ut habitu et illa cupiditate frangatur.

Talem igitur tum incontinentiam tum continentiam non absolute incontinentiam et continentiam appellabimus, sed cum adjectione, quemadmodum supra diximus, ferinam aut morbosam incontinentiam appellamus, et ferini vitii aut morbosi continentiam : simplex autem incontinentia sola ea est, quæ in humana intemperantia versatur.

Incontinentiam igitur et continentiam in iis tantum versari, in quibus intemperantia quoque et temperantia vertitur, tum illam quæ in reliquis voluptatibus cernitur, aliam esse speciem, quæ figurate ac non proprie incontinentia vocatur, diximus.

Κεφ. ι΄.

Ὅτι ἡ τῆς ἐπιθυμίας ἀκρασία αἰσχίων τῆς θυμοῦ.

***** Ζητητέον δὲ ὁποτέρα ἀκρασία τῆς ἑτέρας αἰσχίων, ἡ τῶν ἐπιθυμιῶν ἢ ἡ τοῦ θυμοῦ. Δοκεῖ δὲ ἡ τῶν ἐπιθυμιῶν αἰσχίων εἶναι τῆς τοῦ θυμοῦ ἀκρασίας. Ὁ μὲν γὰρ θυμούμενος οὐ πάντῃ παρακούει τοῦ λόγου, ἀλλὰ κατά τι καὶ ὑπακούει καὶ παρακούει, καθάπερ οἱ ταχεῖς τῶν διακόνων, οἳ πρὶν ἀκοῦσαι πᾶν τὸ προσταττόμενον ἐκθέουσιν, εἶτα διαμαρτάνουσι τῆς προστάξεως· ἢ ὥσπερ οἱ κύνες, πρὶν σκέψασθαι εἰ φίλος ὁ προσιών, πρὸς τὸν ψόφον μόνον ὑλακτοῦσιν· οὕτω [a] καὶ ὁ θυμὸς διὰ θερμότητα καὶ ταχυτῆτα τῆς φύσεως ἀκούσας τοῦ λόγου μόνον, οὐκ ἐπίταγμα δὲ ἀκούσας,

Cap. X.

Cupiditatum incontinentiam iræ incontinentia fœdiorem esse.

Videndum autem, utra sit fœdior incontinentia, cupiditatum nempe an iræ. Videtur vero cupiditatum esse fœdior quam iræ incontinentia. Qui enim irascitur, non omnino rationi non obtemperat, sed ex parte et obtemperat et non obtemperat, quemadmodum festinantes solent servi, qui prius quam totum id quod mandatur audierint procurrunt, atque ita negligenter rem mandatam gerunt : aut ut canes, qui priusquam animadverterint, sitne amicus qui advenit, ad strepitum solum latrant : sic et ira propter fervorem et celerem naturæ motum audit illa quidem rationem, sed imperio non

* Πᾶσα γὰρ ὑπερβάλλουσα κακία κτλ. — ** Τούτων δ' ἐστὶ μὲν ἔχειν κτλ. — *** Ὥσπερ οὖν καὶ μοχθηρία κτλ. — **** Ὅτι μὲν οὖν ἀκρασία κτλ. — ***** Cap. 6. Ὅτι δὲ καὶ ἧττον αἰσχρὰ κτλ.

ὁρμᾷ πρὸς τὴν τιμωρίαν. Ὁ μὲν γὰρ λογισμὸς ἢ ἡ φαντασία τοῦτο δείκνυσι μόνον, ὅτι οὗτος ὑβρίζει, ἢ καταφρονεῖ, ἢ ζημιοῖ· ὁ δὲ θυμός, ὥσπερ συλλογισάμενος ὅτι δεῖ τῷ τοιούτῳ πολεμεῖν, εὐθὺς χαλεπαίνει. Οὕτω μὲν οὖν ὁ θυμὸς ἕπεται κατά τι τῷ λόγῳ· ἡ δὲ ἐπιθυμία, ἐὰν μόνον εἴπῃ ἡ αἴσθησις, ἢ ὁ λογισμὸς διεφθαρμένος ὑπὸ τῆς αἰσθήσεως, ὅτι τόδε ἡδύ, ὁρμᾷ εὐθὺς πρὸς τὴν ἀπόλαυσιν· ὥσθ' ὁ μὲν θυμὸς ἀκολουθεῖ τῷ λόγῳ πως, ἡ δὲ ἐπιθυμία οὔ. Αἰσχίων οὖν διὰ τοῦτο ὁ πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν ἀκρατὴς τοῦ πρὸς θυμόν· ὁ μὲν γὰρ ἀκρατὴς τοῦ θυμοῦ κρατεῖται ὑπὸ λόγου τρόπον τινά, ὁ δὲ τῆς ἐπιθυμίας ἀκρατὴς ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας κρατεῖται.

* Ἔτι ταῖς μᾶλλον φυσικαῖς ὀρέξεσιν ἀκολουθεῖν κουφότερον κακὸν τοῦ ἕπεσθαι ταῖς ἧττον φυσικαῖς· μᾶλλον γὰρ ἀξιοῦται τὸ τοιοῦτον συγγνώμης· ἀλλὰ ἡ τοῦ θυμοῦ ἀκρασία φυσικώτερον τῆς ἀκρασίας τῶν ἐπιθυμιῶν· λέγω δὲ τῶν μὴ ἀναγκαίων ἐπιθυμιῶν καὶ τῶν ὑπερβαλλουσῶν, οἷον χρημάτων καὶ δόξης· ὥστε ἀνεκτότερον κακὸν ἡ τοῦ θυμοῦ ἀκρασία τῆς τῶν ἐπιθυμιῶν, ὅτι δὲ τὸ μᾶλλον φυσικὸν μᾶλλον συγγνωστόν, δῆλον. Ἐγκαλούμενος γάρ τις ὅτι τύπτει τὸν πατέρα, ἀπελογεῖτο φυσικὸν αὐτῷ εἶναι τὸν θυμὸν τὸν τοιοῦτον, καὶ τὴν περὶ αὐτὸν ἀκρασίαν, καὶ γὰρ καὶ τὸν πατέρα αὐτοῦ τοιοῦτον εἶναι πατραλοίαν, καὶ ἔτι τὸν πάππον, καὶ τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν ἔσεσθαι, καὶ τυπτήσειν αὐτὸν ἐπειδὰν ἀνὴρ γένηται· καί τις ἑλκόμενος ὑπὸ τοῦ υἱοῦ ἐκέλευεν αὐτὸν πρὸς ταῖς θύραις παύεσθαι. Καὶ γὰρ ἐγὼ τὸν πατέρα τὸν ἐμὸν εἵλκυσα, φησί, μέχρις ἐνταῦθα· φαίνεται τοίνυν ὅτι ἀπολογίαν τινὰ δίδωσι τοῖς αἰσχροῖς, τὸ πεφυκέναι πρὸς αὐτά, καὶ ἀνεκτότερον ποιεῖ τὸ ἔγκλημα. Ὅτι δὲ καὶ φυσικώτερον ἡ τοῦ θυμοῦ ἀκρασία τῆς τῶν ἐπιθυμιῶν, δῆλον· ἁπλῶς γὰρ θυμοῦσθαι φυσικώτερόν ἐστι τοῦ ἐπιθυμεῖν τῶν μὴ ἀναγκαίων· τὸ μὲν γὰρ θυμοῦσθαι διὰ σωτηρίαν τῆς φύσεως ἐνετέθη τῇ φύσει, ἵνα τὸ βλαβερὸν ἀποσείηται, καὶ εἰς τοῦτο φέρει· ἡ δὲ τῶν μὴ ἀναγκαίων ἐπιθυμία οὐκέτι, ἔστι γὰρ καὶ ἄνευ νίκης ἢ τιμῆς διασώζειν τὴν φύσιν· διὰ τοῦτο καὶ κοινότερον τὸ θυμοῦσθαι τῶν ἐπιθυμιῶν τῶν μὴ ἀναγκαίων· τὸ μὲν γὰρ καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις καὶ πᾶσι ζῴοις [c] πρόσεστιν, αἱ δὲ οὐδὲ πᾶσιν ἀνθρώποις. Ἐπεὶ δὲ τὸ θυμοῦσθαι τῶν τοιούτων ἐπιθυμιῶν φυσικώτερον, καὶ αἱ ὑπερβολαὶ τοῦ θυμοῦ φυσικώτεραι τῆς τῶν ἐπιθυμιῶν ὑπερβολῆς, ἡ ἄρα τοῦ θυμοῦ ἀκρασία φυσικώτερον, καὶ διὰ τοῦτο ἧττον αἰσχρὰ τῆς ἐπιθυμιῶν.

** Ἔτι τῶν ἀδίκων οἱ ἐπιβουλότεροι ἀδικώτεροι. Ἐπιβουλοτέρα δὲ ἡ ἐπιθυμία τοῦ θυμοῦ· ἀδικωτέρα ἄρα. Ὅτι δὲ ἐπιβουλοτέρα, δῆλον. Λεληθότως γὰρ εἰσέρχεται, καὶ οὐκ ἀθρόον, ὥσπερ ὁ θυμός· καὶ οἱ θυμούμενοι φανεροί εἰσιν, οἱ δὲ ἐπιθυμοῦντες οὐ πάνυ φαίνονται, ὅτι λάθρα πως καὶ δόλῳ κλεπτόμε-

exaudito ad pœnas repetendas omni impetu fertur. Ratio quippe aut imaginatio hoc solum ostendit, istum hominem injuriam inferre, contemnere aut detrimentum importare : ira vero, perinde ac si ratiocinando concluserit, huic tali bellum inferri oportere, continuo excandescit. Atque ita quidem aliqua ex parte ira sequitur rationem : cupiditas autem, si sensus modo aut corrupta sensu ratio, hoc vel illud jucundum esse dixerit, statim ad perfruendam voluptatem incitatur : ita rationem ira quodammodo sequitur, cupiditas vero minime. Quocirca etiam fœdior est, qui cupiditatis, quam qui iræ est incontinens : qui enim iræ incontinens est, ratione quadantenus vincitur, qui cupiditatis autem, cupiditate superatur.

Præterea appetitiones magis naturales sequi, levius est malum quam eas quæ minus sunt naturales : quia venia dignius tale quid judicatur : jam vero magis naturalis iræ quam cupiditatum incontinentia est : cupiditates autem minime necessarias et immoderatas opum, exempli gratia, vel gloriæ cupiditates intelligo : quare tolerabilius malum est iræ quam cupiditatum incontinentia, illud autem quod magis naturale est, venia etiam dignius esse apparet. Nam qui patrem verberare arguebatur, ita se excusabat, ut diceret, naturalem sibi esse talem iram et ejus incontinentiam; etenim et patrem suum hujusmodi parentis pulsatorem fuisse et avum, quin etiam filium suum talem fore, ubi adolevisset, ut se verberibus cæderet : et alius quidam, qui quum a filio traheretur, ad fores eum desistere jubebat. Nam et ego, inquit, patrem meum hucusque traxi : patet igitur, turpia quoddammodo excusari, si quis ad ea natus sit et levius hoc pacto fieri crimen. Esse autem magis naturalem iræ quam cupiditatum incontinentiam, manifestum est : simpliciter quippe irasci magis naturale est, quam res non necessarias appetere : nimirum ira ad naturæ conservationem hominibus insita est, ut omne damnum amoliatur, et huc tendit : eorum vero quæ non necessaria sunt cupiditas, non item ; nam et sine victoria aut sine honore conservari natura potest : ideoque ira etiam magis communis est quam cupiditates non necessariæ : illa enim omnibus et hominibus inest et animalibus, hæ vero ne omnibus quidem hominibus. Quum autem ira magis naturalis sit quam ejusmodi cupiditates, et nimius iræ ardor magis naturalis sit, quam immoderatæ cupiditates, sequitur iræ incontinentiam magis naturalem, ideoque minus fœdam esse quam cupiditatum incontinentiam.

Præterea inter injustos quo quis insidiosior, eo injustior est. Insidiosior autem, quam ira, cupiditas est : ergo et injustior. Sed insidiosiorem eam esse apparet. Occulte enim subit, non cum impetu, quemadmodum ira : et qui irascuntur, aperte id faciunt, qui vero concupiscunt, non admodum aperte, quia furtim quodam-

* Ἔτι ταῖς φυσικαῖς κτλ. — ** Ἔτι ἀδικώτεροι οἱ ἐπιβουλότεροι κτλ.

νοι ἐπιθυμοῦσι· καὶ διὰ τοῦτο καὶ αὐτοὶ δόλῳ τινὶ καὶ κλοπῇ ἐπὶ τὰ ἐπιθυμητὰ φέρονται· ὅθεν καὶ Ὅμηρός φησι τὴν Ἀφροδίτην δολοπλόκον, καὶ τὸν κεστὸν ἱμάντα διὰ τοῦτο τῇ Ἀφροδίτῃ ἀνατιθέασι, τὸ ποικίλον ὑποφαίνοντες τῆς ἐπιθυμίας· καὶ τὸ

Πάρφασις, ἥ τ' ἔκλεψε νόον πύκα περ [d] φρονεόντων,

εἰς τοῦτο φέρει. Ὥστε εἴπερ ἀδικωτέρα ἡ τοιαύτη ἐπιθυμία, καὶ αἰσχίων τῆς τοῦ θυμοῦ καὶ ἡ περὶ τὴν ἐπιθυμίαν ἀκρασία [e] ἐστί· καὶ κυρίως ἀκρασία καὶ ἡ ἀκολασία, ἥτις ἐστὶ κυρίως κακία.

* Ἔτι οὐδεὶς λυπεῖται ταῖς ἀτόποις ἐπιθυμίαις ἀκολουθήσας, πᾶς δὲ ὀργιζόμενος λυπεῖται· κακίζεται δὲ μᾶλλον ὃς ἐν τῷ ποιεῖν τὸ κακὸν ἥδεται, ἢ ὃς ἐν τῷ ποιεῖν τὸ κακὸν λυπεῖται· ὁ γὰρ λυπούμενος δοκεῖ τινα διδόναι δίκην ὧν ἁμαρτάνει, καὶ διὰ τοῦτο ἧττον κακίζεται· ὁ ἄρα ἀτόποις ἀκολουθῶν ἐπιθυμίαις μᾶλλον κακίζεται δικαίως ἢ ὁ θυμούμενος· χεῖρον ἄρα κακὸν ἡ περὶ τὴν ἐπιθυμίαν ἀκρασία τῆς τοῦ θυμοῦ· οἷς γὰρ ὀργίζεσθαι δικαιότερον, ταῦτ' ἀδικώτερα. Ὅτι μὲν οὖν αἰσχίων ἡ τῆς ἐπιθυμίας ἀκρασία τῆς τοῦ θυμοῦ, καὶ ὅτι ἐστὶν ἡ ἐγκράτεια καὶ ἀκρασία περὶ ἐπιθυμίας καὶ ἡδονὰς σωματικάς, δῆλον ἐκ τῶν εἰρημένων.

(Scripsi : [a] οὕτω] cod. οὔτω. — [b] οὐκέτι] cod. οὐκ ἔτι. — [c] ζῴοις] cod. ζώοις. — [d] πύκα περ] ex Iliad. lib. XIV, 217; vulgo πύκαπερ. — [e] ἀκρασία ἐστί] vulgo ἀκρασία ἐστι. —)

modo ac dolose et occulte concupiscunt : ac propterea dolose quoque ipsi et furtim ad res desiderabiles feruntur : unde et Homerus Venerem dolosam appellat, ideoque ei acu pictum cingulum tribuunt, cupiditatum varietatem indicantes : et illud :

blandiloquentia scilicet, quæ furtim surripit mentem [etiam prudentium,

huc spectat. Quare si injustior ejusmodi cupiditas est, etiam fœdior cupiditatis quam iræ incontinentia habetur : proprieque incontinentia quoque intemperantia est, quæ proprie vitiositas dicitur.

Præterea eorum qui absurdis obtemperant voluptatibus nemo dolet : at omnis homo iratus dolet : jam vero vituperatur magis qui rebus improbe factis lætatur, quam qui dolet : quia is qui dolet aliquam delicti sui pœnam dare videtur, et idcirco minus objurgatur : quapropter qui absurdis voluptatibus obtemperat, justius quam qui succenset vituperatur : majus ergo malum cupiditatis quam iræ incontinentia est : propter quæ enim justius irascimur, ea injustiora sunt. Turpiorem igitur cupiditatem esse, quam iræ incontinentiam, ac præterea tam continentiam quam incontinentiam in cupiditatibus et corporis voluptatibus cerni, ex iis quæ diximus intelligitur.

Κεφ. ια'.

Τίσι διαφέρουσιν ἀλλήλων ἐγκράτεια καὶ καρτερία, καὶ σωφροσύνη καὶ αἱ ἀντικείμεναι κακίαι.

** Νῦν δὲ ἔτι θεωρήσωμεν τὰς διαφορὰς σωφροσύνης, καὶ ἐγκρατείας, καὶ καρτερίας, καὶ τῶν ἀντικειμένων ταύταις, ἀκολασίας, ἀκρασίας καὶ μαλακίας. Τῶν γὰρ σωματικῶν ἡδονῶν αἱ μέν εἰσιν ἀνθρωπικαί, αἱ δὲ θηριώδεις, αἱ δὲ νοσηματώδεις· ἀνθρωπικαὶ μὲν τοιαῦται, οἷαι τέρπειν φύσει τὸν ἄνθρωπον, τοσαῦται, ὅσαις χαίρει ἄνθρωπος ἢ ἀγαθὸς ἢ κακὸς τὴν ἀνθρωπίνην κακίαν· οἷον ἐπὶ πλούτῳ, ἢ δόξῃ, ἢ τροφῇ, ἢ γάμῳ· ὁ γὰρ ἡδόμενος καὶ διώκων, ἢ ὡς δεῖ, ἢ ἐλλείπων, ἢ ὑπερβάλλων τὸν λόγον, οὐ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, ὁ τοιοῦτος ἥδεται τὴν ἀνθρωπικὴν ἡδονήν· θηριώδεις δὲ αἱ τῆς φύσεως τῆς ἀνθρωπίνης ἐκπίπτουσαι κατὰ τὴν ποιότητα, καὶ κατὰ τὴν ποσότητα· καὶ αἱ ὑπερβολαὶ δὲ τῶν ἀνθρωπίνων ἡδονῶν, ὅταν ὑπερβάλλωσιν ἑαυτάς, καὶ τῶν ἀνθρωπίνων ὅρων ἐκτὸς γένωνται, θηριώδεις εἰσί· νοσηματώδεις δὲ αἱ διὰ νόσον, ἢ μανίαν ὑπερβάλλουσαι τὴν ἀνθρωπίνην ἡδονήν, καὶ αἱ παρὰ φύσιν· καὶ ὅλως, καθὼς ἐν τοῖς ἀνωτέρω διῄρηται περὶ τῆς θηριώδους ἡδονῆς, περὶ ταύτας τὰς ἡδονὰς παραπλήσιαί εἰσιν ἕξεις.

Cap. XI.

Quomodo continentia et patientia, temperantia item et opposita vitia inter se differant.

Jam vero etiam temperantiæ et continentiæ, item patientiæ et quæ his altera ex parte respondent, intemperantiæ, incontinentiæ et mollitiei discrimina videamus. Nam corporis voluptates aliæ humanæ, aliæ ferinæ, aliæ morbosæ sunt : et humanæ tales quidem, ut natura delectent hominem, tot vero quot sunt quibus lætatur homo vel bonus vel vitiositatis humanæ respectu malus : quales sunt divitiæ, gloria, cibus aut nuptiæ : qui enim iis gaudet easque consectatur, vel ut oportet, vel minus, aut etiam magis quam oportet, dummodo rectam rationem non naturam suam excedat, talis humana voluptate delectatur : ferinæ vero, quæ humanam naturam qualitate sua et quantitate excedunt : quare et humanarum voluptatum excessus, quum se ipsæ superant, et humanos terminos egrediuntur, ferini sunt : morbosæ autem, quæ ob morbum aliquem aut insaniam humanam voluptatem superant, et quæ præter naturam sunt : omninoque, ut supra, quum de ferina egimus voluptate, distinximus, similes quoque in his voluptatibus sunt habitus.

* Ἔτι οὐδεὶς ὑβρίζει κτλ. — ** Αὐτῶν δὲ τούτων τὰς διαφορὰς κτλ.

* Ἀλλ' ἡ σωφροσύνη καὶ ἀκολασία περὶ τὰς ἀνθρωπικὰς μόνον εἰσί. Διὸ καὶ τὰ θηρία οὐ λέγομεν σώφρονα, οὐδὲ ἀκόλαστα, εἰ μή που κατὰ μεταφοράν, καὶ οὐ κυρίως· καὶ τότε δὲ λέγομεν σώφρονα, ἢ ἀκόλαστα θηρία, συγκρίνοντες πρὸς ἄλληλα· ἔχουσι γάρ τινα διαφορὰν περὶ τὰς σωματικὰς ἡδονάς· καὶ τὰ μὲν μᾶλλον χαίρουσι τοῖς τοιούτοις, τὰ δὲ ἧττον, κυρίως δὲ οὐ λέγονται ἀκόλαστα ἢ σώφρονα, ὅτι οὐδαμῶς ἔχουσι λόγον, ἀλλὰ πάντη [a] τῆς φύσεως ταύτης ἀφέστηκεν, ὥσπερ οἱ μαινόμενοι τῶν ἀνθρώπων.

** Διὰ τοῦτο καὶ ἔλαττον κακὸν ἡ θηριότης τῆς ἀνθρωπίνης κακίας, ἢ καὶ φοβερώτερον. Ἡ μὲν γὰρ ἀνθρωπίνη κακία τὸ βέλτιστον τῶν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ διαφθείρει, δῆλον ὅτι [b] τὸν λόγον, ἡ δὲ θηριότης οὐδαμῶς· οὐ γὰρ ἔχει λόγον· ὥσπερ καὶ τὸ ἄψυχον κακὸν ἔλαττον τοῦ ἐμψύχου κακοῦ· τὸ γὰρ κακὸν τὸ ἔχον ἀρχήν, ἥτις αὐτὸ κινεῖ, βλαβερώτερον τοῦ μὴ ἔχοντος· τὸ γὰρ ἀκίνητον κακὸν ἀνεκτότερον τοῦ κινουμένου κακοῦ, καθ' ὅσον [c] ἔλαττον δύναται δρᾶν· ὥσπερ οὖν τὸ ἔμψυχον κακὸν χεῖρον τοῦ ἀψύχου, ὅτι ἔχει ἀρχὴν ἐν αὐτῷ τὴν ψυχήν, ἥτις αὐτὸ κινεῖ, οὕτω καὶ τὸ λογικόν, ὅτι τοῦ ἀλόγου μᾶλλον ἀρχὴν ἔχει, βλαβερώτερον καὶ χεῖρον· μυριοπλάσια γὰρ ἂν κακὰ ποιήσειεν ἄνθρωπος κακὸς θηρίου. Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον· ἐχώμεθα δὲ τῶν προκειμένων.

*** Ἔστι μὲν οὖν περὶ ἕκαστον γένος τῶν προειρημένων ἰδία τις ἕξις. Περὶ δὲ τὰς ἀνθρωπικὰς ἡδονὰς καὶ λύπας ἐστὶ μὲν ἡ σωφροσύνη, ὡς προείρηται, ἐστὶ δὲ ἡ ἐγκράτεια, καὶ ἡ καρτερία, καὶ αἱ ἀντικείμεναι ταύταις· λέγω δὲ ἀνθρωπικὰς ἡδονὰς καὶ λύπας, περὶ ἃς ἡ σωφροσύνη, ὅσαι ἁφῇ καὶ γεύσει προσήκουσι. Τούτων δὴ οἱ μὲν ἡττῶνται μᾶλλον ἢ οἱ πολλοί, καὶ πρὸς αὐτὰς φέρονται, ὡς ὀλίγοι μοχθηροί· οἱ δὲ κρατοῦσιν ὧν οἱ πολλοὶ ἡττῶνται. Ἐπεὶ δὲ λῦπαί εἰσι [e] καὶ ἡδοναὶ ὧν ἡττῶνται καὶ κρατοῦσιν, οἱ μὲν τῶν ἡδονῶν κρατοῦντες ἐγκρατεῖς εἰσι, [f] καὶ οἱ ἡττώμενοι ἀκρατεῖς, οἱ δὲ τῶν λυπηρῶν κρατοῦντες, ὥστε μὴ κινεῖσθαι ὑπ' αὐτῶν, καρτερικοί, καὶ οἱ ἡττώμενοι καὶ ῥᾳδίως [g] ὑπ' αὐτῶν κινούμενοι, μαλακοί· τὰ πλεῖστα δὲ οἱ ἄνθρωποι οὔτε καρτερικοί εἰσιν οὔτε μαλακοί, ἀλλὰ μεταξύ, εἰ καὶ πρὸς τὸ χεῖρον ῥέπουσι μᾶλλον· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἕξεων ἔχει· πάλιν δὲ διοριστέον περὶ αὐτῶν ἀκριβέστερον.

**** Ἐπεὶ γὰρ αἱ μὲν τῶν ἡδονῶν ἀναγκαῖαί εἰσιν, αἱ δὲ οὔχ, [h] ἐρρήθη δὲ περὶ αὐτῶν πρότερον τίνες ἡδοναὶ καὶ μέχρι τίνος ἀναγκαῖαί εἰσιν· αἱ δὲ ὑπερβολαὶ οὐκ εἰσὶν ἀναγκαῖαι, οὐδὲ ἐλλείψεις, ὁμοίως δὲ καὶ αἱ ἐπιθυμίαι καὶ αἱ λῦπαι ἔχουσιν· ὁ μὲν τὰς ὑπερβολὰς διώκων τῶν ἡδονῶν, καὶ ἢ τὰς φύσει μεγάλας ἀεὶ ζητῶν ἡδονάς, ἢ τὰς φύσει μετρίας ὑπερβαλλόντως ζητῶν, οὐχ ἑλκόμενος βιαίως πως ὑπ' αὐτῶν, ἀλλὰ μετὰ

At in humanis temperantia tantum et intemperantia versatur. Quapropter et feras nec temperantes neque intemperantes dicimus, nisi forte figurate, non autem proprie. ac tum feras inter se comparatas temperantes aut intemperantes appellamus : nam et illæ, quantum ad corporis voluptates, aliquo modo inter se differunt : siquidem aliæ magis, aliæ minus talibus gaudent, proprie autem neque intemperantes nec temperantes nominantur, quia nequaquam ratione sunt præditæ, sed omnino ab hac natura desciverunt, sicut homines insani.

Quamobrem minus quoque malum feritas est, quam vitiositas humana, alioquin etiam terribilius. Quippe humana vitiositas id quod in homine optimum est corrumpit, rationem videlicet, feritas vero minime : nec enim habet rationem : sicut et inanimum malum animato malo minus est malum : namque malum illud quod habet principium, cujus pulsu agitatur, damnosius est eo quod principio caret : siquidem immotum malum moto malo tanto tolerabilius habetur, quanto minus efficere potest : quemadmodum ergo malum animatum inanimo malo pejus est, quia principium in se a quo movetur, ipsum nempe animum, habet : sic etiam id quod ratione est præditum, quia magis quam id quod ratione caret principium habet, damnosius et pejus est : infinitis certe partibus plura mala intulerit homo improbus quam fera. Et hæc quidem hactenus : sed reliqua, quæ nobis proposita sunt, persequamur.

In singulis ergo, quæ supra commemoravimus, generibus singuli quoque sunt habitus. In voluptatibus autem humanis et doloribus temperantia, ut diximus, item continentia et patientia versatur, et quæ his oppositæ sunt : humanas vero voluptates eas voco et dolores, in quibus temperantia cernitur, quæ sub tactum et gustatum cadunt. Ab his autem alii magis vincuntur, quam vulgus, et ad eas feruntur, sicut pauci improbi : alii vero eas superant, a quibus vulgus superatur. Sed quum dolores sint et voluptates a quibus superantur et quas superant, qui voluptates superant continentes, qui ab iis superantur, incontinentes sunt : qui vero ita res molestas vincunt, ut iis non moveantur, patientes et qui vincuntur facileque iis moventur, molles appellantur : plerumque tamen neque patientes neque molles sunt homines, sed in medio horum, quamvis ad pejorem partem magis vergant : eodemque modo et in aliis habitibus se res habet : sed de iis rursus accuratius disputandum erit.

Nam quoniam voluptates aliæ necessariæ sunt, aliæ non necessariæ : (jam ante enim quæ et quatenus necessariæ sint voluptates diximus :) earum vero neque nimium neque parum sunt necessaria, eodemque modo cupiditates quoque et dolores se habent : qui voluptates immoderatas sequitur, et aut eas quæ natura magnæ sunt semper requirit, aut quæ natura sunt mediocres supra modum petit, ita tamen, ut haudquaquam vio-

---

* Τούτων δὲ περὶ τὰς πρώτας σωφροσύνη κτλ. — ** Ἔλαττον δὲ θηριότης κτλ. — *** Cap. 7. περὶ δὲ τὰς δι' ἁφῆς καὶ γεύσεως κτλ. — **** Ἐπεὶ δ' ἔνιαι τῶν ἡδονῶν ἀναγκαῖαί εἰσιν κτλ.

προαιρέσεως ἐπ' αὐτὰς τρέχων, οὐ δι' ἄλλο τι,[i] δόξαν, φέρε εἰπεῖν, ἢ κέρδος, ἀλλὰ αὐτὰς δι' ἑαυτάς, ἀκόλαστος· τὸν τοιοῦτον γὰρ ἀνάγκη μὴ μεταμέλεσθαι μετὰ τὴν ἡδονήν, καὶ διὰ τοῦτο ἀνίατον εἶναι· ὁ γὰρ ἀμεταμέλητος ἀνίατος· τοιοῦτος δὲ ὁ ἀκόλαστος· ὁ δὲ ἔλαττον τοῦ δέοντος τὰ τοιαῦτα ζητῶν, ὁ ἐκ διαμέτρου ἀντικείμενος, ὅς ἐστιν ἀναίσθητος· ὁ δὲ μέσος ὁ σώφρων ἐστίν. Οὐ μόνον δὲ ὁ διώκων τὰς σωματικὰς ἡδονάς, ὃν εἴρηται τρόπον, ἀκόλαστός ἐστιν, ἀλλὰ καὶ ὁ φεύγων τὰς σωματικὰς λύπας, οὐχ ἡττώμενος αὐτῶν, ἀλλὰ προαιρούμενος ὁμοίως ἀκόλαστός ἐστι. Τῶν δὲ ἀπροαιρέτως ἐπὶ τὰ ἡδέα φερομένων, ὁ μὲν φέρεται διὰ τὴν ἡδονήν, ὁ δὲ ἵνα φύγῃ τὴν ἀπὸ τῆς ἐπιθυμίας λύπην· ὥστε διαφέρουσιν οὗτοι ἀλλήλων, ἔστι δὲ ὁ μὲν διὰ τὸ φεύγειν τὴν λύπην τὰ ἡδέα διώκων, μαλακός, ὁ δὲ δι' ἡδονὴν ἀκρατής. Ἀντίκειται δὲ ὁ μὲν ἀκρατὴς τῷ ἐγκρατεῖ, ὁ δὲ καρτερικὸς τῷ μαλακῷ· ἡ μὲν γὰρ καρτερία ἐστὶν ἐν τῷ ἀντέχειν, ἡ δὲ ἐγκράτεια ἐν τῷ κρατεῖν· ἕτερον δὲ τὸ ἀντέχειν τοῦ κρατεῖν, ὥσπερ καὶ τοῦ μὴ ἡττᾶσθαι τὸ νικᾷν· διὸ βέλτιον καὶ αἱρετώτερον ἡ ἐγκράτεια τῆς καρτερίας· βέλτιον γὰρ νικᾷν ἢ μὴ ἡττᾶσθαι. Φαίνεται δὲ ὅτι καὶ ἡ ἀκολασία χείρων τῆς ἀκρασίας ἐστί. Φανερὸν γὰρ πᾶσιν ὡς χείρων ἐστὶν ὁ διώκων τὴν ἡδονὴν προαιρούμενος, καὶ ἢ μὴ ἐπιθυμῶν ἢ ἠρέμα καὶ οὐ τυραννούμενος, τοῦ ὑπὸ σφοδροτάτων[k] ἐπιθυμιῶν τυραννουμένου· ἔστι δὲ ὁ μὲν πρῶτος ὁ ἀκόλαστος, ὁ δὲ δεύτερος ὁ ἀκρατής· ὥστε ἡ ἀκολασία χείρων τῆς ἀκρασίας ἐστίν. Ὁ μὲν οὖν ἐγκρατὴς καὶ καρτερικὸς οὕτω διαφέρουσιν, καὶ οὕτως αἱρετώτερον ἐγκράτεια καρτερίας, καὶ ἀκρασία ἀκολασίας ἀνεκτότερον.

(Scripsi : [a] πάντῃ] vulgo πάντη. — [b] δῆλον ὅτι] vulgo δηλονότι. — [c] καθ' ὅσον] vulgo καθόσον. — [d] ἂν κακὰ ποιήσειεν] ex Aristotele ; cod. Andronici ἂν ποιήσειεν. — [e] λῦπαί εἰσι] cod. λύπαὶ. — [f] ἐγκρατεῖς εἰσι] cod. ἐγκρατεῖς εἰτὶ. — [g] ῥᾳδίως] cod. ῥαδίως. — [h] αἳ δὲ οὐχ] vulgo αἵ δὲ οὐχ. — [i] ἄλλο τι] vulgo ἄλλό τι. — [k] σφοδροτάτων] cod. σφοδρωτάτων. —)

lenter illis trahatur, sed consulto ad eas ipse tendat, neque propter aliud quidquam, verbi causa gloriam vel lucrum, sed ipsas propter se petit, is est intemperans : talem enim necesse est nunquam expletæ suæ voluptatis pœnitere, ideoque insanabilem esse : quem enim factorum suorum non pœnitet, is insanabilis est : talis autem habetur intemperans : qui vero minus quam decet res jucundas consectatur, is est qui directe opponitur, quem stupidum vocant : medius autem est temperans. Neque vero solum qui corporis, quemadmodum dictum est, voluptates sequitur, est intemperans, sed etiam qui dolores corporis fugit, non quod iis vincatur, sed quia ita vivere statuit, similiter intemperans est. Eorum autem qui inconsulto ad res jucundas tendunt, alii delectationis causa id faciunt, alii ut fugiant dolorem e cupiditate nascentem : itaque hi inter se differunt, cæterum qui fugiens dolorem ad res jucundas tendit, mollis, qui vero delectationis causa hoc facit, incontinens vocatur. Porro incontinens continenti, patiens molli opponitur : etenim in resistendo patientia, in superando autem continentia cernitur : aliud autem resistere est ac superare, sicut aliud vincere et non vinci : quare et melior et præferenda patientiæ est continentia, siquidem præstat vincere, quam non vinci. Pejor autem quam incontinentia videtur esse intemperantia. Omnibus quippe manifestum est, deteriorem esse eum qui consulto, et vel sine cupiditate, vel quiete neque ulla vi coactus voluptatem sequitur, quam qui maxima cupiditatum vi cogitur : prior autem horum intemperans, posterior incontinens est : quamobrem intemperantia deterior quam incontinentia est. Continens ergo et patiens hoc modo differunt, et hæ sunt causæ, propter quas præferenda patientiæ sit continentia, incontinentia vero tolerabilior quam intemperantia habeatur

Κεφ. ιβ'.

Τίς ἡ συγγνωστὴ ἀκρασία καὶ μαλακία.

* Ἔτι δὲ διοριστέον περὶ αὐτῶν. Ἐγκρατὴς μὲν οὖν ἐστιν ὁ κρατῶν τῶν ἐπιθυμιῶν, καρτερικὸς δέ ἐστιν ὁ ἀντέχων πρὸς αὐτὰς καὶ μὴ ἡττώμενος· ὁ δὲ χαυνούμενος πρὸς ἃ οἱ πολλοὶ ἀντιτείνουσι καὶ δύνανται φέρειν, οὗτος μαλακὸς καὶ τρυφῶν· καὶ γὰρ ἡ τρυφὴ μαλακία τίς ἐστιν. Ὃς οὖν[a] ἕλκει τὸ ἱμάτιον, ἵνα μὴ πονήσῃ τὴν ἀπὸ τοῦ αἴρειν λύπην, καὶ μιμούμενος τὸν ἐκλελυμένον ὑπὸ νόσου, οὐκ οἴεται ἄθλιος εἶναι, ἀθλίῳ ὅμοιος ὤν· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἐπὶ

Cap. XII.

Quæ incontinentia et mollities excusabilis sit.

Sed de iis insuper disputandum erit. Est ergo continens qui superat cupiditates, patiens vero qui resistit iis nec superatur : qui autem insolescit iis quibus plerique obsistunt et quæ ferre possunt, is mollis ac delicatus est : quædam enim mollities sunt deliciæ. Talis igitur est qui vestem trahit, ne quid in ea attollenda laboris suscipiat ac doloris et quum imitetur hominem gravi morbo affectum, miserum se esse non arbitratur, qui tamen misero similis sit : eodemque modo de conti-

* Ὁ δὲ ἐλλείπων πρὸς ἃ οἱ πολλοὶ καὶ ἀντιτείνουσι κτλ.

ἐγκρατείας καὶ ἀκρασίας ἐστίν. Εἰσὶ γὰρ ἡδοναὶ καὶ λῦπαι [b] οὕτω μεγάλαι καὶ σφοδραί, ὥστε τὸν ἡττώμενον αὐτῶν συγγνώμης τινὸς ἀξιοῦσθαι· τὸ γὰρ τοιούτων ἡττᾶσθαι οὐδὲν θαυμαστόν· ὥσπερ Φιλοκτήτης, ὃν εἰσήγαγεν ἐν τοῖς ποιήμασι Θεοδέκτης ὁ ποιητὴς πεπληγμένον ὑπὸ ὄφεως, καὶ μέχρι τινὸς κρατοῦντα τῆς λύπης, εἶτα ἀναβοήσαντα· ἢ ὃν εἰσάγει Καρκῖνος [c] ὁ ποιητὴς Κερκύονα ἐπὶ τῇ ὕβρει τῆς θυγατρὸς Ἀλόπης καρτεροῦντα μέχρι τινός, εἶτα ἡττηθέντα τῆς ἀλγηδόνος· ὥσπερ οἱ κατέχειν πειρώμενοι τὸν γέλωτα ἀθρόον ἐκκαγχάζουσιν, ὅπερ ὁ Ξενόφαντος ἐποίησεν· οὐ τοῦτο τοίνυν ἐστὶ θαυμαστὸν τὸ ἡττηθῆναι οὕτω σφοδροτάτων παθῶν· ἀλλ' εἴ τις ἡττᾶται πρὸς ἃς οἱ πολλοὶ δύνανται ἀντέχειν ἡδονὰς καὶ λύπας, καὶ μὴ δύναιτο ἀντιτείνειν, μὴ διὰ φύσιν τινὰ τοῦ γένους, ὥσπερ οἱ Σκυθῶν βασιλεῖς φύσει εἰσὶ μαλακοί, ἢ ὥσπερ τὸ θῆλυ φύσει ἐστὶ τοῦ ἄρρενος μαλακώτερον, ἢ διὰ νόσον, ἀλλ' ὁ διὰ πονηρὰν ἕξιν καὶ μοχθηρίαν, ὁ τοιοῦτος ἀσύγγνωστος. Ἔστι δὲ καὶ ὁ σφόδρα χρώμενος ταῖς παιδιαῖς μαλακός, εἰ καὶ δοκεῖ ἀκόλαστος εἶναι· οἱ γὰρ τὴν ἄνεσιν σφόδρα ζητοῦντές εἰσιν οἱ μαλακοί· ἡ δὲ παιδιὰ ἄνεσίς τις καὶ ἀνάπαυσίς ἐστι· καὶ ὁ σφόδρα χρώμενος παιδιαῖς ὑπερβάλλει κατά τινα ἄνεσιν, καὶ παιδιώδης καλεῖται.

(Scripsi : [a] ὃς οὖν] cod. ὃς οὐχ. — [b] λῦπαι] cod. λύπαι. — [c] Καρκῖνος] cum codd. cf. Herodiani ἐπιτομὴ τῆς καθολικῆς προσῳδίας pag. 74, 19 ed. Schmidt; nec tamen damnanda scriptura Καρκίνος, quia penultima in carminibus corripitur.)

nentia et incontinentia sentiendum est. Sunt enim voluptates et dolores tam magni tamque vehementes, ut qui iis superetur, venia dignus videatur : quippe talibus aliquem vinci, non est mirandum : qualis est Philoctetes, quem Theodectes poeta in carminibus a serpente percussum induxit, qui quum aliquamdiu dolori suo imperasset, postea clamorem sustulit : aut ille Cercyon, quem Carcinus poeta in filiæ Alopes injuria aliquamdiu tacentem, deinde dolore victum inducit : ut qui risum comprimere conantes cachinnum tollunt, quod Xenophanto accidit : quocirca non hoc est mirandum, si tam vehementibus affectibus superentur, sed si quis illis quibus plerique possunt resistere et voluptatibus et doloribus vincatur, neque possit contra niti, non ob generis naturam quandam, quemadmodum Scytharum reges natura sunt molles, aut ut feminæ natura molliores sunt maribus, aut ob morbum, sed propter malum habitum et improbitatem, talis venia indignus est. Atque etiam is qui ludo et joco magnopere oblectatur, mollis est, quamvis intemperans esse videatur : qui enim animi remissionem nimium sequuntur, sunt molles : est autem ludus remissio quædam animorum et requies : et qui nimium ludo indulget, remissionis quendam modum excedit, et ludibundus vocatur.

Κεφ. ιγ΄.

Περὶ τῶν εἰδῶν τῆς ἀκρασίας· καὶ ὅτι χεῖρον κακὸν ἡ ἀκολασία τῆς ἀκρασίας.

* Τῆς δὲ ἀκρασίας δύο εἰσὶν εἴδη· καὶ τὸ μὲν προπέτεια, τὸ δὲ ἀσθένεια καλεῖται. Οἱ μὲν γὰρ προβουλευσάμενοι μὴ συγχωρῆσαι τῷ πάθει, εἶτα ἡττηθέντες αὐτοῦ, τὴν ἀσθενῆ ἀκρασίαν εἰσὶν ἀκρατεῖς· οἱ δὲ μὴ προβουλευσάμενοι, ἀλλ' εὐθὺς προσβαλόντος [a] ἡττηθέντες, τὴν προπετῆ ἀκρασίαν εἰσὶν ἀκρατεῖς· ἔνιοι γὰρ προαισθόμενοι, καὶ προϊδόντες, καὶ προεγείραντες ἑαυτούς, καὶ τὸν λογισμόν, οὐχ ἡττῶνται ὑπὸ τοῦ πάθους, ὥσπερ τὰ προτριβέντα καὶ προγαργαλισθέντα μέλη οὐ γαργαλίζονται. Μάλιστα δὲ οἱ ὀξεῖς καὶ μελαγχολικοὶ τὴν προπετῆ ἀκρασίαν εἰσὶν ἀκρατεῖς· οἱ μὲν ὀξεῖς διὰ τὴν ταχυτῆτα [b] οὐκ ἀναμένουσι τὴν ἀπὸ τοῦ λόγου κρίσιν· οἱ δὲ μελαγχολικοί, διὰ τὸ σφόδρα φανταστικοὶ εἶναι καὶ ἀκολουθεῖν τῇ φαντασίᾳ· διὸ σφοδροτέρως κινοῦνται μὴ ἐπιστρεφόμενοι πρὸς τὸν λόγον.

Cap. XIII.

De incontinentiæ formis : majus item malum esse intemperantiam quam incontinentiam.

Incontinentiæ autem duæ sunt species, quarum altera temeritas, altera imbecillitas vocatur. Qui enim ante apud animum suum statuerant, non cedere affectui, et tamen postea eo superantur, iis causa incontinentiæ est imbecillitas : qui vero ne prius quidem ratione bene subducta primo statim animi impetu superantur, temeraria incontinentia laborant : nam nonnulli quum præsenserunt ac providerunt, seque ipsos et rationem diu ante expergefecerunt, non superantur affectu, sicut corporis membra, quæ quum ante fricuimus ac titillavimus, postea non amplius titillantur. Maxime autem qui in iram præcipites et melancholici sunt, temeraria incontinentia laborant : et in iram quidem præcipites, quia propter festinationem rationis judicium non exspectant, melancholici vero, quia ad imagines concipiendas perquam apti sunt et imaginationem sequuntur : ideoque vehementius etiam moventur, quoniam rationem non respiciunt.

* Ἀκρασίας δὲ τὸ μὲν προπέτεια, τὸ δὲ ἀσθένεια κτλ.

* Πᾶς δὲ ἀκρατὴς καὶ μεταμελητικός ἐστι, καθὼς εἴρηται· τῆς γὰρ ἐπιθυμίας σβεσθείσης, ὁ λόγος ὑγιαίνων συνορᾷ τὴν ἀτοπίαν τοῦ πάθους, ᾧ ἕπεται μετάνοια. Ὁ δὲ ἀκόλαστος ἀμεταμέλητος· ὁ γὰρ λόγος αὐτῷ οὐχ ὑγιαίνει· καὶ διὰ τοῦτο κατιδεῖν τὸ αἰσχρὸν οὐ δύναται. Καὶ διὰ τοῦτο ὁ μὲν ἀκρατὴς ἰατός ἐστιν, ὁ δὲ ἀκόλαστος ἀνίατος. Οὐ γάρ, ὥσπερ εἴπομεν ἐν οἷς πρότερον ἐζητοῦμεν περὶ αὐτῶν, οὕτω καὶ ἔχει· εἴρηται γὰρ ὥς τις ἔνδοξος λόγος γυμνάζει τὸ ζήτημα· τὸ δὲ ἀληθὲς τοῦτό ἐστιν. Ἔοικε γὰρ ἡ μὲν ἀκολασία ὑδέρῳ καὶ φθίσει, ἃ συνεχῶς τὸν νοσοῦντα λυπεῖ, ἡ δὲ ἀκρασία τοῖς ἐπιληπτικοῖς, ἃ διαλιμπάνοντα οὐ συνεχῶς ἐνοχλοῦσιν· ἡ μὲν γὰρ ἀκολασία συνεχὴς πονηρία ἐστίν· ἀεὶ γὰρ ἀκόλαστος οἴεται δεῖν ἀκολασταίνειν· ὁ δὲ ἀκρατὴς οὐκ ἀεί, ἀλλ' ὅταν [c] σφοδραῖς περιπέσῃ ἐπιθυμίαις. Καὶ ὅλως δὲ ἕτερον τὸ γένος ἀκολασίας καὶ ἀκρασίας· ἡ μὲν γὰρ ἀκολασία λανθάνει οὖσα αἰσχρά, ἡ δὲ ἀκρασία οὐ λανθάνει· οἶδε γὰρ ὁ ἀκρατὴς ὅτι αἰσχρὸν τῷ πάθει συγχωρῆσαι· ἡ μὲν οὖν ἀκολασία χείρων ἑκατέρου εἴδους τῆς ἀκρασίας.

** Αὐτῶν δὲ τῶν τῆς ἀκρασίας εἰδῶν ἡ ἀσθένεια χείρων τῆς προπετείας. Οἱ γὰρ τὴν ἀσθενῆ ἀκρασίαν ἀκρατεῖς ὑπ' ἐλάττονος πάθους ἡττῶνται, οἱ δὲ τὴν προπετῆ ἀκρασίαν, ὑπὸ μείζονος· οἷς γὰρ δυνατὸν καὶ βουλεύσασθαι, φανερὸν ὅτι οὐ σφοδρῶς πολεμεῖ τὸ πάθος· οἱ δὲ προπετεῖς, δι' ὧν οὐ δύνανται βουλεύσασθαι δῆλοί εἰσιν ὑπὸ μεγάλων ἐπιθυμιῶν βιαζόμενοι· καὶ ἄλλως δὲ αἰσχρότερον ἡττηθῆναι προβουλευσαμένους, ὥσπερ ὁπλισαμένους, ἢ ἀπροβουλεύτους· ὅμοιος γάρ ἐστιν ὁ κατὰ τὴν ἀσθενῆ ἀκρασίαν ἀκρατὴς τοῖς ταχέως μεθυσκομένοις, καὶ ὑπὸ ὀλίγου οἴνου καὶ ἐλάττονος ἢ ὡς οἱ πολλοί.

*** Ὅτι μὲν οὖν κακία ἐστὶν ἡ ἀκρασία, φανερόν, πλὴν οὐχ ἁπλῶς κακία, οἵα ἡ ἀκολασία, ἀλλά πῃ· [d] καθ' ὅσον [e] μὲν γὰρ προαιρεῖταί πως τὸ κακὸν ἐν τῷ πάθει ὤν, κακία ἐστί, καθ' ὅσον δὲ οὐ πάντῃ [f] οἴεται δεῖν διώκειν τὸ πάθος, οὐκ ἔστι κακία· καὶ ἔστιν ὁμοία τοῖς Μιλησίοις, οὓς Δημόδοκος ἔφη σκώπτων, Μιλήσιοι ἀσύνετοι μὲν οὐκ εἰσίν, δρῶσι δὲ οἷά περ [g] οἱ ἀσύνετοι· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οἱ ἀκρατεῖς ἀκόλαστοι μὲν οὐκ εἰσί, δρῶσι δὲ τὰ τῶν ἀκολάστων.

**** Ἐπεὶ δὲ ὁ μὲν ἀκρατὴς διώκει τὰς σωματικὰς ἡδονὰς παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, οὐ πεπεισμένος ὅτι εἰσὶν ἀγαθαὶ καὶ δεῖν διώκειν, ὁ δὲ ἀκόλαστος πέπεισται ὡς δεῖ διώκειν, ὁ μὲν ἀκρατὴς εὐμετάπειστός ἐστιν, ὁ δὲ ἀκόλαστος οὔ. Τὴν γὰρ ἀρχὴν τῶν πράξεων, ἥτις ἐστὶ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ τέλος οὗ ἕνεκα, ἡ μὲν ἀρετὴ σώζει, ἡ δὲ μοχθηρία φθείρει· καὶ γὰρ διὰ μὲν τῆς ἀρετῆς ἀφικνούμεθα εἰς τὸ ἀγαθόν, διὰ δὲ τῆς μοχθηρίας ἀποχωροῦμεν αὐτοῦ· τὸ δὲ τοιοῦτον τέλος οὐ διὰ

Omnem autem hominem incontinentem, ut supra diximus, facinorum suorum facile pœnitet : nempe restincto cupiditatum ardore, sana ratio perspicit absurditatem affectus, quem sequitur pœnitentia. At intemperantem nullius rei pœnitet : nam quia ratio illi non est sana, idcirco turpitudinem etiam animadvertere nequit. Quocirca incontinens quidem sanabilis est, sed intemperans insanabilis. Neque enim, quemadmodum in superiore de iis quæstione diximus, ita se res habet : quippe id quod probabile erat exercitationis causa et disputandi gratia dictum est : sed ipsa res ita se habet. Similis enim intemperantia aquæ interculi est et tabi, quæ assidue ægrum fatigat, incontinentia vero morbis comitialibus, qui aliquod tempus intermittunt, neque continenter molesti sunt : perpetua enim improbitas intemperantia est : quippe semper intemperanter vivendum esse putat intemperans : at incontinens non semper, sed quum vehementioribus tantum cupiditatibus inflammatur. Aliud denique intemperantiæ, aliud incontinentiæ genus est : nimirum latet intemperantiæ turpitudo, incontinentiæ non item : nam incontinens scit turpe esse, affectui suo cedere : quare intemperantia fœdior est utraque incontinentiæ specie.

Quod vero ad ipsas incontinentiæ species attinet, fœdior temeritate est imbecillitas. Qui enim imbecilla incontinentia laborant, minore affectu, qui temeraria vero, majore superantur : eos nempe, quibus deliberare adhuc licet, manifestum est non ita vehementer perturbatione incitari : temerarii autem hoc ipso quod deliberare non possunt, se magnis animi motibus agi ostendunt : præterea turpius est, post deliberationem tanquam armatos superari, quam sine deliberatione vinci : qui enim imbecilla laborat incontinentia, iis qui facile et exigua vini copia, aut minore certe, quam plerique, inebriantur, similis est.

Vitium ergo incontinentiam esse manifestum est, verum non simpliciter, qualis intemperantia habetur, sed quodammodo : quatenus enim quamdiu in perturbatione illa versatur, consulto malum facit, est vitium, quatenus vero non omnino sequendam esse putat illam perturbationem, non est vitium : quare similis est Milesiis, quos perstringit Demodocus ita scribens : Milesii non sunt illi quidem stulti, sed tamen eadem faciunt quæ stulti : eodem modo incontinentes non sunt illi quidem intemperantes, sed ea quæ intemperantes faciunt.

Quum ergo incontinens corporis voluptates præter rectam rationem sequatur, non quod persuaserit sibi bonas eas et sequendas esse, intemperans vero sequendas eas esse sibi persuaserit, incontinens facile de sententia deducitur, intemperans non item. Actionum quippe principium, ipsum nimirum bonum finemque cujus gratia suscipiuntur, conservat virtus, corrumpit improbitas : per virtutem scilicet ad bonum pervenimus, improbitate vero ab eo recedimus : finis autem ejusmodi non

---

* Cap. 8. Ἔστι δὲ ὁ μὲν ἀκόλαστος, ὥσπερ ἐλέχθη κτλ. — ** Αὐτῶν δὲ τούτων βελτίους κτλ. — *** Ὅτι μὲν οὖν κακία κτλ. — **** Ἐπεὶ δ' ὁ μὲν τοιοῦτός ἐστιν, κτλ.

λόγου καὶ ἀποδείξεως γινώσκεται, ὥσπερ οὐδὲ αἱ ἀρχαὶ τῶν μαθημάτων ἀποδείξει γινώσκονται· ἀλλὰ ἀρετή τίς ἐστι φυσική, ἢ ἐθιστή, τὸ ὀρθὴν δόξαν ἔχειν περὶ τοῦ τέλους. Ἡ γὰρ φύσει, ἢ ἀπὸ ἀγαθοῦ ἔθους ἡ τοιαύτη ἡμῖν περιγίνεται γνῶσις. Ὁ μὲν οὖν εἰδὼς τὸ ἀγαθόν, ὃ δεῖ ποιεῖσθαι τέλος τῶν πράξεων, καὶ πράττων ἃ πρὸς αὐτὸ φέρει, σώφρων· ὁ δὲ τὸ κακὸν ὑποτιθέμενος τέλος καὶ πρὸς ἐκεῖνο τάττων τὰς ἡδονὰς ἀκόλαστος.

* Ὃς δὲ ὑποτίθεται μὲν ἀγαθὸν τέλος, καὶ πρὸς τοῦτο τάττειν τὰς ἑαυτοῦ πράξεις οἴεται δεῖν, ἐξίσταται δὲ διὰ πάθος τοῦ ὀρθοῦ λόγου, οὐχ ὥστε νομίσαι δέον εἶναι διώκειν τὰς τοιαύτας ἡδονάς, ἀλλ' ὥστε μόνον περὶ τὰς πράξεις ἐξαμαρτάνειν, ὁ τοιοῦτος οὔτε σώφρων ἂν εἴη, οὔτε ἀκόλαστος· ἀλλὰ τοῦ μὲν σώφρονος χείρων διὰ τὰς πράξεις, τοῦ δὲ ἀκολάστου βελτίων, διὰ τὸν λόγον. Ὁ μὲν γὰρ πὴ φαῦλος, ὁ δὲ ἀκόλαστος ἁπλῶς. Τῷ δὲ ἀκρατεῖ ἄλλος ἐναντίος, ὁ ἐγκρατής, ὃς οὐκ ἐξίσταται τοῦ λογισμοῦ διὰ τὸ πάθος· ὅθεν φανερόν, ὅτι ἡ μὲν ἐγκράτεια σπουδαία ἕξις ἐστίν, ἡ δὲ ἀκρασία φαύλη.

(Scripsi : [a] προσβαλόντος] cod. προσβάλοντος. — [b] ταχυτῆτα] cf. Herodiani ἐπιτομὴ τῆς καθολικῆς προσῳδίας pag. 30, 2 ed. Schmidt; cod. ταχύτητα. — [c] ὅταν σφοδραῖς περιπέσῃ] cod. ὅτε σφόδραις περιπέσῃ. — [d] ἀλλά πῃ] cod. ἀλλά πη. — [e] καθ' ὅσον] cod. καθόσον. — [f] καθ' ὅσον δὲ οὐ πάντῃ] cod. καθόσον δὲ οὐ πάντῃ. — [g] οἷά περ] cod. οἷαπερ. — [h] πὴ] cod. πῇ. —)

ratione et demonstratione cognoscitur, sicut nec mathematicorum principia demonstratione cognoscuntur : sed virtus quædam aut naturalis aut ex consuetudine adscita est, de fine recte sentire. Namque aut natura aut bona consuetudine talis cognitio nobis contingit. Quamobrem qui bonum, quod tanquam finem actionum nobis proponere debemus, et noverit, et quæ eo tendunt, egerit, is temperans vocatur : qui vero pro fine sibi proponit malum, eoque voluptates suas refert, intemperans dicitur.

At qui bonum finem sibi proponit, eoque actiones suas referendas putat, et tamen nihilominus a recta ratione perturbatione quadam abstrahitur, non ut oportere aliquem consectari hujusmodi voluptates existimet, sed ut in ipsis tantum peccet actionibus, talis nec temperans dici nec intemperans poterit : verum et temperante deterior propter actiones, et intemperante melior propter rationem est. Alter enim aliquatenus, intemperans vero simpliciter est malus. Incontinenti autem alius opponitur, continens nimirum, qui nulla perturbatione a sana ratione abstrahitur : unde patet, et honestum habitum continentiam, et malum habitum esse incontinentiam.

Κεφ. ιδ'.

Τίς ὁ καθ' αὑτὸ ἐγκρατής, καὶ τίς ὁ κατὰ συμβεβηκός.

** Ζητητέον δὲ κἀκεῖνο, [a] ὅπερ ἠπορήθη πρότερον· πότερον ὁποιαοῦν προαιρέσει ἐμμένων οὗτος ἐγκρατής ἐστιν, ἢ ὁ τῇ ὀρθῇ, καὶ περὶ τοῦ ἀκρατοῦς ὁμοίως. Κατὰ συμβεβηκὸς μὲν οὖν ἐγκρατὴς λέγεται ὁ ἐμμένων ὁποιαοῦν προαιρέσει, καθ' αὑτὸ δὲ ἐγκρατής, ὁ ἐμμένων τῇ ὀρθῇ προαιρέσει καὶ τῷ ἀληθεῖ λόγῳ· καὶ ἀκρατὴς ὁμοίως κατὰ συμβεβηκός, ὁ μὴ ἐμμένων ὁποιαοῦν δόξῃ, καθ' αὑτὸ δὲ ὁ μὴ ἐμμένων τῇ ὀρθῇ. Καὶ γὰρ εἴ τις ζητεῖ καὶ αἱρεῖταί τι οὐχ αὐτὸ δι' ἑαυτό, ἀλλὰ δι' ἄλλο, αὐτὸ μὲν κατὰ συμβεβηκὸς ζητεῖ, οὗ δὲ ἕνεκα τοῦτο ζητεῖ, ἐκεῖνο ζητεῖ καθ' αὑτό· ὁ γὰρ διὰ δόξαν χρήματα ζητῶν κατὰ συμβεβηκὸς μὲν τὰ χρήματα ζητεῖ, καθ' αὑτὸ δὲ τὴν δόξαν. Τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ ἐπὶ τούτων συμβαίνει· ὁ μὲν γὰρ τῇ ἀγαθῇ δόξῃ ἐμμένων καὶ τῇ ὀρθῇ προαιρέσει αὐτὸ τὸ ἀγαθὸν αἱρεῖται, διότι ἀγαθόν· ὥστε καθ' αὑτὸ ἐγκρατής ἐστιν· ὁ δὲ ἐμμένων τῇ μὴ ὀρθῇ προαιρέσει καὶ τῇ ψευδεῖ δόξῃ, ἐμμένει διὰ τὸ νομίζειν ὅτι ἀγαθόν ἐστιν ὃ αἱρεῖται· νομίζει δὲ ὅτι ἐστὶν ἐν αὐτῷ τοῦ ἀγα-

Cap. XIV.

Quis sit continens per se et quis per accidens.

Sed et illud quærendum est de quo prius dubitavimus, utrum qui in quolibet proposito permanet, sit continens, an qui in recto tantum consilio perstat, et similiter de incontinente. Per accidens ergo continens is dicitur qui in quolibet proposito permanet, per se vero qui in recto tantum consilio et vera ratione perstat : eodemque modo incontinens per accidens, qui in quavis opinione non perseverat, per se vero qui in recta sententia non manet. Nam si quis consectatur et expetit aliquid non per se ipsum, sed alterius causa, hoc quidem per accidens, illud vero cujus gratia id petit, per se petit : qui enim gloriæ causa pecuniam quærit, per accidens quidem pecuniam, per se autem gloriam quærit. Idem porro in his quoque usu venit : nimirum qui in bona opinione et recto consilio perstat, ipsum quia bonum est, expetit bonum : quamobrem per se est continens : qui vero in consilio non recto et in falsa opinione perseverat, idcirco quia bonum arbitratur esse id quod expetit, perseverat : id autem arbitratur, quia obscurum

* Σώφρων μὲν οὖν ὁ τοιοῦτος, κτλ. — ** Cap. 9. πότερον οὖν ἐγκρατής ἐστιν κτλ.

θοῦ τι ἀμυδρὸν ἴχνος· δι' ὃ ἔχεται τῆς μὴ ὀρθῆς προαιρέσεως καὶ τῆς ψευδοῦς δόξης, ὡς ὀρθῆς καὶ ἀληθοῦς. Ἐπεὶ τοίνυν οὐ δι' ἑαυτὰ αἱρεῖται ἃ αἱρεῖται καὶ οἷς ἐμμένει, ἀλλὰ διὰ τὸ ἀγαθόν, οὐ καθ' αὑτὸ ἐγκρατής ἐστιν, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἀντικειμένων ἔχει· πώς[b] μὲν ἀκρατὴς ὁ μὴ ἐμμένων ὁποιᾳοῦν δόξῃ, ἁπλῶς δὲ ὁ μὴ ἐμμένων τῇ ὀρθῇ· τὸ γὰρ ἁπλῶς καὶ τὸ καθ' αὑτὸ ταὐτόν ἐστιν.

(Scripsi : [a] κἀκεῖνο] cod. κᾀκεῖνο. — [b] πώς] cod. πῶς. —)

aliquod boni vestigium in eo apparet : ideoque consilium non rectum et falsam opinionem tanquam rectam et veram amplectitur. Quoniam ergo non per se expetit quæ expetit et in quibus perstat, sed propter bonum illud, non per se, sed per accidens est continens. Similiter et in oppositis se res habet : quodammodo enim incontinens, qui in qualibet opinione non permanet, simpliciter vero qui in recta non perseverat ; simpliciter enim et per se idem valet.

Κεφ. ιε'.

Ὅτι οἱ ἰσχυρογνώμονες καὶ ἰδιογνώμονες οὐκ εἰσὶν ἐγκρατεῖς.

* Οἱ δὲ καλούμενοι ἰσχυρογνώμονες ἐμμένουσι μὲν δόξῃ τινί, ἐνίοτε δὲ καὶ ἀληθεῖ καὶ ἀγαθῇ προαιρέσει, ἐγκρατεῖς δὲ οὐκ εἰσίν· ἀλλ' ὥσπερ οἱ ἄσωτοι ἐοίκασι τοῖς ἐλευθερίοις, καὶ οἱ θρασεῖς τοῖς ἀνδρείοις, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οὗτοι τοῖς ἐγκρατέσι· καί εἰσιν [a] οἷον δύσπειστοί τινες, καὶ οὐκ εὐμετάπειστοι. Καθ' ὅσον μὲν οὖν ἐμμενετικοί εἰσιν, ἐοίκασι τοῖς ἐγκρατέσιν· ἀλλ' οἱ μὲν ἐγκρατεῖς μεταβάλλονται ὑπὸ λόγου τινὸς καὶ πειθοῦς, οἱ δὲ ἰσχυρογνώμονες ὑπὸ μὲν λόγου οὐ μεταβάλλονται, ὑπὸ δὲ ἐπιθυμίας καὶ ἡδονῶν πολλοὶ τούτων ἄγονται. Εἰσὶ δὲ ἰσχυρογνώμονες καὶ οἱ ἰδιογνώμονες, καὶ οἱ ἀμαθεῖς, καὶ οἱ ἄγροικοι· οἱ μὲν ἀμαθεῖς καὶ ἄγροικοι, διὰ τὸ μὴ εἰδέναι τὰς ἀρχὰς ὅθεν πεισθῆναι δυνατόν· οἱ δὲ ἰδιογνώμονες διὰ ἡδονὴν καὶ λύπην οὐ μεταπείθονται· ἥδονται γὰρ μὴ ἡττώμενοι τῶν πείθειν ἐπιχειρούντων, καὶ λυποῦνται ἐὰν ἄκυρα γένωνται τὰ αὐτῶν ὥσπερ ψηφίσματα· καὶ διὰ τοῦτο μᾶλλον ἐοίκασι [b] τοῖς ἀκρατέσιν οἱ ἰδιογνώμονες ἢ τοῖς ἐγκρατέσιν· οὐ γὰρ λόγῳ, ἀλλὰ πάθεσιν ἀκολουθοῦσιν, ὥσπερ ἐκεῖνοι.

** Εἰσὶ δέ τινες, οἳ ἐμμένουσι τοῖς δεδογμένοις ἀληθέσιν, ἢ οὐκ ἐμμένουσι τοῖς ψευδέσι δι' ἡδονήν, οἳ οὐκ εἰσὶ φαῦλοι, ὅτι διὰ ἡδονὴν ἐπαινετὴν ἐμμένουσιν ἢ οὐκ ἐμμένουσιν. Ὥσπερ ὁ Νεοπτόλεμος ἐποίησεν· οὐ γὰρ ἐνέμεινεν οἷς συνέθετο τῷ Ὀδυσσεῖ, καὶ οὐκ ἠπάτησε τὸν Φιλοκτήτην ψευσάμενος, δι' ἡδονὴν καλὴν καὶ οὐ φαύλην· οὐ γὰρ ὁ δι' ἡδονήν τι ποιῶν ἁπλῶς, ἀκόλαστος, ἢ φαῦλος ἢ ἀκρατής, ἀλλ' ὁ δι' αἰσχρὰν ἡδονήν, οὗτος ψέγεται.

Scripsi : [a] καί εἰσιν] cod καὶ εἰσίν. — [b] ἐοίκασι] cod. ἐοίκασιν. —)

Cap. XV.

Eos quos pertinaces vocant et qui suam tantum sententiam tuentur, non esse continentes.

Quos vero pertinaces vocant, ii quidem in opinione aliqua perseverant, et nonnunquam in consilio vero bonoque perstant, sed continentes non sunt : verum quemadmodum prodigi liberalibus sunt similes, et audaces fortibus, eodem modo hi quoque continentibus : suntque sicut illi quibus difficulter aliquid persuadetur quique non facile de sententia deducuntur. Quatenus ergo in sententia manent, similes sunt continentibus : at continentes ratione et persuasione mutantur, nulla vero ratione pertinaces mutantur, multi autem eorum cupiditate et voluptatibus trahuntur. Sunt autem pertinaces et propriis quibusdam sententiis quasi addicti et consecrati, et indocti et agrestes : alii quidem indocti et agrestes, quia principia ad persuadendum accommodata ignorant : alii vero propriis quibusdam sententiis quasi addicti propter voluptatem ac dolorem sententiam non mutant : hoc ipso enim quod persuadere aliquid conantibus non succumbant, delectantur, contraque dolent, si ipsorum veluti decreta rescindantur : ideoque homines propriis sententiis addicti incontinentibus similiores sunt quam continentibus : non enim rationem, sed affectus sequuntur ut illi.

Sunt autem nonnulli, qui in veris sententiis suis manent, aut in falsis opinionibus non perseverant, idque delectationis causa, qui non sunt improbi, quia laudabilis delectationis causa aut perseverant aut non perseverant. Sicut Neoptolemus fecit : neque enim perstitit in iis quæ Ulixi pollicitus erat, neque Philocteten mendacio fefellit, idque non prava voluptate inductus, sed honesta : neque enim qui simpliciter propter voluptatem aliquid facit, intemperans improbusve est aut incontinens dicendus, sed qui propter turpem voluptatem, is demum vituperatur.

Κεφ. ιϛ'.

Περὶ τῆς ἀκρατείας, πῶς ἔχει πρὸς τὴν σωφροσύνην· καὶ τίνα τρόπον ὁ ἀκρατὴς δοκεῖ φρόνιμος ἐνίοτε εἶναι.

*** Ἐπεὶ δὲ ἡ ἐγκράτεια ἕξις ἐστὶν ἐπαινετή, μεσότης

Cap. XVI.

De incontinentia, quomodo ad temperantiam se habeat : et quo pacto qui incontinens est prudens aliquando esse videatur.

Quum autem continentia habitus laude dignus sit,

* Εἰσὶ δέ τινες οἱ ἐμμενετικοὶ τῇ δόξῃ κτλ. — ** Εἰσὶ δέ τινες, οἳ τοῖς δόξασιν κτλ. — *** Ἐπεὶ δ' ἐστί τις καὶ τοιοῦτος, κτλ.

ἂν εἴη δύο κακιῶν, ὧν τῆς μὲν ἐλαττωθήσεται, τὴν δὲ ὑπερβαλεῖ· ἡ μὲν οὖν ἀκρασία ὑπερβάλλει τὴν ἐγκράτειαν, ἡ δὲ ἐλλείπουσα ἕξις ἀνώνυμος· ἔστι δὲ καθ' ἣν τινες ἥδονται ταῖς σωματικαῖς ἡδοναῖς ἔλαττον τοῦ δέοντος· οἳ καὶ αὐτοὶ τοῦ ὀρθοῦ λόγου διαμαρτάνουσιν. Ὁ μὲν γὰρ ἀκρατὴς οὐκ ἐμμένει τῷ ὀρθῷ λόγῳ, διὰ τὸ μᾶλλον, ἢ προσήκει, χαίρειν ταῖς ἡδοναῖς, ὁ δὲ ἐλλείπων παρὰ τὸν ὀρθὸν ποιεῖ λόγον, διὰ τὸ ἔλαττον, ἢ δεῖ, τὰ ἡδέα ζητεῖν· ὁ δὲ ἐγκρατὴς ἐμμένει τῷ ὀρθῷ λόγῳ, καὶ οὐκ ἐξίσταται αὐτοῦ, οὔτε διὰ μικρὰν ἡδονήν, οὔτε διὰ μεγάλην. Ἐπεὶ δὲ ἡ ἐγκράτεια τῶν ἐπαινετῶν καὶ σπουδαίων, ἀνάγκη τὰς παρ' ἑκάτερα ἕξεις φαύλας εἶναι, καὶ τῇ ἐγκρατείᾳ ἐναντίας· ἀλλ' ὅτι ἡ ἐλλείπουσα ἕξις ἀνώνυμος καὶ ἐλάχιστα συμβαίνει· σπάνιοι γὰρ οἱ ἧττον τοῦ δέοντος χαίροντες ταῖς σωματικαῖς ἡδοναῖς· διὰ τοῦτο μόνη ἡ ἀκρασία δοκεῖ ἐναντία εἶναι, ὅτι ἡ ἠλιθιότης ὀλιγάκις εὑρίσκεται.

* Σώφρων δὴ ὁ ἐγκρατὴς λέγεται, καὶ ὁ ἀκρατὴς ἀκόλαστος, καὶ τὸ ἀνάπαλιν καθ' ὁμοιότητα· πολλὰ γὰρ ὀνομάζομεν ἑνὶ ὀνόματι διά τινα ὁμοιότητα. Καὶ γὰρ περὶ τὰ αὐτά ἐστιν ὁ σώφρων καὶ ὁ ἐγκρατής, καὶ παρὰ τὸν λόγον οὐδὲν ποιοῦσιν ἀμφότεροι, εἰ καὶ τῷ σώφρονι μὲν αἱ ἐπιθυμίαι οὐ πολεμοῦσι, τῷ ἐγκρατεῖ δὲ πολεμοῦσι· καὶ ὁ μὲν σώφρων οὐδὲ ἥδεται παρὰ τὸν λόγον, ὁ δὲ ἐγκρατὴς ἥδεται μέν, οὐκ ἄγεται δὲ ὑπὸ τῶν ἡδονῶν· καὶ ὁ ἀκόλαστος δὲ καὶ ὁ ἀκρατὴς ὁμοίως ὅμοιοι [a] μέν εἰσι, καθ' ὅσον [b] τῶν αὐτῶν ἡδονῶν ἡττῶνται· διαφέρουσι δέ, ὅτι ὁ μὲν ἀκόλαστος οἴεται δεῖν διώκειν τὰς ἡδονάς, ὁ δὲ ἀκρατὴς οὔ.

** Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καί τινας ἀκρατεῖς φρονίμους ὀνομάζουσι καθ' ὁμοιότητά τινα πρὸς τὴν φρόνησιν· τινὲς γὰρ τῶν ἀκρατῶν δεινοί εἰσιν· ἡ δὲ δεινότης ἔοικε τῇ φρονήσει· καὶ γὰρ οἱ δεινοὶ κατὰ τὴν γνῶσιν τοῦ δέοντος ἐοίκασι τοῖς φρονίμοις· ἀλλ' οἱ μὲν γινώσκουσι μόνον τὸ δέον, οὐ προαιροῦνται δὲ πράττειν, οὐδὲ πράττουσιν· οἱ δὲ φρόνιμοι γινώσκοντες τὸ δέον καὶ πράττουσι· καὶ διὰ τοῦτο ὁ μὲν φρόνιμος σπουδαῖός ἐστιν· ἀκρατὴς δὲ κἂν [c] δεινὸς ᾖ, φαῦλός ἐστι καὶ ψέγεται.

*** Καὶ γὰρ εἰ καὶ γινώσκει τὸ δέον, ἀλλ' οὐχ ὥσπερ ὁ φρόνιμος ἐνεργείᾳ θεωρῶν καὶ χρώμενος τῇ ἐπιστήμῃ, ἀλλὰ καθάπερ εἴρηται, ὡς ὁ καθεύδων καὶ οἰνωμένος. Διὰ ταύτην δὴ τὴν ὁμοιότητα ὁ δεινὸς ἀκρατὴς φρόνιμος ὀνομάζεται, καὶ ἔοικε φρονίμῳ· ἐπεὶ καὶ ὁ ἁπλῶς ἀκρατὴς οὐ πονηρὸς καθάπαξ, ἀλλ' ἡμιπόνηρός τις· οὐδὲ ἄδικος· οὐ γὰρ ἐπίβουλος· ἐπεὶ γὰρ ἑκὼν ποιεῖ τὰ φαῦλα, καὶ εἰδὼς ὅτι φαῦλα, καὶ ὅτι εἰς φαῦλον φέρουσι τέλος, καὶ ὅτι δεῖ τὰ βελτίω ποιεῖν, κατά τι μὲν πονηρός, κατά τι δὲ οὐ πονηρός· ἡ μὲν γὰρ πρᾶξις πονηρά, ἡ δὲ κρίσις ἐπιεικής· ἡ δὲ

patet duorum vitiorum medium esse, quorum altero superabitur, alterum superabit : incontinentia ergo superat continentiam, qui vero inferior est habitus nomine vacat : is autem est, quo minus quam oportet corporis voluptatibus homines serviunt : qui et ipsi a recta ratione aberrant. Incontinens enim in recta ratione non permanet, quia magis quam decet voluptatibus delectatur, qui vero deficit, præter rectam rationem et ipse facit, quoniam minus quam oportet sequitur jucunda : continens autem in recta ratione persistit, neque ab ea aut propter parvam voluptatem aut propter magnam discedit.

Quum vero continentia et laudanda et honesta sit, necesse est eos qui utrinque sunt habitus, improbos esse et cum continentia pugnare : sed quia inferior habitus nomine vacat raroque usu venit : rari enim sunt qui minus quam oportet corporis voluptatibus serviunt : idcirco sola contraria videtur esse incontinentia, propterea quod raro reperitur stultitia.

Temperans autem etiam qui continens est, et intemperans qui est incontinens, item contra e similitudine dicitur : quippe multa ob similitudinem quandam eodem nomine appellantur. Etenim in iisdem et temperans versatur et continens, neque præter rationem quidquam ambo faciunt, quamvis temperanti quidem non adversentur, continenti vero adversentur cupiditates suæ : et præter rationem quidem non delectatur temperans, continens autem delectatur, sed non trahitur voluptatibus : eodemque modo, quatenus iisdem voluptatibus superantur, similes inter se sunt intemperans et incontinens : hoc tamen differunt, quod petendas esse voluptates putat intemperans, non putat incontinens.

Sed eadem ratione a prudentiæ quadam similitudine incontinentes aliquos prudentes denominant : quidam enim incontinentes sunt sollertes : sollertia autem similis est prudentiæ : nimirum sollertes cognitione ejus quod decet prudentibus similes sunt : at illi id quod decet noverunt tantum, sed id neque agere statuunt, neque agunt : contra prudentes id quod decet tum noverunt tum agunt : ideoque prudens vir bonus est : incontinens vero, etiamsi sit sollers, improbus tamen est et reprehenditur.

Etenim quamvis norit id quod decet, tamen non ut prudens contemplationem suam ad actionem convertit et scientia utitur, sed quemadmodum dictum est, dormientis et vino onerati instar habet. Ob hanc igitur similitudinem incontinens qui simul et sollers est, tum prudens dicitur, tum prudentis similitudinem speciemque gerit : siquidem et ille qui simpliciter incontinens est, non propterea omnino improbus habetur, sed dimidia tantum ex parte malus; neque est injustus : non enim insidiosus est : quando enim sponte mala facinora committit, sciens mala esse et ad malum finem tendere, minimeque ignorans illa quæ meliora sunt esse agenda, ex

* Ἐπεὶ δὲ καθ' ὁμοιότητα πολλὰ λέγεται, κτλ. — ** Cap. 10. Οὐδ' ἅμα φρόνιμον καὶ ἀκρατῆ κτλ. — *** Οὐδὲ δὴ ὡς ὁ εἰδὼς καὶ θεωρῶν, κτλ.

τοῦ πονηροῦ περὶ τὰς σωματικὰς ἡδονάς, ὅς ἐστιν ὁ ἀκόλαστος, καὶ ἡ πρᾶξις πονηρά, καὶ ἡ κρίσις· ὁ δὲ περὶ τὸ ἕτερον μόνον ἁμαρτάνει· ὁ γὰρ ἀκρατὴς ἢ τὴν ἀσθενῆ ἀκρασίαν ἐστὶν ἀκρατής, ἢ τὴν προπετῆ· ἀμφότεροι δὲ κατὰ τὴν πρᾶξιν μόνον εἰσὶ πονηροί. Ὁ μὲν γὰρ προπετὴς οὐδὲ βουλεύεται· ὁ δὲ ἀσθενὴς βουλεύεται, ὡς οὐ δεῖ ταῖς αἰσχραῖς ἐπιθυμίαις ἀκολουθεῖν· ὁ δὲ ἀκόλαστος κατ' ἄμφω διέφθαρται. Διὰ τοῦτο ὁ μὲν ἀκρατὴς ἔοικε πόλει, ἣ ψηφίζεται μὲν ἅπαντα τὰ δέοντα, καὶ νόμους ἔχει σπουδαίους, καὶ ὑγιαίνει τοῦτο τὸ μέρος, χρῆται δὲ οὐδενί, ὥσπερ Ἀναξανδρίδης ἔσκωψεν·

Ἡ πόλις ἐβούλεθ' ᾗ νόμων οὐδὲν μέλει·

ὁ δὲ ἀκόλαστος ἔοικε πόλει χρωμένῃ μὲν νόμοις, πονηροῖς δὲ χρωμένῃ. Πᾶσα δὲ ἐγκράτεια καὶ ἀκρασία ἐστὶ περὶ τὰς ὑπερβολὰς τῆς ἕξεως τῶν πολλῶν· ὁ μὲν γὰρ ἐγκρατὴς νικᾷ ὧν οἱ πολλοὶ ἡττῶνται, ὁ δὲ ἀκρατὴς ἡττᾶται ὧν οἱ πολλοὶ κρατοῦσιν.

* Ἔστι δὲ ἡ προπετὴς ἀκρασία, ἣν οἱ μελαγχολικοὶ ἀκρατεύονται, δυσχερεστέρα ἰαθῆναι τῆς ἀσθενοῦς, καθ' ἣν βουλεύονται οἱ ἀκρατεῖς καὶ οὐκ ἐμμένουσιν. Ὁμοίως δὲ καὶ οἱ φυσικῶς ἀκρατευόμενοι δυσιατότεροι [d] τῶν δι' ἔθος ἀκρατῶν· ῥᾷον γὰρ μετακινῆσαι ἔθος ἢ φύσιν· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τὸ ἔθος χαλεπόν, ὅτι ἔοικε φύσει· ὥσπερ Εὔηνος λέγει·

Φημὶ πολυχρόνιον μελέτην ἔμεναι, φίλε, καὶ δὴ
Ταύτην ἀνθρώποισι τελευτῶσαν φύσιν εἶναι.

Τί μὲν οὖν ἐστιν ἐγκράτεια, καὶ τί καρτερία, καὶ ἀκρασία, καὶ μαλακία, καὶ πῶς ἔχουσιν αἱ ἕξεις αὗται πρὸς ἀλλήλας, εἴρηται.

(Scripsi [a] ὅμοιοι] cod. ὅμοιον. — [b] καθ' ὅσον | membranæ καθόσον. [c] κἂν] cod. κᾂν. — [d] δυσιατότεροι] cod. δυσιατώτεροι. —)

Κεφ. ιζ'.

** Περὶ ἡδονῆς.

Περὶ δὲ ἡδονῆς καὶ λύπης ἤδη σκοπῶμεν· ἔστι γὰρ οἰκεῖον καὶ προσῆκον τῷ περὶ τῆς πολιτικῆς φιλοσοφοῦντι. Οὗτος γάρ ἐστι τοῦ τέλους ἀρχιτέκτων, καθὼς ἐν τοῖς προειρημένοις ἐφάνη· τὸ δὲ τέλος ἐστὶ τὸ ἀγαθόν, καὶ τὸ ἄριστον, ᾧ καθάπερ κανόνι διακρίνομεν τῶν πρακτῶν τὰ ἀγαθὰ τῶν φαύλων, ἃ μὲν γὰρ πρὸς ἐκεῖνο φέρει τὸ τέλος, ἀγαθὰ νομίζομεν, ἃ δὲ τοῦ τέλους ἀπάγει, φαῦλα. Ἐπεὶ τοίνυν ἡ ἡδονὴ τοῖς μὲν ἀγαθὸν δοκεῖ, τοῖς δὲ φαῦλον, ἐνίοις δὲ καὶ αὐτὸ τὸ τέλος τὸ ἄριστον, ἀκόλουθόν ἐστι τῷ πολιτικῷ ζητῆσαι περὶ αὐτῆς. Ἔτι δὲ καὶ ἀναγκαῖόν ἐστιν ἐν τῇ περὶ ἀρετῶν καὶ κακιῶν πραγματείᾳ· καὶ γὰρ ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ κακία περὶ τὰς ἡδονάς ἐστι καὶ τὰς λύπας, ὡς εἴρηται πρό-

parte improbus est, ex parte non improbus: facinus quippe malum, judicium vero est rectum: ejus vero qui in corporis voluptatibus improbus est, intemperantis nimirum, et actio inhonesta est et judicium injustum: at in altero tantum genere peccat alter: incontinens nempe aut imbecilla incontinentia est incontinens, aut temeraria: ambo autem in actione duntaxat peccant. Temerarius videlicet ne deliberat quidem: imbecillus vero ita deliberat, ut putet turpibus cupiditatibus non esse suffragendum: utrobique vero corruptus est intemperans. Quamobrem incontinens similis est civitati, quæ omnia quidem quæ fieri debent decernat, legesque bonas habeat, sed nulla earum utatur, quemadmodum Anaxandrides salse dixit:

Volebat, a qua spernitur lex, civitas.

Contra intemperans civitati utenti quidem legibus, sed malis, similis est. Versatur autem continentia et incontinentia in eo quod multitudinis habitum excedit: nam continens superat ea quibus multitudo succumbit, incontinens vero superatur iis, quæ vulgus superat.

Jam vero temeraria incontinentia, qua melancholici laborant, difficilior ad sanandum est, quam imbecilla, qua deliberant etiam incontinentes, sed non acquiescunt. Similiter et qui natura sunt incontinentes difficilius sanantur quam qui consuetudine incontinenter vivunt: quippe facilius consuetudo mutatur, quam natura: propterea enim et consuetudinem mutare difficile est, quia ad naturæ similitudinem accedit, ut ait Evenus:

Multos, quod partum est meditando, permanet annos
atque in naturam tandem convertitur usus.

Quid igitur sit continentia, quid tolerantia, item incontinentia et mollities, et quam inter se hi habitus rationem habeant, hactenus a nobis expositum est.

Cap. XVII.

De voluptate.

Jam autem de voluptate et dolore videamus: quæ quidem quæstio apta et accommodata est homini de civili prudentia disputanti. Hic enim finis bonorum magister ac velut architectus est, quemadmodum e superioribus patet: finis autem est id quod bonum habetur et optimum, quo tanquam canone bona sub actionem cadentia a malis distinguimus; quæ enim ad finem illum adducunt, bona existimamus, quæ vero ab eo abducunt, mala. Quum igitur voluptas aliis bonum, aliis malum, quibusdam etiam finis ipse videatur optimus, consentaneum est virum civitatis regendæ peritum de voluptate agere. Præterea hoc necessarium est in quæstione de virtutibus et vitiis instituta: etenim virtus et

* Εὐιατοτέρα δὲ τῶν ἀκρασιῶν, κτλ. — ** Cap. 11. περὶ δὲ ἡδονῆς κτλ.

τερον· καὶ δέον τὸν περὶ ἀρετῶν σκοπούμενον καὶ περὶ ἡδονῆς εἰπεῖν· καὶ ὅτι τὴν εὐδαιμονίαν μεθ' ἡδονῆς τινες εἶναί φασι· [f] διὸ καὶ τὸν μακάριον ὀνομάζουσιν ἀπὸ τοῦ χαίρειν. Ῥητέον δὲ πρότερον ἃ τοῖς ἄλλοις περὶ τούτου δοκεῖ.

* Τοῖς μὲν οὖν οὐδαμῶς δοκεῖ ἀγαθὸν εἶναι ἡ ἡδονὴ οὔτε καθ' αὑτὸ οὔτε κατὰ συμβεβηκός· οὐ γὰρ νομίζουσι δύνασθαι τὸ αὐτὸ καὶ ἀγαθὸν εἶναι καὶ ἡδονήν. Τοῖς δὲ φαῦλαι μὲν αἱ πλείους δοκοῦσι τῶν ἡδονῶν, ἔνιαι δὲ ἀγαθαί· Ἄλλοις δὲ ἐδόκει, εἰ καὶ πᾶσα ἡδονὴ ἀγαθόν, ἀλλ' οὐδαμῶς ἐνδέχεσθαι τὸ τέλος ἡδονὴν εἶναι. Τὰ μὲν οὖν δοκοῦντα περὶ τῆς ἡδονῆς ταῦτά ἐστι.

(Scripsi : εἶναί φασι] cod. εἶναι φασί. —)

vitium in voluptatibus ac doloribus, ut supra dictum est, versantur : quamobrem decet hominem de virtutibus commentantem etiam de voluptate loqui : adde quod vitam beatam quidam cum voluptate copulatam esse ajunt : quapropter et beatum a gaudendo nominant. Sed prius dicendum, quæ aliis de hac re videantur.

Aliis ergo nequaquam nec per se nec per accidens bonum videtur esse voluptas : neque enim idem et bonum et voluptatem esse posse arbitrantur. Aliis rursus inhonestæ pleræque voluptates, quædam et bonæ videntur. Alii denique statuebant, etiamsi omnis voluptas bonum esset, minime tamen voluptatem finem esse posse. Atque hæ quidem aliorum de voluptate sunt opiniones.

Κεφ. ιη'.

Ὅτι οὐδεμία ἡδονὴ ἀγαθόν.

** Ῥητέον δὲ δι' ἃ ἕκαστον ἐδόκει. Οἱ μὲν οὖν λέγοντες μηδεμίαν ἡδονὴν ἀγαθὸν εἶναι οὕτως ἐπεχείρουν· πᾶσα ἡδονὴ γένεσίς ἐστιν εἰς φύσιν αἰσθητή· ἡ γὰρ εἰς τὴν φύσιν γένεσις τῶν φυτῶν οὐκ οὖσα αἰσθητή, ἡδονὴ οὐκ ἔστιν· εἰ τοίνυν ἡ ἡδονὴ γένεσις, ἡ δὲ γένεσις ἀτελές, τὸ δὲ ἀτελὲς οὐκ ἔστιν ἀγαθόν, ἡ ἡδονὴ ἄρα οὐκ ἔστιν ἀγαθόν· ἀγαθὸν γὰρ τὸ ἤδη γεγονός, οὐ τὸ γίνεσθαι· οὐ γάρ ἐστιν * ἡ γένεσις ὁμογενὴς τοῖς τέλεσιν, εἰς ἃ τελευτᾷ· οὐ γὰρ ἡ οἰκοδομία ὁμογενὴς τῷ οἴκῳ. Ἔτι ὁ σώφρων φεύγει τὰ φευκτά· σπουδαῖος γάρ· φεύγει δὲ τὰς ἡδονάς· ἡ ἡδονὴ ἄρα οὐκ ἔστιν ἀγαθόν. Ἔτι ὁ φρόνιμος τὸ ἀγαθὸν διώκει· τὴν ἡδονὴν δὲ οὐ διώκει· τὸ γὰρ ἄλυπον διώκει, οὐ τὸ ἡδύ· οὐκ ἄρα ἡ ἡδονὴ ἀγαθόν. Ἔτι ἐμπόδιον ἡ ἡδονὴ τῇ φρονήσει, καὶ τοσούτῳ μᾶλλον, ὅσῳ μείζων ἡ ἡδονή· οὐδεὶς γὰρ δύναται ἐν ταῖς μεγίσταις ἡδοναῖς ὧν νοῆσαί τι. Ἔτι πᾶν ἀγαθὸν τέχνης ἔργον· οὐδεμιᾶς δὲ τέχνης ἔργον ἡ ἡδονή· οὐκ ἄρα ἀγαθόν. Ἔτι τὰ θηρία διώκει τὰς ἡδονάς, καὶ τὰ παιδία ἀλόγως φερόμενα· ὃ δὲ ζητεῖ τὰ ἀλόγως κινούμενα, οὐκ ἔστιν ἀγαθόν· οὐκ ἄρα ἡ ἡδονὴ ἀγαθόν.

*** Ὅτι δὲ οὐ πᾶσα ἡδονὴ ἀγαθὸν ἐδόκει, διὰ τὸ ἔνια τῶν ἡδέων βλαβερὰ εἶναι καὶ νοσώδη, καὶ ἡδονάς τινας αἰσχρὰς καὶ ἐπονειδίστους.

*** Ὅτι δὲ οὐκ ἔστι τὸ τέλος ἡ ἡδονή, διότι γένεσίς ἐστι καὶ κίνησίς τις, τὸ δὲ τέλος ὅρος, εἰς ὃν ἡ κίνησις· τὰ μὲν οὖν λεγόμενα σχεδὸν περὶ ἡδονῆς ταῦτά ἐστι. Τούτων δὲ τὸ μὲν τῶν ἡδονῶν τὰς μὲν ἀγαθάς, τὰς δὲ φαύλας εἶναι ἀληθές· τὰ δὲ λοιπὰ ψεῦδος· καὶ πειρατέον ἐλέγχειν· καὶ πρῶτον περὶ τοῦ πρώτου λέγωμεν.

(Scripsi * : γάρ ἐστιν] vulgo γὰρ ἔστιν. —)

Cap. XVIII.

Nullam voluptatem bonum esse.

Jam vero causæ propter quas singuli hoc aut illud statuerint, explicandæ sunt. Qui ergo nullam omnino voluptatem bonum esse putabant, ita argumentabantur : omnis voluptas ad naturam ortus est qui sensu percipi possit : plantarum nempe ad naturam ortus, si non sit sensibilis, non est voluptas : si ergo voluptas est ortus, ortus autem est imperfectus, illud vero quod imperfectum habetur non est bonum, voluptas quoque non est bonum : nimirum quod jam factum est, non ipsum fieri bonum vocamus : neque enim cognatus finibus, in quos desinit, est ortus : sicut nec ejusdem generis cum ædificio est ædificatio. Insuper quæ fugienda sunt fugit vir temperans : est enim honestus : fugit autem voluptates : voluptas ergo non est bonum. Quin etiam vir prudens sequitur id quod bonum est : voluptatem autem non sequitur : nam doloris vacuitatem potius, quam voluptatem sequi solet : voluptas igitur non est bonum. Præterea prudentiæ obstat voluptas, eoque magis, quo major est voluptas : nemo videlicet qui maximis voluptatibus servit, quidquam animo agitare potest. Insuper quidquid est bonum, artis opus est : nullius autem artis opus est voluptas : voluptas igitur non est bonum. Quin etiam bestiæ et pueri, qui sine ratione feruntur, voluptates consectari solent : quod vero ea quæ sine ratione feruntur expetunt, non est bonum : voluptas ergo non est bonum.

Jam vero non omnem voluptatem bonum esse idcirco censebant, quia nonnulla quæ jucunda sunt tum damnum afferrent, tum morbos gignerent et quia voluptates quædam tam turpes quam probrosæ essent.

Sed nec finem esse voluptatem, quia generatio est et motus, finis vero terminus est, ad quem tendit motus. Et hæc quidem fere sunt, quæ de voluptate dicuntur. Verum quas commemoravimus voluptates alias bonas, alias malas esse, vera opinio est : reliquæ vero et falsæ sunt et pro viribus confutandæ : ac primum quidem de primo genere agamus.

---

* Τοῖς μὲν οὖν δοκεῖ οὐδεμία ἡδονὴ κτλ. — ** Ὅλως μὲν οὖν οὐκ ἀγαθόν, κτλ. — *** Τοῦ δὲ μὴ πάσας σπουδαίας, κτλ. — **** Ὅτι δ' οὐκ ἄριστον ἡ ἡδονή, κτλ.

Κεφ. ιθʹ.

Λύσις τῶν λόγων, περὶ ὧν ἡ ἡδονὴ δοκεῖ μὴ ἀγαθὸν εἶναι.

* Ὅτι γὰρ οὐκ ἀνάγκη διὰ τοὺς εἰρημένους λόγους μὴ εἶναι τὴν ἡδονὴν ἀγαθόν, μηδὲ τὸ ἄριστον, ἐκ τῶνδε δῆλον. Ἐπεὶ γὰρ τὸ ἀγαθὸν διχῶς λέγεται, τὸ μὲν ἁπλῶς καὶ καθ' αὑτὸ καὶ κυρίως, ὡς ἡ ἀρετή, τὸ δὲ οὐχ ἁπλῶς μὲν ἀγαθόν, τινὶ δὲ ἀγαθόν, ὡς τὸ λωποδυτεῖν τῷ λωποδύτῃ ἀγαθόν, ἀκόλουθόν ἐστιν ὅτι καὶ φύσις πᾶσα, καὶ ἕξις, καὶ πᾶσα κίνησις, καὶ γένεσις, ἡ μὲν ἔσται ἁπλῶς ἀγαθή, ἡ δέ τινι. Ὁμοίως καὶ ἐπὶ τοῦ κακοῦ. Κινήσεις γάρ, καὶ γενέσεις, καὶ ἕξεις αἱ μὲν φαῦλαι ἁπλῶς, αἱ δέ τινι, καὶ τῶν φαύλων τινί· καὶ αἱ μὲν καὶ ἀεὶ φαῦλαί τινι, αἱ δὲ κατά τινα τρόπον, καὶ ὀλίγον χρόνον· ἁπλῶς μὲν φαῦλαι πᾶσα κακία· τινὶ δὲ φαῦλον ἡ σωφροσύνη τῷ ἀκολάστῳ, καὶ ἀεί, καὶ πάντα τρόπον· τινὶ δὲ φαῦλον, καὶ οὐκ ἀεί, τὸ ἀκολασταίνειν τῷ ἀκρατεῖ. Τῆς γὰρ ἐπιθυμίας σβεσθείσης φαῦλον δοκεῖ, καθάπερ σὺν τῷ πάθει οὐκέτι. [a] Ἐπεὶ τοίνυν πᾶσα κίνησις καὶ γένεσις οὕτω διαιρεῖται, καὶ ἡ μὲν ἁπλῶς φαύλη ἡ δέ τινι, κίνησις δὲ καὶ ἡδονή, φανερὸν ὅτι οὐ πᾶσα ἡδονὴ φαῦλον· ἔστι γὰρ ἥδεσθαι ἐφ' οἷς δεῖ, ὅταν τις ἥδηται [b] ἐπ' ἀρετῇ ἢ σοφίᾳ, καὶ ἔστιν ἥδεσθαι ἐπὶ φαύλοις, καὶ ὅλως καθὼς καθόλου διωρισάμεθα. Ἔτι τοῦ ἀγαθοῦ τὸ μέν ἐστιν ἕξις, ὥσπερ ὁ ἔχων δικαιοσύνης ἕξιν· τὸ δὲ ἐνέργεια, ὥσπερ ὁ ποιῶν· ἡ δὲ ἐνέργεια τὴν ἐλλείπουσαν ἕξιν ἀναπληροῖ τῆς ἐνεργείας, σώζεται δὲ καὶ ἡ φυσικὴ ἕξις· ὥσπερ ἡ ὑγίεια ἔγκειται μέν, σώζεται δὲ διὰ τῶν ὑγιεινῶν σιτίων. Αὕτη δὴ ἡ ἐνέργεια ἡ σώζουσα τὴν ἕξιν, ὁποτέραν ἄν τις εἴποι, ἡδεῖα μέν, οὐ καθ' αὑτὸ δέ, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός. Οὐ γὰρ αὐτὸ τὸ ἀναπληροῦν τὸ ἐνδέον τῆς ἕξεως αὕτη ἐστὶν ἡ ἡδονή, ἀλλὰ τούτῳ ἕπεται ἡδονή· εἰ γὰρ τοῦτο ἦν ἡδονή, ἀναπλήρωσις τῆς φυσικῆς ἕξεως ἢ τῆς ἐθιστῆς, καὶ πᾶσα ἂν ἡδονή· νῦν δὲ οὐχ οὕτως ἔχει· οὐκ ἄρα τοῦτό ἐστιν ἡδονή, γένεσις εἰς φύσιν αἰσθητή· τοῦτο γάρ ἐστιν ἡ ἀναπλήρωσις τοῦ φυσικῶς ἐνδέοντος· καὶ οὕτω λύεται τὸ ἐπιχείρημα τῶν συναγόντων μηδεμίαν ἡδονὴν ἀγαθὸν εἶναι. Ὅτι δὲ οὐ πᾶσα ἡδονὴ ἀναπλήρωσίς ἐστι, δῆλον ἀπὸ τοῦ καὶ ἄνευ λύπης καὶ ἐπιθυμίας ἡδονὰς εἶναι, τὴν δὲ τοιαύτην ἀναπλήρωσιν ἄνευ τούτων οὐκ εἶναι δύνασθαι· αἱ γὰρ ἐν τῇ θεωρίᾳ τῶν ἐπιστημῶν ἡδοναὶ ἄνευ ἐνδείας εἰσὶ καὶ λύπης. Ἐπειδὰν γὰρ ἡ μήπω παροῦσα ἐπιστήμη ἐγγένηται τῇ ψυχῇ, ἡδονὴν μὲν ἐποίησε τῷ παρεῖναι, λύπην δὲ οὐδεμίαν ἀποῦσα δίδωσι, ἐπεὶ οὐδὲ ἔνδειά ἐστιν ἡ ἀπουσία τῆς ἐπιστήμης· οὐ γὰρ ἦν ὅτε παρῆν ἡ ἐπιστήμη· νῦν δὲ ἀπώλετο· καὶ σωματικαὶ δὲ ἡδοναί εἰσιν οὕτως ἔχουσαι ἄνευ ἐνδείας καὶ λύπης. Καὶ γὰρ οὐ μόνον ἐνδεεῖς ὄντες τροφῆς ἡδόμεθα τρεφόμενοι, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸ πληρῶσαι τὸ ἐλλεῖπον, ἔστιν οἷς ἡδόμεθα· οὐ γὰρ τοῖς αὐτοῖς χαί-

Cap. XIX.

Dissolutio argumentorum, quibus voluptatem bonum non esse probant.

Non sequi ergo ex iis quæ diximus, voluptatem aut bonum non esse aut non esse optimum, ex his patet. Quum enim bonum dupliciter dicatur, alterum simpliciter, per se et proprie, ut virtus, alterum non simpliciter, sed alicui bonum, ut grassari grassatori bonum est, inde efficitur etiam, omnem naturam et habitum, omnem item motum et ortum partim absolute, partim alicui bonum esse. Similiter et in malo se res habet. Motus enim, ortus et habitus quidam absolute mali sunt, nonnulli alicui tantum, idque cuidam malo : rursus alii semper alicui mali sunt, alii quodammodo et parumper : et absolute quidem mali habitus sunt omnia vitia : cuidam vero mala res, ut temperantia intemperanti et semper et omni modo : cuidam denique malum, sed non semper, ut incontinenti luxuriose vivere. Namque expleta cupiditate malum videtur, animi ardore quasi abrepto non item. Quum ergo omnis tum motio ita dividatur, tum generatio, sitque alia absolute mala, alia cuidam tantum, motio autem voluptas quoque sit, apparet non omnem voluptatem esse malum : potest quippe delectari aliquis rebus, quibus delectari decet, quum quis virtute vel sapientia delectatur, sicut contra fieri potest, ut rebus malis aliquis delectetur, et omnino quemadmodum universe distinximus. Præterea bonum aliud est habitus, ut qui justitiæ habitum habet : aliud est actus, ut qui facit : porro actus deficientem habitum actu suo supplet, sed et naturalis habitus conservatur : sicut sanitas inest quidem, sed tamen salubribus cibis conservatur. Actus ergo qui conservat habitum, utrocunque dicitur modo, est jucundus, non per se tamen, sed per accidens. Neque enim in supplendo ipso habitus defectu posita est voluptas, sed eam rem sequitur voluptas : nimirum si voluptas in eo versaretur, ut defectus habitus vel naturalis vel assuetudine comparati suppleretur, omnis etiam voluptas idem efficeret : nunc vero non ita se res habet : non ergo ad naturam ortus qui sensu percipi possit, voluptas est : hoc enim defectus naturalis supplementum est : atque ita eorum argumentum confutatur, qui nullam voluptatem bonum esse colligunt. Jam vero non omnem voluptatem esse expletionem, ex eo apparet, quod etiam sine dolore et cupiditate nonnullæ sint voluptates, talis autem expletio sine his esse non possit : nam quæ e doctrinarum contemplatione capiuntur, sine defectu et dolore sunt voluptates. Nempe quum nondum adest, sed adhuc animo innascitur scientia, voluptatem quidem affert sua præsentia, sed nullum tamen dolorem absentia sua nobis facit, quoniam scientiæ absentia ne defectus quidem habetur : nec enim erat quum adesset scientia : nunc vero periit : sed et corporis voluptates quædam sine defectu ac dolore tales sunt. Etenim non solum quum egemus cibo, alimento delectamur, sed etiam postquam supplevimus defectum, nonnullis cibis delectamur : nec enim iisdem quum egemus de-

* Cap. 12 Ὅτι δ' οὐ συμβαίνει διὰ ταῦτα κτλ.

ρομεν ἐνδεεῖς ὄντες καὶ πεπληρωμένοι· ἀλλὰ πληρωθέντες μὲν ἡδόμεθα τοῖς κυρίως ἡδέσι, καὶ πᾶσιν ἡδονὴν φέρει· πρὶν δὲ πληρωθῆναι, τοῖς τυχοῦσι καὶ τοῖς ἐναντίοις πολλάκις χαίρομεν· ὅθεν φαίνεται, καὶ ὅτι τῶν ἡδονῶν αἱ μέν εἰσιν ἁπλῶς, αἱ δέ τισιν· ὡς γὰρ ἔχουσι τὰ ἡδέα, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ αἱ ἡδοναὶ αἱ ἀπὸ τούτων. Ὅτι μὲν οὖν οὐ πᾶσα ἡδονὴ ἀναπλήρωσίς ἐστι φυσική, δέδεικται. Καὶ μὴν οὐδὲ πᾶσα ἀναπλήρωσις ἡδονή· τῆς γὰρ ὑγιείας πλήρωσις, ἥτις φυσική ἐστιν ἕξις διὰ τῆς διαίτης γινομένη, οὐκ ἔστιν ἡδεῖα, οὐκ ἄρα ὀρθῶς ἔχει λέγειν τὴν ἡδονήν, ὅτι ἐστι γένεσις εἰς φύσιν αἰσθητή. Καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἀνάγκη ἀπὸ τούτων τῶν λόγων μὴ εἶναι τὴν ἡδονὴν ἀγαθόν.

(Scripsi : [a] οὐκέτι] cod. οὐκ ἔτι. — [b] ὅταν τις ἥδηται] cod. ὅταν τις ἥδεται. —)

lectamur et quum expleti sumus; verum postquam expleti sumus, iis qui proprie jucundi sunt delectamur, et illi omnibus voluptatem afferunt : antequam vero expleti sumus, quibuslibet et sæpe contrariis delectamur : unde apparet, alias absolute dici, alias quibusdam esse voluptates : sicut enim ea quæ jucunda sunt, ita et quæ ex iis oriuntur voluptates se habent. Non omnem igitur voluptatem naturalem esse expletionem, demonstravimus. Atqui neque omnis expletio est voluptas : nimirum sanitatis, qui naturalis est habitus et certa quadam vivendi ratione contingit, jucunda non est expletio, quare non decet dicere, voluptatem esse ad naturam ortum qui sensu percipi possit. Quamobrem non necessario his argumentis voluptatem non esse bonum docent.

Κεφ. κ'.

Λύσις τοῦ λόγου ὅθεν ἡ ἡδονὴ δοκεῖ μὴ τὸ ἄριστον εἶναι.

* Καὶ οἱ λέγοντες δὲ τὴν ἡδονὴν μὴ εἶναι αὐτὸ τὸ τέλος τὸ ἄριστον, οὐκ ἀναγκαίως συλλογίζονται· εἰ γὰρ οὐ δύναται ἡ ἡδονὴ τέλος εἶναι, ἀνάγκη ἀεὶ ἕτερόν τι βέλτιον αὐτῆς εἶναι, τὸ τέλος δῆλον ὅτι· [a] τὸ γὰρ τέλος παντός ἐστι βέλτιον· αὐτὸ γάρ ἐστι τὸ ἄριστον καὶ τὸ βέλτιστον. Οὐκ ἀνάγκη δέ· οὐ γάρ ἐστι γένεσις ἡ ἡδονή, ἵνα ἐξ ἀνάγκης βέλτιον αὐτῆς ᾖ τὸ τέλος τῆς γενέσεως, οὐδὲ ἀεὶ ἐν τῇ [b] γενέσει θεωρεῖται, ἀλλὰ ἐνέργειά ἐστι καὶ τέλος· θεωρεῖται δὲ οὐκ ἐν τῇ συστάσει τῶν ἕξεων· οἷον, φέρε εἰπεῖν, ὅταν τὰ δίκαιά τις ποιῇ, καὶ τὴν ἕξιν τῆς δικαιοσύνης ἐν τῇ ψυχῇ συντιθῇ, οὔπω δίκαιος ὤν· ἀλλ' ἐν τῇ χρήσει τῆς ἕξεως, ὅταν τις δίκαιος γενόμενος ἔπειτα χρῆται τῇ ἕξει τῆς δικαιοσύνης. Διὰ τοῦτο οὐδὲ πάσης ἡδονῆς ἐστι τέλος, ἀλλ' ἔνιαι αὐταί εἰσι τέλος. Καὶ γὰρ τῶν ἐνεργειῶν ὅσαι μὲν εἰς τελείωσιν ἄγουσι φύσεως, οὐκ αὐταί εἰσι τέλος, ὥσπερ ἡ καθ' ἕξιν ἰατρικὴν ἐνέργεια τέλος ἔχει τὴν ὑγίειαν· ὅσαι δὲ οὐκ ἄγουσιν εἰς φυσικὴν τελείωσιν, ἀλλ' αὐταί εἰσιν ἡ φυσικὴ τελείωσις, δῆλον ὡς οὐκ ἔχουσιν ἄλλο τέλος, ἀλλὰ ἄλλων αὐταί εἰσι τέλη· ὥσπερ εἴ τις κατὰ τὴν τελείαν ἕξιν τῆς ἀρετῆς ἐνεργεῖ. Ἡ γὰρ τοιαύτη ἐνέργεια τέλος ἐστὶν ἄλλων, οὐκ αὐτή ἐστι πρὸς ἄλλο τεταγμένη τέλος· ὅθεν καὶ ἡ ἡδονή, ἐνέργεια οὖσα, οὐ πᾶσα τέλος ἔχει· ἐνέργεια γάρ ἐστι τῆς κατὰ φύσιν ἕξεως. Διὸ οὐ καλῶς ἔχει αἰσθητὴν γένεσιν εἶναι λέγειν τὴν ἡδονήν, ἀλλὰ ἐνέργειαν τῆς κατὰ φύσιν ἕξεως λεκτέον εἶναι τὴν ἡδονήν· ἀντὶ δὲ τοῦ αἰσθητήν, ἀνεμπόδιστον· καὶ ἔσται ἡδονὴ ἐνέργεια τῆς κατὰ φύσιν ἕξεως ἀνεμπόδιστος. Δέδεικται δὲ ἐν τῷ [c] ιη' κεφαλαίῳ μὴ πᾶσαν ἡδονὴν γένεσιν εἶναι εἰς φύσιν· ὥστε ἐλλιπής ἐστιν ὁ τοιοῦτος ὁρισμός· ἔτι δὲ οὐδὲ πᾶσα αἰσθητή ἐστιν. Ἡ γὰρ ἐν τῷ θεωρεῖν ἡδονὴ οὐκ ἔστιν αἰσθητή· ἡ δὲ ἐνέργεια καὶ

Cap. XX.

Refutatio argumenti, quo voluptatem non esse optimam rem probant.

Sed et illi qui negant ipsum finem optimum esse voluptatem, non necessario rationem concludunt : si enim finis esse nequit voluptas, necesse est semper aliquid ea melius reperiri, finem nimirum : omnium enim optimus est finis, quia ipse eorum quæ exstant optimum et præstantissimum est. At non est necesse : nec enim generatio est voluptas, ut necessario ipsa generatione melior sit finis, neque semper in generatione consideratur, sed actus est et finis : sed neque in habituum constitutione consideratur : ut, exempli gratia, quum quis ea quæ justa sunt facit, et justitiæ habitum in animo fingit, quum tamen nondum sit justus, sed in usu potius illius habitus, quum jam justus aliquis factus ipso postea justitiæ habitu utitur. Quocirca nec omnium voluptatum est finis, sed earum nonnullæ ipsæ sunt finis. Etenim illi actus qui ad naturæ perfectionem perducunt, non ipsi sunt finis, sicut actus ad medicinalem habitum accommodatus finem habet sanitatem : eos vero qui ad naturalem perfectionem non adducunt, sed ipsi naturalis perfectio sunt, perspicuum est non alium finem habere, sed ipsos esse aliorum fines : ut si quis ad perfectum virtutis habitum accommodate aliquid efficit. Talis quippe actus finis aliorum est, non autem ipse ad alium finem refertur : quare nec omnis voluptas, licet actus sive efficacia sit, finem habet : siquidem efficacia habitus naturalis est. Quapropter non recte dicunt, voluptatem esse generationem, quæ sensu percipi possit, sed potius efficacia habitus naturalis voluptas dicenda est : pro sensibili autem rectius non impeditam vocaveris : atque ita erit voluptas non impedita habitus naturalis efficacia. Ostendimus autem in capite duodevicesimo, non omnem voluptatem ad naturam ortum esse : quamobrem imperfecta hujusmodi definitio est : præterea nec sensibilis est omnis. Voluptas videlicet quæ e contemplatione capitur non est sensibilis : actus autem

* Ἔτι οὐκ ἀνάγκη ἕτερόν τι κτλ.

τὴν γένεσιν ἔχει τὴν αἰσθητήν· καὶ οὐδεμία ἡδονή ἐστιν, ἥτις οὐκ ἔστιν ἀνεμπόδιστος· τὸ δὲ κατὰ φύσιν πᾶσαν ἕξιν περιέχει φυσικήν τε καὶ ἐθιστήν. Καὶ γὰρ καὶ ἡ ἐθιστὴ ἕξις κατὰ φύσιν ἐστί· πεφύκαμεν γὰρ πρὸς τὰς τοιαύτας ἕξεις, καὶ διὰ τοῦτο κτώμεθα· ὁ γοῦν ἐνεργῶν κατά τινα ἕξιν ἀνεμποδίστως ἥδεται· καὶ τοῦτό ἐστιν ἡ ἡδονή. Γένεσις δὲ ἔδοξέ τισιν εἶναι ἡ ἡδονή, ὅτι ᾤοντο τὴν ἡδονὴν εἶναι τὸ κυρίως ἀγαθὸν καὶ τὸ ἄριστον· τὸ δὲ κυρίως ἀγαθὸν ἐνέργειαν εἶναι· ἐνέργειαν δὲ καὶ γένεσιν μηδὲν ἀλλήλων διαφέρειν. Τὸ δὲ οὐχ οὕτως ἔχει· οὐ γὰρ ταὐτόν ἐστι γένεσις ἐνεργείᾳ· γένεσις μὲν γάρ ἐστιν ἡ ἀπὸ τοῦ μὴ ὄντος ἐπὶ τὸ εἶναι ὁδὸς τῆς ἕξεως· ἐνέργεια δὲ ἥτις ἐστὶ τὸ ἄριστον, ἡ μετὰ τὴν ἀνάληψιν τῆς ἕξεως, κατ' αὐτὴν τὴν τελείαν ἕξιν ἐνέργεια.

(Scripsi : [a] δῆλον ὅτι] cod. δηλονότι. — [b] τῇ] cod. τῆ. — [c] τῷ] cod. τω. —)

sensibilem etiam habet generationem : neque ulla est, quæ non sit libera voluptas : quum autem naturæ convenientem dicimus, omnem tum naturalem, tum assuetudine comparatum habitum complectimur. Nam et assuetudine comparatus habitus naturæ consentaneus est : quia ad ejusmodi habitus nati sumus, ideoque eos nanciscimur : qui igitur ad aliquem habitum accommodate sine ullo impedimento aliquid efficit, delectatur : atque hæc res est voluptas. Sed generatio quibusdam esse visa est voluptas, propterea quod voluptatem existimabant, id quod bonum proprie et optimum vocatur : id autem quod proprie bonum est, actum esse : sed actum et generationem nihil inter se differre. At res non ita se habet : neque enim idem est generatio quod actus : quippe generatio est habitus via ab eo quod non est ad rerum naturam confecta : actus vero, quod optimum vocamus, postquam adepti sumus habitum, ad hunc ipsum jam perfectum habitum apta efficacia.

Κεφ. κα'.

Λύσις τοῦ ἐπιχειρήματος, ὅθεν ἐδόκει μὴ πᾶσαν ἡδονὴν ἀγαθὸν εἶναι· καὶ ἔτι δι' ὧν δοκεῖ φαύλη εἶναι· καὶ ἀπόδειξις, ὅτι ἀνάγκη τὸ ἄριστον ἡδονὴν εἶναι.

* Οὐδὲ φαύλην δὲ εἶναι ἀνάγκη τὴν ἡδονήν, ὅτι ἔνια ἡδέα νοσώδη.

Εἰ γὰρ τοῦτο, ἔσονται καὶ τὰ ὑγιεινὰ φαῦλα, ὅτι τινὰ ὑγιεινὰ ἐμποδὼν ἵσταται τῷ πλουτεῖν, ὅτι πολλῶν χρημάτων εἰσὶν ἀναλωτικά· ἀλλ' οὐ φαῦλα διὰ τοῦτο· οὐ γὰρ τὸ ἐναντιούμενον ὁπωσοῦν ἄλλῳ τινὶ ἀγαθῷ, φαῦλον· ἐπεὶ καὶ τὸ θεωρεῖν βλάπτει ποτὲ εἰς ὑγίειαν, καὶ οὐ διὰ τοῦτο φαῦλον· οὐκ ἄρα οὐδὲ ἡ ἡδονὴ φαῦλον, ὅτι τινὰ ἡδέα νοσώδη.

** Καὶ μὴν οὐδὲ ὅτι ἐμποδίζουσιν ἔνιαι τῶν ἡδονῶν τῇ φρονήσει καὶ τῇ θεωρίᾳ, διὰ τοῦτο φαῦλον ἡ ἡδονή. Οὐ γὰρ ἡ ἡδονὴ τῆς φρονήσεως τῇ φρονήσει ἐνοχλεῖ, οὐδὲ ἡ ἡδονὴ τῆς τέχνης τῇ τέχνῃ, ἀλλὰ μᾶλλον αὔξει ἑκάστην ἕξιν ἡ οἰκεία ἡδονή· ἀλλὰ αἱ ἐμποδίζουσαι ἡδοναὶ τὰς ἕξεις ἀλλότριαί εἰσι, καὶ ὡς μὴ προσήκουσαι ἐνοχλοῦσι· τοῦτο δὲ οὐκ ἔστι φαυλότητος σημεῖον, ἐπεὶ καὶ τῇ ὑγιείᾳ ἡ θεωρία ἐνοχλεῖ, καθὼς εἴρηται, ὅτι οὐκ ἔστι προσήκουσα ἐνέργεια τῇ ὑγιείᾳ· ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο φαῦλον ἡ θεωρία.

*** Καὶ μὴν οὐδὲ ὅτι οὐκ ἔστιν ἔργον τέχνης οὐδεμιᾶς, διὰ τοῦτο φαῦλον· οὕτω γὰρ ἂν πᾶσα ἐνέργεια φαῦλον ἂν ἦν. Οὐδεμία γὰρ ἐνέργεια τέχνης ἐστὶν ἀποτέλεσμα· ἀλλὰ τὴν μὲν δύναμιν ἡ τέχνη, ἡ δὲ δύναμις προάγει τὴν ἐνέργειαν· ἡ μὲν γὰρ περὶ τὴν κυβερνητικὴν τέχνη αἰτία ἐστὶ τοῦ δύνασθαι κυβερνᾷν· τὸ δὲ δύνασθαι κυβερνᾷν αἴτιόν ἐστι τῆς κατὰ τὴν κυβερνητικὴν ἐνεργείας. Καίτοι καὶ ἡ ἡδονὴ γίνεταί τινος τέχνης πολλάκις· ἡ γὰρ μυρεψικὴ καὶ ἡ ὀψοποιητικὴ τέχναι εἰσὶν ἡδονῆς ποιητικαί.

Cap. XXI.

Refutatio argumenti, quo non omnem voluptatem bonum esse probant : præterea cur mala videatur esse : denique necessario voluptatem summumque bonum esse ostenditur.

Sed neque malam esse voluptatem necesse est, quia jucunda quædam morborum causæ sunt. Nam si hoc ita est, erunt etiam ea quæ salubria sunt mala, quia eorum nonnulla, ne quis divitiis affluat, impediunt, propterea quod in eorum emtionem pergrandis pecunia absumitur : sed non idcirco mala sunt : neque enim quod alii alicui bono utcunque adversatur, continuo est malum, quum etiam contemplatio interdum sanitati noceat, nec tamen propterea malum sit : ergo ne voluptas quidem ideo malum est, quod jucunda quædam morbos pariunt. Sed nec quia nonnullæ voluptates prudentiam et contemplationem impediunt, idcirco malum est voluptas. Nam neque prudentiæ voluptas prudentiæ molestiam exhibet, neque artis voluptas arti molesta est, sed singulos potius habitus sua cujusque voluptas auget : itaque alienæ potius sunt, quæ habitum impediunt voluptates, et quia non sunt ei cognatæ, illum turbant : hoc autem non est pravitatis signum, siquidem etiam sanitatem contemplatio turbat, quemadmodum diximus, tanquam non conveniens sanitati actus : sed propterea contemplatio non est malum.

Sed nec quia nullius artis opus est, idcirco malum esse sequitur : ita enim malus foret omnis actus. Nulla quippe actio artis effectus est, sed facultatem ars, facultas vero actum producit : nimirum gubernandi ars efficit gubernandi facultatem : at gubernandi facultas efficit gubernandi actionem. Quamquam sæpenumero artis alicujus voluptas est : nam ars unguentaria et coquinaria oblectationem habent.

---

* Τὸ εἶναι φαύλας κτλ. — ** Ἐμποδίζει δὲ οὔτε φρονήσει, κτλ. — *** Τὸ δὲ τέχνης μὴ εἶναι ἔργον κτλ

* Ὅτι δὲ οἱ σώφρονες, καὶ οἱ φρόνιμοι φεύγουσι τὴν ἡδονήν, καὶ τὸν ἄλυπον διώκουσι βίον, οἱ δὲ παῖδες καὶ τὰ θηρία διώκουσι τὰς ἡδονάς, λύεται τοῖς ἐν τῷ ιη΄ κεφαλαίῳ εἰρημένοις. Ἐπεὶ γὰρ τῶν ἡδονῶν αἱ μέν εἰσιν ἁπλῶς ἀγαθαί, αἱ δὲ οὐχ ἁπλῶς ἀγαθαί, τὰς μὲν μὴ ἁπλῶς ἀγαθὰς τὰ παιδία καὶ τὰ θηρία διώκει, καὶ ὁ σώφρων φεύγει, καὶ κατὰ ταύτας βούλεται μόνον ἄλυπος εἶναι· καὶ ὁ φρόνιμος, καὶ εἴ τις σπουδαῖος τὰς μετ' ἐπιθυμίας καὶ λύπης, τὰς σωματικὰς (τοιαῦται γὰρ αὗται) καὶ τὰς τούτων ὑπερβολάς, περὶ ἃς ἂν ὁ ἀκόλαστος στρέφηται· διὸ [a] ὁ σώφρων φεύγει ταύτας· τὰς δὲ ἁπλῶς ἡδονὰς ὁ σώφρων καὶ ὁ φρόνιμος διώκει· αἵ εἰσι σώφρονες ἡδοναί· αἵ εἰσιν αἱ τῶν ἐπαινετῶν ἕξεων ἐνέργειαι· οἷον σωφροσύνης, ἢ δικαιοσύνης, ἢ θεωρίας.

** Ἐπεὶ δὲ καὶ λύπη ἡ μέν ἐστιν ἀγαθόν, ἡ δὲ φαῦλον καὶ φευκτόν, καὶ τῆς φευκτῆς ἡ μὲν καθ' αὑτό ἐστι φευκτή, ὡς ἡ ἐπὶ ἀρετῇ λύπη, ἡ δὲ πή, [b] ὡς ἡ ἐπὶ ζημίᾳ τινὶ λύπη, ἥτις φευκτή ἐστι κατά τι, ὅτι ἐμποδίζει τῇ θεωρίᾳ· φανερὸν ὅτι ἀνάγκη πᾶσα τὸ ἐναντίον τῇ λύπῃ τὴν ἡδονήν, τὴν μὲν ἁπλῶς φευκτὴν εἶναι, τὴν δὲ πή· [c] ἀνάγκη γὰρ τῷ ἁπλῶς κακῷ ἁπλῶς ἀγαθὸν εἶναι ἐναντίον, καὶ τῷ πὴ [d] κακῷ τὸ πὴ ἀγαθόν· οὐ γὰρ ἡ Σπευσίππου λύσις, καθ' ἣν ἐνιστάμενος λύειν ἐπιχειρεῖ τόνδε τὸν λόγον, συμβαίνει τῇ ἀληθείᾳ. Φησὶ γάρ, ὅτι καθάπερ τὸ μεῖζον καὶ τὸ ἔλαττον ἐναντία ἐστὶ τῷ ἴσῳ, καὶ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν τὰ παρ' ἑκάτερα ἐναντία, τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ τῇ ἀλυπίᾳ ἀντίκειται ἡ ἡδονὴ καὶ λύπη, ἡ μὲν ὡς μεῖζον, ἡ δὲ λύπη ὡς ἔλαττον, καὶ ἔστιν ἡ μὲν ἀλυπία ἀγαθόν, ἡ δὲ ἡδονή, καὶ ἡ λύπη, κακόν· οὗτος γὰρ ὁ λόγος παντελῶς ἄδοξός ἐστιν· οὐδενὶ γὰρ ἡ ἡδονὴ κακὸν δοκεῖ· οὐδεὶς γὰρ ἂν φαίη τὴν ἡδονὴν αὐτήν, ὅπερ ἐστὶ κακὸν εἶναι.

*** Οὐδὲν δὲ κωλύει ἡδονὴν εἶναι τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ ἄριστον, ὅτι ἔνιαι τῶν ἡδονῶν φαῦλαι· καὶ γὰρ πολλῶν φαύλων οὐσῶν ἐπιστημῶν οὐδὲν κωλύει τὸ ἄριστον εἶναι τὴν ἐπιστήμην. Ἴσως δὲ οὐ μόνον δυνατόν, ἀλλὰ καὶ ἀναγκαῖον τὴν ἡδονὴν τὸ ἄριστον εἶναι καὶ τὸ αἱρετώτατον. Εἰ γὰρ πάσης ἕξεώς ἐστιν ἐνέργεια, ἡ δὲ εὐδαιμονία καὶ τὸ ἄριστον ἐνέργειά ἐστιν ἕξεως ἀγαθῆς, ἢ μιᾶς τῆς ἀρίστης ἢ πασῶν, ἀνεμπόδιστος· ἡ δὲ ἡδονὴ ἐνέργειά ἐστι τῆς κατὰ φύσιν ἕξεως ἀνεμπόδιστος· ἀνάγκη δὴ τὴν εὐδαιμονίαν, καὶ τὸ ἄριστον, ἡδονὴν εἶναι. Καὶ οὐδὲν προσίσταται τό τινας τῶν ἡδονῶν φαύλας εἶναι. Ὅτι δὲ τὴν εὐδαιμονίαν ἀνάγκη ἐνέργειάν τινα εἶναι ἀνεμπόδιστον, φανερόν, δεῖ γὰρ τελείαν εἶναι· οὐδεμία δὲ ἐνέργεια ἐμποδιζομένη τελεία δύναται εἶναι· διὰ τοῦτο, καθὼς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται, δεῖται ὁ εὐδαίμων τῶν ἔξωθεν ἀγαθῶν, ἵνα μὴ ἐμποδίζηται ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ. Οἱ δὲ τὸν ἀνωμάλως βιοῦντα καὶ δυστυχίαις μεγάλαις

Jam vero quod temperantes viri et prudentes voluptatem fugiunt, vitamque potius a dolore vacuam sequuntur, pueri autem et bestiæ voluptates consectantur, hoc iis quæ capite duodevicesimo dicta sunt dissolvitur. Quum enim aliæ voluptates simpliciter et absolute bonæ, aliæ non simpliciter bonæ sint, eas quæ non sunt simpliciter bonæ pueri et bestiæ sequuntur, eas autem fugit temperans, suntque hæ solæ quibus dolorem vitat: pariterque prudens et quicunque est honestus: eas, inquam, quæ cum cupiditate et dolore conjunctæ sunt, corporis videlicet (nam hæ tales sunt) earumque immoderationes, in quibus versatur intemperans: ideoque has temperans quoque fugit: eas vero quæ simpliciter voluptates dicuntur temperans quoque et prudens persequitur: quæ etiam temperantes sunt voluptates: neque aliud quam laudabilium habituum sunt actus: exempli gratia, temperantiæ, justitiæ aut contemplationis.

Quoniam autem et dolor, alius quidem bonus, alius vero malus est et fugiendus, rursusque fugiendus partim per se fugiendus est, ut dolor e virtute susceptus, partim quodammodo fugiendus, ut dolor e damno aut pœna susceptus, qui aliquatenus fugiendus est, quia contemplationem impedit: apparet etiam id quod dolori est contrarium, voluptatem dico, necessario aliam simpliciter, aliam quodammodo fugiendam esse: necesse enim est ei quod absolute malum est, id opponi quod absolute bonum est, eique quod quodammodo malum est, id quod quodammodo est bonum: neque enim Speusippi illa dissolutio, qua instando hoc argumentum dissolvere conatur, revera quadrat. Ait enim, quemadmodum majus et minus æquali sunt contraria, et in virtutibus quæ utrinque sunt inter se sunt contraria, ita voluptatem quoque et dolorem indolentiæ opponi, illam quidem ut majus, hunc vero ut minus, atque esse bonum indolentiam, malum vero voluptatem ac dolorem: hæc enim ratio omnino improbabilis est: quippe nemini malum videtur voluptas, quia nemo ipsam voluptatem idem quod malum esse dicet.

Sed nihil obstat, quominus voluptas tum bonum sit tum optimum, quia nonnullæ voluptates sunt malæ: sicut nec quum multæ malæ sint doctrinæ quidquam prohibet, quominus finis bonorum sit doctrina. Fortasse autem non solum fieri potest, sed etiam necesse est, voluptatem simul summum bonum esse simul maxime expetendum. Si enim omnis habitus est actus, beatitudo vero et id quod optimum vocatur boni habitus, aut unius optimi aut omnium non impeditus est actus: voluptas vero habitus naturæ consentanei non impeditus est actus: necesse erit beatitudinem ipsumque id quod est optimum, esse voluptatem. Neque tamen quidquam obstat, quod nonnullæ voluptates malæ sunt. Jam vero beatitudinem necessario esse actum non impeditum manifestum est, perfectam enim esse oportet: nullus autem, qui impeditur, perfectus esse potest actus: ideoque, sicut in superioribus dicebamus, externis quoque bonis eget beatus, ne ipsius actus impediatur. Qui vero homi-

* Τὸ δὲ τὸν σώφρονα φεύγειν, κτλ. — ** Cap. 13. Ἀλλὰ μὴν ὅτι ἡ λύπη κτλ. — *** Ἄριστον δ' οὐδὲν κωλύει κτλ.

περιπίπτοντα εὐδαίμονα φάσκοντες εἶναι, ἐὰν ᾖ ἀγαθός, ἢ ἑκόντες ἢ ἄκοντες οὐδὲν λέγουσι· προσδεῖται γὰρ ὁ εὐδαίμων καὶ τῶν σωματικῶν ἀγαθῶν· ὑγιείας δῆλον ὅτι [e] καὶ μακροβιότητος, καὶ τῶν περὶ τὸ σῶμα τῶν ἀναγκαίων, καὶ τῆς ἀπὸ τῆς τύχης ῥοπῆς. Διὰ τοῦτό τινες [f] ᾠήθησαν τὸν εὐτυχῆ ταὐτὸν εἶναι τῷ εὐδαίμονι, ὅτι ἄνευ εὐτυχίας οὐκ ἔνι καθαρῶς εὐδαιμονεῖν· οὐκ ἔστι δὲ ταὐτόν. Δεῖ γὰρ σπουδαῖον εἶναι τὸν εὐδαίμονα· οὐ πάντες δὲ εὐτυχεῖς σπουδαῖοι, καὶ βλάπτει δὲ ἐνίοτε εἰς τὴν ἀρετὴν ἡ εὐτυχία, καὶ συγχεῖ τὸν σπουδαῖον, ἂν ὑπερβάλλουσα ᾖ, ἥτις οὐδὲ εὐτυχία δικαίως ἂν καλοῖτο· τὸ γὰρ εἶναι τῆς εὐτυχίας ἐστὶν ἐν τῷ συμβάλλεσθαι πρὸς εὐδαιμονίαν. Ἀκολούθως δὲ καὶ ὁ ὅρος ἀπὸ τούτου λαμβάνεται, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὸ ὄνομα. Διὸ [g] οὐκ ἂν εὐτυχία δικαίως καλοῖτο, μὴ πρὸς εὐδαιμονίαν συμβαλλομένη· φανερὸν δὴ ὅτι τὸ ἀνεμπόδιστον ἀνάγκη προσκεῖσθαι τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ εὐδαίμονος· τοῦτο δέ ἐστιν ἡ ἡδονή, ἐνέργεια ἀνεμπόδιστος. Τὶς ἄρα ἡδονή ἐστιν ἡ εὐδαιμονία· ἔτι δὲ δῆλον καὶ ἀπὸ τοῦ θηρία καὶ ἀνθρώπους καὶ πάντα τὰ αἰσθητὰ διώκειν τὴν ἡδονήν, ὅτι τὸ ἄριστον ἡδονή ἐστι· πάντα μὲν γὰρ βοῶσιν ἀγαθὸν εἶναι τὴν ἡδονὴν καὶ ἄριστον, δι' ὧν εἰς αὐτὴν ἐπείγονται.

Φήμη δ' οὔτι γε πάμπαν ἀπόλλυται, ἥντινα πολλοὶ λαοὶ φημίζουσιν. [h]

Οὐ πάντα δὲ διώκουσι τὴν ἀρίστην ἡδονήν, ἐπεὶ οὐδὲ πάντα τὴν αὐτὴν ἕξιν ἔχει, ἢ τὴν αὐτὴν φύσιν· πάντα δὲ ἡδονὴν διώκουσιν, εἰ καὶ τὰ μὲν ἀγαθήν, τὰ δὲ φαύλην. Ἴσως δὲ οὐδὲ διώκει οὐδὲν φαύλην ἡδονήν, οὐδὲ ζητεῖ, οὐδὲ ἐφίεται φαύλου τινός· οὐ γὰρ ἣν οἴεται ζητεῖν, καὶ ἣν ἂν εἴποι διώκειν, ταύτην διώκει, ἀλλὰ τὴν ἀρίστην διώκει πάντα· πάντα γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ ἐφίεται φύσει, ὅτι φύσει τι θεῖον ἔγκειται πᾶσι, καὶ πρὸς τὴν ἀγαθὴν ἡδονὴν καὶ κυρίως ἅπαντα φέρεται· εἰ καὶ ἡδοναὶ κυρίως δοκοῦσιν εἶναι αἱ σωματικαὶ ἡδοναί, διὰ τὸ πλειστάκις παραβάλλειν εἰς αὐτάς, καὶ πάντας μετέχειν αὐτῶν. Διὰ τὸ μόνας οὖν ταύτας γνωρίμους εἶναι, ταύτας μόνας οἴονται εἶναι ἡδονάς· ἐπεὶ δὲ αὗται αἱ ἡδοναὶ οὐκ ἀγαθαί εἰσι καὶ κυρίως, ἔλεγον μηδεμίαν ἡδονὴν ἀγαθὸν εἶναι. Φανερὸν δὲ ὅτι ἀνάγκη τὴν ἡδονὴν ἀγαθὸν εἶναι.

* Εἰ γὰρ μή ἐστιν [i] ἡ ἡδονὴ ἀγαθὸν καὶ ἡ κατ' αὐτὴν ἐνέργεια, οὐ δυνατὸν ἡδέως ζῆν [k] τὸν εὐδαίμονα· ἀλλὰ μὴν ἀνάγκη μεθ' ἡδονῆς τὸν εὐδαίμονα ζῆν· οὐκ ἄρα δυνατὸν τὴν ἡδονὴν μὴ ἀγαθὸν εἶναι. Ὅτι δὲ εἰ μεθ' ἡδονῆς ὁ εὐδαίμων ζήσεται, ἀγαθὸν ἔσται ἡ ἡδονή, δῆλον ἀπὸ τοῦ τῇ εὐδαιμονίᾳ μηδὲν παραμεμῖχθαι κακόν, ἢ μὴ κυρίως [l] ἀγαθόν· τίνος γὰρ ἕνεκα διώκει ταύτην ὁ εὐδαίμων, εἴπερ μή ἐστιν ἀγαθόν; εἰ δὲ μήτε ἀγαθόν, μήτε κακὸν ἡ ἡδονή, οὐδὲ ἡ λύπη εἴη ἂν οὔτε ἀγαθὸν οὔτε κακόν· οὐκ ἄρα φευκτὸν ἡ λύπη· διὰ τί οὖν φεύγει αὐτὴν ὁ εὐδαίμων, εἴπερ μή

nem inæqualiter viventem magnisque calamitatibus oppressum beatum esse dicunt, si sit bonus, vel sponte vel coacti nihil dicunt : nam corporis etiam bona desiderat beatus, sanitatem videlicet et longam vitam, cæterasque res corpori necessarias, nec non fortunam, e qua rerum momenta pendent. Quocirca quidam fortunatum eundem ac beatum esse putarunt, quia sine rebus prosperis nemo perfecte beatus esse potest : non tamen idem est. Quippe honestum esse oportet beatum : atqui non omnes fortunati sunt honesti, sed obest interdum virtuti fortuna secunda, perturbatque virum honestum, si immoderata sit, quæ idcirco ne secunda quidem fortuna jure nominatur : nam secundæ fortunæ natura in eo versatur, ut ad beatitudinem prosit. Ei rei convenienter tum definitio ejus hinc sumitur, tum nomen. Quare secunda fortuna non recte nominaretur, nisi ad beatitudinem prodesset : est igitur manifestum, beati hominis actui necessario non impediti nomen addi : hoc autem, actus nimirum non impeditus, est voluptas. Aliqua igitur voluptas est beatitudo : sed ex eo quoque, quod bestiæ omnes et homines et sensibilia cuncta voluptatem persequuntur, apparet voluptatem esse summum bonum : omnia enim bonum esse et finem bonorum voluptatem clamant, unde etiam ad eam feruntur.

Fama autem haud dubie non funditus interit illa, quam multi celebrant homines.

Non omnia autem optimam consectantur voluptatem, quum in omnibus neque idem habitus, neque eadem natura insit : at omnia voluptatem persequuntur, quamvis alia bonam, alia malam. Fortasse vero nihil neque sequitur pravam voluptatem, neque consectatur, neque appetit ullum malum : neque enim quam videtur sibi consectari aut quam a se peti dixerit, hanc etiam petit, sed optimam omnia sequuntur : omnia quippe natura appetunt bonum, quia cunctis divinum quiddam innatum est, proprieque ad bonam voluptatem cuncta feruntur, etiamsi voluptates proprie corporis esse videantur, propterea quod plerumque ad eas sese applicant homines, earumque sunt omnes participes. Quia igitur hæ solæ notæ sunt, idcirco has solas putant esse voluptates : quia vero hæ voluptates non proprie etiam sunt bonæ, nullam voluptatem bonum esse dixerunt. Apparet autem necessario voluptatem esse bonum.

Si enim voluptas et actus ei conveniens non sit bonum, vir beatus jucunde vivere non poterit : atqui necesse est cum voluptate vivere eum qui beatus sit : quare fieri nequit, ut voluptas non sit bonum. Sed si vir beatus cum voluptate vivat, bonum esse voluptatem, intelligitur ex eo, quod beatitudini nihil admixtum est, quod aut malum sit aut non proprie bonum : cur enim persequitur eam vir beatus, si non est bona? quodsi nec bonum sit voluptas nec malum, ne dolor quidem aut bonum erit aut malum : ergo ne fugiendus quidem dolor est : cur igitur fugit eum vir beatus, si non est fugiendus? neque enim fugiendus sit, nisi simul est malus :

* Φανερὸν δὲ καὶ ὅτι, εἰ μὴ ἡδονὴ κτλ.

ἐστι φευκτόν; οὐ γὰρ φευκτὸν εἰ μὴ κακόν· οὐ δύναται δὲ μὴ φεύγειν τὴν λύπην ὁ εὐδαίμων· ἀνάγκη γὰρ ἥδιστον εἶναι τὸν εὐδαίμονα βίον· τοῦτο δὲ οὐ δυνατόν, εἰ μὴ ἡδεῖαι εἶεν αἱ ἐνέργειαι τοῦ εὐδαίμονος· πῶς γὰρ ἂν ἥδιστος γένοιτο; εἰ δὲ μήτε κακὸν ἡ ἡδονή, μήτε οὐκ ἀγαθόν, εἴη ἂν ἀγαθόν.

(Scripsi : [a] διὸ] cod. δι' ὅ. — [b] πή] cod. πῆ. — [c] πή] cod. πῆ. [d] πὴ] cod. πῆ — [e] δῆλον ὅτι] cod. δηλονότι. — [f] τοῦτό τινες] cod. τοῦτο τινὲς. — [g] διὸ] cod. δι' ὅ. — [h] φημίζουσιν] cum cod. Andronici; sunt autem Hesiodi versus Op. et. D. 762-763, in quibus lectio variat. [i] μή ἐστιν] vulgo μὴ ἔστιν. — [k] ζῆν] cod. ζῆν. — [l] μή ἐστιν] vulgo μὴ ἔστιν. —)

atqui non potest non fugere dolorem vir beatus : necesse enim est jucundissimam esse viri beati vitam : quod quidem fieri nequit, nisi simul hominis beati actus jucundi sint : quomodo enim jucundissima esse posset? sin autem neque malum est voluptas, neque non bonum, sequitur bonum esse.

Κεφ. κβ'.

Ἀπορία διὰ τί πᾶσα λύπη φευκτόν, ἐπεὶ οὐ πᾶσα ἡδονὴ ἀγαθόν, καὶ λύσις.

* Ἀπορήσειε δ' ἄν τις, εἰ τινὲς ἡδοναὶ ἀγαθαί εἰσι καὶ αἱρεταί, τινὲς δὲ φαῦλαι, ὥσπερ αἱ σωματικαὶ περὶ ἃς ὁ ἀκόλαστος, διὰ τί πᾶσα λύπη μοχθηρά ἐστι καὶ φευκτή· δεῖ γὰρ τὴν μὲν ἐναντίαν ταῖς ἀγαθαῖς ἡδοναῖς λύπην πονηρὰν εἶναι, τὴν δὲ ταῖς φαύλαις ἐναντίαν ἀγαθήν· κακῷ γὰρ ἐναντίον ἀγαθόν· εἰ δὲ καὶ αὕτη ἡ λύπη πονηρά, δόξειεν ἂν τὰς σωματικὰς ἡδονὰς ἀγαθὸν εἶναι. Πρὸς δὴ ταῦτα λέγομεν, ὅτι αἱ σωματικαὶ ἡδοναὶ ἀγαθαί εἰσιν οὕτως, ὥστε μὴ εἶναι κακαί· τὸ γὰρ μὴ κακὸν ἀγαθόν ἐστι. Τοῦτο γὰρ μέχρι τινός. Ἀγαθαὶ γάρ εἰσι τόνδε τὸν τρόπον αἱ μὴ ὑπερβάλλουσαι· διὰ τοῦτο αἱ λῦπαι [a] αἱ ἐναντίαι ταύταις οὐκ εἰσὶν ἀγαθαί· ἐπεὶ γὰρ ἕξεις αἱ μὲν ὑπερβάλλουσι τὸ βέλτιστον καὶ τὸ δέον, αἱ δὲ οὐχ ὑπερβάλλουσιν· ὑπερβάλλουσι μὲν αἱ ἀναγκαῖαι ἕξεις, οἷον, ἡ θρεπτική, καὶ αἱ ἄλλαι ἀναγκαῖαι, καὶ ὅλως αἱ σωματικαί· ἔστι γὰρ πλέον τοῦ δέοντος αὐταῖς χρήσασθαι· οὐχ ὑπερβάλλουσι δέ, ὅσαι ἐπιτεινόμεναι οὐχ ὑπερβάλλουσι τὸ δέον, ἀλλ' ἀεὶ ἀγαθαί εἰσιν, ὥσπερ αἱ θεωρητικαὶ ἕξεις.

** Ἐπεὶ δὲ αἱ ἡδοναὶ ταῖς ἕξεσιν ἀκολουθοῦσιν, ἀνάγκη καὶ τῶν ἡδονῶν τὰς μὲν ὑπερβάλλειν τὸ δέον, τὰς δὲ μὴ ὑπερβάλλειν. Ὅσαι τοίνυν ὑπερβάλλουσι τὸ δέον φαῦλαί εἰσι, καὶ κατὰ ταύτας ὁ ἀκόλαστός ἐστι, καὶ ὁ ἀκρατής· κατὰ τὰς δὲ ἐναντίας λύπας ἀκόλαστος οὐ περὶ τὰς ὑπερβολικάς ἐστιν, ἀλλὰ τὰς μὲν ὑπερβαλλούσας ἡδονὰς διώκει, τὰς δὲ μικρὰς λύπας φεύγει· ὥστε φανερὸν ὅτι ταῖς ὑπερβαλλούσαις ἡδοναῖς αἱ ἐν τῷ ἀκολάστῳ ἀντικείμεναι λῦπαι οὐχ ὑπερβολικαί εἰσιν, ἀλλὰ μέτριαι, καὶ ἃς οὐδεὶς ἂν φύγοι τῶν σπουδαίων, ὅτι οὐδὲ λῦπαί εἰσιν· ἀλλὰ τῷ διώκοντι τὴν ὑπερβολὴν τῶν ἡδονῶν ἀλγεινὸν δοκεῖ τὸ μετρίως

Cap. XXII.

Quæritur, cur fugiendus sit omnis dolor, quum non omnis voluptas sit bona : et respondetur.

Dubitaverit autem aliquis, si quædam voluptates bonæ et expetendæ, aliæ malæ sunt, quales habentur corporis voluptates, in quibus versatur intemperans, cur omnis dolor malus ac fugiendus sit : oportet enim dolorem bonis voluptatibus contrarium malum esse, malis autem contrarium bonum : quippe malo contrarium bonum est : quodsi etiam hic dolor est malus, corporis voluptates bonæ esse videbuntur. Ad hæc igitur respondemus, ita bonas esse corporis voluptates, ut non sint malæ : nimirum quod non est malum, necessario bonum est. Aliquatenus enim hoc procedit. Hoc videlicet modo bonæ sunt, quæ non excedunt modum : ideoque dolores quoque qui his opponuntur, non sunt boni : quum enim alii habitus facultatesque excedant, alii non excedant id quod est optimum et modum : excedunt quidem necessariæ facultates, ut nutriendi facultas reliquæque necessariæ, omnes denique quæ sunt corporis : magis enim quam decet uti illis potest aliquis : non sunt autem immoderati habitus et facultates, qui si intenduntur, non excedunt modum, sed semper sunt boni, velut contemplandi facultas.

Quum autem voluptates sequantur habitus, necesse est etiam alias voluptates esse quæ excedant, alias quæ non excedant modum. Quæ ergo modum excedunt, sunt malæ, in iisque intemperans versatur et incontinens : quod vero ad oppositos dolores attinet, non in nimiis versatur intemperans, sed incredibiles magnasque sequitur voluptates, parvos vero dolores fugit : unde apparet dolores in homine intemperante cum incredibilibus voluptatibus pugnantes, non nimios, sed mediocres esse, talesque quales nemo honestus vitet, quia ne dolores quidem sunt : sed ei qui voluptatum immoderationem sequitur, molestum videtur, modice iis et rationi convenienter

* Cap. 14. περὶ δὲ δὴ τῶν σωματικῶν ἡδονῶν κτλ. — ** Πάντες γὰρ χαίρουσι κτλ.

καὶ κατὰ λόγον αὐταῖς χρήσασθαι. Λύεται δὲ δὴ ἡ ἀπορία οὕτως· ταῖς μὲν συμμέτροις ἡδοναῖς αἱ ἀντικείμεναι λῦπαι οὐκ ἀγαθαί εἰσιν· αἱ γὰρ σύμμετροι σωματικαὶ ἡδοναὶ ἀγαθαί, καθ' ὅσον [b] οὐ κακαί· αἱ δὲ ταῖς ὑπερβαλλούσαις ἀντικείμεναι μέτριαι, καὶ οὐδὲ λῦπαι, καὶ διὰ τοῦτο οὐ φευκταί. Ὥστε πᾶν ἀγαθὸν φευκτῷ ἐστιν ἐναντίον, καὶ αἱ φαῦλαι ἡδοναὶ ταῖς ἀγαθαῖς λύπαις εἰσὶν ἐναντίαι, καὶ αἱ ἀγαθαὶ ταῖς φευκταῖς.

(Scripsi : [a] λῦπαι] cod. λύπαι. Sic etiam cæteris locis. — [b] καθ' ὅσον] cod. καθόσον. —)

uti. Solvitur ergo hoc modo quæstio : dolores mediocribus voluptatibus contrarii non sunt boni : mediocres enim corporis voluptates sunt bonæ, quatenus non sunt malæ : qui vero nimiis sunt oppositi, sunt mediocres, ac ne dolores quidem, ideoque non fugiendi. Quamobrem omne bonum illi quod fugiendum est, opponitur, malæque voluptates bonis doloribus contrariæ sunt, sicut bonæ fugiendis.

Κεφ. κγ'.

Διὰ τί αἱ σωματικαὶ ἡδοναὶ τῶν θεωρητικῶν αἱρετώτεραι δοκοῦσι.

* Ἐπεὶ δὲ οὐ μόνον δεῖ εἰπεῖν τὸ ἀληθές, ἀλλὰ καὶ διὰ τί δοκεῖ τὸ ἐναντίον ψεῦδος ἀληθές· τοῦτο γὰρ συμβάλλεται πρὸς τὸ πιστεῦσαι τὴν ἀλήθειαν· ὅταν γὰρ φανῇ ἡ αἰτία, δι' ἣν εἰκότως τὸ ψεῦδος ἀλήθεια δοκεῖ, καὶ ἡ αὐτῆς ἀπάτη ἐλεγχθῇ, πιστεύειν ποιεῖ τῷ ἀληθεῖ μᾶλλον· ὥστε λεκτέον διὰ τί φαίνονται αἱ σωματικαὶ ἡδοναὶ αἱρετώτεραι τῶν κυρίως ἀγαθῶν ἡδονῶν. Πρῶτον μέν, ὅτι ἰατρεῖαί εἰσι ταῖς λύπαις ταῖς σωματικαῖς, καὶ ταύτας ῥαδίως ἐκκρούουσι καὶ μεγάλας οὔσας αἱ ὑπερβάλλουσαι ἡδοναί, καὶ διὰ τοῦτο διώκονται παρὰ τὸν καιρὸν τῆς λύπης τῆς σωματικῆς, ὅτι δοκοῦσιν ἰατρεῖαι εἶναι σφοδραί, καὶ ῥαδίως ἀπαλλάττουσι τῆς ἐπὶ τῇ ἐνδείᾳ τῶν ἡδέων λύπης· ἔπειτα, διότι διώκονται παρὰ τῶν μὴ δυναμένων ἄλλαις ἡδοναῖς χαίρειν. Πολλοὶ δὲ οἱ τοιοῦτοι· καὶ διὰ τοῦτο τὸ ὑπ' αὐτῶν ζητούμενον ἀγαθόν τι δοκεῖ καὶ αἱρετόν· οἵτινες οὐ τὰς ἐκ φύσεως ἐπιθυμίας ἐμπιπλάναι μόνον σπουδάζουσιν, ἀλλὰ καὶ ἐπισκευαστάς τινας ἐπιθυμίας ἐπινοοῦσι, καὶ δίψας τινὰς παρασκευάζουσιν ἑαυτοῖς, ἵνα δύνωνται διὰ παντὸς ἥδεσθαι. Τοῦτο δέ, εἰ μὲν οὐχ ὑπερβαίνει τὸν λόγον καὶ τὸ μέτριον, οὔτε βλαβερόν ἐστιν· αἱ γὰρ σύμμετροι ἡδοναὶ [a] οὐ λυμαίνονται τῷ σώματι, καὶ ἀνεπιτίμητόν ἐστιν· εἰ δὲ ὑπερβάλλουσι καὶ βλαβεραί εἰσιν αἱ διωκόμεναι ἡδοναί, φαῦλον. Ἀνεπιτίμητον δέ ἐστι τὸ χρῆσθαι συμμέτροις ἡδοναῖς, ὅτι ἀνάγκη χρῆσθαι τὸν ἄνθρωπον τοῖς ἡδέσι διὰ τὴν φύσιν ἀεὶ οὖσαν ἐν πόνῳ καὶ δεομένην τινὸς ἡδονῆς, ὥσπερ ἀναπαύσεως· ἀεὶ γὰρ πονεῖ τὸ ζῷον, [b] ὥσπερ καὶ οἱ φυσικοὶ λόγοι μαρτυροῦσι· λέγουσι γὰρ τὸ ὁρᾷν καὶ τὸ ἀκούειν λυπηρὸν εἶναι, διὰ δὲ τὸ ἔθος οὐ τοιοῦτον δοκεῖν· διὰ τοῦτο χρεία τῷ ἀνθρώπῳ ἡδονῆς· ᾧ δὲ οὐκ εἰσὶν αἱ θεωρητικαὶ ἡδοναί, πᾶσα ἀνάγκη ταῖς σωματικαῖς χρῆσθαι· οἱ οὖν συμμέτρως χρώμενοι, καὶ ὥσπερ οὐ πρὸς τὸ διαφθεῖραι [c] τὸ σῶμα, οὐκ ἐπιτιμῶνται. Ὁμοίως δὲ διώκονται αἱ ἡδοναὶ ὑπὸ τῶν νέων, καθάπερ ὑπὸ τῶν ἀκολάστων, ὅσαι εἰσὶ

* Ἐπεὶ δ' οὐ μόνον δεῖ τἀληθὲς εἰπεῖν κτλ.

Cap. XXIII.

Cur corporis voluptates contemplativis magis expetendæ videantur.

Quoniam autem non solum id quod verum est, dici debet, sed etiam cur id quod contrarium est, falsum nempe, verum esse videatur : nam hoc ad fidem vero faciendam valet : quum enim causa apparuerit, cur jure verum videatur quod est falsum, ejusque opinionis vanitas convicta fuerit, majorem vero fidem conciliat : idcirco exponendum etiam erit, cur corporis voluptates magis quam proprie bonæ expetendæ videantur. Primum quidem, quia corporis dolorum medicamenta sunt eosque quamvis magni sint immoderatæ voluptates facile discutiunt, ideoque ipso corporis dolorum tempore appetuntur, quia violenta esse remedia videntur, facileque liberant dolore e defectu voluptatum orto : deinde quia ab illis appetuntur, qui aliis delectari voluptatibus non possunt. Multi autem sunt tales : ideoque id quod ab illis quæritur bonum videtur esse et expetendum : multi, inquam, qui non tantum naturales cupiditates explere student, sed etiam artificiosas quasdam excogitant, et sitim sibi quærunt atque arcessunt, ut semper summa voluptate perfrui queant. Quod quidem, si rationem et modum non excedit, neque damnosum est : mediocres enim voluptates non nocent corpori, neque ulla objurgatione dignum est : sin modum excedant et noceant eæ quas appetimus voluptates, malum id est ac vitiosum. Mediocribus quippe voluptatibus se dedere res est minime reprehendenda, quia propter naturam suam quæ assiduis molestiis conflictatur, aliqua voluptate, tanquam quiete uti homo cogitur : perpetuo enim labore defatigatur animal, ut etiam libri de natura confecti testantur : in quibus scriptum est, videre et audire molestum esse, sed quotidiana consuetudine fieri, ut molestum non videatur : quocirca aliqua homini opus est voluptate : qui vero contemplativis voluptatibus caret, eum necesse est corporis voluptatibus frui : quare qui modice iis utuntur, atque ita ut corpori suo non noceant, non reprehenduntur. Similiter autem voluptates ab adolescentibus appetuntur, atque ab intemperantibus, quæ ad alendi facultatem spectant, quia natura eos

περὶ τὸ θρεπτικόν, τῆς φύσεως κινούσης, ἵνα αὐξηθῶσι, καὶ διάκεινται ὥσπερ οἱ οἰνωμένοι· ἐσθίοντες γὰρ ἀεὶ καὶ πίνοντες, καὶ ὑπνώττοντες ἀκμαιοτάτην ἔχουσι τὴν περὶ ταῦτα ἐπιθυμίαν, ὥσπερ ἐκεῖνοι τὴν δίψαν. Διὰ τοῦτο ἡ νεότης ἡδύ ἐστιν, ὅτι μετ' ἐπιθυμίας ἀεὶ τῶν ἀναγκαίων ἅπτεται. Τὸν ἴσον δὴ τρόπον καὶ οἱ μελαγχολικοὶ τὴν φύσιν ἀεὶ ἐν ὀρέξει εἰσὶ σφοδρᾷ, καὶ δέονται ἀεὶ θεραπείας· δάκνεται γὰρ αὐτοῖς ἀεὶ τὸ σῶμα διὰ τὴν κρᾶσιν. Οἱ μὲν οὖν ζητοῦντες τὰς ἡδονὰς οὗτοί εἰσι, καὶ διὰ ταύτας τὰς αἰτίας ζητοῦσι· καθ' ὅλου δὲ πᾶσα ἡδονὴ σωματικὴ ζητεῖται ἵνα ἐκβάλλῃ λύπην σωματικήν· ἐκκρούει γὰρ ἡδονὴ λύπην, οὐ μόνον ἡ ἀντικειμένη αὐτῇ, οἷον ἡ ἐπὶ τῷ θρεπτικῷ ἡδονὴ τὴν ἐπὶ τῷ θρεπτικῷ λύπην, ἀλλὰ καὶ ἑτέρα τις, ἐὰν ᾖ ἰσχυρά. Διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν αἱ σωματικαὶ ἡδοναὶ διώκονται, καὶ ἐντεῦθεν ἀκόλαστοι καὶ φαῦλοι γίνονται.

* Αἱ δὲ ἡδοναὶ αἱ θεωρητικαί, ὧν οὐ προηγεῖται λύπη· οὐ γάρ, ὥσπερ ἐπὶ τῶν σωματικῶν, πρὶν ἡσθῆναι, λυπούμεθα· αἱ δὴ τοιαῦται οὐχ ὑπερβάλλουσι τὸ δέον· οὐδ' ἔστι θεωρῆσαι πλέον ἢ προσῆκεν· ἀλλὰ ἀεὶ ἐπαινεταί [d] εἰσιν· ὅτι τὰ κατ' αὐτὰς ἡδέα φύσει εἰσὶν ἡδέα, καὶ οὐ κατὰ συμβεβηκός. Λέγω δὲ κατὰ συμβεβηκὸς ἡδέα, τὰ ἰατρεύοντα τὰς σωματικὰς ἐνδείας καὶ λύπας, ὥσπερ τὰ σιτία· ἰατρεύει γὰρ τὴν φύσιν τοῦ πεινῶντος νοσοῦσαν τοῦτο τὸ μέρος, καὶ εἰσάγει τὸ ἐλλεῖπον, ἐπειδὰν κατὰ τὸ ἕτερον μέρος οὐκ ἐνδεὴς ᾖ, οὐδὲ νοσῇ· [e] λέγω δὴ τὸ θρεπτικόν· ἀλλ' ἔχῃ τε [f] αὐτὸ καὶ ὑγιαίνῃ κατ' αὐτό, καὶ ἐνεργῇ, τοῦτ' ἔστιν ὀρέγηται. Κατὰ συμβεβηκὸς γὰρ τὰ τοιαῦτα ἡδέα ἐστίν, ὅτι διὰ τὴν ἰατρείαν συμβαίνει αὐτοῖς ἡδέσιν εἶναι· φύσει δὲ ἡδέα οὐ τὰ ἀναπληροῦντα τὴν ἔνδειαν τῆς φύσεως, ἀλλὰ τὰ ποιοῦντα πρᾶξιν αὐτῆς· οἷά ἐστι τὰ θεωρητά· τελειοῦσι γὰρ τῆς ψυχῆς τὴν ἐνέργειαν.

** Ὅτι δὲ οὐκ ἐσμὲν ἁπλοῖ, οὐδὲ μόνῃ ζῶμεν τῇ ψυχῇ, διὰ τοῦτο οὐκ ἀεὶ ταὐτὰ ἡδέα ἡμῖν ἐστιν, ἐπεὶ [g] οὐδὲ τὰ κατὰ συμβεβηκὸς ἡδέα ἀεὶ ζητοῦμεν, ἀλλὰ νῦν μὲν ταῦτα, νῦν δὲ ἐκεῖνα. Ὅταν μὲν γὰρ πρὸς τὸ σῶμα ῥέπωμεν, τοῖς σωματικοῖς χαίρομεν, ἐπειδὰν δὲ ὑπὲρ τοῦτο ἴδωμεν, τὰ φύσει ἡδέα ζητοῦμεν· αἱ γὰρ τῆς ψυχῆς ἡδοναὶ ταῖς σωματικαῖς μάχονται, καὶ οἷς ἡ ψυχὴ πράττουσα χαίρει, ταῦτα τῷ σώματι παρὰ φύσιν· ὁπόταν δὲ διὰ τῆς περὶ τὴν ἀρετὴν μελέτης τῇ ψυχῇ τὸ σῶμα ἀκολουθήσῃ, τηνικαῦτα οἷς ἐνεργοῦσα ἥδεται ἡ ψυχή, οὐχ ἥδεται μὲν τὸ σῶμα καθ' ὅσον [h] οὐκ εἰσὶν αἰσθητά, οὐκ ἀλγεῖ δέ.

*** Διὰ τοῦτο καὶ οἷς ἐστιν ἡ φύσις καθάπαξ ἁπλῆ, ἡ αὐτὴ πρᾶξις ἀεὶ ἡδίστη ἐστίν· ὁ γὰρ θεὸς ἀεὶ μίαν καὶ ἁπλῆν χαίρει ἡδονήν· καίτοι ἀκίνητός ἐστι, καὶ δοκεῖ διὰ τοῦτο μὴ ἔχειν ἡδονήν. Ἡ γὰρ ἡδονὴ ἐνέργειά ἐστιν· ἡ δὲ ἐνέργεια κινήσεως δοκεῖ μόνον εἶναι,

impellit, ut crescant, et vinosorum instar afficiuntur : edendo enim semper et bibendo ac dormiendo acerrima harum rerum cupiditate ardent, sicut illi siti crucian-tur. Quamobrem jucunda est adolescentia, propterea quod cum cupiditate semper res necessarias aggreditur. Pariterque homines natura melancholici semper acri cupiditate flagrant, ac perpetua curatione egent : corpus enim eorum assidue vellicatur ac mordetur propter temperationem. Hi ergo sunt qui voluptates consectantur, et hæ sunt causæ cur eas consectentur : omnino autem omnis voluptas corporis ad depellendum corporis dolorem quæritur : dolorem enim depellit voluptas, non modo contraria illi, verbi causa voluptas quam quis e vi altrice capit, dolorem e vi altrice captum, sed etiam alia, si vehemens fuerit. Ob hanc causam corporis voluptates appetuntur, et hinc intemperantes improbique evadunt.

Contemplativæ vero voluptates, quas dolor non præcedit : non enim in his, ut in corporis voluptatibus, ante oblectationem dolemus : tales ergo nunquam modum excedunt : neque enim quisquam plus quam oportet contemplari potest : sed semper laudabiles sunt : quoniam quæ in iis sunt jucunda, natura sunt jucunda, et non per accidens. Voco autem per accidens jucunda, quæ corporis defectui ac dolori medentur, sicut cibi : illi enim esurientis naturæ hac ex parte ægrotanti medentur ac defectum supplent, quum in altera parte neque viribus deficitur, neque ægrotat : intelligo nempe vim altricem : sed et habet eam, et illa vi valet atque agit, hoc est appetit. Nimirum per accidens talia sunt jucunda, quia curatione quam adhibent illis contingit, ut jucunda sint : natura autem jucunda sunt, non quæ defectum naturæ supplent, sed quæ ejus actionem eliciunt atque expromunt : qualia sunt spectativa, quia mentis agitationem perficiunt.

Quia vero neque simplices sumus, neque sola mente vivimus, idcirco non semper eadem nobis sunt jucunda, quandoquidem etiam non semper quæ per accidens jucunda sunt quærimus, sed modo hæc, modo illa. Quum enim magis ad corpus inclinamus, rebus corporeis quoque delectamur, quum vero animus altius se effert, quæ natura jucunda sunt appetimus : animi quippe voluptates cum corporis voluptatibus pugnant; quibusque actionibus delectatur animus, hæ præter corporis naturam sunt : quando vero virtuti ita studemus, ut animum sequatur corpus, tum iis quidem quibus animus delectatur actibus non delectatur corpus, quatenus sensibus non percipiuntur, sed non dolet.

Quamobrem quibus natura omnino simplex est, his eadem etiam actio semper jucundissima est : deus enim una semper et simplici potitur voluptate : atqui suo loco non movetur, ideoque nulla videtur perfrui voluptate. Voluptas enim actus est : solius autem motus videtur

* Αἱ δ' ἄνευ λύπης οὐκ ἔχουσιν κτλ. — ** Οὐκ ἀεὶ δ' οὐθὲν ἡδὺ κτλ. — *** Ἐπεὶ εἴ του ἡ φύσις κτλ.

ἀλλ' οὐκ ἔστιν· ἔστι γὰρ καὶ ἀκινησία ἐνέργεια, καὶ ἡ ἡδονὴ μᾶλλον ἐν ἠρεμίᾳ ἐστίν, ἢ ἐν κινήσει.

* Ἡ δὲ μεταβολὴ πάντων γλυκύτατον, κατὰ τὸν ποιητήν, οὐ τῇ ἀρίστῃ καὶ ἀγαθῇ φύσει, ἀλλὰ τῇ συνθέτῳ, διὰ τὴν ἀσθένειαν αὐτῆς καὶ τὴν πονηρίαν· ὥσπερ γὰρ ὁ πονηρὸς ἄνθρωπος εὐμετάβολος, οὕτω καὶ ἡ πονηρὰ φύσις ἀεὶ δεῖται μεταβολῆς· οὐ γὰρ ἁπλῆ οὐδὲ ἐπιεικής. Περὶ μὲν οὖν ἐγκρατείας καὶ ἀκρασίας, καὶ περὶ ἡδονῆς καὶ λύπης καὶ τί ἐστιν ἕκαστον αὐτῶν, καὶ πῶς τὰ μὲν ἀγαθά, τὰ δὲ κακά, εἴρηται· λοιπὸν δὲ περὶ φιλίας ἐροῦμεν.

(Scripsi : [a] ἡδοναὶ] cod. ἡδοναι sine accentu. — [b] ζῷον] cod. ζῶον. — [c] ὥσπερ οὐ πρὸς τὸ διαφθεῖραι τὸ σῶμα] cod. ὥσπερ οὐκ ἐοὶ διαφθεῖραι τὸ σῶμα. — [d] ἐπαινεταί εἰσιν] cod. ἐπαίνεταί εἰσιν. — [e] νοσῇ] cod. νοσεῖ. — [f] τε] cod. τὲ. — [g] ἐπεὶ] cod. ἐπεὶ sine accentu. — [h] καθ' ὅσον] cod. καθόσον. —

esse actus, quum non sit : nam et immobilitas aliquis est actus, magisque in quiete quam in motu est voluptas. Mutatio autem rerum omnium jucundissima est, ut ait poeta, non optimæ quidem aut bonæ naturæ, sed compositæ, idque propter imbecillitatem ejus et improbitatem : quemadmodum enim homo vitiosus ingenio mobili ac mutabili est : sic etiam mala et vitiosa natura mutationem semper desiderat : non enim simplex neque bona est. De continentia igitur et incontinentia, de voluptate ac dolore tum quid sit eorum unumquidque, tum quomodo eorum alia bona alia mala sint, dictum est : restat, ut de amicitia dicamus.

* Μεταβολὴ δὲ πάντων κτλ.

ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΥ ΤΟΥ ΡΟΔΙΟΥ

ΗΘΙΚΩΝ ΤΩΝ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΩΝ

ΠΑΡΑΦΡΑΣΕΩΣ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΟΓΔΟΟΝ.

Κεφ. α'.

Περὶ φιλίας.

* Μετὰ δὲ ταῦτα περὶ φιλίας ἀκόλουθόν ἐστι διελθεῖν. Ἔστι γὰρ ἡ φιλία ἀρετή τις, ἢ ἕπεται τῇ ἀρετῇ. Καὶ γὰρ ἡ μεταξὺ δυσκολίας καὶ κολακείας ἀρετή, προσλαβοῦσα τὸ στέργειν, φιλία ἐστίν· ὡς ἐν τῷ η' κεφαλαίῳ τοῦ δ' βιβλίου εἴρηται· καὶ ἕπεται δὲ τῇ τελείᾳ ἀρετῇ. Ἡ γὰρ ἀληθὴς φιλία, ὡς αὐτίκα εἰρήσεται, ἐν τοῖς σπουδαίοις μόνοις εὑρίσκεται. Διὰ ταῦτα ἐν τῇ περὶ τῶν ἀρετῶν πραγματείᾳ ἀκόλουθόν ἐστι καὶ περὶ αὐτῆς εἰπεῖν, ἐπεὶ καὶ ἀναγκαιότατόν ἐστιν εἰς τὸν βίον. Ἄνευ γὰρ φίλων οὐδεὶς ἂν ἕλοιτο ζῆν, ἔχων τὰ λοιπὰ ἀγαθὰ πάντα· καὶ γὰρ τοῖς πλουτοῦσι, καὶ ἀρχὰς καὶ δυναστείας κεκτημένοις δοκεῖ μάλιστα χρεία [a] εἶναι φίλων. Τί γὰρ ὄφελος τῆς τοιαύτης εὐδαιμονίας, μὴ δυναμένοις εὐεργετεῖν; οὐκ εὐεργετοῦσι δὲ μὴ ἔχοντες φίλους· ἡ γὰρ μάλιστα γινομένη εὐεργεσία καὶ ἐπαινουμένη πρὸς τοὺς φίλους ἐστίν· ἢ πῶς ἂν ὁ εὐδαίμων ἐν τῇ εὐδαιμονίᾳ διαμείναι* καὶ σώζοιτο ἄνευ φίλων; ὅσῳ γὰρ μείζων ἡ εὐδαιμονία, τοσούτῳ καὶ ἐπισφαλεστέρα. Οὐ μόνον δὲ εὐδαίμοσι χρεία φίλων, ἀλλὰ καὶ δυστυχέσι καὶ πένησι· μόνην γὰρ οἴονται πάντες καταφυγὴν εἶναι τοὺς φίλους. Οὐ μόνον δὲ τύχῃ, ἀλλὰ καὶ ἡλικίᾳ πάσῃ λυσιτελής ἐστιν ἡ φιλία· οἱ γὰρ φίλοι νέους μὲν εἰς τὸν ὀρθὸν ὁδηγοῦσι λόγον, ἵνα μὴ δι' ἀπειρίαν τοῦ ἀγαθοῦ διαμαρτάνωσι, πρεσβυτέρους δὲ θεραπεύουσι, καὶ τὸ ἐλλεῖπον τῆς πράξεως διὰ τὴν ἀπὸ τῆς ἡλικίας ἀσθένειαν αὐτοὶ ἀναπληροῦσι· τῶν δὲ ἐν ἀκμῇ ταῖς ἀγαθαῖς πράξεσι προστιθέασι, καὶ βελτίω ποιοῦσι τὰ ἔργα,

Σύν τε [b] δύ' ἐρχομένω·

καὶ γὰρ μετὰ τῶν φίλων καὶ νοῆσαι καὶ πρᾶξαι δυνατώτεροι γινόμεθα, καὶ φύσει δὲ πρόσεστιν ἡμῖν ἡ φιλία. Φύσει γὰρ τὸ γεννῶν φιλεῖ τὸ γεννώμενον· καὶ οὐκ ἐν ἀνθρώποις μόνον, ἀλλ' ἤδη καὶ ἐν ὀρνέοις, καὶ ἐν τοῖς πλείστοις τῶν ζώων· [c] καὶ οὐκ ἐν γεννῶντι μόνον καὶ γεννωμένῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ὁμογενέσι πρὸς ἄλληλα, μάλιστα δὲ πάντων ἐν τοῖς ἀνθρώποις· διὰ τοῦτο τοὺς φιλανθρώπους ἐπαινοῦμεν, ὡς ἀνθρώ-

ANDRONICI RHODII

ETHICORUM NICOMACHEORUM

PARAPHRASIS

LIBER OCTAVUS.

Cap. I.

De amicitia.

His autem expositis reliquum est, ut de amicitia disseramus. Est enim amicitia aut virtus, aut sequitur virtutem. Ea quippe quæ inter morositatem et adulationem est virtus, adjuncto amore fiet amicitia : quemadmodum octavo libri quarti capite dictum est a nobis, et perfectam sequitur virtutem. Vera enim amicitia, sicut statim dicetur, in honestis tantum viris inest. Quamobrem in nostra de virtutibus disputatione consentaneum est nos etiam de ea exponere, quoniam vel ad vitam agendam res est maxime necessaria. Nam sine amicis nemo vivere velit, etiamsi ceterorum bonorum omnium copia circumfluat : nimirum etiam iis qui divitiis, imperiis et potentia instructi atque ornati sunt, amicis opus esse maxime videtur. Quid enim prodest talis felicitas iis, qui de aliis bene merere non possunt? At in neminem beneficia conferunt qui amicos non habent : quæ enim maxime locum habet et laudabilis est beneficentia, ea in amicos confertur : aut qua ratione homo felix sine amicis in felicitate permaneat et incolumis servetur? quanto enim major felicitas, tanto etiam periculosior est. At non modo felices, sed miseri quoque et pauperes amicis opus habent : omnes enim unicum perfugium amicos esse putant. Neque vero omni tantum fortunæ, sed etiam ætati amicitia conducit : namque amici adolescentulos ad sanitatem perducunt, ne propter boni ignorationem peccent, senes autem colunt, eorumque actionis defectum ex ætatis imbecillitate ortum ipsi supplent : eorum denique qui integerrima ætate florent bonas actiones juvant, et meliora negotia faciunt, ut in proverbio est :

Duobus quippe simul euntibus etiam alter altero plus videt :

cum amicis enim melius singula et excogitare possumus et agere, sed et natura nobis inest amicitia. Natura enim ita comparatum est, ut omnis parens prolem suam diligat : quod non modo in hominibus, sed in avibus quoque et plerisque animalibus locum habet : nec in parente tantum et prole, sed etiam in iis qui propinqua cognatione conjuncti sunt, omnium maxime vero in hominibus : ideoque hominum amantes tanquam huma-

* Lib. VIII. cap. 1. Μετὰ δὲ ταῦτα περὶ φιλίας κτλ.

πινόν τι ποιοῦντας. Ἴδοι δ' ἄν τις καὶ ἐν ταῖς πλάναις, ὡς οἰκεῖον ἅπας ἄνθρωπος ἀνθρώπῳ καὶ φίλον· οἵ τε [d] γὰρ ἐπὶ χώρας μένοντες σὺν ἡδονῇ τὸν πλανώμενον ὑποδέχονται καὶ θεραπεύουσιν, ὅ τε [e] πλανώμενος, εἰ συντύχοι μόνον ἀνθρώποις, μάλιστα χαίρει. Καὶ τὰς πόλεις ἡ φιλία συνέστησε τὴν ἀρχὴν καὶ ἀεὶ συνέχει· καὶ οἱ καθιστάντες τὰς πόλεις νομοθέται μᾶλλον τῆς φιλίας φροντίζουσιν, ἢ τῆς δικαιοσύνης· καὶ γὰρ διὰ τὴν ὁμόνοιαν ἡ δικαιοσύνη ζητεῖται· ἡ δὲ ὁμόνοια ὅμοιόν τί ἐστι τῇ φιλίᾳ, ἡ δὲ στάσις ὁμοία ἐστὶ τῇ ἔχθρᾳ, ἣν ἀεὶ τῆς πόλεως ἀπελαύνειν σπουδάζουσιν οἱ νομοθέται. Ἄλλως τε, φίλων μὲν ὄντων πρὸς ἀλλήλους τῶν πολιτῶν, οὐ χρεία τῇ πόλει δικαιοσύνης, δικαίων δὲ ὄντων, φιλίας χρεία· βέλτιον γὰρ μετὰ ταύτης ὁμονοήσουσιν, ἢ μετὰ τῆς δικαιοσύνης. Ἔτι δὲ τὸ μάλιστα δίκαιον φιλικὸν εἶναι δοκεῖ· καὶ γὰρ ἐπειδάν τις περὶ τὸν πλησίον πάντα τὰ δίκαια διασώζῃ, κἂν [f] αὐτόν τι δέῃ ζημιωθῆναι, φίλος ἐστίν· ὥστε μᾶλλον ζητεῖται ἡ φιλία ἢ ἡ δικαιοσύνη παρὰ τῶν νομοθετῶν, καὶ ἀναγκαῖόν ἐστι πρὸς τὸ καλῶς ὁμονοεῖν δύνασθαι. Οὐ μόνον δὲ ἀναγκαῖόν ἐστι καὶ πρὸς ἄλλο φέρει ἀγαθόν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ καλόν ἐστι καὶ ἐπαινετόν· τοὺς γὰρ φιλοφίλους ἐπαινοῦμεν, ἥ τε πολυφιλία δοκεῖ τῶν καλῶν ἓν εἶναι· καὶ ἔνιοί φασι μηδὲν διαφέρειν τὸν φίλον τοῦ ἀγαθοῦ ἀνδρός, ἀλλὰ τὸν αὐτὸν ἄντικρυς εἶναι.

(Scripsi : [a] χρεία] ex Aristotele; cod. χρείαν. —* διαμεῖναι] cod. διαμείνῃ — [b] σύν τε] ex Iliad. X. 224; cod. σύντε. — [c] ζῴων] cod. ζώων. — [d] οἵ τε] cod. οἵτε. — [e] ὅ τε] vulgo ὅ, τε. — [f] κἂν] vulgo κᾆν. —)

num quid facientes laudare consuevimus. Cernere licet etiam in peregrinationibus, quam sit omnis homo homini accommodatum quiddam atque amicum : qui enim in terra sua manent libenter peregrinantem excipiunt et colunt, et qui peregrinatur, si occurrat modo hominibus, vehementer lætatur. Sed et civitates initio amicitia constituit et semper conservat : et qui respublicas constituerunt legum latores majorem amicitiæ quam justitiæ rationem habent : concordiæ quippe causa justitia quæritur : concordia autem similis est amicitiæ, sicut seditio ad inimicitiæ similitudinem accedit, quam semper a civitate arcere student legum latores. Adde quod ne opus quidem civitati justitia est, si amici inter se sint cives, contra vero licet sint justi, amicitia tamen opus est : cum hac enim quam cum justitia concordius vivent. Quin etiam quod justissimum est ad amicitias jungendas accommodatissimum videtur : quum quis enim jura omnia observat in alio, neque quidquam prætermittit, ac ne pœnam quidem si mereatur, is tamen amicus erit : quamobrem amicitia magis quam justitia a legum latoribus expetitur, estque ea ad veram concordiam omnino necessaria. Neque tantum necessaria est et ad aliud bonum confert, sed etiam ipsa per se pulchra et laudabilis est : nam amicorum studiosos laudamus, et amicorum multitudo videtur una ex præclaris esse rebus : nonnulli quoque nihil a viro bono differre amicum arbitrantur, sed plane eundem esse.

Κεφ. β'.

Τίς ἡ φιλία, καὶ ὅτι τρία αὐτῆς ἐστιν εἴδη.

* Τοιαύτη μὲν οὖν ἡ φιλία· διαπορεῖται δὲ περὶ αὐτῆς οὐκ ὀλίγα. Πότερον ὁμοιότης ἐστὶν ἡ φιλία, καὶ οἱ ὅμοιοι φίλοι, ἢ ἐναντιότης, καὶ οἱ ἔχοντες ἐναντίοι. Οἱ μὲν γὰρ ὁμοιότητα τιθέασιν αὐτήν, καὶ τοὺς ὁμοίους φίλους· ὅθεν τὸν ὁμοῖόν φασιν ὡς τὸν ὁμοῖον, καὶ κολοιὸν ποτὶ κολοιόν, καὶ ὅσα τοιαῦτα· οἱ δὲ ἐναντίους φίλους φασὶν εἶναι, καὶ τὸν λόγον εἰς τὸ καθολικώτερον καὶ φυσικώτερον ἀνάγουσιν, Εὐριπίδης μὲν φάσκων,

Ἐρᾶν μὲν ὄμβρου γαῖαν ξηρανθεῖσαν,
Ἐρᾶν δὲ σεμνὸν οὐρανὸν [a] πληρούμενον
Ὄμβρου, πεσεῖν εἰς γαῖαν·

Ἡράκλειτος [b] δὲ λέγων τὸ ἀντίξουν συμφέρον εἶναι, καὶ ἐκ τῶν διαφερόντων καλλίστην ἁρμονίαν, καὶ πάντα κατ' ἔριν γίνεσθαι· ἐξ ἐναντίας δὲ τούτοις ἀποφαίνεται περὶ τῆς φιλίας μετὰ πολλῶν ἄλλων καὶ ὁ

Cap. II

Quæ sit amicitia : item tres ejus species esse.

Talis ergo amicitia est : sunt autem de illa disputantibus haud pauca, de quibus dubitatur. Ac primum quidem, utrum similitudo sit amicitia, similesque sint amici, an contrarietas et contrarii qui amicitiam cum aliquo gerunt. Alii enim eam similitudinem esse statuunt, et similes amicos : ex quo proverbia nata sunt, semper similem ad similem, et graculum ad graculum, et cætera hujus generis : alii vero contrarios amicos esse affirmant, totamque rem magis universe spectatam ad naturales rationes referunt, ut Euripides, quum ait :

Amat quidem imbrem terra, quum siccum solum,
Amat quoque excelsum imbribus cœlum grave,
Agitante Venere in gremia terræ labier :

et Heraclitus quum ait, contrarium utile esse, et ex diversis pulcherrimum concentum exsistere, et ex contentione omnia oriri : his contrariam de amicitia sententiam cum aliis multis Empedocles dicit, affirmans simile ejus

* Διαμφισβητεῖται δὲ περὶ αὐτῆς κτλ.

Ἐμπεδοκλῆς, [c] λέγων τὸ ὅμοιον τοῦ ὁμοίου ἐφίεσθαι. Τὸ μὲν οὖν ἀνάγειν τὸν λόγον εἰς καθολικούς τινας καὶ φυσικοὺς λόγους, καὶ ζητεῖν ἁπλῶς πῶς τὰ ἐναντία τῶν ἐναντίων ἐφίεται, καὶ τὰ ὅμοια τῶν ὁμοίων, οὐκ ἔστιν οἰκεῖον τῆς παρούσης σκέψεως.

* Ἐπισκεψώμεθα δὲ ὅσα μόνης ἔχεται τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, καὶ τῶν ἀνθρωπίνων ὅσα εἰς ἤθη φέρει καὶ πάθη· ταῦτα γὰρ ὕλη ἐστὶ τῇ παρούσῃ πραγματείᾳ. Ζητητέον τοίνυν πότερον ἐν πᾶσι γίνεται ἢ ἐν μὲν τοῖς ἀγαθοῖς γίνεται, ἐν δὲ τοῖς μοχθηροῖς οὐχ οἷόν τε γενέσθαι· καὶ πότερον πολλὰ εἴδη φιλίας, ἢ ἕν· οὐ γάρ, διότι ἐπιδέχεται τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἧττον ἡ φιλία, διὰ τοῦτο ἓν εἶδος αὐτῆς ἐστιν· ἐπιδέχεται γὰρ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον, καὶ τὰ ἕτερα τῷ εἴδει· ἡ [d] γὰρ οὐσία καὶ τὸ συμβεβηκὸς ἕτερα ὄντα τῷ εἴδει τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἐπιδέχονται· οὐ γὰρ ὁμοίως εἰσὶν ὄντα· ὥστε οἱ διὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον οἰόμενοι ἓν εἶδος φιλίας εἶναι, οὐχ ἱκανῷ πεπιστεύκασι σημείῳ. Περὶ τούτων δὲ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται.

** Τὰ μὲν οὖν ζητούμενα ταῦτα· φανερὰ δ' ἂν γένοιντο, εἰ φανερὸς γένοιτο ὁ περὶ τοῦ φιλητοῦ λόγος· οὐ γὰρ πάντα φιλοῦμεν, ἀλλ' ὅσα πέφυκε φιλεῖσθαι, ἅ ἐστι τὰ φιλητά· φιλητὰ δέ ἐστι ταῦτα, τὸ ἀγαθόν, τὸ ἡδύ, τὸ χρήσιμον· τὸ μὲν οὖν ἀγαθόν, καὶ τὸ ἡδύ, δι' ἑαυτὸ φιλεῖται, τὸ δὲ χρήσιμον φιλεῖται ἢ διὰ τὸ ἀγαθόν, ἢ διὰ τὴν ἡδονήν.

*** Χρήσιμον γάρ ἐστι, δι' οὗ γίνεται ἢ ἀγαθόν, ἢ ἡδονή· ὥστε τὸ μὲν ἀγαθὸν καὶ ἡδονή, ὡς τέλη εἰσὶ φιλητά· τὸ δὲ χρήσιμον ὡς πρὸς τὸ τέλος ταττόμενον.

**** Σκεψώμεθα δὲ πῶς τὸ ἀγαθὸν φιλητόν ἐστι· πότερον τὸ ἁπλῶς ἀγαθόν, ἢ τὸ φιλοῦντι ἀγαθόν· ἐνίοτε γὰρ διαφέρει ταῦτα ἀλλήλων, καὶ ἄλλο μέν ἐστι τὸ ἁπλῶς καὶ κυρίως ἀγαθόν, ἄλλο δέ τισι δοκεῖ ἀγαθόν· ὁμοίως δὲ καὶ τὸ ἡδὺ διαφέρει, τὸ ἁπλῶς ἡδύ, καὶ τό τισιν ἡδύ· πότερα γοῦν φιλητά ἐστιν; ἢ δῆλον ὅτι τὰ δοκοῦντα ἡδέα καὶ ἀγαθὰ φιλητά ἐστιν; ὁμοίως δὲ καὶ χρήσιμα φιλητά ἐστι, ἃ πρὸς τὰ δοκοῦντα ἡδέα καὶ ἀγαθὰ φέρει· καὶ οὐ πάντα τὰ δοκοῦντα ἡδέα καὶ ἀγαθά, ἀλλ' ἃ δοκεῖ αὐτοῖς ἡδέα εἶναι καὶ ἀγαθὰ καὶ χρήσιμα, ταῦτα φιλητά.

***** [a] Ὥστε ἁπλῶς μὲν φιλητὸν τὸ ἀγαθόν ἐστι· τισὶ δὲ φιλητὸν τό τισιν ἀγαθόν· φαινόμενον δὲ φιλητόν, τὸ δοκοῦν τισιν ἀγαθὸν εἶναι· ὁμοίως δὲ καὶ τὸ ἡδύ, καὶ τὸ χρήσιμον.

****** Τριῶν δὲ ὄντων τῶν φιλητῶν, δι' ἃ ἡ φίλησις γίνεται, οὐκ ἐν πᾶσι τοῖς φιλουμένοις ἤδη καὶ φιλία γίνεται· φιλοῦμεν γὰρ καὶ τὰ ἄψυχα διά τι τούτων τῶν τριῶν φιλητῶν· ἀλλ' οὐ φιλία τὸ τοιοῦτον· φιλία μὲν γάρ ἐστιν, ὅταν τις φιλῶν ἀντιφιλῆται, καὶ βούληται τῷ φιλουμένῳ τὰ ἀγαθά, καὶ αὐτῷ βουλομένῳ

quod simile aliis est desiderio teneri. Altius igitur repetere rem atque ad universalia præcepta et physicas rationes referre, item simpliciter quærere, quomodo tum contraria appetant contraria, tum similia concupiscant similia, a præsenti quæstione alienum est.

Videamus autem illa quæ humanæ tantum naturæ conveniunt, et ea quidem humana, quæ ad mores et affectus pertinent : hæc enim tanquam materia præsenti commentationi subjecta est. Quamobrem quærendum est, utrum inter omnes, an inter bonos tantum amicitia sit, inter malos vero ne esse quidem possit : item sintne multæ amicitiæ species, an una duntaxat : non enim, quia amplificationem et deminutionem recipit amicitia, idcirco una ejus species est : siquidem recipiunt amplificationem et deminutionem etiam res specie differentes : substantia quippe et accidens, quæ specie diversa sunt, tamen id quod magis et minus est recipiunt : neque enim quum sint, eodem tamen modo sunt : itaque qui propterea quod amplificationem et deminutionem amicitia recipiat unam tantum ejus speciem esse putant, non satis firmo nituntur argumento. Quæ igitur vulgo quæruntur, hæc sunt : eaque plana fient, si prius quid sit amabile et omnem de eo sermonem perspexerimus : neque enim omnia amamus, sed quæ amari solent, nempe ea quæ amabilia sunt : amabilia autem habentur hæc, bonum, jucundum, utile : horum vero bonum et jucundum per se amatur, utile autem vel boni vel voluptatis causa amatur.

Utile enim est, quo aut aliquod bonum aut voluptas comparatur : itaque bonum et voluptas tanquam fines sunt amabilia : at utile tanquam id quod ad finem refertur.

Videamus autem quomodo bonum sit amabile : utrum quod simpliciter, an quod amanti est bonum : nonnunquam enim hæc inter se differunt, estque aliud quod simpliciter et proprie bonum dicimus, aliud quod nonnullis tale videtur : eodemque modo differt et jucundum, quia aliud est simpliciter jucundum, aliud quod quibusdam est jucundum : utra igitur sunt amabilia? an manifestum est, ea quæ jucunda et bona videntur, esse amabilia? similiter et utilia illa, quæ ad ea quæ jucunda videntur et bona, perducunt, amabilia judicantur : non tamen omnia, quæ jucunda et bona videntur, sed quæ illis jucunda et bona et utilia videntur esse, hæc sunt amabilia.

Quamobrem absolute quidem amabile est bonum : quibusdam vero amabile, quod quibusdam est bonum : denique specie amabile, quod quibusdam bonum videtur esse : similiter jucundum quoque et utile.

Quum autem tria sint amabilia, quorum causa amatio exoritur, non in omnibus tamen quæ amamus etiam amicitia aut amor nascitur : nam et inanima diligimus propter unum ex his tribus amabilibus : nec tamen tale quid amicitia vocatur : est enim amicitia, quum amans redamatur, atque amato omnia bona optat, qui et ipse

* Ὅσα δ' ἐστὶν ἀνθρωπικὰ κτλ. — ** Cap. 2. Τάχα δ' ἂν γένοιτο φανερὸν κτλ. — *** Δόξειε δ' ἂν χρήσιμον. — **** Πότερον οὖν τἀγαθὸν φιλοῦσι κτλ. — ***** Φιλεῖ δὲ ἕκαστος κτλ. — ****** Τριῶν δ' ὄντων δι' ἃ φιλοῦσιν κτλ.

τῷ φιλοῦντι τὰ ἀγαθά· ὁ δὲ φιλῶν, φέρε εἰπεῖν, οἶνον, οὔτε παρ' αὐτοῦ ἀντιφιλεῖται, οὔτε τῷ οἴνῳ βούλεται τὰ ἀγαθά· γελοῖον γάρ· ἀλλ' εἴπερ σώζεσθαι βούλεται αὐτόν, οὐχ αὐτοῦ ἕνεκα τοῦ οἴνου, ἀλλὰ δι' ἑαυτόν, ἵνα αὐτὸς ἔχῃ· τῷ δὲ φίλῳ βουλόμεθα τὰ ἀγαθὰ αὐτοῦ ἕνεκα· διὰ τοῦτο ἡ πρὸς τὰ ἄψυχα φίλησις οὐκ ἔστι φιλία.

* Ἔτι δὲ οὐδὲ εἴ τις ἄνθρωπον φιλοίη καὶ βούλοιτο αὐτῷ τὰ ἀγαθά, τὸ τοιοῦτον ἀνάγκη φιλίαν εἶναι· δεῖ γὰρ καὶ ἀντιφιλεῖσθαι ὁμοίως· εἰ δὲ μή, οὐ φίλος ἐστίν, ἀλλ' εὔνους τις λέγεται.

** Συμβαίνει δέ τινας λανθάνοντας ἀλλήλους φιλεῖν ὑπολαβόντας ἀγαθούς τινας, καὶ χρησίμους εἶναι, καὶ ἐπιεικεῖς, καὶ βούλεσθαι ἀλλήλοις τὰ ἀγαθά· τούτους δὴ κυρίως μὲν φίλους οὐκ ἄν τις εἴποι, ὅτι οὐκ ἴσασι φιλούμενοι, οὐδὲ ὡς ἔχουσι πρὸς ἀλλήλους· εὔνους δὲ ἀλλήλοις εἴποι τις ἄν· οὔτε τοίνυν ἡ τῶν ἀψύχων φίλησις φιλία ἐστίν, οὔτε ἡ τῶν ἀνθρώπων, ὅταν τινὸς ἐλλείπῃ τῶν εἰρημένων. Ἀλλὰ φιλία ἐστίν, ὅταν ἀλλήλοις εὐνοῶσιν, ἢ διὰ τὸ ἀγαθόν, ἢ διὰ τὸ ἡδύ, ἢ διὰ τὸ χρήσιμον, καὶ βούλωνται ἀλλήλοις τὰ ἀγαθά, καὶ οὐ λανθάνωσιν ἀλλήλους φιλοῦντες.

*** Ὅτι [e] μὲν οὖν ἔστι φιλία εἴρηται· φανερὸν δὲ ἐκ τῶν εἰρημένων ὅτι καὶ τρία εἴδη φιλίας· ἐπεὶ γὰρ τρία ἐστὶ τὰ δι' ἃ γίνεται ἡ φιλία, τὸ ἡδύ, τὸ ἀγαθόν, τὸ χρήσιμον, καὶ διαφέρουσι ταῦτα ἀλλήλων τῷ εἴδει, ἰσαρίθμως τοῖς φιλητοῖς καὶ ἡ φιλία. Καθ' ἕκαστον γὰρ τῶν φιλητῶν δυνατὸν φιλίαν γενέσθαι, ἤτοι φίλησιν μὴ λανθάνουσαν, καὶ ἀντιφίλησιν.

**** Ἔτι δὲ καὶ βούλησιν ἀλλήλοις τῶν ἀγαθῶν· καθ' ὅσον [f] γάρ τι φιλοῦμεν, βουλόμεθα ἐκείνῳ τὸ ἀγαθόν. Τρία ἄρα εἴδη φιλίας, κατὰ τὸ ἀγαθόν, κατὰ τὸ ἡδύ, καὶ κατὰ τὸ χρήσιμον.

(Scripsi : [a] οὐρανόν] cod. οὔρανον. Cæterum horum versuum initium citatur etiam Magn. Mor. II, 11 et Eudem. VII, 1. Integros servarunt Athenæus XIII p. 599 et omisso auctoris nomine Stobæus Ecl. Phys. I p. 268. Conf. fragm. fab. inc. apud Wagnerum p. 826 et Phil. Græc. Fragm. vol. II p. LXII Ἐρᾷ μὲν ὄμβρου γαῖ' ὅτ' ἂν ξηρὸν πέδον Ἄκαρπον αὐχμῷ νοτίδος ἐνδεῶς ἔχῃ· Ἐρᾷ δ' ὁ σεμνὸς οὐρανός, πληρούμενος ὄμβρου, πεσεῖν εἰς γαῖαν, Ἀφροδίτης πόσις. Ὅταν δὲ συμμιχθῆτον εἰς ταυτὸν δύο, Τίκτουσιν ἡμῖν πάντα· κἀκτρέφουσ' ἅμα, Ὅθεν βρότειον ζῇ τε καὶ θάλλει γένος. — [b] Ἡράκλειτος] Cf. Plato Conviv. p. 187 τὸ ἓν γάρ φησι διαφερόμενον αὐτὸ αὑτῷ ξυμφέρεσθαι. Sextus Empiricus Pyrh. Hypot. I c. 29 § 210 p. 53 ed. Fabric. τἀναντία περὶ τὸ αὐτὸ ὑπάρχειν. Vid. Phil. Græc. Fragm. vol. I p. 318. — [c] Ἐμπεδοκλῆς] Vid. Phil. Græc. Fragm. vol. I p. 10

vicissim omnia bona amanti optat : qui vero, exempli gratia, vinum amat, neque vicissim ab eo amatur, neque quidquam boni optat vino : quippe id ridiculum est : nam si conservari vult vinum, non vini causa id vult, sed sua, ut nimirum ipse fruatur : amico autem bona ipsius causa optamus : ideoque amor quo inanima prosequimur, non est amicitia.

Præterea neque si quis hominem amet, eique bona omnia exoptet, continuo id amicitiam esse necesse est : nam eodem modo eum redamari oportet : quod nisi fiat, non amicus, sed benevolus vocatur.

Fit quoque interdum, ut quidam occulte inter se ament, quum bonos se mutuo et utiles et honestos probosque viros esse judicant, sibique invicem propterea bona omnia exoptent : quos tamen proprie amicos non dixeris, quia amari se non intelligunt et mutuam hanc ignorant benevolentiam : quos propterea melius benevolos aliquis vocet : quocirca neque inanimorum amor amicitia est, neque amor erga homines, quando aliquid eorum quæ jam diximus ei deest. Verum amicitia vocatur, quando mutua se benevolentia complectuntur, aut propter bonum, aut ob jucundum, aut propter utile aliquid, et sibi invicem bona omnia exoptant, scientes mutuum ipsorum esse amorem.

Quid ergo sit amicitia, jam diximus : tres autem esse amicitiæ species e præcedentibus quoque apparet : quum enim tria sint, propter quæ amicitia contrahitur, jucundum, bonum et utile, atque hæc singula specie inter se differant, totidem simul, quot sunt amabilia, diversæ amicitiæ species sunt. Pro singulis enim amabilibus amicitia, aut amatio non occulta et mutuus amor esse potest.

Sed et mutua benevolentia invicem sibi bona exoptantium in his omnibus locum habet : quatenus enim aliquid diligimus, bonum ei optamus. Sunt igitur tres amicitiæ species a bono, jucundo et utili ortæ.

---

* Τοὺς δὲ βουλομένους κτλ. — ** Ἢ προσθετέον τὸ μὴ λανθάνουσαν κτλ. — *** Cap. 3. Διαφέρει δὲ ταῦτα ἀλλήλων κτλ. — **** Οἱ δὲ φιλοῦντες κτλ.

Empedocl. Carm. vs. 338-339 ὡς γλυκὺ μὲν γλυκὺ μάρπτε, πικρὸν δ' ἐπὶ πικρὸν ὄρουσεν, ὀξὺ δ' ἐπ' ὀξὺ ἔβη, θερμὸν δ' ἐποχεύετο θερμῷ. — [d] ἡ] cod. ἥ. — [e] ὅ, τι] cod. ὅτι. — [f] καθ' ὅσον] cod. καθόσον. —

Κεφ. γ'.

Περὶ τῆς διὰ τὸ χρήσιμον φιλίας, καὶ τῆς διὰ τὴν ἡδονήν· ὅτι ἀτελεῖς εἰσιν αἱ τοιαῦται φιλίαι.

* Ζητητέον δὲ περὶ ἑκάστου εἴδους. Οἱ μὲν οὖν διὰ τὸ χρήσιμον φιλοῦντες ἀλλήλους οὐχ αὐτοὺς καθ' ἑαυτοὺς ἀλλήλους φιλοῦσιν, ἀλλὰ διὰ τὸ ἀγαθόν, ἢ τὸ ἡδύ, πρὸς ὃ χρήσιμοί εἰσι, καὶ φιλοῦσιν ἕως ἂν ἔρχηταί τι αὐτοῖς παρ' ἀλλήλων ἀγαθόν· ὁμοίως δὲ καὶ οἱ δι' ἡδονὴν ἀλλήλους φιλοῦντες, οὐ καθ' ἑαυτοὺς φιλοῦσιν· οὐ γὰρ ἁπλῶς ὅτι ἡδεῖς εἰσι διὰ τοῦτο φιλοῦσιν, ἀλλ' ὅτι αὐτοῖς ἡδεῖς εἰσιν, εἰ γὰρ ἄλλοις ἡδεῖς ἦσαν, οὐκ ἂν ἐφίλουν· οἵ τε [a] δὴ διὰ τὸ χρήσιμον φιλοῦντες, καὶ οἱ διὰ τὸ ἡδύ, οὐχ ἁπλῶς διὰ τὸ ἀγαθὸν ἢ τὸ ἡδὺ στέργουσι, καὶ οὐ διότι ὁ φιλούμενος αὐτὸς τοιοῦτός ἐστι διὰ τοῦτο φιλοῦσιν, ἀλλ' ὅτι αὐτοῖς ἡδύς ἐστι καὶ χρήσιμος. Ὥστε δῆλον, ὅτι αἱ φιλίαι αὗται κατὰ συμβεβηκός εἰσιν· οὐ διὰ τοῦτο γὰρ φιλεῖται ὁ φιλούμενος, ὅτι τοιόσδε τίς ἐστιν αὐτός, ἀλλὰ διότι πορίζει ὁ μὲν ἀγαθόν, ὁ δὲ ἡδονήν. Καὶ εὐδιάλυτοι δέ εἰσιν αἱ τοιαῦται φιλίαι· οἱ γὰρ ἡδεῖς καὶ χρήσιμοι οὐκ ἀεί εἰσιν ἡδεῖς καὶ χρήσιμοι· ἄλλοτε γὰρ ἄλλοις ἡδόμεθα, καὶ ἄλλοτε ἄλλο ἐστὶ [b] τὸ χρήσιμον.

** Μὴ παραμένοντος οὖν τοῦ αἰτίου τῆς φιλίας καὶ αὐτὴ οὐ δύναται παραμένειν, ἀλλὰ διαλύεται, ὡς οὖσα πρὸς ἐκεῖνα, καὶ ταῦτα ἔχουσα τέλη. Ἡ δὲ τοιαύτη φιλία ἡ εὐμετάβολος μάλιστα δοκεῖ γίνεσθαι ἐν τοῖς πρεσβύταις· οὐ γὰρ τὸ ἡδὺ οἱ τηλικοῦτοι διώκουσιν, οὔτε σφόδρα, οὔτε συνεχῶς· καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἐλλείπουσι τῆς καθ' ἡδονὴν φιλίας, τὸ ὠφέλιμον δὲ ἀεὶ μόνον ζητοῦντες, κατὰ τὸ χρήσιμόν εἰσι φίλοι. Καὶ οὐχ οἱ πρεσβῦται [c] μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν νέων ὅσοι οὐ τὴν ἡδονήν, ἀλλὰ τὸ ὠφέλιμον ζητοῦσιν· οἱ τοιοῦτοι δὲ οὐδὲ πάνυ συζῶσι μετ' ἀλλήλων· ἐνίοτε γὰρ οὐδὲ ἥδονται ἀλλήλοις· τηνικαῦτα γὰρ ἥδονται ἀλλήλοις, ὅτε ὠφέλιμοι γίνονται, ἢ ἐλπίδας παρέχουσιν ὠφελείας, τὸν δὲ ἄλλον χρόνον οὐκέτι· [d] οὐκ ὄντες δὲ ἀλλήλοις ἡδεῖς οὐδὲ δύνανται συνοικεῖν. Τοιαύτην δέ φασιν εἶναι καὶ τὴν ξενικὴν φιλίαν· καὶ αὕτη γὰρ διὰ τὸ χρήσιμον συνέστηκεν.

*** Ἡ δὲ φιλία τῶν νέων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δι' ἡδονήν ἐστι. Κατὰ πάθος γὰρ οὗτοι ζῶσι, καὶ μάλιστα διώκουσι τὸ ἡδύ, καὶ οὐ τὴν μέλλουσαν ὠφέλειαν, ἀλλὰ τὴν παροῦσαν ἡδονήν· αἰσθήσει γὰρ μάλιστα ζῶντες τῷ παρόντι χαίρουσι, καὶ ὃ τὴν αἴσθησιν θέλγει. Τῆς ἡλικίας δὲ μεταπιπτούσης καὶ τὰ ἡδέα γί-

Cap. III.

De ea, quæ aut utilitatis, aut voluptatis causa instituitur, amicitia; easque amicitias imperfectas esse.

Sed de unaquaque specie quærendum est. Qui ergo utilitatis causa se mutuo diligunt, non ipsorum causa inter se amant, sed propter bonum aut jucundum, ad quam rem illi prodesse videntur, amantque donec alter ab altero aliquid boni acceperit: eodemque modo qui voluptatis causa inter se amant, non per se amant: neque enim quod simpliciter jucundi sint, idcirco eos amant, sed quia ipsis jucundi sunt; si enim aliis jucundi essent, eos non amarent: ergo et illi qui utilitatis et qui voluptatis causa amant, non simpliciter ob bonum et jucundum diligunt, nec quod homo qui amatur ipse talis sit, propterea amant, sed quia ipsis jucundus atque utilis est. Unde apparet, tantum per accidens has amicitias esse: neque enim qui amatur, ideo amatur, quod talis sit ipse, sed quia aliquid præbet, ille utilitatem, hic voluptatem. Sed et facile tales amicitiæ dirimuntur: namque homines jucundi et utiles non semper sunt jucundi et utiles: alias enim aliis delectamur et alias aliud utile est.

Quum amicitiæ igitur causa non permaneat, ipsa quoque amicitia permanere nequit, sed dissolvitur, utpote quæ eo spectet eumque finem habeat. Talis autem amicitia quæ facile mutatur in senibus potissimum inesse videtur: namque homines ætate provecti id quod jucundum est neque vehementer neque crebro sequuntur: ideoque minus idonei sunt ad contrahendam eam quæ voluptatis causa instituitur amicitiam; quia enim id tantum quod e re sua est, quærunt, idcirco quoque propter emolumentum suum amici sunt. At non solum senes, sed etiam juvenes illi qui non voluptatem, sed utilitatem spectant: tales enim omnino ne commercium quidem cum aliis habent: interdum enim ne mutuo quidem sibi grati sunt: nimirum tum demum grati sunt, quum utiles quoque esse possunt, aut aliquam saltem utilitatis spem præbent, alias vero non item: quum vero sibi mutuo non sint jucundi, ne vivere quidem una possunt. Talem autem etiam hospitalem amicitiam esse ajunt: nam et hæc commodi alicujus causa contrahitur.

At vero juvenum amicitia voluptatis causa plerumque contrahitur. Nam affectibus isti in vita obtemperant: maximeque id quod jucundum est, nec futuram utilitatem, sed præsentem voluptatem sequuntur: nimirum quum sensu potissimum vivant, semper præsentibus gaudent, et id quod delectat sensum, amplectuntur. Sed in flexu ætatis

* Οἱ μὲν οὖν διὰ τὸ χρήσιμον κτλ. — ** Τὸ δὲ χρήσιμον οὐ διαμένει κτλ. — *** Ἡ δὲ τῶν νέων φιλία κτλ.

νεται ἕτερα· διὸ ταχέως γίνονται φίλοι καὶ παύονται· μεταπίπτοντος γὰρ τοῦ ἡδέος καὶ ἡ φιλία μεταπίπτει· μεταπίπτει δὲ τὸ τοιοῦτον ἡδὺ ταχέως, ὥστε καὶ ἡ φιλία. Καὶ ἐρωτικοὶ δὲ οἱ νέοι κατὰ πάθος καὶ ἡδονὴν ζῶντες· τὸ γὰρ πλεῖστον τῆς ἐρωτικῆς κατὰ πάθος καὶ ἡδονήν· διὸ φιλοῦσι, καὶ ταχέως παύονται φιλοῦντες, πολλάκις τῆς αὐτῆς ἡμέρας μεταπίπτοντες, ὅτι οὐ λογισμῷ καὶ κρίσει τινὶ φιλοῦσιν, ἀλλὰ πάθει φερόμενοι. Συνημερεύειν δὲ καὶ συζῆν οὗτοι βούλονται ἀλλήλοις· ἐντεῦθεν γὰρ καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς φιλίας αὐτοῖς γίνεται, καὶ ἡ ἡδονὴ τὴν συνοίκησιν ἀπαιτεῖ. Ἡ μὲν οὖν καθ' ἡδονὴν καὶ κατὰ τὸ χρήσιμον φιλία τοιαύτη ἐστίν, ἀτελής, καὶ οὐ καθ' αὑτό, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός.

(Scripsi : [a] οἵ τε] cod. οἵτε. — [b] ἄλλο ἐστὶ] cod. ἄλλό ἐστι. — [c] πρεσβῦται] vulgo πρεσβύται. [d] οὐκέτι] cod. οὐκ ἔτι. —)

etiam jucunda mutantur : quamobrem celeriter et fiunt amici et esse desinunt : mutato enim illo quod iis jucundum est, amicitia quoque eorum mutatur : talis autem voluptas cito immutatur, ideoque et amicitia. Quin etiam ad amorem proclives sunt juvenes, utpote qui affectibus et voluptati in vita serviant : maxima enim rei amatoriæ pars ex affectu et voluptate constat : amant igitur, citoque amandi finem faciunt, ita ut sæpe uno eodemque die voluntatem mutent, quia non ratione aliqua amant et judicio, sed prout animi impetu abripiuntur. Hi autem totos dies una traducere vitæque societate conjungi volunt : hinc enim amicitiæ ipsis ducitur exordium, sed voluptas contubernium etiam postulat. Quæ igitur voluptatis aut utilitatis causa instituitur amicitia talis est, hoc est, imperfecta, neque per se, sed per accidens tantum.

Κεφ. δ'.

Περὶ τῆς διὰ τὸ ἀγαθὸν φιλίας, ὅτι αὕτη ἐστὶν ἡ τελεία φιλία.

* Ἡ δὲ διὰ τὸ ἀγαθὸν φιλία ἡ τῶν ἀγαθῶν καὶ κατ' ἀρετὴν ὁμοίων [a] τελεία ἐστὶ καὶ καθ' αὑτό. Βούλονται γὰρ ἀλλήλοις οὗτοι τὰ ἀγαθά, ὅτι αὐτοὶ ἀγαθοί εἰσιν, οὐ δι' ἄλλο, ἀλλὰ καθ' ἑαυτούς· οἱ δὲ βουλόμενοι τὰ ἀγαθὰ τοῖς φίλοις οὐχ ἑαυτῶν ἕνεκα, ἀλλὰ τῶν φίλων, οὗτοί εἰσιν οἱ μάλιστα φίλοι· δι' αὐτοὺς γὰρ τοὺς φίλους φιλοῦσι, καὶ βούλονται αὐτοῖς τὰ ἀγαθά, καὶ οὐ δι' ἄλλο καὶ κατὰ συμβεβηκός· ἡ τοιαύτη δὲ φιλία καὶ βεβαία ἐστὶ καὶ μόνιμος· διαμένει γὰρ ἕως ἂν ἀγαθοὶ ὦσιν οἱ φίλοι καὶ σπουδαῖοι, καὶ ἀγαθοῖς χαίρωσιν· ἡ γὰρ ἀρετὴ μόνιμόν ἐστι· καὶ ἔστιν ἑκάτερος αὐτῶν καὶ καθ' ἑαυτὸν ἁπλῶς ἀγαθός, καὶ τῷ φίλῳ ἀγαθός· οἱ γὰρ ἀγαθοὶ καὶ καθ' ἑαυτοὺς ἀγαθοί εἰσι καὶ ἀλλήλοις. Ὁμοίως δὲ καὶ ὠφέλιμοί εἰσι καὶ ἡδεῖς· οἱ γὰρ καθ' ἑαυτοὺς καὶ ἁπλῶς ἀγαθοὶ καὶ ἀλλήλοις ἡδεῖς εἰσιν. Ἕκαστος γὰρ χαίρει ταῖς ἑαυτοῦ πράξεσι, καὶ διὰ τοῦτο ἥδεται καὶ ταῖς τῶν ἄλλων, ὅταν ὅμοιαι ὦσι ταῖς αὐτοῦ πράξεσιν, ἢ αἱ αὐταί· αἱ δὲ τῶν σπουδαίων καὶ ἀγαθῶν πράξεις αἱ αὐταὶ καὶ ὅμοιαί εἰσιν· ὥστε φανερόν, ὅτι οἱ σπουδαῖοι ἡδεῖς εἰσι καὶ ἑαυτοῖς καὶ ἀλλήλοις. Διὰ τοῦτο ἡ τοιαύτη φιλία μόνιμός ἐστιν. Ἃ γὰρ ἰδίᾳ αἱ ἄλλαι ἔχουσι φιλίαι, καὶ ὧν ἐστι χρεία τοῖς φίλοις, ταῦτα πάντα μόνη αὕτη ἡ φιλία συνείληφεν ἐν ἑαυτῇ· καὶ γὰρ καὶ τὸ ἀγαθὸν ἔχει, καὶ τὸ ἡδύ, καὶ τὸ χρήσιμον· τῷ γὰρ ἀγαθῷ καὶ τὸ ἡδὺ ἕπεται καὶ τὸ ὠφέλιμον· καὶ ἔστι τὸ τοιοῦτον ἀγαθὸν οὐ καθ' ἑαυτὸ μόνον ἀγαθόν, ἀλλὰ καὶ τῷ φιλοῦντι· καὶ ἡδὺ καὶ ὠφέλιμον ὁμοίως, οὐ καθ' ἑαυτὸ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ φιλοῦντι· καὶ ἡ ὁμοιότης δὲ ποιεῖ

Cap. IV.

De ea quæ boni causa contrahitur amicitia, eamque esse perfectam.

Quæ vero boni causa contrahitur, si bonorum est virorum et virtute similium, per se est et perfecta amicitia. Hi enim sibi mutuo bona optant, quia ipsi sunt boni, et boni quidem per se, non ob aliud : qui vero bona amicis, non sua sed ipsorum causa optant, hi maxime sunt amici : amicorum enim causa amicos diligunt iisque bona precantur, non ob aliud et per accidens : talis autem et firma et stabilis est amicitia : quippe manet, dum boni probique sunt amici, et dum bonis hominibus delectantur : stabilis enim virtus : estque uterque eorum et per se simpliciter absoluteque bonus, et amico talis : nimirum boni et per se boni sunt et invicem boni. Eodemque modo utiles quoque sunt et jucundi : qui enim simpliciter et per se boni sunt, etiam sibi mutuo jucundi sunt. Nempe suæ cuique actiones placent, ideoque etiam aliorum actionibus delectatur, quum aut similes sunt actionibus suis aut eædem : bonorum vero proborumque virorum eædem aut similes sunt actiones : unde apparet, probos viros et sibi et inter se jucundos esse. Quamobrem stabilis hujusmodi amicitia est. Quæ enim peculiariter reliquæ amicitiæ habent, quibusque indigent amici, hæc omnia sola hæc amicitia in se continet : nam et bonum et jucundum habet et utile : bono quippe et jucundum adjunctum esse patet et utile : estque hujusmodi bonum non per se tantum bonum, sed etiam ei qui amat : similiterque et jucundum et utile non per se tantum, sed etiam ei qui amat : sed et voluptatem similitudo talibus amicis affert ; et hæc amicitia plurimum tum voluptatis tum utilitatis habet. A cujus similitudine reliquæ

* Cap. 3. Τελεία δ' ἐστὶν ἡ τῶν ἀγαθῶν φιλία κτλ.

τοῖς τοιούτοις φίλοις τὴν ἡδονήν· καὶ αὕτη μάλιστα ἡ φιλία τὴν ἡδονὴν ἔχει καὶ τὸ ὠφέλιμον. Καὶ καθ' ὁμοιότητα ταύτης αἱ ἄλλαι φιλίαι ὀνομάζονται· αὕτη γάρ ἐστιν ἡ ἀρίστη φιλία· καὶ τὰ ταύτην ποιοῦντα ταῦτά ἐστι τὰ μάλιστα καὶ κυρίως φιλητά. Σπανίας δὲ εἰκὸς τοιαύτας φιλίας εἶναι· ὀλίγοι γὰρ οἱ οὕτως ἀγαθοί. Οὐ μόνον δὲ ἀρετῆς δεῖται ἡ τοιαύτη φιλία καὶ τρόπων ἀγαθῶν, ἀλλὰ καὶ χρόνου καὶ συνηθείας· κατὰ τὴν παροιμίαν γὰρ οὐκ ἔστιν εἰδῆσαι [b] ἀλλήλους, πρὶν τοὺς λεγομένους ἅλας συναναλῶσαι [c]· οὐδὲ δυνατὸν ἀποδέξασθαι καὶ φιλῆσαι ἀλλήλους, πρὶν ἑκάτερος ἑκατέρῳ φανῇ φιλητός, καὶ αὐτὸς φιλεῖν πιστευθῇ. Οἱ δὲ ταχέως τὰ φιλικὰ ποιοῦντες πρὸς ἀλλήλους βούλονται μὲν φίλοι εἶναι, οὐκ εἰσὶ δέ, εἰ μὴ τῷ μακρῷ χρόνῳ καὶ τῇ συνηθείᾳ φιλητοὶ γένοιντο ἀλλήλοις, καὶ πιστεύσαιεν φιλούμενοι. Βούλησις μὲν οὖν φιλίας τάχιστα γίνεται, φιλία δὲ οὔ· αὕτη μὲν οὖν ἡ φιλία τελεία ἐστὶ καὶ κατὰ τὸν χρόνον, καὶ κατὰ τὰ ἄλλα, καθὼς εἴρηται· καὶ κατὰ πάντα τὰ φιλητὰ γίνεται. Καὶ ὁμοίως ἐστὶν ἑκατέρῳ παρ' ἑκατέρου, ὅπερ δεῖ τοῖς φίλοις ὑπάρχειν· καὶ γὰρ ὅμοιοί εἰσιν ἑκάτεροι ὄντες σπουδαῖοι, καὶ ὁμοίως εἰσὶν ἡδεῖς ἀλλήλοις καὶ φιλητοί.

(Scripsi : [a] ὁμοίων] ex Aristotele; Andronici codd. ὁμοίως. — [b] εἰδῆσαι] cum codd. ut apud Aristotelem, Theophrastum Charact. procem. paucosque alios. [c] συναναλῶσαι] ex Aristotele; codd. συναλῶσαι. —)

quoque amicitiæ denominantur : hæc videlicet præstantissima amicitia est : et quæ eam conciliant, maxime proprieque amabilia sunt. Probabile autem est tales amicitias esse raras; siquidem pauci ita boni sunt. Neque vero solum virtute bonisque moribus, sed tempore etiam et consuetudine ejusmodi amicitia indiget : fieri enim non potest, ut quis alterum, quod proverbii loco dici solet, recte noverit, priusquam illos quos vocant salis modios simul ederint : sicut nec fieri potest, ut alter amplectatur alterum, aut amet, nisi uterque alteri dignus amore videatur, et ipse amore incensus existimetur. Qui vero cito amicorum inter se officiis funguntur, volunt quidem amici esse, sed tamen non sunt, nisi forte longo tempore et consuetudine digni videantur qui inter se ament, et amari se credant. Amicitiæ igitur conciliandæ voluntas celeriter illa quidem suscipitur, [sed non statim amicitia nascitur : hæc ergo et tempore et reliquis rebus perfecta et cumulata, ut diximus, amicitia est, eaque omnibus amabilium formis constat. Eodemque modo alter ab altero accipit, quod amicis contingere debet : similes enim sunt ambo, quum uterque sit bonus, atque æque jucundus alter alteri et amabilis est.

Κεφ. ε'.

Ὅτι αἱ ἀτελεῖς φιλίαι καθ' ὁμοιότητα τῆς τελείας φιλίας λέγονται.

*Ἡ δὲ διὰ τὴν ἡδονὴν φιλία, καὶ ἡ διὰ τὸ χρήσιμον ὁμοίωμα ταύτης ἔχουσι τῆς φιλίας. Τὸ γὰρ κυρίως ἡδὺ καὶ χρήσιμον τὸ ἀγαθόν ἐστι· [a] καὶ ἡδεῖς καὶ χρήσιμοι μάλιστα ἀλλήλοις οἱ ἀγαθοί. Καὶ ἐν τούτοις δὲ τοῖς καθ' ὁμοιότητα λεγομένοις αἱ φιλίαι παραμένουσιν, ὅταν τὸ αὐτὸ ἀλλήλοις παρέχωσιν· οἷον, εἰ χρήσιμός ἐστιν ἑκάτερος ἑκατέρῳ, ἢ ἡδύς, καὶ ὁ μὲν χρήσιμός ἐστιν, ὁ δὲ ἡδύς. Οὐ μόνον δὲ δεῖ τὸ αὐτὸ παρέχειν ἀλλήλοις, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ, εἴ γε μέλλουσιν ἐν τῇ φιλίᾳ παραμένειν· οἷον, εἰ παρέχουσιν ἀλλήλοις ἡδονήν, ἀπὸ τῶν αὐτῶν παρέξουσι τρόπων· ὥσπερ οἱ εὐτράπελοι τῇ εὐτραπελίᾳ χαριζόμενοι ἀλλήλοις, καὶ οὐχ ὥσπερ ἐραστὴς καὶ ἐρώμενος· οὗτοι γὰρ ἡδονὴν μὲν παρέχουσιν ἀλλήλοις, ἀλλ' οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἀλλ' ὁ μὲν ἐραστὴς ἥδεται τῇ ὄψει τοῦ ἐρωμένου, ὁ δὲ θεραπευόμενος ὑπὸ τοῦ ἐραστοῦ· ληγούσης δὲ τῆς ὥρας ἐνίοτε καὶ ἡ φιλία λήγει· ἡ γὰρ ἡδονὴ δι' ἣν ἡ φιλία παύεται· οὔτε γὰρ ἐραστὴς ἥδεται τῇ ὄψει τοῦ ἐρωμένου, οὔτε ὁ ἐρώμενος θεραπεύεται·

Cap. V.

Imperfectas amicitias e perfectæ amicitiæ similitudine nominari.

Quæ autem voluptatis vel utilitatis causa contrahitur amicitia, hujus amicitiæ formam et similitudinem habet. Proprie enim jucundum et utile est bonum : maximeque et jucundi sibi mutuo et utiles sunt boni. Et in his quidem, qui e similitudine amici nominantur, amicitiæ permanent, quum alter alterius beneficia similibus beneficiis pensat : verbi causa, si utilis alter alteri est, aut jucundus, vel alter utilis est, alter jucundus. Neque vero solum eandem operam alter alteri dare debet, sed etiam ex una et eadem re, siquidem manere in amicitia volunt : exempli gratia, si alter alteri voluptatem afferat, iisdem moribus afferent : sicut festivi qui festivitate sibi mutuo gratificantur, non ut amator et is quem amat : namque hi voluptatem quidem mutuo comparant, sed non eodem modo, siquidem amator gaudet aspectu ejus quem amat, homo carus contra amatoris officiis delectatur : forma porro evanescente interdum evanescit quoque amicitia : voluptas quippe propter quam amicitia est, cessat : nec enim aut facie ejus quem amat delectatur amplius ama-

* Cap. 4. Ἡ δὲ διὰ τὸ ἡδὺ κτλ

πολλοὶ δὲ τῶν τοιούτων καὶ διαμένουσιν ἐν τῇ φιλίᾳ, ἐὰν ἐκ τῆς συνηθείας τὰ ἀλλήλων ἤθη στέρξωσιν, ὅμοια ἔχοντες. Οἱ δὲ μὴ τὸ αὐτὸ παρέχοντες ἀλλήλοις, ἀλλ' ὁ μὲν ἡδονὴν ὁ δὲ τὸ χρήσιμον, οὔτε διαμένουσιν ἐν τῇ φιλίᾳ, καὶ ὅτε φιλοῦσιν ἀλλήλους, ἧττον φιλοῦσιν· ὅλως δὲ οἱ διὰ τὸ χρήσιμον ὄντες φίλοι, παυομένου τοῦ συμφέροντος, καὶ αὐτοὶ παύονται φιλοῦντες, καὶ διαλύονται· οὐ γὰρ ἀλλήλων ἦσαν φίλοι, ἀλλὰ τοῦ λυσιτελοῦς· ταύτας μὲν οὖν τὰς φιλίας, τήν τε διὰ τὴν ἡδονήν, καὶ διὰ τὸ χρήσιμον, καὶ φαύλους ἐνδέχεται ἔχειν, καὶ φαῦλον φίλον εἶναι, καὶ ἐπιεικῆ· φιλεῖ γὰρ καὶ φαῦλος φαῦλον διὰ ταῦτα, καὶ φαῦλος ἐπιεικῆ, καὶ ἐπιεικὴς φαῦλον, καὶ μέσος τις ἑκάτερον αὐτῶν· ἔστι γὰρ καὶ τῷ ἐπιεικεῖ τοῦ φαύλου χρεία πολλάκις. Δυνατὸν γὰρ ναύαρχόν τινα ἀγαθόν, ἢ στρατηγὸν ἄριστον, μὴ πάνυ τοὺς τρόπους ἀγαθὸν εἶναι, ὧν χρείαν ἔχειν τὸν σπουδαῖον οὐδὲν κωλύει. Καὶ ἥδεσθαι δὲ σπουδαῖον φαύλοις οὐκ ἔστιν ἀδύνατον. Εἰσὶ γὰρ οἳ τοὺς μὲν τρόπους ἀπᾴδουσι, διαλεγόμενοι δὲ καὶ φιλοσοφοῦντες καὶ τῷ δεινοί τινες εἶναι τῆς ἀληθείας καταστοχαζόμενοι καὶ τοῦ ἀγαθοῦ, τοῖς σπουδαίοις ἡδεῖς γίνονται· οἱ μὲν οὖν οὕτω φιλούμενοι οὐ δι' ἑαυτοὺς φιλοῦνται, ἀλλ' ἢ διὰ τὴν ἡδονήν, ἢ διὰ τὸ χρήσιμον. Μόνοι δὲ οἱ ἀγαθοὶ ὑπὸ τῶν ἀγαθῶν αὐτοὶ δι' ἑαυτοὺς φιλοῦνται, καὶ ἡ τοιαύτη φιλία ἀδιάλυτός ἐστιν, ὅτι πολλῷ δοκιμάζεται χρόνῳ, καὶ συνηθείᾳ τελείᾳ. Περὶ δὲ τῶν οὕτω δοκιμασθέντων οὐ ῥᾴδιον τὰ χείρω πιστεῦσαι τὸν δοκιμάσαντα. Ἐν ταύτῃ δέ ἐστι τῇ φιλίᾳ καὶ τὸ πιστεύειν ἀλλήλοις, καὶ θαρρεῖν περὶ τῶν μεγίστων, καὶ τὸ μηδέποτ' ἂν ἀδικῆσαι, καὶ ὅσα ἄλλα ζητεῖται παρὰ τῶν ὡς ἀληθῶς φιλεῖν ἑλομένων· ἐν δὲ ταῖς ἑτέραις οὐδὲν κωλύει καὶ διαβάλλεσθαι πρὸς ἀλλήλους, καὶ ἀδικεῖν ἀλλήλους μὴ τὴν ἰσότητα σώζοντας, καὶ τἄλλα πάσχειν. Ὅθεν οὐδὲ φίλοι εἰσὶν οἱ τοιοῦτοι κυρίως, ἀλλ' ἐπεὶ εἰώθασιν οἱ ἄνθρωποι καὶ τοὺς τοιούτους φίλους ὀνομάζειν· ἢ διὰ τὴν χρείαν, ὥσπερ αἱ πόλεις τοὺς συμμάχους ὀνομάζουσι φίλους, ἢ δι' ἡδονήν, ὥσπερ οἱ ἐν συνηθείᾳ παῖδες ἀλλήλους· διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς φίλους μὲν αὐτοὺς ὀνομάζομεν, οὐ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον, ὥσπερ τοὺς ἀγαθούς· οὐ γὰρ ὁμοειδεῖς οἰόμεθα εἶναι, ἀλλὰ καθ' ὁμοιότητα φίλους ὀνομάζομεν. Καὶ διὰ τοῦτο πολλὰ εἴδη φαμὲν εἶναι φιλίας. Καὶ ἔστι φιλία πρώτως μὲν καὶ κυρίως ἡ τῶν ἀγαθῶν, ᾗ ἀγαθοί· καθ' ὁμοιότητα δὲ αἱ λοιπαί· καὶ γὰρ καὶ τὸ ἡδύ, καθὸ ἀγαθόν τί ἐστιν, ὡς ἡδὺ συνάπτει τοὺς φιληδόνους· ἀγαθὸν γάρ τί ἐστι τοῖς φιληδέσι τὸ ἡδύ· καὶ ἀγαθῷ ἔοικεν, ὅτι αὐτοῖς ἀγαθὸν δοκεῖ· καὶ τὸ χρήσιμον ἀγαθὸν δοκεῖ τῷ χρωμένῳ· διὰ τοῦτο καθ' ὁμοιότητα τῆς ἀληθοῦς φιλίας αἱ τοιαῦται φιλίαι λέγονται. Μικτὴ δὲ φιλία ἀπὸ χρησίμου καὶ ἡδέος οὐ πάνυ γίνεται, ὥστε τῶν φίλων τὸν μὲν διὰ τὸ ἡδὺ φιλεῖν, τὸν δὲ διὰ τὸ χρήσιμον· τὸ γὰρ συνάπτον τοὺς φίλους κατὰ συμβεβηκός ἐστιν ἐν αὐτοῖς· συνάπτει δὲ τοὺς

tor, aut is qui amatur amplius colitur : multi autem talium hominum in amicitia permanent, si servata consuetudine mores dilexerint, quum sint inter se moribus similes. Qui vero non idem sibi reddunt mutuo, sed alter voluptatem, alter utilitatem, non permanent in amicitia, et quum amant inter se, minus amant : omnes denique qui utilitatis causa sunt amici, cessante utilitate illa, amare quoque desinunt ac dirimuntur : non enim se mutuo amabant, sed emolumentum : ideoque ejus quæ tum voluptatis tum utilitatis causa contrahitur amicitiæ participes quoque esse possunt improbi, potestque et improbus simul ea re conjungi et probus : quia et improbus improbum, et improbus probum, et probus improbum interdum propterea amat, et qui medius inter hos sit, utrumque eorum : nam et probus sæpe aliqua in re eget improbo. Potest enim aliquis bonus esse navium præfectus, aut optimus exercitus dux, licet non admodum bene moratus sit, quorum tamen ope egere virum bonum nihil vetat. Quin etiam ut improbis hominibus delectetur vir probus, fieri aliquando potest. Sunt enim quidam quamvis moribus longe diversis, qui in disserendo et philosophando accurataque veri atque ipsius boni investigatione grati jucundique viris bonis evadant : qui ergo ita amantur, non per se, sed voluptatis aut utilitatis causa amantur. Soli vero boni a bonis ipsi per se amantur, atque hujusmodi amicitia indissolubilis est, quia longo tempore et perfecta consuetudine exploratur. Sed de hominibus ita probatis et spectatis non est facile ei qui probavit et spectavit deteriora credere. Hujus porro amicitiæ illud proprium est, ut et sibi mutuo credant amici, et de maximis rebus iisque communibus securi bonoque animo sint, caveantque sedulo, ne alteri ab altero injuria inferatur, reliquaque quæ in verorum amicorum amicitia requiruntur : quum in cæteris amicitiæ formis nihil obstet, quominus calumniæ interveniant et injuria tum alterum alter sublata æquitate afficiat, tum reliqua hujusmodi patiatur. Quare neque proprie amici sunt tales, sed quia homines etiam illos amicos vocare solent : vel propter indigentiam, sicut civitates belli socios amicos appellant, vel voluptatis causa, sicut pueri conversantes se invicem ita vocare solent : ideo et nos eos amicos dicimus, non eo autem modo quo bonos : neque enim ejusdem formæ esse putamus, sed e similitudine amicos nominamus. Quamobrem multas amicitiæ species esse dicimus. Estque amicitia primum et proprie bonorum, qua boni sunt : ad ejus similitudinem vero cæteræ : etenim et jucundum, quatenus bonum quid est, tanquam jucundum conjungit homines voluptarios : jucundum enim bona quædam res est iis qui rebus jucundis ducuntur : ideoque bono simile est, quia bonum illis videtur : ita et utile bonum utenti videtur : quocirca e veræ amicitiæ similitudine tales amicitiæ nominantur. Mixta vero ex utili et jucundo amicitia non ferme invenitur, ita ut alter amicorum jucundum, alter utile in

φίλους τὸ τοῖς αὐτοῖς χαίρειν καὶ τὰ αὐτὰ φιλεῖν. Διὰ τοῦτο γὰρ ὁ Σωκράτης φιλεῖ τὸν Πλάτωνα, ὅτι τὸν Σωκράτην ἄμφω φιλοῦσι, καὶ τοῖς Σωκράτους ἀγαθοῖς ἄμφω χαίρουσιν· ἢ ὅτι τὴν ἡδονὴν ἄμφω φιλοῦσιν, ἢ τὸ χρήσιμον ἄμφω. Ἐπὶ δὲ τῆς μικτῆς φιλίας οὐ τῷ αὐτῷ χαίρουσιν· ὁ μὲν γὰρ ἡδεῖ, ὁ δὲ τῷ χρησίμῳ· κατὰ συμβεβηκὸς δὲ τὸ αὐτὸ φιλοῦσι· συγχαίρει γὰρ ἑκάτερος ἑκατέρῳ, καὶ συνεύχεται τὰ ἀγαθά· οὐ δι' αὐτὸν δέ, ἀλλὰ διὰ τὸ χρήσιμον ἢ τὸ ἡδύ. Διὰ τοῦτο δὴ οὐ πάνυ ἡ τοιαύτη φιλία γίνεται, ὅτι τὸ κοινὸν κατὰ συμβεβηκός ἐστιν ἕν· τὸ δὲ κατὰ συμβεβηκὸς ἓν οὐ πάνυ συνάπτει.

(Scripsi : [a] ἐστι] cod. ἐστιν. —)

amicitia spectet : nimirum id quod amicos conjungit, per accidens est in illis : quum hoc potissimum eos conjungat, quod iisdem delectentur et eadem ament. Idcirco enim Socrates amat Platonem, quia ambo amant Socratem, Socratisque bonis ambo delectantur : vel quia voluptatem amant, aut ambo id quod est utile. In mixta autem amicitia non eadem re delectantur, siquidem alter jucunditate, alter utilitate ducitur : per accidens vero eandem rem diligunt : quippe uterque cum altero gaudet et bona illi optat, non illius tamen causa, sed ob emolumentum aut delectationis causa. Quocirca non facile talis instituitur amicitia, quia commune utriusque per accidens unum est : unum autem per accidens non ferme contingit.

Κεφ. ς'.

Ὅτι συζῆν καὶ συνεῖναι παρέχει τοῖς φίλοις τὸ ἐνεργείᾳ φίλοις εἶναι.

* Εἰς ταῦτα δὲ τὰ εἴδη τῆς φιλίας διῃρημένης, οἱ μὲν φαῦλοι ἔσονται φίλοι δι' ἡδονὴν ἢ τὸ χρήσιμον, ταύτῃ ὅμοιοι ὄντες· οἱ δὲ ἀγαθοὶ δι' ἑαυτοὺς ἔσονται φίλοι· ἢ γὰρ ἄμφω ἀγαθοί, διὰ τοῦτο φιλοῦσιν ἀλλήλους· ἐκεῖνοι μὲν οὖν ἁπλῶς φίλοι, καὶ κυρίως, καὶ καθ' αὑτό· οὗτοι δὲ κατὰ συμβεβηκός, καὶ τῷ ὁμοιοῦσθαι τούτοις τὸ ὄνομα τῆς φιλίας ἔχουσιν.

** Ὥσπερ δὲ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν οἱ μὲν καθ' ἕξιν, οἱ δὲ κατ' ἐνέργειαν ἀγαθοὶ λέγονται· οἱ μὲν γὰρ ἕξιν ἔχουσι δικαιοσύνης, οὐκ ἐνεργοῦσι δὲ κατ' αὐτήν, ὑπὸ τῶν ἔξωθεν κωλυόμενοι, οἱ δὲ ἐνεργοῦσι καὶ τὰ δίκαια, κατὰ τὴν ἕξιν ἣν ἔλαβον τῆς δικαιοσύνης· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐπὶ τῆς φιλίας συμβαίνει. Οἱ μὲν γὰρ συζῶντες ἀλλήλοις χαίρουσι τοῖς ἀλλήλων ἀγαθοῖς, καὶ πορίζουσιν ἑκάτερος ἑκατέρῳ τὰ δυνατὰ ἀγαθά· οἱ δὲ καθεύδοντες ἢ κεχωρισμένοι τοῖς τόποις οὐκ ἐνεργοῦσι μὲν πρὸς ἀλλήλους τὰ φιλικά· οὕτω δὲ ἔχουσιν ὥστε ἐνεργεῖν φιλικῶς.

*** Οἱ γὰρ τόποι οὐ διαλύουσι τὴν φιλίαν ἁπλῶς, ἀλλὰ τὴν ἐνέργειαν. Ἐὰν δὲ χρόνῳ πολλῷ ἡ ἀπουσία γένηται τῶν φίλων, δοκεῖ καὶ τῆς φιλίας γίνεσθαι λήθην· ὅθεν εἴρηται·

Πολλὰς δὴ φιλίας ἀπροσηγορία διέλυσεν.

**** Οἱ δὲ πρεσβῦται [a] καὶ στρυφνοὶ φαίνονται ὡς οἳ οὐ δύνανται φιλικοὶ εἶναι. Βραχὺ γὰρ ἐν αὐτοῖς τὸ τῆς ἡδονῆς· ᾧ δὲ οὐκ ἔστιν ἡδονή, οὐδὲ συνεῖναι καὶ συνημερεύειν δυνατόν· οὐδεὶς γὰρ ἂν ἕλοιτο συνδιάγειν τῷ λυπηρῷ ἢ τῷ μὴ ἡδεῖ· φαίνεται γὰρ ὅτι ἡ φύσις φεύγει μὲν τὸ λυπηρόν, διώκει δὲ τὸ ἡδὺ ἀεί· ᾧ δὲ οὐ δυνατὸν συνεῖναι, τούτῳ οὐκ ἔνι φίλον γενέσθαι· ἡ γὰρ συνήθεια καὶ τὸ συνδιάγειν τὰς φιλίας ποιεῖ.

Cap. VI.

Convictum et consuetudinem amicos ad jungendam actu amicitiam impellere.

Quum igitur in has species amicitia dividatur, improbi delectationis causa aut ob emolumentum amici erunt, qua in parte similes videntur : viri boni autem per se erunt amici : quatenus enim ambo sunt boni, inter se amant : illi ergo simpliciter et proprie et per se sunt amici : hi vero per accidens, et quatenus illorum similitudinem gerunt, nomen amicitiæ habent.

Quemadmodum autem in virtutibus alii quidem habitu, alii vero actu boni dicuntur : alii enim habitum tantum justitiæ gerunt, non agunt vero re ipsa ei congruenter, quia rebus externis impediuntur, alii vero re ipsa agunt etiam quæ justa sunt, justitiæ habitum quem sunt consecuti factis exprimentes : sic etiam in amicitia evenit. Qui enim una vivunt, eorum alter alterius bonis gaudet, præbetque alter alteri quæ præberi possunt bona : qui vero aut dormiunt aut locorum intervallo disjuncti sunt, amicitiæ muneribus non funguntur quidem illi, sed ita tamen sunt animati, ut fungi possint.

Non enim locorum intervalla amicitias simpliciter dirimunt, sed muneris functionem. Quodsi diuturna amicorum fuerit absentia, videtur etiam amicitiæ obrepere oblivio : unde dici solet :

Neglectum alloquium multos disjunxit amicos.

Senes autem et austeri non videntur ad amicitiam idonei esse. Nam parum voluptatis in illis est : vivere autem aut versari cum eo, in quo voluptas locum non habet, nemo potest : nemo enim cum eo qui molestus ac tristis aut qui non jucundus est convictum habere volet : videtur quippe natura fugere dolorem et jucunditatem semper sequi : cum quo vero nemo potest habere commercium, huic amicus esse non poterit : consuetudo videlicet et convictus amicitias comparat.

---

* Cap. 5. Ὥσπερ δὲ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν κτλ. — ** Οἱ γὰρ τόποι κτλ. — *** Ἐὰν δὲ χρόνιος κτλ. — **** Οὐ φαίνονται δ' οὔθ' οἱ πρεσβῦται κτλ.

* Οἱ γὰρ ἀποδεχόμενοι ἀλλήλους, μὴ συζῶντες δέ, εὖνοί εἰσιν ἀλλήλοις μᾶλλον ἢ φίλοι.

** Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἐστὶ φίλων ὡς τὸ συζῆν. Οὔτε γὰρ οἱ διὰ τὸ χρήσιμον δύνανται μὴ συνοικεῖν· ἐνδεεῖς γὰρ ὄντες ἀλλήλων δέονται ἀλλήλοις χρῆσθαι, ὃ οὐ δυνατὸν ἄνευ τοῦ συνοικεῖν· οὔτε οἱ διὰ τὴν ἡδονὴν πολλῷ μᾶλλον· οὔτε οἱ κυρίως φίλοι, οἵτινές εἰσιν οἱ μακάριοι· ἀλλήλων μὲν γὰρ οὐκ εἰσὶν ἐνδεεῖς, ἡδεῖς δέ εἰσιν ἀλλήλοις. Καὶ διὰ τοῦτο μὴ συνδιάγειν ἐθέλειν, ἀμήχανον· οὐ γὰρ δὴ μονώτας τινὰς τοὺς μακαρίους εἶναι προσήκει, ἀλλὰ ἀνάγκη μετ' ἀλλήλων εἶναι τοῖς αὐτοῖς χαίροντας. Τοῦτο δὲ τὸ τοῖς αὐτοῖς χαίρειν καὶ τὴν ἑταιρικὴν φιλίαν ποιεῖ τὴν τῶν νέων, ὅταν περὶ τὸ αὐτὸ σπουδάζωσι.

*** Μάλιστα μὲν οὖν ἐστι φιλία ἡ τῶν ἀγαθῶν, καθάπερ πολλάκις εἴρηται. Δοκεῖ γὰρ φιλητὸν μὲν καὶ αἱρετὸν τὸ ἁπλῶς καὶ κυρίως ἀγαθόν, ἢ ἡδύ· ἑκάστῳ δὲ φιλητὸν καὶ αἱρετὸν τὸ αὐτῷ ἀγαθόν· ὁ δὲ ἀγαθὸς τὸν ἀγαθὸν φιλεῖ δι' ἄμφω ταῦτα· τὸ γὰρ ἀγαθὸν αὐτοῦ καὶ ἁπλῶς καὶ κυρίως ἀγαθόν ἐστι, καὶ τῷ φίλῳ ἀγαθόν ἐστιν· ὥστε ὁ ἀγαθὸς φιλητός ἐστι, καὶ κατ' ἀμφοτέρους τοὺς τρόπους· καὶ διὰ τοῦτο συζῆν ἀλλήλοις τοὺς σπουδαίους πᾶσα ἀνάγκη βούλεσθαι· χαίροντας ἀλλήλοις, καὶ ὡς ὁμοίοις, καὶ ὡς ἀγαθοῖς ἁπλῶς, καὶ ὡς ἀλλήλοις ἀγαθοῖς.

(Scripsi : [a] πρεσβῦται] vulgo πρεσβύται. —)

Nimirum qui inter se probati acceptique sunt, nec tamen communi vitæ consuetudine devinciuntur, benevoli magis sibi quam amici sunt.

Nihil enim est amicorum tam proprium quam vitæ societate conjungi. Nam nec illi qui utilitatis causa amici dicuntur esse non una vivere possunt : quum enim alter altero egeat, alter quoque altero uti necesse habet, quod sine consuetudinis conjunctione fieri nequit : multoque minus quos voluptas conjungit : sed nec qui proprie amici sunt, ipsi nimirum felices : licet enim alter altero non egeat, alter tamen alteri est jucundus. Quare fieri nequit, ut una vivere nolint : solitariam enim vitam hos degere non convenit, quos felices dicimus, sed omnino necesse est una vivere eos qui iisdem rebus delectantur. Hoc autem, ut iisdem rebus adolescentes gaudeant, eorum etiam sodalitatem constituit, quum eadem studiose petunt.

Maxime ergo amicitia, quemadmodum sæpius diximus, est bonorum. Videtur enim amabile et expetendum esse quod absolute et proprie bonum aut jucundum est : rursusque singuli amabile judicant et expetendum, quod ipsis est bonum : vir bonus autem virum bonum ob horum utrumque diligit : bonum quippe ipsius et simpliciter proprieque, et amico est bonum : unde sequitur bonum virum utraque de causa esse amabilem : ideoque bonos viros vitæ societate conjungi velle omnino necesse est : quum alii aliis delectentur, tum ut similibus, tum ut simpliciter bonis, tum ut sibi invicem bonis.

Κεφ. ζ'.

Περὶ τῆς τε φιλίας καὶ τῆς φιλήσεως.

**** Ἐπεὶ δὲ ἀρετή ἐστιν ἡ φιλία, ἐν πάσῃ δὲ ἀρετῇ πάθος τι θεωρεῖται καὶ ἕξις, ζητητέον τί ἐστιν ἐν τῇ φιλίᾳ πάθος, καὶ τί ἕξις. Ἔοικε τοίνυν ἡ μὲν φίλησις πάθει, ἡ δὲ φιλία ἕξει· πάθος μὲν γάρ ἐστιν, ὃ καὶ μὴ προαιρουμένοις συμβαίνει, ἕξις δέ, ὃ μετὰ προαιρέσεως γίνεται, καὶ καθ' ἣν μετὰ προαιρέσεως ἐνεργοῦμεν· ἡ μὲν οὖν φίλησις καὶ ἡ πρὸς τὰ ἄψυχά ἐστιν ἀγάπη, καὶ ὅλως ὅθεν οὐκ ἔστιν ἀντιφιλεῖσθαι· τὸ δὲ τοιοῦτον πάθος· οὐ γὰρ κρίναντες καὶ λογισάμενοι ἀγαπῶμεν οὐδὲ προαιρούμενοι, ἀλλ' ἐκεῖθεν κινούμενοι μόνον, ὅπερ ἐστὶ καθαρῶς πάθος· ἡ δὲ φιλία ἡ πρὸς τοὺς φιλοῦντας ἀγάπη ἐστί, ὃ πάθος ἐστὶ μετὰ προαιρέσεως· κρίνομεν γὰρ ὡς δεῖ φιλεῖν τὸν φιλοῦντα, καὶ κινούμεθα οὐ μόνον ἔξωθεν, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἡμῶν αὐτῶν καὶ τοῦ λογισμοῦ· ἡ δὲ μετὰ λογισμοῦ καὶ προαιρέσεως κίνησις, ἀφ' ἕξεως· ἔστιν ἄρα ἡ μὲν φίλησις πάθος, ἡ δὲ φιλία ἕξις.

***** Ἔτι οἱ φίλοι βούλονται τοῖς φιλουμένοις τὰ ἀγαθά, αὐτῶν ἕνεκα, οὐ κατὰ πάθος, ἀλλὰ καθ' ἕξιν· οὐ γὰρ ἀλόγως ἀλλὰ λογιζόμενοι τὴν αἰτίαν· τὸ δὲ βούλεσθαι τοῖς φιλουμένοις τὰ ἀγαθὰ ἐκείνων ἕνεκα ἐν τῷ λόγῳ

Cap. VII.

De amicitia et amatione.

Quum autem virtus sit amicitia, in omni autem virtute aliquis affectus cernatur et habitus, quærendum quid in amicitia affectus sit et quid habitus. Similis ergo amatio affectui est, amicitia vero habitui : affectus quippe est id, quod inconsultis etiam nobis accidit, habitus autem, quod cum consilio conjunctum est, et quo considerate agimus : amatio ergo etiam inanimorum amor est, omninoque eorum a quibus redamari nequeamus : tale quid autem affectus est : nec enim nostro judicio et cogitate talia amamus aut consulto, sed instinctu illius tantum, quod simpliciter est affectus : amicitia vero est amor quo amicos prosequimur, qui affectus est cum consilio conjunctus : quippe judicamus amicum diligendum esse, neque solum extrinsecus, sed etiam sponte nostraque ratione movemur : ille autem qui cum ratione et consilio conjunctus est motus, ab habitu proficiscitur : unde sequitur amationem affectum, amicitiam vero esse habitum.

Præterea amici iis quos amant bona omnia exoptant, idque illorum causa, non perturbatione aliqua incitati, sed ex habitu : non enim temere, sed ita ut prius causam perpendant : exoptare autem amicis bona ipsorum

* Οἱ δ' ἀποδεχόμενοι κτλ. — ** Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἐστὶ φίλων κτλ. — *** Μάλιστα μὲν οὖν ἐστι φιλία κτλ. — **** Ἔοικε δ' ἡ μὲν φίλησις πάθει κτλ. — ***** Καὶ φιλοῦντες τὸν φίλον κτλ.

ἐστὶ τῆς φιλίας· ἡ ἄρα φιλία ἕξις ἐστίν. Ἔτι φιλεῖ τις τὸν ἀγαθὸν φίλον, ὅτι αὐτῷ ἀγαθός ἐστιν· ὁ γὰρ ἀγαθὸς φίλος γενόμενος, ἀγαθὸς γίνεται τῷ φίλῳ· ἑκάτερος οὖν φιλεῖ ἑκάτερον, ὡς ἀγαθὸν οἰκεῖον, καὶ βούλεται τὰ ἀγαθά, καὶ ἡδύς ἐστιν ὁμοίως.

* Καὶ ὅλως τὸ ἴσον ἀνταποδίδωσι· λέγεται γὰρ φιλότης ἡ ἰσότης· ταῦτα δὲ οὐκ ἄνευ προαιρέσεως· ἡ δὲ προαίρεσις ἀφ' ἕξεως· ἡ ἄρα φιλία ἕξις ἐστίν· ἡ δὲ φίλησις ἄνευ προαιρέσεως οὖσα, καθαρῶς ἐστι πάθος.

Κεφ. η'.

Ὅτι πολλοῖς εἶναι τελείως φίλον οὐκ ἐνδέχεται, καὶ ποῖαι τῶν ἐν ἐξουσίαις φιλίαι.

** Πάντα μὲν οὖν τὰ φιλικὰ καὶ ἃ προσήκει φίλοις ἐν τῇ φιλίᾳ συμβαίνει τῶν ἀγαθῶν μόνῃ· ἐν δὲ τοῖς στρυφνοῖς καὶ πρεσβυτικοῖς ἧττον γίνεται ἡ φιλία, ὅσῳ δυσκολώτεροί εἰσι, καὶ ἧττον ταῖς ὁμιλίαις χαίρουσιν· ἡ γὰρ ὁμιλία καὶ τὸ συνεῖναι δοκοῦσιν εἶναι φιλίας ποιητικά.

Διὰ τοῦτο νέοι μὲν ταχέως γίνονται φίλοι, πρεσβῦται [a] δὲ οὔχ· οὐ γὰρ δυνατὸν φίλον γενέσθαι τινὰ ᾧ οὐ χαίρει οὐδὲ ἥδεται συνών· τοῦτο δὲ ἐν τοῖς πρεσβύταις οὐ πάνυ συμβαίνει· ὀλίγον γὰρ αὐτοῖς τὸ τῆς ἡδονῆς. Διὰ τὰ αὐτὰ δὴ οὐδὲ οἱ στρυφνοὶ πάνυ γίνονται φίλοι, ἀλλ' οἱ τοιοῦτοι εὖνοι μέν εἰσιν ἀλλήλοις· βούλονται γὰρ ἀλλήλοις τὰ ἀγαθὰ διὰ τὴν χρείαν, καὶ λαμβάνουσι παρ' ἀλλήλων, ὧν ἑκάτερος ἑκατέρου δεῖται· φίλοι δὲ οὐ πάνυ εἰσί, διὰ τὸ μὴ συνημερεύειν μηδὲ χαίρειν ἀλλήλοις· ἃ δὴ μάλιστα εἶναι δοκεῖ φιλικὰ καὶ ποιητικὰ φιλίας.

*** Πολλοῖς δὲ φίλον εἶναι τὸν σπουδαῖον κατὰ τὴν τελείαν φιλίαν οὐκ ἐνδέχεται, ὥσπερ οὐδὲ τὸ ἐρᾷν πολλῶν ἅμα δυνατόν. Ὑπερβολὴ γάρ τίς ἐστι φιλίας ἡ τελεία φιλία. Τὸ δὲ τοιοῦτον πρὸς ἕνα πέφυκε γίνεσθαι. Τὸ γὰρ τοῖς αὐτοῖς χαίρειν σφόδρα, οὐ ῥᾴδιον ἐν πολλοῖς εἶναι· ἔτι δὲ οὐδὲ ἀγαθούς, καὶ σπουδαίους πολλοὺς εἶναι ῥᾴδιον. Ἄλλως τε τῇ τοιαύτῃ φιλίᾳ καὶ μακροῦ δεῖ χρόνου, καὶ συνηθείας, καὶ πείρας ἀκριβοῦς ἀλλήλων. Τοῦτο δὲ χαλεπόν. Κατὰ δὲ τὰς ἄλλας φιλίας πολλοὺς ἐνδέχεται φιλεῖν· καὶ γὰρ διὰ τὸ χρήσιμον πολλοῖς ἀρέσκειν ἐνδέχεται τινά, καὶ διὰ τὴν ἡδονὴν πολλοὺς ἐφέλκεται· πολλοὶ γὰρ οἱ τούτοις χαίροντες, καὶ διὰ ταῦτα φιλοῦντες, καὶ οὐδὲ πολλοῦ χρόνου δέονται πρὸς τὸ πεῖραν λαβεῖν ἀκριβῆ τῶν φίλων, ἀλλ' αὐτίκα διὰ τὴν χρείαν ἢ τὴν ἡδονὴν ὁμολογοῦσι φιλεῖν. Ἡ μὲν οὖν τελεία φιλία ἐστὶν ἡ διὰ τὸ ἀγαθόν· αἱ δὲ καθ' ὁμοιότητα ἡ τοῦ χρησίμου καὶ τοῦ ἡδέος.

**** Τῶν δὲ καθ' ὁμοιότητα ἡ τοῦ ἡδέος μᾶλλον ὁμοία ἐστὶ τῇ ἀληθινῇ φιλίᾳ, ὅταν τὰ αὐτὰ παρ' ἀλλήλων

causa res est, quæ ipsa amicitiæ notione continetur : habitus ergo est amicitia. Porro diligit aliquis bonum amicum, quia ipsi bonus est : quum enim vir bonus amicus fit, bonus quoque fit amico : uterque igitur alterum tanquam proprium bonum amat, simulque bona illi optat, et eodem modo jucundus est.

Denique par pari refert : nam amicitia vulgo æqualitas vocatur : hæc autem non sine consilio fiunt : consilium vero ab habitu proficiscitur : amicitia ergo habitus est : at amatio, quum sine consilio fit, merus est affectus.

Cap. VIII.

Fieri non posse, ut quis perfecta multorum amicitia utatur, et quales eorum qui auctoritate florent amicitiæ sint.

Omnia igitur quæ ad amicitiam spectant et amicos decent, in sola bonorum amicitia locum habent : inter austeros autem et senes eo minus amicitia conciliatur, quo sunt difficiliores minusque hominum congressu et sermone delectantur : nam sermo et convictus ad conglutinandam amicitiam valere videntur. Itaque cito fiunt juvenes amici, senes non item : neque enim quisquam ei, quo vel non delectatur, vel cum quo non libenter conversatur, esse amicus potest : quod in senibus non facile evenit : parum enim voluptatis inest in illis. Quamobrem ne austeri quidem facile fiunt amici, sed benevoli tales potius inter se sunt : bona enim sibi mutuo optant, quibus egent, sed et alter ab altero accipit quæ desiderat : sed non admodum sunt amici, quia neque una totos dies commorantur, neque alter alterius moribus delectatur, quæ maxime amicitiæ convenire eamque facere videntur.

Sed perfecta cum multis amicitia nemini, qui vir bonus sit, intercedere potest, sicut fieri nequit, ut quis multarum amore uno tempore flagret. Nam nimia amicitiæ forma perfecta amicitia videtur. Hoc autem cum uno duntaxat suscipi patitur rerum natura. Iisdem enim vehementer delectari, vix est multorum : sicut nec bonos et probos multos reperire facile est. Adde quod in tali amicitia tum longum tempus et consuetudo, tum diligens amicorum inter se exploratio requiritur. Hoc autem difficile est. In reliquis vero amicitiis multos amare possumus : etenim et utilitatis causa multis placere potest aliquis, et voluptate multos allicit : multi enim sunt qui his delectantur ac propterea amant, neque longo tempore ad amicos explorandos egent, sed statim utilitatis aut voluptatis causa se amare fatentur. Quæ ergo boni causa instituitur amicitia, est perfecta : ad hujus autem similitudinem accedit ea quæ utilitatis et voluptatis causa contrahitur.

Earum vero quæ a similitudine denominantur amicitia voluptatis causa contracta magis ad veram amici-

* Καὶ τὸ ἴσον ἀνταποδίδωσι κτλ. — ** Cap. 6. Ἐν δὲ τοῖς στρυφνοῖς καὶ πρεσβυτικοῖς κτλ. — *** Πολλοῖς δ' εἶναι φίλον κατὰ τὴν τελείαν κτλ. — **** Τούτων δὲ μᾶλλον ἔοικε φιλία κτλ.

τοῖς φίλοις γίνηται· καὶ χαίρωσιν[b] ἀλλήλοις, ἢ τοῖς αὐτοῖς. Οἷαι τῶν νέων εἰσὶν αἱ φιλίαι. Καὶ γὰρ ἐν τῇ τοῦ ἡδέος φιλίᾳ μᾶλλόν ἐστι τὸ ἐλευθέριον, ἢ ἐν τῇ τοῦ χρησίμου. Ἡ γὰρ τοῦ χρησίμου ἀγοραίων τινῶν ἐστι καὶ ἀνελευθέρων. Ἔτι ἡ ἀληθὴς φιλία καὶ τοῦ ἡδέος δεῖται, τοῦ χρησίμου δὲ οὐδαμῶς. Οἱ γὰρ μακάριοι χρησίμων μὲν οὐ δέονται, ἡδέων δέ· συζῆν μὲν γὰρ βούλονταί τισι, λυπηροῖς δὲ οὐ δύνανται συνεῖναι. Τὸ γὰρ λυπηρὸν ὀλίγον φέρουσι χρόνον. Συνεχῶς δὲ οὐδεὶς ἂν ὑπομείναι λυπούμενος, οὐδ' αὐτὸ τὸ ἀγαθὸν δυνήσεται φέρειν οὐδείς, εἰ λυπηρὸν αὐτῷ εἴη. Διὰ τοῦτο τοὺς φίλους οἱ σπουδαῖοι ἡδεῖς ζητοῦσιν εἶναι, ἀγαθοὺς ὄντας καὶ αὐτοῖς ἀγαθούς· οὕτω γὰρ αὐτοῖς ὑπάρξει ὅσα δεῖ τοῖς φίλοις ὑπάρχειν· ἡ ἄρα καθ' ἡδονὴν φιλία μᾶλλον ἔοικε τῇ τελείᾳ φιλίᾳ, ἢ ἡ κατὰ τὸ χρήσιμον.

* Οἱ δ' ἐν ταῖς ἐξουσίαις οὐ τοῖς αὐτοῖς χρῶνται φίλοις ὡς χρησίμοις καὶ ὡς ἡδέσιν. Ἄλλοι γάρ εἰσιν αὐτοῖς χρήσιμοι, καὶ ἕτεροι ἡδεῖς. Ἄμφω δ' οἱ αὐτοὶ οὐ πάνυ. Τὸ δ' αἴτιον, ὅτι τὸ χρήσιμον, καὶ τὸ ἡδὺ ἐν τῇ τελείᾳ φιλίᾳ ἐστίν, ἥ ἐστι τῶν σπουδαίων. Οἱ δὲ οὐ τοιούτους ζητοῦσιν. Οὔτε γὰρ τοὺς δι' ἀρετὴν ἡδεῖς ζητοῦσιν, οὔτε τοὺς χρησίμους εἰς τὰ καλά. Ἀλλὰ τοῖς μὲν εὐτραπέλοις χρῶνται διὰ τὴν ἡδονήν, τοῖς δὲ δεινοῖς ὡς χρησίμοις, δυναμένοις πρᾶξαι τὸ ἐπιταχθέν· ταῦτα δὲ οὐ πάνυ συνέρχονται ἐν τῷ αὐτῷ. Ἡδὺς γὰρ καὶ χρήσιμος ἅμα, καθὼς εἴρηται, ὁ σπουδαῖός ἐστιν, ὃς οὐ γίνεται φίλος ὑπερέχοντι, ἂν μὴ κατ' ἀρετὴν ὑπερέχηται, καὶ ὑπὸ τὸν σπουδαῖον ἑαυτὸν τάττῃ,[c] καὶ κρείττονα ἑαυτοῦ ἡγῆται.[d] Οὕτω γὰρ ἐξισάσει ὁ σπουδαῖος τῷ κατ' ἐξουσίαν ὑπερέχοντι, ἀνάλογον ὑπερέχων καὶ ὑπερεχόμενος· ἐξισάζων δὲ ἔσται φίλος· ἂν δὲ μὴ οὕτως ἐξισάζῃ, οὐκ ἔσται· ἐπεὶ δὲ οἱ ἐν ἐξουσίαις οὐ πάνυ τοιοῦτοι γίνονται, διὰ τοῦτο οὐδὲ φίλοι αὐτοῖς οἱ σπουδαῖοι.

(Scripsi : πρεσβῦται δὲ οὐχ] cod. πρεσβύται δὲ οὐχ. — [b] χαίρωσιν] cod. χαίρουσιν. — [c] τάττῃ] cod. τάττη. — ἡγῆται] cod. ἡγεῖται. —)

tiam accedit, quum eadem sibi mutuo præstant amici, et alter altero delectatur aut uterque eisdem. Quales juvenum amicitiæ sunt. Etenim in ea quæ voluptatis causa instituitur amicitia, magis quam in ea quæ ex utilitate oritur, liberalitas apparet. Namque illa quæ propter utile comparatur, circumforaneorum et illiberalium hominum est. Præterea etiam vera amicitia jucundum desiderat, utile nequaquam. Quippe beati utilibus non egent, sed jucundis : quando enim vivere cum aliquibus volunt, cum tristibus et molestis versari non possunt. Nam molestiam parumper ferunt. Perpetuo vero qui perferat molestiam nemo reperitur, sed ne ipsum quidem bonum ferre quisquam poterit, si ei molestum sit. Quocirca viri boni jucundos amicos esse volunt, ut quum boni sint, sibi quoque tales sint : ita enim illis erit quidquid non deesse amicis oportet : ergo amicitia voluptatis causa contracta magis ad perfectæ similitudinem accedit, quam illa quæ ob emolumentum instituitur.

Qui vero sunt auctoritate aliqua et potestate præditi, non iisdem amicis tanquam utilibus et jucundis utuntur. Alii enim illis utiles sunt, alii jucundi. Iidem autem non ferme utiles simul et jucundi habentur. Cujus rei causa est, quod utile et jucundum in perfecta amicitia inest, quæ est bonorum. Illi vero tales non quærunt. Neque enim homines virtutis beneficio jucundos quærunt, neque eos qui ad res honestas sunt utiles. Cæterum facetis quidem voluptatis causa utuntur, sollertibus vero ob emolumentum, utpote qui imperata impigre exsequi soleant : hæc autem non ferme in eodem simul reperiuntur. Jucundus enim simul et utilis, sicut diximus, est vir bonus, qui homini dignitate ac potentia præstanti non facile fit amicus, nisi ille etiam virtute superatur, ideoque tanquam bono viro se submittit, quatenus eum suo fastigio meliorem judicat. Ita enim æquabit eum qui dignitate præcellit vir bonus, si pro portione et superet et superetur : nam quum æquaverit, amicus erit, sin autem eo modo non æquaverit, non erit : quia vero homines auctoritate aliqua et potentia præditi non ferme tales sunt, idcirco ne amici quidem illis sunt viri boni.

Κεφ. θ'.

Περὶ τῆς ἡδείας καὶ χρησίμου φιλίας, ὅτι κατά τι φιλίαι, κατά τι οὐ φιλίαι εἰσί· καὶ περὶ τῆς καθ' ὑπεροχὴν φιλίας

** Πᾶσαι μὲν οὖν αἱ εἰρημέναι φιλίαι ἐν ἰσότητί εἰσι. Τὰ γὰρ αὐτὰ τοῖς φίλοις ἐξ ἀλλήλων γίνεται, καὶ τὰ αὐτὰ βούλονται ἀλλήλοις, ἢ καὶ ἕτερον ἀνθ' ἑτέρου ἀντικαταλλάττονται, ἴσον ἴσου, οἷον ἡδονὴν ἀντὶ ὠφελείας· αἵτινες ὅτι ἧττόν εἰσι τῶν ἄλλων φιλίαι καὶ ὀλιγοχρονιώτεραι, εἴρηται. Τῶν δὲ φιλιῶν αἱ διὰ τὸ χρήσιμον καὶ ἡδύ, κατά τι μὲν δοκοῦσιν εἶναι φιλίαι, κατά τι δὲ οὔ· καθ' ὃ μὲν γὰρ ἐοίκασι τῇ τελείᾳ φιλίᾳ,

Cap. IX.

De jucunda et utili amicitia, eas videlicet ex parte esse amicitias, ex parte non esse : item de amicitia, quæ in excellentia cernitur.

Omnes igitur, quas commemoravimus, amicitiæ species in æqualitate consistunt. Eadem enim sibi mutuo præstant amici, eademque exoptant, aut alterum cum altero commutant, æquum cum æquo, verbi gratia voluptatem cum utilitate : quas quidem species et minus esse amicitias quam cæteras et minus diuturnas, jam diximus. Inter eas autem amicitias quæ ob emolumentum et quæ voluptatis causa instituuntur, ex parte

* Οἱ δ' ἐν ταῖς ἐξουσίαις κτλ. — ** Ὅτι δὲ καὶ ἧττόν εἰσιν κτλ.

φιλίαι εἰσί, καθ' ὃ δὲ ἀνόμοιοί εἰσι πρὸς αὐτήν, οὐκ εἰσὶ φιλίαι. Ἐοίκασι μὲν γάρ, ὅτι ἡ τελεία καὶ τὸ ἀγαθὸν ἔχει, καὶ τὸ χρήσιμον· οὐκ ἐοίκασι δέ, ὅτι ἡ μὲν ἀδιάβλητος καὶ μόνιμός ἐστιν, αἱ δὲ ταχέως μεταπίπτουσι, καὶ ἄλλοις διαφέρουσι πολλοῖς. Αὗται μὲν οὖν πᾶσαι καθ' ὁμοιότητα καὶ ἰσότητά εἰσιν.

* Ἕτερον δὲ φιλίας εἶδος τὸ καθ' ὑπεροχήν· οἷον πατρὶ πρὸς υἱόν, καὶ ὅλως πρεσβυτέρῳ πρὸς νεώτερον, ἀνδρί τε πρὸς γυναῖκα, καὶ παντὶ ἄρχοντι πρὸς ἀρχόμενον.

** Διαφέρουσι δὲ αὗται ἀλλήλων. Οὐ γὰρ ἡ αὐτὴ γονεῦσί τε πρὸς τέκνα, καὶ ἄρχουσι πρὸς ἀρχομένους· ἀλλ' οὐδὲ πατρὶ πρὸς υἱόν, καὶ υἱῷ πρὸς πατέρα, οὐδ' ἀνδρὶ πρὸς γυναῖκα, καὶ γυναικὶ πρὸς ἄνδρα. Ὥστε οὐχ αἱ φιλίαι μόνον διαφέρουσιν ἐνταῦθα, ἀλλὰ καὶ αἱ φιλήσεις πρὸς τὰς ἀντιφιλήσεις. Ἑτέρα γὰρ ἑκατέρου τούτων τῶν φίλων ἡ ἀρετὴ καὶ τὸ ἔργον, καὶ ἕτερα δι' ἃ φιλοῦσι καὶ δι' ἃ φιλοῦνται. Διὰ τοῦτο καὶ αἱ φιλήσεις καὶ αἱ φιλίαι ἕτεραι. Ἐν μὲν οὖν ταῖς προειρημέναις φιλίαις τὸ μόνιμον ἐποίει τὸ τὰ αὐτὰ ἑκατέρῳ τῶν φίλων παρ' ἑκατέρου γίνεσθαι· ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως· οὐ γὰρ τὰ αὐτὰ ὁ πατὴρ τὸν υἱόν, καὶ ὁ υἱὸς τὸν πατέρα ἀπαιτήσει.

*** Οὐ γὰρ δεῖ τὴν ἰσότητα τοὺς τοιούτους κατὰ ταῦτα φυλάττειν, ἀλλ' ὅταν ἐκεῖνα ἑκάτερος παρ' ἑκατέρου λαμβάνῃ ἃ δεῖ τὸν μὲν δοῦναι τὸν δὲ λαβεῖν, μόνιμος ἡ τῶν τοιούτων καὶ ἐπιεικὴς ἔσται φιλία.

**** Καὶ τὴν φίλησιν δὲ ἀνάλογον δεῖ γίνεσθαι ἐν ταῖς καθ' ὑπεροχὴν φιλίαις· τὸν γὰρ ἀμείνω δεῖ μᾶλλον φιλεῖσθαι ἢ φιλεῖν, καὶ τὸν ὠφελιμώτερον, καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον ὁμοίως· δεῖ γάρ τινα γίνεσθαι καὶ ἐν τούτοις ἰσότητα· τοῦτο γὰρ τὴν φιλίαν συνέχει.

***** Γίνεται δέ πως ἰσότης, ὅταν κατ' ἀξίαν ἡ φίλησις γίνηται [a] καὶ τὸ δίκαιον δὲ ἐν τῇ ἰσότητι σώζηται. [b] Ἀλλ' οὐχ ὁμοίως ἔχει τὸ ἴσον ἔν τε τοῖς δικαίοις, καὶ ἐν τῇ φιλίᾳ· ἐν μὲν γὰρ τοῖς δικαίοις πρώτως μὲν ἴσον ζητεῖται, τὸ κατ' ἀξίαν, καὶ ἀνάλογον τοῖς δεχομένοις· δευτέρως δὲ ζητεῖται τὸ κατὰ τὴν ποσότητα ἴσον· ἐὰν γὰρ κατ' ἀξίαν καὶ ἀνάλογον γίνηται ἡ διανομή, δικαία ἐστί, κἂν [c] σφόδρα τῷ ποσῷ διαφέρῃ, οὐδὲν κωλύει τὸν τοῦ δικαίου σώζεσθαι λόγον, εἰ δὲ κατὰ τὸ ποσὸν ἴση εἴη καὶ μὴ ἀνάλογον, οὐ δύναται εἶναι δικαία· ἐπὶ δὲ τῆς φιλίας ἀνάπαλιν· τὸ γὰρ ἴσον ἐν ταύτῃ ζητεῖται, πρῶτον μὲν κατὰ τὴν ποσότητα, δευτέρως δὲ κατὰ τὸ ἀνάλογον.

****** Ἐὰν γὰρ πολὺ διαφέρωσι [d] καὶ τὸ μεταξὺ διάστημα οὐκ ὀλίγον ᾖ, σφόδρα δὲ ἅτερος θατέρου ὑπερέχῃ ἀρετῇ, ἢ εὐπορίᾳ, ἤ τινι ἄλλῳ, οὐκ εἰσὶ φίλοι· οὔτε γὰρ δύνανται, οὔτε βούλονται. Φανερώτερον δὲ γίνεται ἐφ' ἡμῶν καὶ τοῦ θεοῦ· ὅτι γὰρ πλεῖστον ἡμῶν πᾶσι

amicitiæ videntur esse, ex parte non item : quatenus enim ad perfectæ amicitiæ similitudinem accedunt, amicitiæ sunt, quatenus vero ab ea discrepant, non sunt amicitiæ. Nempe similes sunt, propterea quod perfecta amicitia et bonum continet et utile : rursus dissimiles sunt, quia illa quidem culpa vacat et stabilis est, hæ vero cito mutantur, aliisque multis rebus differunt. Hæ ergo species omnes in similitudine et æqualitate consistunt.

Est vero et alia amicitiæ species, quæ in excellentia cernitur : velut quæ patri intercedit cum filio, omninoque seni cum juvene, viro cum uxore, omni denique rectori cum eo qui regitur.

Sed et hæ inter se differunt. Neque enim eadem parentibus cum liberis, et rectoribus cum iis qui reguntur : sed nec patri cum filio, aut filio cum patre, nec marito cum uxore, aut uxori cum marito amicitia est. Ut non tantum ipsæ inter se amicitiæ, sed etiam amatio et mutuus amor differant. Alia enim horum utrique amicorum est virtus et officium, nec non diversæ propter quas vel ament vel amentur causæ. Quare et amationes quoque et amicitiæ sunt diversæ. Eæ autem, quas supra dicebamus, amicitiæ propterea tantum stabilitatem habent, quod eadem amicorum alter ab altero accipit : hic vero non item : neque enim eadem pater a filio, quæ filius a patre petet.

Neque enim oportet tales eo modo in his servare æqualitatem, sed quum illa ab altero accipit alter, quæ hunc dare, illum accipere decet, tum demum firma et concors eorum amicitia futura est.

Proportione autem in amicitiis quæ in excellentia positæ sunt, amatio debet exstare : magis amari enim quam amare debet is qui potior est, et qui plus utilitatis affert, itemque cæteri singuli : nam et in his aliqua debet esse æqualitas : hoc enim amicitiam sustinet.

Exstat autem aliquo modo æqualitas, quum pro dignitate fit amatio, atque in æqualitate justum servatur. Nec tamen eodem modo in rebus justis atque in amicitia se habet æqualitas : namque in rebus justis primo loco requiritur æqualitas ea quæ pro cujusque dignitate est, et proportione ei respondet qui accipit : secundo loco requiritur æqualitas quantitati consentanea : quippe si pro dignitate et proportione distributio fiat, justa est, et licet multum quantitate differat, nihil tamen obstat, quominus justi ratio constet, sin autem quantitate, non proportione sit æqua, justa esse non potest : in amicitia vero contra : siquidem æqualitas in ea primum quantitate, deinde etiam proportione quæritur.

Si enim multum inter se differant, neque paulum distent, sed longe alterum alter virtute, aut opibus, aut alia quacunque re superet, non sunt amici : nempe nec possunt esse, nec volunt. Quod quidem in nobis magis apparet atque in deo : quia enim longe nos omni-

---

* Cap. 7. Ἕτερον δέ ἐστι φιλίας εἶδος κτλ. — ** Διαφέρουσι δ' αὗται καὶ ἀλλήλων κτλ. — *** Ὅταν γονεῦσι μὲν τέκνα ἀπονέμῃ κτλ. — **** Ἀνάλογον δ' ἐν ἁπάσαις κτλ. — ***** Ὅταν γὰρ κατ' ἀξίαν ἡ φίλησις γίγνηται κτλ. — ****** Δῆλον δ' ἐὰν πολὺ διάστημα γίγνηται κτλ.

τοῖς ἀγαθοῖς ὑπερέχει, διὰ τοῦτο ἡ φιλία ἐνταῦθα χώραν [e] οὐχ ἔχει· δῆλον δὲ καὶ ἐπὶ τῶν βασιλέων· οὐ γὰρ οὐδὲ τούτοις ἀξιοῦσιν εἶναι φίλοι οἱ πολὺ καταδεέστεροι· οὐδὲ τοῖς ἀρίστοις ἢ σοφωτάτοις οἱ μηδενὸς ἄξιοι. Οἱ μὲν οὖν σφόδρα διαφέροντες οὐ δύνανται εἶναι φίλοι· ἐν δὲ μετρίᾳ ὑπεροχῇ δυνατόν.

* Ἐν πόσῃ δὲ ὡρισμένως εἰπεῖν, καὶ ἀκριβῆ δοῦναι λόγον οὐκ ἔνι· καὶ γὰρ πολλῶν ἀφαιρουμένων παρὰ θατέρου τῷ φίλων, ὥστε θάτερον ὑπερέχειν, συμβαίνει μὲν τὴν φιλίαν ἔτι μένειν, συμβαίνει δὲ λύεσθαι, ὅταν πολὺ γένηται μεταξὺ τὸ διάστημα, καθάπερ ἐφ' ἡμῶν καὶ τοῦ θεοῦ.

** Διὰ τοῦτο καὶ ἀπορεῖται, μήποτε [f] οὐ βούλονται οἱ φίλοι τοῖς φίλοις τὰ μέγιστα τῶν ἀγαθῶν· εἰ γὰρ βούλονται, συνεύξονται αὐτοῖς καὶ θεοῖς γενέσθαι· τοῦτο δὲ λύσει τὴν φιλίαν· ὥστε εἰ βούλονται αὐτοῖς τὰ μέγιστα τῶν ἀγαθῶν, βούλονται μὴ εἶναι αὐτοῖς φίλους· τοῦτο δὲ ἐναντίον ἐστὶ τῷ λόγῳ τῆς φιλίας, ἔτι δέ, οὐδὲ αὐτοῖς ἔσονται ἀγαθοί, μὴ ὄντες φίλοι· οὐκ ἄρα συνεύξονται αὐτοῖς τὰ τοιαῦτα ἀγαθά. Ῥητέον δὲ πρὸς τοῦτο, ὅτι ὁ φίλος τῷ φίλῳ συνεύχεται τὰ ἀγαθά, ἐκείνου ἕνεκα· εἰ δὲ ἐκείνου ἕνεκα, δεῖ τὸν φίλον μένειν, καὶ αὐτῷ συμβῆναι τὰ ἀγαθά· μένοι δ' ἄν, εἰ ἄνθρωπος εἴη, καὶ μὴ θεὸς γένοιτο ἐξ ἀνθρώπου· ἀνθρώπῳ δὲ ὄντι βουλήσεται ὁ φίλος τὰ μέγιστα γενέσθαι ἀγαθά, ἴσως δὲ οὐ πάντα, καθάπερ οἱ πλείους τῶν φίλων ἔχουσιν· αὐτῷ γὰρ μάλιστα ἕκαστος βούλεται τὰ ἀγαθά.

(Scripsi : [a] γίνηται] cod. γίνεται. — [b] σώζηται] cod. σώζεται. — [c] κἂν σφόδρα τῷ ποσῷ διαφέρῃ] cod. κἂν σφόδρα τῷ ποσῳ διαφέρει. — [d] διαφέρωσι] cod. διαφέρωσιν. — [e] χώραν] cod. χῶρον. — [f] μήποτε] cod. μή ποτε. —)

bus bonis antecellit, idcirco locum ibi amicitia non habet : perspicuum idem etiam in regibus est : nam neque ad horum amicitiam aspirare conantur ii qui multo sunt inferiores, neque præstantissimorum aut sapientissimorum virorum amicitiam expetunt nullius pretii homines. Qui ergo multum inter se differunt, amici esse non possunt : in mediocri tamen excellentia amicitiæ locus est. In quanta vero excellentia amicitiæ locus sit, id definite dicere et accuratam rationem reddere nemo potest : nam si multa alteri amicorum eripiantur, ita ut excellat alter, constat nihilominus adhuc amicitiam manere, dissolvi autem quum nimis magnum spatium interjectum est, velut inter nos et deum.

Quapropter etiam quæri solet, exoptentne amici amicis maxima bona; nam si ex animo bene eis voluut, etiam ut dii fiant optabunt : hoc autem amicitiam dissolvet : itaque si maxima illis bona exoptant, nolunt eos amplius sibi esse amicos : hoc vero cum amicitiæ ratione pugnat, sed ne boni quidem illis jam erunt, si non sunt amici : quare talia bona iis non optabunt. Ad quod respondendum est, suo quemque amico optare bona, illius causa : quodsi illius causa, manere oportet amicum, ut bona illi evenire possint : manebit autem, si homo sit, neque deus fiat ex homine : homini vero maxima quidem bona amicus contingere volet, sed fortasse non omnia, quemadmodum plerique amici : sibi enim maxime vult quisque bona evenire.

Κεφ. ι'.

Περὶ τῆς ἐν τῷ φιλεῖν μᾶλλον, ἢ ἐν τῷ φιλεῖσθαι οὔσης φιλίας.

*** Οἱ πολλοὶ δὲ δοκοῦσι διὰ φιλοτιμίαν βούλεσθαι μᾶλλον φιλεῖσθαι, ἢ φιλεῖν· διὸ φιλοκόλακες οἱ πολλοί, καὶ ἥδονται κόλαξι συνόντες, ὅτι ὑπερέχουσιν αὐτῶν, δοκούντων εἶναι φίλων· τὸ δὲ ὑπερέχειν τῶν φίλων τοῖς φιλοτίμοις ἡδύ· καὶ γὰρ οἱ κόλακες προσποιοῦνται πάντα τῶν συνόντων ἡττᾶσθαι, καὶ διὰ τοῦτο φιλεῖν μᾶλλον, ἢ φιλεῖσθαι· τὸ δὲ φιλεῖσθαι ἐγγὺς εἶναι δοκεῖ τοῦ τιμᾶσθαι, οὗ δὴ οἱ πολλοὶ ἐφίενται.

**** Τὸ δὲ τιμᾶσθαι οὐ δι' ἑαυτὸ ζητοῦσιν οἱ ζητοῦντες, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός· δι' ἄλλο γὰρ δοκεῖ αὐτοῖς ἀγαθὸν ἡ τιμή· τοῖς μὲν πολλοῖς ὑπὸ τῶν ὑπερεχόντων τιμωμένοις, διὰ τὴν ἐλπίδα· οἴονται γὰρ τυχεῖν

Cap. X.

Magis in eo, ut amet quis, quam ut ametur, versari amicitiam.

Vulgus autem honoris studio ductum malle videtur amari quam amare : ideoque plerique assentatores amant ac libenter cum iis versantur, quia superiores illis sunt, quum tamen amici videantur : superiorem vero esse amicis, ambitiosis gratum est : namque assentatores se in omni genere familiaribus cedere simulant, et idcirco amare magis, quam amari : amari autem et honore ornari, cujus rei plerique cupidi sunt, finitima esse videntur.

Verum honore ornari non per se cupiunt homines qui eam rem expetunt, sed per accidens tantum : propter aliud enim bonum illis videtur esse honor : et vulgo quidem quum a superioribus honore afficitur, propter

* Ἀκριβὴς μὲν οὖν ἐν τοῖς τοιούτοις κτλ. — ** Ὅθεν καὶ ἀπορεῖται κτλ. — *** Cap. 8. Οἱ πολλοὶ δὲ δοκοῦσι κτλ. — **** Οὐ δι' αὐτὸ δὲ ἐοίκασιν κτλ.

ἂν ὧν δέονται παρὰ τῶν τιμώντων, καὶ ὡς σημείῳ τῆς εὐπαθείας χαίρουσι τῇ τιμῇ· οἱ δὲ ἐπιεικέστεροι καὶ ὑπὸ τῶν ἐπιεικῶν ὀρεγόμενοι τιμᾶσθαι διὰ τοῦτο διώκουσι τὴν τιμήν, ὅτι ἐφίενται βεβαίως περὶ ἑαυτῶν τὰ ἄριστα ὑπολαμβάνειν· βεβαιοῦσι δὲ τὰς περὶ ἑαυτῶν ἀγαθὰς δόξας τῇ ψήφῳ τῶν τιμώντων· χαίρουσι δὴ τῇ τιμιότητι ἐντεῦθεν· πιστεύουσι [a] δὲ ἑαυτοὺς ἀγαθοὺς εἶναι· τὸ μὲν οὖν τιμᾶσθαι δι' ἄλλο ζητεῖται, τὸ δὲ φιλεῖσθαι, δι' ἑαυτό. Καὶ γὰρ ἡδὺ καὶ φιλητόν ἐστι καθ' ἑαυτό· διὸ δόξειεν ἂν κρεῖττον εἶναι τοῦ τιμᾶσθαι, καὶ ἡ φιλία δὲ καθ' ἑαυτὴν αἱρετὴ εἶναι· ἐπεὶ γὰρ ἐν τῷ φιλεῖσθαι καὶ τῷ φιλεῖν συνίσταται, εἰ ἑκάτερον καθ' ἑαυτό [b] ἐστιν αἱρετόν, φανερόν, ὅτι καὶ ἡ φιλία καθ' ἑαυτὴν αἱρετή ἐστιν· ἔστι δὴ οὐ μόνον τὸ φιλεῖσθαι δι' ἑαυτὸ αἱρετόν, ἀλλὰ καὶ τὸ φιλεῖν, καὶ πολλῷ μᾶλλον, ὅσῳ καὶ βέλτιον.

* Ὅθεν καὶ ἡ φιλία ἐν τῷ φιλεῖν ἐστι μᾶλλον, ἢ ἐν τῷ φιλεῖσθαι· σημεῖον δέ, αἱ μητέρες τῷ φιλεῖν χαίρουσαι, καὶ παρὰ τῶν τέκνων φιλεῖσθαι οὐ ζητοῦσαι. Ἔνιαι γὰρ ὑποποιοῦσιν ἄλλαις τὰ ἑαυτῶν, ἢ καὶ ἄλλως διδόασιν ἐπὶ τῷ παρ' αὐτῶν τρέφεσθαι, καὶ ἀγνοούμεναι οὐ φιλοῦνται· αὗται δὲ φιλοῦσι μὲν εἰδυῖαι, ἀντιφιλεῖσθαι δ' οὐ ζητοῦσιν, ἐὰν ἀμφότερα μὴ ἐνδέχηται, ἀλλ' ἱκανὸν αὐταῖς ἔοικεν εἶναι, ἐὰν ὁρῶσιν εὖ πάσχοντας τοὺς παῖδας· μᾶλλον δὲ τῆς φιλίας οὔσης ἐν τῷ φιλεῖν ἢ ἐν τῷ φιλεῖσθαι, καὶ τῶν φιλοφίλων ἐπαινουμένων, φίλων ἀρετὴ τὸ φιλεῖν ἔοικεν εἶναι.

** Ὥστε ἐν οἷς τοῦτο γίνεται κατ' ἀξίαν, οὗτοι μόνιμοι φίλοι, καὶ ἡ τῶν τοιούτων φιλία βεβαία ἐστίν. Οὕτω δὲ γένοιντο ἂν καὶ οἱ ἄνισοι φίλοι, εἰ ἀξίως ἀλλήλους φιλοῦσιν· ἴσοι γὰρ ἂν ἀλλήλοις οὕτω γένοιντο· ἡ δὲ ἰσότης φιλότης.

(Scripsi : [a] ἐντεῦθεν· πιστεύουσι] cod. ἐντεῦθεν· πιστεύουσιν. — [b] ἑαυτό] cod. ἑαυτόν. —)

spem : quibus enim se egere sciunt, ea se ab iis a quibus honorantur, consecuturos esse putant, ideoque tanquam futuri beneficii signo, honore illo delectantur : meliores vero et qui simul a melioribus honorari student, ideo honori inserviunt, quod libenter optima quæque de se quam firmissime sibi persuadere gestiunt : quas enim de se habent opiniones bonas, eorum a quibus honorantur suffragio confirmant : atque hinc præstantia sua delectantur : bonos enim se esse confidunt : honore ergo affici ob aliud, amari vero per se concupiscunt. Jucundum quippe per se est et amabile : quocirca etiam tum melius quam honore ornari, tum per se expetenda esse amicitia videatur : quum enim in eo versetur, ut ametur aliquis et amet, si utrumque per se expetendum est, apparet amicitiam etiam per se expetendam esse : est igitur non solum amari, sed etiam amare res per se expetenda, et quidem multo magis, quanto aliis rebus præstat.

Quamobrem amicitia quoque magis in eo versatur, ut quis amet, quam ut ametur : indicant hoc matres, quæ eo ipso quod amant magnopere lætantur, sed tamen ut a liberis redamentur nihil laborant. Quædam enim aliis suos ad tempus supponunt, aut præterea nutriendos dant liberos, a quibus quum ignorentur, amari non possunt : ipsæ tamen quæ norunt eos amant, non curantes ut redamentur, si utrumque fieri non possit, sed satis habere sibi videntur, si fortunatos videant : quum ergo magis in eo, ut amet aliquis quam ut ametur, versetur amicitia, et amicorum studiosi laudentur, virtus amicorum videtur esse amare.

Itaque in quibus hoc est pro dignitate, ii constantes habentur amici, taliumque amicitia firma est. Verum ita inæquales quoque, si pro dignitate alter alterum colat, amici fieri queant : ita enim æquales inter se fiant : æqualitas autem amicitia est.

Κεφ. ια'.

Περὶ βεβαιότητος φιλίας. καὶ πόθεν τό τε φιλεῖν καὶ τὸ φιλεῖσθαι.

Αὕτη δὴ ἡ ὁμοιότης ἐν μὲν τοῖς σπουδαίοις μάλιστα καὶ κυρίως εὑρίσκεται· ἐν δὲ τοῖς φαύλοις ἀμυδρῶς· ἐν δὲ τοῖς διὰ τὸ χρήσιμον καὶ ἡδύ, μᾶλλον. Οἱ μὲν γὰρ σπουδαῖοι καὶ ἑαυτοῖς ὅμοιοί εἰσιν· οὐ γὰρ εὐμετάβολοί εἰσιν, οὐδὲ ἄλλοτε ἄλλοις χαίρουσιν, ἀλλὰ τοῖς σπουδαίοις ἔργοις· μόνιμος γὰρ ἡ ἀρετὴ ὅτι ἕξις ἐστί, καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἀλλήλοις ἀεὶ ὅμοιοί εἰσι, καὶ διαμένουσιν ἐν τῇ φιλίᾳ· καὶ οὔτε δέονται φαύλων, οὐθ' ὑπηρετοῦσι τοιαῦτα, ἀλλ' ὡς εἰπεῖν, καὶ διακωλύουσι· τῶν ἀγαθῶν γὰρ μήτ' αὐτοὺς ἁμαρτάνειν, μήτε τοῖς φίλοις ἐπιτρέπειν ὑπηρετεῖν· οἱ δὲ μοχθηροὶ καὶ τοῦτο μοχθηροί εἰσιν, ὅτι οὐχ ἀεὶ τοῖς αὐτοῖς

Cap. XI.

De stabilitate amicitiæ, atque unde amare et amari.

Hæc sane similitudo inter bonos viros maxime ac proprie invenitur : inter malos autem homines vix apparet : in iis vero qui utilitatis aut delectationis causa amant, magis. Probi enim inter se quoque similes sunt : neque enim inconstantes sunt, aut alias aliis rebus, sed bonis tantum facinoribus delectantur : nimirum stabilis virtus est, quia est habitus, ideoque semper inter se sunt similes, atque in amicitia manent : sed neque quod turpe est postulant, neque in talibus ministros se præbent, sed quodammodo hujusmodi res impediunt : est enim bonorum neque delinquere, neque permittere amicis, ut talium administri sint : improbi vero etiam ex

* Δοκεῖ δὲ ἐν τῷ φιλεῖν κτλ. — ** Ὥστε ἐν οἷς τοῦτο γίνεται κτλ.

χαίρουσιν· ὅθεν οὔτε ἑαυτοῖς ὅμοιοί εἰσιν ἀεί, οὔτε τοῖς φίλοις· καὶ διὰ τοῦτο ὀλίγον χρόνον μένουσιν ἐν τῇ φιλίᾳ, χαίροντες τῇ ἀλλήλων μοχθηρίᾳ. Οἱ χρήσιμοι δὲ καὶ ἡδεῖς μᾶλλόν εἰσιν ἐν τῇ ὁμοιότητι· μονιμωτέρα γὰρ ἡ τοῦ χρησίμου καὶ τοῦ ἡδέος ζήτησις, καὶ διὰ τοῦτο ὅμοιοί εἰσιν ἑαυτοῖς καὶ ἀλλήλοις, τῷ τὸ χρήσιμον ἀμφοτέρους ζητεῖν, ἢ τὸ ἡδύ, ἕως ἂν πορίζωσιν ἡδονὰς ἢ ὠφελείας ἀλλήλοις. Αἱ μὲν οὖν ἐξ ὁμοιότητος φιλίαι τοιαῦται.

* Δοκεῖ δὲ καὶ ἐξ ἐναντιότητος συστῆναι φιλία, ἥτις καὶ διὰ τὸ χρήσιμόν ἐστιν. Οἷον, εἴ τις πένης πλουσίῳ γίνοιτο φίλος, καὶ ἀμαθὴς εἰδότι· οὗ γὰρ τυγχάνει τις ἐνδεής, τούτου ἐφιέμενος, ἀντιδωρεῖται ἄλλο ὃ αὐτὸς δύναται δοῦναι. Εἰς ταύτην δὲ τὴν φιλίαν ἀνάγοιτο ἂν καὶ ὁ ἐραστὴς καὶ ἐρώμενος, καὶ ἡ τοῦ καλοῦ καὶ αἰσχροῦ φιλία· διὰ τοῦτο καὶ γελοῖοι δοκοῦσιν οἱ ἐρασταὶ πολλάκις, ἀξιοῦντες ὁμοίως ὑπὸ τῶν ἐρωμένων ἀντιφιλεῖσθαι, αἰσχροὶ ὄντες, ὄντων καλῶν· εἰ μὲν γὰρ ὁμοίως εἰσὶ φιλητοί, τὰ εἰκότα ἀξιοῦσι, καὶ δίκαιοί εἰσιν ὁμοίως φιλεῖσθαι· εἰ δὲ μή, γελοῖοι. Διὰ ταῦτα δοκεῖ καὶ ἐξ ἐναντίων συνεστάναι φιλίαν [a], ὅτι οἱ αἰσχροὶ τῶν καλῶν ἐρῶσι, καὶ οἱ πένητες τῶν πλουσίων [b], καὶ οἱ ἀμαθεῖς τῶν ἐπιστημόνων. Καὶ ἐν τῇ φύσει τὰ ξηρὰ τῶν ὑγρῶν ἐφίενται· γίνεται δὲ ἡ τοιαύτη φιλία τῶν ἐναντίων οὐ καθ' αὑτό, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός. Οὐ γάρ, καθὸ φιλοῦσιν ἄλληλα, ἐναντία ἐστίν, ἀλλὰ συμβέβηκεν αὐτοῖς ἐναντίοις εἶναι. Καὶ γὰρ ὁ πένης ἐρᾷ τοῦ πλουσίου, ὅτι ὠφέλιμός ἐστιν αὐτῷ καὶ χρήσιμος· χρήσιμος δὲ καὶ ὠφέλιμος τῷ χρωμένῳ οὐκ ἔστιν ἐναντίος καθ' αὑτό· ἢ γὰρ ἂν πᾶς χρήσιμος τῷ χρωμένῳ ἦν ἂν ἐναντίος. Οὐκ ἔστι δὲ οὐδὲ ὁ στρατιώτης τῷ στρατηγῷ ἐναντίος, οὐδὲ ὁ διδάσκαλος τῷ μαθητῇ. Καὶ ὁ ἐραστὴς δὲ τὸν ἐρώμενον φιλεῖ, ὅτι ἡδύς ἐστιν αὐτῷ· ἡδὺς δὲ ἡδομένῳ οὐκ ἔστιν ἐναντίος, ἀλλὰ συμβαίνει αὐτοῖς ἐναντίους εἶναι. Φύσει δὲ τὸ ξηρὸν ἐφίεται οὐ τοῦ ἐναντίου ὑγροῦ, ἀλλὰ τοῦ μέσου· ἡ γὰρ ὄρεξις τοῦ ἀγαθοῦ ἐστιν· ἀγαθὸν δὲ τὸ μέσον. Ταῦτα μὲν οὖν ἀφείσθω· καὶ γὰρ οὐ πάνυ οἰκεῖά εἰσι τῇ παρούσῃ πραγματείᾳ.

(Scripsi : [a] δοκεῖ καὶ ἐξ ἐναντίων συνεστάναι φιλίαν] cum cod.; sic enim et Xenophon Anab. I, 5, 19 ἐδόκει ὑποχωρῆσαι τὸν ποταμόν. — [b] οἱ πένητες τῶν πλουσίων] codd. οἱ πλούσιοι τῶν πενήτων.—)

eo sunt improbi, quod non iisdem semper delectantur : quocirca neque sibi semper neque amicis sunt similes : et idcirco per breve tempus in amicitia manent, quia alterius improbitate alter delectatur. Utiles vero et jucundi magis in illa similitudine persistunt : quia rerum utilium et jucundarum stabilior est consectatio, ideoque sibi et inter se similes sunt, propterea quod utilia aut jucunda uterque quærit, donec alter alteri utilitatem afferat aut voluptatem. Et eæ quidem quæ a similitudine oriuntur amicitiæ, sunt tales.

Videtur autem ex contrario ea amicitia constare, quæ utilitatis causa contrahitur. Verbi gratia si pauper diviti, aut imperitus perito fit amicus : nam qua quisque re forte fortuna eget, eam ab altero expetens, alio genere quod ipse dare potest illum remuneratur. Ad quam amicitiæ speciem tum amator quoque et is qui amatur, tum formosi et deformis amicitia referri possit : atque hanc ob causam ridiculi sæpenumero amatores videntur, quando ab iis quos amant hominibus formosis se redamari volunt similiter, quum sint deformes : si enim æque sunt amabiles, non indigna petunt, merentque, ut eodem modo amentur : sin minus, sunt ridiculi. Quamobrem ex contrariis etiam constare hæc amicitia videtur, quia deformes formosos, pauperes opulentos, indocti denique homines scientia præditos amant. Quin etiam in rerum natura humida appetuntur a siccis : talis autem contrariorum amicitia non per se fit, sed per accidens. Neque enim, quatenus se mutuo diligunt, sunt contraria, sed accidit iis ut sint contraria. Etenim pauper amat divitem, quia et prodest ipsi et utilis est dives : qui vero utilis est et prodest, utenti non est per se contrarius : profecto enim omnis homo utilis cuilibet utenti foret contrarius. At neque miles duci, neque magister discipulo est contrarius. Sic et amator delicias suas amat, quia homo jucundus ipsi est : jucundus autem ei qui ipso delectatur non est contrarius, licet accidat illis ut sint contrarii. Natura vero siccum non contrarium petit humidum, sed medium : boni enim illa appetitio est : bonum autem est medium. Atque hæc quidem omittantur, præsertim quum ad præsentem tractatum non magnopere pertineant.

Κεφ. ιβ'.

Περὶ τῆς πολιτικῆς φιλίας.

** Ἔοικε δέ, καθὼς εἴρηται πρότερον, ὅτι περὶ τὰ αὐτά ἐστιν ἥ τε φιλία καὶ τὸ δίκαιον. Καὶ γὰρ τὸ δίκαιον ἐν ταῖς πρὸς ἀλλήλους τῶν ἀνθρώπων κοινωνίαις ζητεῖται, ἐν ταύταις δὲ καὶ ἡ φιλία γίνεται. Καὶ

Cap. XII.

De amicitia civili.

Videntur autem, quemadmodum supra dictum est, in iisdem tum amicitia tum jus versari. Quippe jus in communi hominum societate requiritur, in qua etiam amicitiæ locus est. Etenim qui una navigant et militant omni-

* Ἐξ ἐναντίων δὲ μάλιστα κτλ. — ** Cap. 9. Ἔοικε δέ, καθάπερ ἐν ἀρχῇ εἴρηται, κτλ.

γὰρ καὶ σύμπλοι, καὶ στρατιῶται, καὶ ὅλως οἱ πράξεών τινων καὶ ἐπιτηδευμάτων κοινωνοῦντες ἀλλήλοις καὶ τὰ δίκαια φυλάττειν πρὸς ἀλλήλους ζητοῦσι, καὶ φίλοι εἰσὶν ἀλλήλοις, καὶ καθ' ὅσον δὲ κοινωνοῦσι, κατὰ τοσοῦτον καὶ φιλοῦσιν ἀλλήλους, καὶ τὰ δίκαια πρὸς ἀλλήλους ποιοῦσιν. Ὅθεν καὶ ἡ παροιμία φησί, κοινὰ τὰ τῶν φίλων, ὀρθῶς· ἐν κοινωνίᾳ γὰρ ἡ φιλία. Διαφέρουσι δὲ αἱ κοινωνίαι. Ἀδελφοῖς μὲν γὰρ καὶ ἑταίροις πάντα κοινά, τοῖς δὲ ἄλλοις οὐ πάντα, ἀλλ' ἔνια ὡρισμένα· καὶ τούτων τοῖς μὲν πλείω, τοῖς δὲ ἐλάττω. Ἀναλόγως δὲ ταῖς κοινωνίαις καὶ αἱ φιλίαι ἔχουσιν· αἱ μὲν γὰρ μᾶλλον, αἱ δὲ ἧττον γίνονται, ταῖς κοινωνίαις ἀκολουθοῦσαι. Ὁμοίως καὶ τὰ δίκαια ταῖς φιλίαις ἀναλογοῦσιν· οὐ γὰρ τὰ αὐτὰ δίκαια ἀδελφοῖς πρὸς ἀλλήλους, καὶ πατρὶ πρὸς υἱόν, ἢ πολίταις, ἢ ἑταίροις πρὸς ἀλλήλους, ἀλλ' ἕτερα· καὶ μᾶλλον καὶ ἧττον γίνεται ταῖς φιλίαις ἀκολουθοῦντα. Οὐ γὰρ ὁμοίως ἄδικον χρήματα ἀποστερῆσαι [a] ἑταῖρον καὶ πολίτην, καὶ μὴ βοηθῆσαι δεομένῳ, ἀδελφῷ καὶ ὀθνείῳ, καὶ πατάξαι πατέρα, καὶ ὁντινοῦν ἄλλον· αὔξεσθαι γὰρ πέφυκεν ἅμα τῇ φιλίᾳ καὶ τὸ δίκαιον, ὡς ἐν τοῖς αὐτοῖς ὄντα, καὶ ἐπ' ἴσον διήκοντα· καὶ τὸν φίλτερον δεινότερον ἀδικεῖν, καὶ τὸν μᾶλλον κοινωνοῦντα καὶ φιλοῦντα, ἢ πρὸς ὃν ἧττων ἡ κοινωνία καὶ ἡ φιλία γίνεται.

* Πᾶσαι δὲ κοινωνίαι, ἐν αἷς ἐστιν ἡ φιλία καὶ τὸ δίκαιον, μέρη εἰσὶ τῆς πολιτικῆς· ἡ γὰρ πολιτικὴ κοινωνία [b] ἐστὶ τοῦ συμφέροντος ἕνεκα· δι' ὃ καὶ συνέστη τὴν ἀρχὴν ἡ πολιτεία, καὶ μένει. Πᾶσα δὲ κοινωνία τοῦ συμφέροντός ἐστιν ἕνεκα· ἡ μὲν τοῦδε τοῦ συμφέροντος, ἡ δὲ ἐκείνου· διὰ γὰρ τῶν κοινωνιῶν τὰ συμφέροντα πορίζομεν ἑαυτοῖς, καὶ διὰ ταῦτα ἀλλήλοις κοινωνοῦμεν, ἵνα πορισώμεθά τι τῶν εἰς τὸν βίον. Τούτου δὴ τοῦ κοινῇ συμφέροντος καὶ οἱ νομοθέται στοχάζονται, καὶ δίκαιόν φασιν εἶναι τὸ κοινῇ συμφέρον. Αἱ μὲν οὖν ἄλλαι, καὶ αἱ ὅλαι, καὶ τὰ μέρη αὐτῶν, τοῦ συμφέροντος ἐφίενται· οἷον πλωτῆρες μὲν τοῦ κατὰ τὸν πλοῦν [τοῦ] συμφέροντος, οἷον χρημάτων ἢ ἄλλου τινός· συστρατιῶται δὲ τοῦ κατὰ τὸν πόλεμον συμφέροντος ὀρέγονται, οἷον χρημάτων, ἢ νίκης, ἢ πόλεως· ὁμοίως δὲ καὶ φυλέται καὶ δημόται. Τινὲς δὲ τῶν κοινωνιῶν τοῦ ἡδέος ἐφίενται, καὶ δι' ἡδονὴν δοκοῦσι γίνεσθαι, ὥσπερ ἡ τῶν θιασωτῶν κοινωνία, καὶ ἡ τῶν ἐρανιστῶν. Ἡ μὲν γὰρ θυσίας ἕνεκα γίνεται, ἡ δὲ συνουσίας, ἃ καὶ ἄμφω τοῦ ἡδέος ἐστὶ μᾶλλον. Καὶ αὗται δὲ μέρη εἰσὶ τῆς πολιτικῆς· τάττονται γὰρ καὶ αὗται πρὸς τὸ κοινῇ συμφέρον ὑπὸ τῆς πολιτικῆς. Καὶ γὰρ οὐ μόνον, ὃ νῦν ἐστι συμφέρον, ζητεῖ, ἀλλὰ καί, ὃ νῦν μὲν οὐ συμφέρει, συνοίσει δέ, καὶ τοῦτο διώκει· οὐ γὰρ τοῦ παρόντος μόνον συμφέροντος ἐφίεται, ἀλλὰ τοῦ μέχρι βίου· διὰ τοῦτο θυσίας τε εἰσήγαγε, καὶ συνόδους, καὶ συνουσίας

noque homines actionum et studiorum communione inter se juncti simul jus mutuum servare conantur, et inter se sunt amici, quantoque homines communionis vinculo copulantur, tanto etiam amore se mutuo amplectuntur sibique mutuo jus reddunt. Hinc recte se habet, quod proverbii loco dici solet, communia amicorum esse omnia : nam in communi societate posita est amicitia. Ipsæ autem societates inter se differunt. Fratribus enim sodalibusque communia sunt omnia, aliis vero non omnia, sed certa quædam aliisque horum plura, aliis pauciora. Proportione vero societatibus amicitiæ respondent : aliæ enim magis, aliæ minus societatibus convenienter amicitiæ sunt. Similiter et jura amicitiis proportione respondent : neque enim eadem jura fratribus inter se sunt, quæ patri cum filio, aut civibus inter se et sodalibus, sed alia : siquidem majora et minora amicitiis congruenter sunt. Neque enim æque injustum est sodalem fraudare pecunia ac civem, et fratri petenti non succurrere ac peregrino, et patrem verberare ac quemlibet alium : solet quippe una cum amicitia etiam jus amplificari natura, perinde quasi in iisdem rebus consistant et æque late pateant : quocirca etiam hominem nobis amiciorem magisque societate et amicitiæ vinculo junctum et copulatum injuria afficere gravius est, quam eum quocum minor nobis familiaritas et usus intercedit.

Omnes autem societates, in quibus amicitia et jus locum habent, partes sunt civilis societatis : nam civilis societas emolumenti alicujus causa conciliata est : quam ob rem ab initio omnis respublica et constituta est et manet. Omnis autem societas emolumenti causa iniri solet : alia quidem hujus, alia vero illius : quæ enim conducere nobis putamus, hujusmodi societate nobis acquirimus, ideoque causam nostram cum alio communicamus, ut aliquid eorum quæ ad victum cultumque pertinent comparemus. Hoc autem publicum commodum etiam legum latores habent propositum spectantque, et quod reipublicæ utile est jus esse dicunt. Cæteræ igitur societates tum integræ, tum earum partes utile expetunt : verbi causa nautæ id quod ex navigatione quæritur, ut pecuniam aut aliud quid : commilitones vero id quod bello paratur concupiscunt, nimirum vel pecuniam conficere, vel victoria potiri, vel urbem aliquam expugnare gestiunt : itemque tribules et populares. Nonnullæ vero societates id quod jucundum est consectantur et propter voluptatem conflari videntur, ut comissatorum et communi sumtu cœnantium. Illa enim sacrificii, hæc conventus et convictus causa statuitur, quæ res ambæ magis ad jucunditatem spectant. Atque hæ quidem partes sunt civilis societatis : quapropter et publici commodi causa a civili prudentia instituuntur. Neque enim id tantum, quod nunc conducit, persequitur, sed etiam illud, quod ut nunc non prodest, ita in posterum pro-

* Αἱ δὲ κοινωνίαι πᾶσι μορίοις ἐοίκασι κτλ.

μεθ' ἡδονῆς, καὶ πόνων ἀναπαύσεις. Μετὰ γὰρ τὰς τῶν καρπῶν συγκομιδὰς αἵ τε σύνοδοι ἐγίνοντο, καὶ αἱ θυσίαι, ἀπαρχαί τινες οὖσαι· μάλιστα γὰρ ἐν τούτοις ἐσχόλαζον τοῖς καιροῖς· διὰ δὴ τούτων τῶν κοινωνιῶν τό τε θεῖον ἵλεων αὐτοῖς ἐγίνετο, ὃ συνοίσειν ἐδόκει, καὶ αὐτοὶ ἀναπαυόμενοι, νεαροὶ τῶν ὑπὲρ τοῦ συμφέροντος πόνων ἥπτοντο. Διὰ τοῦτο φαίνεται, ὅτι πᾶσα κοινωνία, καὶ ἡ ἡδέος ἕνεκα γινομένη, καὶ ἡ τοῦ συμφέροντος, τὸ συμφέρον ἔσχατον ἔχει τέλος, καὶ διὰ τοῦτο πᾶσαι μέρη εἰσὶ τῆς πολιτικῆς. Ταύταις δὲ ταῖς κοινωνίαις καὶ αἱ φιλίαι ἀκολουθήσουσι, καὶ ὥσπερ αἱ κοινωνίαι, οὕτω καὶ αἱ φιλίαι διαιρεθήσονται, καὶ τοιαῦται ἔσονται αἱ φιλίαι, οἷαι αἱ κοινωνίαι.

(Scripsi : [a] ἀποστερῆσαι] cod. ἀποστηρῆσαι. — [b] κοινωνία ἐστὶ] cod. κοινωνία ἐστι. — [c] τό τε] cod. τό, τε. —)

desse poterit, consectatur : quia non præsentem solum utilitatem, sed totius vitæ commodum expetit : quamobrem et sacrificia et conventus et convictus jucunditatem et laborum remissiones introduxit. Nam post frugum fructuumque perceptionem olim cœtus et conventus habebantur, et sacrificia quæ primitiarum instar erant fiebant : his enim temporibus maxime ab opere cessabant : quia hujusmodi congressibus tum deorum numen propitium iis reddebatur, quod e re sua fore existimabant, tum ipsi paulisper animum relaxantes mox recollectis viribus utiles sibi labores suscipiebant. Hinc apparet, omnem societatem qua jucunditatis qua utilitatis causa conflatam ad commodum tanquam ultimum finem referri, ideoque omnes societates civilis societatis esse membra. Has ergo societates etiam amicitiæ sequentur, atque idcirco sicut illæ, ita et hæ dividentur, talesque erunt amicitiæ, quales sunt et societates.

Κεφ. ιγ'.

Περὶ τῶν τριῶν τῆς πολιτείας εἰδῶν.

* Ῥητέον δέ ἐστι περὶ τῆς πολιτικῆς. Ταύτης δὴ τρία εἰσὶν εἴδη· βασιλεία, ἀριστοκρατία καὶ τιμοκρατία, ἣν καὶ πολιτείαν εἰώθασιν οἱ πλεῖστοι καλεῖν, ἥτις ἐστὶν ἀπὸ τῶν τιμημάτων· διδόντες γὰρ χρήματα τὸ ἄρχειν λαμβάνουσι· διὰ τοῦτο τιμοκρατικὴν οἰκεῖόν ἐστι καλεῖν. Τούτων δὲ τῶν πολιτειῶν βελτίστη μὲν ἡ βασιλεία, χειρίστη δὲ ἡ τιμοκρατία. Αὗται μὲν οὖν αἱ πολιτεῖαι. Αἱ δὲ παρεκβάσεις καὶ οἷον φθοραὶ τῶν πολιτειῶν, τῆς μὲν βασιλείας ἡ τυραννίς· ἄμφω γὰρ μοναρχίαι, διαφέρουσι δὲ πλεῖστον· ὁ μὲν γὰρ τύραννος τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον σκοπεῖ, ὁ δὲ βασιλεὺς τὸ τῶν ἀρχομένων· οὐ γάρ ἐστι βασιλεὺς ὁ μὴ αὐτὸς ἑαυτῷ ἀρκῶν, καὶ πᾶσι τοῖς ἀγαθοῖς ὑπερέχων· ὁ γὰρ τοιοῦτος οὐ δεηθήσεται τὰ τῶν ἀρχομένων εἰς ἑαυτὸν ἕλκειν. Διὰ τοῦτο τὰ μὲν ὠφέλιμα αὐτῷ οὐ προσκοπεῖ πολιτευόμενος καὶ τὰ κοινὰ πράττων, μόνα δὲ τὰ τῶν ἀρχομένων· οὐ γὰρ ἀπὸ τῶν κοινῶν, ἀλλ' οἴκοθεν πορίεῖ τὰ συμφέροντα ἑαυτῷ. Ὁ δὲ μὴ οὕτως ἔχων κληρωτὸς μᾶλλον ἄν τις εἴη, ἢ βασιλεύς. Ἔστι τοίνυν ἡ τυραννὶς ἐναντία τῇ [a] βασιλείᾳ· ὁ γὰρ τύραννος τὸ ἑαυτοῦ ἀγαθὸν διώκει, καὶ πολὺ μᾶλλον, ἢ ὁ κληρωτός· καὶ φανερωτέρα ἡ διαφορὰ ἡ πρὸς τὸν βασιλέα, ὅτι καὶ χείρων. Διὰ τοῦτο καὶ ἐναντίον ἐστὶ τῇ βασιλείᾳ ἡ τυραννίς, ὅτι τὸ μὲν βέλτιστον, τὸ δὲ χάκιστον· τὸ γὰρ κάκιστον ἐναντίον τῷ βελτίστῳ. Μεταβαίνει τοίνυν ἡ πολιτεία ἐκ βασιλείας εἰς τυραννίδα· φαυλότης γάρ ἐστι μοναρχίας ἡ τυραννίς, καὶ ὁ μοχθηρὸς βασιλεὺς τύραννος γίνεται. Τῆς μὲν οὖν βασιλείας παρέκβασις ἡ τυραννίς, τῆς δὲ ἀριστοκρατίας ἡ ὀλιγαρχία· ὅταν οἱ ταύτην πολιτευόμενοι τὴν πολιτείαν νέμωσι τὰ τῆς πόλεως ἑαυτοῖς παρὰ τὴν ἀξίαν·

Cap. XIII.

De tribus reipublicæ formis.

Jam de civili societate dicendum est. Hujus autem tres sunt formæ : regnum, optimatium dominatus et potestas censualis, quam plerique solent vocare rempublicam, quæ censu comparatur, qui enim pecunias dederint, imperium accipiunt : quare potestatem censualem eam vocari convenit. Harum autem civitatis formarum optima est regnum, deterrima potestas censualis. Atque hæ quidem civitatis formæ sunt. Digressiones vero harum sive declinationes et quasi pestes atque interitus regni quidem tyrannis : ambæ enim unius dominatus sunt, licet plurimum inter se differant : tyrannus videlicet suam, rex eorum quibus imperat utilitatem spectat : neque enim rex est qui non ipse sibi sufficiat, et bonis omnibus excellat : quippe talis non habebit necesse, civium bona in suum commodum convertere. Quocirca hujusmodi publicorum negotiorum curator et reipublicæ rector non sua, sed sola eorum quibus præest commoda intuetur : neque enim e communi ærario, sed e fisco sua commoda comparabit. Qui vero talis non erit, is sorte potius creatus esse quam rex videbitur. Est igitur tyrannis regno contraria : nam tyrannus id quod sibi expedit sequitur, multoque magis quam qui sorte creatus est : quin etiam manifestior hujus et regis differentia habetur, quod illo est deterior. Ideoque regno contraria est tyrannis, quod alterum optimum negotium, altera deterrimum est : pessimum enim optimo est contrarium. Degenerat porro respublica e regno in tyrannidem : siquidem singularis imperii pravitas est tyrannis, et malus rex tyrannus evadit. Regni igitur digressio tyrannis, optimatium autem civitatis paucorum potentia est : quando reipublicæ hujus rectores res civitatis ali-

* Cap. 10. πολιτείας δέ ἐστιν εἴδη τρία κτλ.

καὶ πάντα ἢ τὰ πλεῖστα· οἳ καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς πόλεως τοῖς αὐτοῖς ἀεὶ διδόασι διοικεῖν, ἵνα συνήθεις αὐτοῖς γενόμενοι δι' αὐτῶν καρποῦσθαι δύνωνται τὰ κοινά. Ὅθεν συμβαίνει ὀλίγους τινὰς ἐπὶ τῶν πραγμάτων εἶναι, καὶ μοχθηροὺς ἀντὶ τῶν ἐπιεικεστάτων. Τῆς δὲ τιμοχρατίας παρέκβασις ἡ δημοκρατία· σύνοροι γάρ εἰσιν αὗται· πλήθους γὰρ βούλεται καὶ ἡ τιμοκρατία εἶναι, καὶ ἴσοι [b] πάντες οἱ ἐν τῷ τιμήματι. Ἥκιστα δὲ μοχθηρία ἐστὶν ἡ δημοκρατία· μικρὸν γὰρ ὑπερβαίνει τὸ τῆς [c] τιμοκρατίας εἶδος· κοινωνεῖ γὰρ αὐτῇ μᾶλλον ἢ διαφέρει· τῷ τιμήματι μὲν γὰρ διαφέρει, κοινωνεῖ δὲ κατά τε τὴν ἰσότητα, ἴσοι γὰρ πάντες οἱ ἐν τῷ τιμήματι, καὶ κατὰ τὸ πλῆθος.

(Scripsi : [a] τῇ] cod. τη. [b] ἴσοι] cod. ἶσοι. — [c] τῆς τιμοκρατίας] cod. τῆς τιμοκρατείας. —)

ter atque oportet sibi vindicant : et vel omnia bona vel plurima : qui etiam iisdem semper munera urbis deferunt, ut familiaritate cum iis contracta illorum beneficio fructum e republica percipere possint. Quo fit, ut pauci negotia publica curent, iique improbi pro viris optimis atque æquissimis. Censualis vero potestatis digressio respublica popularis est : sunt enim hæ inter se finitimæ : nam etiam plebis videtur esse censualis potestas omnesque qui censi sunt inter se sunt pares et æquales. Sed minime omnium vitiosa respublica popularis est : quippe quæ censualis potestatis formæ non multo præstet : nam magis concordat cum ea quam discrepat : nempe censu differt, æqualitatem autem cum ea communem habet, pares enim sunt omnes qui censentur, etiam in plebe.

Κεφ. ιδ'.

Περὶ τῶν ὁμοιωμάτων τούτων τῶν εἰδῶν.

* Τὰ μὲν οὖν εἴδη τῆς πολιτικῆς εἰς ταῦτα μεταβάλλουσι μάλιστα· τὸ ἐλάχιστον γὰρ ἑκάστη τῶν εἰρημένων πολιτειῶν εἰς τὴν ἀντιχειμένην αὐτῇ μεταβάλλει, καὶ εἰς ταύτην ῥᾷστα μεταβαίνει. Εἰσὶ [a] δὲ καὶ ἐν τῇ οἰκονομικῇ ὁμοιώματα αὐτῶν, καὶ οἷον παραδείγματα· ἐν γὰρ ταῖς οἰκίαις καὶ βασιλείας εἰκόνα ἴδοι τις ἂν καὶ ἀριστοκρατίας, καὶ τῶν ἄλλων. Ἡ μὲν γὰρ πατρὸς πρὸς υἱοὺς κοινωνία βασιλείας ἔχει σχῆμα· τῶν τέκνων γὰρ τῷ πατρὶ μέλει· ἐντεῦθεν δὲ καὶ Ὅμηρος τὸν Δία πατέρα προσαγορεύει. Πατρικὴ γὰρ ἀρχὴ βούλεται ἡ βασιλεία εἶναι, ἣν οἱ Πέρσαι ὑπερβαίνοντες τυραννίδα ποιοῦσι, τῶν γὰρ υἱῶν ὡς δούλων ἄρχουσι. Τυραννὶς δὲ ἡ τῶν δούλων ἀρχή· τὸ γὰρ τοῦ δεσπότου συμφέρον ζητεῖται ἀεὶ παρὰ τῶν δούλων· ἔστι δὴ τοιαύτη τῶν τέκνων ἀρχὴ ἡμαρτημένη· ἡ δὲ βασιλείᾳ ἐοικυῖα τοῦ δέοντος ἔχεται· δεῖ γάρ, ἐπεὶ υἱὸς διαφέρει δούλου, καὶ τὰς ἀρχὰς αὐτῶν διαφόρους εἶναι. Ἡ μὲν οὖν πατρὸς πρὸς υἱοὺς κοινωνία τῇ βασιλείᾳ ἔοικεν· ἀριστοκρατία δὲ ἡ τοῦ ἀνδρὸς πρὸς τὴν γυναῖκα. Κατ' ἀξίαν γάρ, καὶ ὡς βελτίων, ὁ ἀνὴρ ἄρχει· καὶ ἔσται δὴ ἀριστοκρατία, ὅταν ἃ μὲν προσήκει ἀνδρί, ἑαυτῷ ἀποδιδῷ ὁ ἀνήρ, ἃ δὲ γυναιξὶν ἁρμόζει, τῇ γυναικὶ παραχωρῇ. Ὑπερβήσεται δὲ τὴν ἀριστοκρατίαν ἡ τοιαύτη κοινωνία, καὶ εἰς ὀλιγαρχίαν μεταβαλεῖ, ὅταν ὁ ἀνὴρ ἁπάντων κυριεύῃ· παρὰ τὴν ἀξίαν γὰρ αὐτὸ ποιεῖ, καὶ οὐχ ᾗ ἀμείνων. Ἐνίοτε δὲ ἄρχουσιν αἱ γυναῖκες, ὅταν ἐπίκληροι ὦσι, καὶ διὰ τοῦτο πλούτῳ καὶ δυνάμει τῶν ἀνδρῶν ὑπερέχωσιν· οὐ γὰρ γίνεται ἡ τοιαύτη ἀρχὴ δι' ἀρετήν, ἀλλὰ καθάπερ ἐν ταῖς ὀλιγαρχίαις, διὰ πλοῦτον καὶ δύναμιν. Τοιαύτη μὲν οὖν ἡ ἐν οἰκίᾳ ἀριστοκρατία καὶ

Cap. XIV.

De harum formarum similitudinibus.

Civilis igitur societatis formæ in has potissimum mutantur : nimirum enim singulæ earum quas diximus formarum in contrariam sibi solent transire, facillimeque in eam mutantur. Sunt tamen et in privatæ vitæ ratione earum imagines et quasi exempla : quippe in familiis simul regni et optimatium dominatus, simul cæterarum formarum imagines animadvertas. Patris enim cum filiis societas regni speciem quamdam præ se fert : nam liberi patri curæ sunt : hinc et Homerus Jovem patrem vocat. Patria enim potestas videtur regnum esse, cujus modum excedentes Persæ tyrannidem efficiunt, liberis enim imperant ut servis. Nimirum tyrannis est imperium in servos : quippe domini commoda semper a servis spectantur : tale igitur in liberos imperium vitiosum est : at illud, quod ad regni similitudinem accedit, decorum servat : quum enim differat filius a servo, diversa quoque imperia in eos esse oportet. Est igitur patris cum filiis societas regno similis : at optimatium dominatus viri cum uxore societas habetur. Pro dignitate enim et tanquam præstantior vir imperat : eritque sane optimatium dominatus, quando quæ viro conveniunt, sibi vindicat, quæ autem mulieres decent, uxori permittit. Verum hujusmodi societas optimatium dominatum excedet, atque in paucorum potentiam mutabitur, quando vir in omnibus dominatur : præter dignitatem enim suam, non quatenus est melior hoc facit. Interdum vero imperant mulieres, quum bonorum paternorum sunt heredes, ideoque divitiis et potentia viros antecedunt; neque enim tale imperium propter virtutem nanciscuntur, sed ut in paucorum potentia propter divitias et opes. Talis ergo optimatium domina-

* Ὁμοιώματα δ' αὐτῶν καὶ οἷον παραδείγματα κτλ.

ὀλιγαρχία. Τιμοκρατία δὲ ἡ τῶν ἀδελφῶν κοινωνία· ἴσοι γάρ, πλὴν ἐφ' ὅσον ταῖς ἡλικίαις διαλλάττουσι· διόπερ, ἂν πολὺ ταῖς ἡλικίαις διαφέρωσιν, [c] οὐκέτι ἀδελφικὴ γίνεται ἡ φιλία, ἀλλὰ πατρικῇ τινι ἔοικε πρὸς παῖδας. Δημοκρατία δὲ μάλιστα μὲν ἐν ταῖς ἀδεσπότοις τῶν οἰκήσεων γίνεται· ἐνταῦθα γὰρ πάντες ἐξ ἴσου· γίνεται δὲ καὶ ἐν αἷς ὁ ἄρχων ἀσθενής, καὶ διὰ τοῦτο ἕκαστος ἑαυτοῦ ἐξουσιάζει.

(Scripsi: [a] εἰσὶ] cod. εἰσι. — [b] ἐοικυῖα] cod. ἐοικυία. — [c] διαφέρωσιν] cod. διαφέρουσιν. —)

Κεφ. ιε'.

Περὶ τῆς καθ' ἑκάστην τῶν πολιτειῶν φιλίας.

* Αὗται μὲν οὖν αἵ τε ἐν πολιτικῇ καὶ ἐν οἰκονομικῇ κοινωνίαι· πάσαις δὲ ταύταις ταῖς κοινωνίαις φαίνεται ἡ φιλία ἀκολουθοῦσα, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον, ἐφ' ὅσον καὶ τὸ δίκαιον.

** Τῇ μὲν οὖν βασιλικῇ κοινωνίᾳ ὑπεροχικὴ φιλία, εἰ ὁ βασιλεὺς ὑπερέχει ταῖς εὐεργεσίαις, καὶ εὖ ποιεῖ τοὺς βασιλευομένους, καὶ ἐπιμελεῖται αὐτῶν, ἀγαθὸς ὤν, ἵν' εὖ πράττωσιν, ὥσπερ νομεὺς προβάτων· ὅθεν καὶ Ὅμηρος τὸν Ἀγαμέμνονα ποιμένα προσαγορεύει λαῶν. Τοιαύτη δὲ καὶ ἡ πατρικὴ φιλία· ὑπεροχικὴ γάρ ἐστι καὶ αὐτή. Διαφέρει δὲ τῷ μεγέθει τῶν εὐεργετημάτων· μείζω γὰρ ὁ πατὴρ εὐεργετεῖ. Αἴτιος γὰρ τῷ παιδὶ τοῦ εἶναι, ὃ μέγιστον ἁπάντων δοκεῖ· καὶ ἔτι τροφῆς καὶ παιδείας. Καὶ τοῖς προγόνοις δὲ ταῦτα ἀπονέμεται· φύσει γὰρ ἀρχικόν, ὅ τε [a] πατὴρ τῶν υἱῶν, καὶ ὁ πρόγονος τῶν ἐγγόνων, καὶ βασιλεὺς βασιλευομένων. Εἰσὶ δὴ πᾶσαι αἱ τοιαῦται φιλίαι ἐν ὑπεροχῇ· [b] διὸ καὶ τιμῶνται οἱ γονεῖς, καὶ τὸ δίκαιον δὲ ἀκολούθως τῇ φιλίᾳ οὐ τὸ αὐτό, ἀλλ' ἐν ὑπεροχῇ. Τοῦ γὰρ πρὸς πατέρα δικαίου ὑπερέχει τὸ πρὸς υἱόν· [c] τὸ γὰρ κατ' ἀξίαν ἀποδοῦναι δεῖ. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ φιλία συνίσταται.

*** Οὐ τῇ βασιλικῇ δὲ μόνον κοινωνίᾳ ἡ ὑπεροχικὴ φιλία ἀκολουθεῖ, ἀλλὰ καὶ τῇ ἀριστοκρατικῇ. Πρὸς γὰρ τὸν ἀμείνω μείζων γίνεται ἡ φίλησις· τοιαύτη δὲ καὶ ἡ τοῦ ἀνδρὸς πρὸς γυναῖκα φιλία. Ἡ γὰρ τοιαύτη κοινωνία ἀριστοκρατία ἐστὶν ἐν οἰκίᾳ· κατὰ τὴν ἀρετὴν γὰρ ὁ ἀνὴρ ἄρχει, καὶ τῷ ἀμείνονι δεῖ πλέον ἀπονέμειν φιλήσεως. Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ δίκαιον κἀνταῦθα [d] ἐν ὑπεροχῇ.

**** Τῇ δὲ τιμοκρατικῇ κοινωνίᾳ, οἵα ἐστὶ καὶ ἡ τῶν ἀδελφῶν, ἡ ἑταιρικὴ φιλία ἀκολουθεῖ, ἥτις ἐν ἰσότητί ἐστιν. Οἱ γὰρ ἑταῖροι ἴσοι [e] καὶ ἡλικιῶται· οἱ δὲ τοιοῦτοι ὁμομαθεῖς καὶ ὁμοήθεις [f] ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, οἷοί εἰσι καὶ οἱ ἐν τιμοκρατικῇ· ἴσοι [g] γὰρ οἱ πολῖται βούλονται καὶ ἐπιεικεῖς εἶναι· καὶ ἄρχουσιν ἕκαστος ἐξ ἴσου,

tus et paucorum potentia in familiis est. Verum potestas censualis fratrum societas existimatur: pares enim sunt, nisi quatenus ætatibus inter se differunt: quamobrem, si multum inter se distent ætatibus, non amplius fraterna est amicitia, sed ad similitudinem paternæ cum liberis amicitiæ accedit. Popularis autem respublica maxime cum in familiis hero carentibus comparet: ibi enim omnes æquales inter se sunt: tum in quibus imbecillus est is qui imperat, ideoque sui quisque juris et potestatis habetur.

Cap. XV.

De ea quæ in singulis rebus publicis est amicitia.

Hæ ergo et civiles societates sunt et domesticæ: quas omnes sequi amicitia videtur, eo usque progrediens, quo et jus procedit.

Ac regiæ quidem societati inest amicitia excellens, siquidem rex beneficiis excellit, ac bene de iis quibus imperat meretur, et quum ipse bonus sit eorum curam agit, ut fortunati sint, tanquam ovium pastor; unde et Homerus Agamemnonem pastorem populorum appellat. Talis autem et paterna est amicitia, quoniam et hæc excellens nominanda. Adde quod beneficiorum magnitudine præstat: majora enim sunt quæ pater nobis dat beneficia. Est enim filio causa, ut sit, quod quidem omnium maximum videtur, præterea ut alatur et erudiatur. Quæ eadem etiam avis et majoribus tribuuntur: natura quippe apti ad imperandum sunt pater filiis, avus nepotibus, rex denique iis qui ejus imperio parent. Sunt ergo omnes tales amicitiæ in excellentia positæ; quapropter etiam parentes honore afficiuntur, atque his convenienter jus non idem cum amicitia est, sed in excellentia consistit. Quod enim patri est in filium longe majus eo est, quod in patrem est filio: id videlicet pro dignitate reddi debet. In quo etiam amicitia consistit.

Cæterum non regiæ tantum societati excellens amicitia congruit, sed etiam optimatium societati. Erga præstantiorem scilicet major affectio requiritur: talis autem viri et uxoris amicitia est. Nimirum talis societas in familia optimatium dominatus est: ob virtutem enim vir præest, et præstantiori plus affectionis debetur. Similiter autem hic quoque in excellentia jus consistit.

Societatem vero censu potentem, qualis est fratrum, sodalicia sequitur amicitia, quæ in æqualitate cernitur. Nam sodales et æquales sunt et ætate pares: hujusmodi homines autem plerumque iisdem studiis dediti similibusque moribus præditi sunt, quales habentur qui ad societatem censu potentem venerunt: in hac enim cum pares inter se cives et viri boni volunt esse, tum vicis-

* Cap. 11. Καθ' ἑκάστην δὲ κτλ. — ** Βασιλεῖ μὲν πρὸς τοὺς βασιλευομένους κτλ. — *** Καὶ ἀνδρὸς δὲ πρὸς γυναῖκα κτλ. — **** Ἡ δὲ τῶν ἀδελφῶν τῇ ἑταιρικῇ κτλ.

καὶ ἄρχονται ἐν τῷ μέρει· ἐξ ἴσου δὴ καὶ ἡ φιλία καὶ τὸ δίκαιον. Ταῖς μὲν οὖν ὑγιέσι πολιτείαις καὶ κοινωνίαις οὕτως ἡ φιλία ἀκολουθεῖ καὶ τὸ δίκαιον.

* Ταῖς δὲ παρεκβάσεσι τῶν κοινωνιῶν ὥσπερ καὶ τὸ δίκαιον ἐπὶ μικρόν ἐστιν, οὕτω καὶ ἡ φιλία. Ἐπεὶ δὲ τῶν παρεκβάσεων χειρίστη ἐστὶν ἡ τυραννίς, ** διὰ τοῦτο οὐδαμῶς ἐν αὐτῇ φιλία εὑρίσκεται, ἢ πάνυ μικρόν. Ἐν οἷς γὰρ μηδὲν κοινωνόν ἐστι τῷ ἄρχοντι καὶ ἀρχομένῳ, οὐδὲ φιλία. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ δίκαιον· ἀλλ' ὥσπερ ὁ τεχνίτης ἔχει πρὸς τὸ ὄργανον, καὶ ἡ ψυχὴ πρὸς τὸ σῶμα, οὕτω καὶ δεσπότης ἔσται πρὸς δοῦλον, καὶ τύραννος πρὸς ἀρχόμενον· ὠφελεῖται μὲν γὰρ τό τε[i] ὄργανον ὑπὸ τοῦ τεχνίτου, καὶ τὸ σῶμα ὑπὸ τῆς ψυχῆς, φιλία δὲ πρὸς αὐτὰ οὐκ ἔστιν· οὐ γὰρ πρὸς τὰ ἄψυχα φιλία δύναται εἶναι· οὐδὲ δίκαιόν τι πρὸς αὐτά ἐστιν ἀπὸ τῶν χρωμένων, ὥσπερ οὐδὲ πρὸς βοῦν, ἢ πρὸς κύνα. Τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον οὐδὲ πρὸς δοῦλόν ἐστι φιλία δεσπότου, ἢ πρὸς ἀρχομένους τυράννῳ, καθ' ὅσον[k] εἰσὶ δοῦλοι· οὐδὲν γὰρ κοινὸν δεσπόταις καὶ δούλοις· ὁ γὰρ δοῦλος ἔμψυχον ὄργανον, καὶ τὸ ὄργανον ἄψυχος δοῦλος· ᾗ μὲν οὖν δοῦλος, οὐκ ἔστι φιλία πρὸς αὐτόν· ᾗ δὲ ἄνθρωπος, δύναται εἶναι. Δοκεῖ γὰρ εἶναί τι δίκαιον παντὶ ἀνθρώπῳ πρὸς πάντα ἄνθρωπον τὸν δυνάμενον κοινωνῆσαι νόμων τινῶν καὶ θεσμῶν· ἡ γὰρ κοινωνία τῶν νόμων τὸ πρὸς ἀλλήλους ποιεῖ δίκαιον, ἡ δὲ κατὰ τὸ δίκαιον κοινωνία καὶ τὴν φιλίαν εἰσάγει. Ἔσται τοίνυν τυράννῳ πρὸς ἀρχομένους φιλία, καθ' ὅσον εἰσὶν ἄνθρωποι· διὰ τοῦτο ἀμυδρόν τι ἐνταῦθα καὶ τὸ δίκαιον καὶ ἡ φιλία.

*** Ἐν δὲ τῇ δημοκρατίᾳ ἐπὶ πλεῖστον· πολλὰ γὰρ τὰ κοινὰ ἴσοις οὖσιν.

(Scripsi : [a] ὅ τε] vulgo ὅ, τε. — [b] ὑπεροχῇ] cod. ὑπεροχῆ. — [c] τοῦ γὰρ πρὸς πατέρα δικαίου ὑπερέχει τὸ πρὸς υἱόν] cod. τὸ γὰρ πρὸς πατέρα δίκαιον ὑπερέχει τοῦ πρὸς υἱόν. — [d] κἀνταῦθα] cod. κἀνταῦθα. — [e] ἴσοι] cod. ἶσοι. — [f] ὁμομαθεῖς καὶ ὁμοήθεις] vulgo ὁμομαθεὶς, καὶ ὁμοηθεὶς. — [g] ἴσοι] ἶσοι cod. [h] ἐξ ἴσου] cod. ἐξίσου. — [i] τό τε] cod. τό, τε. — [k] καθ' ὅσον] cod. καθόσον. —)

sim et imperant singuli æqualiter et parent : apud illos igitur juris et amicitiæ æquabilitas reperitur. Bene constitutis ergo vel rebuspublicis vel societatibus hoc modo et amicitia et jus congruit.

In declinationibus autem a recta reipublicæ forma, quemadmodum juri parum loci relictum est, sic et amicitiæ. Quum vero omnium declinationum deterrima sit tyrannis, idcirco in ea aut omnino non reperitur amicitia, aut parum loci habet. Inter quos enim nihil est commune ei qui imperat cum eo qui paret, ne amicitia quidem est. Siquidem nec jus est : sed sicut artifex ad instrumentum, animus ad corpus se habet, ita dominus ad servum, et tyrannus ad cives ipsius imperio obnoxios se habebit : juvatur enim instrumentum ab artifice, corpus ab animo, nulla tamen inter hæc amicitia intercedit : siquidem nobis amicitia cum rebus inanimis esse non potest : item utentibus ne jus quidem cum iis est, quemadmodum nec cum bove est aut cane. Eodemque modo nulla cum servo amicitia hero intercedit, aut cum civibus ipsi obnoxiis tyranno, quatenus sunt servi : nihil quippe heris commune est cum servis : nam servus instrumentum est animatum, instrumentum autem servus inanimus : qua ergo servus est, nulla cum eo amicitia nobis intercedit : sed qua homo est, intercedere potest. Cuilibet enim homini jus aliquod esse cum quolibet homine videtur, qui quidem legis alicujus et instituti particeps esse possit : nam legum communio efficit illud jus quod inter homines intercedit, quæ autem ex jure nascitur communio, amicitiam etiam introducit. Quare amicitia erit tyranno cum iis qui in ipsius potestate sunt, quatenus sunt homines : ideoque obscurum negotium hic et jus est et amicitia.

At in populari republica plurimum : nimirum multa inter eos qui sunt pares communia sunt.

Κεφ. ιϛ'.

Περὶ ἑταιρικῆς φιλίας, καὶ συγγενικῆς, καὶ οἰκονομικῆς.

**** Πᾶσα μὲν οὖν φιλία ἐν κοινωνίᾳ ἐστί, καθάπερ εἴρηται· μόνη δὲ ἡ συγγενικὴ καὶ ἑταιρικὴ φιλία οὐ δοκοῦσιν ἐν κοινωνίᾳ εἶναι· κοινωνικαὶ γάρ εἰσι φιλίαι αἱ καθ' ὁμολογίαν καὶ συνθήκην τινὰ συνιστάμεναι, οἷαί εἰσιν αἱ φυλετικαί, καὶ συμπλοϊκαί, καὶ ὅσαι τοιαῦται, εἰς ταύτας δὲ τάξειεν ἄν τις καὶ τὴν ξενικήν.

***** Ἡ δὲ συγγενικὴ φιλία καὶ ἡ ἑταιρικὴ οὐ καθ'

Cap. XVI.

De sodalitia, consanguinea et domestica amicitia.

Omnis ergo amicitia in communitate, quemadmodum dictum est, cernitur : sola autem cognatorum et sodalium amicitia non videtur in communitate consistere : in communitate autem amicitiæ, quæ convento et pacto constant, versantur, quales tribulium et eorum qui una navigant videntur, et quæcunque hujus generis sunt, quibus etiam recte hospitalis adjungi possit.

Cognatorum vero et sodalium amicitia neque convento.

* Ἐν δὲ ταῖς παρεκβάσεσιν κτλ. — ** Ἐν τυραννίδι γὰρ οὐδὲν κτλ. — *** Αἱ δὲ ἐν ταῖς κτλ. — **** Cap. 12. Ἐν κοινωνίᾳ μὲν οὖν πᾶσα φιλία κτλ. — ***** Καὶ ἡ συγγενικὴ δὲ φαίνεναι κτλ.

ὁμολογίαν, ἢ συνθήκην τινὰ συνίστανται, ἀλλὰ τοὺς μὲν ἡ φύσις συνέδησε, τοὺς δὲ τὸ τυχεῖν ἡλικιώτας εἶναι, καὶ περὶ τὰ αὐτὰ ἐπιτηδεύματα σπουδάζειν.

Ῥητέον δὴ περὶ τῆς συγγενικῆς. Ἔστι δὴ πολυειδὴς ἡ συγγενικὴ φιλία, καὶ τῆς πατρικῆς πᾶσα ἐξήρτηται· διὰ γὰρ τὴν πρὸς τὸν κοινὸν πατέρα, ἢ πρόγονον οἰκειότητα οἵ τε ἀδελφοὶ καὶ ἄλλως συγγενεῖς ἀλλήλους φιλοῦσιν, οἱ γονεῖς μὲν γὰρ στέργουσι τὰ τέκνα, ὡς ἑαυτῶν τι ὄντα, τὰ δὲ τέκνα τοὺς γονεῖς, ὡς ἀπ' ἐκείνων ὄντα, ἀδελφοὶ δὲ ἀδελφούς, τῷ ἐκ τῶν αὐτῶν πεφυκέναι. Μᾶλλον δὲ ἴσασιν οἱ γονεῖς τὰ τέκνα ὅτι ἐξ αὐτῶν εἰσιν, ἢ τὰ γεννηθέντα, ὅτι ἐκ τούτων· καὶ μᾶλλον συνῳκείωται [a] τὸ αἴτιον καὶ τὸ γεννῶν τῷ γεννηθέντι ἢ τῷ ποιηθέντι, ἢ τὸ γεννώμενον τῷ ποιήσαντι, καὶ τὸ γεννηθὲν τῷ γεννήσαντι· τὸ γὰρ ἔκ τινος οἰκεῖον τῷ ἐξ οὗ ἐστιν, ὥσπερ ὀδοὺς ἢ θρὶξ τῷ ἔχοντι οἰκεῖόν ἐστι, τριχὶ δὲ καὶ ὀδόντι οὐκ ἔστιν οἰκεῖον ὁ ἔχων· ἢ τοίνυν οὐδαμῶς ἐστιν οἰκεῖον τῷ αἰτιατῷ τὸ αἴτιον, καὶ τῷ ἔκ τινος τὸ ἐξ οὗ, οὐδέ τινα σχέσιν ἔχει πρὸς αὐτό, ἢ εἰ ἔχει, ἐλάττω ἔχει ἢ ἐκεῖνο πρὸς αὐτὸ ἔχει· καὶ τὰ τέκνα δὴ τοὺς γονεῖς ἧττον φιλοῦσιν, ἢ ὑπ' ἐκείνων φιλοῦνται. Ἔτι δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ χρόνου φανερόν· οἱ μὲν γὰρ εὐθὺς γενόμενα [b] στέργουσιν, τὰ τέκνα δὲ αὐτοὺς χρόνῳ ὕστερον μετὰ τὸ λαβεῖν σύνεσιν, ἢ αἴσθησιν· διὰ τοῦτο καὶ μητέρες μᾶλλον φιλοῦσι τὰ τέκνα, ἢ οἱ πατέρες, ὅτι πρότερον αὐτὰ στέργουσι. Γονεῖς μὲν οὖν τὰ τέκνα φιλοῦσιν ὡς ἑαυτούς· τὰ γὰρ ἐξ αὐτῶν, οἷον ἄλλοι αὐτοί, τῷ χωρὶς εἶναι μόνον διαφέροντες· τέκνα δὲ φιλοῦσι γονεῖς, ὡς ἀπ' ἐκείνων πεφυκότα.

* Ἀδελφοὶ δὲ ἀλλήλους τῷ ἐκ τῶν αὐτῶν πεφυκέναι. Ἡ γὰρ πρὸς τοὺς γονεῖς ταυτότης καὶ αὐτοῖς ταυτότητα ποιεῖ πρὸς ἀλλήλους, ὥσπερ τοὺς κλάδους ἡ τῆς ῥίζης ταυτότης συνάπτει· διό φασι [c] ταὐτὸν αἷμα καὶ ῥίζαν; καὶ τὰ τοιαῦτα· ἔστι γὰρ ἑκάτερον ταὐτὸ καὶ ἐν πολλοῖς καὶ διῃρημένοις. Μέγα δὲ πρὸς φιλίαν καὶ τὸ συντραφῆναι, καὶ ἥλικας εἶναι· ἧλιξ γὰρ ἥλικα φιλεῖ, καὶ οἱ συνήθεις, ἑταῖροι· διὸ καὶ ἡ ἀδελφικὴ τῇ ἑταιρικῇ ὁμοιοῦται. Ἀνεψιοὶ δέ, καὶ οἱ λοιποὶ συγγενεῖς ἐκ τῶν ἀδελφῶν συνῳκείωνται [d]· τῷ γὰρ ἀπὸ τῶν αὐτῶν εἶναι καὶ αὐτοὶ οἱ αὐτοί πως ἀλλήλοις εἰσίν. Γίνονται δὲ οἱ μὲν οἰκειότεροι τῶν συγγενῶν, οἱ δ' ἀλλοτριώτεροι, τῷ σύνεγγυς, ἢ πόρρω τὸν ἀρχηγὸν εἶναι τοῦ γένους· οἷς γὰρ πόρρωθεν ἡ κοινωνία, ἀμυδρὰ γίνεται, τῷ προϊέναι ἐλαττουμένη. Ἔστι δὲ ἡ μὲν τῶν τέκνων πρὸς τοὺς γονεῖς φιλία, καὶ τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸν θεόν, ὡς πρὸς ἀγαθὸν καὶ ὑπερέχον· εὐεργέται γάρ εἰσι τὰ μέγιστα εὐεργετοῦντες, τὸ εἶναι, καὶ τραφῆναι, καὶ παιδευθῆναι· ἡ δὲ τῶν συγγενῶν πρὸς ἀλλήλους ἐν ἰσότητι· ἔχει δὲ καὶ τὸ ἡδὺ καὶ τὸ χρήσιμον ἡ τοιαύτη φιλία μᾶλλον, ἢ ἡ τῶν ἀλλοτρίων κατὰ γένος, ὅσῳ καὶ κοινότερος ὁ βίος ἐστὶν αὐτοῖς

constat nec pacto, sed alios natura conjunxit, alios illud ipsum quod ætate æquales sunt, atque in iisdem studiis versantur.

Ac primum quidem de cognatorum amicitia dicendum. Est autem multiformis illa, et tota ex paterna pendet : quia enim propter agnationem aut patrem, aut gentis auctorem communem habent, cum quo conjunguntur, tum fratres, tum alii cognati se mutuo diligunt : parentes enim liberos ut aliquid sui amant, liberi autem parentes, utpote ab illis profecti, fratres denique fratres, propterea quod ex iisdem prognati sunt. Magis vero sciunt parentes liberos ex se esse procreatos, quam liberi se ex his esse genitos : quin etiam majore necessitudine conjuncta est causa genitalis ei quod gignitur aut fit, quam id quod factum est ei quod fecit, et quod genitum est ei quod genuit : nam quod ab aliquo profectum est, ejus est proprium, a quo profectum est, sicut dens aut capillus habenti proprius est, quum tamen neque capillo ipsi nec denti proprius sit qui habet : aut igitur omnino non est propria causa rei effectæ, et id quod ex aliquo ortum est ei ex quo est ortum, neque ullam cum eo habet necessitudinem, aut si habet, minorem quam illud cum ipso habet : ideoque liberi minus amant parentes quam ab iis amantur. Præterea temporis progressu hoc cognoscitur : illi enim liberos statim ut nati sunt diligunt, liberi vero ipsos postea quum intelligere aut sentire cœperunt : quamobrem matres etiam magis liberos amant, quam patres, quia prius eos diligunt. Quocirca parentes amant liberos tanquam se ipsos : nam qui ex eis nati sunt, eo ipso quod separati sunt tantum ab ipsis differentes, quasi alteri ipsi sunt : at liberi parentes, utpote ex illis nati, caros habent.

Fratres vero quod ex iisdem nati sunt se mutuo diligunt. Quia enim ex eisdem nati sunt parentibus, hoc ut iidem quoque inter se sint, efficit, plane sicut ramos eadem radix conjungit : ideoque dici solet idem sanguis et eadem stirps, et cætera ejusdem generis : utrumque enim unum et idem est in multis quæ divisa sunt corporibus. Magnum etiam ad amicitiam momentum habet educationis communitas et ætatis æqualitas : æqualis enim æqualem diligit, et consuetudo sodales efficit : quare et amicitia fraterna sodalitiæ comparatur. Patrueles autem reliquique cognati ex fratribus inter se conjuncti sunt : nam propterea quod ex iisdem orti sunt, quodammodo etiam iidem inter se sunt. Sunt autem alii cognatorum propinquiores, alii alieniores, quod vel propius vel longius ab eis abest eorum generis auctor et princeps : quibus enim longius repetita est communio, sensim quasi evanescit, quia progressione minuitur. Ea vero quæ liberis cum parentibus et hominibus cum deo amicitia intercedit, ut cum bona quadam re atque excellente intercedit : quippe beneficiis eos maximis affecerunt, quum et vitæ auctores et educatores et doctores sint : illa autem, quæ inter cognatos amicitia est, in æqualitate consistit : habet autem talis amicitia eo plus jucunditatis et utilitatis quam alieni-

* Ἀδελφοὶ δὲ ἀλλήλους τῷ ἐκ τῶν αὐτῶν κτλ.

κατὰ πλείονα κοινωνοῦσιν ἀλλήλοις. Μάλιστα δὲ ἡ ἀδελφικὴ φιλία· συμβαίνει γὰρ αὐτῇ πάντα, ἃ καὶ τῇ ἑταιρικῇ, καὶ μᾶλλον αὐτῇ, ἢ ἐκείνῃ· καὶ διὰ τοῦτο εἰ ἐπιεικεῖς εἶεν οἱ ἀδελφοὶ καὶ ὅμοιοι, μᾶλλον φιλήσουσιν ἀλλήλους, ἢ οἱ ἑταῖροι· οἰκειότεροι γάρ εἰσιν ἀλλήλοις καὶ ὁμοιότεροι, καὶ ἐκ γενετῆς ἀλλήλους στέργουσι, καὶ ὁμοηθέστεροί εἰσιν, ὅτι καὶ ἐκ τῶν αὐτῶν ἔφυσαν, καὶ ὁμοίως ἐπαιδεύθησαν· καὶ ἡ κατὰ τὸν χρόνον δοκιμασία μείζων ἐνταῦθα, καὶ βεβαιοτέρα. Ἡ μὲν οὖν μεγίστη ἐν ταῖς συγγενικαῖς φιλία ἡ ἀδελφική ἐστιν· αἱ δὲ ἄλλαι ἀνάλογον ἔχουσι τῇ κατὰ γένος οἰκειότητι.

* Ἀνδρὶ δὲ καὶ γυναικὶ φιλία δοκεῖ κατὰ φύσιν ὑπάρχειν. Ἄνθρωπος γὰρ τῇ φύσει τεκνοποιητικὸν μᾶλλον ἢ πολιτικόν, ὅσῳ πρότερον καὶ ἀναγκαιότερον οἰκία πόλεως, καὶ ὅσῳ κοινότερον ζῴοις [e] τεκνοποιία, ἢ πολιτεία. Τὸ μὲν γὰρ πᾶσι ζῴοις ἔνεστιν, ἡ δὲ πολιτεία μόνοις τοῖς ἀνθρώποις· τοῖς μὲν οὖν ἄλλοις ζῴοις ἐπὶ τοσοῦτον μόνον ἡ κοινωνία ἐστίν, ἐφ' ὅσον ἔνι τεκνοποιῆσαι, τοῖς δὲ ἀνθρώποις οὐ τῆς τεκνοποιίας χάριν μόνον ἡ κοινωνία ἐστίν, ἀλλὰ καὶ τῶν εἰς τὸν βίον· εὐθὺς γὰρ διήρηται αὐτῶν τὰ ἔργα, καὶ ἄλλα τὰ ἔργα τοῦ ἀνδρός, καὶ ἕτερα γυναικός· ἐπαρκοῦσιν οὖν ἀλλήλοις εἰς τὸ κοινὸν τιθέντες τὰ ἴδια. Διὰ ταῦτα καὶ τὸ χρήσιμον, καὶ τὸ ἡδὺ ἐν ταύτῃ τῇ φιλίᾳ εἶναι δοκεῖ· εἴη δ' ἂν καὶ τὸ ἀγαθόν, καὶ ἡ ἀρετή, εἰ ἐπιεικεῖς εἶεν· ἔστι γὰρ ἑκατέρου ἀρετή· καὶ εἰ σπουδαῖος εἴη ἑκάτερος τὴν προσήκουσαν ἀρετήν, χαίροιεν ἂν καὶ διὰ τοῦτο ἀλλήλοις· σύνδεσμος δὲ τῇ τοιαύτῃ φιλίᾳ καὶ τὰ τέκνα δοκεῖ εἶναι· διὸ θᾶττον οἱ ἄτεκνοι διαλύονται· τὰ γὰρ τέκνα κοινὸν ἀγαθὸν ἀμφοῖν· τὸ δὲ κοινὸν συνέχει τὰ κοινωνοῦντα.

(Scripsi [a] συνῳκείωται] cod. συνωκείωται. — [b] γενόμενα] cod. γεννόμενα. — [c] φασι] cod. φασιν. — [d] συνῳκείωνται] cod. συνωκείωνται. — [e] ζῴοις] cod. ζώοις ut reliquis locis. —)

genarum, quo etiam vitæ communitate magis inter se devincti sunt, utpote qui plurimorum inter se participes sint. Maxime vero fraterna amicitia : siquidem huic illa omnia eveniunt, quæ etiam sodalitiæ, magisque huic quam illi : ideoque si probi sint fratres et similes, magis inter se amabunt, quam sodales : quoniam propinquiores inter se sunt et similiores, et ex quo nati sunt se mutuo dilexerunt, et similioribus moribus præditi sunt, quum ex iisdem sint nati, ac simili cura ac diligentia eruditi : quin etiam probatio ea quæ tempore constat major hic et firmior est. Cognatarum ergo amicitiarum maxima est fraterna : cæteræ vero ad propinquitatis portionem modificatæ sunt.

Porro quæ inter virum et uxorem amicitia est naturæ congruere videtur. Homo enim ad liberorum procreationem aptior est natura quam ad societatem civilem, quanto prior magisque necessaria civitate domus est, quantoque liberorum procreatio animantium omnium communior est, quam respublica. Altera enim res omnibus animantibus, respublica vero solis hominibus convenit : ac reliquis quidem animantibus eatenus tantum sua est communio, quatenus fetus procreare possunt, hominibus vero non tantum ad liberos procreandos sua est communio, sed etiam propter res ad vitam necessarias : statim enim divisa sunt eorum opera aliæque sunt viri, aliæ mulieris partes : inserviunt igitur alter alteri sua in medium afferentes. Quamobrem in hac amicitia et utilitas inesse videtur et voluptas : sed inerit in ea etiam bonum et virtus, si probi fuerint : est enim utriusque virtus : ac si uterque honestus ac debita virtute præditus fuerit, idcirco alter altero lætabitur : videntur autem talis amicitiæ vinculum et liberi esse : quare citius dissolvuntur qui liberis carent : commune enim amborum bonum sunt liberi : quod vero commune est ea quæ consociata sunt continet.

Κεφ. ιζ'.

Περὶ τῶν ἐν τῇ κατὰ τὸ χρήσιμον φιλίᾳ ἐγκλημάτων.

Πῶς δὲ συμβιωτέον ἀνδρὶ πρὸς γυναῖκα, καὶ ἀδελφῷ πρὸς ἀδελφόν, καὶ ὅλως φίλῳ πρὸς φίλον, ταὐτόν ἐστι τῷ πῶς δίκαιον. Ἕπεται γὰρ πάσῃ κοινωνίᾳ ἀναλόγως τῇ φιλίᾳ καὶ τὸ δίκαιον, ὥσπερ εἴρηται πολλάκις· καὶ οὐ ταὐτὸν φαίνεται εἶναι δίκαιον φίλῳ πρὸς φίλον, καὶ τὸν ὀθνεῖον, ἢ τὸν ἀδελφόν, ἢ τὸν ἑταῖρον, καὶ τὸν συμφοιτητήν.

** Τριῶν δὴ οὐσῶν τῶν φιλιῶν, διὰ τὸ ἀγαθόν, διὰ τὸ ἡδύ, καὶ διὰ τὸ χρήσιμον, καὶ καθ' ἑκάστην τῶν μὲν ἐν ἰσότητι φίλων ὄντων, τῶν δὲ καθ' ὑπεροχήν· καὶ γὰρ γίνονται φίλοι καὶ οἱ ὅμοιοι, [a] ἢ κατὰ τὸ ἀγαθόν,

Cap. XVII.

De querelis in amicitia propter emolumentum contracta ortis.

Quomodo autem marito cum uxore, fratri cum fratre, amico denique sit cum amico vivendum, quærere, nihil aliud est, quam quomodo nos vivere deceat. Respondet enim omni communioni ex amicitiæ ratione etiam jus, ut sæpe dictum est : neque enim idem jus amico in amicum et in peregrinum, aut in fratrem, aut in sodalem et in condiscipulum videtur esse.

Quum ergo tres sint amicitiæ species, quæ boni, quæ voluptatis et quæ utilitatis causa instituitur, et in unaquaque alii sint pares amici, alii præstantia quadam inter se differant : nam et qui similes sunt vel boni vel

* Ἀνδρὶ δὲ καὶ γυναικὶ φιλία δοκεῖ κτλ. — ** Cap. 13. Τριττῶν δὴ οὐσῶν φιλιῶν κτλ.

ἢ κατὰ τὸ ἡδύ, ἢ κατὰ τὸ χρήσιμον · γίνονται φίλοι καὶ ἀμείνους χείροσι.

* Τοὺς δὲ ἴσους μὲν κατ' ἰσότητα δεῖ φιλεῖν, καὶ τὰ ἄλλα πάντα ἰσάζειν · τοὺς δὲ ἀνίσους ἀναλόγως τῇ [b] ὑπεροχῇ καὶ ἐλλείψει φιλεῖν καὶ φιλεῖσθαι.

** Μόνῃ δὲ ἐν τῇ κατὰ τὸ χρήσιμον φιλίᾳ, ἢ ταύτῃ μάλιστα, τὰ ἐγκλήματα, καὶ αἱ μέμψεις τῶν φίλων γίνονται πρὸς ἀλλήλους εἰκότως. Οἱ μὲν γὰρ δι' ἀρετὴν φίλοι ὄντες εὖ ποιεῖν ἀλλήλους προθυμοῦνται · τοῦτο γὰρ ἀρετῆς καὶ φιλίας · πρὸς τοῦτο δὲ τῶν φίλων ἁμιλλωμένων οὐκ ἔστιν ἐγκλήματα οὐδὲ μάχαι · τὸν γὰρ φιλοῦντα καὶ εὖ ποιοῦντα οὐδεὶς δυσχεραίνει· ἀλλ' ἐὰν ᾖ χαρίεις, ἀμείβεται καὶ αὐτὸς εὖ ποιῶν · ὁ δὲ ταῖς εὐεργεσίαις τὸν ἕτερον ὑπερβάλλων, τυγχάνων οὗ ἐφίεται, οὐκ ἂν ἐγκαλοίη τῷ φίλῳ · ἐφίεται γὰρ ἑκάτερος τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ εὖ ποιεῖν.

*** Οὐδὲ δὴ οἱ δι' ἡδονὴν φιλοῦντες πάνυ δυσχεραίνειν ἀλλήλους δύνανται. Ἅμα γὰρ ἀμφοῖν γίνεται οὗ ὀρέγονται, εἰ τῷ συνδιάγειν χαίρουσι · γελοῖος γὰρ ἂν εἴη ὁ ἐγκαλῶν τῷ μὴ τέρποντι φίλῳ, ἐξὸν ἄλλῳ συνδιάγοντα τέρπεσθαι · οὔτε τοίνυν ἡ [c] διὰ τὸ ἀγαθὸν φιλία ἐγκλήματα ἔχει καὶ μέμψεις, οὔτε ἡ δι' ἡδονήν.

**** Μόνη δὲ ἡ διὰ τὸ χρήσιμον ἐγκληματική ἐστιν. Ἐπ' ὠφελείᾳ γὰρ χρώμενοι ἀλλήλοις ἀεὶ τοῦ πλείονος δέονται, καὶ ἔλαττον ἔχειν οἴονται τοῦ προσήκοντος, καὶ μέμφονται, ὅτι οὐχ ὅσων δέονται, τοσούτων τυγχάνουσιν, ἄξιοι ὄντες τυγχάνειν· οἱ γὰρ εὖ ποιοῦντες οὐ δύνανται ἐπαρκεῖν αὐτοῖς τοσαῦτα, ὅσων δέονται · ἀεὶ γὰρ οἱ εὖ πάσχοντες πλειόνων δέονται, ἤπερ εὖ ποιεῖν οἱ εὐεργέται δύνανται.

***** Ἔοικε δέ, ὅτι καθάπερ τὸ δίκαιον διττόν ἐστι, τὸ μὲν γὰρ ἄγραφον, τὸ δὲ κατὰ νόμον, οὕτω καὶ τῆς κατὰ τὸ χρήσιμον φιλίας τὸ μὲν ἠθικόν ἐστι, τὸ δὲ νομικόν. Νομικὸν μὲν χρήσιμον, ὅταν τίς τινι διδῷ, ἐφ' ᾧ λάβοι τι ῥητὸν καὶ ὡρισμένον· ἠθικὸν δέ, ὅταν τίς τινι ὡς φίλῳ δωρῆται, κομίζεσθαι δὲ ἀξιοῖ τὸ ἴσον, ἢ πλέον, οὐ ῥητὸν οὐδὲ ὡρισμένον · κατ' ἄμφω δὲ τὰ χρήσιμα, ταῖς φιλίαις ἐγκλήματα καὶ μέμψεις ἀκολουθοῦσι. Μάλιστα δὲ ὅταν τῶν φίλων ὁ μὲν τὸ νόμιμον χρήσιμον εἰσάγῃ, ὁ δὲ τὸ ἠθικόν · οἱ τοιοῦτοι γὰρ ταχέως διαλύονται. Εἰ γὰρ ὁ μὲν εἰς χρήματα ὠφελεῖ, καὶ ἀξιοῖ ὁμοίως ὠφελεῖσθαι, καὶ τοσαῦτα λαβεῖν ὅσα δέδωκεν, ὁ δὲ ἄλλην τινὰ ὠφέλειαν ὠφελεῖ, οὐ δύνανται ἐν τῇ φιλίᾳ μένειν. Ἔστι δὲ καὶ τοῦ νομίμου χρησίμου τὸ μὲν πάντῃ [d] ἀγοραῖον, τὸ δὲ ἐλευθεριώτερον· τὸ μὲν γὰρ μὴ δοῦναι εἰ μὴ αὐτίκα εἴη λαβεῖν, ἐκ χειρὸς εἰς χεῖρα, πάντῃ ἀγοραῖον· τὸ δὲ δόντα ἀναβαλέσθαι τὴν λῆψιν, ἐλευθεριώτερον. Καὶ τοῦτο δὲ καθ' ὁμολογίαν γίνεται, τί ἀντὶ τίνος ὀφείλει · ὡρισμένον γὰρ τὸ ὀφείλημα, καὶ οὐκ ἀμφίλογον. Ἡ δὲ ἀναβολὴ τῆς κομιδῆς ἐλευθεριώτερόν πως καὶ φιλι-

voluptatis vel utilitatis causa inter se fiunt amici, ut meliores deterioribus.

Eos quidem qui inter se pares sunt æqualiter amari, et cæteris quoque omnibus exæquari oportet : sed impares ex ratione tum excellentiæ tum defectus amare et amari oportet.

In sola autem ea quæ utilitatis causa conciliatur amicitia, aut in hac certe maxime, criminationes et querelæ amicorum inter se oriuntur, nec immerito. Nam qui ob virtutem sunt amici, student alter de altero bene mereri : hoc videlicet virtutis et amicitiæ proprium est : porro de hac re certantibus amicis neque criminationes sunt neque pugnæ : in eum enim qui amat et bene meretur, nemo offenso est animo : imo vero si politus et gratus sit, sua beneficentia refert gratiam : qui vero beneficiis alterum superat, quum id quod cupit assequatur, non queratur de amico : uterque enim bonum expetit et beneficia in alterum conferre.

Sed ne in amicitiis quidem propter voluptatem conciliatis admodum sæpe mutuis querelis locus esse potest. Simul enim ambobus contingit id quod petunt, si convictu lætantur : ridiculus quippe videatur is qui alterum criminetur eo quod ab eo non delectetur, quum voluptatem ex alterius consortio capere ipsi liceat : quare neque quæ boni neque quæ voluptatis causa instituitur amicitia criminationibus locum dat et querelis.

Sola vero amicitia ob utilitatem constituta criminationum et querelarum plena est. Nam quum propter emolumentum alter altero utatur, semper plura desiderant, minusque quam deceat se habere arbitrantur, queruntur que se tam multa non consequi, quam multis egent, quamvis digni sint qui consequantur : nimirum qui beneficia conferunt tam multa suppeditare nequeunt, quam multis egent amici : semper enim pluribus egent homines isti beneficiis affecti, quam conferre possunt beneficiorum auctores.

Videtur autem, quemadmodum jus duplex est, alterum non scriptum, alterum legitimum, sic et amicitiæ propter emolumentum comparatæ altera pars moralis esse, altera legitima. Et legitimum quidem emolumentum est, quum quis alteri quidpiam dat, ut aliquid accipiat, idque certum ac definitum : morale vero, quando quis alicui tanquam amico donat quidpiam, pro quo tantundem vel plus accipere vult, non certum tamen neque definitum : in utraque autem utilitatis specie criminationes et querelæ amicitiam sequuntur. Maxime vero, quum amicorum alter legitimam utilitatem, alter moralem introducit : tales enim facile dissolvuntur. Si enim alter pecuniis prosit, eodemque modo alterum prodesse sibi velit, ac tantundem accipere quantum dedit, ille vero alio modo prosit, non possunt in amicitia permanere. Rursus legitima utilitas partim plane circulatoria est, partim liberalior : nolle enim dare, nisi statim recipias, de manu in manum, quod ajunt, omnino est mercaturæ simile : at rerum datarum recuperationem differre, multo liberalius est. Ex pacto autem constituitur, quid pro quo debeat alter : est enim definitum minimeque controversum quod debetur. Dilatio autem acceptionis liberaliorem quodammodo et amiciorem efficit contractum : itaque apud nonnullos hujus-

* Τοὺς ἴσους μὲν κατ' ἰσότητα κτλ. — ** Γίγνεται δὲ τὰ ἐγκλήματα κτλ. — *** Οὐ πάνυ δ' οὐδ' ἐν ταῖς κτλ. — **** Ἡ δὲ διὰ τὸ χρήσιμον κτλ. — ***** Ἔοικε δέ, καθάπερ τὸ δίκαιον κτλ.

κώτερον ποιεῖ τὸ συνάλλαγμα· διὸ παρ' ἐνίοις τούτων οὐκ εἰσὶ δίκαι, οὐδὲ δικάζονται ἀλλήλοις περὶ τῶν χρεῶν, ἀλλ' οἴονται δεῖν στέργειν τοὺς κατὰ πίστιν συναλλάξαντας. Ὁ δὲ κατὰ τὸ ἠθικὸν χρήσιμον ὠφελῶν, οὐκ ἐπὶ ῥητοῖς, ἀλλ' ὡς φίλῳ, δωρεῖταί τι, ἢ ἄλλην τινὰ ὠφέλειαν ὠφελεῖ· κομίζεσθαι δὲ ἀξιοῖ τὸ ἴσον [e] ἢ πλέον, ὡς οὐ δεδωκώς, ἀλλὰ χρήσας· μὴ λαβὼν δέ, οὐχ ὥσπερ χρήσας οὕτως ἐγκαλεῖ τῷ μὴ δόντι, ἀλλ' ὡς φίλῳ. Τοῦτο δὲ συμβαίνει διὰ τὸ βούλεσθαι μὲν πάντας, ἢ τοὺς πλείστους τὰ καλά, προαιρεῖσθαι δὲ τὰ ὠφέλιμα. Τὸ δὲ εὖ ποιεῖν, μὴ ἵνα ἀντιπάθῃ, καλόν· ὠφέλιμον δὲ τὸ εὐεργετεῖσθαι· διὰ τοῦτο τὸ μὲν ὠφέλιμον ζητοῦσι, μὴ τυχόντες δὲ βούλονται καλοὶ δοκεῖν.

* Τοὺς δὲ τοιούτους φίλους, καὶ ἵνα εὖ πάθωσιν, εὖ ποιοῦντας, πάσῃ σπουδῇ εὖ ποιητέον τοὺς δυναμένους, καὶ τὴν ἀξίαν εὐεργεσίαν ἀποδοτέον. Οὐ γὰρ ἕλκειν δεῖ βίᾳ πρὸς τὴν ἀληθῆ φιλίαν μὴ βουλομένους, ἀλλὰ δυσχεραίνειν, ὅτι ἔλαθον εὖ παθόντες ὑφ' οὗ οὐκ ἔδει, οὐ γὰρ ὑπὸ φίλου, καὶ ζητεῖν ὅπως ἑκόντες ἀποτρίψωνται τὰς αἰσχρὰς εὐεργεσίας, ἃς ἄκοντες ἐδέξαντο, τῷ ἀγνοεῖν τὸν εὐεργετοῦντα. Ἀποτρίψονται δέ, εἰ μὲν δυνανται, καὶ αὐτοὶ ἀποδόντες, καὶ καθάπερ ἐπὶ ῥητοῖς εὐθὺς διαλυθέντες, εἰ δὲ μὴ δύνανται τηνικαῦτα, ὁμολογήσαντες δυνηθέντες ἦ μὴν εὐθὺς ἀποδώσειν· εἰ δὲ πάντως ἀδυνάτως ἔχουσιν ἀμείψασθαι, οὐδὲ οἱ δόντες ἀπαιτήσουσιν οὐδὲν παρ' αὐτῶν· ὥστε εἰ δύνανται, ἀποδοτέον εὐθύς· πρὶν δὲ εὐεργετηθῆναι, σκεπτέον ἕκαστον, ὑπὸ τίνος εὐεργετεῖται, καὶ ἐπὶ τίνι, ὡς ἂν εἰδείη, [f] εἰ δεῖ δέξασθαι, ἢ μή.

(Scripsi : [a] οἱ ὅμοιοι] cod. οἳ ὅμοιοι. — [b] τῇ] cod. τη. — [c] οὔτε τοίνυν ᾗ] cod. οὔτε τε τοίνυν ᾗ. — [d] πάντῃ] cod. πάντη hic et in sequentibus. — [e] ἴσον] ἶσον cod. — [f] εἰδείη] cod. εἰδοίη. —)

modi causæ non orantur, neque de aere alieno inter se contendunt, sed amandos eos potius esse statuunt, qui bona fide cum aliquo contraxerint. Qui vero moralem utilitatem affert, non certis conditionibus propositis, sed tanquam amico aliquid donat, aut alia quapiam re ei prodest, ita tamen ut donator tantumdem vel plus accipere velit, quasi non donaverit, sed commodaverit : quodsi non accipiat, non quasi commodaverit, tum demum accusat eum qui non reddit, ut amicum tamen. Hoc autem propterea accidit, quod volunt quidem omnes aut plurimi res honestas, sed honestis utiles anteponunt. Honestum vero est, ita benefacere, ut nihil vicissim beneficii exspectes, utile autem, beneficium accipere : ideoque id quod utile est quærunt, quod quum non consequuntur, honesti videri volunt.

Talibus vero amicis, quales ut beneficium accipiant, bene de aliis merentur, summa diligentia bene vicissim facere debent qui possunt, quantoque digni sunt eos afficere beneficio. Nec enim vi ad veram amicitiam nolentes pertrahere debent, sed potius dolere, quod ab alio atque oportebat beneficium furtim acceperint, non ab amico, et operam dare, ut sponte fœda dispungant beneficia, quæ inviti acceperunt, propterea quod eorum auctorem ignorarent. Quod facient, dummodo possint, si et ipsi tantundem reddant, ot velut certa conditione proposita confestim id quod debent dissolvant, aut si tum nequeant, simulac potuerint se reddituros esse promittant : quodsi omnino reddere nequeant, ne illi quidem qui beneficia contulerunt quidquam ab ipsis exigent : itaque si possint, statim reddent : priusquam vero beneficium accipiant, dispicere debent singuli, a quo et qua de causa accipiant, ut nimirum cognoscant, utrum accipiendum sit, nec ne.

Κεφ. ιη'.

Περὶ μέτρου ἀποδόσεως ἐν τῇ χρησίμῳ· καὶ ἔτι περὶ τῶν ἐν τῇ καθ' ὑπεροχὴν φιλίᾳ μέμψεων.

** Ἐν δὲ ταῖς πρὸς ἀλλήλους τῶν φίλων ἀμοιβαῖς ἀπορία ἐστίν. Ἐπεὶ γὰρ ἀπὸ μεγάλων εὐεργεσιῶν μικραὶ ὠφέλειαι γίνονται τοῖς εὐεργετουμένοις, καὶ ἀπὸ μικρῶν μεγάλαι πολλάκις· ἐνδέχεται γὰρ πολλὰ ποιήσαντα καὶ ἀναλώσαντα μικρὰ τὸν φίλον ὠφελῆσαι, καὶ τὸ ἀνάπαλιν· πότερον ἀμειβομένους τὴν ὠφέλειαν δεῖ σκοπεῖν, ἢ τῆς εὐεργεσίας τὸ μέτρον. Καὶ γὰρ οἱ μὲν εὖ παθόντες τοιαῦτά φασι λαβεῖν παρὰ τῶν εὐεργετῶν, ἃ μικρὰ ἦν ἐκείνοις δοῦναι, καὶ ἐξῆν παρ' ἑτέρων λαβεῖν, τούτῳ κατασμικρύνοντες τὰς εὐεργεσίας· οἱ δὲ εὖ ποιήσαντες τὸ ἀνάπαλιν, τὰ μέγιστα ὧν εἶχον εὐεργετῆσαι λέγουσι, καὶ ἃ παρ' ἄλλων οὐκ

Cap. XVIII.

De mensura solutionis in utili amicitia . præterea de querelis quæ in amicitiæ fœdere ob excellentiam facto proferuntur.

In gratia autem amicis referenda, qua eorum beneficia beneficiis pensantur, restat difficultas. Quum enim sæpe magna beneficia accipientibus non multum prosint, contraque parva plurimum profuerint : fieri enim potest, ut aliquis postquam nec labori nec impensæ pepercit, amico non multum prosit, et vicissim : quæritur, utrum in referenda gratia utilitas, an beneficii mensura spectanda sit. Sæpe enim qui acceperunt beneficium, talia se a largitoribus accepisse ajunt, quorum largitio parva illis esset, quæque ab aliis sumi potuissent, atque eo modo beneficia extenuant : contra largitores dedisse se ex suis maxima, et quæ ab aliis sumi non potuissent et in periculis et in necessitatibus peri-

* Δυναμένῳ δὴ ἀνταποδοτέον τὴν ἀξίαν κτλ. — ** Ἀμφισβήτησιν δὲ ἔχει πότερα δεῖ κτλ.

ῆν λαβεῖν, καὶ ἐν κινδύνοις,[a] καὶ χρείαις κινδύνων ἐγγύς· ἀμφισβητεῖται δή, πότερον[b] δεῖ μετρεῖν τὴν ἀμοιβὴν τῇ τοῦ παθόντος εὖ ὠφελείᾳ, ἢ τῇ τοῦ δράσαντος εὐεργεσίᾳ. Ἔστι δὲ οὐχ ὁμοίως ἐπὶ πάσης φιλίας· ἀλλ' ἐπὶ μὲν τῆς διὰ τὸ χρήσιμον φιλίας ἡ ἀμοιβὴ ἀναλογήσει τῇ τοῦ εὖ παθόντος ὠφελείᾳ, ἢ καὶ ὑπερβαλεῖ ταύτην· οὕτω γὰρ κάλλιον. Καὶ γὰρ οὗτός ἐστιν ὁ δεόμενος, καὶ ἐπαρκεῖ αὐτῷ, ὡς κομιούμενος τὴν ἴσην· τοσαύτη οὖν γεγένηται ἐπικουρία ὅσον ὠφελήθη, ἢ καὶ πλέον· ὅλως δὲ τῇ ὠφελείᾳ ἑαυτοῦ μετρεῖν ἄξιον τὴν ἀμοιβήν, ὅτι διὰ ταύτην φίλος ἐστίν. Ἐπὶ δὲ τῆς δι' ἀρετὴν φιλίας οὔτε ἐγκλήματά εἰσιν, ὥσπερ ἐπὶ ταύτης, ἑκατέρου βουλομένου τὰς εὐεργεσίας ἕλκειν ἐπὶ τὸ ὠφέλιμον ἑαυτῷ, οὔτε τῇ ὠφελείᾳ τῶν εὖ πασχόντων αἱ ἀμοιβαὶ μετροῦνται, ἀλλὰ τῇ προαιρέσει τῶν εὖ ποιούντων· τῆς ἀρετῆς γὰρ καὶ τοῦ ἤθους ἐν τῇ προαιρέσει τὸ κύριον· ἐπεὶ τοίνυν διὰ τὴν ἀρετὴν ἀλλήλους φιλοῦσι καὶ τὰς ἀμοιβὰς τῇ προαιρέσει μετρήσουσι, διὰ τοῦτο παντὸς ἐγκλήματος καθαρά ἐστιν ἡ τοιαύτη φιλία· αἱ δὲ ἄλλαι ἀεὶ ἐν ἐγκλήμασίν εἰσιν.

* Οἵα ἐστὶ καὶ ἡ καθ' ὑπεροχήν, ὅταν ὁ μείζων τὸν ἐλάττω φιλῇ, ἢ ὠφελιμώτερος τὸν ἧττον ὠφέλιμον· ἀξιοῖ γὰρ ὁ ὑπερέχων πλέον ἔχειν· ὁ μέν, ὅτι βελτίων, ὁ δέ, ὅτι ὠφελιμώτερος. Εἰ γὰρ ἑκάτερος, φησί, τῶν φίλων κατὰ τὴν δύναμιν εἰσενέγκοι, καὶ οὐ κατ' ἀξίαν λήψεται, λειτουργία τις ἔσται ἡ φιλία· διὰ τοῦτό φασι δεῖν οὐχ ὁμοίων τυγχάνειν τῶν ἐκ τῆς φιλίας, ἀλλὰ μειζόνων· ἀξιοῦσι γάρ, καθάπερ οἱ κατ' ἐμπορίαν συνεισφέροντες χρήματα, οἱ πλέον, πλέον ἔχουσιν, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς φιλίας ἔχειν· καὶ ταῦτα μὲν οἱ ὑπερέχοντες· οἱ δὲ ὑπερεχόμενοι οὐ ταὐτά φασι προσήκειν τοῖς ὑπερέχουσι φίλοις, ἀλλὰ τὸ ἀνάπαλιν· φίλου γὰρ ἀγαθοῦ εἶναι τὸ ἐπαρκεῖν τοῖς ἐνδεέσι· τί γάρ, φασίν, ὄφελος σπουδαίῳ, ἢ δυνάστῃ φίλον εἶναι, μηδέν γε μέλλοντα ἀπολαβεῖν τῶν τοῦ φίλου ἀγαθῶν; οὕτω δὲ ἐγκαλοῦντες ἀλλήλοις, καὶ ἀξιοῦντες ἑκάτερος πλέον ἔχειν, ῥᾷστα διαλύονται.

** Ἔοικε δὲ ὀρθῶς καὶ ἑκάτερος ἀξιοῦν· δεῖ γὰρ ἑκατέρῳ τὸ πλέον νέμειν ἐκ τῆς φιλίας, οὐ τοῦ αὐτοῦ δέ, ἀλλὰ τῷ μὲν ὑπερέχοντι δεῖ πλέον νέμειν τιμῆς, τῷ δὲ ἐνδεεῖ πλέον ἀποδιδόναι ὧν δεῖται. Τῆς μὲν γὰρ ἀρετῆς καὶ εὐεργεσίας ἡ τιμὴ γέρας, τῆς δὲ ἐνδείας ἐπικουρία τὸ κέρδος, ἢ ἄλλο ὁτιοῦν, οὗ ἐνδεής ἐστι. Τὸν ἴσον δὲ τρόπον καὶ ἐν ταῖς πολιτείαις φαίνεται ἔχον· ἀποδίδοται γὰρ ἀεὶ τοῖς εὐεργέταις ἡ τιμή· οὐ γὰρ τιμᾶται ὁ μηδὲν ἀγαθὸν τῷ κοινῷ πορίζων[c]· τὸ κοινὸν γὰρ δίδοται τῷ τὸ κοινὸν εὐεργετοῦντι· ἡ τιμὴ δὲ κοινόν. Οὐ γὰρ ἔστιν ἅμα χρηματίζεσθαι ἀπὸ τῶν κοινῶν καὶ τιμᾶσθαι· ἀλλ' ὁ ἐνδεὴς τοῦ κοινοῦ χρήματα μὲν λαμβάνει, τιμᾶται δὲ οὐδαμῶς· οὐδεὶς γὰρ δέχεται κατ' ἄμφω ἐλαττοῦσθαι, καὶ κατὰ τὴν

culo propinquis : quare dubitatur, utrum quis compensationem accipientis commodo, an tribuentis beneficio metiri debeat. At hoc non eodem modo in omni amicitia faciendum est : sed in ea quæ utilitatis causa contrahitur, compensatio ejus qui beneficio afficitur, utilitati respondebit, aut etiam eam superabit : quod quidem præstat. Hic enim est qui eget, et alter huic opitulatur, tanquam parem gratiam accepturus : tantam igitur ille huic opem tulit, quantum hic utilitatis cepit, aut etiam majorem : suo denique ipsius commodo compensationem metiri eum decet, quia propter eam amicus est. In ea autem amicitia quæ ob virtutem instituitur, nullæ sicut hic criminationes innascuntur, ubi uterque ad suum commodum beneficia referre conatur : neque ejus qui beneficium accipit emolumento, compensationem metimur, sed conferentis consilio : virtutis quippe et morum principatus in consilio positus est : quia ergo virtutis causa alter alterum amat, beneficii remunerationem etiam consilio metientur, ideoque omni criminatione ejusmodi amicitia vacat, quum aliæ contra querelarum semper plenæ sint.

Qualis ea quoque est quæ in excellentia consistit, quando nimirum major minorem, vel homo utilior minus utilem amat : plus enim habere vult qui excellit : alter quia præstantior est, alter quia plus proficit. Si enim, inquiet, uterque amicorum quantum potest largiatur, et non quantum debet accipiat, onus quoddam sumtuosi muneris obeundi amicitia futura est : ideoque volunt non paria, sed majora aliquem debere ex amicitia consequi : æquum enim censent, quemadmodum in mercatura qui plus pecuniæ in negotia impendunt, plus quoque accipiunt, sic etiam in amicitia rem se habere : et ita quidem qui excellunt : contra autem qui excellentia vincuntur, negant hoc eos qui excellunt amicos decere, sed contrarium : boni enim amici esse, indigentibus succurrere : quid enim juvat, inquiunt, viro bono aut potenti amicum esse, si nihil ex illius amici bonis percepturi sumus? hoc modo dum uterque accusat alterum, partemque uterque sibi potiorem vindicat, facillime dissociantur. Videtur autem utriusque æqua esse postulatio : oportet enim plus quodammodo ex amicitia tribuere utrique, non ejusdem rei tamen, verum excellentiori plus honoris, egenti vero plus eorum quibus eget. Virtutis enim et beneficentiæ præmium est honos, egestatis autem subsidium lucrum, aut aliud aliquid, quocunque aliquis eget. Eodemque modo etiam in negotiis publicis res se habere videtur : semper enim beneficiorum largitoribus honos defertur : neque enim honoratur qui nihil boni confert in rempublicam : nam res quædam communis ei tribuitur qui de re communi et publica bene meretur : honos autem res communis est. Non enim fieri potest, ut aliquis e rebus communibus et publicis pecuniosus simul et honoratus discedat : sed egentes e publico pecuniam accipiunt, honorem vero minime : nemo scilicet utriusque tum argenti tum honoris jacturam facere vult, sed postquam alterum

* Cap. 14. Διαφέρονται δὲ καὶ ἐν ταῖς κτλ. — ** Ἔοικε δὲ ἑκάτερος ὀρθῶς ἀξιοῦν, κτλ.

τιμήν, καὶ κατὰ τὰ χρήματα· ἀλλὰ τὸ ἕτερον διδοὺς τὸ ἕτερον λήψεται. Διὰ τοῦτο τῷ μὲν περὶ χρήματα ἐλαττουμένῳ ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ τὴν τιμὴν νέμουσι· τῷ δὲ δωροδόκῳ χρήματα· τὸ κατ' ἀξίαν γὰρ ἐπανισοῖ καὶ σώζει τὴν φιλίαν, καθάπερ εἴρηται. Τοῦτον δὴ τὸν τρόπον καὶ τοῖς ἀνίσοις φίλοις ὁμιλητέον, καὶ τῷ εἰς χρήματα ὠφελουμένῳ, ἢ εἰς ἀρετήν, τιμὴν ἀνταποδοτέον τῷ τελοῦντι· ἀνταποδώσει δὲ τὸ ἐνδεχόμενον.

* Τὸ δυνατὸν γὰρ ἡ φιλία ἐπιζητεῖ, οὐ τὸ κατ' ἀξίαν. Οὐ γὰρ δύνανται πάντες τὰ κατ' ἀξίαν ὧν ὀφείλουσιν ἀποδιδόναι· οὐ γὰρ δυνατὸν ἐπὶ πάντων τὸ κατ' ἀξίαν εὑρεῖν, ὥσπερ ἐν ταῖς πρὸς τοὺς θεοὺς καὶ γονέας τιμαῖς οὐδεὶς τὴν ἀξίαν ἀποδοῦναι δύναται· ὁ δὲ θεραπεύων κατὰ τὴν δύναμιν, καὶ ὅσον ἔξεστιν, ἐπιεικὴς εἶναι δοκεῖ. Διὰ τοῦτο δοκεῖ μὴ ἐξεῖναι υἱῷ πατέρα ἀπείπασθαι, καὶ μὴ ὑπακοῦσαι περὶ ὁτουοῦν ἀξιοῦντα· ἀεὶ γὰρ ὀφείλει, καὶ διὰ τοῦτο ἀνταποδοτέον ἀεί· οὐδὲν γὰρ ἄξιον ὧν εὐεργετήθη δέδρακε πρὸς τὸν πατέρα. Τῷ πατρὶ δὲ ἀπείπασθαι τὸν υἱόν· ἔξεστι γὰρ τοῖς εὐεργέταις τοὺς ὀφείλοντας ἀποπέμψασθαι. Ἴσως δὲ οὐδεὶς πατὴρ ἀφίσταται τοῦ υἱοῦ, εἰ μὴ ὑπερβαλλόντως εἴη μοχθηρός· ἥ τε γὰρ φυσικὴ φιλία εἰς τοῦτο ἐπείγει, καὶ ἅμα ἀνθρώπινόν ἐστι τὴν ἐπικουρίαν μὴ διωθεῖσθαι· τῷ δὲ υἱῷ μοχθηρῷ ὄντι μισητόν, ἢ οὐ λίαν σπουδάζεται τῷ πατρὶ ἐπαρκεῖν· οἱ γὰρ πολλοὶ εὖ πάσχειν βούλονται, τὸ δὲ εὖ ποιεῖν φεύγουσιν ὡς ἀλυσιτελές. Περὶ μὲν οὖν τούτων ἐπὶ τοσοῦτον εἰρήσθω.

(Scripsi καὶ ἐν κινδύνοις] cod. καὶ κινδύνοις. — πότερον] cod. ποτέρῳ. — [c] πορίζων] cod. πορίζῳν. — [d] γὰρ ἔστιν] membranæ γάρ ἐστιν. — δωροδόκῳ] cod. δωροδοχω. —)

dedit, alterum accipit. Quocirca ei qui pro republica pecuniæ jacturam fecit honorem habent: at ei qui muneribus capitur pecuniam dant: dignitatis enim conservatio amicitiam exæquat et conservat, quemadmodum diximus. Hoc igitur modo etiam inæqualibus utendum est amicis, et is qui vel pecuniis vel virtute ab aliquo augetur et ornatur, alterum a quo ea accipit honore remunerari debet: sic autem reddet quod potest.

Quod enim præstari potest, non quo quisque dignus sit, amicitia desiderat. Neque enim omnes possunt pro dignitate debita solvere: quia quod in omnibus dignitati servit reperire nefas est, velut in deorum et parentum honoribus nemo est qui honorem iis dignum tribuere queat: sed qui eos pro viribus et facultate colat, is probus et pius esse videtur. Quamobrem videtur non licere filio abdicare patrem, aut quidquam eorum quæ poposcerit ei negare: semper enim debet, quare etiam semper reddendum: nihil quippe unquam beneficiis a patre acceptis dignum præstitit. Contra vero patri licet abdicare filium: licet enim beneficiorum auctoribus debitores dimittere. Forsitan vero nullus pater discedat a filio, nisi insigniter improbus sit: præterquam enim quod naturalis amicitia eo impellit, simul humanum est auxilium non aspernari: at filius, si sit improbus, aut odit aut certe non admodum studet patri ferre auxilium: plerique enim beneficia accipere volunt, dare vero ut rem inutilem fugiunt. Ac de his quidem hactenus.

* Τὸ δυνατὸν γὰρ ἡ φιλία ἐπιζητεῖ, κτλ.

ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΥ ΤΟΥ ΡΟΔΙΟΥ

ΗΘΙΚΩΝ ΤΩΝ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΩΝ

ΠΑΡΑΦΡΑΣΕΩΣ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΝΝΑΤΟΝ.

Κεφ. α'.

Ποῖα τὰ τὴν φιλίαν σώζοντα.

* Ἔτι δὲ λέγωμεν περὶ φιλίας, καὶ ὧν δεῖ προσθῶμεν τοῖς εἰρημένοις. Ἐν μὲν οὖν ταῖς κατ' ἰσότητα φιλίαις τὰ ἴσα ἀνταποδοτέον ἀλλήλοις τοὺς φίλους, ἐν δὲ ταῖς ἀνομοιοειδέσι φιλίαις, καθὼς εἴρηται, τὸ ἀνάλογον· ἡ γὰρ ἀναλογία ἰσάζει τοὺς φίλους ἐν ταῖς πολιτικαῖς κοινωνίαις. Ὁ γὰρ σκυτοτόμος ἀντὶ τῶν ὑποδημάτων οὐχ ὑποδήματα, ἀλλὰ τὸ κατ' ἀξίαν καὶ τὸ ἀνάλογον λήψεται, ὡς ἐν τῷ πέμπτῳ βιβλίῳ διὰ πλειόνων εἴρηται· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ὑφάντης καὶ οἱ ὅμοιοι· τοῦτο γὰρ σώζει τὰς πολιτικὰς κοινωνίας, τὸ ἀναλόγως διδόναι καὶ λαμβάνειν, ὧν ἕκαστος ἢ δεῖται ἢ εὐπορεῖ. Ἀλλ' ἐν μὲν ταῖς πολιτικαῖς κοινωνίαις ἐστὶ κοινὸν μέτρον τὸ νόμισμα, πρὸς ὃ πάντα ἀναφέρεται, καὶ ᾧ τὰς δόσεις καὶ τὰς λήψεις μετροῦμεν· ἐν δὲ ταῖς ἠθικαῖς τε καὶ φιλικαῖς οὐκ ἔστιν ᾧ μετρῆσαι δυνατὸν τὰ ἀνομοιοειδῆ. Καὶ διὰ τοῦτο ἐν ἐγκλήμασιν ἀεί εἰσιν αἱ τοιαῦται κοινωνίαι, οἵα ἐστὶν ἡ ἐρωτική.

** Καὶ γὰρ ἐνίοτε μὲν ὁ ἐραστὴς ἐγκαλεῖ τῷ ἐρωμένῳ, ὅτι ὑπερφιλῶν οὐκ ἀντιφιλεῖται, οὐκ ἄξιος ὢν φιλεῖσθαι, εἰ οὕτως ἔτυχε· πολλάκις δὴ ὁ ἐρώμενος τῷ ἐρῶντι μέμφεται, ὅτι πρότερον ἐπαγγειλάμενος πάντα, νῦν οὐδὲν ἐπιτελεῖ. Συμβαίνει δὲ τὰ τοιαῦτα, ὅταν ὁ μὲν δι' ἡδονὴν ἐρῶν, ὁ δὲ διὰ τὸ χρήσιμον, εἶτα μήτε οὗτος πάνυ ἡδὺς ᾖ, μήτε ἐκεῖνος χρήσιμος· διὰ ταῦτα γὰρ τῆς φιλίας οὔσης, ἐπειδὰν [a] μὴ παρῶσι, διάλυσις γίνεται. Οὐ γὰρ ἀλλήλους ἔστεργον, ἀλλὰ τὰ ἀλλήλων, ἃ μὴ ὄντα μόνιμα καὶ τὴν φιλίαν συναπόλλυσιν· οἱ δὲ ἀλλήλους στέργοντες καὶ τὰ ἀλλήλων ἤθη, οἷοί εἰσιν οἱ σπουδαῖοι, μόνιμοί εἰσιν ἐν τῇ φιλίᾳ. Φιλοῦσι γὰρ ἀλλήλους δι' αὑτούς, καὶ δι' οὐδὲν ἄλλο· αὐτοὶ δὲ μένοντες ἐφ' ἑαυτῶν καὶ τὴν φιλίαν διασώζουσι. Διαφέρονται δὲ οἱ ἀνομοιοειδεῖς φίλοι, καὶ ὅταν ἕτερα γίνηται αὐτοῖς παρὰ τῶν φίλων, καὶ μὴ ὧν ὀρέγονται. Ὅμοιον γὰρ τῷ μηδὲν γίνεσθαι, ὅταν οὗ ἐφίεται μὴ τυγχάνῃ· ὥσπερ ὁ τῷ κιθαρῳδῷ [b] ἐπαγγειλάμενος, ὅσον ἄμεινον ᾄσειε, τοσούτῳ πλεῖον δώσειν, εἰς ἕω δὲ ἀπαιτοῦντι τὰς ὑποσχέσεις, ἀνθ' ἡδονῆς ἡδονὴν ἀποδεδωκέναι ἔφη. Εἰ μὲν οὖν ἑκάτερος

ANDRONICI RHODII

ETHICORUM NICOMACHEORUM

PARAPHRASIS

LIBER IX.

Cap. I.

Quæ sint illa quæ amicitiam conservent.

Adhuc de amicitia dicamus et quæ requiruntur superioribus adjiciamus. In iis ergo quæ æqualitate constant amicitiis, æqualia quoque sibi mutuo reddere debent amici, in iis vero quæ sunt inæquales, proportio tantum, sicut dictum est, spectanda : in civili quippe societate æquare amicos solet proportio. Sutor enim pro calceis non calceos, sed pretium et quod proportione iis respondet accepturus est, quemadmodum in quinto libro fusius exposuimus : eodemque modo textor quoque et similes opifices : hoc nimirum est quod civilem sustinet societatem, ut pro portione dentur et accipiantur omnia, quibus vel egent vel abundant singuli. Atque in civili quidem societate communis mensura, ad quam omnia referuntur, et qua tum dationem tum acceptionem metimur, pecunia est : in illis autem societatibus quæ moribus et amicitia concillantur, nihil habemus quo ea quæ sunt dissimilia metiri queamus. Quamobrem querelarum atque accusationum plenæ sunt hujusmodi societates, qualis etiam amantium est.

Namque interdum amator de eo quem amat queritur, quod quamvis eum mirifice amet, ille tamen amori ipsius non respondeat, quum videlicet amore indignus sit, si forte hoc ita contigerit : sæpe porro is qui amatur amantem reprehendit, quod quum prius omnia promiserit, nunc nihil præstet. Atque hæc talia tum eveniunt, quum alter voluptatis, alter utilitatis causa amat, postea vero neque hic admodum jucundus, neque ille admodum utilis est : quum enim ob has res contracta sit amicitia, postquam eæ non comparent, necessario dissolvitur. Non enim alter alterum, sed alterius bona diligebat, quæ quum stabilia non sint, amicitiam quoque simul exstinguunt : qui vero se mutuo moresque alter alterius diligunt, quales sunt viri boni, in amicitia manent. Nempe amicos propter ipsos, non alia de causa amant : ipsi autem quum maneant quales sunt, secum etiam amicitiam servant. Dissident quoque inter se amici dissimiles, quando ab amicis alia et non illa quæ petunt consequuntur. Simile enim est ac si quis nihil consequatur, quum id quod cupit non consequitur : ut ille qui citharœdo pollicitus, quanto melius

* Lib. IX. cap. 1. Ἐν πάσαις δὲ ταῖς ἀνομοιοειδέσι κτλ. — ** Ἐν δὲ τῇ ἐρωτικῇ ἐνίοτε μὲν κτλ.

ἡδονὴν ἐβούλετο λαβεῖν, ἱκανῶς ἂν εἶχεν ἡ κοινωνία· εἰ δὲ ὁ μὲν τέρψιν ἐζήτει, ὁ δὲ κέρδος, καὶ ὁ μὲν ὃ ἐζήτει ἔλαβεν, ὁ δὲ μή, οὐκ ἂν εἴη τὸ κατὰ τὴν κοινωνίαν καλῶς· ὧν γὰρ ἕκαστος δεῖται, τούτων ἕνεκα δίδωσιν ἃ τυγχάνει κεκτημένος αὐτός.

(Scripsi: ἐπειδὰν] vulgo ἐπεὶ δ' ἄν. — [b] κιθαρῳδῷ] cod. κιθαρωδῷ —)

caneret tanto se plura daturum, mane promissam mercedem exigenti voluptatem se pro voluptate reddidisse respondit. Si ergo uterque voluptatem ex ea re capere voluisset, societatis ratio constaret: sin autem oblectationem alter, alter vero lucrum petebat, et hic quidem quod petebat acceperat, ille autem non item, non potuit hujus societatis lex observata videri: singuli enim ut accipiant, quibus egent, dare ea solent quæ ipsi habent.

Κεφ. β'.

Περὶ τοῦ τίνος ἐστὶν ἐν τῇ ἄνευ διομολογίας γινομένῃ εὐεργεσίᾳ τὴν ἀμοιβὴν τάττειν· καὶ ἔτι περὶ τῆς κατ' ἀρετὴν καὶ τῆς κατὰ τὸ χρήσιμον φιλίας ἐν ᾗ διομολογία οὐ γίνεται.

* Ἐν μὲν οὖν ταῖς ἀνομοίοις φιλίαις τὸ ἀνάλογον καὶ κατ' ἀξίαν ζητεῖται· ἀπορία δέ ἐστι, πότερος κύριος τάττειν ἀξίαν ἀμοιβήν, ὁ προϊέμενος, ἢ ὁ λαμβάνων. Ὁ γὰρ προϊέμενος ἔοικεν ἐπιτρέπειν τῷ λαμβάνοντι τάξαι τὴν ἀξίαν ἀμοιβήν, ὥσπερ Πρωταγόρας ἐποίει· τοὺς γὰρ φοιτητὰς τῆς διδασκαλίας τὸν μισθὸν οὐχ αὐτὸς ὁριζόμενος ἀπῄτει, ἀλλ' αὐτοὺς ἐκέλευε τιμᾶν ὅσου νομίζουσιν ἄξια μεμαθηκέναι, καὶ τοσοῦτον ἐλάμβανεν. Ἐν ταῖς τοιαύταις δὲ κοινωνίαις ἔνιοι ταῖς ἀναλόγοις ἀμοιβαῖς ἀρκοῦνται, καὶ ἀγαπῶσι τοῖς Ἡσιόδου·

Μισθὸς δ' ἀνδρὶ ἄρκιος εἴη· [a]

** Οἱ δὲ ἀγοραῖοι, καὶ κατ' ἐμπορίαν ταῖς κοινωνίαις χρώμενοι πλείω ζητοῦσιν, οἳ[b] καὶ προλαβόντες ἐνίοτε τἀργύριον, καὶ αὐτίκα δώσειν ἐπαγγειλάμενοι, οὐκ ἀποδιδόασιν, οὐδὲ ποιοῦσιν οὐδὲν ὧν ἔφασαν· καὶ ἐγκαλοῦνται δικαίως, ὅτι τὰ ἔργα ταῖς ἐπαγγελίαις ὑπερβάλλουσι· διὰ τοῦτο καὶ οἱ σοφισταὶ οὐ διδάσκουσι πρὶν μισθὸν λαβεῖν τῆς διδασκαλίας, διὰ τὸ μηδένα ἂν δοῦναι ἀργύριον ὧν μεμάθηκεν ἕνεκα, ὅτι φαῦλα· ἐπαγγελλόμενοι δὲ μεγάλα διδάξειν, λαμβάνουσι μὲν τὸν μισθόν, διδάσκουσι δὲ τὰ φαυλότατα· οὗτοι μὲν οὖν ὧν ἔλαβον τὸν μισθὸν μὴ ποιοῦντες, εἰκότως ἐν ἐγκλήμασίν εἰσιν.

*** Ἐν αἷς δὲ κοινωνίαις οὐ γίνεται διομολογία τῆς ἀμοιβῆς ἢ τῆς ὑπουργίας, οἱ μὲν ὠφελοῦντες τοὺς φίλους δι' αὐτούς, καὶ προϊέμενοι τὰ ἑαυτῶν τῶν φίλων ἕνεκα, οἷοί εἰσιν οἱ σπουδαῖοι, εἴρηται ὅτι ἀνέγκλητοι. Τοιαύτη γὰρ ἡ κατ' ἀρετὴν φιλία· τὴν ἀμοιβήν τε ποιητέον κατὰ τὴν προαίρεσιν· αὕτη γὰρ τοῦ φίλου καὶ τῆς ἀρετῆς, ὡς ἐν τοῖς προειρημένοις ἐδείχθη. Τοιαύτη δέ ἐστι καὶ ἡ κατὰ φιλοσοφίαν κοινωνία· ὁ γὰρ διδάσκαλος τῆς φιλοσοφίας τὸν μαθητὴν οὐ χρήματα ἀπαιτεῖ, ἢ τιμὴν ὡρισμένως· μηδέ ἐστιν ἄξιόν τι τῆς φιλοσοφίας οὔτε ἐν χρήμασιν οὔτε ἐν τιμῇ, ἀλλὰ τὴν προαίρεσιν σκοπεῖ· ἔργον δὲ καὶ ἀμοι-

Cap. II.

Cujus sit in iis quæ sine pacto tribuuntur beneficiis remunerationem constituere: item de ea quæ ob virtutem et quæ propter emolumentum sine pacto contrahitur amicitia.

In dissimilibus ergo amicitiis proportio et dignitatis ratio requiritur: quæstio autem ponitur, uter suo arbitratu constituere remunerationem possit, isne qui prior dedit, an qui accepit. Qui enim prior dedit, videtur accipienti permittere, ut ipse dignam remunerationem constituat, quemadmodum Protagoras faciebat: neque enim certam institutionis mercedem discipulis præfiniebat, aut præfinitam pecuniæ summam ab iis exigebat, sed ipsos æstimare jubebat, quanti ea esse existimarent, quæ didicissent, ac tantum accipiebat. In ejusmodi autem societatibus nonnulli in remuneratione ad rem accommodata acquiescunt, probantes illud Hesiodi:

Merces nempe viro satis est.

Quidam autem rerum forensium periti et quorum in mercatura consistit societas, plura quærunt, qui etiam nonnunquam pecuniam ante acceptam, quam statim se reddituros esse promiserant, non reddunt, neque quidquam eorum quæ promiserant faciunt: atque hi merito reprehenduntur, quod facta dictis non respondent, sed quæ præstant promissis minora sunt: ideoque et sophistæ non solent nisi accepta prius mercede docere, quoniam nemo pecunia emere vellet quæ ab iis didicisset, quia prava sunt: jam vero quum magna quædam et præclara se docturos esse polliceantur, mercedem quidem accipiunt, sed ineptissima quæque tradunt: hi ergo quia ea quorum mercedem acceperunt non faciunt, merito accusantur.

In quibus autem societatibus nulla fit pactio de remuneratione aut opera, qui amicis propter ipsos prosunt suaque amicorum causa effundunt, quales sunt viri boni, eos accusari non posse diximus. Talis enim est quæ ob virtutem contrahitur amicitia: atque in ea ex consilio facienda est remuneratio: hæc quippe et amici et virtutis est, ut in superioribus ostendimus. Hujusmodi autem est et sapientiæ studiosorum societas: neque enim sapientiæ doctor aut pecuniam a discipulis aut pretium definite exigit, quoniam neque in pecunia neque in quocunque pretio quidquam philosophia dignum est, sed consilium tantum spectat: et idcirco opus ac remune-

* Τὴν ἀξίαν δὲ ποτέρου τάξαι κτλ. — ** Οἱ δὲ προλαβόντες τὸ ἀργύριον κτλ. — *** Ἐν οἷς δὲ μὴ γίγνεται διομολογία κτλ.

ϐὴν ἱκανὸν ἡγεῖται τὸ ἐνδεχόμενον, καθάπερ καὶ τὸ πρὸς θεοὺς καὶ πρὸς γονεῖς ἔχει δίκαιον. Οἱ μὲν οὖν τοῖς φίλοις χαριζόμενοι δι' αὐτοὺς οὕτω μετροῦσι τὴν ἀξίαν τῶν ἀμοιϐῶν.

* Οἱ δὲ ἐπί τινι, ἢ διὰ χρήσιμον, ἢ διὰ ἡδονήν, οὕτω δώσουσι καὶ λήψονται τὴν ἀμοιϐήν, ὡς ἀμφοτέροις δοκεῖ ἄξιον εἶναι. Οὕτω γὰρ ἂν γένοιτο καθαρὰν ἐγκλημάτων τὴν κοινωνίαν γενέσθαι. Εἰ δὲ μὴ συμϐαίνει τοῦτο, μηδὲ δύνανται καὶ ἄμφω κρίνειν τὴν προσήκουσαν ἀμοιϐήν, ἀλλὰ ἢ ὁ ἕτερος μόνον, ἢ μηδέτερος, ἀνάγκη κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ δεχομένου τὰς εὐεργεσίας τὰς ἀμοιϐὰς γίνεσθαι. Εἰ γὰρ ὁ μὲν ἀντὶ τοσούτων τοσαῦτα διδόναι βούλεσθαι λέγοι, ὁ δὲ ἐπὶ τούτοις παρέχοι · ὁ μέν, ἃ δοῦναι συνέθετο, δώσει, καὶ ἀμείψεται ἢ ἡδονήν, ἢ ἄλλην τινὰ ὠφέλειαν ἀποδιδούς, ὁ δὲ οὐκ ἐγκαλέσει, λαϐὼν ἃ λαϐεῖν ἔκρινεν ἄξιον εἶναι· τοῦτο δὲ οὐ μόνον ἀναγκαῖόν ἐστι, καὶ τὴν κοινωνίαν ἀπαλλάττει πραγμάτων, ἀλλὰ καὶ δίκαιον. Εἰ γάρ τις ὧν βούλεται τύχοι, οὐκ ἀδικεῖται · διὰ τοῦτο καὶ ἐν τοῖς ὠνίοις οὕτω φαίνεται γινόμενον · ὁ γὰρ ὠνούμενος τάττει τὴν τιμήν, καὶ μετρεῖ τῇ ἑαυτοῦ ὠφελείᾳ, ἢ τῇ ἡδονῇ, καὶ τοσούτου ἄξιον εἶναι λέγει τὸ ζητούμενον ὤνιον. Καὶ νόμος δὲ παρά τισι κεῖται τῶν ἑκουσίων συμϐολαίων δίκας μὴ εἶναι, μηδὲ ζητεῖν δικαστὴν ἕτερον ἐν ταῖς τοιαύταις κοινωνίαις, μηδὲ νόμους ἑτέρους, ἀλλ' ᾧ τις ἐπίστευσε, καὶ κεκοινώνηκε τῶν αὐτοῦ, καὶ ταῖς συνθήκαις χρησάμενον, διαλύεσθαι. Δικαιότερον γὰρ οἴονται κρίνειν τὸν ἐπιτραπέντα ἐξ ἀρχῆς τάξαι τὴν ἀμοιϐήν, ἢ τὸν ἐπιτρέψαντα · ὁ μὲν γὰρ ἐπιτρέψας τῷ δεχομένῳ ψηφίσεται · περὶ τῶν ἑαυτοῦ δὲ οὐδεὶς ἀξιόπιστός ἐστι κριτής. Ὡς γὰρ ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰ οἰκεῖα, καὶ ἃ δίδωσιν ἕκαστος, πολλοῦ ἄξια νομίζει · ὁ δὲ ἐπιτραπεὶς τάξαι τὴν ἀμοιϐὴν ὧν δέχεται εὐεργεσιῶν, ἐὰν ὕστερον πράγματα αὐτῷ παρέχῃ ὁ κοινωνήσας τῶν ἑαυτοῦ ὡς οὐκ ἀξίως ἀμειψαμένῳ, δύναται κρίνειν ὀρθῶς, χρησάμενος ταῖς ἐξ ἀρχῆς συνθήκαις, ἃς οὗτός τε διωμολόγησε, κἀκεῖνος [d] συνέθετο · οὐ γὰρ ὅσου νῦν ἄξια νομίζει μετὰ τὸ λαϐεῖν, τοσαῦτα παρέξει, ἀλλ' ὅσων ἐτίμα μήπω λαϐών.

(Scripsi : [a] Μισθὸς δ' ἀνδρὶ ἄρκιος εἴη] cum codd; versus integer Hesiodi est Op. et D. 368 μισθὸς δ' ἀνδρὶ φίλῳ εἰρημένος ἄρκιος ἔστω. — [b] οἱ] cod. οἵ. — [c] τἀργύριον] vulgo τ' ἀργύριον. — [d] κἀκεῖνος] vulgo κᾀκεῖνος. —)

rationem quam præstare quisque potest, sufficere arbitratur, sicut illud quod in deos et in parentes nobis jus est. Qui ergo amicis propter ipsos gratificantur, ita remunerationibus justum pretium statuunt.

Qui vero propter aliquid, sive propter emolumentum, sive delectationis causa hoc faciunt, ita dabunt remunerationem et accipient, ut uterque æquum esse existimat. Sic enim contingat, ut pura ab omnibus querelis efficiatur societas. Quod si non eveniat, neque ambo de debita remuneratione judicare queant, sed aut alter tantum, aut neuter, necesse est de sententia ejus qui beneficia accepit, remunerationem constitui. Si enim alter pro tot tantisque quæ accipiat beneficiis, tot tantaque reddere se velle polliceatur, alter vero hac conditione hæc ei tribuat : alter quidem quæ daturum se promiserat dabit, et beneficia aut voluptate, aut alia quadam utilitate remunerabitur, alter vero cum eo non expostulabit, utpote qui acceperit quæ deberi pro iis sibi judicabat : hoc autem non solum necessarium est, et omni molestia humanam consortionem liberat, sed etiam justum. Si quis enim quæ velit consequatur, is nulla afficitur injuria : ideoque et in mercimoniis hoc fieri videmus : siquidem emtor pretium statuit, suaque ipsius aut utilitate aut voluptate rem illam metitur, tantique esse dicit mercem, quam requirit. Sed leges etiam apud nonnullos sunt, quæ contractuum voluntariorum judicia aut actiones dari vetent prohibeantque quominus alius in tali negotio judex aliæve leges quærantur, sed cum eo cui quis credidit, et cum quo sua communicavit, ex pacto decidi jubeant. Censent enim æquius esse, ut ille, cui ab initio commissa res est, de remuneratione judicet, quam qui commisit : nimirum qui commisit ei qui accepit suffragabitur : at suarum rerum nemo fide dignus æstimator est. Nam plerumque sua quisque et quæ quisque dat, magni æstimare solet : cui vero permissum est, ut eorum quæ accepit beneficiorum remunerationem constituat, si postea molestiam illi exhibuerit suarum rerum largitor utpote merita non satis dignis beneficiis compensanti, recte judicare poterit ex pacto quod initio factum est quodque inter ipsum et alterum convenit : non enim quanti nunc æstimat beneficia postquam accepit, sed quanti ea æstimavit priusquam accepisset, tanto eorum largitorem munere remunerabitur.

Κεφ. γ'.

Τίνα τίσιν ἀποδοτέον.

** Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον. Ζητητέον δὲ κἀκεῖνο · [a] πότερον τοῖς τιμιωτάτοις καὶ φιλτάτοις πάντα

Cap. III.

Quæ quibus sint tribuenda.

Et hæc quidem hactenus. Est autem et illud quærendum, utrum viris honoratissimis et carissimis omnia

* Μὴ τοιαύτης δ' οὔσης τῆς δόσεως, κτλ. — ** Cap. 2. Ἀπορίαν δ' ἔχει καὶ τὰ τοιάδε, κτλ.

ἀποδοτέον καὶ πειστέον, ἢ ἔστιν ἃ τοῖς ἧττον τιμίοις καὶ φιλουμένοις μᾶλλον ἀποδώσομεν ἢ τοῖς τιμιωτάτοις καὶ φιλτάτοις· οἷον, τῷ πατρὶ πάντα πειστέον, ὅ, τι ἂν καὶ ἡνίκα κελεύοι, ἢ οὐκ ἀεί, ἀλλὰ κάμνοντα μὲν ἰατρῷ πειστέον, πολεμοῦντα δὲ στρατηγικῷ· καὶ στρατηγὸν χειροτονεῖν ἄξιον οὐ τὸν φίλον ἢ τὸν πατέρα, ἀλλὰ τὸν πολεμικόν· ὁμοίως δὲ δεῖ ὑπηρετεῖν ποτέρῳ μᾶλλον, τῷ φίλῳ, ἢ τῷ σπουδαίῳ, καὶ χάριν δοῦναι τῷ ἑταίρῳ ἢ τῷ εὐεργέτῃ, καὶ ᾧ τυγχάνομεν ὀφείλοντες, ἐάν γε ἀμφοτέρους [b] εὖ ποιῆσαι οὐκ ἐνδέχηται.

* Ταῦτα μὲν οὖν πάντα κατὰ μέρος καὶ ἀκριβῶς διορίσασθαι οὐ ῥᾴδιον· πολλὰς γὰρ καὶ παντοίας ἔχει διαφοράς, καὶ ποικίλως διαφέρουσιν ἀλλήλων καὶ μεγέθει, καὶ μικρότητι, καὶ τῷ καλῷ, καὶ τῷ ἀναγκαίῳ. Οὐ γὰρ ὁμοίως πάντα μικρὰ ἢ μεγάλα ἢ καλὰ ἢ ἀναγκαῖά εἰσιν· ἀλλ' ἐνίοτε τὸ θεραπεύειν τὸν φίλον ἀναγκαιότερον δοκεῖ τοῦ τὸν σπουδαῖον θεραπεύειν· ἐνίοτε δὲ τὸν εὐεργέτην κάλλιον εὖ ποιεῖν ἢ τὸν φίλον, καὶ τὸ ἀνάπαλιν· διὰ τοῦτο λόγον ἀκριβῆ περὶ τούτων ἑκάστου δοῦναι οὐ δυνατόν.

** Τοῦτο δὲ φανερόν, ὅτι οὐ πάντα τῷ αὐτῷ ἀποδοτέον· ἀλλὰ τὰς μὲν εὐεργεσίας τοῖς εὐεργέταις ἀνταποδιδόναι δικαιότερον, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μᾶλλον, ἢ χαρίζεσθαι τοῖς ἑταίροις· καθάπερ δάνειον τῷ χρήσαντι μᾶλλον δοτέον, ἢ τῷ ἑταίρῳ.

*** Ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ δὲ λέγω, ὅτι συμβαίνει καὶ τὸ ἀνάπαλιν δικαιότερον εἶναι· οἷον, τῷ λυτρωθέντι παρὰ λῃστῶν, [c] πότερον τὸν λυσάμενον ἀντιλυτρωτέον, κἂν ὁστισοῦν ᾖ, ἢ μὴ ἑαλωκότι μέν, ἀπαιτοῦντι δὲ αὐτῷ ἀποδοτέον, ἢ λυτρωτέον τὸν πατέρα; δόξειε γὰρ ἂν καὶ ἑαυτοῦ μᾶλλον τὸν πατέρα· διὰ τοῦτο εἴρηται, καθόλου μὲν καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀνταποδοτέον τὸ ὀφείλημα μᾶλλον ἢ χαριστέον τῷ φιλουμένῳ. Ἐὰν δὲ τὸ χαρίσασθαι τοῖς φίλοις οὕτω σφόδρα ἀναγκαῖον ᾖ καὶ καλόν, ὡς ὑπερβάλλειν τὸ πρὸς τοὺς εὐεργέτας δίκαιον, πρὸς τοῦτο ἀποκλιτέον· ἐπεὶ οὐδὲ ἀεὶ δίκαιόν ἐστι [d] τὸν εὐεργέτην ἀμείψασθαι, εἰ μοχθηρὸς εἴη ὁ εὐεργέτης· οἷον, εἴ τις ἀγαθῷ δεδάνεικε μοχθηρός, οὐ γὰρ ὁ ἀγαθὸς δανείσει τῷ μοχθηρῷ· ὁ μὲν γὰρ εἰδώς, ὅτι λήψεται [e] παρὰ τοῦ ἀγαθοῦ, δεδάνεικεν, ὁ δὲ ἀγαθὸς οὐκ ἐλπίζων ἀπολήψεσθαι οὐκ ἀδικεῖ μὴ δανείζων. Εἴτε τοίνυν ἀληθῆ περὶ τοῦ μοχθηροῦ νομίζει ὁ ἀγαθός, ὡς καὶ τοῦτο μοχθηρὸς ἔσται, καὶ οὐκ ἀποδώσει, εἰκότα ποιεῖ μὴ δανείζων· εἴτε μὴ οὕτως ἔχει, οἴεται δέ, καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἀμείβεται τοῖς ἴσοις, καὶ οὕτως οὐ πόρρω ποιεῖ τοῦ δικαίου. Οὐ γάρ ἐστι δίκαιον, ἃ δίδωσιν ὁ φαῦλος τῷ σπουδαίῳ, ταῦτα καὶ παρ' ἐκείνου λαμβάνειν· οὐ γάρ ἐστιν ἴσον τὸ παρὰ τοῦ φαύλου τῷ παρὰ τοῦ ἀγαθοῦ, ὅταν τὸ αὐτὸ γίνηται [f] παρ' ἀλλήλων ἀμφοτέροις· μεῖζον γὰρ γίνεται τῷ ἀξιώματι τοῦ διδόντος· διὰ τοῦτο εἴρηται, ὅτι οὐκ

tribuenda sint et in omnibus rebus mos sit gerendus, an sint quædam quæ hominibus minus honoratis et caris potius tribuamus, quam viris honoratissimis et carissimis : exempli gratia, sitne patri in omni negotio obtemperandum, quidquid et quum imperaverit, an non semper, sed potius qui æger est medico parere, qui militat imperatori obedire debeat : rursusque uter belli dux deligendus sit, amicusne aut pater, an vir rei militaris peritus : item, amicone an viro bono magis sit inserviendum : et numquid sodali magis quam beneficiorum auctori, et cui hoc debemus potius gratificandum sit, si de utroque bene mereri nos res non sinit.

Hæc igitur universa sigillatim accurateque definire non facile est : præsertim quum eorum prope innumerabiles dissimilitudines sint, multumque et varie tum magnitudine et parvitate, tum honestate et necessitate inter se differant. Neque enim omnia æque parva aut magna, aut honesta aut necessaria sunt; sed interdum inservire amico magis videtur necessarium, quam viro bono : nonnunquam vero de beneficiorum auctore bene mereri præstat, quam de amico, et contra : ideoque accuratam singulorum rationem reddere nemo potest.

Hoc autem apparet, non omnia eidem esse præstanda : sed plerumque æquius est, nos beneficia iis a quibus acceperimus potius referre, quam sodalibus gratificari : quemadmodum pecuniam creditam creditori potius reddere, quam sodali donare debemus.

Plerumque autem propterea dico, quia interdum etiam fit, ut contrarium justius sit : verbi gratia, utrum is qui a prædonibus redemtus sit, eum qui redemerit captum vicissim redimere, quisquis est, aut non capto illi quidem, sed repetenti quod impenderit, reddere, an patrem redimere debet? nam patrem potius quam vel se ipsum redimere debere videatur. Quamobrem universe et plerumque id quod debetur potius reddendum esse diximus, quam amico gratificandum. Sin autem gratificari amicis ita honestum et pernecessarium est, ut jus beneficiorum auctoribus debitum excedat, potius eo inclinandum : præsertim quum ne semper quidem beneficii auctorem remunerari fas sit, si improbus sit ille præbitor : exempli causa, si homo improbus viro bono pecuniam mutuam dedit, haudquaquam propterea vir bonus improbo pecuniam credet : alter enim quod sciret, se pecuniam recepturum esse a viro bono, idcirco credidit, vir bonus autem quum non speret, se eam esse recepturum, injuste non facit, si non credit. Sive igitur verum est quod de improbo illo suspicatur vir bonus, eum videlicet hac quoque in parte improbum fore, neque creditum redditurum, recte facit, si non credat : sive aliter se res habet, sed ille tantum id suspicatur, ideoque par pari non refert, ne sic quidem ab officio recedere videtur. Neque enim æquum est, quæ homo malus vir bono dederit, eadem ab illo ut vicissim accipiat : quia non est æquale id quod dat improbus ei quod dat vir bonus, quando contingit utrique, ut alter alteri idem largiatur : quippe majus fit dantis dignitate : quocirca diximus, non semper beneficiorum auctores po-

* Ἆρ' οὖν πάντα τὰ τοιαῦτα κτλ. — ** Ὅτι δὲ οὐ πάντα τῷ αὐτῷ ἀποδοτέον κτλ. — *** Ἴσως δ' οὐδὲ τοῦτ' ἀεί, κτλ.

ἀεὶ τοῖς εὐεργέταις μᾶλλον ἀνταποδοτέον, ἢ χαριστέον τοῖς φίλοις. Ὃ γὰρ πολλάκις εἶπον ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, οἱ περὶ τῶν παθῶν καὶ τῶν πράξεων λόγοι τοῖς πάθεσι καὶ ταῖς πράξεσιν ἀκολουθοῦσιν, ἄλλοτε ἄλλως ἔχοντες, ὥσπερ ἐκεῖνα· καὶ ὡρισμένους περὶ ἑκάστου καὶ ἀκριβεῖς ἀποδοῦναι οὐ δυνατόν.

* Ὅτι μὲν οὖν οὐ ταὐτὰ πᾶσιν ἀποδοτέον, οὐδὲ τῷ πατρὶ πάντα, καθάπερ οὐδὲ τῷ Διῒ πάντα θύομεν, φανερόν. Ἐπεὶ δὲ ἄλλα μὲν ὀφείλομεν[g] τοῖς γονεῦσιν, ἕτερα δὲ τοῖς ἀδελφοῖς, καὶ ἄλλα τοῖς εὐεργέταις ἢ ἑταίροις, ἀπονεμητέον ἑκάστοις τὰ οἰκεῖα, καὶ τὰ ἁρμόζοντα. Ταῦτα δὴ ποιοῦντες φαίνονται σχεδὸν πάντες· εἰς γάμους μὲν γὰρ καλοῦσιν οὐ τοὺς εὐεργέτας, ἢ τοὺς ἑταίρους, ἀλλὰ τοὺς συγγενεῖς· τούτοις γὰρ κοινὸν τὸ γένος, καὶ αἱ περὶ τοῦτο δὴ πράξεις· καὶ εἰς τὰ κήδη δὲ μάλιστα οἴονται δεῖν τοὺς συγγενεῖς ἀπατᾶν τῶν αὐτῶν ἕνεκα. Δόξειε δ' ἂν τοῖς μὲν γονεῦσι τροφὴν ἐπαρκεῖν, καὶ τούτοις μᾶλλον, ἢ ἑαυτοῖς· τὸ γὰρ εἶναι δεῖ συντηρεῖν τοῖς γονεῦσιν, ὅθεν ἐστὶν αὐτοῖς τὸ εἶναι· καὶ τιμὴν δὲ ἀπονεμητέον αὐτοῖς, καθάπερ θεοῖς· οὐ πᾶσαν δὲ τιμὴν καὶ παντοίαν· οὐ γὰρ τὴν αὐτὴν πατρὶ καὶ μητρί, οὐδὲ ἀμφοτέροις τὴν τοῦ σοφοῦ τιμὴν ἀποδοτέον ἢ τὴν τοῦ στρατηγοῦ, ἣν δηλαδὴ τιμῶμεν τὸν σοφὸν ἢ τὸν στρατηγόν· ἀλλὰ τὴν πατρικὴν μὲν τῷ πατρί, τῇ δὲ μητρὶ τὴν προσήκουσαν. Ἀπονεμητέον δὲ καὶ παντὶ πρεσβυτέρῳ τιμὴν τὴν καθ' ἡλικίαν, οἵαν δηλονότι προσήκει νέον ἀποδοῦναι[h] γέροντι, ὑπαναστάσει καὶ κατακλίσει, καὶ τοῖς τοιούτοις· ἑταίροις δὲ καὶ ἀδελφοῖς ἀποδοτέον παρρησίαν καὶ κοινότητα, καὶ συγγενέσι, καὶ φυλέταις, καὶ πολίταις, καὶ τοῖς λοιποῖς ἅπασι· καὶ πειρατέον τὸ οἰκεῖον ἀπονέμειν ἑκάστῳ, θεωροῦντα τὴν ἑκάστου πρὸς αὐτὸν οἰκειότητα, ἢ χρῆσιν, ἢ τὴν ἀρετήν, καὶ τούτοις μετροῦντα τὰς πρὸς αὐτοὺς τιμὰς καὶ κοινωνίας. Τῶν μὲν οὖν ὁμογενῶν ῥάων ἡ κρίσις· τοῖς γὰρ συγγενέσιν, ἢ πολίταις, ἢ φυλέταις, ἢ καὶ ἄλλως ὁμοτρόποις, ἃ δεῖ ἀποδιδόναι, ῥᾳδίως ἐπιγνωσόμεθα· τοῖς δὲ ἀλλοτρίοις καὶ διαφέρουσιν εὑρεῖν ἃ δεῖ ἀπονέμειν, ἐργωδέστερον. Οὐ μὴν διὰ τοῦτο ἀποστατέον τῶν εἰκότων, ἀλλ' ὡς ἐνδέχεται διοριστέον περὶ ἑκάστου, καὶ περὶ πάντας τὰ κατὰ τὸ δέον γιγνόμενα τηρητέον.

(Scripsi[a]: κἀκεῖνο] vulgo κακεῖνο. — [b] ἀμφοτέρους] cod. ἀμφοτέροις. — [c] λῃστῶν] cod. ληστῶν. — [d] ἐστι] cod. ἐστιν. — [e] λήψεται] cod. λήψηται. — [f] γίνηται] cod. γίνεται. — [g] ὀφείλομεν] cod. ὠφείλομεν. — [h] ἀποδοῦναι] cod. ἀποδούναι. —)

tius remunerandos, quam amicis gratificandum esse. Quod enim sæpe in superioribus exposui, omnis quæ in perturbationibus et actionibus explicandis versatur oratio ipsis perturbationibus et actionibus congruit, quum semper alias aliter se habeat, ut illæ: quare ut definite quis et accurate de singulis agat, fieri omnino nequit.

Ergo non eadem omnibus esse tribuenda, neque patri omnia, quemadmodum nec Jovi omnia immolamus, manifestum est. Quum vero alia parentibus, alia fratribus, alia beneficiorum largitoribus aut sodalibus debeamus, sua cuique et accommodata sunt tribuenda. Atque hæc sane prope omnes facere videntur: ad nuptias enim non beneficiorum largitores aut sodales, sed cognatos vocant: nam quum hi genus habeant commune, actiones quoque quæ in hoc versantur communes erunt: in funera quoque cognatos potissimum prodire iisdem de causis debere, plerique arbitrantur. Quocirca parentibus res ad vivendum necessariæ suppeditandæ videntur, magisque iis quam nobis ipsis: vitam enim parentum, quorum beneficio ipsi vivunt, conservare debent liberi: honor quoque iis ut diis est habendus, sed non omnis neque quilibet: neque enim patri idem ac matri, neque utrique honos sapiente aut imperatore dignus, hoc est, quem sapienti aut imperatori tribuimus, sed paternus patri et debitus matri honos haberi debet. Omni autem ætate grandiori pro ætate honos tribuendus est, qualem videlicet juvenes seni tribuere decet, ut ei assurgant ac de sede et accubitione honoratiore decedant, et alia hujusmodi præstent: sodalibus vero et fratribus orationis libertas omniumque rerum communitas concedenda, cognatis item, tribulibus ac civibus et reliquis omnibus: danda denique opera est, ut suum cuique tribuatur, quo in genere singulorum consideranda est necessitudo, qua nobiscum juncti sunt, usus etiam aut virtus, quibus debitos illis honores et communionem metiamur. Ac de consanguineis quidem facilius judicium est: nam cognatis aut civibus aut tribulibus aut hominibus alioqui morum similitudine nobiscum conjunctis quæ tribuenda sint facile statuemus: quæ vero in peregrinos conveniant eosque qui a nobis plurimum differunt, invenire difficilius est. Non tamen idcirco desistendum est a decoris conservatione, sed quoad ejus fieri potest, singula definienda sunt et in omnibus decori habenda est ratio.

Κεφ. δ'.

Περὶ τοῦ διαλύεσθαι τὰς φιλίας, ἢ μή.

** Ἔτι δὲ κἀκεῖνο[a] ζητητέον ἐστίν, εἰ δεῖ διαλύεσθαι

Cap. IV.

Utrum dissolvi soleant amicitiæ an non soleant.

Præterea et illud quærendum est, utrum dissolvendæ

* Ὅτι μὲν οὖν οὐ ταὐτὰ πᾶσιν ἀποδοτέον κτλ. — ** Cap. 3. Ἔχει δ' ἀπορίαν καὶ περὶ τοῦ διαλύεσθαι κτλ.

τὰς φιλίας, ἢ μή· ἔχει γὰρ ἀπορίαν, εἰ δέον ἐστὶν ἐνίοτε τοῦ φίλου στέργοντος ἔτι καὶ φιλοῦντος, αὐτόν τινα παύεσθαι τῆς φιλίας.

*Λέγομεν τοίνυν, ὅτι πρὸς μὲν τοὺς διὰ τὸ χρήσιμον ἢ ἡδὺ φιλουμένους, ὅταν μηκέτι ταῦτ' ἔχωσιν, οὐδὲν ἄτοπον διαλύεσθαι· τοῦ ἡδέος γὰρ ἢ τοῦ χρησίμου διαλιπόντος, ὧν ἦσαν φίλοι, εὔλογον μὴ φιλεῖν· ὅταν δὲ οἱ διὰ τὸ χρήσιμον ἢ ἡδὺ φιλοῦντες προσποιῶνται διὰ τὸ ἦθος φιλεῖν, καὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἕνεκα, καὶ διὰ τοῦτο διαλυόμενοι ἐλέγχωνται, ἀδικοῦσι, καὶ δικαίως ἐν ἐγκλήμασίν εἰσιν. Ὅπερ γὰρ ἐν ἀρχῇ εἴπομεν, ἐγκλημάτων αἱ τοιαῦται[b] φιλίαι γέμουσιν, ὅταν μὴ διὰ τὸ αὐτὸ καὶ ὁμοίως φιλῶνται καὶ φιλῶσιν ἀλλήλους, μηδὲ οἴωνται φιλεῖσθαι ὥσπερ φιλοῦνται, ἀλλὰ ἀπατῶνται. Τηνικαῦτα γὰρ ἐλεγχομένης τῆς ἀπάτης ἐγκαλοῦσιν ἀλλήλοις. Ὅταν μὲν οὖν διαψευσθῇ τις καὶ ὑπολάβῃ φιλεῖσθαι διὰ τὸ ἦθος, μηδὲν τοιοῦτον ἐκείνου πράττοντος ἢ λέγοντος, ὃ προσήκει τῷ διὰ τὸ ἦθος φιλοῦντι, ἑαυτὸν ἂν αἰτιῷτο[c] δικαίως· ὅταν δὲ ὑπὸ τῆς ἐκείνου προσποιήσεως ἀπατηθῇ, δίκαιον ἐγκαλεῖν τῷ ἀπατήσαντι, καὶ μᾶλλον ἢ τοῖς τὸ νόμισμα κιβδηλεύουσιν, ὅσῳ περὶ τὰ τιμιώτερα ἡ κακουργία.[d] Τοῖς μὲν οὖν διὰ τὸ χρήσιμον καὶ ἡδὺ φίλοις οὕτω δικαίως συμβαίνει διαλύεσθαι.

** Εἰ δέ τις διὰ τὸ ἦθος φιλεῖ, καὶ ὡς ἀγαθὸν ἀποδέχεται, γένοιτο δὲ μοχθηρός, ἢ καὶ δοκεῖ τῷ φιλοῦντι, ἆρα[e] φιλητέον ἔτι, ἢ διαλυτέον; ῥητέον δή, ὅτι οὐδὲ δυνατόν ἐστι τὸν μὴ ἀγαθὸν δοκοῦντα φιλητὸν εἶναι· τὸ γὰρ φιλητὸν ἀγαθόν, τὸ δὲ πονηρὸν οὐδὲ[g] δίκαιον· φιλοπόνηρον γὰρ οὐ χρή τινα εἶναι, οὐδ' ὁμοιοῦσθαι φαύλῳ· εἰ δὲ φιλεῖ, πᾶσα ἀνάγκη ὁμοιοῦσθαι· εἴρηται γάρ, ὅτι τὸ ὅμοιον τῷ ὁμοίῳ φίλον.

*** Ἆρ' οὖν εὐθὺς διαλυτέον; ἢ οὐ πᾶσιν εὐθὺς διαλύεσθαι χρή, ἀλλὰ τοῖς ἀνιάτοις δι' ὑπερβολὴν μοχθηρίας; τοῖς δὲ ἰάσιμα νοσοῦσι καὶ δυναμένοις ἐπανόρθωσιν δέξασθαι, οὐ διαλυτέον, ἀλλὰ δεῖ βοηθῆσαι πάσῃ σπουδῇ, καὶ τὸ ἦθος ἐπανορθῶσαι, καὶ σῶσαι αὐτοῖς τὴν ἀρετὴν μᾶλλον ἢ τὴν οὐσίαν· ἐπεὶ βέλτιον τῆς οὐσίας ἡ ἀρετή, καὶ τὸ εἰς ταύτην βοηθεῖν τοῖς φίλοις φιλικώτερον, ἢ τὸν πλοῦτον διασώσασθαι· εἰ δὲ πενίαν ἀπελαύνειν δεῖ τῆς τοῦ φίλου οἰκίας τὸν δυνάμενον, πόσῳ δικαιότερον τὴν ἀρετὴν ἐπανάγειν, ἄλλως τε καὶ οἰκειότερον ὄν, ὅτι διὰ τὴν ἀρετήν εἰσι φίλοι· τὸ μὲν οὖν βέλτιον, τὸ καὶ μοχθηρὸν γενόμενον τὸν φίλον φιλεῖν ἔτι, καὶ ζητεῖν ἐπανορθοῦν, εἰ δέ τις εὐθὺς διαλύοιτο, οὐ δοκεῖ ποιεῖν ἔξω λόγου· οὐ γὰρ τῷ μοχθηρῷ φίλος ἦν, ἀλλὰ τῷ ἀγαθῷ· τὸν δὲ ἀγαθὸν μηκέτι ὄντα μὴ φιλῶν οὐδένα ἀδικεῖ· τὸν τοίνυν ἀγαθὸν ἀλλοιωθέντα ἀδυνατῶν ἀνασῶσαι ἀφίσταται τῆς πρὸς αὐτὸν φιλίας· εἰ μὲν οὖν ὁ φίλος ἐξ ἀγαθοῦ πονηρὸς γένοιτο, οὕτω χρηστέον τῇ διαλύσει.

sint amicitiæ, an non sint: dubitari enim potest, num quis dum ab amico vehementer adhuc amatur ac diligitur, desistere ab amicitia debeat.

Dicimus igitur, amicitiam cum iis qui propter emolumentum aut delectationis causa amantur contractam, quum utiles aut jucundi esse desierint, dissolvi non esse absurdum: postquam enim voluptas vel utilitas, quarum rerum amici erant, eos defecit, si jam desinant amare, non sit mirum: quum autem illi qui propter emolumentum aut delectationis causa amant, ob mores et honestatis causa amare se simulant, atque idcirco in dissidio deprehenduntur, injuste agunt meritoque accusantur. Nam quod initio dicebamus, plenæ querelarum hujusmodi amicitiæ sunt, quando non eadem de causa atque eodem modo amantur atque inter se amant, neque existimant se diligi ea ratione qua diliguntur, sed falluntur. Tunc enim quum detegitur fraus, alter alterum accusat. Quum igitur sua aliquem fefellerit opinio, existimaritque se propter mores diligi, quamvis ille alter nihil tale agat vel dicat, quod decet hominem propter mores amantem, merito se ipse accuset: quum vero illius simulatione deceptus fuerit, merito is accusandus est qui fefellit, tantoque magis quam qui nummos adulterant, quanto in re pretiosiore et cariore maleficium admittitur. Atque iis quidem qui propter emolumentum aut delectationis causa amicitiam colunt ita contingit, ut merito dissocientur.

Si quis vero propter mores aliquem amat et ut virum bonum in amicitiam recipit, ille autem improbus postea evadat, aut amanti talis videatur, utrum etiam nunc amandus est, an dissolvi amicitia debet? Respondendum sane, ne fieri quidem posse, ut qui non bonus videatur, sit amabilis: id enim quod amabile est, est bonum, quod vero improbum est, ne justum quidem est: neminem enim aut rerum malarum studio teneri aut improbi hominis similem effici oportet: nam si amet, illi assimiletur necesse est: jam enim supra diximus simili amicum esse simile. Utrum igitur statim discindendæ sunt tales amicitiæ, an non omnium, sed eorum saltem quorum insanabilis est improbitas, quia modum excedit? Si vero ita ægri sunt, ut curari tamen possint et correctionem admittant, minime dissolvenda amicitia, sed potius omni studio talibus hominibus subveniendum est, moresque eorum sunt emendandi, ut potius eorum virtus quam res familiaris conservetur: siquidem divitiis virtus est præstantior, atque ad eam rem opitulari amicis amicitiæ convenientius est, quam eorum opes conservare: quodsi paupertatem ab amici familia propulsare debet qui potest, quanto magis decet virtutem quasi de exsilio reducere, præsertim quum hominibus accommodatius sit, quia virtutis causa amici sunt: præstat igitur, amicum quamvis jam improbus evaserit adhuc amare eumque corrigere conari si quis vero statim ab eo discedat, nihil præter rationem facere videtur: neque enim improbo amicus erat, sed bono: quando autem eum qui non amplius bonus est amare desinit, nemini injuriam facit: quum enim eum qui ex bono in improbum mutatus est servare nequeat, ab ejus amicitia se removet: si igitur amicus ex bono improbus evadat, ita dissolvi amicitia debet.

* Ἡ πρὸς μὲν τοὺς διὰ τὸ χρήσιμον κτλ. — ** Ἐὰν δὲ ἀποδέχηται ὡς ἀγαθόν, κτλ. — *** Ἆρ' οὖν εὐθὺς διαλυτέον; ἢ οὐ πᾶσιν, κτλ.

* Εἰ δὲ τῶν φίλων ὁ μὲν ἐπιεικέστερος ἑαυτοῦ γένοιτο, καὶ πολὺ διαλλάττοι τῇ ἀρετῇ, ὁ δὲ ὡς εἶχε μένοι, ἆρα [h] χρηστέον τὸν σπουδαῖον τῷ μὴ τοιούτῳ, ἢ οὐκ ἐνδέχεται, ἀλλὰ διαλυτέον; ἐν μεγάλῃ δὲ διαστάσει μάλιστα δῆλον γίνεται. Εἰ γὰρ δύο παίδων φίλων ὄντων, διὰ τὴν ἡλικίαν καὶ τὸ διατριβῶν καὶ παιδιᾶς κοινωνεῖν, ὁ μὲν εἰς ἄνδρας ἐλθὼν σπουδαῖος γένοιτο, καὶ ἀνὴρ εἴη τοῖς ὅλοις, ὁ δὲ νεαρὸν ἔτι μένοι τὸ ἦθος ἔχων, πῶς ἂν εἶεν φίλοι, μήτε τοῖς αὐτοῖς ἀρεσκόμενοι, μήτε τοῖς αὐτοῖς χαίροντες ἢ λυπούμενοι; οὐδὲ γὰρ χαριεῖται οὐδέτερος οὐδετέρῳ· οὐδὲ γὰρ ἔχει ὃ ποιήσας ἡδίω ποιήσει τὸν φίλον· ἔτι δὲ οὐδὲ συζῆν δυνήσονται, ὧν χωρὶς οὐκ ἔνι φιλίαν συστῆναι, καθὼς εἴρηται.

** Ἆρ' οὖν οὕτω πρὸς αὐτὸν διακεῖσθαι δεῖ τὸν σπουδαῖον, ὥσπερ εἰ μηδέποτε γέγονε φίλος, ἢ δεῖ μνείαν ἔχειν τῆς γενομένης συνηθείας, καὶ καθάπερ φίλοις μᾶλλον, ἢ ὀθνείοις οἰόμεθα δεῖν χαρίζεσθαι, οὕτω καὶ τοῖς ποτε γενομένοις φίλοις πλέον δεῖ νέμειν, ἢ οἷς οὐδέποτε ἐχρησάμεθα; δοκεῖ τοίνυν ὀφείλεσθαί τι αὐτοῖς, διὰ τὴν προγενομένην φιλίαν, ἐὰν μὴ δι' ὑπερβολὴν μοχθηρίας ἡ διάλυσις γένηται.

(Scripsi : [a] κἀκεῖνο] vulgo κἀκεῖνο. — [b] τοιαῦται] cod. τοιαύται. — [c] αἰτιῷτο] cod. αἰτιῶτο. — [d] κακουργία] cod. κἀκουργία. — [e] ἆρα] cod. ἄρα. — [f] οὐδὲ] cod. οὔτε. — [g] οὐδὲ] cod. οὔτε. — [h] ἆρα] cod. ἄρα. —)

Jam vero si amicorum alter se ipso probior fiat multumque virtute excellat, alter autem idem qui fuit maneat, utrum etiam nunc bonus ille amicus altero qui non est talis uti debet, an hoc fieri non potest, sed dissolvenda est amicitia? Quod quidem in magna distantia maxime perspicere licet. Si enim ex duobus pueris qui amici sunt, tum propter inæqualitatem tum ob studiorum lusionumque communionem, alter postquam virilem ætatem attigit, homo gravis omniumque quæ ætatem illam decent virtutum cultor evadat, alter vero pueriles illos mores retineat, qui fieri potest, ut sint amici, qui neque eadem probent, neque iisdem aut delectentur aut offendantur? neque enim amplius alter alteri gratificabitur : quia neuter quo conciliet sibi alterum eumque oblectet, quidquam facere queat : sed ne vivere quidem una poterunt, sine quibus tamen constare, ut diximus, amicitia nequit.

Utrum igitur vir bonus ita erga eum animatus esse debebit, ut si nunquam amicus fuisset, an vero præteritæ consuetudinis memoria conservanda est, et quemadmodum amicis potius quam peregrinis gratificandum putamus, ita et iis qui aliquando amici fuerunt plus tribuere debemus, quam quibus nunquam usi sumus? videtur ergo ob præteritam amicitiam aliquid iis deberi, nisi forte quia modum omnem excedit eorum improbitas amicitia dissociatur.

Κεφ. ε'.

Περὶ φιλικῶν ἔργων, καὶ ὅτι φίλος ὁμοίως εἰς ἑαυτόν τε καὶ τὸν φίλον, φαῦλος δὲ οὔτε εἰς ἑαυτόν πως, οὔτ' εἰς ἄλλον φιλικῶς διάκειται.

*** Καὶ οὕτω μὲν γίνοιντο ἂν ἐπικαίρως αἱ τῶν φιλιῶν διαλύσεις. Ἔτι δὲ περὶ αὐτῆς τῆς φιλίας λέγωμεν. Τὰ τοίνυν φιλικὰ καὶ ἐν οἷς ἡ φιλία συνίσταται δοκοῦσιν ὥσπερ κανόνα τινὰ ἔχειν καὶ ἀρχὴν τὰ παρ' ἑκάστου ἑαυτῷ ὀφειλόμενα· ταῦτα γὰρ ζητοῦσι παρ' ἀλλήλων οἱ φίλοι, ἃ παρ' ἑαυτοῦ [a].

**** Καὶ διὰ τοῦτο φίλον ὁρίζονται ἐκεῖνον εἶναι, τὸν βουλόμενον τὰ ἀγαθὰ τῷ φίλῳ καὶ πράττοντα ἐκείνου ἕνεκα, ἢ τὸν βουλόμενον εἶναι καὶ ζῆν τὸν φίλον αὐτοῦ χάριν, ὅπερ αἱ μητέρες πρὸς τὰ τέκνα πεπόνθασι· βούλονται γὰρ τὰ τέκνα ζῆν καὶ εὖ πράττειν αὐτῶν ἕνεκα τῶν τέκνων, ἐπεὶ καὶ μὴ φιλούμεναι πολλάκις ὑπὸ τῶν τέκνων, ἢ μηδὲ γιγνωσκόμεναι, τὰ ἀγαθὰ καὶ τὴν εὐδαιμονίαν αὐτοῖς συνεύχονται· τοῦτο δὲ πάσχουσι καὶ τῶν φίλων οἱ προσκεκρουκότες μὲν καὶ περιοφθέντες, μένοντες δὲ αὐτοὶ ἐν τῷ φιλεῖν· βούλονται γὰρ τοῖς φίλοις πάντα τὰ ἀγαθά, μηδὲν ἐλπίζοντες κοινωνήσειν αὐτοί, ἀλλὰ αὐτῶν ἕνεκα· ἔτι δὲ φίλον ὁρίζονται εἶναι

CAP. V.

De amicorum officiis, et amicum eodem animo in se et in amicum, improbum autem neque in se, neque in alium amico esse animo.

Atque ita quidem opportune dissolventur amicitiæ. Sunt vero et alia nobis de ipsa amicitia dicenda. Documenta igitur amicitiæ et in quibus illa consistit, tanquam normam aliquam et principium, ea quæ sibi quisque debet, habere videntur : ea enim quisque ab amicis petit, quæ a se ipso.

Quapropter amicum definiunt esse eum, qui bona omnia amico exoptet, ipseque ea in amicum conferat, quæ bona esse ducit, idque illius causa, aut qui esse et vivere amicum velit ipsius causa : quemadmodum matres erga filios affectæ sunt : nam et vivere et felicitate uti eos cupiunt, idque eorum causa, quoniam etiam frequenter non amatæ a liberis aut ne cognitæ quidem, bona tamen omnia illis et felicitatem precantur : quod illis quoque amicis contingit, inter quos aliqua offensiuncula nata est et qui ab aliis neglecti sunt, quum ipsi propterea amare non desinant : quippe omnia bona optant amicis, quum eorum nullam ipsi partem exspectent, sed illorum causa duntaxat : præterea amicum definiunt esse eum qui iis-

* Εἰ δὲ ὁ μὲν διαμένοι, κτλ. — ** Ἆρ' οὖν οὐθὲν ἀλλοιότερον κτλ. — *** Cap. 4. Τὰ φιλικὰ δὲ πρὸς τοὺς φίλους, κτλ. — **** Τιθέασι γὰρ φίλον, τὸν βουλόμενον κτλ.

καὶ τὸν συναλγοῦντα καὶ συγχαίροντα τῷ φίλῳ· ὅπερ καὶ αὐτὸ μάλιστα περὶ τὰς μητέρας συμβαίνει. Ἀπὸ τούτων δὲ καὶ ὁ τῆς φιλίας ὁρισμὸς ἀπὸ τοῦ ὁρισμοῦ τῶν ἐχόντων· καὶ ὁ ὁρισμὸς τοῦ σώφρονος τὸν τῆς σωφροσύνης ὁρισμὸν παρέχει· οὗτοι μὲν οὖν οἱ τῆς φιλίας καὶ τῶν φίλων ὁρισμοί· ἐλήφθησαν δὲ ἀπὸ τῶν ὀφειλομένων παρ' ἑκάστου πρὸς ἑαυτόν, καθὼς εἴρηται.

*Καὶ γὰρ ὁ ἐπιεικὴς ταῦτα πάντα πρὸς ἑαυτόν ἐστιν, ἅπερ ὁ ἀληθὴς φίλος πρὸς τὸν φίλον· καὶ ὁ φίλος ἑαυτῷ μάλιστα ὁ ἐπιεικής ἐστι, καὶ ὃς οἴεται ἐπιεικὴς εἶναι. Εἰ δὲ μὴ πάντες, καὶ οἱ φαῦλοι τὰ φιλικὰ ἀπονέμουσιν ἑαυτοῖς, οὐδὲν προσίσταται τῷ λόγῳ. Καὶ γὰρ ἃ οἱ σπουδαῖοι καὶ ἐπιεικεῖς ποιοῦσι, ταῦτά εἰσι τὰ διαφέροντα ἐν τοῖς ἀνθρώποις, καὶ ἐν τῇ κοινῇ φύσει [b]· καὶ γὰρ μέτρον ἐστὶν ἡ ἀρετὴ καὶ ὁ σπουδαῖος τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν καὶ τῶν πράξεων· ἃ δὲ ὁ φαῦλος ζητεῖ, οὐκ εἰς τὴν κοινὴν ἀνάγεται φύσιν· τὴν γὰρ περὶ ταῦτα ψῆφον οὐκ ἀπὸ τῶν νοσούντων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ὑγιαινόντων ληψόμεθα. Ὅτι δὲ ὁ ἐπιεικὴς τὰ φιλικὰ ἑαυτῷ πάντα ἀπονέμει, δῆλον. Οὗτος γὰρ ὁμογνωμονεῖ ἑαυτῷ, καὶ τῶν αὐτῶν ὀρέγεται, κατά τε λογικὴν ψυχήν, καὶ κατὰ τὴν ἄλογον· καὶ οὐ καθάπερ ὁ ἄκριτος [c] τἀναντία ζητεῖ, καὶ τὸ παθητικὸν αὐτῷ τῷ λογιστικῷ πολεμεῖ. Καὶ βούλεται δὴ ὁ σπουδαῖος τὰ ἀγαθὰ ἑαυτῷ, τά τε [d] κυρίως ἀγαθά, ὅσα εἰς ἀρετὴν φέρει, καὶ τὰ φαινόμενα ἀγαθά, καὶ αὐτῇ τῇ ἀρετῇ βοηθοῦντα, καὶ βούλεται ἑαυτῷ ἀγαθὰ ἑαυτοῦ ἕνεκα· ὁ γὰρ φαῦλος οὐχ ἑαυτοῦ ἕνεκα. Τὸ γὰρ διανοητικόν ἐστι τὸ ἀνθρώπινον εἶναι, οὗ ἕνεκα ὁ μὲν σπουδαῖος πάντα ποιεῖ καὶ τὰ ἀγαθὰ πάντα ζητεῖ, ὁ δὲ φαῦλος οὐδέν. Οὐ γὰρ τὴν θεωρίαν ὁ φαῦλος ἔχει τέλος τῶν ἑαυτοῦ πράξεων, ἀλλὰ τὴν ἡδονὴν τὴν φαύλην· ὅθεν οὐ βούλεται τὰ ἀγαθὰ ἑαυτῷ ἑαυτοῦ ἕνεκα. Ἔτι δὲ καὶ ζῆν βούλεται ἑαυτὸν ὁ σπουδαῖος καὶ σώζεσθαι, καὶ μάλιστα κατὰ τὸ διανοητικόν· καὶ πάντα πράττει, ἃ οἴεται ἀγαθὰ εἶναι ἑαυτῷ, καὶ ἃ πρὸς τὸ ζῆν φέρει καὶ τὸ σώζεσθαι. Τῶν δὲ ἄλλων οἱ μὲν μὴ πάνυ ἐκτετραμμένοι τοῦ ὀρθοῦ, ἀλλ' οὕτως ἔχοντες, ὥστε δύνασθαι οἴεσθαι ἐπιεικεῖς εἶναι, τὰ δοκοῦντα ἀγαθὰ καὶ αὐτοὶ ζητοῦσι, καὶ βούλονται ἑαυτοῖς καὶ ζῆν καὶ σώζεσθαι· οὕτω δὲ ἔχουσιν, ὅτι τρόπον τινὰ ἐοίκασι τοῖς σπουδαίοις. Οἱ δὲ σφόδρα φαῦλοι καὶ ἀνοσιουργοὶ οὐδὲν τούτων ἔχουσιν· οὔτε γὰρ τὰ δοκοῦντα ἀγαθὰ διώκουσιν, ἀλλὰ ἄλλα μὲν βούλονται, ἑτέρων δὲ ἐπιθυμοῦσιν, οἷοί εἰσιν οἱ ἐγκρατεῖς, καὶ εἰσὶ δὲ οἳ διὰ δειλίαν καὶ ἀργίαν [e] ἀφίστανται τοῦ πράττειν, ἃ οἴονται ἑαυτοῖς βέλτιστα εἶναι· οὔτε τοίνυν τὰ δοκοῦντα ἀγαθὰ διώκουσιν, οὔτε βούλονται ἑαυτοῖς τὸ ζῆν καὶ σώζεσθαι· ἔνιοι γὰρ τῷ πολλὰ καὶ δεινὰ πρᾶξαι μισηθέντες διὰ μοχθηρίας ὑπερβολήν, φεύγουσι τὸ ζῆν, καὶ ἀναιροῦσιν ἑαυτούς. Ὁ δὲ σπουδαῖος βούλεται ἑαυτῷ ζῆν· ἀγαθὸν γὰρ τῷ σπουδαίῳ τὸ εἶναι· τὴν γὰρ θεωρη-

dem cum amico rebus et doleat et lætetur : quod ipsum et matribus maxime accidit. Hinc etiam amicitiæ definitio ab eorum qui eam habent definitione sumitur : sicut temperantis definitio temperantiæ ipsius definitionem præbet : et hae quidem amicitiæ atque amicorum definitiones habentur, quæ ut diximus ab iis quæ sibi quisque debet petitæ sunt.

Etenim vir bonus eorum omnium instar sibi est, quæ verus amicus amico præbet : maximeque is amicus est sibi, qui vir bonus est et bonum se esse arbitratur. Quodsi non omnes, aut improbi amicitiæ documenta sibi tribuunt, id haudquaquam rationi nostræ alienum est. Nam quæ viri boni et honesti faciunt, hæc sunt quæ in hominibus et in communi natura maxime excellant : etenim vir bonus atque ipsa virtus humanarum tum perturbationum tum actionum quasi mensura est : quæ vero improbus spectat, ad communem naturam non referuntur : his enim de rebus non ab ægris, sed a valentibus sententiam sumemus. Cæterum virum bonum omnia quæ in amicitia requiruntur sibi tribuere, planum est. Hic enim consentit secum, eademque simul rationis compote, simul rationis experte animi portione expetit, neque ut homo nulla præditus judicandi vi contrarium quærit, aut patibilis in eo pars cum rationali pugnat. Quin etiam ea quæ bona sunt exoptat sibi vir bonus, tam quæ proprie dicuntur bona, quæ ad virtutem perducunt, quam quæ bona videntur et ipsi virtuti aliquatenus subsidio sunt, et quidem sua ipsius causa optat sibi bona : nimirum improbus sua ipsius causa illa non optat. Nempe cogitandi facultas humanam naturam continere putatur, cujus causa vir bonus omnia facit, bonaque omnia persequitur, quum horum nihil improbus faciat. Neque enim contemplationem improbus finem suarum actionum statuit, sed pravam voluptatem : quapropter haudquaquam bona sua ipsius causa sibi optat. Vult prætere a vir bonus sese vivere et salvum esse, maxime cogitandi facultate servata : omnia item agit, quæ conducere sibi existimat, quæque ad vitam et ad incolumitatem spectant. Ex aliis autem ii qui non plane a recto aversi sunt, sed qui ita se gerunt, ut possint viri boni tum sibi tum aliis videri, ea quæ specie bona sunt et ipsi quærunt, et vitam atque incolumitatem sibi exoptant : ita autem se gerunt, quia quodammodo bonis adhuc viris similes sunt. Qui vero valde improbi sunt et scelesti, nihil tale habent : neque enim illa quæ videntur bona sequuntur, sed alia quidem volunt, alia autem concupiscunt, quales sunt continentes et qui propter timiditatem et socordiam abstinent a negotiorum gestione, quæ sibi optima esse arbitrantur : quare neque ea quæ specie bona sunt sequuntur, neque vitam et incolumitatem sibi exoptant : nonnulli enim postquam multis maleficiis admissis in hominum odium pervenerunt propter pravitatis immoderationem vitæ pertæsi mortem sibi consciscunt. Contra vir bonus vitam sibi contingere cupit : viro bono enim bonum

* Πρὸς ἑαυτὸν δὲ τούτων ἕκαστον τῷ ἐπιεικεῖ κτλ

τικὴν διώκει ζωήν· ἐν γὰρ τῷ νοεῖν ἡ ἑκάστου οὐσία συνίσταται, ἢ ἐν τούτῳ μάλιστα. Ὃς δὲ τῷ ἀλόγῳ βούλεται τὸ εἶναι καὶ σώζεσθαι, καὶ ἑαυτῷ βούλεται τὰ ἀγαθὰ τοῦ οἰκείου εἶναι παρατραπέντι, οὐχ ἑαυτῷ βούλεται τὰ ἀγαθά, ἀλλ' ἐκείνῳ, εἰς ὃ μετεβλήθη· καὶ ἕκαστος δὲ ἑαυτῷ βούλεται γενέσθαι τὰ ἀγαθά, οἰόμενος μένειν [f] ὅπερ ἐστίν· εἰ δὲ συνίδοι ἑαυτὸν ἄλλον γενόμενον, οὐκ ἂν ἕλοιτο πάντα τὰ ἀγαθὰ ἔχειν ἐκεῖνο τὸ γενόμενον [g]· οὐδὲν γὰρ διαφέρει ἄλλῳ τινὶ βούλεσθαι τὰ ἀγαθά, ἢ ἑαυτῷ μεταβληθέντι. Οὐδεὶς δὲ ἀγαπᾷ, ἐὰν ἄλλῳ τινὶ γένηται τὰ ἀγαθά· καὶ γὰρ τῷ θεῷ πάντα πρόσεστι τὰ ἀγαθά, ἀλλ' ἔστιν αὐτὸς ὅ, τι ποτέ ἐστι [h]. Διὰ τοῦτο οὐκ ἀγαπῶμεν, ἀλλ' ἡμῖν αὐτοῖς, ἢ τοῖς φίλοις συνευχόμεθα τὰ ἀγαθά, ὅτι ἡμῶν τί εἰσι καὶ οἱ φίλοι. Καὶ μὴν καὶ συνδιάγειν ἑαυτῷ μόνος ὁ σπουδαῖος βούλεται, ὅτι αὐτάρκης ἐστί, καὶ ἡδύς ἐστιν ἑαυτῷ· ἥδεται γὰρ ὧν τε ἔπραξε μεμνημένος ἐφ' ἑαυτοῦ, καὶ ἐλπίζων ἔτι ποιήσειν ἀγαθὰ καὶ ἀγαθοῖς ἐντεύξεσθαι, καὶ γενναίων εὐπορεῖ θεωρημάτων τῇ διανοίᾳ· ταῦτα δὴ πάντα ἥδιστον αὐτὸν ἑαυτῷ ποιεῖ, καὶ ἥδεται κατὰ σχολὴν αὐτὸς ἑαυτῷ συνὼν καὶ συνδιάγων.

Οἱ δὲ μοχθηροὶ ζητοῦσι μεθ' ὧν συνημερεύσουσιν, ἑαυτοὺς δὲ φεύγουσιν· ἀναμιμνήσκονται γὰρ καθ' ἑαυτοὺς ὄντες πολλῶν καὶ δυσχερῶν, καὶ τοιαῦτα ἕτερα ἐλπίζουσιν, ὧν μεθ' ἑτέρων ὄντες ἐπιλανθάνονται. Ἔτι δὲ συναλγεῖ καὶ συνήδεται ἑαυτῷ μάλιστα ὁ σπουδαῖος, ὅτι τὰ αὐτὰ βούλεται καὶ τῶν αὐτῶν ἐπιθυμεῖ, καὶ οὐ μάχεται τὸ λογικὸν τῷ παθητικῷ· καὶ διὰ τοῦτο τὸ αὐτὸ ἀεὶ λυπηρόν ἐστιν αὐτῷ, καὶ τὸ αὐτὸ ἡδύ· ἀμετάβολος γάρ, ὡς εἰπεῖν. Οἱ δὲ μοχθηροὶ οὐκέτι [i]· οὐδὲν γὰρ φιλητὸν ἔχοντες οὐδὲν φιλικὸν πάσχουσι πρὸς ἑαυτούς· διὰ τοῦτο οὐδὲ συγχαίρουσιν ἑαυτοῖς οὐδὲ συναλγοῦσι· στασιάζει γὰρ αὐτῶν ἡ ψυχή, καὶ πολεμεῖ τῷ λογικῷ τὸ ἄλογον· καὶ τὸ μὲν ἄλογον ἀλγεῖ τῶν μοχθηρῶν ἀπεχόμενον, τηνικαῦτα δὲ οὐ συναλγεῖ τὸ λογικόν, ἀλλὰ χαίρει· καὶ τὸ ἀνάπαλιν· καὶ ὅλως τὸ μὲν δεῦρο τὸ δὲ ἐκεῖσε ἕλκει, καθάπερ διασπῶντα· εἰ δὲ μὴ οἷόν τε κατὰ ταὐτὸν καὶ λυπεῖσθαι καὶ ἥδεσθαι, ἀλλὰ μετὰ μικρόν γε λυπεῖται, ὅτι πρότερον ἥδετο· οὐ γὰρ ἐβούλετο τὴν τοιαύτην αὐτῷ γενέσθαι ἡδονήν. Μεταμελείας γὰρ οἱ φαῦλοι γέμουσι. Φαίνεται τοίνυν ὅτι οὐδὲ πρὸς ἑαυτὸν φιλικός ἐστιν ὁ μοχθηρός, ὅτι οὐδὲν φιλητὸν ἔχει.

* Εἰ δὲ τὸ οὕτως ἔχειν λίαν ἐστὶν ἄθλιον, φευκτέον τὴν μοχθηρίαν πάσῃ σπουδῇ, καὶ πειρατέον ἐπιεικῆ καὶ σπουδαῖον ἕκαστον εἶναι· οὕτω γὰρ ἂν καὶ πρὸς ἑαυτὸν φιλικῶς ἔχοι, καὶ ἑτέρων γένοιτο φίλος.

** Ἐπεὶ τοίνυν, ἅπερ ὁ ἐπιεικὴς ἑαυτῷ ἀπονέμει, ταῦτα δεῖ καὶ τῷ φίλῳ ἀπονέμειν· δεῖ γὰρ πρὸς τὸν φίλον ἔχειν ὥσπερ πρὸς ἑαυτόν· ὁ γὰρ φίλος ἄλλος αὐτός· φανερόν, ὅτι ἅπερ ὁ ἐπιεικὴς ἑαυτῷ βούλεται

est esse : quia contemplativam sequitur vitam : in mente autem et cogitatione uniuscujusque natura consistit, aut certe in ea maxime. Qui vero irrationali animi parti vitam et incolumitatem optat, sibique bona contingere cupit, quamvis naturam suam exuerit, non amplius sibi optat bona, sed illi, in quod mutatus est, generi : quin etiam sibi quisque bona contingere cupit, ratus se mansurum esse quod est : quodsi alium se evasisse animadvertat, nolit omnia bona illi, in quod transiit generi contingere : nihil enim interest, utrum alii bona exoptet, an sibi jam mutato. Nemo autem contentus est, si alii bona eveniant : etenim deo cuncta insunt bona, sed est ipse quidquid tandem est. Quocirca rebus præsentibus non sumus contenti, sed nobis ipsis aut amicis precamur bona, quod amici quasi pars nostri sunt. Quin etiam secum ipse solus vivere vult vir bonus, quia se ipso est contentus sibique jucundus : delectatur enim rerum olim gestarum memoria, tum facta sua secum revolvens, tum bona se adhuc acturum bonaque inventurum sperans, simulque præclaris præceptis mens ejus abundat : quæ quidem omnia, ut ipse sibi jucundissimus sit efficiunt, libenterque ipse solus secum habitat secumque vivit.

Sed improbi alios, quibuscum versentur, quærunt, seque ipsi fugiunt : multa enim ac molesta, quum soli sunt, recordantur, atque alia ejus generis sperant, quorum si cum aliis versantur oblivisci solent. Præterea dolet et lætatur una secum maxime vir bonus, quia semper eadem vult eademque concupiscit, neque in eo rationis compos animi pars cum patibili pugnat : ideoque idem illi semper molestum, idem etiam jucundum est : siquidem, ut ita dicam, immutabilis videtur. At improbi non item : quum enim nihil quod amabile sit habeant, non est quod amice erga se ipsos affecti sint : quare neque gaudent neque dolent una secum : quoniam eorum animus commotionibus agitatur, pugnatque rationis expers ejus portio cum rationali : nimirum pars irrationalis dolet, quum improbis factis abstinet, quo tempore pars rationalis non dolet una, sed gaudet : et contra : denique animum quasi distractum altera huc, altera illuc trahit : quodsi fieri nequit, ut eodem tempore aliquis et doleat et lætetur, nihilominus tamen paulo post dolet, quod prius lætabatur : talem videlicet voluptatem sibi evenisse nolebat. Pœnitentia enim abundant improbi. Unde apparet, ne erga se quidem amice affectum esse improbum, quia nihil quod amabile sit habet.

Sin autem ita affectum esse admodum est miserum, sedulo fugienda est improbitas, studendumque singulis est, ut probi sint et honesti : ita enim et amice erga se quisque affectus erit, et aliorum amicus erit.

Quoniam ergo ea quæ sibi vir bonus tribuit, amico quoque tribuenda sunt : in amicum autem ut in se ipsum animatus esse debet quilibet : amicus enim alter ipse :

---

* Εἰ δὴ τὸ οὕτως ἔχειν κτλ. — ** Τῷ δὴ πρὸς αὐτὸν κτλ.

καὶ ἀπονέμει, ταῦτά εἰσι τὰ φιλικά, καὶ ἐν τούτοις ἡ φιλία συνίσταται.

* Τὸ δὲ ζητεῖν πότερον φιλία ἐστὶν ἡ πρὸς ἑαυτὸν ἑκάστου ἀγάπη, ἢ μή, ἀφείσθω ἐπὶ τοῦ παρόντος· ἡ γὰρ φιλία δύο, ἢ τριῶν, ὡς δῆλον ἐκ τῶν εἰρημένων. Καὶ εἴ τις καὶ τὰ πρὸς ἑαυτὸν φιλίαν καλεῖ, εἴη ἂν φιλία, καθ' ὅσον [k] ἐστὶν αὐτὸς πρὸς ἑαυτὸν διαφέρων, καὶ τῷ λογιστικῷ τὸ παθητικὸν σπένδεται. Καὶ διότι δὲ ἡ ὑπερβολὴ τῆς φιλίας ἔοικε τῇ ἑκάστου πρὸς ἑαυτὸν ἀγάπῃ, καὶ αὐτὴ καλοῖτο ἂν φιλία.

(Scripsi : [a] ἑαυτοῦ] cod. ἑαυτῷ. — [b] τὰ διαφέροντα ἐν τοῖς ἀνθρώποις καὶ ἐν τῇ κοινῇ φύσει] cod. τὰ διαφέροντα τοῖς ἀνθρώποις καὶ τῇ κοινῇ φύσει. — [c] ἄκριτος] cod. ἀκριτής. — [d] τά τε] cod. τάτε. — [e] ἀργίαν] cod. ἀργείαν. — [f] μένειν] cod. μένων. — [g] γενόμενον] cod. γινόμενον. — [h] ὅ,τι ποτέ ἐστι] vulgo ὅ,τί ποτέ ἐστι. — [i] οὐκέτι] cod. οὐκ ἔτι. — [k] καθ' ὅσον] vulgo. καθόσον. —)

apparet ea quæ sibi exoptat et tribuit vir bonus, amicitiæ esse documenta, et in his amicitiam consistere.

Utrum autem hæc sit amicitia, qua singuli se ipsos diligunt, nec ne, in præsenti quærere omittamus : duorum enim aut trium, quemadmodum e superioribus patet, est amicitia. Quod si quis sui amorem amicitiam vocet, amicitia fuerit eatenus, quatenus a se ipse differt, et patibilis animi pars rationi conciliatur. Præterea quia amicitia nimia et immoderata illi qua se quisque diligit, similis est amicitiæ, hæc quoque eodem nomine appelletur.

Κεφ. ϛ'.

Περὶ εὐνοίας.

** Ἡ δὲ εὔνοια φιλίᾳ μὲν ἔοικεν, οὐ μὴν ἐστί γε φιλία. Καὶ γὰρ εὐνοοῦμεν καὶ οἷς οὐκ ἐσμὲν φίλοι· καὶ γίνεται εὔνοια καὶ πρὸς ἀγνῶτα, καὶ λανθάνουσα τὸν φιλούμενον· φιλία δὲ οὐκέτι [a], καθὼς καὶ πρότερον διὰ πλειόνων εἴρηται.

*** Οὔτε τοίνυν φιλία ἐστὶν ἡ εὔνοια, καὶ οὐδὲ φίλησις ἔοικεν εἶναι. Καὶ γὰρ ἡ μὲν φίλησις ὁρμήν τινα καὶ κίνησιν εἰς τὸ φιλούμενον ἔχει, καὶ ὄρεξιν αὐτοῦ, καὶ ζητεῖ ὁ φιλῶν ἀεὶ τὸ φιλούμενον. Ἡ δὲ εὔνοια οὐ τοιαύτη. Οἱ γὰρ εὖνοι [b] βούλονται μὲν τὰ ἀγαθὰ οἷς εἰσιν εὖνοι· συνεῖναι δὲ οὐ πάνυ ζητοῦσιν· ἔτι δὲ ἡ μὲν φίλησις μετὰ συνηθείας, χρόνῳ γάρ τινι καὶ συνηθείᾳ ἡ φίλησις γίνεται· ἡ δὲ εὔνοια ἀθρόον, ὡς εἰπεῖν, οἷς ἐπιγίνεται, συμβαίνει· καθάπερ οἱ θεώμενοι πρὸς τοὺς ἀγωνιζομένους διατίθενται. Εὖνοι γὰρ γίνονται πρὸς αὐτοὺς εὐθὺς νικῶντας ὁρῶντες, καὶ συνθέλουσιν αὐτοῖς τὰ ἀγαθά· συμπράξαιεν δ' ἂν οὐδέν· οὐ γὰρ φίλησιν ἔχουσιν εἰς αὐτούς, χρόνῳ τινὶ καὶ συνηθείᾳ στέρξαντες, ἀλλ' ἅμα τε [c] εἶδον καὶ ἥσθησαν αὐτοῖς· καὶ διὰ τοῦτο ἐπιπολαίως στέργουσιν, ὅπερ ἐστὶν ἡ εὔνοια.

**** Φαίνεται τοίνυν ἀρχὴ φιλίας ἡ εὔνοια εἶναι, καθάπερ τοῦ ἐρᾶν ἀρχὴ γίνεται ἡ διὰ τῆς ὄψεως ἡδονή· καὶ ὥσπερ οὐ δυνατὸν ἐρᾶν μὴ πρότερον ἡσθέντα τῷ εἴδει τοῦ ἐρωμένου, δυνατὸν δὲ ἡδόμενον μὴ ἐρᾶν· τότε γάρ τις ἐρᾷ ὅταν καὶ ἀπόντα ποθῇ, καὶ τῆς παρουσίας ἐπιθυμῇ· οὕτω δὴ καὶ φίλους οὐχ οἷόν τε εἶναι, μὴ εὔνους γενομένους· εὔνους δὲ μὴ φίλους εἶναι δυνατόν. Οἱ γὰρ εὖνοι βούλονται μὲν τὰ ἀγαθὰ

CAP. VI.

De benevolentia.

Benevolentia autem similis est illa quidem amicitiæ, non tamen amicitia est. Etenim benevolentiam erga eos etiam habemus, quibus amici non sumus : quin etiam ignotis aliquando benevolentia præstatur, quæ tamen hominem nobis carum latet : amicitia non item, quod supra latius perscripsimus.

Quare nec amicitia est benevolentia, neque amatio videtur esse. Amatio enim impetu quodam et motu ad id quod ei carum est fertur, et appetitu quodam incitatur, semperque qui ita amat illud quærit quod amat. Talis autem non est benevolentia. Nempe benevoli bona iis exoptant, quibus benevoli sunt : at versari cum iis non ferme concupiscunt : præterea amatio cum vitæ consuetudine conjuncta est, quia tempore et familiaritate amatio nascitur : at benevolentia subito, ut ita dicam, iis qui eam habere incipiunt, conciliatur : ut spectatores erga pugiles aut gladiatores afficiuntur. Benevoli enim statim iis fiunt, quos vincere vident, simulque bona iis optant : sed eos sua opera adjuvare nolint : non enim diligunt eos illorum more quorum affectio tempore et consuetudine crevit, sed simulac viderunt eos, delectari iis cœperunt, ideoque leviter tantum amant, qua in re posita est benevolentia.

Principium ergo amicitiæ videtur esse benevolentia, haud secus atque amoris ea quæ aspectu gignitur voluptas : et quemadmodum nemo amare potest, qui non fuerit ante forma specieque cari hominis delectatus; sed fieri potest, ut delectetur aliquis, nec tamen amet : quia tum demum amat aliquis, quum absentem desiderat, et præsentiam concupiscit : sic fieri nequit, ut inter se sint amici, qui non ante fuerint benevoli : fieri autem potest, ut qui benevoli sunt, non sint amici. Benevoli enim bona iis exoptant, quibus benevoli sunt, sed eos nec opera sua adjuvare, nec quidquam laboris aut

* Πρὸς αὐτὸν δὲ πότερόν ἐστιν κτλ. — ** Cap. 5. Ἡ δὲ εὔνοια κτλ. — *** Ἀλλ' οὐδὲ φίλησίς ἐστιν κτλ. — **** Ἔοικε δὴ ἀρχὴ φιλίας εἶναι, κτλ.

οἷς εἰσιν εὖνοι, συμπράξαιεν δ' ἂν οὐδέν, οὐδ' ὀχληθεῖεν ὑπὲρ αὐτῶν. Διὰ τοῦτο μεταφορικῶς τις καλέσειεν ἂν [d] αὐτὴν ἀργὴν [e] φιλίαν· χρονιζομένη γὰρ καὶ εἰς συνήθειαν ἀφικνουμένη, φιλία γίνεται.

* Φιλία δὲ οὐχ ἡ διὰ τὸ χρήσιμον, ἢ τὸ ἡδύ, ἀλλὰ τοῦ ἀγαθοῦ ἕνεκα. Εὔνους γάρ τίς τινι γίνεται δι' ἀρετὴν καὶ ἐπιείκειαν, ὅταν αὐτῷ καλὸς εἶναι δόξῃ, ἢ ἀνδρεῖος, ἤ τι τοιοῦτον· ὁ δὲ διὰ τὸ ἡδὺ καὶ χρήσιμον βουλόμενός τινα εὐπραγεῖν, οὐκ ἐκείνῳ ἐστὶν εὔνους, ἀλλ' ἑαυτῷ, καθάπερ οὐδὲ φίλος ἐστὶν ὁ τοιοῦτος. Ὁμοίως δὲ οὐ διότι ἔλαβε βουλόμενος τῷ εὐεργέτῃ τὰ ἀγαθά, εὔνους ἂν εἴη κυρίως, ἀλλὰ τὰ δίκαια δρῶν, καὶ ἀποδιδοὺς τῷ εὐεργέτῃ τὴν χάριν ὧν εὖ πέπονθεν αὐτός, οὐ τῇ ἐκείνου ἀρετῇ, ἀλλὰ τῷ ἑαυτοῦ ἀγαθῷ φαίνεται χαίρων.

Ἔστι τοίνυν ἡ εὔνοια οὔτε φιλία, οὔτε φίλησις, ἀλλὰ φιλίας ἀρχή, χρόνον δὲ καὶ συνήθειαν, καὶ τἄλλα φιλικὰ προσλαβοῦσα, φιλία γίνεται ἡ διὰ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὴν ἀρετήν.

(Scripsi : [a] οὐκέτι] cod. οὐκ ἔτι. — [b] εὖνοι] cod. εὔνοι. — [c] ἅμα τε] cod. ἅματε. — [d] καλέσειεν ἂν] cod. καλέσοιεν ἄν. — [e] ἀργὴν] cod. ἀρχήν. —)

molestiæ eorum causa suscipere velint. Quapropter per translationem aliquis eam otiosam amicitiam appellaverit : quippe temporis et consuetudinis diuturnitate amicitia fit.

Cæterum amicitiam dico non eam, quæ utilitatis aut voluptatis, sed quæ honestatis causa instituitur. Benevolus enim aliquis fit alicui ob virtutem et probitatem, quando ipsi aut honestus esse videtur, aut fortis, aut simili aliquo præditus bono : qui vero voluptatis et utilitatis causa res secundas alicui exoptat, non illi est benevolus, sed sibi, sicut ne amicus quidem talis homo est. Similiter nec ille qui quia beneficia ab aliquo accepit, beneficiorum auctori bona precatur, proprie benevolus fuerit, sed justus potius ; nam qui vicissim illi a quo beneficium accepit gratificatur pro iis quæ accepit, non illius virtute, sed suo bono gaudere videtur.

Quare benevolentia nec amicitia nec amatio est, sed amicitiæ principium, sin autem tempus et consuetudo et reliqua quæ ad amicitiam pertinent, accedant, fit amicitia ob bonum et virtutem instituta.

Κεφ. ζ'.

Περὶ ὁμονοίας.

** Ἡ δὲ ὁμόνοια φιλικόν τι καὶ αὐτή ἐστι, καὶ τῇ φιλίᾳ ἀκολουθεῖ. Ἔστι δὲ ὁμόνοια οὐ τὸ τὰ αὐτὰ δοξάζειν, οἷον ὁμοδοξία τις· ἡ μὲν γὰρ ὁμοδοξία γένοιτο ἂν καὶ τοῖς ἀγνοοῦσιν ἀλλήλους, οὐδὲν γὰρ κωλύει περὶ τῶν αὐτῶν τὰ αὐτὰ δοξάζειν, καὶ ἐπιστήμην ἔχειν τῶν αὐτῶν τὴν αὐτὴν μηδὲ εἰδότας ἀλλήλους· ἡ δὲ ὁμόνοια τῶν ἐν κοινωνίᾳ τινὶ καὶ φιλίᾳ ὄντων ἐστί.

*** Καὶ γὰρ τὰς πόλεις ὁμονοεῖν φασιν, ὅταν περὶ τῶν συμφερόντων ὁμογνωμονῶσι, καὶ τὰ αὐτὰ καὶ πράττωσι τὰ κοινῇ δόξαντα.

**** Ἔστι τοίνυν ὁμόνοια τῶν φίλων ὁμογνωμοσύνη, οὐκ ἐν τοῖς θεωρητοῖς, ἀλλ' ἐν τοῖς πρακτοῖς, καὶ τούτων τοῖς ἀξιολόγοις, καὶ ἐν μεγέθει τινὶ οὖσι. Περὶ γὰρ τῶν ἐν τῷ βίῳ μικρῶν οὐ λέγονται ὁμονοεῖν ἀλλήλοις οὔτε πόλις οὔτε φίλοι· οἷον, οἴκοι μένειν, ἢ βαδίζειν εἰς ἀγοράν, ἢ τόδε εἰπεῖν, ἢ δρᾶσαι [a], δι' ὧν οὔτε ὠφέλειά τις μεγάλη, οὔτε βλάβη ἀκολουθεῖ· περὶ τούτων γὰρ καὶ τῶν τοιούτων οὐ λέγονται ὁμόνοιαν ἔχειν.

Ἀλλὰ τῶν μεγάλων καὶ συμφερόντων ἢ τοῖς φίλοις ἀμφοῖν, ἢ τῇ πόλει κοινῇ.

Οἷον ὅταν πάσῃ τῇ πόλει κοινῇ δοκῇ τοὺς ἄρχοντας μὴ κληρωτοὺς εἶναι διαδοχῇ τινι κτωμένους τὴν ἀρχήν, ἀλλὰ αἱρετούς, ἢ συμμαχεῖν Λακεδαιμονίοις, ἢ ἄλλο ὁτιοῦν, ὅπερ ἀξιόλογόν τε, καὶ τῇ πόλει πάσῃ διαφέ-

CAP. VII.

De concordia.

Videtur ad amicitiam quoque referri posse concordia, quæ amicitiam sequitur. Est autem concordia non idem sentire, quasi aliquis opinionum consensus : quum inter eos etiam qui se mutuo ignorant, consensus esse possit, nihil enim obstat, quominus de iisdem idem sentiant, eandemque eorundem scientiam teneant, licet se mutuo non norint : concordia vero in iis quæ ad vitæ societatem amicitiamque spectant versatur. Etenim civitates concordes esse dicunt, quum de commodis suis consentiunt, eademque quæ communi consensu approbata sunt exsequuntur.

Est igitur concordia amicorum consensus, non in rebus sub contemplationem, sed sub actionem cadentibus, et quidem in rebus gravibus et amplis. De parvis enim rebus quæ in omni vita atque victu eveniunt neque urbem neque amicos idem sentire dicimus : verbi causa, de quæstione, utrum domi manendum, an in forum descendendum sit, vel hocne dicendum an agendum sit, e quibus neque magnum commodum, neque detrimentum ad nos redundat : de his enim ac talibus non idem sentire et concordare dicuntur homines.

Sed in magnis et quæ aut utrique amicorum aut reipublicæ conducunt concordiam versari dicimus. Ut quum tota civitas magistratus non sortiendos, ita ut per successiones munera obtineant, sed creandos esse decernit, aut Lacedæmonios in bello gerendo adjuvandos esse, aut denique aliud quid, qualecunque est, quod me-

* Οὐ τὴν διὰ τὸ χρήσιμον κτλ. — ** Cap. 6. Φιλικὸν δὲ καὶ ἡ ὁμόνοια κτλ. — *** Οὐδὲ τοὺς περὶ ὁτουοῦν ὁμογνωμονοῦντας, ἀλλὰ τὰς πόλεις ὁμονοεῖν φασιν κτλ. — **** Οἷον αἱ πόλεις, ὅταν πᾶσι δοκῇ κτλ.

ρει. Καὶ τοὺς φίλους ὁμοίως ὁμονοεῖν λέγομεν, ὅταν τὸν αὐτὸν ἕλωνται βίον, καὶ τὰ μέγιστα τῶν ἐν τῷ βίῳ, καὶ ἀμφοῖν ἢ πρὸς βλάβην ἢ πρὸς ὠφέλειαν φέροντα ἀμφότεροι ὁμοίως ἢ φεύγωσιν, ἢ διώκωσιν. Οὐ γὰρ τὰ αὐτὰ δεῖ ζητεῖν μόνον τοὺς ὁμονοήσοντας ἀλλήλοις, ἀλλὰ καὶ ὁμοίως τοῖς ὅλοις· οἷον εἰ δοκεῖ τοῖς φίλοις ἀμφοῖν ἡγεμόνα βίου θατέρῳ τὸν ἕτερον γενέσθαι, βούλοιντο δὲ οὐ τὸν αὐτόν, ἀλλ' ἑκάτερος ἑαυτόν, τηνικαῦτα γὰρ τὸ αὐτὸ μὲν ζητοῦσιν, ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ αὐτῷ, ἀλλ' ἑαυτῷ ἑκάτερος, ὅπερ οὐκ ἔστιν ὁμονοεῖν. Καὶ ἐν ταῖς πόλεσι δὲ ὁμονοήσουσιν ἐν ταῖς ἀρχαιρεσίαις, ὅταν τὸν αὐτὸν ἕλωνται πάντες ἄρχειν, ἢ τοὺς ἀρίστους πάντες, καὶ μὴ ἑαυτὸν ἕκαστος· καθάπερ Εὐριπίδης ἐν ταῖς Φοινίσσαις ἐποίησεν· οὕτω γὰρ οὐ τὸ πᾶσιν ἀρέσκον γίνεται· τὸ δὲ οὐκ ἔστιν ὁμόνοια· ἀλλ' ὅταν τύχωσι πάντες οὗ ἐφίενται, τηνικαῦτα ὁμονοοῦσιν.

* Ἔστι τοίνυν ἡ ὁμόνοια πολιτική τις φιλία, καὶ οὕτω λέγεται· καὶ γὰρ περὶ τὰ πρακτά, καὶ τὰ συμφέροντά ἐστι, καὶ πρὸς τὸν βίον ἀνήκοντα· ταῦτα δὲ τῆς πολιτικῆς.

** Ἔστι δὲ ἐν τοῖς ἐπιεικέσιν ἡ ὁμόνοια· οὗτοι γὰρ καὶ ἑαυτοῖς ὁμονοοῦσι, καὶ ἀλλήλοις ἐπὶ τῶν αὐτῶν ὄντες, ὡς εἰπεῖν· τῶν τοιούτων γὰρ ἵσταται τὰ βουλήματα, καὶ μένει, καὶ οὐ μεταρρεῖ, καθάπερ Εὔριπος, βούλονταί τε τὰ δίκαια καὶ τὰ συμφέροντα, τούτων δὲ καὶ κοινῇ ἐφίενται.

*** Τοὺς δὲ φαύλους οὐχ οἷόν τε ὁμονοεῖν πλὴν ἐπὶ μικρόν, καθάπερ καὶ φίλοι βέβαιοι οὐ δύνανται εἶναι πλεονεξίας ἐφιέμενοι, καὶ μεῖζον ἔχειν ἑκάτερος ἑκατέρου ζητοῦντες ἐν τοῖς συμφέρουσιν· ἐν γὰρ τοῖς πόνοις καὶ ἐν ταῖς ὑπὲρ ἀλλήλων λειτουργίαις ἀεὶ ζητοῦσι τὸ ἔλαττον ἔχειν, καὶ ἑαυτὸν ἑκάτερος ἄξιον νομίζων ὀλίγα μὲν πονεῖν, μεγάλα δὲ ὠφελεῖσθαι, τὸν ἕτερον εὐθύνει, περὶ τῶν λειτουργιῶν ἀκριβολογούμενος, καὶ κωλύων τῶν συμφερόντων ἀπολαύειν, ὅσον ἐθέλει, ὡς μεγάλων, φαύλων ἀπονάμενον πόνων· διὰ τοῦτο μὴ τηροῦντες τὸ κοινόν, ἀλλ' ἑκάτερος τὸ ἑαυτοῦ, τάχιστα διαλύονται· τὸ γὰρ συνάπτον διασπῶσιν, ὅπερ ἐστὶ τὸ κοινὸν καὶ ἡ ὁμόνοια· τοῦ συνάπτοντος δὲ διαλυθέντος, οὐ δύνανται συνημμένοι εἶναι. Συμβαίνει τοίνυν αὐτοῖς στασιάζειν, ἀπαιτοῦσι μὲν παρ' ἀλλήλων τὰ φιλικά, αὐτοῖς δὲ οὐ βουλομένοις τὰ δίκαια ποιεῖν· ὅθεν ἐν τοῖς φαύλοις οὐ δυνατὸν ὁμόνοιαν εἶναι, ἀλλ' ἐν τοῖς ἐπιεικέσι μόνοις.

(Scripsi : [a] δρᾶσαι] cod. δράσαι. —)

Κεφ. η'.

Περὶ εὐεργεσίας.

**** Ἐκεῖνο δὲ ζητητέον, ἀνθ' ὅτου τοὺς εὖ πάσχον-

morabile sit et ad universam rempublicam pertineat. Similiter et amicos concordare dicimus, quum eandem vitæ rationem suscipiunt et quæ in vita tum maxima sunt tum ad utriusque vel incommoda vel commoda spectant, ambo aut fugiunt aut sequuntur. Neque enim solum eadem consectari debent concordes, sed etiam prorsus eodem modo : exempli gratia, si utrique amicorum in mentem veniat, ut dux vitæ alteri sit alter, neque tamen eundem esse velint, sed uterque se proponat, tum enim idem quærunt, nec tamen in eodem, sed uterque sibi quærit, quod non est concordare. Sic et in urbium comitiis concordabunt, quum eundem magistratum omnes delegerint, aut saltem optimum omnes, non se quisque : quemadmodum in Phœnissis Euripides poeta fecit : neque enim id quod omnibus placet eo modo fieri potest : hæc autem non est concordia : sed quando omnes id quod petunt, consequuntur, tum demum concordant.

Est igitur concordia civilis quædam amicitia, eoque nomine appellatur : versatur enim in iis quæ sub actionem cadunt, et reipublicæ conducunt, et ad vitæ usum pertinent : quæ omnia civilis prudentiæ sunt.

Inest autem concordia in viris bonis : hi enim et secum ipsi concordant et inter se, quum in iisdem, ut ita dicam, rebus gerendis occupati sint : talium enim virorum voluntates perstant et manent, neque Euripi instar fluunt et refluunt : siquidem ea quæ justa, et quæ utilia sunt volunt, eorumque communi cupiditate flagrant.

Mali autem concordes esse non possunt, nisi parumper, quemadmodum ne amici quidem constantes esse possunt quum uterque plus sibi vindicare et majorem altero partem consequi cupiat in iis quæ utilia esse arbitrantur : quippe in laboribus quos alter alterius causa subit atque in ministeriis quibus fungitur, ambo semper minus habere gestiunt, quum uterque se dignum existimet, qui labores quam minimos suscipiat, magnam autem utilitatem ex omni re capiat, alterum coarguens in ejusque ministeria curiosius inquirens vetansque eum frui quanta vult utilitate fructu ex improbis laboribus percepto : quamobrem dum quod commune ipsis est non conservant, sed sua uterque commoda tuetur, cito dissociantur : tollunt enim amicitiæ nodum, qui quidem communio et concordia est : eo autem sublato conjungi diutius non possunt. Accidit ergo eis, ut discordent inter se, dum alter ab altero amicitiæ documenta exigit, ipse autem quæ justa sunt facere non vult : unde patet fieri non posse, ut inter improbos concordia, sed inter probos tantum sit.

CAP. VIII.

De beneficentia.

Est et illud quærendum, cur benefici eos de quibus

* Πολιτικὴ δὲ φιλία κτλ. — ** Ἔστι δ' ἡ τοιαύτη ὁμόνοια κτλ. — *** Τοὺς δὲ φαύλους οὐχ οἷόν τε ὁμονοεῖν, κτλ. — **** Cap. 7. οἱ δὲ εὐεργέται τοὺς εὐεργετηθέντας κτλ.

τας οἱ εὐεργέται φιλοῦσι μᾶλλον, ἢ ὑπ' ἐκείνων φιλοῦνται· καὶ γὰρ ὡς παράλογον γινόμενον ἐπιζητεῖται. Οἱ μὲν οὖν πολλοὶ διὰ τοῦτό φασι φιλεῖν μᾶλλον τοὺς εὐεργέτας, δι' ὃ καὶ οἱ δανεισταὶ φιλοῦσιν οἷς ἐδάνεισαν, μὴ φιλούμενοι ὑπὸ τῶν ὀφειλόντων· οἱ μὲν γὰρ χρήσαντες βούλονται τοῖς ὀφείλουσι τὴν σωτηρίαν, καὶ πάντα τρόπον βοηθοῦσιν, ἵνα αὐτοῖς τὰ χρήματα ἐπανέλθῃ, οἱ δὲ ὀφείλοντες οἷς ὀφείλουσιν οὐκέτι [a]· βούλοιντο γὰρ ἂν αὐτοὺς μὴ εἶναι, ὡς ἄμεινον οὕτω πράξοντες τοῦ δανείου λυθέντος· τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον φασὶ καὶ ἐπὶ τούτων· τοὺς μὲν εὐεργέτας βούλεσθαι εἶναι καὶ σώζεσθαι τοὺς εὖ παθόντας, ὡς οὕτω κομιουμένους τὰς ἀμοιβάς, τοὺς δὲ εὖ παθόντας οὐ σφόδρα φιλεῖν τὴν τῶν εὐεργετῶν σωτηρίαν· οὐ γὰρ οὕτως ἐπιμελὲς τοῖς ἀνθρώποις τὸ ἀνταποδοῦναι, ὡς τὸ ἀπολαβεῖν. Ἡ μὲν οὖν δοκοῦσα τοῖς πολλοῖς αἰτία αὕτη ἐστί, καὶ ταῦτα προήχθησαν νομίζειν, πρὸς τοὺς ἀγνώμονας καὶ πονηροὺς ἀποβλέποντες τῶν ἀνθρώπων· καὶ ὅ φησιν Ἐπίχαρμος, ἐκ πονηροῦ θεώμενοι. Ἔοικε δὲ ἀνθρωπικὸν τὸ τοιοῦτον εἶναι· ἀμνήμονες γὰρ οἱ πολλοί, καὶ μᾶλλον εὖ πάσχειν, ἢ ποιεῖν ἐφίενται. Δόξειε δ' ἂν φυσικώτερον εἶναι τὸ αἴτιον, καὶ οὐχ ὅμοιον τῷ περὶ τοὺς δανείσαντας. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς εὐεργέταις καὶ τοῖς εὖ πάσχουσι φίλησίς ἐστιν, ἐν δὲ τοῖς δανειζομένοις καὶ δανεισταῖς οὐ φίλησις· οὐ γὰρ φιλεῖ ὁ δανείσας τὸν ὀφείλοντα, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο μόνον σώζεσθαι αὐτὸν βούλεται τῆς κομιδῆς ἕνεκα, καὶ ἵνα τὸ δάνειον ἀπολάβῃ· οἱ δ' εὖ πεποιηκότες φιλοῦσι καὶ ἀγαπῶσι τοὺς εὖ πεπονθότας, κἂν [b] μὴ ὦσι χρήσιμοι, μηδὲ δύνωνται γενέσθαι. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τῶν τεχνιτῶν συμβέβηκε· πᾶς γὰρ τὸ οἰκεῖον ἔργον ἀγαπᾷ μᾶλλον, ἢ ἀγαπηθείη ἂν ὑπὸ τοῦ ἔργου ἐμψύχου γενομένου· μάλιστα δὲ τοῦτο περὶ τοὺς ποιητὰς συμβαίνει· ὑπεραγαπῶσι γὰρ οὗτοι τὰ οἰκεῖα ποιήματα, στέργοντες ὥσπερ τέκνα· τοιοῦτο δὲ ἔοικεν εἶναι καὶ τὸ τῶν εὐεργετῶν· οἱ γὰρ εὖ πάσχοντες ὑπ' αὐτῶν κατὰ τοῦτο ἔργα αὐτῶν εἰσι, καὶ διὰ τοῦτο ἀγαπῶσι μᾶλλον αὐτούς, ἢ τὰ ἔργα αὐτοὺς ἀγαπᾷ. Τούτου δὲ αἴτιον, ὅτι τὸ μὲν εἶναι πᾶσιν αἱρετὸν καὶ φιλητόν· ἐσμὲν δὲ κυρίως ὅταν ἐνεργείᾳ ὦμεν· ἐσμὲν δὲ ἐνεργείᾳ ἐν τῷ ζῆν καὶ πράττειν· ὁ δὲ πράττων ἐνεργείᾳ ἐστὶν ἐν τῷ ἔργῳ. Ἡ γὰρ οἰκοδομική, ἡ λόγος [c] ἐστὶ τῆς οἰκοδομίας, ἐνεργείᾳ ἐστὶν ἐν τῇ οἰκίᾳ· καὶ ἔστιν αὐτὴ ἡ οἰκία, καθὸ οἰκία, ὁ τεχνίτης ἐνεργείᾳ, καθὸ τεχνίτης· ὁμοίως καὶ πᾶς ἐνεργῶν ἐνεργείᾳ ἐστὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ. Εἰ τοίνυν φυσικὸν μὲν ἐφίεσθαι τοῦ εἶναι, τὸ εἶναι δέ ἐστιν ἐν τῷ πράττειν [d], τὸ ἔργον δέ ἐστιν αὐτὸς ὁ πράττων ἐνεργείᾳ, φανερὸν ὅτι καθ' ὅσον [e] ζητεῖ τις τὸ ἑαυτοῦ εἶναι, κατὰ τοσοῦτον ζητεῖ καὶ τὸ ἔργον εἶναι· φύσει δέ τις φιλεῖ ἑαυτὸν καὶ βούλεται εἶναι· φύσει ἄρα φιλεῖ τις τὸ ἑαυτοῦ ἔργον. Ἐπεὶ δὲ μάλιστά τις φιλεῖ ἑαυτόν, καὶ μάλιστα φιλεῖ ἕκαστος τὸ ἑαυτοῦ ἔργον, καὶ τὸν εὐεργετούμενον, καθ' ὅσον ἔργον ἐστὶν αὐτοῦ, μάλιστα φιλήσει· καὶ διὰ τοῦτο καὶ μᾶλ-

bene meriti sunt vehementius ament, quam ab iis amentur: namque ejus rei, quasi præter rationem et opinionem omnium fiat, ratio quæritur. Et vulgus quidem idcirco beneficos vehementiore amore captos esse opinatur, quod creditores eos, quibus pecuniam crediderunt, amant, quamvis debitores illorum amori non respondeant: nempe creditores debitoribus salutem ferunt et exoptant, omnique modo iis subveniunt, ut pecuniæ ipsis redeant, debitores vero creditoribus non item: vellent enim eos excedere e vita, quia dissoluto ære alieno felicius victuri videntur: idem et hic accidere affirmant: beneficos quidem optare vitam et salutem iis in quos beneficia contulerunt, quod sic beneficii gratiam se consecuturos esse sperent, eos vero qui beneficia acceperunt de beneficorum salute non valde sollicitos esse: neque enim tantopere laborare homines de gratia referenda, quantopere de accipiendo beneficio laborant. Atque hæc quidem ea est, quam vulgus esse arbitratur, causa, quæ quidem credere coacti sunt quod ingratos tantum atque improbos homines respiciant, et quod est apud Epicharmum, ex animi pravitate spectantes. Videtur autem tale quid homini proprium esse: immemores enim plerique sunt, magisque affici beneficiis, quam conferre ea in alios cupiunt. Verum hujus rei causa naturalis potius videtur, neque similis esse creditorum rationi. In iis quippe qui beneficio afficiunt et qui afficiuntur mutuus amor est, in debitoribus autem et creditoribus non est amor: neque enim amat creditor debitorem, sed salvum duntaxat esse vult, ut suum recuperet pecuniamque creditam recipiat. Qui autem beneficium contulerunt, amant et diligunt eos quos beneficio affecerunt, etiamsi utiles ipsis non sint, ac ne esse quidem possint. Quod et in artificibus usu venit: amat enim suum quisque opus vehementius quam ab opere suo amaretur, si ex inanimo fieret animatum: atque hoc in poëtis maxime contingit: quippe hi sua poëmata supra modum amant, amore prope paterno tanquam liberos illa prosequentes: talis videtur et eorum qui beneficiis alios ornarunt esse ratio: qui enim ab iis beneficio aliquo affecti sunt, hujus rei respectu eorum sunt opera, ideoque magis eos amant, quam ab operibus suis amantur. Hujus rei causa est, quod esse omnibus optabile et amabile est: proprie autem tum sumus, quum actu sumus: actu autem sumus propterea quod vivimus atque agimus: qui vero agit, actu est in opere. Nam architectura, quæ structuræ ratio est, actu est in ædificio: estque ipsum ædificium, quatenus est ædificium, sicut artifex actu, quatenus est artifex: eodemque modo quicunque in aliqua re operatur, actu opus suum est. Si ergo omnibus naturale est, ut esse cupiant, esse autem in agendo cernitur, opus vero ipse est qui actu illud facit, manifestum est, quatenus quis se ipsum esse desideret, eatenus eum opus quoque suum esse desiderare: natura autem duce aliquis se ipsum amat atque esse vult: naturæ igitur convenienter aliquis opus suum

λον, ἢ τὸν εὐεργέτην· ἡ γὰρ μεγίστη φίλησίς ἐστιν, ᾗ τις φιλεῖ ἑαυτόν· Ἔτι δὲ καὶ ὅτι ὁ μὲν εὐεργέτης ἑαυτοῦ γίνεται βελτίων εὐεργετῶν, καὶ ἀγαθὸν αὐτῷ ἐστι τὸ εὐεργετεῖν, καὶ διὰ τοῦτο χαίρει τῷ εὖ πάσχοντι, ὅτι ἐν αὐτῷ θεωρεῖ τὸ ἑαυτοῦ ἀγαθόν· ὁ δὲ εὖ πάσχων οὐ γίνεται βελτίων ἑαυτοῦ τῷ πάσχειν· οὐδὲ ἐν τῷ εὐεργέτῃ ἔχει τι ἀγαθόν· βελτίων γάρ τις δύναται γενέσθαι ἐξ ὧν αὐτὸς ποιεῖ· ἐν τῷ ἐνεργεῖν γάρ ἐστι τὸ ἀνθρώπινον ἀγαθόν, ὥσπερ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται. Διὰ τοῦτο εἴ τί ἐστιν ἡδὺ τῷ εὖ πάσχοντι παρὰ τῷ εὐεργέτῃ, οὐκ ἀγαθόν ἐστιν αὐτοῦ, ἀλλὰ συμφέρον· τὸ δὲ συμφέρον οὐχ οὕτως ἡδὺ καὶ φιλητόν ἐστιν, ὡς τὸ ἀγαθόν· τὸ γὰρ ἀγαθὸν τέλος ἐστὶ τοῦ συμφέροντος, καὶ διὰ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ συμφέρον φιλητόν ἐστι καὶ ἡδύ· μᾶλλον ἄρα [f] φιλεῖ ὁ εὐεργέτης τὸν εὖ πάσχοντα, ἢ ὑπ' ἐκείνου φιλεῖται. Ἔτι τοῦ ἀγαθοῦ ἡδεῖά ἐστι καὶ ἡ ἐνέργεια, καὶ ἡ ἐλπίς, καὶ ἡ μνήμη· ἐνέργεια μὲν παρόντος καὶ γινομένου, ἐλπὶς δὲ μέλλοντος, μνήμη δὲ παρεληλυθότος· ἥδιον δὲ παρὸν τὸ ἀγαθόν, ἢ μέλλον, καὶ παρεληλυθός· ἔστι δὲ ὁ μὲν εὐεργετηθεὶς παρὸν ἀγαθὸν τοῦ εὐεργετηκότος· μένει γὰρ τὸ ἀγαθὸν καὶ πολυχρόνιόν ἐστιν, ὃ ἐν τῷ εὖ παθόντι ὁ εὐεργέτης θεωρεῖ· τοῦ δὲ εὖ παθόντος τὸ ἀγαθὸν οὔτε μένει· καὶ γὰρ χρήσιμον ἦν, καὶ ἅμα τῇ χρήσει παρελήλυθεν· οὔτε ἀγαθόν ἐστι κυρίως· καὶ διὰ τοῦτο εἴτε καὶ [g] ἄμφω παρῆσαν, ἥδιον ἂν ἦν τὸ τοῦ εὐεργέτου ἀγαθόν, εἴτε καὶ ἄμφω παρῆλθον, ἡδίων ἂν ἦν ἡ μνήμη τοῦ εὐεργέτου ἢ τοῦ εὐεργετουμένου, καθ' ὅσον [h] ἡ τοῦ ἀγαθοῦ μνήμη ἡδίστη ἐστὶ μάλιστα, ἡ δὲ τοῦ χρησίμου οὐ πάνυ, ἢ ἧττον [i]· εἰ γὰρ ἡ προσδοκία τῶν χρησίμων ἀνάπαλιν ἔχει, καὶ ἡδίων ἐστὶ τῆς μνήμης παρεληλυθότων ἀγαθῶν· φαίνεται τοίνυν καὶ διὰ ταῦτα μᾶλλον φιλεῖν τὸν εὐεργέτην τὸν εὖ πάσχοντα, ἢ ὑπ' ἐκείνου φιλεῖσθαι. Ἔτι ἡ μὲν φίλησις ἐνεργείᾳ ἔοικε, τὸ δὲ φιλεῖσθαι πάθει· τοῖς τοίνυν ἐνεργοῦσι τὰ φιλικά, δηλονότι τοῖς εὐεργέταις, μᾶλλον προσήκει τὸ φιλεῖν, ἢ τοῖς πάσχουσιν. Ἔτι τὰ πόνῳ κτηθέντα στέργομεν μᾶλλον καὶ φιλοῦμεν τῶν ῥᾳδίως [k] κατορθωθέντων· ὅθεν καὶ τὰ χρήματα οἱ κτησάμενοι τῶν διαδεξαμένων μᾶλλον φιλοῦσιν· ἔστι δὲ ἄπονον μὲν τὸ εὖ πάσχειν, ἐργῶδες δὲ τὸ εὖ ποιεῖν· ἔστι δὲ τὸ μὲν εὖ πάσχειν [l] ἐν τῷ εὐεργετουμένῳ, τὸ δὲ εὖ ποιεῖν ἐν τῷ εὐεργέτῃ· καὶ διὰ τοῦτο ὁ εὐεργετούμενος μᾶλλον ἢ ὁ εὐεργέτης φιλεῖται. Καὶ διὰ τοῦτο καὶ αἱ μητέρες φιλοτεκνότεραι μᾶλλον, ὅτι πόνῳ γεννῶσιν, ἢ οἱ παῖδες φιλομήτορες, τῷ μηδὲν ὑπὲρ τοῦ τεχθῆναι ποιῆσαι· καὶ μᾶλλον ἴσασιν αἱ μητέρες, ὅτι ἐξ ἐκείνων οἱ παῖδες, ἢ οἱ παῖδες, ὅτι αὐταὶ παρήγαγον εἰς τὸν βίον. Ταῦτα δὲ δόξειεν ἂν εἶναι καὶ τοῖς εὐεργέταις οἰκεῖα. Καὶ γὰρ οὐ μόνον ἐπίπονόν τι ποιοῦσιν ὑπὲρ τῶν εὖ πασχόντων, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἴσασιν ὅτι εὐεργετοῦσιν, ἢ ἐκεῖνοι γινώσκουσιν ὅτι ὑπὸ τούτων εὐεργετοῦνται. Καὶ γὰρ ἐνδέχεται τὸν εὖ ποιοῦντα οὐκ αὐτὸν οἴκοθεν, ἀλλ' ἑτέρῳ ὑπηρετούμενον εὐεργετεῖν, καὶ διὰ τοῦτο

amat. Quum autem maxime semet ipsum aliquis amet, maximeque suum quisque opus amet, etiam eum quem beneficio ornavit, quatenus ipsius opus est, maxime amabit : ideoque etiam magis quam eum a quo est beneficiis affectus : maxima enim, qua quis semetipsum amat, amatio est. Præterea etiam quia beneficus, dum bene aliis facit se ipso melior fit, bonumque illi est benefacere, idcirco quoque eo qui beneficium accipit, delectatur, quod in eo bonum suum videt : quum contra homo beneficiis ornatus acceptis illis non fiat melior se ipso, neque in beneficiorum auctore ullum habeat bonum : ex iis enim quæ ipse aliquis facit, melior fieri potest : namque in agendo, ut supra dictum est, humanum cernitur bonum. Quare, si quid illi cui beneficium datur in eo, a quo accipit, jucunditatis esse videtur, id non bonum illi est, sed utile : id autem quod utile est, non ita et jucundum est et amabile, ut id quod est bonum : id enim quod bonum est, finis est ejus quod est utile, et propter bonitatem utilitas amabilis etiam et jucunda est : magis ergo beneficus hominem beneficio affectum amat, quam ab illo amatur. Præterea boni ipsius jucunda et actio et spes est et memoria : actio quidem præsentis et dum adhuc fit, spes futuri, memoria præteriti : jucundius autem est bonum præsens, quam futurum et præteritum : est autem homo beneficiis ornatus præsens bonum beneficiorum auctoris : manet enim ac diuturnum est bonum, quod in accipiente contemplatur is qui dedit : ejus vero bonum qui beneficium accepit neque manet : etenim utile erat, unaque cum usu abiit : neque proprie est bonum : ideoque sive utrumque est præsens, jucundius benefici bonum est, sive utrumque præteriit, tamen dati quam accepti beneficii jucundior est recordatio, quatenus boni maxime, utilitatis vero non admodum, aut minus certe jucunda est recordatio : quippe licet utilitatis contra se habeat exspectatio, quæ præteritorum bonorum recordatione est jucundior, tamen idcirco magis amare videtur beneficii auctor hominem beneficio ornatum, quam ab illo amari. Præterea amatio actioni similis est, quum amari ad perpessionis similitudinem accedat : eos ergo qui amicitiæ documenta dant, id est, beneficiorum auctores magis amare decet quam homines beneficiis affectos. Quin etiam ea quæ labore nobis peperimus, magis amamus magisque amplectimur, quam res nullo negotio bene gestas : quapropter etiam opes suas magis amant illi qui eas acquisiverunt, quam qui a parentibus eas acceperunt : jam vero facile est, beneficia accipere, difficile aliis bene facere : est autem beneficia accipere hominis beneficio affecti, bene facere vero benefici : ideoque magis qui accipit beneficium amatur, quam beneficus. Neque alia est causa, cur liberos suos magis ament matres, quia nimirum magno labore eos pariunt, quam liberi matres, propterea quod nihil navant et efficiunt, ut nascantur : magisque sciunt matres, ex se liberos esse natos, quam liberi se ab illis in lucem editos et susceptos esse. Atque hæc quidem etiam ad

μὴ αὐτὸν εἶναι εὐεργέτην· ἢ αὐτὸν μὲν οἴκοθεν εὐεργετεῖν, οὐκ αὐτοῦ δὲ ἕνεκα τοῦ εὖ πάσχοντος, ἀλλ' ἑαυτοῦ, καὶ διὰ τὸ χρήσιμον· ταῦτα δὲ ποιεῖ τὸν εὖ πάσχοντα μὴ πάνυ βεβαίως τὸν εὐεργετοῦντα γινώσκειν· τὸν μέντοι[m] εὐεργέτην οὐδὲν κωλύει τὸν εὖ πάσχοντα γινώσκειν, ὅτι ἑαυτὸν ἀκριβῶς γινώσκει, ὅτι εὐεργέτης ἐστὶν ἀληθῶς. Διὰ ταῦτα ὁ εὖ ποιῶν τὸν εὖ πάσχοντα φιλεῖ μᾶλλον, ἢ ὑπ' ἐκείνου φιλεῖται.

(Scripsi : [a] οὐκέτι] cod. οὐκ ἔτι. — [b] κἂν] cod. κἄν. — [c] ἢ λόγος] ὁ λόγος. — [d] πράττειν] cod. πραττεὶν. — [e] καθ' ὅσον] cod. καθόσον. — [f] ἄρα] cod. ἆρα. — [g] εἴτε καὶ] cod. εἰ καί. — [h] τοῦ εὐεργέτου ἢ τοῦ εὐεργετουμένου καθ' ὅσον] cod. τοῦ εὐεργετουμένου ἢ τοῦ εὐεργέτου καθόσον. — [i] ἧττον] cod. ἥττον. [k] ῥᾳδίως] cod. ῥαδίως. — [l] τὸ μὲν εὖ πάσχειν] cod. τὸ μὲν πάσχειν. — [m] μέντοι] cod. μέν τοι. —)

beneficos accommodari posse videantur. Neque enim solum in bene faciendo operæ et laboris aliquid insumunt, sed magis etiam sciunt, se de aliis bene mereri, quam illi exploratum habent, se ab his beneficia accipere. Fieri enim potest, ut beneficus non sua sponte, sed quoniam alteri gratificatur beneficium conferat, atque hanc ob causam non ipse beneficii auctor sit : vel ut ipse quidem ultro beneficium conferat, at non illius causa, in quem confert, sed sua causa et propter emolumentum suum : quæ faciunt ut qui beneficium accipit non optime norit beneficii largitorem : beneficum autem nihil impedit, quominus hominem beneficio affectum norit, quia se vere beneficum esse probe scit. Quocirca beneficus hominem beneficio ornatum magis amat, quam ab illo amatur.

Κεφ. θ'.

Περὶ τῆς φιλαυτίας.

* Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον. Ζητητέον δὲ κἀκεῖνο,[a] πότερον ἑαυτὸν δεῖ φιλεῖν μάλιστα, ἢ ἄλλον τινά. Δοκεῖ γὰρ τὸ ἑαυτὸν μάλιστα φιλεῖν οὐκ ἀγαθῶν ἀνδρῶν εἶναι· καὶ διὰ τοῦτο ἐπιτιμῶνται οἱ ἑαυτοὺς μάλιστα ἀγαπῶντες, καὶ ὡς ἐν αἰσχρῷ φίλαυτοι ἀποκαλοῦνται· ἔτι δὲ καὶ ὅτι ὁ μὲν φαῦλος δοκεῖ πάντα πράττειν ἑαυτοῦ χάριν, καὶ τοσούτῳ μᾶλλον, ὅσῳ φαυλότερος· καὶ ἐγκαλεῖται διὰ τοῦτο, ὅτι οὐδὲν τῶν ἰδίων πλέον ἐπιζητεῖ, ἀλλ' ἑαυτοῦ χάριν πάντα ποιεῖ· ὁ δὲ ἐπιεικὴς διὰ τὸ καλὸν πάντα πράττει, καὶ τοσούτῳ μᾶλλον, ὅσῳ βελτίων καὶ ἐπιεικέστερος· καὶ διὰ τὸν φίλον, καὶ ἵνα δῷ τοῖς ἄλλοις τυχεῖν, ὧν δέονται, παρίησι τὰ ἑαυτοῦ· διὰ ταῦτα μὲν οὖν δοκεῖ μὴ δεῖν μάλιστα πάντων φιλεῖν ἑαυτόν. Τούτοις δὲ τὰ ἔργα διαφωνεῖ, καὶ οὐκ ἀλόγως. Φασὶ γὰρ δέον εἶναι μάλιστα φιλεῖν τὸν μάλιστα φίλον, μάλιστα δὲ φίλος ὁ σώζων πάντα τὰ φιλικὰ περὶ τὸν φιλούμενον· φιλικὰ δέ ἐστι τὸ βούλεσθαι τὰ ἀγαθὰ τῷ φίλῳ ἐκείνου ἕνεκα, καὶ εἰ μηδεὶς εἴσεται τοῦτο, καὶ τὸ συζῆν μάλιστα ζητεῖν, καὶ τὸ συναλγεῖν καὶ συγχαίρειν· ταῦτα δὲ πάντα αὐτός τις ἑαυτῷ ἀπονέμει, καὶ ἀπὸ τῶν πρὸς ἑαυτὸν καὶ τὰ πρὸς τοὺς φίλους ἐλήφθη, καθὼς ἐν τῷ δ' εἴρηται κεφαλαίῳ. Τούτοις δὲ καὶ αἱ παροιμίαι πᾶσαι μαρτυροῦσι. Τοὺς γὰρ σφόδρα φίλους δηλοῦντες, μία ψυχή φασι· ἔτι δὲ καὶ τὸ κοινὰ τὰ τῶν φίλων εἰς τοῦτο φέρει, καὶ ἰσότης φιλότης, καὶ γόνυ κνήμης ἔγγιον. Εἰ γὰρ τὸ κοινόν, καὶ ἡ ἰσότης, καὶ τὸ ἔγγιστα, φιλία, τί γένοιτ' ἂν ἑκάστῳ φιλικώτερον ἑαυτοῦ; μάλιστα ἄρα φίλος αὐτὸς ἑαυτῷ. Εἰ δὲ τὸν μάλιστα φίλον μάλιστα δεῖ φιλεῖν, ἑαυτὸν δεῖ μάλιστα φιλεῖν.

CAP. IX.

De sui amore.

Sed hæc hactenus. Jam vero et illud quærendum est, utrum se ipsum maxime amare oporteat, an aliquem alium. Videtur enim se ipsos maxime amare non esse bonorum hominum, eamque ob causam objurgantur qui sui sunt amantissimi, et tanquam ignominioso nomine sui amatores vocantur : præterea quia improbus omnia sua causa agere videtur, eoque magis, quo improbior est : ideoque accusatur et reprehenditur, quod nihil studiosius quam sua petat, et sua causa omnia faciat : vir bonus autem omnia propter honestum agit, eoque magis, quo melior et honestior est : qui et amici gratia et ut alios compotes faciat eorum, quibus egent, sua negligit ac prætermittit : ob hæc igitur videtur aliquis non debere se unum omnium maxime amare. Verum ab hac oratione facta discrepant, neque immerito. Ajunt enim maxime eum amare oportere, qui maxime sit amicus, maxime autem est amicus qui omnia officia in eo quem diligit servat : est vero benevoli officium, exoptare amico bona illius ipsius gratia, etiam si nemo hoc sciturus sit, et una maxime vivere conari, et una tum dolere tum lætari : hæc autem omnia nobis ipsis tribuere solemus, atque idcirco ab officiis quæ nobis præstamus etiam officia amicis præstanda repetivimus quemadmodum in quarto capite dictum est. His consentanea omnia etiam proverbia sunt. Nam dum homines amicissimos indicant, una mens idemque animus, dicunt : quin etiam illud, amicorum omnia communia, eodem pertinet, et æqualitas est amicitia, et genu crure propius. Si enim id quod commune et æquale et proximum est, amicitia vocanda, quid unicuique carius quam ipse sibi esse possit? sibi ergo quisque maxime amicus est. Si vero carissimum maxime amare oportet, sibi quisque maxime amandus est.

* Cap. 8. Ἀπορεῖται δὲ πότερον δεῖ φιλεῖν ἑαυτὸν μάλιστα, κτλ

* Οὕτω τοίνυν ἀμφοτέρων μὲν λόγων ἀληθῶν εἶναι δοκούντων, εἰκότως ἀπορεῖται ποτέρῳ δέον ἀκολουθεῖν. Εὑρήσομεν δὲ διελόντες καὶ διορισάμενοι, ἐφ' ὅσον, καὶ πῶς ἑκάτερος ἀληθεύει. Εἰ γὰρ λάβοιμεν τὴν τοῦ φιλαύτου σημασίαν, ὃ βούλεται παρ' ἑκατέρῳ τῶν λόγων, δῆλον τὸ ζητούμενον γένοιτ' ἄν. Ὁ μὲν οὖν πρῶτος λόγος αὐτοφιλαύτους καλεῖ, οὐ τοὺς ἑαυτοὺς φιλοῦντας ἁπλῶς, ἀλλὰ τοὺς ζητοῦντας ἑαυτοῖς ἀπονέμειν τὸ πλέον, οὐκ ἐν τῷ ἀγαθῷ καὶ τῇ ἀρετῇ, ἀλλ' ἐν χρήμασι καὶ τιμαῖς, καὶ ταῖς σωματικαῖς ἡδοναῖς· τούτων γὰρ οἱ πολλοὶ ὀρέγονται, καὶ ἐσπουδάκασι περὶ αὐτὰ ὡς ἄριστα ὄντα, διὸ καὶ περιμάχητά ἐστιν. Οἱ δὴ περὶ ταῦτα πλεονέκται χαρίζονται ταῖς ἐπιθυμίαις, καὶ ὅλως τοῖς πάθεσι, καὶ τῷ ἀλόγῳ τῆς ψυχῆς· τοιοῦτοι δ' εἰσὶν οἱ πολλοί· διὰ τοῦτο καὶ τούτοις ἡ προσηγορία γέγονε. Τοῖς γὰρ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον γινομένοις τὰ ὀνόματα τίθεται· τὰ δὲ σπάνια οὐδὲ σφόδρα ὀνομάζονται, καὶ γὰρ τούτων ἔνια οὐδὲ γίνώσκονται. Εἰσὶ δὲ οἱ μὲν φαῦλοι, καὶ τὰ δοκοῦντα ἀγαθὰ ἑαυτοῖς ἀπονέμοντες, πολλοί· οἱ δὲ σπουδαῖοι, σπάνιοι. Διὰ τοῦτο τοὺς πολλοὺς φαύλους ὄντας καὶ φιλαύτους ἀποκαλοῦσιν· οἱ δὴ οὕτω φίλαυτοι καὶ δικαίως ἐγκαλοῦνται. Ὅτι δὲ τοὺς φαύλως ἔχοντας περὶ τὰς ἐπιθυμίας φιλαύτους οἱ πολλοὶ καλοῦσιν, οὐκ ἄδηλον. Εἰ γάρ τις ἀεὶ σπουδάζει τὰ δίκαια πράττειν αὐτὸς μάλιστα πάντων, ἢ τὰ σώφρονα, ἢ ὁποιαοῦν ἄλλα τῶν κατὰ τὰς ἀρετάς, καὶ ὅλως ἀεὶ τὸ καλὸν ἑαυτῷ περιποιοῖτο, οὐδεὶς αὐτὸν ἐρεῖ φίλαυτον, οὐδὲ ψέξει. Ὁ μὲν οὖν πρῶτος λόγος φίλαυτον ὀνομάζει τὸν φαύλως ἑαυτὸν φιλοῦντα, καὶ διὰ τοῦτο ἀληθής ἐστιν· οὐ γὰρ δεῖ τοῦτον τὸν τρόπον φιλεῖν ἑαυτόν· ὁ δὲ δεύτερος τὸν σπουδαῖον, καὶ τὴν ἀρετὴν καὶ τὸ ἀγαθὸν περιποιούμενον ἑαυτῷ, μάλιστά φησι[b] φιλεῖν ἑαυτόν.

** Ὃς καὶ φίλαυτος δόξειεν ἂν εἶναι μᾶλλον εἰκότως· ἑαυτῷ γὰρ χαρίζεται· τῷ γὰρ κυριωτάτῳ ἑαυτοῦ, τῷ διανοητικῷ, τὰ κάλλιστα καὶ μάλιστα ἀποδίδωσιν ἀγαθά. Ὁ δὲ τῷ κυριωτάτῳ ἑαυτοῦ χαριζόμενος, οὗτος μάλιστα χαρίζεται ἑαυτῷ. Καὶ γὰρ ὥσπερ πόλις ἐστὶ[c] μάλιστα τὸ κυριώτατον τῆς πόλεως, καὶ οἱ ἄριστοι τῶν πολιτῶν, οὕτω καὶ ἄνθρωπός ἐστι μάλιστα τὸ κυριώτατον τῶν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Διὰ τοῦτο καὶ φίλαυτος μάλιστα ὁ τοῦτο ἀγαπῶν καὶ τούτῳ χαριζόμενος· ἐπεὶ καὶ ἐγκρατής τις ἢ ἀκρατὴς λέγεται, οὐ τῷ ἁπλῶς κρατεῖν ἢ κρατεῖσθαι, ἀλλὰ τῷ τὸν νοῦν ἢ ἄρχειν τῶν παθῶν ἢ ἄρχεσθαι· ὥστε τοῦ μὲν νοῦ κρατοῦντος αὐτός τις λέγεται κρατεῖν, τῶν δὲ παθῶν κρατούντων, οὐχ αὐτὸς κρατεῖν, ἀλλὰ μᾶλλον κρατεῖσθαι. Ὅθεν φανερόν, ὅτι αὐτός τίς ἐστι μάλιστα ἕκαστος τὸ αὐτοῦ διανοητικόν· καὶ ὁ τὸ ἑαυτοῦ διανοητικὸν ἀγαπῶν, καὶ πάντα τρόπον αὐτῷ χαριζόμενος, φίλαυτος εἰκότως ἂν λέγοιτο καθ' ἕτερον εἶδος τοῦ ὀνει-

Quum igitur hoc modo utraque oratio vera esse videatur, merito utram sequi oporteat, dubitatur. Nos vero si diligenter dividamus rem ipsam et distinguamus, facile quatenus et quomodo utraque opinio vera appellari possit, inveniemus. Si enim quam vim sui amatoris nomen utrobique habeat, intellexerimus, statim id de quo dubitatur apparebit. Prima ergo opinio magnos sui amatores eos vocat, non qui se ipsos simpliciter amant, sed qui sibi ipsis majorem partem tribuere student, non ipsius boni et virtutis, sed in partiendis pecuniis et honoribus et corporis voluptatibus : hæc enim plerique concupiscunt, atque in eis ut omnium rerum optimis studium et operam ponunt : et idcirco de iis inter se dimicare solent. Qui igitur in his priores ac superiores esse volunt, suis cupiditatibus et ut uno verbo dicam suis affectibus eique animi parti quæ rationis expers est obsequuntur. Tale autem est hominum vulgus : itaque hoc etiam iis nomen impositum est. Iis enim quæ plerumque sic se habent imponitur nomen : quæ vero rara sunt, vix nominantur, quum eorum nonnulla etiam incognita sint. Sunt autem improbi, et qui ea quæ videntur bona sibi tribuunt, multi : probi autem bonique, pauci. Quamobrem plerosque homines, qui sunt improbi, sui etiam amatores appellant : qui quidem sui amatores merito quoque accusantur. Jam vero eos qui improbe libidinibus se dedunt a vulgo sui amatores vocari, minime obscurum est. Si quis enim omnium maxime ea quæ justa sunt aut temperata aut qualiacunque alia virtutibus consentanea agere studeat, et omnino semper honestum sibi vindicet, nemo eum neque sui amantem dicet, neque vituperabit. Prior ergo loquendi ratio eum, qui improbe se amat, sui amatorem appellat, atque idcirco vera est : neque enim hoc modo quemquam se amare oportet : posterior autem virum bonum, quique virtutem bonumque sibi vindicat, maxime se ipsum amare dicit.

Qui quidem potius sui amator esse videatur : sibi enim gratificatur : quippe præcipuæ sui parti, cogitandi facultati, res pulcherrimas atque optimas tribuit. Qui vero præcipuæ sui parti gratificatur, is sibi maxime gratificatur. Namque ut verissime civitas præcipua civitatis pars dicitur, optimique cives, ita et homo potissimum est præcipua hominis pars. Quocirca etiam ille sui amantissimus est, qui hanc partem amat et qui huic gratificatur : nam et continens aut incontinens aliquis dicitur, non quod simpliciter contineat aut contineatur, sed quia mens ejus aut imperat affectibus, aut paret : itaque quum mens ejus superior est, ipse dicitur continere, quum vero affectus potentior est, non ipse continere, sed magis contineri dicitur. Unde apparet, unumquemque suam cogitandi facultatem esse maxime : eamque facultatem qui diligat, omnique modo ei gratificetur, sui amatorem merito appellari posse, diversa videlicet ab ea quæ vituperatur amoris specie, tantumque distans ab ea, quantum interest, utrum

* Ἀπορεῖται δ' εἰκότως, ποτέροις χρεὼν ἕπεσθαι, κτλ. — ** Δόξειε δ' ἂν ὁ τοιοῦτος εἶναι μᾶλλον φίλαυτος κτλ.

διζομένου, καὶ διαφέρων τοσοῦτον, ὅσον τὸ κατὰ λόγον ζῆν τοῦ κατὰ πάθος, καὶ ἡ τοῦ ἀγαθοῦ ὄρεξις τῆς φαύλης ἐπιθυμίας. Ἐπεὶ τοίνυν τοὺς σπουδαίους καὶ ἐπιεικεῖς ἐπαινοῦσι καὶ ἀποδέχονται πάντες, δεῖ δὲ πάντας ἐπιεικεῖς εἶναι, (καὶ γὰρ πάντων εἰς τὸ καλὸν ἁμιλλωμένων, καὶ διατεινομένων τὰ κάλλιστα πράττειν, πάντα ἀπαντήσει [d] τὰ ἀγαθά, καὶ κοινῇ πᾶσι καὶ ἰδίᾳ ἑκάστῳ) φανερόν, ὅτι δέον ἐστὶ τὸν μὲν ἀγαθὸν φίλαυτον εἶναι. Καὶ γὰρ αὐτός τε ἑαυτὸν ὠφελήσει τὰ καλὰ πράττων, καὶ τοὺς ἄλλους ἐπὶ τὰ ἴσα κινήσει· τὸν δὲ μοχθηρὸν οὐκέτι [e]· φιλῶν γὰρ καὶ χαριζόμενος ἑαυτῷ βλάψει καὶ ἑαυτόν, καὶ τοὺς πέλας, πάθεσιν ἑπόμενος φαύλοις· ἐπεὶ τὰ παρὰ μὲν τῷ σπουδαίῳ ταὐτόν ἐστιν ὃ πράττουσι, καὶ ὃ πράττειν δὲ προσήκει· καὶ γὰρ πᾶς μὲν ἀνὴρ ἀγαθὸς ὁ νοῦς αὐτοῦ ἐστιν· ὁ νοῦς δὲ αἱρεῖται τὸ βέλτιστον ἑαυτῷ· οἱ δὲ πειθαρχοῦσι καὶ ἀκολουθοῦσι τῷ νῷ· παρὰ δὲ τοῖς φαύλοις τὸ δέον, καὶ ὃ ποιοῦσι, διαφωνεῖ· καὶ διὰ τοῦτο τοὺς μὲν οὐ δεῖ φιλαύτους εἶναι, τοὺς δὲ ἑαυτοὺς μάλιστα προσήκει φιλεῖν. Οὕτω μὲν ὁ ἀληθὴς διώρισται λόγος. Λυτέον δὲ καὶ τὸν πρῶτον λόγον, δι' ὃν ἐδόκει τὸν ἀγαθὸν μὴ εἶναι φίλαυτον, ὅτι τῶν μὲν ἑαυτοῦ ἀμελεῖ, ζητεῖ δὲ τὰ τῶν φίλων καὶ τῆς πατρίδος ἀγαθά, ὑπὲρ ὧν καὶ ἀποθνήσκει δεῆσαν. Ὅτι μὲν οὖν τοιοῦτός ἐστιν ὁ σπουδαῖος, ἀληθές ἐστιν. Οὐ μὴν διὰ τοῦτο ῥητέον αὐτὸν μὴ μάλιστα φίλαυτον εἶναι· δι' αὐτὰ μὲν οὖν φαίνεται φίλαυτος εἶναι. Καὶ γὰρ ἀντὶ μεγάλων μικρὰ προΐεται, καὶ τὰ μικρὰ ῥίπτων, τὰ μέγιστα τῶν ἀγαθῶν ἑαυτῷ περιποιεῖται· τοῖς μὲν γὰρ φίλοις καὶ τῇ πατρίδι χρήματα καὶ τιμὰς καὶ τοιαῦτα παρέχει, ἑαυτῷ δὲ τὸ καλὸν καὶ ἀγαθόν, καὶ χρηστὸν καὶ φιλόπολιν εἶναι, καὶ τὰ τοιαῦτα, ὧν ἐκεῖνα πάντα ἐλάττω· καὶ ὅταν δὲ ὑπὲρ τῶν φίλων, καὶ τῆς πόλεως ἀποθάνῃ, καὶ τὴν ἑαυτοῦ πρόηται ζωήν, μείζω ἐκέρδανεν, ἢ προήκατο. Αἱρεῖται γὰρ ὀλίγον χρόνον ἡσθῆναι σφόδρα τὴν ἀγαθὴν καὶ ἐπαινετὴν ἡδονήν, ἢ πολλὴν ἠρέμα· καὶ βέλτιον αὐτῷ εἶναι ἡγεῖται τὸν βίον μικρὸν ὄντα μεγάλων γέμειν κατορθωμάτων, ἢ μακρὸν βιώσαντα μὴ οὕτως ἐπαινετὸν εἶναι, καὶ μίαν πρᾶξιν ποιῆσαι καλὴν καὶ μεγάλην, ἢ πολλὰς καὶ μικράς. Ταῦτα γὰρ ἐκείνων καλλίω. Καὶ πράξεις δὲ σπουδαίας ἐνίοτε προΐεται τῷ φίλῳ, καὶ ἐξὸν αὐτὸν πράττειν, ἐκείνῳ τῆς φιλοτιμίας παραχωρεῖ, καὶ τηνικαῦτα δὲ τὸ μεῖζον ἀγαθὸν ἑαυτῷ ἀπονέμει· κάλλιον γὰρ τοῦ αὐτὸν πρᾶξαι τὸ αἴτιον τοῦ καλοῦ τῷ φίλῳ γενέσθαι. Διὰ ταῦτα δὴ εἰκότως δοκεῖ σπουδαῖος εἶναι, ἀντὶ πάντων αἱρούμενος τὸ καλόν, καὶ τὸ πλέον ζητῶν ἐν τοῖς ἀγαθοῖς καὶ σπουδαίοις [f]. Φαίνεται τοίνυν μάλιστα ἑαυτὸν φιλῶν ὁ σπουδαῖος, καὶ ἑαυτῷ τοῦ καλοῦ τὸ πλέον ἑκάστοτε νέμων.

* Οὕτω μὲν οὖν δεῖ φίλαυτον εἶναι, καθάπερ εἴρη-

quis rationi convenienter vivat, an affectibus serviat, et quantum boni appetitus a vitiosa libidine distat. Cum ergo bonos et æquos homines omnes et laudent et amplectantur, omnes autem probos esse deceat, (si enim omnes ad honestum certatim pervenire resque honestissimas agere contendant, omnia et publice et privatim singulis evenient bona) manifestum est, bonum virum in primis sui amatorem esse oportere. Namque et ipse honestis actionibus sibi proderit, et alios ad earundem rerum studium impellet : improbum vero non item : si enim amare se et gratificari sibi cœperit, et sibi nocebit et aliis, vitiosis animi perturbationibus obtemperans : quoniam in viris probis idem est quod agunt et quod agi convenit : totus enim vir bonus mens sua est : mens autem sibi deligit quod est optimum : illi vero menti parent eamque sequuntur, in malis vero hominibus quod faciendum est ab eo quod faciunt discrepat : ideoque hos sui amatores esse non oportet, illos vero maxime se ipsos amare decet. Sic quidem veram explicavimus opinionem. Jam vero et ad priorem illam opinionem respondendum est, quam habentes statuebant virum bonum non esse sui amantem, quia suas utilitates negligit, amicorum vero et patriæ commoda spectat, pro quibus ne mori quidem recusat, quum oportet. Talem ergo esse virum bonum, verum est. Neque tamen propterea dicendum est, eum non maxime sui amantem esse : quum etiam idcirco sui amans esse videatur. Nam pro magnis parva profundit, et dum minima quædam abjicit, maxima sibi comparat bona : amicis quippe patriæque pecunias, honores aliasque hujus generis res largitur, sibi vero honesti bonique, et probi viri patriæque amantis aliarumque hujusmodi virtutum famam quærit, quibus reliqua longe minora sunt : quumque pro amicis et pro patria moritur suamque vitam profundit, majora tamen lucratus est quam perdidit. Mavult enim parumper honesta illa ac laudabili voluptate frui, quam longa tranquille : atque anteponendam sibi esse ducit vitam brevem, sed magnis ac præclaris facinoribus refertam vitæ longæ, sed minus laudabili, unamque magnam rem bene gestam multis parvisque actionibus susceptis. Hæc enim illis honestiora sunt. Sed et rectas actiones interdum amico tradit, quumque ipsi eas suscipere liceat, illi hunc honorem concedit, ac tum majus sibi attribuit bonum : nimirum honestius ei est, amico præclari facinoris suasorem quam ipsum facti auctorem esse. Quare merito videtur vir bonus esse, quia rebus omnibus honestatem præfert, partemque sibi majorem non quærit nisi in bonis et honestis. Videtur ergo vir bonus maxime se ipsum amare, semperque majorem honestatis partem sibi attribuere.

Itaque hoc modo, quomodo diximus, sui amatorem

* Οὕτω μὲν οὖν δεῖ φίλαυτον εἶναι, καθάπερ εἴρηται, κτλ.

ται· ὡς δὲ οἱ πολλοὶ, οὐ χρή· ὅπως μὲν οὖν δεῖ μάλιστα φιλεῖν ἑαυτόν, ἐπὶ τοσοῦτον εἰρήσθω.

(Scripsi : [a] κἀκεῖνο] cod. κᾀκεῖνο. — [b] φησι] cod. φησιν. — [c] πόλις ἐστὶ] cod. πόλις ἐστι. — [d] ἀπαντήσει] cod. ἀπαντήσειν. — [e] οὐκέτι] cod. οὐκ ἔτι. — [f] ἐν τοῖς ἀγαθοῖς καὶ σπουδαίοις] cod. ἐν τοῖς ἀγαθοῖς σπουδαίοις. —)

esse decet, sed ut vulgus, non oportet : quemadmodum ergo aliquis semet ipsum maxime amare debeat, hactenus dictum sit.

Κεφ. ι'.

Ὅτι καὶ εὐδαίμων φίλων σπουδαίων δεήσει.

* Ἀμφισβητεῖται δὲ καὶ περὶ τῶν εὐδαιμόνων, εἰ δεήσει φίλων αὐτοῖς, ἢ μή. Φασὶ γὰρ μὴ χρείαν εἶναι τοῖς μακαρίοις καὶ αὐτάρκεσιν· αὐτάρκεις γὰρ ὄντες, καὶ πάντα ἔχοντες τὰ ἀγαθά, πῶς ἂν ἄλλων δέοιντο; καὶ γὰρ οἱ φίλοι δέονται τῶν φίλων, καὶ καρποῦνται δι' ἐκείνων ἃ δι' ἑαυτῶν οὐ δύνανται κτᾶσθαι· καὶ γὰρ ὁ φίλος ἄλλος αὐτός. Ἐπεὶ δὲ αὐτοῖς οἱ εὐδαίμονες ἀρκοῦσιν, οὐ χρείαν ἔχουσι φίλων, διὰ τοῦτό φασιν,

Ὅταν ὁ δαίμων εὖ διδῷ, τί δεῖ φίλων;

διὰ ταῦτα μὲν οὖν δοκεῖ μὴ χρείαν εἶναι τοῖς εὐδαίμοσι φίλων.

** Καθ' ἕτερον δὲ λόγον ἄτοπον ἔοικεν εἶναι τὸ πάντα ἀπονέμοντας τὰ ἀγαθὰ τῷ εὐδαίμονι, φίλους μὴ ἀποδιδόναι, ὃ τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν τὸ μέγιστον εἶναι δοκεῖ. Ἄλλως τε καὶ ὅτι τὸ μὲν εὐεργετεῖν ἀναγκαῖόν ἐστι πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν, ἡ δὲ καλλίστη καὶ μάλιστα ἐπαινουμένη εὐεργεσία πρὸς τοὺς φίλους ἐστίν· ὥστε δεῖ φίλων τοῖς εὐδαίμοσιν, ἐπεὶ χρεία τὴν ἀρίστην εὐεργεσίαν εὐεργετεῖν. Μάλιστα γὰρ φίλῳ προσήκει τὸ εὖ ποιεῖν, καὶ τὸ εὖ πάσχειν· καὶ κάλλιον εὐεργετεῖν φίλους, ἢ ὀθνείους καὶ ἀγνῶτας, καὶ μηδὲν προσήκοντας, οὔτε τῶν ἠθῶν ἕνεκα, οὔτε τῆς πολιτείας. Διὰ ταῦτα δὴ φαίνεται δεῖσθαι φίλων τὸν εὐδαίμονα, καὶ τούτου ἕνεκα καὶ ζητεῖται, πότερον ἐν εὐτυχίαις χρεία φίλων μᾶλλον, ἢ ἐν ἀτυχίαις. Δεῖ γὰρ καὶ ἀτυχοῦντι φίλων βοηθούντων καὶ ἐπανορθούντων αὐτῷ τὴν τύχην· καὶ τῷ εὐτυχοῦντι, ἵνα εὐεργετεῖν δύνηται. Ἔτι δὲ ἄτοπον κἀκεῖνο [a], τὸν μονώτην καὶ ἑαυτῷ μόνῳ ζῶντα μακάριον οἴεσθαι· ἡ μὲν γὰρ εὐδαιμονία αἱρετόν· τὸ δὲ μονώτης εἶναι οὐδεὶς ἂν ἕλοιτο· οὐδεὶς γὰρ βούλεται καθ' ἑαυτὸν πάντα ἔχειν τὰ ἀγαθά· πολιτικὸν γὰρ ὁ ἄνθρωπος, καὶ φύσει ὀρέγεται μετὰ ἄλλων ζῆν. Ταῦτα δὲ ὑπάρχει καὶ τῷ εὐδαίμονι, καὶ συζῆν βούλεται· τὰ γὰρ φύσει ἀγαθὰ καὶ αὐτὸς ἔχει· εἰ δὲ συζῆν ἀνάγκη τὸν εὐδαίμονα, φανερόν, ὅτι τοῖς βελτίστοις τῶν ἀνθρώπων καὶ οἰκειοτάτοις· οἱ δέ εἰσιν οἱ φίλοι καὶ οἱ ἐπιεικεῖς, μεθ' ὧν βέλτιον καὶ ἥδιον συνημερεύειν, ἢ μετὰ ὁ-

CAP. X.

Etiam beatum amicis honestis egere.

Dubitatur etiam, utrum beati amicis egeant, nec ne. Negant enim iis, qui felicitaté florent et omnibus rebus abundant, amicis opus esse : nempe rerum copia abundantes et omnibus bonis instructi quomodo egeant aliis? etenim amici egent amicis, eorumque beneficio iis fruuntur quæ per se comparare sibi non possunt : siquidem amicus alter idem est. Quum autem beati suis opibus contenti sint, amicis non egent, ideoque dicunt,

Fortuna quum favet, quid amicis opus est?

Quocirca beati non videntur amicos desiderare.

Sed aliter rem existimanti absurdum videtur, omnia bona beato tribuentes non dare amicos, quod omnium bonorum externorum maximum habetur; præsertim quum bene facere necessarium sit ad beatitudinem, honestissimum autem maximeque prædicandum beneficium illud sit, quod in amicos confertur : quamobrem amicis quoque egent beati, quia necessarium ipsis est, amplissimum beneficium bene collocare. Maxime enim decet amicum bene mereri de altero et beneficia accipere : et pulchrius quidem est de amicis bene mereri, quam de alienis et ignotis neque ullo vel morum vel civitatis vinculo nobiscum conjunctis. Quare amicos videtur desiderare beatus, atque idcirco quæritur, utrum in rebus secundis magis, an in adversis amici requirantur. Nam et ei qui cum adversa conflictatur fortuna amicis opus est, qui succurrant illamque fortunam quodammodo fulciant : et qui felicitate utitur, ut possit bene facere. Quin etiam illud absurdum est, eum qui solitarius sit et sibi tantum vivat, felicem existimare : est enim beatitudo res expetenda : solitarius autem esse nemo constituat : nemo enim solus bona omnia habere vult : quippe homo civile animal est et natura convictus cupidum. Hæc autem habet et beatus, qui quidem cum aliis vivere vult : quæ enim natura bona sunt, ipse quoque habet : quodsi cum aliis vivere necesse est beatum, apparet eum cum optimis et familiarissimis hominibus convictum habiturum : illi autem amici sunt et viri boni, quibuscum versari præstat multoque ju-

* Cap. 9. Ἀμφισβητεῖται δὲ καὶ περὶ τὸν εὐδαίμονα, κτλ. — ** Ἔοικε δ' ἀτόπῳ, τὸ πάντα ἀπονέμοντας κτλ.

θνείων, καὶ τῶν τυχόντων· δεῖ ἄρα τῷ εὐδαίμονι φίλων.

* Αυτέον δὲ τοὺς πρώτους λόγους, δι' οὓς ἐδόκει μὴ δεῖν φίλων τοῖς μακαρίοις· καὶ ῥητέον τί λέγουσι, καὶ πῇ [b] ἀληθεύουσι. Λέγομεν τοίνυν, ὅτι οἱ πολλοὶ φίλους οἴονται τοὺς χρησίμους εἶναι, καὶ οὐ διὰ τὸ ἀγαθόν, ἀλλὰ διὰ τὴν χρείαν ἀγαπωμένους, καὶ ἔτι τοὺς διὰ τὴν ἡδονήν· τούτων δὲ ὁ εὐδαίμων οὐ δεῖται· τοῦ μὲν χρησίμου, ὅτι πάντα ἔχει τὰ ἀγαθά, τοῦ δὲ ἡδέος, ὅτι ἡδὺς ὁ βίος αὐτῷ, καὶ οὐ δεῖται τῆς ἔξωθεν ἡδονῆς.

** Οὐ δεόμενος δὲ τῶν τοιούτων φίλων, οὐ δοκεῖ δεῖσθαι φίλων τῶν ὡς ἀληθῶς φίλων, ὅσοι διὰ τὴν ἀρετὴν φιλοῦνται καὶ τὸ ἀγαθόν. Τοῦτο δὲ οὐκ ἔστιν ἀληθές· καὶ δῆλον ἐκεῖθεν.

*** Καθάπερ γὰρ ἐν ἀρχῇ εἴρηται, ἡ εὐδαιμονία ἐνέργειά ἐστιν. Ἡ δὲ ἐνέργεια φανερὸν ὅτι γίνεται, καὶ ἐν τῷ γίνεσθαι τὸ εἶναι ἔχει, καὶ οὐ γέγονε καὶ ὑπάρχει ἤδη, καθάπερ τι κτῆμα· συνίσταται μὲν οὖν ἡ εὐδαιμονία ἐν τῷ ζῆν καὶ πράττειν. Τὸ γὰρ ζῆν κατ' ἀρετὴν καὶ πράττειν τὰ σπουδαῖα εὐδαιμονεῖν ἐστιν. Ἐπεὶ δὲ ἡ τοιαύτη ἐνέργεια ἡδεῖά ἐστι τῷ σπουδαίῳ, ὅτι τε ἀγαθή, καὶ ἡδεῖα καθ' ἑαυτήν, ὡς ἐν ἀρχῇ εἴρηται, καὶ ὅτι οἰκεία αὐτῷ, τὸ ἄρα θεωρεῖν τὴν τοιαύτην ἐνέργειαν ἥδιστόν ἐστι τῷ εὐδαίμονι· θεωρεῖν δὲ τὰ τοῦ πέλας δυνάμεθα μᾶλλον ἢ τὰ οἰκεῖα, καὶ τὰς ἐκείνων πράξεις, ἢ τὰς ἡμετέρας· ὁ ἄρα εὐδαίμων μάλιστα θεωρήσει τὰς τοῦ φίλου πράξεις, καὶ ἀγαθαῖς δὲ οὔσαις ἡσθήσεται μάλιστα. Εἰ δὲ ἀνάγκη τὴν ἀγαθὴν ἡδονὴν ἥδεσθαι τὸν εὐδαίμονα, φανερόν, ὅτι χρεία τῷ εὐδαίμονι φίλων τοιούτων, εἴπερ θεωρεῖν αἱρεῖται πράξεις ἐπιεικεῖς καὶ οἰκείας, οἷαί εἰσιν αἱ τοῦ ἀγαθοῦ φίλου ὄντος.

**** Ἔτι δὲ πάντες οἴονται ἡδίστην τὴν τοῦ εὐδαίμονος ζωήν. Ἡ δὲ ζωὴ τοῦ εὐδαίμονός ἐστι τὸ κατ' ἀρετὴν ἐνεργεῖν, τὸ δὲ ἐνεργεῖν συνεχῶς μεθ' ἑτέρων μὲν ῥᾴδιον, καθ' ἑαυτὸν δὲ χαλεπόν· ὅθεν χαλεπὸς ὁ μονώτης βίος· τὸ δὲ ῥᾴδιον ἥδιον τοῦ δυσχεροῦς· τὸ ἥδιον δὲ μᾶλλον προσήκει τῷ μακαρίῳ. Καὶ ἅμα ἡ ἐνέργεια συνεχεστέρα αὐτῷ ἔσται, ἡδεῖα οὖσα· τοῦτο δὲ τῷ μακαρίῳ προσήκει συνεχῶς κατ' ἀρετὴν ἐνεργεῖν. Τοῦτο δὲ αὖθις μείζω αὐτῷ ποιήσει τὴν ἡδονήν· ἥδεται γὰρ ὁ σπουδαῖος ταῖς κατ' ἀρετὴν πράξεσιν, ᾗ σπουδαῖος· ταῖς δὲ ἀπὸ κακίας δυσχεραίνει· καθάπερ ὁ μουσικὸς τοῖς καλοῖς μέλεσιν ἥδεται, ἐπὶ δὲ τοῖς φαύλοις λυπεῖται.

***** Οὐ μόνον δὲ τὴν οὖσαν ἕξιν συνεχέστερον ἐνεργήσει ὁ σπουδαῖος, ἀπὸ τοῦ σπουδαίοις συζῆν, ἀλλὰ καὶ τὴν μὴ οὖσαν κτήσεται, ἢ ἃς ἔχει ἄμεινον ἕξει· γένοιτο γὰρ ἂν ἐπίδοσις ἀρετῆς ἀπὸ τοῦ συζῆν τοῖς ἀγαθοῖς, καθάπερ καὶ Θέογνίς φησι· δεῖ ἄρα τῷ εὐδαίμονι φίλων.

dundius est, quam cum alienis et forte fortuna oblatis hominibus : ergo amicis etiam viro beato opus est.

Sed respondendum est ad priorum illorum orationem, qua probare videbantur, amicis non egere felices : dicendumque, quæ illorum mens sit et qua ex parte verum loquantur. Dicimus ergo vulgus existimare eos esse amicos, qui utilitatem afferunt quique non boni causa sed propter emolumentum amantur, aut etiam delectationis causa : quibus tamen beatus non eget : utili quidem amico, quia omnia habet bona, jucundo autem, quia jucunda est ejus vita, neque externam voluptatem requirit.

At si talibus amicis non eget, egere amicis non videtur, qui revera sunt amici, quicunque nimirum virtutis et boni causa diliguntur. Hoc autem verum non est : quod vel illinc apparet.

Namque ut principio diximus, beatitudo actio quædam est. At actionem manifestum est fieri, atque in eo quod fit consistere, neque absolutam esse jamque subesse tanquam possessionem : in vivendo ergo atque in agendo cernitur beatitudo. Vivere enim cum virtute et honesta agere est beatum esse. Cum autem viro bono jucunda sit talis actio, quia bona per se est et jucunda, quemadmodum principio diximus, et quia propria ejus est, jucundissimum etiam beato est, talem inspicere actionem : aliorum vero res facilius quam nostras et illorum actiones quam nostras commodius inspicere possumus : quare beatus amici actiones maxime inspiciet, et quando bonæ sunt maxime etiam iis delectabitur. Quodsi necesse est, bonam esse voluptatem, qua fruatur vir beatus, liquet talibus amicis egere beatum, siquidem inspicere vult actiones honestas et proprias, quales sunt viri boni qui idem est amicus.

Præterea omnes jucundissimam beati vitam existimant. Beati autem vita in actionibus honestis consistit : munere vero assidue fungi cum aliis quidem facile, per se soli autem difficile est : quare difficilis solitaria est vita : cæterum quod facile est, jucundius habetur, quam quod difficile est : quod vero jucundius est, magis etiam felici convenit. Porro simul muneris functio magis assidua ei minusque interrupta erit, si jucunda sit : quippe assidue actiones honestas suscipere felicem decet. Quod rursus ei majorem afferet voluptatem : nam vir bonus, qua bonus est, actionibus virtuti consentaneis delectatur : improbisque factis offenditur : quemadmodum musicus ex modulatis cantibus voluptatem percipit, malos autem et dissonos graviter et moleste fert.

Non solum autem bonorum virorum conversatione commotus habitum, quem jam consecutus est, frequentius ad usum actionemque convertet, sed etiam quem non habet consequetur, aut quem habet emendabit : nam vivendo cum bonis virtus quoque accrescet, quemadmodum Theognis ait : ergo amicis etiam viro beato opus est.

* Τί οὖν λέγουσιν οἱ πρῶτοι, κτλ. — ** Οὐ δεόμενος δὲ τῶν τοιούτων φίλων, κτλ. — *** Ἐν ἀρχῇ γὰρ εἴρηται, κτλ. — **** Οἴονται δὲ δεῖν ἡδέως ζῆν κτλ. — ***** Γένοιτο δ' ἂν καὶ κτλ.

* Ἔτι δὲ καὶ ὧδε δῆλον ἔσται φυσικώτερον τὸν λόγον ἐπισκοποῦσι. Σκεψώμεθα γὰρ οὐχ ἀπὸ τῶν ἰδίᾳ προσόντων τῷ εὐδαίμονι, ἀλλὰ ἀπὸ τῶν κοινῇ πᾶσι. Τὸ μὲν οὖν ζῆν πᾶσι τοῖς ζῴοις[c] φύσει ἐστὶν ἡδύ· τὸ δὲ ζῆν ὁρίζονται εἶναι, ἐν μὲν τοῖς ἀλόγοις δύναμιν αἰσθήσεως, ἐν δὲ τοῖς ἀνθρώποις δύναμιν αἰσθήσεως ἢ νοήσεως. Ἡ δὲ δύναμις διὰ τὴν ἐνέργειάν ἐστι, καὶ τὸ κύριον ἐν τῇ ἐνεργείᾳ· εἰ τοίνυν τὸ δύνασθαι αἰσθάνεσθαι, ἢ νοεῖν, ζῆν ἐστι, πολλῷ μᾶλλον αὐτὸ τὸ αἰσθάνεσθαι, ἢ νοεῖν ἐνεργείᾳ. Τὸ ἄρα αἰσθάνεσθαι, ἢ νοεῖν ἐνεργείᾳ, αὐτό ἐστι τὸ ζῆν·[d] τὸ δὲ ζῆν ἡδύ τέ ἐστι καθ' ἑαυτό, καὶ ἀγαθόν, μάλιστα μέν, ὅτι ὡρισμένον τί ἐστι τὸ ζῆν. Τὸ δὲ ὡρισμένον τῆς τοῦ ἀγαθοῦ φύσεως, καθάπερ καὶ Πυθαγορείοις ἐδόκει· καὶ γὰρ ἔταττον ἐν τῇ τοῦ ἀγαθοῦ συστοιχίᾳ τὸ ὡρισμένον. Ἔπειτα καὶ ὅτι πάντα τοῦ ζῆν ἐφίεται· οὗ δὲ πάντα ἐφίεται, ἀγαθόν ἐστι καθ' ἑαυτὸ καὶ ἡδύ· λέγω δὲ ζωήν, οὐ τὴν μοχθηράν, καὶ μυρίων γέμουσαν συμφορῶν· ἀόριστοι γὰρ αἱ τοιαῦται, καθάπερ καὶ τὰ ταύτῃ συμβαίνοντα· λεχθήσεται δὲ περὶ αὐτῶν ἐν οἷς περὶ ἡδονῆς ἐροῦμεν· ἐπεὶ τοίνυν τὸ μὲν ζῆν καθ' ἑαυτὸ ἀγαθόν ἐστι καὶ ἡδύ, χαίρει δέ τις καὶ ἥδεται ὁρῶν ἐν ἑαυτῷ ἀγαθόν τι καὶ ἡδύ· χαίρομεν ἄρα καὶ ἡδόμεθα αἰσθανόμενοι ὅτι ζῶμεν. Καὶ γὰρ αἰσθάνομεθα ὅτι ζῶμεν, ὥσπερ ὁρῶντες αἰσθανόμεθα ὅτι ὁρῶμεν, καὶ ἀκούοντες ὅτι ἀκούομεν, καὶ βαδίζοντες ὅτι βαδίζομεν, καὶ νοοῦντες καὶ αἰσθανόμενοι γινώσκομεν ὅτι νοοῦμεν καὶ αἰσθανόμεθα. Τὸ δὲ νοεῖν καὶ αἰσθάνεσθαι τοῦτό ἐστι τὸ εἶναι τῶν αἰσθανομένων καὶ νοούντων· νοοῦμεν ἄρα ὅτι ἐσμέν, καὶ ὅλως ἐστί τις ἐν ἡμῖν δύναμις, ᾗ γινώσκομεν ὅτι ἐνεργοῦμεν καὶ ζῶμεν. Εἰ δὲ τὸ ζῆν ἀγαθόν, τὸ δὲ συνειδέναι τινὰ ἑαυτῷ ἀγαθόν, ἡδὺ καθ' ἑαυτό ἐστι, τὸ ἄρα εἰδέναι ὅτι ζῶμεν, ἡδύ ἐστιν. Ἐπεὶ τοίνυν τὰ φύσει ἀγαθὰ καὶ ἡδέα, καὶ τῷ σπουδαίῳ ἀγαθά εἰσι καὶ ἡδέα, ἡσθήσεται μὲν ζῶν ὁ σπουδαῖος, καὶ μάλιστα τῶν ἄλλων οὗτος, καθ' ὅσον ἡ αὐτοῦ ζωὴ αἱρετωτέρα ἐστί, καὶ ἡδίων, καὶ μακαρία. Ἡσθήσεται δὲ γινώσκων ὅτι ζῇ· τὸ δὲ ζῆν ἐστι τὸ νοεῖν· ἥδεται ἄρα ὁ σπουδαῖος γινώσκων ὅτι νοεῖ. Οὕτω δὲ πρὸς τὸν φίλον ὡς πρὸς ἑαυτὸν ὁ σπουδαῖος ἔχει, ἕτερος γὰρ αὐτὸς ὁ φίλος ἐστίν· οὐκοῦν φανερόν, ὅτι καθάπερ τὸ αὐτὸν εἶναι καὶ ζῆν αἱρετόν ἐστιν αὐτῷ καὶ ἡδύ, οὕτω καὶ τὸ τοῦ φίλου εἶναι ζητεῖ, τοῦτ' ἔστι[e] τὸ τὸν φίλον νοεῖν· τὸ γὰρ εἶναι καὶ ζῆν τὸ νοεῖν ἐστιν[f]. Ὥσπερ δὲ χαίρει γινώσκων ὅτι νοεῖ, οὕτως ἡδύ ἐστιν αὐτῷ καὶ αἱρετὸν τὸ γινώσκειν ὅτι ὁ φίλος νοεῖ· τὸ δὲ γινώσκειν τὸν φίλον ὅτι νοεῖ, τότε ἐστὶν ἐνεργείᾳ, ὅταν αὐτὰ γινώσκῃ ἃ νοεῖ, οὐχ ἁπλῶς ὅτι διανοεῖται· τοῦτο δὲ γίνοιτ' ἂν ἐν τῷ ζῆν μετ' ἀλλήλων, καὶ κοινωνεῖν λόγων καὶ διανοίας· τοῦτον γὰρ τὸν τρόπον συζῆν οἱ ἄνθρωποι λέγονται· οὐ γὰρ τὸ ἐν τῷ αὐτῷ εἶναι συζῆν ἐστι, καθάπερ ἐπὶ τῶν βοσκη-

Sed et sic perspicua erit res ejus originem magis a natura repetentibus. Spectemus quippe eam non ex iis quæ beato peculiariter, sed quæ omnibus communiter adsunt. Jam vero constat vitam omnibus animalibus natura jucundam esse: vitam autem in brutis animalibus vim sentiendi, in hominibus vim potestatemque sentiendi aut percipiendi definiunt. At potestas propter actum est, reique caput in actu consistit: si ergo sentire aut intelligere posse est vivere, multo magis actu sentire aut intelligere. Quamobrem sentire aut intelligere actu hoc ipsum est quod vivere vocamus: vivere autem jucundum per se est et bonum, et maxime quidem, quia terminatum aliquid est vivere. Quod vero terminatum est, ad naturam ipsius boni pertinet, quemadmodum et Pythagoreis videbatur: qui in eum, quem statuebant, bonorum ordinem, terminatum quoque redigebant. Adde quod omnia vitæ cupiditate flagrant: quod autem omnes appetunt, bonum est per se et jucundum: vitam vero dico, non vitiosam et sexcentis calamitatibus refertam: innumerabiles enim sunt tales, quemadmodum et ea quæ in illam invadunt mala: de quibus in sermone de voluptatibus habendo disputabimus: quum ergo vivere per se bonum sit et jucundum, neque quisquam sit, qui non eo quod bonum et jucundum est, si in se ipso videat, delectetur: profecto hoc ipso, quod sentimus nos vivere, gaudemus et lætamur. Etenim sentimus nos vivere, ut videntes sentimus nos videre, et audientes nos audire, et ambulantes nos ambulare, item intelligentes et sentientes cognoscimus, nos intelligere et sentire. Jam vero in intelligentia ac sensu sentientium et intelligentium vita posita est: intelligimus ergo nos esse, ac sane facultas aliqua in nobis est, qua nos aliquid agere et vivere cognoscimus. Quodsi vivere est bonum, et boni alicujus sibi esse conscium, jucundum per se est, id ipsum quod scimus nos vivere, jucundum erit. Quum igitur ea quæ natura bona sunt et jucunda, viro bono etiam bona et jucunda sint, lætabitur vita sua vir bonus tantoque magis quam reliqui, quanto ipsius vita optabilior est et jucundior et felicior. Lætabitur autem, quod cognoscit se vivere: vivere vero est intelligere: quare lætatur vir bonus in hoc quod se intelligere animadvertit. Cæterum in amicum ita animatus est vir bonus, ut in se ipsum, siquidem amicus alter idem est: apparet igitur, quemadmodum se esse et vivere optabile ei est et jucundum, sic etiam optare eum, ut amicus sit, id est, intelligat: nimirum esse et vivere est intelligere. Sicut autem gaudet quod animadvertit, se intelligere, ita jucundum ei est illud et optabile, quod amicum intelligere animadvertit: hoc autem, ut amicum intelligere animadvertat, tum revera ei contingit, quum ea ipsa percipit quæ intelligit, non quum simpliciter aliquid eum cogitare animadvertit: hoc autem in hominum inter se consortio fit,

* Φυσικώτερον δὲ ἐπισκοποῦσιν κτλ.

ματων τὸ ἐν τῷ αὐτῷ νέμεσθαι· τὸ ἄρα συνεῖναι τοῖς φίλοις αἱρετόν ἐστι τῷ σπουδαίῳ καὶ ἡδύ· ὃ δέ ἐστιν αὐτῷ αἱρετόν, τοῦτο δεῖ ὑπάρχειν αὐτῷ· εἰ δὲ μή, ἐνδεὴς ἔσται τοῦτο τὸ μέρος, ὃ ἐναντίον ἐστὶ τῇ εὐδαιμονίᾳ. Δεήσει ἄρα τῷ εὐδαιμονήσοντι φίλων σπουδαίων.

(Scripsi : [a] κἀκεῖνο] cod. κἀκεῖνο. — [b] πῇ.] cod. πῇ — [c] ζῴοις] libri ζώοις. — [d] τὸ ζῆν] cod. τῷ ζῆν. — [e] τοῦτ' ἔστι] cod. τουτέστι. — [f] νοεῖν ἐστιν] cod. νοεῖν ἐστίν. —)

quando sermones et cogitationes nostras communicamus : hoc enim modo una vivere homines dicuntur : neque enim una vivunt, quod in eodem loco sint, sicut pecudes, quum per easdem herbas pascuntur, una vivere dicimus : quare cum amicis conversari viro bono optabile est et jucundum : quod vero optabile ei est, hoc ei suppetere oportet : sin minus, hac parte penuria laborabit, quod cum beatitudine pugnat. Ei igitur qui beatus futurus est, amicis opus erit virtute præditis.

Κεφ. ια'.

Περὶ φίλων ἀριθμοῦ.

* Ἐπεὶ δὲ χρεία τῷ εὐδαίμονι φίλων, ζητητέον πότερον πλείστους φίλους ὡς ἔνι μάλιστα ποιητέον αὐτόν· ἢ καθάπερ ἐπὶ τῆς ξενίας εἴρηται καλῶς καὶ ἁρμοδίως, ὡς οὐ δεῖ μήτ' ἄξεινον εἶναι, μήτε πολύξεινον, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν φίλων εἰκός ἐστι μήτ' ἄφιλον εἶναι, μήτε πολύφιλον.

** Λέγομεν τοίνυν ἐκεῖνο, ὅτι τριχῶς τῆς φιλίας διαιρουμένης, καὶ τῆς μὲν διὰ τὸ χρήσιμον οὔσης, τῆς δὲ δι' ἡδονήν, τῆς δὲ τοῦ ἀγαθοῦ ἕνεκα καὶ τῆς ἀρετῆς· τῶν μὲν διὰ τὸ χρήσιμον ἢ τὴν ἡδονὴν φίλων ὀλίγων ἂν γένοιτο χρεία, μάλιστα τῶν μὲν διὰ τὸ χρήσιμον, ὅτι ὀλίγοις ἄν τις ἀρκέσειεν ἃ χρῄζουσι [a] βοηθεῖν, καὶ τὸ πολλοὺς θεραπεύειν ἐπίπονον, μάλιστα εἰ τύχοιεν περίεργοί τινες ὄντες, καὶ ζητοῦντες θεραπεύεσθαι περιττῶς.

*** Τῶν δὲ διὰ τὴν ἡδονήν, ὅτι ὀλίγης ἡδονῆς χρεία τῷ βίῳ καὶ ἀνέσεως, καθάπερ ἐν εὐωχίᾳ τοῦ ἡδύσματος.

**** Τῶν δὲ σπουδαίων καὶ διὰ τὴν ἀρετὴν καὶ τὸ ἀγαθὸν φιλούντων, πλειόνων μὲν τῷ εὐδαίμονι δεήσει. Πλὴν ἔσται τι καὶ αὐτῶν μέτρον. Καθάπερ γὰρ πόλεώς ἐστι μέτρον, καὶ οὔτε ἐκ δέκα ἀνθρώπων γένοιτ' ἂν πόλις, οὔτε ἐκ δέκα μυριάδων· οὐ γὰρ ἂν ἔτι πόλις ἡ τοιαύτη ἂν εἴη συνοικία· οὕτω δεῖ καὶ τοὺς φίλους ὡρίσθαι, καὶ μέτρον αὐτοῖς εἶναι. Καὶ ὥσπερ ἐπὶ τῆς πόλεως οὐ τὸ ποσὸν ὥρισται, καὶ ἀριθμὸς ῥητός ἐστι τοῦ πλήθους τοῦ πόλει προσήκοντος, ἀλλὰ τοῦ ὑπερβάλλοντος ἀριθμοῦ τὸ τῆς πόλεως μέτρον, καὶ τοῦ ἐλλείποντος ὡρισμένου, τὰ μεταξὺ ποσὰ μέτρον εἶναί φαμεν πόλεως· οἷον, οὔτε οἱ χίλιοι πόλις ἂν εἴη, οὔτε αἱ δέκα μυριάδες, ἀλλὰ τὰ μεταξύ· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν φίλων οὐκ ἔνι λαβεῖν ἀριθμὸν ὡρισμένον, ἀλλ' εἶεν ἂν τοσοῦτοι [b] ὅσοις δύναταί τις συζῆν. Τοῦτο γὰρ ἐδόκει φιλικώτατον εἶναι. Ὅτι γὰρ οὐχ οἷόν τε πλείστοις συζῆν καὶ διανέμειν ἑαυτόν, φανερόν. Δεῖ δὲ καὶ συνημερεύειν τοῖς φίλοις· πλείστοις δὲ οὖσιν ἐργῶδες μάλιστα· καὶ μὴν καὶ συναλγεῖν δεῖ,

Cap. XI.

De amicorum numero.

Quum igitur beato opus sit amicis, quærendum est, utrum quam plurimi nobis reddendi sint amici, an quemadmodum recte et convenienter de hospitalitate dictum est, neque nullos neque multos admittendos esse hospites, sic et de amicis dici conveniat, neque nullos neque multos esse habendos.

Respondemus ergo, quum in tres species dividatur amicitia, quarum una propter emolumentum, alia delectationis causa, tertia boni et ipsius virtutis causa instituitur; amicis qui propter emolumentum aut delectationis causa, maximeque qui commodi sui causa in amicitiam nostram venerunt, paucis esse opus, quia paucis tantum ea quæ desiderant suppeditari possunt, multisque inservire difficile et laboriosum est, maxime si curiosi sint et vehementer coli cupiant.

Amicos autem qui voluptatis causa comparantur, paucos satis esse, quia modicam tantum voluptatem animique relaxationem vita postulat, ut in epulis modicum condimentum requiritur.

Viris bonis vero virtutisque et boni causa amantibus pluribus beato opus erit. Sed horum etiam aliquis modus erit. Ut enim civitatis aliquis modus est, ac neque ex decem hominibus constare civitas possit, neque ex centum hominum millibus : quia tale domicilium non amplius erit civitas : sic etiam definitos esse amicos certumque iis modum statui oportet. Et quemadmodum in civitate nulla definita est quantitas, neque certus aliquis multitudinis quæ civitati conveniat, est numerus, sed ejus quæ major est quam oportet multitudinis in civitate, ejusque quæ minor est definito modo, mediam quantitatem, civitatis esse modum dicimus : verbi causa, neque mille civitatem explebunt, neque centum millia, sed numerus inter utrumque interjectus : sic et in amicis certus numerus sumi non potest, sed requirentur, quot ad convictum sufficere videbuntur.

Hoc enim amicitiæ maxime proprium esse videbatur. Neque enim fieri posse, ut quis cum plurimis vivat, eisque omnibus sese dedat atque impertiat, manifestum est. Nam versari nos cum amicis oportet : quod si plurimi fuerint, factu difficillimum est : quin etiam amice simul

* Cap. 10. Ἆρ' οὖν ὡς πλείστους φίλους ποιητέον, κτλ. — ** Τοῖς μὲν δὴ πρὸς χρῆσιν κτλ. — *** Καὶ οἱ πρὸς ἡδονὴν δὲ κτλ. — **** Τοὺς δὲ σπουδαίους πότερον πλείστους κτλ.

καὶ συγχαίρειν οἰκείως· καὶ τοῦτο δὲ χαλεπόν, εἰ πολλοῖς τις χρήσαιτο φίλοις. Πολλῶν γὰρ ὄντων οἱ μὲν χαίρουσιν, οἱ δὲ ἄχθονται κατὰ ταὐτόν· καὶ δέον τὸν φίλον ἐπιμερίζειν ἑαυτὸν ἑκατέροις· τὸ δὲ ἐπίπονον. Ἴσως οὖν εὖ ἔχει μὴ ζητεῖν σφόδρα πολυφιλώτατον εἶναι, ἀλλὰ τοσούτους παραδέχεσθαι φίλους, ὅσοις δυνάμεθα συζῆν, καὶ συνημερεύειν, καὶ συναλγεῖν, καὶ συγχαίρειν. Οὕτω δὲ χρῆσθαι πολλοῖς οὐκ ἐνδέχεται διὰ τοῦτο, οὐδὲ κατὰ τὴν ἐρωτικὴν φιλίαν πολλῶν ἐνδέχεται φίλον εἶναι. Ἡ γὰρ ἐρωτικὴ φιλίας ἐστὶν ὑπερβολή, καὶ διὰ τοῦτο πρὸς ἕνα δύναται γίνεσθαι· τὸν ἴσον δὴ τρόπον καὶ ἐπὶ τῆς κατ' ἀρετὴν φιλίας πολλοὺς σφόδρα φιλεῖν, καὶ τὰ φιλικὰ πάντα σώζειν περὶ αὐτοὺς οὐκ ἐνδέχεται, ὀλίγοις δὲ οὕτω χρήσασθαι δυνατόν· τούτοις δὲ τοῖς λόγοις καὶ τὰ πράγματα μαρτυρεῖ· οὐ γὰρ γίνονται φίλοι πολλοὶ κατὰ τὴν ἑταιρικὴν φιλίαν· ἀλλ' αἱ μάλιστα ὑμνούμεναι ἑταιρικαὶ φιλίαι ἐν δυσὶ γενέσθαι λέγονται.

* Οἱ δὲ πολύφιλοι καὶ πᾶσιν οἰκείως ἐντυγχάνοντες καὶ ἃ δεῖ ἑκάστῳ τῶν πολιτῶν καὶ λόγοις καὶ ἔργοις ἀποδιδόναι δοκοῦντες οὐδενὶ φίλοι εἰσὶ τὴν ἀκριβῆ καὶ ἀληθῆ φιλίαν· ἀλλὰ φίλοι ἂν λέγοιντο τὴν λεγομένην πολιτικὴν φιλίαν. Τούτων δὲ οἱ μὲν ἄρεσκοί εἰσι, πάντα τοῖς συνοῦσι χαριζόμενοι, περὶ ὧν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται· οἱ δὲ ἐπιεικεῖς εἰσι, καὶ πρὸς ἀλήθειαν σύνεισι καὶ τὸ ἀγαθόν, οἳ καὶ φίλοι καλοῦνται διὰ τὴν πρὸς τὴν φιλίαν ὁμοιότητα, καί εἰσι μεταξὺ τῶν τε ἀρέσκων καὶ τῶν δυσκόλων ἐπαινετοί, ἀμφοτέρων ψεκτῶν, καθὼς ἐν τῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ τοῦ τετάρτου βιβλίου διείληπται. Τοιούτους μὲν οὖν φίλους πολλοὺς ἄν τις εὕροι· τοὺς δὲ κυρίως φίλους ἀγαπητὸν καὶ ὀλίγους εὑρεῖν.

(Scripsi : [a] χρήζουσι] cod. χρήζουσι. — [b] τοσοῦτοι] cod. τοσοῦτον. —)

dolere cum iis, simul gaudere debemus : quod ipsum quoque molestum fuerit, si quis multis amicis utatur. Nimirum si multi fuerint, alii gaudebunt eodem tempore, alii dolebunt : et utrisque quasi se impertire amicus debebit : hoc autem molestiam nobis exhibet. Quare expedit fortasse non admodum multos sibi reddere amicos, sed tot solum admittere, quot tum ad vitam una transigendam atque agendam, tum ad dolendum simul ac gaudendum satis futuri sunt. Ita autem multis hanc ob causam uti non licet, nam ne in amatoria quidem amicitia multis esse amici possumus. Amor quippe amicitiæ nimium est, ideoque erga unum duntaxat haberi potest : eodemque modo in ea quæ virtutis causa contrahitur amicitia, ut admodum multos diligamus, omniaque quæ amicitia postulat officia perpetuo iis præstemus, vix fieri potest, sed paucis tantum ita uti licet. Quibus rationibus etiam res ipsæ fidem faciunt : in eam enim amicitiam qua sodales inter se conjuncti sunt, non recipiuntur multi : sed eae quæ maxime in hoc genere celebrantur, inter duos fuisse dicuntur.

Qui vero multos habent amicos et cum omnibus familiariter conversantur, et qui quæ oportet unicuique civium tam verbis quam re tribuere videntur, cum nemine firmæ illius et veræ amicitiæ vinculo conjuncti sunt, sed amici tantum civilis amicitiæ more dici possunt. Quorum alii sunt blandi, qui omnia gratificantur familiaribus, de quibus supra dictum est : alii viri boni et modesti sunt, qui veritatis studio ducti et honestatis causa cum amicis versantur, qui quidem ab ea quam habent amicitiæ similitudine, amici appellantur, suntque inter blandos et morosos, quorum utrique reprehenduntur, laude digni, quemadmodum in octavo libri quarti capite expositum est. Tales ergo multos reperias amicos : sed bene nobiscum agitur, si vel paucos eorum qui proprie amici nominantur, invenire queamus.

Κεφ. ιϐ'.

Πότερον ἐν εὐτυχίαις φίλων μᾶλλον δεῖ ἢ ἐν ἀτυχίαις, καὶ ὅτι τὸ συζῆν ἰδιαίτατον ἔργον ἐν φιλίαις σπουδαίων τε καὶ φαύλων.

** Ἐπεὶ δὲ δεῖ φίλων τοῖς τε εὐδαίμοσι καὶ τοῖς δυστυχέσι, ζητητέον ποτέροις μᾶλλον δεήσει τῶν φίλων. Οἵ τε γὰρ ἀτυχοῦντες δέονται τῆς παρὰ τῶν φίλων ἐπικουρίας, οἵ τε εὐδαίμονες οἷς συζήσουσι, καὶ οὓς εὖ ποιήσουσιν· ἐθέλουσι γὰρ εὖ ποιεῖν, καὶ ἀναγκαῖον αὐτοῖς ἐστιν εἰς τὴν εὐδαιμονίαν.

*** Ἔστι δὲ τρόπον μέν τινα τῷ δυστυχεῖ χρεία φίλων μᾶλλον, ἢ τῷ σπουδαίῳ, κατὰ ἄλλον δὲ τρόπον τῷ εὖ πράττοντι μᾶλλον· τὸ μὲν διὰ τὸ ἀναγκαῖον, τὸ δὲ διὰ τὸ καλόν· τῷ μὲν γὰρ δυστυχεῖ ἀναγκαιότερον οἱ φίλοι, ἢ τῷ εὐδαίμονι.

Cap. XII.

Utrum in secunda an in adversa fortuna magis amicis egeamus, deinde versari cum amicis proprium tam in proborum quam in improborum amicitiis officium esse.

Quum ergo et felices indigeant amicis et infelices, quærendum est, utri magis iis opus habituri sint. Nam et infortunati amicorum auxilio egent, et fortunati tum ad convictum tum ad beneficia in eos conferenda : volunt quippe bene facere, idque ad felicitatem iis necessarium est.

Aliqua igitur ex parte infortunato magis amicis opus est, quam viro bono et felici, aliqua rursus fortunato magis : alteri quidem necessitate coacto, alteri vero ob honestatem : nam infortunato magis necessarii amici sunt, quam fortunato.

* Οἱ δὲ πολύφιλοι καὶ πᾶσιν οἰκείως ἐντυγχάνοντες κτλ. — ** Cap. 11. Πότερον δὲ ἐν εὐτυχίαις κτλ. — *** Ἀναγκαιότερον μὲν γὰρ δὴ ἐν ταῖς ἀτυχίαις κτλ.

* Τῷ εὐδαίμονι δὲ κάλλιον, ἢ τῷ κακῶς πράττοντι· διὰ τοῦτο ἐν μὲν ταῖς ἀτυχίαις οὐ τοσοῦτον δεῖ φίλων σπουδαίων, ὅσον ὠφελίμων καὶ χρησίμων, ἐν δὲ ταῖς εὐτυχίαις οὐδαμῶς χρησίμων, ἀλλὰ ἀγαθῶν μόνον· τοὺς γὰρ ἐπιεικεῖς οἱ εὐδαίμονες ζητοῦσι, καὶ τούτους βούλονται μᾶλλον εὐεργετεῖν, καὶ μετὰ τούτων διάγειν.

** Ἔστι γὰρ καὶ ἡ παρουσία αὐτὴ τῶν φίλων ἡδεῖα, καὶ ἐν ταῖς εὐτυχίαις· κουφίζονται γὰρ οἱ λυπούμενοι συναλγούντων αὐτοῖς τῶν φίλων. Διὰ τοῦτο καὶ ἀπορήσειεν ἄν τις, ἀνθ' ὅτου κουφίζονται τῷ συναλγοῦντας τοὺς φίλους ὁρᾶν· δοκεῖ γὰρ ὥσπερ βάρος μεριζόμενον καὶ πρὸς τοὺς φίλους κουφίζεσθαι. Τὸ δὲ οὐκ ἔστιν· ἀλλ' ἡ ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ τῶν φίλων ἡδονή, καὶ τὸ τοὺς συναλγοῦντας ὁρᾶν ἡδὺ ὄν, ἐλάττω ποιεῖ τὴν λύπην· ἡδονὴ γὰρ λύπην ἐλαύνει· εἰ μὲν οὖν διὰ ταῦτα ἢ δι' ἄλλο τι κουφίζονται, ἀφείσθω ζητεῖν ἐπὶ τοῦ παρόντος· ὅτι δὲ ῥᾴους γίνονται οἱ λυπούμενοι διὰ τὴν παρουσίαν τῶν φίλων, φανερόν ἐστι.

*** Ἔοικε δὲ μὴ καθαρῶς χαίρειν αὐτοὺς τοῖς συναλγοῦσι τῶν φίλων, μηδὲ ἄμικτον αὐτοῖς εἶναι τὴν τοιαύτην ἡδονήν, ἀλλὰ καὶ ἀλγεῖν ἐν τῷ μέρει. Αὐτὸ μὲν γὰρ τὸ ὁρᾶν τοὺς φίλους ἡδύ, μάλιστα τοῖς ἀτυχοῦσι, καί τις αὐτῷ γίνεται ἐπικουρία πρὸς τὸ μὴ λυπεῖσθαι. Παραμυθητικὸν γὰρ ὁ φίλος, καὶ ὁρώμενος καὶ λέγων, ἐὰν ᾖ ἐπιδέξιος· γινώσκει γὰρ τὸν τοῦ φίλου τρόπον, καὶ οἷς χαίρει, καὶ οἷς λυπεῖται, καὶ δύναται παραμυθήσασθαι ῥᾳδίως.

Κατὰ τοῦτον μὲν οὖν τὸν τρόοπν ἡδεῖά ἐστιν ἡ παρουσία τῶν φίλων. Τὸ δὲ λυπούμενον αἰσθάνεσθαι τὸν φίλον ἐπὶ ταῖς ἑαυτοῦ ἀτυχίαις, λυπηρὰν ποιεῖ τηνικαῦτα τὴν συνουσίαν τῶν φίλων· πᾶς γὰρ λυπηρὸν ἡγεῖται τὸ λύπης αἴτιος γενέσθαι τοῖς φίλοις. Διὰ τοῦτο οἱ μὲν ἀνδρώδεις τὴν φύσιν εὐλαβοῦνται συλλυπεῖσθαι τοὺς φίλους αὐτοῖς, κἂν [a] μὴ μεγάλη μὲν ἡ παραμυθία ᾖ καὶ ἐπὶ μεγίσταις συμφοραῖς, μικρὰ δὲ ἡ λύπη, ἣν συναλγοῦσιν αὐτοῖς, οὐκ ἀνέχονται κοινωνεῖν τοῖς φίλοις τῶν κακῶν, ὅλως τε τοὺς συνθρηνοῦντας οὐ προσίενται, διὰ τὸ μηδὲ αὐτοὶ θρηνητικοὶ εἶναι, ἀλλὰ γενναίως ἔχειν πρὸς τὰ λυπηρά. Γύναια δὲ καὶ οἱ γυναικώδεις τῶν ἀνδρῶν τοῖς στενάζουσι χαίρουσι, καὶ φιλοῦσιν ὡς φίλους καὶ συναλγοῦντας· δεῖ δὲ οὐ τούτους ἀλλὰ τοὺς ἀνδρικοὺς μιμεῖσθαι· ἐν ἅπασι γὰρ προσήκει τὰ βελτίω διώκειν· οὕτω μὲν οὖν τοῖς δυστυχοῦσιν οἱ φίλοι βοηθοῦσιν.

**** Ἡ δὲ ἐν ταῖς εὐτυχίαις παρουσία τῶν φίλων διπλῶς ἡδεῖά ἐστιν, ὅτι τε ἡδίστη ἐστὶν ἡ μετὰ τῶν φίλων διατριβή, καθ' ὅσον [b] εἰσὶ [c] φίλοι, καὶ ὅτι βλέπουσι χαίροντας τοῖς αὐτῶν ἀγαθοῖς, ὃ τῆς μεγίστης εὐνοίας τεκμήριόν ἐστιν.

***** Ἐπεὶ τοίνυν κοινωνοῦντες μὲν τοῖς φίλοις τῶν

Est autem felici amicorum possessio pulchrior, quam infelici : ideoque in fortuna adversa non tam honestis opus est amicis, quam utilibus et qui prodesse possunt, in secunda autem minime utilibus, sed bonis tantum : probos quippe quærunt beati, eosque magis beneficiis afficere gestiunt, et cum iis vivere.

Ipsa enim etiam in rebus secundis grata est amicorum præsentia : levantur scilicet dolore ii qui dolent, amicis æquam doloris partem ferentibus. Itaque dubitare possit aliquis, cur dolore leventur, quum dolere secum videant amicos : videtur enim dolor tanquam onus etiam cum amicis communicatum mitigari. Quod tamen ita non est : sed ea quæ ex amicorum præsentia capitur voluptas, illorumque quos secum dolere vident conspectus, quippe qui jucundus sit, leviorem efficit dolorem ; nempe voluptas abigit dolorem : utrum igitur propterea an propter aliud quid dolore leventur, in præsentia quærere omittamus : nam certe præsentibus amicis mœrentium dolorem mitigari manifestum est.

Videntur tamen non prorsus iis amicis qui æquam doloris partem ferunt delectari, neque mera videtur esse talis eorum voluptas, sed cum dolore aliquo conjuncta. Ipse enim per se amicorum gratus est conspectus, præsertim calamitosis, estque hoc quasi aliquod doloris remedium. Nimirum potest amicus tum aspectu tum sermone consolari, si sit commodus et urbanus : nam et mores amici novit, quibusque rebus ille delectetur et offendatur, tenet, ideoque facile ei est lugentem consolari.

Hoc igitur modo grata est amicorum præsentia. At sentire amicum molestia ex nostris casibus adversis affici, res est quæ amicorum conversationem tum molestam efficiat : doloris enim causam præbere amicis, cuilibet molestum videtur. Itaque viri fortes et natura magnanimi cavent ne secum una doleant amici, ac nisi magnum ipsis solatium allaturi sunt et in maximis calamitatibus, sed contra si exiguus est dolor ex quo secum molestiam tracturi sint, non sustinent communia cum amicis habere mala, deniquc lamentorum socios non admittunt, quia ne ipsi quidem ad lamentandum propensi sunt, sed forti potius animo molestias ferunt. Mulierculæ autem virique muliercutis similes hominibus gementibus delectantur, eosque ut amicos et doloris socios diligunt : quos quidem imitari non oportet, sed viriles illos potius : in omnibus enim ea quæ meliora sunt sequi nos decet : sic igitur infortunatis amici opitulantur.

In rebus secundis vero dupliciter grata est amicorum præsentia, tum quia jucundum videtur cum amicis versari, quatenus sunt amici, tum quia eos bonis suis delectari vident, quod maximæ benevolentiæ signum est.

Quando igitur, quoties cum amicis adversam nostram

---

* Κάλλιον δ' ἐν ταῖς εὐτυχίαις κτλ. — ** Κουφίζονται γὰρ οἱ λυπούμενοι κτλ. — *** Ἔοικε δ' ἡ παρουσία μικτή τις αὐτῶν εἶναι κτλ. — **** Ἡ δ' ἐν ταῖς εὐτυχίαις κτλ. — ***** Διὸ δόξειεν ἂν δεῖν κτλ.

συμφορῶν λυποῦμεν, μεταδιδόντες δὲ τῆς εὐδαιμονίας εὐφραίνομεν, δόξειεν ἂν δέον εἶναι προθύμως μὲν καλεῖν αὐτοὺς εἰς τὰς εὐτυχίας, εἰς δὲ τὰς ἀτυχίας ὀκνοῦντα. Τὸ μὲν γὰρ εὐεργετεῖν καλόν· μεταδιδόναι δὲ τῶν κακῶν ὡς ἥκιστα δεῖ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ τραγῳδός φησιν, Ἅλις ἐγὼ δυστυχῶν· οὐδὲ γὰρ δεῖ τοὺς φίλους τῶν οἰκείων ἀναπιμπλάναι κακῶν· τηνικαῦτα δὲ παρακλητέον τοὺς φίλους ἐπὶ τὸ συναλγεῖν, ὅταν μέλλωσιν ὀλίγα ὀχληθέντες μεγάλα τοὺς λυπουμένους ὠφελήσειν.

* Αὐτοὺς μέντοι [d] τοὺς φίλους τὸ ἀνάπαλιν ἁρμόζει ποιεῖν πρὸς τοὺς ἐν συμφοραῖς, ἔξω συμφορῶν ὄντας. Ἰέναι γὰρ δεῖ πρὸς μὲν τοὺς ἀτυχοῦντας ἀκλήτους καὶ προθύμους· φίλου γὰρ τὸ εὖ ποιεῖν, καὶ μάλιστα τοὺς ἐν χρείᾳ, καὶ μήπω ἀξιώσαντας. Τοῦτο γὰρ ἀμφοτέροις, καὶ τῷ διδόντι, καὶ τῷ λαμβάνοντι καὶ κάλλιον καὶ ἥδιον. Εἰς δὲ τὰς εὐτυχίας ἰέναι μέν, ἀλλὰ πρὸς μὲν τὸ συνεργεῖν καὶ βοηθεῖν τοῖς φίλοις τὴν εὐτυχίαν προθύμως ἔχειν· πρὸς δὲ τὸ κοινωνεῖν τῆς εὐπαθείας αὐτοῖς, σχολαιότερον· οὐ γὰρ καλὸν τὸ προθυμεῖσθαι ὠφελεῖσθαι· προθυμουμένους δὲ καὶ ἐπειγομένους τοὺς φίλους ὠφελεῖν, ἴσως οὐ δεῖ διωθεῖσθαι καὶ ἀποσείεσθαι τὴν εὐεργεσίαν, μὴ καὶ δόξωσι πρὸς τοὺς φίλους ἀηδῶς ἔχειν. Τοῦτο γὰρ ἐνίοτε συμβαίνει.

** Φανερὸν δή ἐστιν ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι τοῖς φίλοις αἱρετώτατόν ἐστι τὸ ζῆν μετ' ἀλλήλων. Καὶ καθάπερ τοῖς ἐρῶσιν ἀγαπητότατόν ἐστι τὸ ἀλλήλους ὁρᾶν, καὶ μᾶλλον αἱροῦνται κατὰ ταύτην τὴν αἴσθησιν συνεῖναι ἀλλήλοις, ἢ κατὰ τὰς ἄλλας, ὡς διὰ ταύτης τῆς αἰσθήσεως καὶ γινομένου τοῦ ἔρωτος ἐξ ἀρχῆς καὶ συνισταμένου, οὕτω καὶ τοῖς φίλοις τῶν ἄλλων φιλικῶν μάλιστα πάντων αἱρετώτατόν ἐστι τὸ συζῆν.

*** Κοινωνία γάρ ἐστι τὸ συζῆν, καὶ κοινωνιῶν ἡ τελειοτάτη [e]· ἡ δὲ φιλία ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἔχει τὸ εἶναι· κοινωνία γὰρ ἡ φιλία. Ἄλλως τε καὶ ὅτι τὸ αἰσθάνεσθαί τινα ἑαυτοῦ αἱρετώτατόν ἐστιν, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται· πρὸς δὲ τὸν φίλον οὕτως ἔχει, ὡς πρὸς ἑαυτόν· ὥστε καὶ τὸ αἰσθάνεσθαι τοῦ φίλου αἱρετὸν ἂν εἴη μάλιστα πάντων. Αἰσθάνοιτο δ' ἄν τις ἐνεργείᾳ τοῦ φίλου συνών, καὶ συζῶν, καὶ συνδιάγων αὐτῷ· ὥστε εἰκότως ἐφίενται συζῆν ἀλλήλοις οἱ φίλοι. Διὰ τοῦτο καὶ ἕκαστος ὃ νομίζει εἶναι τὴν ἀνθρωπίνην ἐνέργειαν, καὶ οὗ ἕνεκα αἱρεῖται τὸ ζῆν, καὶ ὃν ἀνθρώπινον ἡγεῖται βίον, ἐν τούτῳ μετὰ τῶν φίλων βούλεται ζῆν καὶ διάγειν. Καὶ οἱ μὲν συμπίνειν οἴονται δεῖν φίλοις, οἱ δὲ συγκυβεύειν, οἱ δὲ συνθηρεύειν καὶ συγγυμνάζεσθαι, ὅτι ταῦτα αὐτοῖς τίμια εἶναι δοκεῖ, καὶ δεῖν τούτων κοινωνοὺς ἔχειν τοὺς φίλους· ἕτεροι δὲ συμφιλοσοφοῦσι, καὶ ἄλλοι ἄλλων ἐνεργειῶν καὶ βίων κοινωνοῦσι τοῖς φίλοις, καὶ ὅλως ἕκαστοι ἐν τούτῳ συνημερεύειν βούλονται τοῖς φίλοις, ὅ, τι περ [f] μάλιστα ἀγαπῶσι τῶν ἐν βίῳ. Συζῆν γὰρ βουλόμενοι

fortunam communicamus, molestia eos afficimus, quoties secundam, exhilaramus, videri possint ad res secundas cupide studioseque vocandi, ad adversas autem timide ac dubitanter. De aliis enim bene mereri pulchrum est : quam parcissime autem mala sunt amicis impertienda. Quapropter et tragicus ait, Sufficit, ut ego miser sim : neque enim malis nostris amicos onerari convenit : verum tum demum in doloris societatem assumendi sunt amici, quum parva molestia devorata valde sunt moerentibus profuturi.

Ipsos vero amicos calamitatum immunes contrario modo cum infortunatis agere decet. Nam ad eos quos adversa fortuna premit non vocati cupide et alacriter ire debent : nimirum cum amicis bene facere amici est, tum vero maxime egentibus et iis qui nondum postularunt. Hoc enim utrique, danti scilicet et accipienti, honestius et jucundius est. Ad secundas res autem eundum est, ita tamen, ut amicis etiam felicitate florentibus alacres adjutores et auxiliatores simus : ad beneficium vero inde accipiendum tardius eundum est : neque enim id studere, ut beneficio afficiaris, honestum est; porro illi qui amicis prodesse et student et properant fortasse non sunt rejiciendi, neque eorum repudiandum est beneficium, ne parum comes et humani erga amicos esse videamur. Hoc enim interdum usu venit.

Apparet ergo ex superioribus, vitæ societatem amicis maxime expetendam esse. Et quemadmodum amantibus, se invicem videre gratissimum est, maluntque hujus sensus quam cæterorum sensuum beneficio inter se conversari, quia ex hoc potissimum et nascatur initio amor et consistat, sic et amicis vitæ societas reliquis omnibus amicitiæ documentis optabilior est.

Communio enim quædam vitæ societas est, et quidem communionum omnium perfectissima : in communione autem consistit amicitia : nam communio est amicitia : præsertim quum sui sensus, quatenus se esse sentit aliquis, maxime expetendus sit, quemadmodum in superioribus diximus ; in amicum autem ita quisque animatus est, ut in se ipsum : itaque et amici sensus, quatenus eum esse sentit, omnium maxime expetendus fuerit. Re ipsa autem amicum sentit, qui una est, cum eoque vivit et versatur : itaque merito amici una vivere cupiunt. Ideoque quilibet id quod humanam esse arbitratur efficacitatem, et cujus rei causa vitam appetit, et quod ipsam esse existimat humanam vitam, in hoc ipso vivere vult cum amicis et versari. Itaque alii potare, alii alea ludere, alii venari, alii exerceri cum amicis se debere existimant, quod hæc præclara ipsis videntur esse, et horum socios amicos habere volunt : alii rursus una philosophantur, alii aliarum actionum et vivendi generum consortes amicos asciscunt, denique in hoc quisque studio totos dies cum amicis consumere volunt, quod maxime omnium vitæ studiorum amplectuntur.

* Ἰέναι δὲ ἀνάπαλιν ἴσως κτλ. — ** Cap. 12. Ἆρ' οὖν ὥσπερ τοῖς ἐρῶσι κτλ. *** Κοινωνία γὰρ ἡ φιλία κτλ.

μετὰ τῶν φίλων ταῦτα ποιοῦσι, καὶ τούτων κοινωνοῦσιν ἃ καὶ ἀμφοτέροις ἡδέα ἐστίν. Οὕτω γὰρ συζῆν δυνατόν.

* Γίνεται οὖν ἡ μὲν τῶν φαύλων φιλία μοχθηρά, καὶ κοινωνοῦσιν ἀλλήλοις τῶν φαύλων, καὶ ἡ φιλία αὐτοῖς οὐχ ἕστηκεν· ἀβέβαιοι γάρ εἰσι· καὶ χείρους δὲ γίνονται ἑαυτῶν, ὁμοιούμενοι ἀλλήλοις καὶ παρακαλοῦντες ἀλλήλους ἐπὶ τὰ φαῦλα.

** Ἡ δὲ τῶν ἐπιεικῶν φιλία ἐπιεικής ἐστι καὶ βεβαία, συναυξανομένη ἀεὶ ταῖς ὁμιλίαις· δοκοῦσι δὲ καὶ βελτίους γίνεσθαι ταῖς ἀγαθαῖς ἐνεργείαις, διορθοῦντες ἀλλήλους· ἀπομάττονται γὰρ παρ' ἀλλήλων τὰ παρ' ἑκατέρῳ ἀγαθά, δι' ἃ φιλοῦσιν ἀλλήλους. Διὰ τοῦτο καὶ ποιητής τίς φησιν·

Ἐσθλῶν μὲν γὰρ ἀπ' ἐσθλά.

Καὶ γὰρ ἀπὸ μὲν τῶν ἀγαθῶν ἀγαθά, ἀπὸ δὲ τῶν φαύλων φαῦλα καρπούμεθα. Περὶ μὲν οὖν φιλίας ἐπὶ τοσοῦτον εἰρήσθω. Ἑπόμενον δ' ἂν εἴη διελθεῖν περὶ ἡδονῆς.

(Scripsi : [a] κἂν] cod. κᾷν. — [b] καθ' ὅσον] cod. καθόσον. — [c] εἰσὶ] cod. εἰσὶν. — [d] μέντοι] cod. μέν τοι. — [e] τελειοτάτη] cod. τελειωτάτη]. — [f] ὅ, τιπερ] cod. ὅτι περ. —)

Quum enim una cum amicis vivere velint, hæc faciunt hæcque inter se communicant quæ utrisque jucunda sunt. Sic enim una vivere possunt.

Malorum igitur vitiosa amicitia est, et malarum inter se rerum commercium habent, sed eorum non permanet firma amicitia : quique instabiles sunt : quin etiam dum similes inter se fiunt atque alter alterum ad res malas exhortatur, pejores quam ante fuerant evadunt. Bonorum autem bona est et firma amicitia, quæ sermonibus et congressu semper amplificatur : videntur autem bonis actionibus fieri meliores, quia alter alterum corrigit : imitatur enim alter alterius bona, propter quæ se mutuo diligunt. Quocirca et poëta quidam ait

Virtutem disces ex fortibus.

Namque a bonis bona, a malis autem mala impetramus, Ac de amicitia quidem hactenus dictum sit. Deinceps vero de voluptate fuerit disputandum.

Γίνεται οὖν ἡ μὲν τῶν φαύλων φιλία κτλ. — ** Ἡ δὲ τῶν ἐπιεικῶν κτλ.

ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΥ ΤΟΥ ΡΟΔΙΟΥ

ΗΘΙΚΩΝ ΤΩΝ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΩΝ

ΠΑΡΑΦΡΑΣΕΩΣ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ.

Κεφ. α'.

Περὶ ἡδονῆς.

* Μετὰ δὲ ταῦτα περὶ ἡδονῆς ἀκόλουθόν ἐστι διελθεῖν τελεώτερον· καὶ γὰρ συμπέφυκέ πως καὶ συνῳκειωμένη τῷ γένει ἡμῶν. Διὰ τοῦτο καὶ παιδαγωγοῦντες τοὺς νέους ἄγομεν ἡδονῇ καὶ λύπῃ, διὰ μὲν τῆς λύπης ἀπάγοντες τῶν φαύλων, διὰ δὲ τῆς ἡδονῆς εἰς τὸ ἀγαθὸν προτρεπόμενοι· ὅθεν δῆλον, ὅτι φύσει τὴν μὲν λύπην φεύγομεν, τὴν δὲ ἡδονὴν διώκομεν. Ἐπεὶ δὲ περὶ τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν καὶ πράξεων ὁ λόγος ἡμῖν, καὶ περὶ τῆς ἡδονῆς διαλαβεῖν εἰκὸς ἂν εἴη, καὶ πρέπον τῇ πραγματείᾳ. Φαίνεται δὲ ὅτι οὐ μικρὰ συλλαμβάνεται πρὸς τὴν κτῆσιν τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς τὸ χαίρειν οἷς χαίρειν προσήκει, καὶ μισεῖν ἃ δέον ἐστὶ μισεῖν. Ταῦτα γὰρ συμπαρεκτείνεται τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ· καὶ τοῖς μὲν χαίρομεν, τοῖς δὲ λυπούμεθα· καὶ μεγάλην ῥοπὴν ἔχει πρὸς τὴν ἀρετὴν καὶ τὸν εὐδαίμονα βίον, εὖ, καὶ καλῶς, καὶ κατὰ τὸν ὀρθὸν γινόμενα λόγον.

** Περὶ δὲ τῶν τοιούτων μὴ λέγειν ἥκιστα ἂν δόξειεν εἰκὸς εἶναι, ἐπεὶ μηδὲ ἁπλοῦς μηδὲ προφανὴς ὁ περὶ τῆς ἡδονῆς λόγος, ὥστε μὴ δεῖσθαι πολλῶν καὶ σπουδαίων λόγων· ἀλλὰ οὕτω πολλήν τινα τὴν ἀμφισβήτησιν ἔχει, ὥστε οἱ μὲν αὐτὸ τὸ ἔσχατον ἀγαθὸν τὴν ἡδονὴν εἶναί φασιν, οἱ δὲ οὐδ' ἀγαθὸν ἁπλῶς, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας κομιδῇ φαῦλον. Καὶ τῶν λεγόντων φαῦλον ἡδονήν, οἱ μὲν καὶ αὐτοὶ φρονοῦσιν οὕτως ἔχειν, καὶ πεπεισμένοι εἰσὶ φαῦλον αὐτὴν εἶναι· οἱ δὲ φρονοῦσι μὲν ἀγαθήν τινα ἡδονὴν εἶναι, τοὺς ἄλλους δὲ ἐθέλουσι πείθειν φαῦλον ἁπλῶς ἅπασαν εἶναι, νομίζοντες οὕτως βέλτιον εἶναι τῷ βίῳ, καὶ λυσιτελέστερον τοῖς ἀνθρώποις τὴν ἡδονὴν οἴεσθαι φαῦλον εἶναι· φύσει γὰρ πάντας ἀνθρώπους εἰς αὐτὴν ῥέποντας δέον εἶναί φασιν εἰς τοὐναντίον ἕλκειν, καὶ δι' ὧν ἔξεστι καθάπαξ τῶν ἡδονῶν ἀπάγειν, ἵνα δυνηθῶσιν εἰς τὸ μέσον ἐλθεῖν, καὶ ὡς δεῖ πρὸς τὴν ἡδονὴν ἔχειν. Ταῦτα δὲ οὐ καλῶς λέγουσιν· οὐ γὰρ οὕτω δυνήσονται τοὺς πολλοὺς τῶν φαύλων ἀπαγαγεῖν ἡδονῶν. Τὰ γὰρ ἀνθρώπινα πάθη, καὶ ἃ δρῶσι, πιστότερά εἰσι τῶν περὶ

ANDRONICI RHODII

ETHICORUM NICOMACHEORUM

PARAPHRASIS

LIBER DECIMUS.

Cap. I.

De voluptate.

Post hæc vero superest, ut de voluptate uberius disseramus : namque hæc generi nostro quodammodo insita est et conjuncta. Itaque in instituendis adolescentibus voluptate eos ac dolore moderamur, dolore quidem a malis avertentes, voluptate autem ad bonum impellentes; unde apparet, natura et dolorem nos fugere, et voluptatem sequi. Sed quoniam cum de affectibus humanis, tum de actionibus sermo est, simul etiam consentaneum fuerit et huic tractatui accommodatum, nos de voluptate disputare. Videtur autem non parum valere ad consequendam moralem virtutem iis rebus delectari quibus delectari decet, easque odisse quæ odio dignæ sunt. Hæc enim per omnem humanam vitam pertinent, siquidem aliis delectamur, aliis dolemus : quæ duo magnum momentum ad virtutem et ad beatam vitam habent, si bene atque honeste, rectæque rationi convenienter fiunt.

De talibus autem tacere minime videatur consentaneum esse, præsertim quum neque ita simplex neque adeo aperta de voluptate disputatio sit, ut non multis et gravibus ad eam intelligendam rationibus egeamus : sed tanta de eo argumento controversia est, ut alii voluptatem ipsum summum bonum esse dicant, alii omnino ne bonum quidem, sed contra prorsus malum. Et ex iis quidem qui malum esse dicunt voluptatem, alii hoc sentiunt rem ita se habere, sibique persuaserunt malum eam esse : alii vero judicant quidem bonam aliquam esse voluptatem, sed aliis persuadere conantur simpliciter malum omnem esse, rati sic vitæ humanæ conducere, et utilius hominibus esse voluptatem malum existimare : quum enim omnes ad eam natura propensi sint homines, in contrarium eos pertrahendos esse ajunt, et quoquo modo prorsus a voluptatibus avertendos, ut ad id quod medium est pervenire et quemadmodum oportet erga voluptatem affecti esse queant. Quæ quidem non recte dicunt : neque enim hac ratione improborum vulgus a voluptatibus abstrahere poterunt homines. Humani quippe affectus et quæ agunt homines, majorem fidem faciunt quam quæ de iis disputantur. Quando

* Lib. X, cap. 1. Μετὰ δὲ ταῦτα περὶ ἡδονῆς κτλ. — ** Ὑπὲρ δὲ τῶν τοιούτων ἥκιστα ἂν δόξειε κτλ.

αὐτὰ λόγων. Ὅταν τοίνυν οἷς μὲν λέγουσι τὴν ἡδονὴν ψέγωσι, δι' ὧν δὲ ποιοῦσι καὶ πάσχουσιν ἐπαινῶσιν, ἑαυτοῖς ἀντιλέγοντες, ὑπὸ τῶν ἀκουόντων καὶ δρώντων καταγελῶνται· καὶ τοῖς λόγοις οὐδὲν μᾶλλον ὤνησαν τοὺς πολλούς, ὑπὸ τῶν πραγμάτων ἐλεγχομένοις. Ὁ γὰρ ψέγων τὴν ἡδονὴν ὀφθείς ποτε ἐφιέμενος αὐτῆς, ἀποκλίνειν δοκεῖ πρὸς αὐτήν, καὶ ἀγαθὸν ἡγεῖσθαι· καὶ οὕτω δόξαν ἐντίθησι τοῖς ὁρῶσιν οὐ τινὰ ἡδονὴν ἀγαθὸν εἶναι, ἀλλ' ἁπλῶς ἅπασαν ἐπαινεῖσθαι. Τὸ γὰρ διορίζειν καὶ διαιρεῖν, καὶ τὸ μὲν ἀγαθὸν εἶναι κρίνειν, ἐνδέχεσθαι δὲ ἄλλην φαύλην εἶναι, οὐκ ἔστι τῶν πολλῶν· ἀλλ' ἅμα τε εἶδον τὸν νοῦν ἔχοντα ἡδονῇ τινι χαίροντα, καὶ πᾶσαν ἡδονὴν ἀγαθὸν καὶ αἱρετὸν ᾠήθησαν εἶναι, καὶ οὕτως οὐ μόνον ἃ ἐβούλοντο οὐκ ἔπεισαν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀλήθειαν προσαπώλεσαν

* Ὅθεν φανερόν, ὅτι οἱ ἀληθεῖς λόγοι οὐ μόνον πρὸς τὴν γνῶσιν χρησιμώτατοί εἰσι, πλάνης καθαίροντες ἁπάσης, ἀλλὰ καὶ τῷ βίῳ λυσιτελοῦσι· πιστεύονται γὰρ τοῖς ἔργοις ἀκολουθοῦντες.

(Scripsi : [a] οὐ τινὰ ἡδονὴν] vulgo οὔ τινα ἡδονήν. —)

ergo verbis quidem voluptatem vituperant, actionibus autem suis eam et affectibus commendant, atque eo modo sibi contradicunt, ab iis qui audiunt ea aut vident, ridentur : neque quidquam multitudini iis verbis prosunt, quæ rebus ipsis refutantur.

Nam qui voluptatem vituperat, si quando eam concupiscere visus est, inclinare ad eam bonumque illam existimare videtur : quo persuadet præsentibus, non quandam tantum voluptatem bonam esse, sed omnino omnem laudandam. Definire enim aliquid ac distinguere, et hanc quidem bonam judicare, illam vero malam esse posse, non est vulgi : sed simulac virum prudentem aliqua voluptate delectari viderunt, omnem etiam voluptatem bonam esse atque expetendam statuunt, atque ita non modo non probarunt quæ volebant, sed etiam veritatem simul everterunt.

Unde patet, veros sermones non solum ad cognitionem utilissimos esse, utpote omni errore nos liberantes, sed etiam ad vitam prodesse ; creduntur enim, quia factis congruunt.

Κεφ. β'.

Ἡ τοῦ Εὐδόξου περὶ ἡδονῆς ὑπόληψις, καὶ Πλάτωνος, καὶ ἑτέρων· καὶ ἔτι ὅτι ἀγαθὸν ἡ ἡδονή. καὶ οὐ πᾶσα αἱρετή· καὶ λύσις τῶν ἐναντίων λόγων.

** Περὶ μὲν τούτων ἅλις· λέγωμεν δὲ περὶ ἡδονῆς. Καὶ πρῶτον ἐκθησόμεθα τὰς τῶν παλαιῶν περὶ αὐτῆς δόξας. Ὁ μὲν οὖν Εὔδοξος αὐτὸ τὸ ἔσχατον ἀγαθὸν ᾤετο τὴν ἡδονὴν εἶναι, διότι πάντα ἑώρα τῆς ἡδονῆς ἐφιέμενα, καὶ λογικά, καὶ ἄλογα· οὗ δὲ πάντα ἐφίεται, τοῦτό ἐστι τὸ πάντων ὑπερέχον τῶν ἀγαθῶν· ᾤετο γὰρ ἀγαθὸν μὲν ἑκάστῳ εἶναι ἰδίως ὃ ἕκαστος ζητεῖ. Καθάπερ καὶ τροφὴν ἕκαστος [a] διώκει τὴν αὐτῷ ἀγαθὴν καὶ λυσιτελῆ· πᾶσι δὲ κοινῶς ἀγαθὸν οὗ πάντα κοινῶς ἐφίενται, καὶ πορίζειν βούλονται ἑαυτοῖς· ὃ δὲ πᾶσίν ἐστιν ἁπλῶς ἀγαθόν, καὶ οὗ πάντα ἐφίεται, τοῦτο εἶναι τὸ ἔσχατον ἀγαθόν· ταῦτα μὲν οὖν Εὔδοξος ἀπεφαίνετο περὶ τῆς ἡδονῆς. Ἐπιστεύοντο δὲ οἱ λόγοι διὰ τὴν ἐν τῷ ἤθει τοῦ λέγοντος ἀρετὴν μᾶλλον, ἢ δι' ἑαυτούς· σώφρων γὰρ ὢν διαφερόντως, οὐχ ὡς φίλος τῆς ἡδονῆς ἐδόκει ταῦτα λέγειν, ἀλλὰ τῷ σφόδρα τῆς ἀληθείας φροντίζειν. Ἔτι δὲ καὶ ἐκ τοῦ ἐναντίου τῇ ἡδονῇ τῆς λύπης φανερὸν ᾤετο εἶναι· τὴν γὰρ λύπην πάντα φεύγοντα, τὴν ἡδονὴν ἀνάγκην εἶναι πάντα διώκειν· ὃ δὲ πάντα διώκει, τοῦτο εἶναι τὸ ἀγαθόν. Ἔτι καὶ οὕτως ἐπεχείρει λέγων· μάλιστα αἱρετὸν εἶναι ὃ δι' ἑαυτὸ αἱρετόν ἐστι, καὶ ὃ μὴ δι' ἕτερον, μηδὲ ἑτέρου χάριν αἱρούμεθα· τοιοῦτον δὲ φανερῶς τὴν ἡδο-

Cap. II.

Eudoxi et Platonis de voluptate opinio; item aliorum : præterea bonum esse voluptatem, neque omnem tamen expetendam esse : tum contrariorum argumentorum dissolutio.

Et de his quidem satis : jam vero de voluptate dicamus. Ac primum quidem veterum de ea opiniones exponemus. Eudoxus igitur ipsum summum bonum esse voluptatem putabat, quia omnia animalia, et ratione prædita et rationis expertia, eam appetere videret : quod vero ab omnibus appetitur, id omnium bonorum est extremum : arbitrabatur enim, quod sibi quisque proprie quærit, id ei bonum esse. Sicut sibi quisque bonum et commodum cibum appetit : communiter vero bonum omnibus, quod ab omnibus petitur et quod comparare sibi volunt : quod vero omnibus simpliciter bonum est, et quod omnia desiderant, id bonorum extremum esse : et hæc quidem Eudoxus de voluptate pronuntiabat. Fidem vero faciebat hæc oratio propter dicentis, viri bene morati, virtutem magis, quam propter se: quum enim summa ejus in victu temperantia esset, non ut voluptatis amicus dicere hæc putabatur, sed quod veri studio vehementer arderet. Quin etiam e dolore voluptati contrario id perspicuum esse arbitrabatur : quum enim omnia dolorem fugiant, necesse quoque esse, ut voluptatem omnia consectentur : quod vero omnia consectentur, id bonum esse. Sed et hoc modo argumentari conabatur : id maxime expetendum esse, quod per se expetendum est, quodque non ob aliud, neque alius rei gratia expetimus : talem autem perspicue esse vo-

* Ἐοίκασιν οὖν οἱ ἀληθεῖς κτλ. — ** Cap. 2. Εὔδοξος μὲν οὖν τὴν ἡδονὴν κτλ.

νὴν εἶναι· καὶ γὰρ οὐδεὶς ἐρωτᾷ τίνος ἕνεκα τὴν ἡδονὴν βουλόμεθα, ἀλλὰ περὶ μὲν τῶν ἄλλων ἐρωτώμεθα, οἷον, φέρε εἰπεῖν, τίνος ἕνεκα τὰ χρήματα, ἢ ἡ τιμή, περὶ δὲ τῆς ἡδονῆς οὐκέτι [b]· οὐδεὶς γὰρ δώσει τέλος τῆς ἡδονῆς, ἀνθ' ὅτου βούλεται ἥδεσθαι, ἀλλὰ αὐτὴν αἱρεῖται καθ' ἑαυτήν, ὡς καθ' ἑαυτὴν οὖσαν· ἐπεὶ δὲ τὸ καθ' ἑαυτὸ αἱρετὸν τὸ τέλος ἐστὶ τὸ ἔσχατον, καὶ τὸ ἀγαθὸν αὐτό, διὰ τοῦτο συνῆγε τὴν ἡδονὴν τὸ ἔσχατον ἀγαθὸν εἶναι. Ἔτι δὲ καὶ ἐκεῖθεν δῆλον εἶναι ᾤετο τὸ προκείμενον· προστιθεμένη γὰρ ἡ ἡδονὴ τῶν ἀγαθῶν ὁτῳοῦν, αἱρετώτερον ποιεῖ καὶ ἐφετὸν μᾶλλον· ἡ γὰρ σωφροσύνη τὴν ἡδονὴν προσλαβοῦσα ἢ ἡ δικαιοσύνη, ἡδίων ἔσται καὶ αἱρετωτέρα ἑαυτῆς· ὃ δὲ προστιθέμενον παντὶ ἀγαθῷ βέλτιον δύναται ποιεῖν, τοῦτο ἐνόμιζεν εἶναι τὸ ἔσχατον ἀγαθόν. Ἔχει δὲ οὐχ οὕτως. Ὃ γὰρ προστιθέμενον ἀγαθῷ βέλτιον δύναται ποιεῖν, φαίνεται ὅτι ἀγαθόν ἐστιν· οὐκ ἀνάγκη δὲ αὐτὸ εἶναι τὸ ἔσχατον ἀγαθόν, ἢ ἑτέρου ὁτουοῦν βέλτιον· πᾶν γὰρ ἀγαθὸν ἑτέρῳ προστεθὲν ἀγαθῷ αἱρετώτερον ποιεῖ· μεῖζον γὰρ τὸ ὅλον τοῦ μέρους ἐπὶ παντός. Καὶ ἃ μὲν ἐδόκει τῷ Εὐδόξῳ περὶ ἡδονῆς, ταῦτα.

* Πλάτων δὲ οὐκ εἶναι ἔφασκεν αὐτὴν τὸ ἔσχατον ἀγαθόν, ἀπὸ τῶν αὐτῶν ἐπιχειρῶν λόγων, ὅθεν Εὔδοξος ἐπειρᾶτο τὸ ἔσχατον ἀγαθὸν τὴν ἡδονὴν ἀποφαίνειν. Ἐπεὶ γὰρ οὐκ ἔστι, φησίν, ἀγαθὸν ἔσχατον, οὗ ἐνδέχεται μεῖζον γενέσθαι· αὐτὸ γὰρ εἰκὸς εἶναι τὸ μέγιστον ἀγαθόν· ᾧ ἄρα ἀγαθῷ ἄλλο ἀγαθὸν προστεθὲν μεῖζον ἐποίησε καὶ αἱρετώτερον, τοῦτο οὐκ ἔστι τὸ ἔσχατον ἀγαθόν· οὐ γάρ ἐστι τὸ μέγιστον ἀγαθόν, οὗ μεῖζον ἄλλο δύναται γενέσθαι· ἡ δὲ ἡδονὴ τοιαύτη· ὁ γὰρ ἡδὺς βίος φρόνησιν ἢ σωφροσύνην προσλαβών, ἡδίων γίνεται καὶ αἱρετώτερος· ἔστιν ἄρα τι βέλτιον τῆς ἡδονῆς· οὐκ ἄρα ἡ ἡδονή ἐστι τὸ ἔσχατον ἀγαθόν, ἀλλὰ ἀγαθόν τί ἐστι τοιοῦτον, οἷα ἀγαθά εἰσιν αἱ ἀρεταὶ καὶ αἱ ἐπιστῆμαι, καὶ τἆλλα, ὧν καὶ ἡμεῖς κοινωνοῦμεν. Τοῦτο γὰρ καὶ ζητοῦμεν ἐπὶ τοῦ παρόντος δεῖξαι· τούτων τῶν ἀγαθῶν ἕν τι εἶναι τὴν ἡδονήν· ἕτεροι δὲ ἐνιστάμενοι πρὸς τοὺς τοῦ Εὐδόξου λόγους ἔφασκον μὴ εἶναι ἀγαθόν, οὗ πάντα ἐφίεται· λέγουσι δὲ οὐδέν. Ἐκεῖνο γὰρ φαμεν ἀληθὲς εἶναι, ὃ πᾶσι δοκεῖ ἀληθές· ὁ δὲ ταύτην ἀναιρῶν τὴν κοινὴν δόξαν, καὶ τὴν ἐκεῖθεν ἀποσειόμενος πίστιν πῶς ἂν δύναιτο πιστότερα λέγειν; ὅτι δὲ ἀγαθόν ἐστιν οὗ πάντα ἐφίεται, πᾶσι τοῖς ἐν αἰσθήσει δοκεῖ· δι' ὧν γὰρ εἰς αὐτὸ φέρονται διώκουσιν· ὡς ἄρα ἀγαθὸν νομίζουσιν εἶναι. Εἰ μὲν γὰρ τὰ ἀνόητα μόνον ὠρέγοντο αὐτοῦ, αὐτοῖς ἂν ἦν ἀγαθὸν μόνον, καὶ ἡ ψῆφος οὐκ ἂν ἦν βεβαία τῶν ἀνοήτων, οὐδ' ἂν [c] ἐδόκει ἀγαθὸν ἀληθῶς εἶναι· ὅταν δὲ καὶ τὰ ἀνόητα, καὶ τὰ φρόνιμα κοινῇ πάντα νομίζωσιν ἀγαθὸν εἶναι, δι' ὧν ζητοῦσιν αὐτό, τί ἔτι κωλύει ἀγαθὸν ἀληθῶς εἶναι; καὶ γὰρ καὶ ἐν τοῖς ἀνοήτοις ἐστί τι φυσικὸν ἀγαθόν, τὴν φαυλότητα αὐτῶν

luptatem ; nemo enim rogat, quam ob causam voluptatem expetamus, quum de aliis rebus interrogemur, ut, verbi gratia, quorsum hæ pecuniæ vel hic honor? de voluptate autem non item : nemo enim voluptatis finem dabit, propter quem ea affici vult, sed ipsam per se expetit, ut quæ per se optabilis sit : quum autem id quod per se est expetendum finis sit extremus ipsumque adeo bonum, hinc colligebat voluptatem esse bonorum extremum. Sed et hinc manifestum esse putabat id quod propositum est : voluptas enim cuicunque bono accedit, optabilius illud facit magisque expetendum : quippe temperantia, si adjungas ei voluptatem, aut justitia, jucundior et optabilior se ipsa efficietur : quod vero cuicumque bono accedit melius illud facere potest, hoc bonorum extremum esse existimabat. Res autem non ita se habet. Nempe quod quum accedit bono in melius illud mutare potest, bonum esse apparet : neque tamen necesse est hoc summum esse bonum, aut alio quolibet melius : omne enim bonum alii bono adjunctum magis expetendum illud efficit ; nimirum in omni re totum majus est parte. Et hæc quidem Eudoxi de voluptate erant placita.

Plato autem eam summum bonum esse negabat, qui iisdem id probare conabatur argumentis, quibus finem bonorum esse voluptatem Eudoxus demonstrare tentabat. Quum enim non sit, inquit, summum bonum, quo fingi majus possit, quia illud ipsum maximum esse consentaneum est : tale cui bonum si adjunctum fuerit alterum, majus illud atque optabilius facit, certe non est summum bonum : neque enim finis bonorum est, quo majus esse potest aliud : talis autem est voluptas : vita enim jucunda, si prudentiam aut temperantiam adjungas, jucundior fit et optabilior : est ergo aliquid voluptate præstantius : quare voluptas non est bonorum extremum, sed tale quoddam est bonum, qualia bona sunt virtutes ac doctrinæ et reliqua quorum nos participes sumus. Nam et hoc in præsentia ostendere conamur, unum quoddam ex his bonis esse voluptatem : alii Eudoxi rationibus adversantes negabant illud esse bonum, quod omnia desiderant : qui tamen nihil dicunt. Quippe illud verum esse dicimus, quod omnibus videtur esse verum : qui vero hanc communem opinionem convellit et traditam inde persuasionem labefactat, quomodo ipse probabiliora dicere queat? Bonum autem id esse, quod omnia desiderant, omnibus communi sensu præditis videtur : ea nimirum quibus eo pervenire queant, sequuntur : quocirca quin bonum esse arbitrentur, non est dubium. Si enim bruta tantum animalia id appeterent, his solis foret bonum, sed eorum neque suffragium firmum esset, neque revera bonum esse videretur : quando vero simul et bruta animalia et naturæ intelligentes communiter id bonum esse judicant iis rationibus quibus illud consectantur, quid adhuc obstat, quominus sit revera bonum? Nam et in brutis animalibus naturale aliquod bonum est, melius quam ipsorum sit inscitia,

* Τοιούτῳ δὴ λόγῳ καὶ Πλάτων ἀναιρεῖ, κτλ.

ὑπερβαῖνον, δι' ὃ τῷ ἀγαθῷ οἰκειούμενα ὡς οἰκείου ἤδη ὀρέγονται. Καὶ πρὸς μὲν τὸν πρῶτον τοῦ Εὐδόξου λόγον ταύτην κομίζουσι τὴν ἔνστασιν. Πρὸς δὲ τὸν δεύτερον, ὅς ἐκ τοῦ ἐναντίου ἐστὶν εἰλημμένος, ἐκείνην οὐκ ἀνάγκη φασίν, εἰ ἡ λύπη κακόν ἐστι, τὴν ἡδονὴν ἀγαθὸν εἶναι· οὐ γὰρ εἴ τι κακόν, τὸ ἐναντίον αὐτῷ ἀγαθόν, ἔστι γὰρ ἐναντίον κακὸν κακῷ· ἡ γὰρ ἠλιθιότης τῇ ἀκολασίᾳ ἐναντίον ἐστίν, ἀμφοτέρων οὐσῶν κακῶν, καὶ ἀμφότερα τῇ σωφροσύνῃ. Ταῦτα μὲν οὖν καλῶς λέγουσιν, οὐ μὴν ἐπί γε τῆς ἡδονῆς ἀληθεύουσιν. Εἰ γὰρ ἄμφω κακὰ ἦν, καὶ ἡ ἡδονὴ καὶ ἡ λύπη, ἦν ἂν καὶ ἄμφω φευκτά· καθάπερ εἰ καὶ ἄμφω ἦσαν ἀγαθά, ἦν ἂν ἀμφότερα αἱρετά, ἢ εἰ μήτε ἀγαθά, μήτε φευκτά, οὐδὲ [d] αἱρετὰ ὁμοίως ἀμφότερα· νῦν δὲ τὴν μὲν λύπην φεύγομεν ὡς κακόν, τὴν δὲ ἡδονὴν αἱρούμεθα ὡς ἀγαθόν· ὅθεν φανερόν, ὅτι ὡς κακὸν ἀγαθῷ ἡ λύπη ἡδονῇ ἀντίκειται.

* Ἕτεροι δὲ λέγουσι μὴ εἶναι τὴν ἡδονὴν ἀγαθόν, ὅτι οὐκ ἔστι ποιότης, οὐδὲν λέγοντες ἀναγκαῖον· οὐδὲ γὰρ αἱ ἐνέργειαι τῶν ἀρετῶν ποιότητές εἰσιν, οὐδὲ εὐδαιμονία ποιότης ἐστίν· ἐνέργεια γάρ ἐστιν· ἀλλ' ὅμως οὐδὲν κωλύει ἀγαθὰ ταῦτα εἶναι.

** Ἔτι δὲ καὶ ὅτι οὐκ ἔστιν ὡρισμένον τι ἡ ἡδονή, τὸ δὲ ἀγαθὸν ὡρισμένον, διὰ τοῦτο μὴ εἶναι τὴν ἡδονὴν ἀγαθόν· ἀόριστον δὲ ἔλεγον εἶναι τὴν ἡδονήν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἡ αὐτή, ἀλλ' ἐπιδέχεται τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἧττον. Εἰ μὲν οὖν ἐν αὐτῇ τῇ ἡδονῇ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἐθεωρεῖτο, ἦν ἂν ἀληθὴς ὁ λόγος αὐτοῖς· νῦν δὲ ἡ ἐπίτασις καὶ ἡ ἄνεσις ἐν τῷ ἥδεσθαι γίνεται ὅτι ἡδόμενοι μᾶλλον καὶ ἧττον ἥδονται· τοῦτο δὲ καὶ ἐν ταῖς ἀρεταῖς συμβαῖνον φαίνεται· δίκαιοι γάρ εἰσι μᾶλλον καὶ ἧττον καὶ ἀνδρεῖοι, καὶ δικαιοπραγεῖν καὶ σωφρονεῖν μᾶλλον καὶ ἧττόν ἐστιν, ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο ἀόριστοί εἰσιν αἱ ἀρεταί· τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ ἡ ἡδονὴ αὐτὴ μὲν καθ' ἑαυτὴν οὐκ ἔστιν ἀόριστος, ἐν δὲ τοῖς ἡδομένοις τὴν ἐπίτασιν καὶ τὴν ἄνεσιν ἐπιδέχεται, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀμιγὴς λύπης ἐν πᾶσιν, οὐδὲ ὁμοίως· καθάπερ καὶ ἐπὶ τῆς ὑγιείας συμβαίνει, καὶ γὰρ αὐτὴ ὡρισμένη οὖσα ἐν τοῖς ὑγιαίνουσιν ἐπιτείνεται καὶ ἀνίεται· οὐ γὰρ ἡ αὐτὴ συμμετρία ἐν πᾶσίν ἐστιν, οὐδὲ ἐν τῷ αὐτῷ μία τις ἀεί, ἀλλὰ μεταβάλλει ποτὲ μὲν ἐπὶ τὸ μεῖζον, ποτὲ δὲ ἐπὶ τὸ ἔλαττον, καὶ νῦν μὲν καθαρῶς ὑγιαίνει τινὶ τὸ σῶμα, νῦν δὲ ἔνεστί τι καὶ νόσου. Τοιοῦτον δὴ καὶ περὶ τὴν ἡδονὴν ἐνδέχεται εἶναι.

*** Ἔτι δὲ καὶ ἐκεῖθεν συνῆγον τὴν ἡδονὴν μὴ εἶναι ἀγαθόν· ἡ ἡδονὴ κίνησίς τις καὶ γένεσίς ἐστι· κίνησις δὲ καὶ γένεσις ἀτελῆ· τὸ δὲ ἀτελὲς οὐκ ἔστιν ἀγαθόν· τὸ γὰρ ἀγαθὸν τέλειον· ἡ ἡδονὴ ἄρα οὐκ ἔστιν ἀγαθόν. Ἔστι δὲ αὐτοῖς ἡ ἐλάττων πρότασις ψευδής· οὔτε γὰρ

propter quod bono conciliata ipsum tanquam jam proprium sibi appetunt. Et primo quidem Eudoxi argumento hoc opponere solent: secundo vero, quod a contrario petitum est, negant necessario hoc oppositum statui, si dolor malum est, bonum esse voluptatem: neque enim si quid sit malum, hoc quod ei est contrarium, bonum esse, quia interdum malum quoque contrarium est malo: nimirum stoliditas contraria est intemperantiæ, quum ambo mala sint et temperantiæ contraria. Atque hæc quidem, quamquam recte dicuntur, tamen de voluptate minus vere prædicantur.

Si enim ambo mala essent, et voluptas et dolor, ambo quoque fugienda forent: sicut si ambo bona essent, ambo quoque expetenda forent, aut si neque bona neque fugienda essent, ne expetenda quidem eodem modo ambo forent: nunc dolorem fugimus ut malum, voluptatem vero expetimus ut bonum: unde patet, quemadmodum malum bono adversatur, sic dolorem voluptati esse oppositum.

Alii negant voluptatem esse bonum, quia non sit qualitas, quod quidem argumentum non est necessarium: nam neque actiones honestæ qualitates sunt, neque beatitudo qualitas est: siquidem aliqua muneris functio est: neque tamen quidquam obstat, quin hæc sint bona.

Negant præterea definitum quid esse voluptatem, bonum autem esse definitum, atque ex eo effici, voluptatem non esse bonum: non esse definitam autem propterea dicebant voluptatem, quod non est eadem, sed intentionem et remissionem admittit. Si ergo in ipsa voluptate majus et minus spectaretur, verum eorum esset argumentum: nunc vero in ipsa voluptatis perceptione intentio hæc et remissio locum habet, quia qui eam percipiunt magis percipiunt aut minus: quod quidem in virtutibus etiam videtur usu venire: alii enim magis alii minus sunt tum justi tum fortes, ideoque vel magis vel minus juste agere ac temperanter vivere nobis licet, neque tamen idcirco indefinitæ sunt virtutes: eodem modo ipsa voluptas per se non est indefinita, sed in iis qui voluptate perfunduntur intentionem illam admittit ac remissionem, quia neque dolore in omnibus vacat, neque similiter in cunctis est: quemadmodum et in sanitate evenit, nam quum ipsa sit definita, in hominibus sanis tamen intenditur aut remittitur: non enim eadem in omnibus temperatio corporis et convenientia est, neque in eodem semper est una, sed modo in majus, modo in minus transit, et nunc aliquis firmissimo corpore est, nunc minus commoda valetudine utitur. Tale igitur quiddam etiam in voluptatibus evenire potest.

Quin etiam illinc colligebant, voluptatem bonum non esse: voluptas est motus quidam et generatio: motus vero et generatio imperfecta sunt: quod autem imperfectum est, non est bonum: bonum enim est perfectum: voluptas ergo non est bonum. Falsa autem eorum

* Cap. 3. Οὐ μὴν οὐδ' εἰ μὴ κτλ. — ** Λέγουσι δὲ τὸ μὲν ἀγαθὸν ὡρίσθαι κτλ. — *** Τέλειόν τε τἀγαθὸν τιθέντες κτλ.

κίνησις, οὔτε γένεσίς ἐστιν ἡ ἡδονή. Ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἔστι κίνησις, δῆλον ἐκεῖθεν.

* Πάσῃ μὲν γὰρ κινήσει δοκεῖ οἰκεῖον εἶναι τάχος καὶ βραδυτής[e]· καὶ εἰ μὴ αὐτή τις πρὸς ἑαυτὴν βραδεῖα ἢ ταχεῖα φαίνεται τῷ τάχιον ἑαυτῶν καὶ βράδιον κινεῖσθαι τὰ κινούμενα, οἷά ἐστι τὰ ἀνωμάλως κινούμενα, ἀλλὰ πρὸς ἄλλο γοῦν θεωρούμενα ταχέως ἢ βραδέως κινεῖσθαι λέγονται· καθάπερ ἡ τοῦ οὐρανοῦ κίνησις ὁμαλὴ μέν ἐστι καθ' ἑαυτήν, πρὸς δὲ τὴν τῶν ἀστέρων θεωρουμένη κίνησιν, ταχεῖα λέγεται. Πάσῃ μὲν οὖν κινήσει τὸ τάχος, καὶ ἡ βραδυτής[f] οἰκεῖόν ἐστι· τῇ δὲ ἡδονῇ οὐ προσήκει· ἡ ἡδονὴ ἄρα οὐκ ἔστι κίνησις. Ὅτι δὲ οὐκ ἔστιν ἐν τῇ ἡδονῇ ταῦτα, δῆλον. Ἡσθῆναι μὲν γὰρ λέγεταί τις ταχέως, ὥσπερ ὀργισθῆναι, διὰ τὸ ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ πρὸς τὸ ἥδεσθαι ἀπὸ τοῦ μὴ ἥδεσθαι κινηθῆναι· ἥδεσθαι δὲ ταχέως ἢ βραδέως, οὐκέτι[g]· οὔτε πρὸς ἑαυτόν, καθάπερ τὰ ἀνωμάλως κινούμενα, οὔτε πρὸς ἄλλο, καθάπερ τὰ ὁμαλά. Τὸ δὲ βαδίζειν καὶ αὔξεσθαι, καὶ ἀλλοιοῦσθαι, καὶ πάντα ὅσα κινήσεώς ἐστι, μετὰ τῆς ταχυτῆτος[h] θεωροῦνται καὶ τῆς βραδυτῆτος[i]· μεταβάλλειν μὲν γὰρ λέγεταί τις εἰς τὴν ἡδονὴν ταχέως ἢ βραδέως, ἐνεργεῖν δὲ κατ' αὐτὴν ταχέως ἢ βραδέως οὐκ ἔστιν. Ὅρος γάρ ἐστι κινήσεως ἡ ἡδονή, καὶ ἠρεμία τις, καὶ οὐ δήπου αὐτὴ δύναται κίνησις εἶναι. Ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἔστι κίνησις ἡ ἡδονὴ δῆλον.

** Ἔτι δὲ οὐδὲ γένεσίς ἐστιν· εἰ γὰρ ἡ ἡδονὴ γένεσις, ἡ λύπη ἂν εἴη φθορά, καὶ ἔσται ὧν ἡ ἡδονὴ γένεσις, τούτων ἡ λύπη φθορά· οὐ γὰρ τοῦ τυχόντος φθειρομένου τὸ τυχὸν γίνεται, ἀλλ' ἐξ οὗ γίνεταί τι, εἰς τοῦτο καὶ διαλύεσθαι πέφυκεν.

*** Ἐπειδὲ λέγουσι τὴν λύπην ἔνδειαν εἶναι τοῦ κατὰ φύσιν, εἴη ἂν ἡ ἡδονὴ τοῦ κατὰ φύσιν ἀναπλήρωσις· ταῦτα δὲ σωματικά ἐστι τὰ πάθη. Εἰ δή ἐστιν ἡ ἡδονὴ τοῦ κατὰ φύσιν ἀναπλήρωσις, ἐν ᾧ ἡ ἀναπλήρωσις, τοῦτο ἂν καὶ ἔχοι τὴν ἡδονήν, καὶ ἥδεσθαι δύναται, τὸ σῶμα ἄρα ἥδεται, καὶ ἐν τούτῳ ἡ ἡδονή. Τοῦτο δὲ οὐκ ἔστιν ἀληθές· τὸ γὰρ ἥδεσθαι τῆς ψυχῆς εἶναι δοκεῖ. Οὐκ ἄρα ἡ ἡδονὴ γένεσίς τις καὶ ἀναπλήρωσίς ἐστιν, ἀλλὰ ἕπεται τῇ ἀναπληρώσει, καθάπερ καὶ τῇ ἐνδείᾳ ἡ λύπη· γινομένης μὲν γὰρ ἀναπληρώσεως ἡδόμεθα, τεμνόμενοι δὲ λυπούμεθα.

**** Δοκεῖ δὲ γενέσθαι αὕτη ἡ δόξα ἀπὸ τῶν σωματικῶν, καὶ τῶν περὶ τὴν τροφὴν λυπῶν καὶ ἡδονῶν· ἐνδεεῖς γὰρ γεγονότες καὶ προλυπηθέντες ἡδόμεθα τῇ ἀναπληρώσει. Τοῦτο δὲ οὐ περὶ πάσας συμβαίνει τὰς ἡδονάς. Ἄλυποι γὰρ εἰσιν αἵ τε μαθηματικαί, καὶ αἱ ἐν ταῖς αἰσθήσεσι· καὶ γὰρ καὶ αἱ κατὰ τὴν ἀκοὴν ἡδοναί, καὶ κατὰ τὴν ὄσφρησιν, καὶ κατὰ τὴν ὅρασιν, μηδεμιᾶς προηγησαμένης λύπης γίνονται, καὶ οὐκ ἔστιν οὐδεμία αὐτῶν ἐνδείας ἀναπλήρωσις. Ἔτι δὲ καὶ ἐλπίδες καὶ μνῆμαι[k] τῶν ἀγαθῶν ἥδισταί εἰσιν·

minor propositio est : quia neque motus neque generatio est voluptas. Non esse autem motum, vel hinc apparet.

Omnis enim motus propria videtur esse celeritas et tarditas : et si non ipse per se tardus videtur aut celer, propterea quod celerius se ipso aut moventur ea quæ in motu sunt, qualia sunt quæ inæqualiter moventur, sed certe alterius respectu aut celeriter aut tarde moveri dicuntur : sicut cœli motus per se quidem est æqualis, cum siderum vero motu comparatus, celer esse dicitur. Omnis igitur motus celeritas et tarditas propria est : at voluptati non convenit : voluptas ergo non est motus. Hæc autem in voluptate non inesse liquet. Quippe cito delectatus esse, sicut succensuisse aliquis dicitur, quia brevi tempore a voluptate non percepta ad percipiendam voluptatem transit : at cito aut tarde delectari, non item : et hoc quidem nec sui respectu, sicut ea quæ inæqualiter moventur, neque alterius respectu, ut illa quæ æqualiter moventur. Incedere autem et crescere, item mutari, reliquaque quæ ad motum referuntur, cum celeritate ac tarditate : celeriter enim aliquis aut tarde ad voluptatem traduci dicitur : sed ut celeriter voluptatis munere aut tarde fungamur, fieri non potest. Quasi enim terminus quidam motionis voluptas est et quies, neutiquam vero ipsa potest esse motio. Motionem ergo non esse voluptatem ex his apparet.

Præterea ne ortus quidem est : si enim ortus sit voluptas, interitus fuerit dolor, et quorum ortus voluptas, eorum interitus erit dolor : neque enim cujuslibet rei interitu quævis oritur, sed ex quo quid oritur, in hoc etiam dissolvi et abire solet.

Quoniam autem dicunt dolorem ejus quod secundum naturam est, penuriam esse, fuerit voluptas ejus quod secundum naturam est expletio : at hi sunt affectus corporis. Quodsi ejus quod secundum naturam est, expletio est voluptas, id in quo fit expletio etiam voluptate fruatur, ac delectari queat : corpus ergo delectatur, atque in hoc est voluptas. Hoc autem non est verum : delectari enim animi esse videtur. Non est ergo voluptas ortus aliquis et expletio, sed expletionem sequitur, sicut dolor penuriam : nam quum fit expletio, delectamur, et quum secamur, dolemus.

Videtur autem ex corporeis iisque qui in alimento versantur doloribus ac voluptatibus nata esse hæc opinio : postquam enim egere cœpimus alimento et quum antegressus dolor est, expletione delectamur. Sed hoc non in omnibus voluptatibus evenit. Carent quippe dolore tum mathematicæ, tum quæ in sensibus positæ sunt : nam et eæ quæ ex auditu et odoratu et visu percipiuntur voluptates, nullo dolore antegresso, oriuntur, neque ulla in iis est penuriæ expletio. Adde quod et spes et recordationes bonorum sunt jucundissimæ : sed

* Οὐδ' εἶναι κίνησιν κτλ. — ** Γένεσίς τι πῶς ἂν εἴη κτλ. — *** Καὶ λέγουσι δὲ τὴν λύπην κτλ. — **** Ἡ δόξα δ' αὕτη δοκεῖ κτλ.

αἱ δὴ κατὰ ταύτας ἡδοναὶ τίνος εἰσὶ[l] γενέσεις; οὐδενὸς γὰρ ἔνδεια ἐν αὐτοῖς προηγήσατο, οὗ γένοιτ' ἂν ἀναπλήρωσις· ὅθεν φανερόν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἡ ἡδονὴ γένεσις.

* Ἕτεροι δὲ ἀξιοῦσι μὴ εἶναι τὴν ἡδονὴν ἀγαθόν, προφέροντες τὰς ἐπονειδίστους τῶν ἡδονῶν. Πρὸς οὓς ἐκεῖνο λέγομεν, ὅτι οὐκ ἔστι ταῦτα ἡδέα, ἃ τοῖς φαύλοις ἡδέα δοκεῖ· οὐ γὰρ εἰ τοῖς κακῶς διακειμένοις ἡδέα ταῦτά ἐστιν, οἰητέον ἤδη αὐτὰ καὶ ἡδέα ἁπλῶς εἶναι, ἀλλὰ τούτοις μόνον ἡδέα· καθάπερ οὐδὲ τὰ τοῖς κάμνουσιν ὑγιεινά, ἢ γλυκέα ἢ πικρὰ ἁπλῶς ὑγιεινά, ἢ γλυκέα, ἀλλὰ αὐτοῖς· ἐπεὶ οὐδὲ λευκὰ ἁπλῶς τὰ φαινόμενα τοῖς ὀφθαλμιῶσι λευκά· φανερὸν δή, ὅτι οὐδὲ ἀπὸ τούτων τῶν λόγων δόξειεν ἂν ἡ ἡδονὴ μὴ ἀγαθὸν εἶναι. Μάλιστα μὲν γάρ, ὅτι οὐκ εἰσὶν ἡδοναὶ αἱ παρὰ τοῖς μοχθηροῖς ἡδοναί· ἔπειτα, εἰ καὶ ταύτας ἡδονὰς εἶναι δώσομεν, ἀλλ' οὐκ ἀνάγκη, διὰ τοῦτο τὴν ἡδονὴν ἁπλῶς φαύλην εἶναι· οὐ γὰρ μία ἐστὶν ἡ ἡδονὴ τῷ εἴδει, ἀλλὰ πολλαί. Καὶ οὐδὲν κωλύει τὰς μὲν φαύλας εἶναι, τὰς δὲ ἀγαθάς· ἕτεραι γὰρ αἱ ἀπὸ τῶν καλῶν καὶ ἐπαινετῶν ἡδοναί, καὶ ἄλλαι αἱ ἀπὸ τῶν αἰσχρῶν· καὶ αἱ μὲν ἀγαθαί, αἱ δὲ φευκταί. Ὥσπερ τὸ πλουτεῖν ἢ ὑγιαίνειν· ἔστι γὰρ πλουτεῖν καλῶς κτώμενον ὅθεν ἀδικεῖται[m] οὐδείς, καὶ ἔστιν αἰσχρῶς πλουτεῖν, προδόντα τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα ἢ ἐξανδραποδισάμενον τοὺς οἰκείους· καὶ ἔστιν ὑγιαίνειν καλῶς ἀνθρωπικῇ διαίτῃ χρώμενον, καὶ κακῶς, ὅταν οὐχ ὅθεν δεῖ κτησώμεθα τὴν ὑγίειαν· καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὡσαύτως. Τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον ἐπὶ τῶν ἡδονῶν. Καὶ ὅλως ἕτεραί εἰσι τῷ εἴδει, καὶ οὐκ ἔστιν ἡσθῆναι τὴν τοῦ μουσικοῦ ἡδονήν, μὴ ὄντα μουσικόν, ἢ τὴν τοῦ δικαίου μὴ ὄντα δίκαιον· ὅθεν φανερόν, ὅτι ἄλλη ἐστὶ τῷ εἴδει ἡ τοῦ μουσικοῦ ἡδονή, καὶ ἄλλη ἡ τοῦ δικαίου· καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως. Οὐ τοίνυν εἰ ἡ τῶν φαύλων ἡδονὴ κακόν, ἤδη ἁπλῶς ἡ ἡδονὴ φευκτόν ἐστιν.

** Ἔτι δὲ καὶ ἀπὸ τῆς διαφορᾶς τοῦ κόλακος καὶ τοῦ φίλου τὴν ἡδονὴν ἐδόκει μὴ εἶναι ἀγαθόν. Ὁ μὲν γὰρ κόλαξ ψέγεται, ὅτι πρὸς ἡδονὴν ὁμιλεῖ, ὁ δὲ φίλος ἐπαινεῖται, ὅτι μὴ πρὸς ἡδονήν, ἀλλὰ πρὸς ἀλήθειαν καὶ τὸ ἀγαθόν. Ὅθεν δοκεῖ συνάγεσθαι, τὴν ἡδονὴν ἐπονείδιστον εἶναι. Οὐ τοῦτο δὲ ἀπὸ τούτων συνάγεται, ἀλλὰ μᾶλλον ὅτι διάφοροί εἰσι τῷ εἴδει αἱ ἡδοναί· καὶ ἡ μὲν ἐπαινεῖται, ἡ δὲ ἐπονείδιστός ἐστιν. Ὅτι γὰρ καὶ ὁ φίλος ἡδύς ἐστιν, καὶ ἡδονὴν ἔχει τῷ φίλῳ, τίς ἀγνοεῖ; φανερὸν τοίνυν, ὅτι ἡδονή ἐστι τοῖς συνοῦσι παρ' ἑκατέρου. Καὶ ἡ μὲν τοῦ κόλακος διαβάλλεται, ἐπαινεῖται δὲ ἡ τοῦ φίλου.

Ἔτι δὲ καὶ ἐκεῖθεν ἐπονείδιστον εἶναι ἐδόκει ἡ ἡδονή. Καὶ γὰρ οὐδεὶς ἂν ἕλοιτο νοῦν ἔχων ἥδεσθαι διὰ βίου τὴν τῶν παιδίων ἡδονὴν διανοούμενος καὶ χαίρων, ὥσπερ ἐκεῖνα, οὐδ' ἄλλο τι[n] αἰσχρὸν ποιεῖν, ἵνα ἥδοιτο

sperandi et recordandi voluptates cujus tandem rei ortus sunt? nullius enim rei penuria in iis antegressa est, cujus expletio consequatur : unde patet, voluptatem non esse ortum.

Alii rursus negant voluptatem bonum esse, probrosis voluptatibus in medium allatis. Quibus illud respondemus, non esse hæc jucunda, quæ improbis jucunda videantur : non enim si hominibus male affectis jucunda ea sunt, protinus absolute jucunda esse existimandum est, sed his tantum jucunda : quemadmodum nec ea quæ sunt ægris salubria, aut dulcia aut amara, simpliciter salubria, aut dulcia sunt, sed ipsis : quum ne alba quidem simpliciter sint, quæ lippientibus alba videntur : manifestum igitur est, ne his quidem rationibus probari voluptatem non esse bonum. Primum quidem, quia voluptates non sunt, quæ improbis videntur : deinde, quia licet has demus voluptates esse, non tamen propterea necesse est, voluptatem absolute malam esse : neque enim una specie est voluptas, sed multæ. Neque quidquam obstat, quominus aliæ malæ, aliæ bonæ sint : nimirum aliæ voluptates sunt quæ ex rebus honestis et laudabilibus, aliæ quæ ex turpibus et flagitiosis capiuntur : siquidem aliæ bonæ, aliæ fugiendæ sunt. Velut divitem aut sanum esse : potest enim fieri ut aliquis sine ullius injuria se collocupletet et divitias quærat, potest et fieri, ut turpiter aliquis rem familiarem augeat, si patriam suam prodat aut propinquos in servitutem redigat : sic et recte valetudini servire potest aliquis, si victum quo uti solent homines adhibeat, et male, si non unde oportet valetudini operam det : eodemque modo in reliquis rebus. Eadem porro et voluptatum ratio est. Sunt enim omnino specie diversæ, verbi causa, voluptate musici frui nequit, qui non sit musicus, aut justi, qui non sit justus : unde apparet aliam specie esse musici, aliam justi voluptatem : similiterque in reliquis rebus. Quare si improborum voluptas est malum, non continuo voluptas prorsus fugienda est.

Quin etiam e differentia adulatoris et amici voluptatem non esse bonum apparet. Etenim adulator reprehenditur, quod omnem hominum conversationem ad voluptatem refert ; at amicus laudatur, quod non ad voluptatem, sed ad veritatem et bonum eam trahit. Unde sequi videtur, probrosam esse voluptatem. Quod tamen minime ex his colligitur, sed potius voluptates specie inter se differre : aliamque laudabilem, aliam probrosam esse. Quippe amicum et jucundum esse et aliquam amico afferre voluptatem, quis ignorat ? manifestum igitur est, utrumque familiaribus aliquam comparare voluptatem. Quocirca voluptas ab adulatore accepta reprehenditur, ab amico allata collaudatur.

Præterea et eo nomine reprehendenda esse videbatur voluptas. Nempe nemo prudens tota vita e puerilibus cogitationibus et gaudiis, quibus puerorum animi explentur, voluptatem capere velit, aut aliud flagitium

* Πρὸς δὲ τοὺς προφέροντας κτλ. — ** Ἐμφανίζειν δὲ δοκεῖ καὶ ὁ φίλος κτλ.

διὰ βίου· διὰ τοῦτο δὲ οὐδεμία ἀνάγκη τὴν ἡδονὴν φαῦλον εἶναι. Οὐ γὰρ φεύγει ὁ νοῦν ἔχων τὴν παιδικὴν ζωήν, καὶ τὸ αἰσχρὰ πράττειν διὰ τὴν ἐκεῖθεν ἡδονήν, ἀλλὰ αὐτὰ δι' ἑαυτά ὅτι φευκτά εἰσιν.

* Ἐπεὶ καὶ πολλὰ πρὸς ἡδονὴν φέροντα διώκομεν οὐ διὰ τὴν ἡδονήν, ἀλλ' ὅτι αὐτὰ δι' ἑαυτά εἰσιν αἱρετά· τὸ γὰρ ὁρᾷν, καὶ μνημονεύειν, καὶ εἰδέναι, καὶ τὰς ἀρετὰς ἔχειν ἑλοίμεθα ἄν, καὶ εἰ μηδεμίαν ἐπιφέροι ἡδονήν· εἰ δ' ἐξ ἀνάγκης ἕπονται τούτοις ἡδοναί, οὐδὲν διαφέρει· βουλοίμεθα γὰρ ἂν ταῦτα ἡμῖν αὐτοῖς, καὶ εἰ μηδεμία γένοιτ' ἂν ἀπ' αὐτῶν ἡδονή· ὅτι μὲν οὖν οὐ πᾶσα ἡδονὴ αἱρετὸν καὶ ἀγαθόν, καὶ ὅτι εἰσί τινες αἱρεταὶ [o] καθ'ἑαυτὰς διαφέρουσαι τῷ εἴδει τῶν φαύλων, ἢ ταῖς αἰτίαις ὅθεν γίνονται, δῆλον ἔοικεν εἶναι.

(Scripsi : [a] ἕκαστος] cod. ἕκαστον. — [b] οὐκέτι], cod. οὐκ ἔτι. — [c] οὐδ' ἂν] cod. οὐ δ' ἂν. — [d] οὐδὲ] cod. οὔτε. — [e] βραδυτής] vid. Herodian. ἐπιτομὴ τῆς καθολικῆς προσῳδίας p. 30 ed. Schmidt; cod. βραδύτης. — [f] βραδυτὴς] cod. βραδύτης. — [g] οὐκέτι] cod. οὐκ ἔτι. — [h] ταχυτῆτος] vid. Herodian. l. c.; cod. ταχύτητος. — [i] βραδυτῆτος] cod. βραδύτητος. — [k] μνῆμαι] cod. μνήμαι. — [l] εἰσὶ] cod. εἰσὶν. — [m] ἀδικεῖται] cod. ἀδικειται. — [n] ἄλλο τι] cod. ἀλλό τι. — [o] αἱρεταὶ] vulgo ἀρεταί. —

admittere, ut per omnem vitam delectetur : ideoque ne sic quidem ullo modo necesse est, ut voluptas malum sit. Neque enim vir prudens vitam puerilem et turpia facta ob voluptatem inde percipiendam, sed ipsa per se fugit, quia fugienda sunt.

Nam etiam multa quæ ad voluptatem ferunt persequimur, non ob voluptatem, sed quia ipsa per se expetenda sunt : quippe videre, meminisse, scire et virtutibus esse præditi velimus, etiamsi ea nullam nobis afferant voluptatem : num autem necessario his voluptates succedant, nihil interest : quia etiamsi ex iis nulla voluptas accipiatur, tamen hæc nobis ipsis exoptemus : non esse igitur omnem voluptatem expetendam et bonum, nonnullasque per se expetendas esse; vel specie vel causis ex quibus oriuntur ab improbis differentes, perspicuum videtur esse.

Κεφ. γ'.

Περὶ τοῦ ὅτι οὐκ ἔστι κίνησις ἡ ἡδονή.

** Τὰ μὲν οὖν λεγόμενα περὶ ἡδονῆς καὶ λύπης ταῦτά ἐστιν· ζητοῦμεν δὲ ἤδη περὶ αὐτῆς τί ἐστιν, ἢ ποῖόν τι· τοῦτο δὲ γένοιτ' ἂν καταφανὲς ἄνωθεν ἀναλαβοῦσι τὸν λόγον. Ἔστι τοίνυν ἡ ἡδονὴ τελεία. Καὶ καθάπερ ἡ ὅρασις καθ' ὁντιναοῦν χρόνον τελεία ἐστί, καὶ οὐκ ἔστι λαβεῖν μέρος τοῦ ἐν τῷ ὁρᾷν χρόνου καθ' ὃν γίνεται, ἀλλ' ἐν τῷ ὅλῳ· ἐν γὰρ ἑκάστῳ μέρει ἀτελής ἐστιν ἡ κίνησις, καὶ ἑτέρα τῷ εἴδει· τὰ γὰρ μέρη τῆς κινήσεως διαφέρουσι, καὶ τῆς ὅλης κινήσεως καὶ ἀλλήλων, ὥσπερ ἐπὶ τῆς οἰκοδομίας· τῆς γὰρ ὅλης ποιήσεως, φέρε εἰπεῖν, τοῦ ναοῦ ἑτέρα ἡ τῶν λίθων σύνεσις, καὶ ἄλλη ἡ τῶν κιόνων κατασκευή [a], καὶ διαφέρουσι πρός τε ἀλλήλας καὶ πρὸς τὴν ὅλην οἰκοδομίαν· ἡ μὲν γὰρ τελεία· καὶ γὰρ οὐδενὸς ἐλλείπει τῶν δεόντων· ἡ δὲ τῆς κρηπῖδος καὶ τοῦ τριγλύφου ἀτελής· μέρους γὰρ οἰκοδόμησις ἑκατέρα. Τῷ εἴδει οὖν διαφέρουσι, καὶ ὅλως οὐκ ἔστιν ἐν ὁτῳοῦν χρόνου μέρει, δηλονότι τοῦ κατὰ κίνησιν χρόνου, τελείαν λαβεῖν κίνησιν· κατὰ τὸ εἶδος ὃ ζητεῖται ἐν τῇ τελείᾳ κινήσει, ἀλλ' ἐν τῷ ὅλῳ χρόνῳ ἡ τελεία κίνησις ἀποτελεῖται. Ὁμοίως δὲ ἔχει καὶ ἐπὶ βαδίσεως καὶ τῶν λοιπῶν κινήσεων. Καὶ γὰρ ἡ φορὰ διάφορα εἴδη κινήσεως περιέχει. Καὶ γὰρ ἅλσις, καὶ πτῆσις, καὶ βάδισις, πᾶσαι φοραὶ μέν εἰσι, διαφέρουσι

Cap. III.

Voluptatem non esse motum.

Hactenus ea quæ de voluptate ac dolore dicuntur : jam vero ipsi quid sit aut qualis res sit, videbimus : quod planum fiet, si paulo altius disputationem repetiverimus. Est ergo voluptas perfecta. Et quemadmodum quovis tempore perfectus est visus, neque pars temporis quo videmus sumi potest, quo nimirum fiat illud, sed omni tempore locum habet : in quavis enim parte imperfectus est motus et specie separatus : quippe motus partes tum a toto motu, tum singulæ inter se differunt, sicut in ædificatione : totius enim operis, exempli gratia, templi alia est lapidum coagmentatio, alia columnarum exstructio, quæ quidem inter se et a tota differunt fabrica : illa enim est perfecta : quoniam nulla re necessaria deficitur : at vero basis et triglyphi fabrica adhuc imperfecta est : utraque enim partis structura est. Differunt ergo specie, omninoque fieri nequit, ut in ulla temporis parte, quod quidem motus respectu dicitur, motus specie perfectus sumatur, quod in motu perfecto quæritur, sed toto omnis temporis spatio perfectus efficitur motus. Eadem quoque incessus et reliquorum motuum ratio est. Diversas quippe motuum species in iis continet loci mutatio. Saltus enim, volatus et ingressus omnes quidem loci mutationes sunt, sed

Περὶ πολλά τε σπουδὴν κτλ. — ** Cap. 4. Τί δ' ἐστὶν ἢ ποῖόν τι, καταφανέστερον κτλ.

δὲ ἀλλήλων κατ' εἶδος· οὐ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν ἑκάστῃ τῶν φορῶν τούτων διάφορα εἴδη γίνεται βαδίσεως. Οἱ γὰρ ὅροι διάφοροι, τὸ πόθεν, καὶ ποῖ· τῶν ὅρων δὲ διαφόρων ὄντων, διάφορα καὶ τὰ εἴδη τῆς βαδίσεως· τῆς γὰρ ἐν τῷ σταδίῳ βαδίσεως τὸ μέρος διαφόρους ἔχει τοὺς ὅρους πρὸς τὴν ὅλην βάδισιν· καὶ οὐ μόνον πρὸς τὴν ὅλην, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ λοιπὰ μέρη. Εἰ γὰρ εἴη ἡ βάδισις ὅλη ἀπὸ τοῦ α' ἐπὶ τὸ ε', ἡ ἀπὸ τοῦ α' ἐπὶ τὸ γ' διάφορος ἂν εἴη κατὰ τοὺς ὅρους, τῆς τε ὅλης, καὶ τῆς ἀπὸ τοῦ γ' ἐπὶ τὸ δ', καὶ τῆς ἀπὸ τοῦ δ' ἐπὶ τὸ ζ', καὶ ἔτι τῆς ἀπὸ τοῦ ζ' ἐπὶ τὸ ε'. Διαφόρων δὲ ὄντων τῶν ὅρων, καὶ αὐταὶ διάφοροι ἂν εἶεν τῷ εἴδει. Εἰ γὰρ γραμμὴν [b] ἑκάστη βάδισις διεπορεύετο [c], τὴν αὐτὴν οὖσαν τῷ εἴδει, ἄλλο ἦν· ἀλλ' ἐπεὶ ἑκάστη γραμμὴ ἐν τόπῳ ἐστίν, οἱ δὲ τόποι διάφοροι, διὰ τοῦτο διάφοροί εἰσιν αἱ κινήσεις. Τοὺς μὲν οὖν ἀκριβεῖς περὶ κινήσεως λόγους ἐν ἄλλοις ἐποιησάμεθα. Τοῦτο δὲ μόνον ἐνταῦθα εἰπεῖν ἀναγκαῖον, ὅτι οὐχ ἐν παντὶ χρόνῳ τελεία ἐστὶν ἡ κίνησις, ἀλλ' ἐν τῷ ὅλῳ. Αἱ δὲ ἐν τοῖς μέρεσι τοῦ ὅλου χρόνου κινήσεις ἀτελεῖς εἰσι, καὶ διαφέρουσιν ἀλλήλων τῷ εἴδει· εἴπερ οἱ ὅροι τῆς κινήσεως τὸ πόθεν καὶ ποῖ, τὴν κίνησιν εἰδοποιοῦσι. Τῆς δὲ ἡδονῆς τὸ εἶδος ἐν ὁτῳοῦν χρόνῳ τέλειόν ἐστι. Φανερὸν τοίνυν, ὅτι ἡ ἡδονή, καὶ ἡ κίνησις ἕτεραί εἰσιν ἀλλήλων· καὶ ἡ μὲν ἡδονὴ ὅλον τι καὶ τέλειον ἐστιν, ἡ δὲ κίνησις οὐκ ἐν παντὶ χρόνῳ τελεία, καὶ ὅτι κίνησιν μὲν ἄνευ χρόνου οὐχ ἐνδέχεται [d] εἶναι, ἡδονὴν δὲ δυνατόν. Καὶ γὰρ ἐν μὲν τῷ νῦν καὶ τῷ ἀτόμῳ οὐ δυνατὸν κινηθῆναι, ἡσθῆναι δὲ δυνατὸν ὅλην καὶ τελείαν ἡδονήν.

* Ἐκ τούτων δὲ δῆλον, ὅτι οὐ μόνον οὐκ ἔστι κίνησις ἡ ἡδονή, ἀλλ' οὐδὲ γένεσις. Οὐ γὰρ πάντων ἁπλῶς γένεσίς ἐστιν, ἀλλὰ τῶν μεριστῶν καὶ μὴ ὅλων, ἐπεὶ μηδὲ ὁράσεώς ἐστι γένεσις, οὐδὲ στιγμῆς, οὐδὲ μονάδος· ὅτι ὅλον τι ἕκαστον αὐτῶν ἐστι, καὶ οὐ μεριστόν, οὐδὲ χρόνῳ ἀπὸ τοῦ ἀτελοῦς ἐπὶ τὸ τέλειον ἔρχεται, ἀλλ' ἐν ὁτῳοῦν χρόνῳ ὅλον τι καὶ τέλειον ἕκαστον αὐτῶν ἐστιν. Ἥ τε [e] γὰρ μονὰς οὐ τὸ μὲν τελεία ἐστί, τὸ δὲ ἀτελής, καὶ τῷ χρόνῳ τελειοῦται, οὔτε ἡ στιγμή· τό τε [f] ὁρᾷν ἐν παντὶ μέρει τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ὁρῶμεν, τέλειόν ἐστι· καὶ ὅλως πάσης αἰσθήσεως ἐνέργεια πρὸς τὸ οἰκεῖον αἰσθητὸν ἐνεργούσης τελεία ἐστὶν ἐν παντὶ μέρει τοῦ χρόνου.

(Scripsi. [a] κατασκευή] cod. κατασκεύη. — [b] εἰ γὰρ γραμμὴν] cod. εἰ γὰρ καὶ γραμμήν. — [c] διεπορεύετο] cod. διαπορεύεται [d] — οὐχ ἐνδέχεται] cod. οὐχ ἐνδέχεται. — [e] Ἥ τε] vulgo Ἧτε. — [f] τό τε] vulgo τό, τε.—)

specie inter se differunt: neque hoc tantum, sed in singulis etiam his loci mutationibus diversæ incessus species exsistunt. Unde enim et quo diversi sunt termini: diversi autem quum sint termini, diversæ quoque incessus species exsistunt: scilicet pars illius qui in stadio est incessus diversos ad totum incessum habet terminos: neque solum ad totum, sed etiam ad reliquas partes. Si enim totus incessus esset ab A ad E, qui ab A ad G esset, tum a toto, tum ab eo qui a G ad D esset, differret terminis, tum ab eo qui a D ad Z, et ab eo qui a Z ad E. Quum autem diversi sint termini, ipsos quoque specie inter se differre apertum est. Si enim singuli incessus lineam specie eandem transirent, aliud esset: quum vero in loco aliquo singulæ sint lineæ, loci autem sint diversi, ideo diversi quoque sunt motus. Cæterum de motu subtiliter in aliis libris a nobis disputatum est. Illud tantum hic dicere necesse est, non omni tempore perfectum esse motum, sed in toto. Qui autem in partibus temporis totius sunt motus, sunt imperfecti, specieque inter se differunt: siquidem motus ipsius termini, unde videlicet et quo, species efficiunt. Voluptatis vero species quovis tempore est perfecta. Unde apparet, voluptatem motumque inter se differre: et voluptas quidem, præterquam quod perfecta est, tota est, motus vero non omni tempore est perfectus, deinde sine tempore motum esse non posse liquet, voluptatem posse. In præsenti enim et temporis puncto moveri nihil potest, potest vero aliquis tota et perfecta voluptate perfundi.

Ex his perspicuum est, non modo non motum esse voluptatem, sed ne ortum quidem. Neque enim omnino omnium rerum ortus est, sed earum duntaxat quæ dividi possunt et quæ non sunt totæ, quum nec visus, nec puncti, neque unitatis sit ortus, quia illorum unumquidque totum est, neque dividi potest, neque temporis progressu ab imperfecto in perfectum transit, sed quovis tempore eorum unumquidque totum atque integrum quiddam et perfectum est. Neque enim unitas partim perfecta, partim imperfecta est, neque tempore perficitur, ut nec punctum: sicut videre in qualibet temporis parte quo videmus, est perfectum: denique cujuslibet sensus, qui in illo quod sub eum sensum cadit operatur, in qualibet temporis parte perfecta est muneris functio.

Κεφ. δ'.

Περὶ τοῦ, ὅτι πᾶσαν ἐνέργειαν τελειοῖ ἡ ἡδονή.

** Ἕπεται δὲ ταῖς ἐνεργείαις τῆς αἰσθήσεως καὶ τῆς

CAP. IV.

Omnem muneris functionem a voluptate perfici.

Sensus autem efficaciam mentisque agitationem se-

* Ἐκ τούτων δὲ δῆλον κτλ. — ** Αἰσθήσεως δὲ πάσης πρὸς τὸ αἰσθητὸν κτλ.

διανοίας ἡ ἡδονή, καὶ μάλιστα ὅταν ὑγιαίνουσαι τελειοτάτην προβάλλωνται τὴν ἐνέργειαν, καὶ περὶ τὸ κάλλιστον ἐνεργῶσιν, ἡ μὲν αἴσθησις τῶν αἰσθητῶν, ἡ δὲ διάνοια τῶν διανοητῶν. Τηνικαῦτα γὰρ μάλιστα καὶ τελείως ἐνεργεῖ ἡ ἐνέργεια, ἢ ἡ ἐνεργοῦσα ἕξις. Οὐδὲν γὰρ διαφέρει ταύτην ἐνεργεῖν εἰπεῖν, ἢ ἐκείνην· ἐπειδὰν γὰρ ὑγιῶς τε καὶ τελείως ὁρῶμεν καὶ τὸ κάλλιστον ὁρῶμεν τῶν ὁρατῶν, τελειοτάτη γίνεται ἡ ἐνέργεια· ὁμοίως καὶ ἐπὶ τῆς διανοίας, καὶ τῶν ἄλλων αἰσθήσεων· ἡ δὲ τελειοτάτη, καὶ ἡδίστη. Ὅτι δὲ γίνεται κατὰ τὴν διάνοιαν ἡδονή, καὶ καθ' ἑκάστην αἴσθησιν, φανερόν· φαμὲν γὰρ διανοήματα ἡδέα εἶναι, καὶ θεωρήμασι χαίρομεν, καὶ ὁράμασιν ἡδόμεθα, καὶ ἀκούσμασι, καὶ μάλιστα ὅταν τελείως τε ἐνεργῶμεν, καθὼς εἴρηται, καὶ τὰ βέλτιστα ὁρῶμεν, ἢ θεωρῶμεν, ἢ ἄλλως αἰσθανώμεθα. Τοιούτων γὰρ ὄντων τῆς τε αἰσθήσεως, καὶ τῶν αἰσθητῶν, καὶ τῆς διανοίας, καὶ τῶν διανοητῶν, ἀεὶ ἔσται ἡδονή, ἕως ἂν ἡ διάνοια καὶ ἡ αἴσθησις πάσχῃ ὑπὸ τῶν ἀντικειμένων.

* Ἕπεται τοίνυν τῇ ἐνεργείᾳ ἡ ἡδονή, καὶ τελειότης τίς ἐστιν αὐτῆς. Τελειοῖ δὲ οὐχ ὡς ἕξις τὸν ἔχοντα ἀπὸ τοῦ δυνάμει εἰς τὸ ἐνεργείᾳ ἄγουσα· ὥσπερ τὸν δυνάμει οἰκοδόμον ἡ οἰκοδομικὴ τελειοῖ, καὶ ἐνεργείᾳ ποιεῖ οἰκοδόμον, καθάπερ οὐδὲ ἡ ὑγίεια καὶ ὁ ἰατρὸς ὁμοίως αἰτιά εἰσι τοῦ ὑγιαίνειν· ἡ μὲν γὰρ αὐτὴ ποιεῖ μὴ οὖσα τὴν τοῦ ὑγιαίνειν ἐνέργειαν, ὁ δὲ συντηρεῖ καὶ φυλάττει, καὶ ὅπως παραμείνῃ ζητεῖ. Ἔτι δὲ οὐδ' ὥσπερ τὸ αἰσθητὸν τελειοῖ τὴν αἴσθησιν, ἢ τὸ διανοητὸν τὴν διάνοιαν, οὕτω καὶ ἡ ἡδονὴ τελειοῖ τὴν ἐνέργειαν αὐτῶν. Ἡ μὲν γὰρ ἕξις, καὶ τὸ ἀντικείμενον, ἀπὸ τοῦ δυνάμει εἰς τὸ ἐνεργείᾳ προάγουσι τὴν ἐνέργειαν[a]· ἡ δὲ ἡδονὴ τῇ ἐνεργείᾳ γενομένῃ συμπεφυκυῖα συντηρεῖ καὶ φυλάττει. Πείθει γὰρ ἐνεργεῖν ἡ ἐπ' αὐτῷ ἡδονή, καὶ ἔστι τῇ ἐνεργείᾳ καθάπερ ἐπιγινόμενον τέλος, ὥσπερ ἡ ὥρα τοῖς ἐν ἀκμῇ· καὶ ἕπεται ἀεὶ ταύτῃ[b] ἕως ἂν ᾖ ἥ τε[c] αἴσθησις καὶ ἡ διάνοια, καὶ περὶ τὸ αἰσθητὸν καὶ διανοητὸν ἐνεργῇ, καὶ μάλιστα, ὅταν εὖ καὶ ἄριστα ἔχωσι, καὶ περὶ τὸ ἄριστον ἐνεργῶσιν.

** Ἀπορήσειε δ' ἄν τις εἰ τοῦτο οὕτως ἔχει, πῶς οὐδεὶς οὕτως ἐνεργῶν συνεχῶς ἥδεται. Πρὸς ὃ ῥητέον, ὅτι κάμνει πάντα τὰ ἀνθρώπεια, καὶ οὐ δύναται συνεχῶς ἐνεργεῖν. Διὰ τοῦτο οὐδὲ ἥδεσθαι δύναται συνεχῶς, ἐπεὶ ἡ ἡδονὴ τῇ ἐνεργείᾳ ἀκολουθεῖ· ἔνια δὲ τέρπει μὲν νεωστὶ φανέντα, χρόνον δέ τινα συνεθισθέντα οὐχ οὕτως ἡδέα δοκεῖ. Τὸ δὲ αἴτιον, ὅπερ ἔφην. Τὸ μὲν γὰρ πρῶτον παρακέκλιται ἡ διάνοια, καὶ ἐπιτεταμένως περὶ αὐτὰ ἐνεργεῖ, ὥσπερ κατὰ τὴν ὄψιν οἱ ἐμβλέποντες· μετέπειτα δὲ οὐ γίνεται τοιαύτη ἡ ἐνέργεια, ἀλλὰ παρημελημένη· διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἡδονὴ ἀμαυροῦται.

quitur voluptas, maxime quum bene affecti sensus perfectissimam muneris functionem sibi proponunt et circa rem sensibilium pulcherrimam sensus et intelligibilium mens versantur. Tum enim maxime et perfecte efficacia illa aut efficax habitus munere suo fungitur. Nihil enim interest, utrum hunc an illam munus suum explere dicas : nimirum quum incolumi acie et perfecte videmus et quidem pulcherrimam rerum aspectabilium videmus, perfectissima exsistit efficacia : similiterque de mente et reliquis sensibus judicandum : quæ vero perfectissima est, jucundissima quoque sit oportet. Jam vero et animi et singulorum sensuum aliquam voluptatem esse manifestum est : nam cogitationes jucundas esse dicimus, et præceptis gaudemus, et spectaculis auditionibusque delectamur, maxime quum perfecte his rebus operam damus, ut dictum est, atque ea quæ optima sunt videmus, vel contemplamur, vel alio sensu percipimus. Tales enim quum et sensus sint resque sensibiles et mens cum rebus intelligibilibus, semper erit voluptas, donec mens et sensus objectu aliquo afficiatur.

Sequitur igitur efficaciam voluptas, estque ejus quasi quædam perfectio. Perficit autem non quemadmodum habitus hominem illo præditum ab eo quod potentia est ad actum deducendo : ut cum qui potentia est architectus architectura perficit, actuque architectum facit, sicut ne sanitas quidem et medicus eodem modo causæ sunt, ut aliquis valeat : altera quippe, licet non ipsa talis sit, sanitatis inducit actum, alter conservat et custodit, et operam dat, ut permaneat. Præterea non quemadmodum res sensibilis perficit sensum, aut intelligibilis intellectum, sic voluptas etiam eorum qui ipsa fruuntur, efficaciam perficit. Habitus enim et objectus aliquis ab eo quod potentia est ad id quod est actu efficaciam promovent : voluptas vero, quum ipsi quasi quæ locum habet, cognata sit efficaciæ, conservat eam et custodit. Impellit videlicet ad efficaciam voluptas inde percipienda, estque quasi finis quidam efficaciæ accedens, ut venustas hominibus ætate florentibus adjuncta : sequiturque hanc semper, donec sensus est et mens, ac circa res sensibiles et intelligibiles versatur, maximeque quum optime se habent atque in re optima operantur.

Quodsi ita se res habet, dubitaverit aliquis, qui fiat, ut nemo qui eo modo operatur, perpetuo delectetur. Ad quod respondendum est, omnia mortalia defatigari, neque quemquam assidue aliquid agere atque moliri posse. Quare ne delectari quidem assidue potest, quoniam voluptas actionem sequitur : nonnulla vero recens oblata delectant, sed aliquamdiu usu cognita non perinde jucunda videntur. Cujus rei illa, quam dixi, causa est. Principio enim incumbit in ea cogitatio, et contente in iis suo munere fungitur, ut qui defixis oculis rem aliquam intuentur : postea vero non amplius talis est muneris functio, sed remissior ac negligentior : quapropter voluptas quoque obscuratur.

* Τελειοῖ δὲ τὴν ἐνέογειαν ἡ ἡδονή, κτλ. — ** Πῶς οὖν οὐδεὶς συνεχῶς ἥδεται κτλ.

(Scripsi : [a] ἐνέργειαν] cod. ἐνεργείαν. — [b] ταύτῃ] cod. ταύτη. — [c] ᾗ τε] vulgo ἦτε. —)

Κεφ. ε'.

Περὶ τοῦ ὅτι φύσει διωκτὸν ἡ ἡδονή· καὶ ἔτι περὶ τοῦ ὅτι εἴδει διαφέρουσιν αἱ ἡδοναί.

* Ἐπεὶ δὲ πᾶσαν ἐνέργειαν τελειοῖ ἡ ἡδονή, ἐνέργεια δὲ καὶ τὸ ζῆν, τὰ ἄρα ἐφιέμενα τοῦ ζῆν ὀρέγονται τῆς ἡδονῆς, ὅτι τελειότης ἐστὶν αὐτοῦ. Πάντα δὲ ἐφίενται τοῦ ζῆν· ὥστε δόξειεν ἂν πάντα ἐφίεσθαι τῆς ἡδονῆς. Πᾶσαν γὰρ ἐνέργειαν ἡ ἡδονὴ αἱρετωτέραν ποιεῖ· καὶ ἕκαστος περὶ τοῦτα καὶ ταύτοις ἐνεργεῖ μάλιστα, οἷς μάλιστα ἥδεται· οἷον ὁ μουσικὸς τῇ ἀκοῇ περὶ τὰ μέλη, καὶ ὁ φιλομαθὴς τῇ διανοίᾳ περὶ τὰ θεωρήματα, καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστος. Ἐπεὶ οὖν οὕτω ποιεῖ τὴν ἐνέργειαν ἡ ἡδονὴ καλλίω καὶ αἱρετωτέραν, εἰκότως τὰ ὀρεγόμενά τινος ἐνεργείας, καὶ τῆς κατ' αὐτὴν ὀρέγονται ἡδονῆς· τὰ ἄρα τοῦ ζῆν ἐφιέμενα εὐλόγως καὶ τῆς ἐκεῖθεν ἐφίενται ἡδονῆς, ὅτι τὸ αἱρετὸν καὶ ἐφετὸν αὐτοῖς τελειοῖ. Τὸ δὲ ζητεῖν ἐπὶ τοῦ παρόντος, πότερον ποτέρου ἕνεκα αἱρετόν, ἡ ἡδονὴ διὰ τὸ ζῆν, ἢ τὸ ζῆν διὰ τὴν ἡδονήν, ἀφείσθω. Φαίνεται δὲ ὅτι ἀδιαίρετά εἰσι ταῦτα ἀλλήλων, καὶ οὔτε ἡδονὴν χωρὶς ἐνεργείας οὔτε ἐνέργειαν χωρὶς ἡδονῆς εὕροι τις ἄν· τελείωσις γὰρ ἐνεργείας ἡ ἡδονή, καὶ διὰ τοῦτο οὐ δύναται χωρὶς εἶναι.

** Διὰ ταῦτα φαίνεται καὶ ὅτι αἱ ἡδοναὶ διαφέρουσιν ἀλλήλων τῷ εἴδει· καὶ γὰρ διαφόρων τῷ εἴδει ἐνεργειῶν τελειότητες οὖσαι καὶ αὐταὶ διάφοροί εἰσιν. Αἱ γὰρ τελειότητες τῶν διαφόρων εἰδῶν οὐ δύνανται μὴ διάφοροι εἶναι τῷ εἴδει· οἷον, αἱ τῆς διανοίας ἐνέργειαι τῶν τῆς αἰσθήσεως διαφέρουσι τῷ εἴδει, καὶ ἔτι αὗται ἀλλήλων· ὥστε καὶ αἱ ἡδοναί. Τοῦτο δέ ἐστι φανερὸν ἐκ τοῦ πάσῃ ἐνεργείᾳ οἰκείαν ἡδονὴν προσεῖναι. Ὅτι δὲ οἰκεία, δῆλον· καὶ γὰρ συναύξει τὴν ἐνέργειαν ἡ οἰκεία ἡδονή. Μάλιστα γάρ τις ἕκαστα γινώσκει καὶ ἐξακριβοῖ, καὶ ὅλως ἐνεργεῖ, ὅταν μεθ' ἡδονῆς τοῦτο ποιῇ· καὶ γὰρ γεωμετρικοὶ γίνονται μάλιστα οἱ χαίροντες τῷ γεωμετρεῖν, καὶ κατανοοῦσιν ἕκαστα μᾶλλον, καὶ ἕκαστον ἡ ἡδονὴ πρὸς τὸ οἰκεῖον ἔργον ἐπιδιδόναι ποιεῖ. Εἰ τοίνυν τὰς ἐνεργείας συναύξουσιν αἱ ἡδοναί, τὰ δὲ συναύξοντα οἰκεῖα, τὰ δὲ οἰκεῖα τοῖς διαφόροις τῷ εἴδει καὶ αὐτὰ διάφορα κατὰ τὸ εἶδος, φανερόν, ὅτι αἱ ἡδοναὶ ἕτεραι τῷ εἴδει ἀλλήλων. Ἔτι καὶ ἐκεῖθεν γίνεται δῆλον τὰς ἡδονὰς διαφόρους εἶναι τῷ εἴδει· καὶ γὰρ προσίστανται ταῖς ἐνεργείαις αἱ ἀλλότριαι ἡδοναί, καθάπερ αἱ οἰκεῖαι τελειοτέρας ποιοῦσιν· ἡ γὰρ τῆς αὐλητικῆς ἡδονὴ συγχέοι ἂν ῥᾳδίως τὴν ἐν τοῖς μαθήμασι θεωρίαν, ὅταν μὴ ἕξιν μαθηματικὴν ὁ θεωρῶν ἔχῃ, ἀλλ' ἥδηται μᾶλλον αὐλοῦντος

Cap. V.

Voluptatem naturaliter consectandam : præterea specie quoque differre voluptates.

Quum vero omnem actum perficiat voluptas, actus autem et vita sit, sequitur ea quæ vitæ cupida sunt voluptatem appetere, quia ejus perfectio est. Omnia autem vitæ cupida sunt : ita ut omnia appetere voluptatem videantur. Omnem enim actum voluptas optabiliorem efficit : atque in iis quisque elaborat maxime suoque munere fungitur, quibus maxime delectatur : ut musicus auditu in sonis et cantibus, disciplinarum studiosus agitatione mentis in cognitione rerum, et ita cæteri suo quisque in studio. Quum ergo eo modo muneris functionem voluptas tum pulchriorem tum optabiliorem faciat, jure ea quæ actum aliquem appetunt simul etiam voluptatem inde capiendam consectantur : quocirca quæcunque vitæ cupida sunt, merito quoque voluptatem captant, quia id quod optabile et expetendum illis videtur perficit. Illa vero quæstio, utrum voluptas vitæ ipsius, an vita voluptatis causa expetenda sit, in præsentia omittatur. Videntur autem hæc inseparabilia esse, siquidem neque voluptatem sine actu, neque actum sine voluptate reperias : perfectio enim actionis est voluptas, ideoque seorsum ab ea poni non potest.

Hinc etiam apparet, voluptates specie inter se differre : diversarum enim specie actionum quum perfectiones sint, ipsas quoque diversas esse oportet. Nam diversarum formarum perfectiones non possunt non esse specie diversæ : verbi gratia cogitationis functiones a sensuum functionibus specie differunt, et ipsæ inter se rursus : itaque et voluptates. Hoc autem ex eo manifestum est, quod omni functioni propria inest voluptas. Propriam vero esse perspicuum est : etenim auget simul functionem propria voluptas. Maxime enim singula et cognoscimus et accurate percipimus, et omnino efficimus, quando cum voluptate hoc facimus : nimirum geometræ fiunt maxime qui eo studio delectantur, et singula magis intelligunt, quin etiam voluptas causa est, ut in suo quisque studio et munere proficiat. Si ergo functiones augentur simul voluptatibus, quæ vero simul augent aliquid ei quod augent sunt propria, quæ autem differentibus specie sunt propria, etiam ipsa specie differunt, apparet voluptates quoque ipsas specie inter se differre. Præterea et hinc liquet, voluptates specie diversas esse : nam obsistunt functionibus alienæ voluptates, ut propriæ eas perficiunt : quippe voluptas e tibiarum cantu capta facile disciplinarum contemplationem confundit, quando habitum disciplinarum studio proprium non gerit is qui contemplatur, sed magis tibicinis inflatu quam contemplatione gaudet, atque ita voluptas e ti-

* Ὀρέγεσθαι δὲ τῆς ἡδονῆς οἰηθείη τις ἂν κτλ. — ** Cap. 5. Ὅθεν δοκοῦσι καὶ τῷ εἴδει διαφέρειν, κτλ.

ἀκούων ἢ θεωρῶν, καὶ οὕτω φθείρῃ τὴν περὶ τὸν λόγον ἐνέργειαν ἡ τῆς αὐλητικῆς ἡδονή. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων συμβαίνει, ὅταν δύο ἐνεργείας τις κατὰ ταὐτὸν ἐνεργῇ· καὶ γὰρ ἡ ἡδίων τὴν ἑτέραν ἐκκρούει, καὶ τοσούτῳ μᾶλλον, ὅσῳ κατὰ τὴν ἡδονὴν διαφέρει· εἰ γὰρ σφόδρα ὑπερβάλλει [a] τὴν ἐξ ἑτέρας ἡ τῆς ἑτέρας ἡδονή, καὶ παντελῶς ἀφανίζει [b] τὴν ἀλλοτρίαν ἐνέργειαν, ὥστε μηδὲ ὅλως κατ' αὐτὴν ἐνεργεῖν· διὰ τοῦτο ἐπειδὰν χαίρωμέν τινι σφόδρα, οὐ πάνυ δρῶμεν ἕτερον· εἰ δὲ οὐ πάνυ ἡδόμεθα ὁτῳοῦν καὶ ἄλλα ποιοῦμεν, οἷον ποιοῦσι καὶ οἱ ἐν τοῖς θεάτροις τραγηματίζοντες· ὅταν γὰρ φαῦλοι οἱ ἀγωνιζόμενοι ὦσι, καὶ οὐ πάνυ χαίρωσι τῷ θεάματι, τότε μάλιστα αὐτὸ δρῶσιν. Ἐπεὶ τοίνυν ἡ μὲν οἰκεία ἡδονὴ τὰς ἐνεργείας ἐξακριβοῖ, καὶ χρονιωτέρας καὶ βελτίους ποιεῖ, ἡ δ' ἀλλοτρία λυμαίνεται, φανερόν, ὅτι πολὺ διαφέρουσιν ἀλλήλων· σχεδὸν γὰρ ὥσπερ αἱ οἰκεῖαι ταῖς ἐνεργείαις λῦπαι [c] κώλυμα γίνονται, καὶ προχωρεῖν οὐκ ἐῶσιν, οὕτω καὶ αἱ ἀλλότριαι ἡδοναί. Φθείρουσι γὰρ αἱ οἰκεῖαι λῦπαι τὰς ἐνεργείας· εἰ γάρ τις ἐπὶ τῷ γράφειν λυποῖτο, οὐ γράψει, καὶ εἴ τῳ τὸ λογίζεσθαι ἀηδές, οὐ θεωρήσει· τοῦτο δὲ πείσεται, καθὼς εἴρηται, καὶ ἀπὸ τῆς ἀλλοτρίας ἡδονῆς. Εἰ τοίνυν ἡ ἀλλοτρία ἡδονὴ παραπλήσιον ποιεῖ ταῖς οἰκείαις λύπαις, ἡ δὲ οἰκεία λύπη τῇ οἰκείᾳ ἡδονῇ ἐναντίως ἔχει, φανερόν, ὅτι ἡ ἀλλοτρία ἡδονὴ τῇ οἰκείᾳ ἐναντίως ἔχει· τὰ δὲ τοιαῦτα οὐ δύνανται τὰ αὐτὰ εἶναι τῷ εἴδει· ἡ ἄρα ἡδονὴ οὐκ ἔστι μία κατὰ τὸ εἶδος.

(Scripsi : [a] ὑπερβάλλει] cod. ὑπερβάλλῃ. — [b] ἀφανίζει] cod. ἀφανίζῃ. — [c] λῦπαι] cod. hic et mox λύπαι. —)

Κεφ. ϛ'.

Περὶ τοῦ ὅτι ἐπιεικείᾳ καὶ φαυλότητι, καὶ ἔτι καθαρότητι διαφέρουσιν αἱ ἡδοναί· καὶ ὅτι ἑτέρων ζῴων καὶ ἕτεραι· καὶ τίς ἡ ἀληθής.

* Ἐπεὶ δὲ ἑκάστη ἡδονὴ τῇ ἐνεργείᾳ, ὅθεν ἐστίν, οἰκείως ἔχει, αἱ δὲ ἐνέργειαι διαφέρουσιν ἀλλήλων ἐπιεικείᾳ καὶ φαυλότητι, καὶ αἱ μὲν αἱρεταί εἰσιν, αἱ δὲ φευκταί, αἱ δὲ οὐδέτερον, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὰς ἡδονὰς ἔχειν ἀνάγκη, καὶ τὰς μὲν ἀγαθὰς εἶναι, τὰς δὲ φαύλας, τὰς δὲ οὐδέτερον τούτων· καὶ ἐπιεικὴς μὲν καὶ ἀγαθὴ ἡδονή ἐστιν ἡ οἰκεία τῇ ἐπιεικεῖ καὶ ἀγαθῇ καὶ σπουδαίᾳ ἐνεργείᾳ, φαύλη δὲ ἡ τῇ φαύλῃ ἐνεργείᾳ οἰκεία· καὶ γὰρ αἱ ἐπιθυμίαι τῶν μὲν καλῶν ἐπαινεταί, τῶν δὲ φαύλων ψεκταί· ἡ δὲ οἰκεία τῇ ἐνεργείᾳ, ἣ οὔτε ἐπαινετή ἐστιν, οὔτε ψεκτή, καὶ αὐτὴ οὐδέτερόν ἐστιν. Ἐπεὶ δὲ τῇ ἐνεργείᾳ καὶ ὄρεξίς ἐστιν ὅθεν κινεῖταί τις ἐπὶ τὸ ἐνεργεῖν, ζητητέον πότερα [a] μᾶλλόν ἐστιν οἰκεία ἡ ἡδονὴ τῇ ἐνεργείᾳ ἢ τῇ ὀρέξει. Φαίνεται δὲ ὅτι οἰκειοτέρα ἐστὶ τῇ ἐνερ-

biarum sonis percepta cogitationem ad disciplinas intentam corrumpit. Similiter hoc etiam in aliis evenit, quum quis eodem tempore duabus rebus operam dat : nam jucundior occupatio alteram expellit, eoque magis, quo magis voluptate excellit : si enim voluptatem ex altera re perceptam longe superat illa quam altera res affert voluptas, plane etiam alienam istam functionem tollit, adeo ut in illa re suo munere fungi haudquaquam possit : ideoque quum re aliqua vehementer delectamur, non fere aliud facimus : sin autem non admodum delectamur aliquo negotio, etiam alia agimus, quale est quod faciunt qui in theatris bellaria comedunt : quando enim inepti sunt histriones, ita ut tali spectaculo non admodum delectentur, tum maxime hoc faciunt. Quoniam igitur propria voluptas muneris functiones accuratas efficit, easque diuturniores et meliores reddit, aliena autem corrumpit, perspicuum est eas multum inter se differre : propemodum enim ut proprii dolores muneris functiones impediunt neque eas succedere sinunt, ita et alienæ faciunt voluptates. Muneris quippe functiones corrumpunt proprii dolores : nimirum si cui scribere molestum sit, non scribet, et si cui contemplari injucundum sit, non contemplabitur : hoc autem, quemadmodum diximus, etiam ex aliena voluptate ei accidet. Si ergo aliena voluptas simile quiddam propriis doloribus efficit, proprius autem dolor cum propria voluptate pugnat, manifestum est alienam voluptatem propriæ esse contrariam : talia vero specie eadem esse non possunt : voluptas ergo non est una specie.

CAP. VI.

Differre voluptates inter se tum honestate et improbitate, tum etiam sinceritate : præterea aliorum animalium esse alias : et quæ sit vera.

Quoniam unaquæque voluptas cum ea, ex qua nascitur, functione convenit, ipsæ vero functiones honestate et turpitudine inter se differunt, aliæque expetendæ, aliæ fugiendæ sunt, aliæ vero neutrum, eandem etiam voluptatum rationem esse necesse est, ut aliæ bonæ, aliæ vitiosæ, aliæ nec hoc nec illud sint : et honesta quidem ac bona voluptas est, quæ honestæ ac bonæ probæque functioni propria est, vitiosa autem quæ malæ functioni propria est : nam et cupiditates rerum honestarum laudabiles sunt, inhonestarum vituperabiles : quæ vero functioni nec laudabili nec vituperabili propria est voluptas, ipsa quoque est neutrum. Quum vero functioni etiam appetitus insit, quo ad functionem illam aliquis impellitur, quærendum est, utrum voluptas magis propria functioni an appetitui sit. Videtur autem magis functioni esse propria. Cum appetitu

* Διαφερουσῶν δὲ τῶν ἐνεργειῶν ἐπιεικείᾳ καὶ φαυλότητι κτλ.

γείᾳ. Τῇ μὲν ὀρέξει γὰρ ἡ ἡδονὴ οὔτε συμπέφυκεν, οὔτε ἅμα γίνεται αὐτῇ κατὰ τὸν χρόνον, ἀλλὰ διέστηκεν αὐτῆς, καὶ τῷ χρόνῳ, καὶ τῇ φύσει. Προηγεῖται γὰρ ἡ ὄρεξις τῆς ἐνεργείας, καὶ τῆς ἐπ' αὐτῇ ἡδονῆς· τῇ δὲ ἐνεργείᾳ οὕτω συμπέφυκεν ἡ ἡδονή, καὶ οὕτως ἀχωρίστως ἔχει, ὥστε ἀμφιβητεῖται, εἰ ταὐτόν ἐστι τῇ ἐνεργείᾳ [b] ἡ ἡδονή. Φαίνεται μὲν οὖν, ὅτι τῇ ἐνεργείᾳ μᾶλλον ᾠκείωται [c] ἡ ἡδονή, ἢ τῇ ὀρέξει· ταὐτὸν δὲ οὐκ ἔστιν· οὐ γὰρ ταὐτὸν ἡδονὴ διανοίᾳ, οὐδὲ αἰσθήσει οὐδεμίᾳ· ἄτοπον γὰρ οὕτως οἴεσθαι. Ἀλλὰ τῷ ἀχωρίστως ἀλλήλων ἔχειν δοκεῖ μηδὲν διαφέρειν ἐνεργείας [d].

*Διάφοροι δέ εἰσι καὶ αὐταὶ αἱ ἡδοναὶ πρὸς ἀλλήλας, ὅτι αἱ ἐνέργειαι. Διαφέρει γὰρ ὄψις ἁφῆς καθαριότητι, καθ' ὅσον ἡ μὲν τοῦ εἴδους ἀντιλαμβάνεται μόνου, ἡ δὲ ἁφὴ τῇ ὕλῃ μᾶλλον προσάγει, καὶ ἡ ἀκοὴ ταύτῃ τῆς ὀσφρήσεως καὶ τῆς γεύσεως διαφέρει, ὅτι τῆς ὕλης ἅπτονται μᾶλλον· ὅθεν καὶ αἱ ἑπόμεναι ἡδοναὶ διοίσουσιν ἀλλήλων, καὶ τῶν ἐκ τῆς διανοίας ἡδονῶν, ὅτι διάφοροι αἱ ἐνέργειαι. Καὶ αὐταὶ δὲ αἱ τῆς διανοίας ἡδοναὶ οὐχ αἱ αὐταὶ ἔσονται ἀλλήλαις, ὅτι διάφοροι ἐνέργειαι διανοίας.

**Φαίνεται δὲ ὅτι καὶ ἑκάστῳ ζῴῳ [e] οἰκεία τίς ἐστιν ἡδονή, καθάπερ καὶ ἔργον ἐστὶν οἰκεῖον. Εἰ γὰρ ταῖς ἐνεργείαις αἱ ἡδοναὶ ἀκολουθοῦσιν, ἑκάστῳ δὲ ζῴῳ [f] οἰκεία τίς ἐστιν ἐνέργεια κατάλληλος τῇ φύσει, καὶ ἡ ἡδονὴ ἂν εἴη οἰκεία. Τοῦτο δὲ καὶ καθ' ἕκαστον θεωροῦντι γίνεται δῆλον. Ἑτέρα γὰρ ἵππου ἡδονή, καὶ κυνός, καὶ ἀνθρώπου· καθάπερ Ἡράκλειτός φησιν, ὄνον σύρματα ἂν ἑλέσθαι μᾶλλον, ἢ χρυσόν· ἥδιον γὰρ χρυσοῦ τροφὴ ὄνοις. Αἱ μὲν οὖν οἰκεῖαι ἡδοναὶ ταῖς διαφόροις ἐνεργείαις καὶ αὐταὶ διάφοροί εἰσι· τὰς δὲ τῶν αὐτῶν ἐνεργειῶν τὰς αὐτὰς εὔλογον εἶναι κατὰ τὸ εἶδος· διοίσουσι δὲ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἧττον. Ὅτι γὰρ ταῖς αὐταῖς ἐνεργείαις οὐχ ὁμοίως ἥδονται πάντες, φανερόν· ἐπεὶ καὶ τοσαύτη γίνεται ἡ διαφορά, ὥστε τοῖς αὐτοῖς τοὺς μὲν ἥδεσθαι, τοὺς δὲ λυπεῖσθαι· καὶ γλυκέα οὐ πᾶσι τὰ αὐτά, οὐ γὰρ τὰ αὐτὰ δοκεῖ γλυκέα τῷ πυρέττοντι καὶ τῷ ὑγιαίνοντι, οὐδὲ θερμὰ τὰ αὐτὰ τῷ ἀσθενεῖ καὶ τῷ εὐεκτοῦντι. Τοῦτο δὲ καὶ ἐφ' ἑτέρων συμβαίνει.

***Καθάπερ δὲ ἐπὶ τῶν τοιούτων ἡδέων τὰ ἀληθῶς ἡδέα τῶν δοκούντων ἀπὸ τῶν ὑγιαινόντων γνωσόμεθα διελεῖν· οὕτω καὶ τὰς ἐν τῷ ἤθει ἡδονὰς ἀπὸ τῶν εὖ ἐχόντων περὶ τὸ ἦθος, δηλαδὴ τῶν σπουδαίων, διορισόμεθα. Εἰ δὲ τοῦτο καλῶς λέγεται, καὶ ἑκάστου μέτρον ἡ ἀρετή, καὶ τὸ ἀγαθὸν εἶναι διὰ τὴν ἀρετήν ἐστιν ἑκάστῳ, καὶ ἡδοναὶ ἂν εἶεν ἀληθῶς, αἱ τῷ σπουδαίῳ φαινόμεναι ἡδοναί, καὶ ἡδέα οἷς οὗτος χαίρει· πρὸς ἃ δὲ οὗτος ἀηδῶς ἔχει, οὐκ ἂν εὐλόγως ἡδέα λέγοιντο οὐδὲ ἡδοναί. Εἰ δὲ τοῖς διεφθαρμένοις ἡδέα δοκεῖ ταῦτα, οὐδὲν θαυμαστόν. Πολλαὶ γὰρ φθοραὶ καὶ λῦ-

enim nec cohæret, neque eodem cum illo tempore fit voluptas, sed et tempore et natura differt ab eo. Quippe et functionem et voluptatem inde perceptam appetitus præcedit: cum functione autem ita cohæret voluptas atque ita inseparabiliter conjuncta est, ut dubitetur, num idem sit cum functione voluptas. Apparet igitur magis cum functione quam cum appetitu voluptatem connexam esse : neque tamen idem est : neque enim aut cum cogitatione aut cum ullo sensu idem est voluptas : absurdum enim est, hanc habere opinionem. Sed quia inseparabiliter inter se cohærent, nihil differre a functione videtur.

Sed et inter se ipsæ quoque differunt voluptates, quia functiones diversæ sunt. Differt enim visus a tactu sinceritate, quatenus ille quidem solam speciem comprehendit, tactus vero magis ad materiam adducit, pariterque auditus ab olfactu et gustu eatenus differt, quatenus hi materiam magis tangunt : quocirca etiam voluptates cum iis conjunctæ partim inter se partim ab iis quæ animo percipiuntur voluptatibus different, quia diversæ sunt functiones. Quin etiam ipsæ animi voluptates non eædem et pares inter se erunt, quia diversæ animi sunt functiones.

Jam vero et singulis animalibus videtur esse propria quædam voluptas, sicut proprium quoque iis munus est. Si enim functionibus congruant voluptates, sua autem cuique animali ejusque naturæ consentanea sit functio, etiam voluptas erit propria. Quod et in singulis spectanti apparebit. Alia enim equi, alia canis, alia hominis voluptas est : quemadmodum Heraclitus ait, asinum stramenta malle quam aurum : jucundius enim est asinis pabulum quam aurum. Itaque propriæ diversis functionibus voluptates ipsæ quoque sunt diversæ : quæ vero earundem sunt functionum, eas etiam specie easdem esse probabile est : plus tamen est vel minus quod inter eas differat. Neque enim iisdem functionibus omnes perinde delectari constat : quum etiam tanta diversitas sit, ut iisdem rebus alii lætentur, alii doleant : porro non omnibus eadem dulcia sunt, siquidem non eadem febricitanti dulcia videntur et sano, neque calida eadem infirmo et ei cui corpus firmum et bene constitutum est. Hoc autem etiam in aliis usu venit.

Sicut autem in ejusmodi jucundis ea quæ vere jucunda sunt ab iis quæ videntur, a sanis discemus distinguere : ita etiam voluptates morales a viris bene moratis, hoc est, honestis, distinguere discemus. Quodsi hoc recte dicitur, et uniuscujusque rei mensura virtus est, et unicuique propter virtutem viro bono esse licet, etiam voluptates revera erunt quæ homini probo tales videntur, et jucunda quibus hic delectatur : a quibus vero hic abhorret, neque jucunda merito dicantur neque voluptates. Neque vero mirum cuiquam esse debebit, si hominibus corruptis hæc jucunda videantur. Multæ enim exoriun-

* Διαφέρει δὲ ἡ ὄψις κτλ. — ** Δοκεῖ δ' εἶναι ἑκάστῳ ζῴῳ κτλ. — *** Δοκεῖ δ' ἐν ἅπασι τοῖς τοιούτοις κτλ.

μαι [g] ἀνθρώπων γίνονται, καὶ ἡδεῖς εἰσιν, ἀλλ' οὐχ ἁπλῶς ἡδεῖς, ἀλλὰ τοῖς γε διεφθαρμένοις· τὰς μὲν οὖν ὁμολογουμένως αἰσχρὰς δῆλον ὡς οὐκ ἂν εἴη ῥητέον ἡδονὰς εἶναι, πλὴν τοῖς διεφθαρμένοις.

* Τῶν δὲ ἐπιεικῶν ἡδονῶν τίνα ῥητέον κυρίως ἀνθρωπίνην ἡδονὴν εἶναι; καὶ τοῦτο δὲ φανερὸν ἐκ τῶν εἰρημένων. Ἐπεὶ γὰρ οἰκεῖαι ταῖς ἐνεργείαις αἱ ἑπόμεναι ἡδοναί, ληπτέον τὴν ἀνθρωπίνην ἐνέργειαν, ἣ τοῦ ἀνθρώπου ἐστὶ καθ' ὅ ἐστιν ἄνθρωπος, εἴτε μία ἐνέργειά ἐστιν, εἴτε πλείους· καὶ δὴ ταύτας τὰς ἐνεργείας αἱ τελειοῦσαι ἡδοναὶ τὰς τοῦ τελείου καὶ μακαρίου ἀνδρός, αὗταί εἰσιν αἱ τοῦ ἀνθρώπου, ᾗ ἄνθρωπος, ἡδοναί· αἱ δὲ λοιπαὶ δευτέρως καὶ πολλοστῶς λέγοιντο ἂν ἀνθρώπιναι, καθάπερ καὶ αἱ ἐνέργειαι.

(Scripsi : [a] πότερα] cod. ποτέρα. — [b] ἐνεργείᾳ.] cod. εννγεία. — [c] ᾠκείωται] cod. ὠκείωται. — [d] ἐνεργείας] cod. ἐνεργείᾳ. — [e] ζῴῳ] cod. ζώῳ. — ζῴῳ] cod. ζώῳ. — [g] λῦμαι] cod. λύμαι.—)

tur hominum pestes et corruptelæ, suntque jucundæ, non tamen omnino, sed corruptis : hinc apparet voluptates sine controversia inhonestas non esse voluptates dicendas, nisi forte hominibus corruptis ac depravatis.

Ex honestis autem voluptatibus quænam proprie humana dicenda voluptas est? etiam hoc ex superioribus patet. Quum enim propriæ functionibus eæ, quæ sequuntur ipsas, sint voluptates, ea sumenda est functio humana, quæ hominis est, quatenus est homo, sive una ea est, sive plures : quæ has igitur functiones perficiunt voluptates, viri dico perfecti et beati functiones, hæ sunt hominis qua homo est voluptates : reliquæ autem secundo loco et longo post intervallo, sicut et functiones, dicantur humanæ.

Κεφ. ζ'.

Περὶ εὐδαιμονίας.

** Ἐπεὶ δὲ περὶ τῶν ἀρετῶν εἴρηται, καὶ τῆς φιλίας, καὶ τῆς ἡδονῆς, λοιπὸν περὶ εὐδαιμονίας τύπῳ διελθεῖν, ἐπεὶ τέλος αὐτὴν εἶναι τῶν ἀνθρωπίνων πάντων φαμέν. Γένοιτο δ' ἂν ἡμῖν σαφὴς καὶ ῥᾴδιος ὁ λόγος, τὰ προειρημένα περὶ τῆς εὐδαιμονίας ἀναλαβοῦσιν ***. Εἴρηται τοίνυν περὶ αὐτῆς ἐν τῷ ιγ' κεφαλαίῳ τοῦ πρώτου βιβλίου, ὅτι οὐκ ἔστιν ἕξις· εὐδαίμων γὰρ ἂν εἴη καὶ ὁ διὰ βίου καθεύδων, καὶ ὁ φυτῶν βίον ζῶν, καὶ ἔτι ὁ τὰ μέγιστα δυστυχῶν· ἐνδέχεται γὰρ ἕξιν ἔχοντα ἀρετῆς οὕτω βιῶναι ****. Εἰ δὲ τοῦτο ἄδοξον, εὐδαίμονα τὸν οὕτως ἔχοντα καλεῖν, ἐνέργειά τις ἂν εἴη ἡ εὐδαιμονία. Ζητητέον δὴ τίς τῶν ἀνθρωπίνων ἐνεργειῶν ἐστιν *****. Ἐπεὶ γὰρ αἱ μὲν τῶν ἐνεργειῶν ἀναγκαῖαί εἰσι, καὶ πρὸς ἄλλα φέρουσι, καὶ δι' ἄλλα ζητοῦνται, αἱ δὲ καθ' ἑαυτάς εἰσιν αἱρεταί, δῆλον ὅτι τὴν εὐδαιμονίαν θετέον εἶναι τῶν καθ' ἑαυτὰς αἱρετῶν· αὐτάρκης γὰρ ἡ εὐδαιμονία, καὶ οὐδενός ἐστιν ἐνδεής· τὸ δὲ δι' ἄλλο αἱρετὸν ἐκείνου δεῖται, δι' ὃ ζητεῖται πρὸς τὸ αἱρετὸν εἶναι καὶ ἀγαθόν ******. Καθ' ἑαυτὰς δέ εἰσιν αὐτάρκεις αἱ κατὰ τὰς ἀρετὰς ἐνέργειαι, ἃς οὐ δι' ἄλλο ζητοῦμεν, ἀλλὰ δι' ἑαυτάς. Τὸ γὰρ τὰ καλὰ καὶ σπουδαῖα πράττειν τῶν καθ' ἑαυτὰ αἱρετῶν· καὶ τῶν παιδιῶν δὲ αἱ ἡδεῖαι οὐ δι' ἄλλα ζητοῦνται· οἱ γὰρ αἱρούμενοι αὐτὰς οὐδὲν ἐξ αὐτῶν ὠφελοῦνται· βλάπτονται μὲν οὖν μᾶλλον, τῶν σωμάτων ἀμελοῦντες, καὶ τῆς κτήσεως τῶν ὑπὲρ τοῦ σώματος ζητουμένων. Διὰ τοῦτο καὶ πολλοὶ τῶν εὐτυχῶν καὶ κατὰ τὸν βίον εὐθυμουμένων [a] ἐπὶ τὸν παιδιώδη τρέχουσι βίον, καὶ πολλοῦ τιμῶνται τοὺς εὐτραπέλους· καὶ οἱ παρὰ

CAP. VII.

De beatitudine.

Quoniam de virtutibus, amicitia et voluptate, dictum est, restat ut de beatitudine breviter exponamus, siquidem eam omnium rerum humanarum finem esse arbitramur. Cæterum repetitis iis, quæ supra de beatitudine disputavimus, plana nobis et facilis erit commentatio. Diximus ergo tertio decimo libri primi capite eam non esse habitum : ita enim tum qui in omni vita dormit plantarumque vitam degit, tum etiam qui in maximis malis versatur, beatus foret : nam virtutis habitum gerentes eo modo vivere possumus. Sin autem absurdum est, eum qui ita vivat, beatum prædicare, functio quædam fuerit beatitudo. Quærendum igitur est, quænam humanarum actionum sit. Quum enim functiones aliæ necessariæ sint, et ad alia spectent, et propter alia desiderentur, aliæ per se expetendæ sint, perspicuum est beatitudinem in earum rerum numero quæ per se sunt expetendæ haberi oportere : suis enim bonis contenta est beatitudo, neque ulla re eget : quod vero propter aliud expetendum est, id illo eget, cujus causa ut expetendum et bonum sit requiritur. Per se autem sufficiunt actiones virtutibus consentaneæ, quas non propter aliud, sed per se optabiles esse ducimus. Nam honesta et bona agere in rebus per se expetendis numeratur : item ludi jucundi non propter alia petuntur : nimirum qui eos sequuntur, nullum ex iis fructum percipiunt : damno igitur potius tale quid ipsis est, dum et corpus et rem familiarem, quæ corporis causa quæritur, negligunt. Itaque multi homines tum fortunati, tum bene beateque viventes vitæ ludis et jocis deditæ viam ingrediuntur, et magni faciunt homines urbanos : porro qui venuste jocari

* Τῶν δ' ἐπιεικῶν δοκουσῶν εἶναι κτλ. — ** Cap. 6. Εἰρημένων δὲ τῶν περὶ τὰς ἀρετάς κτλ. — *** Εἴπομεν δ', ὅτι οὐκ ἔστιν ἕξις κτλ. **** Εἰ δὴ ταῦτα μὴ ἀρέσκει κτλ. — ***** Τῶν δ' ἐνεργειῶν αἱ μέν εἰσιν ἀναγκαῖαι κτλ.— ****** Τοιαῦται δ' εἶναι δοκοῦσιν κτλ.

τοῖς τυράννοις παίζειν ἡδέως εἰδότες εὐδοκιμοῦσιν· ἡδεῖς γάρ εἰσιν, αὐτοῖς παρέχοντες ὧν ἐφίενται καὶ δέονται πρὸς τὴν νομιζομένην εὐδαιμονίαν. Δοκεῖ μὲν οὖν τὰς παιδιὰς εὐδαιμονικὰς εἶναι, διὰ τὸ τοὺς ἐν δυναστείαις ἐν τούτοις μάλιστα διατρίβειν· οὐκ εἰσὶ δέ· οὐ γὰρ ἱκανὸν σημεῖον τῶν τοιούτων ἀνδρῶν ἡ ψῆφος. Οὐ γὰρ ἐν τῷ δυναστεύειν ἡ ἀρετή, οὐδὲ ὁ ὑγιαίνων μάλιστα νοῦς, ἀφ' ὧν αἱ σπουδαῖαι ἐνέργειαι. Οὐδὲ γὰρ ἐπεὶ τῆς ἐλευθερίου καὶ εἰλικρινοῦς ἡδονῆς ἄγευστοι καθάπαξ ὄντες ἐπὶ τὰς σωματικὰς καταφεύγουσιν ἡδονάς, διὰ τοῦτο ταύτας εὔλογον οἴεσθαι τῶν ὡς ἀληθῶς αἱρετωτέρας εἶναι. Καὶ γὰρ οἱ παῖδες τὰ παρ' αὐτοῖς τιμώμενα κράτιστα οἴονται εἶναι· ἀλλ' οὔτε τοῖς ἀνδράσι τίμια τὰ τῶν παίδων δοκεῖ, οὔτε ἐπιεικεῖς ἀποθαυμάσουσιν[b] ἅπερ οἱ φαῦλοι· ἀλλὰ τοὺς μὲν ἡ δοκοῦσα, τοὺς δὲ ἡ ἀληθὴς ἡδονὴ μάλιστα τέρψει.

*Καθάπερ οὖν ἐν ἀρχῇ εἴρηται, τὰ ὡς ἀληθῶς τίμια καὶ σπουδαῖά ἐστιν, ἃ θαυμάζει, καὶ οἷς ἥδεται ὁ σπουδαῖος. Ἐπεὶ δὲ ἀκολούθους ταῖς ἕξεσι ταῖς ἐν τῇ ψυχῇ καὶ τὰς ἐνεργείας ἕκαστος ἐπιζητεῖ, καὶ ταύτας οἴεται μάλιστα αἱρετωτάτας εἶναι, ὁ δὲ σπουδαῖος κατὰ τὴν ἕξιν τῆς ἀρετῆς ζῇ, φανερόν, ὅτι ταῖς ἐνεργείαις ἡσθήσεται ταῖς κατὰ τὴν ἀρετήν, καὶ ταύτας τιμίας ἡγήσεται καὶ ἡδείας· τῶν δὲ παιδιῶν, ὡς ἀλλοτρίων τῆς ἕξεως, καταφρονήσει. Ἐπεὶ δὲ ὀρθῶς καὶ ὑγιῶς οὗτος ψηφίζεται, οὐκ ἄρα τίμιον ἡ παιδιά, οὐδ' ἄρα ἐν αὐτῇ ἡ εὐδαιμονία. Καὶ γὰρ ἄτοπον παιδιὰν εἶναι τῶν ἀνθρωπίνων τὸ τέλος, καὶ πάντα πραγματεύεσθαι, καὶ κακοπαθεῖν διὰ βίου τοῦ παίζειν χάριν. Εἰ γάρ τις ὑπόθοιτο ταύτην εἶναι τὴν εὐδαιμονίαν, ἀκόλουθόν ἐστι καὶ ταῦτα δὴ συγχωρεῖν. Τῆς γὰρ εὐδαιμονίας ἕνεκα πάντα ζητοῦμεν· τῆς παιδιᾶς δὲ χάριν πονεῖν διὰ βίου καὶ σπουδάζειν, ἠλίθιόν τι δοκεῖ λίαν εἶναι, καὶ τοῦτο δὴ παιδικόν. Τὸ ἀνάπαλιν μὲν οὖν ἕνεκα τοῦ δύνασθαι σπουδάζειν αἱρεῖσθαι παίζειν[c] κατ' Ἀνάχαρσιν, καλῶς καὶ ὀρθῶς ἂν ἔχοι. Καὶ γὰρ ἀνάπαυσίς τις ἡ παιδιὰ τοῖς ἀγωνιζομένοις, συνεχῶς οὐ δυναμένοις πονεῖν, ἡ τὴν δύναμιν αὐτοῖς ἀνακαλουμένη, τοῖς πόνοις ἀκμῆτας ἀποδίδωσιν. Ὅθεν οὐ τέλος ἡ ἀνάπαυσις ἀλλ' ἀναπαύσεως ἐνέργεια τέλος. Ἔτι, πᾶσιν ὁμολογεῖται τὸν εὐδαίμονα βίον κατὰ τὴν ἀρετὴν εἶναι· οὗτος δὲ μετὰ σπουδῆς· καὶ ὁ σπουδαῖος οὐ παίζων, ἀλλὰ σπουδάζων. Ἔτι δὲ βελτίω λέγομεν εἶναι τὰ σπουδαῖα τῶν μετὰ παιδιᾶς καὶ γελοίων· καὶ τὴν ἐνέργειαν βελτίονος τῆς ψυχῆς μέρους σπουδαιοτάτην φαμέν· τὸ δὲ βέλτιον καὶ τοῦ βελτίονος μέρους μᾶλλον τῇ εὐδαιμονίᾳ προσήκει. Ἔτι ἡ μὲν ἀπόλαυσις τῶν σωματικῶν ἡδονῶν κοινή ἐστι καὶ τοῖς τυχοῦσι, καὶ τοῖς φαύλοις, καὶ ἀνδραπόδοις, καὶ τοῖς μοχθηροτάτοις ἔνεστιν οὐχ ἧττον, ἢ τοῖς ἀρίστοις· ἡ δὲ εὐδαιμονία τῶν ἀρίστων λέγεται μόνον, καὶ οὐδεὶς

sciunt, apud reges et principes, in magno honore sunt : quando enim ea illis suppeditant, quæ expetunt et quibus ad istam quæ vulgo putatur beatitudinem egent, jucundi iis sunt. Quamobrem ludi ad vitam beatam idcirco pertinere videntur, quia homines imperio ac potestate præditi in his maxime versantur : non pertinent tamen ad eam : neque enim talium hominum calculus certum ejus rei signum est. Neque enim in principatu aut virtus est, aut mens sana maxime, a quibus probæ muneris functiones proficiscuntur. Neque quia liberalem et puram voluptatem omnino nunquam gustarunt, ac propterea ad corporis voluptates confugiunt, idcirco consentaneum est nos existimare has iis quæ vere sunt voluptates optabiliores esse. Nam et pueri quæ apud ipsos in honore et pretio sunt, putant esse optima : at neque viris ea quæ puerorum sunt magni pretii esse videntur, neque viri boni eadem quæ homines mali admirabuntur : alios quippe dictu speciosa, alios vera voluptas maxime delectabit.

Quemadmodum igitur in principio dictum est, ea sunt vere magni pretii et honesta, quæ miratur quibusque delectatur vir probus. Quoniam vero unusquisque etiam functiones animi sui habitibus consentaneas requirit, easque maxime expetendas esse existimat, vir probus autem secundum virtutis habitum vivit, manifestum est, honestis actionibus eum delectari, easque magni pretii et jucundas esse statuere, ludos vero jocosque, tanquam ab habitu suo alienos contemnere. Quum autem recte et incorrupte hic judicet, sequitur non magni pretii esse ludum et jocum, ideoque non consistere in eo beatitudinem. Etenim absurdum esset rerum humanarum finem esse jocum, omniaque negotia gerere et molestiis toto vitæ spatio joci causa conflictari. Si quis enim hanc esse beatitudinem censeat, consequens erit, ut hæc etiam concedat. Nimirum beatitudinis causa omnia petimus : totam vitam autem in laboribus et rebus seriis ludendi et jocandi causa conterere, nimis stultum videtur esse et sane puerile. Contra vero ut res serias agere possis, ludere velle, juxta Anacharchidis præceptum, bonum et probandum est. Etenim requies quædam ludus est animo contendentibus, qui assiduis laboribus pares esse non possunt, et idcirco vires illis restituit, et indefessos iisdem laboribus reddit. Quamobrem non finis est requies, sed requietis finis est functio. Præterea constat inter omnes, vitam beatam esse honestam et sanctam : seria autem est hæc, neque vir probus est talis, quatenus jocatur, sed quatenus res serias agit. Insuper meliores esse dicimus res serias jocosis et ridiculis : quin etiam melioris animi partis functionem maxime seriam vocamus : quod vero melius et melioris est partis, beatitudini magis convenit. Præterea corporis voluptatum fructus communis tum plebi, tum malis hominibus, tum mancipiis, neque minus nequissimis hominibus inest, quam optimis : at beatitudo optimorum tantum dicitur esse, neque quisquam eam malis etiam hominibus inesse affir-

* Καθάπερ οὖν πολλάκις εἴρηται κτλ.

ἂν εἴποι καὶ τοῖς φαύλοις προσεῖναι, καὶ γὰρ οὐδὲ βίον τὸν αὐτὸν ἀμφοτέρων εἶναι, ὅτι μὴ κατὰ τὴν φαύλην διαγωγὴν ἡ εὐδαιμονία, ἀλλ' ἐν ταῖς κατ' ἀρετὴν ἐνεργείαις, καθάπερ καὶ πρότερον εἴρηται.

(Scripsi : [a] εὐθυμουμένων] cod. εὐθυνουμένων. — [b] ἀποθαυμάσουσιν] cod. οὐ θαυμάσουσιν. — [c] αἱρεῖσθαι παίζειν] cod. αἱρεῖσθαι. —)

maverit, ut neque eandem utrorumque esse, quia non in pravo vitæ genere, sed in actionibus virtuti consentaneis posita est beatitudo, quemadmodum et supra diximus.

Κεφ. η'.

Περὶ τῆς θεωρητικῆς εὐδαιμονίας.

* Ἐπεὶ δὲ ἡ εὐδαιμονία ἐν ταῖς κατ' ἀρετὴν ἐνεργείαις δέδεικται οὖσα, εἴ τις εἴη κρατίστη τῶν τοιούτων ἐνεργειῶν, μάλιστα ἐν ταύτῃ ἂν εἴη.

** Κράτιστον γὰρ καὶ ἄριστον ἡ εὐδαιμονία· κρατίστη δὲ ἐνέργεια ἡ τοῦ κρατίστου τῶν ἐν ἡμῖν ἐνεργούντων, ὃ κατὰ φύσιν ἄρχει καὶ ἡγεῖται πρὸς τὴν ἀλήθειαν, καὶ τὸ ἀγαθόν, εἴτε νοῦς τοῦτο ἂν καλοῖτο, εἴτε ἄλλο τι [a], ὃ δὴ ἔννοιαν ἔχει περὶ καλῶν τε καὶ θείων, εἴτε θεῖον ὂν καὶ αὐτό, εἴτε τῶν ἐν ἡμῖν τὸ θειότατον· ἡ δὴ τούτου ἐνέργεια εὖ καὶ καλῶς γινομένη, καὶ κατὰ τὴν οἰκείαν ἀρετήν, εἴη ἂν ἡ τελεία εὐδαιμονία.

*** Καὶ ἔστι θεωρητική, καθὼς πρότερον εἴρηται· ὅτι δὲ ἐν ταύτῃ τῇ ἐνεργείᾳ ἐστὶν ἡ τελεία εὐδαιμονία, καὶ τὰ προειρημένα ἡμῖν περὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἐνεργειῶν, καὶ ἡ ἀλήθεια μαρτυρεῖ.

**** Καὶ γὰρ ὡς ἐν τῷ περὶ φιλίας εἴρηται, ὁ νοῦς ἥστι τὸ ἡμέτερον εἶναι, καὶ διὰ τοῦτο κρατίστη ἐστὶν αὐτοῦ ἐνέργεια, καὶ ἃ γινώσκει κράτιστά εἰσι τῶν αἰσθήσει γινωσκομένων· εἰ δὲ ἄριστον δεῖ εἶναι τὴν εὐδαιμονίαν, ἐν τῷ ἀρίστῳ εἶναι πᾶσα ἀνάγκη.

***** Ἔτι τὸ συνεχὲς ἀποδιδόναι δεῖ τῇ εὐδαιμονίᾳ. Οὕτω γὰρ ἂν τελείως δύναιτό τις εὐδαιμονεῖν, μὴ διακοπτομένης αὐτοῦ τῆς εὐδαιμονίας. Τοῦτο δὲ θεωροῦσι μάλιστα δυνατόν· θεωρεῖν γὰρ δυνάμεθα συνεχῶς μᾶλλον, ἢ ὁτιοῦν ἕτερον πράττειν.

****** Ἔτι καὶ ἡδονὴν οἰόμεθα δεῖν τῇ εὐδαιμονίᾳ παραμεμῖχθαι [b]. Ἡδίστη δὲ τῶν κατ' ἀρετὴν ἐνεργειῶν ἡ κατὰ σοφίαν ὁμολογουμένως ἐστί· φαίνεται τοίνυν ἡ φιλοσοφία θαυμαστὰς ἔχουσα ἡδονάς, διά τε τὴν καθαριότητα, καὶ τὸ ὕλης ἀπηλλαγμένη καθάπαξ εἶναι, καὶ διὰ τὸ βέβαιον, ὅτι περὶ τὰ ἀκίνητα καὶ ὡσαύτως ἔχοντα ἐνεργεῖ. Ἡ γὰρ πρακτικὴ τῆς τε ὕλης δεῖται, περί τε τὰ ἐνδεχόμενά ἐστι· τοιαῦτα γὰρ τὰ πρακτά· ὅθεν οὐκ ἔνι τελείως κατὰ ταύτην εὐδαιμονεῖν.

******* Ἔτι καὶ αὐτάρκη τὸν εὐδαίμονα εἶναι δεῖ. Τοῦτο δὲ τῆς θεωρητικῆς ἐστι μᾶλλον, ἢ τῆς ἑτέρας· τῶν μὲν γὰρ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων καὶ ὁ θεωρητικὸς δεῖται καὶ ὁ πρακτικός. Πρὸς τούτοις δὲ ὁ μὲν πρακτικὸς καὶ ἄλλων δεῖται πρὸς τὸ τὴν ἀρετὴν ἐνεργῆσαι·

CAP. VIII.

De contemplativa beatitudine.

Quoniam autem in actionibus virtuti consentaneis beatitudinem esse positam ostendimus, si quæ talium actionum sit præstantissima, in hac potissimum illa fuerit.

Præstantissimum enim quiddam et optimum est beatitudo : præstantissima autem functio præstantissimæ partis earum quæ in nobis aliquo munere funguntur, natura sua imperantis atque ad veritatem et bonum nos perducentis, sive mens illa pars vocatur sive alio quodam nomine appellatur illud quod rerum honestarum et divinarum notionem continet, sive divinum est hoc ipsum, sive eorum quæ in nobis sunt divinissimum : hujus igitur functio, si recte et ut oportet, maximeque ex propria fiat virtute, perfecta erit beatitudo.

Estque contemplativa, sicut ante diximus : porro perfectam in hac functione beatitudinem esse positam, partim ea quæ de functionibus humanis a nobis supra dicta sunt, partim ipsa veritas confirmat.

Etenim quemadmodum in superiore de amicitia disputatione diximus, mens nostra est natura, ideoque præstantissima est ipsius functio, et quæ mens percipit omnium quæ sensu percipiuntur, sunt præstantissima : quodsi optimum quiddam beatitudinem esse oportet, in optimo quoque eam esse omnino necesse est.

Præterea perpetuitas beatitudini tribuenda est. Sic enim perfecte beatus aliquis esse queat, si ejus non interrumpatur beatitudo. Hoc autem contemplantibus maxime contingere potest : quippe res assidue contemplari magis quam quidquam aliud agere possumus.

Insuper voluptatem beatitudini admixtam esse debere arbitramur. Jucundissimam autem omnium actionum virtuti consentanearum esse illam, quæ sapientiæ congruat, omnes uno ore consentiunt : videtur itaque philosophia mirabiles quasdam continere voluptates, tum sinceritate, et quod prorsus ab omni concretione mortali segregata est, tum stabilitate, quod in rebus immotis semperque eodem modo se habentibus versatur. Activa quippe scientia materiam desiderat, et in contingentibus consistit : talia enim sunt quæ sub actionem cadunt : quo fit, ut nemo propter hanc perfecta felicitate utatur.

Accedit, quod beatum sua sorte contentum esse decet. Hoc autem contemplativæ magis quam alterius est scientiæ : nam eorum sane quæ ad vivendum necessaria sunt tam rerum contemplator quam actor indiget. Sed præter hæc aliis quoque actor rerum ad virtutem exer-

* Cap. 7. Εἰ δ' ἐστὶν ἡ εὐδαιμονία κατ' ἀρετὴν ἐνέργεια κτλ. — ** Αὕτη δ' εἴη τοῦ ἀρίστου κτλ. — *** Ὅτι δ' ἐστὶ θεωρητικὴ κτλ. — **** Κρατίστη γὰρ αὕτη κτλ. — ***** Ἔτι δὲ συνεχεστάτη κτλ. — ****** Οἰόμεθά τε δεῖν κτλ. — ******* Ἥ τε λεγομένη αὐτάρκεια κτλ.

καὶ γὰρ ὁ δίκαιος δεῖται πρὸς οὓς δικαιοπραγήσει καὶ μεθ' ὧν, καὶ ὁ σώφρων, καὶ ὁ ἀνδρεῖος, καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστος· ὁ δὲ σοφός, καὶ καθ' ἑαυτὸν ὤν, δύναται θεωρεῖν, καὶ οὐδενὸς δεῖται πρὸς τοῦτο, καὶ μᾶλλον ὅσῳ σοφώτερος· εἰ δὲ δεῖταί πως καὶ αὐτὸς ἄλλων, ὅτι μετ' ἄλλων βέλτιον θεωρήσει, πρός γε τὸ τὴν ἐνέργειαν τελείως ἐνεργῆσαι καθ' ἑαυτὸν αὐταρκέστατός ἐστιν.

* Ἔτι καὶ δι' ἑαυτὴν αἱρετὴν καὶ ἀγαπητὴν εἶναι δεῖ τὴν εὐδαιμονίαν. Φαίνεται δὲ ἡ θεωρητικὴ ζωὴ αὐτὴ δι' ἑαυτὴν φιλουμένη. Καὶ γὰρ οὐδὲν ἀπ' αὐτῆς ἄλλο ζητοῦμεν, οὐδέ τι γίνεται ἡμῖν ἕτερον παρὰ τὸ θεωρεῖν· ἀφ' ἑκάστης δὲ τῶν πρακτικῶν ἀρετῶν ἐστί τι ἄλλο, ἢ μικρὸν ἢ μεῖζον, λαβεῖν. Καὶ γὰρ ἀπὸ μὲν τῆς ἀνδρείας νίκη, ἀπὸ δὲ σωφροσύνης ἡ κατὰ ψυχὴν ἠρεμία, ἀπὸ δὲ φρονήσεως τὸ εὑρεῖν τὰ πρὸς τὸ ἔσχατον φέροντα τέλος, ἀπὸ δὲ πασῶν ἡ πολιτικὴ εὐδαιμονία· τῇ δὲ θεωρίᾳ οὐδὲν ἀκολουθεῖ, δι' ὃ δοκεῖ δέον εἶναι ζητεῖσθαι, ἀλλὰ αὐτὴ δι' ἑαυτὴν ἀγαπᾶται. Φαίνεται ἄρα ταύτην εἶναι τὴν ἀνθρωπίνην εὐδαιμονίαν.

** Ἔτι καὶ ἐν ἠρεμίᾳ τινὶ καὶ σχολῇ συνεστάναι δεῖ τὴν εὐδαιμονίαν. Τέλος γάρ τί ἐστιν ἡ σχολή, καὶ ἀσχολούμεθα ἵνα δυνηθῶμεν σχολάσαι, καὶ πόλεμον αἱρούμεθα διὰ τὴν εἰρήνην. Αἱ μὲν οὖν ἐνέργειαι τῶν πρακτικῶν ἀρετῶν ἐν τοῖς πολιτικοῖς εἰσι καὶ πολεμικοῖς· αἱ δὲ τοιαῦται πράξεις μάλιστα δοκοῦσι πόῤῥω πάσης ἠρεμίας καὶ σχολῆς εἶναι· αἱ μὲν πολεμικαὶ παντελῶς· οὐδὲν γὰρ ἐν αὐταῖς ἐστιν ἠρεμίας· εἰ γὰρ ἦν, δι' ἑαυτὸ ἂν ὁ πόλεμος ἐζητεῖτο. Οὐδεὶς δὲ αἱρεῖται τὸ πολεμεῖν τοῦ πολεμεῖν ἕνεκα, οὐδέ τις ἐθέλει δι' ἑαυτὸν τὸν πόλεμον παρασκευάζειν· δόξειε γὰρ ἂν μιαιφόνος τις εἶναι, εἰ τοὺς φίλους πολεμίους ποιοῖτο, ἵνα μάχαι καὶ φόνοι γίνωνται. Εἰσὶ δὲ καὶ αἱ τοῦ πολιτικοῦ πράξεις φανερῶς ἄσχολοι, καὶ παρ' αὐτὸ τὸ πολιτεύεσθαι περιποιουμένου δυναστείας καὶ τιμάς, ἢ τήν γε εὐδαιμονίαν ἑαυτῷ, καὶ τοῖς πολίταις· ἑτέρα γὰρ ἡ αὐτοῦ, καὶ ἄλλη ἡ τῆς πόλεως εὐδαιμονία. Καὶ δῆλον· εὐδαίμων γὰρ αὐτὸς γενόμενος οὐκ ἀγαπᾷ, ἀλλὰ καὶ τὴν πολιτικὴν ζητεῖ, δῆλον ὡς ἑτέραν οὖσαν.

*** Ἐπεὶ τοίνυν τῶν μὲν κατὰ τὰς ἀρετὰς πράξεων αἱ πολιτικαὶ καὶ πολεμικαὶ κάλλει καὶ μεγέθει προέχουσιν, αὗται δὲ ἄσχολοι, καὶ τέλους τινὸς ἐφίενται, καὶ οὐ δι' ἑαυτάς εἰσιν αἱρεταί, ἡ δὲ τοῦ νοῦ ἐνέργεια σπουδαιοτέρα τέ ἐστιν, ὅτι τοῦ βελτίστου τῆς ψυχῆς ἐστι μέρους, καὶ οὐδενὸς ἕνεκα ζητεῖται, οὐδὲ ἄλλου παρ' αὐτὴν ἐφίεται τέλους, ἔχει τε οἰκείαν [c] ἡδονὴν μείζονα ἢ κατὰ τὰς πρακτικὰς ἐνεργείας, ἣ δὴ [d] ἡδονὴ συναύξει τὴν ἐνέργειαν· ἔτι δὲ ἡ τοῦ νοῦ ἐνέργεια καὶ αὐτάρκης ἐστὶ μάλιστα καὶ ἠρεμαία, ὡς ἀνθρώποις δήπουθεν δυνατόν, καὶ ὅσα ἄλλα τῷ μακαρίῳ ἀπονέ-

cendam eget : etenim vir justus erga quos et cum quibus juste agat, itemque temperans et fortis et cæteri desiderabunt : at sapiens, etiam quum secum erit, res poterit contemplari, neque ullo homine ad hoc faciendum eget : eoque magis quo est sapientior : quodsi et ipse quodammodo aliis eget, quia cum aliis melius contemplabitur, tamen ad virtutem perfecte exercendam se ipso contentus est.

Quin etiam per se expetendam et jucundam esse oportet beatitudinem. Videtur autem vita contemplativa per se diligi. Etenim nihil aliud inde petimus, neque quidquam aliud assequimur præter contemplationem : e singulis vero activis quas vocant virtutibus aliud quid aut minus aut majus consequi nobis licet. E fortitudine enim victoria, e temperantia animi tranquillitas, e prudentia inventio rerum ad ultimum finem spectantium, ex omnibus autem civilis felicitas oritur : contra vero nihil prorsus sequitur contemplationem, propter quod petenda esse videatur, sed ipsa per es amatur. Hanc igitur humanam beatitudinem esse apparet.

Præterea in tranquillitate quadam et otio beatitudinem consistere oportet. Finis enim aliquis otium est, atque in rebus gerendis versamur, ut otiari possimus, sicut pacis causa bellum suscipimus. Quare activæ virtutis functiones in civilibus et bellicis rebus cernuntur : tales vero actiones ab omni tranquillitate et otio longissime abesse videntur : et omnino quidem bellicæ : nihil enim ibi est tranquillitatis : quod si esset, per se bellum optabile foret. Nemo autem bellum belli causa suscipit, neque quisquam sua ipsius causa bellum parare vult : videatur enim latro et sicarius esse, si cum amicis inimicitias suscipiat, ut prælia committantur et cædes fiant. Sed et rerum publicarum rectoris actiones manifesto negotiosæ sunt, qui præterquam quod rempublicam administrat, potentiam etiam et honores aut beatitudinem simul sibi simul civibus comparat : alia enim ipsius, alia reipublicæ est beatitudo. Id vel ex hoc manifestum est : quod non in ea quam ipse sibi peperit beatitudine acquiescit, sed reipublicæ etiam felicitatem, ut ab illa videlicet diversam, quærit.

Quum igitur civiles et bellicæ actiones omnibus iis, quæ virtutibus consentaneæ sunt, actionibus pulchritudine et magnitudine antecellant, hæ autem sint negotiosæ finemque aliquem expetant, neque propter se sint expetendæ, mentis vero functio melior sit, quia præstantissimæ animi partis est, neque ullius rei causa appetitur, neque ullum alium præter ipsam sibi finem proponit, propriamque quamdam et majorem quam activæ functiones habet voluptatem, quæ functionem promovet atque intendit : porro quia mentis functio maxime se ipsa contenta et tranquilla est, quatenus nimirum id fieri in homine potest, et quia reliqua omnia quæ felici tribuuntur, in hac functione

* Δόξειε δ' ἂν αὐτὴ μόνη κτλ. — ** Δοκεῖ τε ἡ εὐδαιμονία κτλ. — *** Εἰ δὴ τῶν μὲν κατὰ τὰς ἀρετὰς πράξεων κτλ.

μονται, κατὰ ταύτην τὴν ἐνέργειαν φαίνεται ὄντα· φανερὸν οὖν, ὅτι ἡ τελεία τοῦ ἀνθρώπου εὐδαιμονία αὕτη ἂν εἴη τέλειον μῆκος βίου λαβοῦσα· τῶν γὰρ τῆς εὐδαιμονίας οὐδὲν ἀτελὲς εἶναι προσήκει.

(Scripsi : [a] ἄλλο τι] vulgo ἄλλό τι. — [b] παραμεμῖχθαι] cod. παραμεμίχθαι. — [c] οἰκείαν] cod. οἰκεῖαν. — [d] ἢ δὴ] cod. ἡ δή. —)

esse apparet : manifestum est, perfectam hanc hominis beatitudinem fore, si perfectam vitæ longitudinem adepta sit : nihil enim eorum, quæ sunt beatitudinis, imperfectum esse decet.

Κεφ. θ'.

Ὅτι μείζων ἡ κατ' ἄνθρωπον ἡ θεωρητικὴ εὐδαιμονία· καὶ ἔτι περὶ τῆς ἠθικῆς, ἤγουν τῆς κατ' ἄνθρωπον.

* Ἔστι δὲ ὁ τοιοῦτος βίος κρείττων ἢ κατὰ ἄνθρωπον. Ὁ γὰρ οὕτω ζῶν οὐχ ᾗ ἄνθρωπος οὕτω βιοῖ, ἀλλὰ καθ' ὅτι θεῖον αὐτῷ ὑπάρχει· ὅσῳ δὴ διαφέρει τοῦτο τὸ θεῖον τοῦ καθ' ἡμᾶς συνθέτου, τοσοῦτον διοίσουσιν αἱ τούτου ἐνέργειαι τῶν ἄλλων ἀνθρωπίνων ἐνεργειῶν, καὶ ἡ τούτου ἀρετὴ τῆς ἄλλης ἠθικῆς ἀρετῆς. Εἰ γὰρ θεῖον ὁ νοῦς πρὸς τὸν ἄνθρωπον, καὶ ὁ κατὰ νοῦν βίος θεῖος πρὸς τὸν ἀνθρώπινον βίον.

** Οὐ χρὴ δὲ ταῖς ἐνίων παραινέσεσιν ἑπομένους ἀνθρώπινα φρονεῖν ἀνθρώπους ὄντας, καὶ θνητὰ θνητούς, ἀλλ' ἐφ' ὅσον ἐνδέχεται ἕκαστον ἑαυτὸν ἀπαθανατίζειν, καὶ πάντα ποιεῖν πρὸς τὸ ζῆν κατὰ τὸ κράτιστον τῶν ἐν αὐτῷ. Κράτιστον δὲ τῶν ἐν ἡμῖν ὁ νοῦς ἐστιν· εἰ γὰρ μεγέθει καὶ ὄγκῳ οὐδενὸς ὑπερέχει, διὰ τὸ ὑπερβαίνειν τὴν ὕλην, ἀλλὰ τῇ γε δυνάμει καὶ τιμιότητι μέγιστόν ἐστιν ἁπάντων· ἐπεὶ καὶ δεινῶς ἄτοπον, εἴ τις ἑαυτῷ μηδὲ τὸν ἑαυτοῦ βίον αἱροῖτο, ἀλλὰ τόν τινος ἄλλου· καὶ γὰρ αὐτός ἐστιν ἕκαστος τὸ κυριώτατον καὶ ἄριστον τῶν ἐν αὐτῷ, καὶ κατὰ τοῦτο ζῶν, ἑαυτῷ ἂν βιῴη [a], καὶ τὸν οἰκεῖον μάλιστα βίον. Ἄλλως τε τὸ πρότερον λεχθὲν ἁρμόσει καὶ νῦν· τὸ γὰρ οἰκεῖον τῇ φύσει ἑκάστου, τοῦτο κράτιστον καὶ ἥδιστόν ἐστιν ἑκάστῳ· τῷ ἀνθρώπῳ δὲ οἰκεῖον μάλιστα πάντων τὸ κατὰ νοῦν ἐνεργεῖν, εἴπερ αὐτός ἐστιν ὁ νοῦς· οἰκεῖον δὲ τὸ καθ' ἑαυτὸν ἐνεργεῖν ἑκάστῳ τῶν ἐνεργούντων· κράτιστος ἄρα καί ἥδιστος ὁ κατὰ νοῦν βίος ἀνθρώπῳ· οὗτος ἄρα καὶ εὐδαιμονέστατος, καὶ αὕτη ἂν εἴη πρώτως ἡ ἀνθρωπίνη εὐδαιμονία.

*** Δευτέρως δὲ ἡ κατὰ τὴν ἄλλην ἀρετήν. Αἱ γὰρ κατ' αὐτὴν ἐνέργειαι ἀνθρωπικαὶ ἐν ταῖς πρὸς ἀλλήλους τῶν ἀνθρώπων κοινωνίαις συνιστάμεναι. Δίκαια γὰρ καὶ ἀνδρεῖα, καὶ τὰ ἄλλα τὰ κατὰ τὰς ἀρετάς, πρὸς ἀλλήλους πράττομεν, ἐν πράξεσι, καὶ χρείαις, καὶ συναλλάγμασι, καὶ τὰ πάθη παιδαγωγοῦμεν, τὸ πρέπον τῷ πλησίον διατηροῦντες· ταῦτα δὲ πάντα τὴν σύνθετον ταύτην συντηροῦσι ζωήν. Τὰ δὲ τοιαῦτα ἀνθρωπικά. Ἔτι αἱ ἠθικαὶ ἀρεταὶ πολλὴν ἔχουσιν ἐνίοτε ἀπὸ τοῦ σώματος τὴν σκοπήν· καὶ γὰρ σωφρονικοί τινές εἰσι φύσει, καὶ πρὸς ἀνδρείαν εὖ ἔχουσι,

CAP. IX.

Majorem, quam hominis natura ferat, contemplativam esse beatitudinem: item de morali, hoc est, de humana felicitate.

Est autem talis vita præstantior, quam quæ in hominem cadat. Qui enim hoc modo vitam agit, non qua homo est ita vivit, sed quatenus divinum quiddam in eo inest : quanto scilicet divinum hoc ei quod in nobis compositum est, antecellit, tanto etiam hujus functiones reliquis humanis functionibus præstabunt, atque hujus virtus reliquæ virtuti morali. Si enim mens hominis respectu divinum quiddam est, vita quoque menti consentanea divina erit, si cum humana conferatur.

Neque tamen nos oportet quorundam monitis obsecutos humana sapere ut homines, et mortalia ut mortales, sed nos ipsos, quoad ejus fieri potest, a mortalitate vindicare, atque omnia facere, ut ei nostri parti, quæ in nobis est optima, convenienter vivamus. Præstantissimum autem eorum quæ in nobis sunt mens est : quæ licet proceritate et mole nullam rem superet, quia materiam excedit, potentia tamen et excellentia res omnium maxima est : nam valde absurdum fuerit, si quis non suam sed alienam vitam expetat et sequatur : quod enim in quoque præstantissimum et optimum est, id ipse est, et qui huic convenienter vivit, sibi potissimum vivet, vitamque maxime propriam aget. Præterea quod ante a nobis dictum est, etiam huic loco conveniet : quod enim cujusque proprium est natura, idem et optimum cuique est et jucundissimum : hominis autem omnium maxime proprium est, menti convenienter agere, siquidem ipsa mens est homo : sed cujusque rerum actoris proprium est sibi congruenter agere : ergo vita, quæ ad mentem accommodate traducitur, homini optima et jucundissima est : hæc vero et beatissima est, atque hæc primo loco humana felicitas vocanda sit.

Secundo autem loco ea quæ alii virtuti consentanea est. Muneris enim functiones ei convenientes humanæ sunt, atque in hominum inter se conversatione consistunt. Quippe justitiæ et fortitudinis et aliarum virtutum muneribus inter nos fungimur, in actionibus, necessitatibus, negotiorum contractibus, et cupiditates nostras coercemus, quod alteri decorum est conservantes : hæc autem omnia compositam istam vitam conservant. Talia vero sunt humana. Præterea virtutes morales ad corporis affectionem spectantes multum interdum ei debent : natura enim quidam ad temperantiam idonei sunt, atque ad fortitudinem et animi

* Ὁ δὲ τοιοῦτος ἂν εἴη κρείσσων βίος, κτλ. — ** Χρὴ δ' οὐ κατὰ τοὺς παραινοῦντας κτλ. — *** Cap. 8. Δευτέρως δ' ὁ κατὰ τὴν ἄλλην ἀρετήν, κτλ.

καὶ πρὸς μεγαλοψυχίαν, ἀπὸ τῆς κατὰ τὸ σῶμα διαθέσεως· καὶ ὅλως σφόδρα ᾠκείωται[b] τοῖς πάθεσιν ἡ ἠθικὴ ἀρετή, καὶ αὐτὴ δὲ ἡ φρόνησις. Συνέζευκται γὰρ τῇ τοῦ ἤθους ἀρετῇ, ὡς καὶ δέδεικται ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ἐπεὶ φρόνησις μὲν τὰς ἀρχὰς ἀπὸ τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν ἔχει· τὸ γὰρ ὀρθοδοξεῖν περὶ τὸ τέλος, ἐκεῖθεν.

Ἡ δὲ ἠθικὴ ἀρετή, πῶς δεῖ τοῦ τέλους τυχεῖν ἀπὸ τῆς φρονήσεως λαμβάνει, καθὼς ἐν τῷ ιγ' κεφαλαίῳ τοῦ ς' βιβλίου διείληπται. Ἐπεὶ τοίνυν ἡ μὲν ἠθικὴ ἀρετὴ περὶ τὰ ἀνθρώπινά ἐστι πάθη, καὶ τούτοις ἐστὶ συνημμένη, ταύτης δὲ ἀχώριστος ἡ φρόνησις εἶναι ἐδείχθη, φανερόν, ὅτι πᾶσα ἀρετὴ πρακτικὴ τοῖς πάθεσίν ἐστι συνημμένη· περὶ τὸ σύνθετον ἄρα, καὶ τὴν ἐν τούτῳ ζωήν· αἱ δὲ τοῦ συνθέτου ἀρεταὶ ἀνθρωπικαί· ὁ γὰρ τοῦ ἀνθρώπου ὁρισμὸς ἀπὸ τοῦ συνθέτου· ὥστε καὶ ὁ βίος, ὁ κατὰ ταύτας τὰς ἐνεργείας, ἀνθρωπικός, καὶ ἡ εὐδαιμονία· ὁ δὲ κατὰ νοῦν βίος μόνος ἐστὶ κεχωρισμένος τῶν ἀνθρωπίνων, καὶ ἡ κατὰ τοῦτον εὐδαιμονία. Πῶς δὲ κεχωρισμένος ἐστί, καὶ ὡς ἔχει, διακριβῶσαι, μεῖζόν ἐστι τοῦ προκειμένου, καὶ θεολογίᾳ μᾶλλον προσῆκεν· τοσοῦτον δὲ μόνον εἰπεῖν ἀρκέσει ἐν τῷ παρόντι, ὅτι τὰ ἀνθρώπινα ὑπερβαίνει.

* Τοῦτο δὲ καὶ ἐκεῖθεν γίνεται δῆλον. Οὐ γὰρ δεῖται τῶν ἐκτός, καὶ τῆς ἐκεῖθεν χορηγίας εἰς τὴν οἰκείαν ἐνέργειαν. Δεῖται μὲν γὰρ ὁ θεωρῶν, ἄνθρωπος ὤν, τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων· εἰς δὲ αὐτὴν τὴν ἐνέργειαν οὐδενός· ὁ δὲ πρακτικὸς δεῖται μὲν καὶ ὧν ὁ θεωρητικός, καὶ μᾶλλον οὗτος, ὅσῳ καὶ μᾶλλον τῷ σώματι πρὸς τὰς ἐνεργείας χρῆται· δεῖται δὲ ἔτι πρὸς τὰς ἐνεργείας καὶ τῆς ἔξωθεν χορηγίας. Ὁ μὲν γὰρ ἐλευθέριος χρημάτων πρὸς τὸ τὰ ἐλευθέρια πράττειν· ὁ δὲ δίκαιος, ἵνα ἀνταποδῷ. Χωρὶς γὰρ τῶν ἔξωθεν τούτων οὐ πράξουσιν οὐδὲν τῶν κατὰ τὴν οἰκείαν ἀρετὴν ἕκαστος. Δεῖ γὰρ τῷ μὲν ἀνδρείῳ καιροῦ τινος καταλλήλου, καὶ τῆς ἐν σώματι δυνάμεως, ὅθεν ἐπιδείξεται τὴν τόλμαν, καὶ τὴν καρτερίαν· καὶ τῷ σώφρονι ἐξουσίας, καὶ τοῦ δύνασθαι, εἰ βούλοιτο, ταῖς ἡδοναῖς ἐφεῖναι· καὶ τῶν ἄλλων ἑκάστῳ χρεία τῶν καταλλήλων, ἐν οἷς δύναται πρᾶξαι τὴν ἀρετήν. Ἄνευ γὰρ τοῦ πρᾶξαι κατὰ τὴν ἕξιν τῆς ἀρετῆς, μάλιστα μὲν ἄδηλος ἡ βούλησις, καὶ ἡ ἕξις. Προσποιοῦνται γὰρ ἔνιοι μὴ δίκαιοι ὄντες βούλεσθαι δικαιοπραγεῖν, καὶ ἐλευθέρια πράττειν, μὴ ὄντες ἐλευθέριοι. Ἔπειτα οὐδὲ τελεία ἐστὶν ἡ ἀρετὴ ἐν μόνῃ τῇ προαιρέσει, ἀλλὰ δεῖ καὶ τῆς πράξεως· ἐν ἀμφοῖν γάρ ἐστι[c]· καὶ οὕτως ἐν ἀμφοῖν ἐστιν, ὥστε ζητεῖται ἐν ποτέρᾳ μᾶλλόν ἐστιν ἡ ἀρετή, ἐν τῇ προαιρέσει, ἢ ἐν τῇ πράξει. Τὸ γὰρ τέλειον δῆλον, ὡς ἐν ἀμφοῖν ἂν εἴη. Φανερὸν τοίνυν, ὅτι ἡ πρακτικὴ ἀρετὴ πρὸς τὸ τέλειον εἶναι, τῆς ἔξωθεν χορηγίας δεῖται, καὶ τοσούτῳ πλείονος, ὅσῳ

magnitudinem ipsa corporis constitutione finguntur : denique magnam cum affectibus virtus moralis habet necessitudinem, sicut et ipsa prudentia. Nimirum cum morum virtute cohæret, ut supra ostendimus, quoniam prudentia a virtutibus moralibus principia sua mutuata est : inde enim profectus aliquis recte de fine suo judicabit.

Quomodo autem finem suum assequi debeat, virtus moralis a prudentia discit, ut in tertio decimo libri sexti capite exposuimus.

Quum ergo virtus moralis in humanis affectibus versetur, et cum iis cohæreat, ab hac vero prudentiam separari non posse jam probaverimus, apparet omnem virtutem activam cum affectibus esse conjunctam : circa id igitur, quod compositum est, et ejus vitam versatur : at ejus quod compositum et concretum est virtutes humanæ sunt : hominis quippe definitio ab eo quod est compositum, sumitur : itaque et vita, quæ in his functionibus consistit, humana est, et felicitas : sola vero vita, quæ menti convenienter agitur, ab omnibus humanis separata est, pariterque ejus felicitas.

Quomodo autem sit separata, et quomodo se habeat, explanare, majoris negotii est quam id quod nobis propositum est, magisque theologiæ convenit : hoc tantum in præsentia dicere sufficiat, eam humanæ vitæ fines transire.

Quod quidem etiam illinc apparet. Neque enim externis bonis aut eorum copia ad functionem suam eget. Quippe rerum contemplator, ut homo, bonis quæ ad vivendum necessaria sunt, indiget : ad ipsam vero functionem nullis : at vero actor rerum indiget quoque iisdem quibus contemplator, magisque hic, quo magis ad explenda munera corpore utitur : sed externorum etiam bonorum copia ad functiones suas eget. Liberali enim pecunia opus erit ad actiones liberales, et justo ad gratiam referendam. Nam sine externis his bonis nemo quidquam eorum quæ virtuti suæ congruunt, aget. Scilicet viro forti opus est tempore opportuno et corporis robore ad audaciam suam et tolerantiam ostentandam : et temperanti opus est potestate, hoc est, facultate serviendi voluptatibus, si velit : denique ut suam quisque virtutem exercere possit, idoneas quasdam res requirit. Nam nisi quis secundum virtutis habitum agit, valde obscura ejus et voluntas est et habitus. Nimirum simulant nonnulli qui justi non sunt, velle se juste agere, et qui liberales non sunt, velle se liberaliter agere. Deinde nec in solo consilio perfecta est virtus, sed actione etiam opus est : in utroque enim est, et ita quidem est in utroque, ut quæratur, in utro magis sit virtus, in consilio an in actione. Quod enim perfectum est, in utroque esse apparet. Est igitur manifestum, activam virtutem, ut perfecta sit, externorum bonorum copiam requirere, tantoque majorem, quanto major sit et pul-

* Δόξειε δ' ἂν καὶ τῆς ἐκτὸς χορηγίας κτλ.

μείζων ἐστὶ καὶ καλλίων· αἱ γὰρ κατ' αὐτὴν πράξεις μεγάλαι, καὶ ἀξιόλογοι οὖσαι καὶ πλειόνων δεήσονται τῶν ἔξωθεν. Τῷ δὲ θεωρητικῷ οὐδενὸς τῶν τοιούτων πρός γε τὴν ἐνέργειαν χρεία· ἀλλ' ὡς εἰπεῖν, καὶ ἐμποδὼν ἵσταται ταῦτα τῇ θεωρίᾳ. Δεήσεται δὲ οὐχ ὡς θεωρητικός, ἀλλ' ὡς πρακτικός, ἐπεὶ ἄνθρωπος ὢν καὶ ἀνθρώποις συζῶν, αἱρεῖται τὰ κατὰ τὴν πρακτικὴν ἀρετήν, ἵνα πρὸς τοὺς συνόντας τὰ ἀνθρώπινα σώζῃ.

(Scripsi : [a] βιώῃ] cod. βιώη. — [b] ᾠκείωται] cod. ὠκείωται. — [c] ἐστι] cod. ἐστιν. —)

chrior : actiones enim ei convenienter susceptæ quum magnæ sint et præclaræ, pluribus etiam bonis externis egebunt. Rerum autem contemplatori ad muneris functionem nullis talibus opus est : immo vero ea contemplationi rerum (pæne dicam) impedimento sunt. Egebit autem non ut rerum contemplator, sed ut actor, quoniam ut homo et cum hominibus vitæ consuetudine conjunctus, consilia activæ virtuti consentanea capessit, ut apud familiares ea quæ homine digna sunt conservet.

Κεφ. ι'.

Ἔτι περὶ τοῦ θεωρητικοῦ βίου, καὶ ὅτι ἡ τελεία εὐδαιμονία ἐν αὐτῷ ἐστι.

*Φαίνεται δὲ καὶ ἐκεῖθεν ἐν τῷ θεωρητικῷ βίῳ συνεστάναι τὴν τελείαν εὐδαιμονίαν. Ἡ γὰρ θεωρία μόνον θεοῦ ἔργον ἐστίν [a], ὅς ἐστιν ἀληθῶς μακάριος καὶ εὐδαίμων. Ποίας γὰρ ἄλλας πράξεις ἀποδοτέον αὐτῷ; τὰς δικαίας; ἢ [b] γελοῖον συναλλάττειν αὐτόν, καὶ παρακαταθήκας ἀποδιδόναι, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα· ἀλλὰ τὰς ἀνδρείας; πῶς οὖν ὑπομενεῖ τὰ φοβερά, καὶ περὶ τῆς ζωῆς κινδυνεύσει τοῦ καλοῦ ἕνεκα; καὶ γὰρ καὶ εἰπεῖν ἄτοπον· ἀλλὰ τὰς ἐλευθερίους; τίνι οὖν καὶ τί δώσει; ἄτοπον δὲ εἰ καὶ ἔσται αὐτῷ νόμισμα, ἤ τι τοιοῦτον, οὗ δεόμενος αὐτὸς εἰς τὸν βίον, ἔπειτα ἄλλῳ δίδωσιν, ἕνεκα τοῦ ἀγαθοῦ· σώφρων δὲ πῶς ἂν εἴη φαύλας οὐκ ἔχων ἐπιθυμίας; πᾶσαι μὲν οὖν αἱ τοιαῦται πράξεις μικραὶ καὶ ἀνάξιαι θεοῦ· ἐπεὶ δὲ ζῆν [c] πάντες ὑπειλήφασιν αὐτόν, ἀνάγκη καὶ ἐνεργεῖν· οὐ γὰρ δεῖ καθεύδειν ἐξηργηκότα, καθάπερ τὸν Ἐνδυμίωνα· ἐπεὶ δὲ ἐνεργῶν οὔτε πράττει, καθὼς δέδεικται, οὔτε πολλῷ μᾶλλον ποιεῖ· οὐ γὰρ συνεχῶς περὶ ἀποτελέσματά τινα διατρίβειν εὔλογον αὐτὸν κατὰ τοὺς δημιουργικοὺς τῶν τεχνιτῶν· τί λείπεται πλὴν θεωρεῖν; ἡ ἄρα τοῦ θεοῦ ἐνέργεια μακαριότητι διαφέρουσα θεωρητικὴ ἂν εἴη. Ἐν ἄρα τῷ θεωρητικῷ βίῳ συνεστάναι πᾶσα ἀνάγκη τὴν τελείαν· συγγενεστάτη γάρ ἐστι τῇ τοῦ θεοῦ ἐνεργείᾳ.

**Φαίνεται δὲ τοῦτο καὶ ἀπὸ τοῦ μηδὲν τῶν ἀλόγων εὐδαιμονίας μετέχειν, τῆς θεωρητικῆς ἐνεργείας ἐστερημένα τελείως. Τῷ μὲν γὰρ θεῷ πᾶς ὁ βίος μακάριος, τοῖς δ' ἀνθρώποις ἐφ' ὅσον ἔοικε καὶ εἰκόνα φέρει τῆς τοῦ θεοῦ ἐνεργείας· τῶν δ' ἄλλων ζώων οὐδὲν μακάριον, ἐπεὶ οὐδαμοῦ κοινωνεῖ θεωρίας. Ὅσα τοίνυν θεωρίας καὶ τῆς εὐδαιμονίας μετέχει, καὶ ἃ μᾶλλον θεωρεῖ, καὶ μᾶλλον εὐδαιμονεῖ, καὶ ὅλως ἐφ' ὅσον [d] ἡ θεωρία, καὶ ἡ εὐδαιμονία διατείνει, οὐ κατὰ συμβεβηκός, ἀλλὰ κατ' αὐτὴν δήπου τὴν θεωρίαν· αὕτη γὰρ τιμία δι' ἑαυτὴν ἡ θεωρία. Ὥστ' εἴη [e] ἂν ἡ εὐδαιμονία θεωρία τις, ἡ ἀρίστη δὴ καὶ τελειοτάτη [f].

CAP. X.

Præterea de vita contemplativa, et perfectam in ea beatitudinem esse.

Sed et illinc apparet, in vita contemplativa perfectam esse beatitudinem. Contemplatio enim solius dei opus est, qui vere felix est et beatus. Quæ enim aliæ actiones ei tribui debent? justæne? profecto ridiculum erit, si eum pactiones facere et deposita reddere dicamus, et cætera id genus : an fortes? quomodo ergo res periculosas subibit et de vita periclitabitur honestatis causa? hoc enim etiam dicere, absurdum est : an liberales? cui ergo et quid dabit? absurdum autem erit, si nummus ei sit, aut aliquid tale, quod ut vivat quidem ipse requirat, sed postea tamen honestatis causa aliis tradat : jam vero temperans quomodo erit, quum vitiosis cupiditatibus careat? omnes igitur ejusmodi actiones exiguæ deoque indignæ sunt : quoniam vero omnes illum vivere existimant, necesse est eum etiam munere aliquo fungi : neque enim oportet otiosum, Endymionis instar dormire : quum vero in hac functione neque agat, quemadmodum demonstravimus, neque multo magis faciat : neque enim perpetuo eum in perficiendis operibus quibusdam artificum operariorum exemplo versari verisimile est : quid præter contemplationem relinquitur? Quare dei muneris functio quum beatitudine excellat, in contemplatione consistere eam apparet. In contemplativa ergo vita perfectam eam esse omnino necesse est : nam divinæ functioni quam maxime cognata est.

Patet hoc vero etiam ex eo, quod nullum animal ratione carens beatitudinis particeps est, quippe quæ contemplativa illa functione penitus privata sint. Deo enim omnis vita beata est, hominibus autem quatenus illi similis est et divinæ illius functionis aliquam imaginem habet : reliquorum vero animalium nullum est beatum, quoniam nulla est eis contemplationis communitas. Quæcunque igitur in contemplationis, etiam in beatitudinis partem veniunt, et quæ magis contemplantur, etiam majore felicitate utuntur, denique quam late contemplatio, tam late quoque patet beatitudo, non per accidens, sed ex ipsa profecto contemplatione : hæc enim per se honore digna est contemplatio. Itaque beatitudo erit contemplatio quædam, optima sane et perfectissima. Eget tamen et bonis externis contemplatio, ut contemplatoris et corpus consistere possit et sanitas : neque enim verisimile est, homo quum sit, ei talibus non esse opus, non enim suis bonis satis instructa ad talia est natura.

* Ἡ δὲ τελεία εὐδαιμονία, κτλ. — ** Σημεῖον δὲ καὶ τὸ μὴ μετέχειν κτλ.

* Χρεία δὲ καὶ τῶν ἔξωθεν τῷ θεωρήματι πρὸς τὸ συνεστάναι τὸ σῶμα καὶ ὑγίειαν· οὐκ εὔλογον γὰρ μὴ δεῖσθαι τῶν τοιούτων ἄνθρωπον ὄντα, οὐ γὰρ αὐτάρκης ἡ φύσις πρὸς τὰ τοιαῦτα [g].

** Δεήσεται δὲ οὐ τοσούτων ὅσων ὁ πρακτικός, οὐδὲ ἁπλῶς πολλῶν τινων καὶ μεγάλων, ἐπεί φαμεν χρείαν αὐτὸν ἔχειν τῶν ἀναγκαίων, ἀλλὰ μετρίων. Οὐ γὰρ ἡ περιβολὴ [h] τοῦ πλούτου καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἔξωθεν ἀγαθῶν αὐτάρκη ποιεῖ τὸν εὐδαίμονα, ἢ πείθει κρίνειν ὀρθῶς περὶ τῶν πρακτῶν, ἢ πράττειν τὰ δέοντα. Δυνατὸν γὰρ καὶ μὴ ἄρχοντα γῆς καὶ θαλάττης πράττειν τὰ καλά, καὶ ἀπὸ μετρίων τινῶν ποιεῖν ἃ προσήκει τοῖς μεγάλην περιβεβλημένοις ἀρχήν. Τοῦτο δὲ ὁρᾶν ἔστιν ἐναργῶς· οἱ γὰρ ἰδιῶται τῶν μέγα δυναμένων οὐχ ἧττον, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον, τὰ ἐπιεικῆ φαίνονται πράττοντες. Τοσούτων τοίνυν εὐπορεῖν τὸν εὐδαίμονα ἱκανὸν πρὸς εὐδαιμονίαν· ἐνεργήσει γὰρ τὴν ἀρετὴν ἀκωλύτως, καὶ τὸν εὐδαίμονα βιώσεται βίον· μαρτυρεῖ δὲ τοῖς λόγοις καὶ Σόλων, οὐ τοῖς ἐκτὸς ἀγαθοῖς τὴν εὐδαιμονίαν ὁρίζων, ἀλλ' εὐδαίμονας [i] ἀποφαινόμενος εἶναι τοῖς ἐκτὸς ἀγαθοῖς κεχορηγημένους, πεπραγότας τε τὰ κάλλιστα, καὶ βεβιωκότας σωφρόνως· ἐνδέχεται γὰρ μέτρια κεκτημένους πράττειν ἃ δεῖ. Δοκεῖ δὲ καὶ Ἀναξαγόραν οὐ πλούσιον οὐδὲ δυνάστην ὑπολαβεῖν τὸν εὐδαίμονα εἶναι· φησὶ γάρ, οὐδὲν θαυμαστὸν εἰ δόξειέ τις τοῖς πολλοῖς ἄτοπος εἶναι· δυνατὸν γὰρ ἀγαθὸν καὶ εὐδαίμονα ὄντα, πονηρὸν καὶ ἄθλιον νομισθῆναι τοῖς πολλοῖς, οἳ τοῖς ἐκτὸς καὶ φαινομένοις κρίνουσι, τούτων αἰσθανόμενοι μόνον. Ὥστε τοῖς ἡμετέροις λόγοις καὶ αἱ τῶν σοφῶν συμφωνοῦσι δόξαι· καί τις καὶ ἀπὸ τούτων τοῖς εἰρημένοις γίνεται πίστις μετρία· τὸ γὰρ ἐν τοῖς πρακτοῖς ἀληθὲς ἀπὸ τῶν ἔργων καὶ τοῦ βίου φαίνεται· καὶ τούτοις ἐλέγχεται τὸ ψεῦδος, ὅταν οἱ λόγοι μὴ φαίνωνται τοῖς πράγμασιν ἐξακολουθοῦντες· ἐν γὰρ ταῖς πράξεσι τὸ κύριον· δεῖ τοίνυν σκοπεῖν τὰ προειρημένα, καὶ ταῖς ἀνθρωπίναις πράξεσι καὶ τῷ βίῳ φέροντας ἐφαρμόζειν, καὶ συνᾴδοντα μὲν ἀποδεκτέον, διαφωνοῦντα δὲ λόγους κενοὺς ὑποληπτέον.

*** Ἔτι δὲ καὶ ἐκεῖθεν γίνεται δῆλον, εὐδαιμονέστατον εἶναι τὸν κατὰ νοῦν ἐνεργοῦντα· καὶ γὰρ θεοφιλέστατός ἐστιν· οὗ τί γένοιτ' ἂν εὐδαιμονέστερον; εἰ γάρ τι τῷ θεῷ μέλει τῶν ἀνθρωπίνων, καὶ τίς ἐστιν αὐτῶν ἐπιμέλεια παρ' ἐκείνου, καθάπερ πᾶσι δοκεῖ, καὶ εἴη γε, τίνι τῶν ἐν ἀνθρώποις χαίρειν τὸν θεὸν μᾶλλον εἰκός, ἢ τῷ ἀρίστῳ καὶ συγγενεστάτῳ; τοῦτο δὲ ὁ νοῦς ἐστιν. Εἰ δὲ τῷ νῷ μάλιστα χαίρει, καὶ ἀγαπῶντας μάλιστα τοῦτον καὶ τιμῶντας, καὶ κατ' αὐτὸν ἐνεργοῦντας, ἀντευποιήσει πάντως, ὡς τῶν φίλων αὐτῷ καὶ συγγενῶν ἐπιμελουμένους, καὶ ἄλλως ὡς ὀρθῶς καὶ καλῶς πράττοντας· οὗτος δὲ ὁ σοφὸς

Non tamen tam multis quam actor rerum egebit, neque omnino multis magnisque, quia necessaria et modica eum desiderare dicimus. Neque enim opum abundantia et reliquorum quæ externa sunt bona beatum suis rebus contentum facit, aut adducit, ut recte de rebus sub actionem cadentibus judicet, vel officio suo fungatur.

Potest enim aliquis, licet terræ et maris imperium non habeat, res honestas agere, et modicis opibus ea quæ magno imperatore digna sunt efficere. Atque hoc perspicue cernere licet : nam privati homines non minus, et fortasse magis, quam dynastæ præpotentes honestas actiones suscipere videntur. Tot igitur tantisque rebus ut beatus ad beatitudinem instructus sit, sufficit : quippe virtutem libere exercebit, et vitam beatam deget : assentitur vero his verbis Solon, qui non externis bonis beatitudinem definiebat, sed eos beatos dicebat esse, qui externis instructi bonis præclarissima facinora fecissent et temperanter vixissent : fieri enim potest, ut qui bona mediocria possident, quæ agenda sunt agant. Anaxagoras quoque non divitem neque potentem aliquem virum beatum existimasse videtur : neque enim mirandum dicebat fore, si ineptus quidam et absurdus vulgo videretur : fieri quippe potest, ut qui bonus sit et beatus, malus tamen ac miser a vulgo habeatur quod ex rebus externis et manifestis judicat, propterea quod has tantum sensu percipit. Quamobrem his nostris rationibus etiam sapientum opiniones congruunt : quæ aliquo modo ad fidem iis quæ diximus, faciendam valent : nimirum in iis quæ sub actionem veniunt veritas ex factis et vita apparet : hisque mendacium convincitur, quando verba cum rebus ipsis non consentire manifestum est : in actionibus enim vis præcipua consistit : itaque ea quæ ante diximus, consideranda sunt eaque ad humanas actiones vitamque transferri et accommodari oportet, et quæ illi respondent, admittenda, quæ vero discrepant, verba inania habenda sunt.

Adde quod etiam hinc intelligitur, beatissimum esse qui muneribus menti convenientibus fungatur : nimirum deo carissimus est : quo quid beatius esse possit? si enim deus curam aliquam agit rerum humanarum, earumque, sicut omnibus videtur et probabile est, rationem habet, qua tandem in rebus humanis deum magis delectari decet, quam re omnium optima ipsique maxime cognata? hæc autem mens est. Quodsi mente maxime delectatur, etiam iis qui hanc maxime diligunt et plurimi faciunt et muneribus ei convenientibus funguntur, præmia persolvet gratiamque referet, ut eorum quæ ipsi cara et cognata sunt, curam habentibus, et alioqui rectas et honestas actiones suscipientibus : hic autem est sapiens et qui muneribus menti convenienti-

* Δεήσει δὲ καὶ τῆς ἐκτὸς εὐημερίας κτλ. — ** Οὐ μὴν οἰητέον γε πολλῶν καὶ μεγάλων κτλ. — *** Ὁ δὲ κατὰ νοῦν ἐνεργῶν κτλ.

ἐστι καὶ κατὰ νοῦν ἐνεργῶν· θεοφιλέστατος ἄρα· τὸν αὐτὸν δὲ εἰκὸς καὶ εὐδαιμονέστατον εἶναι· καὶ διὰ τοῦτο ἄρα ὁ σοφὸς μάλιστα εὐδαιμονῶν. Ἡ ἄρα τελεία εὐδαιμονία ἐν τῷ θεωρητικῷ συνίσταται βίῳ.

(Scripsi : [a] ἔργον ἐστίν] vulgo ἔργόν ἐστιν. — [b] ἢ] cod. ᾗ. Est autem nostra lectio præferenda illi, quam habent omnes fere Aristotelis membranæ, ᾗ, quamque exprimit Lambinus. At in codice Laurentiano, quem Bekkerus litteris Kb notare solet, ista particula omittitur. — [c] ζῆν] cod. ζῆν. — [d] ἐφ' ὅσον] cod. ἐφ' ὅσων. — [e] Ὥστ' εἴη] cod. Ὥς τ' εἴη. — [f] τελειοτάτη] cod. τελειωτάτη. — [g] αὐτάρκης ἡ φύσις πρὸς τὰ τοιαῦτα] cod. αὐτάρκης ἡ φύσις τὰ τοιαῦτα. — [h] περιβολὴ] cum Andronici codice; quod intelligi potest. Vide Stephani Thesaurum. Non spernenda tamen Stagiritæ membranarum scriptura ὑπερβολή. — [i] εὐδαίμονας] cod. εὐδαιμονίας. —)

bus fungitur : est igitur deo carissimus : eundem autem beatissimum etiam esse decet : ac propterea sapiens maxima felicitate floret. Perfecta ergo beatitudo in vita contemplativa consistit.

Κεφ. ια'.

Ὅτι περὶ ἀρετῆς οὐχ ἱκανὸν τὸ εἰδέναι, ἀλλ' ἔχειν καὶ χρῆσθαι πειρατέον.

* Ἃ μὲν οὖν προσῆκε περὶ τῶν ἀρετῶν ὡς ἐν τύπῳ διαλαβεῖν, ἔτι τε φιλίας, καὶ ἡδονῆς, καὶ τῆς εὐδαιμονίας, ἱκανῶς εἴρηται· καὶ οὐδενὸς ἴσως ἔτι δεήσει τῇ πραγματείᾳ πρός γε τὸν περὶ αὐτῶν λόγον. Τί οὖν; ἤνυσται τὸ προτεθὲν ἡμῖν ἤδη, καὶ τὸ προσῆκον τέλος ἔλαβεν ἡ σπουδή; καὶ μὴν πρακτική τίς ἐστιν ἡ φιλοσοφία, καὶ δεῖ καταλλήλου τέλους αὐτῇ· τὸ δὲ εἰδέναι τί ἐστιν ἀρετή, καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον, θεωρία τίς ἐστι μόνον. Οὐκοῦν καθάπερ τῷ πρὸς ἀρετὴν ἐπειγομένῳ οὐ μέχρι τούτου στῆναι δεῖ τὴν σπουδήν, μαθόντι τίνα δεῖ πράττειν, καὶ τίνων ἀπέχεσθαι, τί τέ ἐστιν ἡ ἀρετή, καὶ τίς ἡ κακία, καὶ τί τὸ τῶν ἀνθρωπίνων ἔσχατον τέλος, ἀλλὰ καὶ πράξεων ἅπτεσθαι, καὶ τὴν μὲν φεύγειν, τὴν δὲ διώκειν, ὑπὲρ δὲ τοῦ τῆς εὐδαιμονίας τυγχάνειν πάντα ποιεῖν· τὸν ἴσον δὴ τρόπον καὶ τὸν τῆς ἀρετῆς ἀλείπτην ἀνάγκη μὴ τούτοις ἀγαπᾷν μόνον τοῖς λόγοις, ὅθεν ἔνι μαθεῖν ἕκαστα τί ἐστιν, ἀλλὰ καὶ ὅπως ἂν γένοιτο κατορθῶσαι· καὶ τοῦτο διδάσκειν, οἰόμενον οὕτως ἂν ἀληθῶς γενέσθαι διδάσκαλον ἀρετῆς. Πρὸς γὰρ τὴν τελείωσιν τοῦ γυμναζομένου τὸν παιδευτὴν προσήκει τάττειν τοὺς λόγους· τελείωσις δ' ἂν εἴη τοῦ τῆς ἀρετῆς ἀθλητοῦ, τὸ ἀγαθὸν αὐτὸν γενέσθαι καὶ πρακτικὸν τῶν καλῶν· φανερὸν τοίνυν, ὡς ἄρα τοῖς περὶ τῶν ἀρετῶν εἰρημένοις ἐκεῖνα προσθεῖναι δεῖ, τί ποιῶν ἕκαστος, ἢ πῶς ἔχων, οἰκείως εἰς ἀρετὴν καὶ τὸ ἀγαθὸν ἕξει, καὶ τῶν περὶ αὐτῆς ἡδέως ἀκούσεται λόγων, καὶ βιῶναι δυνήσεται κατ' αὐτήν· οὕτω γὰρ ἂν ὁ περὶ τῆς ἀρετῆς αὐτάρκης γένοιτο λόγος, διὰ πάντων τὸ γιγνόμενον σώζων. Πει-

Cap. XI.

Non satis esse scire ea quæ ad virtutem spectant, sed nitendum etiam esse, ut ea habeamus iisque utamur.

Quæ ergo quasi pingui Minerva dicenda esse de virtutibus, item de amicitia, voluptate et beatitudine videbantur, satis jam dicta sunt : neque quidquam amplius fortasse huic tractatui ad plenam de iis disputationem deerit. Quid igitur? num peregimus jam propositum, et congruum finem industria nostra assecuta est? atqui activa hæc philosophia est, quæ idoneum finem desideret : at vero scire quid sit virtus et unaquæque ceterarum rerum, nihil aliud quam quædam contemplatio est. Quemadmodum ergo is qui ad virtutem contendit, non hunc diligentiæ suæ terminum statuere debet, ut sciat, quid agendum et quibus rebus abstinendum sit, quid item sit virtus et vitium, quis denique extremus rerum humanarum finis, sed actiones etiam suscipere, atque illam fugere, hanc sequi, postremo nihil reliqui facere, quominus beatitudinis particeps fiat : eodem modo virtutis magistrum necesse est non in hac sola doctrina acquiescere, ex qua discere possit, quid unaquæque res valeat, sed ut fiant talia ipsum res bene gerere oportet : atque hoc ipsum docere, ratum se hac ratione revera virtutis præceptorem fore. Eo enim magistrum præcepta referre decet, ut alumnus qui exercetur in arte sua perfectus evadat : illa autem virtutum cultoris perfectio erit, si bonus fiat et quæ honesta sunt agat : hinc patet, sermoni nostro de virtutibus habito illud etiam addendum exponendumque esse, quibus actionibus singuli, aut quo habitu accommodate ad virtutem et bonum se habeant ejusque præcepta libenter audiant et honeste vivere possint : ita enim demum quæ de moribus traditur perfecta erit doctrina, si per omnia actiones conservet. Nitendum igitur, ut hanc quoque docendi ra-

Cap 9. Ἆρ' οὖν, εἰ περί τε τούτων καὶ τῶν ἀρετῶν, κτλ.

ρατέον δὴ ταύτην τὴν μέθοδον ἀποδοῦναι. Εἰ μὲν οὖν ἱκανὸς ἦν ὁ περὶ τῆς ἀρετῆς λόγος πεῖσαι γενέσθαι χρηστούς, πολλοὺς ἂν μισθοὺς καὶ μεγάλους δικαίως, κατὰ τὸν Θέογνιν, ἐφερόμην, καὶ πολλῶν ἔδει τοῦτον ὠνεῖσθαι, καὶ ζητεῖν ἐκ παντὸς τρόπου λαβεῖν.

*Νῦν δὲ τοὺς μὲν ἀγαθοὺς καὶ ἐλευθερίους τῶν νέων, καὶ οἷς εὐγενὲς καὶ φιλόκαλον ἦθος, φαίνονται δυνάμενοι πείθειν, καὶ πρὸς τὴν ἀρετήν, καὶ τὴν ταύτης πρᾶξιν, καὶ τὴν ἕξιν παρακαλεῖν·

** Τοὺς πολλοὺς δὲ οὐκέτι· [a] δύναται γὰρ οὐδεὶς τῶν τοιούτων λόγῳ τινὶ καὶ πειθοῖ τὴν καλοκαγαθίαν ἑλέσθαι, καὶ τὴν κακίαν φυγεῖν· οὐ γὰρ αἰδὼς αὐτοὺς ἄγει δεινὸν ἡγουμένους αὐτὸ τὸ δόξαι κακούς, ἀλλὰ φόβος, οὐδὲ ἀπέχονται τῶν φαύλων, διότι φαῦλα, καὶ ὅτι τὸ ταῦτα πράττειν αἰσχρόν, ἀλλὰ διὰ τὰς τιμωρίας· τὸ δὲ αἴτιον, ὅτι λόγῳ μὲν οὐ ζῶσιν, ὅθεν αἰδεῖσθαι συμβαίνει, πάθεσι δὲ ἀκολουθοῦντες τὰς ἑπομένας τοῖς πάθεσι διώκουσιν ἡδονάς, καὶ διὰ τοῦτο τὰς ἀντικειμένας φεύγουσι λύπας· τὸ δὲ φεύγειν τὰς λύπας, τοῦτό ἐστι τὸ φοβεῖσθαι· τοὺς δὴ οὕτως ἔχοντας, καὶ τῷ μὴ γεύσασθαι τῶν ὡς ἀληθῶς καλῶν καὶ σπουδαίων, μηδὲ εἰς ἔννοιαν τούτων συνηθέντας ἐλθεῖν, τίς ἂν λόγος μεταῤῥυθμίσαι; [b] καὶ γὰρ ἀδύνατον, ἢ οὐ ῥᾴδιον, τὰ χρόνῳ πολλῷ τοῖς ἤθεσιν ἐμπαγέντα καὶ βεβαιωθέντα, λόγῳ κινῆσαι μόνῳ. Δεῖ γὰρ καὶ ἑτέρων, ὧν παρόντων ἀγαπητὸν εἴ τις ἀρετῆς καὶ χρηστῶν ἠθῶν μεταλάβοι. Ἐπεὶ τοίνυν οὐκ αὐτάρκεις οἱ λόγοι πρὸς τὸ προκείμενον, ζητητέον τίνα ἐστίν, ὧν προϋποκειμένων καὶ ὁ λόγος τὸ ἀγαθὸν δύναται πείθειν.

(Scripsi : [a] οὐκέτι] cod. οὐκ ἔτι. — [b] μεταῤῥυθμίσαι] cod. μεταρυθμίσαι. — [c] κινῆσαι] ex Heinsii conjectura; cod. κοινῆσαι. —)

tionem explicemus: Si enim sermo de virtute habitus per se satis valeret ad inducendos homines, ut boni fierent, jure magnam et amplam mercedem, ut ait Theognis, acciperem, magnoque emendus esset hic sermo, et omni modo comparandus :

Nunc vero bonos quidem et ingenuos adolescentes, quibus generosa et honesti studiosa indoles est, videntur sermones ad virtutem adducere et ad hujus exercitationem et habitum adhortari posse :

Vulgus vero non item : neque enim quisquam eorum ratione ulla aut persuasione ad honestatem amplectendam, et ad vitium fugiendum incitari potest : neque enim pudor eos adducit, ut hoc ipsum dedecus existiment, quod improbi habeantur, sed metus, neque abstinent maleficiis, quia mala sunt, et quia maleficia admittere turpe est, sed propter pœnas : cujus rei causa est, quod ratione non vivunt, ex qua pudor oritur, sed affectus sequuntur et voluptates affectibus congruentes consectantur, ideoque dolores illis contrarios fugiunt : fugere autem dolores, hoc illud est, quo perturbantur : eos vero qui ita se habent, et quum nunquam ea quæ vere bona et honesta sunt gustaverint, ac ne ad considerationem quidem eorum et cogitationem pervenire possint, quæ tandem corrigere possit ratio? non enim fieri potest, aut certe vix, ut quæ jam pridem moribus infixa hæserunt et quasi confirmata sunt, sola oratione mutentur. Requiruntur enim et alia, quæ si adfuerint, tum demum bene etiam nobiscum agatur, si virtutem moresque bonos adipisci possimus. Cum ergo ad id quod propositum est sola per se non sufficiat disciplina, quæritur, quænam sint illa, quæ subesse prius oportet, ut bonum ipsum persuadere nobis queat ratio.

Κεφ. ιβ'.

Πῶς ἔστι καλὸν καὶ ἀγαθόν τινα γενέσθαι· καὶ ὅτι δεῖ πρὸς τοῦτο τοῦ νόμου.

*** Τὰ τοίνυν αἴτια τῆς ἀρετῆς τοῖς ἀνθρώποις τρία πᾶσι δοκεῖ· φύσις, καὶ διδασκαλία, καὶ ἔθος. Ἡ μὲν οὖν φύσις, ὅτι ἐφ' ἡμῖν οὐκ ἔστι, φανερόν· τὸ γὰρ πεφυκέναι πρὸς ἀρετὴν διά τινος γίνεται θείας αἰτίας τοῖς ὡς ἀληθῶς εὐτυχέσιν· ἡ δὲ διδασκαλία καὶ ὁ περὶ τῶν ἀρετῶν λόγος, δῆλον ἐκ τῶν εἰρημένων, ὡς οὐ πάντας δύναται πείθειν, ἀλλ' ἀνάγκη τὴν τοῦ ἀκροατοῦ ψυχὴν ἔθεσί τισιν ἀγαθοῖς παρεσκευασμένην εἶναι, πρὸς τὸ χαίρειν οἷς δεῖ, καὶ μισεῖν ἃ δέον ἐστίν· οὕτω γὰρ ἂν καλῶς ὑποδέξαιτο τὴν διδασκαλίαν, καθάπερ ἡ τὸ σπέρμα θρέψαι δυναμένη γῆ· χωρὶς δὲ τούτου πῶς ἂν ἀκούσειε λόγου τῶν ἡδονῶν ἀφιστάντος; πῶς δ' ἂν ὅλως καὶ δυνηθείη συνεῖναι ζῶν κατὰ πάθος; τὸν δὲ οὕτως ἔχοντα πῶς οἷόν τε μεταπεῖσαι;

Cap. XII.

Quomodo honestus et bonus evadere possit aliquis : idque ut fiat, lege opus esse.

Causæ igitur virtutis humanæ tres omnibus esse videntur : natura, disciplina, consuetudo. Jam vero naturam in nostra potestate non esse, manifestum est : nam ad virtutem nasci divina quadam causa hominibus revera fortunatis contingit : doctrinam vero et virtutis disciplinam non posse omnes ut credant adducere, satis ex superiori disputatione apparet, sed necesse est bona prius consuetudine præparatum esse auditoris animum, tum ad amplectenda ea, quibus gaudemus, tum ad rejicienda quæ odio digna sunt : sic enim opportune excipiet doctrinam, ut terra semen, quod alere potest : sine hoc vero quomodo animum inducat audire sermonem a voluptatibus avocantem? quomodo vero qui perturbatione vitam dirigit omnino talem sermonem intelligat? at eum qui ita sit affectus, quonam modo

* Νῦν δὲ φαίνονται κτλ.— ** Τοὺς δὲ πολλοὺς ἀδυνατεῖν κτλ.— *** Γίγνεσθαι δ' ἀγαθοὺς οἴονται οἱ μὲν φύσει, κτλ.

δῆλον γάρ, ὡς οὐ λόγῳ δύναται τὸ πάθος ὑπείκειν, ἀλλὰ βίᾳ τινί. Διὰ τοῦτο οὐχ ἱκανὸς ὁ λόγος ποιῆσαι χρηστούς, τὸ δὲ ἔθος προϋποκεῖσθαι δεῖ τῆς διδασκαλίας, δι' οὗ τὸ ἦθος τοῦ ἀκροατοῦ πρὸς ἀρετὴν οἰκείως ἂν ἔχοι, στέργον [a] μὲν τὸ καλόν δυσχεραῖνον [b] δὲ τὸ αἰσχρόν.

*Ὅτι μὲν οὖν τὸ ἀγαθὸν ἔθος δεῖ προϋπάρχειν, καὶ τὴν ψυχὴν προδιατιθέναι, δῆλόν ἐστιν ἐκ τῶν εἰρημένων· ἐθισθῆναι δὲ πρὸς τὸ ἀγαθὸν καὶ τυχεῖν ἀγωγῆς ὀρθῆς καὶ πρὸς ἀρετὴν φερούσης διαίτης, πῶς ἂν γένοιτο χωρὶς τῶν ὀρθῶν καὶ δικαίων καὶ ὅλως καταλλήλων ἀρετῇ νόμων; δεῖ γὰρ ὑπὸ νόμοις τοιούτοις ἔτι νέον ὄντα τραφῆναι. Τὸ γὰρ σωφρόνως ζῆν καὶ καρτερικῶς οὐχ ἡδὺ τοῖς πολλοῖς, καὶ μάλιστα νέοις οὖσι· καὶ διὰ τοῦτο προσήκει νόμοις τετάχθαι αὐτοῖς τὰ ἐπιτηδεύματα, καὶ τὴν τροφήν, καὶ τἄλλα, δι' ὧν ὁ βίος· καὶ οὕτως οὐκ ἂν εἴη λυπηρὰ αὐτοῖς, διὰ τὸ συνήθη γενέσθαι. Οὐ μόνον δὲ νέοις οὖσιν, ἀλλὰ καὶ ἀνδράσι χρεία τῶν νόμων· οὐ γὰρ ἱκανὸν πρὸς τὸ γενέσθαι χρηστούς, τὸ νέους ὄντας μόνον τροφῆς ὀρθῆς καὶ ἐπιμελείας τυγχάνειν, ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ἀνδρωθέντας ἐπιτηδεύειν δεῖ τὰ καλά, καὶ πρὸς ἀρετὴν ἑαυτοὺς ἐθίζειν, καὶ τηνικαῦτα δεησόμεθα νόμων, καὶ ὅλως περὶ πάντα τὸν βίον· οἱ γὰρ πολλοὶ ἀνάγκῃ πειθαρχοῦσι μᾶλλον, ἢ λόγῳ, καὶ ταῖς ζημίαις, ἢ τῷ καλῷ. Διὰ τοῦτο καί τινες οἴονται δεῖν τοὺς νομοθέτας πρῶτα μὲν λόγοις ἐπὶ τὴν ἀρετὴν καὶ τὸ ἀγαθὸν ἐνάγειν, προτρεπομένους τοῦ καλοῦ χάριν· οὕτω γὰρ ἂν τοὺς ἐπιεικεῖς ἀμείνους γενέσθαι, πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἐθισθέντας· ἔπειτα τοῖς ἀπειθοῦσι καὶ ἀφυῶς ἔχουσι κολάσεις καὶ τιμωρίας ἐπιτιθέναι, τοὺς δ' ἀνιάτους ἐξορίζειν τοῦ χοροῦ τῶν ὑγιαινόντων, ἢ δυναμένων· προσήκει γὰρ τὸν μὲν ἐπιεικῆ καὶ πρὸς τὸ καλὸν ζῶντα τῷ λόγῳ πειθαρχήσειν· τὸν δὲ φαῦλον ἡδονῆς ὀρεγόμενον καὶ πάθεσιν ἀλόγοις ἀκολουθοῦντα λόγῳ μὲν οὐκ ἂν βελτίω γενέσθαι, λύπῃ δὲ κολαζόμενον, ὥσπερ ὑποζύγιον. Ὅθεν καί φασι δέον εἶναι τοὺς ἀλογωτέρους ἐκείναις ταῖς λύπαις κολάζειν, αἳ πρὸς τὰς ἀγαπωμένας ὑπ' αὐτῶν ἡδονὰς ἐναντίως ἔχουσιν· οἷον, τὸν μὲν πλεονέκτην ἀπογυμνῶσαι τῶν ὑπαρχόντων, τὸν δὲ ἀλαζόνα καὶ ὑβριστὴν ἀτιμάσαι, τυπτῆσαι δὲ τὸν ἀκόλαστον.

** Εἰ δὲ ταῦτα σκληρὰ καὶ ἀηδῆ, καὶ ἀγαθὸν εἶναι δεῖ καὶ ἐπιεικῆ τῶν ἀνθρώπων ἕκαστον, ἐκ παιδὸς καλῶς καὶ ὀρθῶς προσήκει τραφῆναι, καὶ παιδευθῆναι, καὶ τὴν ἐπιείκειαν ἐθισθῆναι, καὶ οὕτως ἔπειτα ζῆν [c] ἐν ἐπιτηδεύμασιν ἀγαθοῖς, καὶ μήτε ἄκοντα μήτε ἑκόντα πράττειν τὰ φαῦλα· τοῦτο δὲ δύναται γενέσθαι διαιτωμένοις κατά τινα τάξιν καὶ λόγους ὡρισμένους, κῦρος ἔχοντας καὶ ἰσχύν. Τὰ μὲν οὖν τῶν πατέρων πρὸς τοὺς παῖδας προστάγματα, τὴν ἰσχὺν οὐχ οὕτω μεγάλην ἔχει ὥστε βιάζεσθαι, οὐδέ τινος ἑνὸς ἀνδρός,

oratione de sua sententia demovere possis? Est enim manifestum, perturbationem non posse orationi cedere, sed vi esse cogendam. Quamobrem sola doctrina ad bonos faciendos non sufficit, sed doctrinam consuetudo præcedat oportet, qua auditoris mores ad virtutem accommodati sint, qui honestum amplectantur turpitudineque offendantur.

Debere ergo bonam consuetudinem præmitti, priusque bene componendum esse animum, ex præcedentibus apparet : assuescere autem ad bonum, simulque consequi institutionem rectam et vitæ genus ad virtutem adducens, quomodo cuiquam contingat sine rectis et justis, denique virtuti consentaneis legibus? oportet nempe in talibus legibus ab adolescentia educari. Temperanter enim et patienter vivere cum multitudini injucundum est, tum maxime adolescentibus : quocirca studia et educationem cæteraque, quæ ad bene vivendum necessaria sunt, legibus sanciri iisque præscribi convenit : ita fiet, ut molesta iis esse desinant, quum jam consueta esse cœperint. Neque adolescentes solum, sed viri etiam legibus egent : quia non satis est ad morum bonitatem assequendam adolescentes solos recte educari diligenterque institui, sed quum corroboratis jam ætatibus quæ honesta sunt agere et virtutis exercitationi assuescere debeant, tum quoque opus erit legibus, denique quam diu vivemus : plerique videlicet necessitati potius quam orationi parent, et pœnis magis quam honesto commoventur. Quamobrem existimant nonnulli ab iis qui leges ferunt homines primum rationibus et verbis honesti causa ad virtutem et bonum excitandos et cohortandos esse : ita scilicet futurum, ut boni viri fiant meliores, ad bonum jam assuefacti : deinde in eos qui non parebunt, quique natura minime apti ad virtutem et officium erunt, esse animadvertendum et supplicia constituenda, denique insanabiles de numero sanorum aut eorum qui viri boni munere fungi possunt, eximendos esse : consentaneum quippe est, virum bonum qui ad honesti normam vitam dirigit, orationi obtemperaturum; improbum autem, quando voluptates consectatur et animi affectionibus mentis lumine carentibus servit, oratione corrigi non posse, quum dolore tanquam jumentum castigetur. Quare dicunt homines dementes iis castigandos esse doloribus, qui voluptatibus iis quas illi adamant adversantur : verbi causa, fraudatorem omnibus bonis privandum, arrogantem et contumeliosum infamandum, intemperantem verberibus coërcendum esse.

Quodsi hæc dura sunt ac molesta, et tamen bonum esse oportet unumquemque hominum ac probum, statim a prima ætate bene educari et institui atque ad probitatem assuescere eum convenit, atque ita rectis deinceps institutis vitam traducere, ac neque invitum neque sponte res malas et flagitiosas admittere : hoc autem contingere nobis potest si ex præscripto quodam ordine et definitis quibusdam præceptis vivamus quæ legum instar rata sint et valeant. Et patrum quidem jussa, quibus officia liberis imponunt, vim quidem ita magnam

* Ἐκ νέου δὲ ἀγωγῆς ὀρθῆς τυχεῖν κτλ. — ** Εἰ δ' οὖν, καθάπερ εἴρηται, κτλ.

μὴ τυράννου ὄντος ἢ βασιλέως, οἱ λόγοι δύνανται τοσοῦτον, ὥστε μὴ βουλομένους ἐνάγειν ἐπὶ τὰ καλὰ τοὺς πολλούς· μόνος δὲ ὁ νόμος ἀναγκαστικήν τινα δύναμιν ἔχει. Πιστεύεται γὰρ ἀπό τινος νοῦ καὶ φρονήσεως τεθῆναι τὸ ἐξ ἀρχῆς· [d] ὅθεν τοῖς μὲν ἀνθρώποις ἐχθαίρουσιν οἱ πολλοὶ ταῖς ὁρμαῖς αὐτῶν ἐναντιουμένοις, κἂν [e] ὀρθῶς αὐτὸ δρῶσι· τῷ νόμῳ δὲ οὐδεὶς ἄχθεται τάττοντι τὸ ἐπιεικές, καὶ τῶν πονηρῶν ἀφιστάντι· τοὺς μὲν γὰρ ζῶντας τῶν παιδευτῶν ἴσως ἐστὶ νομίσαι μίσει τινὶ ἢ φθόνῳ κινουμένους λυπεῖν· τοῖς νόμοις δὲ οὐ τοῦτο συμβαίνει. Φανερὸν μὲν οὖν, ὡς ἄρα δεῖ νόμων ῥυθμιζόντων καὶ διατιθέντων πρὸς τὴν ἀρετὴν εὐθὺς ἐκ παιδός

non habent, ut cogere eos possint, neque unius alicujus viri, nisi forte tyrannus aut rex est, præcepta tantum valent, ut vulgus etiam invitum ad actiones honestas compellant : sola autem lex cogendi quandam vim habet. Creditur enim ab initio mente quadam et prudentia constituta esse : quapropter plerique odium gerunt in homines, qui ipsorum cupiditatibus et appetitionibus adversantur, etiamsi id recte faciant : at legi æquum et bonum præscribenti et a vitiis homines avertenti nemo succenset : etenim vivi virtutis magistri odio fortasse aliquo atque invidia adducti detrimentum nobis importare velle existimantur : quod in leges non cadit. Est igitur manifestum, certas leges requiri, quæ statim a prima ætate ad virtutem mores nostros forment et componant.

* Τοιοῦτοι δὲ νόμοι μόνῃ τῇ Λακεδαιμονίων ἐγένοντο πόλει, καί τισιν ἄλλαις ὀλίγαις κομιδῇ [f]· ταῖς δὲ πλείσταις πόλεσιν οὐκ ἐμέλησε περὶ τῶν τοιούτων, ἀλλ' ἕκαστος ὡς βούλεται τάττει τὸν βίον καὶ τὴν οἰκίαν, Κυκλωπικῶς θεμιστεύων

Παίδων ἠδ' ἀλόχου.

Talibus autem legibus sola Lacedæmoniorum civitas et aliæ quædam, sed admodum paucæ usæ sunt : in plerisque vero nulla earum habetur ratio, sed suo quisque arbitratu et vitam suam et familiam instituit, Cyclopum more.

Uxorum et natos privata lege gubernans.

Κράτιστον μὲν οὖν τὸ γίνεσθαι κοινὴν ἐπιμέλειαν καὶ ὀρθήν, καὶ πάντας ζῆν δύνασθαι τεταγμένως, καὶ ὡς ὁ ὀρθὸς ἀπαιτεῖ λόγος· εἰ δὲ μὴ τοῦτο γένοιτο, καὶ τὸ κοινὸν ἀμελοῖτο, προσήκειν ἑκάστῳ δόξειεν ἂν τοῖς ἑαυτοῦ τέκνοις καὶ φίλοις εἰς ἀρετὴν βοηθεῖν, ἢ βοηθεῖν προθυμεῖσθαι· δυνηθείη δ' ἂν ἕκαστος ταῦτα τοὺς οἰκείους εὐεργετεῖν νομοθετικὸς γενόμενος, ὡς φανερὸν ἐκ τῶν εἰρημένων. Γίνεται γὰρ πᾶσα ἐπιμέλεια διὰ νόμων· καὶ αἱ μὲν κοιναὶ ἐπιμέλειαι διὰ τῶν κοινῶν νόμων, αἱ δὲ σπουδαῖαι καὶ ἐπιεικεῖς ἐπιμέλειαι καὶ παιδεῖαι διὰ τῶν καταλλήλων, τῶν σπουδαίων καὶ ἐπιεικῶν, φημί, νόμων.

Optimum igitur est, civium institutionem communiter ab omnibus et recte procurari, omnesque conservato vitæ ordine et ut recta postulat ratio vivere posse : quod si non fiat, et commune negligatur, unicuique convenire videatur suis liberis et amicis ad virtutem comparandam operam navare, aut saltem eniti, ut ad eam rem iis prosit : possit vero suos quisque familiares hoc beneficio afficere, si legum ferendarum scientiam fuerit consecutus, ut e præcedentibus patet. Nam cum omnis disciplinæ publicæ et institutionis procuratio legibus continetur, et communis quidem communibus, tum illa honesta et bona procuratio atque instutio est, quæ idoneis, id est[1], probis et bonis legibus continetur.

Γεγραμμένους δὲ ἢ ἀγράφους εἶναι τοὺς νόμους, οὐδὲν διαφέρει· οὐδὲ τὸ πολλοὺς παιδεύειν, ἢ ἕνα ῥυθμίζειν εἰσαγάγοι ἂν τοῖς νόμοις διαφοράν· ὥσπερ ἐπὶ τῆς μουσικῆς, καὶ γυμναστικῆς, καὶ τῶν ἄλλων ἐπιτηδευμάτων συμβαίνει· καὶ γὰρ ἃ τὸν ἕνα δύναται γυμνάσαι, καὶ τοὺς πολλούς, καὶ δι' ὧν εἷς μουσικός, καὶ πολλοὺς οὐδὲν κωλύει γενέσθαι, καὶ τὸ ἀνάπαλιν. Διὰ τοῦτο καὶ τὸν οἰκίαν διατιθέντα μίαν καὶ ῥυθμίζοντα, ἢ ἕνα ἄνδρα παιδεύοντα, οὐδὲν κωλύει νόμους τιθέναι, καὶ εἶναι νομοθετικόν, οὐδὲν ἧττον τοῦ πόλιν ὅλην ἢ ἔθνος διατιθέντος. Καὶ γὰρ ὥσπερ ἐν ταῖς πόλεσιν ἰσχύει τὰ νόμιμα καὶ τὰ ἔθη, οὕτω καὶ ἐν οἰκίᾳ μιᾷ [g] οἱ πατρικοὶ λόγοι, καὶ τὰ ἔθη, οἷς φαίνεται χαίρων, μεγάλην ἐν τοῖς παισὶ καὶ τοῖς ἄλλοις, οἰκείοις δύναμιν ἔχει, καὶ πολλῷ πλέον διὰ τὴν συγγένειαν καὶ τὰς εὐεργεσίας· εὖνοι γάρ εἰσι διὰ ταῦτα τῷ πατρὶ μᾶλλον οἱ παῖδες, ἢ οἱ πολῖται τῷ νομοθέτῃ. Καὶ διὰ τοῦτο ῥᾶον ἄγονται, καὶ τοῖς νόμοις πείθονται μᾶλλον, κἂν ἄλλως ἀπειθεῖς ὦσι, φύσει τινὶ στέρξαντες ἐξ ἀρχῆς· ἔτι δὲ καὶ ἀκριβέστεροι γί-

Sed utrum scriptæ sint leges, an non scriptæ, nihil refert : neque num multi instituantur, an unus erudiatur, quidquam differentiæ legibus affert : quemadmodum in musica et gymnastica arte et cæteris studiis evenit : quæ enim unum in hoc genere exercere possunt, possunt et multos, et quibus unus evadere musicus potest, iis nihil obstat, quin multi evadere queant, et contra. Itaque nihil obstat, quominus ille qui unam familiam componit et regit, aut qui unum hominem instituit, leges quoque ferat, earumque ferendarum non minus peritus sit, quam qui totam rempublicam componit aut gentem moderatur. Nam quemadmodum in civitatibus instituta vitæ et mores valent, sic in una familia oratio paterna et mores, quibus patrem delectari manifestum est, magnum apud liberos reliquosque familiares habent pondus, multoque magis propter generis communitatem et beneficia : nimirum propterea patre benevolentiores filii sunt, quam cives legum latori. Quocirca facilius ducuntur magisque legibus parent, etiamsi alioqui non obediant, quia naturalem aliquam benevolentiam et amorem ab initio afferunt : præterea accuratiores quam publicæ leges erunt privatæ, ideoque magis prosunt, quemadmodum et in medicina se res

* Ἐν μόνῃ δὲ τῇ Λακεδαιμονίων πόλει κτλ. —** Γεγραμμένων δ', ἢ ἀγράφων, κτλ.

νοιντο ἂν τῶν κοινῶν οἱ καθ' ἕκαστον νόμοι, καὶ διὰ τοῦτο λυσιτελέστεροι, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῆς ἰατρικῆς ἔχει. Καὶ γὰρ οἱ μερικοὶ ἰατρικοὶ λόγοι, οἱ ἑνὸς ἐφαρμόζοντες σώματος ἕξει, βέλτιον ἰάσονται τῶν καθ' ὅλου·[i] καθ' ὅλου μὲν γὰρ τῷ πυρέττοντι συμφέρει ἀσιτία καὶ ἡσυχία, τινὶ δὲ ἴσως οὐ ταῦτα ἀλλὰ τἀναντία λυσιτελήσει, καὶ διὰ τοῦτο ὁ ἑνὶ σώματι νομοθετῶν ἀκριβέστερον νομοθετήσει τοῦ πᾶσιν ἁπλῶς διαιτῶντος· καὶ ὁ πυκτικὸς δέ, ἐὰν ἀπὸ τοῦ ἀεὶ παρόντος ἀνταγωνιστοῦ τὸν ἀγῶνα διατιθῇ, καὶ τὴν μάχην οὐχ ὁμοίαν ἀεὶ τὴν αὐτήν, ἀλλὰ προσήκουσαν ἑκάστῳ ποιῆται, ἄμεινον ἀγωνιεῖται· καὶ ὅλως ἀκριβέστερον ἕκαστον ὠφεληθήσεται, τῆς ἐπιμελείας ἰδίας καὶ καθ' ἕκαστον γινομένης, οὕτω γὰρ ἑκάστῳ γένοιτο τοῦ προσήκοντος τυχεῖν. Φανερὸν τοίνυν, ὅτι ἐπιμεληθείη μὲν ἄριστα καὶ ἑνός τινος καὶ ὀλίγων, ὁ τὸ καθ' ὅλου γινσώκων, ἢ ἰατρός, ἢ γυμναστής, ἢ νομοθέτης, ἐπειδὰν τὸν καθ' ὅλου λόγον τῆς ἐπιστήμης συνάψῃ τῷ μερικῷ· καὶ γὰρ οἶδεν ἃ πᾶσιν, ἢ τοιῶσδε, ἢ οὕτως ἔχουσι, λυσιτελεῖ· τοῦ κοινοῦ γὰρ αἱ ἐπιστῆμαι λέγονταί τε καί εἰσιν. Οὐδὲν δὲ κωλύει καὶ τὸν μὴ τὸ καθ' ὅλου εἰδότα, τεθεαμένον δὲ ἀκριβῶς τὰ συμβαίνοντα ἑκάστῳ δι' ἐμπειρίαν, ἑνός τινος καλῶς ἐπιμεληθῆναι· καὶ γὰρ ἰατροί τινές εἰσι τῶν σωμάτων τῶν ἑαυτῶν, ἄλλοις ταῦτα μὴ δυνάμενοι βοηθεῖν. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἐπιτηδευμάτων συμβαίνει, καὶ οὕτως δὲ τῆς ἐμπειρίας ἀρκούσης πρὸς τὴν ὠφέλειαν τῶν ἐπιτηδευμάτων ἑκάστων, τήν γε ἐπιστήμην ζητητέον πάσῃ σπουδῇ, καὶ βαδιστέον ἐπὶ τὸ καθ' ὅλου τῷ τεχνικῷ καὶ θεωρητικῷ βουλομένῳ γενέσθαι. Περὶ γὰρ τὸ καθ' ὅλου ἡ ἐπιστήμη· γινώσκειν δὲ οὕτω χρὴ τὸ καθ' ὅλου, τό γε τῆς ἰατρικῆς, ἢ νομοθετικῆς, ἢ ἄλλης τοιαύτης ἐπιστήμης, οὐχ ὡς ἀκίνητον καὶ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχον, ἀλλ' ὡς μάλιστα ἐνδεχόμενον· τῶν ἐνδεχομένων γὰρ καὶ οὐ τῶν ἀκινήτων αἱ τοιαῦταί εἰσιν ἐπιστῆμαι. Ζητητέον τοίνυν ἐφ' ἑκάστου τὴν ἐπιστήμην· καὶ τὸν βουλόμενον δι' ἐπιμελείας βελτίους ποιεῖν, εἴτε πολλούς, εἴτε ὀλίγους, νομοθετικὸν πειρατέον γενέσθαι· καὶ γὰρ διὰ τῶν νόμων πρὸς τὸ ἀγαθὸν κινούμεθα, καὶ τὴν ἀρετήν. Οὐ γὰρ ἔστι[k] τοῦ τυχόντος ἢ πολλούς, ἢ ἕνα τινὰ καλῶς διαθεῖναι, καὶ παιδεῦσαι πρὸς ἀρετὴν ἔχειν οἰκείως· ἀλλ' εἴγε τοῦτο δυνατὸν ἐν ἀνθρώποις, ἐκεῖνος ἂν δυνηθείη μόνος, ὃς οἶδε νόμους τοὺς μὲν κρίνειν, τοὺς δὲ τιθέναι.

(Scripsi : [a] στέργον] cod. στέργων. — [b] δυσχεραῖνον] cod. δυσχεραίνων. — [c] ζῆν] cod. ζῇν. — [d] ἐξ ἀρχῆς] cod. ἐξαρχῆς. — [e] κἂν] cod. κᾆν. — [f] κομιδῇ[cod. κομιδῆ. — [g] μιᾷ] vulgo μίᾳ. — [h] ἄλλοις] cod. ἄλλως. — [i] καθ' ὅλου] cod. καθόλου. — [k] ἔστι] cod. ἔτι. —)

habet. Quippe singularia medicinæ præcepta et quæ ad unius tantum corporis habitum accommodata sunt, melius quam universalia sanabunt : universe enim febricitanti inedia et quies utilis est, alicui autem fortasse non hæc sed contraria proderunt, et idcirco qui uni corpori scribit leges accuratius eas scribet, quam qui omnino omnibus valetudinis curationem præscribit : porro etiam peritus pugil, si habita semper ratione ejus cum quo congreditur adversarii, ad ejus artem certamen accommodet, neque luctam semper eandem aut similem, sed prout singulis convenit instituat, melius certabit : quidquid denique est, multo accuratius geretur, si quis propriam et peculiarem illi adhibuerit diligentiam, ita enim singula id quod requirunt consequentur. Manifestum ergo est, cum optime rem unam aut paucas curaturum esse, qui genus universum cognoverit, sive medicus sit, sive exercendorum corporum magister, sive legum lator, quando universalem scientiæ rationem cum singulari conjunxerit : scit enim, quæ omnibus aut tali aut hoc modo affectis conducant : rerum enim communium atque universarum et dicuntur et sunt scientiæ. Neque tamen quidquam prohibet, quominus qui universalia ignorat, dummodo experiendo quæ cuique accidant accurate perspexerit, uni alicui pulchre consulat : nimirum sunt quidam suorum corporum medici, qui aliis ad eam rem adjumentum afferre non possunt. Similiter et in cæteris studiis atque institutis evenit, et licet hoc modo experientia ad agendas res singulas et instituta hominum sufficere videatur, tamen omni studio incumbendum est ad scientiam, et ad genus universum progrediendum est ei qui bonus artifex et rerum contemplator fieri vult. Nam in genere universo versatur scientia : ita autem scire oportet id quod est universale, sive id in medicina cernitur, sive in legum ferendarum arte, sive in alia hujusmodi scientia, non tanquam immobile et semper eodem modo affectum, sed ut quam maxime contingens : nimirum contingentium, non immobilium tales sunt scientiæ. Expetenda ergo singularum rerum scientia : atque ei qui cura et studio vel multos vel paucos meliores efficere vult, opera danda est, ut legum ferendarum scientia excellat : nam legibus ad id quod bonum est et ad virtutem impellimur. Non enim cujuslibet hominis est, aut multos aut unum aliquem recte conformare atque ita erudire, ut ad colendam virtutem idoneus evadat : sed si hoc ab ullo fieri possit homine, ille solus hoc possit, qui legum et judicandarum et ferendarum facultatem habeat.

Κεφ. ιγ'.

Περὶ τῶν σοφιστῶν τε καὶ τῶν τὰ πολιτικὰ διδάσκειν ἐπαγγελλομένων· καὶ ὅτι τὸ περὶ τῆς νομοθεσίας ἐπισκέψασθαι πρὸς τὴν τῆς πρακτικῆς φιλοσοφίας τελείωσιν ἔτι λοιπόν ἐστι.

*Ὅτι μὲν οὖν νομοθετικὸν εἶναι δεῖ τὸν τῆς ἀρετῆς ἀλείπτην, φανερὸν ἐκ τῶν εἰρημένων· ὅπως δὲ δυνηθείη τις ἂν νομοθετικὸς γενέσθαι, ζητητέον ἐστίν. Ἢ φανερόν ἐστιν, ὅτι καθάπερ ἀπὸ τοῦ εἰδότος τὰ γραμματικὰ ἢ τὰ μουσικὰ γραμματικός τις γένοιτ' ἂν ἢ μουσικός, οὕτω καὶ νομοθετικὸς ἀπὸ τοῦ εἰδότος νοθετεῖν, ὅς ἐστιν ὁ πολιτικός; τῆς γὰρ πολιτικῆς ἡ νομοθετικὴ μέρος.

** Καίτοι δοκεῖ οὐ τὰ αὐτὰ συμβαίνειν τῇ πολιτικῇ καὶ ταῖς ἄλλαις δυνάμεσι καὶ ἐπιστήμαις. Ἐν μὲν γὰρ ταῖς ἄλλαις οἱ αὐτοὶ φαίνονται τάς τε μεθόδους τῶν ἐπιστημῶν παραδιδόντες, καὶ κατ' αὐτὰς ἐνεργοῦντες· ἰατρὸς γὰρ καὶ ζωγράφος τήν τε τέχνην ἕκαστος διδάσκει, καὶ ὁ αὐτὸς καὶ γράφει, ἢ ἰατρεύει· περὶ δὲ τὴν πολιτικὴν ἑτέρως φαίνεται ἔχον· οἱ μὲν γὰρ σοφισταὶ τὰ πολιτικὰ διδάσκειν ἐπαγγέλλονται, μηδὲν πράττοντες πολιτικόν, οἱ δὲ πολιτευόμενοι πράττουσι μέν, διδάσκουσι δὲ οὐδέν· οὐ γὰρ δύνανται.

***Οὐ γὰρ μεθόδῳ τινὶ πράττουσι καὶ ἐπιστήμῃ πολιτικῇ, ἀλλὰ φυσικῇ τινὶ ἐπιτηδειότητι, καὶ ἐμπειρίᾳ μᾶλλον, ἢ διανοίᾳ. Ὅτι δὲ οὐ δύνανταί τι περὶ τῆς πολιτικῆς διδάσκειν, φανερόν· οὐ γὰρ διδάσκουσιν, οὐδέ τι γράφουσιν ἢ λέγουσι[a] περὶ τῶν τοιούτων, εἰπόντες ἄν, εἴπερ ἐδύναντο· μεῖζον γὰρ ἂν ἦν αὐτοῖς εἰς φιλοτιμίαν τοιούτους συντιθέναι λόγους, ἢ δικανικούς τε καὶ δημηγορικούς· ἄλλως τε καὶ τοὺς σφετέρους υἱοὺς πολιτικοὺς ἐποίησαν ἄν, ἢ τινας ἄλλους τῶν φίλων, εἴπερ ἐδύναντο· οὐ γὰρ εὔλογον δυναμένους μὴ τοιαῦτα τοὺς φίλους καὶ τοὺς φιλτάτους εὐεργετεῖν· οὔτε γὰρ εἶχον μεῖζον ἀγαθὸν καὶ συμφορώτερον τῇ πόλει καταλιπεῖν, ἢ ταῦτα συγγραψάμενοι καὶ διδάξαντες, οὔτε ἑαυτοῖς, ἢ τοῖς υἱέσιν, ἢ τοῖς ἑταίροις μεῖζον ἂν ἐθέλησαν ἀγαθόν, τοῦ τοιαῦτα δύνασθαι. Φανερὸν τοίνυν, εἴπερ ἐδύναντο διδάσκειν τὰ πολιτικά, ὅτι καὶ ἐβουλήθησαν ἄν, καὶ ἐδίδασκον· ἐπεὶ δὲ οὐ φαίνονται διδάσκοντες, φανερόν, ὅτι οὔτε ἐδύναντο διδάσκειν, οὔτε αὐτοὶ λόγῳ τινὶ τὰ πολιτικὰ ποιοῦσιν, ἢ ἐπιστήμῃ, ἀλλὰ ἐμπειρίᾳ· καὶ γὰρ οὐ μικρόν ἡ ἐμπειρία πρὸς τὸ πράττειν συμβάλλεται· γίνονται γὰρ διὰ τῆς πολιτικῆς συνηθείας μᾶλλον πολιτικοί. Διὰ τοῦτο τοῖς ἐφιεμένοις περὶ τῆς πολιτικῆς εἰδέναι, καὶ ἐμπειρίας τινὸς χρεία καὶ συνηθείας.

****Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ σοφισταὶ διδάσκειν μὲν ἐπαγγέλλονται τὴν νομοθετικήν, διδάσκουσι δὲ οὐδὲν μᾶλλον,

Cap. XIII.

De sophistis et iis qui reipublicæ disciplinam tradere se profitentur : item disputationem de ferendis legibus ad activæ philosophiæ consummationem adhuc deesse.

Debere igitur legum ferendarum scientia præditum esse virtutis magistrum, e superioribus apparet : quomodo vero eam consequi possit, deinceps quærendum est. An manifestum est, quemadmodum ab eo qui grammaticæ peritus est aut musicæ grammaticus quis esse discit aut musicus, ita fore ut ab homine legum ferendarum perito hujus rei scientiam discat, qui est vir regendæ civitatis sciens? nam rationis civilis pars legum ferendarum scientia est.

Atqui non idem quod in reliquis facultatibus ac disciplinis, in civili quoque ratione videtur usu venire. In cæteris enim iidem viam rationemque disciplinarum tradere, et ex earum præscripto facultatis munere fungi videntur : quippe medicus omnis et pictor suam quisque artem docet, idemque etiam pingit, aut medicinam exercet : sed in prudentia civili aliter res se habere videtur : sophistæ enim reipublicæ disciplinam se tradere profitentur, quamvis nullam reipublicæ partem suscipiant, at rerum civitatis administratores gerunt quidem negotia publica, sed nihil docent : neque enim possunt.

Neque enim via et ratione et civili prudentia, sed naturali quadam facultate et experientia potius quam mentis agitatione freti hoc agunt. Nihil autem posse eos de civili prudentia docere, manifestum est : quia nihil aut docent, aut scribunt aut dicunt de talibus rebus, quod procul dubio facerent, si possent : nam honorificentius illis et præclarius foret tales sermones, quam orationes judiciales aut conciones scribere : præterea filios etiam suos aliosque ex amicis ad rempublicam gerendam aptos efficerent, si possent : neque enim probabile et consentaneum est, homines ad eam rem idoneos nolle amicos suos, imo amicissimos, tali afficere beneficio : nam neque majus aut utilius bonum civitati relinquere poterant, quam si talia conscriberent et docerent, neque sibi, aut filiis suis, aut familiaribus quidquam hac facultate præstantius exoptare possent. Manifestum igitur est eos, si reipublicæ disciplinam tradere possent, desideraturos quoque fuisse eam tradere, et tradituros : quum autem appareat eos non docere, liquet, neque potuisse eos docere, neque ipsos via et ratione, aut scientia, sed experientia fretos publica negotia gerere : nam plurimum ad agendum confert experientia : siquidem usu reipublicæ gerendæ et consuetudine homines ad negotia publica aptiores evadunt. Quamobrem qui aliquid de republica gerenda scire cupiunt, iis etiam experientia aliqua et consuetudine opus est.

Sed et ipsi sophistæ quum reipublicæ disciplinam tradere se profiteantur, nihil tamen docent, sed tantum

* Ἆρ' οὖν μετὰ τοῦτο ἐπισκεπτέον κτλ. — ** Ἢ οὐχ ὅμοιον φαίνεται ἐπὶ τῆς πολιτικῆς, κτλ. — *** Οἳ δόξαιεν ἂν δυνάμει κτλ. — **** Τῶν δὲ σοφιστῶν οἱ ἐπαγγελλόμενοι λίαν φαίνονται κτλ.

ἀλλὰ τοσοῦτον ἀπέχουσι τοῦ περὶ ταύτης ἃ προσήκει δύνασθαι λέγειν, ὥστε οὐδὲ τίς ἐστιν ἡ νομοθετική, ἢ ποῖόν τί ἐστιν, ἴσασι· καὶ γὰρ ταὐτὸν ἢ χεῖρον ἡγοῦνται εἶναι τῆς ῥητορικῆς· εἶτα καὶ τὸ νομοθετεῖν οὕτω ῥᾴδιον, ὡς παντὸς εἶναι. Νομίζουσι γὰρ τὸ συναγαγεῖν νόμους τοὺς εὐδοκιμωτάτους, καὶ τούτων ἐκλέξασθαι τοὺς ἀρίστους, τοῦτο εἶναι τὸ νομοθετεῖν, τὸ δὲ κρῖναι νόμους καὶ τὸν ἄριστον λαβεῖν, μὴ πάνυ χαλεπὸν εἶναι. Καίτοι[b] πρῶτον μὲν οὐ ῥᾴδιον καὶ τοῦ βουλομένου τὸ δύνασθαι κρίνειν ὀρθῶς περὶ τῶν προτεθέντων ἑκάστου, ἀλλὰ θαυμαστῆς δεῖ συνέσεως καὶ διανοίας πρὸς τὴν τοιαύτην δύναμιν· οἱ γὰρ ἔμπειροι περὶ ἕκαστα καὶ δύνανται κρίνειν περὶ αὐτῶν, ὥσπερ ὁ τῶν μουσικῶν ἔμπειρος τὰ μουσικὰ δύναται κρίνειν, καὶ ὁ τῶν γραμματικῶν τὰ γραμματικά, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὡσαύτως, οὗτοι γὰρ ἴσασι δι' ὧν ταῦτα ἢ ἐκεῖνα γίνονται, καὶ ποῖα ποίοις [c] συνᾴδει, καὶ πῶς ἕκαστον ἔχει· οἱ δὲ ἄπειροι οὐδὲν τούτων εἰδότες οὐκ ἐκλέξονται τὰ καλλίω, καὶ τὰ ἄριστα. Καὶ γὰρ ἀγαπητόν, εἰ τοῦτο μόνον γνώσονται ἁπλῶς, ὅτι καλῶς ἢ κακῶς πεποίηται τὸ ἔργον ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῆς γραφικῆς ἔχει· καὶ γὰρ τὸ μὲν τὴν ἀρίστην εἰκόνα γινώσκειν, ὅτι καλῶς γέγραπται, καὶ τῶν μὴ ζωγράφων ἂν εἴη, τὸ δὲ εἰδέναι ὅτι ἀρίστη, καὶ ὅπῃ[a] τῶν ἄλλων διαφέρει, μόνον ἐστὶ τοῦ γράφειν εἰδότος, ἢ ἐμπειρίαν τινὰ κεκτημένου περὶ αὐτό. Οὔτε τοίνυν τὸ ζωγράφου ἔργον, ἢ τὸ τοῦ μουσικοῦ, ἢ τοῦ γραμματικοῦ χωρὶς τῆς περὶ αὐτὰ ἐπιστήμης οὐδεὶς ὀρθῶς δύναται κρίνειν, οὔτε τὸ τοῦ πολιτικοῦ ἔργον, ἄνευ τοῦ τὴν πολιτικὴν ἐπιστήμην εἰδέναι, κρῖναι δυνατόν. Ἔργον δὲ τοῦ πολιτικοῦ ὁ νόμος ἐστί. Πρῶτον μὲν οὖν τὸ συναγαγεῖν νόμους, καὶ ἐκλέξασθαι τοὺς ἀρίστους ἄνευ τῆς περὶ τὰ πολιτικὰ ἐμπειρίας οὐ δυνατόν, ἔπειτα, εἰ καὶ τοῦτο δώσομεν, ὡς ἄρα δυνατὸν ἄνευ τοῦ πολιτικὸν εἶναι νόμους κρίνειν εἰδέναι, καὶ συναγαγεῖν τοὺς ἀρίστους, οὐδὲ τοῦτο ἀρκέσει πρὸς τὸ γενέσθαι πολιτικὸν καὶ νομοθετικόν, ἐπεὶ οὐδὲ ἰατροὶ γένοιντο ἂν ἀπὸ τοῦ τὰ ἰατρικὰ συγγράμματα συναγαγεῖν καὶ ἀναγνῶναι· καίτοι οἱ τοιοῦτοι πειρῶνται λέγειν οὐ μόνον τὰ θεραπεύματα, ἀλλὰ καὶ ὡς ἰάθησαν οἱ τούτοις χρησάμενοι, καὶ ὅπως προσήκει τῶν νοσημάτων ἕκαστον θεραπεύειν, καὶ διαιροῦσί γε τὰς ἕξεις τῶν νοσημάτων, ἀλλ' ὅμως οὐκ εἰσὶν ἰατροί· δεῖ γὰρ καὶ ἐμπειρίας καὶ συνηθείας τινός· τὰ δὲ συγγράμματα, καὶ αἱ τοιαῦται θεωρίαι τοὺς μὲν ἐμπείρους καλλίους ποιοῦσι, τοὺς δὲ ἀπείρους οὐδὲν ὤνησαν πρός γε τὸ δύνασθαι θεραπεύειν· τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ ἐπὶ τῶν νόμων ἂν ἔχοι, καὶ τῆς πολιτείας. Τὸ γὰρ συναγαγεῖν νόμους καὶ διερευνήσασθαι τὰς ἑκασταχοῦ πολιτείας, τοὺς μὲν ἀπὸ τῆς ἐμπειρίας δυναμένους ἕκαστα καλῶς θεωρῆσαι καὶ συνιδεῖν, ἅ τε ὀρθῶς καὶ ἃ φαύλως ἔχουσι, καὶ ποῖα ποίοις ἁρμόττει, πάνυ ἂν ὠφελήσειε· γένοιντο γὰρ ἂν ἑαυτῶν τὰ πολιτικὰ καλλίους· τοῖς δὲ ἄνευ τῆς τοιαύτης ἕξεως καὶ πείρας τὰ τοιαῦτα διεξιοῦσιν, ἀνόνητος ἡ σπουδὴ

abest, ut de hac ad rerum dignitatem apte dicere queant, ut ne intelligant quidem, quæ sit ferendarum legum scientia, aut qualis sit ; nam eandem aut deteriorem quam artem dicendi esse statuunt : deinde legem ferre ita facile esse existimant, ut sit omnium. Arbitrantur enim colligere leges omnium opinione comprobatas, atque ex his optimas eligere, hoc esse quod leges ferre dicimus, at vero dijudicare leges et optimam quamque exquirere, non valde difficile esse. Atqui primum quidem non est facile et cujusvis recte de singulis quae proponuntur judicare posse, sed mirabili intelligentia et mentis agitatione ad hanc facultatem opus est : nam qui singularum rerum usu periti sunt, judicare etiam de iis possunt, ut musicæ peritus de musicis judicare potest, et grammaticæ peritus de grammaticis, eodemque modo in cæteris, hi enim sciunt quibus rebus hæc aut illa perficiantur et quæ quibus congruant, item quæ sit singulorum natura : imperiti vero quum horum nihil sciant, meliora et optima non eligent. Etenim imperiti præclare secum agi putant, si hoc solum probe sciant, bene aut male opus esse factum, quemadmodum etiam in pictura fit : quippe præstantissimam aliquam imaginem bene pictam esse intelligere, etiam eorum esse potest qui nunquam attigerunt picturam : scire autem eam esse præstantissimam, et qua parte ab aliis differat, solius est ejus qui pingere scit, aut aliquam ejus artis exercendæ facultatem consecutus est. Itaque neque pictoris opus aut musici, aut grammatici sine rerum istarum notitia quisquam recte judicare potest, neque de regni publicorumque negotiorum procuratoris opere quisquam est qui sine civili scientia judicium facere possit. Est autem lex rerum publicarum rectoris opus. Primum igitur colligere leges atque ex his optimas eligere nemo, qui rationis civilis expers sit, potest, deinde, etiamsi hoc concedamus, posse hominem qui non præsit reipublicæ et judicare leges et ex iis optimas colligere, ne hoc quidem ad efficiendos viros civitatis regendæ peritos et ad leges ferendas aptos sufficiet, quum ne medici quidem collectis et pervolutatis medicorum libris medici evadant : atqui tales homines memorare et tradere conantur non solum curationum genera, sed etiam quomodo ægri his remediis adhibitis curati sint, et quomodo singuli morbi sanandi fuerint, quin etiam corporum habitus et morborum naturam distinguunt, sed tamen non sunt medici : est enim experientia quadam et consuetudine opus : scripta vero et ejusmodi præcepta peritos quidem aptiores efficiunt, imperitis autem ad morbos sanandos nihil prosunt : eodem sane modo in legibus quoque ferendis atque in republica gerenda se res habet. Nam colligere leges et perscrutari omnes quæ ubique sunt respublicas iis qui usu periti singula recte considerare possunt atque intelligere, quæ res bene et quæ male se habeant, et quæ quibus congruant, multum profuerit, quoniam eo modo semet ipsos in prudentia civili superabunt : iis vero qui sine tali animi habitu et imperite hæc persecuti fuerint nihil proderit hoc studium ad legum ferendarum facultatem consequen-

πρός γε τὸ νομοθετικοὺς γενέσθαι· οὐ γὰρ δυνήσονται κρίνειν ὀρθῶς περὶ αὐτῶν, εἰ μὴ ἄρα τύχῃ τινί· γίνοιντο δ' ἂν ἴσως εὐσυνετώτεροι πρὸς ταῦτα τρόπον τινά, μαθόντες περὶ τῶν πολιτικῶν. Φαίνεται μὲν οὖν, ὅτι οὔτε οἱ σοφισταί, οὔτε οἱ πολιτευόμενοι [e] περὶ τῆς πολιτικῆς καὶ νομοθετικῆς οἷοί τε ἐγένοντο διδάσκειν.

* Ἐπεὶ δὲ ἀκόλουθόν ἐστιν, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐδείχθη, τὸν τῆς ἀρετῆς διδάσκαλον καὶ περὶ τούτων διεξιέναι, τῶν προτέρων οὐ πάνυ περὶ νόμων καὶ πολιτείας διερευνησαμένων, βέλτιον ἴσως ἡμᾶς ἐπισκέψασθαι περὶ τούτων, ὡς ἂν [f] ἡ προκειμένη ἡμῖν φιλοσοφία, περὶ τῶν ἀνθρωπίνων οὖσα παθῶν καὶ πράξεων τοῦ προσήκοντος τυχοῦσα τέλους, μηδενὸς ἐλλείπῃ τῶν εἰς ταῦτα φερόντων. Πρῶτον μὲν οὖν εἴ τι καλῶς περὶ αὐτῶν εἴρηται τοῖς προγενεστέροις, κατὰ μέρος ἐπελθεῖν πειραθῶμεν· εἶτα συναγαγόντες τὰς πολιτείας, θεωρῶμεν ἐν αὐταῖς, ἅ τε φθείρει, καὶ ἃ σώζει τὰς πόλεις· ἔτι τε τῶν πολιτειῶν ἑκάστην ἃ συνίστησι, [g] καὶ ἃ διαλύει· καὶ τίνα μὲν βασιλείαν συνέχει, τίνα δὲ δημοκρατίαν, καὶ τῶν ἄλλων ἑκάστην, καὶ τίνα πέφυκε λύειν· καὶ μὴν κἀκεῖνο [h] σκοπῶμεν, διὰ ποίας αἰτίας αἱ μὲν τῶν πολιτειῶν καλῶς πολιτεύονται, αἱ δὲ ἐναντίως ἔχουσι. Τούτων γὰρ δὴ πάντων θεωρηθέντων συνίδοιμεν ἂν καὶ ποία πολιτεία ἀρίστη, καὶ πῶς ἑκάστη ταχθεῖσα, καὶ τίσι νόμοις καὶ ἔθεσι χρωμένη, τοῖς πολιτευομένοις λυσιτελήσει· λέγωμεν οὖν ἀρξάμενοι.

(Scripsi : [a] λέγουσι περὶ] cod. λέγουσιν περὶ. — [b] καίτοι] cod. καί τοι. — [c] ποῖα ποίοις] cod. ποῖα ποιεῖν. — [d] ὅπῃ] cod. ὅποι. — [e] οὔτε οἱ πολιτευόμενοι] cod. οὔτε πολιτευόμενοι. — [f] ὡς ἂν] cod. ὡσάν. — [g] συνίστησι] cod. συνίζησι. — [h] κἀκεῖνο] cod. κἀκεῖνο. —]

ΤΩΝ ΕΙΣ ΤΑ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΑ ΤΕΛΟΣ.

dam : neque enim recte de iis, nisi forte casu aliquo, judicare poterunt : sed percepta prius ratione civili fortasse intelligentiores quodammodo in iis esse poterunt. Apparet ergo, nec sophistas, nec rerum publicarum rectores rationem civilem et legum ferendarum artem tradere potuisse.

Quando autem consentaneum est, ut in præcedentibus ostendimus, virtutis magistrum etiam de his disserere, præsertim quum superiores illi legum ferendarum artem et reipublicæ administrationem non magnopere investigarint, præstiterit fortasse nos ipsos de his rebus commentari, ne ea in qua versamur philosophia, quæ ad hominum et affectus et actiones spectat, aptum assecuta finem, quidquam desideret eorum quæ huc pertinent. Primum igitur si quid recte de iis a veteribus dictum est, sigillatim id persequi conemur : deinde singulas colligamus respublicas, et in iis quæ res aut corrumpant urbes videamus, aut conservent : tum quæ res singulas civitates partim constituant, partim dissolvant : denique quæ regnum, quæ populi potentiam singulasque rerum publicarum formas contineant, et quæ evertant : quin etiam illud videamus, quibus de causis aliæ respublicæ bene administrentur, aliæ male regantur. His enim omnibus perspectis et cognitis, etiam illud intelligemus, quænam sit optima civitas, ac simul quibus unaquæque respublica tum institutis, tum legibus et moribus temperata civibus profutura sit : exordiamur igitur dicere.

PARAPHRASIS ETHICORUM NICOMACHEORUM FINIS.

* Παραλιπόντων, οὖν τῶν προτέρων, κτλ.

ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΥ ΤΟΥ ΡΟΔΙΟΥ

ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ ΠΕΡΙΠΑΤΗΤΙΚΟΥ

ΠΕΡΙ ΠΑΘΩΝ.

Πάθος ἐστὶν ἄλογος ψυχῆς κίνησις δι' ὑπόληψιν κακοῦ ἢ ἀγαθοῦ, καὶ παρὰ φύσιν τῇ ὁρμῇ πλεονάζουσα· ἢ πάθος ἐστὶν ἄλογος ψυχῆς κίνησις χωρὶς λογισμοῦ[a] τε καὶ κρίσεως ἐπιτελουμένη· ἢ πάθος ἐστὶν ἐπίκαιρος[b] ψυχῆς ὄρεξις, εἴς ποιὰν διάνοιαν[c] ἔξωθεν ἐπιθυμίαν λαμβάνουσα, οἷον λύπη, ἡδονή, φόβος, ἐπιθυμία· καὶ καθόλου, ὡς αὐτὸ τὸ ὄνομα δηλοῖ, ὅσα πάσχομεν κατὰ τὴν ἔξωθεν ἐπισύμπτωσιν τῶν πραγμάτων. Τὸ γὰρ κυρίως πάθος ἔξωθεν πᾶν, καὶ ἐν μεταβολῇ[d] τῇ ὑπό τινος ἄλλου κινοῦντος· τὰ δὲ γενικώτατα πάθη τέσσαρα, λύπη, φόβος, ἐπιθυμία, ἡδονή.

(Scripsi : [a] λογισμοῦ] cum cod. a; cod. b. λογισμῶν. — [b] ἐπίκαιρος] cod. a. ἐπικαίρου; b. ἐπὶ καιροῦ. — [c] διάνοιαν] cum cod. a; cod. b. διάθεσιν. — [d] μεταβολῇ] cum cod. a; deest in cod. b. —)

Ὅρος λύπης

Λύπη μὲν οὖν ἐστιν ἄλογος συστολή· ἢ δόξα πρόσφατος κακοῦ παρουσίας, ἐφ' ᾧ[a] οἷόν τε δεῖν συστέλλεσθαι.

Ὅρος φόβου.

Φόβος δ' ἐστὶν ἄλογος ἔκκλισις· ἢ φυγὴ ἀπὸ προσδοκωμένου δεινοῦ.

Ὅρος ἐπιθυμίας.

Ἐπιθυμία ἐστὶν ἄλογος ὄρεξις· ἢ δίωξις προσδοκωμένου ἀγαθοῦ.

Ὅρος ἡδονῆς.

Ἡδονὴ δὲ ἄλογος ἔπαρσις, ἢ δόξα πρόσφατος ἀγαθοῦ παρουσίας ἐφ' ᾧ οἷόν τε δεῖν ἐκτείνεσθαι.

Εἴδη δὲ λύπης.

Ἔλεος, φθόνος, ζῆλος, ζηλοτυπία, δυσθυμία, συμφορά, ἄχθος, ἄχος, σφακελισμός, πένθος, δυσχέρανσις, ὄχλησις, ὀδύνη, ἀνία, μεταμέλεια, σύγχυσις, ἀθυμία, ἄση, νέμεσις, δυσφορία, γόος, βαρυθυμία, κλαῦσις, φροντίς, οἶκτος.

(Scripsi : [a] ἐφ' ᾧ οἷόν τε] cum cod. a; cod. b. ἐφ' οἷόν τε. —)

Ὅροι τῶν εἰδῶν.

Ἔλεος μὲν οὖν ἐστι λύπη ἐπ' ἀλλοτρίοις κακοῖς ἀναξίως πάσχοντος ἐκείνου.

Φθόνος δὲ λύπη ἐπ' ἀλλοτρίοις ἀγαθοῖς· ἢ λύπη ἐπὶ τῇ τῶν ἐπιεικῶν εὐπραγίᾳ.

Ζῆλος δὲ λύπη ἐπὶ τῷ ἑτέρους[a] τυγχάνειν ὧν αὐτὸς ἐπιθυμεῖ· ἢ λύπη ἐπὶ τῷ ἄλλοις ὑπάρχειν, ἡμῖν δὲ μή.

Ἔστι δὲ ζῆλος μακαρισμοῦ καὶ ἀστειότητος· ἢ

ANDRONICI RHODII

PHILOSOPHI PERIPATETICI

DE AFFECTIBUS LIBER.

Affectus est animi motus a recta ratione aversus propter quandam mali aut boni suspicionem sive exspectationem, et præter naturam appetitu insolescens : aut affectus est animi motus a recta ratione aversus inconsiderate nulloque judicio exsistens : aut affectus est temporarius animi appetitus extrinsecus injecta certæ cujusdam cogitationis cupiditate inflammatus : verbi causa, dolor, voluptas, metus, cupiditas : et omnino, ut hoc ipsum nomen declarat, omnia quibus afficimur externo rerum superventu. Nam proprie omnis affectus adventicius est, atque in commutatione alieno impulsu effecta consistit; sunt autem affectus vulgatissimi quattuor, dolor, metus, cupiditas, voluptas.

Doloris definitio.

Dolor quidem est a recta ratione aversa animi contractio : aut nova de malo præsenti concepta opinio, in quo fieri potest, ut animus contrahendus sit.

Definitio metus.

Metus autem est a recta ratione aversa declinatio : aut periculi prævisi fuga.

Definitio cupiditatis.

Cupiditas est a recta ratione aversa appetitio : aut boni exspectati consectatio.

Voluptatis definitio.

Voluptas est a recta ratione aversa animi elatio : aut nova de bono præsenti concepta opinio, in quo fieri potest, ut animus eligendus sit.

Doloris formæ.

Misericordia, invidia, livor, obtrectatio, ægritudo, calamitas, molestia, mœror, iracundia, luctus, stomachus, perturbatio, anxietas, tristitia, pœnitentia, confusio, animi dejectio, mœstitia, indignatio, impatientia, lamentatio, morositas, fletus, sollicitudo, miseratio.

Formarum definitiones.

Misericordia quidem est dolor ex alienis malis acceptus, quum alter indigne patitur.

Invidia autem dolor est ex alienis bonis acceptus : aut dolor in bonorum hominum felicitate captus.

Livor vero dolor est ex aliena bonorum quæ ipsi desideramus adeptione acceptus : aut dolor, quod alii habent quæ ipsi non habemus.

Est autem livor hominis alterum beatum prædican-

ζῆλός ἐστι [b] ψυχῆς λογικῆς θερμότης ἐπ' ἀγαθῷ καὶ κακῷ μετὰ παραδείγματος ἐξαπτομένη.

Ζηλοτυπία δέ ἐστι λύπη ἐπὶ τῷ καὶ ἄλλοις ὑπάρχειν, καὶ ἡμῖν ὑπάρχειν.

Δυσθυμία δὲ λύπη ἐπ' ἀλύτῳ ἢ δυσκινήτῳ πράγματι.

Συμφορὰ δὲ λύπη ἐπὶ συμπεφυρμένοις κακοῖς.

Ἄχθος δὲ λύπη βαρύνουσα.

Ἄχος δὲ λύπη ἀφωνίαν ἐμποιοῦσα.

Σφακελισμὸς δέ ἐστι λύπη σφοδρά. [c]

(Scripsi : [a] τῷ ἑτέρους] cum cod. a; cod. b τῶν ἑτέροις. — [b] ζῆλός ἐστι] cum cod. a; cod. b. ζῆλος ἐπί. — [c] σφοδρά] cod. σφόδρα. —)

Πένθος δὲ λύπη ἐπὶ ἀώρου τέλους.

Δυσχέρανσις δὲ λύπη ἐξ ἐναντίων λογισμῶν.

Ὄχλησις δὲ λύπη στενοχωροῦσα ἢ ἀναστροφὴν οὐ διδοῦσα.

Ὀδύνη δὲ λύπη εἰσδύνουσα καὶ ὀξεῖα.

Ἀνία δὲ λύπη ἐξ ἀναλογισμῶν.

Μεταμέλεια δὲ λύπη ἐπὶ ἁμαρτήμασι πεπραγμένοις, καὶ διά τι γεγονός. [a]

Σύγχυσις δὲ λύπη τὸ παρὸν διορᾷν [b], τὸ δὲ μέλλον οὐ κωλύουσα.

Ἀθυμία δὲ λύπη ἀπελπίζοντος ὧν ἐπιθυμεῖ τυχεῖν.

Ἄση δὲ λύπη μετὰ ῥυπασμοῦ.

Νέμεσις δὲ λύπη ἐπὶ ἐπαιρομένοις παρὰ τὸ προσῆκον.

Δυσφορία δὲ λύπη μετὰ ἀπορίας τοῦ πῶς χρήσεται τοῖς παροῦσι.

Γόος δὲ θρῆνος ἀγόμενος [c] κατὰ λύπην.

Βαρυθυμία δὲ λύπη βαρύνουσα καὶ ἀνάνευσιν οὐ διδοῦσα.

Κλαῦσις δὲ διάκρισις, [d] λυπουμένου νεύοντος ἐπὶ τὸ χεῖρον.

Φροντὶς δὲ λογισμὸς λυπουμένου.

Οἶκτος δὲ λύπη ἐπ' ἀλλοτρίοις κακοῖς.

(Scripsi : [a] καὶ διά τι γεγονός] cum cod. a; cod. b. ὡς διά τι γεγόνασι. — [b] λύπη τὸ παρὸν διορᾷν] codd. λύπη διορᾷν. — [c] ἀγόμενος] cum cod. a; cod. b. ἀγόμενον. — [d] διάκρισις[codd διάκρυσις. —)

Φόβου εἴδη.

Ὄκνος, αἰσχύνη, δεῖμα, δέος, ἔκπληξις, κατάπληξις, δειλία, ψοφοδέεια, [a] ἀγωνία, μέλλησις, ὀρρωδία, θόρυβος, δεισιδαιμονία.

(Scripsi : [a] ψοφοδέεια; cod. ψοφοδεία. —)

Ὅροι τῶν εἰδῶν.

Ὄκνος μὲν οὖν ἐστι φόβος μελλούσης εὐεργεσίας. [a]

Αἰσχύνη δὲ φόβος ἀδοξίας.

Δεῖμα δὲ φόβος ὑφορώμενος.

Δέος δὲ φόβος συνεστώς. [b]

Ἔκπληξις δὲ φόβος ἕνεκεν ἀσυνήθους φαντασίας δεινοῦ.

tis et festivi : aut livor est animi rationis compotis fervor bono aut malo exempli proferendi causa inflammatus.

Obtrectatio vero est dolor, quod et alii habent quæ nos habemus.

Ægritudo autem dolor e re inexplicabili vel difficulter mobili acceptus.

Calamitas est dolor e confusis malis perceptus.

Molestia est dolor gravis.

Mœror est dolor silentium faciens.

Iracundia est dolor acer.

Luctus est dolor ex immatura morte perceptus.

Stomachus est dolor ex contrariis consiliis ortus.

Perturbatio autem dolor quasi in angustias adductus est ant reditum præcidens.

Anxietas vero dolor penetrabilis et acer.

Tristitia autem dolor ex cogitationibus ortus.

Pœnitentia vero dolor est e peccatis admissis ortus, et ex evento aliquo acceptus.

Confusio autem dolor est prohibens quominus præsentem rerum statum perspiciamus, sed non obstans quin futura prævideamus.

Animi dejectio dolor est desperantis, se ea quæ desiderat consecuturum esse.

Mœstitia autem dolor est cum sordibus conjunctus.

Indignatio vero dolor ab hominibus indecore superbientibus nobis allatus.

Impatientia autem dolor est cum dubitatione consociatus, quomodo rebus præsentibus sit utendum.

Lamentatio est planctus a dolentibus datus.

Morositas est dolor gravis, nullam nobis requiem dans.

Fletus est mœrentis judicium, qui ad deteriora inclinat.

Sollicitudo autem mœrentis cogitatio est.

Miseratio vero dolor ex alienis malis acceptus.

Metus formæ.

Segnities, pudor, pavor, timor, consternatio, stupor, timiditas, formido angor, cunctatio sollicitudo, tumultus, superstitio.

Formarum definitiones.

Segnities quidem est metus futuræ beneficentiæ.

Pudor autem est infamiæ metus.

Pavor autem metus suspectus.

Timor vero metus perpetuus.

Consternatio est metus ab insolita periculi specie.

(Scripsi : [a] εὐεργεσίας] cod. εὐεργείας. — [b] συνεστώς] cum cod. a; cod. b: συνδέον. —)

Κατάπληξις δὲ φόβος ἐκ μείζονος φαντασίας.

Δειλία δὲ ἀποχώρησις ἀπὸ φαινομένου καθήκοντος διὰ φαντασίαν [a] δεινοῦ.

Ψοφοδέεια [b] δὲ φόβος κενός.

Ἀγωνία δὲ φόβος διαπτώσεως, ἢ φόβος ἥττης, ἢ φόβος ἐμποιητικὸς ἐναντίων ἐλπίδων, περὶ ὧν ὄρεξιν σφοδρὰν ἔχομεν. [c]

Μέλλησις δὲ ὄκνος διεγνωκότος ποιεῖν.

Ὀῤῥωδία δὲ φόβος ἐννοηθέντος.

Θόρυβος δὲ φόβος μετὰ φωνῆς κατεπείγων.

Δεισιδαιμονία δὲ φόβος τοῦ δαίμονος, ἢ ὑπερέκπτωσις τῆς πρὸς θεοὺς τιμῆς.

(Scripsi : [a] διὰ φαντασίαν] cum cod. a; cod. b. διὰ φαντασίας. — [b] ψοφοδέεια] cod. ψοφοδεΐα. — ἔχομεν] cod. ἔχωμεν. —)

Ἐπιθυμίας δὲ εἴδη.

Ὀργή, θυμός, χόλος, πικρία, μῆνις, κότος, ἔρως, ἵμερος, πόθος, δυσμένεια, δύσνοια, ἀψικορία, ῥιψοφθαλμία, σπάνις, τραχύτης, ἔρις, προσπάθεια, φιληδονία, φιλοχρηματία, φιλοτιμία, φιλοζωΐα, [a] φιλοσωματία, γαστριμαργία, οἰνοφλυγία, λαγνεία.

(Scripsi : [a] φιλοζωΐα] cod. φιλοζώϊα. —)

Ὅροι τῶν εἰδῶν.

Ὀργὴ μὲν οὖν ἐστιν ἐπιθυμία τιμωρίας τοῦ ἠδικηκέναι δοκοῦντος· ἢ λύπη μεθ' ὑπολήψεως τοῦ ὀλιγωρεῖσθαι.

Θυμὸς δὲ ὀργὴ ἐναρχομένη. [a]

Χόλος δὲ ὀργὴ διοιδοῦσα.

Πικρία δὲ ὀργὴ παραχρῆμα ἐκρηγνυμένη.

Μῆνις δὲ ὀργὴ εἰς παλαίωσιν ἀποτιθεμένη.

Κότος δὲ ὀργὴ καιρὸν ἐπιτηροῦσα.

Ἔρως δὲ ἐπιθυμία φιλίας· ἢ ἐπιθυμία θεοῦ [b] εἰς ναῶν κατακόσμησιν [c] καλῶν, [d] ὃν καὶ [e] ἐπιβολὴν [f] καλοῦσι φιλοποιΐας [g] διὰ κάλλος ἐμφαινόμενον.

(Scripsi : [a] ἐναρχομένη] cod. ἀναρχομένη. — θεοῦ] cum cod. b; cod. a θροῦ. — [c] κατακόσμησιν] codd. κατὰ κόσμησιν — [d] καλῶν] cum cod. a; cod. b. καὶ καλῶν. — [e] ὃν καὶ] codd. ἦν. — [f] ἐπιβολὴν] cum cod. b; cod. a ἐπιβουλήν. — [g] φιλοποιΐας] cod. φιλοπονίας. —)

Ἵμερος δὲ ἐπιθυμία φίλου ἀπόντος ὁμιλίας.

Πόθος δὲ ἐπιθυμία κατὰ ἔρωτα ἀπόντος.

Δυσμένεια δὲ δύσνοια ἐπιτηρητικὴ καὶ κακοποιός [a].

Δύσνοια δὲ ἐπιθυμία τοῦ κακῶς ποιεῖν τινα [b] ἕνεκεν ἐκείνου.

Ἀψικορία δὲ ἐπιθυμία ταχὺ ἐμπιπλαμένη.

Ῥιψοφθαλμία [c] δὲ ταχυτὴς [d] περὶ τὸ ἰδεῖν τὸ ποθούμενον· ἢ ὀξυδορκία [e] περὶ τὸ αὐτό.

Σπάνις δὲ ἐπιθυμία ἀτελής.

Τραχύτης δὲ ἐπιθυμία ἀνώμαλος.

Ἔρις δὲ παρόρμησις εἰς ἀντίταξιν κακοποιητικήν.

Προσπάθεια δὲ ἐπιθυμία δεδουλωμένη.

Stupor est metus a majore specie.

Timiditas vero ob periculi speciem manifesti officii prætermissio.

Formido autem metus inanis.

Angor est metus peccati, vel metus cladis, vel metus injiciens nobis contrarias spes earum rerum, quarum magno desiderio tenemur.

Cunctatio vero segnities ejus qui aliquid facere constituit.

Sollicitudo est metus rei mente conceptæ.

Tumultus vero metus est cum voce urgens.

Superstitio est deorum numinis metus, vel immoderatus deorum cultus.

Cupiditatis formæ.

Ira, excandescentia, bilis, acerbitas, odium, simultas, amor, desiderium, ardor, malevolentia, animus infensus, fastidium, aviditas, penuria, asperitas, contentio, affectus, luxuria, avaritia, ambitio, vitæ amor, cultus corporis, edacitas, vinolentia, salacitas.

Formarum definitiones.

Ira quidem est vindictæ cupido ejus qui injuriæ auctor fuisse videtur : vel dolor hominis qui contemni sibi videtur.

Excandescentia vero est ira nascens et modo exsistens.

Bilis est ira intumescens.

Acerbitas vero ira est statim in aliquem effusa.

Odium est ira ad inveterationem destinata.

Simultas vero ira occasionem captans.

Amor autem amicitiæ cupiditas : vel desiderium dei necessarii ad pulchrorum templorum ornatum, quem et conatum amicitiæ faciundæ ex pulchritudinis specie vocant.

Desiderium est libido colloquendi cum absente amico

Ardor est amantis libido ejus qui absit videndi.

Malevolentia est animus infensus, ulciscendi tempus observans et maleficus.

Animus infensus est libido male faciendi alicui propter ipsum,

Fastidium est cupiditas cito expleta.

Aviditas est celeritas aspiciendæ rei desideratæ, vel oculorum acutorum acies quam in ea defigimus.

Penuria est cupiditas inexpleta.

Asperitas libido inæqualis est.

Contentio pugnæ maleficæ incitamentum est.

Affectus est cupiditas obnoxia.

Φιληδονία δὲ ἐπιθυμία ἡδονῶν ἄμετρος.

Φιλοχρηματία δὲ ἐπιθυμία ἄχρηστος· ἢ ἄμετρος χρημάτων ἐπιθυμία.

Φιλοτιμία δὲ ἐπιθυμία ἄμετρος τιμῆς.

Φιλοζωΐα δὲ ἐπιθυμία ζωῆς ἄλογος.

Φιλοσωματία δὲ ἐπιθυμία εὐθηνίας σώματος παρὰ τὸ δέον.

Γαστριμαργία δὲ ἐπιθυμία σιτίων ἄμετρος.

Οἰνοφλυγία ἐστὶν ἐπιθυμία οἴνου ἄπληστος.

Λαγνεία δὲ ἐπιθυμία συνουσίας ἄμετρος.

(Scripsi : [a] ἐπιτηρητικὴ καὶ κακοποιός] cod. ἐπιτηριτικὴ κακοποιός. — [b] ποιεῖν τινα] cod. εἶναί τινα. — [c] ῥιψοφθαλμία] cod. ῥιψοθαλμία. — [d] ταχυτῆς] Vid. Herodiani ἐπιτομὴ τῆς καθολικῆς προσῳδίας p. 30 ed. Schmidt; cod. ταχύτης. — ὀξυδορκία] cum cod. a; cod. b. ὀξυδερκία. —)

Luxuria est immoderata voluptatum cupiditas.

Avaritia cupiditas inutilis est : vel infinita pecuniæ cupiditas.

Ambitio immoderata honoris cupiditas est.

Vitæ amor nimia vivendi cupido est.

Cultus corporis est nimia validi corporis cupiditas.

Edacitas inexhausta ciborum aviditas est.

Vinolentia insatiabilis vini cupiditas est.

Salacitas autem effrenata rerum Venerearum appetentia.

Ἡδονῆς εἴδη.

Voluptatis formæ.

Ἀσμενισμός, τέρψις, κήλησις, χαιρεκακία, γοητεία.

Gaudium, delectatio, delenimentum, malevolentia, incantamentum.

Ὅροι τῶν εἰδῶν.

Formarum definitiones.

Ἀσμενισμὸς μὲν οὖν ἐστιν ἐπὶ ἀπροσδοκήτοις ἀγαθοῖς ἡδονή.

Τέρψις δὲ ἡδονὴ ἢ δι' ὄψεως ἢ δι' ἀκοῆς.

Κήλησις δὲ ἡδονὴ δι' ἀκοῆς κατακηλοῦσα· ἢ ἡδονὴ ἐκ λόγου τε καὶ μουσικῆς, ἢ δι' ἀκοῆς γινομένη, ἢ ἀπάτης.

Χαιρεκακία δὲ ἡδονὴ ἐπὶ τοῖς τῶν πέλας ἀτυχήμασι.

Γοητεία δὲ ἡδονὴ διὰ μαγείας, [a] ἢ κατὰ ἀπάτην.

(Scripsi : μαγείας] codd. μαγείαν. —)

Gaudium quidem est voluptas e bonis inexspectatis capta.

Delectatio autem oculorum aut aurium voluptas.

Delenimentum est voluptas suavitate auditus animum deleniens : aut voluptas vel ex sermone et musica, vel ex auditu vel ex fallaciis capta.

Malevolentia est voluptas ex alienis calamitatibus capta.

Incantamentum est voluptas ex magica arte vel ex fallaciis percepta.

Ἀπαθείας εἴδη.

Affectuum vacuitatis formæ,

Βούλησις, χαρά, εὐλάβεια, εὐπείθεια.

Voluntas, lætitia, cautio, obsequium.

Ὅροι τῶν εἰδῶν.

Formarum definitiones.

Βούλησις μὲν οὖν ἐστιν εὔλογος ὄρεξις.

Χαρὰ δὲ εὔλογος ἔπαρσις.

Εὐλάβεια δὲ εὔλογος ἔκκλισις, ἢ φυλακὴ κακοῦ· ἢ ἐπιμέλεια φυλακῆς.

Εὐπείθεια δὲ ἕξις κάτω ἐστραμμένας τὰς κόρας ἔχουσα.

Voluntas quidem est appetitus rationi consentaneus.

Lætitia autem rationi consentanea animi elatio est.

Cautio vero declinatio probabilis, vel mali evitatio est : vel evitationis cura.

Obsequium est habitus hominis pupillas sive oculos in terram figentis.

Βουλήσεως εἴδη.

Voluntatis formæ.

Εὔνοια, εὐμένεια, ἀσπασμός.

Benevolentia, clementia, amplexus.

Ὅροι εἰδῶν.

Formarum definitiones.

Εὔνοια μὲν οὖν ἐστι βούλησις ἀγαθῶν, αὐτῶν ἕνεκεν ἐκείνων.

Εὐμένεια δὲ εὔνοια ἐπίμονος.

Ἀσπασμὸς δὲ ἀδιάστατος ἀγάπησις.

Benevolentia quidem est voluntas bonorum, illorum ipsorum causa quibus bene volunt.

Clementia autem perpetua benevolentia est.

Amplexus est amatio indiscreta.

Χαρᾶς εἴδη.

Gaudii formæ.

Τέρψις, εὐφροσύνη, εὐθυμία.

Delectatio, lætitia, animi tranquillitas.

Ὅροι τῶν εἰδῶν.

Formarum definitiones.

Τέρψις μὲν οὖν ἐστι χαρὰ πρέπουσα ταῖς περὶ αὐτὸν ὠφελείαις.

Εὐφροσύνη δὲ ἐπὶ τοῖς τοῦ σώφρονος ἔργοις χαρά.

Εὐθυμία δὲ χαρὰ ἐπὶ διαμονῇ καὶ ἀνεπιζητησίᾳ παντός.

Delectatio quidem gaudium est nostris utilitatibus congruens.

Lætitia autem gaudium est e viri temperantis operibus perceptum.

Animi tranquillitas denique est gaudium e fortunæ stabilitate nulliusque rei desiderio perceptum.

Εὐλαβείας εἴδη.

Αἰδώς, ἁγνεία.

Ὅροι τῶν εἰδῶν.

Αἰδώς ἐστιν εὐλάβεια ὀρθοῦ λόγου.

Ἁγνεία δὲ εὐλάβεια τῶν περὶ τὸν θεὸν ἁμαρτημάτων.

Εἴδη ἀρετῆς.

Φρόνησις, σωφροσύνη, δικαιοσύνη, ἀνδρεία.[a].

Ὅροι τῶν εἰδῶν.

Φρόνησις μὲν οὖν ἐστιν ἐπιστήμη ἀγαθῶν καὶ κακῶν καὶ οὐδετέρων· ἢ φρόνησίς ἐστιν ἡ τῶν πρακτῶν ὀρθὴ καὶ ἀληθὴς καὶ μετ' αἰτίας θεωρία· ἢ φρόνησίς ἐστιν ἀρετὴ τοῦ λογιστικοῦ περὶ τὰ αἱρετὰ καὶ φευκτά, καὶ τὴν κρίσιν τῶν χειρόνων ἢ βελτιόνων.

Σωφροσύνη δὲ ἐπιστήμη αἱρετῶν καὶ οὐχ[b] αἱρετῶν καὶ οὐδετέρων.

Δικαιοσύνη δὲ ἕξις διανεμητικὴ τοῦ κατ' ἀξίαν ἑκάστου.

Ἀνδρεία[c] δ' ἐπιστήμη δεινῶν καὶ οὐ δεινῶν καὶ οὐδετέρων.

(Scripsi : [a] ἀνδρεία]; codd. ἀνδρία. — [b] οὐχ αἱρετῶν] codd. οὐκ αἱρετῶν. — [c] ἀνδρεία] codd. ἀνδρία. —)

Τριμεροῦς δὲ τῆς ψυχῆς λαμβανομένης κατὰ Πλάτωνα, τοῦ μὲν λογιστικοῦ ἀρετὴ ἡ φρόνησις· τοῦ δὲ θυμοειδοῦς ἡ πραότης καὶ ἡ ἀνδρεία·[a] τοῦ δὲ ἐπιθυμητικοῦ ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ ἐγκράτεια. Ὅλης δὲ τῆς ψυχῆς ἡ δικαιοσύνη, καὶ ἡ ἐλευθεριότης[b], καὶ ἡ μεγαλοψυχία. Κακία δέ ἐστι τοῦ μὲν λογικοῦ ἡ ἀφροσύνη· τοῦ δὲ θυμοειδοῦς ἡ ὀργιλότης καὶ ἡ δειλία· τοῦ δὲ ἐπιθυμητικοῦ ἡ ἀκολασία καὶ ἡ ἀκρασία· ὅλης δὲ τῆς ψυχῆς ἥ τε[c] ἀδικία, καὶ ἡ ἀνελευθερία, καὶ ἡ μικροψυχία.

(Scripsi : [a] ἀνδρεία] codd. ἀνδρία. — [b] ἐλευθεριότης] codd. ἐλευθερία. — [c] ἥ τε] vulgo ἡ, τε. —)

Περὶ φρονήσεως.

Ἔστι δὲ φρόνησις ἀρετὴ τοῦ λογιστικοῦ κατασκευαστικὴ τῶν εἰς εὐδαιμονίαν συντεινόντων. Σύμβωμοι δὲ αὐτῇ εἰσιν εὐβουλία, ἀγχίνοια, πρόνοια, βασιλική, στρατηγική, πραγματική, πολιτική, οἰκονομική, ἠθική, διαλεκτική, ῥητορική, φυσική.

Εὐβουλία μὲν οὖν ἐστιν ἐπιστήμη συμφερόντων.

Ἀγχίνοια δὲ ἕξις ἐξ ὑπογυίου τὸ καθῆκον εὑρίσκουσα καὶ καταστοχαζομένη τοῦ δέοντος.

Πρόνοια δὲ ἕξις εἰδοποιεῖν δυναμένη τὸ μέλλον,[a] ὡς ἂν πράττηται τὸ μέλλον ὡς χρή· ἢ παρασκευαστικὴ πρὸς μέλλοντά τινα.

Βασιλικὴ δὲ ἐμπειρία τοῦ ἄρχειν πλήθους ἀνυπευθύνως.

Στρατηγικὴ δὲ ἕξις θεωρητικὴ καὶ πρακτικὴ τῶν τῷ στρατοπέδῳ συμφερόντων.

Πραγματικὴ δὲ ἐπιστήμη τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων.

Cautionis formæ.

Verecundia, castimonia.

Formarum definitiones.

Verecundia rectæ rationis cautio est.

Castimonia est cautio omnium in deos peccatorum.

Virtutis formæ.

Prudentia, temperantia, justitia, fortitudo.

Formarum definitiones.

Prudentia quidem est scientia rerum bonarum et malarum et nec bonarum nec malarum : aut prudentia est rerum sub actionem cadentium recta et vera et rationibus confirmata contemplatio : aut prudentia est virtus ejus animi partis in qua inest ratio atque consilium in rebus expetendis et fugiendis atque in judicandis deterioribus aut melioribus occupata.

Temperantia autem est rerum expetendarum fugiendarumque et neutrarum scientia.

Justitia est animi affectio pro dignitate suum cuique tribuens.

Fortitudo est scientia rerum tum terribilium, tum non terribilium, tum neutrarum.

Quum animus tripartitus secundum Platonem existimetur, ejus partis in qua inest ratio atque consilium virtus est prudentia : illius in qua irarum exsistit ardor, lenitas et fortitudo : ejus denique quæ ad concupiscendum propensa est, temperantia et continentia. Totius vero animi virtutes sunt justitia, liberalitas, magnanimitas. Vitium autem ejus animi partis quæ rationis particeps est habetur amentia : illius in qua irarum exsistit ardor, iracundia et timiditas : ejus denique quæ ad concupiscendum propensa est, intemperantia et incontinentia : totius vero animi injustitia, illiberalitas, imbecillitas.

De prudentia.

Est autem prudentia virtus ejus animi partis, in qua inest ratio atque consilium, rerum ad beatitudinem pertinentium effectrix. Comites vero ejus sunt consilii bonitas, sagacitas, providentia, ars regum, ars imperatoria, usus rerum, scientia civilis, privatæ vitæ ratio, philosophia moralis, dialectica, ars oratoria, physiologia.

Consilii bonitas quidem est utilitatum scientia.

Sagacitas vero facultas ex tempore inveniendi, quod nostrum sit officium et spectandi id quod fieri decet.

Providentia est facultas animo futura propiciendi et informandi, ut res futuræ bene gerantur : aut sibi viam ad futura quædam muniendi.

Regum ars est scientia multitudinis suo arbitratu regendæ.

Ars imperatoria est exercitus commodorum cognitio ratione et usu parata.

Usus rerum est humanarum rerum scientia.

Πολιτικὴ δὲ ἕξις θεωρητικὴ τῶν τῇ πόλει συμφερόντων.

Οἰκονομικὴ δὲ ἕξις θεωρητικὴ τῶν τῷ οἴκῳ συμφερόντων.

Ἠθικὴ δὲ ἐπιστήμη κοσμητικὴ τῶν ἠθῶν.

Διαλεκτικὴ δὲ ἐπιστήμη τοῦ εὖ διαλέγεσθαι.

Ῥητορικὴ δὲ ἐπιστήμη τοῦ εὖ λέγειν.

Φυσικὴ δὲ ἐπιστήμη τῶν περὶ τὴν φύσιν.

Ἔργα δὲ τῆς φρονήσεως τὸ εὖ βουλεύεσθαι· τὸ κρίνειν τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰ κακά, καὶ πάντα τὰ ἐν τῷ βίῳ αἱρετὰ καὶ φευκτά· τὸ χρῆσθαι πᾶσι τοῖς ὑπάρχουσιν ἀγαθοῖς καὶ κακοῖς ὡς δεῖ· τὸ συνιδεῖν τοὺς καιρούς· τὸ ἀγχίνως χρήσασθαι καὶ ἔργῳ καὶ λόγῳ· τὸ τὴν ἐμπειρίαν ἔχειν τῶν χρησίμων ἁπάντων.

Μνήμη δὲ καὶ ἐμπειρία, καὶ ἀγχίνοια, καὶ ἐπιδεξιότης, καὶ εὐβουλία, ἤτοι ἀπὸ τῆς φρονήσεως ἑκάστη αὐτῶν ἐστιν, ἢ παρέπεται τῇ φρονήσει, ἢ τὰ μὲν αὐτῶν οἷον συναίτια τῇ φρονήσει καθάπερ ἡ ἐμπειρία, καὶ ἡ μνήμη· τὰ δὲ ἀπὸ τῆς φρονήσεως, οἷον ἡ εὐβουλία, καὶ ἡ ἐπιδεξιότης, καὶ ἡ ἀγχίνοια.

Πραότης δέ ἐστιν ἀρετὴ τοῦ θυμοειδοῦς, καθ' ἣν πρὸς ὀργὰς γίνονται ἀκίνητοι· ἢ μεσότης περὶ ὀργάς· ἧς ἡ μὲν ὑπερβολὴ ὀργιλότης καὶ τὸ ἀκρόχολον· ἡ δὲ ἔλλειψις ἀοργησία ἢ ἠλιθιότης [b]. Ἔργα δὲ αὐτῆς τὸ δύνασθαι φέρειν ἐγκλήματα καὶ ὀλιγωρίας [c] μετρίως· καὶ τὸ μὴ ταχέως ὁρμᾶν ἐπὶ τὴν τιμωρίαν· καὶ τὸ μὴ εὐκίνητον πρὸς ὀργάς, ἄπικρον δὲ τῷ ἤθει καὶ ἀφιλόνεικον.

(Scripsi : [a] τὸ μέλλον] cum cod. a; cod. b μέλλον. — [b] ἠλιθιότης] codd. ἀλιθιότης. — [c] ὀλιγωρίας] codd. ὀλιγορίας. —)

Περὶ ἀνδρείας [a].

Ἀνδρεία [b] δέ ἐστιν ἀρετὴ τοῦ θυμοειδοῦς [c], καθ' ἣν δύσπληκτοί τινες περὶ φόβον ἢ θάνατον γίνονται. Οἰκεῖα δὲ αὐτῇ εὐψυχία, λῆμα, μεγαλοψυχία, ἀῤῥενότης, καρτερία, μεγαλοπρέπεια, ἀνδραγαθία.

Εὐψυχία μὲν οὖν ἐστιν εὐτονία ψυχῆς πρὸς τὸ ἐπιτελεῖν τὰ ἑαυτῆς ἔργα.

Λῆμα δὲ ἕξις προχείρως ὀρεγομένη [d] ἐπιχειρεῖν τε οἷς χρή, καὶ ὑπομένειν ἃ λόγος αἱρεῖ.

Μεγαλοψυχία δὲ ἕξις ὑπεράνω ποιοῦσα τοῦ κοινῇ συμβαίνοντος φαύλοις [e] τε καὶ σπουδαίοις.

Ἀῤῥενότης δὲ ἕξις αὐτάρκειαν [f] παρεχομένη ἐν τοῖς κατ' ἀρετὴν πόνοις.

Καρτερία δὲ ὑπομονὴ λύπης ἢ πόνων, ἕνεκα τοῦ καλοῦ.

Μεγαλοπρέπεια δὲ ἕξις ἐπαίρουσα τοὺς ἔχοντας αὐτήν, καὶ φρονήματος πληροῦσα.

Ἀνδραγαθία δὲ ἀνδρὸς ἀρετή, ἐπιτηδευτικὴ κοινῶν ἔργων. Ἔργα δὲ [g] ἀνδραγαθίας τὸ δύσπληκτον εἶναι ὑπὸ φόβου τοῦ περὶ θάνατον, καὶ τὸ εὐθαρσῆ εἶναι ἐν τοῖς δεινοῖς, καὶ τὸ εὔτολμον πρὸς τοὺς κινδύνους, καὶ τὸ μᾶλλον αἱρεῖσθαι τεθνάναι καλῶς, ἢ αἰσχρῶς σώζεσθαι, καὶ τὸ νίκης αἴτιον διὰ παντὸς γίγνεσθαι.

Scientia civilis est civitatis commodorum cognitio contemplativa.

Privatæ vitæ ratio contemplativa familiæ commodorum cognitio est.

Philosophia moralis est scientia ad exornandos mores accommodata.

Dialectica est scientia bene disserendi.

Ars oratoria est bene dicendi disciplina.

Physiologia rerum naturalium scientia est.

Prudentiæ officia sunt bene deliberare : judicare bona et mala, resque omnes in vita tum expetendas tum fugiendas : omnibus quæ suppetunt et bonis et malis decenter uti : speculari opportunitates : dictis et factis sagaciter uti : rerum omnium utilium notitiam habere.

Memoria vero et peritia et sagacitas, item dexteritas, et consilii bonitas res sunt singulæ tales, ut vel a prudentia proficiscantur, vel sequantur prudentiam, vel partim quasi causæ eventorum cum prudentia sint, velut peritia et memoria : partim a prudentia proficiscantur, verbi gratia consilii bonitas, et dexteritas et sagacitas.

Lenitas est virtus illius animi partis, in qua irarum exsistit ardor, qua fit ut ira non tangantur : vel irarum mediocritas : cujus nimium iracundia et excandescentia, parum lentitudo aut stultitia est. Sunt autem ejus munera mediocriter ferre posse criminationes et contemtum : item non celeriter ad ulciscendi cupiditatem exardescere : denique animus non irritabilis, natura minime acerba minimeque litigiosa.

De fortitudine.

Fortitudo est virtus illius animi partis, in qua irarum exsistit ardor, qua fit, ut metu aut morte non facile percellantur homines. Est autem propria ejus animi præsentia, confidentia, magnanimitas, virilitas, patientia, magnificentia, strenuitas.

Animi præsentia quidem est ejus alacritas ad opera sua perficienda.

Confidentia vero affectio animi promte cupiens aggredi quæ sunt facienda, et sustinere quæ ratio evincit sustinenda esse.

Magnanimitas autem affectio animi est diviniora fingens, quam quæ communiter malis et bonis hominibus contingunt.

Virilitas est animi affectio frugalitatem in laboribus virtuti consentaneis ostendens.

Patientia est doloris aut laborum propter honestatem toleratio.

Magnificentia est animi affectio, erigens homines ita animatos et spiritus iis afferens.

Strenuitas est viri virtus publica negotia gerentis.

Est autem viri strenui mortis metu non percelli atque in calamitatibus animose se gerere, et audacter pericula contemnere, et malle pulchram mortem obire, quam turpiter e manibus hostium evadere, et victoriam semper adipisci.

Παρέπεται δὲ τῇ ἀνδρείᾳ ἡ εὐτολμία, καὶ ἡ εὐψυχία, καὶ τὸ θάρσος [h] · ἔτι δὲ ἡ φιλονεικία καὶ ἡ καρτερία.

(Scripsi : [a] ἀνδρείας] codd. ἀνδρίας. — [b] ἀνδρεία] codd. ἀνδρία. — [c] θυμοειδοῦς] codd. θυμοειδοῦ. — [d] ὀρεγομένη] codd. ἐργαζομένη. — [e] φαύλοις] codd. φαύλοις. — [f] αὐτάρκειαν] codd. αὐτάρκη. — [g] δὲ] codd. δ'. — [h] θάρσος] codd. θράσος. Qua de re sic Ammonius in libello περὶ ὁμοίων καὶ διαφόρων λέξεων : θράσος καὶ θάρσος διαφέρει. θράσος μὲν γάρ ἐστιν ἡ ἄλογος ὁρμή · θάρσος δὲ ἔλλογος ὁρμή. Huc accedit quod θράσος non legitur apud Aristotelem, qui θάῤῥος dicere solet. Cf. Ethic. Nicom. lib. III cap. 6.)

Adjuncta est autem fortitudini audacia et animi præsentia et fiducia : præterea certandi libido et patientia.

Περὶ σωφροσύνης.

Σωφροσύνη δέ ἐστιν ἀρετὴ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ, καθ' ἣν ἀνόρεκτοι γίνονται περὶ τὰς ἀπολαύσεις τῶν φαύλων ἡδονῶν. Οἰκεῖαι δ' αὐτῇ αὐστηρία, ἐγκράτεια, εὐτέλεια, λιτότης, κοσμιότης, εὐταξία, αὐτάρκεια.

Αὐστηρία μὲν οὖν ἐστιν ἕξις, καθ' ἣν τινες οὔτε προσφέρουσιν ἄλλοις τὴν τῶν φαύλων ἡδονῶν ὁμιλίαν, οὔτε παρ' ἄλλων ταύτην προσδέχονται· ἡ ἕξις ψυχῆς, μὴ ἀνεχομένη ὁμιλίαν φαύλων ἡδονῶν μηδὲ λόγων.

Ἐγκράτεια δὲ ἕξις ἀήττητος ὑφ' ἡδονῆς [a].

Εὐτέλεια δὲ ἕξις ἀνυπέραρτος ἐν δαπάναις καὶ παρασκευαῖς.

Λιτότης δὲ ἕξις ἀρκουμένη τοῖς τυχοῦσι.

Κοσμιότης δὲ ἐπιστήμη περὶ τὸ πρέπον ἐν κινήσει καὶ σχήματι σώματος· ἡ εὐταξία περὶ σχῆμα καὶ κίνησιν σώματος.

Εὐταξία δὲ ἐμπειρία καταχωρισμοῦ πράξεως· ἡ περὶ τὰς πράξεις ἔχουσα τὸ βέβαιον, ἢ τοὺς καταχωρισμοὺς τῶν πράξεων.

Αὐτάρκεια δὲ ἕξις ἀρκουμένη οἷς δεῖ, καὶ τὰ πρὸς τὸ ζῆν [b] καθήκοντα ὁρίζουσα.

Scripsi : [a] ὑφ' ἡδονῆς] codd. ὑπ' ἡδονῆς. — [b] ζῆν] codd. ζῆν. —)

De temperantia.

Temperantia habetur virtus ejus animi partis quæ ad concupiscendum propensa est, qua fit, ut homines libidinosarum voluptatum fructum fastidiant. Sunt autem propriæ ejus austeritas, continentia, parsimonia, victus tenuitas, modestia, ordinis conservatio.

Austeritas quidem est animi affectio, qua fit, ut nonnulli neque aliis libidinosarum voluptatum fructum offerant, neque ab aliis eum accipiant : aut animi affectio ut libidinosarum voluptatum, ita turpium verborum impatiens.

Continentia est animi affectio voluptati non serviens.

Parsimonia est animi affectio non immodica in sumtibus et apparatibus.

Victus tenuitas est animi affectio rebus vilibus contenta.

Modestia est scientia decori in motu et gestu corporis : vel ordinis cujusdam in corporis motu et gestu conservatio.

Ordinis conservatio est peritia actionis in loco suscipiendæ : aut retinens in actionibus constantiam, aut actionum in loco sucipiendarum rationem habens.

Frugalitas est animi affectio contenta rebus quibus indigemus, et necessaria vitæ præsidia definiens.

Ἔργα δὲ σωφροσύνης τὸ μὴ θαυμάζειν τὰς ἀπολαύσεις τῶν σωματικῶν ἡδονῶν, καὶ τὸ εἶναι ἁπάσης ἀπολαυστικῆς αἰσχρᾶς ἡδονῆς ἀνόρεκτον, καὶ τὸ φοβεῖσθαι τὰ περὶ τὸν βίον ὁμοίως ἔν τε σμικροῖς καὶ μεγάλοις.

Temperantiæ autem officia sunt non admirari corporis voluptatum fructum, et omnem tum libidinosam tum turpem voluptatem spernere, et æque in parvis atque in magnis rebus vitæ pericula timere.

Παρέπεται δὲ τῇ σωφροσύνῃ εὐκοσμία, αἰδώς, εὐλάβεια.

Adjuncta est vero temperantiæ decentia, verecundia cautio.

Περὶ ἐγκρατείας.

Ἐγκράτεια δέ ἐστιν ἀρετὴ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ, καθ' ἣν κατέχειν τῷ λογισμῷ δύναται τὴν ἐπιθυμίαν, ὁρμῶσαν ἐπὶ φαύλας ἡδονάς.

Ἔργα δὲ αὐτῆς τὸ δύνασθαι κατέχειν τῷ λογισμῷ τὴν ἐπιθυμίαν ὁρμῶσαν ἐπὶ τὰς φαύλας ἀπολαύσεις τῶν ἡδονῶν· τὸ καρτερικὸν καὶ ὑπομονητικὸν εἶναι τῆς κατὰ φύσιν ἐνδείας τε καὶ λύπης.

De continentia.

Continentia virtus est animi partis ad concupiscendum propensæ, qua fit, ut ratione comprimere incensam libidinosarum voluptatum cupiditatem possit.

Officia autem ejus sunt ratione comprimere posse incensam fruendarum libidinosarum voluptatum cupiditatem : patientem et tolerantem esse naturalis inopiæ ac doloris.

Περὶ δικαιοσύνης.

Δικαιοσύνη ἐστὶν ἀρετὴ ψυχῆς τοῦ κατ' ἀξίαν διανεμητική.

De justitia.

Justitia est animi virtus jus unicuique tribuens pro dignitate cujusque.

Ἴδιον δὲ δικαιοσύνης ἐστὶ τὸ ἐκεῖνα νέμειν ἑκάστῳ, ὧν ἄν τις τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς αἰτίας προκαταβάλληται. Οἰκεία δὲ αὐτῇ ἐλευθεριότης, χρηστότης, δικαστική, εὐγνωμοσύνη, εὐσέβεια, εὐχαριστία [b], ὁσιότης, εὐσυναλλαξία, νομοθετική.

(Scripsi : [a] οἰκεία] codd. οἰκεῖα. — [b] εὐχαριστία] codd. χαριστία. —)

Ἐλευθεριότης μὲν οὖν ἐστιν ἕξις ἐν προέσει καὶ λήψει ὁμολογουμένως ἀναστρεφομένους παρεχομένη.

Χρηστότης δὲ ἕξις ἑκουσίως εὐποιητική.

Δικαστικὴ δὲ ἐπιστήμη κρίσεων καὶ κολάσεων καὶ ἀδικημάτων.

Εὐγνωμοσύνη δὲ ἑκούσιος δικαιοσύνη.

Εὐσέβεια δὲ ἐπιστήμη θεοῦ θεραπείας.

Εὐχαριστία δὲ ἐπιστήμη τοῦ τίσι καὶ πότε παρεκτέον χάριν, καὶ πῶς, καὶ παρὰ τίνων ληπτέον.

Ὁσιότης δὲ ἐπιστήμη παρεχομένη πιστοὺς καὶ τηροῦντας τὰ πρὸς τὸ θεῖον δίκαια· ἢ ὀρθὴ ἐπιστήμη περὶ θεοῦ τιμῆς· ἡ αὐτὴ δὲ καὶ δικαιοσύνη λέγεται.

Εὐσυναλλαξία δὲ ἕξις ἐν συναλλαγαῖς φυλάττουσα τὸ δίκαιον.

Νομοθετικὴ δὲ ἐπιστήμη διαταγμάτων πολιτικῶν πρὸς κοινωνίαν ἀναφερομένων.

Ἔργα δὲ δικαιοσύνης τὸ διανεμητικὸν εἶναι τοῦ κατ' ἀξίαν, τὸ σώζειν τὰ πάτρια ἔθη, τὸ σώζειν τοὺς ἐπιγεγραμμένους νόμους, τὸ ἀληθεύειν ἐν τῷ διαφέροντι, τὸ διαφυλάττειν τὰς ὁμολογίας.

Ἔστι δὲ πρῶτον τῶν δικαίων τὰ πρὸς τὸν θεόν· εἶτα τὰ πρὸς πατρίδας καὶ γονεῖς· εἶτα τὰ πρὸς τοὺς κατοιχομένους. Ἐν οἷς καὶ ἡ εὐσέβεια, ἢ μέρος οὖσα δικαιοσύνης, ἢ παρακολουθοῦσα.

Ἀκολουθεῖ δὲ τῇ δικαιοσύνῃ καὶ ὁσιότης, καὶ ἀλήθεια, καὶ πίστις, καὶ μισοπονηρία.

Ἔστι δὲ πίστις ἡ ὡς ἀληθεῖ τῷ γνωσθέντι συγκατάθεσις *.

(Scripsi : * συγκατάθεσις] codd. συκαγτάθεσις. —)

Περὶ ἐλευθεριότητος [a].

Ἐλευθεριότης [b] δέ ἐστιν ἀρετὴ ψυχῆς εὐδαίμονος εἰς τὰ καλά.

Ἔργα δὲ αὐτῆς τὸ παρεκτικὸν εἶναι χρημάτων πρὸς τὰ ἐπαινετά, τὸ δαψιλεύεσθαι ἐπὶ τῷ εἰς δέοντα ἀναλωθῆναι, καὶ τὸ ἠθικὸν εἶναι ἐν τῷ διαφόρῳ καὶ φιλάνθρωπον, καὶ τὸ μὴ λαβεῖν ὅθεν οὐ δεῖ.

(Scripsi : [a] ἐλευθεριότητος] codd. ἐλευθερίας. — [b] ἐλευθεριότης] codd. ἐλευθερία. —)

Μεγαλοψυχία δέ ἐστιν ἀρετὴ ψυχῆς, καθ' ἣν εὐκόλως [a] δύνανται φέρειν εὐτυχίαν καὶ ἀτυχίαν, τιμὴν καὶ ἀτιμίαν. Ἀκολουθεῖ δὲ τῇ μεγαλοψυχίᾳ ἁπλότης [b], γενναιότης καὶ ἀλήθεια.

(Scripsi : [a] εὐκόλως] cf. Ethic. Nicom. lib. I cap. 10; cod. οὐ. — [b] ἁπλότης] codd. ἀπλοτής.—)

Κατὰ Χρύσιππον.

Φρόνησίς ἐστιν ἐπιστήμη τοῦ ποῖα δεῖ ποιεῖν, ποῖα δ' οὔ.

Est autem justitiæ proprium unicuique tribuere illa, quorum initia et causas antegressas quasi fundamenta posuit. Propria vero ejus est liberalitas, benignitas, juris disciplina, æquitas, pietas, grata beneficiorum memoria, religio', comitas, ars ferendarum legum.

Liberalitas quidem est animi affectio in profusione et acceptione ex confesso quasi in contrariam partem versos homines ostendens.

Benignitas vero est animi affectio ultro ad bene faciendum propensa.

Juris disciplina est scientia decretorum et pœnarum et maleficiorum.

Æquitas voluntaria justitia est.

Pietas est Dei colendi scientia.

Grata beneficiorum memoria est ejus qui scit, apud quos et quando et quomodo beneficia collocanda sint, et a quibus accipienda.

Religio est scientia efficiens homines fidos honorumque diis debitorum tutores: aut recta de Dei cultu doctrina : eadem vero et justitia dicitur.

Comitas est animi affectio in hominum conversatione debito honore eos afficiens.

Ars ferendarum legum est scientia constitutionum publicarum ad hominum societatem spectantium.

Justitiæ autem officia sunt jus unicuique tribuere pro cujusque dignitate, patrios mores tueri, servare scriptas leges, vera dicere in controversiis, servare pacta.

Cæterum honores primum debentur Deo, deinde patriæ et parentibus, tum mortuis. In quibus etiam pietas locum habet, quæ aut pars justitiæ est, aut eam sequitur.

Comitatur vero justitiam religio et veritas et fides et improbitatis odium.

Fides est ejus quod verum esse cognovimus comprobatio.

De liberalitate.

Liberalitas est virtus animi honestate felicis.

Ejus autem officia sunt erogare pecuniam in res laudabiles, item præbere abundanter sumtum ea conditione, ut in res necessarias impendatur, præterea bene moratum et humanum esse in controversia, denique non accipere, unde non oportet.

Magnanimitas est animi virtus, qua fit, ut homines res prosperas et adversas, honorem et ignominiam facile ferre queant. Comitatur vero magnanimitatem simplicitas, animi excelsitas et veritas.

Secundum Chrysippum.

Prudentia est scientia rerum et agendarum et non agendarum.

Ἀφροσύνη δὲ ἡ ἄγνοια τῶν αὐτῶν· καὶ ἄφρονες οἱ τούτων τι ἀγνοοῦντες, καὶ περὶ ταῦτα διεψευσμένοι. Ἐστὶ γὰρ ἀφροσύνη ἄγνοια τοῦ ποῖα δεῖ ποιεῖν, ποῖα δ' οὔ.

Ὑποτέτακται δὲ τῇ φρονήσει* εὐβουλία, εὐλογιστία, ἀγχίνοια, νουνέχεια, εὐστοχία, εὐμηχανία.

(*) In iis quæ prudentiæ subsunt formis desiderari hic τὴν εὐβουλίαν annotavit nescio quis in codicis margine ita scribens : λείπει, οἶμαι, τὸ τῆς εὐβουλίας εἶδος.)

Εὐλογιστία δέ ἐστιν ἐπιστήμη συγκεφαλαιωτικὴ τῶν γινομένων καὶ ἀποτελεστέων[a].

Ἀγχίνοιά ἐστιν[b] ἐπιστήμη εὑρετικὴ τοῦ καθήκοντος παραχρῆμα.

Νουνέχειά ἐστιν[c] ἐπιστήμη χειρόνων καὶ βελτιόνων.

Εὐστοχία ἐστὶν ἐπιστήμη ἐπιτευχτικὴ τοῦ ἐν ἑκάστῳ σκοποῦ.

Εὐμηχανία ἐστὶν ἐπιστήμη εὑρετικὴ διεξόδων πραγμάτων.

(Scripsi : [a] ἀποτελεστέων] cod. ἀποτελουμένων. — [b] ἀγχίνοιά ἐστιν] codd. ἀγχίνοια ἐστὶν. — [c] νουνέχειά ἐστιν] codd. νουνέχεια ἐστὶν. —)

Ὑποτέτακται τῇ ἀνδρείᾳ[a] καρτερία, θαῤῥαλεότης, μεγαλοψυχία, εὐψυχία, φιλοπονία.

Καρτερία ἐστὶν ἐπιστήμη ἔμμονος τοῖς ὀρθῶς κριθεῖσι.

Θαῤῥαλεότης ἐστὶν ἐπιστήμη, καθ' ἣν οἴδαμεν, ὅτι οὐκ ἐκπεσούμεθα ἐκ τοῦ ἐπιτηδεύματος[b].

(Scripsi : [a] ἀνδρείᾳ] codd. ἀνδρίᾳ. — [b] ὅτι οὐκ ἐκπεσούμεθα ἐκ τοῦ ἐπιτηδεύματος] codd. ὅτι οὐ περιπέσομεν. —)

Μεγαλοψυχία ἐστὶν ἐπιστήμη τῶν πεφυκότων ἐν σπουδαίοις γίνεσθαι καὶ φαύλοις.

Εὐψυχία ἐστὶν ἐπιστήμη ψυχῆς παρεπομένη ἑαυτῇ ἀήττητος.

Φιλοπονία ἐστὶν ἐπιστήμη ἐξεργαστικὴ μὲν τοῦ προκειμένου, οὐ καταναλισκομένη δὲ ὑπὸ πόνων.

Τέλος.

Imprudentia vero earundem rerum inscitia est : et imprudentes qui in earum ignoratione versantur, vel in iis errarunt. Est enim imprudentia inscitia rerum et agendarum et non agendarum.

Subest vero prudentiæ consilii bonitas, consilii capiendi deliberatio, sagacitas, intelligentia, perspicacitas, sollertia.

Consilii capiendi deliberatio est brevis notitia eorum quæ fiunt et peragenda sunt.

Sagacitas est scientia extemplo inveniendi, quod nostrum sit officium.

Intelligentia et deteriorum et meliorum scientia est.

Perspicacitas est scientia assequendi finis in quaque re propositi.

Sollertia est facultas inveniendi explicationem rerum.

Subest fortitudini patientia, fidentia, magnanimitas, animi præsentia, sedulitas.

Patientia est scientia perseverans in rebus recte judicatis.

Fidentia est scientia, qua scimus, fore ut institutum nostrum teneamus.

Magnanimitas est scientia eorum quæ in bonis et malis inesse solent.

Animi præsentia est scientia animo tanquam invicta comes adjuncta.

Sedulitas est quidem scientia ad propositum peragendum idonea, sed quæ laboribus non conficitur.

Finis.

CONSPECTUS.